Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 1. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 január 1.

Az író az emberek és nem az állam lelkiismerete

Friedrich Dürrenmatt nyilatkozata az Irodalmi Ujságnak

A TAXISOFŐR háromszor is eltévedt, amíg odajutottunk a neuchâteli házhoz. A magányt és a nyugalmat szerető drámaíró a városon kívül. az erdő szélén egy domboldalon lakik. Egy derék bennszülött mutatta meg végül az odavezető keskeny hegyi utat, mondván : a ház előtt álló nagy amerikai kocsiról fogjuk megtudni, hogy helyben vagyunk.

A hatalmas Chevrolet valóban ott állt a polgári jólétet sugárzó háromemeletes ház előtt, melyet úgy építettek a domboldalba, hogy az utcai bejárat egyenesen a második emeletre vezet. Viszont minden emeleten van kijárat a kertbe s bármennyi lépcsőt mászik az ember föl vagy lefelé, valamiképpen mindig a földszinten találja magát.

Csengetésemre sínadrágos szobalány nyitotta ki a kerti rácsajtót. Amikor megmondtam a nevemet, elindult a lépcsőn lefelé, mondván : „Az úr a dolgozószobájában várja". A lépcsőház végig japán rajzokat utánzó mintás fehér tapétával van bevonva, az egyik szobában régi, masszív berni bútorzat látható, míg a benyíló berendezése vadul modern : Dürrenmatt ízlése meglehetősen eklektikus.

Két emelettel lejjebb elérkeztünk az óriási dolgozószobához. Az ajtóval szemben széles, majdnem földig érő, hatalmas ablakok foglalják el az egész falat, amelyeken át lelátni a Neuchâteli-tóra és azon túl a hóborította Alpesekre. Csodálatosan szép látványt nyújt a decemberi délután könnyű ködfátyolával bevont táj. A szoba berendezése modern, mindenfelé kényelmes karosszékekkel, jobboldalt sima vonalú, nagy íróasztal, rajta villanyos írógép, a gépben félig teleírt ív, több másolattal. Dürrenmatt maga gépeli darabjait, sőt valószínűleg mindjárt gépen rögzíti gondolatait, mert az asztalon nyomát sem látom kéziratnak, vagy jegyzetnek.

Belépésemkor a ház ura feláll gépe mögül, amelyet kissé félretol, elém jön és felém nyújtja kövér, puha fogású kezét. Nagy darab, erősen elhízott ember, vastagkeretű pápaszemet hord, kopasz fejét már csak oldalt koszorúzza bozontos, szürke haj. Ha nem tudnám, hogy 1921-ben született, könnyen nézném 55 évesnek. Külseje után ítélve inkább lehetne meggazdagodott vidéki kereskedőnek gondolni, mint híres drámaírónak, akinek darabjait világszerte legalább 20 nyelven játsszák.

SZÓTLANUL MUTAT HELYET az íróasztallal szemben álló karosszékben, majd egy szekrényből előveszi korábban írásban beküldött kérdéseimet és elém rakja azokat. Nem is mondhatnám, hogy rakja, inkább ráejti az íróasztalra, amelyen nincs tenyérnyi üres hely : a szerteszét heverő pipák számát hozzávetőleg huszonötre becsülöm.

Félreértés ne essék : Dürrenmattról nem lehet azt állítani, hogy mogorva. Inkább csak szófukar. Később, a beszélgetés hevében bőbeszédűbbé válik. Mióta szárnyra kapta a világhír, sokat kell utaznia, sok emberrel van dolga, de az az érzésem, hogy igazán jól csak tóparti magányában érzi magát, az írógépe előtt. Lehet, hogy a berni paraszti környezet, amelyből származik, lehet, hogy karrierjének kezdeti nehézségei tették ilyenné.

— Színdarabjai mindenhoi nagy sikerrel kerülnek színre, Nyugaton is, Keleten is — kezdem a beszélgetést. — Minek tulajdonítja, hogy művei az egymástól merőben eltérő ideológiájú országokban egyaránt kedvező fogadtatásban részesülnek.

— *Na, ami a Keletet illeti, nem mindenütt,* — mondja, — *csak Lengyelországban, Jugoszláviában és, azt hiszem, Magyarországon. Kelet-Németországban és Csehszlovákiában még egyetlen darabomat sem adták. Lengyelországban egyébként is liberális kultúrpolitikát folytatnak. Nem hiszem, hogy Kelet-Németországban egyhamar színpadra kerülnék.*

— Az ember pedig azt gondolná, hogy az említett országok azonos magatartást kénytelenek követni.

— *Az államok igen, de az emberek nem* — feleli. — *Lengyelországban teljes kultúrszabadság van.*

— Magyarországon tudtommal „Az öreg hölgy látogatásá"-nak nagy sikere volt. Elő fogják adni más darabját is ?

— *Azt hiszem, „A fizikusok"-at hozzák színre. Még nem tudom biztosan.*

(Fel akarom tenni a következő kérdést, de Dürrenmatt eltűnt. Körülnézek és látom, hogy a dolgozószoba üvegajtaja nyitva van és az író, szivarját szíva, fel-alá sétál a tóra néző teraszon. Azt hinné az ember, hogy felkészül a következő kérdésekre. Majd szó nélkül visszajön.)

— Párizsban legutóbb nagy sikert aratott a „Frank V." című darabja, pedig a francia főváros közönsége tudvalevőleg óvatos külföldi szerzők színdarabjaival szemben. Mivel magyarázza, hogy ez a tipikusan latin publikum ilyen jól fogadta ezt a bemutatót ?

— *Párizs nemzetközibbé vált. Egyébként is sok minden megváltozott. És aztán nagyon sokat számít, hogyan játszanak egy darabot. „Az öreg hölgy"-et két különböző előadásban láttam. Az első a Théâtre Marigny-ban határozottan rossz volt. Ezzel szemben az Ambigue-ben a Théâtre de l'Est nevű színtársulat kitűnően játszotta. Az első Párizsban színrekerült darabom előkészítésénél nem voltam jelen, viszont a „Frank V." próbáin ott voltam. A „Frank V." különben is szatirikus komédia és ezt a műfajt mindenhol szeretik az emberek.*

— Franciaországban a külföldi darabokat nem fordítani, hanem „adaptálni" szokták. Audiberti még Shakespeare-t is adaptálta. Hogyan történt ez az ön műveivel?

— *Az én darabjaimat évek óta egy és ugyanaz a fordító f o r d í t j a és senki nem adaptálja őket franciára. A színházak vagy elfogadják úgy, ahogy én átnyújtom, vagy sehogy. Más a helyzet Amerikában, ahol még sokkal inkább „adaptálják" a darabokat, mint bármely más országban.*

— Hogyan ellenőrzi darabjai fordítását ? Szoktak-e a fordítók változtatni a szövegen ?

— *Általában nem változtatnak darabjaimon. Igaz, hogy olyan országokban, amelynek nyelvéről fogalmam sincsen, nehéz az ellenőrzés.*

Elővettem az Irodalmi Újság november 1.-i számát, amely beszámol arról, hogy „A fizikusok" magyarországi fordítója Dürrenmatt darabjának egy fontos részét megváltoztatta : a fordítás kihagy egész mondatokat, amelyek a pártot bírálják.

— Lengyelországban is kihagyják ezt a részt ?

— *Ki.*

— Az előbb megjegyezte, hogy Lengyelországban más a helyzet, — ott liberálisabb kultúrpolitikát folytatnak...

— *Ezt mégsem merik... Mit csináljak ? Nem provokálhatom ki a színház bezárását.*

— Tehát akkor ?

Dürrenmatt most már majdnem mérgesen mondja :

— *Értse meg, nem szabadok.*

MÁS TÉMÁRA térek.

— Milyen munkamódszerrel dolgozik ? Van-e szüksége különleges feltételekre, életkörülményekre a munkához ? Van-e meghatározott munkabeosztása, készít-e előzetes feljegyzéseket ? Vannak-e mániái, mint Schillernek vagy Balzac-nak voltak ?

Dürrenmatt első ízben mosolyodik el :

— *Nincsenek mániáim. Dolgozni rendszeresen szoktam. Reggel 10-től 12-ig, délután 2-től 6-ig írok. De csak itthon. A rendezés persze más, ott rendezek, ahol színre kerülnek darabjaim, ha jelen vagyok a próbáknál. Jegyzeteket nem csinálok, vázlatokat sem. Ez persze nem jelenti azt, hogy darabjaimat minden előzetes munka nélkül vetem papírra. De ez a munka bennem folyik, ha megérik, leírom.*

— Az ön darabjai újszerűek mind felépítésükben, mind felvetett témájukban. Feltehető, hogy bizonyos célokat, ideálokat követ?

— *A drámaíró nem követ feltétlenül bizonyos célokat műveiben. Csak a történteket írja meg, időszerűen. Ábrázol, mint a szobrász. Én drámaíró vagyok és nem filozófus, mint Sartre. Ő valóban azzal a célzattal írja darabjait, hogy azokon keresztül igazolja filozófiai tételeit. Ez persze távolról sem jelenti azt, hogy engem nem érdekelnek a kor jelenségei. Csak másként fogom fel és másként ábrázolom azokat. A dráma ugyanolyan értékű lehet, mint egy filozófiai mű, csak éppen a kifejezési módja más. A drámaíró mondanivalóinak formáját és kereteit tetszés szerint választja meg. Ugyanazt elmondhatná más formában, más keretek közt is. Nézze, pl. a „Frank V." lényegében egy emberi közösség, egy kollektíva képét tárja a közönség elé. Pontosabban: egy gengszter-demokráciáét. A darab politikai vígjáték, amely az emberek egymáshoz való viszonyát mutatja egy kollektív intézmény keretében.*

— Miért választotta ezt az énekkel tarkított, operettszerű műfajt ?

VÁLLATVON :

— *Az ének csak ürügy arra, hogy a szereplők elmondják mondanivalójukat. Mint ahogy csak forma kérdése, hogy a „Frank V." cselekménye egy magánbank kereteiben játszódik. Választhattam volna egy minisztériumot, egy másik kollektív intézményt, vagy akár egy államot színhely gyanánt. A keret nem fontos egy darabnál, csak az, ami benne kifejezésre jut.*

— Darabjaiban, jogosan, éles bírálattal illeti korszakunk szociális beállítottságát és a jelenlegi társadalmi rendet. Véleménye szerint min kellene elsősorban változtatni ?

— *Sok mindenen kellene változtatni. De nem vagyok pesszimista. Nehéz volna jóslásokba bocsátkozni. A magam részéről remélem, hogy az emberiség idővel meg fog okosodni. Az író műveiben rámutat a fenyegető veszélyekre. Ez nem jelenti azt, hogy azok be is fognak következni.*

— Felfogása szerint az olyan írónak, akinek van mondanivalója is és nemcsak a közönséget kívánja szórakoztatni, melyek a szellemi és erkölcsi kötelességei ?

— *Az író úgyszólván az emberek lelkiismeretének szerepét tölti be. Nem lehet az állam lelkiismerete, mert az állam szervezet, tehát nincs lelkiismerete. Azért is anarchista egy kissé minden író, mert nem fogadhatja el a fennálló államformát végleges gyanánt. Az államnak szüksége van ellenirányban ható erőkre is (németül így mondja : Gegenkräfte) és ezek az erők — az írók.*

— Van-e készülőben új darabja, hol lesz legközelebb premierje?

— *Londonban elhalasztották „A fizikusok" bemutatóját ; december helyett január 8.-án kerül rá a sor. Szeptemberben a Broadway-n adják elő. De még előbb, márciusban bemutatják új darabomat : „Herkules és Augias istállója" címen, Zürichben.*

— Befejezésül még egy kérdés: ismer-e magyar írót ?

— *Egyet : Háy Gyulát, akivel 1951-ben vagy 52-ben találkoztam Bernben. Mondja, kiszabadult végre ?*

Érdeklődése őszinte ; megnyugtatom, hogy Háy már nincs börtönben.

BÚCSÚZOM, de valahogy úgy érzem : a beszélgetés túlságosan „hivatalos" volt, az interjú túlságosan is interjú. Szeretnék ebből a hidegen okos, minden szavát meggondoló emberből valami közvetlenebb hangot is kicsalni. A szemem az íróasztalára esik.

— Látom, azonos passziónk van, — jegyzem meg. — Ön is nagy pipás ?

Elmosolyodik. Felvesz egy marokra való mindenféle fajta pipát :

— *Maga is pipázik ? Hát akkor miért nem gyújtott rá ? Milyen dohányt szív ? Én legjobban ezt a „Szobranie"-t szeretem...*

Úgy látszik, a pipások szolidaritása erősebb az íróknál és az újságíróknál : amikor taxiért akarok telefonálni, Dürrenmatt felajánlja, hogy kocsiján levisz a hegyről a távoli vasútállomásig. Magára kanyarít egy kopott kabátot, fejére zsíros micisapkát tesz és így ülünk ragyogó, alumíniumkarosszériájú, vörös bőrüléses luxus-kocsijába.

Az író bámulatos biztonsággal vezet a kanyargó hegyi utakon, egy-kettőre az állomásnál vagyunk. Egy kézfogás és az autó elegáns kanyarulattal visszafelé indul...

SZILÁGYI JÓZSEF

Mauriac, Rossellini, Cocteau a kínai agresszió ellen

Vezető angol, francia és olasz intellektuelek közös nyilatkozatban tiltakoztak az indiai területre behatoló kínai agresszió ellen. Szolidaritásukat fejezték ki az indiai néppel s nyilatkozatukban rámutattak arra, hogy a kínai csapatok visszavonulásával a veszély még nem szünt meg: a világ közvéleményének őrködnie kell azon, hogy India békében és háborítatlanul folytathassa építő munkáját.

A francia nyilatkozatot a többi között a következők írták alá: Jean Cocteau, François Mauriac, André Maurois, a Francia Akadémia tagjai, Raymond Aron, L. Renou, a Sorbonne professzorai, Armand Salacrou, Janine Bouissounouse, Pierre Emmanuel, Louis Martin-Chauffier, Jean Paulhan, David Rousset, René Tavernier, Louis de Villefosse, stb.

Az olasz nyilatkozat aláírói: Roberto Rossellini, Ignazio Silone, Alfredo Todisco, Leo Valiani, Vincenzo Arangio Ruiz professzor, Domenica Bartoli, Lamberto Eorghi professzor, stb.

Az angol aláírók: E.M. Forster, Barbara Ward, Jennie Lee, Lord Altrincham, Max Beloff professzor, Desmond Donnelly képviselő, Harold Wilson, stb.

JANUÁR 1.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET

Körmendi Ferenc: Téli délután (4-5. old.)

Enczi Endre elbeszélése: Esőcsepp (7. old.)

Robert Proix: Emlékezés Albert Camus-ra (4-5. old.)

Friedrich Dürrenmatt nyilatkozata (1. old.)

Dénes Tibor Faludy György könyvéről (6. old.)

Folytatódik a hadjárat Moszkvában a modernek ellen (3. old.)

Emlékezés ifj. Krudy Gyulára (6. old.)

Kibédi Varga Áron versei.

POLITIKA

Hruscsov Titót választotta (2. old.)

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Az ENSZ és a magyar kérdés

Az ENSZ közgyűlése 1962. december 20.-i ülésén megszüntette magyar különmegbízottjának, *Sir Leslie Munroe*-nak funkcióját. A közgyülés kifejezte elismerését munkájáért, s felkérte a Főtitkárt, hogy : *„tegyen meg minden tőle telhetőt, amit szükségesnek ítél a magyar kérdés megoldásával kapcsolatosan."*

A közgyűlés, az Egyesült Államok javaslatára, határozatot fogadott el, mely *„aggodalommal szemléli azt a tényt, hogy a Szovjetunió, valamint Magyarország mindmáig nem adta meg az ENSZ képviselőjének azt a lehetőséget, hogy felelősségteljes munkáját teljességgel elvégezhesse."*

A javaslat mellett szavazott 50 küldött, (főként európaiak és latin-amerikaiak), ellene 13, (a Szovjetunió és a népi demokráciák), tartózkodott a szavazástól 43 küldött, (afrikai és ázsiai tagállamok megbízottjai).

Támadás Nagy Imre ellen

A Népszabadságban, — szokás szerint, — megindult a VIII. kongresszus „elméleti tanulságainak" feldolgozása. A december 15.-i számban Sánta Ilona cikkezik az „osztályharcról és az osztályszövetségről", helyesebben annak *mai felfogásáról*, — „elhajlásoktól mentesen." De, hogy Sánta Ilona — és a mögötte állók — *elhajlásmentessége* mennyit ér, az rögtön kiderül cikkéből, mely a *baloldali elhajlás* egyik szép díszpéldánya. A cikkíró magáénak vallhatja azt a kétes dicsőséget, miszerint a magyar sajtóban hosszú idő óta *először merészeli megtámadni Nagy Imrét* és állítólagos „revizionizmusát."

A cikk „dialektikájával" nem érdemes sokat vesződni : Nagy Imre és csoportja szerinte azzal járult hozzá *„az osztályharc hallatlan mértékű felizzításához"*, hogy igyekezett csökkenteni a Rákosiék által mesterségesen szított osztályharcot. *„A nemzeti egység jelszava abban a helyzetben ellenforradalmi jelszó volt"*, — miért ?, — most viszont *„már nem utópia, nem nacionalista szemfényvesztés a nemzeti egység jelszava."* Ebből pedig világosan következik, hogy *„Nagy Imre csoportjának osztálykoncepciója"* — ha mást nem, azt eredményezte, hogy *„végsőkig kiélezte az ellentmondásokat."* A revizionisták célja az volt, hogy : *„igyekeztek leszerelni a nép öntudatos erőit, lefegyverezni a munkásosztályt, megbénítani osztályharcát."* Az csak természetes, hogy ilyképpen *„végzetes történelmi helyzet állt elő"* s a párt kénytelen volt *„a fegyverrel támadó ellenforradalommal szemben... az osztályharc végső eszközéhez, a fegyveres harchoz folyamodni."* 4000 szovjet tankkal, nehéztűzérséggel, páncélautókkal és Grebennyik vezérőrnaggyal, persze.

Sánta Ilona valószinűleg nem olvasta azt a dokumentumot, amelynek alapján cikkét megírta, vagyis Kádár János beszédét a VIII. kongresszuson. Mert ha olvasta volna, tudná, hogy Kádár Nagy Imre nevét *egyetlen egyszer sem említette meg* : tudná, hogy a Rákosi-klikk politikája volt az, ami *„az ellenforradalom szélére"* sodorta az országot, nem pedig a „revizionisták mesterkedése". De Sánta Ilona nemcsak Kádárt nem olvas, hanem Hruscsovot sem, mert ha elolvasta volna a Legfelső Szovjet ülésén elmondott beszédét azt is tudná, hogy az a fajta „osztálypolitika", amit oly hevesen elítél, igen hasonlít *Tító politikájához*, akit pedig Hruscsov a szocializmus építőinek sorába ezámít.

Hruscsov Titót választotta

A KOMMUNISTA PÁRTOK szófiai, budapesti, római és prágai kongresszusa óta a szovjet-kínai ideológiai csatározások egyre élénkebbek. A vitában Hruscsov személyesen is színre lépett, s a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjében a Peking obstrukciós politikáját szinte minden kendőzés nélkül támadó megjegyzései, vitathatatlanul új szakaszt jelentenek. Ez az első alkalom, hogy Hruscsov határozottan kijelentette: **„A kommunista mozgalom számára a legfőbb veszély a dogmatizmus, nem pedig a revizionizmus."**

Minden jel arra mutat, hogy Hruscsov a Legfelsőbb Szovjet ülésének előestéjéig kereste a lehetőséget a Pekinggel való megegyezésre. A Szovjet Kommunista Párt küldöttjei — Szuszlov, Kuusinen, Brezsnyev és Kozlov — a szófiai, budapesti, prágai és római kongresszuson mérsékelt hangnemben szólaltak fel, s hagyták, hogy a helyi párt vezetői és a testvérpártok küldöttjei vitazzanak a kínaiakkal.

Még december 9-én is a **Pravda** Novotny és Pajetta felszólalását a kínaiakat közvetlenül felelősségre vonó részletek nélkül hozta. A megfigyelők viszont megállapíthatták, hogy már másnap, december 10-én, **ugyanez az újság ugyanezeket a felszólalásokat teljes szövegükben** közölte. Vajon mi történt december 9-e és 10-e között? Moszkvában általában úgy vélik, hogy december 9-én a szovjet vezetők értesültek, — talán éppen az új kínai nagykövet révén, — Peking elutasító válaszáról, amelyet arra a felszólításukra kaptak, hogy a kínai párt szüntesse meg frakciós tevékenységét a szovjet párt ellen.

ANNYI BIZONYOS, hogy december 12-én Hruscsov különleges ékesszólással védelmezte meg a megegyezéseket kereső és a békés együttélést célzó politikáját. Ügyesen emlékeztette a pekingi vezetőket, hogy maguk is türelemről tanúskodnak, valahányszor államuk érdeke forog kockán. Belátva a reális erőviszonyokat, nem tűrik-e meg Hongkongban, Makaóban és Formozán, tehát „kínai területeken" az ellenséges erők jelenlétét? **„Vádoljuk-e őket ezért azzal, hogy hűtlenek lettek a marxizmus-leninizmushoz?"** — kiáltott fel Hruscsov, félreérthetetlenül utalva az ellene emelt vádra, amely szerint engedményeivel elárulta volna a kubai ügyet.

A továbbiakban kijelentette, hogy „szintiszta provokáció" lenne azt állítani: a kínaiak azért tettek visszavonuló mozdulatokat az indiai határon, mivel az „imperialisták megindították Indiának fegyverszállítmányaikat. De valójában, fűzte hozzá Hruscsov, **kínai barátainknak számolniok kellett ezzel a ténnyel.** Éppen úgy, mint ahogy számoltak azzal is, hogy a konfliktus elmérgesedése bizonyára maga után vonta volna a reakciós erők megerősödését Indiában. **De azért mégiscsak azt mondhatjuk, hogy elhatározásuk bölcs cselekedet volt."** A szovjet vezető megtámadta Mao Cetung híres tézisét is, amely szerint az imperializmus ma már nem erősebb, mint a „papírsárkány". Ám ennek a „papírsárkánynak" **atomfogai vannak**, jegyezte meg, s erről nem szabad elfeledkezni.

HA A SZOVJET KORMÁNYFŐ példátlan szigorral ítélte el a dogmatikusokat, eleddig szokatlan békülékeny szellemről tanúskodott a jugoszláv vezetőkkel szemben, akik szerinte a kubai krízisben mutatott magatartásukkal bebizonyították, hogy egyáltalában nem érdemlik meg a „revizionista" elnevezést.

A Legfelsőbb Szovjet előtt elmondott beszéde számos engedményt tett a jugoszláv álláspontnak, s Tito tetszését bizonyára elnyerte:

a) Ostobának minősítette Pekingnek és Tiranának azt a véleményét, amely kétségbe vonja a mai Jugoszlávia szocialista jellegét. **„Vannak-e földesurak vagy kapitalisták Jugoszláviában?"**, kérdezte Hruscsov, s nem vonakodott kijelenteni, hogy a szektáns és szakadár albánok **„jóval távolabb állnak a marxizmustól, mint a mai jugoszlávok".**

b) Újból megerősítette a Szovjet Kommunista Párt XX. Kongresszusán meghirdetett alapelvet, amelynek értelmében a szocializmushoz több út is vezet.

c) A Jugoszláv Kommunisták Szövetségét „testvérpárt"-nak nevezte.

Mindebből világosan megállapítható, milyen jelentős fejlődésen mentek keresztül Hruscsov elképzelései 1958 júliusa óta, amikor a Titóval való nézeteltéréseiről szólva azzal vádolta a belgrádi vezetőket, hogy **„a marxista-leninista címre igényt tartanak, de ugyanakkor az imperialistákat támogatják".**

Beszédében azonban találhatók olyan részek is, amelyek jóval kevésbé tetszhettek Titónak. Így például egyáltalában nem rejtegette, hogy a két párt között még fennálló véleménykülönbség ellenére is végső célja az, hogy a jugoszlávok térjenek meg a „szocialista család" kebelébe. Más részről kiemelte a szovjet párt szerepét, amely abban áll, hogy a „tévelygő" pártokat visszavezesse a helyes útra. Nem arra a vezető szerepre utalt-e, amelyet a Szovjet Kommunista Párt mindig is magának követelt, de amelyet a jugoszlávok, minden sürgetés és ígéret ellenére mindig vonakodtak elismerni?

TITO MARSALLNAK a Legfelsőbb Szovjetben december 13-án elmondott beszéde megmutatta, hogy ebben a kérdésben nem hajlandó álláspontját megváltoztatni. A jugoszláv kommunisták változatlanul úgy vélik, hogy jobb, ha megőrzik semleges politikájukat, mint ha belépnek a szocialista táborba. Emlékeztetnük kell azonban arra is, hogy a jugoszláv vezetők hajlandók voltak részt venni 1957 novemberében a kommunista pártok nemzetközi konferenciáján, s hogy a „szocialista családból" csak azért vonultak vissza, mivel a kínaiak már akkor rá akarták venni őket arra: ítéljék el a revizionizmust s ismerjék el a Szovjet Kommunista Párt vezető szerepét. Lehetséges tehát, hogy a jugoszláv vezetők a cselekvési szabadságuk és politikai semlegességük tiszteletben tartását biztosító újabb határozott ígéretek esetén ismét hajlandók lesznek részt venni a moszkvai konferenciához hasonló, az „egyenjogúság" elve jegyében megtartott közös megnyilvánulásokon.

Ami pedig a szoviet politikát illeti: Gaitskell meghívása Moszkvába, a Hruscsov és Kennedy között létesítendő közvetlen telefonvonalról szóló hírek, Gromiko december 13-i beszéde, Zorin leváltása megannyi jel, amely a **„békés együttélés"** jelszavát már-már a valódi **„együttműködés"** fogalma felé közelíti. S ha figyelembe vesszük Ulbricht váratlanul mérsékelt nyilatkozatát a berlini kérdésben, talán nem minden optimizmus nélkül kezdhetjük el az 1963-as évet.

MAO CE-TUNG nem sokáig váratott magára, hogy Hruscsovnak és barátainak válaszoljon: a kínai pártlap, a Zsenminzsibao december 15-i számának villámoktól terhes vezércikke valóságos vádirat volt, amely Hruscsovot tette egyedül felelőssé azért a veszélyért, amely a kommunista világot szakadással fenyegeti.

A kínai újság szemmel láthatóan Mao-tól sugalmazott vezércikke fordulópontot jelent a szoviet-kínai válságban. Ez az első eset, amikor a kínaiak a marxista-leninista hagyomány egyedüli és igaz letéteményesének a szerepében jelentkeznek. Ezek szerint a kínai vezetőség sohasem tévedett, s nincs is miért szemrehányást tennie magának. Tévedésben Hruscsov jeledzik: ő szegte meg az 1960-as közös nyilatkozatot azzal, hogy megtámadta az albán pártot, kiegyezett a „renegát" Titóval, barátkozik az indiai reakciósokkal, s épp olyan békülékenynek mutatkozik az imperialistákkal szemben, mint amilyen haithatatlan Albánia, Kína és Észak-Korea testvérpártjaival.

A lap pontról pontra megvédi Kínát Hruscsov, Togliatti, Pajetta, Novotny, Kádár és a többiek „vádjai" ellen. Kalandorpolitika? Ugyan, egy pillanatig sem! Nem Kína volt az, aki a világot majdnem egy atomháború borzalmaiba taszította. Gondosan elkerülve Hruscsov nevének említését, de ugyanakkor **napnál világosabban célozva rá**, Mao Cetung szóvivőie a szovjet kormányfőt ugyancsak gyarló stratégaként mutatja be, aki **„az egyik végletből a másikba esik"**, hol kalandos terveket sző, hol meg kész kapitulálni. Nem Kína volt az, írja a pártlap, aki bárkit is arra kért volna, hogy küldienek atomfegyvereket Havanába. Hruscsov kettős hibát követett el: provokálta az ellenséget, majd sietve letette a fegyvert előtte, miután **„az amerikai atombombák hírére teljesen megbénult a félelemtől".**

PEKING SZERINT az oroszokra vár, hogy a megsértett pártok felé az első békülékeny lépéseket megtegyék. Valószínű, hogy Moszkva határozottan visszautasítja ezt a felhívást. Annál is inkább, mivel a vita, s különösen a kínaiak válasza óta, már túlnőtt a nézeteltéréseket megoldani szándékozó javaslatok megtárgyalásán. Peking válasza az ellentétek velejét, a kommunista világ további stratégiájának a sorsát érinti. **Mao Ce-tung világosan kifejtette, hogy nem bízik a szoviet vezetők hozzáértésében, visszautasítja Hruscsov gyámkodását, s alig leplezetten magának követeli a marxizmus-leninizmus legjobb, sőt talán egyetlen igaz letéteményesének a címét.**

Mivel pedig a kommunista pártok nagy többsége kész arra, hogy több-kevesebb fenntartással kövesse a Hruscsov kijelölte utat, a kínaiaknak, hacsak nem hajlandók magukat Moszkvának alávetni, nem marad más, mint a **de facto**, ha nem **de jure** szakadárság. Mao Ce-tung még megragadhatja a Togliatti által felkínált alkalmat, aki azt javasolta a kínaiaknak: küldjék el Rómába képviselőiket, hogy a vitás kérdéseket megtárgyalhassák velük. Ebben az esetben az olaszok a közvetítő szerepét játszhatnák, bár — tekintve mindkét fél makacsságát — nem nagy jövőt jósolunk ennek a kísérletnek.

F. F.

Gromiko és a rakéták

A Legfelső Szovjet legutóbbi ülésén felszólalt Gromiko is, — jelenti a Népszabadság, — és erőteljesen megvédte (a kubai ügyben) a **hruscsovi** taktikát a **maoi** taktikával szemben. Mindeddig rendben is volna. „A kubai válság leküzdése, — mondotta, — **a józan ész győzelme volt a meggondolatlanság fölött."** Nyilván az oroszok „józan eszéről" van szó s az imperialisták „meggondolatlanságáról". De hogy ez a józan ész meddig terjed, az harminc sorral alább derül ki. **„Az Egyesült Államok kormánya** — folytatja Gromiko — **nem kérdezte meg a szovjet kormánytól, vannak-e középhatósugarú rakéták Kubában vagy nincsenek, így tehát szovjet részről nem hangozhatott el válasz arra vonatkozóan, hogy vannak-e vagy nincsenek szovjet rakéták Kubában."** S mindjárt felháborodva hozzá is teszi: **„Milyen alapon jelenti ki az Egyesült Államok, hogy félrevezették, mert nem tájékoztatták arról, hogy szovjet rakétafegyvereket helyeztek el Kubában."**

A kérdésre a választ Gromiko jobban tudja, mint mi. Hiszen Kennedy elnök **személyesen kérdezte meg tőle**, — egy héttel a kubai válság kirobbanása előtt, Washingtonban, — hogy vannake avagy nincsenek szovjet rakéták Kubában; aztán az ENSZ ülésén megkérdezte ugyanezt Stevenson, az Egyesült Államok képviselője, Zorintól a Szovjetunió képviselőjétől, amint erről lapunkban annak idején hírt adtunk. Gromiko tagadta, hogy Kubában szovjet rakéták lennének (négyszemközt az elnökkel) s Zorin még ennél is felháborodottabban tagadta (szemben az ENSZ közgyűlésével), hogy ilyesmi megtörténhet.

Ha Gromiko és Zorin tagadásának — két hónappal ezelőtt — nem volt sok értelme, az erőltetett felháborodásnak — két hónapal később — még sokkal kevesebb van. De úgy látszik, hogy az efajta gyermeteg hamisítás (még akkor is ha csupán „házi használatra" szól) olyan szervi betegség, amelyből nem könnyű kigyógyulni.

Glezosz és Bibó

Manolisz Glezosz, az ismert görög kommunista vezető kiszabadult a börtönből. Jóval öt éves büntetésének letelte előtt királyi amnesztiát kapott.

A budapesti sajtó kitörő örömmel fogadta Glezosz szabadulását. Első oldalon, nagy betűkkel közölték a hírt, a görög pártember mosolygó fényképét, beszámoltak első nyilatkozatairól, sajtóértekezletéről. Megtudtuk, hogy Glezosz kiszabadulását „a nemzetközi tiltakozó mozgalom vívta ki" és „a királyi amnesztia a reakció meghátrálását jelenti". Megtudtuk, hogy Glezosz első útja a kommunista vezetés alatt álló Egyesült Demokratikus Baloldal párthelyiségébe vezetett, sajtóértekezletén pedig „élesen elítélte a kormánynak a politikai ellenzékkel szemben alkalmazott módszereit, határozottan követelte, hogy bocsássák szabadon mindazokat a politikai foglyokat, akik még börtönökben és koncentrációs táborokban sínylődnek és hozzáfűzte : a politikai foglyok problémája Görögország nemzeti problémája s ideje, hogy végezzenek ezzel a tragédiával."

Bocsássanak meg nekünk a hazai pártkörök. — valószínűleg a bűnös nacionalista csökevények az oka, — de valahányszor ők Glezoszról írtak, mi mindannyiszor Bibó Istvánra gondoltunk ; valahányszor a görög politikai foglyokat emlegették, nekünk mindannyiszor a magyar politikai foglyok jutottak az eszünkbe. Tudjuk, hogy Glezosz és Bibó között rengeteg a különbség. Volt némi különbség nemcsak abban is, a m i é r t, hanem abban is, a h o g y a n elítélték őket : Glezoszt nyilvános tárgyaláson, az egész világsajtó jelenlétében, Bibót zárt tárgyaláson, a védelem komoly lehetősége nélkül, a legteljesebb titokban.

Semmi kifogásunk az ellen, hogy a pesti pártsajtó örül az athéni pártember kiszabadulásának. Csak azt akarjuk megkérdezni : mi lesz Bibó Istvánnal, mi lesz a magyar politikai foglyokkal ? Nem kívánjuk, hogy első oldalon, öles betűkkel, szélesmosolyú fényképekkel adjanak hírt az amnesztiáról. De követeljük : engedjék szabadon őket ! Most, amikor már a „görög reakció" is meghátrált, épben ideje volna, hogy a „magyar haladás" is meghátráljon a nemzetközi közvélemény előtt.

A Tanganyikai Köztársaságot

december elején kiáltották ki az ország fővárosában *Dar esz Szalamban*, hatalmas tömegünnepségek közepette. Az egykori angol gyarmat, melynek földjén találkozott *Stanley Livingstonnal*, s *Hemingway a Kilimandzsáróval*, független állam, 9 és fél milliós, szabad nemzet lett. *Uhuru — szabadság* — kiáltották az ünneplők a főváros utcáin és terein, nyilvánvaló örömükben. A világ osztozhat velük ebben: nemcsak azért, mert felszabadultak a gyarmati uralom alól, hanem azért is, mert a Köztársaságnak olyan elnöke van, aki méltó arra, hogy népét — az örömünnepek után elkövetkező nehezebb órákban is helves irányba vezesse. *Julius Nyerere*, a negyven esztendős egykori tanító azok közé az úi, afrikai államférfiak közé tartozik, akik nem részegülnek meg a szabadság puszta tényétől s el akarják kerülni az afrikai nacionalizmus gyakran oly komoly következményekkel járó felelőtlenségi veszélyeit. A jelszava : *uhuru na kazo* : szabadság és munka. Tanganyika feilődésének egyik legjobb biztosítéka ez.

FOLYTATÓDIK A HADJÁRAT A MODERN MŰVÉSZETEK ELLEN

A MODERN FESTÉSZETI IRÁNYZATOK ellen megindított támadás, amelyre Hruscsov adta meg a jelet december 1-én, egyre nagyobb méreteket ölt, s a hadjáratba bekapcsolódott a sajtó, a rádió és a televízió is. Egész sor moszkvai és vidéki szövegmagyarázó és képzőművészeti kritikus, aki láthatóan csak erre a jelre várt, két hét óta felszabadult örömmel tapossa az antikonformizmus első, fiatal hajtásait.

Ismét, mint már annyiszor a szovjet művészeti életben, pellengérre állítják az **„absztrakt mázolmányokat"**, elrettentő példaként említik az **„apolitizmust"**, felháborodnak a **„polgári Nyugat pocsolyaszagú divatjain"**, s pártosan tiltakoznak az **„emberi értékek szörnyű megcsonkítása ellen"**. A képzőművészet kommisszárjainak a szókincse kifogyhatatlan, s választékosságuk a boldogult Zsdánov legszebb napjait idézi, ha az **„új hullám"** művészeinek és pártfogóinak a vétkeit kell felsorolni.

De túl ezeken a támadásokon, nem csekély azoknak a száma, akik ezt az alkalmat akarják megragadni, hogy végre **adminisztratív úton** rendet teremtsenek a szovjet művészet házatáján. Ez világlik ki a **Pravdában** közölt **„Levél Hruscsov elvtárshoz"** c. írásműből is, amely már megtorló intézkedésekre szólítja fel a hivatalos szerveket. A levél szerzője szerint valóságos, az állam biztonsága ellen szőtt összeesküvésről van szó: **„A művészeti élet irányításának az elhanyagolása olyan rést teremtett, amelyen keresztül akadálytalanul szivároghatnak be az idegen nézetek. A polgári világ képviselői arra törekednek, hogy fiatalságunk egy részét ideológiai fogságba ejtsék"**. Érthető, hogy a levél írója, ahogy maga mondja, „örömujjongással" vette Hruscsovnak a Lovardában megtartott kiállításon tett megjegyzéseit. Egyébként ma már nyilvánvaló, hogy a levélíró és hasonszőrű társai nemcsak lelkes fejbólintással fogadták a szovjet kormány fő esztétikai nézeteit, hanem maguk is mindent elkövettek, hogy ezt kikényszerítsék belőle.

MEGLEHETŐSEN NAIV DOLOG lenne azt állítani, hogy Hruscsovot valamilyen ravasz fortéllyal lépre csalták, mint ahogy ezt egyes derék művészek hangoztatják, akik egyben sajnálják, hogy a magasztos látogatónak a leggyengébb mesterek műveit mutattak be. Az azonban vitathatatlan, hogy a művészeti élet egyes magas állású tisztviselői, akiknek tekintélye és pozíciója egyre jobban megingott az utóbbi időben, egyszeriben elérkezettnek látták az időt, hogy leszámoljanak ellenfeleikkel. Némelyikük esetében ez a harc életre-halálra megy.

Vlagyimir Szerov például, akit nemrégiben választottak meg a Képzőművészeti Akadémia elnökévé, a 1920-as évek rettegésében él, amikor az új művészeti áramlatok őt, az akadémikus festészet bajnokát, háttérbe szorították. Szükséges-e megemlíteni, hogy hivatalos pályafutása nem kerülte el a „személyi kultusz" állomásait? Legismertebb képein — **Lenin kihirdeti a Szovjetek hatalmát, Lenin megérkezése Pétervárra, Lenin és Sztálin látogatása egy katonai kerület vezérkaránál** — mindenütt megtalálható a „zseniális hadvezér" képmása, aki hűséges árnyként kíséri a forradalom megvalósítóját. Az elmúlt évek folyamán Szerov, úgy is mint a Művészek Szövetségének főtitkára és a Képzőművészeti Akadémia alelnöke, az első sorokban harcolt a Moszkvában „ál-újítónak" nevezett irányzat ellen. A tavalyi ideológiai konferencián szinte megszállott dühvel támadta **„azokat a túlságosan jólértesült fiatalokat, akik majomhoz illő hisztériával vinnyognak a külföldi művészek ostoba vásznai előtt"**, s már akkor attól tartott, hogy ezek az eltévelyedések **„megértésre és rokonszenvre"** találnak bizonyos szovjet kiállítások szervezőinek a körében.

NOS, EZ A SZEROV kísérte el Hruscsovot a Lovardában megtartott kiállításra, s ő jelölte meg — elképzelhető, milyen kísérő szöveggel! — az elítélendő műveket. Ugyancsak ő javasolta elsőnek a Pravdában, hogy a Képzőművészeti Akadémia fordítson nagyobb gondot a szovjet művészeti iskolákra, és **„erősítse meg a tanári állományt"**. Ami más szavakkal azt jelenti, hogy mozdítsák el azokat a **„gyenge és szakmailag nem kielégítő"** személyeket, akik szerinte még mindig tanítanak ezekben az iskolákban.

A december 1-én tett hivatalos látogatás jó hírverésül szolgált a lovardai kiállításnak, s azóta, a bejárat előtt minden nap hosszú sorban áll a tömeg. Bármilyen meglepőnek látszik is, a látogató a helyükön találhatja a megbírált képeket, s köztük Falk híressé vált „Akt"-ját is, amely Hruscsov haragját kiváltotta.

Természetesen e képek körül vannak nap mint nap a legvérmesebb viták, s a megfigyelő meglepetéssel állapíthatja meg, hogy a látogatók korántsem adnak egyöntetűen igazat a hivatalos véleménynek. Ezt még Szerov is kénytelen volt elismerni a **Pravdában** közölt cikkében: sajnálkozva szól azokról a **„megjegyzésekről, melyeket oly gyakran lehet hallani a Lovarda kiállítási csarnokában Falk és Sterenberg művei előtt, s amelyek a közízlés fejletlen voltára céloznak"**.

AZ AKADEMIZMUS legelszántabb bajnokai mellett néhány mérsékeltebb véleményt is lehetett hallani, még magában a sajtóban is. Így például Johanszon, a Képzőművészeti Akadémia volt elnöke tárgyilagosabban ítélte meg a helyzetet, pedig senki sem gyanúsíthatja őt azzal, hogy különlegesebben kedvelné a modern irányzatokat. A **„Lityeraturnája Gazéta"**-nak tett nyilatkozata szerint **„az első tanulság, amit az eseményekből le lehet vonni az, hogy a párt vezetői a személyi kultusz évei alatt elfojtott művészi szabadság jogát visszaadták és megerősítették, s hogy biztosították a művészeket: akadály nélkül, széleskörűen követhetik egyéni ízlésüket, gondolataikat, képzeletüket"** (?!)

Johanszon ugyan határozottan elítélte az absztrakt irányzatot, de mentve ami menthető, vitathatatlan értéknek nyilvánította Cézanne, sőt Picasso műveit is. Nyilatkozatát így fejezte be: **„Végre eljött az a boldog nap, amikor nem érvényesek többé a tilalmak, s nem írják elő a művésznek, hogyan szabad, s hogyan nem szabad festenie (?). A művészet csak a felfedezés árán létezhet, másképp nem lenne művészet... Egyetlen tudós, egyetlen esztéta sem tudja előre megmondani, hogy a zseniális vagy vitathatatlanul maradandó műalkotás milyen új formát fog ölteni, milyen hagyományokból sarjad ki, milyen igazságot mond el a világról"**.

HRUSCSOV és a párt legfelsőbb vezetőségének tizennegy más tagja december 17-én a Lenin-hegyi ünnepélyes fogadóelőiszegben vendégul látta a szovjet értelmiség képviselőit. A találkozót a párt vezetősége azért hívta össze, hogy az erőkelteknek kifejtse, miért ítélte el bizonyos szovjet művészek tevékenységét. A szovjet értelmiség legismertebb képviselői ugyanis nem maradtak közömbösek abban a vitában, amely jelenleg a művészeti életben zajlik; ezekből a körökből, s néha meg a legfontosabb személyiségektől is számos, aggodalmat kifejező vélemény jutott el a párt vezetőségenez. Nemrégiben például egy ismert filmrendező az egyik szakmai konferencián nem habozott tiltakozni nem is annyira a vádak tartalma mint inkább azok stílusa s egyes buzgólkodók túlkapásai ellen.

Figyelemre méltó, hogy a találkozón az értelmiség szót kérő nyolc képviselője közül legalább kettő, az ifjú költő, Jevtusenko és Ilja Ehrenburg a „haladó" szárnyhoz tartozik. (Szemtanúk elbeszélése szerint, ez utóbbit egy írónő, Szerebjákova asszony, aki szerencsésen túlélte a sztálini koncentrációs táborokat, szigorúan felelősségre vonta, s szemére hányta a „személyi kultusz" évei alatt tanúsított magatartását. Az igazság kedvéért azonban meg kell mondanunk, hogy az írónő legalább ugyanolyan joggal vonhatta volna még felelősségre a találkozó jónéhány más vendégét... A vendéglátokról nem is beszélve...)

A PÁRT VEZETŐI KÖZÜL mindössze ketten szólaltak fel: Iljicsov és Hruscsov. A szovjet kormányfő nyilatkozatáról mindossze annyit lehet tudni, hogy ismételten kifejtette ellenszenvet a művészi „elhajlások", a nem-figurativ festészet és a dzsessz-zene iránt.

Mindenesetre, ha a liberális körök reméltek valamit ettől a véleménycserétől, bizonyára csalódniok kellett. A hírek szerint a párt első titkára különleges hévvel támadta Nyejzvesztnyij mestert, ezt az aránylag fiatal, harminchat éves, a legutóbbi időkig kevéssé ismert szobrászt, akinek művészi hire lassan kezd szárnyra kapni. Ez az indulatos hang annál meglepőbb, mivel Furceva asszony szovjet kultuszminiszter egy újságírónak alig egy hónapja adott nyilatkozatában Nyejzvesztnyij műveit megkülönböztetően kezelte, s a művész nemcsak jelentős állami rendeléseket kapott, hanem olyan öreg, hivatalos babéroktól övezett szobrász, mint Konyenkov elismerését is elnyerte.

Hogy a meghívottaknak legyen alkalmuk a tények ismeretében véleményt formálni, több elítélt műalkotást átszállítottak a fogadóterembe, nevezetesen Falk „Akt"-ját és Nyikonov „Geológusait", amely a december 1-i szemle alkalmával szintén „formalistának" találtatott. Az asztalokra absztrakt képeket raktak ki, s nevelő példaként, a „helyes festészet" illusztrálására Gyejnyeka és Szerov vásznait.

A hírek arról is szólnak, hogy a találkozón részt vett az „új hullám" több képviselője, valamint Alexander Szolzsenyicin, a sztálini koncentrációs táborokról szóló elbeszélés neves szerzője. Noha az összejövetel több mint három órát tartott, nem tudtak valahány szólásra jelentkezőt meghallgatni, s a résztvevők úgy határoztak, hogy januárban folytatják a vitát.

A MODERN MŰVÉSZET ELLEN indított hadjárat váratlan hívet talált Muragyeli zeneszerző személyében, akinek pedig több művét Sztálin határozottan elítélte. A **Pravdában** közölt cikkében Muragyeli megtámadta a szovjet dzsessz-zenekarokat, dallamaikat **„hisztérikus üvöltéshez"** hasonlította, s azt tanácsolta, hogy együtteseikbe vegyenek be kiseretnek **„egy kanyarba hirtelen bevágtató villamost"** is. Ezzel szemben javasolta a **„demokratikus"** muzsikához való visszatérést, Strauss valcerjeit és Glinka örökszép melódiáit, melyekkel atyáink sétakertekben andalgó nemzedékét gyönyörködtették a rezesbandák.

Szóljunk végül egy nagy zenei és társadalmi eseményről: a napokban mutatták be a moszkvai Konzervatóriumban **Sosztakovicsnak** kórusra és basszusszólóra írt XIII. Szimfoniáját, melynek szövegéül Jevtusenko versei szolgáltak. A mű legszebb részét a költőnek az antiszemitizmus ellen írt, **Baby-Jar** c. költeménye inspirálta, amely változatlanul nem nagy népszerűségnek örvend a párt felsőbb köreiben. Talán éppen ezért nem emlékezett meg mindeddig a sajtó erről az ősbemutatóról. Mindenesetre a hangversenyteremben soha nem hallott ovváció köszöntötte a két szerzőt, az ifjú poétát és a beérkezett komponistát.

L. M.

BŐVÜL A JUGOSZLÁV-MAGYAR kulturális együttműködés. Drago Vucsinics, a jugoszláv Külföldi Kulturális Kapcsolatok Bizottságának főtitkára, aki két hetes lengyelországi és magyarországi látogatás után visszatért Belgrádba, a sajtó képviselőinek elmondotta, hogy Magyarországon sikeres tárgyalások után pótjegyzőkönyvet írt alá az 1963-as magyar-jugoszláv kulturális együttműködésről. A jegyzőkönyvben megállapodás történt, hogy a felek külön egyezményt kötnek a két ország tudományos és kiadói tevékenységéről és rádió-televízió együttműködéséről. A pótjegyzőkönyv előirányozza továbbá az együttműködés kibővítését más kulturális és művészeti területeken is.

***

A MOSZKVAI Vahtangov Színház bemutatja Nyikolaj Pagogyin Fekete madarak című darabját, amely a „személyi kultusz" áldozatainak állít emléket.

KIBÉDI VARGA ÁRON VERSEI

Igazság

Hiába mondom hogy nem igaz
hiába mondom hogy kék az ég
hiába hanyatlok hátra a délutánba
mondom az eget és hallgat a föld
hiába iszom a türelmes betűket
rágom a puha hazugságokat
hajlok ábránd és ürügy felé —
mert szétfröccsent a szépen szött álom
megcsuklik az éjszaka és nem rímel a nappal :
engem rágnak engem isznak szönyű igazságok
hiába mondom hogy nem igaz
locsognak a betűk és elhervadt az ég
szomjas vagyok
nagyon szomjas vagyok és szeretlek

Csak róla

Marnak a partok
simogat a láng :

csak róla szólok
a fehér arcról
a bennem úszó szemről
olyan a teste mint egy folyó
olyan az ujja mint egy kés
lángba boruló álom
lobogó szomj

egymást egymásba ágyazó
egymást egymásnak alkotó
csalók és szeretők

Nap, rendszer

Lesöpörték ezt a napot is a földtekéről
— lesöpörték ? vagy besöpörték ? —
lehullt (mondjuk) a nap és továbbgurul a földteke
mélyebben márt bele minket az elmúlásba

Megnyugtatásul szolgál a csillagrendszer
itt-ott fehér fényeket iktattak a sárgák közé
a tekintet elfedi a láthatatlan dolgokat
neki csak nézőtér marad

a látóknak tere nincsen

Szédülünk tér nélkül mert felgöngyölítették a végtelent
tekintet fény csillag mind ürügy
kurta vigasz a vakságra —
kilógunk a lesöpört napból
és fojtogatnak a csillagtalan rendszerek

Színnézö

A szavak furcsán festenek
a színek furcsán néznek ki
jól fest a néző
mert kinéznek belőle a színek
kinézik őt a szürke szemüregből
szemtől szembe szemről tárgyba
néz a festő fest a néző
kinéz befest kifest benéz
jobbra-balra széna-szalma szín és alma

minden rendjén volna is így
boldog csók pecsételhetné a szent alkotást
de sajnos baj van még a szavakkal
a szavak még mindig furcsán festenek
furcsán fest az igazság
bújócskát játszik a színek között
és rosszul néznek ki a szónokok és a költők is
kinéznek korlátaik közül de csak színeket látnak
nem látnak sem egeket sem tengereket

nagyon rosszul néznek ki

Okos

„Az oktalan állat az, melyben okos lélek nincsen, hanem csak csupa lelkes állat, mely minden ő cselekedetit csak szinte az ő részeinek elalkalmaztatása szerént viszi végbe."

Apáczai Csere János, Magyar Encyclopaedia, 7, XXXIX.

Beáll a sárga állatok közé a rekedt mozdony
Istent dicsőít minden gépezet
a törvény tilt mindennemű faji megkülönböztetést állat és mozdony és űrhajó között
felfújjuk emberbaráti érzelmeinket
duzzad az emberiség szerelme
és lám átszármazik a világmindenségre
halálos űrszerelem

himnuszokat szerez a rekedt mozdony
ódákat kattognak a sínreszabott állatok
a jégtörő távoli bolygóknak ajánlja lelkét
és befutott pályája végén
meghajol a műcsillag a mértani kéjjel felszeletelt emberek előtt

Istent dicsőít minden gépezet
az Ő kezében jól működnek a titkok
az Ő szemében minden rejtély pontos rejtvény lesz.

KÖRMENDI FERENC

TÉLI D

A napokban új szomszéd költözött mellénk s alig hogy behurcolkodott, megszólalt a miénkkel határos nappali szobájában a gramofon. A fal vékony, a hang kissé tompítottan, de tisztán átcsengett hozzánk. A szomszéd egy Chopin-darabot játszott, valamikor tudtam a címét, hangnemét és opus-számát, most már csak a muzsikára emlékszem, de arra pontosan. Ez a darab egyike a soknak, melyeket elejüktől végükig megtanultam, anélkül, hogy egyetlen billentyűt leütöttem volna; és azok közé tartozik, amelyek miatt nem tanultam meg zongorázni — úgy értem: *zongorázni* és nem csak pötyögtetni a billentyűket, *klimperolni*, ahogyan anyám nevezte a műveletet annak idején. Hogy sohasem jutottam túl a klimperoláson, annak Manci zongorajátéka az oka.

Manci fölöttünk lakott édesanyjával Budapesten, a Jókai tér egyik öreg házának egy igen roszszagú kétszobás lakásában. Egyetlen egyszer jártunk odafönt, amikor a mama hirtelen meghalt és mi felmentünk megtudakolni, segíthetünk-e Mancinak valamiben. Megköszönte részvétünket és jóindulatunkat, de semmit sem kívánt; szeme piros volt, csúnya kis madárarca duzzadt, keskeny háta meggörnyedt, amint nekidűlt az utcai szoba ablaka előtt álló ócska Bösendorfernek és elszipogta, hogy szegény mama helyére holnap odaköltözik hozzá az Ilka néni. Egyébként nem érintkeztünk egymással, ismeretségünk lépcsőházi ismeretség volt s még annak is röpke: Manci jött lefelé, én mentem felfelé, vagy fordítva; én azt mondtam: „Kezét csókolom, Mancika" — hiszen nagylány volt s én illemtudó ifjú — és ő azt mondta: „Jónapot, Ferkó." Soha többet, soha mást.

Amikor az első világháború első tavaszán odaköltöztünk a Jókai téri házba, tizenötéves voltam; Manci tizennyolc vagy tizenkilenc. Ők már régóta laktak ott: Manci a Zeneakadémiára járt, párszáz lépésre tőlünk, a térnek Liszt Ferenc nevét viselő felében; és én végigkísértem Mancit, úgy emlékszem, az első vagy második akadémiai osztálytól fel egészen a művészképzőig. A nehéz Cramer-etüdöktől a Chopin-etüdökig. Bach angol és francia suite-jeitől a g-moll Orgona-fantázia-és-fugáig, Liszt zongoraátiratában. Haydn zongoraszonátáitól a „Hammerklavier"-ig. Schubert zongoradarabjaitól Bartók zongoradarabjaiig. A „Träumerei"-től a „Kreisleriana"-ig. És Mozart és Brahms, Debussy, Ravel, Prokofieff és Schönberg és Hindemith és Stravinsky. A nagy zongoraversenyek. Dohnányi új koncertetüd-sorozata sem maradt ki. Végigkísértem Mancit úgyszólván az egész zongora-literatúrán. Ő odafent játszott, én odalent figyeltem. Ő gyakorolt és én megtanultam, amit játszott. Isten bocsássa meg nekem, de még három jeles akadémiai professzor, Koessler János, Siklós Albert és Szendy Árpád nevezetesebb zongoraműveit is megtanultam — elvégre azok is a „tananyaghoz tartoztak." De mert józan ésszel nem remélhettem, hogy valaha is úgy tudok majd zongorázni, mint Manci, megelégedtem azzal, hogy tudtam mindent, amit ő tudott, betéve, fejből, állítom, hogy hangról hangra, eljátszani azonban soha semmit sem próbáltam.

Ez rendben is volt: milyen lehetett volna az én játékom, amikor azután mindjárt az első önálló hangversenyén Manciról is kiderült, hogy nem lett belőle valami nagy pianista. Persze ott voltam a bemutatkozásán és másnap szívesen megfojtottam volna a pesti zenekritikusokat Lányi Viktortól Merkler Andorig, olyan rideg lekicsinyléssel fogadták szegénykét, majdnem ellenségesen. Talán mert olyan csúnya volt, amint valami fehér lepelben ott ült a Zeneakadémia nagytermében, az óriási zongora s a félig üres, félig barátokkal és rokonokkal vattázott nézőtér előtt. De talán igazuk volt: lehet, sőt valószínű, hogy Manci a hangversenyén nem játszott olyan szépen, mint egyedül énnekem, a plafonon át, felülről lefelé. Többet nem is koncertezett, zongoraleckékből tartotta el egy ideig Ilka nénit és önmagát; azután Ilka néni is meghalt, Manci pedig később férjhez ment egy zenetanárhoz, elköltözött a házból — mint egy idő múltán én magam is — és alakja kiesett az életemből, emléke az emlékezetemből. Egészen addig a téli délutánig, amikor az új szomszéd gramofonjából elkezdett áthangzani a zongoraszó. Hirtelen sötétedett, nem gyújtottam lámpát. Ugyanúgy, mint azokon a végtelen, régi téli délutánokon, Pesten.

Egyig iskolában voltam; a háborús hiányok miatt nem túlságosan bő és kevéssé változatos ebéd után visszarohantam az Andrássy úton és a Bajza utcán át a fasori gimnáziumba, vívó-órára, pingpongra, füleslabdára, footballra, a kemény téli hónapokban jéghokkira, s a rengeteg sportoláson felül, hetedikben és nyolcadikban, az Arany János Kör üléseire. Rendszerint öt óra tájt kerültem haza. A zongora szólt odafent; a zongora mindig szólt odafent, amikor Manci nem a Zeneakadémián volt — meggyőződésem szerint máshova, színházba, moziba, sétálni sohasem járt. A háború alatt egy jelöltre és egy gépírólányra csökkent személyzet néhány perccel öt után ment el apám ügyvédi irodájából. Az egyik udvari szoba volt az ő munkahelyük, a belőle nyíló utcai szoba — az a bizonyos úriszoba — az apámé, de csak fontosabb klienseit fogadta ott, voltaképpen az én birodalmam volt. A jelölt és a kisasszony távozása után apám is elment hazulról: át a közeli társaskörbe s ott barátaival vacsoraidőig vitatkozott vagy alsóst játszott. Anyám a hálószobában szekrényt rendezett vagy kedvenc *altdeutsch* karosszékében ülve olvasott vagy varrogatott, néha az ebédlői pohárszékekben rendezgetett vagy a lánynak segített a konyhán. Húgom a szobájában ült és magolt; olyan rengeteget tanult, hogy a szeme egy kissé mindig homályosnak látszott.

Az ily módon biztosnak tetsző terepen az irodaszobában lévő fali telefonhoz mentem, kényelmesen a falnak támaszkodtam és a nagysádtól egy számot kértem, mindig ugyanazt a számot, úgy hogy a nagysád körülbelül egy év múltán, amikor öt után tíz perccel felkaptam a kagylót a horogról, már a szokásos „Központ"-mondás és szám-kérés nélkül kapcsolta azt a számot. A szám azonnal jelentkezett, az első csengőpettyenésre. Anyám, ha nagyritkán mégis átment az irodán, néha ezt kérdezte: „Kivel beszélsz?" Holott jól tudta. „Valakivel," feleltem, kelletlenül feléjesuttogva a kagyló fölött. A telefonálás rendszerint egy teljes óráig tartott és holmi latin vagy matematikai véleménycsere után általában arról volt szó, akár csak nem-telefonon is, hogy amint lesz két krajcár keresetem, megesküszünk és esküvő után azonnal kivándorolunk Ausztráliába, azt hiszem, azért, mert azt találtuk Magyarország ellenpólusán, a glóbuszon. Hogy miért akartunk elmenni Magyarországról? Talán főleg hogy teljesen egyedül legyünk egymással és senki se zavarjon, szülő, testvér, rokon, barát és más ellenség. Mind a ketten utáltuk a háborút és úgy képzeltük, hogy Ausztráliában örök a béke és a napsütés. Néha vitatkoztunk, hogy Sydney lesz-e vagy Melbourne. Már nem tudom, két vagy három krajcár volt-e a keresetem néhány évvel később, az esküvőnk idején. Sydneyből vagy Melbourne-ből viszont — *via* Rapallo, Lausanne, London, és valami harminc évvel később — New York és Washington lett; de úgy érezzük, hogy ez így rendjén van. A hosszú telefonálás után apám dolgozószobájába húzódtam, végigfeküdtem az öreg zöld bőrdíványon és vacsoráig Manci zongorajátékát hallgattam. A „Fülle des Wohlauts" tökéletesen beborított, mint Hans Castorpot a *Zauberberg-ben*. Manci kitűnően haladt, amint mentek az évek; én is. Közös repertoárunk rohamosan bővült. Egy-egy nehezebb passzázst tízszer, húszszor megismételt; vannak nagy technikát igénylő nehéz darabok, melyek emlékezetemben néha ma is ilyen sokszoros ismétlésekkel hangzanak fel. Apám vacsora után nagyritkán megkérdezte, mikor tanulok. Már mindennel készen vagyok, feleltem ilyenkor, mellékesen. „Kétlem," mondotta apám, de sohasem firtatta tovább a dolgot. Valahogyan végigsvindliztem magam a gimnáziumon, átvágtam magam az érettségin. Azután vége lett az első világháborúnak, más fajta élet kezdődött; Manci zongorázását is kevesebbet hallgattam, amíg még egyáltalán hallhattam.

A téli alkonyat rámhúzódik, de most nem a Jókai tér, hanem a Washingtoni Capitol Plaza felől. A színe ugyanaz, olyan, mintha mindjárt megindulna a havazás. Hallgatom a Chopin-darabot, de most nem felülről, zongorából, hanem oldalfelől egy gramofonból. Lehet, hogy csak érzékcsalódás, de pontosan úgy hangzik, mint akkor, majdnem ötven évvel ezelőtt. Öt óra felé jár az idő, akárcsak akkor régen. Egy Scarlatti-szonáta; azután skálázás, a végtelenségig párhuzamos és ellenmozgásban, tercben, oktávban; bo-

---

ROBERT PROIX

Ilyennek ismertem

Robert Proix, a francia szakszervezeti mozgalom régi harcosa, az Irodalmi Ujság felelős kiadója.

Magasabbra építik a Gallimard kiadó épületét. Eltűnt az a kis tető alatti iroda, ahol nem is olyan régen Albert Camus szokott fogadni kérdő pillantással, szája szögletében szelíden gúnyos mosollyal...

Tömérdek munka terhelte, ezernyi fontos feladat várta, s annyi felől kérték, hogy jelenlétével vagy legalábbis írott nyilatkozatával emelje nyilvános gyűlések vagy olyan mozgalmak tekintélyét, melyek az emberi szabadság fejlődését tűzték ki célul, s jóllehet az ő gondolatait is ez kötötte le elsősorban, Albert Camus mégis szakított időt, hogy fogadja és meghallgassa mindazokat, akiket kéréseikkel hírneve vonzott tömegesen a rue Sébastien-Bottin-ba.

Élete utolsó tíz éve során így jutottam én is ahhoz a megtiszteltetéshez, hogy találkozhattam vele, megbeszélhettem vele emberi problémákat, hallhattam — nagy megindultsággal — véleményét napi eseményekről, államférfiak cselekedeteiről, politikai vagy pénzügyi csoportok törekvéseiről, szellemi vagy társadalmi mozgalmak esetleges érdemeiről. Tréfásan komoly beszédmodora, szándékosan egyszerűre fogott szavai olyan meleg baráti hangulatot teremtettek körötte, amelynek senki sem tudott ellenállni. Mondanom sem kell, hogy képe és rámmaradt emlékei örökre belémrögződtek.

●

Az elmúlt harminc esztendő történelmének kimagasló eseményei — fájdalom, túl sok van — mind olyanok, hogy a Camus-fajta emberben a legégetőbb gondokat támasztották : a spanyol polgárháború, a sztálini bűnök, az 1939-1945-ös háború és az Ellenállás, a berlini s a budapesti mészárlások, az algériai háború, stb., ez az egész katasztrófa-láncolat serdülőkora óta nyomot hagyott benne s szüntelenul gyötörte élete végéig. Mélyen áthatja ez egész írott művét akárcsak mindazokat a kötelességtudatból vállalt cselekedeteket, melyekkel jogos meggyőződése szerint az embernek, felebarátjának a boldogulását kívánta szolgálni.

Mikor Jean-Paul Samson 1953-ban Zürichben megindította a független, dogmaellenes irodalmi folyóiratot, a *Témoins*-t, az első számok egyikének olvasása után Camus is hamarosan bekapcsolódott a születő munkaközösségbe. E sorok írójával, a folyóirat felelős kiadójával közölte csatlakozását. Termékeny megbeszélésekben és vitákban gazdag együttműködés jött létre, melyet Albert Camus élénk, világos és a tényekbe mintegy áttétel nélkül fogózó gondolataival támogatott.

Egy alkalommal abban az örömben volt részünk, hogy egybehívott rue Madame-i dolgozó-könyvtárszobájába : ki akarta dolgozni a *Témoins* programját, egyúttal pedig kapcsolatra kívánt lépni főbb irányítóival. Jean-Paul Samsonon kívül jelen volt egy sor neves koponya : Pierre Monatte, Gaston Leval, André Prudhommeaux, Rainer Biemel (azaz Jean Rounault) és Monatte egyik fiatal követője : Gilbert Walusinski. Noha mindannyian elismertük benne azt, amit lángésznek szokás nevezni, Camus magatartása semmiben sem különbözött a társaság többi tagjaiétól s nagyképűségtől mentes viselkedése arról győzött meg valamennyiünket, hogy az igazi nagy ember, bár tudatában van nyilvánvaló szellemi felsőbbségének, minden körülmények között, még a jelentéktelenebb emberekkel is, sőt kiváltképpen velük, megmarad szerénynek, egyszerűnek és szívélyesnek.

A *Témoins* folyóirattal való együttműködése korából több találkozó emlékét őrizzük. Ezeken, a már említett barátainkon kívül Georges Navel, az író, Jeanne Hersch, a filozófusnő, J.J. Morvan, a fiatal költő és Daniel Martinet orvos vett részt. Camus kezdeményezésére egy ízben Ri-rette Maitrejean-nál gyültün össze. Ezzel a fegyvertársnőjéve aki a „hősi korban" a *l'Anarchie* szerkesztette Victor Serge K baltchiche-sel a Bonnot-ügy idejé mindig különlegesen kedves el zékenységgel bánt. Együtt dolgo tak a *Paris-Soir*-nál 1939-ben P rizsban, majd 1940-ben Lyonba ahova az újság a német előretör elől húzódott vissza. Elmondtá hogyan jutottak el autón Párizsból Clermont-Ferrand-ig, ahol eg időre megállapodtak, közös kony hán élve az újság néhány m szerkesztőjével, megmászva a Puy de-Dôme csúcsát, olyan auvergne fogadókra lelve, ahol még „bék beli" kosztot kaptak. Ezután Lyo ba mentek, ahol Albert Camu néhány hónapra rá másodszo megházasodott. Camus nemige beszélt a földalatti ellenállás éve ről. Messze volt már a *Comb* kora, mind jobban elmerültün

---

80 millió néző

A NYUGAT-EURÓPAI televíziós-hálózat, az EUROVISION szerint 80 millió nézője volt az ismert angol színműíró, *Terence Rattigan* új darabjának, amit december elején mutattak be Európa legnagyobb színpadán, azaz az európai televíziós stúdiókban. A darabnak legalábbis két, — egymással összefüggő, — érdekessége van; ez egyik, hogy magáról a televízióról, illetve az ezzel kapcsolatos emberi, drámai összeütközésről szól; a másik, hogy első volt abban a sorozatban, mely — mintegy „kísérleti színpadként," — az elkövetkezendő években egymáshoz kapcsolja, a televízió képernyőjén keresztül, az európai színműírás és színjátszás legjobb és legmodernebb eredményeit egy szinte elképzelhetetlenül hatalmas „nézőtérrel"; a zsöllyék és támlásszékek helyett az európai néző, papucsban és kávéját kavargatva, szembetalálja magát a technikai forradalommal egybekötött kulturális kísérlettel. Hogy az eredmény milyen lesz, az majd talán évek múltán derül ki; hogy a kísérlet figyelemreméltó, az már az első adásból kiderült.

Nem mintha Terence Rattigan darabja remekmű lett volna. A *„Heart to heart"* (leginkább „Négyszemközt"-nek fordíthatnánk) a BBC egy ismert s híres műsorából, a *„Face to face"*- című interjúsorozatból meríti témáját és ötletét egyaránt. Ebben a műsorban ismert írók, művészek, színészek, költők, közéleti emberek vallanak (egy rendkívül ügyes „kérdező" kérdéseire válaszolván), életük, sikereik, kudarcaik, filozófiájuk, világnézetük, művészetszemléletük, társadalomképük színesen-változatos anyagáról. Rattigan darabja ott veszi fel a szálat, ahol az eredeti műsor elhagyja ; a színfalak mögött. *Hőse,* egy ismert és híres, középkorú „interjúvoló", akinek nemcsak intellektuális ereje, hanem kegyetlen „rámenőssége" is közismert, *konfliktusa* pedig a lelkiismereti kérdés, vajon joga és kötelessége-e — az időközben birtokába jutott adatok alapján — leleplezni azt a népszerű minisztert, akivel aznap este fog leülni „négyszemközt" a felvevőgépek elé. A probléma abszurditása ott van, hogy a hős tudja : ha *leleplezi* a minisztert, otthagyja a felesége ak nek főként a gazdag és gondtala élet kell, de még ezzel az áldozatt sem ér el semmit : az első *hib* kérdésnél kikapcsolják az adás önmagát megsemmisítette, s „közerkölcsökön" nem segített. dilemma megoldása, hogy a m niszter a korrupció nyilvánosság hozatalától való félelmében *mag leplezi le önmagát* a felvevőgépe előtt ; az interjúvoló „televízió történelmet" csinál, a vállalat igaz gatója, aki néhány órával ezelő felmondással fenyegette, új szer ződést kínál fel neki; a feleség nem hagyja ott; a miniszter pedi nem bukik meg : a hős a bátor ságával együtt ott van, ahonna elindult. Érdemes volt? Rattiga szerint, érdemes. Azért a néhán emberért, akik az *önleleplezés utá* a miniszter bukását követelték. A többiről döntsön 80 millió néző.

VALÓSZÍNŰLEG dönt i megállapítja, hogy a darab konflik tusa érdekes, hogy a játék, rendezés, a felvétel egyaránt ki tűnő. De azt is meg ke állapítania, hogy a csiszol mondatok, gondosan felépített je

ELUTÁN

nyolult ujjgyakorlatok; és ez a Chopin-darab. Chopin volt Manci kedvence; mi más lehetett volna, hiszen olyan szomorú lány volt. Az ajtó később valamikor óvatosan nyílott jobb felől, a résen át kínos sárga villanyfény tört be a szobába, a fényben egy folt, a húgom arca. „Mért nem gyújtod meg a villanyt?" kérdezte húgom. „Mert jobban szeretem a sötétséget," feleltem szigorúan. Húgom visszahúzódott, becsukta az ajtót, magolt tovább. A húgomat... Hogyan is? „A húgomat a bánat eljegyezte." Egy kissé szépernős fénytörésű, de szívetmarkoló sor, mint Kosztolányi legtöbb verssora. Csakhogy másról van szó. A húgomat a nyilasok meggyilkolták férjével, kislányával együtt, az utcán. Anyám valahogyan ezt is túlélte, talán úgy, hogy nem hitte el. Még valami tíz évvel később is, mikor már régóta velünk élt New Yorkban, azt várta, és mind a haláláig várta és talán mást sem várt, mint hogy „ők" — mert csak így említette őket — „életjelt adnak magukról." De nem adtak. Anyám egy pár hónap híján harminc évvel élte túl apámat. Apám a königgrätzi vereség évében született; ha még élne, három év múlva lenne száz éves. Anyám születése évében ünnepelte Ferenc József osztrák császári uralkodásának negyvenedik évfordulóját; ma majdnem félszáz éve, hogy halott. Anyai dédapám hadnagy volt Bem hadseregében és az én kisfiú koromban még élt: mikor utoljára láttam a század első évtizedének vége felé, anyám és a családi legenda szerint kilencvenkilenc éves volt. Mindenki így mondotta: „Dédapád jövőre lesz száz esztendős, ha az Úr engedi, hogy megérje." De ma pontosan emlékszem rá, hogy ezt mindenki jónéhány éven át mondogatta. Talán Dédapa akarta így: aggok hiúsága, hogy öregbítik magukat. Óriási családi ünnepség lett volna; de dédapa nem érte meg a százat. Roppant alacsony ember volt és sovány, mintegy kissé túlméretezett törpe, alig valamivel magasabb, mint én voltam hét vagy nyolc éves koromban, amikor is még magasabb termetűnek ígérkeztem, mint amilyenné lettem. Én mindig kezet csókoltam neki, ő mindig homlokon csókolt; azt a leheletszerű érintést a családi nyelvjárás „dédapapuszi"-nak nevezte. A család Dédapát nagyon művelt embernek tartotta, bölcsnek és világlátottnak, és ezt, úgy rémlik, éppen olyan fontosnak tekintették, mint azt, hogy nagyon jómódú volt. Egyszer látta Beethovent a bécsi Gonzagagassen, egy kifőzde előtt. „Olyan kisfiú voltam, mint te vagy ma," mesélte nagyapám a nagy történetet. „És ha Beethoven nem siet be abba a kifőzdébe, hát én odamegyek hozzá és kezet csókolok neki, mert az édesanyám nagyon nógatott rá, pedig nem is tudtam, kicsoda az a mogorvaarcú úriember. Sötétszürke gérokkot viselt és alacsony sötétszürke cilinder volt a fején." Amikor ezt mesélte, én sem tudtam, kicsoda volt az a mogorvaarcú úriember a sötétszürke gérokkban, de úgy gondoltam, nagyon nagy ember kellett hogy legyen, főherceg, főpap, ilyesmi, hogy az én dédapám — akár ha anyja nógatására is — kezet akart csókolni neki. Később eszembe jutott, milyen különös lett volna, ha Dédapa valóban kézencuppantja Beethovent, mielőtt — kilencvenegynéhány évvel később — ajkával az én homlokomat érinti. Száz év, így gondolatban, az anyag érintkezési pontjain, mintha nem is volna olyan sok. Mindössze száz év. Az idő valami rugalmas plasztik-anyagból van, értéke és mértéke készítőjének titkos rendszere szerint változik, amit legfeljebb tapasztalunk, de nem értünk meg. Lehetetlen, hogy a gramofon a szomszédban még mindig ugyanazt a Chopin-darabot játssza, holott ugyanazt játssza még mindig, és nem is újrázva. Szép darab, kár, hogy nem ez a kedvenc Chopinem. Kár, hogy egy kissé általában távolabb kerültem Chopintől. Most következik egy nehéz passzázs, Manci gyakorlás közben százszor eljátszotta, ezerszer: párhuzamos kromatikus futam lefelé, felfelé, vissza lefelé, és két hatalmas, robbanó akkord, egy taktus hosszított szünet, *rubato*, és visszatér a főtéma.

A főtéma — mi a főtéma? Talán hogy élünk. Néha csodálkozom rajta. Min fordulnak meg a dolgok? Éppen átköltözően voltunk rózsadombi lakásunkból egy tágasabb, szebb másik rózsadombi lakásba, amikor Hitler mellénk költözött Bécsbe. Berendezkedett a maga ezer évére, a mi hurcolkodásunk elmaradt, megkezdődött az emigrációnk. Ha nem így történik, alkalmasint a Dunában végzem, hiszen sohasem voltam olyan jó úszó, mint például egyik fiatal unokaöcsém, akit belelőttek ugyan a folyamba, de kiúszott, átlőtt arccal, és most jól megy a sora Kanadában. És ha nem a nyilasok és a Duna feneke, akkor talán egy szibériai munkatábor vagy az államvédelmiek pincéje, valamivel később. De volt elég bátorságunk ahhoz, hogy gyávák legyünk. Szóval: emigráció. Honvágyam azóta sem volt, már úgy, hogy jaj, Balaton! Jaj, Bimbó út! Végtére is, egy bizonyos értelemben, velünk jöttek. Az emlékek nem fájdítanak. Egyébként is, úgy hiszem, tájakban belső tájakra, látható dolgokban elmúlt hangulatokra, állapotokra, pillanatokra áhítozunk, amikor azt érezzük, hogy honvágyunk van; az egykori önmagunkat s nem a régi világot idézzük vissza. Különös módon, mindjárt az emigráció első stációján, Rapalloban „otthon" voltunk, s azóta is, mindenütt, bárhol álltunk is meg, egy pár hétre, néhány hónapra, egy csomó évre, vagy — amint hisszük — a még hátralévő időre. Mint arrefelé mondják, született „home maker"-ek vagyunk. Így volt az Londonban is, még a náci bombák meg a V-1 és V-2 idején is. Túl fogjuk élni, valahogyan így éreztem. A második *Blitz* idején a Regent Park szegélyén éltünk egy modern nagy bérház legfelsőbb emeletén. A parkon át jártam haza, néha egy-egy súlyos légitámadás után. Abban az időben jutottak eszembe ezek a sorok: „De jó a fáknak, némák, zöldek, / Nem üvöltöznek és nem ölnek. / Ha bombatépten elterülnek, / Tavasszal törzsből kizöldülnek." Őszintén úgy emlékszem, hogy nem féltem, holott életünket éppen úgy becsültem akkor, mint azelőtt és azóta is. Valahogyan nem tudok félni attól, amitől nincs értelme félni. Új és ismeretlen és csak elképzelhető vagy éppen elképzelhetetlen dolgoktól. De egy valamitől mindig féltem és az érzés, rémálom alakjában, néha még mindig visszatér. Hétéves voltam, a dédapai birtokon töltöttük a nyarat, Erdélyben. A rengeteg helyben élő és kolozsvári meg marosvásárhelyi és nagyváradi és debreceni és Isten tudja még honnan való dédunoka között én voltam „a pesti kisfiú." Erős, szívós, egy kissé fölényes, túlságosan „fővárosi." Egy napon egy sereg első-, másod-, harmad- és még távolabbi unokatestvér, korombeli vagy valamivel idősebb vagy fiatalabb fiúk és lányok hordája megrohant kedvenc búvóhelyemen, a gyümölcsöskertben. Nem ütöttek, csak hanyattvágtak a földön, kezem-lábam elkapták, széjjelhúzták, lefogtak a magas fűben és diadalittasan üvöltöttek. Moccanni sem tudtam. Életem legnagyobb kínja és rémülete volt. De nem tartott sokáig, talán csak száz évig. Az elviselhetetlen szörnyűségből a csorda mellé nyárra *au pair* felfogadott *mademoiselle*, Jeanne Souchet tizennyolcéves párizsi kislány mentett ki: kínzóimat elkergette, aki szembeszállt vele, felpofozta, engem igen jóleső öleléssel és csókkal vigasztalt. Ha valamit nehezen tudok elképzelni, az talán az, hogy milyen lehet Jeanne ma, mint körülbelül hetvenötéves dáma, ha még él. Miért ne élne? De azóta is csak ettől félek: a kényszeríttetéstől, a magatehetetlenségtől; attól, hogy mások azt tesznek és talán azt tétetnek velem, amit ők akarnak, testi és minden más vonatkozásban. Ha valaha is futottam valami elől, ez elől futottam.

Egészen besötétedett, az ég hószíne hirtelen lett fekete. Az ablakon át nem a Jókai téri gázlámpák halványsárga, rezgő fénykígyói kúsznak fel a mennyezetre, hanem két oldal felől egyenest szembetűz az éles fehér fény a megvilágított Washington Emlékműről és a Capitol megvilágított kupolájáról. A csillagok, lehet, ugyanazok. A szomszédból még mindig szól a zongora, de már a vége felé tart. Ez a Chopin-darab idáig sohasem tűnt fel ilyen hosszúnak. Már nem tudom, mikor hallottam Mancitól utoljára. Nem érzem úgy, hogy szebben játszotta, mint a gramofon a szomszédból, csak mert hogy akkor régen játszotta. Nem hiszem, hogy minden, ami volt, jobb volt és szebb volt, csak mert hogy már nincsen. Az ember előrefelé éljen, ne hátrafelé.

Egy lendületes nagy futam; három döngő nagy akkord; és hirtelen vége. Mancinak sem tapsoltam soha, fel a plafonon át a felsőbb emeletre; most sem tapsolok át a falon, a szomszéd gramofonjának. Vége a hangversenynek, felállok a karosszékből, meggyújtom a villanyt. És mintha csak a koncertteremből távozóban, mintegy ellenőrzésképpen még egy futó pillantást vetnék a műsorba, hirtelen tudom, hogy amit hallottam, Chopin nagy f-moll fantáziája volt, Opus 49.

Albert Camus-t

AZ ÍRÓ HALÁLÁNAK HARMADIK ÉVFORDULÓJÁRA

z abszurd eseményekben, közel-ett a május 13.-i fordulat...

Mikor a beszélgetés úgy hozta, ogy a múlt alakjait idéztük fel, indig meglepett, milyen jól udja a társadalom és a társadalmat képviselő emberek történetét. roudhont, Bakunint alaposan ismerte. Idézte néha Alexis de ocqueville-t, hangsúlyozva, hogy z a royalista főúr kiválóan megsolta, milyen hatású lesz a X-ik században a XIX-ik századi középosztálynak kiváltságos sztállyá való átalakulása. Jaurès-t lyan könnyen tudta jellemezni, intha bizalmas ismerőse lett olna. Váratlanul ért az is, hogy éha teljesen ismeretlen szenélyek nevét említette, Eugène ournière-ét például, aki 1898-tól 902-ig szocialista képviselő volt s a szakszervezeti mozgalom unkása. Hosszú fejezetbe kínkoznék, milyen szigorúan ítélte meg a mai politikusokat. De azt hiszem, ennek elmondására a pillanat nem nagyon alkalmas...

Beszéljünk inkább azokról az órákról, melyek során széles jókedvével valamennyiünknek megadta az annyira nélkülözött kikapcsolódást. A színház iránti közismert érdeklődése fiatal színészek barátságát is megszerezte számára, tehetségüket biztosan ítélte meg és vidám társasággal vette körül magát. Az idő tájt, mikor a „Gyászimse egy apácáért" c. darab rendezésére készült, Jacques Gripel, a színész, akit segédrendezőként vett maga mellé, elvitt hozzá l'Isle-sur-Sorgue-ba. Nagy vidéki házban találtuk : körül a tágas kertben két gyermeke hancúrozott. Szokás szerint a lehető legtestvériesebben fogadott ; hosszasan beszélgettünk Faulkner művéről, melynek akkor fejezte be színpadra alkalmazását s amelyet oly sokáig játszottak sikerrel. Az épületet árnyékba borító magas lombok alatt a tücsökciripelés minden más zajt túlharsogott s a vidékre tikkasztó Földközi-tengeri hőség nehezedett. A nagy házban viszont a fakószínű kőpadló s a félig csukott ablaktáblák kellemesen hűsítették a levegőt. Koccintottunk a „Gyászmise" sikerére. Rövidnadrágban és zsebes nyári ingében Camus elemében érezte magát. Később, mikor Stockholmba volt hivatalos a Nobel-díj átvételére és fényképei frakkban ábrázolták, nem minden irónia nélkül gondoltam falusi viseletére, melyben olyan felszabadultan mozgott...

Egy nap láthatóan örömet szereztem neki : összehoztam Giovanna Bernerivel, egy olasz forradalmár özvegyével. Berneri pályafutása rövid volt, de termékeny. Aztán, 1937-ben Sztálin meggyilkoltatta Spanyolországban.

Giovanna meglátogatott, mint minden párizsi tartózkodása idején. Vele egyidőben sikerült Albert Camus-t is meghívnom. Camus, akinek Spanyolország kedves földje és második hazája volt, részletesen elmeséltette Camillo Berneri barcelonai tevékenységét. Olyan beszélgetés kerekedett ebből, melynek során világosan kibontakozott a spanyol forradalom története. Ezt még, többrendbéli próbálkozásaik ellenére, a legjobb szándékú szerzőknek sem sikerült ábrázolniok. Egy ilyen esemény feldolgozásába nem lehet elfogulatlanul belekezdeni. Camus teljes szellemi tisztességére és Giovanna teljes pártatlanságára volt szükség, hogy az ellentétes erők világos jellemzése után élő és hiteles képet kapjunk a spanyol polgárháborúról. Beszélgetés közben Camus egyébként emlékeztetett arra, hogy kezdeményezésére a *Témoins* 1954-es őszi számában megjelent Simone Weil egyik levele, melyet Bernanosnak írt a *„Holdfényes nagy temetők"* olvasása után. Simone Weil ebben Durrutinak a Franco-pártiakkal szembeni magatartását elemezte.

Idén március óta fájlaljuk Giovanna elhunytát. Ha élne, megosztaná Albert Camus halála feletti gyászunkat s *Volonta* című folyóiratában hosszú oldalakat írna az íróról és az emberről, akit tisztelt. Ez a két nemes arc, mely az örökkévalóságban találkozik ímmár — az alig ismert Giovanna Berneri és a híres író, Albert Camus — az emberi öntudat két nagy mozzanatát képviseli szemünkben.

Camus állásfoglalásai a keletberlini és a budapesti eseményekkel kapcsolatban ismeretesek. Úgy érzem, nem haszontalanul idézek itt néhany sort abból a kéziratból, melyet a Mutualité termében, 1953-ban a berlini felkelés után rendezett gyűlés alkalmával nyújtott át nekünk s amelyet a *Témoins* közölt annak idején :

„Lehetetlennek tartom, hogy a dolgozók méltóságát és egyenjogúságát hangoztató emberek hallgatásukkal belenyugodjanak olyan munkások kivégzésébe, akiknek nincs más bűnük, mint hogy fellázadtak anyagilag elviselhetetlen helyzetük ellen. Egyikünknek sem sikerült megakadályoznia a tragédiát, ez igaz. Ám a megtorlásnak még nincs vége és véleményünk nyilvánításával, bármilyen kevésse is, ne hagyhatjuk a tovaboriara. Mikor az antiszemitizmus első jelei felütötték fejüket Keleten, azoknak az osztonos jelhavoroasa tattatta be a nepi kormanyokkal, hogy meg kell állitaniok ezt az elfajulast, akik — partiagsaguk ellenere — nem voltak csupan partios szellemek. S ezert, valamennyi jelenievovel egyutt azoknoz foraulok, akikrol nem jelejtettuk el, hogy fegyvertarsaink voltak s ezt monaom nekik : ha csak egyetlen egy német munkas eletet sikerul is megmenteni az elkovetkező napokban, ez az elet is megeri mar, hogy itt egybegyuljunk s megéri azt is, hogy az idáig hallgatók felemeljek szavukat és megmentésében segitsenek bennünket. Ne tartsák tobbre érveléseiket és álmaikat a két hét óta jelénk kiáltó nyomorusagnál, ne mentegessék a mai vert s a mai fájdalmat egy történelmi jövő fontosságával, melyben a megöltek már semmi értelmet nem találhatnak. Higyjék el nekünk végre, hogy egyetlen emberi álom, akármilyen hatalmas legyen is, nem jogosit fel a dolgozók s a szegények legyilkolására. Senki sem kéri önöktől, hogy bármit is megtagadjanak hitükből vagy akaratukból. De annak az igazságnak a nevében amelynek szolgálatára hivatkoznak, követeljék egyszerűen, velünk együtt egy vizsgálóbizottság kiküldését : ebben valamennyi szakszervezeti központ képviselve lesz s ha mást nem is, legalább közvetítő szerepet játszhat abban a drámában, melyben nem az önök által vitatott és egy ma még nem látható korra megálmodott eszményi társadalom forog a kockán, hanem a megalázottakat ma fenyegető rettenetes halál, mert hittek abban, akárcsak Marx, akit nap mint nap emlegettek nekik, hogy az egyenlőségben élők szabadság nélkül nem lehetnek meg s nem is szabad meglenniök."

1956-ban, a magyar dráma idején emlékeztettem Camus-t, hogy az előzőhoz annyira hasonlító új eseményre tökéletesen alkalmazható nyilatkozata prófétai hangot hallatott. Camus ezt válaszolta : *„Ugyan, kedves Proix, csak nem képzeli, hogy volt valaha is új a nap alatt ?"*

---

enetek mögött több a *rutin*, mint *tartalom*, hogy a hatás nem a ellemek összeütközéséből születik, anem a szerző előre megfontolt zándékából, abból a kiszámított ommercializmusból, ami meglehetősen jellemző a televízióra álalában. Rattigant *társadalomirálatában* semmi sem akadályozza : s ez látható is azon a zókimondó bátorságon. mely a épmutatást, a protekcionizmust, a arátságokon alapuló „kéz kezet os" életfelfogást *társadalmi hasain keresztül* kritizálja.S hogy égsem válik *nagy drámává*, annak ka művészi felszínességében kesendő.

Mind ez azonban keveset von le kísérlet érdekességéből, vonzó galmasságából. 80 millió néző ámára írni nem könnyű feladat; ó legyen a talpán, aki kiállja a róbát. Milyen kár, hogy a magyar ók, művészek, technikusok — s rsze a nézők ! — nem kapcsodhatnak bele ebbe a különös áncba", az európai televíziós ínház kialakításának eleven forát öltő kísérletébe. Pedig ők is rópaiak, a javából.

(A. T.).

Epikurosz a pokolban

GEORGE FALUDY, MY HAPPY DAYS IN HELL

TRANSLATED BY KATHLEEN SZASZ, LONDON 1962, ANDRE DEUTSCH, 469 l.

A MEMOÁROK, — ki tudja, mióta, — bukott államférfiak, levitézlett hadvezérek kedvelt, majdnem hogy kényszerű műfaja. Magyarázkodnak és mentegetődznek, több-kevesebb meggyőződéssel s meggyőzéssel, ám hasznára mégis a történelemkutatásnak: az élesszemű historikus, az igazságkeresés törekvésében kiindulási és összehasonlítási alapot lát e védőiratokban. Mert védőiratokból áll e műfaj java része.

Gyökeresen más az író magatartása, ha felhagyván olykor a bevett szokással, nem képzelt figurák mezében mesél szemérmesen magáról, ilyen-olyan kalandjairól, hanem egészen-igazán múltjára hajol, hogy valljon közvetlenül, egyes szám első személyben. Vallomása pedig, ha nem is fedi mindenkor a meztelen-képzeletszegény valót, a *si non è vero è ben trovato* axiomája alapján mégis igaz mindig. Az író, midőn vall és emlékezik, teszi ezt az önmagáról szerzett tapasztalatok igazságának szent hitével ; vagyis a látomása igaz és ezek szerint igaz a vallomása is. Elég erre a klasszikus példa : Rousseau azért vall, hogy megmutassa az ellenséges világnak Jean-Jacques-ot, azt, amelyiket ő lát magában, amelyben hisz. Mi jogon kételkednénk tehát az író őszinteségében?! Hiszen őszinte a cselekedet és a magatartás. Miként Faludy Györgyé is az, ki most, ötven éve múltán, visszafordul gondolatban megtett pályájára és emlékezik.

NEMRÉGIBEN egyik ifjú kritikusa a sihederek szigorával ostorozta a költő Faludyt, aki, szerinte allegóriákba bújtatja kétarcú vágyait. Nos, az emlékezőt nem érheti e vád. Az egész világirodalomban, a múltban és a jelenben, alig-alig találkozunk íróval, ki ilyen csupaszra vetkőzte volna le önmagát, azzal az egyetlen s a sorok közt kimondott igyekezettel, hogy „látva-lássák" ; s mind ezt megható, néha szinte megrendítő egyszerűséggel. Hiába keresnénk allegóriák, finomkodó szimbolumok nyomát, e lapokon a fehérnek fehér a neve és a feketének fekete. Aminthogy a bűnökbűnének, a hipokrízisnek sincs nyoma e vallomásokban. Hányan voltak s lennének még hajlamosak későbbi testi-lelki nyomorukat korábbi erkölcsi botlásaik büntetéseként fogadni s vállalni alázattal, avagy lázadozni ellene. Faludynak eszébe sem jut, hogy recski poklát afrikai „bűnei" tisztítótűzének lássa. Embertelen szenvedései közepette is az marad, ami már diákkorában volt s ami ma is kétségtelen : a költő Epikurosz. E szót — *költő* — én jelzőnek szánom ; igyekszem bizonyítani a továbbiakban.

FALUDY azt állítja, e könyve tervét Recsk óta hordozza magában. Favágás, kőhordás, éhezés, gyalázatos tortúrák súlya alatt, az esténként körülötte áhítattal hallgató, benne „hőst" látó emberekkel és esetükkel egyetlen gondolat adott neki erőt : kiszabadulni, élve, a pokolból és könyvbe foglalni valamelyik „igazi" demokráciában azt az egész ÁVÓ-kutyakomédiát, melynek főrendezője Rákosi, intendánsa és spiritusz rektora Sztálin volt. Bizonyságul pedig sorolja rendületlen pokolbeli társai eseteit, mondván mintegy : Látjátok, ti értelemben és szabadságban élők, micsoda értelmetlen-tébolyult világból kellett menekülnöm ! — Elhiszem az író állítását, szándékát is tisztelem, megvallom mégis, roppant céltalannak találom. Aminthogy azt is bevallom, hogy a *Justizmord*-esetek felsorolása volt számomra a terjedelmes könyv egyetlen passzusa, mely fárasztott. Éppen, mivel céltalannak érzem a felsorolást. Tanúm erre az egyik angol nagylap cenzora, ki ezt a nagyon szomorú részt, miként az egész könyvet, *mulatságosnak* tartja. Pedig Faludy ezúttal igazán nem mulattatni akart, hanem vádolni és eszmeteremi. Vádolni, igen; de eszmeteremi! Kit és miveglodr s ha meg is győzi angol olvasóit az egekiáltó szörnyűségekről : *akkor mi történik?*

SZERENCSÉRE, e hangoztatott szándék mellett mélyebb emberiköltői indítékok is mintik az emlékezőt. Ezek csodálatosan szép mondatot adja például Sidi Mohammed, a rifkabil bandavezér, szájába : *„Azt hiszem, nemsokára bucsut mondok kiseiromnek és temetetlenek alfok a Vadesti-negyed egyik barlangjában, hogy semmilyen gyönyör emlékének ne maradjak nyomával, ha halálom órájában visszatekintek elszállt életemre."* (120.l.) A másik mondat, melyet idézni kívánok, rövidebb, ám ugyancsak a lényegre mutat. Az író saját nevében szól és indokolja, miért nem menekült a népi demokráciából, a közelítő veszedelmek elől. *„Nem azért maradtam, mert hős, hanem mivel kíváncsi voltam".* (323.l.)

Így az író és ez az igazság : korosodván, londoni menedékében, emlékezni kívánt elmúlt élete változataira. Emlékezni, mert kíváncsi volt, mivé lett az a pesti fiú, ki dacolva apjával, a kémiatanárral, költő akart lenni, semmi más és jó verseket akart írni, semmi mást. Ezenkívül játszani akart az életével, Epikurosz és a hédonisták módján, ama titok tudatában, hogy e nagyszabású játék az élmény szülője, ez utóbbi pedig a vers magja-kovásza. Kokon e kíváncsiság az *El Niebla* Unamunoéval, ki ülvén egy nap, Salamancában, íróasztala mellett szelíd pepecselésben, barátságosan fogadja az ajtajan kopogtató fiatalembert, le is ülteti s beszélteti bíztatón. A fiú az életéről mesél a professzornak, mire figyelik mindketten izgalommal, hogyan formálódik-változik *egy* ember bizonyos, gyakran előre nem látott körülmények között ? A professzor és a fiú hajol közösen a múltra, mely igazából egy *másik* ember, az élet tragikus érzését felfedező Unamuno, histórriája. Ez az áldott skizotrénia s e teremtő kíváncsiság lehetett Faludy könyvének valódi motorja ; e tényezők indítják-bonyolítják az előre nem látott élmények tonalát. A sejtelem nem előrelátás ; s az 1939-ben Párizsba menekülő költőnek sejtelmei voltak csupán, no meg derekas kalandvágya.

MIKÉPPEN TUDHATTA VOLNA, hogy hasztalan menekül a „történelmi áradat" elől? (Banális e kifejezés — *történelmi áradat* —, mégsem kerülhető el boldogtalan századunk jellemzésekor.) Az elhibázott első házasság és jó adag politikai meggondolás készteti a költőt az utazásra, melyről nem is gondolja, hogy hét esztendőnél előbb be nem fejeződik. Tanulságos, főképp vidám kalandokat remél Párizstól s a francia vidéktől. Kap is leckét emberismeretből, különféle félelmekből ; felejthetetlen leckét s éppen nem szívderítőt. Afrikába hajózik, nemcsak a bőrét menteni ; hírelt bölcsességek, félighallott mítoszok teljes megismerése és nyugtalanító rejtelmek, gyönyörű bűnök vágya hajszolja főképpen. S megismeri a test s a szellem új ízeit és számos örömből kiveszi a részét ; úgy tetszik, arab öltönyében megtalálja igazi lényét: az epikuroszit, a bölcsét, a gyönyörködőt, az élvezőt. De megtudja azt is, hogy minél teljesebb az élet, annál közelibb a halál. Ez a tudat űzi el Marokkóból ; nem mintha félne a haláltól ; gyermekkora óta tudja, hogy elkerülhetetlen, ezenkívül „nem is olyan nagy dolog". A korai megsemmisüléstől retteg, hiszen költő s meg nem írt dalai miatt kíván élni a halál után a földön.

Amerikába Roosevelt meghívására s nem csökkent kíváncsisággal vándorol. Munka várja éppen, sőt fontos feladat, ám — néhány férfias barátságon kívül — igen kevés emlény s az sem mieié. Eleget mond erről az amerikai éveknek szánt lapok csekély száma. A háború befejeztekor pedig, barátai magasztalása ellenére, hazatér ; mint láttuk, kíváncsiságból szinten. Pedig tel. Arra kíváncsi, milyen a fejelem, ha alapja van ? Persze, nem tudhatta, a fellegesek micsoda tornádóit kell átvergődnie, míg a poklok poklába, az Andrássy út 60-ba, majd Recskre nem kerül. Végül, a minduntalan várt-idézett szabadulást is másnak képzelte, ünnepélyesnek legalábbis. De nem volt az ; szürke volt, színte kiábrándító és nem feleimektől mentes. Csak a kíváncsisága maradt mindvégig s kíváncsisága foldunk és a szellem mindenfajta szépségének gyönyöre után.

EZZEL TULAJDONKÉPPEN rá is tapintok Faludy könyvének nemes anyagára, mely éppen nem a „mese"-ben, annak vezetésében rejlik. Az angol olvasót, lehet, megkapja ennek az érdekes embernek „különös" története. Nekünk, magyaroknak és sokunknak, azonban tudomásul s fájdalmasan ismert az 1940-től 1953-ig terjedő fejezet. Még a környezetek, atmoszférák, emberek jellemzése sem főerénye a munek ; pedig ételkintetben igazán remekel az író. Sőna nem jártam a szép feleségyikos kalandjaiban, mégis elek, napokra-hetekre, annak furcsa, csaknem tragikus egnajiata alatt. Sőna nem találkoztam Fényes Lászlóval, Lorsy Ernővel, Havas Endrével, Vambéry Rusztemmel, avagy a rokonszenves mészárosnuval, — portréjuk, úgy érzem, összes vonásaban hiteles. É vallomások valamennyi jelességének élére, azt hiszem, a „belső regény" történés vonalat kell helyeznem ; az író maganregényét, melyről farizeusok vélhetik csupán, hogy a gátlástalan *moral insanity* arcátlan kitárulkozása lenne. Ez a regény, igenis, a költő Epikuroszé, ki napjai fogytáig sétálni kíván kertjeiben, zavartalan álmodozásban, bölcselkedésben, gyönyörködésben. A megismerés gyönyörűségében s az örömben, melyet a versírás ad. A bűn örömében is, mely, a teremtés szerves része lévén, tán nem is *bűn*, ha a megismerést szolgálja és csendesült eszmék, tiszta dalok ihletének ad szárnyat.

Aki így járja útjait, ha végzete váratlan kiragadja az „örömök kertjéből" s a pokolba taszítja, jottányit nem veszít emberi magatartásából. Mitöbb, hősnek látja őt esendő környezete. Az is : a szellem hőse. Így van, hogy midőn hóhérai bolondját járatják s a halálra ítéltek cellájába zárják, ő e Walpurgisz-éjen verset ír agya tekervényére. Majd megtanítja rá társait és a platoni ideáról mesél nekik, ismételve szüntelen, kartezianus receptre, mégis antik heroizmussal : Ki megszűnik gondolkodni, állattá lészen és állatként pusztul el. Gondolkodjunk tehát ! Valameddig gondolkodunk, emberek vagyunk és élünk.

TÁVOLRÓL SEM póz ez, a recski pokolban nem volt helye póznak. Nem ültem Faludyval, de az én börtöneim falán is átjutott heroizmusának híre. S most megtudom róla, milyen nehéz volt kitaszítottan - félholtan - megvertenmegalázottan „hősnek" lenni. S micsoda erőtartalék a hédoni szemlélet. Mutatis mutandis : úgyszólván kereszténvi ügy. Emberi legalábbis.

DÉNES TIBOR

Szinbád fia is elhajózott...

LÁTHATATLAN EMLÉKKŐ IFJ. KRUDY GYULA SÍRJÁRA

Szíven ütött az otthoni hír. Régen tudom, hogy gyógyíthatatlan beteg voltál, hogy megváltás számodra a halál, mégis a lélek mélyén megszólalnak a fájdalom harangjai, melyek mindig összekondulnak, valahányszor valaki örökre távozik a baráti körből.

Rövid nekrológok jelentek meg Rólad a hazai lapokban és mindössze azt emlegették, hogy Krudy Gyula fia voltál. Mi mást is tudhattak volna Rólad, akik sohasem érezték egyéniséged meleg színeit, nem ízlelték szavaid, mondataid csendes baját, nem vették észre : kenyérkereső pályád csak mellékfoglalkozás, hogy ezzel rejtsed igazi hivatásodat. Ok nem töltöttek Veled kora-nyári délelőttöket a Hullám kertjében, ahol beteg tüdőd miatt orvosi rendeletre szedted a napfényt és ha éppen az Apa könyveinek új kiadásából néhány forint került a tárcádba, ráklevest ettél és egy-két pohár pezsgőt kortyoltál hozzá, melyet diszkréten borosüvegbe rejtve, nehogy kandi szemek felfedezhessék, hozott ki csoszogó léptekkel hűséges, öreg pincéred, aki sok-sok évvel ezelőtt még az Apa fehér asztalát teritette meg.

Hogyan is ismerhettek volna Téged, akik nem láttak soha a pesti versenypályán, amelynek szeretme apai örökségként hullott Reád, mint panyókáravetett esőkabátoddal, kopottas zakódban és barnára sülten, mintha éppen a Riviéráról ugrottál volna át, az elegancia oly könnyed sugárzásával lépkedtél fel s alá, hogy Festetich herceg sem különben, ha lova egy-egy Király-díj napján feltartott győztesként futott át a célkarikán. Pedig Te csak utolsó ötforintosoddal kísérelted meg, hogy rászedjed a szerencse balga istenasszonyát, mert meg kellett nyerned a lakbért, mely már egy hónapja fizetetlen volt és a lakbérszedő utolsó alkalommal — jóindulatát hamar félretéve — már-már fenyegetődző hangot hallatott. És a Papa, ahogy nevezni szoktad, ilyenkor gyakran segített, az apai kabala-számokat viselő paripák úgy húztak át a célvonalon, mintha messziről valaki igazgatta volna sorsukat.

Hanyagul zsebregyűrted a kapott bankókat, füttyentettél a vén fiákeresnek és hirtelen összegyűjtött barátaiddal a divatjamúlt öreg batáron nekiindultál az éjszakának. Előbb, mint egy korszak késett szelleme, végighajtottál a Stefánián, azután valamelyik budai kiskocsma árnyas kertjében vagy ha már hűvösebbre fordult az idő, a Palace étterem egyik sarkában kötöttél ki, ahol az ismerős cigány halk vonója csak Neked húzta a penészes öregségű, ínyencek ismerte, keserűen édes magyar nótákat. Lassan belefeledkeztél a múltba, csöndesen szürcsölgetve a kocsmáros féltve őrzött sokéves kéknyelűjét, fátyolos szívvel idézgetted Szinbádot, az öreg hajóst és elismeréssel emlegetted Márait, az utódot, akinek a nevét sem volt tanácsos akkortájt kiejteni. És sok félórával a záróra után, valamikor a hajnal virradásakor, mert a záróra csak a mindennapi halandók nyarspolgári rendje volt, alig észrevehető mozdulattal csusztattál kéthavi lakbért a cigány tányérjára s megkerested öreg cimborádat, ki a bakon bóbiskolva várta főúri parancsod utolsó lobbanasát. Így kocogtatok együtt haza, rendszerint kis zeg-zugos budai utcakon át. A bucsuzáskor kürítetted zsebed, hogy jó napot szerezz a derék kiserőnek és fillér nélkül léptél be lakásod ajtaján, ahonnan reményektől dagadó vitorlákkal indultál a kalanara. A lakbérszeaó üres marokkal hagyhatta el ismét a házadat.

De ha könnyelmű bohém voltál is saját életeddel, becsülettel őrizted az apai titkot és a kincset, melyet harminc éve egy május reggelen biztak Reád, hogy óvjad a múló idő rontásától. Hanyszor biztattak Téged barátok és ismerősök, írjál Te is, tollad könnyű, neved kész siker jelent és írónak is érsz annyit, mint azok, kiket a napi divat szárnyára kapott. Te csak hallgattál összezárt ajakkal, nem volt olyan mázos ígéret, mely rábirnatott volna hogy megtörjed ezt a hallgatást. Mert hűséges voltál a Műhöz, tudtad, hogy egyetlen félrecsúszott mondat a Te neved fölött, amely szerencséare vagy balsorsodra egy volt az Apa nevével, a Mű egészét csorbíthatja meg. Nehéz volt a nagy név árnyékában élni, hallani, hogy mogötted összesúgnak, oh ! hiszen „ő csak a fia", de alázattal viselted ezt a terhet, mint büntetést, melyet az Apa nagyságának vétkéért a gyermeknek fizetnie kell. S közben büszke, magaaban mérhetetlen büszke voltál, mert érezted ugyanaz a vér lüktet kék ereidben és homlokod mögött épp úgy forr a gondolat, még akkor is, ha nem szántod fel vele a fehér papírmezőket.

Könyvtáros voltál a földi életedben, mi más is lehettél volna Te, a Mű szerelmese. Körülbástyáztad magad a mondatok és szavak könyvekbe préselt téglával és váradat : a Művet lankadatlan védted a limlomos szemét ostromló hadával szemben. Mert a Mű, a nagy apai örökség, arra is megtanított, hogy egyetlen pillantással mérjél fel mindent, egyetlen hamis mondat csengéséből felismerjed a talmit. Így éltél csöndben, de mindig figyelve, könyveid között, amelyek hálából óvtak Téged a rossz szelek ártó sodrától.

És most, ha valahol fent, az égi kiskocsmák valamelyikében, ahol talán az öreg Magyari vonója csalja elő a hangokat a hegedű barna öblében és az égi csapos fizetés nélkül méri a szőlő levét, megtalálod a múltat szemlélő és jövőt fürkésző magyar titokfejtőket, csendesen állj meg az asztaluknál és ha közülük egyik, nagy sötét szemét reád emelve, kérdőn pillant Feléd, nézz nyugodtan vissza a szembe és halkan mondd el a vallomást, amiért érdemes volt élned : Apám, hű voltam Hozzád.

BORSZÉKY GYÖRGY

JÓKAI MÓR ismeretlen, az 1880-as évekből származó notesza került a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába. A noteszban — feljegyzéseken kívül — a nagy író 26 rajza található felvidéki hegyekről és várakról.

***

OBSITOS „RISZTUNG" : zsinóros nadrág, mente és csákó került a karcagi múzeum néprajzi gyűjteményébe. A száz év előtti öltözetet karcagi születésű obsitos viselte annak idején.

JUHÁSZ GYULA három elfeledett versére talált dr. Csallány Dezső, a történettudományok kandidátusa, a nyiregyházi Jósa András Múzeum igazgatója. „Az első fecske", az „Eszményekért" és a „Fenyők a ligetben" című versek 1901-1902-ben jelentek meg a Csongrád megyei Hirlapban.

***

RÉGI DUNÁNTÚLI CÉHEKRE vonatkozó változatos, gazdag anyagot mutattak be a nagykanizsai Thury György Múzeum új, állandó jellegü helytörténeti kiállításán.

ENCZI ENDRE

„ESŐCSEPP"

A főiktató öt óra előtt hat perccel rendezni kezdte az íróasztalán szétheverő holmiját. A körbélyegzőt a középső fiókba zárta, a sorszámbélyegzőt, mielőtt mellé helyezte volna, gondosan megvizsgálta.

— Hetvenkettő, — mondta csendesen a tiszta lelkiismeret jóérzésével, — hetvenkét panasz és kérelem egy napon, egyetlen kerületben.

Hetvenkét aktát iktatni, ez bizonyos áttételekkel hetvenkét homlokráncolást, hetvenkét részre parcellázott fontoskodást és számokban kifejezhető ügyszeretetet jelentett. A hetvenkét aktából egyetlen névre, egyetlen sorra sem emlékezett. Így volt ez rendjén. Ez biztosította társadalmi felsőbbségét, makulátlan tisztaságát, ami nemcsak tisztes életű családfők, de az életre-halálra elkötelezett főiktatók sajátossága.

Az íróasztal további rendezése nem igényelt különösebb figyelmet. Még csak a tekintélyes iktatókönyvet kellett elzárnia, de a vonalzónak, az itatósnak és az öröknaptárnak kívül volt a helye. A vonalzónak pontosan az íróasztal jobb párkányának az aljában. Ennek a helynek évtizedek adták a rangját, függetlenül háborúktól, ideológiák bukásától és a takarítószemélyzetnek a rendről alkotott változó elképzelésétől.

A vonalzó azonban nem feküdt az asztalon. Minden mozdulata, amivel utána kutatott, üres járatnak bizonyult. Az emberek megbízhatatlanságáról volt valami ki nem fejezhető elképzelése, de arra nem gondolt, hogy odáig süllyedhetnének, hogy ügyféli minőségükben eltulajdonítsák az íróasztaláról. Ezért kutatva járatta körül a szemét a hivatali helyiségben, gyanítva, hogy a szabadesés törvénye az elmúlt félóra alatt hatályát vesztette és a sárga falénia vízszintes helyzetben lebeg a mennyezet és a padozat között.

Egyetlen pillantással meggyőződött feltételezésének tarthatatlanságáról, így összpontosított figyelme hiábavalónak bizonyult. Ha kissé lazábban tájékozódik, akkor észreveszi, hogy a mennyezet fehér foltjai széttárt ujjakként nyúlnak bele a szürke gipszlepedékbe és a sarkokban gonosz fekete foltok leskelődnek. A fehér lámpaernyő alatt a sárgán haldokló villanykörtét is felfedezte volna, bár a kivénhedt világítótest ebben az esetben sem számíthatott volna sem részvétre sem kíméletre. — a főiktató szobájában a tárgyak lassú halálra ítéltettek a rend és a szolgálati hűség nevében. Így senki sem kérheti számon tőle, hogy az ablakra sem révedt és nem észlelte az üvegen gördülő esőcseppeket és az erecskék között szabálytalanul lapuló fekete mélységeket.

— Ej, — mondta a főiktató, ami azt jelentette, hogy a magán és közéletében évtizedekig érlelt biztonság tudata geometriailag fel nem mérhető távolságra kilendült, de a körülötte lévő mozgásjelenségek még mindig nem értek el hozzá. Az ablakon folydogáló vízerecskéket tovább táplálta az eső, a villanvégő a másodperc törtrészére behunyta a szemét, és a sarkokban ülő fekete foltok gondként kúsztak a homlokára. Az ablak előtt egy vöröses, meg szaggatott falevelet himbált a szél, a levél kétségbeesett hullásában az ablakra tapadt. Ősz volt. Az úttesteken fekete tükrökben lapult a lámpafény, a felhők elmosták a csillagokat, a főiktató megnyomta a csengőt.

A segédiktató már kabátban jött át a szomszéd szobából, kezében kalap, lábán sárcipő és arcáról már tűnőben volt a hivatalos órák alatt megsűrűsödött méltóság.

A főiktató csodálkozva nézte az útrakész alantast és méltatlankodva a faliórára vetette a szemét.

— Öt óra egy perc, — hebegte a segédiktató és tanúnak idézte saját karóráját.

— Ön téved, segédiktató úr, — állapította meg a fellebbezhetetlen ítélet kíméletlenségével, — öt óra lesz hat perc múlva, — és ahogy kimért merevséggel mutatott a faliórára, ez már maga az ítélet végrehajtása volt.

A segédiktató lehajtotta a fejét és kigombolta a kabátját. Az ujjai megalázva és határozatlanul botladoztak a gombok körül.

Árnyak suhantak el az ablak előtt, felvillanó lidérces fények iramodtak utánuk, a fák nyamvadt ágai dideregve rázták le magukról az esőcseppeket, egy autó kettős hangon dudált az épület előtt, hogy jelt adjon magáról mielőtt belerohanna az őszi boldogtalanságba.

— Nem látta a léniámat, segédiktató úr?

— Nem, engedelmet kérek, illetve láttam a délután folyamán, amikor jelentést tettem, kérem tisztelettel, ott feküdt az íróasztal jobb oldalán, kissé srégen, — buzgólkodva meg is mutatta a helyet és közben titkon az órájára pislogott. Öt óra múlt hat perccel.

A főiktató leleplezte a sanda türelmetlenséget.

— Srégen ? — kérdezte engesztelhetetlen gyűlölettel és rámeredt a faliórára. A nagymutató ott állt megmeredve, ahol az előbb, hat perccel öt előtt.

— Srégen ? — kérdezte még egyszer, de a vér úgy futott ki a fejéből, mintha a lábából akarna utat törni magának, hátra is lépett és közben rálépett a vonalzóra. Most már biztos volt abban, hogy megbolydult a rend, és ha a lélek roppant is egyet, de a magatartás, bár kisebb alku árán, változatlannak tűnt.

— Segédiktató úr, kivételesen ma hat perccel korábban elmehet. Kivételesen, — ismételte búcsúzóul, mert ezt rendkívül fontosnak vélte.

Amikor egyedül maradt, óvatosan leereszkedett a székre. Hátradűlt és a lábát előrenyújtotta. Ebben a testtartásban próbálta összerakni mind azt, ami az elmúlt negyedórában darabokra tört.

A vonalzót megtalálta. Ott lapult a földön, így a szabadeséssel nincs baj, hála Istennek, tette hozzá könnyített szívvel, de a megállt idővel semmire sem jutott. A falióra elakadt és ahelyett, hogy saját óráján ellenőrizte volna az időt, ezt elmulasztotta, a mozdulatlanságot mozgásnak ítélte, ami merőben helytelen szemlélet és kiszámíthatatlan következményeket sodorhat magával.

— Többek között, — állapította meg kissé szorongva, de önmaga előtt is határozottságot mímelve, — belebukott a kötelező és a társadalmi rendet fenntartó következetességbe. Ragaszkodnia kellett volna a megállt időhöz mindhalálig és a segédiktatóval egyetemben életfogytiglan várni, hogy a nagymutató átvánszorogja a hatperces távolságot. Ez méltó egy igazi férfihoz, még akkor is, ha nem Rómában vésték márványból. Ehelyett alkuba keveredett a valósággal, árbócra húzta jóságának zászlaját és így lobogtatta a segédiktató szűkölő élete fölött. Jóság ürügyén nemcsak megaláztr őt, de jogait is megtiporta. Ez még sohasem történt vele és most sem lenne baj, ha nem került volna a fogalmazás állapotába.

— Tettemnek oka ismeretlen.

Ezzel befejezte hivatali napiát, felvette kabátiát, eloltotta a villanyt és minden várható eshetőségre felkészülve, a lelkiismeretét is.

A folvosó már elnéptelenedett és így őszintén hiánvolta, hogy senki sem köszönti és senkit sem köszönthet. Csak a kőkockák feleltek a lépéseire és a folvosó túlsó végében a takarítók gyűrűköztek a munkához. Kis ideig még várt, hátha előkerül valaki, aki üdvözölné, olvanformán, ahogy hivatalbéli társai szokták. — Jó éiszakát, főiktató úr, vagy kérem átadni üdvözletemet kedves családiának. — de a takarítók ilven nagy távolságból konok emberek és ő nem közelít feléiük. Amikor kilépett a kapun és elindult a csendes, keskeny utca leitőién, jobbra-balra tekintgetett, nem akad-e össze valami ismerőssel ?

Az esőcseppek már magukfehetetlen, halálra fáradtan hullottak, a fűszeres a csukott üzletaitó mögött a pult mellé húzódott, egy feketehaiú fiatalember a Hotel eresze alatt egy szőke nővel alkudozott, a betegnépztár kapuián egy idősebb férfi fordult be. Botra támaszkodott és feltűnően húzta a lábát. A legközelebbi keresztutca sarkán egy rendőr posztolt.

— Jó estét kívánok, — szólította meg a rendőrt mértéktartó udvariassággal, de a rendőr nem köszönt vissza szóval, csak a jobb kezével tisztelgett. — nem mondaná meg

Belétört a mondat, a rendőr is hallgatott, aztán a főiktató így szólt :

— Köszönöm, egy utcát keresek és eltévedtem, de most már eszembe jutott. jó estét kívánok.

A rendőr újra csak tisztelgett. Ősz volt, az esőcseppek már nem értek a földre, a falakból, a járdából rothadó nedvesség párázott. Már-már ott tartott, hogy felhaitia a kabátgallériát, de félmozdulatnál, a melle tájékán megtorpant. Felhajtott gallér méltatlan egy főiktatóhoz. Igaz, hogy ezt pályája kezdetén sem tette meg, Most már késő. Vajon miért mulasztotta el ezt annak idején ? Nyilván már akkor is élt benne a hivatástudat. Ez elfogadható magyarázatnak hatott, ha nem is nyugtatta meg maradéktalanul.

A sarki gyümölcsösnél megállt. Ez mindennapi állomása volt. A vásárlásnál elvi szigorúsággal követte a megrevedett családi rendtartást. Amikor a három gyereknek, — két fiú, egy leány — egy-egy narancsot vett, akkor a hitvest és anyát egy nagyobb méretű alma illette. Ha három almát vásárolt, akkor lehetőleg egy vérbélű narancsot vásárolt mellé. A rangsorolás, a megkülönböztetés a családban is elengedhetetlen.

Az almákat, narancsokat, körtéket és banánokat sűrű szúnyogháló takarta. A gyümölcsök színeit összemosta az árnyék. A szúnyoghálón, a narancshalom tetején egy papírlap feküdt. — Mindjárt jövök, — üzente a gyümölcsös asszony a kedves vevőknek.

— Ej, — bosszankodott némi szorongással a főiktató, — miféle nap ez, eddigelé ilyesmi nem fordult elő.

Türelmetlenül topogott a gyümölcsös sátor előtt, egy esőcsepp a ponyvatetőről a nyakába pottyant. Elkapta a fejét és ekkor fedezte fel háta mögött, a túlsó oldal cikkcakkjába szorult templomot. Azelőtt is ott volt ? Bizonyára. Csak nem kínálta magát, behúzódott a házak közé, a keresztje is aprócska volt, az ajtaja roppant keskeny és alacsony. A főiktatót a nyakába hullott esőcsepp bekergette a templomba.

A beszűrődött nedvesség a tömjénszaggal keveredve tapintható rétegekbe sűrítette a levegőt. A főiktató köhögött, aztán mint érdeklődő idegen, a fal mellett elindult a félhomályba. A vörös mécsesek, a finoman rezzenő gyertyalángok még jobban összedobálták a templom belső berendezését. Barokk angyalok reneszánsz oszlopokról repdestek, az egyik gótikus ablakmélyedés mellett négyszögű börtönablak fagyoskodott, egy barokkfaragású karosszék kovácsolt vasrácsokon terpeszkedett és az oltárt román boltív keretezte.

Művészettörténeti képzettsége rendkívül kezdetleges volt, de érezte, hogy itt valami végzetesen összekeveredett, a hailat az ékekkel, a domborulatok a mélvedésekkel, az egymást taszító anyagok ölelkezésével.

Egy parasztosan faragott padhoz támaszkodott és őszintén kételkedett abban, hogy ilven durva összevisszaságban Istent bárki is fellelhetné.

Az V. Stáció alatt állt. Simon, a kirénei görnyedt a kereszt alatt, a főiktató négy stáción már túljutott : rendes helyéről elkerült a lénia, megállt a falióra, a gyümölcsös asszony nem volt a megszokott posztián és egy esőcsepp orvul a nyakába hullott. Itt az ideje, hogy átvegyék az ő keresztjét is.

Sértődötten indult kifelé, amikor belebotlott egy lábba. A gyóntatószékből kinyúló térdelő lábszár folytatását sötétzöld függöny takarta.

— Bocsánat, — mondta a főiktató, a fejét is megbiccentette és csak azután vette alaposabban szemügyre a lábat.

Az élesre vasalt galambszürke nadrág tükörfénvesre kefélt hegyesorrú cipőben végződött. A sarkai kifogástalanok. Semmi konás a szélein, egyetlen sárfolt nélkül és a bőr sem vet sehol ráncot raita. A cipő és nadrág között széles csíkban kilátszik a harisnya. Sötétszürke, vörös nyíllal, micsoda ódivatú viselet, mikor hordták ezt, húsz, harminc, negyven évvel ezelőtt ? A főiktató nem tudia biztosan, semmi kedve ilvenekkel foglalkozni, menne is tovább, a gyóntatószékből raizanak a szavak, zümmögnek, mint a fáradt őszi legyek. A bal láb megrándul, mintha elkínzott idegek húzogatnák előre-hátra, a függönyön apró hullámok futnak át, mit vall a fényes cipős, vasalt nadrágú úriember, abban a nevetséges vörösnyíllas harisnyában ? A főiktató a függönyhöz tartia a fülét, az összefolyó neszezés sehogy sem áll szavakká össze, különben is mit mondhat az ilven ficsúr, finomkodik, a felületén marad az életének. — ó, ismerem az ilven alakokat. — háborog a főiktató és mereven nézi a gondosan tisztított cipőt. Valliál már, te nyomorult, ne hazudi és ne kerteli, mondd el a sikkasztást, hallod, te szürkeharisnyás ? Hogy nem lett belőle bűnügy, örökké árulkodó hélveg, arról te nem tehetsz, mások mostak makulátlanra. Ne mocorogi és ne beszéli mellé, iól tudom, hogy fiatal kölvkökkel hancúroztál és varrólánvoknak ígértél házasságot. Valld be szégyenkezés nélkül, ma ilven nap van, kérem tisztelt uram, nagyon kérem, tessék szíves lenni vállalni, egy kis sikkasztás, csekélvke pederasztia és előre meg nem fontolt, szédületben elkövetett házassági ígéret, igazán mindenkivel előfordulhat, csak méltóztassék meggyónni, csak ki kell mondani, semmi az egész, kegyeskedjék nekem elhinni, kérem tisztelettel.

A főiktató újra elindult a kijárat felé, kimért lépésekkel, leszegett fejjel. Így találkozott a következő gyóntatószéknél egy pár női szürke antilop cipővel.

A lábfejek kissé befelé fordultak, de a testszínű selyemharisnya feszült a lábon. A cipősarkok laposak és fáradtak, a talpakon a vízfoltok fekete térképeket rajzoltak. Ismeretlen világrészek bontakoztak ki a talpakon, őserdőkkel, titkos zugokkal, madárfüttyel, úgy bizony, madárfüttyel és holdfénnyel. Mind ezeken túl sóhajokkal és lehunyt szemmel, holtomiglan holtodiglannal. Rejtett világ, senkisem tud róla, térképeken nincs, kívül van a naprendszeren, csak az antilop cipők talpain láthatják a kiválasztottak. Most gyónod a bűneidet, van mit vallanod, nem mondom. Esetleg arról is szólhatnál, hogy átmentettek egy másik világba, abba, ami most csak a talpadra szorult, és most már nem tudsz vétkezni, itt állsz ártatlanul, magányosan a csámpás lábaddal. Ezt feltétlenül el kell mondanod, hogy megbocsássák a bűntelenségedet és annak a bűnét, aki erre kényszerített.

A főiktató még elidőzött az antilopcipős lábak mögött, amíg a foltok száradni kezdtek a talpon és az ismeretlen világ csak halványan derengett a bőrrétegen át.

— Én most nem sóhajtok, — mondta a főiktató, de a harmadik gyóntatószéknél már szándékosan állt meg.

Komisz gyereklábak lógtak ki a függöny mögül. Az agyonhorzsolt, magasszárú sárga cipő madzagja a kövezetre csüngött, az egyik harisnya mélyen a térd alá gyűrődött. A talp is elvékonyodott, az ilyen gyerek csúszkál az aszfalton, a cipőorr eltompul, mint amelyik minden kőben ellenséget szimatol.

A főiktató tagadhatatlan ellenszenvvel nézte a lábakat, a fejét is oldalra hajtotta, úgy figyelte. Hát mondjad csak, fiam, mondjad szépen. Lekvárt csentél a kamrából, igaz ? Persze, hogy igaz. Aztán titokban cigarettáztál a félreeső helyen. Összeveszted a pajtásoddal, nem valami dicséretes dolog, mondhatom. És most jön az igazi, a főbűn, puskáztál a számtan dolgozatnál. Bevallod ezt is, derék fiú vagy, feloldanak a bűneid alól. Miért mozgatod a lábfejedet, elég volt a vallomásból ? Hohó, ez nem megy olyan könnyen. És mi van a vak koldussal, akinek kiloptad a pénzét a kalapjából és még szamárfület is mutattál neki. Ne hazudj, megtetted, valld be azonnal. Ne tiltakozz, hallod-e ? És gyónd meg előre, amit még ezután fogsz elkövetni. Kezdd el most a vezeklést a jövőért, mert később már nem lesz lehetőséged erre. Ne szemtelenkedj, pimasz kölyke. Inkább gyónd meg, hogy hamisítani fogod az iskolai bizonvítványodat, kihúzod a rossz jegyeket és jókat írsz be helyette. Okirathamisítás, tudod mit jelent ez ? Anélkül még segédiktató sem lehetne belőled. Gvalázatos, szégyentelen fráter. Ne fecsegj összevissza afféle torkoskodásokról és lecsúzlizott verebekről, a gvilkosságról valljál, amit el fogsz követni. Ki fogia megölni az anvádat, mi ? Talán én ? Te fogod megölni. Amikor kiderül a sikkasztás, majd szívrohammal viszik a kórházba, ott is hal meg, fehér vaságyon, feltámasztott párnákon, a keze előtted sárgul el a takarón, és nem mered megcsókolni, mert félsz, hogy nofon ver a halott. De a temetésen ott leszel, ott biztonságban érzed magad és könnyezni is fogsz. Gyónd meg, azonnal, követelem, nem tudom, hogy feloldoznak-e mind ezért, de az mindegy, megteszed ? Köszönöm, fiatal barátom.

A főiktató lábujihegyen ment a kijáratig. Ott megfordult, az ékek és hailatok, lábak és vallomások elhamvadtak a félhomályban. Kezét a szenteltvíztartóba mártotta, keresztet vetett és mélyen meghajolt.

A gyümölcsárus asszony már újra a sátrában volt. A főiktató szigorúan megfedte, hogy hosszabb ideig nem tartózkodott a helvén. Aztán három almát és egy narancsot vásárolt. Sokáig válogatta a gyümölcsöket, a legnagyobbakat választotta ki.

Szokatlanul későn ér haza. A felesége megkérdi, hol maradt el ilven sokáig. Természetesen hazudni fog. Az igazság helvtelen alkalmazása felesleges és igazságtalan bonvodalmakat robbant ki.

Az igazságot azonban mégsem rejtheti véka alá. Holnap beadványban közli a világgal és postán küldi az iktatóhivatalba. Természetesen név nélkül, hiszen a címzetthez úgysem juthat el. Esetleg megmutatia a segédiktatónak, hogy, lám, miféle emberek is élnek a világon. Aztán sorszámozzák, akta lesz belőle és örökké elintézetlenül hever maid az irattárban. De egyszer talán valaki felfedezi és elolvassa. Ezt őszintén óhaitia. Mert egy főiktató kötelessége az őszinteség és méltán tart igényt a halhatatlanságra.

Vénusz Anadüomené

megszületett, ezúttal nem a habokból, hanem a fellegekből s nem az istennő, hanem a csillag : 54 millió kilométernyi távolságból érkező rádióhullámokon jelenti be az eseményt az amerikai Mariner II. űrhajó, tisztán hallható, sőt látható jelzésekkel. Hogy a tudomány eme legújabb karácsonyi ajándéka mit tartalmaz, azt — legalábbis egyelőre, — még nem lehet tudni. Az adás harminc percig tartott, s a laikusok számára értelmetlen „kardiogrammot" a tudósoknak is idejükbe kerül megfejteni. Az amerikai felvevőállomásokon kívül „vette" a Mariner II. jelzéseit az angol Jodrell Bank óriásteleszkópja is, az eredmény ezek összehasonlításából s az elektromos kódjelek megfejtéséből születik meg, hetek múltán. De ha megszületik aligha lesz közömbös: minden valószínűség szerint választ ad azokra a kérdésekre, melyeket az emberiség talán évezredek óta kérdez önmagától ; arra pontosabban, van-e, lehetséges-e élet, vagy a földi élethez legalábbis hasonló jelenség a Vénusz ködfelhő mögött.

Ha nem járattuk volna le annyira a „történelmi esemény" kifejezést, erre nyugodtan alkalmazhatnánk. A tény, hogy 54 millió kilométer távolságból nemcsak hallani lehetett a jelzéseket, nemcsak hangszalagra lehetett venni a tudományos adatokat, — a Mariner II. megfigyeléseit, — hanem „parancsolni" is lehetett az űrhajónak, bekapcsolni, kikapcsolni, iránvítani, (az adás még folvik!), elegendő lenne ahhoz, hogy lélegzetvisszafojtva figyeljünk. Ha mégsem figyelünk, annak oka alighanem abban keresendő, hogy az utóbbi időkben túlsok körülöttünk, velünk, bennünk *a — történelmi esemény. Mert néhány hét múlva, amikor a Mariner II. jelzéseiből tudni fogiuk az eredményt, már a Mars közelében fog járni az a szoviet űrhajó, amelyik kb. 1000 kilométernyi távolságban halad majd el a bolygó mellett s a közlések szerint felszerelésére különös gondot fordítottak. A Marsrakéta, mely lényegesen nagyobb az amerikainál, fényképezőgépekkel ellátva halad a célia felé, abban a reményben, hogy orbitiának földközeli részén e fényképeket továbbítani fogia számunkra : Schiaparelli „csatornáiról" ilvenformán tehát csakhamar tudni fogiuk, mifélék. Akkor se iiedünk meg, ha a fényképekről netán egy marslakó fura arca vicsorít majd ránk. Az embernél nem lehet sokkal ijesztőbb.*

A

⁂

GERÉB LÁSZLÓ író, műfordító, bibliográfus és irodalomtörténész hosszas betegség után szívrohamban Budapesten elhunyt. A magyarországi latinság irodalmának terjesztője és népszerűsítője volt: Janus Pannonius és Taurinus tolmácsolásai a középkori irodalom műveinek fontos forrásai. Két jelentős kötete: *„A magyar reneszánsz költői"* és *„A középkor költészete"*. Az ő terve és elgondolása volt a Helikon könyvkiadónál a *Monumenta Hungarica* sorozat megjelentetése. Kétkötetes bibliográfiája, „A magyar parasztháborúk irodalma. 1435-1514" az egyik legfontosabb forrásmunka ebből a korszakból, és másik munkája, a *„Bibliográfia a hazai parasztlázadások verses és elbeszélő irodalmához, XV-XVIII. század"*, ugyancsak jelentékeny irodalomtörténeti és bibliografikus tevékenységéről tanúskodik. Számos ifjúsági regényt is írt az utóbbi időben. 57 éves volt.

⁂

A PÁPAI ESZTERHÁZY-KASTÉLY ebédlőjének falát díszítő 16 négyzetméteres pannót restaurálták a Nemzeti Galériában. A több mint száz-alakos kép múzeumba kerül.

Irodalmi Ujság

A BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZBAN Arisztophanész „Béke" című komédiájának bemutatójára készülnek, a Jókai Színházban nemsokára befejezik G. B. Shaw „Genf, 1938" című szatírájának próbáit. A Vígszínházban Shakespeare „Rómeó és Júliáját"-t készítik elő. Próbálják Gyárfás Miklós darabját is, a „Változnak az idők"-et a Madách Kamaraszínházában, s a Petőfi Szinház a világsikert aratott „Irma la Douce" premierjére készül.

⁂

RÓNA VIKTOR, a Magyar Állami Operaház szólótáncosa Washingtonban az Amerikai Balettszínház színpadán Hacsaturján: „Gajane" című balettjében nagy sikerrel lépett fel Margot Fontayne partnereként. Az előadáson megjelent Kennedy elnök és felesége, Robert Kennedy igazságügyminiszter és számos más hivatalos és társadalmi személyiség. Az első szünetben Kennedy elnök felesége és Robert Kennedy felkereste a két művészt és melegen gratulált a forró sikerű előadáshoz.

⁂

TÍZMILLIÁRD LÍRA költséggel készül a legújabb bibliai tárgyú filmkolosszus, amelyet az olasz Dino de Laurentis készít, olyan neves rendezőkkel, mint Luchino Visconti és Frederico Fellini.

⁂

KIRSTEN FLAGSTAD neves norvég operaénekesnő hosszas betegség után elhunyt. A 67 éves művésznő 1912-ben a norvég Nemzeti Színházban kezdte pályafutását, 1938 és 1942 között a New York-i Metropolitan tagja volt. 1958-ban az első norvég operatársulat vezetőjévé nevezték ki.

⁂

MEGJELENT a Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve. A 220 oldalas kiadvány — a többi között — érdekes tanulmányt közöl Petőfi eddig elveszettnek hitt szerződéséről, amellyel összes művét lekötötte annak idején Emich pesti kiadónál.

⁂

AZ ESZTERGOMI Duna-szigeten másfél milliós költséggel 40 ezer kötet tárolására méretezett, korszerű könyvtár épül.

⁂

JÓZSEF ATTILA halálának 25. évfordulója alkalmából Újvidéken emlékestet rendeztek. A költő munkásságát magyar nyelven Fehér Ferenc, szerb nyelven pedig Miroszlav Antics vajdasági iró ismertette.

⁂

TIZENHÉT JELENTŐS MŰEMLÉKET állítottak helyre az év folyamán az Országos Műemléki Felügyelőség restaurátorai. A többi között befejezték a szigetvári Zrinyivár restaurálását. átadták a diósgyőri vár rondelláját, a sárospataki Rákóczi-kastély híres Perényi-szárnyát, és a nagycenki Széchenyi mauzóleumot.

⁂

140 EZER ÉVESRE becsült emberi koponya maradványait találták meg Marokkóban, Dzsebel Irhud közelében.

⁂

ÚJ MAGYAR OPERETT próbáit kezdték meg a Fővárosi Operettszínházban. Szövegét Fehér Klári, verseit Szenes Iván, zenéjét Bágya András írta. A főbb szerepeket Honthy Hanna, Keleti László, Rátonyi Róbert, Galambos Erzsi és Lehoczky Zsuzsa alakítja.

⁂

A MARBURGI J.A. Stargard aukcióházban egy kézirat-árverésen Friedrich Schiller esztétikai tárgyú nyolcoldalas leveléért 22 ezer márkát, kilenc másik leveléért összesen 34 ezer márkát fizettek. Raffaelo 1517-ből származó nyugtája 6900 márkáért kelt el.

⁂

A STUDIA MUSICOLOGICA legújabb számát Kodály-kötetként jelentette meg az Akadémiai Kiadó a Mester 80. születésnapja alkalmából.

EARL OF HAREWOOD, az edinburghi nemzetközi zenei fesztivál igazgatója a Kulturális Kapcsolatok Intézetének meghívására néhány napig Budapesten tartózkodott és a magyar zenei élet képviselőivel tárgyalt Bartók műveinek a jövő évi, Berlioz és Bartók emlékére rendezendő edinburghi fesztiválon való bemutatásáról. „Azért látogattam Budapestre, hogy megismerkedjem a Magyar Állami Operaház Bartók repertoárjával — mondotta hazautazása előtt. — Csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatok arról, amit láttam. Véleményem szerint a Kékszakállú herceg várát, a Fából faragott királyfit és a Csodálatos mandarint Budapesten valóban úgy tolmácsolják, ahogy Bartók elképzelhette". A továbbiakban közölte, hogy a jövő évi edinburghi fesztiválon a Tátrai-kvartett tolmácsolásában hangzik majd el Bartók több vonosnégyese. Bartók három színpadi művét egy estén szeretnék a fesztivál közönsége előtt megszólaltatni.

⁂

A FELEDÉSBE MERÜLT és még ma is élő, német eredetű bányászkifejezéseket a dorogi múzeum összegyűjtötte. A mintegy 400 bányaműszaki kifejezést összegező munkát a drezdai néprajzkutató intézet könyvalakban is megjelenteti.

⁂

AZ ORSZÁGOS MŰSZAKI KÖNYVTÁR épületében elhelyezett „Szabadalmi tár" gyűjteményében jelenleg 5 millió 450 ezer szabadalmi leírást őriznek, amelyeket a kutatók és a szakemberek bármikor igénybe vehetnek. A gyűjtemény évente 50-70 ezer szabadalommal gyarapodik.

⁂

TÖBB MINT 70 EZER magyar turista vett részt 1962-ben az IBUSZ külföldi társasutazásain. Keleti országokból 87 ezer, a nyugati országokból 45 ezer vendég járt Magyarországon.

HATVAN ÉVES KORÁBAN elhúnyt Charles Laughton angol származású amerikai filmszínész. 30 év alatt sok emlékezetes alakításával gazdagította a filmművészetet. Emlékezetes marad egyebek közt VIII. Henrik, Rembrandt és A vád tanúja című film ügyvédjének alakítása.

⁂

A GÖTTINGAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA külső tagjává választotta dr. Gyulai Zoltán magyar akadémikust, aki most ünnepli 75. születésnapját.

⁂

J. L. DESTOUCHES párizsi professzor, a Sorbonne elméleti fizika tanára a Kulturális Kapcsolatok Intézetének vendégeként Magyarországra látogatott.

⁂

HÁROM ÍRÓ EMLÉKTÁBLÁJÁT leplezte le a IX. kerületi Tanács. Az Üllői úton Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond, a Knézits utcában Tolnai Lajos emléktábláját avatták fel.

⁂

ÓKORI RÓMAI pénzhamisító műhelyt tártak fel a Saar-vidéken végzett ásatásoknál. A műhely Krisztus után a második században működött, s a házban mintegy 500 agyagforma és sokféle kész hamispénz tanúskodott az ókori pénzhamisítás módszereiről.

⁂

MAGYAR ÍRÓKÜLDÖTTSÉG utazott Kubába a magyar kubai kulturális csereegyezmény alapján. A delegáció vezetője Tatay Sándor, tagjai Pándi Pál, Galgóczi Erzsébet, Györe Imre és Csoóri Sándor.

⁂

LENGYEL JÓZSEF Oldás és kötés című filmjének forgatása befejezéshez közeledik a Budapesti Filmstúdióban. A filmet 1963-ban mutatják be.

⁂

A SZÓTÁRSÍTÁS elmélete és gyakorlata címmel érdekes könyv jelent meg az Akadémiai Kiadónál. A munka az Értelmező Szótár összeállítása közben szerzett tudományos tapasztalatokat összegezi.

JEAN-PAUL SARTRE „A fal" című elbeszélés-gyűjteményét a görög bíróság „erkölcsöket veszélyeztető tartalma miatt" betiltota.

⁂

RICHARD WAGNER születésének 150. évfordulója alkalmából, a moszkvai Nagy Színház meghívta Joachim Herz lipcsei operaigazgatót a Bolygó hollandi rendezésére.

⁂

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ új balettműsort mutat be, amelyben Couperin Etüdök No. 2., Maros Rudolf Hétköznapi requiem, William Bukovy A parancs című műve és egy Rossini nyitányra készült táncjáték kerül színpadra. Valamennyi balett koreográfiáját Eck Imre tervezte.

⁂

KECSKEMÉTEN felavatták Katona Józsefnek, a város szülöttének nagyméretű bronzszobrát, amelyet Vígh Tamás budapesti szobrászművész készített. Az avatóünnepségen Kodály Zoltán emlékezett az íróra.

⁂

SYLVETTE DAVID JELLINEK, Picasso ismert modellje nagy sikerrel szerepel Párizsban mint sanzonénekesnő. Maga szerezte „A hosszúnyakú hölgy" című dalát, amely Picasso egyik képének címét idézi. A sokoldalú modellt François Reichenbach rendező legközelebbi filmjében szerepelteti.

⁂

RITKA VÉDETT MADÁR, a túzok állománya szaporodik a Tisza mindkét partján. A legutóbbi felmérések alapján már mintegy ötezret tartanak belőle nyilván a vadászati szakemberek.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Angliai autóvásárlók figyelem!
Mindenfajta új és használt
SZEMÉLY- ÉS TEHERAUTÓT
azonnali szállításra,
kedvező részletfizetési feltételekkel is vásárolhat.
Biztosítását is elintézzük.
RODney 88-52
Hívja GÁTHY-t
délelőtt 12-ig és este 6 után
Levélcím: 5, Craston House, Lettsom Street,
London, S.E.5.

EMIGRÁCIÓS ÉS MAGYARORSZÁGI SZÉPIRODALMI ÉS SZAKKÖNYVEK HATALMAS VÁLASZTÉKBAN
Bármely országba szállítunk
PANNONIA BOOKS
2 Spadina Road
Toronto, 4. Ont. Canada
Kérje árjegyzékünket

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris-AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 2. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 január 15.

ÚTLEVELEK

A NÉPSZABADSÁG hosszú beszélgetést közöl „Szívós Péter alezredes elvtárssal, a Belügyminisztérium útlevél osztálya vezetőjével." Az alezredes elkészíti az 1962-es esztendő mérlegét ; megtudjuk, hogy a kiadott útlevelek és utazási engedélyek száma 1962-ben mintegy 20 százalékkal volt több, mint 1961-ben. *„A legtöbben,* — folytatódik az interjú, — *a szocialista országokba utaztak, de 56 százalékkal többen utaztak a kapitalista országokba is, mint 1961-ben és több mint három és félszer annyian, mint 1958-ban... Valamennyi utazási fajtánál csökkentek a kötöttségek és bővültek a lehetőségek... 1962-ben több magyar származású, de külföldön élő ember látta viszont szeretteit, mint az előző években bármikor... Tízhúsz éve elszakadt hozzátartozók vették fel ilyenmódon ismét a kapcsolatokat s nagyon sokszor a magyar családtagok látogatását a külföldi rokon magyarországi viszontlátogatása követte. 1962-ben már sokan utaztak olyanok is nyugati országokba rokoni látogatásra, akiknek a hozzátartozói 1956-ban hagyták el az országot."*

A hivatalos adatokat nem áll módunkban ellenőrizni ; a lényeges nem is ez. A lényeges, amit magunk is látunk és tapasztalunk, hogy az utazásoknál — Magyarországról külföldre és külföldről Magyarországra egyaránt — valóban enyhült a helyzet s az utóbbi évben jóval többen tudtak Nyugatra látogatni, Nyugatról pedig haza, mint bármikor a kommunista párt hatalomátvétele óta. Ami ezt illeti, nemcsak nem vitatkozunk, hanem a fejlődést készséggel nyugtázzuk.

A kivándorlási kérelmekről beszélve szól Szívós alezredes az 1956-ban szétszakadt családok ügyeiről is. Azt mondja, hogy több gyereket, akiknek szülei 56-ban Nyugatra jöttek, kiengedtek Magyarországról, hogy családjukkal élhessenek. A továbbiakban hozzáfűzi : *„Vannak esetek, hogy a disszidált szülők, akik hat esztendeje elhagyták gyermeküket és mindeddig nem törődtek vele, most, miután az állam felnevelte és kitaníttatta, jelentkeznek. Nyilvánvalóan arról van szó, hogy eddig költeni kellett volna a gyerekre, most pedig odakint jól jönne nekik annak a szakembernek a keresete, akit a magyar állam tanittatott. Sok esetben a ‚családegyesítés' magának a gyermeknek az érdekeit sem szolgálja, hiszen a szülők, akik ma emberséget és megértést követelnek a magyar állami szervektől, minden gondoskodás nélkül magukra hagyták itthon gyermekeiket, idős szüleiket, hozzátartozóikat."*

56 VÉSZTERHES TELE nincs olyan messze, hogy ne emlékeznénk rá. Voltak, — sokan is, — akik család nélkül, gyerek nélkül menekültek. Volt olyan, aki nem akarta gyerekét a menekülés életveszélyének kitenni. Volt olyan, aki nem tudta, hogyan fogja megállni a helyét Nyugaton és — bizonyára naivan — abban reménykedett, hogy ha sikerül a létbiztonságot megteremtenie, nagyobb nehézség nélkül maga után hozathatja a gyermekét. Akadhatott olyan is, aki akkor valóban szakított a családjával s azóta megbánta, szeretne újra feleségével, gyerekeivel együtt élni. De olyan, aki azért hagyta otthon a gyerekét, hogy az állam kitaníttassa s aztán ő évekkel utóbb maga után hozassa és eltartassa magát vele, — ilyen alighanem egyetlen egy sem volt. Ehhez a gondolkodásmódhoz egészen „különös" embernek, „másféle" embernek, „magasabbrendű embernek" kell lenni, — természetesen sztálini értelemben .

MÉG VALAMIT. Szívós alezredes jóleső önelégültséggel állapítja meg, hogy *„az idén az elutasított útlevél-kérelmek száma 50 százalékkal csökkent 1961-hez képest"*, ami pedig a kivándorlási kérelmeket illeti *„számuk 1962-ben nagyjából az 1961-es szinten mozgott, viszont mintegy 70 százalékkal több kérelmet teljesítettünk, mint tavaly."* Ismételjük, örülünk a fejlődésnek. De mikor fogják végre tudomásul venni a hazai alezredes elvtársak, valamint fölötteseik, hogy *demokratikus államban az útlevél nem kegy, amelyet hol megadnak, hol elutasítanak, hanem állampolgári jog,* amelyet — kivéve, ha valaki ellen bűnügyi eljárás van folyamatban — az államnak kutya kötelessége megadnia. *„Az utazás deviza kérdés"* — mondja Szívós alezredes. Az utazás igen, de az útlevél nem. Az államnak, ha deviza-szegény, jogában áll a pénzkiutalást korlátozni, vagy elutasítani. Előfordulhat, hogy ilyen esetben valaki pl. gyalog, vagy autóstoppal vág neki egy külföldi országnak és ott alkalmi munkából tartja el magát. Száz és százezer diák teszi ezt még a deviza-gazdag nyugati országokban is, minden nyáron. De az útlevél, állampolgári jogaik ezen elemi kelléke, ott van a zsebükben. Ha ugyan ott van. Mert a legtöbb nyugat-európai országban a külföldi utazáshoz ma már egy egyszerű személyazonossági igazolvány is elég...

B. N.

Tiltakozás

Legutóbbi számunkban hírt adtunk róla, hogy Jean-Paul Sartre „A fal" című elbeszélés-gyűjteményét a görög hatóságok betiltották. A könyv fordítóját és két kiadóját három és fél hónapi börtönre, valamint 3.500 franknak megfelelő pénzbüntetésre ítélték azzal az indokolással, hogy Sartre műve „veszélyezteti az erkölcsöket".

A l'*Union des Écrivains pour la Vérité* nevű francia írószövetség elnöke, Louis-Martin Chauffier táviratot intézett Constantin Papaconstantinu görög igazságügyminiszterhez : *„Az ítélet,* — mondja a távirat, — *amely Jean-Paul Sartre könyvének fordítóját és kiadóit sújtja, a francia értelmiség körében mély megdöbbenést keltett. Meghökkentő, hogy 1962-ben akad bíróság, amely ilyesfajta ítéletet hozhat olyan országban, amely a szabad világhoz tartozik s amelynek történelme a gondolati és kifejezési szabadság élő tanúbizonysága."*

RAB GUSZTÁV

1901-1963

Alig akartuk elhinni a hírt, mikor a lapzárta nyomdai zajába belecsöngött a könyörtelen telefon: Rab Gusztáv nem él. Hiszen egy vagy két hete még ő telefonált nekünk, egy vagy két hónapja még fentjárt szerkesztőségünkben, az íróasztalunkon még ott a képeslap, amelyben boldog újévet kívánt. És most, Remenyik és Victor János mellett az ő kedves, szeretetreméltó alakjától is búcsúznunk kell. Kegyetlenül arat a halál.

Isten hozzád, barátunk írótársunk, bujdosótársunk az idegenben. Az a virágcsokor, amelyet piros-fehér-zöld szalaggal odahelyeztünk külföldi barátaid és tisztelőid koszorúi mellé a ravatalodra, arról tanúskodott: büszkék vagyunk arra a dicsőségre, amelyet a magyar tollnak szereztél világszerte és arra is, hogy, — amióta csak Franciaországban éltél, — az „Irodalmi Újság" állandó, lelkes, áldozatkész munkatársa voltál.

HALOTTJAIM IS ITT-OTT, EGYRE TÖBBEN...

(*KOSZTOLÁNYI*)

Komoran kezdődik az Újév. Rab Gusztáv váratlanul és időnek előtte eltávozott az élők sorából. 62 éves korában, munkássága teljében hagyott itt minket. Január 6-án, vasárnap reggel fedezték fel Dreux-i egyszobás kis lakásában, ahol egyedül élt; vonásai nyugodtak, kisimultak voltak. A szívszélhűdés péntek este érte.

1958-ban jött Franciaországba, feleségével együtt. Attól az országtól kért menedékjogot, melyet mindenekfelett szeretett, jól ismert és ahol a két háború között éveken keresztül élt, budapesti lapok tudósítójaként. A dreux-i redemptorista atyák fogadták be, felkarolták, munkájában segítették. Náluk halt meg felesége, éppen két évvel ezelőtt.

Keresztény lelkű ember volt, és humanista : nem kellettek neki sem a nácik, (akik a háború vége felé le is tartóztatták), sem a kommunisták. A hazai közönség jól ismerte és szerette a „Mentont ajánlanám" című, a harmincas években megjelent regénye óta. Nehézségei az új rendszerrel 1948-ban kezdődtek, amikor egy franciaországi tudósításban azt írta, hogy a Place de la Concorde a világ legszebb tere. „Burzsoá" írónak számított, műveit indexre tették. Rab Gusztáv nem adta el magát, nem írt többet; önkéntes számüzetésbe vonult vidékre, földmérőként dolgozott a Nagyalföld egy eldugott zugában. (A Bach-korszak idején is több magyar író választotta ezt a kenyérkeresetet.) A sárospataki kálvinista ekkor tért át a katolikus hitre.

A forradalom után elhatározta, hogy elhagyja hazáját. Pedig írhatott volna újra, „megbocsájtottak" volna neki is, mint ahogy annyi más írónak. Ő volt az, aki nem az ellene, hanem a nép ellen elkövetett bűnöket nem tudta megbocsájtani.

1959-ben jelent meg Párizsban, a Flammarion-nál briliáns regénye, a „Voyage dans le bleu", (Utazás kék tájak felé...) amely komoly visszhangot keltett a francia olvasóközönségben és amelyet a francia kritika egyhangúan elismert. A regény az 1951-es rosszemlékű kitelepítések első és mindeddig talán egyetlen irodalmi színvonalú feldolgozása. Nem vádirat, hanem tanúságtétel, amely érzékenységével, mértéktartásával, őszinteségével rázta meg olvasóit. A deportáltak mindennapi életét mutatja be, egymáshoz való kapcsolatukat, azt, hogyan viselik sorsukat, vagy hogyan igyekeznek kikerülni a csapásokat. Emelkedettsége, iróniája nem engedi meg, hogy elfogult legyen. Tárgyilagos akkor is, amikor a rendszerről, akkor is, amikor a rendszer áldozatairól beszél.

„Hatalmas dokumentációs érték"-nek nevezi a „Kék Utazás"-t egyik francia kritikusa. Georges Duhamel levéllel kereste meg : „Szép könyvet írt — szörnyű könyvet írt" — mondotta neki. A magyarországi deportációk problémája, amely eddig Nyugaton jóformán ismeretlen volt, ezek után elgondolkoztathatott és el is gondolkoztatott nem egy francia olvasót. Balázs Ákos, a történet központi alakja, nem egy antikommunista regény antikommunista hőse; Rabnál a maguk sokoldalúságában ismerjük meg azokat, akik kiszolgálják a „Szép Új Világot", és azokat, akik szenvednek tőle. Legtöbbjük gyenge és esendő. Emberek, akiket inkább indulataik, mint értelmi meggondolásaik vagy elveik mozgatnak.

Egy évvel később újabb könyve jelent meg Párizsban „Un jour à Budapest" címmel. Egy pesti otthon széthullását mesélte el benne. „Sabaria" című regényének megjelenését, — amelyet a Plon kiadó tavaszra tervez, — nem érhette meg az író.

Szenvedélyes és termékeny alkotó volt, aki lelkiismeretesen gazdálkodott tehetségével. Rövid néhány éves külföldi tartózkodása alatt valóban betört a nyugati irodalomba. Két első regénye Angliában, Svájcban, Amerikában jónevű kiadóknál jelent meg. A „Sabaria" Londonban már nyomdában van. Számos kész és félkész kéziratot hagyott hátra, többek között Szent Erzsébet életéről írt, érdekes, szép regényét. „Szeretném, ha Erzsébetet Erzsébet fordítaná", írta nekem karácsony előtt.

Nincs egy hete sem, hogy lapot kaptam tőle a Cote d'Azur-ról, ahol az ünnepeket töltötte, szeretett Mentonjából, amely minden könyvében előtűnik. Mintha elbúcsúzni ment volna kedves városától, mielőtt nekiindult az utolsó utazásnak, az igazi, fénylő, Kék Tájak felé...

Utódokat nem hagyott hátra. Gyermekei a könyvei voltak.

BERKI ERZSÉBET.

***

Berki Erzsébet, a kitűnő műfordító, Rab Gusztáv első Nyugaton megjelent regényét, a „Voyage dans le bleu"-t ültette át franciára.

JANUÁR 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

REMENYIK ZSIGMOND HALÁLÁRA

Fejtő Ferenc: Levél (3. old.)
Ignotus Pál: Emlékezés (3. old.)
Szózat (3. old.)

IRODALOM, MÜVÉSZET

Hanák Tibor: Lukács György filozófiai drámája (9. old.)
Sebestyén György: Egy szó a halhatatlanságról (4. old.)
Lőrincz Pál: Afrika hangja (10. old.)
Kabdebó Tamás a British Múzeum könyvtáráról (8. old.)
Fábri Franciska novellája (11. old.)
Kritikák: Dénes Tibor, Horváth Elemér és Karinthy Ferenc könyveiről, Dobozy Imre és Thurzó Gábor színműveiről
Keszei István, Nyéki Lajos, Siklós Péter, Tüz Tamás és Vitéz György versei

POLITIKA

Nagy Vince: Találkozásom Rákosival (5. old.)
Peéry Rezső: Magyar kisváros (4. old.)
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek.

TÜZ TAMÁS

Ha kulcsra nyilna

Eső helyett ez a köd
gombolyodik
dombjaink orsajára
Halántékunk mögül
uhu-szeme az éjnek
büvöli karikázza
a változatok pamut-képleteit

Már hunyorog a mécsláng
a varázs az Aladdin-lámpa
de mi még itt vagyunk
s maradék képzeletünkkel
elmondjuk azt
mit mások még nem mondtak el

Szánk szögletében
alakul már az új Giocondák
hüvös mosolya
s a belső várkastélyok
komor lehelete

Ha kulcsra nyílna az
amit szeretnénk
talán kihullna egyszer
zaklatott mellkasunkból
a gyömbérillatú
ziháló nyugtalanság

VITÉZ GYÖRGY VERSEI

Dal

Az ég kendője szürke szél
abba burkolná be magát
de foldozatlan köd mögül
kivillan izzó köldöke

nem félek már a Semmitől
s hogy becsülettel éltem én
szégyenkezve bár elhiszem
amikorára meghalok

s talán mint első jutalom
talán mint végső büntetés
folt hátára folt : rámterül
az ég kendője szürke szél

Egyre

Egyre nehezebb a szó
egyre laposabb a kő
egyre vakítóbb a hó

egyre porosabb az út
egyre magasabb az ég
egyre szárazabb a kút

egyre közelebb a tél
egyre mélyebb a folyó
egyre vásik a kötél

hisz egyre nehezebb a kő
és egyre laposabb a szó

Mégis ?

Hosszú vezércikket publikált a Magyar Nemzet hasábjain a jelenlegi hazai rendszer egyik legbefolyásosabb vezetője, Szirmai István. Mi más is lehetne a címe, mint: „Teremtsenek békét a Földön a jóakaratú emberek". Az eszmefuttatásnak több mint fele ünnepi hozsanna a Szovjetunióról és a szovjet vezetőkről, hiszen köztudomású, hogy sehol sincs annyi jóakaratú ember, mint közöttük. S mivel Madách szavaival, csak hódolat illeti meg őket s nem bírálat, Szirmai élesen szembeszáll legélesebb támadóikkal, — azaz a kínai elvtársakkal. Megvédi Hruscsovékat a kínaiak mindkét vádjával szemben: azzal szemben is, hogy kalandor, s azzal szemben is, hogy megalkuvó politikát folytatnak.

Az, hogy inkább az oroszokhoz húz, mint a kínaiakhoz, rendben van. Ami nincs rendben: az érvelése. Az első vádat illetően szónoki kérdések egész sorát teszi fel. „Hát Kuba, vagy a Szovjetunió akarta megtámadni az Amerikai Egyesült Államokat, vagy fordítva? Ki veszélyeztette Kuba szuverenitását és területét és ki védte meg? És végül, kinek kellett feladnia eredeti háborús tervét?"

Valóban: kinek? Ejnye, ki is volt az, aki rakéta-támaszpontokat szerelt fel Kuba területén? Ki is volt az aki előbb tagadta, azután bevallotta e támaszpontok létét? És ki szerelte le, ki szállította haza nagy sietve a rakétákat is, az Iljusinokat is?

Arra, hogy a Szovjetunió nem ismer megalkuvást, az előbbinél nem kevésbé meggyőző érvet talált Szirmai. „Ne feledjük, — írja, — hogy 1956-ban, amikor ránk, magyarokra tört az ellenforradalom és veszélybe sodorta a népi hatalmat, ki vállalt ismét véráldozatot, ki volt az, aki cselekedett? Íme, néhány bizonyító erejü példája annak, hogy az utóbbi években a Szovjetunió többször mentette meg az emberiség, a világ békéjét."

Hogy mennyire ízléses ezeket az érveket egy „Magyar Nemzet" című újság első oldalán leírni, ennek eldöntését Szirmai elvbarátaira bízzuk. A szovjet véráldozatot dicsőíteni olyan katonai intervenció során, amelyben magyarok ezrei vesztették életüket és vérüket: ez ma talán a „szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus" ismérve. Valaha hazaárulásnak nevezték.

De túl ezen, van az érvelésben valami „ideológiailag új" is. Az utóbbi években folyton azt hallottuk, hogy „az ellenforradalmat a párt jelenlegi vezetése verte le, a magyar nép széles tömegeire támaszkodva, a Szovjetunió segítségével". Most, a kínaiakkal való vita hevében hirtelen kipottyant az érvelésből a párt egész vezetősége, a magyar nép széles tömegeiről nem is beszélve. Maradt, egyedül és kizárólagosan, a Szovjetunió.

Lehetséges volna mégis, hogy a magyar forradalomnak nem a magyar nép, még csak nem is Kádár és Marosán, hanem a szovjet hadsereg vetett véget?

D.

A pápa üzenete a magyar néphez

A Vatikán lapja, az Osservatore Romano nyilvánosságra hozta azt az üzenetet, amelyet XXIII. János pápa, a romai zsinaton résztvevő magyar püspökök közvetítésével a magyar néphez intézett. A latinnyelvű üzenet szövege magyar fordításban a következő :

„A zsinat egybehívása alkalmat nyújt nekünk arra, hogy üdvözöljük az egész magyar népet, és különösképpen arra, hogy kinyilvánítsuk szeretetünket és atyai jóindulatunkat a katolikus egyház fiai iránt. Hadd tudják e nemzet kedves keresztényei, hogy szüntelenül gondolunk rájuk és forró imáinkkal minden nap Istennek ajánljuk őket. Adja Isten, hogy a zsinat következő ülésein abban az örömben legyen részünk, hogy e nemzet más püspökeit is viszontláthassuk s ők megnyugtató híreket hozzanak országukból a katolikus egyház helyzetét illetően. E szelíd reménynél nem is menvén tovább, minden magyarországi egyházmegye papságának és népének kifejezzük ünnepélyes reménynünket a békében, a keresztény hit vallásának állhatatosságában és teljes szívvel apostoli áldásunkat adjuk az Úrban."

Az IDŐ Sodrában

Harmincketten Szibériából

Több mint kétezer kilométeres utazás után a napokban megérkezett Moszkvába az a kis, — hat férfiből, tizenkét asszonyból s tizennégy gyermekből álló csoport, mely azért utazott Csernogorszkból a fővárosba, hogy az amerikai követségtől kérjen védelmet, sőt az országból való menekülésének lehetőségét. Hogyan kerülték el a követség körüli őrség figyelmét : nem ismeretes. A követség jelentése szerint a kis csoport aláírásokkal ellátott íveket hozott magával, melyek vallásüldözésről panaszkodtak, s kifejezték azt a kívánságukat, hogy a Szovjetuniót elhagyják. A csoport tagjai egyszerű parasztok voltak, akik — első pillanatban azt sem tudták, melyik követség épületébe léptek be. Kijelentették, hogy annak az evangélikus szektának tagjai, mely minden hívét egyenlőnek tekinti s nem ismeri el maga felett az egyházi hierarchiát. Elmondották, hogy vallásuk szabályainak megtartása a Szovjetunióban lehetetlen. Azt hitték, hogy az idegen követség el tudja majd intézni kiutazásukat az országból s amíg szállítóeszközök nem állnak rendelkezésre, a követségen menedékjogot kapnak.

Négy órával később autóbusz érkezett meg a követség épülete elé, orosz külügyminisztériumi tisztviselők kíséretében. A csoportot felrakták az autóbuszra. Az asszonyok sírtak, egy fiatalember megpróbált elmenekülni, kiáltozva : *Nem akarunk sehová menni! Agyonlőnek bennünket !*

Az amerikai követség felszólította a szovjet Külügyminisztériumot, hogy viselje gondját a csoportnak s informálja a követséget sorsáról. Két nappal később a szovjet Külügyminisztérium közölte, hogy a csoport útban van hazafelé Szibériába.

Egyes amerikai protestáns körökben bírálták az Egyesült Államok moszkvai követségének eljárását. A *Christianity Today* című folyóirat főszerkesztője, Dr. L. Nelson Bell kijelentette, hogy az amerikai hatóságok *„túl gyorsan és könyörület nélkül cselekedtek. Amikor emberek védelmet kérnek,* — folytatta, — *lehetségesnek kell lennie, minden kétséget kizáróan, hogy valamit tegyenek érdekükben és ez a valami nem az, hogy ezeket a menekülőket visszaszolgáltassák azoknak, akik üldözik őket."*

Az amerikai Külügyminisztérium szóvívője az üggyel kapcsolatosan kijelentette, hogy az amerikai rendszabályok nem teszik lehetővé a menedékjog megadását az Egyesült Államok diplomáciai misszióinál. Ugyanakkor sajnálkozását fejezte ki, hogy egyes országokban korlátozzák a vallásszabadságot és az állampolgárok egyéb alapvető jogait. Hivatalos körökben megjegyezték, hogy egyes esetekben, — mint például Mindszenty hercegprimás esetében — az amerikai követségek mégis menedékjogot adhatnak, ha a menekülő súlyos életveszélyben van. Hozzáfűzték, hogy a budapesti kormány sohasem adott megfelelő biztosítékokat Mindszentyvel kapcsolatban.

A kérdés, ami nyitva marad : nincs-e a 32 szibériai paraszt halálos veszedelemben s mit ér az a biztosíték, amit sorsukról a szovjet Külügyminisztérium adott ?

T. A.

Ulbricht,

a Berlini Nagy Fal építőmestere, úgy tűnik, ismét fordulni készül; az elmúlt napokban ugyanis hirtelenváratlan **desztálinizációs hullám** ömlött végig a kelet-német Édenkert árnyas ligetein, mezőin és városain. A párt kongresszusára készülendő, — mely 1963. január 15-én ül majd össze, hogy nagyjelentőségű határozatait meghozza a német nép és a világbéke érdekében, — Ulbricht, elegáns mozdulattal, a szószékre lépett s népe figyelmét nagy igyekezettel a desztálinizáció, az **új kurzus** nélkülözhetetlen, történelmi fontosságára irányította. A vezér útrakelt, hogy bejárja Németföldet s „élesen támadja" a „dogmatizmust" és a szektárianizmust", s mi több, szinte felszólítsa a hallgatóságot a „bűnös sztálini kor" bűneinek nyilvános megvitatására.

Hogy Ulbricht miféle szelet vet és miféle vihart fog aratni azzal, hogy — ha parancsra bár — a sztálinizmus bűneire hívja fel a figyelmet, — azokra a bűnökre, melyekben németföldön ő a legbűnösebb, — baljós emlékeztetőként ott áll Rákosi Mátyás sorsa. Egyelőre tény, hogy végül is belátta: a moszkvai szél erősebb a pekinginél s most is, — mint mindig, — azokra kell hallgatnia, akik a Kremlben ülnek s nem a Tien An-men oszlopai alatt.

A kínai-szovjet ellentétek megindulása óta **először** hivatkozik nyíltan és nyersen a **Neues Deutschland**, a párt lapja, a kínai dogmatikusokra, helyet adva a budapesti, prágai és római kongresszusokon elhangzottaknak. Ugyanakkor — Ulbricht utazásaival egyidejűleg — a rendszer keménykezű bolsevikjei szintén útrakeltek. **Leuschner** Magdeburgban, **Mewis** az Odera-menti Frankfurtban bírálta a párttagokat, azokat főként, akik még **„ma sem képesek megérteni, hogy újfajta fordulat történt, új korszakban élünk." „Újból és újból át kell gondolnunk mindent,** — mondotta Leuschner, — **és az új helyzet követelményeivel összefüggésben kell kialakítanunk politikánkat."**

Ulbricht legújabb fordulata (ki tudja, hányadik?), azonban máris érezteti hatását Kelet-Németországban. A párt utasítást adott a **tömegek felé**, melyben nem hagy kétséget afelől, hogy a hit és a vallásosság többé nem számít hibának, vagy éppen bűnnek, mint eddig. Esztendők óta először hangzottak el karácsonyi koncertek a keleti rádióban, mely ezúttal a templomi harangok zúgását is közvetítette, sőt istentiszteleteknek is helyt adott. De a meglepett kelet-németek az idők fordulását talán legjobban a **twist** értékeléséből, helyesebben atértékeléséből érték meg. A hangszórókból áradó zene, mely alig egy hónappal ezelőtt még a **„kapitalizmus dekadens szennyesének"** minősült, ha nem is a felszabadulást jelentette, de minden bizonnyal a megkönnyebbülést. Hogy Walter Ulbricht ugyanezt érzi-e, arról, egyelőre, nincs hírünk.

B. I.

⁂

A DAILY TELEGRAPH jelenti, hogy a Szovjetunióban letelepedett kínaiak az „Igazi Kínai Kommunisták Szövetségét" alakították meg. Ez a szervezet, fűzi hozzá az angol lap, nem sokkal karácsony előtt gyűlést rendezett Moszkvában, amelyen mintegy négyezer személy vett részt.

A „Szövetség" irányitói felszólították a pekingi vezetőket: állítsák helyre a jó viszonyt a Szovjetunióval, s kövessék a békés együttélés politikáját. A hírek szerint a nagygyűlés felszólalói Peking jelenlegi politikáját „reakciósnak" bélyegezték.

⁂

KÉT AMERIKAI SZÍNMŰVET mutattak be nagy sikerrel Moszkvában. Az egyik William Gibson műve, a „Csoda Alabamában", a másik Arthur Miller ismert darabja, a „Salemi boszorkányok". Az elsőt a Jermolova Színházban, a másikat pedig a Sztanyiszlavszkij Színházban játszszák.

A vita,

amely a Szovjetunió és Kína között folyik, egyre inkább elmérgesedőben van. A pekingi „Vörös Zászló" című ideológiai folyóirat és a moszkvai „Pravda" hosszú cikkekben ismételgeti a vádakat, amelyeket a két legnagyobb kommunista ország vezetői immár hónapok óta vagdosnak egymás fejéhez s a régi érveket egyre újabbak szaporítják. A kínaiak — név nélkül ugyan — most már azzal vádolják Hruscsovot, hogy vissza akarja állítani a kapitalizmust a Szovjetunióban. Az oroszok azt válaszolják, hogy Mao Ce-tung — a békés együttélés lehetőségét tagadva — kalandor módon játszik embermilliók életével.

Az említett Pravda-cikk, amelyet egyébként a moszkvai rádió egy óra és huszonhat percen át ismertetett, felveti ugyan azt, hogy az ellentéteket nem nyilvános polémiában, hanem tárgyalások útján kellene megvitatni, de nemzetközi megfigyelők szerint kevés kilátás van arra, hogy ilyen elvtárs-baráti megbeszélésekre valóban sor is kerül majd. Valószínűbb a teljes és nyílt szakítás. Ugyanezek a megfigyelők hangoztatják, hogy a kommunista táboron belül dúló válság szempontjából különös fontossága van a kelet-német pártkongresszusnak, amely január 15-én nyílik meg s ahová a szovjet küldöttséget Hruscsov vezeti.

A bölcs mosolytalanság

Humorban, úgy tűnik, a kínaiak sem ismernek tréfát : legalábbis ez derül ki abból a nem mindennapian mulatságos „összetűzésből", mely a napokban, — újév alkalmából — a *Tribune* című angol baloldali hetilap s a kínai Külügyminisztérium, a londoni kínai ügyvivő, sőt maga Csu En-laj között lejátszódott. Az történt ugyanis, hogy a *Tribune* újévi tréfával lepte meg olvasóit. December 28-i számában félreérthetetlen paródiát közölt, melynek címe *„Halál a békeuszítókra"*, szerzője pedig Csu En-laj volt, akinek aláírása felett az ismerős : „testvéri üdvözlettel" befejező fordulat díszelgett. A cikk egyebek közt a következőket tartalmazta : *„Legyen 1963 a felszabadítás éve. Elvtársak, 1962-ben néhány időleges vereséget szenvedtünk főkent az angol-amerikai imperialisták és lakájaik, Hruscsov, Tito és Nehru machinációinak következtében. De határozzuk el, hogy eltemetjük őket, (le a burzsoá krematóriumokkal !) az Új Évben s forradalmi erőink megfogják majd a szabadságot a világ valamennyi népének, Kína és Albánia kivételével, mert azok már szabadok."*

S ha ezek után még valakinek kétsége maradt volna afelől, hogy itt *viccről* van szó, a *paródia* imígyen folytatta : *„Mao elnök és bölcs munkatársai tervet készítettek, mely nemcsak meglepi majd, de le is győzi az ellenség táborát. Mind ez természetesen a legszigorúbb titok. Csak az hozható nyilvánosságra belőle, hogy a fölszabadítás műveletében Európa az első sorban fog állni. Angol elvtársaink szívét bizonnyára örömmel tölti el az a tudat, hogy Calais-t végül is újból országukhoz fogjuk csatolni s elvesszük a dekadens De Gaulle-tól és Thoreztől."* A cikk ezek után tovább támadta a *„lakáj Nehrut"*, valamint ígéretet tett arra nézve, hogy *„mi, kínaiak fáradhatatlanul fogjuk kifejteni erőinket Goa felszabadítása, valamint Portugáliának való visszaadása érdekében."*

A vihar december 31.-én tört ki. A kínaiak — nyilván — rájöttek arra, hogy ezt a burzsoá aljasságot mégsem tűrhetik szótlanul. De ha csak „burzsoá aljasságnak" vették volna a dolgot, még nem is lett volna semmi baj. A baj az volt, hogy komolyan vették, a tréfát valóságnak, ezzel is mutatván fejlettségüket a marxizmus-leninizmus elméletében. A Kínai Külügyminisztérium *hivatalos jegyzéket bocsájtott ki*, mely így hangzott : *„A* Tribune *című angol hetilap 1962. december 28.-i számában egy Csu En-laj aláírásával ellátott hamisított levél került közlésre. A Kínai Külügyminisztérium Tájékoztatási Osztálya ünnepélyesen kinyilatkoztatja a következőket : A fentemlített ‚levél' első betűjétől az utolsóig hamisítvány, melynek célja a Kínai Népköztársaság politikájának bemocskolása, s a nemzet vezetőinek rágalmazása. Az ilyesfajta bűntett és rágalom természetesen semmiféle bajt nem okozhat a Kínai Népköztársaságnak, sem vezetőinek, kizárólag azt mutatja, hogy a Kínai Népköztársaság ellenségei mily megvetésreméltóan és szégyentelenül mélyre süllyedtek. Az a tény, hogy ilyen bűnösen-aljas cselekedetet egy angol újság elkövethetett, nem értékelhető másként, mint az egész angol sajtó megsértéseként."*

Az ügyvivő ezután, teljes díszben, felkereste a külügyi államtitkárt, *Sir Harold Caccia-t*, s szóban is tiltakozott nála, követelve, hogy az angol Foreign Office hivatalosan torolja meg ezt a *„Kína ellen elkövetett bűncselekményt."* Az államtitkár magyarázata, miszerint az angol Külügyminisztériumnak semmiféle befolyása nincs a fent említett hetilap szerkesztésére és cikkeire, teljesen hidegen hagyta az ügyvivőt, aki ebből egy szót sem hitt el. Az államtitkár, végül is, vállakozott arra, hogy a kínai nyilatkozatot eljuttatja a *Tribune* szerkesztőségébe, noha felhívta az ügyvivő figyelmét, hogy ezt ő maga is megteheti. Az ügyvivő ezt visszautasította. Az államtitkár udvariasan mosolygott. Az ügyvivő arcán az egész tárgyalás alatt nem jelent meg mosoly.

Az államtitkár a nyilatkozatot, ígérete szerint, eljuttatta a *Tribune*-hoz. A *Tribune* szerkesztősége bejelentette, hogy a nyilatkozatot teljes egészében közlik következő számukban, hozzáfűzve a maguk véleményét. A szerkesztő ugyanakkor táviratot intézett Csu En-lajhoz, sajnálatát fejezve ki az eset felett, majd felkérte őt, hogy — *„az egyensúly helyreállítása érdekében"* — írjon cikket a *Tribune* számára. Válasz mindeddig még nem érkezett.

Nacionalizmus

A hivatalos szovjet kormánylap, az „Izvesztija" éles támadást intézett egy Kazahsztánban megjelenő, „Prostor" című irodalmi folyóirat ellen, amely — a moszkvai újság szerint — a nacionalizmus bűnében leledzik. Az „Izvesztija" nemcsak támad, hanem bizonyít is. A nacionalizmus vétkét egy Lobin nevű író követte el, aki a „Prostor"-ban különböző kazaknyelvű versfordításokkal foglalkozott és azt a vakmerő állítást kockáztatta meg, hogy jobb, ha a kazakok a külföldi műveket a mű *eredeti* nyelvéből fordítják, nem pedig *oroszból*, azaz másodkézből. Különösen így van ez, — írta Lobin — a német és angol könyvek fordításának esetében, mivel e két nyelv struktúrája közelebb áll a kazakhoz, mint az oroszhoz. *„Külföldi írók és tudósok munkáit nem az eredetiből, hanem oroszból fordítani kazakra,* — jegyezte meg a szerző, — *olyan, mintha valaki lefölözött tejből akarna vajat köpülni."*

Borzadva gondolunk arra : eszébe juthat-e majd valamikor a jövőben egy moszkvai hírlapírónak nacionalizmussal vádolni magyar írókat és költőket, ha — mondjuk — Shakespeare drámáit, Thomas Mann regényeit vagy Aragon verseit eredetiből és nem oroszból fordítják magyarra ?

REMENYIK ZSIGMOND
1900-1962

A január első napjaiban Párizsba érkező budapesti lapok szomorú hirt hoztak: december 30-án meghalt Remenyik Zsigmond. A magyar nép hü és gerinces fiát, a magyar irodalom egyik legeredetibb munkását vesztette el benne.

1900-ban született, régi birtokos családból, egy Heves megyei községben, Dormándon. Tanulmányait Egerben végezte. Középiskoláinak befejezése és jogi tanulmányainak megszakítása után 1920-ban nekivágott Európának és Dél-Amerikának. Kegyetlenül nehéz és küzdelmes körülmények között vándorolt, élt és dolgozott 6 és fél éven át, Argentínában, Paraguayban, Uruguayban, Chilében, Peruban és Bolíviában. 1931-ben tért vissza Budapestre, ekkor kapcsolódott be az irodalmi életbe. Egyik vezető munkatársa volt József Attila „Szép Szó"-jának, majd a költő halála után Ignotus Pállal, Fejtő Ferenccel, Gáspár Zoltánnal együtt a mindenféle szélsőség ellen, az emberi haladásért, az európai gondolatért és a magyar függetlenségért megalkuvás nélkül küzdő folyóirat szerkesztőbizottságának tagja lett. 1939-ben az Egyesült Államokba utazott, ahol előadásokat, felolvasásokat tartott magyar munkások, farmerek, telepesek előtt. 1941-ben tért haza. A Rákosi-rendszer teljes hallgatásra ítélte s csak 1954-ben, Nagy Imre miniszterelnöksége idején szólalhatott meg újra.

A gyász, amely halálával a magyar irodalmat érte, a mi gyászunk. Hadd szóljanak róla az Irodalmi Újság hasábjain azok, akik a „Szép Szó" szerkesztőségében barátai és küzdőtársai voltak: Fejtő Ferenc és Ignotus Pál.

Remenyik Zsigmond munkai,

— regények, elbeszélések, színművek, cikk gyüjtemények,
— Apocalipsis Humana gyüjtőcím alatt jelentek meg. Az eddig publikált 21 köteből a legismertebbek:

Bolhacirkusz
Mese habbal
Nagytakarítás
Büntudat
Téli gondok
Sarjadó fü
Amerikai ballada
Északi szél
Élők és holtak
Por és hamu
Vándorlások könyve
Afrikai románc
Az atyai ház —

A hevesi Don Quijote

REMENYIK Zsigmond úgy sarjadt ki Krúdyból, mint Krúdy Jókaiból; úgy és nagyon másképp. Mert Krúdy Jókaiban élt, vele álmodott és barangolt, az ő látomásait kergette mihelyst a pinkáról vagy a borosflaskóról elfordította a szemét. Miben volt újító? Abban, hogy a szagok és ízek kavargása jobban áthatotta képzeletét, mint maga az az olajnyomatos világ, amelytől költői ösztönzését kapta: hogy ábrándjaiban a nemzetiszín kokárda elfakult a csipkés bugyogók és csokros harisnykötők lobogása mögött. Érzékszervei rántották át a romantikából a korszerűségbe, nem eszmék. Remenyik viszont eszméken kezdte. Vonzották a merész és kihívó képzettársítások; a csakazértis meghökkentés virtusa később lekopott róla, mint megannyi „avantgardista" társáról, de a mondatainak ütéméhez, mely mindig nyargalásra és szélrohamra emlékeztetett, kiválóan illett némely új „izmus", melynek recipéje szerint versenyt kavaroghattak porfellegek, kozmikus sóhajok, latrina-jelenetek, nihilista proletár-riadók, a festett és írott freskókon. Remenyik lázadó volt. Kezdeti fellépésének zűrzavarában is világosan látott egyet: hogy mi nem kell neki. Semmi sem kellett, ami elérhető. És még az is alig, ami elérhetetlen. Ha Krúdy az álmaiban volt regényes, Remenyik a vérmérsékletében volt az. Ellentétben a nyírségi Szindbáddal, ki alig mozdult el Budapestről — vagy ha úgy tetszik, Pest-Budáról — s aki a Tabán és az Otthon Írok és Újságírók Köre közti vándorútján legszívesebben a Rákóczi út peremvidékén tanulmányozta Seherezádé lelkét: Remenyik alighogy felnyitotta a szemét Hevesben, meg sem állt Dél-Amerikáig, ahol — egyedülálló haditett még a magyar irodalmi házasságok buja krónikájában is! — egy indián hitves oldalán tapasztalta ki, hogy mit vesztett a legényélettel. Szépséges fiatal asszonyka volt; hamarosan elpusztult, csecsemő gyermekükkel együtt, s Remenyik lélegzetfojtó emléket emelt nekik írásaiban.

AZ INDIÁNOK és a szürrealitás után Remenyik fölfedezte a magyarokat és a realitást. Ebben a realitásban vergődött és verítékezett, amikor megismerkedtünk. A Don Quijote-i méltóságnak sohasem volt híján, nyurga alakjából áramlott az előkelőség, s széles karimájú szürke kalapját — melynek kedvtelését, gondolom, Dél-Amerikából hozta magával — úgy tudta megemelni, hogy egyszerre hatott gavalléri alázatnak és világfelforgató jeladásnak. „Kezét csókolom, elvtársnő, barátság!" — hallottam később megannyiszor önérzetes és szertartásos köszöntését, amikor előadó körútunkon némely mozgalmi háziasszonynál tisztelegtünk. Ez már a „Szép Szó" korában volt; de először, még vagy négy-öt évvel azelőtt, úgy kerültem össze vele, hogy egy közös barátunk, Bán Oszkár — fiatalon Amerikába vándorolt magyar költő, akkor látogatóban Pesten járt amerikai társadalomtudományi író, azóta nem tudom hova vetődött — elkalauzolt hozzá, vacsora utáni feketére. Remenyik akkor több ügyészség-letiltotta, rendőrség-elkobozta regény szerzője, egy az angyalföldi bérkaszárnyák közt küszködő tehenészet gazdája s egy látnivalóan ízléssel és kínnal csinosan-tartott modern kislakás főbérlője volt. Nem csak tisztes szegénység volt ez, hanem daliás nyomor; hála, nem utolsó sorban, az elragadó süldő háziasszonynak, aki olyan rátartian és takarosan magyar volt, amilyent csak egy az indiánok közé szakadt hevesi földbirtokos álmodhat magának. Remenyik immár boldog házaséletben — később, a háború után, egy sudár szép kisleány apjaként boldog családi hajlékban — kóstolgathatta tovább a világ boldogtalanságát.

BUDAPEST után fölfedezte Hevest is, a lichthóf után a trágyadombot, az aszfalt után a buckákat, a férfikor után a gyermekéveket, a proletárnyomor után a nemesi bűntudatot, a szürrealista cikázatok után a turgenyevi mélázást. A hagyományok hazugsága után a hagyományok igazát. A világ értelmetlenségére mindinkább az értelem szavával igyekezett megadni a választ. A világ csavargója lassanként megülepedett, a világ proletárja világpolgárrá deresedett s nemsokára hazafivá. Ez magasra emelte, mint írót is, mint embert is; mi több, mint a világ-csavargás krónikását, mint a világ-proletariátus fájdalmainak felérzőjét is. Megesett — java háborús földrengésben, amikor legkevésbé volna szabad megesnie — hogy a hazafiúi szilajság fénytörése eltorzította látását. De megfizetett érte; a létével, a keserűségével, borongós és önemésztő világlátásával fizetett, mintha egy láthatatlan adósságot törlesztett volna, amióta csak megszületett.

Remenyik művészete a motorberregéses zsivajon áttetsző ódonság volt. Nem tehetett róla; ugyanolyan kevéssé, mint Krúdy a modernségről. Amikor utóljára láttam, ötvenhatban, ezüst szakállat hordott és fel volt háborodva a világ ocsmányságán, mint aki aznap értesült róla. A belvárosi lakás egy fokkal díszesebb volt, mint huszonöt éve a Váci-út-melléki, de ugyanolyan makulátlan sugározta a csinosságot, s Mária aszszony is ugyanolyan takarosan szolgálta fel a délutáni kávét aprósüteménnyel, mint hajdan a vacsora-utánit. Mi változott, mi nem? A hevesi Don Quijote mélábban háborgott, forradalmibb világ ellen volt forradalmár s búcsúzóul úgy rázott kezet, mint aki a kriptába készül.

IGNOTUS PÁL

Levél

Drága Zsigám,

hát ez nem szép Tőled, hogy faképnél hagytál, se szó, se beszéd: más viselkedéshez szoktattál bennünket, hiszen mindég példamutatóan tapintatos voltál s vigyáztál, hogy ne okozz fájdalmat barátaidnak.

Igaz, hogy nem egyszer fogtad vándorbotodat s eltűntél hónapokra vagy évekre — de akkor tudtuk, biztosra vettük, hogy visszajössz közénk, bőséges vadászzsákmánnyal tarisznyádban, mulatságos és tanulságos történetekkel. Másképp volt az, mint ma, amikor olyan vadászterületre költöztél, ahonnét, mondják, nincs visszatérés.

Hadd áruljam el hát, a hátad mögött, azoknak akik nem ismertek, hogy milyen nagyszerű ember voltál, nemcsak tüneményes és eredeti író. Első, nyomtatott írásom már Néked hódolt: az erkölcsi komolyságnak és eltökéltségnek, amely látszólag cinikus világábrázolásodnak s szatirikus szemléletednek súlyt és forradalmi perspektívát adott.

Legjobban azt a hangodat szerettem, amellyel a *Szép Szó*ban szólaltál meg, s később gyönyörű színdarabodban, az *Atyai ház*-ban: a komoly, nemes, mélybúgású gordonka-hangot, amellyel — Te is, mint Attila — népedet kívántad oktatni tisztességre és európaiságra. És nem középiskolás fokon.

Példát mutattál hűségre, meg nem alkuvó becsületre és igaz hazafiságra. Ugyanazzal a póz nélküli, természetes hőseisséggel álltál ellen a Rákosi rendszer terrorjának, mint annak idején a fasizmusnak. Ember maradtál az embertelenségben, szabadelvű és toleráns a totalitarizmusban. Szívedet talán megviselte az üldöztetés, a mellőzés és a gond, de szellemed és művészeted érintetlen maradt a kor mocskától.

Külső megjelenésedben pedig olyan voltál, mintha egy Krúdy-regényből léptél volna elő. Snájdig, kisportolt, szépmozgású heves megyei kisnemes és ugyanakkor kalandor is, elegánsul hanyag öltözékben, sétapálcával és félig spanyol, félig texasi széleskarimájú kalappal a fejeden.

És ez a különös, csúfondáros és melegszívű gentleman mindég felforgató kéziratokat hordott a táskájában, megannyi bombát a züllött Horthy-társadalom ellen. Az arisztokrata Remenyik egyike volt a szellemi anarchizmus legszeretetreméltóbb képviselőinek Magyarországon. Ez a vidéki úr, aki több hasznot húzott pesti tejfarmjából, mint könyveiből, világpolgár volt a javából s írásaiban az egri zamat voltaire-i vagy Anatole France-i fineszekkel keveredett.

Drága Zsigám, nem vállalkozom halotti beszéd mondására fölötted. Bármi volt is az oka hirtelen távozásodnak, nem vagyok hajlandó tudomásul venni halálodat.

Majd ha egyszer Pestre utazunk feleségemmel, első útunk, mint hajdanán vakációról visszajövet, Hozzád fog vezetni és Máriához.

Addig is a régi szeretettel ölellek

Fejtő Ferenc

REMENYIK ZSIGMOND

SZÓZAT

a haza értelméhez és lelkiismeretéhez

Különös és féltő gonddal figyelem sorsodat, hazám, különös és féltő gonddal, ismételem, hisz fiad vagyok és sorsom sorsodtól elválaszthatatlan. Magam sorsát is féltem sorsodnak rosszrafordulásától, egy ostoba, gonosz és értelmetlen időben, amely nem kedvez aluszékony értelemnek, sem hív és gyengéd gondoskodásnak. Nem restellem magam, hazám, téged viharban hánykolódó hajóhoz hasonlítani, nem félek már a hasonlatok elkoptatott és erőtlen párhuzamától, érdekedben szívesen vállalok vádat és lekicsinylést, pittyesztett ajkak gúnyoros játékát és semmibevevő kézlegyintést is szívesen vállalok. Ebben a gonosz és kérkedő viharban különös aggodalommal kísérem sorsodat és mérlegelem jövőd kilátásait. Tudom, hazám, amit te is sejtesz, aminek megdönthetetlen törvényéből nem egyszer példát mutattál, hogy szabadság és függetlenség nélkül népek, közösségek csak elhullanak, intézmények elporladnak. értelem és jóindulat csak veszik, hogy szabad prédájává váljanak gonosz szolgaságnak, elnyomatásnak, értelmetlenségnek és hitetlenségnek. Él még emlékezetemben, hogy voltak idők és voltak viharok, amidőn, mint ma is, küzdöttél a szabadság zászlói alatt az elnyomatás vészes szelében a függetlenségért, európai eszmékért, megbecsülve magadat és jó fiaidnak jó szándékait. Voltak idők, amidőn a jó sötét barlangokba került, hangosabb volt az ordító értelmetlenség, a pusztító önemésztés és felelőtlen árulkodás, mint a zsongító, duruzsoló és suttogó értelem szava. Hősies példát mutattál ezen időkben, nem is egyszer, hitet tettél és példát mutattál a jóra és a jó érdekében önfeláldozásra kész képességeidből, elűzve magadtól a gonoszkodást, az árulkodás és széthúzás, a gyenge és silány pártoskodás, az önhittség és néped szabadságát veszélyeztető hitvány és hazug tanuskodás minden rosszra kész és fékezhetetlen erőit. Hazám, hazám, tudod-e, hogy mennyien vagyunk, hív és konok fiaid, akik féltő gonddal figyeljük és óvjuk sorsodat ? ...Óh, ha nem tudnád, tudd meg, hogy sokan vagyunk! Bizony, mi, kicsinyek és hatalomnélkül valók, akiknek szavát és nyűgös kiabálását most könnyen széttépi a szaggató szél, köréd csoportosulunk és védjük készen életünkkel és anyagi létünk biztonságának sutbadobásával életedet és jövődet. Ne tedd azt, hogy semmibevevéseddel elfordulj tőlünk. óh, hazám, csak azért, mert nem vagyunk hangosak, mert nem áll módunkban színes lobogókat és krixkraxokkal ékesített szalagokat lobogtatni érdekedben, mert sötét konyhákban írunk és könyörgünk, mint ahogy sötét konyhából írok és könyörgök most feléd én magam is, nem pedig díszes dobogóról, hejehujázó és félrevezetett népség diadalordításától kísérve, fizetett legények gorombaságaival védelmezve és ostoba, tudatlan pártoskodók kedvtelésének kiszolgáltatva. Nagynak szeretnélek látni tégedet, óh hazám, nagynak, mint amilyen valójában vagy és sokszor voltál, nagynak önfeláldozásban és művelődésben, nagynak és példamutatónak szabadságszeretetedben és tiszta emberi eszmék iránti kész gondosságodban. Óh, hazánk, hazánk, bennünk élsz jó fiaidban, ha gonosz és értelmetlen erők viharában elvesznél, veled vesznénk mi is, jó és hív fiaid. Csak a gyávák és a pártoskodók, az ostobák és ravaszok, e silány népség élné csak túl pusztulásodat, éppen azok, akik meg sem érdemlik, hogy fiaidnak nevezd őket és melengessed őket gyengéd kebleden...

Kötelezettségeid is vannak, közös anyánkkal, Európával szemben, amelynek te éppen olyan hozzátartozója vagy, mint mi vagyunk neked, hazám! Értsd meg, Európának pusztulása a te pusztulásodat is jelenti és a te pusztulásod, — mily rémes ezt még csak elgondolni is, hogy lehetséges, ha lehetséges, — a jó Európa gyengülését is jelentené..... Mint a féltékeny fiúk, mi is hasonlóképpen óvjuk meggondolatlan lépteidet, rángatjuk köntösödet és nyűgösködünk jó gyerekek példájára nyakadon, nehogy széllelbélelt csábítók hálójába kerüljél, bennünket eláruljál és magad vesztével bennünket is elvesztsél. Óvd, óh hazám, biztonságodat és függetlenségedet, európaiságodat és szabadságodat, józan értelemmel óvjad ezen erőidet és példamutató, bizony sokszor példátmutató híredet. Talán érdekel, óh hazám, kivüled, aki anyánk vagy, személy szerint és közvetlenebb módon van egy másik anyám, aki elfogódott pártatlanságban szintén szívén viseli sorsodat, írta, mert írta utolsó néhány levelében faluról, betegségéből és elhanyagoltságából, hogy nagyon féli ezt a világot. Mitől fél, szegény, mitől fél és kitől fél, nem mintha nem vennék körül hangos ellenségek, mégis kérdem, mitől és kitől fél, szegény? Az elnyomatástól fél, mert lánya ő is neked, óh hazám, akárcsak én is, mi is neked jó és hív fiaid vagyunk. Már kezébe sem veszi a lapokat, már fel sem nyitja a rádiót, mert egyebet se hall a világban, ezt írja, mint féltelenséget, fékevesztett ócsárlásokat igaz eszméi ellen. Hív hívő ő szegény, indulataiban és érzelmeiben nem is kételkedhetsz. Hozzá hasonló fiad és lányod él, bizony milliószámra határaid között, miért nem ezeknek hangjára és féltő gondosságára figyelsz, miért engeded hánykolódni gonosz szirtek között roncsolt hajódat, óh hazám! ...Ébredj magadra ! Szabad és művelődésre kész néped áll körülötted és rángatja köntösödet, hogy ébredj, ébredj és tépd ki magad pártoskodó, téged tál lencséért saját hasznára hasznosítani akaró, ravaszkodó, füledbe álnokságokat suttogó kerítőid kezeiből. Hisz igaz fiaid, igaz és hív társaid csak azok, akik füledbe nem álnokságokat suttognak, de lelkiismeretedet és értelmedet élesztgetik. Becsüld meg őket, óh hazám, kivülök becsüld meg magadat is, hisz magadat véded, mert ha a népesség nem is pusztul, de veszhetik a szabadság és kallódhatik a nyelv és jöhet a kiszolgáltatottság a pusztult szabadság nyomán, légy tehát nagy és önfeláldozó, példamutató Európa számos fékevesztett, boldogtalan és pusztulásra hívatott népei között!

(MEGJELENT A SZÉP SZÓ 1938. ÁPRILISI SZÁMÁBAN.)

PEÉRY REZSŐ

Magyar kisváros kilencszázötvenben

„ÉS AKKOR MEGSZŰNIK MAJD a különbség város és vidék között" — ígérte a „tudományos világnézet" kormosszakállú kialakítója a viktoriánusi korszak könyvhalmazai mögött fogant derűlátással.

Ez a prófécia adott vigaszt ama kínos lassúsággal eltelő évek folyamán, amelyeket hazám egyik határszéli kisvárosában töltöttem 1946 és 1950 között, azaz a megvalósuló „szocializmus" első évei folyamán.

Ezekben az esztendőkben szűnt meg végleg társadalmi szerkezetében, intézményeiben és szellemében a régi Magyarország, s keletkezett körülöttünk az a rendőri és katonai jelenlétből, s a rendeletek és intézkedések beláthatatlan kaktuszerdejéből álló új rend, amely hetente újabb zavart, meglepetést, fájdalmat, nélkülözést zúdított a lakosság egy-egy rétegére s egyelőre nem mutatott fel más eredményt az általános szegénység és tájékozatlanság fokozásánál.

A kisváros megkopott és megcsúnyult közben, mint egy dunyhái közt savanyodó rákbeteg, szegény öregasszony.

A kövezeten a második világháború örökségeként ottmaradt ferde gránátvágatok között botladoztunk, s a falakon utcahosszat ott virítottak a géppisztoly-sorozatok fehér gödrei, mintha nem öthat esztendővel ezelőtt, hanem valamikor tegnap pásztázták volna végig a házakat.

Amerre csak néztél, mindenütt állott, csúnyult, vásott, pattogzott, töredezett, szürkült, egyre gondozatlanabbá, egyre szegényesebbé, egyre fáradtabbá vált a tárgyi világ. Düledező, elferdült léckerítések, félighántott héjú házak, megroggyant, gondozatlan viskók, reménytelenül hasasodó, kopott egykori patrícius-házak, libatoppal, vadparajjal felvert mellékutcák, bűzlő és iszapos árkok, soha el nem tűnő szemétdombok között baktattam évszámra és lestem, vártam a változást. Ám a változás esztendőkig csak a meglévő, a még elfogadható, az egyedül vigaszt ígérő elemek elpusztításából és felszámolásából állt.

SZERETTEM a vendégfogadókat, mert a városka régi vendégfogadói jelentették számomra az urbánus emléket, a hajlékot, a betérés lehetőségét. Idegen voltam a kisvárosban : ezek a vendégfogadók emlékeztettek arra, hogy Magyarországon élek, hogy egy városkában élek, ahol valamely agancsokkal díszített ivóban nekem is feltálalnak egy vacsorát s odefenn keményfával fűtik a vendégszobát, ahol megaludhatom s visszagondolhatok egy selmecbányai vagy késmárki havas vasárnapra.

A vendégfogadók valamikor Ferenc császár korában épülhettek a régi Monarchia vendégfogadóinak stílusában, s már a nevükben is vigaszt és reményt ígértek az idegennek. Ezek az egyemeletes, sárga vagy fehér, komoly homlokzatú épületek nagy udvaraikkal, empire-ízlésű száláikkal, nyájas vendégszobáikkal a régi országról vallottak az idegennek s hazát jelentettek a hazátlanságban. Nemcsak Mikszáth és Móricz, nemcsak Tömörkény és Krúdy Magyarországáról beszéltek, hanem ama régebbiről, aminek jelenlétéről Grünwald Béla tudósított egykoron. Kölcsey és Kossuth, Lenau s még előtte a jakobinus urak nyittattak egykor szobát ezekben a fogadókban, amelyek nemcsak a dubai és az úri, hanem a tépelődő és tanácskozó Magyarország hajlékai voltak.

Lassan nem volt hely, ahová betehettem volna a lábamat. Megszűnt a „Trieszt városához" és az „Utolsó garashoz" címzett vendégfogadó, megszűnt a Központi Kávéház, a városka egyetlen, immár teljesen urbánus jellegű menedékhelye.

A VENDÉGFOGADÓKAT a Nagy Szervezet vette át : piros zászlók bágyadoztak az empire kapubejáratok felett, színes plakátok fakultak és rongyolódtak a fogadók előtt összerótt fatáblákon s tájékoztattak naptól és esőtől kimart rajzzal és betűkkel arról, hogy a Nagy Szervezet megvédi a kisemberek vagyonát s arról, hogy a haza ezen jeles szervezet vezetésével belépett a megvalósult boldogság korába.

A vendéglők bolthajtásos belső termeit ugyancsak zászlók, plakátok, ismeretlen, kövér micisapkás emberek fényképei lepték el, hogy esztendőkig porosodjank, kunkorodjanak, kornyadozzanak azon módon, amint a győzelem hevületében rögtönözve a falra kerültek.

Ezek a termek ásítottak rá savanyú szivarszagukkal az iskolákból s a helybeli kollégiumból beterelt gyerekekre, akik télvíz idején olykor órák hosszat dideregtek ez immár sohasem fűtött termekben, ahol népünk boldog jelenéről és ragyogó jövőjéről tartottak nekik — más közönség beterelhetetlensége esetén — hosszú előadást.

Egy-egy agyonrajzolt régi márványasztal és elfakult konzol, porosodó plakátok, dacos orosz gyermekarcok a falon, néhány mezetlen álmos villanvégő : általában ez volt a tárgyi kerete a fényes jelenről beszámoló leckemondásnak, amelyre a helybeli kollégium messzi földről ideszármazó nevelői szánták rá magukat. Az ifjú hallgatókat nem zavarta a tanító bácsi bilgeri csizmája, hiszen nekik erről a másfajta világnézeti múltról és e múltbeli szereplésből következő leckemondási kényszerről már nem volt tudomásuk.

A NAGY SZERVEZET helyi osztálya a főhercegi palota első emeletén székelt. Mivel a Nagy Szervezet akkoriban a világnak minden bizonnyal legfélelmesebb és leghatalmasabb intézménye volt, központi gondnoksága és intézőbizottsága minden élőnek és élettelennek, minden anyagnak, erőnek, szellemnek, minden létezőnek a keleti féltekén, — a helyi osztály elsősorban a presztizsből élt. Egyebekben szobák nyíltak itt egymásba, ahol, akár egy Kafka-regénybeli hivatalban, alig volt valaki. Az elhagyott szobákban az emberiség bölcs vezérének a képe nézett le az üres íróasztalokra, mert a helyi képviselet vezetői általában a „területen" tartózkodtak, úgyhogy akinek itt dolga akadt, sokszor zavartan ődöngött az üres szobákban tornyosodó világnézeti kiadványok oszlopai között, amíg rábukkant egy körmét rásnpolvozó, s nyilvánvalóan unatkozó titkárnőre. A Nagy Szervezet ezekben az években olyan általánosan jelen volt a nemzet sorsa felett, hogy a helyi képviselet megengedte magának, hogy néptelen irodákkal, pusztán létezése félelmes hírével aggasszon és irányítson.

AZUTÁN EGY NAPON átvették az üzleteket is. A Fekete Elefánthoz címzett, patríciusi hangulatú gyarmatárukereskedésbe már csak képzeletben lehetett még egyszer belépni s felidézni fekete márványoszlopait, bolthajtásainak ánizsillatú homályát, a vörösrézhengetteket, az őrlőgépet, a sok száz fiókos barokk szekrénynek a gyermekkor exotikus örömeit szóló felírásait („szantálfa", „édesgyökér", „gyömbér"), pörköltkávé illatú aranyos dobozait s ezüst teás csomagjait, s e légkörben kialakuló kiszolgálói istápolás udvarias és tapintatos szellemét.

Eltűnt a Fekete Elefánt polgárias választékosságával s azután megszűnt vagy átalakult a többi kereskedés is.

Az üzletek portáléját ijesztő gyorsan kifakuló s elrettentően masszív téglaszínű vagy világoskék betonkeretbe foglalták. A kirakatokból eltűntek a vidéki kereskedelem szeszélyes kellékei : a véletlenül odevetett perzsaszőnyegek, a miniatür pálmák, a fekete-piros babák és a játéktigrisek. A szabadkereskedelem világszerte elterjedt jelképeit, a bálákat cipelő feketék, a karaván bandukoló tevék s az ormányukkal tisztelgő elefántok színes rajzát a hazai mosóporok, szeszes üvegek és cirokseprűk glédája váltotta fel. Odabenn az államosítással beköszöntő állandó áruhiányt optimizmust sugalló felírások ellensúlyozták a szocialista kereskedelem fölényéről. Ha a pultokon már csak néhány doboz sütőpor és félkenyér szomorkodott s mögöttük csak a színes szeszek sorfala villogott, ezek a feliratok az eszmei és elvi árubőségről adtak hírt s ezzel az eszmék fölényét hirdették a hitvány anyag felett s a vevőket mintegy spirituális tájékozódásra ösztönözték.

A friss disznókaraj, a hideg abált szalonna, a farsangi fánk, a pörkölt kávé illata és zamata egyre távolibb emlék maradt ez elvektől áthatott kisvárosban, de azért megmaradt sok minden, amiben gyönyörűségem tellett.

A FOLYÓCSKA csendesen surrant kőmedrében, a vén vámház falai előtt tavasszal kigyúlladtak a gesztenyefák kövér piros gyertyái, az allé óriásfái átzúgtak az időn. A sírkőkészítő udvara regényes és zord köveivel, torzóival és suta angyalaival évekig érintetlen maradt.

A fényképész-pavilon kiállítódobozaiban pedig továbbra is hűségesen virrasztottak ötven esztendő polgári magántörténetének megható emlékei. Arra menet mindig újból elnéztem ezeket a már szürkés-sárga képeket. A gépükre támaszkodó kerékpárosokat pepita sapkában a kilencvenes évek első versenyeinek idejéből. Az idősebb, nagybajszú tornászokat éremsorozatokkal domborodó trikóik felett. Az ijedtarcú kisfiúkat félhosszú nadrágban, szalagoscsokros áldozási gyertyáikkal : a pléhorrú vőlegényeket cilinderrel a térdükön : az esküvői párokat ijesztően retusált, merev arcukkal; az iparoslegényeket sávos ruhákban, szegfűvel gomblyukukban, vastag óralánccal mellényükön.

A változás — kizárólag a már meglévő, a létező megszűnését jelentette. Egyebekben a folvóparti városka apró hídjai, csöndes kertecskéi, vedlő és sebzettfalú rokkant házai, szomorúfüzei és gesztenyefasorai felett egyre érezhetőbben, egyre nyomasztóbban ült meg az időn-túliság, az időn-kívüliség légköre. Ha a beszögelt boltok, az elnémult vendégfogadók, a Nagy Szervezet propaganda-palánkjai és téglaszínű zászlói nem sebezik az ember látóidegeit és eszméletét, elaludhatott volna az alvó város néptelen utcáin, hogy alkalmazkodjék az időnkívüliség hangulatához.

MERT AZ EGÉSZBEN volt valamely megdöbbentően és elandalítóan meseszerű. Ahogy minden feilődés, minden építkezés, minden bővülés, minden gondozás megállt, megakadt, elhalt. Ahogy minden „átszervezés", azaz kisajátítás ellenére csak a régi élt, a régi korok, a régi és elmúlt világ tárgyi emlékei : hidak és házak és kertek, egyre magánosabban, egyre elhagyottabban, egyre értelmetlenebbül, az élet zajától egyre távolabb...

Egy szó a halhatatlanságról

VICTOR JÁNOS SÍRJA FELETT

Sarkadi kilépett az ablakon, Czibor mérget nyelt, Füsi összeesett. Elment most Victor János is. Derűs, hallgatag, fiúarcú, kékszemű, zsoltárokat dúdolgató ember volt. Nyaranta durva vászonból szabott viharkabátban járt. Karácsony Sándor köréhez tartozott, magyarság és európaiság ötvözetén tűnődött, csendesen dolgozott a műveltség mélyítésén. Sokat sétált a Kis-Svábhegy Pasaréte néző lejtőjén. Református lelkész volt. Nem érdekelte a hírnév. Azt tartotta, száz szép szónoklatnál többet ér, ha egy-egy germanizmus lelepleződik, ha egy-egy suta mondat értelme némi javítás eredményeként kiviláglik. Ha kéziratban valamit áthúzott, olvashatatlanná is tette. A hiúság nem kísértette. Vagy ha igen, akkor nagyobb volt a szokványosnál és magasabb célok felé tört. Az az európai babona, amely szerint a férfinak s kiváltképp az irodalmárnak fontos műveket kell alkotnia — „mű" és „alkotás", milyen üressé is vált a két egykor élettől duzzadó szó — nagy tervek ábrándjaként jelentkezett életében, a tervekből azonban semmi sem lett, a szolgálat kitöltötte az időt.

A társadalmi előítéletek által megszabott érték-normák nem jelentettek számára semmit. Vagy csak azok, amelyeket kipróbált és elismert. Mit törődött ő azzal, ha valami tudományos pernahajdert, aki kevés tudását ügyesen forgatta, egyetemi tanárrá emelt a hatóság ? Mit törődött ő a vakon ismételgetett, fülekbe tolakodó jelszavakkal ? S mit törődött ő azzal, hogyan vélekedtek róla egy-egy szegről leakasztott konfekciós világnézet megszállottai ? Lapot szerkesztett, mondatokat javított, barátaival vitázott, fiatalabb társait nevelte.

Voltak, akik részvétlenséggel vádolták. Karácsony Sándor temetésén sem látszott arcán, hogy elérzékenyült volna. Voltak, akik nem értették nyugalmát és tartózkodása mögött a becsvágy hiányát vélték felfedezni. Pedig becsvágyó volt, csak másként volt az, mint a legtöbben. Egy-egy élettartamnál nagyobb mértékegységgel mérte az időt. A változásuk mögött is múlhatatlan értékek pillanatnyi megtestesülését kutatta, a mélyebb indulatból fakadó örömöt kereste. Az Új Szántás-t szerkesztette, a rádió irodalmi osztályán dolgozott, végül a Nagyvilág munkatársa volt. Ennyi az életrajz kerete. Kevés ? Az volna, ha a tehetség felső határát mutatná. Így azonban a befelé fordulás mélységét jelzi. Pontosan tudta, mit mond és miért. Vedlett aktatáskában könyveket hurcolt magával, pillanatnyi életszükségletét. Ha kávéra pénze nem volt — vagy ha éppen nem lehetett kávét kapni — sűrű és szinte fekete teát ivott. Pénze egyébként sem nagyon volt, nem is nagyon akarta, hogy legyen. Családja sínylette. Önzés volt-e ? Dudorászva kitartani mondatok gyomlálása, aszúsűrűségű rövid tanulmányok fogalmazása, mások szövegeinek ápolása mellett ? Volt idő, hogy deszkából tákolt kerti házban lakott. Gyakran mosolygott, hangosan sosem nevetett. Télikabát nem illett hozzá, úgy hatott benne, mint gyerek, ha felnőttnek öltözik. Ha ideges volt, hátrafésült sötétszőke fénytelen hajába túrt. Csak társaságban ivott, ott is alig.

Próbálom felsorolni azt, ami látható s azt is, ami láthatatlan, de csak közvetve, munkahelyek, szövegek, kimondott szavak képében mutatkozik meg. Mennyi marad egy emberből? Szövegek, amelyeknek nagy része megöregszik. Szobrok, képek, házak, amelyekből művészettörténeti emlék lesz. Pártok, cégek, szervezetek, amelyek eltűnnek vagy átalakulnak. Gondolatok, amelyekről lefoszlik a szavak húsa. Ami megmarad : váz, a szándék példája, a hatás. Az eleven emlék is eltűnik azokkal, akiknek agyveleje őrizte. Sarkadi egy-két könyvét ötven év múlva is olvasni fogják, Czibor kritikáit, Füsi munkáit nagyobbára irodalmárok tartják majd számon, Victor János alakját, szolgálatának írásban maradt nyomait talán azok sem. A gyújtó impulzus azonban akkor is halhatatlan, ha forrását, nevét feledjük. A gondolatok vázára más korok emberei a maguk új érzékeléseit akasztják, a szándék nemessége őket is ihleti, az egyszer megnyilatkozó és megfoganó hatás tudatosan és még inkább öntudatlanul tovább él mások gondolatvilágában, stílusában, egy-egy mozdulatában. Mi sem tudjuk, mit honnét s kitől kaptunk. Ki tartja számon, hol vacsorázott, kikkel találkozott Arany, mielőtt a Toldi estéjét írni kezdte ? S még ha tudnánk is : az alakok elködösödtek, hatásuk azonban valamiképp megmaradt, rímekben, ritmusokban, szavakban, tettekben, abban, ami verssé lett és abban is, amire hallgatást parancsolt az önellenőrzés.

Victor János számomra, akit hat éve nem láthattam, olyan emlék volt eddig, amelyről remélhettem, hogy ismét valósággá lesz. Most vált végérvényesen emlékké. Amíg az agyvelő megőrzi, eleven alakja megmarad ; azontúl névtelenné válik a példa, személytelenné a hatás. Mi más tartja életben egy-egy nemzet műveltségét ? Victor János törekvéseinek halhatatlan része tovább kering a szellem titokzatos hajszálereiben.

SEBESTYÉN GYÖRGY

SIKLÓS PÉTER

Levél Édesanyámhoz

Amiért úgy tudott szeretni mint más még sohasem,
amivel hét tenger-méh-bő fájdalmát megköszöntem volna
talán semmit se tettem ; Anyám, hogy köszönthetem ?

szemünk nem találkozhat kétéltű idegen világban,
fáradtan, fázva kell húzódnom,
süllyedő partok mentén tapogatóznom,

mert én nem halászok a zavarosban,
félre nem állhatok társalogni —
s jaj anyám, mély csönd nyugalom léptű —
nem futhatok karodba rejtőzni ;
útjaink váltak, eltávolodtak ;

mint ámuló gyereket szuronyos katonáktól óvott
már merő alakod, hívó hangod :
mint házunk védő falai otthont nyitott

s most az égető zaj :
villamosok sikoltása,
gépek kattogása, mások sírása
ellen derűt köréd végre hogy vonhatok ?

NAGY VINCE

TALÁLKOZÁSOM RÁKOSIVAL

Magyarországon 1918 október 31-én egy verteien nepmozgaiom, az „oszirozsas oktoberi forradalom" meghozta az ország fuggetlenseget Ausztriatol. November 16-an kikialtottak a koztarsasagot, kimondva a Habsburg-haz trontosztasat.

A Károlyi Mihály elnökségével megalakult forradalmi kormány távirattal hazahívott egy hatai szatmari képviselot svajcbol, ahol egy tudoszanatoriumban tartozkodott harcteren szerzett betegsegenek gyogyitasa cerjaboi. Alig nehany hetig viselte a miniszterelnoksegi allamtitkarsagot, a kormany belugyminiszterre valasztotta. Az a harminckét éves iiju belugyminiszter en voltam.

Életem, kora ifjúságomtól kezdve zsúfolva volt egymásra torlodo esemenyekkel, kuzdelmekkel, sikerekkel es bukasokkal, szenvedelyekkel, oromokkel es szomorusagokkal. Politikai palyam ket, orszagos jelentosegu tette, — 1919 marcius elejen Kun Belaek bebortonzese es 1940-ban Szalasi es nyilas tarsainak allamügyeszi vadioi szerepemmel akasztofara juttatasa — közötti idoben és azutan is vadul robogtak a történelmi esemenyek hol velem, hol rajtam keresztül, hol felemelve, hol elgázolva engem.

Ha Jászi Oszkár, az én nagyon becsült öreg baratom es volt miniszteitarsam, azt mondhatta — bölcsen — nem sokkal halála előtt életéről, hogy az „torzó volt", ugyanezt en is elmondhatom a magam életéről. Mert egy politikus élete csak akkor nem torzó, ha a Sors kegye megengedi neki, hogy kellő ideig hatalmi pozicioban maradhasson és elveit, politikai programját *alkotásokban* megvalósíthassa és megérje, hogy azokat nem söpri el az idő és nem törölik szét elkövetkező durva hatalmi öklök, hanem időtállóan szolgálják annak a népnek, annak a nemzetnek javát, amelynek érdekében tudását, munkásságát, egész életét, szívének minden dobbanását áldozta...

(-) Ha most visszatekintek egy fél évszázad közéleti eseményeire, s kiválasztok egyet, amelynek tanuja voltam, hogy hitelesen számot adjak róla, a választás nem életem legfontosabb epizódjára esik; de talán a legszomorúbbra. Szomorú nem a hangulata miatt volt, ami meglehetősen kedelyes, vagy inkább kedélyeskedő igyekezett lenni, hanem azért, mert betekintést engedett, — leplezetlenül, cinikusan nyílt betekintést, — abba, milyen mélyre süllyesztették szegény hazánkat.

A Rákosi Mátyással történt, egyetlen személyes beszélgetésemről van szó.

1945 áprilisában jártunk.

A Kisgazda Párt lapjában, a Kis Újságban Tildy Zoltán meg én bejelentettük, hogy pártom, a Kossuth Párt fuzionált a Kisgazdákkal.

Néhány nappal utóbb budai lakásomon felkeresett Bartha Albert és közölte velem Rákosi Mátyás meghívását; látogassam meg a kommunista párt Tisza Kálmán téri helyiségében. Tudomásul vettem a meghívást, de nem nyilatkoztam Bartha előtt, hogy eleget fogok-e tenni annak. Semmi kedvem se volt a kommunista párt vezérével összejönni. Elmúlt vagy két hét, amikor Bartha újból felkeresett. Baráti szóval ajánlotta, okvetlenül menjek el Rákosihoz. Nem lenne reám veszélytelen, ha a meghívást negligálnám. Gondoljam meg, hogy Rákosi tulajdonképpen Moszkva képviselője Magyarországon és egy félmilliós szovjet hadsereg áll mögötte. Igazat adtam neki és másnap elmentem az oroszlán barlangjába.

A pártház kapujában két őr állt. Nem katonák, hanem bőrkabátos, derékszíjas, lőfegyveres őrök. A kommunista pártnak külön saját fegyveresei voltak.

Igazoltatás után az őrök feltelefonáltak a vezérhez, pontosabban a főtitkárhoz, (sokáig ezt a címet viselte Rákosi) igaz-e, hogy Nagy Vincét ő hivatta magához. Az igenlő válasz után felbocsátottak az emeletre.

Rákosi előszobája tele volt emberekkel. Jól szétnéztem köztük, és sok ismerős arcot fedeztem fel. Nem kommunisták, nagyobbrészt újságírók voltak. Nem interjúvolni jöttek Rákosit, hanem lapengedélyt kértek. Engem, mint régi ismerőst, barátságosan, de némi zavarral üdvözöltek. Bejelentésem után a vezér elsőnek fogadott. Bocsánatot kértem a sok várakozótól és már bent is voltam a szobájában.

Semmi elfogódottságot nem éreztem. Októbrista múltam, Kossuth párti elnökségem és a harcom a Horthy rendszer ellen, most a kommunistákkal koalícióban kormányon lévő, hatalmas Kisgazda Párttal történt fúziónk minden jogot megadott lelki nyugalmamra. Különösen, hogy egy szelesen mosolygo, baratsagos arc fogadott, megpedig (a nekem mar annyira megunt) dzsentri koszontessel: „Szervusz, kerlek alassan".

Leultünk. Rákosi íróasztala alsó részéből egy üveg bort és egy vizespoharat vett elo. Teletoltotte és intett: „Igyal".

Elháritottam a kínálást.

— Nem iszom, — mondtam mosolyogva. — Két okbol. Delelőtt sohase szoktam bort inni, legfeljebb egy pohár palinkát. Másodszor: magyar ember nem iszik magába. Ha te is iszol, szívesen koccintok veled.

— Nem, én egyáltalában nem iszom szeszes italt, — mondta. Aztán valtozatlan mosollyal megkérdezett:

— Hát nem ismersz meg?

— Sohase láttalak.

— De a nevemre csak emlékszel?

— Sohase hallottam. Csak most pár hete olvasom a plakátokon, hogy: „Magyar parasztok, Rákosi Mátyás osztja nektek a földet!" Megvallom, furcsállottam, mert a koalíció, tehat a Kisgazda Párt is osztja a földet.

Megjegyzésemre nem reagált. Visszatért sajat személyére.

— Persze, persze, nevemre sem emlékszel. Hiszen Kun Béla idején még más nevem volt. Akkor hadd mondjam meg most neked, hogy én is azok közt voltam, akiket mint belugyminiszter Kun Bélával együtt bebörtönöztél.

Szemöldökét felvonva, kíváncsi szemeket meresztett rám. Arckifejezésében benne volt: no lássuk, milyen zavarba jön egy burzsuj politikus, amikor szembe kell néznie azzal, akinek ma hatalom van a kezében s akit ő egy negyed évszázaddal ezelőtt börtönbe csukatott?

(Amikor aznap este végiggondoltam Rákosival folytatott beszélgetésemet s annak végén barátságos szétválásunkat, arra a megállapításra jutottam: Rákosi azért dramatizálta beszélgetésünk elejét, meglepetésként mellbe vágva engem az ő letartóztatására való emlékeztetéssel, hogy ezzel az ijedtség kátyújába taszítson, ahonnan majd kegyesen, megbocsátóan kihúzzon és felajánlja barátságát. Úgy gondolta: leszed a lábamról és elkötelezettjévé tesz.)

Nem jöttem zavarba. Rögtön annak felemlítése után, hogy őt Kun Béláékkal együtt lecsukattam, nyugodt hangon megszólaltam:

— Nagyszerű! Most tehát eljött az alkalom, hogy visszafizess. Tessék, tartóztass le.

És hozzátettem:

— Nem először történik ez velem. Nádossyt, Horthyék országos főkapitányát is felkerestem és felkínáltam letartóztatásomat.

Rákosit láthatóan meglepte a válaszom és ha lehet fokozni a barátságos hangot, hát még barátságosabban mondta:

— No, arról szó sincs. Felejtsük el a Kun Béla-féle kísérletet. Az diktatúra volt. Mi igazi demokráciát akarunk bevezetni. Ezért léptünk koalícióba a Kisgazda Párttal. De hogyan fuzionálhattál te velük? Az egy reakcios párt!

Erre már elnevettem magam.

— Ha nektek, kommunistaknak jó az a part szovetsegesnek, miert legyek én pápább a papanal? Egyébként hadd mondjam meg oszintén; a fuzionkkal erositeni akartam a legnagyobb polgari partot — veletek szemben.

— Nagyon becsülöm az őszinteségedet, — felelte Rákosi.

Én meg hozzátettem:

— Én nem tartom a Kisgazda Pártot reakciosnak. Mint a legtöbb nagy pártnak, termeszetesen van jobbszárnya és balszárnya. Az bizonyos, hogy én a balszárnyhoz fogok tartozni. Nem olyan értelemben, hogy kommunista-szimpatizáns leszek, hanem hogy a demokratikus evolúció vonalán a haladobbakkal fogok tartani.

— Mi a véleményed Tildyről? — kérdezte.

— Azt hiszem, mióta megszavazta a zsidó-torvényt, már revidiálta álláspontját.

— Mi az? — hördült fel Rákosi, — Tildy megszavazta a zsidó-törvényt?

Láttam, feleslegesen elszóltam magam. Nem gondolhattam, hogy ez a valoban köztudott tény Rákosira az újdonság erejével hat.

Kínosan folytattam. Hiszen nem volt célom „eláztatni" Rákosi előtt olyan valakit, akivel pár nappal előzőleg politikai frigyre léptem.

— Az összes napilapok megírták akkor, — mondtam, — hogy a Kisgazda Párt egyes tagjai megszavazták a törvényt, ezek közé tartozott Tildy is, egyesek pedig ellene szavaztak. Tudtommal ilyen csak három volt: Szentiványi Lajos, Vásáry István és Zsilinszky Endre.

Szemrehányással magam iránt, azt éreztem ebben a percben, hogy akaratlanul is ártottam Tildynek. De milyen naiv gondolat volt ez részemről! Dehogyis ártottam. Ellenkezőleg. A kommunista vezér agyában ebben a pillanatban a „leleplezés" hírére született meg az elhatározás: Tildy lesz a köztársasági elnök. Ez az ember minden kívánságára igent fog mondani, érezni és tudni fogja, hogy kötél van a nyakán, melynek vége az ő kezében van.

Beszélgetésünk Károlyi Mihályra terelődött. Megkérdeztem, nem Károlyi-e a kiszemeltjük a köztársasági elnökségre?

— Nem, — felelte Rákosi egészen határozottan.

— Miért nem? — kérdeztem — A birtokait annak idején kiosztotta a parasztságnak és a hatalmat átadta nektek.

— Nem bízhatunk meg benne teljesen. Túl sokat élt Angliában. Tartani lehet attól, hogy a kapitalista világ megfertőzte a gondolkodását.

No, gondoltam, most veled, ravasz kommunistával szemben, én leszek ravasz fiskális. Ártatlan arccal így szóltam:

— Pedig úgy értesültem, hogy pár nap múlva, május elsején, Károlyi repülőgépen haza fog érkezni, hogy a munkásság ünnepén itt legyen s azután elfoglalja volt elnöki székét.

Rákosi a maga gömbölyűségében, úgy felpattant szekéről, mint egy nagy gumilabda.

— Az nem lehet! — kiáltotta. — Honnan veszed ezt?

— Vannak értesüléseim Londonból, — feleltem titokzatosan. (Meg kell említenem, hogy Károlyival már hosszú évek óta semmi kapcsolatom sem volt. Ellenben nekem későbbi hazatérése után őszintén megmondta, hogy éppen a Moszkvában élő Rákosival állott állandó levelezésben Londonból.)

Rákosi, légből kapott közlésem hallatán, a telefonhoz rohant. Moszkvát kérte kapcsolni. Több mint 15 percen át beszélt telefonon valakivel orosz nyelven. Csak egyetlen szót értettem: a Károlyi nevét, amit többször is emlegetett.

Elgondoltam, mennyire szidhatnak kint a kihangatasra varakozok: mit tudok ennyit lecsegni Rákosival. Nem gondolhatták, hogy Rákosi Moszkvával lecseg. Ami az egészben a legjobban lesujtott, nem is az volt, hogy Moszkvával beszélt; tudtam, — ki nem tudta, — hogy a Szovjetunió megbízottja. Hanem az, hogy meg nem is igyekezett leplezni ezt. Meg se várta, hogy elmenjek s akkor telefonaljon. Ebből éreztem meg legjobban, milyen sulyos, szinte reménytelen hazánk helyzete.

Végre abbahagyta a telefonálást. Elégült mosollyal szólt:

— Károlyi nem lesz itt május elsején. Csak sokkal később jöhet haza.

Minden szavát hangsúlyozta. A „jöhet" szoval erthetően azt akarta kifejezni, hogy: „csak sokkal később engedjük hazatérni." O, no meg azok, akikkel telefonon beszélt.

Miután lelki egyensúlya a Károlyi-ügy letargyalása után helyrebillent, beszélgetesunk mas temákra fordult. Mint koalíciós partner, szemrehányást tettem neki, miért nem fordul a kormany az ország irtózatosan leromlott gazdasági helyzetében gazdasagi segitségert, főleg gabonáért és gepekert, az Egyesült Államokhoz, amely mind ezeknek bőségében van, míg Oroszország maga is amerikai segítségre szorul.

Ez megint nagyon felbőszítette a vezért.

— Hát te úgy látszik a holdban élsz. Hogy gondolhatsz ilyesmire? Hiszen Amerika meg a szövetségeseinek, Angliának és Franciaországnak sem fog egyetlen kanál lisztet se adni.

Ezek a szavak engem hoztak ki a sodromból.

— Én pedig azt állítom, — mondtam, — hogy Amerika nemcsak szövetségeseit fogja megsegíteni, hanem volt ellenségeit is. Meg vagyok győződve, hogy Németországot és Japánt is Amerika fogja gazdasági támogatással lábra állítani.

— Szentimentalizmusból? Humanizmusból? — kérdezte gúnyos nevetéssel.

Dehogy — folytattam. — Amerika saját jól felfogott érdekében jár majd el így. Saját gazdaságának, hatalmas iparának szüksége van felvevő piacokra. Ezért szövetségest és volt ellenséges országot segít majd talpra állni.

Mikor elbúcsúztunk, Rákosi még valami olyasmit mondott, hogy „a demokrácia felépítésében együtt kell működnünk."

— Abban szívesen, — mondtam válaszul. Nem maradt sok kétségem: amit ő építeni akar, annak kevés köze lesz a demokráciához. Az szovjet rendszer lesz, legfeljebb lassúbb ütemben, úgy adagolva, hogy „vakulj magyar."

Így történt. Tizennyolc év távlatából is emlékszem jóformán minden szóra, minden gesztusra, bár néha úgy tűnik nekem, mintha találkozásunk ötven vagy száz évvel ezelőtt esett volna.

Mennyi minden történt azóta. Hol van már Rákosi? Akik ma odahaza a hatalmat kezükben tartják, — egykori hívei, elvtársai is, — egyre azon bizonykodnak, hogy még az árnyéka is eltűnt Magyarország felől. Lehet, hogy sok minden jobb ma odahaza, mint Rákosi uralma alatt volt. Enyhült, vagy a süllyesztőbe került egy és más abból, amit ők a maguk külön nyelvén a „személyi kultusz" visszaélésének vagy bűneinek neveznek. De ami engem legfőképpen érdekel: *az a telefon* a helyén van-e? Az a telefon, amelyen jelentést kell mindenről tenni Moszkvának, s amelyen Moszkva minden fontos kérdésben utasításokat ad. Mert amíg ez így funkcionál, addig beszélhetnek, amit akarnak; a személyi kultusz" legnagyobb bűne még mindig nem tűnt el: az, hogy Magyarország nem szabad, független és önálló ország.

NYÉKI LAJOS

Én nem tudom

Én nem tudom a virágok nevét,
őslényekét,
a tenger-mélyi csillaglobogás
szememnek idegen.

Ahogy romlik a látás,
meg a fog,
s egyre gyakrabban jelenti magát
a szív, a máj, csomóival a haj:
hajh, hajdan erdőm tisztások csufítják!
— ahogy vetkezi már a fej
sallangjait
és mintázódik végső lényege:
a koponya;
— s a tüdő is: e kamasz büszkeség,
harminc méternyi víz-alatti úszást,
roham-hegymászást, órás táncokat
nevetve bíró fújtató,
ő is, már ő is
fulladozik néhanap;

ahogy tágul az űrbe vezető
meredek út,
úgy egyre jobban arra ügyelek
csak, ami közeli.

Nincs tudás ahhoz fogható,
mit az évek múlása ad.

A zsenge vessző nem képzelheti,
hogyan feszít
minden egyes
újabb évgyűrű.

Így tokosodva,
akaratlanul
és botcsinálta mód
lassúdva, okosodva
nézlek, habzó húszévesek.

S magam sem tudom,
hogy az irígység
nagyobb-e bennem,
vagy a káröröm...

TÁMADÁSBAN A SZTÁLINISTÁK

VÉGRE KISSÉ föllebbent, a fátyol, amely eddig eltakarta Hruscsovnak és a párt vezetőinek a szovjet értelmiséggel való találkozóján lezajlott eseményeket. A moszkvai sajtó közzétette Iljicsovnak, a központi Bizottság ideológiai munkaközössége elnökének vitanyitó beszédét. Úgy tünik azonban, hogy ez az erősen modern-ellenes és meglehetősen zsdánovi szellemű beszéd nem jelent meg teljes terjedelmében, s a moszkvai értelmiség körében szájról szájra járó változatok határozottabb fényt vetnek az ideológiai ügyek titkárának a nyilatkozatára, valamint a vita lezajlására is. Meg kell azonban jegyezni, hogy a találkozó majdnem tíz óra hosszat tartott, és mintegy négyszáz résztvevő jelenlétében zajlott le: igy az elhangzott vélemények éppen csak a legfontosabb kérdéseket érinthették.

A hivatalos beszámoló cenzúrázott részei közé tartozott az, amely a kulturális élet egyik jelentős és frisskeletű eseményéről, **Sosztakovics Tizenharmadik Szimfóniá**-járól beszél. A mű bemutatója a találkozó másnapjára volt meghirdetve. A koncertet valóban meg is tartották, csak éppen olyan körülmények között, melyeknek felsőbb irányitottságáról semmi kétségünk sem lehet: a jelentős társadalmi és művészi eseménynek számító ősbemutatón a kultuszminiszter első helyettese kivételével **egyetlenegy hivatalos személyiség sem vett részt, a televizió helyszini közvetítését az utolsó pillanatban törölték a műsorról, a sajtó pedig egyáltalában nem emlékezett meg az estről.** Sosztakovics szimfóniáját december 20-án másodszor is műsorra tüzték, s a nagyszámú közönség, — melynek soraiban helyet foglalt az 1957-ben pártellenes tevékenységgel vádolt Sepilov is, — éppen olyan kitörő lelkesedéssel fogadta a művet, mint az első alkalommal. Ennek ellenére vitathatatlan, hogy a zeneszerző legújabb alkotása nem nyerte el a felső körök tetszését, ez pedig a mű további pályafutását illetően nem sok reménnyel kecsegtet.

MIÉRT TESZNEK SZEMREHÁNYÁST Sosztakovicsnak? A vád ma már nem az, ami néhány évvel ezelőtt lett volna, vagyis hogy rossz zenét szerez; a nagy komponista művészi rangját senki nem vonja többé kétségbe. A hivatalos körök azt kifogásolják, hogy a szimfóniát Jevtusenko „vitatható" költeményeire, s főleg a **Babi-Jar**-ra irta. Ez a vers, ahogy ezt Iljicsov kifejtette, azt hitetheti el az olvasóval, hogy az antiszemitizmus még mindig problémát jelent a szovjet társadalomban, holott ez nem más, mint a haldokló kapitalizmus maradványa. Éppen ezért nem tekinthető tipikus jelenségnek, — folytatja a fő-ideológus, — s teljesen felesleges a versnek ez a látványos felmagasztalása, amelyben Sosztakovics zenéje részesíti.

A MOSZKVAI MEGFIGYELŐK pontosabb értesüléseket szereztek azokról a tiltakozó levelekről is, amelyeket a szovjet értelmiség színe-java küldött el a párt vezetőségének, s amelyekről Iljicsov is említést tesz hivatalos beszámolójában.

Az első tiltakozó irat a sztálinista elemek megnövekedett tevékenységére hívta fel a figyelmet, s arra kérte Hruscsovot, hogy a művészeti élet irányításában ne térjen vissza a múltban szokásos módszerekhez. **„Ma már látjuk, — irták a tiltakozók, — hogy az ön legutóbb tett megjegyzéseit miként értelmezik azok a művészek, akik Sztálin alatt egyedül uralkodtak a porondon, s a többieket nemcsak munkájukban, hanem megélhetésükben is megakadályozták. Mélyen meg vagyunk róla győződve, hogy Ön nem akarta ezt, s hogy tevékenységüket nem helyesli. Önhöz fordulunk most, s arra kérjük, akadályozza meg, hogy a hagyományos művészetek terén egyesek újra a régi módszerekhez forduljanak vissza, mivel ezek az eljárások korunk szellemével teljesen ellentétben állnak."**

Ezt a memorandumot tizenheten irták alá, akiknek nevét Iljicsov kivétel nélkül felsorolta a találkozón, de akik a hivatalos változatban már nem szerepelnek. Moszkvában az a hir járja, hogy a tizenhét aláíró között megtalálható Szimonov, Ehrenburg, Csukovszkij, Kaverin, a képzőművész Konyenkov és Favorszkij, a zeneszerző Sosztakovics, a filmrendező Romm neve is. Valamennyi jelentős személyiség.

ILJICSOV NEM SOROLTA FEL egy másik memorandum aláíróit, akik az ideológiai téren is a **különböző irányzatok békés együttélését javasolták**; ezt a memorandumot később maguk a szerzők visszavonták. Valószínünek látszik, hogy ezek a tiltakozók a Szovjet Irószövetség vezető személyiségei közül kerültek ki, s többek között arról a valóságos „hidegháborúról" panaszkodtak, amelyet a liberális értelmiségi körök elien Kocsetov, Gribacsov és társaik dogmatikus klikkje szít...

HASONLÓAN FESZÜLT pillanatokat teremtett, — ahogy erről az Irodalmi Újság legutóbbi száma már beszámolt, — Szerebrjákova asszony támadása Ehrenburg ellen. Az irónő az **„Olvadás"** szerzője ellen olyan vádakat emelt, amelyek már egyenesen a büntetőjog körébe tartoznak. Felszólalása annál nagyobb meghökkenést keltett, mivel a közvádlóvá előlépő irónő egy jelenleg nem túlságosan kívánatos személy tanúskodására hivatkozott: Sztálin hajdani személyi titkárára, Proszkrebüsovra, aki a zsarnok halála óta teljesen eltünt a közélet színpadáról, de aki ma is Moszkvában él békében, s emlékiratain dolgozik.

Mindenesetre az általános vélemény szerint, — s talán azért is, mert túlságosan sokan találva érezték magukat — a hallgatók többsége kedvezőtlenül fogadta ezeket a vádakat. A gyülés szünetében Solohov, a **„Csendes Don"** szerzője tüntetően szorított kezet Ehrenburggal, s Hruscsov maga is néhány percig társalgott vele. A szemtanúk nem szólnak arról, hogyan válaszolt Ehrenburg, s válaszolt-e egyáltalában erre az indulatos támadásra. Mindössze ennyit lehet tudni, hogy felszólalásában megismételte a művészeti irányzatok összebékítéséről vallott nézeteit, beszélt a huszas évek festőihez fűződő barátságáról, (nem feledkezve meg az elmúlt hetekben oly sokat vitatott Falk mesterről sem, akit már nemrégiben megjelent „Emlékezései"-ben is igyekezett rehabilitálni), idézte Picasso és Majakovszkij példáját arra, hogy a modernizmus és a reakció nem azonosak.

A LEGBÁTRABB, „leghaladóbb" szellemű beszédet azonban megint csak Jevtusenko mondta el. Védetőjét, Koszolapov-ot, aki két év óta a lapot sokkal liberálisabb szellemben szerkesztette, a közeljövőben leváltják. Utóda Csakovszkij, aki, ha nem tartozik is a szélsőséges elemek klikkjébe, egyike azoknak a csekély számú ismertebb személyiségeknek, akik az anti-modernista hadjáratot nyilatkozatukkal támogatták. **„Meg vagyok győződve, — irta cikkében Csakovszkij, — hogy a kapitalizmus tudatos ellenfele nem lehet az absztrakt festészet csodálója."**

Az a „védelem", amelyet Solochov kézfogása és Hruscsov társalgása jelentett Ehrenburgnak, ugyancsak nem volt hosszú életű. A hivatalos pártlap, a Pravda január 4-i számában éles támadás jelent meg az író ellen egy régi sztálinista festő, Laktyonov tolláből. A cikk nem Ehrenburg politikai múltját, hanem modernista szimpátiáit kárhoztatja; a hangja feltünően durva. Ilyen szélsőséges támadás aligha jelenhetett meg Hruscsov tudta és beleegyezése nélkül.

L. M.

Nyejzvesztnyij : Szobor

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A deportálásokról

Igen nagy figyelemmel olvastam el Gosztonyi Péter érdekes irását az Irodalmi Újság december 15-i számában Veesenmayerrel történt beszélgetéséről.

Felháborit, hogy a borzalmas magyarországi német-náci megszállás főszereplői mindenkit olyan butának és olyan vaknak néznek, hogy még a magyarországi eseményekért elsősorban felelős Veesenmayer is azt meri kijelenteni: ő mindvégig azt hitte, hogy a deportált magyar zsidókat dolgozni viszik Németországba és még humánusnak is találta, hogy családostól mehetnek és igy nem kell elszakadniuk egymástól.

Veesenmayer kijelentését Veesenmayer egykori jelentése cáfolja meg. Most zajlott le Frankfurtban a német esküdtszék előtt a Hunsche per. Hunsche Eichmann helyettese volt Budapesten. E per vádiratában a német Főügyészség több izben hivatkozik a német náci Külügyminisztérium hivatalos okmányaira és azokból sokat idéz szó szerint is. Igy pl. idézi Veesenmayer bizalmas jelentését Ribbentrophoz, amely 1944 július 11-én 1927 sz. alatt kelt, amelyben a követ német alapossággal jelenti, hogy 1944 július 8-ig már 437. 402 zsidót deportáltak Magyarországról. Egy másik jelentésében megirta azt is, hogy a magyarországi deportálások Budapest kivételével már mindenütt befejeződtek, sőt végrehajtották a Pest-környéki deportálást is Horthy kormányzó tilalma ellenére.

Nagyon jól tudták ezek a német vezető tisztviselők, hogy itt nem munkába állitásról van szó, hanem az ú. n. „Endlösung"-ról, amely a német megszállás alatt élő vagy megszállás alá került zsidóság teljes kipusztitását célozta. A Hunsche vádirat közli a hirhedt Wannsee-i tanácskozás jegyzőkönyvét is 1942-ből, amelyben a felsorolt összes magasrangú német funkcionárius — köztük a Külügyminisztérium képviselői is — pontosan megállapodtak abban, hogyan kell a német uralom alá került zsidóságot kiirtani.

A Hunsche per után azonban nem lep meg Veesenmayer hazug mentegetőzése. Hiszen Hunsche — Eichmann helyettese —, az „Eichmann Sonderkommando" kihallgatott valamennyi tisztje, sőt Eichmann személyi titkárnője is készek voltak az esküdtszék előtt esküt tenni, hogy nem volt tudomásuk arról, hogy a deportált zsidókat legyilkolni viszik el Auschwitzba. Ha az ember ezeket az ártatlan bárányokat hallgatja, akkor azt kell hinnie, hogy a német nácik által kiirtott 6 millió zsidó önként kéredzkedett a gázkamrákba.

Vessünk véget annak a tévhitnek is, hogy Magyarország német náci megszállása 1944. március 19-én következett be. Ez tévedés, mert a német náci megszállás ezen a napon csak teljes lett, de tulajdonképpen 1941, áprilisában kezdődött. Erről meggyőződhetünk Teleki Pál miniszterelnök Horthyhoz intézett 1941. április 3-i búcsúleveléből is, amelyben többek között azt irja: **„A gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bünös vagyok."**

Az ország német megszállása tehát ekkor vette kezdetét és ennek magam is szenvedő tanúja voltam, mert április közepén sok magyar ellenzéki politikussal és újságíróval együtt, katonai behivóval a miskolci katonai börtönbe kerültünk, hogy ne keltsünk zavart, amíg a német csapatok átvonulnak Magyarországon, Jugoszlávia ellen.

Szívélyes üdvözlettel

Dr. BRÓDY SÁNDOR

Sao Paulo

VERSEGHY FERENC a felvilágosodás kora nagy magyar nyelvtudósa és költője halálának 140. évfordulója alkalmából emléktáblával jelölték meg a róla elnevezett szolnoki gimnáziumot, amelynek helyén egykor Verseghy szülőháza állt.

Dürrenmatt tévedett

Előttem fekszik a Varsóban megjelenő „Dialog" című folyóirat 10. (októberi) száma. Dürrenmatt színműve, a „Fizikusok" ebben a számban jelent meg lengyel forditásban. A 75. oldalon szóról-szóra benne áll Möbius párbeszéde Einsteinnel, amelyet (mint ezt az Irodalmi Újság 1962. november elsejei számában megirta), kihagytak a „Nagyvilág"-ban közölt magyar forditásból. Lehetséges, hogy ezt az inkriminált részt a darab varsói előadásán ki fogják hagyni, ez azonban a szöveg nyomtatásban való megjelenése után kevéssé valószinü. Igy hát az az információ, amelyet Dürrenmatt az Irodalmi Újságban közölt interjúban adott Szilágyi Józsefnek, téves. Lengyelországban — nem úgy, mint Magyarországon — a darabot nem cenzúrázták ; Dürrenmatt tévedett.

G. Gy.
(Oxford)

Fenyő Miksához

RADÓ GYÖRGY Sao Paulóból rímekbe foglalt levelet intézett az egykori „Nyugat" szerkesztőjéhez, az „Irodalmi Ujság" szeretett és nagyrabecsült munkatársához, *Fenyő Miksához.*

A levél néhány megindító strófáját az alábbiakban közöljük.

Van egy titkos összeesküvés még
Mert irók ülnek asztalok mögött,
Itt, Ausztráliában és Budapesten
S Londonban is oszlatván a ködöt,

New Yorkban ég egy ablak, késő [órán,
Párizsban magyar szót formál a [száj,
Rómában magyar regény jelenik [meg,
Az író ir és változik a táj.

Jó tudni, hogy az egykori szerkesztő
Szemöldökét felvonja és figyel —
Megérte, hogy nyeröből lett a vesztő,
Diktátorokkal is versenyre kel...

Kedves Fenyő Miksa, irjon tovább,
Adjon új reményt a fiataloknak,
Hirdesse, hogy nem lesz mostohább
A sors, melyről a próféták dadognak.

Hogy gondolkozók, művészek és [írók
Itt vannak komoly, felelős fokon,
Erősek még, öregen munkabirók
És szavuk áttör a határokon.

Akik egykor Karinthyt, Kosztolányit
Hallgatták régi, pesti éjszakán,
S tudták, hogy a főpincér is számit
Míg lelkesedtek Juhász szép [szaván —

Előttünk állnak.
Nem szoborba meredten,
De fényes béke-évekből eredten,
Tiltó szóval, de megértéssel is,
S hirdetik lelkesen, önfeledten,
Hogy van még igaz is.

Homlokuk a felhők szintjét éri
És nevük, hirük, tettük egyre nő,
Mi áhitattal ejtjük ki nevüket;
Az Babits volt és ez pedig Fenyő...

JUHÁSZ GYULÁRÓL nevezték el Orosháza legújabb utcáját, amelyet a Nagyszénás-Szarvas felé vezető országút mellett alakitottak ki, az épülő üveggyár környékén.

⁂

A TAPOLCAI tó mentén, a partvédő mű épitése közben megtalálták Batsányi János szülei tímárműhelyének maradványait. A falakat emléktáblával jelölik meg.

⁂

TOMPA MIHÁLY az 1850-es években a Borsod megyei Kelemér község református lelkésze volt. A tervek szerint az egykori paplakban jövőre Tompa Mihály emlékszobát rendeznek be.

⁂

MÁSFÉL ÉVSZÁZADOS súgókönyv, Székesfehérváron nyomtatott egykori Kisfaludy-drámák, száz év előtti színlapok is szerepelnek a Fejér megye színháztörténetéről összeállitott kiállitáson a megyei könyvtárban.

A GYÁVÁK BÁTORSÁGA

THURZÓ GÁBOR ÉS DOBOZY IMRE ÚJ DARABJAI

A gyávaknak sok lehetősége nincs [már,
nincs ázsiója már a hallgatásnak,
rákényszerülnek, — billegve a [hintán, —
óvatosságból mímelni a bátrat.
A csík a sólymot most így játssza [meg,
miután felmérte a korszellemet,
s minthogy a hazugsághoz [alkalmazkodni kár ma,
hát gyorsan átkapcsol a bátorságra.

Jevtusenkó

●

IGAZAT ADHATUNK Mesterházi Lajosnak, amikor Dobozy drámáját, (*„Holnap folytatjuk"*, *Nemzeti Színház*,) bírálván a Népszabadságban, kifejti, hogy a darab : *„illusztráció, irodalmi színvonalú illusztrációja a párt politikájának."* Tegyük hozzá, — mert Mesterházi a szót annak csupán *politikai* vetületében használja, — hogy egyúttal *lélektani* illusztrációja is, vagyis megmutatja, milyen buktatókon kell átvergődnie a fent említett pártvonalhoz tűzön-vízen át ragaszkodó szerzőnek ahhoz, hogy végül is — kudarcot valljon. Ez a tény nemcsak Dobozy, hanem Thurzó darabjára is vonatkozik, (*„Záróra"*, *Vígszínház*). Az egykori fasiszta haditudósító s az egykori újkatolikus hívő, — másmás utakon ugyan, — de egyazon ponthoz érkezett : a kommunista párt feltétel nélkül való szolgálatához. S hogy e szolgálat, — noha feltétel nélkül való, — ma már némi társadalombírálatot is magábanfoglal : ez a színművek titka. Mert ma már nemcsak szokás, hanem egyenesen kötelező „a személyi kultusz" korszakának bizonyosfajta bírálata, *„a hibák és fogyatékosságok nyílt feltárása"* s ez amennyire jó dolog, ugyanannyira alkalmas arra, hogy a *gyáva bátrak*, a mindenkori pártvonal mindenkori író-kiszolgálói, megragadják a kínálkozó alkalmat s az újítók mezében tündököljenek, amikor csupán arról van szó, hogy színpadi formába öntsék a *hivatalosan engedélyezett féligazság* különböző megnyilvánulásait.

Dobozy és Thurzó nem az igazság oldaláról közelít hőseinek élete, lelkialkata, sorsa felé, hanem abból az eleve kiagyalt tézisből, miszerint *„az értelmiségiek belső fordulatukban a szocializmus* (azaz : a párt) *felé átlépték a rubicont* (kis r-rel !) — amint Dobozy vallja, vagy hogy : *„az árulások és aljasságok elkövetését a személyi kultusz korszakának légköre sok tekintetben megkönnyítette"*; — amint ezt Thurzónál találjuk. Az első tézis alapvető hazugsága és a második féligazsága sokatmondóan vall e darabok „eszmei mondanivalójáról". Az sem véletlen, hogy mindkét szerző az „értelmiségi témakörhöz" nyúlt : ezen a „területen" bírálható ugyanis legkönnyebben, legegyszerűbben a *múlt*, itt mutathatók ki leginkább a „hibák" — s a dogma szerint — itt érvényesek legjobban azok a „vívódások", melyek nélkül — ma már nincs *szocialista realista* színmű.

THURZÓ DARABJÁNAK hőse a *karrierista* értelmiségi, Dobozyé a *becsületes* értelmiségi. Thurzó darabja azt mutatja be, hogy a kaméleon milyen kitűnően érvényesült a Rákosi-korszak nepotizmusának levegőjében ; Dobozyé azt, hogy a tisztességes, de félretett ember, — ha gyakran sokszor még gyanakvással fogadják is a „szocializmus emberei" — azért végül megtalálja a helyét, beleilleszkedik a társadalomba, pontosabban : őszintesége, — a párthoz való őszintesége, természetesen, — minden mesék szabályai szerint végül is elnyeri jutalmát. Ha Thurzó története olcsó, (arról a matematika professzorról szól, aki 45-ben, mint igazolóbizottsági elnök, állásvesztésre ítéli elődjét, hogy aztán elfoglalja katedráját, 52-ben egyetlen barátja és jótevője ellen tanúskodik, akit közben koholt vádakkal letartóztattak, 55-ben „revizionista" lesz, 56-ban harcra buzdítja a fiatalságot, majd 57-ben ugyanezekről a fiatalokról kijelenti, hogy bűnhődniök kell, mert az ellenséges erők szolgálatában álltak, majd felvételét kéri a pártba, ahová már nem veszik fel), ha tehát Thurzó története olcsó, sőt — amint a kritikák rámutatnak — a szerző *„már csak azokra a tulajdonságokra tud figyelni, melyek hipotézisét igazolják"*, akkor Dobozyé a ponyvánál is gyengébb ponyva, a Nemzeti Színház szégyene, hogy színpadjára engedte.

Ez a *szocialista rémtörténet arról* a kiváló atomfizikusról szól, aki feltétlen híve ugyan a népi demokráciának, de akinek tizenhét esztendő óta terheli a lelkét egy olyan partizángyilkosság, amelynek nem volt ugyan résztvevője, csak tanúja, s bizonyos mértékig felelősséget is érez miatta. Tizenhét esztendő után, — miután olyannyira meggyőződött a népi demokrácia helyességéről, hogy képtelen lelkének kiöntése nélkül élni, — vallomást tesz „bűnéről", s ekkor, hogy a helyzet drámaibb legyen, az egykor halálraítélt és kivégzett partizán elvtársa, (akinek annak idején sikerült megszöknie), mintegy végszóra, betoppan a Tudományos Intézetbe, (mely, mint Mesterházitól tudjuk, az *ország szimbóluma*), s kegyetlen baloldaliassággal nekilát a becsületes önvallomást tevő tudós elleni bosszújának megvalósításához.

MIND EZEN KÖZBEN azonban a szerzőknek alkalmuk kínálkozik, hogy elítélő szavakkal nyilatkozzanak *a./* a személyi kultusz korszakáról, *b./* a félelemről. *c./* a félelem szülte légkörről, *d./* a dogmatizmusról, *e./* a revizionizmusról. Nem is lenne ezzel baj, hiszen mind ez, — a „revizionizmus" kivételével, persze, — olyasmi, amit elítélni helyes dolog, üdvözlendő, hogy magyar színapdon felhangzanak azok a szavak, melyek kimondják az ítéletet, (még akkor is, ha Kádár János ezt már kimondta), a Rákosi rendszer rémtettei, embertelenségei felett. A baj csak az, hogy a szerzők bátorságát gyávaságuk határozza meg ; hogy társadalombírálatuk nemes lendületében megfeledkeznek a valódi okok feltárásáról, s helyettük mindenféle mesterségesen megalkotott összefüggéseket tárnak azok elé a nézők elé, akik pedig nagyon is jól tudják, hogy miről van szó. Dobozy például nem hallgatja el, hogy hőse *„sokáig ingadozott"*, és *„a szektás gyakorlat"* elriasztotta őt a párttól, de sietve kifejti azt is, hogy most már nem ez a helyzet, most már megértette *„az elvhű türelmet, melyet a népi demokrácia tanúsít"* a hozzá hasonló értelmiségiekkel szemben, s hozzáteszi, hogy *„nem valami időtlen baloldaliság ellen folytat harcot"*, hanem olyasmi ellen, ami *„történel mileg ma már túlhaladott"*.

S mind ennek a tetejében természetesen ott van a párt intő, de egyúttal óvó keze is, mely — végső soron, — megmenti hőseinket a bukástól, (Dobozy esetében), vagy attól, hogy játékaikat a munkásosztály szívében folytathassák, (Thurzó esetében). Sem Thurzó, sem Dobozy nem tud — vagy nem is akar — odáig elmenni, hogy a rendszer okozta tragédiákat — tragédiának ábrázolja. E középfajú színművek *legjellegzetesebb belső tulajdonsága* arra a külsődleges happy-end-re való törekvés, mely sohasem az életben, hanem mindig a párt diktálta irodalom katekizmusában található. Zsdánov és Révai József „szocialista esztétikájának" kísértete ott lebeg a színpadon : a rendszerben nincs — nem is lehet — tragédia. A daraboknak végül is ez a legnagyobb hazugsága.

VEGYÜK MÉG TUDOMÁSUL azt is, hogy az igyekvően gyáva bátrak kísérletei még pártkörökben sem jártak valamiféle szisszentő sikerrel. A pártlapok bírálatai — Thurzó darabjáról szólván — megállapítják, hogy *„egy típus áll előttünk, nem egy ember"*, hogy bemutatja ugyan a félelmet, *„egyet azonban nem tud megtenni : elhitetni tulajdon létét"*; Dobozy darabjáról pedig megírják : *„nyilvánvaló, hogy kettejük* (az atomfizikus és a volt partizán) *viszonya semmiképpen sem tükrözheti a régi értelmiség s az ország új gazdáinak viszonyát ; hogy „jó színdarab... de a legnagyobb lehetőséget elmulasztotta"*

Előljáróban idéztük az egyik bírálatot, mely Dobozy drámáját a politikai illusztráció nem túlzottan magas dicséretével illeti. De a darabok nemcsak a párt vonalát illusztrálják, hol jobban, hol rosszabbul, hanem — nyilván akaratuk és szándékuk ellenére — az egész ország légkörét is, a féligazságokba burkolt hazugságok levegőjét s mi több : azoknak az ügyes helyezkedőknek lelkivilágát is, akik most nagyban igyekeznek elsőként kimondani — amikor már lehet — azt, amit — amikor még tilos volt — utolsóként sem mertek kiejteni a szájukon.

BADICS ISTVÁN.

PEST - PÁRIZS - MIAMI

(KARINTHY FERENC : KÉK-ZÖLD FLORIDA. 196 OLD. SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ 1962.)

SOKSZOR MEGFOGADTAM már, hogy a borítólapokra bigygyesztett kiadói ajánló-sorokat csak a regény- vagy a novellás-kötet után olvasom el. Nem szeretem, hogy a tanulságot előre a fülembe rágják, hogy vásári módon — mint kupec a lovát —, rámtukmálják a könyvet. Nehéz megállni ! — ezúttal is előre elolvastam, most azonban nem bántam meg. Figyelmeztetett a reklám-szöveg, hogy *„a lapokon felismerhető az okok után nyomozó riporter is..."*, hogy nemcsak novellák, hanem riportok, tárcák, karcolatok gyűjteménye is a pálmafás könyvecske.

A kötetben szereplő írások közül egynéhány már napvilágot látott folyóiratok hasábjain ; közöttük a két legjobb novella : a *Régi Nyár* és *Dukich Emil születésnapja*. Ebben a kettőben ember-közelbe kerül az író, (bár egymástól nagyon is távoli helyzeteket elevenít meg), a többiben viszont, mintha madár-távlatból szemlélné az alakokat, az eseményeket. Nem lehet a két írás között párhuzamot vonni — azonban a záróakkordok között meglepő a hasonlóság. A *Régi Nyár*-ban a kegyetlenkedések végső áldozata : a szadistává vált (hajdan törékeny) műtörténész. Testileg ép maradt, de lelke, érzelemvilága (*mindenkit meg lehet ölni*) cafattá foszlott. Kiégett, üres, evő-ivó-szeretkező emberroncs marad — a novella elején még rokonszenves Jenőkéből. *Dukich Emil születésnapjának* főszereplője: Gyula is üresen, kiégetten hagyja el a játékteret, azonban ő már a színre is ilyen üresen került. Az elsőben a főszereplő lelki életére hatással van minden mozzanat, Gyula viszont (egyik székről a másikra ül, egyik nő karjából a másikéba kerül) nem változik semmit, s így az olvasó figyelmét inkább a környezet köti le.

A *Régi Nyár*-ban az író az *emberre* összpontosít — s ezért igazán nagy novella — függetlenül az időtől, (tudjuk pontosan, mikor játszódik le), környezettől ; *Dukich Emil születésnapjában* viszont a történelmi pillanat, a nemzetközi helyzet is szerepet kap.

AZ UTÓBBIBÓL érdemes feleleveníteni néhány mozzanatot, Gyula, az újdonsült tanársegéd, a polgárosodás nehéz iskolájának utolsó osztályát járja : már a professzor, Dukich Emil születésnapjára is hivatalos és a legkisebb lány kezét is neki szánták. (A történet Budapesten játszódik le, 1957-ben). Pár sorral atmoszférát teremt Karinthy ; alakjai hitelesek, élők s így a bepillantás a pesti polgár magánéletébe is hitelesnek tűnik. Mit mond a professzor, miért nem megy el külföldre, ahonnan szenzációs ajánlatokat kapott : *„Engem itt tizenkét éve sokkiroznak, sőt, negyvenhat éve sokkiroznak, mert kilencszáztizenegyben születtem. Most tessék számolni : első világháború, Károlyi-forradalom, kommün, megszállás, gazdasági krízis, bélista, második világháború, németek, nyilasok, ostrom, szocializmus, október, november — ezt az én szervezetem már megszokta, hozzáidomult, nem is tudna ellenni nélküle."* *„...az a fő baj ezzel az egész szocializmussal, hogy nagyon unalmas."* Gyula azután kikezd a mamával, az eladó lánnyal, nővérével, az elvált asszonnyal s végül a házmesterné ágyában köt ki. Nem bírálja őket Karinthy, nem is moralizál, inkább demoralizál, mint ez az egész „herélt" életforma. A professzorék csak „jól élni" akarnak és sem ők, sem az író nem tesznek különbséget a „jól élni" és a „túlélni", a fizikai és az érzelmi vágyak között.

Olcsó, vasárnapi újságok tárcáira emlékeztet *A tetovált nő* című írás. Húsz oldalon keresztül mutatja be Karinthy, hogyan lehet Pesten „könnyen" pénzt keresni. A tetovált karú leányzó a Gellért melegvizes medencéjében szedi fel a negyven-körüli értelmiségieket, akik azután jó modorú és jól fizető kliensnek bizonyulnak.

A KÖTET KILENC ÍRÁSÁBÓL négy *kintiekről* szól. Párizsban játszódik le *A Toricelli-úr*. Remekül kezdi : két emigráns budapesti utcanevek felsorolásában vetélkedik egy kávéház teraszán. De jön a hirtelen fordulat : tojást vesznek, kolbászt, paprikát... nőkhöz mennek. Az „ezredes"-nek azonban — maga is bevallja — üres az élete és a nők után is üres marad. Van *ilyen* is nyugaton : *üresség, léhaság*, azonban Karinthy minden írásában *csak* erről ír — : leleplez. (Furcsa és zavaró, főleg a gyakran és örömmel nyugatra utazó hazai író tollából. Az is eléggé érthetetlen, miért *specializálja* magát *kintiekre* ?)

Menekültekből hamarjában összeszedett vízipóló csapat floridai túráját elevenítí meg a címadó riport. A Miami Beach Hotelben, milliomosok előtt produkálják magukat, s a vízipankrációért fizetik őket. Szereplői elképesztően felületes, amolyan *hőzöngő-nőző* sportemberek. Kár, hogy arról egy szava sincsen : a nemrég Nyugatra jött vízilabdások hol szedték magukra az élvezethajhászást, a nemtörődömséget, a világfiaskodást ? És miért ?

Egy-két novellát kivéve, mindegyikben van valami közönségfogóan erotikus. Sipos nője, azért, hogy barátja felmenjen hozzá, minden alkalommal szerez egy másik lányt is. (*A Toricelli-úr*). A *Kék-zöld Floridá*-ban beteges hajlamú táncosnőt ültet a főszereplő mellé. Majdnem minden esetben csak futó kalandról van szó, testi kapcsolatról. Françoise Sagan jutott az eszembe, de Sagan édeskésen fanyar, Karinthy pedig felületes.

A kötetben szereplő többi írás : *Ante, apud, Cukor, Gervay Pesten, Riviera* szintén a könnyű, jelentéktelen novellácskák családjába sorolható. Kalandocskák olcsó humorral pácolva... mintha az író titkolni akarná képzettségét és mesterségbeli tudását !

Szépen ír magyarul. Stílusa fegyelmezett. Elsőrendű mesterember, azonban a kísérletezés, az igazi keresés legkisebb csírája sem található meg írásaiban.

PAPP TIBOR

DOMANOVSZKY LONDONBAN

DOMANOVSZKY ENDRE kiállítása az elegáns Grosvenor Galériában egy dúsgazdag londoni műkereskedőnek köszönhető, aki előszeretettel mutatja be az úgynevezett szocialista országok művészetét. Hogy mi készteti erre, a baloldal iránti rokonszenv, az újdonságban rejlő üzlet, vagy — mint ahogy reméljük — a kiállítók alkotó tehetségének elismerése, nem tudni. Domanovszkyt egy bolgár és egy cseh festővel társították össze, míg az alagsori helyiségben a leningrádi litografus-iskola nyomatait mutatták be.

Az ünnepelt hazai festő képeit a Grosvenor tulajdonosa maga válogatta, mikor legutóbb Budapesten járt. Az Angliából jött üzletembert mindhárom fővárosi galériánkba elvezették és több művészt műtermében is meglátogatott. Így valószínűleg rövidesen Barcsay Jenő és a fiatal Schéner Mihály festményeit is láthatjuk Angliában.

Domanovszkyt Magyarországon igen sokra értékelik. A Képzőművészeti Főiskola igazgatója és Kossuth-díjas, kétszeresen is. Londonba első próbálkozásként tíz kisméretű pasztell-kompozíciót küldött ki, melyek előnyösen mutatják be művészetét.

A LEGTEKINTÉLYESEBB angol műkritikai folyóirat, az „Arts Review", megjegyzi, hogy kisméretű képeinek dinamikája és nagyvonalú kompozíciója láttán, szeretne megismerkedni a festő monumentális méretű vásznaival. Nagyon reméljük, hogy Domanovszky műtermében rejtőznek olyan munkák, melyek a londoni kiállításon látott pasztell-vázlatok jegyében születtek. Ha azonban elővesszük a „XX. század magyar festészete" című könyvet és emlékeztetőül újra megnézzük a „Dolgozók esti iskolája" című kép színes reprodukcióját, (melyről Pogány Ö. Gábor szövegközi kinagyítást is érdemesnek talált közölni), ez felidézi számunkra a festő meredten konzervatív stílusát. A Grosvenor Galériában bemutatott tíz kép viszont Domanovszky fejlett színérzéke, rajztudása, festői ízlése mellett tanúskodik, bár csupán hangulatos vázlatok és mondanivalójuk nem sok van. Egy budapesti magánlakásban láttam valaha hasonló pasztell-kompozíciókat Domanovszkytól, melyeket évtizedekkel ezelőtt készített. Régi önmagához kellene visszatérnie, fel kellene elevenítenie, amit elfelejtett, mialatt ecsetje a szocialista realizmus egy valamivel tűrhetőbb és a korszerűhöz közelebb álló változatával küszködött.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

A BRITISH MÚZEUM KÖNYVTÁRA: LEGENDA ÉS VALÓSÁG

LONDON SZÍVÉBEN, — és mekkora ez a szív, Pécs vagy Eger csak egy dobbanás lenne benne, — a Bloomsbury kellős közepén áll a tudomány legendásnirú vára, a British Muzeum. A képes levelezőlapokról jól ismert klasszikus homlokzat, az ion oszlopokon nyugvó tumpanon, az oszlopsorok rideg pompája. A magyar látogatót az épület egyszerre emlékezteti a Szechenyi Könyvtárra, a Királyi Várra és a római Szt. Péter templomra. A magyar Nemzeti Muzeum a britnek stílusben és szervezeti rokona. Mindket épület a múlt század közepe tájan nyerte el mai alakját, *s mindket intézmény egyesíti a nemzet legnagyobb könyvtárat a Nemzeti Muzeummal.* Mr. Hill, a British Muzeum tudósa és a világ nemzeti és állami könyvtárainak egyik legismertebb szaktekintelye szerint az utóbbi egyezes *egyedulálló.*

A Szt. Péter templomra a legnagyobb olvasóterem fölé épült kupola emlékeztet, amely alatt Marx a Tőkét írta. (1957-ben valamelyikünk megkérdezte az olvasóterem főfelügyelőjét, — harminc éve dolgozik a könyvtárban, — hol ült Marx. Nem tudta. A portás tudta. Ő negyven éve dolgozik a könyvtárban.)

o

PANIZZI, aki a British Múzeum kupolaját megálmodta, palyafutását carbonárókent kezdte, a múlt század első harmadában, s mint összeesküvőnek, menekülnie kellett Itáliából, ami akkortájt *„csak geográfiai egység volt"*, — Metternich szerint legalábbis. Angliában az olasz nyelvek tudorának indult a londoni University College-ban, majd arisztokrata pártfogói révén segédkönyvtáros lett a British Múzeumban. Akkoriban még nemigen szerették a betolakodó külföldieket s a pályáján egyre emelkedő, ambíciózus Panizzit, a világ első modern katalógusszabályzatának és a század legkülönb katalógusának szerzőjét, különböző rágalmakkal illették. A rossz nyelvek szerint ateista volt, egyesek esküdtek arra, hogy látták, amint a Szt. Pancras állomáson fehér egereket árult, vagy legalábbis fagylaltot.

Ma az olvasóterem bejárata fölött ott áll a mellszobra. A falon kép, alatta felírás : *Sir* Anthony Panizzi, ezt meg ezt meg ezt tette a könyvtárért, *sokszor egyedül többet, mint a többiek együttvéve.* Neki köszönhető a raktárak polcainak többszáz kilométer hosszú vasszerkezete, amely közel egy évszázadon keresztül elegendőnek bizonyult a beözönlő könyvek elhelyezésére. Az ő érdeme az a könyvtárpolitika, amelynek alapján a British Múzeum a világ legnagyobb és legtökéletesebb könyvtárává lett. Kérlelhetetlen szigorral bánt el törvényszegő kiadókkal, akik a köteles példányokat nem küldték meg ; a külföldön megjelent angolnyelvű műveket ügynökein keresztül a vizsla szimatával és *angol alapossággal* gyűjtötte. A legtöbb esetben elérte azt, a ma szinte elképzelhetetlennek tűnő célt, hogy a *Múzeum könyvtárának külföldi anyaga az illető nemzeti könyvtár gyűjteményei után a legkiválóbb lett.* A könyvtár alkalmazottjai számára kivívta az angol „civil servant"-ek (állami tisztviselők) kiváltságait. Ebből lett azután, — a bevándorló Panizzi elhunytával, — a könyvtár legironikusabb bumerángja : külföldieket nem alkalmazhatnak itt.

A BRIT VILÁGBIRODALOM részben összezsugorodott, részben átalakult Nemzetközösséggé, az amerikai Buckminster-Fuller nagyobb kupolát épített, mint a British Múzeum, és *a csodálatos Könyvtárat két helyen is túlszárnyalták : Amerikában és a Szovjetunióban.* Még mindig igaz az, hogy a British Múzeumban, csakugy, mint a párizsi Bibliothèque Nationale-ban, több incunabulum (1501 előtt nyomtatott könyv) és több ó- és középkori kézirat van, mint például akár a washingtoni „Library of Congress"-ben, akár a moszkvai „Lenin könyvtár"-ban, de a könyvek számát, a könyvtári szolgaltatásokat és szolgaltatasokat tekintve az atomkor két nagy rivalisa lepipalta Anglat és Franciaországot. Míg a British Muzeum és a Bibliotheque Nationale könyvállománya együttveve alig haladna meg a 13 millió kötetet, az Egyesült Államok nemzeti könyvtára 12 millió kötetet számlál és a Lenin könyvtar statisztikai még ezt is túlszárnyalják.

(Ha már a számoknál tartunk : kétszaz évvel ezelőtt egy 60.000 kötetre rugo gyujtemeny, mint pl. Sir Hans Sloane-é, meg kielégíthette Dr. Johnson és köre művelődésszomjat. *Ez a gyűjtemeny képezte, a híres fizikus kívánsága szerint, a British Múzeum könyvállományának alapját.* 1753-ban keltezett végrendeleteben Sir Hans Sloane, (ő találta ki a tejcsokoládét is), a nemzetre hagyta a könyveit, amennyiben egy éven belül, a gyujtemény méltó elszállásolást nyer ; ellenkező esetben a javak egy másik európai könyvtárra szállnak. Sir Hans okos ember volt, de arra, milyen szűkmarkú lesz az angol parlament, — amely két évszázaddal ezelőtt még jobban őrizte a fontot, mint most ; többet is ért, — ő sem gondolhatott. Végül is a lottó és az ezt követő országos gyűjtés oldotta meg a problémát. 100.000 font gyűlt össze s a British Múzeum megkezdte pályafutását az akkori Montague House-ban.)

KÖTETEKET lehetne írni (írtak is), a könyvtar fejlődéséről s további köteteket, (amelyeket nem írtak meg), a könyvtár Hungarica anyagáról. *Magyar szempontból az első és legfontosabb tennivaló egy Hungarica-katalógus összeállítása lenne.* Ez két formában is elképzelhető : az egyik *egy címkatalógus,* olyan jellegű, mint az olasz vagy angol müvek British Múzeum-i katalógusa. Ezt össze lehetne állítani kb. két-három év alatt, a *„Nyomtatott Könyvek Katalógusát"* (Catalogue of Printed Books) véve alapul. A másik megoldás — logikusan a címkatalógus összeállítása után — *egy leíró katalógus* összeállítása, amelynek nagyszerű példája a jénai egyetemi könyvtár tavaly kiadott Hungarica-katalógusa. (Most az ember a szerencséjére, a magyar könyvek angol nesztorára, és az öreg expatrióták tapasztalatára van bízva, ha magyar anyag után kutat a British Múzeum könyvtárában.)

Egy harmadik módszert is ajánlhatok fiatal és idősb „tudós kartársaknak", bolyongóknak, stb. E szerint az ember kikéri a Széchenyi Könyvtár ittlévő, 12 kötetes katalógusát és az abban megtalált könyvek alapján indul el név- és címvadászatra, valamint bibliográfiai mélybúvárkodásra. Természetesen *ez a módszer csupán régi könyvek felkutatásánál vezethet eredményre,* hisz a Széchenyi-katalógus legrégibb darabja 164 éves. De ezzel a módszerrel akadtam Werbőczyre 1554-ből, Bonfinire 1558-ból és Galeotto Marzio „De dictis ac factis"-ára 1600-ból.

Egy további módszer még kevésbé tudományos, de rendkívül szórakoztató. (Már annak, aki ilyen bogarászásban örömét lelheti.) Ez abban rejlik, hogy *a nyomtatott könyvek nagy katalógusának egyes köteteit felütjük kulcsbetűknél.* Ilyen például az Sz-betű, amelyet a magyar nevek teljesen uralnak a katalógusban, időnként egy-egy lengyel szerző nevét engedvén maguk közé, barátságból, mint pl. Szaniavszkit Szana Tamás és Szaniszló közé. A „betűkutató" módszerrel juthat az ember olyan megállapításokra, hogy a 19-ik század végén és szazadunk elején a magyar könyvtermés java több csatornán keresztül *eljutott* a British Múzeum polcaira és ott meg is található. (Ha máshol nem, a pincében, felbontatlanul). A háború közeledtével, alatt és után — érvényes ez 1914-re és 1939-re egyaránt — ezek a csatornák bedugultak és a magyar vonatkozású könyvállomány igen hiányos.

SOK MAGYAR KÖNYV, az emberekhez hasonlóan, s talán velük együtt emigrált Nyugatra, mint Sylvester János bibliája, *„Vi Testamentum Magiar nielven : meli az Görög és Diak nielvből reghen S.J. altal fordittatott..."* és megtalálta helyét a British Múzeum egyik zeges zugában. Ezek az öreg holmik ott is maradnak talán az idők végezetéig, mert a British Múzeum nem ad el semmit, legfeljebb cserél azokból a dolgokból, amelyekből több van raktárában.

A raktárak a város három részében helyezkednek el. A legutobbi statisztikát szerint *a három részleg együttesen napi 800 új művel gazdagodik,* s ha a fejlődés üteme nem csökken, akkor a meglévő raktárak 15 év alatt megtelnek.

A KÖNYVTÁR JÖVŐJE tehát új épületek, raktárak építésén, vagyis hathatós parlamentáris segítségen múlik. Az új igazgató, Sir Frank Francis tervei szerint a modern természettudományi müvek a Themze déli partján, egy külön erre a célra épülő palotába költöznek 1966-ban. Aztán, ha a kormány, az adófizetők, a választók, a nemzetközi helyzet és a Gondviselés is úgy akarja, újabb óriási könyvtár-kolosszus épül majd Bloomsburyben 1984-ben. Ez majdnem mindent magába foglal majd, amit az amerikaiak és az oroszok a könyvtártudomány fejlesztése terén akkorra elérnek.

Kivéve a régi könyveket. Ők ugyanis ott maradnak, a jelenlegi kelyükön, a *legendás* British Múzeumban, a Parthenon márvány frízeinek és Augustus császár mellszobrainak társaságában.

KABDEBÓ TAMÁS

MADARAK ÉS HALANDÓK

„OISEAUX ET MORTELS". — DÉNES TIBOR REGÉNYE. — PERRET GENTIL KIADÁSA. SVÁJC

A HUSZADIK SZÁZAD gyermekei számára talán nincs is távolibb földrész, mint Ithaka szigete, melynek lakói a legenda szerint, „békében és gazdagságban éltek bölcs királyuk, Ulysses uralkodása alatt". Az idilli sziget unalma valószínűtlen, irígylésreméltó mesevilág kelléke. A mi részünkre a kalandos élet a bölcsőnél kezdődött.

S ha Ithaka nyugalma távol is van tőlunk, — ki áll közelebb hozzánk, mint Ulysses, a vándor ? Mi is, akárcsak ő, elhagytuk hazánkat. Igaz, hogy mi nem akartuk megostromolni Trója falait és nem utaztunk hajóarbocnoz kötözve, viaszgolyóval fülünkben. Mi vonat tetején lapulva érkeztünk, esetleg hajó fenekén, vagy hason csúszva az aknakkal megrakott határon át. De a legnagyobb különbség köztünk és bolygó ősünk között az, hogy minket nem vár Penelope, kézimunkával az ablak előtt, nincs visszatérés számunkra a legendás Ithakába.

OEDIPUSZ ÉS KÁIN komplexumokról beszélünk, de Ulysses komplexumról csak ritkán esik szó. Márai után most Dénes Tibor fordul az Odisszea hőse, a „vándor" szimbolikus alakja felé, hogy tőle tudja meg a mai idők emberének titkát.

„Nem kalandra, bizonyságra vágyom. Azért megyek el, hogy példát mutassak az emberiségnek" — írja Dénes Tibor Ulyssese fiatal feleségének — *Boldog vagy velem és ez elviselhetetlen szamomra. Sajnálom, hogy harcoltam érted a társadalom és az előítéletek ellen. Sajnálom, hogy megkértem a kezedet és az oltár elé térdeltem veled, (hiszen, mint tudod, nem vagyok hívő). Aljasság volt tőlem nászútra menni veled a tenger partjára. De a nagy víz eszembe juttatta hivatásomat. Te sem tudsz megakadályozni ebben".*

E levél első fejezete annak a levélsorozatnak, melyet Penelope néhány nappal férje titokzatos eltűnése után megtalál az íróasztal fiókjában. Ezen keresztül ismeri meg férjét, és azt a meglepő tényt, hogy egy idegennel élt együtt öt évi házasság alatt. Megtudja azt, hogy Ulyssest nem a szerelem, hanem a gyülölet vezette hozzá, (férje bosszút akart állni e házassággal Penelope apján, aki fiatal tanár korában, amikor kevés választotta el attól, hogy gyilkossági kísérlet miatt börtönbe ne kerüljon, felkaroita ót). Tudomásul kell vennie, hogy csak a véletlen mentette meg attól, hogy naszutjuk helyen lerje, egy a maga szamara is értheteilen indulattól hajtva, le ne lökje egy szikla tetejéről az örvénylő tengerbe. És ha a szerelem mégis felébredt Ulyssesben, ezt talan csak annak köszönheti, hogy egy napon az orvos tudomasara hozta : a fiatal asszonynak soha nem lehet gyereke. Ekkor érzi magat először a férfi szolidárisnak Penelopéval, és az emberi együttérzés rövidesen szenvedéllyé változik. Ez a szenvedély adja meg végül is a *„Madarak és Halandók"* ellentmondásokkal teli hősének az erőt arra, hogy elhagyja feleségét, és egy, a nemzeti szocialisták által Németországból elűzött tudós társaságában felkutassa a szigetet, melyen meg fognak teremteni egy ideális, emberhez méltó társadalmat.

„MŰVELETLEN és naiv voltam akkoriban, mint az asszonyok legnagyobb része", mondja Penelope, amikor bánatából felocsudva elgondolkodik a történtek felett. *„Gondolkodni csak akkor kezdtem, amikor tisztán kellett megítélnem Ulyssest, a Vándort. O a mai világ gyermeke, azt hiszem, ez a kifejezés jellemzi legjobban hűtlen férjemet. Nem lenettem többet asszony, olyan értelemben, hogy nem volt férjem, aki kiegészített volna és akire ráháríthattam volna a gondolkodás terhét. Fel kellett hát adnom női sorsomat. Egyedül kellett élnem ezentúl, önállóan gondolkodnom, mint egy férfinak."*

Penelope, akárcsak Ulysses, bebizonyítja, hogy korunk méltó gyermeke. Férje távozása után nem tölti idejét varakozással. Elhagyja ő is szülővárosát. De részére a vándorlás hamarosan zarándoklattá válik. Felkeresi azokat a városokat, ahol férjével élt és boldog volt. Párizsba utazik, majd Olaszországba. A háború kitörésekor a Vöröskeresztnél jelentkezik ápolónőnek. A kórházban megismerkedik egy, az olasz frontról érkező, sebesült, vak, német festővel. A vereség után Németországba utazik vele és a szeretője lesz.

Mégis : Penelope a hűséget testesiti meg Dénes Tibor regényében is. De a hűség a *„Madarak és Halandók"* szerzője szerint nem abból áll, hogy egy asszony nem csalja meg a férjét. A modern Penelope Ulysses *emlékéhez* marad hű, és *eszméit* magáévá téve szószólója lesz Németországban. Hűséges, mert akárhova veti a sors, maga után küldeti szülővárosa napilapját, melyben férje — ígérete szerint — egy napon apróhirdetésben fogja tudomására hozni, hogy él és várja őt a szigeten, ahol az ő segítségével fogja elkezdeni a békés, ideális társadalom felépítését.

„Te csak a saját sorsod miatt vagy nyugtalan", mondja Penelope Egbert-nek, amikor szeretője lelkiismeretfurdalásairól beszél, amelyeket az általa lebombázott városok áldozatainak szenvedései fölött érez. *„Én ismertem valakit, aki az egész emberiség sorsa miatt volt az".*

DÉNES TIBOR REGÉNYE talán drámaibb lett volna az intellektuális elemek kissé túlzott hangsúlyozása nélkül. De így is izgalmas olvasmány. Tükröt tart elénk és ebben nemcsak saját képmásunk néz vissza ránk, — néha szándékosan eltorzítva — hanem korunk eseményei is. A karikatúra azonban többnyire igazabb, mint egy ékes színekkel festett arckép.

NYIRI ÉVA.

Magyar siker

Hollandia zenei büszkesége, az amszterdami Cooncertgebouw-orkest a karácsony másnapján hagyományos koncert vezénylésével másodkarmesterét bizta meg. Erre a tisztségre, mellyel a híres Van Beinum pályafutása is kezdődött, immár három éve egy magyar muzsikust neveztek ki, Erős Pétert, aki az év végi hangversenyt jelentős zenei eseménnyé alakitotta. Számunkra magyar ünnep volt ez a karácsonyi délután, melynek folyamán Kodály Zoltán születésnapjáról emlékeztünk meg.

Kodály kapcsolata az amszterdami zenekarral régi és bensőséges, hiszen nekik dedikálta a „Felszállott a páva" variációkat, melyek többször szerepeltek műsorukon, s a „Te Deum Budavár felszabadulásának emlékere" utoljára épp negyed évszázada csendült itt fel a híres Mengelberg vezénylete alatt. Ez a Te Deum, — állt a magyarázó műsorban —, a hallgatóságot már monumentális voltánál fogva is hatalmába kell hogy kerítse. A monumentális szó itt a mű „nagyszabású" hangszerelésére vonatkozott, mely a négy szóló énekesen, kétszáztagú vegyeskaron, teljes létszámú szimfonikus zenekaron kívül még orgonát is előír.

De a szó azt is jelenti : „emlékeztető„. És nekünk az első ütem harcias trombita-harsogásától a győzedelmes végső együttesig minden polyfonikusan feldolgozott téma, minden szinkopált ritmus Buda felszabadulását hirdette a keleti kényszer-hódoltság alól. Hogy Erős csak a mű múltat dicsőítő szellemét élte-e át vezénylés közben, vagy reménykedett-e a komponista látnoki erejében, nem tudjuk. Kétségtelen, hogy ez a fiatal Kodály-tanítvány újabb tanújelét adta tehetségének. A Te Deum valamennyi résztvevője rendkívülit teljesitett ; de a dicséret elsősorban a művésztemperamentumú Erőst illeti.

Hogy árnyalatokat a helyes proporcióban tud megérezni és kidolgozni, azt a legközérthetőbben egy giccstelen, kiegyensúlyozott Csajkovszkij Ötödik Szimfóniával tolmácsolta, mellyel a zsúfolt ünnepi hangverseny zárult. A közönség dörgedelmes tapssal fejezte ki elismerését.

MINDSZENTHY JUDITH

HANÁK TIBOR

Lukács György filozófiai drámája

MEGJEGYZÉSEK „AZ ÉSZ TRÓNFOSZTÁSA" NYUGAT-NÉMET KIADÁSÁHOZ

LUKÁCS György *„Die Zerstörung der Vernunft*-jának (magyar címe : Az ész trónfosztása) nyugat-német kiadása a 62-es frankfurti könyvvásárra jelent meg a *Luchterhand-Verlag* gondozásában, mely pár hónappal előbb a „Szociológiai szövegek" sorozatában Lukács válogatott (de nem általa válogatott !) irodalomszociológiai írásait publikálta. A több mint 700 oldalas (és közel 60 DM-be kerülő) filozófiatörténet *Lukács Művei*-nek kilencedik köteteként látott napvilágot, a további kötetek kiadásának előkészítése folyamatban van. *Az ész trónfosztása* otthon az „új szakaszban" jelent meg először. A mostani nyugat-német kiadáshoz mindössze egy nyomtatott oldalnyi előszót írt Lukács, 1960 decemberi keltezéssel, melyben megjegyzi, hogy művén nem változtatott semmi lényegeset, részben azért, mert idejét etikájának és két kötetes esztétikájának megírására fordítja, részben pedig azért, mert a még leginkább kiegészítést igénylő utolsó fejezet — a második világháború utáni ideológiai fejleményekről — a könyv első kiadásának megjelenése óta beigazolódott.

Az ész trónfosztásá-val kapcsolatos szovjet marxista véleményeket jobbára ismerjük. Mind a két felét : az 1956 előttit és az 56 utánit. Lukács műve, mint „teljesítmény és példa, mint eredmény és indíték" előbb a *„nagy horderejű tudományos események"* díszcímét kapta, (pl. Georg *Mendétől*, „Aufbau", Febr. 1956. 175. lapon), majd pedig antimarxistának nevezték, ami az ideológiai gondolkodásmódnak megfelelően többek között azt jelenti, hogy tudománytalan.

Aktuálisabb és érdekesebb az, vajon milyen fogadtatást várhat a mű a nyugati olvasótól, s mit kaphat az olvasó a műtől. Az előjelek, mert egyelőre csak erről beszélhetünk, nem biztatóak. Recenziók, tudományos hozzászólások e sorok írásakor még nem jelentek meg. Jellemző azonban, hogy a megélénkült nyugati Lukács-irodalom elmegy a magyar gondolkodó filozófiai nézetei, filozófiai munkássága mellett. Az említett irodalomszociológiai szöveggyűjtemény (Lukács : *Literatursoziologie*, Neuwied 1961) egyébként alaposságra törekvő bevezetője Peter *Ludz* tollából jóformán teljesen figyelmen kívül hagyja Lukács filozófiatörténeti szemléletét és *Az ész trónfosztásá*-t is. Hasonló eljárást követ Horst *Althaus* nemrégiben megjelent esszéjében, (H.A. : Georg Lukács, Bern-München 1962). Bár kiemeli, hogy Lukács irodalomelmélete az „idealista" felfogásokkal való vitában alakult ki, de ezt a megállapítást nem terjeszti ki Lukács filozófiai fejlődésére. Mindössze *„A félreértett realizmus ellen"* (*Wider den missverstandenen Realismus*, Hamburg 1958) megjelenése idején történt egy-egy utalás *Az ész trónfosztásá*-ra, s ebben sem volt sok köszönet. Főképp Theodor W. *Adorno*, a frankfurti egyetem tanárának utalásában nem, ki aránylag kis helyen olyan rossz szájízt keltett Lukács művével kapcsolatban, hogy a gyanútlan olvasó azt hihette, itt valami fércmunkáról van szó.

Mit várhat az olvasó *Az ész trónfosztásá*-tól ? A keletnémet kiadásban szereplő és most elhagyott alcím szerint *„az irracionalizmus útja"* ábrázolását *„Schellingtől Hitlerig"*. Mint a bevezetőben olvashatjuk, Lukács nem a reakciós filozófia történetét kívánja bemutatni a múlt századtól napjainkig, hanem annak csak egyik ágát, az irracionális filozófiák fő irányvonalát. Ez pedig szerinte nem más, mint Németország történelmének legutóbbi évszázada. S mert Németország *„az irracionalizmus ‚klasszikus' országa"* (35. old.), Lukács kikapcsolja vizsgálódásából azokat a francia, olasz, angol gondolkodókat, kiket saját szóhasználatának megfelelően szintén irracionalistának nevezhetne.

Miért ?

Ez felel meg műveltségének, mondhatnók, nem minden jog nélkül. Viszont, ha Lukács német filozófiai erőforrásaiban próbáljuk megtalálni a teljes magyarázatot, nem hagyhatjuk figyelmen kívül Lukács egy másik filozófiai művét, *A polgári filozófia válságá*-t, melyben *Sartre*-t, *Merleau-Ponty*-t, *Simone de Beauvoir*-t stb. az intuíció pogány ünneplése miatt bírálja, — amiért a német gondolkodókat *Az ész trónfosztásá*-ban irracionalistáknak, ész-elleneseknek nevezi. Műveltsége tehát megengedte volna, hogy legalábbis a francia gondolkodókat bevonja vizsgálódási körébe. S bár mindenkinek jogában áll azt a témát választani feldolgozásra, amit épp akar, nem hiszem, hogy Lukács koncepcióját fenn lehetne tartani, ha vizsgálódását Európa többi országára is kiterjesztené. Nem lehetetlen ugyanis, hogy az irracionalizmus képviselőinek nemzetközi számbavétele után a szemlélőben az a kétely támad : az irracionalizmus tán mégsem kizárólag német fenomén, s története nem azonos Németország utóbbi évszázadának történetével.

Nem vesztegetnénk időt erre a kérdésre, ha merőben területi engedményekről, csip-csup határkiigazításról lenne szó. Irracionalizmus volt itt is, ott is, amott is, Lukács csak a németet tárgyalja. Punktum. Akinek kedve van, nézzen szét a francia, olasz, amerikai irracionalista filozófusok között is ! Lukács témaválasztása mögött azonban mélyebb indok, szuggesztíven egyoldalú szemlélet, sőt az egész hegeli-marxi történetfilozófia áll, teljes fegyverzetben s minden gyöngéjével.

Az ész trónfosztása bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a szerző magán a filozófiai anyagon kívánja bemutatni téziseinek érvényét, vagyis immanens bírálatot kíván gyakorolni, az összbenyomás és végeredmény azonban az, hogy Lukács megállapodott a filozófiák társadalmi-politikai szerepjátszásának, szociális funkciójának vizsgálatánál. A könyvet átjáró tétel ugyanis az, hogy az irracionalista, az ész erejét lebecsülő, felejtő és tagadó filozófiák az imperializmust, a hitlerizmust készítették elő, támogatták és végül benne állapodtak meg. Lukás a könyv elején leszögezi, hogy témája *„Németország útja Hitlerhez a filozófia síkján* (10.) A gondos elemzések és elnagyolt ítélkezések visszatérő eredménye, hogy *„az irracionalizmus mint világnézet a hitlerizmusban találta meg a nekivaló formát"* (657.). Hitler az *„irracionalizmus betetézője"* és elbukásával az irracionalizmus is elbukott, s viszont : *„a szovjetnépek hősies cselekedetei által a szocializmus világnézete... győzelmet aratott : a konkrétté és gyakorlativá vált ész győzelmét az irracionalizmus kisértetiessé és diabolikussá váló mítoszai felett."* (659.)

Lukácsnak még kommunista bírálói is elégszer rámutattak arra, hogy Hitler bukása nem egyenlő az irracionalizmus elbukásával. Ezt a kérdést épp ezért mellőzöm. Fontosabbnak látom megvilágítani azt a meggyőződést és előfeltételt, melv Lukács témaválasztását meghatározta és az imént említett tételét Hitler és az irracionalizmus kapcsolatáról átjárja. Ez pedig nem más, mint a *szellem hatékonyságának*, a szellem történelmi inkarnálódásának antik eredetű és Hegel által újraformált elképzelése. Szemben pl. *Max Scheler*-rel, ki az *„Ohnmacht des Geistes"* tételét, a szellem aléltságát, tehetetlenségét vallotta, Lukács a történelmet a szellemi alkotások (filozófia, irodalom, művészet, tudomány) megtestesülésének fogja fel, s ezért számára a történelem menete az egyes filozófiák ítélőszéke, igazolása vagy cáfolása.

Itt nyomban számos kérdés kínálkozik, tápot adva annak a gyanúnak, hogy Lukács saját a priori álláspontját vetíti a történelembe. Nem elég világos ugyanis az eszmék megtestesülésének módja, a filozófia és a történelmi valóság, e két igen összetett tényező egymásbaválásának mikéntje. Vajon a filozófia a szó szoros értelmében testet ölt a történelemben, vagy pedig a történelem ölt testet a filozófiában, mint a marxi ideológia-tan gondolja ? Vagy talán a filozófia logikai értelemben vett prémisszája valamely történelmi mozzanatnak, vagy épp kauzális viszonyról, okozásról (és miféle okozásról ?) van itt szó ? Nem kívánom felaprózni a problémát, de megkönnyítené a dolgot, ha tudnók : mi az a *gondolati* egység az egyik oldalon és *történelmi* nagyság a másikon, mely Lukács erőteljesen képviselt meggyőződésének méltányos vizsgálatára alkalmas ?

A probléma, mely már így is jókora, nem merül ki (mint Hegel mondaná) a szellem *„szubsztanciális hatalmá"*-nak kérdésénél, hanem belebonyolódik az antik logosz-spekulációkkal közös nehézségekbe. A történelem ugyanis Lukács számára sem más, mint valamiféle „üdvösségterv" vagy „világtörvény" megvalósulása, mely a magasabbrendűt győztesként emeli ki a küzdelemből. Ez azonban olyan történelmi séma, mely a legkülönbözőbb értéktartalommal tölthető meg, mert mind a „történelmi valóság", mind pedig a magasabbrendű fogalmát az eleve elfoglalt értékelő állásponthoz lehet igazítani. A skolasztikában a keresztény, a nácizmusban a náci, a marxizmusban a marxista gondolkodásnak megfelelő értékposztulátumok kerülnek ki győztesen az „üdvösségterv", a providencia, az „Élet" vagy a „történelem törvénye" értelmében. Lukács számára a történelem szükségszerűen hozza magával az irracionális filozófiák elbukását és a dialektikus materializmusnak, mint korunk legracionálisabb filozófiájának győzelmét : *„rá kell mutatnunk arra, amit a könyv egésze bizonyítani szándékozott*, — írja Lukács —, *hogy mind a tetőpont (a nácizmus elterjedésének tetőpontja), mind az összeomlás történelmileg egyaránt szükségszerű volt."* (657.)

Nem az a főbaj tehát, amit *Wolfgang Harich*, a lukácsi mű egyébként lelkes méltatója kifogásolt, hogy Lukácsnál a marxizmustól idegen kategóriák szerepelnek, még csak nem is az, amit *Balogh Elemér* tett szóvá igen energikusan, hogy Lukács nem definiálja az irracionalizmust: a főbaj az, hogy a szereplő kategóriák, az alkalmazott definíciók nem tudományos elemzés hanem az értékelés, a szándék eredményei. Lukács kategóriái a hagyományos történetfilozófiák fogalmi állományához tartoznak, csak épp a saját tézisének megfelelő tartalommal, értéknyomatékkal látta el őket. Az irracionalizmus nem azért bukik el *Az ész trónfosztása* szerint, mert *de facto* elbukott, (ha elbukott), hanem mert Lukács úgy akarta, hogy elbukiék. Filozófia-története drámai költemény, nem pedig a tények tudományos módszerekkel történő megragadása. Hogy kellőképp indokolja a Világosság és Sötétség, akarom mondani, a Ráció és Irráció vetélkedéséből eredő patetikus befejezést, önkényesen értékelő, nem pedig tudományos értelmet ad a Rációnak, illetve Irrációnak. Az ész azonosult nála a marxista filozófiával és jelzőül kapta mindazt, amit Lukács pozitívumnak tekint, — s ezzel párhuzamosan : a marxizmus filozófiai ellenlábasait belepréselte az irracionalizmus fogalmába, hogy aztán erre ráaggassa a negatív jelzőket és a felelősséget a közelmúlt embertelenségeiért. Ilymódon azonban nemcsak a valóban fő veszélyt, a háborút, az üldözéseket, az embertelenséget, a terrort, ítéli el humánus engesztelhetetlenséggel, hanem azokat a filozófiákat, irodalmi és művészeti alkotásokat is, melyeknek csak az a vétke, hogy nem illenek Lukács, illetve a marxizmus koncepciójába. Ha pedig ilyen határozottan képviseli a szellemi inkarnálódás tételét, akkor észre kellett volna vennie, hogy a *rációból*, az Észből és a racionalista marxizmusból is vezet út az embertelenség felé. Ezt felismerve nevezte *Albert Camus* a hitlerizmust irracionális, a marxizmust *„racionális terrrornak"*.

Mint már említettem, Lukács előadásmódja tagadhatatlanul szuggesztív és megdöbbentő a kép, amit a német filozófia útjáról — legalábbis egy részének útjáról — fest. Érdekes azonban, hogy a hitlerizmus leggyilkosabb elemeihez, a rasszista teóriához, a szociáldarwinizmushoz, az élettér demagógiához vezető közvetlen elméleti szálakat viszonylag kevés figyelemben részesíti, viszont a távoli és laza kapcsolatoknak nagy vehemenciával utánajár. A gondolati félfordulatokat tovább billenti, meghúzza a halvány kontúrokat, fokoz és túlfeszít, hogy az irracionalizmus ijesztő mivoltában jellenjék meg. Sok esetben elég, ha egy filozófus felemlíti az ész teljesítőképességének korlátait, esendő voltát, máris megkapja az „irracionális" jelzőt. Mivel pedig a hitlerizmus is irracionális alapokon nyugodott, ez a jelző egyúttal politikailag is kompromittál. Így aztán Lukácsot a saját túlhangsúlyozott szándéka elzárja attól, hogy fegyvertársait észrevegye és megértse a modern gondolkodás jellegzetes — és nem fasiszta — termékeit.

Az ész trónfosztásá-t tanulmányozva ugyanaz a benyomásunk, mint Lukács irodalmi és művészeti ítéleteinek hallatára; t.i. hogy Lukács György valahol megállt. Amiként nincs jó szava a modern irodalomról és művészetről, a filozófiában sem tud mit kezdeni az egzisztencializmussal, Bertrand Russell-lel, (kit cinikusnak és az „ellenforradalmi, agresszív-imperialista következmények" kibontakoztatójának nevez), Nicolai Hartmann-nal vagy Wittgensteinnel. Éppen ezért nemcsak „arisztokrata kommunista" — mint Aczél Tamás és Méray Tibor bizonyára találóan írta Lukács magatartásának jellemzésére, — hanem *konzervatív* is, — ami — természetesen — még nem zárja ki azt, hogy a kommunista párton belül újítónak, revizionistának lássék.

Érett mediterrán líra

HORVÁTH ELEMÉR : A MINDENNAPOK ARCA, RÓMA, ANONYMUS, 1962

HORVÁTH ELEMÉR eddigi versei egy klasszikusan egyszerű és drámai, sajátosan mediterrán látásmódot igyekszenek meghonosítani a magyar költészetben. Versre késztető élményeit többnyire Itáliában szerezte, s itt rögződtek meg recehártyáján legjellemzőbb, leggyakrabban használt képei. *„Előnyomul a kék"* — kezdi egy prózaversét — *„és elbűvöli a teret. Fény és árnyék találkozik a macskaköveken, kapuk sóhaja omlik közvetlenül a szikomor karjaiba."* A fogalmazás pontos, világos, a szöveg érett lírája megkapó. Horváth „földközisége" nem jelent ujjongó kitárulkozást, feltétel nélküli lelkendezést és retorikát ; a táj varázslata mintegy akarata ellenére ragadja magával a hűvös, zárkózott megfigyelőt. Az egyéniség és a táj ellentettségére a költő gyakorta használt szavai is rávilágítanak : olyan egytagú nyílt szavakkal, mint „ég, fény, kék, dél", hosszabb, sötétebb szavak perelnek — „árnyék, magány, titok". Legtárulkozóbb verseiben is van valami rejtett szorongás, valami leplezett önvédelem, — magányos idegen jelenti bennük a megszokhatatlan Itália Aphroditemosolyát és Circe-cseleit. Témának ennyi elég is : a Horváth fajtájú költőt az olaszok „hermetikus"-nak nevezik. Magyarul erre még nincs jó szó, ezért körülírom : zárt, körülhatárolt, elszigetelt, különálló. Eredete Hermész Trismegisztoszra megy vissza, — Horváthra is bízvást ráillik az így-talált név : szó-alkimista.

DE EZEN A ZÁRT VILÁGON BELÜL rend és harmónia uralkodik. *„Il mio supplizio / è quando / non mi credo / in armonia"* — írta Ungaretti, s vallomását Horváth is vállalhatná. Művészi rendező érzéke szüntelenül összhang, képekké ötvözhető harmónia alkotására sarkallja a fiatal költőt. Úgyszólván minden verse egy-egy összhangzattani tanulmány ; hamis hang csak elvétve akad ezekben a gondosan megmunkált darabokban. Feltűnő költői nyelvének gazdaságossága : viszonylag kevés szóval, néhány jól időzített képpel teljes lírai helyzetekct, hangulatokat teremt. A korai versek képei szépek és szerények, bár akad köztük olyan is, amely megüt, mintha csak Traklban olvasnánk :

„S az ágak lebámulnak az avarra
míg fönn nagy kék szavakat vált
az ég".

Képalkotó készsége növekszik, későbbi verseiből sorolhatnám a hibátlan, fölényes technikával formált képeket. Íme, egy példa :

„Fényforgácsok a küszöbön, a padló csupa láz"

A már említett harmónia-igény nemcsak a költő látásmódjában s képalkotásában, — nyelvhasználatában is megnyilvánul. Horváth Elemér kiművelt magyarságát nem egy hazai és emigráns költőtársa megirigyelhetné. Nyelvi kultúráját prózaversein mérhetni le igazán. A modern magyar költészetben a prózaversnek alig van hagyománya : mi sem könnyebb, mint választékos modorú, kissé szenvelgő franciákat utánozni. Horváth esetében erről szó sincs. Hallása, ízlése és műveltsége átsegítik a prózavers buktatóin, prózába szorított verseinek a lejtése természetes, s fennhangon olvasva zenéjük örömmel, gyakran elragadtatással tölti el az eufémiára figyelmes olvasót. Ezekkel a rövid művekkel Horváthnak sikerült máris maradandót alkotnia. Reméljük, hogy *„a hirtelen megkóstolt láthatár bódulata"* további keresésre ösztönzi, nem áll meg a művészi kibontakozás útján, s nemcsak földrajzilag, szellemileg is *„távolibb földek töltik majd be álmait."*

GÖMÖRI GYÖRGY

AFRIKA HANGJA

(ANTHOLOGIE AFRICAINE ET MALGACHE, SEGHERS, PARIS 1962. 307 OLD. LANGSTON HUGHES ÉS CHRISTIANE REYGNAULT ELÖSZAVÁVAL)

„HOGY MIT GONDOLNAK a fehérbőrű írók a régen, fekete földrész"-nek nevezett kontinensről, jóideje tudjuk. Az itt következő művekből az derül ki, mit gondolnak róla saját írói," — olvassuk Langston Hughes előszavában. Kíváncsian ütjük föl a kötetet, a feketebőrű afrikai szerzők eddig legteljesebb és legreprezentatívabb antológiáját. Három részre tagolódik. Az elsőben prózai írásokat, a másodikban verseket, a harmadikban esszéket és politikai írásokat találunk, a legkülönbözőbb színvonalon. A szerkesztők teljességre törekedtek ; világszerte ismert nevek (Peter Abrahams, L.S. Senghor, stb.) keveredtek kezdő írók, politikusok nevével. Helyesnek tartjuk a válogatásnak ezt a módszerét már csak azért is, mert teljesen ismeretlen területről nem lehet csak a nemes növényeket begyűjteni, nem sokat érne egy ilyenfajta herbárium. Az olvasó is nagyobb figyelemmel válogatja így a neki tetszőt. Azt viszont már joggal kifogásolhatjuk, hogy a szerkesztők néha csak egyetlen egy verset vettek fel ugyanattól a költőtől. Ember legyen a talpán, aki véleményt tud alkotni magának Dei Anang, I.W.W. Citache vagy Aquah Laluah költészetéről a kötetben közölt 8-10 soros versike alapján !

Ha a sors szeszélyéből egymás mellé került szerzők műveiben valami közöset keresünk, elsősorban szinte gyermeki természetességük ötlik szemünkbe. Irígylésreméltó gátlástalansággal írnak az ember, az emberiség legalapvetőbb problémáiról, a szabadságról, társadalomról, fajról, éhségről, szerelemről. Másodsorban az lep meg bennünket, hogy mennyire nincs ezekben a sokáig megalázott, emberszámba se vett „bennszülöttekben" gyűlölet. Még az a Dél-Afrikai Unióból származó, hazájából kitagadott író is, aki ma is a fajgyűlölet tragédiáját éli, így kiál fel : *„Az igazi afrikai tiltakozik azok véleménye ellen, akik azt állítják, hogy hatalomra jutva elnyomja majd a fehér kisebbséget. Az afrikai jól tudja, mi az elnyomás, éppen ezért szeretné megsemmisíteni, eltörölni a föld színéről. Az elnyomás egész életszemléletével szöges ellentétben áll."* (Bloke Modisane)

A HARMADIK közös vonás a legmegdöbbentőbb. Úgyszólván a kötet minden szerzőjének problémát okoz *saját* bőrének színe. A gyarmatosítás legszégyenteljesebb eredményével állunk szemben. Valamikor természetes volt négernek lenni. Ma már Alioseh Nicol néger iskolásfiúja így acsarkodik sánta osztálytársára : *„Rettentő düh, kínzó harag öntötte el minden ellen, ami a rendestől különbözik. Úgy érezte, ha a tárgyak s az emberek mind egyformák lennének, semmi baj nem történhetett volna, s ma mindannyian boldogok lehetnének."* A kisebbségi érzés és az önimádat végletei közt hányódó néger lélek előbb-utóbb megtalálja egyensúlyát. A függetlenség, a gazdasági felemelkedés segítik a gyógyulást. Csak a dél-afrikai négernek „nincs joga felejteni", egyelőre, négerségét (Phyllis Ntantala). A fehérek ma is külön kijelölt szégyenpadra ültetik, (Richard Rive : „A pad",) külön vasúti kocsiban kénytelen utazni, elkülönített városrészben lakni.

A prózaírók közül az ismertnevű Peter Abrahams valóban kitűnő tehetség. Érdemes megjegyezni Birago Diop nevét ; jó tollal dolgozza fel a szenegáli mese- és mondakincset. Amos Tutuola képzelőtehetsége és alkotó ereje remek szürrealista történetekben mutatkozik meg. J. Benibengor Blay néprajzi, szociológiai érdekességű írása, a „Bálna-király" a kötet egyik legjobb darabja.

A tam-tam ritmusába minduntalan belefeledkező, egyazon mondanivalójú költők egyelőre csak családnevükben különböznek egymástól. A két kivétel azonban a mai néger irodalom csúcsaira, s egyúttal világirodalmi csúcsokra visz bennünket. Aimé Césaire mellett ma kétségtelenül a változó politikai szerencsével államelnökösködő Leopold Sedar Senghor a legnagyobb feketebőrű költő. (Aimé Césaire egyébként nem szerepel az antológiában. A válogatók szerint túl ismert ahhoz, hogy itt kelljen bemutatni. Szerepeltetése, véleményünk szerint, növelte volna az antológia értékét, s teljesebbé tette volna a képet.)

Senghornak a nagy témák claudeli hangvételű megéneklése mellett arra is jut ideje, hogy esztétikai problémákkal foglalkozzék. Idevonatkozó írását jó lett volna a kötet elejére tenni, számtalan zavarba ejtő, jellegzetesen afrikai földből sarjadt szöveg megértését könnyítette volna meg. Elemzi a néger művészre oly jellemző affektív magatartást, melyre már Sartre is utalt a francia nyelven író művészeket bemutató antológiájában. E magatartás legfontosabb összetevői a természet-közelség, a közösségi életforma, s az ős-tisztelet. Elemzi a néger költő rendkívüli képzelőerejét, az afrikai nyelvek képszerűségét is, és az ebből adódó néger-afrikai szürrealizmust, pontosabban : szürnaturalizmust.

A KÖTET NAGY MEGLEPETÉSE J.J. Rabearivelo madagaszkári költő. Pár soros életrajzából csak annyit tudunk meg, hogy 1901-ben született, franciául írt, s 1937-ben öngyilkos lett. Nemcsak életrajzában, költészetében is sok József Attiláéval rokon vonást fedezhetünk fel, hangja ugyanaz a jól ismert bánatos, tiszta hang, hol játékos, hol metszően éles. Két kötete jelent meg, felkutatásuk bizonyára megérné a fáradságot.

Az antológia harmadik (esszéket és politikai írásokat tartalmazó) részében teljes távlatukban tárulnak elénk azok a problémák, amelyeket az irodalmi részben már nagyjából megismertünk. Akik Afrika legújabbkori történelméből csak a kongói eseményekre emlékeznek, haszonnal forgathatják ezeket a lapokat. Meglepi majd őket Nkrumáhnak, Ghana miniszterelnökének az amerikai szenátorokhoz intézett beszéde, mely a függetlenné vált afrikai országok *magna chartá*-ja lehetne. S elgondolkoztatja őket Rabemanajarának, a kiváló madagaszkári költőnek s miniszternek a gazdasági elmaradottságról szóló írása. Meggyőzően bizonyítja, hogy igazán jelentős gazdasági és szellemi fejlődés csak szabad és független országban lehetséges, ahol az állampolgárok erkölcsi kötelességüknek, legtermészetesebb joguknak érzik a kezdeményezést, hiszen az saját érdekükben történik.

A függetlenség kivívásának illetve megtartásának, az elmaradottság megszüntetésének gondja egyelőre még igen kisszámú bennszülött vezetőrétegre nehezedik. Igyekezetük rengeteg belső és külső akadályba ütközik. Kínozza őket saját gyökértelenségük. Legtöbbjük sokévi távollét után kerül vissza hazájába, melyről csak elmosódó emlékei vannak. Az európai, amerikai életmód után rendkívül nehezen szokják meg az afrikai életmódot. Az anakronisztikus törzsi rendszer, a törzsfők ellenállása, az értetlenség, a tömegek elmaradottsága, az írástudatlanság mind tovább növelik, szinte elviselhetetlenné teszik idegenség-érzésüket, s megszázszorozzák a nehézségeket. (Peter Abrahams : „A négerek", Nkrumahról és Jomo Kenyattáról.) Kénytelenül-kelletlenül jutnak el az egypártrendszer, az erős kéz politikája gondolatához. Veszélyeivel tisztában vannak, az európai példák riasztják őket, de vállalják a kockázatot népük boldogulása érdekében. Az afrikai társadalom lassan felnövő épületének ez a leggyengébb pontja. Csak a jövőben derül majd ki, hogy Afrika mai vezetői a hatalom ekkora kísértésében is kitartottak-e a demokratikus szocializmus elvei, a szocializmus afrikai útja mellett, melyről — a jugoszláv példára is gyakran hivatkozva — annyit írnak, vitatkoznak.

ÚGY ÉREZZÜK, ez az első afrikai antológia, amelyből az olvasó nemcsak azt fogja megjegyezni, milyen különös és titokzatos a néger kisfiúk körülmetélési és felnőtté avatási szertartása, vagy milyen sok hasonlóság van a Toynbee-leírta spártai gyereknevelés és az afrikai nevelés között, hanem azt is, hogy Afrika végérvényesen és visszavonhatatlanul szabaddá lett, s megjelentek első igazi hírmondói, akiknek szavára ezentúl érdemes lesz figyelni.

LŐRINCZ PÁL

J. BENIBENGOR BLAY

BÁLNA-KIRÁLY

Nagy a felfordulás Missibi-ben, Ghana régi városában. Egész éjjel zuhogott az eső, a vihar hatalmas pusztítást végzett. A halászok sokáig emlékezni fognak erre az éjszakára. Csónakjaikat a sziklákon törte össze az orkán, a hálókat a rettenetes áradat vitte el. Kitűnő úszók, csak ennek köszönhetik, hogy megmenekültek a biztos haláltól.

Még napfelkelte előtt összegyűltek a tengerparton, hogy hálóikat megvizsgálják. A hold még odafent világít, s kis hullámok táncolnak könnyeden a parti fövenyen. A felgyülemlett kagyló-halmok között rákok kerengnek. Mind ezt a halászok pillantásra se méltatják, s még hálóikról is megfeledkeznek, amikor észreveszik, hogy valami óriási tehetetlen tömeg hánykolódik a hullámokon, halrajtól körülvéve. Lassan lépegetnek arrafelé, majd megállnak, mert szörnyű bűz üti meg orrukat. Befogott orral, merev nyakkal kémlelik a tengert. Egy bálna. A szagról ítélve : több napja halott.

Nem mindennapi esemény ez Missibi lakóinak életében. Bátor, erős törzs leszármazottjai, őseik — jó ideje már — tengeren érkeztek, nagy, lapos hajókon, s telepedtek meg ezeken a partokon. Az óceánt szülőhazájuknak tekintik, s vallásos tisztelettel közelítik ma is. Ha szerencsétlenség éri őket, — természeti csapás, szárazság, éhség, háború pusztít közöttük, — segítségért könyörögnek. A bálna pedig a tenger királya. Évszázados gyökerű szokások úgy rendelik, hogy ha élettelen teste partra vetődik, ünnepélyes temetést kapjon.

A hagyomány szerint a halászok kötelesek megvinni a hírt a város elöljárójának. Derekukra pálmaágat kötnek, ujjukat ajkukra illesztik, jelezve hogy a hír sürgös és titoktartást követel, így végzik követségüket.

Az udvari hírvivő megbeszélésre hívja össze a főnök tanácsadóit. Azután a halászok engedélyt kapnak a hír közlésére. Amikor a főnök partról visszatérő testőrei megerősítik a halászok szavát, a város lakóit is értesítik a történtekről. Kevéssel múlt reggel nyolc óra. A főnök dobosai a nagy szerencsétlenséget jelző ütéseket dübörgik. Akik az előbb még a piactéren sürgölődtek, földművelők, rizsültetvények hajnal óta talpon lévő munkásai, kókuszdiótörők, az izgalomtól reszketve gyűlnek össze a palota udvarán. Megjelenik a főnök, tanácsadóival, s elfoglalja helyét a baldachin alatt. Arca szomorú. A tanácsadók meghajolnak, majd eltávoznak. Dübörögnek a dobok. A mozgóárusok s vevőik odahagyják teherautójukat, kocsijukat, s csatlakoznak az egyre növekvő tömeghez.

Előlép az udvari hírnök, üdvözli a főnököt, az udvaroncokat, s csendet parancsol. A megjelenteket Missibi történetére, Missibit a tengerhez kötő kapcsolatokra emlékezteti, majd közli a hírt.

„Országunk gyászban van. Meghalt egy bálna, s a víz partjainkra vetette. Temetése 2 órakor lesz Aposikában, ahol a tenger királya jelenleg pihen."

Senki se suttog, senki nem nevet, nem köhécsel, a tömeg lassan hagyja el a palotát. Más piac-napot jelölnek ki. Az iskola harangja elhallgat. Mindenütt csönd és szomorúság. Csak a mozgóárusok örülnek a nagy napnak : láthatják végre a szertartást, amelyről annyit hallottak. A város vénei a történelem ismétlődését látják a történtekben, s egy félig elfelejtett múlt emlékeit elevenítik fel.

A főnök tanácsadó testülete bizottságot jelöl ki, melynek rendelkezései szerint tüstént megkezdődnek az előkészületek. Az üzletekből, pincékből nagy mennyiségű gint, sört, kolát, pálmabort hurcolnak ki a tengerpartra. Egy csoport fiatalt bambuszkunyhók építésével biznak meg ; a környékről kiirtják a bozótot. Hangszereiket próbálgatják a zenészek. A hír elérte a szomszéd falvakat is. Újabb jövevények növelik a tömeget.

Két órakor útnak indul a menet a temetés színhelye felé. Pattognak a puskák, dörögnek az ágyúk, búgnak az elefántcsont kürtök. A főnök és tanácsadói piros ruhában. Az élen vörös agyaggal bemázolt asszonyok, gyerekestül, fejükön redőkbe rendezett piros pamutkelme. Hátrább a férfiak. Az oszlop vége még a város szélén jár, amikor az első sorok elérik a tengert. Nem messze a parttól a bálna hatalmas, elformátlanodott teteme, fertőtlenítővel körülöntve, hogy ne büzöljék.

A hírvivő csöndre inti s leülteti a tömeget. A főnök egészen előre jön, tanácsadói követik. Piros öltözékét leveti s bal kezébe fogja, jobbjába egy pohár rumot vesz. Szemét az égre emeli, majd földre szegi és italáldozatot mutat be : néhány cseppet földre loccsint a pohárból. „Hagyományaink a tengerhez kötnek bennünket, s a tengernek a bálna a királya. Népem s én magam, tisztelgünk előtted és siratjuk halálodat. Nem tudjuk, hogyan történt. Tieiddel vívott harc során ért el talán a halál ; azok okozták tán, kik örömüket üldözésedben lelik, de az is lehet, hogy természetes halál volt. Fájdalmunk egy és ugyanaz, halálodat mélyen átérezzük, mintha személy szerint sújtana bennünket a gyász. Sarjaiddal szövetségünket megújítjuk, hozzájuk könyörgünk majd a szorongattatás napjaiban. Tőled, ki már az örökkévalóságé vagy, azt kérjük, óvd meg országunkat az éhinségtől, a betegségtől. Egészséget adj és bőséget. Nyugodj békében."

Ezután megkezdődik a szertartás. Az asszonyok, miként az énekmondók, példázatokban mesélik el a bálna történetét. Újra felemlítik a bálnát s az országot összekötő kapcsolatokat és magasztalják a halottat. A főnök és tanácsosai vezetik a ceremóniát. Ügyelnek az innivaló igazságos szétosztására, enni adnak a messziről jövőknek, egy helyre gyűjtik a befolyt adományokat.

A fiatal férfiak vigyáznak a rendre, s a vidéken használatos hangszereken játszanak : az öregek azt vigyázzák, hogy a szertartás a hagyományok szigorú tiszteletben tartásával folyjék le. A fiúk s a lányok énekelnek, játszanak. A vadászok időnként puskájukat sütögetik, petárdákat pukkantgatnak öfelsége, a halott tiszteletére. A halászok a hullámokba vetik magukat, hogy partra vonják hálóikat, a földművelők a fövenyen vetnek, a fetisimádó papok hangszereiken játszanak, s vetélkednek a bátorságban. Mezítláb üvegcserepeken járnak, éles pengével szurkálják gyomrukat. Mindenki csinál valamit. S a férfiak mind részegek, félig vagy egészen.

Szokás, hogy míg tart a ceremónia, a résztvevők könnyet is ontsanak. Az asszonyok versenyeznek egymással hangképzésben, hangerősségben, előadásmódban ; azokat, akiknek stílusa legjobban megközelíti az ősi jajveszékelő stílus tökéletességét, megjutalmazzák.

A tömegtől kissé távolabb a sirályok tartanak gyülekezőt. Éles hangon kiabálnak, s köröznek a bálna fölött. Dagály van, a hullámok magasra dobják tajtékjukat. Súlyos fellegek takarják az ég kékjét, néhány pillanatig esik. Mintha a természet is a tenger királyát siratná.

Hat órakor, a nap végleg eltűnik a felhők mögött. A szertartás eléri csúcspontját : egy nagy fehér leplet terítenek a bálnára. Ekkor mindenki kavicsot, kagylót, ág-darabot, aprópénzt vagy valami más kisebb tárgyat vesz kezébe, s miközben néhány szót mormog, kört rajzol vele feje fölé. Azután a tárgyat a bálna felé hajítja. Majd, hátra se pillantva többé, visszamennek a városba.

A tenger királyának temetése befejeződött.

FÁBRI FRANCISKA

FÖLDALATTIN

A férfi az ablaknál ült és kinézett, fásult dermedtséggel, a végtelen földalatti folyosók bágyadt villanykörtékkel gyéren világított világába. Piszkos-szürke pillérek, mint rohanó felkiáltójelek maradtak el, amint a vadul kattogó földalatti elrohant mellettük. A pilléreken túl, mint végtelenbe vesző dárdák nyúltak el a sínek, megcsillanva ezüstösen, ahogy a vonat ablakából rájuk vetődött a fény.

Éjszaka volt, s a földalattin alig utazott valaki rajta kívül. Csaknem üresen rohant a vonat kivilágított acéltestével a sötét folyosókon át, csattogva, amint acél acélt ért, visszhangot verve a végtelen, nyirkos alagútban. Annak idején, amikor beszállt — már maga sem tudta biztosan, hogy hol, mikor és mi célból — ha ugyan volt célja az útnak — annak idején még nem volt egyedül a kocsiban. A földalatti, tele színnel, hanggal és élettel, dübörgött, rohant előre, s ő gondolat nélkül tűrte, hogy a vonat a többiekkel egy ritmusban lendítse előre és hátra, amint közöttük állt megkapaszkodva és test testnek ütődött tehetetlenségében, fizikai törvényeknek s a vonat mozgásának engedelmeskedve.

Állt tehát a többi utas között s azon gonodolkozott, mivel tölthetné el legjobban az időt, amit a vonaton kell töltenie. Fent az ablakok felett plakátok tarkállottak. Azokat kezdte el nézegetni. Az egyiken szabályos, boldog kis család — apa, anya és két gyermek — ült egy templom padján, imára kulcsolt kezekkel. „Imádkozzatok együtt," — hirdette a felirat. Valami vallásos egyesület igyekezett a plakáttal a hívők vagy a hitetlenek figyelmét felhívni az ima és a családi élet áldásaira. Nézte őket, a családot és a templomot, s a szíve lassan megtelt a be nem váltott ígéretek keserűségével.

A következő plakáton, rohanó hegyipatak partján, fiatal pár állt édes révületben, önfeledt mosollyal, csillogó szemekkel. A kép meglepően szép volt, szerelemről és tavaszról beszélt. Hogy a plakát nem a szerelmet vagy a tavaszt akarta reklámozni, hanem egy új cigarettát, az nem is volt lényeges. Az önfeledt szerelmespár ujjai között füstölgő cigaretta eltörpült, elnyészett jelentőségben amellett, amit a plakát festője beleálmodott egy tavaszi délutánba. Elmerengve nézte a fiatal párt, s az emlékezés rövid, önfeledt mosolyt varázsolt az arcára. Végül azonban addig és oly vizsgálódva nézte őket, míg elveszett a fény és a varázs, s a kép durva papírrá, az üdvözült mosoly, az ég és a hegyipatak pedig színes festékek összességévé vált kutató, szúró szeme előtt.

Elfordította a fejét és a következő ablakhoz lépett, ami felett három kis plakát virított. Az első egy hajózási társaság hirdetése volt. Csábító színei vonzották a szemet. Azúrszín tengeren fehér hajó siklott, fehér sirályok szelték a ragyogó eget. „Az utazás kaland," — hirdette a felirat.

Nézte sokáig, szinte belefáradt, végül lassan elfordította a tekintetét. Valami összeszorította a szívét, valami, amit nem kívánt elemezni, valami fájó hiányérzet, megtetézve az ürességet és csalódást, amit akkor érzett, amikor az előző két plakáttól elfordult. Gyorsan valami mást keresett a tekintetével, hogy elűzze a fájdalmat.

Könyvvel a kezében, iskolapadban ülő, komoly fiatalembert ábrázolt a következő plakát, amin egy életre szóló biztonságot és jövedelmet ígért tanulás útján egy főiskola. Miután ezt is megnézte, egy másik plakáthoz fordult, amin kép nem is volt, csak egy harsány színekben pompázó kérdés, csupa nagy betűvel, s alatta apróbb betűkkel feketén és részletesen a válasz. „Szeretnél boldog lenni?" — kérdezték a nagy, színes betűk, s a kis fekete betűk alattuk, komolykodva magyarazták, hogy a pénz a boldogság s a cég segítségével, melynek neve nagy betűkkel virított a papír alján, mindenki elérheti — megfelelő befektetéssel — a boldogságot ezen a földön.

Mire mind ezt elolvasta, észrevette, hogy majdnem teljesen magára maradt, alig néhányan vannak rajta kívül a kocsiban — azok is távol — távol, úgy, hogy alig tudta kivenni a vonásaikat. Ez elkeserítette. Hogy nem is nézte meg őket jóformán, holott talán érdemes lett volna. Most már késő, már kiszálltak, — gondolta. Fáradtnak és üresnek érezte magát és haragudott a plakátokra, hogy elterelték a figyelmét azokról, akik még pillanatokkal előbb mellette álltak. S amint haraggal és fájdalommal nézett rájuk, egy nagy plakátot pillantott meg a között a két ablak között, amik fölött a kis plakátok rikítottak. Különösnek tűnt, hogy eddig elkerülte a figyelmét, holott mindvégig ott volt a többiek alatt, mindegyiknél jelentősebben, mindegyikkel dacolva, mindegyiket végső fokon jelentéktelenné téve.

A papír vakító fehérségét mélyfekete szögesdrót szántotta keresztül. A dróthoz tapadva, két karját kínzó vággyal a dróton át a végtelenbe nyújtva, szürke-fekete alak állt, kicsinyen és magánosan, a dróttövisek és huzalok iszonyú, óriás hálójában. „Ne feledd szabadságra vágyó testvéredet!" — feketéllett a papír alján a felirat — s ő nem bírta tovább olvasni. Nem volt kiváncsi rá, hogy ki és miért idézte fel a kísérteties alakot. Halálos fáradtságot érzett s olyan fájó ürességet, hogy megtántorodott bele. Nem bírta tovább nézni a drótok közül kinyúló karokat, az imádkozó családot, a szerelmespárt, a fehér hajót, a tanulmányaiba merült fiatalembert, semmit. Elfordította tőlük tehát a fejét, s leült az ablak mellé és kinézett a sötét alagútba, eltökélten, keserűen, hátatfordítva mindennek. Odaszorította a homlokát a piszkos ablaküveghez és elnézte a két ezüstös acélcsíkot, az üres sínpárt, mely ott futott párhuzamosan az ő vonatával. Üresen, céltalanul és hidegen futott, talán valami soha-nem-létező vonat elébe.

Kifelé bámult, el a plakátoktól, a kocsi kivilágított sivárságától. De hiába ! Menthetetlenül érezte őket, ott, elfordított feje mögött, a vonat falán. Érezte őket, jobban, mintha rájuk nézett volna, százszor jobban, érzékibben. Érezte a vasárnapi templom illatát, látta az ablakon becsurgó fényben táncoló porszemeket, hallotta a patakot, amint a köveket mossa a szerelmespár lábainál s a sirályok vijjogását a fehér hajó felett. Érezte, amint a szögesdrót a mellének feszül s karja messzire lendül a tehetetlen vágytól a hideg semmibe. Merthogy ott voltak mögötte, ott, elfordított feje mögött, ott voltak elevenen, színesen, hit és vágy oly sok formában, mintha nem törtek volna össze régen, mintha nem haltak volna lassú, kínos halált egyenként a lelkében, mintha nem temette volna őket vérző szívvel réges-régen el.

A vonat csak rohant tovább. A valóság a sötét földalatti folyosó volt, amibe keserűen fúródott szeme. Miközben merev kábulatban figyelte a szomszéd sínpáron futó fénycsíkot, a sínpár felzendült, mintegy örömben. Egy vonat jött rajta. Nagy sebességgel rohant, egy irányban az ő vonatával, amit hamarosan el is hagyott. Futólag látott néhány késői utast a kihalt, üres kocsikban, amelyek oly hasonlók voltak ahhoz, melyben ő is utazott. Egy kövér, kékkabátos nőt látott egy pillanatra, aki a következő pillanatban elmosódott, kék folttá vált. Azután az ő vonata gyorsított s utolérte a másikat. Lassan, egyenként hagyták el az ablakokat, ezúttal jobban lehetett az utasokat látni. A kék folt is újra emberré vált, kövér, fáradt öregasszonnyá, aki nehéz testét hátravetve, nyitott szájjal aludt a rohanó vonatban, míg újra el nem tűnt a szeme elől.

Talán a másik vonatban valaki éppen így nézi ezt a vonatot és éppen ezeket gondolja, — futott át agyán a gondolat, amint a kivilágított kocsikat figyelte. Váratlanul leküzdhetetlen vágy fogta el valaki után. Valaki után, akit nem is tudott volna pontosan meghatározni, milyen legyen. Csak ember legyen ; mint ő maga. Egy másik ember ; társ a halandóságban.

Hirtelen elöntötte az izgalom. Az egyik kocsiban magános férfi ült az ablaknál. Éppen úgy nézett ki az ablakon, éppen olyan mohó, csodaváró kétségbeeséssel meredt a másik vonatra, mint ő maga. A két vonat most párhuzamosan futott s a férfi — csontos, szikár, nagyszemű ember, őhozzá kísértetiesen hasonló — néhány különös, álomszerű pillanaton át, szinte kartávolságban volt tőle. Kettőjük tekintete egy pillanatra találkozott. Csupán egy pillanatra. A másik vonat felgyorsított, s a magános férfi eltűnt, talán örökre.

Vajon arra gondolt-e az ismeretlen is, amire ő ? S ha igen, vajon gondolt-e rá, hogy a másik vonatban valakinek ugyanolyan fájdalmas az élet s ugyanolyan riasztó a halál, mint neki ? Érezte-e abban a pillanatban, mikor a szemük találkozott, hogy valami kapcsolat van közöttük ? Laza, elemezhetetlen, múló kapcsolat ; halandók kapcsolata. Vagy csak álom volt a pillanat, s az ismeretlen egészen más dolgokat forgatott a fejében ?

Néhány percre kínzó vágy fogta el, hogy megtudja az igazat. Azután fáradtan lehunyta a szemét. A vonatok futnak, rohannak a végtelen alagutakban, — gondolta. Egyik erre, másik arra, s néha megesik hogy kettő párhuzamosan fut néhány röpke percre s még a kattogásuk ritmusa is egy. S azután elrohannak egymás mellől...

Nagyon elfáradt s már nem is tudott neki fájni semmi, s már nem érdekelte, hogy valóság volt-e a pillanat vagy illúzió ; a pillanat az idegennel, vagy mind az amit a plakátok jelentettek. Maga elé meredt, üres szívvel. Nem nézte a plakátokat, de nem is fordult el tőlük. Nem volt már erre semmi szükség. Nem leste szoruló szívvel, hogy utólérik-e a vonatot a másik sínpáron, nem hallgatta visszafojtott lélegzettel, hogy hallja-e a másik vonat dübörgését. Ha újra látta volna az idegent, sem törődött volna már vele.

Ült elernyedten, a teste lágvan követte a vonat ringását és nézte a saját tükörképét a piszkos ablaküvegen. Nézte az ismerős voltában is idegen alakot, aki roskadtan ült az ablak mellett s aki mögött ott tükröződött az üres, kihalt kocsi. Nézte önmagát...

A vonat közben néha megállt, majd újból továbbrohant. Egy ízben észrevette, hogy más irányban haladnak mint előbb. Nem törődött vele. Az idő megszűnt s minden könnyűvé vált. A sötét alagutat kivilágított megállók váltották fel néha, majd teljesen eltűntek s az alagút nagyon sötét lett. Mind ez nem érdekelte. Később észrevette, hogy a kattogás és dübörgés megszűnt. A vonat némán állt, ridegen és világosan a sötét alagútban. Csend volt. Feneketlen, néma csend. Ült tovább és nem törődött vele. Az ajtók maguktól némán kinyíltak. Csak most látta, hogy egy kihalt, sötét állomáson vannak. Nem mozdult.

A vonat eleje felől a csendben lépteket hallott közeledni. Ajtók csapódtak, amint a közeledő egyik kocsiból a másikba ment, végig az üres vonaton. Egyre közeledtek a léptei, végül kinyitotta az előző kocsi felőli ajtót és belépett az ő kocsijába. Magas volt és szikár. A bőre, mint a pergament. Csodálkozva nézett rá, amint ott ült sánadtan, egyedül az üres kocsiban.

„Végállomás." — mondta a másik csendesen, de nagyon határozottan, miközben csontos kezével az ajtó felé mutatott és megindult előtte.

Ő felállt és engedelmesen követte a sötétbe.

Keszei István

Csonkahold

(PILINSZKY JÁNOSNAK)

A csonkahold alatt
hadirokkantak süttetik
bús csonkaságukat.

Fejük fölött miért
kókad a hold oly véresen ?
Nyilalló kinja mért hasítja át
a megsebezhetetlen éjszakát ?
Lábcsonkokra, mankókra, vérre süt,
ahol tud, fénylik mindenütt.

Csonkíthatatlan Ős Egész !
Holdtölteként fénylő Hatalom !
Utánad úgy kiáltozom !

Felelj én Istenem !

A csonkahold csonkán miért ragyog ?
Miért bűvöl ?
Miért bájol ?
Miért babonáz ?

S miért a véres csonkaság ?
Miért a megcsonkult világ ?
Miért-miért a sok magány ?
Miért a kiáltó hiány ?

*

A csonkahold alatt
vonszolom én is csonkaságomat,
nem múló, sajgó árvaságomat,
s imamalomként morzsolom
monoton, lassú sorsomat...

Szemem fájó fénnyel parázslik,
akár a csonkahold.
Szemeimben valamikor
holdtölte volt !

Örökre beborult az ég ?
Lesz-e fénylő holdtölte még ?

*

A nyár roppant pénzverdéjében
milyen tömör aranyból verték
oly csillogóvá csontomat ?

Ma már, mint rozsdás rézgaras, zörög a lelkem...
Ki fényezi ki megkopott
és rozsdás ifjúságomat ?

A hold folyékony aranyában
fürdessétek meg arcomat !

*

Anyám ! szíved holdudvarából
honnan sugárzott annyi fény ?
Apám ! holdudvar-ágyékodból
honnan sütött a vad remény ?

Miért vonzódott véretekben
egymáshoz holdkóros varázzsal
annyi megbabonázó vonzalom ?

Mért buktatok egymásba, mint a holdak,
miként akik egymásba-holtak ?
Miért?! Miért?! Miért?!

*

Tépett országom, csonka földem ! :
Te csonkaholdnál csonkább csonkaság !
Csupasz, letarolt, görcsös, puszta ág !
Sivó homok, zokogó pusztaság !

Fogyóholdként
csontig lefogytatok,
fogyóholdként
holtra sápadtatok
ti idegen félholdaktól megátkozott
csillag-szemű anyák !

*

Lányok ! szellőnyi sóhajokkal
fodroztátok a levegőt...
Fiúk ! földre borultatok
a jövő lángjai előtt !

Sóhajotok szellője félúton megáll...

A csonka testeteken, mint a csonkahold,
sápadt arcával sárgul a halál..

*

Ó, hajdanán
zsongó zene ütemén
suhantam én...
Ma már a csontom is csörömpöl !

Ki szabadít ki innen
e szilánkokra széthasadt világból,
e csonkahold alatti csonkaságból,
fullasztó, földi börtönömböl ?

Vágyam rácsokat zúzva úgy dörömböl !

*

Lesz még idő,
amikor a rokkantakon
a kéz kinő,
kinő a láb ?
Kiteljesedik-e a megcsonkult
véres világ ?

Örökre beborult az ég ?
Lesz-e fénylő holdtölte még ?

Nem tudja köztünk senkisem.
A hold csak kókad véresen...

Csonkíthatatlan Ős Egész !
Holdtölteként fénylő Hatalom !
Utánad úgy kiáltozom !

Adj választ Istenem !

Irodalmi Ujság

Pesti tájkép

CSÓDÖT OKOZOTT a hó Budapest közlekedésében — írja a Magyar Nemzet. — Mint a csatatér, olyan a budapesti Nagykörút véges-végig. Délután fél öt van. Csúcsforgalom. Mint vert sereg tocsog a grizzé mocskolódott masszában villamostól villamoshoz a hazafelé igyekvők tömege. Reggel még reménykedtek, hogy délutánra már nem találkoznak ezzel a szennyes, sürű közeggel, de még este is a kásás hó volt az uralkodó elem Budapesten.

A Majakovszkij utcánál hóeke konvoj vonul a Nemzeti felé. Nyomja a „grízt" a járda szélére. Jó, hogy ezt műveli, mert eddig csak a járművek tették ugyanezt. De rossz is, hogy ezt műveli, mert így csak még nagyobb akadályokat gördít az „átkelni" kényszerülők elé. Ahol eddig csak a cipőfelsőrész lett nedves, mostantól bokán felül ér a latyak. Lábtörés kockázata nélkül pedig az ugrással nem lehet próbálkozni.

A November 7. téri körforgalomban a „szűzföldék" hangulata fogad. Látványnak szép, közlekedésnek csapnivaló. A Népköztársaság útja mentén régebbi havak emlékeként — hegyek. Járdán és úttesten — tán éppen ezért — az új hó ugyancsak latyakká szégyenkezve. Budán a Fő utcától a Széna térig érintetlen „hómezők".

Az eltakarítatlan hótömegek miatt egymást követték a torlódások a villamos- és autóbuszközlekedésben...

A KÖZTISZTASÁGI HIVATAL homokozó kocsijai egyébként nagy károkat okoztak a Mártírok útján. A durva sódert nem az úttestre szórták, hanem nagy ívben felvágták a kirakatokba és egész sor üzlet üvegablakát összetörték. Tíz-tizenöt kirakat ment tönkre, s a nagy erővel szerteröppenő kavicsápor a járókelők testi épségét is veszélyeztette.

A síkos járdákon, utcai átkelőhelyeken kora reggeltől délutánig egymást érték a balesetek. A mentők főorvosának tájékoztatója szerint Budapesten csütörtökön, január 3-án, 35 lábtörés, súlyos ficam, combnyaktörés történt.

Súlyosbította a helyzetet, hogy a mentők is rendkívül nehezen, szokatlan késésekkel közlekedhettek. Nemcsak a balesetek színhelyére érkeztek késéssel, hanem orvosok hivására, betegszállításra, betegeknek kórházból való hazavitelére is egymást követték a késések a mentők menetrendjében.

Azt mondják a mentők ügyeletén, hogy sok balesetért felelősek azok a házfelügyelők is, akik úgy vélik, hogy ha megsózták a járdát, ezzel eleget is tettek kötelezettségüknek. Pedig a só csupán megolvasztja a havat, és sárossá, síkossá teszi. És máris elkövetkezik a baleset.

BUDAPESTEN a Köztisztasági Hivatal nem tudott megbirkózni a hóval. Más években már a havazás legkezdetén — amikor még csak egy-két centis a hó — munkában láttuk a motoros seprőgépeket. Most, mintha az ünnep békéje és csendje magával hozta volna a nyugalmat a hótakarításban is. Csak gyült és gyült a hó, s még a legforgalmasabb főútvonalakon is öreg hóra hullt az új.

A Köztisztasági Hivatal szerint a TEFU nem adott időben elegendő tehergépkocsit a hóhegyek elhordására. A TEFU-nál viszont azt mondják: igaz, hogy több kocsit igértek, mint amennyit adtak, de a TEFU-kocsik egy része útközben akadt el az országúton.

Budapesten mintegy egymillió ember dolgozik, közülük 140 ezren HÉV-en, vonaton, autóbuszon járnak be a fővárosba. A vidékiek átlag két órát késtek a munkájukból és a budapestiek nagy része is — ez a gyárak, hivatalok vezetőinek egységes tapasztalata — jócskán késett a meglassúbbodott közlekedés következtében. Mit számítottak ki ebből a statisztikusok?

Azt, hogy átlag egy-egy Budapesten dolgozó ember ötven percet késett, ennyivel kevesebbet dolgoztak a gépek, ennyi a munkakiesés az íróasztalok, a rajzasztalok mellett. Ez együttesen mintegy 6,7 millió forint értékű veszteség akkor is, ha csupán a dolgozók munkabérét számoljuk. Csak ebből a 6,7 millió forintból 55 teherautót vásárolhatna a Köztisztasági Hivatal, ez pedig alapjában elegendő lett volna ahhoz, hogy a budapesti utcákat időben rendbe tegyék...

A LAPKIADÓK NEMZETKÖZI SZÖVETSÉGÉNEK végrehajtóbizottsága legutóbbi ülésén ünnepélyesen megismételte azt a felhivást, amelyet múlt év májusában a magyar kormányhoz intézett Bibó István szabadonbocsájtása érdekében. Az új határozat hangúlyozza, hogy Bibó István kiszabadulását megkönnyebbüléssel fogadná az egész világsajtó és a nemzetközi közvélemény.

⁂

A BBC TELEVÍZIÓJA szép adásban emlékezett meg Kodály Zoltán 80. születésnapjáról. Domján József páva-fametszeteiről művészi film-montázst készítettek, amellyel Kodály „Felszállott a páva" című művének közvetítését illusztrálták.

⁂

ADORJÁN ANDRÁS Londonban élő zeneszerzőnek újabb két műve jelent meg a Chappell kiadónál : „Pets Corner" című zongoraszvitje és „Sérénade Basque" című cselló és zongorára írt szvitje.

⁂

VAS RÓBERT, egy londoni zsidó közösségről készített, „Vanishing Street" (Az eltűnő utca) című dokumentum filmjét nagy sikerrel mutatták be Londonban. A BBC kritikusa azt jövendölte a filmről, hogy alighanem felsorakozik majd az angol dokumentumfilm klasszikusai közé. Vas „Finale" című kisfilmjét bemutatták a londoni és a tours-i fesztiválon és az angol televízió januárra műsorára tűzte. A fiatal rendező jelenleg Gordon György festőművésszel együtt Karinthy „Cirkuszá"-nak rövidfilm változatán dolgozik.

⁂

BERNARD SHAW „Caesar és Cleopatra" című drámájából musicalt írt Manosz Hadzsidakisz, a „Vasárnap soha" című film görög zeneszerzője. Az Athénben bemutatott musicalt a közönség és a sajtó elismeréssel fogadta.

⁂

HETVENEGY ESZTENDÓS korában meghalt Thomas Mitchell, a kitűnő amerikai jellemszínész.

⁂

SZÁZHÚSZ NAPOS kalandos utazás után a Bahama-szigetekhez tartozó San Salvador szigetére érkezett a Nina II. nevü gálya, amely Kolumbus Amerikát felfedező hajójának hü másaként épült. A hajót, — amelyen egy spanyol kapitány vezetésével hét fönyi személyzet tartózkodott — sokáig elveszettnek hitték.

⁂

A KARÁCSONYI ÜNNEPEK alatt egy zürichi megánházból eltűnt Van Gogh „Paraszt fehér sapkában" című festménye, amely becslések szerint 15.000 dollárt ér.

⁂

PRÁGÁBAN Zdenek Kopac rendező irányitásával megkezdték a Franz Kafka-életrajzfilm forgatását.

⁂

RÓMÁBÓL JELENTIK, hogy Luigi Chiarini, a Pisa-i Egyetem filmesztétika professzora váltja fel a Velencei Filmfesztivál elnöki tisztségében Domenico Meccolit, aki újból az újságírásnak kívánja szentelni minden idejét.

⁂

BERZÉTEI ILONA, Hegedüs Gyula özvegye, 88 éves korában elhunyt. Berzétei Ilona negyedszázadon keresztül játszott a Vígszínházban.

⁂

ANEKDOTÁT KÖZÖLT Hegedüs Gyuláról, a Vígszínház egykori nagy művészéről a Nők Lapja. A történet azt állítja, hogy Hegedüs megrögzött agglegény volt és sohasem gondolt nősülésre, — éppen akkor, amikor özvegyét elhantolták férje mellé a máriabesnyői temetőben...

SÁNDOR KÁLMÁN író, hosszú szenvedés után, 60 esztendős korában Budapesten meghalt.

Jelentősebb munkái : a „Tolvajok kertje" és „A legsoványabb tehén esztendeje", amelyekben a nácizmus borzalmainak és a régi társadalmi visszáságoknak élesszemű, keserűen szatirikus leírását adja. Színmű és film-írással is próbálkozott. Regényeinek és novelláinak értéket nem befolyásolhatja politikai-publicisztikai tevékenysége, amelyet a pártvonal változása következtében halálakor — az elemi jóízles megtagadásával — elsőnek a kommunista hetilap, az „Élet és Irodalom" hasábjain éppen azok az elvtársai ítélnek el, akik még néhány évvel ezelőtt a most megbélyegzett „szektásságra" és „fanatizmusra" bíztattak.

⁂

TIZENÖT NAGYBÁNYAI festő 300 képéből nyilt nagyszabású kiállitás január 5.-én a Magyar Nemzeti Galériában.

⁂

OLASZORSZÁGI vendégszereplésre utaznak a debreceni Csokonai Színház operaénekesei. Pármában két előadáson mutatják be Mozart Figaro házassága című művét és szó van arról, hogy Reggio Emiliában is színre lépnek. A debreceni MÁV Filharmonikus Zenekar ezenkívül koncertet ad Pármában.

⁂

MEGJELENT az 1963-as magyar bélyeg-katalógus a Filatélia Vállalat kiadásában. A 280 oldalas könyv részletesen ismerteti a magyar bélyegeket 1850-től — az osztrák postaigazgatóság első magyarországi bélyegkiadásától — 1962 októberéig, a Magyar Bélyeggyüjtő Szövetség tizéves jubileuma alkalmából kiadott XXXV. bélyegnapi sorig és blokkig.

⁂

HATVANÖT ÉVES KORÁBAN elhunyt dr. Varga István egyetemi tanár, a neves közgazdász.

GIOVANNI MANARDO, a XVI. század nagy orvos-humanistája születésének ötszázadik évfordulóján a ferrarai egyetem nemzetközi tudományos ülésszakot rendezett, melyre magyar részről dr. Arady Kálmán főorvost és dr. Tardy Lajost, a Széchenyi Könyvtár tudományos munkatársát hívták meg, akik Manardo magyarországi működéséről tartanak előadást.

⁂

LEMONDOTT dr. Hewlett Johnson, a kommunista szimpátiáiról ismert canterbury dékán. A királynő elfogadta lemondását. Dr. Johnson január 25-én lesz 89 éves.

⁂

A MADÁCH SZÍNHÁZ három dráma bemutatójára készül. A Kamaraszínházban Gyárfás Miklós „Változnak az idők" című vigjátékát adják elö. A következő premier: Shaw „Tanner John" című vigjátéka lesz február 1-én, majd ismét magyar darab következik: február 9-én tüzik műsorra Kamondy László „Vád és varázslat" című drámáját.

⁂

A BÉCSI INTERNATIONALES KULTURZENTRUM kiállítást rendezett Szőke László festményeiből és grafikáiból.

⁂

VÁSÁRY TAMÁS zongoraművész nagysikerü hangversenyt adott New Yorkban ; a Voice of Firestone népszerü televízióadásban is fellépett.

⁂

DICK POWELL amerikai színész hosszú és fájdalmas betegség után ötvennyolc éves korában Hollywoodban elhunyt. Divatos énekesként kezdte pályafutását, s számos zenés filmvigjátékban lépett fel (**Footlight parade, Convention City, Broadway Gondolier, Page Miss Glory, Hollywood Hotel**), majd apacs-szerepeket játszott különféle bűnügyi filmekben. 1952-ben David Nivennel és Charles Boyer-val független televíziós társaságot alapított, a „Four Star Television Inc."-t, amely folytatólagos történeteket forgatott. A rádióadásokhoz saját színtársulattal rendelkezett, s a Broadway-n is mutatott be darabokat.

SOMERSET MAUGHAM, az ismert angol író, aki az idén januárban tölti be 82. évét, ügyvédje közvetítésével a nizzai felsőfokú bíróság előtt pert indított Londonban élő leánya, John Hope lord angol parlamenti képviselő és volt hadügyminiszter neje ellen. A **„Borotvaélen"** szerzője ilymódon akarja a leányának tett, mintegy tíz millió francia frankra rúgó adakozásait semmisnek nyilvánitani.

Somerset Maugham és lánya között a teljes szakitást a londoni Sotheby Galériában megtartott árverés váltotta ki, ahol az író képgyüjteménye került eladásra. **„Az eladott képek közül tíz, Renoir, Monet, Matisse, Utrillo, Bonnard művei, amelyek csak maguk 3.500.000 frankot hoztak, az én tulajdonomat képezték,** — nyilatkozta Lady Hope. **— Atyám ezeket a képeket nekem adta, s ezt az elhatározását több izben megerősitette."** Ennek ellenére nem tiltakozott az árverés ellen, csupán a festmények ellenértékét zároltatta a Sotheby Galériával, arra várva, hogy az angol igazságszolgáltatás kimondja a végső szót, apja-e avagy ő maga a vitatott képek gazdája.

Időközben a családi konfliktus tovább bonyolódott. Somerset Maugham, aki leánya hálátlanságának ezeregy jelét találta, a francia törvényeknek megfelelő formák szerint örökbefogadta magántitkárát, Alan Franck Searle-t.

Maugham mostani elhatározását több érvvel támasztja alá. Hivatkozik a francia magánjogi törvénykönyv 955. paragrafusára, amelynek értelmében súlyos sértés és hálátlanság esetén az adományok visszavonhatók; s szerinte lányának nem egy tettére érvényes a törvénycikk meghatározása. Az író másik érve sokkal kényesebb körülményekre utal. Somerset Maugham azt állítja, hogy amikor leánya 1915. május 16-án Rómában megszületett, anyja, Gwendoline Barnado még Henry Wellcome hitvese volt. Mivel pedig ez utóbbi a született gyermeket soha nem tagadta meg, jogilag Lady Hope törvényes apjának tekinthető. Henry Wellcome és Gwendoline Barnado között a válást 1917. május 25-én mondták ki New Yorkban, s az író csak akkor vette el Lady Hope anyját.

⁂

RITKA MŰTÉTRE került sor Szegeden. Szántó István 26 éves gépszerelőt életveszélyes állapotban szállították a Szegedi Orvostudományi Egyetem sebészeti klinikájára. Élete megmentésére, az egyedüli lehetőség az volt, hogy szervezetébe ép vesét ültessenek át. Magyarországon eddig még nem végeztek ilyen műtétet. Szántó István családtagjai valamennyien telajánlották egyik veséjüket, s a testvérek közül a 21 éves Lászlót választották ki az orvosok.

Gondos előkészület után december 21-én került sor a nagy műtétre. Január elején az életmentő harc még nem ért véget és még hosszú időre van szükség a beteg felgyógyulásához.

⁂

FERENCSIK JÁNOS befejezte amerikai vendégszereplését, amelynek során szeptember elejétől december közepéig tíz operaelőadást és kilenc hangversenyt vezényelt San Franciscóban és Los Angelesben.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentinában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: NF 0.90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tizszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok és gyógyszerek Magyarországra gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Újfrank vagy annak megfelelő összeg.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 3. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 február 1.

FEJTŐ FERENC BESZAMOLÓJA KELET-BERLINBŐL

NINCS BÉKE A "BÉKETÁBOR" - BAN

A Német Szocialista Egységpárt kelet-berlini kongresszusa, amelyen alkalmam volt a francia AFP tudósítójaként részt venni, ismételten és hangsúlyozottan megmutatta, milyen, immár alig áthidalható szakadék választja el egymástól a szovjet és a kínai kommunista pártot. Hruscsov és a pekingi küldött, Vu Hsziu-Csuan, noha mindketten a marxizmus-leninizmus hívének vallják magukat, *ma már teljesen külön nyelven beszélnek.* Jelenleg Hruscsov bizonyára könnyebben ért szót Kennedyvel mint Mao Cetunggal, s ennek okát talán éppen abban kell keresni, hogy az Egyesült Államok elnökének aligha jut eszébe, hogy a szovjet pártvezértől elvitassa a „lenini hagyomány igaz és méltó örököse" címét.

Gomulka szerepe

A kelet-berlini kongresszus előestéjén a küldöttek és a megfigyelők főleg azt találgatták, mi lesz Hruscsov válasza a kínaiak javaslatára, amelyben a kommunista pártok csúcsértekezletének az összehívását kérték a vitás kérdések rendezésére. Hruscsov mindenesetre hamar belátta, hogy a kínai javaslat egyszerű és határozott elutasítását egyes kommunista pártok nem vették volna jó néven. Így például az indonéz, norvég, dán és északkoreai pártvezetők azt hangoztatták, hogy mindent el kell követni a kibékülés érdekében : *a nemzetközi mozgalom kettészakadása a kommunizmus jövőjét végzetes veszéllyel fenyegetné.* Joggal lehet feltételezni, hogy a szovjet párton belül is számosan ezen a véleményen vannak. De kétségtelenül Gomulkának tulajdonítható az oroszlánrész abban, hogy a kelet-berlini kongresszus előestéjén Hruscsov lemondott eredeti, elutasító tervéről.

Közismert, hogy Gomulka nézetei a nemzetközi kommunista mozgalom szervezeti kérdéseit illetően meglehetősen rugalmasak, s álláspontja nem sokban különbözik Togliattiétól, vagy — horribile dictu — Titoétól. Gomulka tudatában van, — s ezt a berlini kongresszuson kertelés nélkül ki is mondta, — hogy *a Szovjetunió támogatása nélkül rendszere, akárcsak a többi kelet-európai kommunista országé, aligha tudna huzamosabban ellentállni a külső antikommunista erőknek,* (és, persze, a belső ellenzéknek, amiről beszédében nem tett említést...). De ugyanakkor nem felejti el, hogy saját pártjának viszonylagos függetlenségét a kínaiaknak s nevezetesen a szovjet-kínai ellentétnek köszönheti. Az igazság az, hogy Gomulka érdekeinek egy olyan, meglehetősen laza, az egyes pártok függetlenségét tiszteletben tartó nemzetközi kommunista szövetség felelne meg, ahol békében megférnek a dogmatikus kínaiak és a revizionista olaszok, jugoszlávok és lengyelek. Véleménye szerint, Kína és Jugoszlávia kiválása után a nemzetközi kommunista mozgalomban szinte kizárólag Hruscsov szava érvényesülne, s az egyes országok kommunista pártjai egyre kevésbé tudnák megakadályozni Moszkva központosító törekvéseit. Bármilyen meglepőnek tűnjék is a be nem avatottak szemében, *a lengyelek és a kínaiak, noha szinte minden belés külpolitikai kérdésben különböző nézeteket vallanak, egy lényeges kérdésben mégis egyetértenek : mindketten követelik, hogy az egyes kommunista pártok és kormányok politikájukat saját elképzeléseik szerint alakítsák, inkább figyelembe véve a helyi, nemzeti adottságokat, mint Moszkva gyakran téves és merev rendelkezéseit.* Ez az egyetértés a legvilágosabban 1956 őszén, a „lengyel október" alkalmával mutatkozott meg, de a két párt vezetői azóta sem feledték el egészen.

Megbízható információk szerint, melyeket a kelet-berlini kongresszus résztvevői körében gyűjtöttem, Hruscsov Gomulka tanácsát követte, amikor a kínaiak által oly határozottan követelt konferenciát „elnapolta", és a „csúcstalálkozó" feltételéül azt szabta meg, hogy a pekingi vezetők haladéktalanul szüntessenek meg minden polémiát és frakciós tevékenységet. Hruscsov ezzel ügyes sakkhúzást tett, s higgadt, türelmes játékosnak bizonyult. Enver Hodzsa és társai most már nem vethetik a szemére, hogy békülékenyebb az imperialistákkal, mint a testvérpártokkal szemben. Beszédjében szó sem volt kiközösítésről, nyilvános megbélyegzésről, s váratlan ideológiai türelmessége — legalábbis látszólag — nyitva hagyta a kaput a kibékülés előtt.

A kínaiak válasza

Hruscsov keresve sem talált volna ravaszabb taktikát arra, hogy a kínaiakat zavarba hozza, s tajtékzó dühüket kiváltsa. Hiszen ha elfogadják a felkínált fegyverszünetet, ez nemcsak azt jelentené, hogy a vitában Moszkváé és barátaié — akik pedig éppen a kongresszuson keményen bírálták a pekingi vezetőket — lenne az utolsó szó, hanem valóságos kapitulációval is fölérne. Az egyre jobban elmérgesedő vitában mi mással zsarolhatná Mao Moszkvát, mint a sejtető rágalmak, a puffogó szólamok és a demagógia fegyverével ?

A kongresszuson felszólaló kínai küldött, Vu Hsziu-Csuan beszéde ezt a zavart és ingerültséget tükrözte. Arcizma rándulása nélkül, látszólagos távol-keleti szenvedélytelenséggel, de *lényegében jottányit sem engedve sorolta el Peking ismert, szélsőséges téziseit.* A küldöttek egy ideig kínos csendben hallgatták kirohanását, de amikor a jugoszláv „árulókra" került a sor, a teremben kifütyülték, és az elnök is rendre utasította a szónokot.

A Tito ellen intézett vádak egyébként különösebben nem lepték meg a küldötteket : Pekingben régóta fújják ezt a nótát. Annál meglepőbb volt, hogy a kínai szónok milyen gyorsan válaszolt Hruscsov javaslatára. Igaz, a felkínált ideológiai fegyverszünetet nem utasította vissza kereken, sőt úgy igyekezett feltüntetni a dolgokat, mintha ez a kezdeményezés kínai ötlet lett volna. *Hruscsov felhívásának őszinteségét azonban kétségbe vonta,* s a szovjet kormányfőnek a szemére vetette, hogy, visszaélve a szónoki emelvénnyel, újabb támadást intézett a kínai és albán vezetők ellen.

Vu Hsziu-Csuan arra is célzott, hogy Hruscsov csak azért fogadta el a kommunista pártok „csúcstalálkozójának" a tervét, mert kénytelen volt az egyes pártok nyomásának engedni, amelyek *„a kínai párttal együtt aggódva szemlélték a szakadás veszélyét"*, s amelyeket *„némely testvérpárt Kína-ellenes hadjárata elkeserített"*. Vu végül is Hruscsov elé terjesztette azokat a feltételeket, melyek szerinte, vagyis főnöke, Mao Cetung szerint az ideológiai fegyverszünethez elengedhetetlenek. Első tekintetre ezek a feltételek teljesen ártalmatlannak tűnnek. Szinte nevetségesnek látszik, hogy a kínaiak. mielőtt ígéretet tennének a viták beszüntetésére, arra kérik az oroszokat, hogy biztosítsák őket marxista-leninista érzelmeikről, stb. Persze, a kongresszus résztvevői elértették a szavak igazi értelmét.

Valójában, amit Vu Hsziu-Csuan a fegyverszünet előfeltételeként követelt, s amit az egyes pártok függetlenségét hangoztató célzások virágnyelvén adott elő, nem más, mint az, hogy *a Szovjetunió ismerje el a kínaiak és barátaik jogát arra, hogy a nemzetközi kommunista mozgalom keretén belül szervezett kisebbséget képviseljenek.* Ezt pedig a kommunista szóhasználatban „frakciózásnak" nevezik...

A többség nevében Hermann Matern, a kelet-német Politbüró tagja, Ulbricht közvetlen munkatársa válaszolt a kínai küldött beszédére, s kijelentette, hogy a frakciózás összeegyeztethetetlen a marxizmus-leninizmus alapelveivel. *„Egyszer és mindenkorra fejezzük be a kisebbségről, többségről, szakadásról való fecsegést !"* — kiáltott fel a kongresszus tapsa közepette — *„Mi, kommunisták, csak egységről beszélhetünk !"*

A valóság az, hogy éppen ez az egység hiányzik. Ma már senki sem tagadhatja, hogy *Hruscsovot és Maot legalább olyan szakadék választja el, mint* 1917-*ben Lenint és Kautskyt,* a II. Internacionálé feloszlása előtt.

Az egyetlen — s igaz, jelentős — különbség az 1917-es és a jelenlegi helyzet között az, hogy ma a kommunista vezetők nemcsak pártjuk irányítói, hanem, mint éppen Hruscsov és Mao Ce-tung esetében, államférfiak is, akiknek számolniok kell az állami érdekekkel. És ha ennek ellenére az érdekszövetség felbomlása és a kenyértörés valószínűsége mutatkozik meg Moszkva és Peking között, annak okát elsősorban abban kell keresni, hogy *Mao Ce-tung személyében a világforradalom híve és a pártember erősebbnek látszik az államférfinál.* Olybá tűnik, mintha csak Mao, Trockij megkésett tanítványaként, — akinek elveit pedig mindig is támadta, — a világforradalom oltárán föláldozná eredeti tervét, hogy az elmaradott Kínából a Szovjetunió segítségével fokozatosan nagy ipari hatalmat építsen ki. De vajon meddig folytathatja ezt a világot lángokba borítani készülő kalandorpolitikát, s akadnak-e környezetében reálisabb elmék, akik a nagyzási hóbortból született terveinek útját állják ?

Hruscsov, úgy látszik, számít erre a pálfordulásra, s ez magyarázza meg, hogy a kínaiakkal szemben várakozó álláspontra helyezkedik.

Ami a konfliktus további alakulását illeti, valószínű, hogy egy hosszabb, vitákkal, alkudozással, halogatással teli szakasz következik, amely alatt az ellenfelek az ideológiai fegyverszünet gyakorlati megvalósításának a lehetőségeit puhatolják ki. Mindenesetre Hruscsov addig is igyekszik saját sorait rendezni és megerősíteni, s ha lehet, a pekingi vezetőket még jobban elszigetelni.

A német kérdés

Kennedy elnöknek minden oka megvan, hogy elégedett legyen Hruscsov kelet-berlini szerepelésével. A szovjet kormányfő január 16-án elmondott mérsékelt szellemű beszéde azt bizonyította : legfőbb gondja az, hogy megfelelő légkört teremtsen az Egyesült Államokkal való újabb tárgyalásokhoz. Hruscsov ügyet sem vetett Ulbrichtra és a kelet-német kommunistákra, akik minél előbb szeretnék felszámolni a „kapitalizmus élő kirakatát", minden bajok forrását a szemükben : Nyugat-Berlint. Érthetően tudtukra adta, hogy *a berlini kérdés rendezése az ő számára egyáltalában nem égető,* s a német békeszerződést is alárendeli a Kelet és Nyugat között fennálló problémák általános megvitatásának.

Hiába vádolták gyengeséggel és gyávasággal a kínaiak, Hruscsov megint csak a „béke híve" szerepében jelentkezett, s apokaliptikus képekkel idézte az esetleges atomháború borzalmas pusztításait. Washingtonban, Londonban és Párizsban bizonyára felfigyelnek majd kijelentésére, amely szerint nem kívánja a német kérdés rendezésével az európai egyensúlyt kizárólag a Szovjetunió javára megváltoztani. A megfigyelők megállapíthatták, hogy a kelet-berlini kongresszus néhány újabb, bizonytalan lépést tett a békés együttélés felé, s hozzájárult az atomfegyverek betiltásáról való tárgyalások előkészítéséhez.

Hadd szóljunk végül néhány szót a kongresszus sajátosan kelet-német vonatkozásairól is.

Mint ahogy várható volt, Ulbricht helyzetében semmi változás nem következett be : *a német pártvezérnek sikerült meggyőznie Hruscsovot, hogy szolgálatai továbbra is nélkülözhetetlenek.* Vajon a jelenlegi helyzetben találhatna-e Hruscsov valaki mást, aki a német kommunizmus rozoga bárkáját ügyesebben kormányozná, mint ez az öreg sztálinista róka ? Ulbricht a kongresszuson nagy ideológiai bűvészmutatványokat produkált, hogy a megszámlálhatatlan nehézséggel küszködő Német Demokratikus Köztársaságot mint Németország jövőjének a zálogát mutathassa be. *„A fal tulsó oldalán, Nyugat-Németországban,* — mondotta, — *a monopolkapitalisták uralkodnak. Nálunk a nép, a munkásosztály van a hatalmon."* Természetesen senki sem akadt a teremben, aki Ulbrichtet figyelmeztette volna, hogy az NDK „hatalma" csak a szólamokban létezik, s hogy *Kelet-Németország igazi kormányzóit az országhatáron kívül kell keresni.*

Bizonyára számosan vannak a kelet-német kommunista értelmiség körében, akik szívesen vennék, ha az NDK rendszere Gomulka példáját követné, s ha a „desztálinizációt" kevésbé kompromittált személyek irányítanák, mint Ulbricht és társai. Minden jel arra mutat, hogy Hruscsov is jó szemmel nézné ezt a változást. Tekintve, hogy Ulbricht már 70. évében jár, *az őrségváltás kérdése egyre időszerűbb.* A kongresszuson a régi gárda mellett már fiatalabb káderekkel is lehetett találkozni. Noha a Német Szocialista Egységpárt változatlanul maradi politikát folytat, s helyzetében igazi „olvadás" aligha fog egyhamar bekövetkezni, mégis — a bürokraták és az ideológusok rovására — egyre több technikai, gazdasági szakember, tudós jut jelentős szerephez.

Kelet-Németországban nem lehet szó lengyel, jugoszláv vagy akár albán kiadású „nemzeti kommunizmusról". Az egyetlen lehetőség, amit a kelet-német fejlődéstől előbb vagy utóbb elvárhatunk az, hogy a nemzetközi helyzet envhülése talán majd a rendszer *fokozatos liberalizálódását* vonja maga után. Az első bátortalan jel, amely erre vallana : ha *szabadon bocsájtanák a „kelet-német Lukács Györgyöt", Harich professzort és revizionista barátait,* akiknek érdekében, ahogy ezt a kongresszus folyosóján megtudtam, a jugoszláv küldöttek is közbenjártak.

FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

IRODALOM, MŰVÉSZET

Vasco Pratolini nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (3. old.)
Debreczeni Ferenc hozzászólása egy hazai vitához (5. old.)
Lőkkös Antal elbeszélése (7. old.)
Dr. Fáj Attila: Ádám Dublinban (4. old.)
Szigeti József önéletrajzáról (6. old.)
Doráti Antal kantátája (6. old.)
Fáy Ferenc, Kibédi Varga Áron és **Paranes János** versei

POLITIKA

Ignotus Pál: Gaitskell halálára (2. old.)
Fejtő Ferenc tudósítása Kelet-Berlinből (1. old.)
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

A szocialista munka hőse

Amint a „Népszabadság" — szűkszavúan — hírül adja, a Bolgár KP Központi Bizottsága határozatot hozott, miszerint *Trajcso Kosztovot,* a Központi Bizottság egykori titkárát, — akasztása után több, mint tíz esztendővel — a Szocialista Munka Hőse címmel és jelleggel ruházza fel, s egyúttal kiemeli érdemeit, amelyeket *„a fasizmus és a kapitalizmus elleni harcban, valamint a szocializmus építésében"* szerzett. Hogy miféle szocializmust épített Trajcso Kosztov, miközben hurok került a nyakára : arról a határozat nem beszél. Nem szólnak erről továbbá : *Vaszil Markovo,* (Dimitrov-rend), *Ilju Bojadzsiev,* (Dimitrov-rend), *Manol Szekelarov* (Dimitrov-rend), mert e különös szocializmus építése során őket is felakasztották. Lehet-e, — hogy egy magyar költő szavát idézzük, — „jóvátenni a jóvátehetetlent" ? Azzal, talán, ha nem követnek el újabb jóvátehetetlen bűnöket. De ehhez, úgy tűnik, több biztosítékra van szükség. Mert amíg az ilyen határozat nem szól, egyetlen hanggal sem, — a szocialista munka ama hőseiről, akik Trajcso Kosztovot és elvtársait a bitóra juttatták, addig jogos a bizalmatlanságunk.

T. A.

Az IDŐ Sodrában

Támadás Sartre ellen

A kommunista pártok Prágában kiadott elméleti folyóiratában, „A béke és szocializmus kérdései"-ben Léo Figuères, a Francia Kommunista Párt központi bizottságának tagja élesen megtámadja Jean-Paul Sartre-t. (A francia író jelenleg a Szovjetunióban tartózkodik, ahol egy új, apolitikus nemzetközi írószövetség létrehozásán fáradozik.)

A cikk szerzője szerint Sartre *„minden egyes alkalmat megragad, hogy a kommunisták között a viszályt szítsa", és nem különbözik azoktól „a modern revizionistáktól, akiket, mivel a marxizmus-leninizmust a divatos napi ízlésnek megfelelően igyekeznek alkalmazni, a burzsoázia tárt karokkal vár".* Léo Figuères így folytatja : *„Amikor Sartre és barátai ‚alkotó marxistáknak' nevezik magukat, s ‚marxizmusukat' szembeállítják az ‚ortodox' vagyis a kommunista nézetekkel, tudni kell, hogy ezzel el akarják téríteni a marxizmustól az értelmiség egy részét, s különösen azokat a fiatalokat, akik még nem eléggé tapasztaltak abban, hogyan lehet a szavak burka mögött az idealista magvat felfedezni."*

Az Angol Munkáspárt

s a demokratikus szocializmus mozgalma, **Hugh Gaitskell,** a párt vezetője mellett, elvesztette **Morgan Philipset,** a párt hosszú esztendőkön át kitartóan dolgozó főtitkárát is. Ez a fáradhatatlan és tehetséges szervező volt az, aki munkájával és intellektusával fogta össze a párt apparátusának bonyolult, szerteágazó területeit. Nevéhez fűződik a legutolsó választásokon kifejtett hatalmas propagandamunka, s még inkább az a pamflet, mely először tett kísérletet arra, hogy összegezze és konkrétizálja a Munkáspárt tapasztalatait a háború utáni évtizedekben, s e tapasztalatokat megfelelő módon alkalmazza a megváltozott körülményekre. A hatvanas évek angol munkásmozgalmának egyik alapvető dokumentuma ez.

Morgan Philips nevét Magyarországon nemcsak a Munkáspárt érdekében végzett nagy munka tette ismertté. Ha elolvassuk az ötvenes évek hazai koholt pereinek anyagát, Philips ezekben nem a Munkáspárt főtitkára, hanem a brit kémszolgálat egyik vezető funkcionáriusa, legalábbis így állították azok, akik Rákosi utasítására és szovjet segédlettel, a kémperek sorát agyalták ki a munkásmozgalom régi harcosai ellen. Jóformán egyetlen per sem akadt, melyben — így vagy úgy — ne szerepelt volna Morgan Philips neve, mint „az imperialista kémügynökség" felső kapcsolata, mint amaz **ördög,** akinek segédletével a többi kisördögöt „beszervezték" e pokolbéli aknamunkára. A rágalomhadjárat nem sokat ártott Morgan Philipsnek, annál többet Rákosinak és klikkjének. Philips sohasem tévesztette össze szovjetbérenc vádlóit a magyar néppel. A magyarokat szerette; a forradalom idején, s a szovjet támadás után is, sokszor hangoztatta hitét a demokratikus, szocialista Magyarország jövőjében.

D.

*

A SPANYOL KORMÁNY nem adott beutazási engedélyt a nemzetközi Formentor-díj zsürijének mallorcai ülésére meghívott Einaudi olasz kiadónak. A Formentor-díj vezetősége válaszul elhatározta, hogy ezentúl nem ülésezik Spanyolországban.

***

DINO DE LAURENTIS olasz filmproducer háromrészes hatalmas filmet forgat az olasz fasizmusról. Az ismert filmproducer véleménye szerint itt az ideje, hogy az olaszok megismerjék a teljes igazságot Mussolini felemelkedéséről és bukásáról.

***

YVES MONTAND, a világszerte ismert színész és énekes Washingtonban fellépett a Kennedy elnök hivatalba lépésének évfordulóján rendezett ünnepségen.

Léger Moszkvában

A moszkvai Puskin Múzeumban a napokban megnyitott Fernand Léger-kiállítás nemcsak művészeti, hanem valóságos politikai eseménynek is számít. Sokan egészen az utolsó pillanatig kételkedtek a kiállítás lehetőségében, tekintettel a szovjet művészeti életben dúló modernellenes hadjáratra. S az érdeklődő tömegtől sodorva a külföldi megfigyelő csodálkozva járja a kiállítás termeit, hiszen ezekhez a „különös tárgyakhoz" képest, — ahogy az egyik látogató nevezte Léger műveit, — az emlékezetes lovardai tárlat képei, amelyek Hruscsov haragját kiváltották, szinte a naturalizmus őstípusainak tűnnek.

Kétségtelen, a kiállítás szervezése nem folyt zavar nélkül. Két nappal a megnyitó előtt a képek jó részét leakasztották, hogy nagyobb helyet juttassanak a festő realizmushoz közelebb eső, az „Építők" ciklusáról elnevezett korszakának. Ezzel az incidenssel magyarázható, hogy a kiállítás katalógusát, amelyhez Maurice Thorez írt előszót, az utolsó pillanatban át kellett dolgozni, s így az a megnyitó napjára nem is jelent meg.

Ennek ellenére a Puskin Múzeum termeiben Léger-nek mintegy háromszáz, valamennyi korszakát képviselő művét lehet megtekinteni, s köztük néhány absztrakt képet is. További két teremben kiállításra kerültek a nagy francia mester két leghívebb tanítványának, az emlékkiállítás szervezőinek, Georges Bauquiernek és Nadia Léger-nek a művei is.

A megnyitó ünnepség újabb meglepetéseket tartogatott. A meghívott közönség ugyancsak dörzsölhette a szemét, amikor a díszemelvényen a hivatalos festészet olyan élenjáró tekintélyeit pillantotta meg, mint Szerov, Sz. Geraszimov és Manyizir, s csodálkozva hallhatta, hogy ez utóbbi kettő nagy ékesszólással hódol a francia mester emlékének. Ugyanakkor a közönség, soraiban helvet foglaltak a fiatal festők képviselői is, köztük Andrej Naznyecov, Nyikinov, Andonov és Vasziljev, akik ellen éppen a díszelnökség tagjai vezették december óta hadjáratukat. Ez a tény mindenesetre arra mutat, hogy a meghívókat meglehetősen liberális szellemben küldték szét.

A megnyitó ünnepség igen hosszadalmas volt, mivel ez a Moszkvában szokatlan és zavarba hozó művészeti esemény a szónokokat véget nem érő elméleti fejtegetésekre kényszerítette.

Kuznyecov, a kultuszminiszter első helyettese és más szovjet szónokok különösen Léger politikai véleményeiről és kommunista párttagságáról emlékeztek meg. Geraszimov azt bizonygatta, hogy az igaz művészt a formai keresés elkerülhetetlenül a realizmushoz vezeti.

Georges Bauquier inkább felkeltette a hallgatóság érdeklődését, amikor arra figyelmeztetett, hogy a művész nem keresheti mindenkinek a tetszését. Felszólította a szovjet festőket, hogy pályázzák meg ők is a Fernand Léger-ről elnevezett nemzetközi díjat, amelyet ezentúl évente annak a művésznek ítélnek oda, aki alkotásaival a leghívebben követi a nagy mester művészi testamentumát.

A tervek szerint ez a szokatlan kiállítás még két hónapig tekinthető meg a Puskin Múzeumban, majd, az előzetes megegyezések értelmében, más szovjet városokban, így Leningrádban, Kievben, Minskben és Tbilisziben kerül megrendezésre.

Bármi legyen is azonban a kiállítás további sorsa, a megfigyelők véleménye az, hogy ez az esemény a decemberben megkezdett antimodernista hadjárat közepette örvendetes jel, s talán arra enged következtetni, hogy a sztálinista elemek lassan hátrálni kényszerülnek.

L. M.

GAITSKELL HALÁLÁRA

Néha akkor derül ki, mekkora ember volt valaki, amikor nem találni senkit a helyére. Hugh Gaitskell sem szónoknak, sem politikai gondolkodónak, sem kezdeményezőnek vagy szervezőnek nem volt felülmúlhatatlan ; de ha azt kérdik, hogy ki kerüljön majd helyette a várható szocialista választási győzelem után az angol kormány élére, akkor alig kínálkozik választnak egyéb, mint egy lemondó sóhajtás. Az erényeinek összhangja rendelte vezérnek. Vállas, karcsú, rugalmas mozgású férfi volt, kissé az ünnepélyre készülő diák, kissé a táncoskomikus arckifejezésével ; a makulátlan sötét zakóhoz, melyben leggyakrabban volt látható, kiválóan illett a bóbitás göndörség, mintegy figyelmeztetőül arra az angol illemszabályra, hogy az erkölcsöt komolyan kell venni, de magát a komolyságot nem. Fellépésében, hanghordozásában annak az angol (és skót) felső középosztálynak jellegét hordozta, amelyet az utóbbi százhúsz-százharminc esztendő alatt üzletes és filantróp engedékenysége, alkudni és megalkudni tudása őrzött meg az elbukástól s nagyrészt hatalma elvesztésétől is. Arra törekedni, hogy ez a hatalom szétporladjon, hogy visszásságai eltűnjenek s hogy becses öröksége az egész nép jótéteményévé váljék : magának e „felsőbb középosztály" egy részének hagyománya volt, megannyi reformeri és forradalmi változatban. Amikor Gaitskell a munkásmozgalomhoz szegődött, ez már nem számított zendülő cselekedetnek. Nem is szánta annak. Fényes pályát futott be, fiatalon emelkedett a kincstári kancellárságba, de kissé úgy, mint egy biztosító társasági igazgató vagy egy tengernagy. Amikor a Munkáspárt vezérül választotta, rokonszenves és rátermett embernek ismerték, de kissé fakó egyéniségnek. Amit nyilván nem is írtak rovására : annyi éleshangú dudás fújta ott a maga nótáját, hogy mennyei rendelésnek érezhették az olyan gazdát, aki összehangolni akarja a többit, nem túlsivítani.

Aztán — nem mondom, hogy túlsivította őket, mert a hangja legföljebb ropogósra hevült harci lendületében, nem élesre. De a dudás ő lett a csárdában. Felhangzottak ellene a panaszok, hogy „erőszakos". Miben volt erőszakos ? Minden vitát végighallgatott, minden bírálatot tűrt, minden szavazást érvényesnek fogadott el, legföljebb magának tartotta fenn a jogot, hogy „harcolni, harcolni és harcolni" fog az olyan határozat megváltoztatásáért, amellyel nem ért egyet. „Erőszakossága" tehát abban állt, hogy mégsem volt fakó egyéniség. Még tévedni is lendülettel tudott. S akármiben tévedett is : aligha tévedett éppen abban, ami miatt az erőszakosság vádját nekiszegezték. Mint emlékezetes ugyanis, Anglia semlegesítésének, egyoldalú és föltétlen nukleáris leszerelésének követelése volt az, amit egy ízben még a többségi párthatározattal szembefordulva is váltig ellenzett. Sokan voltak akkor még a szabadelvű és megfontolt szocialisták között is olyanok, akik azon tűnődtek, nem túlságos konokan védelmezi-e Gaitskell a maga álláspontját ? Szabad-e ilyen kihívó hangszereléssel támadni a békemenetelők és más közéleti szűzek ellen, akik végre is csak jót akarnak, kétségtelen összhangban a Munkáspárt pacifista hagyományaival ? Szabad-e megengedni, hogy a Munkáspárt — okkal, oktalanul, — egy „hidegháborús" tömb támaszául könyveltessék el ? Nem fogja-e ez útját állni az esetleges megegyezésnek „Nyugat és Kelet közt" ?

A békemenetelőknek túlságosan antikommunista volt Gaitskell. Hruscsovnak nem volt az. A szovjet kormányfő tudta, hogy Gaitskell az az ember, akivel lehet és érdemes megállapodni, ha valakivel egyáltalán lehet és érdemes : mert ha egy megállapodást méltányosnak és észszerűnek tart, akkor a védelmére ugyanúgy „harcolni, harcolni és harcolni" fog a háborús uszítás ellen, mint ahogy a derékbeadás szenteltvizes óhajait elutasította. Gaitskell moszkvai látogatása, valószínű kormányelnöksége bevezetőjeként, az enyhülés nagy távlatait nyitotta volna meg. A betegség elütötte őt ettől, ötvenhatéves korában. Sokat vesztett vele nemzete is, elvbaráti közössége is, sokat talán az egész világ.

És sokat vesztett vele a magyarság. Gaitskell őszintén érdeklődött a kelet-európai népek sorsa iránt. A *Disengagement,* a közép- és kelet-európai „erőkivonás" elgondolása, mellyel Angliában ő és meghitt munkatársa, Denis Healey kísérletezett legkomolyabban — párhuzamosan az amerikai George Kennannal s némileg, a Vasfüggöny túlsó oldalán, a lengyel Rapackival — nem csupán az egyetemes biztonságot lett volna hivatva megszilárdítani s a fegyverkezési költségek nagy hányadát a létszínvonal emelésére fordíttatni, hanem előmozdítani a nemzeti és polgári szabadság ügyét is Magyarország és szomszédai területén. Ezek a tervek leginkább 1958-ban röpdöstek a levegőben ; az események hamarosan meghaladták őket ; s kigondolóikban több volt a gyakorlati érzék, hogysem tovább hajtogassák igazukat, amikor az új fordulatok lesodorták őket a világpolitika napirendjéről. De a tervek lényegéről, a meddő zsörtösségbe merevült légkör feloldásáról s a demokratikus szocializmus kelet-európai kibontakozásának előmozdításáról Gaitskell sohasem tett le — éppen mert nagy munkásvezér volt, ahogy résztvéttáviratában Hruscsov is megállapította, s mert ugyanilyen igaz, amit alsóházi nagy ellenlábasa, Macmillan miniszterelnök mondott róla búcsúztatójában, hogy „melegszívű ember volt, nemcsak kiváló intellektus".

Szívbeli érdeklődéséről a magyarok sorsa iránt több ízben volt alkalmam meggyőződni. Elmondhatnám, hogy milyen forró együttérzéssel figyelte a magyarságot ötvenhatban, hogy milyen dermedten és irtózattal értesült Nagy Imre és társai kivégzéséről, — de ez közéleti krónika s annak sem meglepő fejezete : ki nem lelkesedik szabadságharcosokért s ki nem háborog vértanúságukon, amikor éppen divatban vannak ? Gaitskell akkor sem felejtkezett meg róluk, amikor a divatjuk elmúlt. S nem bunkónak szedegette elő emléküket, hatalmi vetélytársak és ideológiai ellenlábasok elnémítására, hanem azzal a szándékkal, hogy igazságot szolgáltasson a halottaknak és szabadabb lélegzethez segítse azokat, akikért meghaltak. Valahányszor a magyar politikai rabok ügyében vagy bármi egyébben hozzá fordultam, mindig szíves volt, mindig segíteni kész, mindig lehetőleg kihívástól és fitogtatástól mentesen, *suaviter in modo, fortiter in re* — a maga jellegzetes módján, mely mindig addig tetszett fakónak, amíg a gyakorlati szükség vagy lehetőség rá nem parancsolta a szenvedélyes kiállást. Utolsó üzenetét a kórházból kaptam, a betegágyból, ahonnan, úgy vélte, a szovjet birodalom székhelyére vezet majd legközelebbi nagy útja, hogy másokat iparkodjék a halálveszélytől megóvni. Akkor is tanúságot tett arról, hogy gondol a magyar ügyre. „De meg fogja érteni, — tette hozzá — ha nem teszek ígéretet arra, hogy milyen kérdések megbeszélésének tudom sorát keríteni". Én ezt a fenntartást még becsesebbnek éreztem, mint a bíztatást. Rávallott az emberre, aki meggondolja, mit ígér. Gaitskell különb volt ígéretek beváltásában, mint ígéretekben. Csak a sors ígért vele valami nagyon nagyot, amit az orvostudomány mai állása mellett képtelen volt beváltani.

IGNOTUS PÁL

A pártfegyelem nem írónak való

VASCO PRATOLINI, A „SZEGÉNY SZERELMESEK KRÓNIKÁJÁ"- NAK ÍRÓJA NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

TALÁLKOZTAM ÍRÓKKAL, akik úgy mozogtak, beszéltek, udvaroltak vagy ettek, mint egy-egy regényhősük. Másokkal, akik olyan élvezetesen meséltek, hogy nehéz volt eldönteni : beszédjük vagy írásuk színesebb-e. S megint másokkal, akiknek egész egyéniségük olyan volt, mintha semmi közük sem lenne könyveikhez.

Vasco Pratolini az utóbbiak közé tartozik. Sem külseje, sem modora nem emlékeztet regényeinek világára.

A firenzei proletariátus életének ragyogó krónikása Róma egyik legelegánsabb negyedében, a Nomentanán lakik. Lakásának ajtaját szobalány nyitja ki. Modern képekkel díszített, hosszú folyosón keresztül vezet egy kis szalon felé. A szoba bútorzata felemás. Biedermeier garnitúra ; velencei ottocentót utánzó sarokbútor, rajta két kínai oroszlán ; modern asztal virággal. Az ablak tárva-nyitva, olyan melegen süt a téli nap.

Pratolini középtermetű, köpcös férfi ; az ötvenedik évéhez közeledik, sápadt, kerekded arcát fekete haj koszorúzza, szemüvege mögül élénken, kutatóan villog szeme.

Modora kedves és szívélyes, mégis van benne valami hidegség. Önkéntelenül arra a jelzőre gondolok, amellyel a rómaiak szeretik illetni a firenzeieket. „Falsi cortesi" mondják. „Al-udvariasak". A jelző Pratolinival igazságtalan. Talán csak kimért, távolságtartó. Az a fajta ember, aki nem szokott olyat mondani, amit később megbánna.

— *Ne haragudjék, ha ilyenkor reggel még lassan működik az agyam* — kezdi mosolyogva. — *Tudom, tudom,* 12 *óra van, de számomra ez a kora reggel. Éjjel szoktam dolgozni. Éjfél körül ülök le az íróasztalhoz és 5-ig, 6-ig írok. Így aztán délelőtt alszom, délután olvasok, kiállításokra megyek, barátokkal találkozom. Este gyakran járok színházba, de írni csak éjjel tudok. Tisztelem azokat az írókat, akik spártai fegyelemmel osztják be napjukat és rendszeresen dolgoznak. Nekik van igazuk. De mit csináljak, nekem már ilyen a természetem.*

— *Különben nagyon lassan dolgozom* — folytatja. — *Nem tartozom azok közé, akik napok alatt papírra vetik regényük vázlatát és aztán szépen kidolgozzák. A vázlat csak a fejemben van meg. Mindjárt végső formájukban igyekszem megírni regényeimet ; amikor aztán befejeztem, néha egy évre is elteszem. S ha nem tetszik, amikor előveszem, újra írom... Inkább csak egyes részleteket. Ritkán fordult elő, hogy egy egész könyvet átírtam volna.*

A GYERMEKKORÁRÓL, a fiatalságáról kérdezem, arról a Firenzéről, amely szinte minden regényének a színtere, arról a világról, amely az írót formálta. Nem szívesen beszél róla ; csak futólag említi meg, hogy az apja kávémérésben dogozott, s ő maga szállodaportás, nyomdász, ügynök és tanító volt, mielőtt újságíró és író lett. Hozzáteszi, hogy szenvedélyes sporttudósító volt.

— *Hiába néz rám ilyen csodálkozva, így van,* — mondja nevetve. — *Érdekel a sport. Szeretem. Boldogan követtem az országos bicikliversenyeket, szívesen járok futball mérkőzésekre, kedvelem az atlétikát, de legjobban a boxot. A box a világ legszebb látványossága.*

Meghökkenve figyelem a nagy írót, akinek könyveiben éppen leheletfinom lélekrajzai kaptak meg. A sport helyett inkább az irodalomról, saját munkásságáról kezdek beszélgetni vele.

— *Elég későn jelent meg első könyvem. Huszonnyolc esztendős voltam. De azóta szinte minden évben kiadták egy-egy munkámat. Azok közé az írók közé tartozom, akik nem panaszkodhatnak. A közönség és a kritikusok azonnal felfigyeltek a könyveimre és az anyagi siker sem maradt el.*

— Melyik könyvének volt a legnagyobb sikere ?

— *A „Cronache di poveri amanti"-nak,* — *a Szegény szerelmesek krónikájának* — *amely* 1947-*ben jelent meg. Azóta Olaszországban*

100.000 *példány fogyott el és magam sem tudom, hány nyelvre fordították le. Kiadták többek között az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban, Franciaországban, és Svédországban, Magyarországon és Bulgáriában.*

OLASZORSZÁGBAN rendkívül drágák a könyvek, és az emberek meglehetősen keveset olvasnak. Erről a problémáról kérdezem Pratolinit.

— *Amikor én írni kezdtem, szinte az író fizetett a kiadónak. Kétezres példányszám már sikert jelentett. Az utóbbi években azonban óriási fellendülés mutatkozik. Az én könyveim első kiadását* 20.000 *példányban nyomják. Ez a jelenség mindössze két-három éves, lehetetlen tehát egyelőre eldönteni, hogy az emberek azért vesznek-e most több könyvet, mert ez a divat, vagy el is olvassák-e őket. Majd néhány év múlva fog kiderülni... Megtudjuk majd, hogy valóban hozzászoktak-e az olvasáshoz az olaszok, mint például a franciák. Persze, a kiadóknak is segíteniök kellene az olvasót. Jó volna, ha végre realizálnák, hogy a könyveknek nem kell úgy festeniök, mint a szépen csomagolt bonbonos dobozoknak. Kevésbé szép, de olcsóbb kiadásokat könnyebben vásárolnának a tömegek, s megszünnék az a helyzet, hogy egy-egy példányt legalább* 10 *ember olvas el.*

— Melyik könyvét szereti legjobban ?

— *Mindig azt, amelyiket írom. Most kettőn dolgozom. Az egyik még ebben az esztendőben meg fog jelenni. A címe : „La costanza della raggione". Szerelmi történet, két fiatal munkásról. A másik könyvön előreláthatólag három-négy évig fogok még dolgozni. Harmadik része a trilógiámnak, amelyet életművemnek tekintek, s amelyet „Una storia italiana"-nak neveztem. Első két kötete a „Metello" volt, ami* 1955-*ben jelent meg ; a második „Lo scialo", ezt* 1960-*ban adták ki. A harmadik kötetben* — *kronologikusan és a szellemi örökség szempontjából* — *Metello unokáiról van szó.*

— Kit tart a legtehetségesebbeknek a modern olasz írók közül ?

— *Sokan vannak, de én most a XIII. századbeli szerzőket olvasom és klasszikusokat, Boccacciót és Macchiavellit. Csak velük foglalkozom.*

— Mégis, csak ismeri kollégái írásait ?

— *Igen, hogyne, de most a XIII. század krónikásairól készülök tanulmányt írni, mást hát nem is olvasok.*

(Reménytelen dologról lévén szó, feladom a küzdelmet. Önkénytelenül eszembe jut, hogy amikor évekkel ezelőtt Magyarországon Bernáth Aurélt kérdeztem a kortárs festőkről, Leonardo da Vinciről kezdett beszélni, s mikor a napokban Szőts Istvánnal filmrendezőkről akartam beszélni, római emlékművekre terelte a szót.)

PRATOLINI 1939 óta él Rómában, regényei mégis mind Firenzében játszódnak és nyelvezete erősen toszkán. Ennek okát firtatom.

— *Ha megfigyelte, ez általános olasz jelenség. Irodalmilag sohasem fog megszületni az olasz egység. A sziciliai író mindig a maga szigetéről fog beszélni és olyan kifejezéseket is fog használni, amelyek* — *ha túlzás volna is őket tájszólásnak nevezni* — *csak Sziciliában használatosak. S ez áll a venetói, lombardiai, a toszkán íróra is. És ez így jó. Az olasz irodalom ereje éppen provinciákraosztottságában van. Ez teszi élővé. Az írók a részleteket kutatják és tárják fel, s ezáltal adnak teljes képet az egész országról és őrzik meg azt, ami a nyelvben szép és értékes.*

Pratolini regényeiben a rokonszenves figurák általában kommunisták vagy szocialisták, akik gyűlölik a fasizmust, az önkényuralmat, a szólás- és a gondolatszabadság korlátozását. Logikusan merül fel tehát a kérdés, mit gondol az író a cenzúráról.

— *A lehető legrosszabb a véleményem róla.*

— És a szovjet cenzúráról ?

— *Pontosan ugyanolyan rossz.*

— Baloldalinak vallja magát...

— *Igen, marxista vagyok.*

— Tagja a kommunista pártnak ?

— *Nem.*

— Soha nem is volt ?

— *De igen, az illegalitás idején.*

— És azután ?

— *Ugyan kérem, ki bírja azt a hülye fegyelmet. Nem írónak való az, nem intellektuelnek.*

— Hogyan magyarázza azt, hogy marxista és mégsem fogadja el a magát ugyancsak marxistának valló kommunizmus egyik alapvető szabályát, a pártfegyelmet ?

— *Más az elmélet és más a gyakorlat. Az életben a lényeg, hogy az ember hű maradjon saját gondolkodási módjához. A filozófiám marxista. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy ne lássam és ne ítéljem el a különböző kommunista pártok hibáit, tévedéseit és butaságát.*

— Mi a véleménye a magyar forradalomról ?

— *Megbocsájthatatlan hiba történt.*

— Kinek a részéről ?

— *A Szovjetunió részeről...*

— *ÁLLAPODJUNK MEG abban,* — folytatja azután, — *hogy nem vagyok sem szovjetellenes, sem amerikaellenes. Jövő hónapban különben az Egyesült Államokba utazom. Különböző egyetemeken fogok a regényírás problémáiról előadásokat tartani. Rendkívül örülök ennek az útnak, mert még sohasem jártam Európán kívül. Különben a Szovjetunióban sem voltam még. Az amerikai útammal kapcsolatban azonban szeretnék megemlíteni valamit. Mint mondottam, ottani egyetemek meghívására utazom az Egyesült Államokba. Egész sor könyvem jelent meg Amerikában. Szóval tudják, ki vagyok. Mégis, a konzulátuson órákig faggattak lehetetlen kérdésekkel. Ezt a bürokráciát gyűlölöm, mint ahogy gyűlölöm mind azokat, akik bármilyen ideológiai kifogással sötétségben, tudatlanságban akarják tartani az embereket... Nem vagyok vérszomjas forradalmár. De hiszek a szociális igazságban és a fejlődésben. Különben nem szeretem azokat, akik elvből és nem kötelességből kelnek fel korán reggel. De ez más lapra tartozik...*

Amikor elmegyek, a felvonóig kísér. Kézfogásunk őszintén baráti. Két olyan emberé, akik — ha sok mindenben nincsenek is egy véleményen — tudnak vitatkozni anélkül, hogy veszekednének, s akik tudják egymásról, hogy egyik sem akarja véleményét ráerőszakolni a másikra. Jó érzés tudni Vasco Pratoliniről, aki odahaza is a legnépszerűbb regényírók egyike, s akit a magyar kommunisták szeretnek a saját emberükként számontartani, hogy nem az ő hívük, s a pártfegyelemtől a cenzúráig, az írói szabadságtól az 1956-os szovjet agresszióig hasonló módon gondolkodik, mint a magyar írók és a magyar nép nagy többsége.

VADNAI ZSUZSA

PARANCS JÁNOS VERSEI

Előszó

Megnyugodnál-e ha a csontomig látnál,
ha jobban ismernél a szédítő pusztaságnál ?
ha elmondanám mire nincs is szavam ?
Kerülgetjük egymást mint a félő vadak
rettegve és ujjongva. Kint zúg a szél.
Mit mondhatnék ami több mint a csönd ?
A test reménye a vágy köszönt.

Mint feszülő páncél úgy köt a bánat,
az önzés, a szégyen összegabalyodva.
A fuldokló lélek a gyászra hajolva
néma és reménytelen.

Nagy húsos levelekkel jött ez a nyár.
Csalétek ? Menedék ? oly tétován nyílik a szív.
Annyi megfutás, vereség, hűtlen játék emléke rémít ;
nem élhetek csak mint a sebzett állat, könyörtelen.
Félvén is a puszta romok közt ; magamnak énekelem,
a szép szó nem elég, a léted kell nekem :
ideges bőröd, a karod, a lábad,
halált-tapintó kezemmel hogy rádtaláljak,
ha jő az est s magamra hagy a meglódult világ.
Köröttem csak a holtak, szétnyíló koponyák.
Ha egyetlen gondolatod hűtlen, már céltalan a vágy.
S akkor nem kell tőled a szó sem ;
nyálazó csápjaival úgyis leköt a magány.

Szobában

Szobámban ülök, börtönömben. Nézem a falat.
A csörömpölő rezgést figyelem, a szívverését.
Higgadt vagyok és éber mint a ragadozó vadak.
Nemhogy aludnék, hagynám a reménykedést ;
mondanék igent, vagy mondanék nemet.
Ha bátrabb lennék, ha lépnék egyre tovább,
mit nyernék, ha ölni mernék ?

Apály és dagály : az értelem mint inga leng.
Átzúg a rettegés a testemen. Az évek
hordalék kincse feslő, színes kacat :
végig hadartam a halálomat,
s most a szív ernyedt, cselekedni gyáva.
Menekítő közöny hív ; a beleket a félelem rázza.

Meddig reménykedem még, s mit remél a lélek ?
Ha izzó tűzben elenyészem, beismerem majd a vereségem ?

Az idők mélyén sarjad a törvény :
dárdáit a nap az oldalamba vágja,
s lebukom mint lőtt madár, a nem-lét kosarába.
Menekvő lelkem nem kell senkinek ;
nincs mi összefogná szétnyílt testemet,
s nem marad csak bódult csönd utánam.

Ülök a szobámban ; nézem a falat.
Várom míg végigég a cigaretta ;
aztán fekszem majd hanyatt.
Egyedül ; most már mindig csak magam ;
úgy mint letört ág, vagy mint halott madár.
Nincs bennem harag, megbánás, csak fáradt vagyok ;
s tudom mi miért, és tudom kire mi vár.
Mért lennék gyáva ? Érted is viselem a gyászt.

Összegyűlt bennem a múlt szemete, lucska ;
nem tudok nem emlékezni : a gyalázat visszafáj.
Huszonöt éve élek, azóta szédít a halál.

Nem láttam csak a pusztulást,
nem láttam soha mást.
Mivégre születtem ?
Mit ért a lázadás ?
Az emberek közt tehetetlen voltam ;
egyetlen hangot nem tudtam adni másnak.
Nem értettem meg senkit és semmit ;
mi haszna hát a zokogásnak ?

Íme az újabb vereség, ami egy bolondnak kijár :
szánakozó vigasz, gúnyos mosoly, jótanács.
A szégyen mardos : miért is szerettelek ?
Látom még mint moccan az éj, oszlik a képtelen látomás.

Ülök a szobámban ; nézem a falat.
A mohó idő csattog, húst tépnek a fogak.
Nincsen remény : csalok, vagy elpusztítanak.
A fájdalomtól lüktet a szem :
hűségem is hasztalan.

S mégis élni szeretnék ;
lucsokban, vérben is, ha más már nem maradt.
Torkomból még bugyborékolva föl-föltör a dal
és várok és nem adhatom meg magam ;
bár csöndes az éjszaka és néma a kinti világ.

Ádám Dublinben

FÉLREVEZETŐ egyes irodalomtörténészeknek az az állítása, hogy az átlagműveltségű olvasó nehézség nélkül megérti Joyce két regényét : az „Ulysses"-t és a „Finnegans Wake"-et. Amikor az „Ulysses" olvasása közben odaértem, ahol Stephen azt mondja : *„Szokratész Xantippétől a dialektikát tanulta el, anyjától a gondolatok világrahozását, de hogy mit tanult Szokratészke lelkecskéje másik feleségétől, Myrto-tól (absit nomen !), azt sem férfi, sem aszszony nem fogja megtudni soha"*, — meg kellett állnom. Mi ez ? Szokratész bigamista volt, vagy fiatal korában már egyszer nős lett volna ? Ki az a Myrto ? Sosem hallottam róla, pedig tizenöt éve tanítok filozófiát és a görög gondolkodókat szinte naponta forgatom. Íróí halandzsa lenne az egész Myrto-ügy ? Megnéztem egy alapos nemet kiadásban a Platónnál előforduló tulajdonnevek jegyzékét. Tényleg benne volt Myrto is. Egyetlenegyszer fordul elő a név, az egyik ál-platóni dialógusban : a „Jégmadár"-ban, ahol Szokratész megemlíti, hogy Xantippének, Myrtonak és a gyermekeinek sokszor elmesélte volt a jégmadárrá való metamorfózis mondáját.

Joyce „Ulysses"-e tele van ilyen intumitásokkal, amiket az író nemcsak a klasszikusokból halászott ki, hanem a napisajtóból és közvetlenül az életből. Barátai mondják, hogy beszélgetés közben elővette noteszét és az ellesett érdekességeket azonnal „lekapta" partnere szájáról. Azonban nemcsak az individuum privát mélységeibe — ahogy ő mondta : „mikroszakadékaiba" — való leereszkedése miatt nehéz Joyce-ot megérteni, hanem azért is, mert felemelkedik az emberi kultura egyetemes kérdéseihez is és követi a tudományokat végtelenbevesző útjaikon. Freud, Jung, Bergson, Einstein, Whitehead eredményeinek ismeretét ugyanúgy feltételezi az olvasóról, mint Szokratész első feleségét.

E kétirányú végtelenrenyitáson kívül a „Finnegans Wake"-ben még fokozódik a nehézség azáltal, hogy az író a tudatalatti világot akarja megörökíteni, az álmot, és ehhez megfelelően sokértelműre torzított nyelvezetet teremt. Ha valaki az „Ulysses"-t csak íróí zsenialitással kifejezett szkizofréniának látja, még inkább annak kell látnia a „Finnegans Wake"-et, ahol soronkint három-négy szószörnynyel találja magát szembe.

NEM CÉLOM Joyce regényírói technikáját elemezni, csupán anynyit jegyzek meg, hogy a 20. századi angolszász irodalomban tőle tanult szinte mindenki, aki eredetit alkotott. Hogy ő mit tanult másoktól, az is lassan tisztázódik. Minél keletebbre megyünk, annál lassabban. Az olaszok például csak most pedzik, hogy a „Finnegans Wake" történelemszemlélete és végtelenségérzése tudatosan kapcsolódik Vicóhoz és Giordano Brunóhoz. Itáliától keletebbre nem pedzenek még semmit. Például Magyarországon egyáltalán nem foglalkoznak a „Finnegans Wake"-kel érdemlegesen, csupán azt hajtogatják, hogy Joyce utolsó műve tipikus kapitalista bomlástermék.

Ha eltekintünk ettől az ingyenes szerveskémiai megállapítástól és megkíséreljük elolvasni a könyvet, gondosan ügyelve, hogy a részletek mögül ne tévesszük szem elől az egészet, lassan, ahogy előrehaladunk az olvasásban, egyre határozottabb formát ölt bennünk az az érzés, hogy mennyire egyező a „Finnegans Wake" alapötlete „Az ember tragédiájá"-éval és hogy ez a tény nem lehet véletlen. Mindkettő a bibliai első ember álmát örökíti meg és az álom az egész emberiség küzdelmeinek eszmetörténete. Joyce főhőse H.C. Earwicker, rosszhírű dublini kültelki kocsma tulajdonosa ugyan, de a regény állandoan arra utal, kezdve az első mondattól, hogy Earwicker tulajdonképpen Adammal azonos, mint ahogy felesége, Plurabelle, Évával. Bunbeesésének (erotikus élmény) színtere, a Phoenix-park, nem más, mint a paradicsomkert, és az álom egész cselekménye az ősbün következménye. Adám-Earwicker az örök ember, (kezdobetüi azt jelentik : *„here comes everybody"*, azaz „itt jön mindenki"), aki végigmegy a fejlodés minden fokan. Meghal és mindig ujjaszületik, mint Finnegan, az amerikai ír ballada hőse, közben azonban különféle alakban és különböző helyeken újra meg újra testet ölt. Az álom legmélyebb periódusában, amikor maximalissa gyorsul a mássáválás, Joyce találos definíciók formajaban sorolja fel, (a megoldást is odaírja), ki minden Earwicker : Adám, Homérosz, Szokratész, Platón, Miltiades, Cato, Julius Caesar, Nero, stb.

Az összehasonlító irodalomtörténészek kiemelik, hogy mennyire más ez a helyhez és időhöz nemkötött hős, mint a térdimenziókhoz kötött Bloom, az „Ulysses" hőse. Earwicker egyszerre konkrét és absztrakt, következésképpen állandóan kisiklik a tradíciós logikai és irodalmi kategóriák alól. Valami egészen új irodalmi jelenség ő, akire legjobban Joyce elnevezése, a *„tesseract"* illik. E szó azt fejezi ki, hogy a hős, bár több mindenből van összeszőve, mégis olyan szövet, ami él, reagál és cselekszik. Magyarul talán „élőszövet"-nek lehetne fordítani, vagy — ha nagyon rafináltak akarunk lenni — „szőtett"-nek.

A HŐS, aki „élő szövet", nekünk, magyaroknak, nem új irodalmi jelenség, hiszen ilyen Madách Adámja. Éppen ezt az egyszerre konkrét és absztrakt jellegét kárhoztatta annak idején Lukács félresikerült Madách-tanulmánya. Nem vitás, hogy Joyce Ádámja sok tekintetben másképp van megszőve, mint Madáché. Earwicker az egymással ellentétes jellemű gyermekeinek, a Káin és Ábeltípusú két ikerfiának is szintézise és a hozzájuk, a leányához és feleségéhez való viszony elemzésében Joyce ízig-vérig freudista. Madách műve freudi kategóriákkal aligha értelmezhető, a Tragédia kulcsát lélektanilag inkább a Jung-féle archetipus-szimbolika adja meg. Ez utóbbival vizsgálva, „Az ember tragédiája" felfogható olyan grandiózus álomnak, melyben az élet értelmének lehetséges ősmintái jönnek elő. Ezek az ősminták szervesen bontakoznak ki Adámból, mint egy hatalmas fából, melynek képe, Jung szerint, szintén archetipus : a tudalatti törekvések tudatosulásának ősképe. Joyce-nál is nagy szerepe van az ősmintákat faként kibontakoztató első embernek, akit *„Yggdrasselmann"*-nek nevez, de ezt is lehetőleg szexuális értelemben mutatja be.

Ha a mondottakat tekintetbe vesszük, sürgetőleg ránktör a kérdés : ismerte-e Joyce Madáchot ? Mivel nincs módomban Joyce íróí hagyatékát átvizsgálni, erre a kérdésre csak sejtésemet fejezhetem ki : benyomásom szerint ismerte. E tekintetben mindenekelőtt figyelemreméltó az a tény, hogy az írónak kétségtelenül voltak magyar kapcsolatai. Ez kitűnik nemcsak a „Finnegan" témájának megválasztásából, hanem a regényben szereplő számos elszórt magyar szóból, kifejezésből, szóviccből és nyelvészeti észrevételből is. Joyce nemcsak egyes magyar szavakat „kapott le", hanem tudomása volt a magyar nyelv agglutináló karakteréről, amit irigyelt, mert ez lehetővé teszi a megszakítatlan szómódosítást. Nem hiszem azonban, hogy nyelvi ismeretei oly mértékűek voltak, hogy „Az ember tragédiájá"-t magyarul olvashatta. Ha feltevésem nem csal, Madáchcsal fordításban, mégpedig olasz fordításban ismerkedett meg azalatt a tíz év alatt, míg Pólában és Triesztben tanított. Ebben a termékeny periódusában, mely az első világháború kitöréséig tartott, írta a „Dubliniak" című novelláskötetét, „A művész fiatalkori arcképé"-t, a „Kamarazené"-t és ekkor fogott bele az „Ulysses"-be. Az utóbbi alapötletéhez (egyébként ennek a hőse is magyar eredetű), nagyban hozzájárult az a nemzetközi légkör, amit akkor a különböző kultúrák és népek találkozóhelye, a Monarchiához tartozó Trieszt jelentett. A közeli Fiumében adták ki 1908-ban Antonio Fonda verses olasz fordításában és Zichy Mihály illusztrációival Madách remekművét. A reprezentatív, szép kiadás feltehetően megragadta Joyce éreklődését, aki rendszeresen olvasta és feldolgozta a világirodalom régebbi és újabb klasszikusait. Talán a drámai költemény e fordítására céloz a „Finnegans Wake"-ben amikor a MacGuiney-féle : Dreans of Ergen Adams-t emlegeti, ami a Joyce-i sokértelműség következtében így fordítható : Ádám hibáinak (illetőleg energiáinak) álmai (illetőleg szennylevezető csatornái, illetőleg drámái).

AZ A GYANÚM, hogy a dublini író valami belső kapcsolatot látott a magyar nyelv morfológiai karaktere és „Az ember tragédiája" közt. Szerinte ugyanis Ádám nemcsak akármilyen *„tesseract"*, hanem finnugor mítoszokból kinőtt és napjainkig továbbszőtt olyan istenségféle, aki úgy változtatja a formáját a történelem folyamán, mint a finnugor tulajdonnevek, (Joyce kétértelmű kifejezésével : Fonnumagula propper numen), ha hozzájuk ragasztjuk a huszonegynéhányféle esetvégződést. Tehát Joyce hallgatólagosan egyrészt a sokéletű Finnegan alakjába és nevébe a madáchi Ádámot mint finnugor mitológiai alakot vetítette bele, másrészt az elbukó, meghaló és újjáéledő Finnegan balladájába „Az ember tragédiájá"-t, mint finnugor mítoszt. Ezt szóban is kifejezi, amikor egy hosszú latin körmondatban definiálja a történelem értelmét és hozzáteszi, hogy az egyetlen helyes mód, hogy egy ilyen folyamatot lepergessünk, illetőleg alaposan kikáromkodjuk magunkat, a finn és a magyar.

A Tragédia olvasásakor Joyce nyilván ugyanazt érezte, amit Karinthy, hogy t.i. a mű alapgondolata, miszerint az ősapa végigálmodja ivadékainek történetét, egy elképzelt nagy keleti mitologémának lehet az alapja. Joyce ezt a mitologémát a finnugor mítoszokkal azonosította és így mélyebb, kollektív tudatalatti kapcsolatot tételezett fel a Tragédia és a vogul-osztják mítoszvilág közt. Nem lehetetlen, hogy ez a kapcsolat fennáll és ez a magyarázata annak, miért nem került Madách a technika századában annak bűvkörébe és miért emelte fel intő szavát a technicizmus mint életcél ellen (C.G. Jung megfigyelése). E kérdés eldöntésére nem érzem magam hivatottnak.

Természetesen a Madách és Joyce által teremtett új hőstípus hasonlósága lehet nemcsak irodalmi hatás, hanem közös sorsuk műve is, hiszen a belső emigráns Madách (ki nem lelé honját a hazában) és a külső emigráns Joyce (kinek hazája a nagyvilág), helyzeténél fogva maga az élő szövet. Azonban az is tény, hogy éppen a helyzeti azonosság készteti legtöbbször a saját életútjukat elemző emigráns írókat arra, hogy érdeklődéssel forduljanak az olyan klasszikus művekhez, melyek hősei *„tesseract"*-ek. Talán ez adta az állandóan külföldön élő Joyce kezébe Madáchot.

HA AZ ÍRÓ hagyatékából pozitíven is bizonyítható lesz, hogy ismerte a Tragédiát, érdekes jelenség tárul elénk. Kiderül majd, hogy a nagy magyar drámaíró megihlette a 20. század két, látszólag legellentétesebb tendenciájú íróját : Gorkijt és Joyce-ot. Gorkijra való hatását Waldapfel József tisztázta. Kiderítette, hogy amint Gorkij megismerte Madách drámai költeményét, lelkes hívévé vált. Nemcsak, hogy gondoskodott a Tragédia újabb fordításáról és megjelentette abban a klasszikus drámasorozatban, aminek ő volt a társkiadója, hanem Ádám alakját vette mintának „Ember" című monumentális költeményéhez. Ebben a költeményében — melynek megírása óta forradalmárnak tekinti magát — kiemeli, hogy oktalanság a földi paradicsom várása, mert az ember élete örökös küzdelem és ez a küzdelem tulajdonképpen tragikus. Mármost, ha Madáchnak nem csupán Gorkijra, hanem Joyce-ra való hatását is sikerül konkréten bizonyítani, igazolódik, hogy „Az ember tragédiájá"-nak Ádámja nemcsak a legforradalmibb szocialista író Emberének, hanem a legforradalmibb szolipszista író Emberének alakjába is beleszövődött.

Dr. FÁJ ATTILA
a génuai egyetem
Filozófiai Intézetének
előadója

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A moszkvai vitákról

Nagy élvezettel olvasom az Irodalmi Újság cikkeit, melyekben oly pontosan és hűségesen számol be a szovjet írók és művészek, valamint Hruscsov és a párt (számunkra oly ismerősnek tűnő) összecsapásairól. A január 15.-i szám hírt adott arról az értekezletről is, mely Hruscsov és az írók részvételével zajlott le nemrégiben a Kremlben, de — a magyar olvasókat talán érdekelni fogja — nem idézte a felszólalásokat és a válaszokat, melyekről az amerikai sajtó komoly részletességgel beszámol. Talán nem felesleges, ha néhány szóban erre visszatérek. A gyülésen elsőként Ilja Ehrenburg szólalt fel, (s ahogy az Irodalmi Újság is írja), a kitűnő festő, Robert Falk védelmére kelt, *Női Akt* című, 1922-es festményével kapcsolatban. Ehrenburg, egyebek közt, ezt mondotta : *„On meg én, Nyikita Szergejevics, lassan megöregszünk s talán már nincs is sok időnk hátra. De Falk festménye élni fog mindaddig, amíg szépséget szerető emberek élni fognak a földön."* Ezután a kitűnő absztrakt szobrász, Ernst Nyejzvesztnyij emelkedett szólásra, akit Hruscsov többször, élesen támadott az elmúlt hetek folyamán : *„On, Hruscsov elvtárs, talán nem szereti az én munkáimat, de olyan kiváló szovjet tudósok, mint Kapica és Landau meleg elismeréssel fogadják őket."* Hruscsov nem késett a gúnyos válasszal : *„Nyugodjék meg, nem e z é r t csodáljuk mi Kapicát és Landaut."*

Nyejzvesztnyij elhallgatott, megdöbbenten, de Jevtusenkó hamar a védelmére kelt. *„Tizennégy golyóval a testében jött vissza a háborúból,"* — mondta a szobrászra mutatva, — *„s csak azt remélem, hogy még nagyon sokáig fog élni és sok nagyszerű művet fog alkotni."* Hruscsov rávágta : *„Ahogy mondják, a púpot csak a sír egyenesíti ki."* De Jevtusenkó nem hagyta magát : *„Remélem, Hruscsov elvtárs, régen elmúltak azok az idők, amikor a sírt, mint az emberek megjavításának eszközét használták."* A résztvevők meglepetten elhallgattak, aztán tapsba törtek ki, melyhez — kissé kedvetlenül ugyan, — de még Hruscsov is csatlakozott.

Sajnos, — tegyük hozzá, — : Jevtusenkó példás bátorsága nem tartott túlzottan sokáig. Két héttel a kremli gyülés után a költőt magához rendelte (ahogy ez már szokás) Leonyid Iljicsov, az *agitprop.* főnök (más fiatal intellektuelekkel egyetemben), hogy „magatartásukról" beszéljen velük. Iljicsov főként Jevtusenkó *Babij Jar* című, immár világhíressé vált költeményét támadta, mondván, hogy egy nem létező „antiszemitizmust" támad. A verset, tette hozzá Iljicsov, azt át kell írni, méghozzá olymódon, hogy az *erős támadást tartalmazzon Nyu*-után, beleegyezett, hogy „kijavítvolt ez, utasítás vagy tanács ? Nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy Jevtusenkó, egy álmatlan éjszaka után, beleegyezett, hogy „kijavítja" a Babij Jart. Ha az ötvenhat előtti magyar író-mozgalomra gondol az ember, akkor csak azt állapíthatja meg : milyen kár."

Brandtner Károly,
Wellesley Hills, Mass. USA.

Hitler tervei

1962 december 15.én nb. lapjukban megjelent Veesenmayer interjúban csak érintettem a hitleri birodalomnak Magyarországgal kapcsolatos háború utáni terveit. Veesenmayer — mint emlékezetes — egy kelet-európai államszövetség létrehozásáról beszélt, amely elöször gazdaságilag, később politikailag is a „80-90 milliós Nagynémet Birodalomhoz tartozott volna". A volt pannóniai helytartó nem kívánt részletekbe bocsájtkozni, jóllehet nem tárgyi tudatlansága miatt burkolódzott hallgatásba.

Hogyan festett volna egy Hitler által életrehívott „Kelet-Európai Államszövetség" a gyakorlatban? Erről a minap A. Dallin, amerikai professzor „German Rule in Russia 1941-45" c. művében bukkantam jellemző s egyben elgondolkoztató adatra. Köztudomású, hogy a náci Németország a Szovjetunió szlávlakta területeit hadjáratának első pillanatától kezdve gyarmatként kezelte s a háború utanra is ilyen elképzelések alapján kívánta volt azokat megtartani. Kivételt ez alól csak a kaukazusi köztársaságok s általában a türk népek képeztek, kiknek állami státusát a Hitler-Rosenberg-i ideológia és politika más, számukra előnyösebb formában akarta rendezni. Önállóságról, függetlenségről természetesen ezeknél az államoknál sem lehetett szó, még akkor sem, ha ezek a türk népek fegyverrel harcoltak volna is a német katonák oldalan. A kaukázusi államok háború utáni státusát a Rosenberg vezette, „elfoglalt oroszországi területek minisztériuma" szó szerint így képzelte el:

„A Kaukázusban (a háború után) független államokat fogunk kialakítani. A német vezetésnek itt (nagykövetként, ügyvezetőként álcázva) könnyü kezünek és finomnak kell lennie, olyannyira, hogy az érdekelt államok ne érezhessék ügyeikben a Birodalom közvetlen befolyását... Az első időben ezek az államok (Azerbaidzsán, Grúzia, Örményország) különböző ügyviteli ágaiba német tanácsadókat küldünk... A távolabbi cél az egyes államoknak egy Kaukázusi Államszövetségben való összefogása lesz, amelynek élére, vezető és irányító szervként, egy Szövetségi Államtanácsot állítunk. E tanácsban egy állandó német képviselő székel, aki a Szövetségi Államtanács mindennemü határozatával szemben vétójoggal élhet..." (Közli: Dallin, 250. o.)

Azt hiszem, nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a fenti szövegben csak az országneveket kellene Magyarországra, Szlovákiára, Horvátországra, Romániára és Bulgáriára felcserélni, s máris előtünnék annak a „magyar szabadságnak" a valódi képe, amelyet Edmund Veesenmayer s felettesei egy kelet-európai államszövetség keretében országunknak, népünknek egy náci győzelem esetében szántak!

Gosztonyi Péter
(Zürich)

A magyar film válsága

HOZZÁSZÓLÁS EGY HAZAI VITÁHOZ

HÁROM HÓNAP ÓTA meglepő hangú vita folyik a budapesti „Élet és Irodalom" hasábjain a magyar filmművészet helyzetéről, pontosabban kátyúba kerüléséről. Talán a legőszintébb eszmecsere ez, amelyet hat év óta otthon a szellemi élet valamely kérdéséről folytattak; örvendetesen szókimondó, csaknem teljes egészükben ismerteti a bajokat, felsorolja a panaszokat s megállapításai, a nyugaton látható magyar filmek alapján ítélve, igazaknak látszanak.

A pesti lapszerkesztőség természetesen igyekszik a vitát „egyensúlyban tartani"; azaz a helyzetet szenvedélyesen ismertető cikkek köze „megfontolt" hangú elvi és esztetikai elmefuttatásokat iktat. Am ezek az egzegétikus írások is a korábbi dogmatikus nézetek bizonyos revidiálását célozzák s meg sem kísérlik a valóság elkendőzését. Ezért, s mert nem szeretnők, ha bárki is azon a címen igyekeznék befogni a bírálók és a panaszosok száját, hogy, íme, milyen kárörömmel fogadják „az emigránsok", vagy „a revizionisták" a hibák feltárását, nem idézzük a legélesebb hangú megállapításokat és kijelentjük, hogy *a magyar filmművészet megrekedése a legcseklyébb örömet sem kelti bennünk. Sőt.*

NINCS IS MIT ÖRÜLNI a kapott helyzetképen. *A magyar filmek érdektelenek, középszerűek, unalmasak* — állapítják meg a hazai bíralok. *Az eredetileg jó elképzeléseket is, mire filmmé válnak, mesterkélt, túlhajtott, izléstelenné, vagy érzelgőssé satnyult helyzetek, fordulatok, s túlzó színészi játék torzítja el.* Nincsenek kiemelkedően jó alkotások, de akadnak kritikán aluli, mentegethetetlen fércművek. Hadd tegyük hozzá, hogy a magyar filmek nemzetközi kritikája is egyre rosszabb s a bolgár, roman, kelet-német, vagy akár a koreai és vietnámi filmek is több leleményességről, tehetségről, kezdeményező kedvről tanúskodnak.

Miért ?

Az írók a novelláikat, forgatókönyveiket elrontó rendezőkre s velük együtt az elfogadtatás kálváriájára, az alkotókkal szembeni bizalmatlanságra panaszkodnak. A rendezők és az operatőrök a filmgyárak és felszerelésük avittságán síránkoznak s a rossz technikai feltételeket, a szűk pénzügyi kereteket és a szervezési nehézségeket is okolják. A közönség maradiságát, kényelmességét, formai vagy egyéb kísérletek iránti ellenszenvét inkább a kritikusok veszik zokon. Olyan korlátai ezek az alkotásnak, amelyek a művészeket a sablonos megoldások s a rutinmunka szűk, de beváltnak látszó ösvényére terelik vissza. *S most erről az ösvényről is kiderült, hogy zsákucca.*

A KÉP KOMOR, de nem meglepő. Emlékeztet a Sztálin halála utáni szomorú mérlegekre, (készítettek ilyeneket otthon is, a Szovjetunióban is), s a nyugati kritika is ad időnként efféle leverő helyzetjelentést valamely ország nemzeti filmgyártásáról. A felsorolt akadályok nagy része ott meredezik egyenként valahány ország művészeinek útjában. A nyugati filmgyártók nagy része is idegenkedik az újtól, a meglepőtől, a váratlantól; ők is jobban szeretik a bevált fogásokkal való pénzkeresést. Sok-sok jó terv züllik el, s mi rosszabb, számos tehetséges író válik forgatókönyviparossá. Mindig akad azonban — még a teljesen üzleti szellemű és ráadásul igen konzervatív nyugat-német filmiparosok között is, — néhány producer, akik emberi és művészi lelkiismeretük furdalásai miatt, vagy tőkéjük kis hányadát aránytalanul nagy haszon reményében kockáztatva, *lehetőséget adnak egy-egy újszerű terv megvalósítására.* Minél nagyobb egy filmgyár, annál inkább megengedheti és a legtöbbször meg is engedi magának a kísérletezést. A nagy monopoliumok rendszeresen áldoznak presztizsfilmekre, vagy — mint Japánban — nemzetközileg versenyképes alkotásokra.

A legrosszabb esetben maguk a művészek gyűjtik össze keresetükből, vagy családi alapon a kezdéshez szükséges összeget, s *lesz belőle „új hullám", „New York-i iskola", vagy éppen „neorealizmus".* Így indult el annak idején Szőts István is, hogy elkészítse az *„Emberek a havason"*-t, s csak munka közben kapott állami támogatást. Legjobb esetben az állam finanszírozza a kiváló, de kereskedelmileg bizonytalan hozamú alkotókat, például Ingmar Bergmann munkásságát. Persze az a megoldás sem tekinthető tökéletesnek, mert a közönség legáltalánosabbnak tartott, valójában legalacsonyabb ösztöneire spekuláló üzleti filmgyártás megakadályozza, vagy erősen lassítja a fejlődést.

LOGIKUSAN azt következtethetnők, hogy a filmipar államosítása után eltunnek a kommerszfilmek, teret kapnak a muveszi ambiciok s a gyartassal osszhangban iranyitott allami forgalmazas gondoskodik a kozonseg izlesenek fejlodeserol. *Az allam azonban elsosorban sajat ideologiai, vagy propaganda-celjait kivanja kielegiteni* s egy atmeneti — forradalmi vagy doktriner jellegu — időszak után, ismet dontove valik a kozonseg valodi, vagy velt igenye. Sőt, a tomegizles idealizalasa es esztetikai mercéve emelese ugyanugy ellallja a kezdeményezés utjat, mint az a magan-filmiparon belül szokásos, és még jó felkiismeretet vagy adminisztratív allitt is biztosít az új elképzelések gáncsolóinak. *Az egyéni, saját pénzből való filmkészítés anyagilag is elképzelhetetlen, törvénybe is ütközik.* Ahol csak állami pénzen, állami irányítással és ellenőrzés alatt s valamely meghatározott eszmei és művészeti ideál jegyében lehet filmet készíteni, ott elvileg lehetetlen, vagy csak teljes művészi és politikai csőd — „uj program", hivatalos önkritika, politikai vonalváltozás — árán lehetséges valamely új irányzat létrejötte, mint az 1953 körüli kelet-európai és a jelenlegi magyarországi fejlemények is mutatják.

Szerencsére, *a gyakorlatban akadnak kivételek is.* A magyar állami filmgyártás inkább csak Sztálin élete végén érte el a teljes tökéletlenség „tökélyét". Korábban és később mindig akadt kivétel s annál szerencsésebb kimenetellel, minél teljesebb hatalmú és szélesebb látókörű egyéniségen múlt egy-egy film sorsa. Igy született például Eizenstejn, Dovzsenko, Trnka és Popescu-Gopo legtöbb filmje. *A kivételt azonban csak a lengyelek emelték rendszerré; övék is az egyetlen állami filmgyártás, amely a nemzetközi élvonalba bejutott.* Hiába vették át azonban az általuk kidolgozott „művészi munkacsoportok" formáját a szovjet és legutóbb a magyar filmgyárak, ha nincs meg a kezdeményező kedv, — a mostani hazai vita nem egy nyilatkozata mutatja ezt, — vagy ha ugyanúgy elfojtják azt, mint ezelőtt, történjék ez a munkacsoporton belül, vagy a pártközpontban. S ez a kérdés lényege.

A LENGYEL FILMMŰVÉSZEKET is kötik politikai korlátok. *Nem vonják azonban kétségbe szándékaik őszinteségét, elismerik hogy saját fejükkel gondolkozva, pártirányítás nélkül, sőt azt megelőzve is észrevehetik és értékelhetik az élet új jelenségeit, megoldás híján is figyelmeztethetnek kényes kérdésekre s joguk van a nemzet lelkiismeretének s az emberlét feltételeinek általános vizsgálatára is : azaz valóban művészhez méltó feladatokat láthatnak el.* Ami pedig jövedelmezőségüket illeti, tudomásul veszik, hogy ha otthon nem is mindig, de külföldön van sikerük, s dicsőséget és valutát szereznek Lengyelországnak. A magyar filmesekkel szembeni bizalmatlanság csak kis mértékben szakmai jellegű; olykor esztétikai, de elsősorban politikai színezetű; *valójában az illetékes elbíráló politikai és ideológiai bizonytalanságát fejezi ki.* Ha az illetékes nem egyetlen felelős vezető, hanem valamely testület, az csak nehezíti a helyzetet, mert könnyebb egyetlen magabiztos és széleslátókörű vezetőt találni, s azt meggyőzni, mint egy tucatnyit. Ha már a rendszer abszolutisztikus, akkor jobb megoldás a felvilágosult uralkodó, mint a kamarilla, — tanítja a történelem.

AZ A MEGDÖBBENTŐ, hogy Magyarországon, — úgy látszik, — egyszerre érvényesülnek az üzleti filmgyártás és az állami irányítás *összes gátló tényezői*, anélkül, hogy a mindkét rendszerben található ösztönző elemek, s a két szervezet szerkezeti merevsége ellenére feltalálható lehetőségek megmutatkozhatnának.

A magyar film helyzetét az is súlyosbítja, hogy egy kis ország filmgyártása, amelynek évi tizenöt-húsz filmmel kell eleget tennie a szórakoztatás és az „ideológiai nevelés" követelményeinek, *mintegy csak „létszámon felül" törődhet a művészet sajátos feladataival.* Márpedig e három igény, vagy csak kettő, egyesítése is olyan ritkaság, hogy nagy és gazdag filmgyártó országok sem mindig dicsekedhetnek vele. A szűk anyagi keretek, a technikai elmaradottság és a szervezés bajai a szórakoztató, vagy propaganda-filmek készítését is megnehezítik s még inkább azt, hogy megvalósulásuk közben, mintegy ráadásként, művészi felértékkel telítődjenek, mint az amerikai, japán, vagy még egyes szovjet filmek esetében is megfigyelhető. (Hawks, Hitchkock, Mann, Minelli, Whyler, Kinugasa, Shido, Pudovkin, Rosalj, stb. egyes rendezéseiről van szó).

A MAGYAR FILMGYÁRTÁS egyetlen „sikere" e téren az ideológiai ráhatás és a szórakoztatás időnkénti egyesítése *a kispolgári ízlés jegyében.* Részben a harmincas évek bulvár-vígjátékainak sablonjait frissítik fel ezek a filmek, — a jelen egyes naturalisztikus elemeinek segítségével, — másrészt az érzelgős regények és a középfajú drámák húzatnak eszmei kaptafára valamiféle „szocialista best-seller" stílust alakítva ki, (lásd „Alba Regia"). Ez a két típus uralkodik a magyar filmgyártáson. Elvétve találni még egy-egy klasszikus regény filmrevitelét vagy történelmi filmet, de *egyáltalán nem készülnek kalandos, fantasztikus, vagy bűnügyi filmek, s a burleszk-kísérletek vagy a zenés-filmek megmaradnak a kispolgári vígjáték keretei közt.*

A műfaji szegénység is hozzájárul ahhoz, hogy a filmrendezők ne kísérletezhessenek, — még mellékesen sem, — új kifejezési eszközök bevezetésével, hisz a „középfajok" a legkevésbé alkalmasak stílusvariációkra. Ilyen körülmények között *szinte szükségszerű, hogy a filmművészek képtelenek kitörni a köréjük vont korlátok közül,* s vízhúzó ösvérek módjára önnön nyomukba lépnek. Elkedvetlenedésüket mutatja, hogy legutóbbi nyilatkozataik is vajmi kevés bizakodásról és vállalkozókedvről tanúskodnak.

Holott csak a magyar filmművészek és szakemberek tehetsége és energiája képes az alapjaiban megromlott helyzetet, akár csak részben is, gyorsan megfordítani. A szerkezeti hibák miatt a gyártás egésze csak lassan fejlődhet, az évi termés egy része azonban nyomban feljavítható, amint megszűnnek a legfontosabb szubjektív akadályok : *az irányítás bizonytalansága és bizalmatlansága.*

EHHEZ VISZONT a filmek eddigi politikai és esztétikai jellegének újraértékelésére, tágabb értelmezésére van szükség, arra, hogy a gazdasági és szellemi élet egyes területein meghirdetett „népfrontpolitikát" a filmgyártásra is alkalmazzák. Terjesszék ki a partonkívüliekkel szemben az utóbbi időben hangoztatott bizalmat a filmesekre, sőt — a párttag filmesekre is. *Ne csak a kispolgári ízléssel kössön a vezetés „osztályszövetséget".* Ismeretes, hogy a több tekintetben liberalizálódó párt- és kormányirányítás eszmei téren sokkal merevebb. Mindegy, mi írandó ebből a sztálini dogmatizmus továbbélése, mi az írókkal és művészekkel 1953 és 1956 között szerzett „rossz tapasztalatok" számlájára, *bármiféle fejlődés csak a múlt és jelen merev politikájának felszámolása árán lehetséges.*

Csábító feladat lenne felvázolni a „tökéletes" filmgyártás szervezetét, amelyen belül a művészet valóban felszabadul mind az üzlet, mind a propaganda békjóiból, a modern állam hatalmas apparátusa a művészek irányítását követi, a nem művészi posztokon is szakemberek vannak, az átlagtermésnek csak lefele vannak korlátjai, s mellette teret kap egy, a művészek felelősségére bízott, csak művészi célú gyártás és szabad útja van a saját pénzét kockáztató filmművész bátorságának is. Mind ez azonban egyelőre otthon, — de még nyugaton is, — a vágyálmok közé tartozik. A legtöbb, amire otthon számíthatunk, a lengyel tanulságok érvényesítése, mind a pártirányítás, mind a gyárak vezetői, mind a művészek magatartását illetően.

SAJNOS, EGYELŐRE EZ IS maximális programnak látszik. A kongresszusi pártdokumentumok (és a legfrisebb szovjet megnyilvánulások) *továbbra is csak propagandaeszköznek tekintik a művészeteket* és nem veszik tudomásul, hogy azok a maguk módján legalább annyira a megismerés eszközei, mint a politikai gondolkodás ; *a legutóbbi vezetőcserék ismét nem szakembereket, hanem politikai felelősöket tettek a gyártás élére,* (vajon miért nem lehet szakmabelire bízni a filmművészet vezetését ? Pedig van nem egy párttag, sőt, Moszkvában végzett párttag is közöttük !) ; s végül — úgy tűnik — a filmesek között sincsenek meg a feltételei egy lengyel KADR, — vagy egy KAMERA-jellegű művészi tömörülés kialakításának. Félő, hogy a válság megoldására hozott intézkedések csak *adminisztratív jellegűek* maradnak. A jelen helyzetben már az is haladást jelentene, ha a kezdeményező rendezőket közvetlenül a felelős vezetőkhöz kapcsolnák, (a dramaturgia és a művészeti tanács kikerülésével) s *a művészek maguk választhatnák meg tanácsadóikat és munkatársaikat ;* a vezetőkben viszont lenne kedv és képesség a kísérletek és a felelősség vállalására.

De kísérletezés-e ez valójában ? Csak amennyire a tapasztalatok átvétele kísérletnek tekinthető. Nem mintha nem kellene kudarcokkal is számolni, s nem derülne ki merésznek ható vállalkozásokról, hogy *régi fogások újraalkalmazásai.* De miért lenne ez rosszabb ócska viccek felfrissítésénél, amire eddig mindig volt pénz és türelem.

MIND EZ CSAK a legfeltűnőbb hiányok, a nemzetközi lemaradás feledtetésére s egy-két érdekes film létrejöttére elég. (Remekmű nem remélt véletlen ajándéka lenne). A magyar filmgyártás egészének továbbfejlődéséhez, s jövője biztosításához a nemzetközi filmipar és filmművészet teljes bonyolultságának áttekintésére, s az így felismert feladatok vállalására van szükség. Számbavételük azonban messzire vezetne és túlhaladja e hozzászólás kereteit.

DEBRECZENI FERENC

KIBÉDI VARGA ÁRON VERSEI

Azt ami van

Tótágast állnak a szépen gyönyörű szépen jajongó szavak
de én hasrafektetem őket
megvesszőzöm őket :
miért áltattok engem
mondjátok már hol van a titok ?
mit rejt lágy szomorú romantikus hangotok ?

hangotok ? hangtok ! hangüreg !
hápog a szó tátong a hang
magánosan kopog minden mássalhangzó :
nincs titok !
csak üreg van üresség
és hosszú fekélyes betegség

azt ami nincs többé nem keresem
szavakat nem metszek
felhasítom a fülbemászó jajongást
felapritom az érzelmeket
és konokul nézem azt ami van
a tüzet az eget és a beteg embereket

Hulla

Lila a hulla.
Mindig azt hittem, hogy lilák a hullák.
De van lila liba is
hulló hullám is,
fakul a fura hulla
fukar a kór és fütyül a huligán.
Most viszont Antonioni jár a merész folyosókon
és a hullák mind viaszfehérek
mint bomló hó.

SZIGETI JÓZSEF ÖNÉLETRAJZA

ALBERT-MÜLLER VERLAG, ZÜRICH

MOST JELENT MEG Zürichben német nyelven, „Zwischen den Saiten" címmel Szigeti József önéletrajza, amelyet angolul New Yorkban és Londonban már korábban publikáltak. A nagy magyar muzsikus az angol könyvet kiegészítette, egy új fejezetet is írt hozzá.

Pályafutásának hat évtizedéről mesél a művész. Arról a hat évtizedről, amely alatt a „krumplicukrot" majszoló lurkóból a világ egyik legelső hegedűművésze lett. Máramarosszigeti, majd budapesti ifjonti éveinél kezdődik az emlékek idézése. A nyurga fiúcska, Hubay Jenő tanítványa, tizenhárom esztendős, mikor Szigeti papa kézen fogja és elviszi Berlinbe — hangversenyezni. Nem csodagyerek — csodálatra méltó gyerek ! Az út Londonba, majd szerte a világba, a diadalmas sikerek csúcsára vezet.

A könyv lapjain Szigeti elvisz bennünket a világ minden tájára, ahol játékával elbuvölte hallgatóit, a finneket csakugy, mint a japánokat, az amerikaiakat éppen úgy, mint a szovjet embereket. Találkozott világnagyságok egész sorával, koronás királyokkal éppúgy, mint Leninnel. Öröm vele e földtekén barangolni, mert mindenhol lát, hall és tapasztal valami mást, érdekesebbet, mint az átlag utazók. 1931-es nagy művészi körútjáról például levélben számolt be egy budapesti barátjának, aki a levelet közzétette a „Nyugat"-ban, (gondolom, Füst Milánról van szó). A levél, amelyet most a könyvben idéz, harminc év után is olyan frissen ható, mintha Szigeti tegnap írta volna.

AZ EMLÉKEK megelevenítése át meg át van szőve a zeneművészetről, a hegedűjátékról való gondolataival, megismerjük a könyv lapjairól a hegedűművész viszonyát a karmesterhez, a zenekarhoz, a közönséghez, az apró és komoly művészi gondokat és megismerjük Szigeti fejlődésének számos intim részletét. Újra és újra megcsillan finom humora.

Bartók Béláról a könyv új fejezete szól, amely a többi között azt a két levelet is tartalmazza, amely az „Irodalmi Újság" 1962. szeptember 1-i számában megjelent. Bartókot és Szigetit több évtizedes barátság fűzte össze, közös hangversenyeken játszottak szerte a világon. Aki Bartók emberi és művészi nagyságáról hű képet akar kapni, keresve sem találhat hitelesebb tanút Szigetinél.

Az angol és német nyelvű kiadás után e könyvnek meg kellene jelennie magyarul is. Itt, a szabad világban, és minél előbb !

HALÁSZ ERNŐ

DORÁTI ANTAL DRÁMAI KANTÁTÁJA :

« A KERESZTÚT »

A párizsi rádió január végén bemutatta Doráti Antal kantátáját, „A Keresztút"-at. A művet az egész francia sajtó egyöntetű elismeréssel fogadta. René Dumesnil, a „Le Monde" nagytekintélyű zenekritikusa a következőket írta a kantátáról:

DORÁTI ANTALT, a magyar karmestert jól ismerem és becsülöm, de Doráti Antaltól, a zeneszerzőtől, Bartók Béla és Kodály Zoltán tanítványától mindeddig egyetlen művet sem hallottam. A francia rádiónak és az Állami Hanversenyzenekarnak köszönhetjük, hogy a szólistákra, kórusra és nagyzenekarra írt drámai kantátáját, „*A Keresztút*"-at megismerhettük. A koncert mindazoknak, akik a művész kiváló zeneszerzői képességeiről eddig keveset tudtak, valóságos felfedezés volt.

Doráti Antal 1906-ban született, s ahoz a nemzedékhez tartozik, amely a két világháború — az 1914-es és az 1939-es — szorongásait egyaránt átélte ; szülőföldjét pedig e két világégés következményei még tovább gyötörték. Ez vezette a szerzőt a Kereszt szimbólumán való elmélkedéshez, amely, ahogy maga mondja, az emberi élet örök és megújuló tragédiájának „sűrített" jelképe. A Keresztrefeszítés még mindig tart, a Megváltás nem befejezett tény : valóságosan vagy jelképesen nemcsak a múlthoz tartoznak, hanem *jelenvalók.*

MI IS VOLT a zeneszerző célja ? Bizonyára, hogy a zene nyelvére lefordítsa azt, amit egyedül a zene tud, ha nem szó szerint kifejezni is, de sejtetni : az Isten Fia felséges elmélkedését, aki emberré lett, hogy a végső óráig, a végső kiáltásig magára vegye a világ vétkeit. *Salutaris hostia,* megváltó áldozat a Keresztút Krisztusa, a Bárány, *agnus qui tollit peccata mundi.* És ez a teher még nehezebb, mint a keresztfa súlya, amely alatt válla roskad és három ízben megtántorodik. A zeneszerző nagy érdeme, hogy nem időz el az apróbb részleteknél, zenéje nem az egyes jeleneteket akarja kiszínezni, hanem állandó mozgásban van. A keresztúton a lépések egyre bizonytalanabbak, egyre fájdalmasabbak. Az áldozat lélegzete el-elaakad, s az irgalmas és alázatos Veronika kendője már a haláltusa verítékét szárítja föl. És már egy haldokló terhét könnyíti a Cyrénébe való Simon, akit a mezőről jövet megragadnak, s vállára teszik a keresztet, hogy vigye azt Jézus után. Milyen egyszerű, milyen nagy és magasztos a végső szenvedés ! Az isteni áldozat, amíg az ellenséges sokaságtól kísérve fölmegy a gyötrelem helyére, magányosabb, mintha sivatagban volna. Kiszakad torkán az elhagyatottság keserve, és nagy fennszóval Atyjához felkiált : „Én Istenem, én Istenem ! miért hagyál el engemet ?". Hatalmas, erőt próbára tevő feladat ez a zeneszerzőnek. De Doráti kiállta a próbát, mégpedig úgy, hogy a szöveget nem kívülről, a leíró részek útján, hanem belülről, a mélyebb értelem szerint közelítette meg. Paul Claudel szövegét, amelyre kantátáját írta, jelképesnek vette, nagyszerűen használta föl, s zenéjével a sorok közé világított.

AHOGY AZT a hangverseny műsorfüzetében nyilatkozta : a körülmények, a benyomások, a váratlan sugallatok segítették, hogy a vers rejtett értelmét kihallja. A szöveg New Yorkban, egy francia könyvesboltban véletlenül került a kezébe. Mély megdöbbenéssel *látta* a papíron a világ legkiműveltebb és legválasztékosabb nyelvén kinyomtatva azokat a gondolatokat és érzéseket, amelyek akkor őt is a leginkább foglalkoztatták, noha még nem gondolt azok megfogalmazására vagy formába öntésére. De ebben a pillanatban azt is érezte, hogy ezek a szavak kitörnek a nyelv börtönéből : a gondolat hiába öltözik szavakba, még szabadabban szárnyal : zene lesz.

A mű remek előadását sokáig nem fogjuk elfelejteni.

Levél Szolzsenyicinhez

Mielőtt Párizsban megjelennék Alekszandr Szolzsenyicinnek a szovjet koncentrációs táborokról szóló műve, az *„Iván Gyenyiszovics egy napja"*, a francia baloldali értelmiségieknek a „Sztálin bűnei feltárására alakult bizottsága", levelet intézett Moszkvába, a szovjet íróhoz :

„Szívvel és lélekkel együttérzünk Önnel, aki tegnap névtelen áldozata volt, ma pedig tanúja és vádlója annak a rendszernek, amely a „szocialista" fedőnév alatt a zsarnokságot rejtegette.

Ön bizonyára nem ismeri azt, aki könyvének francia kiadásához az előszót írja, mi azonban nagyon is jól tudjuk, kiről van szó : Pierre Daix ez, a „Lettres Françaises" *c. kommunista hetilap főszerkesztője. Pierre Daix, akit annak idején a nácik koncentrációs táborba zártak,vérbeli „sztálinista". 1951-ben azt állította, hogy a Szovjetunióban nem léteznek koncentrációs táborok : ezt csak a kommunizmus örök ellenségei találták ki, nevezetesen David Rousset barátunk, aki maga is egy haláltáborból szabadult ki, s aki minden erejét annak szenteli, hogy a jelenkori társadalmaknak ez a szégyenfoltja tűnjék el végre a föld színéről. Amikor egy híres per során Pierre Daix és „erkölcsi tanúi" sarokba szorultak, annyit hajlandó volt elismerni, hogy ha a Szovjetunióban léteznek is táborok, azok csak „átnevelő" táborok lehetnek, márpedig ez „a szocializmus legszebb vívmánya". Ez éppen akkor történt, amikor az Ön könyvének a hőse, vagy éppen Ön haldoklott az éhségtől, hidegtől, nyomoruságtól és a kétségbeeséstől : attól a szörnyű kétségbeeséstől, amely akkor foghatta el Önt, ha arra gondolt, hogy ugyanabban a pillanatban a világban milliók magasztalják a „szocializmus hazáját", áldozzák fel magukat, s halnak is meg érte. Ön testében és lelkében megélte egy példátlan hazugság minden szörnyűségét."*

A bizottság arra kéri a szovjet írót, hogy *amennyiben módjában áll, utasítsa vissza Pierre Daix előszavát.*

A levelet Théo Bernard, Michel Collinet, Julián Gorkin, Gérard Jacquet, Maurice Nadeau, Pierre Naville, Gérard Rosenthal, Alfred Rosmer, David Rousset és Manés Sperber írta alá.

A „NOVIJ MIR" c. szovjet folyóirat januári számában Alekszandr Szolzsenyicin két elbeszélését közli : *„Ez történt Hrecsetovkában"* és *„Matrjona háza".*

Az első elbeszélés a háború alatt, 1941-ben játszódik, s Zotov hadnagyról, egy vasútállomás katonai kirendeltsége parancsnokáról szól. Zotov a sztálini korszak gyanakvó légkörétől megfertőzve letartóztat valakit, akinek a bűnösségéről nem volt elegendő bizonyítéka. De a lelkiismeret ezentúl nem hagyja nyugodni. A novella ezekkel a szavakkal zárul : *„Zotov életében soha nem tudta elfeledni ezt az embert."*

A „Matrjona házá"-ban a szerző azt meséli el, hogyan tért vissza Közép-Oroszországba a börtönbüntetése letöltése után. Egy kis faluban telepedik meg, ahol egy öreg parasztasszony, Matrjona ad neki szállást. Szolzsenyicin nagy erővel írja le ennek az önfeláldozó parasztasszonyak nehéz életét és halálát : Matrjona akkor kerül egy mozdony kerekei alá, amikor éppen mások segítségére siet.

Diákcsínyek

ÉVRŐL ÉVRE professzorok, írók, újságok hevesen tiltakoznak az ellen, amit az egyetemi diákság „keresztelőnek" nevez.

A hagyomány szerint csak az méltó egyetemi tanulmányok elvégzésére, aki átesett a „felavató" ceremonián. Az áldozatok természetesen az újonnan beiratkozottak, akiket itt Hollandiában „groenen"-nek, (ejtsd: grunen), tehát: „zöldeknek" neveznek. A francia és belga egyetemeken az újdonsült főiskolásokat „bleus"-nek, „kékek"-nek becézik.

Az iskolaévek elején rendszeresen elhangzó protestációk ellenére a „keresztelők" barbár tradíciója tovább tart és hacsak valami csoda nem történik, tartja is majd magát az idők végtelenségéig. Legtöbbször a szerencsétlen áldozatok nem is mernek panaszkodni: félnek idősebb diáktársaik boszújától.

Ez évben azonban az egyik amszterdami diákszövetség túlment a megengedhető határokon és az egész sajtó, pártkülönbség nélkül, a legsúlyosabb szavakkal ítéli el két diák embertelen, szadista „diákcsinyét".

Az említett két főiskolás ugyanis, a diákszövetség beleegyezésével a „keresztelő" egy új változatát találta ki és vitte véghez két tucat „zöld" hallgató-társán.

A „felavató" ünnepséget a diákszövetség kitűnő humorérzékkel és tapintattal „Dachau-játékoknak" nevezte el.

A „játék" a hírek szerint abból állott, hogy a fiatal diákokat egy szűk pincehelyiségbe kényszerítették, ott levetkőztették és botokkal verték őket. A „művelet" alatt üvöltöztek. Ezt:

„Dreckjude!" „Saujude!" „Juda verecke!" „Schweinjude!"

Több fiú a verések nyomán elájult, de a „felavató", szellemi elite-hez tartozó diákok rá sem hederítettek a földön heverő társaikra, hanem folytatták kisded játékaikat.

A KÍNOS ÜGY a Parlamentet is foglalkoztatta. Egy interpelláció nyomán Cals, a Közoktatás, Tudományok és Művészetek minisztere kijelentette, hogy az interpelláló képviselő elmondotta tények „rendkívül nyugtalanítóak". Aggasztó továbbá az is, hogy a „diákkeresztelők" évről évre durvábbak és kegyetlenebbek lesznek és hogy hasonló tüneteket nemcsak Amszterdamból, de más egyetemi városokból is jelentettek neki.

Miután az amszterdami „Dachau-játék" ügye kipattant és abból országos botrány keletkezett, az egyetemi diákok egész sor más esetet is a sajtó tudomására hoztak. Mondanom sem kell, hogy a szerkesztőségeknek írt levelek kivétel nélkül anonimak voltak.

Az egyik levélíró a közvélemény tudomására hozta, hogy az őt felavató ceremónián barátjának fejét hoki labdának nevezték ki, s a hoki ütővel olyan csapást mértek rá, hogy eszméletlenül rogyott össze. Kórházba kellett szállítani, ahol az orvosok súlyos agyrázkódást és koponyacsont törést állapítottak meg.

A másik levélíró a következő épületes „diákcsinyről" számolt be: Egy utcára néző ablak párkányát a felavatók puha szapannal kenték be és kényszerítettek egy fiút arra, hogy kilógassa lábát az ablakon. A diák természetesen az utcára esett és vállát törte. Az orvosok megállapítása szerint igen valószínűtlen, hogy a fiatalember valaha is normális módon használhatja félkarját.

Rembrandt városából való elutazásomkor közölték a lapok, hogy a holland egyetemek rektorai a napokban konferenciára ülnek össze, amelyen arról tanácskoznak majd: mint lehetne a „keresztelők"-et emberségesebbé, civilizáltabbá tenni.

Arra persze senki sem mer gondolni, hogy ezeket a felavató ceremóniákat törvényileg, vagy rendőrségi tilalommal egyszer és mindenkorra beszüntesse.

A REKTOROK fentebb említett konferenciája valóban összeült, s ugyanakkor tanácskozásra gyűlt egybe az amszterdami diákszövetségek bizottsága is. Még mielőtt a rektorok nyilvánosságra hozhatták volna kogitációik eredményeit, a diákszövetségek hivatalos kommünikében közölték a nagy nyilvánossággal, hogy egyszer és mindenkorra véget kívánnak vetni a „Dachau-játékoknak."

Az utóbbiak, egyébként nem egészen úgy játszódtak le, mint azt a sajtó közölte, állítja a közlemény. A „zöldeket" nem verték, hanem olyan szűk pincehelyiségbe gyömöszölték, hogy azok előbb vagy utóbb, levegő hiján eszméletlenül estek össze. Az elájultakat, azután „vizesvödrökkel megdolgozták". Az áldozatokat anyaszült meztelenre vetkőztették a „ceremónia" előtt, ez igaz, állapítja meg a közlemény.

A kommüniké a továbbiakban előírja, hogy a „keresztelők" során „tartózkodni kell a felavatandók ruházatának megrongalásától" és az új diáktársaknak, két ceremónia között, tíz órányi pihenést kell engedélyezni. Meg kell azonkívül engedni, hogy a „zöldek" a felavatások alatt zavartalanul fogyaszthassák el azokat az ételeket, amelyeket magukkal hoztak.

(A határozat eme részének megértéséhez tudni kell, hogy eddig nem hagyták az áldozatokat nyugodtan enni, — ez a tortúrához tartozott. Gyakran testületileg beleköptek az ételekbe, vagy azokat földhözcsapták, bepiszkították, esetleg rájuk léptek. Egyetemi tanulmányok folytatására, a diákszövetség soraiba való felvételre, teljes értekű hallgató rangjára méltatlannak tekintették azt a fiatalembert, aki a szellemes kezelés után nem volt hajlandó lenyelni az ételeket. Az efajta „finnyáskodó alakokra" az egyetemeken nem volt szükség, vélték a felavatók...)

A diákszövetség ezek után leszögezi, hogy a diákok fejének egyoldali leborotválásától nem hajlandó elállni. Mivelhogy ez a művelet „serkenti a gondolkozást" és ráébreszti a diákot saját lényének jelentéktelenségére. A fej féloldali leborotválása, folytatják a diákvezérek, nagyban hozzájárul „egy bizonyos újjászületéshez és a szolidaritás érzésének megerősítéséhez."

Mind ezekből látható, állapítja meg az amszterdami diákszövetségek bizottsága, hogy a keresztelők során a jövőben nem a testieken, hanem a „szellemieken" lesz a hangsúly.

TÉVEDÉS VOLNA azt hinni, hogy az efféle diákfelavatókat a németalföldi diákság találta ki. A középkori német egyetemeken születtek, a „Studentische Verbindungen", a „Studentische Korporationen" kereteiben, tőlük vették át nemcsak a germán népcsaládhoz tartozó nemzetek is.

E sorok írója a legnagyobb megrökönyödéssel látta a világhírű és szabadgondolkozó, — tehát minden nacionalista, vagy faji előítélettől mentes — brüsszeli egyetemen az ú.n. „keresztelőket".

1962-ben, néhány hete az volt a „vicc", hogy a „kékeket" hideg, esős időben hosszú, fehér hálóingbe öltöztették, — ez volt egyébként egyetlen öltözéküke a női magassarkú cipőn kívül, amelyet hordaniok kellett.

Ebben az öltözékben felvonultatták őket a város legforgalmasabb pontjain, ahol, vezényszóra, az úttestre kellett feküdniök és libatollal seperni az aszfaltot.

Másokat derékig bekentek szurokkal, majd pehellyel vontak be. Így kellett, vidám diákdalokat énekelve felvonulniok a körutakon.

Sohasem értettem, mi mind ebben a tréfa, a szellem, a kellemes.

Talán annak volt igaza, aki azt állította, hogy minden emberben, akármilyen civilizált, vagy művelt is légyen, él a disznó.

Csak alkalmat kell adni neki, hogy megnyilatkozzék.

Ez talán sok mindent megmagyaráz.

A „Dachau-játékot", bizonyára.

És talán Dachaut is.

Az igazit.

SZOMBATI SÁNDOR

LŐKKÖS ANTAL

ROMANTIKUS TÖRTÉNET

Autóút melletti kockás vendéglőben ülök. Limonádét kértem. A pincér sokáig kotorász az üvegek között. Pincért mondok, a fene enné meg, pedig nem is tudom, hogy hívjam valójában ezt az alakot. Fehér kötényblúzban van, mint az orvosok, s villogó fémvillával nyitogatja az üveget. Kiönti a sárga folyadékot, aztán a kupakocska belsején kapargatja a parafabetétet négyszögletes körmével. Nézegeti, vizsgálja. A művelet végén szitkozódva dobja a sarokba. Nagy halom kupak sötétlik ott, csipkésszélű, drótos, parafával vagy anélkül.

— Minden tízezredik kupakba tesznek egy cédulát. Aki megtalálja, vadonatúj Packard kocsit kap. Érti, uram, vadonatúj Packardot. Automata sebességváltó, air-conditionning, hideg-meleg víz. Aztán itt hagyhatom ezt az üvegkalitkát. Mehetek én is, beállhatok a sorba, a többiek közé.

— Nem valami üzleti trükk ez ? — vetem közbe.

— Én is gondoltam erre, uram. De éppen a múltkor volt itt egy vendég, limonádés kupakon nyert Packardon. Micsoda kocsi, uram ! Pincér volt, mint én. S ha látta volna ! Csak hát nehéz dolog. Köröm kell hozzá. Ide süssön !

Mutatóujján vastag köröm szélesedett. Ritkán láttam ilyen körmöt. Két széle behajolt, mint a csipesz ága.

— Unalmas mesterség az enyém, uram. Bámulni az elvonuló kocsikat, a betévedt vendégnek meg kiönteni a limonádét. Mindig ugyanaz a limonádé. Rá se tudok már nézni erre az undok sárga folyadékra. Ugyanaz a márka. Mást nem is tartunk. Akkor vagyok csak boldog, ha odaülhetek a sarokba, a kupakok elé, s válogathatom. Valamiért csak kell élni, nem ?

Bólintottam. Persze, élni kell valamiért. S olyan mindegy, hogy miért. Az a fontos, hogy legyen valami a napok, hetek, hónapok. évek végén. Limonádés kupak a pincérnek, nekem meg...

A pincér a halom előtt ül. Egyenként szedegeti a kupakokat, körmével megpiszkálja a parafát, keresi a bűvös papírdarabot. A lehulló kupakok tompán zörögnek a lába mellett. Hol hallottam már ezt a zajt ? Tudom már. Diákkoromban, a televízió stúdiójában. Osztriga nyitogató versenyt rendezett a televízió, egy amatőr és egy professzionista között. Melyik tud több osztrigát kinyitni öt perc alatt. Ott zörgött így a lehulló osztrigahéj. Ez a kupakhalom is úgy néz ki, mint egy kibelezett osztrigahéj kupac.

A pincér fáradhatatlanul kaparássza a kupakokat, közben bűvös szavakat mormog, ki tudja, melyik távoli öreganyjától hallotta.

Nézem az úton elvonuló autóáradatot. Sűrű sorokban követik egymást a kocsik, olyan szélesen, hogy a vendéglőből nem is látszanak a szembejövők. Helikopterek vigyáznak fölöttük nehézkes kelepeléssel. Le-lecsapnak a sorokra, benzintartályokat eresztenek alá, vagy a bajba jutott kocsikat emelik ki a menetből, karmos hágcsódarukkal.

Az én kocsimat is így emelték ki. Mikor is ? A sárga folyadék szintje nem süllved a limonádés üvegben. Undorral tolom odébb és irigykedve fordulok a pincér felé, ki a halomra görnyed, mintha titkos szertartást végezne. Ha én is melléje ülnék ? Ha én találnám meg a Packard kocsit jelentő cédulácskát ? S ha megtalálnám ? Beállhatnék-e újra a sorba, s ha beállnék, megtalálnám-e Mariannát ? Melyik sort választanám ? Az elmenőt-e, vagy a szembejövőt ?

Mikor elindultam, évekkel ezelőtt, akkor még négyes sorokban mentek a kocsik. Négy sor előre, négy sor szembe. Akkor a sorból is ki lehetett állni. Amikor csak kedve szottyant az embernek. Lábat kinyújtani, szellőzködni, fát támasztani, virágot nézni. Még az is volt akkor, virág az út mentén. Lila, sárga, kék, bodrosszirmú, lepkecsalogató.

Folyócska mellett élt a család : anyám, apám, három testvérem. Gyerekkoromban csak a lepkéket hajkurásztam a ház mögötti réten. Micsoda lepkék szálltak arrafelé ! Akkora sötét szem izzott a szárnyuk végén, hogy az egész világot megláttam benne, még a csillagokat is. Ám ahogy nőttem, úgy lett kisebb a föld, szűkült össze a szem a lepkék szárnyán. Az utolsón, amit láttam, már csak nagyítóval vettem észre a szemet Szürke pontok táncoltak a lencse alatt, de nem láttam se a rétet, se a csillagokat. Mindig nagyobb darabot hasítottak ki a tájból. Jöttek a szörnyfogú földkotrók, gyaluk ; a kivágott részt elsimították, betonozták. Aztán ott is megeresztették az autóáradatot, s jöttek a kocsik, tömött sorokban. éjjel, nappal.

A mi földünket még védte a folyócska. Úgy éltünk, mint valami szigeten. Aztán a folyót is befedték egy nap. Szürke betontakarót húztak rá, s az autók egészen a házunkig jöttek. Összeült a családi tanács. Valaki fölöslegessé vált. S ennek a valakinek mennie kellett. Én voltam a legfiatalabb, az én jussom volt a folyóparti rész... Utolsó otthoni napomon szerettem volna még egy lepkét fogni. Nagy, bársonyos szeműt, melynek mélyén fölvillan a körtefával árnyékolt ház és megragyogtak a ház fölötti csillagok. Csak egyetlen lepkét találtam, kéket, egészen kicsit. Nem hoztam el, hátha ez volt az utolsó, a réten is.

A ház előtt állt a frissen vásárolt kocsi. Anyám fölvirágozta — mennyit keresgélt szegény, míg egy csokorra valót összeszedett ! — bátyáim komoly arccal tapogatták, becsülgették, mint a vásári marhát. Apám megáldott — nagyapjától tanulta ezt, bár félt, hogy valami hibát tesz a mozdulatban, s elmegy az áldás ereje — s odavonultunk az úthoz. Beültem. Bátyáim kilesték a kocsisorban a nekem szükséges három méter hézagot, aztán nagyot kurjantottak : most !

— Még egy limonádét ? — rezzent föl a pincér. Előhalászta villogó fémvilláját, a pult mögé állt és hunyorogva mustrálgatta az üvegsorokat a rekeszekben.

— Nem akarom rábeszélni. Isten ments ! — pillantott asztalomra. — De a fene sose tudja ezekkel a kupakokkal. Hátha most !

— Hátha most ! — tűnődtem el, közben beleegyezően bólintottam.

— Tudja mit ? Ez a magáé lesz ! Azzal a kitett kocsival úgyse állhat be a sorba.

A kupak elém penderült. Kezembe fogtam, megpróbáltam kikaparni a parafát.

Nem sokáig nézte ügyetlen kaparászásomat.

— Bízza csak rám ! Majd ha a tízezrediket nyitja, magának is több gyakorlata lesz.

A parafa meglazult, de még tartotta ujja között, nyújtva a pillanatot. Aztán úgy csúsztatta lejjebb-lejjebb, mint a vérbeli huszonegyezők a fedőkártyát.

— Isten uccse, nem sajnáltam volna magától a Packardot ! — csapta a többi közé a kupakot.

Úgy láttam, félt, hogy ez lesz a tízezredik. Szinte megszerettem, ahogy megkönnyebbült képpel ment vissza a sarokba.

A kupakok olyanformán zörögtek most, mint bütykös néne-kezekben a gledicsiamag olvasó. Egyik szem a másik után, fölülről lefelé, aztán vissza, elölről. Mint az autók ott kint a sorban...

Sikerült ! Bátyáim kiáltására megugrattam a kocsit s minden nehézség nélkül besoroltam. A tükörből még láttam integető anyámat, apám kalapját, bátyáimat, aztán a ház is eltűnt, csak az autótetők púposodtak, előttem, mögöttem.

Elhelyezkedtem. Beállítottam a sebességet, akár szundíthattam is a volán mellett, Szemügyre vettem a szomszédokat. Előttem kövér úr hajtott. Tarkóján megtűrődött a ránc, rózsaszínűen, efölött pihés haj göndörödött. Jókedvem támadt. Mintha szőrös disznóbélbe töltötték volna a hurkát ! Röhögtem egyet. Nincs veszve semmi. Az élet mindig elénk tálal valami szórakoztatót. Szőrös bélbe töltött hurka ! Még gőzölög is. Enyhe párák lengik körül, beárnyékolják, ellibbennek róla. Szivarozik az úr.

Mögöttem ugatás hallatszott. Megigazítottam a tükröt. Házaspár ült a kocsiban, az asszony ölében kutya. Az ugatott. Pudli volt, vagy mi a fene, mindig összekeverem a kutyafajtákat. Az asszony csitította, babusgatta. Nem használt. Úgy éreztem magam, mint egy betolakodó. Gyorsan megemeltem kalapomat : ezekkel a házikutyákkal soha nem jön tisztába az ember. Erre nyájasabb lett s diadallal mutatta felém az időközben előkerült műcsontot. Befogadott a dög !

Ezek lesznek hát a szomszédaim...

Balra pillantottam. Lány nézett velem farkasszemet, kutatóan, vizsgálódva. Zavaromban újra fejemre raktam a kalapot és megemeltem. A lány elmosolyodott és bólintott.

A lány is befogadott ! Járhattam volna rosszabbul is. Ez a sorobaállás olyan, mint a születés. Kinek milyen a szerencséje. Van, aki bíborban születik, van, aki rongypólyában. Csúnyán, vagy szépen, egészségesen, vagy hülyén...

Tetszett a lány, első pillantásra. Jólformált koponyáját hajviselete sem tudta elcsúfítani. Nyugodtan ült, csak fitos orra volt éber, meg a fölfelé néző két mellegombja.

Melegem támadt, leeresztettem az ablakot. A kerekek surrogása alig észrevehetően crősödött. Nyárdélutáni patak folyik így, békésen, nyugtatóan. Az el-elsuhanó helikopterek zaja is megszelídült : lustán kelepelő malmokhoz hasonlítottak.

Beszédbe elegyedtünk. Mariannának hívták. Messzi nagybátyja örökségéből kapta a kocsit, különben árvalány volt. Féléve járta az utakat. Kezdetben ő is a szélső sorban hajtott. Nézhette a tájat, kiállhatott a sorból. Aztán megszélesedett az út, jött a negyedik sor, s ő beljebb került. A szomszédok ? Kijön velük, csak az előtte lévő fiatal házaspárt nem szereti nézni. Pirosan mondta ezt, zavartan, el is hallgatott gyorsan.

Aztán én meséltem el az egész életemet. A házat, a rétet, a lepkéket.

— A csillagokat is lehet látni bennük ? — hitetlenkedett.

— Mindent ! — erősködtem.

— Még soha nem jártam réten ! — vallotta meg.

S én újra meséltem a rétről : a virágokról, a füvek csúcsán hintázó bogarakról, tücskökről meg pattanó szöcskékről, bársonyszemű lepkékről.

Órák hosszat beszélgettünk így. Közben az előttem lévő úr új szivarra gyújtott, mögöttem meg többször is mérgesen felugatott a pudli. Ilyenkor gyorsan megemeltem kalapomat, s ez mindig lecsendesítette.

Aztán egyre kevesebb szót váltottunk. Csak néztük egymást. Ha nyugodt volt az út, felém nyújtotta kezét, s így mentünk a sorban, kéz a kézben.

Sajnáltam, hogy nem nézhettem mindig a szemét. Pedig abban is megragyogtak már a csillagok, megvillant a körtefa árnyékolta ház is, élesebben talán, mint a lepkék legtündöklőbb bársonyszemén...

— Fogom a disznó lábát ! — ordított rám a pincér. — Idenézzen, letörött a körmöm széle ! — s az orrom alá dugta vastag ujját.

Bambán meredtem a szeme közé.

— Higgye el, uram, a cél előtt állok ! — kerekedett diadalra a képe. — A Falábú Kalózban olvastam ezt : a kincskereső ásója hirtelen kemény tárgyba ütközik és pendülve eltörik. A Falábú diadalmas káromkodással négykézlábra ereszkedik, tíz körmével kaparja a földet, s hamarosan szeme elé tűnik a megvasalt láda sarka... Ebben a kupakban lesz a cédula !

Megbűvölve néztük a csipkés pléhjószágot. Óvatosan elhúztuk mellőle az üvegeket és a poharat. Nem mertünk hozzányúlni. Milyen kis vacakon múlik az ember szerencséje !...

Fülsértő kelepeléssel csapott le az előttem hajtó kövér úr kocsijára egy helikopter. Karmos kötéldaruk ragadták meg s a következő pillanatban már a levegőben himbálózott. Hadonászó kezét láttam csak s a gomolygó szivarfüstöt.

— A marhák ! Azt hitték, kigyulladt a kocsija ! — szitkozódtam. A kocsim azonban már az ő kocsija helyén szaladt, s Marianna elmaradt tőlem. Sírni tudtam volna dühömben. A tükröm sarkából észrevettem még könnyes szemét, integető kezét. Kétségbeesve próbáltam átváltani a másik sorba, az ő sorába. Csikorgás, üvegcsörömpölés. Kelepelő árnyék suhant fölém, karmok csapódtak a kocsi peremhez. Emelkedni kezdtem én is. Mögöttem dühös ugatás harsant : gyorsan megemeltem kalapomat. Vonaglott, tűrődött a kocsik teteje, s a helyem körül kis kéz libbent ki az egyik kocsiból, mint vergődő lepke...

— Megnézzük ? — reménykedett szemembe a pincér.

— Talán majd én ! — bátorítottam.

— Nem, nem ! — tiltakozott babonásan. — Kéz kell ehhez ! A körmöm balsarka még épen maradt.

Lélegzetvisszafojtva kerülgettük a kupakot. Kövér csöppek gyűltek homlokunkra, kezünk nedvesen tapadt az asztal lapjához.

— Köpni kell, az hozza a szerencsét !

Loccsanósat köptünk, egyszerre, mintegy vezényszóra. Hálásan pillantott rám s megkönnyebbülve nyúlt a kupak után.

A parafa makacskodott. Apró morzsák hullottak az asztalra, verítékcsöppekkel keveredve.

— Éreztem ! — suttogta elgyötörten, mintha most jönne a neheze. Pedig a cédulácska már az asztalon pihent. A Packard gyár vezérigazgatójának aláírása volt rajta, megcáfolhatatlan élességgel.

— Hát akkor önre hagyom, uram, a vendéglőt — tette vállamra a kezét. — És semmi neheztelés, igaz ?

Belebújtam az orvosi köpenyhez hasonló ruhadarabba, átvettem a fémvillácskát, a pincért egy székbe nyomtam és meghajoltam :

— Limonádét parancsol, uram ?

Szégyenkezve nevetett, mikor kiöntöttem az undorító sárga folyadékot. Ahogy visszatette poharát, láttam, most ivott először életében jóízűen limonádét.

Telefonáltunk. Másnapra meg is érkezett a vadonatúj Packard kocsi. Automata sebességváltó, air-conditionning, hideg-meleg víz. Büszkén veregette meg a motorház tetejét, mint jóvérű csikó nyakát.

Indulásra készen állt, de még mindig magyarázott :

— Ne feledje el, uram, köröm kérdése az egész. A köröm széleit kell megnöveszteni...

Akkora jóindulat sugárzott róla, hogy talán a körmét is rámhagyja, ha kérem.

— Üzennem kellene Mariannának ! — villant át rajtam. Legalább egy lepkét küldeni neki. De hol van Marianna ? S hol vannak lepkék ? A kocsik hulláma torlódva gyűrűzött tovább. Reménytelenül legyintettem.

A Packard indulása már nehezebben ment. Talán napokig leshettük volna a kocsikat, ha közben el nem visz egyet a helikopter. S éppen a szélső sorból !

Magasra emeltem kezem és nagyot kiáltottam : most !

Ülök a kupakhalom előtt. Keresem a bűvös cédulát, miközben vastagszik és négyszögletesre nő a körmöm. Fehér blúzomban a villogó fémpálcával olyan lehetek, mint valami tudós, aki az élet titkát kutatja.

FÁY FERENC

Miska

(Pasztell)

Répát hegyeztek ellene
S mikor már apja sem akarta,
parázs fölé guggolt az anyja.
De végül : Miska lett neve.

Sovány volt, sápadt és ijedt.
Virág kerülte, tüske tépte,
hátát a köd subája védte.
Más volt... más mint a többiek !

Őt ismerték a reggelek,
eléfeküdt szürkén a pára,
ökörszem bújt a lábnyomába
s csak három évig volt gyerek.

Mert akkorra, az anyja már
s szoknyája széle is megunta,
de bepólyálta hűs lapukba
s ölébe vette a határ.

Libákat őrzött. S most halott.
— Nagy tűz fölé állhattak véle.
Azért ti üljetek köréje
Fehér-tollú, szép hajnalok.

Irodalmi Ujság

LEVÁLTOTTÁK Horváth Mártont, a budapesti Filmgyár igazgatóját. Utóda Révész Miklós, aki eddig a Művelődésügyi Minisztérium filmfőigazgatóságának volt a vezetője. Horváth, aki a forradalom előtt a kommunista párt központi lapját, a Szabad Népet szerkesztette, most a Petőfi Irodalmi Múzeum vezetője lett. Bukásának oka, a hazai hírek szerint, a magyar filmgyártás jelenlegi válsága.

⁂

ÚJ SZÍNMŰVET írt Németh László. A budapesti *Film, Színház, Muzsika* értesülése szerint az új Németh-darab, a „Nagy család" hősnője, Kata, aki *„áldozatos szenvedéllyel építette fel a maga kis családját, egy tragikusan kegyetlen pillanatban rádöbben, hogy küzdelme ebben a vonatkozásban hiábavaló volt, — mert a nagyobb emberi közösség érdekében ugyan eredményesen munkálkodik, — ezt a kis családot összetartania már nem sikerül. A lánya nem az ő szellemi vonzását követi, inkább valami élvezet-vallásban él, a fia lázongásában a kereső nyugtalanság mellett valami kiábrándult szkepszis is munkál, férje pedig cinikus fölénnyel, idegenséggel éppen arra készül, hogy végleg magára hagyja."*

⁂

KARINTHY FRIGYES eddig ismeretlen egyfelvonásos kis darabját fedezte fel Budapesten egy kéziratgyűjtő. A darab négyszemélyes, főszereplője egy angol miniszter. Az író fanyar humorral írta meg a fordulatos színjátékot, amely alkalmasint valamelyik kabaré számára készülhetett, de nyomtatásban azóta sem jelent meg.

⁂

KIVÉTELES TEHETSÉGŰ színésznővel lett szegényebb a magyar színjátszás : Peéry Piroska 58 éves korában meghalt. Pályáját a 20-as évek elején az Eger — budai színtársulatnál kezdte komikaként, majd az Országos Kamaraszínházban és Szegeden játszott nagy szerepeket, többek között Shaw Szent Johannáját, Ibsen Wangel Hildáját a Solness építőmester-ben. Mindig érdekesen, újszerűen formálta meg a figurákat, mély lélektani tudással és emberismerettel az egyes karakterek olyan vonásait is felvillantva, amelyek sokáig rejtve éltek a szerepekben. 1933-tól hosszú éveken át a Vígszínház tagja volt majd a legkülönbözőbb fővárosi színházakban lépett fel. Egyik legutolsó, jelentékeny sikerét Hubay Miklós C'est la guerre című egyfelvonásos drámájában aratta 1958-ban. Két év óta a Jókai Színház nyugdíjas művészeként élt. Hosszú szenvedés után az egyik pécsi klinikán érte a halál. Peéry Piriben dr. Németh Antal, a budapesti Nemzeti Színház volt igazgatója, jelenleg a Pécsi Nemzeti Színház rendezője, feleségét gyászolja.

⁂

INGMAR BERGMANN filmrendezőt választották meg a stockholmi Nemzeti Színház igazgatójává. Bergmann új elfoglaltsága miatt a következő három évben évi két filmre korlátozza rendezői tevékenységét.

⁂

UTRILLO életéről is filmet készítenek. Rendezője John Huston lesz, ugyanaz, aki a világsikert aratott Moulin Rouge Toulouse-Lautrec életrajzfilmet készítette. A film címe: A Montmartre utcái.

⁂

AZ IDEI „Albert Schweitzer" irodalmi díjat Kurt R. Grossmann-nak ítélték „Ossietzky, a német hazafi" című műveért. A könyv a Kindler Verlagnál jelenik meg.

⁂

A SZOVJET-AMERIKAI kultúrcsere-egyezmény keretében az Egyesült Államokban tartózkodik V. Katajev és V. Rozov szovjet író. A szovjet vendégek Washingtonból a texasi Houstonba utaznak, majd ellátogatnak New Yorkba, Bostonba, San Franciscóba és Los Angelesbe is.

A III. NEMZETKÖZI TELEVÍZIÓS FESZTIVÁL díjait január 18-án osztották ki Monte-Carlóban. A Fesztivál bizottsága a következő műveket tüntette ki :

— Az „Aranynimfát", a Fesztivál nagydíját a *Carmen tragédiája* c. televíziós film kapta (Egyesült Államok) ;

— A „legjobb rendezés díját" a *Lépcső* (Szovjetunió) ;

— A „legjobb szövegkönyv díját" Karl Wittlinger (Nyugat-Németország) ;

— A „legjobb férfi alakítás díját a francia Jean-Paul Moulinot, Montherlant regényéből készült *Agglegények*-ben nyújtott alakításáért ;

— A „legjobb női alakítás díját" Nobulo japán színésznő ;

— A „legjobb gyermekműsor díját" a *Newark* c. angol film.

Ezen kívül dicséretben részesült *Az Oltáriszentség hintaja,* (Csehszlovákia), a *Ház a tenger fenekén,* (Franciaország) és *A paradicsom ára,* (Egyesült Államok).

A francia és külföldi újságírók díját egyhangúlag Csehszlovákiának ítélték oda a Fesztiválon bemutatott művek színvonaláért és a televíziós kifejezési eszközök továbbfejlesztése terén elért eredményekért.

A Fesztivál hivatalos díjaitól függetlenül az U.N.D.A. nemzetközi katolikus szövetsége „Ezüstgalambbal" tüntette ki a *Black Nativity* c. angol alkotást.

⁂

NEMZETKÖZI KITÜNTETÉSBEN részesült a magyar artistaművészet. A Bécsben székelő Nemzetközi Cirkusz Szövetség Oscardíját a magyar artistáknak, illetve a Magyar Cirkusz és Variété Vállalatnak ítélte.

⁂

MAGYAR SZÍNHÁZI KÜLDÖTTSÉG utazott Moszkvába a Sztanyiszlavszkij születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség sorozatra. A küldöttség tagjai : Nádasdy Kálmán, az Operaház igazgatója és Hont Ferenc, a Színháztudományi Intézet igazgatója.

⁂

A BUDAPESTI OPERAHÁZ balettegyüttese megkezdte Sugár Rezső balettjének az Akisz és Galateának próbáit. A mű szövegkönyvét és koreográfiáját Lőrincz György készítette. A szólótáncosok: Fülöp Viktor, Orosz Adél, és Róna Viktor. Sugár Rezső balettje az Operaház idei évadjának egyetlen magyar bemutatója.

⁂

A „JOHNSON"-TÁRSASÁG gyűjteménye, amely tizenegy mai amerikai festő műveit gyűjti össze *„Art : U.S.A. now"* cím alatt, világkörüli utat tesz. Az elmúlt év novemberében a gyűjteményt Tokióban állították ki, jelenleg Honoluluban van, most pedig megkezdi európai körútját. A Hawai szigetekről először Helsinkibe szállítják, majd a következő városok kerülnek sorra : Brüsszel (február), Athén és Bécs (március-április), Róma (május), München és Rotterdam (június-július). Monaco és Luzern (augusztus), Párizs (szeptember), Kopenhága (október) és végül Stockholm (december).

⁂

MAGYARORSZÁG első természetvédelmi múzeuma a tervek szerint az idén nyílik meg a visegrádi Salamon-toronyban.

⁂

HANS ROSBAUD, a nemzetközi hírű karmester a zürichi Tonhalle-Orchester vezetője 68 éves korában váratlanul meghalt.

⁂

IONESCO „A levegő gyalogosa" című darabjának Düsseldorfban tartották az ősbemutatóját, Karlheinz Stroux rendezésében. A darab párizsi bemutatására januárban került sor Jean Louis Barrault színházában.

A BUDAPEST FILMSTÚDIÓBAN megkezdődtek Illyés Gyula „Fáklyaláng" című színműve televízióváltozatának próbái. Az átdolgozást az író végezte, a főszerepeket Bessenyei Ferenc, Ungvári László és Tolnay Klári játssza.

⁂

A washingtoni Művészeti Galériában Kennedy elnök ünnepélyesen „fogadta" Leonardo da Vinci világhírű festményét, a Mona Lisát, melyet a párizsi Louvre kölcsönadott. A kiállítás megnyitásán ezerötszázan vettek részt, a tárlat négy hétig látogatható.

⁂

RAYMOND HEKKING 77 éves francia műgyűjtő, újságíróknak bemutatta azt a Mona Lisa-képet, amely véleménye szerint „az igazi". Hekking azt állítja, hogy a párizsi Louvre szakértői is leszögezték, hogy a képe XVI. századi alkotás. Hekking szerint a nála lévő „igazi" Mona Lisa akkor tűnt fel, amikor 1911-ben a Louvre-ból ellopták a világhírű képet, és csak évek múlva került elő — de csak a másolat. Hekking állításával kapcsolatban kijelentette: a hivatalos álláspont kitűnik abból a körülményből, hogy Malraux kultuszminiszter Washingtonban részt vett a valódi Mona Lisa-kép kiállításának ünnepélyes megnyitásán.

⁂

ÜNNEPI HANGVERSENYT rendezett Moszkvában Kodály Zoltán és Karol Szymanowski lengyel zeneszerző 80. születésnapja alkalmával a Szovjetunió Állami Szimfonikus Zenekara kiváló szólisták közreműködésével.

⁂

163 ESZTENDŐS KORÁBAN meghalt az észak-szíriai Izazban Mahmud Vardan, Szíria és állítólag az egész világ legidősebb embere. Vardan születési okmányai szerint 1800-ban született.

⁂

AZ ARENA, az emigráns írók PEN Klubjának folyóirata legutóbb bolgár számot jelentetett meg, amelyben a legjelentősebb menekült bolgár írók szerepeltek verseikkel és elbeszéléseikkel.

MEGHALT OLTVÁNYI IMRE. A két világháború közötti korszakban mint banktisztviselő dolgozott s egyúttal képzőművészeti kritikusként fejtett ki széles körű munkásságot. Derkovits Gyula és Egry József művészetéről ő írta az első monográfiát. A régi „Magyar Nemzet" képzőművészeti kritikusa s néhány éven át a „Magyar Művészek" című folyóirat szerkesztője volt. A Független Kisgazda Párt alapító tagjai közé tartozott. Az 1940-es évek elején részt vett a párt polgári tagozatának megszervezésében s annak elnöke lett. Részt vállalt az ellenállási mozgalomban. 1945 után először a Nemzeti Bank elnöke, majd pénzügyminiszter, később svájci követ lett. 1948-ban a Nemzeti Múzeum elnökévé nevezték ki, 1950-ben a Szépművészeti Múzeum főigazgatója lett, s innen ment nyugdíjba Utolsó munkája Honegger és Prokofjev visszaemlékezéseinek fordítása volt.

⁂

A KECSKEMÉTI Katona József Színház műsorra tűzte Tamási Áron Boldog nyárfalevél című színművét.

⁂

TADEUSZ SZELIGOWSKY lengyel zeneszerző Poznanban 66 éves korában meghalt. Zenei tanulmányait Párizsban végezte. A Lengyel Zeneszerzők Szövetségének elnöke volt. Számos operát, balettet, szimfonikus művet szerzett.

⁂

GENFBEN 54 ország 400 küldötte megkezdte egy hónapig tartó tanácskozását a rádióhullámhosszak tervezett újrafelosztásához szükséges technikai feltételek kidolgozásáról.

⁂

HÉTEZER KÖTETBŐL ÁLLÓ amerikai könyvkiállítást nyitottak meg január 23-án Moszkvában. A kiállítás anyagát Leningrádban és Kievben is bemutatják. Egyidejűleg az Egyesült Államokban szovjet tudományos könyvkiállítás nyílik.

A LIBANONI ÚJSÁGOK az első oldalon közölnek egy gyászjelentést... amely egy fáról emlékezik meg. A híres libanoni cédrusfák egyikéről van szó, amely hosszas „gyengélkedés" után ismeretlen betegségben hunyt el. A libanoni idegenforgalmi iroda valóságos katasztrófának tekinti ennek az évszázados, méltóságteljes fának a pusztulását. Manapság Libanonban alig négyszáz cédrusfa maradt életben, holott hajdan az ország hegyeit cédruserdők borították. Az állami erdőmérnöki és vízügyi hivatal bizottságot küldött ki az ország északi tartományába, hogy az „elhunyt" fát megvizsgálják, mivel a hatóságok attól tartanak, hogy a betegség a még élő cédrusfákat is megtámadja.

⁂

EGY ANGOL fogsebész professzornak, Mr. Cohennak az az ötlete támadt, hogy, Röntgensugarakkal megvizsgálja a Királyi Sebészeti Akadémia tulajdonába tartozó, „VIII. Henrik és a borbély-seborvosok" c. festményt. A röntgenfelvétel kimutatta, hogy a kép, amelyet eddig egy Holbeinmű 18. századi másolatának tartottak, az augsburgi mester eredeti fekete-fehér rajza nyomán készült.

⁂

FENNÁLLÁSA HATSZÁZ ÉVES évfordulójának megünneplésére készül a pécsi Tudományegyetem. Dr. Csizmadia Andor professzor, az állam- és jogtudományi kar dékánhelyettese a római levéltárban megszerezte az egyetem alapítására vonatkozó legfontosabb dokumentumnak, V. Orbán pápa bullájának fotokópiáját. Orbán pápa I. Lajos magyar király kérésére 1367-ben engedélyezte az egyetem működését.

⁂

THEODOR DREISER Amerikai Tragédiáját Piscator dramatizálásában, Kazimir Károly rendezésében február 9-én mutatják be a budapesti Jókai Színházban.

⁂

WINKLER LAJOS kémiaprofesszor születésének századik évfordulója alkalmából májusban a „Talanta" (az analitikai kémia Angliában megjelenő nemzetközi folyóirata) mintegy 150 oldalas magyar számot ad ki.

⁂

XVII. ÉS XVIII. SZÁZADI olasz mesterek alkotásaiból gobelinkiállítás nyílt a budapesti Iparművészeti Múzeumban.

⁂

CSEHSZLOVÁKIA lakossága 13,745,300 — közlik az 1962-es népszámlálás most közzétett adatai.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
C O R V I N
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 4. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 február 15.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A SZÉTSZÓRÓDÁS UTÁN

(ELHANGZOTT AZ ANGOL RÁDIÓ MAGYAR ADÁSÁBAN, 1963 JANUÁR 27.-ÉN)

Elítélhetsz, néném, micsoda suhajtásokat bocsátottam, mikor az édes hazám havasai mellett mentem el. Örömest bémentem volna Zágonba, de az Ur befedezte előttem az oda vivő utakot, mert az egész föld övé.

Mikes Kelemen

„MIND ezekre azt mondaná kéd, hogy lehetlen ezeknek a szegény raboknak, hogy szabadságokot ne suhajtsák", írta, magyar gályarabokra emlékezve, Mikes Kelemen Rodostóból, április 24.-i kelettel 1720-ban ; „mindazon által vannak mégis olyanok, akik azt a nyomorú életet megszokták ; mivel én beszéltem két magyar rabbal, akik húsz esztendőtől fogvást vannak a gályán, és mondottam, hogy ha nem lehet-é olyan módot találni abban, hogy megszabadulhassanak ? Csak azt felelék erre : miért mennénk mi már Magyarországban ? Feleségünk, gyermekünk talám már megholtanak — ott is mivel élnénk ? Itt ételt adnak, és megszoktuk már ezt a nyomorúságot."

Illyés Gyula céloz a megdöbbent bújdosónak erre a soraira Zilahy Lajoshoz intézett versében, válaszul a Szabad Versre, melyet hatvanadik születésnapján öregebb íróbarátja intézett hozzá tengerentúlról egy emigráns újság, a londoni Népszava első oldalán. Karácsonykor hangzott el a válaszüzenet, három másik üzenettel, az emberi család legmelegebb ünnepén, Budapestről, a Szülőföldünk rádióadásában. Rajta kívül Kodály Zoltán, Németh László és Devecseri Gábor fordult a szétszórtak ezreihez.

Ma már — vagy most éppen — nem jár fejvesztés azért, hogy a hazaiak közül valaki elbeszélget kiszakadt magyarokkal ; Karácsonykor, íme, még bíztatják, noszogatják is a fényes neveket : tessék, rajta, nincs abban se bűn, se szégyen, hogy Nyugaton él a véred vagy kenyeres pajtásod. Nem kényes ügy többé az emigráció, minek elhallgatni, olvassuk a Népszabadság 1962 november 13.-i számában, egy irányadó cikkben. Van emigráns, aki nem akar ártalmára lenni az országnak, „aggódunk értük s örülünk a sikereiknek". Még abba se szólnak bele, hogy menjenek-e vissza vagy maradjanak. A párt és a kormány „megértő és megbocsátó szelleme" lebeg az elcsitult magyar vizek felett. Fölözzük le a vérhabot, felejtsünk.

Kodály Zoltán, Illyés Gyula s Németh László ezúttal is igyekezett méltó maradni a maga hajdan viselt harcaihoz a magyar népért, mely nem lelé honját a hazában. S méltó ahhoz a tekintélyhez, amelyet egy kis nemzet önként és zajtalanul megad a virrasztóinak, — de csendesen vissza is vonhat. Mert ha elátkozott földrajzi helyre fekszik egy kis nemzet, csak addig tud élve maradni síkságí világrablók életterében, amíg őrzői váltogatott, önkéntes virrasztással lesik s erősítik rendetlen szívverését.

Hármójuk után Devecseri Gábor egy tengerentúli baráthoz fordul a versében. Budáról ír, azzal az édesbús pest-budai szellemidézéssel, amelytől már elszoktak a kinti magyarok. S a végsorokban, királyura : Homérosz túlvilági kínos meglepetésére, egy kis odavetett dicséretet is elhelyez a rendszerről. Tudhatja, hogy pontosan ez a könnyed, vállveregető hang most a kötelező divat az ámokfutó régi rajongás helyett.

Kodály egy fél ezredév rombolásairól beszél. Fölidézi tűnődéseit Móricz Zsigmonddal a szerencsétlen gazdag országról, idézi Dantet a Paradicsom tizenkilencedik énekéből :

Óh boldog Magyarország ! csak ne hagyja
magát félre vezetni már...

Rajtunk áll, mondja, hogy ez a Beata Ungheria annyi félrevezetés és nyomorítás után valóság legyen végre. Jól értsük : egy *boldog* ország. Magáért beszél a szó. A hazaiak dolga, hogy megteremtsék. S a kintieké ? A kintiek dolga, szól a kérés a legnagyobb élő magyartól, ennek az óhajtott, dantei országnak a meghosszabítása a nyelvápolásban. Hogy az is eligazodjék a magyar vers és muzsika titkos rezdüléseiben, ezer éves visszhangjaiban és sajátos titkaiban, aki sohasem itta a Tisza vizét. A második nemzedék. S ha más szétszóratott nép példájára gondolunk, nem a magunkéra, akár a harmadik.

„Honvágy és honvágy volt a kusza vers", mondja a következő üzenő, Illyés Gyula a megrázó, meggyötrő, a kínszerző tengerentúli köszöntő levélről. Azért köszöni. Közös a honvágyuk, a láng makacs lobogása, de nem egy földrajzi ország iránt, hanem... S az olvasó itt önkéntelenül közbeszól, folytatásként egyik fuldokló, dacos versét mormolja magának, a Haza a Magasban németek és oroszok elől magasba : egy szellemi hazába menekülő sorait. Beletalál az igazságba az akaratlan emlékezés, mert Illyés, mint ama régi versben, ezúttal is egy magasságos hazáról beszél, a „drága álom s mégsem álomhazáról", amit fölrakni buzdítottak látnokok, lángelmék, Petőfiék :

Bennem is egyik honvágya ég,
Engem is honvágy sarkall viszonyítva hozzád...

Úgy, mint egy emberöltő előtt a Nemzeti Múzeum lépcsőjén, a Márciusi Front börtönre is elszánt bajtársai közt s úgy, mint egy fél emberöltője, mikor a búcsúzó Zilahynak fölidézte Mikes meghökkent, bús sorait a gályarabokról.

Németh László Ady egyik félelmesen nagy bibliás versével kezdi. A szétszóródás előtti időből, ötven-hatvan év többszörös szétszóródásai után :

Hát népét Hadur is szétszórja :
Szigorúabb istenek ezt így szokták,
Miként egy régi, bánatos erdélyi
Prédikátor írásba rótta
Keresvén zsidókkal atyafiságunk.

Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre,
Volt utonállók új útbanállóknak
S míg úrfajtánk egymást s a népet falta,
Tunya álmainkat a jég verte
S még a Templomot se építettük fel.

Ami csupán rongyos falvak kivándorlási adata volt a ver· születési évében, 1914-ben, ma a legtöbb magyar család szívének kiszakadt fele, negyede, mondja Németh László ; amit megéreztek Ady felborzolt idegei, ma friss seb a kötés alatt, s Karácsony, az összetartozás ünnepe Halottak Napja a legtöbb tűzhelynél : a hiányzóké, nem az egyesülőké. „De mit is mondhatnánk azon túl, hogy veletek álmodunk, mint ahogy a ti álmaitok is belőlünk épülnek, tehát összetartozunk", folytatja Németh. „Mehetünk-e tovább, mondhatjuk-e, hogy jöjjetek haza, azoknak, akiket a nagy gyökérszaggatás tanított meg rá, hogy sekélyebb kapcsolatokhoz is ragaszkodjatok ? Vagy annyit legalább, hogy maradjatok ott kinn is a haza fiai, ne csak ti, hanem gyermekeitek is. Vigyétek át belétjük a bennetek levő meghasonlást, mert ebben az esetben megéri máshol élni és Magyarországhoz tartozni."

Hogyan ? Meghasonlással a régi hazához tartozni ? — gondolja magában tanácstalanul az üzenetvevő, kinti magyar. De a folytatásból hamar megérti, mire gondol Németh László. Arra a bizonyos Templomra a bibliás Ady versben, amely sohase készült el. A magyar Jeruzsálem, egy magyar Civitas Dei látomására. Amelyhez éppen a magától szabadulni akaró meghasonlás roppant hajtóereje kell. Hiszen annak a késlekedő Templomnak az építésén fáradt a népdalgyűjtő és kórusszervező Kodály. Azon tengermélyi, azaz pusztai hazáját fölfedezve a már-már elfranciásodott Illyés. Azon Zilahy, mikor rózsadombi telkét s vagyona egy részét felajánlotta a Kitűnőek Iskolájára. Azon Németh László, mikor egy országon át kézről kézre adták magyar diákok, papok, földmérők. Azon József Attila, egy elkárhozott ártatlan angyal szabadkozó mosolyával a Szép Szó nyomdájában. Olyan időről beszélek, amelyet ma hivatalosan csak szidalom illet. „Mert hisz a mi életünk épp azért folyt, hogy a Templom, amelyről Ady írt az említett versben mégiscsak megépüljön s a részleges magyar szétszóródás fölött kirajzolódjék a gondolat, melyre érdemes hazatekinteni", fejezi be üzenetét Németh László. Nem hív haza senkit, csak türelmet kér. „Várjatok még, várjatok és segítsetek, ti elszakadtak, várjatok, mert a heggedő sebek alatt itt élet pezsdül, s magyar voltotokat tán holnap már nemcsak szégyelnetek nem kell, de mint küldetést foghatjátok fel."

Beata Ungheria : boldog Magyarország ; haza a magasban, mely drága álom s mégsem álom ; Templom, melyet Dániel próféta siralmával a kezében számonkért Ady. Ismerős haza : a mienk is, idekint. Rajtunk is áll a jövője. Ez a küldetésünk idekint. Van szomorúsága s van értelme a nagy szétszóródásnak, van benne pusztulás és van hivatás. S türelmünk igazán van hozzá, türelem a jófajta emigráns fő vagyona.

NYISSÁTOK ki Homéroszt. Ott van énekeiben a száműzött. Üssétek fel a görög tragédiaköltés három félistenét s az európai líra első — görög — töredékeit. Ott áll a számkivetett. Mennyi, de mennyi ! A föld salakja. De a föld sója is, évezredek óta.

Illyés a két magyar gályarabért idézi versében Mikes Kelement. Idézhetné azonban másért is. Gazdája idegen földön írta szentekhez méltó vallomásait, maga Mikes egy szutykos török faluban s kortársa : Faludi Ferenc Rómában teremtette meg a pallérozott új magyar szépprózát, amelyhez fogható nincs többé Kosztolányi Dezsőig. Másfél századon át egy bújdosó fejedelem emlékétől gyúlt fel a magyar poézis, az ő hazajáró lelke zaklatta Kölcseyt, izgatta Petőfit. Egyhangú szenvedése nem volt hiábavaló. Ennyit az első szétszóródásról.

Minek tagadni a második nagy kévebomlás sötét emlékeit. Kiváló muzsikusunk, az *emigráns* Veress Sándor *emigráns* nagyapja, a negyvennyolcas honvédtiszt megírta a múlt század hetvenes éveiben — könyvének „A magyar emigráció Keleten" a címe —, hogy mit kellett látnia 1849 után Bulgáriában, Törökországban, Londonban, Párizsban és Itáliában. S a többi szavahihető tanú se kertel emlékirataiban és leveleiben. Se Kossuth, se Pulszky, se a két Teleki : László és Sándor, se Tanárky. Önbíráskodás, kigolyózás, párbaj, pumpolás, zsarolás, hírlapi mocskolódás, följelentés s egyéb siralmas kutyakomédiák. Öngyilkosok holtteste a tengerparton, őrültek a rács mögött, elzüllött bajnokok idegen csendőrök közt, a vádlottak padján.

De a száműzött Szalay László egy svájci tóparton írja azt a magyar történelmet, amely bámult mintaképe volt két nemzedék tudósainak. Bitófára szegezett nevével Horváth Mihály a számkivetésben örökíti meg a hősi Reform-korszakot. S ki az a gyémánt ember, aki túl kemény jellem a szájukkal még szilárd, lelkükben már a gabona és dohány árához puhuló honfitársainak ? Akit tárt karral, de meghökkent ábrázattal fogadnak vissza száműzetéséből a nagy alku előtt ? Illyés a megmondhatója, hiszen drámát írt róla, találó címmel. A különc : az emigráns Teleki László.

Nemcsak a hazához voltak hűek. Európa s az emberiség ügyéhez is, ahogy morális tanítómesterük, Vörösmarty kívánta a nagy szétszóratás előtt. Hiszen kibújdosott a költő két tanítványa, a Perczel testvérpár s jótevője, a szertelen, de forrószívű Batthyány Kázmér is. Mintha csak valamelyik hazafias versének öntudatlan parafrázisa lenne, a múlt századi olasz irodalom egyik legmagasztosabb lapja a garibaldista Giuseppe Abba naplójában az elesett Tüköry temetéséről szól. Tízedszer olvasva se lehet könnyek nélkül követni azt a gyászmenetet a felszabadított Palermóban, át a széthányt torlaszokon. S alig pár évvel Garibaldi szicíliai csodatette után a magyar emigráns ott forog Lincoln rabszolgaszabadító ütközeteiben, immár három-négy európai közös ügyért vívott háború golyóálló veteránjaként. Amit Petőfi kívánt magának versében a világszabadság mítikus ütközetében, az a hősi halál, amely elérte Segesvárnál, végül elérte az emigránsokat is egy palermói hídon vagy egy amerikai lovasrohamban. „Odisszeájuk megszerezte a magyar névnek a tiszteletet még az óceánon túl is," írja róluk már otthon Pulszky Ferenc ; „ha szenvedtek, szenvedéseik csak egyéniek maradtak, míg a nemzet ismeretessé lett ott is, ahol azelőtt nevét is alig hallották."

HIÁBAVALÓ és fölösleges lenne titkolni a harmadik szétszóródás sebeit. Állagához mérve ma már akkora a szétvetődött magyarság, hogy emigráció helyett diaszpóra a találóbb neve. Mint az ószövetségi választott népé. Bizony nem gondolta volna ezt a régi zsoltárfordító prédikátor, „keresvén zsidókkal atyafiságunk". Már mint a sors és nem vér szerint valót. Kiment divatból köztük a párbaj, de nem az idegbaj, garázdálkodás, önbíráskodás, besúgás, följelentés, hírlapi rágalom s egyéb osztódás. Ebben aztán nagyok vagyunk ! — szokták mondani. Nagy benne az emigráns francia, görög, olasz, német, orosz vagy lengyel is. Közös nyavalya. Nincs mentség, mindenki maga felel tetteiért. De az övékért — még sokkal inkább, mint valamikor a földesurak a kivándorló ninc̈stelenekért —, az övékért felelősek a kiüldözők is.

Ide értünk. A hatalom
henceghet, hogy el tud szállni —
Olyan világot neveljen,
hogy ne kelljen emigrálni,

(Folytatás a 2. oldalon)

FEBRUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Cs. Szabó László: A szétszóródás után (1. old.)
Ignotus Pál: Bolyongás a szavak közt (3. old.)
Nyéki Lajos: Madách mai szemmel (5. old.)
Kovács Imre: Földreform Colombiában (6-7. old.)
Tábori Pál Korda Zoltánról (8. old.)
Vas Róbert hozzászólása a filmvitához (8. old.)
Halász Péter: Interjú Amerikában (9. old.)
Székely Boldizsár elbeszélése: Az idegen virágok (11. old.)
Jánosfalvy Albert karcolata (11. old.)
Gömöri György, Makkai Ádám és Tüz Tamás versei
Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

Vége a személyi kultusznak

„Eljött az ideje, hogy szétoszlassuk a legendákat, amelyek Sztálinnak a Volgográd (az egykori Sztálingrád...) környéki hadműveletek tervszerű kidolgozásában és irányításában való állítólagos döntő szerepéről szólnak" — írja a Pravdá-ban Jemerenko, a sztálingrádi ütközetben résztvett szovjet fegyveres erők volt parancsnoka, a csata huszadik évfordulója alkalmából.

Jemerenko marsall többek között nyilvánosságra hozza, hogy 1942 augusztusában Sztálin parancsot adott arra, hogy a volgográdi védelmi frontot osszák ketté. „Ez az intézkedés a védők feladatát megnehezítette, súlyos időveszteséggel járt, s néhány nappal később egy közös parancsnokság létrehozását igényelte."

Jemerenko marsall ezzel szemben határozottan kiemeli a jelenlegi szovjet kormányfőnek a csata sikerében való szerepét: „Igazán szerencse, hogy ezekben a nagy felelősséget követelő pillanatokban Nyikita Hruscsov a front katonai tanácsának a tagja volt, s hogy ott járt a Volgográdot védő csapatok között, akik döntő csapást mértek az ellenségre."

Cikkét ezekkel a szavakkal zárja: „A kommunisták élén, akik a Volga partján az életüket is készek voltak feláldozni, ott állt a hű leninista, pártunk és államunk jeles vezére: Hruscsov elvtárs."

A VILÁG élelmiszertermelésének 1980-ra meg kell duplázódnia, az évszázad végére pedig meg kell háromszorozódnia, hogy az erre az időre mintegy hatmilliárdos létszámot elérő emberiség ellátása biztosított legyen — mondja az ENSZ mezőgazdasági világszervezetének jelentése.

Az IDŐ Sodrában

Magyarok a nagyvilágban

Fenti címmel ellátva két — egymással azonosnak vélhető — cikket olvastunk a napokban. Az egyik a *Népszabadság*-ban jelent meg ; a másik a *Magyar Hírek* elnevezésű, — hazacsalogató ? — lapban. Miután a cél határozza meg az eszközt, senki sem csodálkozhat azon, ha a *Népszabadság*-ban megjelent cikk olyan *bekezdéseket* tartalmaz, melyeket a *Magyar Hírek* már nem tartott tanácsosnak leközölni. Miért ? Egyszerűen azért, mert a Népszabadságot otthon elolvasóknak (ha kevesen vannak is) nincs módjukban elolvasni a kizárólag külföldi használatra készülő *Magyar Hírek*-et, következésképp — így vélekedhetett a bölcs *Agitprop*. — a hazugság, vagy az igazság elhallgatása, ilyként nehezebben derülhet ki.

A dologban nem az az érdekes, hogy *kifelé* mást írnak, mint *befelé* ; ezt a közhelyet nem is lenne érdemes bolygatnunk. A dolog érdekessége az, hogy a szerkesztő elvtársak *tökéletesen tisztában* vannak azzal, mikor hazudnak, sőt mikor hazudnak olyasmit, amit már nem lehet a külföldön élő *szegény magyarnak* „beadni". Következésképp kimaradt a *Magyar Hírek* cikkéből minden olyan hivatkozás, mely ahelyett, hogy hazacsalogatná a magyart, maradék honvágyát is elveszi.

Íme, néhány példa :

Benne van a Népszabadságban, de *nincs benne* a Magyar Hírekben az a paragrafus, mely szerint: *„Minden rágalommal szemben Nyugaton van a ‚vasfüggöny' és nem nálunk. A burzsoá kormányok nemcsak a rágalmakat szóró propaganda módszereihez folyamodnak, hanem nagyon sokszor erőszakosan meggátolják a családegyesítéseket, nem engedik szüleikhez visszatérni a fiatalkorúakat."*

Kitűnően mulattunk eme másik, kihagyáson : *„A kapitalista országokban ezrével vannak olyan magyarok is, akik tagjai a kommunista pártnak és több tízezren vesznek részt a különböző haladó szervezetek munkájában. Ezek a magyarok ott voltak az idén a franciákkal együtt az OAS-ellenes nagy tüntetés napján... Évről évre ők is növelik a bécsi Ringen a májusi menetekben a felvonulók tömegét. Kanadában. Latin Amerikában a ‚jenki' imperializmus elleni küzdelem legaktívabb harcosai között is találunk magyar emigránsokat."* Miért is hagyták el e kis részecskét, mely az idekint élőket meg akarja arról győzni, hogy ők voltaképp kommunisták ? És miért maradt ki a Magyar Hírek-ből eme szép díszpéldány : „(A külföldön élő magyarok) *mind világosabban felismerik a befogadó kapitalista ország társadalmi, politikai, gazdasági igazságtalanságait, melyek — helyenként őket, — az ‚idegeneket' különösen sújtják."*

Valóban felismerik. Felismerik, hogy vannak igazságtalanságok, de felismerik azt is, hogy ellenük nyilvánosan és szabadon fel lehet szólalni, s főként nem lehet mást írni *otthon* és mást *külföldön*, mert egyrészt nem készülnek lapok hazai és külföldi használatra, másrészt, ha készülnének, se tudná senki megakadályozni, hogy az olvasó ne azt olvassa, ami neki éppen tetszik.

A. T.

Kóreset

A budapesti Egészségügyi Minisztérium tájékoztatót tett közzé a sajtóban : mi történik akkor, ha valaki Magyarországra látogat és ott hirtelen megbetegedik. Idézzük szórul szóra : *„Heveny megbetegedés, illetőleg sürgős szükség esetén a Szovjetunióból, Csehszlovákiából, Lengyelországból, az NDK-ból, Bulgáriából és Romániából ideiglenesen hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok díjtalan orvosi kezelésben részesülnek. A többi országok állampolgárai ebben az esetben is kezelési díjat fizetnek."*

Az, hogy egy külföldi betegnek a kórházi ápolásért fizetni kell, még érthető. Kevés országban olyan fejlett az egészségügyi ellátás, mint Angliában, ahol a társadalombiztosítás a külföldi látogatókra is kiterjed. Csak az nem megy egészen a fejünkbe : ha a nyugati látogatóknak fizetniök kell, miért kezelik ingyenesen — azaz a magyar adófizetők pénzéből — a szovjet és egyéb „szocialista" betegeket. És ha már őket ingyen kezelik, miért kell fizetniök az albánoknak, a kínaiaknak, a mongoloknak, az észak-koreaiaknak és az észak-vietnámiaknak? Ők már akkor sem „elvtársak", ha megbetegednek? Ha viszont ők fizetnek, miért kell fizetniök a jugoszlávoknak is, akik pedig most ismét elsőosztályú szocialistákká léptek elő.

Hiába, nehéz lépést tartani a korral. Sőt, úgy látszik, a kórral is.

Jeszényin költő fia — „szovjetellenes csirkefogó"

Az *„Ogonyok"* c. szovjet folyóirat egy bizonyos I. Satunovszkij tollából *„Részletek egy csirkefogó életrajzából"* címmel cikket közöl, amely „szovjetellenes csirkefogónak" nevezi Alekszandr Jeszényin-Volpin-t, a nagy orosz költő, Szergej Jeszényin fiát.

A cikk szerzője hónapokon keresztül látogatta a szigorú börtönbüntetésre, vagy halálra ítélt üzérek pereit. Szerinte Jeszényin fia kapcsolatban állt ezekkel a külföldi árucikkekkel feketéző üzérekkel, s arra igyekezett rávenni őket, hogy *juttassák el verseit a külföldi sajtóhoz.* Ellenszolgáltatás fejében az orosz „huligánok" között terjesztette azokat a szovjetellenes szövegeket, amelyeket ezek az üzérek csempésztek be a Szovjetunióba. Az ifjú Jeszényin neve egyedül apja emléke iránt való tiszteletből nem került említésre a tárgyalások során, jegyzi meg Satunovszkij. Az újságíró azt is hozzáteszi, hogy Jeszényin-Volpin, aki egy moszkvai tudományos kutatóintézet munkatársa, állítólag valamiféle kémkedési ügybe is belekeveredett : titkos anyagot szolgáltatott egyik, időközben kémkedés miatt letartóztatott barátjának, V. Rjepnyikovnak.

Iljicsov, a jelenlegi főideológus már decemberben azzal támadta Alekszandr Jeszényin-Volpin-t, hogy *szovjetellenes verseket közölt az Egyesült Államokban.* Valamivel később a tragikus sorsú költő — Szergej Jeszényin 1925-ben önkezével vetett véget életének — nővérei a „Pravdá"-ban arra hivatkoztak, hogy unokaöccsük súlyos idegbeteg...

PRÁGÁBAN bezárták a „kínai-csehszlovák barátság klubját".

A szétszóródás után

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

írta Párizsban Csokits János, a költő, mikor eszeveszett rivalgások közt felröpültek az első holdrakéták. Versének a címe, Veteres migrate coloni, az apai földből kiforgatott Vergilius panaszára utal : évezredes hagyományra az áldozatok és hatalmaskodók családfáján.

Kevesekről beszélek. Sokkal több az a gyökerező fajta, amelyhez Kodály és Németh László fordul, kérő bizalommal. Hányan, de hányan. Féltucat lap és folyóirat küszködik több mint egy évtizede csupán Európában a magyar nyelvért, olyan megszállottan, mint valamikor Kazinczy. Munkatársaik azt kérik önmaguktól, amit Kodály minden kinti magyartól. S ami igazán jó és becsületes munkát lenyomtatnak Magyarországon, annak bőven akad olvasója a diaszpórában is. Belügyről beszélek, nemzetközi arányú magyar belügyről. De a zene már nem belügyünk. A Nyugat nagyvárosaiban szinte minden hét : magyar hét, annyi a nagyhírű vándormuzsikusaink neve a falragaszokon. Jelentős részük Kodály növendéke volt, az ő zenéjének a misszionáriusa. Norvégiától Bécsig, Londontól Maastrichtig számtalanszor összedugtam fejemet fiatal magyarokkal. Olyanok, amilyenekkel országjárásokon találkoztam Debrecenben, Szombathelyen, Szegeden és Koloszsváron. Az apjuk vagy a bácsikájuk képében. Csakhogy a fiúk széles szemhatárába már belefér a körüljárt Itália, a kitapogatott Görögország, a végigfürdött mediterrán medence, az átélt Anglia, az otthonná melegedő Hollandia s a szidalmazva imádott Párizs. Tovább virraszt szívükben a haza, az a boldog ország, melyről Dantet citálva Kodály eltűnődött Móricz Zsigmonddal, a haza, melyet Illyés homloka mögé parancsolt Berzsenyi és Petőfi, a haza, melynek fölépítendő Templomát Dániel prófétából Némethre hagyta Ady látomása, a haza, melynek becsülését a magyar Homérosz odaadó szolgálatával kiérdemelte Devecseri. Ők a szövetségesek a nagyvilágban. Akiken át, ahogy Németh László mondja üzenetében, mint hajszálereken a magyar szellem kilövellheti oxigéndús vérhullámát.

De honvágyuk. ha van, egyelőre egy „szívszorító drága álom"-nak szól, mint Illyés Gyuláé, nem a valóságnak. A valóságért el kell menni a határra. Egyik üzenő sem járt ott.

KARÁCSONY és Szilveszter napja közt, kevéssel a testvéri üzenetek után egy ember állt Medgyes, azaz Mörbisch felett a Fertő tónál. Túl az utolsó szőlőkön, amelyek kristályos ízű rizlinget adnak, pár méterre a Senkiföldjétől. Nem ő volt az első, százak megelőzték a szemlében. Pár hete is elmondta egy fiatal író az Irodalmi Újságban, hogyan vesztegelt egy átmenő, lezárt vonatban a soproni állomáson. S útját a tiltott útdarabon. Drótszögek virítottak a meddő földön, betonkarók a fuszulykakarók helyében, davajgitáros katona lógott a mozdony lépcsőjén, amíg átdöcögtek a kopott házak közt. Lefojtott, majdnem személytelen írás, mintha egy mértani ábráról szólna szabatosan, valószínűleg azért olyan nyomasztó és költői.

Mondom, állt a férfi Medgyesnél a dombon. Csörögtek a szibériai szélben a fiatal tölgyerdő száraz levelei. Jobbkézre, ott azok a fák még állhattak a lábukon, utóvégre osztrákok. Pár méterre a férfi előtt halálfejes tábla. Rögtön utána bokáig érő, jeges gizgaz, elítélt föld. Beárnyékolja az éber halál. Betoncölöpökön gondos kézimunka : drótszöges sátor, egy, kettő, három. Alattuk, sunyin meglapulva, aknasorok, robbanó és világító aknák. Választhat a menekülő, felrobbanthatja vagy megvilágíthatja magát eleven céltáblának. S túl a cölöpökön, mint gyalogos íjászok mögött a páncéllovagok egy középkori csatarendben, az őrtornyok. Valamikor korhadó fatákolmányok, ma vaslábon állnak. Magasabbak, mint a régiek a levitézlett sztálini rémkorban, magasabbak és tartósabbak. Tökéletes a műszaki zár. Mert szemforgató századunkban ez a finomkodó neve. A szalonképes. Az atombombáé : atomszerkezet, a zsoldos hadseregé : biztonsági alakulat. A halálsávé : műszaki zár. Álló helyemben hat tornyot számláltam meg a Fertő tóig. Én voltam az a férfi a dombon.

„Elenged, visszaenged, // de ha maradsz, melenget", fejezi be Devecseri Gábor verses levelét a tengerentúlra szakadt baráthoz. A mai hazáról beszél, a keservesen valóságosról. Hogyne, elenged, visszaenged, jól körülszimatolt idegen útlevéllel. Ez a halálsáv *újabban* nem a hazanéző amerikai nagybácsi ellen védekezik. Parasztokat és munkásokat őriznek mögötte, akárcsak északon a berlini fal mögött, óvják őket a külvilágtól. S hogy világgá ne széledjenek, mert még mindig nem lelik honjukat a hazában.

Bírkózók, bőrügynökök, táncosok, ritkábban orvosok, elvétve írók, lektorok, művészek már ki-bejárnak a hivatalos résen, „elenged, visszaenged" a hatóság, ha nem melenget is éppen. A zár a nép ellen, *milliók* ellen épült. Ismét Illyésre kellett gondolni, egy szívéhez közelálló, feldúlt versére :

Mert sem erő, sem bölcseség
nem lehet elég, hogy megójja
a házat, amelyben rakója
nem lelheti meg a helyét.

Erő, bölcseség ? Másodszor is megszámláltam a határon a halál felkiáltójeleit, a hat vastornyot. Húzódnak északra, húzódnak délre, beláthatatlanul. Förtelem.

Pedig zordon arcával a táj beleillett a Gonoszságba, volt benne valami kegyetlen méltóság. Traktor döhögött a csonttá fagyott Fertőn, kerülgette a nádfoltokat, rövid bundában mozogtak a sarlós nádvágók. Senki más teremtett lélek a cudar szélben. Be volt deszkázva a tóparti strandvendéglő, jégfűrésszé változtatták ereszét a hosszú, tömör jégcsapok, jégpálya csillámlott a táncpadló helyén, díszletestül belefagyott a jégbe a szabadtéri színház. Vajon fölenged valaha ez a szörnyű dermedés, a sarkvidéki fagy ? Száguldott a keleti szél a tó jégpusztája fölött, rázta, cibálta a száraz csemete erdőt, az ablakdeszkákat, a csattogó díszleteket. Csak a vaslábú tornyokat nem tudta megmozdítani.

Hogyne, fölenged a fagy. S akkor még utálatosabb lesz a kép, az a nyári. Még megalázóbb. Idegenforgalmi látvány lesz a határzárból az innenső oldalon, autóbuszok hordják ide a turistákat, kikiáltóval. Fő a gulyás az üstben, húzza a cigány, búg a művésznő a tóparti deszkákon. Az eszemadta csárdáskirálynő. S a nézők egyrésze : potyanéző, alig négy-ötszáz méternyire, az első toronyban. Guggerezik odaátról a gulyásillatú, gémeskutas, gyöngyösbokrétás kirakatot, hallgatják a talpalávalót. Operettvalcer a Senkiföldjének, cigányzene a véres gizgaznak. Ez a valóság a határon, ez a haza.

Legyen valóság az a másik. Milliók hazája a dudva- és rozsdahalálra ítélt drótszöges háló két oldalán. Tűnjön el a zár s amit jelképez, tűnjön el a középkori csatarend, az íjászok és páncéllovagok : sövények és tornyok. Akkor, csak akkor lesz igaz, amiről egy halott költő talán még mindig álmodik, magyar föld alatt, német golyókkal a tarkójában :

És visszatérnek mind a mívesek,
aki takács volt, újra szőni fog
és éjjel szép fonállal álmodik,
míg fel nem keltik gyöngyös hajnalok.

S az asszonyok is hajladoznak újra,
lábuknál nődögél egy új világ,
hiú, mákszínruhás lánykák zajongnak
s kicsiny fiúk, kis öklelő gidák.

S a föld bölcs rendje visszatér, amit
ó csillagok szakállas fénye áztat ;
állatok s kalászok rendje ez, nehéz
s mégis szelíd szolgálati szabályzat...

IGNOTUS PÁL

Bolyongás a szavak közt

A nyelvrontók sok kárt tettek a magyar nyelvben, de a nyelvjavítók többet. Nyelvromlás nélkül nincs eleven nyelv, ahogy rothadás és anyagcsere nélkül nincs élet. Minden új tárgy, minden módosult fogalom nyomán új meg új nyelvi szörnyszülöttek jönnek a világra ; nincs ellenük más védekezés, mint eltemetkezni. Mi lett volna a jó nyelvérzékű magyar teendője, amikor először pillantott meg az utcán amolyan nyitható-csukható ernyővel fölszerelt botot, oltalomul a zivatar ellen ? Érdekelne, mikor honosodott meg Magyarországon ; gondolom, a tizennyolcadik század derekán. Tudtommal akkor jelent meg a magyar vendégszavak közt a *paraplé*. Pázmány nyelvének nem vált díszére. De magyarosság okából száműzni tudatunkból az új alkotmányt mégis túlzás lett volna. Inkább keressünk rá színmagyar szót, s alkossunk újat, ha régi nem akad. Így vélték némelyek, kevesen. Barczafalvi Szabó Dávid rávágta, hogy *esernyő*. Harsány kacaj fogadta. Elrémült tőle még az a Kazinczy is, aki később a nyelvújítás élére állt. Hiszen ez még a paraplénál is szörnyebb ! Az idegen szavakkal — hajtogatták — legföljebb ha beszutykolják a magyar nyelvet, de az új szóalkotásokkal kerékbetörik. Vadul tombolt a harc paraplés „ortológusok" és esernyős „neológusok" közt, volt *Mondolat* és volt *Felelet a Mondolatra*. Majd elcsitult a harc, néhány évtizedig egyéb dolguk volt a magyar írástudóknak — reformkorszak, szabadságharc, miegymás — de amikor ráértek végre megint nyelvet csinosítani, szakszerűen megállapították, hogy mindkét párt tévedett. Mert egyik sem tudta, hogy vannak helyesen és vannak helytelenül képzett magyar szavak, — a helyesek kívánatosabbak a vendégszónál, de a helytelenek még annál is kárhozatosabbak. Ha a „paraplé" rossz, az „esernyő" még rosszabb ; a helyes szóképzés *esőernyő* volna.

Szerencse, hogy amire nyelvtisztítóink ezt a szabályt földerítették, már senki fülét nem sértette az „esernyő" ; a „paraplé" pedig, ha lomtárba került is, nyájas ódonsággal hevert ott, valahol az „almáriom", az „ókuláré" meg a „fölöstök" társaságában, hogy leginkább akkor kéredzkedjék használatba, amikor a magyar szó nem találtatik eléggé magyarosnak. Mert, hogy magamat helyreigazítsam, van a nyelvrontásnak az eltemetkezésnél természetesebb gyógyszere is : megszokni.

Amivel nem azt akarom mondani, hogy ez merő gyönyörűség. Az „esernyő", a „tanár", az „ügyvéd", az „állameszme" a maga zsenge korában semmivel sem volt szebb, mint ma a „műszak", a „maszek", a „téesz" a „kiértékelés". Aki haladó, aki élenjáró, az hamar megszokja. De a jó ízlés nem haladó, vagy legalább nem mindenben ; az „élenjárás"-nak pedig hallatára is megborzad. Értelmes ember tehát nem bízhatja magát az ízlésére, legföljebb tudomásul veszi sugallatait, akár a világ folyását, a gépkocsik sokasodását és a nyelv fejlődését, minden áldásával és rondaságával. „A nyelvrontás ellen", írta Julien Benda, „abban a tudatban, sőt némileg abban a reményben kell küzdenünk, hogy küzdelmünk hiábavaló." Emlékezetből idézem, talán pontatlanul kissé, de így igaz. A nyelv szennyeződését feltartóztatni jóravaló vállalkozás lehet, ha végső soron reménytelen is ; kitakarítani azonban csak olyan vegyszerrel lehet, amely csúfabb foltot hagy rajta, mint amit eltávolít.

A szenvedő mód szenvedései

A folyamat ismeretes. Az emberek nyegleségből, henyeségből, olykor az előkelőség különleges fogalmától sarkalva rákapnak egy kifejezésre, beszédformára. Így harapódzott el a hivatalos nyelv nyomán a *-lag-leg* határozószói képző ; nem „szóban, írásban" közöltek valamit, az túlságosan köznapi eljárás, inkább „szóbelileg, írásbelileg", ami méltóságos, akár egy miniszteri tanácsos. Amire válaszul a nyelvtisztítók derűre-borúra írtani kezdték a (maga helyén) nagyon jó, tökéletesen szabatos, kellemes hangzású és, mellesleg szólva, igen régi *-lag, -leg* képzőt. A harmincas években nyüzsögtek az olyan istentelen magyarítások, mint *fően, állítóan*. Ha ezek hamarosan elporladtak is, megmaradt az „egyhangúlag" gépies behelyettesítésére az „egyhangú*an*" — noha a kettő *nem* jelenti ugyanazt : „egyhangúan" annyi mint „monotonul" — meg a „valószínű*en*" is, csodálatos módon, mintha így kevésbé szolgai fordítása volna a *wahrscheinlich*-nek, mint kiközösített „valószínűleg" alakjában ; s mintha nyelvtisztító kedvében nem találhatna az ember számos más határozószót a helyébe, olyanokat, mint az „alkalmasint", az „alighanem", vagy a föltehetően szintén német hatásra, de mégis önállóbb leleménnyel képzett „nyilván".

Hasonló sors érte, már régebben, a magyar szenvedő módot, előbb igevéggel képzett (*-tatik, -tetik*), aztán segédigés (*-va van, -va volt, -va lesz*) alakjában.

Valamikor úgy szerették az emberek, hogy nem lehetett bírni velük. „Kivántatik..." — írta ki pályázataiban a Kisfaludy Társaság ; „Közhírré tétetik..." — dobolta a kisbíró, bámész lurkókkal, csaholó kuvaszokkal és tüdővészhordó porfelleggel a sarkában. A latinból átvett szokás volt, de igazában kifogástalan ; mert elősegítette a szabatos és személytelen fogalmazást, a hirdetmények és rendeletek szerkesztőinek pedig *ez* a dolga, nem a költői vagy a társalgó nyelv fejlesztése. Hanem aztán elkapták a divatot deákos fontoskodásból, majd üldözni kezdték nép-nemzeti fontoskodásból, s kimondatott, hogy „Tetik, tatik, magyarban nem használtatik". Ami persze ostobaság. Ha a magyar szenvedő ragot száműznék, nem énekelhetnék többé : „Istennek fia, Aki született Jászolban", hanem inkább : „Istennek fia, Akit szültek" a magyarosság törvényei szerint.

Jól van-e írva ?

A segédigével képzett szenvedő („Itt dolgozva lesz" stb.) német hatásra harapódzott el, s hogy nem volt szép divat, az aligha vitás. Mindenáron kerülni ezt a szószerkezetet viszont értelmetlenség. A használatától sem Vörösmarty nem vált magyartalanná („Meg lesz ágyad vetve nálam"), sem az ismeretlen népdal-szerző („Be van az én szüröm ujja kötve"), sem kivált, legszebb strófáinak egyikében, Arany János :

Halva vagytok, halva. Íme, itt a [mély seb:
Mintha nem lett volna elegendő [kisebb
Ajtó a halálnak!
Mintha gyenge csírát egy ujj nem [letörne —
Mintha kis galambfi nem meg [volna ölve
Kit sziven nyomának!

Itt gyönyörű ; másutt csak helyénvaló. „Meg van elégedve", „el van keseredve", „meg van írva", „ki van mondva" : csupa jó kifejezés. Aki nyelvérzékére hallgat, nem babonára, az nem érezheti bántónak ; nekem abba fájdul bele a dobhártyám, ha a mondatokból kihallom, hogy görcsös igyekezettel kerülték el, mint pl. „A tanár úr az előmenetellel megelégedett" — ami vagy suta, vagy mást jelent, mint „meg van elégedve". — Mikor nyugodjunk bele a használatába, mikor ne ? Ezen már Arany is törte a fejét. Türelmesebb volt, mint ösztönöm szerint én volnék ; szerinte

bátran mondhatnók: „A víz-vezetés ügye, melyen a tanácsban sokáig vitatkoztak, már el van határozva. Még nem volt elhatározva, mikor Péter felszólalt és hatalmas beszédet tartott. Mihelyt, úgymond, el lesz határozva, mindjárt fognak jelentkezni vállalkozók. De a vitatkozás nagyon tartós vala, mire el lett határozva, beesteledett."

Szabályt is igyekezett felállítani arra, hogy a magyar mikor bírja el az ilyen szókötéseket ; akkor, vélte, amikor „nem csupán azt fejezik ki, hogy valami *történik*, vagy *történt* szenvedőleg ; hanem a történőnek teljes *bevégzését* is, folyamára való tekintettel." Úgy látom, könyvismertetések nyomán, hogy a hazai nyelvtakarítók is ilyesféle szabálynál kötöttek ki az utóbbi időben — ami nyilván haladás a korábbi gondolattalan kapálódzáshoz képest. De kétlem, hogy aranyszabálynak elfogadható-e. Mert a kellemetlen használatra elrettentő például maga Arany ezeket hozza fel : „ő el *lett* fogva ; ő el *van* utazva" — amelyek pedig, bár valóban sértik a fület, igenis bevégzett folyamatra utalnak, hiszen aki „el lett fogva", már fogoly, s aki „el van utazva", már nincs itt. Fontosabb ellenvetésem : a gyakorlati. Kevesen akadnak, akik még Arany János kedvéért is meggondolnák, valahányszor a „van csinálva" a nyelvükre tolul, hogy bevégzett vagy bevégzetlen történésre készülnek-e utalni. Én azt hiszem, más megfogadható tanács ebben nincs, mint a mérsékleté, a mérsékelt mérsékleté. S ez áll nagyjában a „-tatik, -tetik"-re is, mely magyarban módjával használtatik. Tartózkodjunk tőle, ahol nem érezzük szükségét ; de ahol úgy érezzük, ez fejezi ki legtisztábban, amit kifejezni óhajtunk, ott legyünk megnyugodva (*sic* !), hogy így van rendjén.

Mesterséges hogytalanítás

No meg a *hogy* kötőszó ismétlésének görcsös kerülése. Ezen régóta veszekszem (hasztalanul) írótársaimmal. Igaz, hogy örökletes lidérce ez a magyar tollforgatásnak. Valamikor úgy akarták elűzni, hogy minden második „hogy"-ot behelyettesítettek *„miszerint"*-tel. Ezt művelte egy ideig Kossuth Lajos is, aki pedig (más okokból : megérdemelten) klasszikus szónokaink és cikkíróink közt foglal helyet. Amikor valami nyelvhelyességi vita során jóravaló néhai nyelvőrünk, Balassa József — részben, úgy érzem, nemzeti tekintélytiszteletből, részben pedig szabadkőművesi együttérzésből, — úgy hivatkozott Kossuthra, mint a tiszta magyar nyelv egyik mesterére, Illyés Gyula volt bátor ebben határozottan ellentmondani neki. Joggal : Kossuth a táblabíró-latin és a hirlapíró nemzetköziség keverék irályában volt polgári hazafi.

Tisza István ugyanezen nyelvművelő iskola neveltje volt. „Utolsó szava : *miszerint...*" — így énekelte meg alakját Karinthy. Valóban, e kötőszónk önmaga karikatúrájává vált. Mindamellett nem helyezném fekete listára. Tűrhető, ahol eredeti értelmének és hangszínének megfelelően használják, többé-kevésbé „mely szerint" gyanánt. Megjárja így : „Előadta azt a kívánságát, miszerint..." De beillik közszemérem elleni kihágásnak így : „Nyomatékosan kívánta, miszerint..." Hanem a divatja alább is hagyott már az utóbbi évtizedekben. Új változatban terjedt a „hogy"-irtás ragálya. Ahol az író sokallja, ott egyszerűen kimetéli, mintegy bugylibicskával, vércafatokban hagyva a mondatát, vagy pedig plasztikai műtéttel eltávolítja, kettőspontot ültetve a helyére.

Félre ne értsenek : nem magát az ilyen mondatfűzést kifogásolom. „Azt hiszem, hogy igazad van" ; „azt hiszem, igazad van" ; „azt hiszem : igazad van" — egyik olyan jó, mint a másik, ha ritmusban és nyomatékban különböznek is. De éppen mert különböznek s mert az író ott kezdődik, hogy az ilyen különbséget megérzi : merénylet az íróság és a nyelv ellen azért választani az egyiket vagy a másikat, hogy néhány „hogy"-ot kirostálhassunk.

Az is nyilvánvaló, hogy a „hogy" kötőszók torlódása, kivált sorozatos alárendelt mellékmondatokban, lomposnak és szedett-vedettnek hat. Az ilyen mondat például :

Mari zokon vette, hogy Julcsa nem mondta meg neki, hogy Pista azért utazott Hajdunánásra, hogy alkalomadtán elnézzen Debrecenbe, hogy találkozzék Nánesival, hogy rábeszélje, hogy ne menjen Péterhez feleségül,

aligha tarthat számot esztétikai bámulatunkra. De még mindig kevésbé suta, kevésbé bántó, a nyelv szelleme iránt kevésbé tisztelteltlen, mint ez :

Mari zokon vette, miszerint Julcsa nem mondta meg neki: Pista azért utazott Hajdunánásra, alkalomadtán benézzen Debrecenbe, hogy találkozzék Nánesival: rábeszélje, ne menjen Péterhez feleségül,

noha e mondat szerkesztője büszkén vallhatja a Parnasszus ítélőszéke előtt, hogy hat alárendelt „hogy" közül ötöt kigyomlált (egyet, az utolsót, a mondatnak okozott vérveszteség nélkül). Arról most nem szólok, hányféleképpen lehetne ezt a mondatot másképp szerkeszteni, úgy, hogy hely se legyen benne ennyi „hogy"-nak. Hol lehet, hol nem lehet. De ahol lehet, kissé több fáradság kell hozzá, mint a barbár kimetéléshez és kettőspontozáshoz ; ahol pedig nem lehet, vagy csak feltűnő félszegségek árán, ott okosabb a hogytalanításról letenni.

Vezér, vezető

Végül még egy divatos nyelvi rögeszme, amelytől gyomorgörcsöt kapok : mindig, unos-untalan, csakazértis a *vezető* szót használni *vezér* helyett. Mert valamikor, 1953-ban, rájöttek, hogy így demokratikusabb. Mintha ezen múlnék.

A vezér-ünneplléstől fiatalságom óta irtóztam, olykor túlzottan is : a *Duce, Duce* ! ütemes üvöltözés az egész olasz néptől elvette a kedvem, ami (Fenyő Miksa a megmondhatója) kár volt és sajnos az én károm, nem a fasizmusé. Aztán, Gömbös kormányra jutása után, megértük, hogy az addig szokásos „a Miniszterelnök úr Óexcellenciája" már nem minősült eléggé tisztelettudónak ; s amikor a képviselőházi folyosón, egy csevegő karéjban, az egyik kormánypárti képviselő feledékenységből mégis ezzel a megjelöléssel élt, Marton Béla főpártszervező csípősen félbeszakította :

— A *Vezér*, óhajtod mondani.

Mi tagadás, óhajtotta. Az ilyen óhajokba belerohadt a közélet. A *Führerprinzip* eszelőssége, a forradalmi cicomában tomboló szolgalelkűség megülte az agyakat. De bajos azt állítani, hogy civilizáltabbra fordult volna, amikor az a Szálasi került uralomra, aki „Nemzet*vezető*" gyanánt tiszteltette magát.

Aztán pedig megértük, — ütemes tapsorkánban, Rákosit, mint „a nemzet bölcs vezérét". Nem csoda, hogy emlékével a hazai kormányzókörök ugyanúgy torkig vannak, mint minden pártárnyalatú vagy pártmentes, külső vagy belső, nyílt vagy titkos ellenzékük. De azért higyjük el bárkiről is, hogy a szolgalelkűség posványából kigázolt, mert vezetőkkel látja benépesítve a közéleti arénát, nem vezérekkel ? József Attila máshogy képzelte. „Az én vezérem bensőmből vezérel !" — vallotta java Gömbösburjánzás idején. S igényét aligha elégítette volna ki az, hogy : „A Vezér meghalt ! Éljen a Vezető!"

Íme a dolog politikai része. Gyomorgörcsöm azonban esztétikai természetű. Fáj nekem a magyar nyelv elszegényítése. Egy jó szó kiirtása, egy nyelvi árnyalat eltűnése pedig szegényedés. „Vezér" és „vezető" olykor persze könnyen felcserélhetők : rokon értelmű szavak. De nem azonos értelmüek. Nincs az a Gömbös vagy Rákosi, akinek kedvéért a sofőr átminősülne kocsivezérre, vagy a cicerone idegenvezérré ; viszont ugyanilyen túlzás volna ama kínos kormányférfiúi kísértetek előzése végett ezentúl azzal kezdenünk nemzeti történelmünket, hogy „Árpádot a *Hét Vezető* fejedelemmé választotta". Vezér, vezető, kiki maradjon a maga helyén : a fő, hogy ne maradjon sokáig.

MAKKAI ÁDÁM

Nekem érnek

ELVETETT SZAVAIM magamnak érnek,
nekem érnek a hajnali versek
s nekem érnek az álmok
álomtalan éjjeleken.
Burokként,
— mint egykor amiben születtem —
rámnőnek távoli lomha anyanyelvek
mint magra a bunda hó-köpeny
s megülik bennem a várakozást
a nagy-nagy ritkán rámköszöntő
sűrű, éber perceket,
mikor — kinyílt kagyló a tenger fövenyén —
megtudom mekkora súlya van a markolhatatlan égnek
s hogy nem tréfa a vén babona :
óriás lesz, kit mindig újra szülnek.

SZÜLETÉS KÍNJA EZ s a várakozásé :
vak nyelvek burkain át török egy új világra,
német sziszegések, francia lallák,
ógörög e l e u t h e r i a és szanszkrit b u d d h i y o g a,
mélyhangú, derüs angol kutyaugatások felrémlő bárkáin,
a nyákosból RRR-ekbe reccsenő orosz igék
Dosztojevszkiji sejtelmei között ;
de csak magyarul,
ó csakis magyarul fohászkodom én
— s elvétve káromkodom —
fetrengő, álomtalan éjjeleken,
mikor tudnom kell, s hinnem is minden bizonnyal :

ELVETETT SZAVAIM magamnak érnek,
magamért a sehonnai versek,
s nekem izennek nagykörúti álmok
a Városról a Messzi Folyam partján
Hol egyszer majd, s tán nem is túl soká,
Szabadok lesznek még az emberek.

Rozsdatemető

FEJES ENDRE REGÉNYE, MAGVETŐ KIADÓ, BUDAPEST, 1962

„AZ EGYIK BUDAPESTI ipari nagyüzem ócskavas telepén, a ‚rozsdatemetőben', ifjabb Hábetler János esztergályos megöl egy segédmunkást, — így vezeti be Fejes Endre regényét a kiadó a könyv borítólapjának „fülén", — aki történetesen a sógora volt. Hábetlert letartóztatják, a tragikus eseménynek nincs szemtanúja, a tettes pedig nem vall. Az író felteszi a kérdést: gyilkos-e Hábetler János? Nem, nem tartják gyilkosnak munkatársai, ismerősei, de miért követte el a bűncselekményt? Az író vállalkozik a nyomozásra, felkutatja a Hábetler-család történetét — amely az első világháború idején kezdődik, — s ezzel megadja a választ a végső ‚miért'-re." De vajon megadja-e? A kérdés nem csupán politikai vagy szociológiai szempontból fontos, (amit a kiadó bevezetője szinte eleve feltételez), hanem esztétikai, drámai, regényírói szempontból is: e végső miért? a regény politikai-pszichológiai koncepciójára ad választ, (ha ad) s ha pedig nem: e formamegválasztás mögött minden bizonnyal elhibázott politikai elgondolás húzódik meg. Szerencsére Fejes Endre sokkal jobb író annál, hogysem beleessék a kiadó felállította, olcsó „politikai csapdába" azaz Hábetler János gyilkosságának történetét kizárólag egy „osztálygyilkosság" történetének fogja fel, s ezzel önmagában igazolja (politikailag), ami morálisan igazolhatatlan, vagyis az emberölést, de jobb író annál is, hogy a tulajdonmaga felállította formai tétel, a keretes elbeszélés, fogságába essék. A regény nagyvonalú íve biztosan emelkedik magasba, s ha az utolsó oldalakon zuhan is kissé, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a fiatal magyar regényirodalom egyik legigényesebb, legszebben, leggondosabban kidolgozott alkotását tartjuk kezünkben. Érdekes, izgalmas, tanulságos olvasmány.

Formailag mindenképpen. A tudatosan választott és alkalmazott tagolatlanság annak az írói elgondolásnak megvalósítása, mely a történelmet nem a nagy események, hanem az „egyszerű emberek" nézőpontjából vizsgálja, ahol összefolyik az egyén sorsa a történelemmel, ahol szinte puhán ágyazódik bele a világba, — vagyis a nagy események sodrába, — azok élete, akik átélik ugyan őket, de sokat nem változtathatnak rajtuk. Pék Mária és Hábetler János házasságának, családalapításának, küzdelmeinek alaptónusa az eseménytelenség. Mi történik, pontosabban, mi történhet velük? Házasodnak, szülnek, meghalnak, örülnek, kínlódnak, férjhezmennek, elválnak, szerelmesek lesznek, szeretkeznek, kiábrándulnak: éppen csak az élet történhet velük, semmi több. Fejes regényének egyik legszebb, s legmegrendítőbb eredménye, hogy e létalatti, történelemalatti létet, az eseményekbe burkolt eseménytelenséget oly mélyen, oly rokonszenvvel, s oly hangsúlytalanul ábrázolja, olykor egy-egy minduntalan visszatérő mondattal — „Pék Mária halat rántott, túrós csuszát készített, demizsonból itták a brügecsi bort, énekeltek" — szinte balladai magaslatokra emelve. A stílus egyszerűsége ennek az egyszerűségnek kifejezője: pontos, szabatos, szakszerű, cifraság nélkül való, néha-néha. (különösen a könyv elején, illetve 1945-ig) szinte a korrekt riportázs határait súroló ; az író inkább jelent, mint ábrázol, dátumokkal s a történelmi események távoli jelzésével tudatja velünk a kort, melyben hősei élnek. A módszer olykor Zilahy klasszikusan egyszerű, rövid novellájára emlékeztet, (Mikor halt meg Kovács János?)

DE ENNEK AZ ESEMÉNYTELENSÉGNEK mégiscsak események alkotják alapjait, a Hábetler család fejlődésének, terebélyesedésének eseményei. A nagyhangú asszony s a józanéletű, tisztességes, erősen dolgozó altiszt családján keresztül ismerjük meg a világot, melynek ők részei, de nem részesei. Jelentéktelenségükön keresztül a világ törpül jelentéktelenné, a semmiemberek hangsúlytalan életén át erről mond ítéletet az író. Sem közölnivalója, sem ítélete nem ismeretlen, mégis — a történet, a mese varázsával, érdekeltté tudja tenni az olvasót, aki nem a korszak párttörténeti értékelésére, hanem az emberek sorsára kíváncsi. Ebben az összefüggésben Fejes regényének semmi köze a klisékhez s az előregyártott értékelésekhez, melyek előregyártott következményekhez vezetnek ; a kommunista pártnak nincs « szerepe » a regényben, senki sem lép be, (se ki, mint mostanában divatos), a munkásosztályt a család képviseli, s a regény egyetlen kommunistájáról, jóakaratú szomszédai megállapítják, hogy tisztességes, de buta ember. Ez az üdítő pártnélküliség nemcsak az olvasó, az író javát is szolgálja. Alakjai — az élet és a regény szabályai szerint — fejlődnek, s nem egyfajta szocialista-realista esztétika szabályai szerint. Az író állásfoglalása (ha így tetszik) a történetből, a figurák sorsának alakulásából derül ki, s nem prédikációból, vagy agitációból. Fejes regényének természetessége kitűnő ellenillusztrációja a szocialista realizmus természetellenességének : az objektív hang, a jelentésszerű ábrázolás (sőt: az ábrázolásszerű jelentés) mélyebben és hitelesebben adja vissza a kort mindenféle pártos hetvenkedésnél.

Hozzájárul ehhez az író jólényes anyagismerete, sűrítőkészsége s anyagrostáló képessége. Több, mint negyven esztendő zuhan a semmibe a szemünk láttán. A történelmi eseményeket csak epizódok jelzik, (mint például a huszas éveket a híres Kodelka-Léderer gyilkosság), de a család életének fordulóit élesen és pontosan kidolgozott jelenetek, melyek minden alkalommal előreviszik a történetet s nem önmagukért, hanem éppen e fejlődés vonalának biztosításáért kerültek a regenybe. Érdekes (és sajnálatos), hogy — noha a könyvben semmiféle hangos határvonala nincs a „felszabadulásnak" — a sűrítés és részletezés, de főként az események megválogatása, lassan-lassan, hogyan torzul el. Nem mintha Fejes az úgynevezett Horthy-korszakot a pártklisé alkalmazásával ábrázolná, (alakjai itt is ugyanúgy mozognak, élnek, mint a felszabadulás utáni levegő közegében), hanem azért, mert az ábrázolás igazságába — tudatosan vagy tudatalatt — itt már beleszólt a „hivatalos értékelés". Különös módon, az történik, hogy amit az író nem élt át, hitelesebb, igazabb és meggyőzőbb annál, amit átélt ; a részletek itt is, ott is pontosak, szabatosak, csupán a levegőben „van valami", ami arra figyelmeztet, hogy — nem az író tehetségével, hanem az irodalom szabadságával, helyesebben, annak hiányával van baj.

A 45 UTÁNI RÉSZBEN már felbukkannak a regény koncepciójának hibái is. A család növekedésével együtt jár, természetszerűleg, a figurák számának növekedése is ; míg eleinte csupán néhány alak egyénítésével s kidolgozásával volt dolga az írónak, itt már jellemek, egyéni sorsok egész sorával kell megbírkóznia, méghozzá a magaválasztotta forma keretein belül, azaz röviden és jellemzően, s itt már nem elég sem a balladai tömörség, sem a jelzésekkel való ábrázolás. Az anyag kezd kifutni az író kezéből, a történet nemcsak felgyorsul, el is laposodik: az az igyekezet, hogy az egyének magánéletén keresztül adjuk vissza a kor világát, nemcsak botlásokra, hanem — néha — hamisításokra vezet.

Ez történik, egyebek közt, az 1949-53-as évek ábrázolásakor is; különös, hogy éppen ma, amikor ennek a kornak már lehetséges szabadabb és markánsabb felrajzolása, Fejes könyvéből hiányzik e periódus megelevenítése. Honnan e kisiklás? Kár lenne találgatni. Fakadhat bizonyos fajta „elfáradásból" is, a problémák megkerüléséből is, aminek oka nem az írói tisztességben, hanem éppen e feltárás alapvető lehetetlenségében rejlik. A foradalomról, vagy az azt megelőző korszakról csak úgy értesülünk, hogy hirtelen — mintegy a semmiből — felbukkan a Petőfi-kör, vagy Gerő Ernő neve, s ezzel a montázzsal helyettesíti az író, amit az előző korszakban, a két világháború közötti időszakban, szervesen beleágyazott a regénybe. Éppen e szervesség hiánya az, ami a regény második felét, (az elválasztás önkényes, mert a könyvben az események, — igen kitűnően, — egybefolynak), megkülönbözteti az elsőtől. Mert amíg az első részben az egyéni sorsok alakulásából kibontakozott a kor képe, (s ennek értékelésével lehet egyetérteni vagy vitatkozni, csak éppen valóságát nem lehet tagadni), addig a második részben a feltűnő „elprivatizálódás" megakadályozza, hogy még csak megközelítően is helyes képet alkossunk a korról, melyen belül mind ez létrejött. Ostobaság lenne számonkérni Fejes Endrétől e korszak intenziv politikai ábrázolását, amikor a könyv egyfajta extenzív módszerrel épült fel ; amit számonkérünk tőle az nem egyéb, mint a regény öntörvényének elhanyagolása, az a tény, hogy nem egy eszméhez, állásfoglaláshoz, erkölcsi törvényhez lett hűtlen regényének ebben a szakaszában, hanem önmagához, pontosabban ahhoz a módszerhez, melyet — előzőleg — oly sikerrel alkalmaz.

S EZÉRT NEM VÁLASZOL a könyv az első oldalakon feltett kérdésre, vajon miért ölte meg ifjabb Hábetler János sógorát, a segédmunkássá züllött, egykori burzsoá úrifiút; a módszertaniból politikaivá váló probléma itt részben dramaturgiaivá, részben etikaivá válik. Arra a kérdésre, hogy Hábetler János miért ölt, ez a regény nem adhat választ, már csak azért sem, mert ez esetben az egész történet olyan fokon válnék eleve determináltá, ami a valóságban nem létezik, azaz idősebb Hábetler János és Pék Mária házasságában már benne rejlenek fiúk gyilkosságának elkerülhetetlenül bekövetkező tragédiája: a keretes elbeszélés formai gyengeségében filozófiai gyengeség rejlik; továbbmenőleg pedig az egész regény alaptónusa, hangja, megoldása szinte tiltakozik az efajta, mindent az ős-okra visszavezető determinizmus ellen. Arra a kérdésre pedig, hogy miért éppen ifjabb Hábetler János gyilkol, azért nem válaszol a regény, mert a figurának és áldozatának kidolgozása nem elég mély, s az action gratuite nem eléggé indokolatlan; az extenzív megoldás ennek az intenziv jelenetnek válik akadályává, a determináltság hőfoka hiányzik a könyvből, pedig — ha már mindenáron a gyilkosság point-jére építette fel regényét az író — ez lenne az egyetlen, ami indokolttá tenné a csattanót. Mind ebből pedig világosan kiderül az, hogy a regénynek nincs szüksége a keretre: önmagáért beszél, ahelyett, hogy igényt tartana valamiféle mankóra, mely azt támasztja alá, amit az egész könyv, mankó nélkül, oly egyszerűen mond el. S tegyük még hozzá, arra sincs szüksége az írónak, hogy a becsületes proletárfiú s a lezüllött burzsoácsemete kliséjének savanyú utóízével tegye le ezt a máskülönben művészileg is, emberileg is hatásosan megoldott munkát az olvasó.

BADICS ISTVÁN

SZOLZSENYICIN SÚLYOS BETEG

Alekszandr Szolzsenyicin, a sztálini koncentrációs táborokról szóló elbeszélés, az „Ivan Gyenyiszovics egy napja" szerzője súlyos beteg. Az író, aki eddig Rjazanban fizikatanár volt, most maradék erejét az irodalomnak kívánja szentelni, — írja a szovjet írószövetség lapja, a „Litye-raturnaja Russzija".

Különböző források szerint az író fehérvérűségben szenved, s nem lehet tudni, meddig marad életben. A hír annál megrázóbb, mert nemrégiben maga nyilatkozta: „Szinte még semmit sem alkottam". Az író jelenleg az ágyhoz van szögezve, és orvosi kezelésben részesül. De betegségéről a legnagyobb nyugalommal beszél, s csak egyetlen dolog, az alkotó munka foglalkoztatja. Három novelláján kívül írt egy színdarabot is, amely rövidesen bemutatásra kerül a moszkvai Szovremenynyik színházban.

Szolzsenyicint nagy önfeláldozással felesége, Natálija Alekszejevna Resetovszkaja ápolja. Az író hitvese, aki kitűnő muzsikus is, egy mezőgazdasági intézetben tanít kémiát. Még a háború előtt ment hozzá Szolzsenyicinhez, és követte férjét a közép-ázsiai koncentrációs táborba is.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

ANTAL SIVIRSKY, DIE UNGARISCHE LITERATUR DER GEGENWART

Dalp Taschenbücher 359. Bern — München 1962, Francke. 110 l.

Nemcsak a pedagógust büntetik a haragvó istenek, de a kompendiumírót is ; ez utóbbit különösen akkor, ha valamely élő szellemi folyamatot kíván rövid fejezetekben s a műfaj szellemének megfelelően, kategorikus megfogalmazásban megrögzíteni. Például, jelenkori irodalmunk menetét, melyre most Sivirsky Antal vállalkozott. Korántsem irigylésreméltó feladat ! Nem mintha nem lenne e mintegy félszázados anyagnak máris roppant „irodalma". De, tudjuk jól, ahány szerző szólt eddig e tárgyban, eleven szenet vont valamennyi a fejére ; mivel ahány a magyar, kit közelről érdekel irodalmunk dolga, annyi szemszögből látja az élő folyamatot, századunk magyar írását. Ráadásul, idegen közönségnek, a németnek, bemutatni ezt, ugyancsak férfimunkát igényel.

Persze, Sivirskynek sereg adottsága van a feladat többé-kevésbé megfelelő megoldására : töviről hegyire ismeri az anyagot s irodalmát ; azt is tudja, mi mindent fordítottak le már nyelvünkből németre (meglepően tekintélyes szám !) s ez az elszórt statisztika a könyvecske fő érdeme ; ezenkívül, régen elkerülvén hazulról s perspektívát nyervén, a szerző igenis látja a fától az erdőt; nem utolsó sorban, pozitív katolikus világnézete ítéleteinek biztos iránytűje. Gyakran legalábbis, bár éppen nem minden esetben. S ilyenkor nagyot csúszik tolla. Elég erre Ady értékelését idéznem, vagy egyéb, sokkal inkább társadalmi-vallási-felekezeti, mint irodalmi jelenségek nem mindig helytálló beállítását és mérlegelését.

Sivirsky, helyesen, 1908-cal datálja jelenkori irodalmunk kezdeteit s első szakaszát 1920-szal zárja le, e szakaszt naturalistának, egyben impresszionistának jelölvén. Az 1920-1945-ös időszak az elméleti-világnézeti áramlatoké. 1945-1949 : az irracionális költészet fellendülése, ugyanakkor a politikai tematika eláramlása. 1949-1953 : egységesített irodalom, szocialista realizmus. 1953-1956 : olvadás. E felosztást és jellemzést, így egészében, ki-ki kedve szerint elfogadhatja avagy elvetheti, számolván azzal, milyen áldatlan mesterség az irodalom élő testének feldarabolása, a csonkok új meg új osztályba rakosgatása.

Vannak, persze, a könyvecskének mesteri lapjai ; egyebet ne említsünk,mint a Babitsról vagy József Attiláról pregnáns rövidséggel, mégis szinte teljeset adó fejezeteket. Egyáltalán, a szerző ereje inkább a monografikus egységek megragadásában rejlik, mintsem a nagy összefüggések hibátlan felvázolásában. Vannak viszont lapok, melyeket csak fejcsóválva olvashatunk ; melyeken, miért — miért nem, a dilettáns jeles íróvá üttetik, a fűzfapoéta napjaink ihletett dalosává. Kár !

Céltalan volt e kompendium kibocsátása ? Ezt nem merném mondani. Csak éppen, ha nem tévedek, a német olvasót szánom, ki e könyvecskéből ingatag képet formál magának az utolsó ötven év magyar irodalmáról. Vagyis, éppen azt nem tudja meg, miért más a magyar irodalom, mint az övé s miért mégis szervesen európai ? Egyszóval, arra nem kap választ, miért érdemes megismernie irodalmunkat ? Mert érdemes s hiszem, hogy ezt Sivirsky mindnyájunkkal vallja.

Csakis ez a válaszadás lehet e keserves feladat, a kompendiumírás, valódi, talán egyetlen feladata.

E féligsikerült vállalkozás után, részletmunkákkal, a csúcsok és gócpontok gondos megmutatásával kell Sivirskynek folytatnia a hősi feladatot. Semmi kétség, hogy monográfiáival hatásosat alkothat.

E. P.

*

SCHÖN DEZSŐ: A JERUZSÁLEMI PER

(Új Kelet Könyvkiadó. Tel-Aviv.)

Jelentős, magyar nyelven írott könyv, a hitleri idők eseményeinek fontos történelmi dokumentuma, hagyta el a napokban az izraeli sajtót. Schön Dezső a kiváló újságíró és író tollából : a jeruzsálemi per.

Mikor David Ben Gurion, Izrael miniszterelnöke bejelentette a képviselőházban, hogy Adolf Eichmann, a deportációk teljhatalmú végrehajtója fölött az izraeli bíróság fog ítélkezni, az egész világ figyelme erre az eseményre terelődött. Számtalan könyv jelent meg már eddig is a perről, de ez az első alkalom, hogy a magyar olvasóközönség is teljes tájékozódást kaphat annak lefolyásáról, mégpedig olyan író tollán keresztül, aki nemcsak a pernek volt szemtanúja, hanem Auschwitz pokoli színjátékának is, annak szenvedő, s csak véletlenül élvemaradt áldozataként.

Schön Dezső teljes részletességgel tárja fel a magyarországi deportációk történetét is, melynek következtében a háború utolsó perceiben százezrek pusztultak el, s éppen ezért vált ez minden más nép drámájánál tragikusabbá.

„Magyarországra a Mestert küldjük !" — mondta Himmler és Eichmann, a „Halál Hercege" mindent elkövetett, hogy kiérdemelje feljebbvalóinak bizalmát. Különféle fondorlatokkal még akkor is folytatta a deportációt, amikor azt maga Horthy minden erejével igyekezett megakadályozni. Amikor a végső zűrzavarban már a vasúti szállítás is lehetetlenné vált, gyalogosan hajszolta ki a halálraítéltek ezreit a határon túlra a biztos pusztulás halálmarsában.

A több mint 400 oldalas kötet függelékében képsorozat mutatja be a per fontosabb mozzanatait és a megsemmisítő táborokról készült felvételeket.

Schön Dezső könyvének dokumentációs ereje hozzájárul a nagy tanulságok levonásához.

L. L.

AZ ÚJVIDÉKI MAGYAR SZÓ részletesen ismertette az Irodalmi Újság kritikáját Szirmai Károly jugoszláviai magyar író „Örvény" című könyvéről.

***

JEVTUSENKÓ, Vinokurov. Voznyeszenszkij és Rozsgyesztvenszkij verseit — melyek „Mai orosz líra" címmel 2800 példányban a Modern Könyvtár sorozatban már megjelentek és órák alatt elfogytak Budapesten — a kiadó második kiadásban tízezer példányban jelenteti meg. Az új kiadás március elején kerül a könyvesboltokba.

HÁMORI LÁSZLÓ „Veszélyes utazás" című ifjúsági regénye a svéd, norvég, holland és amerikai kiadás után, 1963 őszén a londoni Constable és a stuttgarti Boje-Verlagnál is megjelenik. A New York Herald a „Veszélyes utazás"-t az év legjobb ifjúsági könyvének nevezte. Hámori Japánról írott könyvét a „Szamurájok és neonfény"-t a svéd Irószövetség 5.000 Koronás díjjal jutalmazta.

*

A BUDAPESTI Történeti Múzeumban megkezdték a főváros történetének megírását. A négy kötetre tervezett mű összeállításán több mint hetvenen dolgoznak.

NYÉKI LAJOS

MADÁCH — MAI SZEMMEL

AKI „Az ember tragédiája" problematikáján csak kicsit is elgondolkozott életében, bizonyára nagy érdeklődéssel, sőt izgalommal olvasta Fáj Attila remek cikkét Madách és Joyce szellemi rokonságáról (1). Az igen meggyőzően ható feltételezések természetesen még alaposabb bizonyításra szorulnak. De a kérdés lényege talán nem is itt van : nem az az izgalmas elsősorban, hogy Madách *hatott-e* (miként Gorkijra) a „Finnegans Wake" szerzőjére is. Sokkal figyelemreméltóbb az a tény, hogy az elmúlt húsz-harminc év világirodalmában tallózva a magyar olvasó, másoknál is, minduntalan rárá kell bökjön egy-egy mondatra : „No, ezt Madách is mondhatta volna, s ha jól meggondoljuk : lényegében mondta is."

Az összehasonlító irodalomkutatásra vár, hogy pontosan megrajzolja azokat az utakat. amelyek a Tragédiától pl. Sartre-ig, vagy — még inkább ! — a „Mythe de Sisyphe" és a „L'homme révolté" írójáig vezetnek. De ilyen részletelemzések nélkül is nyilvánvaló, hogy Madách eszméi mindinkább „benne vannak a levegőben". Elegendő a több mint százéves mű néhány vonását egybevetnünk az azóta bekövetkezett idők társadalmi, gazdasági, szellemi fejlődésének egy-két alapvető tényezőjével, s máris a „vient de paraître" sajátos áramkörébe kerültünk.

Mik ezek a tényezők ? Nem beszélve olyan égető, a napi politikát annyira érintő kérdésekről, mint a szocializmus falanszteri eltorzulásának problémája, vagy a dogmákká merevedett „szent tanok" emberpusztító dühöngése, Madách művéből ragadjunk ki két, mélyebb értelemben összefüggő motívumot. Az egyik : *az ember fogalmának planétáris kitágulása*, a másik : *az emberi nem fenyegető végpusztulásán érzett szorongás, aggodalom.* Ez a témafelvetés már csak azért is indokolt, mert a Tragédia szerzőjét épp az említett két ponton érte és éri a legtöbb ideológiai, ill. esztétikai jellegű támadás.

*

A TRAGÉDIÁT, általában lebecsülő célzattal, a Fausthoz szokás mérni ; olyannyira, hogy a legtöbb nyugati irodalmi szakértő Madáchot ma is alig tekinti többnek tehetséges Goethe-epigonnál. Ennek a felfogásnak Zilahy Károlytól Lukács Györgyig a hazai Madách-irodalomban is mindig voltak szószólói. A lebecsülés főoka az, hogy — Fáj Attila találó megjegyzését idézve — *„a helyhez és időhöz nem kötött hős"* — Ádám — *„állandóan kisiklik a tradíciós logikai és irodalmi kategóriák alól"*.

Goethe — mitológiai arányokra nagyítva bár — *egyetlen* hús-vér ember történetét pergeti le olvasói előtt. Madách viszont a megszemélyesített *egész emberiség* küzdelmét állítja elénk, a világtörténelem színpadán ; a cselekményt a Föld feltételezett keletkezése és pusztulása foglalja időrendi keretbe ; reflektorokul bolygók, — naprendszerek fényei szolgálnak.

A Faust költője saját művét egy helyütt „inkommenzurábilis" alkotásnak nevezte. A Tragédiára még inkább áll a jelző : inkommenzurábilis vállalkozás. De ez a fellengzős kifejezés jó adag kétséget, nyugtalanságot tartalmaz. A felmérhetetlen, máshoz nem mérhető vállalkozások fölött mindig ott kisért a kudarc veszélye. Jogosan merül fel a kérdés : nem vállalkozott-e Madách erejét meghaladó feladatra ; a mű, amely címe, koncepciója szerint az egyetemes ember tragédiájának készült, nem lett-e egyszerűen a költő tragédiája ? Más szóval : lehet-e olyan általános téma, mint az egész emberiség léte, a történelem egyetemes folyamata, műalkotás, még hozzá *egyetlen* műalkotás tárgya ?

*

A HAGYOMÁNYOS ESZTÉTIKA válasza elutasító. Arisztotelesztől kezdve, ilyen vagy olyan megfogalmazásban, jórészt minden művészetbölcselő megegyezik abban, hogy a műalkotás alapvető sajátsága az érzékletes minél érzékletesebb formában való megjelenítése. Lukács lényegében kitaposott úton jár, amikor a tudományos ábrázolást a művészitől épp abban különbözteti meg, hogy ez utóbbi az általánost sohasem elvont formájában, hanem mindig a különösből : az élet konkrét jelenségeiből kiindulva s oda visszatérve tárja fel. S nyilván Madáchra gondol, amikor így ír „Goethe és kora" c. tanulmányában : *„minden pedáns enciklopédikus törekvés az egész világ, az egész világfolyamat ábrázolására szétrombolja az alakok és helyzetek költői elevenségét"*. Az előbb mondottakból folyik az a másik, a klasszicista esztétika „illúzióját" leleplező megállapítás, hogy az „általános emberi" ténye (illetve : fikciója), ha a természettudományokból nem küszöbölhető is ki teljesen, a társadalomtudományok területén belül, a történelmi vizsgálódásban nem több „idealista megtévesztésnél", a művészi, irodalmi ábrázolásból meg éppen kiparancsolandó vétek.

Ezek szerint Madách műve nemcsak cselekményénél, de főhősénél fogva is elhibázott alkotás azok szemében, akik nem hajlandók észrevenni, hogy a kettő feltételezi egymást, és éppen a művészi alkotás sokat emlegetett konkrétsága nevében. Az általános embert csak oly módon lehet konkretizálni, hitelessé tenni, ha a művész megtartja az általános ember természetes kereteit, ha hőse működési területéül az egész földet, élettörténetéül az egész történelmet választja. Mint Madách a Tragédiában. Az egyik választás vakmerőségéből eredő veszélyeket csak ez a másik — még vakmerőbb ! — választás egyensúlyozhatja. De még inkább kitűnik Madách koncepciójának egyedül helyes volta, ha Ádám alakját közelebbről megvizsgáljuk. Mivel Ádám-Emberiség az egész világtörténelmet éli át, főjellemvonásaként épp *szakadatlan változékonysága* kerül előtérbe. A világirodalomban Madách az első, aki művészileg jelentős formában kifejezte azt az igazságot, hogy *az örök ember legállandóbb tulajdonsága éppen az, hogy szüntelenül megújul.* De a főalak konkretizálását Madách más módon is biztosítja. A módszer, amelyet legtalálóbban „lélekvándorlás-technikának" nevezhetünk, abban áll, hogy Ádám mindig *jól ismert történelmi alakok* mezében jelentkezik, s így a részlet-hősök — a jelképes, vázlatos ábrázolás ellenére — gazdag és meghatározott történelmi asszociációkat ébresztenek, valóságos élettel telítődnek. Így végül is a kötelező drámai sűrítés elve érvényesül felfokozott formában, a témához illő módon, a misztériumdrámákra emlékeztető eszközökkel.

*

SZÓ SINCS TEHÁT a müben „drámaellenességről", pusztán látványosságra pályázó *„revue-szerűségről"*, de *„világnézet és cselekvőképesség nyers ellentétéről"* sem, mint ahogy azt Lukács közismert tanulmányában kijelentette. Kétségtelenül : a Tragédiában „alakok és helyzet elevensége" nem nyilatkozik meg olyan érzékletesen, mint egy Shakespeare vagy Schiller színpadi műveiben. A Faust — bár túltengenek benne a cselekményt hátráltató meditatív, epikus, illetve jelképes elemek — végső soron nem veszíti el drámajellegét ; a főalak lélektani és biológiai egysége mindig biztosítja a visszatérést a mindennapi értelemben vett cselekvéshez : a drámai csomópontok egyetlen személyben összegeződnek, töretlen drámai ív keletkezik tehát, melynek részei mindig kellően motiválva következnek egymásra. A Tragédiában ezt a klasszikus értelemben vett egységet a hős alakváltozásai megmegtörik. Ádám minden új jelenetben nemcsak ruhát, szituációt, de jellemet is vált, s ez kétségtelenül szakadékokat, felaprózódást eredményez a kompozícióban.

Ez a szerkezet azonban csak felületes szemlélőben keltheti az élőképszerűség látszatát. Hisz valójában korunk legsajátosabb kifejezési formáját meglepő módon előrevetítő *filmszerűséggel* állunk szemben : a mellékes részletek „balladai" átugrásával. Madách — akárcsak a legmodernebb drámai törekvések képviselői — a hősben (részlet-hősökben) összpontosuló történelmi konfliktusok felgyülemlését, válsággá érését *csak jelzi, de* nem *ábrázolja* a szó hagyományos értelmében. Szabályszerű drámai konfliktust is hiába keresünk nála, hisz ez a konfliktus épp abból ered, hogy a hős — morális, illetve külső determináltsága révén — nem tud szakítani kialakult életformájával, saját énjével, képtelen megváltoztatni, a vele szemben álló társadalmi, illetve egyéni erők előtt megadásra kényszeríteni eszméit, eszméi és élethelyzete meghatározta jellemét. Ezzel szemben Ádám-Emberiség az állandó szakítást, lemondást képviseli ; a kétségbeesés, a bukás mélypontjáról lendül fel újra meg újra egy jövőbeni, tehát lényegében fiktív megoldás optimizmusa felé. Ádám a legválságosabb pillanatokban mindig elkerüli a tragikus összeütközést azáltal, hogy megtagadja régebbi önmagát, azokat az eszményeket, amelyek kétséges helyzetbe döntötték. Madách, felfedezve minden exisztencialista magatartás alapját, látja és ábrázolja tehát, hogy az élet, az emberiségre nézve hasznos élet sorozatos önkorrekciót igényel ; s így a „következetlenség", az „elvtelenség" vállalása árán is a cselekvés prioritása mellett tesz hitet. De ami még lényegesebb : az ádámi „megalkuvás" sohasem a fennállóba való belenyugvás irányában hat. Igazi tartalma az új olthatatlan szomjúsága, a *lázadás.* „Az ember tragédiájá"-ban tehát a konfliktusellenesség csak látszólagos ; a mű épp azt tanítja, hogy a valóságban — nagyobb távlatokba helyezkedve — nincs katarzis, nincs megnyugvás, csak konfliktusok egymást követő szakadatlan láncolata létezik ! Ez is tipikusan huszadikszázadi, napjaink vergődését előrevetítő élmény. Ma sokan úgy nevezik : „a történelem felgyorsulása"... Madách művében kísérteties korszerűséggel fogalmazódik meg, hogy a kapcsolat eszmék és cselekvés, elmélet és gyakorlat között nem statikus, nem mechanikus, sohasem egyirányú ; hogy a doktrinér-logikával ellentétben — a cselekvés-kényszer a legtöbb esetben elsődleges az új eszmékhez viszonyítva ; hogy a lét általában megelőzi a lényeget, következésképp helyes cselekedet csak a teóriák állandó, egyre rugalmasabb revíziója útján bontakozhat ki.

*

„AZ EMBER TRAGÉDIÁJA" a legteljesebb értelemben korunk tragédiája, Ádám : korunk hőse. De nemcsak küzdelme, példája révén az, mint valamilyen mitologikus szándék-kivetülés. Ádám alakjában az emberiség fogalmának azt a kiteljesülését vizsgálhatjuk, amely napjainkban a valóságban is egyre nyilvánvalóbban jelentkezik. A kereszténység az Isten előtt való egyenlőség tana formájában először nyilatkoztatta ki *az ember erkölcsi egyetemességét.* A reneszánsz korában jelentkezik először az *ember egyetemes jogának* elismerése *a földi boldogulás* kereséséhez. A felvilágosodás gondolkodói fogalmazták meg először *az emberi értelem egyetemességébe* vetett hitet. Madách művében az elsők között nyer művészi ábrázolást *az ember, mint fejlődését, történelmét a maga egyetemességében tudatosítani kívánó, kozmikus távlatokat kereső, földrajzi, faji elszigeteltségét egyre inkább megszüntető Emberiség.* A Tragédia tárgya a Föld nevű bolygó, mint egység, az emberiség, mint biológiai fajta. S ha egymás ellen acsarkodó rendszerek sokak szemében eltakarják is a mélyen ható erők munkáját, ma, az űrrakéták, mesterséges bolygók korában, a közlekedés- és híradástechnika további fejlődése révén egyre összébb zsugorodó világban, nem érzik-e vajon még a leghitetlenkedőbbek is, hogy a madáchi univerzális ember egyre kevésbé számít utópista agyrémnek, száraz papirosfigurának, túlzott általánosításnak ?

És ki merné tagadni, hogy ugyanakkor a szakadék szélén álló, az egész emberiség öngyilkossági kísérletét jelképező Ádám mozdulatában is van némi hátborzongató aktualitás ?

(1) Ádám Dublinben, Irodalmi Újság, 1963. 3 sz.

KOMLÓS ALADÁR

nemrég múlt hetven éves és nemrég került az Irodalomtörténeti Társaság elnöki székébe : ez a két esemény szolgál alkalomul arra, hogy a demokratikus nyugati magyarság nevében csatlakozzunk azokhoz, akik otthon tolmácsolták neki a magyar költészet, szépirodalom, tudomány — az egész értelmiség háláját és elismerését nagyszerű munkásságáért.

Komlós, mint megannyi kitűnő prózaíró, költőnek indult. Erre ma már kevesen emlékeznek. Főképp mert Komlós, az irodalomtörténész és esztéta, maga járt elől Komlós Aladár lírai költő emlékének elföldelésében. A költészettel szemben igényes volt, a saját költészetével szemben túligényes. Már fiatal korában egy rezignált öregúr hangján mondott búcsút a költészetnek, *Voltam poéta én is* című verseskötetében. „Jó versekben panaszolta el, hogy nem tud jó verset írni" — írta róla akkor Szabó Lőrinc. Aztán már csak nagy ritkán tért vissza Eratóhoz ; s egy ilyen kivételes alkalommal egy erotikus költeménye majdnem az állásába került.

Sokoldalú irodalmi munkásságában (mely az ifjúsági regényírásra is kiterjedt) kétségtelenül az elemző és az irodalomtörténeti tanulmányok a legjelentősebbek. Bár klasszikus műveltségű és filológus hajlamú ember, először a korabeli irodalomra fordította figyelmét : Karinthyról, Adyról, a modern magyar költészetről írt munkáival tűnt fel. Poétikai érzékenységét csak méltányossága, tárgyilagosságra való igyekezete múlta felül : egyszerre volt képes követni vad képzettársításaiban (az akkor még „avantgardista") Kassákot és verstani kutatásaiban a konzervatív Horváth Jánost ; ami akkor sokkal szokatlanabb kombináció volt, mint ma. S tette ezt nem azért, mintha bármelyiküknek is nyomába szegődött volna, hanem mert a költészet minden pártállásnál jobban érdekelte. Mindamellett korántsem volt érzéketlen a költészet és regényírás társadalmi szerepe és politikai mondanivalói iránt. Sőt különösen vonzották az „ellenzéki" szellemek, azok, akik a közösség vágyait, bajait, problémáit — olykor intuitíven, olykor csak makogva, az artikulált tudományos megállapításnak előtte járva — a líra és az epika eszközeivel feltárják.

Így jutott el Komlós a jelen összetevőinek tanulmányozása rendjén a múlthoz. De legjobban mindvégig a közelmúlt foglalkoztatta : a mai gondolkozás, a mai formanyelv csírái. A „népies-nemzeti" iskola klasszikusaitól a *Nyugat* újabb klasszikus nemzedékének felléptéig terjedő közjátékot senki nem vázolta fel olyan avatottan és tág látókörűen, mint ő, pl. *A magyar költészet Petőfitől Adyig* c. remek könyvében. E korszakot „epigon-korszak"-nak szokták elkönyvelni, s Komlós tagadná legkevésbé, hogy némi joggal ; de felderített megannyi izgalmas kezdeményezést, költői eredetiséget, finomságot, társadalmi éleslátásról tanúskodó megszólalást is ebből a nagyon érdekes korszakból. *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a XIX. század második felében* c. könyvében kitűnően világította meg a korszak politikai légkörét.

Komlós egyébként sohasem politizált ; csak annyiban, hogy ha egy irodalmi alkotásban politikai célzatot, politikai hátteret talált, azt nem hallgatta el. Az utóbbi évtizedekben azonban ez elég volt a vesszőfutáshoz. A harmincas években egy a szlovenszkói irodalmi életről írt beszámolója miatt meghajszolták a soviniszták ; a német megszállás idején fogságba került ; az ú.n. személyi kultusz idején (hogy ez eufémisztikus hazai megjelöléssel éljünk) hallgatásra kényszerült. De végül neki is jutott egy hely az irodalom Szent Öreg-jeinek sorában, s örülünk, hogy e helyet nemcsak fiatalos munkabírással tölti be, hanem — írásainak hangjából ítélve — vidámabban és bizakodóbban is, mint ifjúságában, Eratónak mondott bánatos búcsúja idején.

KOVÁCS IMRE

FÖLDREFORM

I. Bogota

árman ülünk összepréselődve az első ülésen, hátul egy nagy benzines hordó és plakátkötegek foglalják el a helyet. A japán gyártmányú jeep nagyokat zökken a rossz betonúton, a benzines hordó a hátunkba vág és attól tartok, hogy kifordítja a sofőrt a volán mellől. A harminc körüli mesztic mereven figyeli a reflektorfényben alánkfutó utat, biztosan, jól vezet. Középen dr. Avila ül, a földreform intézet körzeti igazgatója, játékos mosollyal az arcán. Jobbról én fogom az ajtót, a zár minden zökkenőnél enged, s nagy erőfeszítésembe kerül, hogy az éles szél ki ne vágja. Körülményes művelet, mert a vállamon átvetett gyapjútakarót is fognom kell, hogy az erős légáramlás le ne sodorja rólam.

Jó egy órája hagytuk el Bogotát, az este mély árnyai ráereszkednek a tájra és dideregve még jobban összebújunk. Az út enyhén emelkedik, kétoldalt meredek sziklafal ugrik ki a sötétségből, mintha sivár, reménytelen sikátorba kerültünk volna.

— Ez volt a vasúti töltés — mondja dr. Avila, s ahogy rám mosolyog, a bennszülöttek gyapjú kendőjében, a ruanában, olyan, mint egy öreg indián asszony. — Igen, valamikor itt vonat járt, de az autó és a repülőgép kiszorította. Ez volt az állomás — mutat egy elhagyott, komor épületre. — Az utolsó állomás... Ennél a pontnál háromezer méter magasan vagyunk, innét éles kanyarokkal gyorsan ereszkedünk alá a Cauca-völgybe.

A mesztic sofőr kitér és fékez, a kerekek csikorogva tapadnak a betonra. Szemben egy teherautó erőlködik fölfelé, s az is megáll. Sofőrünk gyertyát húz ki az ülés alól, az alacsony ajtó fölött könnyed mozdulattal kiugrik az autóból és átszalad az út másik oldalára, ahol egy kis kápolnában a Szűzanya mesztic vágású arca fájdalmas tekintettel, nagyon fáradtan mosolyog a gyertyák lobogó-ugráló fényében. Meggyújtja a gyertyát, a Szűzanya lábához helyezi, letérdel és imádkozik. Mellette a teherautó sofőrje térdel és ájtatosan bámul a gyertyafénybe, miközben az ajka mozog. Dr. Avila keresztet vet és alig hallhatóan mormolja :

— Ez egy veszedelmes útszakasz, aki itt kezdi, vagy végzi, hálájaként gyertyát gyújt Máriának...

Aggodalmasan kutatom a sűrű ködöt, mely teljesen betakarja a völgyet, csak a trópusi fák koronái kandikálnak ki belőle. A mesztic sofőr visszaül a helyére, dr. Avilával halkan szót váltanak, aztán kihúzza a féket, megnyomja a pedált, s a jeep nekilendül. Megragadom az ajtót, jobbról ezerméteres szakadék tátong alattunk, egy elhibázott mozdulat és zuhanunk. Az élesen kanyargó és meredeken lejtő szerpentineken a mesztic sofőr csodát mível ; idejében, gyorsan fékez, aztán hátra húz, vagy teljes gázt ad, amikor a félkerék a szakadék peremén fut, hogy még idejében visszabillenjünk egyensúlyba. Egy teherautó éppen kanyarban kerül elénk, lélegzetfojtva várom, hogy most mi lesz? A teherautó dühödten erőlködő motorja elárulja, hogy nehéz rakománnyal kapaszkodik felfelé és az út közepe biztosabb. Sofőrünk lefékez, mindhárman előrebukunk, akkor óvatosan a szakadék széléhez hátrál, hogy utat nyisson a kollégájának. Nem gurul méregbe, ami pedig ilyenkor szokásos Colombiában, zaftos szitkok jegyében, megérti őt, de azért keresztet vet, amikor megint egyenesben vagyunk.

Végre áthajtunk a gomolygó felhőövezeten, a táj még mindig vadregényes, lakatlan, de messze lent egy kisváros fényei integetnek. Az út most már enyhén kanyarodik és lejt. Az utolsó kanyaron túl kápolna, a Szűzanya itt is gyertyák vibráló lángjában könnyezik. Sofőrünk megint fékez, gyertyával a kezében kiugrik a jeepből, meggyújtja, a szobortalapzatra helyezi, letérdel, imát mormol, feláll és úgy vet keresztet, kissé meghajolva. Dr. Avila is keresztet vet és bólogatva mondja :

— Ezt is megúsztuk...

A városka főterén autók, állami taxik, teherautók és autóbuszok zsúfolódnak, az utasok meg a sofőrök a kis kávéházak és bisztrók teraszain feketét vagy ánizslikőrt isznak. Dr. Avilát régi ismerősként üdvözli a pincér, s rendelés nélkül hozza a három feketét és a három stampedli ánizslikőrt. Koccintunk, a mesztic söfőr egy hajtásra üríti ki a poharát, csettint, bólogat, láthatóan ő is örül, hogy idáig eljutottunk. Dr. Avila megveregeti a vállát, s int, hogy kövessem a példáját. Félszegen a sofőr vállára teszem a kezem és valami olyasfélét motyogok, hogy jó munka volt.

Fojtott, párás, forró levegő ölel körül bennünket, lent vagyunk a szubtrópusi régióban. Az asztalok körül a kaszinózó helybeliek és utasok kedves évődése vagy hangos feleselése, a poharak vidám csengése mennyire más, mint a bogotai kimértség, ahol az átlagos tizennyolc Celsius fok kellő hőmérsékleten tartja a kedélyeket és szenvedélyeket.

— Mennyi van még hátra az útból ? — kérdem dr. Avilát, akivel valahogy meg tudom értetni magam, mert töri az angolt. A sofőrrel jelbeszédre és mimikára vagyok utalva, de azért gyorsan összebarátkozunk.

A terasz lámpáinak sápadt fényében dr. Avila mélyen aláárnyékolt arcából pofacsontja és tömpe orra élesen kiugrik, szeme sötét üregben csillog. Vállat von és kedélyesen feleli :

— Van elég benzinünk, ha egész éjszaka utazunk, hajnalban Cundayba érkezünk.

A Cordillerák bizarr hegyvonulatai valahol az ismeretlen messzeségben rejtik Cunday városkát, ahol az első földosztást készítik elő. A földreform intézet meghívására utazom le az izgalmas próbálkozás színterére. Délben telefonálták meg, hogy háromkor legyek készen, gyorsan összecsomagoltam, a böröndjeimet a szobalányra bíztam, s a szálloda halljában vártam dr. Avilát. Jó két órát késett, s nagyon kedvesen mentegetődzött, *Exuze me, please.* A Hotel Continental előtt egy jeep állt, oldalára festett nagy betűkkel INORA, amit a járókelők fejcsóválva megbámultak, pedig egyszerű a jelentése : *Instituto Nacional Colombiano de Reforma Agraria.*

Én is vállat vontam dr. Avila közlésére. Annyit már megtanultam Dél-Amerikában, hogy időérzékük nincs, mindent másnapra hagynak. *Mañana, Mañana.* Majd holnap... Van egy másik szavuk is, ami ugyanazt jelenti : *Paciencia,* türelem... Dr. Avila kedvesen noszogat, hogy hajtsam fel a második poharat is, amit a pincér utánozhatatlan gráciával helyezett elém. Koccintunk, iszunk, a sofőr feláll és ő mondja nagyon komolyan és határozottan :

— Induljunk !

Most már kellemetlen a zsúfoltság, a kocsiban és izzadtságtól átütött ingemben igyekszem elhúzódni dr. Avilától. Félrefordítom a fejem, mélyet lélegzem, a friss levegő átjárja a tüdőm. A reflektor sugárkévéjét mohón nyeli az út, ami kívül marad a mély, sötét éjszakában, azt csak a szagok után tudom elképzelni. Buja, nehéz illat csiklandozza az orrom, az út mentén vadul burjánzó, virágzó rétek és mezők terülhetnek el. Hallgatunk, csak a motor ütemes dohogása és a kerekek folyamatos moraja követi az autót. Aztán hirtelen sziklafal vágódik ki a sötétségből, megint sikátorban futunk, a motor és kerekek zaja dübörgéssé erősödik. S olyan váratlanul, mint amikor egy repülőgép ereszkedik le a sötét égből a kivilágított repülőtérre, egy luxus motel tárul elénk ragyogó kivilágításban. Ápolt fű, gondozott kavicsos utak, modern épületek, misztikusan megvilágított uszoda : paradicsom a dzsungel közepén.

Az őrháznál láthatatlan kéz felhúzza a sorompót, s amikor a jeep a főépület előtt megáll, dr. Avila ravaszkásan rámkacsint és szélesre tárt mozdulattal jelzi, hogy megérkeztünk Az előcsarnokban kellemes hangulatvilágítás és jóleső hűvösség, a pult mögött egy megtermett, medve mozgású, ötven körüli férfi mustrálgat bennünket gyanakodva. Izzadtságtól lucskos ingekben, összeborzolódott hajjal és bőröndök nélkül nem úgy nézünk ki, mint előkelő vendégek az előkelő szállodában. Dr. Avila közel hajol hozzá, suttogva beszélgetnek, a darabos medve felém bólint és azt mondja, hogy van üres szoba. Bemutatkozik, ő a szállodaigazgató, nehéz akcentussal beszéli az angolt, de azért megkérdezi az én angolom hallatára :

— Ön amerikai ?

— *Mind your business !* — válaszolom nevetve. — Magyar vagyok, de New Yorkban élek, ez nem elég ?

— Oh, minden rendben van, én horvát vagyok.

— Akkor megértjük egymást.

Kezet rázunk és azt mondja, hogy csak számomra van szobája, a földreform intézet foglalta. Dr. Avila nem sokat ért beszélgetésünkből, de itt közbeszól, hogy ő és a sofőr a közelben szállnak meg.

— Hol ?

— Mr. Kovaksz, itt van a tanyám, három kilométerre. Nem, négyre...

— Biztos ?

— Miért hazudnék ?

A szállodaigazgató cinkosan nevet, foghíjas ínye kifordul. — Higyje el, — mondja — és hívja meg őket egy italra. Itt vannak a bonuszok, a kormány fizeti a cechet ; a szálloda a kormányé...

A szobainas elveszi a válltáskám, mi bemegyünk a bárba. A szállodaigazgató megrendeli az italt, s azt mondja, hogy hívjam csak *Jack*-nek.

— *O.K.*

A rumból és ananászléből kevert trópusi koktél kitűnő, gyorsan kiiszom, a trópusok alatt gyorsan és sokat isznak az emberek. Dr. Avila és a mesztic sofőr is csettintenek, most én intek a pincérnek, hogy hozza a következő rendelést. Jack szabadkozik, hogy a konyha már bezárt, de szendvicseket kaphatunk. A fiatal mesztic pincér készségesen bólint, s amint elénk helyezte az italt, visszasiet a bárpulthoz és rövidesen sonkás és sajtos zsemlével megrakott tálcával jelentkezik. Dr. Avila újabb italt kér, tovább iszunk, de éjféltájban intek neki, hogy elég, menjenek aludni.

— Reggel hétkor itt leszek — búcsúzik készséggel és a söfőrrel együtt eltűnnek. Jack végigvezet a luxus motel-telepen, ami valamikor Roja tábornok, a colombiai diktátor egyik nyaralója volt. A nyitott teraszon a zenekar még játszik, vad, egzotikus ütemeire fiatalok táncolnak. Egy jóalakú, szőke, nagyon csinos és nagyon fiatal lány hosszú, elegáns lábaira feszülő nadrágban olyan tökéletesen tweestel, hogy nem tudom levenni róla a szemem.

— Az amerikai követ leánya — szól rám rendreutasítóan Jack és ajánlja, hogy ússzunk egyet. A fürdőházban úszónadrágot ad, néhányszor végig csapkodjuk a vizet a medencében, s amikor kimászunk, azt mondja, hogy mehetünk egyenesen a szobámba is. Vetett ágy, patyolat ágynemű, az éjjeliszekrényen scotch, szóda és jégvödör. Csinálok két italt, az egyik poharat átnyújtom neki, s miközben koccintunk, megkérdem :

— Hogy kerültél ide ?

— A jugoszláv ellenállásban rossz oldalon ért a háború vége...

— Mihajlovics ?

— Igen. Nyugat-Európában nem találtam a helyem, végül itt kötöttem ki. Nem rossz, de nagyon hiányzik az évszakok váltakozása. Sokszor kérdezem magamtól, hogy mire is lenne szükségem ?

— Na ?

— Télre ! Térdig érő, fehér hó, kemény, hideg, kristálytiszta levegő. Ellenkezője annak, ami itt van...

— Egyedül élsz ?

— Elvettem egy bennszülött asszonyt, családom van... — végigsimítja izzadó homlokát. — De ez mind nem érdekes, aludj jól !

Lemondóan behúzza az ajtót maga mögött. Leállítom a léghűtést, kinyitom az ablakot, meztelenül az ágyba bújok és mindjárt elalszom.

Reggel hétkor már a teraszon ülök, a táj így nappali világításban nem is olyan titokzatos. A kert alatt egy szélesre áradt folyó lustán hömpölyög, a tulsó parton sűrű erdő borítja a meredek hegyoldalt. Magas drótkerítés veszi körül a telepet, egyik oldalon villák sorakoznak, s nem messze egy csinos kis város húzódik meg a pálmafák alatt.

Egy órai késéssel jön dr. Avila, a sofőrt a jeepben hagyta, s gesztikulálva integet, hogy siessek. Tagadóan rázom a fejem, egy székre mutatok, hogy üljön le és reggelizzék velem. Nem nagyon kéreti magát, narancslét, trópusi gyümölcsöt, marhasültet tükörtojással és kávét szolgálnak fel.

A jeepen nem látom a benzines hordót és a plakátkötegeket. A sofőr mosolyogva köszön, a kapunál a sorompót felhúzza az őr, áthajtunk Melgáron, a főtéren szép üzletek, a pálma- és narancsfák árnyékában jólöltözött polgárok üldögélnek a padokon és élénken diskurálnak. Tisztaság, rend, civilizáció.

A városkán túl egy elhanyagolt ház udvarára kanyarodunk be. Az egyik sarokban felfedezem a benzines hordót és a plakátkötegeket. Dr. Avila a házra mutat :

— Csendőrlaktanya volt — mondja. — Megvettem és berendeztem nyaralónak.

Az udvarra a meredek hegyoldal szinte ráborul, a *colon* (szolga) felesége nyitott tűzhelynél szalonnát süt és kávét főz reggelire, az út túlsó oldalán gazos legelő, oldalt fedett karám, mellette parasztok ballagnak csoportosan a ház felé. Csak a vezetőjük visel sarut, a többi mezítlábas, nyomorult colon, oldalukról, mint kard, bőrtokban hosszú, széles kés lóg, a *machete*; ezzel vágják a szénát vagy a gabonát, a cukornádat és a kukoricaszárat, héjazzák az ananászt, vágják ketté a narancsot, vagy vágják le egymás fejét.

Alázatosan megállnak dr. Avila előtt, izzadó testüket a lucskos, szennyes ingen keresztül vakargatják és figyelmesen hallgatnak az utasításokra. Dr. Avila az udvar különböző sarkaiba, vagy a ház felé, vagy az úton át a karám és a legelő felé mutogat, a parasztok bólogatnak, aztán csoportokban munkába indulnak. Dr. Avila visszatartja az öreg munkavezetőt, aki nyugodtan sodorgatja fehér bajuszát miközben suttogva tárgyalnak. Majd hozzám fordul, ha nem bánom, mielőtt tovább indulnánk, a jeep beszalad a városba építőanyagért. — *Exuze me* — mondja bájosan és vállat von. Arcjátékával adja tudtomra, amit nem akar kimondani : miért ne használnám ki a lehetőségét ?

A fiatalasszony pléhpohárban kávét hoz mindkettőnknek. Az erős, zamatos, jó colombiai kávé átjárja a bensőmet, kiüt rajtam az izzadság, de nem bánom, mert hamarosan érzem, hogy a forró ital valójában lehűtött. Délben utolsót fordul a jeep, lepakolják róla a cementes zsákokat, a téglát, az ablakkereteket, felteszik a benzines hordót és a plakátkötegeket, s folytatjuk útunkat.

Keresztbe hajtunk, felfelé a meredeken emelkedő hegyoldalon, alattunk széles völgy terül el gazdag legelőkkel és magányos tanyákkal. A hágóról átlátunk a következő hegyvonulatra, a Cordillerák szeszélyes, tarajos konturjai kékeslilán sorakoznak egymás mögött, amikor elérjük a következő hágót a pasztell színek mérgeszöldbe váltanak, a fű és gyér cserje, vagy a sűrű dzsungel olyan, mintha egy dühös festő összevissza pacskolta volna a vásznat... Meredek csapáson emelkedik és erőlködik a jeep, dühödten, fojtottan dohog a motor, aztán

ROBERT FROST HALOTT

Robert Frost amerikai költő a napokban Bostonban elhunyt. 1874-ben született San-Franciscóban, de hamarosan a keleti parton telepedett le, New-England-ban. Hírneve igen nagy az Egyesült Államokban. Népszerűségét elsősorban annak köszönheti, hogy érzelmei, gondolatvilága tökéletesen megfelelnek az amerikai lakosság egy részének: az Új-Anglia hagyományainak, megfontolt liberalizmusának, szemérmesen leplezett csalódásainak.

Első versekötete, „A Boy's Will" aránylag későn, harminenyolc éves korában jelent meg. Nevét az 1914-ben megjelent „North of Boston" c. kötete tette ismertté. Költészete az évek során nem sokat változott: a „West-Running Brook"-ban (1928), az „A Witness Tree"-ben (1942) vagy az „A Masque of Reason"-ban (1945) meghatott szeretettel, intő példázódással beszél a tavakról, a nyírfákról, az öreg országutakról, a mezőben elvesző házakról, a farmerek puritán bölcsességéről és harsány életkedvéről.

Nyírfák

Hajladozó nyírfákat ha látok,
magasbanyúló szálfák sötét és komor erdejében,
elképzelem, hogyan hintázott ágaikon egy kisfiú,
mert nem a hinta, a jégverés, húzza le az ágat,
mit láthatott, repülve a levegőben,
jégtől csillogó fákat egy napos téli reggelen,

csengve-bongva a szélben a jeges
a felszikrázó színek ragyogása k
s csengett a hangjuk, mint a po
aztán a napsütésben megindul a
mintha leszakadt volna a menny
darabokra zúzódott üvegcserepek
törött kristályok ezrei hevernek
s álmélkodva várják, hogy valak
súlyos terhük húzza a fákat, h
nem törnek ketté derékban, csak
s ha sokáig így maradnak nem
múlnak az évek, törzsük ferdén
hulló levelek puha takarójába b
mint térdeplő leányok, előrehajolv
szárítkoznak a tűző napfényben,
de nem erről akartam szólni, cs
csillogó világa térített el mond
én jobban szeretem, ha egy kisfi
vagy egy pásztor, ballagva a te
egy suhanc, aki még nem látta
s magányosan kergeti álmait s a
régen legyőzte már az apja-ültet
meghajtva őket sorban, egymás
míg végül is engedtek az erőnek
s sziszegve-nyögdécselve, de beac
s ekkor többé nem volt mit tám

COLOMBIÁBAN

a · Cunday

lecsillapszik, a túlsó oldalon simán futunk lefelé.

A völgyben egy tanya előtt fiatal asszony integet, csecsemővel a karjában, megállunk, kéri, hogy vegyük fel, a kicsije beteg és a városba akarja vinni orvoshoz. — *Exuze me* — mondja dr. Avila és felsegítjük a mesztic asszonyt, aki csecsemőjét nem adja ki a kezéből. Magához szorítva a röplapköteg tetejére ül, bár én felajánlom a helyem. Dr. Avila legyint, rangjuknak megfelelően helyezkedtek el.

Kétoldalt magas topolyafák sorakoznak, egy helyt patak folyik át az úttesten, a kristálytiszta víz megreked a töltés alatt, mesztic asszonyok mosnak benne. Ez itt már *St. Christopher* város pereme, a fiatal asszonyt hamarosan letesszük az orvos házánál, mi a kocsmánál állunk meg. A polcokon színes folyadékokkal telt üvegek, limonádé, narancsszóda, sör, rum, ánizslikőr. Dr. Avila megrendeli a három adagot, s kérdi, hogy éhes vagyok-e. de csak intek, miközben megízlelem az ánizslikőrt, hogy nem. A mestergerendáról hosszú szál kolbász lóg, dr. Avila és a sofőr kézzel szakítanak le belőle egy-egy darabot, s kenyér nélkül falják. Újabb ánizslikőr kerül a pultra, újabb darabot szakítanak a kolbászból, de hiába minden bíztatásuk, nem tudom megkostolni az avas, legyektől borított hentesárut.

A koradélutáni rekkenő napsütésben szeszélyesen kanyargó hegygerincen hajtunk. Az út olyan keskeny, hogy a jeep éppen csak elfér rajta, kétoldalt borzalmas szakadék. Nem merem félrefordítani a fejem, mereven bámulom a kavicsos utat, szinte egy vagyok a sofőrrel, s nagyot lélegzem, amikor megint biztosabb terepre jutunk. De nem sokáig tart az örömöm, szinte percenként változik a táj és az út, felfelé kapaszkodunk és lefelé ereszkedünk, csurog rólam a verejték és azt kívánom magamban, hogy bárcsak kiszorította volna a repülőgép az autót is a Cordillerák alig járható ösvényeiről.

— Az ott *Cunday* — mutat le a völgyben egy kis városra dr. Avila. — Egy óra alatt ott leszünk.

Itt már munkások javítják a trópusi esőktől lehordott utat. — Kellemes meglepetés — mondom.

— Jövő héten az elnök jön földet osztani — feleli magyarázkodva dr. Avila. — Rendbe kell hozni...

— Különben gyalogolhatna — jegyzem meg mogorván.

— Nem rossz — röhög dr. Avila. — Tényleg gyalogolhatna !

Az út két oldalán tehenek, lovak, ösvérek legelésznek a köves réten, a városszéli házakból félmeztelen gyerekek szaladnak ki és tágra meredt szemmel követik a jeepet. Egy poros, szűk utcán a főtérre érünk, mindjárt a sarokházban van a földreform intézet kerületi irodája. Valamikor üzlet volt, nincs ajtaja, a felhúzott vasredőny alatt lépünk be a beton padlós, fehér falú nagy helyiségbe, ahol acél íróasztaloknál fiatal tisztviselők dolgoznak, ingujjban. A titkárnő egy vadonatúj írógépet próbál ki, de nem tudja működésbe hozni. Néhányan körülállják és tanácsokkal látják el.

— Ön talán ért hozzá — mondja dr. Avila. — Amerikai gyártmány...

— Nem sokat. — ügyetlenül végigjátszom a klaviatúrát, az írógép nem mozdul, makacsul ellenáll. — Hívjanak szerelőt ! — javaslom dr. Avilának, aki cinikusan jegyzi meg :

— Azt hittem, Ön ehhez is ért. Nekünk igazi szakértőkre van szükségünk.

Tekintete elárulja, hogy csalódott bennem. Mi a fenéhez értek akkor, ha még egy amerikai gyártmányú írógépet sem tudok beindítani ? Aztán mintha megbánta volna, amit mondott, halkan dünnyögi : — Nem lehet egyszerre mindent megtanulni. Lassan, nagyon lassan mozoghatunk csak előre.

— Tudom, nagyon is tudom...

Mosolyogva belém karol : — Jöjjön, elviszem a szállásunkra, biztosan fáradt. — Kint gyorsan hozzáteszi : — Kissé érzékenyek vagyunk az elmaradottságunkra, de ezt meg kell érteni.

A mély trópusi estében Cunday megszépül. A régi spanyol barokk házakból kellemes hangulatvilágítás és nehéz, fűszeres ételek illata szűrődik ki az utcára. A boltokban a kereskedők visszarakják az árut a polcokra és egymás után gördülnek le a vasredőnyök. A főtéri kávéház teraszán a vendégek feketét szürcsölnek vagy langyos sört isznak, dr. Avila széles gesztusokkal üdvözli a tömzsi, sötét bőrű tulajdonost, aki ragaszkodik, hogy legalább egy *tintót* igyunk meg. A leánya máris hozza a három feketét, utána a három ánizslikört. Dr. Avila ravaszkás hunyorgással mondja : — *Exuze me*, jó barátok vagyunk...

A nagyhasú tulajdonos boldogan bólogat, pedig nem érti, hogy mit mondott dr. Avila. Sürgetésemre mégiscsak elindulunk, s nem messzire a főtértől, egy előkelő uradalmi-sárgára meszelt, de meglehetősen leromlott barokk ház előtt megragadja a karomat :

— Ez itt az INCORA szállodája !

Ferdére süllyedt küszöbön át lépünk be a sötét folyosóra, nagy ricsaj hallatszik, a belső teraszon egy gyalulatlan hosszú deszkaasztal körül jókedvű fiatalok ülnek. A mennyezetről a saját zsinórján lógó villanylámpa fényében egyforma mind : mosolygó arc, kerek fej, katonáson rövidre nyírt haj. „Dr. Avila ! Dr. Avila !" — üdvözlik lelkesen a főnöküket, aki két hétig oda volt Bogotában.

— Jó estét ! — köszön komolyan dr. Avila és először az asztalfőn ülő professzoros külsejű, kissé elhízott, csontkeretes szemüvegű, idősebb férfira mutat :

— Dr. Lleras állatorvos, a *polivalenta* (ötös) csoportunk vezetője, kitűnően beszél angolul...

— *How are you ?* — nyújtottam a kezem, de mielőtt megmondhatnám a nevem, dr. Avila rendületlenül folytatja :

— Mr. Kovaksz... — hezitál, hogy miként is mutasson be : — Egy nagyon fontos személyiség az Egyesült Államokból. — Hirtelen eszébe juthatott, hogy a névjegyem a zsebében van, előkotorássza és a gyér világításnál összehúzott szemöldökkel és megjátszott komolysággal olvassa :

— *President, International Center for Social Research, New York.*

Az ő kedves angol kiejtésében a hosszú név úgy megcikornyásodott, hogy a fiatalok meglepetten tekintenek rám. Megilletődöttségüket dr. Avila évődő magyarázata csak fokozza : — Igen, *Mr. Kovaksz* egy valódi elnök...

Kezet fogunk, egymás után mondják be a nevüket és a foglalkozásukat : kultúrmérnök, topográfus, földmérő, agronómus, szociális tanácsadó. Amint sorra felállnak, magasszárú bakkancsukban, khaki tábori nadrágjukban és ingjükben úgy néznek ki, mint egy különleges hadsereg katonái.

És azok is.

A colombiai földreform hősies vállalkozás. A törvényt még csak elfogadta a parlament, bár igen erős ellenzéke volt, és még mindig van, ezért a végrehajtása nem megy olyan könnyen, mint azt sokan elképzelték. Nincs kataszter, a kisajátításra váró nagybirtokokat előbb fel kell mérni és a talajt meg kell vizsgálni, hogy megállapíthassák az értékét és azt, hogy milyen más növényt lehetne benne termelni a kávén kívül, ami Colombia legfontosabb mezőgazdasági terméke és árhullámzásai erősen befolyásolják a közgazdasági fejlődést. A parasztok írástudatlanok, tudatosítani kell bennük, hogy mit is jelent a saját tulajdon s milyen felelősséggel jár az önálló gazdálkodás. A bogotai egyetem szociológiai tanszéke végzett rátermettségi vizsgálatot a körükben, tanárok és diákok a kiértékelt kérdőívek alapján válogatják ki a földigénylők közül a legmegfelelőbbeket. Évszázadok közönyét, tudatlanságát és tohonyaságát kell leküzdeni, atavisztikus gyanújukat és félelmüket eloszlatni, az egész feudális társadalmi és hatalmi szerkezetet felbillenteni, hogy Colombia teljességgel beléphessen a huszadik századba.

Ifjúságomra gondolok, hősies küzdelmünkre a népért és a földért, s mennyire egynek érzem magam ezzel a lelkes sereggel, amely talán nem olyan tudatosan, mint mi, de legalább ugyanolyan hittel és elszántsággal akarja a feladatát elvégezni.

Dr. Avila bevezet egy magas mennyezetű, hosszú szobába, a mennyezetről lógó villanykörte körbe táncol, amint a kapcsolót elkattantja rajta. Az ablakok inkább ajtók és az utcára nyílnak, kétoldalt egyszerű vaságyak. — Ez a magáé — mutat az egyikre és a szokásos kész mosolyával mentegetődzik : *Exuze me.* Egyetlen kényelme az lesz, hogy mellettem alszik és én nem horkolok.

Egy barázdált arcú, idős mesztic asszony nagy tál krumplilevest tesz az asztalra. Nagyon jó, háromszor veszek belőle, amivel mindjárt megalapozom a jó hírem. Befejezésül a péci tökre emlékeztető, de töményebb és édesebb trópusi sült gyümölcsöt kapunk, a fiúk készségesen ismétlik a nevét : *platanos, platanos...*

— Volna kedve sétálni ? — kérdi vacsora után az állatorvos.

— Igen.

A főtér felé fordulunk, az állatorvos azt mondja, hogy szomjas, igyunk egy pohár sört. A kávéházban a tulajdonos dundi lánya szolgál ki. Az állatorvos tolmácsolja, hogy hideg sört hozzon, a lány vigyorog, mintha jó viccet hallott volna, a jégszekrényhez megy, végigtapogatja az üvegeket, az egyiket megfelelőnek tartja és várja a hatást, amint kiöntöm. Elég hideg, bólintok, a lány vigyorog és egész idő alatt lesi, ahogy a sört iszom.

Az állatorvos kutatóan néz rám :

— Mondja doktor, ön szociológus ? — Az üres poharat forgatja az asztalon, miközben válaszomra vár.

— Mondjuk, hogy az vagyok.

— Én pontosan akarom tudni.

— Miért ?

— Mert fontos dolgokat akarok közölni Önnel.

— Nem elég az, hogy itt vagyok és érdeklődöm a problémáik iránt ? Hogyan akarják megoldani a földkérdést ?

— Miért érdekli ez magát, doktor ?

Arra gondolok, hogy megmondom, nem vagyok doktor, de itt minden tanult embert doktornak szólítanak, így ráhagyom és elfogadom. — Érdekel a haladás, a fejlődés, a reformok — válaszolom. — Sokat utaztam, bejártam a világot...

— Másutt nincs földkérdés ? Miért éppen Colombiában érdekli ?

— Mert Önök tényleg meg akarják oldani és talán segíthetek is.

— Értem...

Egy darabig hallgatunk, aztán dr. Lleras váratlanul feláll : — Fáradt vagyok, menjünk aludni. — Helyettem is fizet és s sarkon túl megállít : — Doktor, nincs okom kételkedni Önben, — mondja, — holnap érdekes dolgokat fog hallani tőlem. — Bizalmaskodva fejezi be : — Úgy vélem, Ön egy haladó gondolkozású ember, Önnek elmondhatok mindent.

A szálláson azt javasolja, hogy keljünk korán, különben beállhatunk a sorba, mert csak egy tussoló van a házban.

— Mikor akar kelni ?

— Amilyen korán csak lehet, mondjuk hatkor.

— Rendben van.

Cunday ébredezik, amikor frissen borotválva és tussoltan kilépünk az utcára. A trópusi nap már melegen süt, dr. Lleras széles karimájú szalmakalapot visel, azt tanácsolja, hogy én is vegyek, ha el akarom kerülni a gutaütést. Kiválasztom a legnagyobbat a sarki üzletben és úgy bandukolunk egymás mellett a poros kövezeten, mintha korán kelő bennszülöttek lennénk.

A városka szélén magános fehér falú ház felé fordulunk, magas fák és drótkerítés veszi körül. — Doktor, ez az iskola — mondja az állatorvos. — Ugye békés épületnek látszik ?

— Határozottan.

— Most nincs tanítás, nyári szünet van. — Elhallgat, mintha küzdene önmagával, hogy folytassa-e. Szemüvege mögül ködösen csillog a tekintete : — Doktor, nyolc éve ez az iskola internálótábor volt. Itt gyűjtötték össze a banditákat... — Megint szünetet tart, a megindultságát próbálja rejteni. — Így hívták a lázadó parasztokat. A hadsereg átfésülte a völgyet, ahol ellenállásra találtak, tankokat és repülőgépeket vetettek be. Aki életben maradt, azt idehozták, mint foglyot. Öregeket, fiatalokat, férfiakat, nőket, csecsemőket.

— Hihetetlen...

— Tartsa vissza egyelőre a véleményét, Doktor, mert ez még nem minden. — Dr. Lleras fellép a kerítéshez és széles mozdulattal mutat végig az udvaron : — Olyan zsúfoltan szorongtak itt a foglyok, hogy nem tudtak lefeküdni, sem leülni. Álltak. Az anyák a csecsemőjüket tartották a karjukban, férfiak a nőket, fiatalok az öregeket támogatták... — Drámai szünetet tart : — És egy éjszaka a katonák legéppuskázták valamennyiüket. Kétezerötszáz embert, asszonyt és gyereket. Aki nem halt meg mindjárt, azt bajonettel segítették át a másvilágra.

— Borzalmas... — mormolom és letörlöm a verítéket a homlokomról. — Sohasem hittem, hogy ilyesmi Dél-Amerikában is lehetséges. Európában Hitler gázkamrái milliókat nyeltek el...

— Doktor, a mi országunkban 1948-ban polgárháború tört ki. Közvetlen oka a liberálisok vezetőjének, Jorge Eliécer Gaitánnak meggyilkolása volt, akiért rajongtak a parasztok. „Ha elárulunk, ölj meg ; ha meghalunk, bosszulj meg !" — visszhangzották a hegyek és a völgyek a harci kiáltást. Vadállati indulatok szabadultak fel az emberekben, s úgy irtottuk egymást. liberálisok és konzervatívok, mintha hadban álló felek lettünk volna egy totális háborúban. Az én családomból is sokan elpusztultak...

— Sajnálom ezt hallani, dr. Lleras.

— Köszönöm. Én a caldasi egyetem agronómiai tanszékén tanítottam, s amikor azt kérdezték Bogotából, hogy hajlandó lennék-e résztvenni a földreform végrehajtásában, azonnal jelentkeztem. Családot, otthont, kényelmet hagytam vissza, hogy segítsek. Segíthessek...

— Dehát ki volt a liberális és ki a konzervatív abban a nagyarányú öldöklésben ?

— Erre nehéz felelni. A hegylakókat konzervatívoknak, a városiakat liberálisoknak tekintették, de itt Cundayban például a felvárosiak voltak a liberálisok és az alsóvárosiak a konzervatívok. Aki templomba járt, konzervatív volt, aki nem, liberális... A nagybirtokosok bandákat szerveztek, előzték a szomszédjukat, vagy olyan bizonytalanságot teremtettek, hogy a gyengébbek, a kisebbek menekültek és potom áron felvásárolták az elhagyott birtokokat. A parasztok meg ellenük fordultak, ők a hirtelen meggazdagodott földesurakat zavarták el, vagy mészárolták le. Földet akartak. A végin már nem volt tiszta front. minden bokorban egy bandita ült és arra lőtt, aki elsőnek eléje került. Magános utakon megállítottak egy autóbuszt és az utasokat lemészárolták. Falvakat irtottak ki és gyújtottak fel. — Dr. Lleras vállamra teszi a kezét és úgy mondja nagyon komolyan : — Dr. *Kovaksz*, ezért kell itt a földreform !

---

a jeges eső után,
gása közt,
t a porcolán,
indul a kristály-zuhatag,
mennybolt üveg kupolája,
cserepek fedik a földet,
ernek szétzúzódva a havon,
y valaki összeseperje őket,
kat, húzza, húzza lefelé,
n, csak meghajolnak, alázatosan,
nem is nyújtózhatnak ki többé,
ferdén fehérlik,
jába burkolódzva,
ehajolva
nyben, fénylik nedves hajuk,
ölni, csupán a jégeső
mondanivalómtól,
gy kisfiú hintázik az ágakon,
a a tehenek után,
n látta a várost,
ait s a labdát,
ja-ültette fákat,
egymásután, kegyetlenül,
erőnek,
de beadták derekukat,
nit támadni, meghajlítani, legyőzni

megtanulta már a fák tanulságát,
az egyenes derék tanulságát, a hajlongások tanulságát,
míg elérte a csúcsot, a legfelsőbb ágakat, egészen
magasan, fent, szinte kicsurranva a világból,
mint egy bögréből, amikor kicsordul a tej,
s aztán meglódult, lábbal előre, magasba,
s vissza a föld felé, szisszenve az éles levegőben,
ez voltam egykor én ! Nyírfák derékbehajlítója !
S most azt álmodom, hogy újból megtérek közétek,
amikor elfáraszt a gond, a baj, a munka,
ösvények nélküli őserdő az élet,
arcodba pókháló csap, bőröd tüzel, száraz a szád,
ágak vágódnak szemedbe, könnyezel,
ilyenkor elvágyódom én erről a földről,
de csak azért, hogy újból visszakívánkozzam,
míg egyszer aztán megtréfál a sors,
s kívánságom felét teljesítve, elragad,
s nem ejt többé vissza. Kár lesz ezért a földért,
az ember sosem tudja, jobb-e, odaát,
elmenni úgy szeretnék, mint egy nyírfára kúszva,
sötétlő ágain a hófehér törzsű fának,
a kéklő menny felé, míg bírja a fa a terhét,
s meghajtva lombját ekkor, majd csendesen lecsusszant,
így lenne jó eltűnni s térni vissza, ó bár életünk
ne legyen soha rosszabb nyírfahajlítgatásnál.

Baranyai Tibor fordítása

VAS RÓBERT

Alkudozás vagy alkotás?

HOZZÁSZÓLÁS A FILMVITÁHOZ

DEBRECZENI FERENC kitűnő és gyakorlati hozzászólása a hazai filmvitához szerényen elzárkózik az elől, hogy a megjelent nyilatkozatokból idézzen. De mivel szerinte is csak a „magyar filmművészek tehetsége és energiája képes az alapjaiban megromlott helyzeten változtatni", gondolom, nem árt feljegyezni néhányat e művészek csaknem megrendítő hangú kijelentéseiből, amelyek beszédesen bizonyítják, hogy a tehetség vagy legalábbis a kezdeményező kedv (és itt vitatkoznom kell Debreczenivel) igenis megvan, — milyen fájdalmas, együgyű eszközökkel irányítják mégis a középszerűség holtvágányára. „Voltaképpen két filmművészet létezik nálunk, — írja Makk Károly (Élet és Irodalom, 1962. november 3), — az egyik a felszínen, ezek a megvalósult filmek — a másik a művészekben, az amiről álmodnak. Rengeteg téma, ötlet és gondolat van felhalmozódva a rendezőkben, amelyek különféle okokból nem váltak filmekké. Meg kellene keverni a „paklit" és elővenni mind azokat a jó témákat amelyek most alul szunynyadnak... A magam részéről a magyar filmművészet jobbá tevése érdekében mást nem kívánok, mint hogy megvalósíthassak néhány olyan témát, amely szívem szerint való". — „De mintha valami félelem élne filmművészeinkben, — teszi hozzá Hildebrand István, egyik legkiválóbb operatőrünk, — a stúdió folyosóin naponta jobbnál jobb témákat mesélnek..." „A művésznek, — mondja Fábri Zoltán, — az a feladata, hogy a kor lelkiismerete legyen. Ezt a jogot nem lehet elvitatni tőle. De ezt csak úgy tudja teljesíteni, ha azokról a kérdésekről beszélhet, amelyek izgatják és úgy beszélhet róluk, ahogyan ő maga gondolkozik ezekről."

„Téma-elfogadási rendszerünk — teszi hozzá Fábri — ezt a lehetőséget nem biztosítja". Azt ma már mindenki tudja, hogy a hírhedt gyarmat utcai filmdramaturgia voltaképpen aféle nemlétező, kafkai témabíróság; az Akadémia utca egyik fedőneve a sok közül, mely a hely, idő, cselekmény egységét nem a klasszikus dramaturgia, hanem a „mit szabad ma, Magyarországon" szempontjai szerint határozza meg. Fábri a VIII. Kongresszus téziseire hivatkozik, hogy tudniillik „minden olyan mű támogatásra számíthat, amely nincs ellentmondásban a szocialista társadalom alapelveivel". Hogy melyek ezek az alapelvek, azt persze megint nem a stúdió folyosóin döntik el — s így történt, hogy még egy Dobozy Imre is „a filmgyártás egész folyamatának jellemző vonásait" akarja összefogni, amelyben „az igény és a műhely nincs szinkronban". Ám egy ilyen „egész" folyamat óhatatlanul a teljes egész — a rendszer — aszinkronitásaira mutatna rá.

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT nem lehet csodálkozni, hogy Veres Péter levele a Népművelési (volt Hadügy-) Miniszterhez, amely az egész vitát kiváltotta, bicskanyitogató haraggal szapulta, ütötte-vágta, ahol érte, a magyar film ügyét. „Filmművészetünk — vallja be Dobozy is — ma körülbelül egyenrangú téma a gőzmosodával vagy a közlekedési kellemetlenségekkel". Veres Péter levele egy kicsit Petőfi juhászának elkeseredésére emlékeztet: nagyot ütni bottal a szamár fejére talán butaság, talán fáj is szegény szamárnak, aki nemigen tehet róla — de az adott körülmények között mégis a magatehetetlen harag kifejezésének egyetlen lehetséges módja. Minél inkább nyilvánvaló mindenki előtt filmművészetünk Morbus Hungaricus-a, annál fájóbb, nevetségesebb és megalázóbb, hogy az igazi kórokozót nem lehet megnevezni. Olyan ez, mint amikor valaki elmegy az orvoshoz és felsorolja a gyomorfekély összes nyilvánvaló tüneteit; az orvos megértően bólogat azután nyugodtan aszpirint rendel, meghűlés ellen. A legszomorúbb az, hogy az orvos ezek után tényleg bízik is abban, hogy a beteg talán mégis meggyógyul.

Ezért érzem, hogy bármennyire gyakorlatiak is Debreczeni Ferenc vagy akár az otthoniak szervezeti javaslatai, „hol zsarnokság van", ott legjobb esetben is csak alkudni lehet. Az alkudozás pedig aligha lehet bábája az olyan műveknek, amelyekről a filmgyár folyosóin beszélgetnek, vagy amelyben Fábri „a kor lelkiismerete" kíván lenni. Nézzünk szembe vele: amúgy sem vagyunk alkudozó, higgadtan mérlegelő fajta. Előbb cselekszünk, csak azután hökkenünk rá, mit is tettünk. Kockázataival együtt is szeretjük a fellobbanást; tudunk fellobbanni. És filmjeink közül is az ilyen első fellobbanások a legmagyarabbak s a legmaradandóbbak egyben: az Emberek a havason miszticizmussal páros szociális lelkiismerete, nemzetivolta a fasizmus kellős közepén. A Talpalatnyi föld (1948) szűzi tisztasága, leszámolása a múlttal, szembenéző bizalma a jövővel. A Körhinta (1956) sodrása, lendülete, sorsot fordító, fiatalos energiája. Ezekben az „első" filmekben a hősök, a figurák, az ábrázolt világ hitele egyetemlegessé emelte az adott pillanatot. S talán azért sem vagyok túlságosan optimista a magyar film jövőjét illetően, mert úgy érzem, hogy a hazai állapotok, a lassú beleilleszkedés, túlélés helyett a leélés állandósuló állapota nem kedvező táptalaj az ilyen fellobbanó „elsők" számára. Az alkalmazkodó, apró engedményeknek örvendő Magyarország vajmi keveset mondhat a világ nyelvén a világnak. Pedig „a filmművészet megújulása — írja Bán Róbert dramaturg — mindenütt művészi és társadalmi igényből született". A mi közönségünk a színházban respektálni tud egy Shaw vagy Anouilh előadást, de az igaz új magyar drámát nem képes életre hívni. És a moziközönség átlag színvonala jóval alatta marad a színházi közönségnek.

A LENGYEL FILMEK magasfokú intellektualitása, felelősségteljes komolysága elárulja, hogy ott a táptalaj, a társadalmi igény egészen más. A lengyel film nem nyíltan fellobbanó természetű. Megvárja, amíg a fájdalom félhangokká, absztrakcióvá „tompul" és nemesedik, hogy aztán annál egyetemlegesebben kiáltsa világgá. Mint egy nagyon modern Csehov, látszólag már megnyugodott helyzeteket ábrázol s benne a mai embert, e helyzetek termékét s áldozatát, aki megpróbál megbírkózni velük. Mi még nyíltan lázadoznánk, tiltakoznánk, szívvel-lélekkel, kapálózva — s ezért nem sikerülnek filmjeinkben a mostanában oly divatos tompa félhangok. Mindkét filmművészet alapjában romantikus — de a lengyel inkább tragikus színezetű, történelmétől nyomasztott. A miénk lírai, szárnyaló — hogy annál jobban fájjon, ha földhözragadott. De hogyan is lehetne szégyentelenül lírai egy olyan időszakban, amikor a költői szárnyalás vagy nem lehetséges, vagy pedig ellentmond a napi ésszerűségnek? Amikor a Györe Imréknek áll a világ?

És, a hasonlatot folytatva: hol van a magyar filmnek Illyés Gyulája, Weöres Sándora? Művészi becsületességben még akadna társuk, de tehetségben sajnos nem. Egy hazai Andrzej Wajda sok mindent megváltoztathatna; de ilyen kapacitású tehetséggel (vagy akár csak olyan valutaszerző filmnagykövetekkel, mint a cseh Trnka vagy a román Popescu Gopo) nem rendelkezünk. Ilyen körülmények között még fájóbb, hogy van ugyan Fábrink, Herskónk, Makk Károlyunk, Zolnai Pálunk, fiatal, nyitott szemű kisfilmeseink — de igazi hatóerővé mégsem tudnak válni. Pedig a lengyel film világsikere bebizonyította, hogyha a „vasfüggönyön túli" filmművészet magára talál, a nyugatinál is mélyebben, igazabban tudja elmondani a maga egyetemes igazságait.

ANNAK IDEJÉN a neorealizmus felfokozta filmművészeinkben a humánumot, a kis dolgok iránti vonzódást. A Filmátvételi Bizottság kifejezésével élve: átvettük. (Ez is mennyire jellemző: Magyarországon nem megveszik, hanem átveszik a filmeket. Akaratlanul is mennyi gőg, ostoba párt-felsőbbrendűség van ebben a kis szócskában. Csak csináljátok a filmjeiteket, Truffaut, Kurosawa, Antonioni — majd a mi szakértőbizottmányunk kegyesen eldönti, hogy átveszünk-e benneteket vagy sem...) Átvettük a szovjet film patétikus tömegeit, az okos, eleven ollót, amely úgy vágja-rendezi a filmdarabkákat, hogy montázs-művészet váljék belőlük. De most, amikor a film egyre közelebb kerül az intim, egyéni vallomáshoz, az emberi lélek modern szemmel és eszközökkel való feltérképezéséhez, most már nem lehet többé módszereket vagy látószögeket átvenni. Az egyéniség mindennél fontosabb követelmény. Feldolgozni kell, átérezni, elmélyíteni, kibontani, részévé válni a világnak. S ez még csak jobban kiélezi a mi sanyarú, provinciális földhözragadtságunkat. „Olyan emberek tudják megújítani a filmművészetet, — írja Herskó János, — akiknek a kép természetes kifejező eszközük, akiknek a filmnyelv nem technika de nem is problematika". „A filmművészet modern irányzatai — mondja Mihályffi Imre, a televízió tehetséges rendezője — a külsőséges, fordulatos, filmszerű cselekmény helyett az ember helyzetét a világban igyekeznek kibontani" „De lehet-e nálunk lélektani filmet készíteni?" — jegyzi meg erre maliciózusan Makk Károly. (Élet és Irodalom 1962 nov. 3.) Hadd folytassam: lehet-e nálunk becsületes, kutató riporteri szemmel, ahogy mondjuk Jean Rouch, a francia filmszociológus teszi, kimenni az utcára és úgy felfedezni a köznapot, hogy az univerzális, kendőzetlen igazságokat hozzon a felszínre? Lehet-e a jó és rossz jellemvonásokat úgy elegyíteni egy figurában, mint a Saturday Night and Sunday Morning vagy a Loneliness of the Long Distance Runner lázadó, hús-vér „pozitív hőseiben"? Lehet-e keresetlenül, terv nélkül improvizálni a kaméraval, ahogy a Shadows teszi? Úgy észrevenni és lecsapolni a ma bizonytalan atmoszféráját, mint a Paris Nous Appartient? Hogyan adhatnánk hangot az örök magyar tragédiának? Kutathatnánk az élet értelmét, amikor ez már hivatalból meghatározta tott a művész számára?

Sokáig folytathatnám — s távol áll tőlem, hogy sikeres nyugati filmek magyar változatait kérjem számon. Csak a különbséget kívántam érzékeltetni, néhányat azokból a fájdalmas akadályokból, amelyek meggátolják, hogy a magyar film ismét belekapcsolódhassék a világ filmművészetének eleven áramkörébe. „Mintha valami félelem élne filmművészeinkben"... „Talán attól léphetnénk előbbre, ha minden művészben uralkodóvá válna a közérzet: úgy csinálok filmet, ahogy szeretnék"... Talán egyszer az ilyen „talán"-ok és „mintha"-k is eltűnnek majd az efajta kijelentésekből, felszínre kerül mind az, ami a „pakli" aljára szorult — s akkor nem kell majd többé suta módon bottal ütni a szamár fejére. Ha e nyilatkozatok bátorsága és becsületessége az „Élet és Irodalom" helyett a celluloidszalagon nyerhetne kifejezést, filmjeink ismét visszatérhetnének a diadalmas „elsők" színvonalához.

TÁBORI PÁL

ZOLI

TALÁN ELKERÜLHETETLEN volt, hogy bátyjának hírneve, a művészt és a pénzembert csodálatosan egyesítő géniusza homályba borítsa Korda Zoltánt. Akik nem ösmerték — s aránylag kevés intím barátja akadt — könnyen elhitték az otromba pletykát, amely szerint Sir Alexander nélkül nem tudott komoly értéket alkotni. A látszat megerősítette ezt — mert a több mint öt év alatt, amely Korda Sándor és Zoltán halála között eltelt, a fiatalabb Korda fivér egyetlen filmet sem rendezett. Anyagilag nem volt szüksége rá — mindig okosan, takarékosan élt és szép hollywoodi házában végképp visszavonulhatott volna.

De Zoltán, Zoli, nem azért nem csinált filmet élete utolsó éveiben, mert nem tudott vagy mert nem akadt volna pénzembere, támogatója. Világéletében a tökéletességet, a művészi beteljesülést kereste s ez az öt év, súlyos betegségei, számos operációja mellett azzal telt el, hogy az ideális témát, a mindenképpen megfelelő forgatókönyvet próbálta megtalálni és megteremteni. S talán tudta is, hogy nem sok ideje van már hátra. Majdnem negyven esztendőn át gyötrő testi fájdalommal, sokféle betegséggel küszködött. S amit elért és alkotott, azt ennek ellenére érte el. Más ember a négy évtizedet nagyrészt tolószékben vagy szanatóriumban töltötte volna. De Korda Zoltán Afrikában és Indiában, a kaliforniai sivatagban és Egyiptom kietlen tájain forgatott filmeket, sokszor hónapokig a civilizáció minden elemi kényelme nélkül. Nem túlzás az akarat hősének nevezni ; tehetségét, meg nem alkuvó művészi hitét csak ezzel a kemény, kunsági akarattal válthatta kézzelfogható eredménynyé.

Csak egyszer dolgoztunk együtt. Korda Sándor nagy összegért megvásárolta Daphne Du Maurier-nek, a nagyon népszerű angol írónőnek *The King's General* című, a cromwelli időkben játszódó regényét. Ennek ma talán tizenhat esztendeje van. Zolinak kellett volna rendeznie és Zoli sehogysem barátkozott meg a feladattal. A forgatókönyv semmiképpen sem akart elkészülni : engem azért hívatott, hogy egyetlen jelenet-sorozatot írjak meg vagy írjak át. Mintegy biztatásul azt közölte velem, hogy én vagyok a huszonnyolcadik író, aki a „mesterműn" dolgozik — s megemlítette, hogy elődeim sorában Aldous Huxley, J.B. Priestley s még néhány komoly és hírneves író szerepelt. Ez inkább megijesztett, mint felbuzdított, de megcsináltam, amit akart.

— Ennél rosszabbat is olvastam már — mondta Zoli. — Ezek után meg is lehet a filmet csinálni.

Sohasem csinálta meg. Pedig utánam még legalább nyolc-tíz író kísérletezett a forgatókönyvvel.

*

Ha felmelegedett s érezte, megértő s megbízható baráti társaságban van, imádott mesélni. Szélesmedrű, nagyon élvezetes fabulista volt. Mesélt a gyerekkoráról, első állásáról egy szénkereskedésben, iskolai harcairól, (mindig bajba került, mert utálta a tanári zsarnokságot és a nagyképűséget), s aztán az orosz és olasz frontról, ahol a háború nagyrészét töltötte. Ezüst és aranyérmet kapott — s mindkettőtől megfosztották, mert egy alkalommal megelégelte az ostoba vérengzést, a magyar életek bűnös pazarlását s odamondogatott valamelyik cseh vagy osztrák felettesének. Mesélt a magyar filmgyártás hőskoráról s arról, miként indult el a két Korda fiú, (mert Vince csak jóval később nyergelt át a festészetről a díszlettervezésre), nyugat és a világhír felé. Mindebből hosszabb könyvet lehetne írni — itt csak mutatónak szeretnék két históriát elmondani. Mindkettő ugyanazzal a nagyon sikeres filmmel kapcsolatos, amelyet Zoli a Columbia filmgyár számára rendezett „Szahara" címen a második világháború éveiben.

*

Egy nagyon ismert, idősebb magyar író fordult hozzá Hollywoodban.

— Barátom, — mondta, — pénzre van szükségem. Háromezer dollárra. Élet-halál dolga. Persze, kölcsönről szó sem lehet. Meg akarok dolgozni érte.

— De kedves pajtás, — felelte Zoli, — e pillanatban s még legalább hónapokig nincs íróra szükségem. A forgatókönyv kész, a legközelebbi filmet legfeljebb a jövő év elején kezdem előkészíteni.

— Háromezer dollár kell, — ismételte a kiváló író, mintha egy szót sem hallott volna Zoli magyarázatából. — Azt teljesen rádbízom, milyen munkát szerzel, de te vagy egyetlen reménységem.

Zoli nagyot nyelt :

— Majd meglátom, mit tehetek.

— De még ezen a héten ! — intette a nagy író.

Zoli fogta magát s elment Harry Cohn-hoz, a Columbia főnökéhez.

— Kérlek, Harry, — mondta, — némi baj van a filmmel. Tankszakértőre van szükség.

— De hiszen két amerikai hadiszakértőt alkalmaztunk — tiltakozott a nagy főnök. — Miért kell egy harmadik ?

— A filmben *francia* tankok szerepelnek. Ez az ember az egyetlen francia tankszakértő.

Harry Cohn, kissé vonakodva, belement a szerződtetésbe. Zoli elküldött a kiváló magyar íróért s azt mondta neki :

— Leszerződtetlek hat hétre, heti ötszáz dollár fizetéssel. Csak egy kikötésem van : ne mutatkozz a stúdió közelében !

Az író ezt szentül megígérte, de mégsem tudott ellentállni, hogy időnkint be ne nézzen a forgatáshoz. Nem azért, hogy a tankok dolgában szakértő tanácsot adjon, hanem hogy a forgatókönyvvel kapcsolatban véleményt nyilvánítson. Zolinak komoly kellemetlensége támadt a beavatkozásaiból. Akkor fogadta meg, hogy soha többé nem szerződtet — tankszakértőt.

*

A „Szaharа"-nak Humphrey Bogart volt a főszereplője. A film nagy részét a kaliforniai sivatagban forgatták ; Bogart, szép felesége, Lauren Bacall, a színészi gárda, a technikusok mind ugyanabban a luxusszállóban laktak, ahonnan autókaraván vitte őket a felvételek helyszínére.

Bogart sonasem dolgozott Kordával és, úgy látszik, már előre elhatározta, hogy nem is fog. Amikor Zoli bemutatkozott neki, alig biccentett és semmiféle előzetes megbeszélésre nem volt hajlandó.

Zoli nagyot nyelt s elhatározta, mindenképpen kibőjtöli a dolgot s a nyersmodorú, különc sztárt móresre tanítja.

Bogart szenvedélyes sakkozó volt. Zoli is jól játszott. Egy este leültek sakkozni. Az első partit Bogart nyerte meg s gúnyosan mosolygott. A másodikat, a harmadikat, a negyediket mind Zoli nyerte. Bogart elzöldült ; majd felugrott s otthagyta a sakk-asztalt.

Éjféltájt áttelefonált Zoli szobájába s a maga lakosztályába kérette. Fel volt állítva a sakktábla.

Hajnali hétig játszottak. A nyolc játszma közül Zoli hatot nyert, kettő döntetlenül végződött.

— Azért, mert maga jobban sakkozik, mint én, — morgott a végén Bogart, — nem kell elhinnem, hogy jó rendező.

— Azért mert maga rosszabbul sakkozik, mint én, — felelt Zoli, — én még mindig tudom, hogy nagy színész.

Bogart elnevette magát. Attól kezdve nemcsak dolgozótársak, de jó barátok is lettek.

*

A „Négy Toll", a „Jungle Könyv", a „Sirasd a szeretett országot", „A Dob", a „Saunders of the River" s vagy két tucat más film rendezője, a film történetének jelentős szereplője, a film-művészet tagadhatatlanul eredeti és újat alkotó munkása volt. Számomra mégis Korda Zoli, az anekdotázó túrkevei fiú, a testi fájdalmat hősiesen elviselő férfi maradt. S legfőképp : igaz barát, mindig segítőkész társ.

HALÁSZ PÉTER

INTERJÚ AMERIKÁBAN

DOKTOR TELLER EDÉT a világhírű magyar származású tudóst, a kaliforniai egyetem professzorát az Egyesült Államok elnöke az Enrico Fermi-díjjal tüntette ki. Ezt az ötvenezer dolláros díjat minden esztendőben annak a tudósnak adják, aki az atomkutatás terén nagyjelentőségű eredményt ért el. A díjjal kitüntetett amerikai tudósok sorában doktor Teller már a harmadik magyar származású. Mind ez arra indított, hogy kis hangfelvevő-gépemmel a hónom alatt kiautózzam a New York-i repülőtérre, elfogjam az *American Airline* legelső Washingtonba induló gépét és elrepüljek, hogy meginterjúvoljam Tellert. Akkor már tudtam, hogy a díj átadására a Fehér Ház rózsakertjében kerül sor, Kennedy személyesen fogja átnyújtani, szükség volt tehát egy gyors elő-telefonra a Fehér Ház sajtóirodájába, hogy akadálytalanul bejussak. A dolog tökéletesen rendben lesz, mondották, csak mondjam meg a nevemet a kapuőrnek.

Csudaszép tavaszi december volt Washingtonban. Megszálltam a *„Mayflower"*-ben és egy barátom társaságában kiautóztam a Silver Spring-i *„Hungarian Castle"*-ba vacsorázni. Erről a *„Hungarian Castle"*-ről külön kellene írni egyszer — egy kis fehér falú magyar kúria az amerikai főváros tőszomszédságában, odajárnak a szenátorok tölröttkáposztát és töpörtyűs túróscsuszát enni. Egy 56-os magyar menekült varázsolta elő a semmiből, ő azt mondja, harminc dollárral a zsebiben. Éjféltájban visszatértem a hotelbe, lefekvés előtt még egyszer átgondoltam, miket kérdezek doktor Tellertől. Nem ismertem személyesen, de képeiről, televízióból annál jobban. Fekete hajú, dús szemöldökű férfi, markáns arcvonásai között mintha szüntelenül egy kis gyerekes csodálkozás bujkálna. Amerikai újságírók a neve mellé állandóan odabiggyesztik a jelzőt, hogy *„a H-bomba atyja"*. Hallottam, hogy a jelzőt Teller nem különösebben kedveli, de nem is törődik vele, nagy tudósok ugyanolyan elnézők a laikus naivitásával szemben, mint a nagy színészek.

Másnap reggel gyalogosan sétáltam át a Fehér Házhoz. Az őrnek megmondtam a nevemet, mire az elkérte az újságíró-igazolványomat. Kutatni kezdtem a zsebemben, de már inkább csak színlelésből, mert közben eszembe jutott, hogy minden iratomat New Yorkban felejtettem, egyedül az autóvezetői igazolványom volt nálam, az is csak azért, mert magam hajtottam ki a repülőtérre. Odaadtam a kapuőrnek ezt az igazolványt. Az amerikai hajtási engedély azonban nem fényképes, a név van rajta, meg a lakcím. Az őr átvette, megnézte, telefonon beszólt a sajtóirodába, aztán bólintott, hogy bemehetek.

Néhány perc múlva már ott voltam a rózsakertben, amelybe a Fehér Ház oszlopos ámbitusán át van a kijárat. Televíziós felvevőgépek szegeződtek most erre a tornácra, vagy harminc újságíró ácsorgott szemben vele, középen egyetlen mikrofon, annak a huzalába kapcsolják a kerten kívül az összes felvevőgép mikrofonját. Én, a kis elemekkel működő gépem mikrofonját nem kapcsolhatom sehová, dehát nem is a hivatalos beszédekért jöttem, hanem egyéni interjúért. Ott állott Teller doktor az újságírók között, jókedvűen beszélgetett, mellette a felesége. Odaléptem hozzá és bemutatkoztam.

— Magyarul szeretném meginterjúvolni professzor urat — mondottam *angolul*. Mégsem illik, hogy a *mi* külön nyelvünkön kezdjünk most beszélgetni amerikai újságírók gyűrűjében.

Rámnézett, a fejét rázta.

— Kizárt dolog. — felelt ő is angolul. — lélegzetvételnyi időm sincs. A díjátadás után azonnal elvisznek egy díszebédre. Utána még három programpont következik.

— Ezért a beszélgetésért repültem ide New Yorkból — mondtam halkan.

— És mikor repül vissza New Yorkba ? — kérdezte.

— Ma este.

— Tudja mit ? Jöjjön a délután négy órai gépen. ötven perc az út, egymás mellé ülünk és megcsináljuk az interjút.

— Ez melyik légitársaság gépe ?

— Az *Eastern Airline* ingajárata. Minden órában egy gép. A négy óraival megyek.

Kennedy elnök kilépett az ámbitusra. Percegni kezdtek a felvevőgépek. Az elnök maga mellé tessékelte Teller doktort és a feleségét. Aránylag rövid, nagyon közvetlen hangulatú kis ceremónia volt. Az elnök Teller munkájának jelentőségét méltatta, azután átnyújtotta a díszokmányt és vele az ötvenezer dolláros csekket. Teller válaszbeszédében az atomkutatás pionírkorszakára emlékezett. Azt hiszem, az egész nem tartott tíz percnél tovább. Újabb kézszorítás, felvevőgépek búgása. Az elnök visszavonult a Fehér Házba, Teller a feleségével átsietett a nyüzsgő sajtószobán, a kert mellett gépkocsisor — a tudós előtt feltárult az egyik hatalmas fekete Cadillac ajtaja. Beült, az autók nekiiramodtak nesztelen motorokkal.

Taxit vettem, visszahajtattam a *„Mayflower"*-be. Villámgyorsan csomagoltam, aztán felhívtam az *American Airline* irodáját. Lemondtam helyemet a 9.20-as gépen. A kisasszony közölte, hogy jegyemmel az *Eastern Airline* gépén is repülhetek. Karórámra néztem. Még kényelmesen megebédelhetek, aztán kihajtatok a repülőtérre.

FÉL NÉGYKOR már a repülőtér egyik üvegfolyosóján várakoztam, az *Eastern Airline* csarnokánál. Ennek a légitársaságnak óránkénti légibuszai vannak különböző városok között. Nem kell előzetesen helyet rendelni, a jegyét a gépen váltja meg az ember, fönt a levegőben. Háromnegyed négykor megérkezett Teller doktor a feleségével. Két keze tele bőrönddel, a felesége is csomagokat cipel, egy hordár meg négy hatalmás bőröndöt hoz. Röviden üdvözöljük egymást, aztán lesietünk a lépcsőkön, ott a kijárat a géphez. Egy perc múlva fent vagyunk a repülőgépen.

— Micike, — mondja Teller a feleségének, — maga üljön előre, mi ezzel az úrral itt egymás mellett foglalunk helyet.

Három fotőj van egymás mellett, de az ablak melletti fotőjben már ül egy hölgy. Én a középső fotőjbe ülök, Teller doktor a belső járat mellettibe.

— Nos, — mondja. — itt most közel egy óráig nem zavar bennünket senki.

Magyarul beszél. Tökéletes, hibátlan kiejtéssel. A gép motorjai fölberregnek, a négymotoros *Electra* gurulni kezd, aztán könnyedén a levegőbe emelkedik. A pilótafülke fölött kihunynak a fények, öv leoldható, dohányzási tilalom feloldva.

— Voltaképpen két beszélgetést szeretnék hangszalagra venni, — mondom, — egyet magyarul és egyet angolul.

Teller bólint, hogy rendben van.

Kinyitom a magnetofon-gépet, indítom a felvételt, kézbeveszem a mikrofont és elmondom bevezetésképpen, hogy milyen alkalomból beszélgetek Teller professzorral, ötezer méter magasban, útban Washingtonból New York felé. Az ablakon túl még világos van, felhők úsznak alattunk. Arra kérem a tudóst, hogy a rendkívüli körülmények között folytatott interjúban tekintsen — jelképesen is — túl a látóhatáron. Milyen jövő vár az emberiségre különös és életveszélyes korunkban ?

Teller átveszi a mikrofont.

— Nem hiszem, hogy jó helyre fordul a kérdéssel. — mondja. — Az, hogy valaki szakember egy bizonyos területen, nem jelenti, hogy vállalkozhat a jövő ilyesfajta felmérésére.

Eszembe jut Faludynak egy cikke erről a problémáról : a tudós aki hovatovább minden bölcsesség kútforrásának véli magát. Teller nem ez a fajta. „Szakember" — így nevezi önmagát. Egy barátom, aki már régen él itt, elmesélte, mint nézte Amerika lélegzetvisszafojtva a televízió képernyőjén, amikor Teller egyedül fölmászott valamiféle toronyba, ott megvizsgálta, megkopogtatta az első robbantásra váró hidrogénbombát, akár doktor a pácienst. „Felejthetetlen, döbbenetes kép volt — mondta, — a fekete szemöldökű férfi egyedül fent a magasban a világ legnagyobb fölszabadításra váró energiájával."

Teller tovább beszél, most már tökéletesen megfeledkezve arról, hogy mikrofon van a kezében, tűnődve néz az alkonyodó ég felé és mintha csak önmagának beszélne, mintha csak hangosan rendezné a gondolatait.

— A mi korunkban, — mondja, — már semmiféle önkény nem bánhat hosszúlejáratúan az alattvalóival úgy, mint Dzsingiszkán. Az oroszok most tanulják ezt az igazságot. Alkalmasint időbe telik a dolog, de meg fogják tanulni. Szédületes erők és veszélyek között élünk. De kialakul egy módszer, amely lefogja ezeket a veszélyeket. Nem a gazdasági berendezések különbözősége rejti a nagy konfliktust, de az emberi szabadságjogokkal szemben elfoglalt álláspontok különbözősége. Tehát itt, ennek a föloldásában rejlik a nagy veszély feloldása is.

Teller doktort sokan támadják Keleten is, Nyugaton is ; valami olyasmit akarnak ráfogni, hogy a fegyverkezés, az atomháború híve. Abból amit mond, kiderül, milyen képtelenség ez a vád. Mindössze azt hirdeti, hogy a leszerelés nem lehet egyoldalú és ellenőrzés nélküli ; az oroszoknak nem lehet becsületszóra hinni. És amíg tényleges, komoly leszerelésre nem kerül sor, készen kell állni, erősnek kell lenni, — ez ma az egyetlen módja a háború elkerülésének.

Arra a kérdésre, szerinte mi a magyarázata annak, hogy oly sok magyarszármazású tudós ért el Amerikában világraszóló és korszakalkotó eredményeket, ezt mondja :

— Nem tudom, hogy többet értünk-e el, mint mások. De ha igen, talán azért, mert menekültek vagyunk. Hajótöröttek. A hajótörött hihetetlen szellemi és fizikai energiák kifejtésére képes.

Forog a felvevőgépen a két tekercs. Már csak néhány mondatra van hely.

— Az út még hosszú és nehéz. De Isten meg fog segíteni bennünket.

MIND EZEK csak kiragadott mondatok a tizenöt perces tűnődésből. Visszaadja a mikrofont.

— Most az angol nyelvű interjú, — mondom, — csak kicserélem a szalagot.

Előrehajolok és dolgozni kezdek a gépen. Leveszem a szalagot, dobozba rejtem, ráírom : *„Magyar nyelvű beszélgetés Tellerrel a repülőgépen."* Friss szalagot veszek elő. Most az ülésünk mellé ér a szőke stewardess, kis kocsit tol maga előtt, olyat, mint egy zsúrasztalka, rajta a jegyek és a pénztár. Mosolyogva kezeli a jegyeket, közben pillantása a magnetofon-gépre siklik.

— Remélem, ezt nem használják ? — kérdi elhülve.

— Nem, — mondom, — *most* nem. Miért ?

— Mert szigorúan tilos. Tranzisztoros gep. Beleavatkozik a radióhullámokba. Szíveskedjék eltenni.

Keserves képpel lezárom a felvevőgép fedelét.

— Itt természetesen nem folytathatjuk, — — mondja Teller, — de van egy ötletem. Hová megy a repülőtérről ?

— Ahová parancsolja.

— Hat órakor a *Stattler Hilton* Hotelben egy orvoskongresszus megnyitó bankettjén kell beszélnem. Legalább ezer orvos vár rám. Be tud jönni velünk a szállodába ?

— Boldogan, — mondom, — a kocsim a repülőtér mellett parkol. Ha megfelel, én viszem önöket a *Stattler Hilton*ba.

Teller rendszerbe foglalja a teendőket :

— Tehát a hotelhez visz bennünket, amíg a csomagjainkat fölviszik a szobába, addig ön valahol parkolja az autóját a szálló közelében, aztán visszajön, megtudakolja a szobám számát, a házitelefonon felhív. A számom foglalt lesz, mert néhány igen fontos telefont kell elintéznem. De addig tárcsázzon, amíg szabad lesz a vonal. Akkor feljön hozzánk és mielőtt lemennék a bankettre, megcsináljuk az angol nyelvű interjút. Ez így megfelel ?

— Tökéletesen !

Az *Electra* néhány perc múlva leszállt a New York-i *La Guardia* repülőtérre. Ahogy lelépkedtünk a gép lépcsőin, már feltűnt, hogy a tér fényei fátyolosan elveszők, az esttel együtt leereszkedett a köd is. Később megtudtam, hogy gépünk az utolsók egyike volt, amely azon az estén még leszállhatott New York mellé. Több száz légijáratot elhalasztottak, az útban lévő gépeket Philadelphiába, vagy Bostonba irányították. A köd mind sűrűbb lett, a fények mind távolibbak.

Az épületszárny fényes folyosóján a podgyász-terem felé igyekeztünk, ahová futószalagon érkeznek a gépből kirakott bőröndök. A nagy villanyóra ötöt mutatott. Néhány perccel később már összeszedtük valamennyi podgyászunkat.

— A legokosabb lesz, — mondta Teller, — ha kivisszük a csomagjainkat az ajtó elé és ott megvárjuk, amíg ön hozza a kocsit.

KICIPEKEDTÜNK az *Eastern Airline* épülete elé a ködös estébe. Egymás mellé helyeztük a bőröndöket. Elindultam megkeresni az autómat. Kis kartonjegyem mutatta, hogy a 2-es számú parkolóterepen állok. Az *Eastern*-nel szemben a 4-es terepet hirdette a nyíl. Persze, hiszen az *American Airline* gépével repültem Washingtonba, tehát az *American*-épület közelében parkoltam. Futólépésben igyekeztem a kanyargós autóúton a 2-es számú parkolóhely felé. A *La Guardia* hatalmas repülőtér, szélesen nyújtóznak egymás mellett a légitársaságok épületei, az épületsorokon túl a végeláthatatlan betonterep, innen pedig kanyargó autóutak, *„parking-lot"*-ok, vaskorlátok, felbukkanó és ugyanoly váratlanul eltűnő keskeny gyalogcsíkok zűrzavara. Loholtam a ködben, loholtam, de mintha mind messzebb kerültem volna a halványkék fénybetűktől, amelyek az *American Airline* épülettömbjét jelezték. Végre, végre előttem a fehér tábla, amely a 4-es parkolóhelyet mutatja. Néma és mozdulatlan autók között futok végig, keresem halványbarna Volkswagenomat, amelyet mintha itt... nem, mintha ott... mintha amott... parkoltam volna, de nem... a köd megváltoztatja a körvonalakat, a távolságokat, az arányokat, végül másutt bukkanok a kocsira, mint ahol emlékeimben helyeztem el. De ott van, kissé öregesen, kissé szemrehányóan, -mintha tudná, hogy néhány nappal azelőtt kimondtam rá a „becserélendő" szentenciát és rövidesen mindörökre búcsút mondunk egymásnak. Áll, mint egy kutya, amely becsületben megvénült és ösztönösen tudja, hogy terhére van gazdáinak és titokban szabadulni szeretnének tőle. Beugrom a volán mögé, indítom a motort. Gyorsan gyújt, de nyomban köhögni kezd, rekedtes hangon, mint a szenvedélyes dohányos a reggeli ébredés után. A szerelékfal fényénél megnézem a karórámat. Félhat. Atyaisten ! Teller doktor hatkor beszél az orvoskongresszus megnyitó bankettjén. A *Stattler Hilton* a Hetedik Avenue és a 34-edik utca sarkán van, Manhattan közepén. Gyorsan kihátrálok a kocsival, ráfutok az útra és kanyargok vissza, az *Eastern Airline* épülete felé. A köd mind sűrűbb, mind áthatolhatatlanabb. De már látom az épület körvonalait, balra fordulok és megpillantom Telleréket a bőröndhalom mögött. A környék üres, a taxik mind elhajtottak, az autóbuszok eldübörögtek, minden utas elment már, csak Teller professzor és a felesége áll a ködös sötétben. Kiugrom a kocsiból, bocsánatkérő szavakat mormolok, de Teller legyint, tökéletesen rendben van. Mit gondolok, a bőröndök befférnek ebbe a kisautóba ? Bőröndöket rakok mindenhová, előre, az ülés mögé, az ülésre, az első ülés elé. Most már csak nekünk hármunknak kell valamiképpen beülni. Tellernét valahogyan elhelyezzük a hátsó ülésen, eltűnik a bőröndök között. Teller professzor előreül. Beugrom a volán mögé, kapcsolok, a rekedt kisautó meglódul. A köd most már olyan sűrű, hogy két-három méternyire alig látok. Működésbe hozom az ablaktisztítót, a két kar ideges vibrálással kapkod az ablak előtt, reménytelenül, mint a vak, aki le akarja tépni szeme elöl a mindent elborító feketeséget. Tompa fények mellett úszunk tova, akár ha tengeralattjáróban ülnénk és a vízfenék titokzatos, foszforeszkáló fényei kísérnék útunkat. Most már semmit sem látok, de ezt nem vallhatom be természetesen, vakrepülést kell végeznem, rádióirányítás nélkül. Végre, az út jobboldalán a ködből hirtelen elémvarázsolódik egy tábla: GRAND CENTRAL PARKWAY. Ez az, itt a kijárat a repülőtér zűrzavarából, jobbra fordítom a volánt, visszakapcsolok a harmadikba, a Volkswagen felhorkan, mint egy öregúr, akit illetlen suhancok indulatba hoznak és nekiszalad az autóútra vezető bekötő-útnak. Kint vagyunk az autóúton. Itt is köd van természetesen, de a tengeralattjáró mintha följebb emelkedett volna a mélységből. halványan átszüremlenek a felszíni fények. Most már egyszerű a dolog, a Grand Centralon végigrohanok a Triborough-hídig, azon át a manhattani keleti expresszútig, végig az East River mellett, el az ENSZ-skatulya oldalán a 34-edik utcáig. Ha minden rendben van, hat óra öt tíz percre megérkezem a *Stattler Hilton* elé.

A kocsiban csend van. Teller figyelmesen ül mellettem, feleségéről nincs hírünk, valahol a hátsó ülésen szorong a bőröndhalmazban, sem Teller, sem én nem merünk visszapillantani. Ma már nem tudnám megmondani, hogy melyikünk vette észre először, hogy *ellenkező* irányba üzöm a Volkswagent, Teller, vagy én ? Azt hiszem, egyszerre jöttünk rá. Az út jobboldalán felvillantak a tejszerű fények, az *Eastern*, majd az *American* épületei. ismét mellettük rohantunk el, de most már az autóúton. Ez azt jelentette, hogy fordulni nem lehet, csak menni, menni. Az amerikai autóúthálózat a legjobb a világon, ha valaki tökéletesen kiismeri magát. Azt mondják, ilyen ember nincs. De mind között a legnehezebb a Long Island-i : elrejtett táblák, hirtelen felbukkanó választóvonalak, terelők amelyek előtt másodpercek alatt kell dönteni, expresszutak, parkwayk, boulevardok, hidak, ki- és befutók horgolása.

— Azt hiszem, ellenkező irányba megyünk — mondotta Teller.

— Igen, — feleltem, — csakugyan. De ez most már nem jelent semmit. Kimegyek az első kijáraton és ott átfordulok a párhuzamos útra, amely New York felé visz. Néhány perc veszteség az egész. A fődolog, hogy megtaláltam az autóutat.

(*Folytatás a 10. oldalon*)

A Nurejev-ügy

Az egész francia kulturális életet, de a széles közvéleményt is felkavarta az a botrányos incidens, amelynek színhelye a párizsi Opera. Február első napjaiban az Agence France Presse a következő közleményt adta ki:

„Rudolf Nurejev, a híres táncos, nem fog az elkövetkező hónapokban a párizsi Operában fellépni. Ezt a határozatot hozta Georges Auric, a francia állami dalszínházak megbízott igazgatója, miután tárgyalt a táncossal és a szovjet követséggel.

Emlékezetes, hogy Nurejev látványos körülmények között választotta a szabadságot amikor 1961-ben a leningrádi Kirov Színház társulatával Párizsban járt. A továbbiak során Cuevas márki társulatában szerepelt, és hatalmas sikert aratott a Théâtre des Champs-Elysées-ben. De hamarosan meg kellett válnia a társulattól, s azóta mindössze egyszer lépett fel Párizsban Rosella Hightower társaságában. Különböző utazások után Londonban telepedett meg, ahol az angol balett ragyogó képviselője, Margot Fonteyn partnere lett."

Georges Auric, miután tárgyalt a művésszel és a szovjet követséggel, úgy látta, hogy „célszerű a párizsi Opera és a szovjet színházak között a jó viszonyt megőrizni" — folytatja az AFP közleménye.

„Ismeretes, hogy néhány év óta ezek a kapcsolatok igen szorosak. Az elmúlt hónapokban például a párizsi közönség hallhatta a nagy szovjet énekest, Petrovot és a kitünő énekesnőt, Galina Visnyevszkaját, aki valószínüleg rövidesen ismét ellátogat a francia fővárosba. A párizsi Opera táncosai néhány hónap múlva nagy körútra indulnak a Szovjetunióba, s ugyanakkor Párizsba várják a híres szovjet balerinákat, nevezetesen Pliszeckaját is, aki 1961-ben emlékezetes nagy sikert aratott."

Ennyit mond a hivatalos közlemény. Megbízható értesülések szerint az események a következőképpen zajlottak le:

Elsőként Vdovin, a szovjet követség kulturális tanácsadója találkozott Georges Auric-kal. Indulatosan közölte vele, hogy abban az esetben, ha Rudolf Nurejev fellép a párizsi Opera deszkáin, a szovjet kormány kénytelen lesz a francia táncosok moszkvai vendégszerepelését betiltani. A találkozó, úgy hírlik, meglehetősen viharos volt.

Egy héttel később Vinogradov szovjet nagykövet diplomatikusabb, de nem kevésbé határozott szavakkal ismételte meg Georges Auricnak a szovjet álláspontot. Kifejtette, hogy a Szovjetunió nem gördít akadályt az elé, hogy az angol (!) táncos (Nurejev időközben elnyerte az angol állampolgárságot) valamelyik párizsi magánszínházban fellépjen. De az állami színházakról szó sem lehet!

Az ügy — a példátlan szovjet zsarolás éppúgy, mint a párizsi Opera igazgatójának furcsa engedékenysége — a legnagyobb felháborodást váltotta ki szinte az egész francia sajtóban.

„A menedékjog egy és oszthatatlan" — írja a „Figaro", majd így folytatja: „Bizonyára sokan különösnek találják majd, hogy a szovjet követség a szokatlan diplomáciai manőverekkel végül is elérhette, hogy a menedékjog, amelyet a híres orosz táncos élvez, ne terjedhessen ki vezető nemzeti dalszínházunk deszkáira. Ugyancsak felháborító az is, hogy a szovjet követség többékevésbé nyíltan azzal fenyegetődzik: a szovjet kérelem hivatalos elutasítása esetén kénytelen lesz a francia művészek szereplését a Szovjetunióban megakadályozni. A Párizs és Moszkva közötti kulturális kapcsolatok, amelyeknek kibontakozását mi mindig is tetszéssel fogadtuk, számos szovjet énekest, táncost és zenészt vezetnek el Franciaországba. Velük szemben a mi vendéglátásunk éppen olyan finom megkülönböztetéseket tehetett volna, mint amilyeneknek kizárólagos jogát a szovjet követség erősen politikai ízű beavatkozásával magának követeli. Őszintén kívánjuk, hogy minél több művészünk léphessen fel a vasfüggönyön túl. De ez az óhaj semmiképpen sem feledtetheti el velünk, — és bizonyára művészeinkkel sem —, hogy a szabadság eszméjét tisztán kell megőrizni."

A „Le Monde" Hallatlan követelés címmel Olivier Merlin, a kitűnő zene- és balettszakértő tollából közöl cikket:

„Amikor 1961 júniusában Párizsban Rudolf Nurejev, a Kirov Színház első táncosa a szabadságot választotta, senki sem tiltakozott. Franciaország mindig és mindenkinek nagylelkűen menedékjogot adott: a cári oroszoknak éppúgy, mint a kommunista spanyoloknak. Jelen voltam a Bourget-i repülőtéren, és felháborodottan szemléltem azt a szégyenletes, szabad ország földjéhez méltatlan jelenetet, amely Nurejevet hirtelen, szinte gépies elhatározásra birta. A földkerekség bármely polgára, aki csak emberi méltóságára kényes, úgy cselekedett volna, mint ő, legyen bármennyire fájdalmas és nehéz is a választás. A tánc legnagyobb művészei sorában évtizedek óta számos orosz emigráns tündökölt: Rudolf Nurejev ma a világ operaszínpadain olyan páratlan sikereket arat, mint Nizsinszkij fél évszázaddal ezelőtt. A meghívásoknak alig tud eleget tenni, s bármely nagy opera igazgatója boldog, ha nevét a műsorra írhatja. Mi sem volt természetesebb, mint hogy a párizsi Opera szerződtesse, s bizonyos értelemben az elsőbbség jogán, néhány rendkívüli díszelőadásra. Hallatlan és egyenesen botrányos a szovjet kormánynak a magatartása, amely Nurejev fellépését minden eszközzel igyekszik megakadályozni, s „művészeti megtorlásokkal" fenyegetődzik. Nehéz elhinni, hogy De Gaulle tábornok kormánya, miután elsőként adott menedékjogot Nurejevnek, most hirtelen megbánva nagylelkűségét, bezárja előtte a párizsi Opera kapuit," — fejezi be cikkét a „Le Monde".

Interjú Amerikában

(*Folytatás a 9. oldalról*)

IGYEKEZTEM nagyon könnyed és magabiztos lenni. Hangommal valami olyasmit sejttettem, hogy ez a kis iránytévesztés nem ért váratlanul, számítottam is rá, a dolog tökéletesen rendben van, végeredményben csak a repülőtérről akartam kijutni, most már kint vagyunk, benne a fősodrásban, az irány még nem a megfelelő, de ez már csak részletkérdés. Teller nem válaszolt. A felesége megszólalt a hátsó ülésen :

— Nem lehetne befüteni ? — kérdezte gyönge hangon.

— Már be van, — válaszoltam. Hangom ismét megnyugtató volt, jelezve, hogy a fűtés megtörtént, a kocsiban meleg van, csak technikai körülményeken múlik, hogy még nem észrevehető. Volkwagenom augusztus vége óta nem volt fűthető. Nyár végéig áradt a meleg benne, aztán a hűvös idő beköszöntével valami hiba támadt.

Dohogott, dohogott a kocsi a ködben, de kijárat az autóútról sehol nem mutatkozott. Kanyar, kanyar után, piros lámpasor mellett úsztunk tova, talán annak a végén, de nem, tovább, tovább... egyszer, valahol, valamerre csak ki lehet jutni erről az átkozott, istenverte útról ! Öt perc, tíz perc... végre, ott egy kijárat ! Fordítom a kocsit, kifutunk a parkwayról és egyszerre csak benne vagyunk nyakig bumperek, teherautók, bulldózerek, gigantikus gépszörnyek rémületes zűrzavarában. Beleszaladtam az 1964-es Világkiállítás építkezési területére.

— Semmi baj... — mondtam verítékező homlokkal, — ez bizonyos támpontot ad...

Válasz nem jött, csak a mélységes csend felelt. A Volkswagen átbukdácsolt néhány kisebb-nagyobb halmon, itt-ott hirtelen fölmeredt előtte egy rejtelmes gépóriás tiltó fölénnyel. Akárcsak az Angol Park szellemvonatán kanyarogtunk volna, kiismerhetetlen, riasztó ábrák, vérfagyasztó akadályok labirintusában. Úristen, hová jutottunk ! Egy órával ezelőtt az *Electra* diadalmas nyugalommal, kitárt karral úszott velünk a felhők fölött és mi szemrevételeztük a világ dolgait és most a mérgesen köhögő Volkswagenon rázódunk a ködben, semerre nem látva, kiutat keresve. Elrohantam valami rögtönzött híd alatt (vagy egy gép lebocsájtott karja volt ?) és egyszerre csak kiértem egy ködös ösvényre. Teller halkan megszólalt :

— Most álljon meg egy pillanatra.

Lefékeztem.

— Gondolkozzunk. Innen balra volt a lejárat, amelyen át kijöttünk a parkwayról. Ha tehát most jobbra fordulunk és tartjuk az irányt, akkor ismét párhuzamba kerülünk a főútvonallal. Ha ellenben délnyugati irányt veszünk, akkor metszeni fogjuk a fővonalat és átkerülünk a párhuzamos útra, amely New York felé visz.

A GÉPEK KÖZÖTT kanyarogva kijutottunk egy elhagyatott útra. A köd áthatolhatatlanul vett körül bennünket. Az ablaktörlőt mindenesetre járattam. Duruzsolása azt a megnyugtató érzést árasztotta, hogy műszakilag rendben vagyunk. Mentünk, mentünk előre a ködben, sejtelmem sem volt róla, hogy milyen irányba, de ez most már szinte tökéletesen mindegy volt, mögöttünk ugyanaz a reménytelenség, mint előttünk. Néhány órával ezelőtt az Egyesült Államok elnöke a Fehér Ház napfényben fürdő ámbitusán szorongatta doktor Teller kezét. Díszokmányt nyújtott át neki és egy ötvenezer dolláros csekket. A díszokmány alkalmasint valamelyik bőröndben van, a hátsó ülésen, vagy itt előttünk, a kocsi orrában, az ötvenezer dolláros csekk alkalmasint a belső zsebében, a *Stattler Hilton*ban ezer orvos vár rá, áll a kongresszus, a díszterem bankett-asztala körül merev arccal ülnek a vendégek, a főhely üres, az óramutató kúszik előre, háromnegyedhét, tíz perc múlva hét, öt perc múlva hét... És mi itt megyünk a ködben, ismeretlen irányba, mind messzebb New Yorktól, a *Stattler Hilton* fényeitől, az ezer orvostól...

Az út baloldalán valami fény. Benzinállomás ! Lelassítom a kocsit, balra fordulok, rá a kút előtti kis térre. Kiugrom a kocsiból, beszaladok a műhelybe.

— A Triborough-hidat keresem, — mondom remegő szájjal.

— Ellenkező irány, — mondja nyugodtan a kövér benzinkútkezelő és megforgatja szájában a hatalmas szivart.

— Hogyan jutok oda ?

— Ha megfordul.

— Egyenesen előre ?

— Egyenesen előre. Talán öt kilométer. Kijut a Queens boulevardra. Jobbra fordul. Megy a boulevardon. Jobbra tart. Látni fogja a táblát. Triborough-hid. Ez az egész.

Kirohanok a kocsihoz. Teller csöndesen, lakonikus nyugalommal fogad. Tellerné elaludt.

— Minden rendben van... — dadogom, — most már csak néhány perc...

Előre, előre a ködben. Félszemem a kilométerórán. Két kilométer, három, négy, útkereszteződések, hidak, a ködből fölmagasló és tovarohanó teherautók... És végre, végre itt a Queens boulevard ! Jobbra, jobbra tarts...

Félnyolckor lefékeztem a Hetedik Avenue-n a *Stattler Hilton* előtt.

Teller csöndesen felém fordul :

— Tehát ahogy megbeszéltük. Parkolja valahol a kocsit, jöjjön a hallba és kérdezze meg a szobaszámomat. Tárcsázzon a házitelefonon. A szám foglalt lesz, de ön csak tárcsázzon. amíg jelentkezem. Utána fölfárad a szobámba és megcsináljuk az angol nyelvű interjút.

Kiszálltunk a kocsiból. A következő másodpercben szmokingos férfiak serege rohant ki a hallból.

— Doktor Teller... — hallottam az üvöltésüket.

Bérszolgák kiszedték a bőröndöket, aztán Tellerné, is kiszállt. De csak egy másodpercig láttam őket... a szmokingos sereg repítette mindkettőjüket be az előcsarnokba, akár a fergeteg.

Én is betámolyogtam utánuk, hunyorogva az előcsarnok szikrázó fényeiben. A kocsit otthagytam a hotel előtt a rideg „*No parking at any time !*" tábla alatt.

Még láttam, amint Tellerék és a szmokingosok eltűnnek az egyik liftben, aztán leroskadtam egy öblös fotőjbe. Körülöttem a nagyszálló lüktető forgalma. Estélyiruhás nők és férfiak kavargó áradata. Néhány perc múlva odaléptem a portáspulthoz és Teller doktor szobájának száma után érdeklődtem. A portás még nem tudta a számot, az információs fülkéhez küldött. De abban a pillanatban már hallottam is a megafonhangot :

— *Mister Halasz, please go to room 1306/A ! Mister Halasz, please go to room 1306/A !*

A TIZENHARMADIK EMELETI lakosztályban szmokingos rendezők és bérszolgák hada. A bérszolgák ruhákkal karjaikon iramodtak kifelé. Az egyik szmokingos orvos — a főrendező, utánuk kiáltott :

— Minden ruha tisztítva, vasalva reggel hétre ! Doktor Teller nyolckor utazik tovább !

Két telefon egyszerre csöngött a szobában. A szmokingos orvosok elintézték. A szomszéd szobából Tellerné került elő, kisestélyiben. Teller szmokingnadrágban állt a szoba közepén, a nyakkendőjét kötötte.

— Kérem. vigye le a feleségemet a bankettre, — mondta a főrendezőnek, — néhány perc múlva én is megyek. Előbb még adok egy interjút.

— Doktor Teller, — nyögte a főrendező-orvos, — egyszerre szerettem volna bevezetni önöket... !

— Micike, maga menjen előre... — mondta Teller és befejezte a nyakkendőkötést.

Tellerné mellém lépett és halkan kérdezte :

— Mister Halasz, mondja csak, hogy is van az : „égszakadás-földindulás, a fejemen egy... koccsanás ,"

— Koppanás ! — mondtam.

— Persze, koppanás ! — kiáltott fel Tellerné. Aztán a szmokingosok kiragadták a szobából.

— Senki ne zavarjon ! — kiáltott ki Teller a folyosóra. És felém fordult :

— Tessék ! Kezdhetjük !

Kézbevette a mikrofont és higgadt, nyugodt hangon elmondta véleményét a világ dolgairól és lehetőségeiről. Aztán fölvette a szmoking-kabátot és megkérdezte :

— Így most már rendben vagyunk ?

Válaszra már nem volt időm, mert az orvos-rendezőség ránktörte az ajtót. Már vitték, repítették is magukkal a professzort a bankettre, amelynek ünnepi közönsége két órája várt rá. Éppen csak annyi ideje volt, hogy visszakiáltson :

— Megköszöntem az autóutat ?

Becsukódott mögöttük az automatikus liftajtó. A következő lifttel én is leereszkedtem a hallba, átvágtam a fényárban úszó nyüzsgésen és kiléptem a ködös Hetedik Avenue-re. A Volkswagen türelmesen várakozott a „parkolni tilos" tábla alatt. Amikor begyújtottam a motort, mintha ezt hörögte volna : „És *engem* akarsz becserélni?"

Válaszra sem méltatva elindítottam az esti forgalomban a Hudson-part felé. De egyszerre valami üres szomorúságot éreztem, mint aki átmenet nélkül magára maradt.

TÜZ TAMÁS VERSEI

A hajnal peremén

Majd ha köles-sárga lesz már az elmúlás köde
mit a pitvarból nedves szél boronál körénk
tizenkettőig sem számolunk hogy megtalálja
riadt fészkünket a síró gerlemadár
nyílvesszőtől sebzett begyén buggyan a vér
vadludak könnyű ekéje szántja az égi határt
s bennünk visszhangzanak a kegyetlen sürű barázdák

Akkor mind az miről csak álmodoztál a fürge
kenderszövő szék egyhangú dallamánál
szekercétől hasítva holtan fekszik
hajnalunk peremén
az áhított álombeli szirten
fehér leszel akár a hántolt rizs
s kiüresített
mint a felhőszakadástól
simára mosott katlan

Szivárvány

Ujjaid hegyéről csorog a holdfény
fogsorodon kovakő-szikrát vet a hét nap
Szoktass rendkívüli látványaidhoz
meríts el abban ami már
nem is a mi íriszünkhöz illő
Pilláddal övezett tengerszemek tükrén
evezőink félve ütődnek a habba
Szembogaradban a zsenge nyaláb rét
sarlónk alá ha simul lágyan
nincs ki boglyába tudná gereblyézni
nincs az a két kar nincs az a tiz ujj
Nevetésed a pontyok pikkelyein
kerekre gömbölyödött drága szivárvány
s a partokon meglapuló
tenyerünkbe emelt szőke kavics
csodálkozásod hűs poharát
érinti homlokunkhoz

SZÉKELY BOLDIZSÁR

AZ IDEGEN VIRÁGOK

Mikor az első verébraj rácsapott a körtefára, Simon apó odairányította a vízsugarat, s a verebek átmenekültek a szomszéd kertbe. Így előzte meg a rendbontást minden reggel, harminc év óta, tudta pontosan. Jobb- és baloldalt, Manginéknál és Perrotéknál még aludt a ház, csak ő Auguste Simon másodosztályú városházi írnok hármójuk közül a legalacsonyabb beosztású őrködött pirkadattól veteményese felett. Állt az egyre melegebben özönlő napfényben és kuncogva élvezte diadalát. Manginné tegnap, úgy rémlett vagy inkább úgy tetszett, irigykedve nézte ígéretesen húsosodó saláta palántáit. Akkor csak annyit szólt oda neki, hogy szép meleg idők járnak, de most, hogy eszébe jutott a szomszédasszony sóvár tekintete, magasabbra fogta locsolóját, s a szerteporló vízcsöppek szivárványszínű táncra perdültek.

„Igazi kis Paradicsom", mondta Mária, a menye, mikor beköltözött a *Csiga-lakba.* Furcsán ropogtatta az r-eket és elnyújtotta a szavakat mert Mária nem francia alig két éve érkezett el kellett jönnie a hazájából tudja rossz ott most a világ. magyarázta fia házassága után Perrot-nénak a kerítésen át. Mért is nem jók az emberek egymáshoz, tette hozzá sóhajtva. Perrot-né még megkérdezte, hogy nem hozott-e az új aszszony idegen szokásokat a házba, de Simon apó megnyugtatta, hogy nem dehogy áldott egy teremtés mindenben alkalmazkodik a házirendhez még a házipatikát is használja egyszer ellenkezett csak mikor tüdőgyulladást kapott az őszi ködben és éjszakára macskaszőr mellényt akartak ráadni de aztán azt is felvette és meg is gyógyult mint a makk. „Jól választott a Jean", ismerte el nap mint nap Simon apó, Mária porhanyósabbra főzi a húst és rezgősebbre a tésztát jobban eltalálja a szájam ízét mint szegény Charlotte aki halála előtt már mindent elsózott a cukrot meg mindig kifelejtette a kávéból.

„Kész a reggeli, Monsieur", kiáltott ki a konyhaablakon Mária s már szaladt is le a lépcsőn, oda Simon apóhoz és mosolygott rá. „Meglocsolta-e az én magjaimat is ?" kérdezte az ágyások szélét vizsgálva. Simon apónak ez az egy fájt, hogy a menye Monsieur-nek szólította, akárcsak Monsieur Mangint, Monsieur Perrot-t vagy a sarki rendőrt. Egyszer már szóvátette, de akkor Mária azt felelte, hogy ne haragudjon neki minden francia Monsieur és Madame, s ettől elszomorodott. Azóta nem szólt, de most itt volt a jó alkalom nem szalaszthatta el, ráhunyorított hát hamiskásan az asszonyra : „Ha papának szólítasz, gondozni fogom a napraforgóidat." Megdobbant a szíve, mikor Mária rávágta, hogy rendben van ha a napraforgóimat ápolja áll az alku papa mert azok az én virágaim hazulról kaptam a magokat majd meglátja ha felnőnek nagy sötétbarna tányérjuk lesz sárga sziromkoszorújuk nálunk minden föld szegélyén sorfalat állnak olyanok mint a napimádók. Simon apón a papa szótól eláradt a szeretet, karonfogta menyét, odavezette a szerszámos fészer falára kapaszkodó futórózsához és lelkendezve hasonlította hozzá Máriát, udvarolva, hogy éppen olyan szép és friss és harmatos mint a virág s neki is itt a helye mint minden másnak a kertben a körtefának a repkénynek a kerítésen a salátának a céklának a reteknek látod milyen gyönyörű retket termelek, húzott ki egyet a földből, látod harminc éve minden tavasszal ugyanilyen kövér retket s mindig boldog voltam de június elején nyugdíjba vonulok s akkor még boldogabbak leszünk együtt te is szegény kis madárkám pedig sokat szenvedtél.

Közben hozzájuk csatlakozott fia is és szólt, hogy hül a reggeli. Mária hozzátette, hogy két cukor van a kávéban ahogyan papa szereti, Simon apó pedig a fiának is elismételte, hogy másfél hónap múlva nyugdíjba vonul, s olyan hangosan nevetett fel, hogy a locsolójával előbukkanó szomszéd megjegyezte : „De jó kedve van, Monsieur Simon !" Ő pedig szinte hetykén vetette feléje : „Szép reggel, van, Monsieur Mangin !"

Másfél hónap múlva, egy csütörtöki napon Simon apó nyugalomba vonult, s Mária estére kétféle előétellel, borban főtt kakassal és leheletkönnyű epertortával kedveskedett neki. „Leheletkönnyű", dicsérte Jean, mikor Mária megkérdezte, hogy nem tett-e belé túlsok vajat, csak Simon apó nem szólt semmit, mert valahogyan nem érezte magát a rendes kerékvágásban. Sokat enni ő vasárnap szokott, és délben, nem pedig este, de persze véleményét nem mondhatta meg ilyen kereken, még akkor sem, amikor Mária nyíltan nekiszegezte a kérdést, hogy „nem ízlik, Monsieur", elvégre az ünnepi vacsorát az ő kedvéért főzte. Csak a Monsieur-ért morgott, erre viszont Mária nem ügyelt, ugyanis gondolatai kint jártak a kertben, a napraforgóknál. Magasba szökött a növények szára, szelíd zöld volt a tányérjuk, szirmaik is sárgálltak, mégsem szereztek igazi örömet, mert nem fordultak a nap felé, fejüket mereven a földnek szegezték. „Nem szeretik az idegen földet", emészteté magát Mária s odaszólt Simon apónak, hogy biztosan azért szomorúak mert nem öntözte őket rendesen. Auguste Simont negyvenöt esztendős tisztviselői múltja során egyszer sem hibáztatták mulasztással. Félretolta az epertortát, amibe épp hogy csak belekostolt és kiment a kertbe levegőzni.

„Hát nyugdíjasok vagyunk, Monsieur Simon ?" üdvözölte Manginné, aki éppen a paradicsomkarókat egyenesítgette, s amikor Simon apó bólintott, hogy bizony nyugdíjasok vagyunk eljött a pihenés ideje, megjegyezte, hogy bizony ideje ezentúl valószínűleg többet törődhet a kertjével rá is fér a salátákra igen töppedtek amióta ezek a nagy idegen növények elfogják előlük a napot. „Hát jóestét, szomszéd, holnapra szép idő ígérkezik" búcsúzott, és Simon apó csak pár pillanatnyi habozás után mormogta vissza a jóestét, aztan megragadta a locsolót és zúdította a vizet a salátákra. Amikor pedig az egyik napraforgóra egy fekete, úgy látta, rigónál is nagyobb madár szállt, olyan indulattal fogta rá a csövet, mintha sörét lett volna benne.

Nemsokára visszament a házba és lefeküdt, valamivel korábban a szokásosnál, de álom még a szokásosnál később sem jött szemére. Megfeküdte gyomrát a vacsora, mája meg-megsajdult, s egyre éberebben forgolódott a dupla ágyban, melynek, Charlotte halála óta is, a baloldalán feküdt. Kedve lett volna felzörögni az emeleti szobába, ahol Mária tettvett, hogy ne járkáljon olyan hangosan tudhatná hogy neki korán kell kelnie, de elállt a tiltakozástól, hiszen az igazat megvallva holnaptól kezdve nincs semmi dolga a városházán még a nyugdíjat is házhoz küldik ezentúl minden fej salátát külön szemmel tarthat csak hibátlan példányok kerülnek az asztalra húsos és mégis könnyű levelek az ő korában már nem terhelheti meg a gyomrát mert akkor vége a nyugalomnak Mária is tudhatná mégis nehéz vacsorát főzött most meg dübörög az emeleten ha tíz percen belül nem hagyja abba mégis felszól elvégre ami sok az sok. Addig jobblábát átdugta Charlotte oldalára, s mivel ott kellemesen hűs volt a lepedő, ballábát is utána csúsztatta. Hamarosan azonban befülledt az ágynemű, és Mária hiába csendesedett el, Simon apót váltig kerülte az álom, fülében most az óra ketyegése visszhangzott, a ruhásszekrény megrecscsent s a kertből is hallatszott valami.

Annyira izzadt, hogy ledobta magáról a takarót s az ablakhoz lépett szellőzködni. Épp akkor húzódott el egy felhő a hold elől, s a megfényesülő kertben szél imbolygatta meg a napraforgók sorát. Simon apó nem akart hinni a szemének. Az egyik növényen ott himbálózott az esti fekete madár. Tapsolt egyet, hessentett, de a madár nem mozdult. Simon apó úgy ahogy volt, hálóingben kisietett, útközben, maga sem tudta, miért, felkapta botját az esernyőtartóból. Mire kiért, a madárnak hült helye volt, csak az óriásnövények lógatták feléje fejüket, mintha összeesküdtek volna, hogy alvást színlelve tagadják a madárral való cinkosságukat. Bár botját kezében szorongatta, Simon apó zavartnak és védtelennek érezte magát. Éjjeli köntösben nem járt kinn soha még s hiába bíztatta magát, hogy a saját kertjében úgy öltözködik, ahogyan akar, az éjszaka is nyugtalanította, mert eddig rendszerint nappal látta a veteményest s ha néha mégis éjfél után ment át rajta akkorról is egészen más kép maradt emlékezetében egy barátságos liliputi birodalomé melynek valamennyi alattvalóját behatóan ismerte mind békés volt és hűséges nem olyan mint ezek a gúnyos nagy kórók melyek most bitorolják a földet elsorvasztják a salátákat és olyan ellenséges rácsot emelnek hogy az ember nem is tudja már otthon van-e igazán. Az imént még izzadt Simon apó, de erre a gondolatra, hogy kizárják a kertből s egyszál ingben az utcára taszítják, végigfutott hátán a hideg.

Önkénytelenül védekezésre emelte botját és ráütött az egyik napraforgóra. Reccsent a szár, földrehanyatlott a virág. Simon apó mozdulatlanul hallgatózott, nem ébredt-e fel valaki a zajra, aztán elfogta a düh, hogy idáig jutott nem mer a saját házában parancsolni pedig az övé harminc keserves részletben fizette ki próbáljon bárki is beleszólni mind ez az idegen növények miatt van pusztuljatok, kiáltotta és csépelte őket nekivadulva, pusztuljatok nem itt a helyetek, és zúzta a szárukat, vágta a fejüket, mintha az agyvelejüket akarná kiloccsantani, s amikor már gerincbetörve valamennyien a lábánál hevertek, kiszaggatta a csonkokat is aránytalanul csenevész gyökereikkel együtt.

A zaj elültével minden tejszínű fényben fürdött és régi, szelíd ábrázatát mutatta. Simon apó lihegett még, de szívébe lassan visszaköltözött a csend, valami kényszeredett és fájó csend, amelyet azonban elnyomott a meghitt látványra előáradó szeretet. Öregesen dúdolva lehajolt a leggyengébb salátához és elérzékenyülve becézte kissé fonnyadt leveleit : „Mennyit szenvedtetek szegénykéim, motyogta, mennyit szenvedtetek."

JÁNOSFALVY ALBERT

KÖZELEDÉS

„Nem szükséges felfednünk magunkat mindenkinek, csak azoknak, akiket szeretünk. Mert akkor nem a látszatért tesszük ezt, hanem azért, hogy adjunk."

(Albert CAMUS : L'ÉTRANGER)

Néhány marék földet szórtak rám, majd valaki lapátot ragadott.

Csakúgy dőlt reám a föld.

Ő dobta az első marékravalót, sajátos, ügyetlen mozdulattal, mert a földtől egész életében messze volt.

Nem is igen értette meg.

Logarlécet hord a zsebében.

Egy ízben, olcsó levéltárcájának celofánbetétes rekesze alól kicseréltem volt a fényképemet. A mai napig sem vette észre.

Szerdánként látogat, de ha kellemes az idő, néha vasárnap is.

Pontosan hat óra után öt perccel tűnik fel a gondnoki épület oldalán és borravalóból a virágosnál rendszerint többet hagy, mint amennyibe a csokor kerül.

Hátára rabsávokat játszik a Nap az örökösen csukott kovácsoltvas főkapu mögül.

Nem engem keres, hanem a parcellaszámokat olvassa le, végül is megtorpan a 167-esnél. Ilyenkor mindég összehúzza homlokát, de mint aki már túljutott a nehezén, eleresztve kissé felhúzott vállait, balra fordul be felém.

Ugyanazzal a mozdulattal csaknem, mint annak idején, mikor megkívánt.

Csokrát abba a cseréptartóba helyezi, amely vidéki lapok szépirodalmi rovatába illő tökéletességgel, hajdani szívemmel egyvonalban fekszik : félig leégett gyertyacsonk és nagyobb kavics között.

Időnkint ki is öblögeti a cserepet, persze, sohasem teljesen.

Azt az apró szolgálatot attól a nénikétől tanulta meg, aki a félvilágért sem engedné meg, hogy hivatott kertész gondozza elhunytjait. Árvácskáit tavasszal, földet bökdösve temetgeti és aranyszínű festékkel pingálja őszönként a kőbevésett betűket, különös gonddal adózva az évszámok közötti kötőjeleknek.

A vízcsapot is e ráncaiba időtlenedett nénike mutatta meg neki. Azóta ő friss vízzel kedveskedik nekem.

Horpadt bádogkannája van e célra, amelyhez megható szorgalommal ragaszkodik. Alját sajátos türelemmel lyukasztja az idő. Hüvelykujját odaszorítva tölti meg, előbb mégis mindég magát locsolja ie.

Előfordul, hogy néha leül a szomszédos kriptakőre, vigyázva, hogy meg ne lássa valaki. Ilyenkor rendszerint mond valamit. Szavak nélkül, félszegen, néhány önkéntelen mozdulattal.

Érzelmeit hasonló módon mutatta ki régebben is. Nem egyszer rámdöbbenő, gyerekes csodálattal, átmosolyogva örömén, — először is így érttette meg velem, hogy elfogad.

Többnyire azonban köztünk volt a föld.

GÖMÖRI GYÖRGY

Várakozók

Várjuk a világvégét
titokban reménykedve
hogy ismét elnapolják
hogy nem dobják le mégsem
éjjelente a zord ég
zümmögését figyeljük
s rádiónk lüktetését
a test még engedelmes
járkál emészt ölel de
az idegszálak mint a
sürgönydrótok remegnek
s a tudat mélyén roppant
riasztócsengő berreg
várjuk a világvégét
várjuk a világvégét
érveink torzszülöttek
szörnyeteg unokáink
vádjára nem felelnek

A fákat szerettem, de megmagyarázhatatlan félelemmel tartottam a csillagoktól.

Kertünkön keresztül, mely házunk előtt épült, mutattam meg neki, mennyire szeretem. Ilyetén képp sokat magyaráztam, annál szenvedélyesebben. minél kevésbé látszott azt megérteni.

Úgy tűnik, magam neveltem ott a környék első u-alakú körtefáit. Ahogy erösödtek, kivált holdvilágnál, életrekapott reneszánsz kandellábereknek néztem őket.

„Látom, — mondta váratlanul ő valamelyik párás reggelen, — te meggyőzöd a természetet." Közben a mankós körteágakon felejtette tekintetét.

Ha azt állította volna akkor, hogy „legyőztem", igazolttá vált volna a róla alkotott kép. De így ? Arra szorított, hogy elismerjem : benne is él egy darabka föld. Több is talán, mint egy marékravaló, csakhogy még azt is nekem engedi át, — hiszen, amíg egymáséba fonhattuk életünket, én maradhattam a jövőhöz közel.

Mégsem ajándékozhattam néki folytatást.

Kezemben maradt a föld.

A horpadt kannácskát a fejfám mögött terebélyesedő örökzöld alól veszi elő.

Minap azonban váratlan dolog esett meg velünk : az öntözőkanna nem volt a megszokott helyén. Sehol sem volt. Legalábbis számára sehol.

A buxusokat pityókás önvígasszal nyesegető halottcsősz ugyanis kihajította az egyik világi hajnalon.

S hogy nem találta, furcsa képet vágott. Diákarcához hasonlított hirtelen.

Végigtapogatta a környező borostyánbokrok töveit, majd fürkészni kezdte a szomszédos sírok rejtekét. Közben úgy lóbálódtak karjai, akár álvégtagjai a szélfútta madárijesztőknek.

Nehezen adta föl igyekezetét. Magábaroskadtan ült le a kriptakőre. Zsebkendőjét sem terítgette kivételesen az ülepe alá.

Ugyancsak zavarban lehetett, mert beszélgetni kezdett, méghozzá hangosan.

A közömbösnek vélt dolgainknak egyszeriben felesleges értelme lett és ismeretlen tartalma mindannak, ami volt.

Cserben hagytak a felhők.

Sajnos, mindenre megfelelt.

A főút mentén hajladozva dudorásztak a jegenyék.

Rádöbbentett, hogy m e r t n e m v a g y o k m á r, m o s t v a n h o z z á m c s a k i g a z á n k ö z e l.

Azelőtt ő sem gondolta volna ezt.

Sírni volna kedvem, de mert végleg mentem el, örökké az egészet látom. Sírni viszont csak az tud, aki még élheti a részleteket.

Felállott később és a zsebkendője után tapogatott, de hogy nem találta meg, nem is gondolt arra, hogy a zsebében lehet.

A városnak indult.

A kriptalapon felejtette virágait.

A cserépben állottszagú lett a víz.

LAPZÁRTAKOR érkezett a hír, hogy Kárpáti Aurél író és kritikus 79 éves korában, hosszú betegség után Budapesten elhunyt.

*

ENRICO COLPI, az „Ilyen hosszú távollét" rendezője készíti a tizedik román francia koprodukciós filmet, amelynek forgatókönyvét Panait Istrati egyik regényéből írták.

*

NORVÉGIÁBAN a mozik hamarosan bemutatják Fábry Zoltán „Két félidő a pokolban" című filmjét.

*

EZ ÉV ELEJÉRE hirdetik Amerikában Ernest Hemingway első hátrahagyott művének megjelenését. A regény címe „The Chase" (A vadászat), cselekménye a második világháború idején a kubai partokon játszódik.

*

A BARTÓK-TEREMBEN bemutatták Zelk Zoltán „Az ezernevű lány" című mesejátékát, amelyhez Szervánszky Endre írt kísérőzenét.

*

OROSZ ADÉL és Róna Viktor a budapesti Operaház balett-táncosa Angliába utazott. A londoni televízióban a Gajanéből duettet és különböző szólószámokat mutatnak be.

*

KIKÁLY BÉLA januárban előadást tartott a St. James River College-ben (Palatka-Florida) Ázsia jelentőségéről a kommunizmus elleni harcban.

*

RÓMÁBAN, a külföldi sajtó klubnak, a „Stampa Esterá"-nak helyiségében megnyílt Ürményi Hamar Lehel kiállítása. A tehetséges fiatal festőt polgári származása miatt Magyarországon nem vették fel az Akadémiára. A forradalom után Párizsba került, ahol végre lehetősége nyílt a tanulásra. Másod- és harmadéves tanuló korában ő nyerte az Académie des Beaux Arts első díját. Római kiállításának megnyitásán az olasz és külföldi sajtó számos képviselője vett részt.

*

FRANCIS POULENC, az ismert francia zeneszerző, szívrohamban elhunyt. Poulenc 1899 január 7-én született Párizsban. Első zeneleckéit anyjától kapta, aki maga is kitűnő zongorista volt, s már igen korán virtuóz játékos lett. Szüleinek Párizs közelében, Nogent-sur-Marneban volt egy kis birtoka; Poulenc ide járt ki, ahogy maga szokta volt mondani, „folklórt tanulmányozni", a párizsi népzenét, a folyóparti zöldvendéglők és vasárnapi bálok harmonikadalát hallgatni. Mind ez persze nem akadályozta meg abban, hogy Mozart, Schubert, Chopin, Schumann és Scarlatti zenéjét magába szívja. Mozart és Debussy élete végéig példaképei maradtak, de ez a tisztelet sohasem jelentett szolgai utánzást.

A „Hatok" csoportjának egyik legtevékenyebb tagja volt. Határozottan lépett fel az impresszionizmus egyoldalúsága, a „debussyzmus" ellen, de Debussy nagyságát soha nem vitatta. Tizennégy éves, amikor a „Sacre du Printemps"-t először hallja, s Sztravinszkij műve valósággal megrázza.

Első jelentős szerzeményét a „Néger Rapszódiát" Jane Bathori mutatja be, majd Charles Koechlinnel működik együtt. Művek hosszú sora következik: „Sonates", „Mouvements perpétuels", dalok Apollinaire, Cocteau, Eluard szövegeire. 1924-ben Monte-Carlóban hatalmas sikert arat a zene, képzőművészet és tánc találkozóján: az Orosz Balett Marie Laurencin díszletében bemutatja „Biche" c. művét (a nevezetes esten Georges Auric „Fâcheux"-je is szerepel a műsoron, amelyhez Braque tervezte a díszletet). Poulenc további művei a siker egy-egy állomása: „Mezei hangverseny" (1929, Wanda Landowska tolmácsolásában), „Aubade", az oboára, zongorára és fagottra írt „Trio", a „Zongoraverseny". Poulenc ezután az egyházi zene és a színház felé fordul. 1942-ben kerül színre az „Animaux modèles" c. táncjátéka, majd két évvel később az Apollinaire szövegére írt „Mamelles de Tirésias" c. operája; végül két, műfaját, ihletését tekintve szinte ellentétes, de egyaránt remekbe sikerült mű: a Bernanos drámája nyomán írt „Dialogue des Carmélites" (1957) és a Cocteau drámai monológját megzenésítő „Voix Humaine" (1959).

Irodalmi Ujság

A SZÍNHÁZMŰVÉSZETI SZÖVETSÉG új elnöksége megtartotta alakuló ülését s ezen a szövetség elnökévé Nádasdy Kálmánt, főtitkárává Kazimir Károlyt választotta ; a titkárság tagjai : Ádám Ottó, Both Béla, Marton Endre, Ruttkai Ottó, Rátonyi Róbert és Várkonyi Zoltán.

NEM CSAK AZ IDŐJÁRÁS

A múlt év mezőgazdasági „eredményeivel" kapcsolatban a „Kertészet" januári száma így ír:

„Mindannyian tudjuk, hogy az 1962-es év zárszámadásában mutatkozó kedvezőtlen végeredményt, vagyis, hogy a termelés tervezett 9,2 %-os emelését nem értük el, s lényegében az 1961-es év termelési szintjén maradtunk — nem csupán az időjárás kellemetlenségei okozták. Számos olyan oka is van ennek, amely az elvégzett munkával függ össze, vagyis azzal, hogy szövetkezeteink mintegy 1/3-a továbbra is gyenge, amely nem biztosít tagjainak adottságaihoz mérten kielégítő jövedelmet s a népgazdaság számára elegendő árutermeket; számos helyen korszerűtlen, elavult technológiával dolgoznak, holott adottságaik megfelelnének termelékenyebb módszerek alkalmazására is; mindenhol becsúszik a munka végzésébe néhány elemi hiba, stb. Tagadni ezeket és a nem kielégítő eredmények okát csak az időjárási körülményekben keresni annyit jelentene, hogy nem veszünk tudomást a tényekről, homokba dugjuk a fejünket, nem olyannak látjuk a helyzetet, amilyen, hanem amilyennek szeretnénk. Ez pedig nagy hiba volna, amely akadályozná fejlődésünket..."

78 ÉVES KORÁBAN, szívroham következtében meghalt Gellért Lajos, a kiváló színész. Ötven esztendőt töltött el a magyar dráma és a színjátszás hű szolgálatában. Tagja s egyik vezetője volt a Thália Társaságnak ; már évtizedekkel ezelőtt kiemelkedő sikert aratott Hauptmann „Henschel fuvaros"-ában. Schnitzler „Irodalom" című drámájában, Karinthy „Holnap reggel"-ében. Nem vált meg a színpadtól élete utolsó napjaiban sem ; mint egyik legkitűnőbb epizódszínészünket ismerte és becsülte őt a fővárosi és vidéki színházak közönsége.

*

A LONDONI Nemzeti Galéria Norfolk herceg gyűjteményéből 10 fontért vásárolt meg egy festményt. A kép restaurálása során derült ki, hogy alkotója Louis de Nain XVII. században élt festő. „A pásztorok imádása" című kép újonnan megállapított értéke: 70 ezer font.

Kérem BEDE MARIANNE, született SZILI HORVÁTH MARIANNE-t, aki legutoljára 1952 évben Angliában WESTMINSTER városban tartózkodott, vagy azokat, akik nevezettet látták vagy hollétéről tudomásuk van, nevezett címét alulírottal közölni szíveskedjenek:

FRANK VASS ügyvéd, közjegyző
263 College Str. TORONTO 2.B. Ontarto, Canada

KÖZÉPKORÚ NŐT KERES
Stratford on Avon-ban lakó idősebb úr
HÁZTARTÁSA VEZETÉSÉRE
teljes ellátással, külön szobával és fizetéssel
Írásbeli ajánlatot kérem
Iványi London W.1.
11, Archer Street címre.

REICH TIBOR LONDONI KIÁLLÍTÁSA

Amióta az építészet elvesztette uralkodó szerepét a 19. században, a képző- és iparművészet ágai önállósultak és megszűnt a művészet minden területére érvényes stílus. Az angol pre-raphaeliták, az art-nouveau és a szecesszió mozgalma, majd a Bauhaus művészei megkísérelték az építészet, a képző- és iparművészet minden ágára érvényes stílus újrateremtését. Kísérleteik sikertelensége ellenére is, hatásuk érezhető. E mozgalmakban résztvevő művészek kiváló eredményeket értek el saját területükön, s műfajaik természetes határait kitágítva hozzájárultak a modern művészet sokszínűségéhez. A textiltervezésben a magyar származású, Angliában élő Reich Tibor nevét joggal sorolhatjuk ezek közé.

Reich Tibor míves és művész egyszemélyben. Terveit, művészi elképzeléseit, Stratford-on-Avon, Shakespeare szülővárosának határában lévő üzemében valósítja meg. Technikájának fokozatos nemesedésével és tökéletesedésével egyidejűen művészi célkitűzései is kikristályosodtak. A textiltervező művész és az azt előállító mívesmester feladatát abban látja, hogy a kimeríthetetlenül gazdag és sokszínű természet szín- és formavilágát kell a textil művészet sajátos formanyelvén tolmácsolnia.

Jelentős technikai újításaival elérte, hogy, jóízlésű modern szellemű textiliákat, függönyöket, bútorhuzatokat, faliszőnyegeket olcsó áron tud előállítani, s ezáltal elérhetővé teszi a nagy tömegek számára. Textil terveinek színhatása a téri hatás illúzióját ébreszti a nézőben, s ebben az értelemben, absztrakt festmények esztétikai élményét kelti. Reich Tibor munkásságát jól ismerik Nagy-Británnián kívül Európában és az Egyesült Államokban is. Nemrégiben az előkelő regent-street-i Tea Centre galériájában mutatta be tizenhat év alkotó munkásságát. Kiállítása az új esztendö egyik első nagy művészi sikere.

K. M.

KODÁLY ZOLTÁN részt vett a 80. születésnapja alkalmából a bécsi Konzerthausban rendezett ünnepi hangversenyen, amelyen a meghívott budapesti vendégművészek Kodály-műveket adtak elő. Dr. Erich Schenk egyetemi tanár, a bécsi egyetem zenetudományi intézetének elnöke, meleg hangú bevezető beszédében megkösönte Kodály személyes megjelenését, és nagy elismeréssel méltatta nemzetközi jelentőségű életművét. A műsor fénypontja a Marosszéki táncokat tolmácsoló Fischer Annie zongoraszólója volt, amelyet tomboló tapsssal fogadott a közönség. Ugyancsak nagy sikert aratott a Tátrai vonósnégyes, Sándor Judit, Mező László és Ilosfalvy Róbert. Az újabb és újabb ismétléseket követelő bécsi közönség a késő éjszakai órákba nyúló hangverseny végén meleg ünneplésben részesítette Kodály Zoltánt.

*

YEHUDI MENUHIN megrendelésére készíti habos jávorfából kétszázkilencedik hegedűjét Farkas Béla győri aranykoszorús mester.

*

A LONDONI Royal Philharmonic Orchestra Sir Malcolm Sargent vezénylésével február 16-án hangversenyt ad a moszkvai Kreml koncerttermében. A legnagyobb angol zenekar négyszer szerepel Moszkvában, ezenkívül Leningrádban és Kievben is fellép.

*

A SPECTA FILMS amerikai televíziótársaság megvásárolta a Magyar Cirkusz Vállalattól több artistaműsor megfilmesítési jogát. Az amerikai tv-operatőrök a Fővárosi Nagycirkuszban nyilvános előadáson készítik el a felvételeket.

Közeljövöben jelenik meg a MAGYAR MŰHELY kiadásában
PARANCS JÁNOS
Félálom
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén:
5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

A CSEHSZLOVÁK Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta Manninger Rezső állatorvos professzort, a Magyar Tudományos Akadémia alelnökét.

⁂

A FRANCIA LOUIS DELLUC-DIJ azokat a filmeket jutalmazza, amelyek a művészi kifejezés új útján járnak. A díjjal az idén két filmet tüntettek ki: Alain Robbe-Grillet „L'Immortelle" és Pierre Etaix „Le Soupirant" című művét.

⁂

GEORG EHRLICH Londonban élő osztrák származású festőművészt tagjai közé választotta az angol Királyi Művészeti Akadémia.

⁂

A VII. NEMZETKÖZI Chopin-versenyt februárban rendezik meg Varsóban.

AZ IDÉN tizedik évadját tartja a párizsi Nemzetek Színháza, március 27-e és július 10-e között. A fellépő együttesek között szerepel a belgrádi, a baseli és a stuttgarti operaegyüttes, holland, svájci és mexikói balett ; szovjet, angol, olasz és amerikai színházi társulat, 4 afrikai ének- és táncegyüttes. Magyarország részvételéről nincsen hír.

⁂

INGRID BERGMANN, aki most Párizsban játssza Ibsen Hedda Gabler című drámájának címszerepét, 25 év után ismét svéd filmben vállalt szerepet. A „három Bergmann filmjét" Hjalmar Bergmann írta, Ingmar Bergmann rendezi, főszereplő pedig Ingrid Bergmann.

Most jelent meg
OKTÓBERTÓL OKTÓBERIG
Emlékiratok — Önéletrajz
írja: NAGY VINCE
volt belügyminiszter
350 oldal. Bolti ára 4 USA-dollár
Megrendelhető a kiadónál:
Pro Arte Publishing Co.
New York N.Y.
28 East 4 Str.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
CORVIN
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágositásért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 5. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 március 1.

A SZOCIALISTA REALIZMUS NEM MŰVÉSZET, HANEM PROPAGANDAESZKÖZ

ALBERTO MORAVIA nyilatkozik az Irodalmi Ujságnak

AMIKOR Alberto Moraviával először találkoztam, egy maharadzsával ültünk egy asztalnál. A maharadzsa két méter magas volt, égszínkék turbánt viselt és bajusza a füléig ért. Ebéd előtt az egyik indiai diplomata felesége fülembe súgta, hogy a maharadzsa apjának még 3,000 felesége volt s ha unatkozott, briliáns figurákkal sakkozott, de ő — asztalszomszédom — már dolgozó demokrata és egy nemzetközi szervezetnél képviseli hazáját.

Moravia az ebéd alatt kitűnő társalgónak bizonyult s örömmel tapasztaltam, milyen szívélyes és kellemes ember. Éppen ezért különösnek találtam, hogy amikor a megbeszélt időben becsöngettem a lakásán, hidegen fogadott.

— *Nem szeretek interjút adni* — mondta idegesen. — *Jobb, ha írásban adja át a kérdéseit.*

Szó nélkül átadtam egy gépelt lapot. Moravia végigfutotta s felsóhajtott :

— *Kezdjük el.*

Leültem. Ő állva maradt, majd egyre idegesebben fel-alá szaladgált a szobában. Többször ránézett a kék garnitura mellett álló, italokkal telerakott zsúr-kocsira, végül azonban úgy döntött, hogy nem kínál meg semmivel.

Miközben nyugtalan sétáját folytatta, szétnéztem a szobában. Kitűnő keleti szőnyegek, modern festmények, barokk kommódok, kényelmes fotelek, szép virágvázák: ízlésesen berendezett nagypolgári otthon. A lakás különben Róma egyik legszebb terének, a Piazza del Popolónak közvetlen közelében van. A szalonból azonban, ahol beszélgettünk, nem a téren álló egyiptomi obeliszkre és a szomszédos Pincio lejtőire látni, hanem a kis utcákra, ahol római szokás szerint a mosott fehérneműt szárad az erkélyen.

AZ ÍRÓ végül is leül mellém, de a kérdéseimre úgy válaszol, mint egy automata. Utolsó könyvének különben éppen „Automata" a címe (L'automa, Bonpiani 1963) s akárcsak egyik hőse, gépszerűen mondja el, hogy reggel 9-től 12-ig dolgozik, ő maga gépeli kéziratait, de rengetegszer írja újra őket s igen nehezen, fáradságos munkával tud csak alkotni. A nap hátralevő részében „él", vagyis barátaival találkozik, olvas, sőt sokat olvas, moziba jár, sétál és minden alkalmat megragad, hogy utazhassék.

Afrikai útjáról kérdezem, ahonnan január végén érkezett vissza. Elmondja, hogy a milanoi „Corriere della Sera" megbízásából járt ott, cikksorozatot fog írni. Ghanában, Nigeriában, Szudánban, Kenyában, Tanganyikában, Adenban, Jemenben és Egyiptomban volt. Az utat Posolinivel tette meg, aki egy új film forgatására keresett megfelelő színteret.

Az író idegessége ragadós. A cigarettám ég, de egy újabbra akarok rágyújtani. Moravia észreveszi, s végre elhatározza, hogy kimondja, amit gondol. Megfordítja a szerepeket s ő kezd kérdezni.

— *Maga magyar ?*

— Igen.

— *Menekült ?*

— Igen.

— *Szóval antikommunista ?*

— Igen.

— *Tudja, hogy én baloldali vagyok ?*

— Tudom.

— *És gyűlölöm a nácikat !*

— Azokat én is gyűlölöm.

— *Akkor milyen pártállásúnak vallja magát ?*

— Mondjuk konzervatívnak.

— *Ez mit jelent ?*

— Abból a szempontból, ami magát érdekli, nagyjából azt, hogy gyűlölök mindenféle diktatúrát, akármilyen színű legyen is az, és vadaknak tekintem azokat, akik embertársaikat meg akarják fosztani emberi méltóságuktól.

MORAVIA kezd megnyugodni, s engedi, hogy újra én kérdezzek.

— Kommunista párttag ?

— *Nem. Sohasem voltam az. A politikai helyzetem olyasféle az olasz irodalomban, mint Sartre-é a franciában.*

— Hogyan lehetséges az, hogy egy író, aki megveti a náci diktatúrát, rokonszenvvel szemléli a kommunizmust ?

— *Kérem, ne értsen félre. A szocializmust tekintem ugyan az új világ nagy gondolatának, de mint író gyűlölöm a kontrolt, az erőszakot és a szabadság hiányát. Amíg Sztálin élt, éppen ezért sohasem látogattam el a Szovjetunióba, pedig gyakran hívtak.*

— Azóta járt Oroszországban ?

— *Igen, és csodálattal szemléltem a szociális intézményeket és a tanítási módszereiket. De egy pillanatig sem tagadtam meg azt a felfogásomat, amely ellenzi az erőszakot és a művészetek irányítását. A taskenti egyetemen tartott előadásomban ezt ki is fejtettem, s elmondottam azt is, hogy a szocialista realizmust nem művészetnek, csupán propagandaeszköznek tartom.*

ELHALLGAT egy pillanatra, de mintha úgy érezné, hogy még tartozik egy dicsérő szóval az oroszoknak.

— *Szeretem az orosz népet és örökké hálás leszek nekik, hogy megmentettek a fasizmustól. Feleithetetlen, hogyan küzdöttek a háború alatt.*

— Gondolja, hogy az amerikai fegyverek és élelem nélkül el tudták volna érni azokat az eredményeket, amelyeket elértek ?

— *Nem. Ez biztos. Mint európai, egyaránt hálás vagyok az amerikaiaknak és az oroszoknak, hogy megmentettek a németektől, — illetve a náciktól, mert a német nép ellen nincs semmi kifogásom. De értse meg : gyűlölöm a fasizmust. Miattuk volt szomorú a fiatalságom. Maga nem tudhatja, mi volt itt 1920 és 1940 között. Tönkretették a legszebb éveimet. Most annyira más a helyzet, hogy elképzelni is nehéz azt, ami volt.*

— Egyszóval elégedett a mai olasz politikai helyzettel ?

— *Nem vagyok keresztény-demokrata, de nem tagadom, hogy szabadság van, óriási gazdasági fellendülés és érdeklődés a kulturális kérdések iránt. Itália ma sem gazdag ország, de nincs okunk panaszra. Egyfajta „kispolgári csoda" történt.*

Moravia hirtelen felugrik és nekem szegezi a kérdést :

— *Az a lap, amelyiknek ez az interjú készül, jobboldali ?*

Röviden elmondom az Irodalmi Újság múltját és jelenlegi magatartását. Megnyugszik. De bennem önkéntelenül felbukkan egy magyarázatra váró kérdés :

— Miért gondolja, hogyha egy újság, vagy egy ember nem kommunista, — szükségszerűen fasiszta is mindjárt.

— *Mert magyar. Ha amerikai, angol vagy skandináv volna, eszembe se jutna. De Magyarországon sok minden történt.*

— És sok mindennek az ellenkezője is !

Az író furcsálkodva néz rám. Hogyan magyarázzam meg egy rövid interjú keretében — s ahol nekem csak kérdeznem kellene és főleg irodalomról, — hogy voltak Bajcsy-Zsilinszkyek és Teleki Pálok és mit tettek az üldözöttekért olyan emberek, mint Szőnyi István...

MORAVIA nyilván az a fajta férfi, aki nem tudja elfelejteni a rosszat. Önéletrajzában ki is fejti, hogy életének és jellemének formálója két alapvető „rossz" volt. Az egyik a fasizmus, (különösen az a tény, hogy Itália német megszállása alatt kilenc hónapot kellett egy istállóban töltenie,) a másik gyermekkori betegsége. Kilenc éves korában csonttuberkulózist kapott. Hosszú éveken át állandóan ágyban feküdt. Tizenhat esztendős volt, amikor gyógyulni kezdett. Mankóval járt, s huszonöt éves korára gyógyult meg teljesen. Egyik lábát még ma is húzza. A hosszú betegség után rengeteg időt kellett klimatikus gyógyhelyeken töltenie. Talán ezzel a gyermekkori betegséggel magyarázható az is, hogy az ötvenhatodik esztendejét betöltő író még ma is mennyire félénknek tűnik.

A KÉNYSZERŰ helyhezkötöttség évei alatt rengeteget olvasott olaszul, franciául, angolul. Nyilván ez is hozzájárult írói képességeinek alakulásához. Tizennyolc éves volt, amikor első regényét, a „Gli indifferenti"-t kezdte írni : 1929-ben jelent meg a milanói „Alpes"-nél. De az írónak 5.000 lírával hozzá kellett járulnia a kiadás költségeihez. A könyvnek óriási erkölcsi sikere volt, — ám mindössze 4.000 példányban fogyott el. Ma, minimálisan 40.000 példányban kelnek el művei, s van olyan, amelyikből 60-90.000-t is eladnak. Legnagyobb közönségsikere a „La Noia"-nak volt. Eddig 165.000 példány kelt el belőle.

— Melyik könyve jelent meg Magyarországon ? — kérdezem.

Moravia átsétál egy másik szobába s percek múlva kezében két kötettel jelenik meg. Az Európa Könyvkiadó 1958-ban adta ki „A római lány"-t. (La Romana) és 1960-ban az „Egy asszony meg a lányá"-t (La Ciocciara).

— *Megjelent egy harmadik kötetem is* — mondja. — *De azt nem találom. Ezt a kettőt magának adom, ha akarja.*

— A szerzői jogdíjakat megkapta értük ?

— *Igen, bár az összeg nagyon alacsony. Persze még mindig több, mint amit a Szovjetunió ad, miután ők egyáltalában nem fizetnek. A pontos összeget egyenként már azért sem tudom, mert 29 különböző országban jelennek meg könyveim s nem emlékszem, hol hogyan folyt az eladás.*

— Min dolgozik most ?

— *Regényen* — mondja nagyon vontatottan. — *Modern regényen. De erről inkább ne beszéljünk. Babonás vagyok. Amíg egy könyvem nincs készen, említést sem szeretek tenni róla.*

— Mi a véleménye a mai olasz írókról ? Kit tart a legtehetségesebbnek közülük ?

— *Nem vagyok kritikus, hogy véleményt mondjak. Már azért sem említek neveket, hogy ki ne felejtsek valakit. De állandóan olvasom az olasz írók műveit és úgy hiszem, modern irodalmunk ma a legkülönbek egyike a világon.*

— Szerepel az idei Nobel-díj jelöltjei között ?

— *Fogalmam sincs róla. Tudom, hogy néhányszor már ajánlottak Nobel-díjra, de eddig sohasem jöttem rá, hogy ki, kit, miért és hogyan ajánl. Nem értem, hogyan működik ez az egész.*

— Milyen formai problémák érdeklik leginkább ?

— *Formai probléma önmagában, szerintem, nincsen. Annál az írónál, akinek van mondanivalója, a forma csak tükre a lényegnek. A forma technika, illetve a technika az inspiráció formája s ez ahhoz kapcsolódik, amit az író közölni akar.*

Moravia, aki jómódú polgári családban született, könyveiben a legrosszabb oldaláról mutatja be a polgárságot. De proletár hősei is majdnem kivétel nélkül erkölcsileg gátlástalanok és ijesztően ellenszenvesek. Régen határoztam el, hogy ha egyszer hosszabban beszélgethetek vele, megkérdezem tőle, mi ennek az oka ?

— *Egy irodalmi figura nem ellenszenves vagy rokonszenves,* — mondja. — *Vagy jól van megírva, vagy rosszul.*

— Akkor fogalmazzuk meg talán másképp a kérdést. Miért ábrázolja csak a csúnyát és a roszszat, a gonoszt és az aljast ? Úgy látja, nincs más a földön ?

— *Nem vagyok filozófus, aki etikai kérdésekkel foglalkozik. Ami pedig azt illeti, az utolsó 30-40 évben alig történtek szép dolgok ezen a világon.*

A NEM-SZÉP dolgokról lévén szó, a magyar forradalom leverése jut Moravia eszébe.

— *Ami Magyarországon történt* — mondja, — *nagyon szomorú. Maga magyar. Szükségszerűen másképpen látja a dolgokat. Én nem vagyok politikus, de ha rajtam múlna, a reformokat koncentrációs táborok nélkül hajtanák végre. Mert a reformokra szükség van, de az erőszakra nem. Az új ideálokért csak a meggyőzés érvével volna szabad küzdeni.*

Beszélgetésünk vége felé jár. Az író interjú-alanyból világfivá változik. Dedikálja a két magyarnyelvű könyvét, udvariasan felsegíti kabátomat, kezet csókol, kikísér a felvonóig. Búcsúzás közben mosolyodik el először. Mielőtt becsukódik a felvonó ajtaja, önkéntelenül kimondom azt, amire abban a pillanatban gondolok.

— Kedves Moravia, maga sokkal rokonszenvesebb, mint a regényhősei.

VADNAI ZSUZSA

MÁRCIUS 1.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Alberto Moravia nyilatkozata (1. old.)
Mikes György: Kárpáti Aurél (2. old.)
Gergely János: Lajtha László (2. old.)
Kassák Lajos Párizsban (3. old.)
Faragó László: Illyés és Jules Renard (4. old.)
Fenyő Miksa: Mi bajom van Németh Lászlóval? (5. old.)
Kovács Imre: Földreform Colombiában (7. old.)
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek.

MEGHALT FRICSAY FERENC, a világhírű magyar karmester. 1914-ben született Budapesten. Bartók és Kodály tanítványa volt a Zeneakadémián. Neve nemzetközileg 1947-ben vált ismertté, amikor a hirtelen megbetegedett Klemperert helvettesítette a Salzburgi Fesztiválon és mesterien vezényelte Gottfried von Einem „Danton halála" című művét. Két évvel később a Berlini Operaház és a berlini Rádió zeneigazgatója lett : ekkor alapította a híres RIAS zenekart. 1956-tól 1959-ig a Müncheni Operaház zeneigazgatója volt.

„*Azok közé a nagy karmesterek közé tartozott.* — írja most róla a párizsi „Figaro". — *akik egy Furtwaengler hatalmas egyéniségére, nemes művészetére és lendületére emlékeztetnek. Párizs még meghatottan emlékezik tavalyi csodálatos koncertjére, amelyen nagy mesterének, Kodály Zoltánnak egyik művét is vezényelte.*"

A „Le Monde" a többi között így ír : „*Fricsay Ferenc halála súlyos veszteség mind azoknak, akik ismerték művészetét, ha csak lemezről is. Az egyik legnagyobb európai karmester volt, aki vezénylésében a magasfokú technikai készültséget és a vasfegyelmet egyesítette a kiforrott érzékenységgel és az emberi értékek mély átérzésével. Számos vendégjátéka mellett sok időt fordított hanglemezfelvételekre is, mintha csak érezte volna, hogy sietnie kell, hogy művészetének maradandóságát biztosítsa. Feleithetetlenek maradnak olyan hangfelvételei, mint a Don Juan, a Figaro házassága és Beethoven, Haydn, Kodály, Sztravinszkij és Bartók számos műve.*"

A francia Rádió három különadásban közvetített Fricsay-felvételeket s az egész nemzetközi sajtó nagy elismeréssel adózott a magyar művész emlékének.

A szavazatok 98,9 százalékát

kapták a Hazafias Népfront jelöltjei a február 24-i magyarországi választásokon. Mint a fentebbi szám mutatja, a párt, a kormány, a béketábor hatalmas, sőt elsöprő győzelmet aratott a reakció, az elnyomás, az imperializmus fölött. Minden eddiginél fényesebben bebizonyosodott a jelenlegi vezetők és a magyar nép szilárd, megbonthatatlan és örök időkre szóló egysége. Az eredményből mitsem von le, hogy Sztálin és Rákosi idején ar eredmény ugyanaz volt. Akkor még tombolt a személyi kultusz és a választások sem voltak szabadok. Nem úgy, mint mostan...

Vissza a szigetre !

A Sziget, egy széljárta, hullámmosta vulkánikus szikla az Atlanti-óceán kellős közepén, Dél-Amerika és Afrika között, a 40. déli szélességi fok közelében található s a neve *Tristan da Cunha.* A világ először talán alig több mint egy esztendővel, 1961 októberében figyelt fel erre a névre, amikor a szigeten régóta alvó vulkán hirtelen-váratlan kitört s forró lávát zúdított alá, azokra a területekre, ahol a szikla lakói élték, háborítatlanul és nyugodtan, életüket. A láva az egész szigetet elborítással fenyegette, a „lakosságot" szám szerint 260 embert,férfit, nőt, kisgyermeket, sürgősen el kellett szállítani innen. Az angol haditengerészet gyorsan megtette a kötelességét s a Tristan lakói csakhamar Angliában találták magukat; hogy önmagukat megtalálták-e itt, az persze más lapra tartozik. A legújabb fejlemények alapján bízvást megállapíthatjuk, hogy nem. Egy esztendő elég volt ahhoz, hogy a vulkán dühe alábbhagyjon, s láva helyett csak mérges füstöt pipáljon — azt is egyre lankadó energiával — a Sziget békés tájaira. Egy felderítőcsoport visszatért az elhagyott paradicsomba s a tudósok segítségével megállapította, hogy az újból lakható állapotban van. Az épületek nagyrészt érintetlenül maradtak; a nyájak, ha szabadon kóborolnak is a vulkanikus legelőkön, újból visszatéríthetők aklaikba; a halfeldolgozó üzem — a szigetiek egyetlen komoly megélhetési forrása s egyben a világgal való összeköttetés egyetlen lehetősége — kijavítható. A felderítők azzal a boldog egyetértéssel tértek vissza, ami a paradicsomi lakókat általában jellemzi : a Szigetet újból meg lehet hódítani.

Ezek után következett a népszavazás : a lakosságnak, mely voltaképp 17. századbeli, hajótörött angol matrózok leszármazottja, demokratikus joga és kötelessége volt az „urnák elé" járulni. Le is szavaztak, valamennyien. Eredmény : 148 : 5 a visszatérés *mellett,* (csak a családfők szavaztak, innen a számbeli eltérés).

Nem kellett nekik a „civilizált világ". *„A televízió megőrjít bennünket,* — mondotta egyikük, a 30 esztendős Basil Lavarello. — *Az autók, buszok, vonatok szétroncsolják az agyunkat." „Otthon, ha az embernek nem akaródzott felkelni, hát egyszerűen ottmaradt fekve az ágyban* — nyilatkozott egy másik szigetlakó, — *Tristánon az ember megbékélhet a lelkével és közelkerülhet a Teremtőjéhez."*

Irígylésreméltó emberek; a Szigeten, ha kevés is a krumpli, sok a hal s néha-néha egy-egy hajó is megjelenik a látóhatáron, mely sót hoz, s fazekakat a főznivalóhoz. A levegő friss és az ember szabad.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Hazamennek a legények

Ezúttal Szófiából, méghozzá csoportosan, a ghánaiak. A ghánai követ, Appan Sampong, közlése szerint az első, 17 emberből álló kontingens megérkezett Bécsbe, hogy onnan folytassa útját hazafelé. Mi történt ? Nem több s nem kevesebb, minthogy a néger diákok, — nem elsőként s valószínűleg nem utolsóként — kezdték felfedezni a népi demokratikus rend áldásdús hatásait, — hogy úgy mondjuk — tulajdon bőrükön. A diákok kivétel nélkül arról a faji megkülönböztetésről panaszkodnak, mely ugyan „hivatalosan" nem létezik, de amelyik mégis kocsmai verekedésekhez vezetett. — *Fekete majmok* — kiáltották egyes szórakozó bolgárok, látván, hogy a fekete diákok fehér lányokkal táncolnak. — *Eddig a fákon éltetek, mikor másztatok le onnét?* — E nem éppen szívélyes fogadtatás után kisebb verekedés tört ki, melynek állítólag egy halálos bolgár s több sebesült néger áldozata volt.

De még ennél is nagyobb baj volt az, hogy a diákok meg akarták alakítani az *Afrikai Diákok Szövetségét,* melynek egyik legfontosabb feladata a *faji megkülönböztetés elleni harc* lett volna. Nem sokkal utóbb Bulgáriában hét fiatalembert tartóztattak le „államellenes szervezkedés" címén ; a Szövetség vezetőit, természetesen. Tiltakozásul a ghánai diákok bejelentették, hogy elhagyják az országot. Az ilyesfajta szabadságot nem adják olcsón a szabadság országaiban. — *Tüntetésekre került sor,* — mondja most Betsy Addó, a diákok egyik Bécsbe érkezett vezetője ; Kofi Buckle hozzá teszi, hogy a „békés" tüntetést a népi demokrácia rendőrsége, 50 kocsival s 10 autóbusszal a hátában, meglehetősen „békétlen" eszközökkel verte szét. — *Ököllel, gumibottal támadtak ránk,* — így Kofi Buckle, — *s jónéhányunkat megsebesítettek. A rendőrség pisztollyal fenyegetődzött, bekényszerített bennünket az autóbuszokba s valamennyiünket a rendőrkapitányságra szállított. Az egész azért történt, mert a Miniszertanácstól követeltük, hogy adja meg kiutazási vízumunkat.*

Mert beutazni viszonylag egyszerű, kiutazni valamivel nehezebb.

B. T.

AZ ENSZ hanglemeztára, amely a világszervezet különböző plénumain 1945 óta elhangzott beszédeket tartalmazza, több mint százezer darab. Napi 24 órán át forgatva a lemezeket, a beszédek végighallgatása hét esztendőt igényelne.

KÁRPÁTI AURÉL

Kárpáti Aurél, a magyar kritikusok doyenje, Budapesten, 79 éves korában meghalt. Kárpáti a legmagasabb magyar kritikai hagyományoknak, — Gyulai Pál, Péterfi Jenő, Ambrus Zoltán — volt örököse, de nem ért fel egészen nagy elődjei magasságáig.

A két háború között élte fénykorát, mint a liberális Pesti Napló színházi kritikusa, tehát abban a korszakban, amelyben eleinte Hevesi Sándor irányította a Nemzeti Színházat, ahol egy elmúlt nemzedék nagyjai tündököltek : Bajor Gizi, Ódry, Törzs, Csortos, Hegedűs. E nevek a mai fiatalok számára már alig jelentenek többet, mint nekünk Blaha Lujza, vagy Szacsvay neve. A harmincas évek közepén Hóman Bálint kultuszminiszter eltávolította a finom és valóban nem színigazgatónak született Voinovich Gézát a Nemzeti élérő és helyébe a „csodagyereket", Németh Antalt nevezte ki. Németh afféle éretlen féltehetség volt, akinek hirtelen sikere és a hatalmas miniszter bizalma a fejébe szállott. Úgynevezett új stílust vezetett be a Nemzetibe, ami abból állott, hogy — mondjuk — az újonnan rendezett „Ember Tragédiájában" a technikusoknak, a rendezőnek, a világosítónak — tehát végső fokon Németh Antalnak — lényegesen nagyobb szerep jutott, mint Madách Imrének. Kárpáti vadul harcolt ez ellen az új irány ellen, — azt hiszem, ez volt az egyetlen alkalom, amikor kissé politikai mezőkre is merészkedett. Bizonyára érezte, hogy Németh gonosz idők előfutára, — részben saját hibáján kívül. Németh csak nagyképű volt, fölfuvalkodott és nem nagyon tehetséges, de nem volt gonosz ; mégis Kárpáti sejtette, hogy rezsimje olyan viharok előszelét jelenti, amely Némethet is, Hómant is és a Pesti Naplót is el fogja söpörni.

Kárpáti Aurél regényíró volt, novellista is, írt egy színdarabot is, de ezeket a műveit, csakúgy mint korábbi kritikai köteteit (*A nyolcadik pohár, A menekülő, A kultúra haláltánca*) bizonv, valljuk be, mára már nagyjából elfelejtették. A budapesti napilapokba írt kritikái fogják megőrizni és megörökíteni nevét : mint oly sokszor, a saját maga által legkevesebbre becsült írásai voltak legértékesebb alkotásai. Átfogó esztétikát — mint nagy elődei — ő sem kísérelt meg. Nemrégiben két kötete jelent meg Budapesten (*Főpróba után,* Magvető Könyvkiadó, 1956 : *Színház,* a Gondolat kiadása 1959-ben), amelvek főleg a Pesti Naplóban írott bírálatainak gyűjteményei. Helves volt e bírálatokat megőrizni az utókor számára. Kárpáti igyekezett szigorú kritikus lenni és nem befolyásoltatnia magát sikertől, népszerűségtől, közhangulattól, — bár a liberálisokat, — például Molnár Ferencet túlbecsülte.

Szigorú tekintetű, papos ember volt, aszkéta külsejű. Pattogó, egyszerű, póztalan mondatai nemesen hatnak ma is : szerette a színházat, — a maga hideg, aszkéta módján talán rajongott is érte és halálosan fontos volt számára, ami a színpadon történt. Soha semmiféle irányzatot ki nem szolgált : nem lett fasiszta, nem lett náci — meg csak távolról sem flörtölt semmiféle jobboldali mozgalommal, — és a kommunista időkben is hosszú időn át hallgatott, semhogy olvasmit mondjon, amiben nem hisz. Súlyos szavú és hívő ember volt : a napisajtóban írt kritikái talán a két háború közötti idők legjobb és legmélvebben szántó színháztörténete. Integritása, bátorsága és acélosan hideg, minden cicomától megfosztott stílusa, a nagy magyar kritikusok sorába emelik.

MIKES GYÖRGY

LAJTHA LÁSZLÓ

Most, hogy elvesztettük öt (jaj, ki merte volna elgondolni, hogy ez a 70 éves ifjúember, ez a hevesvérű, szókimondó „enfant terrible" is halandó?!), próbáljuk meg összegezni életútját.

1892 június 30-án született Budapesten jól ismert pesti polgárcsaládból, sajnos túlkésőn ahhoz, hogy az új magyar zene két nagy mesterének egyenrangú társa legyen, de túlkorán, hogy a tanítványok sorában jelöljük meg a helyét. Nem is volt ő tanítvány, a maga útját járta 1913-tól, első kiadott művének megjelenésétől kezdve. Mint Kodálynak, neki is a magyar népzene és az új francia zene volt legfőbb szellemi tápláléka, mindkettővel alig húszéves korában ismerkedett meg és mindkettő mellett rendületlenül kitartott haláláig. Nagyon sok barátja volt Franciaországban: zeneszerzők, kritikusok, folkloristák, tudósok, az Akadémián, a Hatok csoportjában, a Rádiónál, az egykori zenei csoportosulásokban (Triton, Sérénade, Ecole de Paris), a Musée de l'Homme és az Egyetem zenei köreiben; legtöbb művének itt volt az ősbemutatója. Míg a Kodálymüvek csak lassított tempóban jelentek meg Londonban az 50-es években, a párizsi Leduc cég egy egész könyvtárra való Lajtha-művet jelentetett meg a háború óta a magyar hatóságok tudtával és beleegyezésével. E kivételezés (nyilvan pénzügyi) okait nem nehéz kitalálni. De ugyanaz a Lajtha László, akinek 30 éven át minden műve párizsi kiadónál jelent meg, 1949 és 1962 közt nem jöhetett Franciaországba. Még 1955-ben sem, amikor pedig az a magyar zene történetében addig egyedülálló megtiszteltetés érte, hogy a Francia Akadémia művészeti osztálya külföldi tagjának választotta, Enesco utódjául.

Mint zeneszerző, olyan mesterségbeli tudással rendelkezett, mint kevesen manapság, az énekes és hangszeres, a lírai és drámai, a szimfónikus és kamarazene minden titkát ismerte. Avant-garde-nak indult, de klasszikussá terebélyesedett.

Ez a bikaképű és bikavérű magyar — ahogy barátja, Constantin Brailoiu nevezte — senkivel sem bánt keztyűs kézzel. Akik nem ismerték közelről, agresszívnek vélhették, pedig csak keserű volt. Balszerencse és meg nem értés üldözte hazájában egész életén át. Még gimnazista volt, mikor Bartók és Kodály már a főiskolán tanítottak; mire befejezte tanulmányait, kitört az 1. világháború, nem mentesült a katonai szolgálat alól; később, a trianoni Magyarország figyelemre se méltatta: nem volt próféta hazájában. Műveit ritkán játszották, nem sokat beszéltek róluk, az Operaház kapui későn nyíltak meg a számára és kevés sikerrel, a Zeneakadémián sohasem kapott katedrát, meg kellett elégednie a Nemzeti Zenedével. A 2. világháború után mintha számára is új korszak kezdődött volna: rövid ideig a Rádió zenei osztályát vezeti, a Néprajzi Múzeumot igazgatja, a Nemzeti Zenede főigazgatója lesz, Kossuth-díjat kap. Az 50-es évek derekán mind ebből már semmi sem látszik, — mellőzik minduntalan. Visszavonultságának ez az oka, de talán az is, hogy a szívbaj első tüneteinek jelentkezésével érezte, nincs sok vesztenivaló ideje. Csak úgy ontja magából a szimfóniákat, vonósnégyeseket és más, jelentősebbnél jelentősebb műveit.

Élete utolsó évében kijöhetett Párizsba. Fiatalosabb és dinamikusabb volt, mint valaha. Tudományos terveiről beszélt, arról, hogy életművének szintézisével tartozik még, nem halhat meg addig, amíg el nem készül vele.

Sajnos, ezt az ígéretét már nem válthatta be. Nem mondta ki utolsó szavát és senki sem fogja kimondani helyette. Adósunk maradt, mi is őneki. Azzal, amit férfiszeméremből vagy félénkségből sosem mondtunk ki előtte: hogy mennyire tiszteljük és csodáljuk öt bátorságáért, következetességéért, harckészségéért, bevégzett és be nem végzett műveiért, mennyire együtt érzünk vele keserűségében és optimizmusában.

Ma látom csak, milyen közel állt hozzánk és hogy nemcsak tiszteltük, csodáltuk, együtt éreztünk vele: szerettük is.

GERGELY JÁNOS

Tito és az absztrakt festészet

Jugoszláviában néhány év óta az absztrakt művészet az uralkodó irányzat, különösen a fiatal nemzedék körében. Az elmúlt hetekben azonban komoly támadások érték, s januárban a jugoszláv ifjúság kongresszusán elmondott beszédében maga Tito marsall kelt ki ellene.

A napokban Tito a legismertebb jugoszláv újságírók egy csoportját fogadta. A találkozón az absztrakt művészet kérdése újra szóba került ; a jugoszláv sajtószövetség központi lapja, a *„Nasa Stempa"* így számol be erről :

Tito marsall kifejtette nézeteit az absztrakt művészetről és nevezetesen a festészetről. Sajnálkozva állapította meg, hogy a festészeti díjakat leginkább az absztrakt irányzat képviselői kapják meg : *„Ezért egyébként nem a festők a felelősek,* — mondotta, — *hanem azok a kommunista vezetők, akik a művészeti alappal gazdálkodnak."* Tito marsall, magától értetődően, a realista művészetet kedveli, noha *„a fényképpel vetekedő műalkotást szintén nem tartja jónak".* A jugoszláv államfő szerint a realista művészek rossz hírneve azoknak köszönhető, akik *„tudatlanságukat úgy igyekeznek leplezni, hogy nagy pacákat fröccsentenek a vászonra".* S ha az ország kulturális életében nehézségek mutatkoznak, ez nagy mértékben *„a Nyugat káros befolyásának köszönhető",* folytatta Tito, de nyomban hozzá is fűzte : *„Ezzel nem akarom azt állítani, hogy most hadjáratot kell indítanunk a Nyugat ellen. Tévedne a Nyugat, ha azt hinné, hogy szavaim a nyugati kultúra ellen irányulnak, hiszen mi magunk is ehhez a kultúrához tartozunk. Művészeink ellen nem foganatosítunk bürokratikus intézkedéseket : ez ellenkeznék a Kommunisták Szövetsége programjával. Azok a művészek, akik absztrakt képeket kívánnak festeni — ám tegyék, de a maguk költségére ! Semmi kivetni valót nem találunk abban, hogy egyes magánemberek megvásárolják a képeiket. De az állam pénzét, a súlyos milliókat nem tékozoljuk ilyen képekre : ezt a leghatározottabban elutasítom !*

Tito komoly figyelmeztetéssel fejezte be nyilatkozatát : *„Hallottam, hogy egyesek, akiket szavaim érzékenyen érintettek, most azt mondogatják : milyen alapon bírálom én a kulturális élet helytelen megnyilvánulásait. Ezek azt tartják, hogy Tito érdemes államfő, de a művészeti kérdésekben kevéssé jártas. Ám az, aki így beszél, nem igen érti, hogy mi a szocializmus, a kommunizmus, a kommunista párt. Az én véleményem nemcsak az ipar vagy a mezőgazdaság kérdéseiben mérvadó, hanem a kulturális kérdésekben is, mivel én a Köztársaság elnöke és a Kommunisták Szövetségének a főtitkára vagyok !"*

Franciák Belgrádban

Egy több mint 120 képet bemutató modern francia képzőművészeti kiállítás nyílt meg Belgrádban. A megnyitón több politikai személyiség, a Szerb Tudományos Akadémia néhány tagja, valamint számos művész és a főváros kulturális életének képviselői vettek részt. Szinte valamennyi kiállított mű absztrakt festmény volt.

A kiállítást az ismert modernista jugoszláv festő, Sztojna Cselics nyitott meg, aki a „párizsi iskolá-ról és annak világszerte érvényes hatásáról emlékezett meg.

Francia részről Jean Cassou, a párizsi Musée d'Art Moderne igazgatója szólalt fel, s a művészetek fejlődéséről szólt : *„A festők alkotó géniusza mindig szemben találta magát a nyárspolgári ízlés értetlenségével és a hivatalos körök akadémizmusával"* — mondotta.

Cassou szavait a megnyitó ünnepség hallgatósága lelkes tapssal fogadta.

KASSÁK LAJOS ÜDVÖZLÉSE

AZT HISZEM, nem tudnám ma sem, — párizsi kiállítása alkalmából, — méltóbb módon köszönteni Kassák Lajost, nem tudnék ma sem — mikor versei franciául megjelennek — méltóbban szólni írói nagyságáról, mint hogy közzéteszem azt az arcképet, amelyet 1937-ben rajzoltam róla a „Szocializmus" című folyóiratban, válogatott verseinek megjelenésekor.

Kassák Lajos mint író, mint festő és mint ember hű maradt saját magához, eszményeihez, élete művéhez, amit bizony nagyon kevesen mondhatnak el magukról. S épp ezért gondolom, hogy az arckép, amelyet 25 éve szeretettel és hódolattal vázoltam fel róla, ma is érvényes.

„KÖLTŐ LÉTEMRE megöltem magamban a verset" — írja egyhelyt Kassák Lajos. Ez a mondat mélyen jellemző rá. Mert hogy költő, igazi, olyan, aki megtalálta az utat lénye magvából a kifejezésig: azt ma már senki sem tagadhatja s nem is tagadja. Bizonyítja Gyergyai Albert előszava, azé a Gyergyai Alberté, aki ha nem is ellenséges, de más világ embere s szerelmese. Viszont a „verset", ahogy hagyományosan értelmezzük, megölte Kassák, jobban mondva — meg akarta ölni. A verset rímeivel, kötött ritmusával, formájának törvényeivel meg akarta ölni, ki akarta küszöbölni, talán mert polgári cifraságnak látta, méltatlannak a munkásköltő puritán etikájához.

A fiatalok, akik még iskolába sem jártak, amikor Kassák költői arca és módszere kialakult, úgy látják: Kassák tévedett, amikor meg akarta ölni, ő, a költő, a költészetnek ha nem is lényegét, de mindenképpen a lényeghez tartozó jegyét, az ősit és mindig megújulhatót, a kötöttséget, amely felszabadít: a formát.

KASSÁK tévedett, de tévedése miatt nem ő járt pórul, hanem azok, akik eltanulták tőle tévedését. Mert Kassák nemcsak abban tévedett, hogy meg akarta ölni a verset, hanem abban is, hogy sikerült neki. Nem sikerült. Sokkal ösztönösebb költő volt, semhogy alkotó ösztöne el tudott volna veszni az izmusok között. Sokkal nagyobb érzéke volt a formákhoz, semhogy elhagyhatta volna őket. Ez Kassák paradoxona: *elfojtotta* a verset, eltakarta prózával, de a próza mögül az eleven szépség formái bukkantak elé, mint egy letakart férfiszobor leple alól a meztelen test teltsége, izmainak vonala. Vagyis Kassáknak sikerült — jó szabad verseket írnia, mert a jó szabad vers, vagyis szabad vers, amely megérdemli a nevet — mind ilyen, nem kötetlen, hanem kissé pongyolábban kötött, — nem forma, hanem forma-sejtető. Kassák legtöbb verse hosszú és időmértékes antik versképletek hullámzását fátyolozza el. Így lett költő, tudata ellenére, akarata ellenére, amint Midász aranyat teremt, ha kását akar is teremteni. Elméletei ellenére is költő. Elméleteivel megannyi akadályt állított magának; hogy túljutott rajtuk, az ő érdeme. Ez a módszer, ez a technika nehezebb, mint a kitaposott régi út, az biztos. És aszketikusabb. És ezért van, hogy Kassák, a formák megvetője — többet és fölöslegesen is foglalkozott formaproblémákkal, mint kellett volna, — ha az adott, örökölt formákat akarja lényéhez idomítani. Az új költők ezt az utat választják s hogy Kassák értetlenül nézi őket s kétségbevonja forradalmiságukat is — érthető. Ő azt hiszi magáról, hogy géprombolója az esztétikának s ezért tudata képtelen megbarátkozni a „formák átszervezésének" gondolatával. Alapjában véve azonban: ő is ezt művelte, csak körülményesebben. Gyergyai Kassák anyagszerűségében, józanságában, verseinek végtelen dallamában találja meg művei szépségének okait. S a közönség felé fordulva magyarázza, hogy Kassák magyar, ha nem nemzeti is. Miért kell minden költőnknél, Petőfitől Adyn át Kassákig bizonyítgatnunk, hogy magyarok? De tudjuk is, hogy miért s mert tudjuk, nem is érdemes.

DE HA SZÉPSÉGEINEK okait keresnénk, nem annyira az anyagszerűségben és józanságban találnánk meg őket, szóval nem ott, ahol Kassák maga is gondolja; Kassák a modern magyar költészet jelentős ódaköltője; az óda az ő legbensőbb formalátomása és képessége egyúttal. Ha valaki a magyar munkásság és értelmiség forradalomelőtti hangulatát maradéktalanul át akarja élni: Kassák verseit kell a kezébe adni. Akár újabbi verseit is. Bennük hangzik és visszhangzik annak a kornak fájdalmas vajúdása, lendülete, bennük a megváltás szomjúsága, — Kassák igazi lírája a messianizmus —, a népgyűlések elragadtatása és révülete, a magányos órák szorongása, a vöröszászlós felvonulások ünnepélyessége, a kollektivizmus első fellobbanásai, az én feloldódása a tömegben, „az idők vonaglása", minden vonaglása... A mai líra józan, de Kassák lírája bizony nem az.

És megtaláljuk, nem az anyagszerűséget, hanem a teremtő képzeletet, a képeknek tarka, dús, szinte dekadens pompáját; benne, a puritán munkásköltőben, fölfedezzük az — alexandrinust. A képzeletet, amely halálos komolysággal találja meg a — groteszket és pátosszal a szőke elefántokat.

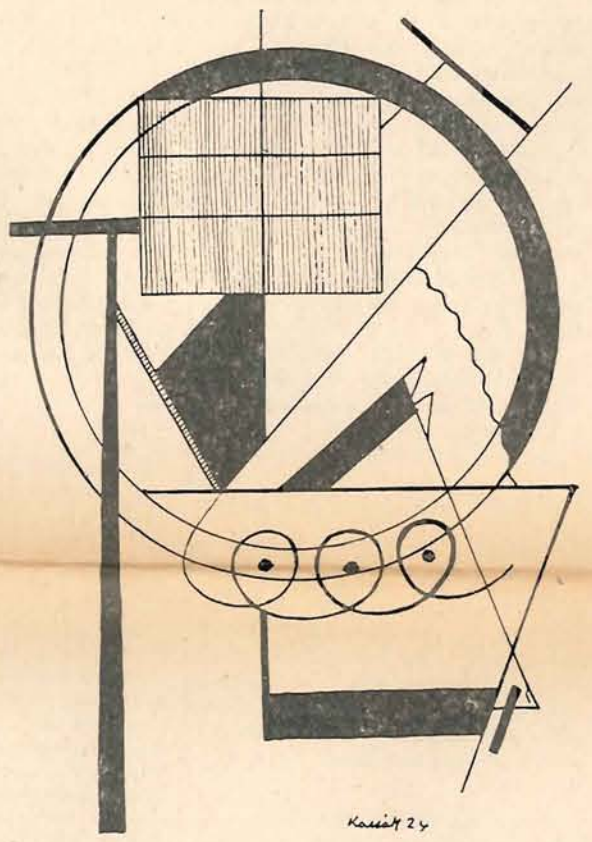

Kassák rajza
a Brüsszelben most megjelent kötetéből

Kassák makacs, kíméletlen munkával dolgozott önmagán, hogy „felszabadult felszabadító" legyen, mint egy szép versében Stromfeldről írta. Ha tévedett és téved, ha az ő egyéni útja nem lehet mindenben a munkásság példája s nem egyedül üdvözítő — ez nem csökkenti jelentőségét. Munkásból emberré lenni, gépeken s társadalmi törvényeken uralkodóvá lenni — ez az ő életének értelme az esetlegességeken túl és ebben és eddig példa, követendő.

Fejtő Ferenc

KASSÁK LAJOS

Mindenkihez

Ne kövezzetek meg jó emberek
ha egyszer rám találtok
nyomasztó emlékeim és nyugtalan vágyaim bozótjában.

Nem az vagyok én
akinek ti láttok engem.
Árnyék és fény
izzó nyár és fagyos tél
egyformán eltakar előletek.

És íme bevallom
önmagam takarom el önmagam
nem miattatok hanem magamért
mint az a gyermek aki bújócskát játszik.
Csak akarnia kell és láthatatlanná válik
a házban ahol együtt él a családdal
vagy az utcákon tereken
ahol az emberek tömegei sodródnak körülötte
azt hiszi senki se látja
és játssza együgyű játékait
önmagával önmagának.

Így élek én is mintegy kiszakadtan a világból
s mégis mindenütt jelenvalón.
Egy szem vagyok a testvéri szeretet füzérében
szenvedve mindenkiért
és harcban mindenkiért
de sosem mutogatva magam a fórumon.

Olyan vagyok ahogyan az elvetett magból kikeltem
és nem szégyenkezem miatta.
Tudom jól tiszták a kezeim
nyelvem nem árulja el barátaimat
nem felejtem el halottaimat
s hogy ti másnak láttok engem mint ami vagyok
ám legyen
csak arra kérlek benneteket
jó emberek
ne kövezzetek meg ha egyszer rám találtok
nyomasztó emlékeim és nyugtalan vágyaim bozótjában.

1962.
(Megjelent a budapesti „Kortárs"-ban)

VÁZLAT, ÖNARCKÉPHEZ

A párizsi Denise René Galériában (124, rue La Boetie) február 26-án megnyílt Kassák Lajos festményeinek kiállítása. A kiállítási katalógusból közöljük az „Esquisse d'Autoportrait" című írás magyar fordítását.

1887-ben születtem az észak-magyarországi Érsekújváron. Apám szlovák volt, anyám magyar, mindketten munkások. Gyermekéveim színhelye szülővárosom, ez a félig paraszti, félig ipari kisváros. Időmet szívesebben töltöttem a természet ölén, mint szerény családi hajlékunkban.

Az ég, a rétek, a patak: gyermekkorom tanúi. Legkedvesebb időtöltésem a madarászás, a horgászás volt. Valahányszor a horgot a vízbe vetettem, mintha csak a mindenség köldökzsinórját tartottam volna kezemben. Tökéletes összhangban éltem magammal és a világgal, amely körülvett engem. Soha nem felejtem el gyermekkorom tanulságokban oly gazdag élményeit.

Tizenkét éves koromtól huszonkettedik évemig lakatosként dolgoztam több magyar városban. Ebből a korszakból valók első rajzaim, első festményeim, egy autodidakta művei.

Érzékeny gyermek voltam, s lázadoztam a fegyelem nyűge ellen. Néha még az iskolát is elkerültem. Később azonban tetszett a kétkezi munka, s valódi örömmel töltött el, ha a nyers anyagnak formát adhattam, ha tárggyá nemesíthettem. De tevékenységemet nem sokáig korlátozhattam erre.

Távolabbi álmok csalogattak. Az egész világot szerettem volna megismerni, s egy szép napon, nem tudván már ellentállni a kísértésnek, mint valami világ csavargója, gyalog nekiindultam Párizsnak. Itt ismertem meg 1909-ben Apollinaire-t, Cendrars-t, Picassot, Modiglianit — mind azokat, akik tollal vagy ecsettel a hírnevet ostromolták. A csavargók világából a művészetébe léptem, s azóta megállás nélkül arra törekszem, hogy a papíron vagy a vásznon kifejezzem magam, hírt adjak életem lényeges tetteiről.

Eddig hatvannégy kötetem jelent meg: költemények, elbeszélések, regények, esztétikai és szociológiai tanulmányok. Írásaim közül többet lefordítottak franciára, angolra, németre, hollandra, olaszra, románra, különböző szláv nyelvekre, sőt még eszperantóra is.

1921-ben állítottam ki először Bécsben a Würtel Galériában. 1922-ben a berlini Sturm Galériában, 1926-ban Budapesten és néhány magyar vidéki városban, 1957-ben pedig a budapesti Csók Galériában mutattam be műveimet. Párizsban először a Denise René Galéria állította ki képeimet 1960-ban. A francia fővárosban ezen kívül résztvettem két közös kiállításon is.

Magyar írótársaim közül többen írtak irodalmi és művészeti tevékenységemről tanulmányt, elmélyült magyarázatot, így például Bálint Endre, Gáspár Endre, Gyergyai Albert, Halász Gábor, Kardos László, Lengyel Balázs, Radnóti Miklós, Reményi József, Rónay György, Pogány Ö. Gábor. S hadd említsem még meg a francia művészek és kritikusok, Jean Arp, Jean Cassou és Michel Seuphor baráti tanúságát, amelyet olyan jóleső érzéssel fogadtam.

Jean Arp így ír rólam: „Kassákról először Zürichben hallottam, — lassan egy emberöltővel ezelőtt —, Sophie Taeuber beszélt róla, aki éppen Bécsből érkezett meg. Magával hozta egy művét, amelyet aztán nagy lelkesedéssel hordoztunk föl s alá, akáresak egy ikont. És nem véletlen, hogy ikonnak nevezem, mert a keze munkájából a hit sugárzott: a művészet szabadságába vetett hit."

Jean Cassou ezt mondta műveimről: „Ugyanaz az igény, ugyanaz az anyagot formáló gondolat hatja át mindegyik művét, s a kifejezés változásának rendjét a változó pillanatok és körülmények, a változó történelmi okok szabják meg. Kassák az absztrakt művészet forrásvidékeiről jön, az úttörők nemzedékéből való, és annak a nagy művészeti forradalomnak a harcosa, amely a század első évtizedeiben lázba hozta Európát. Műve ennek a forrongásnak a jegyében született, hol elfogadva, hol elutasítva egyes alapelveit. Körülötte a lehetőségek szédítő gazdagsága, de ő, a pontos, szigorú, tisztánlátó művész, útját egyenesre szabja. Kassák, az író és a költő, a gondolkodó és szilárd akaratú ember vizsgálódik, elutasít, választ. És végül megteremti magának a hajlíthatatlan, kristálynál keményebb és áttetszőbb tisztaságot."

Michel Seuphor így ítéli meg tevékenységemet: „Ha az úttörő szónak van értelme, Kassákra feltétlenül ez érvényes. A művészet neki sohasem a szellem kósza kalandját jelentette, hanem a bizonyosságot: hogy erre építse fel az új kontinenst, a század tartós alapjait. A huszas években kifejtett művészi tevékenységével Kassák a modern kultúra megtermékenyítőinek a sorába emelkedett."

Lassan immár fél évszázada annak, hogy a nyelv, az irodalom, a modern művészet eszközeivel keresem, hogyan mutathatom meg magam.

Módom volt arra, hogy szinte minden jelenkori irányzattal komoly, mélyreható kapcsolatba kerüljek. Folyóiratom, a MA, amelyet még Budapesten alapítottam az első világháború alatt, és amelynek szerkesztését Bécsben folytattam, tizenegy évet élt meg. Munkatársai közé olyan neveket számíthatott, mint Picasso, Le Corbusier, Bartók Béla, Apollinaire, Cendrars és Reverdy: valamennyien korunk mesterei.

Idézném még a Moholy-Nagy Lászlóval 1922-ben közösen írt művünket, az „Új Művészet Könyvé"-t, amely németül és angolul is megjelent. Ez az első mű, amely több mint száz illusztráció segítségével megkísérelte bemutatni az új művészeti törekvések és a rohamos fejlődésben lévő modern technika kölcsönhatását.

Végezetül elmondhatom: pályám kezdetétől a mai napig a közönség „absztrakt" művésznek tekintett engem. Soha nem is kerestem más utat. Formáimat a mértan törvényei szerint szerkesztettem meg, színeim pedig jobbára egyszerűek és kifejezőek. Mind ez, úgy hiszem és szeretném hinni, nem zárja ki a férfias lírát. Gyermekkorom élményei, amikor oly közel voltam a természethez, ihletemnek forrása lettek, s megóvnak, remélem, a díszítő elemek elburjánzásától.

Azt hiszem, az igaz művészet a teremtő szellem és a külvilág kapcsolatáról tanúskodik. Korunk új művészete megveti a szolgai másolást, de nem fordul el az élettől, a való világtól, az emberi érzelmektől, a haladás eszméjétől.

A művész, aki nevéhez méltó akar lenni, nem szakad el soha a természettől, hanem, a természeti elemekből kiindulva és a kitörni készülő szellemi erőket a maga szolgálatába fogva, új energiaforrásokat keres, új szintézisek után kutat. Ezt a művészi hitvallást tartom a magaménak, s erőmhöz mérten mindig is arra törekedtem, hogy minél közelebb kerüljek ehhez az eszményhez.

HOGYAN TANULHATOTT ILLYÉS GYULA MAGYARUL — JULES RENARD-TÓL ?

„Magyarul Jules Renard-tól tanultam meg" mondotta Illyés Gyula hatvanadik születésnapján egy budapesti irodalmi hetilap főszerkesztőjének.

E kijelentés trétának vagy furcsa paradoxonnak tunik, miszen magyarul Arany Jánostól vagy Móricz Zsigmondtól tanul a fiatal költő és nem egy másodrangunak tekintett francia írótol.

Mi köze Jules Renard-nak Illyés e sorához :

„Az ablakon ugy dölt a fény be,
a szelid napjeny, mint egy morgó
nagy arany allat lelkezese
esesen meleg tiatokrol.
Futtyongve, jeng ottozotten
az ajtohoz mentem, kinezlem,
oly csent kep all elottem,
hogy elbuvolve hatraleptem.

Esett az éjjel s most a fényben
a furge csiver tabnyoma
ugy tunakolt, mint jent az égen
augusztus csillagtabora.
Ott jott jelem, mezeitab járva
a villogo aiszek kozott
emlekeim szelid kislanya,
kezeben kek tejes kocsog."

Mi a kapcsolata Illyésnek a francia iróval, aki naplojaban ezt irja :

„A nagy emberek sokaig ismeretlenek maradnak. En nem vagyok nagy ember, jobb tenat, ha azonnal ismert leszek."

„Mi a szep az irodalomban ? Peldaul ez : tenenem elpusztult. Leirom halalat s ez annyit hoz nekem, amennyiből egy masik tenenet venetek.

„Az irashoz sok tehetség kell. De egy kis zsenialitas eleg."

„Ha nem hittetek volna el velem, hogy nagy muvesz vagyok, nagy muveket alkothattam volna."

Illyés Gyula hitte-e, hogy Renard nagy muvesz ?

Amikor első hosszabb párizsi tartozkodasa idején, a Szent Lajos szigeten, a „Poil de Carotte" szerzojenek muve tole hajolt, bizonyara emlekezetebe vesodott peldaul ez a mondat : „Az iro udvariassaga a vilagossag". Tudta rola, hogy anyja a meseben mostonak modjan mergezte meg az iro gyerekkorat es, amikor modja volt ra, ferfi-eveit is. Azt is tudta, hogy tudobeteg apja vadaszpuskajaval vetett veget szenvedeseinek.

„Itt fekszik elottem, — irta Renard, — kinyujtott labbal, hajtott torzzsel, hatranullt fejjel, nyitott szemmel es szajjal. A puska labai kozott, botja a foldon. Keze a lepedon meg meleg. Ingen, az ov felett folt feketellik, mint egy kis kialudt tuz. Milyen szep halal. Ha elottem kovette volna el ongyilkossagat, azt hiszem, nem akadalyoztam volna meg. Nem azert olte meg magat, mert tulsagosan szenvedett, hanem mert jo egeszsegben akart csak elni. Kar, hogy nem beszelt tervéről. Ahogy Szokratesz és barátai, mi is beszélgethettünk volna haláláról. Tudom, ostoban viselkedtem volna. Azt mondtam volna neki : „Megőrültél ? Hagyj' békén, beszeljünk másról." Majd néhany nappal később ezt jegyzi fel naplojában : „Apám halála olyan számomra, mintha egy szép regényt írtam volna." Majd ezt : „A gyász nagyon unalmas. Az embernek minden pillanatban arra kell gondolnia, hogy szomorú."

Illyést valószínüleg nem tévesztette meg Renard kissé mesterkélt cinizmusa. Talán ez az iró fedte fel előtte a francia lélek titkát : *a mértéktartást.* A francia költők, még Baudelaire is, az érzések zürzavarában rendet próbálnak teremteni vagy legalábbis egyensúlyt tartani a szenvedés, az öröm s annak kifejezése között. A mértéktartás főleg azokban az órákban nyilatkozik meg, amikor a költő a halálról és a hazáról beszél. Vörösmarty, Ady, József Attila féltek a haláltól és nem is hittek benne mindig. A franciák tudják, hogy meg kell halni, a költők is és a Montmartre meztelen táncosnői is. Müveltség kérdése-e ez a jólértesültség ? Lehet. Mulatozás közben egyetlen francia sem kiált fel a bor vigasztaló révületében : „Sose halunk meg !" Igaz, Illyés sem.

Valéry szerint a nyugati civilizáció három alapra épül : a görög intelligenciára, a római rendre és a zsido-keresztény spiritualizmusra. Ezt az örokséget a Sorbonne tudatosan, az írók talán öntudatlanul ápolják a sulyos politikai vagy katonai tévedések közepette is.

Igy azután a nemzet fogalma is más értelmezést kap a franciák földjén s ez Illyést bizonyára elgondolkoztatta. A polgárok és, gyakran a munkások is hazafiak, sőt soviniszták, de egészen más értelemben, mint a magyarok, gondolhatta a költő. Hol az a magyar iró, aki úgy mert vagy akart volna hazajáról beszelni, mint Jules Renard ? „Ha Franciaország beteg, — irta 1897-ben, — igyon valami meleget este, lefekvés előtt."

A franciaknak könnyü, — gondolhatta még Illyés, — ők nem élnek örokosen a halál árnyékában, mint mi.

A veszély érzése idegenben talán jobban ránehezedik a költore, mint Ozoran vagy Budapesten. A távolságnak nincs csillapito, megszépitő varazsa. Párizsban a problemak nagyitoüveg alá kerülnek s e város fenyei gyasz-szinure festik az otthon árnyekait.

Jules Renard gúnyt üz a halálból. André Gide a „Vatikán pincéi"-ben kidobat Latcadiovai a vonatablakon egy öregedő férfit, szeszelyből, unalomból, hogy megtudja, milyen érzés embert ölni. Keleten nem csufolják ki a halált s ott talán sohasem kovetnek el egy cselekedetet magaert a cselekedetert. Keleten kopaszodó fejjel is gyerekek maradunk, ha nem is pillanatasunkban és indulatainkban, de magányosságunkban és kiszolgaltatottsagunkban. A részletekert ott az egeszet kell adni : agyunkat, verunket, figyelmünket, kedvesunket, a gyermekunket, néha azt is, aki meg anyja meheben forgolodik. A magyar költok hangja ezert hallatszik ugy, mint a segelykialtas.

Illyés Renard szövege fölé hajol. Próbalta-e magyarra átültetni e prozaban irt verset :

„Nezem a csillagokat. Majd gyergyat gyujtok, hogy kibongesszem nevuket terkepukon. Amint eloltom a gyertyat, szemem ugy elkaprazott fenyetől, hogy nem latom a csillagot, melynek nevét megtalaltam a térképen."

Talán megpróbálta a fordítást, talán ízlelgette a francia szavakat magyar valtozatban. De hazatérve megis ezt irta :

Felkapják fénylő nyakukat
a fülelő tovak,
feléd tekint a ronggyal meztelen
csikó és később egy juhász —
Kopárságával vad és szertelen
a táj ; azzal jajong, hogy hallgatag.
Felemei s rögtön megaláz.
Üres, azáltal óriás.

... Mégis e síkokat lapozva
egy népnek sorsát forgathatod át !
Itt tartogatja — ő tudja mi okra —
egy ezredév emlékeit hazád.
Öskora lappang a szittyós, laposba,
cserény villantja vissza Ázsiát.
De ott az ól s a boglya-sor amott
Európáig ballagott.

... Testem e nép, e táj —
Nem lehet szólnom, cselekednem,
néma vagyok és tehetetlen,
tetteim letörnek kezemről,
amíg e szép anyag, amelyből
formáltattam és teremttettem,
talpra nem áll,
hogy felnövesszen.

„Tégy egy darabka holdat mindabba amit írsz", tanácsolta Illyesnek Jules Renard.

A költő engedelmesen így fogalmazott :

... A nyárfán ül megint a hold
s bízni lehet az emberekben ;
mint kóstolót, mint biztatót
ők adtak kedvesen kezembe.
Nyílik a jövő, mint nevetve
piruló szüz, midőn magát
nyujtja egy kézfogáson át.

De hol az a költő, akinek egy-egy versét nem ezüstöz be egy darabka hold ?

A francia iró sok más jó tanáccsal is ellatta a fiatal Illyést :

„Tudd meg végre, hogy akkor fejlődhetsz igazán, ha nem lesz kedved többé tehetségedet bizonygatni."

„Igaz, a tökéletesség nem e világról való. De ez még nem ürügy hibáid ápolására."

„Lamartine öt percet álmodozik és egy órát ir. A müvészet az ennek az ellenkezője."

„Oh, ezek a népies költők, akiknek még csak egy kis trágyaszaguk sincs."

„Az ég" inkább, mint „A kék ég". A jelző magától hull le, mint egy száraz levél."

„Drámát így kell írni : aludt, felébredt, meghalt."

„Az egyetlen tökéletes müvet te fogod megírni. Ha képes leszel rá."

„Ne keress mást, költő. Téged azért alkottak, hogy lelkiismerete légy mind annak, aminek nincs lelkiismerete."

*

— Mind ez elmés és érdekes, — mondta a meggyőződés legparányibb jele nelkül az Irodalmi Ujság szerkesztője, majd hosszasan köhögött. — Szépen köhögök, ugy-e ? — tette hozzá büszkén. Pedig még csak ötvenkilenc cigarettát szivtam ma. — Aztán rágyújtott a hatvanadikra. — Es most azt mond meg, hogyan tanulhatott Illyés magyarul Jules Renard-tól ?

Ha a költő már szobor lenne, akkor azonnal meggyőztem volna Enczit. Petőfivel vagy Adyval azt meséltethetnek az életrajzírók, amit akarnak. A költők nem tognak cátolni. S, ha valaki mégis hitetlenkedésének adna kifejezest, a válasz könnyü : „Ha nem ez volt a véleménye a feketecsipkés női alsóruhakról vagy az „Elveszett Paradicsom"-ról, akkor az *lehetett volna.* Tanácsos, tehát hogy a költők és írók földi pályájuk végleges befejezése előtt megírják gyermekkoruk és férfi-éveik történetét.

Illyés a takarékoskodást tanulhatta meg Renard-tól. Két-három szóval kifejezni azt, amiből a közepszerü írók regényt írnak.

A francia iró : „Pillangó : csavargó virág."

A magyar költő : „Mi egy ember ? Kehelynyi külön korszak."

A francia iró : „A törpe : egy almává zsugorodott körte.

A magyar költő :

Megért málnánál hamarabb
ecetesül, lesz poshatag
a jó íz, mit egy nappal ad :
a kosár édes pillanat ! —
tanácsolták már, higyj azoknak
kik alant
a csontjaikkal tanúskodnak."

A francia iró : „Honorine. Körmei hosszúak. Nem hall és nem ismer meg senkit. Etetik. Mielőtt meghalna, növény lett belőle."

A magyar költő :

„Fordítom főm barátaim elől.
Arcuk megannyi kéretlen tükör
Riadva rajtuk látom,
Hogy ront felém törve-zúzva halálom."

„Ütésed, átkod
Hiába ellenem.
Szörnyű a fegyverem :
Megbocsátok."

Enczi rágyújtott hetvenedik cigarettájára és nagyokat hümmögött.

— Az elméleted izgalmas — mondta és udvariasan elnyomott egy ásítást. — De mind ebből főleg az derül ki, hogy Renard nagy iró és Illyés nagy költő.

— Az elméletem ? — kiáltottam fel és diadalmasan előhúztam zsebemből Illyés nyilatkozatát : „Magyarul Jules Renard-tól tanultam meg."

Enczi hosszasan olvasgatta a néhány szót, majd kromatikusan köhögött.

— Jó, jó, — mondta. — Illyésnek hinni kell. De ez az elmélet akkor volna szép és hiteles, ha Jules Renard élne és megírná, hogyan tanult meg Illyéstől franciául.

Faragó László

- VE, - VE ÉS IDÉZŐJEL

Jól van-e írva ?

Ignotus Pál szellemes és tanulságos cikkében (Bolyongás a szavak közt, Irod. Újs., febr. 15-i szám) a -va, -ve igeneves szerkezetek helyes használatára is kitér. Aranyszabályt felállítani ebben a kérdésben valóban nehéz. Nagyjából elfogadható az az elv, amelyet pl. a budapesti rádió „Édes Anyanyelvünk" cimü adásának munkatársai néhány éve így fogalmaztak meg: helyesek ezek a szerkezetek, ha nem magát a cselekvést, annak folyamatát akarjuk kifejezni, hanem annak a jelenben is **közvetlenül érzékelhető** eredményét.—Vitás esetekben rendszerint helyes csapásra terel a kérdés: „Hagyott-e a cselekvés, történés nyilvánvaló nyomot az alanyon?" Ha igen, a szerkezetet nem érheti súlyosabb kifogás. Ignotus példáit ismételve, helyesek tehát az ilyen kifejezések: az ágy meg van vetve, a szűr ujja (vagy a nadrág zsebe) be van varrva, s a tanár úr is — még a magyar nyelv tanár ura is — nyugodtan **meg lehet elégedve,** ha jó az osztály eredménye. Rendkivül bántó viszont a szerkezet alanytalan, illetve általános alanyú mondatokban („Itt dolgozva lesz"). Kivétel a kijegecesedett „meg van irva", illetve: „irva vagyon". Mindenképpen helytelen a természeténél fogva állapotot kifejező igealakot német, francia mintára összetett igeidőnek felfogni. A magyar ma csak egyetlen összetett igeidőt ismer: a **fog** igével képzett jövő időt, s ezt is mind kevesebbe (én már így szoktam meg!) használja.

***

Elevenemre tapintott Ignotus a nagyalanitok ellen porolve. En is irtom a nagyokat. Talán kegyetlenül is, nem ugy, hogy a mondat is belepiccen. Es bevallom: rendszerint akkor, amikor tul sokat akarok egyetlen mondatba gyomoszomi. Epp ezert nagyon udvos lenne megvitatni, hogy mikor helyettesitheto ez a sok gondot okozo kotoszo kettosponttal, mikor vesszovel (ill. az es kotoszoval) — a mondat kara nelkul. Tapasztalatom szerint: a kettospont helyenvalo fuggo kerdesben, vagy: amikor a melleknevnek idezet jellegu. Ha pedig egy fonevnev tobb azonos szerepu melleknevnek kapcsolodik, csak az elsot kotelezo nagy-gyal bevezetni, a tobbi elott a vesszo is jol megjarja. Alljon itt peldaul Ignotus szandekoltan csikorgo mondata — ilyen nagyalanitas utan:

Mari zokon vette, hogy Julcsa nem mondta meg neki: Pista azért utazott Hajdunanasra, hogy alkalomadtan elnezzen Debrecenbe, találkozzék Nancsival és rábeszélje: ne menjen Péterhez feleségül.

NYÉKI LAJOS

Macskaköröm

Most már végérvényesen kiderült, hogy semmi szükség nincs Archimedes szilárd pontjára, hogy sarkaiból kifordítsa a világot, sőt minél több bizonytalan pont van a világon, annál könnyebben fog ez a müvelet sikerülni. Éppen ezért megható jelenség, hogy Ignotus Pál a szavak közt bolyongván két ponttól, pontosabban a kettős ponttól félt egy másik, egy tisztességesebb világot, az anyanyelvet. Egyre kevesebb a száma azoknak, különösen itt, távol az országtól, akik a megszállottak konokságával őrködnek anyanyelvünk romjain.

Hogy a **va-ve, hogy, kettőspont,** ellenségnek, vagy barátnak nyilvánitassék, — méltó feladat annak, aki az anyanyelvet nemcsak müszernek, hanem közegnek is érzi és vallja.

Az ilyenfajta magambiztatás után hadd emeljek szót az **idézőjel** járványos terjengése ellen.

Eredeti hivatása, hogy idézzünk valamilyen müből, vagy valakitől, — veszendőben van. Az idézőjel értelmi mankó lett, amellyel akár kell, akár nem, belebicegnek a mondatba. Ha valaki egyértelműen szerencsés, mindjárt szerencsétlenné válik, ha „szerencsés" lesz. A boldog élet így válik „boldogtalan életté." A mélyen szántó gondolatból sekélyes okoskodás lesz, ha megmarja a macskaköröm.

Az idézőjel betört a politikába is. Értelme attól függ, hogy a világ melyik részén és milyen társadalmi rendszerben használják. Mást jelent, ha a „demokráciát" Nyugaton keleti vonatkozasban emlitik és más értelmet kap, ha Keleten ugyanennek a szónak Nyugat felé meresztgetik a macskakörmeit.

Sokan ellene vethetik ennek a kirohanasnak, hogy miért legyen tisztább a politikai nyelv, mint maga a politika, de idézőjel nélkül talan a politika is tisztabb lenne. Nagy reményeket nem fűzök ehhez, de azért meg kellene próbálni. Erre a kisérletre nem lehet ráfizetni.

Ez a járvány még nem érte el a tetőfokát, de már megfertőzte a verset is. Beékelődik a rimek közé, vizualis merényletet követ el az olvasó ellen és elérhetetlen távolságra taszitja ot a verstől.

Mikor es miért kezdődott az idézőjel kóros burjánzasa, mi a kór okozója, kutassák a hivatásos nyelvészek. Nem vegeznének érdemtelen munkát. Annyi bizonyos, hogy a szazad elején az irodalom es a publicisztika virágzásában, alig talalni nyomat. Később, amikor a kozirás vulgárisabb lett, amikor a hasznosságot az irodalmi érték fölé helyeztek, akkor jutott az idézőjel is méltatlan rangjához.

Kényelmes és felületes módszer. A kifejezés pontosságát és erejét akarjak vele pótolni. Reménytelen igyekezet. Gúnyra, iróniára használják, — elszomoritó, olcsó modszer. Es árulkodó. A nyelvi elkényelmesedesről panaszkodik, a kifejezőkepesség szegenysegéről, ami végül is a nyelvnyomoritásnoz vezet.

Talán megsem kellene anyanyelvünket oktalan idézőjelhasználattal „gazdagítani."

ENCZI ENDRE

VITA

FENYŐ MIKSA

Mi bajom van Németh Lászlóval?

Nem Németh László tette föl ezt a kérdést, akinek nyilván sejtelme sincs arról, hogy bajom van vele. Nem is Osvát Ernő szelleme, akinek ugyan baja volt Németh Lászlóval, de aki igen megbecsülte, türelemmel volt különösségei iránt, sokat várt tőle. Egy világhírű magyar tudós, Kerényi Károly tanár tette föl ezt a kérdést, jobban megszövegezve és — hogy is mondjam — szent haraggal. Előljáróban hát szólnom kell erről.

Úgy történt, hogy egy irodalomtörténeti kérdés tisztázása dolgában levelezni kezdtünk egymással s ennek folyamán leveleink hangja egyre érdeklődőbb, majdnem hogy baráti lett, igaz örömömre. Megküldöttem neki a Nyugat folyóiratról írt följegyzéseimet, — szíves hangon köszönte meg, — hiú ember én, nehezemre esik egy-egy kifejezését nem idéznem. Aztán így folytatja :

„Azt is látom, mint az emberi dolgok türelmes szemlélője, ilyen esetben érdeklődéssel, milyen egészen kivételes helyet adtál Laci barátomnak — ama bizonyos „Németh Lászlónak" — aranykönyvedben. Mint egy magányos szikla mered föl belőle, az egyetlen, akinek szerző meleg emberségéből, szinte túlságba vitt megértési igyekezetéből, semmi de semmi se jutott... Szomory exhibícióját vonzónak tartod, ami csak azért nem tetszik nekem, mert az exhibíció szót irodalmi vonatkozásban teljesen jogosulatlan pszichologizmusnak tartom s mert ha jogosult volna, perverziónak is kellene tartanom, hogy valaki olyasmit „tűzött zászlajára" (a galád exhibicionista !), hogy „szeretném magam megmutatni"... Tehát arról nem is írok, hogy szerinted Németh Laci „exhibicionista". Amit ebben az összefüggésben még mondasz : „hogy olyan amilyen intrikus természet", annak történelmi értéke éppen akkora mint annak lenne, ha valaki kinyomtatná : „Fenyő Miksa olyan amilyen, összeesküvő természet, már fiatal korában ő gyilkolta meg Erzsébet királynét álnév alatt..." Tessék olyan arccal intrikálni, amilyen Németh Lászlóé, írásban és életben mindig volt s amilyen, csodálatomra és örömömre ma is". Végül hozzáteszi : *„de eszem ágában sincs összeveszni veled", „nichts für Ungut".*

Nem polemizáltam Kerényi Károly levelével, nem kommentáltam a kifogásolt mondatokat, hanem a baráti levélre, mert annak tartom, barátin válaszoltam. *„Kedves barátom* — írtam — *nagyon szépen kezdődik leveled. Örömem telt benne, amikor láttam, hogy milyen érdeklődéssel olvastad el Nyugat-följegyzéseimet. Sok szíves nyilatkozatot kaptam írásomról, de keveset értékeltem annyira, mint a tiédet. Idáig caldarium Diocletianus termáiban. Aztán tovább olvasok s egyszerre a caldariumból a frigidariumba lépek. Bevallom kissé meglepett a szokatlan hevesség, mellyel az Olympusról sajátkezüleg hozott villámokkal fejemre sújtasz s ha nem is terülök el villámsújtottan, be kell vallanom, zavarba hoztál. Érjem be a nichts für Ungut balzsamával ? Tiszteletlenség volna személyeddel szemben, ha komédiáznám a közömböst, aki nem vagyok. Vagy kezdjek egy kilátástalan polémiába, melyben te — kitűnő debatter és erős meggyőződésű ember, velem szemben, ki örökké kérdőjelek sorfala között járok — bizonnyal fölülkerekednél. Zavarba hoztál, kedves barátom.*

Meg kell mondanom, hogy mikor neked könyvemet megküldöttem, nem gondoltam arra, hogy mi is áll abban Németh Lászlóról és nem ismertem, vagy csak tökéletlenül, hogy mit jelent számodra egyénisége. Ha ezt tudom, hidd el nekem, nem követem el azt a tapintatlanságot, hogy pont ezt az írásomat küldöm el neked. Van ennél különb : „Az elsodort ország" című művem, ezt küldöttem volna. S ekkor érkezik exkommunikáló leveled s olvasom a Hungarian Quarterlyben kitűnő cikkedet Németh László szentté avatásáról. Churchill jutott eszembe, aki azt mondotta, hogy milyen ötletes IV. Henrik mondása : Párizs megér egy misét ; de ha ezt a Notre-Dame-ban mondotta volna, mégis istenkáromlás volna. (Levelemről nincs kópiám, csak fogalmazványom, — lehet, hogy ez egyben-másban eltér a küldött levéltől.) *Kiállásod azonban nem múlt el nyom nélkül. Azt mondottam magamnak: ha Kerényi Károly így kiáll valakiért s ilyen határozottan követeli számára a primátusságot, akkor a legkevesebb amit tehetek, hogy revízió alá veszem Németh Lászlóról alakított véleményemet. Ha ez nem is lesz teljesen azonos Kerényi Károlyéval — bár attól tartok, hogy te kevesebbel be sem éred —, mégis hozhat olyan eredményt, amellyel a magam ítélőszéke előtt megállhatok".*

Erről van szó mai cikkemben, egy alaposabb revízióról, nem annyira Németh László írói értékelése tekintetében, hanem annak lelkiismeretes kivizsgálásáról, hogy mi bírt engem arra, hogy emlékezéseimben ilyen kategorikusan végezzek vele ? Németh László nem tartozott kimondottan a Nyugat köréhez, — azt hiszem, súlyos sértésnek érezné, ha két ízben való rövid vendégszereplése után, ilyen bélyeget ütnék rá. Személyes emlékeim róla nincsenek, azt hiszem, soha nem is találkoztunk ; az lett volna helyes, ha egyáltalán nem beszélek róla. De így futtában, minden à propos nélkül, nem volt helyes. Ha meggondolom, hogy engem mennyire bosszantott, mikor egyszer Németh László valamelyik cikkében, Dante, Shakespeare, Goethe nevét említve, az utóbbinál díszítő jelzőnek hozzáteszi: néha „nagyképűsködik", akkor magam előtt is rejtély, hogy került könyvembe az a kifogásolt néhány sor Németh Lászlóról ?

Mielőtt a magyarázkodáshoz látok, hadd idézzem a teljesség okából az inkriminált néhány mondatot. Nem krakélerségből írtam azt, hanem eltűnődve azon, mi oka volt és kik voltak, akik Babits Mihályt a harmincas évek elején méltatlanul támadták ? Két tehetséges írót neveztem meg : József Attilát és Németh Lászlót. Azt írtam : *„Támadásuk éretlen és felelőtlen volt. József Attiláé nem is lehetett más, akkor tán még húsz éves sem volt s költői tehetsége erősebb volt, mint ítélőképessége. Németh László azt írja a Babits-emlékkönyvben „Elmaradt kézfogás" címmel : „Tanítványa és túlzó rajongója sohasem voltam, de nagy értékeivel mindig együtt haladtam, ahogy a nagy csillagok vonzása alól sem vonhatja ki magát, aki maga is csillagként kering". Őszintén sajnálta — tessék elolvasni cikkét —, hogy ezt nem mondhatta meg a haldoklónak, mert ettől bizonnyal meggyógyult volna, ezt már én mondom, bár nagyon valószínű, hogy Németh László is ezt vallja. „Tanítványa és túlzó rajongója sohasem voltam" ezt a mondatot is Babitsnak köszönhette, aki Adyról szólva nyilatkozott így. Csak épp több joggal, tisztességtudóbban, — bocsássa meg nekem Babits ezt az összevetést... Németh Lászlót nem menti semmisem, kivéve hogy olyan amilyen : intrikus természet és exhibicionista. Ami egy, mert minél szélesebben tárom ki mellemet annál kevesebb hely jut a másiknak. Írásait nem ismerem eléggé s így tehetségéről nem nyilatkozhatok ; vannak — és pedig hozzáértők —, kik esküsznek arra, hogy tehetséges. De ezek is elismerik, hogy semmi joga féltékenynek lenni, sem Babitsra, sem Shakespeare-re".*

Így szól a Nyugat-följegyzéseknek Németh Lászlóra vonatkozó része. Magam is meglepődve látom, hogy ebben mégiscsak több van, mint puszta kötekedés. Mély sértődöttség fejeződik ki benne a Babitscsal szemben való méltatlan viselkedéséért. Amiről talán elmélyedőbben illett volna írni, gondolva Németh László írói jelentőségére s arra a nagy megbecsülésre, melyben otthon része van. De kulcsa az én attitude-ömnek Németh László ellen adva van : az én hódolatom Babits Mihály kivételes emberi és írói kvalitásai iránt — s tudom, hogy ebben nem vagyok egyedül — kényszerített arra, hogy így reagáljak, ilyen megbántottan s hiszem, hogy Kerényi Károly barátom, ki oly határozottan kelt Németh László védelmére, megérti, ha nem is helyesli, kirohanásomat.

Holott amikor Németh László pályanyertes novellája a Nyugatban megjelent (1925), talán nem is annyira a novella, mint Osvát elragadtatásának hatása alatt, nagy várakozással néztem eléje irodalmi munkásságának s ha a novellát olvasva nem is gondoltam, hogy negyven éves szakállas férfi munkája, nagyon tudtam örülni a Nyugat gyarapodásának. Még az is tetszett, hogy a fiatal író nem sietett sikerének kiaknázásával, hanem csillapíthatatlan becsvággyal készült... Ha azt mondanám, hogy az írói pályára, akkor nyilván nem helyesen fejezném ki magamat, hanem mint alább majd látni fogjuk, többre, magasabbra.

Ezt én akkor még nem vehettem észre, csak későbbi írásaiból eszméltem erre, nem is rosszalón ; nagy regényéből az Emberi Színjáték-ból, Osvát Ernőről szóló emlékezéseiből és a Jó Péter trilógiából, de azt is mondhatnám : minden írásából. Az Emberi Színjáték-ot érdeklődéssel olvastam. A fiatal író koncepciójában, stílusában, semmi kétség, Szabó Dezső képe vibrál, ennek szenvedélyes dinamikája, agitációs célzatossága nélkül. Olyasféle ambícióval, hogy meg kell mutatni, hogyan kell egy a Székelyföldön túlterjedő, tárgyilagos hangú jó Szabó-Dezső--regényt megírni. Nem egészen így sikerült, aminthogy nem is sikerülhetett, hiszen két ellentétesebb embert, mint Szabó Dezső és Németh László, el sem lehet képzelni. Viszont kísérlete kitűnő iskola volt számára, szervesen beletartozott abba a csaknem programszerűen kidolgozott munkatervbe, mellyel önnön kiképzésén dolgozott. Aztán, ha a művészetek dolgában tartózkodni is kell Propertius axiómájának alkalmazásától *„in magnis et voluisse sat est"*, respektussal kell néznünk az ifjú magyar író nagyra méretezett vállalkozását.

Az a gyanú, ha jól emlékszem, föl sem merült bennem, hogy a fiatal író Szabó Dezső munkájában esetleg mintaképet lát s arra a politikai jellegű pozícióra törekszik, amelyet Szabó Dezső az Elsodort Falu-val elért. Mert tudjuk, kiváló pozíciót ért el, az ébredő magyarság antiszemita szellemének, a gyűlölködő fajteória járványának terjesztésével, tíz esztendővel megelőzve a Mein Kampf vállalkozását. Az ifjúság vele volt, és nemcsak az ifjúság, — ma sem értem, hogy ilyen befolyással Szabó Dezső nem törekedett arra, hogy a politikában, jelesül a magyar társadalom szellemi életében, intézményesen is hatalomra jusson. Az persze eszembe se jutott, hogy a fiatal író, kire Szabó Dezső ilyen szuggesztívül hatott, a nyugtalan és tehetséges agitátor társadalompolitikai platformját is készül vállalni, — erre regénye szelleme nem is adott okot, de nem lehetetlen, hogy az előkép pillanatnyilag nyugtalanított.

De aligha volt erős bennem ez a nyugtalanító érzés, mert a Jó Péter trilógia olvasásakor, már erre nem is gondoltam s minden elfogultság nélkül olvastam Németh László regényét. Tehetséges, jól megkomponált, jól megírt, nagyobblélegzetű alkotás, — Erziehungs-Roman, Romain Rolland Jean Christophe-jától Babits Halálfiai-ig megvannak a maga előkelő elődei. Ez természetes, de még így is érdemes munka, annak idején érdeklődéssel olvastam. Az első rész, „Kocsik szeptemberben", Jó Péter gyermekkorának kissé egyhangú rajza, — Németh László művészi céltudatosságát bizonyítja, hogy az adott nehézségek dacára nem lazsálta el : szüksége volt erre az alépítményre a következő két rész fölépítéséhez. „Az alsóvárosi búcsú" — Jó Péter pubertásának zavarai — a trilógia középső és legkülömb része. Van benne egy tucat jól megírt részlet, mindenik egy külön kitűnő elbeszélés, melyek azonban megszaggatják a regény egységét. Némelyik pláne olyan mutatványos dolog, közelebb a tudálékossághoz, mint a tudáshoz s inkább szerző erudícióját bizonyítja, mintsem Jó Péter szellemi képességének példátlan kiteljesedését. Fiatal írónál nem szokatlan dolog. Aztán Németh László vérbeli pedagógus ; ha valamit tud s igyekszik sokat tudni, akkor súlyt vet rá, hogy azt az olvasó is megtanulja. Az olvasó érzi — talán kissé kényelmetlenül —, hogy rajta a tanár szeme : „Fenyő, magának már megint másutt jár az esze!" — de végül is regénye érdekes olvasmány s ez a fontos. (Olvasásakor sokszor gondoltam Musil regényére, — „Törless növendék zavarai", — amiről ötven év előtt kis cikket írtam a Figyelőben.)

Az emlékezés, melyet Osvát halála alkalmából írt, kitűnő írás. Van mondanivalója erről a különösen érdekes emberről s amit mond, meleg érzéssel mondja el, holott éppen a melegség hiánya, a teljes impassibilité, jellemzi Németh László írásait. Osvát megihlette. Osvát, akihez — mint mondja — tapasztalatai ellenére is rendkívül vonzódott, mint kritikusfajta nem volt előtte rokonszenves. Sőt, éppen Osvát gyakorlata volt az, mely őt ellenkező irányba taszította. *„Éppen a mély hatás taszított vissza, amelyet rám és másokra is tett... A szenvedélyesség döbbentett meg e pályán, ahol legföljebb a szenvedélytelenségből szabad szenvedélyt csinálni".* Megkapó paradoxon, szívesen is foglalkoznék ezzel alaposabban, ha Osvátról és nem Németh Lászlóról volna szó.

Az Osvát-Németh titokról valamivel többet lebbent föl másik Osvát-cikke, melyben íróvá történt avatását írja meg. Pályadíj-nyertes novellájának szenzációjáról ír, egy harminc oldalas levélről, mit azon melegében küldött Osvátnak Bécsből, ahol a pályadíj áldásos segítségével nászúton volt. Nászúton egy harminc oldalas levél s nem egy elhagyott szeretőnek, hanem egy irodalmi folyóirat szerkesztőjének, imponáló dolog ! *„Vad, ostoba levél volt... hanem volt benne egy furcsa, számomra ma már megmagyarázhatatlan sor : „Félek hogy csalódni fognak bennem. Én nem vagyok tiszta művész s nem akarok csak művész lenni. Adósuk vagyok mindazoknak, akik úgy hányódnak, kallódnak mint én, a magyarság veszendő erőinek. Mi szeretnék lenni ? Író, tudós ? Talán nevetségesen hat, ha leírom : a magyar szellemi élet organizátora".* Íme, amit Ady így fejezett ki :

A tolakodó Gráciát ellöktem,
Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem...

az a most nekilendülő ifjú íróban kész élet programmá izmosodott.

Hogy ez ideális törekvés megvalósítása lebegett-e szeme előtt, mikor a Nyugattal szakított, nem tudom, de nagyon valószínű; egész életében gyötörte a gyanú, hogy őt „csőbe akarják húzni", nagy terveitől elszakítani, — nem engedhette. Osvát halála után, mikor Babits vette át a szerkesztést, visszatért a Nyugathoz, de hamarosan tapasztalnia kellett, hogy Babits olyan hatalmas eszközökkel a kezében, mint a Nyugat és a Baumgarten kurátorság, semmit sem tesz a magyar szellemi élet megorganizálására, nincs is hivatva erre ; Németh László otthagyja a Nyugatot és a Tanú megalapításával a maga útjára lép.

Egyik tanulmányában olvashatunk is valami zavaros — talán csak nekem zavaros magyarázatot arról, hogy mért szakított a Nyugat folyóirattal, amiről — t.i. a Nyugatról — egyébként mindig respektussal ír. A Nyugat — így magyarázza — kiváló tehetségeket revelált, olyanokat, kik koruk legkiválóbbjaival, bárhol a világon, egyenrangúak voltak. Adyt és Móriczot említi elsősorban s mellettük Babitsot, Tóth Árpádot, Kosztolányit, — mind ez azonban — mondja — a magyar irodalomban vulkánikus erupció volt. Hiányzott az ezeket az erőket összefogó, egymást kiteljesítő műhelymunka, mely megfelelő ranggal illesztette volna a magyar irodalmat a világirodalomba. *„Egyfajta tiszta érzés : a szellemi határok tisztelete"* — ez volna a kánonja az egységesítő esztétikának. Bevallom, nem tudom, mit jelent ez s éppen ezért nem is merek vitába szállni ezzel a tétellel, de hálát adok az Egek Urának, hogy megtagadta a magyarságtól azt a rendező, glédába állító Caesart, kinek az lett volna a hivatása, hogy a magyar irodalom egymástól távoleső egyéniségeit egymáshoz közel hozza és esztétikai rendszereiket gleichschaltolja.

Mégis a koncepciójában, ezt el kell ismerni, volt valami nagyság. Hadd idézem : *„Aki ismeri a magyarságban immár százötven éve erjedő erőket, látja, hogy tanuljuk el fokról-fokra a Nyugat kifejező eszközeit, hogy kerekedünk a Nyugat fölé a mi mondanivalónkkal, elhiszi, hogy a következő szót a magyarság fogja kimondani".* Hozzáteszi : *„a jóslat gyermekes, de ha van Németh motívum, itt csendül fel".* Hát igen, nagyon lehet örülni annak, hogy francia költők fordítják franciára magyar költők verseit, Vörösmarty Vén Cigányá-val tízenöten is próbálkoznak, József Attilát fordítják franciára, olaszra, hogy Szabó Magda kitűnő regénye „Az Oz" kijön franciául, angolul, németül ; Németh Lászlónak több kötete németül s most készülnek az angol, francia kiadások ; más írókról is kapok ilyen jó híreket Déry Tibort is fordítják, de mind ezt éppen a vulkánikus erupció művelte meg, nem az önkormányzat.

Németh László annyira hitt koncepciója átütő erejében, hogy ki is szemelte magának az írókat, kiket erre a törekvésre indoktrinálhatna. Erdélyi, Józsefre gondolt, meg Füst Milánra, Pap Károlyra, Gelléri Andor Endrére, kiknek aztán a Capitoliumon, ő maga Marcus Aurelius bronzlován ülve, személyesen helyezi fejükre a koronát. Hogy aztán ezek az írók, tán éppen az ő példáján, nem bizonyultak kezes munkatársaknak, — az ilyen balsiker nem csüggesztette Németh Lászlót, azt láthatjuk abból, hogy Illyés Gyulával is kísérletezik. *„Én kétszer hidegedtem el tőle* — már t.i. Illyéstől —, *mert eltolta azt a pajzsot, amelyre most mégis felültettük".* „Kik ?"

(*Folytatás a 6. oldalon*)

JEVTUSENKO NYILATKOZIK

Párizsban is emelvényre lépett Jevtusenko. Február 18-án este a *Mutualité* nagytermében szavalta el legismertebb verseit. A szavalatok után kérdésekre válaszolt. Nem sok újat mondott. Máshol is beszélt már arról, hogy a Baby Yar című versét nem a párt utasítására változtatta meg, sőt lényegében meg sem változtatta, hanem mindössze néhány sorral megtoldotta s „ehhez minden költőnek joga van" ; elmondta már azt is, hogy a sztálini időknek örökre vége, — reméljük, igaza lesz, — elmondott okos dolgokat a dogmatizmus kártékony szerepéről, rokonszenves mondatokat írótársairól, kevésbé okos és rokonszenves megállapításokat a világpolitikáról, s valószínűleg a már ismert megállapításokkal folytatta volna tovább, de valaki váratlanul feltette a kérdést : *mi a véleménye a magyar ügyről ?*

Az összejövetelt a kommunista ifjúság lapja rendezte s a közönség zöme az újság olvasótáborából került ki, a kérdés — érthetően — megzavarta őket. Már-már úgy látszott, hogy Jevtusenko nem is válaszol, azonban rövid gondolkozás után kijelentette, hogy felelni akar.

— *Ne higyjék, hogy ami ott történt, az örömöt okozott nekem.* — mondotta. — *Nemcsak nekem, — dráma volt az mindannyiunknak. Természetesen látni kellett volna előre, hogy a magyarországi helyzet drámába fog torkollni. A résztvevők között, főleg eleinte, sok volt az antidogmatista, de később a megmozdulás fasisztákkal töltődött fel.*

— Nem igaz ! — kiáltott egy hang a tömegből.

— *Horthysták keveredtek közéjük* — folytatta Jevtusenko — *és régi SS-ek. Nemcsak a dogmatikusok ellen harcoltak, akik meg is érdemelték ezt a sorsot, hanem barátaik : a munkások ellen is. Borzasztó volt ! Természetesen, mind ezt én nem láttam, én csak annyit mondhatok, amennyit erről hallottam. Furcsa, hogy olyon kérdéseket intéznek hozzám, amit politikusoknak szokás feltenni.*

Úgy látszik, az oroszországi „újhullám" információi meglehetősen zavarosak. Igaz, Jevtusenko válaszában tovább ment, mint a Kádár-rezsim mostani hivatalos megnyilatkozásai s legalább annyit elismert, hogy 1956 októbere antidogmatikus megmozdulásként indult ; de azután jött a hivatalos mese a fasisztákról. SS-ekről, horthysták ról. Mi más lenne ez a szajkózás. ha nem *dogmatizmus*?! Kár, hogy az ifjú költő, aki hírnevét legalább annyira köszönheti a dogmatikusok elleni bátor fellépésének, mint lírai tehetségének, — hajlandó azt a szerepet vállalni, ami ha nem is a sztálini, de a hruscsovi dogmák terjesztésére kényszeríti. Vers-átírásban és politikai nyilatkozatokban egyaránt.

P. T.

Golyó helyett bolondház

A február 17-i londoni újságok kivétel nélkül közlik a hírt, amely szerint Valérij Tarszisz szovjet írót elmegyógyintézetbe zárták. Az író az elmúlt év októberében Iván Valérij álnéven két elbeszélést közölt Londonban.

A „*Sunday Telegraph*" beszámol arról, hogy Tarszisz londoni barátai felhívással fordultak több szovjet íróhoz, és közbelépésüket kérték. „*A felhívásra nem érkezett válasz...*" — jegyzi meg a lap.

Az „*Observer*" így kommentálja az eseményt : „*Sztálin könyörtelenül főbelövette volna azt az írót, aki külföldön jelenteti meg az írását, mint Tarszisz. Hruscsov lemondott erről az eszközről. Ő inkább azzal dicsekszik, hogy náluk már nincsenek politikai foglyok. De azért a Szovjetunióban még mindig az elmebaj jelének tartják, ha egy író a külföldi sajtóban ad hangot elégedetlenségének.*"

Az eddigi értesülések szerint Tarsziszt 1962. augusztus 23-án vitték el lakásáról. Az író 1961-ben öt elbeszélésének a kéziratát küldte el külföldre. Tavaly decemberben a Münchenben megjelenő „*Grany*" c. folyóirat közölte „*A kék légy meséjé*"-t, a Sztálin halála utáni idők társadalmi szatíráját. „*Vörös és Fekete*" c. műve Pável Vinogradov író regényes életrajza, aki a nagy sztálini tisztogatások idején tűnt el.

Tarsziszon kívül már több szovjet írót elmegyógyintézetbe zártak, noha ezt egészségi állapotuk nem követelte meg : így például Naricát és Jeszényin-Volpint, akiknek ügyéről az Irodalmi Újságban már beszámoltunk. Ugyancsak aggasztó V. Ovecskin, a „*Novi Mir*" c. folyóirat szerkesztőbizottsága tagjának a sorsa is, akit a múlt év őszén zártak ideggyógyintézetbe, miután a Szovjetunióban jelentkező „*Új személyi kultuszról*" memorandumot intézett a párt központi bizottságához.

Mi bajom van Németh Lászlóval ?

(*Folytatás az 5. oldalról*)

„Mi". „Ki az a mi ?" Hiszen Illyés Babits mellett valósággal a Nyugat társszerkesztője volt, Babits oeuvre-jének a legkülömb megértője, maga is a legkülömbek közül való, igazán magától adódott, hogy művének folytatója legyen. Nem kellett ehez sem Németh László pajzsa, sem irodalmi népszavazás. Soha nem is hallottam arról, hogy ez a pajzskínálás milyen ceremóniák között történt meg s Illyés Gyula hogyan fogadta ezt. Németh László annyira beleélte magát ebbe a kingmaker szerepbe, hogy egy alkalommal, — nem tudnám megmondani mikor, — hajlandó volt kiállani a Duna jegére s 40.000 főnyi hadsereg önérzetével veres Pétert diktátornak kiáltani ki. Talán jó is lett volna.

Mind ez azonban nem magyarázza meg beállítottságomat Németh Lászlóval szemben, annál kevésbé, mert nem közönséges tehetsége, írói elhivatottsága tekintetében soha nem voltak kétségeim, plane, hogy egyéniségét is igen érdekesnek tartottam. Azokban a tanulmányokban, melyekből előbb oly bőven idéztem, egyik kitűnő író-portrét a másik után olvashattam, — Veres Péter, Erdélyi József, Darvas József portréját, — hogy helytállók-e vagy sem, majdnem mellékes, szellemesek s jól vannak megírva. Egyeb kitűnő tanulmányait is érdeklődéssel olvastam, azt amelyiket Pap Károlyról írt, vagy Halász Gáborról, Madáchról, — esszéíró a javából. Illyésről soha nem tudott igazán írni ; ha volt is róla egy-egy helytálló megjegyzése, lényegében minden, amit róla mondott fanyalgás volt. Nem is értem,mit akart azzal a pajzzsal.

Török Sophie 1935-ben — Németh egyik munkájáról — Ember és szerep — szólva — képet ír arról, hogy mi az attitude-je Németh Lászlónak a szerkesztőkkel szemben, kik valamennyien munkatársul akarják őt magukhoz csalogatni... Ezeket a csábításokat „*a hős keserű gyanakvással nézi és fájdalom ! képtelen szemükbe köpni bűneiket ! Csak szelíden és szomorúan mosolyog, közben bepillant fürdőkádjukba, megszámolja fogaikat, résztvesz intim beszélgetéseikben ; barátságos bizalommal nyit rá pörlekedő házastársakra, kikérdezi a cselédet, megízleli az ételeket — aztán és aztán persze mind ezt megírja. Megírja, hogy barátok mit beszéltek egymásról, zárt gyüléseken hogy osztogatják a pénzt, milyen bútort adott az apósa s milyen csinja-binja van a feleségének ; milyen nadrágot hordott ő s milyen írónak van szőrös felesége... kik a féltékenyek, kik csalnak s kik gyűlölik egymást, kinek vannak törött lábú székei... mind ez pontos névvel és lakcímmel...*"

Ezt muszáj volt idéznem, mert pontos névvel és lakcímmel mi is — Fenyőék — szereplünk valamelyik írásában, nagyon előnytelenül. Próbálom felfrissíteni emlékezetemet : boldogult feleségemet írónő barátai, de fiatal írók is, szívesen látogatták, jól érezték magukat nálunk. Nem volt ez semmiféle irodalmi szalon, jómagam nem is igen vettem részt az ilyen összejöveteleken, közgazdasági hivatásom és a politika akkoriban meglehetősen elfoglalt. Egy alkalommal vendégeink magukkal hozták Németh Lászlót, ki nyilván nem érezte ott jól magát, mert — mint mondom — becsmérlő leírást adott erről a látogatásról, — névvel és címmel, — egyik tanulmányában. Elolvastam és boszankodtam ; azt mondottam : neveletlenség és túl voltam ezen az incidensen. De vajon túl voltam-e ? Hátha nem voltam túl, hátha ez befolyásolta ítéletemet róla. Nem is idéztem volna Török Sophiet s nem beszéltem volna erről a nyomdafestéket meg nem érő ügyről, ha nem élne bennem a gyanú, hogy hátha ez a bajom vele ? Nem hiszem, de mit lehet tudni.

Annak idején ismeretesen számot vetek magammal, azt kell mondanom, hogy idegenkedésem igazi oka Németh László viselkedése Babits Mihállyal szemben. S ezt még az a körülmény sem enyhíti, hogy Németh László minden alkalommal hódolatosan ír Ady Endréről, pedig ez, pláne, egy jó író tollából, engem megvesztegető cselekedet. Németh László irodalmi működésének vezérszólama, attól kezdve, hogy a Nyugatot otthagyta, — tán 1933-ban, egész Babits Mihály 1941-ben bekövetkezett haláláig, — Babits oeuvre-jének lekicsinylése volt. Kitartón és növekvő rosszindulattal. Nem tudom ezt bizonyítani a Tanú-ból, az Ember és szerep-ből, a Kisebbségben-ből vett idézetekkel, mert ezek itt nem állanak rendelkezésemre, de tudom bizonyítani azzal a keserves megbántottsággal, melyet Babits Mihály, a legfinomabban, legmélyebben érző ember, legigazibb költő, ezekben az esztendőkben elszenvedett. Próbálta nem venni tudomásul, nem érdeklődni a tőrvető írások iránt, — nem tudta megművelni. Olvasta, egyre olvasta Németh László írásait, elhitette magával, hogy ezek függetlenül a támadásoktól érdeklik őt, aminthogy kétségtelenül érdekelték is, de főleg azt leste, elszorult szívvel, hogy mire képes az egykori barát. Milyen súlyos lelki küzdelmet jelentett számára, különösen a „jaj Istenem, meg kell halni" esztendeiben, hogy vajon mi méltóbb hozzá : tudomásul se venni, vagy válaszolni rá.

És válaszolt abból az alkalomból, hogy Németh László Kisebbségben című írása megjelent. Aki teheti, olvassa el Babits cikkét, az 1939. évi Nyugatban jelent meg, — legszívesebben ide írnám az egészet s aztán egy szót sem szólnék tovább. Nem a sértésekre válaszolt, — a tételt cáfolta, melyet tanulmányában Babits így formulázott : Németh László azzal vádolja meg „*egész kultúránkat, hogy újabb fejlődésében mondjuk talán Bessenyei óta, hűtlen lett az igazi magyarság ősi szelleméhez, sőt „fölhigította" a magyarságot ; „a nemzeti jelleg legmélyebb hordozói" kiestek irányítóinak sorából, s „nagyobbak vagy kisebbek, de felületesebbek" új „hígmagyar" szellemet tettek itt általánossá, melyben a valódi „mélymagyar" idegenül érzi magát s érvényesülés híján elsorvad*".

Ezt előrebocsátván, mint „alchímiai háttért" Babits így folytatja : „*Bevallom, bizonyos gátlásaim vannak a Németh László könyve elleni polémiában. Talán legjobb itt evvel eleve leszámolni. A szerző, akinek tehetségét sokra becsültem, s akit valamikor egyideig barátaim közé véltem számíthatni, egyszer egyik napról a másikra valóságos ellenségemmé vált. Azóta (s immár több éve múlt ennek) megtisztelő szívósággal támad, s termékeny képzelete szenvedélyesen keni rám a legfurcsább színeket. Igazi okát ma sem tudom. Minden íróban van valami hisztéria. Nagyzás és üldözöttség téveszméinek bonyolult összefonódása kulömb szellemeket is vitt már csodálatos utakra. S irónál az ilyen meghibbanás, amely más embert talán belsőleg megrokkantana, s jellemileg alláasna, sokszor még hasznos is. Az író lelkében az érzések alchimiai folyamatokon mennek át. Sokszor a kicsinyes indulat is megnemesedik s a műalkotást táplálja s tüzeli. Nem egy közérdekű s értékes mű fakadt már egyéni sérelmek s képzelgések visszahatásaiból. Németh László gondolatai még nem szakították el teljesen a köldökzsinórt. A kultúrtörténeti fejtegetések redői alól előbújócskáztak a személyi érzékenységek ördögének lólábai, s a Baumgarten-alapitvány működése úgy tűnik föl, mint a magyarság romlásának betetőzése. A mű középúton marad a pamflet és a tanulmány között. Pamfletrésze személyileg érint és feszélyez ; erre nem is akarok több célzást tenni ebben a cikkben. Itt csak azokról a gondolatairól beszélek, amelyek már függetlenné váltak a személyi háttértől, s igazságuk vagy hamisságuk semmiképp sem személyi ügy. Ezek engem nem érintenek, de nem hagyhatnak közönyösen, mint magyart*".

S tovább aztán egyetlen személyeskedő vagy vádló szó, ellenben egy remek tanulmány, mely Németh László tételének kapcsán a magyarság nagy kérdéseiről szól, olyan magas szempontból, olyan szuggesztívül, olyan... azt akartam írni : megfellebbezhetetlenül, de ez helytelen szó lett volna Németh László esetében. S igaza volt, ő maradt fölül : Babits meghalt és ő még kitervelhette, hogy elmegy a haldoklóhoz és megmondja neki, szemébe mondja, amit később a Babits-emlékkönyvben meg is mondott, hogy semmit sem tanult tőle, ami igaz is, s hogy van olyan legény, mint Babits s csillag ő, aki adott fényt a másik csillagnak, annyit, amennyit attól kapott. Az az „igény", mit ő választott magasabb rangú volt, mint Babitsé, aki „fenkölt helytartó" volt, ő, Németh László viszont „mohó alapító". „*Sophokles, Herodotos, Aristophanes, Dante, Rabelais és Montaigne s mögöttük egy európai irodalomtörténet terve*" : itt tartott Németh László már 1931 táján. S ez volt az, aminek röptét Babits nem tudta követni. Szomorú. Ez a bajom nekem Németh Lászlóval. (Így, zárójelben, hadd említsem meg, Rónai György megrendítő versét, — B.M. a betegágyon, — aki úgy lépett a haldokló költő ágyához, ahogy az a nagy költőnek dukált s ahogy író nem is állhatott másképp melléje.)

Úgy eltűnődtem a Németh László rejtélyen, — nem is koncepciója zavarosságán, mely végül is ér annyit, mint Icarusé a repülés terén, hanem ezen a megátalkodott ellenségeskedésen, mely odáig ment, hogy kifundálta a „mélymagyar" és „hígmagyar" fogalmakat, csak azért, hogy Babitsot a hígmagyar bugyorba sújthassa, azzal sem törődve, hogy Dante nagy bámulására olyan társakat kénytelen adni melléje, mint Petőfi, Péterfy Jenő, Kaffka Margit, Gárdonyi, Tömörkény. Írásaiban semmi nyoma a derünek, a humornak, ami Móricz Zsigmond legjelentéktelenebb karcolatának is nemes fényt ad, művészi és emberi defektus ez, majdnem csoda, hogy Németh László enélkül is tudott kiválót alkotni. De lehet az, hogy ez a fogyatékosság az oka annak az *ôte-toi, que je m'y mette* érzésnek, mellyel Babits pályáját olyan viszolyogva (keavenc kifejezése) nézte ? Nem tudom, nyilván ő sem tudja.

De érdekes, hogy ő aki ennyire nem törődik a masok érzékenységével, egyszerre milyen fájvirág lesz, ha ugy érzi, hogy valaki vele tapintatlan volt. A „Kortárs" múlt évi novemberi száma egy írását hozza, amelynek az a címe „Magánlevél az íroi érzékenységről". Egy hölgynek írja, aki egy róla szólo tanulmányát küldte be neki, melyet ő három hónap ernyedtség után el is olvasott. Ebben leljük a következő mondatot. „*Mi kényszeríthet egy öreg írót, aki munkaerejét egyre nehezebben szedi össze, hogy olyan mérgeket eresszen testébe, melyek ezt a pislogó erőt is ellankasztják, sok éves munkásságával szemben a benne is meglévő kételyeket aktiválhatják. Lehet, hogy műve csakugyan zavaros, önmagának ellentmondó, az idő rostáján kihulló — s ő tovább dolgozik, tervez, sajtolja erejét. Ebben az esetben mi baj történt ? Egy marékkal több ocsú maradt utána. De hátha a kritikusok, az önmaga elleni gyanúi tévednek s ő meggyőződve leteszi a tollat ? A veszteség ebben az esetben mégis csak nagyobb : művek vetélődnek el*". Okos mondás, őszinte megnyilatkozás : milyen kár, hogy hatvan éves korában jutott el ehez a bölcsességhez, s nem a Babits-elleni kampány folyamán. Vagy ha akkor nem, hogy-hogy azóta nem gondolt arra, hogy erről töredelmesen írjon. Miattam nem érdemes, de tán mások is vannak, érdemes emberek, kik ezt a kérdést fölvetették. De ha senki miatt, hát Németh László miatt, aki otthon — úgy látom — a fiatal írógeneráció mintaképéül szolgál.

Amit írtam, emlékezés, — az emóciók, melyeket bennem annak idején a vázolt események fölidéztek, fáradttá halkultak ; nem is Babits árnyával szemben éreztem ezt az írást kötelességemnek, hanem Kerényi Károly barátom indokolt felelősségrevonásával szemben, önigazolásnak. Óvakodtam attól, hogy műítész legyek, pedig figyelmesen elolvastam Németh László drámáit, melyek bizonnyal másként hatottak volna rám, ha jó magyar színészek előadásában látom őket. Regényeit is elolvastam, azt hiszem valamennyit, — az Iszonyhoz pláne mitológiai tanulmányokat végeztem s igen rosszaltam, hogy a makacs-szűz Diana — kegyetlenebbül az Iszony hősnőjénél — egy vaddisznóval öleti meg Adonist, — hogy mért, erről sokféle föltevés van forgalomban. Krimhilde ádáz szűzesség-védő dolgairól is most informálodom, de meg kell mondanom, hogy ezek ismerete nélkül is Németh László regényét kiválónak ítélem. („Unalmas regény volna, ha nem volna olyan érdekes" szellemeskedtem egy társaságban, ahol Németh László regényéről, no meg az Utazásról nagy vita folyt.)

De hát nem írok regényeiről sem, — a bírálat, az esztétizálás kora számomra elmúlt. Kissé az emlékezésé is, — bár emellett nem szögezem le magam, nehogy másokat a jobban-emlékezésre buzdítsak. Vannak ilyenek.

KOVÁCS IMRE

FÖLDREFORM COLOMBIÁBAN

II. Cunday — Monte Carló

A körzeti irodában nagy a forgalom. Az írógép működik, a tisztviselők a mesztic parasztoknak felvilágosítást adnak, aktákat készítenek. Dr. Avila térképet tanulmányoz, közvetlen munkatársai állják körül íróasztalát és bólogatva hallgatnak a magyarázataira. Annyit értek csak, hogy délután kiszállnak *Monte Carlóba,* egy hegyi községbe a parcellákat kimérni. Ha az elnök megérkezik, csak annyi dolga lesz, hogy az ünneplőbe öltözött parasztoknak átadja a birtokleveleket.

A főter túlsó oldalán áll a templom, mellette a paplak, a plébános fehér reverendában közeleg. Fiatal ember, szénfekete haja rövidre vágva, arca egészen barna, inkább indián, mint mesztic. Tűrhetően beszél angolul, s amikor hallja, hogy New Yorkból jöttem, mindjárt meghív egy feketére.

A paplak szép kis udvart fog közre, az asztalon tiszta terítő, bamba mesztic leány hozza a feketét. — Atyám, — mondom a papnak, — ma reggel olyan borzalmas dolgokat hallottam, hogy nem is tudom, mit mondjak...

— Volt az iskolánál ?

— Igen.

— Amikor misézni mentem, láttam magát dr. Llerasszal... — elhallgat és a kávét kavargatja gondosan. — Nézze, ami Cundayban történt, az csak egy csepp a tengerben.

— Igen, de ki vagy mi ennek az oka ?

— *Mr. Kovaksz,* a liberálisok a konzervatívokat okolják, a konzervatívok a liberálisokat, mindketten a hadsereget. Én azt hiszem, hogy a liberálisok is, a konzervatívok is, a hadsereg is egyformán elmarasztalható, de sietek mindjárt hozzáadni negyediknek az egyházat. Mi is hibásak vagyunk, mi is elbuktunk...

— Ez őszinte beszéd !

Az indián pap most a szemembe néz : — A nép elhidegedett tőlünk, — mondja szomorúan, — mert a maradisággal, a hatalommal azonosít bennünket. És mi nem sokat tettünk, hogy megváltozzék a véleménye rólunk. A templom üres, még az öregek se jönnek. Nekünk kellene utánuk menni... — Feltekint a toronyra, a kereszt ragyog a trópusi napsütésben. — Ezért vagyok a földreform híve. A törvény nem olyan, amilyen kellene. Én egészen más törvényt hoztam volna, de mindegy. Szívvel-lélekkel támogatom, tagja vagyok a megyei földreform-bizottságnak. Ez maradt, ez az utolsó reményünk : talán sikerül pacifikálni az országot...

— És az ifjúság ? — kérdem. — Mit csinálnak a legyilkolt százezrek gyerekei ?

Pádre Gonzales lehajtja a fejét, frissen borotvált tonzurája fehéren világít szénfekete hajából. — Ha valaha igaza volt az ószövetségnek, hogy az apák vétkeiért a fiak bűnhődnek, hát a mi esetünkben tényleg igaz. Nézze, *Mr. Kovaksz,* a katonák a tíz-tizenkétéves gyerekeket használták kémkedésre, tőlük tudták meg, hogy hol, melyik tanyán rejtőznek banditák. A gyerekek vezették oda őket és amikor a katonák lemészárolták a banditákat, az egész családot, tíz-tizenkétéves fiúk földelték el az áldozatokat. A banditák hasonlóképpen jártak el, kényszerítették a gyerekeket, hogy mutassák meg, melyik tanyában szálltak meg a katonák. Éjszaka rajtuk ütöttek, a hullákat megint csak ők hantolták el.

— Rémes...

— A gyerekek felnőttek és most keresik a szüleik gyilkosait, hogy bosszút állhassanak. Nem messze ide történt, hogy egy tizenhárom éves fiú, Teófilo Rojas szemtanúja volt, amint az állapotos anyjából machetével kihasították az embriót, apját darabokra vágták, a házukat földig égették. Nos, ez a fiú bevette magát a rengetegbe és minden eléje kerülő élőlényt könyörtelenül lelőtt. Pontosan 592 embert ölt meg, civilt és katonát, mielőtt a hadsereg tőrbecsalta és legéppuskázták.

Pádre Gonzales rám néz, szemében mély fájdalom és kétségbeesés : — Néha kétlem, hogy van Isten, bocsásson meg ezért a kijelentésemért. — Eltakarja a tekintetét és úgy folytatja : — Mi már nem is vagyunk emberi lények, de még csak egyszerű *lények* sem vagyunk. Visszafelé fejlődtünk és megint ásványok vagyunk. Érti ?

Nem tudok válaszolni. Az indián pap folytatja : — A fiatalok megszokták a rablást, a fosztogatást, éjszaka veszélyes elhagyni a várost... A börtön tele van...

— Van itt börtön, Cundayban ?

— Hogyne, a templommal szemben, a városháza szárnyában.

— Ott is vannak fiatalok ?

— Igen. Most csak nyolcvanan, de a múlt héten még százötven foglyunk volt. A jogerősen elítélteket átvitték a megyei börtönbe...

— Mennyi lakosa van Cundaynak ?

— Ezernégyszáz...

— Ez azt jelent, hogy a múlt héten a lakosság majdnem tíz százaléka börtönben ült.

— Igen.

— Jöjjön velem, látogassuk meg a foglyokat !

— Nem megyek ! Nem tudok rájuk nézni...

— De éppen az előbb mondotta, hogy az egyház nem ment a nép után.

— Ezek nem a nép, ezek közönséges bűnözők...

— Hol van akkor a nép ?

Pádre Gonzales széles mozdulattal hárítja el a kérdést, de aztán mégis válaszol : — A nép... a népet, *Mr. Kovaksz,* nehéz megtalálni és még nehezebb megérteni.

A börtön előtt asszonyok ácsorognak és a látogatási időre várnak. A vasrácson kikukucskál az őr, integetek, hogy be akarok menni, vigyorogva eltűnik, s a fogházparancsnokkal tér vissza. Gesztikulálva magyarázom, hogy szeretnék bemenni, a fiatal őrmester tagadólag rázza a fejét, s boszszúsan otthagyom. A körzeti irodában elmondom dr. Llerasnak, hogy mit hallottam a paptól, az állatorvos készségesen ajánlkozik, hogy besegít a börtönbe.

Az őrmester most nem sokat ellenkezik, kinyitja a vasrácsos ajtót, az asszonyokat erőlködve visszanyomja, s amikor becsúszunk, gyorsan ránk zárja a vaskaput. Középen folyosó, onnét nyílnak a cellák, a foglyok a beton padlón heverésznek, minden cellában rögtönzött kápolna van az egyik sarokban, a Szűzanya lábánál itt is égnek a gyertyák. Fiatal rabok térdelnek előtte, kifejezéstelen arccal imádkoznak.

A folyosó végiben asszonyok ülnek egy fapadon, az egyik a csecsemőjét szoptatja.

— Hogy kerül ez a karonülő gyerek a börtönbe ? — kérdem a parancsnoktól ; az állatorvos tolmácsol.

— Az anyjával... — feleli közönyösen.

— Mióta vannak bent ?

— Két hónapja.

— Mi a bűne az asszonynak ?

— Prostituált.

— De a csecsemő ártatlan...

— Senkinek se kell, hát itt tartjuk.

Az udvaron öreg rab főzi kondérban az ebédet, guggoló fiatal rab vigyáz a tűzre. Amikor megállunk mellettük, az öreg rab mosolyogva nyújtja a fakanalat, hogy kostoljam meg a felismerhetetlen, rémesen bűzlő kotyvalékot. Elhárítom a kínálást, az őrmester fintorogva helyesel, s megkönnyebbülten szorít kezet velünk, amikor kicsúsztat bennünket az asszonyok ostromgyűrűjén át az utcára.

Dr. Avila a kávéház teraszán a tömzsi tulajdonossal összebújva tárgyal, s ki tudja, hogy hányadik ánizslikőrt issza. Nem akarjuk zavarni őket, a szomszéd asztalhoz ülünk és a dundi lány vigyorogva mondja, hogy a sör nem hideg, mert este hat előtt nincs villany és a jégszekrény nem működik. Kávét kérünk, a főtér pálmafái alatt kakasok kapargálnak, vagy a lábukat, nyakukat nyújtogatják. Aztán hirtelen felborzolódott tollakkal vadul tépik, mardossák egymást.

— Doktor, ezek a kakasviadalra treníroznak — mondja oktató hangján az állatorvos. — Minden vasárnap kakasviadal van az arénában, nagy fogadásokkal...

— Hol az aréna ?

— Itt, hátul az udvaron. Meg akarja nézni ?

Dr. Lleras be sem várja a válaszom, feláll, hogy kövessem. A kávéház udvarán árnyas fák alatt a homokos porondot körbefutó deszkaülések képezik a cundavi kakasviadalok arénáját. Nem hat rám különösebben.

— Ennyi az egész ? — kérdem csalódottan.

— Az egyik kakas mindig a porondon marad és micsoda üvöltözés kíséri a végső rúgásait!... — Elkomorultan folytatja dr. Lleras : — Tudja, doktor, ez a nép szereti a vérengzést. Egyszer a saját vérükben, máskor a kakasok, vagy a bikák vérében gyönyörködik. Nézzen meg egy bikaviadalt !

A teraszon dr. Avila azt kérdi, hogy kedvem volna-e *Monte Carlóba* kirándulni ? Feltétlenül, válaszolom. Akkor együnk itt valamit, mindjárt indulunk. A dundi lány marhasültet hoz tört krumplival. Dr. Lleras azt mondja, nem baj, ha meleg is a sör, jobb a színes löttyöknél vagy az ánizslikőrnél, s két üveggel rendel.

— Három ! — mondja dr. Avila.

Hamar végzünk az ebéddel, az iroda előtt már ott áll a jeep, a falhoz támasztott hordóból a mesztic sofőr kézipumpával tölti fel a benzintankot. A plakátkötegek kibontva, a járdán, egy részüket szétosztották, az INCORA körzeti irodájának a falára is került belőle : aki eddig még nem jelentkezett földért, egy héten belül adja be az igénylését.

Elől megint csak mi hárman ülünk, dr. Avila, a sofőr és én. Hátul a plakátkötegekre az állatorvoson kívül két fiatalember kuporodik fel, egyikük minden tanyánál leugrik és kiakaszt egy plakátot, a másik a megyei tanács képviselője *Monte Carlóból.*

Itt már nincs út, öszvércsapásokon hajtunk, vagy ott, ahol a sofőr reméli, hogy a jeep megbírkózik a tereppel. A bukfatóknál és a kátyúkban annyi felé lendülünk-lódulunk, ahányan vagyunk és kétségbeesve kapkodunk egymás keze után, hogy ki ne pottyanjunk a kocsiból. Egy-egy sikeres művelet után nagyot röhögünk, s azt kívánjuk, bárcsak az elnök is ott lenne.

Magas fennsikon járható útra bukkanunk, minden irányban gyönyörű, lélegzetelállító a kilátás. Leégett udvarház égnek meredő füstös falai mellett robogunk el. — A banditák gyújtották fel — jegyzi meg közömbösen dr. Avila. — Ez volt az egyik legveszélyesebb bandita központ. Manapság is előfordul gyilkosság, útonállás...

Nem messze egy katonai erődítményhez érkezünk, magas sáncain belül barakkok, közöttük futóárok. Megállunk, az őr ismerősként üdvözli dr. Avilát és bekiabál az őrszobába. Fiatal őrmester lép ki és beinvitál bennünket egy *tintóra,* na meg azért, hogy számba vegyen és beírjon valamennyiünket a naplóba. Az én nevemmel bajlódik, de azért be vagyok biztosítva ; ha nem térnénk élve vissza, pontosan meg tudnák állapítani, hogy ki volt a különítmény hatodik tagja...

Amikor búcsúzunk, az őrmester a lelkünkre köti, hogy éjszakára biztonságosabb helyen álljunk meg, s másnap ne felejtsünk leielentkezni, különben járőrt küld ki a felkutatásunkra.

Dr. Avila rácsap a térdemre : — Na, *Mr. Kovaksz,* lesz mivel rémisztgetni a barátait New Yorkban, ha visszatér...

— Igen, ha visszatér... — tódítja meg az ijesztgetést dr. Lleras.

— Nem olyan ijedősek az én barátaim.

— Maga sem az ?

— Én sem vagyok az !

— Nincs is oka rá. Ennyi bátor embert a banditák nem mernek megtámadni.

Monte Carló kis hegyi falu, házai négyszögletes füves tér körül épültek, ahol tehenek, lovak, öszvérek, szamarak és birkák békésen legelnek. A csendőrlaktanya üres, a paplak is, egykori lakói biztonságosabb helyre húzódtak. Iskola nincs, két üzlet, egy kocsma és a kávészövetkezet beváltó helye elégíti ki a helybeliek minden igényét, szükségletét.

A plakátos fiú a templomajtóra szegezi ki a plakátot, a parasztok összecsődülnek, egy jó tartású fiatal legény, mélyen a szemére húzott szalmakalapja alól figyeli a nagyformájú fehér papírlapot fekete betűkkel. Megkérem az állatorvost, hogy tolmácsolja, mit érez ebben a pillantban ?

— Hogy-hogy ebben a pillanatban ? — kérdi értetlenül dr. Lleras.

— Hát nem nagy pillanat ez az életükben ? Azt is mondhatnám, hogy történelmi pillanat : földet kapnak !

— Oh, értem... — A parasztlegényhez fordul és megkérdi tőle, hogy mit szól a plakáthoz. A parasztlegény mereven bámulja a plakátot, testsúlyát áthelyezi egyik lábáról a másikra, majd kényszeredett mosollyal vállat von.

— Biztosan nem tud olvasni — súgja a fülembe dr. Lleras.

— Kérdezze meg ezt is tőle.

— Gondolja ?

— Határozottan !

Ténvleg nem tud olvasni, és senki a körülállók közül. Arra kérem dr. Llerast, hogy olvassa fel a plakát szövegét. A komor arcok felvidulnak, valamennyien bólogatnak.

Kimért léptekkel, szakállas, bajuszos, tagbaszakadt férfi közeledik. Csizma, buggyos kék bricsesz és kék ing van rajta, oldaláról *machete* lóg, széles karimájú szalmakalapja alól feketén villog a szeme.

— Hujuj, egy bandita jön — suttogja ijedtségét megjátszva dr. Avila. — Meneküljünk !

A „bandita" megáll a csoport szélén, gúnyosan elolvassa a plakátot, aztán odalép a templomajtóhoz és a machetéjével leszakítja. — Itt nem lesz földreform, dr. Avila ! — A körzeti igazgatóra vicsorog : — Ezt már többször megmondtam magának.

— Bogotában is mondja meg !

— Ne féljen, ott is megmondom ! — s ugyanolyan kimérten és méltóságteljesen, mint ahogy jött, visszamegy a kocsmához, felül a lovára és elhajt a hegyek irányába.

— Földbirtokos... Jogtalanul harácsolt... — magyarázza dr. Lleras. — Még bajt csinálhat !

A megyei képviselő ragaszkodik, hogy a kocsmában igyunk meg egy ánizslikőrt. — Nem lehet elhárítani — mondja dr. Avila és mindnyájan betérünk az egyszerű helyiségbe, ahol több a gyerek, mint az üveg a polcon. Gyorsan kiisszuk az émelyítő italt, kint a jeepnél újabb utas vár tömzsi, khaki ruhás, sárga csizmás, vászon kalapos agronómus, revolvertáskával az övén. Nem ül a megüredesett hátsó ülésre, ahonnét a plakátkötegek eltűntek : a sárhányón áll és úgy irányítja a sofőrt, hogy merre hajtson.

Egyenesen neki hajtunk az erődnek, amelybe utat vágtak az INCORA mérnökei. Éles szerpentinekben kanyarog lefelé, alsó szakaszán még dolgoznak, a munkások vállrudakon szállítják a követ, nagy kalapácsokkal zúzzák szét, elegyengetik és kavicsot szórnak rá. Ósdi úthenger simítja el, ahol nem bírja az emelkedést, teherautó nyomja meg.

A lankásabb oldalakon topolyafák alatt („árnyékban") kávécserjék, a háromezer holdas ültetvényt „elhanyagolt" birtoknak minősítették, s már ki is mérték a parcellákat : minden bérlő harminc holdat kap, ami fennmarad, a szomszédos kisparasztoknak jut.

Lent a völgyben a major legfontosabb épülete, a három emeletes kávémalom. Felmászom a korhadt lépcsőkön, valamikor modernül volt berendezve : motor szivattyúzta a vizet a tisztítóba, elevátor szállította a kihüvelyezett és megmosott szemeket a szárítóba, onnét le a zsákolóba, onnét még lejjebb a rakodóra, ahonnét öszvérek vitték a kávét a városba.

A cselédek befejezték napi munkájukat, szállásaik előtt üldögélnek, az asszonyok a közös konyhában nyitott tűzhelyen főzik a vacsorát. Minden családnak van egy kis kamrája, ahol két bakra dobott gyalulatlan deszkákon a kutyáikkal, macskáikkal és tyúkjaikkal együtt alszanak. A napi keresetükből szűken futná egy reggeli árára a melgári luxus motelben, s egy heti keresetük, szombatot és vasárnapot is beleszámítva, kevesebb, mint amennyit egy napra a Hotel Continentalban a szobámért fizetek. Pénzben kapják a fizetésüket, veteményes kertjük, vagy szegődményes földjük nincs, mert a földbirtokos attól tart, hogy egy idő után jogot formálnának a tulajdonra. Az élelmet Monte Carlóban vásárolják, öszvérháton hozzák le a majorba.

A földbirtokos Bogotában él, intézője, egy fiatal mesztic, meghív vacsorára. Az udvarházban gyatra berendezés, öreg bútorok, a konyhában fiatal lányok vihognak, s az ebédlő felé leskelődnek, ahol körülüljük a hosszú asztalt. Lesütött szemekkel szolgálják fel a csirkepörkölt-szerű igen fűszeres és jóízű ételt. Az intéző fogadkozik hogy nincs söre, de ánizslikőrrel vagy rummal megkínálhat. A rumot választom, ami vízzel keverve tűrhető ital és valahogy oltja a szomjam.

Van elég szoba az emeleten, dr. Llerasszal osztom meg az envémet, de nehezen tudok elaludni. Az ablakba állok és kibámulok a csillagos éjszakába. Minden csendes, szállásaikon alszanak a cselédek. Holnap már szabadok, a maguk urai lesznek. Feltekintek az égre, a göncöl szekere itt is olyan, mint egy augusztusi éjszakán Alcsuton. A fülemben dobolni kezd egy régi vers, milyen különös, hogy éppen ez jut eszembe : Nem feledhetsz, nem menekülhetsz, bárhova kerülj.

Illyés Gyula írta, aki most hatvanéves. És én, aki idézem, ötvenéves vagyok, amiből tizenhat évet haszontalan bujdosással töltöttem el a nagyvilágban.

Béke velünk !

És béke veletek !

A JÓKAI SZÍNHÁZ tavaszra tervezi Tersánszky J. Jenő „Kakuk Marci" című darabjának színrevitelét, amelyet regényéből az író maga dramatizált. A darabot Egri István rendezi.

*

A MAGYAR KAMARAZENEKART — Tátrai Vilmos koncertmester vezetésével — meghívták Salzburgba. Az együttes két hangverseenyt ad az idei nyári Ünnepi Játékok műsorán.

*

TŐKÉS ANNA, a Nemzeti Színház tagja súlyos betegségen esett át. A művésznő, aki a Gömöri-klinikán fekszik, már jobban van, lábbadozik, de még hosszú ideig pihennie kell.

*

THOMAS MANN-SZOBÁT rendezett de Lübeck város a Mannok családi házában, a Mengstrasse 4 alatti „Buddenbrook Házban".

*

SZERVÁNSZKY ENDRE II. vonósnégyesét New Yorkban bemutatta a Magyar Vonósnégyes.

*

AZ ERNST MÚZEUMBAN megnyílt „Az impresszionizmustól napjainkig" című UNESCO reprodukciós kiállítás. A tárlat anyagát, amelyet a legutóbbi száz év legkiválóbb festőművészeinek alkotásaiból állítottak össze, Európa legtöbb országában már bemutatták. A képek most Csehszlovákiából érkeztek Magyarországra. A nagy sikerű kiállítás a világ modern festészetének legjavát, 42 művész 50 alkotásának reprodukcióját mutatja be. A magyar közönség egyebek között Van Gogh, Cézanne, Renoir, Manet, Gauguin, Matisse, Utrillo, Toulouse-Lautrec, Modigliani, Picasso, Chagall festményeiről készült reprodukciókban gyönyörködhet. A tárlat bemutatja távoli országok kevésbé ismert művészeinek munkáit is.

*

BURGHARD svájci zeneszerző operát ír Oscar Wilde „Bunbury" című vígjátékából. Készülő művének alcíme: „Triviális komédia komoly operalátogatóknak".

*

KONOK TAMÁS festőművész képeit sikerrel mutatta be a párizsi Galerie du Haut Pavé. A fiatal magyar művésznek, aki a budapesti Képzőművészeti Akadémián Bernáth Aurél tanítványa volt, egyidejűleg a washingtoni The Potter's House Galeryben is kiállítása nyílt.

*

ROZSOS ISTVÁN, a kitűnő fiatal színész öngyilkos lett Budapesten.

*

A KÉPZŐMŰVÉSZK SZÖVETSÉGE megválasztotta új vezetőségét. Díszelnök: Burghardt Rezső, Csorba Géza, Czobel Béla, Ferenczy Béni, Kisfaludi Stróbl Zsigmond, Kmetty János, Lyka Károly, Pór Bertalan. Választmányi tagok: Balogh András, Blasky János, Barcsay Jenő, Bartha László, Csekovszky Árpád, Csohány Kálmán, Domanovszky Endre, Domanovszky György, Fehér Zsuzsa, Gádor István, Gergely István, Gorka Géza, Hincz Gyula, Kaesz Gyula, Kántor Andor, Kerényi Jenő, Konecsni György, Kovács Margit, Makrisz Agamemnon, Martsa István, Martyn Ferenc, Megyeri Barna, Mikó Sándor, Plesnivy Károly, Reich Károly, Segesdi György, Simó József, Somogyi József, Szabó Iván, Szentiványi Lajos, Szurcsik János, Tar István, dr. Vayer Lajos, Vati József, Vilt Tibor.

*

A BELGRÁDI Nin hetilap idei 300.000 dináros irodalmi díját a bíráló bizottság Miroszlav Krlczsának ítélte oda „Zászlók" című regényének tavaly megjelent első kötetéért. Az ismert jugoszláv író műve éles történelmi körképet fest az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásának előestéjéről, az első világháborúról és a világégést követő esztendőkről.

Irodalmi Ujság

Egy sztálinista keservei
J. V. Sztálin halálának tizedik évfordulóján

Legfőbb kanál, Te, minden sanda lében,
Tudója sok reves-veres titoknak,
Te legkáderebb Égi Párttitoknok :
míg röpgyűlésen elnökölsz az égben,

légy gyámola sok régi jó hívednek,
fordítsd ránk sűrű pillád, esdve kérem,
hisz pap voltál egykor e földi létben :
gondolj reánk, kik áldozunk nevednek.

Hajh, Szent Grúz ! Szép időid merre tűntek
midőn Mátyás kutatta köldökünket ? !
s mi azt csináltunk még, amit akartunk.

A Romlás vize mossa most a partunk,
s egy áruló szél lassan mindent széthord.
Ó, hozd le ránk az új sötét középkort.

SÁNTHA ÖDÖN

A SVÉD AKADÉMIA Nobel-bizottsága elfogadta az irodalmi Nobel-díjra jelöltek listáját, amely népesebb, mint bármikor volt. 1963-ban 81 jelöltje van az irodalmi Nobel-díjnak, amelynek odaítéléséről október végén döntenek.

*

A SZATMÁRI Állami Magyar Színház ebben az évadban előadja Sarkadi Imre „Elveszett paradicsom" című színművét.

*

LE CORBUSIER alkotásaiból kiállítás nyílt Firenzében. A kiállításon nemcsak épületmaketteket, hanem rajzokat, festményeket és szobrokat is bemutattak Le Corbusier sokoldalú munkásságából.

*

RÓMÁBAN irodalmi estet rendeztek Hubay Miklós műveiből az író drámáinak olasz nyelvű kiadása alkalmából.

*

A BUDAPESTI OPERAHÁZ Sugár Rezső „A tenger lánya" című táncjátékának bemutatójára készül. Az új táncjáték Joseph Kosma „Elektronikus szerelem" című vígoperájával és Sztravinszkij „Sacre du printemps"-jával egy műsorban kerül a közönség elé. Előadása nagyzenekart, női énekkart és nagy tánckart igényel. A zene néhány motívuma a szerző egyik régebbi művéből, az Acisz és Galatheából származik.

*

MEGJELENT az első eszkimó nyelvű könyv Kanadában. A szöveget egy kanadai nyelvész tette át az eszkimó képírásból latin ábécére, s a mű egy 23 éves eszkimó nőnek Nanukról, a jegesmedvebocsról szóló meséit tartalmazza.

CSAPODY VERA, a Természettudományi Múzeum növénytárának munkatársa 50 évvel ezelőtt kezdett nagy jelentőségű tudományos munkájához, hogy megfesse Magyarország vadontermő- és kultúrnövényeit. Az egyedülálló munka során most készült el a tízezredik növényakvarell.

*

MAGYARORSZÁGRA látogat a közeljövőben Oskar Danon, a belgrádi Operaház igazgatója. Budapesti és pécsi koncerteket fog vezényelni.

*

PETER HALL, az angol Shakespeare Társaság igazgatója ismertette a stratfordi színház idei terveit. Új rendezésben mutatják be a Vihart, Blachley rendezésében a Julius Caesart, s C. Williams rendezi a Tévedések Vígjátékát.

*

HOLLYWOODBAN 47 éves korában váratlanul elhunyt Felix Slatkin hegedűművész.

SZIGETI JÓZSEF lemezre játszotta Amerikában Bach valamennyi szólószonátáját és partitáját. Az egész amerikai sajtó elismeréssel és elragadtatással szól a nagysikerű albumról ; a New York Times a többi között azt írja, hogy az újabban kiadott albumok sorában ez a felvétel foglalja el az első helyet. Az album Európában csak ősszel fog forgalomba kerülni a bécsi Amadeo és a londoni Philips útján.

*

A SAJTÓ FELADATÁRÓL rendezett vitát az Institut International d'Études Humanistes és a Collège Théologique de Paris a Foyer de l'Ame protestáns templomban. Elnökölt Gabriel Marcel, az Institut tagja, a vitában Pater Guissard, a „La Croix" című katolikus lap főszerkesztője, A. Finet, a „Réforme" című protestáns lap igazgatója, Geneviève Tabouis újságírónő és Fejtő Ferenc vett részt.

*

KÁROKAT okozott az idei kemény tél az antik Róma híres műkincseiben, például Titus diadalívében és Septimus Severus fürdőiben. Sok műemlék apró repedéseibe beszivárgott az eső és a hólé, s megfagyva, repedéseket okozott.

*

A SZÉP MAGYAR BESZÉD művelésére és fejlesztésére Kazinczy-díjat alapítottak. A díjat a Nemzeti Színházban adták át az első kitüntetettnek, Makay Margitnak.

Kötéltánc

Horst Klein, harminchat éves légtornász és kötéltáncos egy 100.000 voltos elektromos kábelen átmenekült Nyugat-Berlinbe.

A légtornász egy kelet-berlini cirkuszban dolgozott a feleségével együtt, aki maga is kötéltáncos volt. A múlt év májusában, mint „rossz szocialistát", elbocsájtották a munkahelyéről. Egy ideig a postán dolgozott mint gépkocsivezető, de a cirkuszt nem tudta elfelejteni, s elhatározta, hogy Nyugatra távozik.

Először gyalog kísérelte meg, hogy átjusson a drótsövényen, de ez nem járt eredménnyel. Így támadt az az ötlete, hogy az éjszaka leple alatt megpróbálkozik a Teltow-csatorna fölött átjutni a Berlin két részét összekötő magasfeszültségű kábel segítségével. Hogy az életveszélyes rövidzárlatot elkerülje, nagy porcelán-szigetelőkkel szerelte fel magát. A kábelről kötélen ereszkedett le, de mivel a 15 fokos hidegben meggémberedtek az ujjai, túlságosan korán engedte el magát. Tíz méter magasból zuhant le a csatorna menti vontatóútra, néhány méterre a határtól, de szerencséjére már a nyugati övezetben.

Az eséstől megsebesült, több törést szenvedett, elájult, s csak hajnalban tért magához. Ekkor végre meghallották segélykiáltásait, s a tűzoltók a segítségére siettek.

EREDETI FILMZENÉK helyett egyre gyakrabban nyúlnak a filmrendezők már meglevő, részben klasszikus kompozíciókhoz filmjeik kisérőzenéje számára. Így lett „A szeretők" című francia film aláfestőzenéje Brahms Szextettje, Alec Guiness „A ló szája" című filmjéé Prokofjev műve, a Kije hadnagy. Legújabban a „Leviathan" című francia filmhez használtak fel kész kísérőzenét, Arnold Schönberg kompozícióját, a Verklärte Nachtot.

Közeljövőben jelenik meg a
MAGYAR MŰHELY kiadásában
PARANCS JÁNOS
Félálom
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén:
5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

A brüsszeli
„Maison du Poète"
kiadásában megjelentek
franciául
KASSÁK LAJOS
válogatott versei
A számozott példányok ára 100
a luxuskiadásé 500 belga frank
A könyv megrendelhető:
M. Pierre Floquet-nél,
102, rue de la Lune, Dilbeck,
Brüsszel. C.C.P. 29.28.19

Most jelent meg
OKTÓBERTŐL OKTÓBERIG
írta: NAGY VINCE
volt belügyminiszter
Emlékiratok — Önéletrajz
350 oldal. Bolti ára 4 USA-dollár
Megrendelhető a kiadónál:
Pro Arte Publishing Co.
New York N.Y.
28 East 4 Str.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank
vagy annak megfelelő összeg.

Kérem BEDE MARIANNE,
született SZILI HORVÁTH
MARIANNE-t, aki legutoljára
1952 évben Angliában
WESTMINSTER városban
tartózkodott, vagy azokat, akik
nevezettet látták vagy hollétéről
tudomásuk van, nevezett címét
alulírottal közölni
szíveskedjenek:
FRANK VASS ügyvéd, közjegyző
263 College Str. TORONTO 2.B.
Ontarto, Canada

KÖZÉPKORÚ NŐT KERES
Stratford on Avon-ban
lakó idősebb úr
HÁZTARTÁSA VEZETÉSÉRE
teljes ellátással, külön szobával
és fizetéssel
Írásbeli ajánlatot kérem
Iványi London W.1.
11, Archer Street cimre.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok
Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon
árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173. Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11. 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új cime: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 6. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 március 15.

BEVÁLTATLAN MÁRCIUSOK

Kokárdát tűztünk gomblyukunkba, az iskolai ünnepségen egyik társunk elszavalta a Nemzeti Dal-t, a történelem tanár ura elmesélte, mi is történt annak idején, azon az esős, különös, lázas, negyvennyolcas március 15-én. Aztán kitódultunk az utcára, a játszóterekre, — örültünk, mert iskolai szünnap volt. Igy ünnepeltük huszonöt éve, vagy ötven éve, — ki-ki melyik korosztályhoz tartozik, — március idusát. Ma még ennyi sincsen ; az 56-os fiatalság egyik követelése az volt, hogy március 15 legyen megint hivatalos ünnep; november 4-e után meg is ígérték ezt a hatalom birtokosai, de hamarosan megszegték ezt az ígéretüket is.

A nemzet megannyi sérelme között hánytorgassuk most fel éppen ezt ? Tagadjuk-e le, hogy a régi világ március 15-éi sem voltak *igazi* megemlékezések ? „Ünnepe vak ünnep," — írta Petőfiről Babits Mihály és mennyire igaza volt. Megoldódnának-e hazánk, népünk problémái, ha Kádárék most hirtelen felbuzdulással iskolai szünnappá varázsolnák vissza a 48-as évfordulót ?

Az igazi gond nem az, hogyan emlékeznek március 15-re a különböző, egymást követő, s végeredményben múló rendszerek. A szabadságharc tragédiája, — s ez a nemzet tragédiája is, — hogy nem emlék, nem évforduló, hanem *élő, égető aktualitás*. A szomorú, a fájdalmas, a döbbenetes az, hogy 115 évvel a Pilvax-kávéház, a Landerer-nyomda, a Nemzeti Múzeum lépcsői után — minden, amit az akkori fiatalok követeltek, még ma is érvényes, még ma is beváltatlan. Volt azóta Habsburg-rendszer, Horthy-rendszer, Szálasi-rendszer, Rákosi-rendszer, Kádár-rendszer, volt fejlődés és visszazuhanás, változás és változatlanság, — de néhány kivételes héttől, vagy naptól eltekintve, (1918 és 1956 októbere), a nemzet még ma sem érte el, amit a Tizenkét Pont követelt. A legelemibb jogok egyike : a sajtószabadság ma éppoly délibábos álom, akárcsak annak a lehetősége, hogy a nép kiszabadíthassa politikai foglyait, mint annak idején Táncsics Mihályt.

Ennyire előreszaladtak, így megelőzték a korukat a márciusi ifjak ? Aligha. Hazánk maradt el ennyire az európai, az általános emberi fejlődés mögött. Nem irodalomban, vagy zenében, nem is elsősorban iparban vagy mezőgazdaságban ; abban, ami mindennél fontosabb : az egyéni és nemzeti szabadságjogokban. Hol jobbról, hol balról ezt sikkasztották el márciusból a diktatúrák és a féldiktatúrák.

Ünnep nem akkor lesz ez a nap, amikor piros betűvel nyomják bele a naptárba. Akkor lesz ünnep, mikor már csak szelíden, szeretettel *emlékezni* fogunk rá, de eszméi, követelései *hétköznapjainkká* váltak.

VIHAR MOSZKVÁBAN

Szinte pártkongresszusra emlékeztetett az a március 7-i és 8-i megbeszélés, amelyen Hruscsov és a kommunista párt vezetősége a szovjet értelmiség mintegy hatszáz képviselőjével találkozott : az összejövetelen megjelent a szovjet köztársaságok pártbizottságának valamennyi első titkára, jó néhány városi és körzeti titkár, valamint Mikoján kivételével teljes létszámban a párt Központi Bizottsága is.

A párt vezetősége az értelmiség képviselőivel december 17-én találkozott először, ahogy erről az Irodalmi Ujság hasábjain beszámoltunk. Akkor januárra tűzték ki a következő megbeszélés időpontját de a továbbiak során a találkozót többször elnapolták. Nyilván ez a késlekedés magyarázza, hogy több irodalmi és képzőművészeti kongresszust is elhalasztottak. A szovjet kulturális életben bizonytalanság uralkodott, a sztálinisták és a liberálisok csatározása nem vezetett számottevő eredményhez. Hruscsov és társai ezúttal rendezni kívánták a kényes kérdéseket, s félreérthetetlen szigorral leckéztették meg a sztálintalanítást követelő és nagyobb alkotói szabadságot óhajtó művészeket. A vita hosszú és mozgalmas volt ; erről tanúskodik a felszólalók listája is, ahol a hírhedt sztálinisták mellett — Szerov, Kocsetov, Jermilov irodalmi kritikus, Johanszon, a Képzőművészeti Akadémia volt elnöke, stb. — a haladó irányzat képviselőinek a nevét is megtaláljuk : a filmrendező Rommot és Csuhrájt, a költő Rozsgyesztvenszkijt, s a neves szobrászt, Nyejzvesztnyijt is. S ha az egyes felszólalásokról még csak bizonytalan híreink vannak, többé-kevésbé teljes és hiteles szövegében olvashatjuk Iljicsov és Hruscsov beszédét a « **Pravda** » március 9-i és 10-i számában.

Hívők és hitetlenek

A párt jelenlegi főideológusának, Iljicsovnak a beszéde határozottan elítélte a liberális, antikonformista irányzatot. Elégedetten állapította meg, hogy az elmúlt három hónap vitái során a résztvevők « **meglehetősen egységes álláspontot foglaltak el** » (???). A formalista törekvéseket elítélő vélemények, szerinte, szintén ezt bizonyítják. « **A hivatalos irányvonal védelmezői megszabadultak alacsonyabbrendűségi érzéseiktől** » — folytatta. A művészeti szövetségek rendezésében megtartott viták már « tisztult légkörben » folytak le. Egyszóval : « **Végre minden a legnagyobb rendben van.** » Erre vall az a tény is, hogy olyan, eddig elégedetlenkedő művészek és írók, mint Nyejzvesztnyij, Beljutyin vagy Jevtusenko most végre önkritikát gyakoroltak.

De az ideológiai ügyek titkára beszédének a legnagyobb részét mégiscsak a bírálatok tették ki. Részletesen elemezte a még meglévő művészeti ellenzék magatartását, s három csoportba osztotta tagjait. Az első csoportba a makacs és nyílt ellenállók tartoznak, akik ügyüknek az ifjúságot is meg akarják nyerni. A másodikba azok, akik kétértelműen viselkednek, nem vallanak nyíltan színt, s « **hangfogóként állnak a párt bíráló szava és a megbírált értelmiségiek közé** ». A harmadik csoportban azokat találjuk, akik tüntetően hallgatnak. Noha neveket nem idézett, Iljicsov mégis szükségesnek tartotta, hogy rámutasson : a párt a hallgatást helytelen magatartásnak tekinti, mivel ez a hallgatás « **jelent valamit, s valamilyen véleményt fejez ki** ».

A legkeményebb szavakat Iljicsov Ilja Ehrenburg számára tartogatta. Bírálatával szinte megsemmisítette az « **Olvadás** » szerzőjét, akit ezentúl alighanem a szovjetellenes írók közé sorolnak majd.

Ilja Ehrenburg december 17-i felszólalása, amelyben az író Leninek a művészet terén megértő és türelmességről tanúskodó nézeteket tulajdonított, Iljicsov szemében a történeti igazság meghamisítása. A főideológus azonban merészebb szónoki fogással is élt. Hogy Ehrenburg magatartását teljesen nevetségessé tegye, idézte az írónak 1951-ből való, Sztálin nagyságának hódoló sorait. Ha csak Ehrenburg őszinteségének a hiányát és köpönyegforgatását akarta ezzel bizonyítani, az érv talán hatásos volt, de egyben merész és veszélyes is, hiszen ugyanezt a teremben sok mindenki másról el lehetett volna mondani... Iljicsov éppen ezért célszerűnek látta, hogy további magyarázatokkal szolgáljon : « **Ha most az Ön szavait idézem,** — mondotta, — **nem azért teszem, hogy ezzel Önt elkülönítsem vagy megrójam. Ezekben az években képmutatás nélkül mindnyájan így írtunk és beszéltünk. Mi valamennyien ezt hittük és ezt is írtuk. De, úgy látszik, hogy Ön nem hitt, s mégis úgy írt, mint a többiek ! Ez a tény lényegében különböző emberi magatartásról tanúskodik !** »

Valójában az írónak azt hányják elsősorban a szemére, hogy a nyilvánosságra hozta : a **szovjet vezetőréteg számos tagja ismerte az igazságot Sztálin bűneit illetően, s csupán a rettegés akadályozta meg őket, hogy erről beszéljenek is.** Egy egész nemzedék erkölcsi felelősségéről van szó tehát, s a mai vezetőség kezdi észrevenni, hogy jobb nem bolygatni a kérdést. A hivatalos álláspont, ahogy ezt Iljicsov ismételten kifejtette, változatlanul az, hogy a szovjet polgárok, az egyszerű dolgozók éppúgy, mint a vezetők, egészen a zsarnok haláláig semmit sem tudtak a bűnökről : « **lelkesen építették a szocializmust és hittek Sztálin igazságosságában** ».

A történtek után erősen kétséges, hogy az író **Emlékezéseinek** a közlését folytathatja-e a « **Novij Mir** » c. folyóirat, sőt még az is, hogy összes műveinek ez évre meghirdetett kiadása megjelenhet-e. A szemtanúk szerint a második nap vitáin az író már nem vett részt, hanem visszavonult Moszkva-környéki házába. Nem kívánt válaszolni sem Iljicsovnak, sem azoknak, akik ebből a csaholó kórusból nem akartak kimaradni. Állítólag ezek között szólalt fel Solohov is, aki kijelentette: « **Már régóta készülök arra, hogy megbíráljam Ehrenburgot...** »

Vissza Sztálinhoz

Hruscsov beszéde a vitában úgy hatott, mint derült égből a villámcsapás: tíz évvel a zsarnok temetése után, hét évvel a XX. kongresszus után többé-kevésbé rehabilitálta Sztálin emlékét. A felszólalás, amelynek általános politikai következményei legalább olyan súlyosak lehetnek, mint a művészetiek, az utóbbi évek egyik leglátványosabb pálfordulásáról vall. Hruscsov hiába hivatkozott arra, hogy a XX. és a XXII. kongresszus határozatai változatlanul érvényben maradnak, az a tény, hogy az irodalmi és politikai « desztálinizációs » hullámnak véget vetett és a generalisszimusz bűnei helyett ezúttal érdemeit idézte, komoly változást jelent. Beszédéből megtudtuk, hogy ő maga zokogott, amikor Sztálin meghalt és a diktátor halálának csak az ellenség, azaz Beríja örült.

Kétségtelen, hogy a múlt év decemberében megindított antimodernista hadjárat előkészítette ezt a fordulatot. A Legfelsőbb Szovjet előtt december 12-én elmondott beszédében Hruscsov már kijelentette, hogy Sztálin hasznos szolgálatokat tett a pártnak és a kommunista mozgalomnak. De a március 8-i nyilatkozata ennél az engedménynél jóval messzebb megy el. Sztálin most már újra a « **forradalom ügyét szolgáló marxista** », aki a mindenkori ellenzékkel szemben « **a lenini álláspontot védelmezte** ».

Ez a fordulat bizonyos értelemben 1957 januárját idézi, amikor a magyar forradalom leverése után Hruscsov szívesen vállalta a « sztálinista » jelzőt, amely, mint mondta, « **elválaszthatatlan a magasztos kommunista címtől** ». Az akkori helyzetben Hruscsov nem is lehetett más, mint sztálinista... Kérdéses, hogy ma az értelmiségi körök mozgolódása elegendő ok volt-e arra, hogy politikai álláspontját megváltoztassa.

Kétségtelen, hogy az elmúlt hetekben a párt vezetői egyre nyugtalanabbul szemlélték az ellenzék jelentkezését, s nem nézték jó szemmel, hogy Szolzsenyicin példáján felbuzdulva egyre többen és többen ostromolták a sztálini koncentrációs táborokról szóló kéziratokkal a kiadókat. «**Nagyon veszélyes téma ez** » — jegyezte meg meglepő nyíltsággal Hruscsov. A szovjet kormányfő egyébként elismerte azt is, hogy a különböző művészeti irányzatok békés együttélését követelő memorendumok elszaporodása előbb-utóbb « **a forradalmi vívmányok ellen intézett támadásokat vonta volna maga után.** »

Mind ez azt bizonyítja, hogy a párt vezetőségét komoly aggodalmak fogták el. Egyes nyugati szakértők szerint nem lehetetlen, hogy Hruscsov pálfordulásában a kínaiak nyomását és bizonyos belső erők befolyását is kell keresni.

Az elmúlt tíz év során egyszer sem mondták ki ilyen határozottan : a párt joga, hogy az egész szellemi élet fölött gyámkodjék.

« **A szovjet irodalom és művészet,** — mondotta a szónok, — **a kommunista párt és Központi Bizottsága közvetlen irányítása alatt fejlődik... A párt megköveteli valamennyi írótól és művésztől, a beérkezettektől éppúgy, mint a kezdőktől, hogy hajlíthatatlanul kövessék az általa megszabott utat.** »

A személyi kultusz elítélése « **egyáltalában nem jelenti azt, hogy a fejetlenség ideje jött el, hogy a kezünkből a kormánykerék kicsúszik, hogy a társadalom hajóját a hullámok kedvükre dobálják, hogy ezentúl mindenki a maga tetszése szerint cselekedjék !** » Okfejtését a szónok lapidáris tömörségű mondattal zárta : « **Abszolút szabadság még a kommunista társadalomban sem lesz !** »

Illúziók vége

Hruscsov beszéde hemzsegett az efféle alapigazságoktól és napiparancsoktól. Közülük nem egy igen figyelemreméltó, mivel többéves illúzióknak vet egyszeriben véget.

« **Aki nincs velünk, az ellenünk van.** » Hrucsov nem fogadta el Kádár kortes-jelszavát, sőt éppen az idézett alapon ítélte el Ilja Ehrenburgot s minden olyan írót, aki a pártosságot elutasítva, a szovjet valóság tárgyilagos megfigyelője akar lenni. Ez okból a párt vezetőségének kedvesebbek azok az írók, akik a szovjet valóságot megszépítve, « kilakkozva » ábrázolják, mint azok, akiknek tollát a bíráló szándék vezeti.

« **A művészet terén a szocialista és a polgári ideológia békés együttélését árulásnak tekintjük és elutasítjuk. Egyáltalában nem kívánunk szállást adni az absztrakt művészetnek, a formalizmusnak s a többi burzsoá torzszüleménynek. Mi lenini politikát követtünk, követünk ma is és fogunk követni mindig. Ezek szerint pedig a művészet elválaszthatatlan az ideológiától, maga is ideológia.** » Azok pedig, akik a művészeti irányok egyenjogúságát hirdetik, « **lényegében antikommunista nézeteket igyekeznek népszerűsíteni,** » — szól Hruscsov második, pártosságra buzdító tétele. Szavai elsősorban azoknak szólnak, akik még decemberben egy, a művészet szabadságát követelő memorandumot terjesztettek elő. Az aláírók között az irodalmi élet számos neves személyisége szerepelt, így például Ehrenburg, Szurkov, Tyihonov, Scsipacsov.

Hruscsov hatalmi szóval véget vetett az öreg nemzedék és a fiatalok közötti vitának is : « **Az apák és fiúk vitája a szovjet társadalom keretén belül hamis vita** ».

Majd elismeréssel szólt Gribacsovról, a sztálinisták egyik főkomolyosáról, s bátorította a hírhedt Laktyionovot, a naturalista fényképfestészet bajnokát, akinek pedig művészi silányságát a december 1-i lovardai kiállításon már-már hajlandó volt elismerni.

A megdorgáltak közé tartozik Ehrenburg és V. Nyekraszov, akik helyzetükön talán már csak komoly önkritikával tudnak segíteni, sőt Pausztovszkij, a fiatal Rozsgyesztvenszkij és Voznyeszenszkij is, akinek franciaországi vendégszereplése nem nyerte el Hruscsov tetszését és az öreg Katajev aki Amerikában tett « meggondolatlan kijelentéseket ». A szovjet irodalom nagykövetei közül egyedül Jevtusenkónak járt ki néhány elismerő szó, noha Párizsban a « **Lettres Françaises** » c. hetilapnak « furcsa nyilatkozatokat » tett (a fiatal költő a nyilatkozatában a szocialista realista irányzat létezését vonta kétségbe...) Hruscsov világosan tudtára adta a fiatal költőknek, hoy választaniok kell a « **barátok kritikája és az ellenség dicsérete között** ».

A januári szélcsend után a vihar teljes erővel tombol a szovjet szellemi életben. A kérdés csupán az, meddig terjed a pusztítása. Ha a művészek egy része továbbra is ellenszegül a párt felhívásának, a sztálinisták bizonyára követelni fogják hogy adminisztratív intézkedésekkel teremtsenek végre rendet az irodalmi és művészeti szövetségek portáján. Hruscsov nyilatkozata nem volt ilyen határozott ; a hagyományos formula szerint csupán annyit mondott, hogy a párt minden eszközzel « segíteni » fogja a megtévedteket, hogy a helyes útra visszataláljanak Az elkövetkező heteknek kell megmutatniok, hogyan is értelmezi a szovjet kormányfő ezt a « segítséget »...

A helyzet jellemzésére Moszkvában Ehrenburg szavát idézik, amelyet a vita első napján egy ifjú tisztelőjéhez intézett : « **Én már soha nem látom meg a szovjet művészet felvirágzását. De Ön talán még meglathatja, mondjuk... húsz év múlva.** » A mondás találó. Csak éppen azt lenne ma nehéz megmondani, hogy az öreg író bizakodását vagy keserű kiábrándultságát fejezi ki ?

L. M.

MÁRCIUS 15.-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Bolgár László az Új Magyar Lexikonról (3. old.)
Hanák Tibor : Ideológiafejlődés belülről (4. old.)
Kosztolányi Ádám a Dachau-játékokról (4. old.)
Gömöri György Benjámin László verseiről (5. old.)
Ignotus Pál Tersánszkyról (6-7. old.)
Dénes Tibor : Doktor Klingemann Pozsonyban (7. old.)
Albert Pál : Párizsi színházi esték (8. old.)
Bárdos Artur : A megtérő Tennessee Williams (9. old.)
Mikes György : Arcok (9. old.)
Kutasi Kovács Lajos : Az utolsó mohikánok között (10. old.)
Lőrincz Pál : Nyári zene (10. old.)
Iványi Grünwald Béla : Pulszky Ferenc március 15-ikéről (11. old.)
Thinsz Géza : Jannis (11. old.)
Cs. Szabó László, Keszei István, Kristóf Ágota és **Parancs János** versei.
Az Idő Sodrában, Glosszák Hírek.

XXIII. János pápa

tizennyolc percig tartó magánkihallgatáson fogadta Alexej Adzsubejt, az Izvesztija főszerkesztőjét, valamint feleségét, Ráda Hruscsovát, abból az alkalomból, hogy a pápát — a szovjet delegátusok egyhangú hozzájárulásával — kitüntették a Balzan Alapítvány békedíjával. A találkozást Hruscsov távirata előzte meg, melyben *„jó egészséget"* kívánt a pápának, *„további egészséget s gyümölcsöző munkát a béke érdekében"*. Hogy e néhány perc alatt a pápa s látogatói miről beszélgettek : arról nem adtak ki hivatalos jelentést. A jelenet mindenképp megdöbbentő lehetett : a Római Egyház feje s a hivatalos ateizmus képviselője ama béke megőrzése érdekében szorítottak kezet, melyet mindketten másként értelmeznek s másként kívánnak elérni, mégis — találkozásuk túllép az egyszerű diplomáciai udvariasság — noha mindenképp tágan értelmezhető — fogalmán. Miféle közeledésről van szó? A pápa nyilván biztosítani igyekszik a vasfüggöny mögötti katolikusok vallásszabadságának fejlődését és lehetőségeit ; Hruscsov pedig meg akarja mutatni politikájának eme legújabb oldalát, azaz hogy bizonyos fajta megbékélést keres a vallásos orosz tömegekkel is, bár a legújabb moszkvai jelentések szerint ezt a jobbra lépését bizonyos belpolitikai visszakozzal igyekszik egyensúlyozni. Mégis, a szovjet taktikának s az egyházi útkeresésnek eme legújabb megnyilatkozása valami eredményt enged sejtetni. Mert alig néhány nappal a találkozás után máris hírek keltek szárnyra a szovjet és a vatikáni diplomáciai kapcsolatok esetleges felvételéről. Arról is beszélnek, hogy a pápa fogadja majd Hruscsovot római látogatása során, s így a szovjet párt főtitkára majd pápábbnak képzeli magát a pápánál, de mindenesetre pápábbnak Mao Ce-tungnál.

A 20. század diplomáciai ínyencségeinek gyűjtői, — taktika ide vagy oda — örömmel fogják a ritkaságok közé sorolni János pápa, Alexej Adzsubej s a fekete fátyollal borított Ráda találkozását. Nem is szólva arról a részletről, hogy a Szentatya áldását adta illusztris vendégeire, valamint mind azokra, akik nekik kedvesek. Feltehetően tehát Hruscsovra is.

Egymástól is elszigetelve

Érdekes ankétot indított nemrégiben a Prágában megjelenő „Plamen" című folyóirat. A következő két kérdéssel fordult a különböző népi demokratikus országok íróihoz, tudósaihoz és művészeihez: 1) Mi a véleménye a szocialista országok közötti kulturális együttműködés jelenlegi helyzetéről, s formáiról? 2) Mit lehetne tenni, hogy az az együttműködés a jövőben megjavuljon?

Nem tudjuk, milyen válaszokat adnak majd az ankét magyarországi résztvevői; itt csak a lengyel hozzászólók határozott, egyáltalán nem köntörfalazó válaszaiból közlünk egy csokorravalót.

Jerzy Kawalerowicz (filmrendező): A kulturális szerződések megkötése és kivitelezése között roppant űr tátong. Az igazi művészi együttműködést esztrádegyüttesek, kórusok, ének- és táncegyüttesek fellépésecskéi helyettesítik... Különösen rosszul állunk a filmekkel. Értékes, tehát vitatható és vitázó szellemű filmjeink többsége nem jut el a baráti országokba. Wajda, Munk, Stanislaw Rózevicz, Kutz és Has — másszóval mind azok a rendezők, akik megalkották az új lengyel filmművészetet — változatlanul közmondásos „terra incognita" maradnak barátaink számára. Paradoxnak kell neveznem, hogy a lengyel filmet sokkal jobban ismerik Nyugat-Európában, mint a velünk egy politikai, gazdasági és kulturális közösségben lévő országokban.

Stefan Zólkiewski (kritikus): Értesüléseink a baráti országokban lezajló kulturális változásokról kölcsönösen szegényesek, túlhivatalosak, elbürokratizáltak. Elkerülik ezek a hírek mind annak a hangsúlyozását, ami élő, alkotó, ellentmondásos, s amiről ha szó esnék, elkerülhetetlenné válnék a „tyúkszemre-taposás". Kár, mert a kultúra olyan termék, amely senkit sem bánt, senkinek sem kellemetlen, rendszerint nem is mond semmit...

Jerzy Stajuda (festőművész): Aligha állíthatnánk, hogy a képzőművészet területén létezik bármilyen együttműködés országaink közt. Ahhoz, hogy vita jöhessen létre, a tényeknek **megvitathatóknak** kell lenniök... Az új nem a hasonlóságokból, hanem az ellentétekből születik...Sokat beszélnek nálunk a fiatal szovjet és cseh képzőművészekről, a moszkvai és prágai legfiatalabbak alkotó forrongásáról, sokat várnak tőlük, de ebben a tekintetben teljesen a hírekre vagyunk utalva. Nem ismerjük képeiket.

Az IDŐ Sodrában

Iraki minta

Még el sem ült az iráki felkelés fegyvereinek zaja, máris újabb államcsinyre került sor, ezúttal Szíriában, ahol is a hadsereg fiatal, nasszerista tisztjei (éppúgy mint Irakban) átvették a hatalmat a polgári kormánytól, mely körülbelül egy esztendővel ezelőtt átvette a hatalmat a hadseregtől, mely néhány évvel ezelőtt átvette a hatalmat egy polgári kormánytól, mely... Damaszkusz újból „felszabadult", a kairói rádió újból ünnepelheti a forradalmárokat, akiknek programja ugyan még mindig nem az egykori Unió visszaállítása Egyiptommal, de mindenképp rokonszenvvel fordul Nasszer és követői felé. A minta hasonlít az iraki mintához : a vezetést az Újjászületés Pártja vette át. Az arab nacionalizmus útjai kiszámíthatatlanok. Mi következik ezután? Egyes hírek szerint a forradalom nemsokára Jordániára fog átterjedni. A szemlélő, aki csak nehezen tud eligazodni az imámok, ezredesek és századosok kavargásában, melyben a szovjet MIG-ek lövik a kommunistákat, s a kommunisták zsákmányolt angol fegyverekkel védekeznek, csak azt remélheti, hogy mind ebből — egyszer valamikor — valóban megszületik majd az az arab demokrácia és szocializmus, mely egyszer s mindenkorra véget vet a gyilkolásnak és viszontgyilkolásnak, s a szabadság és a nemzeti függetlenség fehér lapjával *fog hozzá az élet felépítéséhez.*

A gyanús vázák

A Német Szocialista Egységpárt legutóbbi kongresszusán, amint az már lenni szokott, a művészet s az irodalom kapta a legtöbb szidást, végtére is az írókat s a művészeket kézben kell tartani, ha nem akarjuk, hogy az amúgyis rogyadozó épület falai még jobban tántorogni kezdjenek. A támadást, a protokoll szabályai szerint, maga Hruscsov kezdte, Ulbricht folytatta, s az írók önkritikája zárta le, hogy e négyszögesített kör teljesen szabályos legyen.

A német főnök szükségét látta annak, hogy megtámadja a művészeket s írókat, főként a német építészeket, éles fejhangján kijelentvén, hogy ezek munkája nem ér egy garast sem, mert házak és települések helyett **„holdbéli tájakat"** hoznak létre. A következőkben két témakörre tért vissza gyors egymásutánban: az egyik, miszerint a német művészek állandóan a **„dekadens, nyugati formalizmus"** hatása alatt állnak, ahelyett persze, hogy **„a világos, tiszta, optimista, s a nép számára könnyen érthető szocialista művészettel"** szolgálnák a pártot; s a másik a fiatal, úgynevezett **„munkás-művészek"** kísérletezéseinek dagályos dicsérete, mondván, hogy íme a bizonyíték arra, hogy mind az, amit a rendszer követel a művészektől, **ipso facto** csakis helyes és igaz lehet. **„Hasznos az,** — mondta, — **ha a fiatal művész a munkások életét éli, vagy maga is munkás volt, ahelyett, hogy — mint a múltban — idejét valamely egyetemen fecsérelné."**

Hogy e fecsérlés milyen mérvű lehet, az mindjárt kiderült abból a támadásból, amit Walter Ulbricht a **Berlini Művészeti Akadémia** (az egykori **Porosz Művészeti Akadémia)** ellen intézett. Az a tény, hogy az Akadémiát 1696-ban alapították, s hogy még ma is a viszonylag legnagyobb tiszteletnek örvendő keletnémet kulturális szervezet, melyhez a legjobb írók, zenészek, festők, színészek, film és színházi rendezők tartoznak, cseppet sem zavarta a kultúra e kemény, bolsevik harcosát.

Így történt, hogy csakhamar **önkritikát kellett gyakorolnia** az Akadémia elnök-regényírójának, **Willi Bredelnek,** méghozzá az Akadémia folyóirata, a **Sinn und Form** ügyében, miután Berlin párttitkára elítélő szavakkal nyilatkozott a lapról, mint **„a liberalizmus fellegvárá-ról a Német Demokratikus Köztársaságban."** (A folyóirat szerkesztőjét, **Peter Huchelt,** aki 12 éven át látta el munkakörét, nemrégiben leváltották.) Willi Bredel most, miután a kongresszusi hadak lehengerelték, ígéretet tett, hogy az Akadémia **„minden erejét megfeszítve, úgy fog dolgozni, hogy kiérdemelje, — mint a fiatal munkás-művészek, — a párt dicséretét."**

De a párt s a kelet-német művészek harcának egyik legújabb s minden bizonnyal legmulatságosabb fejezete: Ulbricht támadása a **vázák** ellen! E politikailag gyanús vázákat az elmúlt ősszel állították ki Drezdában, azzal a céllal, hogy bemutassák a rendszer legjobb dekorációs eredményeit az alkalmazott művészetek területén. A vázák egyszerű, modern formájú alkotások voltak. A **Neues Deutschland** most e dekoratív vázákat **„két végükön eltört csöveknek"** nevezi, melyek **„ideológiailag károsak"** s a **„német nép ízlését veszélyesen félrenevelik, elfordítják figyelmét az élet optimista szemléletétől."**

Ez már, úgy tűnik, a kommunista művészeknek is sok volt. Gisele May, egy többszörösen kitüntetett művész, visszavágott. **„Ártatlan vázákat törnek itt el, a szemünk láttára, az ideológia vaskalapácsával ...A szürke anyagok és színek kedvelői ezután tudni fogják, hogy felül kell vizsgálniok — a színekkel egyetemben — párthűségüket is.**

Törvényen kívül kell helyezni a halált

MINTEGY HÁROMEZER résztvevő jelent meg a párizsi Szent Viktor utcában a *„Mutualité"* nagytermében a „Halálbüntetés eltörlésére alakult francia szövetség" felhívására. A nagygyűlés beköszöntőjében a szövetség elnöknője, Georgie Viennet asszony elégedetten közölhette, hogy a *„Canard enchaîné"* c. hetilap cikke után alig egy hét leforgása alatt ötvenezren csatlakoztak a mozgalomhoz ! (A legújabb hírek szerint a jelentkezők száma már hetvenötezerre rúg...) Maga ez a tény világosan bizonyítja, hogy a halálbüntetés eltörlésére alakult szövetség tevékenysége a *„Mutualité"* falain túl is érdeklődéssel és megértéssel találkozik.

Az elnöki emelvényen a francia közélet ismert személyiségei foglaltak helyet : Viennet asszony, Jean Rostand, a világhírű biológus, a Francia Akadémia tagja, R.-W. Thorp, az Ügyvédi Kamara elnöke, André Philip és Claudius Petit, volt miniszterek, Piédelièvre és Soubiran doktorok, Albert Naud ügyvéd, Daniel Mayer, az Emberi Jogok Szövetségének elnöke, Denis Forestier, a Pedagógusok Szakszervezetének képviselője, Frédéric Pottecher és Charles-Auguste Bontemps újságírók. Hozzájuk csatlakozott még a híres színész, Michel Simon, akit érzelmei mindig az elesettek mellé állítanak.

A biológus, — mondotta — *Jean Rostand,* a nagygyűlés elnöke — aki szinte nap mint nap az átöröklés törvényeivel foglalkozik, nem tehet különbséget az emberek között : lényegünkben mindnyájan azonosak vagyunk, s egy családhoz tartozunk. *„A bűnöző is testvérünk, s nincs jogunkban őt megtagadni, és még kevésbé megölni !"* Ahogy Albert Camus mondotta : *„törvényen kívül kell helyezni a halált"*. De ugyanakkor mindent el kell követnünk, hogy a társadalmi környezet, a nevelés, a szórakozás megválasztása már csírájában elfojtsa a bűnözésre vezető okokat : a nélkülözést, a nyomortelepeket, az alkoholizmust, a társadalmi igazságtalanságot, a bűnt tetszetős színekben feltüntető sajtótermékeket és filmeket. Egyszóval : egészségesebbé kell tenni a társadalom légkörét. Jean Rostand beszéde végén egy új francia filmsikerre utalt : *„Olyan társadalmat szeretnék, amelyik nem ítéli halálra a sokszoros gyilkos Landru-t, de nem is viszi látványosan filmre az életét !"*

A további szónokok többékevésbé Jean Rostand érveit fejtették ki. Főként a közönséges bűnözők eseteiről beszéltek, de a politikai kivégzéseket még a bűnügyieknél is sokkal inkább elenezték, elutasították és megbélyegezték. *Charles-Auguste Bontemps* hangsúlyozta, hogy a *„halálbüntetés soha nem akadályozta meg a bűnt magát"*, s azokban az országokban, ahol már eltörölték, a bűnözés arányszáma nem növekedett.

Albert Naud arra hívta fel a figyelmet, hogy az általában kilenc személyből álló esküdtszékben egy láthatatlan, de döntő szavú tizedik esküdt is mindig jelen van: *a véletlen.* Meggyőző erővel vázolta egyik kísérletét. Ugyanazt a bűneset öt különböző esküdtszék elé terjesztette, s az ítélet minden esetben más volt. Metz halálbüntetést hozott, Versailles és Lille életfogytiglani fegyházat, Poitiers húsz év, Cherbourg pedig tizenöt év börtönbüntetést szabott ki...

Piédelièvre orvosprofesszor az orvosi etika törvénykönyvének 2. cikkelyére emlékeztetett : az orvos feladata az emberi élet meghosszabbítása. Aki pedig a hivatásához méltó akar lenni, a halálbüntetést csak ellenezheti... Piédelièvre professzor törvényszéki orvosi gyakorlata során gyakran találkozott olyan tetteiért felelősségre nem vonható bűnözővel, akit betegség, családi terheltség vitt a jóvátehetetlen bűnre. Egy fiatal pásztor példáját idézte, akit többszörös gyilkosságért halálra ítéltek. Csak a boncolás során fedezték fel rajta azokat a régi koponya-sebeket, amelyek az agysérülést és a lelki egyensúly megbomlását okozták. Ilyen körülmények között minden orvos határozottan ellenzi a halálbüntetést.

Soubiran doktor nem minden irónia nélkül igyekezett Joseph-Ignace Guillotint rehabilitálni... Szerinte ha a nyaktiló feltalálója valamilyen módon életre kelne, a nagygyűlés elnökségében foglalna helyet. A róla elnevezett szerszám már annak idején emberbaráti célokat szolgált : a halálraítélt szenvedését akarta enyhíteni. Semmi kétség, mondta a felszólaló, hogy találmányának immár majdnem két évszázados sikere láttán Guillotin elgondolkozna, s ő is a halálbüntetés ellenségeinek a sorába lépne.

Denis Forestier, a Pedagógusok Szakszervezetének a képviselője, nyelvészeti megjegyzésekkel kezdte felszólalását, de ezek a szófejtő észrevételek a hivatás méltóságáról tanúskodtak. A francia *„instituteur"* szó nemcsak annyit jelent: *„tanító"*, hanem magában hordozza az *„alapító"*, a *„létesítő"*, a *„felépítő"* jelentést is. Amit pedig *megalapozunk* és *felépítünk,* azt nem hagyhatjuk *lerombolni.* Az emberi élet mélységes tisztelete tehát foglalkozásunkból is következik ! Még mindig számos gyermeknek nincs módjában a szilárd erkölcsi alapokat megszerezni, s ezek csökkent képességekkel indulnak az életbe. *„Létesítsünk ezért gyermekotthonokat, ahol mind azok megtalálják a lelki egyensúlyukat, akiket különben sorsuk a börtönbe vagy az elmegyógyintézetbe vezetne ! A halálbüntetés, amely az elmaradottakat, a társadalom kivetettjeit lesi, s amely a bűnre akar lesújtani, valójában nem más, mint a mi saját társadalmunk ellen szerkesztett vádirat."*

Daniel Mayer, kesernyésen jegyezte meg, hogy az idén májusban lesz ötven éve, hogy az Emberi Jogok Szövetsége a halálbüntetés eltörlését követelő törvényjavaslatot benyújtotta — mindeddig eredmény nélkül. Igaz, más tények biztatóbbak. Amikor 1947-ben közvéleménykutatást rendeztek, a franciák 26 %-a nyilatkozott a halálbüntetés ellen. Egy újabb közvéleménykutatás alkalmával ez a szám már 47 %-ra emelkedett.

R.-W. Thorp utalt arra, hogy a legtöbb nyugati nép törvénykönyve már nem ismeri a halálbüntetést.

Frédéric Pottecher, újságíró, bírósági rovatvezető számos kivégzésen volt kénytelen résztvenni, s ezeknek emléke ma sem hagyja nyugodni őt. Mind az, amit pályája során látott, meggyőzte őt arról, hogy a nyaktiló a társadalom számára nem megoldás. Ha azt akarjuk, hogy a letartóztatott bűnözők megjavuljanak, — mondotta, — először börtönrendszerünket kell megváltoztatnunk. Melunben, Clairvaux-ban jelenleg kísérletek folynak — a bűnözőket nevelik, mesterségre tanítják, félnapos szabadságot biztosítanak nekik, — amelyek már eddig is eredményeseknek mutatkoznak.

Claudius Petit szerint az a tény, hogy a bíróságok egyes bonyolult ügyek megítélésében zavarban vannak és határozatlannak mutatkoznak, egyre inkább arra bíztathatja a közvéleményt, hogy mindent megtegyen a halálbüntetés eltörlésére. Ha az állam habozik, a polgároknak kell közbelépniök és akaratukat érvényre juttatniok, természetesen állampolgári jogaik és kötelességeik tiszteletben tartásával.

A nagygyűlést *André Philip* zárta be. Arra figyelmeztetett, hogy az az ember, akit a vérpadra visznek már nem azonos azzal, akit a bíróság elítélt. A vizsgálati fogság, a per, a kivégzést megelőző hosszú várakozás alatt a bűnöző is megváltozik. Mielőtt egy emberélet sorsáról döntünk, erre is gondolnunk kell : *..A Császár nem Isten, és nem is lesz az soha !"*

ROBERT PROIX

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

BOLGÁR LÁSZLÓ

AZ ÚJ MAGYAR LEXIKON

AZ 1959/62 ÉVEK emlékezetesek maradnak mind azok számára, akik keresik és várják a magyar nyelvű munkákhoz nélkülözhetetlen segédkönyveket. Márpedig éppen ebben az időszakban jelent meg a Helyesírási Tanácsadó Szótár *, a Magyar Nyelv Értelmező Szótára **, majd valamennyi közül a legfontosabb : az Új Magyar Lexikon. Úgy emlékszünk, hogy a Révai Lexikon óta ebben a században csak a nagy Tolnai és a kis Dante-Pantheon Lexikon jelent meg Magyarországon. Ezek a tudomány gyors haladásával magyobbrészt már elavultak ; azonkívül myilvánvaló, hogy a jelenlegi politikai és társadalmi rendszer a maga beállítottsága szerint kívánta feldolgozni és közzétenni a korszerű ismereteket.

Ezt a fontos munkát vállalta magára az Akadémia Kiadó lexikonszerkesztősége, Berei Andor vezetésével. Egy tucatnyi szerkesztő vett részt a hat kötet összeállításában. A tetszetős kiállítású, több mint 3.500 oldalas Új Magyar Lexikon 90.000 példányban jelent meg. A mű végén találjuk mintegy 500, jórészt közismert tudós, író vagy közéleti személyiség munkatársi felsorolását.

Magyarországon az egyes kötetek megjelenését számos ismertetés és bírálat követte. Ezek — a statisztikai adatokon túlmenően — főként szakszempontból vizsgálták az egyes meghatározásokat és ismertetéseket. Mi a magunk részéről megint egyszer azt szeretnénk vizsgálni, hogyan hat az Új Magyar Lexikon azokra, akiknek módjában áll más nyugati enciklopédiákat is tanulmányozniok.

ELSŐ PILLANTÁSRA mindjárt kiderül, hogy az Új Magyar Lexikonnak viszonylag kevés és túlságosan egyszerű a szövegábrája ; ugyancsak kevés, de egyben kifogástalan a színes és fekete-fehér táblázata. A címszók magyarázata tömör, néha kissé szótárszerű, de mindig pontos és szakszerű ; inkább csak a bibliográfiai utalásokat találtuk helyenként hiányosaknak. A Magyarországon elhangzott bírálatokkal ellentétben úgy éreztük, hogy a szerkesztőknek sikerült jó egyensúlyt biztosítaniok az egyes szakterületek, valamint a tudományos és technikai ismeretek között. Egy-két jelentéktelennek mondható hiánytól eltekintve az adatok mind frissek és pontosak, ami ugyancsak ritka a lexikonírás történetében. A múltból megszoktuk, hogy számos adat minden kritika nélkül egyik lexikonból a másikba vándorol. Éppen magyar vonatkozásban tapasztaltuk fájdalmasan, hogy valamilyen téves és nem is hizelgő állítás akár egy évszázadon át szerepel egy-egy nyugati enciklopédiában. Hogy viszont az Új Magyar Lexikon megújhodási erőfeszítéseit számszerűen is kifejezzük : 45.000 címszavából csak 18.000-et vett át korábbi, hasonló munkákból, míg 27.000 első megjelenésű címszava eddig fel nem dolgozott anyagot tárgyal.

Minket a legjobban mégis az érdekelt, milyen szellemet sugároz az Új Magyar Lexikon hat kötete. A mű kifejezetten a marxizmus-leninizmus alapján készült, ami — tekintve, hogy odahaza jelent meg, — természetes. Immár érzik rajta a XX. és XXII. pártkongresszus szelleme, ami az adatok tárgyilagosabb kezelésén kívül azt is jelenti, hogy hiányzik belőle a sztálini idők merev dogmatizmusa és agresszivitása, noha továbbra is kifejezetten polemikus marad. Reméljük, hogy a feljődés útján a tervezett 20 kötetes magyar enciklopédia már higadtabb, magabiztosabb hangot fog megütni.

A MARXISTA-LENINISTA nézőpontnak és szerkesztési elvnek mégis megvan az a sajátossága, hogy részletesen taglalja a nyugati enciklopédiák által kevéssé ismert vagy elhanyagolt tárgyakat, eseményeket és személyeket. Lehet, sőt biztos, hogy aránytalanság itt is adódik, de bizonyos nérvű aránytalanságtól semmilyen munka sem mentes. Az Új Magyar Lexikon pl. 33 oldalt szentel a Szovjetunió címszónak és csak 10-et az Amerikai Egyesült Államoknak ; nagyjában ez az arány, illetve aránytalanság akkor, amikor a háttérben a politika húzódik meg. Mégis el kell ismernünk, hogy alaposabb ismertetést ad számos olyan, éppen a szocialista világot érintő szektorból, ahol a nyugati könyvek hiányosaknak vagy nem ritkán célzatosaknak mutatkoznak.

Lehetetlen e helyütt az egész Lexikon részletes kritikáját adni, de néhány tudományág címszavait ismertetve fogalmat alkothatunk az ismertetés módszeréről.

FILOZÓFIÁBAN például még mindig a fekete-fehér ábrázolás dívik : minden árnyalatot az idealista-materialista kettősségre vezetnek vissza, mintha az emberi gondolkodás gazdagsága ebben a merev felosztásban merülne ki. Amellett *"e két fő filozófiai irányzat harca a filozófia tudományának minden részterületén megnyilvánul"*. Persze *„a tudományos világnézet... a marxi filozófia kialakulásával vált minden tekintetben tudományos világnézetté"*. Ezek után nem csodálkozhatunk, hogy Szókratész *„ókori görög idealista filozófus és pedagógus"*. Platon *„az objektív idealizmus megalapítója és klasszikus képviselője"*. Arisztotelész többek közt *„az antik rabszolgatartó társadalom egyik vezető ideológusa"*. És bár a jelenkori bölcselet valószínűleg visszahanyatlott a természettudományok rovására, mégis többet érdemel az Új Magyar Lexikon következő jellemzésénél : *„A marxi filozófia létrejötte után, a 19. sz. második felétől napjainkig, egyrészt világszerte a marxi filozófia elterjedése, másrészt vele szemben a különféle — többségükben szubjektív idealista jellegű — burzsoa filozófiai irányzatok (pozitivizmus, irracionalizmus, pragmatizmus, szemantika, egzisztencializmus, fizikai idealizmus, neopozitivizmus stb.) burjánzása figyelhető meg."*

A LÉLEKTAN területén az Új Magyar Lexikon csak berzenkedve hajlandó tudomást szerezni, századunk nagy vívmánya : a mélylélektan jelentőségéről. A legfőbb korlát itt is a sematikusan alkalmazott dogma, amely szerint a pszichológia tanítása csak akkor fogadható el, ha nem egyéni, hanem társadalmi szempontból magyarázza az egyes lelki jelenségeket. Ennek felel meg a pszichoanalízis bírálata, mely *„az egyén lelki életének tartalmát és fejlődését nem a ténylegesen döntő társadalmi tényezőkből vezeti le, hanem tisztán biológiai alapon magyarázza ezeket"*. Freud, *„a mélylélektani irányzat megteremtője... elméleti általánosításai egyre inkább egyoldalúakká és tudománytalanokká váltak... követői tanítását főként társadalmi vonatkozásban még inkább negatív és a burzsoázia érdekeinek megfelelő irányba fejlesztették"*. E cikkely szerkesztőjét nyilván nem érdekli, hogy a freudi konfliktusok éppen az egyén biológiai igényei és társadalmi kötelezettségei között keletkeznek; ezért pl. Adlerre és Jungra is csak lekicsinylő szavakat talál. A mélylélektan világhírű magyar művelői közül Ferenczi Sándorról csak annyit tudunk meg, hogy a pszichoanalitikus iskola egyik magyar képviselője ; Szondi Lipót megússza lenéző megjegyzés nélkül.

A BIOLÓGIA és annak örökléstani ága újabb ferdítésekre és ugyanakkor vádaskodásokra szolgáltat alapot. Itt ugyanis azt kell bizonyítani, hogy az ember átformálhatóságának nincsenek természetes akadályai; minden, ami e tételnek ellentmond, a tényekre való tekintet nélkül rossz és elvetendő. A legnagyobb biológus I.V. Micsurin, aki *„tulajdonképpen bebizonyította Darwinnak azt a feltevését, hogy a szerzett tulajdonságok is öröklődhetnek"*. Ezzel szemben a *„Weismann — Morgan-féle ún. formális genetikai irányzat a természet állandóságát, változatlanságát igyekszik bizonyitani, ezáltal tagadja a fejlődést s reakciós következtetésekre vezet. Emellett elszakadt a gyakorlati élettől, és nem segíti a társadalmi fejlődést."* Az Örökléstan cimszó pedig a következő meglepő végkövetkeztetésre jut : *„Az örökléstani elméleteket főként a humán-genetikában igyekeznek politikai célokra felhasználni az imperialista államok elnyomó tevékenységének ‚tudományos' alátámasztására, az ‚alacsonyabb rendű fajok' üldözésére, kizsákmányolására. A megváltozás, a fejlődés lehetetlenségét hirdető formális genetika reakciós volta legszemléletesebben ütközik ki abban a következtetésben, amely szerint a gyarmati és elnyomott népek — örökletes sajátságaik következtében — nem is képesek fennmaradni a ‚magasabb rendű' fajok támogatása nélkül."* — Mindaddig, amíg az Új Magyar Lexikon szerkesztői legalább egyetlen ilyen értelmű mondatot nem tudnak idézni valamilyen nyugati tudományos munkából, kénytelenek leszünk az ilyen állításokat légből kapottaknak és rosszhiszeműeknek minősíteni.

DE AZ EGYOLDALÚSÁG továbbra is a történelem, szociológia és politika tárgykörében érezteti legjobban hatását. Ez az egyoldalúság a világ- s főként a szovjet politika hullámzásai következtében olyan mérvű, hogy egyes fejezetek a Lexikon megjelenése óta máris átírásra szorulnak. Magáról a Szovjetunióról az Új Magyar Lexikon mindvégig a legteljesebb elismerés, de szerencsére nem a tömjénezés hangján ír. A Hruscsovnak szentelt ismertetés is józan, bár természetesen *„a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő harcosa"* jelzővel illetik. Ezzel szemben a szovjet politikai és államvezetés többi alakjának a Lexikon alig néhány sort szentel, beleértve az egykor nagy szerepet játszott politikusokat is, mint pl. Berija, Molotov, Malenkov és mások. Ugyanakkor, ha végigolvassuk a Szovjetunió vagy az SzKP történetét, egy olyan legújabb változathoz érkezünk el, amely ugyan kétségtelenül jobb a korábbiaknál, de még további lényeges módosításokra szorul. A Lexikon kiadása óta ez máris vonatkozik az albán népi demokráciára, amely 1959-ben még szovjethű államnak számított; továbbá Jugoszláviára, mely az 1960-as kötet megjelenése és főként Tito legutóbbi moszkvai látogatása óta sokkal kevesebb bírálatra és több elismerésre tarthat igényt.

Egészen meglepő, hogy az Új Magyar Lexikon csak röviden és az ilyen művekben szokatlan szenvedéllyel ír a „fasiszta" ellenségről. Ez annál is rosszabb taktika, mivel számos terhelő adat birtokában a részletes boncolás jobban kidomborította volna Hitler és a nemzetiszocializmus felelősségét.

SOMMÁS ÍTÉLET vár az Új Magyar Lexikonban a kapitalizmusra és annak „legfelsőbb, egyben utolsó fokára", az imperializmusra is. Az egyes kötetek legkülönbözőbb címszavai alatt apokaliptikus képet kapunk az imperializmus rémtetteiről, háborús fenyegetéseiről és ugyanakkor szüntelen hanyatlásáról. Ezekben az ismertetésekben nincsen semmi meglepő, hacsak nem az, hogy propagandairat helyett ezúttal egy lexikonban kaptak helyet. Feltűnő lehet, hogy ez a XIX. századbeli elemzés még a 60-as években is járja, de mit lehet tenni egy posztulátum ellen, mely még hozzá agresszív formában zárja a fejtegetéseket : *„Az elmúlt fél évszázad tényei és elsősorban a két nagy világháború, a gazdasági válságok hosszú sora, a fasizmus pusztitásai egyértelműen igazolták az imperializmus lenini értékelésének helyességét ; ugyanekkor a Nagy Októberi Forradalom győzelmének, a szocialista világrendszer kialakulásának, a gyarmati rendszer felbomlásának tényei szemléltetően mutatják, hogy az imperializmus ténylegesen a szocializmus előestéje."*

Ez a sematikus, imperializmus és szocializmus eleve eldőlt párharcára épülő történelemszemlélet természetesen magyar vonatkozásban is meghozza a maga kétes értékű gyümölcseit. A marxista magyar történetírás ugyan sok olyan hiányt pótolt, ami a korábbi osztálytársadalom történetírásából adódott, de most az ellenkező végletbe esik, úgyhogy egy helytálló magyar történelem megírása mindig a jövő feladatai közé tartozik. Az elmúlt évtized legfontosabb eseményeinek ismertetése mindenesetre megmutatja, milyen űr tátong az átélt tények és azok bemutatása között. Például 1956 októberének eseményeit az Új Magyar Lexikon igy jellemzi : *„A júliusi határozat alkalmas volt arra, hogy végrehajtása során kedvező változást eredményezzen a párt és az ország életében. A revizionista elemek azonban, hogy megakadályozzák a párt válságának leküzdését, az összes ellenforradalmi erők közreműködésére támaszkodva, 1956 októberében megindították a rohamot a Népköztársaság törvényes rendje ellen, és megnyitották az utat az imperialista hatalmak szervei által már hosszú évek óta előkészített ellenforradalom számára."* Nagy Imre szerepe az eseményekben ugyanilyen egyszerű és az évek múlása ellenére változatlan : *„Nagy Imre színleg az ellenforradalmi lázadás ellen foglalt állást ; ezzel elérte, hogy az MDP vezetősége őt és több társát visszavette tagjai sorába, újból a Minisztertanács elnöke lett, s így a párton és a kormányon belül folytathatta áruló tevékenységét, bomlaszthatta a proletárdiktatúra erőit."* A szerencsés fordulat is egy mondatban foglalható össze: *„A súlyos helyzetben november elején Kádár János és több más kommunista vezető megteremtette az új forradalmi központot : a Magyar Szocialista Munkáspárt új ideiglenes Központi Bizottságát, és megalakitotta a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt, amely november 4-én kiáltványban hívta fel a magyar népet az ellenforradalom leverésére, s ehhez a Varsói Szerződés értelmében a SZU fegyveres segítségét kérte."* És, íme, a beteljesedés: *„A SZU testvéri segítsége megakadályozta az imperialisták fegyveres beavatkozását, lehetővé tette az ellenforradalom gyors leverését."* Ilyen jellegű adatok bőségesen találhatók az egyes szereplők címszavainál is.

POLITIKAI MEGGONDOLÁSBÓL még számos furcsaság olvasható az Új Magyar Lexikonban. Örömmel látjuk, hogy — mondjuk — Barcs Sándornak vagy Boldizsár Ivánnak máris megfelelő helyet biztosítottak a történelemben ; viszont — hogy továbbra is a B-betűnél maradjunk — Baranyai Lipót, Baranyai Jusztin és Bán Antal neve hiányzik a Lexikonból. Dunaújvárosról azt mondja a Lexikon, hogy 1951-től 61-ig Sztálinvárosnak hívták, ami emlékezetünk szerint nem egészen pontos adat. Ebben az időben ugyanis egy ízben a Dunapentele névre is visszatértek. Mindszentyről megtudjuk, hogy Pehmnek hívták, ami úgy látszik az ellenség legalantasabb kategóriájának kijáró felvilágosítás. Franciaország legújabb történetében azt olvassuk, hogy a francia KP befolyása növekvőben van, ami a valóságban alig észlelhető. Kinánál egyetlen szót sem találtunk a szovjet-kínai ellentétről, noha még az 1962 végén megjelent Kiegészítéseket is átnéztük. Sőt a „virágozzék száz virág" mozgalomnak, a nagy előreugrásnak és az utána következő visszaesésnek sem bukkantunk nyomára.

BEFEJEZÉSUL még röviden meg szeretnénk emlékezni az irodalomról és művészetről is. A marxista irodalomszemlélet általános egyoldalúságán túlmenően itt még feltűnik, hogy méltánytalan elbánásban részesültek azok az írók, akiknek az 1956-os eseményekkel kapcsolatban valamit politikailag a szemére vethettek. Déry Tibor, Lukács György, Kónya Lajos, Benjámin László címszavai szinte nevetségesen összezsugorodtak, hogy Illés Bélának, Bölöni Györgynek és Mesterházi Lajosnak biztosítsanak több helyet. Az csak magától értetődő, hogy az emigrációba vonult Zilahy Lajos és Márai Sándor, vagy az erdélyi származású Nyírő József néhány adatát előnytelen politikai kommentár festi alá, míg másokat — Wass Alberttel az élükön — agyonhallgat az Új Magyar Lexikon.

Gyermetegen elfogult a francia irodalom ismertetése, noha ennek a tárgynak kitűnő ismerői és bírálói élnek Magyarországon. Franciaországban ismeretlennek mondható E. Pottier alakja, még akkor is, ha ő költötte az Internacionálét, és kevesen tudnak az 1919-es Clarté csoportról, noha az tömörítette *„az imperializmus hazugságaival szemben a társadalmi haladásért küzdő írókat"*. Anatole France és Romain Rolland fő érdeme bizonyára nem az, hogy eljutottak a kommunista eszmékig, mint ahogy Louis Aragon is ettől függetlenül tekinthető korunk egyik kiemelkedő költőjének. Roger Vailland is nyílván azért szerepel a legutóbbi idők „kiváló írói" közt, mert 1952-ben belépett a kommunista pártba, bár hozzátehetjük, hogy 1956-ban ismét hátat fordított annak. Vezető hely illeti meg az Új Magyar Lexikonban André Stilt, aki pedig inkább harmadrendű írónak számít ; ezzel szemben hiába kerestük pl. Paul Valéry, Antoine de Saint-Exupéry, Georges Bernanos, vagy a költők közül Saint John Perse és Jules Supervielle nevét.

Hasonlóan szemellenzős mind az, amit az Új Magyar Lexikon a francia képzőművészetről ír. A meglepő, de elég átlátszó kivétel megint egyszer Picasso, *„a ma élő legnagyobb francia festő"*, akinek *„szüntelenül fejlődő, haladó eszméket tükröző művészetében a realista áramlatok hatása"* nyilvánul meg. Viszont a francia film ismertetésében megelégedéssel olvastuk, hogy *„1957-től kezdve új, kiváló rendezők egész sora tünt fel (új hullám). Már első filmjeik formai és tartalmi merészségével, őszinte bíráló hangjával világsikereket aratva megújulást igérnek a francia filmművészetnek."* A legújabb művészi irányzatok megítélésénél — magyarországi és külföldi viszonylatban egyaránt — általában bizonytalanság figyelhető meg. Ma már alighanem az Új Magyar Lexikon is másképp fogalmazná meg mondjuk a szovjet irodalomra vagy képző- és filmművészetre vonatkozó egyes megállapításait.

Számos kritikai megjegyzésünk ellenére változatlanul hangsúlyozzuk, hogy az Új Magyar Lexikon figyelemreméltó munka, amelyet az ember hamar nélkülözhetetlennek érez. Ha valamit sajnálunk, az inkább csak az, hogy egyes tárgyakkal kapcsolatban végigvonul lapjain egy erősen elfogult, lexikonba éppenséggel nem illő szemlélet. Reméljük, hogy az Új Magyar Lexikon készülő pótkötete és még inkább a tervbe vett Magyar Enciklopédia fokozatosan le fogja vetkőzni azokat az aránytalanságokat és egyoldalúságokat, amelyek ma még komoly szépséghibaként hatnak.

---

* L. az Irodalmi Ujság 1962. június 15-i számát.

** L. az Irodalmi Ujság 1962. október 15-23-i számát.

HANÁK TIBOR

Ideológiafejlődés — belülről

ARNOLD BUCHHOLZ, a Német Kelet-Európa-Társaság társelnöke nemrégiben megjelent könyvében (*„Der Kampf um die bessere Zukunft"*) bevallja, hogy korábban azt gondolta, a szabad világnak kell a dialektikus materializmust továbbfejlesztenie, dogmatizmusát szétfeszítenie. *„Ma azon a nézeten vagyok, — írja, — hogy a dialektikus materializmus saját önkifejlődésében ezen az úton halad."*

Kézenfekvő lenne. ha most fennakadnánk az „önkifejlődés" fogalmán, vagyis ha azon kezdenénk rágódni, vajon valóban spontán eszmefejlődésről van-e szó vagy pedig átfogóbb változásról, melynek csak függvénye, jobb esetben több tényező egyike a filozófiai mozgolódás. Ilyen kitérések nélkül is értjük azonban, miről van szó. A szerző azt akarja mondani, hogy a dialektikus materializmus képviselői bizonyos területeken „továbbgondolják" a marxizmus klasszikusainak tanait, vagyis kezdenek problémákat és feladatokat látni ott, ahol a XX. pártkongresszusig kész megoldásokat kaptak.

Azt a kérdést, hogy melyik területen mi változik a neoleninista filozófiában, elüthetném, mondván, hogy ezt nem lehet felmérni. Mint ahogy nem is lehet felmérni a változás dimenzióit, jelentőségét, a fellelhető leheletnyi tendenciák sorsát, végkifejletét. Buchholz szerint a változás abban jelentkezik, hogy a szovjet filozófia „üres mezői" most lassacskán betöltődnek. Hogy minél több és minél nagyobb üres mezőkről beszélhessen, azoknak a filozófiai problémáknak a tárgyalását is számonkéri a marxizmustól, melyek a materializmus körzetén eleve kívül esnek, vagy joggal mellékesek az anyagelvű filozófiák számára. Felrója a szovjet filozófiának, hogy nem foglalkozik az intuíció és a megértés (Dilthey által megfogalmazott) problémájával, stb., viszont nem méltatja figyelemre, hogy a szovjet ideológia egy évtized alatt utat engedett számos filozófiai és rokon tudománynak, köztük a szociológiának, a pszichológiának, a matematikai logikának. Ugyanakkor nemcsak horizontális irányú a fejlődés, nemcsak új területek meghódításáról van szó, hanem a kérdések elmélyítéséről, differenciálódásáról is.

Ennek illusztrálására nem akármilyen példa, hanem alapvető fontosságú az ellentmondás és a gyakorlat fogalma körül folyó vita.

AZ ELLENTMONDÁS fogalmára épül az egész dialektikus szemlélet. Ennek értelmében a valóság, (a természet éppúgy, mint a történelem), ellentmondásos ; mozgása, fejlődése nem más, mint *„maga a létező ellentmondás"* — vallják Hegellel. Mivel pedig a marxi-engelsi ismeretelmélet (és metafizika) posztulátuma értelmében a gondolkodás másodlagos a valósággal szemben, a gondolkodásnak is ellentmondásosnak kell lennie. Ez a meggyőződés ösztönözte a marxista-leninista filozófusokat egy olyan magasabbrendű logika megteremtésére, mely az ellentmondás számára megtisztelő helyet biztosít. A dialektikus logika azonban — így hívták ezt az álmot — álom maradt.

A válság ott kezdődött, mikor a lengyel Adam Schaff 1956-ban kijelentette, hogy — dialektika ide, dialektika oda — ellentmondásos gondolkodás nem lehetséges. Mit jelent ez ? Mint a későbbi irodalomból látható, egyesek nyomban levonták a következtetést : a valóságban sincs ellentmondás. J. Bartos (Csehszlovákia) például kijelentette, hogy a mozgást ellentmondásnak felfogni — frázis. Így aztán voltaképp kiebrudalták a parádés fogalmat, az ellentmondást, ami — bevallják, vagy nem — egyértelmű a dialektikus szemlélet feladásával, úgy hogy a „dialektikus materializmus" kifejezésből a „dialektikus"-t el is lehetne hagyni.

El lehetne, ha nem játszanának szerepet más felfogások és más erők is. Példa erre Tamás Györgynek az ellentmondásról, szóló cikke a Magyar Filozófiai Szemlében (1961/2. és 1962/4.), mely visszautasít mindennemű lazítást és jól megkapaszkodik Engels és Lenin szavaiban, nehogy valami újat találjon mondani. Azoknak viszont, akik a dialektikát nem ily dogmatikus módon akarják megmenteni, nincs könnyű dolguk, főképp akkor, ha a gondolkodást ellentmondás*mentesnek* fogják fel. Mert ha a természet és a történelem ellentmondásos jellegét továbbra is meg akarják őrizni, szét kell szakítaniok a gondolkodást és a valóságot, vagyis azt kell vallaniok, hogy bár a gondolkodás nem épülhet ellentmondásra, a természet és a történelem ennek ellenére ellentmondásokból áll. Hogy ebbe az ismeretelméleti zsákutcába be ne tévedjenek, egyszeriben tompítani kezdik az ellentmondás értelmét. — Dehogy beszélünk mi logikai ellentmondásról, — mondják, — csupán ellenkezésről, erők és érdekek különbözőségéről, feszültségéről. Molnár Erik szavaival : *„a társadalmi gyakorlatot megvilágító tudományos gyakorlat nem ismer logikai ellentmondásokat a társadalmi gyakorlatban sem, mert azok az ellentmondások, amelyekkel a társadalmi gyakorlatban találkozunk, mindig úgy keletkeznek, hogy az ellentétes meghatározások más-más vonatkozásban tartoznak hozzá a dologhoz, s ezért minden esetben fel is oldhatók."*

Mind ez világos és politikai tendenciájában is érthető, csak épp igen-igen kérdéses, hogy az ellentmondás kilúgozott, nem logikai értelme elegendő-e a materialista dialektikának ahhoz, hogy a vulgárisnak és formalistának nevezett valóságszemlélet fölé kerüljön. Magyarán : ez esetben a dialektika semmi újat és semmi olyant nem jelent, amit akár a legformalistább és legskolasztikusabb gondolkodó ne tehetne magáévá.

A GYAKORLAT fogalmáról is vita folyik a kommunista államokban. E vita következménye jelentős elméleti módosítás lehet. A gyakorlat problematikáján elindulva egyfelől a marxi ideológiatan, másfelől a dialektikus materializmus ismeretelméletének és etikájának kellős közepébe juthatunk. A marxizmus ismeretelmélete szerint a gyakorlat az igazság kritériuma, vagyis az a jegy, mely felismerhetővé teszi az igaz tételeket. Amit a gyakorlat bizonyítani képes, igaz, amit nem, téves. Ezen fordul tehát az igazság ügye. De Lenin szerint rajta fordul az erkölcsi jó mibenléte is : a politikai gyakorlat dönti el, mi a jó. A praxis és teória értelmétől függ továbbá, hogy a tudományok és művészetek merőben ideológiai szerepet, „Überbau"-jelleget kapnak-e, hogy függvényévé tesszük-e őket a politikai gyakorlatnak, vagy helyet biztosítunk önálló létezésükre, „visszahatásukra", illetve — más felfogásban — ezen fordul, hogy az „elmélet", a párt elmélete oly módon kerül-e a változó gyakorlat fölé, hogy mozdulatlan dogmává válva megbénítja a szellemi élet vérköreit.

Inkább azon lehetne csodálkozni, hogy a gyakorlat fogalmáról eddig nem vitatkoztak, mint azon, hogy egy idő óta a marxista-leninistáknak fejtörést okoz ez a fogalom is. G. Klaus és D. Wittich kelet-német filozófusok vitaindító írásából kitűnik, hogy a marxista gondolkodókat zavarja a gyakorlat meghatározatlansága. Az ideológusok szóhasználatában a gyakorlat értelme a termelő munkától a tudományos, sőt a gondolati tevékenységig terjed és nem egyszer olyan jelentési variációk állnak elő, melyekben a gyakorlat már-már azonossá válik az elmélettel. Abban a felszólításban például, hogy *„az elméletnek a gyakorlatot kell követnie"*, a gyakorlaton a párt megvalósításra váró elgondolásait, programját, céleszméit, „elméletét" értették.

M.N. Rutkevics, hogy meneküljön a többértelműségtől, a gyakorlatot anyagi tevékenységnek, termelésnek fogja fel. Ám ez esetben nehéz elképzelni, mint fogja a termelési tevékenység igazolni a nemeuklideszi geometria tételeit, vagy hogy Rómát Romulusz alapította.

Klaus épp ezért szembeszáll a gyakorlat értelmének leszűkítésével és azt mondja : gyakorlat *„minden anyagi vagy szellemi tevékenység, mely az ismeretek közvetlen alapja, közvetlen célja és közvetlen igazságkritériuma lehet."* Ebben a definíciószerűségben meg az a hiba, hogy tág. Nem lehet megtudni belőle, hogy mi *nem* gyakorlat, hiszen ennek alapján még a *par excellence* szellemi tevékenységet, a gondolkodást is gyakorlatnak lehet nevezni. Abban is van valami, amit a mostani vita egyik hozzászólója említett, hogy Klausék fogalmazása körbeokoskodás, hiszen az igazság kritériumát a gyakorlattal, a gyakorlatot pedig az igazság kritériumával határozza meg.

MINT LÁTHATJUK, a marxizmusnak jól az elevenébe vág az ellentmondás és a gyakorlat fogalma körül kialakult diszkusszió. Míg az ellentmondás kérdése a valóság és a gondolkodás alkatát és e két létréteg összefüggését érinti, a gyakorlat problematikussá válása nem jelentéktelenebb nézeteket ingat meg, mint a marxizmus igazságfogalmát, etikáját és „Überbau"-elméletét. Elvetnénk azonban a sulykot. ha ebből azt a könnyen kínálkozó következtetést vonnánk le, hogy 1. az ideológia megrendülése gyökeres politikai változásokat fog előidézni, hogy 2. a marxizmus-leninizmus ereje megfogyatkozott, hogy 3. az ideológiafejlődés a dogmatizmus teljes leépítése felé halad.

1. Ami a politikai változásokat illeti, nyilvánvaló, hogy ezek nem annyira az ideológiai módosítások következményei, mint inkább előzményei, előfeltételei. A most folyó vitákat a már bekövetkezett politikai változások tették lehetővé. Ez természetesen nem zárja ki, hogy az elméleti problematizálás elősegíti a társadalmi folyamatok kibontakozását, de igen kétséges, hogy az ideológiai újrafogalmazások révén jelentős politikai, társadalmi változásokra lehetne számítani.

Miért nem ? Azért, mert az elméleti megállapításokból valójában nem következik egyértelműen egyetlen cselekedet, egyetlen konkrét politikai lépés sem. A *„principium contradictionis"*-ból nem vonható le logikai úton, hogy élesedik az osztályharc, sem az, hogy gyengül, — de ha *akarom*, mindkettő „levonható" belőle. A logika ez esetben az önkény eszköze, mely valamiféle vélt magasabbrendűséget ad az akarásnak, a *„Wille zur Macht"*-nak. Mert erről van szó : a központi akaratról. Ettől függ, hogy mi következik a vitákból és a vitákra. Mint az elmúlt hetek mutatták, a művészet terén máris visszalépés, szigorítás következett.

2. Sokan azt gondolják, hogy a marxizmus filozófiai alapfogalmainak megrendülése egyértelmű a marxizmus gyengülésével. A Bécsben megjelenő *„Forum"* c. folyóirat szerkesztősége kérdést intézett egy-két marxizmussal foglalkozó íróhoz, professzorhoz a kommunista országok ideológiai mozgolódásával kapcsolatban. A válaszokból — melyeket a folyóirat januári száma közölt — kitűnt, hogy a megkérdezettek csaknem kivétel nélkül elismerik a szovjet ideológia *védelmi* helyzetbe való szorulását, — és ennyiben gyengülését, — de a tekintetben sem marad kétség, hogy a marxizmus-leninizmus ideológiai kigombolkozása egyúttal levegőt ad a tudományoknak, lehetőséget nyit a kutatásnak, a technikai haladásnak — ami viszont erősíti a szovjet imperializmust. Mint Kolakovszky is kereken megmondta : a jelen folyamatban az ideológia és a tudomány harcáról van szó. S miközben a tudomány ma egyre inkább felülre kerül, el kell ismernünk, hogy magában az ideológiában is az egyes problémák differenciálódása, igényesebb kezelése észlelhető.

Ismét más kérdés persze, hogy ez a differenciálódás növeli-e a marxista ideológia vonzerejét. A dogmatikusok bizonyára azzal érvelnek, hogy a kommunizmus világhódításának ügye jobban ment, mikor a tömegeknek egy-két pontban összefoglalták a tudnivalókat. Az antidogmatikusok meg azt felelhetik erre, hogy sokaknál épp a szimplifikálás váltott ki ellenszenvet a marxizmussal és tette az értelmiséget az ellenzékiség társadalmi hordozójává.

3. Az elmondottak alapján felmerülhet a kérdés, vajon a dialektikus materializmus „önkifejlődésében" eljut-e saját dogmatikus korlátainak lebontásához ? Tény, hogy bizonyos sztálini dogmák ma már nem dogmák, és egyes tantételek magyarázása szabadabban történik, mint tíz évvel ezelőtt. Szó sincs azonban a dialektikus materializmus „teológiai jellegének" eltűnéséről. A differenciálódás — amiről az imént beszéltünk — nem egyértelmű a dogmák kiküszöbölésével. Számos vallás is differenciált tanokkal rendelkezik és a tudósokkal jól megfér, mégsem szűnik meg dogmatikus volta. Aki marxista-leninistának vallja magát, annak bizonyos tanokat feltétlenül igazaknak kell elfogadnia, éppúgy mint mondjuk a katolikus vallásúaknak. Persze lehetőség van *nem*-katolikusnak lenni, s esetleg a kommunista államok is lehetőséget adnak majd más világnézeteknek, más filozófiáknak. Épp ez az utóbbi szempont a döntő a kommunista rendszerben élni kényszerülők számára, akiket a belső ideológiafejlődésből bizonyára az érdekel leginkább, hogy lehetőség lesz-e arra, hogy a marxista-leninista ideológián *kívül* békében éljenek azok, akik nélküle szeretnének élni. A magyarországi kommunista párt nemrég lezajlott VIII. kongresszusa nem erősítette meg ezt a reményt. Az év elején megjelent magyar folyóiratokban máris ott van a felszólítás : *„Küzdenünk kell minden nem-marxista nézet ellen. mégpedig nemcsak s nem elsősorban az elhárítás mozdulataival, hanem kezdeményezően, offenzív módon."*

A DACHAU - JÁTÉKOKRÓL

NAGY FIGYELEMMEL olvastam Szombati Sándor cikkét a Dachau-játékokról az I.Ú. február 1-i számában.

A durva diákcsínyek minden időben és minden nemzetnél gyakoribbak, mint hinnők. A gyerekek vagy kamaszok intézeti és iskolai szadizmusa jóformán irodalmi klissé : elég ha Huxley „Eyeless in Gazo"-jának néhány fejezetét, Robert Musil : „Die Verwirrungen des föglings Törless", Makarenko „Új ember kovácsá"-t és legújabban Ottlik Géza „Iskola a határon" c. kitűnő könyvét, vagy Ignotus Pálnak az I.Ú.-ban nemrég megjelent viszszaemlékezését Hevesi Andrásról említem.

Shelley, Byron szenvedése a collége-okban, Rilkéé a katonaiskolában is ismeretes.

Ha ezek a csínyek és durvaságok nem is járnak mindig olyan súlyos fizikai következményekkel, mint a Szombati Sándor által említett esetekben, az áldozatok lelkében nagyobb rombolást okoznak, mint gondolnók.

„A középiskolai edzés egy összevissza sérült fiatalembert hagyott maga után" — írta Cs. Szabó László Shelleyről „Byron, Shelley, Keats" c. könyvében.

Különösen megfogtak Szombati cikkének befejező mondatai. *„Talán annak volt igaza, aki azt állította, hogy minden emberben, akármilyen civilizált vagy művelt legyen is, él a disznó. Csak alkalmat kell adni néki, hogy megnyilatkozzék.*

Ez talán sok mindent megmagyaráz.

A 'Dachau-játékot' bizonyára. És talán Dachaut is. Az igazit."

Úgy érzem, ezek a sorok rávilágítanak a kamasz-szadizmus és a nácizmus közös lélektani gyökerére. A „disznó"-t én zsarnokságnak, az ember eredendő, elnyomó ösztönének nevezném — talán ez az „eredendő bűn".

Kamasz-szadizmus és nácizmus lélektani mechanizmusa meglepő hasonlóságot mutat egymással, a pubertásos hecceknél és erőszakosságoknál az áldozat az idegen, a más, a feketebárány, szemükben a „zsidó", még ha történetesen nem is az, és az akciók formái is sokszor kísértetiesen hasonlóak, gondoljunk a munkaszolgálatosokkal elkövetett heccekre.

Ezzel kapcsolatban Hermann Imre „Az antiszemitizmus pszichoanalízise" c. a háború után megjelent könyve jut eszembe, amelyben Hermann a pubertásos homoszexszuális szadizmusban látta meg az antiszemitizmus lélektani rugóját. Nincs helyem erre, hogy e nézetet részletesebben elemezzem, de nyilvánvalóan igazságot fejez ki.

Tudjuk, a költőknek és íróknak a zsarnokság elleni berzenkedése közhely, de céltáblájuk többnyire csak a politikai zsarnokság volt, a másféle, a pszichológiai zsarnokság megnyilvánulásainak kevés figyelmet szenteltek. Pedig a pszichológiai zsarnokság ha megnyilatkozásai rendszerint nem is annyira félelmetesek, mint a politikaié — sem olyan bagatell, mint amilyennek egyeseknek tűnik, nem szólva arról, hogy a politikai zsarnokságnak a pszichológiai a szülőanyja.

Amennyiben így van, mit lehet tenni ?

A PRÉDIKÁCIÓ „a lelkekre beszélés" hatástalan; az ilyen megnyilatkozásoknak — a népszerűtlenséget is vállalva — energikusan elejét kell venni. Tudom a betiltás adminisztratív intézkedése még nem megoldás, a mindenkiben többé-kevésbé élő ördögöt, a zsarnoki ösztönt nem öli meg, csak elfojtja ; a megoldás az lenne, ha az ilyesmire való szándék elenyészne a lelkekben.

De addig, míg a zsarnokság betegségének a szérumát nem találjuk meg, nem marad más hátra, mint a tünetek kíméletlen elfojtása.

KOSZTOLÁNYI ÁDÁM.

Ember, jóra, szóra bátor

BENJÁMIN LÁSZLÓ : ÖTÖDIK ÉVSZAK, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1962.

KEVÉS olyan változó sorsú költőt ismer a magyar líra története, mint Benjámin László. S kevés olyan szívós hűségű költőt. Elődeinek szinte minden szerepét eljátszotta : volt lázadó, üldözött, meg nem értett próféta, forradalmár, s hivatalnok, hogy aztán újra lázadó, forradalmár, majd önhazájában száműzött legyen. Különös pálya a Benjáminé — tanulságos, s talán nyugtalanítóan fordulatos a jövő irodalomtörténésze számára. A kortárs ezt a pályát tragikusnak látja, bár a tragikum nem József Attila-i, azaz egyre mélyülő, s feloldhatatlan, hanem sajátosan mai, ha úgy tetszik, benjámini : a csontig ható kétségek, válságok és csalódások időről-időre katarzisokban oldódnak fel, hogy aztán más alakban újra feltámadjanak. Ez a sohasem egészen csillapítható szomjúság, mítoszba hajló emberi tragikum nem metafizikus elvágyódásból, hanem abból az örök ellentétből fakad, ami a történelmi és társadalmi valóság és Benjámin ideáljai között mind a mai napig fennáll. Benjámin ugyanis „elkötelezett" költő — minden idegszálával azé, amit vállal.

Kettős örökséggel indult annak idején útjára : néhány költővel — Petőfivel, Vörösmartyval — s a külvárosi szegény-nép beléjevetett bizalmával. E két hagyomány, az üstökösnyi költő-elődök nemzetjobbításának és szabadságimádatának a vállalása, valamint a szegénység tollal való képviselete Benjámint eleve a magyar költészet „politikus vonalába" állította. S ha a politikai állásfoglalás még magátólértetődő feladat volt Petőfinek, bogos probléma Adynak és daccal vállalt kényszerhősiesség József Attilának, Benjámin pályája azt látszik bizonyítani, hogy korunkban *maga a szerep vált problematikussá, ellentmondássá.* Pontosabban megfogalmazva : a jelenkori magyar történelem, 1937-től napjainkig, olyan meglepetésekkel és fordulatokkal szolgált, amelyek mágnesként lendítették jobbra-balra Benjámin szellemi iránytűjét, megzavarták természetes tájékozódását ; ugyanakkor ez az időszak olyan erkölcsi konfliktusok elé állította a politikailag elkötelezett magyar költőket, amelyek merőben különböztek a *hagyományos* „elnyomott-elnyomó" típusú ellentétektől. Benjámin eddigi eszmei fejlődése lázgörbére emlékeztet : fel-le, fel-le, forradalmi hév és apátia, lelkesedés és kétségbeesés, odaadó hit és kiábrándultság végletei közt hullámzik. Újabban, úgy látszik, egy újfajta elkötelezettség nyugvópontjára ért: miután megszenvedte, önmagában feloldotta ellentéteit, s a józan reménység jegyében költői szintézist teremtett.

ABODY BÉLA írta róla : „minden verse teljes Golgota, nemcsak a probléma, de a pillanat tökéletes átélése is." Igaz, de a kritikus itt Benjámin utolsóelőtti kötetéből, az „Egyetlen élet"-ből indult ki, s vetített vissza, nem firtatva, hogy a korábbi vallomásszerű versekben mennyi a valódi élmény kötőanyaga. Az ötvenes évek termésére gondolok. Bármennyire is vallomásnak indult a vers ez időben nemegyszer „menetközben" jólcsengő agitációs rigmussá sekélyesedett. Egy azonban kétségtelen (s ezt Benjámin egész pályája bizonyítja) — amit a hajdani munkásköltő csinált, hittel és becsülettel csinálta : a karriervágy, ha egyáltalán volt benne ilyen, csak egészen alárendelt szerepet játszott a Kommunista Párthoz való csatlakozásában és ezzel egyidejű, „tűzzel-késsel" való elköteleződésében. Ő a hamisat is hittel fújta, a vezetők álszent hazudozását a nép érdekeinek következetes képviseletére magyarázta. Naiv volt? Igen is, nem is. Tudta, mi ellen harcol : a háború idején kevesedmagával keményen szembeszállt a nemzet sorsát áruba bocsájtó, s végső fokon legelemibb érdekeit is eláruló rendszerrel, s kevés költő várt annyit a felszabadult néptől, mint ő. De arra, hogy a régi rendszer üldözőtteiből egy csapásra üldözők, majd könyörtelen inkvizitorok válnak, nem számított.

Hiszékenységéért megbűnhődött — amikor eljött a „sós tengervíz" kiöklendezésének az ideje, az ő számvetése szigorúbb volt, ínye keserűbb, mint óvatosabb társaié. Akik gyűlölték, ezért még jobban gyűlölték. A forradalom napjaiban ő volt az egyetlen „hivatalos költő, akit Dudások lapjában egy kéretlen purifikátor megtámadott — mintha Benjáminnak nem lett volna komoly része a sztálinizmus magyarországi megdöntésében.

Mert ha egy mondatban meg kellene fogalmaznom Benjámin költői magatartásának alapvető jellegzetességét, ezt egy verssorából kiragadott kifejezéssel tenném : *„a tisztesség, a tisztaság igénye".* Ez az igény szüntelen munkál, de különböző okok miatt nem mindig érvényesül osztatlanul, vagy éppen a költő eredeti elkötelezettsége ellenében érvényesül. Innen a benjámini sors tragikuma és látszólagos ellentmondásossága. Aki kétségbevonja ezt a tragikumot, tegye egymás mellé Benjáminnak a Vörös Hadsereghez írott versét és azt a forradalom napjaiban született, s új kötetéből kihagyott verset, amelynek a címe : *„Elesettek".* A két vers közötti különbségben benne van egy szocializmusban hívő magyar költő önmagával való meghasonulása, roppant erkölcsi drámája.

A DRÁMA nem ért véget 1956 októberében — folytatódik az *„Ötödik évszak"* lapjain. Benjámin új verseskötetének első meglepetése az, hogy a kötet verseinek egy része (több, mint egynegyede) szervesen kapcsolódik az ötvenhatban megjelent vékonyka, de rendkívüli jelentőségű *„Egyetlen élet"* lírájához. E versek politikai értékelése Magyarországon több ízben megváltozott az utóbbi évek során ; művészi értékelésükre először most adódik alkalom. Vannak köztük az akkori idők hangulatát híven visszaadó, gúnyosan, vagy fájdalmasan keserű versek (*Hol vagy ? Valami ponyva kellene, Legyetek éberek*), amelyeket jó újra nyomtatásban látni ; más költők hatása alatt írt, kevésbé hiteles költemények (*Tánc reggelig, Mulatozás*), s egy nagy vers : a *„Töredék".* Ez utóbbi az első kísérlet arra, hogy Benjámin korábban tett tiltó fogadalmát (*„Ne hagyja szájam el, ami valótlan"*) okos útmutatással egészítse ki. A költő, amikor ezt a versét (úgy tudom, először) a Kossuth Klubban elszavalta, joggal érezhette hogy — az egész nép helyett beszél :

„Ha küzdve, bajjal is — ahogy lehet — még
valamit tenni, dolgozni szeretnék,
hogy bárki szabadan tehesse dolgát,
ne érje bántás, erőszak, koholt vád —
hogy valahára igazán haza :
népének otthona legyen ez a
kis Magyarország."

Az *„Ötödik évszak"* verseinek következő, s legterjedelmesebb csoportja tartalmilag és hangulatilag is visszakeltezhető a forradalom leverését követő két-három évre. A *„Töredék"* költője korábbi tépelődéseire nem kapott kielégítő választ, belső válságát az események nem oldották fel, sőt állandósították : korábbi szereplése gyanússá és megbízhatatlanná tette az új ígéretekkel induló rendszer régi szemléletű tisztviselőinek a szemében. A közéletből kiszorult : barátai visszahúzódtak, emigráltak, vagy börtönbe kerültek (erről ad hírt döbbenetes egyszerűségű verse, a *„Két délutáni órá-ról"*) ; elvesztette hitét önmagában, költészete értelmében. Feltehetően az öngyilkosság gondolata is megfordul a fejében. Ilyen állapotban írja meg, azaz kiírja magából, a halálvágyat : *„Elmegyek meghalni..."*

A VERS voltaképpen parafrázis, a Példák Könyvéből való, alighanem középkori eredetű halálének személyes mondandóra átírt változata. Egy korábbi versében Benjámin megkülönböztette — mint ahogy a kereszténység is megkülönbözteti — a „testit" a „lelki" haláltól ; (*„csak lelkem ne haljon, igazának valljon a szegény-nép engem !"*) ebben a nehéz időben azonban halálvágya teljesen egyértelművé csupaszul :

„S van, ki fizetne a halálért,
menne, menne, rontják az évek,
de nem kell a ringyó halálnak,
ittmarad önmaga sebének."
(Arany Jánoshoz)

Ebben a seblázas állapotban sokáig senki meg nem maradhat. Szétválnak az utak : egy visz az öngyilkosságba, egy az őrületbe, s egy a gyógyulás felé. Benjámint helyes ösztönei a harmadik útra vezették. S volt kihez folyamodnia segítségért : nehéz órájában a természet nyugalmából merített erőt s az anyanyelv melege oldotta fel zsibbadt tehetetlenségét. És megtörtént a csoda : a mindenünnenkiszorult költő a táj és a nyelv közösségén át visszatalált saját „törzsének" emberi közösségébe (*Kezesség*). De ez az újjáéledés egyben visszavonulás is volt, visszahúzódás a hagyomány mélyebb rétegeibe, a város társas magányából a vidék magányos társaságába (*Balatonboglár*). Különös mimikri: az egyedüllét órájában Arany hangján szólal meg a Petőfi nyomában indult, annak sorsát-dicsőségét elirigylő költő. Persze Arany nem csupán a sebzett rejtőzésnek, másnak is lehet jelképe, például egy meggondoltabb, jobban kidolgozott teljesség igényének.

Hogy Benjámin szocializmusát nem a saját jól felfogott érdeke és a napipolitika hangzatos jelszavai, hanem más, hitelesebb és emberibb elemek éltetik, legékesebben a „gyógyulás" után, vagyis a többségükben az utolsó években írt verseiből világlik ki. A szovjet enyhülés Magyarországra is átcsapó újabb hulláma megadta neki azt a lehetőséget, hogy elvégezze életének újabb, az eddigieknél teljesebb számadását. Ezt a költő munkára való készségének a hangoztatása készíti elő (*Úrhajós*), s a bizalom igénylése : *„Magamnak szót, becsületet szavamnak !... Nem a terhektől félek én."* (*Se cinikus, se prédikátor*) Így írta azután meg nagy, szintézis-igényű költeményét, amelynek már a címe szokatlan : *„Vérző zászlók alatt."*

EZ A VERS meggyőzi a kétkedőket arról, hogy a közéleti líra lehetőségei még nem merültek ki Magyarországon. A költő nemcsak saját sorsát jeleníti meg a közelmúlt történelmének képeiben, jelszavaiban és paradoxonjaiban : közös ügyünkről szól. Tömören, epigrammatikusan idézi meg eltűnt, de el nem feledett éveinket. Annak a rendnek az erkölcsi züllését, amelyben Benjámin egykor teljes lélekkel hitt, s amely ellen később az elsők között állt ki, így jellemzi :

„divide et impera ? — végül
az aljasságig belegyávul
aki a törvény fölé ül,
aki a törvény alá hull."

Kár, hogy ezt Benjámin nem 1950-ben írta. Persze az igazán fontos az, hogy végül is megírta, s a vádat élesen és pontosan fogalmazta meg. A ketrecben tartott elvek és indulatok valóban „bikadühökkel" törtek ki ötvenhatban, s hogy ezért kit és milyen intézményeket terhel a felelősség, ma már aligha vitatható. A demokratizálásért vívott írói küzdelem önkritikáját azonban nem érezzük meggyőzőnek : *„Ki a bajnok ? a zsoldos ? a sértett ? a gödörbe az is meg ez is belefér."* Szentigaz, belefér. De ez a szentencia nem mentheti fel a zsoldosokat. És kié az ítélet joga, ha nem a költőé ? a „felülről választott" vezetőké ? Vagy a történelemé ? S ha csak a jövőnek van joga megítélni a történelmet, mi lesz a jelenben élő, nagyon is konkrét emberekkel ? Gondolom, mind erre Benjámin meg tud felelni, s talán meg is felel majd valamikor. A *„Vérző zászlók alatt"*-ban részben megkerüli, részben nyitvahagyja ezt a kérdést.

Ez a tartózkodás azonban nem ront a vers művészi hitelén. A költő egyszerűsége, pontossága éppúgy érvényesül a versben, mint romantikus lendülete és visszafogott, szemérmes pátosza. *„Így egész ez az élet, újra ezt kezdeném"* — mondja Aragonnal Benjámin. Igen, e z t kezdené újra, de — másképp : tudjuk az ötvenhatos versekből. És ez a „másképp" rendkívül lényeges.

Számottevő költő jelentős kötete az „Ötödik évszak". A kevésbé sikerült versek fogyatékosságai csakúgy, mint a kötetet kiegészítő műfordítások közötti (a válogatás önkényességéből következő) színvonalkülönbségek jelentéktelenné törpülnek a kötet egészének kiemelkedő művészi és tiszteletreméltó emberi értékei mellett. Ha valaki, Benjámin László megérdemli, hogy figyelemmel és szeretettel viszonozzuk „jóra, szóra való" bátorságát.

GÖMÖRI GYÖRGY

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Semmi, csak az első nagy Énekes lappangó sírja egy szigeten, veres hasadék vasvizű tisztító forrása egy saslátta imához, s a ligetben titkos gazdája : a Kígyó, a kő alatt aki veled hál s meggyógyít álmodban a templomtornácon, mire föltámad szentelt tölgykoronákból a hajnali szél ;

semmi, csak mindenes szamarával egy földúcolt sziklakolostor göndörhajú piktor szerzeteseknek, s vállig a Jordán kelyhében egy aranyember : Krisztus a füstös boltozaton, mert ő a nagy Énekes, az eleven vasvizű forrás s a Kígyó, aki gyógyítva veled hál, — mondják esti harangszónál feketézve a hentesből és szerelőből pappá tett helybeli szentemberek.

Semmi, csak százával vaslábon a forgó lepkék itatni a kertet, kicsi szélmalmok, hogy szopjon a csecsemő dinnye, tök, kalarábé, újuljon az agg szőlő, versenyt szaporodjék citrom, füge, gránátalma, banán s a barack ;

semmi, csak százával versenyt fejeselve a delfinek egy játékos szikla vagy ki tudja, talán a boristen kővévált hajója körül.

Semmi, csak kalóz fejedelmek figurás pengéjű vadászkése, bikapányvázás a kupán s kalapált serlegükön az aratóbanda harsány éneke hazafelé ;

semmi, csak a kapu fölött egy poros gyík, lesben a Nagymester lovagi pajzsán, mintha proletár fattyút nemzett volna a címerben lángoló koronás szalamander ;

semmi, csak oleanderek árnyékában egy hallgatag, elhanyagolt török temető turbános sírkövein a pusztuló írás hasztalanul szép betűi.

Semmi, csak halfejű pásztorbottal egy borostás képű, ballagó férfi, vállán egy kecskegida, útban a mészároshoz vagy az oltárra, amint együgyűn fel-felnyúlik a lombok alatt falevélért a férfi nyakából, mert nem tud a késről ;

semmi, csak láncingben az őrző, szemverők ellen oltalomul egy kofa-autóbusz tükrére akasztva : a dárdás arkangyal szentképe, mert szakadék szélén kanyarog fel az út a dohányért ;

semmi, csak három faluból keresztelőre együtt a család a csodatévő templom barlangkápolnájában, a süveges papok tömjénnel a kútnál olyan öregek, hogy ők voltak az Istenanya siratói, mikor fia, Jézus keblére ölelte a kisdedi lelkét.

Semmi, csak nyíl a keresztútnál és rajta egy bűvös név, amelyet a gyermek tollal aláhúzott az ókori atlasz hetedik lapján s a félistenek életrajzában, kettős német nevű József ültette át angolból a serdültebb ifjúságnak ;

semmi, csak célban a nyíl, végre ! testet öltve a bűvös szó a faggyuillatú üstnél : lacikonyha, olajos paprikamártás, lóvásár, libató, porfürdő a tyukoknak, benzinkút, ponyvafüzet és iktató hivatal a mennybe ragadt félisten szülőfalujában.

Semmi, csak édeni szép szőlőfürt útravalóul a reggeli búvárnak az ikrás fényű sziklaüregben, a parton foltozva szárad a háló, s mintha a földből most sarjadt volna az ifjú szeplőtelen oszlop egy sudár isten tiszteletére, s hogy tartsa a gólyát ;

semmi, csak gyalulatlan, csupasz asztal a hídnál egy józan ebédhez, fehérhajú fűzek a patak szikkadt ágyában, de odafenn a vár forró padlóján sose szárad föl a tócsa, mert fia kezétől ontott anyavér égette a kőre ;

semmi, csak furulyaszó Ithakában estefelé, a hold apadásán búsuló pásztorfurulya az ithakai fjordban, párja félszázad előtt a Hideg Szamosnál sírt utoljára, mikor jövet az Ördögoromról megháltál egy oláh faluban a három horgászszal, akik örömöd minisztránsai voltak.

Semmi, csak poharadban egy isten, acetilénlángnál, a sötét rákszagú parton, amely éjfélkor az egész várossal lemerül lassan a tenger alá, hogy másféle furulyát s éneket halljunk a millió éves ember-előtti szép hajdankorról, de szárazon ismét kiemelkedik hajnalra, midőn elsőt búg a hajókürt s megszületik a csecsemő szél az olajfalevelek öreg fényéből, de már nem leli poharadban az istent ;

semmi, csak az öröm, hogy itt voltál nyomtalanul e halandó bolygón s szétszórt hamvaddal szikrázik a közönyös tenger Málta és Szirakuza között a szorosban...

EGY MAGYAR FÖUR MONTMORENCYBEN

Jean-Jacques Rousseau születésének 250-ik évfordulója alkalmából érdekes talán betekinteni gróf Teleki József ma már teljesen elfejtett Napló-jába és idézni dokumentum-értékü feljegyzéseit a nagy francia írónál tett látogatásáról.

Teleki neve a magyar irodalomtörténetekben ma már sehol sem szerepel. Pedig ez a XVIII. századi főúr jelentős szerepet játszott kora szellemi életében.

A híres erdélyi protestáns család tehetséges leszármazottja 1738-ban született. Szenvedélyesen szerette a tudományokat és kivételes érdeklödést mutatott a francia irodalom iránt. A baseli egyetemen Bernoulli Dávid, a kiváló tudós filozófiai és fizikai előadásait hallgatta, majd Genfben és Lausanne-ban folytatta tanulmányait. Kultürtörténeti érdekességnek számít, hogy francia nyelven írta a hollandiai Leidenben 1760 decemberében megjelent kis, pamfletszerü tanulmányát: Essai sur la faiblesse des Esprits forts címen, amelyet mesterének, Bernoulli Dávidnak ajánlott. A kis könyvecske Diderot materializmusával szemben a protestáns vallás felsőbbségét akarta teológiai érvekkel bizonyítani. Esszéjét elküldte Rousseaunak, majd hollandiai tanulmányai után, amikor Franciaországba érkezett, Jean Duvoisinnek, a párizsi holland követség lelkészének társaságában 1761 március 6.-án kiment Montmorency-be. Szóljon erről az alábbiakban maga az akkor alig 23 éves látogató.

Befejezésül még csak annyit: amikor Teleki József visszatért Magyarországra, nem sokkal utóbb II. József kinevezte főispánnak, majd a közoktatási ügyek felügyelője lett és végül mint koronaőr fejezte be életét, 1796-ban egy évvel a magyar jakobinusok kivégzése után. Igaz, sem nagy költő, sem vonzó elbeszélő nem volt, de politikai beszédeiben a türelmesség szelleme, a békeszeretet, a megalázottak és a megvetettek iránti rokonszenv nyilatkozik meg teljes őszinteséggel.

BEREGI TIVADAR

A. 1761. d. 6ta Martii. Vóltam Rousseau Uramnál du Voisin Urammal Montmorencyba mely mintegy három Lieue Parishoz. Ide huzta meg magát Rousseau Uram már 7 esztendőtől fogva, 's a mint mondja azoltától fogva Parisba nemis vólt, egyszer a *Boulevardsig* el mentt, sőt azt mondja egy Házbais vólt a mely Parisba ér de a Boulevardrol mentt bé, 's a Parisi utzába nem vólt.

Se Duvoisin Uram se én nem ösmértük ő kegyelmét, de Duvoisin Uram két rendben irtt oda menetelünk iránt ; Először Rousseau Uram mentette magát hogy felette foglalatos, másodszor most a mikor oda mentünk hirt adván előre Duvoisin Uram, igen jó szívvel vártt, 's minthogy du Voisin Uram azt irta hogy tsötörtökön, mely tegnap vólt megyünk oda, akkor dél előtt elönkbe jött gyalog szinte St. Denisig a mely ide Montmorencihoz másfél Lieue, vagy Ora, de mi tegnap nem jöhetvén Duvoisin Uram hivatalyabeli épen elkerülhetetlen dolgára nézve, a jó embernek tsak üressen kellett visszá jöni, melyet mi felettébbis sajnállottunk.

Szállottunk, meg érkezvén, *au cheval blanc* fejér lóban, onnan mentünk Rousseau Uramhoz. Először a fogadott Lokajom után indulván el meg tsaltuk magunkat, mert ez előtt Rousseau Uram a falun kívül lévő egy Hermitage nevezetű (az vólt é valósággal valaha vagy nem, nem tudom) helybe lakott, s ő azt gondolta, hogy most is ott lakik, 's ki mentünk vólt a helységből arra felé, míg osztán egy Aszszonyt az uton találván az a hibából ki vett, 's viszsza igazitott a városkába hol Rousseau Uramhoz mentünk egyenessen. Minthogy ez a Rousseau Uram jeles elméjére és rész szerint különösségéreis oly nagy nevet szerzett magának, nem tartom épen szükségtelennek nálla levő létünknek egy kisség bő le irását adni, az ilyetén embereknek házi dolgaikbul sokat itél az ember a természetekről.

Bé menvén hozzá egy rut fótos Schlafrockba találtuk, 's ha nem tudtuk vólna hogy Rousseau, valami piszkos vargának gondoltuk vólna kiváltt oly minden tsinosság nélkül való szobába a hol eszik, és főznek is. Ez igen kicsiny Szoba, 's egyszersmind konyhájais, itt szokott ebédelni ; felvebb vagyon egy Szobája hova garádits szolgál ; e' tsinossabb sőt majd tsinos is. Meg érkezvén igen jó szivvel látott 's el vezetett a Donjonba mely a szobájából egy kis kerttel választatik el. Donjonnak neveznek a Frantziák minden efféle kis épületet amely valami ki tetző helyen van. Ebbe a Donjonba meg lehetős tsinossan van holmi, de tsak igen parasztossan ; Láttam nevezetesen itten a Prussiai Királynak egy nyomtatott képit, melynek az alján a rámájára vólt ragasztva egy kis papiros, azon vólt két Frantzia vers, mely igen mérges vólt, a Prussiai Király ellen, de eszembe meg nem tartottam. Ottan beszélgetni kezdvén leg elöször is könyvemet hozta elé, melylyet Duvoisin Uram még minap néki meg küldött, 's nagyobban meg ditsérte mint a könyv érdemlette vólna (1.). Ebédhez űlvén a felyebb emlitett szobába nem sokat de jól ettem : vólt egy leves, tehén hus, és egy lére tsináltt *Lapin*, (ez majd olyan mint a süldő nyul) Ezen kivül volt egy már régen meg kezdett pastétom, 's jó sajt, vaj, jól állott szőlő's egy szoval igen jó de tsak közönséges és minden tzeremonia nélkül való ebéd, mely kétség kívül annál jobb ízűn esett, mentűl parasztossabb vólt. Egy Leány vagy Asszonyis ett velünk a ki Rousseau Uramnak a mint látom mindenesse, gazdaszonya, szakátsnéja etc. Nem szép és arra nézve akárki előtt is gyanúságon kivül való. (2.)

Ebédután a szekerünket el küldöttük Bare nevű faluba, melyen keresztül kell menni Parisba menvén, hogy ott várjon meg, mi pedig Rousseau Urammal, hogy a vidéket meg láthassuk jobban, gyalog sétálni mentünk. Ez a Montmoranci egy hegyen esvén mind az a ház, a hol Rousseau Uram lakik, mind pedig a vidéknek nagyobb része igen szép tekéntetü hely, a sétálással viszszá menvén Montmoranciba, ott a Templomot meg jártuk, hol a Montmorenci Familiának egy igen szép monumentuma van ritka szépségű márvány oszlopokon. E' mellett a Templom mellett a *Pères de l'Oratoire*ok Clastroma vagyon. Azután meg mutatta ő Kegyelme a Maréchal de Luxembourg Palotáját és kertit, a Palotájais szép de kiváltt a kert igen ditsősséges gustussal van tsinálva ; nintsen benne se statua, se egyebb igen fényes tzifraság de a kertnek el rendezését és a belőlle való ki nézést nehéz fel találni másutt 's a valoban ritka dolog, és töméntelen költségbeis kerűlt hogy mind a Terrace a kertben mind annak a hegynek nagy része a melyen a palota van épitve, emberek kezivel rakattatott, a melyen el hűl az ember a midőn látya. A kertben vagyon egy mulató ház ; annak egy részibe Rousseau lakik néha, mikor Maréchal de Luxembourg ottan van, kit igen nagyon szeret, és betsül Rousseau Uram, jóllehet közönségesen a nagy Uraknak nem jó barátya. Ezt a kertet ez előtt egy Croisaz nevű ember tsináltatta 's birta, kit hogy meg külömböztessenek a nálla még gazdagabb Croisaz nevű atyafiától *Croisaz le pauvre* vagy Szegény Croisaznak neveztenek jóllehet mely gazdag lett légyen tsak ez a kertis eléggé meg mutatya. A Rousseau Uram szobájában, a kertbeli házban, mely Maréchal de Luxembourghoz tartozik, egynehány Indiai nyilak vagynak ; néha azokkal való lövöldözéssel mulatya magát.

Ezt a palotát meg nézvén kivül, ki mentünk a kertbül 's el kisértt Rousseau Uram egészen Barig hol a szekér készen vártt. Többet jártunk ekkor Rousseau Urammal 3 oránál vagy legalább könyen anyit, ott el válván egymástól meg tsókoltuk egymást, 's ugy tetzik hogy engemet szeretett.

Rousseau Uram rá nézve mintegy 45 esztendős ember (3.) kitsiny inkább mint nagy testére nézve, vékonyis, egy kisség meg görbedtt, friss és eleven beszédű, éles elméjű, a mit a Frantzia Espritnek nevez, az igen sok van nála, itéleteis jó, gondolatya éles, 's jólis ki tudja adni, mert ma nem hiszem hogy senki hathatossabban irjon nálla, társalkodása nem lankadtt, mert sokat beszél, vagy leg alább ez uttal elég beszédes volt, mind az által még sem lehet jó kedvű embernek mondani. Némely maga viselésében, 's sententiáiiban különös, de még különösebbnek akar tetzeni, a mint észre vehettem, mint a milyen. Ez vólt talán egy az okok közzül, hogy az emberek társaságából félre huzta magát : Azt mondja hogy soha sem alszik egy fertály orát egy végtiben többtől fogva 15 esztendőnél, 's nem aludtt ugyan anyi időtől fogva soha egy orát mind öszve egy éjtzaka, 's azt nappal sem potolja ki, mert akkor sem alszik. Ha ez igaz, a minthogy nemis igen mond olyat a mi ugy nints, én tsudálom hogy él, nem tsak él pedig, hanem a szemei tiszták 's fejérek. Az öltözetébenis valamint egyébb dolgaiban, gyanakszom, hogy egy kevéssé keresi a különösséget : kétség kivül a Lába újjának bogossága vagy valami olyan okra nézve mindenik paputsa fejének a közepin egy juk van vágva tsillág formán. A paputsa talpa fából van nagy részint hogy a mint mondja szárazabban járjon, 's továbbis tartson a paputs. Szegény állapotva és élésének modját tsak maga gustusának lehet tulajdonitani, mert ámbátor most valósággal szegény és pénzetlen, tsak rajta állana hogy több pénzre tenne szert, de nem akar a mint mondják senkinek jó akaratyával élni. Most leg inkább a Musikájábul él, mert a mellett hogy tudos ember nagy Musicus, és Compositoris 's a mások kivánságára componál, 's a rendes jutalmát el veszi, de azon felyűl nem. A minap, azt mondják, hogy Prince Conti, valami Compositiojáért Rousseau Uramnak talán 50 Louis d'ort küldött, melyből Rousseau tsak 2 Louis d'ort vett el, 's a többit viszsza adta.

Ebből az expeditiobol estve 8 orakor érkeztem haza Parisba a szállásomra. Ezen az úton meg probáltam a minap 11 Louis d'oron s 6 Liveren az az 270 Liveren vett szekeremet ; igen jónak találtam.

(1.) Telekinek az *Essai sur la faiblesse des Esprits forts* című tanulmányáról van szó.

(2.) Nyilván Thérèse Levasseur-ről van szó, akit később Rousseau feleségül vett.

(3.) Pontosan 49 éves volt.

IGNOTUS PÁL

BOLYONG

Vérbő árnyak közt bolyongok, olyan társaságban, amely a közelmúltat idézi és a jövőnek szól, akár az elevenek, ha méltón nyúlnak emlékükhöz. Kezemben *Tersánszky Józsi Jenő* könyve : *Nagy árnyakról bizalmasan* (Magvető könyvkiadó, Budapest) — emlékezések a *Nyugat* Nagy Nemzedékének elköltözött tagjairól. A névsor a fejezetek élén : Ady Endre, Cholnoky László, Kaffka Margit, Osvát Ernő, Ignotus, Szép Ernő, Nagy Endre, Somlyó Zoltán, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Nagy Zoltán, Nagy Lajos, Heltai Jenő, Hatvany Lajos és az utánuk fellépett évjáratokból még egy név, a legnagyobb, legfényesebb és leggyászosabb : József Attila. Nem teljes névsor persze s nem is volt annak szánva. A kimaradtak közül hadd említsek csak egyet, ki ugyanezen körből indult, ha aztán vadul szembefordult is vele : Szabó Dezsőt. Vele való találkozásaimból szeretnék egy pillanatot fölelevéníteni, ha nem remélhetem is, hogy Tersánszkyt szellemidéző bájában megközelítsem.

Ott ülünk szemtől-szemben a Philadelphia kávéház páholyablakában, a bikanyakú, fátermörderes, országos irodalmi bálvány, meg én. Ő volt akkor a legnépszerűbb és legmagányosabb író Magyarországon. Híveit elmarta s kapóra jött neki az olyan ifjú társasága, aki legkevésbbé sem tagadja, hogy a magyar ifjúság robusztus elbutítóját tiszteli benne. Nem volt köztünk félreértés.

— A maguk Nyugatja — dörögte dallamos basszusán — az az önfertőzés útján szaporodó poloska-metropolis, azok a...

Én akkor, ha jól emlékszem, éppen hadilábon álltam a folyóirat szerkesztőivel ; de már csak azért is, hogy a lovagiasságomat legalább magam előtt bebizonyítsam, megkockáztattam egy szelíd ellenvetést. S különben is, kérdeztem, minek olvassa azt a lapot, ha ennyire lenézi ?

— Olvasni ? — feldörejlett a kacaja. — Olvassa a... Nem elég beleszagolni ? A címlapja is elég. Bohuniczky Szefi !

— Egészem szép nov...

— Ez való maguknak. *Í-ró-nő !* — hosszan gurgulyázta a raccsoló *r*-t a megsemmisítő szóban. — Írónőket tenyésztenek. A minap jártam Nyiregyházán. Egyetlen nyilvános illemhelyet nem találtam, de találtam huszonhárom írónőt.

— Elismerem, ez lesújtó. De erről mégsem Babits tehet.

— Erről nem, de a saját regényéről igen. Meg hogy kikkel akarják a bamba közönséget a maguk kultúr-tingli-tanglijába becsalogatni. Hol egy gettó-clown-nal, hol egy csikszeredai tilinkóssal !

— Tudom, ön Nagy Endrét nevezi „gettó-clown"-nak, mióta az ön regényét úgy ledorongolta...

— Azelőtt is annak tartottam. Most csak azért tartsam többre, mert az ikrámba harapott ?

— De ki a tilinkós ? — kérdeztem.

— Ki ? Hát Jenci ! Tersánszky József Jencike. Azzal a gügyögéssel, amiből Kakuk Marcika meg Tamási Ábelka termett. Mert ilyen gügye a székely, ha zsidó álmodja. Ha a Nyugatnak *kell*, mint Balázs Béla Lukács Györgynek.

Csak becsületből mondtam ellent itt-ott, nem hogy Szabó Dezsőt meggyőzzem. Szabó Dezső pedig nem tűrt ellentmondást ; de nem is fájlalta. Örült, hogy dühe új erőre kaphat tőle. Miután irgalmatlanul leszamarazott, asztalánál marasztalt további leszamarazásra. Élvezettel hallgattam :

— Maga azt mondja, hogy az a Tersánszky még Nagy Endrénél is jobb író. Hát egyik sem *író*. De Nagy Endre legalább *van*. A vásári kókler, az realitás. De ilyen, hogy „Tersánszky Józsi Jenő", nincs is. Ezt valakinek *ki kellett találni*.

Utóbb többször gondoltam, hogy egy valamiben Szabó Dezsőnek igaza volt. Tersánszky J. Jenő egészen különleges találmány. Az irodalom olyan áradat, amely felmérhető mederben, olykor ágakra bomolva, de mégis egyazon nehézkedési törvénynek engedelmeskedve halad századokon át. Az elméleteken csüngők gyönyörére, az elméletektől irtózók bánatára : bajos másképp visszatekinteni rá, mint gondolatban egy-egy helyet osztva minden művelőjére, nagyra és kicsinyre, régire és újdonat-újra egyaránt. A *Mária-siralom* szerzőjétől a legifjabb költőkig, kinek-kinek megvan benne a maga helye. Az egyiké Niagara, a másiké kis szivárványos örvény a posványban, s persze hogy vitatható valamennyi : melyik a dús sodrás, melyik a morotva s melyik visz az Értől az Óceánba? Aztán minden nehézkedési és tapadási rendet félrelökve felbugyborékol egy *ráadás*. Nyilván van erre szó a kirgizben is, a szanszkritban is, sőt az angolok közt is, ahol elég régóta élek ahhoz, hogy ismerjem, de szégyenemre nem ismerem. Magyarul ezt a ráadást hívják Tersánszky Józsi Jenőnek.

Nem mintha magányos dúvad lett volna, tajtékzó vagy rokontalan. Irodalmi csoportba, irányba besorolható, irodalomtörténetileg osztályozható. Talapzata készen áll a Jelen Pantheonjában ; nádszék és zsöllye pedig, melyet otthonosan kalimpáló, hosszú végtagjaival segített elvásni, állt az irodalmi és művészkávéházakban temérdek. A *Nyugat* körében például, hogy mást ne is említsek, alighogy beküdte egy elbeszélését, másnap már házi kelléknek számított. Ha volt is (kedves szavával élve) kocódása, sértődése : jóval ritkábban volt, mint másoknak. Annyira éles körvonalban rajzolódott ki az alakja, annyira párja-lelhetetlen forrásból csörgedezett az írása, hogy különbözni is testvériesen tudott. Igaz : kissé a csínytevő vásott kölyök módján volt otthon e társaságban, mely a kávéházi asztalok közt is némileg úgy tanyázott — és joggal — mint a Pantheon előcsarnokában. Kifelejthetetlen volt, de összetéveszthetetlen.

Természete, gondolkozásmódja szerint — mondjam-e, hogy anarchista volt ? Csak azért nem, mert még az anarchista is *ista*. Meg mert T.J.J. soha nem is akart robbantani ; ennél többet akart : olyannak lenni, amilyen. Még a tekintélytisztelet vétkét is könnyű szívvel elkövette, ha kedve tartotta. De ez ritkán esett meg rajta ; vagy ha igen, kevéssé ünnepélyes formák közt. Legényes alázatába mindig némi csúfondárosság elegyedett. S ha elkövethetjük a merényletet, hogy mégis *valamistát* lássunk benne, ne csak önmagát ; azt mondhatnók, hogy noha mindig hű, sőt dacos katonája volt a maga művésztáborának — a nagybányai festőknek és a *Nyolcak* társaságának talán még inkább, mint az irodalminak — : ugyanakkor kissé ellenzéke is volt annak. Mert az ő nagy látomása az élet művészi betetőzéséről nem tárlat, hangverseny, matiné lett volna, nem méltóságos folyóirat és könyvtár, hanem : cirkusz. Olyan cirkusz, ahol a légtornászok a szellem szárnyán repülnek, a bohócok zsigereink elaszott vidámságát fakasztják fel bukfenceikkel s a műlovarnő olyan mosollyal hinti csókját, mint Kaffka Margit tette volna, ha úgy tudott volna mosolyogni — és lovagolni ! és öltözködni ! — mint írni. A csepűrágásnak sokszor védelmére kelt Tersánszky, szóban, írásban egyaránt. S nem is a népszerű szórakozóhelyeket akarta mintegy intellektualizálni. Hanem valahogy elvárta volna, hogy a magas esztétika világa átalakuljon tömegmulatsággá. Részben ezért vonzódott olyan írókhoz, mint Karinthy, Nagy Endre, akik ilyesvalamit *is* tudtak. Büszke lett volna

ÁS KÖZBEN

arra, ha maga valóban népszerű „tilinkós" lehet.

De az ő tilinkója — amin elsősorban a tolla értendő, ha szenvedélyesen furulyázott is — ez a nagyon vidáman csörgedező hangú tilinkó mégis csak a komor bölcselőknek kellett. S ő maga, bármennyire hetykén unta a bölcselmi eszmecserét s bárhogy szerette azt meglepő sportmutatványokkal félbeszakítani : mégis csak ott volt otthon, ahol ezzel a boglyas és széplelkű bölcselőket képeszthette el. Mondjam-e, hogy a népnek nem kellett ? Így ez nem állna. Kellett, de csak amikor a nép már rákapott a „nyugatos" modernség ízére. Kivált kellett a Rákosi-uralom idején, amikor nem vagy csak alig volt szabad kóstolni belőle. Ma legnépszerűbb íróink közé tartozik. Nem tudom, elragadó meséskönyvei, a *Makk Marci* és a *Misi Mókus* mennyire kelnek ; én ezekből szeretném magyarul tanítani a fiamat. Abban a tudatban, hogy aztán a *Céda és a szűz* c. kisregényét, mely miatt mint közszemérem-sértő a börtönbe került, meg a *Kakuk Marci a sógoregyletben* c. regényrészletét, melynek közlése miatt a *Szép Szó* második számát elkobozta a szeméremféltő hatóság — atyai útmutatás nélkül is megtalálhatja.

Nagy Árnyakról úgy vall „bizalmasan" Józsi Jenő, hogy, mint maga óv előszavában :

Ha itt-ott egy-egy mozzanat léhábbnak, komolytalanabbnak tűnik. ne érezzenek ki belőle kegyeletsértést. Az élet nem válogatja össze eseményeit a későbbi irodalomtörténetre való tekintettel nehéz és könnyű fajsúlyúnak.

Bizalomért bizalmat ! Én ezt a könyvet először meglehetősen csalódva lapozgattam. Túlzás volna azt mondanom, hogy nem tetszett ; Józsi Jenő nem tud úgy írni, hogy nekem ne tessék. A hangja utánozhatatlan. Hányaveti mondatain mindig átüt sihederi hahotája ; akkor is ha csupa forró részvét — kivált a kenyértelenek, a rongyosok s a zátonyra-futottak iránt. Valósághű mesemondó, nyomortelepek derűs és együttérző krónikása. De az utcai csavargóról több mondanivalója van, mint a szellem csavargóiról. Mit mondhat társairól a Nagy Nemzedékben olyat, amit mások el nem mondtak ?

Rengeteget. Apródonként, eladomázva mondja el ; képtelen volnék egyetlen mondatba sűríteni a velejét. De például említhetném meghatóan szép visszemlékezését Hatvany Lajosra. Leírja első hosszabb beszélgetésüket : még fiatal *Nyugat*-főmunkatárs volt, mikor a báró — a kör egyetlen bárója — egyszer karonfogta és elsétált vele irodalomról társalogni és főképp Osvát-szídni ; amit ő, mármint Józsi Jenő, éppen azért hallgatott feszengve, mert sokban egyetértett a kifogásokkal. Aztán visszatért Józsi Jenő a kávéházba, ahol kaján és irigykedő pillantásokkal várták : „Levágtad ? Mi ?" Józsi Jenőnek nem volt másnapi ebédre valója a zsebében s képtelen volt eldönteni, hogy az alacsony csúfolódást nézze-e le jobban vagy saját balekségét, hogy valóban elmulasztotta a bárót „levágni". Majd elgondolkozott :

Milyen különös alak ez a báró ! De főleg milyen áldás ez, hóbortok megszállotta kócosokra, hogy ez az ember annyira kapaszkodik utána, hogy sorsosuk legyen. Magam részéről, az ő lehetőségeivel, millióival és külsejével, valljam be, mit tennék ? Fölcsapnám ablaküveg nonoklimat, időmet mulatókban, kártyatermekben herdálnám, legföljebb medvevadászatra ruccannék Mármarosba vagy Afrikába oroszlán és fekete tündér vadászatára ! A fenemeg ! Foglalkoznék irodalommal ? Ime ! Minek nézik ebben a körben ezt a nagyműveltségű, jóakaratú, tehetséges embert ?... És neki megéri !... Nézzük csak magamat ! Lehettem volna bányamérnök, kohász vagy egyszerűen kutató bányász, mint elődeim, lehettem volna vasutas, jegyző, ügyvéd, mint ahogy az önként kínálkozott számomra, lehettem volna festő, ha lusta nem vagyok a küzdelemre! Szinte utolsó mentségnek próbálkoztam az irodalommal ! Nos, lehet, hogy becsülettel és sikerrel fogom űzni ezt a hivatást, de hogy akkora eszelős, rögeszméjű, belső kényszer hajtana benne, mint ezt a bárót ? Ezt aztán kereken tagadom !... Ez az irodalom mint szakma a legelbizottabb minden művészeti ág között, az önistenítés kényszerképzetével !... És mennyi az áldozata ? !... Hát csoda ?...

A *fenemeg !* Az embernek megesik a szíve azon a gazdag bárón. Jóllehet, egyéb szerencséjéről nem szólva, jó fellépésű, világias férfi volt, szórakozni és szórakoztatni tudó, s a nők bolondultak utána, mégha (az írótársakhoz hasonlóan) erkölcsi kötelességüknek tartották is lefejteni róla az anyagilag lefejthetőt. Mint író is megállta a helyét : nem szorult rá, hogy *bevásárolja* magát az irodalomba. De teheti-e, hogy ne nyúljon az erszényébe, ha már ott van ? S ha egyszer belenyúlt : csoda-e, hogy herék, nyomorgók és más írástudók az erszényére szegezik szemüket, nem pedig homlokán a Múzsa-csók jegyére, mellyel ki-ki amúgy is bőségesen ellátottnak reméli önmagát ? Ezen még az sem segít, ha mint írótársat vagy barátot becsülik. Ady nemcsak őszintén vonzódott Hatvanyhoz : valóságos Hatvany *komplexusa* volt, akár sok másnak, József Attilának is egy darabig. De a komplexus egy része volt : nem adni magát ingyen annak, aki fizetni tud érte ; s nem hagyni cserben a társat — nevezetesen Osvát Ernőt — akinek meggyőződésén kívül semmi vagyona nincs. Hatvany pedig mindent megértett, csak az ilyen Hatvany-komplexusokat nem. Tersánszky J. Jenő egyike volt a nagyon keveseknek, kikről soha nem hallottam neheztelő megjegyzést tőle. De biztosan furcsállotta, hogy ez a kedves és nagyra tartott barátja milyen ritkán jelenik meg a háza táján. Ha a Magvető kiadványai eljutnak a másvilágra, most nem csak Józsi Jenőt értheti meg jobban, hanem Hatvany Lajost is.

*

„Kegyeletsértés"? Az nincs ebben a könyvben. Csoda hogy nincs, de nincs. A tartalma felől lehetne : asszony-dolgok, garasos gondok, a nyomorúság szutyka, dáridók otrombasága, megannyi felelőtlenség és nagyképűség árnyéka a pillanatfelvételek sorában, melyeken élők sértődhetnek meg a halottak nevében, ahogy ilyen alkalommal szokták. De a hang olyan szerető, olyan magától értetődő, darabosságában olyan gördülékeny, görgésében olyan szíves, hogy, azt hiszem, még a megbántódás professzionistái sem fognak fennakadni rajta. Külön javára írom, hogy nemcsak embert nem hamisít, de környezetet sem. A Parnasszus, ahogy ő ismerte, hol csapszék volt, hozomra cehhelőkkel, hol igazgatósági várószoba, titkos bejárattal a jól-kelő könyvek szerzői részére. Főképp pedig : kávéház, kávéház — New York, Japán, Palermo, Centrál. Akár százegynéhány éve a Pilvax. Akik látogatóik közül kimagaslottak, nyilván nem annak köszönhetik nagyságukat, amit a főpincér el-tereferélhet róluk. Hanem az egyik a *János vitéz*-nek, a másik a *Nagyon fáj* ciklusnak... Ezeket elemezni : szép feladat. Ezeknek emberi, társadalmi hátterét fölfedni : nem kevésbbé szép. Dehogyis hathat az ilyen visszaemlékezés, „léhának". Az író akkor áhítatos, ha igazat ír.

DOKTOR KLINGEMANN POZSONYBAN

Midőn nekilódult a dilizsánsz, hogy elhagyja Bécset, a szeptembervégi nap jólesőn simogatta az arcokat. A magyar határra érve, kitört a vihar és semmit-senkit nem kímélve, rontott a kocsiba, kegyetlen, a réseken át, a jeges lehelet. Végre kopogott valaki a kocsisnak, kérve rövid megállóra.

Az utasok kikecmeregtek, fázósan-félénken ; fáztak a hirtelen hidegben, féltek az idegenségben. Németül beszélt valamennyi. „Németnek temető Hungaria", mondta egyikük, mivel így tudta hallomásból s mutatott, nem csekély ijedelemmel, a földekről, alacsony házakból előkerülő emberek felé, kik bámulták, illő távolból, az idegen népet.

Így, az első pillanatokban, csakugyan nem volt megnyugtató látvány az álldogáló, paraszti had. Valamennyi fején széles karimájú, lapos kalap, mely komor árnyékot vet a kutakodó-gyanakvó arcokra. A daróc zeke, akár a vaspáncél, nem simul az izmos testek hajlatai szerint. Ezenkívül mindegyik kezében rémítő furkósbot. Mit akarhatnak eme barbárok ? S állataik sem hatnak békítőn a rebbent kedélyvilágra. Fehér és szögsárgaszin ökrök, rettentő erősek, szarvuk, öklelő dárda, lefelé irányul, az emberi test puha anyagai felé. „Németnek temető Hungária", ismétli az említett utas, és meg is magyarázza : Nem az állat a veszedelem és nem is az ember, ki csak első látásra félelmetes. Hasznos az állat és derék az ember errefelé. Ellenben veszedelem a túlolcsó-bőséges élet, meg az ital, e vulkáni talajból fakadó, sokfajta bor. Ahány itt a vidék, annyiféle a bor s legtöbbje mézédes, itatja magát a gyors részegedésig, betegségig, lehullásig. Jön az idegen szűkös hazájából ; pénzéből bőven futja ételre-italra. Fal hát és vedel s egykettő elviszi a „magyar betegség", a pestis. A néptől, vagyis a magyar paraszttól, mitsem kell tartani. Sőt !

Csakugyan, ahogy meleg kabátot húznak az utasok, egyszerre indul a barátkozás. Úgy kezdődik, hogy az egyik utas, ötvenes, nagyorrú, kissé dülledt szemű és tanáros forma, vagyis tisztaságkedvelő, pedáns férfiú, kezet kívánna mosni. Így dukál, ha az ember a beporosodott útiszatyorban kénytelen kotorászni. Lesz, ami lesz, gondolja a tanárféle, fő a tisztaság s fordul máris a bámészkodó hadhoz ; magyarázza, amint tudja, kézzel és lábbal, hogy vizet szeretne. Egy csapásra megélénkül a szobormerev statisztéria, mind jönnesegítene lajttal-csobolyóval. Meg kulaccsal, melyben ugyan nem a világhíres tokaji kotyog, de ruszti tán, vagy másfajta mézízű nektár. A tanár formájú azonban nem iszik ; gyenge a gyomra s a mája is beteges, komoly baja lenne, ha egyszer is vétene az előírt diéta paragrafusai ellen. Máris aggódik, mivel a torka is kényes, könnyen begyullad.

Végül is újra lódul a dilizsánsz s lendülnek bucsúzón-tisztességadón a malomkő kalapok.

A tanár formájú érzi a torkát, növekvő búval. Ő nem beszél, a többit hallgatja. Minden szavukat megjegyzi, gondolván, ha megússza ép bőrrel e „poklot" és hazakerül észak-német szülővárosába, Braunschweigbe, ezt is megírja, szokása szerint, mint minden útiélményét. Doktor August Klingemann s kiváló tekintély a színi szakmában.

Pozsonyban, ahová a dilizsánsz befut, országgyűlés székel, ama nevezetes 1825-ös, százezer a mindenünnen felsereglő, mindenféle nép. S négy napja, szeptember 25.-én, hogy magyar királynévá koronázták a császárnét, Ferenc negyedik hitvesét, jó bajor Karolina Augusztát. A ceremónia végeztével rosszullét fogta el a felséges asszonyt, el kellett halasztani az ünnepségek javát. Vagyis hogy áll a bál s tart a végtelenségig a roppant mulatság. Mondják, olyan az egész, mint farsangi kavarodás. A különbség : itt minden valódi ; az arany nem talmi s nem hitvány kvarc a villódzó gyémánt. Micsoda pompás színjáték !

Minden órának van külön műsora. A színház, például, ünnepi bemutatóra készül. A társigazgató, Johann August Stöger, rossz színész és kitűnő tenorista, ezenfelül rokonszenves fiatalember, üzent a híres kollégának : már próbára várja. S nem akármilyen darabot próbálnak. Karl Meisl, a bécsi „drámai népköltő", gyártotta az ünnepi művet. A címe sokat mond : *Gisella von Bayern, erste Kőnigin der Magyaren.* Királyné koronázásra készült a darab, az utalás a történelmi párhuzamra több, mint világos. Karolina Auguszta is bajor herceglány. Vakulj hát magyar !

Fák alatt áll a pozsonyi színház, a sétányon, üzletek a közelben. Új mezt kapott, a nevezetes hónapokra, a régi épület. A városé a színház s a vezetés magánkézben; Johanna Liebich örökölte a bérletet korán elhalt férje jogán, ki jóhírű színész volt s a nagy Iffland vetélytársa. Az özvegyasszony, maga is színésznő, most közösen igazgat, felváltva Pozsonyban és Grazban. Ezekben a hetekben éppen másodnaponként játszanak a németek ; a közbeeső esték a magyar színészeké, pontosabban az egykori erdélyi társulaté, mely Székesfehérvárott működik a „menekülés" óta. Fejér megye szorgalmazta a pozsonyi kirándulást : együtt most az ország, felkarolhatja végre a nemzet napszámosait. Ismeretes a Karok és Rendek döntése, 1825-ben és Pozsonyban : „alkalmasabb időkre" kell halasztani e másodlagos kérdés megvitatását. Pedig nem jött készületlen a magyar társulat : huszonhat, jól betanult darabnál nem volt kevesebb tarsolyában. S ilyen erők szegődtek e pozsonyi hat hétre a törzshöz : Bartha János, Megyeri Károly („van-e ki e nevet nem ismeri ?"), Telepi György, ésígytovább. Hiába ! A hatalmasságok mégis jobban kedvelték ekkoron a maguk nyújtotta színjátékot.

A kapuhoz érve, a színház lépcsőjén, meg kellett állnia Klingemann doktornak, hogy megforduljon s gyönyörködjék kissé a természet szépségében. Nemcsak a művészetet szerette a braunschweigi direktor, de a természetet is. Ezért címezte így útiélményei három kötetét : Művészet és természet (*Kunst und Natur,* Braunschweig, 1821-1828 ; a magyarországi kirándulásának summája a harmadik kötetben olvasható).

Méla tűnődésében a társigazgatók zavarták. Láthatták érkezését s futottak elé, hogy vezessék, illő tisztelettel, az épületbe, közölvén persze, hogy jegy várja estére a kiváló kollégát a kasszában. Jóllehet, zsúfolt lesz a ház. S folytatták máris a próbát. Nem volt érdektelen, pláne, hogy a vezető szerepeket a Burgszínház két csillaga, „Madam" Löwe és „Herr" Anschütz vitte. (Ez utóbbi volt sokáig Egressy Gábor bálványa, vádolták is jóideig, hogy csak utánozza a bécsi nagyságot.) Mégsem várta meg Klingemann a próba végét. Kínozta a torokfájás, tán, mert untatta a „történelmi szomorújáték". Semmit nem értett a távoli históriából, nem is érdekelte, Meisl mester, a népköltő, kedélyes tolmácsolása ellenére sem. A doktor világa főképp a biblia volt s a germán mondaanyag némely szakasza ; belőlük merítette tárgyait iskoladráma-ízű s színvonalú, kegyes műveihez. Majd este végignézi az egészet ! Akkor meg a tömeg s a tolongás riasztotta el ; hagyta veszni a tiszteletjegyet. Szállójába tért, kúrálni magát.

Képzeletét jobban izgatta a magyar társulat produkciója. Exotikumáért s tán egyéb okokból. E föld népével találkozott már, látott keveset természeti kincseiből. Ismerte, hírből, borait s bár nyelni fájt, ette, valóságosan, éspedig élvezettel, ételeit, melyeket nemcsak bőségük s kivételes ízeik miatt kedvelt, de olcsóságukért is. Német volt a doktor, tehát takarékos s el volt ragadtatva, hogy két papírforintból, azaz 12 garasból, kitelik egész napi kosztja. A fulladásig kitelik. A metternichi politika nagyobb dicsőségére, mely ennen zsírjába akarta fullasztani a magyart. Sikerült is neki, derekas ideig. Mondom, sokat tapasztalt e néhány nap alatt a braunschweigi doktor, de elve volt, hogy a nemzeteket a kultúrájukon, jelesen, a színházukon keresztül mérheti le igazán. Ezért törekedett a magyar előadás megtekintésére. Szerencséje volt ; Castellinek franciából fércelt és rozsdás magyarra ültetett darabját, *Az árva és a gyilkos*-t láthatta, melyet betéve ismert, maga is rendezett, követhette tehat a cselekményt a tirádák értelme nélkül.

Figyelmét elsőbb a magyar nyelv kötötte le. Tetszett a nyelvünk. Majd a szereplők játékára kezdett ügyelni Klingemann s rajongása lényegesen csökkent. Látta, nem a színészek tehetségében, pláne nem buzgalmában van a hiba. A múlt hiányzott a játékból, a színjátszói hagyomány. S fájt a színészek keservesen leplezett nyomora, szenvedése. Ilyesmit észrevenni volt érzéke a német doktornak.

Igazán csak Komlóssyné „aszan" játéka vívta ki helyeslését. Mert Komlóssy Ferenc „urat", a későbbi hősi direktort „minden kritikán alul" ítélte; nem is szólva Keszy „úrról" és Czelestin „úrról", akiket „kiválóan — rosszaknak" talált. A szereposztáson is csóválta a fejét : az ifjú Victorint Németországban mindenütt színésznő szokta alakítani, itt pedig az akkor még egészen fiatal Vásárhelyi „úr". Ne vitatkozzunk Klingemannal, századának elismert szakembere volt. De elég-e egy hét, vagy kettő, a magyar kultúráját megismerni s ítélni felette ? Mi mégis többet tudunk Pozsonyról és 1825-ről.

Persze, ha nem kínozza a toroklob, biztosan tovább időzik hazánkban s utazik Pest felé. De kényes természet volt s a haláltól is félt, menekült tehát a honból, mely „németnek temető". S mi volt a magyarnak ez az ország ?

E kérdésre Klingemann szabatosan felelt s ezért is érdemlik figyelmünket, majdnem másfél század után, könyvének jelzett lapjai. Mégiscsak éles volt a szeme a doktornak : Hungária tejjel-mézzel folyó Kánaán; Tokaj szőlővesszejéről híres és arról, hogy itt ennen zsírjába kell fulladnia e rokonszenves népnek.

E tétel persze a hajdani Pozsonyra és 1825-re érvényes.

DÉNES TIBOR

VITRAC, IONESCO, DUBILLARD

Párizsi színházi esték

AZ 50-ES ÉVEK Beckett, Ionesco, Genet nevével fémjelzett drámai kísérlete, az „abszurd-színház", az „anti-théâtre" napjainkra polgárjogot kapott. Szerzőik a televízióban szerepelnek, képeslapokba nyilatkoznak ; az irodalomtörténetek is megnyitották előttük lapjaikat. Az irodalomellenes lázadókról és fenegyerekekről lassan kiderül, hogy családfájukra és nemesi levelükre ők is kényesek : őseiket hol a commedia dell'arte, hol a barokk színház táján találják meg, hol az angol „nonsense"-irodalomban, hol Büchner darabjaiban, vagy akár a Szeget szeggel a Troilus és Cressida Shakespeare-jében. S kéz a kézben megjelennek az utódok is : Pinget és Dubillard első lépéseire már Beckett és Ionesco ügyelnek.

Az idei párizsi színházi évad nemcsak Ionesco új darabját hozta meg, hanem Dubillard személyében az iskolának új hívét is felavatta, s felfedezett egy olyan mestert, akinek példája csak még jobban igazolja a 20-as évek és a mai irodalom egyre többet hangoztatott rokonságát : *Roger Vitrac*-ot. A tíz évvel ezelőtt elhunyt, kudarcot kudarcra halmozó, immár csak barátaitól számontartott szerző a szürrealizmus jegyében indult, Breton, Artaud, Masson, Aragon, Crevel fegyvertársa volt, s első darabját, *„A szerelem misztériumai"*-t a *„Révolution Surréaliste"*-ben közölte. Néhány évvel később kizárták a pártfegyelemnél nagyobb fegyelmet követelő, de szerencsére csak verbális és erkölcsi kivégzéseket foganatosító csoportból.

VITRAC ekkor a szürrealizmus másik kiközösített áldozatával, a szent, az őrült, az apostol Antoine Artaud-val, a mai rendezők mesterével színházat alapít, az „Ubu" szerzőjének nevét hordó *„Théâtre Alfred Jarry"*-t, amelynek rövid pályafutása alatt éppen arra jut ideje, hogy 1928-ban bemutassa Vitrac legjobb darabját, a *„Victor, ou les enfants au pouvoir"*-t. A várt siker azonban elmarad, Vitrac egyre jobban elkedvetlenedik, s későbbi darabjaiban, *„A farkasember"*-ben, *„Az atyám kardjá"*-ban nemcsak a közönségnek tesz egyre több engedményt, hanem már humorának puskapora is vizesen füstölög.

A *„Victor vagy a gyermekuralom"* felfedezése Jean Anouilh érdeme, aki nemcsak az 1952-ben elhunyt szerző barátja volt, hanem darabjaiban, száraz, elevenbe vágó dialógusaival, ironikus mozgatott bábjaival bizonyos értelemben követője is. Az „önző", a „reakciós", a „kísérletezéstől elzárkózó" Anouilh nagy szeretettel vitte színre Vitrac szövegét, s ezzel az új színjátszásnak legalább olyan jó szolgálatot tett, mint amikor évekkel ezelőtt Beckett vagy Ionesco darabjaihoz invitálta a maradi ízlésű polgári közönséget.

Vitrac darabja társadalmi szatírának, vígjátéknak indul. 1909. szeptember 12. estéjén vagyunk, a polgári világ fénykorában, a sokat visszasírt „Belle Epoque" kellős közepén. Victor kilencedik születésnapját ünnepli ; s ez a „vásott kölyök", aki nemcsak különlegesen nagyra nőtt korához képest (180 centiméterével még a felnőttek közül is kiemelkedik...), hanem „kivételesen intelligens" is, néhány óra alatt ráébred a körülötte lévő világ igazi értelmére. A csínytevő, pajkos Victor a tudás almájába harap, s kiűzetik a gyermekkor paradicsomából. Megismeri a felnőttek világának minden szennyét, ahol csak kényelmes házasságtörést, ostobán önelégült racionalizmust, puffogó és kilúgozott radikális eszméket, a hazugságot udvariaskodó ceremóniával cementező szülőket, idő előtt szenilis, revánsért kiáltó tábornokokat, megszégyenített cselédlányokat talál. Az illúziók elvesztéséért, a tudásért fizetni kell : a születésnapon váratlanul megjelenik egy kénes bűzöket árasztó, de szépséges nő, egy szecessziós szfinksz, a rothadó békevilág halálangyala, Ida Mortemart, s Victort magához szólítja.

Vitrac darabja pillanatnyi szintézist tudott megvalósítani. Lehetett volna csupán társadalmi tézisdráma, ahol a szerző a polgárság szennyesét teregethette volna ki többkevesebb nevelő szándékkal. Lehetett volna a Feydeau vonalába beilleszkedő, ellenállhatatlanul gyorsuló cselekményű vaudeville. De a szürrealista Vitrac világába betört a fantázia, az álom, a csapongó lírai nyelv, a valószínűtlen, de a valónál többet elmondó költőiség. A szürrealizmus a színház terén nem sokra vitte. Aragon vagy Breton kis darabjaikat inkább olvasmánynak szánták, mint a színpad deszkáinak. Vitrac azonban a mozgalom legjobb, s talán egyetlen igazi darabját írta meg, mégpedig úgy, hogy nemcsak a klasszikus dramaturgia hely- és időegységét tartotta tiszteletben, hanem a mai színház előfutára is volt.

IONESCO tudatosan vagy véletlenül Vitrac nyomdokán járt : a díszlet — a kispolgári szalon, hálószoba — már készen várta, s a stílus is, a dadogó, klisékből toldozott, majd hirtelen költőien szárnyaló nyelv, a groteszkre stilizált polgári világ s a fantázia látomásai is. Új darabjában azonban (*Le Roi se meurt*) mintha ismertebb mesterekkel versenyeznék, s talán a legnagyobbal : Shakespeare-rel. Ironikusan, játékosan célozgat a királydrámákra, de igazában a fenséges haldoklásokra, II. Richard magányára, Lear kivetettségére gondol. I. Béranger (Béranger-nak hívták már a *„Tueur sans gages"* és a *„Rinocérosz"* hősét is), aki kispolgár és király egyszemélyben, vagyis : az Ember, utolsó óráit éli. Királysága pusztul, országát az elemek romboljak, tizedelik a lakosságot, palotája fala repedezik. Bosch ecsetjére méltó látomást vagy az atomkorszak sivár szorongását idézi : halálával mindenki a világ pusztulását éri meg. Béranger a lassú agónia minden állomását bejárja : a halálfélelemtől a gyerekes bizakodásig, a szomorú nosztalgiától a zokogó kétségbeesésig, az emlékek idézésétől az utókorba vetett bizalomig, az élethez való ragaszkodástól a fájdalmas búcsúszóig és a végső beletörődésig. Hiába marasztalná hitvesének, Mária királynőnek alázatos szeretete, első felesége, Margit királynő cinikus nyíltsággal tolmácsolja az elkerülhetetlent, hogy majd anyaként, karjában vigye át a feledés vízén, s a teremtés rendjét megfordítva, magzatként szülje meg a túlvilágra.

ÁLLANDÓ nagy témáit írta meg Ionesco *„A haldokló király"*-ban, melyek — esetleg groteszkebb hangszerelésben — valamennyi bohózatában jelen voltak : az ember tehetetlenségét a bomló-szaporodó tárgyak előtt, a freudista-ízűen mitologizált hitvest-anyát, aki ölelésében a halál cinkosa, őserők szolgálatában álló szerető, áruló párka, s az örök szorongást, a lét igazi abszurdumát : a halált. Kár, hogy — talán először — kissé pedáns, és a látomást nem győzi végig költői erővel. Szónokiassága olykor üresebben kong, mint a Henriette d'Angleterre-t elsirató Bossuet barokkos pompájú mondatai (címével a nagy szónok híres felkiáltására — *„Madame se meurt ! Madame est morte !"* — utal...), érveit, a vanitas vanitatum tanulságát meg nem egyszer iskolásabban tálalja, mint valamely 17. századi, meditációra szólító Ars Moriendi...

AZ IDEI ÉVAD talán legtöbbet vitatott szerzőjét, *Dubillard*-t Ionesco indította útnak. *„Naïves Hirondelles"* c. darabjára ugyan már tavaly felfigyeltek, de a csehovi ihletésű színmű még nem mutatta meg a szerzőt teljes fegyverzetében. Új művét, a Goncourt-testvérek novellája nyomán írt, látszólag lazán szerkesztett, a filmtechnikát és a kabaréjeleneteket egyaránt idéző, líraifilozófiai monológokat, példabeszédeket, villanásnyi életképeket, portásfülkében vagy konyhán ellesett párbeszédeket felsorakoztató *„Maison d'Os"*-át a Lutèce Színház, ez a balparti, rosszul fűtött, nyikorgó széksorú terem, az avantgardista színjátszás temploma, — amely már Jean Genet oly emlékezetes *Négerei*-nek is szállást adott, — mutatta be kitűnő előadásban : a Grégoire néven komédiásként is ismert szerző játszotta a főszerepet, s a többi mintegy negyven szerepet egy maroknyi színész, akik pillanatok alatt változtak át szájtáti vidéki Rokonból nagyképű Orvossá, konyhán serénykedő Szolgából potrohos Pappá.

A *„Maison d'Os"*, a *„Csontház"*, akárcsak I. Béranger palotája, fantasztikus és roskadozó építmény : építését a tetővel kezdték, s az alapja mintha mindig is ingadozó lett volna ; amikor egy-egy ereszték engedni kezd, egy-egy oszlop meginog, a számtalan szolga valamelyike Atlaszként veszi vállára az összedőlni készülő boltozatot. S recsegő-ropogó háza közepén az Úr, a Gazda is hanyatlik : szenilis gyermek, nyafogó és bölcs aggastyán, aki — akárcsak Ionesco hőse — haldoklik a darab folyamán...

Vagy talán már meg is halt, visszajáró szellem, a múltat idéző rossz lelkiismeret ? Az egyes jelenetek mindenesetre nem követik az időrendet, s a szín minden logikai szükségszerűség nélkül változik : konyhából zeneteremmé, padlásból hálószobává. Az egyik szereplő, az Írnok ki is szól a közönséghez : *„Ne feledjék el, hogy képzeletemben az események másként rendeződnek el, mint ahogy ez a valóságban megtörtént."* A darab didaktikus cselekményvezetés helyett szubjektív látomás, egy érzés, egy hangulat árnyalt megragadása. A költői magból az indulat sugarasan terjed, az évgyűrűk szaporodó köreit egy nedv élteti. Önmagába záruló világ ez, örök várakozás, akárcsak Beckett Godot-parabolája vagy a marienbadi találkozás.

A KÖLTŐI LÁTOMÁST, az egyéni mitológiát könnyebb átérezni, mint magyarázni. Miről is beszél ez a *„Csontház"*, amelynek Ura a sorsához kötött, de engedetlen szolgáin sem tud uralkodni ? Olyan-e mint a csontházába zárt lélek, amely a test megvetett nyűgétől nem tud elszabadulni, s amely születésétől kezdve halálra ítéltetett? Úgy lázadoznak egymás ellen, s mégis úgy szorulnak egymásra, mint a klasszikus mesében a gyomor és a tagok ? Külön világban élnek, egymást megvetik, s mégis egymás létét igazolják, mint a hegeli példabeszéd gazdája és rabszolgája ? A társadalom képe lenne-e, ahol az ember csak árucikk, s adott és vett tárgyként élnek egymás mellett : együtt ? Az egyik szolga szinte marxista mondatban fogalmazhatja meg sorsát : *„Gazdám tulajdona vagyok, akárcsak tagjai"*. De Dubillard igazsága bizonyára költőibb és metafizikusabb egyszerre : az emberről és felebarátjáról beszél, akik értelmetlen és reménytelen világban élnek, áthidalhatatlan magányra ítélve s mégis a másik mozdulatától függve, minden halállal közelebb saját halálukhoz is.

A darab értelmét nyilván nem lehet néhány filozófiai tétellel kimeríteni. Az író elmélkedései az öregségről, a halálról, a létezésről, a nyelvről, a lényegről és a látszatról, az álarcokról, az öntudatról, önnön testünk észleléséről, az eltűnt gyermekkorról, a világi dolgok hiúságáról felelhetnek távolról tisztelgően-ironikusan, vitatkozva vagy alig leplezett idézetként Platonnak, Hegelnek, Sartre-nak, Shakespeare-nek vagy kortárs költőknek ; de ami Dubillard-é, s ami a stílus titka : mind ezt a maga nyelvén tudja elmondani. Talányokban, csalafinta kérdésekben, tanmesékben, költői képekben, selypegő félrebeszélésben, ostoba fecsegésben, szójátékokban, konyhai kiszólásokban. A gondolat mindig a jelenetből pattan ki, dadogva, tétován, de költőien és frissen, doktrinér fanfárok nélkül, harsányságában is csendesen, szerényen. S a részletek olykor burjánzó és kissé rendezetlen gazdagságán túl is maradandó a mítikus kép : ez a hatalmas, komor és roskadozó ház, nyüzsgő szolgáival, hivatlan vendégeivel és egy más korból való (kortalan), különös köntösű, hegedűjét föl-fölemelő és fáradtan elejtő, őszfürtű és gyermeki mosolyú gazdájával. Ez a *„Csontház"* a mai színháznak s a mai ember öntudatának olyan szimbóluma, mint Beckett félkegyelmű csavargói, Ionesco angol polgári szalonja, vagy Genet cselédlányainak tükörjátéka.

IONESCO darabja érdekes, feltétlenül őszinte, de valószínűleg csak közjátéknak számít majd a szerző életművében ; Vitrac és Dubillard műve azonban harminc év távlatából felel egymásnak, s bizonyítja egy újtípusú dráma életképességét. Olyan dráma ez, amely elveti a műfaji kategóriákat : a reménytelenségről, a szorongásról beszél mindegyik, a lassú elmúlásról, a halálra való ráébredésről, de burleszk jeleneteken, harsány komédiázáson, szójátékokon keresztül ; a néző nevet, majd váratlanul elszorul a torka : *„De hiszen ez tragédia!"* —, kiált fel, mint a szobalány Vitrac darabja végén. Olyan dráma, amely a naturalista részletek ellenére is egészében elutasítja a naturalizmust, (életkép-realizmust, szocialista realizmust, stb...), s amelynek hősei — királyi kispolgárok, gyermekek, aggastyánok és gyerekes aggastyánok — társadalmon kívül élnek ; dráma, amelynek világa — kifestő könyvvé stilizált polgári békekor, gótikus metszetbe illesztett szecessziós rajz — mítikus világ : megannyi költői látomás. Élet és irodalom végképp elvált korunkban, vagy éppen élet és irodalom itt talált megint egymásra ?

ALBERT PÁL

PARANCS JÁNOS

Búcsú

Az idő bordái beszakadtak
és ömlik és ömlik kint a zápor.
Látod a gyermeket is elfeledted,
ki ájult mezőkről a nyárba vágyott.
Tengerre szállt és ringott a habokon,
majd elmerült. A vér párolog.
Most iszap tapad a csontokon.

Kényes voltál, önző, menthetetlen ;
ugráló bohóc érted nem lehettem.
Sikoly tőre lendül, a homlokomra támad ;
van kit a férgek megzabálnak,
s az anyja közben öklendezni kezd.
A lobogó kór észrevétlen árad.

Arcod roncsai,
ostoba képek a falon.

Kavarog, lassan mégis összeáll a test ;
a törmelékből fölbukik, villan mint a kés,
majd rezegve megáll és figyel.

Ringyó lettél, szentem ? így a bánat.
Combjaid közt tartod az eget,
bókol a sunyi alázat.

Árnyék zuhog, sűrű légy-felhő szakad,
lépteid nyomán elhal a virág, az ének.
Mint nyers húst a legyek... !
Az átok torkomra fagy ;
s nézem, nézem fuldokolva
amint árnyad magamra hagy.

KESZEI ISTVÁN

Kapualj

Zuhog és zokog az eső,
könnyeket ont a levegő.

Kapualj ! alád befutok,
ott szárazon topoghatok.

Életem menedéke, te
vagy a biztonság szigete,

talpalatnyi Édeni kert,
hova a szél kardja bevert...

Kapu, a senki földje vagy´!
A boldogság gyepűje vagy !

Kint vihar dúl-fúl és dühöng,
de itt lét utáni a csönd.

Ellennék én itt estelig,
sőt azon túl : halálomig.

Cinkos zápor, jó ürügyem,
csak teneked köszönhetem,

hogy kapu alá bújhatok
rejtőzve, mint a boldogok.

Ki a csődületből kiáll,
nem éri azt el a halál,

azt nem köpi le az eső,
annak fénylik a levegő,

s kővé mered, csodálkozik,
hogy nem ütik el a kocsik.

Ha az égi zuhany eláll,
rosszabb nekem, mint a halál.

Akkor újra loholhatok,
autók között bóklászhatok,

úttesteken hányódhatok,
zűrzavarban taposhatok,

örvényekben szédülhetek,
az életben keringhetek,

s édenkerti emlék marad,
hogy álltam egy kapu alatt...

Isten

Néha van, néha nincs,
néha árny, néha fény,
az Isten is tűnő tünemény :
futózáporként elszalad,
nyomán zápornyi könny marad.
Mégis, mintha lenne,
mintha itt lebegne.
mintha minden pillanat szirmán
harmatként ő remegne,
úgy élek én !

BARDOS ARTUR

A megtérő Tennessee Williams

A BROADWAY siker-íróinak primadonnája, vagy ha úgy tetszik protagonistája, Tennessee Williams, saját oeuvre-jében újszerű hangot üt meg új darabjában, melynek a darab tartalmával nem sok közösséget tartó címe : *„A tejes vonat nem áll itt meg többé"*. Eddig főként testi és lelki nyomorékokat szerepeltetett műveiben ezúttal a halál problémájával áll szembe, egy, bár hangjában most is naturalisztikus, de szimbólumokat is megpendítő darabban.

Technikája a régi. Ezúttal is kétségtelenül mélyreható karakterizálással csillogtatja stílusának nem közönséges erejét. Többek között kitűnő és megint ellenszenves szerepet írt egy jelentékeny színésznő számára ; ez a szerep viszi, ragadja és megmenti a különben problematikus darabot, amely nem tartozik legsikerültebb művei közé, de a kiváló előadásban az eddigieknél alig kisebb sikert biztosít számára.

A DARAB HÖSNŐJE egy öreg és beteg, kiérdemesült kóristanő, aki hat gazdag férjet temetett el és három pompás villa tulajdonosa az olasz tengerparton. Az egyik villában, fantasztikusan fényűző környezetben várja a halált. Már a darab legelején. És ez nem kis ártalmára van a feszültségnek.

A hősnő a durvaságig közönséges, önző és ízléstelenül érzéki, akinek diktatorikus, hirtelen kitörései ellenállhatatlanul komikusak. A színházi műsor az írónak egy jegyzetét közli, amely így jellemzi hősnőjét : *„Sokan azt gondolják majd, hogy csak egy hideg és brutális író tárgyalhatja a halált olyan hangon, amely gyakran komikus. De én bízom benne, hogy akadnak majd olyanok is, akiknek eszébe jut, hogy a bohócok éppen úgy meghalnak, mint a királyok és hősök... Flora Goforth halála egy clown halála. Valóban nincs abban semmi nemesség és méltóság, ahogyan ő ellene feszül a halál szörnyű kalandjának... De ha a darab művészi szándéka csak részben is kifejezésre jut, akkor a nézőben szánalom is ébredhet a nőstény clown iránt, ugyanakkor, amikor abszurd igényei és utolsó, pánikszerű erőfeszítései, hogy elrejtőzzék végleges pusztulásának végzete elől, megnevettetik. Ezúttal még egyszer megpróbáltam tragédiát írni, amelynek hőse nem egy emberi lény, hanem egy mindenkire érvényes emberi állapot..."*

Ezt a jegyzetet annál érdemesebb idézni, mert nemcsak Flórára, hanem Tennessee Williamsre is fölöttébb jellemző. Úgy látszik, hogy nemcsak hívei — akik kétségtelenül számosan vannak —, hanem ő maga is meg van győződve róla, hogy szörnyű, nyers leleplezései mögött a javítás szándéka is megtalálható. Williams — mint emberjavító... Ennek a szerepnek csak ellenkezőjében jelent meg eddig előttünk.

EZ A SZEGÉNY, bolond Flóra várja a halált, de még előbb egy utolsó, görcsös erőfeszítéssel vájja bele magát életrajzának megírásába, amelyet a felvevőgépbe és titkárnőjének diktál, aki nemcsak rabszolgája, de sokszor goromba ápolónője is.

Flóra meg van győződve róla, hogy önéletrajzát magas irodalmi értéke miatt várja türelmetlenül a kiadó, akit azonban inkább viharos életének szekszuális botrányai érdekelnek. A kóristanő Proustot emlegeti mint példaképét, a kiadó azonban egy női Casanova kalandjaira számít.

Szomszédnője egy züllött öreg grófné, akit Capri boszorkányának becéz a környék. Egy kísértetiesen őszinte beszélgetésükbe új szereplő lép be, egy rövid bőrnadrágos fiatalember, a környék vándora, aki az éhségtől már-már összerogyva kér szállást. A ház úrnője kedvtelve méregeti végig a csinos legényt és rendelkezik, hogy fektessék le és táplálják fel a jövevényt. Capri boszorkánya hiába óvja a még mindig kalandéhes haldoklót a fiatalembertől, aki a környék öreg hölgyeivel köt barátságot és elkíséri őket halálukig.

A feltáplált ifjú — kiéhezett gyomra csak tejet hajlandó befogadni, amiben némelyek szimbólumot sejtenek — okos csevegéssel akarja szórakoztatni vendéglátóját. De az nem éri be a bölcselkedéssel és egészen másféle szórakoztatást vár tőle. „Morális zsarolásnak" bélyegzi a fiú tartózkodását. De hiába minden érve és groteszkül mérges kitörése, a vendég nem áll kötélnek. Vállára kanyarítja bugyrát és folytatja vándorlását.

AKIK NEM ÉRIK BE a darab látható cselekményével, azok ebben a bugyorban is szimbólumot látnak. A fiú neve Kristóf, röviden „Chris"-nek nevezik, ami Krisztusnak is rövidítése. A bibliai Szent Kristóf a kis Kristófot viszi a vállán, aztán észreveszi, hogy a gyermek Krisztust hordozza. A tej, amelyből a cseppek a ruhájára folynak, a keresztelés metafórája. Krisztus bibliai böjtje és kísértése a vadonban negyven napig tartott. Chris négynapos böjtje — a magyarázatok, vagy belemagyarázások szerint — ezt szimbolizálja. A vándorban, akinek távozása után a vendéglátó clown holtan esik össze, a Halál tisztalelkű angyalának megszemélyesítőjét látja ez a felfogás.

Nem szállunk vitába vele. Amit a színpadon kimondottan, szemtől-szembe látunk, az is érdekes és sokszor elgondolkoztató. Ehez a kitűnő előadás is hozzásegít. A darabot végigbeszélő, remek angol színésznő, Hermione Baddeley, ezer színben csillogtatja ritka tehetségét. Szereplőtársai is egytőlegyig hibátlanul ábrázolják az érdekesen jellemzett szerepeket.

Kiábrándult ember

(GALAMBOS LAJOS : UTAS A GÖNCÖL SZEKERÉN. MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ, BP. 1962, 276 OLD.)

A FIATAL Galambos Lajos mai témát gyúrt kisregénnyé. Tragédia, sikertelenség kíséri a főhös, Bene doktor minden lépését. A politika, a vezető-cserék, az emberek önzése, karrierizmusa kálváriává változtatta életét. Az első oldalakon már a megtört, fáradt embert ismerjük meg, a menekülőt, a magányravágyót. Föltűnik azonban egy utolsó lehetőség — az utolsó szalmaszál a teljes elmerülés előtt; erről szól a könyv.

Van-e víz húsz-harminc méterre az Alföld homokja alatt? Csatornát kell-e építeni, vagy kutakkal is megoldható-e az öntözés? Véletlenül, a szükség-megoldásból fúrt kút mellett üldögélve ötlik fel Benében a kérdés. — Kutakra van szükség! — dönti el, s feletteseinek tiltakozása ellenére munkához lát. Dacos, akaratos, magabiztos, tudós, konok, kemény. Közvetlen, egyszerű és érthető dolgok hajtják a munkára, nem a jelszavak lobogása. Paraszti sorból vált értelmiségivé s gondolatvilágában még mindig a falusi ember egyszerűsége dominál. **A birkának inni kell, nem dögölhet szomjan! Azonnal kell a víz!**

Összetűz feletteseivel. Az igazgató Mezei-Hart — akinek egyben a pártember szerepe is jutott — és helyettese, a karrierista mérnök a hatalmat gyakorló emberek türelmetlenségével vetik magukat Benére. Félnek tőle, a féltékenység is fűti őket: Bene az ország egyik legképzettebb hidrológusa, az igazgató viszont nem is szakember. Bene pedig utálja a **hatalmasokat**, a kicsiket-nyúzó bürokrácia képviselőit.

A REGÉNY végül is hapy enddel zárul. A rokonszenves hőst az írónak ki kell rántania a csávából. Mind azok után, ami történik, a népi demokrácia logikája szerint Benét be kellene zárni, mint szabotőrt, legjobb esetben, mint bolondot. A regény logikája itt eltér az élettől: az események Benét igazolják, nem bukik el senki, csak az áhított magányról kell a hidrológusnak lemondania: öt bizzák meg ugyanis a munka országos irányításával. **(„Arra gondolt, lesz-e néki nyugta egyáltalán még az életében? Csak egy órányi, hogy gond nélkül leülhessen? Vagy ez már mindig így lesz?")**

A cselekménynél jóval érdekesebb az emberek ábrázolása. Az új bürokrácia majdnem minden rétegét bemutatja az író. A leghatalmasabb — legalábbis abban a világban, amelyet a regény leír, — a **képviselő.** Hideg, arrogáns és annak ellenére, hogy Benét végül ő menti meg, — a legkritikusabb pillanatban melléje áll, — megjelenése inkább félelmet keltő, mint megnyerő. Jellegzetes alak a földmérés vezetője: Kriszt Dezső is, aki — akár egy hajdani intéző — felfelé hajlong, máskülönben pedig leginkább úrhatnámságát szeretné kielégíteni: kártyázni, szórakozni vágyik, de nem jut neki csak jó erőben lévő felesége, meg a légpuskák... Velük ellentétben: Márton Józsi bácsi, az öreg juhász (aki még mindig kalapot emel az urak előtt) a regény egyik legrokonszenvesebb szereplője.

Mártit, Bene feleségét — akitől jóval a leírt események előtt elvált — betegesen félénkké tette mind az, ami az elmúlt tíz-tizenöt évben a fejükre zúdult ; **„ Ha nagy munkát biztak rám, — mondja róla a férje, — a felelősségtől reszketett. Ha nem volt pénzünk, azért félt. Ha sok pénzünk volt, azért."**

AZ OLVASÓ kíváncsisága, sajnos, végül is kielégítetlen marad, a **kisregény** keretei szűknek bizonyulnak. Leginkább Benével kapcsolatban érezhető ez a hiány. Már túl van életének legnehezebb szakaszán, jellemének kialakulásában a kút-fúrást megelőző évek voltak a legjelentősebbek s mivel az eseményekben jellemének legalább annyi szerepe van, mint minden másnak együttvéve, nem ártott volna többet írni róla.

Ami a stílust illeti, Galambos Lajos elég szürkén tálalja mondanivalóját. Néhány oldalt kivéve képein, látásmódján alig-alig venni észre, hogy regényét 1962-ben adták ki, azon a néhány igazán jó oldalon viszont prózája valóban igényes és ígéretes.

PAPP TIBOR

MIKES GYÖRGY

ARCOK

A napokban fölhívott Vas Róbert és megkérdezte : ha levetíttetné nekem három kisfilmjét, eljönnék-e megnézni. Mondtam, hogy elmegyek, mert jó fiú vagyok és ha csak egy mód van rá, az ilyenfajta meghívásokat elfogadom. De ebben az esetben nemcsak azért mentem el, mert jó fiú vagyok, hanem azért is, mert kíváncsi fiú vagyok. (Ha ugyan, egyáltalában még fiú vagyok.) Érdekelt Vas Róbert.

Emlékszem, 56 végén, vagy 57 legelején többszáz — ha nem többezer — újonnan érkezett között ő is felhívott. Azt állítja, — ezt csak most tudtam meg, — hogy a legelső ember voltam, akinek megérkezése napján telefonált. Meghívtam a Klubomba (nem tehetek róla, itt angolul élünk), és noha számtalan emberrel találkoztam abban az időben és legtöbbjüket elfelejtettem, Vas Róbertre mindig jól emlékeztem. Hogy miért emlékeztem rá, azt nemigen tudnám megmondani. Nem közölte velem, hogy ő találta fel a spanyolviaszkot, vagy hogy a közeljövőben fel fogja találni. Lehet, hogy *ezért* emlékszem rá, mert legtöbb látogatóm feltalálta. A forradalomról sem beszélte el, hogy ő robbantotta ki úgyszólván egymaga és ő volt a vezetője, ami szintén meglepett. Még csak arra sem kért meg, hogy forradalmi tevékenységéről írt emlékiratait adjam el 100.000 dollárért a New York Herald Tribune-nak, pedig akkoriban igazán ez volt a legszerényebb kívánság, amellyel bárki is hozzám fordult. Még csak arra sem emlékszem, hogy filmtevékenységéről vagy inkább ambícióiról beszélt-e. Egy-két magyar menekültnek — sajnos nagyon kevésnek — tudtam egy pár apróságban segíteni ; ő nem tartozott ezek közé. Eltávozott, egy pár szó és egy langyos whisky emlékével. Azóta, amikor csak találkoztam valakivel, aki ismerte, megkérdeztem : mit csinál Vas Róbert. Ó, megél, — mondották. Írnok.

Aztán átkerült a National Film Institute-hoz, — a Filmintézethez — és bár eleinte ott is írnokoskodott csak, kezdtek filmkritikái megjelenni az intézet híres és befolyásos újságjában. Az Irodalmi Újságban is többször írt filmekről. Nem tudom, hogy egyetért-e velem a Nyájas Olvasó : nem tudom, hogy egyáltalában feltűnt-e a Nyájas Olvasónak Vas Róbert egyetlen írása is. De nekem feltűnt. Engem felüdített és fellelkesített. Ez az ember tudta, miről beszél ; értett a filmhez és szerette a filmet ; ítélete józan volt, és ha nem is „szigorú", de igényes ; letompított, fegyelmezett mondatai mögött mindig ott éreztem valami lázas izgalmat, keresést, nyugtalanságot. Az ő számára művészet volt a film, — mint ahogy persze az is, — a film többi aspektusa nem érdekelte. A rendező csak akkor érdemel figyelmet, ha mondani akar valamit. *Valamit.* Majdnem mindegy, hogy mit. Valamit, amit ő maga fontosnak talál. Lassan kialakult bennem az a meggyőződés, hogy ez a Vas Róbert fogja talán legmesszebbre vinni az összes, 56-os ifjú magyar emigráns közül. Van egy-kettő közöttük, akit még titkos várakozással figyelek, — de nem sok. De itt van ez a Vas, mondtam magamnak.

Aztán felhívott egy nap és közölte, hogy a manchesteri zsidókról szeretne filmet csinálni. Hozzá tudnám-e segíteni a tőkéhez. Azt a nevetséges összeget, amire szüksége volt, csak egy nagyon udvarias ember nevezhette „tőkének", — de azt sem sikerült megszerezni. A film végül — nem manchesteri, hanem londoni zsidókról, — a „Jewish Chronicle" című zsidó lap támogatásával (amiért örök dicsőség és hála a szerkesztőnek) mégis elkészült és ez volt az egyik mű, amit bemutattak.

Ezek az előzmények. Most jutottunk el a fordulathoz és az Olvasónak minden joga megvan hozzá, hogy valami ilyesmit várjon : „És közölhetem, Hölgyeim és Uraim, hogy Vas Róbert minden idők egyik legnagyszerűbb filmalkotását mutatta be nekem." Nem, ezt szerencsére nem tette. Ennél azonban sokkal többet tett. Bemutatott három tehetséges, becsületes, izgalommal és mondanivalóval telt kis remekmű-bimbót, amely egy újfajta művésznek újfajta alkotása. Itt-ott már észreveszik e filmeket, néha részleteket mutatnak belőlük a televízión, néha bemutatják őket kisebbfajta fesztiválokon ; némely kritikus figyelemre sem méltatja, mások lelkesednek érte. Hogy egy világ, — amelyben a Carmen megbukott, Van Gogh nyomorgott, Karinthynak csak ritkán volt pénze lakbérre, viszont amelyben a *Peyton Place* című erotikus regény szerzője (illetve összetákoló-csoportja) milliomos lett, valaha is méltányolni fogja-e Vas Róbert filmjeit, azt nem tudom. Hogy lesz-e elég „tőkéje" (mondjuk 300 font, kb. 4.000 francia frank,— olyan összeg, amelyet vidám és könnyűkezű gyárosok és bookmakerek minden éjjel többször is *egyetlen lapon* elveszitenek kártyán), — hogy lesz-e pénze akár még egyetlenegy kisfilmre is, azt nem tudom. Nem vagyok jós. De hogy Vas Róbert izgalmas, érdekes, komoly, sőt jelentős művész, abban biztos vagyok.

Egyik filmje a kelet-londoni Hessel-streetről szól amelyet most lebontanak. A filmnek meséje nincs, kommentár sincs hozzá. Arcokon kívül alig látunk benne egyebet és az első pillanatokban majdnem antiszemita filmnek tűnik. De aztán átüt a képeken a szeretet, az izgalmas érdeklődés, a magasfeszültségű kíváncsiság, amely mindenre hajlandó, csak hízelgésre nem. Csúnya emberek ezek, legalábbis a legtöbbjük ; talán piszkosak is, — ha tetszik : kelet-európai csőcselék, onnan elkerültek, ide nem érkeztek meg.

Lehetetlen elfelejteni a hivatásos és rituális csirkeölőt, aki naponta 1.500 csirkének vágja át a torkát. Ha ezt egy gonosz kis ember vigyorogva tenné, vagy szégyenkezve, vagy bocsánatkérő, félszeg mosollyal, — a kép egy lenne a sok közül, amit itt-ott lát az ember. De a kerek, megelégedett arcú egyén, aki veszi ki a ládából a csirkét és oda sem figyel, amikor nyesi át a torkát, beszélget, dirigál, vitázik és közben öl, öl, öl — ez valami hátborzongató. Csirkék Auschwitza, — mondja az ember megdöbbenten. Majd hozzáteszi : fenéket. Mindenütt milliószámra gyilkolják a csirkét, — egyikünk sem finnyás, amikor rántott csirkét rendel. Mégsem lehet kívánni, hogy egy hivatásos csirkeölő, aki naponta 1.500 tyúktorkot nyes át, mindegyiket külön megkönnyezze és meggyászolja. Persze, persze. De a kép mégis felejthetetlen. És jönnek a bigott imádkozók, a kapzsi bevásárlók, de jönnek a kedves srácok is, a jóképű fiatal mamák, az albérlők, a fecsegők, a pletykázók, — általában az emberek. És egyre közelebb kerülnek hozzánk, — arcok, arcok és megint arcok — és érezzük : ezek *mind mi vagyunk,* a kedvesek, a szerető mamák, az albérlők, a kellemesen traccsoló bevásárlók, de mi vagyunk a csúnyák is, a kapzsiak. Mi vagyunk a csirkenyakelmetszők is, — bizony mi vagyunk, Hölgyeim és Uraim, legyünk bár fiatalok vagy öregek, szegények vagy gazdagok, zsidók, keresztények vagy mohamedánok. És amikor véget ér a kisfilm és látjuk, amint a romboló-gépek porbadöntik a düledező viskókat, hogy magas, üveges üzletházak épüljenek majd helyükre, tudjuk : mi is mindennap meghalunk és előbb-utóbb belőlünk is, mindnyájunkból, vagy majdnem mindnyájunkból, hatalmas, neonfénnyel kivilágított, üvegektől csillogó üzletház lesz. És valahogy a film után kicsit jobban szeretjük a piszkos, kapzsi és mégis jóságos és szeretetreméltó emberiséget és — legalábbis néhány másodpercig — kissé kevésbé szeretjük önmagunkat.

••

On, Nyájas Olvasó és én, Nyájas Író, nem vagyok olyan elragadó és szeretetreméltó, mint hinni szeretném ; és az „egyszerű" mosdatlan, buta, kerek arcú, nyájas mosolyú vagy rideg tekintetű csavargó az utcasarkon sokkal, de sokkal közelebbi rokonunk, mint ezt elismerni hajlandók vagyunk. Ezt mondja lényegében Vas Róbert, izgatottan, túlfűtött szenvedéllyel, művészi nyelven, kissé csodálkozva. Remélem, még sokszor fogja ezt elmondani ; és ha a „tőke" is úgy akarja, egyre hangosabban.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

AZ UTOLSÓ MOHIKÁNOK KÖZÖTT

1.

INDIÁN ! — Ha e szót hallom, Csingacsguk, a „Nagy Kígyó" lép ki a Cooper könyvek lapjai közül úgy, ahogy harminc évvel ezelőtt magam előtt láttam : izmosan, harci színekre festve, kékesfekete hajjal, sastollal, gyönggyel hímzett mokaszínban, tomahawkkal. A sűrűt kémleli, ahol az ellenséges huronok és irókézek húzódnak meg s lesik az — Utolsó Mohikánt.

A minap Sao Paulo belvárosában találkoztam az Utolsó Mohikánnal. Az utcasarkon állt, kopott, szakadozott ruhában, tornacipőben. Kalapját kígyóbőr szegélyezte s nehány toll volt beletűzve. Íjakat, nyilakat és kőbaltát árult. Milyen siralmas : eladja a sápadtarcúaknak a — csatabárdot.

Valóban az Utolsó Mohikán volt ? Az igazság és a valóság a kettő között van : a Cooper regény Nagy Kígyója és a Sao Paulo-i belváros íjakat áruló indiánja között.

2.

AZON a roppant területen, mely Mato Grosso és Goyaz határán kezdődik délen s felhúzódik Venezuela és Kolumbia határáig, melyet keleten a Sao Francisco folyó, nyugaton az Andesek határolnak — számtalan indián törzs él. Alig töredék az, amely már az Indián Szolgálat gondozása alá került, félig-meddig bekapcsolódott a civilizációba, átvéve annak áldásait és — kétes áldásait. A többséget elrejti a vadon, a titokzatos brazil „sertao" s az „Inferno Verde", a „Zöld Pokol", mely tömött lombsátrával úgy borul e roppant, szinte földrésznyi terület fölé, mint egy titkot rejtő köpönyeg.

Mennyi lehet az indiánok száma a brazil vadonban ? Nehány tíz, vagy százezer ? Egy milló, vagy annál is több ? Senki nem tudja, senki nem veszi számba — azt sem, hány fa van az ősvadonban ?

3.

IDŐKÖZÖNKÉNT expedíciók indulnak neki a vadonnak, hogy egy-egy területet felderítsenek, az ott élő indiánokkal a kapcsolatot felvegyék. Ez év júniusában egy ilyen kutató expedíció indul a *cayabi* indiánok földjére, falujába, mely Diamantinától északra fekszik.

Erről az indián törzsről a brazil vadon nagy vándora, a pár év előtt elhunyt Rondon marsall — maga is félindián — hozott hírt először. Azóta csak repülőgépek húztak el az indián falu felett. Most azonban, a tervek szerint, a FAB (brazil légierők) egy helikoptere le is száll s az első kutatók, akiket az ismeretlen indián törzs területén földre tesznek, egy magyar házaspár lesz : *dr. Ajtay Dezső és a felesége.* Két magyar, akik már oly sokat tettek a brazíliai etnográfiai kutatások terén.

Hogy fogadják őket a cayabi indiánok ? Ez majd kiderül három órával később, amikor a következő két kutatóval érkezik visszsza a helikopter.

— Mi vagyunk az expedíció legöregebb tagjai, értünk a legkevésbé kár, ha történnék valami, — mondja Ajtay, ez a magas, vállas, szívós és nem minden humor nélkül való magyar, aki eddik két expedíciót vezetett Mato Grosso és Goyaz indiánjai közé.

4.

AJTAY DEZSŐ és felesége a campinasi tudományos intézet és múzeum megbízásából kereste fel a bororo és xavante indiánok törzseit, 1960-ban és 1961-ben. A bororo indiánok már félig-meddig civilizáltak, nagyrészt letelepedtek, földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak, míg a xavantek még öt-hat évvel ezelőtt is mindenkit lenyilaztak, aki területükre merészkedett.

Az Ajtay házaspát jeeppel tette meg az utat a vadonon keresztül, az Araguaia és a Rio das Mortes vidékére. Nyelvészeti, zenei, etnográfiai, antropológiai, orvosi, etnológiai kutatások mellett gyűjtést is végeztek a tudományos intézet számára.

A xavante indiánokról százötven évvel ezelőtt adtak hírt először Castellano és Pohl missziós kutatók, akik egy latin-xavante szójegyzetet is készítettek. Éppen a nyelvi kutatások során tett érdekes felfedezést Ajtay Dezső. Ezek az indiánok százötven év alatt egy hangot — a „*k*"-át — egyszerűen elfelejtették. Ma nem tudják kimondani. Százötven évvel ezelőtt a víz xavante nyelven „*kó*" volt, ma azt mondják „*ó*". A banán nevét százötven évvel ezelőtt így jegyezték fel a missziós kutatók : „*paku*". Ma az indiánok azt mondják : „*pau*". A legfiatalabb nemzedék. mely már a portugál nyelvvel ismerkedik, ismét megtanulja a „k" hangot.

Mintha az őskor tükröződnék ebben is : egy kőkorszakban élő nép elveszít egy hangot.

5.

MILYEN ezeknek a primitív indián törzseknek a szókincse ? Hihetetlen gazdag ! Míg bizonyos, általunk ismert fogalmakra egyáltalán nincsen szavuk, vagy egyetlen szóval fejeznek ki több fogalmat, ugyanakkor a természettel és a természeti jelenségekkel kapcsolatban számtalan kifejezést ismernek. Gazdag szókincsük minden kis árnyalatra kiterjed.

Az elmúlt évben jelent meg az „*Enciclopedia Bororo*" hatalmas kötete, mely az igék kivételével tízezer szót tartalmaz, de ez az egész szókincsnek csak a fele, vagy éppen — harmada. A xavante indiánok nyelvéről sokkal kevesebbet tudunk.

A dél-amerikai indiánok 70-80, vagy 90 nyelvcsaládot alkotnak — kutatója válogatja, hány csoportba sorozza őket. A legprimitívebbek egyike a „gé" (zsé) csoport, melyhez a xavante indiánok is tartoznak.

6.

HOGYAN ÉLNEK ezek az utolsó mohikánok ? Számuk egyre fogy. A bororóknak nehány évtized múlva hírmondójuk sem lesz : részben kipusztulnak, részben beolvadnak a brazil etnikumba. Elvesztik törzsi és népi sajátságaikat.

Ezzel az indián néppel 1862-ben kerültek először kapcsolatba a fehérek s ma már csak egy kis töredékük őrzi ősi népművészetüket, mely — Ajtay Dezső szerint — egészen fantasztikus. Alkalmunk volt látni — és megcsodálni ! — az indián fejdíszeket, fegyvereket, kosarakat, nyilakat, tollhímzéseket, dobokat, melyeket Ajtayék magukkal hoztak az expedíciókról s csak ámultunk !

Mily viszonylagos ez a meghatározás : „primitív".

7.

A KÜLÖNBÖZŐ indiántörzsek nagyon elütnek egymástól, de embertanilag valamennyien mongoloidok. Szemük keskeny, ferde, húzott, arccsontjuk kiálló, hajuk kékesfekete. Fizikumuk roppant erős, különösen azoké, akik még az ősi halász-vadász életformában élnek.

Ajtayék expedíciójának egyik feladata volt többek között, hogy megállapítsák, milyenek az indiánok fogai ? A bororók között — akik félig-meddig civilizáltak — sok a rosszfogú és fogatlan, viszont a xavante indiánok falujában, több mint kétszáz indián között, nem volt egy sem, akinek rossz foga lett volna. Az egyik öreg indián mesélte, hogy valamikor régen hallotta, hogy az egyik távolabbi xavante faluban volt valaki, akinek a foga fájt s az arca feldagadt. De talán igaz se volt...

Erős emberek, állandó „tréningben" vannak. Nemcsak a férfiak, az asszonyok is. Nehéz teherrel kilométereket gyalogolnak a vadonban. Az indián íjat fehér ember félig se tudja kihúzni, hacsak nem kivételesen erős. Az indián kezében az íj és a nyíl veszedelmes fegyver, embert, állatot úgy átüt, hogy csak a tollas „szakáll" akad fenn. Bátor harcosok, hiányzik belőlük a halálfélelem. A halállal, az elmúlással szemben teljesen közömbösek. Ajtay doktor egyik indián faluban koraszülést vezetett le : az anyát csak így lehetett megmenteni az életnek. A legnagyobb gondja az volt, hogy a szülés alatt az asszony teljesen passzív maradt : mintha nem akart volna tovább élni.

Talán ezért pusztulnak ki az utolsó mohikánok ?

8.

AZ INDIÁN ZENE még nincs feltérképezve. Ajtay Dezsőné, aki a zenei kutatásokat végezte — adta az expedícióról készült film zenei aláfestését is : Bartókkal és Kodállyal — számos hangszalagfelvételt készített. Kórusok, hősi dalok, balladák csendültek fel az indiánok ajkán — dobbal, csörgővel, síppal kísérve. Több szólamban énekelnek, zenei rendszerük tritónikus, háromszólamú.

Totem-hivők, minden nemzetségnek megvan a totem-állata. Erkölcsi rendjük természetesen egészen más, mint a miénk, valójában azonban se nem jobbak, se nem rosszabbak, mint a civilizált ember. Általában egynejűségben, monogámiában élnek, de a főnökök, „cacique"-k és a híres harcosok poligámok.

A xavante indiánnak az a hite, hogy halála után a — Holdba jut. Amikor az oroszok rakétája elérte a Holdat s a szaléziánusok a nagy eseményről beszámoltak az indiánoknak, az egyik öreg xavante, nem minden gúny nélkül megjegyezte :

— A xavanték már rég a Holdban vannak !

9.

COOPER indián regényeiben az indián hősöknek csodálatos szemük volt. Ajtay Dezső vizsgálatai során megállapította, hogy az indiánok látása valóban fantasztikus. Legalább még egyszer olyan messze ellátnak, mint a civilizált fehér emberek.

Az európai ember betegségére rendkívül érzékenyek. A behurcolt nátha katasztrofális pusztítást végez közöttük. A maláriával szemben nem ellenállóbbak, mint a fehér ember. (A xavanték első közeledése is ennek köszönhető. 1957-ben a Rio das Mortes vidékén, egy napon váratlanul vagy ötven fegyveres xavante indián jelent meg az egyik szalézi misszióban. A szaléziánusok csodálkozva fogadták őket : ha eddig valaki a xavante területre merészkedett, az indián nyilak áldozata lett. Ezúttal az indiánok segítséget kértek a fehérektől a — malária ellen, mely falujukat pusztította.) A kígyóméreggel szemben, mely a fehér embernek halálos veszedelem, rendkívül ellenállóak.

A harcias xavante indiánok csak egy részét sikerült „megszelidíteni". Másik — talán nagyobb részük — ma is harcban áll, saját testvérei ellen is. Az indiánok között nincsen békés „koegzisztencia".

10.

AZ ÚJABB KUTATÁSOK azt bizonyítják, hogy az indiánok legalább 8-10 vagy 15 ezer éve élnek az amerikai kontinensen. Az egyes törzsek nyelve, életformája, népművészete, stb. nagyon különböző. Egészen mások az Amazonas és Mato Grosso, vagy Goyaz indiánjai — nem is beszélve az Andesek és a pampák, vagy a Tűzföld indiánjairól.

Vajon meddig tudják még megőrizni ősi életformájukat ? Meddig nyújt menedéket a vadon, a járatlan és ismeretlen őserdő ? Bizonyára még elég sokáig. De nemcsak védelmet jelent ez, hanem halálos pusztulást is: a járványokat, az egymás elleni irtóháborúkat.

Rakétagéppel a XX. század embere órák alatt körülrepüli a földet. Az Amazonas ősvadonában még valóság egy darab kőkor : csiholják a tüzet, nyíllal lövik a halat, kőbaltával és bunkóval ütik egymást agyon. A Solimoes folyó vidékén a jivarrók egyes törzsei nemcsak ismerik, de gyakorolják is a fejzsugorítás „művészetét".

A civilizáció hajszálerei lassan mégiscsak behálózzák a vadont. Lökhajtásos repülőgépek zúgnak el az őserdő felett, misszíósok, orvosok és kutatók indulnak neki a halálos, nagy ismeretlennek s — júniusban, egy ismeretlen indián törzs területére egy magyar házaspárt tesz le elsőnek a brazil légierők helikoptere...

LŐRINCZ PÁL

NYÁRI ZENE

— Ide is bemehetünk.

Nem szerette, ha kérdezgették, jó lesz-e erre, arra.

Lis haját nézegette, aranyló szöszikéit barna, vékony nyakát. Milyen könnyen megfojthatná.

Aztán csak azt mondta neki : ide bemehetünk.

A vendéglő vízen volt, egy nagy tavon. Körös-körül hegyek,szél borzolja a vizet, a vízen csónakok, fehér ruhában, az emberek fehér ruhában. Apró halak ? Hófehér abroszon állott poharak. Távolban e— fehér vitorla.

Lis nézi magát napszemüvege tükrében.

Korboly úrral mérték a sétányt, szíves vénlegény volt. A postahaztól a gőzmalomig. Tejfelesasszonyok között, a piacon át. Herminka, mondta, szomorúan maga nem olvasta a Purgatóriumot. Azóta meghalt szegény.

Fehér szmokingban jöttek, s az asztalokat mind lefoglalták. Réservé. Nyári kabátban, kis csokornyakkendővel.

Nem jönnek. A múzeumban ígérték meg, a kockás Klee előtt. Gropiusék. A baj úton is érhette őket. Kanyargós, keskeny út, de jelzései megbízhatóak. Szörnyű megbízhatóak.

Megszámolták a tőkéket. Volt ezerkettőszáznegyvenhárom. Termő tőke. Szalmaágy a présházban. Demizsonok.

Tegnap magasra szökött a hőségmérő. Fermayerék ajtaja gyantát eresztett. Lis száját durcolja. Beszélni szeretne.

Pólikám, mondaná, maga megint csillagokon lovagol. Nézze, azon ott, az a magáé, amelyik a legjobban pislákol. Aztán csak lehull.

Lisnek fehér nyári ruhái vannak és kékek is, a hajához. Ma fehérben van.

A nap s a hegy összeértek. A víz alig fodrozódott. Mozdulatlan piros kocsik csüngtek a drótkötélpályán. Nem ül bennük senki. Ott kellene egyszer tölteni az éjszakát, a víz felett.

Mikor köd van, a székesegyház megemelkedik, mint egy hajó. Köd gomolyog elő a szőlőhegyek felől. Jól látni a főiskola kapuja alól.

Ám előtte vénasszonyok nyara, lassú csillogás, szüret előtt. Szól a zene. Messze beúszni akkor a hőforrások fölé, pezsgő vízbe. Fehér ruhák, napernyő, nyári zene.

S így lassan benépesedtek az asztalok. Egy pincér meggyújtotta a szélvédőbe bújtatott gyertyákat. A vízen árnyékok.

Fénylik Lis szőke haja.

Fazekas Márta délen, Virág Mária északon, Gábor Márta nyugaton, keleten Széplaki Aranka. Rózsáson Erzsike néni tanított. Nagy tanya, óriási legelők. Feltette a zongorára a zsoltároskönyvet, abból játszott. Mint a szép híves patakra. Olyan hőség is volt, hogy a kazlak maguktól meggyulladtak. Oltották a tüzet, s pálinkát ittak utána.

Valamikor utálta *ezeket.* Meszszíről leste. hogy teniszeznek. Irigyelte őket. Akkor is, amikor bejutott közéjük. Máshol volt otthon. Kifeküdtek a napra a diákszálló kertjében. Egy szinten voltak a piros cseréptetőkkel. Mészáros Pista, Udud Pista. Néha itt lábatlankodnak még az emlékezetben, amikor villanylámpát gyújt, s a körte sercegni kezd. Végítéletre gondol, s körülnéz, ki lehetne, ki lehetne.

Lis cigarettára gyújt, kis fénycsóva éri arcát. Milyen fiatal! Meg kellene őt simogatni. Amikor elmegy, elvész. Akkor is, ha egyszerre lépnek. Meg kellene fogni a kezét.

Igaza volt a kis öreg franciatanárnak. Három leckét adott. Az elsőben megmagyarázta, honnan ered a nyelv. A másodikban : hogy mire használják. A harmadikban elhallgatott. Úgyis reménytelen.

Hűvös este. Nem jöttek Gropiusék. Lis mélyen beleszív a cigarettájába. Haragszik. Ó örül neki. Ezen sem lehet már segíteni.

KRISTÓF ÁGOTA

A betörő

Zárjátok be a kapukat
nesztelenül érkezem gonosz
fehér kezekkel
én nem a durva fajtából való vagyok
nem az ostoba és kapzsi fajtából való
fehér és keskeny a kezem
halántékomon és csuklóimon
az erek finom vonalát
megcsodálnátok ha egyszer
módotok lenne rá de én csak
akkor lépek szobáitokba
mikor már mindenki elment
mikor már mindenki hallgat
mikor már minden fény kihullt
ízléstelen csilláraitokból

Zárjátok be a kapukat
nesztelenül érkezem gonosz
fehér kezekkel
csak néhány percre jövök
keztyűsen sötét ruhában
de minden éjjel fáradhatatlanul
és minden házba fáradhatatlanul
én nem a durva fajtából való vagyok
nem az ostoba és kapzsi fajtából való
reggel ha fölébredtek számláljátok meg
pénzeteket ékszereiteket nem hiányzik semmi

Csupán egy nap az életetekből

THINSZ GÉZA

JANNIS

1

Felemelt egy kavicsot, megpörgette az ujjai közt, majd előrehajolva lehajította a völgybe. Sziklákon pattogott a kavics sokáig, elrémült, éles sikoltással. Mintha a sorsával perelt volna.

— Kavics, kavics, kicsi kavics — dünnyögte a fiú csitítóan és lehuppant a földre. A lábát maga alá húzva a hegyi utat nézegette hosszan. Férfi-vita zaját hozta a szél a kávézó felől s egy lány elnyújtott énekét. A fiú szippantott egyet, szaglászó kölyökkutyaként:

— Jorgo lánya énekel! „Jorgo apó le-eg-sze-ebbik leá-á-ánya, — harsogta a völgy felé a szomorkás dallamot, — szerel-mehe-tehes leá-ánya!" Jól esne eljátszogatni vele egy éjszaka, mi?

A távolban feltűnt a busz, óvatosan imbolyogva a meredek szélén. Pyrgosból hozta az utasokat, hat órás kocogással Arkádia hegyei közé.

— Fej vagy írás? — kapart elő a fiú egy pénzdarabot a zsebéből. — Ha írás, nő is lesz a turisták közt. Szőke.

Az érme beszorult két kődarab közé s nem tudta, melyik oldalára billenjen. A fiú egy fagallyal intette rendre szerencséjét.

— Írás, ugye mondtam, hogy írás! Szőke nő lesz. Puhacombú.

Hanyatt feküdt az avaron s egy fűszálat kezdett rágcsálni. Félóráig is eltart, amíg a busz a városba ér.

— Ugye, nem csaltál meg drachma? Csupaszőke nő érkezik a busszal!... Mert bánni kell tudni a turistákkal! A többi fiú csak tátja a száját s várja a sültgalambot. Apa biztosan megdicsér majd, ha hazajön. Két éve már, hogy én látom el a házat fizető vendégekkel. Mi lenne nagyanyából nélkülem, he? Koldusasszony!

A nyelvtudás. Ettől függ minden. Az ember odaugrik a tanácstalan turista elé, megragadja a bőröndjét s rászól barátságosan:

— Do you speak English? Parlez-vous français? Sprechen Sie deutsch?

Nincs az az idegen, aki meg ne hökkenne ettől. Hol fogadják Arkádiában a látogatókat ilyen szaktudással? S akkor aztán már nem tart sokáig megmagyarázni, hogy nem akarja ellopni a bőröndöt, csak egy kitűnő szállodába viszi. Nem, folyóvíz nincsen, de a kilátás fenséges. Így. Fenséges. Szeretik a szép szavakat az idegenek.

Ann szőke volt. Ann! Szőkén hangzik a neve is. Lepkék táncoltak a kék ruháján, bőröndje tele volt ragasztva szállodák címkéivel.

— Sokfelé járhatott már, asszonyom. Legalábbis a bőröndje után ítélve. Párizs, Amszterdam, London, Róma! Először van itt Görögországban?

— Először. Messze van a szálloda, amiről beszélt? Fáradt vagyok, fiú! A lelkem is kirázta a busz.

— Ne tessék félni, mindjárt odaérünk. Néhány perc gyaloglás az egész. Csudaszép kilátás nyílik ám az erkélyünkről! Fenséges kilátás, hogy úgy mondjam.

— Fenséges?

— Igen kérem, az. Honnét jött asszonyom? Angliából?

— Amerikából, fiú. New Yorkban lakom.

— Oh, ott lakik a nagybátyám is. Nyolc éve vándorolt ki. Talán tetszik ismerni, Nikolopulosnak hívják. Phaidon Nikolopulosnak.

— Sajnos, nem ismerem.

— Kár, igazán kár. Nagyon rendes ember különben. Egy nagy gyárban dolgozik... Tetszik látni már meg is érkeztünk. Az a ház, ott, a sziklánál.

Rózsaszínű hálóinget vett fel éjszakára. Az ajtó felé fordulva, úgy. Szőke nő volt, szőke mindenütt.

Ann!

Jorgo vendéglőjében reggelizett másnap, majd taxit bérelt, hogy megnézze Vassé templomát. Délután meg lefeküdt pihenni.

— Fiú!

— Igen, asszonyom!

— Mivel szórakozik itt az ember estefelé?

— Jorgo vendéglőjében szoktak ülni a turisták, asszonyom. Ott néha zene is szól.

— S ezen kívül?

— Egy rövid sétát ajánlanék, asszonyom. Holdtöltekor nagyon kellemes sétálni a hegyi ösvényen.

— A sétából mára már igazán elég volt, fiú.

— Jannisnak hívnak, asszonyom.

— Jannisnak, fiú? Az én nevem Ann. Hány éves vagy tulajdonképpen, Jannis?

— Tizenhat, asszonyom.

— Ann!

— Tizenhat és fél, Ann.

— S már ilyen jól beszélsz angolul.

— Franciául is, Ann.

— Ejha! De azért nem kell az ajtóban állnod, Jannis. Gyere, ülj ide az ágyra. Közelebb is ülhetsz, ha akarod. Félsz tőlem, Jannis?

— Hát...

— Tegnap este, ugye, nem féltél ennyire?!

— A buszmegállónál?

— Nem, az ajtóm előtt. Tudod, amikor vetköztem. Mindent láttál a kulcslyukon át?

— Én? Nem leskelődtem, beccsszóra mondom!

— Dehogynem, kicsi Jannis, dehogynem! Ne félj, azért nem haragszom. Tetszettem neked, Jannis? Már úgy értem, ruhátlanul.

— Én igazán...

— Mikor ott álltam meztelen az ajtó előtt.

— Én nem láttam semmit!

— A mellemet se, Jannis?

— A melledet igen, Ann. Sose láttam még ilyen szépet!

— No, igazán? Ügyes kis szélhámos vagy... kékszemű Jannis... de milyen puha a bőröd... vigyázz te, összegyűröd a ruhámat!

— Nagyanya kivasalja!

— Mindig ilyen heves vagy, Jannis? Követelődző!... A gyermek Adonisz, Arkádiában... nem, ezt azért mégsem! Tessék levenni a cipőt azonnal!

— Leveszem!

— Voltál már együtt nővel, Jannis?

— Nem! Soha!

— Ne hazudj, kicsi Jannis... nem! nem kicsi... felnőtt Jannis... csöndesebben... csön-de-seb-ben! vigyázz rám... ugye, vigyázol rám? Meghallja nagyanyád... Jannisom...

— Ann!...

Újra előhalászta a pénzdarabot és felpöccintette a levegőbe.

— Írás! Írás megint! Ma szerencsém lesz.

Feltápászkodott a földről és elindult a főtér felé. Sokan álltak már Jorgo kocsmája előtt. Várták a buszt.

2

— A falusiak meg ott álltak a buszmegállónál és bámultak ránk. Kis, piszkos házak lapultak a tér körül, tudod, olyanok, melyekre később, az utazás után az ember ráhúzza a romantikus jelzőt. Dehát akkor este nem sok romantikát láttam az egészben, az biztos. Porosan voltunk és fáradtak. Nyolcórás utazás egy őskori buszon, képzelheted. Mondom Ingridnek, keressünk gyorsan egy szállodát, mert én aludni akarok. Aludni! Hát amint fogom a csomagokat, hogy elinduljunk, odaugrik egy pöttöm kis srác, nem lehetett több tizenhárom évesnél, hadar valamit franciául s megragadja a bőröndök fogantyúját. Szilaj kis kölyök, mondom Ingridnek, tenyérbemászóan szemtelen. Rángattuk egy darabig a bőröndöket, de aztán ráhagytam a dolgot, a fene fog veszekedni ilyen fáradtan. A kézitusa közben szünet nélkül hajtogatta, hogy „l'hôtel magnifique!", „l'hôtel magnifique!" és Ingridet nézte kidülledt szemmel. Jó, mondom, menjünk hát abba a szállodába, de gyorsan. Elindultunk. Sötét volt már s az utcák alig voltak kivilágítva a kisváros szélén. Sehogy sem tetszett nekem az egész, dehát késő volt már visszafordulni, biztosan eltévedtünk volna a sikátorokban.

— Jó félóráig is eltartott, amíg odaértünk. Rozoga, kétemeletes ház volt a völgy oldalán, a szobánk meg szűk és barátságtalan. De akkor már nem sok kedvem volt tiltakozni. Mindent odaadtam volna egy nyugalmas ágyért. Alvásról persze szó sem lehetett, mert berontott a kölyök, hogy töltsük ki a bejelentő lapokat. Mondom Ingridnek, hogy ezt már csinálja meg ő, hagyjanak engem békén ilyenkor, és kimentem mosakodni. Hát öregem, mikor újra benyitok a szobába, látom, hogy a nyúlfarknyi kis mitugrász Ingrid melle felé nyúlkál. Az istenit, mondom, mi van itt, a fiú megijedt persze és kiugrott a szobából, Ingrid meg elnevette magát, „csak nem vagy féltékeny erre a gyerekre?" — kérdezte, mi az, hogy féltékeny, mondom, erre aztán elmesélte Ingrid, hogy flörtölni akart a fiú, egészen komolyan, már azt is megmondta, hol van a szobája, Ingrid csak nevetett rajta, dehát mégis, ami biztos: bebújtam mellé az ágyba, az asszonyokra mindig vigyázni kell. Makacs kölyök volt, azt meg kell hagyni, hallottam, mikor a kulcslyuknál leskelődött, mérgemben rávertem néhányszor az ajtóra és kikiáltottam, hogy mérsékelje magát és bujjon az édes anyukája szoknyája mögé. Ingrid még másnap is nevetett rajtam, roppant kínos volt a dolog, megértheted, csak nem lehetek féltékeny egy ilyen taknyosra, dehát igazat szólva felmérgesített ez a buta helyzet s féltékeny is voltam, az ég tudná megmondani, miért.

— Másnap aztán elmentünk Vasséba megnézni a templomot a hegyek közt, Iktinos tervezte, tudod, a Parthenon építője. Harmadnap reggel utaztunk el, egy rozoga busszal.

3

A fiú maga alá húzta a lábát és ült mozdulatlan a meredek szélén.

— Késik a busz. Konstantinos elaludt a volán mellett.

Alkonyodott. Csöndes volt a város, a kávézóban is halkabban beszélgettek a férfiak. A délutáni hőség még most is bágyadtan ült a hegyeken.

Megzörrent mögötte a bokor. Egy paraszt bukkant elő, hosszú kötélen vezetve szamarát.

— Jó estét, apó.

— Jó estét, Jannis. Várod a pyrgosi buszt?

— Várom, apó.

— Hogy megy az üzlet, Jannis? Jól fizetnek a turisták?

— Hát nincsen ok panaszra, az biztos.

— S az asszonyok, he? Ugye, kedvesek hozzád?

— Tudni kell velük bánni, apó, s akkor megy minden a maga módján.

— S te tudsz velük bánni?

— Én csak tudok!

— Hát akkor Isten áldjon, Jannis.

— Isten áldja, apó.

Fényszóró villant a völgy másik oldalán s végigpásztázta az utat. A fiú hirtelen felugrott, leporolta ruháját s kezében megvillant az egydrachmás:

— Fej vagy írás? Ha írás, nő is lesz a turisták közt. Szőke.

IVÁNYI GRÜNWALD BÉLA

Ahogy egy 1850-es londoni könyv látta..

PULSZKY FERENC 1848 MÁRCIUS 15-IKÉRŐL

„Mélységes szomorúság fog el, amikor egy pillantást vetek azokra, akikkel 1848 márciusában állandó összeköttetésben állottam. Most szét vannak szórva a világ minden táján. Klauzál életerejét és elpusztíthatatlannak gondolt energiáját súlyos betegség bénítja meg. És Vasvári Pál! Megnyerő külsejű magyar ifjú volt. Ékesszólása valósággal felvillanyozta önmagát éppúgy, mint másokat. Ez a csodálatos elokvencia mindenkit magával ragadott és vitt tovább és tovább; önmagát is beleértve. Talán még annál is túlzóbb irányban, mintsem eredetileg ő maga elgondolta... Vasvári Pál hősi halált halt ágyú ütege mellett, melynek parancsnok tisztje volt. Nyáry Pál és Irinyi József a Neugebäude épületének foglyai. Várják az ítéletet, mely dönteni fog sorsukról. Csányi László, ez a kitűnő ember, ez a római jellem, mint Haynau ítéletének áldozata, bitófán fejezte be nemes életét. Petőfinek, a költőnek, nyomaveszett. Egressy, a pesti színpad volt büszkesége: törökországi internált. A többi: honját vesztve vándorol szerte a világon. Vannak, akik Amerika erdőrengetegjeiben telepedtek le. Mások Angliában, Franciaországban, vagy Belgiumban eszik az emigráció keserves kenyerét."

Így emlékezett meg 1850-ben egy londoni könyv március 15-ike néhány szereplőjéről. Az idézett szöveget angolból fordítottam magyarra. Eredetijét Pulszky Ferenc írta, 1850-ben publikálta Londonban. Kevéssé ismert írása ez. Pedig érdekes tanulmány, melynek középpontjában 1848 március 15-ike leírása áll.

A hosszabb esszé körülbelül 20 lapon foglalkozik március 15-ikével és mind azzal, ami a márciusi napokkal kapcsolatos. Talán azért nem vonta magára a történet-írók érdeklődését, mivel nem önállóan jelent meg. Bevezetés volt egy németből angolra fordított munkához. Mint mondani szokás: „korán idegenbe szakadt hazánkfia" volt a könyv szerzője. Max Schlesinger (The War in Hungary 1848-49. Translated by John Edward Taylor, edited with notes and an introduction by Francis Pulszky, Ex-Secretary of State to H.R. and A. Majesty, Ferdinand the Fifth, King of Hungary. In two volumes. London: Richard Bentley, 1850.) könyve nem volt az egyetlen eredetileg németül írt munka, melynek kommentálására és bevezetésére az angol kiadók Pulszkyt kérték fel, aki akkor a leghivatottabb szakértője volt a magyar ügyeknek. De az idézett könyvben megjelent írása talán egyike a legérdekesebb Pulszky tanulmányoknak. Ez az első komoly és hosszú megemlékezés Angliában március 15-ről.

Magának a nagy napnak leírása ötletes és életszerű. A főszereplők mellett megelevenednek a kisebb jelentőségűek is, gyakran bizony az előzők rovására... Megismerhető a tanulmányból március 15 előjátéka. A szerző ismerteti az Ellenzéki Kör tevékenységét; az olvasó előtt megelevendik a bécsi forradalom hírének pesti hatása s mind az, ami a nevezetes napot megelőzte. A márciusi pontok szövege is ott van a tanulmányban. Petőfiről is szó esik. Irodalomtörténeti, talán helyesebben emigrációtörténeti apróság: még olyan művelt és jól tájékozott ember is, mint Pulszky, a költő nevét Petöffy-nek írta... Ilyen kis fogyatékosságért, persze, gazdagon kárpótolta az egykori olvasót, hogy a tanulmány közli a Nemzeti Dal szövegét is lendületes angol fordításban.

Pulszky tanulmánya valósággal odavarázsolja az 1850-es évek érdeklődőit a magyar sajtószabadság szülőhelyéhez. Leírja, mi is történt Landerer nyomdájában. Még a nyomdatulajdonos bölcs, illetve kissé cinikus tanácsának is hely jutott az elevenen megírt szövegben. Ott olvasható a híres-nevezetes Sükei sokat idézett mondata arról, hogy forradalom idején, eltérően nyugodt idők napjaitól, nincs szükség okos emberekre.

Az előadás élénkítésére Pulszky idézi az okosak ellen ágáló Sükeit. Ő maga, persze, — politikai elveinek — megfelelően legmagasabb piedesztálra mégis a márciusi napok két „bölcs emberét" helyezi, Nyáry Pált és Klauzál Gábort, Több szó esik róluk, mint arról, miről is gondolkodtak, miről ábrándoztak a forradalmár márciusi ifjak és mi is volt mozgalmukban valóban forradalmi.

Pulszky nagyon jól tudta, hogy a forradalmárokról szóló fejtegetések, ha őszinték, nem sok rokonszenvet keltettek volna azokban az olvasókban, akiknek ezt a tanulmányt írta s kiknek jóakaratát a szabadságharc összeomlása után sem szűnt meg állandóan ébren tartani a magyar ügy érdekében. Ez pedig az angol polgárság volt, a liberális, „középutas" Anglia, mely egyaránt gyűlölte az abszolutizmust (mely 1850-ben a magyarságot létében fenyegette) és a polgári rendet fenyegető kontinentális „forradalmat". Nem csoda, hogy ilyen körülmények között Pulszky néha szűkszavúan szól a márciusi ifjakról. Az az érzésünk, hogy sietve halad előadásában Pozsony felé. Mégpedig ilyen jellemző mondat előrebocsátásával: *„A pesti mozgalom és a pozsonyi diéta, azaz a forradalom és a reform, közötti kapcsolat kérdése legjobban úgy tisztázható, ha megemlékezünk a pozsonyi diéta ama üléséről, melyen a pesti küldöttség vezetője, Hajnik Pál, beszédet intézett a rendekhez."*

A hangsúly Pulszky előadásában, persze, nem ezen a beszéden van, hanem Kossuth válaszán, melyet, lényeges részeiben, egész terjedelmében közölt. Kossuth, tudvalevőleg, — bár megdicsérte a pesti egyetemi ifjúság hazafias érzelmeit — kijelentette, hogy a törvényhozás nem indul egy város, egy kaszt után. Ezután hozzátette, hogy a nemzet, melyet ők, Kossuthék, képviselnek, elég erős mindent eltiporni, aminek „gondolata jöhetne ellenszegülni." Pulszky Kossuth beszédének e mondatait kiemelt szedésben közli, valósággal beidegzi az angol olvasó víziójába!

Íme, a reformer Kossuth! Íme, a forradalommal szemben az alkotmányos szabadságmozgalom útjára tért 1848! Mindenki ezt okoskodhatta ki a beszédből, illetve Pulszky egész tanulmányából. Ez is volt Pulszky célja. Az első angliai komoly megemlékezés március 15-ről a politikus emigráns hozzászólása. Pulszkyé, aki a magyar emigráció által képviselt ügy sorsát összekapcsolja a polgári Angliával. Az emigráció akkor Kelet-Európa egész hatalmi helyzetének és az évszázados angol diplomácia vonalának radikális, mondhatni *forradalmi*, megváltoztatását annak az angol középrétegnek segítségével akarta elérni, mely különben visszariadt a

(*Folytatás a 12. oldalon*)

VERESS SÁNDOR oboára és vonószenekarra írt művét, a Passagliá Concertante-t, amelyet már több helyen játszottak, Zürichben most mutatta be nagy sikerel a Collegium Musicum a Tonhalleban rendezett hangversenyen. A zenekart Paul Sacher vezényelte.

*

RÉGI JAPÁN kertészeti könyvek alapján készült el a budapesti Állatkert japánkertjének terve. A kertet idén kezdik el építeni, a volt szabadtéri színpad helyén.

*

A LENGYEL SAJTÓ a legnagyobb elismeréssel ír Bartók Béla „A kékszakállú herceg vára" című művének lengyelországbeli első bemutatójáról a varsói Operában.

*

MATISSE-MÚZEUMOT nyitottak meg Nizzában, a Villa des Arenesben, ahol a művész 1954-ben meghalt. A múzeumban Matisse 75 rajzát, 20 festményét, több mint 100 litografiáját gyűjtötték össze.

*

NYOLCSZÁZ értékes levelet őriznek a családi iratok között Veress Sándornak, Kossuth Lajos egykori szárnysegédjének Pécsett élő leszármazottjai, közöttük Kossuth Ferenc, Klapka György és Türr István írásait, kinevezési okmányokat, valamint az isztanbuli nagyvezír 1857-ben Veress Sándor részére kiállított letelepedési engedélyét.

*

FELÚJÍTJÁK Budapesten a „Valahol Európában" című filmet, amelyet az emigrációban élő Radványi Géza rendezett.

*

A NEMZETI GALÉRIA raktárában hosszú évek óta őriztek egy olajfestményt, amelynek szerzőjét nem ismerték. A restaurálás után kiderült, hogy a festmény Paál László alkotása.

*

A „SOCIALIST COMMENTARY" Londonban megjelenő folyóirat, márciusi számában közli Ignotus Pál „Remember Hungary 1956" című tanulmányát.

*

MAGYARORSZÁGRA érkezett A. Julien, a Nemzetek Színházának igazgatója, aki tárgyalásokat folytat az Operaház balettkarának tervezett párizsi vendégszerepléséről.

*

BERNSTEIN és Robbins, a világsikert elért „West Side Story" szerzői új musical comedy befejezésén dolgoznak. A zenés játék Thornton Wilder „Ez egyszer még megúsztuk" című darabjának ötletére épül.

⁂

A NEW YORK-I Film Daily kritikusokhoz intézett körkérdésére érkezett válaszok alapján az 1962-es év legjobb filmszínésze Burt Lancaster, a legjobb filmszínésznő Anna Bancroft. Utánuk Robert Preston és Sophia Loren következik.

*

RENZO ROSSELLINI „A virágok beszéde" című operáját nagy sikerrel mutatták be a milánói Piccola Scalában. A dalmű forgatókönyve Garcia Lorca egyik művéből készült.

*

HUBAY MIKLÓS — Vas István — Ránki György „Egy szerelem három éjszakája" című zenés drámáját sikerrel mutatta be a nagyváradi Állami Színház magyar tagozata.

Irodalmi Ujság

AMERIKAI SZEGFŰT termesztenek a kecskeméti Boldogulás Termelőszövetkezet új, meleg vízzel fűthető, blokkrendszerű hajtatóházában. E különleges szegfűfajta eddigi bevételéből már az építési összeg negyedrésze megtérült.

*

ARTHUR MILLERT, a neves amerikai írót kérte fel egy felhívás megírására a párizsi Színháztudományi Intézet, amelyet a március 27-én megtartandó színházi világnap alkalmából kíván a világ minden színházában az előadások kezdete előtt felolvastatni.

*

HETEY KATALIN festményeinek kiállítása március 25-én nyílik meg a washingtoni The Potter's House Galery-ben. A festőnő a budapesti Képzőművészeti Főiskolán Szőnyi István tanítványa volt s 1956 óta New Yorkban, Edinburghban, Párizsban, stb. voltak sikeres kiállításai.

*

SCHALK LÁSZLÓ képeiből március 16-án tárlat nyílik a montreali McGill University kiállítási termében.

⁂

MARTON DÉNES, a Bernben élő magyar karmester a Városi Szimfonikus Zenekar élén egymást követő hangversenyeken mutatta be Bartók Béla három művét. Az első estén a Concerto zenekarra, majd a Harmadik Zongoraverseny, végül a Zene húros és ütőhangszerekre szerepelt a műsoron. Mindhárom Bartók mű bemutatása rendkívül nagy közönség és sajtó sikert aratott. A zenekritikusok Bartók műveinek méltatása mellett, a legnagyobb dicséret hangján írtak a fiatal művészről.

⁂

IGOR OJSTRAH, felesége kíséretében, Franciaországba érkezett; Nantes-ban, St. Denise-ban, Párizsban és Lyonban ad koncertet.

⁂

A HETVENÉVES Vicky Baum megjelentette „Minden másképp volt" címmel emlékiratait. A regényírónő memoárját így kezdi . „Egy született realista, jó szakácsnő, háziasszony és anya visszaemlékezéseit olvassák."

*

AZ ÉV legjobb francia gyermekkönyvét a Gyermek-Szalon irodalmi díjával, 5.000 frankkal fogják jutalmazni. A zsüri júniusban ül össze, tagjai 10-től 14 éves gyerekek.

*

FÁBRI ZOLTÁN a Honvédfilm számára rövid játékfilmet rendezett. A „Borotvaélen" történetének két főszereplője : Tordy Géza és Péva Ibolya.

*

JEAN VILAR, a kiváló francia színész megválik a Théatre National Populaire-től, amelyet tizenkét évig vezetett.

*

MÉG EZ ÉVBEN elkezdik a Műcsarnok tatarozását és új helyiségeinek építését.

A SZABAD MAGYAR EGYETEMISTÁK és főiskolások nagybritanniai szervezete Cs. Szabó László-irodalmi estet rendezett a londoni Polish Hearth klubban. Az író kiadatlan munkáiból olvasott fel s utána az írás műhelyproblémáiról beszélt.

⁂

VISCONTI filmre viszi a „Hat szerep keres egy szerzőt" című Pirandello-színművet. Főszereplők: Annie Girardot és Jean-Paul Belmondo.

*

SZILÁGYI JÁNOS GYÖRGY magyar ókortudós Budapesten két kötetben összeállította, lefordította és kiadta a görög archaikus és klasszikus művészetről szóló antik forrásokat „A görög művészet világa" címen.

*

SZÓTS ISTVÁN három filmjét nagy sikerrel mutatták be a római Amerikai Követség színházában : a Velencei Fesztiválon díjat nyert „Melyiket a kilenc közül" című kisfilmet, amely Jókai novellája alapján készült, a „Hallestadti balladá-t", amely Ausztriában a legjobb dokumentumfilm díját nyerte és az „Ének a búzamezőkről" című film egy részét.

*

KOVÁCS NÓRA ÉS RAB ISTVÁN, a két világhírű balettművész, március hónapban ausztráliai körúton szerepel. A kísérő szimfonikus zenekart Tycho Tamás vezényli.

*

AZ EDINBURGHI Ünnepi Játékok rendezőbizottsága az őszi Ünnepségekre meghívta a budapesti Állami Operaház együttesét. A magyar művészek Bartók három szinpadi művét adják elő Skócia fővárosában.

*

CHARLES BRUCK, a strasbourgi opera magyar származású karmestere vezényelte a strasbourgi Városi Színházban Farkas Ferenc „Furfangos diákok" című táncjátékát és Britten „Peter Grimes" című operáját. A „Furfangos diákok" ból készült szvitet egyébként Párizsban is nagy sikerrel mutatták be Manuel Rosenthal vezényletével.

Mélyhűtött szalamandrák

A moszkvai rádió hatalmas tudományos eseményről számolt be hazai és külföldi hallgatóinak a napokban. Az történt ugyanis, — e rádió szerint, — hogy az Észak-Szibériában kutató geológusok, — véletlen-váratlan — két szalamandrát ástak ki a fagyott földből, melyek idestova 5000 esztendeje nyugodtak ott békében, de most — íme! Világ csodája! — a szovjet tudósok érintésére „felolvadtak", jóízűen befalatoztak az elébük tett bogyókból s moszkitókból s még szájukat is megnyalogatták e régen várt ebéd után. Az egyik történelemelőtti szalamandra, három héttel később hirtelen megdöglött ; a másikat azonban, gondosan becsomagolva, felküldték a Moszkvai Egyetem laboratóriumába, további vizsgálatra. Itt még jónéhány hónapig élt, a szovjet tudomány nagy dicsőségére s a maga hasznára.

A moszkvai rádió az esetet egy tudományos folyóirat cikke alapján jelentette, sőt tovább is ment ennél, hozzáfűzve, hogy a befagyott tarajos gőték tanulsága kiválóan alkalmazható lesz az űrutazásoknál is, hiszen ha ezek 5000 esztendeig éltek jégbefagyva, miért ne lehetne a kozmonautákat is befagyasztani, s ilyként oly távolságra küldeni őket, amit egyébként ki sem bírnának.

Lelki szemeink előtt már ott suhantak az űrben a mélyhűtött pilóták, amikor kitört a botrány. A moszkvai rádió telefonközpontja alig győzte kapcsolni a nyugati újságok hívásait, melyek **további részletek** után érdeklődtek További részletek azonban nem derültek ki. Vagy mégis? Néhány nappal a mélyhűtött szalamandrákról szóló hír után nyilatkozatot adott a szovjet térkutatási intézet vezetője, **Gleb Lozino-Lozinszkij** professzor és kijelentette, hogy az egész történetet **„egy gyerekek számára készült mesekönyvből ollózták ki és semmi köze sincs a tudományhoz"**, viszont **„azok, akik efajta meséket terjesztenek, megérdemlik, hogy alaposan megbüntessék őket".**

Eddigi jelentések szerint senkit sem büntettek meg, s ezt csak helyeselni lehet. De azt már kevésbé lehet helyeselni, hogy a hír világgá kürtölője, a moszkvai rádió mindmáig egyetlen szóval sem cáfolta meg a mesét.

⁂

KERÉNYI KÁROLY *„Kálidásza olvasása közben"* c. verséből, amelyet karácsonyi számunkban közöltünk, kimaradt egy sor. Egy másik sort a szerző változtatott meg közben. A vers eleje és vége tehát így hangzik :

A parton ülni szép a nap.
Kezemre hull a szürke hab.
Kálidászámban a szél lapoz,
Nótát fütyül strófáihoz.
. . . . . .
A vén orrmányos így közelg —
Akár e hullám, jön közelb,
S amint a tajték visszacsap,
Kezemre hull a szürke hab.

*

SZONDI LIPÓT a világhírű magyar pszichológus március 11-én Zürichben ünnepelte 70. születésnapját. Barátai és tanítványai ebből az alkalomból ünnepi emlékkönyvet nyújtottak át neki, a világszerte ismert *„Szondiana"* egy kötetét, amely többek között Kerényi Károly Nitzsche-kutatásainak eredményeit tartalmazza.

Ahogy egy 1850-es londoni könyv látta...

(*Folytatás a* 11. *oldalról*)

forradalom gondolatától ! A történelem ismer ilyen elképesztően nehéz helyzeteket. Nem kétséges, hogy Pulszky sikeresen működött. Ennek a tanulmányának is nagy hatása volt az angol közvéleményre. Találtam egy olyan viktoriakorabeli, 1851-es angol beszédet, mely Kossuthot és Pozsonyt említve, március 15 és az alkotmányosság közötti ellentétre célozva nyilvánít véleményt az egykorú franciaországi osztályharcról s figyelmezteti kortársait (1851 május 22-én), hogy *„a türelmetlen Pest... ellenőrzés alá került s nem bontotta meg a békét. Szerencsésebb lett volna Franciaország számára is, ha parlamentje ilyen méltóságteljesen viselkedik."* (A szóbanforgó előadásról bővebben írtam az Irodalmi Újság 1961 március 15-iki számában.)

A szellemi mozgalmak kiszámíthatatlan, cikk-cakkos menete következtében abból a leírásból, mely először közeledett részletesen március 15-ike felé : szellemi fegyvere lett az angol polgárság „rend-gondolatá"-nak és Kossuth tekintélyének növelésére vezetett. Így, végül is, Pulszky „pártos" tanulmánya hozzájárult a márciusi eszmék egyik legfontosabbjának korszerű érvényesüléséhez. A zsarnokság elleni örök küzdelem akkori sikerét mozdította elő.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentinában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Ódor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentina: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Közeljövőben jelenik meg a
MAGYAR MŰHELY kiadásában
PARANCS JÁNOS
Félálom
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén:
5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

A brüsszeli
„Maison du Poète"
kiadásában megjelentek
franciául
KASSÁK LAJOS
válogatott versei
A számozott példányok ára 100
a luxuskiadásé 500 belga frank
A könyv megrendelhető:
M. Pierre Floquet-nél,
102, rue de la Lune, Dilbeck,
Brüsszel. C.C.P. 29.28.19

Most jelent meg
OKTÓBERTŐL OKTÓBERIG
írta: NAGY VINCE
volt belügyminiszter
Emlékiratok — Önéletrajz
350 oldal. Bolti ára 4 USA-dollár
Megrendelhető a kiadónál:
Pro Arte Publishing Co.
New York N.Y.
28 East 4 Str.

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
CORVIN
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 7. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 április 1.

AMNESZTIA MAGYARORSZÁGON

1

Egy-két napra ismét a világközvélemény érdeklődésének, ha nem is középpontjába, de előterébe került hazánk. Az új országgyűlés első ülésén Kádár János bejelentette, hogy az Elnöki Tanács amnesztia-rendeletet adott ki, amely meglehetősen szélesre tárja a magyarországi börtönök kapuit. Az amnesztia, ahogy ezt azután Nezvál Ferenc igazságügyminiszter a Magyar Távirati Iroda munkatársának adott interjújában ismertette, a börtönben lévők következő csoportjaira vonatkozik : azokra a polgári és katonai személyekre, akiket úgynevezett államellenes bűncselekmény elkövetéséért ítéltek el 1945-től a rendelet megjelenésének napjáig ; a háborús bűnösök közül azokra, akik büntetésük kétharmadát már letöltötték ; azokra, akik az 56-os eseményekkel összefüggésben kerültek börtönbe november 4-től a rendelet megjelenésének napjáig ; azokra, akik a „személyi kultusz" időszakában visszaéltek hatalmukkal és „megsértették a szocialista törvényességet" ; azokra akik „tiltott határátlépéssel" hagyták el Magyarországot, akár otthon élnek, akár külföldön, — tehát lényegében valamennyi menekültre. Vonatkozik a köztörvényi bűncselekmények elkövetőire, azoknak kivételével, akik gyilkosságot, szándékos emberölést, rablást, gyújtogatást, a társadalmi tulajdon fölgyújtását vagy felrobbantását követték el ; végezetül a kiszabott büntetés nagyságára való tekintet nélkül elengedik a fiatalkorúak, a teherben lévő nők, kisgyermekes anyák, az 50-en felüli nők és a 60-on felüli férfiak, valamint az életet veszélyeztető, gyógyíthatatlan betegségben szenvedők hátralévő büntetését. Nem kaptak amnesztiát — Nezvál szavaival — azok, akik kémkedés, hűtlenség vagy hazaárulás büntettét követték el, valamint azok, akik ezen büncselekmények elkövetése után a felelősségrevonás elől külföldre szöktek. De az Elnöki Tanács ezeknek esetében is „élhet kegyelmi jogával", ha azt az illetők kérik s ha a körülmények a különleges méltánylást indokolttá teszik.

Meglehetősen könnyű volna rámutatni az amnesztia-rendelet visszásságaira. Olyan országban, ahol a bírósági tárgyalások jelentős része titkos, ahol az emberek cselekedeteit a párt kinevezte bírák tetszésük szerint minősíthetik, ki tudja hány ártatlan marad továbbra is börtönben, csak azért, mert annak idején jobb indokolás híján kémkedésért vagy hazaárulásért ítélték el. Ízléstelen és erkölcsileg elfogadhatatlan, hogy az 1956-os forradalomban résztvevő hazafiak amnesztiáját egy kalap alá vonják azokéval, akik Hitler vagy Sztálin szolgálatában vétkeztek hazájuk ellen és a közönséges köztörvényi bűnözőkével. Erkölcsileg elfogadhatatlan az is, hogy Kádárék „kegyelmet" adnak a forradalom résztvevőinek és híveinek ; 56 harcosainak nem kegyelmet, hanem igazságot kellene szolgáltatni és morális szempontból éppen a kegyelem mai gyakorlói azok, akiknek a nemzettől kegyelmet kellene kérniök.

De erkölcs és politika nem járnak mindig, sőt csak igen ritkán járnak egyazon úton. Éppen ezért miközben jottányit sem engedünk a forradalom alapvető igazságából s egy pillanatra sem fogadjuk el azt a képtelenséget, hogy Kádárék bocsánatot osztogatnak, lehetetlen nem látnunk, hogy az amnesztia *ténye* jó és pozitív jelenség. Annál kevésbé hallgathatunk erről, hiszen éppen mi voltunk azok, akik, — akár itt az Irodalmi Újság hasábjain, akár egyebütt s főként a nemzetközi közvélemény mozgosításával, — esztendők óta szakadatlan harcot folytattunk azért, hogy a magyarországi börtönök foglyai kiszabaduljanak. Talán nem szerénytelenség ma azt mondani, hogy az emigráció küzdelmének, annak a ténynek. hogy nem engedtük a börtönben lévőket elfeledni, jelentős része van a mai amnesztiában. Hányszor mondták Kádárék. hogy addig szó sem lehet közkegyelemről, amíg az emigráció nem hallgat, hányszor igyekeztek a Nyugaton tevékenykedő megbizottaik jóhiszemű személyiségekkel elhitetni, hogy a foglyok szabadulásának egyetlen útja, ha abbamaradnak a tiltakozások s helyüket a teljes csend váltja fel. Nem így történt, s mint annyiszor, újra kiderült, hogy a diktatorikus rendszer foglyai csak egy módon szabadulhatnak : úgy, ha a szabad országokban nem feledkeznek meg róluk. Saját küzdelmünket is megtagadnánk, ha nem üdvözölnénk azt a tényt, hogy végre kiszabadult börtönéből Bibó István, a Nagy Imre kormány államminisztere, Kopácsy Sándor, a budapesti rendőrség forradalom alatti parancsnoka, Kardos László, a „Petőfi-kör egyik vezetője s bár név szerinti hírünk még nincs róluk, a rendelet szövege értelmében április 4-ig szabadlábra kell kerülnie Mérei Ferenc professzornak, Rácz Sándornak és Bali Sándornak a budapesti munkástanácsok vezetőinek, Obersovszky Gyulának, Ádám Györgynek, Fekete Sándornak s a forradalom megannyi neves és névtelen hívének.

2

Az a beszéd, amelyben Kádár az országgyűlés előtt az amnesztiát bejelentette, egészében véve feltűnően mértéktartó volt. Igaz, hogy elpuffogtatott néhány régi frázist az „ellenforradalomról" és az „imperialista agresszorokról", de ennél sokkal lényegesebb volt, — így ítélte meg a világsajtó is — bizonyos megbékélésre való törekvés, ami különösen az állam és az egyházak viszonyának megítélésére vonatkozott. *„A tudományos és vallásos világnézet természetesen ellentétes,* — mondotta, — *de az állam biztosítja a szabad vallásgyakorlatot, az egyházak tudomásul veszik az állam törvényeit és ezért nem kell hogy köztünk politikai harc folyjon... Hívők és nem hívők egyaránt a Magyar Népköztársaság állampolgárai."*

Nyilvánvaló, hogy e békülékeny hang nem független azoktól a próbálkozásoktól, amelyekkel Hruscsov a Vatikán felé közeledik. Ha Oroszországnak 46 éves kommunista uralom és szüntelen ateista propaganda után még mindig szüksége van arra, hogy valamilyen modus vivendi-t kíséreljen kialakítani a legnagyobb keresztény egyházzal, mennyivel fontosabb ez Magyarországon s éppen Rómával kapcsolatban !

A legnagyobb problémák egyike itt Mindszenty hercegprímás sorsa. A budapesti kormány, úgy látszik, továbbra is fenntartja azokat a hamis vádakat, amelyekkel a hercegprímást 1949-ben elítélték s fenntartja magát az ítéletet is. Így azután az amnesztia Mindszentyre nem vonatkozik s a hercegprímás azok közé tartozik, akiknek a rendelet értelmében kérelmezniök kellene az Elnöki Tanácstól a bűnbocsánatot. Akik ismerik őt, ezt meglehetősen nehezen tudják elképzelni. Kádárnak azonban egyre kellemetlenebb, hogy a magyar katolikus egyház feje menekültként a budapesti Amerikai Követségen él. Akadályozza ez az Egyesült Államok és a Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok normalizálódását, új magyar püspökök kinevezését a Vatikán részéről s olyan szálka a nemzetközi közvélemény szemében, amely felér egy gerendával. A világsajtó tele van olyan — egyébként ellenőrízhetetlen — hírekkel, amelyek arra utalnak, hogy Washington és Róma is szeretne valamilyen megoldást találni s hogy a színfalak mögött tárgyalások folynak. Kádár említett beszédében is volt erre valamiféle homályos utalás. *„Normalizálni, javítani kívánjuk kapcsolatainkat minden állammal* — mondotta. — *Mint ahogy általában lenni szokott, a Magyar Népköztársaság egyidőben több vonalon is politikai tárgyalásokat folytat".*

Hajlandó-e a hercegprímás „magánemberként" élni valahol Magyarországon? Hajlandó-e Rómába utazni s a Vatikánban betölteni valamilyen magas egyházi funkciót ? Csupa olyan kérdés, amire csak ő maga tudna választ adni. Egy azonban világos : Kádárékat sürgeti az idő. U Thant, az Egyesült Nemzetek Szervezetének főtitkára májusban Közép-Európába látogat. Bukaresti és belgrádi útja már elhatározott. Vajon elfogadja-e Kádárék meghívását is ? A budapesti kormánynak végtelenül fontos volna, hogy az ENSZ főtitkára útitervéből ne maradjon ki Magyarország s hogy U Thant jó benyomásokkal térjen vissza a New York-i üvegpalotába. Ezért szeretnék addig megoldani a Mindszenty-kérdést is. Mint ahogy nem kétséges, hogy a mostani amnesztiának is ez az egyik legfontosabb oka.

3

Említettük : a haladó nyugati közvéleménynek éppúgy mint az otthon élőknek vagy a magyar emigrációnak évek óta első számú *gyakorlati* követelése a politikai foglyok szabadonbocsájtása volt. Most, hogy ez — a jelek szerint — igen komoly mértékben megvalósul, egyet jelent-e ez azzal, hogy Magyarországon minden rendben van ? Ez inkább csak szónoki kérdés. Bibóék kiszabadulása nem lebecsülendő engedmény azok részéről, akik a jog és igazság lábbaltiprásával mindeddig börtönben tartották őket s nem lebecsülhető győzelme azoknak, akik börtönbevetésük pillanatától az ő szabadságukért küzdöttek. De mind ez Magyarország alapvető helyzetén nem sokat változtat. Hazánk továbbra is a Szovjetunió csatlósa, az uralkodó rendszer továbbra is egy párt diktatúrája, 56 legnagyobbjait, Nagy Imrét és mártír-társait továbbra is árulóknak minősítik a hivatalos körök, történelmünk 1848-49 óta leghősibb napjait, 1956 oktoberét-novemberét továbbra is ellenforradalomnak nevezik. A Kádár-rendszer ügyeskedhet és taktikázhat, elérheti, hogy a magyar kérdés lekerül az ENSZ napirendjéről, hogy normalizálja viszonyát Amerikával és a Vatikánnal s még azt sem mondjuk, hogy mind ez nem könnyíti meg, nem teszi elviselhetőbbé az otthoniak életét. De a teljes belső békét addig nem lehet elérni, amíg az 56-os forradalom által napirendre tűzött kérdések meg nem oldódnak. Úgy is mondhatnánk : nem elég az egyéneket kiengedni a börtönből, — a nemzetet is ki kell szabadítani.

Valahogy érzi, tudja ezt Kádár is, akiben lényegesen több a realizmus, mint elődeiben. Mostani országgyűlési beszédének van egy meghökkentő mondata, olyan kijelentés, amilyet Rákosi soha sem mondott volna. Miközben eldicsekedik azzal, hogy a választásokon a Hazafias Népfront milyen óriási győzelmet aratott, hozzáteszi : *„Azonban reálisan nézve a választás eredményeit, ezen túlmenően számolnunk kell azzal is, hogy a Hazafias Népfront jelöltjeit támogató választók között voltak olyanok is, akiknek bizalmát teljes mértékben még nem bírjuk. Ezek nyilvánvalóan azért szavaztak a listákra, hogy, úgymond, ‚rosszabb ne legyen'."*

Kell-e nyilvánvalóbb beismerése annak, hogy Kádár is tudja : legfőbb szövetségese a sztálinista-rákosista múlt visszatérésétől való félelem. De hát elég-e egy népnek, egy országnak egyszerűen abban a légkörben élni, hogy *„rosszabb ne legyen"?* Nem kellene-e ezt a nagyon is kétes értékű támogatást felcserélni valami olyan programmal, amelynek jelszava inkább az, hogy *„jobb legyen"* ? A választási listák mellett. amelyekre azért szavaznak, hogy „úgymond" ne legyen rosszabb, nem volna-e szükség olyan listákra, amelyeket a szavazók nem a múlt bűneinek megismétlődésétől rettegve, hanem egy tisztább, emberibb jövőben bizakodva támogatnak ?

Képtelenség, emigrációs álmodozás, amit emlegetünk, amikor a szavazások szabadságának, vagy egyáltalán a választás *lehetőségének* a kérdését feszegetjük ? Talán nem is annyira, mint ahogy első pillanatban látszanék. A mostani választások előtt, január 29-én Kádár János beszédet mondott a budapesti Ganz-MÁVAG gyár nagygyűlésén. Ebben a beszédében egyebek közt kijelentette : *„A népköztársaságnak nem alaptörvénye az, hogy ott egy párt legyen vagy több párt. Van olyan népköztársaság, ahol több párt létezik és működik, és szép számban. Igaz, hogy azt az alkalom és a körülmények így alakították ki... A többpárt rendszernek előnye is van. Mert például, ha Harrer azt mondta volna, hogy ‚jól van, egyetértek', akkor már nem is kérdeztük volna a 70.000 kispolgárt és azt mondtuk volna, hogy hát ő a képviselőjük, ha azt mondta, rendben van, akkor mit kérdezzük a többit. Így még intenzívebben kell politizálni, még alaposabban és mélyenszántóbban kell a feladatokat, célokat megvitatni és megtárgyalni. Ezt csak abból a szempontból említem, hogy mennyire nem ez a lényege a társadalmi rendszernek és annak, ami a társadalmi fejlődésnek belső tartalmát alkotja".*

Ennek a beszédnek két érdekessége van. Az egyik, hogy Kádár egyértelműen kimondja : a többpárt rendszer nincs ellentétben a jelenleg érvényben lévő alkotmánnyal, — ezt követelni tehát még odahaza, Magyarországon sem lehet törvényellenes, — s a többpárt rendszernek előnyei is vannak. A másik, hogy a Kádár-beszéd itt idézett része *kimaradt* a Népszabadság január 30-i számából, amely pedig a beszédet különben teljes egészében közölte. Ki cenzúrázta meg az ország miniszterelnökét, a kommunista párt első titkárát, ő maga kapott-e észbe, hogy túlment bizonyos határokon, avagy társai, — esetleg ellenségei, — figyelmeztették-e rá, — nem tudjuk. Amit tudunk, — Kádár szavaiból is, de talán még inkább abból, hogy ezek a szavak nem jelenhettek meg odahaza nyomtatásban, — hogy a többpárt rendszer, a választási szabadság kérdése nem valami kívülről, az emigrációból sugalmazott álprobléma, hanem odahaza is, „úgymond", benne van a levegőben.

Mint ahogy az amnesztia követelése is benne volt. Akadtak, akik éveken át csüggedten legyintettek : „délibáb" ; s a hatalom birtokosai azt dörögték : „szó sem lehet róla !"

Jó volt mégis szívósan, állhatatosan kitartani mellette.

ASBÓTH ELEMÉR

ÁPRILIS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Gergely János: Székely Mihály halálára (2. old.)

Csécsy Magda: Beszélgetés Paul Chaulot-val (3. old.)

Konkoly Kálmán: Nagy siker vagy nagy bukás (4. old.)

John Gillett: Hozzászólás a filmvitához (4. old.)

Aczél Tamás Csoóri Sándor új verseskötetéről (5. old.)

Ignotus Pál Nagy Vince önéletrajzáról (5. old.)

Halász Ernő: Magyar színháztörténet (6. old.)

Lehoczky Gergely: Mezőgazdasági dolgozat (6. old.)

Körmendi Ferenc: A Berényi húsz koronája (7. old.)

Gyarmati Erzsébet és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az idei Kossuth-díjak

Március 15-én kiosztották Budapesten az ez évi Kossuth-díjakat.

A tudományok, találmányok, újítások terén elért eredményeikért I. fokozatot kapott *Dr. Molnár Erik* történész, *Korbuly János*, a Ganz-MÁVAG főmérnöke, és *Rhorer Emil*, a Vörös Csillag Traktorgyár főkonstruktőre, (megosztott díj). II. fokozatot kapott *Dr. Jeney Endre* orvosprofesszor, *Balogh János*, a biológiai tudományok doktora, *Szendy Károly*, a műszaki tudományok doktora, *Pusztay Ferenc*, a Magyar Optikai Művek vezető tervezője, *Dr. Szendrői Jenő*, az Ipari és Mezőgazdasági Tervező Vállalat főmérnöke, *Dr. Wix György*, az orvostudományok kandidátusa. III. fokozatot kapott *Császár Ákos*, a matematikai tudományok doktora, *Radó Sándor*, a földrajzi tudományok doktora, *Dr. Gagyi Pálffy András*, a műszaki tudományok kandidátusa, *Garai 5. József*, a Pécsi Szénbányászati Tröszt Szabolcs bányaüzem vájára, *Rubik Ernő*, repülőmérnök, *Dr. Vágó György*, a kémiai tudományok kandidátusa, *Náray Zsolt*, a Központi Fizikai Kutató Intézet tudományos igazgatóhelyettese, *Mika József*, a kémiai tudományok doktora, *Kiss Antal*, a kémiai tudományok kandidátusa, *Dr. Mészáros István*, az állatorvostudományok kandidátusa, *Szabó János* főagronómus, *Vaszil László* a szentlőrinckátai Új Világ Termelőszövetkezet elnöke, *Lázár Barnabás*, a törökszentmiklósi Hunyadi úti általános iskola igazgatója, *Szentgyörgyvári Lajos*, a szentlőrinci mezőgazdasági technikum tanára.

A művészet és irodalom terén kifejtett munkásságáért II. fokozatot kapott *Lengyel József* író, *Illés Endre* író, *Dr. Benedek Marcell*, ny. egyetemi tanár, *Gorka Géza* keramikus, *Lukács Margit*, színművésznő, a Nemzeti Színház tagja, *Jámbor László* operaénekes, a Magyar Állami Operaház tagja, *Komor Vilmos* karnagy, a Magyar Állami Operaház tagja, *Kovács Dénes* hegedűművész. III. fokozatot kapott *Reich Károly* grafikus és *Kassai Ilona* színművésznő, az Állami Déryné Színház tagja.

Az otromba támadások,

melyeknek alaphangját Hruscsov beszéde adta meg, (l. Irodalmi Ujság, márc. 15) tovább folytatódnak az újat akaró szovjet írók ellen. A moszkvai írószövetség legutóbbi elnökségi ülésén elemükben voltak a sztálinisták : szapulták, szídták, denunciálták a „liberálisokat". Jevtusenko, sőt Voznyesszenszkij is megalázó önkritikára kényszerült, Scsipacsovot, a Szövetség titkárát leváltották funkciójából.

Félő, hogy a neo-sztálinista örjöngés nem csap-e át Magyarországra is. Becsületesen meg kell mondanunk : eddig nem ez történt. Az új Kossuth-díjasok között ott látjuk a kommunista Lengyel Józsefet, aki elsőnek írta le magyar nyelven és művészi erővel a sztálini haláltáborok borzalmait. A börtönéből nem túlságosan régen szabadult Déry Tibort, feleségével együtt. nyugati körútra engedték.

Folytatódnak-e majd e biztató jelenségek ? Az oroszországi fagyhullám nem vet-e majd véget a magyarországi olvadásnak ? Csak kívánni tudjuk, s remélni szeretnénk.

LAPZÁRTAKOR ÉRKEZETT: Az Associated Press budapesti jelentése szerint, az amnesztia rendelet alkalmazása során szabadlábra helyezték az 1961. júniusi egyházellenes per elítéltjeit, Havass Gézát és 11 társát. A tizenkét elítélt közül kilenc, római katolikus pap. Az amerikai hírügynökség beszámol arról, hogy március 30-ig 230 politikai fogoly szabadult a gyűjtőfogházból.

Az IDŐ Sodrában

A TATU ÜGY

„Egy rongyszedő a Szajna partján" címmel Jurij Zsukov heves támadást intézett a „Pravda" március 13-i számában Michel Tatu, a francia „Le Monde" c. napilap moszkvai tudósítója ellen.

Michel Tatu a legkitűnőbb, legelfogulatlanabb moszkvai tudósítók egyike. Információi kivétel nélkül megbízhatóak, tárgyilagosak és a szovjet helyzet biztos ismeretéről tanúskodnak. Lehetséges, hogy éppen ez váltotta ki ellene a hivatalos pártkörök dühét?

Az alábbiakban kommentár nélkül közöljük a Tatu-ügy dokumentumait. Úgy érezzük, önmagukban is sokat mondanak részben a jelenlegi oroszországi helyzetről, részben arról, hogy miközben oly sok szó esik Moszkvában a békés együttélésről, milyen hatást vált ki Nyugaton az a hang, amelyet a „Pravda" használ.

1. A PRAVDA CIKKE

A párizsi rongyszedő 1958 óta él Moszkvában — írja cikkében többek között Zsukov — mint a tekintélyes napilap, a „Le Monde" tudósítója, noha ízlése és képessége inkább csak valamilyen bulvárlap színvonalának felel meg. A szerkesztőnek csak szólnia kell: „Barátocskám, írj már valamit nekünk!" S Tatu azon nyomban nekiül: ír, ami csak az eszébe jut, s amivel mindenkit megdöbbenthet.

Amikor Tatu közénk jött, a párizsi követségünk munkatársainak forrón hálálkodott a vízumáért. De már akkor sem rejtegette, hogy gondosan kitervelt, szándék vezeti lépteit. A szovjet ifjúság „lelkiismereti válságáról" ábrándozott, amelynek szerinte az lenne a kiváltó oka, hogy a marxista-leninista elmélet nem ad megfelelő választ az események újabb alakulására. Az elmúlt öt év során Tatunek épp elég alkalma volt, hogy saját szemével láthassa ifjúságunkat, s megismerhesse életét. Ám őt sohasem az érdekelte, amit látott, hanem amit látni szeretett volna. És ha a tények nem felelnek meg az előre elhatározott szándéknak, hát üsse kő a tényeket! Semmi sem tetszett nálunk ennek az embernek, de a legkevésbé az, hogy a Szovjetunióban létezik egy kommunista párt, s ennek a pártnak, ráadásul, jelentős szerepe is van. A szovjet kormányfő franciaországi látogatása alkalmából erről a témáról gyalázkodó cikksorozatot is írt. Tatu a „Le Monde" burzsoá olvasóit minden áron Nyikita Hruscsov ellen akarta hangolni, akinek azt is felrótta, hogy „a pártnak az ország életére gyakorolt és minden területen érvényes befolyását nemhogy gyengítette, hanem csak még erősebbé tette". Lám, ezt nevezte Tatu konzervativizmusnak!

Terjedelmes táviratai szinte hadijelentésre emlékeztetnek. Egyszer kitalálta, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja a munkások pártjára és a parasztok pártjára oszlik. Manapság pedig arról beszél, hogy a maradiak pártja és a haladók pártja küzd egymással. Kevesebbel be sem éri!

Kíváncsiak vagyunk, vajon a „Le Monde" felelős szerkesztője, Beuve-Méry még meddig szándékozik tudósítója ostoba locsogásainak helyet adni, aki már évek óta visszaél a moszkvaiak tartós türelmével.

Ám végül is főleg a „Le Monde" olvasói sínylik meg ennek az ostoba hagyománynak a furcsa tiszteletét. Ők az áldozatai a serény rongyszedő megtévesztő híreinek, aki egy leírható szóért a saját apját sem kímélné, s aki nem veti meg a pénzt sem. Tatu nem bagóért árulja nagyban és kicsinyben a rongyait. Tébolyult tudósításait nemcsak a „Le Monde"-ban jelenteti meg, hanem egész Nyugat-Európát eláraszja velük.

Meglehet, hogy Párizsban egyesek szívesen vezettetik magukat félre, s együgyűen hiszik hogy a Tatu jelentéseiben szereplő rejtélyes progresszív párt képes megrendíteni a szovjet társadalom alapjait. Álmaikból annál csalódottabban fognak majd felébredni, amikor más újságokból megtudják az igazságot, s rádöbbennek, hogy valójában a mi íróink, művészeink, zeneszerzőink, színházi szakembereink és filmrendezőink kivétel nélkül elutasítják a polgári ideológiával való békés együttélést, s pártunk zászlaja alatt harcolnak ellene.

Ezt még megkeserüli akkor a rongyszedő! S a felbőszült gazdák botja nagyot csattan majd a hazug ember hátán...

2. MICHEL TATU VÁLASZA

Jurij Zsukov azzal vádol, hogy 1960 márciusában, Hruscsov franciaországi látogatásának az előestéjén gyalázkodó cikksorozatot írtam, amelyben a „Le Monde" polgári olvasóit minden áron Nyikita Hruscsov ellen igyekeztem hangolni.

Mi ennek a vádnak az alapja? Az, hogy én a „konzervativizmusnak" a jelét láttam abban a tényben, hogy a főtitkár „a pártnak az ország életére gyakorolt és minden területen érvényes befolyását nemhogy gyengítette, hanem csak még erősebbé tette".

Bárki megállapíthatja, hogy Hruscsov minden egyes beszédében, 1960-ban éppúgy, mint ma, szól arról, hogy a pártnak az ország életére gyakorolt befolyását meg kell erősíteni. Az sem kétséges, hogy előbbre kell vinnie a vívmányait meg óhajtja őrizni és megerősíteni. Nem tudtam, hogy a konzervativizmusnak ezt a formáját Moszkvában elítélendőnek tartják.

Zsukov ugyancsak szememre hányja az 1962 novemberében megtartott plénumról szóló beszámolómat, amelyben ezt írtam: „Úgy látszik, hogy ezentúl a politikai életben két párt osztozik a hatalmon: a munkások pártja és a parasztok pártja."

Igazat adok Zsukovnak abban, hogy ez a magyarázat vitatható. Egyébként annak idején én sem mulasztottam el megjegyezni, hogy „a hivatalos személyek természetesen visszautasítják ezt az értelmezést".

Ám a kérdés mégis joggal vetődött fel, amikor az „Izvesztyija" február 7-i számában Sztyepanovnak, a „Kommunyiszt" főszerkesztőjének a helyreigazítását olvashattam: „A szerkesztőséghez intézett levelek olykor afelől érdeklődnek, hogy a jelenlegi körülmények között mi lesz a munkások és parasztok szövetségének az ügyével. Nem gyengül-e majd a vezetés, amely erre a szövetségre épül?..."

Az elvtársak aggodalma érthető, válaszolta Sztyepanov, noha félreértésen alapul.

Elfogadom tehát ezt a helyreigazítást, de mégis különösnek tartom, hogy miután egyesek ezeket a kérdéseket „érthetőnek" találták, mások azt vetik a szememre, hogy csupán én „találtam ki" őket.

De Zsukov a legélesebben az irodalom és a művészet legidőszerűbb problémáival foglalkozó írásaim ellen kel ki. Véleménye szerint „nevetséges" azt állítani — ahogy a „Le Monde" 1962 december 2-i számában tettem — hogy „az irodalomban az új irányzatok egyre határozottabban győzedelmeskednek, s az 1962-es év új korszak határát jelzi."

Talán szándékosan nem akar tudni Szolzsenyicin elbeszéléséről, az „Iván Gyenyiszovics egy napjá"-ról vagy Jevtusenko verséről, a „Sztálin örökösei"-ről? Talán hallani sem akar azokról a lelkes sorokról, amelyekkel a szovjet sajtó köszöntötte — s itt szó szerint idézek a „Pravda" november 11-i számából — „a szovjet irodalom megújulását és alkotó lendületét"?

Hogy a szemben álló ellenfelek „konzervatívnak és haladónak" nevezik egymást, ahogy ezt cikkeimben Zsukov kifogásolja, „tradicionalistának és alkotónak" vagy éppen „maradinak és modernnek", ahogy Pancsenko sopánkodik az „Izvesztyija" december 29-i számában közölt versében, mind ez a vita tényén semmit nem változtat. A harc alakulásáról más tények is ismeretesek voltak, s ezekről éppen olyan hűséggel igyekeztem beszámolni, mint a többi újságnál dolgozó társaim, anélkül, hogy a szenvedélyeket valaha is el akartam volna mérgesíteni.

Az igazat szólva, Zsukov azt kívánja, s ezt cikke befejezésében hangsúlyozza is, hogy kollégáim és jómagam arról írjunk, hogy „a szovjet írók, művészek, zeneszerzők, színházi szakemberek és filmrendezők kivétel nélkül elutasítják a polgári ideológiával való békés együttélést, s a párt zászlaja alatt harcolnak ellene".

Valóban, a párt vezetőinek és az értelmiség képviselőinek az újabb találkozóját e célból hívták össze. De Iljicsov volt az, aki a március 7-i beszámolójában megállapította, hogy „egyes írók és művészek makacsul védelmezik téves nézeteiket, mások pedig tüntetően hallgatnak". Azt hiszem, túlzás lenne a „burzsoá" sajtó képviselőitől azt követelni, hogy az irányvonal változását hamarabb kövessék, mint maguk az érdekeltek.

3. A „LE MONDE" SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉSE

A szovjet sajtóban néhány hónap óta immár a harmadik támadás jelenik meg Michel Tatu ellen. Az első támadás novemberben érte a televízió „szabad fórum" elnevezésű adásában. Néhány nappal később az „Izvesztyija" „verébnek, szajkónak, kanárinak" nevezte, anélkül, hogy a vádak okát pontosabban meghatározta volna. Olvasóink talán emlékeznek, hogy a „Le Monde" élénken reagált ezekre a meglehetősen sztálinista ízű rágalmakra... Különböző jelekből arra következtethetünk, hogy a szovjet politikai és diplomáciai körökben egyesek tetszéssel fogadták a moszkvai tudósítónk becsmérlőihez intézett válaszunkat.

A „Le Monde" szerkesztősége jól ismeri azt a személyt, aki most tollat ragadott. Jurij Zsukovról van szó, a „Pravda" volt párizsi tudósítójáról, majd ugyanennek a lapnak segédszerkesztőjéről. Zsukov később a kulturális kapcsolatok állami bizottságának az elnöke lett, ma azonban, legalábbis címe szerint, csupán szerkesztő. Mindig Franciaország nagy barátjának a szerepében tetszelgett. Talán ezért is osztották most ki neki ezt a szégyenletes munkát.

A szovjet polgárok, akiket kormányzatuk nem talál elég érettnek, hogy a nyugati lapokat olvashassák, aligha tudják, hogy mit is ír Michel Tatu. Zsukov cikke tehát nem nekik, hanem a „Le Monde" szerkesztőségének szól. Ki is lóg a lóláb, amikor arra kéri a „rongyszedő" gazdáit, hogy nyúljanak a fütykös után. De Zsukov, aki Sztálin idejében éppen olyan megalkuvó volt, mint ma Hruscsov alatt, alaposan téved, ha a „Le Monde" szerkesztőségét összetéveszti a „Pravdá"-évl.

„Figyelmeztetése" bizonyára nem lesz elegendő, hogy tudósítónk lemondjon munkájáról, arról, hogy a „Le Monde" olvasóit tárgyilagosan tájékoztassa. S nem éri el vele azt sem, hogy lapunk szerkesztősége megvonja a bizalmát ettől a szívós, szorgalmas, biztos ítéletű munkatársától. Mi sem érthetőbb, mint hogy Zsukovot bosszantja, hogy Michel Tatu milyen tájékozott a szovjet értelmiség körében zajló nagy vitában. De hogyan akarja elhitetni velünk, hogy ez a vita nem létezik, amikor maga Hruscsov március 8-án egy egész beszédet szentelt neki, amelyről a szovjet hírszolgálati irodák is bőségesen beszámoltak ?

Székely Mihály

Alig egy hónappal Lajtha és Fricsay után a magyar zene tábora ismét kivételes művészegyéniséget temet : Székely Mihályt. Neve egybeforrt századunk magyar operaéneklésének történetével és ragyogásával. Jászberényben született 1901-ben, László Géza volt énektanára és 1924 óta egy híján 40 évig volt a budapesti Operaház magánénekese. Ezt a Wlassits Gyulától Nádasdy Kálmánig terjedő, Radnai Miklós, Márkus László, Tóth Aladár és Palló Imre által fémjelzett negyven esztendőt ma már bátran nevezhetjük Székely Mihály korának, nem azért, mintha ő lett volna egyetlen világszínvonalú basszusénekesünk ez idő tájt, hanem mert benne testesült meg legtisztábban és legtökéletesebben mind az, amit egy magyar basszistától vártunk. Nagy kortársai, Vencell Béla, Kálmán Oszkár, Koréh Endre, inkább „zsánerénekesek" voltak, többé-kevésbé körülhatárolt szerepkörrel. Székely Mihálynak nem volt szerepköre. Helyesebben : volt, de egybeesett a zene összbirodalmával. Énekelt operát és oratóriumot, klasszikusat, modernet, németet, olaszt, franciát és magyart, valamennyit ugyanazzal a művészi tökéletességgel és lelkiismeretességgel.

Kisdiák koromban hallottam először őt Mozart Varázsfuvolájában (1925-ben lehetett) ; acélosan erőteljes, fiatal, üde Sarastrója ma is fülembe zeng. Utána még sokszor hallottam a pesti Operában és minden szerepe újabb meglepetést jelentett. Hangja mindvégig fiatalos maradt és az évek során egyre hajlékonyabbá vált. Művész volt, a szónak legteljesebb értelmében, de egyszersmind kitűnő operaszínész is. Sohasem hallottam líraibb Mefisztót ; bolhadalának kacagása is zene volt, finoman ironikus Basiliója, még a „rágalom-ária" közben is mentes tudott maradni minden olcsó buffóhatás-kereséstől. Wagnert is énekelt, jól emlékszem Klingsorára : varázsló volt, mint Merlin, nem a rontás szelleme. Talán Verdi napsugaras, népi erőtől duzzadó művészete állt legközelebb hozzá, az Álarcosbál és a Végzet hatalma epizódszerepei, Aida felejthetetlen főpapja. Igen, főpap volt, nem Egyptom legendás misztériumvallásában, mint Sarastro, hanem ott, ahol a szépség az egyetlen vallás.

Az új magyar zene is sokat köszönhet neki. Bartók „Kékszakállú"-jának nemcsak második alakítója volt a harmincas évektől a legújabb időkig, hanem valóságos magyar megtestesítője. Az újabb szerzők közül Ránki György mintha csak az ő testére szabta volna *Pomádé király ruháját.* (A modell sikere a szabónak is becsületére vált.)

Voltak Székelynek külföldi sikerei is, egy évadot Amerikában is töltött a háború után, 56 végén nagy sikerrel turnézott Nyugat-Európában, de életpályája mégis Magyarországhoz kötötte ; ott érezte igazán elemében magát, a pesti Opera történelmi falai közt. Kis ország nagy művésze volt, az is maradt mindvégig. Utticában élt elsőként, sohasem vágyott Rómába, sem elsőnek, se másodiknak.

Halálával mégis a nemzetközi zeneélet lett mérhetetlenül szegényebb. Hangját, kivételes művészetét alig néhány hanglemez őrzi csak ; azok sem a legjobbak. De aki hallotta őt, sohasem fogja elfelejteni.

GERGELY JÁNOS

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

A magyar költészetet egyetemes, nagy költészetnek tekintjük

BESZÉLGETÉS PAUL CHAULOT-VAL, A KÖLTŐVEL ÉS MŰFORDÍTÓVAL

Fél éve múlt, hogy az Antológia (kell-e közelebbi meghatározás ?) megjelent. Némi távlatunk kezd kialakulni ahhoz, hogy fogadtatását, sikerét mind a francia, mind a magyar irodalmi életben érezhető hatását felmérhessük. De mit adott ez a nagyszabású kollektív mű azoknak, akik a téglákat hordták az épülethez : maguknak a francia költőknek, akiknek sikerült a nyelvébe zárt magyar költészet kapuit feltárni ?

Erről akarunk beszélgetni az Antológia egyik leghívebb fordítójával, a kiváló francia költővel, *Paul Chaulot*-val, akinek munkássága szinte az egész köteten végigvonul, a latin nyelvű középkori himnuszoktól s Janus Pannonius elégiáitól kezdve, a XVI. századi református prédikátorok verselésén, névtelen virágénekeken, kuruc dalokon és eredeti népballadákon át Kazinczyig, Berzsenyiig, Vörösmartyig ; régebbi költészetünk olyan darabjait köszönhetjük neki, mint Kecskeméti Végh Mihálynak Kodályt-ihlető Zsoltára, Kőmíves Kelemenné balladája s a Fringant Popol-lá hasonult Csínom Palkó, vagy Berzsenyi Fohászkodás-a és Tiborc monológja, s tudtuk már azelőtt is, milyen szerepet vitt a Vén Cigány megszólaltatói között. Vörösmarty után azonban egyre ritkábban tűnik fel a neve a versek alján ; mintha visszahúzodott volna a magyar költészet „Nagy Százada" elől, hogy csak a modernekkel tűnjön fel újra, Babits-csal, Kosztolányival, s aztán Illyéseken át kitartson a most odahaza élő legifjabb nemzedékig.

— A véletlen hozta-e így, vagy pedig tudatos választást kell sejtenünk a régi és népi költészet túlsúlyában ?

— Mind a kettőt együtt — válaszol Chaulot. És első gondolata azé, aki olyan csodálatos makacssággal keresztül vitte az eleve lehetetlennek tartott vállalkozást :

— Gara valóban remek karmester volt. Olyan tökéletesen ismeri a modern francia költészetet s a költőket magukat, hogy mindegyikünknek a megfelelő szólamot tudta kiosztani. Az Antológia sikerének ez a titka, ezért nincsen benne sehol egyetlen hamis hang sem.

— A magyar költészet igazi hagyománya a népköltészet. Ó, nem abban az értelemben vett népköltészet, ahogy ezt mi itt Franciaországban értjük... Az igazi népköltészet mintegy közvetlenül rá van kapcsolva a világmindenség rejtelmére, ezt fejezi ki, legendákon, szimbólumokon át. Nos, valahányszor magyar költő rátalált erre a népi áramra, nyomban összhangban éreztem magam vele.

— Magyarországon sohasem volt szakadás a nép s a költők között. Nálunk pedig már Villon korában sem szavalt a nép Villont... Nálunk valójában a fabliau-k világával megszakadt a népi kapcsolat. A francia költészet igen korán a tudós poézis irányába fejlődött és így a kéreg túlságosan elvastagodott, a népköltészet felé már nem volt visszaút. Magyarországon pedig még a szürrealizmus sem volt soha laboratóriumi szűrődmény, szerintem József Attila vagy Illyés, ahogy a népi forráshoz visszatér, szürrealista, mint nálunk Robert Desnos... S amikor egy ország meg tudja őrizni népi hagyományait, ezzel továbbfejlődésüket is lehetővé teszi : Magyarországon a népi költészet nemcsak eleven maradt, de fejlődésre is képes, míg Franciaországban azzal, hogy a magasabb szellemi élettől olyan korán elvágták, a népköltészet megcsontosodott, elmeszesedett.

— Hogy mivel magyarázható ez az eltérő fejlődés ? Sokféle, összeszövődő oka lehet. Az egyik talán az, hogy a görög-latin humanizmus, amely a francia művelődést teljesen átformálta, kevésbé hatolt be Magyarországra. A rómaiaknak már maguknak sem volt sok érzékük a mágikus költészet iránt... Mérnök-fajta volt, útépítők és hídverők nyomultak be annak idején Gallia földjére. Hozzájárult ehhez később a katolicizmus is, szenttamási elvrendszerével. Magyarországot viszont mind ez a technikai jellegű civilizáció kevésbé vagy lassabban hatotta át. És végül ne feledjük azt se, hogy a dal fegyver is lehet, a közösségnek, a „törzs"-nek mélységes kifejezője a harcban, Magyarország pedig századokon át szinte állandó forradalmi állapotban élt. Talán ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a népdal ennyire eleven maradt. De hát mind ez persze feltevés csupán.

— Mi vonzotta a legjobban a magyar népköltészetben ? Gondolok például az olyan művekre, mint Kőmíves Kelemenné balladája. Semmi ehhez hasonlót nem találunk a francia költészetben — legalábbis abban, amelyet ismerünk. Mi ragadta meg benne ?

Chaulot válasza egy pillanatig sem késik :

— A mágikus erő, a ráolvasó hang. Mi már elvesztettük a kapcsolatot a ballada világával. Pedig valaha, kezdetben, az ember még közösségben élt a mindenség titkaival — a dal által. Mi is a dal, ha nem ördögűzés, ráolvasás, megigézés ? A varázsló azonosul azzal, amit meg akar igézni : a természeti jelenségekkel. A vad természetet megszelidíteni az ének, a ráolvasás által : ez volt valaha a költészet szerepe. A népköltészet szaggatott ritmusa a természeti jelenségek lélegzetének ritmusát tükrözi ; a természet, ha megszólal, nem szól Racine-i periódusokban...

A népköltészet, — nyilvánvalóan erről beszél Chaulot a legszívesebben. Beszélgetésünk során újra meg újra visszatér rá. Említi a csak négy-öt éve felfedezett Új-Guinea-i primitív törzseket, — egy krátertölcsér takarta el őket eddig a világ elől, — amelyeknek rituális ünnepein újra bebizonyosodott, hogy a dal — ördögűzés.

— A hallgatóság is azonosulni kíván a mítosz hőseivel, hogy erősnek, hatalmasnak érezze magát, mint ők : erre szolgál a transz. A transz nem más, mint az azonosulás küszöbe. A mai modern embernek nincs már szüksége arra, hogy a természeti erőkkel azonosuljon : csak autója volánját kell megragadnia, s istennek érzi magát... A transzot pedig motorjának rezgései helyettesítik...

— Kőmíves Kelemenné balladájának tárgyát megtaláljuk indiai, kelta, Új-Guinea-i legendákban — *anélkül, hogy kölcsönhatásról, átvételről, a témák továbbgyűrűzéséről lenne szó :* mindegyikük az emberiség közös tudatalattijában, a közös „substratum"-ban gyökerezik ; ugyanazok az ősképek — „archétypusok", ahogy Jung nevezi őket — jelennek meg itt is, ott is, újra meg újra, más-más alakban. *Ezt nevezhetnénk a legendák oekumenizmusának...* Kőmíves Kelemenné balladája a megváltás ősképét éleszti újra, az áldozat árán való megváltás, a vér általi megtisztulás mítoszát.

— A régi magyar költészet iránti vonzódásnak megfelel-e valami hasonló választás a francia költészet birodalmában is ? Vajon a közízlés által elhanyagolt középkori irodalom vonzza-e ott is ?

— Át vagyok itatva a középkori költészet, a fabliau-k világával — feleli Paul Chaulot. — Tudnék valódi középkori verset írni... Sőt, ha már itt tartunk, megvallhatom (most először nyilvánosan !) hogy egy irodalmi csalásnak is elkövetője vagyok : a Szegény Zarándok Panaszai Balladájának (Complainte Ballade du Gueux Pélerin). Egy Róma felé tartó középkori zarándok kesergi el benne az út fáradalmait. Mintha egy római könyvtárban fedeztem volna fel, s éppen csak átfésültem volna kissé, mai nyelvre...

— Akárcsak Ossián — vagy nálunk Thaly Kálmán kuruc dalai.

— A francia Rádió be is mutatta, megzenésítve, mint eredeti középkori művet... Persze, a középkori balladáért nem is kaptam szerzői tiszteletdíjat... S ha már a bizalmas közléseknél tartunk, megvallok még valamit : azt, hogy magam is írok chansonokat, — költői munkásságom mellett. Tagja is vagyok a Francia Sanzon Akadémiájának. Valódi mesterség ez, a „chanson poétique", fogásai vannak, például az, hogy kerülni kell az alárendelt mondatszerkesztést, vagy az, hogy megkapó, „sokk"-ot okozó képekkel kell élni...

— Most már értem, miért tudja olyan meglepő könnyedséggel felidézni a népdal hangját !

— Mesterségbeli gyakorlatom van chanson-írásban... — nevet Chaulot. — Sajnos, a Csínom Palkó-ról csak utólag tudtam meg, hogy dallamra jár, különben úgy fordítottam volna, hogy énekelni lehessen franciául is !

Ez valóban az egyetlen, ami hiányzik, a különben elragadó „Fringant Popol"-ból — gondolom magamban. De hát ezzel megint csak a népdalhoz kanyarodtunk vissza, pedig még mennyi kérdés vár feleletre... Megkockáztatom a legfurcsábbikat :

— Milyennek látta, a verseken át — a magyar tájat ?

Elgondolkozva felel :

— Ha a költészetükben felidézett képek alapján kellene elképzelnem, hát valami vadviharos, kaotikus, sziklás tájat látnék, még a népdalok hátterében is — ami persze egyáltalán nem felel meg a valóságnak, amennyire földrajzi ismereteim megítélni engedik... Egy bizonyos : a magyar költészetben nem érezzük azt a tágas, széles lélegzetvételt, amelyet a sikság látványa diktálna. Ezzel persze a tartalomra, a *tárgyakra* gondolok ! Saint John Perse költészetén például érezhető az Óceán tágassága, mintha az óriás felület látványából merítené széles, tágas, bőlélegzetű ritmusát. Persze, a régi magyar költészet java szóbeli továbbadásra született, ami viszont rövidebb verssorokat, szorosabb ritmust követel meg. (Ugyanaz a ritmusképlet is lehet tágas vagy szoros : Racine alexandrinusai tágasak, Hugoéi szorosak...)

— Talált-e valami sajátos eredetiséget, mondjuk „exotikum"-ot, a magyar költészet egészében, vagy pedig inkább a közös európai ízlésáramlatokat ismerte fel benne ?

— Eredetiséget éreztem — a romantika koráig. A romantikusoknál például Kisfaludynál, aztán nagyon Lamartine-i hangokat ismer fel a francia fül. Mintha a romantikusok kapcsolódtak volna bele leginkább az európai áramkörbe. Ezzel persze nem Vörösmartyra gondolok, aki hatalmas eredetiség. A „Vén Cigány"-ban a költészetnek egész mágikus, ráolvasó ereje feltárult előttem. A „Vén Cigány"-t átültetni : ez valóban költőnek való munka volt, újra-alkotás inkább, mint fordítás...

Elkapjuk a szót : itt az alkalom, hogy alkotói munkásságának titkát nyitogassuk.

— Milyen helyet foglal el költői munkásságában a fordítás ? Másodrendű munka-e, jobb híján, vagy pedig a forma s a tartalom kettős kényszere talán éppen serkentést, gazdagodást hoz személyes alkotó munkájához is ?

— A fordítás az én szememben egyáltalán nem alacsonyabbrendű munka — ha szeretem a költőt, akit fordítok. Ilyenkor mintha csak saját verset írnék. Így voltam Babits Balázsolás-ával. Teljesen megfeledkeztem a költőről — megfeledkeztem róla, mert azonosultam vele. S így voltam Kosztolányi Iloná-jával is. De látja, Adyt például képtelen lettem volna fordítani. Nem mintha nem ismerném el nagy költőnek, de nem tudok azonosulni vele, nincs közöttünk, hogy úgy mondjam, „vérségi közösség", s ezt Gara jól tudta rólam... Fordítanom kellett persze néha olyan költőket is, akik nem az én vérmérsékletemből valók. Hát ilyenkor — mintha csak keresztrejtvényt fejtenék. Mulatságos paradoxon, de engem a francia klasszikus formákban való verselésre csak a műfordítás vitt rá... Mert a saját költészetemben egyáltalán nem vagyok „klasszikus" verselő.

— Tanulmányai előkészítették-e erre a „keresztrejtvény-fejtésre"? Gondolok a „version" gyakorlatokra, a görögből-latinból való fordításra, amelyre olyan nagy súlyt vetnek a francia klasszikus tanulmányokban.

— Hogyne, klasszikus filológiát tanultam én is az egyetemen, értek is még latinul. A latin nyelven írt középkori magyar himnuszokat például az eredetiből fordítottam, s ez újabb érdekes ritmuskísérletekre adott alkalmat. Igyekszem ugyanis az eredeti ritmusképleteket áttenni franciába, s így például spondeus-okat kerestem a francia nyelvben... De az Antológia előtt sohasem foglalkoztam műfordítással. Tudja, a műfordítás, vagy mondjuk inkább az átköltés műfaja még nem honosult meg Franciaországban. Hogy francia költő nekiálljon egy idegen költőt megszólaltatni — ilyesmit alig láttak azelőtt. A költők nálunk csak kivételesen foglalkoztak átköltéssel — ha nagyon jól ismerték az illető nyelvet. Mallarmé fordított Shakespeare-t, Nerval a Faustot s német romantikusokat, Baudelaire Edgar Poe-t — de ezek a ritka kivételek.

— Hogy miért nem vonzotta a francia költőket a műfordítás? Azt hiszem, mi vagyunk az egyetlen nemzet a világon, amelyik valami értelmetlen gőgből megveti az idegen nyelveket... Látja, én is csak egyetlen élő idegen nyelvet tudok, a németet. Francia költő sohasem vallaná meg például — ismétlem, gőgből — hogy ennek vagy annak az idegen költőnek a hatása alá került. Így aztán a műfordítás mind ez ideig a filológusok kezén maradt.

— Az Antológia éppen ezért fordulópontot jelent a francia költészet történetében is. A modern francia költészet színe-virága felsorakozott — csak néhányan, mint Char, Jouve és Ponge játszották továbbra is a nagyurat... Az egész francia sajtó lelkesedéssel fogadta a művet. S ezzel új távlatok nyíltak meg a francia költők előtt az átköltés, a meghonosítás lehetőségeiben. Mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az Antológiának máris akadt követője : készül a lengyel, s a finn költészet válogatása — a Gara-féle mintára, vagyis egy értelemszerinti fordítás alapján történő átköltésre. Elképzelhető, hogy ezek után több francia költő kedvet kap majd más idegen költők meghonosítására is. Én magam például máris belefogtam Jevtusenkó 75 versének fordításába...

— A másik váratlan újdonság a francia költészet történetében : a megjelenését követő négy hónap alatt — s ebből kettő vakációs volt — az Antológia piaci sikere túlhaladta a kétezres példányszámot... Alig van francia költő, bármilyen nagy legyen is, aki ezt elérte ! Jó, ha egy verskötet öt esztendő alatt kétezer példányban fogy el...

— De a kötet legfőbb jelentősége mégiscsak az, hogy megnyitotta a magyar költészetet Nyugat előtt. Mi itt Franciaországban semmit sem tudtunk a magyar költészetről — csak Petőfi, József Attila és Illyés nevét ha hallottuk. Még Adyt is csak a bennfentesek szűk körében ismerték. *Az Antológia óta pedig a magyar költészetet egyetemes, nagy költészetnek tekintjük.*

Elhallgat, mint aki valami merészet készül kimondani.

— Ha holnap vagy holnapután azt a hírt vennénk itt Párizsban, hogy a Nobel-díjat valamelyik élő magyar költőnek ítélték, ezt a döntést úgy üdvözölnénk, mint a költészet nagy diadalát. Négy-öt évvel, ezelőtt mi, franciák, még nagyon rosszul fogadtunk volna ilyen hírt... Most pedig : nem kellene már kutatnunk, kiről is van szó, olyan büszkék lennénk rá, mint mikor Saint John Perse életművét koronázta Nobel-díj.

CSÉCSY MAGDA

GYARMATI ERZSÉBET

A dalhoz

Mert én a dalra bíztam rá magam,
aki akart napon heverhetett !

míg aludtak hűséges szeretők,
Volt, aki tengerben fürödhetett,
gyerekek éltek és nevettek ők
mély álmoknak mélyén elfekhetett.
anyjuk keblére bukva boldogan.
Gesztenyefák gyujtottak lángokat,
a boruló szeles mennybolt alatt,
az éj kettévált és villám hasadt
szél növesztett naggyá fűszálakat,

de én a dalra bíztam rá magam,
De én a dalra bíztam rá magam,

mit adtál hát cserébe mind ezért
kemény ágyban aludtam, esztelen
Itattál ? Etettél-e ? Kedvedért
magányban, ó vakon és süketen,
karodba nem vontál, feleletért
esztendők nőttek, jöttek tavaszok,
nem fordulhattam hozzád, semmiért,
gyümölcsök értek, illatos nagyok,
teljesen csaltál, teljes hitemért,
leányok táncoltak lejtős füvön,
keményszájú ringyó, szerelmemért.
láng villant kemény, kerek térdükön,

De én a dalra bíztam rá magam,

s a szeretők mindenféle imát
ó, nem voltál te soha sebre fű,
tudtak, míg édes testük át meg át
páncélos angyal, sellő énekű
forrósodott, s nyitotta-zárta lágy
csodálatos szörnyeteg, gyönyörű
nedves szirmait ölükben a vágy.
iszónyú kéj, mit soha el nem értem,

És a nők méhe gyereket hordozott,
csak forgatott, merített, buktatott,
sok katona borral mulatozott,
sűrű tintában, alvadt sűrű vérben,
énekelve vonultak részegek,
ó hattyú, ki vonulsz fejem felett,
alig hallom már szárnyverésedet,

énekeld ki az éjbe nevedet.

NAGY SIKER VAGY NAGY BUKÁS?

VÁLTOZATOK A DÍJNYERTES MAGYAR „MEDVETÁNC" KÖRÜL

AZ ELSŐ, feltűnően szedett főcím így hangzott : „*604 színdarab közül ismeretlen magyar szerző nyerte az első díjat.*" És a második : „*Színházi botrány a díjnyertes magyar mű bemutató előadásán.*" A két nevezetes kultúresemény között alig fél év telt el, — 1962 őszén hirdették ki a pályázat eredményét, most volt Münchenben a világ-ősbemutató —, de ez a rövid időszak váratlan fordulatokban bővelkedett.

A pályázatot Németország egyik legrangosabb prózai színháza, a Kammerspiele írta ki. Bírálóbizottságában a legigényesebb színházi szakértők és kritikusok ítélkeztek. Legjobbnak a Bonn melletti Bad-Godesbergben élő Csiky Ágnes Mária „Medvetánc" című darabját tartották. Ehez a sok felsőfokhoz a színház a maga részéről még hozzátette, hogy a döntés a népes bírálóbizottság tagjainak — huszan voltak — majdnem egyhangú véleményén alapul.

A szerzőnek, Csiky Ágnes Máriának idestova húszéves emigrációja alatt több verseskötete jelent meg magyar nyelven. Azonkívül egy novelláskötete. Díjnyertes művén két évig dolgozott. Magyarul írta, aztán lefordította németre. Darabjában, amelynek a „Medvetánc" címet adta, éppúgy egybefonódik mese és valóság, modern mélypszichológia és a góbék ősi bölcsessége, mint a székely havasok világában, ahol játszódik. Gábris, a falu legderekasabb legénye egy kocsma ivójában hirtelen rádöbben, hogy sorsa ugyanaz, mint az udvaron táncoltatott, láncrafűzött medvéé. Édesanyjának szeretetben gyökerező, mégis kegyetlen rabságában él, aki úgynevezett nagy embert, legalábbis püspököt akar nevelni belőle. Ez a felismerés elveri a szülői háztól, egyfajta tudathasadással medvének képzeli magát, hozzá igazi, csörgő láncokat szerez és különböző kalandok után így bújik meg egy vénségére kiirtott medve vackában. Itt a szűzi együgyűségében is kívánatos medvetáncoltatólány emberi szóra bírja, a kettőjük közt kirobbant szerelem erejével.

A BÍRÁLÓBIZOTTSÁG nagytekintélyű tagja, Walter Kiaulehn, — talán ma az első számú német színházi kritikus —, a darabról megállapította, hogy eddig talán csak a ma annyira divatos klasszikus Heinrich von Kleistnek sikerült így megtalálnia a szürke mindennapokon, sőt a halálon is győzedelmeskedő nagyhatalmú szerelem hangját. Hozzátette, hogy a szív titkos kamráiról Hebbelnek és Ibsennek is voltak hasonló megérzései, csak éppen a korabeli társadalomszemlélet és álszemérem beléjük fojtották a szót.

A színház drámai osztályának vezetője, — Európa-szerte ismert szakember —, Wolfgang Zimmermann így nyilatkozott :

— *Ritka, régen áhított élmény számomra ez a mű. Friss, újszerű, sokat mond. Leginkább meglepett benne a merészség, amellyel az események egymásutánját, a hősök jellemének fejlődését az alapvető dramaturgiai szabályok teljes figyelmen kívül hagyásával, ösztönös és magabiztos merészséggel bonyolítja. Sehol semmi közhely, sem a jelenetezésben, sem a szövegben. Hozzá még a költői nyelv: olyan az egész, mint egy remekbe készült székely kézimunka, a szivárvány minden színében, ötletes további színkeverékekkel.*

A díjnyertes darabot a színház intendánsa, Hans Schweikart rendezte. Szerinte a magyar szerzőnő műve színháztörténeti esemény s őt a legszínesebb szavú spanyol költő, Lorca darabjaira emlékezteti.

A két színpadképet — egy kocsma ivója, meg a havasi erdő — valaki Chagall festményeihez hasonlította. Nem lehetett baj a színészekkel sem. „*Bomba szereposztás !*" — jelentette egy újság, előzetes hírként s a szereplők tényleg a rendelkezésre álló erők legjavából kerültek ki.

Aztán elkezdődött.

Tíz perc múlva torokköszörülés, innét, onnét, amonnét. Jóhiszeműen mondhatta valaki, hogy ennek a kinti fagy az oka, amely minusz húsz alá zsugorította aznap este a hőmérő higanyát. A torokköszörülést köhögések követték, előbb illetlenül, később tüntetően és a kinti fagy képletesen a szmokingos, estélyiruhás közönség körében is elterjedt. Ez már nem mérhető higanyoszloppal.

A második rész kezdetén, az imént még zsúfolt nézőtéren sok üres zsöllyeszék tüntetően ásítozott. Ez még semmit nem jelent annak, aki ismeri az előkelő színház bemutatóinak közönségét. Újgazdagok, a német „Wirtschaftswunder" csodagyerekei, akiket a bemutatásra kerülő darab dramaturgiai, színészi és emberi problémái közül leginkább az érdekel, hogy miért más ül az első sorban és nem éppen ők ? Előfordult ez már más, nagysikerű daraboknál is

De amikor a dráma utolsó jelenetében hordágyon behozzák a jelképes főhőst : a vénségére kiirtott medvét és a medvetáncoltatólány bánatában térdre roskadva, zokogva ráborul hűséges halott pajtására, felsivított egy hang a nézőtéren : „Ebből elég volt ! Abbahagyni !"

Itt mégsem a nézőtér, hanem a szöveg döntött. A színpadon ugyanis elhangzottak az utolsó mondatok. Függöny. Utána meghajoltak a szereplők. Nem éppen lelkes taps fogadta őket s amikor a rendező, egyben a színház nagytekintélyű igazgatója a rivaldafénybe lépett a magyar szerzőnővel, a látványos jelenetre elnémult a gyér taps is és pfujolás hangzott a karzat, meg a hátsó sorok felől, amelyet pár félénk és udvarias „Bravo!" próbált enyhíteni.

MÁSNAP, KORA REGGEL megkezdődött a német sajtó füttykoncertje, egyelőre a már idézett, főcímbe foglalt tényjelentések formájában : „Színházi botrány Münchenben" ésatöbbi. Ezek a jelentések csak a bemutató hangulatáról szóltak.

A szakszerű bírálatok, — a hagyománynak megfelelően, — harmadnap jelentek meg. Ha nem is vérbe, de epébe mártott tollal írták őket.

Jellemzésül annyit, hogy a legnagyobb példányszámú, Európaszerte olvasott bajor lap, a „Süddeutsche Zeitung" kritikájának ezt a címet adta : „*Szegénységi bizonyítvány.*" Nem különb a szöveg sem : „*Szerencsétlen hiányát érezzük minden költői, vagy írói képességnek. Néha egy-egy jelenet furcsa-kedvesen, talán szépségével is hat, de a főhős átváltozása medvévé, aztán győztes szerelmessé, híjával volt minden irodalmi vagy dramaturgiai meggyőzésnek.*"

A frankfurti „Abendzeitung" szerint „*a bukás bűnösei közöttünk ültek a bemutató előadás nézőterén. A bírálóbizottság szakértőit terheli a felelősség azért, hogy 604 darab közül ennek a mit sem sejtő, mit sem tudó ismeretlen szerzőnőnek ítélték az első díjat.*"

Még egy idézet : „*A Székelyföldről származó Csiky Ágnes Mária megpróbálta, hogy költői adottságaiból, lélektani tanulmányaiból és a szülőföldje iránti szeretetéből valami épkézláb, színpadra érett mesét faragjon. Keserves csalódás lett belőle, számára éppúgy, mint a színháznak.*"

Mind erre a müncheni „8 Uhr Blatt" kritikusa tette a koronát. Megállapította, hogy az ötlet nem érdektelen, de a nyelvnek nincs ereje, a darabnak kifejezőkészsége, a jelenetek egymásutánjából hiányzik a logika, a szereplők egysíkú, valószerűtlen papírfigurák.

CSIKY ÁGNES MÁRIÁN a bemutató sikertelenségének és a bírálók pergőtüzének semmi nyoma nem látszik. Mély emberi, székely góbék agytekervényeibe illő bölcsességgel megjegyzi, „*minden olyan rosszul sikerült, hogy ezután csak jobb lehet. Sosem tudtam, mi a színház. Még most is ájulás környékez, ha ismerkedésünkre, a bemutatót megelőző próbák idején, visszagondolok. A szöveget átjavították. Kihúzták belőle a lényeges részeket, beleírtak olyat, ami idegen a darab egész szellemétől. Nem értették a székely humort, erre kihagyták. S ahol magát a darabot nem értették, ott — valamiféleképp saját megnyugtatásukra, illetve saját felvilágosításukra — szövegrészeket illesztettek be, amikkel mindent agyonütöttek.*

Először telefonon próbáltam szót érteni velük. Godesbergi lakásom és a müncheni színház közt azonban már akkorára nőtt a számla, hogy inkább a helyszínre utaztam. Itt sem tehettem semmit. A darab kulcsfigurájának, az anyának próbáltam megmagyarázni, hogy ítélrejátssza szerepét, ha suttogó, szerencsétlen havasi kaméliás hölgyet alakít az elképzelt, ellentmondást nem tűrő, jószándékú de mégiscsak könyörtelen családi zsarnok helyett. Beszélgetésünkből majdnem botrány lett. Aztán, a próbákon, mindig kisebb lettem, egyre szótlanabbá váltam, összezsugorodtam."

EDDIG TART a története, tényekkel és ellenténykekkel, véleményekkel és ellenvéleményekkel a „Medvetánc"" kezdeti, párját ritkító sikerének és a rákövetkező nem éppen örvendetes eseményeknek.

Minden további következtetés korai volna Mert az már ma megállapítható, hogy a díjat odaítélő szaktekintélyek rajongása és a bemutató balsikere között valahol középúton lehet az igazság. Jellemző példa erre, hogy egy német újság, amely a müncheni „színházi botrány"-ról írt, szenzációhajhászó riportja befejezéséhez, lapzártakor érkezett jelentés alapján, feltűnő szedéssel hozzáfűzte : „*A ‚Medvetánc' második előadásán szinte varázsütésként feloldódott a bemutató hangulatának fagyos közönye és a közönség tizenegyszer szólította lelkesedésében a függöny elé a darab szereplőit.*"

A kérdés tehát továbbra is nyitva marad : nagy siker, vagy nagy bukás-e Csiky Ágnes Mária darabja ? Kétségtelen, hogy ebben a formájában a bemutató félresikerült. Félresikerült a szereposztás és a rendezés is. A főhős például az öntudatra ébredő, emberré váló székely legényből egyfajta holdkóros, hisztériás menyasszonyfélét formált. A színdarab írói értekei elsikkadtak. A szerző és a színészek mondanivalója elakadt a rivaldánál. Ami a nézőtérre mégis eljutott belőle, abból a legjobb akarat mellett sem lehetett siker.

KONKOLY KÁLMÁN

BERTOLT BRECHT nevét veszi fel az író születésének 65. évfordulója alkalmából az a berlini tér, amelyen az általa alapított Berliner Ensemble színház áll.

***

DÜRRENMATT televíziós játékot készít A nagy Romulus című darabjából. A bemutatót Berlinben a jövő évben tartják meg.

***

MADÁCH IMRE emlékmúzeumot rendeznek be a Nógrád megyei Csesztve községben. Az épület előtt felállítják Madách mellszobrát.

JOHN GILLETT

NYUGATI SZEMMEL

(HOZZÁSZÓLÁS A FILMVITÁHOZ)

John Gillett ismert angol filmkritikus és szakíró, a British Film Institute vezető tudományos munkatársa — a magyar film régi ismerője és barátja.

AZ 1956-os cannes-i filmfesztivált megelőzően a legtöbb nyugati filmkritikus elképzelése a magyarok filmbeli gondolkodásáról csak azokra a magyar származású művészekre szorítkozott, akik Angliában és Amerikában csináltak karriert. Bár Korda, Cukor, Curtiz és a többiek hozzájárulása a világ filmművészetéhez igen jelentős, szükségszerűen csak egy kozmopolita értelemben vett hozzájárulás lehetett. A *Körhinta* s a *Szakadék* megjelenésével éreztük először e filmek valóban nemzeti, magyar stílusát : a kissé melankolikus lírai szárnyalást s az erőteljes kiállású jellemek ötvözetét. Legjobb pillanataikban ezek a filmek egy szélesebb értelemben vett európai tradíció szerves részeivé váltak és — mint pl. a *Bakaruhában* esetében — egyes európai filmek hatása konkréten is érezhető. Nem az a fontos, hogy Fehér Imre látta-e vagy sem az osztrák Max Ophüls műveit — a lényeg az, hogy filmjének eleganciája és gördülékenysége kedvező összehasonlításra adott alkalmat Ophüls filmjeivel. Lassanként megismertük a különböző látásmódokat és megtanultunk különbséget tenni az igazi tehetségek (Máriássy és Herskó mélyreható nagyvárosi szemszöge, Fábri kétségbeesett vádirata a *Hannibál tanár úr*-ban) és Keleti s Gertler megkopott akadémizmusa között. Egyszóval, felfedeztünk egy olyan filmművészetet, amely feltérképezett egy változásban levő világot, tiszteletben tartotta, ami értékes volt a múltban és reményekkel nézett a jövő elébe. Általában kevésbé tudatosan formakereső és neurotikus, mint a lengyel filmművészet, de a maga módján ugyanannyira szenvedélyes.

KÉT-HÁROM évvel ezelőtt ez a felemelkedés mintha valami halott, semleges atmoszférának adta volna át a helyét. S ez nem volt elszigetelt jelenség. Úgy tűnt, hogy egész Kelet-Európa filmművészete valami megszállott kísérletezési lázban tobzódik. Ezt részben az okozhatta, hogy a rendezők szeretettek volna végre új, sőt merész témákhoz nyúlni s részben az a tény, hogy a fesztiválokon s egyebütt ezeknek a művészeknek először nyílott alkalmuk, hogy megismerjék a nyugati filmművészetet, méghozzá túlzott adagolásban. De most nem elsősorban arról a stílusbeli zűrzavarról szeretnénk beszélni, amely ezt a megismerkedést követte ; elég talán megállapítanunk, hogy a magyar filmművészek (lengyel, cseh és szovjet kollégáikkal együtt) magukévá tettek néhányat a „kapitalista filmművészet" legrosszabb és legelavultabb modorosságai közül, hogy aztán büszkén kijelenthessék: most aztán végre igazából útban vannak a Modern Filmművészet felé...

De a meghökkentő vágások, mesterkélt gépállások s a hosszú, kimunkált, értelmetlen „kocsizások" csak felszíni tünetei az alkotói krízisnek. A filmművészek most mintha be lennének börtönözve a didakticizmus szűk világába, amelyben a forgatókönyvek elképzeléseit a kényelmes szükségesség képleteihez pofozzák és a jellemek kibontása áldozatul esik a film végső pszichológiai követelményeinek. Ez a módszer természetesen lehetetlenné teszi, hogy a rendezők igazán egyéni, alkotói érdeklődést tanúsítsanak a filmjeik iránt. Két példát szeretnék felhozni : Máriássy fáradt, sematikus rendezői munkájából a *Próbaút* c. filmben lehetetlen ráismerni a (nem is olyan régen készült) *Csempészek* alkotójára és Fábri Zoltán az *Édes Anna* s a *Két félidő a pokolban* c. filmjeiben nem akarta (vagy nem volt képes) észrevenni, hogy melyek a szembetűnően hamis hangok a kevés jó pillanat között.

AMA VITA UTÁN ítélve, amelyet Makk Károly *Megszállottak* c. filmje lobbantott fel a magyar sajtóban, úgy tűnik, hogy ez a film volt a közelmúlt legkiemelkedőbb alkotása. (*A film azóta elnyerte a magyar Filmkritikusok 1962-es nagydíját. A szerk.*) De hogy miért, az számomra örök rejtély marad. Igaz, hogy a film néhány éles kijelentésben elítéli a bürokrácia nyomását (megtette ezt már más film is), — de számomra semmiféle meglepetést nem tartogat. Bár a felszínes trükkök legrosszabb példáit (amelyek szép számmal találhatók Várkonyi legutóbbi filmjeiben) elkerüli, az egész művet az unalom levegője lengi át, amelyet a színészek életteli játékstílusa is csak nehezen tud eloszlatni. Anélkül, hogy kételkednénk a rendező szándékainak komolyságában (Makk Károly néhány korábbi filmjére szívesen gondolunk vissza) meg kell mondani, hogy ebből a művéből hiányoznak az olyan eleven személyes elemek, amelyeket mondjuk Ozu, Olmi, Polanski, Antonioni, Truffaut és Hitchcock legutóbbi filmjeiben (hogy csak találomra, néhány szándékosan különböző egyéniséget említsek) találhatók.

MIND EBBŐL úgy tűnik, hogy a megoldást a magyar film jelenlegi problémáira két irányban kell keresni. Először is : döntően fontos, hogy minden művész, akit a filmgyártás foglalkoztat — író, rendező, tervező, technikus — próbálja kiharcolni a maga számára azt a fajta művészi szabadságot, amely az 1955-58-as évek eredményeit lehetővé tette. Hogy szabadon, valóban mélyrehatóan dolgozhassák ki magukban a műveiket anélkül, hogy a hivatalos szervek (amelyek oly jól tudják, hogyan kell biztosra menni s oly keveset tudnak a filmről) visszarántsák őket. Másodsorban : bár figyelembe véve, hogy a nemzeti stílusnak (mely oly ösztönös tisztasággal virágzott ki a *Talpalatnyi föld*-ben) természetesen belülről, a nemzetből kell kiépülnie, minden művészileg életképes alkotónak feltétlen szüksége van a környező világ beható ismeretére. S ez azt jelenti, hogy módot kell találni, hogy a Nyugat és Ázsia (elsősorban Japán) filmművészetének *legjavát* behatóan tanulmányozhassák. S az sem lenne megvetendő, hogyha mindjárt a fent említett rendezők munkásságával kezdenék — mert ezek olyan művészek, akik valódi témákkal, valódi stílussal rendelkeznek, élesen elkülönülve a mesterséges szociális morál kikiáltóitól, mint pl. Giuseppe de Santis, (hogy csak egy olyan nyugati művész nevét említsük, akit odaát oly nagyra becsülnek).

A GYÖKERES, hathatós újjászervezés, úgy érzem, elkerülhetetlen. Ez történt nemrégiben Lengyelországban is s mindeddig csak félsikereket mutathat fel. Mégis, az olyan művek mint Roman Polanski *Kés a vízben* c. filmje, útmutatóak. Ez a film friss, egyéni látószöggel közelít tartalomhoz és formához. Sikeresen ötvözi egységessé a hazai és külföldi hatásokat. Modern film ez, harsányan filmszerű, de Polanski (nem úgy mint Várkonyi a *Merénylet*-ben, vagy az új szovjet iskola néhány fiatal tagja) szerencsére nem érzi szükségesnek világgá harsogni, hogy márpedig ő most Valami Művészit Alkot

ODAADÁS ÉS ELÍTÉLÉS

(CSOÓRI SÁNDOR : MENEKÜLÉS A MAGÁNYBÓL, VERSEK, MAGVETÓ, 1962)

JÓZSEF ATTILÁNAK úgy kellett Flóra, *„mint munkásoknak emberi öntudat"* ; Csoórinak úgy van szüksége az ifjúságra, *„mint útlevélre az utazónak"* : a hasonlat nemcsak a költőről vall, hanem a koráról is, a társadalomról is, amelyben él. A két hasonlat emberi ihletése alapjában véve azonos, mert József Attila igénye az *emberi öntudatra* s Csoórié az *útlevélre* (e fogalom legtágabb értelmében, persze), — költői szóértékük titokzatos útmutatása szerint ugyanazt a — menekülési ? — *kitörési vágyat* jelenti az egymástól eltérő, adott társadalmi és egyéni valóságból. A népi demokrácia haragvó apologétái számára (és Csoóri védelmére) hadd tegyük hozzá sietve, hogy ez a kitörési vágy — Csoórinál — nem egyszerűsíthető le a népi demokrácia gyönyöreitől való *megszabadulás* vágyára. A költő akkor is menekülésre kényszerülne, ha a legátkosabb kapitalizmusban élne, de — nyilván — akkor is, ha a megvalósult kommunizmus selymes habjaiban fürdethetné testét, azért csupán, mert ilyen a természete. *„El kell indulni minden útra / az embert minden úton várják. / Nincs halálos érv a maradásra / csak a találkozásra van s a kalandra"*. Ezt az egyébként szép, noha nem teljességgel eredeti vallomást *egyetlen jelző* emeli fel a földről, a közhely mulandóságából a költészet maradandóságába. Mert a „maradásra" még talán akadna érv, csak *halálos* érv nem akad. A jelzőben, mely szinte már a nagy költészet pontosságával és könyörtelenségével irányítja figyelmünket a lényegre, benne van Csoóri emberi és költői igénye (ha igy tetszik) — a teljességre. A menekülési vágy s a teljességre való törekvés látszólag összhangban lévő, de végső soron feloldhatatlan konfliktusából szikráznak fel versei, helyenként lélegzetelállító erővel, finomsággal, költőiséggel.

ALIGHA VÉLETLEN, hogy ennek az érett és tiszta költészetnek két minduntalan visszatérő víziója : a háború s a tenger. *„A háborút, a háborút énekli el a száj / A mindig visszatérőt, a jajjal cifrázottat ? / Billentyű-hómezőkön vonulnak a halottak, / tipródva, fölnyüszítve, égő tornyok iránt"*, — írja, s ha hozzátesszük, hogy e látomás egy éjjeli lokál mélyén tör rá, ahol *„bárnőcskék dudorásznak eközben, didadu"... „Bennük lakik a láng, mutatják magukat, / odabukik a század, mozdítják ölüket, — / A hús óvóhelye elrejt majd titeket, / gyerünk csak sorba, gyerünk, megrendült férfiak"*, akkor talán megértjük a vers hatalmas *ellenpontját* is — *„nekem kevés a téboly, hogy magamra találjak."*

Az efajta ellenpontozás nem csupán *módszere,* hanem költői lényege is Csoóri verseinek: az „egyszer látott" tenger maradandó élménye s a megismert háború vissza-visszatérő iszonyata, az *„áhitat és őrület"* között *„szétszakadó világ"* tüneményének sejtelme, ennek a költészetnek nem csupán alkotóeleme, hanem gyakran kristálytisztán megfogalmazott végső mondandója : *„Hullámok hab-szarvú bikái / hozták a napot közelebb. / Vállamra álltál, hogy elérd, / s mire elérted este lett."*

IDÉZZÜK, egészében, a kötet egyik legszebb s éppen befejezetlen-befejezettségével oly messzire mutató, remekbe sikerült költeményét, a *Házimurit* :

Arany-zöld bort nyakaltunk
harangszájú pohárból,
s éjfél felé már minden
megkondult, mihez értünk :
a félhomályú búra,
az üvegtál, az ágyvég ;
s a szekrényajtó dobján
végigszaladt az ujjak
zápora, förgetegje.
— Gyerünk, a széket szórd ki,
legyen helye a táncnak,
jaj, meghalnak a lányok,
szoknyájuk mennybeszáll majd,
szeressük előbb őket.
Anakreont is hívtuk,
de ő csak rádiózott
és egyre sápadtabb lett.

Miért nagyszerű ? Mert nem kell hozzá magyarázat : az anakreoni sorok, — a végén megidézett Anakreonnal — nemcsak a „haláltánc" életérzését visszhangozzák, (döbbenetes érzékletességgel *és* érzékiességgel), hanem jóval többet ennél ; az értelmetlenségét is. A „rádiózó" Anakreon képe úgy vág belénk a vers alján, mint a villámcsapás. Minden rossz költő itt *folytatta volna* a verset ; Csoóri itt fejezi be, anélkül, hogy számot adna arról, mit hallott Anakreon a rádión, mitől lett *„egyre sápadtabb."* Ez a váratlan ellenpont emeli fel a verset : a befejezetlenség itt már a teljességé. Nem azzal modern, hogy egy mai szót csempész bele a költeménybe, — mint annyi kortársa, — hanem azzal, hogy a *következményeket* villantja fel előttünk. A rádió „híreiről" már nem kapunk hírt : így kapjuk meg az *üzenetet* ; nem azt, amit bírálói a szemére vetnek, a kétségbeesését vagy a rezignáltságét, hanem azt, amit — másutt — így nyújt elénk :

Tele van utakkal a föld, gyere, tévedjünk el ;
kettőnk tévedéséből kihajt majd a szabadság,
mert a megszenvedett élet határtalan, mint minden út,
mint minden szó, melyet a szív bejár.

A *„tévedésből kihajtó szabadság"* érzékletes képe annak a költői felelősségérzetnek is kifejezője, mely Csoóri verseit — a leghaladóbb magyar hagyományok alapján — szinte észrevétlenül beúsztatja a magyar irodalom sodrába. A régiébe s az ujéba egyaránt.

MERT E VERSEKET nemcsak az emberi magatartás törékenységében is állhatatos határozottsága jellemzi, vagyis nem egyszerűen politikai költészet Petőfi, Ady vagy József Attila értelmében. Ahogy Csoóri a kötet végére illesztett, s a versek olvasása után bizonyos mértékig feleslegesnek tűnő (egyébként szépen megírt és gondolatokkal teli) „Odaadás és elítélés" című kis esszéjében maga is elmondja : a szocialista költészetnek bizonyosfajta szintézisét próbálja megvalósítani, — inkább Eluardhoz áll közelebb, mint Majakovszkijhoz. A hajlamokkal nehéz vitatkozni ; felesleges is. Csoóri költészetét elfogadni könnyebb, akárkit is vállal szellemi elődjének. A pasztelltől a vízióig — megvan benne mind az, amire a költőnek szüksége van önmaga és a világ megértésére és kifejezésére ; az olvasónak pedig a gyönyörködésre. *„Négy kulcsom, négy sárgaréz lovacska / zsebemben nyugtalan ficánkol / s pőre ujjaim megtapossa"*. Ügyes ? Több annál : igaz. *„A legelső nő közelsége / lehetett ilyen, mint a nyár / zavarbaejtő, kis halál / mellek csodája, nagy tűzvésze."*

A természet és a nő rokonságából fakad ez az érzékiség : Csoórinál a nyár *„nőnemű"* s a cérnagyárból hazafelé tartó lányok derekának : *„orsójára föltekeredik a világ / fák pillantása, napsugár sárga pamutja / s az eltéphetetlen férfi-vágy."*

ÉRDEKES, hogy ezt az eredeti, sokszor meglepő, pontos költőt, hogyan kergeti néha még József Attila árnyéka. Az olyan sorok, mint például : *A gyantacsorgás álmos évszaka ez / léggömb idő / völgyeket emelő idő /*, akaratlan is szinte szószerint József Attilára utalnak ; másutt is előfordul : *Ólompapírba csomagollak / valaki címére föladlak / kísérő levelem, a szégyen, / enyhíti majd a bűnösségem."* Nem kétséges, hogy hamarosan megszabadul majd az efajta hatástól.

Mulatságos a „marxista-leninista kritika" döbbent tehetetlensége e versek láttán. Mit hámoz ki ebből a nagyszerű kis kötetből Horváth Zsigmond, a Kortárs 1963 márciusi számában ? Olyasmit, hogy *„valahol mélyen megfogalmazatlanul az osztályhűség gondjai* (H. Zs. kiemelése) *várják a feltolulás pillanatát, de még az önmagából megújulni nem tudó osztálytudattól lenyomottan"*, (Sic!) (vagy olyasmit, hogy : *„Nyilvánvaló, hogy az osztályszövetség hatalmas társadalmi-gondolati energiájának bekapcsolása nélkül a paraszti fel- és kiemelkedés reális, szocialista távlatának végiggondolása nélkül a Csoóri fajta költőre újbóli kínok és összeroppanások várnak"*.

A pártos kritikus *„épkézláb tartalmat, jó fajta eszmei töltéseket"* javasol a költőnek, melyek majd *„becsülendővé, izgalmassá, közérdekűvé teszik"*. Becsülendő, izgalmas, közérdekű — szerencsére — Csoóri e jó tanácsok nélkül is, legfőként talán azért, mert az *osztályszövetség* hatalmas társadalmigondolati energiái után kutató kritikus, például, nem vette észre, amit a költő észrevett, hogy *„Afrika, e bronzkori balta, / hogy vág bele az üveg-század / kivilágított éjjelébe,"* — aminél szebb, találóbb, hatásosabb képet aligha találunk a politikai kép- és eszmezavarban szenvedő „szocialista líránk" soraiban.

A bírálatra pedig válaszoljon, verssel, Csoóri :

Valahol énekelnek, sugárzó erdőt járnak,
a földmély ajtaján két kézzel dörömbölnek,
valahol én is ott csavargok, ahol az iszonyattól
egy oldalpillantással örökre elköszönnek.

Aczél Tamás

OKTÓBERTŐL OKTÓBERIG*

NAGY VINCE úgy él zsugorodó bolygónkon, kis híján nyolcvan esztendővel a vállán és fonnyadatlan ifjú indulatokkal a szívében, mint egy darab lelkes és házsártos történelem, csupa szeretet, csupa szemrehányás, csupa emlék és ígéret. *Októbertől — Októberig,* hirdeti visszaemlékezéseinek gyengéd kézzel rajzolt, tövises-virágos címlapján, utalva az őszirózsás forradalomra, mely fiatal fejjel belügyminiszterségbe szólította, s az ötvenhatosra, melyet forró együttérzéssel figyelt az óceánon túlról. Ez a két október másféle urak ellen zendült s nagyon különböző körülmények közt ; de magam is úgy érzem, hogy több köztük a hasonlóság, mint általában gondolnák. Már csak ezért sem bocsátkoznám vitába az ostorcsapásos erejű címmel. De nem tudom, nem azok-e a kötetnek legmegindítóbb és legtanulságosabb fejezetei, amelyekben a századeleji társadalom játékos és baljós sürgölődésébe ágyazva a maga pályája indulását, majd a bomladozó Habsburg-Magyarország hadszíntéri és országgyülési csatározásait eleveníti meg. Üdítő frisseséggel varázsolja vissza a szertefoszlott díszletet a feledésbe fakult alakokat. Még üdítőbb a gyanútlan konokság, mellyel a korszerűség közhelyes követelményeit semmibe veszi. Akadhatnak, akik kifogásolják, hogy a régi epizódokat nem helyezi történelmi távlatba. Ez igaz, s nyersebben úgy is mondható, hogy : nem hazudik. Tévedni tévedhet, kivált emberek megítélésében, de nem hamisít, nem *retusál.* Az eliramlott színen azt ábrázolja fontosnak, amit akkor látott annak. A személyi ingerültség talán az egyetlen érzés, amely jótékonyan elapadt emlékezésének során. Vagdalkozó kedvét azonban nem kezdte ki az idő, s ma is ugyanazon igazságszerző indulattal suhogtatja régi fringiáját a *mungók* felé, mint immár több mint negyven esztendeje a T. Házban tette. S ha az akkori tarokkozó és tulipános maradisággal szemben kérlelhetetlen, akkor nem meglepő, hogy még kevésbé könyörületes azokkal a különféle színezetű terroruralmakkal és szadista tömeg-kórságokkal, amelyek a két Október közti évtizedekben a magyar közéletet ellepték s amelyekhez képest ama császári és királyi mungóság, a maga atyafiságos korrupciójával, bizony beillett annak, aminek magát nevezte volt : szabadelvűnek. Hanem az egyik viszszaélés nem menti a másikat ; ahogy az egyik túlzás sem menti a másikat — csak előkészíti. Nagy Vince valamennyivel szembeszállt. Régi csatariadói a rövid fejezetek gyors egymásutánjában zendülnek fel könyve lapjain s egyetlen dallammá mosódva össze a patinás keretben, úgy szólnak felénk, mint korholó és bíztató üzenet a jelennek — a jövőből.

MERT Nagy Vince a jövő embere. Talán nem tehet róla, de az. Talán nem is csupa kimagasló tulajdonság az, ami ilyen kimagasló emberré teszi : az alvajáró megszállottságnak, mellyel a megalkuvások, kényszerek, érdekek, becsvágyak egész regiszterét észrevétlenül hagyja, nem kevesebbet köszönhet, mint az éleslátásnak, mellyel az egymást letromfoló megalkuvások rengetegében a maga meggyőződésének egyenes útját kicövekeli. Függetlenségi és szabadelvű hagyományokon nevelkedett s ezektől soha el nem tántorodott ; az értük való helytállás során alakult ki és szilárdult meg az a hite, hogy ami a hagyományt megőrzésre érdemessé teszi, az olykor forradalmi elszántságot követel, az örökletes államhatalom felrobbantásának kockázatával és az örökletes tulajdonjog felborításának árán is. Mint megannyi társa a radikalizmusban : Kossuth Lajos jobbágyfelszabadító művét akarta befejezve látni. Ezt az egy nagy lépést kívánta megtenni előre, — anélkül, hogy ugyanakkor bármiféle tekintélyuralom vagy jogfosztás irányában hátra is lépjen. Radikalizmusa elválaszthatatlan volt mérsékletétől. Demokrata világpolgári hite elválaszthatatlan a magyarságától. Ha a magyar történelmi keret letöredezne róla, életének hőskölteménye értelmét vesztené. Mindamellett meghatározható helye a nyugati közélet mai nyelvén is ; „enyhén (*slightly*) balra a középtől", mondaná Roosevelt. Embere válogatja, hogy ez az enyheség mennyire cikázatos, akár ilyen, akár amolyan irányban. A Nagy Vince enyhesége kiválóan rideg volt ; nem ugyan szívbeliekben, hanem elviekben. Emiatt elvéthetett egyet-mást, de helyet hóditott magának ott, ahova nem volt hajlandó alkalmazkodással, meghunyászkodással vagy opálos szólam-eregetéssel bekéredzkedni : a történelemben.

TALÁN ez se színöröm. Szebb volna azt állíthatni, hogy Nagy Vince nyitott kaput dönget, amikor a negyvenöt-ötven év előtti radikalizmus igazát hajtogatja. De a valóság az, hogy ama nyitott kaput azóta egyik rendőrállam a másik után vágta a nemzet orrára. S hogy sokan az agyukon hordják a lakatot, amelyet a börtönajtóról letépve szeretnének látni. Kossuth Lajos jobbágyfelszabadítása még nincs befejezve. Aki ettől nem tágít, bátrabb útmutatással szolgál a felnövekvőknek, mint aki versenyt lohol a konjunktúrákkal. Az *Októbertől-Októberig* azért olvasmány, mert parányit sem igyekszik az lenni.

Ignotus Pál

* „Pro Arte Publishing Co." 28 East 4th St., New York 3, N.Y. kiadása, Kézdi Kovács Elemér borítólapjával.

MAGYAR SZÉPIRODALMI MÜVEK eszperantó nyelvű kiadásairól készit bibliográfiát Farkas Ernő szegedi tanár. Megállapítása szerint Petőfi Sándorral foglalkoztak legtöbbet a nemzetközi nyelv művelői. Sok eszperantó folyóirat közölt Petőfi-verseket s 26 könyv ismerteti eszperantó nyelven a költő munkásságát.

TÜZ TAMÁS

Hullámvasúton

Paradicsommadár lényed fürdik a bizonytalanban
sápadt arcod elüt a tollak karneváli színétől
a szerencsére vadászol s a véletlen hullámvasútán
a józan egekbe hasít sikolyod

Szoborszerű arcod bújtat-e titkos igéket
orrod görög vonala rejt-e meglepetéseket
érdemes-e így élni langyos dallamok árján
csak a mostani bálványok zsarnokságának adózva
csorba ütemek taraján evickélni előre
félmozdulatok virágait szaggatva s lehullni
a ridegen kimért ábrákba szabott kőre

Két garas

Márvány magányban sarjad törékeny álmod
előre nem látott süppedő réteken
előre nem hallott fuvallatokban
teljesedik be virágszál végzeted

Elgondolásaid szeles fennsíkjain
nem érzed-e magadon egy rettentő hatalom
napfényes kedvtelését
szeszélyes szoritását

Torzó maradsz-e vagy az aminek
szeretne látni a kibomló virradat

Arcéled puha dallamát
add át a koszorúkötő gyerekek
füttyös jókedvének
meglásd megéri majd a két garast
amit a porba szórtál

Magyar Színháztörténet

A GONDOLAT KIADÁSA, BUDAPEST

ÚGY VAGYOK minden könyvvel, amely a kezem ügyébe kerül, hogy olvasatlanul is megbecsülést érzek iránta, mert az az első gondolatom : mennyi szellemi és fizikai munka, mennyi fáradozás, buzgalom, gondosság, sokszor mennyi tanulás, tépelődés, hit és lelkesedés szülötte a mű, amelyből mindjárt tanulni fogok, vagy amelyik egy író, egy költő szép szavával zsongítja majd lelkemet. Így láttam hozzá a szép köntösű, album alakú, több mint háromszáz oldalas, „Magyar Színháztörténet" című kötet olvasásához, amely nemrég jelent meg Budapesten.

A szerkesztő, Hont Ferenc bevezetéséből megtudtam, hogy a könyvet nyolcan írták és hét esztendő munkája fekszik a lapokon. Kezdeti megbecsülésem nyomban emelkedett, és tartott mindaddig, amíg az olvasásban elérkeztem a könyvnek csaknem egyharmadáig. Az első részben a szerzők a mai színházi játéknak talán nem is előzményeiről, hanem inkább az emberi játszókedv korai magyarországi megnyilatkozásairól számolnak be. Beszélnek a regősökről, a népi és vallásos mondákról, majd a mostani színházzal már összefüggő, egyházi, udvari, iskolai játékokról és a főurak kastélyaiban megrendezett prózai és zenes színjátszásról. Többnyire olyan anyagot tárnak az olvasó elé, amely eddig magyar nyelven egységes feldolgozásban nem jelent meg, a könyvnek ez a része tehát nemcsak érdekes, de hasznos is.

A hivatásos magyar színjátszás kezdeti éveiről — Kelemen László színésztársulata 1790 október 25-én a budai Várszínházban játszott először magyar nyelven — régebben megjelent munkák nyomán még híven számol be a könyv, de ezután oldalról oldalra pongyolábbá és pontatlanabbá lesz.

A KÖNYV ÍRÓI nem beszélnek kellőképpen a magyar színpadi szerzőkről ; felsorolják darabjaik címét, az első előadás helyét és idejét, de nem jellemzik az írókat, nem mutatják meg helyüket az összmagyar irodalomban. Herczeg Ferencről azt megállapítani, hogy egyik-másik darabja történelmi dráma, Molnár Ferencről, hogy a miszticizmus felé hajlik, Heltai Jenőről, hogy „kellemes, szalonképes író", Bródy Sándorról, hogy naturalista még egy középiskolai tankönyvben is kevés lenne.

A budapesti színházak programjáról, játékstílusáról részben téves, részben nem túlságosan értelmes megállapításokat olvashatunk az albumban. Vegyük példaként a Vígszínházat, amelyről a könyv megállapítja, hogy „a szöveget a színészek jól elmondták, az előadás pergett, a közönség jól szórakozott, csak éppen azt felejtették el érzékeltetni, hogy a hősnek vagy áldozatnak, a csalónak vagy a megcsaltnak milyen az érzésvilága, mi indítja cselekedeteiben, s milyen következtetések vonhatók le tetteiből". Tehát Fenyvesi Emil, Hegedűs Gyula, Varsányi Irén nem tettek egyebet, csak a „szöveget jól elmondták" s a Vígszínházban játszott nagy magyar és külföldi írók képtelenek voltak a jellem-, a lélek- és a társadalomábrázolásra. Nyilván, mikor a Néphadsereg Színháza lett a Vígszínházból, Farkas Mihály szellemi irányítása mellett nagyot emelkedett a művészi színvonal. Különösen ami az érzésvilág hű bemutatását illeti.

AZ 1945 ELŐTTI időszakról szólva, a magánszínházakat egyszerűen „üzletszínházaknak" nevezi az album. A pártzsargon szerint ez a kifejezés nyilván megbélyegzés akar lenni. A szó egyszerűen zagyvaság ; hiszen nemcsak a tőkéjét befektető színházi vállalkozó, de minden állam — a kommunista állam is — jó üzletet szeretne csinálni színházaival és ezért igen gyakran nem is félszemével, de mindkettővel a pénztár felé kacsingat. Ha nem így lenne, akkor ma aligha játszanának a magyar fővárosban a Csárdáskirálynőt, ezt a kitűnő operettet, amelyről azonban még Honthy Hanna sem tudja bebizonyítani, hogy túl sok köze lenne a szocialista realizmushoz.

Nem kívánunk részletesen szólni a vidéki színházi élet elnagyolt krónikájáról, az Operával foglalkozó fejezet hiányosságairól, a magyar kabaré történetének ügyetlen és tudatlan ismertetéséről (két szerző két egymástól távoleső fejezetben ugyanazt írja meg), de nem hagyhatjuk szó nélkül azt a megállapítást, hogy „Ady Endre és Móricz Zsigmond itt (már mint a kabarében) kezdtek népszerűsödni". Nem tudom, sírni vagy nevetni kell-e ezen a mondaton ?

A munkás-színjátszás történetének megírása hiányt pótolna, ha tárgyilagos lenne, — de nem az. Az album szerint ugyanis csak az volt a jó munkáselőadás, amelyet a legális vagy illegális kommunista Párt rendezett (nagy P-vel) és az volt fölösleges vagy céltalan, amelyet a szociáldemokraták állítottak színpadra.

A KÉPANYAG érdekes és jó, de az sovány vigasz akkor, mikor nevek, időpontok, adatok felsorolása hemzseg a hibáktól. Nádor Mihályt Jenőre, Szirmai Albertet Imrére átkeresztelni talán lehet elírás. De az ilyesminél még kevésbé volna megengedhető például Somlay Arturról és Rajnai Gáborról azt írni, hogy „csak 1935-ben lettek a Nemzeti Színház tagjai". Mindkettő már az első világháború előtt tagja volt a Nemzeti Színháznak, az idősebb nemzedékhez tartozók még emlékezni fognak rá, milyen sikert aratott Rajnay az angol Knoblauch Faun című darabjában, amelyet a Nemzeti 1914 előtt mutatott be. Somlay is, Rajnay is később más színházhoz szerződött, — Somlay egy ideig Berlinben filmezett, — de azután mindketten visszatértek a Nemzetibe. Jób Dánielről azt állítja a könyv, hogy „igazgatói megbízatásától kezdve minden darabot maga rendezett" Ez nem igaz. Igazgatói megbízatása után ő csak ritkán rendezett ; a munka nagy részét két kitűnő munkatársára Hegedűs Tiborra és Horváth Árpádra bízta.

Nem hallgathat a kritika a könyv kétségbeejtő magyartalanságáról sem. A harmadik oldalon az olvasható, hogy a szöveget ketten is „lektorálták". Jobban tették volna, ha „lektorálás" helyett átnézik a kéziratot és kijavítják a hibákat.

HONT FERENC előszavában — helyesen — elmondja, hogy a szerzők, a Színháztudományi Intézet színháztörténeti munkaközösségének tagjai „kutatási területükön a marxista-leninista módszert igyekeztek alkalmazni". Sajnos, úgy látom, hogy igyekezetük — legalábbis, ami a könyv kétharmadát illeti — komoly sikerrel járt.

HALÁSZ ERNŐ

AZ ELLENŐRZÖTT VEVŐ"

Az alábbi történet nem irói fantázia. Egy jugoszláv hetilap, az *„Illustrovana Politika"* számol be róla, és semmi okunk, hogy kételkedjünk hitelességében. A történet Újvidéken esett meg, szereplői egy orvos, Miomar Petkovics és a legismertebb helyi autó-szaküzlet, az „Auto-Vojvodin" igazgatója és egy elárusítója.

Az orvos egy Fiat-kocsi tulajdonosa, s egyik nap szüksége volt egy alkatrészre. Beállít a helyi autó-szaküzletbe, hogy megvásárolja a hiányzó golyóscsapágyat. De mielőtt az árut kézbe kapná, az elárusító a neve után érdeklődik. Ugyan miért ?

— *Nálunk ez így szokás,* — válaszol az elárusító. — *Mi ellenőrizni akarjuk a vevőinket.*

Az orvos tiltakozott : semmilyen törvény nem kötelezheti arra, hogy megmondja a nevét. Mivel az elárusítót nem tudta meggyőzni, ment egyenesen a vállalat igazgatóságára. Ott azzal nyugtatták meg, hogy mind ez csak egyszerű formalitás, s egyébként is bármilyen nevet bemondhat, ami csak neki tetszik. Nos, hogy a hivatalos követelményeknek eleget tegyen, az orvos végül is beleegyezett : *„Brigitte Bardot-nak hívnak"*, vallotta be személyi adatait. Az elárusító elégedetten beírta a nevet a nagykönyvbe, az orvos meg vihette a golyóscsapágyat.

Nem sokkal később Petkovics doktornak megint szüksége volt valamilyen alkatrészre. Most már ismerte a dörgést, s magától bemutatkozott : *„Charlie Chaplin vagyok !"*

A továbbiakban még kétszer megfordult az üzletben. A rendíthetetlen nyugalmú elárusítónak, aki mindössze csak a *„feladatát teljesítette"*, egyszer úgy mutatkozott be, mint *„Sztálin József Moszkvából"*, egyszer meg mint *„Csang Kai-sek Formoza szigetéről"*.

Végül is nemrégiben Petkovics doktor ki akarta cserélni az autójának az első lámpáját.

— *Hogy hívják ?* — kérdezi tőle ismét az elárusító.

— *Jézus Krisztus.*

Pillanatnyi néma csend. Az elárusítóban felébredt a kétely. Tüstént küldenek egy alkalmazottat az irodára, aki néhány perccel később jön vissza az igazgatóval.

— *Elvtárs,* — szólal meg az igazgató, — *maga nem Jézus Krisztus. Jobban teszi, ha valami más nevet mond.*

De az orvos megmakacsolta magát, s erőnek erejével sem akarta „személyazonosságát" megváltoztatni.

Parázs vita kerekedett, amely végül azzal zárult, hogy az igazgató szavát adta : Petkovics doktor ezentúl a vállalattól egyetlenegy pótalkatrészt sem vásárolhat.

Az orvos vállat vont, s ment kifelé az üzletből.

Már az ajtó kilincsét fogja, amikor hallja az igazgató méltatlankodó hangját :

— *Méghogy Jézus Krisztus! Minek néz ez az alak minket ?*

HAJDU PÉTER NYELVÉSZ nemrég megjelent „Finnugor népek és nyelvek" című munkája meglepő föltevésről ad hírt : Az Északkelet-Szibériában élő *jukagirok* számos jel szerint nyelvrokonaink. Kis nép ez, mindössze 3-400 ember a Kolima és Indigirka folyók mentén, nyelvét eddig a paleo-szibériaiak közé sorolták, de újabban a svéd Collinder és a francia Tailleur kutatásai feltűnő s a rokonság szempontjából lényeges egyezéseit állapították meg a finnugorokkal. Több rag és képző mutat hasonlóságot, névmások és szavak, például az „anya" finnül *ema* (ennek a mi *emsé*-nk felel meg), jukagirul *emei*, a „név" a jukagirban *nim*, *neve*, a „hol" *hon*, a „mond" *mon*, és így tovább.

A jukagirokkal való kapcsolatot, még az urali nyelvközösség korába, vagyis a szamojédok kiválását megelőző időbe helyezik, tehát nyolc-tízezer esztendőre.

⁂

SZLOVÉN NYELVŰ fordításban jelent meg Illyés Gyula „Puszták népe" című műve a muravidéki Szobotán. Illyés könyvét korábban már lefordították szerbhorvátra.

*

GAZDAG — 1070-től 1945-ig terjedő — levéltári anyag alapján megírják Szolnok megye történetét. A műben helyet kap a jászok privilégiumáról szóló okmánygyűjtemény is.

LEHOCZKY GERGELY

Mezögazdasági dolgozat

Mindenkit érdekel a mezőgazdaság. Van, akit többé, van, akit kevésbé. E sorok írója az utóbbiak csoportjába tartozik. Hogyan került el mégis a párizsi mezőgazdasági vásárra ? Az emberrel gyakran megtörténik, hogy eljut ide vagy oda, néha olyan helyekre is, ahová nagyon vágyott, és aztán csak áll és bámul, és azt kérdi magától, vajon mit keres itt. Szép számmal akadnak persze olyanok is, akik sosem tesznek föl maguknak ilyen fogas kérdést, mindenütt azonnal megtalálják a helyüket, benfentesek, szigorúak és erélyes aláírásuk van.

Mit látni a mezőgazdasági vásáron ? Nézzünk körül. A mezőgazdasági vásáron nagyon sok parasztot látni. Végeláthatatlan sorokban özönlenek az óriási csarnokba, hullámzanak a standok közt, bukdácsolnak, lökdölődznek és közben lexikon vastagságú szendvicseket gyömöszölnek magukba.

A fiatal parasztoknak igen nagy, piros fejük van : görögdinnyényi paradicsomok. Az éltesebb korú parasztok feje viszont nagyon kicsi, ráncos és majdnem fekete, mint az aszalt szilva. Rózsakrumpli ujjaik közt cigarettát sodornak.

Az asszonyok vagy olyanok, mintha valamilyen középület díszes homlokzatáról állottak volna le súlyos idomaikkal, tenyeres talpasan mozgó, expresszionista tompor-művek, vagy pedig szikárak és görcsösek, kiszáradt gyümölcsfák. A testi munka elcsúfit. Mint ahogy a szellemi munka meg butít. (Figyeljük csak meg, milyen meglepően sok buta emberrel találkozunk az értelmiségiek, különösen az írók és a tudományos kutatók közt.)

A parasztok megelégedéssel veszik tudomásul, hogy a mezőgazdasági vásáron minden őérettük történik. Nekik mutatják be a tenyészállatokat, hozzájuk beszél a miniszter. Azt mondja nekik, hogy a francia mezőgazdaságnak van jövője, mert múltja is van. Ez így igaz, bólogatnak. Jól beszél a miniszter. Meg még azt is hozzáteszi, hangját fölemelve, és kéziratából a tömegre pillantva, hogy ez a vásár egyúttal jelkép is ; a parasztság fejlődőképességének és törhetetlen élniakarásának a jelképe. Taps. Ezt a mondatot a helyi lapok vastag betűkkel fogják közölni.

A parasztoknak sok újságot írnak. A burgundiai parasztoknak a Burgundiai Parasztjövőt, a bretagne-iaknak a Bretagne-i Parasztakaratot, és így tovább. A címlapon sugárlegyezőben kel föl a nap, vagy két parasztot látni, amint a végtelenbe vesző barázdák előtt éppen kezet szorít egymással. A felkelő nap, a végtelenbe nyúló barázdák, a kézfogások szintén jelképeznek valamit, nem tudni pontosan, hogy mit, de érezhető, hogy valami nagyon jót.

A kiállítást látogató parasztoknak népviseletbe öltözött ügynökök és elárusítónők számos röplapot és árjegyzéket nyújtanak át. A parasztok ezeket a papírokat nem dobják el, hanem összegyűjtik és hazaviszik La Ferté Loupière-be, Alvignac-ba és Saint Martin Valmeroux-ba. Ezeken a nyomtatványokon a parasztok életét a legvídámabb oldaláról mutatják be. A traktor cégén például azt látni, milyen vidám a paraszt, ha traktora van. Bounier boronáival vidáman boronál. Peillet féle permetezővel vidáman permetez. Durand gumicsizmáiban vidáman jár-kel az országos esőben.

A valóságban a parasztok nem ilyen vidámak. Inkább komolyak. Még akkor is, ha történetesen papírcsákó van a fejükben, amelyen egy műtrágya- vagy egy eke-gyár neve olvasható. Egy kisfiú nevet valamin, de az apja azonnal pofonvágja. Tanuljon a gyerek, ha már egyszer felhozták Párizsba, ne mulasson, a teremtésit neki.

Tanulni nagyon sokat tanul az ember ezen a kiállításon. Van például egy kétmásodpercenként megvilágított nagy üvegkalicka ahol kiállították mind azt az ennivalót, ami egy négytagú család egy évi élelmezésére szolgál : 250 kg hús és hentesárú, 44 kg. baromfi, 280 liter bor és még rengeteg más.

Az egyik csarnokban egy körülbelül öt-hat méter átmérőjű korong bőségesen meg van rakva sonkával, füstöltoldalassal meg mindenféle más disznósággal, öröm ránézni. Ez a korong forog. Ez benne éppen a szép. Sokan lefényképezik, vagy filmre veszik. Emlék.

Ettől a korongtól nem messze egy emelvényen német parasztok citeráznak és jódliznak a francia parasztoknak. Óriási sikerük van. Őket is sokan fényképezik, pedig ők nem forognak, csak állnak vagy ülnek rövid bőrnadrágban és tiroli kalapban.

Az állatok pompás példányok. A disznók előnevet viselnek : Galante de la Chapelle, Glorieux de Neuville-au-Pont... A hangszórók recsegése és a közeli bajorok hullárihózása ellenére kitűnően alszanak. Sokkal okosabbak, mint a lovak, a kecskék és a szarvasmarhák, amelyek idegesen emelgetik patáikat és láthatólag szörnyen unatkoznak.

A karámok mellett itt is, ott is egy-egy parasztcsalád guggol kis karton koffer körül és falatozik. Nem szomorúak, csak megfontoltak. Párizsban gurul a pénz. Vettek három képeslapot a Mezőgazdasági Vásár fellobogózott díszbejáratával, azokat meg kell írni, délután még megnézik az Ismeretlen Katona sírját meg az Eiffel tornyot, aztán indulnak haza. Az asszony veszekszik, nem kellett volna megrendelni a háromkötetes Hasznos Gazdasági Tudnivalók-at, de az az úrféle, aki rájuk sózta nagyon jól tudott beszélni. Azt mondta, hogy nélkülözhetetlen a korszerű gazdaságban.

Egy tehén előtt gyerekek állnak. Az első sorban állók a kefehajú tanító előadását hallgatják, a hátrább állók a falatozó parasztokon röhögnek, hárman lemaradtak és egy kecskét próbálnak felbosszantani. Jobban tennék, ha a tanítójukra figyelnének, mert ebből a vásárlátogatásból alighanem dolgozatot kell irniuk, és aztán majd mellébeszélnek, mint e sorok írója.

KÖRMENDI FERENC

A MERÉNYI HÚSZ KORONÁJA

(CERUZAVÁZLAT EGY KÉSZÜLŐ ÖNÉLETRAJZHOZ)

VOLT apámnak egy Merényi Elemér nevű klubtársa, akit a háta mögött mindenki úgy hívott, hogy „A bankkapitány". Merényi úgy tett, mintha ezt nem tudta volna és a csúfolódáson csak egyszer robbant fel. Amikor a bankja nagy késedelemmel és sok mellőzés után cégvezetőből aligazgatóvá léptette elő, Gyula, az Abbazia-kávéház egyik főpincére, talán jóhiszemű tévedésből, de gyaníthatólag inkább egy legyűrhetetlen ugratási rohamban, őrnagyi kineveztetéséhez gratulált neki. Apám elbeszélése szerint Merényi óriási patáliát csapott, a törzsasztalhoz hívatta Steuer kávést és követelte, hogy azonnal rúgja ki Gyulát, amit a kávés ridegen megtagadott. „Igazgató úr egyike nagyrabecsült régi törzsvendégeimnek, de Gyula csak egy van", — mondotta, meghajolt és távozott. Merényi erre rögtön megbocsájtott Gyulának, bár enyhe pénzbírságra ítélte : egy héten át húsz fillér helyett tíz fillér borravalót adott neki, és továbbra is a bankkapitány maradt.

Ehhez a címhez úgy jutott Merényi, hogy önkéntesi éve után egy pár esztendőn át, mint tartalékos hadnagy, részt vett az őszi nagygyakorlatokon és ezért néhány év múltán megkapta a főhadnagyi rangot. Akkor feleségével nyomban felvarratott dísz-zubbonya gallérjára a két jogos csillag mellé egy jogtalan harmadikat is, lefényképeztette magát és bár még hamis önrangján is csak a századosi cím illette volna meg, mert gyalogezredben szolgált, a fénykép egy-egy jó nagy másolatát „Baráti emlékül Merényi cs. és kir. tart. kapitánytól" aláírással megküldte egy csomó ismerősének. A bankkapitányi cím nyomban ráragadt.

A HAMIS cím és rang az egyetlen, amiben Merényi Molnár nevezetes Gőzoszlopához hasonlítható. Mert nem romantikus lumpoló, házasságszédelgő, boldogtalan szerelmes és alkalmasint egy kissé elmebajos bohém volt Merényi, hanem egészséges, jómódú, kövérkés, derűs, valódi pesti idegtépő smokk, akinek mindenre és mindenkire megvan a maga sztereotip mondása, és ezektől a mondásoktól rituszerű szigorral úgy nem tér el soha, ahogyan a sorsot sem lehet megváltoztatni. A nyári meleg „kutyatyánszki kuty-tya kánikula" volt neki, a téli hidegtől „még a belei is jégcsapokká fagytak", a háborút (az első világháborút) úgy jellemezte, hogy „az Ántántot pedig megtanítjuk a móresre." Apámat „Na, fiskális"-nak szólította, én az ő „reményteljes ifjú barátja" voltam, saját fiát „a trónörökös"-nek nevezte és minden nőt „Úrnőm !" felkiáltással üdvözölt. Aki pedig nem méltányolta humorát, azt beutalta a „savanyújóskák" népes társaságába.

Merényit a bank a huszas évek vége felé időnek előtte nyugdíjazta, vagy a kor népszerű népszerűtlen szavával szólva : leépítette. A jómódnak, úgy hallottam, hamarosan vége lett, nagy bajok következtek náluk. A bankkapitány kimaradt az Abbáziából és nyomtalanul eltűnt. Felesége már jóval korábban búskomorságba esett, egy este száz aszpirint vett be és reggelre átizzadta magát egy rendőri hírbe s az öröklétbe. A trónörökös egy ideig, saját szava szerint, a szabad közírói pályán működött, ami abból állott, hogy néha-néha elhelyezett egy német vagy angol képes folyóiratokból összevágott úgynevezett külföldi színházi „beszámolót" valamelyik mellékesebb pesti napilapban és kisebb tételekben a végkimerülésig bakkozott az Otthon Körben. A harmincas évek közepétől kezdve többé senki sem látta Budapesten, de sohasem bizonyosodott be a kósza hír, hogy Párizsban, egy nagycsarnok környéki bisztróban algíri arab mészároslegények verték agyon.

TÍZ ÉVES korunkban ismerkedtünk meg egymással. A fasori gimnáziumban, a megnyitóünnepély után, leendő osztálytársaim és szüleik között szorongtam apám mellett az I.B. osztály ajtaja előtt, a folyosón. Egyszerre csak ott állott velünk szemben a bankkapitány egy csinos kisfiúval. „Na, fiskális," mondotta, „hát maguk is itt vannak ? Ez a maga csemetéje ? Üdvözlet a feltörő új generációnak !" Hozzám fordult : „Nos, reményteljes ifjú barátom, *ez* (és a kisfiúra mutatott) a trónörökös. Neve Elek. Barátok fiai barátok, üljetek egymás mellé az iskolapadban." A trönörökös-Merényi rámnézett, vállával furcsa rángó mozdulatot tett, hallgatott, s amikor én később már beültem egy padba az osztályban, lassú, lengő járással ő is bejött és közömbös arccal az előttem álló padba ült, énelém. Az első napokban nem beszéltünk egymással.

Merényi Elek az a bizonyos „rossz kisfiú" volt. Kissé kidülledt szeme nézésében mindig ott lappangott valami éles, gúnyos pillantás, a halk hangjában, még a legártatlanabb szavakban is, valami sértő fölény. Azután meg állandóan rángatta a vállát, rezgett, vonaglott. Amikor Kubacska tanár úr emiatt mindjárt az elején rászólt, Elek nagyon lassan és nyugodtan felkelt helyéről, rezgett egyet s ezt mondta : „Tanár úr kérem, ne tessék rendreutasítani, én orvosi megállapítás szerint nagyon ideges természetü gyermek vagyok." Kubacska dermedten nézett Elekre, de soha többé nem szólt rá ; más sem. Elek a nyolc osztályt zavartalanul végigvonaglotta előttem a padban, s hogy nincsen valami komoly betegsége, azt abból állapítottuk meg, hogy sehol másutt sem vonaglott, csak az osztályban és ott is — amint mondottuk — csak amikor akart. Igaz, rendszerint akart, de hozzászoktunk, eltűrtük, mint minden más gonoszkodását is. Hogy tenisz közben a hálóba vágta a labdát, majd a szemünk láttára átrúgta a háló alatt a mi oldalunkra és inkább levonult a pályáról, de mereven kitartott amellett, hogy a labdát mi vágtuk a hálóba : a bizonyíték a mi oldalunkon fekvő labda. Vagy hogy később, tizenöt-tizenhat éves korunkban, mindenkit azzal vadított, hogy ő odahaza Pascalt olvassa, holott tudtuk, hogy odahaza semmit sem olvas, ellenben vetített képeket mutat be a mindeneslánynak az elsötétített szalonban, amikor szülei nincsenek otthon. Ha pedig mégis olvas valamit, akkor az osztályban, félig a pad alá csúszva, a Fidibusz című disznó vicclapot olvassa, vonaglás nélkül. Egyszer azonban komolyan megdühödtünk rá. Elek a tiltott újságot egy latin órán tüntetőleg a szomszédja fiókjából húzta elő, meglengette és felháborodott hangon így szólt : „Máté, hát *ez* micsoda ? !" Abban a pillanatban tudtuk, hogy *ez* egy Elek-féle vicc, de a rövidlátó kis Máté rögtön csuklani kezdett és majdnem elhányta magát a rémülettől. Tiltakozás, tagadás, vád, ellenvád, esküdözés. Tóth tanár úr végül is kikapta Elek kezéből a Fidibuszt és két ujjával, akár egy döglött svábbogarat, a szemétkosárba ejtette. „Szennyiratoktól tartózkodjanak", — mondta undorodva, bár meg sem nézte, mit dob el, de Tóth tanár úrnak körülbelül minden szennyirat volt, amit nem Tacitus írt. Elek a tízpercben kihalászta a lapot a szemétkosárból s a következő óra alatt továbbtanulmányozta. Nem pofoztuk meg, de büntetésből két álló hétig nem beszéltünk vele, amit mintha észre sem vett volna ; azután napirendre tértünk az ügyön, Elek pedig a még hátralévő gimnáziumi évek alatt buzgón tovább bosszantott mindnyájunkat.

MINDJÁRT az érettségi után beküldtem A Hét című, akkoriban már bágyadozó irodalmi hetilapnak egy verset.

Kiss József már csak név szerint volt a lap főszerkesztője : évek óta Rózsa Miklós csinálta. A versemet hidegrázósan adtam postára és két héttel később ezt olvastam a szerkesztői izenetek között : „K.F. Hozzuk." A feszültség diadalba robbant. Befutottam ! És a következő héten ott is volt a vers a lapban, nem egészen elől, de nem is egészen hátul. A lapot péntekenként korareggel vásároltam meg a szomszédos trafikban ; azon a pénteken már reggel tíz órakor becsöngettem a Népszínház utca 31. számú bérház egy harmadik emeleti udvari lakásába, melynek ajtaján glóriás fényben ez a felirat csillogott : „A Hét. Szerkesztőség és Kiadóhivatal." Az ajtó a konyhába nyílt. Egy sovány, mogorva kis öregasszony ült az asztal mellett egy hokkerlin, egy kávésbögre és egy darab kukoricakenyér volt előtte. Zavart kérdésemre barátságtalanul és foghíjas lepcsegéssel azt felelte, hogy „az urak három és öt közt szoknak itt lenni."

PONTOSAN három órakor megint ott voltam ; valóban, az urak is ott voltak. Rózsa barátságosan fogadott a belsőbb szobában, egy kissé kikérdezett, tegezett és batyuskának szólított, megdicsérte a versemet, azt mondta : „Ha lesz megint valamid, gyere csak fel vele, hozzuk. A honorárium*ért* jelentkezz Hajdu bácsinál a kiadóhivatalban." Ez egy kicsit sok volt egyszerre : dicséret, bíztatás, honorárium. Szédültem, a melegtől és a zsivajtól. A két szobában csak úgy hemzsegtek az emberek — péntek Rózsa fogadónapja és a fizetési nap volt —, de világosabban már csak néhány alakra emlékszem. Fodor László, hangosan, szellemesen, fölényesen ; ő volt Rózsa kedvence és bizalmasa. Fodor Gyula, cinikusan, vérszomjas gúnnyal. Vidor Miklós, kövéren, lomha jovialitással. Koroda Pál, keserűen fonnyadozva. Rozványi Vilmos, nagyon öntudatosan, nagyon szegényen, nagyon piszkosan. Erdődy Elek, vidéki ünnepélyességgel. Turcsányi Elek, rideg mosollyal, szúrós szemmel. Szenteleky Kornél, Szabadkáról, titokzatosan. Szász Menyhért, sötét, gyanakvó pillantással. Sziklay Béla (Kornél fia), pipával, viccesen, okosan. Kázmér Ernő, izgágán, kritikusan. Egy égőszemű, cérnavékony költőnő; nevére, írásaira, de tisztábban már arcvonásaira sem emlékszem, csak arra, hogy ül egy sarokban egy rozzant bőrfotelben s a lázas pillantása egy másodpercre el nem rezdül Rózsa arcáról. Ki volt még ott ? Persze : őt kellett volna elsőnek említenem : Surányi Miklós, a lap akkori szemefénye, tanáros komolysággal, az éppen megjelent „Kantáte" dicsőségében. És még sokan, amint szinte fuldokolva nyüzsögtek a júliusvégi koradélutáni hőségben ; elmerült arcok, elfoszlott nevek.

Rózsa tombolva szidta a defétistákat, a szabadkőműveseket, a Világ-ot, Supkát és a „Lajosokat" — Purjeszt, Birót, Magyart, Bálintot. Valaki azt mondta, még pár hónap és megnyertük a háborút, a német búvárhajók „megteszik a magukét". (Fülembe visszacsendült a bankkapitány móresre-tanítása.) Valaki azt mondta, na-na. Rózsa felhorkant. „Batyuska", sü*rítette*, „tudod, hogy nem türök destrukciót !" Valaki azt mondta, hogy is hívják csak azt a csinos fiatal nemzeti-színházi színésznőt — várjatok csak, megvan, valami Bajor, Bajor Gizi. Valaki azt mondta, borzalom, mit csinálnak a bolsevikiek Oroszországban. Valaki azt mondta, majd meglátod, mi lesz itt nálunk egy év múlva. Rózsa süvített : „Itten ? Soha ! Soha, batyuskám !" Valaki azt mondta, hogy a „Simorka Ulrik orgonista élete és halála" című akkor folyó regény közönséges Krúdy-utánzat. Valaki azt mondta, súlyos tévedés, a regény eredeti Krúdy-után*érzés*. Ezen hosszasan elvitáztak. 1918 nyara volt.

EGY IDEIG még ott főttem a boldogságban, majd amikor kezdtek az emberek lassan elszállingózni, kikopogtattam a konyhába. A konyha volt a kiadóhivatal, a szerkesztőségi órák alatt Hajdu bácsi. Kiss József valami öreg fullajtárja trónolt benne, a hokkerlin. A reggeli öregasszonyt sehol sem láttam. A hideg sparherden feküdtek a friss lapszámok, a régebbiek magasan felhalmozva a falak mentén. A konyhaasztalon néhány kockás füzet, az üzleti könyvek. A mennyezet közepéről egy szál villanykörte lógott, a vízvezeték konokul csöpögött. Bemutatkoztam Hajdu bácsinak. „Rózsa szerkesztő úr azt mondta..." kezdtem, de félbeszakított : „Már szólt nekem." A konyhaasztalról felvett egy lapos szivarskatulyát, kihalászott belőle egy bankjegyet és a kezembe nyomta. Képtelen voltam csak úgy zsebrevágni, rápillantottam. Egy huszas ! Az első versemért ! Az örömtől részegen mentem el.

Két hét múlva felvittem egy új verset a szerkesztőségbe. Egy jó órát vártam, míg Rózsa, a lázasszemű költőnő társaságában, meg nem érkezett. Elolvasta a verset, azt mondta : „Hozzuk, batyuskám. Mit is akartam még mondani neked ? Ja, tudom már. Te állítólag ismersz valami Merényi Elek nevű ifjoncot, azt mondta, osztálytársak voltatok. Igen? Verseket hozott mindjárt azután, hogy a tiéd kijött. Az egyik egész jó, hozzuk. Egy kissé békaszeme van, azt mondta, már a gimnáziumban is hordta a monoklit. Nem igaz ? Talán csak a klozetton viselte, mi ? Aztán ez a rángatózás, vitustánca van vagy buzerás ?" Az égőszemű költőnő hosszan, vijjogóan nevetett ; Rózsa a tenyerébe ejtette a saját monokliját. „No jól van, batyuska. Ezt a jövő héten hozzuk. Eljössz megint, nem ?"

A KÖVETKEZŐ pénteken A Hét-nek ugyanazon az oldalán találtam Elek versét, mint a magamét. Az övének „Napkelte, napkelte !" volt a címe s a két utolsó sora így hangzott : „Reggel pedig ujjongva és hurrázva / Betörünk majd a Soria-Moria Házba !" Meglepő végződés volt, mert a versben odáig szó sem esett a Soria-Moria Házról. Minden más verse is tele volt hajnallal, napkeltével, ujjongással, hurrázással ; a Soria-Moria Ház pedig, pontosabban szólva az idézett két sor, minden verse végén ott volt, akár volt értelme s összefüggése, akár sem.

Tudtam, ő is ott lesz délután háromkor a szerkesztőségben. Ott volt. Gratuláltam neki, ő nem gratulált nekem s ez egy kissé bántott, de amikor provokáltam a dolgot és mondtam valamit a versemről, olyat vonaglott, hogy mindjárt másról beszéltem. A rángástól eltekintve tökéletesen megváltozott az érettségi óta eltelt hetek alatt. Kitűnőszabású sárgás nyersselyem ruhát viselt és világoskék nyakkendőt, sárga félcipőjén fehér kamáslit, és valóban monoklit hordott. Sötétszőke haját már nem választotta el oldalt, hanem hullámosan hátra fésülte, bal mutatóujján bíborosgyűrű volt. Arca kissé megkövéredett, erősen hasonlított a bankkapitányhoz s még inkább Wilde „Toll és méreg" című novellájának Wainwright nevű hőséhez. Ennek ellenére nem azt gyanítottam, hogy pederaszta, hanem hogy stricinek csapott fel.

RÓZSA végre megjött a költőnővel, a két szoba már zsivajgott az irodalomtól, a szót azonban az újonnanjött vitte, Merényi Elek. Dadaizmus ! Tristan Tzara ! Hans Arp ! Neoprimitivizmus ! „Les Inarticulés !" És Cocteau ! Apollinaire ! A Soria-Moria Ház ! Valaki azt kérdezte, az mi. „Az ? — válaszolta Elek, elnéző, lenéző csúfondárossággal, — az? *Az* a Soria-Moria Ház." — Ahova egy napon igenis be fog törni, ujjongva és hurrázva, már nem is sokára, amint elveszítettük a háborút, kitör a béke és megnyílnak a határok Párizs, Pá-rizs, PÁRIZS felé. Soha azelőtt ilyen hangoskodónak nem találtam Eleket, egy kissé idegesített is, ami nem lett volna baj, de hamarosan Rózsát is kezdte idegesíteni. Kiment a konyhába, visszajött, fel s alá járkált a két szobában a költőnő nyugtalan pillantásának a hevében. Egyszerre csak rámordult Merényi Elekre. „Batyuskám, most vagy azonnal kihúzod a többi versből azt a soria-moria-dolgot, a végükről, vagy viheted őket." És odatartotta elébe a kéziratokat.

Elek egy pillanatig nézte a papírlapokat, azután előszedett zsebéből egy elegáns, ezüstös ceruzát és huzigált valamit a tenyerére fektetett kéziratlapokban. „Rendben van, — mondta Rózsa, ingerülten is és egy kissé zavarban. — Ezt a ... izé, ‚Fénytorony'-címűt alkalom adtán hozzuk." — Merényi meghajlott, elfordult Rózsától. — „Nem mintha azért *belül* nem maradt volna benne," — lehelte, hangtalanul. Valaki ezt mondta neki, mellettem : — „Nézze, ne marháskodjon." — Rózsa nem hallotta, vagy úgy tett, mintha nem hallotta volna. — „Hajdu fizet," — mondta Merényinek és a konyha felé intett. Leült az ablak mellett, kéziratot kezdett olvasni. A költőnő gyilkos pillantásokkal nyilazta Eleket. A hangulat hirtelen elromlott, az általános beszélgetés kicsorbult.

EGY KIS IDŐ MÚLVA együtt indultam Elekkel, de diszkréten hátramaradtam, mikor kiment a konyhába. Nem tehetek róla, hogy a félig nyitott ajtón át mégis végighallottam ezt a kis párbeszédet : — „Ön Hajdu úr ? Én Merényi Elek vagyok." — „Igen, a szerkesztő úr már szólt. Tessék, itt van" — Kis szünet. — „Kérem, Hajdu úr... *tíz* korona ?" — „Látja, uram, tíz." — „De kérem..." — „Nézze, uram, nálunk nem lehet alkudni." — „Nem, kérem, én csak gondoltam, hogy..." — „Jól van, uram, ha csak gondolta, akkor rendben van." — Mikor hallottam, hogy a külső ajtó bekoppan, kimentem a konyhába, Hajdu kezembe nyomta a pénzt, eltettem, mentem.

Elek a lépcsőházban várt rám, vívó-állásban. — „Mennyit kaptál ?" — kérdezte támadólag. Kijjebb húztam zsebemből a bankjegyet, láttam a szélét. Egy pillanatig ingadoztam őszinteség és tapintat között. — „Huszat," — feleltem azután. Őszintén ? Ma inkább úgy érzem, kegyetlenül. Elek felszisszent, élesen. Azután keményen a szemembe nézett, monokli nélkül, rezzenetlen pillantással, és jeges hangon csak ennyit mondott : — „Én is."

A szemén láttam, hogy tudja, hogy tudom, hogy ez nem igaz. De nem tudott ellentállni az ingernek vagy kényszernek. A Merényi húsz koronája nem ritka jelenség, sokféle formában találkozunk vele. Tudják, hogy tudjuk, és mégis.

BRÓDY SÁNDOR szülővárosában, Egerben, az író születésének századik évfordulójára készülnek. Az egri Bródy Sándor utcában emléktáblát lepleznek le. A könyvtárban Bródy-kiállítás nyílik.

*

ANTONIONI filmet rendez „Égszínkék és zöld" címmel Monica Vitti és Anthony Perkins főszereplésével.

*

MAGYARORSZÁGRA látogat tavasszal az Egyesült Államok legkiválóbb vonós kamarazenekara, az America vonós-együttes. Budapesten két hangversenyt adnak, egyiket a Zeneakadémián, a másikat a Rádióban.

Irodalmi Ujság

FRANZ THEODOR CSOKOR írót, az osztrák Pen Club elnökét, aki 1938-ban Lengyelországba emigrált, a lengyel Polonia Restituta érdemrenddel tüntették ki.

⁂

JAKOB GRIMM halálának idén lesz a 100. évfordulója. A centenárium alkalmából Hamburgban, Kasselben és Hanau am Mainban, Grimm szülővárosában rendeznek emlékünnepséget.

A MAGYAR Képzőművészek Szövetségének választmánya megválasztotta az elnökséget. A szövetség elnökévé Domanovszky Endre festőművészt, alelnökökké Vayer Lajos művészettörténészt és Somogyi József szobrászművészt, új főtitkárrá Plesznivy Károly Munkácsy-díjas iparművészt, képzőművész titkárává Csohány Kálmán grafikust, iparművész-titkárrá Simó József kémikust választották meg. Az elnökség tagjai lettek: Balogh András festőművész, Blaski János festőművész, Gergely István belsőépítő-iparművész, Makrisz Agamemnon szobrászművész és Segesdy György szobrászművész.

*

KERÉNYI KÁROLY 1962-63 téli szemeszterével lezárta a zürichi C. G. Jung Institut keretében tartott előadásait.

⁂

KÜLFÖLDI TURNÉRA készül a Zalai Együttes 48 tagú tánckara. A nyár elején öt napig Jugoszláviában, majd két hétig Ausztriában vendégszerepelnek.

*

A LONDONI Filharmonikusok Zenekara Kentner Lajos zongoraművész közreműködésével bemutatta Bartók Béla „Scherzo zongorára és zenekarra" című művét, amelynek kéziratát a zeneköltő halála után találták meg hátrahagyott iratai között.

*

KARL BARTH teológiai professzor nyerte el az idén a 16.000 dolláros dán Suning-díjat, amellyel az európai kultúra terjesztését jutalmazzák. A díj eddigi nyertesei: Albert Schweitzer, Winston Churchill, Igor Sztravinszkij és Bertrand Russell.

*

JÓKAI-NOVELLÁKAT fordítottak kínaira és japánra, mégpedig úgy, hogy előzőleg a magyar szöveget eszperantóra ültették át.

⁂

ALEKSZANDR SZOLZSENYICIN „Ivan Gyenyiszovics egy napja" című kisregénye majdnem egymillió példányban fogyott el eddig a Szovjetunióban.

NÉMETALFÖLDI grafikai kiállítás nyílt meg a budapesti Szépművészeti Múzeumban. A XVI. és XVII. századi grafika fejlődését bemutató 180 rézmetszet, rézkarc és fametszet a múzeum grafikai osztályának gyűjteményéből való. A kiállításon Rembrandt harminchat alkotása is látható.

*

MIROSZLÁV KRLEZSA világhírű jugoszláv író hetvenedik születésnapja és írói munkásságának ötvenedik évfordulója alkalmából a nyár elején Zágrábban jubileumi ünnepséget rendeznek.

⁂

GEORGES SIMENON, a világ legnépszerűbb és legtermékenyebb bűnügyi regényírója hatvan éves. A francia írónak négyszáz regénye jelent meg, 28 nyelvre fordították műveit, példányszáma eléri a 100 milliót.

⁂

XXIII. JÁNOS PÁPA beleegyezését adta, hogy Michelangelo Pieta szobrát a római Szent Péter templomból az 1964-es New York-i világkiállításra vigyék, ahol a vatikáni pavilonban mutatják be.

⁂

MIKROFILMRE vették Japán legrégibb újságának, az 1872 óta megjelenő Mainichi Shimbunnak eddig megjelent összes példányait a tudományos intézetek és könyvtárak kívánságára. Az újság 90 évfolyamát összesen 14,200 méter hosszúságú, 650 szalag tartalmazza.

⁂

A FRANCIA TELEVÍZIÓ egyik riportere a Csendes-óceán egy lakatlan szigetéről tájékoztatta a közönséget egy modern Robinson kalandjairól. A riporter — Georges de Caunes — 118 napig bírta ki az egyedüllétet. Ekkor vészjelet adott le, mire repülőgépen súlyos idegösszeomlással a Marquesas-szigetek egyik kórházába szállították. A gondos ápolásnak köszönheti, hogy most már túl van a veszélyen. Elmondotta, hogy a robinzoniádában nem talált semmi örömet. Ennek ellentmondó jelentései merő koholmányok voltak. Véleménye szerint a modern ember képtelen megszokni a magányt.

PARRAGI GYÖRGY újságíró hosszú betegség után, 61 éves korában elhunyt.

*

FERENCZY BÉNI műveiből április második felében Bécsben kiállítást rendeznek. Aba-Novák Vilmos alkotásaiból bemutató nyílik áprilisban Varsóban, Derkovits műveiből Bukarestben előreláthatólag április végén rendeznek kiállítást.

⁂

DARIUS MILHAUD francia zeneszerző „Dávid" című operáját bemutatták San Franciscóban. A komponistát a közönség lelkesen ünnepelte.

⁂

ISMERETLEN irodalmi dokumentumokat talált dr. Merényi Oszkár nyíregyházi irodalomtörténész. Közöttük van Ady Endrének a máriagrűni szanatóriumból 1913-ban keltezett egyik levele, továbbá Babits Mihály egy írása 1918-ból.

⁂

NAGYSIKERŰ Kosztolányi Dezső-estet tartottak a belgrádi Népkör irodalmi és művészeti klubjában.

*

NYÉKI LAJOS Elválasztás című verseskötete májusban jelenik meg a római Katolikus Szemle kiadásában.

*

KÖLTÖZIK a Katona József Színház. Kiderült, hogy a menynyezete statikailag bizonytalan, villamos berendezése pedig tűzveszélyes. A színház február 13-tól nem tarthatott előadást, március 1.-től pedig az Ódry Színpad helyiségébe költözött „vendégségbe".

⁂

IGOR SZTRAVINSZKIJ, a világhírű zeneszerző is részt vesz azon a nemzetközi zenei fesztiválon, amelyet május 8. és 16. között rendeznek Zágrábban.

VÁSÁRY TAMÁS LAUSANNE-BAN..

HUSZONKILENC ÉVES, de ránézésre, szerényen mosolygó fiatal arca, hosszúra nyúlt vékony figurája után ítélve, legfeljebb ha huszonkettőnek vélné az ember.

Vásáry Tamásra kétszeresen is illik a mondás : „senkisem próféta hazájában". Befogadó hazájában, Svájcban, ahol 1957 óta él, most adott első ízben önálló hangversenyeket, minekutána bejárta Európa, Amerika és Afrika koncerttermeit. Magyarországon pedig mindaddig nem juthatott érvényesüléshez a rossz kádernek számító zongoraművész, (apja főrendiházi tag volt), amíg a véletlennek összjátékaként hatalmas sikert nem aratott 1953-54-ben Moszkvában és Leningrádban.

Vásáry a budapesti Zeneművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, Hernádi Lajosnak és Gát Józsefnek volt a tanítványa. Tizennégy éves korában Liszt-versenyt nyert, tizenkilenc éves sem volt, amikor megszerezte a tanári és művészi diplomát, s néhány hónappal később már tanított is a Zeneművészeti Főiskolán. Zeneelméletet és zeneszerzést adott elő és akkor történt, hogy Kodály, túl népesnek találva saját osztályát, átadta tanítványai felét a fiatal Vásárynak, aki egyszeriben száztíz növendékkel találta magát szemben. Sok közülük idősebb volt, mint a tanár úr.

Mind ennek ellenére nem engedték, hogy önálló hangversenyt adjon. Legfeljebb ha mint kísérő léphetett a dobogóra. Amikor 1953-ban magyar művészek oroszországi hangversenykörútra mentek. Vásáry jelentkezett — mint kísérő. Leningrádban, ahol Garai György hegedűművésszel szonátázott, a zeneértő közönség követelésére zongoraszólót adott elő. Történetesen a teremben volt a moszkvai rádió zenei szakértője, aki ott helyben leszerződtette, s Moszkvában a legmagasabb előadóművészi fokozatba sorolták Gyurkovics Máriával és Fischer Annieval együtt.

MOST MÁR könnyebben ívelt felfelé az útja. Ha Moszkvának jó volt, akkor a budapesti funkcionáriusoknak is megfelelt. Olyannyira, hogy rövidesen Fischer Annieval játszotta Budapesten Mozart két zongorás Es-dur zongoraversenyét. 1955-ben kiküldték Párizsba, ahol megnyerte a Marguerite Longue-Jacques Thibaud zenei verseny nagydíját és 1956-ban elhozta Brüsszelből az Erzsébet anyakirálynő alapította nemzetközi zenei verseny első díját. Ezt követően meghívták Antwerpenbe, ahol két hangversenyt adott a Bécsi Szimfonikus Zenekarral.

1962-ben Vásáry Tamás kereken száz hangversenyt adott. Ennek során két turnéja volt az Egyesült Államokban. Clevelandban Széll György vezényletével, a Cleveland Orchestrával játszott, s a New York-i Carnegie-Hallban két szóló estje volt. Afrikában tett körútja során Johannesburgban, Captownban, Angolában és Rhodéziában lépett fel, Európában pedig Berlinben, Bécsben, Lisszabonban, Milanóban, Rómában, Stockholmban, Londonban.

MÁSODIK HAZÁJÁBAN, Svájcban most márciusban hangversenyezett. Lausanne-ban, Ansermet híres „L'Orchestre de la Suisse Romande"-ja kíséretében szerepelt és sikere meghaladta a rendkívül népszerű karmesterét is. A hangversenyt, az eredeti tervek szerint, Fricsay Ferencnek kellett volna vezényelnie. A sors másként döntött...

Lausanne után Genf és Vevey következett. Sikerére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy nem egy zenekritikus szinte botrányosnak minősítette, hogy a Svájcban letelepedett művészt eddig az ország zeneértő közönségének nem volt alkalma megismerni.

SZILÁGYI JÓZSEF

...ÉS MANCHESTERBEN

A MANCHESTERI Free Trade Hall, amely majdnem pontosan hatvan évvel ezelőtt a fiatal, kezdő Bartókot is látta falai között, teljesen megtelt, sehol egyetlen foghíjas sort sem látni. Vásáry Tamás hangversenyezik.

Már a Wagner „Nürnbergi mesterdalnokok" nyitánya alatt jóleső érzéssel állapítottuk meg, hogy az agyonhajszolt Hallé-zenekar ezúttal pihenten játszik és ezért jobban, mint ahogy általában szokott. Ez Mozart „Kis éji zenéjében" is megmutatkozott és így a zenekar már elemében volt, amikorra Grieg a-moll zongoraversenyére sor került. Ez a rapszodikus részekben bővelkedő zongoramű nagyszerűen simult Vásáry keze alá. A hangerő és hangszínek széles, de mértéktartó kihasználásával, és főleg a halk részek rendkívül finom előadásával, az előadó teljes művészi élvezetet nyújtott hallgatóinak. A briliáns futamokban pedig ezúttal is jól érvényesült a művész egyik legnagyobb erénye — a kristályosan tiszta, pergő billentés.

A karmester (G. Weldon) jól és pontosan kísért. Pedig feladata nem volt könnyű, éppen a már említett rapszodikus zongoraszólam miatt. Igaz, az első tételben a zenekar ittott elnyomta a zongoristát, ettől eltekintve azonban a zongora és a zenekar közötti egyensúlyt végig jónak éreztük.

Bármennyire is élveztük Vásáry játékát, mégis jobban szerettünk volna tőle Lisztet vagy Bartókot hallani, mint Grieget. Ez utóbbi amúgy is túlértékelt és túlságosan sokat játszott mű egész Angliában, de különösen Manchesterben. Amellett, sajnos, Lisztet még ma sem értékelik a brit szigeteken érdemeinek megfelelően ; úgy látszik, még mindig szüksége van szószólókra. (Ugyanez nem áll Bartókra. Anglia sokkal megértőbb volt iránta, mint a saját hazája.)

BEFEJEZÉSÜL talán csak annyit, hogy Vásáry zongorajátékának finom stílusa, sima, élvezetesen egyenletes legatói, légies, és mégis jól áthangzó pianói, remek, gyöngyöző billentése és végül a fölényes technikai tudással átszőtt mély zeneisége kétségtelenül a világranglista élvonalába emeli ezt a fiatal magyar művészt.

BOTTA RUDOLF

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Közeljövőben jelenik meg a
MAGYAR MŰHELY kiadásában
PARANCS JÁNOS
Félálom
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén:
5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

A brüsszeli
„Maison du Poète"
kiadásában megjelentek
franciául
KASSÁK LAJOS
válogatott versei
A számozott példányok ára 100
a luxuskiadásé 500 belga frank
A könyv megrendelhető:
M. Pierre Floquet-nél,
102, rue de la Lune, Dilbeck,
Brüsszel. C.C.P. 29.28.19

Most jelent meg
OKTÓBERTŐL OKTÓBERIG
írta: NAGY VINCE
volt belügyminiszter
Emlékiratok — Önéletrajz
350 oldal. Bolti ára 4 USA-dollár
Megrendelhető a kiadónál:
Pro Arte Publishing Co.
New York N.Y.
28 East 4 Str.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 8. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 április 15.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Nagypéntek Rodostóban

(TÖRTÉNIK 1735 ÁPRILIS 8.-ÁN)

Kopogtatnak

A fejedelem : Ki az ?... Kegyelmed az, édes barátom ?

Újabb kopogtatás

A fejedelem : Ki az, ha kérdem ?... Jaj igaz, elfelejtettem. Ebédre dobolnak.

Harmadszor kopogtatnak

A fejedelem : Csak verjétek. Már csak a bolháknak veritek, itt körülöttem. Hogy dobszóra táncoljanak. Úgy kellene egy korty víz. Ételt ne lássak.

Bige : Majd az üstből, a tábori konyhán. Abból megint ízleni fog. Gyenge tehénhús, majorannával.

A fejedelem : Hát mégis kegyelmed az. Nem volt elege életében ebből a sárfészekből ? Még vissza is jár ! Azt hittem, tíz év alatt nagyot utaznak a holtak.

Bige : Nem holtam én meg, fenség. Bige vagyok, a Bige. Mind kopogtam, nem jött válasz, hát benyitottam. Itt a víz, amit kért.

A fejedelem : Köszönöm, édes fiam, már nem kell. Édes fiam, László. Ugy-e jól emlékszem a nevedre ?

Bige : Az az apám testvére volt. Aki Magyarországból ment az orosz pappal fenségedért. Sokáig bolyongtak hiába a határ körül.

A fejedelem : Breznában megtaláltak.

Bige : Volt is örömük. S most már van nekem is. Az én nevem Jakab. Nem könnyü idetalálni. De nyomorult egy hely !

A fejedelem : Ungvárról jössz ? Tokajból ?

Bige : Lengyelországból, az ottani bujdosóktól. A kegyelmes özvegy grófné tanított ki, hogyan jöjjek.

A fejedelem : A grófné ?... Zsuzsi ?...

Bige : Nem egyedül jöttem. Velem van a komám is, Esze Tamás.

A fejedelem : Öreg csont miért vállal ekkora utat. S azt hittem, régen meghalt, még a háború idején. Kezdek mindent összekeverni.

Bige : Dehogy keveri. Csak nem erre a legényre gondol, hanem az apjának a bátyjára. Aki a szegénylegényekkel várta a határon. Ez a fiatalabbik Tamás. Olyan, mint a bika. Elhoztuk a zászlót.

A fejedelem : Miféle zászlót ?

Bige : Az utolsót. Amit Lubomirska hercegasszony őrzött haláláig. Keljen föl, hagyja itt ezt a tetves szobát, kint van a zászló az ajtó előtt, kezdjük elölről. Nem győzi a nép a nyomorúságot, behúzódott a hegyekbe, parancsot vár. Tessék őket fegyverbe hívni. Meglátja, hogy fog sorakozni a fejetlen sokaság. Ha kibontjuk a zászlót, vitéz katona lesz a kóbor szökött katonából. Sereget csinálunk !

A fejedelem : Gyűlik már az enyém gyorsan a holtakból.

Bige : Ne gondoljon a holtakra, amíg sínylődnek az élők, erdőn bujkálnak és sótlanul eszik a kenyerüket. Tódulni fognak, ha visszatér. S most nem engedünk magunk közé urakat, mint először. Lesz kanász tábornok, csordás tábornok, borbély tábornok, szabó tábornok.

A fejedelem : De azért csak marad valaki közvitéznek is ?

Bige : Jól van, tréfál a fenséges úr. Akkor jó. Kezdtem már félni a szomorodott hangjától. Azt hittem, megadja magát egy kis gyengeségnek.

A fejedelem : Nem kicsi gyengeség ez, fiam, nem is nagy. Hanem költözés.

Bige : Költözés, úgy éljek ! Cserbenhagy minket. Elárul, elárulja a zászlót.

A fejedelem : Nézz körül itt, Bige Jakab. S a szomszédoknál. Meg a városban, ha városnak akarod hívni. Tízen se rakhatnának meg egy szekerecskét a holmijukból. Így élnek az árulók ? Tudhatod, hogy hűségért szegénység a jutalom.

Bige : Hát... Hát sok bútor csakugyan nem alkalmatlankodik maguknál. Jövet kérdezősködni kellett, így aztán benéztem egy-két szobába.

A fejedelem : Akkor értesz.

Bige : De ennek a nyomorúságnak is vége, nemcsak a miénknek. Lesz palotája Kolozsváron, Budán, s ha akarja, még a bécsi palotát is megszerezzük. Kiverjük belőle a császárt.

A fejedelem : Ó, a régi hang. De jó, hogy ezt nem veheti el se vámos, se dézsmaszedő, se dragonyos.

Bige : Se hajdú. Ha szereti, most már nem fog hallani másféle hangot, amíg él. De száraz túróval s hajdina gombóccal nem tudjuk etetni a tüzet. Azt csak a fejedelem parancsa tudja felszítani, hogy elégjenek a vasak, vasakból a láncok, láncoktól a sírás. Hogy elégjen a tüzünkben, mint a gyehennán, a német.

A fejedelem : A poklot nem népeknek teremtette Isten, Bige fiam. Egyenként veszi számba, hogy ki jut oda kárhozatra. Te vagy én. S kít taszít oda a bécsi udvarból.

Bige : Hát mégis cserbenhagy, látom, mégis. Folyton csak az odaátra gondol. Odaát, odatúl ! Imádkozzék, de aztán parancsoljon ! Kell a vezényszava a zászlóhoz.

A fejedelem : A testem kell, a földetekbe. Holnap vagy tíz év múlva. De várhatok száz éveket is.

Bige : A testét majd mi fektetjük le otthon, de csak a végső győzelem után.

A fejedelem : Túl fiatal vagy még, nem tudhatod ki, hogyan és mikor győz. Mást, mint a testemet már nem adhatom nektek. Majd ha öreg leszel s így fekszel, mint én, tehetetlenül, nem bírsz ételre gondolni s a víz se kell már, akkor belátod, milyen erejük van a holtaknak a földben. Néha ők mentenek meg egy országot, nem az élők.

Bige : Megbocsásson, fenség, ez olyan talányos beszéd. Látom, hiába hadakozik ellene magamfajta szegénylegény. De ha nem tudtam meggyőzni én, majd hisz a francia követnek. Itt ni, mellettem.

A fejedelem : Bonnac !... Nem vettem észre.

Követ : Bonnac egyik elődöm volt, Sire. Ferriolhoz beszél.

A fejedelem : Ó, márki, magával is öreg barátok vagyunk. Megváltozott a hangja.

Követ : Apám hangjára gondol, őt ismerte, ő véste Rákóczi nevét a szívembe. Készüljön, Sire, megyünk hamarosan, itt vár a hajó a part előtt.

A fejedelem : Miféle hajó ?

Követ : Királyomé. Minden pillanatban megjöhet a futár Konstantinápolyból. Ő hozza az utasítást, hogy Trieszt, Fiume vagy Buccari a hadi cél a tenger felől. S keletről négy éket vágunk a császár oldalába. Egyet a sziléziai szögletből, egyet a makovicai hercegségből, egyet...

A fejedelem : Kedves Ferriol, most már elárulhatom, mit üzent volt Vetési László az a derék követem Versailles-ból. Ne hagyja magát fenséged még tovább csalatni ezen udvar által. Így szólt az üzenet.

Követ : Sire, sértegeti a hazámat. Hálátlanság, amit mond.

A fejedelem : Vajon tudja egy francia ember, mi a megaláztatás ? Egy franciát száműznek az udvarból, megölnek párbajban vagy csatában, de sohasem alázzák meg,

Követ : Önt sem, a világért sem.

A fejedelem : Nem fogadott az angol királynő, mikor jelentkeztem nála, nehogy megbántsa Bécset.

Követ : A legkeresztényibb király sokkal hatalmasabb, mint az angol királynő. Márpedig ő kitüntető fesztelenséggel és figyelemmel bánt a rangját rejtő, hontalan fejedelemmel. Sűrűn láthatta a királyt az összes vadászaton, estélyen, a reggeli fogadásoknál, szép lakosztályt tartott fenn Önnek Fontainebleau-ban...

A fejedelem : De egy szó sem állt hazámról a békeszerződésekben. Mintha a földön se lenne. Pedig úgy egyeztünk meg, hogy szolgálataimért harcolni fognak legalább a nagy alkunál. Emlékezzék, majdnem kilenc évig tartottam ki lerongyolt emberekkel s azzal a hitvány rézkongóval. Hol a nevem a békeiratokban ?

Követ : Ön művelt és tapasztalt ember, ért a politikához, tudja, hogy milyen keserves türelmi játék az. *Akkor* nem tehettünk semmit Magyarországért. Most azonban megkapja az elégtételt.

A fejedelem : A hazámnak ki is jár. Én már megkaptam.

Követ : Hol ? Kitől ? Nem tudtam róla.

A fejedelem : Párizs mellett, Grosbois-ban, a kamalduli remeteknél. Lelkem legbékésebb esztendeit köszönhetem nekik. Az is kell, márki, egy hadakozó embernek. Béke, itt a mellünkben.

Követ : Hogyne, de csak a végső győzelem után.

A fejedelem : Éppen arra készülök. Tartsa vissza a gályát, vinni valója van. Parancsba adtam néhány hű emberemnek, hogy küldjék a kivágott szívemet Grosbois-ba, a kolostornak.

Követ : Egyenes leszek. Franciaországnak már van elég csodatevő sírja. A szabadság ügyének az élő vezér kell, a szívét majd küldje el a visszaszerzett fejedelmi trónjáról.

A fejedelem : Félreért, márki. Igazán jobban ismerhetne az apja meséiből. Tüntetés és fitogtatás nélkül voltam istenfélő, elhiheti. Nem akarom, hogy csodák történjenek a síromon. Csak a hűség jeléül küldöm el a szívemet. Franciaország hatalmas, de nincs olyan hatalmas ország, amelynek a földjében elegendő hű szív volna eltemetve. Maga még fiatal, márki, nem ismerheti egy porladó szív erejét.

Követ : Úgy tudom, egyszerre csak egynek szolgálhat a szív.

A fejedelem : Rosszul tudja. Isten megsokszorozhatja a szívünket. Hajoljon csak a mellemre. S ha meghaltam, vezettesse el magát egyszer egy várba, úgy hívják, hogy Sáros. Hajoljon a földre, rá fog ismerni erre a dobogásra. S aztán szorítsa fülét a földre maguknál, a csendes Grosbois-ban. Vagy akár itt, erre a sivatagra, ahol menedéket talált s meghalt az anyám. Haló poromban se szegem meg hűségemet egyszerre három földhöz. Eláruljam ? Még a jezsuitákhoz is ragaszkodom. Olyan szép tudományokra oktattak Prágában. Matézisre, csillagászatra. Ők temették el az édesanyámat. Köszönöm, hogy itt a hajó.

Nagyvezér : De itt van ám, gyönyörűn fölszerszámozva, a ló is. A legszebb hadimén Arábiából, méltó a fejedelemhez.

A fejedelem : Kit hallok ?... Ki beszél ? Ferriol ! — ez nem a maga hangja.

Nagyvezér : Jegen Mohamed pasa beszél, a győzhetetlen Nagyúr nevében.

A fejedelem : A nagyvezér ?

Nagyvezér : Ő. Küldött a szultán méltóságodnak nyusztprémes kaftánt, egy arab paripát és lovakat minden megmaradt hívének. Szedje össze magát méltóságod, menni kell, megyünk Moldovába, Jászvárosba.

A fejedelem : Oda miért ?

Nagyvezér : Oda azért, hogy hamarosan fejedelmet fogadjanak Erdélyben. Kiöregedett Jenő herceg a csatákból, jön a bosszú Zentáért és Belgrádért.

A fejedelem : Drinápolyban is akasztottak rám nyusztos kaftánt, mikor belekezdtem a bujdosásba. S harminc lovat adtak a kísérőim alá. Mondta is az a bolondos Mikes, olyan mintha egyiptomi királyok követnének, csak nem olyan feketék.

Nagyvezér : Uram, nincs időnk évődésre. Fel van bontva a békesség, indul a háború.

A fejedelem : Inkább szeretem itt a halálomat, mintsem azt látni, hogy értem rablásokat tegyenek Erdélyben.

Nagyvezér : De kishitű lett egyszerre a fenséges fejedelem !

A fejedelem : Kishitű ? Nem én kötöttem meg a némettel a békét Pozsarevácban.

Negyvezér : Megkötöttük, igaz, de nem adtuk a császár kezére ellenségeit, a rebellis magyarokat.

A fejedelem : Jó éjszakát a menyasszony táncának. Rakásra ettem a török kenyeret azóta.

Nagyvezér : Nem ízlett talán ? Sohase szóltunk bele az udvari rendtartásába. S hogy kiket fogad Rodostóban, ki jön, ki megy.

A fejedelem : A fazakas akaratján kell járni a fazéknak, és nem mondhatja a fazakasnak : miért küldöttél engem Rodostóba ? Jobban szerettem volna káposztás fazék lenni Magyarországon, mintsem kávés findzsája a császárnak.

Nagykövet : Most azonban győzelmes háború lesz s utána másféle egyesség. Abból nem marad ki Magyarország.

A fejedelem : Szép a ló ?

Nagyvezér : Meghiszem azt. Nincs párja Hedzsászig, úgy fut, úgy tartja a nyakát.

A fejedelem : Király elé is mehetek a hátán ?

Nagyvezér : Akár a Nagyúr elejébe.

A fejedelem : Akkor köszönöm s elfogadom. Tartsák kantáron, készenlétben. Hamarosan megyek vele a királyhoz.

Nagyvezér : Hová ?

A fejedelem : Jeruzsálembe, tisztelegni. Kaftán nélkül. Kíséret nélkül. Ajándékok nélkül.

Nagyvezér : Jeruzsálem a szultáné. Az ottani helytartó is a szolgája. Ha a legnagyobb úr a magyar fejedelem barátja, miért keresi kisebb úr kegyét Jeruzsálemben ?

A fejedelem : Az én királyom mindenki szolgája. Letérdel s megmossa az ember lábát.

Rövid csönd

Nagyvezér : Isteni uradhoz készülsz ?

A fejedelem : Láthatod. Oda.

Nagyvezér : Akkor nem kell ló. Itt a követe. Éppen most érkezett s látni akar téged.

A fejedelem : Ki az, ki a küldöttje ?

Zarándok : Egy szegény peregrinus a Szentföldről. Hadd csókoljam meg a kezét, nagy jó uram.

A fejedelem : Magyar vagy ?

Zarándok : Kecskeméten tanítok, a ferenceseknél. Páter Nagy István a nevem.

A fejedelem : Isten hozta a fáradságos útról.

(Folytatás a 2. oldalon)

ÁPRILIS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Cs. Szabó László: Nagypéntek Rodostóban (1. old.)

Ossip Zadkine nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (3. old.)

Enczi Endre elbeszélése: Ecet és cukor (6-7. old.)

Fábri Franciska tárcája: Vendég (8. old.)

Vas Róbert egy új angol filmről (10. old.)

Dénes Tibor: Az ember milyen volt? (11. old.)

Berki Erzsébet, Faragó László és **Hámori László** könyvismertetései

Csiky Ágnes Mária, Kristóf Ágota és **Thinsz Géza** versei

Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Megingott-e Hruscsov pozíciója ?

Elment volna-e vakációzni Hruscsov, ha igaz lenne a hír, hogy a Központi Bizottság egyik legutóbbi ülésén leszavazták és pozíciója megingott?

A hír valószínűtlennek tűnik. Semmi sem bizonyítja, hogy a szovjet miniszterelnök helyzete kényesebb lenne ma, mint egy hónappal ezelőtt.

Igaz, az utóbbi időben Hruscsov keményebb hangot használ. Szolzsenyicin és a többi antisztálinista író felbátorítása után szigorú kritikával illette a fiatal írónemzedéket. De az efajta váratlan fordulatokhoz a miniszterelnök már hozzászoktatta közönségét. Politikai vonala mindig kacskaringós volt és nem először fordul elő, hogy Sztálint részben rehabilitálja, miután 1956-ban könyörtelenül elítélte.

Ezért fenntartással kell néznünk azokat a viharfellegeket, melyek állítólag Hruscsov feje fölé sűrűsödnek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy politikája nem ütközik nehézségekbe. Az olasz kommunista párt hivatalos lapja, az „Unita" néhány nappal ezelőtt valóságos listát állított fel a szovjet kormányelnök nehézségeiről. Ezekről már több alkalommal megemlékeztünk, s ezek a problémák az utóbbi időben, úgy látszik, nagyobb súllyal nehezednek a szovjet politikai életre. Külpolitikai vonalon a kínai-szovjet ellentétek és a nyugati országokkal való kapcsolatok krízise, belpolitikában az agrár-kérdés, a gazdasági tervek teljesítése, a párt kapcsolata az írókkal és művészekkel komoly fejtörést okoznak Hruscsovnak. A kérdés csak az, hogy Hruscsov helyén kinek sikerülne pozitív mérleget felmutatni?

Úgy tűnik, Hruscsov Sztálin monarchikus politikáját a kollektív irányítás oligarchiájával váltotta fel.

Hruscsov ellen fordulhat-e ez az oligarchia? Egy szép napon nem fogja-e a miniszterelnököt bűnbaknak kikiáltani a kollektív hibákért?

Ez nem lehetetlen. De semmi sem bizonyítja, hogy már itt tartunk. Semmi nem bizonyítja azt sem, hogy Szuszlov irányításával ellenzék alakult ki. Szuszlov néhány árnyalatnyi fenntartással nyilvánosan helyeselte Hruscsov elhatározásait mind belpolitikai, mind külpolitikai vonatkozásban.

A Kreml már sokszor volt meglepő fordulatok színhelye. Nem lenne tehát meglepetés, hogy a szövjet világ különböző nehézségei a politikai vezető körökben krízist okoznak. De még ha feltételezzük is, hogy Hruscsov személye szervezett ellenzékkel találná magát szemben, nem valószínű, hogy ellenfelei kínai politikája miatt kritizálnák és a Mao Ce-tunggal való kibékülést kívánnák.

A Szovjetunióban mindenki tisztában van azzal, milyen árat kellene fizetni e kibékülésért. Moszkva jegyzéke Pekinghez, melyet Cservenkov április elsején nyújtott át Csu En-lainak, minden bizonnyal nem Hruscsov személyes műve volt, hanem a Központi Bizottságé, beleértve Szuszlovot és barátait is. Ez a válasz Hruscsov álláspontját tükrözi a legkisebb engedmény nélkül. Döntő cáfolata ez Hruscsov állítólagos bukásának és egy „kínai frakció" alakulásának a szovjet vezetők körében.

Hruscsov egyszer talán még a bűnbak szerepét fogja játszani. De egyelőre ilyen veszély aligha fenyegeti.

F. F.

AZ A.F.P. jelentése szerint az 1956-os magyar forradalom óta először vett részt az Egyesült Államok moszkvai nagykövete a Magyar Követségnek április 4-e alkalmából rendezett fogadásán. Az amerikai nagykövet, Foy Kohler résztvétele udvarias „diplomáciai gesztusnak" tekinthető, de nem lehetetlen, hogy a budapesti politikai amnesztia következtében, az amerikai kormány Magyarországgal szemben tanusított magatartásának bizonyos változását is jelzi.

*

TARPÁN felavatták Bajcsy-Zsilinszky Endre síremlékét.

*

AZ ASSOCIATED PRESS jelentése szerint U Thant, az ENSZ főtitkára, aki május 2-án és 3-án Genfben az Egyesült Nemzetek értekezletén vesz részt, majd Romániába és Jugoszláviába utazik, ez alkalomból Magyarországot is meg szándékozik látogatni. A magyar kormány közölte vele : nem tartja kívánatosnak, hogy U Thant Budapesten az ENSZ közgyűlése határozata szerint járjon el, amely a főtitkárt azzal bízta meg, hogy az 1956-os forradalom problémáinak a rendezésére minden hasznos lehetőséget ragadjon meg. Az ENSZ egyik vezető személyisége szerint U Thant azt válaszolta, hogy ilyen feltételek mellett nincs módjában Budapestre látogatni.

Kommentár nélkül

MOSZKVA

„A hanyatló nyugati művészet demoralizálja a fiatal szovjet tiszteket és harcosokat"-nyilatkozta Alekszej Jepisov hadseregtábornok, a Szovjetunió fegyveres erői politikai vezetőségének a főnöke. A tábornoknak a moszkvai katonai körzet konferenciáján elmondott beszédéből a **„Krasznaja Zvezda"** közöl részleteket:

„Az ideológia területén nem ismerünk megalkuvást. A nyugati formalizmus, s annak legszélsőségesebb megnyilvánulása, az absztrakt művészet összeegyeztethetetlen a szovjet művészet alapvető elveivel. Azt hihetné az ember, hogy ezeknek a kérdéseknek semmi közük nincs a szovjet hadsereg életéhez. De sajnos, nem így áll a helyzet. Meg kell állapítanunk, hogy a Nyugat ideológiájának egészségtelen megnyilvánulásai hatással vannak ifjú harcosainkra is. Katona-otthonainkban és tiszti kaszinóinkban olyan művészegyüttesek és zenekarok is fellépnek, amelyeknek műsorán a hanyatló nyugati művészetből ellesett, útszélien közönséges számok is szerepelnek. Katonai könyvtárainkban pedig túlságosan nagy számban találhatók meg a dekadens polgárok tollából kikerült művek.

A párt központi bizottságának az utasításaihoz híven, — fejezte be felszólalását Jepisov tábornok, — **el kell zárnunk a csatornákat, be kell tömnünk minden repedést, ahol a polgári ideológia bármilyen formában is beszivároghat hadseregünk életébe."**

SAIGON

Ngô Dinh-Nhû asszonynak, a dél-vietnami államfő, Ngo Dinh-Diem sógornőjének a kezdeményezésére az országban **betiltották az érzelmes és szomorú dalokat,** mivel ezek nemcsak **„illetlenek és károsak a nemzeti szellemre"**, hanem **„a kommunizmus elleni harci kedvet is lankasztják".**

A táncot, a kakasviadalt és a fogamzásgátló szereket már előzőleg betiltották.

A tilalom megszegői öt évig terjedő börtönbüntetésben részesülhetnek.

A Kínai Utazási Iroda

mely nevével ellentétben nem utazással, hanem hivatalos embercsempészéssel foglalkozik, Makaóban, az apró portugál gyarmaton található meg, s alvállalatai olyasféle hangzatos címeket viselnek, mint *„A Kedvező Szél Irodája"* avagy *„A Nyaralás Gyönyörűségének Irodája."* Feladatuk az, hogy bizonyos juttatások ellenében biztos partra, azaz Honkongba segítsék azokat, akik maguk mögött szeretnék tudni a Kommunista Sárkány országát. A feladat nem egyszerű, minthogy a tavalyi nagy menekülés óta a hongkongi határokat szigorúan őrzik s naponta csupán 50 menekültet eresztenek be a biztonságot és viszonylagos szabadságot jelentő területre. Minthogy azonban Peking gyorsan és hatásosan meg akar szabadulni a „rendszer terheitől", vagyis az öregektől, betegektől, munkaképtelen asszonyoktól és tuberkulótikus gyermekektől, az államilag bátorított menekülők száma ennél sokkalta nagyobb. Az utazási iroda megbízottjai persze korántsem dolgoznak ingyen, az „otthoni" párthivatalnokok is megkérik az árát az engedélynek. A menekülők szerint egyes funkcionáriusok, akik nemcsak a hatalmat szeretik, hanem a pénzt is, „menekülési engedélyért" elkérnek 1000-2000 dollárt is, ami szép pénz, ha meggondoljuk, hogy nem adnak érte semmit, — kivéve a menekülés jogát.

De az életmentésnek is van ára. A Makaóban vidáman prosperáló Kínai Utazási Iroda és alvállalatai igazán nem kérnek sokat azért, hogy az éj leple alatt, a vállalkozószellemű és elkeseredett menekülőket az „igazi csempészekhez" irányítsák. Mindössze, három és fél dollárt. Potom ár, ha figyelembevesszük, hogy előzőleg mit kellett fizetni, s hogy utólag még mit kell ! Mert a csempészek, a Makaó-Hongkong közötti 60 kilométeres útért, fejenként, még általában 70-125 dollárt kérnek, tudván, hogy a menekülőnek nincs sok választása. Fizet vagy marad.

Mindegyre többen jönnek a birodalomból. A Hongkong és Makaó körülötti területeket elárasztják a menekülők. A borulékony, túlzsúfolt dzsunkák libegve úsznak az éjszakában a Gyöngyfolyó torkolata felé, számuk naponta meghaladja az ötszázat. Néha egy-egy dzsunka elsüllyed, mint december elején s a menekülők illegális seregére vigyázó hongkongi rendőrségnek már csupán az a feladata marad, hogy holttestüket kihalássza a folyóból s visszaadja az anyaföldnek. A decemberi szerencsétlenségnek „mindössze" 32 áldozata volt; de senki sem számolhatja meg azokat, akik nyomtalanul eltűntek a folyóban vagy a tengerben. Akinek szerencséje van, túléli az utazást s még a rendőrségi kordonon is átcsúszik. Ez a lehetőség tartja mozgásban a menekülők növekvő tömegét.

A Kinai Utazási Iroda pedig mindig szívesen fogadja és udvariasan útbaigazítja jól fizető vendégeit. Elvtársi segítségére úgy építhetnek az elnyomott osztályok, mint a kősziklára vagy mint a pártra. Hiszen a párt megbízásából végzik szamaritánus munkásságukat.

B.

ÁLLANDÓAN CSÖKKEN a kisiparosok száma Magyarországon, — a községek tucatjaiban hiányzik a kisiparos — írja a Népszabadság. „...Az utolsó hat hónapban újabb 298 kisiparos mondott le iparjogosítványáról. Közülük mindössze 21 személytől vonták meg huzamos adóválság vagy különböző törvénysértések miatt az iparengedélyt... Községek tucatjaiban nincs fodrász, cipész, szabó, műszerész vagy más mesterember. Egyes távoli falvakban, a nehezen megközelíthető tanyavidékeken a kiskereskedelmi hálózat sem megfelelő.

Viszonylag hosszú folyamat, amig az önálló kisegzisztenciák — a lakosság szolgáltatási igényeinek sérelme nélkül — természetes úton, fokozatosan felszívódnak a termelés és a kereskedelem szocialista szektoraiban.

Sajnos, a megyékben még nem mindenütt egyöntetű a tanácsok magatartása a kisiparosokkal és kiskereskedőkkel szemben... A tanácsi emberek... néha jól odavágnak, s nem nézik hova ütöttek, milyen kárt okoztak..."

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Nagypéntek Rodostóban

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

Zarándok : Felmagasztalt engem, férgeknek eledelét az Isten, elvezetett angyalának vezérlése által Jeruzsálem szent városába. Onnan jövök egyenesen, hogy beszámoljak a fejedelemnek, akiről tudom, milyen kegyes életű.

A fejedelem : Szívesen atyámmal tartottam volna, ha jobb erőben lennék. S olvasnám, ha megírja az útját.

Zarándok : Milyen nagy lett volna az én boldogságom, ha ájtatosan együtt járulhatunk a szent helyekhez.

A fejedelem : Az enyém is.

Zarándok : Bejártam én egész Judeát, láttam Jósafát király és Absolon koporsóját, Jákob kútját és a Zebedeus házát s a helyet a patak alatt, ahol Góliáttal való bajvívása volt Dávidnak. S amikor Keresztelő Szent János barlangjában...

A fejedelem : Megkérem, hogy Jeruzsálemről beszéljen, ha lehet. Ma van a napja, hogy megfeszítették a királyok királyát a hegyek fejedelmén.

Zarándok : A Kálvárián ! Hol is kezdjem, jaj, hogyan is kezdjem, annyi sokat láttam, annyi csodát. Tizenhét grádics megy fel a Kálvária hegyére, ahová Elius Adorján, egy parázna római fejedelem a Vénus utálatos képét helyezte, hogy eltörölje onnan az angyalok urának emlékezetét. Ilyenek ám a fajtalan életű királyok. De az Úristen...

A fejedelem : A szent kereszt helyét látta ?

Zarándok : Láttam. A gödre bé van most finom ezüst táblákkal borítva, hogy a buzgó keresztények ne tördeljék. Harminc grádics megy le arra a helyre, ahonnét Szent Ilona asszony a négy vas szeggel együtt felvétette az Úr Jézus keresztjét. Ahogy emlékezet okáért versben is áll :

Cédrus volt a töve, pálma a közepe,
Ciprus melyre kezek voltak leszegezve,
Olajfa táblára így írva szent neve :
Názáreti Jézus vagyon itt feszítve.

Hoztam belőle egy darabkát.

A fejedelem : Hadd érintsem meg.

Zarándok : Tessék.

Rövid csönd

A fejedelem : Köszönöm. Elteheti, atyám.

Zarándok : De én ezt fenségednek hoztam ajándékba.

A fejedelem : Csak tartsa meg. Van nekem már régóta egy másik, nagyobb keresztem.

Zarándok : Másik s nagyobb ! Ki előzött meg engem ?

A Kereszt : Én magam.

A fejedelem : Ó, hát mégis megszólaltál.

A Kereszt : Most van itt az ideje.

A fejedelem : Nem érdemeltem meg. Gondolj a kevélységemre.

A Kereszt : A gőgödre. Te is tudod, hogy csak a gőgben van erő határtalan alázatra, amelytől visszariad a gyenge, hiú ember.

A fejedelem : Szerettem a címeimet. S hogy enyém hét vármegye.

A Kereszt : Titokban adtál a szegényeknek. Szeretettel és sokat.

A fejedelem : Szerettem a pompát. Elefántcsont nyerget. Aranyszálas nyeregtakarót. Ékkövet a kardomon, forgót a kalapomon, násfát a ruhámon. Lovakat. Muzsikálást. Selyem ágytakarókat.

A Kereszt : Rajtad múlt, hogy mindent megtartsál és szaporítsad.

A fejedelem : Még a hullámos szép hajamat is szerettem.

A Kereszt : Én is a fiatal Jánosét. Most nézd meg a hajadat. Ősz és csomós és csapzott a verítéktől.

A fejedelem : Bocsáss meg, ha rendetlenül fogadlak. Hívom s jön Mikes, ő majd kifésüli. Szerettem a más asszonyát.

A Kereszt : Jó voltál a pestis betegekhez.

A fejedelem : Hatalomra vágytam. Hívságos dicsőségből fogtam fegyvert.

A Kereszt : Nagylelkűségből. A sebeimért, amiket rongyos népeden láttál.

A fejedelem : A lekaszabolt túróciak vére. S Ocskay Lászlóé.

A Kereszt : A könnyeid Bercsényiért.

A fejedelem : Elkápráztam a francia király udvarától. Olyan fényt akartam magam körül is.

A Kereszt : A gyalupadnál. Híveid közt, akik pereikkel, panaszukkal, unalmukban naponta próbára tették a béketűrésedet.

A fejedelem : Nem hordoztalak elég korán.

A Kereszt : De. Az édesanyádban, akitől búcsú nélkül elszakítottak.

A fejedelem : Nem hordoztalak eléggé.

A Kereszt : De. A fiaidban, akik vigasz nélkül hagytak.

A fejedelem : Nem hordoztalak eleget.

A Kereszt : De. A hazádban, amelyet károdra szerettél. Add meg magadat, fiam. Nem lenne méltó hozzád a panasz, de az is kevélység, ha valaki kicsinyli a keresztjét.

A fejedelem : Uram, vedd el, ha lehet, a szomjúságom.

A Kereszt : Nehéz voltam ?

A fejedelem : Nehéz. Néha nagyon nehéz.

A Kereszt : Ne félj. Nemsokára olyan könnyű leszek, mint a forgács a szakálladban.

A fejedelem : A gyaluforgácsok !... Mikes szokta kiszedegetni. Együtt nevettünk rajta.

A Kereszt : Az a forgács, az is én voltam.

Rövid gyászzene. Amikor lehalkul :

Krónikás : Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten árvaságra téve bennünket, és kivévé ma közüllünk a mi édes urunkot és atyánkot, három óra után reggel. Ma nagypéntek levén, mind a mennyei, mind a földi atyáinknak halálokat kell siratnunk. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje halálának áldozatját annak érdemével, aki ma megholt érettünk. Amicsoda életet élt, és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották néki : „Ma velem lész a Paradicsomban" !

(Elhangzott az Angol Rádió magyar adásában, 1963. április 12.-én)

Félnek az emberek

OSSIP ZADKINE NYILATKOZATA AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

KÉT KAR feszül a végtelen ég felé, az ököllel el nem érhető magasság homloka felé. Rotterdamban áll a szobor. Csuklóban megtört kezek. A két nyitott tenyér is az ég szemébe néz. A láthatáron kékesszürke gyűrű. A felhők — a szomszédos tenger okádta őket az égre — gomolyognak, jönnek-mennek, egymásrafordulnak, lomhán, mint a túl-hízott állatok. Hideg, csípős levegő csapkodja a házak tűzfalát, az emberek arcát. Só szag. Tenger szag. Aporodott víz, döglött hal, gőzgép és Diesel-olaj szaga. Kitárt karok nyúlnak a magasba... Atkozódás ? Esdeklés ? Mennyboltot repesztő káromkodás ? Görcsbe-rándulva púposodnak forgótól-forgóig az izmok...

59 őszén láttam először a szobrot.

A műterem egyik sarkában ülünk. Zadkine, az öreg, fehér hajú szobrász, előredűl, amikor beszélni kezd. A pokróccal takart heverő végénél kopottas, fáradt rugójú bőrfotel gubbaszt, egymásradűlő könyvek a polcon, a fehérre meszelt oszlop mellett egy vaskályha... és szobrok. Szobrok állnak a fal mellett, a terem közepén, az ajtó előtt.

— *A második világháború után visszajöttem Amerikából. Elhatároztam, hogy meglátogatom Amszterdamban egyik barátomat : Dr. Wiegersmant. Vonatra ültem. Elég rossz volt a hangulatom és csapzottak, fáradtak voltak az emberek is körülöttem. Valahol megálltunk. Kinéztem az ablakon. Nem tudtam, hogy hol vagyunk. Kopár, letarolt volt a vidék, mintha üres lett volna az egész világ. ROTTERDAM — mondta valaki. Belémnyilalt... borzalmas volt a látvány...*

Két megtört kar és két kifordított tenyér. A fölemelt karok között hátrafeszül a fej. A vállak közül égre nyilaz a kifürkészhetetlen tekintet. Rotterdamban áll a szobor.

— *Előttem — ahogy a vonatból kinéztem — szinte semmi sem volt, ami arra a Rotterdamra emlékeztetett volna, amelyet a háború előtt ismertem. Üres telkek, a régi városból csak néhány nyom maradt : itt-ott kirajzolódtak az utcák, az utcákkal körülvett négyszögek. A járda szalagját is látni lehetett. A kedves XIX. századi város, ahogy utoljára láttam, nem létezett többé. Bombatölcsérek, nagy kopasz felületek és üresség.*

A SZÉLVERTE ESŐ bronzszemekbe vág. A feldagadt cseppek lehengerednek az arcról... Kimondhatatlan fájdalom ? Mozdulatlan, konok tűrés ? És a fejet mi hajtotta meg ? — Mi törte hátra? Ráhajol a nyakszirtre a hervadó koponya... öblös edényét homok, piszok és füströgök kongatják.

— *Rotterdam pusztulásában az egész háború pusztítását, szörnyűségét, embertelenségét benne éreztem.*

Megroggyant lábak tartják a felsebzett testet. Mintha utoljára ágaskodna a föld fölé !

— *Micsoda katasztrófa ! Egyenlővé tette a várost a föld színével. Valami bontakozni kezdett bennem, formálódott a mű...*

Az ívben hajló törzsön éktelen nyílás tátong. Szétfeszített bordák, átfűrészelt gerinc. A gyomor, a mell kitárva, megnyitva. A tüdő helyén levegő. A beleket őrző izomkosár is üres, szenvtelen. És hol a szív ? Az átütött test elfagyott vére hol olvad újra piros lucsokká ? Szakadás, rés hápog, sohasem hegedő seb. Hol szűnik meg az élet ? Ki érzi ? — Ki látja ? Honnan csap az acélpenge a szív felé ?..? A lapockák csontlemeze csorbán kifordul a váll alól. A csípők megdermedt hajlata, mint a szakadék...

— *Elmentem Amszterdamba, de csak Párizsban, hazautazásom után kezdtem meg a kivitelezést... a mintázást. Nemcsak az elsöpört Rotterdamot, hanem minden lerombolt várost magam előtt láttam, amikor dolgozni kezdtem. „Szobor egy lerombolt városba" (Projet pour une ville détruite) volt a talapzatra írva, amikor először, Párizsban, a Musée d'Art Moderne-ben kiállítottam. Azután Brüsszelben, később pedig Amszterdamban került a közönség elé. Igazán a véletlen műve, hogy az amszterdami kiállítás után Rotterdam városa megvette a szobrot. Így azután oda került, ahol az ötlet született... azóta az elnevezés is végleges : „A lerombolt város" (La ville détruite).*

SZÉP-ÖREG ARCA VAN Zadkine-nak. A mélyen ülő, apró, csillogó szemek alatt vékonykaráncok. Sovány arcát a kor barázdái sokszögű, sápadt felületekre bontják. Mondatait hirtelen félbeszakítja... körülnéz... fejével igenlően bólogat... s folytatja, ott ahol abbahagyta. Mosolyog. Arcáról az idős emberek békéje sugárzik.

— *Szmolenszkből indultam útra. Ott születtem. Apám tanár volt a városban. Amikor Párizsba jöttem, már két Angliában eltöltött év volt mögöttem. Abban reménykedtem, hogy itt felszabadultabb, lendületesebb lesz a tanítás. Olyan akadémizmus fogadott itt is, mint amilyet Angliában már megismertem és végigkínlódtam... Nem az volt a fontos a Beaux-Arts-on, hogy hogyan legyen belőlünk művész, hanem az, hogyan lehet karriert csinálni, befutni. Ahogy egyesek elhatározzák — pl. banktisztviselők, hogy felviszik az igazgatóhelyettességig — itt a Római-díj volt a cél. Pontosan 80 cm.-es szobrokat formáltunk... megmintáztuk az orrát, a mellét, a kis seggecskéjét... és kész, de soha nem készítettünk 85 vagy 60 cm.-es szobrokat, mert a Római-díjhoz 80 volt az előírt magasság. Persze, tanul ilyesmivel is az ember, ezt is meg kell csinálni, de én többet akartam. Otthagytam a Főiskolát. S akkor vettem észre, hogy Párizsban vagyok és teljesen egyedül, de szerencsém is volt, mert nemsokára találtam egy műtermet a „La Ruche"-ben. Elkezdtem dolgozni és megismerkedtem egy csomó fiatal művésszel. A kubizmus — akkor élte kibontott és virágzó asszonykorát — meghódított engem is, akárcsak barátaimat, akik nálam ugyan idősebbek voltak, de céljaink megegyeztek : ők is kísérleteztek, akartak... A későbbiekben, persze, eltávolodtunk a kubizmustól, amely, mint valami kolostorban élő szerzetesnek, rengeteg szabályt, megkötést akasztott a nyakunkba... idővel fojtogatni is kezdett bennünket... igyekeztünk hát a hurokjából kibújni. Ez idő tájt találkoztam először — egy Brummer nevű szobrász és régiségkereskedő révén — az óceániai és afrikai (néger) művészettel, mely pályám későbbi szakaszát jelentősen befolyásolta.*

MEGÁLLUNK a kertben. Zadkine a fal mellé lép, a napra. Körös-körül koszos bérkaszárnyák. A virágágyak között három szobor áll — közöttük „A lerombolt város" mása — a betonkockás utacska mellett pedig hatalmas ládák. A rue d'Assas-ból nyílik az a kis köz, melynek gránitjai ide, a kertbe nyiló zöld kapuhoz vezetnek.

A fehér inges párizsi égen is tűzköpő sasok kerengtek, amikor a holland város falai a földre zuhantak. A két nyitott tenyér itt is az ég szemébe néz. Ki az, aki késelni készül ? — Aki a virágok közé is el akarja hinteni a pusztítás ikráit ? Rogyott térdekkel, meghajtott gerinccel, kifordított tenyerekkel mered az ég felé az áthasított bronzalak, mint Rotterdamban.

— *Brummer rengeteget jött, ment. Végigmatatta az összes párizsi régiségkereskedést — abban az időben még találni lehetett gyönyörü XVI. századi szobrokat is... Vásárolt... ami éppen megtetszett neki. Egyszer csak (egészen pontosan emlékszem a részletekre is) a Boulevard Raspail 6. szám alatt nyitott egy régiségkereskedést. És mi volt a kirakatban ? Eredeti néger maszkok.*

Belépünk a műterembe, ahol Zadkine dolgozni szokott. Mondhatnám műhelynek is ; gyalupad, szerszámok, az íróasztal fölött fényképek, a falon japán plakát, a párkányon kisplasztikák...

„Van Gogh írás közben", arasznyi bronzszobor.

— *Nyolcszázezer régi frank.*

... por, faforgács, körző, fűrész, egy háncsától megfosztott fahasában krétával húzott vonalak... véső, kalapács... és a fehérre meszelt falon, az ajtó mellett, egy aranyozott keretű ikon.

— *Egyikünk a másik után ment el Brummer kincseit megcsodálni. A néger művészet megbűvölt bennünket. (Nemcsak engem, — Picasso maszkjai is ebből az időből valók.) Óriási volt a vonalat és formát szabadjára engedő művészet felfedezése ! Ez indította meg azután azt a folymatot, amely engem is eltávolított a kubizmustól. Brummer sohasem felejtkezett el a szobrászokról, (ő maga is annak indult), kiállításhoz, szóhoz juttatta főleg a fiatalokat, köztük engem is.*

Teljesen ősz, sovány, alacsony ember Ossip Zadkine, a modern képzőművészet egyik úttörője, a század legjelentősebb szobrászainak egyike. Kopottas öltönyt hord, színes, régi szabású inget és a hegyes inggallérok között öklömnyi csomóra kötí nyakkendőjét.

A HARMADIK műterembe nyitunk be. Négy fal közé szorítva ötven ? — nyolcvan..? — rengeteg szobor kuporog. Kicsik, nagyok, vegyesen. Fényesre csiszolt domborművek, néger fejek, a kubista korszakból egy darabos harmonikás, fémtömbbe-olvadó kezek... arcok... csoportok és a hatalmas Van Gogh szobor... : a szomorú, éhségbe és őrületbe hajszolt festő vékony, sudár alakja. Keze előrenyújtva, homloka ráncban... Támadásra kész pillanatot örökített meg a Mester ?— Vagy az embereket vonja kérdőre ? És az ijedt szemek ?

A szobrok között a hamuszürke szemöldökű szobrász : Zadkine, olyan, mintha ő is közéjük tartoznék... jobb kezével rátámaszkodik egy állványra és áll, figyel, szinte mozdulatlanul.

— *Tavaly „A lerombolt város" Moszkvában volt, a francia képzőművészet moszkvai kiállításán. Nem a legjobb helyre tették, eldugták, és nem is volt elég magasan, a szobor kompozíciója pedig megkívánná. A hivatalos kritika szigorúan megbírálta.*

— És a nézők ?

— *Valamelyik újság le is közölte, hogy a szobor előtt álló moszkvaiak azt kérdezték egymástól : ennek a „nő"-nek miért lyukas a hasa ? Sajnos az ottani átlagember elég messze van még attól, hogy a mai szobrászatot értékelni tudja. Voltak persze, — nagyon kevesen — akiknek tetszett, (utólag jutott el hozzám a hír), többnyire szobrászok, szakértők, ezek viszont hallgatnak, mert mit is tehetnének mást ! Az a formalizmus, amely jelenleg Oroszországban uralkodik, — amelyet a politika is véd, — szervezetten és hivatalosan, lehetetlenné tesz mindent. Ki az, aki olyan körülmények között kiáll valami mellett, vagy alkot ? Félnek az emberek...*

— A modernek, meg az ottani „absztraktok", — akik ellen ki is kelt nemrég a hivatalos kritika, — még ők is csak valahol a „poszt-impresszionizmusnál" tartanak. Kétlem, hogy valamelyik párizsi „Salon" befogadná őket... talán a „Salon d'hiver"... az asszonyok közé... Néha a kezembe kerül egy fénykép, egy katalógus, tudom, hogy mit csinálnak a moszkvaiak.

— A visszatérésre nem gondolt soha ?

— *Nem. Mit kezdenének ott azzal, amit én csinálok ?*

KILÉPÜNK a műteremből, vissza a kertbe.

Rotterdamban szép, előre elgondolt sima síkok : színes falak őrzik a szobrot. Távolról. Állnak körülötte, mint a tükrök. A tér közepén, magasan, az ember és az ég között, mintha a mindenséget tartaná — a könyöknél megtörik mind a két kar. Ki felejtené el a pincék alacsony plafonját ! A két tenyér csuklóból kifordul. Az arc felhőbe bámul. Könyörög ? Szitkozódik ?

A kertből visszajutunk az első műterembe, a könyves polcok és a vaskályha mellé. Csípős még a tavasz.

— *A szocialista realizmus követői mind rövidlátók. Nem látnak tovább a formánál... nem látnak el a belső igazságig, (vérité intérieure).*

— *Az igazi művész „realista", — ez a realizmus viszont egészen más, — az igazi szobrász úgy látja a dolgokat, ahogy vannak : külső és belső énjükkel együtt. Ahogy egy fába hajtást oltanak, a mai emberbe a félelem van beleoltva... ; a szobrász keze alatt hol a belső, hol a külső én formálódik.*

Paul Eluard is megihlette Zadkine-t (Le Poète). Szikár, magas szobor... az alak kezében a „költők hangszere"... a húrok mintha a testéből szakadtak volna ki... És az arcok ! — Bánat, gyötrődés, öröm... egyszerre néz mindegyikre „száz arcával". S a bronzba vésve — karokra, mellre, le egészen a talapzatig — verssorok : „Liberté, j'écris ton nom... Liberté... »

— *Sokszor eljött hozzám Paul Eluard... Szeretem a verseket. Jevtusenkót is hallottam, ott voltam a TNP-ben az előadásán. Nagyon tetszett. Egyszerű szavakat használ, ez ad erőt verseinek — szinte éreztem bennük a „fekete földet". Ők — Vozsnyeszenszkijt meg is hívtam ide, sajnos nem tudott eljönni, mert sürgősen el kellett utaznia — ők legalább próbálkoznak (milyen csodálatos vers a Baby-Jar)... csak ki tudja, meddig ? !*

— *Annak idején, amikor Párizsban járt, találkoztam Majakovszkijjal is... Nem múlik el úgy egy hét, hogy kezembe ne venném Puskinnak egyik, vagy másik kötetét... Nem lehet idealizmus nélkül élni.*

Oroszos arca van Zadkine-nak és bokros-bozontos szemöldöke. Ha valamit hangsúlyozni akar, hunyorít, felső teste előrehajlik és karja a levegőbe lendül. Alacsony, szikár ember. Egy-egy orosz szót is elejt... ízleli... néha kétszer is kimondja. Leül. Polcról-polcra rebben a tekintete... kályhára, diványra, székre... mintha billentyűkön játszana.

— *Ismertem két magyart is. Valamikor a tizes évek táján. A Szent Mihály útján padok voltak még, ott ücsörögtünk, őgyelegtünk, mert gyakran előfordult, hogy nem volt kávéra sem pénzünk. Ott találkoztam két magyar fiatalemberrel. Az egyik a könyvkereskedés művészetét tanulmányozta Párizsban, a másik festő volt. Sajnos a nevükre nem emlékszem. Azután többször eljöttek hozzám... sokat meséltek nekem egy költőről, aki Párizsban élt és beteg volt... el is mondták több versét, amiből ennyi maradt meg bennem : „Párizs, Párizs".*

Zsé betűt ejt a szó végén, mintha egy magyartól hallanám...

— *Hogy is ? Ady ? Ez az ! Ady.*

A RÉGI SZOBROK KÖZÖTT itt állnak a műteremben az újak is. Az „Arbres" (Fák) időrendben a legutolsó.

— *A „Fák"-at ezelőtt három héttel fejeztem be. Azelőtt a „Hommage â Rodin"-en dolgoztam. Érdekes a mai szobrászok nem sokat törödnek Rodinnel, pedig ő nyitotta meg a modern szobrászat kapuit. Most Hollandiába készítek egy tervet.*

Majdnem minden szobromat egy villanásnyi megdöbbenés, ráébredés hatására kezdem el mintázni. Rendszeresen dolgozom. Munka közben úgy érzem magam, mint egy gyerek... belehevülök a munkába... kimelegszem, néha még a kabátomat is leveszem... és belefáradok... S milyen jó érzés még most is ez a fáradtság !

Két kar feszül az ég felé, az ököllel el nem érhető magasság felé. A két nyitott tenyér is az ég szemébe néz. Hátrahajolva, a vállak között nyugszik a fej. Éktelen nyílás tátong a meggyötört testen. A bordák kapuja tárva-nyitva... a tüdő helyén levegő.

Tizennyolc éve tért vissza Ossip Zadkine Amerikából... a vonat valahol lefékezett...

A szobor Rotterdamban áll, magas kőhasában, fent a fejek felett... új házak, színes falak között... a téren... és homorú, zuhanni készülő bronzteste nekifekszik a tengeri szélnek.

PAPP TIBOR

THINSZ GÉZA

Koraőszi reggel

Koraőszi reggel. Szem-dörzsölgető. Álmos.
De már izmos fény járkál mindenfelé.
Sárga az iskola kertje.
Labdát
ütöget
tornaruhában
a leánysereg.
Harsány sivalkodással tolong közöttük a szél.
Tapsolnak a fák örömükben,
pénzt szórnak a lányok hajába, lába elé.
Koraőszi reggel.

Fiatal a tornatanárnő. Szigorú :
Lányok, az órának vége. Öltözzetek !

Jaj, ne öltözzetek fel, lányok ! Játsszatok még !
Szőke a combotok, melletek tárulkozó.
Játsszatok még, lányok ! Ne törődjetek a sippal.
Én se törődtem vele,
ugye, Harmath tanár úr ?
Mindig eliszkoltam a tornaóráról, ha lehetett.
Ha meg nem, akkor a kezem fájt, vagy a lábam —
a folyvást-kiújuló-lustaságtól.
De azért gyakran tornásztam fel magam
szörnyű-magas palánkokra,
tornászó lányokra leselkedvén.
Mi maradt meg magamból,

belőletek ?
Nem változott meg az arcotok, lányok,
hajladozásotok is ugyanaz, mint tizenöt éve a BEAC-on.
Játsszatok még, lányok, ne öltözzetek fel !
Nincs más valóság, csak ez az időtlen
koraőszi reggel.

Déry Tibor Nyugat-Németországban

KOMMUNISTA múltja miatt a Horthy korszakban majd egy emberöltőn át hallgatásra kényszerült. A Kádár kor már nem bánt ilyen keztyüs kézzel vele : kommunista jelene miatt évekig börtönbe zárták. *„Az ítélet igazságtalan volt"*, mondja erről saját maga. Mostani nyugati körútján kiadója, a frankfurti híres Fischer-Verlag vendége, amelyet 1886-ban a Magyarországon született Fischer Sámuel alapított. Itt jelent meg mostanában, rövid egymásután három műve : „Niki" (146 oldal) „A portugál királykisasszony (348 oldal) és „A befejezetlen mondat" (952 oldal) németül.

Déry Tibor első állomása természetesen Bécs volt, amelyhez elszakíthatatlan kötelékek fűzik. Itt született édesanyja, itt kezdte írni, pontosan 1933 karácsonyestjén a Schottentor tövén lapuló kis kávéházban nagy regényét, „A befejezetlen mondat"-ot.

„Azon a szentestén én voltam az egyetlen vendég, — emlékezik vissza. — *El kellett kezdenem A befejezetlen mondatot. Izgatott szívdobogással tettem. Ez a szívdobogás akkor is elfog, azóta is mindig, ha íráshoz látok."*

Bécsi felolvasóestjét nyilatkozattal kezdte : *„Tudom, hogy sokakat a politika szempontjai, nem pedig irodalmi tevékenységem iránti érdeklődés hozott el ide. Pedig tanulságosabb engem olvasni, mint velem beszélni. Nem lényeges, hogy 1957-ben börtönbe kerültem. Jelenleg szabadon írhatok, azzal a kikötéssel, hogy ne írjak a szocializmus ellen. Én szocialista vagyok és magamra veszem ezt a korlátozást. Különben is különbség van politika és világnézet között."*

MÜNCHENI FELLÉPÉSÉT kiadóvállalatának képviselője vezette be, utána egyik fordítója méltatta írói jelentőségét. Azután a filmhíradók és televíziós állomások fényszóróinak vakító fényében az író lépett az emelvényre, sötétkék ruhában, ezüstszürke nyakkendővel. Okosan, szinte hibátlan németséggel megismételte, amit Bécsben mondott. Kérte, tartsák távol személyét a politikától, a politikát tőle.

Elsőnek „Mr. Knockout beszéde a világ számára" című szatíráját olvasta fel. A bírálók ezt írták róla : *„Sajátságos, mennyire magával ragadja a hallgatót a szerzőnek ez az önvallomása. Mély hatást tesz szomorúsága, amelyben azonban nyoma sincs kiábrándultságnak. Ahoz a világhoz szól, amely éppen olyan, amilyen. Mert nem lehet más. Negatív vetülete a reménynek, tréfás dicsérete annak a fejlődésnek, amely hisz ugyan küldetésében, de ezt a küldetést egyáltalán nem veszi komolyan."* Idézik a mű érdekes mondatait : *„Lehet, van jobb világ is, mint az, amelyikben éppen jól érezzük magunkat"*, vagy *„Végeredményben az eredeti ötlet happy-endjéről van szó."*

A következő szám Déry Tibor híres novellája volt, a „Szerelem". Budapesten 1956 óta, amikor az Irodalmi Újság közölte, csak nemrég jelenthetett meg kötetben.

A „Münchner Merkur" bírálata : *„Lírai riport, formájában és felépítésében művészi, kifejezésmódjában őszinte és realista. Nem fél attól, hogy nevén nevezze a gyereket, akár tényekről, akár érzelmekről van szó. Nem a mi hibánk, hogy a problémáknak ez a csoportja ma már kicsit idegenül, értetlenül hat számunkra. Annál megrázóbb, valóságosabb, hogy a taxisofőrrel való rövid párbeszédből érezhetővé válik az a légkör, amely az erőszakkal, börtönnel és ráccsal uralkodó rendszert jellemzi. Pár szóból hosszú évek rémülete tükröződik."*

DÉRY végül még meg nem jelent regényéből („G.A. élményei X. városban") olvasott fel egy fejezetet. Hőse a két háború között végképp megundorodik Európától és elhatározza, hogy ismeretlen földrészen, ismeretlen ország ismeretlen fővárosában próbál új életet kezdeni. Meg is érkezik, szerencsésen. Első útja egy óriáshotelbe vezet s ott a liftbe száll. Itt érik a furcsábbnál furcsább élmények, amelyek során a szerző bő választékát adja keserű humorának, bölcs életszemléletének, szomorú élettapasztalatainak.

„Ez a szatirikus-utopisztikus regény — írja a „Süddeutsche Zeitung — *ultramodern és helyenként az abszurditás határán jár. Capriccio-szerű, azaz szeszélyes-játékosnak tetsző, alapjában azonban nagyon is átgondolt alkotás. A modern Gulliver szállást keres egy magát tökéletesnek képzelő világ tökéletesnek tartott hoteljében, ahol a lift bolondos száguldozásából és akadozásából kiderül, hogy semmi sincsen a helyén. A legjellemzőbb az a mondat, amit az író a képzeletbeli szálloda portásának szájába ad. Eszerint állítólag vannak olyanok, akik az általuk kívánt emeletet majdnem hogy elérik."*

Déry Tibor németországi szerepiésének mérlegét az „8 Uhr Blatt" (Nürnberg) így vonja meg :

„Egy író felolvasását hallottuk, aki mesteri módon kezeli a tollat, habár fél életén át gyakorlatilag el volt tiltva annak használatától. Mint üldözött, emigráns, vagy a börtön lakója élt. Csodálatos módon mégsem tört meg. Legfeljebb óvatossá vált, amit az előzmények után senki nem vethet szemére. Nem akarja most már elkötelezni magát senkinek sem, csak saját magának. És ez a tény feltétlenül meggyőző magatartásában."

TEMETŐI CSEND KELET-NÉMETORSZÁGBAN

NÉHÁNY HÓNAPPAL EZELŐTT, immár harminc év óta talán először, a szabadság első, félénk hajtásai jelentkeztek a jó öreg kelet-német földön. A kezdeményezés a kelet-berlini „Deutsches Theater" érdeme, amely még novemberben bemutatta egy fiatal szerző, Peter Hacks darabját. A színdarab, „A gondok és a hatalom" Nyugaton bizonyára nem nagy sikert aratott volna, de a keleti nézőknek izgalmas kérdésekről beszélt. Egyszerű eszközökkel, minden köntörfalazás nélkül bemutatta, hogy a hatalom az üzemekben milyen nehézségekkel találkozik, s a rendszer hétköznapjai bizony milyen sivárak.

Az olvadás másik jele: egyes folyóiratok egészen odáig merészkedtek, hogy a fiatal szovjet írók munkáit közölték! A „Sinn und Form" c. folyóirat például nemcsak Szolzsenyicin elbeszélését, az „Iván Gyenyiszovics egy napjá"-t tette közzé, hanem szemelvényeket adott Nyekraszov amerikai útinaplójából is. Noha a szovjet filmek legnagyobb részét továbbra is cenzúrázták („A harc tovább folyik" c. filmből mintegy háromnegyed órás részt kivágtak), a hatalom vasmarka valamit engedett a szoritásból.

Két hónap óta azonban újra a régi terror uralkodik a szellemi életben.

A „Deutsches Theater" igazgatóját, aki Peter Hacks darabja mellett kiállt, leváltották. A szerző neve lekerült a műsorról. A „Sinn und Form" főszerkesztőjét, Peter Huchelt elbocsájtották állásából, ahogy erről az Irodalmi Újság már beszámolt.

Maga a folyóirat, amely pedig Kelet-Németország legjobb irodalmi terméke volt, az idén még nem jelent meg. Johannes Bobrowski költőtől, akinek egyetlen bűne az volt, hogy Nyugat-Berlinben megkapta a „47-es csoport" (1) díját, minden publikálási lehetőséget megvontak. A tisztogatásnak áldozatul esett még a „művészeti élet motorja", a sztálinista múltú és mindig párthű Stefan Hermlin is, aki az utóbbi időben nem akadályozta meg elég szigorral az olvadást előidéző jelenségeket. A kelet-német szellemi életben újra megkezdődött a boszorkányüldözés.

A KIVÉNHEDT SZTÁLINISTÁK, a tehetségtelen funkcionáriusok mai diadalukat ülik. Olyan hírhedt szektás, korlátolt és sötét elemek kerülnek megint előtérbe, mint Alfred Kurella, vagy a Sztálin-kantátájáról nevezetes „Kuba" (Kurt Barthel), és Kurt Hager, aki a művészi alkotómunkában is a normarendszert kívánja meghonosítani. Ezek az elemek, akik gyűlölik az értelmiséget, bizonyára éppoly kevéssé maradnak meg a német irodalomtörténetek lapjain, mint a hivatalos náci írók, Blunck vagy Johst például. Ugyanezek a funkcionáriusok követelték acsarkodva 1951-ben, hogy Brecht dolgozza át a „Lucullus pere" c. színdarabját, mivel a művet túlságosan antimilitaristának találták, s úgy véltek, hogy nem igazolja eléggé az „esetleges vedelmi háborúk szükségszerűségét". A nagy német író átdolgozta ugyan darabjának utolsó jelenetét, de a színházba soha nem tette be a lábát, ahol ezt a megfoltozott „Lucullus"-t adták.

Szinte magától kínálkozik az ötlet, hogy a kelet-német sztálinisták előretörését összevessük Hruscsov politikájának újabb alakulásával. A két esemény közötti a párhuzam meggyőző, noha teljes hasonlóságról nem beszélhetünk. Ulbricht már három hónapja kiadta a parancsot a „resztálinizalásra", amikor Hruscsov és főideológusa, Iljicsov elnatározta, hogy az olvadásnak véget kell vetni. Jevtusenko még sikert sikerre halmoznatott a Német Szövetsegi Köztarsaságban és Franciaországban, amikor az öreg sztálinista gárda már újból beklyókba verte a kelet-német értelmiséget. A Szovjetunióban folyó viták a „sztálinitalanitas határainak a megszabásáról" tudós társaságok szelid eszmecseréjének tűnnek a kelet-németországi tisztogatáshoz képest.

AZ ELMÚLT ÉV októberében, néhány nappal a nagy kubai válság után, Gromiko megszakitotta az útját Kelet-Berlinben. Ma már ismeretes, hogy a szovjet külugyminiszter akkor arra kérte Ulbrichtot, hogy óvakodjék minden incidenstől, s vigyázzon az ország nyugalmára. Ahogy egy kelet-német iró monda talaloan: Ulbricht élt a jótanáccsal, s azóta temetői csend honol a Német Demokratikus Köztársaságban.

Valószínű, hogy a szovjet vezetők elképzelése szerint, Ulbrichtnak előbb-utóbb vissza kell vonulnia a közéletből. Az öreg szász kárpitos ideje lejárt, s Adenauer kancellár távozását aligha fogja túlélni: a két Németország politikai változásai már eddig is gyakran voltak egyidejűek.

Kelet-Berlinben olyan hírek járnak, hogy Carl Schirdewan, akit 1958-ban elhajlással vádoltak és félreállítottak, nemrégiben a Vörös Hadsereg külön repülőgépén ment Moszkvába, ahol hosszas megbeszéléseket folytatott a német kérdések szovjet szakértőivel.

Ulbricht és gárdája azonban egyelőre szívósan ragaszkodik a hatalomhoz. Ulbricht a pártapparátust oly szorosan tartja a kezében, hogy időnként még moszkvai gazdáinak békülékenyebb politikájával is szembe szállhat.

A NÁCI DIKTATÚRÁT felváltó kommunista elnyomás éveiben azonban új nemzedék nőtt fel; Arnold Zweig és Anna Seghers, az N.D.K. utolsó „szent szörnyetegei" beléjük helyezték bizalmukat. Brecht özvegye, Helena Weigel, ez a fáradhatatlan és szenvedélytől égő asszony még mindig ott áll a „Berliner Ensemble" élén, s színháza ma is a világ legjobbjai közé tartozik.

Az értelmiség ellen vezetett gyűlölködő sztálinista hadjárat súlyos és veszedelmes, de egy nemzedék reménysége talán nem halt ki még teljesen.

F. P.

(1) Irodalmi csoport, amelyet 1947-ben alakitottak Nyugat-Németországban, s amely a német irodalom megújhodását tűzte ki céljául.

Az emlékmű

Pesti gyerek vagyok. A jó ég tudja, micsoda logika alapján, Szekszárdra helyeztek át. Napokig társtalanul kódorogtam az utcákon, próbáltam megszokni a poros kisváros levegőjét. Egyszer aztán véletlenül belebotlottam egy régi jó barátomba. A Sárközben lakott, valahol, együtt voltunk katonák.

Magyar szokás szerint a találkozást meg kellett szentelni. Igy hát betértünk az első söröző be. Az Augusz-féle ház söröző je volt az.

Augusz..... Augusz..... honnét is ismerem én ezt a nevet ?

— Megvan ! Liszt Ferenc barátja volt báró Augusz !

Eszerint Liszt többször is megfordult volna ebben a házban. Megemlítem a dolgot a barátomnak.

— Úgy ám ! Ott az emléktáblája az oszlopok között. a főbejárat közelében !

— Nem láttam.

— No gyere, majd megmutatom.

A második világháború után, tán 1947 nyarán átutaztam Szekszárdon. Eszembe jutott az Augusz-kastély. Vajon megvan-e még a söröző ?

A söröző, az megvolt.

Hanem a Liszt emléktábla sehol. Hiába kutattam végig az épületet kívül-belül, sehol sem akadtam a nyomára. De a régi helye jól meglátszott még. Alaposan leverték a vakolatot körülötte.

A csapossal akartam szót váltani. Nehezen ment, nagyon el volt foglalva. Végül mégis sikerült vele beszédbe elegyedni. Megkérdeztem, hová lett az emléktábla ?

— Hát, kérem, azt bizony egy szép napon lefeszítették a falról.

— Miért ?

Óvatosan körülnézett, majd halkabbra fogta a hangját :

— Ezek bizony nem nagyon rajonganak a bárókért. Sem a bárók barátaiért. Hát ezért szedtek le.

Eltűnődtem. Bartókról utcákat neveznek el, Lisztnek lefeszítik az emléktábláját...

1952 táján meguntam a hivatali intrikákat és visszahelyeztettem magam Szekszárdra. Akkoriban már családos ember voltam, gondoltam, vidéken majd jobban boldogulok.

Alig melegedtünk meg az új lakásban, amikor a Gazdasági Rendőrség házkutatást tartott. Éléskamránkat túlzsúfoltnak találták. Többek között „felfedeztek" öt kiló cukrot. Vádat emeltek ellenem, mert hogy elvontam a cukrot a néptől. Letartóztattak.

Kellemetlen kisérőim gyalogosan kísértek végig a főútvonalon és egyenesen az Augusz-ház felé tereltek. A kapu előtt géppisztolyos őr állott. Bevittek a házba. Rövid kihallgatás után levezettek a pincébe. A nagy, nedves odú, ügyesen cellákra osztva, bizony nem keltett valami kellemes benyomást.

Néhány nap múlva, egy szép tavaszi reggelen az őr kitessékelt a cellából és sok más fogollyal együtt kiterelt az udvarra. Megparancsolták, hogy az udvar sarkában büzlő szemétdombot takarítsuk el.

A szemét bizony alaposan felgyülemlett az évek során. Nehéz munka volt. Csákány kellett volna, de hát ilyen veszedelmes fegyvert csak nem adnak egy osztályidegen rab kezébe.

Délfelé a lapátom éle valami kemény tárgyba ütközött. Sehogyan sem boldogultam vele. Mikor végre társaim segítségével sikerült kiemelni, egy nehéz, zöldes fémtárgyat találtam. Levakartam róla a büzlő, latyakos szemetet.

A Liszt-dombormű volt.

Gyanús foglalatoskodásomra hamarosan ott termett az egyik rendőr.

— Hát maga mit csinál itt ?

— Ezt az emléktáblát találtam a szemétben — feleltem szeliden.

— Mutassa !

— Liszt Ferenc emléktáblája, — magyaráztam készségesen, — valamikor itt volt a ház falán, a bejárat közelében.

A rendőr alaposan végigmustrálta a nehéz bronzot, alig tudtam tartani közben.

— Menjen csak a vízcsaphoz és mossa meg.

Reménykedni kezdtem. Hátha jelenteni akarja az esetet? Hátha észrevesszik a súlyos baklövést ?

Megmostam a domborművet, amennyire lehetett. Semmi baja sem volt, éppen csak alapos tisztításra szorult.

— Legalább tizenöt kiló.

— Az ám...

Másnap reggel a rendőr benyitott hozzám, a zárkába.

— No, maga piszkos fasiszta, most az egyszer, ha nem is akarta, mégis jót cselekedett !

Nem értettem, mire céloz.

— A tegnapi bronzdarabról beszélek. Beszolgáltattam a fémgyűjtő telepen.

— De hiszen mondtam, az Liszt emléktáblája volt ! Drága dombormű, sokezer forintot ér !

— Sokezer forintot ? — legyintett — Négy fröccsöt fizettek érte.....

Sötet sejtelmeim támadtak.

— Remélem, tudja, ki volt Liszt Ferenc ?

— Liszt ? Liszt ? Lisztet én Ferencben nem ismerek. — Hangosan nevetett. — Csak — zsákban.

Nem tudtam vele nevetni. Valahogy talán érezhette, hogy valami még sincs egészen rendben, hát vigasztalóan hozzátette :

— No, ne törődjék vele. Mondtam, hogy jót cselekedett. Hamarosan beöntik ágyúnak — az imperialisták ellen.....

JENŐFY RUDOLF

aki nem lépte át árnyékát

AZ EMBERISÉG története a szenvedés története-e, a szó egyéni és közösségi értelmében ? E kérdés merült fel bennünk Vincent Savarius (Szász Béla) „Minden kényszer nélkül" (1) című krónikájának olvasása közben.

A krónikás, hivatásos forradalmár korában, valószínűleg kézlegyintéssel utasította volna el kérdésünket. A megaláztatások, kínzások, a szenvedés elképesztően türelmes és hősies elviselése után talán másképpen ítéli meg e problémát.

Victor Serge és Arthur Koestler már jóval a Rajk-ügy előtt ízelítőt adott a nyugati világ olvasóinak a moszkvai perek technikájából s a szenvedésnek egy még ismeretlen válfajából. Ennek lényege, tömören összefoglalva, az volt, hogy a vádlottak önmagukat ítélték börtönre, kényszermunkára és halálra. „A civilizáció ereje, — jegyezte meg Raymond Abellio, — ezen túl nem az áldozatok mennyiségében rejlik, hanem a gyilkosok minőségében." De, amikor Bucharin vagy Radek több órás beszédben vádolta önmagát, jogosan merült fel a költői kérdés : gyilkosságról volt-e szó vagy öngyilkosságról ? A szabadlábon lévő orosz kommunisták letartóztatásukig vállukat vonogatták és az áldozatok beismerő vallomását tanulmányozták, amíg maguk is vallani kezdtek.

Akadtak azonban olyan vádlottak is, akik makacsul visszautasították a sugalmazott öngyilkosság gondolatát. Ezek közé tartozott például Kun Béla.

A magyar proletárdiktatúra vezérét 1938-ban tartóztatták le Moszkvában.Cellatársának, a Komintern német csoportjának egyik vezető tagja, (akit kémkedés címén 15 évi kényszermunkára ítéltek) kiszabadulása után azt állította, hogy Kun Béla megőrült. Elbeszéléséből inkább a német kommunista párthűségének ténye derült ki, mint a magyar kommunista vezér elmebajának valósága. Az történt ugyanis, hogy amikor az orosz rendőrség néhány izmos nyomozója, gumibotokkal és bikacsökkel felszerelve megjelent a cellában, Kun nyugodt, majd az első verés után, indulatosabb hangon közölte, hogy őt nem lehet becsapni. Az egyik rendőrtiszt megkérdezte, mire alapítja vakmerő állítását ? „Maguk azt akarják elhitetni velem, — mondotta Kun, — hogy szovjet rendőrök. A kommunista rendőrség nem tartóztat le hűséges, kipróbált kommunistákat." A rendőrtiszt harsányan felkacagott : „Kik vagyunk tehát ?" „A Gestapo", — felelte komoran Kun Béla. Minél szakszerűbben és erőteljesebben kínozták, annál makacsabbul tartott ki véleménye mellett. Kun Béla nem óhajtott öngyilkos lenni, így azután a börtön pincéjében meggyilkolták.

SZÁSZ BÉLÁT IS korszerű módszerekkel akarták rábírni az öngyilkosságra.

„Összeharapott fogaimat bicskával feszítették szét, — írja krónikájában, — így tömték meg a számat sóval. Aztán újra kezdték a talpalást. De most nem az italos korcsma-cimborák erőt-tékozló szenvedélyével, hanem gazdaságos beosztással használták izmaikat és gumibotjukat. Szakszerűen csépelték talpamat, vesémet és a vesénél is kényesebb testrészeimet."

Ha a 2.000-ik esztendőben a történészek és lélekbúvárok korunkat vizsgálgatják egy egészen eredeti embertípusra bukkannak majd : a kommunista intellektuelre. Könnyű lesz megállapítani, hogy e típus általánosnak nem mindig mondható műveltsége mellett, ismerte a társadalmi harcok történetét, Marx, Engels, Lenin és Sztálin műveit és, mint Szász Béla „nemet mondtak apáik múltat őrző jelenének." De bizonyára azt is kiderítik, hogy a kommunista intellektuel az emberiség problémáit kizárólagosan kollektív szempontból vizsgálta és az *embert* madártávlatból szemlélte. Talán az is kiderül, hogy számára a földrészek, országok, gyarmatok csillagkép formájában jelentkeztek és így sorsukat horoszkópszerűen jósolták meg. A pártasztrológia azonban épp olyan kevéssé képviseli az exakt tudományt, mint női hetilapok magán-boldogságot vagy boldogtalanságot megjósoló horoszkópjai. A kommunista intellektuel újfajta szent akart lenni, állapítják talán meg a szakértők. Szent akart lenni, Isten, kegyelem és túlvilág nélkül, s polgári múltjára hamut hintve vonult vissza a Párt celláiba, ahol a Miatyánkból csak az ámen kellett ismételni. Igen, szent akart lenni és végül is mártír lett. Jeanne d'Arc-nak nem kellett bevallania, hogy gyermekkorában bárányok terelgetése helyett kémszolgálatot teljesített, a kommunista intellektuelnek igen. Korunk történetében ezért foglal el megkülönböztetett helyet.

Szász Béla is kommunista szent akart lenni, de nem mártír.

„Úgy hittem, — írja krónikájában — fatális tévedésnek estem áldozatul, föl sem rémlett számomra az a lehetőség, hogy akár részben elismerjem a hamis vádat és így átmenetileg vagy talán végleg is, megmeneküljek a fizikai gyötrelemtől."

A szent-jelölt tehát nem bízik egyházában, hiszi, hogy *fatális tévedés* áldozata, hiszi, hogy „a fizikai megtörésre szánt eszközöket nem valami rejtett céllal alkalmazzák, hanem kizárólag azért, hogy felderítsenek egy — hihetőleg valóban létező — kémszervezetet."

E hitben nem a kommunista, de a naptári szentek erejével és nagyságával tűri a kínzást.

„Rám parancsoltak, szorítsam kezemet nadrágom varrásához, testemet pedig oly módon merevítsem meg, hogy a padló és fal között negyvenötfokos szöget zárjon be. Cipőmet levetették, hogy meg ne csússzam. A jóképű Vas megyei mellém guggolt és gumibottal verte lábujjamat. Erre a derékszögű háromszög, aminek átfogóját testem képezte, rendszerint hamarosan összeomlott. De vallatóim néhány perc múlva ismét helyreállították a klasszikus geometriai alakzatot. Ám az elmés újítás mellett, amin Euklidesz talán elcsodálkozott volna, ez az ávéhás kettős sem hanyagolta el a szokásos vese-tángálást, a háromnyedkörös lendülettel ütött tenyérbe-verést, de a talpalást sem."

MIT REMÉLT Szász Béla ? Hogy a nyomozók rájönnek tévedésükre és bocsánatkérések között szabadon bocsájtják ? Ha ez a fordulat valószínűnek tűnt számára letartóztatásának első napjaiban, egyik kínzójának elbeszélése meggyőzhette volna a valóságról.

„S az óriás mintha bemagolt leckét ismételne, mesélte el, hogy valahol, valamikor a Szovjetunióban egy szabotázscselekményt követtek el. A kártevéssel három személy volt gyanúsítható, de egyik sem ismerte el bűnösségét. Mit lehetett tenni ? Mind a három gyanúsítottat ki kellett végezni. Sajnos."

Szász Béla ezt a megjegyzést fűzi a lelkesítő történethez : „Nem kívántam, ugyancsak orosz példára, Dosztojevszkijra hivatkozni, Krisztus meg a Nagy Inkvizitor eszmecseréjét idézni."

A vádlott elhatározása két okból is helyesnek bizonyult : egyrészt, mert hivatkozása valószínűleg süket fülekre talált volna, másrészt pedig, s ez a döntőbb érv, Dosztojevszkij regényében nem *eszmecseréről* van szó, hanem a Nagy Inkvizitor *monológjáról*. Krisztus egyetlen válasza az, hogy szájon csókolja az aggastyánt. Mi a Nagy Inkvizitor titka ? Az, hogy nem hisz Istenben. „Ha nincs Isten, — kiált fel Iván Karamazov — akkor minden szabad."

Ha az igazságtalanságokat, sőt gazságokat Isten nevében azok követik el, akik nem hisznek benne, akkor magától értetődő, hogy az igazságtalanságokat és gazságokat a kommunizmus nevében azok követik el, akik nem hisznek sem Marx és Engels, sem pedig Lenin eszméiben.

A logikus következtetés tehát Kun Béláé és nem Szászé.

Kun nem vall, mert, szerinte, letartóztatása csak a nácik érdeke és műve lehet. A magyar párt vezére kommunista érvekkel utasította vissza az orosz rendőrök vádjait. Szász Béláról, a véget nem érő vallatások és kínzások során végül is kiderül, hogy *rossz* kommunista. Visszautasította mind a vádlott, mind a tanú szerepét a Rajk-perben mert *árnyékát nem tudta átlépni.*

VALLATÁS KÖZBEN egyszerre csak apjára gondol.

„Íróasztala előtt állt és valami borítékot tartott kezében. Fiatal egyetemista voltam. Nemrég szabadultam börtönből. Kommunista szervezkedésért ítéltek el három hónapra... Amint íróasztala elé értem, egy levelet nyújtott át :

— Azt hittem nekem szól, azért bontottam fel. Bocsáss meg.

Mivel mindketten ugyanazt a keresztnevet viseltük, barátaim a nekem szánt levelek címzéséből sose feledték ki az ‚ifj.' rövidítést. De ezeket a sorokat nem közeli ismerősöm küldte. Az illegális kommunista párt dunántúli kerületétől érkeztek, hogy kapcsolatot teremtsenek velem. Az átlátszó konspiratív szóhasználat menten elárulta ezt. Apám mitől sem féltett engem inkább, mint az illegális mozgalom útvesztőjétől. De mivel becsületfogalmával ellenkezett, hogy a számára még oly végzetesnek látszó iromány tudtomra tűzbe vesse, átadta jogos tulajdonosának a konspiratív sorokat... Talán ellentétbe került hasznossági szempontjaival, de önmagával nem."

*

„Szűcs vésztjósló szigorral így szólt hozzám :

— Az altábornagy úr még egyszer, de utoljára alkalmat kíván adni magának, hogy belátásra térjen és a legrosszabbtól megmenekülhessen.

... Pattogtak a kérdések : Tudta-e, hogy Rajk rendőrügynök ? Beszervezte-e magát az angol titkosszolgálat ? Megzsarolta-e Rajkot ? Beszervezte-e Rajkot az angol titkosszolgálatnak ?

Nem erkölcsi parancsolatnak engedelmeskedtem, nem racionális érveknek és még csak az indulat sem hajtott már, amikor konokul minden kérdésre nemmel válaszoltam. Mert valamiképp, de halálos bizonysággal tudtam, akár hasznos, akár katasztrofális lenne számomra, ezt a vallomást soha nem lennék képes elmondani. Ahogy ama néhai citoyen is képtelen volt levelemet elégetni. Mert a maga árnyékát senki át nem lépheti."

Amint Szász Béla ez utóbbi megállapításhoz érkezett, még csak *rossz* kommunista sem lett belőle. Közeli vagy távoli rokonságba került Eckhardt mesterrel, a német misztikussal, akinek egyik meghatározása így hangzik : „Akik nem keresik sem a vagyont, sem a kitüntetést, sem az áhitatot, sem a szentség állapotát, sem a jutalmat, sem a Paradicsomot, akik mindenről lemondtak, arról is, ami kisajátíthatatlan tulajdonuk, azokban teljes Isten dicsősége."

SZÁSZ BÉLA „állhatatos hűséggel, hűvös szigorral a szemtanú tisztjét" kívánja betölteni. Ez olyan mértékben sikerül, hogy végül is nem annyira a Rajk-per előkészítésének útját követjük, — bár ezt a feladatot szinte hiánypotlóan oldja meg — mint inkább a hóhér és áldozat bonyolult kapcsolatának elemzését. Úgy tűnik, hogy a misztikus keresztény és az árnyalt írói eszközöket használó krónikás jól megférnek egymással. Az előbbi a lényeghez ragaszkodik, az utóbbi a forma tisztaságához és a mondat eleganciájához, aki fehér keztyűs kézzel ülteti el a paránvi mustármagot, melvről a misztikus keresztény tudja, hogy nagyra és terebélyesre növekszik majd. Akkora fa lesz belőle, hogy *árnyéka alatt fészket rakhatnak az ég madarai.*

„A röntgenfelvételek mellemen kettő, hátamon három bordatörés torz hegét mutatták — írja. — Különösen az egyik aratott általános sikert, mert a bordából — talán egy jól irányzott rúgás következtében — mintegy három centiméteres darab szakadt ki, ami az idők folyamán, mintha pilléreket növesztett volna egybeforrt a két törésvéggel és úgy kötötte össze őket, akár egy viadukt a szakadék két peremét. Orvosaim a részletekről faggadtak : miképpen állhattam így végig kilenc napot és kilenc éjszakát (a börtönben) alvás, étel és víz nélkül ? Majd, kivált a vízhiány körülményeit latolgatva, közölték velem, hogy voltaképpen nem illet életben maradnom."

Ennél hűvösebb és szigorúbb tárgyilagossággal s nagyobb humorérzékkel nehéz a szenvedésről beszélni.

De Szász Béla téved, amikor azt állítja, hogy külföldön vállvonogató közönnyel tértek napirendre a Rajk-ügy áldozatainak sorsa felett. Fejtő Ferenc az „Esprit" és más francia lapok hasábjain nagyító üveg alatt ízekre szedte a műpert és bontotta elemeire a hátborzongtató hazugságszövevényt.

A francia kommunista párt pedig a párizsi Salle Plevelben *lejátszotta* a pert. Jacques Duclos a kommunista munkások és intellektuelek lelkes tapsa között kiáltotta : „Az imperializmus lakáiai azt állítják, hogy Rajkot kínzással és hamis ígéretekkel vették rá vallomására. Ez hazugság ! Raik László azért vallott be töredelmesen mindent, mert *szocialista bíróság előtt állt.*"

A francia kommunista vezér szerint egy rendőrspiclinek és kémnek nem mindegy milyen párthoz tartoznak bírái és hóhérai.

Duclos, mint Rákosi a Nagy Inkvizitorok közé tartozik. De őket nem csókolják szájon áldozataik és ők átlépik saját árnyékukat.

FARAGÓ LÁSZLÓ

(1) Nagy Imre Intézet, Brüsszel, 1963.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

MEGYER JÓZSEF: RÓMA (E. GIMÉNEZ S.A. MADRID, 491 OLD.)

„Vándor, ha látod, hogy az, aki a hideg Dunánál született, most római sírban pihen, ne álmélkodj, mert Róma mindnyájunk édesanyja."

Ez a néhány sor, Lászai János magyar gyóntató sírfelirata a római Santo Stefani Rotondo templomban. 1523-ban íródott latin nyelven, s évszázadok óta kedves idézete minden magyarnak, akit az Örök Város szépsége elbűvölt.

Megyer József Róma-könyvének vezérlő gondolata lehetne a magyar gyóntató epitáfosza. Olyan szeretettel beszél Rómáról, mint a fiú édesanyjáról, s olyan örömmel járja a várost s ismerteti meg azt olvasóival, mint aki hosszú, kalandos utak után végre haza talált. Művének egyik első fejezetében — a Forum Romanumról szólóban — bevallja, hogy tanár. S ettől a perctől kezdve az olvasó önkéntelenül úgy érzi, egy tanár úrral rójja Róma tereit és utcáit, látogatja templomait és múzeumait. Nem szigorú és pedáns tanárral azonban, aki a közelgő érettségi megpróbáltatásaival fenyegeti a felsőst, hanem a jóindulatú, a tudást igazán becsülő, a diákot atyaian kezelő professzorral, aki élete és hivatása beteljesülésének tekinti tudománya átadását s akinek peripatetikus leckéi az életre készítik elő azt, akinek füle van a hallásra és szeme a látásra.

Megyer József — könyve előszavában — egy római tavasz emlékének nevezi művét, és hangsúlyozza, hogy nem útikönyvet ad az olvasó kezébe, csupán egy élményről számol be. S aki ezt a gondolatot megértve olvassa a munkát, aki nem keres a stilisztika kákáin csomót, az nehezen találhat ennél kedvesebb magyar nyelvű kalauzt római útja előtt. Megyer „Rómá"-jával hóna alatt nemcsak a várost és környékét ismerheti meg a „vándor", de megértheti annak lelkét és rejtett bájait, azokat, amelyek az Urbs-ot azzá teszik, ami : *„mindnyájunk édesanyjává".*

V. Zs.

VÁSÁRHELYI VERA: KESERŰ BABÉR (KATOLIKUS SZEMLE, RÓMA, 1962)

Vásárhelyi Vera szabályszerű, épkézláb történeteket mesél el novelláiban. S ehhez manapság nem kis merészség szükséges. Napjainkban a próza mindinkább a szabadvers felé közelít, regényből, elbeszélésből a magát valamicskét is modernnek tartó író bonyolult kémiai eljárásokkal igyekszik kilúgozni az eseményt, a külvilág helyett figyelmét mindinkább a lélek belső tájai felé fordítja, a való világ tárgyai már úgyszólván csak arra jók, hogy szabad asszociációk láncreakcióit indítsák meg benne. Ma, amikor egyre jobban elmosódnak a határok irodalmi mű és mélylélektani tesztfelvétel között, — mi tagadás — van valami üdítő, mi több: meghökkentő ebben a céltudatos konzervativizmusban.

Mert Vásárhelyi Vera a prózaíró hagyományos három lépés távolságából, a szokványos idő-keretek felbomlasztása nélkül igyekszik megrajzolni múltbeli és jelen környezetének néhány alakját, helyzetét. S tegyük hozzá mindjárt: ezek a rajzok igen sokszor találóak, egy érett és művelt asszony figyelmet érdemlő megnyilatkozásai. Különösen érdekesek a kamaszkor különféle állapotait, változatait ábrázoló írások, ilyenek alkotják a kötet zömét (A csizma. A kereszt. Ilus, Bajtársak, A sikló). Van ebben az érdeklődésben valami hiánypotló igéret, pontosabban: egy magyar Colette hiányának tudatosítása. Milyen nagy gazdagodás lenne, ha az írónő nemcsak vállalná, de meg is tudná valósítani ezt a feladatot...

Ilyen megvalósuláshoz azonban egyelőre még túl sok Vásárhelyi Vera elbeszéléseiben az elesépelt kép, jeles érdemjegyű iskolai dolgozatok stílusára emlékeztető fordulat, mondatokat kozmetikusan, kívülről szépítő hasonlatok műhajtincsei, műszempillái ... Túl sok a nagy elődök és kortársak hatása. Így az összkép nem több: üzemes stílusgyakorlatok, hol Móra, hol Móricz, vagy éppen Saint-Exupéry (pl. Az öngyilkos c. írás) modorában. Különösen zavaró a Karácsony című novella, amelyben a Herodes katonái elől menekülő Mária az ötvenhatos menekülés jelképévé válik. — mint Cs. Szabó László Bujdosó Mária című elbeszélésében ... A kötet címét adó görög útinaplót olvasva sem szabadulhatunk a „Halálfejű pásztorbot" emlékétől, s innen ered, hogy Vásárhelyi Vera írása talán sápadtabbnak, felszínesebbnek tűnik, mint amilyen valójában.

De van a kötetnek egy felejthetetlen darabja: a Teknőstanya című elbeszélés. Ez az írás önmagában elegendő, hogy Vásárhelyi Vera további működésére várakozással tekintsünk.

N. L.

Krisztus születésének mintegy 2.000. évében Gór Félix magányosságának 65. özvegységének 10. esztendejében 5. emeleti lakása előtt egynegyed nyolc órakor, mint minden este, végigsimított őszbe forduló barna szakállán és belépett a felvonóba. Indításnál, minden ilyen alkalomból Istenre, mint teljhatalmú liftkezelőre gondolt, és ha szorongása nem is volt ennyire képszerű, de lényegében mégis arra a megmerevedett igazságra összpontosult, hogy mindannyian Isten kezében vagyunk. E kézbe vetett tántoríthatatlan hite a negyedik emeletig semmit sem vesztett erejéből, csak amikor a harmadik emelet előtt, előírásszerűen kattant a felvonó, akkor jelent meg előtte Guadeloupe szigete az Atlanti-óceánon, lépték : 1 : 1.000, a déli szélesség 17. és az északi hosszúság 62. fokán, háncskunyhókkal, liánokkal, pálmafákkal, néhány együgyű, de derék korallszedővel, tankönyvoldalnyi nagyságban. Utazás az Atlanti Szigetvilágban, 450 oldal, ára 17.80 és Égikével, természetes méretekben. De elsődlegesen és minden körülmények között a sziget földrajzi helyzete és másodlagosan a természeti adottsága. Ez ugyan már súrolja a természetrajz határát, de a tudomány egy és oszthatatlan és megengedhetetlen járatlanság, sőt szakmai öngyilkosság lenne, ha valaki saját körébe kárhoztatná magát. Így érthető hogy Égikét sem tudja a földrajzi fokoktól, az Atlanti-tengertől, a pálmafáktól, a rezeshangú főnöktől és a Mennyei Pitvar nevű kifőzéstől elválasztani. Ez az összefüggés a második emeletig csak erősödött anélkül, hogy Isten kezét eltolta volna magától, csak az említett képek a felvonó esési sebességével egyenes arányban rárétegeződtek. Ekkor azonban szokatlan dolog történt, ami a mindennapos rétegeződést teljesen felborította és az eltévelyedést követő büntető katasztrófát jelezte. A felvonó a második emeleten kettős koppanással megállt.

— Bocsánat, — mondta a belépő vörös nő és megnyomta a földszinti gombot. A hátralévő két emeleten Gór Félix hirtelen lendülettel kiugrott Isten kezéből, de hogy ne maradjon minden támasz nélkül, megkapaszkodott a nő vörös hajába és meggondolatlanul a finoman hajlott orr két szeplőjén felejtkezett. Mind ez a bonyolult mutatvány nem akadályozta meg abban, hogy a földszinten ne tárja ki a felvonó ajtaját, meghajtsa a fejét és ne úgy fonódjon a nő vékony, de határozott bokájára, mint egy brazil őserdei inda, Őserdők faunája és flórája. Természetrajzi Társulat Kiadása, a kihívóan hegyesorrú kígyóbőr cipőn lila-fehér csokor, orchidea, ugyanabban a könyvben.

Egy ideig még követte a nőt és miután sikertelenül igyekezett átvenni a vöröshajú járásának szinkópáit, Mozarttal kísérletezett, de ezt sem bírta sokáig, átváltott Bachra.

— Most fenséges vagyok, — vélekedett önmagáról Gór Félix — kár, hogy a Vöröshajú Hölgy mind erről nem bír tudomással. Pedig a Bach kíséretében követett hölgy nem lehet érzéketlen a fenség iránt és süket sem lehet, hogy ne hallja meg annak a húrnak a rezgését, amit a földrajztanár fojtott szeméremmel pendített meg az imént. Érzelmeinek finom beállítottságát kétségen kívül igazolja, hogy szinkópás járása közben is maradt annyi érzelmi tartaléka, hogy megsimogasson egy tarka korcs kutyát és megálljon a sarki virágárus előtt. A mimóza és ibolya között ingadozott, de határozatlanságát nem kommerciális meggondolások táplálták, hiszen mindkét virágfajta azonos áron került forgalomba. Gór Félix szíve minden hevületével a mimóza mellett foglalt állást és volt még ereje ahhoz is, hogy azonosítsa magát az érzékeny sárga virággal. És amikor a Vörös Hölgy a szemérmes sárga virágot bundája bal hajtókájára tűzte, a tanár ezt a műveletet eléggé bátorítónak találta, hogy megemelje kalapját és elérzékenyülten nézzen a mimóza körül motoszkáló hosszú, fehér ujjakra.

— Uram, — kérdezte a nő szigorúan — Ön mi célból követ engem ?

Gór Félix finoman elpirult, lesunyta a szemét, a szürke aszfalt kicsinyke területén, pontosan a hegyes orrú cipő előtt egy eltaposott virágszár hevert. Lehajolt érte, három ujja közé fogta és úgy tartotta, ahogy egy szerencsétlen kertész révedhet elpusztított ágyásai között. Ebben a beállításban természetesen sokat vesztett fenségéből, ami gátolta kifejező erejét és pontosságát.

— Kedvelem a virágot, — mondta együgyűen, pedig akkor már túljutott a vegetáció kábulatán, mert kinyílt a sarki pékbolt ajtaja és a kilépő vevő mögül áramló friss kenyér szaga foglalkoztatta elméjét és érzékeit.

— Én nem vagyok virág, — közölte indulatosan, aztán mindjárt továbbállt és Gór Félix nem tudott mit kezdeni az eltaposott virágszárral és a friss kenyér illatával sem. A legegyszerűbbnek az látszott ebben a pillanatban, hogy néhány lépést tesz a Vöröshajú Hölgy után, aki hirteleen visszafordult és így testközelségbe került a földrajztanárral.

— Ki maga, — támadt Gór Félixre — mit akar tőlem ?

— Szándékaim tisztességesek, éppen vacsorázni indultam a Mennyei Pitvarba, — de arról nem beszélt, hogy foglalkozása nyugalmazott földrajztanár és gyakorló magányos, mert ennek a jelen helyzetben nem sok értelme lenne és különben is félreértésre adhat alkalmat. Ezért inkább a Mennyei Pitvar dicséretére tért át, ahol Égike sajátságos westindiai fűszerrel készíti a lencsefőzeléket, — ízlelje meg egyszer Asszonyom és az élet örömei...

Az élet örömeivel határozottan hibát követett el, mert belebukott a mondat közepébe. Igaz, mondhatna ilyesmit, hogy az élet örömei közé tartozik a sárga virág, a friss kenyér szaga és a westindiai fűszerekkel készített lencsefőzelék. Leghelyesebb az lenne, ha összefoglaló jelentést adna magáról, körülbelül így, hogy én most vívódom, Asszonyom, mint mindig mikor kísért a társadalmi gonosz, hogy feladjam a magányosságomat. Ez, Asszonyom titok, ne szólj szám, nem fáj fejem.

— Mondja már, hogy mit akar, — türelmetlenkedett a Vöröshajú, aztán lerántotta bundájáról a mimózákat és a földrajztanár kezébe nyomta. — Itt van, a magáé, ha már olyan nagyon kedveli a virágot, aztán tünjön el papa.

Átvágott a másik oldalra, elhúzott a gyógyszertár mellett, idáig még vitte a földrajztanár lába, megcsavarta az orrát a valérián szaga, ezt vitte magával az orrában a Vöröshajú is és most egy pillanatig közös szag-plattformra kerültek. — no lám, ki hitte volna, hogy ilyen szélesen ölelnek az élet örömei.

Az elkövetkező pillanatokban további életöröm nem mutatkozott és vívódni valója sem akadt. A legönkutatóbb lelkekben is bekövetkezik néha ilyen folytonossági hiány, ami azonban korántsem jelenti a lélek légüres állapotát, éppen csak a külső ingerek erőszakos fellépésével telítődik.

Ez az állapot állította egy fodrászüzlet kirakata elé, ahol megcsodálta a közszemlére kihelyezett vörösparókás női mellszobrot, egymásba fonódó csigákkal, mindamellett olyan laza halmazállapotban, hogy rései között néhány sóhaj kényelmesen elbújhat. Mellette egy hasonlóan megépített női mellszobor, koromfekete hajjal, így festünk mi, hirdette a duzzadó kebel alá állított tábla és egy elrajzolt ujj a vöröshajúra mutatott.

Mi sem volt egyszerűbb, mint a küszöbön belülre kerülni és a kékköpenyes fodrászsegédhez ilyen szavakkal fordulni :

— Uram, vállalnak Önök szakállfestést is ?

— Minden igényt kielégítően, — felelte a kékköpenyes. — foglaljon helyet, uraságod, azonnal hozom a színmintát.

Sokáig vizsgálgatta a színeket, hunyorított szemmel, felülnézetben, olykor-olykor a világosság felé biccentette a mintalapot, majd oldalra hajtotta a fejét és úgy kémlelte a színeket, mint ahogy a tenger árnyalatait lesik a beavatottak. Mind ez azonban, csak alibi volt, mert végül is játszi könnyedséggel határozott.

Az a vörös lesz a legmegfelelőbb, ami a kirakatban látható.

A tégelyek zörgése, csapok morgása, vizek csobogása közben még megjegyezte, hogy ez a szín legjobban hasonlít a Walvis öbölben található alkonyi vöröshöz, Atlanti-óceán, Dél-Nyugat Afrika.

— Ez így is van, Uraságod, rendkívül jól informált.

— Vannak bizonyos értesüléseim, — tette hozzá szerényen és szerénységét főleg az indokolta, hogy semmiféle forrásmunkára nem tudott hivatkozni.

A szakáll mélyvörösen és befejezetten feküdt az ingmellen és Gór Félix feltétlen szükségét érezte, hogy a mimóza csokrot a szakáll mellé tartsa.

— Mimóza szakállal, — vizsgálgatta a színösszetételt a tükörben és a segéd, hogy munkájának sikerét öregbítse elragadtatva kiáltott fel : — Kiköpött Walvis öböl, alkonyatkor.

— Nem, — utasította vissza a földrajztanár, — nem, erről szó sem lehet, — de hogy a sárga evvel a vörössel olyan, mint a rossz előjelű égbolt, már nem közölte a fodrászsegéddel.

ENCZI ENDRE

ECET ÉS

Az égbolt az utca fölött nem volt sem vörös, sem sárga, még a feketéje is olyan mély, szinte láthatatlan volt, mintha önmagát szívta volna fel. A sikátorban, ahonnan három lépcső vezetett a szélesebb útra már megjelent a hold. Hö... hö, lehelt fölfelé Gór Félix és egy pillanatig elhitte, hogy az ő leheletétől homályosult el a hold, mi mindent művel egy ember, ha vörös szakállhoz mimózát visel és három lépcsőt mászik meg egy sikátorban. Az úton egy hosszúkás, dagadt mellű felhő úszott át, Madagaszkár, bár Majungánál túlzottan belapult, ezért a rajzért elégségesnél sajnos nem adhat jobb jegyet. Az első mellékuccában már feltűntek a csillagok és közvetlenül az Orion alatt, onnan számítva egy fényévnyi távolságban terült el a Mennyei Pitvar.

A rezeshangú az ajtónyitásra felhorkant, — vendég, — kiáltotta, a sarokasztaltól de gyűrött szemhéjja meg sem mozdult és elhízott arcát sem emelte fel a melléről. Egy kékinges bútorszállító munkás hurkát evett zöldbabfőzelékkel, a fal melletti hosszú asztalnál csendes áhitattal egy négy tagú család vacsorához készülődött.

— Imádkozzatok a jó Istenhez, — mondta az anya a két kisfiúnak — és ha leeszitek a ruhátokat, majd jól felpofozlak benneteket.

— Igenis, — mondták kórusban a gyerekek és összetették a kezüket.

Az apa, aki nappal altiszt volt egy bőri pari vállalatnál, de este feltétlen úr és családfő, szótlan büszkeséggel nézett a belépő tanárra.

A családanya a négyszögletes konyhanyílás felé fordította a fejét : Három levest...

— Három levest, — hallatszott a konyhából olyan megszűrten, mintha testtelenül libbent volna ki a tányérzörgés, fazékcsörömpölés és összegabalyodott ételszag közül.

A tanár tisztességtudóan bólintott a vendégek felé, meggondoltan hámozta le magáról a kabátját és leült a fal mellé, a megszokott helyére, ahonnan a szemközti fal pókhálószerű repedésére látott. Néhány másodpercig álmodozva maga elé tartotta a mimóza csokrot, de mivel senki nem vette észre, óvatosan az asztalra helyezte. Azután a szakállát próbálta a köztudatba hozni. A tejfehér villanybura felé emelte a fejét, úgy vélte, hogy a fény végifut a szakállán és izzásba hozza a vörös szálakat. Miután meggyőződött, hogy szándéka eredménytelen maradt, komoran fordult a repedések felé és türelmetlenül kocogott az asztalon.

— Vendég, — mordult fel újra a rezeshangú főnök, de most már kinyitotta a szemét, teletöltötte a poharát és egyhajtásra kiitta.

Erre már Égike is előkerült a konyhából. Homlokától az álláig keskeny rózsaszín tapasz éktelenkedett. Tálcán hozta a három tányér levest, a gőz felcsapott az arcába, fekete bőrét izzadtságcseppek szegezték és széles hasát kis fehér köténykével takargatta. Amikor a tányérokkal az asztal fölé hajolt, széles fenekén megfeszült a szoknya. A három levest a család négyfelé osztotta és a tányérra hajlott fejek mögül, csak a szürcsölés hallatszott.

— Tanár úr, — köszöntötte Égike Gór Félixet, amikor az asztalához állt, végigtörölte az arcát és a kötényét is megigazította.

A földrajztanár feltűnően tologatta az asztalon a virágot, majd a szakállát simogatta, de Égike, csak ennyit mondott, — tanár úr, lencsét ecettel és cukorral és disznósülttel.

— Nem, — intette le a tanár gyülölködve — semmiféle ecet és cukor, — ma westindiai fűszerekkel hozza.

Égike összecsapta a kezét, a megszokott rendbe beletépett a változások vihara, tíz év megmerevedett biztonsága puha, ingoványos talajba huppant. Összekulcsolta a kezét és így nézett a mennyezetre.

— Westindiai fűszer... Uram, mondd meg nekem honnan vegyek én westindiai fűszert ?

Senki nem válaszolt. Égike még várt valami sugallatot, de mivel annak a kegyelmében sem részesült, újra a tanár felé fordult.

— Valami történt, — mondta szomorúan — valami történt a tanár úrral és én nem tudom micsoda.

Gór Félix reménykedve emelte fel a mimóza csokrot és a szakállához dörzsölte.

— Semmi, magamfajta emberrel mi is történhet ?

— Már, ami a fűszert illeti, — vastag ajka még jobban előrecsúszott és a szeméből könnyeket pislogott, — ez a világ a szenvedés világa, — szipogott és mélyen lehajolt, hogy köténye csücskével elérje a szemét.

— Hát legyen, — adta meg magát a földrajztanár — hozza csak ecettel és cukorral.

— A tanár úr jó ember, — hálálkodott Égike, — nem akar nekem szenvedést okozni, ecettel és cukorral, az Úr megjutalmazza a tanár urat .

Amikor a bútorszállító munkás asztala mellett lépett el, az hirtelen kinyújtotta a kezét az asztal mögül és hatalmasat csapott a hátsó felére.

— Ez igen, — cuppantott a nyelvével — de ez csak a földön ér valamit, mert ekkora fenékkel aztán igazán nem fér be a mennyek kapuján, igaz Égike ?

Égike a megszállottak hitével fordult a munkás felé és még kövér mutatóujját is felemelte.

— És a teve a tű fokán ?

Az altiszt cinkosan mosolygott és félszemmel a nő után lesett. A felesége ráförmedt az egyik gyerekre, — nem tudsz vigyázni ? Majdnem leetted a ruhádat. —

CSIKY ÁGNES MÁRIA VERSEI

Istenek terítékén

TÁRSAMNAK A JÁTÉKBAN

HALÁLOS JÁTÉKOKRA
ébred az éhező
mert minden játék sodra
szükség száján pattan ki
elvont morzsákra nő
megcsúfolt koldus vágyad
darabokra törik
hogy nappalod kiteljen
a száz alakkal színnel
játékra kényszerít
s kikotrott tálak helyén
száz harcos istent nézel
TE TANÍTOTTÁL
kedvre játékra idegent
szemhéjad mögé bújsz-e
mint könnyek mögé bújtál
régen mikor a játék
fonala fürgébb kezekbe ment ?
Itt duzzogó kiállás
hogy nem ér a neved
se bőr izom se könnyek
már ki nem mentenek
mert éhomra maradtál
s most éhes istenek
terítékén párolnak
s ha megaszalódsz forrón
tágult szemedbe beivódik napnak
íjjal tegezzel

APOLLON

Másul minden

Csupasz törzsek csontéles kiáltása ölében
szédülve szegzem hátra a nyakam
piócáival teleaggatott a szégyen
pihenő helyem a bizonytalan

Almák kerekedtek ki kezem alól tegnap
hová lett gömbjük zárt hite
A holdformáló vágyak ágak horgán akadnak
nem fejezi be magát semmi se

Elhamvasztott láz füstjének pillérén
épül reszketve fölém az ég
Másul minden minta
Meg sem érezném
ka ujjaim közül kisiklanék

CUKOR

és egy kézfordulattal arcul ütötte. A gyerek csodálkozva nézett az anyjára, de a másik kezdett irgalmatlanul bőgni — nem hallgatsz el mindjárt és most az ő arcán csattant egy ütés, mire elhallgatott, de a másik sivított az elveszettek keservével. Az altiszt komoran hajolt a tányérja fölé és hogy elterelje a gyanút magáról, hangosan szürcsölte a levest.

A tanár mélyen elítélte a családi eseményt és a tanulságot pontosan igyekezett meg is fogalmazni. Természetesen csak magánhasználatra, de ha alkalmasint valaki belépne, akkor magasra emelné a mimózát és így szólna :

— Hát ilyen a világ, az egyiket ütik, a másik jajgat, de az igazi bűnös lapul és, aki büntet azt képzeli magáról, hogy igazságosan cselekedett.

Az illető pedig igy fogadná a nagy horderejű megállapitást :

— Uram, tudomásom szerint Ön földrajztanár, nem mondaná meg tehát honnan merít ennyi társadalmi bölcsességet ? Avagy tán a mimóza és a vörös szakáll valami titkos geográfiai erőt gyakorol a társadalom törvényeinek észleletére ?

— Erről nem nyilatkozhatom, Asszonyom.

— Úgy ? — méltatlankodik árulkodó féltékenységgel a Vöröshajú Hölgy — Égikével talán közölné a titkot ?

Gór Félix fölényesen legyint és kezében megrezzennek a mimózaszálak.

— Téved, Asszonyom, Égikével nem közlök semmit. Ő metafizikus lény, akinek a mennyek országában van találkája a szüleivel.

A lencseadag a szokottnál is bőségesebb volt és a sertésszelet olyan vastag, mintha túláradó szeretet és figyelem külön hízlalta volna a tanár tánvérjára.

Mind ebből a tanár azonban semmit sem vett észre, elmélázva, a rutin biztonságával keverte a tányérjába az ecetet és cukrot. Égike sóhajtott, a sóhaj elkeveredett a lencse gőzével, sóhajtott még egyszer aztán köténye zsebéből egy pénzdarabot kotort ki és bedobta a zenegépbe.

Fehér vitorla fekete lány

Srr... srr... kopott mezőkön keringett a tű... srr... srr..

A főnök felnyögött, véreres szeme lomhán járt körbe, aztán maga előtt akadt meg az üres üvegen, — hő... — hördült fel és állával az üvegre intett.

— Három marhahús, — rendelkezett a családanya — sok zöldséggel és forrón, — de ezt már azért tette hozzá, hogy kellő nyomatékkal éreztesse családi tisztéből fakadó helyzeti és erkölcsi fölényét.

Porzik a víz pereg a könny

Égike a férje elé állított egy literes teli üveget, — három marhahús sok zöldséggel forrón, — fogadta a kiszolgáltatottak alázatával a rendelést.

Eltűnt a lány, eltűnt a táj
Fehér vitorla fekete lány

Srr... srr... kifogyott a tű alól a hang.

— Mi volt ez ? — kérdezte szigorúan a tanár.

— Érzelem, — suttogta Égike és szerette volna újra a tanár elé önteni a szétfoszlott hangokat.

Gór Félix indulatosan pattogott.

— Miféle alapon ? Kikérek magamnak mindenféle érzelmet. Ez különben is teljesen összeegyeztethetetlen az Ön szemléletével. Tudomásom szerint Ön, Égike a mennyek országába kívánkozik, ahol már kedves néhai szülei várják.

— Éppen ebben az ügyben... ebben az ügyben, — húzta panaszosan a hangját és úgy tartotta hasa fölé a tenyerét, mintha a kiugró szívét akarná felfogni.

— Üljön le, — kínálta tanáros ridegséggel Gór Félix — mondja el röviden, amit az említett ügyről közölni akart velem. Hangsúlyozom, hogy csak röviden, szigorúan a lényegre szorítkozva.

Noteszát és ceruzáját is kitette az asztalra, hogy hivatalos szerepét a tárgyak ridegségével is erősítse.

— Ő megöl, — feje röviden hátravetett mozgásával intett a férje felé. — Már sokszor mondta, hogy megöl, ma reggel egy vashamutartót vágott a fejemhez és azt kiabálta, hogy majd én gondoskodom, hogy minél előbb találkozzál a papáddal meg a mamáddal.

— Ez nem valami dicséretreméltó magatartás, — ítélte el a rezeshangú főnököt a tanár és homlokráncai ráfutottak a szemöldökére — folytassa.

— De én mégsem félek itt e földön, — folytatta Égike — csak attól tartok, hogyha felszállok az égbe és a jó Isten előtt megállok, akkor majd így szól hozzám, na Égike, mondd meg szépen, ki szeretett téged és te kit szerettél odalenn, akkor én azt mondom, hogy a kedves papámat és a kedves mamámat és ők is szerettek engem. Erre a jó Isten bólint és azt mondja, ide figyelj Égike, ez rendben van, de hogy is mondjam, izé...

Gór Félix határozottan kopogott a ceruzájával.

— Ez hivatalból történik.

Igen, — örvendezett Égike, hogy a tanárnak sikerült Istent kisegítenie a zavarából — ezt fogja mondani, pontosan ezt, hogy hivatalból, az is szép dolog, de tudsz-e számot adni valaki másról is, aki nem hivatalból, mert ez a legfontosabb... és én, akkor mit feleljek, tanár úr ?

— Esetleg célozhat arra, hogy a kérdés nem elég világos, könnyen félreérthető.

Égike egy pillanatra nekividámodott.

— Nem kell kérdeznem semmit, én értem, — aztán szorongva hajtotta le a fejét és lesütött szeme még a hangját is beárnyékolta. — Azt fogom mondani, ha a tanár úr is beleegyezik, hogy igenis kérem, én Gór Félix tanár urat szerettem.

A tanár egyetlen markolással összefogta a noteszát a ceruzájával és begyűrte a zsebébe.

— Engem ne keverjen bele ilyen ügyekbe. Ezt kénytelen vagyok a leghatározottabban visszautasítani.

— Ne tessék, tanár úr, — könyörgött Égike és ahogy előrehajolt széles feneke kidagadt a székből, — a butorszállító elégedetten felmérte át is kiabált hozzá, jól megmondta avval a tevével...

— Ne tessék visszautasítani, mert ő megöl és én akkor mit mondjak ? Mondhatom azt is, hogy őt szerettem, nem baj, hogy megölt, de ez még kevés tanár úr, az is kell, hogy engem is szeressenek és azt nem foghatom rá, ezt a jó Isten nem hiszi el, nincs igazam, tanár úr ?

A tanár felállt, kihúzta a derekát és a mimóza csokorral vádlóan az asszonyra mutatott.

— Úgy látom, hogy itt fondorlattal állok szemben. Nem elégszik meg avval, hogy Ön szeret engem, azt kívánja, hogy én is szeressem.

— Csak a hozzájárulását kérem.

A tanár vette a kabátját és közben tiltakozott.

— Nem járulok hozzá. Miféle jogcímen kéri ezt tőlem ? Ez azt jelenti ebben az esetben, hogy jogtalanul el akarja tulajdonítani a magányosságomat. Tartsa meg a lencséjet ecettel és cukorral.

Égike úgy fogta meg a tanár kabátját, mintha segíteni akarna, de valójában visszatartotta és a fülébe szipogott.

— Megöl, biztos, hogy megöl, talán már ma éjjel... és holnap késő lesz, a tanár úrnak akkor fájni fog a szive, tessék beleegyezni.

Gór Félix egyetlen rántással kiszabadította a kabátját és ahogy magára húzta kifordult a gallérja. Égike megigazította, visszahajtotta, a sálját is összébbfogta, — hideg van odakinn, — mondta csendesen.

— Egyébként, — búcsúzott a tanár — az említett ügyet még gondolkodás tárgyává teszem.

— Köszönöm, — rebegte Égike és kikísérte a tanárt az ajtóig. Megvárta míg kilépett az utcára, de az néhány lépés után, éppen hogy csak a sarki lámpa végigöntötte a fényével, visszafordult.

— Hogy mondta az imént ? Esetleg még ma éjjel megöli ?

— Lehetséges.

— Ebben az esetben, — szegezte le a tanár teljes tárgyilagossággal — kéréséhez hozzájárulok. De, — és figyelmeztetőleg emelte fel a kezét — kizárólag mennyei használatra. Ehhez feltétlenül ragaszkodom.

Most már nem nézett vissza. Hol párába búit az alakja, hol az utcai világítás ölelte át egy pillanatra, de nem nézett a csillagokra és a kövezetet sem figyelte. — Ostobaság, — mormolta — de mindenesetre fenséges. Aztán végigkóborolta a Szaharát, majd átlépett Dél-Kelet Afrikába, Mozambique-ba néhány pillanatig megpihent, de máris tovább állt Nepalba. Pontosan idézte a szélességi és hosszúsági fokokat és a dél-amerikai Santa Cruz nevezetességeit sorolta fel. Mind ezt tévedhetetlen tárgyi ismerettel, ami egy nyugalmazott földrajztanárhoz képest derék teljesítmény. Végül is ebben nincs semmi különös. A világot, majd az ejti bámulatba, amikor közzé teszi felfedezését az eleddig még ismeretlen szigetről. A sziget neve Mimoszakália, kívül minden szokványos földrajzi meghatározáson, ismeretlen vegetációval, fejlett közösségi élettel és a magányosság legteljesebb tiszteletével. — Ostobaság, — írják majd a szakemberek — Gór Félix áruló lett, elmenekült a térképről a költészetbe. Hát írjanak, amit akarnak. Mit tudják ők, hogy mi a valóság és a fenségesről sincs fogalmuk.

A lépcsőház sötét hátteréből, amikor felgyújtotta a villanyt két alak lépett elő. Erősen árnyékolt figurájuk összefolyt és csak akkor váltak külön, amikor a neonfény hegyesszögben esett rájuk.

A magasabbik, szikár férfi, szürke bőrkeztyűt szorongatott a kezében és agyonbarázdált fáradt arcát gondosan nyírt keskeny bajusz igyekezett magabiztossá tenni. A másik egy fejjel alacsonyabb volt, jól táplált és kopasz. A felvonó kovácsoltvas ajtaja árnyékrácsot vetett a szőnyegre. A kopasz a rács mögé húzódott.

A bőrkeztyűs a tanár elé állt és megfogta a kabátgombját.

— Ön itt lakó ?

— Én itt lakó, — felelte Gór Félix és egy pillanatig sem csodálkozott, hogy a rendőrség embereivel áll szemközt. Térképelárulási ügyben letartóztatva, de ez még semmi. Mimoszakália felfedezésével a hasznosság ellen elkövetett társadalmi bűntett elkövetése... tettemet előre megfontolt szándékkal követtem el, de mentségemre semmiféle magyarázatot nem vagyok hajlandó adni, — dacolt a törvénnyel a földrajztanár és ártatlannak tetette magát.

— Miféle ügyben ? — érdeklődött udvariasan.

— Bizonyos felvilágosítás, — közölte röviden a magasabbik — Mikor távozott el Ön ma otthonról ?

— Hét óra tizenöt perckor, mint általában.

— Úgy ? — húzta el a szót a szikár úr és keztyűjével megdörzsölte az állát — Tehát hét és nyolc között.

— Mint általában. Olyankor szoktam menni vacsorázni a Mennyei Pitvarba.

— Ma is ?

— Mint rendesen. Ma is.

A köpcös ekkor váratlanul kitört a rács mögül és türelmetlenül támadt a tanárra.

— Mit evett ?

— Lencsét, — és halkan még hozzáfűzte — westindiai fűszerrel.

— Westindiai fűszerrel ? — csapott rá gyanakodva a kövér úriember.

A magasabbik most már kiméletlenebb és követelődzőbb lett.

— Kivel találkozott, amikor eljött otthonról ? Látott-e valakit a lépcsőházban ?

— Nem, senkit sem. Miért kérem, kellett volna valakit látnom ?

— Kellett volna. Hét és nyolc között, feltétlenül.

— Vajon kit ?

— Itt mi kérdezünk. Szóval nem látott senkit ? Ismeri a második emeleti lakót. bizonyos Hart nevű bankigazgatót, ismeri vagy nem ?

— Látásból, ha találkozunk üdvözöljük egymást. Jó estét igazgató úr, jó estét tanár úr. Ez minden.

— Ma este is üdvözölték egymást ?

— Ma este nem. Erre nem volt alkalmam. Igazán szívesen megtettem volna.

A magasabbik lemondóan legyintett és a bőrkeztyű halkan koppant a kabátján.

— Hartot ma este hét és nyolc között megölték. Evvel kapcsolatban tudna valamit közölni velünk ?

Gór Félixnek erre vonatkozólag, csak ennyi közlendője volt : Ó, — de a kövér, aki most már nem húzódott vissza a rács mögé, rögtön belegázolt a meglepetésbe.

— Ön tehát azt állítja, hogy a Mennyei Pitvarban vacsorázott és lencsét evett westindiai fűszerrel, — nyomta meg gúnyosan az utolsó két szót — mást nem evett ?

— Sertéssültet.

— Ezt nem mondta az előbb, — nyelt hangosan a kövér, — ezt elhallgatta, vajon miért ? — Most olyan közel állt a tanárhoz, hogy a kabátjuk összesúrlódott. — Ön, mindig vörös szakállt és mimózát hord ?

— Általában, — szegte fel fejét elszántan a legádázabb ellenállásra, ha a szakállt és a mimózát bűnjelként akarnák lefoglalni. Aztán ravaszkodva igyekezett a bűnjelről elterelni a figyelmet. — Szegény, most itt áll kiterítve a világ előtt. Mondják meg nekem az urak, hogy lehet védekezni a kiszolgáltatottság ellen ? Akár szeretik az embert, akár megölik, mindenképpen a magányosságára törnek. Miféle világ ez, kérem ?

A két férfi hallgatott. A magasabbik felhúzta a keztyűjét és közben őszinte jóindulattal érdeklődött, hogy a tanárnak milyen szakképesítése van.

— Földrajz.

— Akkor miért ártja magát ilyen lelki dolgokba ? Az nem vezethet jóra. Lehet, hogy még kihallgatjuk ebben az ügyben.

— Állok rendelkezésükre, — hajolt meg Gór Félix és elindult a felvonó felé. Ha kedve után megy, akkor még megkérdi, hogy mit mutat a gyakorlat ? Vajon a gyilkosnak volt-e alkalma a földön szeretni és szerette-e valaki ? Igaz, hogy ebben az ügyben Égike részletesebb és megbízhatóbb felvilágosítást tudna adni. Aztán arra is rájönnének, hogy tulajdonképpen ő most vívódik és a fenségéből is lekopott valami. Ebből a felismerésből pedig felesleges bonvodalmak származhatnak.

Kinyitotta a liftajtót, de nem szállt be. Ilyen előzmények után Istan útközben, talán a második emelet táján kihúzza alóla a tenyerét és ez kedvezőtlen következményekkel járhat.

Gyalog indult az ötödik emeletre.

KRISTÓF ÁGOTA

Egy városról

Egészen kicsi volt és csöndes
alacsony falusi házakkal
és szűk utcákkal minden
szépség nélkül különös
hogy annyit beszélek róla
de ha hallgatnék
rámdőlne árnyéka a hegyeknek
melyek körülveszik magasan és sötéten

Figyelj az égbolt ott néha
olyan színes volt alkonyatkor
hogy az emberek kiálltak házaik elé
és próbálták megnevezni a színeket
de azok olyan sajátos módon keveredtek
hogy egyetlen név sem illett rájuk

Igen erről már beszéltem és azt hiszem
a házról is ahol laktam
de a kertben álló fákról
megfeledkeztem az egyik almafán
már koratavasszal
találtunk gyümölcsöt mely
édes volt éretlenül is mint a méz
hogy éretten milyen volt azt
sohasem tudhattam meg
mert mindig előre leszedtük
ez megfoszt egy emléktől de
hogyan tudhatná ezt egy gyermek

Már késő van tudom az éjszakák
ott mozdulatlanok voltak még a függöny sem
rezdült az ablak előtt a csönd
dobolt az utcákon féltünk
mert mindig volt egy fekete gonosz
ember aki bujkált a hegyekben
járta az erdőt
s éjfélkor megzörgette a bezárt kapukat

Ne aludj még mielőtt hajnalodik
el kell mondanom mindent
a folyót a kerekes kutat
s a templom udvart
ez különösen fontos az ősz
itt kezdődött meg minden évben mikor
egy maroknyi piros levél hirtelen lehullt
én olyankor mindig sírtam ha alszol
bár erről álmodnál te is

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Két levél és egy helyreigazítás

Gratulálok Nyéki Lajos írótársamnak állhatatosságához, hogy kitart a „kevésbbé" mellett; szívem szerint én is így szedetném, így is írom, rendületlenül, de beletörődve immár a sorsba és a korrektorok összeesküvésébe, hogy ama fölösnek nyilvánított **b**-t kimetélik belőle. Annál vigasztalóbb tudni, hogy a fiatalabb nemzedékben is akadhatnak, akiket ettől velem együtt lel a hideg.

Hogy a **hogy**-okat hogyan irtsuk? Semmi esetre se irtsuk őket **túlságosan.** Még akkor se, ha torlódnak. Jobb ha torlódnak mint hogyha a kihagyásuk vagy behelyettesitésük szemen-vágja az olvasót. Kapásból idézek egy mondatot Tersánszky Józsi Jenő nemrég megjelent emlékezéseinek kötetéből, melyet most ismertettem az **Irodalmi Ujság**-ban (Márc. 15.). Ez így szól:

> ...Ellenben legidősebb nővérem ajánlotta, hogy: ne élősködjem szüleim nyakán, ő hozzásegít, hogy elég rendes díjazásért mint községi jegyzőgyakornok húzzak ki egy évet...

Ebből nyilván nem lett volna nehéz az első „hogy"-ot kihagyni; már csak azért sem, mert amúgy is van kettőspont utána — T.J.J. általában kedveli ezt a mondatfűzést. De jobb volna ettől a kihagyástól a mondat? Sutább volna! Ezt nem azért mondom, hogy: most már mindig és minden áron úgy írjunk, hogy: Tersánszky Józsi Jenőhöz hasonlítsunk. Józsi Jenőben az a nagyszerű, hogy akarva se hasonlíthat hozzá senki. Sőt akarva még kevésbbé, azaz hogy: kevésbé, mint akaratlanul. De arról meggyőzhet a példája, hogy a „hogy"-ok torlódása nem **okvetlenül** hiba. Kissé a műfajon áll: feszes elmélkedés nehezebben birja el, mint laza elbeszélés. Olykor érdemes lehet a torlódás elkerülésére felbontani a mondatot vagy mellérendelésre váltani az alárendelést, ahogy Nyéki is javasolja — „találkozzék vele és rábeszélje" majd mindig megteszi „találkozzék vele, **hogy** rábeszélje" helyett — máskor meg kapóra jöhet az **accusativus cum infinitivo,** mely dehogy is magyartalan: „elment megmondani neki..." Mi több: előfordulhat, hogy nem bántja a szemet-fület a kötőszó egyszerű elhagyása, vagy kettősponttal való behelyettesítése, sőt az ármányos „miszerint" sem. Én nem azt kívánom, hogy tilos legyen; csak hogy ne legyen kötelező, ne legyen kényszeredett vagy gépies.

Enczi Endre barátom a szívemből szól, amikor a macskakörmök elburjánzása ellen óvást emel. Az idézőjel arra való, hogy idézzünk; aki fensősége megcsillantására használja, már el is árulta, hogy érvek híján teszi. Goethe azt írta: ahol a gondolat hiányzik, a kellő pillanatra befut egy szó, hogy pótolja. De, tehetjük hozzá: aki még az ilven szó csodatevő erejében sem bízik, az úgy segít magán, hogy „ " jelek közé teszi, akkor már felelősségre sem vonható érte.

Határesetek persze vannak. S azt se tudom mindig eldönteni, mit követel az írói udvariasság: azt-e, hogy a félreértésnek elejét veendő, idézőjelbe tegyem pl. a „demokrácia" szót, amikor talmi demokráciára utalok, vagy inkább bízzam az olvasó érzékenységében, mely nem szorul tipográfiai mankóra? Aligha boldogulhatunk a két eljárás keverése nélkül. De egymásnak arcba-macskakörmölése, véres gúynak szánva: ez valóban egyik legkietlenebb tünete a mai ideológiai csetepatéknak, minden oldalon. Ámbár nem olyan új eljárás, mint amilyennek divatos tobzódásából gondolnák. „Dühring úr olykor idézőjelbe tesz egy szót és akkor szellemesnek hiszi magát" — írta Engels egy könyvében, melyet ma elég gyakran idéznek Magyarországon. Ezt a mondását nem idézik.

*

Nagy élvezettel olvastam az I.U. márc. 15.-i számában Bolgár László részletes ismertetését az Új Magyar Lexikonról. Igen érdekes, elmés, amellett szigorúan tárgyilagosságra törekvő, kiegyensúlyozott cikknek találtam — s épp ezért esett rosszul egy igazságtalanul fitymáló utalást látnom benne a néhai Bölöni Györgyre.

Bölöni kommunista volt s kiváltutolsó éveiben, igen merev kommunista. Ugyanakkor segítőkész, emberséges ember volt s kiválóan bátornak bizonyult a Rákosi megtaposta Budapesten nem kevésbbé, mint a Hitler legázolta Párizsban : az ellenállás veszedelmében és a hatalom bűvkörében egyaránt. Mint az Irodalmi Alap elnöke, sok emberen segített, olyanokon, akikkel akkoriban szóba állni is kockázat volt ; számos üldözött vagy félrelökött író s számos rabnak és száműzöttnek hozzátartozói őneki köszönhették, hogy fel nem fordultak az utcán.

Lekötelezettjei közül többen azóta megmarták ; amit, ha meggyőződésből tették, nem kifogásolok. Mert az igazság előbbre való, mint a hála. De előbbre való a politikai pártállásnál is.

Az igazság pedig az, hogy Bölöni érdemes és fontos író volt. Fiatalon, esztétikai cikkeivel, jelentős szolgálatot tett az új magyar művészetnek és irodalomnak, különösen a posztimpresszionista festészetnek. Későbbi évtizedei, a száműzetésben, éppenséggel nem voltak terméketlenek. Ebből az időszakából két kitűnő könyv maradt utána : az *Ady* és a *Táncsics* — mely utóbbi már a háború utáni Magyarországon jelent meg, de mégis szókimondó és elfogulatlan írás, ha áthatva is szerető ragaszkodással a hőse iránt.

Lehetséges mindamellett, hogy az új Lexikon (melyet nem volt alkalman látni) túlméretezi Bölöni érdemeit ; de a pártosságra tárgyilagosság legyen a válaszunk, ne ellenpártosság.

*

Többször megfogadtam már, hogy sajtóhibát nem igazítok helyre, a zuzdának úgyis mindegy, az irodalomtörténeti talányfejtőnek pedig tiszta nyereség minden eszmezavar, még az is, ami véletlenül nem a szerző óhajából csúszott a szövegbe. Bocsássák meg az I.U. szerkesztői is, olvasói is, azt a gyengeségemet, hogy e tisztes fogadalmamat újra meg újra megszegem. Gyengeségem legújabb jeléül legyen szabad közölnöm, hogy az ápr. 1.-i számban megjelent könyvismertetésem utolsó mondata fogalmazásomban így hangzott : „Az *Októbertől Októberig* azért időszerű olvasmány, mert parányit sem igyekszik az lenni". A nyomtatott szövegből az „időszerű" jelző kimaradt. Némely barátom szerint így jobb ; egy kis szürrealista színt kevert a didaktikus paradoxonba. Lehetséges ; de akkor szeretném átengedni érte a babért a Sorsnak és a szedőgépnek.

IGNOTUS PÁL

Pártos idézőjel

AZ IRODALMI UJSÁG február 15.-i számában Ignotus Pál igen érdekes nyelvészkedő cikket írt „Bolyongás a szavak közt" címmel. Nagyon üdvös lenne, ha minél több hasonló tárgyú tanulmány jelenne meg a lapban, amelynek ez, különös helyzeténél fogva, elsőrendű hivatása is. Ez a hivatás kettős: egyrészt óvnia kellene nyelvünket a külföldi — szinte óhatatlan — szennyeződésektől, másrészt gazdagítania kellene új szavakkal, amelyek otthon ismeretlen fogalmakat fejeznek ki, olyan fogalmakat, amelyekkel itt kint találkoztunk először.

Tudomásom szerint egy fiatal magyar nyelvész most dolgozza fel az **amerikai-magyar szókincset.** Ez a szókincs az újonnan érkezett magyart bizonyára borzadállyal tölti el, pedig ez is „nyelvfejlődés" eredménye, akárcsak az otthoni mai magyar nyelvé. A különbség, hogy otthon a kiindulási pont a legutolsó nyelvfejlődési állapot, amely nem változatlan, mert a nyelv a maga természetes talajában tovább sarjadzik. A szennyeződést jelenleg (a K.u.K. kincstári nyelv hatásának eredményei után) a kommunista kincstári nyelv ormótlanságai okozzák. Amerikában viszont az alap a századeleji (túlnyomórészt nem intellektuális és többségükben nem is a színmagyar vidékekről való) kivándorlók avuló nyelve, a szennyeződés az elütő hanghordozásból és a legközkeletűbb amerikai kifejezések átragozásából származik.

De hát ezen ne csodálkozzunk! A magyar kivandorló új hazájában ritkán jut hiteles magyar íráshoz. Meg azután a régebben elszakadtak makacsok a maguk anyanyelv-tudásában. A friss idegen behatásokat ugyan könnyen és szinte észrevétlenül felveszik, annál inkább vonakodnak az otthoni természetes nyelvfejlődés eredményeit magukévá tenni.

AZT ÍRJA cikkében egy helyen Ignotus, hogy a nyelvrontásnak egyik gyógyszere a megszokás. Ez nagy általánosságban igaz. Hogyan szokjon meg azonban az ember olyan nyelvrontást, amelyik úgy keletkezik, hogy egy szót egy napon **eredeti értelmével ellenkezően** kezdenek használni. Ezt teszi az Irodalmi Ujság több cikkírója a **„pártos"** szóval. **Pártos sajtó, pártos irodalom, pártos író** — írják, amivel azt akarják mondani, hogy pártsajtó, pártirodalom, párttolnok. Hogy mikor kapta a szó ezt az ellentétes értelmet, nem tudom. 1948-ig, amikor eljöttem hazulról, még úgy használták, mint Arany János a Velszi bárdokban: **„a pártos honfivér"**, amellyel megöntözték a legelőket, hogy legyen rajta fű kövér. Amivel Arany nyilvánvalóan nem azt akarta mondani, hogy a kormánypárti honfiak vérét használták fel legelőöntözésre, ellenkezőleg a pártos, a **pártütő** honfiakét, akik szemben álltak az uralkodó hatalommal, a Párttal. Az uralkodó párt tagjai csak abban az esetben nevezhetők pártosoknak, ha **pártoskodnak,** frakciókat alakítanak a párton belül.

VÉGÜL még egy megjegyzés. Enczi Endre az Ignotus cikkével megindított nyelvészeti vita során annak a félelmének ad kifejezést, hogy **az idézőjel** túlzott használata nyelvnyomorításra vezet. Valamikor a huszas évek elején egyes absztrakt költőcsoportok részéről hasonló érveléssel mozgalom indult, mégpedig nemcsak az idézőjel, hanem a mondateleji nagy kezdőbetűk, a vesszők, pontok, általában minden írásjel és így közvetve az elhatárolt mondatok kiirtására. Az eredmény az lett, hogy amúgyis elvont írásaikat teljesen értelmetlenné, olvashatatlanná tették. Nyilván ezzel magyarázható, hogy nem is igen akadtak követőik.

Nem hinném, hogy az írásjelek használata a kifejezőképesség szegényedését jelentené. A helyzet inkább az, hogy erősíti a kifejezőképességet. Ez áll a macskakörömre is. Az írásjeleknek a mondatban ugyanaz a jelentőségük, mint a zenében a szünetjeleknek, a sebesség, ütemezés, hangerő jelzésére szolgáló jelzéseknek, amelyek nélkül a puszta hangjegyek zűrzavaros tájékozatlanságba züllenének.

Ellentmondásom persze nem jelenti azt, mintha az írásjeleket akkor is alkalmazni szeretném, amikor nincs rájuk szükség. Például határozottan ellensége vagyok annak, hogy idézőjelek közé rakjunk hamis idézeteket. Amint ez korunkban oly gyakran előfordul, különösen az évenkint újra és újra átírt történelemkönyvekben.

MÁRER GYÖRGY

A MAGYAR NEMZET április 3-i számában közölte a szovjet kommunista párt Központi Bizottságának levelét a kínai kommunista párt Központi Bizottságához. A levél egyik fejezete ezt a címet viseli : „A megvitatandó legidőszerűbb problémák." E problémák közül a 3. számú a Magyar Nemzet közlése szerint, a következő : „Az Egyesült Államok által vezetett *imperializmus elleni harc* kérdései." (A kiemelés a Magyar Nemzeté.) A budapesti lap nem mondja meg világosan, milyen imperializmus ellen vezeti a harcot az Egyesült Államok. Feltehetően azért, mert a magyar olvasók úgyis tudják.

FÁBRI FRANCISKA

VENDÉG

A szoba meleg volt és barátságos. Az asszony kényelmesen elhelyezkedett az ablak melletti fotelben és kávéscsészéjét a széles karfára tette. A kávé illata, cigarettája füstjével keveredve úszott a levegőben. A ház előtti fa száraz gallyait néha az ablakhoz csapkodta a szél. A tenger felől fúj, — gondolta, és a tenger közelségének tudata újból, mint már annyiszor, boldogsággal töltötte el. Kissé valószínűtlennek érezte a környezetet és a helyzetet, de szívesen engedte el magát a délután szokatlan nyugalmában és a következő órák előrelátható enyhe unalmában. Ilyen is kell, — gondolta, ilyen régimódi téli délután ; csendes, érdektelen beszélgetés és nyugalom. Kívül a rohanáson, időn, életen.

Vendégére nézett, aki merev mozdulatokkal kavargatta kávéját. Minden rendben van rajta, — gondolta, gavallérsarkú fekete cipőjétől szürke kalapjáig, melyhez egy ismeretlen fajú madár egyetlen nagy tolla volt vízszintesen erősítve. Így kell kinéznie egy kisváros köztiszteletben álló, feddhetetlen életű postamesternőjének. Természetesen rövérével él, egy régi, magas házban, közvetlenül a posta mellett. Biztosan legalább egy féltucat jótékonysági egyesület tagja, — gondolta és hirtelen nagyon megsajnálta.

„Hány éve dolgozik a postán ?" — kérdezte.

„Ó, drágám, most januárban lesz harmincöt. Szerény, kishivatalnokként kezdtem s lépésről lépésre haladva jutottam el jelenlegi beosztásomhoz," — felelte a vendég és boldogan merült a harmincöt év történetébe, amit egyetlen hivatalban töltött el.

Az asszony ült és hallgatta a szürke élet apró eseményeit, s miközben a keskeny ajkak mögül egyenletesen peregtek a színtelen szavak, megpróbálta gondolatban összeegyeztetni kettőjük életének dátumait. Már két éve dolgozott a csomagfeladásnál, mikor én megszülettem, — gondolta. Mikor a papát deportálták, ő éppen másod ízben kapott magasabb beosztást s a helybeli állatvédő liga elnöknőjének talán éppen azon a napon választották meg, mikor engem letartóztattak. Mikor mi a forradalom előtti lázas heteket éltük, neki éppen sok bosszúságot okozott a másodkarnagy a templomi kórusban.

Előbbi kellemes hangulata váratlanul eltűnt. Hirtelen ráébredt arra, milyen jól illik vendége a nyugodt, régimódi szobába, amit ő bútorozva bérelt és amelyben most fájón idegennek érezte magát. Hogy érthetne meg valaha is, — gondolta, és újból, mint már olyan sokszor, felmérte az áthidalhatatlan szakadékot, amit maga és új ismerősei között érzett. Csak közömbös dolgokról szabad beszélni, hiszen úgy sem értene meg mást, ismételgette magának a szabályt, amit sok kis beszélgetési kudarc után állított fel és amelynek segítségével mindent, ami elmúlt, álmatlan éjszakák témájává korlátozott.

A vendég azonban — nem tudni, miért — felhagyott évtizedek bevált témáival és pontosan ebbe az elfojtott múltba vágott bele kérdésével.

„Nem akarok tapintatlan lenni és nem akarom élete nehéz óráit felidézni, — kezdte zavartan és apró szüneteket tartva, — de meg szeretném kérni, ha nem nagy a kérésem ; mesélje el, hogyan menekült el Magyarországról."

Az asszony meglepődött. Már nagyon régen nem kérdezett tőle senki ilyesmit. Országának ragyogó tragédiája már régen lekerült a világsajtó címlapjairól, rádió és televízió is már csak téma hiján említette meg. Az elzártság hosszú évei jutottak eszébe ; a kínzó vágy, hogy tudassa az élő, a szabad világgal, amit tudniok kell, hogy életben és szabadon maradhassnak. Az aknával és szögesdróttal visszatartott igazság közlésének teljesen soha ki nem elégített vágya.

Hirtelen ráébredt, hogy már percek óta csend van s látogatója zavartan simogatja egyik csontos kezével a másikat.

„Ó, nagyon szívesen elmondom, ha érdekli," — mondta és szégyenkezés fogta el. Nem, nem érzéketlenek ! Igenis, megértik és érdekli őket, ami történt — csak mások. Mások és zárkózottabbak, — gondolta és igazságtalannak érezte magát, hogy olyan sokszor menthetetlenül hidegnek és veszedelmesen tájékozatlannak érezte új környezetét.

Elkezdte mesélni annak az éjszakának a történetét. Lázas igyekezettel kereste az idegen nyelv legmegfelelőbb szavait, hogy az idegen emberhez elvigyék annak az éjszakának fájdalmát és szorongását és világossá tegyék előtte az előzményeit.

A helybeli postamesternő ült és hallgatta. Gavallérsarkú fekete cipőbe bújtatott lába keresztbe téve pihent a szőnyegen. A néhai madár tolla meg sem rezzent a kalapján.

Az asszony pedig mesélte azt az éjszakát. Feloldott minden tilalmat, amit az elmúlt évek tapasztalati alapján maga köré épitett. Beszélt, amit olyan régen nem tett. Beszélt ! Ezúttal nem az időjárásról.

Szavai nyomán életre kelt a határmenti erdő, a nehéz léptek alatt összeroppanó, hervadt levelek, a csúszós kövek a patak mentén, s a sötétben arcba csapódó száraz ágak. A határőrök kutyáinak távoli ugatása. Dermedt hallgatózások. Kiméletlen, lihegő kapaszkodás a hegyoldalon. Tövises bokrok, kiálló fagyökerek, verejték, rohanás. Remegő inak, gyötört idegek. Végül egy kiirtott sáv az erdőben ; a határ. S az a pár lépés, az a végső, remegő pár lépés is életre kelt a csendes, idegen szobában, amivel a haza elmaradt valahol a sötét decemberi éjszakában a sáv mögött. Elmaradt, — talán örökre.

„Ó, Istenem ! Már éjfél is elmúlt, mire Ausztriába jutottak ? — szörnyűködött a postamesternő. — Hánykor indultak tulajdonképpen neki az útnak ?"

Az asszony újból úgy érezte, hogy nagyon igazságtalan volt. Ez a nő más, mint amilyenek mi vagyunk, — gondolta, — de megérti és érzi, mit jelent egy ilyen éjszaka. Megérti a fizikai erőfeszítés mögött a lelki erőfeszítést. Érzi, hogy minden perc egy örökkévalóság lehetett.

„Hét óra után indultunk, amikor már teljesen besötétedett," — monáta végül.

„Hét óra után ? — kérdezte a vendég. — Szörnyű ! Ilyen körülmények között nem is tudom, mikor volt idejük vacsorázni..."

INCOGNITO

PETRU DUMITRIU REGÉNYE, SEUIL, 1962

EG FIATAL román pártfunkcionárius. feleségével együtt, arra az elhatározásra jut, hogy Nyugatra szökik. Útlevelet kér, hivatalos utazás címén, ám mielőtt ezt megkapná, ki kell állnia a próbát : útlevelet, — a világ eme táján — csak akkor kaphat a honpolgár, ha előbb segítségére van a hatóságoknak egy másik honpolgár lebuktatásában. Az eljárás egyszerű ; a jövendőbeli szökevénynek annyi hamis jelentést, hazug bizonyítékot, rágalmat és vádat kell — mindenekelőtt — összeszednie, amennyi pontosan elegendő egy volt párttag letartóztatásához. A hatóságok kiszemelt áldozata, Sebastien Ionesco, egykor magasrangú államvédelmi tiszt, jelenleg egy nagyvállalat raktárnoka. Két bátyja, sógora a párt magasbeosztású funkcionáriusai : a riválisok, Ionescon keresztül, voltaképp őket akarják megsemmisíteni.

Ezzel a dermesztő pillanattal kezdődik Petru Dumitriunak, a Román Népköztársaság Állami Díjával többszörösen kitüntetett írónak, aki néhány esztendővel ezelőtt maga is Nyugatra menekült, új regénye, az *Incognito*. Dumitriut már ismeri a francia közönség : 1959-ben jelent meg folytatásos regénye, a *Les Boyards*, majd 1961-ben a *Rendez-vous au jugement dernier*. Új könyvét már franciául írta s aligha kétséges, hogy ez egyúttal legjobb műve is. Sebastien Ionesco története a népi demokratikus rendszer *totális* képe ; talán a legdokumentáltabb könyv, amit valaha is írtak erről a társadalmi képződményről vagy erről a lélektani helyzetről. Valóban totális ; megtaláljuk benne mind azt, amit egykor magunk is átéltünk, éreztünk, gondoltunk, reméltünk, amitől féltünk, amiről álmodtunk, amiben csalódtunk. A színhely ugyan Románia, de végső soron, ennek — majdnem azt mondhatnánk — csupán *folklorisztikus* jelentősége van ; a színhely nem földrajzi, inkább társadalmi. A színhely : a népi demokrácia. Magyarország is, pontosabban.

ELBESZÉLŐNK, aki lehetne maga az író is, — hiszen, amint nemrégiben a Le Monde-nak adott interjújában kifejtette : *„a valóság és a fikció keverése regényírói technikámhoz tartozik"*, — a követelménynek megfelelően szerét ejti, hogy kettesben találkozzék hősével, (vagy áldozatával ?), akit korábbról ismer. A hosszúra nyúló beszélgetés végén Sebastien kéziratot nyújt át neki : az élettörténetét. Elbeszélőnk, akire mély hatással van Ionesco emelkedettsége, derűje, félelem nélküli, szinte angyali nyugalma, ebből a papírkötegből ismeri meg a *valóságot* : e fantasztikus önvallomás a regény. Címe : *Hogy magam is jobban megértsem...* Mit ? Az élet értelmét. Mert Sebastien Ionesco, aki a tisztaságot áhította, aki az egyéni hősiességben az élet értelmét vélte felfedezni, majd a kommunista pártban küzdött eszményei megvalósításáért, végül is mind ebben csalódva, mégiscsak megtalálja azt, amit keresett ; a világ és felebarátai szeretetében. Megrendítő vallomás.

Ionesco jómodú polgári családból származik. Apja bíró volt, szeretett élni, jól és kényelmesen, bőségesen enni és finom szivarokat füstölni ; anyja gyönyörű, izgalmas teremtés, testvérei szépek, tehetségesek. A történet 1941 nyarán indul, a család vidéki kastélyában a Duna partján. A *Dolce Vita* ez ; úszás, evezés, napfürdőzés, aranyifjúság. De Sebastient nem elégíti ki az efajta életmód ; utálkozik a könnyelmű, cinikus életmód láttán, sérti őt a furcsa, különösképp perverz légkör, anyja nem egészen egyértelmű szeretete Christian fia iránt s legidősebb bátyjának teljesen egyértelmű vonzódása Valentine húgához. Másik fiútestvére, Erasme, nihilista ; megvet mindent és semmiben sem hisz. Sebastien megérti, hogy ez nem az ő világa, nem az övé, aki — a legkevésbé szép s a legkevésbé tehetséges testvérei közül — még mindig hisz a szerelemben, az önzetlenségben, a tisztaságban. Megszökik, s 17 esztendős korában önként jelentkezik a frontra : hős akar lenni s az is lesz ; *hős* a német hadsereg oldalán harcoló román csapatok soraiban.

SOKAT ÍRTAK már a háborúról, de Dumitriu oldalai talán a legmesteribbek közé tartoznak ; izgalmasan elevenek és ugyanakkor végtelenül mértéktartóak. A háborúban Sebastien ráébred arra, hogy hősiessége csupán valamiféle homályos nosztalgiából fakadt és semmit sem tisztázott. Ebben a kétkedő, megrendült lelkiállapotban került szovjet hadifogságba. Megundorodva a gyilkolástól, azzal az elhatározással szívében, hogy többé senkinek nem akar szenvedést okozni, kitűnő zsákmány egy ügyes propagandista számára, aki megérzi a fiatalember válságát és tudja, *hogyan kell azt megoldani* ; a Fabrica del Dongo típusú ifjú harcos kommunistaként tér vissza hazájába. Nemcsak a célt találta meg, hanem az eszközt is, a *szociálizmus felépítésének* nagyszerű távlatait. Hol harcol értük ? A politikai rendőrség kötelékében. Angyali ártatlansággal, természetesen.

Egymás után tartóztatja le a párt utasítására egykori barátait ; belenyugszik a „túlkapásokba" azzal az oly jól ismert önigazolással, hogy csak a kispolgári osztálylelkiismeret háborog szívében, hiszen mind ez a *történelem perspektívájában* apró részlet csupán. *„Megkíséreltem hinni ebben az annyira kiábrándító, felületes és kegyetlen megoldásban, amit kommunizmusnak neveznek"* — írja később önvallomásában. — *„Megkeményítettem szívemet a politikai gazdaságtan, a történelmi determinizmus segítségével."*

NEM SOKÁIG. Lassan-lassan lehull szeméről a hályog, látni és érteni kezdi, hogy csak az emberi szenvedés növekszik, a boldogság — éppen ellenkezőleg — egyre kevesebb. Az elveszőfélben lévő boldogságot akarja visszaszerezni? A lelkét. Egy barátja segítségével otthagyja a titkosrendőrséget s üzemi igazgatóként kísérli meg, hogy *közönséges*, tisztességes emberré váljék. *„Tulajdon káromon kellett megtanulnom, hogy minden újabb felülről jövő delíriumhullámnál belülről kell megtörnöm, kétrét görnyednem."* Megtörik ? Meghízik, megnősül, televíziót vásárol, részletre : de ez az életforma sem elégíti ki. Újabb válságba kerül, mert nem képes már felelősséget vállalni a mások életének szétrombolásában : egy nagyarányú létszámcsökkentéskor lemond állásáról. Így lesz hajszolt vaddá ; barátai többé nem állnak szóba vele, kényszermunka táborba hurcolják, „imperialista ügynökséggel" vádolják, következik a kínvallatás, a vallomás, az átnevelő tábor. És Sebastien Ionesco itt találja meg, itt, a börtönben, amit odakint hiába keresett : az élet értelmét ; felfedezi, hogy szeretnie kell a világot és embertársait, olyanoknak — amilyenek, meg kell nekik bocsájtania, mert a Szeretet is, a Gonoszság is, minden, ami e világon van, Isten egy-egy arculata. Így válik névtelen *„Incognito"* apostollá, új eszméit hirdetve, s nem törődve a maga vagy övéi sorsával. Akit meggyőz, mind boldog, derűs, sebezhetetlen emberré válik szintén ; tiszta emberré.

Ez az „üzenet" egyik gyengéje e máskülönben kitűnő regénynek. Az üdvösség túl könnyű (vagy az író módszere ?), — annyi bizonyos, hogy túl könnyen kapható. Az olvasó meggyőződés nélkül lapozgatja ezeket az oldalakat, szkeptikusan figyeli, hogyan válnak az emberek — néhány perces beszélgetés után — szentekké, sőt az új hit újabb apostolaivá.

EZ A HIBA persze nem változtat a könyv értelmén, sőt jelentőségén : azon a kiapadhatatlan alkotó lendülettel festett freskón, melyen feltűnik előttünk a népi demokrácia teljessége. A múlt merül fel bennünk olvastán, borzongva és megrendítően. Ott sétálunk ismét az utcákon, *„a járókelők, jövendő vagy múltbeli foglyok, vagy a foglyok rokonai, barátai, ismerősei"* között, — írja Dumitriu — ; halljuk a hivatalos propaganda észbontóan ostoba, általudományos szólamait ; tapsolunk, ütemesen, a végkimerülésig ; részt veszünk az ideológiai vitákban ; összetalálkozunk régi ismerőseinkkel, a jámbor és odaadó kommunistával, a cinikus karrieristával, a hatalomszomjas párttaggal, az értelmes és érzelmes intellektuellel, a nőstény élharcossal, kivel a természet oly mostohán bánt el... S bizonyára nem én leszek az egyetlen, aki Sebastien Ionesco rokonszenves alakja mögött egy árnyékot vél megpillantani : a Nagy Imrével kivégzett Gimes Miklós szeretett arcát, ahogy ránk néz, magabiztos, melankolikus tekintettel, s így szól : *„Egész biztosan a legjobb utat választottam"*. Ő is, akárcsak Sebastien, arra használta tapasztalatait, hogy önmagát elveszítse, felülmúlja, odaadja — másokért. Irtózott a rossztól, mint Sebastien, s mint amaz, a valódi értékeket kereste, önmaga kiteljesedését a vértanúságon keresztül is.

Fontos-e, ezek után, hogy a regény utolsó lapján Sebastien Ionesco eltűnik a rendőri éjszakában ? Letartóztatták ? Megszökött ? Önkezével vetett véget életének ? Nem tudjuk meg. Elbeszélőnk pedig, miután gazdag, szigorú, helyenként kegyetlen stílusban elmondta, amit el kellett mondania, megkapja útlevelét és a szabadságot választja.

BERKI ERZSÉBET

JELENTÉS A DUNA MELLŐL"

"A ROYAL SZÁLLÓBAN lakom, a Lenin körúton, a pesti oldalon.

Éjfélre jár, amikor megérkezem. Az éttermet már bezárták. A bárba megyek. A zene ugyanaz, mint minden éjszakai lokálban. A berendezés a negyvenes évek végén készült amerikai filmek díszleteire emlékeztet. Nem ízléstelen, de kulisszának hat. A szállodát alapos tatarozás után nemrégiben nyitották meg... Erőszakos kísérletek fával és fém-cirádákkal. Az étterem külső falát olyan kékeszöld csempével fedték, amely inkább fürdőszobához és toaletthez alkalmasabb. Bent az étteremben cigányzenekar játszik. Néhány magyar ül csak bent. Túlságosan igényes, túlságosan csinált és nagyon drága.

A szobában az íróasztal olyan széles, hogy a szekrény ajtaját csak akkor lehet kinyitni, ha arrébb tolom az asztalt. Az ágylámpát és a telefont nem az ágyhoz tették, hanem a szoba másik végébe, egy kerevethez.

A személyzet több nyelvet beszél és jól informált. Azt is tudják, hogy a Benfica megverte a Real Madridot annak ellenére, hogy Puskás három gólt lőtt a portugáloknak. Puskás, a magyar hadsereg hajdani tisztje, jelenleg spanyol állampolgár, még mindig nagyon népszerű Budapesten.

A Royal Szálló féltucatnyi liftesfiút foglalkoztat, 30-40 éves fiatal, erős emberek. Talán jobban keresnek itt, mintha gyárban dolgoznának, egyébként úgy vélem, hogy ez pazarlás. De a népi demokráciában hozzászokik az ember, hogy nem megfelelő embereket találjon nem megfelelő munkakörben. Azonkívül a politikai apparátus is tömeges munkaerőt szív fel.

A népidemokrácia, úgy tűnik, nehezen tud racionálisan ügyködni. Az állampolgárnak drágán kell megfizetnie a tervezés tévedéseit. De vannak más okai is annak, hogy Magyarország rosszabbul él, mint Ausztria. A nemzeti jövedelemnek csaknem minden emelkedését új iparágakba fektették. Ezen most már változtattak. Ausztria támogatója, az USA gazdagabb, mint Magyarország pártfogója, a Szovjetunió, amely hatalmas háborús jóvátételt szorított ki az országból és 1945-től kezdve tizenhét éven át olyan kereskedelmi politikát folytatott, hogy az orosz árukat áron felül, a magyar árukat áron alul számolta el.

Nyugaton sok, nem kommunista nemzetgazdász a nyugati világ versenyképességéről pesszimisztikus számadatokra hivatkozik. Nem tudom osztani ezt a felfogást. Magyarországon és Csehszlovákiában a lakosságnak aránytalanul nagy hányadát a földművelés foglalkoztatja. A kollektivizálás nem emelte a termelékenységet, — éppen ellenkezőleg. Hivatalos helyen feldicsőítik a szocialista tervgazdálkodást. Gyakran azonban ugyanilyen joggal beszélhetnénk a szocialista tervnélküliségről. A gépek karbantartása rossz. A vállalatok között nincs tényleges verseny és ezért hiány mutatkozik fontos szükségleti cikkekben, nyersanyagban, alkatrészekben. Fontos termelési ágakat hirtelen le kell állítani."

A FENTI SOROKAT Jörn Donner *„Rapport fran Donau"* (Jelentés a Duna mellől) című könyvéből idéztem, amely a közelmúltban jelent meg Stockholmban. Donner a finn fővárosban született, de ahhoz a svéd kisebbséghez tartozik, amely évszázadokon át a gazdasági és szellemi arisztokráciáját adta Finnországnak. A Donner-család is a leggazdagabbak közül való, de Jörn az apjától reá maradt vagyon nagyobb részét elajándékozta, — a kommunista pártnak.

Az ifju Donner ugyanis, hasonlóan sok más gazdag származású nyugati ifjúhoz, buzgó és fanatikus kommunista volt. Nála ez csak átmeneti fertőzésnek bizonyult és habár mind a mai napig megmaradt a polgári világ elleni lázadónak, a kommunizmusból alaposan kigyógyult. Mai politikai világnézete ? Ha jól emlékszem Richard Loewenthal nevezte el ezt a fajta csalódottakat „heimatlose Linke"-nek.

Jörn Donnert, aki két nagysikerű regényt írt, úgy tekintették, mint a svéd irodalom egyik nagy városmányosát. Aztán felhagyott a szépirodalommal. Hirtelen lendülettel átcsapott a magasabbrendű politikai riportázsba és a négy évvel ezelőtt megjelent *„Jelentés Berlinből"* ennek a műfajnak egyik mesterműve. A második hasonló jellegű könyve ezt az alcímet viseli : *„Egy utazás a jelenben és a múltban, Bécsbe, Prágába, Budapestre, Sarajevóba"*.

MIELŐTT Északról elindult volna Közép-Európába, Donner megtanult mindent, amit osztrákokról, magyarokról, csehekről, szlovákokról, horvátokról és szerbekről megtanulni lehet. Könyve végén négy sűrűn nyomtatott oldalon sorolja fel az angol, francia, német, svéd és finn munkákat, amelyeket elolvasott, de ezek között nem szerepelnek a szépirodalmi művek. Neki nem volt szüksége arra, hogy hivatalos tájékoztató magyarázza el, ki volt Rákóczi, Deák, Kossuth, vagy József Attila és Karinthy Frigyes.

Donner nem hiszékeny. A kommunista frazeológiát kívülről, a „pártos igazság"-ot pedig belülről ismeri.

MIT LÁT ez az északi idegen a magyar fővárosból és mit lát meg a magyarok, és általában a Duna-vidék lakóinak életéből ?

Nem érti és nem is akarja megérteni, miért gondolnak vissza sokan a Ferenc-József-i korszakra mint az örökre elveszett aurea aetas-ra. A századvégi és századeleji monarchikus csillogásban, a tarka egyenruhák aranyzsinórjaiban, a klasszikus múlttal alapjában véve szakítani képtelen, féloradikális, félkonzervatív korabeli zenében, irodalomban és szmnazban, csakúgy mint az építkezésben is a dekadenciát látja, — és már a maga korában is korszerűtlent.

A kritika élessége azonban nemcsak a múltra irányul, hanem a jelenre is. Három bekezdéssel később beszámol egy új lakóházban tett látogatásáról :

„Az építési költségeket túlzott racionalizálással és egyszerű berendezésekkel csökkentik. A részletek szembeötlően otrombák. A linoleumpadlók a ragasztásnál szétválnak. A fürdőszoba berendezése ízléstelen. A falak és a mennyezet festése hanyag és úgy tűnik, hogy a színválasztás valami rémkép-festő műve. A lakásban olyan érzésem támad, hogy ez a ház nagyon régi lehet, pedig lakói alig néhány hónappal ezelőtt költöztek oda. Az Építési Minisztériumból, úgy látszik, hiányzik a minőség iránti érzék."

Donner a közéleti szereplők mellett másokkal is találkozott és beszélt. Néha elismeri egyik másik kommunista jóhiszeműségét, de annál inkább undorodik a cinikus propagandaszólamoktól, Ilku minisztertől azt hallja, hogy a szocialista realizmus nem sablon, de aztán elborzad egy képzőművészeti kiállításon. *„A vezetők azt a kispolgári művészetet kapják, amilyent éppen kívánnak : szociális genre-képek idealizált, vagy reális stílusban, csendélet és portré."*

Egy más helyen ezt állapítja meg : *„A képmutatást társadalmi erkölccsé emelték"*.

JÖRN DONNER nem hajlandó a valóságot elkenő, békés befejezésre. — amilyen hasonló tárgyú könyvekben szinte szokásossá vált. Úgy látja, hogy az egység, amelyet egykor a Duna-völgye alkotott, darabokra hullott szét. A tizenötéves kommunista uralom Magyarországon és Csehszlovákiában elsöpörte a közép-európai közös múlt csaknem valamennyi nyomát. A két rendszernek, az osztrák liberalizmusnak és a magyarországi, valamint csehszlovákiai kommunizmusnak nincs semmi, de semmi közössége, — minden más állítás csak képzelgés. Európánk közepén határ húzódik ; szögesdrótokkal, falakkal, futóárkokkal és senkiföldjével.

És mégis, — mondja, — meg kell kísérelnünk, minden gyanakvás és ellenséges érzelmek ellenére is, hogy megtaláljuk a határon túli Európával az együttélés módját. Ha erre nem törekszünk, akár fel is adhatunk minden reményt.

HÁMORI LÁSZLÓ

VAS RÓBERT

THIS SPORTING LIFE

Ha a párhuzam nem lenne túlságosan merész, az 50-es évek derekán lejátszódó angol kulturális reneszánszt azzal a hasonló mozgalommal vethetnénk egybe, amely ugyanebben az időben lobbant fel Magyarországon. A politikai háttér persze gyökeresen különbözik, de az eszközök, a hőfok nagyon is hasonlóak. Angliában is az író lett egy új nemzedék szószólójává (nem egy e g é s z nemzeté ugyan, hanem csak egy haladó, életképes rétegéé). Angliában sem lehetett tovább várni: megérett a légkör a kitörésre az életképtelenné vált konzervatív életforma, a „régi dicsőségünk" légvára ellen, a fiatalság életerejének fel nem ismerése, ki nem használása ellen. És a kitörés — angol viszonylatban — ugyanolyan neves, csapkodó, talajt kereső s előre meg nem fontolt volt, mint a mi 56-os szellemi kirobbanásunk. Persze a hasonlat gyökeresen sántít, hiszen az angol kulturális életnek épp az a rákfenéje, hogy a művészet, az irodalom nem tudatos közügy, hanem afféle megbocsátható, kellemes időtöltés csupán; a műveszek a társadalmi lelkiismeret önmaguk által felkent prófétái, akiket ilik, de nem muszáj túlságosan komolyan venni. De az új témák, új figurák, új moral, a nyugtalan útkereses, a támadó félelem betörése az irodalomba, szociográfiába, színpadra s a filmbe épp ezt a fajó szakadékot ohajtotta átnidalni.

A kitörés hevességét nem annyira Jonn Osborne színdarabjain (melyekről nemrégiben beszamoltunk) mérhetnénk le, mint az akkoriban, 1956-ban, szárnyait próbálgató „Free Cinema" mozgalom rövidfilmjein. Már maga a mozgalom elnevezése is tiltakozás — hiszen egy szabad országban csak természetes, nogy a filmművészet is „szabad". De a velejéig kommerciális angol filmipar (s ezzel koránt sincs egyedül Nyugat-Európában) nem engedhet meg magának különösebb művészi szabadságot. A nagyérdemű közönség, ha már hajlandó a katódsugárcsovet a szinemaszkóppal felcserélni, szeret biztosra menni — a producernek pedig az a dolga, hogy a közönségnek s a maga bankszámlájának hűséges szolgálója legyen. S így állott elo az a különös helyzet, nogy e szabad országban a művész (aki az irónál sokkal inkább ala van rendelve az anyagi feltételeknek) csak úgy biztositnatta a maga féltett művészi szabadságát, hogyha 16 milliméteres amatőr-felvevőgéppel, táska-magnetofonnal, két éles, költői sugallatu szemmel és az „adott világ" iránti határozott állásfoglalással indult el az angol élet friss feltérképezésére. A mozgalom — lényegében négy tehetséges fiatalember munkája — éppoly keresetlenul, minden előzetes szervezés nélkül állott össze egységes tiltakozássá, mintna csak odahaza történt volna: amit akartak, azt egyszerűen nem lehetett n e m elmondani. Valaki gondol egyet, ketten megbeszélik, hármasban ez már „megmozdulas". Az elkepzelések kiuisztulnak, tettekké válnak. Lindsay Anderson és Karel Reisz, aki akkor még csak egy rövid, de ellentmondásos kritikusi múttal és kevés, de dicsőséges dokumentumfilm-rendezői gyakorlattal rendelkezett, két vállalkozó szellemű filmtechnikussal s egy csekély pénzforrással a hátuk mögött belopták a filmvászonra a koznap költészetét: a munkát s akik végzik, a tömegkultúra népbutítását, a fiatalságot munka, szorakozás, vitatkozás, szerelmeskedés közben. Újfajta Angliát fedeztek fel, új szemszögből, a maga teljes emberi méltóságában. Határozott kiállás volt ezekben a rövidebbnosszabb dokumentumfilmekben: O D r e a m l a n d , E v e r y D a y E x c e p t C h r i s t m a s , N i c e T i m e , W e A r e t h e L a m b e t h B o y s — hiszen épp abból a gazdag angol költői-szociográfiai hagyatékból táplálkoztak, amely a 30-as években először kristályosította ki a világon a szociális dekomentumfilm fogalmát s amelytől az angol film, az 50-es évek elején történt angol politikai változás után annyira elhűtlenedett. „Ne szépítsd az életet" — ez volt az új jelszó, „ha csak amatőrfilmen is, de tudj, akarj szembenézni vele a költő, a tudatos művész szemével". És hogy a magunk kifejezésével éljünk: „Az igazat mondd, ne csak a valódit".

A kissé hangzatosan meghirdetett mozgalom sikere messze túlszárnyalta annak a kis Themseparti mozinak a kereteit, amely otthont adott neki: ezek a filmek sorra nyerték a fesztiválok díjait és serkentő hatást gyakoroltak az egesz világ filmművészetére. Hiszen a naplemente-érzelem, az illemhely-humor, gengszter-hősiesség nem csak az angolok szabadalma ... De ez a néhány dokumentumfilm megmutatta, hogy a kitörés, ha csupán egy kisebbségnez szólva is, de lehetseges. És talán éppen erre az első friss szélre indult meg egy-két évvel később a fiatal francia film hullámverése. Truffaut, Chabrol, Resnais már egy sokkal kedvezőbb szellemi és gazdasági atmoszférában harcoltak ki a legalitást az ilyen „másmilyen" filmek szamara — mig végül a kötetlen kepi kísérletezes, az új gondolati frissesség atragadt az olasz, amerikai, lengyel s nyugatnemet filmművészetre is.

Magában Angliában a látószög lassan a mindennapi élet szerves reszévé vált azzal a nemzedékkel együtt, amely ma már sokkal kevesbé számit kuriózumnak és sokkal inkább józan hatóerőnek az ország sorsának jobbra fordításában. A szellemi feinotte-válas, érzelmi modernizálódas ha sznobizmusool is, de hozzátartozik az Európa felé kivankozó Anglia új polgari életfelfogásához, a haladó fiatalsághoz — és a producerek is jobbnak latták, ha alkalmazkodnak ezeknez az új követelményekhez. Jack Clayton R o o m a t t h e T o p-janak világsikere volt az első buzdulas, de a dontő szót mégis Karel Reisz első játékfilmje, a S a t u r d a y N i g h t a n d S u n d a y M o r n i n g mondta ki, amely a maga frissen támadó hangú riporteri hangnemében művészileg teljeset markolt, és világsikere anyagilag is megteremtette az új irányzat hitelét s továbbfolytatasának feltételeit.

De aztán mintha lelassult volna ez a gyors kibontakozás. Működésbe lépett a csevetelő angol kritika, amely szokásához híven készpénznek vette azt, amiért nalásnak kellett volna lennie, amit batorítania kellett volna. Az úgynevezett „mosogatólé-iskola" a humoristák kedvenc napitémája lett. És talán jogosan: mintha maguk a művészek sem biztak volna abban, hogy Reisz filmjének hiteles riporteri valóságánál mélyebbre is lehetne menni. A tudatosan vállalt szociális állásfoglalás modorossá kezdett válni, a fájóan szürke kozép-angliai táj nyomasztóságát intellektuális szépelkeskedéssel karolta fel a rendező s benne az embert — az egyszerű, elesett embert — is inkább patronálni kívánta mintsem őszintén megérteni. Visszatértünk ismét az élet s a művészet közötti hagyományos angol szakadékhoz ... S a propagandisztikusan tudatos költői élesítás, a „Free Cinema" mozgalom ars poeticá-ja lassan túlhaladottá vált, mintegy gatiójává annak, amit felszabaditott.

És most végre, pontosan hét évvel a mozgalom megindulása után megszületett az első igazán egyetemleges művészi alkotás, amely — éppen jókor! — ismét kiszélesiti, felszabadítja ezt a látószöget. A T h i s S p o r t i n g L i f e annak a Lindsay Andersonnak az első játékfilmje, aki talán az egész mozgalom legkevésbé megalkuvó, legtobb műveszi tartalékkal rendelkező egyenisége. A producer szerepét Karel Reisz vállalta, akinek első filmje után már elég hitele volt a szakmában, hogy Anderson esetleges „túlkapásait" megfegyelmezze. A film témájának alapjá egy fiatal angol regényiró, David Storey sikeres könyve volt; és a kis műveszi kollektiva, a főszereplő Richard Harrisszal együtt, olyan erőteljes, megrázó filmet alkotott, amelynek kevés parja akad az egész angol filmművészetben.

A T h i s S p o r t i n g L i f e tartalmát nehéz lenne tömondatokba foglalni, mert a filmnek éppen a tudatosan vállalt és következetesen keresztülvitt koncepciója, hogy szembenez az élet sűrűjével és szakítva az angol higgadtság nem éppen kötelező, de ajánlatos művészi hagyományaival, éhesen veti magát e szövevény felkutatásába és kibogozasába. Az elmúlt évek határozott irány-filmjeivel szemben (amelyek bizony kísértetiesen hasonlítottak a mi hasonló jellegű haladó hagyományainkhoz) ez a film az é l e t -ről szól, körülhatárolhatatlan dimenzióiról, mélységéről, tragikumáról. És Anderson számára szinte természetes volt, hogy ezt a témát csak kellő művészi alázattal, átgondolt, komoly látószöggel közelithette meg, bízva az ábrázolt érzelmek és kapcsolatok valódiságában és természetes méltóságában. S a mű maga nem is más, mint az alkotó kollektíva izgalmas felfedező útja ennek az élet-anyagnak a sűrűjében.

A film főhőse Frank Machin, egy hatalmas termetű rugby-játékos. Azelőtt bányász volt s akkor elhatározta, hogy könyörtelenül karriert fog csinálni s (mint a R o o m a t t h e T o p és a S a t u r d a y N i g h t a n d S u n d a y M o r n i n g főhősei) kezébe veszi élete irányitását. Elsősorban az erejét akarja kamatoztatni; Machin nemcsak fizikailag, de érzelmileg is „nagy" ember: belső világa is erőteljes, agresszív, építő s pusztító egyben. De ez a roousztussag valójában mélységes belső bizonytalanságot, szenvedélyes önmagat-keresést takar. Machinnak nem éppen becsületes eszközökkel sikerül felküzdenie magát az iparváros hivatásos rugby-csapatába, amelyet a helyi gyárosok afrele hasznos időtöltésként támogatnak es az ezer font amiért megvásárolták egy időre megerősiti sajat emberi értékében....

Ezt az expozíciót egy meglehetősen bonyolult, de sikeres szubjektiv képi technika teremti meg. A film egy rendkívül durva rugby-mérkőzessel kezdődik, amely egy csapásra megteremti a mű tragikusan sulyos, érzékekre ható atmoszféráját — és a T h i s S p o r t i n g L i f e csupán ezert s ennyiben szól a sportról. Amikor a játék hevében Machinnak kiütik a hat elülső fogát s aznap este a fogorvos eltavolitja inyéből a csonkokat, hősünk a bodító gáz hatása alatt feleleveníti magában gyors karrierjének történetét. Ez a folyamat persze nem szó szerint értendő: a módszer sokkal inkább a film tudatos ábrázoló technikája, amely az emlékek, események, érzések csapongásával egy szubjektív, gondolati egyes szám elsőszemély-jellegű történés alapjait veti meg. Sok itt a tisztázatlanság — melyik művészi kísérletben ne lennének bizonytalanságok? — de a filmnek végül is sikerül elérnie ezt a személyes jelleget. Nem annyira elbeszélő film ez, mint lélekábrázoló; a lélek rajza s vetülései alkotják a film lassan kibontakozó történését.

A mű magva az a tragikus kapcsolat, amely Frank Machint lakásadónőjéhez, az özvegyasszony Mrs. Hammondhoz fűzi. Mire e kapcsolat rajzához értünk, a csapongó expozició átadta helyét egy szabatos látószögnek, amely zavartalanul szemléli s láttatja a viszony kibomlását. A törékeny, megfáradt, érzelmeit tudatosan elfojtó középkorú asszony (Rachel Roberts remek alakításában) jellegzetes típusa azoknak az angol nőknek, akik a háború alatt voltak fiatalok, boldogok s érzelmileg szabadok és akik aztán elsüllyedtek egy nagyon is köznapi házasságban. Amikor váratlanul özveggyé lett, Mrs. Hammond tudatosan vállalta a mártir ostoba szerepét, aki soha többé nem engedheti meg magának, hogy az érzelmei eluralkodjanak felette. Természetellenes, erőszakolt hidegségbe burkolózik, igyekszik méltósággal viselni s holmi magas rendű érzelmi függetlenségnek beállítani. A viszony ott válik mélységesen bonyolulttá, amikor Frank Machin — akinek számára létfeltétel, hogy érzelmileg gyökeret verjen — beleszeret az asszonyba. Felfokozott érzelmeivel újból életre akarja kelteni, felemelni a maga nagyságához. De az asszony nem képes feloldódni: bár a testét odaadja, az érzéseit nem teheti fel ismét egy lapra... A viszony egyre feszültebbé, sokoldalúbbá válik. Már nem is tudjuk biztosan, hogy melyik a kártékonyabb: a férfi agresszív követelése az élettől vagy az asszony önző, megátalkodott élettagadása. A kapcsolat a jó helyett a legrosszabbat hozza ki belőlük, megértés helyett a végső kirobbanást érleli. S a tragédiát még az sietteti, hogy Machin képtelen megérteni s kifejezni a saját helyzetét. Egyetlen igazi kifejezésmódja a testi erőszak (talán ez a kulcsa egész magatartásának) de ezzel épp elriasztja magától az asszonyt... A gondolatközlés csődjének drámája ez; egy vérmérséklet, egy ellentmondásos kapcsolat rajza. Ha úgy tetszik: az élet sűrűje, a mai angol életé, amely a támadó harag és visszahúzódó passzivitás kettőségére épült, s amelyet a szépség és rútság, lágyság és durvaság, a kitörő s az elfojtott kontrasztjaiból ötvöztek egységgé a film alkotói, Dylan Thomas verssorának jegyében (amely annak idején a „Free Cinema" mozgalom mottójául is szolgált): „Ez hát a világ... Bízzatok".

Az utolsó félórában aztán a film learatja a dús vetést: az ellentét kirobban, Machin elhagyja a házat és egy véres, sáros, vad rugby-mérkőzés absztrakt víziójában rádöbben saját emberi, érzelmi csődjére, helyzetének reménytelenségére. De a tragikus vétséget akarata ellenére már elkövette; bűnhődnie kell. Mrs. Hammondot agyvérzéssel kórházba szállítják s nemsokára meghal — és Frank Machin, a lassan kiöregedő sportember visszatér az arénába, amely felemelkedés helyett most már csak sülyedést hozhat a számára.

Ezekben a végő jelenetekben (az utolsó találkozás a kórházban, Machin visszatérése az üres házba s a befejező vad rugby-mérkőzés) a film olyan tragikus hőfokot ér el, amely egyedülálló a tartózkodó, saját érzéseiben legtöbbször nem bízó angol filmművészet történetében. Anderson nevén nevezi a fájdalmat. Itt minden érzés oly nemesen búg „mint a mélyhegedű", — és a film biztosan evez a tragédia univerzalitásának révébe. Ezzel a tudatosan vállalt, nyíltan színt valló érzelmi hőfokkal tiltakozik a film a „nem kell mindent olyan komolyan venni", a mesterséges szenvtelenség kényelmes angol elve ellen.

Sokat lehetne még írni a színészi játékról, a mellékfigurákról, a zenéről — és nem utolsó sorban a film rosszul sikerült jeleneteiről, apróbb-nagyobb baklövéseiről. De ezek a hibák mind természetes velejárói egy bátran kísérletező művészi alkotásnak, amely egyszerre összefogja az elmúlt évek szétágazó kísérleteit, kijelöli a helyüket, és egyben mindjárt túl is mutat rajtuk. Hogy milyen irányba, azt most még korai lenne megmondani. De annyi bizonyos, hogy a hűvös tartózkodás, diplomatikus véleménytelenség nem lehet többé kibúvó: a T h i s S p o r t i n g L i f e bizonyítja, hogy az angol film végre beszélni meri és tudja az érzelmek egyetemes művészi nyelvét.

Angol irodalom szovjet kezdőknek

Évtizedeken át a Szovjetunióban az angol irodalmat szinte kizárólag Dickens képviselte ; Dickens volt a kezdet és a vég, a nagy *progresszív,* aki „leleplezte" az angol burzsoáziát, sőt még Marxot is alátámasztotta az angol társadalomról alkotott megsemmisítő ítéletében. Így vált Twist Olivér a szovjet esztétika *pozitív hősévé.* Később, egy újabb periódusban, már több szó esett a modern angol irodalomról, de annak csupán *negatív* jellegzetességei hívták fel a *tájékozott szovjet kritikusok* figyelmét. Ám az idők változásával, megállapíthatjuk, e téren is változások tapasztalhatók a szovjet életben. Ami ennek előtte csupán „burzsoá szemétnek" nyilvánittatott, most — a közelebbi vizsgálat alapján — elnyerte a szovjet irodalomtörténészek elismerését is, bizonyos fokig legalább. Tanú erre a napokban megjelent új szovjet „összefoglalás" az angol irodalom jelenlegi helyzetéről, melynek címe *„Az angol regény az utolsó évtizedben"*, szerzője pedig *V. Ivashova.* Ivashova szorgalmas olvasónak bizonyult : állítólag minden 1950 és 1960 között kiadott angol könyvet elolvasott, az egy szerencsétlen William Golding kivételével, aki pedig igazán megérdemelte volna a figyelmet. E szorgalom eredménye a könyv ; úttörő munka az eddig fehér foltokkal teli angol irodalmi-térképen. Egyúttal mulatságos munka is.

Ivashova könyvéből kiderül ugyanis, hogy az angol regényírók (az egyszerűség és a dialektika kedvéért) három főcsoportba oszthatók. Az első csoport : a *nem kívánatos elemek* (szovjet szempontból, persze), a második a *kívánatosok,* a harmadik pedig az, mely a *kettő között* helyezkedik el s azokat foglalja magában, akik többet is tudnának felmutatni, ha egy kicsit *megerőltetnék magukat.*

A nem kívánatos elemek között találjuk : *Evelyn Waugh*-t, *Aldous Huxley*-t, *George Orwell*-t, *Iris Murdoch*-ot, *Anthony Powell*-t, *L.P. Hartley*-t, *Lawrence Durrel*-t és *William Cooper*-t (ez utóbbi annál különösebb, mivelhogy a kommunista szimpatizánsok közé tartozik). Igaz, szerzőnk elismeri, hogy a felsoroltak között „akadnak" tehetséges írók is, de közös bajuk az, hogy képzeletüket csupán a „magánélet" foglalkoztatja, s nem törődnek „koruk nagy szociális kérdéseivel", vagy ha mégis, — mint Evelyn Waugh vagy Orwell — akkor kizárólag „szovjetellenes rágalmakat" írnak. Hogy ezek után, például, mit kezdjünk Huxleyval, akit mindennel vádolhatunk, csak éppen azzal nem, hogy „elfordul" kora nagy problémáitól — arról szerzőnk nem nyilatkozik. Az egyik legnagyobb élő angol regényírót, Evelyn Waugh-t viszont félkézzel intézi el, mondván, hogy : *„könyvei a pornográfiának és katolikus babonának keverékei, megtűzdelve nyílt vagy kevésbé nyílt szovjetellenes propagandával."*

Ezután következnek, azok, akik *kívánatos olvasmányként* szerepelnek a szerző tudatában. Ide tartozik, többek között, *James Aldridge,* (kommunista szimpatizáns), talán az egyetlen a modern angol regényírók között, akit a Szovjetunióban feltétel nélkül elismernek, valamint *Basil Davidson* (újságíró!), *Jack Lindsay, Desmond Stewart* s még néhányan, akikről — a szerzőn kívül — Angliában igen kevesen hallottak, ha egyáltalán hallottak.

De hátra vannak még azok, akik e *két kategória között* helyezkednek el, s akik számára még van remény, hogy bejuthatnak, (ha tisztességesen viselik magukat), a szovjet irodalom Pantheonjába. Ilyenek : *Sir Charles Snow, Graham Greene, John Waine, Kingsley Amis* és *John Brain.* E csoport kiérdemelte szerzőnk dicséretét, mivelhogy műveiben „elítéli a burzsoá társadalmat", de ugyanakkor kihívta rosszallását is, mivelhogy „leleplezéseik alapján nem vonják le a megfelelő következtetéseket e társadalom végső pusztulásának okairól-módjairól s ezáltal eszmei tartalmuk nem megfelelő", (azaz nem esik egybe a szovjet propaganda jelenlegi vonalával.) Sajnáljuk őket, szívből.

Végkövetkeztetésként szerzőnk megállapítja, hogy az angol irodalmi életből — ma már — kipusztultak a „dühös fiatalok", mert e mozgalom „kettészakadt" : egyik fele „elzüllött" s ma már csak a *rock 'n' roll* érdekli ; a másik fele viszont (a jó gyermekek) a „haladó" angol fiatalokhoz csatlakozva ott masírozik az egyoldalú nukleáris leszerelést követelők egyre növekvő seregében.

Aki nem hiszi, nézzen utána.

DÉNES TIBOR

Az ember milyen volt?

KIT ÉRDEKEL igazán-szenvedéllyel az irodalomtörténet nagy ismeretlenjeinek kiléte ? Homerosról, miként Ossiánról, elfogadjuk, hogy vak volt ; istenekkel, égi fénybe öltöztetett hősökkel vakon lehet társalogni csak. A titokzatos halhatatlanoknak legfeljebb bölcsőjét és sírját, vagyis a dicsőségükből megillető örökséget, vitatják maguknak valamely városok.

Csupán Shakespeare kivétel e szabály alól ; egyszerűen nem hagyja nyugton az embert. Elég újra látnod egyik drámáját, vagy olvasnod a szonettek némely szakaszát, hogy megint egyszer felszakadjon belőled a kérdés : Miféle ember volt ? Nem azt kérded: Ki volt ? Félmarok jelentéktelen levéltári adat birtokában dőre dolog lenne e probléma megoldására törekedni. Aki megpróbálta, és légió e szellemi hajótörött száma, tette ezt bár elképesztő szorgalommal, dühös akarattal, gúnnyalfojtott indulattal, vagy egyszerűen tudósi szándékból, mind csődöt mondott.

A vad hajsza a titok megfejtésére odáig fajult, hogy előbb zsenijét tagadták meg Shakespearetől, aztán létezését. E badarságok sorát Delia Bacon, a *Novum organum* szerzőjének amerikai ivadéka, nyitotta meg a *Puthnam's Monthly*-ban közzétett irományával, ősének követelvén a stratfordi egész hagyatékát ; William Shakespeare álnév legyen, Francis Bacon szépírói köpenye filozófusi méltóságának védelmére (1856). Bolondokházában végezte Miss Delia ; a kétkedés lavináját indította el, ez vette el tán józan eszét. Mert lavinaszerűen követték egymást a hajmeresztő állítások s volt, ki Marlowe-ban, más meg Derby grófban s egyéb arisztokratában, vagy éppenséggel valamely írói konzorciumban jelölte meg a szerzőt. Éppen csak Shakespeare-ben nem, az ismeretlenben. Pontosan azért, mivel ismeretlen. Az oklevelekkel alátamasztható váz még keretnek is kevés egy feltétlenül magas hőfokon égő, alkotó életmenet megrajzolásához, pláne ama duhaj korban, a kamasz Angliában. Felesleges ezért a kérdés : *ki* volt a férfi, ki a Shakespeare-nevet viselte ? Annyira sem mennénk a kutakodásban, akárha a kört négyszögesítenénk.

DE AZ EMBERT, ezt a kisörömű-sokbánatú lelket annál több alappal közelíthetjük meg. Műve, jóllehet, javát színpadra írta s ennen szavait kosztümös figurák szájába adta, a legszemélyesebb, majdnem hogy magánügy ; még a régi brit királyok is minduntalan a költő bánatainak tolmácsolói. Nem is szólva a szonettekről, e „botrányos" kötetről, melynek énekese olyan pőrére vetkőzte le magát s tárta fel kevésbé szabályos érzelmeit, mint senki tán több évezred irodalmában. Ezenkívül az arcvonásait is ismerjük. Lehet, nem hiteles Cornelis Janssen festménye s a National Portrait Galleryben őrzött Chandos-portré sem az (1610 körül). Tegyük fel, hogy William Marshall rézkarca a *Költemények* 1640-es kiadásában is idealizált. Ám miért kételkednénk az első Folio-kiadás finom metszetében ? S a modell valódiságában ? Az angolok elég józanok voltak már a reneszánsz idején ; nem szépítettek, ma sem szépítenek. A valóságot látták akkor is és látják ma is. Tehetségük mindig volt elegendő, hogy meg is tudják mutatni a valóságot. A portré pedig, ha hiteles, leleplezi az embert.

Számosan vizsgálták már, tüzetesen és különféle időben, az említett Shakespeare-arcot. Nem kíváncsiságból tették ; inkább olyasféle összetett érzelemből, mint midőn mi, egyszerű halandók, a régóta vágyott lányt szobánkba vihetjük már, de még nem ágyunkba. Vagyis a titok megfejtésének felgyúló reményével. Mit árul el a Shakespeare-arc a boldogtalan zseni titkából ? Mindenkinek azt, amilyen lelkülettel közeledik feléje : kitűnő üzletember, az adócsalás sem okoz neki skrupulusokat ; zárkózott és hiú ; az őrületig mazochista ; nemi tévelygő és ilyen-olyan vágyait visszafojtva gyötrődő ; és lángész. Igen, lángész. ki nem mérhető gyarló emberi mércével. Egy ponton mégis valamennyi szemlélődés közös nevezőre jut : befelé néző, belül égő, önmagát pusztító ember volt Shakespeare ; a pár, kínnal felhajtott, életrajzi adat is ezt bizonyítja. Ezenkívül csendes és hallgatag, aki akkor beszélt csak, ha kényszerítették. S persze, a színpadon, akkor is egyfajta kényszerből. Különben a papíron, makasabb iskolára nem való, gót betűvetéssel, a szavak mágiájában öntötte ki lelke szüntelen dúlását. S gyilkolt tollával, ha felgyűlt benne a kétségbeesés, mivel hasztalan szeretett.

Igenis, minden vizsgálódásnak ez a közös alapja : Shakespeare az örök kielégítetlen. Mi e nem csillapuló szomjúság oka, eredete ?

NEM VOLT SZÉP EMBER s a jelek szerint, gyenge testalkatú. Hosszú, hegyes orra, hetykén pödört bajsza lágy vonásainak nem kölcsönzött férfiasságot. Nyakába lógó, vékonyszálú haja, boltozatos, mégsem széles homloka, mely fejebúbja kopaszsága folytán alig érvényesült, iskolamesterek pedantériáját hitette el. A szeme nagy volt, ámuldozó s ki nem ismerhető. Annál beszédesebb a szája s ez mosolytalan-összeszorított, mégsem annyira, hogy ne éreznők érzéki alsóajkának vibráló remegését. Fűzzük mind ehhez a 89. *szonett* vallomását : *„Mondd, hogy sánta vagyok. Valóban sántítok, nincs védelmem sértéseid ellen,... nem láthatsz oly rútnak, mint milyennek tudom magam."* Egyszóval, Shakespeare tisztában volt hátrányos fizikumával, miként azt is tudta, hogy nem tartozott ama férfitípushoz, mely vonzza a nőt, mint méhet a virág tarka hímpora.

Siker volt-e egyetlen „sikere" szerelmi téren ? Anne Hatheway, a csúf, a huszonnyolc éves, még Stratfordban elcsábította az érintetlen sihedert. Leselkedett az alderman fia után és követte. Shakespeare a „kamillaréti jelenet"-ről szól, James Joyce pedig azonosítja a *Venus és Adonis* szürkeszemű istennőjét, ki *„ephesosi Adonis szűzességét elvette"*, ama *„vidám stratfordi ribanccal, ki bizonyos zabföldön cicázott nála fiatalabb szeretőjével"*. A torz jelenet valahogy nem kamillarétre és zabföldre kívánkozik, inkább a városszéli erdőbe. Zord színhely illik a jelenet hangulatához. A csúnya teremtés, eszmélvén, hogy hasztalan várakoznék tovább, egyszer csak megállt egy elvadult bozót előtt, hova soha nem süt a nap és fekete a színe a falevélnek s a sűrűbe csalta a félénk suhancot. Azon a címen, hogy valami érdekesét mutat neki. Ostoba teremtés volt a vénülő csúnyalány, de nem oly ügyetlen, hogy célját ne érte volna el. Elérte-e valóban ? Hites férjévé lett a tizennyolc éves fiú. és születendő gyermekének apja. E tekintetben tehát jól számított Shakespeare koran ébredő tisztességérzetére. De számíthatott-e arra, hogy ennek a házasságnak köszönhette a költő, ki akkor még távol volt a költészettől, boldogtalanságát és — halhatatlanságát ? Annyi tény, hogy Shakespeare soha nem bocsátotta meg Anne-nak az „árulást". Művét teleszórta a meg nem engesztelődés jeleivel. Elég közülük egyet idézni, a legkeserűbbet : *„A házasság, miként az akasztás, a sors csapása."* S midőn halálát érezvén közeledni, elkészíti végrendeletét, 1616. március 25-én, a város szegénységére is többet hagyományoz tekintélyes vagyonából, mint a feleségre : a koldusoknak 10 font jut, Anne-nak pedig egyetlen ágy, a legócskább, mely található volt a New Place-i házban.

CSODÁLHATÓ-E, hogy az első kislány — Suzanna volt a neve — és az ikrek születése után, Shakespeare egyszerűen megszökött Stratfordból ? Ahány az életrajzírója, annyi a szökés magyarázata. Megélhetési nehézségek, elfogató parancs az uraság instanciájára, (vadorzott volna a fiatalember Sir Thomas Lucy parkjában), ésígytovább. Pedig kézenfekvő a menekülés oka ; figyeljük csak : *„A féltékeny asszony mérges nyelvelése halálosabb a veszett kutya fogánál"* (*Tévedések vígjátéka*). *„Ha tudnátok, mennyire restelkedem az asszonyok badarsága miatt ! Háborút hirdetnek, pedig békéért kellene könyörögniök"* (*Makrancos hölgy*). Nos, Shakespeare megszökött, mert semmi nem kötötte a hervadó, unalmas asszonyhoz, ki ráadásul ugyanúgy nyelvelt-féltékenykedett, mint valamennyi férjénél jóval idősebb feleség. S menekült a vidéki körből, mely bezárta-fojtogatta. Így kezdődött a halhatatlansághoz vezető út. Mondjam-e, hogy a szomorúságok szikláival volt kövezve ez az út ?

Londonba menet egyik éjjel megpihent egy országúti fogadóban, hol, állítólag, fiút nemzett volna. A törvényeset, Hamnetet, a „szőke kis herceget", elvesztette, a törvénytelen fiúról pedig nem tudott. Létezett-e s egyáltalán, volt-e fogadóbeli kaland ? Nem szélhámos költötte-e a világ ámítására : a lángész vérét örökölte ereiben ?! Mintha értékesebb lenne a hitvány ember, ha zsenit mondhat nemzőjének. Ám ilyen az emberiség : a tárgynak sem magánvaló értékét nézi, hanem a fényt, mely rávetődik. Nem a hőst csodálja-szereti, de a legendát.

TÉTELEZZÜK FEL, igaz a fogadóbeli kaland ; mi a jelentősége ? Semmi. Tűnékeny valami az utazás s az úti élmények egyszer hallott dallamfoszlányok, melyeket, ha igyekeznénk, sem tudnánk pontosan emlékezetünkbe idézni. Általában kelletlen kifejezéseket találunk a shakespeare-i szótárban az *utazás* megjelölésére.

Londonban mindent elért a költő, mit nadrágos ember remélhet, amire törekszik. Mindent, mondom, egyet kivéve. Pedig éppen erre az egyre vágyott igazánfájdalmasan : a sikerre érzelmi vonalon, a szerelemre. Arra, hogy egy nő őszintén szeresse William Shakespeare-t, az embert, a férfit. Nem volt „nemes királyi hím", láttuk, de visszataszító külső sem. Sántított talán, ám púpot nem hordott hátán, nem is bandzsított, s udvarba járatos ember lévén, nemcsak társalgása színességére ügyelt, de szája üde leheletére is. S micsoda nagyszerű szív volt ! A Dark Lady azonban dőreségében megcsalta e csodálatos szívet a csinos baráttal. A hímet kívánta, nem az embert. Egyébként, a barna szépség, miként minden dáma, ki közelébe kerülhetett s miként a szűz királynő maga is, szívesen időzött a költő társaságában. Szórakoztatta őket, és pont. Szerettek vele beszélgetni, szelleme csapongó játékában gyönyörködni. Közismert az anekdota és roppant jellemző : A Lord Chambellan társulata az udvar színe előtt játszott éppen ; valamelyik *history* volt a műsoron és Shakespeare persze a színpadi fejedelem. Egyszer csak „Bess, a jó királynő", két lélegzetvétel közt, a komédiás lába elé dobta zsebkendőjét. Bolondos szeszélyből tette, hogy megtréfálja a jeles Billt. Felsülés lesz a játékból, vagy felségsértés ; így is-úgy is mulatság. Csakugyan az lett, mulatság, ha másfajta is, a zseni jóvoltából. Shakespeare észrevette a cselt, félbeszakította megkezdett tirádáját, mondván : Mielőtt folytatnánk ügyünket, felvesszük királyi húgunk keszkenőjét.

KAPRÁZTATOTT e szellem s perzselt e költői hév, a dámák mégsem nyújtották csókra szájukat a költőnek, kit gyötört meddőn a vágy. Hallgatták révedezve a lázas-szerelmes szavakat, miközben valaki másról álmodoztak. Valakiről, ki tán még oly külsővel sem dicsekedhetett, mint Shakespeare. Ám az a valaki *más* volt. Más, persze, mivel a költőnek, ki egyetlen estén nemzedékeket irtott ki képzelete s tolla hatalma által s ki például Romeón keresztül mindennél izzóbb szavakkal olvasztotta egy lány kebelét, ha át kellett karolnia egy női derekat, megremegett a keze és megállt, nem egyszer félúton. Csalhatatlan szimattal érzékli a „gyengébb nem" a férfi félénkségét. Élemedett asszonyokat, mindenre elszánt Anne Hathewaykat izgatja csupán egy szűz fiú eredendő félénksége. Különben retteg a nők egyetemessége a *timid* férfitől ; attól retteg, hogy lelepleződik valódi vagy álszemérme.

Úgy van, az érvényesülés útján magabiztosan, fölénnyel előretörő költő megtorpant egy szép nő közelségében. Történt pedig ez ama féktelen században, melyben gátlástalan tépték láncukat a szenvedélyek. Kit szégyenített meg akkoriban, a költőn kívül, a félénkség egy barnahajú teremtés alkovjában ?! Mert, semmi kétség, a költőt megszégyenítette, megalázta, megtörte félénksége.

Hált-e valaha Shakespeare a Dark Ladyvel, kinek személyében egyesek Jacqueline Vautrollier-t, az egykori iskolatárs, majd barát, Richard Field, feleségét látják ? Mivel „Jacklin" barna volt, francia, híre boszorkányos. Avagy ennek az ingoványos viszonynak a históriája is a képzelet játéka lenne csupán ? Nem azért „rút és hamis és hazug" a szonettek fekete hölgye, mert elérhetetlen ? S a trágárságig menő dühkitörés nem a kielégítetlen vágy káromló felszakadása-e ? A tehetetlen nyomorúságé s a kíné, melyből nincs más kiút, mint a szájat harapni véresre, a falat döngetni ököllel, szitkozódni, majd felkelni az ágyról, mely Nessus fekhelye, tollat ragadni és gyötörni-gyilkolni az álomalakokat. Más szenvedése nyugvás a szenvedőnek.

E téboly, vagy mazochizmus, — ami egyre megy, — odáig fokozódik, hogy nemcsak látja szinte érzékelhetően szeretkezni a Dark Ladyt a csinos baráttal, de meg is énekli, döbbenettel-kísérteties plaszticitással, az ismétlődő gyötrelmes jelenetet. Csúfságára minden petrarcai eszménynek ! Leari valami ez : mind elárulják, éspedig egymásban találva örömeiket, kiket a „nagylelkű király" szeretett.

KIKET SZERETETT a költő? Helyesebben, kit szeretett inkább s féltéssel, tetemesebb vággyal : az asszonyt vagy a barátot ? Tüskés a kérdés. Ám hiába csürnénk-csavarnánk a szót farizeus módra s hasztalan pirulnánk a szonettek dedikációjának kendőzetlen nyíltságán, — a tény tény marad : A W. H. úrhoz címzett ajánlás szerelmi vallomás s a 154 szonettből 126 a barát szépségének, jóságának, odaadó gyengédségének magasztalása, avagy csapodárságának kárhoztatása. Némely puritán irodalomtörténészek óva intenek,hogy a szonettekben valamely „valóságos szerelmi regény" megörökítését lássa az utókor. Mi mást lehetne ?! Miért írta át John Benson, — a szonettek 1640-es második kiadását előkészítve, — a barátra vonatkozó összes hímnemű névmást nőneműre s miért hagyta el ama szakaszokat, melyek át nem írhatók, mivel végképp nem érthetők félre ?

1609-ben jelent meg először a kötet, de már tíz évvel előtte jártak kézről-kézre másolatban a versek. Gondolt ki-ki amit akart. Ezért fakadhatott ki a költő : *„Légy bár szűzi, miként a jég és tiszta, mint a hó, a rágalmat el nem kerülheted"*. Idétlen lenne mocskos ügyletek hírét akasztani a költő nyakába ; regényt mesélnek a szonettek, a belülvalók regényét : a szárnyas képzelet, a páratlan, ám magányos lélek hánykodásait. Ha a nő megtagadta tőle a szerelmet, álmodozik hát zaklatott éjszakáin a *szépségről*. Még ha nem asszonyi alakban ölt is testet az eszmény. *„Lányarcodat a természet festette, ó, szenvedélyem ura és úrnője,... asszonyok örömére születtél, add nekem mégis szerelmed és szerelmed gyümölcsének javát."* (20. *szonett*) Érthető ! Amint az is bizonyos, hogy Shakespeare soha nem olvasta fel verseit „W. H. úrnak". Létezett-e egyáltalán az ephesosi ifjú ? A kutatók az összes számbajövő W. H. (sőt H. W.) monogrammos kortársat mérlegükre tették, kezdve Henry Wriothesley-n, Southampton grófján, William Hughes-ig, a női szerepeket játszó, másodrendű színészig. (Ez utóbbi feltevést Oscar Wilde dédelgette, természetesen.) Egyikük sem hasonlított igazán az álomlovaghoz. Mert az volt : álmok szülték s a képzelet nevelte. Nem hiába ismétli a költő szinte refrénszerűen : Vagy, mert szeretlek és leszel, mivel megénekeltelek. (Ismerte-e Ady e refrént ? Más hangsúllyal s ellentétes szándékkal, ez csendül ki mégis az *Elbocsátó szép üzenet*ből.) S miért éppen W. H. a barát ? Istenem, hisz a legtöbb angol név, — a kedvelt keresztnevek legalábbis, — e két betűvel kezdődik. Nevet kellett adni a képzelet gyermekének.

Álomlovag volt W. H. ; a vakmerő jelzők, szédítő metaforák mind erre vallanak. Nincs merészebb a timid embernél, ha képzeletben kell cselekednie. Ne feledjük : a költőé volt a szó, a vers varázsa. S ha nem is elégítette ki, csillapította időre lázát a jelzőkritmusok gyönyörűsége.

A KI NEM ELÉGÜLÉS a shakespeare-i mű motorja és ez lehet csak Shakespeare-nek, az embernek, lényege. Nem hagytak még a világra ennél erotikusabb művet. Nyíltan és elbújtatva a lázadozó nemiség vibrál nemcsak a szerelmi zengzetekben, de a félőrült Hamlet töprengéseiben is és Lady Macbeth kísérteti éjén.

Bizonnyal ezért az örökkévaló emberi állapotért (az óangol nyelv *moods*-nak nevezi) örök ez a mű és ezért nem hagy nyugton bennünket a költő, akiről nem tudjuk, *ki* volt. Csak sejtjük, borzongva s fájdalmas együttérzéssel, akár ha szenvedő rokonunk láttán, hogy *milyen* ember volt.

A LONDONI Covent Garden Opera bemutatta a Kaméliás hölgy balettváltozatát Marguerite and Armand címmel. Zenéjét Liszt h-moll szonátájának felhasználásával komponálták. A címszerepet Margot Fonteyn táncolta.

*

MOSZKVÁBAN öt kötetben adják ki Bertolt Brecht színpadi műveit és elméleti munkáit.

*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN nemrég Ernest J. Simmons irodalomtörténész tollából 669 oldalas Csehov-monográfia jelent meg.

*

KÖLCSEY FERENC eddig ismeretlen írásai kerültek nemrég a Petőfi Múzeum birtokába. A többi között a nagy író filozófiai feljegyzései, diákkori jegyzetfüzetei és több gazdasági számadása.

Kiosztották az idei irodalmi és művészeti díjakat

Budapesten 1963. április 3.-án kiosztották a minden évre rendszeresített irodalmi és művészeti díjakat.

BALÁZS BÉLA-DÍJ

I. fokozat:

Révész György filmrendező.

II. fokozat:

Kolonits Ilona kisfilm-rendező, Herskó Anna kisfilm-operatőr, Purczell Miklós film-operatőr, Mihályffi Imre tv-rendező.

III. fokozat:

Csermák Tibor rajzfilm-rendező, Takács Gábor kisfilm-rendező, Czabarka György televízió-operatőr.

LISZT FERENC-DÍJ

I. fokozat:

Zempléni Kornél zongoraművész, Házy Erzsébet operaénekesnő, Róna Viktor balett-táncos, Bródy Tamás karmester.

II. fokozat:

Blum Tamás karmester, Hankiss Ilona operaénekesnő, a Debreceni Csokonai Színház művésze.

III. fokozat:

Palcsó Sándor, a Magyar Állami Operaház tagja, Révész László karmester, Harmat Éva operaénekesnő, a Szegedi Nemzeti Színház művésze.

ERKEL FERENC-DÍJ

I. fokozat:

Petrovics Emil zeneszerző.

II. fokozat:

Békés András, a Magyar Állami Operaház rendezője, Kroó György zenetörténész.

JÓZSEF ATTILA-DÍJ

I. fokozat:

Garai Gábor költő, Fejes Endre író, Rákos Sándor költő, Kálnoky László műfordító, Rényi Péter kritikus.

II. fokozat:

Fekete Gyula író, Jobbágy Károly költő.

III. fokozat:

Ladányi Mihály költő, Pákolitz István költő, Rab Zsuzsa műfordító.

MUNKÁCSY MIHÁLY-DÍJ

I. fokozat:

Makrisz Zizi grafikusművész, Bartha László festőművész, Gabriel Frigyes belső építész.

II. fokozat:

Kunt Ernő festőművész, Sinka Mátyás grafikusművész, Szurcsik János festőművész, Konyorcsik János szobrászművész, Csernus Tibor festőművész.

III. fokozat:

Miskolczi László festőművész, Csekovszky Árpád keramikusművész.

JÁSZAI MARI-DÍJ

I. fokozat:

Márkus László, a Madách Színház, Keres Emil, a Jókai Színház, Olsavszky Éva, a Győri Kisfaludy Színház, Vass Éva, a Madách Színház, Berek Kati, a Nemzeti Színház, Feleki Sári, az Állami Déryné Színház tagja.

II. fokozat:

Avar István, a Madách Színház, Garas Dezső, a Nemzeti Színház, Nagy István, a Vígszínház, Földi Teri, a Szegedi Nemzeti Színház, Gurnik Ilona, a Debreceni Csokonai Színház, Komor István rendező, a Szegedi Nemzeti Színház, Szabó Ottó, az Egri Gárdónyi Géza Színház tagja, Zsurzs Éva televízió-rendező, Nyilas Judit, a Miskolci Nemzeti Színház rendezője.

III. fokozat:

Hacser Józsa, a Jókai Színház, Kamilly Judit, az Állami Déryné Színház, Gyólay Viktória, a Kecskeméti Katona József Színház, Máriáss József, a Győri Kisfaludy Színház, Ambrus Edit, a Pécsi Nemzeti Színház, Kátai Endre, a Szegedi Nemzeti Színház tagja.

AZ ÚJVIDÉKI Forum Kiadó alapította Híd irodalmi díj bíráló bizottsága idei díját Gál László jugoszláviai magyar költőnek ítélte oda Tarlóvirág című verses gyűjteményéért.

*

A NEMZETKÖZI SZÍNHÁZI INTÉZET (III) idei világkongresszusát júniusban Varsóban tartják, „Író és közönség" címen. A kongresszus előadója Friedrich Dürrenmatt.

Irodalmi Ujság

A TÉMOINS című svájci folyóirat közölte Robert Proix Camus-ről szóló megemlékezését, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg.

⁂

LISZT FERENCRŐL nevezték el Párizsban a La Fayette teret. A kezdeményezés, hogy a nagy magyar zeneszerző emlékét így is megőrizzék, Auer Páltól, Magyarország volt párizsi követétől származik. A felavató ünnepi beszédet Pierre-Christian Taittinger, a párizsi Városi Tanács elnöke tartotta.

⁂

AZ ÚJ FRANCIA bankjegyeken az államférfiak képe helyett írók láthatók : a tízfrankoson Voltaire, az ötfrankoson Racine és a százfrankoson Corneille.

⁂

1777-BŐL SZÁRMAZÓ szakácskönyvre bukkant Csiszár Árpád gergelyingornyai református lelkész. A kézzel írott szakácskönyv mintegy 400 receptet tartalmaz. Főúri konyha részére írták s megtalálhatók benne a korabeli ételek, tésztaféleségek, italok receptjei. Érdekessége, hogy burgonyás ételek készítésének módjaival nem foglalkozik.

⁂

AZ ELSŐ MAGYAR kertészeti lexikon az ősszel jelenik meg a Mezőgazdasági Könyvkiadónál. A mű 1200 oldalán több ezer címszó szerepel ; az anyagot több száz munkatárs négyévi munkával dolgozta fel.

⁂

CSONTVÁRY MŰVEIT bemutatták Belgrádban. A tárlat a brüsszeli kiállításhoz hasonló nagy gyűjteménnyel ismerteti meg a jugoszláv közönséget.

⁂

FÜST MILÁN Boldogtalanok című darabját április 5-én mutatták be a Madách Színház Kamaraszínházában, Pártos Géza rendezésében.

*

ZÁGRÁBBAN május 8-16. között rendezik meg a modern zene nemzetközi fesztiválját. A fesztiválon szereplő jugoszláv együtteseken kívül sok külföldi együttes is bejelentette részvételét, többek között a hamburgi Állami Opera kórusa és zenekara, valamint több szólistája, a Dancers Workshop nevű San Francisco-i balettegyüttes, a krakkói Filharmónia Kamarazenekara, a moszkvai Filharmónia Szimfonikus Zenekara, továbbá a francia Rádió és Televízió, valamint az olasz Rádió és Televízió Zenekara. A bemutatásra kerülő operák között Britten, Berg és Sztravinszkij művei szerepelnek.

*

60 ÉVES a magyar zománcedénygyártás. Az első magyarországi zománcgyárat 1903-ban alapították Budafokon.

*

RESTAURÁLJÁK a révfülöpi középkori templomromot : a harmincas években megrongálódott tornyot és a nagy méretű freskót, valamint a templom melletti plébánia épületét és a tavalyi feltáráskor talált díszes kőfaragványokat.

⁂

EURÓPA egyik legrégibb könyvtárának, a prágai Egyetemi Könyvtárnak a könyvállománya elérte a kétmillió kötetet.

⁂

TOMPA MIHÁLY emlékmúzeum nyílik Keleméren. A költő az 1848-as szabadságharc után két évig lelkészkedett a Borsod megyei községben.

⁂

MELEGEN ÜNNEPLIK 75. születésnapja alkalmából Ausztriában Knappertsbusch karmestert, akinek nagy szerepe volt a bécsi Opera, a Salzburgi Fesztiválok és a Filharmonikus Zenekar fejlesztésében.

JUGOSZLÁVIA TÖRTÉNETÉT két kötetben adja ki a szovjet Akadémiai Kiadó. A mű a legrégibb időktől a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság megalakulásáig terjedő időszakot öleli fel.

⁂

A LEGFRISSEBB népességi statisztika szerint az egyetlen európai ország, ahol több a férfi, mint a nő : Luxemburg.

⁂

A BUDAPESTI OPERAHÁZ felújítja a Lohengrint Békés András rendezésében. A hármas szereposztás főszerepeit Simándy József, Joviczky József és Tarnay Gyula, valamint Orosz Julia, Mátyás Mária és Dunszt Mária énekli. A bemutató időpontja június 4.

⁂

ANTONIO BACCI bíboros átadta János pápának a különböző modern fogalmakról összeállított latin szótárát. A most megjelent szótárban szerepel többek között : rádióaktivitás = visradiis agens, televízió = imaginum transmissio per electricas undas.

⁂

AZ ÚJ MÜNCHENI Állami Opera építési költségeinek részbeni fedezésére bevezették a „saját szék" rendszerét az operában. Minden müncheni polgár, aki 300 márkát adott az építéshez, saját széket kapott a nézőtéren. A szék hátlapján szerepel a mecénás neve, aki minden premier utáni első előadáson ingyen megnézheti az előadást.

⁂

A PÁRIZSI ACADÉMIE CHARLES CROS 1963. évi nemzetközi hanglemez-nagydíját a zsüri Beethoven 9 Szimfóniája felvételeinek ítélte, melyeken Herbert von Karajan vezényli a nyugat-berlini Filharmonikus Zenekart.

⁂

A NÉMET HELYESÍRÁS reformjának megvitatására Bécsben államközi kongresszust szerveznek. Ausztria évek óta szorgalmaz egy gyökeres helyesírási reformot, elsősorban a főnév nagy kezdőbetűivel való írásának a megszüntetésére.

A PIROSPÖTTYÖS LABDA című magyar kisfilmet elismerő oklevéllel jutalmazták egy japán filmfesztiválon.

⁂

AZ OLASZORSZÁGI Forte dei Marmiban rendezik a VI. nemzetközi gyermekrajz-, festészeti és szobrászati versenyt.

⁂

A MÜNCHENI Városi Múzeumban megnyílt magyar népművészeti kiállítás nyitva tartását a nagy érdeklődésre való tekintettel két héttel meghosszabbították. A kiállításról az ottani rádió és televízió helyszíni közvetítésben számolt be.

⁂

ANTAL LIVIA MÁJUSRA Párizsból meghívást kapott Weber : A bűvös vadász című operája Annuska szerepére. Az operaelőadást a francia rádió is közvetíti.

⁂

NEW YORKBAN nemrégiben „Mars-vendéglő" nyílt. Tulajdonosa az étlapra olyan ételeket vett fel, amelyek elképzelése szerint a Mars bolygón szokásosak. Különösen kedveli a vendéglő közönsége a „Mars-steak"-et egzotikus köretekkel, valamint a „világűr-ragut". A vendéglő kitűnően megy.

⁂

„NICOLE" a címe a Puccini Bohéméletéből írt musicalnak. Szerzői Michael Jary és Ernst Nebhut. A darabot a nürnbergi Városi Színházban mutatták be.

⁂

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA könyvtára érdekes összeállítást tett közzé. Az új Afrika tudományos élete címmel. A 32 független afrikai ország és a még gyarmati sorban lévő országok tudományos intézményeit és szervezeteit magában foglaló dokumentációs anyagot Szalay Sándor, az Akadémia levelező tagja állította össze, az akadémiai könyvtár tájékoztatási és bibliográfiai osztályának közreműködésével.

⁂

A MUSEUM, az UNESCO negyedévenként megjelenő folyóirata legutóbbi számát a magyar múzeumoknak szentelte.

Gárdonyi Géza születésének századik évfordulója alkalmából egész évre szóló centenáriumi programot rendeznek Egerben. Az ünnepségsorozat május 6-án az egri Gárdonyi Géza gimnázium ünnepi estjével kezdődik. Az egri Vár-múzeum rendbehozatja a Gárdonyi-házat és irodalomtörténeti kiállítást rendez az író műveiből. Az évforduló alkalmából Egerben rendezi meg gyülését a Magyar Irodalomtörténeti Társulat.

⁂

AZ AUSZTRÁLIAI Állami Rádióadó, az A.B.C. ebben az évben hét neves nemzetközi művészvendég fellépésével koncertsorozatot rendez. Közöttük találjuk Varga Tibor hegedűművészt és Krausz Lili zongoraművésznőt.

⁂

A NŐI ORVOSOK és gyógyszerészek száma jelentősen emelkedik Magyarországon. 1961 *végén* 16,000 *orvos közül* 3600 *volt nő ;* 3400 *gyógyszerész közül pedig* 1909.

⁂

A FILMALKOTÓK Nemzetközi Szövetségének listája szerint az idén az első kategóriájú nemzetközi fesztiválok a következők : Cannes (május 9-22), San Sebastian (június 7-16), Nyugat-Berlin (június 21-július 2), Moszkva (július 9-24), Velence (augusztus 24-szeptember 7).

⁂

GALINA ULANOVA UTÁN a Moszkvai Nagyszínház másik világhírű balerinája, Olga Lepesinszkaja is búcsút mond a színpadnak.

⁂

ÉVENTE 50 CIMBALOM készül a budapesti Minőségi Hangszerkészítő Ktsz-nél. A hangszerek legnagyobb része kivitelre kerül.

*

PIER PAOLO PASOLINI olasz rendező a közeljövőben kezdi el Máté Evangéliuma című filmjének felvételeit. A film forgatókönyve ragaszkodik a Biblia szövegéhez. A rendező a film hitelességének érdekében gondosan tanulmányozta a szentföldi színhelyet.

A brüsszeli
„Maison du Poète"
kiadásában megjelentek
franciául
KASSÁK LAJOS
válogatott versei
A számozott példányok ára 100
a luxuskiadásé 500 belga frank
A könyv megrendelhető:
M. Pierre Floquet-nél,
102, rue de la Lune, Dilbeck,
Brüsszel. C.C.P. 29.28.19

1963 évi
IZRAELI NYARALÁSRA
keresek két 12-14 év körüli angolul beszélő kislányt — csere 1964 évben Angliában.
STEIN FERENC, BEER SHÉVA, SIKUN BÉT REHOV HAZAL 22, Cottage 5. Israel.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Szarvas Gábor, Stuttgart/W., Ludwigstrasse 96. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 őre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 9. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 május 1.

FEJTŐ FERENC

MEGYEK, HOGY TÁRSAKAT TALÁLJAK

A SZOVJET PÁRT HARCA AZ IRÓKKAL

A PASZTERNÁK-ÜGY után lesz-e újabb irodalmi boszorkányper, lesz-e Jevtusenko-ügy ? Egyre sötétebb viharfelhők szaporodnak az ifjú költő és barátai feje fölött, akiknek a szovjet írószövetség legutóbbi ülésén elmondott önkritikáját a hatalmasok elégtelennek találták. Jevtusenko írótársai közül többen konformista törleszkedésükben már arra vetemedtek, hogy az Orosz Köztársaság íróinak április 2-i plenáris ülésén a költő kizárását követelték.

Egy bizonyos Vlagyimir Fjodorov nevű, szűkebb pátriáján túl teljesen ismeretlen tollnok, nagyhangon kijelentette : *„Jevtusenko számára nincs hely az írók szövetségében !"* Az ifjú költőt Fagyejev ismert regényének *„Az ifjú gárdá"*-nak egyik szereplőjéhez, Jevgényij Sztahovicshoz hasonlította, aki barátait följelentette a náciknak. A felszóláló három más kartársa támogatta a kizárási javaslatot, amelynek megszavazása Jevtusenkot éppen olyan súlyos következmények elé állítaná, mint annak idején Paszternákot : megvonnák tőle a közlési lehetőséget.

MÉGIS, Paszternákot és Jevtusenkót egy világ választja el egymástól. Paszternák a szokásaiban és ízlésében szinte teljesen európaizálódott régi orosz intelligencia utolsó életben maradt tagjai közé tartozott. Otthon érezte magát a szalonokban, megjelenésében nagypolgári, ízlésében és szellemében pedig idealista és kozmopolita volt. A pártba soha nem lépett be.

Ami különösen megrázó Jevtusenko esetében, az, hogy az özönvíz előtti világból mit sem ismert. Szülei kistisztviselők voltak, maga 1933-ban született Irkuck környékén, irodalmi tanulmányait a leningrádi Maxim Gorkij Intézetben végezte : nevelését — és félrenevelését — az új rendszernek köszönheti. Verseinek minden egyes sora mintegy negatív lenyomatban magán hordja annak az elnyomó rendszernek a bélyegét, amelyből maga is jött, s amelynek egyik legsajátosabb tulajdonsága, hogy meghamisítja, kifakítja, szétroncsolja az emberek közötti őszinte érintkezés, a természetes közvetlenség nyelvét.

Paszternák talán idegenné lett saját hazájában, de ezt az idegenséget ő mindvégig csak átmenetinek érezte, hiszen ugyanakkor a rokonszenvnek és a megértésnek megannyi jelét is láthatta, érezhette maga körül. És Paszternákhoz élete végéig nem lettek hűtlenné a *szavak* ; mestersége anyagában, a *nyelv*-ben cinkos bizalommal hitt.

A kommunista Jevtusenkónak — s hozzá hasonlóan bizonyára a többi fiatal szovjet költőnek is — ezen a téren mindent elölről kellett kezdenie. Az iskolában, a Komszomolban, a sajtóban tanított nyelv a sztálini évek *ideológiai inflációja* során értékét vesztette, kifakult, üresen kongott. *„A nehézkedés a sárba rántott"* — írta egyik legmegrázóbb rapszodiájában, a *„Beszélgetés a Forradalommal"* c. versében. — *„Már nem tudok a felhőkön járni"*. Sem szállni a felhőkkel, sem dalolni. És harcolni sem, mert a fegyver, melyet kezébe adtak, rozsdás volt, csorba és fényét vesztett. De, íme, a Forradalom a heves lelkű ifjú fölé hajol, és ezt sugallja neki :

„Készülj fel,
elvtárs,
készülj az útra !
De fegyvert ne tőlem kérj,
Fegyvert magadnak te kovácsolj.
(...)
Kiegyenesedem.
Bízom erőmben.
A tettre kész vagyok.
És emelt fővel, pőrén,
Csupasz kézzel
megyek, hogy fegyverem megleljem.
Barátom nincsen
s megyek, hogy társakat találjak."

ÉS JEVTUSENKO valóban elindult, hogy társait fellelje. Talált is, nem egyet : a Szovjetunióban éppúgy, mint külföldön, a népi demokráciákban, vagy Franciaországban, ahol a párt konformizmusa ellen lázadozó kommunista ifjúság soha nem látott lelkesedéssel fogadta.

A szovjet és a nyugati ifjúság körében elért nagy siker az egyébként oly sok mindenben különböző Paszternák és Jevtusenko közös vonása. Joggal vélhetjük, hogy a nagy nyugati közönségsiker és a Nobel-díj nélkül Paszternáknak nem kellett volna elszenvednie a Sztálin halálát követő évek talán leggyűlöletesebb rágalomhadjáratát. És bizonyára Jevtusenko ellen sem acsarkodnának egyes féltékeny írótársak, ha hírneve nem röppent volna túl az ország határán, ha műveinek nem tapsolna olyan lelkesen Moszkva, Leningrád, Varsó, London, Párizs és Budapest ifjúsága.

A Szovjetunióban a „modernista" írók ellen megindított boszorkányüldözés néhány tanulságos észrevétellel szolgál : az ideológia spanyolfala mögül mindig kilátszik a *tehetségtelen kortársak irigységtől gyűlölködő arca.* A tehetségtelenség lázadása ez : ők üldözik Jevtusenkót és barátait, Voznyeszenszkijt és Ahmadulinát, Sosztakovicsot és Nyekraszovot, Nyejzvesztnyij szobrászt és Andronov festőt... Egy vonalas pártköltő nemrégiben Jugoszláviában járt egy szovjet íróküldöttséggel. Hazatérése után kesernyésen számolt be tapasztalatairól, s különösen azt fájlalta, hogy Belgrádban, Zágrábban és a többi városban is minden egyes könyvkereskedés kirakatában Jevtusenko és Voznyeszenszkij kötetével találkozott...

A FIATAL ÍRÓK és idősebb pártfogóik, mint Ehrenburg, Pausztovszkij, Tvardovszkij, Nyekraszov stb. esetét az is súlyosbítja, hogy antikonformista magatartásukat, mozgási és szellemi szabadságukat az ország vezetői tekintélyük ellen intézett kihívásnak tartják. A november végén megrendezett, első, félig-meddig illegális absztrakt művészeti kiállítás adta meg a vészjelet a hivatalos szerveknek. A párt, amely a szellemi élet ellenőrzéséről nem szándékozott lemondani, gyanakodva szemlélte, hogy az írók és művészek egyre szabadabban, egyre függetlenebbül viselkednek.

Különösen Jevtusenko váltotta ki a vezető személyek nemtetszését, mivel ezek úgy vélték, hogy a költő a szovjet ifjúság képviselőjeként, valódi vágyainak szószólójaként jelentkezett. Márpedig a Szovjetunióban ez a szerep, ez a méltóság a Komszomol-szervezetek titkárainak a kiváltsága, akik a párt legfelsőbb vezetőségének a bizalmát élvezik. Hogy a szovjet ifjúság bálványait a hivatalos listán kívül keresse, ez olyan példátlan botránynak számít, amit a

(Folytatás a 3. oldalon)

MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Segélykiáltás Erdélyből (1. old.)
Fejtő Ferenc a szovjet írók és a kommunista párt harcáról (1. old.)
Kerényi Károly: Thomas Mann és az ördög Palestrinában (4-5. old.)
Lengyel László Beck András kiállításáról (6. old.)
Kutasi Kovács Lajos: Beszélgetés Bródy Sándor fiával (6. old.)
Halász Péter elbeszélése: Ember a síneken (7. old.)
Máté Imre, Nyéki Lajos és **Tűz Tamás** versei
Beck András rajza
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

SEGÉLYKIÁLTÁS ERDÉLYBŐL

A londoni *Observer* 1963. április 14-i száma *Segélykiáltás Romániából* címmel közli *Edward Crankshaw*-nak, az ismert angol publicistának első oldalas cikkét a romániai, pontosabban az erdélyi magyarság helyzetéről, sorsáról. A segélykiáltás : az erdélyi magyarság képviselőinek „Felhívása" a világ közvéleményéhez, Magyarországon keresztül jutott Nyugatra, s benne a szerzők tanúságot tesznek a magyar kisebbség helyzetéről, arról a „biológiai fajirtásról", mely megsemmisítéssel fenyegeti az erdélyi magyarságot.

A cikk szerint a *Felhívás* szerzői egy *„Független Erdély"* elnevezésű mozgalom nevében emelnek szót, mely már régóta létezik, s ma a bebörtönzéshez az is elég, ha valakire csak ráhull a mozgalomhoz való tartozás gyanújának árnyéka. A *Felhívás* szerint az 1956-os magyar forradalomnak rendkívüli visszhangja volt Erdélyben, olyannyira, hogy a Szovjetunió elejtette azt a tervét, hogy a forradalom leverésében román vagy cseh csapatokat használjon ; a román hadseregben oly sok magyar szolgált, hogy jelenlétük kétségessé tette ennek az amúgyis megbízhatatlan hadseregnek ütőképességét.

Amint azonban az oroszok a magyar forradalmat leverték, a román hatóságok elhatározták, hogy leszámolnak tulajdon magyar kisebbségükkel Erdélyben. Tömeges letartóztatások következtek, 10-25 esztendős börtönbüntetést szabtak ki azokra, akikről feltehető volt, hogy rokonszenveztek a magyarországi eseményekkel, s egymást követték a kivégzések is. Az elítéltek családjait a legtöbb esetben deportálták a Duna-deltájának mocsaras, maláriás, lakhatatlan vidékeire. Az akció teljes kibontakozását, az ebben az időben még életben lévő Gróza Péter, a Román Népköztársaság elnöke akadályozta meg, akinek magyarbarátsága mindig közismert volt. Halála után azonban megindult a „frontális támadás" az erdélyi magyarság ellen.

1959 nyarán, — írja a *Felhívást* idézve, Crankshaw, — bezárták Kolozsvárt a Magyar Egyetemet, s néhány hónappal később becsukta kapuit az ősrégi kollégium is. Híres, hatalmas könyvtárát szétszórták s részben elégették, a professzorok közül néhányan öngyilkosságot követtek el, de az erdélyi magyarság felelős vezetői *Memorandumot* készítettek azzal a szándékkal, hogy eljuttatják az Egyesült Nemzetekhez. A román kormány tudomására jutott e kísérlet, az aláírókat letartóztatták és kivégezték, s az ENSZ soha sem hallott a történtekről.

Az elmúlt évben, a Kádár-rendszer „liberalizálódásának" befolyása alatt, egy csoport erdélyi származású, de már régen Magyarországon élő intellektuel, újabb kísérlettel próbálkozott. A román kormány ismét tudomást szerzett az egykori erdélyiek akciójáról, s fenyegető hangú jegyzéket küldött a magyar kormánynak : azonnali intézkedést követelt e csoport ellen, vagy kilátásba helyezte a román-magyar viszony gyors és komoly megromlását. Kádár az *„azonnali intézkedés"* mellett döntött. Letartóztatták *Dr. Püski Sándort, Dr. Bodor Györgyöt* és *Dr. Zsigmond Gyulát,* majd „illegális szervezkedés" vádjával börtönbevetették őket.

Az élet most, — írja a *Felhívás* — a romániai magyar kisebbség számára a növekvő nyomás következtében teljességgel elviselhetetlenné vált. Nem szólva azokról, akik börtönben vannak, vagy akiket kitelepítettek a Duna-deltájának vidékére, — mindenki egyformán szenved. Lehetetlenné vált a magyar származású erdélyiek számára, hogy munkát kapjanak a nagy, erdélyi ipari építkezéseknél : ide román munkásokat hozatnak, főként azért, hogy végképp meggyengítsék az ellenállás központjait, míg a magyarokat kiebrudalják otthonaikból.

A magyarok, katolikusok vagy protestánsok egyformán, súlyos börtönbüntetésben részesülnek, ha nyíltan gyakorolják vallásukat. Igen sok pap, katolikusok vagy protestánsok egyformán, életfogytig börtönben, vagy jobb esetben nádvágóként a Duna-deltájának mocsarai között tengeti életét.

1961-ben feloszlatták a Magyar Autonóm Területet, amit 1952 ben, még Sztálin életében alakítottak meg. Ez a terület eredetileg magában foglalta a három legsűrűbben magyarlakta vidéket, mely az össznépesség 79 százalékát egyesítette. E területnek most kétharmadát más adminisztratív körzethez csatolták, a fennmaradó részét pedig, ahol nagyobb a román lakosság száma, új adminisztratív igazgatás alá vették. A magyarokat mind a párt, mind az államigazgatás szerveiből kizárták.

A magyar nyelv tilos a kormányhivatalokban. Noha van még néhány magyar nyelvű iskola, ide kizárólag a családok elsőszülöttei iratkozhatnak be : a többiek csakis román iskolába járhatnak. Erdélyben széles körökben terjedt el az a vélemény, miszerint Sik Endrének, a magyar külügyminiszternek lemondása egyéni tiltakozás volt a román kormány akciói ellen.

Ugyancsak elterjedt nézet az is, hogy a magyar kisebbség kérdésében *a Szovjetunió a román oldalt támogatja,* részben azért, mert a magyarokat „nehéz embereknek" tartja, részben pedig mivel magának is meg kell bírkóznia a körülbelül 200 ezer lelket számláló kárpátaljai magyar kisebbséggel. A *Felhívás* szerint a betiltott katolikus és protestáns egyházak papjainak egy csoportja nemrégiben újabb memorandumot küldött Moszkvába, kérve a Szovjetuniót, hogy annektálja inkább Erdélyt, semmint kiszolgáltassa lakóit a románok kénye-kedvének. A memorandumot elfogták s aláíróit 25 évi fogsággal sújtották.

Így tehát, — fejezi be cikkét az angol publicista, — az elnyomott kisebbségek problémája, mely oly régi, mint maga Kelet-Európa, tovább él. De manapság az elnyomottak hangját nehezebb meghallani, mint valaha is a történelem során.

Semlegesek és kevésbé semlegesek

A laoszi állam semlegességének problémája nem először és nyilván nem utoljára zavarja a békés koegzisztencia elméletének hirdetőit, az oroszokat, ez elmélet ellenzőit, a kínaiakat, valamint azokat, akik végül is belenyugodnának már abba, hogy Laosz semleges maradjon, ha semleges maradhat, az „imperialistákat." Az érdekellentétek összesége: lokális háború, előtérben a semleges laosziakkal, kiknek vezére, Szuvanna Phouma, hosszú időn át oly nagy türelmet, megértést és rokonszenvet mutatott az akkoriban úgyszintén előtérben lévő, ám kevésbé semleges Pathet Lao kommunistáival és szándékaikkal. A herceg elképzelései Laosz semlegességét illetően még alig váltak valóra, (mert ez az oroszoknak és az amerikaiaknak egyaránt érdekében állt), amikor a Köedény-síkságon újból felhangzottak az ágyúk meg a gépfegyverek. A semlegességet azok veszélyeztették, akiknek semlegességében a semleges herceg, Szuvanna Phouma olyannyira bízott: a Pathet Lao csapatok, s a háttérben azok, kiknek nem olyan nagy érdeke a szélcsend, vagyis a kínai kommunisták.

A gépfegyver ma is szól. A kínai-észak-vietnámi támogatást — és fegyvereket — élvező egykori semlegesek, egymás után foglalják el a Köedény-síkság kőedénynél érzékenyebb pontjait: a falvakat, városokat. A semlegesség másik bajnoka, Kong Le tábornok, aki mindeddig a kommunistákkal való együttműködés feltétlen híve volt, egyszerre bőrén tapasztalhatja, milyen érzés is semlegesebbnek lenni a semlegeseknél. Amikor a Pathet Laoval kötött nemrégi megállapodás után e csapatok egyszerre tüzet nyitottak a békésen halászgató Kong Le katonákra, Khang Khai város közelében, majd — megfelelő tűzérségi előkészítéssel — előnyomultak Xieng Khouang városáig, mely a semlegesek főhadiszállása volt, a tábornok részben kiürítette a várost, elszállíttatta az anyákat, gyermekeket védettebb vidékre, (ahol kisebb a semlegesség, de nagyobb a biztonság), majd megkísérelt szembeszállni egykori barátaival. Meglehetősen sikertelenül.

A semlegesség illúziója, Laoszban legalábbis, kezdett darabokra törni. Kong Le tábornok felháborodottan vádolta az észak-vietnámi kommunista rezsimet azzal, hogy **„Laoszt akarják támadó politikájuk középpontjává tenni, innen akarják hódításaikat tovább folytatni"**, majd elkeseredetten kérlelte tavalyi **„jobboldali"** ellenfeleit, hogy küldjenek csapatokat a semlegesség védelmére. De a semleges és gyenge Szuvanna Phouma miniszterelnök, aki eddig is határozatlan volt, mert attól félt, hogy felborul **bal-közép-jobb** építésű koalíciója, továbbra is határozatlan maradt, pedig e felborítástól immár nem kellett tartania, ezt elvégezték — helyette — a vietnámi és laoszi kommunisták. A belháború tovább folyik. Kong Le kijelentette, hogy a vietnámiak **„idegen ügynökök"**, Szuvanna Phouma kijelentette, hogy **„egyetlen kívánsága van, miszerint jobban szeretne családjával együtt valamelyik dél-francia tengerparti faluban üdülni."**

Megbízható források szerint a kommunista hatalomátvétel közvetlenül fenyeget, ami — mulatságos módon — nem nagyon tetszik Hruscsovnak, de annál jobban a kínaiaknak, akiknek mindig ez volt a tervük, s ezzel újabb borsot törhetnének a **modern revizionizmus** vezérének orra alá.

A. T.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Az Egyesült Arab Köztársaság

a legújabb, mely Irakot, Szíriát és Egyiptomot foglalja magában, nagy ünnepségek közepette alakult meg a napokban, Nasszer elnök politikájának győzelmeként. A szíriai katonák, fegyvereiket a levegőbe dobálva, kiáltották : *„Megvalósult az álmunk !"*, a damaszkuszi rádió *„Éljen az egység"* köszöntéssel indította útjára a megvalósult álmot, melynek már eddig is több fejezete van. Az ébredéseknek és álmoknak eme legújabb arab változata nem tartozik az Ezeregy éjszaka legszebb meséi közé. A dicsőség, mindenesetre, jelenleg Nasszeré. Vannak ugyan rossz nyelvek, melyek szerint az ügyes egyiptomi politikus *fait accompli* elé állította a némiképp még vonakodó baathista, iraki vagy szíriai vezéreket, s a megállapodást akkor közölte a nyilvánossággal, amikor az még formálisan nem is született meg, de ekkor már késő lett volna tiltakozni azoknak, akik tiltakozni szerettek volna, főként, ha nem akarták, hogy *az arab egység ellenségeinek* kiáltsák ki őket ez egység *barátai.*

De akár így, akár úgy, az új állam megalakult. Ha minden aszerint történik, ahogy tervezői szeretnék, nem lesz a legkisebbek közül való. Területe meghaladja az 1 millió négyzetkilométert, határait Törökországtól Iránig, Szudántól Líbiáig, a Perzsa-öböltől a Földközi-tengerig nyújtóztatja s lakossága eléri a 40 milliót, (a számítások szerint 1985-re a 80 milliót !) Az Egyesült Arab Köztársaság nagyobb, mint a legnagyobb nyugat-európai ország ; termelésének összege évi 5-7 billió dollár. A mai örömünnep érthető. A holnapi még nem teljesen.

D.

Dél-Koreában

az elmúlt héten egy parasztember jelent meg a szöuli miniszterelnöki palota előtt, hatalmas táblával a kezében. A parasztembert Song Kiu Il-nek hívták s a táblán e felirat volt olvasható : *Park tábornok, kérünk, vess véget a válságnak !* A rendőrség, mely az uralmon lévő katonai junta szolgálatában áll, azonnal börtönbe vetette Song Kiu Ilt, akit még az sem óvott meg, hogy a táblára *tulajdon vérével* festette oda a betűket. A börtönben nem maradt egyedül. Odakerült ugyanis az a 200 tüntető is, akik a tábornok diktatúrája ellen emelték fel szavukat, s követelték, hogy tartsa be ígéretét, miszerint májusban *általános választásokon* adja át hatalmát a civil hatóságoknak.

A nagyarányú letartóztatásokkal az uralkodó katonai junta annyit mindenesetre elért, hogy az elégedetlen tömegek figyelmét az eddiginél is erősebben irányította az ellenzék vezéreire, az egykori elnökre, *Jun Po Szun*-ra, valamint az Új Párt megalapitójára, *Hu Csung*-ra, akik felhasználva az alkalmat, egész sereg gyűlésen tiltakoztak a diktatúra további kiterjesztése ellen.

A katonai junta egyes vezetői haboztak : ha letartóztatják az ellenzék vezéreit, ezzel csak politikai mártírokká dicsőítik őket ; de Park tábornok és szűk köre nem habozott : a honvédelmi miniszter, *Kim Szun Un* azonnal összehívta a katonai parancsnokok értekezletét, melyen 160 magasrangú tiszt vett részt s határozatot hozatott velük, mely szerint a tisztek valamennyien *„feltétel nélkül támogatják a kormányt"* s kijelentik, hogy *„vannak ugyan jelei az országban a nyugtalanságnak, de az idő nem alkalmas arra, hogy a kormányzást a civilhatóságok kezébe adják át."*

S hogy *határozatukat* még határozottabbá tegyék, a 160 tiszt felvonulást rendezett Szöul utcáin, teljes katonai díszben parádézva a lassan gördülő, felfegyverzett dzsipeken.

Az uralkodó junta nyilván attól tart, hogy — amiként elődjeit — őt magát is eltávolítja a nép elégedetlensége. Ez — a dél-koreai események ismeretében — egyáltalán nem látszik lehetetlennek.

Plágium ?

Néhány nap óta szenzációs plágium-vád tartja izgalomban az olasz irodalmi köröket. Giuseppe Tomasi di Lampedusa herceg főműve, *„A párduc"*, amely nemcsak a legnagyobb olasz könyvsiker, hanem joggal világhírű bestseller is, számos hasonlóságot mutat a palermói egyetem 1953-ban elhunyt jogbölcselet-professzorának, Giuseppe Maggiore-nak *„Hét és fél nap"* c. szinte teljesen ismeretlen regényével.

A két regény között meglévő hasonlóságot a palermói egyetem egy másik professzora, Gaetano Falzone fedezte fel.

A szereplők és az egyes jelenetek összevetése valóban meggyőző erejű. A főhős mindkét műben szicíliai arisztokrata, akit Fabriziónak hívnak. Mindkét Fabrizio unokaöccse Garibaldi híve, s lázadó a család szokásai és erkölcse ellen : Tancredi *„A párduc"*-ban, Goffredo a *„Hét és fél nap"*-ban, mely utóbbinak vezetékneve talán tisztelgés Tasso *„Megszabadított Jeruzsálem"*-ének. A két regényben szereplő gyóntatóatya, Don Pirrone, Tomasi di Lampedusánál és Don Assali Maggiorenál, szintén számos vonásba megegyezik. A *„Hét és fél nap"* története 1862 és 1867 között játszódik, *„A párduc"*-é pedig 1860 és 1862 között.

A *„Hét és fél nap"* a piemonti Cuneóban jelent meg 1952-ben a szerző saját kiadásában és *mindössze ötszáz példányban...* A mű könyvkereskedői forgalomban természetesen nem található meg. *„A párduc"*-ot szerzője 1954-55-ben írta ; Feltrinelli könyvkiadónál jelent meg 1958-ban, azonnal nagy irodalmi díjat nyert el, s hatalmas sikere még ma sem csökkent.

Nyilvánvaló plágiumról lenne tehát szó ? Falzone professzor megadja a titok nyitját. Mind a két írónak személyes jóbarátja volt, s jól emlékszik, hogy Tomasi di Lampedusának beszélt a *„Hét és fél nap"* témájáról és szereplőiről. De mikor ? Vajon azután, hogy Giuseppe Maggiore már megírta a könyvét, vagy még előtte ? Falzone ezt már nem tudná pontosan megmondani. Arra sem emlékszik már egész határozottan, hogy a történetet úgy mesélte-e el *„A párduc"* szerzőjének, mint helyi szájhagyományt vagy pedig mint egy már készülőben lévő irodalmi mű témáját. Csupán a véletlennek köszönhető, hogy a feledésre ítélt regény nemrégiben a keze ügyébe került.

Ezek szerint tehát semmi okunk, hogy a szicíliai herceg írói tisztességét kétségbe vonjuk. Maggiore örökösei egyébként nem is gondolnak arra, hogy pört indítsanak. Megelégednek azzal, hogy a *„Hét és fél nap"*-ot újból kiadják ; sikerét most talán a kíváncsiság biztosíthatja. A két mű szerkesztésében, ritmusában, stílusában, szellemiségében és költészetében, egyszóval minőségében egyébként olyan nagy a különbség, hogy a plágium-vád aligha állná meg a helyét. A remekmű, bármilyen forrásból merítse is ihletét, aligha lehet plágium.

R. T.

Vlagyimir Askenázi

a 25 esztendős orosz zongoraművész, aki 10 hónnapal ezelőtt az angol *John Ogdonnal* együtt nyerte meg Moszkvában a fiatal művészek számára rendezett Csajkovszkij-versenyt, feleségével letelepedési engedélyt kért — és kapott — az angol hatóságoktól. Askenázi januárban érkezett angliai hangversenykörútjára. Három,hatalmas sikerű koncertet adott a *Royal Albert Hall*-ban, játszott a *BBC* televíziójában, *Dublinban* hangversenyzett, majd ismét *London*-ban méghozzá egy amatőr-zenekar kíséretével, melynek karmestere apósa, *Johann Trygvassan* volt.

Vlagyimir Askenázi Moszkvában találkozott feleségével, az izlandi származású *Thorunn*-nal, aki akkoriban — 1958-ban — a moszkvai Konzervatóriumban tanult, ugyancsak a zongoraszakon. Egy gyerekük van, a 15 hónapos Vlagyimir, de már várják a másodikat, s azt szeretnék, ha legfiatalabb gyermekük Londonban születnék meg, ahol Thorunn Askenázi életének 17 esztendejét töltötte, mielőtt férjével megismerkedett.

„Nincs szó arról," — nyilatkozott az ügyben az angol Belügyminisztérium, — *„hogy a házaspár politikai menedékjogot kért volna. Minthogy Vlagyimir Askenázi felesége angol rezidens, a belügyi szervek politikája szerint a férjnek is meg kell adnunk a tartózkodási jogot."*

A fiatal művész a londoni Daily Telegraphnak adott interjújában kijelentette ; a Szovjet Követség *„megérti, hogy elhatározásomnak kizárólag családi jellege van, s e kérdésben magamnak kell döntenem. A követségről senki sem kényszerített hazatérésre. Én szeretem hazámat és hiányozni fog nekem."*

Vlagyimir Askenázi egy időre nem fog megjelenni a koncertek dobogóján. Miért ? *„Ez évben sokat játszottam, s most pihenni szeretnék"*, — mondotta.

A kiutasított Léger

Az elhunyt nagy francia festő, Fernand Léger mintegy kétszáz művét, amelyet hat héten át a moszkvai Puskin Múzeumban állítottak ki s amelyet a kievi és leningrádi közönségnek is jogában állt volna megtekinteni, most hivatalos rendelkezésre egyenesen visszaszállították Párizsba anélkül, hogy az említett két városban bemutatták volna.

Léger művei, amelyeket a művész özvegye, Nadia Léger a szovjet kultuszminiszter, Jekatyerina Furceva kérésére szállított Moszkvába, nagy sikert arattak a Puskin Múzeumban. A nagyszámú közönség soraiban különösen sok fiatallal lehetett találkozni. A kiállítás annál nagyobb érdeklődést keltett, mivel január 17-én, alig néhány nappal a párt vezetőségének és a művész-szövetségnek az „absztrakt és formalista" festészetet elítélő támadóhadjárata után nyílt meg.

Nem sokkal később a szovjet sajtóban egymás után jelentek meg cikkek, amelyek Léger művészetét igyekeztek „megmagyarázni". A tudós cikkírók szerint a nagy francia művész, noha a francia kommunista párt tagja volt, nem menekülhetett „a polgári világ megannyi szörnyű ellentmondásától".

Léger moszkvai kiállításának katalógusához egyébként Maurice Thorez, a francia kommunisták vezére írt bevezetőt. De, úgy látszik, ez is kevés volt a nagy művész pártos üdvösségéhez.

Hitler és Mussolini barátja

Franco tábornok újra gyilkolt. Április 20-án hajnalban a hírhedt Carabanchel börtön udvarán kivégezték Julian Grimaut, a spanyol kommunista párt egyik vezetőjét. A halálos ítélet indoka — legalábbis hivatalosan — nem az volt, hogy Grimau kommunista, hanem az, hogy állítólag 25 évvel ezelőtt, a polgárháború idején kegyetlenkedett politikai ellenfeleivel. A per, amelyben most elítélték, kísértetiesen hasonlított a sztálinista perekre. A fővádat semmiféle komoly bizonyíték nem támasztotta alá, a vádlottnak pedig nem adtak lehetőséget arra, hogy tanúkat idéztessen meg a védelmére.

Nem tudták megmenteni Grimau életét a legkülönbözőbb körökből érkező nemzetközi közbenjárások és tiltakozások sem. Hruscsov távirata Francohoz talán többet ártott, mint amennyit használt az elítéltnek, s lehetséges, hogy Hruscsov az, aki a legkevésbé fájlalja elvtársa halálát, hiszen a Caudillo könyörtelenségével mártírt adott a kommunista mozgalomnak. De Grimau érdekében nemcsak a kommunisták emelték fel a szavukat. A halálos ítélet enyhítését kérték a spanyol kormánytól az olyan köztársasági érzelmű, antikommunista spanyolok, mint Salvador de Madariaga, a francia értelmiség olyan kiemelkedő egyéniségei, mint Jean-Marie Domenach, Daniel Mayer, Jules Moch, Armand Salacrou, az angol munkáspárti kormány volt külügyminiszterhelyettese, Ernest Davies, két francia bíboros, Gerlier és Feltin, a francia Pax Christi mozgalom, s Kennedy elnök továbbította a washingtoni Spanyol Nagykövetséghez azt a sürgönyt, amelyet az elítélt felesége hozzá intézett.

Semmi sem használt. A fasiszta diktátor újabb jelét adta rendszere gyengeségének azzal, hogy erősnek akart mutatkozni. A felháborodás, amelyet a kivégzés Spanyolországban és világszerte kiváltott, a tüntetések, amelyek Milánótól Koppenhágáig, Párizstól Stockholmig lezajlottak, méltóan igazolják a Franco-rendszer önmaga fölött kimondott erkölcsi és politikai ítéletét.

TIZENHAT GAULLE-ISTA KÉPVISELŐ — Lecoq, Bord, Bordage, Boscher, Cachat, Christiaens, Collette, Coumaros, Duflot, Grussenmeyer, Herman, Leduc, Pasquini, Peyret, Ziller és Laudrin apát —, valamint két független republikánus képviselő — Couderc és Hubert Martin — törvényjavaslatot terjesztettek be a halálbüntetésnek békeidőben való eltörlésére.

A javaslat szerzői felhívják a figyelmet az *„alapelvek súlyosságára, amelyektől a megoldás is függ. Ezek a szükségszerűen emelkedett alapelvek nem lehetnek mások,* folytatják, *mint az emberi élet szent tisztelete, az elesettek felkarolása. A társadalom védelme egyébként nagyon jól összeegyeztethető ezzel a másik alapelvvel . a bűntettet büntetni, nem pedig utánozni kell."*

A képviselők kijelentik : *„A halálbüntetés sem nem szükséges, sem nem hasznos, nem vezet eredményre, nem félemlít meg, nem nemesíti az erkölcsöt, ellenkezik a megjavulás elméletével, nem ismer fokozatokat a büntetésben, alkalmazásában gyakran önkényes, és téves ítélet esetében jóvátehetetlen. Ha tudományosan vizsgáljuk a kérdést, megállapíthatjuk, hogy a halálbüntetés nem felel meg a büntetőjog követelményeinek.*

Elérkezettnek látszik az idő, hogy megszabaduljunk attól az erkölcsi béklyótól, amely évezredek óta szentesíti a „jogi gyilkosságot" : a halálbüntetést.

Magától értetődik, hogy az életfogytiglani börtönbüntetést, amely a halálbüntetést helyettesíti majd, a törvény szellemében pontosan kell alkalmazni, s célja az lesz, hogy a munka vagy más megfelelő eszközök útján a bűnözőt megnemesítse."

ESZMEI OFFENZÍVA

Salvador de Madariaga egyszer azt mondotta, hogy a kommunistákkal azért nehéz dialógust folytatni, mert egyszerűen *nem válaszolnak* : felteszik a lemezt, s az forog, forog, tekintet nélkül arra, hogy mi a kérdés, vagy, hogy a lemez már régen elkopott. Szirmai Istvánnak, a párt *Agitprop.* osztálya vezetőjének új beszéde a Pártakadémián, (Népszabadság, 1963 március 30.), az ilyesfajta lemez benyomását kelti. A marxizmus-leninizmus legújabb eszmei offenzíváját beharangozó előadás nem sok újat mond. Megtudjuk belőle, (ha még nem tudtuk volna), hogy : *„az eszmei offenzíva osztályharc a javából"*, hogy: *„nem hagyhatunk válasz nélkül egyetlen antimarxista fellépést sem"*, hogy : *„elengedhetetlen feltétel az elméleti-ideológiai munka magasabb színvonalra emelése"*, hogy mind ez pedig : *„támadás a tudatlanság, a műveletlenség ellen is."*

Szokás szerint ki-ki megkapja a magáét, dicséretben, bírálatban. Szirmai a végső és egyetlen Igazság tudója, megdicséri a közgazdászokat, a filozófusokat, a művészeket, az írókat, amiért : *„erősödött és szélesedett a kommunista művészek, a szocializmus eszméit igenlő, értük meggyőződéssel küzdő alkotók tábora"*, vagy mert: *„soha ilyen sokszínű nem volt irodalmi életünk."* Ezek után kikapnak a „barátok", (Tamási Áron és Németh László) mert : *„rossz szolgálatot tennénk a marxizmusnak is, a szocializmust elfogadó vagy a szocializmushoz közeledő polgári-kispolgári indítású értelmiségieknek is, ha bírálat nélkül hagynánk téveszméiket, polgári-kispolgári koncepciójukat"*, majd pedig a bizonytalankodók vagy rosszhiszeműek, (Örkény István), az antihumanista cinikusok, (Karinthy Ferenc), az embertelenek, (Mándy Iván), azok, akik *„hamis képet adnak a parasztság állapotáról, a termelőszövetkezeti mozgalom győzelemre segítésében oroszlánrészt vállaló kommunista pártmunkásokról"* s *„előhozakodnak a ‚liberalizálás' káros politikai jelszavával és követelésével"*, (Csák Gyula) és így tovább. A mindentudó agitprop. főnök szerint nincs igazuk azoknak, akik Sarkadi Imre életművéről *„valóságos mítoszt"* szőttek ; azoknak, akik kifejtik, hogy *„társadalmunk ellentétei lényegében és ‚tisztán' csak erkölcsi konfliktusok"* vagy, mint a pécsi fiatal írók találkozóján kiderült. azoknak sem, akik : *„a ‚tiszta lap' az ‚újrakezdés' a ‚táblaletörlés' jelszavával akartak kizárólagos jogokra szert tenni."*

Kizárólagos jogokra szert tenni kizárólag a pártnak szabad, következésképp : *„irodalmunk tovább erősödését nagymértékben gátolja, hogy egyes írói csoportok a maguk elképzelése szerint értelmezik irodalompolitikánkat"* vagy, hogy : *„hajlamosak a ‚hagyományos ábrázolásmóddal', általában a hagyományokkal való szembeszegülésre. az ösztönösségre"*, nem úgy, mint a párt. mely *„megindította a küzdelmet a nemzeti múlt nacionalista ‚kuruckodó' idealizálása ellen is, felvette a harcot azokkal, akik ‚nemzeti nihilizmusba' torkollnak"*. Miután kuruckodni tilos, viszont a hagyományokat tisztelni kell, (a labancokét), a nagy párt képviselője feltárja előttünk a végső és megdönthetetlen igazságot, miszerint : *„az ideológiai békés egymás mellett élés a marxizmus-leninizmus elárulása, a munkások és parasztok ügyének elárulása."*

Mégsem egészen. Mert Szirmai beszéde, mely alig néhány nappal a moszkvai „fagyás" megindulása után hangzott el, arról tanúskodik, hogy a „fagyhullám" — egészében legalábbis — még nem érte el a Duna-medencét. Szirmai hangja, ha összehasonlítjuk Hruscsovéval, mérsékelt, seholsem fenyegető, inkább rábeszélő, s bizonyára sokak megkönnyebbülésére továbbra is fenntartja az „olvadás" előző vonalát, mely szerint *„a szocialista realista alkotások mellett teret kell adnunk minden jószándékú írásnak, minden becsületes, nem ellenséges, művészi tevékenységnek"*, ami, akárhonnan nézzük is, egy *formája* a békés, ideológiai koegzisztenciának.

B I

●

AZ ENSZ főtitkára, U Thant legutóbbi sajtókonferenciáján kijelentette, hogy 1963-ban szándékában van Budapestre látogatni. *„A magyar kormány szíves meghívását elfogadtam,* — mondotta U Thant, — *de a látogatás időpontját még nem tudtam megjelölni."*

*

A FIGYELŐ április 3-i számában megjelent, az 1962 évi magyarországi élelmiszerellátással foglalkozó cikkében több érdekes adat között olvastuk : „A bérből és fizetésből élők reáljövedelmét 1962-ben kedvezőtlenül érintették a gyenge termés miatti magas zöldség- és gyümölcsárak, amelyek együttesen mintegy 200 millió forintos többletkiadást okoztak a lakosságnak. A boltokban és a piacokon rendelkezésre álló árumennyiség zöldségfélékből ugyan elérte a tavalyit, gyümölcsből azonban 12 százalékkal kevesebb volt annál. *A zöldségárak a boltokban éves átlagban mintegy 4,, a piacokon 20-30 százalékkal emelkedtek. A gyümölcsfélék ára 5-10 százalékkal volt magasabb, mint 1961-ben."*

MEGYEK, HOGY TÁRSAKAT TALÁLJAK

(*Folytatás az 1. oldalról*)

bürokraták legbürokratábbja, az „ideológiai bizottság" félelmetes főnöke, Leonyid Iljicsov már nem tűrhetett. Nem nézhette el azt sem, hogy Jevtusenko az *„Express"* c. francia hetilapban a pártcenzúra előzetes jóváhagyása nélkül közölje önéletrajzát.

Elkerülhetetlen volt tehát, hogy a párt apparátusa, amely ideológiai monopóliumáról és a művészi alkotás ellenőrzéséről nem hajlandó lemondani, valamint a szovjet irodalom és művészet legjobb képviselői ne mérjék össze erejüket. Ez utóbbiak nem feltétlenül a rendszer vagy a párt ellenségei, — számosan közülük igaz és hűséges kommunistának vallják magukat —, csupán elérkezettnek látják az időt, hogy az alkotók a Szovjetunióban is lerázzák végre a szigorú cenzúra béklyóit.

NEM ÍGY VÉLEKEDIK Iljicsov, Ponomarjov és a Központi Bizottság többi titkára. Hogy a békétlenkedő értelmiségieket újra ráncba szedjék, a leghitványabb konzervatív elemek támogatására kell számítaniok. Ebből a szempontból igen figyelemre méltó, hogy a szovjet Képzőművész Szövetség elnöki tisztségére a sztálini korszak legnyárspolgáribb, leggicscsesebb festőjét, Geraszimovot választották. Vajon Hruscsov, aki a szovjet élet minden más területén a káderek fiatalításának a híve, a szellemi élet kormányát a legtehetetlenebb aggastyánok és a legtehetségtelenebb ifjak kezébe adja-e most ?

Éppen ezért egyes megfigyelők arra is gondolnak, hogy a liberalizálódást követelő írók ellen megindított hadjárat végső soron nem Hruscsovot magát célozza-e. Hiszen Hruscsov volt az, aki Szolzsenyicin híres elbeszélésének, az „Iván Gyenyiszovics egy napjá"-nak a közlésére az engedélyt személyesen megadta, s aki a szovjet irodalmi és művészeti életben megindította az újabb sztálintalanító hullámot.

Ismeretes az is, hogy a liberális írók közül többen, így Ehrenburg és Tvardovszkij, a *„Novij Mir"* c. irodalmi folyóirat főszerkesztője, Hruscsov barátai voltak, s még nem is olyan régen a szovjet kormányfő Jevtusenkót is szárnyai ala vette. Mind ebből arra kell-e következtetnünk, hogy a neo-sztálinisták (és az ortodox sztálinisták) meghitt emberein keresztül most magát Hruscsovot veszik célba ? Vagy talán Hruscsov fedezte-e fel hirtelen, hogy az idő előtt végrehajtott liberalizálás milyen veszélyekkel járhat ? Meggyőzték-e az agitációs és propaganda-felelősök arról, hogy az értelmiségi körökben jelentkező anarchista hangulatokat gyökerében el kell fojtani ?

MA MÉG NEHÉZ ezekre a kérdésekre egyértelmű választ adni. Annyi azonban bizonyos : a pörbe idézett írók javarésze diplomatikus módon és emberi méltóságát megőrizve viselkedett. Néhány költő és művész langyos önkritikát gyakorolt, de ez nem tévesztett meg senkit sem. Általában úgy látszik, hogy az írók és művészek nem hagyják magukat megfélemlíteni. A megfigyelőknek az az érzése, hogy a kulisszák mögött az írók rangos pártfogókra is találnak. Így például Tvardovszkijt a heves támadások ellenére sem mozdították el eddig a *„Novij Mir"* éléről, néhány húzás árán Ehrenburg is folytathatja emlékiratainak a közlését ; Jevtusenko lemondta ugyan amerikai útját, de az Írók Szövetségéből nem zárták ki, Nyekraszov változatlanul nem ismeri el tévedését, és Nyejzvesztnyij továbbra is absztrakt szobrokat farag. (1) Az új hullám lendülete nem tört meg.

Úgy látszik, mintha az igazi harc csak most kezdődött volna. Az első ütközet a liberális írók és művészek szervezett visszavonulásával ért véget. Igaz, a pártapparátus, a sztálinisták, a köldöknéző nacionalisták, a maradiak és a tehetségtelenek szövetsége — s milyen hitvány szövetsége ! — néhány kisebb előnyre tett szert : megválasztották Geraszimovot, néhány személyi változást eszközöltek a sajtóban. De a legnevesebb liberális írók elveikből jottányit sem engedtek, s nem adták be a derekukat. Hallgatásuk ékesebben szól, mint a megszállottak ricsaja. És száz meg száz jel vall arra, hogy a modernista és liberális írók ellenállását a szovjet társadalom legértékesebb része és az ifjúság színe-java támogatja.

(1) A szocialista realista művészet alapelveinek megvédésére indított boszorkányüldözés kezdete óta az első ízben hoztak a napokban megtorló intézkedést öt szovjet művész ellen. A szovjet festők moszkvai kongresszusának mandátumvizsgáló bizottsága egyhangúlag elfogadta a kongresszus elnökségének azt a javaslatát, hogy fosszák meg képviselői megbizatásuktól N. Andronov és P. Nyikonov festőt, E. Nyejzvesztnyij szobrászt, valamint A. Kamenszkijt és Galina Kretovát, akiknek „véleménye nem képviseli a szovjet művészekét". Hárman közülük — Nyikonov, Kamenszkij és Kretova — eredménytelenül föllebbeztek a határozat ellen a kongresszus elnökségéhez intézett levelükben, amelyben „tévedésüket" is elismerték. Andronov és Nyikonov festőt és Nyejzvesztnyij szobrászt mint a fiatal „formalista" művészek vezéreit tartják számon.

A Mindszenty — ügy

MÁR RÉGEN nem mutatott a nyugati sajtó olyan érdeklődést Magyarország iránt, mint az elmúlt napokban, amikor széles hasábokon ismertette és kommentálta Franz Koenig bíborosnak, Ausztria prímásának látogatását Mindszenty József hercegprímásnál, az Egyesült Államok budapesti követségének épületében. A Vatikán a vasfüggöny mögötti katolikus „néma egyházak" szabadabb működését és a börtönben sínylődő katolikus papok kiszabadulását kívánja elérni és e cél érdekében jelentős koncessziókra hajlandó. Hruscsov tisztában van Róma súlyának jelentőségével és így nem akarja elmulasztani a kínálkozó kedvező alkalmat.

A megegyezés útján eddig két jelentős állomás volt. Egyik. az orosz-ortodox megfigyelők jelenléte az ökuménikus zsinaton, a másik az Adzsubejnek és feleségének — Hruscsov lányának — engedélyezett magánkihallgatás XXIII. János pápánál. Róma e két gesztusára Moszkva a hosszú évekig fogságban volt ukrajnai pátriárka szabadon bocsájtásával válaszolt. A Vatikán további kívánságai közt szerepel Mindszenty József magyar hercegprímásnak és Beran prágai érseknek kiszabadulása, illetve Moszkva beleegyezése ahoz, hogy a Szent Kollégium e két illusztris tagja akadály nélkül Rómába juthasson, ahol mindkettőjüket magas megbízatás várja. Beavatott körök értesülése szerint, Hruscsov hajlandó e két kívánságot kielégíteni. Mindszenty hercegprímás azonban kijelentette, hogy az ő helye Magyarországon van, a rábízott egyház élén ; majd amikor Róma nem hivatalos úton engedékenységet ajánlott, akkor rehabilitását követelte az ellene felhozott koholt vádak alól, s leszögezte, hogy csak mint szabad ember hajlandó elhagyni hazáját, hogy eleget tegyen a Vatikán meghívásának. A Kádár-kormány azt válaszolta, hogy közkegyelemben részesíti a bíborost, ha Mindszenty hajlandó azt kérni. A hercegprímás elutasította ezt az ajánlatot.

A RÓMAI ökuménikus zsinat alkalmából, Hamvas Endre csanádi püspök meghívta magyarországi látogatásra Koenig bíborost, aki rendkívül szívélyes viszonyban áll Mindszentyvel. Sok valószínűség szól amellett, hogy a meghívás ötlete nem egyedül Hamvas püspöktől származik. Április 18-án tett eleget e meghívásnak Ausztria prímása, azonban látogatása során nem is találkozott Hamvas püspökkel, mert a budapesti osztrák követ gépkocsiján egyenesen az Amerikai Követség Szabadság téri épületéhez hajtatott, ahol négy óra hosszat tartó megbeszélést folytatott a hercegprímással. A „Gazette de Lausanne" és a francia távirati ügynökség másnapi jelentése szerint Koenig bíboros a pápa személyes üzenetét adta át Mindszentynek, amelyben felkéri, hogy fogadja el a neki felajánlott magas egyházi állást és jöjjön Rómába. A közlemény szerint mindaddig nem kerülhet sor a Szent-Szék és a budapesti kormány közötti viszony rendezésére, amíg nem sikerül kielégítő megoldást találni a magyar hercegprímás további sorsát illetően.

A két főpap közötti megbeszélés négyszemközt folyt le és arról nem adtak ki jelentést. A „France Soir" Budapestre kiküldött külön tudósítója, Jean Neuvecelle, hosszabb cikkben számol be a találkozás lefolyásáról, s rámutat arra, hogy Koenig bíboros diszkrét budapesti látogatása során került minden érintkezést a magyar hatóságokkal, mert nem óhajtotta azt a látszatot kelteni, mintha be akarna avatkozni a magyar katolikus egyház belső ügyeibe. A „Figaro" is részletesen foglalkozik az osztrák prímás budapesti útjával, amely alig tizenkét óra alatt bonyolódott le, beleértve a két bíboros közt lefolyt négy órás beszélgetést.

A „Feuille d'Avis de Lausanne" a látogatás után két nappal jelentette, hogy Koenig érsek beszámolt küldetése eredményéről Opilio Rossi, bécsi apostoli nuncius előtt, s most várható döntés az irányban, hogy az osztrák prímás személyes jelentéstételre Rómába utazik-e ? Az olasz „Ansa" távirati ügynökség, jól értesült katolikus körökből származó információra hivatkozva, beszámol azokról a követelésekről, amelyek teljesítéséhez a hercegprímás állítólag távozását köti : 1.) előzetes megállapodás utódjának kijelöléséről, 2.) a magyar kormány formális kötelezettségvállalása a szabad vallásgyakorlat biztosítására és 3.) pontos meghatározása az Egyház és Állam viszonyának a magyar katolikus püspökök kijelölése tárgyában.

A BÉCSI „Kathpress", az érsekség sajtóügynökségének április 19-i közleménye szerint, Koenig bíboros, belátható időn belül ismét Magyarországra utazik, Hamvas püspök meglátogatására. Ez a hír arra vall, hogy a megkezdett budapesti tárgyalások folytatására hamarosan sor kerülhet.

Sz. J.

Togliatti nem ért egyet

„Ami a művészeti kérdéseket illeti, álláspontunk nem egyezik a Szovjetunióéval" — jelentette ki április 17-én egy sajtókonferencián Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára.

Az olasz kommunista vezér az újságíróknak adott válaszában az olasz baloldali körök aggodalmát tükrözte, amelyet Moszkvának az értelmiségiek ellen indított hadjárata váltott ki : *„Az a véleményünk* — mondotta Togliatti, — *hogy a türelem nélkülözhetetlen erény, ha a művészi alkotásról akarunk ítéletet mondani. Senki nem parancsolhatja meg a művésznek, legyen bármennyire is szakértő vagy kifinomult ízlésű, hogyan alkosson, a költőnek, hogyan írjon, a zeneszerzőnek, hogyan komponáljon, a festőnek, hogyan fessen. Gyakran előfordul, hogy az a művész alkot igazi és maradandó remekművet, aki az egyesek által tévesnek tartott ideológia nézeteit vallja".*

Meg kell jegyezni, hogy Togliatti a sajtókonferenciát a jelenlegi olasz választási kampány során tartotta. Így azután meglehetősen nehéz eldönteni, hogy kijelentésében mennyi a kortesfogás és mennyi az őszinte meggyőződés.

Módosított liturgikus szöveg

A RÓMAI Szent Péter Bazilikában celebrált nagypénteki szertartást XXIII. János pápa félbeszakította, hogy a liturgiában erre a napra előírt külön imádságot éneklő kanonok nyelvbotlását helyreigazítsa.

Az egyik nagypénteki imádság a zsidókkal foglalkozik, akikért a katolikus egyház Krisztus halálának évfordulóján imádkozik. A hagyományos latin szövegben a „perfidis judaeis" kitétel szerepelt. Noha a latin kifejezés pontos — bár nem mindig tiszteletben tartott — fordítása „hitetlen" lenne, a pápa 1959-ben eltörölte ezt a kellemetlen hangzású jelzőt.

Mivel az imádságot éneklő kanonok megfeledkezett a liturgikus szöveg módosításáról, XXIII. János pápa jelt adott Enrico Dante szertartásmesternek, aki a szóbanforgó szövegrészt helyesen megismételtette. A pápa gesztusa nagy figyelmet kellett, és számos kommentárt váltott ki.

KERÉNYI KÁROLY

THOMAS MANN ÉS AZ

1

1929 nyarán voltam először Palestrinaban. 1960 októberétől kezdve jártam azután gyakran oda, de már nem okortudományi kutató szándékkal. A két időpont között is megünnepeltem egynéhányszor a viszontlátast az óriás antik szentéllyel s a kis hegyi várossal, amely a középkorban fészkelte magát oda, de akkor még nem jutottam hozzá, hogy az európai regenytörténet egy fantasztikus és mégis igaz adatának utanajárjak. Mióta Thomas Mann egyik önéletrajzi vázlatából megtudtam, hogy hónapszámra idézgette ott Buddenbrookekat, regényalakká szellemített egész hanzavárosi családját s észak-német varosukat, mindig izgatott az a feladat, hogy e nem mindennapi esetet beléhelyezzem színterébe. Nem sejtettem, hogy ez a rendkívüli hatású hely egy másik nagy német regény, a „Doktor Faustus" keletkezésében is szerepet játszott : éspedig nemcsak egy véletlenül odatolt színfal szerepét, mint azt az olvasó gondolná.

1960 október 23.-án kezdtem el behatolni a színfalak mögé s mindjárt olyan szerencsével, hogy a piazzán szinte belébotlottam a városi tanács titkárába, aki rögtön beavatott a nehéz ügybe. A „Doktor Faustus"-t olasz fordításban Palestrinában is olvasták, sőt megtalálták annak a háború alatt szétbombázott régi fogadónak a vendégkönyvét is, amelybe Heinrich és Thomas Mann valaha beírták a nevüket. Rögtön el akarták nevezni a „Doktor Faustus" szerzőjéről azt az utca-lépcsőt vagy lépcsőutcát, amely mellett egykor a fogadó állt. De baj volt az évszámokkal. Mert a két név a vendégkönyvben 1895-ös dátummal szerepelt, a regény meg egy 1912-es látogatást ir le Palestrinában. Nehéz volt a valóságot a mesétől elválasztani, nem is szólva az ördög regénybeli megjelenéséről, amely a helyzetet még bonyolultabbá tette. Erre az az indítvány vetődött fel, hogy adják az utcának Heinrich nevét, aki szintén a város irodalmi megörökítői közé tartozik.

Az én véleményem az volt, hogy van elég lépcsője és sikátora Palestrinának Heinrich számára is, aki „A kis város" című regényét játsszatja ott. Sok tekintetben érdekes, humanista célzatú példája az is az olasz színteret választó német regényírásnak. De a világirodalomba a „Buddenbrooks" és a „Doktor Faustus" tartozik. Amit a helyzet tisztázására már akkor elmondhattam, rögtön megírtam s ma a lépcső a „Via Thomas Mann" nevet viseli.

2

Palestrina az alatt a harminc év alatt, amely a Mann-fivérek ottani nyaralását az én első látogatásomtól elválasztotta, biztosan kevesebbet változott, mint az alatt a szintén körülbelül harminc év alatt, amely 1929 óta máig eltelt. A házak szürke alapszíne, — ahol vakolatlanok, — s a kőzeté, amelyből épültek, a Monte Ginestro lejtőjén — ez a kegyetlen szürkeség megmaradt. De amire még ezenkívül emlékezem, ami a Mann-fivéreknek is fel kellett, hogy tűnjék, s amit az általános gépesítés eltüntetett, az a kézművesség volt, amely a városban az ókortól kezdve megszakítatlanul a kalapálás hangját adta. Ez „A kis város" mindennapi eseményeinek a hangkulisszája s ez él az én emlékezetemben is : műhelyük koromfekete odújában, tüzük vörös fényében munkálkodó mesterek, főkép réz- és bronzkovácsok. Ma állítólag csak egy van meg közülük. Kalapálása zavarni szokta a város jogtudósát, akinek az irodájában a Thomas Mann nyomainak szentelt második látogatásom alkalmával először pillanthattam belé a megmentett vendégkönyvbe.

A régi Praenestének, Palestrina elődjének, lakói latinok voltak, s nem parasztok, mint a szabinok, hanem e mesterség művészei. Műhelyeikből figurás bronztükrök kerültek a múzeumokba, olyanok, mint az etruszkokéi, ládikák és hengeralakú tokok, melyeket epikus képsorozatok ékítenek. Azoknak a *conca*-nevű jellegzetes rézedényeknek a legnagyobb része, amelyeket Közép- és Dél-Olaszország hegyvidékein az asszonyok a fejükön hordoznak, főkép Palestrinában készült.

S azt is meg kell mondani, ki volt a város mitológiai alapítója, bár erről a Mann-fivérek nem tudtak. Ők még azt is elhitték, hogy a roppant szentély úrnője Venus volt és nem Fortuna : ez volt a hiedelem a városban akkoriban. Az egyik antik hagyomány szerint az alapító Télegonos volt, Odysseus és Circé fia. De van egy másik hagyomány is : az eredeti.

A város lakóinak nyelvén az alapítót Caeculusnak hívták. Benne tisztelhették a római történelem Caeciliusai mítikus ősüket. Az ő apjának viszont Volcanust tartották. Anyja ölébe a tüzhelyről pattant egy szikra : így fogantatott. Ennek a praenestei Hephaistosnak és ős-kovácsnak a neve nem a „kis vakot" jelentette, amint az ember a klasszikus latin nyelv alapján gondolhatná. A név is és a mitológiai alak is Cacus változata. Cacusszal pedig Herculesnek gyűlt meg a baja, az Aventinuson, Róma területén, a város alapítása előtt. Tüzet fúvó gyilkos volt a praenestei Caeculusnak ez a római hasonmása, Volcanus méltó fia ő is, állítólag háromfejű szörnyeteg, mint a háromtestű Geryoneus, az Alvilág egy másik ura, akit Hercules messze Nyugaton győzött le. Nyolc marhát lopott el Cacus a gulyából, amelyet Hercules Geryoneustól vett el s magával hajtott. Észre se vette volna a lopást, ha a tehenek nem bőgtek volna, mikor a gulya tovább haladt. Cacus barlangja az Aventinusban volt s láncon egy sziklatömböt bocsájtott le a bejárat előtt. Ezt a kaput Hercules sem tudta betörni, — a hegy csúcsát szakította le. A barlang tető nélkül maradt, s ami ott megnyílt, olyan volt mint a halottak országa. Négy sort szentelt Vergilius az Aeneisben ennek a hasonlatnak : Cacus barlangját úgy írja le, mint az óitáliai Infernót. Az ős-praenesteieket is elvonultatja egyszer a szemünk előtt, fél-mezítlábasan. Caeculus vezeti őket. A fél-mezítlábasság annak a jele, hogy a sereg az alvilág isteneinek szentelte magát s vezére alvilági.

A pokoltól nem lehetett az a hely sem messze, ahol Caeculus volt otthon s Praeneste — a mai Palestrina — városát alapította.

3

Thomas Mann mind erről mit sem tudhatott. Bátyja ajánlotta neki, amikor még mind a ketten a „várakozás állapotában" voltak, — így ír erről életrajzi vázlatában, — hogy csatlakozzék hozzá. Heinrich választotta abban az időben Olaszországot lakóhelyül. Sokkal pogányabb dél- és kép-imádat fűzte hozzá, mint amire Thomas valaha is — és pláne akkor — képes volt. Bátyjához utazott valószínűleg 1896-ban is Nápolyba. Leveléből, amelyet onnan írt egy barátjának, kiérzik, hogy ez volt első igazi déli utazása. A következő évben már másodszor ment délre, hogy Heinrichhel most már hosszabb időre együtt legyen. Önéletrajzi nyilatkozatai szándékosan vázlatosak s egyenesen ingerelnek arra, hogy az ember még többet és pontosabbat akarjon megtudni.

„Útra keltem, — mondja a vázlat, — s eltöltöttünk együtt, — amit kevés német tesz meg, egy hosszú izzó olasz nyarat a Szabin-hegyek egyik kis városában, Palestrinában, a nagy muzsikus szülőhelyén." A kis város múltjából csak ez érdekelte. Amit azután Rómával kapcsolatban mond, ahol a fivérek a telet élték át, — „metsző tramontana- s nyomasztó scirocco-napok váltakozásában", — az a palestrinai tartózkodásra is áll : „Rómát úgy tekintettük, mint rendezetlenségünk menedékét, s legalább is én nem a Dél miatt éltem ott, amelyet alapjában véve nem szerettem, hanem egyszerűen azért, mert otthon nem volt még hely számomra." Az „örök" város (ironikusan használja az idézőjelet) történelmi és esztétikai benyomásait tisztelettel fogadta, de : „nem azzal az érzéssel, mintha jelentenének valamit nekem s előre segíthetnének." Az Utolsó Ítélet a Sistinában megrendítette, mint saját „pesszimista-moralista és antihédonista hangulatának apoteózisa." A Vatikán antik szobrai még csak mondtak neki valamit, de a renaissance-festészet nem.

Heinrich emlékiratai — ironikus címük „Ein Zeitalter wird besichtigt" — „Tessék megtekinteni ezt a korszakot !" — ezt egy példával egészítik ki. „A nyári nap hőségének elültével lementünk római hegyi városkánkból az országútra. Előttünk, körülöttünk az ég tömör aranyból. ‚Íme, mondtam én, a bizánci képek arany-háttere. Amint látjuk, nem szimbolikus, hanem optikai tény. Csak még a Szűz keskeny feje hiányzik, túl-súlyos koronájával, amint részvétlenül letekint domború zenitjéről !' Öcsémnek nem tetszett ez a felolvadás a szépségben. ‚Ez a külső !' — mondta". S később Heinrich szavait saját humanista-alteregójának, Serenus Zeitblomnak adta a szájába a „Doktor Faustus"-ban, kevesebb műértéssel, de a természeti tünemény pontosabb leírásával. Másik regénybeli alteregója, Adrian Leverkühn, gúnyolódik, sőt nevet ezen, s ez a nevetés nem tetszik a humanistának.

Nem tetszhetik neki, mert kiérzik belőle az ördöggel való paktálás íze. Ez a szövetkezés Palestrinában lesz nyilvánvaló. De Thomas Mann önéletrajzi vázlata erről még nem szól. „Már Palestrinában kezdtem, — mondja — szorgalmas előmunkálatok után, a Buddenbrooks-ot írni". A természet kicsúfolásáról más tanúskodik. Palestrinában a Mann fivérek az otthon maradt testvéreiknek egy humoros képeskönyvet rajzoltak. Ez a képeskönyv megvan s ebben áll Thomas Mann kegyetlen torzképe az „Anyatermészet"-ről. Azt hihetné az ember, hogy Palestrina ezzel meg is tette mind azt, amivel Thomas Mann művének szolgálhatott.

4

Élete teljes, konkrét tartalmát Thomas Mann a műveinek szánta. De az önéletrajzi vázlatból is kiderül annyi, hogy két nyarat és telet nem tölthetett Rómában és Palestrinában. Egy levele szerint 1898. május elsején már ismét otthon volt, Münchenben. Azt viszont nem zárja ki a vázlat, hogy Rómában is első nagy regényével foglalkozott. 33 év múlva, amikor már Nobel-díjas volt, emlékezteti egyszer Heinrichet római kőpadlós szobájukra : „Ugye akkor nem gondoltuk volna !" S egy vázlatában még azt is mondja, hogy Rómában kezdte a regényt írni. A Buddenbrooks kéziratának első lapjai megvannak s dátumnak ez áll rajtuk : „Rom, Ende Oktober 1897". Ez ugyanis az első tisztázat. „Hűvös kőpadlós termünkben, fél magasában egy lépcső-utcának — ennek a táblájában áll ma : ‚Via Thomas Mann' — fogott belé a kezdő egy munkába, amelyet nemsokára sokan megismertek, s amely néhány évtized múltán már az egész világé volt" — így tanúskodik Heinrich. Mind a kettejük szövegében csak „steinern" olvasható s egy egész „kőterem" Palestrinában nem is volt lehetetlen, egy kőszoba Rómában, a Via di Torre Argentina 34 harmadik emeletén, már inkább : ott a kőpadlót nem felejtette el a két északi ember, aki szülővárosában nem ilyen szobákban szokta a telet eltölteni.

Palestrinában tehát egész termük lehetett kőből. Más volt, ami hiányzott : kellemes író-papír. Életrajzának ezt az adatát Thomas Mann a „Doktor Faustus"-ban vette fel : Adrian Leverkühn nem talál neki való papirost Palestrinában. Amikor ennek az utolsó nagy regényének ott játszódó fejezetét kezdi írni, — 1944 novemberében, Kaliforniában, — felbukkan benne még ez a jelentéktelen vonás is — és még ezt sem hagyja felhasználatlanul.

5

Faust-regényt Thomas Mann azért akart írni, mert pesszimista-moralista lelkiismerete azt súgta neki, hogy a művészet az ördöggel való paktálás. S úgy látszik, hogy ez a gondolata ugyanott jött, ahol a fantasztikusan pesszimista képeskönyv keletkezett — jó rajzpapíron, — mert azt lehetett kapni Palestrinában. Más fantasztikus és humoros képeken is elszövögetett a két fivér. Egy levélből, amelyet Heinrich az öccse nászútjáról kapott, kiderül például, hogy ők „akkor Palestrinában" egy olyan regényen is gondolkoztak, amelyet Thomas a „Königliche Hocheit"-ben formált meg. Egy másik témájuk, — egy unokafivérük története, aki börtönbe került, — a „Krull"-ban valósult meg.

A Palestrina-élmény a legnagyobb pontossággal került a „Doktor Faustus"-ba. A hős, Adrian Leverkühn, nem egyedül megy a városkába, hanem egy testi-lelki jóbarátjával, mint Thomas Heinrichhel. A regény szerint már a második nyarat töltötte a két barát Palestrinában, amikor Serenus Zeitblom meglátogatta őket ; az előbbi nyáron már három hónapot töltöttek ott. Hozzám került az a levelezőlap, amelyet Enrico Mann 1897 július 21-én Rómából a fogadósnénak írt : „Pregiatissima Signora — így kezdődik — végre jöhetünk. Kérem várjanak *holnap*, csütörtökön este, vacsorára, készítsék el az ágyakat (rovarporral) és küldjék ki a kocsit a határai vonathoz." Thomas már legalább május vége óta a

(1) Terjedelmesebben a Neue Rundschauban jelent meg, 1962, 328 l.

A pontos idézetek ott találhatók

MÁTÉ IMRE

Büszke, bátor vallomások

A MÜVÉSZ

(Hatvany Bertalannak)

A művész, ha művész, érzések magasztosa,
igék megtestesülése és szülője igéknek,
Alfát Omegával ékszerré fűző lánc.

Szilárd törvények rokkáján szövi álmát,
de ha panaszból rovatnak bajok egünkre,
akarattal itt hagyja nyomát a világban.

Nem hazudik, nem csal, nem is általt.
Ha kútfőt szakít mélységeiből szenvedélye,
eszményeit gyémántos béklókból is eloldja.

Büszke harcot szeret, bátor békét kíván.
Meg nem hunyászkodik, sem bántást el
nem tűr.
Gaz közül is fényre törne, ha virág volna.

Áhítozza és érti fakasztani a kéjt
mely a másik nem kelleméből csordul,
és életnek kapuja szerelmének gyönyöre.

Benne eresztenek csírát jövendölések,
szépségek melegágyának is ő erős pajzsa
ha salakot virágoznak silány korszakok.

ESZTERLÁNC

Büszke vagyok és bátor ;
puszták tigrise.
Szememben harag szélcsöndjét hordozom.

Lelkem igék ívének
feszítő húrja.
Örök törvény fényes orcája tükröm.

Ünővel járok mégis
fehér forrásra
ha ős istenünk avarján álom zizzen.

Asszonyért csöndesedem
éjek őrévé,
ki bűvöletek csillagos eszterlánca

SZERETNÉK...

Szeretnék szánalmasan, őrülten őrlődni
bolond bölcsek eszetlen elmefuttatásain,
vagy álmodni ízléstelenül iszonyatcsat
és írni gyarlón gyönyörűetlent !

Sokra vihetném valótlan vallomásokkal

Lehetnék lehetetlenül izgága istenség,
parázna pénzestarisznya, léhűttő lator
bizonyságául kura kuvikolóknak
meg szégyentelen szennykeverőknek, —

mert tömjéneznének tehetségtelen tudor

Eloldoznám eleven szenvedélyemet szívemről
csak csikarhatnék szószéket szavaimnak
az Emberért kit maszlaggal mételyeznek
és ál-álmokkal ámítanak !

Ép lelkem látomásairól lemondanék.

Eltörném eszményeim kecses korsaját
ravasz rosszak rontására iremből itatni !

Ám én csöppöket csillogni nem csurgathato
mert harmatgyöngyökből halmozom
áldó áradatomnak zengő zuhatagait !

...RDÖG PALESTRINÁBAN (1)

bátyjánál volt Rómában, s valószínűleg rögtön tervezték a kiutazást. Július 22.-e s a Buddenbrooks-kézirat dátuma között három hónap telt el. De „Enrico", akit a fogadósné és a családja ezen a néven ismert, már második alkalommal jött oda. Első nyaralása májussal kezdődött. 1895 április 30.-án írta be magát a vendégkönyvbe. Más nevek — köztük Al. Em. Lahovary-é, az akkori római román követé — egy hézag után következnek s ebbe a hézagba írta be, két évvel később — 1897-ben — a nevét, fiatalos művész-írással „Thomas Mann, Dichter aus München (Poeta di Monaco)". Így örökítette meg az emlékét, a bátyja mögé húzódva, a furcsa házban. Mert annak kellett hogy érezze, máshoz szokott s a Délhez alkalmazkodni nem kívánó egész lényével.

6

S a ház ma nem áll másutt, csak Thomas Mann-nál, a „Doktor Faustus"-ban. Az Albergo nevét megváltoztatta : nála „Casa Menardi"-nak hívják a „Casa Bernardini"-t, amely végül is az „Antico Albergo Bernardini" nevet viselte. Ez a régi családi ház úgy lett 1870 körül fogadóvá, hogy a család leánya, Anna Bernardini, akinek a portréját, mint padronáét, Thomas Mann gyönyörűen rajzolja meg, tragikus körülmények között megözvegyült. Unokája, a regény egy másik felejthetetlen alakja, hasonlít hozzá, ugyanaz a római matrónatípus, bár sohasem ment férjhez. S természetes, hogy a nagyapa tragédiája, amely kísértetiesen idézi Winckelmannét, jobban megmaradt emlékezetében, mint a két fiatal német, annyi más vendég között. De azért úgy mutatkozott be, mintha a „Doktor Faustus"-ból lépett volna ki : „Én vagyok Amelia" s „Enrico és Thomas"-ról beszél, a kettejük különbségét a Délhez való alkalmazkodásban ezzel pontosan kifejezve. Aztán persze a festő-nagyapa története következett, aki két orosz hercegfiút tanított Rómában rajzolni. El is kísérte őket Oroszországba, s hazatérés közben ölte meg Konstantinápolyban egy honfitársa, akit megsegített.

Signorina Amelia ! Hogy is írja le őt Thomas Mann, nem tévedve korában? 13-14 éves volt 1897-ben s a leírás szerint kissé bolondos. Az asztalnál a szeme előtt ideoda mozgatta a kanalat vagy a villát, s egy szót ismételt hozzá, kérdő hangsúllyal. Az egyik vendég, egy orosz gróf vagy herceg — „kísértetlátó" a leírás szerint — szobájában néha lövöldözött a szellemekre. Mire Amelia „gyakran és kitartóan kérdezte a kanalától : ‚Spiriti ? Spiriti ?' " Az igazi Amelia, aki nem bolondos volt, csak csúfondáros, most elmeséli, hogyan is volt az az orosz vendéggel ? Nem volt az kísértetlátó, hanem egy idegen signorinát ijesztgetett, aki vele szemben lakott...

Furcsa vendégei lehettek a furcsa háznak ! Thomas Mann, mint egy régi fényképről megállapítható, előkelőbb külsőt adott neki, mint ami megillette : palazzo- vagy várszerű épületté alakította, mintha csak előre kárpótolni akarta volna azért, hogy a helyén ma jellegtelen bérház áll. Hűségesebb lehet a ház belsejének leírása : különösen olyan rézedényekkel teli aggatott konyhát, amely különben nagyobb a kőpadlós szobáknál is, nem találhatott ki magától s máshol se igen láthatott, mint itt, Palestrinában. Az utcára pedig — az ő mai utcájára, — pontosan emlékezett, s arra is, hogy azon megy le az ember Sant' Agapito domjához, a piazzára, ahol akkoriban még nem állott a nagy helyi muzsikus szobra, hanem a vegyeskereskedés volt található, a rossz papirossal. Sok környékbeli kisvárosban tapasztalja az ember ma is, amit még az utcájáról mond : „Kis fekete disznók szaladgáltak rajta, s könnyen megeshetett, hogy a széltiben megrakott szamarak valamelyike, amelyik szintén ott járt fel-alá, kiálló terhével a vigyázatlan gyalogjárót a falhoz szorította".

7

Mind ez hozzá tartozik a „Doktor Faustus" ördögjelenéséhez s én azt hiszem, hogy az egész város hatása indította Thomas Mannt arra, hogy Palestrinát s az ott megismert kőtermet válassza színteréül annak a különös keresztény-mitológiai jelenetnek, amely miatt a regényt tulajdonképpen írta. Nem akarok addig menni, hogy a fekete disznókhoz Máté evangéliumának nyolcadik fejezetét idézzem, amely szerint Krisztus ilyen disznókba szalajtotta az ördögöket. De a bizonyítékát annak, hogy ugyanakkor és ugyanabban a házban, amelyben Thomas Mann lakott, más is foglalkozott ördöggel, pokollal s játékot űzött velük, megtaláltam a vendégkönyvben, amely Amelia jóvoltából kikerült a jogtudós kezéből s így nyugodtan át lehetett tanulmányozni. 1897 szeptember 28.-án a Mann-fivérek még biztosan Palestrinában voltak. Erről a napról való a tréfás bejegyzés, amelyet azonban Bernardiniék annyira komolyan vettek, hogy — miután jelentését megtudták — az angol szöveget megpróbálták tintával olvashatatlanná tenni.

Egy angol nő idézgette itt az ördögöt. Rakoncátlan tréfa volt. Aláírásával „Moll Doodle"-nak, „Bolond Marinak" nevezi magát s a sátánt változatos neveken szólongatja, amelyek legnagyobbrészt olvashatatlanná váltak. De egyes szavak, mint „from Hell", „a pokolból", „the devil", „az ördög", „to plump to hell" „zsupsz, a pokolba !" világosan kivehetők. A tréfa tartalma nem kétséges. A vendég hölgy, mielőtt a fogadót elhagyta, nem tudott ellenállni a kísértésnek s játszott az ördöggel. Enrico és Thomas még jót nevethettek rajta. Igaz, hogy a müncheni ifjú költő mégsem erre a lapra írta be a nevét, ahová időrend szerint kellett volna, hanem szépen visszalapozott oda, ahol két év óta Heinrich Mann neve állott. Vajon emlékezett-e a sátánnal kacérkodó bolondos angol nőre, amikor elhatározta, hogy az ördögöt a művésszel Palestrinában, a Casa Bernardini-ben hozza össze, személyes találkozóra ? Ha a regény megírása után megkérdezte volna valaki, biztosan nem emlékezett volna rá. De munka közben ennek az élménynek a felvillanása is az egyik oka lehetett, hogy a pokoli jelenéshez ezt a színteret választotta.

8

1944 december közepétől kezdve két hónapon keresztül írogatta be naplójába : „Geschrieben am Teufelsgespräch" — „Irtam az ördöggel való párbeszédet". A jelenet ekkor nyert alakot és megalapozást, az ördög jellemet. Ennek a jellemnek nincs már köze Palestrinához. Legfeljebb talán annyiban, hogy a kőteremben, a lószőrdiványon ülő démon egyik alakváltozatában olaszos, fasiszta szakállt és bajuszt visel. De ezért nem kellett az írónak ifjúkori, palestrinai emlékeihez folyamodnia. Ez az adott változat éppen úgy, mint a másik kettő, amit az ördög még magára ölt : a csiptetős zeneműértő és a „strici és selyemfiú", arra valók, hogy az új, felfokozott Mephistót teljes ellen-nevelői, negatív pedagógiai alakká tegyék. Ennek a jellemét dolgozta ki időben és térben oly távol Palestrinától — egy megváltozott világ távolában — Thomas Mann.

Adrian Leverkühn, a zeneszerző, Északról hozta magával ördögét, akinek német volt a kedvenc nyelve s aki épp oly kevéssé érezte jól magát a „pogány" Délen, mint Mephisto a „Klasszikus Valpurgisz éjszakán". Az időszerűvé vált önémet ördög ő, akinek megrajzolására a művész még hallei teológiai tanulmányai alatt készült, az emberi — vagy helyesebben : az embertelen hidegség szelleme. Ez jellemének magva : Adrian élet-hidege. A Bernardini-házban ez a hideg csak úgy érződik, mint a kőteremben örökké uralkodó hűvösség fokozódása. Megokolása a pokol tüze : „Én már csak ilyen hideg vagyok. Hogy bírnám ki máskép s érezném lakályosnak azt a helyet, ahol lakom ?" Ha a jelenést meg akarjuk érteni, ennél a pokol-dialektikánál sokkal komolyabban kell venni azt az ördögi realitást, amelyet Thomas Mann a regényében lélektanilag lehetőnek tartott. Talán már korábban is, de azóta biztosan, amióta Dosztojevszki ördög-fejezetét olvasta a „Karamazov testvérek"-ben. Egy fejezettel előbb történt ez Ivánnal s ez vezette be az ördöggel való párbeszédet : „És amikor a szobájába lépett, olyasmit érzett, mintha valami jéghidegség megérintette volna hirtelen a szívét, mint egy emlékezés, vagy helyesebben : emlékeztetés valami kínos és undorító dologra, ami ugyanebben a szobában volt, éspedig épp most, de már előbb is ott lehetett."

Thomas Mann nemcsak német forrásokhoz nyúlt, hogy tervét kidolgozza, — onnan vette a régi nyelvet, amely ehhez a jelenethez és hőséhez legjobban illett, — hanem Dosztojevszkihez is. A probléma az ördöggel-paktálás konkrét megvalósítása volt egy regényben. Megjelentethette-e az író mind a két személyt ? Ki mert már ilyesmit megtenni egy regény keretei között ? S ha mester volt, aki merte, hogy lehetne elkerülni, hogy az ember tanuljon tőle ? A helyzet veszélye az író számára abban állt, hogy a mestert lehetetlen volt figyelembe nem venni, s ha az már megtalálta a megoldást, fel kellett adni a tervet. Dosztojevszki volt a mester s az egyetlen kivezető út a dilemmából : felvenni vele a versenyt, a versengés teljes tudatával. Meg kellett próbálni jobban csinálni, s nem kételkedem benne, hogy Thomas Mann *ennek* a kísértésnek nem tudott ellenállni. Amit Dosztojevszkinél lelki realitásnak talált, mint az ördögi hidegséget, azt természetesen nem adhatta fel, még ha másban, minden egyébben, differenciáltabb is akart lenni, így mindenek fölött az ördögiség patológiai alá-festésében.

A jelenés egy fajta patológiai megokolását s a jelenésbe magába belevegyülő kétkedést, — valóban az ördög-e, aki megjelent ? — szintén megtalálta Dosztojevszkinél. Ezeket az elemeket nem lehetett elhagyni, más elemek viszont kihívták a művészi tökéletesítést. Az idegláz, amellyel Dosztojevszki a jelenést magyarázta, túlságosan homályos betegség volt, Iván és démona beszélgetésének anyaga túl egyszerű, az ördögi jelenet összefüggése a főcselekménnyel túl laza és kevéssé átlátszó. A nagy orosz jellem- és lélekregény íve itt, a vége felé, nagyon is észrevehetően hajlik a detektivregény síkja felé. Thomas Mann bonyolultabb betegséggel dolgozik, amelyben az örökölt migrén a szifilisz-infekcióval alkot pokoli ötvözetet. Dosztojevszki patológiai tapasztalata nagyobb, de a képesség, ilyen tapasztalatok feldolgozására Thomas Mannból sem hiányzott. Nem ok nélkül írt — ugyanakkor, amikor az ördöggel való paktálás történetén dolgozott — ezzel a címmel tanulmányt : „Dosztojevszki — de mértékkel !" A tanulmányt egyik levelében a regény „melléktermékének" nevezi.

9

Heinrichtől tudjuk, hogy öccsét Palestrinában depressziók kínozták, s azt is, hogy mi segített ellenük — a „Buddenbrooks" írásán kívül. El sem akart menni hazulról Titinó nélkül, az kísérte minden sétájukon. Egy szénakazalban találták a fiatal kutyát, s Viktor öccsük azt is elmeséli, hogy Thomas hazavitte magával Münchenbe. Titinó volt „Az úr és kutyája" négylábú hősének előfutára — de egy előfutára neki, Bauschánnak is volt.

A „Doktor Faustus" első leírt terve — három sor Thomas Mann naplójában — 1901-ből való Egy novella terve volt a művész és az ördög paktumáról, amelyet már akkor utolsó munkájának szánt. Nagy regénynek valóban utolsó lett s kezdettől fogva — goethei tervnek indult. Az *imitatio Dostojevskii* nem természetes egy német költőnél, de az *imitatio Goethii* annál inkább. A fiatal írót Goethe nagy témájának feldolgozása csábította. Megérik-e egyszer rá — mielőtt egészen megöregednék ? Mióta a 19. század általános műveltsége Goethét kanonizálta, ő volt minden német költő számára az őskép, amelyet akarva, nem akarva — mindegyik utánozni szeretett volna. Minden helyzetet, amely az ő életében vagy költészetében előfordult, mindegyikük a maga számára is kötelezőnek tartott.

Thomas Mann leírja szokásos sétájukat, Palestrina régi városfalain kívül. S milyen jól emlékszik a tájra, a nagy barokk kertkapukra, amelyekből ma már oly kevés áll! A kurtaszőrű fiatal vadászkutyát, Titinót azonban nem említi. Ő nem került belé a „Doktor Faustus"-ba. De aki talán, a kutya gazdája jóvoltából, ugyanúgy benne lakott, mint ama híres pudliban — az igen !

Az ördögöt egy modern regényben felléptetni Thomas Mann-nak olyan jól sikerült, hogy újabban hiányos műveltségű filmrendezők — egy nagy sátán-film keretében — a palestrinai jelenthez is hozzá akarnak nyúlni és a sátánnak a nagy humanista arcvonásait kívánják adni — így hírlik, amikor ezt az utolsó mondatot írom s úgy érzem, utólag ez is értelmet ad a fáradságnak, amit erre a bizarr irodalomtörténeti kutatásra fordítottam. Thomas Mann esete az ördöggel úgy volt, ahogy itt megírtam.

NYÉKI LAJOS

Utópia

Rossz térkép melyen nincs Utópia
(Cs. Szabó László)

Fogd a plajbászt, gyere, talán lehet :
rajzoljuk át a térképeket.

Javítsuk ki, mit — milliónyi fog —
rágtak a földön barbár századok,

falánk háborúk : annyi óriás
ember-hegyeket zúzó harapás ;

mit határokat újra cakkozó,
majd kiokádó, majd visszafaló

himalájányi szörnyű állkapocs
szétmorzsolt már. Vér, mindenütt habos,

émelyítő, dühödt vér-óceán
dübörög végig a Történen,

hogy mit a föld bezár, még az a só,
talán az is embervérből való.....

— Fogd a plajbászt, hidd el, nem lesz nehéz,
nem kell hozzá csak csöppnyi józanész :

szorzás, meg osztás..... Már a törteket
hagyhatjuk ! Elvégezné egy gyerek.....

Lehetne itt — no nem paradicsom,
de legalábbis purgatorium,

nem is korgó és nem is túl teli
gyomrokkal, — gondokkal, de emberi,

szokott kínokkal, mikre a halál
bevált rímként csap, tudva, hogy talál
ha ki kidült, mást, ki helyébe áll.....

— Fogd a plajbászt, s kanyarítsd : ez a gömb
— szakasztott narancs — ez legyen a Föld.

Egy gömb és semmi több ! Elég !

Ez az együgyű gyerek-bölcsesség
eltölt-e valaha, emberiség ?

TÜZ TAMÁS

És szállnak..

És szállnak a madarak
szárnyuk hegyén az elérhetetlen
denevérek csaponganak elő
a dohos királysírokból
csöndben ropogtatjuk az édes mandulát
s kortyolgatjuk rá a fanyarizű bort
kisujjunk már az idő szélein
mártózik félénk borzongással
de testünk még a mulandó vizek
hullámain hánykolódik
csokrot kötünk nyakunk köré
hajunkat igazítjuk
és lessük boldogan
hogyan nyílik egy kék szem
míg szállnak a madarak
s az esti denevérek

Mit akar ?

Aki hozzám fut
remegve kérdem mit akar
szája keskeny ívén
lesem el gondolatát
hangja rezzenésén
észlelem rettenetét
a változás völgyeiből
mentem ki lágy szavammal
a félelem vermeiből
húzom ki suttogással
mért reszket a térde
mért rebben pillája a holdra
mért hal el ujja a ködben
mit akar mit nem akar
boldog vagyok hogy hozzám fut
még boldogabb ha elfut tőlem
az árnyéktalan
pitypangos mezőkre

BECK ANDRÁS KIÁLLÍTÁSA A PÁRIZSI LAMBERT GALÉRIÁBAN

14, *RUE SAINT-LOUIS-EN-L'ILE*

Amikor az első ember az agyaghoz nyúlt, hogy a szumér isten mintájára abból embert formáljon és abban magát lássa; amikor az élet eszményére bukkant és azt kitágította az emberi lét határain túl mindenre, ami létezik, Beck András ott volt: a megalitok beszéltek hozzá, a menhírek körülvették. Szellemi élményei ide vezetnek vissza, a kezdethez, a Genézishez.

A szobrai, — mert így kell nevezni nyelvünk fogyatékossága miatt öntött műveit, — miniatürjei egy elveszett monumentális világnak, amely az emberrel találta magát szemben. Ezek a művek kiszélesítik jelen szobrászatunk kereteit, amelyben az egyik áram az érzékelhető világ tárgyilagos fényében kanyarog, míg a másik az elvont tömegek és síkok terében nyomul előre mellékfolyóival.

Miért nem követte Beck András, úgy mint annyian, ezt a második utat, amelyet a kritika, a műkereskedelem és a műkedvelő közönség ma egyöntetüen a „haladó út"-nak tekint, azzal a megokolással, hogy az ember és a tér ismeretét mindjobban elmélyíti és tökélyre fejleszti? Be kell vallanunk, hogy formailag ez az új szobrászat minden kétségen kívül olyan egyöntetüséghez érkezett, amelyet korunk stílusának nevezhetünk. Beck András mégsem vesz részt ebben a sikeres élcsapatban, mert egyszerüen kételkedik abban a bizonyos haladásban, amely ma már a megszokottból indul ki, amely nyugvópont és magábaszálló ellenörzés nélkül folytatja útját, s nem tér vissza pillanatonként magához az emberhez. Ó nem a tökélyt keresi, hanem az örök forrást, az Eredetet.

Azokból a mélységekből jön, ahol az ember még nem tény, hanem kérdés; ahol az élet eszménye még sejtelmesen és szerves kapcsolatban függ össze mindennel ami emberi, növényi és ásványi. Így veti fel újból és sürgetően a lét kérdését, mint a természet egyik meg nem oldott rejtélyét, mint az érzékek és különösen a „látható" világ igazságának vagy tévelyeinek a kérdését. Abból a korból szól, amikor a test formája még nem volt válaszfal a létezők között, amikor — a kezdet kezdetén — minden egymásban nyugodott az egyetlen teremtő ritmustól áthatva. Ebből az alaptudásból kiindulva a teremtés egységének a gondolata lett Beck András művészi kutatásainak főtárgya. Nem a férfi és a nő áll a megfigyelés előterében, sem az állati és növényvilág egyedei, fajtái különbözőségében, hanem az a titkos erő, amely összeköti őket és már összekötötte őket, mielőtt formát vettek volna fel, hogy szerves és szervetlen valóságukban tagozódjanak.

De tovább megyek. A hullámverés, amely e bronzokat éri az östenger emléke; az a láng, amely kicsap belőlük, az ösvulkánok müve. Beck a természet elemeit hívja fel tanúnak. A vajúdásból nő ki az, ami tagozódás felé törekszik.

E művek között ott van ágaival a „Hatalom fája", mindmegannyi nyújtózkodó kéz birtokló vágyában. Ott van a reszkető „Félelem fája", visszahúzódó ágaival, gyöngesége törékeny tudatában. A fenyegető, könyörtelen „Bosszú fája", a mindent elsöprő „Viharok fája" és a győzelmesen gyönyörü „Élet fája". Így látja Beck a legerősebb emberi érzéseket a természetből kihámozódni. Egy bizonyos animizmus árad e szobrokból, jóllehet távoli a kapcsolatuk a primitív vallások démonikus és mágikus hitével. Ez az animizmus az evolucionizmus visszaforgatásából ered, morfológiai tekintetben pedig a testek szellemi áthatolásában fejeződik ki. Kezdetben volt a sugallat. A testek és a lények hozzá idomultak.

A mintázó keze alatt a fakéreg idegcsomókká válik, az idegcsomók könnycsatornákká. Az emberi váz elemei még csak sejtetnek, de máris élnek és nyújtózkodnak. Mintha a lélek előbb léteznék, mint az érrendszer, mintha az ember mint eszme előbb léteznék anyagszerü külsejénél. A társadalom is. Megható az „Embersürü": egy facsoport, csodálatosan érzékeltetett emberi, vagy inkább kollektív ösztönökkel. A nagy „Indulásban" lerázza kérgeit, ágait és ellenállhatatlan erővel halad előre. Nem a mozgás fejeződik itt ki, hanem a feszültség, amely a nyugalmi állapotból feleszmél, emelkedik és a fejlődés felé tart. Ez a tömeg nem áll egyénekből és még kevésbé elemekből: ez az egység — tény: maga a haladó emberiség.

A „Megmozdulás"-ban a tömeg egész súlya megjelenik; a „Zászló mögött"-ben rétegezett energiájú síkok sodorják a zászlót előre, mintsem hogy követnék.

Realizmusról nincs ezekben a művekben szó. A művész formaszimbolizmussal teliti figuráit és dinamikussá teszi a legelrejtettebb részleteket. A forma átvitt értelme diadalmaskodik a holt anyagon, motorjává válik, és ez — a szíven keresztül — világosabban beszél hozzánk, mint a tapintókészség és a megértés.

A „Küzdelem" az anyag küzdelmén keresztül érinti azt, ami az ember révén lesz érthető és megfogható; a „Menekülök" az anyag fejvesztett előretörése két-három réteg dramatikus egymásba tolódásával, egymás feletti siklásával, ahol kezek és lábak csak jelek meg aláhúzások, elvont értelemben. Ugyanígy hat ránk a „Sirályok szárnycsattogása"; néhány hullámzó sík szintézise fotokronográfiai megérzésben. Külön-külön e síkok mindegyike egy-egy mozzanata a repülésnek; de együtt láttatva őket, a szobor a természetet túlszárnyaló totális, izgalmas repülést fejez ki.

Az érzésvilág egész skálája mutatkozik meg új plasztikus eszközökkel olyan témákban, mint a „Kegyelet", a krisztusi Pieta, mely itt két sík találkozására és összefonódására vezettetett vissza: egyikük egy homorúvá hajlott anyaöl, amelybe belesimul a másik, a Megváltó sovány, élettelen teste.

A „Feltámadás" a szigorú, merőlegesen felmagasló környezetben lassan felívelő vízszintes, amely minden testi és nehézkedési korláton túl egy sejtelmes hatóerőtől hajtva emelkedik felfelé.

Mind ezt sem mimika, sem gesztus nem támasztja alá. A forma és az anyag nyelvén beszél minden: bólongás és hajlás, vad düh és mélységes szenvedés, dallam és üvöltés, mámoros indulás, szózat és csüggedés.

Beck András kiállítása művészeti esemény, amely mindenkihez szól. Ez nemzetközi vonatkozásban is igaz, de még inkább a magyar művészet szempontjából. A külföldi közönséget a kifejezés újdonsága fogja megragadni. Bizonyára méltányolni fogják azt is, hogy e kis formátumú nagy művek egyszerübb lakások díszéül is szolgálhatnak. Ami a magyar vonatkozást illeti, a szenvedélyes, sok színben csillogó és változatos magyar érzelmi világot Beck András a legnemesebb formába öntötte.

LENGYEL LÁSZLÓ

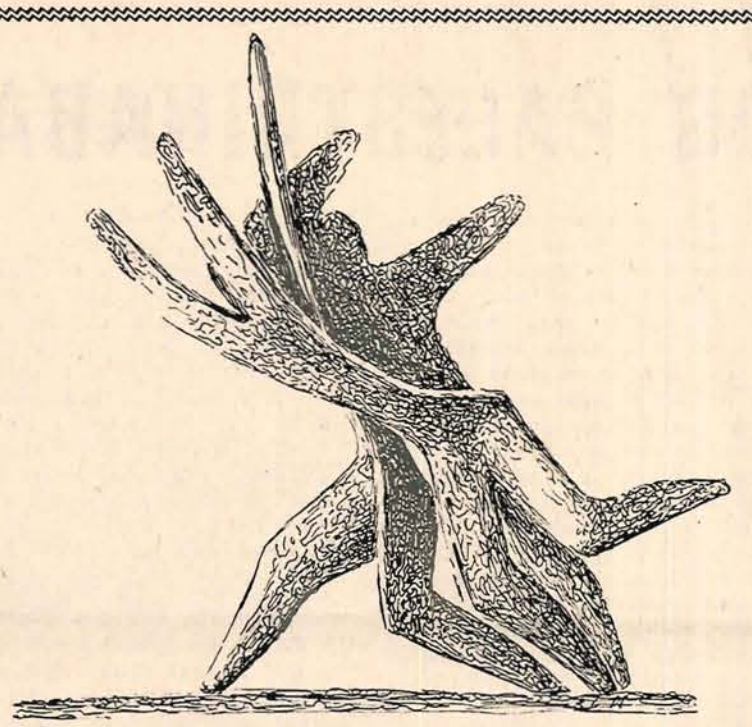

Beck András: Menekülés (*Vázlat a szoborhoz*)

KONOK TAMÁS KIÁLLÍTÁSA PÁRIZSBAN

(GALERIE DU HAUT PAVE)

SZOKATLAN VILÁGBA vezetnek mind rajzai, mind festményei.

Mitológikus figurák rajzai, félember-félállatok, biztos vonalakkal megelevenített képei bár az antik világot idézik, távol állnak mindenféle klasszicizáló törekvéstől. Mesevilág, mesélni akarás nélkül, vagyis : az ókort idéző alakok nem hatnak ókoriaknak és nem antik történetekkel kívánnak untatni — vagy éppen régi meghittségüket csábítólag felénk tartva érdeklődésünket felkelteni. Lomha, kövér állat-emberek — kedélyes víg cimborák, optimista világkép hirdetői, még ha morcos ábrázattal sorakoznak is fel megfélemlítésünkre. Ahol két test kövérségtől komikus meztelensége, tunya elheveredése, vagy egy túlzottan kicsi fej derültségre fakaszt — első pillantásra még nem is sejtjük, hogy mélyebben, a belső tartalomban rejlik derűnk (és nem csupán derültségünk !) forrása.

CÍM NÉLKÜLI kompozíciók. Ugyan miért ? Vajon a művész fantáziája torpant meg mondanivalójának szavakba öntése előtt ? Itt mintha üvegpalota, felhőkarcoló nyújtana bepillantást a falai közt nyüzsgő életbe ; amott tán a csillagképek keringenek óriáskerekükön ? Alig kimondott, máris bizonytalannak érzett találgatásokkal kíséreljük megérteni a festményeket.

Téves vagy legalábbis önmagában nem elégséges módszer ez. Célravezető volt Konok nagymarosi utcaképeinek korszakában, (mélyzöld tónusokkal akkor Bernáth Aurél tehetséges tanítványát láttuk magunk előtt). Az első, mintegy féléves párizsi tartózkodás után a tengerparti kikötők, a hajók színes világa már inkább azt súgta fülünkbe : „franciás". Újabb három párizsi év telt el azóta. Egyénisége megszilárdult. Már nem próbáljuk híres művészek nevét említeni képei láttán. Az ő festményeit, rajzait kell látnunk ahhoz, hogy fogalmat kapjunk róla.

A LÁTHATÓ VALÓSÁG nyújtotta élmények szolgáltatják képei témáját — helyesebben azok kiindulópontját. Formai ábrázolásuk a reális világ kereteit túllépve gyakran messze eltávolodik az eredeti élménytől — így céltalan is volna azt a kép címével jelölni. Ha Konok nem is nevezhető minden további nélkül absztrakt festőnek, a „figurális" jelzőt sem lehet rá alkalmazni. Valahol a kettő között találta meg művészi énjét. A figurális világ az ihletője, az absztrakció nagy szabadsága pedig a formák és a színek könnyed kezelésére tanították. Nemes színharmóniái annak bizonyságai, hogy jó utat választott. Korunk és az elkövetkező kor művészete nem e két összetevőből áll-e majd: figurális hagyományokból és az absztrakció nyújtotta tanulságokból ?

KUTHY SÁNDOR

***

VARSÓBAN megnyílt Aba-Novák Vilmos emlékkiállítása.

***

MUZEÁLIS ÉRTÉKÚ képekre bukkantak a celldömölki postaépület padlásán. Az 1848-as szabadságharc után Kufstein várában raboskodó magyar hazafiakat ábrázolja a hatvan darabból álló, ismeretlen művész kezétől származó sorozat. Érdekességük, hogy hátlapjukon feljegyzések olvashatók a rabok börtönéletéről. A képeket rövidesen kiállítás keretében mutatják be a nyilvánosságnak.

Emlékezés a "Nap Lovagjára"

BESZÉLGETÉS BRÓDY ISTVÁNNAL — BRÓDY SÁNDORRÓL

„Bródy Sándornak küldöm, a legszebb, legigazabb magyar poétának, Sándor bátyámnak, ki talán nem is tudja, hogy mennyi mindent csinált és folytatott le e csatornátlan országban."

(Ady Endre ajánlása „Város megvétele után" c. vershez.)

AZ EGYIK FÉNYKÉPEN a margitszigeti fák alatt áll Bródy Sándor: tán negyvenéves se volt még, mikor a felvétel készült. Délcegen, pedert bajusszal, szimplagallérral és fehér nyakkendővel. Egyik kezében a kalapját tartja, a másikban a szivart. Sötét kabátot és világos nadrágot visel, a lábán csattos cipő. A sziget nyári verőfényben ragyog. A másik képen ősz hajjal néz maga elé. Kiábrándult és fáradt. Nem sokkal a halála előtt készülhetett, az emigráció évei után. A harmadik kép — az „Ezüstkecske" díszkiadásában ismét a fiatal Bródy, talán a könyv megjelenése évében, 1898-ban készült, vagy még előbb.

— Ezt a képét nem szerette apám, mondja Bródy István, az író fia. A Sao-Paulo-i délutánban idézzük fel a „Nap Lovagjának" tűnő alakját. — Nem szerette, mert azt mondta, olyan rajta, mint egy cigányprímás.

SZERB ANTAL azt írja Bródy Sándorról „Magyar Irodalomtörténet"-ében, hogy korának „legmeredekebb" írója volt. S most az emlékekből igyekszünk összerakni emberi és írói magatartását, életének egyes szakaszait. Bródy István nem hozott magával értékes kéziratokat, leveleket, apja használati tárgyait. Csak az „Ezüstkecske" 1898-ban megjelent példánya van itt. A finom papír megbarnult, a fedőlap bársonyát megrágta az idő. De a kötetben ott sorakoznak az érdekes, izgalmas regény illusztrációi, melyekkel a kor jeles művészei ajándékozták meg a magyar irodalom e remekét: Feszty Árpád, Benczur Gyula, Glatz Oszkár, Fényes Adolf és a többiek rajzai, grafikái, festményei.

— Sajnos, az eredeti művek elégtek, anyám halála után — jegyzi meg Bródy István.

SZÁZ ÉVE született Bródy Sándor és jövőre lesz negyven éve, hogy a rákoskeresztúri temetőben örök nyugalomra helyezték. Egyre kevesebben emlékeznek rá, hisz lassan utána mennek a kortársak, a barátok, a visszaemlékező írásokból pedig oly nehéz kibontakoztatni valóságos alakját.

—A köztudatba úgy ment át alakja, mint a századeleji bohémé, aki a nők barátja volt. — idézi emlékét a fia. — Mintha Bródy Sándornak főfoglalkozása maga az élet lett volna s az irodalommal csak úgy mellékesen foglalkozott volna. Ez nem az igazi arca apámnak. Nagyon sok ellentmondás volt benne. Élete örökös harc volt temperamentuma és életfilozófiája között. Bő vére hajtotta az élet örömei felé, kergette a párbajokba, hívta a rivaldafénybe. Gondolkodásmódja viszont aszkétikus volt. Az emberiség gyógyíthatatlansága ellenére örök belső kívánsága volt, hogy mégis gyógyítson.

— Életének első szakaszában, melyet 1904-ben öngyilkossági kísérlete zár le, forradalmár volt. Természetesen nem marxi értelemben, hisz, egész egyszerűen, azt sem tudta, mi a marxizmus. Forradalmár volt a francia forradalom értelmében és szellemében, vagy még inkább saját megfogalmazásában. Művei tele vannak támadásokkal az akkori társadalmi rend ellen.

Ebben az időben született a Dada, a Nap Lovagja, az Ezüstkecske.

— FELGYÓGYULÁSA UTÁN polgár lett. Polgár lett abban az értelemben, hogy megalkudott a tényekkel. Inkább az életnek szentelte magát, a maga életének.

Ebben az időben ünnepelt író, színpadi szerző, cikkíró. Valóban — ekkor lett a Nap Lovagja s ekkor került alakja hamis beállításban az irodalmi köztudatba.

— Apámnak ebben az időben három lakása volt. A Margitszigeten, a Royal Szállóban és a Damjanich utcában, ahol öt fia, a négy Bródy fiú és Hunyady Sándor élt asszony nélkül, egy elaggott nagybácsi felügyelete mellett. Bródy Berci bácsi a közös hadsereg nyugalmazott katonai úszómestere volt.

Erre az időszakra esik A tanitónő, a Lion Lea, stb.

— Mi történt a háború után?

— A „kurzus időkben" üldözött ember lett. Számüzetésbe ment. Előbb Olaszországban élt, Paduában. Innen írta meg a híres nyílt levelét Gárdonyi Gézához. Majd Badenben élt, ahol Hatvany Lajos baráti köréhez tartozott. 1922-ben, családunk őszinte barátja Héczey rendőrtiszt hozta haza apámat. Ekkor már beteg ember volt s az utolsó két évben kórházról-kórházra, szanatóriumból-szanatóriumba vándorolt. 1924 augusztusában, a Vilma Királynő úti szanatóriumnak ugyanabban a szobájában halt meg, amelyben 16 évvel előbb édesanyánk.

BRÓDY SÁNDOR a híres „Gárdonyi-levélben" utal arra, hogy az egri temetőben szeretne pihenni, mert „jobb illatú temető nincs is a világon, a közönséges fűje is kakukkfű." Nem ott temették el, — talán 1924-ben nem lehetett eleget tenni akaratának.

— A halottas kocsi — mondja Bródy István — azon az úton vitte végig apámat, a rákoskeresztúri temetőbe, amelyen valaha Budapestre érkezett. Temetése olyan „igazi temetés" volt. Nem volt ott az akkori hivatalos színházi és irodalmi világ. De ott volt Krúdy Gyula és Szép Ernő. S ott voltak a pesti hordárok, főpincérek és pincérek... Úgy halt meg, mint Rembrandt. Róla írta utolsó könyvét is, melynek kéziratát örökségül hagyta ránk, fiaira.

Krúdy Gyula írása jut az eszembe róla:

„Abból a Magyarországból jött, amelyet nem láthatunk többé viszont... Volt gondtalan és gondterhelt, lakmározott és böjtölt, volt boldog is a maga módja szerint, de mégis legtöbbször boldogtalan".

Mint minden magyar író.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

HALÁSZ PÉTER

EMBER A SÍNEKEN

Délután háromnegyedhat lehetett, amikor a Times square-nál lementem a föld alá, hogy fölüljek egy expresszre és hazarepítsem magam. Rettenetesen nagy volt a forgalom, az autók ilyenkor egyszerre megőrülnek, dudálnak, tülekszenek, mellékutcákból és avenue-kból és garázsajtókból, mindenhonnan autók bújnak elő, rögtön dudálni kezdenek, előzni akarnak, harcot folytatnak minden centiméterért. Különösképpen a taxik viselkednek kiállhatatlanul, mint a sárga hangyák, úgy nyüzsögnek, lökdösik egymást, váratlanul és csikorgó kerekekkel fékeznek az út közepén, ha valaki int nekik a járdáról, mögöttük megtorpan az egész sor, dudálnak. kiabálnak, de a taxisofőr nem bánja, megvárja, amíg az utas beszáll, elhelyezkedik, akkor lecsapja a zászlóját, fölemel az üléséről egy kis könyvecskét, beírja, hogy hol vette föl az utast, csak aztán indul, mögötte ötven autó dudál, némelyik vezető rákönyököl az elektromos kürt gombjára, minden zajong, kavarog, lökdösődik, ragad, tolakszik. Mielőtt lementem a föld alá, megálltam egy Woolworth-kirakat előtt, de nem láttam semmit, mert nem is néztem, csak egy kicsit pihentetni akartam a szememet a kirakati tárgyak mozdulatlanságán. Egyszerre csak megindult a kirakat, valamiféle játéktárgyak kezdtek az üveg mögött dobolni és menetelni, erre elkaptam a fejemet, mintha valami megcsípett volna. Minden mozgásban volt körülöttem, tülekedő autók, rohanó emberek, a fényreklámok, a Life emeletes neon-magazinjában fénytáncosnők táncoltak, dobták karcsú lábszáraikat, a Camel-cigaretta hatalmas reklámfeje mosolygott és óriási füstgomolyagot puffantott a járda fölé, filmfeliratok villództak, Criterion, Paramount, RKO. Dempsey vendéglőjének kirakatában kék lángok lobogtak, sirloin staket sütöttek, mellette egy olasz büffé ablakában malomkerék-nagyságú pizzalepények forogtak, arrébb hatalmas neonpohárba sárga izzással folyt a papaya, minden forgott, keringett, rohant, nyüzsgött, táncolt, villogott. Még néhány pillanatig mozdulatlanul álltam a kirakat előtt, háttal a kirakatnak és arra gondoltam, hogy félóra múlva otthon leszek és rögtön iszom egy negyedpohár skót whiskyt, VAT 69-et, jég nélkül és víz nélkül. Egyszerre az ínyemen éreztem a skotch ízét, kicsit édesen fanyar, sima, egyszerre hűs és forró és szinte azonnal feloldja a belső görcsöt, elpihentet és megbékéltet. Akkor még a tenyeremen tartom a poharat és az ujjnyit, ami a pohár alján maradt, az ablak felé tartom és nézem az aranysárga csillogását, kicsit megtáncoltatom a poharat és a pohár belső falán lassan és olajosan szivárog az ital és azt is felhörpintem és csak akkor megyek majd kezetmosni. Ez fontos, ezt már kitapasztaltam, mert a mosdó fölött tükör van és amint mosom a kezemet, szembe kell néznem önmagammal és nem szeretem ezt a találkozást a tükörképemmel, ha rögtön és átmenet nélkül a hazaérkezésem után történik. Egy negyedpohár VAT 69 és akkor már nem bánom a találkozást, a szem csillog egy kicsit és a száj, ha nem is mosolyog még, de már mutat valamelyes készséget. Félóra múlva tehát otthon leszek és a lakásban mozdulatlanság lesz, leülök és a fejemet megtámasztom a karosszékben és így ülök egy félórát, talán egy egész órát, amig lassan-lassan a szemhéjam mögött minden megnyugszik. De addig még egy félóra van és most le kell mennem a föld alá. Arcok folynak el előttem, négerek és portoricóiak, egy öregasszony megáll előttem és kérdez valamit, de nem értem, hogy mit akar és így csak a fejem rázom, hogy nem tudom. Jön egy vak néger, táblát hord a nyakában, amire ráírta piros betűkkel, hogy az orvosok szerint egy műtéttel vissza lehet adni a szeme világát, pénzkérdés az egész. Bádogbögrét tart a kezében, azt rázza, csörgeti, még nincs elég pénz a műtéthez. Amikor először láttam ilyen táblát egy vak négeren, riadtan megtorpantam, kaparásztam a zsebemben és minden pénzemet beledobtam a bögréjébe, hogy' is mehetne le egy falat a torkomon, amig ez az ember vakon járkál, holott csak a pénzen múlik. De aztán rengeteg operálható vak jött, rengeteg bögrével, minden bögre csörgött és én már nem adtam egy centet se többé, már nem hiszek az orvosoknak. Most is jön ez itt felém, farkaskutya vezeti, rajta a tábla, meg lehetne operálni, csörög a bögre, sajnálom, nem tehetek semmit. Más se tehet semmit, mindenki elrohan mellette, csak legalább a bögrét ne rázná ilyen kegyetlenül, átkozott hang, mind közelebb és közelebb jön, nem bírom, le a föld alá. Nagy tumultus a lépcsőn, a felső alagút a helyiérdekű vonatoknak, az alsó az expresszek, a helyiérdekű éppen befut, borzalmasan zakatol, csikorog, nyílnak az ajtói és az emberek türemlenek befelé, más vonatok is robognak különböző alagútakban, dübörögnek, vinnyognak, kattognak, emberek özönlenek ki az ajtókon, átverik magukat a beszállni akarók tömör falán, egy lány csaknem elém esik, egy szőke lány. „Bocsánat", mondja és mosolyog, nem indulatos, nem haragszik, hogy ekkorát lódítottak rajta, nagyon gyorsan hadar valamit, egy kis táskát szorongat a hóna alatt, a haja zilált egy kicsit. Zavartan nézek rá, kellene valamit mondanom, de mire eszmélek, a lány már továbbszaladt. ott megy a lépcsőn, nem az nem ő, már nem látom. Egy néger fiú dühösen rángat egy csokoládé-automatát, pénzt dobott bele és most se pénz, se csokoládé, de lehet, hogy nem is dobott bele pénzt, csak csokoládét akar, mindenesetre püfföli, átkozott zaj, veri, veri a vasautomatát, puff-puff, mi az ördög, ugyanaz az ütem, mint a vak néger bögréje, az csörög, ez puffan, most egyszerre hallom mind a kettőt és minderre rádübörög a földalatti, irtózatosan nagyra tátott szájjal kirobog a fekete alagút alól, mintha egyszerre akarná bekapni az automatát, a néger bögréjét, az egész peront, ezzel a millió nyüzsgő emberrel. Valaki egy újságlepedőt terít elém hirtelen, tárgyalások és botrányok, valahol valami történt, fent, a felszínen, de én most a föld alatt vagyok, még lejjebb megyek, mert az expressz egy emelettel alább van és engem most nem érdekel, ami az újságban van, sem a tárgyalások, sem a botránvok, félóra mulva hazaérek, megiszom egy negyedpohár skót whiskyt, szembenézek magammal a tükörben és mosolvogni fogok, mert csend lesz a lakásban. Nem lesz sokáig csend, mert a szomszédba hazajön a vöröshajú lány és nyolckor értejön az udvarlója, viszi táncolni, vagy vacsorázni, de először mindig veszekszenek, háromnegyedóra zaj, aztán elmennek és én magamra maradok. Milyen jó lesz tudni, hogy a sárga taxik, a csúf termeszek most is nyüzsögnek és pöfögnek és tolakszanak, de én már nem leszek köztük, már nem leszek az utcán, otthon ülök a karosszékben, zavartalanul. Lejjebb egy folyosóval, ötven lépcső, itt robognak az expresszek. Már jön is egy, szörnyű sebességgel, üvöltő zajjal, elszáguld előttem a piszkosszürke kocsisor, oly hosszú, hogy alig csökkentett sebességgel rohan és az utolsó kocsik végül mégis előttem állnak meg. De ez nem az én vonalam, ez White Plains, az envém a Woodlawn, az majd ezután jön, ilyenkor a rushhourban három percenként jönnek a vonatok. Kifelé zúdulnak az emberek, a kint állók visszalökdösik őket, verseny az ülőhelyért, az ülőhely nyugalom, újságolvasás, szunnyadás, az állóhely ide-oda tántorgás és az eszeveszett hirdetések silabizálása a fogantyúkkal egyvonalban. Ülőhely kell, ülőhely kell. Ha itt állok meg, ezen a vonalon, ezt már kitapasztaltam, akkor az ajtó éppen itt nyílik előttem, de nem a kellős közepén vagyok, hanem a szélén, a kellős közepe nem jó, ott kitörnek a kiszállók, jönnek, tolakszanak, hadakoznak, harcolnak, mint egy kitörő sereg, eddig védték a vártát, az ülőhelyeket, az állóhelyeket, most nem bírják tovább, kitörnek, kiáramlanak, levegő kell, levegőőőő, gyerünk a föld felszínére, válságok, tárgyalások, botrányok közé. Középen tehát nem jó, mert ott félrelöknek, elsodornak, elragadnak az ajtó közeléből és közben a szélen állók mind besurrannak és elfoglalják az ülőhelyeket, újságot olvasnak, szunnyadnak, pihennek, álmodoznak, én meg állok, hányódom ide-oda olvasom a hirdetést gázokról és gőzökről és izzadó lábakról és mindenféle borzalomról és felszólítanak, hogy adakozzak az ifjú bűnözők javára, helyesebben, akadályozzam meg, hogy ne bűnözzenek, legyenek ifjak, de bűn nélkül, adjak nekik, adjak a megmentésükre, mert nekem nem jutott ülőhely, olvasnom kell tehát a hirdetést, tehát, akinek ülőhely jutott az olvashat mindenféle érdekes dolgot, piszok ülőhelyhez jutott, majd adok én neked, majd nézz meg holnap, majd nézd meg az én benyomulásomat. Szóval ide kell állnom, oldalra, nem középre és ahogy a vonatvédő sereg kirohan, oldalról becsúszni, mint egy balhalfnak és leülni. De az ördög vigye el, idáig hallom annak a kölyöknek a zajongását, még mindig püfföli az automatát és a néger is jön a csörgő bögrével és most már fájni kezd a fejem, mert lent az expressz-alagútban nincs elég levegő és úgylátszik, sohasem érek haza, a skotchom mind meszszebb van, mind elérhetetlenebb. Ez meg itt jön és jön és püfföli az automatát, úgy látszik letépte az automatát az oszlopról, hozza magával és veri, mint egy dobot, illetve nem is veri, hanem csörgeti, rázza, pontosan úgy, mint a vak néger a bögrét és folyton közelebb és közelebb jön, fülsiketítő, ezt nem lehet kibírni, hát senki nem szól, senki nem törődik ezzel, végeredményben itt ezren meg ezren nvüzsögnek és rohannak és kiszállnak és beszállnak és csak hagyják, hogy ez itt jöjjön ezzel a letépett automatával és csörgesse... és ekkor észreveszem, hogy ez a fiú is vak, hiszen ott a nyakában a tábla, „az orvosok szerint egy műtét megmenthetné a szemem világát, kérem adakozzanak", óh, hát ez is vak, ez a szerencsétlen, dehiszen az előbb nem volt vak, határozottan láttam, verte az automatát, amikor az még az oszlopon volt, „goddam", mondta és fogát csikorgatta és határozottan emlékszem, hogy nem volt vak. Most azonban vak és jön és jön és irtózatos zajt csap, kibírhatatlan zajt...

Egyszerre dermedt, nagy csönd lesz. Tökéletes mozdulatlanság. Mi ez, mi történt? A következő másodpercben már megtudom. Egy hang szólal meg egy megafonon keresztül és lassan, nyugodtan, higgadt, de azért feszült hangsúllyal ennyit mond: — *Man on the track!* Ember a síneken. És aztán megismétli, egymásután még háromszor: Mon on the track! Ettől egyszerre mozdulatlan lesz minden. Az expresszvonatok megtorpannak a nyílt pályákon és mozdulatlanul vesztegelnek. A zaj hirtelen elül. A gondolat irtózatos. Egy ember van az alagútban, a sínek között. Ha valahol, valamelyik expressz vezető-kabinjában a szisztéma nem közvetíti a felszólítást, ha egy fék megcsúszik, vagy ha az ember a síneken továbbrohan, be az alagútba, ha nem tudják megfogni, ha nekirohan a pályának, a vezető nem veszi észre... Mélységes csend van. Most senki nem tolakszik, nem lökdösődik. Odaosonnak az emberek a rampa szélére és beleselkednek a fekete alagútba. Milyen furcsák most ezek az arcok. Iszony ül rajtuk, döbbenet és félelem. Milyen óvatosan, milyen *hátraugrásra-kész* feszültséggel állnak a rampa szélén és leskelődnek, borzongás van az arcukon, de kíváncsiság is, úgy állnak, mint a kassza előtt sorakozók az új grand-guignólt játszó mozi bejáratánál, a hang pedig újra és újra ismétli: „Man on the track!" Ember a síneken! Ember a síneken! De azért most mégis jó és teljes és tökéletesen megnyugtató csend van, ez az egyetlen hang hallatszik újra és újra, ez a megafonhang, de ez kellemes hang, pihentető és békés, férfiasság van benne, készenlét, eltökéltség és segíteniakarás. Ember a síneken. Szeretem ezt a hangot. Ez a hang közöl valamit, mindig erre vágytam tulajdonképpen, erre a hangra, amely tárgyilagosan és értelmesen és jóindulatúan, bizonyos hűvös távollevőséggel mond valamit embertársainak. Az ember maga láthatatlan, nem tudom, hol van, honnan beszél, messziről jön-e a hang, vagy közelről, de értelmes, emberi hang, nem akar érzelmeket ébreszteni, nem vadászik hatásra, csak figyelmeztet. Ember a síneken! Roppantul fontos hang, okosság van benne, bajra figyelmeztet, nem titkolja el a következményeket, de nem is riaszt. Kér, felszólít, közöl, tájékoztat, mérlegelte a helyzetet, elbírálta és kötelességének tudatában és felelősségének vállalásával kihirdeti. Ember a síneken. És csend van végre, mindenki erre a hangra figyel, bögre nem csörög, az automata nem puffan, a sárga termeszautók megtorpantak, mert természetesen már a rádióba bemondták, már mindenki tudja, ember van a síneken a Times square alatt, a New York-i hires Times square alatti expressz-subway alagút sínein egy ember van, talán már a villanyújság betűi is kirajzolták, talán már a televízió is közvetíti a dolgot, talán már nyomják új főcímmel a World Telegrammot, a gyorsaság hihetetlen technikája nem ismer problémát, rotációsgépek öntik az új lapokat, rádióbemondók kiáltják mikrofonjaikba, televízió-stúdiók fekete tábláira írják a végszót, teleprompterekre rajzolják nagy betűkkel. Ember a síneken. És hirtelen csend lett az egész városban, New York megáll egy pillanatra és figyel. Ember a síneken. Nem mozdulnak. Csend van. Egyetlen autóvezető nem dudál. A villanytáncosnő lába megállt a levegőben. A szőke lány lelassul a nagy futásban, hátranéz, ajka kettényílik egy kicsit és ámulva hallgatja a hangot. Ember a síneken. Teljes és tökéletes csend. Boldogító csend.

Hirtelen fény csap a szemembe. Mi ez? A villanytáncosnő? Hirtelen rándulással táncolni kezd újra? Hát nem tudja, hogy most minden mozdulatlan, minden megállt és csakis a hangra figyel. Egy kéz megragadja a karomat. Hé, maga mit akar? Ajánlom, hogy ne lökdössön. Tudom, mire megy a játék, félre akar lódítani erről a pompás helyről, amit elfoglaltam magamnak, itt, az oldalszélen nem a középen, ahonnan a kitóduló sereg elsöpri az embert, hanem itt, ahonnan be tudok surranni, ülőhelyhez tudok jutni... eressze el a karomat, ne nyúljon hozzám. Mit akar tőlem? Jó, félreállok, középre megyek, átadom az ülőhelyemet, tessék helyetfoglalni, majd én állok, állok egész úton, haváig, a Bronxig, nem akarok leülni, tessék kérem szépen elfoglalni az én ülőhelyemet, tessék elengedni a karomat, hová tetszik vezetni engem, ne tessék elvezetni, idejön az én vonatom, Woodlawn-expressz, csak tessék engedni felszállni, megelégszem állóhellyel,csak tessék békében hagyni engem... Jaj... már megint a zaj, bögre csörög, automata puffog, a sárga termeszek egymás hátára kapaszkodnak, duda, duda, kiabálás, villanyreklám, Criterion, Sophia Loren a világ legjobb színésznője, RKO. A hét nagy filmattrakciója, Bond két nadrággal ad egy ruhát, hihetetlen árleszállítás, smoke Camel cigarett, Vietnamból jelentik, a világ legjobb sirloin-stake-je Dempseynél, folyékony vitamin a papaya, igyunk papayát... Hová visznek?

— Nyugodjék meg, kérem, nem lesz semmi bántódása. A Bellevue-kórházba viszik. Egy kis megfigvelés. Ön lesétált az expresszvonat síneire.

Ülök egy autóban és szirénázva rohannak velem valahová. Sziréna, jaj, megint ez a szörnyűséges, üvöltő, jajgató és óbégató sziréna! Micsoda égighasító, borotva metszésű sikolv. Nem bírom, nem bírom! Milyen békességes és boldogító és megnyugtató volt az a pillanat, ott az expressz-alagútban, amikor csönd volt, csönd és mozdulatlanság és semmi mást nem lehetett hallani, csak a bölcs és megfontolt férfihangot: Ember a síneken...

NADÁNYI PÁL : THE REVOLT THAT ROCKED THE KREMLIN

HUNGARICA AMERICANA KIADÁSA

Nadányi Pál brosúrája a magyar forradalom eseményeit idézi fel, szűkszavú tárgyilagossággal és pontossággal. A szerző szándéka az, hogy megkísérelje a forradalomnak s a forradalmat előkészítő időszaknak *„főtendenciáit"* elemezni, azokat az eseményeket nyomon követni, melyek *„tulajdon hiveivel és vezéreivel leplezték le a kommunizmust."* A kis kötet rövidsége ezúttal nem jelent fogyatékosságot; ellenkezőleg, Nadányinak így is alkalma van szemügyre venni a forradalmat kiváltó okokat és jelenségeket s azokat az eseményeket, melyek a második szovjet intervencióhoz vezettek, sőt azt is, ami ezután következett. Ha arra nem is kerülhet sor egy efajta, „lerövidített történelemkönyvben", hogy részletesen elemezze mind azokat a gazdasági, történelmi, társadalmi és pszichológiai okokat, melyek egyetlen hullámban felmerülve alkották azt, amit magyar forradalomnak nevezünk, arra sort kerít a szerző, hogy elénk tárja az események *leglényegesebb, legjellemzőbb vonásait.* Képet kapunk így — fejezetenként — a forradalom kirobbanásáról ; az októbert megelőző időszak problémáiról ; az írók lázadásáról ; a rehabilitációk hatásáról és fontosságáról ; a nép követeléseiről ; a szovjet katonai beavatkozásokról ; a forradalmat követő megtorlásról ; az újonnan megalakult kommunista párt céljairól és módszereiről, valamint az ellenállás új eszközeiről. A teljesség igénye nélkül, valóban alapos, jól dokumentált, objektív teljességre való törekvés : ez Nadányi Pál brosúrájának főérdeme. Azok, akik nem ismerik az eseményeket, vagy éppen — kezdetnek — meg akarnak velük ismerkedni, feltétlen bizalommal vehetik kézbe munkáját. Összefoglaláson és tájékoztatáson kívül olvasmánynak is érdekfeszítő, s — éppen rövidségével — hiánypótló kis kötet. (—*lt*—)

Irodalmi Ujság

Humanizmus

Jóemberné szívélyes lágysággal szólt ki az ajtón:

— Akkor kérem Pejkó kartársat.

Erre belépett egy ló.

Jóemberné először hellyel, majd szivarral, cigarettával, konyakkal kínálta a lovat, és csak annak szép, szomorú, szemrehányó pillantása döbbentette rá, másfajta káderral van most dolga. Arcára a Szívélyességtől Kissé Zavart mosolyt parancsolta, és hangja úgy csengett, mintha szeretettel szólna:

— Mint Pejkó kartárs bizonyára tapasztalta, gazdaságunk vezetői rendkívüli gondot fordítanak a lovakkal való bánásmódra...

A ló észrevétlenül — mintha inkább magának szánná a gesztust — vállat vont.

— ...Az ön munkáját is — folytatta Jóemberné — hosszabb ideje figyelemmel kísérjük, és mondhatom, nagyon meg vagyunk elégedve. Húzásban és cipelésben egyaránt kitüntette magát... A jelentések szerint abraktakarékosságban is élenjárt... Minthogy pedig a lovakról való gondoskodás nálunk központi kérdés...

A ló csodálkozva tárta szét mellső patáit, de minthogy Jóembernét senki sem utasította hogy ilyen apróságokra is odafigyeljen — zavartalanul folytatta:

— ...az igazgatóság és jómagam is úgy döntöttünk, hogy kiemeljük önt. Gratulálok. Tizenötödikétől traktornak minősítjük át!

Pejkó kartárson a döbbenet futott keresztül. Jóemberné pedig Jóindulatú Mosolyával ajakán kituszkolta őt az ajtón, és munkatervében megelégedetten pipálta ki a pompásan megoldott feladatot.

Három hét telt el, vagy talán még a felével több is...

Jóemberné félig háttal állt az ajtónak, oda se nézett, csak vállát rándítva bökte ki a szót:

— Na jöjjön...

A ló szomorúan csörtetett be, patáin kenetlenül nyikorgott a lánctalp. Jóemberné Hideg Hanyagsággal odadobta hosszú gyakorlatában már bevált kezdő mondatát:

— Hát nézze...

Aztán meghökkent. Más káderek ilyenkor már nyöszörögni szoktak. Pejkó kartárs pedig, aki emberi dolgokban még járatlan volt, csupán kettőt horkantott. Ez megzavarta Jóembernét és helyet mutatott a lónak.

— Szóval, Pejkó kartárs, nem vagyunk önnel megelégedve. Mi önben megbíztunk, mi önt élenjáró lónak tartottuk, kiemeltük és ön hálátlansággal válaszolt a bizalmunkra. Ön az egykori kiváló ló, ma a legrosszabb traktor...

A ló mozdult, mintha közbe akarna szólni, de Jóemberné beléfojtotta a szándékot.

— Csitt!... Hallgasson! Maga primadonnáskodik, válogat. Visszautasítja a legfinomabb gázolajat, és egyéni szempontok hangoztatásával zabot követel magának. Ez szubjektivizmus, kedves Pejkó kartárs! Érti?! Szubjektivizmus!

A lónak már ennyi is elég volt. Indulni akart. De Jóemberné megvillantotta Szigorú Ám Tárgyilagos tekintetét és visszaparancsolta.

— Kérem, nem ezt vártuk öntől. Talajművelésünk siralmasan áll, gépszántásban lemaradtunk... És ki ennek az oka?... Kérdem én: ki ennek az oka?!...

A ló kérdőleg félrehajtotta a fejét és tétova mozdulattal magára mutatott. Jóembernének elég volt ennyi.

— Úgy van, Pejkó kartárs!

A ló megdermedt. Ez felingerelte Jóembernét. — Még nem is védekezik a pimasz — gondolta felháborodottan. Más káderek ilyenkor kérlelni szokták.

— Egy szava sincs? — suttogta vészjóslóan. — Tehát ráadásul még cinikus is. Igen? No jó. Mi kérlelhetetlenek vagyunk a hibákkal szemben, de a szeretetünk határtalan. Mi nem tesszük tönkre magát, csak visszaminősítjük. Tizenötödikétől. Motorbiciklinek.

A ló nem védekezett. Ideje sem volt rá. A kérlelhetetlen sors sodorta ki az ajtón... Jóemberné pedig megelégedetten pipálta ki munkatervében a sok fáradsággal, de helyesen megoldott feladatot.

Három hét telt el, vagy talán még több is...

Jóemberné a körmét reszelte. Unott, egyenletes mozdulatokkal biliegtette ujja hegyein a ráspolyt, és a ló még a küszöböt sem léphette át, máris rásziszegett:

— Pejkó kartárs, úgy látszik, nincs tisztában a szocialista együttélés szabályaival. Azt hiszi, mert egyszer véletlenül, hangsúlyozom: vé-let-le-nül, megdicsértük, most már magának áll a világ? Hát nem! Nem, nem és nem, kedves uram! Mi nagy gondot fordítunk a lóra, de elkanászosodni nem hagyjuk! Érti?!

A ló válaszolni akart, de Jóemberné elébevágott:

— Máskülönben a főagronómus is panaszkodott magára. Az istennek se akar megindulni. És mikor berúgta magát, visszarúgott. Egy szocialista motorbiciklitől mi nem ezt várjuk!

A fene akart motorbicikli lenni! — gondolta magában Pejkó, és már fordult is ki az ajtón, de Jóemberné süvöltése még idejében utolérte:

— Hohó... Maga csak úgy elpufogna innen, mint egy százhuszonötös Jawa. Csakhogy még egy kis elintézni valónk van, Pejkó kartárs! Hát a fegyelmi az kutya? Tessék, itt vannak a papírjai. Tizenötödikétől rollernak minősítjük vissza!

Pejkó megfáradt idegekkel, roskadozva távozott, Jóemberné pedig vidáman — mert a jól végzett munka mindig örömet okoz — kipipálta munkatervében a kitűnően megoldott feladatot.

Három hét telt el, vagy talán még több is...

Jóemberné lágy, fuvolahangon szólt ki:

— Parancsoljon, Pejkó kartárs. Foglaljon helyet — invitálta. — Mivel kínálhatom? Konyak? Cigaretta? Szivar?

És mikor a ló nemet intett, némileg zavart nevetéssel (nem volt hozzászokva a visszautasításhoz) hízelgett tovább:

— De hiszen nem is ez a fontos, ugyebár?... He... he... he... Nem is azért fárasztottuk ide. He... he... he... Igaz? Hanem a roller, ugye?... A rollerség... A... a... az alkalmatosság, hogy is mondjam... Kisebb hibák vannak... Akadnak... he... he... he... Maga túl nagy, Pejkó kartárs... Az ön méretei túlnőnek a rollerség keretein... Meg aztán lássa be, hogy a rollernak két kereke van, ugye?... magának pedig négy lába. Ez összeférhetetlen, kedves Pejkó kartárs. Na nem igaz?

Pejkó felfigyelt, egy egész picikét még bólintott is. Jóemberné megérezte, hogy most kell ütnie a vasat, amíg meleg.

— De természetesen mi továbbra is gondoskodni kívánunk magáról. Mi nem hagyjuk egyetlen káderünket sem elkallódni. Megfelelő lovat a megfelelő helyre. Mi módot adunk a javulásra, arra, hogy ismét megtalálja önmagát és helyét a társadalomban... Kedves Pejkó kartárs, itt vannak a papírjai. Tizenötödikétől áthelyezzük önt a vágóhídra virslinek.

Pejkónak a szeme sem rebbent, rá sem nézett Jóembernére, nem is köszönt. Egy megfáradt mosoly sejlett mindössze busa pofáján, mikor lassú lólépteivel elindult a vágóhíd felé. Jóemberné pedig sértődötten mormogta maga elé:

— Az ember kiteheti akár a lelkét is, egyesek semmivel sincsenek megelégedve.

CSAJÁGI JÁNOS
(Ludas Matyi, Budapest)

●

FRANCIA KITÜNTETÉST kapott két magyar kémikus: Schay Géza akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem professzora Párizsban átvette a kutatások és találmányok érdemrendjének parancsnoki keresztjét. Ugyanezt a kitüntetést kapta meg Török Gábor az Élelmiszeripari Központi Kutató Intézet vezetője is.

*

AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK ezredik előadására a Nemzeti Színházban most került sor. Ebből az alkalomból a színház vezetői és művészei szombaton a Kerepesi temetőben megkoszorúzták az első Tragédia-előadás szereplői: Jászai Mari, Nagy Imre, Gyenes László, valamint Paulay Eda sírját.

A NEMZETKÖZI Zenetudományi Intézet az UNESCO kezdeményezésére — 20 ország könyvtárának közreműködésével — elkészíti az 1800 előtt kéziratban és nyomtatásban megjelent zeneművek katalógusát. A tervezett 50 kötetből 5 már az érdeklődők rendelkezésére áll.

⁂

LOSONCZI ANNA, a magyar költészet talán első múzsája és Váradi Kata között a XVI. század második felében lezajlott több mint tízéves pereskedés iratai kerültek elő a nyiregyházi Állami Levéltárból. A két család közötti per, amelynek több emberélet esett áldozatául, királyi beavatkozással zárult. Koronkai Gyula tanár, a dokumentumok felfedezője megkezdte az anyag rendszerezését.

*

MAGYAR KERÁMIAKIÁLLÍTÁS nyílik október elején Londonban. Viszonzásképpen Budapesten a modern angol festők alkotásaiból rendeznek tárlatot.

*

SZOBORSÉTÁNY lesz Kecskeméten. Ott helyezik el Kelemen László, az első magyar színigazgató és Iványi Grünwald Béla festőművész mellszobrát is.

*

AEROSZOLVIZSGÁLATNAK vetik alá a tervek szerint Magyarország minden nagyobb barlangját. A sorozatos vizsgálatok célja, hogy megállapítsák: az abaligetin és a zalatapolcain kívül még melyik barlang levegője gyógyító hatású.

*

EGY NAGYÁRUHÁZBAN megfigyelték, hogy a nők átlag hét percig válogatnak, amíg valamit megvásárolnak; a férfiak egy perc alatt döntenek.

⁂

BURJÁN LÁSZLÓ festőművész, aki a legismertebb portréfestő Brazíliában, gyűjteményes kiállítást rendezett Santosban a „Saint Amour" Galériában.

HÍRÜNK A VILÁGBAN, Csicsery Rónay István Washingtonban megjelenő folyóiratának őszi-téli számában Veress Sándor emlékezik meg Kodály Zoltánról nyolcvanadik születésnapja alkalmából. A lap hosszabb méltatást közöl Illyés Gyuláról, s ismerteti Auer Pál munkásságát. A bibliográfiai mellékletben Kiss Sándor ír a mai magyar irodalomról. Könyvismertetést olvashatunk Ladislas Farago: Strictly from Hungary, Fougerousse Monique: Hongrie, továbbá Aczél Tamás és Méray Tibor: Tisztító vihar című munkájáról. A mellékletet az amerikai folyóiratokban megjelent magyar vonatkozású cikkek bibliográfiája egészíti ki.

⁂

AZ ANGYALOK FÖLDJE című magyar film, amelyet Kassák Lajos regényéből Révész György rendezett, főszerepét Makláry Zoltán játssza, a Mar del Plata-i filmverseny első díját nyerte.

*

A LONDONI Picadilly Theaterben nagy sikerrel szerepelt a Pécsi Nemzeti Színház balettegyüttese. Műsorukban főleg modern egyfelvonásos baletteket mutattak be.

⁂

AZ IBUSZ közleménye szerint az idén előreláthatólag kétszer annyi magyar turista vesz részt nyugati társasutazásokon, mint tavaly. Legtöbben, körülbelül nyolcezren, Bécsbe utazhatnak majd. Az eddigi nyugati túrákon kívül az IBUSZ Hollandiába, Finnországba, Dániába és Svédországba is szervez társasutazásokat

⁂

LAUSANNE-BAN 93 éves korában elhunyt Szilágyi Vilmosné, a Vígszínház egykori főrendezőjének, az Országos Színészegyesület volt elnökének özvegye.

⁂

SZARVAS GÁBOR, az Irodalmi Újság németországi képviselője, váratlanul fiatalon elhunyt. Őszinte, lelkes terjesztője volt a magyar kultúrának.

ÉLETÜNK címmel új irodalmi folyóirat jelent meg, mely öt dunántúli megye: Győr, Sopron, Vas, Zala és Veszprém íróinak és képzőművészeinek nyit fórumot.

*

EDDIE EDWARDS amerikai dzsessz-zenész, a Dixieland Dzsessz egyik megteremtője, 71 éves korában elhunyt.

*

LENGYELORSZÁG lakosainak száma a lengyel Statisztikai Hivatal legfrissebb jelentése szerint túlhaladta a 30 milliót. Az országban egymillióval több nő él, mint férfi, a falvakban pedig hétszázezerrel többen laknak, mint a városban.

*

HELYREÁLLÍTOTTÁK A siracusai antik színházat. A színpadot amelyen elsőnek Aiszkhülosz Oresztesz-trilógiáját fogják bemutatni, sziklába vájt hatalmas amfiteátrum veszi körül, ebben húszezer néző foglalhat helyet.

⁂

EMILE GAUGUINNEK, Paul Gauguin világhírű festő fiának festményeiből kiállítást rendeznek Londonban. A Tahitiban elő 66 éves művésznek ez lesz az első kiállítása.

⁂

KISSZÁNTÓI PETHE FERENC, a magyar felvilágosodás és reformkor polihisztor tudósa, születésének 200. évfordulóján szülőfalujában, Tiszavasváriban ünnepséget rendeztek.

*

A MAGYAR RÁDIÓ és Televízió Szimfónikus Zenekara meghívást kapott az idei júliusi Passaui Fesztiválra. A nyugat-német város zenei hetein az együttes Lehel György vezényletével koncertezik.

⁂

A LEGÚJABB kutatások alapján egy nemzetközi szerkesztőbizottság megjelenteti az egykori római birodalom minden eddiginél részletesebb térképét. Pannónia térképét magyar régészek szerkesztik, s ebből az alkalomból a nemzetközi szerkesztőbizottság júniusban háromnapos munkaértekezletet tart Budapesten.

⁂

HENRY ROCHATIN francia kötéltáncos új világrekordot állított fel szakmájában: egyfolytában 250 órát tartózkodott kötélen.

Megyer József
RÓMA
(A város, ahogy én láttam)
491 oldal. Ára 3 USA dollár
Giménez-kiadás 1963
Megrendelhető a magyar könyvterjesztőknél
Rómában: S. TRIZNYA,
Via B. Pontelli 21

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
CORVIN
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon:
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia: 1 korona, Olaszország: 70 lira, Svédország: 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 10. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 május 15.

FENYŐ MIKSA

KÉT ÓGÖRÖG BESZÉLGETÉSE A NUKLEÁRIS HATALMAKRÓL

Glaucon: (vagyonos ifjú, ki gyakran jön Clazomenesből Athénbe, hogy Socrates és társai körében képezze magát.) Boldog vagyok, bölcs Zénon, hogy a hajóról leszálltam, Minerva azonnal karjaidba vezérel. Eddig is sokat köszönhetek neked, de bölcsességedre ma nagyobb szükségem van, mint valaha.

Zénon: (Socrates szűkebb környezetéből.) Légy üdvözölve Glaucon. Minden, amit tudok és amit bírok, a tiéd. De attól tartok, hogy semmi olyat nem tudok mondani, ami szép ismereteidet gyarapíthatná. Különösen, ami a művészetek megbecsülését illeti.

Glaucon: Lásd, mesterem, éppen az, hogy sokat tépelődök a művészetek, a költészet, a filozófia problémáin, okozza, hogy az élet nagy kérdéseivel szemben, mint amilyen például a világpolitika, olyan megzavarodva állok. Maradhat ez így?

Zénon: Hogy maradhat-e? Ha nékem olyan gazdag hajlékom volna, mint neked, szerencsés ifjú, Clazomenesben és olyan gyönyörű nő osztaná meg ágyát velem, mint a te elragadó Klümenéd, a politika legszenzációsabb hírének sem tárnék kaput. Milyen üdítő dolog is az, hogy éppen most, nagy marakodások idején, két tucat rendőr állt, a Metropolitan Museumban kiállított Gioconda-kép előtt, nehogy elragadtatásukban a New Yorkiak rárontsanak. S te éppen ma akarnád mellőzni a művészetek problémáit! Milyen ötletesen jegyezte meg Socrates, hogy Amerikában nem a szépséges Jaqueline volt a first lady, hanem Mona Lisa. De hát legyen kívánságod szerint. Beszéljünk arról, miről te beszélni kívánsz. (Espresszo híján leülnek a Cybele-templomlépcsőjére, ahol friss szellő enyhíti a nyári hőséget.)

Glaucon: Nem is tudom, hol kezdjem nagyoneszes Zénon. A hajón olyan szépen kicirkalmaztam, hogy majd az első világháborúval kezdem, s logikusan megyek tovább. Jól tudom, hogy a történelemben nincsenek kezdetek, mert örök folyamat ez, de a történelem tudománya kénytelen kezdetekkel dolgozni. Herodotos is így csinálta, meg Burckhardt is. Szóval, ha helyesled, az első világháborúval kezdem.

Zénon: Már hogy helyeselném Glaucon! Ezzel megfosztod népünket attól a dicsőségtől, hogy a legislegelső világháborút, a trójait, ő küzdötte meg diadalmasan. És milyen egyetemes volt az: az Olympos minden istene részt vett benne, ki velünk, ki ellenünk. Míg ma, a barbárok mostani Istene, kit egyetlen igaz istennek szólítanak, irigylésreméltó semlegességgel nézi, hogy teremtményei pusztítják egymást. Dehát legyen úgy, ahogy kitervelted. Mindenről kérdezhetsz, csak a háborúk okairól nem. Ennek titkát az istenek maguknak tartották.

Glaucon: Nem mesterem, erre nem gondolok. Különben is szépen mondotta Homeros, hogy az istenek azért rendelték, hogy bősz háborúkban irtsák egymást az emberek, hogy a kései rhapsodoknak legyen mit megénekelniök.

Zénon: Várom kérdéseidet, Glaucon.

Glaucon: Rendszert ne várj tőlem, Mesterem, csak össze-vissza kérdéseket, ahogy a hajón táblára firkantottam. Mit tudsz mondani nekem, nagyonokos Zénon, a Common Marketről, a kis-Európáról, a Natóról, a nukleáris hatalmakról, a missilekről? Gondolom, ha segítségeddel ebben a rengetegben kiismerem magam, akkor az a titokzatos csillagzat, mit úgy neveznek, hogy világpolitika.... hja igen, és a skyboltokról, meg a polarisokról?

Zénon: Lassabban, barátom. Azt kell hinnem, hogy a kérdések ilyen halmozásával gúnyt kívánsz űzni belőlem. Vagy tán tudsz arról, hogy annak idején minden Olympiádon ott voltam Élisben és szívesen válaszoltam tisztelőim százféle kérdésére.

Glaucon: És okosan, — Minerva állt melletted.

Zénon: Mellettem állt, áldoztam is kakast neki. De az másik Minerva volt, az okosság istennője, a tudományé, a művészeteké, az olajfák békéjének és a Parthenon csodájának fennkölt szelleme. De most, a barbárok korában, másik Minervát imádnak, kinek pajzsára a kígyós Gorgon-fő van vésve és körötte a terror, a viszály, a gyűlölet démonjainak képei. Ez a Minerva engem aligha vállal. De hát tárd elő sorjában kérdéseidet; ha tudok, válaszolok rájuk.

Glaucon: Mit tudsz mondani nekem, bölcs pártfogóm, John F. Kennedyről és Charles de Gaulle-ról, kiknek hírével tele van a világ?

Zénon: Nem sokat, barátom, nem sokat. Annyit amennyit a sajtóból, rádióból, televízióból, hódolóiktól és ellenségeiktől megtudni lehet. Már t.i. annyit, amennyit ezeknek ezer adatából az ember a maga hajlandósága szerint kibogozni tud vagy akar. Annyit bizonnyal tudsz, hogy Kennedy a világ leghatalmasabb birodalmának elnöke, ki olyan kizárólagos erővel tartja kezében minden idők legpusztítóbb fegyverét, mint a mi Jupiterünk tartotta a villámokat. És de Gaulle generális a renaissance-Franciaország nagyhatalmú elnöke, ki nem Nagy Károly, vagy XIV. Lajos, vagy Napóleon példáján, hanem a maga egyéniségének a francia nép által elismert jogán, arra törekszik, hogy Franciaország egyenrangúan sorakozzon föl az U.S. és ellenlábasa, az U.R.R.S. mellett, aki ennek az abszolút fegyvernek szintén birtokosa.

Glaucon: És a franciák 46 milliónyi nációja arról álmodhat, hogy e két óriás mellett egyenrangúan foghasson helyet? Lehet ez, amikor nem szellemi kiválóságról van szó, hanem a hatalom technikai csodáiról?

Zénon: A lakosság száma ezúttal semmit sem jelent. Abban a minutában, amikor egy nép — akár kicsi, akár nagy — az abszolút fegyver birtokába jut, már egyenrangú a legnagyobbal. Aztán láthatod azt is, hogy de Gaulle nem is állt meg a 46 milliónál, — a legjobb úton van, hogy ezt százhetven millióvá növessze. E célból segített megteremteni hat ország közös piacát, az ún. kis-Európát, gazdasági alapon, és arra törekszik, hogy ez politikai egységgé izmosodjon és ennek tekintélyével szóljon bele a világ dolgaiba.

Glaucon: Mi az, hogy „a világ dolgai"? A világnak két szörnyű háború után mi más lehet a dolga, mint békében élni egymással? Ki az, aki mást akar?

Zénon: Senki, Glaucon, senki. Ha kívánod elmegyek veled a Capitoliumra s ott Jupiter szentélyében hitet teszek arra, hogy mindenki a békét akarja. Akár be is lehet csukni Janus templomának kapuját újabb negyven esztendőre, mint Augustus idején. A békét akarják, mert muszáj akarniok, — az abszolút fegyver birtokában nincs más lehetőség számukra, mint a béke, vagy az egyetemes pusztulás.

Glaucon: Aranyat beszélsz, nagyeszű Zénon. De hogy lehet az, hogy de Gaulle elnök nem így látja?

Zénon: Így látja. S éppen mert így látja, kívánja a dolgok bizonyos változását s mint a cselekvés embere, nem éri be szólamokkal, hanem cselekszik, ahogy ezt félre nem érthetően bejelentette. Mert hát rá is áll, amit Disraeli Bismarckra mondott: jó lesz vigyázni erre az emberre, mert azt mondja, amit gondol. De Gaulle tudja azt, hogy a két hatalom a nukleáris fegyverek birtokában egymást sakkban tartja, de nem szereti, hogy teljesen a saját belátásuk szerint öt is sakkban tartsák. Teljes biztonsági érzést az ad neki, s úgy véli, hogy nemcsak neki, hanem Európának, ha Franciaország is a sakkbantartó hatalmak közé számít.

Glaucon: De hát ez azt jelenti, hogy nem bízik abban, hogy végső veszély esetén az U.S. egész erejével vállalja Európa ügyét.

Zénon: Végső veszély, végső veszély, — mi az? Aztán hány közbeeső állomás lehet, amikor egy ország cselekedni kívánna a maga érdekében, úgy ítélvén meg, hogy ez általános érdek, de az U.S., az abszolút fegyver birtokosa esetleg másként ítéli meg. Ez az, amibe Franciaország nem tud belenyugodni. Quos ego! — ezt a fegyvert Jupiter sem látta szívesen Neptunus kezében.

Glaucon: Ez annyit jelent, hogy Franciaország nem hajlandó emlékezni arra, hogy az U.S. két világháborúban vállalta Európa sorsát. A hála érzésének gondolatát mellőzöm, de igenis alá kell húznom két fontos szempontot. Beavatkozott, mert a német támadás az U.S. legszebb hagyományainak provokációja volt, amit nem tűrhetett szótlanul. A másik szempont, hogy a német győzelem következményeit mérlegelve, a beavatkozással a maga érdekét is szolgálni vélte. Churchill gyakran idézte apja mondását: önérdek nem csal.

Zénon: Helyeslem, hogy a morális szempontokat figyelmen kívül hagyod. A morál az egyéneket kötelezi s azokat sem nagyon. Bismarck is ezt vallotta s annyira ment, hogy ezt még a szövetségi szerződésekre is alkalmazta. Szerinte az ilyen szövetségi megállapodások csak a békeidők politikájának eszközei. Háború esetén minden ország a maga legsajátabb érdeke szerint döntse el, menynyiben teljesítse kötelezettségét. S most háborúban élünk, Glaucon.

Glaucon: Érdekes okoskodás, de ha egyszer a viszonyok úgy alakultak, hogy ez az okoskodás papirosformájú. Emlékezzél csak vissza, nagyeszű Zénon, a yaltai tanácskozásokra. Világosan látszott, hogy a porondon két igazi hatalom maradt: az U.S. és a Szovjet. Lehet hogy mi nem is láttuk, de az okos Roosevelt látta és tudta, hogy erre kell fölépíteni a világ jövőjét. Ha ez a két hatalom egymással megegyezik, akkor az ő akaratuk ellenére egy veréb nem eshet le a fáról. Kennedy elnök ezt a tradíciót vállalta.

Zénon: Soroljam föl neked, hogy foszlott szét a roosevelti álom? Németország kettészakítva, Lengyelország, akiért Nagy-Britannia hadba lépett, orosz uralom alatt. Magyarország, Csehország... minek folytassam!

Glaucon: Így történt. De a roosevelti koncepció csak tetszhalott volt; s föltámadt éspedig egészen más, sokkal szerencsésebb körülmények között. A mai Oroszország, az abszolút fegyver birtokában teljes biztonságban érzi magát s törődhet belső gondjaival. Gazdasági helyzetének megjavításával, a Vörös-Kínával folytatott ideológiai vitával, — a világbéke nincs veszélyben. Hogy van az, hogy a kiváló de Gaulle nem tud a dolgok ilyetén alakulásába belenyugodni?

Zénon: Egyenletet társz elém, Glaucon, csupa ismeretlennel, — ezt még a két kitűnő magyar matematikus, Bolyai János és Neuman János sem tudná megoldani. Spekulációval próbálom megközelíteni, — helyesen vagy helytelenül, döntsd majd el kellő megfontolás után. Yalta idején a világpolitika sakktábláján valóban két nagy figura volt, a többi paraszt paraszt mellett. Nagy-Britannia még igyekezett régi nagyságának hírét tartani, Churchill brilláns tehetségének segítségével. Nehezen ment. Sztálin gyöngének ítélte meg helyzetét, amellett Roosevelt sem nagyon titkolta, hogy Angliát a szegényrokon szerep illeti meg. Hálát adhatott az egek urának, hogy ép bőrrel láthatott gyarmatbirodalma likvidálásához. Ahogy azt az U.S. tradíciói meg is követelték. Ki más számított akkor az U.S.-en és a Szovjeten kívül? Senki a világon. A történelem immanens erői azonban tovább dolgoztak s ma másfél évtized elmúltával egy új világban élünk. A változás egyiknásik tényezőjét ismerjük is, köztük a legnagyszerűbbet, a Marshall-tervet.

Glaucon: No ugye! Volt arra példa a világtörténelemben, hogy egy náció, győzelmes háború után, mely tőle is nagy áldozatokat követelt, elszánja magát, hogy megsegíti azokat, kik vele együtt küzdöttek s azokat, kik ellene küzdöttek s azokat, kik csak most teremtődnek meg, újabb parasztként a sakktáblán?

Zénon: Azt hiszem, nem volt. De lásd Clio soha nem zárja le könyveit. Európa fölébredt Csipkerózsika álmából. A világpolitika a Caesarok kora óta egész 1914-ig Európa politikája volt. Az első, de még inkább a második világháborúval Európa szerepe a világpolitika intézésében igen lecsökkent. De láthatod: nem merevedett meg a maga Niobe-pózában, ráfeküdt nemzeti termelésének helyreállítására és ezt szorgalommal, tudással és szerencsével meg is művelte. Az amerikai segítséget az előbb említettem. Kérdem tőled, nyíltfejű Glauconom, maradhat Európa világpolitikai helyzete ugyanaz, mint tizenöt év előtt volt?

Glaucon: De hát az általad vázolt szerencsés változás éppen ama körülmények folytán s tán között jött létre, melyeket az U.S. hegemóniája teremtett. Minek új kísérletekbe bocsátkozni?

Zénon: Sajnálattal látom, minél inkább próbálom kibogozni a világpolitika csomóját, annál inkább összegubancolódik. Ez alatt a tizenöt év alatt történtek események, melyek komoly kérdőjelként meredtek különösen Franciaországra és Nagy-Britanniára. A leginkább elgondolkoztató a Szuez-affér volt. Az U.S. két igaz szövetségesének látnia kellett, hogy amikor ő, a maga megítélése szerint sorsdöntő kérdésben akcióba fog, akkor nagyhatalmú szövetségese — egy vonalon a Szovjettel — kissé gyöngédtelenül lefogja kezét s ő vélt érdekében és presztízsében megsértve, vert ebként volt kénytelen elkotródni.

Glaucon: Ez fájó lehet, de végül is kikerültük a háborút s ez a fontos. Ki tudja, milyen zavarok következnek el, ha az U.S. szentimentális.

Zénon: Hogy mi lett volna, ha az U.S. fegyelmezőn közbe nem lép, azt nem tudom. Épp oly kevéssé, mint azt, hogy milyen irányt vesz a történelem folyamata, ha Cleopatra orra rövidebb lett volna. De a két ország élénken reagált erre, éspedig nem egyformán. Az angol kormány élén a kitűnő Edennel, megbukott s az új kormány devizája most már az volt: hasonló affférnek nem szabad megismétlődnie, Anglia kösse uszályát a State Department imponáló hajójához. S úgy látszik, hogy Kennedy elnök koncepciójában jut is némi hely a britek számára, még ha a múltkori skybolt-eset nagyon is dokumentálta Nagy-Britannia megkötöttségét. Nem így a franciák.

Glaucon: Ez az, amit, én nem értek. A Szuez-eset Nagy-Britannia számára demonstrálta, hogy az U.S. nélkül nem lehet, — mért képzeli Franciaország, hogy lehet?

Zénon: Franciaország is azt vallotta, amit Nagy-Britannia, hogy ennek nem szabad megismétlődnie. De Gaulle generális 1958-ban jött, Szuez után nagyon nehéz helyzetben, előbb ezzel kellett megbirkóznia. S mialatt birkózott, figyelte az U.S. attitude-jét Franciaországgal szemben. Az volt az érzése, hogy Amerika az algíri fejleményeket kissé türelmetlenül szemléli. Aztán látta, hogy szuperfegyver erejéből még annyit sem hajlandó juttatni Franciaországnak, mint amennyit Nagy-Britanniának juttatott. Hogy a Kongo-kérdésben másként cselekszik, éspedig döntően, mint ahogy Belgium, Franciaország és Nagy-Britannia, tehát három szövetségese óhajtotta volna. Hogy a Bahamában, Nassauban létrejönnek megállapodások... De Gaulle elnök úgy érezhette, hogy a szerep, amit Franciaországnak szántak, kissé emlékeztet a satellite-szerepre. Ebből — úgy látta — csak úgy menekedhet, ha Franciaország is megszerzi magának a nukleáris erőt. Sőt, hogy ennek birtokában értékesebb szövetségese lehet az U.S.-nek, mint ma, mindenféle gyanútól kínozva.

Glaucon: Úgy érzem, mesterem, hogy kiváló rétori képességed olyan magasságokba ragad, ahonnan a fontos részletek már nehezen különböztethetők meg. A nemzetek egymáshoz való viszonyában — baráti nemzetekre gondolok — mindig vannak megkötöttségek, melyek fölött lehetetlen könnyű szívvel átsiklani. Ilyen megkötöttség a nukleáris erő kizárólagossága és az amerikai törvényhozás féltékeny álláspontja, hogy ezt nem engedi megosztani senkivel. Láthattad, azt követeli Kanadától, hogy rendezkedjen be nukleáris erőre, mert erre nemcsak Kanada, de Amerika védelmében is szüksége van, de óvatosan fenntartja magának a jogot, hogy a fegyver kakasán ő tartsa ujját. Azután azt is tudniok kell az U.S. szövetségeseinek, hogy Amerika világpolitikai helyzete sokkal bonyolultabb, mint bármely más országé, s ezt a külpolitikát úgy kell vinnie, nagy körültekintéssel és óriási áldozatokkal tartott hadi fölkészültséggel, hogy legalábbis egyenlő erővel tartsa sakkban az orosz erőfeszítéseket.

(*Folytatás a 4. oldalon*)

MÁJUS 15-I SZÁMUNK

TARTALMÁBÓL

Fenyő Miksa: Két ógörög a világhelyzetről (1. old.)

Utolsó beszélgetés Kármán Tódorral (3. old.)

Angol gyerekek Magyarországról (5. old.)

Kovács Imre: Vonat ötezer méter magasan (6-7 old.)

Ferdinándy György elbeszélése (6-7. old.)

Albert Pál Bóka László könyvéről (8. old.)

Székely Boldizsár egy új francia filmről (8. old.)

Sárközi Mátyás: Moldova György elbeszélései (9. old.)

Fáj Attila: A katarzis (10. old.)

Csernus Ákos: Gonosz fényképészet (11. old.)

Kende Péter: Utóhang egy kiállításhoz (11. old.)

Gömöri György, Józsa Hedvig és **Vér Zoltán** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Aradi Zsolt

Megrendülten jelentjük, hogy szeretett barátunk és nagyrabecsült munkatársunk, Aradi Zsolt, főiskolai tanár, római katolikus egyháztörténész, publicista és regényíró, New Yorkban, április 22.-ének hajnalán, ötvennégy éves korában elhunyt. Évek óta máj- és gyomorrákban szenvedett, de utolsó esztendeje fájdalomtól mentesen múlt el, s álmában érte a halál. Az amerikai Millbrook községben temették el.

Aradi jelentős tagja volt a két háború közti Magyarország katolikus írógárdájának ; mint a „Nemzeti Újság" munkatársa és a „Korunk Szava", majd az „Új Kor" és a „Vigilia" egyik társszerkesztője, illetve főmunkatársa s mint több könyv — főképpen nemzetközi politikai tárgyú tanulmányok — szerzője, számottevő tekintélyre tett szert. A háború alatt, a horogkeresztes diktatúra elleni tiltakozásul, disszidált s a háború után az Egyesült Államokban telepedett le, bár azóta is sokat járt Európában, kivált Olaszországban, Németországban,Ausztriában, ahol rendszeresen adott elő, főképp jelenkori történelemről. Közben számos könyve jelent meg, először angolul, Amerikában, aztán más nyelveken is, így XXIII. János pápa életrajza, a pápaság intézményének ismertetése („The Popes"), a „Shrines to Our Lady" a Szentek csodatetteinek felvázolása stb. Nemrég pedig feltűnést keltett a londoni „Tablet" hetilapban a Szovjetunió és a Szentszék eddigi érintkezéséről közzétett cikksorozata.

Aradi Zsolt buzgó katolikus létére aláhúzottan szabadelvű gondolkozó volt. Világfelfogását hatalmas tudással és kristálytiszta logikával fejtette ki az Irodalmi Újságnak írt cikkeiben is : a legutóbbi zsinat problémakörének megvilágítása, megemlékezések Ignotusról, Molnár Ferencről stb. Olvasóinkra a legnagyobb hatást azonban 1961. karácsonyi számunkban megjelent s Dévaványi Illés névvel jegyzett „Erős az én bizalmam..." című, meghatóan szép elbeszélése tette. Ebben „Fruzsina néni" alakját és környezetét mutatta be, polemikus vagy magyarázó megjegyzések nélkül ; mindamellett ezen a munkáján is, akár értekező és visszaemlékező cikkein, elömlött a forró, humanista hitvallás.

Halála előtt néhány nappal éppen lapunknak készült cikket írni az új pápai enciklikáról, a „Pacem in terris"-ről, amelynek hitvallását annyira közel érezte magához. Ezt az írását már nem fejezhette be. A befejezetlen cikkre a halál tette rá a pontot.

Humanistához méltóan örökös lelkiismeret vizsgálatban élt. Egyik levelében ezt írta az Irodalmi Újság szerkesztőségének : „ ... készülök egy röviden megírt 9-11 gépelt oldal dolgozatra, ‚Magyarok és zsidók', amit már évek óta meg akartam írni. Lehetetlen, hogy eddig talán Zilahy kivételével egyetlen ‚keresztény magyar' — akár melyik generációból — nem volt képes, alázatos és generózus hogy a magyar társadalom nevében írjon egy ‚mea culpát'. Európa összes államaiban ennek nagy irodalma van beleértve Németországot. Sajnos magyarjaink annyira el vannak telve önmaguktól hogy a kommunista elnyomás miatt kint és bent felmentve érzik magukat e morális tett — a mea culpa — megtevésére. E nélkül pedig nincs jövő."

Az Egyesült Államokban élt, annak polgára volt és őszinte tisztelője az amerikai szabadságeszmének. Hű maradt Európához, melynek kulturális örökségével mindvégig lelkiismeretesen gazdálkodott. Hű maradt a magyarsághoz, melynek néprajzi és lelki közösségét haláláig magáénak vallotta és sorsát szüntelenül szívén viselte.

Az IDŐ Sodrában

A Vatikán

egyik szóvivője május 3-án kijelentette, hogy nincs tudomása azokról a hírekről, amelyek szerint Mindszenty bíboros elhagyhatja Magyarországot, mihelyt a magyar kormány és a Vatikán képviselői között ez ügyben Bécsben megegyezés jön létre. Az olasz „Ansa" hírügynökség ugyanezen a napon egy Washingtonból érkezett hírt tett közzé, amely szerint Mindszenty bíboros „igen rövid időn belül", valószínüleg még „május vége felé" Rómába utazik.

A hírügynökség jelentése szerint a bíboros elhagyhatja a magyar állam területét anélkül, hogy előzetesen amnesztiáért folyamodnék. A jelentés arról is szól, hogy minden bizonnyal tárgyalások folynak Bécsben a Vatikán képviselői és a magyar kormány között. A kérdés megoldása az lenne, hogy a magyar egyház élére apostoli kormányzót neveznek ki.

König bíboros, Bécs város érseke, aki nemrégiben látogatást tett Mindszenty bíborosnál, befejezte lengyelországi tartózkodását. A két utazásról valószínüleg május 15-e körül számol be Rómában.

Az Associated Press legfrissebb bécsi jelentése arról ad hírt, hogy május 8-án Hamvas Endre csanádi püspök elnöklete alatt összeült Budapesten a magyar püspöki kar. Bécsben úgy tudják, hogy a püspökök megbeszélésén résztvesz egy magas vatikáni személyiség is, aki egyúttal a magyar hatóságokkal is tárgyal Mindszenty hercegprímás ügyének s az ezzel kapcsolatos kérdéseknek rendezéséről. Egyes információk szerint a Vatikán Budapesten tartózkodó képviselője Agostino Casaroli, a Szent Kongregáció államtitkárhelyettese.

A Reuter hírügynökség budapesti értesülése szerint, a legutóbbi amnesztiarendelet után több magas állású egyházi személyiséget, — köztük Péteri váci, és Badalik veszprémi püspököt, Endrei, egri érseki helytartót, Bárd, kalocsai érseksegi apostoli vikáriust, akik eddig őrizetben voltak, szabadlábra helyezték. Arról egyelőre nincs értesülés, hogy a kiszabadult főpapok gyakorolhatják-e hivatalukat.

PENKOVSZKI, magas állásu szovjet funkcionáriust, akit kémkedés vádjával fogtak perbe, a moszkvai katonai bíróság halálra ítélte. Az ítélet annál kevésbé jelentett meglepetést, mivel a szovjet hadsereg hivatalos lapja, a Vörös Csillag, a megelőző napon a következőket írta: „Bármelyik szovjet állampolgár, aki a tárgyaláson jelen volt, a legnagyobb gyönyörüséggel kötné meg a hurkot ennek az árulónak a nyaka körül."

Wynne angol üzletembert, akit Budapestről, a magyar kormány közreműködésével raboltak el Moszkvába és akit azzal vádoltak, hogy Penkovszki cinkosa, nyolc évre ítélték.

Egyes nyugati hírügynökségek szerint, a Penkovszki-Wynne üggyel kapcsolatban több vezető politikust és tábornokot leváltottak. Állítólag ezek között van Szerov tábornok aki 1956. novemberében Magyarországon a szovjet titkosrendőrség akcióit irányította. Ő tartóztatta le Tökölön Maléter tábornokot.

Castro Moszkvában

„Marxista-leninista pártjaink egysége tartós és megbonthatatlan. Teljes szívemből, nagy megelégedettséggel mondom ezt" — így Fidel Castro a kremli fogadáson, miután megszemlélte a katonai parádét s nyilván megállapíthatta, hogy az egykor Kubában állomásozó szovjet rakéták hiánytalanul visszatértek a Szovjetunióba. Hogy ez az egység mennyire „tartós és megbonthatatlan", azt a moszkvai külföldi megfigyelők attól teszik függővé, hogy a kubai népvezérnek milyen alkut sikerül kikényszerítenie a szovjet támogatóktól, kiknek már eddig is komoly dollármilliókba került a meglehetősen ingatag kubai népgazdaság életbentartása. Mert, — mondják e megfigyelők — a kubai miniszterelnök nagy árat kér azért, hogy Kuba megmaradjon a szovjet vonalon, s a szovjet álláspontot támogassa Pekinggel szemben. A tartós és megbonthatatlan egység tehát pénzbe kerül. Nem kétséges, hogy Hruscsov ezzel tisztában van, de valószínűnek látszik az is, hogy Castro — megéri a pénzét. Hruscsov számára legalábbis. A kubai vezér — mondják e megfigyelők — szíve szerint Kinához húzna ; csak a zsebe irányítja Moszkva felé ahonnan megkaphatja azt, amire szüksége van, míg Maotól csak bátorításra és együttérzésre számíthat. A tartós és megbonthatatlan barátságnak, ekként, megvan az elvi alapja is.

A Moszkva-Peking-i ellentétek megkönnyítik Castro helyzetét : a Szovjetuniónak megfelelő választ kell adnia azokra a kínai vádakra, melyek szerint az oroszok „békülni" igyekeznek a Nyugattal, méghozzá a „felszabadítási mozgalmak" kárára ; Kuba megfelelő válasz lehetne e vádra, s főként : elterelné a figyelmet a szovjet gazdasági segítség oly gyenge pontjairól, mint *Irák, Algéria* vagy az *Egyesült Arab Köztársaság*. Ha Kuba viszont Kína mögé áll a nagy versenyfutásban, — a szovjet érdekek komoly veresége szenvedne egész Latin-Amerikában, ahol a kommunista pártok rokonszenve amúgyis közelebb áll a kínai, mint a szovjet vonalhoz. S ezt, természetesen, nemcsak a megfigyelők vagy Hruscsov tudja : tudja ezt Castro is ; innen bizonyossága a megbonthatatlan barátságot illetően.

A dolog másik oldalát tekintve : Castro rendszere a gazdasági tönk szélén áll. E gazdaság, mely eddig is — csaknem kizárólag — a cukortermésre alapozódott, válságban van ; az államosított cukortermelés mennyisége is, minősége is csökkent.

A megegyezés több, mint valószínű. De a szovjet-kubai kapcsolatok aligha lesznek a jövőben olyan cukorédesek, mint az emlékezetes rakéta-visszavonás előtt voltak.

, B. I.

Az űrnagy beleszól

Moszkvában összehivták a fiatal szovjet írók konferenciáját, ahol a legújabb, éppen keményedő pártvonalat akarják belesulykolni a rakoncátlankodó ifjú agyakba. Sztálin szolgálatában megőszült és megkopaszodott irásművészek oktatgatták Hruscsov legfrissebb tanaira a pihéstollú kezdőket, akik közül egyébként egyik-másik maga is ötvenedik életévéhez közeledik. Mind ez még hagyján, — régi nóták, kopott lemezek, láttunk, hallottunk ennél vészesebbeket is.

A konferencia újdonsága az első ürhajós, Juri Gagarin felszólalása volt. A kitünő ürnagy, akit a pesti népnyelv ürnaggyá léptetett elő, ezúttal ismeretlen oldaláról mutatkozott be, kitanitván az ifjú írókat, hogyan s miként kell irniok. Föként pedig, hogyan s miként nem szabad irniok. Különösképpen a két neves költőt, Voznyeszenszkijt és Jevtusenkot támadta, az elsőt azért, mert a stílusa túlfinomult, a másodikat, mivel hogy — szerinte — elveszítette méltóságérzetét és hazafiságát.

Minden tiszteletünk és csodálatunk Gagariné, a kozmonotáé. Nagy, sőt túlzás nélkül, történelmi teljesítmény volt elsőként kirepülni a föld vonzóköréből, szputnyikon körberohanni öreg bolygónkat és azután épségben visszatérni ide. Gagarin rengeteg olyasmit érzett, látott, tapasztalt, amit előtte soha senki, s amit azóta is csak néhányan. Mind erről érdekfeszítő előadásokat, beszédeket, felszólalásokat tarthatna és száz milliók innák izgatottan a szavait. Mind erről igen, de irodalomról aligha. Mert attól, hogy valaki millió kilométereket repdes, ürhajón száguld, még egy árnyalattal sem ért többet az irodalomhoz, mint annak előtte, mielőtt fellőtték. A rokonszenves ürhajós mindenképpen jobban tenné, ha megmaradna a maga rakéta-kaptafájánál s nem kivánná a művészeti világra ráerőszakolni légbőlkapott elméleteit.

A KÍNAI kommunista párt elfogadta a szovjet párt javaslatát, hogy kétoldali tárgyalásokat kezdjenek ellentéteik rendezésére. A kínai válasz hallgat arról, hogy az eredeti szovjet meghívás Mao Cetungnak szólt. A kínai küldöttséget nem a párt feje, hanem a Központi Vezetőség titkára és Peking polgármestere vezeti.

Érdekessége a kínai válasznak, hogy az eredeti szovjet javaslattal ellentétben nem május 15-ét, hanem június 15-ét fogadja el a tárgyalások megkezdésének időpontjául. Külföldi megfigyelők az időpont eltolódásban Hruscsov-ellenes taktikai húzást látnak. A szovjet kommunista párt Központi Bizottsága május 28-án ül össze Moszkvában. Erre az időpontra Hruscsov minden valószínűség szerint szeretett volna arról beszámolni, hogy a kínaiakkal a tárgyalások megkezdődtek. Peking, úgy látszik, nem akarta megadni ezt a segítséget Hruscsovnak. Másfelől Mao Ce-tungék feltehetően szeretnék megvárni, mi történik a szovjet Központi Bizottsága ülésén, — erősödik, avagy gyengül-e Hruscsov pozíciója ?

A kinai válasz után Hruscsovék a Központi Bizottság ülését június 18-ára tették át.

ODAÍTÉLTÉK az 1963. évi Lenin-díjakat. A kitüntetettek között van Varga Jenő akadémikus. A művészek közül a 76 éves Szamuil Marsak költő és műfordító, a 33 esztendős Csingiz Ajtmatov kirgiz író és egy dagesztáni költő, a 40 éves Raszul Gamzatov kapott Lenin-díjat. A képzőművészeti díjat a 71 éves festőművész, Pavel Korin és egy fiatal litván szobrászművész, Gediminas Jokubonis kapta.

A budapesti párthatóságok

nagygyülést hívtak össze, tiltakozásul a spanyol kommunista vezető, Julian Grimau kivégzése ellen.

A nagygyülés résztvevői egyhangú határozatban ítélték el Franco tábornokot. A határozat egyik mondata igy hangzik:

„Még a legvéresebb népelnyomó rendszerek történetében is ritka elvetemültséggel hajtotta végre újabb véres tettét a fasiszta diktatúra. Gyenge és pusztulásra van ítélve az a rendszer, amely csak úgy tudja fenntartani zsarnokságát, hogy pusztítja a nemzet legjobb fiait."

Közeledik Nagy Imre, Maléter Pál, Gimes Miklós, Szilágyi József kivégzésének ötödik évfordulója. Hogy is mondja a budapesti határozat? „Gyenge és pusztulásra van ítélve az a rendszer, amely csak úgy tudja fenntartani zsarnokságát, hogy pusztítja a nemzet legjobb fiait."

Egyetértünk.

Alabama

Az elmúlt hetekben számos faji összeütközés robbant ki az Egyesült Államok déli részén és nevezetesen Alabama államban, ahol a faji egyenjogúságért küzdő néger szervezetek ezúttal döntő lépésre szánták el magukat. A letartóztatott személyek száma az Alabama államban lévő Birminghamben háromezerre emelkedett. Köztük volt a híres vak blues-énekes, Al Hibler is. A tüntetők különösen az áruházakban és az éttermekben gyakorolt faji megkülönböztetés ellen tiltakoznak. A mozgalom átterjedt Mississippi államra is, ahol merenyletet kíséreltek meg Walker ex-tábornok ellen. Walkert néhány nónappal ezelőtt a helyi hatóságok letartóztatták, mivel résztvett abban az utcai összecsapásban, amely James Meredith néger diákot akarta megakadályozni, hogy az oxfordi egyetemre beléphessen.

Letartóztatták Birminghamben Martin Luther King néger lelkészt is, az amerikai faji megkülönböztetés elleni békés mozgalom egyik vezetőjét. A letartóztatott személyek mintegy ezer más társukkal együtt tüntettek a város központjában.

Amikor a rendőrség közbelépett, a tüntetők, mint ahogy ez szokásuk, néger spirituálékat énekelve szétoszoltak. A tüntető menet, egy, a négereknek fenntartott templomból indult el és egy, szintén négerek számára kijelölt sétatér felé vonult a **„We shall overcome"** kezdetü vallásos éneket énekelve. A letartóztatott személyek között volt egy másik néger lelkész, Abernathy is.

A letartóztatásokat Eugene Connor rendőrfelügyelő, a faji megkülönböztetés elszánt hive irányította. A rendőrfelügyelő ünnepélyesen kijelentette, hogy Birmingham börtöneit a fajok egyenjogúsága meliett tüntető négerekkel akarja megtölteni. A vizsgálati fogságból elmenekült Shuttleworth lelkészről igy szólt: **„Előbb-utóbb úgyis elkapjuk. Ő éppen olyan bünös, mint a többiek."**

A Mississippi államban lévő Clarksdale-ben letartóztattak két fehér embert is: az éjszaka leple alatt Molotov-koktélt dobtak abba a házba, ahol Charles Diggs, Michigan néger küldötte szállt meg. Diggs, aki éppen a faji összeütközés kivizsgálására tartózkodott Clarksdaleben, szerencsére nem sérült meg. A két merénylő azt állította: nem tudták, hogy Diggs ebben a házban tartózkodik, és egyébként is csak **„szórakoztak"**.

Az amerikai zászló ellen elkövetett sértés címén bíróság elé idézték a mississipi Egyetem egyik fiatal művészettörténészét. Az ifjú professzor vétke az volt, hogy képet festett a James Meredith néger diák egyetemi felvételét megakadályozni kívánó utcai összecsapásról.

A New York Times élesen megbélyegzi a birminghami faji megkülönböztetést. „Egyetlen amerikai sincs, — irja a lap, — aki az emberi méltóság tiszteletében nevelkedve szégyen nélkül venné tudomásul azokat a cselekményeket, amelyeket az alabamai rendőrség az állampolgári jogokért tüntető feketék és fehérek ellen elkövet. A rendőrkutyák és az erős nyomású vizifecskendők használata a gyermekek felvonulásának szétoszlatására — nemzeti szégyen. Fiatalok százainak letartóztatása, bebörtönzése vagy javitóintézeti büntetése pusztán azért, mert azt követelik, hogy biztosítsák a szabadsághoz való jogukat — a törvényesség eszméjének kifigurázása. Nemzetközileg ezek a bünök sokba fognak kerülni az Egyesült Államoknak."

Lapzártakor érkezett hir szerint Kennedy elnök szövetségi csapatokat küldött Birminghamba, hogy a rend helyreállítását biztosítsák és lehetővé tegyék annak a megállapodásnak a megvalósítását, amely idő közben a néger lakosság vezetői és a fehér üzletemberek és kereskedők bizottsága között a faji megkülönböztetés fokozatos felszámolására létrejött.

— g —

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

MINDIG TANÍTANI AKARTAM

UTOLSÓ BESZÉLGETÉS KÁRMÁN TÓDORRAL

Ez a beszélgetés már nyomdában volt, mikor a gyászhír megérkezett. Május 11-én lett volna nyolcvankét éves.

Kevés magyar futott be ilyen ragyogó pályát külföldön, mégkevesebben maradtak meg ilyen szerénynek és segitőkésznek a nagyságban.

Nyolcvanadik születésnapja alkalmából a tiszteletére rendezett fogadáson azt mondotta, hogy csak addig akar élni, amíg teljes értékü emberként dolgozhat. Munka közben érte utól a halál.

— WHICH language, please ?

Idős, ősz hajú férfi ül szemben velem szállodai lakosztályának szobájában ; vállán fekete kimonó.

— Hungarian, — mondom. — Magyarul.

Az előszobából német, angol, francia szavak szűrődnek be. Rakéta és repülőgép tervezőmérnökök, kutatók, matematikusok, akiknek imént volt értekezésük az ősz hajú férfival.

Voltaképpen ki is ez az ember, aki most exotikus öltözékben, valamiféle bölcs mosollyal figyel engem, s fontos tudományos problémákban tanácsokat ad a világ különböző részeiből hozzásereglő szakembereknek ? Mielőtt ide jöttem, találomra néhány ismerősömtől megkérdeztem, mit idéz fel bennük e név : KÁRMÁN. Egy fiatal mérnök gondolkodás nélkül rávágta : Kármán féle integrálfeltétel, Kármán-Tsien formula, Kármán féle szám. Amerikai tudós, a Pasadenai Egyetem professzora, — mondta egy másik. Az átlag újságolvasó csak a hírre emlékszik : tudós, akinek Kennedy elnök a közelmúltban nyújtotta át a legnagyobb amerikai tudományos kitüntetést, a Nemzeti Tudományos Érdemérmet. (National Medal of Science). Mi, magyarok, hozzátehetjük, a Budapesti Műszaki Egyetem gyémántdiplomás mérnöke és díszdoktora.

Több, mint tucatnyi egyetem díszdoktora, minden jelentősebb tudományos akadémia tagja, a legnagyobb tudományos kitüntetések birtokosa, tudós az Archimedések fajtájából, akinek a tudomány alkalmazása sem közömbös. Munkái alapvetőek a hangnál sebesebb repülés megteremtésében, egy nemzetközi rangú amerikai publikáció a „Sebesség Géniuszának" nevezi. Géniusz, mely hovatovább kirepíti az Embert a Föld Szellemének hatalmából, új utakra. Vajon, elégedett-e, vajon ezt akarta-e, ha újra kellene kezdenie, ugyanezt tenné-e ?

— Őszintén szólván, nem tudom. Mindig tanár akartam lenni, másra nem is gondoltam. Édesapám, Kármán Mór, tanárember volt, úgy hivták, hogy Praeceptor Hungariae, Magyarország tanítója. Amikor pályát kellett választanom, két cél lebegett előttem. Elsősorban tanítani akartam, másodsorban természettudományokkal, mindenekelőtt matematikával és fizikával foglalkozni. Akkoriban azt tartották, hogy a tanárnak nehéz az élete. A családi tanács ezért is úgy döntött, hogy legjobb, ha mérnök leszek. Így a tanítást egyesíthetem a pénzkereséssel. Ami a tanítást illeti, nem mondom, hogy csalódtam, de pénzt — nem kerestem.

A számok misztériuma korán hatalmába keríti. Ösztönösen érzi-e, hogy ez az a varázspálca, mely megnyitja a természet titkait, az eszköz, mely hozzásegít e titkok magyarázatához ? Vagy talán vannak választottak ?

— Kisgyermek koromban matematikai csodagyerek hajlamaim voltak. Például két hatjegyű számot fejben szoroztam. Édesapám azonban, igen bölcsen, megtiltotta, hogy produkáljam magam. Históriát és irodalmat olvastatott velem. Ezért nem lettem egyoldalú ember. Természetesen a matematika azért tovább is érdekelt.

A KUTATÁS és a tudomány megőrzésének, átörökítésének vágya kíséri munkája közben. Melyik az eredendő ? Talán a kutatásé. Megérteni, amit az emberek nem értettek — ahogy ő fogalmazza. De Prometheus, mikor ellopta a tüzet, saját magának lopta-e ?

,— Sosem dolgoztam kizárólag az iparnak, mindig volt tanszékem. De visszatérek édesapámra, mert ő nagy befolyással volt az életemre. Azt mondta nekem, ő is szeretett volna a tudománynak élni. Amikor azonban Eötvös József, az akkori kultuszminiszter, visszahívta Németországból, ahol egyetemen tanított, úgy érezte, hogy tudományos munkáját fel kell áldoznia a közoktatásügyért.

Nem szabad kialudni hagyni ezt a tüzet. Parancsoló küldetés ez.

— Különösen a történelemfilozófia érdekelte apámat. Egy tanulmánya a Budapesti Szemlében jelent meg, 1908-ban, „Egy kis történelemfilozófia" címmel. Gyulai Pál nagyra becsülte ezt a munkáját. Az ember egyszerre sok mindent megért, ha ezt a kis művet elolvassa, amit különben épp most fordítanak angolra. Édesapám azt a minimális időt, ami az egyik társadalmi formából a másikba való átmenethez szükséges, körülbelól százötven évre becsülte. Egy ember gondolkodásmódját nagyszülei, ő maga pedig unokái gondolkodásmódját még befolyásolhatja. Így jött ki a százötven év. Jól előre látta az Európa egyesítésére történő törekvéseket is.

— *A műszaki világban úgy tudják, hogy fiatal korában megpályázta a Budapesti Műszaki Egyetem Aerodinamikai Tanszékét.*

— Csak szándékoztam. Már megtettem az első lépéseket is ; de mielőtt még sor került volna rá, kineveztek Aachenben professzornak, s egyben az Aerodinamikai Intézet igazgatójának. Lehet, hogy megneszelték a dolgot — mondja mosolyogva.

Vajon sikerrel járt volna ez a próbálkozás ? Mérnök ismerőseim szerint a Műegyetemen azt suttogták, hogy Stodola, akinek neve még ma is fogalom nemzetközi mérnökkörökben, megpályázta a Gőzgépek Tanszékét — eredménytelenül.

— Mikor kitört az első világháború, hazamentem. Behívtak katonának, s egy katonai raktár parancsnokává neveztek ki. A német kormány rövidesen küldött egy átiratot, hogy engedjenek ki, mint nélkülözhetetlen szakembert. Hohó, gondolta erre a magyar kormány. Ha ez a Kármán jó a németeknek, jó nekünk is. Így kerültem a bécsújhelyi helikopter kísérletek élére.

PINCÉR lép be hűsítőkkel. A rokokó íróasztalon látszik, hogy a tudós rövid ideje hagyta abba a munkát. Közepén egy fénykép, Kennedy elnök és a Professzor a Fehér Ház előtt. A falnál kis asztal, két fotel, szana-széjjel székek.

Bizonyára öröm ez a megbecsülés, a hír, a tekintély. De hány hétköznap munkája van mögötte ? Hány eredménytelen számítás, sikertelen kísérlet. Hány átvirrasztott éjszaka, újabb számítás...

— *Professzor Úr melyik tudományos sikerének örült a legjobban ?*

— Nehéz eldönteni. Először nem a folyadékok, hanem a szilárd testek mechanikájával foglalkoztam. Ezen a területen értem el első sikereimet is. Euler, a híres svájci mechanika-professzor, elméletet állított fel, amely megmagyarázza, hogyan törik össze a rugalmas oszlop nyomás alatt. Ez az elmélet azonban nem alkalmazható, ha az oszlop zömök. Sikerült felállítanom egy elméletet, amely ennek az úgynevezett Euler-féle kihajlási törvénynek az érvényét kiterjesztette a rugalmasság határán túl, zömök oszlopokra. Ezt még Pesten csináltam, és publikáltam. Mikor Németországba mentem, Prandtl professzor, akinél asszisztensként dolgoztam, azt mondta, hogy meg kellene experimentálisan mutatni, vajon az én elméletem megfelel-e a tényeknek. Még az első háború előtt történt. A Krupp gyár adott egy berendezést, melynek segítségével kimutattam gyakorlatilag is, hogy elméletem igaz. Talán ez volt, aminek a legjobban örültem.

— *S melyiket tartja a leghíresebb eredményének ?*

— Inkább azt mondom el, melyik lett majdnem hírhedtté. Mikor Göttingában asszisztens voltam, Prandtl professzor a szilárd test körül áramló folyadékban keletkező örvényeket tanulmányozta. Nem sikerült azonban olyan örvényképződést előállítania, amely stabil lett volna. Meghagyta egyik tanítványának, hogy állítson elő egy olyan áramlást, amelyben az örvények nem ingadoznak, hanem helyzetüket az időben változatlanul megtartják. Én ezt a fiút minden reggel, mikor a laboratóriumba érkeztem, megkérdeztem : mondja, még mindig ingadozik ? — Még mindig ingadozik, kérem, — válaszolta. Egy hét végén otthon maradtam. és sikerült felállítanom ezeknek az ingadozó örvényeknek az elméletét. Ezeket ma Kármán-féle örvényeknek, vagy Kármán-féle örvénysornak nevezik. Ezek az örvények aztán majdnem bajba hoztak. Amerikában, Washington államban állt az úgynevezett Tacoma Narrow-Bridge. Egy szép napon, közepes szélsebességben, ez a híd összeomlott. A szakértők megállapították, hogy egymásrahatás lépett fel a Kármán-féle örvények és a híd saját rezgései között. Ez okozta a szerencsétlenséget. Így kerültek a Kármán-féle örvények a lapok szenzáció-rovatába. — Elmosolyodik. — Egyszer egy gyülésen, a nyilvánosság előtt ki is jelentettem, hogy nem vállalhatok felelősséget mind azért a kárért, amit az én örvényeim okoznak.

A TUDÓSOK : korunk bűvészei, vagy csak bűvészinasok? Nem kellene-e visszaparancsolniok a palackba a rontó szellemeket, amelyeket akarva-akaratlanul felidéznek ? Nem kellene-e megpróbálniok a szerepet, melyben a politikusok már annyiszor s oly rútul megbuktak ?

— Valaki vagy tudós vagy politikus. A politikát nem tartom tudományos foglalkozásnak.

— *Nem gondolja-e, Professzor úr, hogy az új technokratikus irányzat megjavithatja a politikai vezetést ?*

— Nem ! Abszolúte nem. Különben hallani sem akarok politikáról. Nagyon sok szenvedést és kárt okozott már az emberiségnek.

— *Véleménye szerint joga van-e egy tudósnak arra, hogy tudományos tevékenységének várható hatásait elemezze és vizsgálja ?*

— Nincs.

— *Mikor Professzor úr dolgozott, sosem gondolt arra, hogy eredményei befolyásolhatják a világ alakulását ?*

— Nem, egyáltalán nem. A dolgokat nem lehet előre kiszámítani. Nézze kérem, amikor én Amerikába mentem, ott még egyáltalán nem létezett katonai aviatika. A jövedelemadó pedig másfél százalék volt. Hadd mondjak el magának még egy történetet. Úgy emlékszem, a marseilles-i kikötőben sétált egyszer Vészi Margit Molnár Ferenccel, s nézték, hogyan rakják ki az árut a hajó gyomrából. Az egyik daru, nagy teherrel, éppen félúton lehetett a hajó és a part között, mikor Feri megjegyezte, mulatságos lenne, ha a rakomány beleesnék a vízbe. Margit kitört : Te tipikus New York-kávéházi magyar újságíró vagy. Ilyen és ehhez hasonló gondolataitok vannak, s a legfantasztikusabb történeteket agyaljátok ki. De hál' Isten, itt a civilizált nyugaton minden, s így a kötél szilárdsága is, előre ki van számítva. Ebben a pillanatban a kötél elszakadt, s az egész rakomány beleesett a vízbe. Pillanatnyi csend támadt közöttük, majd Molnár Feri, mintha mi sem történt volna, megszólalt : Margitkám, esteledik, menjünk haza vacsorázni.

— *Ha jól értettem, Professzor úr, Ön elsősorban pedagógusnak tartja magát. A pedagógus pedig a jövőn munkálkodik. Hinnie kell a jövőben, ez munkájának az alapja. Hiszi-e hogy a civilizáció fejlődése, amelyhez Ön is hathatósan hozzájárult, boldogabbá teszi az emberiséget ?*

— Talán. De attól tartok, hogy az emberek mindig kitalálnak majd valamit, ami boldogtalanná teszi őket.

— *S érdemes ezért a talánért dolgozni ?*

Rövid gondolkodás után válaszol.

— Egy nagyon kedves japán hölgy mindig így szólít meg levelében : Honorable Spiritual Grandfather, vagyis tiszteletreméltó szellemi nagyapám. Ilyenkor úgy érzem, hogy érdemes.

ERŐSÖDIK a zaj az előszobában. Az ajtónyílásban a titkár és egy gépírónő jelenik meg. A titkár fojtott hangon néhány szót vált a professzorral, aki int, hogy hagyjanak magunkra, majd hozzám fordul.

— Van még valami kérdezni valója, kérem ?

Kötelességszerűen szabadkozom ; nem akarom elrabolni drága idejét. A tervezett beszélgetésnek már a végére értünk, de szívesen elhallgatnám még a szavait. Hirtelen csak egy szokványos interjú-kérdés jut eszembe.

— *Hogyan került Professzor úr kapcsolatba a repüléssel ?*

— 1908-ban, egy téli estén Párizsban, a Boulevard Saint Michelen üldögéltem megszokott kávéházamban. Egyszer csak berohan Vészi Margit.

— Holnap reggel öt órára feltétlen ki kell vinnie Issy les Moulineaux-ba, — mondja. — Mit csinál maga ott ? — kérdeztem. — Történelmi esemény lesz, Farman fog repülni. — Én azt válaszoltam, hogy nem érdekelnek olyan történelmi események, amelyek reggel öt órakor kezdődnek. Végül is rábeszélt, és kimentünk. Ez volt az első közvetlen élményem a repüléssel. Margit később azt mondta, hogy nem ő volt ez a nő. Én mindenesetre kutatásaimat attól kezdve a repülés fejlesztésének szenteltem. Vezettem repülőgépet is. Miközben Aachenben tanítottam, meghívtak egy kölni repülőszázadhoz előadásokat tartani. Cserébe megtanítottak gépet vezetni. A „Taube" nevű gépen repültem, s egyik kirándulásom egy krumpliföldön végződött. A repülő összetört, én szerencsésen kikecmeregtem belőle, s a közeli országút felé vettem az utamat. Az út szélén egy rendőr várt. — Mit keres maga itt a földeken. Nem tudja, hogy ebben az évszakban tilos a krumpliföldre lépni ? — A repülőgép roncsaira mutattam, s igyekeztem megmagyarázni, hogy valahogy csak ki kellett jönnöm. A rendőr nem tágított. — A gép nem az én dolgom, — mondta, — azért majd a kormány fizet. De magát megbírságolom húsz márkára, krumpliföldön való jogtalan átjárásért. — Für unbefugtes Betreten eines Kartoffelfeldes...

Még egy utolsó kérdést, egy kérdést, amely már nem tudomány és még nem emlék. Vajon ha egyszer visszatérhetünk Budapestre, nem fogunk-e úgy járni, mint Illyés Gyula falujának templomával. A város, melyet nagynak és szépnek tartottunk, kicsire és csúnyára töpörödik. A város, amely könnyen állta az összehasonlítást Miskolccal és Szegeddel, — mert mi más egyebet láthattunk volna, — szegény, talán megtagadott rokona lesz Londonnak és Párizsnak.

— *Professzor úr, ön jóformán minden héten a világ valamelyik fővárosában tartózkodik. Nemrég jött vissza Budapestről. Szép a város ?*

Megérti a kérdést, erről árulkodik a hangja is.

— Nagyon szép. Gyönyörű.

AZ AJTÓBÓL még visszapillantok. Titkárai és titkárnői már körülállják. Arra még van ideje, hogy búcsút intsen, Professzor Dr. Theodore von Kármán, akinek nevéről több évtized alatt sem hullt le az ékezet.

SZ. HÓDY JUDITH

Az erdélyi magyarságot komoly veszély fenyegeti

Múlt számunkban ismertettük *Edward Crankshaw*, az ismert angol publicista cikkét az erdélyi magyarság sorsáról, arról a *Felhívás*-ról, melynek ismeretlen szerzői a nyugati világ figyelmét kívánták az elnyomott magyarok sorsára irányítani. A londoni *Observer* 1963. *május 5-i* száma beszámol a cikk visszhangjáról, fogadtatásáról. *A cikk,* — írja az *Observer, — levelek tömegét váltotta ki, melyek egy része visszautasitja a vádakat, más része támogatja a Felhívás-ban közölt tényeket, s e levelek közül sok váratlan oldalról érkezett a lap szerkesztőségébe.*

A *Felhívás* valódiságát illetően, — *teszi hozzá az* Observer *bevezetőjéhez Edward Crankshaw,* — nincs semmiféle kétségem. A *Felhívást* Romániából csempészték ki, Budapesten keresztül, s nyilvánvaló, hogy ez meglehetősen egyszerű, de eltökélt emberek munkája, akik rendkívüli mértékben el vannak vágva a külvilágtól, s meg vannak győződve arról, hogy *nemzeti létüket komoly veszély fenyegeti.*

A cikk közlése óta, — *írja Crankshaw* — további bizonyíték jutott kezünkbe, méghozzá arról a hatásról, melyet a Magyar Autonóm Terület „átszervezése" keltett az erdélyi magyarság körében. A magyar kisebbségre nehéz és kegyetlen nyomás nehezedik, ez kétségtelen. De bizonyos időt vesz igénybe, míg a tényeket elemezhetjük s ellenőrízhetjük, a részleteket megvizsgálhatjuk, abból a célból, hogy felderítsük : milyen komoly és kiterjedt az ellenállás.

Ugyanakkor voltak, akik rámutattak arra, hogy cikkemnek egy komoly ténybeli hibája van. Ez nem a *Felhívás* hibája ; a szöveg értelmezésében én követtem el hibát. Noha a katolikus és protestáns egyházak, mint más egyházak Romániában, erősen szenvednek a román kormány vallásellenes propagandája következtében, s noha sok papot száműztek, a helyzet az, hogy az egyházak ma is működnek. Ami teljességgel tilos : az a nyilvános biblia-olvasás.

Cikkemnek nyilvánvalóvá kellett volna tennie, — amit nem tett, — hogy a magyar kisebbség elnyomása a román *kommunista* kormány munkája, a román népnek nincs köze ehhez. Számomra ez magától értetődőnek tűnt, azzal a ténnyel együtt, hogy a kommunista adminisztrációban részt vettek és részt vesznek ma is magyarok, akik — miként más nemzetiségű társaik — felelősek a tulajdon népük ellen elkövetett bűnökért, — *fejezi be kommentárját Edward Crankshaw.*

KÉT IRODALMI DIJ

A „FORMENTOR" nemzetközi irodalmi díjat az idén Jorge Semprun nyerte el *„A nagy utazás"* c. regényével, amelyet a párizsi Gallimard könyvkiadó terjesztett elő. A Korfuban kiosztott díj nyertesét fiatal írók kézirata alapján választják ki ; a díjnyertes mű a következő évben tizennégy országban egyidőben kerül kiadásra.

Az író 1923-ban született Madridban. A spanyol polgárháború utolsó éveit Hollandiában töltötte, ahol apja diplomáciai szolgálatban állt. 1939-ben Párizsba került. Tanulmányait a IV. Henrik líceumban kezdte meg, majd a Sorbonneon folytatta, ahol filozófiai diplomát szerzett. Alig hagyta el az iskolapadot, amikor bekapcsolódott a francia ellenállási mozgalomba. 1943-ban letartóztatják, és két évet tölt Buchenwaldban. *„A nagy utazás"* a deportációs emlékeket eleveníti fel sajátos írói technikával. Az emlékezés regénye ez : a Compiègne-ből Weimarba vívő marhavagonban a szerző egyszerre idézi tűnt ifjúságát és a veszélyekkel fenyegető jövőt. *„A nagy utazás"* prousti kísérlet, ahol a különböző idők összefonódnak.

A *„Formentor"* díj zsűrije ezzel az érdekes, bár témájában nem egészen új művel súlyosabb és kevésbé egyéni problémák felé fordult, mint az előző években. 1961-ben a díjat a spanyol Hortelano kapta meg *„Nyári vihar"* című, a barcelonai „dolce vitá"t festő regényéért ; 1962-ben pedig Dacia Maraïni olasz írónőt tüntették ki a Françoise Sagan világát megelevenítő, *„A nyugtalanság kora"* c. művéért.

AZ IDEI DÍJ kihirdetése után a zsüriben szereplő tizennégy kiadó átnyújtotta a tavalyi nyertesnek, a megnyerő szépségű Dacia Maraïninek könyve tizennégy nyelven megjelent fordítását. Az ünnepélyes ceremónia színhelye a fényűző és barokk pompájú Achilleion, II. Vilmos császár hajdani villája volt, amelyet nemrégiben alakítottak át játékkaszinóvá. A függőkertek, a márvány- és stukkódíszítések, a pompeji stílusú festmények, az újgörög oszlopok és oromdíszek mintha csak valamelyik mai barokkos ízlésű regényírót vagy filmrendezőt várták volna...

●

A „Formentor" díj kiosztása azonban csak egyik s talán nem is a legfontosabb eseménye ennek a mintegy száz írót, kritikust, újságírót összegyűjtő kongresszusnak. A „Nemzetközi Irodalmi Díj", amellyel az elmúlt három év során megjelent munkát tüntetnek ki, sokkal nagyobb jelentőségű. Az egyes nemzeti irodalmak képviselői több napon át nyilvános és elmélyült vitát folytattak, ahol a mai irodalom igen sok jelentős alkotójának a neve szóba került : németek, olaszok, görögök, magyarok, japánok, skandinávok, spanyolok és portugálok, angolok és amerikaiak...

MINDEN NAPNAK megvolt a maga „sztárja".

A nagyszámú zsüri tagjai minden reggel és este példás komolysággal és ügybuzgalommal vonultak vissza a tárgyalóterembe, lemondva a gyönyörű sziget kínálta örömökről. Az egyes küldöttségek elnökei külön asztalnál foglaltak helyet. Középen Jean Paulhan, a Francia Akadémia nemrégiben beválasztott új tagja trónolt. Ő első ízben vett részt ezen a találkozón : egyszerre szigorú és gyermekien ártatlan tekintettel figyelte a hallgatóságot. Egy másik nagyság, a tavalyi díjnyertes, Uwe Johnson, ez a megtermett, szőke német, akinek mosoly soha nem rezdül meg az ajka körül, szintén mintha csak most fedezte volna fel a „Nemzetközi Irodalmi Díjat". A találkozó külsőségei felháborították ; soha nem gondolta volna, hogy az irodalmi élethez ez is hozzátartozik. Méltatlankodva sóhajtott föl : *„Ha ezt a sok pénzt, amit itt szórakozásra, külsőségekre, sallangra tékozolnak, azok az írók kaphatnák meg, akik a nyomorban is azért dolgoznak, hogy munkájuk gyümölcsét mi arathassuk le !"* Johnson egyébként az utolsó nap le is mondott zsüritagságáról.

Noha a fiatal német író szavaiból őszinte meggyőződés áradt, ítélete mégiscsak elhamarkodott volt. A kiadókat ezúttal valóban nem az üzleti érdek vezette ; nem a nagysikerű best-sellert, hanem az igazi irodalmi értéket keresték. Johnson esete egyébként szintén ezt igazolja. Első regénye, *„A Határ"*, Franciaországban csak ötezres példányszámot ért meg.

Nem, ha haszonról lehet beszélni, ez sokkal inkább szellemi, mint anyagi ! Sőt, maga a vita talán fontosabb, mint a díjkiosztás, az egyes irodalmak feltérképezése, mint az ünnepélyes eredményhirdetés. S milyen kiváló alkalom ez a találkozó arra, hogy a kis népek irodalma, a nyelvük határai közé bezárt írók kilépjenek a fórumra, s felhívják magukra a figyelmet. Így került most többek között szóba a finn Veijo Meri, a lengyel Thadeus Breza, vagy Yukio Mishima, ez a, Dominique Aury szava szerint, „cseresznyevirág illatú Balzac". Az oroszok közül Jurij Kazakov és Szolzsenyicin aratott elismerést. Az irodalom seregszemléje ez, nagy nevek méltó helyükre kerülnek, s rangos kritikusok pártfogolják a kevésbé ismert szerzőket. A nagydíj ugyan csak egyetlen könyvnek jár ki, de a zsüri tagjai legalább félszáz művet vitatnak meg : a találkozó talán ezzel teszi a legjobb szolgálatot az irodalomnak.

●

NÉGY NAPOS alapos megbeszélés és egy igen izgalmas szavazás után az olasz Carlo-Emilio Gadda nyerte el a „Nemzetközi Irodalmi Díjat". Legkomolyabb versenytársa az Amerikában élő, orosz származású Nabokov volt.

Bennünket, magyarokat különösen érint, hogy a viták során *szóba került Déry Tibor és Németh László jelölése is,* sőt a szavazás első menetében Gadda, Nabokov, Carpentier és Richard Hugues 3-3, Déry Tibor és Claude Simon 2-2 szavazatot kapott.

A kitüntetett művet, *„A fájdalom megismerésé"*-t még a háború előtt írta a szerző, de csak most, 1963-ban adatta ki.

Carlo-Emilio Gadda a mai olasz irodalom egyik legizgalmasabb személyisége. 1893-ban született Milanóban. Itt végezte tanulmányait is, és szerzett mérnöki diplomát 1920-ban. Egy ideig mérnökként dolgozott Argentínában, Belgiumban, Franciaországban, Németországban és Olaszországban. Az író azonban hamarosan győzött a technikai szakemberen : Gadda 1935-ben visszavonult Firenzébe, és teljesen az irodalomnak szentelte életét. Jelenleg Rómában él.

Első írásai rövid elbeszélések, emlékezések, útirajzok, regénytöredékek, műhely-forgácsok. Ezekben a gyakran töredékes, félbehagyott kísérletekben Gadda szenvedélyes és kissé bogaras filológusnak mutatkozik, aki a milánói és római argót, a különböző olasz tájszavakat, régies kifejezéseket gyűjti csokorba. De a nyelvi játék, mint annyi más írónál, Gaddánál is arra szolgál, hogy kora politikai és társadalmi valóságát, nyüzsgő alakjait minél pontosabban ragadja meg. Szófejtő és szófacsaró ötletei, halmozott felsorolásai, gyakori kitérői, nyelvi invenciója és humora a kortársak közül talán a francia Queneau-val rokonítják. Barokkos prózájának közvetlen előde bizonyára az ír Joyce, távolabbi példaképei pedig Rabelais, vagy a 16. század „makaróni-stílusú" mesterei, mint például Teofilo Folengo lehetnének. Munkái közül a legismertebbek a *„Madonna dei filosofi"* (1921), *„Il castello di Udine"* (1934), *„L'Adalgisa"* (1944), a *„Novelle dal Ducato in fiamme"* (1953), valamint mindeddig befejezetlen főműve, a detektívhistóriát, naturalista és szatirikus korrajzot és szimbolista jelentést hordozó *„Quer Pasticciaccio brutto de Via Merulana"* (1957).

„A fájdalom megismerése" Gadda életművében külön helyet foglal el. Alberto Moravia szerint az író magatartásának szinte kulcsa ez a könyv : egyszerre magyarázza a humor forrását, a nyelvben kitörő neurózist, s azt a tehetetlenséget is, amely az alkotó lendületet torzókra szorítja. Ez az örökösen elégedetlen, s magának túl magas mércét szabó művész íróasztala fiókjában kéziratok kötegét, megkezdett művek halmazát rejtegeti.

●

GADDA HÍVEI — Moraviától Michel Butorig — Korfuban mindent elkövettek, hogy a „happy few"-k írójára felhívják a közvélemény figyelmét és igazságot szolgáltassanak ennek az eredeti és mély alkotónak. Bizonyára ezzel magyarázható, hogy a díj alapszabályain némi erőszakot követtek el : nem vették figyelembe sem az író magas korát, sem azt, hogy a kitüntetett művet szerzője évekkel ezelőtt írta.

M. L.

Két ógörög beszélgetése

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

Zénon: De hát ebben egyáltalán nem akadályozza De Gaulle törekvése. Amerika nukleáris ereje nem lesz kisebb, ha Franciaország is megteremti ezt a maga számára. Lehet hogy a State Department számára némi kényelmetlenséget fog okozni, ha a jövőben számolnia kell Európa törekvéseivel s ez csak üdvös lesz. Amerika patronáló szerepe nem fog megszűnni, de óvatosabban fog élni vele s többet említi majd a partnership fogalmát s kevesebbet a vezérségét. Nagyobb önállóság lojálisabb szövetségeseket teremt, akikre komoly krízisek esetén aztán Amerika inkább számíthat. Így látom én.

Glaucon: Amerika nem így látja. Az amerikai közvéleményben nagy az idegesség, pláne hogy most, választás előtt, a francia-amerikai ellentétet az ellenzék kihasználni készül.

Zénon: Mert Amerika kormánya egy kissé úgy ítéli meg ezt az ügyet, mint annak idején III. György kormánya az amerikai nép szabadság-akcióját, melyet egyszerűen engedetlenségnek tartott. Ha nem így látná, akkor megsegítené Franciaországot nukleáris erejének kiépítésében. Hogy ezt hogy tudná elintézni az amerikai törvényhozással, erről nem tudok okosan nyilatkozni, de hiszem, hogy Kennedy elnök tud. S ezzel ez az affér el volna intézve. Ehelyett túlzott idegességgel nézi a Common Market alakulatot, melynek létrejöttét kezdetben szívesen látta. Mi lesz, — kérdi aggodalmaskodva, — ha ennek a százhetvenmilliónyi országnak gazdaságpolitikája nem lesz teljesen szinkronizálva az Egyesült Államokéval? Mi lesz, ha ez a gazdasági egység politikai egységgé izmosodik és külpolitikai vonalán némi önállóságot mutat?

Glaucon: Ismerd el, nagyeszű Zénonom, hogy ezek komoly aggályok és nem lehet kívánni olyan hatalomtól, mint az U.S. hogy ölbetett kézzel nézze a dolgok ilyen alakulását.

Zénon: Hát láthatod, Glauconom, hogy nem is nézi. Ellenőrt kíván kirendelni oda, kiről fölteszi, hogy minden olyan lépést, melyet az U.S. kedvezőtlennek vél, a maga vétójával megakadályoz.

Glaucon: Hinc illae lacrimae. (Furcsa, hogy ez a két görög soha nem idéz Homéros nyelvén.) Tehát ezzel a gyanúval élve kívánja De Gaulle kizárni Nagy-Britanniát Európából. Új szárazföldi zárlat. Az érzelmi motívumot megint mellőzöm, bár a Parcavos-szigetbeli közös barátunk, Chorofros, a nagyeszű realista, azt mondotta nekem, hogy nem tud meghatottság nélkül gondolni Dunkerque-re.

Zénon: De úgy látszik, De Gaulle tud: a politikájának csak a jövő a faktora. Ő úgy látja, hogy Nagy-Britannia jelenléte, tengeren túli kapcsolataival és kötelezettségeivel, kiforgatná ezt az alakulatot európai jellegéből és rendeltetéséből. Briliáns second válhat belőle, ahogy II. Vilmos mondotta a Habsburg monarchiára, de önálló erő soha.

Glaucon: De attól lehet tartani, hogy ha De Gaulle nem éri be a briliáns second szerepével, akkor ez az affér egyáltalán nem oldható még s fenyegeti az eredményeket, mikre az U.S. és Európa egyforma joggal hivatkozhatnak.

Zénon: Ne hidd ezt. Az U.S. az erősebb, meg fogja oldani, nem hatalmi szóval, ahogy ezt az első méltatlankodásban egyesek kívánták, hanem méltányos engedékenységgel. Kuba nagy sikere volt a Kennedy-politikának, igen nagy sikere, de Európa esetében, vagy akár Franciaország esetében, nem iskola-példa. Istenments, hogy az legyen! Mondottam, van egy csodaszer, mely szerintem segít a bajon: ha az U.S. el tudja szánni magát arra, hogy komolyan segíti Franciaországot nukleáris erejének kiépítésében. A New York Times már buzdítja is erre. Ez minden gyanút, mely De Gaulle elnököt a döntő lépésre kényszeríttette, eloszlat, Nagy-Britannia beköltözhet Európába és hegyen-völgyön lakodalom.

Glaucon: És ha az U.S. erre nem hajlandó, vagy belpolitikai nehézségek gátolják megcsinálásában? Mert ne feledd, az amerikai elnök nem fordulhat a népszavazás eszközéhez. Mi lesz akkor? Vagy hogy konkrétebbül tegyem föl a kérdést: mi lesz a De Gaulle által irányított kis-Európa politikája a Szovjettel szemben?

Zénon: Meg tudnád mondani, Glaucon, hogy mi Kennedy elnök politikája a Szovjettel szemben?

Glaucon: Nem tudnám megmondani, de spekulációval szolgálhatok. Egyelőre az, hogy a világ egyetlen pontján sem hajlandó engedni az orosz követeléseknek. Azért mondom „egyelőre", mert elképzelhető, hogy azt az U.S. szívesen és okosan használja majd olyan irányban, ahogy éppen akkor az lehetséges lesz.

Zénon: Az 1956 évi magyar forradalomkor nem tette.

Glaucon: Ebből nem következik, hogy a mai rezsim nem tenné. A kubai kérdésben mert úgy cselekedni, ahogy az előző rezsim nyilván nem mert volna. De hát mind ez csak spekuláció és a világon minden másként történik. Másként mint a vitatkozó görögök képzelik, másként mint a publicisták megfogalmazzák és másként, mint azt a Külügyminisztériumok kitervelik.

Zénon: De hát mi az, amiben De Gaulle koncepciója, ahogy az a homályból kibontakozva konkrét alakot ölt, akadályozhatja, vagy akár zavarhatja azt az előrelátható amerikai tervet, melyet az imént fölvázoltál? Szerintem csak érlelheti, előbbre mozdíthatja, kiteljesítheti, ahogy — semmi kétség — De Gaulle is elképzeli.

Glaucon: Ha ismered De Gaulle elképzelését, avass be engem is, nehogy üres kézzel térjek vissza városomba.

Zénon: Nem ismerem, kedves Glaucon, de spekulálni én is tudok s ha nem úgy lesz, ahogy én kispekuláltam, hát annál rosszabb. Delphit nem kérdezhetem meg; ezt a kitűnő intézményt likvidálták a barbárok, de kiindulhatok egy újságközleményből, melyet a felelősséggel szerkesztett Christian Science Monitorban olvastam. De Gaulle elnök azt mondja Hruscsovnak: Te nem szívesen látod az amerikaiakat Európában? Hát én sem. Ez már egymagában elegendő alap a megállapodásra, annál is inkább, mert bízunk abban, hogy kettőnk nukleáris ereje egymást sakkban tartja. Éspedig úgy, hogy te kivonod csapataidat Kelet-Európából, mondjuk a Volgáig, az U.S. kivonul Európából, és ezzel fölöslegessé válik a Nato-alakulat. Ellenzed Németország nukleáris fölfegyverzését, — rendben van, mentesítsük ettől Közép- és Kelet-Európát, viszont beleegyezel Németország egyesítésébe, mely továbbra is atomfegyver nélkül marad.

Glaucon: Hát ez komoly elgondolás, csak éppen hogy azon épül fel, hogy az U.S. tartsa mindenesetre Európa fölött védőpajzsát. Vagyis ez az Egyesült Államok nélkül meg nem valósítható.

Zénon: Nem hiszem, hogy van politikában valamennyire jártas ember, aki föltételezné, hogy De Gaulle koncepciójában nincs benne az U.S.-szel való szoros együttdolgozás. Annál is inkább, mert tudja, hogy a Szovjet sem kapható gutaütésre ítélt tárgyalásokra.

Glaucon: Azt hiszem, hogy fogyatékos volna minden spekuláció, ha figyelmen kívül hagynók, hogy az államférfiak az előrelátás képessége mellett még egyéb emberi tulajdonságokkal bírnak: becsvágy, jó értelembe vett hiúság, melyről okosan mondja egy másik kiváló germán, hogy milyen üres volna az élet, ha hiúság nem volna. Görögre fordítva a szót, nagyon el tudom képzelni, hogy az U.S. azt mondja: a tárgyaláshoz itt vagyok én, kinek védelme alatt te, De Gaulle s Európa nagyranőtt. Ez olyan próbatétel volt, mely kötelezi Amerikát, hogy a világ ügyeit továbbra is kézben tartsa és kötelezi szövetségeseit, hogy ebbe segítőn belenyugodjanak.

Zénon: Nem tudom, kételkedtél-e addig, Glaucon, hogy a föld gömbölyű. Íme, most itt a legnagyobb bizonyíték, mert megint ott vagyunk, ahonnan kiindultunk. Amerikának van egy tétele, hogy primissimus inter pares, melynek alkalmazásával, még ha nem is akarta, gyakran keserűséget váltott ki szövetségeseiben. Ezt az egyikkel könnyebben tudta elintézni, mint a másikkal. De Gaulle-lal nehezebben, mert neki is van egy tétele, melylyel a jövőben az ilyen ellentéteket kiküszöbölni és a megértő együttdolgozás lehetőségét megteremteni reméli. Hogy így lesz-e vagy sem, az istenek tenyerén fekszik.

Gloucon: Olvastam egyszer egy szép mondást: es irrt der Mensch so lang er strebt. Goethe mondotta, a germánok legbölcsebbike. Nem tudok nagyobb megtiszteltetést, mint veled tévelyegni, vagy tévedni, nagy Mesterem. De most hadd ajánljak valamit, amiben föltétlenül meg fogunk egyezni: egy kis kocsmát az Ister partján, ahol nincs is étlap, de ki van függesztve Homéros-Devecseri néhány sora, melyek parancsolnak a konyhafőnöknek és bizalmat keltenek a vendégekben. Homer így mondja, az isteni Télemakhosz lakomájáról szólva Nestor házában, ahol remek hízott ökröt vágtak tiszteletére:

Tüstént szétvágták és fölszeletelve a combját
annak rendje szerint, betakarták jó puha hájba,
kétrét hajtva előbb és nyershúst rakva fölibe.
Fán pörkölte az agg, rőt bort loccsanta a lángra;
körben ötágú villákat tartottak az ifjak.
És hogy elégtek a combok, a belsőrészt meg is ették,
fölszelték maradékait és fölhúzva a nyárs-ra,
nyárs hegyiben forgatva, a lángon megsütögettek.

Hát ugye ez remek? Van aztán két sor, mely így hangzik:

Télemakhoszt ezalatt fürdette a szép Polükasztė
Néleidész. Nesztor lánysarjai közt a legifjabb...

De erre sajnos nem számíthatunk, nemes Zénon.

Tanítványaim a balhami gyerekek

NÉHÁNY NAPPAL ez évi gyakorló tanításom előtt sorra telefonáltam londoni magyar ismerőseimet : tudnának-e szemléltető eszközöket — magyar babát, szőttest, bélyeget, képeslapokat — kölcsönadni ? „Csak nem akarsz Magyarországról tanítani ? — hangzott nem is egy ízben a drót túlsó végéről, — az angolok biztosan torkig vannak már vele, nem gondolod ?" „Remélem nem" — kockáztattam meg és arra gondoltam : miért ne érdekelhetné a balhami kisiskolásokat az, amit a gémeskútról, a csodaszarvasról, a tihanyi visszhangról akarok nekik elmondani ? Az angol oktatási rendszer és módszer szeret egyetlen fogalmat — országot, eseményt, tárgyat — helyezni a tanterv középpontjába s e köré csoportosítja a többi tantárgyakat. Ha ebből a középpontból megindulnak az érdeklődés hullámgyűrűi, a többit már a gyerekek fáradhatatlan miért-jei adják hozzá.

A tanítóképzőben, ahová második éve járok, mindenki természetesnek vette, hogy Magyarországról fogok tanítani, csak éppen én magam nem gondoltam rá. Talán túl mélyen belémrögződött az érzés, hogy Magyarország olyan kereszt, amit a legjobb csendben viselni és csak magunknak. Azt is éreztem, amit a barátaim, hogy már minden olyat elmondtunk magunkról, ami az idegent érdekli, ami számára egzotikumnak hat. A földrajztanár, akár figyelemből akár szakszerűségből, de másképp vélekedett. Kezembe nyomott három hatalmas térképet, még a régi Kogutowicz-félét. Évtizedek óta porosodtak az intézet szertárában. „Maga az egyetlen magyar ebben a kollégiumban. Nem hiszem, hogy Londonban akadna más, aki erről az országról ilyen első kézből tudná tanítani a gyerekeket. Ugye nem fog a szomorú dolgokról beszélni?"

Matyó menyasszony
Christine, 9 éves

A város különböző részeiből befutottak a szemléltető eszközök. Még kecskeköröm is akadt. Iskolai könyvtárunkban pedig váratlanul színes alföldi, balatoni, hortobágyi képekre bukkantam. Addigra már egy kicsit büszke is voltam arra, hogy az én osztályomban az angol helyesírási szabályoktól s a titokzatos pénz- és mértékegységektől eltekintve minden magyar lesz. Még a kiejtés is, mert minden igyekezetem ellenére is vaskosan, magyarosan ejtem az angol szavakat ; s bár büszke nem vagyok rá, de nem is szégyenlem.

A KÉSZÜLŐDÉSTŐL s izgalomtól fáradtan, csaknem egykedvűen indultam útnak az egyhónapos gyakorlat első reggelén. Február vége volt, havas eső esett, a gondosan csomagolt könyvek s képek eláztak és a földalattin sem száradtak meg az egyórányi úton. Balham egyike London déli külvárosainak. Mint a többiek, ez is aféle önellátó külön városka, ahonnan az emberek csak nagyon ritkán kerülnek be Londonba. Nevezetességeit talán csak képeslapokról ismerik.

Az iskolaépület a Fő utcán csaknem száz éves, alacsony, kopott. A tanári szoba amilyen kicsi volt, annyira barátságos. A kandallóban füstölögve pattogtak a széndarabok, a gáztűzhelyen már zümmögve forrott a teavíz. Izgatottan vártam, hogy végre megszólítsanak, legyünk túl a bemutatkozáson : vegyék tudomásul, hogy idegenül beszélem a nyelvet. De csak egy kölcsönös futó „jóreggelt"-re volt idő mielőtt valamennyien a nagyterembe mentünk, istentiszteletre. A szenténekek alatt újból és újból végignéztem a gyerekeket. Vagy háromszázan lehettek. Találgattam, hogy melyik lehet az én osztályom. Amint később a tanteremben kiderült, nem találtam el.

A zsúfolt, nagy szobában (inkább szoba volt ez, mint tanterem) most a gyerekek méregettek engem. Harmincnégy szempár. Kilenc-tízévesek, fiúk-lányok vegyesen. A nevemen illedelmesen nevetgéltek. Engem is sokszor ingereltek nevetésre hihetetlen s lehetetlen hangzású nevek, de a magaméban eddig még mosolyognivalót sem találtam. Megmondtam a gyerekeknek, hogy bár más országból jöttem, beszélek angolul, de ha igazán meg akarják érteni amit mondok akkor csendben kell maradniok. Ezt valami nemzetközi gyermeki egyetértés nevében annyira komolyan vették, hogy egyké alkalomtól eltekintve mindig figyeltek.

Magyarországról azt sem tudták, hogy létezik. Európáról sem hallottak még, talán még a Piccadillyn sem voltak. Így az első pillanattól kezdve én lettem a szemükben a megtestesítője nemcsak Magyarországnak, hanem ezen keresztül mind annak, ami távoli, ismeretlen, izgalmas és idegen. Minden szavam s mozdulatom külön jelentőséget kapott a szemükben. Az első reggeltől az utolsó délutánig szentül meg voltak győződve arról, hogy én most egyenesen Magyarországról jöttem, hogy nekik elmeséljem Mátyás király furfangos kalandjait, a kis gömböc történetét, beszéljek az alföldi emberekről, Balatonról, Dunáról-Tiszáról — s miután mind ezt elmondottam, az első repülőgéppel viszszamegyek Budapestre s mindenkinek küldök majd egy képeslapot.

ÉLETEM ELSŐ hivatásos földrajzóráján tehát hazánk éghajlatáról s néprajzáról beszéltem az öreg atlaszon mutogatva s a saját tárgyilagosságomba belesajdult a szívem. Rajtakaptam magam, hogy Pest-Buda fekvését és jellegzetességeit úgy ecsetelem, ahogy lelkes turisták beszélhetnek feledhetetlen, távoli tájakról. Mennyi mindent szerettem volna elmondani — s mindig úgy értek véget

A puszta fia
Susan, 8 éves

a földrajzórák, de még a történelemórák is, hogy csak a töredékét adtam át mind annak, amit tárgyszerűen és röviden „anyagnak" neveznek. Az első óra után kedvetlenül nézegettem a füzetekben az összefoglalásokat. Ezeket a gyerekek önállóan írták. Meghökkenve láttam, hogy a földrajzóra nyomán többen a következő megállapításokra jutottak : „MAGYARORSZÁG NAGYON SZÉP ORSZÁG, SOKKAL NAGYOBB ÉS HATALMASABB MINT ANGLIA" (Az ilyen „tényeket" persze sajnálkozva kiradíroztuk.) „MAGYARORSZÁG BUDAPESTEN VAN. LAPOS ORSZÁG, AHOL AZ EMBEREKNEK NINCSEN HÁZUK, HANEM HELYRŐL-HELYRE VÁNDOROLNAK ÉS BÁRÁNYBŐRBEN ALSZANAK" (Ez persze az alföldi pásztoremberre vonatkozott csupán).

A következő napokban a gyerekek magyar vonatkozású anyagokat gyűjtöttek. Hogy hogyan került Londonnak arra a felére annyi kép, adat, csecsebecse Magyarországról, azt máig sem tudtam megállapítani. A negyedet főleg munkáscsaládok lakják s én, kissé talán joggal is, azt hittem, hogy a saját dolgaikon kívül csak sorsjegyek és futballmeccsek iránt érdeklődnek. Hihetetlennek tűnt, hogy a gyerekekben a felkeltett érdeklődés erőt és kitartást is teremt ahhoz, hogy utánajárjanak valaminek ami izgatja őket. Sárgult lexikonokból kiírták a meghatározásokat arról, hogy kik a magyarok. Gyűjteményeikből előkeresték a magyar bélyegeket s különféle képeket másoltak a füzeteikbe. Az egyik kép egy kackiás bajszú, pörgekalapos, zömök kis legényt ábrázolt lóháton, ezzel az angol nyelvű felírással : A PUSZTA FIA. Ez volt a legnépszerűbb. A hónap végére csaknem minden füzetben ott álldogált a másolás folyamatában fokozatosan kidülledő szemű, megnyúló orrú s kurtuló lábú ló, hátán az egyre inkább zsugorodó puszta fiával, akinek csak a bajsza nőtt kitartóan az ellaposodó kalap alatt. Hasonló folyamaton mehetett át az EGY MAGYAR TEHÉN c. másolat is, azzal a különbséggel, hogy ez már az első változaton is egy jóhumorú vaddisznóra emlékeztetett.

Amikor elmondtam a Csodaszarvas regéjét és Szent István történetét az egyik kisfiú csodálkozva megkérdezte : honnét vettük mi az első angol királyt ? Minek kellett az nekünk ? A királyság fogalma óhatatlanul eggyéolvadt bennük Nagy-Britanniával. Az ő szemükben királyt csak Anglia szolgáltathat...

Az érdeklődés a csúcspontjára hágott, amikor a táncórára két nagy babát vittem : egy lányt meg egy fiút, matyó ünneplő ruhában. A gyerekek percekig nem tudtak betelni a nézegetésükkel. „Milyen szép a ruhájuk !" „Miért van rajtuk kötény ?" — kérdezgették, míg sorra tapogatták a lány fejdíszét s mind a tizenhárom alsószoknyáját. „Mi történt a fiúval ? — nevetgéltek, — hiszen ez szoknyát visel !" „Nem szoknya az, te — magyaráztam — hanem gatya". (Mivel ennek a szónak az angol megfelelőjét még soha életemben nem használtam, s mert nem hiszem, hogy ilyen egyáltalán létezik, így mondtam, magyarul.) „Gatya ?" — és a gyerekek nagyokat kacagva ízlelgették, próbálgatták az új szót. Könnyebbség kedvéért a táblára is felírtam, s azon a napon minden írásra csábító sima felület, minden elszórt papírdarab tele volt firkálva ezzel a szóval.

Elmondtam, hogyan festik a husvéti hímes tojásokat. Látszólag közönyösen hallgattak, de másnap reggel már a kapuban vártak s diadalmasan rázták felém a zacskókba rejtett nyers, főtt és féligfőtt tojásokat. Azokat, amelyek épségben maradtak közösen megfestettük. Három nap múltán a gyerekek türelmetlenkedni kezdtek, hogy miért nem eszem meg már a tojásokat ? Lassanként kiderült, hogy a legtöbben azzal csalogatták ki őket az édesanyjuktól, hogy az új tanítónőnek viszik.

LASSANKÉNT így terebélyesedett bennük az érzés, hogy minden amit mondok vagy teszek az magyar. Különös szerep volt, de nem éppen hálátlan. Az utolsó napok egyikén természetrajz órára egy hangyafészket vittem : két üveglap között homok, benne kusza járatok, szorgos dolgozók. Persze még aznap délután összetörött A hangyák fészket, tojást felejtve ahányan voltak annyi felé szaladtak. A gyerekek habozás nélkül utánuk eredtek, hajtották-gyötörték őket asztalokon, székeken át s

Matyó völegény
Gillian, 9 éves

aztán készségesen, agyonszorítva hozták őket vissza a sebtiben összetákolt új fészekbe. Fogyó türelemmel megparancsoltam a hangyavadászat azonnali beszüntetését. Ekkor D., egy pufók szőke lány két összeszorított markát előretartva hozzám lépett és csendesen megkérdezte : „De ha elfutnak, hogyan fogja tudni visszavinni őket Magyarországra ?" Csodálkozva bámultam rá és csak lassan értettem meg. „Ezeket a hangyákat kölcsönkértem. Itt, Londonban". D. türelmetlenül közbevágott : „Hát akkor nem is *magyar* hangyák ?" Nevetve ráztam a fejemet. És a mindig békés D. hirtelen elpirult, kipattantotta szorosra zárt ujjait és — akkor pusztuljanak ! — a tenyeréből kéjes gyermeki szadizmussal egy vízzel telt üvegbe söpört három halálra kergetett, összezsugorodott hangyát.

A négy hét véget ért. A gyerekek most már többé-kevésbé tudták kik a magyarok, kicsoda Kodály, ki volt Mátyás király. Képekről felismerték a Halászbástyát, felsorolták mi terem az Alföldön, magyar zenére táncoltak s magyarul énekelték a „Kocsi, szekér, kocsiszár" kezdetű dalt, a „libi-libi-lim-lom-lom"-ot is beleértve.

Mind ennek még egy egész hónapja sincsen. Lehet, hogy a magyar szavakkal máris akadoznak, a tánclépéseket elfelejtették és Mátyás királyt felváltották V. Henrik regéi. Egy idő múlva talán csak arra emlékeznek majd, hogy Magyarország fővárosa Budapest s hogy ezt valaki olyan mondta nekik, aki onnan jött. Én mégis hiszem, hogy amit megtanultak ha tudássá nem is, de érzéssé, benyomássá kristályosodik bennük. Hogyha Magyarországról hall, vagy olvas ez a 34 balhami gyerek, alighanem majd felfigyel.

CSIKÓS ROZÁLIA

JÓZSA HEDVIG

Szerelmes versek

Add kezed, s belélehelem
Életem játékos gondjait
Ujjaid barázdáiba teszem
Haláltváró napjait.

Rezzen a fény
Csillagszemű tájat fest az éj
Virágszirmok lettek fürtjeim
S játszó ujjaid közt
Rezzen a fény.

*

Lezártszemű csókeső
Pillákból villámló
Nézések záporozók
Homlokredőkből felhőtsimitó karok
Boltíves szájkapuk
Fogak merész mozgólépcsője
Nyelvek takaró csendes tapadása
Karmester kezünk
Lábunk ringása.

*

Semmit simogatok
Barnaszínű, mint hajad
Az éj és az egyedüllét
Megérintem a falat,
Hogy bőröd érezzem
Hűs, mint az esték
S a veled töltött éjjelek
Semmit csókolok
Ez a vacsorám
Szád helyett
Levesből eszem
Ébredéskor nézem
Téged idéző
Két kezem.

*

Zúgó öledbe szívom remegésem
Hívó sejtjeiddel etetem szám
Nézésed hímeztetem fényes fogaddal

Lila szememalja faltól elfordul
Tañarj egészen szempillafüggönnyel

*

Két szeme csiklandoz
Estébe mosolyogtat
Hullom rád
Esőként
Elázva
Fehértiszta
Csöndben.

Két szemed világít csak
Melleim között alszod álmom
Éberen csuklik Rád a vállam
Reggelt idéznek fáradt csókjaink.

Motort lélegzik
Egytüdőnk
Csendet harap
Beszédes szemünk
Játékos fogunk
Csipkézi csókjaink.

*

Morzsákban asztalon
A csendet morzsolom
Kétes kételkedőn
Kérdezlek feledőn
Békülj belém csókkal
Igenné török ma éjjel is
Egyetlen takarónk alatt.

*

Szétdobált
Rádfoltozódó
Csattokat
Kattintó
Hamarvisszanéző
Éjjelszagú
Padlóráncokon
Eldobott porszemek
Nézem
Hosszasan
Csended
Füled mellett
Ereid szépek
Nyíltak
Tisztán
Ölelnek
Távolságokat.

*

Lapátfoga fellapátol
Befújtatom csenddel
Zsombékos lombok
Engedjetek
Levélerekhez
Nevető
hajlongó
hoppos kacagó
Fekete fürtjeink
Pitypalatyoznak
Indás kerítések lettek végtagjaid.

*

Még egy nap
És átlépem a látlak-nemlátlak határt
Semmi dalokból
Valósággá markolom
Esti sétáinkat
Még egy nap
És rámlehelt szavaidat
Verssé dalolom.

KOVÁCS IMRE

VONAT ÖTEZER M

Dél-Amerika a tragikus ellentétek, nagy meglepetések és nagy csalódások hazája. Ha repülőgépen érkezel, Bogota majdnem háromezer, Quito több mint háromezer és La Paz meg éppenséggel négyezer méter magasan fogad, s úgy érzed, mintha Tibetbe érkeztél volna. Rideg fennsík, ritka, hideg levegő, lámák. Ha meg akarod ismerni Colombiát, Ecuadort vagy Bolíviát, akkor le kell ereszkedned a szubtrópusi és a trópusi régiókba. Peru az ellenkezője: Limában a tengerparton száll le a gép és fel kell kapaszkodnod az Andeszek zord hajlataira és fennsíkjaira, hogy megismerhesd az országot.

A közép-perui Állami Egyetem rektora meghívott, hogy segítsek neki az új fakultások megszervezésében és az új tanári kar összeválogatásában, ami New Yorkban egyszerű feladatnak tűnt, de Limában a barátaim csodálkozva kérdezték:

— Te nem tudod, hol van Huancayo?

Tényleg nem tudtam. A térképről annyit megállapítottam, hogy az Andeszek egyik fennsíkján háromezerkétszáz méter magasan fekszik, vagy háromszáz kilométerre Limától. Gondoltam, felülök az első repülőgépre és egy óra alatt ott vagyok.

— Repülőgép Huancayóba? — kérdezi Benedek Karcsi meglepetten, miközben a repülőtérről a városba hajtunk. — Édes barátom, nem minden repülőgép tud átszállni a Ticlió-hágó felett. — Kioktatóan néz rám fekete keretes szemüvege mögül. — Ötezer méter magas, aztán meg Huancayónak nincs is repülőtere... Vonatra ülsz szépen, s kilenc óra és tíz perc alatt odaérsz!

— Vonat ötezer méter magasan és ilyen menetrendszerű pontossággal?

— Igen!

— Mikor indul?

— Reggel hétkor...

A vacsoránál egy csinos svájci asszony azt tanácsolja, hogy vegyek be **micurin** (?) tablettákat az émelygés és szédülés ellen. Mara Miklós receptje egyszerűbb:

— Ne egyél, ne igyál, amíg túl nem vagytok a hágón. Ha kevés az oxigén, hívd az orvost!

Reggel hatkor beszállok a várakozó taxiba, a sofőr unottan kérdezi:

— A repülőtérre?

— Nem, az állomásra!

Meglepetten fordul hátra, kerek, kövér indián arcából sötéten villan a tekintete:

— Az állomásra? Hova utazik?

— Huancayóba.

— **Oh, my poor friend...**

A szénfűtéses, csendesen pöfékelő fekete mozdony mögött három kocsi sorakozik, az első kettő az első osztály, a harmadik a másodosztály. Fél hét múlt öt perccel, de az első és a harmadik kocsi már zsúfolt, nem találok ülőhelyet. A középső kocsi le van zárva, néhány európai utas várakozik előtte, odébb bennszülöttek álldogálnak türelmesen.

— Készítse el a borravalót, pontosan öt solet, — oktat ki egy fiatalember. Kese haja, nyírott bajusza és affektáló hanglejtése után úgy vélem, hogy angol. — Mindjárt itt lesz a kalauz.

— Jól ismeri a helyi szokásokat... — mormolom kényszeredett mosollyal.

— Oh, hogyne. Bányamérnök vagyok Casapalcában, odafent... — és a hegyek irányába mutat. — Gyakran utazom ezen a vonaton.

Katonás léptekkel jön a kalauz, pedáns mozdulattal kiveszi a kulcsot a táskájából, kinyitja az ajtót és fagyos tekintettel bezsebeli a borravalót, ahogy sorra fellépünk a kocsiba. Kétoldalt kettős ülések, közbül asztal, s miután valamennyien kényelmesen elhelyezkedtünk, lehetőleg egyenkint a kétszemélyes üléseken, a kalauz a kocsi közepén keresztbe kifeszíti a zsinórt, hogy addig terjed az első osztály, aztán kinyitja a hátsó ajtót. A bennszülöttek batyukkal és újságpapírba kötözött csomagokkal egymás hegyénhátán betódulnak a maradék részlegbe és jellegzetes illatukkal egyszerre betöltik az egész kocsit.

Szemközt egy jólöltözött, szemüveges, komoly perui teljesen belemerül az újságjába, nyilván nem akar szóba elegyedni velem. A másik oldalon az angol társaság helyezkedett el, három férfi és egy nagyon szép szőke leány. A bennszülött pincér étlapot tesz az asztalokra, a bányamérnök átszól, hogy segíthet-e megrendelni a reggelit, de én csak kávét kérek. Ők tükörtojást rendelnek sült szalonnával, sült krumplival és egy sor trópusi gyümölccsel: Casapalca csupán háromezer méter magasan van...

Az állomás órája lassan ütni kezd, s mire befejezi, a vonatkerekek már vígan zakatolnak alattunk: pontosan hétkor tényleg elindultunk! A vasút átszeli a partmenti sivatagot és a sebesfolyású Rio Rimac árterületén szinte nyílegyenesen nekifutunk az Andeszek kopár hegyvonulatainak. Ahol öntöznek, gazdagon terem a gyapot és a kukorica, gyümölcsösök és veteményes kertek virítanak, az „oázisok" zöld foltjain túl a homok szakadatlanul vándorol. A legenyhébb szél is megmozgatja, s finom csipkézetet és fodrozatot, vagy szeszélyes torlaszokat képez a betonutakon. A hegyek lábánál porladó bazalt tornyosul, a meredekebb hajlatokon a limai aranyifjúság szélestalpú síléceken szokott lesiklani bizarr, félszeg mozdulatokkal.

A forró gyapotültetvényeken görnyedten dolgoznak a munkások, a majorok vályogházai összetapadtan lapulnak a rekkenő hőségben, az udvarok felett lazaszövésű nádháló fogja fel a perzselő napsugarakat, nyitott tűzhelynél asszonyok a reggelit főzik és szurtos kis indián gyerekek egy darabig versenyt futnak a vonattal.

Egy óra alatt felérünk Chosicába, hétszáz méterre a tenger szintje felett. Ez a kisváros a partmente és az Andeszek találkozásánál fontos piac, az indiánok idáig jönnek le árujukkal és itt pakolják meg a kosaraikat olyan dolgokkal, amit maguk nem tudnak előállítani. De Chosica népszerű üdülőhely is. Magas kő- és vályogfalakkal bekerített kertekben magániskolák, nevelőintézetek és gyönyörű villák bújnak meg a topolya-, eukaliptusz- és fenyőfák között. Lenyűgöző a kép, amint a zöld övezet felett a bazalt kolosszusok kékes-szürke kontúrja élesen belevágódik a trópusi égbolt ragyogó azúrkékjébe.

Itt laknak Maráék: Miklós Tildy személyi titkára volt most sikeres üzletember, felesége Rátkay Veronika híres zongoraművésznő, házuk egy kis Magyarország. A szalonban és a verandán magyar motívumok, a kertben magyar virágok és veteményes, hosszú idő után itt láttam megint muskátlit, tátikát, pünkösdi rózsát, beérett paradicsomot, tarkababot és kelkáposztát. Amikor a Humbolt-áram alacsonyan lógó, ólomszürke, hideg felhőket hajt Lima fölé, s a perui főváros olyan szomorú és lehangoló, hogy az ember kétségbeesetten kérdezi, hogyan lehet itt élni. Chosicában süt a nap, Veronika asszony szépen megterített asztalánál otthon érzi magát a vendég.

Chosicától drámaian emelkedik a vonat, minden ezer méteren negyven métert és minden órában ezer méterrel vagyunk magasabban. Hihetetlenül meredek, szinte függőleges hegyoldalakba, nem is oldalakba, hegyfalakba vágták be a síneket. A vonat éles kanyarokkal és megható igyekezettel kapaszkodik fölfelé, minden szerpentin más kilátást nyújt, még akkor is, ha ugyanarra az oldalra kerülünk vissza. Absztrakt festmény közepében érzi magát az ember, nem tudni mi van fent és mi van lent. Lefelé több sínpárt is látni, de mindegyik más szögben metszi át ferdén a hegyoldalt, felfelé még rosszabb nézni, mert a kopár fal szinte rádől a vonatra és ijedten behúzom a fejem az ablakon.

Drámai csend van a kocsiban, senki sem beszél, az utasok csak egymásra tekintenek, ha egy veszélyesebb szakaszra érünk. A gyakran utazó angol bányamérnök komikus rémültséggel meglegyezi magát, amikor egy viadukton száguldunk át egy olyan szurdok felett, hogy nem látom a fenekét. A túlsó oldalon aztán rámkacsint, két ujját keresztbetéve, hogy ezt megusztuk.

—A mi biztonságunkról is gondoskodhatna a **Company**, nemcsak a mozdonyvezetőéről... — jegyzi meg komolyan.

— Mennyivel volna biztonságosabb helyzetben a mozdonyvezető, mint mi vagyunk? — kérdem meglepetten.

— Neki van ejtőernyője...

Felszabadult nagy röhögés követi a szavait, a kocsi másik felében az indiánok is nevetnek, szemközti komor szomszédom is elmosolyodik, mintha értenék, hogy mit mondott.

A Rimac folyó is velünk emelkedik, lent a mély völgyben még zöldelnek az eukaliptusz és ciprus ligetek, enyhébb hajlatokban tenyérnyi megkapart földön krumpli és kukorica terem, de fokozatosan beérünk a **puna**régióba, csomós fű, sűrű cserje, bozót és ittott magasabb fák borítják a hegyoldalt. Ez már az esős zóna, s ameddig a vegetáció felér, a geográfiailag fodrozódó zöld határvonalat az indiánok az erdő szemöldökének nevezik: **Ceja de Montana.** Afölött gyér fű és a havasok. Az ég azúrkékje eltűnik, szürke, reménytelen felhők borulnak a hegycsúcsokra és a völgyekre, a táj komorsága egyre nyomasztóbb és lehangolóbb.

Bányatelep bukkan elő az egyik kanyarnál, azt követi a másik, a harmadik. A keskeny völgyekben és a hegyoldalak horpanásaiban aknalejáratok, igazgatósági épületek, kohók, lakóházak kapaszkodnak meg. Nem nehéz megállapítani, hogy hol laknak az igazgatók, mérnökök és munkafelügyelők, ezek mind csinos, nagyablakú házak; a piszkos, kormos bányászszállások ott lapulnak meg a tárnák és az olvasztók körül, a munkások egyetlen privilégiuma úgy látszik, hogy nem kell sokat gyalogolniok a munkahelyükre... És minden talpalatnyi helyet eláraszt a szürkés-vörhenyes-kékes salak, az arany-, ezüst-, réz-, ón-, és ólombányákból kimosott iszapos üledék.

Casapalcához közeledünk, az angolok készülődnek, a közlékeny fiatal mérnök felém fordul:

— Azt hiszem most már sejti, hogy miért építették ezt a vasutat — mondja kiérezhető gúnnyal, miközben kezet fogunk. — Semmi esetre sem az indiánoknak: sokkal értékesebb árut szállítanak rajta...

Arany, ezüst, réz, ón és ólom gördül lefelé a parti városokba és kikötőkbe, szén, olaj, élelem és alkohol a szállítmány felfelé. Már a hódító spanyolok tudták, hogy milyen gazdagságot rejtenek a kopár hegyek és csordaszámra hajtották le a bányába az indiánokat — férfiakat, asszonyokat és serdületlen gyerekeket, — akiket hamarosan elpusztított az ónos és ólmos levegő, hogy alig maradt hírmondója az egykori büszke inka fajnak. Ma modern kapitalista üzemek termelik ki a bányákat, a híres és hírhedt **Cerro de Pasco**-vállalat, ahol az élet tragikus körforgásban morzsolódik le a bányászházak fülledt nyomorúsága és a bányák még nyomasztóbb atmoszférája között, rövid, szükségszerű pihenőkkel a bárokban és kocsmákban.

Minden bányatelep egyforma, nincs fa, nincs fű, nincs játszótér, nincs futballpálya. A hosszú téglaházak úgy sorakoznak, mint a koncentrációs táborok barakkjai, közbül keskeny, hosszú udvar, középen hosszanti csatorna, abba ömlik a szennyvíz. Az asszonyok nyitott betonmedencékben mossák a rettenetesen piszkos bányászruhákat, a gyerekek sápadtan hajigálják egymásnak a labdát. Még a középületek is olyan nyomasztóan emelkednek ki az összezsúfolódott háztengerből, mint a magas falú börtönök a külvárosok kertes, földszintes házai közül. És a szürkés-vörhenyes-kékes-sárgás iszap reménytelenül ömlik mindenfelé, amerre szabad utat talál, elborítva a beépítetlen telkeket, a városszéli házak udvarait és a lejtő utcákat.

A messzi komor völgyekben és szeles, zord fennsíkokon az élet nem mozdult századok óta, az indián lakosság vályogházaiban úgy él, mint a spanyol hódítók alatt. Megkülönböztetésül a spanyol főurak livériába öltöztették a cselédeiket, a nehéz posztókabátot fénylő rézgombokkal és a fehér, kék, piros feszülő nadrágot, a háromszögletű kalapot és a csattos vagy gombolós cipőt még mindig viselik. Egy-egy fesztiválon olyan az indián falu, mintha a spanyol alkirály érkezésére várna a hódító nemesség. A kalapot nagyon szeretik, férfi, nő egyformán viseli, sok asszony fején több is van, ők elhalt vagy megszökött férjeik kalapját is hordják. **Egy** kalap a méltóság és hűség, **több** kalap a tragédia, az elhagyatottság jele, szimbóluma...

Az indián életformán sokat igazított az egyház, de a kereszténység csak félig vette birtokába a lelküket, a másik felében, mondhatni a mélyebb rétegekben megrekedtek az ősi hagyományok, babonák és az inka istenek, akik most a szentek szelídségével és glóriájával tekintenek le rájuk. Régi ünnepnapjaikat behelyettesítették a karácsony, húsvét, pünkösd nevével, a természettől nem szakadtak el, a hegyek szellemeivel változatlanul viaskodnak és feleselnek, mint az őseik. A túlvilág benépesítésében gazdagabb a fantáziájuk, mint az anyaszentegyház tanítása: a jó és a rossz szellemek megszemélyesítése kísértetiesen tarkítja az egyházi ünnepségeket, körmeneteket, búcsúkat és az egyszerűbb fesztiválokat. Kultúrájuk és liturgiájuk ugyanaz a keveréke a pogány és katolikus szokásoknak, ritusoknak és ceremóniáknak, mint a magyarság kereszténysége volt az első századokban.

Ebben a démonikus világban, a lelki, szellemi és túlvilági kapcsolatok bonyolultságában a papnak változatlanul fontos a szerepe és nagy a befolyása, mivel azonban ritkán látják, mert négy-öt falunak, negyven-ötven kilométerre egymástól, csak egy plébánosa van, aki nincs mindig ott, ahol várják, ahol szükség van rá, a hívek mindennapos gondozása, lelkük ápolása a sekrestyésre marad. Nemcsak hogy rendben tartja a templomot és pontosan elharangozza a delet vagy az avemáriát, de prédikál is, már úgy a maga módján, intimitással beszél a szentekről és a túlvilágról, megkereszteli az újszülötteket és kegyesen felajánlott adományokért feloldja a híveket a bűneik alól. Egyet nem tehet a sekrestyés: nem szentelheti be és temetheti el a halottakat.

Sokszor napokig ülnek halottaikkal a templom lépcsőjén, a férfiak a koporsó mellett, az asszonyok és gyerekek kissé odébb, s türelmesen várják a papot. Egykedvűen merednek maguk elé, monoton szájmozgással rágcsál-

FERDINÁNDY GYÖRGY

SZOLGÁLA

Nem gyerekjáték az, amikor három év katonaság után csak úgy egyik napról a másikra a civil életben találja magát az ember. Amíg a papírokkal, formaságokkal bajlódik, még csak hagyján : a hivatalos tennivalók összetartják, mint a megszokás. De azután ! Csak megáll az újdonsült civil az utcai forgatagban, és figyeli, mint hiányolja dereka a szíjat, bokái meg a bakancs szorítását.

Elácsorogna így záróráig is, ha korgó gyomra vagy a megnehezült szempillái nem vennék be erőszakkal a parancsnokság megüresedett helyét.

Eleinte eljár még az ember ide-oda, barátokhoz, katonatársakhoz, de ezek úgy nősülnek, mint a legyek hullanak ősszel. Mintha csak azért nyüszítették volna az áldott szabadságot hosszú három évig, hogy most annál gyorsabban magánzárkára cseréljék a közös alvót.

Az ismerősök azt mondják : ember lett belőle. De ennek többnyire az ellenkezője igaz. Mire kikerül abból a három évből, megbicsaklik a lendület, az akarás, — legénykori álmodozásait még kinevetni sincsen kedve az öregkatonának. Erre jó a katonaság : betöri a pógárt, embert nevel belőle az országnak, de olyasféle embert, hogy erős ember legyen, aki ember marad utána.

Csalinkáztam, ácsorogtam én is naphosszat, amikor végre valahára letelt az időm. A munkához nem nagyon fűlik a fogam, hiszen annak előtte is csak azért dolgoztam, hogy megszedjem magam és nekivágjak a nagyvilágnak. A nagyvilágot közben kirázta a fejemből ez a harminchat hónap vigyázz-menet, de a munka így sem vált csábítóbbá.

Amint így megyek hazafelé, vagy kétdeci rummal az orromba', nem érzem magam egyáltalában e világról valónak. A lig-lógó civilruhámból nem ítélheti meg senki, ki lennék, a tartásomon meg még annyira sem lehet kiigazodni : meg vagyok ugyan elégedve magammal, mint aki hosszú útról tér meg, de nem porosul rajtam a jóleső, mindennapos fáradtság. Mert még ilyenkor, késő este is, lenne erőm. De mire !

Így hát csak megállok, engedelmesen, amikor a nevemet hallom :

— Nézd csak, a Sanyi !

Az indítófülke ablakán szólt ki valaki.

— No gyere már be, mit állsz ott ? Meg sem ismered a szegény embert ?

„Jandera bácsi", mondom magamnak, miközben befordulok a fülkébe. Bent körülvesznek a kalauzok, sofőrök. Tapogatják a vállamat :

— Hát leszereltél, Sanyi.

Mondom nekik, mikor történt. Elhallgatnak, találgatják, mi lehet velem. Hogy nem dolgozom. Hogy ilyenkor, itt, és civilben.

— Aztán visszajössz hozzánk ?

— Vissza ?...

— Hiányzik már neki az egyenruha ! — Nevetnek : — Éj, ez a Sanyi !

— Az én jó apám mindig azt mondotta, — csippent a szeme sarkából Jandera bácsi, — „csak arra ügyelj, fiam, hogy autón járj, ha felnőssz és sok pénz legyen a zsebedben !"

Mind nevetnek körülöttem.

— Ezért lettem buszos — fejezi be Jandera bácsi.

Azon kapom magam, velük nevetek én is. Holnap megyek a garázsba, fölveszem a munkát. Ha elszoktam tőle, majd belejövök újra.

— Gizike, kísérje haza az urat ! — A kollégák folytatják a tréfát, én meg állom : felugrok az induló kocsiba, még inteni sincs időm. Gizike ledolgozza a kocsit, megáll mellettem :

— Hány év volt ?

— Három.

— Hol ?

— Légfúrósoknál.

Félterpeszben állok, megeresztett térdekkel, rezdülés nélkül veszem a kany
mabeli vagyok. Nem kapasz
azt mondja :

— Szegény.

Fölkapom a fejem.

— Hány éves ? — kérdi.

— Huszonnégy.

— Most kezdődik minden
megálló a nyugdíj.

Gizi fekete, kerek arcú
lefelé görbülő, téglaszínű rú
solyog, egészen fiatal.

Katonakoromban leveleztem
levelező-partnerrel, fényképes
köldökzsinór szerepét tölti b
élet között. Amióta leszerelt
ez a lány. Elmúlt a katonas
nyavalya.

Zavarba hoz a Gizi mosol

Nézzük egymást, elszégyen
örömért. Igaza van Gizinek.
tonaság, munka. Már csak a
Nem lehet ezen segíteni —
És ha már így van, hát min

— Holnap az egyesen vag
zóul Gizi.

Leugrok, kihúzom magam
ácsorog a lámpa alatt. Két
Fütyörészve slattyogok el előt

Az egyes autóbusz k
városon. Úgy ismerem
kezem írását. Hátul ülök, a
a népet. Gizi jár-kel, tépi a
lukasztója fürgén cikkázik a
borbélyolló. Tempósan, szép
nézni. Amikor mellém ér,

MÉTER MAGASAN

ják a **coca**-levelet, ezt az általánosan használt narkotikumot éhség, fájdalom és megalázottság ellen.

A **coca**-levél hozzátartozott a szegődményhez, bányászok és cselédek egyformán kapták, s amikor a szigorú erkölcsű limai Kúria eltiltotta a használatát, a munkamorál annyira meglazult, — a bányák hozama megcsappant, a földek begazosodtak, — hogy a megriadt földesurak a madridi Udvarhoz folyamodtak fel és meggyőzték a királyt a rendelet ártalmasságáról. A limai Kúria rendeletét visszavonták, a **coca**-levél visszakerült a kommenciós listára: az intézményes bódítás azóta is a rendfenntartás egyik leghatékonyabb eleme.

Ha a pap sokat késik, akkor áttérnek a komolyabb bódítószerekre és a pálinkásüveg kézről-kézre jár, a férfiakéból az asszonyokéba, onnét a gyerekekébe, akik alig különböznek a felnőttektől. Korán, ijesztően és fájdalmasan korán megöregszenek, s nehézkes, fáradt tartásukban és mozgásukban benne van az egész élet értelmetlensége és kilátástalansága.

Részeg mulatozásoknál összekötözik a fiúkat és a lányokat s ha reggel ártatlannak találják őket, akkor még korai volt a kísérlet, ha megtörtént az eset, akkor már nem ügyelnek többé rájuk. Egy asszony az Andeszekben házból-házba, ágyból-ágyba kerül, míg megtalálja azt az embert, akit neki rendeltek, akiről azt hiszi, hogy élni tud vele. Boldogságát nincs ami jelezze, — hogy is lehetne boldog? — bánatát és csalódásait a kalapjai meg eléggé kifejezik.

A gyerekek igazi őrizője, gondozója a keresztapa, s egy rátarti **compadre** csap is akkora keresztelőt, hogy még a keresztfia halála után is emlegetik. És különösen nagy esemény a keresztelő vagy a bérmálás, ha összeesik a betakarítási hálaadással, s a büszke keresztapa a nagy fesztivál megrendezését is elvállalja. Ebben az esetben ő az **alfaredo**, a „házigazda" és az egész falu a számlájára mulat. A **coca**-levelet rágcsáló és folyton éhes indiánok most az egyszer jól akarnak lakni és annyit inni, amennyi csak beléjük fér. A lakoma tejlevessel kezdődik **(cupe de leche)**, ami olyasféle étel, mint a magyar csirkepaprikás föleresztve tejjel s megerősítve rákkal és tojással. Fiatal láma- és birkasült kerül az asztalra, krumpli, kukorica, cukorba főzött apró narancs és más édesség: a cukárnádpálinka sem fogy ki. S míg a falu a részegségét alussza ki, az uradalmi kulcsár vagy az uzsorás elhajtja a „házigazdát", mert ők előlegezték neki a lakoma költségeit és szegénynek lesz mit dolgozni a következő hónapokban, ha nem években.

Persze van gazdagabb **compadre** vagy **alfaredo** is, akinek nem kell beszegődni béresnek, az ilyen keresztapa a titkát szertartásosan adja át a keresztfiának, hogy megtanulhassa a könnyű meggazdagodás módját.

Nem máskor, mint egy szerdai napon, mindjárt a napkeltét követően valahol egy rejtett völgyben vagy sziklafok mögött a keresztapa lediktálja a varázslatos imádságot a keresztfiának, aki azt birkabőrből készített pergamentre a saját vérével jegyzi. Akkor a tudós ember varázsitalt kever szentelt vízből, oltári lámpa olajából vagy gyertya viaszkjából, sóból, megdarált emberi csontból és az oltárkő poráról, mind ehhez hozzáadja az elégetett pergament hamuját, s a fiúnak egyszerre kell kihörpinteni a sűrű löttyöt s máris kiállhat a keresztútra banditának.

Az egyszerű földmívelés, a szegényes állattenyésztés nem hoz sokat, csak éppen annyit, hogy éhen ne haljanak, a szervezetet legalább életben tartsa a **coca**-levél rágcsálásra. Az ősi indián földközösségből, ami túlélte a spanyol hódítókat, a faluvezető (alcade) jelöli ki a vízjáratok és szélvédte pászták, enyhébb hajlatok belekombinálásával azokat a szabálytalan, amőbaszerű, megint csak absztrakt festményhez hasonlító, lépcsőzetes, csipkézett, szaggatott szegélyű parcellákat, ahol valami kis krumpli vagy kukorica megterem. (A jó tartású, tekintélyes külsejű, változatosabban öltözködő faluvezetők vonásai és mozdulatai elárulják, hogy milyen is lehetett az egykori inka uralkodó osztály.)

Akinek ez kevés, az élet túl mostoha és unalmas a zord fennsíkokon és kietlen völgyekben, az feldobja szegényes cókmókját a vállára és begyalogol az első bányatelepre, ahol hamarosan eligazítják az irodába. Ott meg csak azt nézik, hogy mekkora a tüdeje, bírja-e a nehéz bányászmunkát, s máris a kezébe nyomják a csákányt és a lapátot vagy odaállítják egy kocsi mögé és megkezdődött az új élete. Ha ügyes, türelmes, tanulékony, akkor hamarosan az olvasztóba kerül, ahol már nincs kitéve annak a veszélynek, hogy rászakad az akna, vagy a nagyobb tüdeje ellenére mégiscsak szívszélhűdés éri, az ólom vagy az ón halálos kigőzölgése megöli. Aztán, ha rádöbben arra, hogy ez mégsem élet, nem megoldás, akkor nem sok biztatás kell neki, hogy a dinamitpatront legközelebb a kohó alá helyezze vagy a raktárban „felejtse", mert vesztenivalója úgy sincs többé...

Már olyan magasan járunk, hogy a vonat nem tud megfordulni és a mozdony ingaszerű mozgással egyszer húzza, máskor tolja a kocsikat. Így pendulomuzunk felfelé, a váltóknál gondosan ellenőrzik az átállítást, nehogy rossz sínre fussunk, s makacsul folytatjuk az útunkat egyre feljebb és egyre zordabb környezetben. Egy kisállomásnál vagy négyezer méter magasan felszáll egy egészségügyi altiszt, vöröskeresztes ládáját leteszi a padlóra, fehér köpenyét professzionista méltósággal lesimítja, aztán gyorsan odaszalad egy állapotos anyához és az oxigénmaszkot az arcára illeszti. Diadalmasan körülnéz és újabb áldozatra vár. Főleg az idősebbek körül ácsorog, rám dühösen tekintget valahányszor elmegy mellettem, hogy miért nem hívom.

Szemközti szomszédom a karórájára pillant, éppen dél van, és csettint az indián pincérnek, aki szolgálatkészen eléje áll, kissé görnyedten, és rögzített mosollyal várja a rendelést. A limai az étlap különböző pontjaira mutogat, a pincér bólogat, sorra felírja a fogásokat, s miután végeztek, nekem nyújtja át az étlapot, de megint csak elhárítom.

— Nem éhes? — kérdi.

— Még nem.

— Értem... — rögzített mosolyával elfordul és a szanitécre kacsint, aki csak nem akarja tudomásul venni, hogy nincs rá szükségem és türelmesen várja, hogy legalább őt hívjam, ha már enni nem akarok.

A kalauz feinúzza az ablakokat, felgyújtja a villanyt, a limai helyeslően bólint, mint aki tisztában van a rendelkezés értelmével. Hosszú alagútba kerülünk, a füst beszűrődik a rosszul záródó ajtók és ablakok résein, kéneskátrányos bűze megcsavarja az orrom, s ahogy a tüsszentéshez mélyet lélegzem, a tüdőmet is átjárja és rémülten gondolok arra, hogy most aztán nekem is szükségem lesz az oxigéntömlőre. A limai a zsebkendőjét rászorítja az orrára és a szájára, int, hogy én is csináljam ugyanezt, de attól tartok, hogy így még kevesebb levegőhöz jutok és inkább szívom a füstös, bűzös keveréket, mintsem megfulladjak nélküle.

A szanitéc odaáll az asztalunkhoz és közvetlenül mondja, tűrhető angolsággal:

— Most vagyunk a legmagasabb ponton.

— Itt az alagútban?

— Igen, egész pontosan ötezerkétszáz méter magasan.

— Fantasztikus... — mormolom, de inkább csak magamnak, azért a szanitéc nem tágít:

— Önnek jó a tüdeje — mondja elismerően. — Nem gondoltam volna, hogy ilyen jól bírja. Idegenek könnyen kifulladnak és jó, ha kéznél vagyok...

— Köszönöm!

Az alagút világosodni kezd, közeledünk a végéhez, s amint kifutunk belőle, a limai lelkendezve felkiált:

— **Nieve**, hó...

Körös-körül hóval borított hegyek, egy bakterháznál, ahol a vonat megállt és én leszállok a tüdőmet kiszellőztetni, indián munkások javítják a töltést. Nem látszik rajtuk az erőlködés. Súlyos csákányokkal és nagy lapátokkal dolgoznak. Minden erejüket beleadják a mozdulatba, ahogy széles lendülettel magasra emelik a csákányt és alaposan belevágnak a földbe. Vagy ahogy kinyújtott karral fordítják le a lapátról a kavicsot. Nem lélegzenek gyorsabban, csak az ajkuk mozog, amint rágcsálják a coca-levelet, ami az éhség- és fájdalomcsillapító hatása mellett olyan élvezetet nyújt nekik, mint öreg parasztoknak a bagózás. Azt mondják, a hegylakók tüdeje kétszerese a normálisnak és elég oxigént képesek kiszűrni a ritka levegőből.

A komor fennsíkon ötezer méter magasan száguld a vonat, a limai elmélyedten ebédel, ízlik neki a rostélyosszerű marhasült, amit a pincér eléje tett, én a tájat nézem s próbálom meghatározni, hogy mihez is hasonlít, hova is kerültem. A tundra lehet ilyen Szibériában vagy Patagónia lent Argentinában. Lámák, birkák legelésznek a kietlen mezőn, magános lovak harapdálják mohón a deres, ritkás füvet. Esőverte cserépteteiükkel és málló vályogfalaikkal a magányos tanyák belevesznek a ködbe, kővel elkerített karámok várják éjszakára az állatokat. Egy óra fele jár az idő, de úgy tűnik, mintha este lenne. A mozgó árnyakról nem lehet megállapítani, hogy férfiak-e, asszonyok vagy gyerekek? Árnyak csupán, majdnem csak testi, fizikai valóság nélkül — számüzöttek az Andeszek kegyetlen tundráin.

Lassan ereszkedünk lefelé, a vonat megint folyó mellett fut, de ez már az Amazon medencéjének tart, átvágva magát az Andeszek keleti hegyvonulatain és völgyein. Egyre több a ház, nagyobb településhez közeledünk. A limai fizet, leszedi böröndjeit a csomagtartóból, a szanitéc is elpakolja a felszerelését: túl vagyunk a veszélyen.

Elterpeszkedett külváros házai között robog a vonat, a komorság és a kilátástalanság olyan méreteket ölt, hogy riadtan kérdezem, hát még meddig lehet fokozni a falanszteri látomást? A tárnákon, az olvasztókon, a kocsmákon ugyanaz a név: **Cerro de Pasco.** A bányaváros neve: Oroya, lakossága ötvenezer, a tengerszint feletti magasság négyezerkétszáz méter...

Az utasok nagy része leszáll, az állomás környéke olyan, mint a huszti pályaudvar volt bakakoromban; konflisok, rozoga autók, lejárt taxik, rengeteg gyerek, mind keresni akar és kapkodnak a böröndök után, árusok légiója.

Komor az ég, komor a város, komor a nép. Ez a nagy igazi proletárüzem, itt löttyentik az indiánokat a modern kapitalizmus öntőformáiba, s egyéniségüktől, hagyományaiktól és emberségüktől megfosztva mechanikusan és apatikusan követik az utasításokat, a parancsokat, automatikusan reagálnak minden kihívásra vagy ígéretre. Ebben a nyomasztó, kietlen világban, ahol nincs fa, zöld folt, virág, élénkebb szín, ami felvidítaná az embert, nincs mosoly és nevetés, csak munka van, örökös robot, a reménytelen körforgás a bánya, az olvasztó kohó, a korcsma és a nyomortanyák között; ebben a kilátástalan taposómalomban, ahol az élet befejeződik abban a pillanatban, amikor az indián munkába áll, mert utána már csak ismétli egyhangúan, amit elkezdett, változásra, előmenetelre, meggazdagodásra, szépségre, boldogságra, emberségének kiteljesedésére nincs reménye; ebben a földi pokolban az elbódult, eltompult tömegek vakon követik azokat, akik **mást** ígérnek. Nem kérdezik, hogy igaz-e, nem vonják kétségbe állításaikat, a tanításaikat és a programjukat: mennek utánuk ösztönösen és megszállottan egy jobb élet, valamiféle változás, olyan mindegy, hogy milyen, reményével.

Oroya nemrégiben forradalmi megmozdulások, nagyarányú szabotázsakciók színtere volt, ízelítő abból, ami jöhet, ha az öntőformákba löttyintett élőlények magasabb emberi igényeit és jogait nem ismerik el, ha nem tesznek meg idejében mindent, hogy a tompultság és bódultság démonikus sötétségéből az emberi méltóság fényébe és annak teljes megértésére jussanak.

Ahogy kifelé mozgunk a városból, az elnéptelenedett kocsiban a pincér újabb kísérletet tesz, s ezúttal megrendelem az ebédet. Boldogan megteríti az asztalt és rakja elém egymás után a fogásokat, végül egy üveg perui bort, ami nem is olyan rossz. A táj megélénkül, sűrűsödnek a bokrok, jelentkezik az első fa, kisüt a nap, egyszerre minden ragyog, tavasz van, engem is valami jóleső érzés tölt el, különös, de boldog vagyok.

A Rio Perennée vidáman duruzsol, a hullámok játékosan omlanak egymásra, a völgyben krumpli- és kukoricaföldek, takaros házak és gondtalanul játszó gyerekek. Egy óra alatt ezer métert ereszkedünk, a völgy kiszélesedik a huancayói medencévé, a vegetáció dús, harsogó zöld a táj, a gabonaföldeket eukaliptuszfák szegélyezik, s a nevető kék ég alatt könnyen becsaphatom magamat azzal, hogy valahol a Dunántúlon fut velem a vonat. Itt, ebben a gazdag medencében, amelynek a hosszúsága hetvenöt, a szélessége 18-25 kilométer, termelik meg Peru gabonájának negyven százalékát, amit a jómódú városi lakosság fogyaszt el. Az indián cselédek a huancayói nagybirtokokon is kukoricát és krumplit esznek.

Az állomáson Manuel Carranza Marquez rektor úr az egyetemi tanács élén fogad és latinos melegséggel megölel. Angolul nem sokat ért, átvált a németre, s amikor látja a kifejezésemen, hogy azt meg én nem értem, kedves évődéssel kérdezi:

— Sprechen Sie deutsch?

— Etwas... Ich habe gut deutsch gesprochen aber ich habe alles vergessen.

— Phantastisch! — Ijedten néz rám: — Alles? Útközben?

— Oh, nem — elnevetem magam. — Annyira mégsem viselt meg az út...

Nevet ő is, aztán bemutat a tanároknak és elindulunk autókon a városba. Huancayóban nincs tavasz, nincs nyár, nincs ősz és nincs tél: egész évben egyenletes a hőmérséklet és az utazó kedélyétől függ, hogy melyik évszakba helyezi magát. Ha fiatal és optimista, akkor azt hiszi, hogy az örök tavasz földjére érkezett. Ha idősebb és pesszimista, akkor azt mondja, hogy örök ősz...

Nekem már ősz jelent!

...AT UTÁN

...a kanyart. Mutatom : szak-
...kapaszkodom. Gizi figyel, és

...kérdi.

...minden elölről. A következő

... arcú nő. A szája kemény,
...zínű rúzst ken rá. Ha mo-

...eleztem egy lánnyal: amolyan
...nyképes ismeretséggel, ami a
... tölti be a kiskatona meg az
...eszereltem, eszembe se jutott
... katonasággal, mint valami

...i mosolya.
...szégyenlem magam az előbbi
...izinek. Iskola, kamaszkor, ka-
... csak a nyugdíj marad hátra.
...teni — mondom magamnak.
...át minél előbb, annál jobb.
...en vagyok — mondja búcsú-

...magam. Előttem két tiszt
...t. Két hadnagy : zenészek.
... el előttük. Nem tisztelgek.

...usz keresztülhalad az egész
...merem ezt a járatot, mint a
...ilök, a kerék fölött, bámulom
...tépi a vonalakat, alumínium-
...kázik az átszállókon, akár a
...n, szépen dolgozik : öröm
...n ér, rámnevet, vagy sóhajt,

ha nagy a tolongás. Tizenegykor végez. Addig még hatszor megyünk keresztül a városon.

A város. Az emberek. Bóbiskolok a kerék fölött. Gizi néha hosszút, éleset csönget, és nevet rajtam, amikor kótyagosan fölkapom a fejem. Csak egy pillantást vetek magam köré, és tudom, hol járunk. Hozzáértőnek nem nehéz megkülönböztetni az operába igyekvőket a cirkuszosoktól, belvárosi pendlizőket a haza siető budaiaktól. A pályaudvarnál meg még a szemem sem nyitnám ki.

Percről percre változnak a színek, a zajok, az illatok. Katonaság előtt még azt is kitaláltam, ki meddig marad. Gyakorlat dolga az egész.

Gizi a térdemnek dől : fáradt.

— Még öt forduló — mondja.

— Megvárlak.

Bólint, lopva körülnéz, de a kocsiban nem figyel ránk senki.

Meglátszik, hogy Gizi nem volt katona.

Szolgálat után együtt maradunk, mesélgetek erről-arról. A nagyvilágról, régi terveimről. Szégyenlem ugyan ezeket a gyerekes dolgokat, jobb híján belevágok mégis, így jobban telik az idő. Gizi szorosan mellettem ül. Nincs szobánk.

— Mesélj még — kér. Szemei karikásak, haja összekócolódott, amióta letette a szolgálati sapkát.

— Egyszer megrajzoltam Párizst — mondom.

— Képzeletből ?

— Minta után, kartonra. Tussal. Hetekig dolgoztam rajta.

— Megvan még ?

— Először a főútvonalakat húztam meg, a boulevard-okat, a Szajnát. Azután a kis utcákat, térkép után, részletesen. Amikor készen lettem vele, úgy ismertem Párizst, mintha ott születtem volna.

— Elhozod egyszer ?

— A neheze pedig csak ezután jött. Képeslapokból, könyvekből összeszedtem a szobrokat, múzeumokat, templomokat. Belerajzoltam mindet a maga helyére.

Sóhajtok, nevetek. „Ostobaság volt" — gondolom magamban, de nem mondom ki hangosan : látom, nagyot nőttem vele Gizi szemében. Nekibátorodok, megcsókolom. Hozzám bújik. Álmos.

— Szeretsz ?

— Párizs — mormolja. Alszik, súlyosan, gallérjába ejtett fejjel, ahogyan csak az éjszaka dolgozók tudnak aludni.

— Gyerünk — mondom. — Holnap is van nap. Másnap kezdem a munkát.

Mégsem hazafelé indulunk. Csak tántorgunk föl-le, végül is a hegyoldalban kötünk ki. Fölhoztak a lábaim : hegyen katonáskodtam három évig.

— Nézd — mutatom a fényeket Gizinek. — A város. Nézd, milyen szép.

— Mint egy nagy térkép — feleli.

— Ha Párizsban élnék, talán most ezt rajzolnám.

Ülünk a fűben. Langyos, puha az éjszaka. A hegy nem több kétszáz méternél — ennyi kell hozzá hogy térképpé változzon az utca, a ház, a híd.

— Ha Párizsban élnél...

— Egyszer talán eljutunk odáig — mondom és megnyomom a többesszámot.

Később az jut eszembe, hogy Gizi Párizs fényeit látta az égen, amíg az én szemem előtt a Dunára ereszkedett le violaszín hajnali pára.

Holnap nyakamba akasztom a bőrtáskát. Napok, évek mulnak el, és én csak kocsikázom, a katonaságból a nyugdíj felé. Gizit egyre ritkábban látom, nem is igen gondolok vele. Ez az este is, lassan egybeolvad azzal a három évvel. Annyi minden történik, az ember emlékei nem tudnak különkülön megizmosodni. Párizsra már csak elvétve gondolok. Autón járok, és sok pénz van a tarsolyomban. Ennél pedig mi kell több ?

BŰNTUDAT ÉS JÁTÉKOSSÁG

(BÓKA LÁSZLÓ : KARFIOL TAMÁS ; SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1962)

I.

DÓKUS BÁCSIT, a pesti egyetem művészettörténész professzorát bátyja, id. Akács Ferenc tanácselnök hazahívja a falujukba : baj van a család fiával, ifj. Akács Ferenc egyetemi hallgatóval, Ferikével, aki különben mindenki megbotránkozására a „Karfiol Tamás" nevet vette fel. Karfiol Tamás nyegle, csúfolódó, szemtelen ifjú, *„szellemi huligán"*, ahogy magát szívesen nevezi, de ugyanakkor sziporkázóan értelmes, a sunyi kópé-mosolya mögött megvesztegetően bájos. A regényben két pedagógia csap össze : Dókus hivataloskodó aggodalma és Ferike maieutikája. Dókus nyomozása lelkiismeret-vizsgálattá és számadássá alakul át : Karfiol Tamás katalizátor-jelenléte rádöbbenti, hogy unalmas, színtelen világban él, maga is megfakult, méltatlan lett ifjúságának álmaihoz : „Megöregedtem. Több bennem a kötelességérzet, mint a szenvedély. Több bennem a megszokás, mint a kezdeményező kedv. A belátás néha elégtétellel tölt el csupán, s nem sarkall semmiféle tettre. Tudom a mesterségemet, de készségem és tudásom nem izgat mindig arra, hogy éljek velük. Hűséges vagyok, de nem lelkesedem. Nem félek semmitől, de nem leszek már soha hős. A rend jobban vonz, mint a meglepetés, utaimat az előrelátás szabja meg, s nem a kíváncsiság." Mintaszerű tanárnak tartják, mégsem tudta megakadályozni, hogy legjobb tanítványa ne essék el az 56-os forradalom alatt a Parlament előtti tüntetésen ; megbízható művészettörténészként és kritikusként becsülik, de élete legnagyobb művészi élményéről, halott felesége, Viola képeiről sohasem írt...

A regény — a rossz lelkiismeret és az ifjúság utáni nosztalgia regénye — főhősei mögött nem nehéz rátalálni a szerzőre : Bóka-Dókusra és a meghatott emlékekből frivol programnak mintázott Bóka-Karfioltamásra. S a könyv mintha csak summázni akarná egy élet vargabetűit és ellentmondásait vagy akaratlanul felvillantani azt a Janus-arcot, amelynek árnyalásában a politikai megalkuvás, az irodalmi dandyzmus, a tudós elmélyültség és a hajlékony karrierizmus, a pedagógus felelősségtudat és a kedélyes cinizmus egyaránt résztvesz. Bóka, akinek pályája a magyar értelmiség egy rétegének tanulságoktól súlyos útját példázhatná — s joggal példázhatná, mert társai közül talán a legtehetségesebb — Gombocz Zoltán szárnyai alól indult fiatal nyelvész-tudósnak, jeles és elegáns esszéírónak, nem is ügyetlen költőnek, s ha kissé filoszosan mesterkélt, de érdekes regényírónak (a 40-es években írt *„Zenekíséret"*-e a Varázsfuvola hangjaira elővarázsolt Bécsével, nászutasok álomszerű Amszterdamával egy talán sose volt Európát idézett), hogy a népi demokratikus rendszer államtitkára, veszélyeken átlábaló egyetemi tanára legyen, elfojtva magában az írót s torzókra késztetve a tudóst, ügyeskedve, pózolva, talán elvi megfontolásból is, de gyakran svihákos félrekacsintással. A kortársak erkölcsi ítélete ennek a Janus-arcnak megfelelően idézte perbe vagy látta el menlevéllel Bókát. A pályatársak a hajlékony opportunistát szerkesztették ki kávéházi sírversekben, tanítványai pedig ugyanezt az ügyes korcsolyázást becsülték benne : hogy a gyávák bátorságával mentette olykor, ami menthető, a hátsóajtón visszacsempészett egyes, hivatalból kiselejtezett értékeket, hogy nem szürkítette el tollát, amikor vételnek számított színesen és elegánsan írni.

2.

A REGÉNY szerint úgy látszik, hogy a rendszer igazán csak születése körülményeire és az államforma alkotmányban meghatározott jelzőjére kényes. Bóka a demokrata multú, a szocializmus eszméjével rokonszenvező, pártonkívüli polgár-professzorát így is kimenti az elvi szilárdság igazi próbájából : 56 októberében elküldi Itáliába egy Unesco-meghívásra. S a forradalom lehet „ellenforradalom", Dókus árulkodóan naiv tájékozatlansággal és zavaros bűntudattal emlékezik rá. Bűntudata a pedagógus önvádja : legkedvesebb tanítványát nevelhette szocializmusra, nemzetköziségre, hazafiságra, mégis „általa nem ismert körülmények között, általa nem ismert okból vagy célért" esett el. (?!) Lelkiismeretfurdalására választ és oldást a regényben egyszer sem talál, — hiszen nem is találhat. De az állandóan visszatérő, megoldatlan, önemésztő kérdés kibeszélő nyilvánvalóságával végül is sajátosan ambivalens légkört teremt, s éppen zaklató jellegénél fogva mintha csak az író egészen másirányú lelkiismeretfurdalásának lenne tüneti jelzője. (S Dókus egyik belső monológjában, bizonyára nem véletlenül, az elesett kis Kovács és a halott feleség, a modernista festőnő emléke keveredik. A pedagógus és a tudós bűntudata egymást táplálja.)

Bóka a forradalom kérdését szándékosan vakvágányra terelte, legfeljebb vívódása lehetett árulkodó : a rossz közérzet jele. De a jelenről szólva az ironikus könnyedség fedezete alatt pergőtűzbe kezd. Az első kis nyilak, csipkelődések, beolvasások majdnem csak magánérdekűek, s a kulcsregény keretén belül maradnak : ügyeskedő és hitelüket vesztett kollégákat (mint az a „magyar Giraudoux"-nak nevezett Szakadáti János, aki a háború előtt szürrealista novellákat közölt, az 50-es években marxista monográfiát írt Gyöngyösi Jánosról, s aki hajdani énjével nem mer szembenézni), fúrós kartársakat (mint a „Strombolini" gúnynevet hordó professzor), elhullott marxista akadémikusokat (ahogy egyik szereplője szájába adja : „Nicolai Hartman azért nem volt hülye, akármit mond Fogarasi róla..."), a beadványszerkesztőket, a feljelentőket, a művészeti élet ellenőreit, az egyetemi pártbizottságot érik. Mind ez még ártatlan s nagyon is megtűrt kritika lenne, ha a stílus ironikus magátólértetődősége nem adna különösebb élt neki. Ma már Budapesten is lehet dodekafonikus zeneszerzőkről, olasz múzeumokról és keresztény egyházatyákról beszélni, de Bóka olyan zavartalan természetességgel emlegeti Croce, Chagall, Sztravinszkij, Dufy vagy Moholy-Nagy nevét, dúdoltatja professzorával a szombati vesperára való éneket, érvel Kempeni Hemerken Tamás bölcsességével a dolgos szocialista jövő mellett („sine labore non tenditur ad requiem, nec sine pugna pervenitur ad victoriam"...), hogy ez a szentvelen hang akaratlanul vagy nagyon is kiszámítottan árulkodó és leleplező lesz. Bóka bizonyára nagyon jól tudja, hogy nem lehet egyszerre beszélni a kultúra dolgairól azzal a kissé sznobos, játékos, beavatott evidenciával, ahogy igazában talán csak Locarno és München között dívott, vagy Huxley regényeiben és Szerb Antal novelláiban, s mikro-realizmussal ábrázolni a „szocialista magyar falu" problémáit ; s ha mégis így egymásnak ereszti az össze nem férő elemeket, abban malíciózus szándék rejlik.

Ha Bóka-Dókus, a pozíciójára ügyelő professzor csak finomabb célzásokig merészkedhet, Bóka-Karfioltamás a játékos felelőtlenség menlevelével jóval messzebb mehet el bírálatában. Apja kőhidai börtöne, illegális múltja ? — megfakult emlék, elsikkasztott, lejáratott hagyomány ; s még egy régi-régi koldustarisznya is hamarabb fölszítja a történelmi-szociális képzeletet. A rendszer, a fiataloknak berendezett világ ? — csupa korlát, poros szürkeség, ahol Karfiol Tamás egyre csak azt hajtogathatja : „unalmasok vagytok, unalmas világot csináltatok nekünk !" A párt, a hatalom képviselői fáradt emberek, nevetséges bábok, legyenek szektás baloldaliak vagy jobboldali revizionisták.

Karfiol Tamás rávezető logikája, nyelvi kritikája a pártos ideológia sziklatömbjét is kikezdi. Akadékoskodó megjegyzései, szójátékai látszólag ártatlanok, de néhány lépésen belül gondolatrendszereket döngethetnek. „Ahelyett, hogy gondolatmenetem igazságával vagy helytelenségével foglalkoznál, — veti több ízben Dókus szemére, — azon töprengsz, ami tételeim helyessége szempontjából teljesen közömbös, hogy vajon én miért mondtam ezt neked." De ha van *objektív* igazság, mi lesz a *pártos* igazsággal ? A nyelvi kritika fogalmi lejáratáshoz vezet. „A képes beszéd képeit hiba lenne szószerint érteni" — hirdeti Karfiol szemiológiai éleslátással. De mi marad a nyelvi kritika után a bevett közhelyekből, fenyegető ítéletekből, hangzatos jelszavakból, a „párthűségből", az „ellenségből" ? „A valóságban senki sem nevezhető egyértelműen ellenségnek vagy barátnak, rossznak vagy jónak" — adja meg más helyütt a választ. Veszélyes absztrakciók helyett egyedi esetekben kell gondolkodni, a személytelen rendszer helyett a személyes, egyéni kapcsolatot keresni. Bóka ifjú bölcsésze szemantikai alapfogalmakról értekezik, de az egyéniség, a személyiség jogait hangoztatja.

3.

DÓKUS tanár úr létezik, noha bizonyos lélektani-társadalmi kozmetikával, zavartan elhallgatott vonásokkal, árulkodó amnéziákkal, ügyesen áthelyezett szégyenekkel és bűntudattal. De vajon létezik-e Karfiol Tamás, ez a felszabadult, szeleburdi és kételkedő ifjú, ez a „szellemi huligán", vagy csak palackból elszabadult tréfás dzsin, az írói laboratórium lombikjából kiszökkenő gőz ? Csak katalizátor lenne ez a szokratikus módszerekkel dolgozó örök kérdezgető, ez a „szubjektív kíváncsiságú objektív idegen", aki a „megfakult, elszürkült, optimizmusba színtelenedett" szocialista világba elhozza az egészséges pezsgést, a játékos könnyedséget, eszmény lenne-e vagy mérce, akinek frivolságán lehet lemérni a tunya hazugságokat ? Az író a Vásott Kölykök, Puck, Lafcadio, Felix Krull és Esti Kornél e távoli unokaöccsét, ha látta is maga körül, bizonyára főleg programnak szánta : az önfelszabadító és másokat is felszabadító játékosság programjának.

De Bóka nemcsak hirdeti a játékosságot, hanem írói eszközeiben él is vele. A szándék talán izgatóbb, mint a megvalósítás, a kimüvelt stílusú irodalom-tudós, a formák nagyvonalú ismerője erősebb az ösztönös, az anyaggal birkózó művésznél, de az egy kaptafára szabott, parlagi realizmuson túllépő játékos modernség így is izgató. Bóka az egyébként erősen vitatható *„Alázatosan jelentem"*-ben a hagyományos magyar anekdotázó modort, a verses nagyepika fogásait igyekezett a lélekelemző, társadalomrajzra törő formákba átmenteni. A *„Karfiol Tamás"*-ban a magyar városi és népi játékosságot, argot-humort, filosz-iróniát és góbés ravaszságot akart összebékíteni mai nyugati formabontó fogásokkal. A groteszk, színes, abszurd ötletek egymást érik, versbeszedett szerszámnevek váltakoznak szakácskönyv-betétekkel vagy tudósan rekonstruált boszorkány-ráolvasókkal. Ferike olykor szinte szürrealista halandzsanvelven szónokol, máskor „opera buffá"-ba illő jelenetet játszik el, szociológiai tárgygyűjteménye pedig, ahol halottkém-jelentés, kebeldúsító labdacs doboza, bajuszkötő, nyíratlan dalmáciai Diocletianus ezüstérem, olajlenyomat Petőfiről, lovaglópálca, marhapasszus, avarkori zabla, nadrágtartó Ferenc József ifjúkori arcképével és tiszti nyakbetét található meg a Bilder aus dem Soldatenleben c. mű és vitéz Somogyvári Gyula regényének rongygváolvasott példánya mellett, középkori fatráziákon túl Ionesco, Beckett vagy Pinget egy-egy leltárát, groteszk felsorolását idézi.

Az igaz művész és igaz asszony, Viola hagyatékát, egy kis kazettát, Karfiol Tamás őrzi. A fáradt, megalkuvó, bűntudatos Dókus csodálkozva fedezi fel ezt az elfeledett örökséget : talán saját ifjúsága üzen neki.

ALBERT PÁL

A beszédfoszlányok komédiája

PIERRE ETAIX FILMJÉRŐL

MINDEN KORNAK van néhány jellegzetes irodalmi témája, melyet az emberiség roppant mítoszanyagából kiválaszt, magát felismerni véli benne s a maga képére formálva, örökségül hagyja az utókor általános fejezetcímekre vadászó irodalomtörténészeinek. Hogy a mi századunk dagályként duzzadó írói terméséből pontosan melyik négy-öt, esetleg tíz főhullámot tartják majd számon, azt csak találgathatjuk, egyiknek viszont máris biztos jövőt jósolhatunk.

Modern színház, regény, költészet mind az emberi szó közlésképtelenségének gondolatától terhes, attól a gyötrő felismeréstől, hogy szellemi és érzelmi világunk kifejezhetetlen, s ha netalán szabatosan fogalmazzuk is meg, mások óhatatlanul félreértik beszédünket, félremagyarázzák, maguk és magunk ellen fordítják eltorzított fegyverét. Mondataink gúnyos visszhangként élnek tovább, hasonlóan a vérbajjal született gyerekekhez vagy azokhoz a Lenin és Marx idézetekhez, melyekkel egyazon személyt az Úgy lovagjává, meg agyon is lehet ütni. Ha egyáltalán meghallgattatásra találunk, nem úgy, mint Ionesco *Béreletlen gyilkos*-ának hőse, kinek legmegindítóbb érveire az ellenséges szörnyeteg csak vad morgással és késpengéje villogásával válaszol.

ÉRDEKES, hogy az I.Ú. márc. 15-i számában Albert Pál *Vitrac, Ionesco, Dubillard* c. magvas és szorgalmas cikke nem említette, hogy voltaképpen mindhárom szerző a „dialógus" megvalósíthatatlanságára építette s ennek segítségével bonyolította cselekményét. Az a forma, melyet Albert Pál oly színesen méltat, éppen azért lehet felszabadult és nekiszabadult költői látomás, mert a színpadi párbeszédet nem köti már a logikus válaszadás kényszere. S ebből fakad — többek között — műfaji bizonytalanságuk, állandó átjátszásuk a tragédiába. E három darab, sok mással egyetemben, csak látszólag lehetett komédia, hiszen szorongásból, tiltakozásnak is beillő jajkiáltásból született.

Legjobb bizonyíték azonban ennek a gondolatnak modern középpontba állítására, hogy nemcsak a katolikus meg a zsdanovista irodalom tiltakozik ellene, hanem valódi vígjátékszerző is vállalkozott feldolgozására. Egy ideig sírásra görbülő szájjal néztük a bohócruhába bújtatott szomorújátékot, ezúttal jóízűen nevetjük könnyesre magunkat a halálos komolyan játszó bohócon.

AZ EPEKEDŐ (Le soupirant) c. filmben egy idős házaspár elhatározza, hogy ideje titokzatos és haszontalan tanulmányaiba temetkező fiát megházasítania. A papa ki is vágja az alkalomhoz illő szónoklatot, de a fiatalember, aki a családnál vendégeskedő svéd diáklány zajos zongorázása ellen védekezve hangtompítót csavart fülébe, csak apja utolsó mondatát hallja : „Meg kell nősülnöd". Varázslatos hatása van a felfogott beszédfoszlánynak : a szobatudós tűzbe veti könyveit, széttépi csillagászati rajzait, egy virágosváza helyébe menyasszonyt képzel és eljárja vele a násztáncot, majd kirohan a folyosóra s megkérdi a svéd lánytól : „Hozzám jön-e feleségül ?" Mivel a lány nem ért franciául, otthagyja és nekilát asszonyt keresni. Egyetlen, egyébként tűzről pattant hölggyel sikerül megismerkednie, ám ez túl ricsajos félénk természetének s lakásán, hogy az elkerülhetetlen pásztorórát elodázza, felkattintja a televíziót. „Te vagy a szerelem", énekli Stella, a kéjesen nyújtózó dizőz, és a fiatalember faképnél hagyja kézzelfogható kalandját a vetítőernyőn dúdoló ideálért, akit megértett. Szobáját kitapétázza Stella életnagyságú képeivel, szobrot állít neki és csak akkor zúzza össze személyi kultusza ereklyéit, mikor rájön, hogy Stellának nagykorú fia van. Közben a svéd lány megtanulta a fiatalember kérésének az értelmét, de már késő, vissza kell térnie hazájába. Svédül búcsúzik tőle, csak a kérdést ismétli meg franciául s azt teszi hozzá : „S aztán elment". Hiába rohan ki utána az állomásra a fiú, a lány elmenetelét biztosra veszi, pedig az a perronon áll s ő távolodik el tőle egy poggyászhordó kocsin, melyre véletlenül fellépett.

OLDALAKON ÁT lehetne mesélni a film költői humoráról, mely az intellektuális komikumot mindig az érzékletes valóságból pattintja ki. De itt csak a forma szerkezeti kérdése kerülhet szóba, az a módszer, mellyel Pierre Etaix a cselekményt a felfogott, de félreértett beszédfoszlányok mértéktelenné duzzasztott következményein át bonyolítja. „Bújjon el" javasolja tréfásan a ricsajos hölgy s a fiatalember kilométereket nyargal, hogy eltűnjék nyomasztó társasága elől. Maguk a cselekedetek némák, a mozdulatokat irányító rögeszmét szemünk érzékeli. Avantgarde filmalkotás ez : öncélú játék, az értelmét vesztett s fölöslegesen locsogó emberi beszéd paródiája, de az öncélúságnak nem kerít metafizikai feneket, mint — teszem azt — Beckett melodramatikusan önmarcangoló nyomoroncai, nem szimbólumokkal labdázik, hanem torzképet rajzol s a hétköznapok bőrünkön érezhető képtelenségével birizgálja nevetőkedvünket.

Nem újat, csak újszerűt alkotott Pierre Etaix, hiszen a mindent alanyian értelmező, — ha úgy tetszik — nagyothalló emberek témája voltaképpen ősrégi. Egyéni látószögének jelentősége abban rejlik, hogy jófajta franciás tiszteletlenségével kisemmizi a témában rejlő érzelmes pátoszt, gúnyorosan mondja el, azaz hogy ugyancsak jófajta franciás mértéktartással befogja a vígjáték korlátaiba. Nem mohó, tudja, hogy az éremnek két oldala van, s beéri a derűssel, szemben a műfajhatárokat felrúgó s a mások lelkiismeretét gyakran busás haszonnal furdaló szerzőkkel. Aligha állíthatom, hogy emezek törekvései nem hasznosak és izgalmasak, de jó tudni, hogy borulátó felfogásukkal, melyet egyesek túl komolyan vesznek, a komédia szembe állítja görbe tükrét, hirdetve, hogy az irodalomban, a mondanivalón kívül, sok függ a hangnemtől s az ábrázolásmódtól is.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

AZ IDEGEN BAJNOK

MOLDOVA GYÖRGY NOVELLÁI, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1963)

EGY TÉLI VASÁRNAP estén már megint tizenöten verődtek össze nálunk s a vacsorát így egy féloldal avasszalonna, pár rúd házilag készített szárazkolbász, hagyma, négy üveg kicsit penésszel pettyezett körtebefőtt és korlátlan mennyiségben : tea képezték. Már nem emlékszem ki hozta, de a nagy cigarettafüstbe, hadonászásba, csámcsogásba és egyszerre beszélésbe betoppant egy félszeg, zömök fiatalember, mindössze húsz éves.

Zavartan körbejárt és lekezelt mindenkivel, fejek fölött, hátak mögött nyújtotta át vörösre fagyott, széles munkáskezét. Aztán a dívány végébe kuporodott, a pergamenternyős lámpa fényébe. Hallgatta, amint ketten, egymás szavába vágva, szinte kotkodácsolva rikoltoztak arról, hogy provinciális-é a magyar irodalom. Nagyon nem tetszett neki az egész. Ezek az úrifiúk, kik kezükben az ezüstkéssel handabandáztak, már ismert költők, műfordítók, irodalmárok, filoszok, hülye gimnazista vicceikkel, malackodásaikkal, túlhangos nevetéseikkel.

Másfél óra múlva valaki hozzá fordult : — Mit szólsz te ehhez, Moldova ?

Moldova nyakig vörösödött és elkezdett beszélni. Egész belemelegedett a mondókájába, bár többször közbekiabáltak és beleröhögtek. Pedig ő ez egyszer el akarta mondani azt, ami kikívánkozott belőle. Elvégre a főiskolán megtanult vitatkozni és dramaturg-szakos lévén tudta, hogy kell kerek mondatokban kifejeznie magát. Ajka között megjelent az a nyúlós csepp, amely Mikszáth szerint a megszállottak jellegzetessége. Egyszer aztán Lenint találta idézni, mire kitört az általános közröhej.

Sokáig nem jött azután. — Nem járok irodalmi szalonba — mondta. Kérdeztük, hogy kire haragszik ? Kiderült, hogy mind rendes gyerekek, de hát ez a műveltségfitogtatás, ez a zaj... ezt nem szenvedhette.

Nyáron fölszokott a kertiházba. A gyümölcsösben volt egy vityiló, Seprű úr kisipari készítménye, farost lemezekből tákolt, kátránypapír tetejű házikó, ott lakott egy pár hétig. Egy lány járt fel hozzá. Mikor elment egy-két kockás irkalap maradt utána, rajta kerek, apró betűkkel, ceruzával írt sorok. De amit írt, az remek volt. Később olvashattam az egész elbeszélést, — amely azóta se jelent meg. Arról szólt, hogy egy fiatal hadnagy a határőrségnél szolgál, volt parasztgyerek (vagy melós ?) és meggyőződéses kommunista. Elolvassa az „Ifjú gárdá"-t és elhatározza, hogy olyan kemény akaratú hős lesz, mint Oleg Kosevoj. Ezt a többi tiszteknek is megemlíti, akik — volt pesti vagányok — kegyetlenül kinevetik. Egy párás, ködös őszi délelőttön az ebédet viszik egy terepjáró kocsin a gyakorlatozó legénységnek : mákosnudlit. A sofőr, kövér, idősebb továbbszolgálatos, valami disznó viccet mesél éppen, mikor idegen katonák rohanják meg a gépkocsit ; áttévedtek Jugoszláviába. A tisztre mindenképp rá akarják bizonyítani, hogy kém, rettenetesen megverik, majd egy magyar születésű nő veszi kezelésbe. A nőbe beleszeret. Hosszú hivatalos huza-vona után visszakerül Magyarországra, de most meg az Ávó csukja le azzal a váddal, hogy a jugoszlávok beszervezték a kémszolgálatba. A volt tiszttársakat is kihallgatják, az egyik még azt is megjegyzi, hogy a fiú viccet csinált az ‚Ifjú gárda" című szovjet regényből. Újból rettenetesen megverik, de végül is kiszabadul. Azonnal nekivág a határnak, hogy átszökjön a jugoszláviai nőhöz, kinek kis háza van a domboldalban, de hiába tudja betéve az aknazár alaprajzát, az egyik határőr, akit azelőtt állandóan korholt a két ballábáért és rossz lövészeredményeiért, egy puskalövéssel megöli...

PÁR NAPJA hozta a posta Moldova György első novelláskötetét, csinos kiállításban, 430 oldalon, (3500 példányszámban jelent meg — ami nagyon kevés.) A borítólap csinos, de semmitmondó, nem tudom miért szoktak le Magyarországon például a fénykép használatáról. Egy darabka kőbányai prolinegyed többet ért volna ez alkalommal, mint egy piros meg egy sárga pacni, köröttük a légy röptének vonalát utánzó kacskaringókkal.

Ami belül van, az kárpótol. Kitűnő magyar prózaírót avatunk. Ha itt-ott rossz érzéseink vannak olvasás közben, az egyik történetet hosszadalmasnak találjuk, baj van a magyarsággal, erőltetett a magáért való filozofálgatás, (mint néha Móricznál), oda se neki. Akkor is Moldovát féltjük csak, de a kalapunkat azért megemeljük előtte.

Proletárballadákat találunk a kötetben s csak véletlen, ha néha a falu a színtér, Moldova nem szereti a „hájas-zsíros parasztot." Kőbányán van az ő hazája, a Tizenkét Házak világában, a Mávag Kolóniában, az Aranykerék ivójában, a Népliget Ecseri úti végén, hová romlott bűzöket hoz a szél a disznóhizlalda felől. Néha olyan krúdyi érzékletességgel ír le egy-egy gazverte, kőbányai tájat, hogy szinte orrunkba érezzük ezt az édeskés szagot.

Stílusa sokszor nehézkes, máskor olajozottan jár, mint a legfinomabb golyóscsapágy. Kitűnő ötletei, megfigyelései vannak, nem csoda : dolgozott bányában, építkezésen, útépítőknél, ki tudja hol. Ezért olyan mesterkéletlenek, élők a párbeszédei. Milyen briliáns ez a kis részlet (— csak azért nem mondom, hogy szürrealista, mert még megharagudnék) :

„A bezárt kocsmával szemközti posztján ott őrködik Fernandel. a szemüveges rendőr. Valaha jól élt : követségi épületek előtt teljesített szolgálatot, gyakran kapott egy kis külföldi cigarettát, konzervet, de az átkozott játékos természete élrontotta a szerencséjét. Ugyanis az volt a szokása, hogy esténként elbújt az őrbódé mögött, és ha valaki arra jött, hirtelen előreugrott, szamárfület mutatott, és rákiáltott az illetőre : — Bakk ! Aztán egyszer egy öregemberre kiabált rá, aki szívéhez kapott, és a boncolásnál kiderült róla, hogy ő a konzul.

Fernandel most telefonál, a „Jó éjszakát gyerekek" meseszolgálatot hívja, végighallgatja, és amikor a csilingelés a mese végét jelzi, újból feltárcsázza. Így tölti el a hosszú órákat reggelig."

Moldova modern realizmusa kicsit a neorealista olasz filmekére emlékeztet. A meseszövése is filmszerű : nem hiába tanulta évekig a forgatókönyv írást. (A Színművészeti Főiskolán Czibor János volt a legkedvesebb tanára, ki nemrég fiatalon öngyilkos lett.) Emlékeznek még a „Biciklitolvajok" című olasz filmre ? Azt Moldova írhatta volna az elejétől a végéig, az epilepsziás zsebmetszővel és a jobb életre vágyó munkásokkal együtt.

NOVELLÁI mélyen líraiak. Napi politikáról szó sincs bennük, kivéve a forradalom alatt játszódó elbeszéléseket. A külváros, a vidék olyan távol esik az erőltetett politika zajától, mint az a szibériai falu, melyről nemrégen írta az újság, hogy lakói a mai napig sem tudták ki Sztálin és ki Hruscsov. (Jó nekik.) Olvashatunk egy szép lányról kinek legszebb blúza egy május elsejei fölvonuláson lopott lobogóból készült, olvashatunk Olasz Albertről, ki Auschwitzból három darab kitört aranyfoggal a zsebében jött vissza s valakiről, kinek olyan arca van, hogy a pipára gyújtó Sztálin jut róla az ember eszébe. De munkaversenyről, párttitkárról, dicsőségtábláról, párthatározatokról, téeszekről és elvtársakról szó sincs.

A legjobb történetek a „Mandarin, a híres vagány", az „Éjszakai villamos", a „Tolvaj Ferdinánd" és a címadó novella. Jó írás még a „Szentháromság pusztulása", alcíme szerint ponyvaregény, egy betörés izgalmas leírása.

A FORRADALOM témáját két novella érinti. A „Menekülők" főhőse, Zörgő Ráfael 1956. nov. 5-én negyvened magával vonul ki a kőbányai Rákosi-lakótelepről, hogy feltartóztassa a szovjet páncélosokat. Moldova szerint a harcosok java része részeg volt. Ez még elképzelhető lenne, bár az italrablás nem épp a magyarok jellemzője volt ez időben. Az, hogy ez a könyvben így hangzik : „a miniszterelnök nov. 4-iki beszéde után... feltörték a tehervonatokat", több, mint bántó. Legszívesebben átugornánk ezeket a meggondolatlan sorokat. Az osztag vezetője egy bizonyos páter Fráter, jezsuita „szerzetes", aki aztán megtalálja halottnak vélt harcosát, bárhová meneküljön, bárhogyan álcázza magát és be akarja szervezni az ellenállásba. A papot azonban megölik és Ráfael megnyugodva tér vissza Miskolcra. A történet (dátuma szerint 1962-ben íródott), az Andrzej Wajda filmek bonyolult és könyörtelen tragédiáira emlékeztetne, ha bonyolultság helyett nem zűrzavart és folyamatosság helyett nem indokolatlan bakugrásokat kapnánk.

Még ennél is problematikusabb a zárónovella, a „Magányos pavilon". Az utolsó pillanatban kerülhetett nyomdába, ezt több rossz megfogalmazás is tanúsítja ; a szerzőnek bizonyára nem volt ideje elégszer átolvasni, mit írt. A történet egy forradalmi Pimpernelről szól, aki ávósokat ment élete kockáztatásával, holott a Rajk-per során őt is letartóztatták és évekig volt Recsken kőbányász. A mentést nem megbocsájtásból teszi, hiszen így felel arra, ismeri-e Beethovent : — „Még nem hallottam, csak egyszer vagy kétszer. Lenin azt mondta Gorkijnak, hogy nem szereti Beethoven műveit, mert elfogja a megbocsájtás vágya az emberek iránt. — És ez miért baj? — Mert vannak dolgok, amiket nem lehet megbocsájtani."

Később megtudjuk, hogy még egy ávómentő dolgozik, egy katolikus pap, ki 44-ben gyerekeket mentett, 50-ben kiállt egy kulák mellett, 54-ig börtönben ült. Két osztag felkelő keresi bosszúéhesen a derék Pimperneleket. A pap meghal és Smidth Flóriánt is elfogják. Azzal vádolják, hogy a „forradalom aranyfedezetét, a személyes bátorság romantikáját devalválja" azzal, amit tesz. Az osztag vezetője hosszú beszélgetésbe kezd Flóriánnal, melyből az olvasó értsen, amit akar. A Pimpernelnek, mint megtudjuk, követői vannak, tizennyolc évesek ; különbözni akarnak a „többi tizennyolc évesektől, akik a mi forradalmunknak hívei". Megtudjuk azt is, hogy az igaz fiatal kommunista nemzedék kiveszett, a 6000 forintos havi fizetéssel rendelkezők kerítésekre akasztották a pártkönyveiket. Íme, itt az utolsó igaz kommunista, Flórián. Hová tartozik ? Az elfogó csoport vezetője, a költő Vajna szerint egy Armée Candide-hoz, mely a század minden nagy háborújában ott van, ahol az emberiség érdekeit kell megvédeni. Mindig nagy veszteségek árán dolgoznak. A csaták után pedig visszatérnek a könyvekhez. Vajna szemére veti Flóriánnak, hogy 180 fokot tévedett, rossz arcvonalon harcol. A hős erre kijelenti, hogy ő kommunista, nem akarja túlélni a forradalmat, nem tartozik a „hófehér hadseregbe". Ezután elviszik, de tudjuk, még találkozunk majd vele.

NEHÉZ olvasmány ez a novella. Talán az ideálok összeomlását elemzi Moldova és a kommunizmuson kívül nem tud más ideált maga elé tűzni ? Vagy az a tanulság, hogy a kommunizmus fontosabb, mint a forradalom eszméi? Arról olvasunk-e, mit érzett Moldova a forradalom alatt ? Egyik megfejtés se volna nagyon rokonszenves. Még az lenne a legistenesebb, ha úgy fogjuk fel a rébuszt, hogy az író meghajtja zászlaját a minden viharban hűen kitartó, becsületes kommunisták előtt, akik az eszmében nem politikumot, hanem ideált látnak. De a magyar forradalmat ezek kedvéért több mint sajnálatos a negatív ellenpólus szerepében ábrázolni.

Rossz érzéseim ellenére úgy hiszem, hogy jelentős kötet az „Idegen bajnok" és egy fejlődő Moldova György a magyar irodalom felsőbb régióiba is eljuthat.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

8 1/2

A 8 1/2 — tévedések elkerülése végett — nem csupán szám, nem titkos jel, és nem is kabalisztikus jelentőségű üzenet, mindössze egy film címe, olyan filmé azonban, amely a kabalisztikus tudományokat is segítségül hívja, hogy választ kapjon olyan kérdésekre, amelyek a ma gondolkodó embernek az életét nehézzé és problémáit gyakran megoldhatatlanokká teszik.

Federico Fellini legújabb remekműve ez, amelynek a „Dolce Vita" rendezője azért adta ezt a címet, mert nyolc és feledik műve. (Egy, más rendezőkkel együtt alkotott filmjét — félfilmnek tekinti.)

Amilyen különös a cím, olyan fantasztikus a téma. Tartalmát elmondani majdnem olyan nehéz, mint egy szép versét vagy egy filozófiai értekezését. A kérdések és a gondolatok halmazát zúdítja Fellini a nézőkre, a pesszimizmus és optimizmus, az életuntság és az élvhajhászás, az álom és a valóság legszélesebb skáláján játszódik képzelete.

Nagy vonalakban a következőkről van szó : egy 45 év körüli, jóképű, sikeres filmrendezőt idegösszeomlással egy fürdőhelyre küldenek orvosai. Nyugalomra és egyedüllétre van szüksége. Népszerűsége és egyénisége azonban olyan helyzeteket teremt, hogy még néhány napig sem tud nyugodtan pihenni és egyedül maradni. Ismerősök és rajongók veszik körül az első órától kezdve ; maga után hozatja barátnőjét, bár abban a pillanatban, hogy meglátja a vasúti állomáson, már megbánja tettét ; megérkezik készülő filmjének producere, színészei, segédrendezői és egyéb fullajtárjai ; feleségét is maga után hozatja, mert nem tud nélküle élni, (vele együtt még kevésbé. A társadalmi élet zajai és a készülő film tervei mellett ifjúságának álomképei, múlt és jelen vágyai, reményei zsúfolják túl napjait olyannyira, hogy végül talán rosszabb idegállapotban van, mint a gyógykúra elején. S ebben a túlfeszített idegállapotban szembenéz önmagával és megdöbbenve veszi észre, hogy nem tudja mit akar az élettől, sem mint ember, sem mint művész. Egy kétségbeesett pillanatában új filmjéről szólva ki is fejezi ezt : *„Azt hittem, világosak a gondolataim. Őszinte filmet akartam csinálni, mindenféle hazugság nélkül. Úgy rémlett, egyszerű mondanivalóm van ; egy film, amelyik mindenkit segíteni fog, hogy eltemesse azt, ami már meghalt tudatában. Ezzel szemben önmagamnak sincs bátorságom ahhoz, hogy bármit is eltemessek. Most itt állok zavaros fejjel, és fogalmam sincs, hol tévesztettem el az utat."* A film befejezése különös körtánc, amelyikben minden szereplő fehér ruhában vesz részt, egyfajta nappali Valpurgis éjjel. Ha Fellini ismerné Madáchot, talán hangszórókkal felszerelt angyalokkal közvetítené az Úr üzenetét : „Mondottam ember : küzdj és bízva bízzál."

Sokak szerint Fellini önmagát figurázta ki ezzel a filmmel : a rendezőt, akinek nincs mondanivalója, de azt, ami nincs, mégis elmondja. Mások azt állítják, hogy a rendező saját magánéletének bonyodalmait kívánta filmre vinni. Mind ez lehet igaz és lehet valótlan, de se nem fontos, se nem érdekes. A lényeges az, hogy Fellini olyan problémákat visz vászonra biztos kézzel, ragyogó humorérzékkel és az eleven élet tökéletes ábrázolásával, amelyeket az európai intellektuel saját bőrén érez.

Az élete delén lévő művész, akinek sikere van és mégis úgy érzi, hogy nem sáfárkodott megfelelően talentumával, a hívő ember, aki kénytelen észrevenni egyháza viszszásságait és korlátoltságát, a férfi, aki képtelen egész életén át egy asszonyt szeretni, de se feleségét, se szeretőjét, sőt még apró flirtjeit sem kívánja megbántani, az asszony, akiben a szerelem és a büszkeség állandó harcban áll egymással, az öregedéstől és a haláltól való félelem, a gyermekkori élmények mindig visszatérő hatása, ezek azok a problémák, amelyeket Fellini mesteri kézzel boncolgat rendezői műtőasztalán.

Hogy az operáció aztán sikerült-e, avagy sem, — ezt nehezen döntheti el a néző a film megtekintése után. Voltaképpen saját optimizmusán vagy pesszimizmusán múlik, mire magyarázza a fehér ruhás szereplők felvonulását. De vajon döntő-e ez egy valóban művészi alkotásnál ? S vajon lehet-e az élet alapvető kérdéseire egyszerű igennel vagy nemmel válaszolni ?

VADNAI ZSUZSA

EGY MILÁNÓI törvényszék elrendelte Rossellini híres filmjének, a Rovere tábornoknak, valamint a film alapjául szolgáló könyvnek az elkobzását. Egyben olyan ítéletet hozott, hogy a könyv kiadója és a film rendezője másfélmillió líra kártérítést fizessen Giovanni Bertoni özvegyének, aki azt állította, hogy a könyv és a film olyan cselekedeteket tulajdonít Rovere tábornoknak, — akit Bertonival azonositanak —, amelyek sértik elhunyt férje becsületét.

*

AZ IDEI cannes-i filmfesztiválra Magyarország a Kertes házak utcája című játékfilmet nevezte be.

*

HETVENEDIK születésnapját ünnepli Mary Pickford, a némafilm hőskorának egyik legismertebb amerikai csillaga.

*

FÁBRI ZOLTÁN májusban kezdi forgatni Palotai Boris A madarak elhallgatnak című regényének filmváltozatát, amelynek címe : Nappali sötétség.

FÁJ ATTILA

Van-e katarzis a tragédiában és a tudományban?

TÖBBSZÖR IS elolvastam az Irodalmi Újságból Nyéki Lajos „Madách mai szemmel" c. kitűnő tanulmányát. Különösen megkapott belőle a következő mondat: *„A mű azt tanítja, hogy a valóságban — nagyobb távlatokba helyezkedve — nincs katarzis, nincs megnyugvás, csak konfliktusok egymást követő szakadatlan láncolata létezik!"* Valóban így lenne? A valóság egészére, így a művészi és tudományos valóság egészére is fennáll, hogy nincs benne katarzis? Azonos lenne a katarzis a megnyugvással? Álljunk meg egy pillanatra ezeknél a kérdéseknél és vizsgáljuk meg őket tüzetesebben a katarzis eredeti fogalmából kiindulva.

Mario Untersteiner, a probléma olasz szakértője, több kiadást megért könyvében, a *„Le origini della tragedia"*-ban arra az eredményre jut, hogy a „katarzis" Arisztotelésznél nemcsak a tragédia és a többi drámai műfaj lényeges kelléke, hanem az időbeli egymásutánhoz kötött eredményű összes művészeteké (irodalom, zene, tánc), sőt szükségképpen velejár a lét mindenfajta ellentmondásának szemléletével. Azért ilyen tágértelmű ez az arisztotelészi fogalom, — állítja, — mert bizonyos érzések és gondolatok előidézte megtisztulást jelent.

Úgy vélem, Untersteiner interpretációja — a benne rejlő értékes meglátás, a „tisztulás" általánosabb szerepének meglátása ellenére — nem kifogástalan. A „Poetika" sokat elemzett szövegrészében ugyanis a tragikus „katarzis" egyaránt jelenti a félelem és együttérzés előidézte megtisztulást és e két érzés megtisztulását. A helyes értelmezés nem dönthető el filológiai úton. Az alábbiakban röviden vázolom, milyen fontos szerepe van a katarzisnak akkor, ha *érzések és fogalmak megtisztulását* jelenti, és *hogyan tölti be ezt a szerepet* a tragédiában és a tudományban.

INDULJUNK KI abból, ami a görög filozófusnál a vizsgált fogalommal kapcsolatban vitán fölül áll. Ez pedig az, hogy a megtisztulás szerinte nem a bemutatott vagy előadott műben játszódik le, hanem a mű szemlélőiben: művön túli olyan folyamat tehát, melyet a művön belüli vált ki, következésképp ennél kiterjedtebb. A többlet a szemlélő, átélő egyedekből fakad ugyan, mégsem csupán mennyiségi és individuális gyarapodás az igazi hozama, hanem a *minőségi változás, egyetemessé válás.* Ha az esztétikai és tudományos alkotáson belüli megtisztulást mint folyamatot és mint folyamat eredményét nevezzük katarzisnak, akkor az alkotásra épülő, de azon túlmenő katarzist *metakatarzis*-nak nevezhetjük. Természetesen minden metakatarzis beépíthető az alkotásba, azonban — mivel egyetemesebb jellegű a katarzisnál — a beépítéskor új mű keletkezik és szemlélőjében új metakatarzis jön létre. Ennek bemutatására tekintsünk egy példát a görög drámairodalomból.

Euripidész „Trójai nők" c. tragédiájában a szereplő hellén harcosok nem borzadnak vissza a gyermekirtástól és nem szánakoznak a védtelen nők keserű sorsán, mert az ellenség baja, fájdalma az általános görög esztétikai felfogás értelmében (ezt maga Arisztotelész kodifikálta a „Poetiká"-ban) nem hat visszariasztóan és nem ébreszt szánalmat: csak vérrokonok, barátok tragikus kimenetelű összeütközése vált ki ilyen érzéseket és csakis azokban, akik a szerencsétlenekkel rokoni vagy baráti kapcsolatban vannak. Érthető ezek után, hogy az Euripidész-darabon *belül* a félelem és a szánalom érzése kizárólag a címszereplőkben, a trójai nőkben támad fel övéik sorsa és saját végzetük láttán. A bennük lejátszódó katarzis, a magasabbrendű, szinte személytelen istenség irányította sorsban való megnyugvást, az emelkedettebb rezignációt hozza.

MIT IDÉZ ELŐ ezzel szemben a metakatarzis? Azt, hogy a visszahőkölés a brutalitástól és a szenvedők iránt érzett részvét *egyetemesebb lesz,* mint a színpadon. A közönségben akkor is felmerül, túlnőve az említett hellén esztétikai felfogáson, amikor ellenségek gyötrik egymást. Miiyen változáson ment volna át a tragédia, ha íróját megszállta volna a tökéletes hatásra törekvés ördöge és a közönségben lezajló folyamatot is beleépítette volna a műbe? Nyilván olyan görög harcosokat mutatott volna be, akik a legyőzött ellenség földjén borzadva és szánakozva erőszakoskodnak, gyilkolnak. Azonban — bár erre is van némi nyom a „Trójai nők"-ben — az ilyen kettős lelkiállapot bajosan lett volna jellemző az Iliont dúló nyers vitézekre, sokkal inkább az Euripidész korabeli görögség humánusabb egyéniségeire, vagy még inkább a nemesebb érzésű keresztény katonákra.

Világos, hogy a „Trójai nők" és minden más tragédia esetében a metakatarzis következetes beolvasztása anakronizmussal járna. Ennek elkerülésére tanácsos, ha az író a továbbtisztulást egy későbbi korban lejátszódó folytatásba építi bele. Csakugyan, már a görög tragédiaírók is általában így kerülték el az anakronizmust, azonban egyrészt óvakodtak a nagy időbeli ugrásoktól, mivel akkor csak az érzés és a tőle elválaszthatatlan gondolat (és nem a mese) dialektikája kapcsolta volna össze a cselekményt; másrészt legfeljebb háromszor mentek tovább a tragikus metakatarzis fonalán (trilógia), mert visszariadtak a végtelenbevesztől. A tragédia harmadik része után a továbbtisztulás egy különálló szatírjátékban ment végbe. A szatírjáték nem kapcsolódott a trilógia cselekményének időrendi egymásutánjához, hanem többnyire — főleg Aiszkhülosznál — annak hangulati feszültségét vezette le. Mind műfaj, mind katarzis szempontjából más volt, mint a tragédia: a természet drasztikus erőinek bemutatásával hatott és nevettetéssel. A „Trójai nők" után, amely egy trilógia harmadik része, ezt a célt szolgálta a szerző „Sziszüphosz" c. szatírjátéka.

Tág értelemben nemcsak akkor van szó a metakatarzis beépítéséről, amikor a darabok trilógiás, tetralógiás vagy dodekalógiás (lásd „Az ember tragédiájá"-t) láncot alkotnak, hanem akkor is, amikor az író egy vagy több későbbi művében — műfajra és mesére való tekintet nélkül — valamely érzést és velejáró gondolatot továbbtisztáz. Így a látszólag különálló és műfajilag különböző írói alkotások sokszor katarzis-láncba fűzhetők. Ilyen alapon mondhatjuk, hogy „Az ember tragédiájá"-nak metakatarzisa az író széptani értekezéseiben, magánleveleiben, „Mózes" drámájában és „Tündérálom" c. félbemaradt drámai költeményében olvasható. A „Mózes"-ben például megtisztul az a rossz közérzet, amit a nagy ember a kislelkű tömeggel szemben érez és amely a Tragédiában mindvégig megmarad; a „Tündérálom"-ban pedig Madách kifinomult szatírjáték (tündérjáték) formájában mutatja be, hogy a természet romlatlan erőire hallgató költő, aki *„gyepre dőlve megvetően néz az emberküzdelemre"*, miként kerekedik felül azokon a nehézségeken, melyek a küzdő típusú Ádámot kétségbeesésbe és egy másik világba (színbe) kergetnék.

FELMERÜL azonban a kérdés: mivel a katarzis-sor elméletben *végtelenségig* . *nyújtható,* a művek és műfajok kombinációi egyáltalán *rész-katarzisoknak tekinthetők*-e abban az értelemben, hogy valami abszolút és teljesen tiszta érzés felé haladnak? Csakugyan tisztulnak-e a közönségben keltett érzések, vagy csupán váltakoznak? Ha valaki azt hiszi, hogy csak akkor lehetséges rész-katarzis, ha van végső katarzis is, kénytelen az érzések tisztulását tagadni és nem marad más magyarázata az érzelmi haladásra, mint a gyakorlatra hivatkozás. E szerint „haladásról" csupán gyakorlati értelemben beszélhetünk, mikoris a kisebb körben ható érzéseket (fiktív katarzist) nagyobb körben hatók váltják fel, anélkül azonban, hogy valami tisztultabb felé közelednének.

HASONLÓ kérdések merülnek fel a tudományos katarzis vizsgálatakor. A kutató tudós, miközben minden szempontból kielégítő megoldást keres problémáira, a más agyakban felmerülhető vagy felmerülő metakatarzist állandóan beépíti művébe. Eredményei megvédése érdekében előre elgondolja, milyen kifogásokkal hozakodnának elő ellenfelei és kidolgozza rájuk ellenérveit; figyelemmel kíséri munkatársai véleményét és közzétett gondolatainak tudományos visszhangját; problémája „végleges" tisztázása érdekében segítségül hívja a többi tudományokat és így sokszor mintegy idegen földön bukkan rá a megoldásra és ott éri el a katarzist, például a fizika területén tisztázza a kémia problémáit (magfizika), a nyelvészetén az őstörténetét (nyelvészeti paleontológia), stb. Azonban a valóság lényegének megközelítése, az abszolút igazság megragadása nem csalóka látszat-e? Ha a nagy teóriák, miként történetük mutatja, állandóan érvényüket vesztik, milyen alapon beszélhetünk a lényeg megközelítéséről, haladásról? Azon az alapon talán, hogy a téves elméletekben azért mégis-csak marad valami igazság-mag? Igen ám, de a részigazság igazolása — a tudományos közfelfogás szerint — az egész elmélet alapján történik és ha az egész téves, a rész is az. Nem kell-e a tudományos elméletekről valami hasonlót mondanunk ahhoz, amit a tragédiák katarzisáról állítottunk: valójában nem közelítik meg a lényeget és csak annyiban mutatnak „haladást", amennyiben egy kisebb körben használható gyakorlatot (fiktív elméletet) egy szélesebb körben használható gyakorlat („elmélet") váltja fel, mikoris mindegyik önkörében egyaránt „igaz" és egyik sem „igazabb" a másiknál?

Ennek a pragmatista álláspontnak viszont egy nagy fogyatékossága van. Nem magyarázza meg, hogyan hoznak létre teljesen fiktív fogalmak olyan más fogalmakat, melyek már nem fiktívek, mert előre megmondják nekünk a jövőben bekövetkező eseményeket; másszóval, nem válaszol arra, miként lehetséges, ha nem is teljes, de részleges elméleti tudás. Hasonlóképpen nem érthető pragmatista alapon az sem, hogy fiktív katarzisok hogyan kelthetnek valóságos érzéseket és azok valóságos megtisztulásait (metakatarzisait), vagyis: miként lehetséges, ha nem is végleges, de részleges katarzis. Úgy gondolom, a helyes válasz erre a két kérdésre az, hogy a részleges elméleti tudás igazolása *nem az egész elmélet alapján történik és a rész-katarzisé sem a végleges katarzis alapján.*

A FILOZÓFIATÖRTÉNÉSZEK gyakran hangoztatták, hogy sokszor a mélyenszántó kérdések és negatív válaszok alaposabban világítanak rá egy problémára, mint a pozitív rendszerek, de nem kísérelték meg, hogy levonják állításuk következményét, ami az lett volna, hogy a nagy elméleteket kérdések és negatív válaszok rendszerének tekintik. Ilymódon a részleges elméleti tudás igazolása nem az egész elmélet alapján menne végbe, hanem azon az alapon, hogy mint negatív válasz kielégítő-e a feltett kérdésekre. Ezt az ötletet először Karl Popper építette ki a természettudományos elméletek értelmezése terén *The Logic of Scientific Discovery* c. művében és azt hiszem, elgondolása alkalmazható a tragikus katarzis-probléma egyfajta megoldásaként.

Popper elismeri, hogy a fizikai világra és az embernek benne elfoglalt helyére vonatkozó alapvető kérdésekre nem kapunk pozitív választ, de kiemeli, hogy ezzel szemben *egyre értelmesebb kérdéseket* tudunk feltenni a részigazságokat illetően és minél értelmesebb egy kérdés, annál többet tanulunk a ráadott *negatív válaszokból.* Például az az állítás, hogy Newton elmélete hamis, igazabb és elméletileg jobban tájékoztat, mint az az állítás, hogy Kepler elmélete hamis. Oktalanság kinevetni a tudományt azért, mert elméleteit jelenleg megcáfolták, vagy mert azok valószínűleg tévesek. A vita egyetlen ésszerű módja az, ha konkrét érvekkel igyekezzük megcáfolni a jelenlegi elméletet. A konkrét, empírikus cáfolat révén ugyanis *átlépjük tudásunk korlátait* és helyesebb elmélet, helyesebben megfogalmazott kérdés számára nyílik távlat.

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOS elméletek ilyen felfogása értelmében a tudományos részigazság nem értéktelenedik el, mert maradéktalanul kielégítő negatív választ ad egy felvetett kérdésre, mégpedig csakis arra a kérdésre. Akkor veszítené csak el érvényét, ha valami más kérdésre kapott válasznak tekintenénk. A negatív válasz természetesen további kérdést csihol ki, melynek már más tartalma lesz, bár az előző kérdésre és az arra kapott negatív válasz igazára épül. Ugyanígy a jól megírt tragédia rész-katarzisa valójában a műben felkeltett érzelmi és gondolati megindultságnak és *csakis annak* a megindultságnak a művön belüli maradéktalanul kielégítő *negatív megtisztulása.* (Gondoljunk ismét „Az ember tragédiája" színeire. Bennük Ádám — Madách saját értelmezése szerint — *„igaz, hogy mindenütt elbukik... de bár kétségbeesve azt tartja, hogy addig tett minden kísérlete erőfogyasztás volt, azért mégis fejlődése mindig előbbre és előbbre ment, az emberiség haladt, ha a küzdő egyén nem is vette észre..."*). A negatívum a hallgatóságból további érzéseket vált ki, amelyek benne újabb negatív megtisztulást, metakatarzist idéznek elő és mind ez beépíthető a műbe a már ismertetett módon. A metakatarzis tehát nem a katarzis meghazudtolása, nem szakítás vele és nem az érzések, gondolatok gyakorlati eszközként való felhasználása valami közelebbről meg nem határozható lelki tisztuláshoz, hanem — mint bemutattuk — bizonyos érzések és gondolatok megtisztulása.

VÉR ZOLTÁN

Tavasz előtt

olvad a hó

föntről a napfény
lassan szívja
lentről a föld is
néhol a járda
visszakapta
szürke színét

biztos a szántók
mély feketéje is
föl-fölbukkan
mit tudom én
sorsom a város
ritmusa szabja

szintén szürke

persze az ég is
kár letagadni
ritkán tör át csak
félve a nap
olvadt ólom
föd be minket

mindegy tehát hogy
hol vagyok élek
hol taposódnak
rajtam az évek
olvaszt a fény és
szívnak a mélyek

eltűnök én is

GÖMÖRI GYÖRGY

Ódivatú óda

„O cara e dolce, dolce
dolcissima libertà..."
(Scarlatti-dal)

Milyen nehéz is téged utolérni, szabadság!
szavakba fogni szilajságod,
meghatározni szelídséged —
csak dicsérni lehet téged, képekkel körülírni,
vagy elhallgatni, beszórni frázisok hamujával.
Földrészeken át csattog a szárnyad,
röpdösöl, tiszta láng, s mint a lélek leszállsz,
megülsz a választottak vállán:
írók, katonák, tudósok,
s megoldod nyelvüket, hogy mindenki értse igédet.
Te vagy minden zsarnokok lidérce,
megkínzottak, megtaposottak jóhíre, jóremenye;
az Idő nehéz kormánykerekének ügyes forgatoja,
fiatal arcok, szemek, örömre gyújtogatója,
mindenkinél élőbb, mégis halhatatlan,
börtön, fegyver által elpusztíthatatlan —
pedig be sokszor fognak puskacsőre!
s ha már nyomod veszett
visszajönnek a kipedert bajszú fogdmegek,
a fazékfejű komiszárok, a tegnapi urak,
a te színeidre pingálják arcukat,
hogy higyjen nekik a nép.
Be sokszor meggyaláznak, be gyakran megnyergelnek.
nevedben nyakaznak, eretnek-égetnek.
nevedet plakátokon kiírják a terekre,
nehéz esők csorognak üres neveare,
míg te mellékutcák gázlámpái alatt
kószálsz dideregve...
Szabadság, te leghűségesebb barátunk.
legönzetlenebb szeretőnk, legtürelmesebb társunk
kedvvel vállalt hitünk, édes vigasztalásunk,
mi mindig rádtalálunk,
s csak benned bízva tűrjük emberül
embertelen magányunk.

CSERNUS ÁKOS

GONOSZ FÉNYKÉPÉSZET

Az isten majma : Gregory Corso

Gregory Corso most komoly úr. Tizenkilenc éves korában, Bostonban az utca közepén letépte egy lány szoknyáját, ebből nagy baj lett, s más szabados és gyermekkori dorbézolások miatt két évre javítóba csapták. Most azonban már harminc éves, és a napokban jelent meg a hatodik verskötete, a *Long live man*. A londoni *Observer* szerint a legjobb amerikai költői hagyományok mögé zárkozik fel Gregory, ő maga pedig nyíltan a szemembe mondta, hogy amerikai Rimbaud lett. S amikor hátramaradt, régi barátairól, jelenleg is folklóros kéknadrágban, szakállasan Indiában, Tangerben barangoló beatnik költőkről, Ginsburgről, Orlovskyról esik szó : *„I want to see, man, if those cats do any better than me"*, így, ebben a jellegzetes irodalmi-hiperotico-normanmaileri zsargonban. Ez a zsargon persze sok bajt okoz vasárnap a Fifth Avenue-n, ráérő kalapos-fátyolos és kíváncsi hölgyekkel van tele az autóbusz, akik illedelmesen nézik és kihallgatják az útitársaikat, fontos program ez délután özvegyeknek, Gregory pedig mindent leront. Gyorsan beszél, hangosan, hosszú és elnyújtott kappanhangú áriákban, a világ legnagyobb disznóságait lehet hallani vasárnap délután, nénik először durcásak, nem ezt várták, otthon felölltöztek, fátyolt, szőrmét vettek fel, nézték magukat a tükörbe, belemosolyogtak a tükörbe, isteni amerikai nénék, akikért most már idestova Mark Twain óta senki nem lelkesedett az irodalomban, a pesti disszidens tisztelete adassék nekik, és mondom, először durcásak, de még várnak reménykedve jobbat, majd egy szörnyű, ám magától értetődő disznóság után ijedten helyet változtatnak. Három-négyen egyszerre. Pánik. A buszvezető a tükörben hátranéz. S ami mind ebből a legfigyelemreméltóbb : Gregory, érzékeny alanyi költő, a felejthetetlen *Horses*, a *European Thoughts* költője, amelyben egyébként a magyar forradalomra emlékezik vissza 1962-ben !, egyszerűen észre sem veszi a fejleményeket. Én már éppen elhatároztam, hogy következő évi adómat az öregek boldogságát célzó alapítványokhoz folyósítom, ő még tudomást sem vett róla, hogy a buszon kettőnkön kívül mások is utaznak. Társadalmi megegyezések és korlátok felett létezik, teljhatalmú, magányos és javíthatatlan, mint az isten. Vagy mint annak egyik kiszemelt majma.

Pénzt korlátlan mennyiségben lehet kölcsönözni tőle, mindet odaadja, ami nála van, számlálatlanul, a Provincetown Review legutóbbi partyján pedig hosszan rábeszélt egy szőke New England-i kisasszonyt éjjeli audienciára a lakásán, tessék most elképzelni a kisasszony vívódását, a Smith College-ból jött New York-i vakációra, ilyen audiencián még soha de soha nem volt : az új amerikai költészet szolgálatát azonban mindennél előbbrevalónak találta végül is. Gregory, sajnos, a találkozóról megfeledkezett, a kisasszony fél éjszakán keresztül várta a háza előtt, többször telefonált nekem, hol lehet a költő, beszéltünk egy kicsit a verseiről, hogy ne unatkozzék, telefonált hovatovább a Village jelentékenyebb bárjaiba, eredménytelenül.

Alsóvárosi lakása teljesen üres, egy matrac a földön, két pokróccal, múltheti újság, egy-két paperbook, egy hamutálca, ami polgárosulási szándékról tanúskodik, de ettől eltekintve Gregory nem olyan, mint általában a gyűjtő, díszítő és lakni-szerető állampolgár. A csoda, hogy esténként egyáltalán hazatalál.

Myriam Makeba és a folklór

Senki a világon nem tud úgy mosolyogni, mint Myriam Makeba : olyan mérhetetlen örömet, önfeledtséget és természetességet fejez ki a mosolya, hogy az ember arra gondol, ez már egy ember-előtti, az emberen kívüli világ üzenete. A fiatal néger énekesnő Dél-Afrikából jött az Egyesült Államokba, azelőtt Johannesburgban énekelt egy vándortársulat zenészeivel, de sajnos bedöglött az autóbusz, s mint a hanglemezeit kísérő szöveg szóvá teszi, emiatt Makeba sokat sírt, azután útlevelet kért a tengeren túlra.

Jelenleg a Village Vanguardban énekel, jazzt és néger folklórt, akarom mondani minden este meggyón és tökéletesen megzavarja komoly üzletemberek vacsoráját komoly üzletkisasszonyokkal, beleráng atva őket egy váratlan dzsungeli éjszakába.

Az egyik angolul énekelt nótájának körülbelül az volt a tartalma, hogy az őserdei néger gyerek hazahívja a mamát, mert haldoklik a néger papa. A mama ígéri, hogy azonnal indul, előbb azonban táncol még egy utolsót. Addig-addig táncol, míg a papa végül is meghal. A szerkezete és tartalma a csudálatos „Jöjjön haza édesanyám... várj lányom egy kicsit, hadd táncoljak egy kicsit", szövegű ősrégi magyar népdalra emlékeztetett, amelyet, ha jól tudom, Kodály Zoltán talált, és felhasználta a Székelyfonóban, amelynek talán ez a legszebb áriája. Mindjárt meg akartam mondani Makebának, hogy a folklórunk azonos, tehát testvérek vagyunk, és ilyesmi. Kusza etnológiai és folklór összehasonlító eszméimmel és indulataimmal benyomultam az öltözőjébe, sületlenségeket mesélve a testőrségnek, amely minden jelentősebb néger muzsikust körülvesz, védelmez és zsarol, és megmondtam Makebának, hogy a magyar és a dél-afrikai népdal tematikája helyenként azonos, ehhez mit szól ?

Lelkes ügyem egyáltalán nem érdekelte. „És akkor mi van ?" — kérdezte, és jelezte, hogy az audienciának vége.

Ennyiben maradtunk.

Terrorista : Seymour Lipton

New Yorkban nehéz zsidóbbnak lenni, mert mindenki zsidó. A zsidó fogász azonban a legzsidóbb. Aki mögött Brooklynban egy kemény mama állt, abból fogász lesz Manhattanban. Seymour Lipton is fogász volt egészen harminc éves koráig, valamit azonban a mama nem látott előre ; a fia hét végén barkácsolt, fúrt és faragott, végül pedig teljesen abbahagyta a fogászatot, hogy barkácsoljon. Ma Calder mellett a legismertebb amerikai szobrász. Féltucat nemzetközi nagydíj nyertese, nagydíj az 1957-es Sao Paulo-i Biennálén, Velencében, 1958-ban a brüsszeli Nemzetközi Vásáron, 62-ben Spolétóban az Egyesült Államok képviselője. Szobrok a *Museum of Modern Art*-ban, a *Metropolitan*-ben, egyetemeken, kórházak és középületek előtt.

Alacsony, sovány és ideges ember Seymour Lipton, New York jobb magyar éttermeibe jár, mert az erős kosztot szereti, soha nem mosolyog, és rendszerint terrorizálja a pincért. Visszaküldi a tányért, valami mindig túl hideg vagy túl meleg, magát a tányért is fel kell melegíteni tálalás előtt, ez a véleménye. Terrorizálja a fiát, a feleségét, az inasát, a műtörténetet és az újságírót. Buja vasbálványai, egy erős amerikai akcentussal körülbelül azt az irányt képviselik, mint Európában Giacometti és Germain Richier, de amikor először felfedeztem a műveit, ennyi kegyetlenség, eltökéltség és mértéktelenség láttán, egy román tympán jutott eszembe, a franciaországi Neuilly-en-Donjon templomából. A XII. századbeli burgundi mester édestestvére, Seymour Lipton, Manhattan szívében él és dolgozik. Négyemeletes háza van a Broadway és a Riverside Drive között, amely annyira zsúfolt a kész és a készülő fémszörnyektől, hogy csak gondos irányítás mellett lehet bejutni. Interjút akartam csinálni és arra gondoltam, hogy okosan labdázunk majd műkifejezésekkel, beszélünk az új öntési eljárásokról, amikkel a leginkább ismertté tette a nevét, végül pedig eloszlatjuk az amerikai és az európai művészek között a második világháború óta fennálló feszültséget és sértődöttségeket. *„Az európai művészet nagy sz..."*, kezdte Lipton, Giacometti szintén nagy sz.., Calder nem amerikai, hanem francia, mert virtuóz, akrobát, nem ez a művészet, mikor az ikonográfia magából a fémből jön. Az egész modern művészet Pícasso *Guernicá*-jából jön, és Seymour Lipton szobraiban éri el a csúcspontját. A totális kép a lényeg, és itt kissé felordított. Tanulmányozni kell a tudományokat, az antropológiát és különösen a psichoanalízist. Jegyezze meg jól, itt megint kissé felordított, én romantikus vagyok és erőszakos. Amerika ezenkívül az ígéret földje a művészetek számára. Gyűlöli a tanítványait, mind gazember, mind tehetségtelen, a művész születik, nem lehet művésszé nevelni, s ha tanít is a *New School*-on ez csak „relaxation".

Néha felugrott, belepofozott egy szoborba, mit tudom én, mennyi munka van ebben, megfenyegetett, furcsán hadonászott, mintha a saját szobrát formálná éppen, alig vártam, hogy kívül legyek. Mind ebből tessék komoly, elemző interjút írni. Nem lehet. Másnapra elküldte a fényképeket, amelyek egy szelíd, elmélyülő és szerény úriembert ábrázoltak. Seymour Lipton pedig kínosan, elviselhetetlenül, rettenetesen művész.

A bronzba öntött forradalom

UTÓHANG EGY KIÁLLÍTÁSHOZ

Amikor 1958 májusában megtudtam, hogy Beck András Párizsban van, s először kerestem fel ütermében — abban a különös, hodályszerű tákolmányban, a Boulevard Saint-Jacques-on, ahol akkoriban dolgozott — az önkéntes számüzetése első évét taposó mester a kereső ember benyomását tette rám. Természetes nyugalma, nyájas modora, gipszfoltos nadrágja a régi volt, de mind abból, amit ama gyengén megvilágított és festői rendetlenségü (merthogy festőtől kölcsönkapott) müterem szerteszét heverő torzóiból az avatatlan szem átláthatott, nyilvánvaló volt, hogy Beck valami új felé halad, nem is annyira szabad akaratából, mint inkább belső kényszerből. Egy új szabadság küszöbén állt, amelyet máris többre tartott, mint a maga mögött hagyott dicsőséget, hivatalos elismeréseket, főiskolai katedrát, habár még igazában nem is tudta, hová vezeti öt ez a belülről visszanyert szabadság. Csak annyit tudott, hogy aminek keresésére indult, az a Valami benne van, öbelőle készül kitörni, ha egyszer az atmoszféra nyomása és a leülepedett iszap nem fogja vissza; hogy futni kell utána kitárt karokkal, lélegzetet nem kímélve, alkotni mindig újat, egyre többet, fiatalos lendülettel, — elvégre is az ötvenéves művész még ifjú művész. Körötte, a sebtiben ácsolt állványokon formák gomolyogtak: egy önmagát kereső új univerzum darabjai. Temető asszonyok. Elzuhanó harcos. Megtorpant lendület. Vergődő fájdalom. 1958-at írtunk.

Azóta nem egyszer pillantottam be műhelytitkaiba. Láttam formálódni a csaknem életnagyságú szürkemárvány-pietát, amely első ízben a Rodin-kertben, az 1959. évi Jeunes Sculpteurs tárlaton került kiállításra, s amely még pár napja a Lambert-galériában is ott állt. Láttam a semmiből kipattanni két fehérmárvány-fejkompozíciót, melyek közül az egyiket röviddel elkészülte után megvásárolta a Musée de l'Art Moderne. Nézője voltam Beck viaskodásainak az agyaggal, abban a mesevilág dimenziójú kisplasztikai világban, amely kedvenc tartózkodási helye volt ezekben az években.

Ahány új szobor, annyi új forma-kísérlet. Hiába esküdött össze a vésö a méltóságos márvánnyal: még ök sem tudták az alkotót a megszokott ösvényre visszacsalogatni. Hány metamorfózis, amíg a mű a vázlatkönyvből agyagba vagy gipszbe, abból bronzba vagy kőbe költözött! Talán csupán a régi családi mesterség címere, az érmék őriznek valamely állandóságot ebben a viharos forradalomban. (Vagy talán bennük jelentkezett rögtön, a legtisztultabb formájában az új?)

Avatatlan szemmel két nagy változást látok Beck András művészetében. Az egyik a formai egyszerüsödés: a sokrészü valóságtól az egyetlen formába összefutó Egész felé. A másik a tér bonyolódása. Az utóbbi évek szinte minden kisplasztikája kísérlet volt egy új, nem-euklidesi tér teremtésére, amely a formákkal együtt mozog. Zuhanás, repülés, ölelkezés, tánc, ugrás, bika öklelése: ösi motívumok, amelyeket azonban Beck most másképp helyez el a térben.

A két változás együtt néha azt a képzetet kelti, hogy Beck absztrakt. Annak vették pár évvel ezelőtt a „Comparaisons" tárlat rendezői is, s annál jobban meglepödtek, amikor a rákövetkező évben a mester egy félreértelmezhetetlen „Anyaság"-szoborral jelentkezett. Számomra nem kétséges, hogy Beck szobraiban a valóság tárgyai jelennek meg, csupán olyan dinamikai és formai elemekre egyszerüsítve, ahol már a lényeg sürüsödik. Így válnak a mondanivaló tökéletes kifejezöeszközeivé.

A figuráknak ebből az eszköz-jellegéből érthető meg, úgy érzem, Beck szobrászatának tematikai állandósága. Miközben a formák szüntelenül megújulnak, a témák, ellenkezőleg, nála mintha cirkuláris mozgást írnának le. Szívesen tér vissza korábbi ideáihoz, hogy új megformálásban és új hangsúllyal fejezze ki öket. Ilyen állandóan visszatérő téma nála a Szarvas (Cantata Profana), a Pieta, az Emberpár (melynek östipusa a háború előtti „Ketten", — de hová hajoltak, görbültek, vegyültek, ütköztek azóta ezek ketten!), az Elbukás, a Viaskodás, a Feltámadás, a Tánc. Leggyakrabban azt keresi, milyen térbeli — s ezzel együtt lelki — viszonylat alakítható ki két, vagy több figura között.

Annak a felkérésnek eleget téve, amelynek most a Lambert-galériabeli kiállítást köszönhettük, Beck András egy éven át szinte a világtól elzárkózva dolgozott, s a szokásosnál jóval kevesebbet láttatott készülő müveiből. Mintha egy egységes terv részeinek tekintette volna a keze alól kikerülő kisplasztikákat, s magát a tervet olyan vállalkozásnak, amelyben hat évi kutatásának tanulságait összegezi.

A „kereső ember" megtalálta önmagát. Más ezeket a müveket nem alkothatta volna. És másképp, mint így, ezek a szobrok nem is létezhetnének. Villanásszerű formák. Semmi sem áll, minden lendül és vág és mozog és feszül. Semmi lágy hullámzás vagy hajladozás, csupa szikra, belső feszültség, sürített tér. Egyetlen görbületté összegeződő formák — megannyi zenei mondat. Nem mozarti, hanem bartóki zene. Vad, keserü, rekedt, göcsörtös.

S ezek a zenei mondatok beszélnek. Az eddigi félmondatok concertóvá egyesültek. Tévedek? Alig hiszem. Beck kiállítása egy levert forradalom és a letiporhatatlan reménység bartóki concertója, epikus bevezetővel, ködös meneteléssel az öntudatlanban kirobbanó indulatokkal, poétikus és ironikus betétekkel, ösi magyar fohásszal, — concerto, amelynek zárófugája a végtelenbe vész.

A kiállítást öt fa uralta: öt indulat, öt világlátás. A Hatalom fája csupa gonosz kenetesség. A Félelemé csupa reszkető titok. A Bosszú: sötét szikrázások. Az Idök Tanúját szelek tépázták, viharok szabdalták, de csonkán, barázdásan, meghajlítva is a helyén áll. Ágaiban — megannyi ideg — a kor, melynek szenvedő és értő, de nem feledő tanúja. Önarckép fában?

Miként a fákat, (az újjásarjadó életet jelképező ötödik kivételével), a kiállítás többi darabját is általában a komor tónusok jellemzik. „Sancta inhumanitas": századunk hatalmi gépezete. Halálmadarak csattogó szárnyai. Mélybebukó áldozatok („La chute"). Siratóasszonyok. „Squelettes sauvages." Ide sorolnám a „Rosszkor jött feltámadást" is, a madáchi „Álomkép ne mozdulj" modern változatát.

A végzet sejtése árnyalja komorrá a felbuzdulás és a viaskodás jeleneteit is. Sok a hármas vagy nagyobb csoportot felölelő kompozíció. Ha a kezdést vagy állapotváltozást általában hármasalakzatok fejezik ki, a feltöltött indulatot vagy annak kitörését tömegek mozgása érzékelteti (a „tömeg" szó mindkét értelmében). Az előbbiek közül hadd emeljem ki a „Menekülés" formai tökélyét. Az utóbbiak közül talán az „Embersürü"-ben érte el Beck dinamikus térszemlélete a legbravúrosabb kifejezést.

Új hang Beck művészetében az irónia: szelíd a „Rondó"-ban, metsző a „Gerinctelenekkel" szemben. Nyilvánvalóan elkülönülő tárgyú az „Önarckép": mosolygó önkritika, amely szelíd humorával ellensúlyozta az összkép komorságát.

De komor összképről beszélni talán nem is egészen jogosult, amikor minden egyes kompozícióban valamilyen rejtett formában ott volt a drámai katarzis. Az alkotó pusztíthatatlan optimizmusáról árulkodott az Ígéret és a Remény néhány elsuhanó jelenése, mint a harcbaszállók és csodavárók felett lebegő zászlók, vagy az egyetlen ugrással a felhökbe szökkenő „Csodaszarvas"...

E néhány utalásnál nem merek messzebb menni. De profán létemre is érezni véltem azt a nemcsak formai, hanem matematikai és szinte időrendi összefüggést, amely a kiállítás szobrait összekötötte, attól kezdve, hogy a „Sors hírnöke" megjelenik, addig a végső fohászig, amelyet a „Csodaszarvas" képvisel.

Teljes univerzum volt ez a kiállítás. De — s itt a paradoxon — magyar univerzum. Beck Andrásnak Budáról a Szajna partig kellett előrerukkolnia, hogy a magyar szobrászat „Concertó"-ját megkomponálja. S hiszem: úgy leszünk vele, mint azzal a másikkal. Majd szétszóródik az egész világban. Sokáig csak a híre jut el oda, ahol igazán megértenék. Ahol könnyeznének tőle.

KENDE PÉTER

Irodalmi Ujság

A JOURNAL DE GENÈVE május 4-5-i számában közli Dénes Tibor Shakespeare-tanulmányát, amely először az Irodalmi Újságban jelent meg.

*

THE BÉLA BARTÓK ARCHIVES. A New York-i Bartók-archívum történetét mondja el és gazdag anyagáról számol be egy szépen kiállított angol nyelvű albumban, az archívum alapítója és hozzáértő, lelkiismeretes kurátora, Bátor Victor. Az albumot nemrég elhunyt hitvese, Franciska emlékének ajánlotta, aki Bartók nehéz napjaiban sokat törődött a nagy magyar zeneköltővel. Ajánlotta még Kodály Zoltánnak is, akiről azt írta Bartók egyik levelében 1910 júniusában : „nagyon egyedül vagyok, nincs senki más, akivel beszélni tudnék, egyedül egyetlen barátom Kodály".

*

DR. GAAL ENDRE „Bartók Béla és művészete" címmel tartott előadást április 28-án a Torontói Magyar Házban.

*

G. ARNWIDSSON, a stockholmi egyetem régészeti tanszékének vezető professzora tudományos előadások tartására és régészeti emlékek tanulmányozására két hétre Magyarországra érkezett.

⁂

AZ ANGOL Királyi Shakespeare Színtársulat a jövő évben, Shakespeare születésének 400. évfordulója alkalmából külföldi körútra indul és ennek során ellátogat Budapestre is. A körút többi állomása: Berlin, Moszkva, Leningrád, Helsinki és Tokió.

*

A MAGYAR Írószövetség Jugoszláviában tartózkodó küldöttsége, amelynek egyik tagja Tamási Áron, Újvidéken látogatást tett a Fórum magyar nyelvű könyvkiadónál és az 1826-ban Pesten alakult, de több mint száztíz éve Újvidéken működő szerb Matica közművelődési egyesületnél.

*

AZ ÚJJÁALAKÍTOTT Csók István képtárban május 19-én nyílik meg Csontváry Kosztka Tivadar gyűjteményes kiállítása. 1945 óta ez lesz az első hazai Csontváry-tárlat, amely a művész nagyméretű képeit is bemutatja. A kiállítást Bodnár Éva és Kovács Péter mütörténész rendezi.

⁂

A PISAI ferdetorony egyensulyának biztosítására sürgősen tenni kell valamit, mert a torony dőlésfoka kritikussá válhatik a nem túlságosan távoli jövőben — mondotta egy mérnökkongresszuson Letterio Donato professzor.

⁂

RITKA TEHETSÉGRE bukkant nemrég a Pedagógiai Intézet néhány munkatársa Szabolcsban. A 7 éves Rácz Imre játszva húszmilliói számol, könnyedén oszt, szoroz fejben, akár négy-öttagú számoszlopokat is. A gyermek logikai képessége is rendkívüli.

⁂

EUGÈNE DELACROIX halálának 100. évfordulójára a francia posta bélyegsorozatot adott ki, amelynek egyes címletei a festő leghíresebb alkotásait ábrázolják. Köztük van az Ágaskodó ló és a Jákob harca az angyallal.

*

ROMÁNIA és Jugoszlávia közös szerződést írnak alá, amelynek értelmében a Dunán a Vaskapunál nagy teljesítményű vízierőmű építkezését kezdik el. A román és jugoszláv szakértők tervei szerint a vízierőmű tízmilliárd kilowattóra energiát termel majd. Az 54 méter magas és 1200 méter hosszú duzzasztógát tizenkét generátort üzemeltetne, és egyben a vasúti és közúti forgalom lebonyolítására is szolgálna.

A terv megvalósítása mintegy 400 millió dollárba kerül, de Jugoszlávia és Románia arra számít, hogy a többi, az erőműből hasznot núzó dunavölgyi állam szintén hozzájárul majd a költségekhez. Az előkészületek jövőre befejeződnek, s maga a gát 1965-re készen áll. A vízierőmű első része 1970-ben lép működésbe, s a következő évben már teljes üzemben dolgozhat.

KISS FERENC, a fiatal magyar festőművész rajzaiból és pasztelljeiből kiállítást rendezett Campinasban (Brazília) az ottani irodalmi és tudományos intézet meghívására.

⁂

LENGYEL MENYHÉRT Falusi idill című játékát bemutatta a Budapesti Televízió.

⁂

A BUDAPESTI Nemzeti Szinházban megkezdödtek a Julius Caesar próbái. Shakespeare tragédiáját — Vörösmarty fordításában — május közepén mutatják be. A főszerepeket Ungvári László, Bitskey Tibor, Bessenyei Ferenc, Sinkovits Imre, Rajz János, Zolnai Zsuzsa és Kohut Magda játssza. Rendezője Marton Endre.

⁂

BENVENUTO CELLINI KALANDJAI címmel nagyszabású kosztümös, színes film forgatását kezdik meg a közeljövőben Ricardo Freda olasz filmrendező irányításával. A film címszerepét Brett Halsey alakítja.

⁂

ANOUILH Erkölcsös szerelem című színdarabját bemutatta a Pécsi Nemzeti Színház.

*

A KISKUNSÁGI szücsmesterek munkáit gyűjti dr. Lükö Gábor hazai múzeológus. Megállapítása szerint az Alföld peremén hagyományos népi hímzések motívumai alapjában megegyeznek a tatár-hímzésekkel.

⁂

A BUDAI Várpalota új kupolájára feltüzték a nyolc méter hosszú vörösréz csúcsdíszt. Több százéves hagyománynak megfelelően a munkások ebben a vörösréz-ékességben helyezték el az utókor számára a várpalota újjáépítésének okmányait és korunk néhány emlékét, újságokat, pénzdarabokat.

⁂

SCHÖNBACH im Waldviertelben egy régi szerzetesrend kolostorának padlásán a romok két, két méternél magasabb fából faragott Krisztus-szobrot találtak. Az egy-egy rönkből kifaragott figurák becslés szerint 1420-ban készültek, egyikük, egy gótikus stílusú szobor, orvosi vélemény szerint valóságos anatómiai mestermű.

*

LENGYELORSZÁGBA utazott az Eötvös Lóránd Tudományegyetem énekkara és szimfonikus zenekara.

*

LEOPOLD STOKOWSKINAK ítélte New York város tanácsa az USA legnagyobb zenei díját, a Haendel-érmet.

*

BUDAPESTEN, április 24-én a XIII. kerületi Révész utca 27/31-ben, a Fővárosi Gázművek telepén egy 60.000 köbméteres gáztartályba becsapott a villám. Szétrepesztette a burkolatot s a tartály tartalma, 45.000 köbméter gáz a résen kiszabadulva, 50-60 méterre a Duna felé, lángra lobbant. Emberéletben nem esett kár, de több járókelőt és gépkocsivezetőt kisebb-nagyobb égési sérülésekkel kórházba kellett szállítani.

*

HATSZÁZÖTVEN éves Erkel Ferenc szülővárosa, Gyula. A jubiláló városban ünnepségsorozatot rendeznek.

⁂

ROGER VADIM neves francia rendező nyilatkozatából : „Egy jó filmrendező legtöbbnyire legutolsó filmjéről szeret beszélni. A rossz rendezőt arról lehet felismerni, hogy mindig a legközelebbi filmjéről beszél".

⁂

SZÁNTÓ JUDIT, József Attila élettársa hosszú szenvedés után Budapesten elhunyt.

*

MEGFEJTETTÉK és három kötetben kiadták a Szovjetunióban Beethovennek a moszkvai Glinka Zenei Múzeumban lévő vázlatkönyvét, melybe 1802-1803-ban írta „gyorsírással" zenei jegyzeteit.

EGYIPTOMI KUTATÓK tudományos magyarázatot találtak arra, mi „a fáraók átka", amelynek az egyiptomi sírok feltárásánál több régész áldozatul esett. Felfedezték azt a vírust, amely több ezer évvel a múmia eltemetése után még aktív és betegséget okoz.

⁂

LUKÁCS GYÖRGYNÉ, a világhírű marxista filozófus és esztéta felesége 82 éves korában Budapesten elhunyt.

⁂

R. F. BYRHES amerikai professzor az Inter-University Committee elnöke Budapestre érkezett, hogy tárgyaljon a magyar-amerikai felsőoktatási csere ügyében.

⁂

A NAPRENDSZEREN kívül elhelyezkedő bolygót fedezett fel Peter van de Camp amerikai csillagász. A bolygó másfélszer nagyobb a Jupiternél.

⁂

EGYHETES vendégszereplésre Ausztriába utazott az Állami Hangversenyzenekar. A 96 tagú együttest Ferencsik János vezényli. A zenekar Bécsben, Grácban és Salzburgban ad koncertet.

⁂

AZ OLASZ Televízió munkatársai felvételeket készítettek a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményeiben.

*

SZÁZHUSZONÖT népmesét mondott eddig magnetofon szalagra Papp János 78 éves Kállósemjén-Újfalurét tanyai lakos, aki egész életét földmüveléssel töltötte. A meséket még gyermekkorában hallotta, idős emberektől, s emlékezetében mostanig megőrizte. Az értékes gyüjteményt a nyíregyházi Jósa András múzeumban helyezték el. Szabolcs-Szatmár megyében Papp János már a negyedik olyan kiemelkedő mesemondó, akire az utóbbi négy évben találtak rá a kutatók. Ruszkovics István, Ami Lajos, Jóni Ferenc és Papp János összesen 628 népmesével gazdagította a megye népköltészeti hagyományait.

⁂

A BÁCS MEGYEI Madaras község határában összefüggő területen 72 domb emelkedik ki a földből. Mint ezt a régészek már korábban megállapították: ezek a hunok egykori temetőjének sírhalmai. A hunhalmokat az idén feltárják. Az utóbbi évek egyik legérdekesebb ásatását Köhegyi Mihály, a bajai Türr István Múzeum fiatal régésze irányítja.

*

CHARLIE CHAPLIN 3 kötetre tervezett önéletrajzának első része hamarosan elhagyja a sajtót Angliában.

*

MEGJELENT az első urdu nyelvű tankönyv Pakisztánban. Az angolról az urdu oktatási nyelvre való áttérés követelményeinek megfelelően a Karacsi Egyetem folyamatosan szerkeszti és adja majd ki a tankönyveket.

⁂

WEINER LEÓ emlékbélyeget hoz forgalomba a magyar posta az őszi budapesti zenei versenyek alkalmából.

⁂

BEFEJEZTÉK Székesfehérvárott a Vörösmarty Mihály megyei könyvtár átalakítását. A 40 ezer kötetes könyvtárat a közeljövőben adják át rendeltetésének.

⁂

KURT TUCHOLSKY „Gripsholmi kastély" című regényét színpadra dolgozta át H.U. Wendler német író. A darabot Rostockban mutatják be.

KERÉNYI KÁROLY professzort az Upsalai Egyetem május 31-én díszdoktorává avatja.

⁂

MARGARET TYNES amerikai operaénekesnö vendégszereplésre érkezett Magyarországra. Három alkalommal lép fel az Operaházban, egyszer az Aidában, kétszer az Otellóban.

⁂

MÉRAY TIBOR „Ellenség" című könyvét most adták ki Brüsszelben flamand nyelven is. A könyv eddig 19 országban jelent meg.

⁂

NEMZETKÖZI levéltárosi konferenciát rendeznek júniusban Budapesten a Magyar Tudományos Akadémián. Eddig húsz országból jelentették be részvételüket az érdekelt szakemberek. Részt vesznek a tanácskozáson az Egyesült Államok levéltári hálózatának képviselői is.

⁂

FAUST IMRE volt könyvkiadó 60 éves korában Pécsett elhunyt.

⁂

A SZÁZÉVES Nemzetközi Vöröskereszt tiszteletére Cannes-ban Nemzetközi Vöröskeresztes Filmfesztivált rendeznek. Augusztus 15-én Genfben nagyszabású dokumentációs kiállítás nyílik, majd megrendezik a Nemzetközi Vöröskereszt kongresszusát.

⁂

ÖTEZER hivatásos szórakoztato zenészt tartanak nyilván Magyarországon.

JOHN P. LAW
4, KING STREET, LONDON, W.6
Telephone: RIVerside 1893 (daytime), ACOrn 4707 (evening)
for Naturalisation and advice on matters of Alien Law
to foreign nationals (over 30 years experience)

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

TAUNUS-ban (Németország) élő magyar házaspár **CSEREÜDÜLÉST** szeretne PÁRIZS-ban élő házaspárral. Papp Virgil, 6209 **Kettenbach** Hochstrasse, Block A.

A francia
SOCIÉTÉ CENTRALE CANINE
által törzskönyvezett magyar
PULIK
3 hónapos korban, oltással ellátva kaphatók.
Elevage de chiens „Pulis"
Ferme du Gué Bourdin
MONTEREAU (Loiret)

Megyer József
RÓMA
(A város, ahogy én láttam)
491 oldal. Ára 3 USA dollár
Giménez-kiadás 1963
Megrendelhető a magyar könyvterjesztőknél
Rómában: S. TRIZNYA,
Via B. Pontelli 21

Faludy György
MY HAPPY DAYS IN HELL
című önéletrajzi regényének első angol kiadása a karácsonyi könyvpiacon elfogyott. A könyv második kiadása a következő hetekben jelenik meg, ugyancsak André Deutsch kiadó gondozásában. Ezzel egyidejüleg lát napvilágot a könyv AMERIKAI KIADÁSA John Morrow kiadó (425, Fourth Ave. New York, 16, N.Y.) gondozásában. A könyv német kiadása a hamburgi Rutten und Löning cégnél karácsony táján jelenik meg.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Ujság ára:

Anglia: 1 shilling, Argentína: 10 peso, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 2 schilling, Belgium: 7 franc, Brazilia: 60 crusero, Dánia: 1 korona, Finnország: 45 márka, Franciaország: F 0,90, Hollandia: 60 cent, Izrael: 40 agora, Kanada: 20 cent, Magyarország: 1 forint, Mexico: 3.15 peso, Németország: 60 pfennig, Norvégia : 1 korona, Olaszország : 70 lira, Svédország : 80 öre, Svájc: 60 centimes, Uruguay: 50 cent, USA: 25 cent, Venezuela: 1.25 Bs.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 11. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 június 1.

PEÉRY REZSŐ

POZSONYI VÁLTOZÁSOK

Nehéz szatírát nem írni a machiavellizmusnak arról a falusias színezetű, goromba, de annál sikeresebb válfajáról, amellyel a csehszlovák sztálinista vezetői együttes kezeli történelmi múltjának egyetlen valóban kimagasló cselekedetét, a röviddel tanítómesterük halála előtt megkezdett műper-sorozatot.

Az úgynevezett népi demokratikus csatlósállamok helytartói testületei sorában a kelet-németekkel együtt vitathatatlanul ők az Emberiség (néhai) Bölcs Vezérének legérdemesebb tanítványai. Elsősorban nem Sztálin lassan-lassan kifakuló-porosodó dogmáihoz, hanem a Halhatatlan Szeminarista szelleméhez, elképesztő reálpolitikai zseniéjéhez, korlátokat nem ismerő képzelőerejéhez, fortélyos s a világtörténelemben eleddig példátlan valóságátalakító tehetségéhez hűségesek. A Csendes-óceántól oly nagy távolságban élvén, a dogmát ma lelkük mélyén ajnározzák csupán. Reálpolitikusok, azaz nem követik a merész és bátor albán példát. Annál leleményesebbek, annál rugalmasabbak, annál verhetetlenebbek a sztálini csillagzat legfényesebb korszaka idején kialakult hatalmuk megtartásának, a velük nem egyívásúak elszigetelésének és semlegesítésének korántsem elméleti ihletésű művészetében. (Hogy ellenfeleikről ne is beszéljünk.)

Hatalmuk konzerválásának e jeles szakértői másfél évtized óta állnak őrhelyeiken, pártjuk és államuk legmagasabb posztján, azzal a korántsem hamis tudattal, hogy az egyetemi tanárok egykori államában ők és csakis ők képviselhetik a sztálini alapokon épülő szocializmust.

Ebben alighanem igazuk van. Az új állameszme egybeforrt alakjukkal, méreteikkel, erkölcsi és szellemi habitusukkal. Velük s általuk mutatkozott meg azon a földön, amely egykor Husz Jánost Comeniust, Smetanát, Purkynét és Masarykot adta az emberiségnek.

Kevés az ismeretünk, gyenge a képzelőerőnk ahhoz, hogy követni tudjuk az uralkodnitudás e mestereinek múltjuk kiemelkedő emlékéhez, a Slánsky-perhez való viszonyát. Úgy tűnődünk e szövevény ág-bogainak vonalvezetésén, mint valamely bonyolult meseszövésű színjáték szemlélője felvonásközben, amidőn a darab alapmotívuma nyilvánvaló csupán, a részletek megértését a hátralévő felvonásoktól reméli.

A csehszlovák hatalmi színjáték alapmotívuma ugyancsak világos : nemcsak a sztálinista csoport ragaszkodik a vezetéshez, pozícióhoz minden áron : alighanem az oroszok is segítik, támogatják legalábbis szívesen tűrik őket ; olyannyira összeforrt nevük az új rendszerrel, az új állameszmével. A volt klasszikus polgári demokrácia földjén nehezen képzelhető el korszerű, tehát keleti színezetű szocializmus, olyan emberek vezető szerepe nélkül, mint Novotny, Siroky vagy Fierlinger elvtársak.

Ez az uralkodó csoport minden bizonnyal meggyőző érvekkel képviseli az óhitű leninista felfogást : a proletárdiktatúrát nem lehet fenntartani csupán a jog és erkölcs teljes relativizálása s alárendelése alapján ; képtelenség tovább építeni a rémület és szenvedés — mint legfontosabb kormányzati eszköz — nélkül, a titkosrendőri centralizmus és műpereinek megszüntetésével. A terrorban fogant rendszer alapgondolatát, a kisebbségi elvet s a terrorizmust csak a rendszer fennmaradásának veszélyeztetésével lehet feladni.

Így érthető csupán a zseniális tapintat, az óvatosság s a fortélyos varázslatos valóságátalakítás, amellyel az uralkodó csoport a per emlékét kezeli. Vigyáznia kell nagyon, hiszen e perről szólván önmaga szellemével néz farkasszemet. A vezetői grémiumban ugyanis — nem úgy, mint nálunk vagy a lengyeleknél — nem a műperek áldozatai, hanem szervezői foglalnak helyet.

Amidőn a huszadik pártkongresszus időszerűvé tette volna a per revízióját s az esedékes jóvátételt, a magyar dráma tanulsága szolgált ürügyül a hallgató-halogató magatartás számára. Nem a Rajk-per látványos, ünnepies megtagadása, a párt fennhangon meghirdetett *mea culpá*-ja volt-e nyitánya a magyar felkelésnek ?

Mint alapvető fontosságú ideológiai tényt, — mint az eretnekek ellen foganatosított szocialista ítéletet, — a pert persze közben óvatosan kivonták a szemináriumok anyagából. Csend és hallgatás következett ezután, bizonyos megtűrt változatokkal, amelyek a suttogó propaganda alvilági ösvényein vándoroltak embertől emberig, alighanem korszerű távirányítással. Jeles cseh társutasoktól hallottunk Magyarországon ilyen magyarázatot. A per nem alábecsülendő jelentősége eszerint az volt hogy a kommunista pártot megtisztította a nem népi származású elemektől. Ez volt az antiszemita változat.

A másik immár erőteljesebben a köztudatba vetett interpretáció a moszkvai enyhülés esztendeiben — meglepő fordulattal s olykor immár hivatalosan is — a Slánsky-csoportra hárította a sztálinizmus ódiumát. Nem bíráik, hóhéraik, hanem Slánsky és Clementis váltak ortodox sztálinistákká : az ideológiai vonal változása igazolja a legjobban pusztulásuk történelmi szükségszerűségét.

Néhány esztendővel ezelőtt Barak miniszter és barátai személyében támadt a rendszernek mérsékelten reformpárti ellenzéke, amelynek egyik legfontosabb követelése a műperek felülvizsgálása volt. Az *Irodalmi Újság* annak idején beszámolt egy glosszában e vállalkozás bukásáról, s e kudarcot követő ideológiai legendáról.

E legenda értelmében a perek revízióját a még élő, ártatlanul szenvedő elítéltekkel kapcsolatos jóvátételt — az ellenzéki-revizionista csoport késleltette és hiúsította meg.

Ezuttal elmaradt a cinikus szemhunyorítás a reakciós érzületű néprétegek felé. A műperek áldozatait most az ellenzék lelkiismeretének terhei közé utalta a leleményben kifogyhatatlan uralkodóréteg.

A hatalmat birtokoló csoportnak így sikerült hallgatással, majd a mindenkori történelmi helyzetnek megfelelő legendagyártással és valóságátalakítással átvészelnie Slánskyék bitófára hurcolásának tizedik évfordulóját.

A hallgatólagos jóvátételt a még élők esetében közben nem lehetett elkerülni. Ez, habár évekkel a hasonló orosz és közép- kelet-európai revíziós folyamatok után, nyilván Csehszlovákiában is megtörténhetett.

Ha az uralkodó csoport lelkiismeretét és működését nem is, a kelet-európai eszmei koordinálást mégiscsak zavarólag illeti a Slánsky-per rettenetes nemzetközi emléke. Alighanem külső hatásnak kell betudnunk, hogy a Csehszlovák Kommunista Párt nem tudott végül is kitérni a revízió elől. A Slánsky főtitkárral és társaival kapcsolatos párthatározatot a *Rudé Pravo* egy májusi közleménye szerint megsemmisítették s ezen túlmenően kilátásba helyezték a szocialista törvényesség ellen annak idején vétkező állami és pártfunkcionáriusok felelősségrevonását.

Nem tudjuk, miként fogják megoldani ezt a feladatot a csehszlovák sztálinisták. A gyarkorlati s hatalmi dialektikában járatlanok vagyunk, még képzeletünk sem sejtheti, minő fortélyos fordulat következik ezután s kinek kell majd felelni az inkvizíció bűneiért — az inkvizitorok helyett.

A most meginduló folyamat azonban így sem jelentéktelen. Mert habár kerülőutakon, habár új magyarázkodás körítésében is, de a királyról kiderül hogy ruhátlan, a nagy ideológiai haditettről pedig, hogy csak bűntény volt, semmi egyéb.

Az emberi lelkiismeret közben máris hallatja szavát. Ha nem is a megfélemlített és megtört Prágában, de azon a földön, ahol nemcsak az óvatosság csitító bölcsességét, hanem jelentős lázadások emlékét hordozzák az emberi szívek. A pozsonyi *Kulturny Zsivot* a Szlovák Írószövetség legutóbbi kongresszusáról tájékoztató beszámolók szerint a szlovák írók — akár ötvenhat tavaszán és nyarán — újból nyíltan kívánnak szembenézni sorsukkal, ugyanúgy vágyván enyhülés és igazmondás után, mint egykor lengyel és magyar társaik. A párizsi *Le Monde* híradása alapján tudunk meg egyet s mást erről a bátor, új kísérletről. A Slánsky-per is szóbakerült a kongresszuson.

Nem a funkcionáriusi dialektika tolvajnyelvén, hanem emberi szóval, független ítélettel s mélységes erkölcsi felháborodással kommentálták.

Pozsonyban nem a hóhér és bíró szólt felőle, hanem egy áldozat, az életbenmaradt társak s az elpusztult barátok nevében. Novomesky László, a kitűnő költő, a volt szlovák iskolaügyi miniszter akinek alakját néhány hónappal ezelőtt idéztük éppen az *Irodalmi Újság* olvasói elé.

Tízesztendős írói némasággal, a műperben való megaláztatással, sok testi és lelki szenvedéssel, a sztálini inkvizíció börtönében eltöltött esztendőkkel háta mögött jelentkezett, önmaga — egykori — lázadó lénye mellett hitet tévő hűséggel és bátorsággal. A kelet-közép-európai reformátorok szövegét mondta, azzal az erkölcsi elszántsággal, amely az ottani félmúlt nagy helyzeteinek feszültségére és magaslataira emlékeztet.

Felszólalása nyílván válasznak készült a lelkeket csitító funkcionáriusi közlésre : haragra immár nincsen ok hiszen a Slánskyékkal kapcsolatos párthatározatot — íme — érvényen kívül helyezték. Válasza egyben kísérlet — talán az első Szlovákia földjén — az ideológiai eufémizmusokkal elleplezett valóság : a műperek iszonyatos gyakorlatának és emberi drámájának felmutatására.

Milyen közép-európai kortárs ne érezné szavainak a félmúlt jólismert örvényeibe világító erejét ?

„Lehet-e a jelen barátságos légkörében elfelejteni azt, ami a tragédia kialakulásakor történt ? Lehet-e felejteni, mert a Kaland immár véget ért és az ötvenes évek határozatait érvénytelenítették ? Nos hát : amit ma anulláltak, az csupán jelentéktelen része egy drámának, amely sokkal nagyobb, sokkal rettenetesebb volt, semhogy bárkinek joga lenne nagylelkűségből vagy opportunizmusból megfeledkezni róla. E pillanatban felettébb téves lenne pontot tenni az ügy után. Az emberek ezrei és ezrei vesztették el bizalmukat, biztonságukat, odaadásukat, belátásukat. Vissza kell adni, ami megilleti őket ; rehabilitálni kell őket az egész nemzet, minden osztály, minden nemzedék színe előtt."

Ez a megnyilatkozás szellemében és szövegezésében nem a valóságot elleplező funkcionáriusi dadogás, hanem a lázadó és szenvedő kortárs szózata. Arra az erőre utal, amely változatlanul ott él a kelet-európai ember szívében és szenvedélyében ; s amelynek időnként jelentkeznie kell, minden kockázat ellenére. Ám hogy sikerül megszólalnia, az mégis a változó idő és körülmények bizonysága — nemcsak a bátorságé.

Nem tudjuk, persze, még : meddig járható ez az ösvény, a türelmes próbálkozások útja. Csupán igaz szívből örvendezünk annak, hogy néma esztendők köde és homálya után mintha Pozsony felett mutatkoznék derengés az eleddig csendes, sötétlő horizonton.

A Csehszlovák Kommunista Párt

több mint egyhónapos késéssel a nyilvánosságra hozta, hogy április 3-án és 4-én több vezetőt leváltottak, akik a személyi kultusz éveiben túlkapásokat követtek el. A tisztogatás áldozatai között szerepel Karol Bacilek, a Szlovák Kommunista Párt első titkára is. Ez a hír várható volt, mivel Bacilek március 14-e óta teljesen eltűnt a politikai élet porondjáról.

Vajon véget vet-e a Központi Bizottság határozata a Csehszlovák Kommunista Párt immár évek óta tartó válságának? A párt vezetői már jó ideje különlegesen kényelmetlen helyzetben vannak. Hogy a többi népi demokrácia fejlődését kövessék, el kellett volna ítélniök a Sztálin idejében elkövetett törvénysértéseket. Ennek ellenére semmi hajlandóságot sem mutattak arra, hogy az új helyzet következményeit levonják. Ez érthető is, hiszen már a sztálini korszakban is Novotny és társai vezették a pártot.

Novotny először megkísérelte, hogy az elkövetett hibákért és bűnökért a felelősséget ma már eltűnt emberekre hárítsa. De ez a naiv magyarázkodás még a meggyőződéses cseh kommunistákat sem elégítette ki. Novotny akkor azzal próbálkozott, hogy a szerepeket megfordítsa, és a vádlókat ültesse a vádlottak padjára. Barak belügyminiszter, a Politbüró tagja, akinek a párt legfelsőbb vezetőségében egészen 1953-ig semmilyen szerepe nem volt, a régi pörök újrafelvételét követelte. Erre az első titkár kiűzte őt a Központi Bizottságból, börtönbe vetette és szemérmetlenül azzal vádolta, hogy az igazságot akarta eltagadni.

Novotny azonban nem aratott végső győzelmet. Noha célja az volt, hogy vetélytársától végleg megszabaduljon, Barakot 1962 áprilisában csak börtönbüntetésre ítélték. Novotny egyik nemrégiben elmondott beszédében egyébként utal is arra, hogy a párton belül egy „jelentéktelen kisebbség" ellenezte Barak letartóztatását. A megjegyzés igen érdekes, mivel a kommunista pártokban végrehajtott „tisztogatások" után a győztesek általában azt hajtogatják, hogy az „árulók" példás büntetését a tömegek egyhangúlag követelték, s a próbatétel csak még megerősítette a párt egységét.

A múlt év decemberében, a Csehszlovák Kommunista Párt kongresszusán Novotny kénytelen volt néhány engedményt tenni, s megígérte, hogy a régi politikai pörök revízió alá kerülnek. A Központi Bizottság négyhónapos haladékot kért, hogy a revíziós eljárást megfelelően előkészíthesse.

Mindenesetre a pártkongresszus után semmilyen jelentős személyi változást nem eszközöltek a párt vezetőségében.

Igaz, Novotny hívei a kongresszuson figyelmeztették a pártmunkásokat, hogy Rudolf Slánskyt semmilyen körülmények között nem lehet rehabilitálni. Ismételten megerősítették, hogy a párt 1952-ben halálra ítélt, titóizmussal és cionizmussal vádolt főtitkárának a büntetése jogos volt. A hivatalos tétel szerint Slánsky változatlanul Gottwald elnök „rossz szelleme", a zsarnokság megszervezője, a cseh Berija volt.

Ezzel szemben ma egyre többször szóba kerül Slánsky rehabilitálása. Jelenleg a Legfelsőbb Bíróság a párt és a kormány 1949 és 1954 között jogtalanul elítélt vezetőinek az ügyéről tanácskozik. Novotny tehát végül is nem tudta megakadályozni, hogy ezeket a veszélyes aktákat ne vizsgálják felül.

JÚNIUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Peéry Rezső: Pozsonyi változások (1. old.)

Giuseppe Ungaretti nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (3. old.)

Bárdos Artur levélváltása G. B. Shaw-val a Szent Johanna előadásáról (4. old.)

A világirodalom tolmácsa, Kabdebó Tamás Gyergyai Albert tanulmánykötetéről (5. old.)

Aczél Tamás: Major Ottó: Játék a tükörrel (5. old.)

Dénes Tibor az írásjelekről (6. old.)

Nyikoláj Arzsak novellája (7. old.)

Rolf Jacobsen, Kristóf Ágota és **Tüz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, képzőművészeti kritikák, glosszák, hírek

Emlékezés Camus-re

Sarcelles, a lélek nélküli város... Így nevezték ezt a Párizstól északra fekvő hatalmas modern települést, amelynek helyén öt évvel ezelőtt még csak a betonvázak meredtek az ég felé. Azóta mintegy ötvenezer ember talált itt hajlékot. És hála néhány fiatalember hitének és lelkesedésének, lassan a lélek is beköltözött a rideg falak közé.

A nagy modern lakótelepek betegsége (a „sarcellite", ahogy G. Lambert, Pontoise alprefektusa nevezte szellemesen ezt a szociológiai jelenséget az Albert Camus emlékének szentelt kiállítás megnyitó beszédében) Sarcelles-ben gyógyulófélben van.

A városban olvasókör alakult, kiállítóterem nyílt és felépült az Ifjúság Háza. A lelkesedés, az erőfeszítés eredménnyel járt : tavaly, Sarcelles életében először, kiállítást tartottak ahol Van Gogh műveiről készült reprodukciókat mutattak be.

Az idei május (ez az esős, szeles május...) új és igen tiszteletre méltó megnyilvánulásnak lehetett tanúja : Sarcelles Albert Camus-re és műveire emlékezik.

Az Ifjúság Házát és a kiállítótermet külön erre a célra átrendezték, hogy méltó módon fogadhassák a gazdag anyagot. A rendezőség a változatosságra és a teljességre törekedett ; kéziratok, Damboise mester emlékérme és mellszobra mellett nagyszámú fényképet is felsorakoztatott, amelyek Camus-t életének és tevékenységének különböző szakaszaiban — az újságíró, a színész, a rendező, a sportoló stb. — mutatták be. Az egyes kiállított tárgyakat az író műveiből vett idézetek kísérték.

A megnyitó ünnepélyen nagyszámú közönség gyűlt össze. G. Lambert megnyitó szavai után levetítették Marianne Oswald, Camus hatásának és hírnevének szentelt kisfilmjét, majd a modern francia irodalom két kiváló ismerője, Gaëtan Picon és Roger Quilliot szólt az íróról. Az ünnepség egyszerű és közvetlen légkörben folyt le, úgy, ahogy Camus is szerette volna. Az író özvegyének, Francine Camus-nek a jelenléte csak még bensőségesebbé és meghatóbbá tette ezt a kis ünnepséget.

A figyelemre méltó vállalkozás sikeréhez minden hozzájárult : Gaëtan Picon elmélyülten elemezte az író művét és gondolatvilágát, Roger Quilliot meggyőzően mutatta ki Camus-nek korunk szellemi arculatára gyakorolt hatását, Marianne Oswald kísérőszövege pedig odaadó tiszteletről tanúskodott. Az összegyűltek hallhatták az író hangját is : Camus életében többször olvasott műveiből részleteket hanglemezre.

Mind azok, akikben Albert Camus emléke ma is elevenen él, legyenek franciák vagy magyarok, csak elismeréssel adózhatnak a nagy író örökét ápoló, szellemét idéző vállalkozásnak.

ROBERT PROIX

•

Bajok a szűzföldeken

Amikor ez év januárjában *Izmail J. Juszupovot* kinevezték a kazahsztáni kommunista párt első titkárává, az új főnök minden bizonnyal seitette, hogy nehéz munka vár rá, ha elődje sorsát el akarja kerülni, s főként, ha rendbe akarja szedni a kazahsztáni szűzföldek ügyét : de hogy *milyen* munka vár rá, azt bizonnyal nem seithette, legalábbis ez derül ki néhány nappal ezelőtt kiadott jelentéséből. Kiderül ebből, hogy e területen az elmúlt három esztendő alatt nem több s nem kevesebb, mint 600 *millió dollár* veszett kárba, méghozzá *„hibás tervezés"* miatt : nem több és nem kevesebb, mint 16.318 *helyi funkcionáriust váltottak le állásából*, közülük 2.340-et azért mert *csalt vagy lopott*, összesen 1 *millió* 270 *ezer dollárt*. Kiderül, hogy a Celinográdi Kereskedelmi Kamara főnöke „tolvajbandát" szervezett, mely meghamisította a jelentéseket, mesterségesen felhajtotta az árakat, s az így szerzett pénzből húst, vajat, autókat vásárolva, mind ezeket a feketepiacon értékesítette. Pavlodárban, a jelentés szerint, három ügyeskedőnek sikerült 300 ezer üveg bort és vodkát szereznie, mely italok ugyancsak a feketepiacon keresztül kerültek a fogyasztók gyomrába, borsos árakon. A Kzyl Orda kerület teljes párt és állami funkcionárius gárdája „marhatolvajlással" foglalkozott, miközben a párttitkár — az állatállomány fejlesztésének megszervezése helyett — szerencsejátékok szervezésére fordította idejét, aminek következtében a kerületben *„járványként terjedt el az efajta szórakozás"*.

A jelentés — figyelemreméltó őszinteséggel — közli velünk, hogy *„ezek a jelenségek az okai annak, miszerint Kazahsztánban tavaly a tervezett 14.1 millió tonna gabona helyett csupán 8.2 millió tonnát termeltek, azaz szállítottak be az állami felvásárló telepekre."*

A szűzföldek így vesztették el ártatlanságukat.

Edmund Wilson a magyar költészetről

Edmund Wilson, a kitűnő amerikai kritikus, író és eszszéista azok közé a ritka emberek közé tartozik, akiknek érdeklődése — koruk előrehaladtával — a világból s annak kultúrájából mind nagyobb területet fog be. Mint azt a „New Yorker" utolsó számából megtudjuk, a görög, a héber, az orosz és a német nyelv tanulmányozása után Edmund Wilson most megtanult — magyarul.

Erre, a (legtöbb nyugati íróember számára) bizarr cselekedetre Wilsont az késztette, hogy néhány évvel ezelőtt Budapestről megküldték neki magyar fordításban két színdarabját. Kíváncsi volt a fordítások minőségére, s mint írja, magára a különös finn-ugor nyelvre, amelyet annyi magyar ismerőse és barátja dicsőített, *„hosszú éveken át a magyar költészet, különösen Ady Endre nagyszerűségéről harsogva"*. Wilson rögtön hozzáteszi, hogy mióta eredetiben olvassa Adyt, úgy érzi, hogy a magyarok lelkesedése jogos.

A kalandos természetű kritikus ezután beszámol arról, hogyan fogott hozzá a magyartanuláshoz. Országh nagyszótárát forgatta, s azt elsőrendű jelzővel tünteti ki, de az angol nyelven megjelent nyelvtanokról és kézikönyvekről enyhén szólva lesújtó a véleménye. Sem Arthur H. Whitney, sem T.A. Sebeok kézikönyve nem alkalmas arra, hogy abból angolok, vagy amerikaiak a magyar irodalmi nyelvet és a ma beszélt nyelvet helyesen és könnyedén elsajátítsák. Wilson mindkettőnél jobbnak tartja a „Tanuljunk nyelveket" sorozat Pesten megjelent német nyelvű nyelvtanát, bár joggal kifogásolja a könyv olvasmányaiban hemzsegő cseh szövőmunkásokat és román kohászokat, akik vagy a Balatonnál üdülnek eléggé eseménytelenül, vagy kongresszusokon ismerkednek színtelen-szagtalan magyar szaktársaikkal.

Wilson a magyart rendezett és áttekinthető nyelvnek, sőt : különösebb erőfeszítés nélkül megtanulhatónak tartja. A nyelv előnyeként említi a „beépített", azaz a szógyökhöz ragasztott igeidőket és személy-jeleket — ezekből első pillantásra látni az ige értelmét. A nyelv hangzását is kedvezőnek ítéli. *„Az írott és nyomtatott magyarnak valami rendkívüli gazdag zamata van, amely a költészetben nagyfokú sűrítést tesz lehetővé ; ez teljességgel eltér a kifejezés (általános) európai formától..."* Wilson a magyarokat képzeletdús és tetterős embereknek tartja, akik egyaránt képesek vad tombolásra (pusztításra ?) és költői, valamint intellektuális remeklésre. A magyar nyelv is ilyen : *„tömör és izmos, mégis lírai."* Ennél szebbet Mezzofanti óta kevés értő külföldi írt nyelvünkről.

Mivel belekóstolt a magyar költészetbe, s felismerte annak nemzetfölötti értékeit, az amerikai kritikus bizonyos szomorúsággal fejtegeti azt a — Magyarországon közismert — tételt, hogy míg Kodály, Bartók és Munkácsy művészetét az egész világ megismerheti, a külföldi csak a magyar nyelv megtanulása árán férkőzhet hozzá kultúránk olyan értékeihez, mint Ady Endre lírája. Wilson Adyt William Butler Yeatshez hasonlítja : rá is hatottak Verlaine és a szimbolisták, ő is egyre inkább a nemzeti ügy szószólójává vált. Adyt, mondja Wilson, csak az értheti igazán, aki kívül-belül ismeri Magyarországot és a magyarokat. Mint Yeats, ő is saját formanyelvet teremtett, s mint Puskin, ő is hozzájárult az új irodalmi nyelv megteremtéséhez. (Wilson, érdekes módon, nem tér ki Adynak a társadalmi forradalomban játszott szerepére. Jobban érdekli a nyelvalkotó, mint a mítoszteremtő Ady.)

Wilson néhány mondatban felsorolja, mit tud a művelt amerikai a magyar irodalomról. Petőfiről esetleg hallott, de nem olvasta verseit ; Jókai, aki a század elején még népszerű szerzőnek számított, azóta teljesen elfelejtődött ; egyedül Molnár Ferenc ragadt meg a köztudatban és ő is csak egyetlen darabjával, a „Liliom"-mal. Wilson nem hallott József Attiláról és Madáchról, aki még mindig nyugati felfedezőre vár. De legyünk hálásak azért, amit tud már az is eredmény, ha a „New Yorker" olvasója a legközelebbi cocktail-partyn nem valamelyik kétes értékű filmdíva, hanem Ady Endre nevével fitogtathatja a magyar kultúrában való jártasságát.

Íránknak kijáró minden tisztelete ellenére (vagy talán éppen azért) Wilson nem veszti el tárgyilagosságát : rámutat a magyar nyelv legszembetűnőbb fogyatékosságára is, arra, hogy nyelvünk még mindig nem képes a tudományos gondolatok maradéktalanul pontos és jólhangzó kifejezésére. E tekintetben az angol nyelv fölénye vitathatatlan. A több nyelvű Wilson azonban lehetetlennek tartja a nyelvek művi úton való eltüntetését, más, „fejlettebb" nyelvekkel való behelyettesítését. Egy nyelv csak egy egész kultúrával együtt halhat el. Ezért, bár reménykedhetünk, egy jövendő világnyelv megteremtésében, egyelőre meg kell elégednünk azzal, amink van, a különböző módon kimunkált nemzeti nyelvek színes sokaságával, amelyeket, fejezi be cikkét Wilson, „igyekszem erőmhöz mérten továbbra is felfedezni".

GÖMÖRI GYÖRGY

ÚJ SZAKLEXIKONOKAT adnak ki a közeljövőben Magyarországon. Az Atommag Lexikon és a Foto Lexikon kézirata már nyomdában van. Benedek Marcell a főszerkesztője a Magyar Irodalmi Lexikonnak, a Művészeti Lexikont Genthon István vezetésével készítik elő. A Természettudományi Lexikon szerkesztő bizottságát Erdey-Grúz Tibor irányítja.

Noé bárkája meg a marxizmus

1946-ban, *Sir Julian Huxley* javaslatára, az UNESCO a világtörténelemnek talán legnagyobb, de mindenesetre egyik legizgalmasabb tudományos vállalkozásához fogott: elindította annak a hatkötetes munkának előkészületeit, mely *Az emberiség tudományos és kulturális fejlődésének története* címmel hivatva volt összefoglalni és értékelni a tudomány és kultúra teljességét, a legkülönbözőbb nézőpontokból és elméletekből kiindulva. Több, mint 1.000 *tudós* 17 *esztendős munkájának* eredményeképp a sorozat első kötete, mely az emberiség előtörténetével, valamint a civilizáció hajnalával foglalkozik, ez év júniusában jelenik meg ; a második még a tél folyamán s ezt követőleg, sorozatosan, az utolsóig, mely a huszadik század problémáival foglalkozik majd.

Ez utóbbi okozta, szinte természetszerűleg, a legnagyobb problémákat. Kommunista és nem kommunista, nyugati és keleti, katolikus és protestáns tudósok sora vitatta meg a kérdéseket s e vita eredménye nemcsak az, hogy az 1.600 *oldalas* kötet körülbelül 60 *oldalnyi* ellenvéleményt kifejező lábjegyzetet tartalmaz majd, hanem az is, hogy az UNESCO úgy döntött, miszerint a sorozat befejezése után egy *hetedik kötetben* hozza nyilvánosságra mind azokat az *ellentétes nézeteket*, melyek e csaknem két évtizeden át tartó tudományos vita során felbukkantak a modern történelem és társadalom fejlődésének értékelésében.

A békés, „tudományos koegzisztencia" e páratlan dokumentumát *Dr. Guy Metraux*, svájci tudós gondozta, 1952 óta. A sorozatról adott nyilatkozatában kijelentette, hogy : *„Ebben a munkában az az új, hogy a tudósok teljesen szabadon dolgozhattak, teljesen szabadon fejthették ki nézeteiket és szempontjaikat. Valamennyien egyetértettünk abban, hogy szabad teret kell biztosítanunk az ellentétes nézeteknek, mivel nem egyfajta definitív történelmi művet kívántunk létrehozni, hanem be akartuk mutatni a nézetek összeütközését. Ezért van szükség a lábjegyzetekre, sőt mint kiderült, ezért lesz szükség a hetedik kötetre is, mely kizárólag ezeket az ellentéteket tartalmazza."*

A huszadik századról szóló kötetnek három főszerkesztője *Dr. Carolin Ware* Howard Egyetem, Washington, *Sardar K.M. Panikkar* volt indiai nagykövet, valamint a holland *Ian Romein* professzor, történész, (aki a múlt évben meghalt) szakértő tudósokat hívtak meg a részvételre és cikkeiket leközölték az UNESCO lapjában, a *Világtörténelmi Újság*-ban. Hatvan cikk jelent meg a lapban, s a szerkesztők joga volt a válogatás, a visszautasítás, vagy a részletesebb kidolgozás igénylése. A szerkesztők az így összegyűlt anyagból azután összeállították a könyvet, melynek első, vázlatos fogalmazványát szétküldötték, megvitatásra. A nézeteltérések azonnal láthatóvá váltak ; akadtak nyugat-európai tudósok, akik Sardar Panikkar nézeteivel, — melyek e kötet történelemszemléletét általában dominálják, — nem értettek egyet, de kevés olyan „imperialista-szemléletű" tudós volt, akinek szempontjai nem mutatkoztak eléggé „liberálisnak", például a gyarmati kérdésben. Az európai, modern felvilágosodás elterjedése már e kezdeti fogalmazványra is rányomta bélyegét. A baj akkor kezdődött, amikor a szovjet tudósok — későn, mert a Szovjetunió csak későn csatlakozott az UNESCO-hoz,— bekapcsolódtak a munkába.

Első szereplésük az volt, hogy egy 500 oldalas állítólagos tanulmányt küldtek, válaszként az alapfogalmazványra, a szerkesztőkhöz, mely pusztán és kizárólag *propaganda jelszavakkal* igyekezett hadakozni a tudományos elméletekkel szemben ; hogy ellenvetéseikből csak egyet említsünk (mely természetesen ott szerepel majd a kötet lábjegyzetei között) : a szovjet tudósok kifejtették ellenvéleményüket ama „burzsoá rágalommal" szemben, miszerint az 1905-ös orosz-japán háborúban elszenvedett orosz vereség nagy szerepet játszott az ázsiai nacionalizmus öntudatra ébredésében. Úgy látszik, még egy *cári vereség* sem lehet progresszív hatású.

De az oroszok nem kímélték a korábbi, az emberiség előtörténetével foglalkozó köteteket sem. Az első kötetben, például (melynek szerkesztője *Jacquetta Hawkes* és a néhai *Sir Leonard Woolley*) a szovjet tudósok ellenvéleményüket fejezik ki Woolley nézeteivel szemben, melyek Mózes és Noé „történelmi létével" kapcsolatosak. E nézetek, a szovjet álláspont szerint, természetesen „tudománytalanok" mivelhogy Woolley e személyeket — az emberiség történelmére gyakorolt befolyásuk következtében *történelmileg valóságosaknak* értékeli, a szovjet tudósok szerint azonban ezek csupán „legendák", s létezésük semmiféle befolyást nem gyakorolt a történelemre.

De a kötet nemcsak a „marxisták" nézeteltéréseit mutatja be. Egy indiai tudós támadja (lábjegyzetekben) Woolleyt a korai indus civilizációval kapcsolatos álláspontja miatt ; egy amerikai Jacquetta Hawkes-nek a nyelvek eredetéről vallott szemléletével vitatkozik. A kötetekben megtalálható a római katolikus tudósok egész sor kérdéssel szemben hangoztatott ellenvéleménye.

Ezért nyilatkozhatta Sir Julian Huxley, hogy : *„A munka eléri kitűzött célját. A huszadik századról szóló kötet szerkesztői oly pártatlanoknak bizonyultak, amennyire ez csak lehetséges volt. Megmutattuk, hogy lehetséges egy valóban internacionális munkát produkálni, egy valóban új módszerrel : a szövegnek — a kiadás előtti — bírálatával és újból meg újból való átdolgozásával."*

FÉLMILLIÓ volt a honfoglaló magyarok száma. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem statisztikai tanszékén történészekből, levéltárosokból, statisztikusokból és demográfusokból álló munkaközösség befejezte a honfoglalástól napjainkig terjedő idő népességtörténeti kutatását. Tudományos összehasonlítás céljára foglalkoztak azzal a kérdéssel, mennyi volt a honfoglaló magyarok száma, hogyan változott a lakosság elemi csapások, háborúk, természetes szaporodás, bevándorlás következtében. A kutatások szerint a honfoglaláskor 200 ezer négyzetkilométernyi lakott területen félmillió volt a magyarság száma, a népsűrűség négyzetkilométerenként átlag 3.

1330-ban már két millióra becsülik a lakosság számát, a tatárdúlás a tudósok szerint a falvak felét pusztította el. A XVI-XVII. században a lakosság mintegy 2 és fél-3 millió lehetett, a török pusztítás után betelepítettek száma körülbelül egymillió. Hazánkban először II. József tartott népszámlálást: akkor a lakosság 8 és fél milliónyi volt.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

A jó versnek nincs köze sem térhez, sem időhöz

GIUSEPPE UNGARETTI, AZ EURÓPAI ÍRÓK KÖZÖSSÉGÉNEK ELNÖKE NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

GIUSEPPE UNGARETTI Itália legnagyobb élő költője. Ebben minden olasz egyetért, s egyáltalában nem befolyásolja véleményüket az a tény, hogy Salvatore Quasimodo költészete az, amelyik irodalmi Nobel-díjat kapott. Amíg Ungaretti él, ő marad az olasz költészet „great old man"-je.

A költő éppen a Róma-környéki Tivoli Bagniba készült, amikor felhívtam telefonon, hogy interjút kérjek tőle.

— Tíz napig nem leszek Rómában — mondta. — Látogasson meg engem az üdülőben ; ott sok időm lesz és nyugodtan elbeszélgethetünk.

Tivoli Bagni meleg és hideg kénes forrásairól nevezetes. Híres volt már Julius Caesar idejében is ; a caesári légiók Rómába való bevonulásuk előtt ezekben a vizekben fürödtek meg. Később Hadrianus császár azért építette mesébe illő villáját Tivoliban, hogy a gyógyító források közelében legyen. Ma is százféle baj ellen írják elő az orvosok ezt a kénes vizet.

Ungaretti a megadott időben szállodája előtt várt :

— Éppen jókor jött, hogy együtt ebédeljünk. Látom van kocsija ; menjünk fel Tivoliba, ott ismerek egy éttermet, ahol nagyon jól főznek és biztosan vannak jó boraik is.

A kellemes ebéd gondolatára az ínyencek örömével mosolyodott el.

A KÖLTŐ ma 75 éves. Alexandriában, Egyiptomban született, luccai szülők gyermekeként. A Sorbonne-on végezte tanulmányait, éveken át mint újságíró kereste kenyerét. Részt vett az első világháborúban, hét éven át volt a Sao Pauló-i Egyetem olasz professzora, harminc esztendő óta a modern irodalomtörténet tanára a Római Egyetemen. Egyik önéletrajzában azt írta magáról, hogy úgy érzi négy hazája van : Olaszország, mert toszkán vér folyik ereiben, Franciaország, mert ott formálódott, Egyiptom, mert a sivatag megtanította a fény titkaira és Brazília, mert ott — megtalálta azt a világot, ahol — a modern ember és a természet egybeforr. Megcsodálom villogó kék szemét, rózsaszín arcbőrét, olyan, mint egy fiatal fiúé. Fehér haja, ráncai és kicsit görbe tartása árulkodik csak koráról.

Tivoli legszebb pontjára hajtunk. Két köztársaság-korabeli kis római templom romjai előtt terítik az asztalt, kint a szabadban, s a kilátás erdőre, vízesésekre, madárszóval teli azúrkék égre nyílik.

Ungaretti hosszasan tanácskozik a pincérrel a fogásokról és borokról, aztán kedvtelve nézegeti a köralakú templom korinthusi oszlopait, az óriási vízzuhatagokat s a vadul keringő madarakat.

— Gyönyörű ! Milyen gyönyörű ! — kiált fel többször egymásután. — Most, hogy újra látom, ráismerek a vidékre, hiszen ezen a környéken írtam „L'isola" című versemet. 1922-ben gyalogosan kirándultam feleségemmel Rómából Subiacolba. Egy éjszakát itt töltöttünk Tivoliban, éppen abban a szállodában, amelyhez ez az étterem tartozik. Már az 1700-as évek végén is vendégfogadó volt. Három-négy versem született ezen az úton. S ebben a környezetben úgy írtam őket, olyan könnyedén, mint aki valamiféle mámorban csak másolja fejéből a gondolatait, vagy mintha a Sybilla ihletett volna meg, aki itt székelt a Tivoli-i templomban. Igen, a versíráshoz egyfajta mámor kell ; a költőnek ki kell lépnie a realitásból és bor nélkül meg kell részegülnie.

Hozzák az első fogást és a költő egyszerre nagyon reális lesz. Kedvtelve nézegeti az elébe rakott tányért, hosszasan vizsgálja a borospalack címkéjét mielőtt engedélyezi, hogy a pincér felbontsa.

— Hagyjuk az irodalmat — mondja. — Majd ebéd után. Élvezzük az ételeket, az italt és ezt a csodálatos környezetet. Tegye el a kedvemért a papírt és a ceruzát...

MÁR A FEKETÉT IS megittuk, amikor Ungaretti végre rászánja magát, hogy önmagáról és az irodalomról beszéljen.

— Mindenekelőtt szeretném megkérni, hogy lehetőleg ne kérdezzen tőlem semmit, ami a politikával kapcsolatos. Az Európai Írók Közösségének vagyok az elnöke, tehát olyan szervezetnek, amelynek mindenféle pártállású és felfogású író és költő a tagja. Senkit sem szeretnék megbántani. Ha mindenáron kíváncsi politikai nézeteimre, annyit elmondhatok, hogy nem vagyok kommunista, de a gazdagok sem tetszenek nekem. Olyan társadalmat szeretnék látni, amely gazdaságilag igazságos, ahol mindenkinek egyformán van joga az érvényesüléshez, és ahol mindenki tiszteli embertársai szabadságát és emberi méltóságát.

Munkájáról, mindennapi életéről kérdezem a költőt.

— Hosszú időn át mindig éjjel dolgoztam. Fiatal koromban azért, mert nappal kenyeret kellett keresnem és kis gyermekeim sírása zavart, később azért, mert egyetemi elfoglaltságom miatt csak éjjeleim voltak szabadok. Amikor 1942-ben Brazíliából hazajöttem Olaszországba, még tartott a háború. Elsötétítés volt. Aztán jött a német megszállás és nem volt villany. Kénytelen voltam megtanulni — nappal írni. Be kell vallanom : lusta vagyok és lassan dolgozom. Délelőtt fél tíz felé kelek, utána átnézem a postámat, újságokat olvasok. Ebéd után lepihenek, kicsit alszom vagy olvasok, és öttől kilencig dolgozom. Lusta vagyok, lusta vagyok — ismételgeti elmosolyodva, s mint aki szégyenli magát — de ha jól meggondolom, azért mégiscsak dolgozom és alkottam is egyet-mást.

— Tudja, — folytatja halkan s most először tűnik öregnek, — özvegy vagyok. Asszony lányomnál lakom az EUR-ban, (Rómának azon a részén, amely Ostia felé van félúton,) távol a központtól. Barátaim nem szívesen látogatnak ilyen messzire. Igaz — s itt felvillan szemében egy kisfiús, cinkos mosoly — nagyon jól érzem magam egyedül. Ha egyedül vagyok, sohasem unatkozom.

— Mitől függ az, hogy az ember ne unatkozzék, amikor egyedül van ?

— Attól, hogy mi van a fejében !

GÖG NÉLKÜL mondja. Annak az embernek az egyszerűségével, aki megtalálta a boldogság egyfajta „kékmadarát".

— Most min dolgozik ?

— 1964. szeptemberében kiadóm megjelenteti összes költői műveimet. Miután én az évek folyamán gyakran változtattam verseimen, ebben a gyűjteményben utolsó formájukban fognak megjelenni ; a könyvet azonban igen bő jegyzetek kísérik és ezekben a jegyzetekben az előző formákat is publikálják, sőt, részleteket közölnek arról, milyen körülmények között született a vers. Tehát bizonyos szempontból életrajzomat is tartalmazza majd ez a kiadás. Most főként ehhez a kiadáshoz rendezem az anyagot, másrészt a költészetről írt prózai írásaimat gyűjtöm kötetbe. Végül : műfordításaimat nézem újra át. William Blake fordításával negyven év óta foglalkozom, de fordítottam Shakespeare-t, Racine-t és Gongorát is.

— Milyen formai problémák foglalkoztatják ?

— Nem tudom, fel lehet-e még nekem tenni ezt a kérdést. Én, úgy érzem, már túl vagyok a viták periódusán ; kívülről figyelem azokat. Úgy érzem magam mint aki az ablakban áll és onnan nézi az utcai verekedést. Őszintén szólva : két év óta nem is írtam verset. A versírás különös dolog. A jó versnek nincs köze sem térhez, sem időhöz, mert túllép a téren és az időn. Csupán annak a pecsétjét viseli magán, aki írta és esetleg a történelmi pillanatét, amelyben született. Mint mondottam, a vershez egyfajta mámor kell. Megtörténhet, hogy ez a mámor olyan tökéletes, hogy amikor a költő kezébe veszi a tollat, kész vers kerül a papírra. De ez ritkán fordul elő. Miután a jó vers első feltétele az egyszerűség és a spontaneitás, néha sokszor újra kell írni, hogy spontánnak és egyszerűnek tűnjék. Az, ami nem is úgy született...

— Mi a véleménye a szocialista realizmusról ?

— Nem tartom újdonságnak, hogy valaki a munkát ábrázolja. A festészetben már Courbet képein megjelenik a dolgozó ember. Az a művész, aki a szocialista realizmus híve, mai ember, de ugyanúgy mai ember az, aki az absztrakt irányzat híve. Különben a munkán kívül nagyon sok minden van a világon, ami egy művész fantáziáját foglalkoztathatja.

— Mi a véleménye a cenzúráról ?

— Gyűlölök minden féle és fajta cenzúrát. A cenzúra a világ legaljasabb intézménye, mert bűnre és erkölcstelenségre kényszeríti az embert, — olyanok elkövetésére, amiket a tilalomig nem is realizált.

A CENZÚRÁTÓL olyan ideges lesz, hogy jobbnak tartom újra az irodalom felé terelni beszélgetésünket. Régóta foglalkoztat két irodalmi rejtély. Az egyik Racinenal kapcsolatos, a másik Ungarettivel. Soha nem tudtam megérteni, miért tartja számtalan francia irodalmuk legszebb mondatának a „Phèdre" egy sorát, amely így hangzik : „La fille de Minos et de Pasiphaé". A hét szóból kettő görög, és különben is : szép, szép a hangzása, de vannak ennél szebbek is. — Az olasz irodalom rejtélye Ungarettinek ez a két sora :

„M'illumino
D'immenso"

körülbelül annyit jelent :

A végtelentől
Megvilágosodom.

Ez a két sor önmagában álló vers és egyesek az olasz irodalom legszebb sorainak tartják. Mit is akart Ungaretti ezzel mondani ?

A költő arca felderül és boldogan kezdi magyarázni :

— Az első világháború alatt a Karszt hegyei között San Michelenél voltunk beásva. Napok óta zuhogott az eső, fújt az északi szél, hideg volt és sötét. Egyik nap hajnal felé kihajoltam a lövészárokból. Körülöttem sár volt és piszok. Egyszerre megláttam a felkelő napot, amelynek sugarai olyan erővel törtek át a felhőkön, mintha Phoebus tüzes paripái száguldottak volna felém. Döbbenetes erővel világosodott meg minden. Új világ kezdődött. Íme, a vers...

BEFEJEZÉSÜL magyar írókról, költőkről kérdezem Ungarettit. Kit ismert közülük személyesen, kit névről.

— József Attilát ismertem Párizsban, különös, eredeti ember volt. És ragyogó, erőteljes költő. Olasz fordításban megjelent verseit mindig szívesen olvasgatom. A ma élők közül elsősorban — sajnos — azoknak a nevével találkoztam, akik börtönben voltak vagy vannak. Az Európai Írók Közössége bizonyos akciókat indított kiszabadulásuk érdekében. Bibó István talán éppen most, beszélgetésünk óráiban szabadul. Meg kell említenem, hogy amikor utoljára tárgyaltuk kérdését, egyetlen szovjet író sem tiltakozott. Sőt... illetve... szóval nem szóltak egy szót sem...

— És ha egyeseket mégsem helyeznének szabadlábra, vagy új bebörtönzések következnének, számíthatunk-e mi, magyarok, az Európai Írók Közössége, illetve az Ön támogatására ?

— Feltétlenül.
— És ezt meg is írhatom ?
— Miért ne ?
— Fordulhatunk-e Önhöz ?
— Természetesen.

Ungaretti tiszta kék szemét szomorúan fordítja felém : az igaz ember tekintete ez. Olyan emberé, aki 75 éves korára sem értette meg a világ aljasságát. Vagy talán nem is kívánja magában tudatosítani ?

Köszönjük ígéretét. Köszönjük a magyar ügy, az emberi méltóság nevében. Reméljük, hogy a jövőben nem kell majd igénybe vennünk. De ha kell, nem fogunk róla megfeledkezni !

VADNAI ZSUZSA

Költők a Korforduló

ROLF JACOBSEN

A Hans Magnus Enzensberger fiatal német költő összeállításában kiadott kitűnő „Museum der modernen Poesie" (Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M., 1960, 421 l.), mely Babits Mihály, Illyés Gyula és József Attila több versét is tartalmazza, írja Rolf Jacobsenről : „1940 előtt az egyetlen modern norvég költő."

1907-ben született Oslóban. Költői működése teljes szakítást jelent a norvég költészet korábbi tradícióival. Híressé vált első kötete óta („Föld és vas", 1933) úgy ismerik, mint a modern kor és civilizáció költőjét. Erősen szociális tendenciájú verseiben kezdetben a nagyváros, a technika, a gépkultúra s a gépkorban élő magányos nagyvárosi ember a fő motívum. Ezt a hangos, erőteljes optimizmust és frissességet azonban utóbbi köteteiben valamifajta csöndesebb rezignáció váltotta föl ; írásaiban mindinkább a természet felé fordul a gépi civilizáció egyoldalúságától, amely — miközben növeli az anyagi-szociális jólétet — károsan is hat a társadalomra : akadályozza az embert a természettel való szükséges és értékes kapcsolatában. Az első kötetekben lelkesen megénekelt gépek mostanában mind gyakrabban marasztalódnak el nála a nyers fizikai erő képviselőivé. A beton és a vas, a gépkor civilizációjának valóságától a hegyek, erdők, tavak világa felé fordulva a természetben keresi az egyensúlyozó erőt, amely az emberi életet harmonikussá tudná tenni.

1960-ban neki ítélték a legfontosabb norvég irodalmi díjat, a Kritikusok díját.

S. V.

Fák némasága

Éjjel, mikor a zenekarok mind hazamennek,
s a dobok is fáradtak már dobolni,
az útmenti fák úgy magaslanak, mint
a csönd kapui, roppant gyertyatartók
a mindenség gótikus katedrálisában.
Mint babákat, a sárga szaxofonokat
rózsaszínű selyempárnákra rakják
— autóajtók csukódnak kurta kattanással,
s taxik szaladnak tova délnek és keletnek
— s a cintányért, amely olyan mint
nagyfülű játék-elefánt, lekötözik,
s elmegy a bohóc is haza,
s a kálcium-mosolyú énekes,
s Klarissza strip-tease táncosnő is hazamegy,
hogy levetkezze kiürült szívét,
lehunyja szemét minden cigarettacsonk,
s az éjszaka tábláján hangtalan
kéz letöröl mindent,
hogy fölerősödjék a fák nagy némasága.
. . . . . .
És hazatér aludni a világon
minden zörej,
elfáradnak a színek színesedni,
s elillannak előlünk észrevétlen,
s letörölnek mindent a puha törlőrongyok,
ezüstös, porfinom eső
terül szét a parkok fölött,
valószínűtlen világ, honnan egykor jöttünk,
s melyben minden fák némasága megnő,
s előtör.

A város metafizikája

A szennyvízlevezető rácsok alatt,
a nyirkos kőpincék alatt,
a hársfasor nedves gyökerei
és a parkok füszőnyege alatt :

Telefonvezetékek idegláza.
Gázvezetékek ásító ere.
És szennycsatornák.

Kelet felhőkig érő emberalpeseitől
Nyugat virágoskertes villasoraiig
vasból és rézből verve láthatatlan
láncok kötnek mindannyiunkat össze.

Nem hallod a telefonszálak zümmögését.
Nem hallod a gázcsövek beteg rekedtségét.
Nem hallod a szennycsatornában bűzlő
ürülék zuhogását.
Dolgoznak lent a város vasból
gyúrt belei.

Lángoló cipőtalpakon táncolsz a délelőtti
aszfalton, melleden fehér
selyemmel s újkabátosan a napban.

Föönt állasz valahol a fényben, s nézed :
szűz angyalként hogyan lobog a cigaretta
kék lelke gesztenyelomb közt az örök égnek.

Norvégből fordította :
Sulyok Vince

BÁRDOS ARTUR

SZENT JOHANNA ÉS A KÖLTŐ

A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT, különösen a harmincas években, Budapesten feltűnően megélénkült az idegenforgalom. Özönlöttek a „fürdőváros"-ba és hetekig maradtak nálunk angolok, amerikaiak, franciák, németek, olaszok és mindenféle nemzetbeliek. Sok útitervből a jegyirodák Bécset ki is hagyták és Velencéből egyenesen Budapestre irányították a turistákat. Feltűnően sok volt köztük a színházi ember, a színházi kritikus, színházigazgató, a rendező, és az író, akiket a bécsi színház nem érdekelt, de annál jobban a budapesti, akkoriban valóban magasrendű színházi kultúra.

A külföldi sajtóban terjedelmes méltatások jelentek meg az én színházaim előadásairól is. Itt csak Felix Saltennek a bécsi Neue Freie Presse-ben írt cikkéből idézek néhány meglepő sort : „Akárhányszor is láttam már a Szent Johannát, Shaw-nak ezt a ragyogó darabját a színpadon, sohasem találkoztam még, ami a rendezést illeti, a költő intencióinak, a csattanóknak és a karakterek rajzának ilyen tökéletes kidolgozásával... sohasem volt még részem a Szent Johanna előadásának ilyen élményében... Talán a legjobb előadás, *amit életemben láttam...*"

Shaw „Szent Johanná"-ja előadásának, — úgy is mondhatnám : rehabilitációjának — a gondolatát már csaknem tíz éve a terveim közt melengettem. Szinte azóta, hogy ez a remekmű Budapesten a legkitűnőbb színészek tolmácsolásában, a darab világsikerének teljében, e világsiker mindenhonnan befutó hírének megfizethetetlen reklámja közepette, megbukott. A bőkezű, gazdag előadásból csak egy hiányzott : Shaw. Inkább a schilleri „Orleansi Szűz" patétikus hangját csendítette meg, ahelyett, hogy Shaw kritikus, sőt ironikus, de mégis hívő és mindenképpen eredeti szemléletének sokszínű hangszerelését juttatta volna kifejezésre. De nemcsak a gondolati elem hangsúlyaiban, hanem, — ami talán még döntőbb — : az előadás hangjában, ritmusában sem volt semmi shaw-i, semmi abból, ami ezt a művet igazán maivá és oly izgalmasan érdekessé avatja.

MIND EZT, persze, nem azért kell itt elmondanom, hogy egy régi előadást kritizáljak, hanem azért, hogy az új előadás kiindulási pontját megvilágítsam, tisztázzam. Azt hiszem, nálunk példa nélkül való, tehát indoklásra szorul az is, hogy egy egyszer már be nem vált darabot egy másik színház újra bemutasson. Ha valami, úgy Shaw Szent Johannája megérdemelte, hogy egy jobban értesült előadáshoz föllebbezhessen.

Most, hogy ott volt Bulla Elma, az elképzelhető legérdekesebb Johannák egyike, végre gondolhattam az előadására. Igen, de mit kezdjek a Belvárosi Színház kis színpadán ezzel a hatalmas személyzetű darabbal, amelyben többek közt egy úgynevezett monstretárgyalást, egy harctéri részletet és végül a reimsi székesegyháznak hatalmas gótikáját is fel kell mutatni a színen ?

Másrészt azonban az volt az érzésem, hogy éppen kis színházban és kis színpadról érvényesülhet a legtömörebben, a legnagyobb hatással az, ami ennek a műnek mégiscsak lényege : *a szó*, a shaw-i dikció ereje. Márpedig én ettől vártam mindent.

Mi hát a teendő ? Az, hogy az egész hátteret még hátrább kell lökni, hogy az egész színpad, minden naturalisztikus követelményével, csak háttér legyen, semmi egyéb, az előtérben pedig annál zavartalanabb hatással, annál tömörebb erővel érvényesüljön a szó, az ige ! Tehát : fekete háttér és jelzések. Inkább csak keret és vázlat, mint ábrázolás. (Amúgy is mindig inkább ez volt a módszerem.) Nagyon megértő és invenciózus segítőtársat találtam Gara Zoltánban, a színház tervező művészében ; igazi színpadi ember, mert nagyon bele tudta érezni magát a legkülönbözőbb feladatokba, melyeket néha kolumbuszi egyszerűséggel oldott meg. Most is kiderült, mennyivel több néha a jelzés a naturalisztikus ábrázolásnál. A reimsi székesegyház, igenis, ott volt a mi kis színpadunkon, ha csak egyetlen hatalmas, a végtelenbe felnyúló oszloppal jelezve is, mégis monumentálisabban, mint ha az egész katedrálist színpadra erőszakoltuk volna, — egy akár tízszer akkora színpadra, amely persze, mégiscsak erőlködőn, izzadságosan és nevetségesen eltörpült volna az eredeti mellett, helyesebben — és ez itt a lényeges — az eredetinek a *hatása* mellett. A néző jobban jár, hálás is érte, ha a jelzéseket a maga fantáziájával egészítheti ki. A színházi bölcsek szkepszisével megmosolygott kísérlet (a Szent Johanna — az intim hatásokra épült kis Belvárosi Színházban !) a színpadi megoldás szempontjából teljes mértékben sikerült. A fekete háttér előtt élesen rajzolódtak ki Shaw remek profiljai : Johanna, a Dauphin, az Inkvizitor, Stogumber, a káplán, Márton testvér, Cauchon püspök, Warwick gróf, Baudricourt, a reimsi érsek, Poulegey, Dunois.

HOGY A DIKCIÓ milyen zavartalan koncentráltsággal érvényesült ebben az előadásban, azt semmi sem bizonyíthatja jobban, mint az, hogy a sátorjelenet (IV. kép), amelyet három ember, mindennemű cselekmény hiján, egy helyben ülve beszélget végig, az egész előadás eleven hatásának a középpontjába került. Pedig ezt a képet, amelyben Johanna meg sem jelenik, éppen ezért, és cselekménytelensége miatt, a legtöbb külföldi előadásban ki is szokták hagyni. Én egyenesen ebben láttam a Johanna felújításának egyik legérdekesebb aktualitását, mert ebben van a legmaibb problémáról szó : a nacionalizmus és az Egyház akkor még meztelenül megmutatkozó, kibékíthetetlen eszmei harcáról. Ezt a merőben elméleti, magasrendű, némely húzással és mondatcserével még élesebbé kristályosított dialógust visszafojtott lélegzettel hallgatta a közönség.

Már az epilógus, — így figyeltem meg, — vegyesebb hatással hangzott el. Több külföldi előadásban ezt is elhagyják. Pedig az epilógus a Szent Johannának nemcsak legszellemesebb, legshaw-ibb, de annyira integráns része is, olyan csúcsíves betetőzése a drámának, hogy elhagyása érthetetlen és megbocsáthatatlan. „Ez a legkomolyabb mondanivalója a darabnak" — írta egyik hozzám intézett levelében Shaw. Így, vagy úgy, de ezt mégiscsak le kell nyelnie a csak csattanó szenzációkra, úgynevezett „hatásos" jelenetekre beidegzett közönségnek is ! Én különben *intellektuális* hatásában ragyogónak találom.

A dramaturgiai kérdésekről és az előadás problémáiról terjedelmes levelet írtam Shaw-nak. Vitába szálltam vele az előszó és a darab, továbbá az ő bőbeszédű színpadi utasításainak magával a szöveggel szemben kimutatható ellentmondásairól és némely effektusbeli utasításáról is, amik a mai színpadon már elavultak. Számítottam arra, hogy az ellentmondás benne mindig ugrásra kész ördöge válaszra fogja bírni. A válasz megérkezett, több levelet is kaptam tőle, de a lényegben tévedtem : minden ellenvetésemet helyeselte. „Magának van igaza. Én nem tudtam okosabbat kitalálni. Csak csinálja úgy, ahogyan érzi..." és ehhez hasonlók. (Johannának az előírt zöld fényben való megjelentetését mégis védelmezi : *„a zöld fény, ha elcsépelt is, mégiscsak a legszellemibb hatású"*). *„Semmiféle elmélet ne zavarja meg,* — írja a saját utasításairól, — *csak a szerző i n t e n c i ó i lényegesek"*. Ezeket pedig szerinte a legsajátabb útaimon is jogom van megközelíteni.

ÉRDEKES, hogy már javában ment és így ment nálunk a darab, amikor megérkezett ez az utasítása : *„A katedrális ábrázolására teljesen elegendő egyetlen megvilágított oszlop. A szereplők ebbe a fénycsóvába lépnek be. Az architektúra többi részét a néző beleképzeli a háttér áthatolhatatlan sötétségébe... Ez így nemcsak sokkal olcsóbb, de hangulatosabb is (far more impressive), mint bármely teljesen kidolgozott színpad"*... Levelének ez a része nemcsak mint színpadi szemléletének tükre volt érdekes számomra, hanem mint furcsa koincidens is, hiszen pontosan így állítottuk színpadra mi is a darabot.

Az ötvenedik előadás után megküldtem a szerzőnek a szereplők és a díszletek fényképét. Mulatságos sajátkezű válaszában, melyet kedves torzonborz fényképével küldött meg, ezeket írja : *„Sok köszönet a darab karaktereit meglepő tökéletességgel kifejező fényképekért. Az egyetlen ellenvetés amit tenni szeretnék, az, hogy az egyik képen Johanna nagyon szomorú. Mondja meg neki, hogy az én Johannám — az igazi Johanna — sohasem szomorú, legkevésbé éppen akkor, mikor a szegény Baudricourt-ra támad és összeszidja őt... Egyébként gratulálok önnek és gratulálok magamnak ahhoz az előadáshoz, melyről csak a legnagyobb dicséreteket hallottam és olvastam. Nagy veszteségem, hogy nem tudtam eleget tenni szíves meghívásának és nem láthattam az előadást... Hevesitől megkaphatja új darabomat, melyben hatalmas női szerep van..."*

HADD BESzÉLJEK ELŐBB erről az utolsó mondatról, melynek következményei meglepően világítottak rá egy nagy író emberi gyengéjére. Azt lehetne hinni, hogy több világrész és sok ezer színház ünnepelt írójának nem fontos már, hogy egy pesti színházban játsszák-e vagy sem valamelyik darabját. Úgy látszik nem így van. A szóban forgó darab, a „Millionnairess", amelyet én már előbb ismertem, nem nagyon tetszett nekem, következő levelemben tehát jobbnak láttam nem válaszolni az említett mondatra. Erre a levelemre viszont ő nem válaszolt. Később Londonban megtudtam, hogy *ezért* nem. Megsértődött, hogy nem reflektáltam ajánlatára, vagy még inkább azért, hogy nem éltem az ajánlattal és nem adtam elő a darabot, amely később több színházban kudarcot vallott.

Amit Shaw levelében Johanna szomorúságáról ír, — jellemző kötözködéseinek egyike. Szeretném látni a világnak azt a színésznőjét, aki Johannát szomorú arckifejezés nélkül végig tudja játszani ! Abban a megkapó jelenetben, mikor magányának, örök elhagyatottságának tudata felrémlik benne és tétova, kislányos félénkséggel néz körül a katedrális ijesztő űrében, ahol az imént még győzelmét ünnepelték... vagy amikor legyőzötten, meggyötörten a máglyára indul... vajon nem szabad szomorúnak lennie ? De még az idézett Baudricourt-jelenetben is, amikor a hatalom áthatolhatatlan ostobaságával érzi szemben magát... Arról nem is szólva, hogy a fénykép a gazdagon váltakozó arckifejezéseknek csak egyetlen pillanatát rögzíti meg. Shaw egy másik levelében azt írta nekem Johannáról : „She is powerful and impetous, a warrior maid and *maitresse femme* all through..."

CSAKUGYAN, ha az ember remekbe mintázott alakjait az ő előszóinak vagy utasításainak a jellemzéseivel veti össze, olyan ellentmondásokra bukkan, hogy nem is tudja elhinni, hogy az utóbbiakat komolyan gondolta az író. Mintha csak valami mefisztói kárörömmel, megtréfálni és megzavarni akarná az embert... Itt nem használt más, mint lojális tanácsának megszívlelése : nem a szerző *utasításai*, hanem *intenciói* a döntőek. Az igazi intenciók pedig az alakok jellemrajzában foglaltatnak. Ha Johanna alakjában csakugyan az volna lényeges, hogy „erőteljes, hatalmas, diadalmas" személy, akkor Shaw-nak a Schiller szűzét kellett volna megírnia. Mert az ilyen. Ő viszont a Szent Johannában, éppen ellenkezőleg, azt az élethű kis parasztlányt írta meg, aki minden tudatosság nélkül formál történelmet, akit ösztönei, látomásai visznek, sodornak bele a történelembe ; ösztönös, alapjában félénk lény, aki sokszor megijed önmagától is. Szándéka és a helyzetek növesztik naggyá. Csak szent hevületében, melyet látomásai sugallnak, tud hadseregeket diadalra vinni, de ha vége a láznak, ijedten retten önmagára és megint az a jelentéktelen, kis parasztlány, aki nem tud önmagán, környezetén túlnőni. Így szép, így emberi és ez éppen Shaw legszemélyesebb mondanivalója. Ez egész történelemszemlélete. (A „Caesar és Cleopatra" Caesarja sem szavaló diadalmas hadvezér, hanem a hatalmas birodalomnak egy szinte bankigazgatószerűen józan, okos ügyvezetője, aki elnézően mosolyogja meg szavaló, cézárnál is cézáribb alárendeltjeit, Rufiót és Britannust. Cleopatra pedig nyávogó kis nőstény, állatian emberi. Egy deklamáló, hősködő Johanna vagy Caesar : pontosan az ellenkezője annak, amit Shaw akar s amit a zseni alkotóerejével életre kelt.

A MINDEN PÁTOSZON és megszállottságon is átcsendülő emberi vonás volt a mi Szent Johannánk alaphangja. A primitív parasztlány csupa finom ösztön és hallucinációs érzékenység is egyben. Megszállott, de józanul okos is, aki az ágyúk fontosságát hangsúlyozza a fantáziátlan Dunois — a hadvezér ! — misztikájával szemben. De ő maga mégis misztikummal, megszállottsággal győz; máskülönben hatalmas hadseregek és cifra hadvezérek élén el sem volna képzelhető... Tökéletes Johanna tulajdonképpen csak két, vagy három színésznőből alakítható, keverhető ki. Ez a sokrétűség : érdekessége, vagy ha úgy tetszik, jellemzésbeli hibája Shaw hősnőjének. De ugyanezen a hibán Shakespeare-t is sokszor rajta lehet kapni. Szerencse, hogy a szellemi kvalitást és a művészi értéket nem az ilyen hibákon kell leméri.

KRISTÓF ÁGOTA VERSEI

A túlélők

Aztán jobbra fordult
és semmi
félni kezdett ott sírt is talán
ezt nem tudta biztosan mert az eső
verte az arcát
balra már nézett egyszer előre is
hátra- tudta hogy nem érdemes
fönt az ég szürke volt és lent csak sár
sár és ez volt legközelebb

S szólott
„Miért múltál el üveg kezed
áttetsző mint hegyi patakok
gyér kristályvíze csönd van
szemeidre írva és undor a szádra"

És szólott másnap
„Fekete volt az arcod hegyesnevetésű öröm
mégis szeretném elérni a fehér hegyet
melyre az utasok várnak
kihajolva a sín nélküli vonatok ablakain
mindaddig míg reményüket vesztve
a vészfékre fel nem kötik maguk
ott lógnak sorban apám is
s a kerekek között
meg nem született kisdedek sírnak
millió csillag
mutatja feléjük az utat"

És szólott a harmadik napon
„Akiket vertek nem ütöttek vissza
de gonoszakká váltak
és átkeltek a folyón mikor leszállt az este
hogy a leszámolás óráját bevárják a sötét
töltés mögött
az ártatlanok is elestek"

Akkor száz ember lépett a puha
mezőre és szólt
„Mikor szűnünk meg
siratni boldog halottainkat
mi vagyunk a túlélők a gyávák
mi vagyunk a feláldozottak"

A száz ember ruhája sötét színű volt
a száz ember szeme is sötét színű volt
olyanok voltak akár a testvérek
pedig nem is ismerték egymást

Már évek óta

A mozdulataim mind hiábavalók voltak
ez az este
emlékeztetett azokra a napokra
mikor az ablakon át
néztem a megváltozott tornyokat-tetőket
és igyekeztem meggyőzni magam
hogy egy idegen városban vagyok átutazóban

Idegen város valami könnyű szél
zengett az utakon csillogva hullt a fákra
kincs volt minden harangvirág
és végtelenek a mezők
a kémények ezüst körvonalait csodáltam
rozsdás égbolt alatt alvó udvarok mélyén
szerettem kopott falaidat
s a magányos haldokló fákat

Menekülj most szépülnek az erdők

Azt hiszem hogy már évek óta
nem láttam közelről fákat bizonytalan
villanása sötét bordószín leveleknek
ez minden amire emlékezem
és hogy több volt a napsütés

A VILÁGIRODALOM TOLMÁCSA

AZ ÁLLAM kitüntetéssel, kollégái díszelőadással, saját maga tanulmánykötettel lepte meg önmagát 70-ik születésnapján. Számunkra. — s számunk tehetős : a *Nagyvilág*-tól kezdve a nagy világ minden sarkába jutott belőlünk egynéhány, akik Montmartre-i kávéházakban szokás szerint, a svájci Alpokban véletlenül, a londoni Egyetemen alkalom adtán találkozunk, — számunkra, ez a világirodalmi esszégyűjtemény volt a legszebb ajándék.

A négyezer példányban kiadott közel ötszáz oldalas könyv, a *Klasszikusok*, 17 írást tartalmaz ; azaz válogatást : választást négy évtized tanári és kritikusi munkájából s az utolsó tizenöt év legihletettebb és talán legszebb tanulmánykötete. Nem vág úgy, mint az „Értelem keresése", nem olyan sokrétű, mint a „Gondolatok a könyvtárban", stílusjegyei nem sziporkáznak oly fényesen, mint egy-egy Cs. Szabó tanulmány, de minden mondata mögött ott áll, kissé szégyenlősen mosolyogva, az évek súlya alatt kissé meggörnyedt tartással a francia irodalom nagyjainak legjobb és legszerényebb magyar barátja, a humanista Gyergyai Albert.

KÖNYVÉRŐL így szól az olvasóknak : *„Ez a kötet nem afféle halomragyúlt irásműveket tartalmaz, hanem többé-kevésbé összefüggő kisérleteket, amelyek mind a 'klasszikusokat' vagy másképp az irodalom maradandóbb alakjait szeretnék igy vagy úgy megközelíteni — s ez adja az egész kötet első, látható egységét. Mindegyik tanulmány a világirodalom, s főképp a francia irodalom egy-egy nagy alkotójával foglalkozik, s mind felveti a klasszicizmus egy-egy elvét, részlegét, arculatát, vagy változatát, hogy a végső fejezetben a kérdés egészét is átkarolja. Még erősebb, bár kevésbé szembetűnő a könyvnek az a szándéka, hogy írókat és művészeket más-másképp hozzon közelebb az olvasóhoz, más-más módon biztassa a remekművek titkainak megismerésére, más-más módon illessze ezeket a remekműveket az olvasó életébe, tudatába, tevékenységébe, hisz különben mit érne a magasabb igényű kritika, mit érne maga az irodalom ? Minden tanulmány : kísérlet a montaigne-i értelemben, s körülbelül ott kezdődik, ahol a tudomány hallgat, s a filológia véget ér. Tőlük jön, velük gazdagodott, nekik köszönhet mindent, majdnem mindent, de szeretne még tovább jutni, az alkotás hevéig, a szépség és az igazság forrásáig, s célja elérésére minden eszközt és módszert igénybe vesz : a régi nagyok példáját, a kritika legújabb történeti módszereit s nem utolsósorban az olvasó rokonszándékait, mivel nem egyszer úgy érzi, csak hangosabban mondja ki, amit mások is éreznek, érezhetnek a nagyokkal való találkozásban."*

A találkozás izgalma köré, mint valami központi mag köré csoportosul a mondanivaló, amely az átélés ihletett közvetítésével adja a kötet második, bensőbb egységét. Mégis, az expozíció szinte észrevétlen, oly harmonikusan kapcsolódik a méltatás saját olvasóélményeinkbe. Villont, mint a társadalomból kivetett, magánosan üvöltő farkast látjuk, azaz így ismerünk rá mi, minden idők kivert éhes, társtalan farkasai. Montaigne-ről tudjuk, hogy minden esszéje egyszerre irodalom és emberismeret, lélektan és vallomás, s akik négy évszázad óta ezzel a műfajjal próbálkoznak, tudatosan vagy öntudatlanul Montaigne útját követik. Diderot-nak elhisszük, hogy „communia propries propria communiter" — vagyis a köznapi dolgokat iparkodjunk választékosan, a választékos dolgokat közönségesen kifejezni. George Sandnál elfogadjuk a romantikát, hogy „nincs regény regényesség nélkül, mint ahogy nyúlpaprikás sincs nyúl nélkül", mert ilyen ízesen realista a *beavatás*, — míg az „Elveszett illúziók" *realizmusa*, csodálatosképpen, idealizmusunkat adja vissza. Balzac-kal együtt magunk is elfelejtünk különbséget tenni valóság és képzelet között s ugyanúgy hiszünk Balzac hőseiben, mint ahogy ő hitt a maga teremtményeiben, az életben. S aztán, Montesquieu-t olvasva — Gyergyai tolmácsolásában — rádöbbenünk a titokra.

„Hogyan is mondja Montesquieu ? 'Engedjetek úgy elmélkedni, hogy az is érzelemnek lássék ; s ha új dolgokat hirdetek, hitessétek el az emberekkel, hogy én magam tudatlan vagyok, s ti tanítottatok mindenre'." (Fohászkodás a múzsákhoz.) Gyergyai oly tökéletesen alkalmazza a Felvilágosodás Montaigne-jének, Montesquieunek tanítását, hogy kalauzolása nyomán elfeledkezünk arról, hogy a kezét fogjuk, s mint ahogy ez maga a Mester olvasása közben történik, elhisszük neki. hogy mind azok a gondolatok, amelyek az esszék nemes veretű körmondatainak olvasása során felébrednek bennünk, a magunkéi. Ez a képesség Gyergyaiban tulnő az irodalmi kritika keretein, stílussá válik, nemcsak írói, hanem pedagógiai értelemben is. Előadásain diákból résztvevővé emelkedsz, akit meghívtak a világirodalom terített asztalához, s olyan ritka élményben van részed, hogy a Madame Bovary francia szövegét az olvasó tanár tökéletesen gördülő *magyar* mondatokban közvetíti számodra : újból és újból látod, tapasztalod, átéled vele együtt, a fordítás és rögtönzés meg-megújuló izgalmát. Az irodalmi szemináriumokon aztán tiéd a szó : vitatkozol, érvelsz, több mint négy évtizede már, mert Gyergyai szemében az örök diák vagy, generációk önmagadban, ki eljöttél az Eötvös Kollégium cellaszerű szobájába, ugyanúgy, mint ahogy eljársz a Pesti Barnabás utca emeleti termeibe, hogy újra és újra felvessed a nagy kérdést, (amelynek feltevését is tanárodtól tanultad), — amely azóta se hágy nyugton, (sem őt, sem téged) : *„hogy mi a kapcsolat a művészet és az élet, az alkotás és az ember között : lassú titkos egymásrahatás-e, ellentét-e vagy teljes egység ?"*

A RACINE-RÓL szóló tanulmány egy ilyen „örök" irodalomóra hangulatát őrzi a tanár szemével, a Carl Spittelerről szóló, a tanítványéval nézve. A Goethe életmű bálvánnyá merevedését taglaló esszé — amely, ha jól emlékszünk, a Nyugat-ban jelent meg először — a tanár dilemmájára utal : hogyan mentsük meg a költészetet az interpretátorok tömegétől, hogyan szabadítsuk ki az irodalmat a kötelező-olvasmányok béklyóiból.

A kötet frissebb keletű írásai közül nem egy azt a kérdést boncolgatja, hogyan juttassuk el az irodalom nagyjait a tömegekhez. Míg Gyergyai műfordítói érdeme ezen a területen elvitathatatlan, — vessük csak össze a nyugati olvasóközönség ízlését az eredetin vagy fordításokon nevelkedett kultúráéhes magyaréval — e törekvés teoretikus és eltúlzott tudatosítása helyenként színvonalcsökkenéssel jár. Időnként talán az átélés teljessége hiányzik, vagy — mint az egyfelvonásos jelenet formájában festett Schiller portréban — a drámaiság. Frázisok, mint az „uraikat majmoló" szolgák, vagy a nagyburzsoázia „pellengérre állítása", bántják a szemet, s egyik legnagyobb stílusművészünk tollára méltatlanok. A crédoba olykor-olykor beleszerkesztet pilátusok megannyi apró merényletet követnek el a méltatás lényege ellen : megsebzik a műélvezetet. A kötet nem minden egyes írása mestermű : s ha valamit felróhatnánk Gyergyainak, az talán az lenne, hogy Anatole France helyett miért nem Proustról, Shakespeare helyett miért nem Gide-ről alkotott gondolatait közölte velünk ?

MINDAZONÁLTAL a könyv magasrendű szerkezeti egysége, — s ez a harmadik egység, — tagadhatatlan. Az esszé műfajának megannyi változata fölsorakozik az alkotás titkainak kifürkészésére ; a lábjegyzetekkel alátámasztott dolgozattól az irodalmi szalonok párbeszédes megelevenítéséig, a személyes, s a riport-eszközöket felhasználó vallomástól a tanulmány-trilógiáig, amelynek egyes részeit évtizedek választják el egymástól, de tartós és újjászülető ihlete oly csodálatos biztonsággal hidalja át a múló időt, mint egy szonáta három tétele.

Ha a sors is úgy akarja, magát a *Klasszikusok*-at is egy Gyergyai-trilógia első köteteként üdvözölhetjük. A második kötet a Nyugat nemzedékéről szólna, a *Kortársakról*, míg a befejező rész önéletrajzi jellegű lenne.

⁂

A fiatalság, professzor úr, — ki tudná ezt jobban önnél, — türelmetlen, mint Frédéric Moreau az Érzelmek iskolájának alsóbb osztályaiban. Egy évtizedbe tellett, hogy valóban megértsem Frédéric viselkedését az utolsóelőtti fejezetben, mikor újraolvastam a könyvet abban a csodálatos fordításban, amelynek a *címét* Tóth Árpád sugallta. S az Education sentimentale-ról írott hármas-tanulmány nemcsak a könyv legsikerültebb darabja, nemcsak a flaubert-i kritika egyik ékköve, hanem egyben a legszebb írások közül való, amely nyelvünkön valaha is egy *klasszikusról* megjelent. Ennek az írásnak a hangulatában várjuk a további Gyergyai-könyveket, hogy szellemi vértezetet adjanak nekünk, életünk és érzékenységünk kikerülhetetlen viszontagságaiban...

KABDEBÓ TAMÁS

FENNÁLLÁSA SZÁZADIK évfordulóját ünnepli a legrégebbi olasz könyvkiadó, a firenzei Salani-cég; egyik legelső kiadványa egy Garibaldi-életrajz volt.

⁂

ERICH KÄSTNER nagysikerű „Emil és a detektívek" című ifjúsági regényéből J. Gellner és M.L. Sigley színdarabot írt. Az ifjúsági mű bemutatója Londonban volt.

⁂

GOETHE eddig ismeretlen rajzát fedezték fel Lengyelországban egy XVIII. századbeli albumban. A rajz Karlsbadot ábrázolja. Goethe 1773-ban ajándékozta Therese Lubomirska lengyel hercegnőnek.

⁂

A CIGÁNY NYELV első, a teljesség igényével összegyűjtött szótárát készítették elő kiadásra Csehszlovákiában, a Tudományos Akadémia megbízásából. A mű még az idén megjelenik.

⁂

AZ ÜNNEPI KÖNYVHÉT május 24-én nyílt meg a Magyar Optikai Művek Művelődési Házában.

⁂

GÁRDONYI EMLÉKMÚZEUMOT rendez be a székesfehérvári István király Múzeum az író agárdi szülőházában, amelyet Gárdonyi születésének 100. évfordulója alkalmából rendbehoznak. Az emlékmúzeumot augusztusban nyitják meg.

⁂

ÚJABB 130 érdekes kézirattal és fényképpel gazdagodott a szegedi Móra Ferenc Múzeum. A többi között birtokába kerültek Babits, Kosztolányi és Szabó levelei Juhász Gyula munkásságáról.

Semleges ellentétek

MAJOR OTTÓ : JÁTÉK A TÜKÖRREL, MAGVETŐ, 1962

EZEN a négy kisregényen, (hosszabb elbeszélésen), melyek közül három önálló, zárt egész, a negyedik viszont, mely az „Intonáció regényhez" alcímet viseli, egy megírt vagy megírandó nagyobb munka bevezető hangütése, voltaképp *egyetlen morális probléma* fonala húzódik végig : a *passzív* egyén szembenállása az *aktív* történelemmel, pontosabban e passzivitás kiváltotta lelki reakciók sorozata, azok hatása és visszhangja egy olyan történelmi környezetben, mely létével tagadja mindenféle semlegesség létjogosultságát, sőt lehetőségét. *Józsika*, a szelíd vénlány, akit akarata ellenére kap hullámai hátára a kor ; *Kispoldi*, a szelíd és jóakaratú festő, akit a történelmi események, (1956 októbere !), vetnek ki semlegességre való törekvéseiből ; *Bence*, a szelíd kisfiú, aki éppen jóindulatú semlegességével, az aktív gyerekvilággal való szembenállásával éri el, különös módon, amit a *cselekvő* és gonosz gyerekek nem tudnak elérni : Szende bácsinak, az öreg házmester-ezermesternek szobáját s az ott rejlő „tükör mögötti" világot ; de még a tizenkilences forradalom után halálraítélt *kommunista* is, aki „szelídsége" következtében kerül börtönbe és bitóra : valamennyien ennek a Major számára nyilván akut problémának vetített síkjai.

AZ ELLENTÉT, persze, nem új : a történelmi „vörös malomban" őrlődők sorsa — a kívülállás vágya és a kívülállás lehetetlenülése — számtalanszor bukkan fel az irodalomban, főként oly korokban, melyek — mint a miénk — egyre inkább akadályozzák az efajta pszichológiai attitűdöt. Major novellái azonban azzal válnak *különössé*, hogy felfokozzák ezt a magatartást s nemcsak a valóságos történelmi akció szélsőségeit, hanem a képzelt figurák semlegességének, passzivitásra való törekvéseinek vonásait is kiélezik. A szélsőségek párosítása majdnem mindig hatásos ; a hatás Majornál főként azért marad el, mert az alakok „jóságos szelídségének" túlhangsúlyozásával lábuk alól húzza ki a gyékényt, egyfelé torzítja el őket, s így ahelyett, hogy kiszélesítené az összecsapást, vénlányos komédiává szűkíti le a történést csakúgy, mint mondanivalóját.

Különös módon alátámasztja ezt a benyomást e figurák szinte végletes szexuális közönye, ami Józsikánál, a vénlánynál még csak érthető, de mit kezdjünk Major többi figurájával, akiknek egyáltalán nem adatott meg, hogy nemükön keresztül *is* érezzék létüket. Ez a szexualitásától megfosztott világ adja meg végképp a *vénlányság* atmoszférikus rezgését Major novelláiban. Mert nemcsak a főhősök, de voltaképp a mellékszereplők is ebben az üvegházban élnek, mely sem az érzékek zsibongását, sem az érzelmek nagyobb teljességét nem ismeri : az emberek vagy kizárólag belterjes szűzességük körében vegetálnak, vagy kizárólag politikai létükben : a sematizmus elkerülésére való törekvés így vezet újabb sematizmushoz ; és — sajnos — nemcsak ebben az összefüggésben.

MAJOR tehetségéhez nem fér kétség, írói szakértelméhez sem. A figurák színesen, gondosan, és ökonomikusan ábrázolt lények, belső problémáikat sohasem elszigetelve látjuk, hanem mindig a környezettel való kapcsolataikban. Józsika és a kis Bence kissé szentimentális, de alapjában véve jól megírt, megfigyelt alakok ; az író nemcsak őket ismeri kitűnően, hanem a történelmi időt, melyben élnek, a környezetet, melyhez tartoznak. A baj akkor kezdődik, amikor Major megkísérli ezt a világot mintegy belehelyezni a *mai korba*. Sejtelmem sincs, mi indította arra hogy reprezentatív novellában kísérelje meg ábrázolni az „ellenforradalmat", holott tudnia kellett, hogy vállalkozása kizárólag kudarccal járhat, éppen a nagyobb egység, a történelmi *egész* ábrázolásának lehetetlensége miatt.

Ez a kutyatörténet keretébe burkolt „humanista fabula" sok mindent ad, sok mindent villant fel a korról ; a mai magyar irodalomban kevés szókimondóbb alkotást olvashatunk az „eseményekről". Van ebben minden : visszahúzódó festő ; karrierista egyetemi tanár, (előbb revizionista, majd kádárista), sárospataki alkotóház ; volt kommunista, de „ostobaságát" most már felismerő kenyérgyári munkás ; a rendszerrel nyíltan szembenálló művész ; egy kutya, mely utálja az embereket s végül is ez az utálata pusztítja el ; becsületes pártmunkás, aki az eseményekbe beletört festőt életének új útjaira indítja, egy korábbi — szabályszerű pozitív hős, csak éppen egy nincs benne : a történelmi igazság. Sem várni, sem követelni nincs jogunk ennek az igazságnak kimondását a mai Magyarországon ; a novella fájdalmas kudarca azonban abból fakad, hogy illusztrálja : a féligazságok, részletigazságok kimondása milyen bukfenccel veti vissza Majort a hazugságba. Kispoldi sorsának részletigazságokkal követett útja — vagy akár bizonyos értelemben szókimondó bátorsága — egy sematikus hazugság öblébe torkollik : az életet az nyeri vissza, aki bekapcsolódik „az életet építők" sorába. Szomorúan nézünk az új kutyával új utakra induló Kispoldi alakja után. Szomorúan, mert Major tehetsége, józansága, igazságra és tisztességre való törekvése — valamennyi novellában, kivéve a „Testamentum" című börtönnaplót — nagyobb annál, hogysem ne érintene bennünket fájdalmasan ez a lehangoló megoldás.

AMIT a „Testamentum"-ban olvashatunk, annak már annyi köze sincs az igazsághoz, mint akár a Kispoldi történetének, mely — részleteiben legalább — megkísérli fölidézni a kor nagyobb és elevenebb mozzanatait, ha felületesen is, ha külsőségesen is. A tizenkilences, halálraítélt forradalmár börtönnaplója azonban csupán annak a rossz tréfának illusztrációja, mellyel a történelem maga viccelte meg az írót. Tragikus és döbbenetes tréfa ; rossz novella. A legelviselhetetlenebb benne az az ámuldozó hőstisztelet, amellyel Major megpróbálja elfogadtatni velünk — retrospektíve — egy tisztességes, jót akaró forradalmárnak sorsát, anélkül, hogy egyetlen szóval is érzékeltetné : mi történt negyven esztendőn át azzal az eszmével, amelyért hőse a bukott forradalom után mártírhalált halt. Sírjunk vagy nevessünk-e, amikor — mindjárt az első oldalon — a halálraítélt kommunista így kiált fel : *„Futni hagytuk Váry Albertet, a főállamügyészt és annyi más, kisebb-nagyobb gazembert, gyilkost és gyilkosjelöltet. Ez volt a mi kegyetlenségünk, kommunistáké"* ; vagy az utolsó oldalon : *„Készül az idő, mely megsemmisít nyomorúságot : hazugságot és kegyetlenséget, ostobaságot és gonoszságot. Készül az idő, az életé, a boldogságé, a tisztaságé és a jóságé."* Ameddig Major, az író nem teszi hozzá : hány becsületes embert nem hagytak futni Kun Béláék s miféle idő készült számukra is, az ország számára is, az „élet, a boldogság és a jóság kora" helyett, addig forradalmárának vallomása nem marad egyéb gyenge pártpropagandánál.

ACZÉL TAMÁS

DÉNES TIBOR

AZ ÍRÁSJELEKRŐL

KÜLÖNÖS GONDDAL olvasom mindig az *Irodalmi Újság* nyelvészeti közleményeit, így legutóbb a *hogy*-vita anyagát. Megvallom, elsőbb szót kívántam kérni a termékeny vitában és elmondani, hogy e kötőszó, e meglehetősen kellemetlen hangzat, sok esetben, éspedig az ostoba purizmus veszélye nélkül, igenis elkerülhető. Például idéztem volna a *hogy* társát, a *mint*-et, kezdő írók-műkedvelők „mindennapi kenyerét", mely egy sor más fordulattal *-miként, akárha, hasonlatos,* stb. — pótolható, nem is szólva a jelzős és határozó igeneves szerkezetekről. S pótolni is kell, időnként, az eufónia kedvéért ; pedig a *mint* bársonyos *m*-je, az enyhén orrhangú *n*-nel lágyult *i*-je s gyengén hangzó *t*-je ugyancsak gyönyörűség a fülnek.

Hallgattam mégis akkor. Mivel rájöttem, hogy írásbeliségünk szilárdsága-szépsége nem egy-két kötőszó túlzott használatán vagy okos elkerülésén múlik. A kör négyszögesítése lenne csak a részletkérdések firtatása.

Az alapoknál kell kezdenünk vizsgálódásainkat, vagyis mondataink helyes felépítésének módozatainál ; írásjeleink szabatos alkalmazásánál. Mert a mesekitalálás, gondolat-eszme fogamzása játék csupán, az írásmesterség játékos része. A munka a maradandó mondat megfogalmazása, az írásjelek pedig a mondat váza és zeneiségének kottája is egyben. Apró feketeség a fehér papíron, például, a vessző, szerepét mégis ki merné vitatni ? E szerepnek olykor perdöntő súlya van : Gertrudis királyné sorsát vesszők hiánya pecsételte meg (*A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindnyájan egyetértetek én nem ellenzem*). Hát még a kettőspont, a felkiáltójel ! Költőink századunkban, így Illyés Gyula, sokszor egyszerűen mellőzik az írásjeleket, versüket zárván le legfeljebb egyetlen ponttal. Nem hanyagságból ered e művelet, nem is bizonytalankodásból. Épp ellenkezőleg, nagyon is érzik az írásjelek fontosságát ; kerülik tehát használatukat és olvasóikra bízzák a szöveg értelmezését, szavak elválasztását s összekapcsolását, érzelmek sűrítését és ellankadását.

Tévednék tán javaslatommal : az írásjeleknél kezdjük nyelvészeti vizsgálódásainkat ?

KÉTFÉLEKÉPPEN szokás és lehet írni minden időben. Van író, ki elmondja olvasóinak hallott-kitalált-megálmodott történetét, ugyanakkor közli velük írás előtt és közben felmerült gondolatait. Minden további, az olvasók ilyen-olyan reagálása, alapjában közömbös számára. Az efajta író megelégszik az írásjelek alkalmazásának „klaszszikus" szabályaival : a pont valamely gondolategység lezárására való ; a vessző e gondolategység szakaszainak helyes tagolására ; a gondolatjel az értelmi teljesség elérésére, ésígytovább. Ez az író egyben híven követi az egyenes és függőbeszéd s ezzel kapcsolatban, az idézőjel használatának Jókaitól, mitöbb, Pázmány Pétertől ránkhagyott receptjét.

Van aztán író, ki nem elégszik meg az egyszerű közléssel, hagyományozott szabályok szorgos követésével. Kutat és válogat az írásjelekben, azzal a sürgető vággyal, hogy olvasói többet tudjanak meg a puszta mesénél, meztelen gondolatnál. Érezzék, például, miféle hangulatban született meg az olvasott szövegrész s milyen érzelmeket, hangulatokat kívánt ébresztgetni közönségében mondataival az író. Figyeljük csak a következő mondatot, s testében az írásjeleket : *Felénk most fordított torz arcod mögött én már a másikat, a szelíden álmodót látom ; azt is, mely a szülőasszony ágyán virrasztva mosolyog. És ehhez az arcodhoz juházva és könyörögve békéllek. — Te embergondolta, emberré szült, szerető és szomorú Isten !* E megrázó szavak, imádság formájában és 1914 karácsonyán, abból a Kaffka Margitból szakadtak fel, ki *Állomások* című regényében terjedelmes passzust szán az írásmesterség gyötrelmes voltának, egyben az írói felelősségtudat érzékeltetésére. Könyv hiányában nem idézhetem Kaffka Margit e szövegét ; a lényegét próbálom összegezni.

Az írónő, Rosztoky Éva, a baráti festővel beszélget egy „holdasbarna" éjjelen. A küzdelmeiről szól, arról a harcról, melyet, a színek kimeríthetetlen skáláját nélkülözve, a szürke szavakkal folytatnia kell, egyes-egyedül az értelem megőrzésére s töretlen továbbítására, a hangulat megteremtésére, az érzelem elfogadtatására. Nos, erről a harcról vall az imént idézett mondat. Kaffka az 1914-ben haragos istennek, a „Legfőbb Hadúrnak", nem a *szelíden álmodó másik* arcát látja már, hanem a *másikat* (vagyis nem a *torzat*), a *szelíden álmodót*. Igazság szerint, nem kellene okvetlen vesszőt tennie a *másik* és a *szelíden* szavak közé. Mégsem mellőz : a lélegzetvételt fejezi ki az írásjellel, a reményt a *szelíden mosolygó* isteni arc közeli meglátására. A *látom* igét pedig nem pont követi s nem ez az új mondat : *A szülőasszony ágyán virrasztva mosolygó arcod látom.* Pontosvesszőt tett az írónő a *látom* és az *azt is* közé, ezzel jelezvén : nem hagyta még el imazsámolyát ; mindent, éspedig ezekben a pillanatokban, kell elmondania erről az arcról, melynek, még megbékéltségében is, annyi a vonása, ahány az ember, kit isten megközelít. Legmeghatóbb azonban a *békéllek* szót kisérő vessző s a hosszú gondolatjel a *Te embergondolta* előtt. A helyesírás tekintetében tökéletesen elegendő lett volna a vessző, pláne, mivel az imát felkiáltójel rekeszti be. Kaffka gondolatjele vívódó lelkének feltörő sóhaja. Sóhaj, egyben ennen bátorítás az isten soha nem hallott, emberin profán jelzőinek kimondására.

Kaffkától még akkor sem múlt el a líra, midőn verset alig, vagy egyáltalában nem írt már ; az írásjelek tökéletes kezelése nemcsak a mesterségbeli tudatos harcról, de érzékeny tehetsége ösztönösségéről is vall. Az írásjelekről alkotható alapvető szabály, ha egyáltalában alkotható ilyesmi, e kettős pilléren nyugszik tehát : a tudatosságon és az ösztönösségen.

A KÖVETKEZŐKBEN néhány meggondolást kívánok, röviden, papírra vetni. Nem szabályok ezek, inkább tapasztalatok iskolás kivonatolása s kiegészítése. Ha egyébre nem, dialektikai célokra tán alkalmas e kurta összegezés.

Pont, pontosvessző, többpont. Mindhárom írásjel pillanatnyi szünetet diktál a gondolatsornak, és mindig másképpen-más szándékkal. Csak a többpont problémátlan ; az író jelzi, hogy nem kíván többet közölni a tárgyról. Egyelőre, legalábbis. Jóllehet, távolról sem merítette ki a témát. Gondoljon kiki amit akar. A többpont különösen a női írók (nem : *nőírók* !) kedvelt szinkópája. Úgy vélik, sejtelmességet kölcsönöz e jel íróiasszonyi mivoltuknak. Olykor, persze, összetettebb lelkiállapotokat sugalmaz a többpont : töprengést, az agyműködés szaggatottságát, esetleg felemás helyzet ábrázolását. Karinthy Frigyest idézem: *Még ma elmegyek. Azaz, hogy... hova is igyekeztem délutánra... Hm, persze. A Margit... Ejnye... ejnye. Na, annyi baj legyen. Legfeljebb nem megyek el. Ha megharagszik, legfeljebb megharagszik. Úgyis... nem is jönne roszszul, ha megharagudnék... Unom már ezt a dolgot,* stb. (*Monológok a kádban.*) Egyre mégis ügyeljünk e jellel : ha nem is okoz gondot használata, visszaélni vele nem sejtelmesség, nem is szaggatott lélekállapot, hanem — dilettantizmus.

Kényesebb jószág a pont és a pontosvessző. Eldönthető-e mindig, mikor zárul teljesen a gondolat ? Így szól Arany János 7-es számú jegyzete a *Toldi szerelméhez: Históriailag annyi áll, hogy Lajosnak, anyja megsértése miatt, csakugyan volt izetlensége Károly császárral, s előhada már Morvában pusztított is ; hanem ez jóval később* (1362) *történt.* Elmélkedhetünk, helyénvaló-e jelen esetben a pontosvessző ? Arany a *nem igaz történet* indokolására hozta fel a históriai esetet. Kronológiai megjegyzése, úgy tetszik, az első állításnak nem szerves része. Közelebbről vizsgálva azonban a mondat szerkezetét, egyszeriben világossá válik, hogy a *történet* éppen a kronológia sutbavágása miatt *nem igaz.* A mondat tehát csakis a helyreigazítással lesz egésszé. Más kérdés, helyes-e egyetlen mondat keretében több pontosvesszőt igénybe vennünk ? Válaszom : bizonyos esetben helyes. Íme a példa : *Semmelweis meg akarta menteni a fiatal anyákat : felsúroltatta a kórtermeket ; a mosdótálakba forralt vizet öntetett ; az ágyak friss huzatot kaptak ; az asszonyok hazulról hozott ingüket viselhették ; egyetlen követelmény volt, hogy minden tiszta legyen.* Ahány a pontosvessző, annyi a cselekménymozzanat ; ám valamennyi a nagy orvos szándékat célozza : meg kell menteni a fiatal anyákat. Gondolom, e példa nem kíván bővebb magyarázatot.

Vessző, kötőjel, gondolatjel. Érzésem szerint, e három jel mindegyike, külön-külön és együttesen, fokmérője az írói érzékenységnek. Éppen azért, mivel a „klasszikus" szabály nem egészen irányadó. A mellérendelt, egymáshoz tartozó, bizonyos mértékben mégis ellentétes mondatszakaszok összekapcsolására szánt *s, és* előtt igenis szükséges a vessző : *Azzal otthagytam Jánoskát, és megyek ki magamnak a cselédek kondérjához* (*Kakuk Marci ifjúsága*). Másrészt, egyetlen alany vagy tárgy több, egymást erősítő-kiegészítő jelzője között romboló hatású a tolakodó írásjel. A *Kivilágos kivirradtig* Péter bácsija *vékonypénzű harmatielkű gyöngéd asszonyi személyekről* és *vastag, igazi emberfajta férfiemberekről* replikázik, éspedig azért, mivel Móricz Zsigmond szemléletében a *harmatlelkű asszonyi személyek* általánosságban *vékonypénzűek* s *gyengédek* ; az *igazi emberfajta férfiember* viszont nem okvetlenül *vastag.* Ezért választja el ez utóbbit vesszővel az író, melyet mellőz az első esetben. Avagy — valóban kell-e vessző az ismert sorban : *Megy fut rohan a száműzött* ? A szándék, cselekvés, mozgási irány ugyanaz ; az írásjel lassítja csupán, mitöbb, megmegakasztja a drámai ütemet.

A képegység érzékeltetésére, úgy tetszik, megengedett a valóban összetartozó jelzők és fogalmak kötőjellel való egybekapcsolása: *Az agapé után nénje, ez a szikár-rideg asszony, és biztosan májbajos, az elhunyt dolgozószobájába idézte öccsét.* A szikárok, kevés kivétellel, ridegek, ám nem mindig májbajosok. Ezek szerint, képletes ikerszóvá válhat minden olyan jelző- és fogalomcsoport, melyet az író egységes egészben érzékel és kíván érzékeltetni : *A jubileumi ebéd étellel - itallal - fáklyával - cigánnyal dukál.* A magyarázat szükségtelen: elképzelhetetlen ama régi mulatság a felsorolt kellékek nélkül ; különírásuk, vesszővel vagy anélkül, gyengítené a képet.

Ismétlem, a szándékos különválasztásra a vessző szolgál, s még inkább a gondolatjel. Ez utóbbi a hangsúlyozott tagolásra, a gondolatjellel elválasztott szónak vagy szakasznak a mondattestből való kiszakítására, jeléül mintegy, hogy amennyiben az egész szöveg ritmusa engedné, különálló mondat lenne az elválasztott részből. Ezt olvassuk Szabó Lőrinc *Örök barátaink* második gyűjteményének bevezetőjében : *Sok — jogos — kifogás esett gyűjteményem első kötetének tartalomjegyzéke ellen.* A költő tehát elismeri, hogy nemcsak számos volt a kritika, de *jogos* is. Ha nem tartott volna a gondolategység megbontásától, bizonyára új mondatban emlékezik a kifogások jogosságáról.

VÉGEZETÜL a *kérdő- s felkiáltójelről, idéző- és zárójelről* pár szót, azt is hézagosan, és inkább a különösségekről. Például arról, hogy zárójelbe, akár szöveg nélkül, más írásjelek is helyezhetők : *Az elnök visszaemlékezése nagy hatással volt a közönségre ; kiváló* (!) *beszéd volt.* Szükségtelen lenne e szokatlan írásjelkezelés ? Ki-ki hajlama szerint vitatkozhat a kérdés felett. Kétségtelen viszont, hogy az olvasót meggyőztük az elnöki szónoklat jelességéről. Ha pedig ezt írjuk : *Meghatóan búcsúzott az osztálytól jóságos* (?) *számtantanárunk,* egyszeriben furcsa vélemény alakul ki az említett tanférfiúról, ki, lehet, a búcsú perceiben meghatóan, sőt jóságosan vált el növendékeitől, év közben azonban sok izgalmas-kínos órát szerzett nekik. S mások szavait citáljuk-e mindig az idézőjellel ? Szó sincs róla ! *Elza grófnő, a „paradicsommadár", elbűvölte társaságát.* Biztos-e, hogy valaki mondta volna egyszer a szépséges grófnőről : *paradicsommadár* ? Talán igen, talán nem. Valószínűbb a jelzett személy paradicsommadárszerű hatása, melyet, akarva-akaratlan, vendégeire gyakorolt. A kép mégis bizarr, idézőjel közt illik emlegetni a szót.

Könyvet, nem is egyet, érdemelne az írásjelek elmélete. Terjedelmes fejezetet igényel, például, a vessző, a jóhangzás kedvéért megbontott szórend, vagy az értelmezői appozíciós szerkezet esetében. De elég ennyi egyelőre. Ezt is csak azért, hogy jelezzem én is : muzsika a magyar nyelv. E muzsika művelését pedig a szolfézzsal kell kezdenünk és — végeznünk.

TŰZ TAMÁS VERSEI

Ártatlanság

A történet hidegen aranylik a felhők szegélyén
s lassan úszik az örökkévalóság felé
Két ember veszik bele egyidőben
a lazacszínű alkonyatba
hajuk s homlokuk asztagain
a boldogtalanság permete hűvösödik

Nincs szél s a gyikok egy percre kifeküsznek
a biztonság fövenyére
de smaragd hasukon zihál a félelem
s távol gomolyog már a láthatatlan örvény

Írd egymásba fonódó kerek betűiddel
ártatlanságodat a porba
hajnalhasadásnyira nyílt szemeden
megtorpan a villám
emlékezeted méntás mezein
nyájak legelésznek
s úgy foraul be múltad parti füzesébe
a lépteidet követő szeretet
hogy nem hajlik a fű s nem roppan a gally sem

Álmatlan levelek az ég heverőin
dünnyögő ladikok
az ébrenlét sárga folyóin

Addig

Addig nem lesz hatalom a hullongó hópihéken
nem lesz megejtő szó a puha szürkületben
szempillák árnyai hiába seprik a kelő csillagokat
kísértés támad a sarkokon és a tornyok alján
a sóhaj kérget ölt a vágy lehámozódik

Ki gondol jövő napjaira
ha már a perc aranykalapácsa
csendül meg homlokán
Ki néz előre

Addig nem lesz hatalom nem lesz megejtő szó
nem lesz a térdben hódító erő
bokában győzelem
amíg a hópihéken amíg a szürkületben
meg nem ül meg nem áll
le nem alkonyodik
a mellkasszorító arany szomorúság

NYIKOLÁJ ARZSAK

KEZEK

Az „Arzsak" név álnév, mögötte egy ismeretlen orosz író rejtőzik. Az utóbbi két évben több elbeszélést sikerült kijuttatnia Nyugatra; ezek a művek a Szovjetunióban ma még kiadhatatlanok. Elsőnek a párizsi Kultura, a lengyel emigráns írók kitünő folyóirata közölte írásait, melyek közül az „Itt Moszkva beszél" nemrég New Yorkban is megjelent egy angol nyelvü irodalmi antológiában. Arzsak — elbeszélései után ítélve — a fiatalabb korosztályhoz tartozó, de rutinos író; rendszerint egy-egy ötlet pontos, lélektanilag hiteles kidolgozására építi novelláit.

Lám, Szergej, te intelligens ember vagy, udvarias. Azért van az, hogy hallgatsz, nem kérdezel tőlem semmit. De a fiúk, nálunk a gyárban, nem kertelnek, mindjárt megkérdezik : „Mi az — mondják — Vászka ! Annyit ittál, hogy így remeg tőle a kezed?" Ezt kérdezik, merthogy remeg a kezem. Gondolod, hogy nem vettem észre, hogy csak ránéztél a kezemre és elfordultál ? És még most is úgy igazítod a tekinteted, hogy ne nézz oda. Én, pajtás, megértelek — gyöngédségből teszed, hogy ne hozz zavarba. Nézd, csak nézd nyugodtan, nem számít. Nem sértődöm meg. Az is igaz, hogy ilyet nem minden nap látsz. Csakhogy ez, barátom, nem az ivástól van. Ritkán iszom, inkább csak ha társaságban vagyok, vagy ilyen alkalommal, mint most veled. Nem mulaszthatjuk el, hogy igyunk egyet a találkozás örömére ! Én, pajtás, mindenre emlékszem. Hogy közös titkunk volt, arra is, ahogy a fehérgárdistával franciául társalogtál, meg arra, ahogy Jaroszlávot bevettük... Emlékszel, amikor a gyűlésen felszólaltál, megfogtad a kezemet — éppen melletted álltam — és azt mondtad : „Ezzel-mondtad-ezzel a két kézzel..." Ú-ú-úgy ám. Töltsél magadnak, Szerjózsa. Az istállóját, hogy elérzékenyültem. Elfelejtettem, hogy hívják az orvosok ezt a remegést. Jól van na, föl van az nekem írva valahol, majd később megmutatom. Hát tudod te, hogy mitől remeg a kezem ? Baleset következtében. De ha sorjában akarom mondani, hát akkor azzal kezdem, hogy amikor leszereltünk a győzelem után, huszonegyben, én mindjárt visszatértem az én — hogy úgy mondjam — szülőgyáramba. Ott engem, világos, megbecsüléssel, tisztelettel fogadtak, merthogy forradalmi hős — meg hát párttag is voltam, öntudatos munkás. Persze nem ment az anélkül, hogy valakinek néha nem kellett volna a lelkére beszélni. Akkoriban voltak olyanok, akik nagyon szerettek beszélgetni : „No lám, — mondta az ilyen, — hát elháborúzgattatok, elgazdálkodtatok. Most meg — se kenyér, se kolbász..." Hát én az ilyesfajtát nem hagytam kibeszélni. Kemény legény voltam, annyi szent. Nekem aztán próbálhattak mensevik pelyvát szórni a szemembe. Úgy ám. Te csak tölts magadnak, ne várj rám. Vagy egy évet dolgozhattam a gyárban, nem többet, amikor — hopp ! egyszer csak behívnak a területi bizottsághoz. „Nesze, — mondják, — Malinyin, így meg úgy, itt van a passzusod. A Párt — mondják — mozgósít téged, Malinvin, Vaszil Szemjonovics, a hősi Különleges Kirendeltség soraiba irányít, hogy ott harcolj az ellenforradalommal. Sok sikert kívánunk neked — mondják — a világburzsoázia elleni harcban, s add át tiszteletünket Dzserzsinszkij elvtársnak, ha látod." Én meg — mit tegyek ? Én a párt embere vagyok. „Igenis, — mondom, — végrehajtom a párt parancsát !" Eltettem a meghatalmazást, benéztem még a gyárba, elbúcsúztam a fiúktól, azzal gyerünk. Megyek, s arról ábrándozom, hogyan kapom én el majd az összes ellenforradalmárt, hogy ne bosszantsák a mi fiatal szovjethatalmunkat. Hát odaértem. Valóban, láttam Dzserzsinszkijt, Félix Edmundovicsot, meg is mondtam neki, hogy üdvözlik a területi bizottságtól. Kezet nyújtott nekem, megköszönte, s azzal sorba állított bennünket — voltunk ott vagy harmincan, mindnyájunkat a párt mozgósított — és azt mondta, hogy a lápra nem lehet házat építeni, le kell előbb a lápot, mondja, csapolni, s a munka közben ki kell irtani a különböző férgeket, meg csúszómászókat ; ez, aszongya, feltétlen szükségszerűség. És hogy ehhez mindnyájunk segítségére szükség van... Egyszóval, amit mondott, az úgy hangzott, mint egy mese, vagy egy tréfás történet, mert természetesen mondta, érthetően. Közben a nézése szigorú maradt, még csak el sem mosolyodott. Aztán beosztottak bennünket. Kérdezgették, ki fia-borja vagy, honnan jössz. Meg azt is : „Milyen képzettséggel — kérdik — rendelkezel ?" Az én iskolám meg, tudhatod, nem volt más, mint az, hogy először a némettel, majd meg a polgárháborúban verekedtem, s kínlódtam a műhelyben — más iskolát, én nem jártam. Nem számítva azt a két évet, amit a plébánia iskolájába... Különleges szolgálatra osztottak be, vagy hogy egyszerűbben mondjam, az ítéletek végrehajtására. Nem mondhatnám, hogy a munkám nehéz volt, de éppen könnyűnek sem nevezném. Belefájdul a szíved. A fronton, hiszen emlékszel, másképp volt : vagy te őt, vagy ő téged. De itt... Persze, hozzászoktam. Megy előtted az udvaron, gondolkozol, magyarázod magadnak : „Muszáj, Vaszilij, muszáj. Ha most nem végzel vele, ez a bitang felforgatja az egész Szovjetköztársaságot !" Hozzászoktam. Inni ugyan ittam, nem megy az anélkül. Adtak töménv szeszt. Ami a különleges feladatokat illeti, mert hát híresztelték, hogy a csekistákat csokoládén meg fehér cipón tartják, hát az csak olyan burzsuj kitalálás : a feladag olyanamilyen, közönséges bakaeledel : kenyér, hal, kása. De szeszt adtak, azt meg kell hagyni. Másképp nem megy, ugye érted. No, jól van. Eldolgozgattam így vagy hét hónapig, — akkor történt a baleset. Parancsunk volt, hogy likvidáljunk egy csomó pópát. Ellenforradalmi propagandáért. Ellenséges magatartásért. Lázadást szítottak a híveik között. Amiatt a Tyihon pátriárka, vagy kicsoda miatt. Az is lehet, hogy általában voltak a szocializmus ellen, — nem tudom. Egyszóval : ellenségek. Tizenketten voltak. A parancsnok kiadta az utasítást : „Neked, aszongya, Malinyin, jut három ember, meg neked, Vlaszenkó, három, meg neked, Golovcsinyer, meg neked..." A negyedik nevét elfelejtettem. Lett volt az, valami furcsa neve volt, nem orosz. Ez a lett, meg Golovcsinyer mentek elsőnek. Nálunk az úgy volt, hogy középen volt az őrszoba. Ebből nyílott az egyik oldalon egy szoba, ahol az elítélteket tartottuk, a másik oldalon meg a kijárat az udvarra. Egyenként vittük ki őket. Kikészíted az elsőt az udvaron, félrehúzod a fiúkkal és visszamész a következőért. Kötelező volt őket félrehúzni, mert megtörtént, hogy kijössz a következővel, az meglátja a megboldogultat, s elkezd ugrálni, meg hadonászni, — sok vele a baj, alaposan megdolgoztatja az embert. Jobb azért, ha nem kiabálnak. Nohát, világos, Golovcsinyer, meg a lett végeztek a magukéval, rám került a sor. Én már felhajtottam akkor egy keveset abból a spirituszból. Nem azért, mintha féltem volna, vagy mintha különösebben ragaszkodnék a valláshoz. Nem én, párttag vagyok, kemény gyerek, én ilyen bolondságokban — különféle istenek, angyalok, meg arkangyalok — nem hiszek ; de mégis, valahogy rossz érzésem támadt. Mindenféle ostobaság járt a fejemben : a megboldogult anyám vitt egyszer templomba falun, s Vaszil atyának, a pópánknak kezet csókoltam, ő meg — pedig de öreg volt — végig druszámnak szólított... Ú-ú-úgy ám... Nohát kimentem, világos, az elsővel, kivittem az udvarra. Visszajöttem, szívtam egyet-kettőt a cigarettából, kivittem a másodikat. Megint visszajöttem, ittam egy kortv szeszt, s hogy, hogy nem, felkavarodott a gyomrom. „Várjatok, fiúk — mondom, — Mindjárt jövök." Letettem a mauzert az asztalra, s azzal kimentem. Azt gondoltam, az ital ártott meg. Ledugom az ujjam a nyelvem mögé, könnyítek magamon, megmosdom és minden rendbejön. No, hát kimentem, megtettem mindent, amit kellett, s lám — csak nem könnyebbedtem meg. Jól van, gondolom, vigye el az ördög, mindjárt végzek, s gyerünk aludni. Fogtam a mauzert, mentem a harmadikért. Az a harmadik még fiatal volt, magabiztos, egészséges, jóképű fiatalember. Megyek vele a folyosón, látom, hogy megemeli a reverendáját, hogy ne érjen a porba, s hirtelen olyan gyöngeség fog el, magam sem értem, mitől. Kimegyünk az udvarra. A pópa meg égnek emeli a szakállát, fölfele néz. „Gyerünk — mondom neki, — bátyuska, csak semmi nézelődés ! Kiimádkoztad már — mondom — magadnak a paradicsomot !" Nyilván, hogy csak tréfálóztam ; világos, hogy kicsit felélénküljek. Miért mondtam, amit mondtam, — magam sem tudom. Még az se fordult velem elő az életben, hogy a halálraítéltekkel társalogjak. No, előreengedtem a pópát vagy három lépésre, ahogy az már elő van írva, a lapockámba nyomtam a mauzert és lőttem. A mauzer meg, tudod, hogy lök, mint az ágyú ! Néha akkorát rúg vissza, majd leszakítja a karodat. S akkor látom, hogy az én agyonlőtt papom megfordul és jön felém. Tiszta sor, van az úgy, hogy az első lövéstől még nem halnak meg : van, aki mindjárt összeesik, mint egy zsák, mások egyhelyben pörögnek még egy darabig, olvan is van, aki elkezd menni, tántorogva, mintha be lenne rúgva. De ez lassú léptekkel jön felém, szinte úszik a reverendában, jön, mintha csak rá se lőttem volna. „Mi az, — mondom, — állj meg, atyám!" S azzal még egyszer rásütöttem a fegyvert, — a mellébe lőttem. Ő meg feltépi, felszaggatja a ruháját, látom a mellkasát, göndör raita a szőr, jön felém és tele torokból kiáltia : „Csak lőjj, ereszd belém a golyót, te Antikrisztus ! Öli meg, öld meg a Krisztusodat!" Teliesen elvesztettem a fejemet, rálőttem még egyszer, aztán még egyszer. És ő csak jön felém ! Nincs rajta seb, de még egy csöppnyi vér se, csak jön és imádkozik : „Uram, íme, visszafogtad a golyót a gonosz fegyveréből ! Érted vállalom a szenvedést ! Az élő lelket senki meg nem öli !" És így tovább... Nem emlékszem már, hogyan, de az egész tárat kilőttem; de egyet tudtam biztosan : nem hibázhattam el, hiszen nem álltam tőle messzebb, mint két lépésre. Csak áll előttem, lángol a szeme, mint a farkasé, a melle fedetlen, a feje fölött meg mintha valami fénylenék, — később jöttem csak rá, hogy a nap elé állt, merthogy már alkonyat fele járt. „A kezed, — kiáltja, — véres a kezed ! Nézz a kezedre !" Eldobtam a mauzert, rohanok az őrszobára, feldöntöttem valakit az ajtóban, berohantam, a fiúk meg néznek rám, mint egy bolondra és dülöngenek a nevetéstől. Lekaptam egy puskát a fegyverállványról és rájuk ordítottam : „Vigyetek, — orditottam, — vigyetek ebben a szempillantásban Dzserzsinszkijhez, mert ha nem, hát én mindnyájatokat kikészítlek !" No, elvették tőlem a puskát, s gyors iramban elvezettek. Bemegyünk Dzserzsinszkij dolgozószobájába, kiszakítom magam az elvtársak kezéből és azt mondom neki, azaz hogy dadogom, s remegek, mint akit a hideg ráz : „Lövess agyon, — mondom, — Félix Edmundovics, én nem tudom azt a papot megölni !" Ahogy ezt kimondtam, összeestem, többre aztán nem emlékszem. A kórházban tértem magamhoz. „Idegösszeroppanás" — mondták az orvosok. Az igazat megvallva, jól, gondosan gyógyítottak abban a kórházban. Nagy volt a tisztaság, a betegeket rendesen ápolták, s a koszt, azokhoz az időkhöz képest, könnyű volt, s ugyanakkor tápláló. Mindenből kigyógyítottak, csak ebből az egyből nem, látod, a kezem remeg, mintha hideg rázna. Nyilván a sokk ment át a kezemre. A Csekából persze elbocsájtottak. Ott nem ilyen kezekre van szükség. A műhelybe, világos, megint csak nem tehettek vissza. A raktárba osztottak be. Nem baj, én ott is megteszem a magamét. Igaz, ott is akad papírmunka, a fuvarleveleket nem én írom, a kezem miatt. Van hozzá segítségem, ügyes egy kislány. Hát így éldegélek én, testvér. Ami pedig a pópát illeti, csak később tudtam meg, hogy is volt az egész. Nem volt abban Istennek semmi csudája. Egyszerűen csak az történt, hogy amikor kimentem az udvarra, hogy egy kicsit összeszedjem magam, a fiúk kiszedték a töltényeket a mauzerből és vaktöltéseket raktak be a tárba. Tréfának szánták, világos. Ugyan, nem haragszom én ráiuk, fiatalok voltak, nem volt valami rózsás életük, hát kieszeltek valamit. Nem, egyáltalán nem érzem magam megbántva. Csak a kezem... csak éppen semmilyen munkát már ezzel a kézzel végezni nem tudok...

Két magyar művész Párizsban

(GALERIE E. CHASSAING)

VAJDA LÍVIA

A képzőművészetben talán semmi nem érint annyira közelről, mint a természetelvű festészet és az absztrakció választójánál töprengő művész. Ez a töprengés általában nem a megtorpanás, a felemás megoldások, a választani nem tudás jele, hanem az igazi költőiség következménye. Hiszen a költészet, lényegénél fogva, nem maga a bizonytalanság-e ? Nem állandó és veszélyekkel játszó ingamozgás-e, amelynek két szélső pontja a megnevezhető és a kimondhatatlan ?

Vajda Lívia elvitathatatlanul rendelkezik ezzel a költői adottsággal ; a valóságot körülvevő rejtélyt ennek segítségével tudja megragadni. S erről a titokzatos elemről nem mond le, kínáljon bármilyen önkényes megoldást is a figuratív vagy az absztrakt út. Ilyen körülmények között természetesen az alkotó munkát valami sajátos szenvedély jellemzi. A rejtélyt nem lehet veszélyek nélkül megközelíteni, s a festészetben talán még kevésbé, mint másutt. Innen ered az a nyugtalan légkör, amely a táncoló ritmusok, a színek pergőtüze és a szétrobbanó formák ellenére is Vajda Lívia műveit körülveszi. Képein ősi félelmekből születik bájoló, mágikus ritmus.

PAUL CHAULOT

TSCHELIGI LAJOS

Tscheligi Lajos „absztrakt filozófiai festészete" kemény, mozgalmas, viharos évek kísérletezésének és elmélkedésének az eredménye. Művészetét a fájdalom kihült napja érlelte : 1956 októbere, a forradalmi Magyarország borzongása és zokogása.

A tragikus napok után Tscheligi a menekültsorsot választotta, és a svájci Churben telepedett le családjával. Itt, a béke szelíd völgyében művészete is megújult. A mélyen emberi Svájc horizontja előtt Tscheligi újra az ecset után nyúl, hogy a szinte kifürkészhetetlen rejtélyű lelki tájak káoszának formát, sajátos absztrakt formát adjon. Egy-egy finom csipkézetű vonulat vajon nem az újra megtalált gyöngédség szelíd körvonalait idézi-e ? Festészetének egyik kedvenc vezérmotívuma az a pattogó rőzsetűzként lobogó lelkesedés, amelyet párizsi tartózkodásai gyújtanak ki szívében. Párizsban, az egész világból idezarándokoló művész-generációkhoz hasonlóan, Tscheligi nemcsak otthon érzi magát, hanem, súlyos láncaitól és keserűségétől megszabadulva, új énjére is talál.

Különleges érzékenységével Tscheligi a lélek mélységeinek szintézisére törekszik. A magányos és hontalan ember próbálkozása korunk festőinek szellemi kísérleteivel találkozik; s a nagy koncertből az ő olykor harsány, de mégis oly mélyen emberi hangja is kihallatszik. Művészete hitvallás és egyben megható tanúvallomás is a viharos és zavaros századról, amellyel, küldetésének tudatában, közösséget vállal.

LISE FLEURANCE

A VILÁG LEGDRÁGÁBB ÓRÁJÁT elárverezték Bernben. A szász választófejedelem, I. Ágoston, 1580-ban felesége számára rendelt smaragdokkal, rubinkövekkel ékesített, egy méteres arany- és ezüsttokkal felszerelt órájáért 480 ezer frankot fizettek.

⁂

ELLOPTAK egy 2.500 éves bronz-szobrot a sziciliai Castelvetrano városházából. A „Selinuntei Ephebe" néven ismert szobor értékét 290 ezer forintra becsülik.

⁂

TORNYAI JÁNOS emlékszámot adott ki a Művészettörténeti Dokumentációs Központ. A százoldalas kiadvány sok, eddig ismeretlen életrajzi adatot közöl a nagy hódmezővásárhelyi festőművészről.

⁂

SZALONIKITÓL ÉSZAKRA, Derveni görög falu határában ókori macedon temető feltárása közben találtak rá az eddigi legrégebbi görög papirusztekercsre. Az írás II. Fülöp, Nagy Sándor apja uralkodása korából származik, s a világ teremtésével foglalkozik.

Kiosztották az idei Cannes-i Filmfesztivál díjait

Az Aranypálmát „A gépárd" című olasz film kapta, rendezője: Luchino Visconti.

A zsüri különdíját Masaki Kobalashi „Hara-kiri" című japán és V. Jasni „Egy nap, egy macska" című csehszlovák film együttesen kapta.

A legyobb női alakítás díját Marina Vladynak „A hitvesi ágy" című olasz film, *a legjobb férfi alakítás díját* Richard Harrisnak „This Sporting Life" című angol film főszereplőinek ítélték.

A forgatókönyv díját Henri Colpi román rendező „Codine" című filmje nyerte el.

A történelmi film díjával Samsonov szovjet rendező „Optimista tragédia" című filmjét tüntették ki.

A Gary-Cooper-díjat Robert Mulligan amerikai rendező „Csend és árnyak" című filmje kapta.

A RÖVIDFILMEK

aranypálmáját Alex Seiler „A fleur d'eau" című svájci és Edmond Séchan „Le Haricot" című francia filmje együttesen kapta.

A zsüri különdíját a „Lakásom" című jugoszláv filmért Vonomir Berkovitch rendezőnek ítélték.

Dicséretre érdemesítették a „Vasárnap" című olasz filmet, rendezője: Luigi Bazzoni, és a „Te" című magyar filmet, rendezője: Macskássy Gyula.

EGYÉB DÍJAK:

A Katolikus Filmszervezet díját az olasz Ermanno Olmi „Jegyesek" című filmje,

A film- és televízióírók díját Nino Papatakis francia rendező „Les Abysses" című filmje,

A fiatal kritikusok díját a „Pelle vive" című olasz és a „Don Roberto" című portugál film,

A fiatalok díját az „Egy nap, egy macska" című csehszlovák és a „Lakásom" című jugoszláv filmek nyerték el.

A versenyen kívül bemutatott legjobb film díját Chris Marker „A szép május" című filmje kapta.

⁂

AZ ANGOL „MELODY MAKER" című folyóirat körkérdésére érkezett válaszok alapján a múlt év legjobb hanglemeze címet a „West Side Story" musicalból készült hanglemeznek ítélte, a következő négy helyet Frank Sinatra lemezei kapták.

⁂

A SIKLÓSI VÁRKÁPOLNA menthetetlennek tartott freskóit új eljárással restaurálják. A falba felszívódott talajvíz annyira átütött a képeken, hogy csődöt mondtak az eddig bevált restaurálási módszerek, ezért most üvegszállal erősített műanyaglemezzel szigetelik a freskókat.

⁂

LOTTE LEHMANN Amerikában élő német operaénekesnő könyvet írt Richard Strauss öt színpadi művéről, amelyekben főszerepet énekelt. A mű még az idén megjelenik Londonban és New Yorkban.

⁂

AZ ANGLIAI Norwich könyvtárának állománya alaposan megcsappant, sok kölcsönző „felejtette el" visszavinni a kapott olvasnivalót. A könyvtár vezetősége sajtó útján hívta fel kölcsönzőit, hogy egy hétig büntetés nélkül visszaadhatják a könyveket, azután bíróság hajtja be a mű árát és a büntetést. Az egyik szorgalmas ügyfél teherautón 299 kötet könyvet szállított sürgősen vissza.

*

LEOPOLD STOKOWSKI, a világhírű karmester új zenekart alapított. Az Amerikai Szimfonikus Zenekar zenészeinek egyharmada a zeneiskolák végzett fiatal növendékeiből került ki.

⁂

MINTEGY 15 MILLIÓ leprás él még jelenleg is Ázsiában, Óceániában, Afrikában és Dél-Amerikában.

Irodalmi Ujság

NEGYVEN CENTIMÉTERREL magasabbra emelték a szigetvári vár óratornyának megsüllyedt részét. A háromszáz éves 800 mázsa súlyú repedezett tornyot fahevederekkel fogták össze, majd tíz nagy teljesítményű emelővel másfél nap alatt, rongálódás nélkül felemelték. A vár restaurálása az idén befejeződik; most a várfal egyes részein dolgoznak.

⁂

FELLINI új filmjének címe: A labirintus. A film forgatókönyve eddig teljes titokban maradt, s a szereplőket is hallgatásra kötelezték.

⁂

7000 ÉVVEL ezelőtti lakótelep földbe vájt kunyhóit tárja fel a Budapesti Történeti Múzeum rövidesen elkezdődő ásatása, Csillaghegytől északra.

*

ÖTVEN ÉVVEL ezelőtt, 1913 májusában halt meg Korányi Frigyes, a tuberkulózis elleni küzdelem úttörője. Az évforduló alkalmából Magyarországon emlékünnepségeket tartottak.

*

GEORGES SIMENON, az egyik legtermékenyebb francia regényíró mondotta: „1928 óta írok, azóta egyetlen regényt sem olvastam. Nagyon veszélyes dolog egy író számára, ha mások regényeit olvassa, mert előbb-utóbb találkozik saját munkáinak minden cselekményével és alakjával. Számításom szerint a színdarab- és regényíráshoz mindössze 30 lehetséges helyzet adódik."

*

A PÁRIZSI Figaro közli az amerikai filmvilág újságát: a „három nagy"; a Metro, a XXth Century Fox és a Columbia átteszik székhelyüket és stúdióikat Hollywoodból az ugyancsak Los Angeles-környéki Milibuba.

*

53 EZER nézője volt két hét alatt a görögországi Szalonikiben bemutatkozott 45 tagú magyar artistaegyüttesnek. Az artisták vendégszereplésének további állomásai: Athén, Ciprus szigete, Libanon, Damaszkusz, Törökország.

*

DARIUS MILHAUD francia zeneszerző Orestie című operájának ősbemutatóját Nyugat-Berlinben tartották meg. Az operát a közönség és a kritika tetszéssel fogadta.

*

FELLNER MÚZEUMOT létesítenek Tatán. A városban a kétszáz éves házak többsége Fellner Jakabnak, a XVIII. századi Európa-hírű építésznek az alkotása. Az emlék-múzeumot a védetté nyilvánított Kálvária-dombon rendezik be.

*

MÁJUSBAN Budapesten járt Igor Sztravinszkij, a világhírű zeneszerző. — A háború előtt háromszor voltam Budapesten — mondotta —, 1912-ben, 1926-ban és 1933-ban. Nagyon örülök, hogy európai hangversenykörútamon ismét ellátogathattam a magyar fővárosba, s részt vehettem a Szimfónia három tételben című zenekari művem magyarországi bemutatóján.

Igor Sztravinszkij egy alkalommal az Erkel Színházban lépett dobogóra. A Magyar Állami Hangversenyzenekart a műsor első felében Robert Craft amerikai karmester dirigálta. A koncert második felében Sztravinszkij az Óda és Zsoltárszimfónia című szerzeményeit vezényelte.

Sztravinszkij Budapestről Zágrábba, majd Párizsba utazott.

GIUSEPPE VERDI 1901-ben halt meg, művei 1951-ben lettek volna mentesek a szerzői jogdíjfizetés alól, de az olasz parlament pénzügyi okokból háromszor is meghosszabbította a Verdi-művek védettségét. Ez év január elsejével szabaddá vált a zeneszerző 26 operája. Továbbra is jogdíjat kell fizetni a Falstaff, az Othello és a Simone Boccanegra után, mert ezek librettóinak szerzője 1918-ban halt meg, így 1968-ig védettek az operák.

⁂

SAUD, Arábia királya nagyarányú megrendelést adott egy olasz festőnőnek, hogy nyolcvan családtagjának, köztük negyven feleségének arcképét fesse meg. A megállapodás szerint, a portrétömeget hét hónapon belül kell elkészítenie.

⁂

BARANKOVICS ISTVÁN A katolikus hit és Egyház helyzete Magyarországon című tanulmánya megjelent a New York-i Hungarian Quarterly kiadásában.

⁂

EZREDSZER adja elő februárban a párizsi Comédie Française Molière Úrhatnám polgárát. Ez a huszonötödik színdarab, amely a francia nemzeti színházban eléri ezredik előadását. A Tartuffe-öt eddig 2670-szer, a Botcsinálta doktort 2080-szor adták elő.

*

ÚJ TÉRKÉPEKET adnak ki Budapesten a következő hónapokban. Rövidesen megjelenik Kelet-Európa és Magyarország autótérképe: hamarosan ismét kapható lesz Magyarország politikai térképe is.

⁂

ALEXANDRIA közelében nyolc méter magas Izisz-szobrot emeltek ki a tengerből. A szobor kétezer évvel ezelőtt a Pharos-szigeti Izisz-templomban állt.

⁂

„TÖLTSE SZABADSÁGÁT ösember módjára nálam" — hirdeti az újságokban egy wyomingi vendéglős. „Barlangban alszik, matraca állatbőr, nyers kosztot és forrásvizet kap" — írja a csábító reklám.

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM munkatársai és a Magyar Tudományos Akadémia régészeti osztálya újabb értékes leleteket talált a budai Várban. A leletek többségét restaurálják, s a Vármúzeumban helyezik el. A középkori épületekből származó köveket összeválogatják, egyes részleteket az eredeti építészeti stílusnak megfelelően állítanak helyre.

Az ásatásoknál rábukkantak arra a pincesorra, melynek egyikében megkoronázása előtt fogva tartották Mátyás királyt. A leletekből következtetnek a hajdani királyi vár életére. A budai Várhegyen a tatárjárás után IV. Béla alapított várost, és az ő nevéhez fűződik az első királyi lakóhely felépítése. A Várhegy, mint falakkal erődített magaslat, védelmet biztosított, ugyanakkor a hegy lábánál futó szárazföldi utak és a dunai révek ellenőrzésére is alkalmas volt. Zsigmond király palotája, amelynek hossza 70 méter volt és Mátyás király reneszánsz pompájú rezidenciája méltán vívta ki a kortársak csodálatát.

*

ÉRDEKES és tréfás sírfeliratokból több ezret gyűjtött össze Torbágyi Novák József 80 esztendős, Zamárdiban élő nyugalmazott rajztanár. Huszonhárom éves korában kezdte el a gyűjtést, bejárva az országot és Európa sok temetőjét. Gyűjteményéről most ismertetést állított össze a Nemzeti Múzeum számára.

*

MÁJUS 14-ÉN volt Sydneyben Bartók: A Kékszakállú herceg vára című meseoperájának az ausztráliai ősbemutatója. A Sydney Symphony Orchestrát John Hopkins vezényelte, Alain Light bariton és Lauris Elms kontralto fellépésével. Az előadást a rádió is közvetítette

*

A LENGYEL FILMKLUBOK hetedik országos konferenciáján a lengyel filmművészet mai kérdésein kívül az amerikai független filmgyártásról vitatkoztak s bemutatták az úgynevezett New York-i iskola néhány filmjét.

TITKOS ILONA, a Nemzeti Színház nyugalmazott művésze, 63 éves korában Budapesten elhunyt. Működését az Andrássy úti Színházban kezdte, majd sikeresen szerepelt a Belvárosi Színházban, a Vígszínházban és a Nemzeti Színházban is. Sokrétű szerepben lépett fel, játszott Strindberg darabjaiban, Molnár Ferenc vígjátékaiban és operettekben is. Utolsó nagy szerepe Shaw: Warenné mesterségének címszerepe volt. A magyar színháztörténet kiemelkedő, értékes személye volt.

⁂

ELŐRELÁTÁS: a Metro Goldwyn filmvállalat 353 filmet helyezett el egy sóbányában, 195 méter mélységben. Ezek a válogatott filmek mélyén arra, — a gyártó vállalat szerint, — hogy egy esetleges atomháborút is túléljenek.

⁂

A MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ bemutatta Debussy Pelleas és Mélisande című zenedrámáját.

⁂

LUIGI BARTOLINI, akinek egyik elbeszéléséből készült a Biciklitolvajok című film, 71 éves korában elhunyt.

⁂

BEN JOHNSON Volpone című komédiáját Illyés Gyula rádióra dolgozta át.

⁂

A SZAJNA MEGYEI bíróság elutasította az Astoria Filmgyár keresetét, amelyben kártérítési pert indított Martine Carol ellen, azzal az indokkal, hogy a művésznő hibájából 1961-ben jelentős késéssel készült el egy film. A színésznő ugyanis forgatás közben szomjas lett, s a megivott sörtől több napra berekedt...

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illusztrációival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon: PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

A francia
SOCIÉTÉ CENTRALE CANINE
által törzskönyvezett magyar
PULIK
3 hónapos korban, oltással ellátva kaphatók.
Elevage de chiens „Pulis"
Ferme du Gué Bourdin
MONTEREAU (Loiret)

JOHN P. LAW
4, KING STREET, LONDON, W.6
Telephone: RIVerside 1893 (daytime), ACOrn 4707 (evening)
for Naturalisation and advice on matters of Alien Law
to foreign nationals (over 30 years experience)

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk július 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 dollár. Dél-amerikai országok: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York, N. Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 június 15.

NAGY IMRE, A KOMMUNIZMUS ÉS A NEMZET

I.

Öt évvel Nagy Imréék kivégzése után mi sem volna opportunusabb, mint a feledést prédikálni. Századunk második felében az idő gyorsabb léptekkel halad, mint a régi korokban. Öt év már csaknem egy egész emberöltőnek számít ; hét esztendő még inkább. Az egymásra torlódó események vastag *guanóval* borítják be az emlékezetet. Otóberről szólva hamar legyintésre emelődik nem egy kéz: hja, túl sokat akartak...

Túl sokat akartak ? Jó volna visszakérdezni az *akkori* budapesti utcát... De ugyan mit változtatna akármilyen *értékítélet* is azon, hogy a törvényes magyar kormány fejét és három társát — Maléter Pál tábornokot. Gímes Miklós újságírót és Szilágyi Józsefet, a nyughatatlan örökifjú forradalmárt — *jogtalan ítélet* küldte a vérpadra, s hogy azóta is ugyanoly törvénytelenül és oktalanul nap mint nap újra gyilkolják a *lelküket ? Oktalan* — mondottuk, s e szót vörös tintával kellene aláhúzni. Hiszen Nagy Imre emlékére (óh dőreség, amely otthon még a nevét is tilalmassá teszi !) a magyarságnál is nagyobb szüksége volna... *a jelenlegi vezetőknek.*

Történelmi távlatunkból (melyre sajnos oly hamar szert tettünk) lassan kivilágosodik Nagy Imre tevékenységének mélyebb értelme : beleilleszteni a magyar nemzetet abba az új államalakulatba, amelynek hatalmi szóval — de nem lelki hódítással — részévé tette őt az 1945 utáni történelmi földindulás. Ne kutassuk most, hogy a rendszer és a nép közti idegenségnek melyek voltak a végső okai ; hogy csak Sztálin tanítványait terheli-e érte a felelősség, vagy pedig még sokkal mélyebbre nyúlnak-e vissza gyökerei. Az 1956-os „nemzet-robbanás" mindenesetre megmutatta, mily indokoltak voltak a *memorandum-író* Nagy Imre félelmei, mily előrelátóak az 1953-54. évi *kormányelnök* Nagy Imre újrakezdési kísérletei. *„Nagy Imre és csoportja az ellenforradalmat készítette elő"* — mondja a vádirat. Badarság : éppen a vihart akarta megelőzni. A nemzet lelkét oly érzékenyen tapintó Nagy Imre politikájának vezérfonala a nép és a kommunista párt közti *modus vivendi* keresése volt. Még 1956. október-novemberében is. A tragédia ott volt, hogy az a reformprogram, amely 1953-1956 között még bizonyára elég lett volna a lelki béke helyreállítására, a „forró napokban" kevésnek bizonyult. Hogy Nagy Imre *második* újrakezdési kísérletét siker koronázza, Moszkvának előbb kellett volna felocsúdnia, nem pedig kivárnia, hogy már égjen a ház.

A kommunista párt szemében az 1953-os Nagy Imre főbűne az, ami szélesebb nemzeti szemszögből nézve éppen nagyságának bizonyítéka : hogy a birodalom és a nemzet viszályában a nemzet oldalára állt, s hogy kormányelnöki intézkedéseiben túlment a puszta taktikai engedményeken. De vajon — még szűkebb pártszempontból is — lehet-e ezért vádolni valakit, akit a teljes összeomlás pillanatában hívtak elő végső menedékül ? Van-e joguk vádolni azoknak, akik ama kritikus napokban semmivel sem bizonyultak sikeresebb vagy erélyesebb „helytartóknak" ? Az erős kéz politikájának folytatására ott volt Gerő : az ő munkájával ugyan kár volt Nagy Imrét megbízni. Ez utóbbinak az volt a missziója, hogy *külső erőszak nélkül* állítsa helyre a belső helyzetet. Hogy gyógyítsa, nem pedig mélyítse a Rákosik, Gerők, Farkasok és Hegedűsök által ejtett sebeket.

Lehetséges, hogy ez a misszió eleve kudarcra volt ítélve. De még

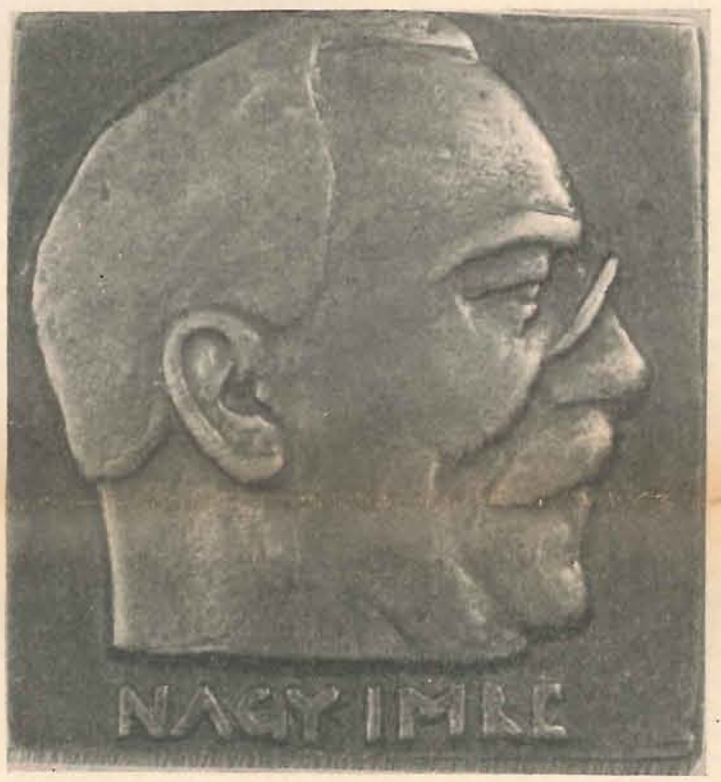

(Beck András plakettje)

akkor sem lehet kézlegyintéssel, sem pedig sajnálkozó fintorral, még kevésbé hangos vádaskodással elintézni. Mert e tragikus kísérlet éppen a maga hősi reménytelenségében egyszer és mindenkorra bevéste az utókor agyába a *modus vivendi* keresésének szükségességét, vagyis azt az elvet, amellyel — kimondatlanul bár — voltaképpen a mai vezetés igyekszik országgal-világgal igazolni és elfogadtatni politikáját. Amit Kádárék 1956 óta elértek, azt az erőszakon kívül (amely azonban mindig is kétélű) elsősorban eme princípiumnak köszönhetik.

II.

A jelenlegi magyar helyzet a reményvesztés, a beletörődés és a kiábrándult élniakarás közös terméke. „Tana" azon a felismerésen nyugszik, hogy hazánk ma a Szovjetunió ideológiai- és érdekövezetének kiszakíthatatlan része, s hogy a nukleáris egyensúly tartósnak ígérkező nemzetközi helyzete a legcsekélyebb bíztatást sem nyújtja arra, hogy a Dunavölgye státusa belátható időn belül megváltozhatnék. A magyar szabadságra nézve kedvező dinamikus faktorok — úgy tűnik — jelenleg még leginkább a szovjet világon belül kereshetők. Új orosz forradalom ugyan nincs a láthatáron (ha a közeljövő változásokat hoz Oroszországban, azok inkább kedvezőtlen irányban várhatók) ; a szovjet-kínai viszony azonban egy olyan polarizálódás felé halad, amely Európában a kommunizmus liberálisabb irányzatának felülkerekedését vonhatja maga után. Ugyanebben az irányban hat a tudományos és technikai fejlődés, valamint a modern társadalmi nihilizmus térhódítása is (ifjúság !), amelynek bomlasztó enzímjeivel szemben a marxista ideológia mind ellenállóképtelenebb. Mind ezek a tényezők, csakúgy mint az utazási korlátozások csökkentése vagy a „békés együttélés" egyéb járulékos elemei, hosszú távra csak erősíthetik azokat a részleges lazulásokat, amelyek a mai magyar életet az 1956 előttinél elviselhetőbbé teszik. Koncepciózus vezetők egy nagyobb belső autonómia érdekében is hasznosíthatnák őket. A nemzet teljes akciószabadsága — azaz függetlensége — azonban még a legkedvezőbb esetben sem várható tőlük.

A szovjet birodalommal való becsületes megegyezésnek 1945 óta voltak neves képviselői hazánkban. *Szekfü* Gyula, *Tildy* Zoltán, *Bibó* István (az előfutár *Károlyi* Mihályról nem is beszélve) : egy-egy irányzatát testesítették meg ennek a törekvésnek. Személyes sorsuk egyben azt is jelzi, hogy a közelmúltig a szovjet birodalom vezetői vagy hazai képviselői nem nagy hajlandóságot mutattak a *túlodalról* jelentkező hídépítők elismerésére. Minthogy az ő tudatukban a birodalmi érdek egy hamis forradalmi tudatban keveredett el, a kiegyezés leplezetlen — a dolgokat nevükön nevező — híveinél többre becsülik azokat, akik együttműködési készségüket ideológiai közeledés mezébe öltöztették. A „jó szövetséges" a marxi-lenini történelmi mítosz előtti hódolat-nyilvánítással kezdődik és a nemzet önértékének lekicsinylésével folytatódik ; állandó tiszte, hogy a felsőbb hatalmak akaratát népakaratnak vagy forradalmi szükségszerűségnek ismerje el. Mert a Fejedelem ideológiában nem ismer tréfát : elvárja, hogy hamis tudatát minél többen osszák meg vele, s hogy pálcájában ne a nyers fát, hanem a felsőbbrendű eszmét tiszteljék. Ennélfogva a helyzet prózai adottságait hangsúlyozók csak zavart kelthetnek. Mint fölösleges ünneprontókkal bántak is el velük.

A kiegyezés túlparti híveitől Nagy Imre abban különbözött, hogy ő a hidat a hatalom oldaláról építette. Talán neki egyedül sikerült a nagy szintézis, amire pedig annyian mások is áhítoztak : belső harmóniát teremteni a nemzet és a szocializmus értékei között. 1953 nyarán Nagy Imre hangja azért volt új és bíztató, mert mindenki kiérezte belőle, hogy elődeivel ellentétben ez az ember nemcsak tetteti a magyarságot, hanem annak végső, semmi másra át nem váltható értéket is tulajdonít. Ebből fakadt Nagy Imre személyiségének varázsa és kivételes hatósugara. De Nagy Imrének, mint a nemzet hiteles képviselőjének, nem kellett erőszakot alkalmaznia önmagával szemben, hogy a marxista szocializmushoz eljusson, hiszen ő onnan indult el. Így válhatott volna az új magyar kiegyezés eleven jelképévé és személyes megtestesítőjévé. De Moszkvában erre is túl későn eszméltek rá, hogy aztán egy olyan válság tetőpontján próbálják bevetni presztizsét, ahol kiegyezésre már nem volt mód.

A Habsburgokban volt annyi politikai bölcsesség, hogy Deák Ferencet élni és működni engedték. Nem így a Hruscsovokban. Talán ma már ők is tudják, hogy a november 4-i orvtámadás és az 1958. júniusi gyilkosság közül az utóbbi volt a nagyobb hiba. Mert korrumpálással, engedményekkel, látványos politikai fordulatokkal sok mindent jóvá lehet tenni, de még a legsikeresebb operáció sem képes színtelen párthivatalnokokból nemzeti nagyságokat teremteni.

III.

A halottakkal a legnagyobb baj, hogy nem tudnak feltámadni. Alighanem a mai magyar vezetők már most, alig öt évvel az égbekiáltó bűn elkövetése után sokat adnának érte, ha Nagy Imrét és társait ismét élővé lehetne varázsolni. Sokat adnának érte, ha a kellő időben a kivégzési aktusokat is ugyanúgy meg nem történtté lehetne tenni, mint a párttörténet egynémely más nem kívánatos eseményét, melyekre az *új kiadások* jóvoltából most már a feledés homálya borul. Sajnos a sortüzek eldördülte után már nincs se új kiadásra, se amnesztiára lehetőség.

De a halottak — bármily paradox is ez — a kellő pillanatban rejtett erkölcsi tartalékká is előléptethetők. Rajk László és Nagy Imre nélkül a kommunizmus ma még annyi sem volna Magyarországon, amennyi. Rajk nélkül a magyar kommunisták abban a kényelmetlen helyzetben volnának, hogy múltjuk során csak *mások* ellen vétkeztek. Nagy Imre több volt, mint áldozat. Életével és halálával azt példázta, hogy ebben a mozgalomban nemcsak erőszak-kultusz, érvényesülési vágy, uralmi őrület vagy fanatizmus volt, hanem szolgálat és hűség is. Kádár lelkiismerete Rajk Lászlóval és Nagy Imrével szemben egyaránt terhelt. Talán leginkább azért, mert nélkülük ő maga semmi sem volna. Bármily döbbenetes is, e két árnyéknak köszönheti, hogy valaki, (politikai fogoly volt Rákosi alatt, a Rajk-ügy utóhullámaként, s államminiszter volt Nagy Imre forradalmi kormányában) — no meg annak a *harmadik árnyéknak*, akit, ha nem lett volna, most fel kellene találni. (Vagy talán nem Rákosi visszatérésének veszélye tette Kádárt a kisebb rosszá ?)

Az ambivalens mártírkultusz — amely e pillanatban Rajkkal szemben divatozik — ott válik elviselhetetlenné, amikor kegyelet és mérték híján még egy harmadik bőrt is le akarnak nyúzni a már kétszer eszközzé tett holttetemről. Hiszen már magában abban van valami perverzitás, hogy a gyilkosok politikai családja rehabilitál. De legalább lenne ez az aktus csendes és bűnbánó. Ehelyett hangos és melldöngető. A párt nemcsak külön új érdemet kovácsol a rehabilitációból, (mintha a gyilkossággal is nem ugyanígy kérkedett volna) de ez alkalommal újra az igazság monopóliumát követeli azoknak, akik a gyilkosság idején „feszítsd meg !"-et kiáltottak.

Túlzás ? Hadd idézzük *Kardos* Györgyöt, a budapesti „Élet és Irodalom" fémjelzett cikkíróját. Mintegy fél éve, egy írótársához intézett nyílt levelében Kardos a túl szélesen értelmezett megbocsátás ellen argumentált, s írótársát azoktól óvta, kik nem átallottak a bűn ellen a bűn pillanatában szót emelni : *„Fájt nekik a Rajk László, Pálffy Györgyök és a többiek pusztulása ?"* — kérdezte Koestler Arthurra és a Szabad Európa Rádióra célozva Kardos, aki számára úgy látszik nyilvánvaló, hogy mindenkor a párt igazsága az igazság, s hogy 1949-ben csak merő rosszindulatból, zavartkeltő álnokságból lehetett Rajkék vágóhídra cipelése ellen tiltakozni. De hullaértékesítőnk még messzebb megy :

(*Folytatás a 2. oldalon*)

JÚNIUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

NAGY IMRE KIVÉGZÉSÉNEK ÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁN

Lutetius: Nagy Imre, a kommunizmus és a nemzet (1. old.)

Most öt éve (2. old.)

Aczél Tamás: Domboldalról, visszanézve (3. old.)

*

Enczi Endre: Hírünk a hazában (5. old.)

Jean D'Yvoire: A magyar film körképe (8. old.)

Cs. Szabó László emlékezése Batsányira (9. old.)

Hanák Tibor filozófiai vitacikke (10. old.)

John Updike, Lehoczky Gergely és **Szombati Sándor** elbeszélései, riportjai

Pierre Emmanuel, Keszei István, Makkai Ádám és **Papp Tibor** versei.

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

MOST ÖT ÉVE

MAGYARORSZÁG

A Népszabadság 1958. június 15.-i belső vezércikkéből :

„A mi pártunk egy tisztultabb új világ s vele a legmagasztosabb erkölcsi követelmények megteremtését tűzte zászlajára."

A Budapesti Rádió 48 órával utóbb, június 17.-én a következő közleményt olvassa be :

„A Legfelsőbb Bíróság népbírósági tanácsa mérlegelve a bűncselekmények súlyát, a súlyosbító és enyhítő körülményeket, a lefolytatott tárgyalás alapján a vád tárgyává tett cselekményekben a vádlottakat bűnösnek mondta ki és ezért Nagy Imrét halálra, Donáth Ferencet 12 évi börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 évi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, dr. Szilágyi Józsefet halálra, Jánosi Ferencet 8 évi börtönre, Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönre ítélte.

Az ítélet jogerős. A halálos ítéleteket végrehajtották."

Szénási főügyész nyilatkozata a külföldi újságíróknak 1958. jún. 20.-án :

„A befejezett tények megnyugtatólag hatnak a népre."

FINNORSZÁG

A helsingforsi Hufvudstadsbladet június 18.-i számából :

„A budapesti halálos ítéletek részben a hatalmi politika, részben a barbársághoz való visszatérés megnyilvánulásai, s hallatukra lehetetlen nem idézni az írást : „Testvéred vére égre kiált".

INDIA

„Aki ma hallgat Magyarország szenvedéseiről, az nemcsak elfogadja azt, ami történt, de cinkossá is válik a magyar nép leigázásának bűnében."

Krisna Menon

Szri Tarazankar Banerjee bengál regényíró, akit éppen Moszkvából hazatértében ért a hír, (a taskenti ázsiai és afrikai írókonferencia előkészítésében vett részt):

„A per titkossága, valamint a kivégzés hirtelensége világosan beszél a politikai elnyomásról. Az ilyen cselekedetek mérgezik meg az emberi jóság tejét és rontják meg a nemzetközi béke levegőjét... Csatlakozom a tiltakozókhoz... bárki lett légyen is a felelős."

(Amrita Bazar Patrika, 1958. június 28.)

Az indiai politikusok közül Nehru ment el legmesszebb, amikor így kelt ki a gyilkosságok ellen:

„Példája ez annak, milyen kegyetlenséggel és aljassággal járnak el a kommunisták céljaik érdekében, és figyelmeztetés mind azoknak, akik esztelenül követik a kommunistákat Indiában."

FRANCIAORSZÁG

Albert Camus előszavából „Az igazság a Nagy Imre ügyben" című könyv francia kiadásához :

„Nagy Imrét, rövid az eset, nem elítélték, hanem meggyilkolták. Tudja ezt mindenki, még bírái is, nem marad más hátra ; ad acta az ügyirattal ! Úgysem változtat ez semmit az álláspontokon, sem az erőviszonyokon. Lám, 1956. októberében méltatlankodásában felhördült a világ. Azóta lecsillapodott. 1956. októberében az ENSZ dühbegurult. Kemény hangú utasításokat küldött a Kádár-kormánynak. A fentnevezett kormány az ENSZ arcába vágta azokat. „Nagyon jó", bólintott erre az ENSZ. És a Kádár-kormány képviselője azóta is az Egyesült Nemzetek Szövetségében székel, ahol nap mint nap pártját fogja a nyugati elnyomás alatt sínylődő népeknek. Sőt, mást mondok. 1956. októberében Párizsban, még olyanok is, akik azelőtt valamilyen szertelen, de hőn szeretett gyermeknek kijáró ellágyulással figyelték volt a szovjet kisded játékait, ezúttal tiltakoztak a mongolok budapesti tatárjárása ellen. Engem. aki akkor, negyvenhárom éves fejjel is, együgyű maradtam, a háládatosság meleg hulláma öntött el, mikor elgondoltam, milyen erőfeszítésükbe kerülhetett eljutni az igazsághoz. Három hónap múltán, amikor Párizsban szokás szerint képviselőt választottunk, ugyanezek az emberek visszaléptek a kommunisták javára, akik pedig annak idején, természetesen, a magyar felkelés eltiprását követelték. De tették ezt búbánattal telve, szólván : ‚Komiszkodtok a magyarokkal, szégyeljétek magatokat. Bizony, szomorodott szívvel fogunk a második fordulóban rátok szavazni.' Azóta némileg enyhült szomorúságuk, de továbbra is a rossz cselekedet akcióegységének hívei maradtak. Ha mindenki, a világ, a Nemzetek Szövetsége, intellektueljeink — akik nem hivatkozhatnak Gomulka mentőkörülményeire — ily könnyedén megemésztették Budapest halottait, miért zavartatták volna magukat Nagy Imre ügyében ama ‚történelmiek' — s ugyan mi feszélyezné őket a jövőben ? ‚A törvények — mondotta voltaképpen az ENSZ — csak azokra nézve kötelezőek, akik tiszteletben tartják azokat. A többiek számára feltételesek.' ...

Be kell ismernünk azt is, hogy a ‚miért zavartatnák magukat?' érve kétélű. Ha a világ gyávasága, vagy béketűrése hozzájárult ahhoz, hogy a gyilkosok úgy érezzék : szabad kezet kaptak, a lehetetlent is meg kell kísérelnünk, hogy az elkövetkezendő alkalommal kissé feszélyezettebben cselekedjenek. Még ma is, a magyarországi börtönökben számosan néznek a legrosszabbnak elébe ; mindent, ami módunkban van, el kell követnünk, hogy a hóhértól elvitassuk őket. Senki se hihesse, még csak halovány futó gyanúja se támadhasson, hogy Nagy Imre és társainak felakasztása helyesnek tekinthető. Visszataszító bűn volt, kell hogy emlékezzenek erre még a legfeledékenyebbek is.

Az undort, mely valamennyiünket eltölt, fordítsuk makacsággá. A magyar tragédiával szemben bénultan álltunk és állunk még ma is. De nem igaz, hogy teljesen tehetetlenek vagyunk. A befejezett tények elutasítása, a szív és az elme riadója, az elhatározás, hogy a hazugságnak nem adunk polgárjogot, nem hagyjuk el az ártatlant, még ha meg is fojtották — ezek a lehetséges cselekvés törvényei. Ez a cselekvés, igaz, fogyatékos, de azért szükséges : egy olyan szükségességből fakad, mely válasz a másikra, a gyalázatosra, a történelminek nevezettre, amely megfelel neki, igen, és fog is felelni mindenkor. Amely legalább szembeszáll vele, néha semlegesíti, míg végül is legyűri, hogy akkor észrevétlenül utat engedjenek az emberek valóságos történelmének."

JUGOSZLÁVIA

A Belgrádi Rádió június 21.-i adásából:

„Ne foglalkozzunk most a reakciós körökkel... De mind azok, akik a XX. kongresszus és azoknak a perspektíváknak alapján, melyeket e kongresszus nemzetközi méretekben megnyitott, készek voltak a szovjet kezdeményezés támogatására, azt kérdezik maguktól, vajon Nagy Imre kivégzése nem csökkenti-e ezeket a perspektívákat."

A Borba június 23.-i számából:

„Ez az ítélet, mely megrázta a haladó nemzetközi közvéleményt, csapás mind azok számára, akik szerte a világon szívükön viselik a szocializmus érdekeit."

OLASZORSZÁG

Az Il Tempo Presente 1958. júliusi számában írja Leo Valiani:

„Nagy Imre kivégzése egyben a lenini párt újjászületése felett is kimondja a halálos ítéletet."

ANGLIA

McCarthney professzor, az oxfordi egyetem tanára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja:

„Meggyilkoltak egy embert csak azért, hogy megszabaduljanak politikai ellenfelüktől. Nem lehet, hogy ne tudják: a meggyilkoltak a magyar nép valódi vezetői voltak."

Bertrand Russell, aki a Béke Világtanács egyik alapító tagja volt s annak munkájában megalakulása óta tevékenyen részt vett, a Nagy Imréék kivégzése ellen tiltakozásul elhatározta, hogy megtagad minden közösséget a Béke Világtanáccsal, mely nem emelte fel szavát az ártatlanul kivégzettek védelmében:

„...A közgyülés azzal bizonyíthatta volna be pártatlanságát, — írja Lord Russell lemondó levelében — hogy határozottan ítéli el Nagy Imre és a többi magyar vezető brutális kivégzését."

Arthur Horner, aki 1946 óta a 700 ezer tagot számláló angol bányászszakszervezet vezetője, 19-es párttag és régi pártvezető:

„Megrázott, elborzasztott Nagy Imre és társainak esztelen, felelőtlen kivégzése; nem tudom, ki a felelős érte, az orosz, vagy a magyar kormány.

Ez azonban nemsokat változtat a dolgokon. Tarthatták volna őket börtönben, ha kedvük tellett volna benne, de azzal, hogy megölték őket, nem mentek semmire, mert nem ölhették meg azt, amit képviseltek."

DÉL-AMERIKA

„Újságunk mindenfajta imperializmus elleni, antiimperialista elveihez hiven, és minden elnyomott nép iránt érzett szolidaritásának kifejezéseként hangos szóval tiltakozik a legszentebb emberi jogok megsértése ellen, amiben a Szovjetunió bűnösnek találtatott. És kinyilvánítja rokonszenvét Magyarország munkásosztálya, diáksága, parasztsága és egész lakossága iránt..." (La Tribuna, Lima, 1958. június 21).

INDONÉZIA

Az Indonesian Observer június 21.-i számából :

„A kivégzések megrázták az egész afrikai és ázsiai világot és sok ázsiai ember szívében kioltották még azt a maradék kis rokonszenvet is, amelyet a magyar kormánnyal szemben eddig éreztek."

Az ítélet jogerős

A Helsingin Sanomat című finn lapból

SZOVJETUNIÓ

A Pravda júunius 24.-i számából :

„A szocialista országok közvéleménye egységesen helyesli a magyar nép árulói fölött kimondott igazságos ítéletet. Új bizonyítéka ez annak az oszthatatlan egységnek, amellyel a szocialista tábor valamennyi országa segítette a magyar népet az ellenforradalom eltiprásában és a szocializmus diadalmas építésében."

EGYESÜLT ÁLLAMOK

Walter Lippmann cikke a New York Herald Tribune június 23.-i számából :

„A budapesti kivégzések, minthogy egyszerre kegyetlenek és hitszegők, megmérgezték a nemzetközi légkört, amelyben a nagyhatalmak megegyezésen munkálkodtak. Nem tudjuk, miért tartotta a moszkvai kormány ezeket a kivégzéseket szükségeseknek. De annyi bizonyos, hogy aligha követtek volna el ilyen nagy merényletet az egész világ-közvéleménnyel szemben, ha nem érvényesült volna valamiféle ellenállhatatlan nyomás a kommunista blokkon belül."

KÍNA

A Zsen-Min-Zsibao június 18.-i számából:

„A magyarországi ellenforradalom főbűnösének elítélése jó hír".

BULGÁRIA

A Szófiai Rádió kommentárjából, június 18-án:

„ A kutyákat megsemmisítették".

Nagy Imre, a kommunizmus és a nemzet

(*Folytatás az 1. oldalról*)

„Te ismerted Rajk Lászlót, Pálffy Györgyöt és a többieket. Tudnod kell, ha élnének, egyet hirdetnének minden kommunistának : úgy éljetek, cselekedjetek, hogy használjatok a párt, a szocializmus ügyének."

Vajon ez a sors vár Nagy Imrére, Losonczy Gézára, Maléter Pálra, Gimes Miklósra, Szilágyi Józsefre is ? Vajon nekik is végig kell majd egyszer szenvedniök ezt a másodszori halottgyalázást ? S vajon nekünk is, akik itt külföldön a kivégzés óta hirdetjük Nagy Imréék ártatlanságát és erkölcsi tisztaságát, azt kell majd hallanunk egy szép napon : „A párt igazságot tett, belőletek az ártó szándék és a Nagy Imre elleni gyűlölet szólt" ? Nem és ezerszer nem ! Jó előre megmondjuk : Nagy Imréből — még ha egyszer majd akarják is — nem lehet második Rajkot, halálából és esetleges rehabilitálásából második Rajk-ügyet csinálni. Ő nem a kommunista párt belső harcainak kiválasztott áldozata, hanem az egész nemzet harcának választott hőse, ihletője, mártírja.

IV.

A mai Magyarország paradoxonja az, hogy államvezetőit az 1956-58-as vérszerződés köti, de közben lelkük mélyén Nagy-irigylők (ha nem is Nagy-imádók). Voltaképpen politikájuk jelentős részét Nagy Imrétől kölcsönözték. Alig tettek hozzá újat ahoz, amit a szektásság szükséges felszámolásáról, a rendőr-önkény megengedhetetlenségéről, a nemzet lelki egységének szükségességéről Nagy Imre már tíz évvel ezelőtt elmondott. A gazdasági politikát is Nagy Imre hozta le a Gerő-féle presztizsfelhőkből a valóságos emberi szükségletek világába. Ő dobta be a kommunista köztudatba a többpártrendszer eszméjét is, amely Kádár Jánost a mai napig kísérti. Kádárék tehát kész programot vettek át, s maguk ehhez csak annyit tettek hozzá, amennyit az azóta bekövetkezett moszkvai változások hol ebben, hol abban az irányban indokoltak.

De ha mégsem merik Nagy Imrét politikai ősüknek vallani, ennek — a jóvátehetetlenül rájuk nehezedő gyilkosságon kívül — még az az oka is van, hogy a legfontosabb három vonatkozásban hűtlenek lettek Nagy Imre örökségéhez. Kádárék engedelmesen alávetik magukat a moszkvai pápaságnak ; Nagy Imre számára a marxizmus csak módszer volt, nem szentség, sem bunkó, még kevésbé elcsépelt frázisok szajkózása. Kádárék, ha jobban tiszteletben tartják is a nemzet önérzetét, mint Rákosi, éppoly kevéssé gondolnak rá, mint ez utóbbi, hogy Magyarország *önálló* szerepet játszhatna a világpolitikában, vagy legalábbis a szocialista nemzetek sorában ; Nagy Imre a méltóságon kívül cselekvési önállóságot is akart szerezni a magyar nemzetnek, de legalábbis egyenrangúságot a kommunista államcsoporton belül. Kádárék egy Moszkvából jött kósza parancsra egyik évről a másikra kollektivizálták a magyar mezőgazdaságot ; Nagy Imre reformprogramjának a kisparaszti gazdálkodás szabadsága egyik pillére volt, hiszen elsősorban ebben állt volna Magyarország külön útja a szocializmus felé.

Vajon elképzelhető-e, hogy Kádárék ebben a három vonatkozásban is — ideológiai „szajkóság", nemzeti behódolás, falu kolhozosítása — megemberelik magukat és közelednek a Nagy Imre-féle programhoz ? Hogy egy új, szocialista alkotóprogram keretében vitára bocsájtják a Sztálintól örökölt egész intézményi rendszert, hogy azt a gazdasági ésszerűséggel és a nemzet lelki alkatával jobban összhangba hozzák ? Hogy „derusszifikálják" a magyar kommunizmust ?

Ha Magyarororszag nemzetközi helyzetét nézzük, a válasz csak nagyon mérsékelten lehet bizakodó. Hiszen hazánk szoros szovjet felügyelet alatt áll. Viszont az is tény, hogy a szovjet csatlósok között Magyarország ma a legsikeresebb : a gazdasági ügyek itt a legrendezettebbek, közvélemény és kormányzat között viszonylag itt van a legkisebb súrlódás. Ebből az elmúlt évek során észrevétlenül is egy fajta szemhunyorító megértés kezdett kifejlődni. Afféle „Adjunk hálát az Istennek, hogy nem vagyunk Románia !" Titkos káröröm, hogy másutt még rosszabbul mennek a dolgok. Rejtett elégtétel, hogy a magyarság még az orosz jég hátán is módot talál arra, hogy megéljen. Ha nem cáfolnának rá újabb kiábrándító tények, e hangulat még egy olyan új „modus vivendi" kezdete is lehetne, amelyben — ha csonkított formában is — a Nagy Imre által megkezdett *mű* rehabilitálódnék. Nagy kérdés persze, hogy a vezetők részéről meddig terjed a nemzet érdekeinek fel- és elismerése ?

De van egy másik, nagyobb remény is : hogy az egészséges nemzet ad majd új Nagy Imrét, aki változott helyzetben és talán a történelem több kegyével folytatni meri és bírja az ő művét.

LUTETIUS

DOMBOLDALRÓL, VISSZANÉZVE

PILLANATFELVÉTEL EGY EMLÉKRÖL

Utoljára, idestova hét esztendeje, parlamenti szobájában láttam, november másodikán vagy harmadikán, ingerülten, feszülten, indulatosan. Előszobájában külföldi újságírók egy csoportja várakozott, azok számára próbáltam volna néhány rövid percet kierőszakolni tőle, sikertelenül. Valami értekezlet-féleség közepén nyitottam rá, bejelentés nélkül, (mert azokban a napokban a formaságok még értelmetlenségüket is elveszítették), az asztalfőn ült, mellette jobboldalt, Tildy Zoltán, baloldalt Apró Antal, a többiekre nem emlékszem, rájuk is csak azért, mert ők igyekeztek legjobban csitítani fellobbanó haragját, békítően magyarázván részben az én igazamat, részben az övét. Nem hallgatott rájuk. Felugrott a székből s kiutasított a szobából, szikrázó dühvel. Az ajtóból akaratlan visszapillantottam rá, nem kisebb ingerültséggel. Szembenéztünk egymással. A szem haragosan összehúzódó lencséje így fényképezte le s így másolta az agy fényérzékeny lemezére a képet, amint ott állt, cvikkerét igazgatva, kissé megremegő bajusszal, a szoba közepén a novemberi délelőtt homályos derengésében mozdulatlanul majd — meg sem várva, amíg az ajtó becsukódik mögöttem — visszaült a helyére s folytatta, nyilván, azt a mondatot, amit belépésemkor szakított félbe. Nem tudtam, hogy utoljára látom, csak éreztem a veszélyt, az összecsapó haragok végletes és végleges értelmetlenségét, az idegrendszer alatti idegrendszer fenyegető figyelmeztetését, a pillanatot, amikor az ingerültség hajszálcsövein, az érzelmek közlekedőedényeinek törvényszerűségével a tudatba szivárog a közeledő vihar nyirkossága. Egy vagy két nappal később eldördültek a szovjet ágyúk s a szemek szikráinak fényét a torkolattüzek lángja homályosította el. Ebben a hőségben a harag vasrúdja elolvadt, folyékonnyá vált, előbb aggodalommá, aztán sajnálattá, aztán félelemmé, később megrendüléssé, végül pedig mind ez összekeveredett, egyetlen, sohasem-létezett kép alakult ki belőle, mintha az eredeti felvételre számtalan felvételt kopíroztak volna. Nemcsak történelemmé vált, hanem legendává is.

Mert azzá vált, rövid hét esztendő alatt, sorsszerűen, csaknem elkerülhetetlenül, milyen kár. Most látom csak, hét esztendő hirtelen emelkedő dombjáról visszanézve, hogyan fakul meg benne — vagy az emlékében — mind az, ami emberré tette, s hogyan veszi birtokba a *legenda* tulajdon emlékeinket is. Tiltakozzam ez ellen? Nem lenne sok értelme. Hozzájárultam ehhez magam is, akarva-akaratlan, fel-felcsillantva heroikus egyszerűségét s egyszerűségének heroizmusát, a kortárs, a harcostárs, a barát álarca mögé húzódva, akinek kötelessége tovább adni a rábízottakat. De ez lenne valóban a kötelességünk? Hiszen a legenda mindenképp elkerülhetetlen: a történelem a tetteit őrzi meg, a nemzet tudata azt a képet, ami legközvetlenebbül tömöríti e tettek emberi viszonylatait. Nem az alakját beborító féntől tartok, attól inkább, hogy a fény mögött eltűnik az alakja; attól, hogy idézetekké sorvadnak a szavai; hogy megszelídül a dühe; hogy elvékonyul a fájdalma; hogy kifaragjuk a szobrát a szívdobogása nélkül.

Évről-évre meg kell emlékeznünk róla, semmi kétség. Évről-évre és hétről-hétre el kell mondanunk azt, amit rajtunk kívül senki más nem mondhat el róla. Vele is megtörténik, ami minden emberi emlékkel? Ahogy hátrálunk az időben, úgy válik egyre finomabbá, légiesebbé, úgy tűnnek el belőle egyre inkább az emberi vonások? Az iszonyú, hogy ez az igazság. Hét esztendő után kezdem elfelejteni a kézszorításának erejét, a szeme színét, a hangja árnyalatait, kezdek magam is, arra a *képre* emlékezni, amit mi alakítottunk ki róla: azok, akik ismerték s azok, akik nem ismerték. A legendára emlékezem s nem az emberre, akit szerettem s akire sokszor dühös voltam. A szerencse csak az, hogy a kortárs sohasem tudja, mikor tanúja egy legenda születésének. Mert amikor együtt ültünk vele, borozgatva és beszélgetve, hálistennek nem sejtettük, hogy meg kell jegyeznünk minden szavát, hogy kőbe kell vésnünk minden mozdulatát. Ha valódi kép marad róla, ezért marad: a pillanatfelvételeket nem torzította el valamiféle kancsi és szemérmetlen jövőbelátás sejtelmes sugárzása. A só a húst konzerválja; az emléket az indulat. Ezekben az indulatokban őrzöm, — próbálom megőrízni — a képet, mielőtt végleg belepné a legendák fénye. Mert nagyon tudott haragudni és nagyon lehetett haragudni rá; változatokban sohasem volt hiány.

Van róla egy pillanatfelvételem, mely akkor készült, amikor egy nagyobb társaságban valaki azt merészelte állítani, hogy az egész elmélet fabatkát sem ér: fekete-fehér felvétel, a szeme színére nem emlékszem, csak az arcára, mely megrándult, mintha áramütés érte volna. A makacsságával sem lehetett mit kezdeni csak hallgatni „ellenérveit", melyek segítségével arról akart meggyőzni bennünket, hogy semmi szükség nincs az „ellenzék" szervezkedésére, az idő meghozza az igazságot; a szervezet sohasem született meg, s az idő nem hozta meg az igazságot. Talán ezért volt igaza? Talán leginkább a tévedéseiben volt ember? Az indulataiban? Az önfejűségében? Ez tartja életben kivégzése után öt esztendővel?

Mi más? Mert hogyan is élhetett volna, — amíg élt, — abban a pokolban (a *szocializmus végleges felépítésének* sztálini poklában) másként, ha nem ragaszkodik, indulatosan, makacsul, önfejűen, azokhoz az *emlékekhez*, melyek ma megkönnyítik a rá való emlékezést? Hogyan élhette volna túl, — amíg élt, — fiatalkori eszményeinek tragikus összeomlását, valamiféle bosszantóan makacs, goromba önfejűség nélkül, mely éppen azzal tartotta épségben, hogy nem engedte meg — épségben maradni? A végső kötőerő, a bírái előtt, csakis ez lehetett, a haragja, a dühe, az indulata, s — talán — az undora. Nem illik a legendához? De a különös ebben a sorsban az, hogy nem is legendához illő. Egy haragvó összecsapás terméke ez is: egy kor s egy ember párosíthatatlanságában is páros konfliktusa, megalkuvás sivatagában kizöldelő oázis, a meg nem alkuvás csaknem délibábszerű varázslata. De hiszen az sem igaz, hogy nem volt megalkuvó! Hányszor, de hányszor alkudhatott meg magával, a korával, a körülményeivel, az elméletével, amit igaznak tartott, az igazságával, amit mindenáron megkísérelt bizonyítani az elmélettel. A körülötte sűrűsödő legenda, meghatóan talán, de igaztalanul akarja megfosztani botlásainak dicsőségétől. Mert az a keménység, elszántság, határozottság, történelmi tudat, mely — a legenda szerint — az akasztófa alá vitte, anélkül, hogy életét — megalkuvással — menteni próbálta volna, ezekben a botlásokban edződött, ezek a hullámvölgyek előzték meg emelkedését. Hiszen csakis azért lehetett azzá, aki lett, mert nemcsak felismerte, de el is vállalta tulajdon életének felelősségét. Mert emlékezett arra, amire nekünk is emlékeznünk kell, ha róla emlékezünk.

A távoli galaktikákat fényképező lencse éjszakákon át szegeződik ugyanarra a pontra; mozdulatlan marad, bár együtt fordul a földdel, az éggel, a világmindenséggel. Mit lát? S igaz-e, amit lát? Mi változó s mi változatlan sok millió fényévnyi távolságban? S mit látunk mi, ha alig néhány év dombjának obszervatóriumából visszanézünk, tágra nyílt szemmel és kutató kíváncsisággal, abba a múltba, melynek még magunk is részesei voltunk? A legendát vagy a valóságot? Azt, amit látni akarunk, vagy azt, amit valóban láttunk? Mindkettőt, egyszerre. A fénysebességgel terjedő univerzum helyett egyetlen pontocskát csupán, a halálunkig nyitott szemlencse recehártyájára rögzítve, emlékeinkbe zárt önmagunkat és önmagunkba zárt emlékeinket. Azt a haragtól remegő pillanatot, amikor utoljára láttuk egymást: ő meg én, a távolság és az idő mélyeiben és azt is egyre-egyre bizonytalanabbul. Nincs mentség, a legenda kerekedik felül. Meghalunk s velünk együtt elpusztul agyunkban a lemez, mely ma még őrzi vonásait fények és árnyak között, így vagy úgy, igazat mondva vagy hazudva. Alakja egyre inkább a történelem sziklatemplomába hátrál, az élmények melegségéből a szikár, merev halhatatlanságba. Ahogy testét a lugok és savak, úgy oldja fel emlékeinket a tér és az idő, természetes közönnyel és közönyös természetességgel. De talán-talán mégis menthető valami? Talán-talán mégis tovább él belőle egy mozdulat, egy indulat, dühös szó, haragos legyintés, emlékeink cáfolataként és megerősítéseként, gúnyosan, cinkos kacsintással lefitymálva a történelmi arcképcsarnokok magányát s a legendák aranyozott oszloptermeit? Nem tudom. Úgy élt, ahogy élt, olyan volt, amilyen: s ez is elegendő ahhoz, hogy akik szerették ne felejtsék el, s akik megölték, álmaikban viaskodjanak kísértő szellemével.

ACZÉL TAMÁS

MAKKAI ÁDÁM

Hajh, bősz Attila

A Költő Szellemének

Hajh, bősz Attila, vad proletárkölyök,
Az éhezést ki ösmered emberül :
Mit szólsz az éhezők hadához
Kikből az eszme fonákja vinnyog

E hosszú sorban : itt menetel ma mind
A gyári munkás, férfiak, asszonyok —
Meghallod-é hogyan rikoltják
„Veszen a Párt meg a Diktatúra !"

S : „rohadt a rendszer..... Rosseb a..... rosseb a.....
Mit ér a l ó v é ? Frászt a füled mögé.....
Keservesen kiszúrt velünk az
Enyhületét keseregve bánó

Kormányirányzat....." — Lásd mi a döbbenet :
Szegény Attila : lásd mi a szánalom —
Csepel kiált s a Váci utcán
Visszaekhózza ezernyi bölcsész,

Hogy itt a perc, hogy itt van az alkalom,
Mikor bezápul végre a marxi vád
S a kérgesült kezű melósok
És filozopterek összeülnek

Leírni végre azt, ami tény s „közös".....
Hajh, jó Attila, marcona lázadó,
Jól sejtem-é, hogy itt vagy, itt jössz,
Itt menetelsz ma velünk a sorban... ?!

(Óriás Attilánk ! Gondolatok nemes
Világa volt, a „jajteli fűszeres"
Csalása és ezer parasztnak
Nyűge-keserve s a „mondd, mit érlel ?"

Mi Téged is, mint annyi nagy agyvelőt
Egy eszme — és rögeszme — konok tanát
Követni nógatott s a végén
Félretaszítani volt kegyelmes.....)

Velünk kiáltsz ma ! Alhat-e szellemed
Íly pillanatban ? Jó jelenés ne tűnj..... !
S porlepte, szürke házainkba
Vad ragyogással A z Ő s z belépett — — —

T e tündököltél, ott remegett szavad —
Tömeg zihálta, hozta a rádió — — —
„Hatalmat, húst a dolgozóknak !"
És : „levegőt..... ! !". Soha muszka gyarmat

Te nem kívántál lenni, de karmait
Berlin helyett most Moszkva nyitotta ránk
S az aggodalmas, drága szomszéd
Felszabadítani ránkpocsékolt

Jó pár hadosztályt : jött sokezer muzsik ;
Paraszt parasztra lőtt s a csinóvnyikok
Hájas pofáin sárga kéj ült
Míg a melós a melóst kinyirta.....

S mit ért a gyilkos, százlövetű beszéd
éjszínűre kente a tejfehért :
Mit ért a büntető bitófa
Hogyha Te vártad a drága holtat ?

Taníts fölénnyel veszteni, veszteni —
Taníts örömmel vérzeni, vérzeni — —
Mit ért a tankok armadája
Hogyha Te, Cimbora, ránkszavaztál ?

Nem teljes az amnesztia

Az amnesztiarendelettel kiszabadult magyar politikai foglyok hazatérése szeretteik körébe osztatlan örömet keltett mindenkiben, határokon túl és határokon innen. Nincs okunk most sem ezt az örömet kisebbíteni s az amnesztiarendelet jelentőségét kétségbevonni. De lelkiismereti és újságírói kötelességünk felhívni a figyelmet arra, hogy még ez a széles kiterjedésű amnesztia sem oldotta meg valamennyi magyar politikai elítélt sorsát: nem minden politikai fogoly előtt nyílt meg a börtönajtó s a visszatértek sem élvezik valamennyien a szabad embert és állampolgárt megillető jogokat.

Az Irodalmi Újság szerkesztősége arról értesült, hogy az amnesztiarendelettel *egy időben*, de anélkül, hogy az amnesztiát rájuk is kiterjesztették volna, számos volt politikai foglyot *feltételesen szabadlábrahelyeztek* a magyar igazságügyi hatóságok. A szabadság, ha feltételes is, ezerszer jobb és értékesebb, mint a börtönpince. De tudva azt, hogy a feltételesen szabadlábrahelyezett politikai elítéltek továbbra is rendőri felügyelet alatt állnak, tudva azt, hogy sorsuk a Hatóság kénye-kedvétől függ, tudva azt, hogy a mindennapi kenyér megkeresése súlyos gondokat és nehézségeket jelent számukra — fel kell hívnunk a közvélemény figyelmét a magyarországi közkegyelmi intézkedésnek erre a súlyos és mindeddig leplezett visszásságára.

Még súlyosabban esik a latba azoknak a politikai foglyoknak sorsa, akik az annak idején ellenük koholt vádak súlyossága miatt nem kerültek az amnesztia hatálya alá s feltételesen sem kerültek szabadlábra. Név szerint három ilyen esetről értesült lapunk szerkesztősége. Hír szerint továbbra is börtönben szenved Bibó István három vádlott társa: *Göncz Árpád, Guba Dénes és Regéczy László.*

Az ellenük titokba lefolytatott per anyagát nem ismerve, nem tudhatjuk, milyen indokkal vagy ürüggyel tartották érvényben az amnesztia után is e három magyar forradalmár hazafi börtönbüntetését. Bármi legyen is azonban az *ürügy*, Bibó vádlott-társainak politikai múltját és tevékenységét ismerve csak arról lehet szó, hogy tényleges bűncselekmény hiányában ellenük kiagyalt vádak miatt tartják fogva őket.

A felsorolt, s nyílván sok más számunkra ismeretlen esetek méltányos rendezése és jóvátétele a magyar kormány elsőrendű kötelessége.

Az IDŐ Sodrában

A megbékélés apostola

Hosszas agónia után, amelyet az egész világ aggodalommal figyelt, egy jószándékú ember távozott el az élők sorából. Élete alkonyán került, s a nélkül, hogy kereste volna, a római katolikus egyház legmagasabb tisztségébe; a gőg és a politika megannyi kísértésének itt is ellentállt, megmaradt a lelkek pásztorának, aki Szent Pállal vallotta, hogy a keresztényi szeretetnél nincsen fényesebb erény. Ez az aggastyán, akit eleinte egyesek csak átmeneti pápának tekintettek, néhány év alatt az egész emberiség tiszteletét és szeretetét kivívta magának. S hogy ez az emberiség újra figyeljen az evangéliumi tanítás igéire, egyedül többet tett, mint a karddal és metsző szóval vezetett keresztes hadjáratok.

Ez az Egyházat és testvéreit igaz odaadással szolgáló pap a Keleten és Franciaországban végzett diplomáciai munkája során megismerte az embereket, és megtanulta, hogyan kell meggyőzni őket. Hosszú külföldi tartózkodása alatt személyesen győződhetett meg, hogy a keresztény hit a lelkekben egyre inkább kialszik. De talán éppen ezért senki nem kereste az orvoslás módját olyan szenvedélyesen, mint ő.

Akadtak előtte egyesek, akik lelepleztek, keményen elítéltek, vagy az Egyház nevében mereven visszautasítottak minden modernista áramlatot. XXIII. János pápa nem ezt az utat választotta: a dialógus apostola, a békülésre nyújtott kéz embere volt.

A békülékeny párbeszédet először az Egyház kebelében kellett megkezdeni.

A nélkül, hogy a hittételeket módosítani vagy az Egyház életének hagyományos alapzatát megváltoztani akarta volna, (mely utóbbinak univerzalizmusát egyébként már XI. Pius és XII. Pius is kiterjeszteni törekedett), XXIII. János pápa minden erejével azon volt, hogy lerombolja azt a válaszfalat, amelyet a századok során az előítéletek, az elfogultság, a formák, a gépies megszokás emelt az emberek nagy tömege és a katolikus vallás közé.

A katolicizmus belső megújulására való törekvés természetesen kifelé is megnyitotta a kapukat. A pápa szívvel-lélekkel és nagy diplomáciai készséggel munkálkodott ezen. A kapcsolatok gyakoribbá váltak a többi keresztény közösséggel, s ezeknek meghívott képviselői különleges érdeklődéssel figyelték a zsinat eredményeit.

Uralkodásának utolsó hónapjaiban XXIII. János rendkívül sokat foglalkozott a vasfüggöny mögött élő hívek sorsával, akiknek rendíthetetlen kitartása lehetővé tette, hogy a hallgatásra ítélt Egyház lassan újra megszólalhasson. Hruscsov vejének a Vatikánban tett látogatása óta az enyhülésnek számos jele mutatkozik, s talán előbb-utóbb Mindszenty hercegprímás és Beran érsek fájdalmas ügye is rendeződik.

A katolikus egyház fejének magatartása természetesen nemcsak helyesléssel találkozott. Akárcsak XIII. Leó pápa idején, az ultramontán tábor aggódva figyelte a fejleményeket, amelyek, szerinte, veszélyeztették a hagyományos rend alapjait.

Ez a csoport a legutóbbi olasz választás eredményeit a Szentszék által jóváhagyott, baloldali közeledést hirdető politika elleni figyelmeztetésnek tekintette.

De XXIII. János pápa tökéletesen tudta, hogy mit cselekedett. Állásfoglalását egyáltalában nem választási számítások határozták meg. Éppen ellenkezőleg: a politika terhétől akarta az Egyházat megszabadítani, visszaadni neki, a háború és a hidegháború évei után, eredeti békés arculatát. Végtelenül sajnálatos, hogy el kellett távoznia, mielőtt művét befejezhette volna. Ám ez a mű, visszatekintve, olyan fontosnak és nélkülözhetetlennek látszik, hogy valamilyen formában mindenképpen folytatódnia kell.

M. L.

Abból az alkalomból

hogy Déry Tibor nyugat-európai körútja során Párizsból Londonba érkezett, a New Statesman (Flavius, 1963. május 24) a következőket írja:

„Az 1956-os magyar forradalom legjelentősebb irodalmi áldozata, Déry Tibor, a kitűnő regényíró volt. Miután 1960-ban kiszabadult a börtönből, most újból publikálhat, s örömmel értesülök arról, hogy rövid látogatásra Angliába érkezik, — több európai országban tett utazása után, — feleségével egyetemben. Eddig rendben is lenne a dolog. S helyes, ha hozzátesszük, hogy az elmúlt hónapok során a Kádár-rendszer sokkalta liberálisabb magatartást tanúsított íróival és művészeivel, mint eddig — jelentős eltérés ez, ha a hruscsovi Oroszországra gondolunk. Mind ennek ellenére még ma is van két olyan jelentős irodalmi személyiség, kiket a rendszer védhetetlen megkülönböztetéssel kezel. A paradoxikusabb eset a híres marxista filozófus, Lukács György esete, akinek megengedik, hogy műveit Nyugaton publikálja, noha a közlés, saját hazájában, még mindig ‚megfontolás tárgya'. Sokkal rosszabb ügy a kitűnő magyar drámairó, Háy Gyula ügye. Háyt ugyanakkor zárták börtönbe, amikor Déryt s vele együtt szabadult is. Háynak azonban nem engedték meg, hogy műveit közölje, sem Magyarországon, sem külföldön. Fordításból él, s ez a munka megfosztja attól az energiától, mely szükséges lenne ahhoz, hogy saját alkotó munkájával foglalkozzék. Az európai reputációjú drámairó külföldi előadásra kizárólag olyan darabot ajánlhat fel, amit már Magyarországon is előadtak, e feltételt azonban nem tudja teljesíteni mindaddig, amíg a magyar hatóságok darabjainak előadását megakadályozzák. Nyilvánvaló, hogy a Kádár-rendszer logikusan tovább folytathatná a megnyugvás politikáját azzal, ha megengedné, hogy Háy elfoglalja méltó helyét az európai színpadon."

Az újságírók is...

Az írók után a szlovák újságírók is megkezdték harcukat a „személyi kultusz" következményei ellen — állapítja meg a Bratislavában megtartott újságírókongreszszusról beszámoló hosszú cikkében a *„Kulturny Zivot"* c. szlovák kulturális folyóirat.

A *„Kulturny Zivot"* kiemeli Hysko újságíró „igaz kommunista kritikától és önkritikától" fűtött hozzászólását, aki tudományos elemzésében kifejtette, hogyan vádolhatott a Szlovák Kommunista Párt IX. Kongresszusa *„polgári nacionalizmussal olyan becsületes elvtársakat, mint Husak és Novomesky, és hogyan nyitotta meg ezzel a kaput a törvénytelen és kegyetlen megtorlások előtt."* A folyóirat Hysko magatartását szembeállítja a szlovák újságírók szövetségének elnökéével, Stefan Raiséval, aki a hírhedt politikai perek idején igazságügyminiszter volt, s aki most *„nem tartotta szükségesnek, hogy a szövetségben végzett tényked éséről beszámoljon a kongresszus előtt."*

Habsburg Ottó ügye

Az osztrák közigazgatási bíróság május 24-én hozott határozata értelmében Habsburg Ottó, mihelyt kívánja, visszatérhet Ausztriába. A május 31-én közzétett határozat komoly alkotmányos és politikai válság kiváltója lehet.

IV. Károly fia, akit Ausztriában a nemesi címek eltörlése óta Dr. Lotharingiai-Habsburgnak hívnak, 1961. május 31-én a Köztársaság iránti hűségnyilatkozatot írt alá, amely száműzetésének végét jelenthette. A szocialista miniszterek tiltakozása megakadályozta a szövetségi kormányt, hogy az 1961, június 13-i ülésén határozatot hozzon a hűségnyilatkozat megalapozottsága ügyében. Ez a nyilatkozat az 1919. április 3-i, ún. Habsburg-törvény 2. paragrafusa értelmében az egyetlen kulcs, amely Ausztriát a Habsburg család valamelyik tagjának megnyithatja. Ottó egyértelműen lemondott az Ausztriai Házhoz mint uralkodóházhoz tartozása jogáról, és a Köztársaság lojális polgárának vallotta magát.

Az osztrák szocialisták akkoriban azt állították, hogy, ha a nyilatkozat megfelel is a törvény szellemének, Habsburg Ottó valódi szándékai felől kétségeik vannak, mivel külföldön komoly politikai tevékenységet folytat és támogatja Ausztriában a monarchista mozgalmat. A miniszertanács 1961. június 13-i **„non possumus"**- a után Habsburg Ottó ügyvédje az ügyet az alkotmánybíróság elé terjesztette, amely azonban elutasította illetékességét, s úgy döntött, hogy a hűségnyilatkozat megítélésében a nemzeti tanács legfőbb bizottságával egyetértésben a szövetségi kormány illetékes. A közigazgatási bíróságnak a napokban meghozott ítélete azonban éppen az ellenkezőt állítja: a hatalom szétválasztásának elvével nem lenne összeegyeztethető, hogy a vitatott kérdésben a legfőbb bizottság közvetítésével a parlament döntsön. A közigazgatási bíróság kijelenti, hogy, mivel a kormány semmilyen határozatot nem hozott, az ügyben egyedül ő illetékes, s egyben úgy dönt: a hűségnyilatkozat elegendő, hogy Habsburg Ottó száműzetésének véget vessenek.

A közigazgatási bíróság határozata azonnal alaposan felkavarta az osztrák politikai életet. A szocialista párt vezetősége kijelentette, hogy a kérdést, amelyben a legfőbb bírósági szervek nem tudtak közös véleményre jutni, népszavazással kell eldönteni. A szocialisták ezen kívül kérték azt is, hogy a nemzeti tanács rendkívüli ülésre gyűljék össze. Az egyik bécsi villamos erőműben tiltakozó sztrájkot szerveztek a közigazgatási bíróság határozata ellen.

A kommunisták az osztrák bíróság határozatának nemzetközi következményeire hívták fel a figyelmet, s emlékeztettek arra, milyen nehézségeket támaszthat Habsburg Ottó visszatérése Ausztria és a szovjet blokk viszonyában.

Habsburg Ottó ötvenegy éves. 1916. december 30-án lett trónörökös, amikor apját, IV. Károlyt Ferenc József halála után császárrá kiáltották ki. Amikor apja 1922-ben Madeira szigetén száműzetésben meghalt, a császári koronára való igényét ismét megerősítette. A Louvaini Egyetemen szerzett jogi doktori címet; tökéletesen beszéli a fontosabb európai nyelveket. A második világháborút az Egyesült Államokban töltötte; Benes elnök ellenállása akadályozta meg abban, hogy osztrák önkéntes légiót szervezzen. Jelenleg Nyugat-Németországban él; több politikai könyv szerzője.

Habsburg Ottó ügyvédje kliense nevében az osztrák államtól 8 birtok visszaadását követeli. Az Alsó- és Felső-Ausztriában, valamint Styriában lévő birtokok összterülete 19.000 hektár.

Mi lett a sorsa

Mátyás király híres könyvtárának, a Corvináknak? Az 1927-ben megjelent Irodalmi Lexikon szerint a nagy király halála után „a Bibliotheca Corviniana rohamosan pusztult". A mohácsi vész idején a legértékesebb kódexek már-már kézen-közön eltűntek, Miksa császár budai követe, Cuspinianus szinte rendszeresen „mentette" Bécsbe a nagy értékű ritkaságokat. Az utolsó háromszáz kötetet — az Irodalmi Lexikon szerint — Buda visszafoglalásakor vitték a Bécsi Udvar könyvtárába. A törökök által még a XVI. században Konstantinápolyba vitt töredékből 1875-ben II. Abdul Hamid szultán ajándékaként harmincöt kötet visszakerült Magyarországra.

Csapódi Csaba professzor, a budapesti Akadémiai Könyvtár kézirattárának vezetője nemrégiben tanulmányt tett közzé, s ebben a XVI. és XVII. századi kútfőket elemezve a Lexikonnal ellentétben megállapítja: a gyűjteménynek az vetett véget, hogy Buda eleste után Konstantinápolyba hurcolták. A XVI. század tudós-közvéleménye fájdalommal emlékezett meg e könyvtár pusztulásáról és csak a XVII. században ütötte fel fejét az a vélemény, hogy a Corvinák, vagy egy részük a Budai Várban találhatók. Ez a közhit oly erős volt, hogy egyes források szerint Pázmány Péter és Bethlen Gábor meg is kísérelte a könyvek megmentését, I. Rákóczi György pedig négy ízben kérte a budai pasát és a szultánt, hogy adják vissza a könyveket.

Csapódi professzor, megvizsgálva az 1686-ban Bécsbe vitt háromszáz könyv jegyzékét, megállapította, hogy ezek nem lehettek Mátyás király könyvtárának darabjai. Sok közöttük a nyomtatott könyv, holott a Corvinák pergamenre másolt, kecskebőrbe vagy selyembársonyba kötött könyvek voltak, s a bécsi könyveken nincs címer, s Mátyás király könyveit Corvin-címer ékesítette. A Bécsbe vitt könyvek között sok a Mátyás király halála után megjelent mű is. Különösen fontos azonban, hogy a Bécsben talált könyvek kétharmada egyházi mű, míg a Corvina-könyvtárban a művek nagyobb része antik irodalom, valamint történeti, filozófiai és földrajzi könyv. Csapódi professzor Bonfini megjegyzéséből arra következtet, hogy Budavár visszafoglalásakor nem Mátyás könyvtárának, hanem a Mátyás által alapított papi testület könyvtárának maradványait találhatták meg.

A professzor tényként állapítja meg, hogy a könyvtár pusztulása lényegében Mátyás király halála után megkezdődött. Az Udvarban járó követek és humanisták sok könyvet kértek el a méltatlan utódtól. Buda felégetése sem okozta a könyvtár pusztulását, mint egyesek a XVI. században feltételezték, hiszen Szulimán parancsára a királyi palotát megkímélték. A zsákmánnyal együtt azonban a szultán Konstantinápolyba vitette a Corvinákat is, ahol nagy részük megfelelő gondozás híján tönkrement. A századok folyamán egyes kötetek mégis eljutottak Európába. „A magyarországi Corvinák" című kötet szerint százhetven hiteles Corvina található világszerte, közülük negyvenhárom Magyarországon.

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE 1963. 1-2. számában dr. Dümmerth Dezső történetkutató tanulmányában bebizonyítja, hogy az Egyetemi Könyvtár gyűjteményének alapját nem 1635-ben, hanem 1561-ben vették meg. Ez volt a nagyszombati Jezsuita Kollégium könyvtára, amely az egyetem alapításakor Egyetemi Könyvtárrá alakult. A könyvtárnak az 1635. év előtti korszakából számbajövő példányai vannak, ezeket most külön állományként kezelik.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Költött káposzta

Harminc éve halt meg Krúdy Gyula. Élt ötvenöt évet egyik borjúpörköltről a másikra.

Illetlen dolgát végezte egy ízben a Nemzeti Kaszinó falához dűlve, borosan, amit egy arra jövő huszárkapitány erősen ellenzett, végül is Krúdy felpofozta. Mielőtt a gyorskezű kapitány, közismert tőr és kardvívó, a kardjához kapott volna, Krúdy kirántotta ugyanennek a kapitánynak a kardját, s élével és lapjával végigvágott rajta, mert egészen felmérgesedett. A kapitány néhány hónap múlva felgyógyult, de megint nem fért a bőrébe, és annak rendje-módja szerint párbajra hivta ki az irót, hajnalban, Vérmezőn, természetesen, ahol Krúdy Gyula, bosszúsan, álmosan, borotválatlanul és kölcsönzött karddal megint végigvágott a huszárkapitányon, élével előbb, majd lapjával.

Ez nem anekdota, hanem irodalomtörténet. Alattomos ember volt Krúdy Gyula, álmosan, borosan és virtuskodás nélkül bitangra verte szegény kapitányt, akit azonnal nyugdíjaztak, s borosan, álmosan írta Szindbád történeteit, „Az álmok hősét", „A podolini kísértetet", „A vörös postakocsit", mivel pénzt akart keresni. A nevét azonban teljesen váratlanul, megint csak, beleírta örökre az irodalmak történelmébe. Egy máig le nem járt provinciális kritika-automata könnyedén Prousthoz hasonlítja. Proustot lehet Krúdyhoz hasonlítani, esetleg.

Halinás tótok, sváb pincérek, vidéki magyar úrilányok, akik azt mondják, hogy elég boldogok vagyunk, korán lefekszünk, mélyen alszunk, s a néhány dunántúli lókupec természetesen közelebb állanak a szívünkhoz, mint Norpois ékesszólása, Verdurinné sokoldalú mosolya, de nem erről van szó: Proust, sajnos, mint a legtöbb francia, Rabelais és Céline kivételével, sokat magyaráz. „Mély én, mindennapi én". Hiperbolák. Ki nem unja néha Proustot? Gide teljesen olvashatatlannak találta. Emellett a tizenkilencedik század Tolsztojtól George Eliotig és Thomas Hardyig mindent megtett az idő ellaposítására, jóízléssel ezt folytatni nem lehetett, a regényhősök között pedig már régen kialakult egy jellegzetes koaguláció, mesterkélt és stilizált viszony. A művelt Proustnak Bergsonnal mindenn tálalva volt. S működött vele egyidőben, nagyváradi és tabáni kiskocsmákban Krúdy Gyula, lényegesen szűkebb irodalmi tudattal és ismeretekkel, életérzéssel, aki Jókai és Mikszáth után szabadon szintén egy tegnapról írt, mondjuk egy töltött káposztáról hosszan, amit valaha a nyíregyházai vasúti restaurációban fogyasztott el, kis töltelékek voltak, és a kis töltelék a jó, mert könnyen átfő. A kis töltelékekhez hovatovább elegendőek a kisebb, belső káposztalevelek, amelyek sokkal ízletesebbek, zamatosabbak, mint a külső, zöldebb levelek. És ezután talán eszébe jutott egy régi káposztataposás, egy régi fogadó pincéjében, három tölgyfahordó volt ott, egy kövér fogadós taposott, erőművészettel. Ma, holnap összefonódik-varázsolódik, az olvasó kábultan és boldogan veszti el a fonalat gasztronómia ürügyén, ábránd, emlék, jelen fut több síkon, meghatározhatatlan átmenetekkel. Mind ez tabáni kiskocsmákban, „Hiroshima mon amour" és Antonioni előtt félévszázaddal, cécó és feltűnés nélkül. Proust fáraszt, Krúdy soha el nem lankaszt, pedig avant-garde-ot ír a vasárnapi újságba.

A töltött káposztából költött káposzta lett, szinte észrevétlenül, s Krúdy hetente tíz koronáért bevezette az irracionalizmust és a legigazabb költészetet a magyar prózába. Csoda! S aki a csodában hisz, üzenje harmincéves sírja felé: szenteltessék meg a te neved!

(csernus)

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A VASÁLARCOS(1)

NEMCSAK a francia történelemnek volt egy Vasálarcosa a Bastille rejtélyes foglyai közt. Van egy Vasálarcosa a magyar irodalomnak is. Kétszáz esztendeje született Batsányi János.

Életéről sokat tudunk, de nem eleget ; valódi lénye valószínűleg örökre vasálarc mögött fog rejtőzni. Üldözött és üldöző : maga s a hatóságok nyalábszámra tüntették el a felvilágosító iratokat. Még csak azt sem tudjuk bizonyosan, hogy hajszolta-e vagy védelmezte az osztrák kormány vagy — ami szintén meglehet — nem tette-e felváltva mind a kettőt. Gyakran volt kockázatos dolog költőnek lenni Magyarországon, Batsányinál kiszámíthatatlan következményekkel járt. Sorsa tragikus, de nem vét az igazság ellen, aki tragikomikusnak látja.

A Zala megyei Tapolcán született, 1763. május 9.-én, kézműves szülőtől. Ő plebejusnak mondta volna, úgy átjárta a római gondolkozás és latinos szókincs, amelyre paptanárai ránevelték az eminens diákot. Hazafiságra Horatiusból tanították, hőstiszteletre Aeneas mintáján. Ahogy a törökkorban a szegény nemes úrfi beállt fegyverhordozónak egy várkapitányhoz, úgy ajánlotta fel iskolái után a daliás növésű, jóképű plebejusfi latin tudását és stíluskészségét magyar érzésű, szabadkőműves mágnásoknak, a reformista nemesi ellenállás szolgálatában. Mert az ellenállás bizonyos határig, mondjuk az antiklerikális Voltaire világképéig, nem ütközött a Felvilágosodással. Olyan filozófiai üst volt az, melyből II. József és rebellis alattvalói egyaránt kanalaztak. Ki húst, ki levest, ki a tisztes ipar becsülését, ki jezsuita-gyűlöletet, ki eszméket a (félreértett) angol alkotmányról. Ugyanakkor, noha mindössze huszonöt éves volt, vezéri hivatásra s a nemzet *látójának* : vátesznek szemelte ki magát. Szolgálata a Kamaránál nekivaló helyre szólította, fölkerült a mozgékony Kassára. S ott összetalálkozott egy másik fiatalemberrel, Kazinczyval, aki jó korán szintén vezéri rangot szánt magának, ha látnokit nem is. A sors néha olyan valószínűtlen találkozókat eszel ki a mesebonyolítás kedvéért, mint az antik komédiaírók. Bár kezdettől fogva idegenkedtek egymástól, hivatásérzésüket közös vállalkozásba öntötték, megalapították hármasban, az apjuknak beillő Baróti Szabó Dáviddal a Magyar Museum című folyóiratot. De az apának beillő Baróti Szabó fiúként engedett az erőszakos Batsányinak, Kazinczy megbántva elvált a triásztól s ellenlapot indított, az Orpheust. A Museum öt évig kitartott ; hat-nyolc ívre tervezett negyedévi megjelenése helyett Batsányi összesen nyolc füzetet tudott kiadni, két kötetben.

Megyénként változott a világ a rendi Magyarországon, megyénként más volt viszonyuk a hatalomhoz. Aszerint, hogy hány hiten oszlottak meg a nemesek : katolikus-e vagy protestáns a többség ; vannak-e patrícius lábasházak a megyeszékhelyen vagy csak olyan beálló az hintóknak, szekereknek ; Bocskaival s Bethlennel tartottak-e a hajdani fölkelésekben ; mit álltak ki annak idején a töröktől, mit a kereszténynek alig nevezhető Habsburg zsoldosoktól. S hogy ki éppen az alispán, ki a főispán. Abaúj kuruc volt, már-már rebellis, Sáros maradi. Sáros jelentette föl Bécsben Batsányit is egy versért a *franciaországi változásokra* — vagyis a nagy forradalomra —, melyet lapja, a Magyar Museum közölt. 1789-ben írta, a feljelentés csak 1792. december 1.-én kelt. Miért oly későn ? Batsányi 1790. májusban hagyatta jóvá kéziratát a cenzorral, de két évbe telt, mire az inkriminált számot kinyomták, bekötötték s szétküldték. A vers három év alatt jutott el Kassáról a szomszéd megyébe.

Mikroszkopikus elemzéséből derül ki igazán — s az elemzést remekül elvégezte Keresztury Dezső —, hogy milyen hatalmas vers az a nyolc soros felszólítás és intelem a népekhez és zsarnokaikhoz ; magától ömlik retorikai formába a sugallat olvasztó hatása alatt. Ezért hat tömörnek az átfont versmondat, indulatos kiáltásnak, szinte egyetlen hosszú indulatszónak a bonyolult mondatrendben izzó negyvenkét szó.

De formája : a hangsúlyos magyar tizenkettes ugyanakkor árulkodó is. Politikai fölgerjedésében Batsányi ódon veretű, darabos formához folyamodott — mintha Zrínyi írná, mintha az ő rianó heroizmusa sarkallta volna a lélegzetvételnél —, mikor fenyegetőn a lerombolt Bastille-ra mutat. Annyira vérévé vált a közéleti római költészet és keresztény szellemű felújítása a barokk században, hogy sohasem tudott szabadulni tőle. De ezzel ama világnézettől sem, amelyet Horatiusszal a kezében Árpád nemzetsége vallott a lehanyatlott dicsőségről és korcs jelenről. Az igazság az, hogy a két vetélkedő ifjú vezér-jelölt közül Kazinczy, a birtokos nemes volt a modern magánember, ő szakított a „bajuszos" nemesi világképpel, míg Batsányi maga előtt is tisztázatlanul egyszerre volt a reformista rendi ellenállás dalnoka s a francia forradalom rajongója. Kazinczy következetesebb : II. József mellé állt, a felvilágosult despota népüdvözítő magyarországi terveiben. Nem így a másik ifjú Kassán, a plebejus ivadék. Ő régi erényeire serkenti Árpád népét, a nemesi nemzetet, ugyanakkor elragadja a kiváltságok eltörlése — Versaillesban. Szembenállt a kalapos királlyal, de József, aki hasztalanul intette húgát, Mária Antóniát a francia trónon s épp olyan hasztalanul hadakozott már anyja, Mária Terézia oldalán, mint munkatársa, a nemesi privilégiumok ellen, valószínűleg egyetértett volna Batsányi forradalmi versével a franciaországi változásokra, ha történetesen még életben éri s a feljelentők eléje teszik német fordítását. Kazinczy, ismétlem, következetesebb, amikor mindenestül beáll új idők szelébe, Csokonai pedig, a harmadik kortárs, tízszerte nagyobb költő, amikor föllelkesíti a Felvilágosodás újfajta, világi evangéliuma. Olvassuk el Batsányi két verses üzenetét költőelődjéhez, illetve költőtársához, a közélet izgalmától hevülő Serkentő Válaszát Virág Benedekhez és horatiusi hangra vett, voltaireiánus levelét Szentjóbi Szabó Lászlóhoz, aztán lapozzunk Csokonai két hasonló világnézeti programversére, Konstancinápoly az egyik, a sokkal érettebb Marosvásárhelyi Gondolatok a másik. Könnyű eldönteni, kinek állt kezéhez magától a lant. Batsányi, az önjelölt látnok valójában irodalomszervezőnek született ; találón írja Keresztury Dezső, hogy sokáig nem volt az országban a Magyar Museumhoz méltó folyóirat.

HA HIHETŰNK a franciaországi vers keltezésének — mert nem ritka a versek antidatálása, nem volt soha —, Batsányi a rendek összehívásakor, 1789-ben írta. Mire eljutott az olvasókhoz, már a jakobinus Hegypárt működik Franciaországban s üres a trón. Ezért a hatóság is keményebben sújtott le a fenyegetőző lúdtollra, mint tette volna két-három év előtt. Ügye fölment legmagasabb helyig.

De a költőt hatalmas barátok védték Bécsben, Budán a Helytartóságnál, a megyében meg éppenséggel. Megmenekült. Érezte maga is, meg is írta erdélyi barátjának, Aranka Györgynek, hogy nem sokáig tart az irgalom, hajtásba került a vad. Szentjóbi Szabó Lászlóhoz írott hexameteres „belpolitikai" levele aztán kitörte a nyakát. 1793 végén menesztették. S néhány hónap múlva, 1794. szeptember 10.-én őt is elfogták, mint veszélyes felforgatót, a Martinovics ügy többi gyanúsítottjával együtt, noha valószínűleg kevés köze volt a felelőtlen apáthoz. Sokfajta ember keveredett a perbe, olyan elütő jellemek, akik szabad társadalomban kerülték volna egymást. S nem ok nélkül.

Hét havi vizsgálati fogság után adták ki a vádiratot. Batsányi nem vesztette el sem a fejét, sem önérzetét, ragyogó jogi és latin tudással védekezett. Tíz nap alatt kész volt mentségével a megviselt rab. A per vezetője, Németh János felségsértés és hazaárulás vádjával, a Nép Szava — Isten Szava ! — nevében kért megtorló ítéletet, halált. Egy évre ítélték s 1795. augusztusban elszállították Budáról. A Vérmező akkor már rászolgált mai nevére. Kufsteinba került ; a cellák megvannak még a várbörtönben, megvan az övé is. Hogy melyik a sok közül, ma már nem lehet tudni. Havasi viharban jártam végig a sorukat, hátborzongtató emlék marad, amíg élek. Hosszú szenvedés után szomszédjában halt meg barátja, börtön- és költőtársa, Szentjóbi Szabó László.

Elítéltetésének két következménye volt. Verse, amit a franciaországi változásokra írt, különálló kis csoda a kezdő évekből, nyolc sora is elég, hogy megmentse nevét a feledéstől. De a kufsteini gyötrődés rövid időre megtette nagy költővé, Kufstein az ő költői csúcsa, ha cellaverseit talán csak szabadulása után írta is, ami valószínű. Máskülönben deákos költő-elődei s kortársa, Csokonai, utódaiból Berzsenyi és Kölcsey rendszerint jobban mondják, amit mond, néha utánuk, néha egyidőben, néha előhírnök gyanánt. Most, most ! mintha ők volnának, — gondolja felvillanyozva az olvasó, de hiába, aztán csak kiderül, hogy mégsem ők azok, ha Batsányié a vers. Az ógörög rapszódiákra szabott új német líra hatása alatt azonban néhány rapszodikus kufsteini szabadverse és rövid siratója magával ragad, elámít, összefacsar, egyszóval költői varázslatot gyakorol még mai olvasóján is. A versek persze nem kerülhettek nyomdába ; Bécsben járó magyar barátainak olvasta föl vagy a cenzor szemének szánt ártatlanabb, csonka változatukat adta postára.

Mert szabadulása után Bécsben, *szem előtt* marad. Elítéltetésének ez a másik következménye. Pillanatnyilag neki is jobb volt így. Szerény keresethez jutott, míg hazájában talán nem merték volna alkalmazni. A büntető istenség kegyesebb lehetett, mint megriadt vagy megfélemlített alistenei odatúl a Lajtán, a megyékben. Ez idő tájt történik először, hogy töprengeni kezd egyik-másik gyanakvó természet, hamis barát, riválisvagy sértett ember. Miért járt neki csak egy esztendő a pörben, mikor tíz éveket s halált osztogattak körülötte ? S vajon mit csinál odafenn Bécsben ?

AZ ÍRÓRÓL tudjuk, hogy mit csinált. Ha nem nyomathatja ki saját dolgait, előáll a közelmúlt nagyjainak gondozásával, nemes köntösben, nem amolyan falusi férckiadásban. Hamarosan ki is adta jegyzetekkel és szónoki lendületű, elvi bevezetővel Ányos Pál verseit, egy év múlva Virág Benedekét. Bécs lesz az ő Kassája, innen fogja figyelni s behálózni az országot a vezérségre hivatott látnok. „Ne ügyeljünk, óh Barátaim ! ne ügyeljünk a háládatlanokra. Irigyeinket, rágalmazóinkat vessük meg ; vagyis inkább szánakodjunk rajtok. A setétben lappangó kémektől s álnok és gonosz cimboráktól őrízkedjünk ; s egyéb ellenségeinkkel keveset gondolván, járjunk az egyenes úton. Szolgáljunk hív szívvel Hazánknak, Nemzetünknek ; és ha lehet, tegyünk jót amazokkal is." Ilyenféle gondolatok és tervek vigasztalták. Csak arról feledkezett el, hogy az osztrák hatóság kiiktatta honfitársai közül. Csak arra nem gondolt, hogy egyszer Kazinczy, a Martinovics per másik áldozata is szabadulni fog. Hat évi fogság után, 1801-ben került ki a börtönből s nyomban hazatérhetett, hogy sivár mindennapi gondok közt nekilásson az országos irodalomszervezésnek. Széphalom, ez a sárfészek s nem Bécs, a világváros lett egy időre a magyar írás idegközpontja.

Minek nevezzük Batsányi helyzetét, tragikusnak vagy ironikusnak ? Előttünk a folyamatban levő teljes kritikai kiadással, többszörös hajótörésének roncsaiból is kiviláglik, hogy műveltsége messze kortársai fölé magaslott, Kazinczyén is túltett. Milton és más angol klasszikusok nevét ő vetette be a köztudatba, amely ha szűk is, országos ; látóköre Bécsben, később Párizsban tovább tágult. De a volt szervező olyan elszigetelt immár s az író annyira vesztegzár alatt él, hogy eldugaszolva erjednek s végképp beléje poshadnak isteni adományai. Ferde helyzetében egyszer csak átváltozott névtelen újlatin költővé : szemét ismét Párizsra vetve — Napóleon ellen buzdított riadóra újklasszikus verseiben. S nyilván még hízelgett neki, hogy veretes latinsága elragadja az idegeneket, (akik nem tudnak a múltjáról), mert jártában-keltében emlékül maga osztogatta. Azzal menthetnénk, hogy a nagy forradalom megbecstelenítője, hősi eszmék elorzója, a Zsarnok ellen tüzelt. Hát hiszen csakugyan így lenne, ha valami titkos jakobinus ellenállási fészekből tenné. De ő a Habsburgok tollnoka.

Egészen addig, amíg meg nem bosszulhatta kincstári feladatait. Mert erre is sor került s éppen — Napóleon védőszárnya alatt. A mészárlásnak is nevezhető wagrami diadal után a francia császár bevonult Bécsbe s a volt kufsteini fogoly és bécsi kényszer-lakós, a Hofkomission írásos engedélyével, most már az ő íródeákja. Óvatos duhaj lett belőle. Kufsteinban együtt raboskodott egy franciával, fogolytársa, Maret, aki főtiszt a megszálló seregben, felkutatta a költőt s ellátta propagandamunkával. Kivonulásuk után követte a francia csapatokat Párizsba ; akkor kiadott osztrák körözőlevele szerint termete magas, arca sárgásbarna, orra hosszú és szabályos, szeme fekete, szürkülő haját hátul tincsbe fonja, sarkantyús csizmát, sötétkék magyar nadrágot, ugyanolyan színű kabátot és kerek kalapot visel, ünneplője fekete magyar ruha s háromszögletű kalap, tekintete s viselkedése büszke. Felesége, Baumberg Gabriella, osztrák költőnő Bécsben maradt.

Édeskeveset tudunk párizsi életéről. Viszszahúzódva dolgozott, nyakára gyülemlő kéziratával összezárva, nappal a könyvesboltokat vagy könyvtárakat búj ta. Ma is számtalan ilyenfajta megcsendesedett ember üldögél a British Museum s a Bibliothèque Nationale olvasótermében. Váltig hangoztatta, hogy nem bécsi szolgálataiért, hanem — más illusztris idegenekhez hasonlón — tudós érdemekért kapta kétezer frankos kegydíját, amelyet később a restaurált Bourbonok is megerősítettek. Körözését nem vehették túl komolyan, szinte megérkezésétől kezdve zavartalanul levelezett feleségével, később az asszony egy időre kiment utána s általában szabadon közlekedett Bécs és Párizs között. Akkor már osztrák lány volt a francia császárné. Napóleon bukása után a szövetséges csapatok bevonultak Párizsba s a költő kihallgatásra jelentkezett Metternich külügyminiszternél. Hosszú volt a kihallgatás.

Mégis elfogták. 1815. augusztus 5.-én hajnalban, a Quai Malaquais-en. Talán valami műhiba történt ; Párizsban kellett volna felejteni, amíg észrevétlenül visszatér. Talán az lehetett az eredeti terv. De szokás szerint a hatóság katonai keze nem tudta mit csinál a civil. S aki már egyszer politikai fogoly, az ellen le kell folytatni az eljárást. Batsányi ismét bíróság elé került, ezúttal Brünnben, megint kihúzta derekát a bírák előtt, az iratokat magához kérette az osztrák császár, egy évi herce-hurca után perének elítélés helyett internálás lett a vége. Haláláig Linzben élt, idők múltán azt is megengedték, hogy fölvegye francia kegydíját. Nem volt nagy összeg, mert apróbb-nagyobb kölcsönökre szorult.

KÖZBEN hordta magával buzdító és forradalmi írásait, már amennyi a sors szeszélyes irgalmából megmenekült. Mert 1816-tól Batsányi élete hiábavaló hajsza kint a világban s bent az elpártoló, hűtlen memóriában az eldugdosott, szétszórt, lefoglalt, kallódó életmű után. „Szagg...", „Elnyo...", „Híveidnek fels..." „Pél..." Ilyen s efféle szómorzsalékok találhatók a „Készület" tisztázatán, amelyen évtizedek múlva megpróbálta helyreállítani a halálos ítélet sejtelmében írt vers kihagyott szakaszait. Huszonötéves korában, ragyogó tehetségével, Kassán felhúzott az élre ; fiatal fővel csakugyan vezérkedett az irodalomban. De 1794-től 1827-ig, egy emberöltőn át nem jelent meg könyve magyarul. S közben otthon gúnyosodó hanghordozással kezdik mondogatni, hogy jegyzetes összműveire készül a büszke férfiú, a fenkölt bárd. És... (add tovább súgva)... talán valami más is. Mert hiszen ugye nyilvánvaló, hogy titkokat őríz magáról és másokról. Később már papírra is rábízzák a gyanút.

Ez a szó : bárd, egy másik tragédiára mutat. Ha Kufstein után nem szólhatott a költő a maga nevében, szólt Ányos és Virág által, a kiadásukkal. Ha nem szólhat saját nevében a nemzet ébresztője Linzből, ébreszthetti egy ezer éves halott dalnok álarcában.

S látjátok amott Osziánt ?
Az éjszaki tenger örök-ködü földén
Vad szikla fölött viharokkal együtt
Harsogja dalát az alaktalan éjben...

Petőfi felséges verse, Homér és Oszián, még 1847-ben is úgy hullámzik, mintha Batsányi viharos lelke táncoltatná, két évvel halála után. Kassától Bécsen át a párizsi elfogatásig dolgozott Ossian fordításán, önkínzó gonddal s a korhoz viszonyított legteljesebb tudományos apparátussal ; vállalkozását még ellenségei is országos ügynek tartották. Holott az eredeti mű sohasem volt eredeti, Dr. Johnson már kiadásakor, a tizennyolcadik században megszimatolta, hogy kezdetleges hamisítvány ez a lelet a kelta hőskorból. Amitől persze, a fordítástöredékekből ítélve, még magyar mesterműlehetett volna végleges átköltése, harmadik vagy negyedik alakjában. Mert Batsányi Ossianon végzett próbafúrásaival igyekezett rájönni az egyenértékű átköltés titkára. Variánsai a testőrírók csinosan pallérozott prózájából Vörösmarty hömpölygő nyelvébe nyúlnak át. A titkot később, Aranytól napjainkig, a magyar költők többé-kevésbé megoldották. De Batsányi nélkül, mert elméleti

(*folytatás a* 10. *oldalon*)

(1) **Batsányi János** Összes Versei, rendezte Keresztury Dezső és Tarnai Andor, Akadémiai K.ó, 1953; **B.J.:** Prózai művek, első kötet, rendezte K.D. és T.A., Akadémiai K.ó, 1960; **B.J.:** Hazámnak akartam szolgálni. A költő vád- és védőiratai, Keresztury Dezső és Kövendi Dénes ford.-ban, Magyar Könyvtár, 1960; **B.J.:** Válogatott művei, Keresztury Dezső nagyszabású bevezetőjével, Szépirodalmi Könyvk.ó, 1956; **Szinnyei Ferenc:** B.J., M. történeti életrajzok, 1904; **Horánszky Lajos:** B.J. és kora, 1907; **Kazinczy Ferenc** levelezése, 21 k. és 2 pótk. Kazinczyt óvatosan kell használni.

NYUGAT ESZMEI VÁLSÁGÁRÓL

HOZZÁSZÓLÁS GEDŐ ANDRÁS „A MAI KAPITALIZMUS IDEOLÓGIAI VÁLSÁGA ÉS A KOEGZISZTENCIA" CÍMŰ CIKKÉHEZ

NEM A POLITIKA és a propaganda oldaláról kívánok hozzászólni Gedő András *„A mai kapitalizmus ideológiai válsága és a koegzisztencia"* című cikkéhez, mely a Társadalmi Szemle májusi (1963/5). számában jelent meg, hanem a filozófia síkjáról. Nem könnyű vállalkozás ez, mert a szerző arra való hivatkozással, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés elválaszthatatlan a politikától, a politika pedig az ideológiától, úgy összekavarja a filozófiát a politikával, hogy olyan gondolkodók, mint például Karl Jaspers, *„a szélsőséges, ultrareakciós válságideológia"* képviselőivé válnak, a voltaképpeni filozófiai kérdések pedig elsikkadnak. Nagyon kétes értékű szolgálatot tesz Gedő András a filozófiának, — a marxista filozófiának is —, mikor azt a benyomást kelti, hogy a gyakorlati élet a filozófiai kérdések elsikkasztását követeli. Jól tudjuk mindnyájan, hogy az ideológiai felbujtogatás mind a nácizmusban, mind Sztálin uralma alatt előkészítője és kísérője volt fajok és társadalmi osztályok likvidálásának. Világnézeti alapon álló államrendben az ideológiai küzdelem könnyűszerrel változik át hajszává azok ellen, akik nem teszik magukévá az állam hivatalos ideológiáját.

Nemrégiben utánanéztem a húsz-harminc év előtti német tudományos irodalomban, hogy a nácizmus miként vélekedett az emberi méltóságról, emberségről, humanizmusról. Hans Drexler 1942-ben megjelent *„Der dritte Humanismus"* (A harmadik humanizmus) című munkájában *„szenvedélyes harci akaratot"* követel a tudósoktól és nyomban kijelenti, hogy : *„A harc nem az eltérő felfogások képviselői ellen irányul..., hanem a tévedések és tévtanok ellen."* (9. old.) Ezekkel a szavakkal biztosította 1942-ben egy vitairat szerzője, hogy különbséget tesz ember és nézet közt. Hogy az akkori Németországban, ahol ezrek és milliók pusztultak el koncentrációs táborokban, milyen értéke volt ennek a megkülönböztetésnek, nem igényel bővebb kifejtést. Érthető, hogy ilyen tapasztalatok után kétkedéssel fogadjuk, ha a kommunista ideológusok az eszmei harc sürgetésével egyidejűleg kijelentik, hogy ez a harc nem az emberek ellen irányul. A „személyi kultusz" idejében elkövetett kegyetlenkedések és igazságtalanságok története is épp elég nyomasztó ahhoz, hogy — a kapitalizmus sorsáért való aggódás nélkül — megdöbbenve olvassuk az olyan indulatos ideológiai írásokat, mint amilyen Gedő András cikke a Társadalmi Szemlében. Nem a kapitalizmust vagy a nyugati hatalmakat érezzük veszélyeztetve a kérdések leegyszerűsítése és az agresszivitás által, hanem az emberi szabadságot és a tudomány szellemét.

GEDŐ ANDRÁS mondanivalója nem új és röviden összefoglalható. Azt akarja bemutatni, hogy a kapitalizmus — ami számára egyenlő a nem kommunista országokkal — ideológiai válságban van : *„Az általános válság jelenlegi szakaszában a krízis tudata egyetemesebb és nyomasztóbb, mint a korábbi periódusokban"* — írja tanulmányának elején.

Mit tartsunk erről a válságról ? Ha most egyelőre eltekintünk attól, hogy a marxisták nem a puszta tényt akarják leszögezni, mikor a szabad világ válságáról beszélnek, hanem egyúttal programnak és célnak tekintik a krízis előidézését, el kell ismernünk, hogy a nem marxista kultúrfilozófusok szerint is kritikus korszakát éli a nyugati kultúra. Ennél a kijelentésnél azonban nyomban szükség van számos különböztetésre éspedig mind a nyugati kultúra, mind pedig a válság fogalmát illetően.

Mit értünk ugyanis nyugati kultúrán és általában kultúrán ? Oswald Spengler, a nyugati hanyatlás-mítosz megfogalmazója mindössze nyolc kultúrát állapít meg a világtörténelemben, míg Arnold Toynbee, angol történettudós huszonegyet, Pitirim Sorokin, amerikai professzor pedig vitatja, hogy egyáltalán lehetséges Spengler és Toynbee értelmében zárt kultúrákról beszélni. Mindenesetre valóban elgondolkoztató, hogy a kultúrtörténészek nem tudják kielégítő módon meghatározni azt a szempontot, kritériumot, melynek alapján az egyes kultúrákat elválasztják egymástól. Nem csoda, hogy a kultúrák számának tekintetében is eltérő véleményhez jutnak. Többek között Christopher Dawson mutatott rá *„A világtörténelem alakító erői"* (*Gestaltungskräfte der Weltgeschichte,* München 1959) című művében, hogy Spengler is, Toynbee is önkényesen állapítja meg a kultúrák számát és határát. Egyszer nyelvi különbségek, máskor vallási szempontok vagy territoriális egységek alapján beszélnek önálló kultúrákról. Ezért mondja Sorokin, hogy amit általában kultúrának neveznek, nem logikai vagy kauzális egység, hanem számos egymásnak ellentmondó, egymást kiegészítő és egymás számára közömbös elem összességéből áll. (*Kulturkrise und Gesellschaftsphilosophie,* Stuttgart-Wien 1953. 237-248. old.)

HA A KULTÚRA FOGALMA problematikus, problematikus az is, hogy mit kell azon a nyugati kultúrán értenünk mely állítólag válságban van. Ha ugyanis Nyugat elsősorban a kereszténység, a humanizmus és a felvilágosodás eszméi által meghatározott gondolkodást, életformákat és alkotásokat jelenti, akkor a nyugati kultúrába a marxizmus éppúgy beletartozik, mint az európai Oroszország. Csak példának említem itt Hans Koehler, katolikus gondolkodó egyik legutóbbi könyvét a dialektikus materializmus európai gyökereiről, (*Gründe des dialektischen Materialismus im europäischen Denken,* München 1961), mely bemutatja, hogy a marxizmus szervesen hozzátartozik a nyugati eszmék sorához, s utalhatok Toynbee egyik tanulmányára, melyben a szerző megállapítja, hogy a Szovjetunió ma sem vesztette el a bizánci örökséget, sőt a szovjet rendszert átjárják az ősi hagyományok. *„Amint a kereszt alatt, a sarló és kalapács jegyében is megmaradt Oroszország a ‚Szent Oroszországnak' és Moszkva még mindig a ‚Harmadik Róma'"* — olvashatjuk a tanulmány befejezésében. (*Kultur am Scheidewege,* Frankfurt-am-Main 1958. 132. old.)

A nyugati kultúra vagy akárcsak az európai filozófia válsága ily módon a marxizmus válságát is jelenti. Ez a megállapítás természetesen nem csupán az itt vázolt gondolatmenet logikai eredménye. A tudásszociológiai és ideológiakritikai vizsgálatok ténylegesen megmutatták, hogy Marx filozófiájában fellelhetők azok a gondolatmodellek, melyeket részben már az ősi mítoszokban alkalmaztak és módosított formában a görög filozófusokkal kezdődő európai gondolkodásban megtalálhatunk. Ha tehát ma arról esik szó, hogy a filozófiai fogalmak egy sora megrendült, érvényük kérdésessé vált, akkor ezek a fogalmak nem maradnak rendületlenül a marxista filozófiában sem. A „hamis tudat" kialakulását segítenék elő a marxista-leninista filozófusok, ha nem vennék észre, hogy az ún. ideológiai válság a saját elméletükre vonatkozóan is gondolatkritikai feladatok elvégzését teszi szükségessé. Talán fölösleges hangsúlyozni, hogy a fel nem ismert, be nem vallott válság nagyobb válsághoz vezethet, mint amelyről nyíltan beszélnek.

Gedő András kifejezetten politikai szempontok alapján igyekszik meghúzni a kultúra és a gondolkodás határait, hogy kimondhassa, minden válságban van, ami kívül esik a kommunizmuson.

EZEK UTÁN azt kell megvizsgálnunk, mit értsünk válságon, krízisen. A válság olyan állapot, mikor a lét és nem lét vagy legalábbis valami nagy érték forog kockán, éspedig rendszerint a tájékozódás elvesztése, az eltévedés következményeként. A válság tehát még nem egyértelmű a szakadékba zuhanással, a pusztulással, mint ezt Gedő szóhasználata alapján gondolni lehetne. A válság*tudat* sem annyit jelent, hogy a kritikus helyzetben lévő menthetetlenül tétlenségre van ítélve, hanem azt is eredményezheti, hogy válságos helyzetének tudatában kivágja magát a nehézségekből. Így nézve a nyugati világ válságát, ez korántsem egyértelmű az alulmaradással. Max Bense írja egyik könyvében (*Vom Wesen deutscher Denker,* München-Berlin 1938), hogy még Spengler katasztrófafilozófiája sem kétségbeejtő, hanem ellentmondást kiváltó hatást ért el. Eszerint sem a válságból, sem a válság tudatából, de még a hanyatlás víziójából sem következik szükségszerűen Nyugat tényleges pusztulása.

A válság leszögezésével kapcsolatban arra is ügyelni kell, nehogy áldozatul essünk annak a közhelyszerű igazságnak, hogy minden időbeli létező átmeneti állapotban, elmúlóban, — ha úgy tetszik, — válságban és hanyatlóban van. Ezen az alapon természetes, hogy Nyugat is hanyatlik, mint minden történelmi alakulat. Ha viszont hozzávesszük a fentebbi megállapításokat, miszerint a kultúra (és a nyugati kultúra) nem zárt egész, akkor igen kérdésessé válik a Nyugat dekadenciájáról szóló jövendölés. A kultúrák haláláról csak abban az esetben lehetne beszélni, ha a kultúra szerves egység lenne, vagyis ha a halál a kultúra individuálitásának megszűnését jelentené. A kultúra azonban — mint az imént Pitirim Sorokin nyomán megállapítottuk — számos kultúrelem keveréke, melyben egyes részek születőben, mások elhalóban vannak.

KRITIKÁT igényel a történetfilozófiák — köztük a történelmi materializmus — azon állítása is, hogy a kultúrák, társadalmi és gazdasági rendszerek, államok vagy népek *szükségszerűen* pusztulnak el. A marxizmus történelemszemlélete számára ugyanis nyilvánvaló, hogy a kapitalista társadalom léte nem azon fordul, hogy tagjai igyekeznek-e kijutni a válságból. Szerinte a történelem tudományosan megállapított menete szükségszerűen hozza magával a kapitalizmus bukását és a kommunizmus végső győzelmét.

Ennek a meggyőződésnek nem az az egyedüli sebezhető pontja, hogy a történelmi szükségszerűség feleslegessé teszi a mindenképp elpusztuló kapitalizmus elleni politikai tevékenységet, politikai pártokat. A századelejei revizionisták gyakran használták ezt az érvet. A lényeg azonban nem a szükségszerűség képzetének bénító hatása vagy mellőzése a politikai gyakorlatban, hanem a tudományosság kérdése. Az a meggyőződés ugyanis, hogy a történelemben bizonyos alakulatok vagy eszmék alulmaradnak, mások pedig szükségszerűen felülkerekednek, nem igazolható a tudománnyal. Mögötte azok a gondolati képzetek és eljárások húzódnak, melyeket már a mítoszokban, a görög Logosz-elméletekben és a skolasztikus Ordo-spekulációkban is megtalálhatunk. Ez a szemlélet a hanyatló történelmi képződményeket úgy tekinti, mint a bűnnek, a romlottságnak, az igazságtalanság hatalmainak megtestesülését, melynek a Jó és a Rossz közötti világraszóló küzdelemben alul kell maradnia. A vallásos szerzők ezt úgy mondják, hogy a jóság istene, az isten országa, a „civitas Dei" győz a sátán uralma felett. Ennek a küzdelemnek látható jele, hogy a „romlott Nyugat", vagy a középkor szavával, a „romlott Róma" a pusztulásba rohan. Nem nehéz felismerni, hogy a marxizmus ezt a képletet elvilágiasított formában magáévá tette : a bűnöst azonosította a kapitalizmussal, illetve a Nyugattal, az értékeset, a jót pedig a kommunizmussal. Az isteni gondviselés helyébe, mely biztosítja a Jó győzelmét, behelyettesítette a „történelmi törvényt", mely a legfőbb garancia arra, hogy a kapitalizmus elveszti a küzdelmet.

ÉPP AZ A KÖRÜLMÉNY, hogy különféle ideológiák, vallások és profán történetfilozófiák az értékszempontok megfelelő elhelyezése után magukévá tehetik ezt a gondolkodási képletet, mutatja, hogy nem tényt állapít meg, hanem az épp aktuális kívánságot fejezi ki. Az antikommunizmus képviselőinek is módjában lenne, — amint ezt egyesek meg is teszik, — hogy a kommunizmust történelmi rossznak minősítve a világnézetek küzdelmében szükségszerűen alulmaradónak hirdessék, Nyugatot, vagy valamely nyugati világnézetet pedig a győzedelmeskedő Jóságnak tekintsék.

Az ilyen és hasonló észjárásoknak azonban megingott a hitele. Nyugat intellektueljeinek nem kis rétegét az jellemzi, hogy önként lemond ezekről az ideológiai fogásokról. Az eszmehirdetők, a zárt történelmi világnézetek hívei számára ez hiánynak, bűnös közönynek, vagy mint a marxisták mondják, eszmenélküliségnek és eszmei zűrzavarnak tűnik. Kérdés azonban, hogy az ideológiai közömbösség elleni küzdelem nem azt takarja-e, hogy a világnézeti indifferentizmust, más szóval a kiábrándultságot félelmetes ellenfélnek tekintik az ideológiák hívei ?

HANÁK TIBOR

A VASÁLARCOS

(*Folytatás a 9. oldalról*)

írásai a fordításról jó időre feledésbe merültek, Ossianja pedig nagyrészt elkallódott, mikor a párizsi házkutatáson papírjai a katonák kezébe kerültek. Az ember hitetlenkedve kérdi, lehet-e a sors valakihez ennyire mostoha ?

HOMÁLYOSULT körülötte a világ, kihullt a köztudatból, sokan már azt se tudták, él-e még, ha igen, hol, s akárhol él, jobb annak az összeférhetetlen embernek, (no, meg nekünk is), ha ott marad, ahol van. Kölcsönös gyűlöletükben Kazinczy is megtette a magáét e ködösítés körül. Szomorún mulatságos, hogy Batsányi linzi kémlelő helyéről, eltorzult arányérzékkel és sérelmeitől vezetve Kisfaludy Sándort ünnepelte a magyar Parnassus csúcsán. A valamikor remek szemű, ifjú serkentő megöregedve őt szemelte ki a hazaiakból a legnagyobb költőnek. Sohasem tagadta meg forradalmi múltját, a nyelvújítási harcban mégis a dunántúli hagyományféltők oldalán harcolt, ott messze, idegen földön, az újítók, értsd : Kazinczy hívei ellen. Ami megint csak azt a föltevést erősíti, hogy fiatalon is a nemesi hazafiság tolmácsa volt, miközben a szív helyes ösztönével, de csak külön dobbanásával a Bastille intő példáját dördítette „nemzetek és népek hóhérai"-ra. Sugallatának Keresztury által kitűnően meglátott három fő forrása : a nemesi reformizmus, antikos hőstisztelet és látomásos ossiani hazafiasság is erre vall. Szertelen gőg és heves indulatok fűtötték, s mint számos öntelt, nagytehetségű, sértett embernek, neki is téves képzete lehetett önmagáról. Akad erre példa a magyar irodalomban bőven. Kazinczy hiú volt, de alázatos és jóhumorú is, ő humortalan és hajlíthatatlan ; Kazinczy átlátszó volt, de vajon ki ez a római jellem, Batsányi, a vasálarc mögött ? ; a nemesi Kazinczyban nincs ellentmondás, a plebejus Batsányi sohasem tudta összebékíteni sóvárgását a daliás múlt után, (amelyet Kisfaludy balatoni regéiben is szeretett), jakobinus fellobbanásaival. Legtöbb verse erkölcsi prédikáció, márpedig az efféle ünnepélyes fejreolvasásból, akármilyen nemes is, ritkán okulunk. Hazai fantomokkal hadakozva Bécsben, Párizsban, Linzben, tízszer, hússzor átírta s gyakran élvezhetetlenre „javította" elmélkedéseit a magyar élet elképzelt fórumán. Nem csoda, ha máníákus linzi pepecselése méltatlan a kassai ifjúhoz ; *annak* versben is, prózában is lángot vet a tolla, az aggastyán fűrészporral tömi tele töredékeit. Bizony megtorpanás ez, de még milyen ! akárhogy próbálják is szépíteni újabban. Fizikailag túlélte ugyan halálos ellenfelét, Kazinczyt, de sokkal nemesebb volt annál, semhogy efféle elégtételből kérjen. A másikat, az újboli vezérré választatást, nem kapta meg. Prózáját olvasva folyton meglep széles látóköre, megbízható műveltsége, tiszta és tisztogatni tudó elméje. De mire szolgált mind ez ? Látnok volt, követők nélkül, önjelölt irodalmi fáklya, megérdemelt sereg nélkül, lélekidomár, viaszlelkű fiatalok nélkül. Aki tisztelte, úgy tisztelte, mint egy régi csatatér emlékoszlopát.

Iskolás koromban nagyon megdöbbentett egy róla szóló, hiteles történet. Toldy Ferenc, a tekintélyes fiatal irodalomtudós — s emlékének későbbi, szeretetteljes megmentője — 1847-ben el akart látogatni a linzi remetéhez. De Batsányi akkor már két éve halott volt ! A hír nem jutott el a magyarokig. 1845-ben temették el, osztrák felesége mellé. A hamvak 1934-ben Tapolcára kerültek. Sümeg felé tartva, két vonatcsatlakozás közt egyszer kinéztem a temetőbe. Bizonytalan érzéssel álltam az elég friss sír előtt : — vajon nem volt stílusosabb az a magános kő, ott messze, a német felirattal? Hogy a világ irigy és háládatlan, de az utókor igazságot tesz.

Ma már nem döbbent meg Toldy Ferenc története. Tudom, hogy az élet komédiaírónak éppen olyan nagy, mint tragédiaköltőnek s egyformán méltó a figyelemre, mert mondanivalóját szép arányérzékkel megosztja a két műfajban.

HÍRÜNK A HAZÁBAN

Hírünket és különösen jó hírünket kelteni a nagyvilágban nosztalgiás törekvése minden nemzedéknek, kornak és a legkülönbözőbb politikai rendszereknek is. A hírkeltés módszereiben és minőségében változatos és ellentmondó volt. Voltunk már nyereg alatt húst puhító barbárok, Nyugat pajzsa, feudális maradvány, rettenthetetlen lovagok, a lovat szőrén ülő pusztai betyárok és értékében nem sokat változott a kép, amikor a gasztronómia fejlődésével a nyereg alatti nyers hús gulyássá nemesedett az alföldi csárdák bográcsaiban. Ez az álromantika kíméletlen árnyékot vet a nemzet valódi értékeire, elgáncsolt minden lépést, amelyet nem lóháton, vagy gatyában tettek a nagyvilág felé, de fokos helyett művekkel akarták kiverekedni hírünket-nevünket. Az utolsó másfél évtized hivatalos propagandája sem volt mentes a romantikus beütésektől. A feudális világgal elégedett és joviális paraszt helyét elfoglalta a joviális elégedett szocialista paraszt, a végtelen puszták mítoszát a földalatti vasút építésének véges dicsősége helyettesítette és a nyers húst puhító lovas helyét a nyersanyagnélküli kohász foglalta el. Hírünk evvel sem nőtt a világban, legfeljebb a régi romantika összekeveredett egy új romantikával, amit megtetézett a politikai módszerek nem éppen romantikus bűnügyi krónikája.

Ettől sem lettünk híresebbek, csak szomorúan hírhedtek. A nemzeti rehabilitáció 1956. októberében robbanásszerűen érte az országot és a világot. A népek és kormányok vigyázó szemüket Budapestre vetették. A délibábok szétfoszlottak, a hazug propaganda takarója rongyokká szakadt. Az orosz intervencióval, a nemzeti tragédia beteljesedése után 200.000 magyar állampolgár korra, osztályra, politikai állásfoglalásra való tekintet nélkül Nyugatra menekült. Természetes, hogy ez a 200.000 ember nem volt egységes, mint ahogy ilyen tömeg mindig heterogén. Viszont egységes volt a fennálló magyarországi politikai rendszer és annak módszereinek tagadásában, — tehát a negatívumában volt pozitív.

Mind ezek közhelyek. Ismétlésüket az tette szükségessé, mivel *Sőtér* István *Magyar irodalom külföldön* címen cikket írt a *Kortárs* májusi számában és nagy ügybuzgalommal foglalkozott az emigrációban élő magyar írók szerepével. Ő is őszintén fájlalja, hogy hírünket a világban még mindig a puszta- és csárda-romantika uralja, és nem mond újat azzal, — amit nem lehet elég sokszor és hatékonyan megismételni, — *„hogy átadjuk a világnak mind azt, amivel az emberiség közös kincsét gyarapíthatjuk."* Ennél igazabb és szebb szándék nem erjedhet magyar író és magyar kultúrpolitikus elképzelésében. A fenti közhelyeket éppen azért tartottuk szükségesnek elismételni, hogy a cikkben kifogásolt olcsó gatya-romantika keltette hírünket kiegészítsük az utolsó másfél évtized egyáltalán nem olcsó romantikájával, amelyről Sőtérnek nincs, vagy nem lehet mondanivalója. Méltatlanság lenne ezt innen követelni az írótól, — de a tények meghamisításához járulnánk, ha ezt itt nem említenénk. A kép, csak így válik teljessé.

Evvel a kiegészítéssel fogadható el Sőtér aggályoskodása, amikor ezt írja : *„Inkább a véka alá rejtett fény nyugtalanít, mint a rólunk formált kép tévedéseinek kiigazítása. És ezen c s a k magunk segíthetünk, s a külföldi magyarok becsületesebbik rétegében élő vonzalom sem tud ebből a fényből többet megmutatni. Az ő viszonyuk hozzánk : nagyon is magánjellegű."* Ez a magánjellegű viszony, Sőtér szerint, a honvágy és a bánat, amivel nincs mit kezdeni, mert tettekre van szükség, a magyar értékek külföldi megmutatásának tettére.

A magán-honvágy és a magánbánat valóban olyan költői rekvizitum, aminek felvonultatásával nehéz kereskedni a külföldi kiadóknál. De mindenesetre némi változást jelent, hogy a Kortárs idézett írása az emigráció eladásra szánt árucikkei közé már nem a hazát, hanem a jóval ártatlanabb honvágyat és bánatot sorolja. Kár lenne azonban ezeket az íróra és irodalomra serkentő elemeket bizonyos hasznossági szempontok miatt elvetni, mert ha azok valóban irodalommá nemesednek, ezek csak többrétűvé gazdagítják a magyar irodalmat. Kár lett volna ezért kitiltani a világirodalomból Ovidiust, Dantet, Victor Hugot, Heinét, a hazai irodalomból Szenci Molnár Albertet, Apáczai Csere Jánost, Mikes Kelement, Ady Endrét és még sok más nagyját a magyar irodalomnak, akiknek a hon iránti vágyukat nemcsak a hagyományi, a geográfiai, nyelvi és táji egység hevíti. Tudjuk és sokan vallják, hogy azokkal szemben, akik a honvágyat büsmagyarkodássá, tájnosztalgiává vulgarizálják, — ami végeredményben ugyanazt a hamis képet idézi odahaza, amilyet itt a puszta-romantika, — van egy másik honvágy is, amelyik társadalmi, kulturális és nem egy osztályra szakított humanista jellegű. Ez a fajta honvágy nyomasztja, aggasztja, pusztítja, és tettekre indítja már évszázadok óta az igaz írókat, bárhol is éljenek, akár az országban, akár a határon kívül.

De hogy a szemrehányás súlya keményebben nyomja az emigráns írók vállát, Sőtér objektív kötelességének tartja egyetlen kivétel említését is.

„A külföldön élő magyar írók közül senki sem tett olyan komoly szolgálatot a magyar irodalomnak, mint Gara László, midőn lírai antológiáját megszerkesztette, s annak fordítóit kiválogatta. Nem akarok most azokra a hivatásos nyelvöltögetésekre visszaemlékezni, melyeket a nyugati, magyar lapok emigráns munkatársai annyi rutinnal, és becsvággyal végeznek. Még ezeket is megbocsáthatnók, ha az ‚emigráns irodalom' három évenként (!) *i l y e n antológiákat létrehozott volna. Az irodalmi emigráció azonban ö n m a g á t próbálta elhelyezni a piacon, nem pedig Vörösmartyt és Aranyt, Petőfit és József Attilát. Az utókor az ‚emigráns irodalom' legszomorúbb vizsgájának ezt a mulasztást fogja tekinteni. Senkinek sem lehetett volna annyi alkalma a magyar irodalom megismertetésére, mint ezeknek a külföldön élő, magyar íróknak. Közülük ezekkel az alkalmakkal Gara élt csak."*

Ez a szemrehányás akaratlanul is árulkodóvá és hipokrízisében is őszinte elismeréssé nemesedik.

Vajon milyen alkalom és helyzeti előny szülte volna a lehetőséget a magyar irodalom külföldi elhelyezésére, ha nem magának az emigrációnak a ténye és az emigráció okának a tekintélye ? Vajon 1956. októbere előtt akár évszázadokra visszamenőleg miért nem vádolták az emigrációt ilyen súlyos mulasztással ? Nyilván azért, mert aligha volt még emigrációnak olyan tekintélye a világban, mint az 1956-osnak. Hivalkodásnak és túlzásnak tűnne mind ez, ha ennek emigrációs jelleget tulajdonítanánk. Ezt a megbecsülést és hitelt az egész nemzet vívta ki 1956-ban, amivel itt élni kötelesség és visszaélni erkölcsi eltévelyedés. Mind azok az emigráns írók és műfordítók, akik a hazai és külföldi irodalom ütőerén tartották a kezüket, nagyon jól tudták, hogy a magyar irodalomnak nincs szégyelnivalója a világ előtt. Nemcsak a lírának, de a próza- és drámairodalomnak sem. Le kellett azonban győzni a magyar nyelv megközelíthetetlenségének előítéletét és azt a megrögzött tematikai elképzelést, amely rangos magyar íróktól vásári egzotikumokat várt. A magyar irodalom európai rangjának elismerését, egy európai politikai háttér, a magyarság és a magyar forradalom iránti rokonszenv segítette. Nem kis mértékben járult hozzá ehhez az 1956 óta emigrációban élő magyar írók fellépése.

Sőtér István a francia nyelven megjelent magyar költői antológiát, mint az emigráció szellemi tunyaságának és önzésének egyetlen kivételét emlegeti. Örvendetes változás, hiszen nem titok, hogy ennek az antológiának a megjelenését nemhogy segítették volna azok a körök, akiknek nevében Sőtér beszél, hanem bizonyos helyzeti adottságukat kihasználva, igyekeztek azt elgáncsolni.

Erről tesz tanúvallomást *Szabolcsi* Miklósnak az *Élet és Irodalomban* megjelent részben elismerő, részben fanyalgó, részben elutasító cikke. Erről árulkodik az a tény, hogy *Köpeczi* Béla, a budapesti Kiadói Főigazgatóság vezetője megakadályozta magyar költők párizsi útját, azokét a költőkét, akiket a Seuil Kiadó az antológia megjelenése alkalmából hívott meg.

Nem öncélú dicsekvés, amikor megemlítjük, hogy éppen az Irodalmi Újság volt az első magyar sajtóorgánum, amely Kerényi Károly tollából az antológia világirodalmi és nemzeti jelentőségét érdemben méltatta.

Mi is nagyra értékeljük Gara László szerkesztői, fordítói és irodalomszervezési érdemeit, — erről már több ízben szólt az Irodalmi Újság, — megbecsüléssel adózunk azoknak is, akik névtelenül segítették a nagy mű megjelenését, de miért hallgatnak azokról az emigránsokról, akiknek közreműködése nyilvánosságot kapott és nélkülük az antológia nem kerülhetett volna a méltó helyére ? Hírüket könnyen kelthették volna a hazában, ha egyszerűen kiírják nevüket a kötet 8. oldaláról.

Íme : *Bächer* Erika, *Beregi* Tivadar, *Bíró* Ferenc, *Csernus* Ákos, *Berki* Erzsébet, *Debreczeni* Ferenc, *Előd* Katalin, *Faragó* Éva, *Groze* Péter, *Gyarmati* Erzsébet, *Hunwald* Anna, *Karátson* Endre, *Kepes* Ágnes, *Kibédi Varga Áron*, *Nagy* Cecil, *Nyéki* Lajos, *Sipos* Gyula, *Varga* Ferenc és a bevezető tanulmányt író *Cs. Szabó* László.

Róluk és munkájukról vajon miért nincs híre a hazának? Vagy csak a „hivatásos nyelvöltögetésekről" szól a fáma, de hallgat azokról, akik munkával, szeretettel tevékenykednek, felelősséggel szólnak a nemzeti lét jobbrafordulásáért, országunk, szellemi életünk megismertetéséért. Olcsó riposzt volna visszafordítani a nyelvöltögetés vádját azokra, akik még a közelmúltban is hazaárulóknak, imperialista ügynököknek, züllött csőcseléknek neveztek válogatás nélkül 200.000 magyar menekültet. Igaz, hogy ez a hang megváltozott. A hazaárulóból honfitárs lett, az imperialista ügynökből szorgalmas, törekvő ember és a züllött csőcselék szívesen látott vendége, vagy visszatérő honpolgára az országnak.

Ennek a változásnak az oka nem látható tisztán. Lehet, hogy a megenyhült kifejezéseket a világpolitika diktálta, lehet, hogy politikai ésszerűség, hétköznapi politikai taktika, esetleg mennyei, vagy szovjet sugallat. Mi, akik a forrástól messze vagyunk, hiába is találgatnánk, — az igazi okot talán még azok sem tudják, akik ezt az újfajta módszert gyakorolják. Ezt a változást lehet üdvözölni fenntartással, de maradéktalanul örülni csak akkor lehet ennek a tünetnek, ha az idők múlásával és az esetleges politikai tendenciák változásával a hang állandó marad.

Mind ezen túl teljesen hamis képet fest az, aki az emigráns magyar írók munkásságát a hazai irodalom külföldi ismertetésében egyetlen antológia létrehozására szűkíti.

Németh László, Szabó Magda regényei az emigráns írók és műfordítók hathatós segítségével jelentek meg Németországban és Franciaországban, Füst Milán regénye az emigráns Berki Erzsébet fordításában aratta a francia könyvpiac egyik kiemelkedő sikerét. Az emigráns Becski Hanna Keszi Imre regényét fordította és helyezte el a párizsi Albin Michel kiadónál. Rónai Pál, a Brazíliában élő író és műfordító Jókait, Mikszáthot, Molnár Ferencet, Kosztolányit, Karinthyt, Márait, Török Sándort fordította, majd egy 300 oldalas magyar antológiát, Antologia dos Contos Hungaros címmel szerkesztett, fordított, amelyből már második kiadás forog közkézen. Nemrégiben az emigráns Gömöri Györgynek József Attila versfordításai jelentek meg indonézül. A közelmúltban került az angol könyvpiacra Duczynska Ilona és Polányi Károly szerkesztésében, W. H. Auden, az Egyesült Államokban élő és talán legnagyobb angol költő előszavával a The Plough and the Pen című antológia (kiadója Peter Owen, London), mely a magyar íróknak és költőknek az 1930-1956 közötti időszakban megjelent írásaiból ad egy kötetre valót. És nemcsak filológusok, vagy az irodalmi ritkaságokat kedvelők figyeltek fel az emigráns Kabdebó Tamás vállalkozására, aki Jókai, Mikszáth, Tömörkény, Krúdy, Móra, Karinthy, Babits, Kosztolányi, Móricz és Déry novelláit fordította és adatta ki wels nyelven. Tudomásunk szerint ezen a nyelven magyar írónak még nem jelent meg munkája.

Ez a felsorolás korántsem teljes. Híreket kapunk úgyszólván mindennap a magyar írók nemcsak európai nyelven megjelent munkáiról, de nem ritkaság, hogy valamelyik alig ismert afrikai, vagy ázsiai nyelven szólalnak meg hazai írótársaink, vagy klasszikusaink, — az emigráns írók tolmácsolásában és gondoskodó szeretetéből.

Vajon Sőtér István, a Magyar Pen Klub elnöke, amikor a Kortársban megjelent cikkét írta, gondolt-e egy másik emigrációra, — nevezetesen a két háború közti moszkvaira — és irodalomtörténészhez méltó lelkiismerettel összehasonlította-e annak a munkáját a mai nyugati emigráció irodalmi tevékenységével ? Megértjük, hogy az adott körülmények között hangosan nem gondolkodhatott erről, de éppen a moszkvai emigráció érdekében annyit mégis megtehetett volna, hogy nem írja meg a Kortárs-cikket. Mert Sőtérnek tudnia kell, hogy ebben az időszakban a magyar irodalom Szovjet-beli kiadványaiban nem kis szerep jutott József Attila, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kassák Lajos, Nagy Lajos ócsárlásának és irodalmi értékeik megtagadásának. Az irodalmi kártevésnek ezt a válfaját szovjet állami és párttámogatással végezték.

Kár volt a régi, keleten fogant bűnöket, ha enyhébb megfogalmazásban is, a nyugati emigráció elleni vádiratába csempésznie. Az emigrációban élő magyar írók minden állami támogatás nélkül is tudják mivel tartoznak az egységes és oszthatatlan magyar irodalomnak és ezt a tartozásukat becsülettel törlesztik. Közéjük kell sorolnunk azokat a fiatal költőket és novellistákat is, akik emigrációjuk után, itt nyugaton kezdtek írni. Idegen talajon, az élő anyanyelvtől távol, az asszociációk ilyen légkörének törvényszerű lázában, ha kétségbeesetten is, de kulturáltan és figyelemre méltó tehetséggel kínlódják magukat a magyar irodalom magasságához. Róluk miért nincs híre a hazának ?

Végezetül még néhány szót arról a vádpontról, hogy az irodalmi emigráció *„önmagát próbálta elhelyezni a piacon"* ? Talán az látszik önös törtetésnek, hogy egyetemet végzett fiataljaink közül számosan disszertáltak magyar irodalmi témából, hogy élő és halott magyar írók munkásságáról, jelentőségéről világlapokban közöljenek esszéket, (legutóbb Thinsz Géza „Magyar Irodalom 1956-1962" című tanulmánya jelent meg a Bonniers Litterara Magazinban, Skandinávia legnagyobb folyóiratában), hogy idegen nyelvű előadásokon hozzák szellemi közelségbe a magyar írókat, a magyar irodalmat ?

És vajon bűn-e az, ha egy író saját művét akarja nyomtatásban látni, mely adott esetben, ha munkája irodalmi igényű, végül is a magyar irodalom jó hírét szolgálja. Van-e író a világon, aki mentes ettől a bocsánatos bűntől, Úgy tudjuk, hogy ezt a bűnt még azokban az országokban is elkövetik, ahol a könyvkiadást az államilag bekebelezett kiadók intézik.

Az emigráns magyar írók végzik tovább kárhoztatott munkájukat. Állami és párttámogatás nélkül. Annak ellenére. Hírük a nagyvilágból előbb-utóbb a hazába is eljut.

ENCZI ENDRE

PIERRE EMMANUEL

Csak a bolond a tudója

Egy uncia szeretet a vérben
szemernyi igazság a lélekben
amennyi köles a verébnek kell, hogy ezt a
decemberi napot átvészelje

hiszed-e, hogy a glóriás szentek is
többnek találtatnak, megméretvén ?

*

Örökkévalóság, mért zöld a színed ?
Ó fájdalmas, ó kimondhatatlan
páfrány, ki lombod el-kiterited...
Az, kiben rügy még fel nem pattant
ha kiben bimbó még nem kiáltott
nem sejti az örökkévalóságot.

*

Ó éj
te kenyérnek íze nyelvemen
te feledés frissessége testemen
te csöndemnek kiapadhatatlan forrása
és minden este halálom hajnala
miért is énekeljelek
miért is kérleljelek
hiszen egyetlen könnycseppben
benne gördülsz
ó éj

HATÁR GYŐZŐ FORDÍTÁSA

JOHN UPDIKE

„HOLNAP, HOLNAP

John Updike, a fiatal amerikai írónemzedék egyik legegyénibb, immár világhírű alakja. 1923-ban született a Pennsylvania állambeli Shillingtonban. A Harvard Egyetem elvégzése után egy ideig a New Yorker szerkesztőségében dolgozott. 1960-ban megkapta a Művészeti és Irodalmi Nemzeti Intézet Rosenthal-díját.

Összevissza lábdobogás, lármás beszélgetés közben vonult be a 11 D osztály a 109-es tanterembe. Tanítványai izgatottak voltak s ebből Mark Prosser érezte, hogy hamarosan megered az eső. Három esztendeje volt már kollégiumi tanár, növendékei, e roppant érzékeny lények, még ma sem hagyták közönyösen. Serdülők voltak, érzékenységük csalhatatlanul reagált a barométer legegyszerűbb változásaira.

A küszöbön Brute Young állt éppen, állt és várt; a kis Barry Snyder pedig felemelte karját és könyökébe nevetett. Fel-le hullámzott Barry színpadias nevetése, mintha valamely szörnyű titkot sejtetett volna, melyet ízlelni kellett és újra ízlelni. Aztán egyszerre felszakadt e különös nevetés, hirdetve mintegy, hogy ő, a kis Barry, Brute titkának tudója. Mert a fiú igenis ragaszkodott ahhoz, hogy a „rossz tanuló" bizalmasának szerepét játssza. Brute azonban rá sem hederített a nevetőre; csak állt a küszöbön, mereven nézve valami láthatatlan tárgyat. A folyosóról betóduló tömeg sodorta aztán magával, előre, a terembe.

Prosser szeme láttára, akár színpadi gyilkos fejedelmi kárpitok mögül, lendült egy kéz és ceruzájával hátba szúrta az előtte ülő lányt. Az nyilvánvalóan úgy tett, mintha semmit sem vett volna észre. Egy másik kéz pedig rántott egyet Geoffroy Langer ingszárnyán. Geoffroy, a jó tanuló, nem tudta eldönteni, nevessen, vagy vágjon vissza haraggal; hátrafordult tehát, ingatag, egyezkedő mozdulattal, melyben gőg és szemtelenség kifejezése volt. Prosser látta a mozdulatot: félelemérzetek lappangtak benne, olyasfélék, melyeket hajdan maga is tapasztalt. Valamennyi padsorban, a bajtársi egyesületek jelvényeinek csillogásában, a kézelőgombok éles szögeiben vibrált a villanyosság. S a feszültség nemcsak az időjárás változatainak volt okozata.

Mark szerette volna tudni, vajon Gloria Angstrom ma is az ámbraszín s rózsás svetterét hordja-e, az angóragyapjú szvettert, a rövidujjast. Tudniillik, zavarta a rövidujjas szvetter: a két csupasz, derűs kar; a fehér karok, miként a combok lehetnek fehérek bizonyos fehérnemű tájékán.

Nem tévedett. Abban a pillanatban, midőn a tanulók utolsó csoportja is belépett az osztályba, a karok gomolyagában egyszerre villant egy élénk rózsaszínű folt.

— Foglalják el helyüket, mondta ekkor Mr. Prosser. — Gyerünk, gyorsabban.

Majdnem valamennyien engedelmeskedtek. Csak Peter Forrester maradt a küszöbön, a csoport közepén, mely Gloriát is körülvette. Valamilyen történetet mesélt; be kellett fejeznie, azzal a csökönyös elhatározással, hogy megnevettesse a lányt, vagy legalábbis a meglepetés sóhaját csikarja ki belőle. Midőn elérte, amit akart, felkapta fejét megelégedetten, narancsszín sörénye remegett. Mind egyformák a vöröshajúak, állapította meg Mark, fehér szemöldökük, sápadt-puffadt képük, thyroid szemük örökös görcsben ráng, a tökéletes magabiztosság nevetséges grimaszában. Blöfölők, valahányan vannak.

Peter a padjáig kísérte Gloriát; a lány méltóságos-megfontolt léptekkel haladt. Végre leült. Ekkor Mr. Prosser ezt mondta:

— Peter Forrester.

— Jelen. (Peter felállt, lapozva sebesen könyvében, kereste a leckét.)

— Legyen szíves, magyarázza meg társainak e két verssor szabatos jelentését: „**Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow**" „**Creeps in this petty face from day to day**".

Peter könyvébe lesett; a **Macbeth** iskolai kiadása volt, s a kérdezett résznél volt éppen kinyitva, a padlapon. Az egyik lány, meglehetősen ostoba, röhögni kezdett az osztály végében. Peternek sikerei voltak a lányoknál; ebben a korban lepke agyvelejük van a nőneműeknek.

— Csukja be a könyvét, Peter. Kívülről kellett megtanulniok ezt a részt. Emlékszik?

A lány, az osztály végében, elbűvölt kotkodácsolásba fogott. Gloria kinyitotta a könyvét s úgy helyezte el padján, hogy Peter beléolvashasson.

Peter nagy garral becsukta a könyvét; szeme Gloria padjára szegeződött.

— Nohát, — szólalt meg végre a fiú. — azt hiszem, ez a két sor semmivel sem akar többet mondani, mint amennyit valóban mond.

— Vagyis — mit mond?

— Nohát azt, hogy a holnap az, amire gyakran gondolunk. Amiről állandóan beszélünk. Nem tervezgethetünk anélkül, hogy ne gondolnánk a holnapra.

— Ezek szerint, maga úgy véli, hogy Macbeth az élet naptári részére céloz.

Geoffrey Langerből kitört a nevetés, bizonyára azért, hogy megnyerje Mr. Prosser tetszését. A tanár villanásnyira csakugyan valami kárörömfélét érzett. De nyomban ráeszmélt, hogy gúnyolódott növendékével.

Megjegyzése nevetségesebbé tette Peter magyarázatát, mint amilyen valójában volt. Igyekezett hibáját kijavítani.

— Alapjában véve igaza van...

Peter azonban folytatta: a vöröshajúakkal nem egykönnyen végez az ember.

— Macbeth azt akarja mondani, ha nem nyugtalankodnánk többé a holnap miatt s ha élnénk egyszerűen a mában, minden csodát értékelni tudnánk, ami az orrunk előtt folyik.

Mark nem válaszolt rögtön; nem akart szarkasztikus lenni.

— Lássuk csak, Peter... tegyük fel, hogy van valami igazság az állításában. Mégis... elhihető-e, hogy kritikus helyzetében Macbethnek kedve legyen ekkora... (nem tudta magát visszatartani) optimizmusra?

Geoffrey újra nevetett. Peter nyaka bíborszínű lett; szemét a padlóra szegezte. Gloria tekintete villámokat szórt Mr. Prosser felé; mérges volt, nem is titkolta.

Mark azonnal helyesbített.

— Kérem, — mondta Peternek, — ne értsen félre. Nem vagyok csalhatatlan. De azt hiszem, a rész, mely „**Signifying nothing**"-gal végződik, azt jelenti, hogy az élet... istenem, csalárd játék s hogy semmi csodálnivaló nincs benne.

— Valóban ezt gondolta volna Shakespeare? — kérdezte Geoffrey Langer hevesen. Hangja éles volt.

Geoffrey kérdéséből ama nyugtalanító előérzetek csendültek ki, melyeket Mark maga is ismert kamaszkorában, ha bizonyos rettentő igazságokra gondolt. Leültette tehát Petert; nézte az ablakon át az eget: a vihar közeledett, határozottan. Sűrűsödtek a felhők.

— Sok homály van Shakespeare művében. — Mr. Prosser lassan ejtette ki a szavakat. — Egyetlen darabja nem ilyen komor, mint a **Macbeth**. Nyomott a légköre, szinte mérgezett. Egyik kritikusa szerint ebben a darabban fulladozik az emberiség. (Ez a mondat túlságosan komplikált volt a gyerekeknek.)

— Pályája derekán Shakespeare Hamletről, Othellóról, Macbethről írt drámát... olyan emberekről, akiket a társadalom, melyben élnek, a balsiker avagy jellemük bizonyos fogyatkozása akadályoz meg abban, hogy nagyok lehessenek. Pedig azok lehettek volna, nagy emberek. Még Shakespeare e korszakból való vigjátékainak is keserű a világa. Azt mondhatnánk, áttörte első komédiáinak és történelmi darabjainak villódzó-merész felszínét és valami rettenetességre döbbent. Meg kellett rémülnie e döbbenettől, miként egy nap néhányan közülünk szintén meg fognak rémülni.

Igyekezetében, hogy megtalálja, a helyes szavakat, akaratlanul Gloriára nézett. A lány lehajtotta zavartan a fejét; Markot magához térítette ez a mozdulat és Gloriára mosolygott.

Enyhíteni próbált magyarázata borúján, derűsebb mozzanatokat keresve.

— Azt hiszem, Shakespeare valamely megváltó igazságra is rájött. Utolsó darabjai, melyek szimbolikusak, megnyugtatók is egyben. Úgy tűnik, hogy a förtelmes tények útján olyan birodalomba érkezett, melyben ismét megszépül a valóság. Ezért adja műve egészében Shakespeare az életnek olyan teljes képét, melyet más szerzőtől nem kapunk. Hacsak nem Dantetől, az olasz költőtől, ki néhány századdal korábban élt.

A magyarázat meglehetősen elkanyarodott Macbeth monológjától. Mr. Prosser tanártársai tudták, milyen mulatságot szerez tanítványainak, ha beszéltetik. A kollégák is mulattak, ha egymás közt erről tárgyaltak. Mark most Geoffreyt nézte; a fiú rajzolt a füzetébe. Erre a tanár befejezte mondókáját:

— Shakespeare utolsó darabja **A vihar** című nagyszabású költemény. Elolvashatnák néhányan a legközelebbi olvasmányi beszámolóra..., mondjuk, május 10-ére. Rövid a darab.

Az osztály lazsálni kezdett. Barry Snyder galacsinokkal megcélozta a fekete táblát; lopva Brute Youngra nézett, észrevette-e höstettét?

— Barry! — szólt rá Mr. Prosser. — Mindjárt kidobom az osztályból.

Barry elpirult, arca pirosságát nevetéssel próbálta leplezni. Megint Brute felé lesett. A kissé ostoba lány, a tanterem végében, rúzst kent az ajkára.

— Tegye el azonnal, Alice! — figyelmeztette Mr. Prosser.

A csacska lány engedelmeskedett, persze kotkodácsolva. Seják, a lengyel, ki éjszaka dolgozott, elaludt, arca a pad lapján; a lakkozott fa fehér foltot nyomott az arcára. Szája nyitva volt, úgy aludt. Mr. Prosser először arra gondolt, hogy nem zavarja. Nem valódi szánalomból, inkább szívességből. Olykor ugyanis rajtacsipte magát e hamis érzésért. De nyomban meggondolta: egyik fegyelmi vétség a másikat szülné. Leszállt tehát a padsorok közé és felrázta Sejákot álmából. Hátában zúgott-növekedett a rosszaló morgás; az első sorokból jött. Mr. Prossernek meg kellett fordulnia.

Peter Forrester súgott valamit Gloriának. A jelek szerint meg akarta nevettetni. A lány azonban komoly maradt, arca érzéketlen. Gondolkodott, talán Mr. Prosser előbbi szavain. Markban egyszerre felgyűlt az indulat; közbe kellett lépnie, hős lovag módjára:

— Peter, sugdolózásából arra következtetek, hogy ki akarja egészíteni előbb kifejtett elméletét.

— Nem, uram, — mondta Peter udvariasan. — Tudniillik, az igazat megvallva, nem értem azt az idézetet. Szíveskedjék megmagyarázni, uram.

A vallomás őszinten hangzott, a kérés rendkívülinek. Döbbent csend fogadta tehát. A kerekformájú, sápadt arcok Mark felé fordultak, a szemekben tanulni vágyás, tudományszomj jelentkezett. Mire Mr. Prosser ezt felelte:

— Nem tudom, mit jelent az az idézet. Reméltem, hogy maguk megmagyarázzák.

A kollégiumban a tanár ilyesfajta kijelentése általában nagy hatást szokott kiváltani. A katedrán ülő alázata, az utalás, hogy mester és növendékek közt olykor szükséges a gondolatok termékeny kicserélése, az osztályt valósággal meg szokta rendíteni. A 11 D szemében azonban egy tanár bevallott tudatlansága olyan sajnálatos hibának tűnt, mint a lyuk a háztetőn. Vagy mintha húron negyven feléje feszülő fej figyelt volna rá és ő hirtelen elvágta volna mind a húrokat. S a fejek most remegtek és hunytak a szemek s gyült mindenünnen a morgás. Volt olyan fej is, az erősek közül, így Peter Forresteré, mely már jeleket váltott.

— Csend legyen! — kiáltotta Mr. Prosser. S ismételte: — Csend. A költészet nem matematika. A poézis kérdéseiben többféle válasz lehet és mind helyes. Nincs szándokomban véleményemet magukra kényszeríteni, még akkor sem, ha többet tudok az irodalomról, mint maguk. (Ezt a mondatot tisztán, hangját felemelve ejtette ki, csillapítván vele a nyugtalankodókat.) Tudom, hogy ezt egyikük sem akarja, — mondta még.

Hittek-e neki ezek a serdülők, nem tudta eldönteni. Mindenesetre nyugodtabbaknak látszottak. Mark feltételezte, hogy kockázat nélkül veheti fel újra az „ember az emberhez"-magatartást. Féltesttel a katedraasztal lapjának dőlt; szinte könyörgött:

— Mondják meg őszintén: egyiküknek sincs e verssorokkal kapcsolatban személyes benyomása, amit közölni kívánna velünk? Az osztállyal és velem?

Egy kéz, mely virágos mintájú zsebkendőt szorongatott, emelkedett habozva.

— Tessék, Teresa, — szólt Mr. Prosser, bátorítón.

Suta-félénk lány volt Teresa, az anyja Jehova egyik tanúja.

Egész délelőtt nyugtalan voltam. Valami kísértetiesen emlékeztetett valamire, csak azt nem tudtam, hogy mi és mire. Talán csak én — magamra. Földerengett bennem valamilyen réges-régi délelőtt, amikor pontosan így bámulhattam a permetező esőtől fénylő tetőkre, homlokom a hideg ablaktáblára szorítva.

Úgy éreztem, hogy kibogozhatatlan titok-hálózatban élünk. Valaki rejteget előlünk valamit. De ki, és mit ? Lehetséges, hogy senki és semmit. És ez még nyugtalanítóbb. Titokra még nagyobb szükségünk van, mint a tudásra.

De hát vajon mi is a titok ? Az, amit nem tudok ? Amit senki se tud ? Amit mindenki tud, csak én nem ? Vagy amit csak én tudok és rajtam kívül senki más ?

Titok, hogy mi a titok.

Annyit azonban gyanítok, hogy holmi szfinx féle lényekhez semmi köze sincs. A Szfinx egy együgyű kis találós kérdést tett föl szegény Oidipusnak, olyasfélét, amilyenekkel én elemista koromban szórakoztam. A Szfinx komolytalan. Fogalma sincs a titokról, csak felvág, mert oroszlánlába van. Mi meg persze, ha oroszlánlábú ember kérdezget, rögtön megijedünk és tücsköt-bogarat összehordunk.

Gyermekkoromban az oroszlánlábú ember szerepét hosszú ideig egy Sárosi nevű osztálytársam töltötte be. Ez a nagyon szeplős, vöröshajú fiú állandóan két hatlövetű forgópisztolyt hordott a zsebében és joga volt bárkit bármikor ledurrantania. Legalábbis ezt állította. És azt is hozzátette, hogy ha majd egyszer megmutatja nekem a revolvereket, akkor megnézhetem a nevére kiállított rendőrségi engedélyt is. Ma már határozottan kételkedem szavahihetőségében, de bizonyítani, hogy nem volt revolvere, most se tudnám. Akkoriban nem kételkedtem egy pillanatig se. Sárosi apja titkosrendőr volt, és ez nekem kielégítő magyarázattal szolgált mindenre.

Később aztán ez a Sárosi ridegen elmart maga mellől. Nekem nagyon fájt ez a visszautasítás. Hónapokig emésztettem magam. Szégyelltem, hogy az én apám nem titkosrendőr, meg hogy otthon bizony mindig híján voltunk a tűzfegyvereknek. Esténkint arról ábrándoztam, hogy ha majd megnövök, kém leszek ; sötét szemüveggel, bő lebernyegben ólálkodom az utcákon, kezemben csőre töltött revolverrel, és minden fontos titkot megtudok.

Elhatároztam, hogy addig is, amíg ünnepélyes körülmények között kémmé nem avatnak, magam gondoskodom titokról. Barátaimmal titkos társaságokat alapítottam. Ezeknek a társaságoknak az volt a céljuk, hogy titokban maradjanak. Rejtjeles írással értesítettük egymást, hogy minden a legnagyobb rendben van, senki sem fedezett fel és csütörtökön futballozni megyünk.

Óvatosan lopakodtunk a titkos gyülekezőhelyre. A fák lombja közt titkos csőszök lapulhattak, a bokorban ellenkémek. Az utcán gyakran levélkihordónak vagy vasutasnak álcázott titkos ellenőrökkel találkoztunk. Szerencsére mindig kijátszottuk az éberségüket.

Néhány év múlva nagyon megkomolyodtam és a nemi élet kérdéseit kezdtem boncolgatni. Nagyszerű titkokat sejtettem mögöttük. A nyilvános illemhelyek falára firkált feliratokat és magyarázó ábrákat olyan lelkesedéssel tanulmányoztam, mint a régészek valamelyik gúla titkos kamrájának hieroglifjeit.

Idővel megfejtettem ezeket az ábrákat és jeleket, de a titoknak, csodálatosképpen megmaradt minden varázsa. Éveken át a nőket tartottam titokzatosnak. Pillantásuk, mosolyuk, hallgatásuk mögött, úgy véltem, csupa megfejtetlen, s ki tudja, talán megfejthetetlen rejtély lappang. Megilletődve csókoltam nekik kezet, ünnepélyeskedtem, és hangversenyre jártam velük. De aztán megfejtettem az ő titkukat is. Az volt a titkuk, hogy nem akartak lefeküdni velem. Hát

LEHOCZKY GERGELY

TITO

akkor mire volt jó az a sok hangverseny ?

Nincs titok és pont, hirdettem akkoriban. De azért egy kicsit mindig azt reméltem, hogy mégis van. Mert szinte elviselhetetlen állapot titok nélkül vergődni. Ó hogy

PAPP TIBOR

Kapuk hová

Fény volt,
ömlik ;
nézd, hogy
zúdul.

Vér volt,
alvad ;
szétfolyt
kihül.
*
Hántom,
bontom,
nyitom
magam ;
csontig
szorít,
csontra
feszít

gyémánt
kemény
kéreg.

Volt is
apám
aki
nemzett ;
szennyet
hagyott,
múltat
hagyott,

olcsó
pénzen
árult.

Nézett,
fogott,

sose
látott ;
dülnek
össze
évek
számok,

mikor
hív majd
vissza ?

Anyám
hordott
mint az
ólmot.
Munka-
bérét,
magam
bőrét

mikor
kéri
vissza ?

Szemem
puha
kenyér
béle,
csontos
héj már
alig
védi,

kérjen
aki
éhes !

*

Nézd a
pengék
táncos
élét :
szikrák
szúrnak
bőröd
alá,
ágak
csapnak,
tüskék,
vernek,
ollók,
kaszák,
sarlók
nyesnek.
*
Hitem
volt ? van ?
lesz ? nincs ?
— adták.
Apám
hozta,
anyám
hozta,

mind a
kettő
vitte.

Földre
taszít

súlyos
kővel — —
Álom
verő
minden
reggel — —

Átok
ülne
rajtam ?

Félő
futás
ráng a
talpban ;
holdra,
napra
száját
nyitja

magzat-
evő
éhség.

Kővé
mered
minden
bennem ;
lábam
leköt,
földbe
szakad.

AP" ÉS ÍGY TOVÁBB

— Felhőárnyakra kell gondolnom, — mondta Teresa.

Geoffrey Langerből feltört a nevetés.

— Ne legyen goromba, Geoff, — morogta Mr. Prosser, mielőtt a lánynak válaszolt volna. — Köszönöm, Teresa. Érdekes benyomás, tökéletesen helytálló. A felhők járásának ugyanaz a vontatott s egyhangú ritmusa van, mint e verssornak: „Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow." Nagyon szürke verssor, nem találják? (Senki nem helyeselt és nem is tiltakozott.)

Az ablakban pedig gyűltek gyorsan a felhők, a valódiak; a nap pásztái csúsztak szeszélyesen ide-oda a teremben. S lendült Gloria karja kecsesen a feje felett; arany színe volt most a lány karjának.

— Mit kíván, Gloria? — kérdezte Mr. Prosser

A lány emelte tekintetét a padról, fordult a katedra felé e ragyogó arc, a süket komorságból kiragyogó arc.

— Azt hiszem, nagyon érdekes, amit Teresa mondott, — jelentette ki Gloria és szeme gonosz villámokat szórt Geoffrey Langer irányába. A fiú nem hagyott fel a gúnyos vigyorgással. — Nekem is lenne kérdésem. Mit jelent ez: „petty face"?

— Ez a kifejezés a hétköznapokra vonatkozik, a jelentéktelen életre, amilyen mondjuk, a kiskereskedőé, vagy a banktisztviselőé. Vagy a tanáré, — tette hozzá mosolyogva.

A lány nem viszonozta mosolyát. Tökéletes homloka aggodalmas ráncokba gyűrődött.

— De Macbeth nem volt kiskereskedő; háborúkat viselt, királyokat ölt, maga is király volt, ésígytovább. — Így Gloria.

— Úgy van. De Macbeth éppen a nagy cselekedeteket ítéli el, mondván, nincs jelentőségük. Nem érti?

Gloria a fejét rázta.

— Azt sem értem, sőt nevetségesnek találom, hogy Macbeth a csata kellős közepén monologizál, éppen, midőn elvesztette feleségét. Mindent elvesztett.

— Mi ebben a nevetséges, Gloria? Bármilyen gyorsan kövessék egymást az események, a gondolat még gyorsabban száguld.

Silány felelet volt; mindenki érezte volna, még akkor is, ha Gloria nem mormolja, látszólag magának, ám olyan hangon, hogy az osztály is hallhassa:

— Ostoba magyarázat.

Mark beleremegett; a kísérteties éleslátás fájt, amellyel tanítványai vizsgálták. Persze, Mr. Prosser furcsa jelenség volt: ormótlan keze, csontkeretes szemüvege, örökké borzas haja, feje búbjáig merülve az „irodalomba", ahol ha elromlanak a dolgok, a király verset mormol, melyet senki sem ért. Az elragadtatás, mit Mr. Prosser érzett hasonló agyrémek olvasásakor, nemcsak ép eszét, de férfiasságát is kérdésessé tette. Alapjában véve, rendesek voltak a növendékei, hogy nem üzték el gúnyos nevetésükkel. Lesütötte a szemét és ujjai hegyét dörzsölte, hogy eltüntesse róluk a krétanyomokat. Az előbbi zajt az osztályban szokatlan csend váltotta fel.

— Később jár, — mondta végül is. — Halljuk a memoritert Bernard Amilson.

Bernard nem tudott verset mondani. Szavalata körülbelül így hangzott: „T'mau n' n't' mau' n't' mau' ". Az osztályt nevetési inger kínozta. Egyesek alig tudták visszatartani. Ez bizonyos mértékben megnyugtató volt. Mr. Prosser „A"-t jegyzett a noteszébe, Bernard neve mellé. Versmondásból mindig A-t adott Bernardnak; hiába állította a kollégium ápolónője, hogy Bernard szájpadlásán semmiféle rendellenesség nem észlelhető.

Szokás volt, kegyetlen, meg nem másítható szokás, hogy a memoritert az első pad elé állva kellett mondani. Alice például, alighogy sorra került, észrevette Peter Forrester fintorát, mire egyszerűen megakadt egy szónál. Állt a lány vörösen, mint a cseresznye; Mark egy végtelen percig hagyta, hogy kínlődjék, aztán megkegyelmezett neki. Meg is ígérte Alice-nak, hogy később újra megkísérelheti. A legtöbben általában elég jól tudták a szöveget, csak ezzel a verssorral volt néha baj: „To the last syllabe of recorded time". Ezt a verssort valahogy el-elfelejtették a növendékek. Még Seják is, bár nem volt ideje, hogy iskolába jövet átnézze a leckét, eljutott e sorig: „And then is heard no more."

Szokása szerint, Geoffrey Langer ezúttal is igyekezett észrevétetni magát; meg-megszakította a versmondást, hogy kérdéseket tegyen fel:

— „Tomorrov, and tomorrow, and tomorrow", — mondta, — „creeps in"... Mr. Prosser, nem lenne helyesebb így: „creep in"?

— Nem, ez így van jól: „creeps". E három szóból álló csoport tulajdonképpen egyesszám. Folytassa. (Mr. Prosser unta már, hogy folyton Langernek kedveskedjék. A jó tanulók, ha hagynák őket, dirigálnák az osztályt. Unta, igenis, csak úgy, magyarázat nélkül.)

— „Creeps in this petty face from day to day, to the last syllabe of recorded time, and all our yesterdays have lighted fools the way to dusty death. Out, out..."

— Nem, nem, — mondta Mr. Prosser s hirtelem felállt. — Ez költészet. Úgy mondja, mintha kását rágna. Tartson szünetet „fools" után.

Geoffrey ezúttal valóban megdöbbent; Mark maga sem értette indulatosságát. Ekkor váratlanul eszébe jutott, milyen szigorú volt, szinte méltatlankodó az imént a nedves szempillák foglalatában Gloria tekintete, melyet Geoffreyre vetett. S már a lány lovagjának nevetséges szerepébe képzelte magát, valamely kétes harcban, mely az okos fiúval állította szembe. De sóhajtott mindjárt s ez olyan volt, mint a mentegetődzés.

— A költészet versekből áll, — mondta az osztály felé fordulva.

Gloria cédulát csúsztatott Peter Forresternek.

Micsoda merészség! Védekezni a büntetés ellen, melyet megérdemel a lány! Mark megragadta Gloria gyengéd csuklóját és elvette a cédulát. Olvasta halkan, mégis úgy, hogy tudomásul vegye az osztály. Pedig megvetette az ilyen fegyelmező módszereket. Ez volt a cédulára írva:

„Pete,

Azt hiszem, tévedsz Mr. Prossert illetően. Nagyszerűnek találom, rengeteget tanulok az óráin. S hogy érti a költészetet! Vedd tudomásul, szeretem Mr. Prossert. Azt hiszem, valóban szeretem. Íme."

Mr. Prosser kettőbe hajtotta a cédulát és zakója zsebébe csúsztatta.

— Óra után beszélni akarok magával, Gloria, — mondta. Aztán, Geoffreyhez fordulva — Kezdje újra. Elölről.

A fiú szavalt és megszólalt a csengő, mely az óra végét jelezte. Ezen a napon ez volt az utolsó óra. A terem egy-kettő kiürült, csak Gloria maradt. Lassan elült a fémszekrények zaja s a dübörgés, melyet a vaspolcokra dobált könyvek okoztak. S szüntek a kiabálások.

— Kinek van kocsija?

— Hé, adsz egy staubot?

— Ezen a trágyadombon nem lehet tréningezni.

Mark nem vette észre, pontosan mikor eredt meg az eső. Most azonban zuhogott. Járta az osztályt, rúddal felfegyverkezve, hogy becsukja az ablakokat és behúzza a függönyöket. Víz fröccsent a kezére. S szólt Gloriához, fakó hangon, mely, miként az ablakzárás művelete, arra való volt, hogy zavaruktól szabaduljanak.

— Ami az osztályban való cédulafirkálást illeti... (A lány ült mozdulatlan a helyén, az első padsorban, felfésült rövid haja akár halványszín csutak. Ahogyan ült, meztelen karját mellén összefonva, görnyedt vállal, látszott, hogy fázik.) Nemcsak neveletlenség cédulát firkálni a tanár magyarázata közben, de ostobaság is olyan szavakat papírra vetni, melyek leírva sokkal nevetségesebben hatnak, mint kimondva. (A rudat a sarokba helyezte s visszatért a katedrához.)

— Ami pedig ezt a szót „szeretni" illeti... „Szeretni" ama szavak egyike, melyet manapság végleg elkoptattak. Napjainkban, midőn a filmsztárok és a bájénekesek, a lelkipásztorok és a pszichiáterek mind szüntelen használják ezt a szót, legfeljebb ama bizonytalan gyengédség kifejezésére alkalmazhatjuk, melyet valamely tárgy iránt érzünk. Ilyen értelemben: szeretem az esőt, szeretem ezt a fekete táblát, ezeket a padokat. S magát is szeretem. Vagyis semmit sem jelent, érti? Semmit. Pedig hajdan ez a szó valamely szigorúan körülhatárolt érzelmet jelölt meg: azt a vágyat, hogy megosszunk valakivel mindent, amink van, mindazt, ami vagyunk. Itt az ideje, hogy új kifejezést találjanak erre az érzelemre; s ha maga arra a szóra gondol, amit használni akar, használja, kérem, mértékkel. Úgy kezelje, mint valamit, amit csak egyetlen egyszer vehet igénybe... ha nem is önmagáért, tegye ezt legalább a nyelv érdekében.

Állt az asztal mellett; két krétát tett a lapjára, mintha mondaná: „Íme".

— Sajnálom, — mondta Gloria.

— Felesleges, — felelte Mr. Prosser, eléggé meglepetten.

— De ön ezt nem érti.

— Persze, hogy nem. Talán soha nem értettem. A maga korában olyan voltam, mint Geoffrey Langer.

— Biztosan nem olyan volt. — A lány majdnem sírt, Mark megesküdött volna rá.

— Enyje, Gloria! Menjen és felejtse el az egészet.

A lány összeszedte lassan a könyveit, meztelen karja és szvettere közé fogta és a serdülők vontatott-bánatos járásával elhagyta a termet. Olyan volt ez, mintha a combokon túl a teste a padok felett lebegett volna.

Mi volt a szándékuk ezeknek a gyerekeknek? Elmélkedett magában Mark. Vajon mit akartak? Mindjárt meg is állapította: Csúszni előre, csúszni akadálytalan. Haladni, mindig mértékkel, mindig tempósan, miközben halkan siklanak az apró kerekek, pontos rendeltetés nélkül. „Hogy érti a költészetet!" Kedvelik az ilyen kifejezéseket. Énekeik is tele vannak ilyen szófordulatokkal.

— Mi a csuda, te énekelsz?

Strunk, a tornatanár, volt a teremben; Mark nem vette észre, mikor jött. Gloria nyitva hagyta az ajtót.

— No, te híres! Szentéletű vasfazék, akinek kormos a füle.

— Mitől vagy ilyen vidám?

— Nem vagyok vidám, derűs vagyok. A szösz tudja, miért, te nem becsülsz valódi értékem szerint.

— Mondd csak, — kérdezte Strunk, a padsorok közt lépkedve, kellemetlen nőies járással; látszott, megint pletykázni akar. — Meséltek neked Murchinson esetét?

— Nem, — válaszolt Mark, a tornatanárt utánozva.

— Jócskán eláztatta ma magát. Mulattunk nagyokat.

— Ugyan, ugyan.

Strunk nevetett, mint mindig, valahányszor pletykázni készült.

— Tudod, hogy folyton Casanovát játssza.

— Meghiszem azt, — mondta Mark. Pedig Strunk kijelentésében semmi rendkívüli nem volt. A kollégium minden hímnemű tanáráról ezt állította.

— A te osztályodba jár Gloria Angstrom, igaz-e?

— Úgy van.

— Nos, ma reggel, Murky elcsípi a lány cédulját. Az volt ráírva, hogy ő, a lány, szörnyen jó tagnak találja Murkyt és mennyire szereti. (Strunk várta Mark megjegyzését, de mivel az hallgatott, folytatta.) Képzelheted, milyen büszke volt Murky. Igen ám, de ebédnél kiderült, hogy ugyanez a história történt tegnap történelemórán Fryeburggal. (Strunk nevetett, ropogtatva garral ujjperceit.) Sokkal butább a lány, hogysem ilyesmit magától kitaláljon. Mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy Peter Forrester ötlete volt.

— Valószínűleg, — vágta rá Mark.

Strunk az öltözőig kísérte Markot s közben mesélt-mesélt. Elmondta, minő képet vágott Murchinson, midőn Fryeburg (teljesen ártatlanul, természetesen) beszámolt ugyanarról az esetről, ami vele is megtörtént.

Mark csavarta a zár forgóját, 18-24-3.

— Bocsáss meg, Dave, — mondta, — feleségem vár rám a városban.

Strunkban nem volt tapintat; nem érezte Mark haragját.

— Sietek a tornaterembe. Nincs mód, hogy kiküldjem a kis kedveseket az esőbe; a mamák írnának az igazgatónak. Távolodott, futólépésben, a folyosón. A végében visszafordult, s mondta nagyhangon: „Senkinek ne szólj az esetről!"

Mr. Prosser vette a kabátját a szekrényből, vállára vetette. Fejére tette a kalapját. Felhúzta sárcipőjét; szoros volt, préselte az ujjakat. Az esernyőt is leemelte a fogasról. Elhatározta, kinyitja már most az üres előcsarnokban, csak úgy, tréfából. De meggondolta magát. Gloria az előbb majdnem sírt; Mark megesküdött volna rá.

TOK

irigyeltem a serfőzőket meg a szabadkőműveseket! Akkoriban kezdtem el lélektannal foglalkozni. Egy híres tanártól megtanultam, hogy bármit csináljunk is, mindig „szituációban" vagyunk. És ha a fejünk tetejére állunk, akkor is. Tótágas szituációban. Satöbbi. Nem tagadom, eleinte nagyon tetszett nekem ez a szó, hogy „szituáció", használtam is, ahol csak lehetett, és persze mindenhol lehetett, de aztán elfakult. Szituációban vagyunk, na. Miben is legyünk másban? Ez nem titok!

Arra is gondoltam, vissza kellene vonulnom a világtól, böjtölni, töprengeni. Kecsketejet innék, sáskát ennék, sanyargatnám magam; egyszerre csak rádöbbennék a nagy titokra. Ettől talán nem is annyira a kecsketej meg a sáska riasztott vissza, mint inkább a következő ötlet: mi történik akkor, ha mondjuk negyven év szűzi élet, éhezés, szomjazás után szózatot hallok, hogy „egyél, igyál, szeretkezzél, ez az élet titka"? Ott állok a pusztában és talán meg is pukkadok mérgemben.

Próbálkoztam keleti bölcselőkkel is. Tessék, mit olvastam a Liün Jü-ben, ebben a híres könyvben, amely a nagy Konfucius tanítását tartalmazza: „Konfucius sosem evett romlott vagy penészes kását, se rothadásnak indult húst és halat. Semmi olyan ételt, amely elveszítette természetes színét és szagát." Nomármost én igazán nem azt mondom, hogy nem volt igaza, persze, hogy igaza volt, dehát minek ebből olyan nagy hűhót csinálni, hogy Konfucius így, meg Konfucius úgy?

Ilyen dolgokra gondoltam tehát egész délelőtt, miközben a csillogó tetőket nézegettem, meg a fényes aszfaltot. A távolabbi házak elmosódtak a ködben. Az erkély korlátjára egyszerre két borzas tollú galamb szállt, peckesen végigtipegett rajta, aztán hirtelen tovarebbent.

Eszembe jutott az éjszakai álmom is.

Egy irdatlan városban jártam, ahol a telihold erős fényében minden csupa ezüst és fekete felület. Egyszerre egy hatalmas palota elé kerülök. A kapu fölött felirat, hogy ez a főminisztérium. Belépek. Kapus schol. Kiáltok, de senki sem válaszol. Elindulok a széles díszlépcsőn; aztán megyek-megyek tovább a hosszú folyosókon. Schol senki. Csak lépteim visszhangját hallom, meg a léghuzatban lengő ajtók és ablaktáblák nyikorgását. Az íróasztalok fiókjai tárva nyitva, a páncélszekrények nyitott ajtóval ásítanak. Mindenütt akták, iratok, teleírt papírlapok sustorognak, zörögnek a légáramlatokban; egy-egy papír fel is repül a mennyezetig, hogy aztán lassan körözve hulljon vissza a földre.

Kétségbeesett sírás és sóhajtozás üti meg a fülem. Futok a hang irányába. A negyedik emeleten, a főminiszter szobájának nyitott páncélszekrénye előtt egy öreg ember kuporog, az zokog. Ahogy meghallja lépéseimet, rámemeli könnyes tekintetét.

— Sárosi! — kiáltom. — Hát neked mi bajod?

— Jaj, nagy az én szomorúságom, — mondja elcsukló hangon — Képzeld, én vagyok a szomszéd ország főkémje. Harminchárom évi szörnyű munkával, ezer furfang révén, rengeteg szenvedés árán végre bejutottam az ellenség főminisztériumába, ahol mindent nyitva találtam.

— Nohát, ez nagyszerű. Igazán nem értem miért sírsz.

— Már hogyne sírnék. Kiderült, hogy nincs itt egy fia titok sem. Hát ezért kockáztattam az életemet, mondd, ezért tanultam szerves vegytant és méhészetet, mértant és szanszkritot?

Nagyon megesik rajta a szívem.

— Valóban nincs semmi titkuk?

Csak a fejét rázza, aztán meg int, hogy hagyjam magára.

Kint a téren a főkémelhárítóba botlom.

— Fent van még az öreg? — kérdezi vigyorogva.

— Fent. Vigyázni kell. Mindig revolvert hord magával.

Ebben a pillantatban fönt egy lövés dörren; erre ébredek.

Az óra számlapja zölden foszforeszkál a szemembe. Fél négy. Félek.

...ová nyíltok?

Védi
csend az
ikrát?

Apám,
anyám
zártak
össze:
csont-boltházam
kagyló
héjam

mészkő
falú
börtön.
*
Földek
jönnek:
tarló,
szántás;
erdők
jönnek:
tölgyek,
bükkök;
rétek
jönnek;
sáskák
jönnek;
pókok,
hernyók,
férgek
jönnek.

Körbe
körbe
siet
a szél;
járok,
megyek
én is
vele;

utam
kőfal
állja.

Kenyér
kéne.
Fedél.
Ország:
tiszta
tűzzel,
tiszta
füsttel — —

Kapuk
hová
nyíltok?

Üres
kehely
néz a
napba.
Bor sincs
benne,
vér sincs
benne...

Eret
vág a
kényszer!

Olvad
térdem
mint az
új hó...
Asszony
is kell?
Ágyam
nincsen?

Nemző
magom
sincs már?

Villám
éle
hasít
ketté.
Pernye
szitál,
harang
lendül — —

bánat
üres
üstje — —
*
Hová
futnál
hogyha
félnél?

Hová
bújnál
hogyha
élnél?

A MAGYAR FILM KÖRKÉPE

EGY FRANCIA KRITIKUS A HAZAI FILMGYÁRTÁSRÓL

NEM KÖNNYŰ feladat a magyar filmről formálni véleményt annak, aki csak szemelvényeket látott belőle, s azt sem tudja mennyire jellemzik ezek a gyártás egészét. Óvatosan, mintegy lábujjhegyen fogok hát előmerészkedni, készen arra, hogy módosítsam, ha kell, álláspontomat, amelynek nem kellően megalapozott voltát magam is jól tudom.

Másrészről viszont számításba kell venni, hogy ha a filmvászon visszatükrözi a környező társadalmat, akkor az adott történelmi helyzet vajmi kevéssé alkalmas arra, hogy azt a társadalmat meghatározó eseményeket nyugodtan tudomásul vehessük. Közép-Európa országainak gyökeres átalakulása a háború óta, s az ebből 1956-ban Magyarországon bekövetkezett tragikus megrázkódtatások túl közeliek és túl fájdalmasak, hogysem a film elfogulatlanul kezelhesse őket. Igaz, hogy a művészet minden korban az alkotók személyes álláspontját fejezte ki, s a tárgyilagosság mindig csak a legnemesebb és legritkább belső elfogulatlanságra képes lelkek eszménye lehet. Korunk, gyorsan fejlődő világunk nem könnyítik meg a föld egyetlen pontján sem a valóban pártatlan magatartáshoz szükséges távlat kialakulását. Öntudatlanul is, még inkább, ha különféle hivatalos vagy társadalmi nyomások nehezednek rá, a művész sajátos esetleges szempontokat fog kifejezni, melyeknek csak valamely bátor, szenvedélyes meggyőződés kölcsönözhet valódi mély emberi értéket.

Ezeknek az általános gondolatoknak előrebocsájtása után, hadd adjak számot benyomásaimról. A rendelkezésemre álló adatok szerint a magyar film, az ország nagyságához képest, elég széles gazdasági alapokon nyugszik. Az évi átlaglátogatottság (13,5), mely sokkal nagyobb a franciaországiénál, minden bizonnyal csökkeni fog ugyan, olyan mértékben, ahogy az életszínvonal emelkedése megszaporítja az egyéni közlekedési eszközöket és erősíti a televízió versenyét. Mégis, ez a magas látogatottság az állami támogatással s az ebből következő biztosított foglalkoztatottsággal együtt, a rendszeres gyártás javára érvényesül.

A művészek azonban, kiknek a megújulásért tett erőfeszítéseik során feltétlenül szükségük van az értékes külföldi filmek ismeretére, — úgy tűnik, ez Magyarországon ma csak a szakmabeliek egy szűk köre számára elérhető, — a művészek nem haladhatnak úttörőkként előre, csak ha közönségük is felkészül erre. A Magyarországra kerülő francia filmek alapján ítélve — bár ez a kritérium túl szűk is lehet — a magyar közönség filmművészetünk értékeit csak közepesen jellemző műveket láthat. Sőt, ezeket is több éves késéssel. Valószínű, hogy ez a helyzet nemcsak a francia filmekre érvényes. Minthogy Nyugat ízlése és esztétikája az utóbbi években fontos, a keleti országokénál sokkal gyorsabb és gyökeresebb fejlődésen ment át, feltehető, hogy a magyar közönség túlnyomó része még nem értékelheti a filmművészet új megnyilvánulásait. S valóban, Lengyelországot, valamint a szűk közönségrétegnek szánt cseh báb- és jugoszláv rajzfilmgyártást kivéve, a marxista országok filmgyártása alig újul valamit.

Ezeket a következtetéseket megerősíti a nemzeti filmgyártás vizsgálata. A tavalyi „Magyar Filmhét" és a párizsi Cinémathèque ez évi „Magyar Film Körképe" során alkalmunk volt látni mind azt, ami a szervezők szerint az utóbbi évek magyar filmgyártásának javát alkotja. Néhány elszigetelt bemutató egészíti ki ismereteinket. Nos, meg kell mondanunk, a kapott kép, egy-két kivétellel leszámítva, nem vált ki eredetiségével. A csodálatraméltó **Valahol Európában**-nak nem lett számottevő utóda, azóta, hogy alkotója, Radványi Géza, Nyugatra menekült. A ma legjelentékenyebb magyarországi rendező, Fábri Zoltán, kétségkívül nagy tehetségű ember, de nem igazi újító. Filmjei, bravúrjaik ellenére is, hagyományos koncepciójúak. Fehér Imre **Bakaruhában**-ja és Marton Endre **Katonazené**-je számomra a **Liebelei** és **Maskarade** típusú, háború előtti filmek többé-kevésbé jó leszármazottjai.

AZ UTÓBBI ÉVEK játékfilmjeinek felsorolását átnézve, ha nem láttuk is mindet, képet alkothatunk a legfontosabb műfajokról. Néhány városi vagy falusi környezetben játszódó vígjáték; szépszámú pszichológiai dráma, házastársak, vagy szerelmesek közötti konfliktusokról; pár náciellenes téma; történelmi, vagy az osztrák uralommal, illetve a kapitalista rendszerrel szembeszálló munkásokról szóló filmek; az 1956-os események idézése a „rend" erőinek dicsőítésére s többé-kevésbé épületes történetek a szocializmus ügyének odaadó szolgálatáról, vagy az ahhoz való megtérésről, vagy pedig népellenes szabotálókról. Felismerjük ebben a felsorolásban, a körülményektől függő változatokkal együtt is, a német, osztrák vagy szovjet filmgyártásban a harmincas években uralkodó műfajokat. Ugyanez mondható el egyébként Magyarország szomszédainak játékfilmgyártásáról is, — kivéve, részben, Lengyelországot. De a lengyeleknél is kevés forgatókönyvnek van valami köze a valóságos élethez; azt sablonok, közhelyek és melodramatikus fordulatok helyettesítik. Náluk is legtöbbször tisztesen középszerű, jó öreg, a hajdani expresszionizmust idéző hatásokkal dolgozó rendezés öltöztet fel jól-rosszul valamely történetet, melyben a jó szándékok és nemes érzelmek kellő időben jelennek meg, hogy mindenki megelégedésére igazítsák el a bonyodalmat. Felületes, veszélytelen mozi-igazságok ezek. Az igazi életnek és az igazi, művészetként felfogott filmeknek — melyeknek formája költő szemére vall — jelét is alig látjuk.

Igaz viszont, hogy a nyugat-német filmipar mennyiségi jelentősége ellenére is, bár politikai céljai nyilván ellentétesek, hasonló műfajokat ápol és képtelen kivergődni a középszerűségből. Ami pedig a bécsi filmeket illeti, arról jobb nem beszélni.

A FENTI VÉLEMÉNY persze elnagyolt, és kétségkívül árnyalásra szorul. Jó lenne például közelebbről megismerni a magyar dokumentumfilm-rendezőket, akik néhány év múlva játékfilmekkel is megmutathatják, mit tudnak. Lengyelország és holnap talán a rendkívül sok dokumentumfilmet készítő Csehszlovákia is, elegendő friss tehetséggel újíthatják fel művészi vérkeringésüket.

A politikai kérdéseknek valószínűleg megvan a maguk szerepe a magyar film esztétikai megrekedésében. Az államosítás azonban nemcsak hátrányokkal jár és a rendszer viszonylagos liberalizálódásának utat kellene találnia, mint másutt meg is tette, a filmvásznon is, nagyobb bátorság és magasabb színvonal formájában. A funkcionárius-szellem tehetetlenségi nyomatéka lenne a döntő? Vagy a két nemzedék óta elszenvedett túl nagy politikai megrázkódtatások nem engedik kialakulni az erőteljes nemzeti kifejezési formák megtalálásához szükséges művészi egyensúlyt? Vajon nem csak alkotók híján merevedtek meg a régi formák? Annyi nagy magyar művész volt kénytelen elhagyni az országot a két háború után, hogy könnyen elképzelhető, mekkora nehézségekbe ütközik az elmúlt évtizedek űrjét kitölteni.

Bármilyen társadalmi és politikai rendszerben éljen is egy nép, fel kell fedeznie fiai között a művészlelkeket. Kelet és Nyugat legjobb alkotásainak egybevetése azt mutatja, hogy alapmotívumaik — ha leszámítjuk a nemzeti jellegzetességeket — nem sokban különböznek egymástól. Ami pedig az innen vagy onnan érkező konformista munkákat illeti, éppen középszerűségük semmisíti meg, akárcsak a mi szent-sulpiciánus egyházművészetünk azokat az érzelmeket, amelyeket felkelteni szándékoznak.

Ne ringassuk magunkat illúziókba. Mindig legalább tíz jelentéktelen film fog jutni egyetlen számottevő alkotásra. Kíváncsian és türelmetlenül várjuk, hogy feltűnjék a Duna partján az a nagy filmművészet, amely bekapcsolja az emberiség nagy kórusába az ott lakó gazdag lelkivilágú népek hangját.

JEAN D'YVOIRE

Regény Dzsakartából

MOCHTAR LUBIS, TWILIGHT IN DJAKARTA, HUTCHINSON, LONDON, 1963

MÉG a mai világirodalomban különösen jártas olvasók sem tudnak sokat az indonéz irodalomról. Ez természetes, hiszen a modern indonéz irodalom, különösen a szépprózа, a legújabb időkig csak helyi jelentősségű volt, s külföldön csak a szakértők szűk körében talált visszhangra. Most azonban a fiatal Mochtar Lubis angol fordításban megjelent regénye a nyelvi elszigeteltségből való kitörés lehetőségét csillantja meg e százmilliós nép irodalma előtt.

Indonéziában Lubis neve már régóta ismert, részben elbeszélései és regényei, részben újságírói tevékenysége révén. A szumátrai születésű író hosszabb ideig az *„Indonesia Raya"* című lapot szerkesztette, s lapjában kíméletlenül leplezte le az újonnan függetlenné vált, elmaradott országokban oly gyakori gazdasági visszaéléseket, harcolt a meglehetősen elterjedt korrupció ellen. Az ötvenes évek közepén aztán az egyik ügy szálai Ruslan Abdulganihoz, Szukarno tanácsadójához és bizalmasához vezettek. Lubis nem riadt vissza a többszörös miniszter leleplezésétől — lényegében ennek, s nem a Szukarno-ellenes felkelőkkel való kapcsolatainak „köszönhette" letartóztatását. Öt évig házi őrizetben tartották, majd 1961-ben váratlanul szabadon engedték, hogy aztán a sajtószabadság melletti bátor nyilatkozatáért, amit külföldön, egy nemzetközi sajtókonferencián tett, visszatérése után újra letartóztassák.

Az *„Alkonyat Dzsakartában"* szerzője tehát a katonai rendőrség őrizetében állt a könyv írásakor. Meglehet, ez a kényszerű házifogság még használt is a regénynek, nagyobb koncentrációra késztette íróját. Lubis műve bizonyos fokig kulcsregény : a mai Dzsakarta olyan jellegzetes alakjain kívül, mint a sikeres üzletember és a „betja" pedálját taposó bérkuli, megjelennek Lubis — jellemzésük alapján könnyen felismerhető — személyes ismerősei is, a „nemzeti" érzésektől fűtött bértollnok, a fanatikus kommunista agitátor és a pártja javára panamázó államférfi. Keresztmetszetet ad a regény az egész mai indonéz társadalomról, pontosabban annak egy jellemző, nagyvárosi darabjáról ; a dzsakartai alvilág, a nyomortanyák és bordélyok sivár világától a vezető politikusok élvhajhászó és hatalomittas cinizmusáig minden érdekli. Tisztán áll előtte a mai Indonézia egyik legtragikusabb belső ellentmondása : a vezetőréteg felelőtlensége és rablógazdálkodása következtében a tömegek nyomora, kiszolgáltatottsága nem enyhül, de fokozódik. Tetteket követel a nemzet felelős elemeitől, ezért adja a könyv végén Pranoto, az intellektuális vitákban erejét felőrlő értelmiségi szájába ezeket a szavakat : *„Azt hittük, a jószándékot a nép magától megérti, s automatikusan követ bennünket. Úgy látszik, ez nem így van. A jónak ahhoz is bátorsága kell legyen, hogy meg tudjon vívni a gonosszal."*

LUBIS kitűnően elsajátította az európai regénytechnika olyan fogásait, mint a párhuzamos meseszövés, vagy a cselekmény iramának filmszerű felgyorsítása. Nem szabadult meg azonban teljesen attól a naiv, szentimentalizmusba hajló romantikától, amely giccsé ragacsosodik az indonéz irodalom kevésbé igényes művelőinek a kezében.

G. GY.

VISSZAVÁGÓ

Változnak az idők. Sőt, manapság mintha kissé gyorsabban változnának, mint annak előtte. Az embernek nem is kell túlságosan öregnek lennie ahhoz, hogy emlékezzék arra az özönvíz előtti korszakra, amikor Puskás Ferenc a magyar sport dísze, a válogatott futball-csapat kapitánya, a Néphadsereg őrnagya, a Szocialista Sport Mestere, vagy valami ehhez hasonló volt, akinek minden egyes gólja — a tizenegyeseket beleértve — az új rend fölényét igazolta a rothadó kapitalizmus felett. Aztán jött az özönvíz s Puskásból disszidens hazaáruló, a Real Madrid nagytőkéseinek kiszolgálója, Franco láncos kutyája lett.

Most kezembe került a budapesti Magyar Hírek című képeslap, amelyet kizárólagosan export-célokra nyomnak, a nyugati emigráció számára, — talán abból kiindulva, hogy az emigráns gyomor erősebb a hazainál. E kitűnő lapból nem kis meglepetésemre — Puskás Ferenc mosolygott felém Bozsik József társaságában. A két futballista Madridban találkozott, ahová Bozsik a Bp. Honvéd kosárlabdázóit kísérte.

Hazatérve, Bozsiknak a Magyar Hírek feltette a kérdést : „A Real és a Honvéd labdarúgói is találkoznak ?"

„Igen, tárgyaltunk erről — hangzott a válasz. — Az elképzelések szerint nemcsak fiataljaink látogatnának el Madridba, hanem a Real budapesti vendégszereplésének lehetősége is szóba került. Ebben az esetben Puskás is hazalátogatna. A kinn eltöltött nyolc nap alatt sokat voltunk együtt : ő ‚patronált' bennünket, s jóformán egy percre sem szakadt el tőlem..."

Alig tudom elmondani, milyen őszinte örömmel tölt el, hogy Puskás rehabilitáltatott s hálátlan hazárulóból a magyar sportolók patrónusává lépett elő. Először is azért örülök ennek, mert — mint a labdarúgás gyógyíthatatlan rajongója — Puskást minden idők legnagyobb játékosának tartom. Ám örömömnek vannak bizonyos személyi, majdnem hogy önös indítékai is.

Valamikor réges-régen, — pontosan 1955-ben, — írtam odahaza egy forgatókönyvet ; az volt a címe : A csodacsatár. A film Futbóliában, egy képzelt országban játszódott, ahol a nép rosszul és elnyomottan élt, s vezetői — hogy a bajokat kevésbé lássa — futball-sikerekkel igyekeztek elkápráztatni. Az volt a jelszavuk : a tömegnek kenyér és cirkusz kell, s minél kevesebb a kenyér, annál több cirkuszra van szükség. Különösen egy korlátolt katonatiszt, bizonyos Duca tengernagy igyekezett a sportsikereket a maga egyéni karrierje érdekében felhasználni. (Csak zárójelben jegyzem meg: voltak egyesek, akik Futbóliában Magyarországra, Duca tengernagyban Farkas Mihályra véltek ismerni.)

A forgatókönyvvel különböző apróbb bajok akadtak. Egy ideig úgy festett, hogy lesz belőle film, aztán, amikor egy párthatározat — Déryvel, Háyjal, Zelkkel és Aczéllal együtt — abban az iszonyatos bűnben marasztalt el engem is, hogy „az irodalmi szabadság jelszavával házalunk", a magyar kultúra akkori minisztere, Darvas József, közölte velem, hogy sajna, filmiparunk gyártási tervei megváltoztak, — hiába, vannak még véletlenek, — s az én forgatókönyvem megfilmesítésére belátható időn belül nem kerülhet sor.

Az idő, — ezt Darvas sejthette a legkevésbé, — valóban beláthatónak bizonyult. Pár hónappal utóbb Moszkvában összeült a XX. kongresszus, majd Budapesten megbukott Rákosi Mátyás, és, — vannak még véletlenek, — filmgyártásunk tervei ismét megváltoztak. 1956 nyarán a Gyarmat utcai stúdióban elkészült A csodacsatár. Az egyik szerepet — Puskás Ferenc játszotta...

November 8-ára volt kitűzve a díszbemutató a Kossuth Lajos utcai Fórum moziban. November 8-án azonban, — hála a szovjet hadsereg testvéri segítségének, — Budapest nem volt olyan állapotban, hogy akár dísz-, akár dísztelen bemutatókat tartsanak benne. A film — ahogy a szakmában mondják — dobozban maradt.

Tekintve azonban, hogy gyártása több millió forintba került, az állam — érthető módon — szerette volna ezt a pénzt valamiképpen visszaszerezni, sőt, ha lehet, kicsit keresni is rajta. Ezért, valamikor 1957 tavaszán, mégiscsak bemutatták. Egyes éles mondatokon és jeleneteken kívül, amin a vágói olló könnyen segített, még két bajocska akadt. Az egyik : az író, aki Párizsba menekült. A másik : Puskás, aki Madridba.

Az írón ugyancsak könnyű volt túltennie magát az államnak. Egyszerűen kivágták a nevét a filmből. A csodacsatárnak így aztán, ha egyéb nem is, de az az érdeme mindig meglesz a film világtörténelmében, hogy ez az első s tudomásom szerint mindeddig egyetlen játékfilm, amelyet — senki sem írt. Hogy úgy mondjam : rózsabokorban jött a világra.

Puskással kissé nehezebb volt a helyzet. Nem lehetett csak a nevét, — a jeleneteket is ki kellett volna vágni, s így aztán se füle, se farka nem lett volna az egész történetnek. Állami filmgyártásunk, — hogy Puskás Ferenc disszidens népellenség arca ne zavarja a mozivásznon a szocializmus építésében a magyar népet, — se költségtől, se fáradságtól nem riadt vissza. Valamennyi jelenetet, — s volt belőlük jó néhány, — amelyben Puskás szerepelt, újra leforgatták, ezúttal Hidegkuti Nándorral, aki futballistának és színésznek talán nem volt jobb Puskásnál, ezzel szemben nem disszidált.

Most, hogy a Magyar Hírekből úgy látom : Puskással már nincsen semmi zűr, sőt arról is szó van, hogy nemsokára hazalátogat, feltolul bennem az ártatlan kérdés, (óh, nem, nem az, hogy az írót visszaadják a filmnek és a filmet az írónak, ilyen merész ábránd eszembe se merne jutni), hanem mindössze annyi . megtörténhet-e, hogy A csodacsatárba, amelyet még most is állandóan játszanak a magyarországi mozik, visszaillesztik az eredeti jeleneteket, azokat, amelyekben Puskás játszott ?

A vágás után remélhető-e a visszavágás ? Avagy a futball szaknyelvén : lesz-e visszavágó ?

(méray)

A MOSZKVAI FILMFESZTIVÁL zsüritagságát elfogadta Dusan Vukotic Oscar-díjas jugoszláv filmrendező, Stanley Kramer amerikai filmrendező és producer, Emil Petrov bolgár, Jon Prohaska csehszlovák, Jan Rybkowski lengyel, Kiehiko Usihara japán és Herskó János magyar filmrendező. Megérkeztek az első film-nevezések is, közöttük egy kubai, egy norvég, egy svájci, egy svéd és egy lengyel filmé.

⁂

JIRZSI TRNKÁT, a **világhírű csehszlovák bábművészt az olasz televízió meghívta, hogy készítse el Italo Calvino „A kettészelt őrgróf" című fantasztikus regényének bábfilmváltozatát.**

⁂

FILMAKADÉMIA és Filmintézet alapításáról hozott határozatot a svéd kormány. Mindkét intézmény a filmgyártás fellendítését szolgálja.

⁂

JEAN GABIN játsza Traven „Híd a dzsungelben" című ismert regénye készülő filmváltozatának főszerepét. Az első felvételeket Mexikóban készítik.

SZOMBATI SÁNDOR

BISCALVIZ CENTER, CALIFORNIA

1

A PERSHING TÉREN, Los Angeles centrumában volt találkánk Gerarddal, régi meghitt brüsszeli barátommal.

— Az ügyvédnél tovább tartott a dolog, mint gondoltam. Valóságos jogi üzem az. Huszan ültek a váróteremben, egymás után szólította őket a részvénytársaságba tömörült három ügyvéd valamelyike.

— Nem tehetem, hogy ügyvéd nélkül jelenjék meg a bíróság előtt. Képesek három évet sózni rá... — magyarázta bocsánatkérően. — Hat hónapi fogházba belenyugodnék, azt meg is érdemli. De nem akarom, hogy három esztendeig bennmaradjon... Pierre mégis a fiam...

Gerardnak félszeme van. Most láttam először félszemű embert sírni. Üvegszeme alól is folytak a könnyek.

Gyorsan kihoztuk az autót állomáshelyéről és elindultunk. A fogház, ahol Pierre vizsgálati fogságát tölti, amíg a bíróság színe elé kerül egy órányira van innen, ebben a gigantikus városban, amely majdnem olyan nagy, mint egész Belgium.

2

A hollywoodi cukrászda teraszán, ahol ideérkezésem után néhány órával találkoztunk, Gerard említette elsőnek azt a brüsszeli éjszakát, amelyen minden erőmmel igyekeztem lebeszélni a kivándorlásról.

Tizenkét esztendeje volt, a hidegháború kellős közepén.

— Jönnek az oroszok — mondta, ismételgette. — A háború napok vagy hetek kérdése. A Vörös Hadsereget Európában senki sem tudja feltartani. Két fiam van, miattuk megyek el. Azt akarom, hogy szabad emberek legyenek. Az ő jövőjükért hagyok itt mindent...

— Mi szükség van rád odaát Amerikában ? — kérdeztem. — Ha képzett szakmunkás volnál, nem féltenélek. De azt hiszed, hogy kereskedelmi-mérnök diplomáddal bármit is kezdhetsz odaát ?

— Majd csak elrendeződnek a dolgok — vágott közbe Evelyne, Gerard felesége. — A fontos az, hogy ne kerüljön a vörösök karmai közé...

A grófnő végül neheztelt is rám, amiért terveiket meg akarom zavarni. Az ördög prókátorának nevezett tréfásan, azzal a légies könnyedséggel, amely egész lényét jellemzi.

Evelyne voltaképpen soha sem viselte a grófnői címet, bár mindenki így hívta. A ritka szépségű asszony ugyanis egy belga gróf törvénytelen gyereke. Anyja korának legszebb kurtizánja volt és az arisztokrata titokban vele élte valódi házaséletét.

A brüsszeli északi pályaudvaron tudtam meg, hogy a grófnő már előzőleg férjnél volt. Első házasságából származó, tizenkilencéves fiát kézenfogva hozták ki a vonathoz. Bágyadtan mosolygott, bizonyára fogalma sem volt arról, hogy mi célból cipelték ide, amikor otthon saját játékvonatai vannak, amelyek akkor indulnak és állnak meg, amikor ő akarja. „Ez a füst, ez a füst !" — méltatlankodott mellettem, amikor anyja eltávozott egy másik kontinensre, a Csendes-óceán partjaira. Sem azelőtt, sem azóta nem esett szó róla.

A végkielégítés, amelyet Gerard attól a cégtől kapott, ahol évtizedekig becsületesen szolgált, néhány hónap alatt elfogyott és az az állás, amelyet Los Angelesben talált, semmiben sem volt hasonlítható az Európában elhagyottal.

A grófnő kénytelen volt leülni a varrógép mögé és napi tizenhat órát gépelt konfekciószoknyákat. Ebből élt a négytagú család. Aztán Gerard kitanulta a televíziós készülékek javítását, — ez persze alig tartott két esztendeig. Ami nem nagy idő, ha úgy vesszük, de Gerard és a grófnő nem vette úgy. Furcsa, sietős emberek, nem győzöm ismételni.

Közben Pierre, az idősebb fiú, az egyik előkelő intézet tanítványa volt. Míg a mama a varrógép fölé hajolt, a fiú az internátus homoszekszuális néger szakácsától megtanulta a marijuana élvezetét. Tizennégyéves sem volt még, amikor naponta szívta a hasiscigarettákat, amelyeket a közeli Mexikóból csempésznek át ide és a film fővárosában jutányos áron vesztegetnek.

Claude, a fiatalabb fiú, búskomor természetű, ideges gyerek. Beszédét alig érteni, annyira hadar. Amikor itt először találkoztam vele, keményen rászóltam. Autósnyelven, amelyet megértett :

— Válts sebességet. Ha a negyedik sebességgel beszélsz, egy szavadat sem érteni...

Menten meggyűlölt, azt hittem, a szemembe köp. De ilyesmit a grófnő fia csak gondolatban tesz meg. Azóta sem akar találkozni velem. Amikor a minap beléptem házukba, fel sem nézett könyvéből, maga elé fújta a cigarettafüstöt. Tizenhét esztendős.

Nem csak engem gyűlöl, ezt tudni kell róla, hanem mindent és mindenkit. Néha hetekre bezárkózik szobájába, amelyet teljesen elsötétít. És sír. Csak az anyját szereti. Az anyja pedig, rövid faggatás után, a zavar legkisebb jele nélkül bevallotta nekem, hogy valahányszor Claude haját mossa, a fiún a zavar bizonyos félreismerhetetlen jelei mutatkoznak. Amint hazajön az iskolából, ahol egyetlen barátja vagy pajtása sincs, Mozarthoz, Bachhoz, Vivaldihoz és Beethovenhez menekül. Gyakran fáj a feje és a grófnő ad neki orvosságot. Általában a grófnő nemcsak mindenre tud gyógyírt, de a szekrényből azonnal elő is húzza azt. Általában heti tíz dollár a gyógyszer számlája, de van úgy is, hogy több. Nyakig úszik a pharmacomániában. Ezért is csillog néha olyan különösen a szeme, ezért olyan földöntúli, rejtélyes a mosolya.

3

— EGY KÁVÉN KÍVÜL semmit sem tudok kínálni, — mondta a grófnő és felnevetett. — Amióta Gerard csődbe ment...

Ezt az első látogatásomkor mondta. Persze, ha Gerard csődbemenetele előtt érkezem, más lett volna a helyzet, nagyszabású, meleg vacsorát szolgált volna fel. Erről az estebédről azonban, legalábbis egyelőre, le kell mondanom. Mivelhogy öt évvel ezelőtt megjelent Gerard kis műhelyében a First TV igazgatója.

— Mindennek ő az oka. Ha nem csillogtatta volna meg Gerard előtt a várva várt érvényesülés, az előbbrejutás, a gondtalan polgári élet lehetőségét, ha nem bírta volna rá arra, hogy ezer televízióskészüléket vegyen, 35 %-kal olcsóbb áron...

Mielőtt azonban a készülékek megérkeztek volna, Gerard észrevette, hogy California minden nagyáruházában darabonként ugyanolyan áron vesztegetik a First TV apparátusait, mint amennyiért ő vett — *ezret*. Így hát a kis javítóműhely is elúszott. Szerencsére azonban megmaradt a családi ház, amelyet a grófnő nevére vettek, attól való félelmükben, hogy Gerard lesz az első, aki elmegy az életből. A házra most keres vevőt a teleküginökség. Olcsó áron kapható, pálma áll a bejárattal szemben a járdán, s mivelhogy petróleumot találtak az utcában, havi 59 dollárt is hoz, munka nélkül, a bungalow. Ma reggel is volt érdeklődő, Gerard elrohant a házból, nem akart beszélni vele. Igaz, fontos dolga volt, az ügyvédhez kellett szaladnia. Fiát harmadszor fogta le a rendőrség egy marijuana-partyn, s most a Biscalviz Center nevű fogházban várja, hogy sor kerüljön perére.

4

— LÁTJÁK AMOTT, a dombtetőn azt a magas antennát ? — fordult Gerard José barátunkhoz és felém. — Az ott a börtön.

Napokon keresztül erősködött, hogy menjek el vele, látogassuk meg Pierre-t. Talán az a tény, hogy beszélek vele, olyan lelki megrázkódtatást idéz elő...

Pierre állítólag rendkívül intelligens fiú, egy tanulmányával első díjat nyert a kollégiumban. Tizenkilenc esztendős volt akkor, s a kábítószerek áldozatairól szólt az esszé. Szülei Londonba küldték egyetemre, majd Párizsba, de Pierre úgy vélte, hogy egyik egyetem sem jó neki, egyiken sem tanulhat olyasmit, ami itt az Egyesült Államokban előbbre segíthetné. Visszajött barátaihoz, a felső kétszáz családhoz tartozó fiúkhoz. A lányok nem igen érdeklik, hiszen, aki „szív", olyan gyönyört ismer, amelyhez hasonlóval egyetlen nő sem szolgálhat. Szülei nagy örömére egyszer hosszabb ideig járt együtt egy félig angol, félig néger lánnyal, amíg aztán kiderült, hogy az egyetlen kapcsolata a lánnyal, hogy az pénzt adott a fiúnak. A pénzen Pierre hasist vett és közösen szívták.

Amikor teleszívta testét a méreggel, hazajött mindig, ledőlt az ágyra és álmodozott. Félig ébren, félig alva. Napokon keresztül. Csak az éhség emelte fel az ágyról és akkor egy ragadozó állat mohóságával esett neki mindennek, ami a jégszekrényben volt. Soha egy pillanatra eszébe sem jutott, hogy másnak is kell ennie. Mindent elpusztított, az utolsó harapásnyi ételig.

Most pedig a házat eszi meg családja feje fölül. Ha sikerül eladni, ami valószínűnek látszik, a grófnő kifizetheti az adosságokat, amelyeket Pierre élete akasztott a nyakába, na meg az ügyvédet is, aki az elkövetkező perben védeni fogja a fiút. Az igazság kedvéért meg kell állapítani, hogy a ház csak részben a családé, még húsz esztendeig kellene a részleteket fizetni ahhoz, hogy átmenjen a grofnő tulajdonába.

5

MÁR A DOMBTETŐN vagyunk. Hatalmas, talán 30 méter magas drótháló mögött fekete és fehér férfiak ülnek és néznek kifelé a szabad emberek világába.

A főbejárat fölött tábla a következő szöveggel : „SHERIFF OFFICE-BISCALVIZ CENTER CALIFORNIA". Az épület előtt padok, amelyeken kéttucatnyi látogató várakozik sorára. Legtöbbje színesbőrű, itt-ott egy fehér asszony, nagyobbára kisgyerek kíséretében. José azonnal észreveszi, hogy az egyik néger nő lábszárai fehérek, karjai pedig pontozottak : fehér alapon fekete pettyek. Nem először találkozunk, hasonló tüneménnyel az amerikai kontinensen. Furcsa tréfája ez a természetnek. A két faj keveredéséből néha ilyen változat is kikerül.

A kitöltött űrlapokat az ablakon keresztül benyújtjuk a két szálas rendőr egyikének. Gondosan elolvassa őket, s anélkül, hogy okmányokat kérne, amelyeken ellenőrízné az adatok helyességét, kijelenti, hogy csak két látogatót engedhet be. A harmadik a jövő héten jelentkezzék. Vigaszul, igen kedvesen hozzáteszi, hogy a kintrekedt „rokon", (mivelhogy rokonokként jelentkeztünk), az ablaküvegen keresztül, kézintéssel üdvözölheti a foglyot. Ez ellen nincs kifogása.

Szívesen átengedném helyemet Josénak, aki igen szeretne a fiú szívére beszélni, de Gerard könyörgőn néz : azt akarja, én beszéljek Pierre-rel. Belépünk a beszélőbe. Két, másfélméteres folyosó közepén meny nyezetig üvegtáblákkal elválasztott terem. Az üvegfal két oldalán asztal, minden félméterre telefon. Ezen keresztül beszélgetnek a foglyok látogatóikkal. A bebörtönzöttek jó színben vannak, talán azért, mert kinn tartózkodnak a szabadban. Mellettem egy indián nő széles gesztusokkal suttog a telefonkagylóba. A másik oldalon a barna férfi nagyokat nevet, úgy tesz, mintha bele akarna túrni az asszonya sűrű, fényes, fekete hajába.

Pierre arcán kelletlen mosoly jelenik meg, amikor meglát. Kínos számára ez a viszontlátás, bár nem lehet kínosabb, mint nekem. Mit mondjak neki ? Vigasztaljam ? Erkölcsi prédikációt tartsak, hogy hülyének nézzen ? Csak most ébredek rá, milyen kelepcében vagyok. Nem akarok nevetségesnek látszani és nem visszakozhatom.

A fiú leül és két telefonkagylót vesz fel. Az egyik az apjához, a másik hozzám vezet.

— Hogy vagy, Pierre ? — kérdi Gerard.

— Jól, — feleli és mosolyog. Ez az automatikus mosoly, ez a *„cheese"* mosolygás, mintha állandóan fényképész előtt állna, talán a legnyomasztóbb. Aztán félrenéz és hozzáteszi : — Unatkozom...

— Voltam az ügyvédnél, — mondja Gerard. — Kétszázötven dollárt kér védelmedért. Lesz ügyvéd, ne félj.

A fiú nem válaszol. Apja iránti közömbössége, talán megvetése is, monstruózusan világos. Tudja, hogy ebben a pillanatban a szívén tapos, megalázza, meggyalázza és nincs egy nézése számára. Pedig hogy várja Gerard ! Remeg kezében a telefonkagyló. De a fiú nem mond egy „köszönöm"-öt. Tudomásul veszi a beszámolót. A valódi rab nem ő, hanem az üveglap másik oldalán ülő ember.

Nem bírom tovább, legszívesebben pofonverném, Átveszem a szót, hogy megtörjem ezt az elviselhetetlen némaságot.

— Unatkozol ? — kérdem. — Egyedül vagy ?

— Hatan vagyunk egy barakban, — feleli.

— Senki sincs, akivel beszélgethetnél ?

Fejét rázza.

— Este van televízió... — mondja. — De csak este. A nap hosszú.

— Milyen a koszt ? — kérdem.

— Kitűnő. Sokkal jobb, mint abban az intézményben, ahol azelőtt voltam.

— Cigarettázni szabad ?

— Igen.

— Kaptok ?

— Saját pénzünkön vehetünk.

— Van még pénzed ?

Pierre az apjához vezető telefonba felel :

— Elfogyott. Hagyjál itt pénzt nekem.

Gerard, mint akire ráparancsoltak, kotorászni kezd a zsebében és előszed három dollárt. Pierre türelmetlenkedik, feláll, úgy mondja :

— Vissza kell már mennem. Valamit osztanak most...

Kétségen kívül hazudik. Hat perc után elege volt apjából és belőlem is. A lényeget megtudta : lesz ügyvédje és pénze cigarettára. Eszembe jut, amit a barátomnak ígértem.

— Pierre, — mondom sietve és nem sok meggyőződéssel hangomban, — sajnálom, hogy itt találkozunk. Pedig azt hittem, hogy asszisztensem leszel abban a filmben, amit itt rendezek majd Hollywoodban... ,

Oda sem figyel, felém fordul és mosolyog.

— By ! — mondja és visszaakasztja a két telefonkészüléket. Hiába is akarnék hozzáfűzni még valamit, nem hallja. Végzett velünk.

Gerard a sheriffhez megy, átadja neki a három dollárt, amit az szemünk láttára továbbít a fogolyhoz. Pierre zsebregyűri a pénzt és anélkül, hogy egy tekintetet pazarolna még ránk, elvonul. Harminc percig lehetett volna velünk, kilenc percig tartott összesen a látogatás. A pénzátadást is beleértve.

Kifelé menet Gerard odafordul hozzám :

— Evelyne-nek azt mondom majd, hogy Pierre érdeklődött iránta és csókjait küldi... Ne feledd el...

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Reménykedés, kétségbeesés versírás előtt

A papír pusztaságán
egy árva fűszál sem támasztja meg
bolyongó, nyugtalan tekinteted.

Betűnyi zöld sincs
a papír sivó homoknál sivóbb rostjain !

Minden kopár,
üres, sivár,
szomjas szemed csak egyre vár,
hogy forrásként egy mondat felfakad...

Lélek ! Lesz-e szavad ?

Remélj, fülelj !
Forrong a mélyben a papíralatti ország...

Fűrészelés

A fűrészbakra dobott konok fán
mennyi dacos csomó ! :
hallgatássá csomósodott, ami
el nem zokogható.

Bár rejtélyes, sötét hatalmak
némították a fát,
görcsös, megcsomósodott torokkal
ő némán is kiált !

Sikoltva élő, meleg húsába
harap, mar a fűrész,
a téboly fűrészfogai között
őrlődik így az ész.

Hogy őrlődöm én is az őrület
vad fogai alatt !
Fűrészporrá omló fa ! átérzed
széthulló sorsomat.

Szakadék

Méhed szakadékából egy mélyebb szakadékba,
a feneketlen létbe hulltam én, anyám !
Miért nem lehet fölfelé zuhanni, bukni ?
Miért a szörnyek-lakta mélység lett hazám ?

Irodalmi Ujság

Gazdaságilag fejlett országok

Az A.F.P. híriroda New-York-i jelentése szerint az Egyesült Nemzetek Szövetsége rövidesen elfogadja azt az új csoportosítást, amely a „gazdaságilag fejlett" országokat megkülönbözteti a „gazdaságilag elmaradott" és a „gazdasági fejlődés útjára lépő" országoktól.

Az új osztályozás szerint, amelynek alapján az egyes tagállamoknak az ENSz akcióihoz való anyagi hozzájárulását is meg lehet majd állapítani, a száztíz tagot számláló nemzetközi szervezetben mindössze huszonhat „gazdaságilag fejlett" ország vesz részt. Az erre a kérdésre vonatkozó határozat rövidesen a szervezet pénzügyi bizottsága elé kerül.

A huszonhat „gazdaságilag fejlett" **ország a következő: Tizenegy NATO-tagállam:** Egyesült Államok, Kanada, Franciaország, Nagybritannia, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Olaszország, Izland, Dánia és Norvégia. **Hét kommunista állam:** a Szovjetunió, Belorusszia és Ukrajnával, Lengyelország, **Magyarország**, Románia és Csehszlovákia. (Bulgáriát és Albániát a „gazdaságilag elmaradott" országok közé sorolták.) **Négy európai semleges állam:** Ausztria, Finnország, Írország és Svédország. **Három Csendes-óceáni ország:** Japán, Ausztrália és Új-Zéland, valamint az egyik csoportban sem résztvevő Dél-Afrika.

Az utóbbi ország kivételével az egész afrikai kontinenst „gazdaságilag elmaradottnak" minősítették, akárcsak Latin-Amerikát és — Japánt leszámítva — egész Ázsiát.

Az európai „gazdaságilag elmaradott" országok közé Spanyolország, Portugália, Görögország és Jugoszlávia tartozik.

⁂

JEAN-LOUIS VAUDOYER francia regényíró, esszéista, a Les Essays című revü alapítója nyolcvanéves korában meghalt. Vaudoyer egyike volt a Francia Akadémia „halhatatlanjainak".

⁂

FINN PROFESSZOROK tartottak előadást a Magyar Néprajzi Társaságban. Kustas Vilkuna akadémikus Finnország népi kultúrájának fő vonalairól, Väinö Kaukonen egyetemi tanár pedig Grimm és a Kalevala éposz címmel tartotta meg előadását.

⁂

PESTRŐL ÉRKEZETT :

— Lehet-e a fejlett ipari országokban bevezetni a kommunizmust ?

— Lehet. De kár.

*

NAZIM HIKMET, a kitűnő török költő 62 éves korában Moszkvában elhunyt. Hikmet előkelő családból származott, apja a szultán egyik főtisztviselője volt. Maga fiatalon kommunistává lett és mindvégig az maradt. Több évet töltött törökországi börtönökben, majd a Szovjetunióba emigrált. Bár a sztálini időkben többször is megénekelte a diktátort, később a liberalizálódást követelő csoport egyik vezető alakja lett s egy színművében erőteljes szatíráját adta a sztálini korszaknak.

*

VAJAY SZABOLCS „Rayonnement de la Chanson de Roland" című tanulmánya megjelent a Le Moyen Age nevű folyóiratban.

⁂

MAGYAR RÉGÉSZ, dr. Gábori Miklós a Budapesti Történeti Múzeum régészeti osztályának vezetője készíti el Mongólia kőkori lelőhelyeinek térképét. Hatvankét helyen gyűjtött össze régészeti maradványokat, amelyeket az Ulan-Bator-i múzeumban mutatnak be.

⁂

NEGYVEN KONCERTET rendeznek az idén nyáron a Károlyi-kertben. A vendégkarmesterek között szerepel Klaus Pringsheim, Lamberto Gardelli, John Barbirolli és Szenkár Jenő.

*

A MILÁNÓI Scala műsorára tűzte Kurt Weill és Bertolt Brecht Mahagony című operáját. A bemutató rendezésére Giorgio Strehlert kérték fel, aki a milánói Piccolo Teatróban Brecht Galileijét rendezte.

JACQUES VILLON, a modern festészet egyik legkiemelkedőbb egyénisége, 88 éves korában, Párizsban elhunyt.

*

AZ EDDIG ISMERT legrövidebb színházi bírálatot az egyik londoni kritikus írta a nemrég bemutatott Borzalmas éjszaka című darabról. A bírálat ennyi volt: „A címnek igaza van".

⁂

LAMPEDUSA Párduc című világsikerű regényének filmváltozata után nemsokára elkészül operafeldolgozása. Szerzője Angelo Musco szicíliai zeneszerző. Az opera bemutatóját még az idén Cataniában tartják meg.

*

ÁGYIK LAJOS szobrász és festőművész műveiből rendezett kiállítást a müncheni Saint James Klub. Dr. Gammp műtörténész Ágyik stílusát Henry Moore-hoz hasonlítja.

⁂

BRÓDY VERA, a magyar Állami Bábszínház tervezőművésze a Varsói Bábszínház meghívására a lengyel fővárosba utazott. A tervezőművésznő a Ludas Matyi című bábjáték lengyelországi bemutatóját készíti elő.

⁂

NYOLCVANEGY ÉVES korában, rövid szenvedés után elhunyt Zádor István festőművész. Budapesti, párizsi, firenzei tanulmányai után hosszú időn át a Szolnoki Művésztelep egyik kiemelkedő alakja volt. Magas kora ellenére a legutobbi időkig fáradhatatlanul dolgozott műtermében ; újságrajzai, portréi sűrűn jelentek meg a hazai lapokban.

*

KODÁLY ZOLTÁNT az amerikai Művészeti és Irodalmi Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.

*

MISLIN szovjet művész nyerte az Erzsébet belga királynő nemzetközi hegedűverseny első díját.

⁂

AZ ÁLTALÁNOS ÉS KÖTELEZŐ elemi iskolai oktatás bevezetéséhez 1980-ra Ázsiában a mostani létszámon felül 117 millió gyermek számára kell pedagógusokról és iskolákról gondoskodni.

*

JACQUES HENRI BORNECQUE, a caeni egyetem professzora a magyar-francia kulturális egyezmény alapján Magyarországra utazott, hogy a debreceni és a budapesti egyetemen előadást tartson a francia irodalomról.

*

RAJNA TAMÁS, a Londonban élő zeneszerző és zongoraművész zongoraversenyét mutatta be a B.B.C. májusban. A művet Norman Del Mar vezényelte a szerző közreműködésével.

⁂

JÓZSEF ATTILA verseskötetének orosz nyelvű újabb kiadása ez év őszén jelenik meg a Pravda könyvkiadóvállalatnál, Kun Ágnes szerkesztésében, 150.000 példányban.

⁂

A CHICAGÓI TELEVÍZIÓS TÁRSASÁG azonnali hatállyal elbocsátotta egyik bemondóját, aki a meteorológiai prognózis beolvasása után ezt a megjegyzést tette: „Különben egészen mindegy, mit jósolnak, a legtöbbször úgysem válik be." Másnap a társaság visszavonta a felmondást; aznapra sem vált be az előrejelzés.

*

DR. BRIGG angol orvos tapasztalata szerint a TV terjedése csökkenti az álmatlanságot. — Egy unalmas TV előadás hatásosabb, mint a szokványos tabletta, — írja dr. Brigg, majd így folytatja: — orvosi szempontból nem ajánlom a TV-nek a műsor javítását.

CSAK SZARVASOKAT? A budapesti Magyar Nemzetben olvastuk a következő hírt: „Véreb-vezető vizsgát tett az ország 23 vadásza és erdésze, akik elméleti és gyakorlati oktatás keretében ismerkedtek meg a szarvas-vadászat e speciális módszerével. Az idomított vérebek 10-15 kilométeren át esetleg napokig is kitartóan követik meglőtt vérző áldozataikat. A hajszában mindig a véreb lesz a győztes".

⁂

RÓMÁBÓL Budapestre érkezett Umberto Albini professzor, József Attila verseinek olasz fordítója.

⁂

A NEMZETKÖZI PEN CLUB végrehajtóbizottsága május 26-tól 29-ig Brightonban ülést tartott. A menekült írók Pen Clubja ezt megelőzőleg Londonban tanácskozott.

*

RÖVIDESEN új kiadásban jelenik meg Palotai Boris regénye, A madarak elhallgatnak, amelynek filmváltozatát most készíti Fábri Zoltán.

*

GOETHE regénye, az ifjú Werther keservei, a francia könyvkiadás best-sellere. A művet zsebkönyv formájában hetvenezer példányban adták ki.

*

BENJAMIN BRITTEN Nocturne-jének magyarországi ősbemutatója május 29-én volt a Kossuth-rádióban. A Rádiózenekar studióhangversenyén Lukács Ervin vezényelte Britten művét, az énekszólót Réti József adta elő.

⁂

ANDREAS HOLZSCHNEIDER hamburgi zenetörténész olasz könyvtárakban kutat Mozart kottakéziratok után, Mozart összes művei új kiadásához. Torinóban megtalálta a Lucio Silla című, elveszettnek hitt ifjúkori opera partitúráját, Parmában a Varázsfuvola korabeli partitúra-másolatát, Bergamóban az Oca del Cairo befejezetlen partitúráját.

BÉCSBEN megkezdték Imo Moskowitz rendezésében a Háry János televíziós adásának felvételeit.

⁂

SZÉP magyar eredményt hozott az olaszországi Corto dei Marniban megrendezétt nemzetközi gyermekrajz-verseny. A hétévesek kategóriájában Varga Hajdú Eszter harmadik díjat, a tízévesek közül Luzsica Ági második díjat, a tizenkétévesek csoportjában Kürthy Hanna ugyancsak második díjat és a tizennégyévesek kategóriájában Sáfár Pál harmadik díjat kapott.

⁂

A PHILADELPHIAI Kamarazenekar hangversenyt adott a budapesti Zeneakadémián. Az amerikai zenekar most első ízben szerepelt Magyarországon.

⁂

MARLENE DIETRICHNEK a Lipót-rend lovagi címét adományozta a belga király a második világháború idején a szövetséges hatalmaknak tett szolgálatai elismeréséül.

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
C O R V I N
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Book Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Hajdu Ilona, Wien I. Hauptpostfach 730. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Trixnya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Ódor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tizszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

NÉGY ESTÉN ÁT megérdemelten nagy sikert aratott a Théâtre de la Cité francia színtársulata Budapesten. Lyon százezer lakosú ipari elővárosában, Villeurbanne-ben néhány éve alakította meg Roger Planchon ezt a színtársulatot, amely azóta rendszeresen három hónapig tart előadást nagy, helyi színházában, három hónapig Párizs valamelyik színházát bérli, három hónapon át pedig vándorúton, Franciaország különböző vidékein és külföldön mutatja be produkcióit. Budapesten A három testőrt és a Dandin Györgyöt játszották el a francia színészek.

⁂

DR. GULYÁS PÁL, a magyar könyvtörténet kiváló művelője 82 éves korában elhunyt.

⁂

1964. OKTÓBER 4-ÉN lesz száz esztendeje, hogy Madách Imre meghalt. Az évfordulóra Csesztvén rendbehozzák a Madách-család egykori kúriáját.

⁂

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTTI MŰTŐRE bukkantak a londoni Thomas-kórházban egy véletlen folytán. A feledésbe merült műtő, ahol az első narkózissal végzett műtétre sor került, eddig el volt falazva.

⁂

TUDÓSOK kiszámították, hogy a történelem előtti idők óta eltelt 600,000 évben mintegy 77 milliárd ember élt a Földön.

Megjelent a
HAJNALI ÚTON
GÖMÖRI GYÖRGY
új verseskötete
Ára: Angliában 6/, más országokban 1 dollár
Megrendelhető a következő címen: „Hajnali úton", Poets and Painters' Press, 146 Bridge Arch, Sutton Walk, London, S.E.1.

A N T H O L O G I E
D E L A P O É S I E
H O N G R O I S E
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON
verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illuszträcióival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

A francia
SOCIÉTÉ CENTRALE CANINE
által törzskönyvezett magyar
P U L I K
3 hónapos korban, oltással ellátva kaphatók.
Elevage de chiens „Pulis"
Ferme du Gué Bourdin
MONTEREAU (Loiret)

Németországi nagyvárosban élő 56-os menekült, csinos, jókedélyű, házias, szép modern otthonnal rendelkező 36 éves állami tisztviselőnő élettársat keres.

Rendezett körülmények között élő becsületes, kulturált férfi válaszát kérem „jó háziasszony" jeligére.

JOHN P. LAW
4, KING STREET, LONDON, W.6
Telephone: RIVerside 1893 (daytime), ACOrn 4707 (evening)
for Naturalisation and advice on matters of Alien Law
to foreign nationals (over 30 years experience)

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 13. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 július 1.

A SZAKÍTÁS KÜSZÖBÉN

A SZOVJETUNIÓ Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Hruscsov elnöklete alatt június 18-án kezdte meg ülésszakát a Kreml épületében. A megnyitón a résztvevők lelkesen köszöntötték a két szovjet űrhajóst, Valentyina Tyereskovát és Valerij Bükovszkijt, akik akkor éppen még a Föld körül keringtek.

Ahogy arról az előzetes hírek már beszámoltak, az ülésszakon a párt legfelsőbb vezetőségének a tagjain kívül részt vettek az egyes köztársaságok és körzetek főtitkárai, a jelentősebb központok ideológiai felelősei, a hadsereg vezető politikai funkcionáriusai, valamint számos író és művész, összesen több mint kétezer személy. A gyűlésre egyetlen külföldi újságírót sem hívtak meg.

Hruscsov rövid bevezetője után a kijelölt előadó, Iljicsov vette át a szót, aki azután aznap el sem hagyta a szónoki emelvényt. Az ideológiai ügyek főtitkára először az elmúlt tíz év során elért sikerekről számolt be, s talán sajátos módon, így emlékezett meg Sztálin halálának tizedik évfordulójáról, amelyről márciusban a hivatalos szervek teljesen megfeledkeztek... Iljicsov ismételten kijelentette, hogy a „személyi kultusz maradványai" ellen vívott harc szükséges és jogos, de egyben figyelmeztette az „ingatag elemeket", hogy ne kíséreljék meg a párt által elítélt nézeteket rehabilitálni, szítani a viszályt az idősebb és a fiatal nemzedék között, és kétségbe vonni a vezetők tekintélyét.

Az irodalmi és művészeti kérdésekről szólva az előadó lényegében véve nem módosította a hivatalos nézeteket, legfeljebb ezúttal elkerülte a személyes támadásokat. Bírálatában senkinek a nevét nem említette, s beérte néhány langyos, általánosságokban mozgó figyelmeztetéssel : *„Az ifjúság türelmetlen és heves : jóindulatú és bölcs tanácsokra van szüksége."* Ugyanakkor azonban nem vall enyhülésre az a tény, hogy felszólalásában Iljicsov is helyeselte a különböző irodalmi és művészeti szövetségek egyesítésének gondolatát. A párt vezetői mindeddig nem foglaltak állást ebben a kérdésben, amelynek kezdeményezői a modern művészet legelszántabb ellenségei voltak.

Az ideológiai ügyek főtitkára egész beszédében általában igyekezett középutas álláspontot képviselni : jobbra és balra egyaránt mért csapásokat. Egyrészt hangoztatta, hogy a személyi kultusz módszereinek az ideje végképp lejárt, s helytelen lenne egyes írókat vagy művészeket reménytelen esetnek tekinteni. Másrészt azonban arra is figyelmeztetett, hogy *„senkinek sem áll jogában, hogy visszahúzódjék csigaházába, s még kevésbé, hogy megmakacsolja magát tévedéseiben"*. Tévednek azok, mondotta, akik a pártnak az irodalmi és művészeti életre vonatkozó intézkedéseiben csak ideigóráig tartó taktikai húzást látnak, s azt képzelik, hogy csöndben kivárhatják a viharfelhők elvonulását.

AZ ÜLÉSSZAK második napjára a két űrhajós visszatért a Földre, s a kongresszus résztvevői között is elült a nagy izgalom. A díszemelvényen a szónokok — kerületi főtitkár, népművelésügyi funkcionárius, író vagy miniszter — gyorsan váltották egymást. Felszólalásuk általában Iljicsov nem túlságosan új téziseinek az ismételgetésére szorult, s legfeljebb csak egy-egy részletkérdésben tartalmazott érdekesebb elemet.

Valamivel egyénibb volt Adzsubej felszólalása, aki általában szereti a hivatalos irányzatot eredeti érvekkel bizonygatni. Hruscsov veje volt az első, aki emlékeztetett Sztálin halálának tizedik évfordulójára, s idézte a zsarnoknak epigonjaihoz intézett utolsó mondatát : *„Mit fogtok csinálni nélkülem ? Elpusztultok mindnyájan!"*

Figyelemre méltó, hogy Adzsubej megismételte a Malenkov elleni vádakat, de még érdekesebb az, amit Hruscsov méltatására mondott el. Az *„Izvesztyija"* főszerkesztője szerint Hruscsov már 1937-ben, amikor a moszkvai körzet párttitkára volt, a „személyi kultusz" ellen szavaztatott meg határozatot. Íme tehát a bizonyíték, hogy még a legsötétebb korszakban is voltak a pártban *„olyan erők, amelyek készen álltak a pártélet igazi lenini alapelveinek a megvédésére"* !

Adzsubej végül szenvedélyesen kikelt azok ellen *„az általudósok ellen, akik köteteket írnak össze az elvont kérdésekről, s közben elfeledkeznek a nép életkörülményeinek a megjavításáról"*. A szónok ezzel nyilván apósa véleményét is tükrözte, aki szerint az ideológiai viták nem téríthetik el a pártot alapvető feladatától, a szovjet gazdasági élet fejlesztésétől.

Ami az irodalmi és képzőművészeti kérdéseket illeti, a felszólalók Iljicsov példáját követték. Ha nem támadták is módszeresen azokat az írókat és művészeket, akiket a márciusi összejövetelen pörbe idéztek, a párt szigorú vonalának megfelelően, több szónok is követelte, hogy gyakoroljanak önkritikát azok, akik még mindig hallgatnak. Így például az akadémikus giccsfestő, Szerov, a szovjet művészszövetség főtitkára, aki az emlékezetes anti-modernista hadjáratban vezető szerepet játszott, hevesen támadta azokat a képzőművészeti kritikusokat, akik a fiatal festőket és szobrászokat tévedéseikben bátorították. *„Várjuk a válaszukat !"* — kiáltott fel a kitüntetett akadémikus, s figyelmeztetett arra, hogy *„tévednek azok, akik a párt irányvonalában bekövetkező változásról ábrándoznak"*.

A felszólalók néhány költőt — köztük Voznyeszenszkijt, Dracsot és főképp Viktor Nyekraszovot — név szerint is bírálták, s bűnbánatukat nem találták elégségesnek. Az ukrán párt titkára és ideológiai felelőse, Skaba abban reménykedett, hogy *„Nyekraszov és egyes őt támogató moszkvai írók rövidesen teljesen tisztázzák ideológiai álláspontjukat."* Ugyanez a szónok megtámadta a *„Novij Mir"* c. folyóiratot is, amely *„gyakran közöl ideológiai és politikai szempontból alacsony színvonalú útirajzokat és emlékiratokat"*. Minden jel arra mutat tehát, s erre vallott Iljicsov felszólalása és a *„Kommunyiszt"* c. folyóirat cikke is, hogy a *„Novij Mir"* szerkesztőbizottsága, Tvardovszkijjal az élen, meglehetősen nehéz helyzetben van.

A KÖZPONTI BIZOTTSÁG ülésszakának utolsó napján Hruscsov mondott mintegy négy órás beszédet, amelyet a napirendtől eltérően nem is annyira az ideológiai és művészeti kérdéseknek, hanem a szovjet-kínai ellentéteknek szentelt. Előzőleg Szuszlov, Ponomarjov és Andropov, a Központi Bizottság titkárai világították meg különböző oldalról a kérdést. A többnapos ülés végeredményben a Pekinggel való viszony megvitatása jegyében zárult. Ez érthető is, hiszen a július 5-re meghirdetett moszkvai kínai-szovjet találkozó dátuma erősen közeleg, s a helyzetet csak még kiélezettebbé tette a kínaiak „huszonöt pontból álló levele". (Lásd lapunk 2. oldalán.)

Az utolsó nap kiadott hivatalos jelentés megjegyzi, hogy erre a *„vitára azért volt szükség, mivel a Kínai Kommunista Párt vezetősége június 14-i levelének közzétételével nem tartotta tiszteletben a nyilvános polémia megszüntetésére vonatkozó közös egyezményt"*.

A kínai-szovjet vitában a hivatalos közlemény először szól minden kertelés és szépítgetés nélkül, a *„meglévő nézeteltérésről"* és *„sajnálatos tettekről"*, *„erélyes cáfolatról"* beszél. A július 5-i találkozó tehát, — s Moszkvában nem mulasztják el hozzáfűzni, hogy a kínaiak hibájából — a lehető legrosszabb körülmények között fog megkezdődni, s szinte csak azt lehet találgatni, hogy a két fél közül melyik kezdeményezi a szakítást és mikor. A szovjet vezetők, minden keserűségük ellenére, természetesen nem szívesen vállalják az ezzel járó felelősséget.

A PLENÁRIS ÜLÉSEN néhány személyi változást is végrehajtottak a vezető szervekben, amelyek választ adnak a Kozlov betegségéből következő problémákra. Noha a feltevést hivatalosan nem erősítették meg, úgy látszik, hogy a titkárságban eszközölt két előléptetés közül Brezsnyevé a nagyobb jelentőségű, s a „kijelölt trónörököst" az ő személyében kell keresnünk.

Brezsnyev bizonyára kénytelen lesz átengedni államfői tisztségét valaki másnak. De a szovjet hierarchia szerint érdemesebb másodiknak lenni a pártapparátusban, mint elsőnek a diplomáciai fogadásokon. Az elmúlt két év során Brezsnyev helyét már közvetlenül Kozlov mellett jelölték ki a politikai ranglistán. Nem kétséges, hogy a Központi Bizottság választása Hruscsovot tökéletesen kielégíti : Brezsnyevhez régi baráti szálak fűzik ; még a háború előttről, az ukrán pártszervezetből ismerte őt, s azóta sem szűnt meg pártfogolni. Ha valóban Brezsnyev kerül Kozlov helyére, feladata az lesz, hogy felülvizsgálja a káderpolitikát és a nagy ipari kérdéseket, amelyekben különösen jártas, valamint hogy segédkezzék Hruscsovnak a vezetés általános problémáiban.

Brezsnyev mindössze ötvenhét éves, s Kozlovval együtt a Központi Bizottság elnökségének viszonylag fiatalabb tagjai közé tartozik, de egészségi állapota jóval kielégítőbb, mint ez utóbbié. Külsőre is barátságosabb, kellemesebb. A Moszkvába akkreditált külföldi követek, akik szinte valamennyien neki nyújtották át megbízó levelüket és váltottak vele néhány barátságos szót, vagy látták táncolni a kremli fogadásokon, megelégedéssel veszik tudomásul, hogy ez a szovjet viszonylatban szokatlanul udvarias és nyájas ember lépett most a trónörökös szerepébe.

Podgornyij kinevezését a párt titkárságába szintén előléptetésnek lehet elkönyvelni.

Ha az immár tíz év óta fennálló hagyományt tiszteletben tartják, Podgornyijnak el kell hagynia az Ukrajnában elfoglalt posztját, hogy minden erejével a szövetségi titkárságon tevékenykedjék, noha munkakörét itt még nem jelölték ki pontosan. Ez az intézmény ugyanis jelenleg tizennégy tagot számlál, többet mint bármikor is fennállása során, s többet mint akár maga az elnökség. A végrehajtó szerv felduzzasztása 1961. októberében, a XXIII. Kongresszuson kezdődött, s azóta megállás nélkül tart.

Az ülésszak alkalmával a Központi Bizottság két tagja, akinek politikai pályafutása eléggé botrányosan ért véget nemrégiben, elnyerte előreláthető büntetését. Daulenyovot, a Kazah Köztársaság 1962. augusztusában leváltott miniszterelnökét kizárták a Központi Bizottságból, mivel *„méltatlan viselkedésével lejáratta magát"*. (Amint ez az elmúlt télen kiderült, a részegség, a nacionalizmus és a beosztottjaival szemben való brutalitás vétkébe esett.) Varencov ex-marsall elvesztette pót-tagságát, mert *„elfeledkezett a politikai éberségről, és szennyes tetteket követett el"* : meggondolatlanul protezsálta a kémkedésért nemrégiben kivégzett Penkovszkijt.

Lapzártakor érkezett a hír, hogy a *„Pravda"* publikálta Hruscsovnak azt a beszédét, amely a Központi Bizottság ülésén hangzott el. A szovjet párt főtitkára kijelentette : *„A Kínai Kommunista Párt vezetői a végsőkig súlyosbították ellentéteiket a Szovjetunió Kommunista Pártjával és az egész nemzetközi kommunista mozgalommal.*

Ez az első eset, hogy a szovjet vezetők nyilvánosan és közvetlenül, — tehát nem az albánokon keresztül — polemizálnak a kínaiakkal. Hruscsov hosszan foglalkozott a két párt közötti nézeteltérésekkel s a már meglehetősen közismert tételek mellett először esett szó egy újról : azzal vádolta Mao Ce-tungékat, hogy *faji politikát* folytatnak, azaz a színesbőrűeket szembe akarják fordítani a fehérekkel.

A Hruscsov-beszéd nyilvánosságra hozatala arra mutat, hogy Moszkva és Peking a teljes szakítás küszöbéig jutott. A szovjet fővárosból egyébként kiutasítottak három kínai diplomatát és két kínai diákot, akik Maoéknak a Kremlhez intézett levelét osztogatták.

Hruscsov beszédében bejelentette azt is, hogy a szovjet kommunista pártból kizárták Viktor Nyekraszovot, a kiváló írót. Nyekraszov a múlt év végén az Egyesült Államokban járt. Útjáról *„Az Óceán két partján"* című írásában számolt be a *„Novij Mir"* hasábjain. Miközben melegen méltatta a modern nyugati művészeteket, az absztrakt festészetet, a neorealista olasz filmeket és Le Corbusier építészeti stílusát, — élesen bírálta a szovjet kulturális élet konzervativizmusát, azokat az akadályokat, amelyeket a nyugattal való művészeti kapcsolatok útjába gördítenek és azt a tényt, hogy a nyugatra látogató szovjet turisták jóformán minden lépésére honfitárs titkosrendőrök ügyelnek. Ez év februárjában Podgornyij ukrán párttitkár magához hívatta az írót és felszólította, hogy gyakoroljan önkritikát. Nyekraszov ezt visszautasította. Hruscsov most kijelentette : *„A pártnak meg kell szabadulnia az effélé emberektől."*

L. M.

JÚLIUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Peéry Rezső: Tíz év előtt (3. old.)

Papp Tibor: Magyar költők estje Párizsban (3. old.)

Nyíri Éva: Emily Bronte titka (4. old.)

Morvan Lebesque: A fafejűek (4. old.)

Fenyő Miksa: Horthy Miklós titkos írásai (5. old.)

Halász Péter: Cleopatra és a kígyó (6. old.)

Ladányi László: Gombok (7. old.)

Forrai Eszter és **Horváth Elemér** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Barranco spanyol költő halála

A párizsi, az „Igazság védelmére alakult írószövetség" gyanúsnak találja Manuel Barranco fiatal spanyol költő halálának a körülményeit. Barrancót február 13-án tartóztatták le Spanyolországban, s tíz nappal később a Jerez-de-la-Frontera-i kórházban elhunyt. A rendőrség értesítette Barranco édesanyját, hogy fia sérülések következtében halt meg. Az engedélyt, hogy gyermeke holttestét megtekintse, nem adták meg neki.

A francia írók és értelmiségiek nyilatkozatukban ezt írják : *„Emlékszünk, hogy Julian Grimau pere során a bíróság azt állította, hogy a vádlott öngyilkosságot kísérelt meg, akárcsak Barranco. Grimau ezt az állítást határozottan visszautasította.*

A két eset hasonlósága joggal kelti fel a gyanút. Az 'Igazság védelmére alakult írószövetség' határozottan követeli, hogy Manuel Moreno Barranco halálának a körülményeit tisztázzák, adjanak meg minden lehetőséget az ifjú áldozat családjának és ügyvédeinek, hogy fényt derítsenek az igazságra, s ha a szükség úgy kívánja, a bűnösök nyerjék el méltó büntetésüket."

(A Szövetség bizottságában Louis Martin-Chauffier, Edith Thomas, Clara Malraux, Claude Aveline, Marc Beigbeder, Edmond Humeau, Jean Lescure, Edgar Morin, Gérard Rosenthal, René Tavernier és Louis de Villefosse foglal helyet.)

Habemus papam

Alig negyvennyolc órával a konklávé megnyitása után a bíborosok kollégiuma megválasztotta XXIII. János pápa utódját. A választás könnyű volt tehát, s az új pápa az lett, akinek a megfigyelők a legtöbb esélyt adták, hogy a katolikus Egyház legmagasabb méltóságába kerüljön : Montini bíboros.

Általában nehéz jóslatokba bocsájtkozni egy-egy új pápa uralkodását illetően. Vajon XXIII. Jánost megválasztása másnapján nem átmeneti pápának tekintette-e majdnem mindenki? VI. Pál elődjénél jóval fiatalabb, hiszen mindössze hatvanöt éves. Az új pápa XII. Pius egyik legbelsőbb munkatársa volt. Megértő, az újra érzékeny, a dialógusra mindig kész elmének tartották akkor. De ugyanakkor szívesen maradt a háttérben, címre nem vágyott, s még a pápa kínálta bíboros-kalapot is visszautasította. S ha az azóta elhunyt Tardini érsekkel együtt irányította is a Vatikán titkári hivatalát, a Maglione bíboros halála óta gazdátlan államtitkári címet soha nem vette fel. Amióta 1955-ben Milánóba érkezett, nézetei mérsékeltebbek lettek, s a zsinat alatt sem foglalt el szélsőséges álláspontot.

Mégis vitathatatlan, hogy mind azok közül, akik XXIII. Jánost a pápai trónon követhették volna, VI. Pál közelíti meg a legjobban elődje szellemiségét. A június 7-én a Milánói Dómban elmondott halotti beszéde nem hagy semmi kétséget e felől : „XXIII. János megszabta útunkat, s erre nemcsak emlékeznünk kell, hanem követnünk is. A halál nem olthatja ki azt a szellemet, amelyet korunkba lehelt."

Elképzelhetetlen tehát, hogy uralkodása az ultramontán erők térhódításával, a múltba való visszafordulással, az oly sokat ígérő zsinat félbeszakításával járjon. Persze, minden pápa személyisége rányomja bélyegét korára. Roncalli bíboros nagy meglepetést keltett, amikor a XXIII. János nevet választotta. Ezzel a névválasztással fejezte ki, hogy nem csak egyszerűen XII. Pius örökébe akar lépni. Montini bíboros szintén olyan nevet választott, amely háromszáz év óta kiment a szokásból. Joggal lehet feltélezni, hogy amikor védőszentet keresett, Szent Pál apostolra, a pogányok térítőjére gondolt, nem pedig a Borghese családból származó, meglehetősen jellegtelen V. Pált akarta követni. Mindenesetre, ebben a tényben is határozott személyiség jelét lehet látnunk.

VI. Pál pápa temperamentuma szerint is politikusabb ember, mint elődje. Rómában és Milánóban számos szál fűzte az olasz belpolitikai élethez. Szigorú, szikár ember, inkább intellektuális alkat, nélkülözi elődje szívélyes kedélyességét, humorát. Bizonyára ugyanazok a célok vezetik majd, de tetteiben talán több lesz a megfontolás és a pontos eltervezés, nagyobb szerepe az elemző értelemnek, mint a szív sugallatának.

A megkezdett zsinat folytatásán túl VI. Pál elődjétől kettős feladatot örökölt : át kell szerveznie és a megváltozott körülményekhez formálnia a pápai kúriát, s folytatnia az enyhülés politikáját, ha nem is a marxista ideológiával, de legalábbis a kommunista országokkal. Semmi kétség, hogy uralkodása alatt az Egyház közelebb akar majd kerülni a világhoz, a mai világhoz, mint bármikor történelme folyamán. Ami ezt a közeledést illeti, biztosak lehetünk, hogy Szent Péter 263. utódja határozott elképzelésekkel rendelkezik. Erről a közeljövőben elbeszélgethet az első külföldi államférfival, aki látogatást tesz nála : Kennedy elnökkel.

M. L.

Az IDŐ Sodrában

A pekingi levél

A KÍNAI kommunista pártnak a szovjet kommunista párthoz intézett, június 14-i, „huszonöt pontból álló" levele újabb kísérlet arra, hogy a július 5-re meghirdetett kínai-orosz találkozó előestéjén a szovjet pártvezetőségnek és magának Hruscsovnak is a tekintélyét lejárassák. A pekingi szerzők már a memorandum első soraiban hangsúlyozzák, hogy ezúttal a nemzetközi kommunista mozgalom egész irányvonaláról van szó, valamint, azt is hogy véleményük szerint, a moszkvai találkozót rövidesen követnie kell az összes kommunista párt csúcskonferenciájának. Ismeretes, hogy az oroszok mindeddig határozottan elutasították ennek a nemzetközi konferenciának a gondolatát.

A „huszonöt pontból álló levél" első figyelemreméltó eleme : közvetve felszólítja a szocialista tábor országait, hogy tömörüljenek Peking köré. „A szocialista táborral szemben való helyes magatartás" alapvető kérdés manapság, — fejtegeti a kínai szöveg. Nem is olyan régen, amikor a Szovjetunió még egyedül volt szocialista állam, az embereket a szerint lehetett megítélni, hogy az egyetlen szocialista hatalom érdekeit szolgálják-e, vagy sem. Ma azonban a szocialista tábor tizenhárom országot számlál, s az embereket a szerint kell megítélni, hogy az egész tábor érdekeit szolgálják-e, s védelmezik-e annak egységét. A Kínai Népköztársaság pedig, sejteti a memorandum, a legnagyobb elszántsággal védelmezi a szocialista tábor egységét és érdekeit. Aki viszont a népek között a feszültséget táplálja és a viszályt szítja, aki a jugoszláv revizionizmus csapdájába kerül, s ezzel a kapitalista országok helyzetét segíti, az elárulja a nemzetközi proletariátus érdekeit.

Valamivel később a kínai levél felsorolja azokat az alapelveket, amelyeket Ázsia, Afrika és Dél-Amerika elnyomott népeinek kell nemzeti felszabadító harcukban követniök. Ezek természetesen a kommunizmus felé vezető „kínai út" alapelvei : a parasztság részvétele a forradalmi harcban, a mezőgazdasági vidékek fegyveres felkelése, egységfront létesítése a burzsoázia „hazafias érzelmű" rétegével a proletariátus élcsapatának a vezetése alatt, a hatalom megszerzéséért vívott fegyveres harc.

A Hruscsovot célzó vádak és csipős megjegyzések az előző szövegekhez képest gyakrabban és kevésbé leplezetten fordulnak elő a pekingi levélben. Nevét ugyan egyszer sem írják ki, az igaz, s a hagyományos „egyes elvtársak" kifejezés vonatkozhatna éppen az amúgy is már pörbe idézett Togliatti vagy Thorez „elvtárs"-ra is. De a szöveg összefüggéseiből legtöbbször félreérthetetlenül kiderül, hogy elsősorban egy bizonyos... Hruscsov elvtársról van szó.

ÍME, EGY CSOKORRA VALÓ a kínai vádakból :

Egyes elvtársak odáig jutottak, hogy *„az ázsiai, afrikai és dél-amerikai népek imperialistaellenes, forradalmi harcának hatalmas nemzetközi jelentőségét is tagadják* (...) *Valójában a monopolkapitalizmus érdekeit szolgálják, elárulják a proletariátust, hitvány szociáldemokratákká alacsonyodnak le* (...), *elszigetelődnek a tömegek forradalmi követeléseitől* (...), *az opportunizmus útjára jutnak, s hamarosan polgári nacionalistákká korcsosulnak, az imperialisták és a reakciós polgárság függvényei lesznek* (...). *Egyoldalúan eltúlozzák a szocialista országok és az imperialisták között való békés versengés szerepét, s az elnyomott népek és nemzetek forradalmi harcát a békés versengéssel akarják helyettesíteni* (...). *Különös legendákat kotyvasztanak, amelyek szerint Kína és más szocialista országok a háború kitörésén munkálkodnak* (...). *Egyes személyek kíméletlenül beavatkoznak a testvérpártok és a baráti országok belső ügyeibe, leváltatják azok vezetőit, hogy saját téves politikai vonalukat ráerőszakolhassák ezekre a pártokra."*

Hruscsov a személyi kultuszt illetően is megkapja a magáét. Ha Mao Ce-tungnak a szemére hányta, hogy a személyi kultuszt nem számolta fel Kínában, a pekingi levélírók most megfordítják a vádat, s határozottan megbélyegzik azt a magatartást, amely *„egyes személyek szerepét különleges módon eltúlozza, minden elkövetett hibát másoknak tulajdonít, s a babérokat magának tartogatja"*.

A KÍNAI SZÖVEG ugyanilyen éles hangnemben támadja a szovjet pártot és mind azokat, akik hozzá csatlakoztak. A levél ezeknek a pártoknak a szemére hányja, hogy *„revizionista párttá lettek, olyan párttá, amely a burzsoázia nyomaiban jár, amely a munkásarisztokrácia érdekeit képviseli, amely, akárcsak a papagáj, mások szavát ismétli, szolgai módon, önálló elemzés nélkül másolja az idegen példákat, fel s alá szaladgál a szerint, hogy egyes kivülálló személyek hogyan füttyentenek, s amelyben a revizionizmustól a dogmatizmusig bármit meg lehet találni, kivéve a marxizmus-leninizmust"*.

A „huszonöt pontból álló levél" a szovjet párt vezető szerepét is kétségbevonja. Megnevezés nélkül is nyilvánvaló, hogy ez az a tévedésekben leledző párt, amely *„egyáltalában nem képes a proletariátust és a tömegeket a forradalmi harcra vezetni, nem képes a forradalmat megnyerni s a proletariátus nagy történeti hivatását végrehajtani"*.

Ám a büntetés nem is késhet sokáig, hirdeti a kínai szöveg, s a vétkeseket előbb-utóbb eltávolítják : *„Ha bármelyik párt vezető csoportja letér a forradalmi útról, és a revizionizmus mocsarába téved, az igazi marxista-leninisták kívülről vagy belülről beavatkoznak, helyükre lépnek, s ők vezetik a népet a forradalom felé"*.

A kínaiak arzenálja új érvekkel is gyarapodott, s június 14-i levelükben már lényegében azzal vádolják az oroszokat, hogy *a burzsoá és kapitalista szellem lassan erőt vesz a szovjet párton, s az orosz forradalom félúton megállt.*

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT, a népi kommunák idején Moszkva keményen megrótta a kínaiakat, akik hivalkodva hirdették, hogy elérkeztek a kommunizmus küszöbéhez. Peking, amint ez a levélből kitetszik, ugyanezt a vádat most az oroszok ellen fordítja, s nem minden irónia nélkül jegyzi meg : *„Nem valamelyik ország belső ügyeit akarjuk ezzel hánytorgatni, hanem a marxizmus-leninizmus általános igazságából következő alapvető kérdésről beszélünk."*

Ennyi szemrehányás után már nem is meglepő, hogy a kínai kommunista párt Központi Bizottsága nem éri be a levélben kifejtett „huszonöt ponttal", s közli, hogy *„más, közérdekű kérdések"* megvitatására is sor kerülhetne. Példának mindjárt az egyik legkényesebbet idézi, amely nem más, mint *„Sztálin bírálata és a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. Kongresszusán felvetett, a nemzetközi kommunista mozgalmat érintő néhány alapvető elvi kérdés"* megvitatása. Peking mindeddig azt hangoztatta, hogy az idézett két kongresszus határozatai kizárólag a Szovjetuniót érdeklik.A „huszonöt pontból álló levél" azonban most tudtára adta az oroszoknak, hogy Peking a Sztálin halálát követő korszak egész politikai fejlődéséről kívánja a vitát megnyitni.

*

A Szovjetunió kommunista pártjának Központi Bizottsága nem tartotta célszerűnek, hogy nyilvánosságra hozza a pekingi vezetőknek június 14-én hozzá intézett levelét.

*

A Kínai Népköztársaság Követsége viszont tömegesen osztogatja a különböző szovjet szerveknek, a sajtóirodáknak, a diplomáciai testület tagjainak s bárkinek, aki csak kéri, annak a „huszonöt pontból álló levélnek" a másolatát, amelyet a kínai kommunista párt intézett június 14-én a szovjet kommunista párthoz.

A külföldi újságírókat, akik egyébként nem túlságosan szívesen látott vendégek a Kínai Népköztársaság Követségén, most megkülönböztető figyelmességgel fogadják, s a „levél" annyi példányával látják el, ahányat csak óhajtanak.

Zavartalan hullámok

Az angol rádió jelentése szerint a BBC adásainak moszkvai zavarása ez év *június 8.-a óta szünetel* : ez a leghosszabb zavarásmentes periódus az 1960-as U2. incidens óta ; a moszkvai hallgatók a szokásos sípolás, hörgés, zajongás nélkül egészében figyelhetik az angol rádió adását, anélkül talán, hogy burzsoá befolyás alá kerülnének. Az orosz zavarás módszere eddigelé legfőként a „válogatás" volt, mely nagyjából lehetetlenné tette a hírek hallgatását, de „szabadon engedte" az ismertető programokat, melyek az angol életről, művészetről, filmről, színházról s más közérdekű problémákról szóltak. A hírek veszélyesek lehetnek, *objektivitásukkal* a szovjet hallgatók *szubjektív* hangulati klimáját ronthatnák el ; ez volt legalábbis a moszkvai zavarók ideológiai álláspontja. E tekintetben azonban, úgy látszik, változások előtt állunk. Meg nem erősített, de nem is cáfolt jelentések szerint körülbelül két héten belül Londonba érkezik a szovjet Rádiózási Bizottság vezetője, *Michail Harlamov*, a BBC vezérigazgatójával folytatandó tárgyalásokra : e látogatás, a hírek szerint, egyik oka a zavarás hirtelenváratlan szünetelésének, s egyik biztosítéka annak, hogy — legalábbis a közeljövőben — a hírek szabad cseréjét nem akadályozzák meg moszkvai oldalról. Londonban az a vélemény alakult ki, hogy ha a jelenlegi zavarási szünet kiterjed július közepéig, amikor is megindulnak a tárgyalások a nukleáris fegyverek kérdésében, ez feltétlen reményteli jelnek magyarázható. A dolog érdekességéhez tartozik, hogy néhány nappal a BBC adásainak „hallhatóvá tétele" után, hirtelen megszűnt az *Amerika Hangja* adásainak zavarása is, amint ezt hivatalos washingtoni jelentések közlik. Számunkra most már csupán egy kérdés marad : mikor szünteti meg a magyar kormány a nyugati adók zavarását, mikor követi — ezen a téren is — a nagy szovjet példát ? Reméljük, mihamarabb.

Román-szovjet ellentétek

Azok a kommunista pártlapok, amelyek a szovjet vonalat követik, nem közölték hasábjaikon a kínaiaknak az oroszokhoz intézett június 14-i „huszonöt pontból álló levelét." Az Associated Press híriroda egyetlen kivételről tesz említést : a *„Scinteia"*, a Román Kommunista Párt központi lapja június 20-i számában részleteket közölt a kínai dokumentumból. Ahogy az Associated Press bécsi távirata megjegyzi, a román lap helyet adott a békés együttélés, a szovjet külpolitika és a sztálintalanító hullám kínai kritikájának.

A román vezetők egy ideje kezdenek kissé eltávolodni a Szovjetuniótól, noha túlzás lenne azt állítani, hogy átálltak a kínaiak táborába. De Gheorghiu Dej nem szalasztja el az alkalmat, hogy a kínai-szovjet nézeteltérés ürügyén ellenálljon Hruscsov egyes, a sajátosan román érdekeket fenyegető terveinek. Így például Románia nemrégiben széleskörű gazdasági szerződést kötött a Kínai Népköztársasággal, és helyreállította a diplomáciai kapcsolatokat Tiranával, meg sem várva, hogy az oroszok Enver Hodzsával rendezzék a vitatott kérdéseket.

Ismeretes, a románok nem jó szemmel nézik a KGST gazdasági integrációs politikáját. A Podgornij bukaresti látogatása alkalmából elmondott beszédében Gheorghiu Dej ugyan tagadta, hogy ezen a téren valamilyen ellentét is lenne közöttük, de ugyanakkor arra szólította fel a testvérpártokat, hogy *„tartsák szigorúan tiszteletben minden egyes szocialista állam függetlenségét és szuverénitását"*. A mondat értelme különösen akkor válik világossá, ha arra gondolunk, hogy Románia minden áron meg szeretné valósítani gazdasági terveit. Ezek a tervek nevezetesen előírták a kőolajtermelés fokozását, a petróleumkémia fejlesztését, a kohó- és textilipar megteremtését. A mai Románia azonban még mindig mezőgazdasági ország, ahol a komolyabb iparosítás éppen csak hogy megkezdődött. Érthető tehát, hogy az ország nem akar a nemzetközi szocialista munkamegosztás áldozata lenni, s attól tart, hogy az iparilag fejlettebb szocialista államok mellett csak a nyersanyag termelő szerepe jut neki. Hogy gazdasági terveit sikeresen megvalósítsa, minden eszközt megragad, hogy a nyugati országokkal kereskedelmi kapcsolatba lépjen. A KGST tagállamainak a nyomására sem óhajtja csökkenteni a nyugati országokkal való export-forgalmát, sem lemondani a külföldi valutáról, s ezzel együtt az ipari felszerelés beszerzésének a lehetőségéről.

Gheorghiu Dej és társainak „ellenállása" a lakosság teljes tetszésével találkozik. Néhány hónap óta egyébként a román párt főtitkára észrevehetően honfitársainak nemzeti érzelmeire épít a szovjet befolyás ellenében.

Rendkívüli feltűnést keltett világszerte, hogy a román vezetők nem vettek részt azon a találkozón, amelyet Hruscsov hívott egybe Kelet-Berlinben, Walter Ulbricht 70. születésnapjának ürügyén. Albánián kívül Románia az egyetlen varsói tagállam, amelyik távolmaradásával tüntet.

R.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

PEÉRY REZSÖ

TÍZ ÉV ELŐTT, AZON A NYÁRON BUDAPESTEN

1953 nyarán, Nagy Imre kormányra lépésének első napjaiban egy pedagógiai átképző tanfolyamon kellett részt vennem Budapesten.

A behívástól hetek óta dideregtem, hiszen jól ismertem már a továbbképző tanfolyamok megfélemlítő célzatát, testet és lelket fárasztó, az önálló gondolkodás ellenállását megbénító technikáját.

A pedagógiai mezők felett abban az időben még az új Középkor dogmatikus sötétje ült. A sztálinista kincstári szürrealizmusnak e kafkai ködein világított át váratlan erővel — éppen most tíz éve, július 4-én — Nagy Imre országgyűlési beszéde. A megszállottak, eszeveszettek, a reszketősök világában felállt egy egészséges ember, hogy hitet tegyen a normális emberi értelem mellett. A kancsalul festett egekbe bámuló hatalmasok sorában akadt valaki, aki a káprázattól a valóság felé fordította fürkésző arcát ; a fejhangon kántálók körében egy férfi elkezdett emberi hangon beszélni ; a mértéktelenség, aránytalanság, eszmei holdkórosság lovagjai között felállt valaki, hogy helyreállítsa az emberi arányokat és klasszikus mértékeket ; a megszállottak sorából kiállt egy józan ember, hogy talpára állítsa a mi fejtetőn forgó világunkat.

Mint aki hivatalból és kötelességszerűen éltem a kényszerképzeteknek és fikcióknak lényemtől teljesen idegen világában, e gyűlölt és őrült közegben, amelynek egy parányi eleme voltam magam is, ha nem is a katedrán, de igazgatói irodámban, mélységesen megrendített a realista létszemléletnek ez a nagyszerű és bátor megnyilatkozása.

A tanfolyami behívó így változott át szememben belépőjeggyé a várt változások színpadára : s várakozástól felajzott lélekkel siettem Budapestre.

Mint valamely messze földről érkezett idegen jártam a várost, mert naiv értelmemmel úgy véltem, e beszédnek napok alatt át kell alakítania az emberek eszméletét, a város arcát, a nemzet helyzetét és sorsát, amelynek szenvedő atomja voltam. A változás élményére, a fordulat meglepetésére szomjasan kóboroltam végig a várost. Az emberek azonban mintha nem vettek volna tudomást arról, amit a kelet-európai világrend kopernikuszi fordulatának tekintettem. Budapest polgárai e tündöklő nyári vasárnap apró örömeinek éltek. A megfélemlített óriás-város emberei látszólag óvatos tartózkodással, majdnem közönyösséget mímelve fogadták az enyhítő fordulatot — az utcán nyüzsgő, a kávéházakban trécselő sokaság legalábbis az idegen szemlélőben ezt a hatást keltette.

Egy volt találka-szálloda portásával sikerült nagy nehezen beszédbe elegyednem a kormánynyilatkozat felől. Kopasz öreg ember volt, fanyar és kiábrándult. Bevezetésképpen elmondta, hogy a kommün öreg gárdájának tagja, Rákosinak egy ideig börtöntársa a szegedi Csillagban. Lelkes kérdéseimre válaszul iszonyú szidást kaptam tőle : „Mondja, uram, maga hol élt eddig ? A Holdban, vagy itt közöttünk ? Mert ha itt élt, tudnia kell, hogy váltják a lépést, ha kell. Hát most magyarázzam el újból Önnek, mi az az egy lépés hátra ? Maga, uram, még mindig hisz ezeknek ?"

Így beszélt a csüggedt öreg kommunista portás, miközben feleségeink és kolléganőink szállását készítette elő. A tanfolyam nőhallgatóit ugyanis a minisztérium — némi elkerülhetetlen jelképes mellékgondolattal — ama mulatók-környéki kis szállodákba zsúfolta össze, amely szállodácskák hölgyei egykor nem szellemük áruba bocsátásával vigasztalták meg a tegnapi kor irigylésreméltó aranyifjúságát.

A tanfolyami kaszárnyává vedlett Tanítók Házában minden a népi demokratikus ritusok merev, szürke reglamája szerint történt. Kaptam egy lepedőt, két pokrócot, ebéd- és vacsorajegyet és egy számot, ami egy apró szobába zsúfolt emeletes ágyak közé utalt. A folyosókon napbarnította falusi tanítók nyüzsögtek, a szappan és izzadtság szagú szűk mosdóhelyiségeket felverte az útiportól szabadulók lármája. A felső balkonról a hőségben fürdő és csendes Városligetre láttam, előterében félelmesen csillogott a marsall óriásszobra, mint valamely iszonytató figyelmeztetés sorsunk törvényeire.

Másnap — mintha közben mi sem történt volna — megkezdődött a környék egy hatalmas, korszerű gimnáziumában a tanfolyam taposómalma. Több százan zsúfolódtunk itt, napi nyolc órában üldögélve a szent szövegek felett, amelyek valamely orosz állami ideológiai műhely fordított szövegei lehettek. Ebben az időszakban, az ideológia tanulmányozása felettébb veszélyes vállalkozássá változott, hiszen az idézetek válogatását és összefüggéseiktől való megszabadítását. az értelmezés miként jét változások lehetőségei árnyékolták be. A nagy tan pápája halott volt : az értelmezők és szövegmagyarázók a napi politika változásaira pillogva szent zavarban, de óvatos rejtekutakat nyitva tartva értelmezték a Nagy Halott hagyatékát. Oktatóink eleve feszélyezetlen magatartását nyilván meg-megzavarta ama tény baljós, távoli lehelete, hogy közben Magyarországon váratlanul működni kezdett a realista eretnekség hullámverése. E tantermekből, ahol az Ideológia változatlanul merev és titokzatos Buddha-arcát elevenítették meg az összefüggésükből kiszakított szövegek, a kommentárok egyhangú kereplői, az előadók magasztos feladatuk nagyságára figyelmeztető papos gesztusai — valóban nehéz volt valóságnak elfogadni, hogy valaki odakint az egykori Józan Európa hangján szólt, közvetlenül és természetesen, mintha nem a dogmák szövevényeiben vergődnénk elszakíthatatlanul !

„Írjon az igazgató elvtárs egy nyilatkozatot, miként hatott Önre a miniszterelnök úr beszéde" — ezt az utasítást kaptam az első napon. Két hét múlva egyetlen szó magyarázat nélkül elém tették a „Köznevelést", benne egy olyan módon megcsonkított szöveggel, amelynek csak „biztonsági" mondatát láttam viszont, az ellensúlynak szánt befejező részt — a Nagy Imre mellett hitet tevő passzust a maga teljes terjedelmében törölték. Így tudtam meg rövid idő alatt, hogy hányadán állunk.

Azután egy szép napon váratlan mozgolódás zökkentett ki a szent szövegek feletti merengésünkből. A változás minden kommentálásától húzódozó oktatóinkat mintha gyógyító, delejes áramütés érte volna. A folyosón óriás plakátok közölték : *Rákosi elvtárs beszél.* A csoportvezetők a szünetekben megdicsőült mosollyal erőltettek beszélgetéseket a nagy fordulatról. Rákosi elvtárs, Rákosi elvtárs, csattogtatták a maguk sajátságos felütő hangsúlyával a szabadító igét szerte az óriás épület visszhangos folyosóin, s a díszterem előterében, ahol pálmák között a két zsarnok idomtalan óriás márványfeje nézett szembe egymással.

Oktatóink, ezek a jóvágású volt nyilas polgári iskolai tanárok, e pillanattól kezdve lényegesen kevesebb gátlással faggattak a szövegrészek felől, a Király utca vagy a Wesselényi utca cukrászdáiból vagy fodrászüzemeiből az ideológia papi rendjébe csöppent csinos oktató hölgyeink is fesztelenebbül fonták keresztbe barnára sült szép combjaikat fenn a katedrán, ahol ülni szerettek ; mert ugyan Beriját kivégezték, de köztünk és felettünk van Rákosi elvtárs, érvényben a törvény, él a nagy tan, a dialektika szép, mozdulatlan világa !

A kísérleti alanyok — a szemináriumok hallgatói — e fordulatok lehetőségeire számító bölcs közönnyel fogadták a nagy bejelentést. A hallgatóság javarészt pompás testű, bővérű alföldi vagy dunántúli igazgatótanítókból került ki. Ezek a jóvágású, zengő hangú férfiak, mintha Móricz Zsigmond regényeiből robbantak volna bele ebbe a sivár tanfolyamba. Nappal ravaszul, óvatosan, talpraesetten, tartózkodóan feleltek a katekizmus kérdéseire, olykor el-elbóbiskoltak a hőségben az idézetek felett, este alkalmi szeretőkhöz ruccantak ki, szidták a taplóízű kosztot, az oktatókkal kétértelmüen lojáliskodtak, de egymás között a volt frontszolgálatos tisztek leplezetlen cinizmusával viccelődtek a tanfolyamon hallottak felett.

Az ideológia sivatagában eltelt nappali gyaloglás után az este olykor enyhületet jelentett.

Az emeletes ágyon heverésztem nyitott szemmel. Alul afrikai hőségben lihegett az óriás város. A szobor körül kormányzati gépkocsik robogtak, a Városligeti-tó felől távoli dzsessz zümmögött, s az ember a titokra gondolt, ami körülvette, a félelemnek, a kiszámíthatatlanságnak a hínárosára körülöttünk, az ismeretlen célzatú kormánypárti és szakszervezeti palotákra, a tanfolyamok vigasztalan labirintusára, a törpékre és félkegyelműekre, a jóképű nyilas tanítókra és a volt manikürösleányokra, akik holnap újból elkezdik az egyhangú és ostoba kínzást, a kísérleti alanyokra, akik most kerti sörözőkben fújják ki a fejükből a dogmákat, az épületekre, amelyeket a rémület mítosza őriz s arra, hogy te csak csavar vagy, apró alkatrész a félelmes és nagy gépezetben, amelyben, íme, minden a régi és jól ismert törvény értelmében működik tovább, amint azt a távoli és ismeretlen gépmesterek elhatározták.

Magyar költők estje Párizsban

HALVÁNY VILÁGÍTÁSBAN, zöldesszürke falon a mozgó árnyékok elmosódó széle összeolvad — tengerzöld örvény. Öt költő ül a színpadon földig érő kulisszafüggönyök között. A keskeny teremben hatalmas búrákból ömlik a fény.

A nézőtér bordó vászon borítása a színpad kapuját övező zöld szegélyig ereszkedik. Az arasznyi széles sávon szimetrikusan elhelyezett okkersárga foltok és fehér karikák. A függöny fölött vastag zsinór szalad végig az oldalt lelógó bojtokig. Élénk színek, játékosbojtos díszítés, homályos és kicsi színpad.

JEAN FOLLAIN nyitja meg a *Mai Magyar Költők* címen meghirdetett párizsi irodalmi estet. A PEN Klub képviseletében nemrég Budapesten járt, ahol sok-sok vers szerzőjével végre személyesen is megismerkedhetett, (a magyar költők leglelkesebb francia fordítói közé tartozik), és — mint mondja, — találkozott sok nem irodalmár magyarral is, akik „ismerik és szeretik a francia költőket", — különösen a fiatalok, — és nemcsak az elmúlt századok, hanem a mai irodalmi élet alakjait is számontartják. Garáról sem felejtkezik meg Follain, *„Párizs magyarjáról"* (derültség) és az Antológiáról, akinek és aminek köszönhetjük, hogy a Théâtre Le Kaleidoscope-ban együtt ülünk.

A teremben fullasztó meleg van és zsúfoltság... tömeg. Egymáshoz préselődve nyújtogatják a nyakukat, akiknek már a földön se jutott hely. A szinpadon sincsen mindenkinek széke, Pierre Emmanuel, a Budapestről érkezett Pilinszky és Weöres szinfalaknak támaszkodva, a földön ülnek. Guillevic a kulisszák mögül lép elő... Károlyi Amy, Jean Richard, a Londonban élő Határ Győző, Paul Chaulot, több magyar költő és Jevtusenko fordítója, a teremben, a közönség között találtak helyet — a bordó vászonnal bevont és óriási búrákkal kivilágított mennyezet alatt. Itt van Charles Dobzynski is, magyar és lengyel költők fordítója, Louis de Villefosse író, Hantai Simon festő.

Zöld örvény a színpad. Két vézna lábú asztalka mögött : balról a göndör, hamuszürke hajú, húsos ajkú, élénk szemű Jean Follain, jobbról Jean Rousselot, — a magyar irodalom régi, minden próbát kiállt barátai.

A markáns, jól megtermett Rousselot veszi át a szót. Az Antológiával kezdi ő is néhány mondatban méltatja a válogatást, a jegyzeteket, Cs. Szabó László előszavát. Bevezetőjében a magyar irodalom legjellegzetesebb vonásairól beszél, Balassiról, Aranyról, Vörösmartyról, Petőfiről.

Már fél órával az irodalmi est kezdete előtt a kapuban ácsorogtak az emberek, a versek hozták ide őket, a lélektől-lélekig szálló űrhajók. Miért is kételkednénk a versek őszinteségében ? Az arcokon kíváncsiság ül, szomjas, ideges éhség, szóra, ritmusra, rímre...

Jean Rousselot aranykeretes szemüveget hord, franciásan nyírt rövid haját oldalt fésüli, élete derekán lévő magas, markáns férfi. Szabó Lőrincet személyesen is ismerte, — minden költőt különkülön bemutat, — Kassákot, s most már Weöres Sándort és Pilinszky Jánost is.

Az első verset, — Az eltévedt lovas, Adytól — M. Lebeau olvassa fel, azután Mme Charrère Babitstól a Csipkerózsát.

Kosztolányi Dezső volt az első magyar költő, akitől fordítani kezdett Rousselot, — az ő versein keresztül szerette meg a magyar költészetet. A következő : Illyés Gyula, nemcsak verseit, az embert is ismeri — még egy-két anekdotára is jut a rövidke időből. Pár szóval portrét rajzol Illyésről, a hatalmas darab emberről, aki egy háborús vászontáskában hordja magával írószerszámait, s aki megrökönyödve áll meg egy-egy gazos kukoricatábla előtt...

József Attilával nem találkozott személyesen, mégis nagyon közelinek érzi magához a „..mosónő fiát..", hiszen a „szennyes szagát" ő is ismerte ; persze nemcsak a hányatott fiatalság köti össze őket, hanem elsősorban a versek. A költőt Lorcával és Majakovszijjal együtt emlegeti.

A közönség soraiban van valaki, aki jól ismerte József Attilát : régi barátja, Fejtő Ferenc.

— Kár, hogy csak a *Mamát* hallhatta a közönség.

SZABÓ LŐRINC, Illyés, József Attila, Kassák, Radnóti után sor kerül az első jelenlévő költőre.

Szürkülő hajával, világosszürke öltönyében, kedves, kicsit zavart mosolyával, karbatett kezekkel Weöres Sándor csendben, szelíden áll félig az oldalfüggöny előtt, félig mögötte. Előrelép, Rousselot asztala mellé. A *Valse triste* című versét olvassa, magyarul. Azután Mme Charrère és M. Lebeau előadóművészek ugyanazt franciául. Guillevic a neves költő, a *Juhász Gyula sírja* című verset olvassa fel, Weöres segítségével fordította le valamelyik éjszaka — saját bevallása szerint — egy üveg szilvapálinka mellett.

— Milyen jó lenne minden verset magyarul is hallani, valószínű a francia közönséget se zavarná.

Határ Győző versét Rousselot mondja el, majd Pierre Emmanuel a sarokban meghúzódó Pilinszkyét A szerzőt látni akarja a közönség ; a sovány, magas, csodálkozó szemű költő, Pilinszky János meghajol, kicsit zavartan előrelép.

Emmanuel alig 24 órája kapta meg a Francia Akadémia költői nagydíját s most itt van a magyarok között. Fáradt tartású ember, dús sötét haja elé, magas homlokára esik a fény. Szaggatottan törnek elő torkából a szavak. Érzi, amit olvas, a sejtjeiben is benne vannak a sorok... órákat, éjszakákat, heteket élhetett együtt a verssel, amíg francia veretbe öltöztette az *Apokalipszis* súlyos szavait.

Pilinszky után az ugyancsak Pestről Párizsba látogató Kormos István, Tardos Tibor következik, verssel, prózával.

A mosolygó, kedves Károlyi Amy versét Guillevic adja elő, — ezt is a mellett a bizonyos üveg mellett fordította.

A nézőtér zsúfolásig tömve, hátul állnak is, elől a földön ülnek, a későn jövők az ajtó mellett várnak. Az árnyékok a színfalon összehajlanak, Weöresé Follainével, Emmanuelével... A teremben egymás mellett pestiek, párizsiak...

Egy-egy vers Rákos Sándortól, Juhász Ferenctől, Nemes Nagy Ágnestől.

Csend van, az arcok, a szemek a színpad felé néznek... fiatal lányok, diákok, idős bácsik...

FELZÚG az utolsó taps.

A keskeny kapu alatt, gyenge izzók fényében állnak, kérdeznek, nézelődnek, érdeklődnek az emberek. Aktáskájával, orrára csúszó szemüvegével, cipőre bukó széles pantallójával, az egyik ajtó mellett áll Gara László, a szervező ; körszakállal, pipával, kigombolt zakóval Guillevic ; csendben, szelíd arccal Pierre Emmanuel ; a félénk ijedt szemű Pilinszky János ; a mosolygó, kedves Károlyi Amy, mellette férje : Weöres Sándor, karbatett kézzel és nyugodtan, és Határ Győző, a nagybajuszú. És ott állnak a kis kövezett udvaron a párizsiak is, magyarok, franciák, vegyesen.

Az árnyékos, vizes feketeségben fény-szigetek... a lámpák mögött, a falon, fényes korongok... Éjfél felé jár.

PAPP TIBOR

NYÍRI ÉVA

EMILY BRONTE TITKA

NEMRÉG jelentek meg Párizsban Emily Bronte versei, kétnyelvű kiadásban. A fordítások, legyünk elnézőek, közepesek. Jó tanuló pontos munkája e kötet. Érdeme elsősorban, hogy az angolul többékevésbé értő olvasót hozzásegíti az eredeti szöveg megértéséhez. Ez az eredmény nem lekicsinylendő, ha elgondoljuk, hogy a világirodalom egyik legtitokzatosabb egyénisége áll előttünk és a kritikusok több mint száz éve igyekeznek megfejteni a rejtélyt, melyet műve mögött sejtenek. *„Hogyan lehetséges* — kérdezi Jacques Marcireau a ‚Wuthering Heights' előszavában, *hogy ez az egyszerű fiatal lány, aki még harminc évet sem élt és aki alig látott valamit a világból, ilyen erőteljes és gazdag művet alkothatott ?"* Emily Bronte maga válaszol e kérdésre. A rabnak, aki börtönben él, egy pók élete olyan világot tár fel, amely a tevékeny ember részére örökre ismeretlen marad.

E mondat, melyet a francia kritikus magyarázatnak szánt, tetszetős ugyan, de nem kielégítő. Kit tekintett Emily Bronte póknak, regényhőseit, önmagát, vagy az emberi szívet ? Miért érezte rabnak magát ? A Haworth-i lelkész lánya szenvedélyesen szerette otthonát, a vadvirágokkal borított pusztát a temető körül, a kietlen sötét, romantikus völgyeket, ahol gyerekkorában órákig csavargott nővéreivel vagy két zabolátlan kutyája kíséretében. Mindössze kétszer hagyta el Haworth-ot, egyszer hat hónapra, amikor egy Halifaxi iskolában tanított, egyszer pedig Charlotte nővérét kísérte el Brüsszelbe. De mindkét alkalommal vissza kellett utaznia. Beteggé tette a honvágy.

A GALLIMARD kiadásban megjelent verseskötet második nagy érdeme a dokumentum sorozat, mely megismerteti velünk Emily Bronte életének apró, de jellegzetes eseményeit.

„Tartzkodó volt, mint családja többi tagja, — mondta a ‚Wuthering Heights' szerzőjéről a Haworth-i templom sekrestyése. — *De Emily kisasszony talán a többieknél is zárkózottabb volt. Csak vasárnap lehetett találkozni vele. A városban igen ritkán fordult meg, de a templom ablakából látni lehet az ösvényt, mely a lelkészházból a pusztára vezet. Ott járt minden nap kutyáival ; akármilyen rossz volt az idő, mert úgy szerette a pusztát, hogy boldogtalan volt, ha nem érezhette a szellő hűvösségét."*

Hogy milyen volt Emily külseje, ezt osztálytársától, Ellen Nusseytől tudja meg az olvasó.

„Kecses és hajlékony alakú. Apja után ő volt a legmagasabb a családban. Nagyon szép haja volt, mint Charlotte-nak, de ő szigorú szoros fürtöket viselt. Arcszíne halvány volt. Tiszta, lángoló, kék tekintetével csak ritkán lehetett találkozni. Megközelíthetetlennek látszott és mégis ellenállhatatlanul vonzó volt, lényéből erő sugárzott és bizalmat keltett mindenkiben."

A brüsszeli iskola igazgatónője a következőképpen beszél :

„Amikor megérkeztek, 1848. *februárjában, az intézetnek nyolcvan vagy száz növendéke lehetett. De a két nővér csak egymással érezte jól magát, nem vegyültek a könnyen barátkozó jókedvű belga lányok közé, akik furcsáknak, félszegeknek, excentrikusoknak találták őket. Emily csúf, divatjamúlt, bőujjú blúzokat hordott, formátlan szoknyákat, melyek sután lógtak vékony alakján. A honvágytól annyira szenvedtek, hogy nem volt erejük társalogni, vagy résztvenni társaik játékaiban".* Madame Héger különös érdeklődéssel kísérte kivaló tehetségű tanítványát : *„Rendkívül logikusan gondolkozott,* — írja, — *vitakészsége egy férfi becsületére vált volna. De makacs volt és érveihez vakon ragaszkodott még akkor is, ha ezek ellentétbe kerültek érzelmeivel és igazságérzetével."* Hozzáteszi : *„Férfinak kellett volna születnie, nagy tengerész lehetett volna belőle."*

A NAGY SZÁMMAL felsorakoztatott szemtanúk különös képet festenek elénk Emily Bronteről. Megtudjuk, hogy amikor egy napon a pusztán kóbor kutya karonharapta, maga fertőtlenítette a sebet, izzó vasalót szorítva a harapásra. De megtudjuk azt is, hogy kitűnően tudott tésztát gyúrni és amikor Tobby cselédlány beteg és nyomorék lett, ő látta el kenyérrel az egész családot. *„Igaz, hogy közben németül tanult* — írja Mrs. Gaskell az ‚Emily Bronte élete' című könyv szerzője, aki úgy látszik örömét találta az írónő életének különös vagy egymásnak ellentmondó mozzanatainak felsorakoztatásában. — *De tanulmányai sohasem mentek a kenyér rovására, mely könnyű volt és ízletes."*

Minél közelebbről ismerjük Emily Bronte életének eseményeit, annál kevésbé találunk választ kérdésünkre : Miért hasonlította magát rabhoz ? Hiszen ha rab volt, önmagát ítélte börtönre. Ami pedig a pókot illeti, Emily saját szívét tekintette valószínűleg kísérleti állatkának, önmaga felé irányította lángoló, tiszta de könyörtelen tekintetét.

Aki a két világháború között nevelkedett fel, bizonyára emlékszik az „Üvöltő szelek" címen megjelent regényre. És ki nem emlékszik Lawrence Olivier mesteri alakítására a Wuthering Heights hősének szerepében ? A torzonborz talált gyerek Earnshaw úr jóvoltából került Thrushcross Grange-be és, felnőven, romlásba döntötte jótevője egész családját. Heathcliff szép volt, romantikus és gonosz. Erőszakos volt és keményszívű, olyan meggyőzően és gátlástalanul, hogy típust alkotott. Emily bizonyára nem vállalta volna a közösséget hősével. Pedig a fiatal lány, akiről úgy tudták, hogy soha nem volt dolga férfival, csak Heathcliff szívével szeretett, olyan szenvedélyesen, ahogy a valóságban talán nem is lehet szeretni.

LEHETSÉGES, hogy a modern lélektan érveire támaszkodó kritikusoknak van igazuk és az írónő regényhőseibe saját be nem vallott ösztöneit helyezte. De verseiben nyíltan beszél önmagáról és a világról. Verseskötetét lapozgatva úgy érezzük, hogy a lírikus szembefordul a prózával, önmagával száll vitába. A költő gyűlöli az igazságtalanságot, megveti a zsarnokokat és harcolni szeretne ellenük. *„Én átkozott, nem védhetem sem otthonom sem Istenem"* — kiált fel egyik legjellegzetesebb verse végén, melyben megbélyegzi azokat akik *„mostohák az elesettekkel"* és *„eltapossák a gyöngék jogát"*. Aki regényét ismeri, tudja : olyan szeretettel vázolta Heathcliff alakját, hogy még az olvasóval is sikerül megszerettetnie a világirodalom egyik legsötétebb zsarnokát.

Emily Bronte romantikus kor gyermeke volt. Hitt az érzelmekben, a lélek és a szellem halhatatlanságában, a szerelemben, mely győzedelmeskedik a halál felett. Az inspirációban is, mely részére bizonyos extatikus kegyelmi állapotot jelentett. A vers és a regény kifejezési eszközének érezte magát.

Az igazságot nem tudhatjuk meg sohasem és senki nem dönti el az évszázados vitát. Emily Bronte, a több mint száz éve halott angol lány titkát sem fejtjük meg soha. Költészetének **titkát,** melyet külső élmény nélküli élete nem magyarázhat meg, talán megközelítheti a *Stancák* című versének befejező két szakasza :

Ott leszek, hová természetem vezet
Ezt választottam, nem kell más vezér nekem;
Ahol a szürke nyáj legel a puszta szélén,
Hol vad szél süvölt a hegységeken.

Miről tanúskodtok, ti vad hegyvidékek?
Több nagyságról, kinról, mit felmérhetek
A föld, mely érzést kelt az ember szívében,
Önmagában hordja a poklot és eget.

A titkot elvitte magával Haworth földjébe, melytől életében sem tudott elszakadni és amit annyira szeretett.

EMILY BRONTE VERSEIBÖL

Mért kérded merre és mikor ?

Mért kérded merre és mikor ?
Fajtád e faj, nézz bárhova
A hatalomnak hódoló
A győztes bűn barátja, talpnyaló
S az elesettel mostoha.
Ki eltapossa jogodat
Ha más erős, s te gyenge vagy.

Vér és könny ontók
Bánatra szomjasok
Eget ostromolnak esztelen imákkal
Irgalmat kérnek, s irgalmatlanok.

Mikor az őszi ég alatt
A búzában sárgult a mag
Nap nap után, mint délidőn
Fent villogott a nyári nap,

Értelmetlen tekintetek
Nézték a feldúlt földeket
A kötetlen kévéket és
A gazdátlan kaszanyelet
Pedig a termés készen áll
Vértől duzzad a búzaszál
Felőrlődik a gyenge mag
Csizmák és lópaták alatt
S én átkozott, nem védhetem
Sem otthonom, sem Istenem.

Akkor vagyok legboldogabb

Akkor vagyok legboldogabb
Amikor lelkem sárfészkétől elszakad
Holdszőtte fényben, szélfútta éjjelen
Fényvilágok közt kóborol tekintetem.

Én nem vagyok már, semmi sincs
Sem föld, sem víz, az ég se fent,
Egy szellem járja már csupán
A mérhetetlen végtelent.

Én nem sírok ha elmész

Én nem sírok ha elmész
Hisz itt minden hamis
És kétszer fáj szívemnek
Ha fáj szívednek is.

Én nem sírok, hisz úgyis
A ködbe hull a nyár,
A legboldogabb óra
Végül a sírba száll.

Én szívszorongva várom
A téli éjszakákat
Beteggé tesz hogy szívünk
Felmorzsolja a bánat.

S ha mégis sírodon
Szemedből könny fakad,
Vedd óhajom jelének
Követni sorsodat.

Nyirí Éva fordítása.

MORVAN LEBESQUE *

A FAFEJŰEK

Még kezdő újságíró voltam, amikor egyszer főnököm, Florent Fels elküldött egy sajtókonferenciára, amelyet az egyik hollywoodi filmkirály tartott a George V.-szálloda fogadóhelyiségében. A konferencia maga is hollywoodi külsőségek között zajlott le: a Hetedik Művészet Fáraója hollywoodi karosszékében elterpeszkedve fogadott minket, szájában hollywoodi szivarral, oldalán hollywoodi titkárnővel, aki egyben tolmácsul is szolgált. A Fáraó nem beszélt franciául, s a társalgás valamilyen látványos és bonyolult ceremónia szabályait követte. Minden egyes (lefordított) kérdésünkre az Istenség előbb mély, elmélkedő csöndbe burkolódzott, majd „ex-catedra" válaszolt, s (lefordított) szavai úgy hullottak szerény kis gyülekezetünkre, mint az ellentmondást nem tűrő Kinyilatkozás. Ekkor egyikünk ezt a kérdést merészelte feltenni, (a kérdésből kiderül az is, sajnos, hogy nem vagyok mai gyerek...): **„Mit kell tartanunk a színes filmről?"** A szertartásnak megfelelően: a titkárnő fordít, az Istenség elmélkedik. Ajka végül szólásra nyílik, s a titkos értelmű angol igékből néhány foszlányt elkapok: **Kitchen, moonlight, moonlight, kitchen...** A titkárnő áhítattal értelmezi az Istenség igéit: **„Mr. W... nem bízik a színes film jövőjében."** Mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy a színes film nem szép. A film mozgó képek, váltakozó díszletek sorozata, ahol például a holdfényben úszó kertből egyenesen egy közönséges konyhába lehet lépni. Márpedig, ha igaz, hogy nincs szebb látvány, mint egy szerelmespár holdfénynél a dél-francia tengerparton, — ugyan ki látott már olyan festőt, aki egy konyhát akart volna a vásznon megörökíteni?

Mr. W...-ről, akinek, többek között, a flamand festészetről halvány fogalma sem volt, és aki a leghitványabb giccset halhatatlan remekműnek vélte, ez volt az utolsó képem. A kibuggyanni készülő nevetés már a torkomat csiklandozta, s jobbnak láttam óvatosan a kijárat felé iszkolni. Mégis, bármennyire reméltem is, nem szabadultam meg végleg Mr. W...-től. Jó néhány év eltelt azóta, Mr. W... azonban rendszeresen hírt ad magáról. Igaz, formáját változtatja, száz meg száz alakban jelentkezik: hol kapitalista, hol marxista, író vagy politikus... Legutolsó megtestesülése az az „érdemes" moszkvai kritikus, aki nemrégiben keményen rárontott Ilja Ehrenburgra, s „formalista elhajlással" vádolta, mivel ez utóbbi a szocialista realizmustól idegen művészeti irányzatokat dicsőített. Úgy látszik, örökérvényű törvény, hogy a butaság nem ismeri az országhatárokat.

Formalista elhajlás?" Itt lenne az ideje, hogy leszámoljunk végre minden elhajlások legveszedelmesebbikével, vagy hogy még pontosabbak legyünk, az igazi elhajlással, amely csak **egyetlen** művészeti irányzatot tart lehetségesnek. Sztálin uralma alatt, a koncentrációs táborral fenyegetőző rendőrspicli-kritikusok, a cenzúra hőskorában az írók és művészek szigorú szabályok által megszabott feladata az volt, hogy „a szovjet ember igazságát" ábrázolják. A marxista művészek még Franciaországban is engedelmesen követték ezt az esztétikai napiparancsot, s ha kellett, művészi temperamentumukról, stílusukról is lemondtak. A büntetés azonban nem sokáig váratott magára. A „szocialista igazság" hamarosan egy begyöpösödött és hazug katekizmus hittétele lett. A sztálini művészet a semmivel lett egyenlő értékű, akárcsak a napóleoni vagy a hitleri művészet. A zsarnokot magát is csak hitvány képmásokkal szolgálták „művészei". Ami pedig a franciaországi változásokat illeti, hadd mondjak el egy igaz történetet. Volt egy barátom, nagytehetségű festő. Búzamezőket festett nagy kifejező erővel. A vásznon nem volt más csak búza meg ég és nap. Egy szép napon egyik elvtársa meglátogatta a műtermében. Az elvtárs nézi a képeket, és csak hümmög. „Hiányzik az ember, — szólal meg végül, — Mit sem ér az a búza a dolgozó ember nélkül, aki veti meg aratja". Barátom meghökkent, s ezentúl minden képére odaföstött egy aratógépet. Az eredmény azonban éppen az ellenkező lett: az ember eltűnt a vászonról. Nem maradt más, csak egy kis odapingált, anekdotikus alak a kombájnon, — míg a puszta búzamezőkön az Ember, az alkotó ember láthatatlanul is jelen volt.

A szocialista realizmus nem az ember, hanem a rendszer festészete volt. Egy rendszer pedig bármennyire korához tartozzék is, csak egy pillanat az emberiség történetében. A művész természetes feladata: az örök embert, a jelen, a múlt, a jövő emberét festeni. A művészet mindörökkévaló, tehát dinamikus, a politika múlandó, tehát statikus. Egy fiatal szovjet költőnő, Bella Ahmadulina megnyerő módon igazolja ezt a tételt. **„Mindig is szerettük Puskint,** — mondja. — **De, íme, a különbség: Sztálin alatt Puskint csupán a cár ellenségének tekintették, ma azonban a szabadság bajnokát tiszteljük benne."** Hiába hangoztatják a Szovjetunióban a felsőbb körök, az ellenkezőjét: a szocialista realizmus kimúlt. Az ifjú költők leleplezték a vaskalapos dogmát és kardoskodó őreit. A „fafejűeket", ahogy nevezik őket, az ostobákat, mert hiszen erről van szó. Voznyeszenszkij írta: **„Az egyetlen ellenség a középszerűség."**

A hollywoodi filmkirály, aki nem tudta elképzelni, hogy a konyha is lehet egy kép témája — hacsak a közepére nem ültetnek egy szép, hosszúcombú filmcsillagot —, éppen olyan „fafejű" volt, mint a szovjet kritikus, aki nem tudja elképzelni, hogy holdvilágos tájképet is lehet festeni — hacsak a festő nem bigygyeszt még oda egy boldogan mosolygó, karját férfiasan összefonó kolhozistát, amely karfonás a Pravda fényképein, máig sem tudom milyen oknál fogva, a serénykedő dolgozó félreismerhetetlen jele. Lehet „fafejű" az a hajdani nyúlbőrkereskedő, aki a kapitalista rendszernek hála, nagyképű, igazságot osztó filmproducer lett. De lehet „fafejű" az a szélsőbaloldali értelmiségi férfiú is, aki a szocialista rendszer igényei szerint szabja meg, hogyan kell festeni, írni vagy zenét szerezni. Aki képtelen az alkotásra, még könnyen lehet könyörtelen cenzor, s aki nem ismeri az Istent, még építhet egyházat szigorú dogmákra. De nézzenek csak ezek az emberek a tükörbe! Egy nyárspolgár, igazi nyárspolgár képe néz majd rájuk! Mert nyárspolgári mind az, ami dogmatikus gondolatrendszer, azaz önelégült gondolatrendszer következménye — s ez alól a hivatalos marxizmus sem kivétel. Az alkotó azonban, legyen szegény mint Van Gogh, dúsgazdag mint Picasso, sohasem volt és nem lesz nyárspolgár.

De a rendszer olyan kényelmes! — mondják majd mások. Mintha csak párnázott, az ülep alá engedelmesen simuló karosszékben ülnénk! Soha nem jövünk zavarba, mindenre van kész válaszunk, hiszen megbízható kis katekizmusunk mindig szolgálatunkra siet. Szinte már halhatatlannak hisszük magunkat, akárcsak a művészek...

De ti, barátaim, művészek, fessetek úgy, ahogy a szívetek parancsolja: holdfényes tájakat vagy dús konyhákat! Fessetek úgy, ahogy szemetek látja, elmétek bontja és rendezi a tárgyakat, kísérletezzetek! És ha egy „fafejű" kopogtat ajtótokon, bízzatok házőrző kutyátokban.

* A francia irodalmi élet egyik legismertebb alakja. Fenti írását, amely a párizsi **„Canard enchainé"**-ben jelent meg, a szerző engedélyével közöljük.

FENYŐ MIKSA

Horthy Miklós titkos iratai

A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ* egy vaskos kötetben kiadta Horthy titkos személyes levéltárának irásait, már t.i. azokat, melyeket Magyarország volt kormányzója önkénytelen távozása előtt nem semmisített meg. Ezek a Várpalotában maradt írások jutottak — az illetékes amerikai hatóság szívességéből az Országos Levéltár birtokába s jelentek meg „titkos" jelzővel feldíszítve. Ez a jelző nem éppen találó kifejezés : kissé szenzációt hajhászó íze van, nem illő egy felelősséggel szerkesztett történelmi munka címéül, amilyen igénnyel — örömmel konstatáljuk — a tudományos jellegű munkák otthon általában megjelennek. Persze, nem áll módunkban ellenőrízni, hogy a tudós szerkesztők milyen dokumentumokat mellőztek a kiadásnál, milyen megfontolások bírták őket erre — annyi bizonyos, hogy összefoglaló magyarázataiknál gyakran érezni lehet a tendenciát. De még így is, és ilyen romantikus cím nélkül is a gyűjtemény érdemes munka s ha nem is tár fel meglepő adatokat az ominózus negyed század történetéhez, mégis a szereplő egyéniségek közismert portréjához egy-egy új érdekes vonással szolgál. „Ilyennek ismertük" — fogja az olvasó konstatálni és a tudós kutatót is megerősíti a maga föltevésének helyességében.

A korszak, melyet felölel — mondottuk — 25 esztendő : törekvéseiben, cselekedeteiben, ezeknek emelkedettségében, persze, nem is mérhető a korhoz, melynek történetét Horváth Mihály megírta, de számunkra, akik Horthy korának tanúi és cselekvő alanyai voltunk, mégis érdekesebb. A közölt irományok kezdődnek Windischgrätz Lajos herceg 1919. január 29. keletű levelével, melyet Horthy Miklós admirálisnak ír a szegedi kormány megalakulásakor, felajánlván szolgálatait (melyek, tudjuk, később a frankhamisításban történt aktív részvételben konkretizálódtak) és végződnek a kormányzó levelével, melyet 1944. julius 17.-én intézett Hitlerhez, melyben az SS és a Gestapo visszahívását kéri, s melynek átadására magát Weesenmayer német követet kérte meg, aki azonban ezt megtagadta azzal, hogy a Führer a harctéren ismeretlen helyen tartózkodik.

S ami közbül van : levelek és levélfogalmazványok, miniszteri előterjesztések, naplófoljegyzések, vezérkari fejtegetések és a két tudós szerkesztő glosszái stb. érdekes olvasmány, noha az utóbbiak tekintetében meg kell jegyeznünk, hogy valahányszor az utódállamokkal való konfliktusról van szó, a glossza mindig a magyart hibáztatja. (Meg aztán sokallom az okiratok helyesírási hibáira figyelmeztető *sic !* felkiáltásokat, — egy kissé bízni kell abban, hogy az olvasó maga is észreveszi a hibát — ha nem, az sem baj.)

●

ENNYIT ALTALÁNOSSÁGBAN erről a kötetről. A részletek tekintetében néhány mozzanatra szeretnék utalni, melyek különösen megragadták figyelmemet. Így nevezetesen a IV. Károly visszatéréséről szóló írások. Hunyady József gróf nyilatkozattervezete, melyben IV. Károly kijelenti, hogy *„elfogadja a békeszerződést, elismeri azon országok teljes állami függetlenségét, melyek a Monarchia országaiból alakultak és egész erejét a magyar nemzet boldogítására fogja forditani. — Amennyiben a régi Monarchia más részének jogara alá való csatolása lehetővé válnék, ez csakis a magyar törvényhozás hozzájárulásával lesz eszközölhető."* — Boroviczényi Aladárnak, a király titkárának levele 1920. május 20-ról, melyben Horthy Miklóst értesíti Gömbös Gyula Habsburg-ellenes politikájáról. (Nem lehetetlen, hogy e réven lett a kormányzó figyelmes Gömbös Gyula államférfiúi elhivatottságára.)

1920. nyarán szövődnek kapcsolatok a német birodalom ellenforradalmi mozgalmaival, jelesül annak főemberével, Ludendorffal, aki a két ország egymásrautaltságáról ír a kormányzónak. Ludendorff leveléből kitűnik, hogy meghívást kapott a kormánytól s értesíti, hogy megbízottjai jelentkezni fognak. A kormányzó megbízásából Kozma Miklós tárgyalt Ludendorffal. (Érdekes, hogy otthon milyen történelmi jelentőséget tulajdonítanak Kozma Miklós naplójának. Tény, hogy ebben a naplóban kemény · bíráló szavakat olvashatni a kormányzóról, de Kozma politikai cselekedeteiben ennek a bíráló nézetnek semmi nyomát nem lelni föl.)

A sajtóval bajok vannak. A Tesz — Társadalmi Egyesületek Szövetsége — fölterjesztéssel fordul a kormányzóhoz és javaslatokat tesz a sajtó megrendszabályozására. A fölterjesztést Bethlen István írta alá, ami azért is érdekes, mert miniszterelnöksége idején nem feküdt rá a sajtóra a maga intenzív hatalmi eszközeivel és szépen tűrte kormányzatának gyakran igen éles bírálatát. (Személyes tapasztalataim is voltak erről.)

●

1925. VÉGÉN pattant ki a frank-ügy szenzációja s volt vagy tíz hónapon át a magyar közélet uralkodó planétája. A glosszaíró azt mondja erről az affaire-ről, hogy Windischgrätz Lajos és társai még 1923. nyarán kezdtek hozzá *„Bethlen István tudtával és hozzájárulásával"*. A Bethlenre vonatkozó vádra, úgy látszik, egyetlen dokumentumot sem találtak a „titkos" irásokban, mert föltehető, ha találtak, azt közölték volna. De ellentmond ez a megállapítás azoknak az adatoknak, melyek az 1919-1926. esztendők okmányairól eddig kiadott három kötetben a frankhamisítás ügyéről, úgy látom, gondos, tárgyilagos összeállításban megjelentek. A közölt okmányok legelsője egy jegyzet arról, hogy Bethlen István miniszterelnök hívatja Nádossy Imre országos rendőrkapitányt és figyelmezteti, hogy készülő frankhamisításról kapott hírt és felhívja, hogy *„tartsa szemét rajta"*. Nincs kezemnél ez a kötet s így csak emlékezetből idézek, de a tényt helyesen adom elő. Már most, kérdem tisztelettel, mi egyebet tehet a miniszterelnök, akit ilyen készülő komplotra figyemeztetnek, mint hogy hívatja az országos főkapitányt, a rendőrség legfőbb urát, aki Nádossy személyében még különösen nagy hatalommal bírt és kezébe teszi le az ügyet. Ennél több nem tartozik a kormányfőre, — külön baj, hogy a legfőbb rendőr, Nádossy Imre, maga is a frankhamisítás főalakja volt.

1926. őszén a frank-ügy befejeződik és Bethlen beadja lemondását. Azt írja lemondó levelében : *„A napokban harmadfokon is le lesz tárgyalva a frankper ; azt hiszem akkor, mikor ez az odiózus per befejezést nyer, illendő, hogy az a kormány, amely a Nádossy, a Térképészeti Intézet alkalmazottjainak és más hivatalos állásban álló személynek ténykedéséért vagy mulasztásáért felelős, politikailag is levonja a konzekvenciákat és felajánlja lemondását. Hogy ezt eddig nem tettem, annak oka részben az volt, hogy a lemondás eddig úgy nálunk, mint külföldön, úgy magyaráztatott volna, mintha a Kormány részese lett volna a frankhamisításnak, — részben az, hogy politikailag veszélyesnek tartottam, hogy francia és cseh kormány buktasson Magyarországon kormányt..."* Majd odébb : *„ha én ezt nem tenném és ha a francia kormány tovább is üldözi rosszindulatával az országot és ezt csak egy esetben is nem sikerül mások segitségével ellensúlyozni, akkor Andrássy és hasonló betyárok hitelre fognak találni, akik azt mondják, hogy Bethlen az oka a bajnak."* Keserű levél — Andrássy Gyulát még a legelkeseredettebb küzdelmek idején sem illette hasonló jelzővel Tisza István. És hogy a francia kormány nem nézte megbocsátóan az akciót, mely állami alkalmazottak részvételével a francia frank értékének aláásását célozta, nagyon meg lehet érteni. Egyébként levelében jelzi Bethlen, hogy a külpolitika irányításában egy idő múlva rendelkezésre áll, mert *„úgy érzi, hogy 4-5 év múlva Trianont majd likvidálni fog lehetni."* Érdekes, hogy kiket említ mint esetleges utódokat : Klebelsberget, Vass Józsefet, Hadik Jánost, Scitovszky Bélát, Károlyi Gyulát, akik *„mind képesek és többé-kevésbé alkalmasak lennének ezen szerepre"*. Nekem igen tetszett a „többé-kevésbé" kifejezés.

●

1931. FEBRUÁRJÁBAN, koronatanács gazdag műsorral, többi között *„forradalmi kirobbanások megakadályozása céljából statáriumnak prevencióként kihirdetése"*. A kormányzó rámutat arra, hogy az ilyen intézkedést „a szociáldemokraták által 1930. szept. 1-én rendezett úgynevezett *munkanélküliek sétája* váltotta ki. *„Őfőméltósága a hatóságoknak a tüntetés alatt és után tanúsított magatartását nem tartja kielégítőnek"*. Ezért javasolt intézkedéseket. Bethlen István miniszterelnök ellenzi a statáriumnak prevencióként való kihirdetését. A mentelmi jog bolygatását sem helyesli. Bizonyos pénzügyi kérdések tárgyalásakor is bírálja Popovics Sándornak, a Jegybank elnökének politikáját. *„Miniszterelnök és pénzügyminiszter előadják, hogy Popovics Sándor olyan értéket reprezentál, amelynek elvesztése a külföldi érdekkapcsolatok szempontjából pótolhatatlan volna."*

1931. nyarán újra Bethlen lemondásáról terjednek el hírek. Tudjuk, indokolatlanul. A szerkesztők magyarázata így szól : *„Az 1931. julius 21-dikén összeült új országgyűlésen a jobb és baloldal részéről egyaránt a leghevesebb támadások érték a kormányt. Ebben a helyzetben a legkülönbözőbb országokkal folytatott eredménytelen tárgyalások után végre Franciaországtól sikerült a szükséges kölcsönt megszerezni. Ennek a segitségnek azonban politikai feltételei voltak. Nevezetesen elvárta Franciaország, az anschlusspolitika ellen irányuló diplomáciai tevékenység támogatását, a magyar irredenta mozgalom megfékezését, végül a németbarát legagresszivebb körök (Gömbös) háttérbe szorítását. Ez utóbbi kívánság teljesítése elől Horthy elzárkozott"*. Állítások, melyek lehetnek igazak, lehetnek hamisak, de amelyek igazát a szerkesztők egyetlen okmánnyal nem bizonyítják. Publicista pártszempontból állíthat ilyen dolgokat, még ha azokat az ujjából szopja is, — történettudós nem.

Érdekes levélfogalmazványt olvashatunk a kötetben. A kormányzó fogalmazta, németül, de szerencsére nem küldte el. Masaryknak, Csehszlovákia elnökének szánta s arról szól hogy cseh lapok őt — Horthyt — személyében állandóan perfidül bántalmazzák. Minthogy Magyarország területében meg van csonkítva és a fegyverkezéstől eltiltva, *„nincs lehetőségünk arra, hogy az államok létezése óta szokásos formában követeljünk elégtételt."* Személyes elégtételt kell kérnie. *„Ha ön nem hajlandó a kívánt formában bocsánatot kérni, ragaszkodom a fegyveres elintézéshez. Minthogy azonban ön beteg aggastyán, az ön jobbkezével, Benes külügyminiszterrel kívánok megverekedni..."* Glossza ehez fölösleges, — bár el lehetne gondolkozni azon, hogy vajon nem ez volna-e a helyes módja a nemzetközi konfliktusok elintézésének ?

Egy promemoria 1936. augusztusából, melyet Horthy berchtesgadeni látogatásakor Hitlernek adott át. Az európai helyzettel foglalkozik, melynek veszélyes bonyodalmaiból való kibontakozást abban látja, ha Európa népei összefognak a Szovjet ellen. Nem tudjuk, hogyan reagált a Führer erre a javaslatra — in petto aligha barátságosan : 1936-ban már minden világmegváltó gondolat az ő monopóliuma volt.

●

A NYILASOK hangossága és egyre növekvő agresszivitása nyugtalanítja a kormányzót. Azt írja : *„Ami a zsidókérdést illeti. én egész életemben antiszemita voltam, zsidókkal sohasem érintkeztem... Én hirdettem talán először hangosan az antiszemitizmust, azonban nem nézhetek nyugodtan embertelenségeket, szadista oktalan megaláztatásokat, mikor még szükségünk van rájuk. Azonkívül messze veszélyesebbnek és értéktelenebbnek tartom hazámra nézve p.o. a nyilasokat, mint a zsidót. Az utóbbi ide van érdekből is kötve és adoptiv hazájához hűségesebb, mint a nyilas, ki — mint a vasgárda — országunkat megzavart elméjükkel német kézre akarják játszani..."* E leirat-fogalmazvány mellett egy blokklapon ceruzával, *„...Kundert állásából kirúgni ; érezze mindenki, hogy aki nem a kormány becsületes irányát követi, nem jut húsos fazék mellé."*

1939. jan. 14-dikén Bethlen István és társai egy memorandumot küldtek a kormányzónak, mely lényegében Imrédy Béla politikája ellen irányul. Azt írják egyebek között Imrédyről, hogy *„országunkon belül közel egymillió főnyi intelligens zsidóból készül mindenre elszánt belső ellenséget nevelni a magyar nemzetnek. Azt az erőgyarapodást, amit a Felvidék visszacsatolása jelent, a sváb és zsidókérdés hibás rendszere teljesen fölemésztheti... Külkereskedelmünk és pénzügyeink jövő alakulására is a zsidókérdés megoldása rendkívüli fontossággal bir."* Hogy helyes volt-e Bethlennek megállapítása : „a mindenre elszánt belső ellenségről", azt nem tudjuk. Imrédyék náci példára radikálisan gondoskodtak arról, hogy ez ne következhessen el.

A kormányzói jogkörre és alkotmányreformra vonatkozó akták közül talán érdemes megemlíteni Teleki Pál elgondolását az alsóházról, mely lényegében a vármegyék által választott képviselőkből és a hivatásrendek kiküldöttjeiből alakulna.

●

AZ 1941-44 ESZTENDŐK okiratsorozata egy Hitlerhez írt levelével kezdődik (1941. márc. 28), melyben a Jugoszlávia elleni akció szempontjából örömmel üdvözli a gondolatot, hogy a Wehrmacht főparancsnoksága vegye föl a kapcsolatot a magyar hadvezetőséggel. Ettől a levéltől már csak egy lépés Teleki Pál öngyilkosságáig. Teleki Pál öngyilkosságának motívumai ezekből az aktákból sem derülnek ki teljesen. Vajon az volt-e az érzése a mártír-miniszterelnöknek, hogy a Koronatanácson nem elég erélyesen tiltakozott a Jugoszlávia elleni közös katonai akció ellen, vagy pedig eltitkolták előtte, hogy a közös akció dolgában Werth Henrik vezérkari főnök megegyezett a németekkel, a kormányzó tudtával, — egész biztosat nem lehet tudni. A kormányzó, ki Hitlerrel közli ezt a tragikus eseményt, azt írja : *„Ezen az ülésen én magam azon a nézeten voltam, hogy tekintettel a nemrégiben kötött barátsági szerződésre — törekednünk kell a látszat megőrzésére."* Szegény Teleki nem érte be a látszat megőrzésével. Hogy Teleki halála mennyiben *„könnyitette meg a magyar uralkodó körök kritikus helyzetét"*, — mint azt a szerkesztők írják, — ennek magyarázatával adósok maradnak.

Kitűnően írt felterjesztéssel fordul a kormányzóhoz Bárdossy László miniszterelnök a honvédvezérkar — Werth — politikai tevékenysége ellen, aki *„hozzám juttatott emlékiratában ezúttal azért vonja felelősségre a kormányt, mert „a bolsevizmus elleni tradicionális beállitottsága dacára is csak kénytelen-kelletlen és csak effektív megtámadtatásra, — Kassa bombázása után — lépett a háborúba, de akkor is csak kis erőkkel, ami a vezérkar főnökének nehezen jóvátehető politikai hátrányt jelent"*. Werthnek pozitív előterjesztései vannak a háború utáni, német segítséggel folytatandó magyar belpolitika tekintetében, melyek között az ezeréves határok visszaszerzése, a határokon belül élő szláv és román nemzetiségek, továbbá a zsidók kitelepítése előkelő helyet foglal el. Bárdossy szerint *„a vezérkari főnök nincs tisztában azzal, hogy a történeti Magyarországon 8 millió ember kitelepítését jelentené ez, cca. 100,000 négyzetkilométer terület túlnyomó részben való kiürítését, amit a magyarság adott népszaporodása mellett csak 114 év alatt tudna produkálni."*

Horthy erélyesen reagált Bárdossy fölterjesztésére, Werthet leváltotta. (Ami a kassai bombázást illeti, a vezérkar főnöke tudta, hogy az Hitler machinációja volt.)

●

ÉRDEMES VOLNA behatóan foglalkozni a német vezérkar ajánlatával, mely szerint a magyar hadosztályokat a keleti frontról visszaengednék, ha ezeket mi Jugoszláviában a német csapatok felváltására használnák fel. Szombathelyi vezérkari főnök javasolta ez ajánlat elfogadását, a Miniszterтanács azonban elutasította. Egyszer majd, — ha az Irodalmi Újság helyet tud adni ennek, — behatóbban foglalkozunk a magyar-orosz háború ez érdekes mozzanatával, melyről Kállay Miklós memoárjai igen röviden emlékeznek meg, annál bővebben McCarthy történeti munkája.

A vég közeledésével a dokumentumok hangja egyre lüktetőbb, az atmoszféra nyomasztóbb lesz s a falakról egyre sötétebb betűk merednek a magyarságra. Már mindenki sejti, sokan tudják, hogy a németek a háborút elvesztették, de erről hivatalos irásokban beszélni fejvesztés terhe mellett tilos. Még 1943. elején a Külügyminisztérium egy vezető embere a várható német-magyar tárgyalásokra olyan követeléseket állít fel, mintha Sztálingrád, El Alamein soha nem lett volna...

---

*Horthy Miklós titkos iratai, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962. Az iratokat sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László.

HALÁSZ PÉTER

CLEOPATRA ÉS A KÍGYÓ

MEGÉRKEZETT Cleopatra a New York-i Broadwayra, a fölcsigázott érdeklődéssel várt „ilyen-még-sohasem-volt" filmcsoda, magával Elizabeth Taylorral a címszerepben. A bemutatóelőadásra ötven dolláros felárakat kínáltak az amúgy is száz dolláros jegyekre, de nem akadt olyan, aki ezért az összegért hajlandó lett volna megválni tőle. Kéteszendős készülési ideje alatt annyi kulissza-esemény kavargott körülötte, hogy érthető módon tökéletesen feledésbe merült ; amúgy mellékesen, mintegy oldaltermékként még a végén film is lesz belőle, szélesvásznon, „de-luxe"-színekkel és Todd-AO technikával. A nagy ötlet, hogy a Cleopatra-történetet (ismét) meg kell filmesíteni, valamikor öt esztendővel ezelőtt pattant ki egy zseniális és eredetiségben határt nem ismerő hollywoodi filmproducer agyából. És most kész a film. Negyven millió dollárba került, de ez csak az alapár — ahogyan a pesti szabók oly kedvtelve mondogatják — zugehőr nélkül. Azzal együtt ugyanis a film hatvanhárom millió dollárt emésztett föl, amiben már benne vannak a laboratóriumi munkálatok, kópiák elkészítése, előzetes propaganda, de még mindig nincs benne az a hét millió dollár, amelyet felülmúlhatatlan alakításáért Miss Taylor kialkudott önmagának. A film többesztendős forgatasi periódusa alatt változott a rendező, változott a Fox-filmgyár vezetősége, Taylor elvált Fishertől, Burton nem vált el, csak külön él, de a házasságuk ideálisnak mondható, annál is inkább, mert a felesége New Yorkban él, amíg ő Londonban. Volt itt súlyos megbetegedéstől kulcslyuk-fotóriporterek őrjöngő dáridójáig mindenféle bonyodalom, miközben a filmhadak szüntelenül vonultak, Hollywoodból Londonba, Londonból Rómába, Rómából Anzióba, Anzióból Ischiába, Ischiából Egyiptomba, Egyiptomból Spanyolországba, majd onnan vissza Hollywoodba. De mind ezeken a helyeken az ottani filmgyárak hátsó udvarain forgattak, ahol is megépítették a díszleteket, mert vonulás közben rájöttek, hogy a korabeli Róma és Alexandria eredeti épületeit már sehol föl nem lelhetik.

★

VÉGÜL HÁT itt a film a Rivooliban és ez az a pillanat, amikor a csúfolódásnak meg kell szűnnie, mert minden alkotás joggal követeli meg, hogy okuljanak belőle. A „Cleopatra" pedig bőven szolgál okulnivalóval és ha a benne lévő megannyi tanulságot fölfedezik mind azok, akik hasznát vehetik, akkor a hatvanhárom millió dollár nem is olyan nagy ár. A film annak a tragikus szemléletnek tökéletes csőd-illusztrációja, hogy „pénzzel minden megoldható." Ha nem oldható meg kevés pénzzel, akkor még többre van szükség, még többre, még többre és ez így mehet az eszelősségig, mindaddig, amíg a tömérdek pénzen létrehozott eredmény nem ér egy vasat sem. Mert ez az új „Cleopatra", ez a színes csoda-maskara, ki- és bevonulásaival, elefántjaival, monumentális díszleteivel, nyüzsgő tömegjeleneteivel, elvetélt csataképeivel, Taylorostól, Burtonostól, de-luxe-ostól és Todd-AO-stól nem ér egy vasat sem. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy egy bizonyos időn belül nem hozza vissza a beléje fektetett pénzt, sőt, esetleg nagyszerű profitot is, bár valamiképpen mindkettőt kétlem. Nem azért, mintha azt hinném, hogy a szenzációra izgatott és pletykák által fölajzott mozitömeg művészi igényei oly magasak volnának, de azért, mert néhány hónapon belül elpárolog belőle a fülledt öltöző-illat, mint léggömbből a gáz és ami marad, az nem lesz eléggé vonzó. Ez a hatvanhárom millió dolláros film azért nem ér egy vasat sem, mert nincs egyetlen olyan képe, amit még ne láttunk volna, nincs egyetlen olyan mondata, ami száz más filmben el ne hangzott volna, nincs egyetlen olyan színészi eredménye, amit más filmekben már sokszorosan felül ne múltak volna, (ugyanezek a színészek), nincs egyetlen olyan rendezői villanása, amely eredeti volna és ugyanez áll fényképezésre, technikára, zenére, díszletre. Ellenben tökéletesen egyesíti magában Hollywood valamennyi csőd-motívumát, a stíluszavart, a rendező nagyképűséggel álcázott bizonytalanságát, a producer műveletlenségét, a színészek pénzéhségét és a zsákutcából való kiút-keresgélés számukra egyetlen kézenfekvő koncepcióját ; még több pénzt bele és még többet. Még több elefántot, még aranyabb ruhát, még viharosabb tengert és még magasabb lángnyelveket. A Cleopatra Hollywoodnak az az anatómiai múzeumbeli lova, amelyen rajta van minden nyavalya, amit egy szegény ló sok pénzen megszerezhet. Hollywood művészi csődbe kergette önmagát, miközben tekintetét színes-szagos, deluxeos, Toddaos, cinecirca-ramás és vistavisionos, még és mégszélesebb vásznú víziók felé meresztette. A hollywoodi esztétika nézőpontjából a Feszty-körkép a világ egyik legnagyobb képzőművészeti alkotása, igazi széles vásznú remekmű. Mindenféle képtelen irányzat előbb, vagy utóbb megszüli a maga kétfejű borjúját, Hollywood giganto-mániájának tragikomikus szülötte a Cleopatra.

★

A MÉRETEK szörnyűséges hajszolása alighanem a televíziónak, mint a mozi nagy vetélytársának a megjelenésével kezdődött Hollywoodban. A televízió sehol a világon nem oly félelmetes riválisa a mozinak, mint Amerikában, mert sehol nincs annyi televízióállomás és sehol nincs annyi televíziókészülék. Sehol sincs napi tizennyolc órás választék egy tucat televízióműsor között. És délben már megjelennek a filmek a televízióműsorokban, délután folytatódnak és hajnali három körül fejeződik be a legutolsó késő-éji filmprogram. A filmszalag úgy tekeredik elő a televíziógép ládájából, mint egy véget nem érő kígyó a fölnyílt Pandora-dobozból, jön, jön és kúszik, rá a szőnyegre, a parkettre, a szobák sarkaiba, az ajtók hasadékai alatt, kulcslyukon, falak repedésein, nyitva felejtett ablakon, mindenfelől kúszik a celluloid-kígyó, a bambává bárgyult, fotőjében lomhán elterülő, tivigritis által vérét, erejét vesztett préda nyaka köré tekeredik és megfojtja. Társadalmi betegség, túltengés, elfajzás, áldozatául éppen a kevés szellemi ellenállással rendelkezők esnek, akikben — ma még szinte fölmérhetetlen — rombolást okoz. Szentül hiszem, hogy egy távolabbi időben történetírók és oknyomozók fogják föltárni hatalmas kötetekben, mi mindent emésztett föl és senyvesztett el az eredetileg oly dinamikus, lendületes amerikai tömegekben az olyannyira félreértett módon használt és alkalmazott televízió. Itt álltak hát a filmgyárak a televízió-mozi által megbambult nagy tömegeikkel, amelyek közönséges, csöndes, fekete-fehér, halk beszédű film kedvéért már semmiképpen nem húztak cipőt a lábukra. Elkezdtek akkora filmeket csinálni, amelyek nem fértek rá a televízió tükrére, aztán akkorát, ami már a mozivászonra se fért rá, a szélesvászonra se, csak a még annál is szélesebbre, aztán olyat, ami két óra, három óra, három és fél óra... és most a Cleopatrában, elérve a beteljesüléshez ; négy óra. Ha a televízióból megállás nélkül tekeredik a celluloid-kígyó, akkor most majd tekeredni fog a mozigépházból is, amaz fekete-fehér kígyó, keskeny kígyó, de ez színes, széles, minden pikkelye más színben csillog. Ide torkollott hát a nagy vetélkedés mozi és televízió között, szemfényvesztő fakirmutatvánnyá.

★

VÁRVA az előadás kezdetét jelző gongra a színes füzetet lapozgatom, amely beszámol a film történelmi hátteréről és a forgatás hátteréről. Egyszerre számok kezdenek káprázni a szemem előtt. Huszonhatezer kosztüm szerepel a filmben, hatezer tonna cementet használtak föl a díszletek építéséhez, százezer liter festéket, sokezer kilométernyi furnért, még többezer embert, lovat, ékszert, dárdát, pajzsot, sarut, nyilat, fazekat. Nem is úgy érzem magam már, mint aki egy film bemutatójára várakozik, de mintha egy erőmű-telep avatásán volnék jelen. Így épült, ilyen munkaerőt használtak hozzá, ilyen lesz energiafejlesztése, ekkora a várható termelése. Vagy mintha tengeralattjárót bocsájtanának vízre. Hossza, szélessége, sebessége, merülése, tisztek létszáma ennyi, legénységé annyi. Építése közben két súlyos baleset történt. Még a szellemi erőfeszítés statisztikai adatai is rendelkezésre állanak. Hogy mi minden ment itt kutatómunkába, olvasásba, jó Mankiewicznek, a rendezőnek, minden hajnalon körmére égett a gyertya. Elolvasta Plutarchost és Suetoniust, Cicerót és Dion Cassiust és Franzerót, tanulmányozta Shakespeare-t és Shaw-t és ásatásokat folytatott a világtörténelem kétezer esztendős mélységeiben.

De Mankiewicz nem érdemel iróniát, őmaga is áldozat, a hollywoodi koncepció áldozata. Mert Mankiewicz, ez a nagy múltú filmes, mindjárt az elején összekacsint a nézővel. Mi, értelmes fiúk tartsunk össze, — mondja ezzel a kacsintással, — ám csináljunk a kor divatjának megfelelően látvány-filmet, de a látvány ne legyen több, mint színes keret, a kor vérpiros lüktetése a fátyolos tónusban tartott háttérben. Éppen elegendő ahhoz, hogy áldozzon a gigantomániának, de ezt a mániát oly módon tartjuk sakkban, hogy az intellektus csillogásának fölébe ne kerekedjék. A széles és látványos áradat, az a háttér. De előtérben mindvégig az *ember* áll, a maga eredendő tragikumával és esendőségével, törekvéseivel és botlásaival, erejével és gyöngeségével, szenvedélyével és hullásával. Ám figyeld a hátteret, hadd, hogy hasson rád és lenyűgözzön, de pillanatra se feledd, hogy mind ez a káprázat az ember által és az emberért történik.

Mintha ez volna Mankiewicz néma szózata és rögtön az első kockában pompás segítőtársa van ; Rex Harrison, ez az istenáldotta nagytehetségű színész, Julius Caesar alakítója. De mind ez csak az első tíz-tizenöt perc varázslata, a lassú mozgású játék ritmust veszít és a rendező értő kacsintásából ideges és immár végig megmaradó pislogás lesz. Először zavart, azután aggodalmas, azután értetlen és végül reménytelen. Miről van szó ? A mágnetikus hatású és csinos fejében világuralmi terveket forraló Cleopatra két férfit sodor romlásba, pusztulást hozva önmagára is. Az egyik Julius Caesar, a korosodó népvezér, a kissé fáradt világfi, akiben Cleopatra fölébreszti az emésztő és kielégíthetetlen becsvágyat. Pedig Caesarnak már voltaképpen csak a fölényes és okos kiábrándultságra volna szüksége ahhoz, hogy mindent megtarthasson, amit elért. De a kései mohóság vesztébe sodorja. A másik férfi Marcus Antonius. Szilaj, dinamikus, robbanó erejű. Ezzel az erővel és energiával mindent elérhetne, amire vágyik. De Cleopatra iránti szenvedélyében mind ez elhamvad benne — a becsvágy és emésztő ambíciók nélkül semmivé válik. Két férfit szeret Cleopatra, de mindkettőt rosszul szereti. E három ember találkozásának ez a fanyar, egyéni tragikuma. De sorsukba, ezeken a belső relációkon túl, nagyobb erők is beleavatkoznak. Rómában demokrácia van. És a demokrácia nem tűri, hogy egyének visszavonhatatlanul fölébekerekedjenek, a rendszer ereje abban rejlik, hogy nem válhat — még oly grandiózus, még oly szenvedélyes — egyének játékszerévé. A demokrácia fölülkerekedik és játékszer lesz a kezében abból, aki játékká akarta alacsonyítani.

★

ENNYI VOLNA a történet magva, emberi és társadalmi mondanivalója. De a cél tisztázatlan, a stílus egyenetlen. Az egyéni sorsok fölé tornyosulnak a revű-betétszerű látványjelenetek, azokat viszont megállítják. elvetélik a rendező intellektuális törekvései — nem hagyja érvényesülni sem ezt, sem azt. És amíg elbajlódik ezzel a saját művészi dilemmájával, a gépházból tekeredik és tekeredik a színes szerpentin, két kilométer és három és négy és öt... Mintha a látó- és hallóidegek teherbírásának, az emberi befogadóképességnek nem is volnának határai, föltételezvén, hogy a filmvállalkozás többéves művészi és produkciós bizonytalanságát és kiegyensúlyozatlanságát a néző frissen és lelkesen hagyja négy órán keresztül magára zúdítani. A látványos képek, bevonulások, csaták ezer métereket emésztenek a filmből. A párbeszédeket, a hősök drámáját tehát szűkszavúvá kell tenni, rövid, illusztratív jellegű jelenetekkel. Lapos mondatok és közhelyek, banális dialógusfoszlányok viszik Caesart, Cleopatrát és Antoniust végzetük felé. A kettősség művészi összeomlást eredményez ; a film nem mer szabadon és kitárt szárnyakkal felröpülni, hogy legalább méreteinek vajúdó erejével nyűgözzön le és ejtsen döbbenetbe, minduntalan visszacsalogatja és Szent Márk téri közhely-galambbá szelídíti a szellemi madáreledel. De ha a szenvedő emberi arcél valamiképpen közel kerül, akkor egyszeriben rárobbannak porzó patákkal a harci paripák. Így viaskodik egymással a kétféle szándék, egyik a másikat érvényesülni nem hagyva.

A mind kényelmetlenebbé váló mozizsöllyéből figyelve ennek a négy órás deluxe vergődésnek a fejleményeit, az embernek voltaképpen elégtételt kellene éreznie. A műfaj ugyanis igazságot szolgáltatott. Fellázadt és saját celluloid-hegye alá temette a pazarlót. Nem tűrte, hogy 63 millió dollárt költsenek rá. A műfajnak — minden műfajnak — szigorú erkölcsi törvényei vannak. Ezek fontosabbak, mint a klasszikus dramaturgia, kimértebbek minden versmértéknél, ellenállóbbak, mint a gránit. A film műfajának morális igazságérzete föllázadt a hatvanhárom millió dollár ellen. Hová vezet ez ? Mi lesz holnap és holnapután ? Száz millió ? Kétszáz millió ? Miféle mégluxebb deluxe kell majd vetélkedésre ezzel és miféle amazzal ? Többe kerül majd egy film, mint egyes országok egész évi költségvetése ? Miféle arányérzék billent itt föl, miféle beteg szemlélet érvényesült ? A műfaj undorral megrázza magát. A 63 milliós Cleopatrának egyetlen olyan igaz és szívig érő hangja nincs, mint a „Kis szökevény" című félig-meddig amatőr filmnek, amelyet néhány gyerek, egyik két felnőtt és kétszáz elhajított, üres cocacolás üveg játszott a néptelen tengerparti strandon. A fene egye meg a hatvanhárom milliótokat, — ez a műfaj igazsághirdetése, — szívet is áldozzatok rám, ne csak pénzt.

★

ÖRÜLHETNE az ember ennek az elégtételnek, de nem örül. Mindinkább növekvő dühöt érez és elképedést és elkeseredést, amint fájó nyakát tapogatja a mozizsöllyében és káprázó szemét dörzsöli. Személyes bosszúság ez, személyes elkeseredés. Mi mindenféle reményünk tapadt a szabadon, akadály nélkül dolgozó, emberi, művészi hitüket tilalmak nélkül kifejthető tehetségekhez. Írókhoz, rendezőkhöz, színészekhez, azokhoz, akik szájkosár nélkül szólhatnak a világhoz. Ezeknek, akik itt ülnek körülöttem a moziban, csak egy *másik* film. Jó, drágább, mint a többi, nevetségesen drágább, de végül is csak egy film, majd lesz jobb is, lesz rosszabb is. És körülötte a problémák ? „Mit gondolsz, behozza a pénzt ?" „Mit tudsz a Burton-Taylor-ügyről ? Tart még ?" És ; „Igaz, hogy Walter Wanger, a producer két és fél millióra perli a Fox-ot ?" Kit érdekel, hogy behozza-e a hatvanhárom millió dollárt ? Ki téríti meg az én csalódásomat — az én csalódásomat, hogy *ez* itt a probléma ? Taylor és Burton és Wanger ? Miféle eltévelyedés ez ? És mit ülök én itt egyetlen szabad napomon, dühösen verve az írógépemet Cleopatra-ügyben, mi közöm hozzá nem vagyok filmesztéta, nem vagyok többé mozikritikus, filmhez nem fűznek többé ambíciók, semmi dolgom műfaji fejtegetésekkel és elméletekkel. Azt hiszem azért, mert Cleopatra nem filmügy, nem filmbukás, nem filmsiker, nem is filmprobléma, sokkal több annál.

A négy órás film egy percében Cleopatra tanácsadója, a bölcs Sosigenes azt mondja Róma és Egyiptom növekvő ellentéteire célozva : „Elérkeztünk a szakadék szélére, a dolgok irányítása nincs többé a mi kezünkben, mintha zsinóron rángatott bábok volnánk valami magasabb erő kezében." Ez hát a válasz ? Ez a hatvanhárom millió dolláros kérdésre a bölcs felelet ? Mondanék valamit önöknek, tisztelt jó uraim ! Zárják el egy kicsit a televíziókészülékeiket, állítsák el ezt az eszelős celluloid-hömpölygést televízióból és vetítőgépből, ne üljenek bamba báv-vigyorral a fotőjeikben, ne üljenek négy óráig a moziban, rázzák föl kissé önmagukat saját végzet-belenyugvásukból, ne bámuljanak szünet nélkül a szakadék mélyére, majd akkor elmúlik a tériszonyuk, és ne költsenek 63 millió dollárt mozira, akkor majd nem lesz műfaj-furdalásuk. Egy kevéske fejtöréssel okosabb válasz is eszükbe juthat, mint ez a marhaság a végzet nagy bábjátékáról, ehhez nem kell Sosigenesnek lenni. Ennél valami okosabbat, uraim, valami okosabbat a pénzemért, az isten szerelmére, ha jól utánaszámolok nekem többe van ez az egész, mint hatvanhárom millióba.

A VÁLÁS OLASZ MÓDRA című film rendezője, Pietro Germi, új filmjét ismét Szicíliában forgatja. A film a leány-anyák sorsának tragikomikus fordulataival foglalkozik.

*

VITTORIO DE SICA Az altónai foglyok című filmjét, amely Sartre színművéből készült, az egyik legértékesebb olasz művészeti díjjal, az Arany Dávid-díjjal tüntették ki.

*

AZ UNESCO MEGBÍZÁSÁBÓL a Nemzetközi Zenei Tanács összeállította az oktató-jellegű zenei filmek és az operafilmek jegyzékét. Az eredmény : 17 országban 117 nevelő hatású zenei filmet és 39 operafilmet írtak.

*

A KETTŐS PÖR címen dokumentumfilmet készítenek Prágában Franz Kafka életéről.

LADÁNYI LÁSZLÓ

GOMBOK

Ünnep előtti napon, délfelé érkeztem a városba. Az ég felhős volt, esőcske szemerkélt. A mozdony füstje lecsapódott és fehér ködbe burkolta az indóházat. A vonaton fiatal párral ismerkedtem meg, egy darabig közös úton haladtunk. A fiú zöld katonaládát cipelt, bevonulóban volt. Úgy tűnt fel, kissé féltékenykedett a menyasszonyára, mert bősz pillantásokat vetett rám. Pedig semmi oka nem volt rá, legalábbis az én részemről, aki csak gyönyörködtem fiatalságában, arcának gödröcskéiben, fehér foga villanásában.

Talán ezért is váltak el tőlem olyan hirtelen, befordulva egy mellékutcába. Már messze voltak, amikor még mindig integettem utánuk.

Ezzel az integetéssel kezdődött az egész. Mert ahogy felemeltem a karomat egyszerre két gomb is lepattant a télikabátomról és a földre hullott. Bosszúsan kapkodtam fel és a zsebembe tettem. Fel kell varrnom valahogyan, mielőtt N.-ékhez érek.

Az eső kezdett komolyan megeredni. Igyekeztem a fal mellett eljutni valahová. Kis lapos papírcsomag volt a hónom alatt, benne a pizsamám, fogkefém, borotvakészletem és egy kevés, útról maradt elemózsia. A város szokatlan volt így esőben és árnyékban. Talán húsz évvel ezelőtt jártam itt, s akkor forró nyár volt, szemfájdító ragyogás. Leginkább a gyárak feliratai leptek meg. Amerre csak néztem, mindenütt gombok készültek. ELSŐ HAZAI GOMBGYÁR. GOMBÜZEM. GOMBOK, DÍSZGOMBOK, CIPŐGOMBOK GYÁRA. NEMZETI GOMBIPAR. És itt a főúton minden második üzlet portálja felett: GOMBELADÁS GOMBFORRÁS. GOMBKIRÁLY. ... Gombok, gombok gombok.

S e hatalmas gombáradaton kívül még az a két leszakadt kabátgomb, itt a zsebemben.

Betértem egy üzletbe. Nem is tudom miért éppen azt választottam. A homályos helyiség mélyén kövér, gyulladtszemű férfi ült a varrógép mellett. Körülötte mindenütt zsákok hevertek. Megállította gépét és hunyorogva, barátságtalanul nézett rám, ahogy ott álltam előtte :

— Mit akar ?

— Bocsásson meg, hogy zavarom, egy szívességre kérném. Két gomb leszakadt a kabátomról. Talán adhatna tűt és cérnát, hogy felvarrhassam.

— Nekem erre nincs időm, — mondta komoran és a jutahalom felé bökött a fejével. — Ezt ma még mind meg kell varrnom. Száz és száz zsákot. Nos ?

Nem mozdultam s nem is feleltem. Meghökkent, kihúzta a gépfiókot és egy rozsdás varrótűt lökött felém.

— Azt képzeli, hogy kifűzhetem a cérnámat a gépből ? — kérdezte ellenségesen — Talál itt zsákhulladékot, abból sodorhat fonalat magának.

Tudtam, hogy ez lehetetlen, mégis megkíséreltem. A fonál ugyan elkészült, de befűznöm nem sikerült a tűbe. Már régen ott kellett volna hagynom az egészet, de újra és újra megpróbáltam, csorgott rólam a verejték. Ekkor a bolt mélyén nyikorogva kinyílott egy ajtó. Bicegő, ferdeszájú öregasszony lépett ki rajta. Álla hegyesen előreállott.

— Már megint mi az ? — kérdezte nyugtalanul — Nem veszünk használt ruhát. Ami van, az se kelt még el. A fiam most is úton van vele.

— Azt hiszem, összetéveszt valakivel — mondtam szárazon. — Csak ezt a két gombot szeretném felvarrni, ha adna hozzá egy negyedméter cérnát. Ezzel a vacak kóccal nem boldogulok.

— Nincs ! Se használt ruha nem kell, se cérna nincs. Csak zsákot vehet. Annyit, amennyit akar.

Hát nekem elég volt. Letettem a rozsdás tűt az asztalra s szó nélkül kimentem az üzletből. Ostobaság volt ennyi időt eltölteni itt. Majd valamelyik gombosnál...

Beléptem a legközelebbibe.

Kis kopasz emberke fogadott.

— Nincs. Egy centi sem. Csak gomb van. Fekete, fehér, zöld, piros, sárga. Nagyok, kicsik, kétlukúak, négylukúak, fülesek. Fémből, csontból, porcelánból, szövetből, gyöngyházból. Minden menynyiségben. Tessék, itt van néhány minta. Egy fillérjébe sem kerül.

Benyúlt egy fiókba, amely színültig volt gombokkal és a kezembe nyomott egy maroknyit. Gépiesen zsebretettem és kimenekültem.

De hol a csomagom ? ! Benéztem az üzletbe a kirakaton keresztül. Az emberke még mindig ott állt a nyitott fiók előtt és a gombokat pergette görcsös ujjai között, mintha drágakövek lennének. Nem, itt nem hagytam. Csak a zsáküzletben lehet. Vissza. A gyulladtszemű dühösen nézett rám, ajka hangtalanul mozgott.

— A csomagom ! Itt hagytam a pulton.

— Itt nem hagyott semmit ! Menjen a pokolba !

Ajtó nyikorgott. Megint a hűdéses arcú öregasszony.

— Semmi nincs itt. Csak zsákok.

A férfi felé fordultam.

— Határozottan emlékszem, hogy letettem ide a pultra és itt felejtettem. Azonnal adják vissza !

— Semmit sem tett a pultra — recsegte a férfi — Semmit ! Kapott egy jó tűt, azt sem adta vissza. Tehát hagyjon nekünk békét. Alászolgája !

Azzal nekifeküdt a gépnek, fel sem nézett többé. A vénasszony eltűnt.

— Hát jó ! — mondottam — Itt hiába is veszekszem tovább. Majd a rendőrségen...

De már tudtam, hogy senkihez sem megyek és senkinek sem szólok emiatt. Bevágtam az ajtót magam mögött. A heves mozdulattól a harmadik gomb is leszakadt a kabátomról.

Esett. Heves északi szél fújt, arcomba csapta az éles vízcsöppeket. Alig mentem néhány lépést, zakóm egyetlen gombja pattanva vált le a helyéről s nekicsapódott a falnak. Felemeltem és a többi közé tettem.

— Mi történik itt, — kérdeztem magamtól és fázósan összefogtam kabátom két szárnyát. — Most már mindegy. Majd N.-éknél mindent rendbehozok.

Akkor jött szembe velem az a nő. Először ismerősnek tűnt, de nem. Csak barátságos tekintete miatt gondoltam ezt. Elmentünk egymás mellett, de láttam, hogy megáll egy kirakat előtt és óvatosan visszanéz a válla mögött. Odaléptem hozzá.

— Bocsásson meg. Idegen vagyok ebben a városban. Lenne kedve beülni valahová ? Nagyon esik.

A nő rámnézett. Arca komoly maradt, de nem elutasító.

— A sarkon túl van egy vendéglő. Forralt bort is mérnek...

Betértünk. A helyiségben jó meleg volt. Kabát nélkül ültem ott. A nő beszélt hozzám, de alig értettem belőle valamit. Talán rávehetem, hogy felmehessek hozzá. S akkor... Csak annyit vettem ki szavaiból, hogy nagyon egyedül van. Már tudtam, hogy befogad, s nyúltam a hátsó zsebembe a tárcámért, hogy fizessek. Ekkor ingem összes gombjai leváltak és szétszóródtak a padlón. A nő nem vett észre semmit. Vérvörös arccal keltem fel, úgy — ahogy takargatva balesetemet.

A szoba, ahol lakott sötét udvarra nyílt. Összehúzta a függönyöket és villanyt gyújtott. Egyszerre minden kedves és világos lett...

Egyenesen odaállt elém, vadul magához szorított és rámtapadt izgatott ajkaival. Én közben nyitott szemmel körülnéztem a szobában. Egy kis asztalon varródobozka állott, olcsó vásári holmi. Kagylók, csigák voltak a tetejére ragasztva. Ebben van a tű és cérna ! — gondoltam izgatottan. A nő gyengéden eltolt magától és merően nézett rám :

— Ha igaz lehetne, hogy megszeretsz engem... ha valóban becsületes lennél... oly régóta várok erre... ez a város... mindenki gonosz... teljesen egyedül vagyok... Várj ! Átöltözöm... hozok valami innivalót.

Kiment.

Gyorsan a varródobozhoz léptem és felnyitottam. Se cérna, se tű. Csak gombok. Minden színben, nagyok, kicsinyek. Gombok, gombok. A szekrényhez léptem és kitártam. Tarka ruhák, fehérneműk. A legfelső polcon papírdoboz. Talán abban... Felnyúltam érte, hogy leemeljem. Levált a feneke és gombok zuhataga szakadt rám. S ahogy felágaskodtam, mintha gépfegyver ropogna, úgy pattantak le nadrágom összes gombjai.

Ebben a pillanatban lépett be a nő. Kanárisárga pongyola volt rajta, kezében tálca. Mikor meglátott a tárt szekrény mellett eltorzult az arca. Hangosan sikoltozni kezdett :

— Aljas tolvaj ! Kikaparom a szemedet !

Elhajította a tálcát és nekemtámadt. Ellöktem magamtól. Halálsápadt lett és egy székbe zuhant. Azt hiszem, el is ájult. Magamra rántottam a kabátomat és elrohantam. Most csak egy a fontos. Minél előbb N.-ékhez. Aztán el ebből a városból. Összefogtam gomboknélküli ronggyá vált ruháimat és futottam, mintha üldöznének. Lihegve álltam meg N.-ék háza előtt. Minden ablak sötét. Bementem a lépcsőházba, dörömböltem a lakás ajtaján. Senki. Talán valamelyik szomszéd. Zárt ajtók. Még egy emelet. Ott is. Följebb. Sötétség. Végre a harmadikon fény szűrődött át az egyik ajtón. Becsöngettem.

Kéményfejű, magas férfi állt előttem. Ősz haja glóriaként fonta körül szinte csúcsban végződő homlokát.

— N.-ék ?

— Elmentek. Temetésre. A szomszédok is. A nagymama halt meg náluk. Hirtelen.

— Úristen ! Mi történt vele ?

— N.-ék most gombot gyártanak. Az öregasszony már teljesen szenilis volt. Ott ült az asztalnál, egyszerre felmarkolt egy rakás gombot és lenyelte. Megfulladt. Mindenki a temetésen van.

— Nincs önnek véletlenül tűje és cérnája ? — kérdeztem szorongva a kéményfejűt. — Nézze, minden gombom leszakadt. Itt is, ott is, mindenütt.

Az öreg sajnálkozva ingatta a fejét.

— Sajnos nincsen. Csak gombok vannak. Pontosan a ruhájához illők. Egyéb semmi.

— Dehát akkor nincs megoldás ? ! — kérdeztem kétségbeesetten.

— Van. Van megoldás. Ott van a megoldás.

Remegő kezével felfelé mutatott, az utolsó emeletre. Aztán bólintott kéményfejével és becsukta orrom előtt az ajtót.

Felmentem a lépcsőkön. Ott már csak egyetlen ajtó volt. Elszántan felnyitottam és beléptem. Heves szél csapott rám s zápor. A tetőn voltam. Az ajtó becsapódott mögöttem, belül nem is volt kilincse. A szél olyan erővel rohant nekem, hogy elestem. Majd letépte rólam a kabátot és a kéményhez csapta. Ahogy feltápászkodtam, zakómat is leráncolta. Ingem szétnyílott, csattogva lobogott a szélben, mint egy zászló. Pillanatok alatt csuromvíz lettem.

Hát ez a megoldás ? Megértettem. A tető széléhez rohantam. Odalenn sötétség és köd. Messzi a házak tetején mindenfelé piros és kék transzparensek : GOMBOK, GOMBOK, GOMBOK. Nekem így is jó. A ti szégyenetek. Összetört testem a kövezeten. Minden újság erről fog írni. Nemzetközi botrány lesz. Leváltják a polgármestert. A zsákost biztosan felakasztják. Talán a háború is kitör.

Gyorsan kiléptem rongyaimból, az inget is letéptem magamról. Eltűnt a semmiben.

Aztán leugrottam a mélybe.

Egy ideig kőként zuhantam. De egyszerre felkapott a szél. Felemelt és vitt, vitt. A dühös északi szél. Vitt egyre, dél felé. Egész éjszaka röpített. Légörvények forgattak meg. Zuhantam egy darabig, újra felcsapódtam. Végre, hajnalodott. Az eső elállt. Vörös napfény zuhogott rám. Odalenn tajtékzó kékség, nagy végtelen víz. Csapkodtam a könnyűvé vált levegőt.

A távolban most feltűnt egy tenyérnyi zöld folt. Arrafelé tartottam. Egyre nagyobbodott. Partjait körös-körül víz mosta. Szálegyenes pálmák hajladoztak. Körülöttük parányi kunyhók, meztelen emberek.

Leszálltam egy fára. Aranybarna gyümölcsök csillogtak rajta. Csőrömmel belecsíptem az egyikbe. Mézédes volt. Jóllaktam. A fa alatt férfiak és nők hevertek. Fekete testük szikrázott a fényben. Ismeretlen nyelven énekeltek. Az én csőröm is kinyílt, ujjongó trillák szakadtak ki belőle. Aztán kényesen meglebegtettem tarka szárnyaimat. Ezüst vízcseppek hullottak le róluk.

Boldog voltam.

FORRAI ESZTER

Sorok

szintedig kapaszkodom
számtalan idegem vég nélkül
akarja távolságod
belebőg ereimbe
kattogtatja hiányod
robbannak zsugorodó ereim
növedeztetem hajam
önzésemre
beborításodra
elrejtésedre

*

tagadom
visszafelé öntöm
szerteszéjjel bontom köteleink

bátorságom erősítgetem
sokak futása szorongat
letépett virágok temetőjében
mosolyogni nyílni tanulok
sírva harapdálom a szirmokat
vihar elől takargatom vékony szálaik
menekülök lobogtatva ringó szoknyám ráncait

érkezem újra
várásod elé
frissített levegőjű
szomorú szobádba

*

gombolódzó riadt félelemből
tettél vetkőző szélsikollyá
hiszékeny bizonyító kételyeink
dörgő veszett játéka
cserépverte házoldalunk
sokszögletes nyugalma
erkélykarod
hosszú útsoraink felett
égfoszlányok
keménysüvegek
huzalok pókhálója alatt

*

Szemedbe fújom hajbozontom
Ne lásd
Piruló, bujkáló
Hosszas, nyílt, kívánó
Kígyóságom sima némaságát

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

A névtelen szibilla

Az idő különös tüzébe szegezve szemem
ne kérdezz Nem neked érik roppant feleletem
Majd eldördül a hang hallatlan látomásaim egén
Brooklyn sziporkázó egén Csorna szegény egén
S Florenc csodálatos egén a kiáltásom mindörökre
megmutat amint fedetlen fővel — mintha áldoznál —
bolyongsz az édes dombokon
s a táj fölött ahol hajdani árvaságodat simogatja
az akácszagú szél
Majd szomjúhozni fog a kút nyelved tikkadtsága után
a kóbor udvaron
és hallgatásodért esengve kondul egy öreg harang
S valamely éji fal döbbenten őrzi még hangodból azt
a finom remegést amely sírásodat előzte meg
és nevetésedből egy sugárnyit az összes láthatár
Nem mást nem mást Nehéz szibilla-ajkam zárva még de
mint távoli mormolás
zeng az idő

Tam-tam

Apám hangja a pusztaságból
nincsen mögötte semmi
Anyám hangja a Kedron mellől
nincsen mögötte semmi
Arcom üres egekbe mártva
kő-nyelvemről szakad a szó
sétatér sótartó
nincsen mögötte semmi

El Desdichado

Kegyetlen csillagom bűvöletében
ó föld nem érzem már simogatásodat
szememben (nem-múló ragyogó áldozat)
országom naptalan ege sötéten

Ha hallod megcsukló fogadkozásomat
ne hagyj elpusztulnom üres reményen
add vissza hajdani álmom ölében
Florenc szelíd egét s az édes dombokat

Mióta állok az idő tüzében ?
Csönd üti számra nehéz bélyegét
ostromolva utolsó menedékem

S reszkető versem többé nem elég
hogy megmutassa (mielőtt, végképpen
elvesznék) valamely fényló föld közelét

Irodalmi Ujság

Forró vonal

Genfben megállapodás született a Fehér Házat és a Kremlt közvetlenül összekötő „forró vonal" létesítéséről, azaz arról a távíróberendezésről, mely Kennedyt és Hruscsovot kapcsolja össze, amennyiben valamiféle félreértésről lenne szó, olyan pillanatról, amikor a hidegháború veszedelmesen közel kerül a melegháborúhoz ; a szavak zápora a bombák záporához. Carapkin, a szovjet tárgyalófél, aki kormánya nevében és utasítására, a megállapodást aláírta, mindjárt nyilatkozott is, és szerinte e megegyezés *„egészen kis jelentőségű"* ama nagyjelentőségű problémák mellett, melyek a genfi tanácskozások napirendjén vannak. De akár kicsi, akár nagy : ez az első alkalom, 15 hónap keserves tárgyalásai és kiabrándulásai után, hogy végre egyetértés mutatkozik a két kormány között, legalább egy *forró vonal* erejéig.

A *forró vonallal* kapcsolatos megállapodás érdekesebb és fontosabb, mint Carapkin gondolja vagy gondolni szeretné. A közvetlen összeköttetésnek komoly előnyei vannak, *reális előnyei,* mert gyorsabb és hatásosabb mindenféle propagandánál, mely az akciókat megelőzi vagy követi. A szorgalmasan kopogó *teletype* pontosabban mondhatja el irányítóinak véleményét a fennálló helyzetről, mint a követek, jegyzékek izgatott egymásutánja. Nem egy háború indult el félreértések következtében, s talán nem egy háborút lehetett volna — és lehet — elkerülni, ha kiküszöböljük a félreértések okát. Ami persze korántsem jelenti, hogy a forró vonal megoldja az emberiség problémáit, de talán — a maga fura módján — kissé *langyosabbá* teszi azokat. A kép, ha a háttér nem lenne olyan dermesztő, még szórakoztató is lehetne : elképzelhetjük Hruscsovot vagy Kennedyt, amint a távíróasztalka mellett ül s izgatottan várja a választ, ami lehet hideg vagy forró, mindenesetre gyorsan fog megérkezni. Ebben a gyorsaságban korunk szimbólumát is láthatjuk : Verne Gyula hősének még nyolcvan nap kellett a föld megkerüléséhez, az amerikai és szovjet űrhajók nyolcvan perc alatt teszik meg az utat, Hruscsov egy perc alatt válaszolhat Kennedy kérdésére. A baj csak az, hogy a kérdésre, — a válasz előtt — nem lehet „aludni egyet". Dehát a gyorsaság kockázatához ez is hozzátartozik. Persze sokkal jobb lenne, ha a félreértések elkerülésének világa helyett megszületnék az elkerülhető félreértések világa. De ez még messze van. Aludjunk rá egyet.

B. I.

KÍGYÓMARÁS következtében naponta száz ember hal meg Indiában. Bűnügyi szakemberek véleménye szerint azonban sok esetben gyilkosság leplezésére használják fel az áldozat mellé elhelyezett kígyót és a testen található kígyómarásszerű nyomot.

*

A BUDAPESTI Horn Ede utcát Weiner Leó utcára keresztelték át.

*

HOGY HÍVTÁK a pesti utcákat 1686-ban ? A Fővárosi Levéltár munkatársai arra vállalkoztak, hogy összeállítják a budapesti utcák névváltozásainak teljes listáját. A nyilvántartásnak az 1949 óta eltelt 14 esztendő változásait tartalmazó része elkészült. Ebből kitűnik, hogy ez idő alatt mintegy 2500 utca kapott új nevet, de akadnak olyan útvonalak is, amelyek többször is átestek a „keresztségen". A Levéltár dolgozói vállalkozásának nehezebb része azonban csak ezután következik. Azt tervezik, hogy 1686-ig a főváros török hódoltság alóli felszabadulásáig minden utcanevet összegyűjtenek, és jegyzékbe foglalnak.

A FRANCIA AKADÉMIA ez idei költői nagydíját Pierre Emmanuel kapta. Az Irodalmi Újság olvasói jól ismerik a kiváló költőt : lapunkban több ízben jelentek meg versei, legutóbb június 15-i számunkban. A Francia Akadémia irodalmi nagydíját Charles Vildrac ismert drámaírónak ítélték.

*

DÉRY TIBOR Philemon és Baucis című novelláját Kabdebó Tamás fordításában közölte a londoni New Statesman.

*

BÉCS VÁROS Tanácsának megbízására Siegfried Charaux szobrászművész elkészíti Lessing új szobrát. Lessing régebbi bronzszobrát 1940-ben a német megszállás idején beolvasztották.

*

A KAMPING-KEDVELŐK számát 14 millióra becsülik Európában. Hivatalosan tízezer kamping-tábort tartanak nyilván.

*

ROBIN HOOD Fesztivált rendeztek június végén az angliai Nottinghamben. A turistákat korabeli birkozó- és íjászversenyekkel szórakoztatták.

*

JEHUDI MENUHIN olyan hegedűt talált fel, amelyet nem kell az áll alá szorítani. Találmányát a New York-i Szabadalmi Hivatalban jegyeztette be.

*

1626-OS KELTEZÉSŰ céhpecsétnyomó került legújabban a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményébe; valaha a Szabolcs megyei Nagykálló község egyesített bognár-kovács céhe használta.

*

MARIA CALLAS rekordhonoráriumot kapott Nyugat-Berlinben és Párizsban, Berlinben egyetlen fellépéséért, amelyen öt áriát énekelt, 42 ezer márkát vett fel. A belépőjegyek száz márkába kerültek. Párizsban 55 ezer frankot kapott egy hangversenyéért, itt a belépődíj háromszáz frank volt.

*

AZ EDINBURGHI Zenei Fesztiválon augusztus 19-én a Magyar Állami Operaház együttese bemutatja Bartók három egyfelvonásos művét : A kékszakállú herceg várát, A fából faragott királyfit és a Csodálatos mandarint.

*

A FŐVÁROSI OPERETTSZÍNHÁZ augusztusban kéthetes vendégszereplésre indul Olaszországba. Műsorán a Csárdáskirálynő szerepel olasz szöveg- és dalbetétekkel.

*

MAXIM SOSZTAKOVICS, a világhírű zeneszerző, Dmitrij Sosztakovics fia, vezényelte a moszkvai Zeneakadémián apja első szimfóniáját.

*

A TOLNA MEGYEI Harc községben a Diófási Csárdában működő zenegépet, amely 1912-ben készült, mint a Wurlitzer ősét, műemléknek nyilvánították.

***

A VILÁG LEGNAGYOBB CSILLÁRA a római Operaházban függ. Hetvennyolcezer darabból áll, súlya 24 mázsa; 1928-ban készült.

*

HÁROM ÚJ SZOBROT kapott Tihany. A mólón Kerényi Jenő Legenda című bronzszobra, az új szálló előtt Varga Imre bronz Fekvő fiúja, a filmszínház előtt pedig Kalló Viktor Ülő nő című kőszobra kerül elhelyezésre.

*

TURAY JÓZSEF, a régi F.T.C. és M.T.K. népszerű játékosa, 58 éves korában Budapesten elhunyt.

A LE MONDE június 29-30-i számában közölte Auer Pál „Jó utat M. Thant" című cikkét, amelyet Magyarország volt párizsi követe abból az alkalomból írt, hogy az ENSz főtitkára július 1-én Budapestre látogat. — A Times június 29-i számában a Népek Önrendelkezéséért Küzdő Liga levelet tett közzé, amelyben hangsúlyozza, hogy a békés együttélés csak akkor válik lehetségessé, ha a Szovjetunió felhagy azzal, hogy politikai rendszerét rákényszerítse Közép- és Kelet-Európa népeire. A levél aláírói között szerepel Auer Pál is.

*

ISTÓK JÁNOS, a magyar szobrászok nesztora, a romhányi Rákóczi, a sümegi Ramasetter, a zalaegerszegi Csányi, a budai Bem, a Múzeum-kerti Széchenyi Ferenc szobrok alkotója, június 16-án töltötte be 90-ik évét. A háború után egy ideig mint éjjeliőr dolgozott a Petőfi-híd, majd később a Kossuth-híd építésénél. Jelenleg négy bronz Bem szobron dolgozik. A szobrokat a magyar kormány Lengyelországnak ajándékozza.

*

KÉZÍRÁSSAL ÍRÓ elektronikus gépet szerkesztettek angol mérnökök. A gép egyéni kézírást is tud utánozni. Nagy jelentősége lehet a kriminalisztikában, valamint a régészeti kutatómunkában.

*

A BUDAPESTI VÍGSZÍNHÁZ a jövő évadban felújítja O'Neill Amerikai Elektráját. Ugyancsak előadják Molnár Ferenc Az ördög című színművét is, amelynek ősbemutatója szintén a Vígszínházban volt Hegedűs Gyulával a címszerepben.

***

EGY BUDAPESTI KISDIÁK, 15-20 évezreddel ezelőtti, igen érdekes embercsoport átmeneti vadásztanyájának nyomaira vezette a régészeket. A leletek az egyik dömösi utca burkolata alól kerültek elő. Az a nép, amelyhez ez az embercsoport tartozott, a világtörténelem első házépítő népe, főfoglalkozásuk a rénszarvas-vadászat és a bőrmegmunkálás volt.

VAN GOGH EMLÉKÜNNEPSÉGEK lesznek jövő év tavaszán a hollandiai Zunderben. Az ünnepségen, — amelyet az UNESCO rendez — Ossip Zadkine szobrászművész alkotását leplezik le. A két és fél méter magas bronzszobor Van Goghot és fivérét, Theót ábrázolja.

*

A HÍRES SÁRKÖZI szövő-, fonó- és himzőasszonyok munkaeszközeit külön teremben állítják ki a Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeumban. A kiállított sárközi szövő háziműhely szerszámai között ma már ritkaságszámba menő darabokat — például rostkötőt, kézi motollát, esztergályozott gombolyítót — is őríznek.

*

DR. WILHELM R. BEYER professzor, a Hegel Társaság elnöke Münchenből Budapestre érkezett, s az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészeti karán Heidegger metafizikájáról tartott előadást.

*

PROHÁSZKA LAJOS, nyugalmazott egyetemi tanár, filozófus és pedagógiai író, Budapesten elhunyt. Legismertebb műve a Vándor és a bujdosó, a szellemtudományi metafizikai irányzat monográfiája. Pedagógiai művei közül Az oktatás elmélete című munkája kiemelkedő jelentőségű.

*

VÁZSONYI BÁLINT június 18-án, Beethoven G-dur zongoraversenyét játszotta nagy sikerrel a Royal Festival Hallban. A Londoni Philharmonikus Zenekart Ungár Tamás vezényelte.

FENYŐ MIKSA az alábbiak közlését kéri : „Ami kimaradt az Odysseából" című könyvem a Griff Verlag kiadásában jelent meg. (München. Sedanstr. 14.). A könyvet a kiadó április közepén megküldte az amerikai előfizetőknek, akikhez azonban mind máig nem jutott el. Szerző restelli és sajnálja ezt s most próbál utánajárni annak, hogy melyik hatóság rendelkezése s milyen elgondolásból okozza ezt a késedelmet."

*

A BÉCSI ÁLLAMI OPERA igazgatójává Dr. Egon Hilbertet nevezték ki, aki már évtizedek óta vezető állásban működött az Operában.

*

GÖRÖG RÉGÉSZEK tavasszal kezdték meg Helike antik város romjainak feltárását. A korinthoszi öbölben épült várost földrengés pusztította el a Krisztus előtti III. században. A feltárásban szeizmológusok is részt vesznek.

*

AZ ANGOL NEMZEI SZÍNHÁZ Sir Laurence Olivier vezetésével ősszel kezdi meg új előadássorozatát. A színház a Hamlettel nyit, a darab rendezője Olivier. Bemutatják még az Othellót is, melynek címszerepét Laurence Olivier alakítja.

*

A JÚLIUS 10-e és augusztus 24-e között tartandó dubrovniki fesztiválra bejelentette részvételét Anglia, az USA, a Szovjetunió, Csehszlovákia és Görögország. Utóbbit az athéni Nemzeti Színház együttese képviseli.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok
Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon **árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.**

Megjelent a
HAJNALI ÚTON
GÖMÖRI GYÖRGY
új verseskötete
Ára: Angliában 6/, más országokban 1 dollár
Megrendelhető a következő címen: „Hajnali úton", Poets and Painters' Press, 146 Bridge Arch, Sutton Walk, London, S.E.1.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON
verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illusztrációival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

Most jelent meg
NYÉKI LAJOS
Elválasztás
című verseskötete
Megrendelhető a kiadónál: Katolikus Szemle, Roma, (Italia) Via della Conciliazione 44. Ára 1 dollár + portóköltség

A francia
SOCIÉTÉ CENTRALE CANINE
által törzskönyvezett magyar
PULIK
3 hónapos korban, oltással ellátva kaphatók.
Elevage de chiens „Pulis"
Ferme du Gué Bourdin
MONTEREAU (Loiret)

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Trixnya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 14. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 július 15.

GONDOK ÉS REMÉNYEK

LEHET, hogy mire ezek a sorok olvasóinkhoz kerülnek, a moszkvai szovjet-kínai párt-tanácskozások már meg is szakadtak ; lehet, hogy még hetekig vagy hónapokig is elhúzódnak. Az a titokzatosság, amellyel mindkét fél körülveszi a megbeszéléseket, időtartamukat illetően minden jóslást lehetetlenné tesz. De abban jóformán valamennyi helyszíni és nem helyszíni megfigyelő egyetért, hogy a moszkvai értekezlet kudarccal fog végződni. Igaz, Hruscsovék és Maoék, miközben most már a legteljesebb nyilvánosság előtt rágalmazóknak, kalandoroknak, őrülteknek, — ugyanakkor még mindig elvtársaknak titulálják egymást. (nem is rossz : Imperializmus Szekértolója Elvtárs, Harmadik Világháborúra Úszító Elvtárs, ésígytovább) — de már a legfinomabb tudományos mikroszkóppal is nehéz volna megtalálni azokat az elveket, amelyekben az egykori társak még mindig egyetértenek.

Most, amikor az egész világsajtó csak úgy zeng a szovjet-kínai ellentétektől, amikor nincs olyan nap, hogy Pekingben ne látnának napvilágot szovjetellenes, Moszkvában, (s ennek nyomán Budapesten is) kínaiellenes cikkek, meg nyilatkozatok, talán nem hat túlzott szerénytelenségnek, ha néhány mondatot idézünk abból a cikksorozatból, amely „A Nagy Barátság" címmel majdnem három esztendővel ezelőtt, 1960. szeptember 1-e és október 23-a között jelent meg az Irodalmi Újságban. Egyebek között azt írtuk akkor : *„A szovjet-kínai ellentétek lényegesen mélyebbek és általánosabbak a népi kommunák kérdésénél, s azt mutatják, hogy egyáltalán nem az következett be, amit a nyugati szakértők több mint egy évtizede vártak : Mao Ce-tungék nem a titoista-revizionista elhajlás útjára léptek, hanem éppen megfordítva, ők azok, akik a sztálinista-szektáriánus utat a legkövetkezetesebben, a halott mestert is megszégyenítő hévvel folytatják."* Az ellentétek különböző, politikai, gazdasági, katonai, kulturális okainak elemzése után hozzáfűztük : *„A mostani helyzetben, ami az érzelmi kapcsolatokat illeti, — a gyűlölet az uralkodó. Nyugati szakértők, a kommunista országokat vizsgálva, nem egyszer hajlamosak megfeledkezni az ilyesfajta érzelmi tényezőkről. Holott az egész mozgalom története azt mutatja, hogy ezeknek a személyi-érzelmi motívumoknak van egy különleges, — majdnem azt mondhatnók : ‚pártos' — jellegzetessége : kérlelhetetlenek és kibékíthetetlenek."*

HÁROM ÉVVEL EZELŐTT azt mondani, hogy a Moszkva és Peking közötti ellentétek kiengesztelhetetlenek, sőt, egyáltalán azt mondani, hogy vannak ilyen ellentétek, — odahaza, Magyarországon szentségtörésnek számított. Mi voltunk az „ellenség hangja" és gondolom, ma is mi vagyunk. Nagy a mi bűnünk : évekkel ezelőtt írtuk le azt, amit a *Népszabadság* csak most kezd leírni. Óhatatlanul az 53-56-os időszak jut az ember eszébe ; amikor hosszas vakság és tévelygés után végre kinyílt a szemünk, s azt mondtuk : az országot meg kell szabadítani Rákosiéktól, egymás után dobáltak ki minket a munkahelyeinkről, egymás után zúdították a nyakunkba a pártbüntetéseket. Azután, amikor a Rákosi-ellenesség lett a hivatalos pártvonal, azokat, akik már korábban ezt mondták, — hacsak el nem menekültek, — az elsők között végezték ki, csukták börtönbe. Ha pedig elmenekültek, akkor minden megnyilvánulásukra, — arra is, ami például a szovjet-kínai válságról szólt, — megvolt az előregyártott válasz : az imperialisták szócsövei.

A mulatságos az, hogy azok, akiket odahaza imperialistáknak neveznek, a szovjet-kínai viszályról a legutóbbi időkig legnagyobb részt egészen mást mondtak, mint mi, akik állítólag a szócsöveik vagyunk. Értékelésük, csodálatos módon, többé-kevésbé egybevágott a hivatalos kommunista véleménnyel : ha vannak is kisebb surlódások, ezek legfejebb felületiek és semmiképpen sem szabad túlbecsülni őket. Voltak közöttük, akik figyelmeztették a gyanútlan és hiszékeny nyugati közvéleményt : Hruscsov és Mao csak azért keltik a nézeteltérések *látszatát*, hogy ezzel a szabad világot megtévesszék. Jaj csak senki be ne düljön nekik ! Az Amerikai Külügyminisztérium egyik magasállású funkcionáriusa még alig néhány hónappal ezelőtt is kijelentette : igaz, a Szovjetunió és Kína között vannak ugyan viták, de a lényeg mégis az, hogy mind a kettő kommunista ország és a végső céljuk azonos. Nem az 53-56-os időszakot juttatta-e ez is az ember eszébe ? Amikor azt mondták : Nagy Imre és Rákosi ellentéte közönséges szereposztás, és a döntő az, hogy mind a ketten kommunisták. A kereszteshadjáratok küszöbén is akadhatott olyan hindu bölcs, aki azzal érvelt : keresztények és mohamedánok között lehetnek ugyan súrlódások, de a legfontosabb mégiscsak az, hogy mindnyájan egyisten-hívők. Mekkora lehetett aztán a meglepetése, amikor ezek az egyisten-hívők egymás torkát vágták el. Hiszen igazából sohasem az Isten volt a fontos, hanem a prófétái. Mint ahogy most sem a kommunizmus elvont, sohase látott, ködös messzeségekben lévő célja a lényeges, hanem az utak, az értelmezések és az értelmezők különbözősége. Hiszen valójában a kinyilvánított ellenségek sohasem tudják egymást annyira gyűlölni, mint azok, akik ugyanazt vallják, csak — másféleképpen.

MIND EZT nem azért idézzük, hogy eldicsekedjünk : mi mindent előre láttunk, előre tudtunk, előre megjövendöltünk. Amit megláttunk, nem azért láttuk meg, mert különleges képességeink vannak, hanem azért, mert több mint egy évtizeden át belülről ismertük meg a rendszert, s ha már nem voltunk elég okosak ahhoz, hogy a mások kárából tanuljunk, annyira ostobák sem akarunk lenni, hogy a magunkéból tanultakat túl gyorsan elfelejtsük. Gondunk azonban nem a hetvenkedés és nem az önigazolás. Gondunk : Magyarország.

Az a földrengés, amely most a kommunista tábort alapjaiban rázza meg, kihat az egész világhelyzetre ; hogyne hatna hát hazánkra, amely e tábor falain belül van ? Három évvel ezelőtt, a válság első jelei láttán, ezeket írtuk : *„Ha valaminek, akkor a szovjet-kínai viszonynak nagy, talán döntő befolyása is lehet hazánk, Magyarország jövőjére... A kommunista zsargonnak van egy kedvelt kifejezése, amely úgy hangzik : ‚a dolgok logikája'. Nos, a dolgok logikája arra vall, hogy ha a szovjet-kínai ellentét fennmarad, ez előbb-utóbb csak hasznos lehet a magyar fejlődés számára. Nem simán, nem egyszerűen, valószínűleg ellentmondásokon és visszakanyarodásokon keresztül, de a Szovjetuniónak ebben az esetben mégis a liberalizálódás irányában kell engedményeket tennie... Ha a kínai kommunisták továbbra is szembehelyezkednek a ‚békés együttélés' politikájával és továbbra is arra vesznek irányt, hogy — lehetőleg minél előbb — egy új világháborúba sodorják az emberiséget, a Szovjetunió, amelynek ma semmi érdeke nem fűződik egy atom- és hidrogénháborúhoz s amelyre egy ilyen háború a teljes pusztulást hozhatja, kénytelen lesz nyíltan szembefordulni pekingi szövetségeseivel. Ez egyúttal annyit is jelent, hogy — asztalcsapkodás ide, ökölrázás oda, — közelednie kell a Nyugathoz... Bizonyos reményeink talán már ma is lehetnek : lényegesen kevesebb, mint október 23-án, de valamivel több, mint november 4-én".*
(Irodalmi Ujság, 1960. október 23.)

AMI AKKOR remény volt, az ma nagyrészt megvalósult. A Szovjetunió nyíltan szembefordult pekingi szövetségeseivel, belső viszonyai, ellentmondásokkal bár, de liberalizálódtak, külpolitikájában közeledett a Nyugathoz, ami pedig a magyar helyzetet illeti : ha október 23-ának eszméitől még messze vagyunk is, az élet mégsem olyan, mint november 4-én s az azt követő hónapokban, években volt. Sőt, s itt érkezünk el a legfontosabbhoz, a kommunista tábor válsága mélységében és nemzetközi következményeiben még jelentősebb, mint ahogy három évvel ezelőtt sejteni lehetett volna.

Csak egyetlen jelenségre akarunk itt rámutatni : nem csupán az történt, hogy az oroszok szembekerültek a kínaiakkal, a kínaiak az oroszokkal, — *az egész tábor egysége megbomlott, európai és ázsiai része egyaránt elemeire töredezik, fellazul, átrendeződik, — s e folyamatnak még csak a kezdetén vagyunk.* Hol van már az a térkép, amely valaha ott díszlett megannyi hazai középület termeiben s amelyen impozáns egységként vöröslött a Föld színén a kommunista világ, az Elbától a Csendes-óceánig ? A parányi Albánia büntetlenül fellázadhatott a hatalmas Szovjetunió ellen ; az ázsiai Mongólia Moszkvát támogatja, de az európai Románia Pekinggel kacérkodik. Észak-Korea és Észak-Vietnám szembefordult az oroszokkal és a kínai vonalhoz szegődött. A kelet-német és a cseh vezetők hűsége kétséges, — Bulgáriában csak az utolsó pillanatban sikerült Hruscsovnak az ellenőrzést kezében tartania. Függetlenül most attól, hogy ki kihez pártol, — a kommunista blokkban egy eddig elképzelhetetlen, új jelenségnek vagyunk tanúi : az egyes országoknak, (illetve az egyes vezető klikkeknek), a táboron belül lehetőségük kezd nyílni arra, hogy ide vagy oda pártoljanak. A Moszkvával való egyetértés, a Moszkvának való kiszolgáltatottság, a Moszkvától való teljes függés, ami eddig mindennek alfája és omegája volt, most vitára, veszekedésre, harcra, udvarlásra, fenyegetőzésre, zsarolásra, alkura ad lehetőséget. Úgy is mondhatjuk : dezintegrálódik, de úgy is : nyugatiasodik a kommunista világ. Hiszen eddig csak a Nyugaton láthattunk olyasmit, hogy ugyanannak a szövetségnek az államai nyíltan vitáztak, veszekedtek egymással, — azaz nemcsak szövetségesek, hanem ugyanakkor önálló országok, nemzeti érdekek megtestesítői is voltak. Keleten még korai volna nemzeti érdekek szerinti rendeződésről beszélni, még túl sok a csoportérdek, diktátorocskák ragaszkodása a hatalomhoz és félelme a felelősségre vonástól ; de nem lehet tagadni, hogy a marakodásokba, s főként a legnagyobba : a szovjet-kínaiba, a nemzeti szempontok, (sőt, s ezt az oroszok mondják : még a fajiak is) erősen belejátszanak.

KÖZTUDOTT DOLOG, hogy a harcban a magyar pártvezetők Hruscsov mellett állnak. Ha jól körülnézünk a kommunista glóbuszon, még az is kiderül, hogy az oroszoknak igazából csak két megbízható szövetségesük van : a lengyelek és a magyarok. Anélkül, hogy akár csak egy percre is megfeledkeznénk 1956-ról, azt kell mondanunk, hogy ha már választani kell, (és lehet), a magyar vezetők mindenesetre jól tették, hogy nem Pekinget, hanem Moszkvát választották. A kérdések kérdése csak az : felmérték, vagy felmérik-e mihamarabb Kádárék, milyen lehetőségeket nyit meg Magyarország előtt ez az új helyzet : lesz-e eszük, erejük, akaratuk, bátorságuk, hogy — ha alkalom nyílik rá — kihasználják a nemzet javára — saját választásukat ?

Észrevették, vagy észreveszik-e a hazai politikusok, hogy ma a helyzet nem az, ami 1956. novemberében volt ? Akkor egyszerű bábuk voltak Hruscsov kezében s nekik ezerszer inkább volt szükségük Hruscsovra, mint annak őrájuk. Igaz, ma is Moszkvától függnek s hatalmuk alapja ma is a Szovjetunió ereje. De ha az alapvető tények nem is, — az arányok mégis megváltoztak. Ma Hruscsovnak, — és erre kellene rádöbbenniök, ha eddig még nem jöttek volna rá, — legalább olyan szüksége van Kádárék támogatására, mint Kádáréknak az övére. Hogy ezt a támogatást Mao ellenében megadják neki, — rendben van. A végzetes hiba az volna, ha feltétel nélkül adnák meg. Ha nem fizettetnének érte. Nem maguknak, hanem az országnak. A történelem arra tanít, hogy egy nagyhatalomtól csak akkor lehet tartós engedményt kicsikarni, ha valahol vereséget szenved. A monarchiának Königgrätzre volt szüksége, hogy Ausztria engedjen a magyar nemzeti követeléseknek. A mai Oroszország Königgrätze nem Nyugaton van, hanem Pekingben. Közeleg az idő, amikor — reméljük — Magyarország benyújthatja majd a számlát. Hadd mondják csak Kádárék majd akkor : a hűségükért. A nemzet úgyis úgy fogja érteni : 56-ért.

FIZETNI, persze, sokféleképpen lehet. Gazdasági téren is, és ez sem megvetendő. A legfontosabb azonban : függetlenedésben. Nem a Szovjetunióval való szembefordulásra gondolunk, hanem egy, a mainál lényegesen szabadabb, önállóbb kül- és belpolitikát folytató, a Szovjetunióval továbbra is barátságban élő Magyarországra. És van még egy kérdés, amelyet a magyar kormánynak előbb-utóbb kötelessége napirendre tűznie s rendezéséhez megnyernie szovjet szövetségesei támogatását is. Lapunk más helyén részletesen ismertetjük azt a megdöbbentő erejű dokumentumot, amely Budapesten át jutott el Nyugatra, s amely az erdélyi magyarság megpróbáltatásairól ad számot. Nincs egyetlen olyan kormánya a világnak, amely szótlanul tűrné, hogy egy népéből való, mintegy két milliós kisebbséget egy szomszédos ország jogaiban korlátozzon, létében, kultúrájában fenyegessen. Éppen elég ideig tűrte, tovább nem tűrheti ezt a magyar kormány sem. Ez nem irredenta, ez nem sovinizmus, — ez emberi, nemzeti, demokratikus és szocialista kötelesség.

Az a tény, hogy a román pártvezérek a kínaiak felé kacsingatnak s viszonyuk Moszkvával megromlott, szinte nem remélt alkalmat ad arra, hogy a magyar kormány Erdély kérdését igyekezzék napirendre tűzni. Az a dokumentum, amely Erdélyből jött, nem fehérlovas bevonulásról, nem visszacsatolásról ábrándozik ; valóban, mi sem volna kétesértékűbb, mint most Hruscsovra bízni Hitler egykori szerepét, azt, hogy Nagy Igazságtevőként, hol a magyarokat, hol a románokat fogja rövidebb pórázra Erdély darabolgatásával. A dokumentum egy Svájchoz hasonló, több nyelvű, független Erdélyt javasol. Ezt kellene megvizsgálnia, Moszkvával megtárgyalnia, s az ENSZ elé vinnie a magyar kormánynak. Lázálom ? A kurdok függetlenségi harca is az volt még néhány évvel ezelőtt. Moszkva például tudomást sem vett róla, hiszen Bagdadban barátja, Kasszem volt uralmon. Az új iraki kormány élesen kommunista- és szovjetellenes. És Moszkva néhány napja hirtelen felfedezte a kurdokat, mellékük állt s ügyüket nemzetközi fórumok elé akarja vinni. Mi lesz akkor, ha a bukaresti kommunisták a mainál nyíltabban szembefordulnak a Szovjetunióval s netán a Peking-Tirana tengelyhez kapcsolják a szekerüket ?

MIKOR ezeket a sorokat írjuk, Kádár János egy nagyszámú párt- és kormányküldöttség élén Moszkvában tartózkodik. Különösen fényes fogadtatásban részesült : elébement a pályaudvarra Hruscsov is, Mikoján is. Tárgyalásaikról ma még semmit sem tudni. De talán hamarosan világosabban fogjuk látni : élnek-e az új helyzet adta új lehetőségekkel a magyar kommunisták vezetői, s megpróbálnak-e csatlósokból legalább szövetségesekké válni ?

MÉRAY TIBOR

JÚLIUS 15-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Az erdélyi kiáltvány (3. old.)
Hanák Tibor: Alkossunk Marxot (4. old.)
J. E. Ritter érsek nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (5. old.)
Ignotus Pál: Miért szép és miért mégsem egészen? (6-7. old.)
Debreczeni Ferenc a magyar filmgyártásról (8. old.)
Vas Róbert egy régi amerikai filmről (8. old.)
Dénes Tibor: Agnes Klindworth (9. old.)
Márer György szatírája (11. old.)
Lőrincz Pál: Sötétség (11. old.)
Határ Győző versei
Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

Örökké Rozsdamentes Csavar

LEI FENG ismeretlen teherautó sofőr volt Kinában, egészen az elmúlt augusztusig, amikor is — egy baleset következtében — meghalt. Ebben a pillanatban népi hőssé változott. Mert Lei Feng, az ismeretlen gépkocsivezető, akit hazájában ma már csupán az *Örökké Rozsdamentes Csavar* meghatóan-egyszerű nevén ismernek, nemcsak nagyszerű sofőr volt, hanem ennél sokkalta kitűnőbb hazafi. Mivelhogy Lei Feng már nem sokat tiltakozhatott, (s talán nem is akart volna), — a nagy párt agitprop. osztálya, alig egy évvel a halála után, *felfedezte* hátrahagyott iratait melyek nem az autók karbantartásáról, hanem a lélek, a *kommunista lélek*, ébrentartásáról vallanak, egészen párthű módon. Nem kevesebb, mint 800 oldalnyi naplójegyzetet hagyott hátra a *Rozsdamentes Csavar*, nyilván azért, hogy híre se rozsdásodjék be. Lei Feng ugyanis nem akármilyen Csavar volt : amikor a kínai népet a nagy kommunákba kényszerítették, vagy amikor az élelmezési helyzet egyre rosszabbodott, a kitűnő teherautó sofőr oldalas tirádákat *„jegyzett fel"* naplójában azok ellen, akik *„önző és lélektelen"* módon nem hajlandók megérteni a Nagy Ugrás önzetlenségét és lelki gyönyöreit. *„Az ember feladata, hogy csavarrá váljék a nagy, forradalmi gépezetben. Az egyénnek csak akkor van ereje, ha elmerül, eltűnik, feloldódik a kollektívában."*

Idén tavasszal, amikor is az élelmezési helyzet valamelyest megjavult, a kormány újabb kampánnyal lepte meg a dolgozó népet, melynek egyáltalán nem meglepő elnevezése az volt, hogy : *Tanuljunk az Örökké Rozsdamentes Csavartól"*. Meg lehet tanulni tőle, először is, hogy *„fékeznünk kell a parasztok spontán tendenciáit a kapitalizmus irányába"* ; meg lehet tanulni tőle, hogy : *„a háztáji gazdaságokra fordított gondot inkább a kollektíva megerősítésére kell fordítanunk"* ; meg lehet tanulni tőle, hogy : *„a magántulajdon utáni vágyakozás az ellenség eszköze a kínai nép egységének megbontására"* és így tovább. Hogy mind ezt honnan tanulta a kitűnő gépkocsivezető, az nem derül ki. Az sem, hogy az alkalmazott pártvonal e nemes mondatai, hogyan kerültek bele a hatalmas naplóba. De ettől még Lei Feng híre-neve nem lesz kisebb. Ellenkezőleg. Az újságok azonnal elindultak a többé-kevésbé kitaposott nyomon, s a Csavar tanácsai alapján újabb tanácsokkal látták el a parasztokat. Így a Kiangszi tartományban működő nan-csangi rádió, kissé leegyszerűsítve, így adta tovább a tanácsot : *A kollektívának meg kell előznie a magángazdaságot* ; s hogy az elméletet azonnal átvigyék a gyakorlatba, a Kwantung tartományban, ahol is a havi emberi-trágya szükséglet a kollektívák számára fejenként mindössze 16 kiló volt, e „fejadagot" felemelték 27 kilóra, ami annyit jelent, hogy a háztáji gazdaságnak nem jut semmi trágya. S minthogy a Csavarra hivatkozva meg kellett szorítani a csavart, felemelték az egy főre eső termelési követelményeket és normákat, a mao-cetungi *csu-fa*, azaz az *önjólét* jelszavának hangoztatásával. Így lett a fából vaskarika, a teherautó sofőrből filozófus, s a népnyomorból boldogság.

B.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Ozorai példa

A Tolna Megyei Népújság „Ozorán történt" című cikkében írja:

„Ozorán megöltek egy embert... A lucernakaszálás megkezdése előtt néhány ember feltüzelte a többieket. Ha negyedes a széna, akkor ki kellene erőszakolni, hogy harmados legyen. Olyan pozícióból beszéltek, mintha a széna háromnegyed része idegen kézbe kerülne, holott végső soron a közösből más úton, de mégis csak a tagokhoz kerül vissza. A döbröntei területről három ember bement a faluba megkeresni az elnököt, hogy változtassa meg a határozatot és legyen a lucerna harmados... A vezetőség a határozatot éppen a közösség érdekeit szem előtt tartva, nem engedte megváltoztatni. Eltelt néhány nap... S erre Gulyás Wágner Kálmán elvtársba belevágja a kaszát... Halála figyelmeztet is. Ne csak a földdel törődjünk. Az emberi tudat formálása fontosabb száz új agrotechnikai módszernél. Okos, értelmes népek lakják Ozorát, de felfogásuk, gondolkodásuk még a régi és még alig változott. Emiatt nagyon nehéz a közösségi élet kötelező törvényeit alkalmazni, érvényesíteni. Sokan egyszerűen képtelenek felfogni, megérteni, hogy önmaguk ellenségeivé válnak, amikor a nagyszájú álhősökre hallgatnak, vagy valami oktalan rátartisággal utánozzák az álhősöket... Ozora vallott arról is, hogy egyes emberek kétségbe vonják az ottani gazdák rendszerhez való hűségét. ‚Ha holnap felosztanánk a tsz-t, öt ember sem maradna' — ilyen kijelentést vezető ember szájából hallottam. És ha ez a fajta felfogás megcsontosodik, akkor a vezetést képviselő emberekben könnyen kialakulhat egy olyan hamis nézet, hogy Ozorán kizárólag parancsszóra épül a szocializmus."

A MOSZKVAI NAGYSZÍNHÁZ balettegyüttese megkezdte londoni vendégszereplését. A Covent Garden Színházban a Hattyúk tava előadásán megjelent Macmillan miniszterelnök. Heath lordpecsétőr és Furceva szovjet művelődésügyi miniszter is.

⁂

SZIGETI JÓZSEF évekkel ezelőtt Amerikában Claudio Arrauval a Library of Congressben előadta Beethoven tíz szonátáját. A nagysikerű hangversenyről készült ugyan felvétel, de hanglemezeket nem adtak ki. A New York-i Vanguard cég most elkészíttette a lemezeket, amelyek rövidesen kiadásra kerülnek.

⁂

JEAN VILAR, a párizsi Théâtre National Populaire volt igazgatója a jövő évadban két Verdi-operát rendez a milánói Scalában, majd Nyugat-Berlinben dolgozik az Operában s vendégrendezőként bemutatkozik a Berliner Ensemble együttesénél Kelet-Berlinben is.

Az egyiptomi tíz csapás

Ezúttal a bibliairól van szó, pontosabban arról a legújabb kísérletről, mely e tíz csapás isteni csodájának tudományos magyarázatát próbálja megadni, több-kevesebb sikerrel. A bibliai csodák e fajta tudományos magyarázata nem újság. Alig egy esztendővel ezelőtt jelentette a *Pravda* az orosz fizikusnak, *M. Agrestnek* meglepő elméletét, miszerint Sodoma és Gomorra pusztulását valamiféle hatalmas és az ismeretlen csillagvilágból érkező űrhajó okozta, mely nukleáris hajtóerejét e két szerencsétlen városra permetezte s ezek menthetetlenül elégtek a szörnyű erejű robbanás következtében. Igaz, a Szovjet Tudományos Akadémia később (bár nem a *Pravdá*ban) megcáfolta, pontosabban „egyszerű képtelenségnek" nevezte a kitűnő fizikus izgalmas elméletét, ez azonban mit sem változtat a tényen, hogy Nyugaton is sokan keresik e csodák racionális magyarázatát. Ezek közé tartozik, legújabban, a görög szeizmológus professzornak, *Angelosz Galanopoulosnak* elmélete, mely a fentebb jelzett tíz-csapásra és a zsidók Egyiptomból való kivonulására vonatkozik.

A professzor szerint az egész históriának *alapja* az Égei-tengerben létező hatalmas vulkánnak, a *Santorini*-nek kitörése. A kutatások szerint a kitörés ereje négy és félszer volt nagyobb a holland-kelet-indiai vulkán, a *Krakatoa* 1883-as kitörésénél, mely utóbbinak következtében még a Hornfok és Anglia partjain is óriási árhullámok keletkeztek. Galanopoulos professzor vizsgálatai során megállapította — méghozzá a vulkán területén lévő rádióaktív szén, a C14. jelenlétéből, hogy a kitörés időszámításunk előtt körülbelül 1400-ra tehető. Néhány évtizeddel a kitörés után a sziget közepe beomlott, méghozzá körülbelül 300-400 méterrel került a tenger színe alá, s így a vulkán megmaradt annak a félhold formájú jelenségnek, melynek ma ismerjük. A professzor elmélete szerint összefüggés van a Fáraot érő tíz csapás, valamint az ezt követő Exodus között, a lehető legtermészetesebb módon. *„Az ilyen nagyságú vulkánikus kitörések"* — írja tanulmányában — *„rendkívüli geológiai és klimatikus katasztrófákat okozhatnak. A vulkánikus hamu hullása okozhatta a körülbelül 600 kilométernyi távolságban lévő Egyiptom területén a háromnapos sötétséget."* E feltételezés szerint ugyancsak e hamu az oka az éhínségnek is, mely felégette a termést, kiszolgáltatva az egyiptomiakat az isteni haragnak. A felszabaduló irtózatos energia sokszáz kilométer távolságban is megzavarta a vizeket, felkavarta a tavakat, s gyakran oly vörössé változtathatta színüket, hogy az a vérhez vált hasonlatossá. S e vérvörös állóvízből, — mint az állóvizekből általában, — a forróság hatására előrajzottak a legyek, bogarak, száskák s más fertőzést terjesztő férgek : amint ez meg vagyon írva. S mi az oka az égből zuhanó békáknak ? *„A vulkánikus kitörés nyomán keletkező forgószelek ereje a vizeket, a benne lévő állatokkal együtt, magasbarántotta s végighordta az ország felett."* Talán még az Úristen is csodálkozva nézett alá a mennyekből.

Galanopoulosz professzor még ennél is tovább megy magyarázatában, melynek kétségkívül van tudományos hitele. A nagy *Exodust* illetően hivatkozik azokra az ismert bibliakutatókra, akik szerint a Mózes vezette zsidók nem a Vörös-tengeren keltek által, hanem a Nílus deltájától keletre eső tavon, melynek neve Nádas-tó, s az antikvitás kutatói között *Sirbon* néven ismeretes. A tó, manapság, voltaképp egyfajta, hatalmas, mocsaras területet alkot, amit a Földközi-tengertől egy keskeny homoksáv választ el. Kutatónk megállapítja, hogy — amennyiben feltételezései helyesek, — a Santorini-sziget belsejének összeomlása következtében a Földközi-tenger keleti felének víztömegei hirtelen visszahúzódtak s ez *„kiszélesítette a homoksávot, mely a tavat a tengertől elválasztja, s ilymódon a menekülő zsidók alkalmat találtak arra, hogy száraz lábbal keljenek át, a tengeren, — vagyis a tavon, — ahová, körülbelül 15-30 perccel később már elérkezett a vizek visszahúzódásának elkerülhetetlen következménye, az árhullám, mely a megkésve befutó egyiptomi csapatok útját állta, s egy részüket óriási víztömege alá is temette."* Igenám, csakhogy a Biblia szerint körülbelül 600.000 zsidó menekült, ez idő tájt Egyiptomból, hogyan lehetséges tehát hogy e rövid negyed órányi idő alatt, e népes oszlop átjutott — száraz lábbal ! — a tavon ? E jelenség egyik magyarázata — s ez például Ben Gurionnak a véleménye, aki nemcsak Izrael volt miniszterelnöke, hanem egyúttal ismert Bibliakutató is, — hogy e szám a Számok Könyvének *kisebb* elírásából származik : nem 600.000 menekülő igyekezett az Igéret Földje felé, hanem csupán 600.

Igazak-e e magyarázatok ? S vajon hogyan fognak — ötezer esztendő múltán — a 20. század nagy német, lengyel, orosz, magyar, kínai, tibeti és más exodusaira emlékezni ? E feladat egy akkori Galanopoulos professzorra vár.

A.

MAGYAROK A SORBONNE ÈS-LETTRES DOKTORÁTUSAIN

AZ ELSŐ francia császárságról a köztudat azt tartja, hogy három intézmény maradt utána. A polgári törvénykönyv, a legnagyobb francia kitüntetés (Légion d'honneur), valamint Franciaország és az Apostoli Szentszék közötti konkordátum. Ezeken kívül maradt még több más, kisebb jelentőségű, de le nem becsülhető örökség is, így a párizsi egyetemnek, a Sorbonne-nak, ès-lettres doktorátusa. I. Napoléon 1808-ban alapította rendeletével ezt az egyedülálló tudorságot, amelyet az Egyetem helyhatósági szabályrendeletével 1810-ban léptetett életbe. Tehát jelenleg 153 éves.

Az egyetem Irodalomtudományi Kara engedélyt adott arra, hogy az ès-lettres doktorátusra vonatkozó, kézzel írott mutatókat átnézzük. Összesen 15 vaskosabb kötetet s mindössze kettő nem kerülhetett a kezünk közé. Az egyik az alapítástól 1828-ig terjedő bejegyzésekről vezetett kézikönyv, amely már régóta eltűnt és aligha lehet már megtalálni. A másik pedig: az utolsó év ès-lettres doktorátusairól készült kötet, amely ilyenkor, a tanév végén, állandóan használt kézikönyv. Enyniben tehát csonka volt a kutatás s így annak eredménye nem számíthat teljességre.

Alig több, mint 150 év alatt a földkerekségnek ezt a közismerten legnehezebb vizsgáját talán valamivel többen, mint háromezren tehették, illetve tették le. A jelöltek javarésze férfi; nő is akad köztük, de meglehetősen ritkán. Az 1913. évi ès-lettres doktorátusok száma 30-ra emelkedett. Az utolsó 20 évben ez a szám nem egyszer a 40-et, sőt az 50-et is túlhaladta évenként.

Átlapozva mind a 15 kötetnek valamennyi oldalát, a francia kitűnőségek egész sorával találkozunk. Az államférfiak közül Jean Jaurès, Edouard Herriot, az esztéta Hyppolite Taine, a szociológus Ernest Lavisse, a történész Michel Seignobos, a bölcselő Henri Bergson, meg a szépíró Henri Ernest Mérimée. S a megkezdett sort nem egy halhatatlan francia akadémikussal kiegészítve még sokáig folytathatnánk. (Érdekes, hogy a kitüntetéssel végzett Bergson vizsgája után évtizedek múlva több jelöltnél a bergsoni bölcseletről találunk tételeket.)

ANNAK ELŐREBOCSÁJTÁSÁVAL, hogy ez az egész világon szinte egyedülálló Sorbonne-i ès-lettres doktorátus nem tévesztendő össze a párizsi egyetem ugyane fakultásán lelhető, úgynevezett egyetemi tudorsággal (docteur d'université-vel), nézzük meg azokat a magyarokat és magyar tárgyakat, akik és amelyek az eltelt másfél évszázad alatt az ès-lettres doktorátusi vizsgáján jelentkeztek.

Az 1897-i bejegyzésekben Basch Vilmos nevét leltük meg, ki éppen most 100 évvel ezelőtt — még a th-val írt Pesthen — született. Hogy mi volt az alapvető tétele és melléktétele, — a korabeli szokásoknak megfelelően, — arról nincsen bejegyzés. A vizsga sikerét azonban dicséretes eredmény jelzi (mention honorable). A későbbi névmagyarosítás után, a mind anyagilag, mind szellemileg független Huszár Vilmosra, a Revue de Hongrie budapesti folyóirat alapító szerkesztőjére, anyagi fenntartójára és szellemi istápolójára ismerünk benne. Néhány évvel utóbb, 1902-ben, a Győr megyei Tét községben, 1856-ban született Kont Ignác nevével találkoztunk. 30 éven át a Sorbonne magyar lektora volt, 1913-ban bekövetkezett haláláig. Neki köszönhető, hogy fontos magyar könyveket soroltak be mind a párizsi Nemzeti Könyvtárba, mind a Sorbonne Könyvtárába. Neve mellől szintén hiányzik két tételének felemlítése, azonban a vizsga sikerét ugyancsak a dicséretes eredmény tanúsítja. 1946-ban találjuk a harmadik bejegyzést: az 1908-ban Budapesten született Vajda Györgyről. A középkori zsidó hittudománynak és bölcseletnek világhírű szakértője ő, aki a Sorbonne-on létesített „felsőbb gyakorlati tanulmányok" főiskoláján jelenleg is, mint professzor, működik. (Itt jegyezzük meg, hogy a Sorbonne katedrájára csak az ès-lettres doktorátus elnyerésével lehet feljutni.) Főtétele a zsidó hittudományi és bölcseleti rendszerről, melléktétele egy fontosabb zsidó szöveg magyarázatáról készült. Kitüntetéssel képesítették. Aztán 1955-ben találjuk a negyedik magyar bejegyzést az 1893-ban Budapesten született, addig három magyar és két francia oklevéllel rendelkező Baumgarten Sándor Andor Károlyról. Baumgarten első világháborús hadirokkant, utóbb ügyvéd, majd lankadatlan Európa-járó. Tétele Thomas Hope-ról, a kozmopolita utazóról, illetőleg a magyar eredetű kalandorból francia orientalistává lett Jean-Charles Besséről és annak 1838. évi kaukázusi utazásáról szólt. Több magyar bejegyzett ès-lettres doktorátust nem találtunk.

UGYANCSAK ezen a 15 köteten végiglapozva három nem magyar — (két francia és egy román jelöltnek) — magyar tárgyú ès-lettres doktorátusára bukkantunk. 1921-ből Joachim Louis Eisenmannéra, aki 1869-ben született, később maga is tanára lett a Sorbonne-nak. Főtétele a 67-es kiegyezés korszakának Magyarországát tárgyalta nagy szakismerettel és meglehetős tárgyilagossággal. Melléktétele Csehszlovákiáról szólt. Vizsgája kitüntetéssel sikerült. 1927-ben kelt a Romániában, 1896-ban született Jean (vagyis Juon) Hudita ès-lettres doktorátusának bejegyzése. Főtételében a Franciaország és Erdély közötti diplomáciai viszony történetét tárgyalta, melléktételében Franciaország és Erdély külpolitikai tárgyalásainak dokumentációs összefoglalását tárta fel 1635 és 1638 között, dicséretes eredménnyel. A harmadik szerző Konstantinápolyban, 1897-ben született és 1929-ben ès-lettres doktorátust tett: Aurélien Sauvageot, aki főtételéül az ural-altáji nyelvek szókincs-kutatásáról értekezett. Sauvageot, Tharaud után, 15 évet Budapesten töltött az Eötvös-kollégium francia nyelvű professzoraként. Három évtizeddel ezelőtt adta ki francia-magyar és magyar-francia kétkötetes nagyszótárát. Jelenleg is a párizsi Keleti Nyelvek Főiskoláján tanít. A Sorbone ès-lettres doktorátusainál több magyar tárgyú bejegyzést nem találtunk.

Az egyedülálló tudori fok elnyerésének a történetét egyébként még nem írták meg; talán a későbbi időkben akad egy ès-lettres vizsgajelölt, aki e vizsgákon keresztül főleg Európa politikai és kulturális miniatür-tükörképét egy maradandó értékű dolgozatban meg fogja örökíteni.

DR. THEWREWK-PALLAGHY ATTILA

AZ ERDÉLYI MEMORANDUM

— RÉSZLETEK A „FÜGGETLEN ERDÉLY" MOZGALOM KIÁLTVÁNYÁNAK EDEDETI SZÖVEGÉBŐL —

Lapunk május elsejei számában ismertettük Edward Crankshaw, a nagytekintélyü publicista „Segélykiáltás Erdélyből" cimü cikkét, amely a londoni Observer hasábjain jelent meg. Crankshaw cikkében egy hiteles erdélyi dokumentum alapján számolt be a romániai magyarság helyzetéről. A dokumentum szerzői egy „Független Erdély" elnevezésü mozgalom nevében emeltek szót s kivánták felhivni a nemzetközi közvélemény figyelmét az erdélyi magyarok súlyos helyzetére.

Az Irodalmi Újságnak sikerült megszereznie a dokumentum eredeti szövegét s az alábbiakban bő kivonatokban ismertetjük azt. A szöveg nem hivatásos politikusok, — élő, érző, szenvedő, népükért aggódó emberek vészkiáltása: ez még csak növeli hitelességét. Lehetnek benne tévedések, egyes elképzelései lehetnek nehezen megvalósithatók, egyes állitásai, főként ami a szovjet-román viszonyt illeti, talán már idejétmúltak; világos az is, — amit egyébként egy második cikkében Crankshaw is hangsúlyozott, — hogy a magyar kisebbség elnyomása nem a román nép, hanem a román kommunista kormány műve. De mind ennek elörebocsátása semmit nem von le az egyedülálló dokumentum értékéből; elképzelhetetlen olyan felelős magyar politikus és magyar kormány, amely a jövőben ezekkel a tényekkel ne számolna.

AZ TÖBBÉ-KEVÉSBÉ megmagyarázható, hogy 1945-ben a háborús cselekményekkel kapcsolatban a sértett sovinizmus dühe falvakat irtott ki Erdélyben Déda és Szeretfalva között nem kímélve öreget, asszonyt, gyermeket sem. Sok memento hallatszik a Hitleri Áldozatokról. Teljes joggal ! Felejthetetlen fájdalmas sebek ezek ! De ki emlékezett meg valaha is ezekről a néma és eltitkolt nyomorultakról ? Senki soha szóvá nem tehette, meg nem vigasztalhatta azok testvéreit, rokonait, a szüntelenül tartó halálfélelmük szorongásában. — Fájdalmasan bár, de megpróbáljuk ezt a háború veszteséglistájára irni !

Erdély helyzetét 1956 újra exponálta. Az attól való félelem idézte ezt elő, hogy Magyarország esetleg független lesz és akkor szabadon élve egyéni és nemzeti életét, ennek megnyilvánulásai erkölcsi támaszt fognak jelenteni az erdélyi magyarok számára, őket megerősíti. Ez sürgőssé tette szemükben (t.i. a román hatóságok szemében) az erdélyi helyzet rendezését. Ez indokolt is volt, mert 1956 nem csupán a szivekben ébresztett visszhangot Erdélyben, hanem bizonyos megnyilvánulásokhoz is vezetett. Természetesen a magyarok voltak az elsők, akik tüntetéseket rendeztek, felvonulásokat Marosvásárhelyt, nem egészen okosan magyar zászló alatt. A székely és magyar nemzetiségű katonák között is mozgolódás támadt és emiatt a Szovjetunió bizalma megrendült Romániában és bár első gondolata az volt, hogy a Varsói Egyezmény népeivel a csehvel és a románnal fogja letaposni a magyar forradalmat, ez az elképzelése most megbukott. A románok kételkedtek ennek sikerében, attól tartva, hogy a katonaság náluk is inkább bonyodalmat, mint rendet fog teremteni. Emiatt a Szovjet kénytelen volt a nehéz fegyvereket azonnal megvonni Romániától. Eleinte a román nép többsége rokonszenvezett a magyar szabadságtörekvésekkel, de a soviniszta uszítók szembefordították őket, azzal a hírveréssel, hogy akkor a magyarok visszakérik Erdélyt.

A REAKCIÓ november 4.-e után rendkívül durva volt. Itt volt az alkalom hogy Románia Erdély viszonyát stabilizálja, ami azt jelentette, hogy az internacionalizmus fegyverével a nacionalizmusát megvalósítsa.

Ez a szörnyű terv azzal kezdődött hogy a magyar forradalom iránti szimpátia, népfelforgató tevékenység, lázadás címén összeszedte mind azokat a magyarokat, akik 1956-ban valahogyan kimutatták érzelmeiket. Ezek egy részét kivégezte, más részét 10-25 esztendei börtönnel büntette, családjaikat szétszórta vagy a Duna deltájába küldte száműzetésbe (!). Az első hullám kb. 10 ezer egyént, illetve családot érintett. Aztán a sokszáz éves Kolozsvári Magyar Egyetemet megszüntette. Professzorai próbáltak tiltakozni, de hasztalan. Némelyek kétségbeesésükben, látva, hogy az ott élő magyar őslakosság értelmiségi vezető nélkül marad, öngyilkosságot követtek el. De a románok szándéka céltudatos volt, nem torpantak meg. Alig néhány hónappal később feloszlatták a több mint 600 éves Nagyenyedi Kollégiumot. Ősi könyvtárának egy részét szétszórták, más részét elégették. A nép felelős vezetői, ekkor már határozott lépésre szánták magukat és az ENSz-hez próbáltak fordulni helyzetük enyhítéséért. De a memorandumot, mielőtt kijutott volna, elfogták, aláíróit összeszedték és *kivégezték.*

Ez lett az első kísérlet vége.

Különös de a kétségbeesett helyzetre jellemző, hogy a református és katolikus vallás képviselői ezután memorandumban a Szovjetuniót keresték fel, hogy Transsylvániát csatolják i n k á b b a Szovjetunióhoz, minthogy Románia kezében maradjon, mert a terror elviselhetetlen és már a puszta létük veszedelemben forog. Moszkva különös módon a kérelmezőket átadta a román államnak, amely fejenként 25 évi börtönre ítélte őket, családjaikat pedig örökös száműzetésre a Duna deltájának rettenetes mocsarai közé, ahol pusztulás vár rájuk.

EZUTÁN, a gazdasági helyzet állandó romlása miatt, már az erdélyi románság körében is komoly támogatásra talált a Független Erdély Mozgalom, amely sem a Romániához, sem a Magyarországhoz való csatlakozást nem kívánja, hanem valami Svájchoz hasonló államszövetséget, amely valóban az egyetlen lehetséges megoldás, amelyet a magyarok is támogattak azelőtt is, egy *Karpathia* államszövetség kebelén belül, teljes nyelvi, nemzetiségi szabadsággal. Az a nyers daraboló módszer, melyet *Trianon* követett éppúgy nem oldja meg a problémákat, mint a magyar nacionalizmus és tradicionalizmus.

Ebben a mozgalomban való részvétel gyanúja is elég ahhoz hogy ezért 7 évi börtönnel sújtsák.

Az erdélyi menekültek egy csoportja ezután a volt anyaország területén Magyarországon próbált egymással érintkezést találni. A titkos tanácskozások 1962. tavaszán a románok tudomására jutottak. A román külügyminiszter azonnal jegyzéket nyújtott át a magyar követnek Bukarestben, amelyben figyelmeztette, hogy egyedül Magyarország lesz felelős a jószomszédi viszony megromlásáért, ha nem vonja felelősségre azokat, akik valótlan hírekkel és híreszteléssekkel aláássák a politikai atmoszférát, a két nép barátságát... A magyar kormány (érthetetlen módon) Püski Ferencet és társait elfogatta és 2-3 évi börtönre ítélte őket.

Ekkor Sik Endre magyar külügyminiszter, aki (mind ezek szerint) becsületesen felelősséget érzett az erdélyi magyarság sorsáért, látva, hogy Románia a békeszerződésben vállalt kötelezettségét a magyar kisebbség iránt nemcsak, hogy nem tartja meg, hanem annak kiirtására gondol, szakemberekkel memorandumot próbált szerkesztetni és azt most nyíltan Moszkva elé tárni. A románok ezt megneszelték és a nemzetközi konferencia program-vezetőjét nagy anyagi áldozatokkal arra bírták, hogy a magyarokat ne engedje megszólalni. Tervük sikerült. Sik Endre nem tűrte ezt a diszkriminációt és kijátszást és lemondott ! A kommunista külügyminiszter !

AZ IZOLÁLÓDÁS olyan erős, hogy Magyarországról, amely állítólagos szocialista barátságban él Romániával, bárkinek könnyebb Nyugatra menni, mint Romániába. Csak első ági rokon (apa, gyermek, testvér) mehet át hosszadalmas bonyolult utánjárás után. Mozgása korlátozott. Még a nagyanyja halálos ágyához sem mehet át senki Magyarországról Romániába, vagy megfordítva. Persze, a temetésre sem. Ilyen „mély" a szocialista népek örök barátsága. Ha ezt az éledő afrikai és ázsiai népek tudnák ! Az a vörös folt a térképen, amely a kommunista országokat jelenti, csak a térképen egynemű, a valóságban a ranglista szomorú struktúráját mutatja, amelyben a szolgalelkű kegyeltek a tűzhöz közelebb ülnek, (Csehszlovákia, Bulgária), a dacos fiak pedig kint vacognak az ajtón kívül, esetleg az ókori királyokhoz hasonló kegyetlen sorsra kárhoztatva. — Magyarországon kb. 2.5 millió embernek van másod ági rokona Erdélyben. 2.5 millió ember szétszakítva. Óh, ezek az embertelen határok ! Mindig csak határok. Nálunk minden háború újabb határokat, újabb népvándorlást, újabb liquidálást, újabb megaláztatást jelent. Hol kommunistáknak, hol fasisztáknak számítunk, és a nép, az őrlődő tömeg, mint Jézus idejében is, mint az elgyötört pásztor nélküli juhok, mint a csorda, vonulnak keresni vigasztalást. A nép, a magyar, a román, a szlovák és más népek, kiszolgáltatva, hol a nácik, a sovinisztk, a kommunisták kénye-kedvének és bizony a döntő nagyhatalmak meg nem értésének ! Óh az a kettészakított Berlin nagyon látványos szimbóluma ennek, ha nem is az első. De problémája legalább napirenden van. Ha halálosan beteg is, de a műtőasztalon van, s talán az orvosi kezek segítenek rajta. De ennek a népnek a helyzete vigasztalan és reménytelen. Még Kongo problémája is nemzetközi üggyé lett, de ki tud ma valamit Transsylvániáról !

A liquidálás együtt jár az erkölcsi züllesztéssel, vallási elnyomással is. Hiszen a kommunizmus egész fegyvertára rendkívül alkalmas a kis népek sovinizmusának kiélésére. A magyarok katolikusok és protestánsok. A románok ortodoxok, így a képlet egyszerű és világos. A nyomás a katolikus és protestáns lélekre nehezedik.

Nyilvános helyen, vonaton, étteremben, parkban bibliát elővenni nem szabad, izgatásnak veszik és büntetik. Akit lakásán nyitott biblia mellett találnak, felelősségre vonható a román rendeletek értelmében. Ez sehol a keleti államokban nincs így. Különösen kétségbeejtő egy szelíd lelkű tiszta szívű református pap, *Visky Ferenc* sorsa, akit 25 évre ítéltek, felesége és gyermekei a Duna deltájába száműzve vergődnek. A legkisebb dysenteriát kapott. Az erdélyi hívek támogatják, erejükhöz képest, csekély pénzzel. Egész életüket itt kell letölteniük. Az asszonynak és a 4 gyermeknek is, mert apjuk az evangéliumot hirdette. Ugyanúgy Richard Wurmbrand 50 éves, és Mihai Wurmbrand 25 éves személyek, akik Krisztus hívő zsidók, nagyon buzgók a lelki szolgálatban, 25 évi börtönt kaptak. (Eredeti lakhelyük : Bukarest, Str. Olteni 45.) A Duna deltájára száműzöttek száma 1959-ben elérte a 300 ezret. Többségükben magyarok, a vallásukért üldözöttek és kisebb részükben közönséges gonosztevők.

Ennek kivizsgálását külön szeretnénk kérni !

Kulturális vonatkozásban már említettük a nemzetiségi politika újabb lépéseit, az egyetemek iskolák megszüntetését.

A MAGYAR AUTONÓM TARTOMÁNY területén sem szabad magyarul beszélni ma a hivatalokban ! Ide úgynevezett regáti, óromániai hivatalnokokat helyeznek, akik egy szót sem beszélnek magyarul.

A magyar iskolák megvannak, de csak az elsőszülöttek (!) járhatnak oda, a többiek kötelesek a románba menni. Azok már a Román Államé.

Rendkívül furcsa jelenség, hogy a magyar könyveket, amelyeket Magyarországon adnak ki Erdélyről, vagy 1000 éves történelméről, a magyar állam átküldi Romániának cenzúrára ! ! ! Ez egyszerűen érthetetlen magatartás, főleg a nyugati ember számára, aki meg van arról győződve, hogy Magyarország úgy-ahogy önálló állam, amely ugyan moccanni sem tud a Szovjetuniótól, de mi köze Romániához ? Ezek megválaszolatlan fájdalmas kérdések.

A liquidálás legvadabb eszköze az erőszakos telepítés. Ennek egész sajátos módszerét alkalmazzák. A Magyar Autonóm Tartomány területére koncentrálták a gyárépítéseket. Ennek eleinte örültek a székelyek. A megbékélés jelének hitték ezt, ami által több kenyérhez jutnak. Keservesen csalódtak. Ezekben a gyárakban székely vagy magyar nem is kap alkalmazást, nemcsak vezető állásban, hanem semmiféle beosztásban sem. A legalacsonyabban sem. A beözönlő román munkásoknak pedig nem építenek lakásokat. Így a székely, magyar kénytelen elvándorolni hazájából Óromániába, amikor rendszerint kiutalják háza felét, vagy egészét a román munkásnak. 800,000 magyar kóborol szerte Románia területén munkát keresve reménytelenül kiűzve ősi birtokából. Ez a fájdalmas tény, mindennél világosabban mutatja, hogy a humanitás minden formáját felrúgó Románia nem tágít feltett céljától és hogy kimerítette teljesen az ENSz alapokmány genocídiumra vonatkozó paragrafusának megsértését.

SOKAKBAN valóban felvetődik a kérdés : Csak hangosan, lármásan nem szabad gyilkolni vagy sehogyan sem szabad ? Csendesen felrehúzódva, bokor mögé, jól fedő jelszavak és erősen biztosított határok mögött tehát szabad ? Lehet hazudni és egy egész országot kiirtani, egy történelmet megsemmisíteni, meghamisítani ? Hát ennyire tehetetlenek vagyunk ? Európa szívében konzerválunk egy darab kannibalizmust ?

Egyik oldalról.

Másik oldalról : hol a sokat emlegetett szocialista népek örök barátsága, a Varsói Egyezmény megbonthatatlan egysége, — a Hitleréhez hasonló frázisok pátosza és valósága. A mosoly politikája belül, egymás között, az egymással marakodó kis népek vigyor politikájává lett. Egymásra vigyorognunk kell, mutatni jóakaratot, de mögötte tőr van, s aki kegyvesztetté lett, — ezek sajnos mi vagyunk, — az rúgható, harapható, ölhető. Ahogy a Zsoltáros mondja : „Eszik az én népemet, mint a kenyeret."

Az okok között mindenesetre három világos tényező szerepel.

1. Oroszországnak fáj az az erkölcsi pofon, az a presztízsveszteség, amelyet a magyar forradalom jelentett. — A magyarok bebizonyították, hangzott a vád nap mint nap 1957-ben a kommunisták szájából, hogy a kommunizmus ellenségei, tehát „fasiszták". Vagy beletörődnek ebbe a helyzetbe, vagy belepusztulnak. Ezt sosem fogják nekünk megbocsátani. A hamupipőkék sorsa pedig csak a mesében végződik szépen.

2. Románia hízelkedésének engedni kellett azért is, mert valahol jóvá kellett tenni Besszarábia indokolatlan elcsatolását. Mert az oroszoknak annyi joguk volt Besszarábiához, mint Romániának Transsylvániához. Most volt mivel barátjává tenniök a románokat.

3. A Szovjetunió együttérzését Romániával az is mélyítette, hogy ő is birtokol valamit Magyarországból : Kárpátalját. Ez 1956 után egyszerre fontossá vált... A szabad Magyarország a teljes irredenta gondolattól való tartózkodás esetén is olyan erőforrása lenne a környező népeknek, amely a pánszlávizmus hullámtörő gátját jelentené. Ezért nem szabad ma Magyarországon arról beszélni, hogy mi „magyarok" vagyunk, ezért cenzúrázzák a románok ezt a szót hogy „székely", amely nevet még a teljesen székely tárgyú könyvben sem szabad említeni. A „nemzet" szó kiejtése gyanússá tesz, és ha a piros-fehér-zöld szín tűnik fel a gomblyukban, az orosz felfogás szerint, ez egyenlő a „fasizmussal", *ha azt magyar teszi !*

Mind ezek ellenére itt nincs magyar nacionalizmus, de az szinte már öngyilkosság, hogy föladja ez a nép minden egyéni értékét, tradícióját, s már nincsen előtte tiszta fogalomként ez a kifejezés : *nemzet.* Nem is kívánja. Valami ilyet szeretne : *ember.* Csak emberek akarnak lenni és maradni, de diszkrimináció nélküli ember !

MI TEHÁT a feladat ?

Újságcikk sorozatokkal, ha lehet jegyzékekkel, vagy UNO kivizsgálással és határozattal, vagy bármilyen más még nem ismert módon odahatni, hogy Románia a békeszerződésben vállalt kötelezettségeinek eleget tegyen. Tehát :

1) Engedje szabadon azokat a foglyokat, akiket koholt vádakkal nemzetiségi diszkriminációból, vagy vallási megkülönböztetésből vetettek börtönbe és családjaikat azonnal engedjék haza a száműzetésből.

2) Szüntesse meg és orvosolja a burkolt erőszakos áttelepítéseket.

3) A magyar nyelv személyes használatáért senkit ne üldözzenek.

4) A Magyar Autonóm Tartomány hivatalaiban is legyen szabad a magyar nyelv használata.

5) Állítsák helyre az elvett magyar tanintézeteket, egyetemeket, kollégiumokat, a szabad magyar nyelvtanítást. Ezekben *nem* magyarországi tanulók, hanem ősi erdélyi bennszülött magyarok tanulnak, akik élni akarnak.

És ha ezek végrehajtása csak enyhülést, javulást jelentene, azokért is hálásak vagyunk. Ha életünket a holnapra csupán biológiailag tudjuk biztosítani, megelégszünk egyelőre, de reméljük, hogy meg tudjuk őrizni a népi, nemzeti hagyományaink szerint való életet is.

Igazi reménységünk a Független Erdély. Se Romániához, se Magyarországhoz nem akarunk csatlakozni. Svájchoz hasonló szövetségi állam a mintaképünk. Másként igazságosan soha nem oldható meg, úgy hogy gyógyíthatatlan sebeket ne üssünk vagy az egyiken, vagy a másikon.

Ez az állam nem alkotna és nem is alkothat soha „nemzeti" vagy — hogy úgy ne mondjuk — „faji" egységet, hanem egy szellemi történelmi egységet és ez az egészséges ; ez mindennél erősebb, hatalmasabb volna, s alkalmas volna nemcsak szervezetileg, hanem erkölcsileg és szellemileg is újra beleilleszkedni az Európa Gondolatba.

HANÁK TIBOR

ALKOSSUNK MARXOT !

HA A SZOVJETUNIÓBAN, vagy a népi demokráciákban a marxizmus-leninizmus klasszikusainak valamelyik műve első vagy új kiadásban jelenik meg, a kommunista illendőséghez tartozik ezt az eseményt kellő formában, lehetőleg nagy tanulmányban méltatni. Szót sem érdemelne, ha csupán e ritus érvényben létét jelezné Vörös Gyulának, a Kossuth-Kiadó osztályvezetőjének cikke a marxi „Gazdasági-filozófiai kéziratok" magyar kiadása alkalmából a Társadalmi Szemle egyik utóbbi (1963/3.) számában.

Marx 1845 előttről származó fiatalkori írásai a revizionizmus és egyes polgári irányzatok kútforrásának számítanak. Erich Thier, protestáns gondolkodó az ifjú Marx emberképéről szóló munkájában utal arra, hogy a keleti kollektívumból kiszakadók éppúgy, mint azok a nyugatiak, kik nem találnak talajt a lábuk alatt, gyakran a fiatal Marxnál keresnek támaszt. A Magyar Filozófiai Szemle csaknem minden évfolyamában közölnek egy-egy cikket Marx fiatalkori nézeteiről, úgy hogy a kívülálló szemlélőnek könnyen az a benyomása támad, mintha a marxizmust meg akarnák védeni Marxtól. Vörös Gyula tanulmányából is jól kivehető, hogy a most magyar nyelven kiadott marxi iratgyűjtemény számos eretnek felfogás melegágya.

A „Gazdasági-filozófiai kéziratok" címen ismert munka Marx fiatalkori írásai közül a legkritikusabb. 1844-ben keletkezett, de csak közel száz év múlva, 1932-ben adta ki először a moszkvai Marx-Engels Intézet a berlini Marx-Engels Kiadónál. (Az 1927-ben megjelent orosz nyelvű változat nem tartalmazta a Kéziratok teljes szövegét.) A füzetbe és különálló lapokra írt jegyzetek nagyobb részben a korabeli nemzetgazdaságtan egyes nézeteivel, kisebb részben Hegel filozófiájával foglalkoznak. Ez az a korszak, amikor Marx Feuerbach filozófiája alapján elfordul Hegeltől és már Feuerbachban is megtalálja a hiányt : *„Feuerbach aforizmáival csak azon a ponton nem vagyok kibékülve, hogy Feuerbach túlságosan a természetre és kevéssé a politikára utal. Pedig ez az egyetlen szövetség, ami által a mostani filozófia igazsággá válhat"* — írja Arnold Ruge-hoz. A természet és az ember összhangba hozásán, az elidegenedés feloldásán fáradozik : *„Ha az embert a körülmények alakítják, hát akkor a körülményeket emberivé kell alakítani .."* „Reális humanizmust" követel, melyet nem a széplelkeknek szán, hanem azoknak, akik küzdeni tudnak az embertelenség, az elidegenedés megszüntetésének gazdasági és társadalmi előfeltételeiért.

— EZ AZ IGAZI marxizmus ! A fiatal Marx az igazi Marx ! — mondották azok, kikhez az etika közelebb állt, mint az ökonómia és az osztályharc, távolabb, mint az emberség. Ezt vallotta számos szociáldemokrata, kik már Bernstein óta különben is hajlottak afelé, hogy a marxizmust erkölcsi programnak, ne pedig a „történelmi szükségszerűség" pártjának tekintsék. Közel került ehhez a felfogáshoz Ernst Bloch, Lukács György és Leszek Kolakovszky, sőt az egészen más orientációjú Martin Heidegger is azt írja a humanizmusról szóló levelében, hogy Marx legnagyobb érdeme az elidegenedés felismerése: *„Mert Marx — amennyiben az elidegenedést tapasztalja — a történelem lényeges dimenzióját éri el, ezért a marxista történelemszemlélet a többivel szemben fölényben van"*. Mivel pedig az elidegenedésről és eltárgyiasulásról Marx későbbi műveiben kevésszer esik szó, és a gazdaságtani fejtegetések elnyomják az erkölcsi célkitűzéseket, a fiatal Marxszal szimpatizálók a Tőkét az eredeti gondolat szempontjából már csak részletezésnek, az 1844-es Kéziratokban foglalt eszmék módszeres kidolgozásának tekintik.

A hivatalos moszkvai irány tagadja, hogy Marx célkitűzései kizárólag etikai természetűek lennének. Az ideológia egyik fő vonzóereje veszne el, — gondolják — ha elismernék, hogy a kommunizmus szükségszerű megvalósulásáról szóló állítás nem a valóság tudományos módszerekkel felfedezett törvényeire támaszkodik. Innét van, hogy a körülményes fogalmazások ellenére is érezhetően a Tőke íróját tekintik az igazi Marxnak és az érett Marx érdemeire való hivatkozással a Kéziratok számára is megadják a tudományosság jelzőjét. Vörös Gyula ezt így szögezi le cikkében : *„a Kéziratok tüzetes tanulmányozása arról győz meg, hogy Marx már akkor is a valóságos és történelmi folyamatokban vizsgált viszonyokból fejtette ki az olyan viszonylatokat, mint az elidegenülés, vagyis materialista és ezért tudományos módszerrel dolgozott."*

BALGA VÁLLALKOZÁS lenne döntőbíróként fellépni és megmondani, a fiatal Marx, vagy az idős az igazi. Ha most mégis nyilatkozni kényszerülnénk arról, melyik Marx-kép igazolható Marx írásaiból, salamoni bölcsességre vallana, ha elismernénk, hogy az ifjú Marx éppúgy Marx, mint az idős. A Kéziratokat is, a Tőkét is ő írta. Ennek megfelelően fennáll a lehetőség, hogy a revizionisták éppoly joggal nevezzék magukat marxistának, mint a Kreml-beliek. A kérdés — mint majd látni fogjuk — nem a tudományos igazolhatóságon fordul. Dieter Heinrich, Marx-kutató a nyugat-berlini egyetem 1961-es nyári kurzusán tartott előadásában úgy próbálta megszüntetni Marx szembeállítását Marxszal, hogy kimutatta : gondolkodásában nincs törés. Épp ezért *„illúzió és hiábavaló kísérlet, korai írásainak segítségével bírálni az érett Marxot. Megmutatkozott, hogy a korai írások érthetően és kikerülhetetlen következetességgel a késői elmélethez vezetnek."* Ezzel ellentétben például a jezsuita Calvéz kimutatja, hogy Marx gondolkodásában számos ellentmondó elmélet viaskodik egymással. De még ha el is fogadjuk az egységes Marxot, a probléma és a ráépülő felfogások ellentéte nem szűnik meg. A moszkvai irány ugyanis azt mondhatja, hogy a tudományosság, a revizionisták pedig, hogy az etikai-politikai célok biztosítják Marx egységét. És mondják is ! Mint az imént Vörös Gyula fogalmazásában láttuk, a moszkvai irány már a Kéziratokat is tudományos feljegyzéseknek minősíti, viszont M. Rubel és J. Hyppolite francia Marx-kutató még a Tőkében használt fogalmak és elméletek nagy részéről sem ismeri el a tudományos eredetet. Az idős és a fiatal Marx szembeállítását íly módon felváltja az etikai és tudományos Marx ellentéte.

HA ÚJÓLAG döntenünk kellene a Marx-képek hűségéről, félő, hogy a döntés kényszeréből meghamisítanók Marxot, elválasztanók benne azt, ami összetartozó. Humanizmusát tekintve az etikai szempont úgy viszonylik nála a tudományoshoz, mint a cél az eszközhöz : az emberiségért a gazdasági átalakulással ! Motívuma és célja az elidegenedés feloldása, de ezt gazdasági úton, először is a fejlődéstörvények tudományos feltárásával véli megvalósíthatónak. Hogy Marx célokat követve és politikai indítékokból jutott a tudományos ökonómiához, ezt nemcsak Lukács György hangsúlyozza az ifjú Marxról írott tanulmányában (Deutsche Zeitschrift für Philosophie, 1954/2.), de Marx és Engels összes műveinek sajtó alá rendezője, V. Adoratskij is elismeri : a kutatásokon kívül a *„politikai harcokban való aktív részvétel által fejlesztette és konkrétizálta Marx a materialista dialektika módszerét."* Ami pedig Marx elméleteinek tudományos jellegét illeti, a konfúzió abból támad, hogy a nyugatiak a huszadik század, a moszkvaiak pedig a tizenkilencedik század tudományos eszménye és színvonala alapján ítélik meg Marxot. A minden értékeléstől, erkölcsi céloktól független tudományosságot, a huszadik századi értelemben vett módszerességet, statisztikai adatfelméréseket várni Marxtól — anakronizmus lenne. A marxi tudományosság tizenkilencedik századi : filozófiai (hegeli) eredetű nézetek átültetése a gazdaságra, spekulációk keveredése ténymegállapításokkal, tudományosan rögzíthető adatok történetfilozófiai kitágítása. A társadalom- és gazdaságtudomány száz év előtti szellemétől ez nem volt idegen. Viszont csodálkozni lehetne azon, ha az így keletkezett gazdasági és társadalmi elméletek örökérvényű igazságként megállnának az időben és nem szorulnának kiigazításra. Épp ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy Marx nézeteit régóta több oldalról bírálják s hogy a revizionisták, látva Marx szakmai hitelének megrendülését, a tudomány kérdéseit a tudományra bízzák, maguk pedig a politikai és erkölcsi eszményeket keresik Marxban.

EZZEL már meg is mondtuk, hogy az ifjú és idős, az etikai és tudományos Marx alternatívájában nem az a döntő, kinek van igaza. Hiába őrzik az ortodoxok a valóságnak megfelelő Marx-képet, ha Marx maga nem felelt meg a valóságnak, vagyis ha elméleteinek egy részére rácáfolt a tényleges történelmi fejlődés. De különben is, ortodox marxisták ma már aligha találhatók a föld kerekén, legkevésbé pedig a Kremlben. Az orosz marxisták, köztük Lenin, átformálták és kiegészítették Marxot — nem a tudomány, hanem a forradalmi politika szükségleteinek megfelelően. Hogy Sztálin idejében milyen marxizmust hozott ez a felszólítás, „alkossunk Marxot a mi képünkre és hasonlatosságunkra !" a jelenlegi szovjet és magyar publikációkból is megállapítható. Ami pedig a mai hivatalos Marx-képet illeti, igen jellemző, hogy bár Moszkvának módjában és hatalmában lenne a humanista Marxot választania „igazi Marxnak", nem ezt választja. A gazdasági és politikai dogmákat helyezi előtérbe, az osztályharcot propagálja, a gazdaság forradalmasítását, a külvilág átalakítását tekinti megváltónak, vagy — mint főképp a francia egzisztencialisták mondják — a szovjet marxizmus visszaesik a naturalizmusba. Az embert feloldja a szükségszerűnek nevezett fejlődésben, eszköznek használja, mint a vasat és a betont, s embertelen módszereiről azt állítja, hogy az ember érdekében alkalmazza.

El kell ismernünk, hogy Marx szembeállítása a marxizmus bizonyos válfajaival sem Nyugaton, sem a revizionistáknál nem elsődlegesen a tudomány, hanem az ideológia és az erkölcsi eszmék, nem a „van", hanem a „kell" és a „legyen" kérdése. Az időszerűségé, a kívánatosságé. Világosabban : Marx aszerint alakul egyes nyugati, a revizionista és a moszkvai értelmezésben, hogy melyik Marxra van szükség, milyen Marx-kép kívánatos a jelenlegi világnézeti és politikai konstellációban. Az a körülmény pedig, hogy mindegyik csoport a tudományra hivatkozik, csak annak a jele, hogy a tudományt is ideológiaivá, zászlóvá tették, s most annak lobog, aki a kezében tartja.

A katolikus Calvéz számára olyan Marx szükséges, mely nem felel meg az emberi természet követelményeinek, hogy aztán ajánlani tudja a keresztény megoldásokat. Ez annál is inkább sikerül neki, mert az emberi természetet eleve a kereszténység értelmében fogja fel, aminek Marx soha nem is szándékozott megfelelni. E. Thier, protestáns Marx-kutató meg is mondja az ifjú Marx emberképéről írt könyvének („Das Menschenbild des jungen Marx", Göttingen 1957) előszavában, hogy a marxi humanizmus teherbíró képességét azért vizsgálja, hogy vallásos támaszt nyújtson a keresőknek. *„Mindenféle — reális vagy más — e világi elveken alapuló humanizmusnak szüksége van a kereszténységre, hogy az embert valódi mélységében meg lehessen ragadni..."* — írja egy másik protestáns szerző, H. Röhr „Pseudoreligiöse Motive in den Frühschriften von Marx" (Tübingen, 1962) c. művében.

DE NEMCSAK a vallásos világnézetet képviselő szerzőket vezetik az apológia és a lélekmentés szempontjai, hanem a revizionistákat is, — természetesen más eszmei alapokról. Kolakovszky például köntörfalazás nélkül megmondja, hogy amit ő keres, az a „marxizmus aktuális értelme" (Nowa Kultura, 1957/4.) s ezzel közvetve elismeri, hogy a marxizmus alakuló és értékszempontok szerint alakítható, aktualizálható eszmerendszer. Fel lehet frissíteni, az eddig hangsúlytalan részeknek nagyobb nyomatékot lehet adni, az idős Marxról a fiatalra, a gazdasági képletekről az emberi egzisztenciára lehet terelni a figyelmet — aszerint, ahogy kívánatos és hatékonyabb. A revizionisták a humánus Marxot keresik, vagy ha úgy tetszik, a humánus Marx irányában ferdítik el Marxot. Erre a ferdítésre — joggal érzik így — szükség van. Lehet, hogy a nyugatiak Marx-képe is eltér a tényleges marxi gondolatoktól, lehet hogy nincs igaza Kolakovszkynak, mikor azt állítja (Studia Filozoficzne, 1959/2.), hogy Marxnál a természet formái is feloldódnak a humánumban, — mindenesetre feltétlenül időszerűbb és kívánatosabb az a Marx-kép, mely egyeseket a humanitáshoz vezet, mint amely a diktatúra eszköze, — még akkor is, ha a reális humanizmust keresőknek szigorúan tudományos értelemben nem lenne igazuk.

Képzelet és valóság

1967-et írunk. Az Egyesült Államok légvédelmi rádárberendezkedésének vetítősíkján egy meghatározhatatlan eredetű és célú „tárgy" képe jelenik meg, Grönland közelében. Orosz támadás? E lehetőség megelőzéseként az Egyesült Államok bombázói azonnal felszállnak s az úgynevezett „bukást-biztosító" (fail-safe) pontok felé sietnek. Ha a Szovjetunió valóban megindította a háborút, e bombázók atomhalált záporoznak Oroszországra; ha a riasztás hamisnak bizonyul, a bombázók visszatérnek támaszpontjaikra. Kiderül, hogy a meghatározhatatlan eredetű és célú „tárgy" nem más, mint egy utasszállító repülőgép, mely letért útvonaláról. Az amerikai bombázók visszatérnek támaszpontjaikra. De vigyázat! Egy — hat gépből álló — ezred elhagyta a „bukást-biztosító" pontot, s egyenesen Moszkva felé tart. Valami szörnyű dolog történhetett! Egy apró elektromos készülék, az Egyesült Államok sokbillió dolláros, hibabiztos „elhárítókészülékében" elromlott. A termonukleáris háború — méghozzá véletlenül! — a küszöbön áll. Az Egyesült Államok elnöke közvetlen vonalon hívja Hruscsovot a Kremlben. Hogy meggyőzze a szovjet vezért az Egyesült Államok jószándékáról, arról, hogy nincs szándékában atomháborút indítani, megígéri neki, elrendeli New York elpusztítását. Hruscsov beleegyezik. Moszkva felrobban. New York felrobban, s vele együtt az elnök gyönyörű felesége, aki éppen látogatóban van a városban. De a békét, — ha ezt annak nevezhetjük, — megőrzik.

Röviden ez a története annak a regénynek, mely megjelenése óta Amerikában valamennyi best-seller-lista élén áll, s a napokban filmrevitelének jogait is eladták, potom 500.000 dollárért. A regény címe: **Fail-Safe**, s szerzőségét két amerikai egyetemi tanár, — mindkettő a politikai tudományok professzora, — vallhatja magáénak: **Eugene Burdick**, a kaliforniai, valamint **Harvey Wheeler**, a washingtoni egyetem tanára.

A szerzők — azzal, hogy jól informáltnak tüntetik fel magukat, tulajdonképpen az emberiség legmélyebb félelmével játszanak az atomkorban. A regény célja, — alig mondhatunk mást, — hogy szándékosan és tudatosan kétségbeejtse, megzavarja, felkorbácsolja az érzelmeket. A baj csak az, hogy a könyv tele van hamisítással, ferdítéssel, (tudatos vagy tudatalatti) rombolással, s ekként nemcsak gyenge regény, de egyúttal kegyetlen és hazug könyv is. Nézzünk meg néhány példát a regény és a valóság konfliktusából.

A REGÉNY: A könyvben, amikor a meghatározhatatlan irányú és célzatú „tárgy" megjelenik a rádár vetítősíkján, az Egyesült Államok légiereje ezredenként indul a „bukást-biztosító" találkozóhelyekre, s egy időben éri el azokat.

A VALÓSÁG: A jelenleg érvényben lévő módszer szerint, a bombázók, — ha egyáltalán elindulnak, — nem kötelékben, hanem magányosan repülnek e meghatározott pontok felé, s oda különböző időpontokban érkeznek.

A REGÉNY: A „véletlen-háborút" a könyvben az indítja útjára, hogy az egyik „bukást-biztosító" komputorban, az Egysült Államok légierejének omahai főhadiszállásán, felrobban egy kis kondenzátor.

A VALÓSÁG: E főhadiszálláson egyetlen ilyen „bukást-biztosító" gép nincs.

A REGÉNY: A könyvben a kondenzátor hibája következtében a bombázó műszerfalán elhelyezett „fekete dobozon" egy vörös lámpa gyullad ki, s az alatta megjelenő kódjelzések a pilótának és másodpilótának parancsot adnak a továbbrepülésre és a bombázásra.

A VALÓSÁG: Ilyen „fekete doboz" nem létezik. Ha egy amerikai bombázó egyszer elérte a „bukást biztosító" pontot, azonnal vissza kell fordulnia támaszpontja felé, hacsak a pilóta (s nem egyszerűen az ezredparancsnok, hanem minden egyes pilóta!) nem kap szóbeli parancsot útjának folytatására. Ilyként, ha az összeköttetés bármily okból elromlik, a gépek visszatérnek s nem mennek tovább. Továbbá, az út folytatására irányuló parancs oly komplikált kódok sorozatából áll, amit kizárólag elnöki utasításra lehet leadni, s egész sor parancsnoki szinten kell ellenőrizni, amíg véglegessé válik.

Ennyit a regény „tévedéseiről". Nem csoda, hogy az amerikai sajtó élesen támadja „ezt az 'igaz' történetet, melynek célja — mint írják, — a félelemkeltésen túl kizárólag a pénzcsinálás, s ebben kétségkívül komoly sikere is van." Egyébként, ahogyan Sidney Hook professzor, a New York-i egyetem tanára a New Leader-ben megjelent bírálatában írja: **„A könyv intellektuálisan botrányt okozó, erkölcsileg elítélendő, mert eltúlozza a védelmi rendszerben lévő kockázatot, a szabadság védelmének kockázatát, úgy, hogy az olvasók gondolkodásában szinte eltörpíti a szabad és békés világot fenyegető sokkalta nagyobb és sokkal közvetlenebb veszély érzetét és tudatát."**

A könyv továbbra is a bestseller-listán van.

B. T.

A János pápa kitárta ablakokat nem lehet újra becsukni

J. E. RITTER, INDIANAPOLIS ÉS ST. LOUIS ÉRSEKE NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

JOSEPH ELMER RITTER őeminenciája, Indianapolis és St. Louis érseke, az Egyesült Államok öt kardinálisának egyike, olyan ember, amilyennek a jóságos amerikai nagybácsit romantikus európai írók elképzelik. Derűs mosoly játszik az arcán, vékonykeretes szemüveg mögül okos, szürkészöld szemekkel néz a világba, modora mentes minden kenetteljességtől, hangja halk és kellemes, ránctalan bőre és fürge mozgása meghazudtolják 71 esztendejét.

A kardinális a római Janiculumon lévő Észak-Amerikai Kollégiumban fogad, ahol 280 amerikai kispap végzi négy esztendős teológiai tanulmányát. Ez a kollégium, márvány és mozaik padlós folyosóival-termeivel, kényelmes refektóriumával, művészi díszítésű kápolnájával, modern színházával, világos, remekül berendezett könyvtárával és tantermeivel, pompás parkjával, tenisz-, kézilabda- és kosárlabdapályáival inkább luxusszállodára emlékeztet, mint internátusra.

A fogadószobába a megbeszélt időben másodpercnyi pontossággal lép be a bíboros, aki a pápaválasztás és a koronázás alkalmából tartózkodik Rómában, int titkárának, hogy hagyjon magunkra minket és olyan természetességgel kezdi meg a beszélgetést, mintha régi ismerősök lennénk.

JÁNOS PÁPÁRÓL és jelentőségéről kérdezem.

— XXIII. János régóta bezárt ablakokat tárt ki a világ felé — mondja — s ezeket nemigen lehet újra becsukni. Életében a legnagyobb és legfontosabb jelenség a szeretet volt. Egyházának végtelen szeretetéből fakadt az emberek iránti szeretete. Olyan hangon szólt a világhoz, amely nem csupán a pápának, nem a diplomatának a szava volt, hanem a pásztoré. A béke szeretete nem politikai aktus volt nála, hanem az igazi testvériség felé vezető út eszköze, annak az elvnek alapján, hogy Isten előtt mindnyájan egyenlőek vagyunk. A felelősséggel járó humánumot tanította, s úgy tűnt, hogy ezzel a humanizmussal még olyan embereket is meghatott, mint Hruscsov.

— Gondolja Eminenciád, hogy kommunistákat meg lehet hatni ?

— Diplomáciában és politikában biztosan nem, de talán emberi és pásztori vonalon el lehet valamit érni.

A Zsinatra, az Egyházak közeledésére, Roncalli nagy művére terelődik a szó.

— János pápa realista volt. Ennek egyik eredménye az, hogy ma már a Katolikus Egyház nem úgy kezeli a protestánsokat, mint mostohagyerekeket. Egyre gyakrabban hangsúlyozzuk azt a tényt, hogy a protestánsokat ugyanabban a szellemben keresztelik, mint a katolikusokat és Krisztus ugyanúgy meghalt értük, mint miérettünk. Egyszóval egy családnak vagyunk a tagjai. Krisztus a megértésre tanított mindnyájunkat. Ennek a megértésnek a szelleme hatotta át a Zsinatot és ez az első pozitív lépés a közeledéshez.

— Milyen irányban halad majd az Egyház Pál pápa kormányzása alatt ?

— Montini bíborost, illetve VI. Pál pápát 1939 óta ismerem. XII. Pius koronázásakor találkoztunk először. Később, amikor Amerikában járt, vendégem volt St. Louisban. Mindig megindított, milyen kedvességgel érdeklődik minden egyes találkozásunkkor a St. Louis-i katedrális iránt, amelyről tudja, hogy szívügyem. Első beszédei és az a tény, hogy a Zsinat második fázisának dátumát azonnal kijelölte, arra utalnak, hogy sok tekintetben János pápa útján fog haladni. Úgy érzem, az Egyház kormányzása jó kezekben van

— A VATIKÁN és Magyarország kapcsolatait milyennek látja Eminenciád ?

— Az új pápa egyik első beszédében megemlékezett a rab egyházakról és hangoztatta azt a reményt, hogy el fog jönni a szabadulás órája. Pillanatnyilag és gyakorlati szempontból az Egyház legnagyobb gondja a betöltetlen püspöki székhelyek, vagyis a pásztor nélkül maradt nyáj problémája.

— És a Mindszenty-kérdés ?

— A konklave előtt több kardinális arra az álláspontra helyezkedett, hogy Mindszenty bíborosnak kötelessége Rómába jönni a pápaválasztásra. Nekem azonban — és sok kardinálistársamnak is — az a véleménye, hogy Mindszenty, amíg Magyarországon van, élő szimbóluma az ellenállásnak, a terror elleni kiállásnak.

Elhallgat egy pillanatra, majd lassan, meggondoltan folytatja :

— Talán tudja, hogy amikor Kőnig kardinális Magyarországon járt, megbízatásának egyik alapvető pontja az volt, hogy semmiképpen se próbáljon erőszakkal hatni Mindszentyre, s tartsa tiszteletben a hercegprímás egyéni véleményét.

— Gondolja Eminenciád, hogy Pál pápa is erre az álláspontra fog helyezkedni ?

— Meg vagyok róla győződve ! Ezt a mondatot rendkívüli határozottsággal mondja, a jól értesült s a felelőssége tudatában lévő ember hangján.

A MINKET közvetlenül érdeklő problémák után olyan kérdéssel fordulok Ritter kardinálishoz, amely napjaink egyik állandó témája s amelynek ő ismert szakértője.

Joseph Elmer Ritter volt az elsők egyike, aki az Egyesült Államokban a háború óta komolyan harcolt a négerek egyenjogúságáért. Mint St. Louis érseke, már 1947-ben elérte, hogy székhelye területén a feketék egy iskolába járhassanak a fehérekkel. Kevesen hivatottabbak tehát, hogy a négerkérdésről nyilatkozzanak.

— A problémát meg fogjuk oldani, — mondja — mert meg kell oldanunk. Elég erős és nagy ország vagyunk ahhoz, hogy rendezzük ezt a kérdést, amely nemcsak a négereknek, de a fehéreknek is alapvetően fontos. Éppen ezért szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy itt elsősorban gazdasági kérdésről van szó. Hiába engedik meg, hogy fekete ember akárhol lakjék is, ha nincs olyan jövedelme, hogy drágább negyedben vegyen ki lakást. Hiába hoznak olyan törvényt, hogy a fehér és a fekete szakmunkást egyformán kell fizetni, ha a néger szakképzettsége nem éri el a fehér emberét. Az első és alapvető feladat tehát az, hogy a Délről Északra és a farmokról a városokba özönlő négerek gyermekei megfelelően iskolázottak legyenek és a felnőttek megkapják a szükséges szakképzettséget. A falvakból a városokba áradó tömegek problémája különben egyforma, akármilyen színű is a bőrük...

Kedvelt témájánál lévén, a kardinális szívesen folytatná fejtegetéseit, de titkára bejön és figyelmezteti, hogy az interjúra szánt idő lejárt, újabb kötelezettségek várják.

A búcsúzásnál egy mozdulattal elhárítja szavaimat, amelyekkel megköszönöm, hogy sok elfoglaltsága közben időt szakított az Irodalmi Újság olvasói számára ; kéri, írjam fel nevemet és címemet, hogy érintkezésben maradhassunk, majd megigazítja berettáját és fiatalos léptekkel elhagyja a szobát.

VADNAI ZSUZSA

U THANT MAGYARORSZÁGON

U THANTNAK, az ENSZ főtitkárának magyarországi látogatása a világpolitikai klima változásának inkább **függvénye**, mint **eredménye**; e látogatást eredménynek akkor könyvelhettük volna el, ha hat esztendővel ezelőtt került volna rá a sor, közvetlenül, vagy nem sokkal a forradalom után, amikor az ENSZ közgyűlésének egymást követő határozatai szólították fel a magyar kormányt az akkori főtitkár, **Dag Hammarskjöld** bebocsájtására, pontosabban a közgyűlés határozatainak végrehajtására. Kár lenne sok szót fecsérelni arra, hogy miért történt ez így. Idézzük inkább Albert Camus-t, aki Nagy Imre és barátai kivégzése után e szavakkal jellemezte a helyzetet: **„1956 októberében az ENSZ dühbegurult. Kemény hangú utasításokat küldött a Kádár kormánynak. A fentnevezett kormány az ENSZ arcába vágta azokat. ‚Nagyon jó' bólintott erre az ENSZ. És a Kádár kormány képviselője azóta is az Egyesült Nemzetek Szervezetében székel, ahol nap mint nap pártját fogja a nyugati elnyomás alatt sínylődő népeknek."**

Hét év óta a helyzet, ebben az összefüggésben, nem sokat változott. Az a tény, hogy Kádárék hajlandóknak mutatkoztak U Thant látogatását engedélyezni, (vagy talán pontosabban: engedélyt kaptak az oroszoktól e látogatás engedélyezésére), részben azt jelenti, hogy sikerült nekik úgy-ahogy eltakarítani a forradalom szellemi és fizikai „romjait", részben meg azt, hogy igyekeznek tekintélyesebbé, hogy ne mondjuk, **szalonképesebbé** válni a nagy nemzetközi zűrzavarban. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy ama korszakot még ma sem túlzottan szeretik felemlegetni, s ha maguk emlékeznek rá, amint ezt Kállai Gyula tette U Thant búcsúztatásakor, igyekeznek — rágalmazás címén, — megrágalmazni azokat, akik annak idején ki merték mondani az igazságot. Kállai — mint mondotta — örül U Thant látogatásának, annak, hogy a főtitkár megismerte Magyarország belső viszonyait, **„népünk életét, amelyről a hidegháborús politika az úgynevezett ‚magyar kérdés' kapcsán az Egyesült Nemzetek Szervezetében annyi rágalmat terjesztett, s oly torz képet festett."** A bitófákról és kivégzőosztagokról nehéz torzképet festeni; ehhez az a fajta dialektika szükséges, mely Kállai Gyula rendelkezésére áll, bármely pillanatban.

MÉGIS: U Thant látogatásának volt — s talán lesz is — valamiféle jelentősége Magyarországon. Bizonyos, hoy a főtikár figyelt is, miközben őt figyelték. Akkor pedig sok mindent megtudhatott arról a forradalomról, melyről — jelenlétében — Kádár így nyilatkozott: **„Sajnos a 18 éves fejlődés nem volt töretlen és volt egy olyan időszak, amit mi személyi kultusz néven jellemzünk, ami a szocialista fejlődésbe nagyon sok káros és negatív elemet vitt be, és ezeknek a politikai, gazdasági és más természetű hibáknak a nyomán a közvélemény egy részében okkal elkeseredés és elégedetlenség halmozódott fel. Ezt a mi rendszerünk ellenségei és a nemzetközi imperializmus felhasználta, és a joggal és okkal elkeseredett és elégedetlen embereket megtévesztéssel sikerült ellenünk fordítani és ellenforradalmi felkelést kirobbantani. De a magyar nép ezt is leküzdötte."** A forradalom okainak-előzményeinek e mély, marxista elemzése bizonyára nyomot hagyott a látogató szívében, különösen ha arra gondolunk, hogy az ENSZ irattárában megtalálhatók azok a jelentések, melyek a beavatkozó szovjet csapatok számáról, hatóképességéről és magatartásáról szólnak. E néhány frázisban, melynek sekélyességénél és olcsóságánál csupán arcpirító szemérmetlensége a nagyobb, mely egy nemzet leigázásának és kizsákmányolásának korszakát egy könnyed **„sajnos"**-sal intézi el, mégis van olyasféle belátás, mely az ENSZ főtitkárát elgondolkodásra késztethette. A tömegek forrongásának **jogosságát** még Kádár sem tudta letagadni.

DE U THANT számára volt egyéb mondanivalója is a miniszterelnöknek; volt a magyar nép számára is. A forradalmat követő időszak folyamatáról így beszél Kádár: **„Most itt van nálunk az ENSZ főtitkára. Ő bizonyára bőven hallott arról, hogy kit csuktak be nálunk és kit miért nem engednek ki. Szent kötelességünk, hogy ne engedjük a népköztársaságot bántani, ezért mi tűzzel-vassal harcolunk, és ha kell, büntetünk. De ez alatt az egész időszak alatt egyetlen olyan ember sem volt, akit olyasmiért csuktak volna be, amit nem követett el."** A baj, persze, nem csak az, hogy Magyarországon senkit sem csuktak le olyasmiért, amit nem követett el; a legnagyobb baj az, hogy százakat és ezreket **olyasmiért** csuktak le, amit elkövettek, — bebörtönöztek, elűztek, kivégeztek, olyan embereket, akik demokráciát, függetlenséget, semlegességet követeltek, — olyasfélét, amit az ENSZ főtitkára is képvisel. De természetesen mind ez, mondotta Kádár, az emberiesség nevében történt, hiszen: **„amikor büntettünk, a humanizmus is vezetett bennünket."** A kivégzések humanizmusának e magasrendű elmélete mellett a miniszterelnöknek ideje és módja volt arra, hogy megjegyzéseket tegyen az amnesztia kérdéseiről is. **„A főtitkár úrnak megmondtam azt is, hogy hány ember szabadult ki az amnesztiával. Neki megmondhatjuk, de azt is megmondtam, hogy miért nem közöltük az újságban. Azért, mert nincs beszámolási kötelezettségünk senkivel szemben, egyetlen ország kormányával szemben, semmiféle nemzetközi szervezettel szemben, mert a Magyar Népköztársaság szuverén ország."**

Hogy a „nemzetközi szervezeteket" ilyként csendesen lesajnáló szavak éppen akkor hangzanak el, amikor a világ legnagyobb nemzetközi szervezetének vezetője a díszelnökségben ül: ezt még csak meghallgathatjuk, mosolyogva az efajta tapintatlanságon és butaságon; döntse el U Thant, hogy mit tart róluk. Ami ennél sokkalta érdekesebb, s mindeddig egyetlen fórumon — sem nemzetin, sem nemzetközin — nem hangzott el, az nem egyéb, mint annak bejelentése, hogy Kádáréknak nincs beszámolási kötelezettségük **senkivel szemben, — azaz a magyar néppel szemben sem.** A nép miniszterelnökének ez a kijelentése kitűnően mutatja mindenki számára azt a mélységes közönyt, amit e népvezér tulajdon népével szemben is érez, U Thantnak beszámol a börtönből kibocsájtottak számáról, de az ország számára nincs mondanivalója. Ami annál is különösebb, mert a börtönökben nem az Egyesült Nemzetek tisztviselői sínylődtek, hanem magyarok, akiknek sorsáról honfitársaiknak legalább annyi joguk van értesülni, mint az ENSZ főtitkárának.

HOGY a propagandának, frázisoknak, közhelyeknek eme áradatából mit szűrt le magának U Thant: nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy beszédeiben sok olyasmi volt, amiből a magyar vezetők komoly tanulságokat és tapasztalatokat szűrhettek le, ha ugyan képesek ilyesmire. Megszívlelendő gondolatokat hallhattunk a főtitkártól az akadémiai beszédben, ahol is felhívta a figyelmet: a tudománynak **az emberi szabadság növekedését** kell szolgálnia, s teljesen jóindulatúan hivatkozott arra a bandungi értekezletre, melyre Nagy Imre is hivatkozott, azzal a különbséggel, hogy őt ezért kivégezték, míg U Thant udvarias tapsot kapott fejtegetéseiért. De a főtitkár módot talált arra is, méghozzá a csepeli munkások előtt, hogy talán legfontosabb mondandóját közölje a magyar hallgatósággal, s a politikai és emberi türelmetlenség funkcionáriusainak jelenlétében hitet tegyen a politikai és emberi türelem fontosságáról, nagyságáról: **„Egészen fiatal korom óta hiszek a türelemben, mint alapvető erényben. Nemcsak a vallási türelemre gondolok itt, hanem a politikai türelmességre is. Azt hiszem, egyetértenek velem abban, hogy 200 évvel ezelőtt semmi olyasmi nem volt, amit vallási türelmességnek lehetett volna nevezni. Még véres háborúkat is vívtak a vallás nevében. De most, a XX. század közepén, a vallási türelmesség létezik. ...Az a vallási fanatizmus, amelyet a világ 200 évvel ezelőtt látott, ma már nem él. De a XX. század második felében még mindig nem látjuk a politikai türelmességet. Szilárdan meg vagyok győződve arról, hogy a közeljövőben ennek is eljön az ideje."**

Hogy e mélyen humanista gondolatnak milyen hatása volt a magyar kommunisták XX. századbeli politikai türelmességére, az mindjárt másnap ki is derült. U Thant ugyanis csepeli beszédében szólt az ENSZ-ről, a szervezet funkciójáról, annak feladatáról is. Ezeket mondotta, a türelmes Népszabadság szerint: **„Az ENSZ feladataival kapcsolatban két gondolkodásmód létezik. Az egyik szerint az ENSZ csak fórumot jelentsen a vitákra és megbeszélésekre. A másik gondolkodásmód azt hangsúlyozza, hogy az ENSZ legyen a béke fenntartásának szilárd és hatékony eszköze. (Nagy taps.)"** E nagy taps azonban, mint az AFP és a REUTER budapesti tudósításai jelentik, nem ennek a szépen megfogalmazott mondatnak szólt, hanem annak az élesen megfogalmazott gondolatnak, amit a Népszabadság — tekintettel a kötelező politikai türelemre — egyszerűen kihagyott tudósításából, s ami így hangzik: **A másik gondolkodásmód azt kívánja, hogy rendelkezzék az ENSZ csapatokkal, melyek segítenek a béke megvédésében".** A főtitkár, s a csepeli munkások ez utóbbi megoldás hívei, amint ez a **nagy taps**-ból is kiderül, vagyis ez utóbbiak szívesebben látnák U Thant csapatait Magyarországon, mint Malinovszkij marsalléit. Ami érthető.

Ami kevésbé érthető, hogyan történhetett ez a vidám hamisítás Kádár János szavai után, aki nagy beszédében biztosította **„kedves vendégét"** arról, hogy: **„Mi a főtitkár urat... nem akarjuk megtéveszteni".** A főtitkár urat nem. Csak a magyar népet. Vagy ez is érthető?

A HÍREK, mindeddig, csupán a nyilvánosság előtt lejátszódott beszédekről, fogadásokról, látogatásokról szólnak, noha a tárgyalások jelentős része zárt ajtók mögött zajlott le, s erről egyelőre nincs semmiféle tudomásunk. U Thant szerint **„őszinte és nyílt véleménycserére került sor köztünk olyan ügyekben, amelyek az Egyesült Nemzeteket érintik. Bízom benne, hogy e megbeszélések eredményeként módom lesz rá, hogy jelentősen hozzájáruljak Magyarország jobb megértéséhez az Egyesült Nemzetekben és a kapcsolat megjavításához Magyarország és a világszervezet más tagállamai között."** Az efajta optimizmus indokoltságát csak az idő döntheti el.

BADICS ISTVAN

I

Hallani már hallottam róla, ezért érdekelt. De hogy mit hallottam, s kitől, azt hadd felejtsem el ; igyekszem úgy olvasni, mintha véletlenül ütöttem volna fel az Új Irás májusi számában ; akkor is megragadt volna szemem a szerző nevén, s még inkább költeménye címén :

JUHÁSZ FERENC : JÓZSEF ATTILA SÍRJA

— sőt a mottó sorain is :

Bár élve tövisek között haladtam,
Rózsák alatt fogok rohadni majdan;
.. ..

— Reviczky Gyula megindító sóhaja, a finom és keserű Reviczkyé, akivel nemcsak az élet bánt mostohán — nemcsak az Állam, meg az Akadémia, meg a kapitalizmus, meg a feudalizmus, meg a szerkesztők és kiadók és olvasók — hanem ami a legszomorúbb, a miriádnyi gének összjátéka is, amelynek eredményeképpen nem született olyan nagy költőnek amilyennek az igazság rendje szerint lennie kellett volna. Most ide ékelődik neve a talán legnagyobb s a talán legmaibb magyar költőé alá : s nem is merő kegyeletből, nem könyörületes filológiai méltánylásból a lelkes és inaszakadt úttörő iránt, akinek Reviczkyt okkal tisztelik, hanem mert az ő keszeg melléből szakadt fel a *textus*, rózsák és rohadás ölelkezése, halálos egyszerűséggel és szabatossággal hogy unokáinak nemzedékéből József Attilát dédunokáinak nemzedékéből Juhász Ferenc elsirassa vele. Így kezdi :

Képzelet-rózsa, gondolat-nárcisz, képzelet-őszirózsa, semmi-
[liliomkupac,
erjedő, dühödt, vak, burjánzó-állkapcsú, szagos-fogsorú vi-
[rágkazal,
liliom, nárcisz, rózsa-szerkezetű, illatos-ágyú csönd apró
[sírodon, kicsi
gyermek-sírodon Mesterem, Testvérem, Ösöm...

Nem is József Attila, inkább Ady, meg Füst Milán s a lírikus Kaffka Margit, s talán a fiatal Kassák visszhangzik benne : rekkenő szóösszetételek, metaforikus kötőjelek zuhataga a litánia ütemére — ha osztályozni lehetne, *kötetlen oktamétern*ek nevezném. Egyik szóképe sem különösen jó. „Képzelet-rózsa, gondolat-nárcisz" kifejez valamit, amit érdemes kifejezni ; de ha „Képzelet-nárcisz, gondolat-rózsa" volna, aligha fejezne ki kevesebbet. S „szagos-fogsorú virág-kazal" ? Szeretem, mert valamit csakugyan felidéz a József Attila pátoszából :

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
Mint szívemben a halál...

Fogsor, harapás, szúvasság, evesség, virág Mulandóság : nem is olyan szeszélyes csapongása a képzeletnek, mint amilyen természettudományos. Juhász mintha megtoldaná a csapongást a metafizikai nagyralátás görcsével : többet akar belegyűrni, mint amit elbír. Mondjam-e, hogy mert modernebb, mint József Attila ? Azt is mondhatnám, hogy mert van amiben régebbi : gótikus felkapaszkodás a mennyboltba, féktelen cifrázattal. angyalok és szörnyetegek hadának kíséretében, — ez a hangulat ömlik el megannyi szófüzérén, mely ugyanúgy hathat kiagyaltnak, mint ihletettnek. Erejüket nyilván az ömlésük gazdagsága adja.

...Mestérem, Testvérem, Ösöm, Apám, jézus-nemzőszervű
halottam, a mindenség törékeny csődöre, angyalszárnyú kék
[kristály,
a lét idegrendszerének nyüszítő hálózata, halottak élén
[ögyelgő árva fiúcska,
tejút-homlokú sírás, világfekete testvér-szorongás, a hályo-
[gos-szemű isten
szemgolyójába halottból új szemlencsét ültető finom kés,
[a világ kimetszett
szemgolyója, mely mindig újra kinő, mint a tarajos-gőte
[szemgolyója,
ha kimetszik: újra kinő a koponya-gödörban a kocsonya-
[gomba, az akarat
gyümölcse, sárkány-pupillájú élő üvegvirág: apró gyermek-
[sírodon csalán,
Krisztus-szakáll, tövis-bokor zöld époszai, nyári-arany
[csontszobrai,
gyűrt villamosjegy, rozsdás konzervdoboz, homályában
[pos[illegible]esővíz,
a holtak fölszálló könnye, tavalyi viszeres-lábszár gyer-
[tya-csonk, fekete
kukacú szentlélek-gerinccel a tavalyi gyertya rózsaszín
[hányadéka, amit
mi égettünk Erzsikével merengve sorsomon s a tiéden
[merengve.

Így végződik az első mondat — s az első versszak — érzésem szerint, gyönyörű lejtéssel. A képhalmaz, ahogy feltornyosodott, mind vadabban — úgy is mondhatnám : mind gótikusabban — egymásba vetítette gyermekmesék, küttelki és falusi utcák, templomok és bonctani látomások jelenéseit, majd elsimult és feloldódott a záró-sor mélázásában, magát a látomás-dúlta eleven költőt idézve elénk, másodmagával, föltehetően hitvesével. A gótika idején persze nem volt villamosjegy ; de volt, mégpedig mint képzőművészeti kellék is, a huszas évek elején, az *izmusok* legbőszebb tombolásában. Emlékszem egy ilyen kiállításra Berlinben, ahol a legislegtorzonborzabbak vonultak fel, a *dada* mozgalom *mercizmus* néven jelentkező képtapasztói. Néhai nagy barátom, Tihanyi Lajos vezetett körbe — remek festő, remek és különös ember, süket, akinek határozott véleménye volt zenéről, világjáró magánforradalmár és társas őgyelgő, aki magyarul, németül, franciául egyformán folyékonyan olvasta le mások ajkáról a legújabb esztétikai elméleteket és dévaj pletykákat, s ha valamit félre-olvasott, akkor is érdekessebbet költött hozzá, mint amit elmulasztott megérteni. A modern művészetet (s nem csupán a modernet) mindenesetre kitűnően értette, méltányolta őrjöngésében az óhajt, s többnyire — többnyire — siralmasnak látta az eredményt. Vakogó dühödt hangjával azon az emlékezetes kiállításon végigpáholta a kiállított műveket, majd odabökött egy képre, ujjongva és felbőgve : „Ez jó !" Egy stilizált néger buja ajkai közül („Mint a régi szentek száján írt szalag kilóg :") ezúttal egy elhasznált villamosjegy lógott ki. Valódi villamosjegy, odatapasztva. Egészen mulatságosan hatott. S amit fontosabbnak érzek, József Attilának is tetszhetett volna. Mert József Attila a kisfiút, aki nadrággombokat, kavicsokat, kilőtt patronokat gyömöszöl a zsebébe, magával egynek tudta, egytestvérének ahogy hajdan mondták volna. Tanú rá a költészete, hogy mennyire szeretett elbabrálni abban, amit a szél összehordott ; a kórtörténete a tanú rá, hogy milyen földöntúli értelmet magyarázott abba, amivel így elbabrál. Fájdalom, ez a költészet nem független ettől a kórtörténettől ; Juhász Ferenc, villamosjegyek, konzervdobozok és kimetszett szemgolyók közt motoszkálva, közelkerült érintkezésük titkához.

Hanem hát : „Minek hazudni ?" — mint József Attila annyiszor sóhajtotta. Az igazság az, hogy az idézett sorokban tíz olvasó közül kilencnek kevésbbé tapad meg a szeme Reviczky Gyulán és a villamosjegyen, mint jézus (*sic*) a feszületeken többnyire egy bús redőben leomló kendővel takart testrészén. Tíz közül kilencnek ? Tíz közül tizenegynek ; Juhász Ferencet, Erzsikét, az *Új Irás* szerkesztőjét, szedőit, korrektorait, viszontelárusítóit, s e sorok íróját is beleszámítva. Erre kinek-kinek más oka lehet, bár végső soron ugyanaz. Sokan nyilván istenkáromlónak érzik ; sokan trágárnak, durvának és ízléstelennek, talán még erkölcstelennek is ; sokan pedig el vannak ragadtatva tőle, mert megszokták, hogy elragadtatva kell lenniök attól, ami mésokat megbotránkoztat, a római katolikusoktól és a helvét hitű keresztyénektől a moszkvai sugallatú zsdanovistákig. A fiatalok, bármely megbotránkozó vagy rajongó szektához tartoznak is, megrebbennek vagy felkuncognak az olvastára, nem mert szép vagy mert nem szép, hanem mert nemi szervek megjelölése mindig így hat a szakirodalmon kívül, sőt olykor a szakirodalomban is ; akadhatott-e egészséges serdülő, akinek nem dobolt a vére, amikor a Pallas Lexikonban lapozgatva az *embry-* kezdetű címszavakhoz ért ? Az én siheder korom óta ez legföljebb annyit változhatott, hogy a Lexikon immár nem Pallas. Ami pedig bennünket, egykori Pallas-böngészőket illet : nekünk — mármint azoknak, kik hozzám nemcsak korban, hanem gondolkozásmódban is közel járnak — nekünk mindennél inkább az esik jól, hogy ezt *szabad* kinyomtatni.

Ez a szabadelvűségnek, a gondolat és képalkotás szabadságának vívmánya, akárhogy nevezzük is ; s magyar nyelvterületen emberemlékezet óta nem akadhatott rá példa (nyugati nyelven sem mindegyiken, s legföljebb ha az utóbbi évtizedekben). Vagy tévednék ebben ? Leginkább talán egy történettudós piríthatna rám, egy elrugaszkodott szekta nyomaira lelve, amely nemi szertartásokkal tisztelte az Urat. A Tiszák idején azonban, bármekkora volt is a sajtószabadság — vagy pontosabban : a sajtótermék *kinyomásának* szabadsága, mert hogy ebből mi juthatott el a rikkancshoz, a munkáshoz, vagy éppen a cselédházba, a béres kezébe, az más lapra tartozik — s bármilyen türelmes volt is a bíró, az esküdt, az ügyész, későbbi magyar évtizedek mértékével mérve : olyasmire, amit Juhász Ferenc művel, nem kerülhetett volna papiros és nyomdafesték. Tréfás, vaskos szókimondásra, könyvárusi forgalmon kívülire, igen ; olykor igen sikerültre is („Lőwy Árpád") ; de az ilyenben viszont se Jézus nem volt, se jézus. Jött aztán a proletárdiktatúra, művészetben nagyon más stílussal, mint a későbbi ; „Dögölj meg apám, dögölj meg anyám", zengte Révai. Ő akkor alkalmasint elbírta volna az ilyen Juhász-féle képzelettársítást ; de ő meg az alázatot nem bírta volna el a csupasz emberisten iránt. A „keresztény-nemzeti" kurzussal pedig megcsappant a régi jó Habsburg-birodalmi szabadság, s a „szocialista realizmus" éppenséggel nem sietett azt helyreállítani, kivált nem, amíg az államvédelmi vaskalapossógba meredt Révai parancsolt a nevében : dögölj meg Déry, dögölj meg Kassák, meghamisítva élj közöttünk, József Attila !

Ennek a szellem-nyúzásnak, szeretném remélni, most már örökre befellegzett ; s az *Új Irás* szerkesztői, vagy irányitói jelentősen emelték a magyar irodalmi élet hitelét azzal, hogy kinyomtatták ezt a költeményt. Hogy most majd számos majmolója akad, ahogy akadt minden meghökkentő szabadosságnak, ez nem csökkenti a szerkesztő érdemét, sem persze a költőét.

Ettől függetlenül : jó-e, szép-e, helyénvaló-e az a „jézus"-szókép, vagy sem ? S helyénvaló-e még egy sereg, ugyancsak szembeötlően nyers utalás a nemi élet és az anyagcsere műveleteire ebben a nekivadult, álomlátásos költeményben ?

Hol igen, hol nem. S nem mert az egyik többé vagy kevésbbé nyers, hanem mert az egyiknek többé, a másiknak kevésbbé sikerül megjelenítenie a sírhalmi elrévedés perceit. A „jézus"-kép nekem tetszik. Nem érzem

IGNOTUS PÁL

Miért

(és miért mégse

magam illetékesnek eldönteni, hogy hívő keresztény bántónak érezheti-e, vagy sem, de sajnálnám, ha annak kellene éreznie. A kis kezdőbetűt némileg eltökélten eredetinek érzem, ha méltánylom is a paradoxiáját, hogy a nagy kezdőbetűs Mesterrel, Testvérrel, Ősel, Apával kerül egy sorba ; egyébként azonban az isteni termékenység, a költői teremtő-erő s a törődött fiatal férfitest ez összekavart látomása éppenséggel nem idegen attól az áhítatos borzongástól, amely minden vallásos hitnek csírájában meglelhető — s kivált nem idegen a József Attila képzeletvilágától.

Légy, mint a Nyolcvan Éves,
akit pusztítanak
a növekvők, s míg vérez,
nemz millió fiat.

— így köszöntötte Freudot ; igaz, hogy nyolc okos és meghiggadt évtized diadalát énekelte benne, nem a kereszten végzett harminchárom, vagy a vasúti síneken elvérzett harminckét esztendő bánatát.

Juhász nemi rajzásban látja a természetet, amiről nem ő tehet, hanem a természet — emiatt sem Juhásznak nem kell szégyenkeznie, sem kivált a természetnek. Túlhevült hasonlatát az összeragadt szitakötőkről elevennek, szemléletesnek érzem. Következik a galambok és más madarak felsorolása, póri nevén nevezett bélhurutos kiválasztó műveleteikkel. Itt habozni kezdek : erő ez, vagy erőlködés ? A szó nem tilos ; de kell-e ? Cambronne tábornoknak haditettei elmerültek a közfeledésben és szakirodalomban, csak stilisztikai remeklése él az utókor emlékezetében, az, hogy egy végzetes pillanatban dacos *merde*-et kiáltott. De Juhásznak a katonás tömörség nem tartozik erényei közé, s kétlem, hogy egy-egy ilyen rikkanása jól illik-e a szövegébe. Még inkább kétlem szavainak hangulati pontosságát, amikor a temetői kőszűzek „félig kitakart cicije" és középiskolás vernakulárisban becézett ágyéka felett fejezi ki rosszallását. Legalább ne becézné, ha már rosszallja ! Ebben a hangulati elegyben vicsorinak és negédesnek hat egyszerre. Leginkább azonban ezt az aránylag enyhén szabados sóhaját kárhoztatom : „...te itt fekszel... habkőtunikás segg-tehetségtelen/arisztokrata lánykák... között". Magát a szót minden idők Kisfaludy Társasága sem kifogásolhatja ; annak irodalmi használatát megannyi jelesünk hitelesítette, Kazinczytól és Csokonaitól Móricz

HATÁR GYŐZŐ VERSEI

Hazajáró lélek

a lélek néha visszajár szállongva tétovázva
amely megnyugvást nem talál s mindegyre hazajárna

a lélek melyet szomjúhoz de mások elcsodálják
felisszák élik szürcsölik : olthatlan-egy hazáját

szomjúság — olthatatlan-egy ! kísértet-repülések
te éjféltáján délibáb : kutadról le ne késsek

te csali-sivatag körül melyet az álom érlel
mikor medencéd megtelül a hű nyelv csermelyével

az álomórán így beszél köldökzsinórja lüktet
az Éden béli bennlakók így hívtak édenüknek

a jelképes futás — a csel — a nyíl visszafelé sül
merülközöl megrészegülsz a nagy elégüléstül

behunyod szárnyad átszeled az óperenciákat
és tüzes nyelvvel szónokolsz éjféli délibábnak

a nyelv pernyéje szerteszáll hasad a hajnalénak
szedi irháját csürhe had — így jár aki kísértet

Mesemondó

mesélem magamnak a világot
amint fölöttem elhalad
öreg igézetnek él — a mának
magának élő pillanat

fölösleges voltam válton-váltig
mint a gazdátlan látomás
céltalan akár a mindhalálig
befalazott önvallomás

már minden áldás lepergett rólam
már minden átok megfogant
vad lárma kélt (hű visszhangja voltam)
elgázolt — — — s a törzs továbbrohant

szép?

gsem egészen ?)

Zsigmondig s legújabban a tisztes korú Fenyő Miksáig. Hanem a szentségtörő kávéházi jelzősítés ! Ennél ama testrész több tiszteletet érdemelne. A régi görögök okkal hódoltak a Szépfarú Afroditének. A mi Csokonaink pedig éppen a tehetségek legkülönbikét : a megifjodás képességét látta megtestesülve abban a Dorottyában, akinek

Kerekded fara is úgy domboroda ki,
Mintha birsalmából harapták volna ki.

Mind ezek részletkérdések, bármilyen izgalmasak is, s egy-egy kis balfogás nem csökkenti Juhász érdemét. Még akkor sem, ha példamutatására a legselejtesebb sznobok és titánok közül rajzanak majd elő a leghangosabb üdvrivalgók, utánzók és túllicitálók. Ez a dolgok rendje ; tehetségtelennek lenni utóvégre nem az arisztokrata lánykák kiváltsága ; s akinek sem hétágú koronát, sem különösen formás tomport nem adott az ég, hogy szellemének varázsát megtoldja vele, az még mindig segíthet magán egy kis malacsággal. Már amennyiben a Parnasszusra törekszik. Mert vannak a boldogulásnak szemérmesebb módszerei is, lelemény az adás-vételben, ügyesség a hivatali törleszkedésben, kasszafúrás, hadvezetés — ezért is jár villa a Rózsadombon, minden világtájak rózsadombjain s márványtömb a Kerepesi temetőben, apostolok, öngyilkosok „Haragosak" és „Csodásak" szomszédságában Juhász Ferenc felháborodására. De aki minden áron művész gyanánt óhajt betörni az öröklétbe, az mi egyébbel kezdje, mint azzal, hogy : „Ha szabad Millernek, ha szabad Lawrence-nek, ha szabad a franciáknak és most már Juhásznak is, akkor mért nem szabad nekem ? Kiáltok én náluk is cifrábbat, s akkor merjétek rámfogni, hogy nem vagyok zseni !"

Ez se baj. Én, személy szerint, utálom ezt a divatot, magakelletó nyegleségével, de lehet, hogy egy időszerű és üdvös folyamat teljesedik be általa. Eltűnőben a puritán tabu. Hol van az megírva, hogy legyen olyan szó, bármilyen jelentésű is, amely „nem tűr nyomdafestéket"? A nyomdafesték mindent eltűr ; s ha négyszer-ötször botrány nélkül tűrt el egy trágár szót, hatodszorra az a szó már megszűnt trágárnak lenni. D.H. Lawrence egy kiválóan gyatra regénnyel tett szert világhírre, de neki is javára írnám, hogy tudatosan — és sikeresen — iparkodott ennek a folyamatnak elősegítésén. Eszméje azzal diadalmaskodik, hogy szavaira ráunnak. A tabu-szavakról lefoszlik az izgalmi többlet, ezzel megfogyatkozik az erényvédő csendőrség muníciója is, a tehetség-hamisítás pénzverdéjének készlete is — az irodalom ennek csak hasznát láthatja. Attól tartok viszont, megdrágul majd a szerelem, mert elveszti legjutányosabb ajzószerét. Az pedig mégsem remélhető, hogy a Cliveden kastély kissé bonyolultabb szíverősítő rituáléja hamarosan közkinccsé váljék.

II

Mert te itt fekszel az út másik felén, itt rothadt szét szíved,
[itt folyt
szét agyad, kimászva a könnyű koponya szétnyílt csont-
[hólyagából,
mint kinyílt kagyló-szárnyakból a puha állat...
.....
.....
Mert te itt fekszel az út másik felén, e pici proletár-
[sírban,
e kapitalista kő, bronz, márvány, gránit-mocsokban, e
[gazdagság
förtelemben, e dühöngő pénz-paradicsomban...
.....
.....
Mert te itt fekszel az út másik felén, és nincs közeledben
[isten és
nincs közeledben férfi, csak Léda hatalmas combjai, csak
[Léda
világringató öle rothadozik fölnyithatatlan szikla-Biblia
[lapjai közé
sajtolva, mint imakönyvben a rég-elszáradt virág...
.....
.....
Mert te itt fekszel az út másik felén, te Egyedülvaló, te
Gyémánt-alkatú, te Büntetéstől-félő, nem félsz-e itt ma-
[gadban,
hisz egyedül vagy itt is...
.....
.....
Mert ott feküsznek az út túlsó felén a társak, a Haragosak,
[a Csodásak,
a Mégis-magányosak, a Mégis-együttvalók...
.....
.....
Mert neked itt se jutott közösség, nem kaptál társakat,
[Könnyező,
se haza, se föld, se otthoni temető, se boldog halál
nem jutott ősökkel-bevetett otthoni temető...
.....
.....

Íme a következő szakasz-kezdő sorok ; gondolom, fogalmat adhatnak a litánia menetéről, ritmusáról, alapvető mondanivalójáról. Minden versszak : egy-lélegzetre elzihált, hosszú jajgatás. Lenyűgöz a képek gazdagsága s kissé fáraszt is ; mindenütt megcsap valami szépség, de ahol öt-hat képnek végére jutottam, elfelejtem már, mi kapott meg, mert mindegyik túlharsogja a másikat. Mégis, kérdem magamban, melyik részlet kapott meg leginkább ? Talán ez :

...Gyermek-írás az isten szívén, itt fekszel két méterre
[ideges
lábam alatt az út másik felén, gyönyörű képzelet-rózsák
[alatt
e pici sírban, fehér penésszel belepve, mint kivégzett akit
[leöntöttek
mésszel, úgy feküdtél, a piros virágbelsejű húsból kitört
vállcsonttal, te Alkony véres inge, Vonatkerékre fűzött
[virág, az alkony
titán-szemgolyójának piros erezése, e pici sírban...
.....
.....

mert azt a szárszói pillanatot idézi vissza, amelyben egy tehervonat ütközői közt példáztatott, hogy ami *nagyon fáj*, arra nincs orvosság, nincs enyhület egyéb, mint szétloccsanni. Emlékszem arra a téli reggelre, — öt vagy hat óra tájt lehetett, — amikor Hatvany Bertalan sofőrje rámzörgetett városmajori összkomfortos kuckómban és egy cédulát adott a kezembe : „Attila vonat elé vetette magát, meghalt." Azóta tudom, hogy *nincs bocsánat*. Tudhattam volna előbb is. Mindig voltak hasadt lelkek, akik így végezték, olykor magukkal rántva szeretteiket is. Legtöbbjük sohasem írt verset, vagy csak olyat, amelynek jobb lett volna megíratlanul maradnia. Ettől a sorsuk borzalma semmivel sem volt enyhébb, mint a József Attiláé ; s ha egy menekülő valutacsempész leli halálát a vasúti sínen, annak teteme ugyanúgy „Alkony véres inge, Vonatkerékre fűzött virág", mint a mennyei költőé. Ez az a prózai igazság, amelyet nehéz elhinnünk. A prózai lét és nemlét borzalmát azon a lázas látomáson át érzékeljük, amelyre egy költő sorsa ihleti a költő utódot. S ennek a költészetnek lázas, tébolyult színözöne semmivel se fakul, ha belejátszik a legprózaibb hétköznap — például ebben az invokációban, melyet már mondanom sem kell, miért érzek József Attila szellemében valónak :

...fogaidban a sárga, s platinakék
tömések: kis aranygyökerű fák, halhatatlan gyertyalángok,
[szegény
hitelbe-készült földalatti koronák, koponya-kastély csont-
[hercegeink
aranykoronái, földalatti lángok, megkövesedett aranyhalak,
[piciny-
pikkelyű ősfák, apró ősrákok arany-ollója, gyűrűs csápja,
[redő-potroha;

De a költemény, mint a *Népszabadság* egy korholó jegyzetéből tudom, 376 soros, s amit eddig ismertettem, mindössze a fele lehet. Hadd idézzem itt a további szakasz-kezdő sorokat is :

Mert jaj nekünk és jaj a világnak, ha nem tudjuk csillag-
[sűrű szavainkkal
körültapasztani a világ tengelyét...
.....
.....
Mert neked ez se jutott, otthoni temető, te Temető-nélküli,
aki a teljesség atyja voltál...
.....
.....
Mert te itt fekszel az út másik felén, mert neked ez se
[jutott,
legalább ennyi otthon, legalább ennyi haza, legalább ennyi
[föld,
te a Világot-Közvetlenül-kimondó...
.....
.....
Mert neked ez se jutott, legalább boldog halál és
boldog szerelem, csak ez a föld-doboz itt...
.....
.....
Mert neked más se jutott, te Egyetlenegyszer Egyetlenegy,
mint négymilliárd sírgödör, mint milliárdszor milliárd
[vonagló sírhely
minden létező szívében...
.....
.....
Mert hol keresselek, mert szomjazom nagyon, mert magam
[vagyok
és nincs italom, most kellenél...
.....
.....
Mert nem vagy sehol és itt fekszel az út másik felén,
pici proletár-sírban, e gazdag, úri, tobzódó, cicomás, fenegyalázatos, ittmaradottaknak-szánt, márvány, érc, gránit,
[bronz-
hányadék közepén, e Bűnök-kertjében, Hazugság-országban,
.....
.....

s hadd idézzem végül a befejező sorokat :

s itt fekszel e pici proletár-sírban, te Megemészthetetlen,
mert nem tud megemészteni mégsem a föld, a csőr-pofájú
[cápa,
a csillag-horogra-került pettyes kék ragadozó, s felboncolt
[gyomrában
kardhal-fejek, tüskekarperec-tengeri-uborka, félig-leszopott
gyermekcsontváz, tengeri csillag csonttövis-koronája a gyo-
[mor levében:
e sír gyomrában, mint tengeri-csillag tüske-rózsája fekszik
meg-nem-emészthető csontvázad te Szilárd, és szívemben
feküsznek fölemészthetetlen tengeri-csillagkorona-verseid
és lenyúlok érted, mert van hozzá hatalmam, a rögök,
gyöker-halászhálók göngyölegéből kiemellek és ölbeveszlek,
mint férfi-Szűzanya és kemény hajammal letörlöm csont-
[jaidat,
és könnyeimmel megmosom penészes csontjaidat és rin-
[gatom
véremmel-mosott, izmoktól-nem-pántolt koponyádat
és sírok és sírok és sírok és sírok és csókolgatom
megemészthetetlen csontjaidat.

Nehéz megállnom, hogy ne írjak még egyszer ennyit arról, hogy ez a befejezés : *miért szép* ? Két vallomással azonban tartozom. Az egyik, hogy mire idáig értem, leterpert a költemény gazdagsága. A másik pedig, hogy bizony nehéz volt idáig érnem. Többször ellankadt a figyelmem, többször abbahagytam, s olykor nem is tudtam, hol ; el-elbotlottam a pozdorjává zúzott koponya- és vállcsontok, tövis-bokrok, kagylószárnyak és tengericsillagok kavics-rengetegében botorkálva, s nem csekély önuralmamba került végül átvágnom magam rajta. Azért-e, mert olyan *nehéz* olvasmány ? Nem ; a *Vörös Rébék* nehezebb, sőt a *Szondi két apródja* is az, ha nem idegződött belénk, még iskolás korunkból, hogy melyik idézőjel kinek szavaira utal benne. Juhász Ferenc sorain végigbotladozva, nem a meredektől marjul ki a lábunk, hanem az úttalanságtól.

Lehet-e ezen segíteni ? S ha lehet, kell-e, érdemes-e ? Nem vagyok biztos benne. Még ötvenhatban olvastam két kitűnő fiatal esztétánk érdekes vitáját Juhász Ferenc költészetéről ; mindketten becsülték Juhász költészetét, mind ketten látták hibáit is, de az egyikük, Abódy Béla, mindenestől úgy tartotta nagynak, „csak irodalomtörténeti mértékkel mérhető"-nek, ahogy lennie adatott, a másikuk pedig, Szabó Ede, szigorúbban kérte számon a mértéktartást, az arányérzéket. Én Abódyval csak azért értek egyet, mert akitől az arányérzéket számonkérés útján szerezzük be, azt — ha költőről van szó s nem jószágigazgatóról — máris okosabb arányérzék nélkül élveznünk vagy faképnél hagynunk, ahogy éppen a kedvünk tartja. Tudunk ugyan példát rá, hogy a bozontos *Sturm und Drang* kristályossá higgad — Goethe az iskolakönyvi példa. De ő a példa arra is, hogy amikor már valóságos márványszoborrá higgadt volt, akkor írta a *Faust II.*-t, amelynél mélyebbet, fenségesebbet, szépségekben gazdagabbat keveset írtak, de amely az arányérzék lankasztó hiányában cseppet sem marad el a *József Attila sírja* mögött. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy Juhász Ferenc ugyanolyan nagy, mint Goethe ; csak azt, hogy, föltehetően, ugyanolyan javíthatatlan — s hogy nem tudom, nem rámenne-e az egyénisége és varázsa, ha mégis megjavulna. Inkább szeretem olyannak, amilyen, folyondáros mondataival, káprázatainak trópikus bujaságával és tikkasztó zsúfoltságával, megáradt szavainak parttalan ömlésével, mint egy igéző természeti jelenséget — ha lelkemben nem tudom is elfojtani a reményt, hogy műveiben valamikor majd még olyan 376 sorra bukkanhatok, amelyben nemcsak gyönyörűségem telik, hanem amelyet ugyanakkor magam-kényszerítés nélkül leszek képes végigolvasni.

Csillagállat

vaj ki ő és merre van hazája ?
haza még a nyelv a pirinyó
ha nem érti három milliárdja
amit hadar a tízmillió ? !

kísértete nem-is-létezőnek
nyelv — az elvágott köldökzsinór !
félhet jajgathat megilletődhet
holtraválhat halottaiból :

ez a lélek süketnémasága
Michelangelo ha megvakul
tapogatja — orra füle szája —
nem is márvány csak egy karfiol

igén elhágy elhágy a teremtés
partok áramok világaim !
emberzsongás sujtó tengerrengés
őrlő emberőrlő malmaim

leragasztott szájam vaj mit érlel
földnélküli talpam — seregem
szárnyam ! világtalan útlevéllel
nem hazám : világom se legyen

ne világpolgár ! csak csillagállat
lüktető meduza test legyek :
útlan-útlevéllel csillagának
példázatban él s merőn lebeg

DEBRECZENI FERENC

KÖRKÉP ÉS TÁVLAT

KÉT HÉTEN KERESZTÜL magyar filmeket vetített a párizsi filmmúzeum (Cinémathèque Française), a világnak ez a leghíresebb és kétségkívül legnagyobb hatású filmtörténeti intézménye, amely egyszerre látja el a filmművészet Louvrejának és a „Nemzetek Színházának" feladatát. Valamely rendező vagy ország filmjeinek sorozatos vetítése a legnagyobb nemzetközi elismerések egyike. Akkor is örvendetes tehát e „Magyar Film Körképének" megrendezése, ha — hogy, hogy nem — éppen a Cannes-i Fesztivál alatt, a kritikusok távollétében, azaz sajtóvisszhang nélkül zajlott le, s a hazulról küldött válogatás nagyon is szűknek bizonyult. Nem fért bele ugyanis egyetlen 1947 előtti film, egyetlen vígjáték sem, s csak félhivatalosan vetítették vele egy időben Fejős Pal híres **Tavaszi zápor**-át, Höllering kiváló **Hortobágy**-át és — kuriózumként — Fritz Lang **Liliom**-át. A párizsi filmkedvelők azt hihették tehát, hogy nem volt magyar némafilm, (pedig mennyire érdekelte volna őket egy-egy ifjúkori Korda- vagy Kertész-rendezés), talán hangos sem 1945-ig, (ez lett volna a válogatók rejtett célja?), hogy nincs magyar vígjáték, (nem láthatták sem a **Ludas Matyi**-t, sem a **Liliomfi**-t, még kevésbé a **Hyppolit, a lakáj**-t, ezt a pesti Úrhatnám polgárt) s hogy a magyar nép életét idegenek fedezték fel a film számára. Ebben talán nem is tévedtek annyira, hiszen az **Emberek a havason**, amely elsőként mutatta be hitelesen a magyar parasztot (a népszínműves vagy Gyöngyösbokréta-szerű hamisítások és torzítások nélkül), négy évvel későbbi a **Hortobágy**-nál. Elhallgatta persze ez a hivatalos összeállítás a legnagyobb magyar filmrendező, Szőts István létezését is, pedig valamennyi filmje nemzetközi elismerést aratott és ő az egyetlen magyar filmművész, aki a maga erejéből, tehetségéből találta meg, otthon, Viscontival, Mizogusival egy időben, másokat meg éppen megelőzve, a film fejlődésének egyik új útját.

Akadtak egyéb hézagok is: például a **Csempészek**, s egyes természeti-filmek távolléte, feltűnő volt a fiatal rendezők (Nádasy, Rényi Tamás, Palásthy, stb.) s a rövidfilmek közül a Gáll-Sára kettős munkáinak hiánya. Még kísérleteik is nagyobb érdeklődést keltettek volna, mint a helyettük nyújtott **Tegnap**, (Keleti Mártonnak ez a politikailag ízléstelen, művészileg reakciós gyártmánya), vagy az igen szép **Szakadék** után csalódást keltő, iskolás **Légy jó mindhalálig.** Vigasztalódjunk azzal, hogy a válogatás sokkal rosszabb is lehetett volna s hogy a gyors egymásutánban látott 20 játékfilm és 14 rövidfilm nem egy tanulságot tartogatott.

FELTŰNT, csaknem megdöbbentett a magyar filmek történelmi késése, esztétikai fázis-eltolódása a nyugati, sőt egyes szovjet-orosz filmekhez képest. Mintha csak a harmincas években készültek volna! Pontosabban: a magyarok 1947-1949 között és 1957 után készítették el azokat a filmeket, amelyek a második világháború előtt nemzetközi jelentőségűek lettek volna, (**Valahol Európában, Talpalatnyi föld**, illetve **Ház a sziklák alatt, Angyalok földje**, stb.), megjelenésükkor azonban — immanens értékeik ellenére — csak viszonylagos érdeklődést kelthettek és sikereik perifériku sak maradtak, hívják ezeket a „perifériákat" Karlovy-Varynak, San Franciscónak vagy Mar-del-Platának. Nem változtat az általános képen a legjobb filmek egy-egy friss inspirációjú jelenete, képsora vagy szándékoltan modern részlete, (a vándorlás a **Valahol Európában**, a „svéd" fürdés-jelenet a **Ház a sziklák alatt**ban, a bevezető képsor és a brechti utcai énekes az **Angyalok földjé**ben); rendszerint csak elbizonytalanítják a film stílusát.

Nagyon is érthető a késés az 1945 utáni filmek esetében. A harmincas évek általános és filmgyártásunkra különösen ható gazdasági és szellemi körülményei megakadályozták Radványi, Bán, Gertler nemzedékének kibontakozását. Szőts kivételes sikerét nem lehet másoktól számonkérni, hisz Fejős is Amerikában készítette el remekművét, az **Egyedül**-t (Lonsome). Nem is nagyon tűnt fel a késés, mert a világ filmgyártásának átlaga sem volt előbbre, — ez tette lehetővé a rész-sikereket. Végzetesen anakronisztikusnak hat azonban a mai helyzet, különösen mert 1955-56-ban többen sikeresen kísérleteztek az 1945 óta kialakult filmstílusok meghonosításával, a jó értelemben vett publicisztikai filmek (**Egy pikoló világos, Kilences kórterem** stb.) az élet új jelenségeit vetették fel a megújuló kifejezési eszközök segítségével, sőt a **Körhinta,** és részben a **Hannibál tanár úr**, eklektikusan bár, de egyéni módon egyesítette a film különféle formai lehetőségeit.

Ezért biztató a **Megszállottak** (1962) szándékának, — hogy egy sajátos lelkialkaton alapuló, hazánkra jellemző körülmények közt kialakuló barátságot a film legújabb eszközeinek felhasználásával mutasson be, — félsikere, ha úgy tetszik, kudarca is. Ezért örvendetesek a „lengyeles" **Koncert**, a csehektől tanuló bábfilmek, a jugoszlávok nyomában járó rajzfilmek. Jó helyről idejében tanulni nem baj, sőt szükséges.

Nincs azonban a magyar filmművészetnek az egy Szőts — és talán Homoki Nagy István — kivételével olyan alkotója, aki egyéni problémalátását az abból kialakított egyéni formanyelven fogalmazná meg. Van természetesen Radványinak, Fábrinak, Máriássynak, és másoknak is bizonyos „stílusa", anélkül azonban, hogy egyén, téma és forma olyan egységet és következetességet mutatna, mint Szőts filmjeiben. Valószínűleg az ő erősebben szelektív képlátásának, nem kevésbé kísérletező, de kevesebbet elfogadó rendezői módszerének tulajdonítható ez. Nyilvánvaló, hogy látása, módszere másokra nem kötelező, valószínűleg át sem vihető, de a többiek stílusa bizonytalannak látszik s ezért nem alakítanak ki olyan művészi módszert, amely az alkotó munkáját meghatározná, meg is könnyítené, néha kudarcba is vinné. (A kudarcok elkerülhetetlenek; az eszközök bizonytalansága, kialakulatlansága nem kevésbé táptalajuk.) S nem vádnak, csak megállapításnak szánva: Szőts sem dolgozott jobb körülmények közt, mint a többiek.

VÉGÜL, a magyar filmek — tisztelet a kivételnek — a színházi dramaturgia és a színpadi játék letörölhetetlen és zavaró nyomait viselik magukon. Cselekményvezetésük, a képbeállítások értelmi elemeinek előtérbehelyezése és a közvetlenül érzelmi hatású, sajátosan képi elemek elhanyagolása, a térkompozíciók és a díszletek színpadi inspirációra vezethetők vissza, még olyan rendezők esetében is, akiknek színházhoz semmi közük sem volt. (Fábri viszont, aki legjobban ismeri a színpadot, a legkevésbé követi annak gyakorlatát).

Jó lenne, az olyan megragadóan lelkes és szenvedélyes Vas Róberttel együtt, a tervek felülbírálási nehézségeinek tulajdonítani mind ezt, s hinni, hogy a fiókból kiszabaduló álmok nemcsak kimozdítanák a kátyuból a magyar film szekerét, de versenyautóvá változtatnák is át. Lehet, alábecsülöm a hazai rendezők képességeit. Nagyon örülnék, ha mihamarabb rámcáfolnának. Jobban, mint amennyire a **Megszállottak**, az **Angyalok földje** s a rövidfilmek java részének örültem. Pedig láttam bennük ígéretet. Stíluskoncepciójuk felvetette azonban a politikai kérdéseken túli problémákat is. Ne következtessünk a rövidfilmek „lengyelességéből", eltökélten modern eszközeiből, — fiatal művészeknek csak erényeik és nem tévedéseik a mérvadóak, — s mert hír szerint Révész Györgynek is először sikerült úgy filmet készítenie, ahogy elképzelte, Makk pedig politikailag kényes kérdést feszeget, ne bíráljuk munkáikból csak azt, ami szakít a hazai sablonokkal. Ilyenek az **Angyalok földje** bevezető képsora és az utcai énekes alakja. Utóbbi a Brechtet követő nyugat-német **Mädchen Rose-Marie**, előbbi a weimari expresszionizmus hatását mutatja. Mindkét stílusban lehetett volna legalábbis érdekes filmet készíteni, — bár a legjobb a Kassák-regény szerkezetének film-megfelelőjét megtalálni lett volna, — de így, keverten, a K.u.K. világ a nemzetközi filmművészet utóvédjéhez fordulni példáért, ez túlszerény újítás ahhoz, hogy valóban előrevigye a magyar filmet. Hogy lehet, szabad merészebbet is csinálni, azt a **Megszállottak** egyes, elsősorban a két barát kapcsolatát festő jelenetei mutatják. De mennyire megemésztetlenül, mennyire kivüről belevíve! Igen, van úgy, hogy a forma élményszerű megismerése nyitja meg a téma lehetőségeit, (Szabó Magda is Faulkner nyomán fedezte fel a **Fresk**ó világát) s lehet hogy az áldatlan körülmények miatt nem találta meg Makk a választott formához illő életdarabot — csak ne keresne szinte minden filmje után újabb formát és témát, hanem megmakacsolva magát legalább három filmen át ugyanazon a művészi problémán dolgoznék! (Bár megcáfolna az **Utolsóelőtti ember**-rel!)

NYILVÁNVALÓ, hogy egy, a minden művész számára szabad kezet adó rendszerben mindenki, a bizonytalanabbak is, erőre kapnak és messzebb jutnak, mintha korlátokat állítanak elébük. A „teljes alkotói szabadság" ideáljának megvalósulására azonban otthon sem, világszerte sincs belátható időn belül lehetőség. Az alkotás szabadságát a filmművészeknek nyugaton is ki kell verekedniök, vagy — ha ez fel meg jobban temperamentumuknak — a kereskedelmi gyártáson belül kell kifejleszteniök adottságaikat. E kétféle kivételes alkotómódszer kudarcai és sikerei képezik, eddig, a filmművészet történetét. S ha

(*Folytatás a 9. oldalon*)

SZÖRNYSZÜLÖTTEK

A FILM valahogy a 90 perc, a gyorsan illanó pillanat művészete. Titánjai is gépesítettek, reklámízűek. Hogyha Michelangelo géniuszáról beszélünk, azt mondjuk hogy az istenekkel társalgott, az egekre tört, de Chaplinről szólva legfeljebb melegen elmosolyodunk és megállapítjuk, hogy jól meggazdagodott. Talán ezért is van, hogy a filmművészet kimagasló tehetségei még életükben élvezni tudják a világhírt s haláluk után legfeljebb valami elismerő nosztalgiával gondolunk rájuk vissza ; vagy talán már életükben is elfelejtik őket, mint Georges Méliest vagy Harry Langdont. Kevesen vannak az olyanok, mint Erich von Stroheim, Sjöström, Murnau Mizoguchi, akiknek életművét igazából csak a haláluk után kezdik felmérni és megbecsülni.

E szellemi rehabilitálásban most Tod Browning, az 1920-as években jól ismert amerikai filmművész, Lon Chaney legtöbb filmjének rendezője került sorra, aki csak nemrégen halt meg Californiában. Szegényen-e vagy gazdagon : senki sem tudja. Annyi bizonyos hogy elfeledetten. Mint ahogy a világ cenzúra-hivatalainak jóvoltából 31 év óta dobozban korhadt az a filmje, amely eddig inkább hírhedtté, mint híressé tette a nevét ; amelyről mindenki beszélt s melyet senkisem látott, a film, melyet ő maga nyilván sohasem szánt tudatosan a főművének s amelyben — most végre kiderült — mégis benne rejlik művészi egyéniségének lényege : az eltévelyedettben, a groteszkben, az elborzasztóban mutatni meg az emberi természet lényegét.

A Freaks (1932) címszereplői valódi torzszülöttek : kéz- és lábnélküli emberek, összenőtt ikrek, egy liliputi szerelmespár, szakállas nő, bambaképű idióta nyomorultak, akik a vándorcirkuszban, ahol a történet lejátszódik, kialakították a maguk sajátos demokratikus társadalmát, szokásait s rendszabályait. Zárt, önmagában teljes, a maga módján talán még boldog világ is ez, amelyben mindenki egyformán nyomorult ahol valamennyien megbecsülésben részesülnek, ahol nem tűnik fel önnön nyomorúságuk : ez a természetes állapot. A kéz- és lábnélküli embernek senki sem segít gyufát gyújtani : meg tudja ő azt tenni egymaga is. A csodálatosan szép sziámi ikerpár közül az egyik boldogan újságolja, hogy férjhezmegy. Amikor a szakállas nőnek kislánya születik, az egész szörnyszülött társulat körülállja az ágyat és szívből tudnak nevetni azon a tréfán, hogy az újszülöttnek *még* nincsen szakálla... Látszólag megelégedetten élnek saját nyomorúságuk robinzon-szigetén és Tod Browning megérti, megbecsüli, a maga méltóságában ábrázolja ezt a világot, anélkül, hogy lesajnálná, ‚megérteni" akarná. Nincs szüksége sem a Quasimodo romantikus melodrámájára, sem pedig Cocteau „Szűz és Szörnyeteg" — meséjének intellektuális játékaira. S talán épp ez a tényszerű szűkszavúság teremti meg a film absztrakt töltését : ezek a nyomorult, csúszó-mászó szüleményeknagyon is a mi köznapi életünket élik. S a szemnek oly különös látnivalót egy rendkívül egyszerű, (a korai amerikai hangosfilm éveiben csaknem az egyetlen lehetséges) filmnyelv fogja vissza s teszi e kontraszt által még különösebbé.

NYILVÁNVALÓ, hogy egy ilyen végletesen torz világ nem törekedhet teljes realitásra és csakhamar önmaga stilizálójává válik. A szörnyszülött a tökéletes szépséget vonzza ellenpárul — vagy egy még nálánál is elrettentőbb szörnyeteget. A „Freaks" *igazi* szörnyetege Cleopatra, a gyönyörű, szőke, egészséges légtornásznő, aki erőművész szeretőjének segítségével érdekből elcsavarja Hans, a kis liliputi műlovar fejét. Hans halálosan, önámítóan beleszeret a „felnőtt" nőbe akinek csak az ágyékáig ér, s hiába kérleli őt Frieda, a liliputi műlovarnő, („nekem te *férfi* vagy, neki csak játékbaba"), Hans elutasítja. Amikor Cleopatra megtudja, hogy Hans hatalmas vagyont örökölt, elhatározza, hogy színből feleségül megy hozzá. A lakodalmat az üres cirkusz porondján ülik meg — és ez a kép helyet érdemel a világ filmművészetének nagy jelenetei között. A kis torzszülött közösség önfeledt jókedvvel üli körül az asztalt. Táncolnak, énekelnek, tapsolnak s egy pillanatra elhitetik magukkal, hogy egyek azzal a vakító szőke, egészséges szépséggel az asztal túlsó végén. Jobban mondva : hogy *az* ugyanolyan, mint ők maguk. S hogy ezt megpecsételjék, hogy ezt a csepürágó Cleopatrát is tagjává tegyék a maguk zárt társadalmának, fel akarják avatni : igyék velük egy tálból. A jelenet bizarrsága, mélysége Buñuel *Viridiana*-jának orgiáját hívja párhuzamul. De itt nem nyekereg a „Messiás" az ócska gramofonon, nincsen semmilyen segédeszköz, amely aláhúzna valamely tudatos gondolati tartalmat vagy filozófiát ; csak a szabatos képek s a mélyükön valami megfoghatatlan, nyugtalanító absztrakció. A morális erők is a visszájukra fordultak : „szép a rút és rút a szép", ahogy a „Macbeth" boszorkányai rikácsolják.

De amikor Cleopatra elutasítja a feléje nyújtott tálat s a torzszülött arcába loccsantja az italt, mint villámcsapás hasít beléjük saját nyomorúságuk tudata, az, hogy kiszolgáltatták magukat s hogy nincsen egyezkedés : sohasem lehetnek egyenlőek. Egyedül a boldog vőlegény az, aki még mindig nem akarja elhinni az igazságot. Akkor sem, amikor Cleopatra kacagva ölbekapja s úgy viszi a kocsijába „nászéjszakázni". A történetnek ezen a fokán a jó és a gonosz, a sötétség és világosság erői már olyan elemi dimenziókban állanak egymással szemben, mint egy példázatban vagy egy balladában s ugyanolyan végletes eszközökkel is törnek tervük megvalósítása felé. Cleopatra meg akarja mérgezni a törpét, de a gnómok éberen lesik minden mozdulatát. Most már a liliputi Hans is rádöbben a valóságra, és a szörnyszülöttek egységes, szervezett bosszúra határozzák el magukat azok ellen akik megrabolták a méltóságukat.

Egy rettenetes, viharos éjszakán aztán véres tort ül a gótikus borzalom. A sárban csúszó-mászó, kezetlen, lábatlan torzszülöttek körülveszik a légtornásznő kocsiját. Az erőművészt meggyilkolják s a hűtlen asszonyt a számukra legszörnyűbb büntetéssel sújtják : hasonlóvá teszik önmagukhoz. A film utolsó jelenetében a közszemlére kitett, megcsonkított, kivágott nyelvű Cleopatrát rémült csodálattal bámulja a vurstli látványosságra éhes közönsége. Az egész film folyamán most hat *először* elborzasztóan a testi nyomorúság...

DE TALÁN épp ez a lényege ennek a filmnek : hogy valami elrettentőt, undorra gerjesztőt várunk és gyengéd, megindító, mértéktartó s mégis erőteljes emberi történetet kapunk helyette. Borzongó kivácsisággal bámulnánk a törpéket s ehelyett részesévé válunk az életüknek, az érzéseiknek. Kétségtelen, hogy Tod Browningot vonzotta, megbabonázhatta a testi elkorcsosulás, az emberi megaláztatás témaköre, (a 30-as évek elején vagyunk, Wedekind „Lulu"-jának, a *Kék angyal* kukorékoló professzorának idejében), — mégis : a film a maga különcségében színtisztán költői. Talán erre jött rá 31 esztendő múltán az angol cenzúra-hivatal is, amikor végre útjára engedte a filmet. A bádogdobozok beporosodhattak azóta, de az alkotás maga frissebb, mint valaha. „Különös dolog, — írja egy kiváló angol filmkritikus, — hogy a 30-as évek amerikai filmművészetének úgynevezett nagy alkotásait, a *Jezebel*-t, *Zolá*-t, *Juarez*-t ma már csaknem lehetetlen ásítás nélkül végignézni s az ilyen egyéni vízióra épülő, ‚kis' filmek úgy hatnak mintha csak ma készültek volna". Lehet, hogy Tod Browning, a kommerszfilm-rendező mégis előtte járt a korának ? Lehet, hogy azóta emberi szánalom, absztrakt borzalom terén mi is tanultunk egyet s mást Kafkától, Dosztojevszkitől — vagy az élettől ?

VAS RÓBERT

DÉNES TIBOR

AGNES

ALIG VAN a történelemnek főszereplője, sőt epizódifigurája, ki ne esett volna már valódi vagy álhistorikusok martalékává. Koronás fők és rangtalanok, ha az érdekességnek parányi magja rejlik életükben, a kíváncsi utókor terítékére kerülnek, valahányan vannak. Még Marianna de Leyva, e haszontalan személy, sem nyugodhat békén monzai kriptájában. S ki hitte volna ? ! Báthory Erzsébet bizarr regénye iránt sem maradt közönyös furcsa korunk.

Ha nem tudnánk, mekkora igazság van e mondásban : *A szerény nem kér és nem kap jutalmat,* nagy lenne csodálkozásunk, hogy éppen Agnes Klindworth életét egyetlen regény nem példázza még, mi több, tudományos biográfiáját sem írta meg senki. Pedig kora, a XIX. század dereka, egyik roppant érdekes, de mindenesetre legvonzóbb s legrokonszenvesebb nőalakja volt. Nincs kortárs, ki Agnes Klindworth közelébe kerülvén, ne nyilatkoznék róla elragadtatással. S a dicséretek elsősorban nem hibátlan szépségét illetik, hanem sokirányú tehetségét, emberi jóságát. Még Sophie Hatzfeld grófnő is kénytelen megtagadni, annyira-mennyire, magánvaló féltékenységét. Ezt írja az „anyai" baratnő Ferdinand Lassalle-nak, 1856. november 4-10-i levelében : *„Azt hiszem, mind azok után, amiket hallottam és megfigyeltem, valamennyien tévedtünk Agnest illetően. Határozottan kellemes jelenség, és, azt hiszem, tele jóindulattal ; persze, jóindulata jellegtelen, mivel úgy cselekszik és beszél, miként az emberek, akikkel érintkezik, ösztönzik..."* Idézzük továbbá a düsseldorfi rendőrigazgató titkos jelentését, ugyancsak 1856-ból. A rendőrigazgatók ritkán bókoló hajlamúak, emberünk mégis ekként számol be Agnesről : ... *„tökéletesen tud franciául, angolul, olaszul, spanyolul, sőt latinul ; ismeri az udvari etikett csinját-binját, bejáratos valamennyi ország fönemességéhez ; különösen társalgása vonzó, éspedig annak elbájoló naivitása miatt, stb."* Szárnyaló szavak ezek szinte s a szigorú rendőr mondata akárha szerelmi vallomás. Nincs ebben meglepő : minden ismerőse szerette Agnest, a zseniknek pedig, mert az is akadt barátai közt, ihletője volt.

Szerepét mégis a Liszt Ferenc-életrajzok legfeljebb félfejezetben „intézik el", a Lassalle-emlékezések ennél is rövidebben. Igazságtalan eljárás. Mondjunk hát valamicskét róla, kit kortársai mind így emlegettek : „Agnes, a csodálatraméltó."

A REGÉNYES életrajz író ilyenformán kezdené, *in medias res,* munkáját :

Brüsszel, nyárvége, 1864. Egy gyönyörű fiatalasszony bezárkózik szobájába, az előkelő lakásban. Előtte újságok ; apja íróasztaláról kapta fel az imént. Egyetlen hírt s a hozzáfűzött kommentárt olvassa egyre, valamennyi változatban. Genfből jött a hír, szeptember 1-ről kelt és Ferdinand Lassalle erőszakos halálát jelenti. A fiatalasszony nem tud, nem akar hinni szemének. A szenvedélyes szerelemnek évek óta vége, ám ma is szereti még „Alkibiadesét" ; a szakítás óta sem szűnt meg követni, távolból, a munkásmozgalom hősének lépteit. Segítette, változatlanul, levélben, tanáccsal s békés szeretettel, egykori szerelmesét.

Pedig a fiatalasszony pontosan tudott ama „fiúi" vonzalomról, mely Lassalle-t Hatzfeld grófnőhöz kötötte, kit nemcsak védett a méltatlan férj ellenében, de börtönt is vállalt érte. Amint tudott az ostoba német lányról, Helene von Dönnigesről, ki felelőtlenségében Lassalle-t a halálos párbajra késztette. Kései féltékenységnek sem volt nyoma a brüsszeli asszony szívében ; nagy kék szemét elöntötték a könnyek : a barátot temette.

A felső tízezer, hivatalosan, Mrs. Denis-Streetnek nevezte ; ám általában lánynevén — Agnes Klindworth — beszéltek róla. Tudták, hogy Angliában volt férjnél, házassága a gentlemannal azonban nem tartott soká. Válása után, két esztendőt kivéve, apja közelében élt, annak haláláig, egy — *vagy* két — fiával. Ezenkívül olvasták gyakori cikkeit a *Frankfurter Zeitung*ban, másutt. Politikai írások voltak ; szerzőjük éleslátását az európai politika játékait illetően államférfiak-elméletírók egyaránt elismerték. Sokan közülük, s éppen az értékesebbje, jobban kedvelték Agnes cikkeit az apjáéinál, kinek pedig kenyere volt az írás. Olyanok is akadtak, kik az apa titkos beszámolóit, a legragyogóbbakat, lánya szerzőségének tulajdonították.

AZ APA ? — Az Agnes Klindworthról szóló munka első fejezetét — lett légyen az regényes életrajz, vagy komoly tanulmány — neki kell szánni. Mivel Agnes nemcsak tanítványa, titkára, bizalmasa, gondolatainak formát adó keze volt apjának, de áldozata is. Bizonyságul elég idéznünk vak V. György, a száműzött hannoveri király követének Oscar Medlingnek Georg Klindworthról : *„...páratlan udvariassága, modorának túlzott szelídsége ellenére, én átható szürke szemének gyilkos dárdáját láttam csak, és éreztem, ha keresztezni próbálnám terveit, halálos és mindenre elszánt ellenségemmé tenném."* (*De Sadowa á Sedan.* Paris 1885).

Medling nem túlzott : Georg Klindworth, fél évszázad diplomáciai alvilágának szürke eminenciása, valóban démoni figura volt. Mélyről jött angolos nevével, a göttingai munkásfi. Kiváló tanuló, egészen fiatalon bölcsészdoktor (neve előtt a *dr.* — olykor úgy írja, hogy a be nem avatottak *br.*-nek olvassák) és Hildesheimben helyettes tanár. Itt ismerkedik meg az izgága Goerz-Wrisberg grófnéval, e született s mindig rosszul spekuláló intrikussal. Tőle tanulja az ármány gyönyörét. S kezdődik a múlt század egyik legvadabb kalandja ; ötven évig tart. Bréma rövid állomás ; Klindworth itt a Városi Színház igazgatója. Menekülnie kell a hanzavárosból, pénzügyi botránya miatt. (Egyáltalán, minél magasabbra srófolja a későbbiekben kétes szolgálatai árát, annál zavarosabb az anyagi helyzete.) Brémát Berlin követi, hol rendőrspicli, nem pedig Thália szolgája. Egyszerre csak Braunschweigben látjuk, hová Goerz-Wrisberg grófné intésére settenkedik. A Guelfek trónján boldogtalan II. Károly ül. Szinte gyermek még, mi sem könnyebb, mint hozzá sodródni. Pamfletíróként s titkos ügynökként kezdi karrierjét Braunschweigben Klindworth. Aztán hamarosan előlép a kulisszák mögül ; rangja van s címe : „hercegi követségi tanácsos". E minőségében jelentős férfiakkal ismerkedik, kik szekerét tolják majd. A barátság a szerencsétlen kis herceggel többszörös összeveszéssel végződik ; Klindworth egyszerűen ejti braunschweigi Károlyt és, a történetkutatás mai állása szerint, romlását okozza.

Egyre messzebbre néz ez az ördögien okos ember : francia, angol, német miniszterek, különféle királyok, mind ugródeszka neki Metternich előszobájához. S egy nap Klindworth lesz a politika nagy alkimistájának elsőszámú ágense. Persze, neki sincsenek gátlási partnert-ellenfelet egyaránt s egy időben hajlandó szolgálni. Feltétele : megbízói fizessék szolgálatait s engedjék keverni zavartalanul zavaros kártyáit. A megbízók pedig fizetnek s engedelmeskednek, szédülten. Elsősorban, mivel fél mind Klindworthtól. Tán Bismarck sem kivétel ; bizonyára ezért gúnyolódik egyszer, írásban, a „szürke eminenciás" kárára. Ilyen egyéniség Agnes apja. Mondom, gátlástalan. Ha szüksége van lánya tehetségére, áldozatos segítségére, habozás nélkül magához parancsolja. S Agnes mindig engedelmeskedik ; ő e szörnyű emberben nem a gonoszság zsenijét látja, hanem a zsenit. Így, jelző nélkül. E szelíd asszonynak s nagyszerű léleknek e hite egyetlen tévedése. Boldogságával fizet érte.

Az anya, Brigitta, sem érdemli rokonszenvünket. Nagycsontú, sovány, sötéttekintetű, hallgatag teremtés ; vak eszköze férje mesterkedéseinek. Zsarolástól sem riad vissza, miként ezt egyik-másik levele (a genfi Egyetemi Könyvtárban) bizonyítja.

E külsőleg-belsőleg visszataszító házaspár egyetlen gyermeke Agnes. Hangos cáfolatául az örökléstan professzorainak. Hiszen Agnes, kit kortársai s fennmaradt arcmásai nemesen szépnek vallanak, semmit nem örökölt szüleitől, hacsaknem apja borotvaéles értelmét. Ez is jóravaló okosság volt.

HOL-MIKOR látta meg Agnes a napvilágot, ma még nem tudjuk pontosan. Brigitta egyik levele szerint, 1829-ben, Klindworth és braunschweigi Károly első összeveszése idején, karonülő gyermek lehetett. Annál bizonyosabb, hogy Agnes kitűnő iskolákat végzett, s hivatalos tanulmányainak csak korai házassaga vetett véget. Nem tartott soká az első boldogság, mondtuk ; Agnes segítsége nélkülözhetetlen volt az apának.

Egyszer hagyja el még Agnes a szülői házat, mely földrajzilag sűrűn változik. 1853-ban Klindworth váratlanul „munka" nélkül marad. Összevész I. Vilmossal, a würtembergi királlyal ; Stuttgartból is el kell költöznie. Agnes, elhagyván férjét, tartásdíjáról is lemondott ; kisfiát, George-ot, maga neveli. Rengeteget tud, ismeretei mégsem jogosítják kenyérkeresetre. Kitűnően zongorázik ; elhatározza, hogy zenetanárnő lesz. Unokafivéréhez, a későbbi jeles zenepedagógushoz fordul tanácsért. Karl Klindworth saját mesterét, Lisztet javasolja, kinek nyomban meleghangú ajánlólevelet küld. Liszt vállalja, látatlanban, a tanítást. Agnes tehát Weimarba utazik, lakást bérel a színház tőszomszédságában, két ablaka a Karlsplatzra néz. Kezdődnek a zongoraleckék s indul az idill ; a legszebb majdnem Liszt életében. Mivel, a két évig tartó szerelem után, töretlen marad a barátság. Csak a mester halála vet neki véget. Bizonyítékul elég erre a levelezése. A három kötetből az egyik, „egy barátnőhöz", kizárólag Agneshez szól. (La Mara-kiadás.) Százharminchárom levél, teremtőm ! Az utolsó keltezése : 1886. július 7, és ugyanezen esztendő ugyane hónapjának 31-ik napján nem nyitja fel többé zongoráját Liszt.

Adjuk át, pillanatra, a szót Guy de Pourtalès-nek ; pár mondata mesterre, „kedvenc tanitványára" egyként jellemző, no meg a kapcsolatukra is. Ez lett volna *a szerelem?* — kérdi, az Agnes-idillt elemezve, a legértőbb Liszt-életrajz szerzője. — *„Miért mindjárt nagy szavakat használnunk ! Hivatásból is lehet szeretni. A szerelmet is lehet szeretni, s ez nem jelenti szükségszerűen, hogy az ember valóban szerelmes is. Azonkívül, az ember hasztalan ajándékozza önmagát a másiknak, valami kis rész mindig megmarad ; különben nem lenne érdemes gazdagabbnak, bőkezűbbnek lenni a többieknél... A p o s t e r e s t a n t e, a titkos kis fúgák, a találkák Düsseldorfban, Gothában, Frankfurtban ; micsoda öröm a tudat, hogy az ember még fiatal, s ez amolyan intim költészet is, melynek rendeltetése friss emlékekkel népesíteni be világunkat. Nagyon jó az is, hogy az ember végre szabadon fejezheti ki magát. Agnessel beszélgetni a mindenki másnál kötelező hangfogó nélkül lehet. Az ember úgy mesélhet neki önmagáról, mint amilyen, kendőzetlenül. S midőn Agnes, néhány évszak múltán, elhagyja a nagyhercegséget, hogy visszatérjen a világba, az ember már nem mondhat le a szokásról ; folytatni kell vele a beszélgetést ‚tollal a kézben'..."*

SOKKAL-SOKKAL TÖBB VOLT Lisztnek az Agnes-idill, mint „élet helyett órák". Bizonyság erre, többek közt, a *Szerelmi álmok,* ez az édességes muzsika, melyre a tanítvány ihlette mesterét. Egy nap pedig Agnes csendben elutazik ; Hamburgba megy névtelen, hol gyermeket szül. Félvén a botránytól, a mester kívánta így. Liszt azonban nem lesz feledékeny : utolsó percéig nem szűnik gondolni George-ra és különösen Charles-ra, Agnes két fiára. Így például : *„Fra Angelico ! A Te szép angyalaid, szöke hajhullámaikkal... mikor látom őket viszont ?"* Soha nem mulasztaná el a gyermekek üdvözlését, olykor bélyegeket is küld nekik. Agnes nem követelődző természet, az apró figyelmesség is kedves neki.

1855. május, a híres rajnai Zenei Fesztivál. Agnes Düsseldorfba kíséri Lisztet, már barátságból inkább, mint szerelemből. Lassalle is jelen van, a hódító, a „lángeszű doktor". Szalmaözvegy éppen ; Hatzfeld grófnő Karlsbadban kúrázik. „Alkibiades" nem maradhat érzéketlen Agnes szépségének láttára, az asszony pedig búcsút mond Weimarnak, zongoratanulásnak, Lisztnek. Szenvedély, ami Lassalle és Agnes között van, egyet lobbanó, hatalmas láng. Ihlető is ez a szenvedély. Lassalle a *nagy* könyvet írja ekkor, az *Epidaurosi Herakleitos-t.* Papirosán száguldani kezdenek a szavak. Anyagért gyakran Bonnba kell mennie, a könyvtárba. Agnes csatlakozik hozzá. Segít a szeretőnek : jegyzetel s problematikus részeket vitatnak meg együtt. Az asszony sok tudással beszél s ennél is több ösztönös megérzéssel. Nem ő adta a könyv alapgondolatát, az ő ihletésére lett mégis jelentős a mű.

Ki tudja, mivé fejlődött volna e szenvedély ? Nem lett volna-e békés öregség, együtt, mindkettőjüknek ? A rettenetes apa azonban újra közbelépett ; egyetlen levele szétrombolta lánya boldogságát. Az igazit. Brüsszelből érkezett a levél, mivel Klindworth most Lipótnak, a belgák királyának zsoldjában mesterkedett, s Agnes nélkül úgyszólván tehetetlen. A szenvedély csendesül ; maradnak a levelek, a barátság szálai. A legtöbb levél kislányukra, Fernande-ra, vonatkozik. Valahol Belgiumban született a gyermek, parasztok nevelték ; alig egyéves korában meghalt, az ősz vitte el (1857). A sorok, melyekkel Agnes az „angyalka" távozását jelenti, fájón megindítók. Már azért is, mivel kérnie kell pénzt a temetésre. Adni szeretett csak, nem kérni, elfogadni. (Richard Wagner egy alkalommal, látogatóban, megdicsérte a lakás díszét, egy finom cseh vázát. Agnes becsomagolta s Wagnernek adta. Csak úgy, mert tetszett a vendégnek.)

Egyszer találkozik még Agnes Lassalle-lal, éspedig Ostendeben, 1862. augusztusában. Nem szerelmi légyott ez, — barátok békés beszélgetése. Millió tervéről mesél egykori szerelmesének az író. Tanácsát kéri, nem hiábavalóan. A genfi tragédia, éppen két év múlva, megsemmisítette mind e terveket. Pár hónap múlva anyját is elveszti Agnes s ekkor Párizsba költözik, hol fiait neveli bölcsengyengéden. *„Nemes büszkeség töltheti el Önt, éspedig joggal, fiairól szólván : emberré tettem őket",* írja barátnőjének Liszt Rómából. Az apa, — vénségében is intrikus, — lánya karjában hal meg, 1882-ben. Agnes ekkor, (egyesek szerint korábban), Izabella spanyol exkirálynő társalkodónője lesz. Ezenkívül apja emlékiratait rendezi sajtó alá. Liszt az első példányt kéri magának, mivel, mint állítja, lányán keresztül tanulta becsülni az apát. Ha Klindworth közelében él, akár ha hetekre, bizonyára lemond e kegyről. A könyv azonban soha nem jelenik meg s ha valaki meg nem semmisítette, a kézirat is lappang valahol. Kár ; revelációja lenne a történetkutatásnak.

1896-BAN, szinte elfelejtve, vált meg Agnes e világtól. Az utókor figyelmét nemcsak azért érdemelné meg, mivel életútját zsenik világították be, sokkal inkább ennen szerepéért, páratlanul rokonszenves egyéniségéért. Biográfiája tehát megirásra vár. Persze, regény hősnője is lehetne a *Szerelmi álmok* múzsája. Ez lenne a szép regény.

KÖRKÉP ÉS TÁVLAT

(*Folytatás a 8. oldalról*)

a kivételek nyugaton sokkal gyakoribbak is mint az államositott filmgyártáson belül, ott is megtalálhatók, sőt a lengyelek, s részben a jugoszlávok, rendszeresitették is őket. Az eredmény nyugaton hallgatólagosan, a lengyeleknél intézményesen a filmgyártás differenciálódása a művészek és a közönség igényeinek megfelelően. De mert ennek szükségszerűségét az otthoni illetékesek még nem ismerték fel, le kell-e mondanunk egy majdani teljes szabadság reményében „sine die" a magyar film minden más fejlődési lehetőségének vizsgálatáról? Jó szolgálatot tesz-e a művészeknek ha mintegy azt mondjuk nekik: „ti, sajátos magyar lelkialkatúak, igazán jót úgyis csak akkor tudtok alkotni, ha majd teljes szabad kezet kaptok, addig csak csináljátok azt, ami legkönyebben elmegy"? A közönségnek semmi esetre sem jó ez.

Azt hiszem, csak akkor használjuk fel helyesen az emigráció adta tágabb lehetőségeket, ha az emberi és művészi szabadság eszményének ápolása, megvalósulási módozatainak keresése mellett, nem szűnünk meg az adott pillanat kérdéseit vizsgálni, s a távolból is felismerhető legcsekélyebb fejlődési lehetőséget kihasználó javaslatokat tenni. Igen, utasítsuk el az alkotást megkötő vagy akadályozó módszereket, de hivjuk fel a figyelmet az előbbrejutás minden alkalmára. Így az „alku" nem megalkuvás, hanem az adott helyzet legkedvezőbb lehetőségének keresése.

Van-e ma, Magyarországon, eshetőség a filmművészet fejlődésére? Most, amikor bebizonyosodott az óvatosság és bizalmatlanság csődje, amikor a közönség is kimutatta nemtetszésének jeleit, feltehető, hogy az új vezetők — talán a megmaradt régiek is — hajlani fognak a kezdeményezések megkönnyítésére.

VAN-E távlata az ilyen óvatos, taktikai előnyöket sem megvető haladásnak? Mint bármely más ipari társadalomban, legyen az magán- vagy államkapitalista rendszerű, hisz mindegyiket ugyanazok az alaptörvények igazgatják. A művészetek, főképp a tömegművészetek esetében a fejlődés a szabadidő felhasználásának egyéb lehetőségeivel függ össze. A magyar filmnek még nem az utazások és az autókirándulások versenyével, hanem a televízió elterjedésével kell számolnia. Ennek megfelelően elkerülhetetlen az áttérés egyrészt a látványos, cselekményes, lehetőleg színes és szélesvásznú filmek, különösen vígjátékok másrészt a televízió stílusától eltérő, a nagyobb képfelület szugesztív hatását s a szint kihasználó, elitközönségre számító, művészi filmek kettős produkciójára. Mindkét kategória többe kerül, mint ami Magyarországon belül kifizetődő. Minél előbb meg kell tehát keresni az összekapcsolható gyártó és felvevő területeket. Ehhez pedig szellemileg is túl kell tekinteni a határokon, a hazai témalehetőségeket is jobban fel kell használni, s nem utolsósorban fejlődnie kell közönségnek, művészeknek, vezetőknek. S ezen belül nem szabad lemondani a film Petőfijeit várva, a megfontolt, súly alatt is növő, Arany János-típusú alkotók fejlesztésének lehetőségeiről sem.

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

DOHNÁNYI ERNŐ: BÚCSÚ ÉS ÜZENET (NEMZETŐR KIADÁS, 1962)

Egy író politikai tévedései, balléPései óhatatlanul beleszürődnek művébe is, a téves eszmék mikróbái belepik a legnagyobb gonddal megformált mondatokat, megnyálkásítják azt is, ami talán önmagában véve helytálló és igaz. Egy muzsikus helyzete más: az ember gyarlóságait, vétkeit tökéletesen el tudják feledtetni a művész értékei. Egy Mengelberg, egy Cortot lemezeit hallgatva vajon ki gondol arra, hogy az egyik pezsgőzéssel ülte meg házája náci megszállásának napját, s a másik miniszteri tárcát vállalt az áruló Pétain-kormányban? Dohnányi művészi arculatán sem torzít az a tény, hogy a háborús bűnösök listájára került. Mint ahogy bűnén sem változtat sokat, hogy állítólag partitura-olvasásból felzavarva szavazta meg a fajvédelmi törvényt a felsőházban; maga sem tudva, miért állt fel.

Ez a „Búcsú és üzenet" címen kiadott kis füzet a világszerte ismert muzsikus emlékét kívánja tisztázni. Gaál Endre, bevezetőjében, egyetlen hibául mestere makacsságát rója fel, amely megkadályozta abban, hogy tette után magyarázkodjék. Néhány szavas utószavában Dohnányi felesége említi, hogy férje 1943-ban azért mondott le a Zeneakadémia igazgatóságáról, mert volt tanítványát, Faragó Györgyöt a zsidótörvény megfosztotta állásától. Maga Dohnányi így vall emlékiratában: „...sokszor segítettem akkor is, amikor mindenki más meghátrált volna. Fogalmam sincs róla és csak véletlenül találtam meg New Yorkban valaki révén, hogy száz zsidó kérvényt írtam alá a nácizmus alatt, akik ily módon mind kimenekülhettek, — tanítványaim nagy része zsidó volt, mert én soha, de soha nem tettem sem faji, sem vallási kivételt. Valamennyien Istentől származunk, onnan jöttünk és oda térünk vissza. És hogy éppen engem vádoljanak meg ilyen aljassággal, az szinte érthetetlen..."

Dohnányi nem tartozik az írómuzsikusok fajtájához. Hiába keressük nála egy Liszt, Schumann prózájának retorikus szárnyalását, vagy Wagner túlzásaiban is lenyűgöző költői erejét. Hiányzik belőle az az egyszerre tudós és pedagógus pontosság, az a kikalapált egyszerűség, amely Bartók és Kodály, illetve Sztravinszkij stílusára jellemző. Dohnányi mondatai nem egyszer államfők újévi nyilatkozataira emlékeztető általánosságokat kongatnak, még a szorosan zenéről szólóak is gyakran felületesek, nem sok újat hoznak. A kiadott szöveg dokumentális értéke mégis vitathatatlan, haszonnal forgathatják mind azok, akik Dohnányi alkotó és pedagógiai módszereiről némi fogalmat akarnak alkotni. Bepillantást nyújt ez a pár oldal a művész utolsó életszakaszába, azokba a küzdelmekbe, megszégyenítésekbe, amelyekben része volt, és amelyek során a kivételes képességű, de politikai botlásai miatt többszörösen kifütyült zongoraművész újra elnyerte a közönség elismerését.

S ha igaz az a mondás, hogy a szellem embereit nem hibáik alapján kell végső fokon megítélni, Dohnányi életművének mérlege pozitív. Karmesteri minőségében sorra ő mutatta be Bartók kompozícióit; még ellenfelei is századunk legnagyobb zongoraművészei közé számítják. S negyvenhét opuszából is bizonyára marad jó néhány — kamaraművei, a Cantus vitae, a közismert Gyermekdal-variációk —, amely nem tűnik el a hanversenyek műsoráról.

N. L.

*

TÁBORI PÁL: KEREK A VILÁG, (GRIFF VERLAG, MÜNCHEN)

E kis könyv az utazási szenvedély, egy szenvedélyes utas krónikája, az írói élmény-gyűjtés naplója. „A környezetváltozás talán legfontosabb ihletforrása az írónak" — írja, vallja Tábori.

Háromszor utazta be a XX. század jóformán valamennyi közlekedési eszközével kerek e világot. Budapesten, Tokióban, Bangkokban, Tangerben, Kairóban, Hollywoodban és még sok-sok állomáson kiszáll, hogy egy-egy színes pillanatfelvételt csináljon. Frissesség, kalandos, romantikus történetek szövik át a plasztikus tájképeket. Együtt éljük át az író val húsz esztendő úti élményeit. Együtt derülünk vele, együtt ismerkedünk meg furcsaságokkal, emberekkel, országokkal.

A könyv néhány órás felüdülést, kellemes szórakozást jelent.

W. G.

*

FERDINÁNDY MIHÁLY: MAGYAR PORTYÁK IBÉR FÖLDÖN 1943-1957 (AMERIKAI MAGYAR KIADÓ MÜNCHEN. 1962. 274 OLDAL)

Könyvében az ibér világ titkait, az ibér élet különös, jellegzetes vonásait szeretné feltárni a szerző, s ezért „...az ibérség szellemi profilját" összehasonlítja az „...európai világ szellemi arcával" s megpróbálja megértetni „...ezen ibér világ létrejöttének: a Felfedezéseknek és a mai dél-amerikai jelenségek okainak legalább egy részét."

Legbehatóbban a 16. századdal foglalkozik, mert véleménye szerint az „...ibér sors lényegi, örvénylő közepe (...) a II. Fülöp trónralépésével kezdődő és Cervantes halálával végződő nyolcvan év."

A felfedezések korát lélektani okokból kiindulva próbálja elemezni. Azt szeretné bemutatni, hogy Kolumbus Kristóf kérésének visszautasítása a portugál király részéről — akihez Kolumbus legelőször fordult — végzetesen portugál lépés..., hogy ebben benne van az egész portugál sors. Cervantes Don Quijote-ja pedig, úgy véli, a spanyol élet szimbóluma. Don Quijote az egyetlen európai könyv — írja a szerző — „amely az Evangélium mellé állítható (...) amelyben egy kultúrkör maradék nélkül, vita nélkül, felekezetekre való oszlás nélkül elfogadja a maga örök időkre szóló szimbólumát." „A spanyolság beleálmodta magát ebbe a lovagba s magáévá álmodta az ő rozsdás álomvilágát. XX. századi magára-'ébredése' pedig távolról sem valaminő álomból ébredés volt, éppen ellenkezőleg (...) egész valója a búsképű lovag őrült, létezhetetlen álomvilágának óriásivá felnövelt, sorsterhes hasonlata csupán."

A portugál élet-érzésről Camoes eposzából, a Luziádokból bányássza ki a legtöbb elmondani valót. Camoessel kapcsolatban Kemény Zsigmondról is ír. Az „Álom és Ábránd" szerzője nem járt soha Portugáliában, honnan ismerte mégis és hogyan ismerte Camoest, a kort, magát az országot? Hosszú és helyenként érdekes fejtegetésbe bocsátkozik, végül is megállapítja, hogy Kemény hűen, egészen portugál szellemben írta meg regényét. A történelmi és irodalmi elmélkedések közé útleírásszerű részeket iktat Ferdinándy Mihály, s így jutunk egy-egy állomással tovább Portugáliából Afrikán keresztül Dél-Amerikába. A tengeren túl elsősorban a két Amerika közötti, az angolszász és latin Amerika közötti különbséget elemzi. Az indiánoknak is szentel egy fejezetet.

Igényes módszere — az irodalmár, a történész és a turistaként utazó XX. századi ember feljegyzéseinek összevetése — rengeteg buktatót rejt, ha a szerző nem szorítkozik csupán a tények felsorolására. Sajnos Ferdinándy Mihály sem elégszik meg a száraz adatokkal. Lírai betoldásokkal tölti fel anyagát, s a lírával bizonyít is. (272 old.). A vélt összefüggésekből népekre, nemzetekre vonatkozó, örökérvényűnek szánt tételek felállítása sem szerencsés, különösen ilyen körülmények között.

A könyv értékéből sokat levon a sorokból előtörő, felesleges és gicscses magyarkodás is, és az az ízlés, mely Magyarországot a Hortobággyal összetévesztő nyafogó-hőzöngő hazafiakat juttatja eszünkbe. „Mi... magyarok — Szűz Mária választott vitézei, magunk napnyugati lovaggá nyargaló keleti napkirályok" vagyunk. (274 old. stb. stb.)

Stílusa? Ilyen mondatokat ír le: „A kifejezésnek (...) csak akkor van emberileg értelme, ha a kifejező a világ rendjére befolyni akar." Rengeteg idegen szó szerepel a szövegben, akkor is amikor volna rá megfelelő magyar kifejezés. A versfordítások — elég sok van a könyvben — minősíthetetlenek. (Egy-két Babits és Arany szöveg kivételével a „fordítások" a szerző művei.) Ahol prózában fordít, még csak hagyján, sajnos a verses műfordítástól sem riad vissza.

„A nevetés vidámsága
A körösztény ember dolga..."

Vagy:

„Jár a gaucho, mint a lélek
Ámde soha rá nem lephet
Általában a hatóság."

...stb. stb.

Ilyen rossz lenne az eredeti is?

PAPP TIBOR

*

MILOVAN GYILASZ: BESZÉLGETÉSEK SZTÁLINNAL, (NAGY IMRE INTÉZET, BRÜSSZEL, 1963.)

Milovan Gyilasz munkája azok közé a könyvek közé tartozik, melyek — ha újat nem is mondanak a tárgyról — hasznosan és színesen egészítik ki tudásunkat, de főként *képünket* a diktátor alakjáról, munkamódszeréről, személyes *varázsáról* és *ellenszenvességéről*. A *Beszélgetések* története voltaképp egy végleges kiábrándulás története : erre utalnak a fejezetcímek is ; *Rajongások, Kételyek, Csalódások* — útján-útvesztőiben alakul ki előttünk Sztálin remekül megrajzolt portréja, gyorsan odavetett, mégis pontos, de főként rendkívül érzékelhető vonásokban. Gyilasz, mint a jugoszláv partizánok egyik vezére érkezik Moszkvába, életében először, *rajongva*, 1944 tavaszán, hogy szembetalálja magát a moszkvai fővezérség minden különös és gyakran érthetetlen jellemvonásával ; a második látogatás 1944-45 telén zajlik le, immár a *kételyek* jegyében ; míg harmadjára — és utoljára — 1948 elején találkozik Sztálinnal, hogy *csalódással* a szívében hagyja el Moszkvát és a Kremlt. E három találkozás alkalmából az olvasónak is van alkalma megismerkedni Sztálinnal s az őt körülvevő udvarral ; a lakomákkal, hajnalig tartó italozásokkal és vitákkal Sztálin gondosan őrzött villájában, a csalások és hazugságok felhőjében élő világgal, melynek élén *„egy idomtalan törpe járt az aranyozott, márványos, királyi csarnokokban, mindenki utat nyitott neki, sugárzó, bámuló tekintetek követték, az udvaroncok pedig minden szavára füleltek. Ő viszont, biztos lévén önmagában, mind erre nem is hederített... Tudta, hogy ő az emberiség történelmének egyik legkegyetlenebb zsarnoka. De ez legkevésbé sem aggasztotta, mert meggyőződése szerint ő vitte keresztül a történelem akaratát..."* Gyilasz portréja Sztálinról nemcsak meggyőző, hanem hátborzongatóan kísérteties is, mert igaz. Aminthogy mélységesen igaz végkövetkeztetése is, miszerint : *„Sztálin sötét árnyéka ma is a Szovjetunió felett lebeg és — hacsak nem lesz háború — tartok tőle, lebeg még nagyon sokáig. A nevére szórt átkok ellenére Sztálin él még a szovjet társadalom szociális és szellemi alapjaiban".*

(—lt—)

AZ UNESCO megállapítása szerint a világ lakosságának kétötöde, 700 millió ember, nem tud sem írni, sem olvasni. Az analfabéták száma a világon évi 25 millióval növekszik.

*

A BÉCSI TELEVÍZIÓ bemutatja Kodály Zoltán Háry Jánosát. A filmet Imo Moskowitz rendezi.

*

VERDI Haramiák című Schiller drámából írt operáját negyven év után újra előadták Firenzében. Az operát Erwin Piscator rendezte.

Mikes György új könyve

„MORTAL PASSION" (André Deutsch kiadása, London, 1963)

HA szegény Karinthy Frigyest oly fiatalon el nem viszi a gyógyíthatatlan betegség s az 1950-es évek derekán egy „olvadó" magyar lap kiküldi nyugatra tudósítónak, vagy tanulmányútra, a *Mortal Passion*-ban leírt sok-sok magyar emigránsról megjelent volna egészen bizonyosan egy ragyogó Karinthy kötet : „Így Éltek Ti" címmel. És ha, Isten ments, — haló porában sem kívánom Karinthynak, — de ő maga is emigrációba kényszerült volna, nyilvánvalóan elírja Mikes György elől a *Mortal Passion* alakjait egy „Így Élünk Mi"-ben. Karinthy is, Mikes is kétségkívül jobban jártak, hogy így történt, s Mikes György rajzolta meg egy búját-baját-örömét-bánatát zabálásba fullasztó szerencsétlen, „hivatásos emigráns" figurája köré szőve az egész emigráció fájdalmasan remek torzképét.

„Olvastad a Mikes könyvet ?" — kérdezte tőlem valaki a múlt héten. „Hogyne, mondtam." „Na és ?" „Halálra nevettem magam" — feleltem őszintén. „Szóval nagyon mulatságos". „Á, dehogy, rettenetesen szomorú" — vágtam rá teljesen őszintén, s eszembe jutott, hogy amikor végignevettem a 200 oldalt s letettem a könyvet, mennyire elszomorodtam. Milyen igaz minden sora ! S milyen remekül látja Mikes a figurákat, a szorosan zárt emigrációs rétegeket a nácizmus elől emigrált elővédektől, az enyhe-náci és valóban náci emigránsokon át a „disszidensmenekültek" 46 utáni táborán keresztül egészen 56 nagy népvándorláshoz hasonló, utolsó emigráns kiözönléséig.

A RÖVID tartalom ? Még jóval 56 előtt „Az Egyesült Államok Lelke" nevezetű rádióállomástól, ahol állandóan, hullámokban, a legkülönbözőbb morális vagy politikai okok miatt rugdossák ki a pillanatnyilag nyeregben ülő magyar garnitúrát, megint leépítenek egy beosztottat. Ez valami megélhetés után akar nézni, s eszébe jut minden magyar kicsit intellektuális álma : a lapalapítás. Elindul tehát a „befutott" magyar emigrációs iparmágnások közt csekélyke kis 300 dollárt tarhálni, a lapra. Remek „kulturális" terve van : a népek szabadsága, a kultúra fejlődése, s mindmegannyi eladható szólam szerepel a tervezetében.

A magyar emigráció pénz-arisztokratái felkapják az ötletet, megbeszélik néhány amerikai nagytőkés barátjukkal is, a kis tervezetből nagyarányú „kulturális akció" csíráját látják kibontakozni s szó nélkül megadják a 300-at. Mármint 300.000 dollárt. Mert azt csak elképzelni sem lehet, hogy 300, monddésírd : háromszáz dollárért koldul valaki.

Itt kezdődik az elmondhatatlanul mulatságos mese. A főhős, aki eszik, eszik, hogy felejtse hűtlen hitvesét, — akivel később mégis összekerül, — eszik, hogy új, második felesége meg ne sértődjék, — hisz szakácsnő volt, — eszik, hogy rettentő gondjait felejtse, — mert hogyan lehet 300.000 dollárt csak úgy, kultúrára elkölteni, amikor 300 dolláros költségvetésre volt berendezkedve, — s pláne, mivel mindenki aki él, mozog és tartja magát valamire be akar pár százezerrel szállni a kulturális akcióba, — őrjöngve rohan egyik fővárosból a másikba, szervezi egyik kultúrkongresszust a másik után, — minél messzebb, annál jobb, többe kerül a résztvevők jegye — indítja egyik nagy, deficites kultúrlapot a másik után, csak éppen az eredeti, magyar lapocskáról feledkezik meg mindenki a nagy tülekedésben.

AZTÁN jön a magyar forradalom, újabb százezres adományok, újabb emigránsok, újabb gondok a főhősnek. — súlyosbítva, hogy hűtlen, imádott volt felesége is megjelenik, még több kultúrprogram és még több fonák szituáció, nagyon is hús-vér, szomorúan őszinte, mulatságos és élethű emigráns figurákkal keverve.

S aztán a nagy „bessz" magyar emigránsokban és magyar kultúrprogramokban. Maga az „ORGANIZÁCIÓ" csupa nagy betűvel, persze megy tovább. Olyan igazi Zauberlehrling dolog ez. Mindenki fut a saját kultúr-tőkéje után, s ömlik a pénz a kultúra oltárára. A magyar emigránsokat megunja a nyugat, nem akarnak emlékezni rá, milyen lelkiismeretfurdalásuk volt 56 után.

A fő-zabáló, szenvedélyből faló kulturális organizátort leváltják. A magyar ügyet leveszik a napirendről. A következő programszám : „Rapprochement", hideg háború helyett híd kelet és nyugat közt, megértés, és kultúra, rengeteg kultúra a világ összes színesbőrű, kultúráért sóvárgó nem emigránsának. S ennek bevezetéséül egy óriási zenekar szervezése a következő lépés: A SZABAD KÍNAIAK PHILHARMONIKUS ORKESZTERE, és persze egy nagy kultúrösszejövetel Ogbomoshuban, valahol Nigeria táján amelynek főtémája : „Az Intellektuellek felelőssége és a termékeny képzelőerő."

A FŐHŐS utóljára kel át az ócéánon, — költségszámlára — az organizáció egyik fő-amerikai urával, London felé. S ezt az öt napot kihasználja. Eszik. Reggeltől estig. És estétől reggelig. Elájul. Felmosják. Tovább eszik. Tudja, hogy vége a karrierjének, nem érdekes már az európai kultúra, — nem is beszélve a magyar kultúráról. Jön a „Rapprochement" ; és másodszor is hűtlen lett hozzá első, hűtlen felesége. A hajó közönsége elborzadva figyeli, hogyan és mit eszik. A hajószakács csak neki főz. S ő gyilkos kitartással, az öngyilkosok fanatizmusával eszik. Nem kellett az imádott asszonynak. A kultúrprogramját eldobták az ORGANIZÁCIÓ urai ; magyar ügy már nincs, csak színes ügy ; hát gyerünk, együnk 52 szilvásgombócot, teljes libamájat, sertést és lazacot, rákot és főttmarhahúst. S mire kiköt a hajó Angliában, nyilván teljesedett utolsó kívánsága, amit rejtélyesen mondott az egyik tisztnek a hajón. „Világéletemben szerettem a jó falatokat, én is jó falatként akarom végezni".

F. I.

DR. BRÓDY SÁNDOR, a Livraria Bródy Ltda. (Caixa Postal . 6366) kiadta 1963-64- évi 272 oldalas könyvárjegyzékét. Bródy szinte műfajt teremtett katalógusával, amely a magyar klasszikusoktól kezdve a modern magyar irodalom és műszaki könyveken át egészen a szakácskönyvekig áttekintést nyújt a magyar nyelven írott könyvekről. Sok olyan munkát találunk benne, amely Magyarországon indexre került. A könyvek jegyzékén kívül számtalan magyar hanglemezről is ad felvilágosítást. A könyvárjegyzék ezért nemcsak könyvárjegyzék, hanem érdekes olvasmány is.

*

HEMINGWAY hátrahagyott írásainak sajtó alá rendezését megkezdték Amerikában. Ebben a sorozatban jelenik meg az író posthumus regénye The Chase (A hajsza) amely a második világháborúban a kubai partokon játszódik.

*

A NEW YORK-I SZÍNHÁZAK öt és félmillió dollár veszteséggel zárták az idei színházi évadot. Színházi szakemberek az alacsony színvonallal indokolják a veszteséget.

MARER GYÖRGY

A TRÓJAI FALÓ

ÖNÉLETRAJZ TERVEZET ÁLTALÁNOS HASZNÁLATRA

A dugáru

Az anyja azt mondta neki reggelente : *„Mosd meg rendesen a füled, mert megpofozlak !"* Máskor meg így szólt hozzá : *„Ne edd magad tele szilvával Kovácséknál, mert hasmenést kapsz !"* Voltak ilyen mamamondások is : *„Amikor nincs, akkor mindenki túrós-csuszát enne, most, amikor van, senkinek sem kell."*

Az iskolában viszont ilyeneket tanult : *„Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat !"* Meg : *„Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy a földön !"* Vagyis nem azt mondták, hogy szeresd felebarátodat, mert *méltó* a szeretetre, sem, hogy tiszteld szüleidet, mert *megérdemlik*, hanem (és ezt jegyezzük meg jól!) : tiszteld, *mert ebből hasznod lesz ;* szeresd úgy, *amilyen ronda önző módon magadat imádod.*

Ezek voltak általában az erkölcsi tanítások és szülői tanácsok, amelyekkel felszerelve elindult az életbe. Szép, rózsás, dundi arccal, mulatságosan kövér szafaládé lábakkal, tityegve-totyogva, asztalbaszékbe ütődve, sírva-kacagva, mindenkit elbűvölve és elbájolva.

Külföldi tanulmányút

Egy reggel találkozott Gögénynyel, aki így szólt hozzá : *„Gyerünk világgá !"* — *„Óké !"* — felelte és már indultak is. Egy üvegablaknál felíratkoztak utasnak a párisi expresszre, alkalmazták őket és a vonat elindult. Egy óra múlva megéheztek, kivették a kézitáskából a diósbájglit és a narancsot, megkínálták a szemben ülő hölgyet is és jóízűen falatoztak. Az élet külföldön nagyon kellemesen indult.

Frankfurtban Gögény elbúcsúzott, elutazott egy kikötőbe, jelentkezett fűtőnek egy hajóra és partra szállt egy délszaki szigeten maláji nőket festeni és egyúttal vadházasságban élni velük. Azóta nyoma veszett. Most tehát már magára volt utalva. Nem lehetett mást tenni, kibérelt egy albérleti de különbejáratú manzárdszobát egy ötemeletes, csigalépcsős vén ház palatetői felett, beköltözött egy átutazó skandináv lánnyal együtt és több verset írt dadaista modorban, mert ez volt ez idő tájt a költők egymásközti tolvajnyelve.

A folyosón rajtuk kívül csak egy jól megtermett szállítómunkás lakott, aki mindig harántcsíkos trikóban járt, minden éjjel részegen jött haza, utána még percekig morgott, dörmögött, mindenbe beleütközött, de nemsokára már úgy hortyogott, hogy a Paulskirche nagyharangjának kongását is túlharsogta.

A várost este a színes ívlámpák valóságos Ezeregyéjszakává varázsolták. Egyszer Weinberrel, akit még Pestről ismert, sétált a Römer felé és megjegyezte, hogy mind ez milyen csodaszép. De Weinber materialista volt és kurtán csak ennyit vetett oda : *„Sok a higany benne, árt a szemnek !"*

Az élet a világban általában kettősértékű volt, akár a finom krémestorta : egyrészt nagyon jó íze volt, másrészt azonban hasfájást okozott. Mit lehetett itt tenni ?

A.) kolostorba vonulni és kemény borsón is szépet álmodni. Vagy :

B.) patyolatos ágyban álmatlanul henteregni gyomorgörccsel.

(Akadtak persze különféle alváltozatok is, ilyenek pl. : kemény borsón hexensusszal nyögni egész éjjel, alvás nélkül, és : finom pehelypaplan alatt jót szundizni, — de ezeket nyugodtan elhanyagolhatjuk, mert ezek már, túl az erkölcsi szabályokon, amolyan középutas megalkuvások voltak.)

Havi fix

Többéves és tapasztalatokban gazdag külföldi tanulmányút után, amelynek egyéb állomásai is következtek, de majdnem azonos erkölcsi tanulságokkal, belépett egy biztosítóhoz tisztviselőnek a folyószámla-osztályra. Szép reményekre volt jogosítva, nem is csinált sok hibát a folyószámla könyvben, de nagyon sok volt a túlóra, asztmát kapott az állandó szobalevegőtől és kint már indult a tavasz. Mind ezek összejátszása folytán (továbbá azért is, mert valamely okból mégis kidobták) megvált állásától és elindult az Oktogonról az Andrássy úton fölfelé a Vilmos császár útra és onnan a Deák térre.

Az Anker-palotánál állott akkor, ahogy a háborúból visszamaradt, az *Áldozatkészség-szobra* egy csomó belévert vasszöggel (az aranyszögeket annak idején visszavonták belőle, akik követendő példaképp beleverték, a főhatóságok és a bankvezérek). A szobor tövében kis fabódé húzódott meg, ezzel a felirattal : *„Vésnök"*. A vésnök bent ült a bódéban egy kis fapadon, éppen csak hogy befért, térdeit a keskeny vésnöki asztal alá szorítva, előtte nyitott ablak, oldalt kis ajtó, felette újabb tábla: *„Bejárat a vésnökhöz"*. Ezen azután harsogó kacajra fakadt.

Hát mulatságos is az ilyen. A kacajra tehát megvolt minden ok. De nemcsak ez, hanem a szép napsütéses utca is, annyi sok dohos hivatali vacakolás után, a szabadság, a dal... (ez utóbbi ugyan nem volt, de bele lehetett a helyzetbe képzelni). Szóval egy másfajta világ, ezer új lehetőséggel...

Emiatt azután teljesen meg is feledkezett arról, hogy egyszer valami valutaügy miatt meggyűlt a baja a rendészeti közegekkel, ami csak konoksága miatt történhetett meg, mert azt hitte, hogy a saját pénztárcájába hatósági gyámkodás nélkül is belenyúlhat.

A háborút is elfelejtette, azt, hogy finnyásan átlépegetett pöffedt hullákon, nehogy frissen subickolt bakancsára rátapadjon egy kis vér vagy velő, mert mit szól majd a főhadnagy úr ? Mind ezt elfelejtette, mert ezek csak olyanok voltak a napi főesemények mellett, mint a futtatáson a nyertesek mellett akik lemaradtak : Finum Rózsi, Rizibizi és a többiek, akik csupán futottak még.

Ezzel szemben fontos volt, hogy a kávéházban az asztal előtt elegáns frakkos úr hajolt meg és máris odaszólt a pincérnek : *„Hozzál a doktor úrnak egy feketét dupla habbal és az összes bel- és külföldi napi, heti és havi lapokkal !"* Melyek elolvasása után jöttek a barátok, üzletfelek, szeretők, mind ez egy habos fekete árán, illetve ez is hitelbe.

Mert hitel kellett az embernek, ez volt a Rang, a Biztonság a társadalomban. Mondhatnám, a társadalomban csak annak volt *„hitele"*, akinek hitele volt. Akinek sohasem volt hitele, az nem is kapott hitelt. Csak egyetlen homályos pont akadt : hol kell elindítani ezt a folyamatot ?

Mellékesen pénzt is keresett. Hol ezzel, hol azzal. Amivel kereste, azt gőgösen *„munkának"* nevezték és ezt érdemnek tudták be. Valaki beleheccelte az embereket, hogy a munka érdem és nyomban meg is indult a mozgalom, hogy ezt az érdemet minél jobban kicsinyítsék : megkezdődött a küzdelem a munkaidő csökkentéséért.

Rendellenességek

Sok más ilyen szabálytalanság is történt. Például, hogy valaki nagyon tisztelte ugyan a szüleit, de huszonöt éves korában elment egy épülő ház előtt és a fejére esett egy gerenda, amibe — élete virágában — menten belehalt. Azután az is megesett, hogy valaki meghibbant és párbajban egy kardsuhintással kettészelte legjobb barátját, mert szó szerint vette az Igét és szeretni akarta felebarátját, de nem volt kéznél, csak egész.

Rövidesen kiderült, hogy a szavak egész mást jelentenek, mint az eredeti értelmük. Ami attól is lehetett, hogy az ember a dolgokat eredetileg fordítva látja, fejjel lefelé és csak az agyvelőnek egy bizonyos szerkezete állítja talpra őket. Jött azután egy párt, amelyik a tagjai fejéből kioperálta a talpraállító készüléket és így könnyen be tudta nekik bizonyítani, hogy például *„börtön"* annyit jelent, mint *„szabadság"*, a *„baráti segítség"* azonos a *„gyarmatosító elnyomással"* és hogy a képesített tyúkszemvágó hivatott szakember a verslábak terén is.

Tapasztalatátadás

Mind ez azonban barátunkat életének ebben a szakában már nem zavarta. Tudomásul vette, hogy ilyen az élet. A nagy hajszában azért akadt néha egy kis szabadideje is és egy ilyen alkalommal gyorsan megnősült. Több gyermeket nemzett és ezeknek átadta az életben annyira nélkülözhetetlen tapasztalatait. Például, hogy hogyan kell kórusban énekelni a Hajmási Péter, Hajmási Pált. Hogy mikor marad meg az egyik és mikor marad el a másik. Mind ez igen fontosnak bizonyult, mert minden tévedés az összhatás rovására ment és a kellemetlenségek egész sorát indíthatta el.

Az erkölcsi tanításokat is sorra továbbadta, amelyeket gyermekkorában kapott, de persze egy kis korszerű módosítással. Például ezt, hogy *„Szeresd felebarátodat..."*, így : *„Szeresd felebarátodat, ha párttag !"* És ezt : *„Tiszteld atyádat..."*, így : *„Jelentsd fel atyádat és anyádat, ha hosszu életű akarsz lenni e földön !"* Az idők ekkor ugyanis kissé részrehajlóak voltak.

Ezen a szabályos úton azután lassan-lassan elérkezett tisztes öregkorához. Ez úgy értendő, hogy a haja és a foga kihullott, pókhasat eresztett, aranyeret kapott, megfelelelően irigy és rosszakaratú lett és, mint egy ronda nagy kövér polip, szétterpeszkedett a társadalomban a mások kárára.

Olyan lett tehát, mint a legtöbb ember, aki tityegő-totyogó szafaládélábakkal, kuncogó barackpofával, ennivaló gügyögő beszéddel becsempészi magát a társadalomba, mint egy trójai faló, hogy azután az adott pillanatban kibújjon belőle egy podagrás, kellemetlen hájtömeg és végiggarázdálkodja, ami még a romokban heverő ostromlott városból megmaradt.

LÖRINCZ PÁL

SÖTÉTSÉG

Későn érek haza. Zsúfolt a villamos, zsúfolt a gyorsvasút. Hét óra öt perc. Karórám szíja kettévált. Kétoldalt torz cérnaszálak. Esőcsepp ereszkedik alá az üvegen. Néha másodpercekig mozdulatlan, aztán hanyatt-homlok bukik alább, hogy lejjebb ismét megálljon. Azottan érek haza.

Kalapom barnának látszik, pedig szürke. Piszkosszürke. A legolcsóbb. Áll a szerelvény. Nedves lépések sercegnek be a fülkébe. Leülhetnék, ha nem állna itt mellettem ez a nő. Nagyon fáradt az arca. Lezökken a padra. Esztelen sárga ez a pad. Riasztóan fénylik. Elemiben magyarázta tanítónk a színek nyugtató szerepét. A zöld Károly bácsi színe. Másfél éve halt meg. Március 15-én. Nem kártyázunk többé.

Túlórázunk. Este nyolc után duplán fizetik. Hat óra alvás nem elegendő az embernek. Állatok vagyunk mi már. Még két állomás. Be fog ázni a cipőm. Tehettem volna bele keménypapírt, de reggel derült volt az ég. Odafent is csalnak, mint a bérelszámolásnál. Le kéne mégis ülni. Igaz, csak két állomás. Mégis. Egyszer ki fog szaladni a szerelvény a kanyarból. Szerencsére nem az én fejemre esett.

Ma elköltöttem az új százforintosomat. Nemsokára az is ragadni fog a piszoktól. Lacit vágom meg ebben a hónapban. Gedeonnak háromszázzal jövök. Végeredményben mindegy. Beviszek valamit a Bizományiba.

Ijesztő biztonsággal száll le az ember a vonatról. Pavlov kutyája. 365 csengetés és önkéntelenül emelkedik a test. A láb ólomfáradt, de az agy riadtan jelez. Fáj a fejem. Nem is kellemetlen az eső az ember csupasz fején. Mindent meg lehet szokni. S jobb is mindent megszokni.

Tudtam, hogy be fog ázni. Legalább nem kell kerülgetni a tócsákat. Otthon gatyára vetkőzöm, s készítek magamnak egy teát. Egy jó forró teát, citrompótlóval. Még másfél kilométer. „A külvárosok, Budapest hálószobái" — mondta az előadó. Ő egészen biztosan a Rózsadombon lakik. Hogy meri...

Átlagban minden második lámpát kilőttek a suhancok. Sebaj, el lehet engedni a pofaizmokat. Már úgyis beázott. Hülye trotylis nyugdíjasok felhintik hamuval a házelőt. Piszkos ragacs itt minden.

Bor, sör, pálinka... itthon vagyok. Nyugalmas esték, írta a nemzeti költő. Ólmos álmosság, hideg ételszag, különösen, amikor esik. A csepegés szép, elnyújtózva az ágyon. A kéz a szőrökkel játszik, babrál, zsibbadt kielégüléssel. Csakhogy lyukas az eresz. Nagyokat öklendezve zuhan le az esővíz. Aludni nem lehet tőle.

Reggel óta semmi sem változott. Áramfejlesztő. Reggel hét órakor kiköpi magából az embert, este nyolckor visszalökődik az üres hüvely. Kezdődik a feltöltődés. Irtózatos fáradtság. Belerogyás a reccsenő karosszékbe. Bénító görcs. Mély lélegzet. Roskadó izmok. Az íróasztali lámpa égő kék fénye. Az asztalon a reggeli kávéscsészék tompa körei. Más helyütt sötétes. Térdigérő sötétség. Fehér folt ! Levél... Az ajtó alatt dughatták be. Gyászszegély. Fel kellene venni. Felállni. Odamenni. Lehajolni.

Hogyhogy az előbb nem vette észre. Biztosan ott feküdt pedig már, nem idő közben dugták be. Ki törné magát azért, hogy egy gyászlevelet kézbesítsen este nyolc órakor.

Fel kéne mégis bontani. Ki tudja ki halt meg. Talán az anyám. Latyi milyen hülyén tudja mondani : anyám. „És akkor azt mondta : anyám !" Hiába !... Latyi...

És ha az anyám halt meg ? ! —

Fáj a fejem. Marhaságot csináltam, amikor hazafelé jövet levettem a kalapom, s hagytam ázni a fejemet. Majdnem teljesen csupasz. Nem ér semmit a hajszesz. A patikusok gazdagodnak meg a szegények elhullajtott hajszálain is. Meg kellett volna törülnöm a fejemet. Törülközővel szárazra dörzsölni. Piszkos minden törülközőm. Jó lenne megnősülni.

Az ember túlórázik, s még a Konti utcába se tud elmenni, disznóság. Persze olcsóbb, ha egy negyed órával hamarabb lefekszem. Egyesek szerint ugyan albérleti szobával is lehet házasodni, de én egyelőre nősülni se tudok. A szoba kétszázötven, a koszt ötszáz, útiköltség nyolcvan. Ezen kívül a villany, a víz, a fűtés, a mosoda, apró bevásárlások, néhány mozijegy, fekete. Ritkán az öregasszonynak is száz forint, Balassagyarmatra.

Csak nem ő halt meg.

Végeredményben rossz lenne. Ő talán az egyetlen, akitől nem kell tartani. A ragaszkodása kellemetlen inkább.

Ma a negyed órával korábban fekszem.

Meghalt az anyám. Útiköltség, temetés, virágok. Évente hatszornyolcszor száz forint. Körölbelül ugyanaz. Végeredményben tényleg az egyetlen volt, akitől nem kellett félnem. Ritkán is találkoztunk. Miért is utáltam ennyire azt a várost ? Anyám macskaszarszagú odva miatt ? A csonka híd miatt ? A jóisten se tudná megmondani. Talán a vergődés miatt. Pest más. Mindig rohan az ember. Köpni sem ér rá, nemhogy lelkizni.

Isten nyugosztalja.

Elállt az eső. Szombaton elviszem a szuszterhoz. Az ősmagyarok megnövesztették a szakállukat, úgy gyászoltak. Furcsa szokás. A cserkészeknél tanultam.

Annak is csak anyám örült, hogy cserkész lettem. Zabigyerek a református pap fiával egy csapatban ! Ez a gondolat éltette szegényt : úrigyerek lesz a fiából. Magam is hittem egy ideig. Amikor Ferenciék padlására kezdtünk feljárni, akkor tudtam, hogy vége. Vége az álomnak. Az úrigyerekek nem magukat kínozzák. Az úrigyerekek a cselédlánnyal elégülnek ki. S az úriemberek a szeretőjükkel, vagy egymással.

Ha valaki piszokban születik, tartson ki a koszosokkal. Sorstársaival. Azokkal próbáljon felemelkedni. Vagy mindenki, vagy senki. Én sem állnék itt egyedül, mint egy madárijesztő. Felbontanám a levelet és siratnám az anyámat.

Gyakrabban kellett volna neki pénzt küldeni. Csakhogy mindig, minden alkalommal megköszönte. Hosszú levelet írt, sírt, sírt. Vannak emberek, akiknek az az egyetlen életjelük, hogy panaszkodnak. Anyámnak is szüksége volt valakire aki elé odaöklendheti megemésztetlen életét. Talált volna valami mosónőt ! Járt volna a baptistákhoz ! Nem azért élünk, hogy mások szerencsétlenségeinek szemeteslédája legyünk.

Mohácsi bélyegző. Az öreg Kálmán ?

Nyolcvanon fejül volt. Minek az már ilyenkor, „élni". Mi mindent össze tud szedni az ember élete során. Asztma, érelmeszesedés, hurut, arányér, vérbaj, székrekedés, reuma, zsába, görcsök, fejfájás, tüdőbaj, szívnagyobbodás, vakbél, epekő, vesebántalmak, fekély, rák, fehérvérűség, bélféreg. Ennyi ellensége a vadállatnak sincs. Nem is csoda, ha ötven éves korára megkopaszodik, bőre ráncokba rándul, húsa felszívódik. Minden hamis már rajta, paróka, műfogsor, lúdtalpbetét üvegszem, hallókészülék, faláb, de jobban ragaszkodik az élethez, mint a macska. Ez az igazi betegség, ez a förtelmes ragaszkodás az élethez ! Mintha mind azt várná : más irtsa ki, magától nem megy.

Nyolcvankét éves volt. Háromszor kiteltem volna belőle. Korra is, termetre is. Ott lakott a Dunatöltés mellett, a fiával. Az is jólmegtermett, erős ember. Kár, hogy nem akar megnősülni, neki is szép gyerekei lennének. Azt mondják, búskomor. Hamar elérte.

Mikor lesz a temetés ? Szabadságot kérek a vállalatnál. Ennyi haszna legyen legalább.

Nem Kálmán, hanem a fia ! Árvíz... Mentés közben.... Három családot szedett fel. Elsüllyedtek.

Esztelen.

Itt az árvíz körülöttünk. Magát menthette volna.

Irodalmi Ujság

PESTRŐL ÉRKEZETT :
— Kérek öt deka teát.
— Kínait vagy oroszt ?
— ... Tudja mit ?... Adjon inkább kakaót.

*

KÉTEZER SZIMFONIKUS ZENEKAR működik az Amerikai Egyesült Államokban. Körülbelül négyszer annyi, mint tíz évvel ezelőtt.

*

RICHARD STRAUSS „Guntram" című partiturájának eredeti kéziratát árverésre bocsájtották. Kikiáltási ára: 70 ezer márka. Több német múzeum jelentette be igényét.

⁂

A BUENOS AIRES-I Teatro Colon a jövő évadban bemutatja Bartók Béla operáját, A kékszakállú herceg várát.

⁂

A CANNES-I FILMFESZTIVÁL időpontja jövőre megváltozik. Május helyett februárban tartják. A Velencei Fesztivált augusztus helyett ezentúl júniusban rendezik.

*

A BUDAPESTI MADRIGÁLKÓRUS nagy sikerrel szerepelt Franciaországban, a Loire-melletti Blois-ban rendezett zenei ünnepségen. Az együttes a Párizsi Rádióban is szerepelt.

⁂

MEGFILMESÍTIK Proust Az eltűnt idők nyomában című regényének első részét. A filmet — amely francia-olasz koprodukció lesz — Visconti rendezi.

⁂

RENÉ CLAIR, Roger Vadim és Vittorio de Sica „Játékok vagy módszerek magunk tönkretételére" címmel közös filmet készít elő. A film a szerelemről, rulettről, kábítószerekről és fogadási lázról szól.

*

FERENCZI BÉNI és kortársainak alkotásaiból októberben kiállítás nyílik a linzi Galériában. Az előkészületek megbeszélésére Budapestre érkezett dr. Walter Kasten, a linzi Galéria igazgatója.

*

A SZEKSZÁRDI céhlegények emlékfája — egy vaslemezbe burkolt ágas-bogas fatörzs — amelyre valamikor a világjáró céhlegények vasszeget vertek emlékül — a helyi Béri Balogh Ádam Múzeumba került.

⁂

MEGSZŰNT az utolsó kuyaszánpostaszolgálat Alaszkán. Egy repülőgép vette át annak az eszkimó levélhordónak a munkáját, aki eddig kutyaszánon szállította a postát a St Lawrence-partmenti szigetekre.

⁂

A MAI ANGOL FESTÉSZET alkotásaiból kiállítást, rendeznek októberben Budapesten, az Ernst Múzeumban.

⁂

A NAGYTÉTÉNYI kastélymúzeum alatt megtalálták egy XV. századi kastély alapfalait. A romok között 34 Mátyás-korabeli ezüsttallérra bukkantak.

⁂

HAZÁNK BARLANGJAINAK első országos kataszterét készíti el a nyáron több száz kutató Bertalan Károly irányításával. Bertalan vetette meg — öt évtizedes munkával — az országos barlangkataszter alapjait.

*

BALOGH LÁSZLÓ, Bartl József, Csik István és Gerzson Pál festőművész, Kondor Béla grafikus és Segesdi György szobrászművész alkotásai képviselik majd a mai magyar képzőművészetet Párizsban, a fiatal művészek szeptemberi, III. biennáléján.

*

A FRANCIA AKADÉMIA tagjai közé választotta Louis Armand 58 éves mérnököt, a francia vasutak háború utáni korszerűsítőjét, aki egyik lelkes támogatója a La Manche-csatorna alatt építendő alagút tervének.

⁂

12 LONDONI ISKOLÁBAN alkalmazzák az új tanévtől a 43 hangzóból álló könnyített ábécét az olvasás oktatásában.

KOVÁCS LÁSZLÓ ÍRÓ, az Erdélyi Helikonnak 1944-ig főszerkesztője, az Erdélyi Szépműves Céh igazgatója, Budapesten elhunyt.

*

A LEGMAGASABB olasz irodalmi kitüntetéssel, a Strega-díjjal jutalmazták Natalia Ginzburg Családi lexikon című regényét.

⁂

GINA LOLLOBRIGIDA Romából Londonba utazott az új, Woman of Straw (Szalmabáb asszony) című filmje előkészítéséről tárgyalni. Partnerei: Sean Connery és Ralph Richard Richardson lesznek.

*

ERDŐS KAMILL, a nemrég elhunyt neves néprajzkutató életművét bemutató kiállítás nyílt meg Gyulán, az Erkel Ferenc Múzeumban. Erdős elsősorban a cigányság életét tanulmányozta.

*

AZ ACCADEMIA Filharmonia Romana nevű nagymultú olasz kamarazene-egylet újonnan épült római koncerttermét Liebner János és Sebestyén János baryton-cemballó szonátaestjével avatták fel. A hangversenyt a Római Rádió teljes egészében közvetítette.

⁂

EZÜSTÉRMET NYERT az Agglelek című magyar film a Párizsban megrendezett turisztikai filmek harmadik feszitváljan. A fesztiválon 40 ország vett részt, mintegy 70 filmmel.

⁂

A PRÁGAI Waldstein-képtárban kiállítás nyílt meg Aba-Novák Vilmos képeiből. A kiállításon — melynek anyagát nemrég Varsóban mutatták be, ugyancsak nagy sikerrel — a prágaiak száz Aba-Novák képben gyönyörködhetnek, köztük a Párizsi Világkiállítás nagydíját és a Velencei Bienálé aranyérmét nyert festményeiben.

⁂

GINK KÁROLY fotóművész Pantomim című színes képével negyedik, Bizsu című fekete-fehér fotójával hatodik díjat nyert a New York-i US Camera színes fotomagazin nemzetközi fotopályázatán

*

ÖTVEN ANGOL ÍRÓ és Arthur Miller a fajgyűlölet elleni tiltakozásul kikötötte, hogy darabjaikat csak olyan színházban mutathatják be, ahol a nézők bebocsátását semmiféle megkülönböztetés nem korlátozza.

*

A HAMU ÉS GYÉMÁNT alkotói új filmre készülnek. Andrzej Wajda, a híres lengyel rendező, megfilmesíti Jerzy Andrzejewski A paradicsom kapui című elbeszélését.

*

GEORGE E. SMITH amerikai botanikus kimutatta, hogy a növények is érzékenyek a zenére. Smith három éve kísérletezik kukoricatermeléssel úgy, hogy előbb a melegházban, majd a szabadba kiültetett kukoricaföldön megszakítás nélkül, éjjel-nappal Gershwin „Rhapsody in blue"-ját játssza, hangszórók segítségével, egyenletes hangerősség mellett. Ugyanakkor termel kukoricát a zenés területtől hermetikusan elzárva, teljes csendben is. Az eredmény meglepő: a muzsikával „elárasztott" részen a kukorica hamarabb bújik ki, magasabbra nő és ami a legfontosabb, sokkal jobb termést mutat: hektáronként 120 hektoliter kukoricaszem szemben a „csendben" termelt 105 hektoliterrel.

⁂

ANNE PHILIPE, Gérard Philipe özvegye, második könyvét írja, — ezúttal egy regényt, — a párizsi Gallimard kiadó számára. Első könyve, melyet Claude Roy közreműködésével írt, 1961-ben jelent meg és férjéről szólt.

DARVAS IVÁN, aki a forradalom után több évi börtönbüntetést szenvedett, majd utána fizikai munkásként dolgozott, a jövő évadra a budapesti József Attila Színházhoz kapott szerződést.

*

A MAGYAR TÖRTÉNETI MÚZEUMBÓL több értékes tárgyat, képet, festményt és bútort visznek Monokra, a Kossuth-házba.

*

MOSZKVÁBAN orosz nyelven megjelent Nagy Lajos novellás-kötete, amely az író 22 elbeszélését tartalmazza.

*

JÁTSZADOZÓ GYEREKEK rendkívül értékes régészeti leletre bukkantak Mexikó külvárosában. A Mexikói Archeológiai és Történelmi Intézet megállapítása szerint talált agyag- és köszobrocskák az aztékok korából származnak, s valószínűleg egy addig ismeretlen régészeti övezet leleteinek egy részét képezik.

⁂

A XVI. SZÁZAD első feléből származó gazdag könyvmatrica-gyűjteményre bukkantak a legrégibb svéd nyomda pincéjében.

⁂

1807-BEN keletkezett országgyűlési jegyzőkönyvet találtak papírgyűjtés közben a mezőtúri iskolások. A többszáz oldalas bőrkötéses dokumentumot a városi Művelődési Ház gyűjteményében helyezték el.

⁂

ÚJ ÜSTÖKÖST fedezett fel Kaoru Iketani 19 éves japán fiatalember, amatőr csillagász. Az új üstökös körülbelül 20 foknyira délkeletre a Spika csillagtól látható. A felfedezést a tokiói csillagvizsgáló intézet is megerősítette.

*

A BANDUNG-INTÉZET munkatársai egy-egy halánték- és állkapocs-csontban a Jáva ember újabb nyomaira bukkantak. A leletek korát mintegy 600,000 évben állapították meg.

*

AZ ÉSZEK-DUNÁNTÚLI Botpalád községből 300 tárgyból álló gazdag gyűjtemény érkezett a napokban a budapesti Néprajzi Múzeumba. A 80-100 éves ritkaságok mind tölgyfából készültek.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ „Pacsirta" című regényéből filmet készítenek Budapesten. Rendezője Ranódy László.

*

SZOBROT állítanak Táncsics Mihálynak Gannán, ahol pályafutása kezdetén segédtanítóskodott. A szobrot Szabó Gyula készíti el.

⁂

A TUDOMÁNYOS AKADÉMIA régészeti osztálya és a Budapesti Történeti Múzeum tovább folytatják a budai Várban a régészeti kutatásokat. Az elmúlt években a második világháború romjainak eltakarításánál mintegy 25,000 különböző tárgy, szobor, faragvány és régi edény került napvilágra. A középkori épületekből származó köveket összeválogatják s az újjáépítésnél az egyes részleteket az eredeti stílusnak megfelelően állítják helyre.

⁂

A „Lengyelország" című, eddig négy nyelven megjelenő folyóiratot a magyar-lengyel kulturális együttműködés keretében ezentúl magyarul is kiadják Varsóban.

*

A LENGYELORSZÁGI Sieradzban lakó Adela Kalecka a napokban Magyarország XV. századból származó térképének XVII. században készült másolatát ajándékozta a helybeli múzeumnak. A térképmásolatot párizsi térképészek készítették.

⁂

BARTÓK BÉLA nevét vette fel, a zeneszerző özvegyének és fiának engedélyével, a Komlós-vonósnégyes. A fiatal együttes tagjai: Komlós Péter, Devich Sándor, Németh Géza és Botvay Károly.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

DR. SZABÓ GUSZTÁV nyugalmazott egyetemi tanár, a Műegyetem volt rektora, gyémántdiplomás gépészmérnök, 85 esztendős korában Budapesten elhunyt.

*

BUDAPESTEN tartják július 22-27 között a hetedik európai molekula-spektroszkópiai konferenciát, a Magyar Tudományos Akadémia, az Eötvös Loránd Fizikai Társulat és a Magyar Kémikusok Egyesülete rendezésében. A nagyszabású tudományos összejövetelre eddig négyszáz külföldi részvevő jelentkezett.

⁂

A SZOVJET TUDOMÁNYOS AKADÉMIA könyvkiadó vállalata a jövő esztendőben megjelenteti A. Gerskovics „Mai magyar színház" című 12 íves kötetét.

*

A SZÉKESFEHÉRVÁRI szemináriumi templom híres Maulbertsch-freskóit sok külföldi és hazai vendég tekinti meg. A freskókat néhány éve restaurálták, s most a templom tornyát is rendbehozták.

⁂

EZER LAKODALOMBAN muzsikált a 78 éves birjáni Kláricz Marian, az utolsó baranyai dudás. Most magnetofonszalagra veszik az idős pásztor játszotta értékes délszláv dalokat, hogy megmentsék őket az utókornak.

⁂

ÉVRŐL ÉVRE nagyobb a medveszaporulat a budapesti Állatkertben, s mind több gondot okoz a mackók elhelyezése. Az idén — a tervek szerint — a gellérthegyi Citadellába és a nagyvázsonyi várba is helyeznek ki fiatal medvéket.

Megjelent a
HAJNALI ÚTON
GÖMÖRI GYÖRGY
új verseskötete
Ára: Angliában 6/, más országokban 1 dollár
Megrendelhető a következő címen: „Hajnali úton", Poets and Painters' Press, 146 Bridge Arch, Sutton Walk, London, S.E.1.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON
verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illusztrációival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

Most jelent meg
NYÉKI LAJOS
Elválasztás
című verseskötete
Megrendelhető a kiadónál: Katolikus Szemle, Roma, (Italia) Via della Conciliazione 44. Ára 1 dollár + portóköltség

A francia
SOCIÉTÉ CENTRALE CANINE
által törzskönyvezett magyar
PULIK
3 hónapos korban, oltással ellátva kaphatók.
Elevage de chiens „Pulis"
Ferme du Gué Bourdin
MONTEREAU (Loiret)

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 15. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 augusztus 1.

FEJTŐ FERENC

FÁJDALMAS REVÍZIÓ

AMIÓTA Hruscsov bejelentette, hogy a nukleáris kísérletek ügyében hajlandó a megegyezésre, mintha a történelem kereke gyorsabban forogna. A megfigyelőknek szinte az az érzése, hogy az események a Szovjetuniót nem is egyszerűen arra késztetik, hogy Kína és a Nyugat között válasszon — hiszen ez a választás már többé-kevésbé megtörtént —, hanem hogy eldöntse : akar-e tevékenyen együtt működni a Nyugattal, és majdhogynem szövetségre lépni vele.

Mindenesetre jelentőségteljes volt az a magatartás, amelyet Hruscsov a Moszkvában párhuzamosan folyó két diplomáciai tárgyalásnál tanúsított. Addig amíg a Teng Hsziao-ping vezette kínai küldöttségről látszólag nem volt hajlandó tudomást venni, s csak közvetlenül elutazásuk előtt találkozott velük, a nukleáris leszerelés érdekében folytatott tárgyalások megnyitó ülésén személyesen elnökölt. Ez utóbbit az első naptól kezdve békés és szívélyes légkör jellemezte, a kínai-szovjet megbeszélés viszont már megkezdése előtt halálra volt ítélve. És a szovjet kormányfő bizonyára megfontolt szándékkal választotta meg a pillanatot, hogy a kínaiak június 14-i, „huszonöt pontból álló levelére" válaszoljon : akkor tette ezt, amikor az Egyesült Államokkal és Nagybritanniával éppen megkezdődtek az atomfegyver-kísérletek beszüntetésére vonatkozó tárgyalások.

Peking megértette, hogy miről is van szó. Úgy látszik, a kínai vezetők ráébredtek, hogy az, amitől évek óta rettegnek, vagyis hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok a hátuk mögött kiegyezik, most éppen megvalósulóban van. Kétségtelen, hogy a fejlődést meggátolni törekvő magatartásuk, makacsságuk, amellyel a szovjet külpolitikát szabotálni akarták és mindenáron a saját érdekeiknek megfelelő irányba téríteni, szintén részes ebben a változásban. Joggal lehet föltételezni, hogy Hruscsov, ha ezt a *fájdalmas revíziót* végül is végrehajtotta, ha annyi latolgatás után most új szövetségesek után néz, az elsősorban a kínaiak egyre türelmetlenebb magatartásának köszönhető.

PEKING ezt a magyarázatot természetesen nem fogadja el. Mao Ce-tung szerint ennek a *diplomáciai pálfordulásnak* két oka van : egyrészről az amerikaiak nyomása, másrészről pedig Hruscsov gyengesége és árulása. Az „Új Kína" hírügynökség július 17-i hírmagyarázata azt bizonygatja, hogy az atomfegyver-kísérletek beszüntetésére vonatkozó megegyezés kizárólag az amerikaiak nemzeti érdekeit szolgálná, s azok ebből jelentős politikai és katonai hasznot húznának. S ahogy a Kína-barát Hong-Kong-i lap, a *„Commercial Daily"* mondja július 16-i számában : ha Hruscsov Kína helyett az Egyesült Államok szövetségét keresi, ez azzal magyarázható, hogy lélekben már rég lemondott a forradalom ügyéről, s most Tito és Nehru példája nyomán az imperializmus csatlósa akar lenni.

A nélkül, hogy a kínai hírmagyarázók véleményét elfogadnánk, meg kell állapítanunk, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok szemünk láttára folyó, egyre gyorsabb közeledése a közös érdekek felismerésén nyugszik, amelyre már Kennedy elnök is utalt június 10-i, valóban történelmi jelentőségű beszédében. Melyek tehát ezek a közös érdekek ?

1) AZ ATOMFEGVERKEZÉSI VERSENGÉS MEGSZÜNTETÉSE.

A kérdés rendezése mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok számára csak haszonnal járna. A kínaiak nem akarják megérteni, hogy súlyos, elsősorban gazdasági okok késztetik Hruscsovot arra, hogy ezt a versengést felfüggessze. Úgy látszik, a Szovjetunió felismerte, hogy az óriási anyagi áldozatok ellenére sem érheti utól az Egyesült Államokat az atomfegyverkezésben, és ez a rendkívül költséges versengés csak veszélyeztetheti azt a gazdasági és társadalmi fejlődést, amelynek a szovjet polgárok kezdenek lassan haszonélvezői lenni. Elérkezettnek látszik az idő, hogy a szovjet vezetőség teljesen levonja ennek a helyzetnek a következményeit. A Kínával való, immár elkerülhetetlen szakításnak egyik legfőbb oka bizonyára az volt, hogy ebben a létfontosságú kérdésben nem nyílt lehetőség kompromisszumra.

Amikor tehát a kínai vezetők azt állítják, hogy az atomfegyverekre vonatkozó szerződés egyedül az amerikaiak malmára hajtja a vizet, szándékosan elferdítik a valóságot, és demagóg nézeteket hangoztatnak.

2) A SZOVJETUNIÓNAK ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKNAK KÖZÖS ÉRDEKE, HOGY MEGAKADÁLYOZZÁK AZ ATOMFEGYVEREK ELTERJEDÉSÉT.

A pekingi vezetőség ezzel a ténnyel tökéletesen tisztában van. A Szovjetunió mindeddig megtagadta Kínának, hogy segítséget nyújtson az atombomba gyártásában, arra hivatkozva, hogy ezzel a francia és nyugat-német atomfelfegyverzés híveinek szolgáltatna könnyű érvet. Tény az, hogy a Szovjetunió legalább annyira fél Kína, mint Nyugat-Németország atombombával való felfegyverzésétől. Ebben a kérdésben a pekingi álláspontot az „Új Kína" hírügynökség július 17-i közleménye ismételten kifejtette : Kína ellenzi az olyan megegyezést, amely „az atomfegyvereket a nagyhatalmak monopóliumának nyilvánítja." Ez a monopólium, folytatja a közlemény, csak még inkább lehetővé tenné, hogy „az amerikaiak folytassák zsaroló politikájukat".

A kínaiak nem bíznak meg a szovjet atombombában. A pekingi szóvivők már 1960-ban kijelentették — így például Kang Cheng a Varsói Szerződés tagállamainak ez év februárjában tartott megbeszélésén —, hogy *Kína magára nézve nem tekinti érvényesnek a résztvétele és hozzájárulása nélkül kötött megegyezést a leszerelés ügyében.*

3) SZOVJET-AMERIKAI ÉRDEKKÖZÖSSÉG A BÉKÉT KOCKÁZTATÓ FELFORGATÓ MOZGALMAKKAL SZEMBEN.

Itt érkezünk el a Kína és a Szovjetunió között zajló vita egyik legérzékenyebb pontjához. A kínaiak június 14-i levelükben kifejtették elméletüket, amely szerint *„korunk alapvető ellentmondása a nemzeti felszabadító küzdelmek és az imperializmus, nem pedig a szocializmus és az imperializmus között található."*

Ez a tézis nem egészen új ; a pekingi sajtó már több ízben hangoztatta. De a kínaiak most nyilvánították ki először hivatalosan, hogy Ázsia, Afrika és Latin-Amerika „demokratikus és nemzeti forradalmi mozgalma" — amelynek legfőbb támogatói szerepében tetszelegnek — fontosabb, mint a nemzetközi kommunista mozgalom. Peking szerint a világforradalom középpontját ezeken a földrészeken kell keresni. Mao Ce-tung véleménye az, hogy a forradalom ügye azoknak a felszabadító harcot folytató népeknek a kezében van, amelyek a földkerekség lakosságának túlnyomó többségét teszik ki. A kínaiak annál is inkább vallják ezt, mivel szerintük a szovjet párt és a kapitalista országok kommunista pártjai egyre inkább elpolgárosodnak és reformista pártokká alakulnak át.

A szovjet párt „nyílt levele", akárcsak Calamandreinek az „Unitá"-ban közölt figyelemre méltó cikksorozata, megcáfolja a kínai tézist. Szemére hányja a pekingi propagandistáknak, hogy demagóg politikát folytatnak, amikor szándékosan megfeledkeznek mind arról, amit a Szovjetunió és a francia, angol, olasz stb. kommunista pártok tettek az imperialistaellenes mozgalmak érdekében.

Meg kell vallanom, hogy a szovjet érvelés ezen a ponton nem teljesen meggyőző. Kínának teljesen igaza van, amikor a gazdaságilag elmaradott országok hatalmas forradalmi erőkészletére hívja fel a figyelmet. A szó legszorosabb értelmében vett Forradalom lelke és középpontja *valóban* áttevődött Ázsiába, Afrikába, Dél-Amerikába. A szovjet proletariátus és a legtöbb gazdaságilag fejlett ország munkásosztálya elveszítette forradalmi lendületét. Éppen ezért a Szovjetuniónak egyre nehezebb a Lenintől és Sztálintól örökölt politikát követnie és összeegyeztetnie az imperialistaellenes mozgalmak követeléseit a saját, nemzeti és hatalmi érdekektől vezetett stratégiájával.

A KOMMUNISTA mozgalom jelenlegi válsága napvilágra hozta azt a régóta lappangó ellentmondást, amely a szovjet külpolitika céljai és a világforradalmat irányítani hivatott szovjet párt hagyományos küldetése között fennáll. A Szovjet pártvezetőség nem szívesen mond le erről a küldetésről. De a szovjet állam fejlődése és nemzetközi helyzete annyiban mégis erre kényszerítik, amennyiben a kommunista szellemű felforgató mozgalmak a világ politikai egyensúlyát veszélyeztetik, és — mint ahogy nemrégiben Kuba esetében is — az amerikai megtorlást, vagyis a háborút válthatják ki.

Ezek szerint a Szovjetuniónak és az Egyesült Államoknak egyaránt érdeke, hogy a jelenlegi egyensúlyi helyzetet megőrizze, és a nyomor vagy a kizsákmányolás által kiváltott forradalmi mozgalmakat a lehetőségekhez képest fékezze. A Szovjetunió mérsékletre intő tevékenysége egyre jobban érezhető, s a kínaiak nem túloznak, amikor erre felhívják a figyelmet. De Peking abban téved, hogy ezt a tevékenységet egyedül az „imperialista zsarolásnak" tulajdonítja, s elfeledkezik arról, hogy a felszabadító mozgalmakat illetően az Egyesült Államok magatartása jelentősen megváltozott.

Képtelenség lenne a Kennedy-kormányt a „világ csendőreként" beállítani, amely feltétel nélkül támogatja mindenütt a kolonializmust. Az algíri, indonéziai és más népek példája éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Igaz, az Egyesült Államokban még mindig létezik egy sajátos antikommunista reflex, amely például a Kubával szemben való magatartást irányítja, s amellyel a Szovjetuniónak számolnia kell. De sem az oroszoknak, sem az amerikaiaknak nem érdeke, hogy hangzatos ígéretekkel és demagóg jelszavakkal szítsák a soviniszta és faji gyűlölködést, hanem az, hogy közös erővel keressék, hogyan lehetne hatásosan segíteni a gazdaságilag elmaradott országokat a fokozatos modernizálás útján.

5) A SZOVJETUNIÓNAK ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKNAK KÖZÖS ÉRDEKE INDIA MEGVÉDÉSE.

Ismeretes, hogy a Szovjetuniónak India iránt tanúsított jóindulatú semlegessége a szovjet-kínai ellentét egyik legkiélezettebb pontja. Sőt, a kínaiak szerint, az ideológiai nézeteltérés forrása is ez volt. A szovjet magatartás geopolitikai megfontolások következménye, melyek ez esetben erősebbnek bizonyultak, mint az ideológiai szálak. Hogy kereken kimondjuk az igazságot : a Szovjetunió Kínát csak addig tartotta megfelelő szövetségesnek, amíg az el volt zárva a külvilágtól, s csak gazdasága lassú fejlesztésével foglalkozott. A hétszáz milliós, erőpolitikát folytató Kína, amely a Birodalom örökébe kíván lépni, s annak egykori határait szeretné visszaállítani, magának követelve a ma szovjet fennhatóság alá tartozó területeket is (Külső-Mongóliát, Vlagyivosztokot, stb.), a *Szovjetunió területi integritása és biztonsága szempontjából nem kevésbé veszedelmes, mint például egy felfegyverzett Németország a nyugati határain.*

Sem a Szovjetuniónak, sem az Egyesült Államoknak nem érdeke, hogy Kína Ázsia vezető hatalmává nője ki magát. Éppen ezért Hruscsov és Kennedy könnyen megegyeznek nemcsak abban, hogy Laost semlegesíteni kell és fékezni a kínai behatolást Délkelet-Ázsiában, hanem abban is, hogy Indiát semilyen körülmények között sem szabad a kínai hadsereg martalékául átengedni.

A FÖLSOROLT közös érdekek eléggé számottevőek ahhoz, hogy Moszkva és Washington békülékeny szellemét igazolják, és hitelt adjanak annak az optimizmusnak, amely a két főváros diplomáciai köreiben uralkodik a közeledést illetően. Természetesen nem szabad szem elől veszíteni azokat az akadályokat sem, amelyek az ellenségeskedéstől a szövetségig vezető úton tornyosulnak. Ilyen akadály a Szovjetunió félelme is, amely attól tart, hogy a Kínával való kényes helyzet nemzetközi súlyának csökkenéséhez vezet. Valóban, ha eltekintünk a kérdés ideológiai oldalától, a kínai-szovjet viszályt úgy is értelmezhetjük, mint a szovjet gyarmatbirodalom felbomlásának újabb állomását. Ez a folyamat Sztálin halála után kezdődött meg, s az 1956-os lengyel és magyar események voltak az első látványos megnyilvánulásai. A szovjet vezetők joggal félnek attól, hogy Kína leszakadása meggyorsítja ezt a bomlási folyamatot. Félelmük annál is inkább megalapozott, mivel Hruscsov gazdasági integrációs törekvései mindeddig nem jártak valami fényes eredménnyel.

Ez az aggodalom magyarázza bizonyára azt is, hogy Hruscsov a Nyugatnak tett engedmények fejében garanciát szeretne kapni a kelet-európai statusquo fenntartását illetően, s ezért javasolta a NATO-hatalmak és a Varsói Paktum tagállamai között kötendő megnemtámadási szerződést is. Ezzel az aggodalommal magyarázható az az udvarlás is, amelyben Kádár részesült most Moszkvában. Ugyancsak ez a félelem az oka annak is, hogy Hruscsov igyekszik egyre szorosabbra fűzni a kapcsolatokat a semleges országok csoportjával : Jugoszláviával, Indiával, Indonéziával, az Egyesült Arab Köztársasággal, amelyeket a kínai válság óta a Szovjetunió közeli barátjának és természetes szövetségesének tekint. Hruscsov augusztus 20-ra meghirdetett jugoszláviai látogatása szintén ezt a törekvést bizonyítja.

AUGUSZTUS 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc cikke Kelet és Nyugat új viszonyáról (1. old.)

Magyar költők és írók Párizsban. Szemelvények Károlyi Amy, Kormos István, Pilinszky János, Tardos Tibor és Weöres Sándor müveiből (3. old.)

Berki Erzsébet: A 75 éves Füst Milán köszöntése (3. old.)

Magyar vers az emigrációban. Négy, most megjelent verseskönyvről (4-5. old.)

Elisabeth Mann-Borgese: Az érdekeltek figyelmébe (6. old.)

Ferdinándy György elbeszélése (7. old.)
Siklós István verse

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hirek

Virágzó üzlet

A legutóbbi időkben a forgalom nemcsak a diplomácia országútjain növekedett meg; a kémszolgálatok ösvényein is egyre nagyobb a nyüzsgés. Amerikai kémek, szovjet kémek, svéd kémek, nyugat-német kémek, sőt ellenkémek és az ellenkémek ellenkémeinek leleplezéséről olvashatunk, csaknem naponta. Nem éppen szívderítő, de mindenesetre mulatságos olvasmány, sötét üzlet, ám virágzó üzlet. A tiszteletreméltó svéd pilótaezredes, akinek mellén amerikai kitüntetések sorozata ragyog, köztiszteletben álló katonai-diplomatából egyszerre átvedlik a szovjet kémszolgálat ügynökévé, aki tizenöt esztendő óta egyebet sem csinál, mint a legnagyobb lelkinyugalommal kiszolgáltatja az angol és amerikai hadititkokat az oroszoknak. Washingtonban elfognak egy férfit és egy nőt, akikről kiderül, hogy mit sem sejtő amerikaiak nevén éltek már évek óta tiszteletreméltó életet, miközben a Pentagon titkait igyekeztek kiszimatolni: **Robert Keistutis Baltch**, egy Amszterdamban élő katolikus pap neve alá rejtőzve, valamint **Joy Ann Garber**, norwalki háziasszony szoknyája mögé bújva: valódi személyazonosságuk mindmáig tisztázatlan, csak annyi bizonyos, hogy szovjet kémszolgálatban álltak. Hasonlóképp a Jegorov házaspár, akiknek személyazonossága tisztázott, viszont kiderítésre vár, milyen célokra használták fel állásukat az ENSZ titkárságában, ahonnan évi tízezer dollár fizetést vettek fel, (az összegben nem foglaltatik a kémdíj.) S hogy a kép teljesebb legyen, kiderül, hogy a nyugat-német Gehlen szervezet két magasrangú tisztje, akiket maga Gehlen tábornok tüntetett ki kiváló munkájuk elismeréseképpen különféle érdemrendekkel, a szovjet hírszerzőszervek legmegbízhatóbb és legjobban fizetett alkalmazottjai közé tartoztak.

Mindketten, (Hans Clemens és Heinz Felfe), egykori SS tisztek és megbízható nácik lévén, megbízható egyéneknek bizonyultak mind a nyugat-német, mind a szovjet kémszervek számára, mely tényből ki-ki olyan következtetést von le, amilyent akar. A sor napról napra növekszik. **Penykovszkijt** ugyan agyonlőtték, de **R. H. Philby**, volt angol diplomata, hirtelen átszökik a túlsó oldalra, orrhosznyival megelőzve az angol kémelhárítást, mely már a sarkában volt, letartóztatásra éhesen. Ezek után csak növekvő derüvel olvashatjuk a Népszabadság jelentését, miszerint letartóztatták **Holczmeister János és ifj. Holczmeister János**, magyar, valamint **Krämer Konrádné** német állampolgárt, akik viszont a nyugat-német hírszerző szolgálat megbízásából folytatták áldásdús tevékenységüket.

Az üzlet kétségkívül virágzik, ha éppen nem is a legtisztességesebb alapokon áll. A modern technika az üzletfelek segítségére siet. Ma már könnyedén lehallgatható akár ötszáz méter távolságból is az a beszélgetés, mely egy mező közepén folyik le, egy szimpla fénysugár odairányításával. Kitűnő új fényképezőgépek állnak rendelkezésre, melyek teljes sötétségben készítik felvételeiket, mindenféle infravörös világítás nélkül. Arról nem is szólva, hogy megoldották már a távfotografálás problémáját is, olyan lencsékkel, melyek idestova a falakon is átlátnak, s belekukucskálnak az íróasztalfiókokba. Milyen titkok maradhatnak ezután felfedetlenül? Azok, talán, melyek még meg sem születtek.

B. I.

DOKUMENTUMFILMET készítettek a Szovjetunióban a kémkedésért nemrégiben kivégzett Penkovszkij ezredesről és Greville Wynne angol üzletemberről, akit ugyanennek a pörnek a során nyolc évi börtönbüntetésre ítéltek.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az IDŐ Sodrában

Az egri remetéről

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT — 1863. augusztus 3-án — született Gárdonyi Géza. Valahonnan Fejér megyéből került Egerbe, ahol iskolatársa volt apámnak az érseki róm, kat. tanítóképzőben, sok év után pedig fiával, Sándorral én ültem egy padban a ciszterciek egri főgimnáziumában. Ezért fordulhattam meg többször Gárdonyi egri házában és ismerhettem meg közelről élete folyását.

Gárdonyit írók és olvasók elnevezték „egri remetének". Aki különségek után ítél és erről az érdekes, eredeti emberről és íróról csak annyit tud, hogy évtizedeken keresztül az egri sáncban álló magányos házában lakott, a várost és a városi embereket ritkán látta, az egri utcákon csak nagyníha tűnt fel szikár, csontos alakja, a pesti irodalmi klubokban és kávéházakban nem fordult meg, az valóban azt hihette róla, hogy remete életet él távol a világtól. Ám aki közelebb került hozzá, az tudta, hogy a remeteséghez semmi kedve, a remete élethez sem hajlama, sem vágya nem volt. Nem akart elbújni az emberek elől, nem haragudott embertársaira, nem volt mogorva vagy magába zárkózott, ellenkezőleg, kedvelte és gyártotta a tréfát, nem kereste és nem is óhajtotta az elefántcsonttorony ridegségét, nem nézte megvetően a világot és nem zárta ki magát az események forgatagából.

Igaz : különös ember volt, de nem különc. Igaz : ritkán ereszkedett le az egri sáncból a kacskaringós utcákon át a városba, nem vett részt a város társadalmi életében, de arról a dombról, ahol háza állt, messzi figyelt, mindent látott és mindent tudott — ami érdekelte. Nemcsak távoli tisztelői voltak, de olyanok is, akikkel otthonában szívesen elbeszélgetett és egy pohár bor mellett, pipája szűzdohányának gomolygó füstje mögül el is tréfálkozott. Ezeket a látogatókat maga válogatta meg, a nagyobb társaságot nem szerette, az volt kedvére való, ha kettesben, hármasban diskurálgathatott el ismerőseivel. Meghívást nem fogadott el, soha senkinek a házában nem járt.

*

A REMETE megveti a világot, míg ő csodálkozó tekintettel és tele tanulni vágyással nézett körül a glóbuszon. Gyakran hónapokig utazgatott szerte a világban. Utazásaiban volt valami egyéni és eredeti, akárcsak életmódjában. Nem csinált előre gondos terveket, nem tömött tele bőröndöket, elővette kis fekete táskáját, amelyben két-három napra elegendő holmi számára volt hely, összecsomagolt, két fiától azzal búcsúzott, hogy Pestre megy és két hét múlva írt egy képeslapot — Firenzéből. Mondom, útiterv nélkül barangolt, váratlanul bukkant fel hol itt, hol ott, majd váratlanul szállt ki a vonatból az egri állomáson.

Az első világháború kezdeti hónapjaiban az egriek legnagyobb csodálkozására az esti órakban egyik fia kíséretében többször haladt végig a Kossuth téren és a Jókai utcán. Az Egri Újság szerkesztőségébe ment, mert a legújabb háborús hírek érdekelték és abban az időben még nem volt rádió. Az egriek még nagyobb csodálkozására az is megtörtént, hogy a szerkesztőségből a Kaszinó kertbe sétált, ahol megivott egy pohár sört. Mindenki tisztelettel köszöntötte, Gárdonyi udvariasan visszaköszönt, de nem invitált senkit az asztalához.

*

TANÍTÓI OKLEVELÉVEL a zsebében 1882-ben a Dunántúlra került. Három évi tanítóskodás után újságíró lett Győrött, majd Aradon, Szegeden, végül Budapesten, ahol 1891-től 1897-ig dolgozott Ekkor már írói sikerei is voltak, egy kis pénzecskét is összegyűjtött. Egyszer elutazott Egerbe, hogy — mint ő mondta — jóllakjék abban a városban, ahol diák korában annyit koplalt. Séta közben elkerült a vár oldalára, megtetszett neki a sánc egyik dombja és az onnan nyíló kilátás, megvásárolta a telket, házat építtetett és Egerbe költözött. Ebben a házban élte azután „remete" életét 1922-ben bekövetkezett haláláig.

Nagyon sokat dolgozott és ilyenkor mégiscsak remete volt. Bezárkózott dolgozószobájába, hosszúszárú pipája ki nem jött a szájából, egymás után írta tele a papírlapokat, zavarni nem volt szabad, (telefonja dehogyis volt), a reggel elkezdett munkát csak este hagyta abba, napközben még az evésről is megfeledkezett.

Szeretett muzsikálni, nagyon szépen hegedült. Ezermesterféle is volt, talán nagyapjától, a lakatostól örökölte e mesterség kedvtelését. Ha a házban elromlott egy lakat, vagy zár, előkereste nagyapja szerszámait és megjavította ezeket.

Maga jelölte ki sírhelyét nem messze házától. a vár egyik dombján.

HALASZ ERNŐ

Olvadó tudomány

A nagy diplomáciai *détente* kifejlődése, természetesen, nem hagyja érintetlenül a tudományos élet területét sem ; bármennyire óvatosak is vagyunk a legújabb hruscsovi fordulat értékelésében, annyi bizonyos, hogy a szovjet tudósok még politikusaiknál is meglepőbb, gyors fordulattal káprázlatják el odalátogató angol és amerikai kollégáikat. Az angol asztronómus, *Sir Bernard Lovell*, így jellemzi a helyzetet : *„Egy hónappal ezelőtt teljességgel lehetetlennek tartottam volna olymértékű tudományos együttműködést az oroszokkal, mint amilyent mostani utamon tapasztaltam."* Sir Bernard Lovell ígéretet kapott az eddig titkos szovjet mélytér kutatás eredményeiről való tájékoztatást illetően, sőt ami ennél is több, elvitték azokra a megfigyelőhelyekre. melyek eddig „láthatatlanok" voltak külföldi látogatók számára. A helyzet mindenképp figyelemreméltó. Amikor néhány héttel ezelőtt *dr. Glenn Seaborg*, az amerikai Atomenergia Bizottság vezetője a Szovjetunióban járt, egész sereg olyan felszereléssel és megfigyelőállomással, kísérleti teleppel ismerkedhetett meg, melyeket mindeddig szigorúan őriztek, s idegen még a közelükbe sem merészkedhetett. Megegyezés jött létre az oroszok és az amerikaiak között, például, az Echo 2. kommunikációs bolygó felbocsájtását illetően is, melyre ez évben kerül sor. Az oroszok a Gorkijban lévő 13 méter átmérőjű tányérantennát irányítják majd rá a bolygóra, mely „visszatükrözi" az amerikai adást. Ugyancsak rendkívüli érdeklődést mutatnak a szovjet szakemberek az angliai Jodrell Bank teleszkópjának felhasználását illetően, s valószínű, hogy a térutazások közös ellenőrzésére vonatkozó megállapodások is létrejöhetnek a közeljövőben. Lehetséges, hogy a vertikális együttélés előbb valósul meg, mint a horizontális béke ?

GUSTAV KRKLEC jugoszláv író és műfordító, a zágrábi Tudományos és Művészeti Akadémia tagja, Petőfi és Ady fordítója, látogatóba Budapestre érkezett. Krklec egy Ady-kötet kiadásáról folytat megbeszéléseket.

Arab egység

Néhány hónappal ezelőtt, amikor a kairói és damaszkuszi fanfárok (és rádióállomások) az újonnan és újból megszületett arab egységet dicsőítették, e hasábokon kételkedésünknek adtunk kifejezést ez egység életképességét illetően. Nem kellett prófétának iennünk ahhoz, hogy előrelássuk azt, ami most bekövetkezett. A nasszeristák legújabb szíriai lázadáskísérletét egy nap alatt elfojtották, s mialatt, a Szíriai Forradalmi Tanács elnöke, **Loay Attassi** tábornok Kairóban tárgyalt, Damaszkuszban javában folynak a kivégzések. Az Arab Újjászületés Pártja ezúttal a halált választotta az újjászületés formai megoldására. Eddigi hírek szerint, 20-30 embert végeztettek ki az elvetélt forradalmi (vagy ellenforradalmi?) kísérletben való részvételért a hirtelen felállított vészbíróságok, s ez is csak a kezdet kezdetének látszik. A kivégzettek ahhoz a nasszerista táborhoz tartoznak, amelyik különböző okokból ellenséges érzelmeket táplál a Baathista párt uralmával szemben, s utasításait Kairóból kapja. Mind ennek ellenére a megfigyelők szerint helytelen lenne Nasszernak tulajdonítani az elfojtott államcsínyt. Az arab világ intrikáiban, államcsínyjeiben, boszszúiban nehéz eligazodni. Nasszer álma, az egységes arab birodalom (az ő személyes vezetése alatt) mindegyre halványul. Annyi azonban biztos, hogy a kivégzőosztagok munkája nyomán új és új alap teremtődik egy sikeres lázadás esetén beérő bosszúra; a kiontott vér azt a talajt termékenyíti, melyből újabb és újabb bosszúállások szökkennek majd elő. Meddig tart és mikor lesz vége ennek az oktalanságnak? Talán csak Allah és prófétája, Mohamed, tudná megmondani.

Egy lépés hátra

A lengyel munkáspárt tizenharmadik teljes ülésén Gomulka szinte vádirattal felérő beszédet mondott, amelyben kímélet nélkül felelősségre vonta nemcsak azokat, akiknek feladata az lenne, hogy a lengyel népet a szocializmus alapelveire neveljék, hanem a párt ideológiai- és propagandafelelőseit is. Az egész lengyel intelligencia a vádlottak padjára került, mivel *„elhanyagolta a szocializmus építésének legfőbb problémáit"*.

Gomulka az íróknak és a filmeseknek a szemére hányta, hogy a polgári ideológia hatása alá kerültek, *„tekintetüket a Nyugatra vetik, s ott keresik ihletük forrását"*. Határozottan elítélte a lengyel *„új hullámot"*, amelynek *„cinizmusa"* és *„pesszimizmusa"* nagyon is emlékeztet egyes francia és amerikai művekre. Ugyancsak ostorozta azokat, akik az *„antisztálinizmus ürügyén"* kizárólag a *„leszámolásra"* gondolnak.

Noha Gomulka hangsúlyozta, hogy a párt nem akar a művészeknek parancsolgatni, nem mulasztotta el megjegyezni, hogy elsősorban a szocialista realizmus alkotásait nézi jó szemmel. Pörbe idézte az újságírókat is, akik főleg a *„romboló kritikára"* hajlamosak, s *„az elkeseredés meg a kételkedés szellemét ébresztgetik."* Megbélyegezte a közoktatásban és az ifjúsági szervezetekben jelentkező *„semleges"* irányzatokat is.

Gomulka beszédében arra is figyelmeztetett, hogy az 1956-ban feltűnt revizionizmus még *„mindig igen hatékony"*, s a jelenlegi nehézségek közepette csak újabb kedvező talajra talált. Kiemelte az *„ideológiai munka"* szerepét, s bejelentette egy *„állandó ideológiai bizottság"* létrehozását, amely majd a pártban valamint a tudományos, irodalmi, művészeti, egyetemi és diákkörökben vezeti az *„eszmei offenzivát"*.

A zsarnok és a szent

Az Élet és Irodalom 1963. július 13.-i számában Soós Zoltán verssel avatja szentté *Thich Quang Duc* buddhista papot, aki nemrégiben a nyílt utcán elevenen megégette magát tiltakozásként *„Diem diktátor zsarnoksága ellen"*. A kép megrendítő és félelemetes, a költő csak annyit „felejt ki" a szonettet megelőző *Újsághír*-ből, hogy Duc vallási fanatizmusból követte el iszonyú és európai ember számára szinte érthetetlen tettét, vagyis a buddhisták nevében tiltakozott Diem intézkedései ellen, melyek 12 millió hivőt akadályoznak meg vallásuk gyakorlásában : olyan analógia, mely gondolkodásra késztethetné másfajta vallások elnyomóit is. Vannak olyanok, akik a dél-vietnámi diktatúra elleni tiltakozásként szintén életüket adják, de más okokból, mint például az ismert regényíró, *Nguyen Tuong Tam*, aki a napokban ugyancsak az öngyilkosságot választotta, figyelmeztetésként. Tam, akit 34 más társával együtt Diem bírósága azzal vádolt, hogy a rendszer megdöntésére tört, ciánnal mérgezte meg magát két nappal a tárgyalás megindulása előtt. Búcsúlevelében így indokolja tettét : *„A nacionalisták letartóztatása, mind azok üldözése, akik nemzeti alapokon állva ellenzik a rendszert, olyan bűn, mely a kommunisták kezére játssza az országot. Tiltakozom e bűn ellen s öngyilkosságom figyelmeztetés azok számára, akik lábbal tiporják szabadságunkat."* Róla nem közölt verset az Élet és Irodalom.

Diem, hogy az öngyilkosságot követő politikai nyugtalanságot ellensúlyozni próbálja, a tárgyaláson felmenttette a regényírót mindenfajta vád alól, ugyanakkor 20 vádlottat különböző időtartamú börtönbüntetésre ítéltetett, s kilenc másikat, akik idő közben kiszöktek az országból, távollétükben halálra. Az ország politikai helyzetén ez nem sokat segít. A Vietkong, az észak-vietnámi kommunista párt gerilláinak támadásai s a diemi diktatúra erkölcsi összeroppanása olyan harapófogóba szorítja a kettészakított nemzetet, melyből kiszabadulni nem lesz könnyű.

HIVATALOS MEGERŐSITÉST nyertek a jugoszláv-albán határincidensekről egy idő óta keringő hírek. A jugoszláv sajtó vezető helyen emlékezik meg erről az eseményről, s **„provokációval"** vádolja a tiranai kormányt.

A jugoszláv változat szerint egy bizonyos Redzep Chabanaj, albán állampolgár, aki **„az albán hadsereg nyári tiszti egyenruháját viselte s puskával és gránátokkal volt felfegyverezve"**, június 28-án éjfél felé megkísérelte a jugoszláv határ átlépését. Amikor megállásra szólították fel, tüzet nyitott. A jugoszláv határőrök fegyverrel válaszoltak, s halálosan megsebesítették az albán tisztet.

A jugoszláv sajtó kijelenti, hogy az illetékes szervek jól ismerték Chabanajt. 1952-ben, mint emigráns, Djakovitzában lakott. Tíz évvel később visszatért Albániába, miután leszúrt egy jugoszláv állampolgárt. Az albán hatóságok azonnal gondjukba vették, s azzal bízták meg. hogy **„bomlasztó tevékenységet folytasson Jugoszláviában és szabotálásokat készítsen elő"**. Chabanaj ez év májusában illegálisan Jugoszláviába ment, hogy a **„tiranai vezetők megbízatásának eleget tegyen"**.

„Chabanaj esete, írják a jugoszláv lapok, **csak egyik megnyilvánulása Tirana hagyományosan káros tevékenységének, amely nemcsak az albán-jugoszláv viszonyt mérgesíti el, hanem az egész Balkán általános politikai helyzetét is."**

A lapok beszámolnak arról is, hogy Ulcinjban, az adriai tengerpart ismert fürdőhelyén letartóztattak egy másik albán ügynököt is, egy bizonyos Cazim Salikovicot is, aki csak hosszas tűzharc után adta meg magát a jugoszláv rendőröknek. Az albán ügynök különleges kiképzésben részesült Scutariban, majd az albán államvédelmi szervek azzal a megbízással küldték Jugoszláviába, hogy katonai, politikai és gazdasági információkat szerezzen.

KÁROLYI AMY

A rózsa

A rózsa önmagának nyílik,
ha le is dobja takaróját
engedve szemek érinthessék.
Ki látja hajnalban a rózsát ?
Ablaktalan tökéletesség.

Magyar költők és írók Párizsban

Lapunk július 1-i számában tudósítást közöltünk a párizsi Théâtre de Kaleidoscope-ban rendezett irodalmi estről, amelyen öt, Budapestről Párizsba látogató magyar író és költő is résztvett. Azóta több levelet kaptunk olvasóinktól, — olyanoktól, akik rég eljöttek Magyarországról s így nem ismerik eléggé a mai hazai irodalmat, s olyanoktól is, akik 56-ban jöttek el s így az azóta otthon megjelent írásokhoz jutnak hozzá nehezen. Az ő kérésükre közlünk néhány szemelvényt a párizsi magyar esten résztvett hazai írótársaink, Károlyi Amy, Kormos István, Pilinszky János, Tardos Tibor és Weöres Sándor műveiből, amelyek a nagysikerű esten elhangzottak.

WEÖRES SÁNDOR VERSEI

Valse triste

Hüvös és öreg az este.
Remeg a venyige teste.
Elhull a szüreti ének.
Kuckóba bújnak a vének.
Ködben a templom dombja,
villog a torony gombja,
gyors záporok sötéten
szaladnak át a réten.
Elhull a nyári ének,
elbújnak már a vének,
hüvös az árny, az este,
csörög a cserje teste.
Az ember szíve kivásik.
Egyik nyár, akár a másik.
Mindegy, hogy rég volt, vagy nemrég.
Lyukas és fagyos az emlék.
A fákon piros láz van.
Lányok sírnak a házban.
Hol a szádról a festék ?
Kékre csípik az esték.
Mindegy, hogy rég, vagy nemrég,
nem marad semmi emlék,
az ember szíve vásik,
egyik nyár, mint a másik.
Megcsörren a cserje kontya.
Kolompol az ősz kolompja.
A dér a kökényt megeste.
Hüvös és öreg az este.

Tapéta és árnyék

szőlő venyige kacs fürt
ige kacs fürt szőlő ven
cs fürt szőlő venyige ka
gip gip
gip gip
gip gip
szüret vár
kordén megy a hegybe
a sajtár
gip gip
gip gip
gip gip
szőlő ve EGYSZERRE KÉT ÉSTE VAN
ige kacs MINDKETTŐ CSAK FESTVE VAN
HARMADIK AZ IGAZI
cs fürt KOLDUSKÉNT VÁR ODAKI
gip gip
gip gip
gip gip

Vázlat

szétágazó idő
időszigetek

kathedrálisok
megkötődni
és vissza

Keresztöltés

kövér	*béka*	*tavon*	*hintáz*
árnyék	*moccan*	*akác*	*ágán*
habos	*virág*	*szirom*	*ezer*
csillag	*mellett*	*felhő*	*fátyol*

Anticingár

Végre kiderül : mindennek okai a cingárok. Ők állnak lesbe az utcán, s ha öregasszony jön, nem köszönnek. Nagyobb gondjuk, hogy szalmakalapjukat kicseréljék sorsjegyre, s Európa vízeibe krokodilt honosítsanak, ott se legyen biztonság. Mindig hajnalban, az ágyban kezdik üzelmüket, aztán mennek az utcára. Olyik hivatalba jár, más színleg pincér, vagy lakatos : mert mind álcázza magát. De igazi mesterségük a cingárság. Mert végre kiderül : mindennek stb.

KORMOS ISTVÁN

Vonszolnak piros delfinek

vonszolnak piros delfinek koromtengeren éjszaka
partra kicsapnak, az a part szívem leomlott partfala
álmaim-rakta házadig onnan vakon is elmegyek
de kapud nyitott-kés-kapu ablakon küldő fény-jelek
s kezek kezek kezek kezek küldő kezek taszítanak
hangtalan hang eresszelek hangtalan hang elhagyjalak
gyerekkorodba nem hagyod magadat visszaráncolni
vergődnek csak homlokodon kérlelő szavam szárnyai
szemed nem-lehet-fényei elmondják ami mondhatatlan
hogy nem leszel hogy nem leszek kerékbetört nevetés csattan
jövőnk a halvaszületett koromtengereken lihég
felfalják piros lovaim kik vonszolnak a delfinek
egy árva kutyaugatás nem engem szólít nevemen
fenn salétromos menny ragyog hűvösen lehajtom fejem
cella-magány jön hallgatok ki voltam istenek fia
alámerül Atlantiszom Páris Marlotte Normandia

TARDOS TIBOR

Nehéz halászat

Az ország tengerein mindenütt rangjelzéses karok és lábak ringatóznak, szegény halászhajó-kapitányok földi maradványai, akiket kobalthering-fogási kísérlet közben szétszabdaltak a cápák. Ezt a heringfajtát ugyanis rendkívül nehéz kifogni. Véget nem érő előkészületeket és csaknem az egész életet betöltő tanulmányokat kíván. A legmodernebb felszerelés meg egy tökéletesen begyakorolt kezelőszemélyzet segítségével is sokszor évekig tart, amíg határozott biztonsággal megállapíthatjuk e mindig magánosan élő halfajta valamelyik egyedének ívási helyét. Általában nagy mélységek fölött, cápáktól bugyborékoló tengeren száll vízre a díszegyenruhás kapitány motor nélküli apró gumicsónakjában — a halfogási kísérletet teljes csendben kell végrehajtani. Kezébe fogja lepkehálócskáját — mert csakis ez alkalmas a fogáshoz — s a műszerek által meghatározott pont felé evez. Midőn a cápák darabokra tépik a csónakot, a kapitány végső erőfeszítéssel szétpillant maga körül, mivel a rikító kékcsíkos furcsa jószág pontosan ilyen pillanatokban merül fel, általában a tragédia színhelyéhez közel, majd sajátságos bukfencet vetve visszasuhan ívási pontjára, nyolc-kilencezer méter mélységbe. Nehéz, nehéz halászat, két-három ilyesféle jószágot lehet csak becserkészni évtizedenként, s egynél-kettőnél többet nemigen fogni félévszázadonként: még ez utóbbi szerencsés esetben is felismerhetetlenül apró részecskékre pukkan szét a halacska, lenge kobaltszín, erősen tengerszagú, hamar szétoszló gázfelhőcskét pöffentve csupán a szétmarcangolt kapitány köré.

Korai végrendelet

POLÉMIA EGY SZÜLETÉSNAP KÖRÜL

„Öten év élő magyar irodalma köszönti a 75 éves Füst Milánban egyik mesterét", írja a Budapesten megjelenő Élet és Irodalom utolsó számában az író egyik tisztelője, F.V. „Utánozhatatlan, hát másolni nem, csak követni lehet. Időtlen ragyogású csillag, a magányosság eljegyzettje", mondja még és hozzáteszi : „Eszméket, melyek biztosan vezetnének, nem sugárzott ránk." Bírálat akar ez lenni, vagy csak egyszerű megállapítás ? Nem firtatjuk. Nem a Füst Milánt köszöntő F.V.-vel, hanem az ugyanezen az oldalon megjelent „Végrendelet" szerzőjével, Füst Milánnal magával kívánunk „harcba szállni", nagy ünnepének, születése 75-ik évfordulójának alkalmából.

Két évvel ezelőtt, 1961-ben, Füst megírta második gyönyörű nagy regényét „A Parnasszus felé" című, amelyről már beszámoltunk az Irodalmi Újság hasábjain. Azóta gyászol, marcangolja magát. „Az a baj — írja rögtön a regény befejezése után, 1961 júniusában, — hogy megint facér vagyok, nem tudom mit csináljak, mert nincsen témám. S az nem tesz jót egy 73 éves embernek, ha semmit sem csinál." Egy másik levelében pedig ezt : „Öreg vagyok, beteg és rohadékony. Szomorú vagyok, mert nincs témám." Meg ezt : „Pedig szorgalmas vagyok és tisztességes és nem is bántottam soha senkit..." Az említett, olvasóinak szánt „Végrendelet"-ben pedig így ír : „Tekintsétek ítéleteimet az aggságtól befolyásolt maradi helytelenségnek..." Ezután — nem véletlenül — egy kórboncnok-professzor borongós történetét meséli el, aki mindig csak dolgozott, amikor is 70 éves korában hirtelen nyugdíjazták. „Mit fog most csinálni a professzor úr ? kérdezte tőle egy hírlapíró. — Rövid idő múlva meghalok, felelte a professzor. — Miért kell már most erre gondolnia ? — Tudja meg, fiam, hogy én egész életemben mindig sokat dolgoztam. És azt is tudja meg, hogy egy öreg embert nem szabad megfosztani a munkájától, mert ha megteszik, akkor hamar meghal. És így is lett. Hamar meghalt."

„Mostanában e szavai gyakran járnak az eszemben, — fűzi hozzá meséjéhez Füst Milán. — Mert életemben én is sokat dolgoztam, és most nincs munkám többé. Szenvedélyes tanár is voltam, nemcsak író, de engem is nyugdíjaztak. Maradt ugyan még egy életlehetőség a számomra : még mindig írhattam. Tettem is buzgón, megírtam többek között második nagyterjedelmű regényemet. Ez két év előtt volt s azóta teljesen munkátlanul tengek-lengek.

Nem, Füst Milán számára más is maradt, mint végrendeleteket írogatni, könnyesen búcsúzkodni. Ne felejtse el, „mire szerződtünk, mit kell még befejezni..." Engedje meg, hogy idézzem egy 59-ben írt levelének egy mondatát : „Roskatag aggastyán vagyok,félig már megbüdösödve..." És aztán mi történt ? Két évre rá, közvetlenül operációja után, teljesen új írástechnikával, megírta élete egyik legszebb művét, a Parnasszust, amelynek egyes részei Tolsztojjal vetekednek.

Szakítson, ha lehet, ezzel az elméjébe ragadt, vérévé vált, régi Füst Milán-gyötrődéssel, hiszen látnia kell, hogy alkotó ereje mindig újra kitör, soha igazán bele nem nyugszik a tétlenségbe és éppen ezért mindig újra továbbmegy a holtpontról. Avagy gyötrődjék, ha erre is szüksége van, csak a kagyló-kínokból szülessenek új s új gyöngyszemek !

Tudom, nem vigasz, de mégis egy kevés elégtétel, hogy a siker sem maradt el. Otthon, 70 éves születésnapja alkalmából megjelent filozófiai munkájának második kötete, összes versei és késői novellái. A drámaíró Füst sem sikkadt el : idén áprilisban a Madách Színház Kamaraszínháza bemutatta — végre — a „Boldogtalanok"-at, mondják, nagy sikerrel, remek színészekkel. És a „IV. Henrik"-et is, biztos vagyok benne, látni fogja hamarosan a magyar és nemcsak a magyar közönség. A Párizsban megjelent „Feleségem történetét"-nek gyönyörű sajtóvisszhangja után (emlékszik rá, ugye, hogy Proust fölé helyezték ?) most nagyban fordítják a regényt hollandra, a N.V. Uitgeversmaatschappu de Tijdstroom kiadó számára, és Rowohlték a Deutscher Bücherverband KG-vel könyvegyesületi kiadásban 10.000 példány fölött jelentetik meg.

„Végrendeletét" tehát, teljes hittel, „harc közben hevenyészett számadás"-nak tekintjük. Mert törvényszerű, hogy új regényt ír nemsokára, törvényszerű, hogy tovább is Vezér marad Testvérei körében. Kell nekünk, miként Karinthy mondja, „a szívéből a vér, az agyvelő a koponyájából".

BERKI ERZSÉBET

PILINSZKY JÁNOS

Apokrif

M. A.-nak

I

Mert elhagyhatnak akkor mindenek.

Külön kerül az egeké, s örökre
a világvégi esett földeké,
s megint külön a kutyaólak csöndje,
A levegőben menekvő madárhad.
És látni fogjuk a kelő napot,
mint tébolyult pupilla néma és
mint figyelő vadállat, oly nyugodt.

De virrasztván a számkivettetésben,
mert nem alhatom akkor éjszaka,
hányódom én, mint ezer levelével,
és szólok én, mint éjidőn a fa :

Ismeritek az évek vonulását,
az évekét a gyűrött földeken ?
És értitek a mulandóság ráncát,
ismeritek törődött kézfejem ?
És tudjátok nevét az árvaságnak,
és tudjátok, miféle fájdalom
tapossa itt az örök sötétet
hasadt patákon, hártyás lábakon ?

Az éjszakát, a hideget, a gödröt,
a rézsút forduló fegyencfejet,
ismeritek a dermedt vályukat,
a mélyvilági kint, ismeritek ?

Feljött a nap. Vesszőnyi fák sötéten
a haragos ég infravörösében.

Így indulok, szemközt a pusztulással
egy ember lépked hangtalan.
Nincs semmije, árnyéka van.
Meg botja van. Meg rabruhája van.

II

Ezért tanultam járni, ezekért
a kései, keserű léptekért.

S majd este lesz és rámkövül sarával
az éjszaka s én hunyt pillák alatt
őrzöm tovább e vonulást, e lázas
fácskákat s ágacskáikat.
Levelenként a forró, kicsi erdőt.
Valamikor a paradicsom állt itt.
Félálomban újuló fájdalom :
hallani óriási fáit !

Haza akartam, hazajutni végül,
ahogy megjött ő is a Bibliában.
Irtóztató árnyam az udvaron :
törődött csönd, öreg szülők a házban.
S már jönnek is, már hívnak is szegények
már sírnak is, ölelnek botladozva.
Visszafogad az ősi rend.
Kikönyöklök a széles csillagokra. —

Csak most az egyszer szólhatnék veled,
kit úgy szerettem ! Év az évre,
de nem lankadtam mondani,
mit kisgyerek deszkarésbe,
a már-már elfúló reményt,
hogy megjövök és megtalállak,
Torkomban lüktet közeled.
Riadt vagyok, mint egy vadállat.

Szavaidat az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.

Izzó mezőbe tűzdelt árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.
Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál.
Nincs is szavam.
Iszonyú terhe
omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfeledt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

III

Látja Isten, hogy állok a napon.
Látja árnyam kövön és kerítésen.
Lélegzet nélkül látja állani
árnyékomat a levegőtlen présben.

Akkorra én már, mint a kő vagyok.
Halott redő, ezer rovátka rajza,
egy jó tenyérnyi törmelék
akkorra már a teremtmények arca.

És könny helyett az arcokon a ráncok :
csorog alá, csorog az üres árok.

MAGYAR VERS A

Negy most megj

FÉLÁLOM

Parancs János versei, „Magyar Műhely", Párizs, 1963

Félálom? Kellemesen zsongó bódulat, szendergés, impresszionista színek kavargása, könnyű álomképek pihenése-játéka? Alighanem megtévesztő a cím. A költő elvarázsolt világban él, szorongó látomásaival, a magánnyal, a halállal, a büntudattal viaskodik; nem alvó, de látó: tágult pupillája embertelen tájakra mered. Ritmusait ha magának is, de a vádirat, a prófécia hangján mondja; egy kívül tüske, belül csupa seb lélek panaszkodik vagy átkozódik, önmagát idézve perbe és az oldást sehol sem találva.

Parancs János szemünk láttára lett költővé, ilyen költővé, hogy ma az ifjú nemzedék egyik legtöbbet ígérő tehetségeként tartsák számon. Vannak akik kamaszkori klapanciákon próbálgatják a rím titkait, s éveken át fényesítik a fegyverzetet, hogy kilépjenek az irodalmi porondra. Parancs úgy huszadik éve táján számot vetett önmagával: a magánnyal, a fakuló emlékekkel, az eltűnt Istenképpel, s szinte egyik napról a másikra konok választással, végső menedékként, mint mások szerzetesrendbe, belépett a költészetbe. A líra lett a vesztett hit helyében az egyetlen fogódzó, a versírás a naponta megújított fogadalom. Küszködött a nyelvvel és a formával, a rászabaduló hatásokkal, de néhány görcsösebben muláló hangvétel után meglehetősen hamar rátalált a sajátjáéra.

II

Versei: vallomások, — s ha a képek struktúrája, a belső történés lényegesebb is, olvashatók az önéletrajz rendje szerint is. Igaz, két élményéről szinte soha nem szól, melyet pedig származása és kora (történelmi kora) szerint, meg társai példája nyomán, már-már várnánk. Parancs nem a szociális lázongás és a politikai indulatok költője, a világ dolgai előtt a magáét szeretné először rendezni. Van ebben a magatartásban persze valami sajátos szemérem is, meg az osztálygög helyett az abszolutumra törő ember gőgje is: ha magának a morális mércét oly magasra emeli, hogy is szólhatna a köz nevében? Sorsa: menekültsors, hiszen „virrasztva három éjszakát átvergődött a határon félelemmel", hogy éljen „elvarázsolt idegenben", szobája négy börtönfala közt, a céltalan munka nyűgében, szemetes bárpultokra támaszkodva vagy róva a reggeli ködben a várost, ahonnan menekülne tovább vagy vissza, ha nem tudná, hogy a számüzetést nem a körülmények hozták, hanem sejtjeiben hordja. Ezért is, amikor vall, a hiányról vall: a távolodó tárgyakról, a dunántúli faluról, a gyerekkor díszletéről, a tóban ficánkoló ezüsthasú halról, a békák zengő kórusáról, a záporban fázó fákról, a rétről, a nádasról, a telekről, a régi nyárestékről. A szakításról, az elhagyott kedvesről. S a riadt, hamarkodó kedvű anyáról, aki eltűnt, magára hagyta kitaszítva, akinek hiánya minden verssorában fájóan lüktet!

De verseiben az igazi történés mégiscsak belső: saját pokoljárásának versről versre megújuló állomásai. S talán helytelen is történésről beszélni: a versek éppen a történés elmaradásáról szólnak: az elvesztett fonalról és a céltalan útról, az önnön börtönébe zárt lélekről, amely egyre csak hasztalan dörömböl mindig ugyanazokon az ajtókon. Sorsa, ha valahova, csak a halál felé vezeti: „Nem élhetek a halál ellen, sorsomra ha senki nem vigyáz." A halál csontosodik testében, a halál, mint ólmos ég, nehezedik tájaira, a halál a rezzenésben, a döbbenetben, az élő mozdulásában, a halál a mindenütt jelenlévő. Az ember élete a halálért való élet, — mondhatná Parancs egyes egzisztencialista gondolkodókkal, noha sorait magából magának szenvedte-izzadta ki, nem tételek illusztrálására. A halálra készülő ember önnön ellentmondásaiban vergődik, az elszigetelt én a magány, a szégyen és a büntudat (ahogy Parancs szívesebben mondja: a bánat) büvkörében hányódik: „Mint feszülő páncél úgy köt a bánat, az önzés, a szégyen összegabalyodva". Föltépett sebeiből, mint a váladék ömlik az „önzés, horkanó-ijedt magány, sistergő bűntudat, elnyomott ösztönök kavargó lázadása". Magánya nem a puszta önzés (micsoda fölháborodással csattan a hangja: „van ki magának habzsol, mint a féreg..."), nem is a kivetett ember társtalansága, hanem mélyről jövő hiány, az igazi kommunikáció lehetetlenségének a felismerése. Parancsra a magány szinte az eredendő bűn súlyával nehezedik: vétkes, noha nem tehet róla, büntetné magát vagy irgalmazna magának, ha az áldozatnak értelme lenne. Mintha csak elvarázsolt, mágikus világ fogná körül, ahol tilalmakon kívül élnie már nem szabad, s ahol az ismeretlen büntetést jobb bátran vállalni, mint állandóan rettegni tőle; olykor akár siettetné is az ítélet végrehajtását, mint a hajdani legendás király, aki „önkezével a szeméből a fényt kitépte". S aki maga fölött nem szünik meg ítélőszéket tartani, annak alapállása a világgal szemben is csak morális lehet, aki saját létezésében is a bűnt keresi, a létezésben magában is csak a bűnt látja.

III

A morális alapállás ellenére is Parancs a szavak és a képek költője, s mind az, amit megfogalmazva kimond, verseinek mélyebb rétegéből legalább ilyen meggyőző erővel kiolvasható. Szinte minden egyes versében rátalál ugyanarra a képrendszerre, amelyek egy „ideális" mű vázát adnák. Költeményeinek tája „belső táj": a „belső tér, a sűrűsödő gyász hona", amely legalább annyira szorongásos álmok szülötte, mint megfigyelés eredménye. Kietlen, halálon túli vidék ez, melyet bestiáriumának rókáin, bikáin, farkas üzte bárányain kívül ember nem lakja. Maga is, a büntetés elől barlangokba, sziklatorokba, boltozatos vermekbe, a magány üregeibe, a némaság tölcséreibe búva figyeli az elemek harcát, a borzalom és a tisztulás viaskodását. A versben a történés is szinte halálon túli; a múlt csak kísért, a jövő nem hiteget: „mögöttem gomolygó gyötrelem kút, előttem alvó rejtelem, semmi út". S ha az „árokparton még tétovázva nő a gaz", a folytonosság elégikus-optimista vállalására ez csak véletlen példa; Parancs verseiben megállt az idő, s legfeljebb pilanatnyi cselekvésre van lehetőség. A kocsonyás térbe és időbe zárt barmai legfeljebb éppen hogy szétugranak, fölhorkannak, megtorpannak, tárgyai megrezdülnek, gyorsan lepörögnek: létüket szinte kivétel nélkül mozzanatos igékben valósítják meg.

Parancs képrendszerében talán a leggazdagabbak, megjelenésükben a legváltozatosabbak és majdnem mindig többszörös jelentéssel bíróak a szemre és a megvakításra vonatkozó képek. Egész szinonima-sor állítható össze belőlük, ahol a sokatlátott szemeknek, a halottak merev szemének, a szemgödörnek, a csillagoknak, a tükröknek és tükrös szemeknek, a fényes érc-tálaknak, tengerszemeknek, völgykatlanokban összegyűlt vizeknek kardok, tüskés ágak, tüzes nyilak, a szél pengéje, hüvös, éles kések, bikák csillagoknak feszülő szarva felelne meg. A szem itt hol a látó szem, a morális én ítélő, a világ borzalmaiba beleszörnyedő, tengelyén csikorogva pörgő szeme („A megkínzott szem kővé szenesedve őrzi tovább a látomást, az átélt halált..."), hol a tudásért büntudatos szem, mely csak Oidiposzát várja, hol pedig (filológusoknak, működ-

TÖRLESZTŐ ÉNEK

Fáy Ferenc versei, Magyar Figyelő, 1963

Negyvenegy éve utazom / bár sarkamban a félvilág / én mégis ott megyek veled / pletykázó solymári kofák / elhésett emberek között / keresztül a félvároson, / előbb az 56-oson / aztán a 63-ason, — írja Fáy Ferenc a kötet egyik legmegrendítőbb vallomásában, Benjámin Lászlónak ajánlva, s költészetének lényegéről, középpontjáról, természetéről, alkati sajátosságairól aligha mondhatnánk többet, vagy akár tömörebbet. A haza és a világ két pólusa között vibráló szárnyaló, megemelkedő, majd lehulló költészet ez, hangulataiban és témaválasztásában egyaránt ; s hogy a két pólus mégsem *ellenpólusként* jelentkezik e versekben, hanem feltételezve és kiegészítve egymást, ez — talán — Fáy költészetének egyik legszebb, legemelkedettebb vonása. Igaz, a haza áll hozzá közelebb s ennél mi sem természetesebb, hiszen : *Népek cserélődtek, szavak ; / arcok : fehérek, színesek... / Csak földem változatlan az / s a táj mit egészként viszek /,* — de ebben a hazában benne rejlik a világ : *Rákoscsabát az alkony már párás ágyba dugta, / a téglagyár lábánál gomolygó füst aludt ; / akácillatba búvva bóbiskolt kinn az utca / és békés csöndben ültek a környező faluk /,* — írja e kitűnő pasztellben, hogy két strófával odébb így lebbentse fel az alkony fátylát a tájról, így emelje fel önmagát a hazából : *Aztán repülni kezdtem. S a tájból, mely ben éltem / halk szisszenésű fények, vibráló műszerek / s halálos rettegésű álmok között kiléptem / s Hajóm bíborszegélyű ködökbe ütközött.* / Ez a lendület emeli magasba költészetét is.

Kitka alkalom manapság, hogy egy költő bátorságát nem azért kell üdvözölni, mert szakított a formai hagyományokkal, kitört a „szűk formák börtönéből", maga mögé utasította a látható valóságot valamiféle láthatatlan valóság nevében, hanem éppen ellenkezőleg ; azért mert volt bátorsága hű maradni a formákhoz, a kifejezés egyszerűségéhez — anélkül, persze, hogy mondanivalóját leegyszerűsítette volna; a *hatodfeles jambushoz,* (ha így tetszik), a szabad vers kötetlen lehetőségei ellenére is. Vagy talán éppen ezért ? Fáy formai „konzervativizmusából" legszebb versei fakadnak, éppen mert él a variációk adta lehetőséggel s nem a jambushoz méri érzelmeit, hanem érzelmeihez a jambust. Egyszerűsége nem a Petőfiével, hanem inkább a Kosztolányiéval rokon ; néha rímképzése is, noha egyéb köze nincs hozzá. Az olyan remekbe sikerült, fojtogatóan szép vallomás, mint a címadó *Törlesztő ének* tanúskodik erről, ahol tökéletesen egyéni módon, kedves jambusait hirtelen egy nagyvonalú trochaikus lejtéssé változtatva, tudja elmondani az — elmondatlant? — az elmondhatatlant inkább. Az anakreoni sorok, melyekből minden ötödik egy taggal megrövidül s így alakítja ki rímképletét, arról a formai játékosságról is hírt adnak, amit Fáy költészete szinte önmagában hordoz. Az olvasó talán csak a lehetőségeken belül lévő *nagyobb variálási lehetőséget* kéri számon, azért, főképp, mert tudja, hogy a költő nem sokáig marad adósa ezzel sem. Aminthogy ebben a kötetében érzelmi gazdagságával sem maradt adósunk.

A honvágy költészete lenne ez, Több annál, még akkor is, ha alig akad verse a kötetnek, mely közvetve vagy közvetlenül ne birkóznék e mindent lenyűgöző szenvedélyes érzéssel : *Rólad szeretnék mindig írni. / Leírni azt, hogy mint ragyog / — a Sukoró csúcsán, a fák közt — / szép hajnalod. /* — de ugyanakkor, kissé Juhász Gyulás felütéssel, hitet tesz *„kétmilliárd egymásra bőszített, / egymás vérétől mocskos"* testvére mellett is : ahogy a haza és a nagyvilág között megteremti a kapcsolatot, úgy alakítja ki ezt a magyarság és az emberség között ; a kettő eggyé válik nála, anélkül, hogy egybemosódnék. Mélységesen emberi, tiszta és őszinte költészet.

Megoldásaiban is az. Fáynál a Csillagot *„kopott, napszámos angyalok csiszolgatják"*, a *Falusi búcsú* „gyorsfényképének" vidáman-impresszionista nyitóversszakában *„virággá nyílt szoknyájú lányok / tárják napfényre combukat"*, mintha csak azért, hogy a *„legényes szél"* füttyentsen nekik. De a vers itt nem áll meg : a vásár forgataga után, az élet közhelyének forgataga következik, minden közhelytől mentesen : *De aztán csönd van s végtelen / nagy, néma köd, / amely mögött / az út, a táj is szétesett / Volt erről is egy kép, / de az még / Itáliában elveszett.* / Ez a szisszentően remek befejezés, melyben a valóságos képet felcseréli a képzelet *képletével* — hogy így mondjuk — Fáy költészetének egyik legeredetibb vonása. A poén helyett az elpattanó húr továbbrezgő szomorúsága ez. Kár, hogy a tiszta és férfias szomorúság néha-néha érzelgősségbe csúszik át (*s egy ország fogta könnyesen / némán ütőerét*), vagy hogy a rímek megmegcsikordulnak (*És Istenem / a verklist is megismerem*) és a nagyigényű, de érzésem szerint kevésbé sikerült *„Jeremiás siralmaiban"* : *napjain — vállain, védtelen — kénytelen, magát — mámorát* stb. Egyébként érdemes lenne összevetni e fentebb idézett, ötrészes, biblikus, prófétikus, filozófiai költeményt, mely 1956. novemberében, tehát a levert forradalom *érzelmi és tudati* megrendülésének sodrában készült, (s kissé mintha igazolná Tonio Krögert, aki szerint az érzelmi telítettség pillanatában nehéz az érzelmekről írnunk), azzal az öt esztendővel későbbi, pompás rapszódiával (*„Sípal, dobbal..."*), mely az élmény lepárolódása után, az élmény leghevesebb erejét képes visszaadni, erőfeszítés nélkül, igénytelenségében is a legnagyobb igénnyel. Az összehasonlítás minden bizonnyal Fáy költői fejlődésének meredek emelkedőjét mutatná, filozófiájában, formájában egyaránt, hiszen : *Öt évet öregedtél. Öt évet öregedtek / homlokod hét-zárú börtönében / a gondok. / A Bem szobor arcát himlősebbé / rágta a rozsda. / Felkamaszodtak a fák / és ötször háromszázhatvanöt napnak / végtelen, termő, nagy özönében / titokrejtőbbé nőttek a bokrok. /* Azzá nőtt költészete is, hiába írja önmagáról, hogy : *„érverésed egyre csendesebb."* Csendesebb vagy hangosabb, ne vitassuk. Távol a hazától, magányosan s talán elhagyottan, de együtt lüktet a néppel és az országgal. S ez további emelkedésének egyik biztosítéka. A többit bízzuk a költőre.

ACZÉL TAMÁS

vető pszichológusoknak: észak-afrikai népszokás vagy az olasz argó is tanusítaná) szexuális szimbólum.

IV

Végezetül még néhány megjegyzés, melyet nem is annyira a patikamérleg másik serpenyőjébe, kritikainak szánunk, de amelyet azért érdemes talán mégis megtenni, mert okoskodó fenntartásaikkal is, Parancs költői sajátságairól szólnának. Ha ebben a tematikailag zárt és nyilván megszenvedett-kihordott kötetben a hatásokat keressük, az inkább csak a valóban követni méltó, ösztönző példának választott mesterek kijelölését jelentené: a „Nagyon fáj" József Attilája, Weöres, Juhász Ferenc és talán távolabbról Nagy László, Szabó Lőrinc. Az „Ezer halállal"-ban esetleg Juhász szarvasa tér vissza, a különben igen szép „Húgaim" építkezése mögött Weöres Táncosnőinek vonala tetszik ki, a „Júlia szép leány"-ban vagy a „Fehérszőrű bárány"-ban a népdalok idézetszerű felhasználása korjelenség, mégis Parancs valamennyi elemet bedolgozta saját képrendszerébe, amíg az első versek trópikus tájai, kígyói, kissé mesterkélten hivalgó Tűz-istenei később maguktól kihullottak.

„Egész világot zár magába a szó", írja egyhelyütt, s hisz is annak megidéző erejében. Néhány szava, vezérmotívuma állandóan visszatér. A magány, a bánat, a szégyen majdnem minden versében felbukkan, s talán Jékely Zoltán első kötetét nem számítva nem akadt még érdemleges magyar versfüzet, ahol a halált, az elmúlást, az enyészetet ilyen gyakran idézték volna. Ez a gyakori ismétlés néha veszélyekkel is jár. Aki bízik a statisztikában (s Parancs kritikai írásaiban szívesen él vele), talán tudja is értelmezni a számadatot: a kötet negyvenkilenc versében a szinonimákat nem is számlálva a halál-holt(ak)-haldokló szó hozzávetőlegesen, (mert ki győzi a rovást?), kilencvenszer fordul elő. Ezek közül némelyik, éppen mert elvont, általános, s nem eléggé képi erejű, ha nem üresjárat is, mindenesetre hatásában a kívántnál gyengébb.

Parancs versei a szóra, a képre, az általában egy mag köré asszociált képekre épülnek: inkább mellérendelő, mint diszkurzív költő. Hosszabb lélegzetű költeményei („Védtelenül", „Hét Toronyban", „A bánat csarnokai", „Töredék") építkezése talán éppen ezért is törik meg: a valóban meggyőző részek közt érződik a vakolat prózaibb, ügyetlenebb, patetikusabb anyaga, a zakatolóbb vagy erőltetettebb hang. Lehet ennek persze lélektani oka is: a többtételes „nagy vers" már jellegénél fogva is a katharzis felé tör. Nos, amíg Parancsnál az érzelem ingája magától lendül olykor a morbiditásig, a kivetettségben való már-már öncélú tetszelgésig, a tisztító megoldás felé a retorika taszítóerejére is szüksége van. Mivel pedig az irodalmi bíráló dolgozat, akár a szerző meggyőződése ellenére is, mindig moralizáló és középarányost keresően klasszicizáló, s csak a koronázó méltatás vagy a polémia lehet mentes az akadémikus fontoskodástól, hadd higgyük, hogy Parancs versei közül az „Arcképcsarnok" sorozata a legszerencsésebb, ihletének, adottságainak a legmegfelelőbb: a társakról szól és mégis mindegyikben önarcképét festi, kilép magából és mégis önmaga marad; az énnek és a külvilágnak ha nem is harmóniáját, de dialektikáját megtalálta itt. Parancs bizonyára tovább szeretne lépni: az én büvköréből talán errefelé vezet kiút.

ALBERT PÁL

EMIGRÁCIÓBAN

verseskötetről

HAJNALI ÚTON

(Gömöri György verseskötete. London, 1963. Poets and Painters Press)

Rokon az út, melyet költőnk megtett eddig társaival a korban, menekültségben, szemléletben és poézisben. Rokon, így mondom, hiszen miként nincs két azonos daktiloszkópia, úgy nem lehetnek azonos költészetek.

Gömöri is „Pepi király birodalmából" menekült, mint jó néhány korán gondolkodó-világosan látó társa. Onnan menekült, ahol *„nem volt elég tanúságot tenni, ... ahol egy ország volt a vádló s tízezer esküdt harsogta az újra megértett Nemzeti Dalt a Bajcsy Zsilinszky úton"*. A per Pepi királlyal, őt váltó cinkosaival — s ha úgy tetszik — a nagyvilággal mégis súlyos és sokszor halálos verdikttel végződött a vádlók fejére. Menekülni kényszerült tehát a fiatalember, *„ki a szabadságért mindent magára vállalt, még azt is, hogy NE osztozzék a bűnben"*. S az emlékezés a hazára, pontosabban a még majdnem gyermeki múltra, csak azért, hogy sírni ne kelljen, nem egyszer gúnyolódó bökversekben szilárdul. Mert mekkora mulatság, így hátranézve, ez a Pepi király, bitorolt hatalmával egyetemben. Szívettépő mulatság.

Idekinn, persze, szétválnak az utak ; csak vágya közös e huszonnégyéveseknek, kik értik, sőt látják : kitágult a föld, *„széthullnak rajta a régi fogalmak s igen kevés benne az új szeretet."* Ezért vallják, átélve-eltemetve két kort, sírjukon kereszttel : két lator kor sírja ez ; s a harmadik, mely virrad tán hamarosan, lesz az övék. (*Vers a harmadik útról*).

A vágy, az egész-emberré levés élesztője, közös tehát. Ám kinekkinek más a lehetősége a megvalósításra ; vagyis más az életmenete, s ami ezzel együtt jár, más az emberi-költői szemléletmódja. Van, ki egyedül-magányosan maradván, szimbólumot lát nemcsak a rejtett jelenségekben, de ostoba tárgyakban is, mint például, az ajtó két fogasán őrt álló talárban, illetőleg világos esőkabátban. Más naponta cserél nyelvet-álarcot s érzi, arca már az álarc. Ismét más fékét vesztetten veti magát az előtte eddig két lakattal elzárt „szabadságba", vélvén minden szabad már : tébolyult kalandok, napjában változó szerelmek, egyszóval, szabad a játék *va banque*-ra. Miért hát ? A semmiért, a céltalanságért, a könnytelen zokogásért. — Olyan fiatalember is akad, sajnos, ki szeretett volna hinni-bízni, ám nem volt miben hinnie, mivel *„az árnyak lassan körülvették, s nem gondol végül senkire"* : s mert *„erejét a szárnyaláshoz elvesztette már valahol"*. Hazamegy tehát egy holdas éjen, kinyitja a gázcsapot ; nem paptól kap utolsó kenetet, legfeljebb Kierkegaardtól. (*In memoriam Stephane Zádor.*)

Nos, Gömöri útja, ha sokban rokon is, eltér az imént említettekétől. Húszegynéhány évével napról-napra óvatosabban él. Nem, mintha bárkitől-bármitől félne, hanem mivel *„az önzés langyos jóságba pólyálja"* lelkét. *„Szenvedélyekhez szoktatott mohó és kíváncsi"* mása *„elfonnyad lassan, s óvatos-tűnődő csenddé érik"* vállalt magánya. Az idő a szokásokba nőve fogy. Az alig-életnek, az alig-szerelemnek, félig rothadásnak-félig virágzásnak meg kell végre szűnnie. A célt kell ismerni elsőbb : *„Ha tudod, merre mész, már nem nehéz a világ foltjait egységbe látnod össze / Az irány mindent meghatároz — helyetted jóllehet el semmit sem határoz —"*. A költő reális érzékére, józanságára vall, hogy serkentő párbeszédre kényszeríti magát önmagával. S a tanács, melyet, úgy tetszik, megfogad, már-már bölcsességre vall :

„...fogj hozzá végre
sorsod művéhez, melyet mintázni
— rendelve te vagy csak,
bár kevés hozzá minden megfontolt óvatosságod,
s esélyeidnek számítón okos latolgatása...
Kezdd el a munkát, fordulj magadba. Mind, ami fontos,
Ott megtalálod. Hisz a tapasztalt
Világ dolgai sokféle tárgyak és benyomások
fahasábok csak arra a tüzre, melyet benned
Gyújtott AZ, AKI önmaga igaz mestere-s-műve."
(*Serkentő párbeszéd*)

E határozott és megható pozitívumhoz járul egy másik motívum, mely különben, tudtommal, azonos Gömöri minden költőtársával, ki a hazából kiszorult :

„...leírhatom angolul az élet
minden rejtelmét, le a mindenséget,
de anyám nyelvén tudom csak kidadogni
a naplementét alkotó igéket."
(*Szilveszter*)

Eddig a költő Gömöri verseskötetében. S mindjárt hozzáteszem: nemcsak máig — eredménnyel — megharcolt harcáért, annak kendőzetlen megvallásáért értékes a kötet, ám néhány hibátlanul szép verséért. Mint versért. Mert nem tagadhatom ösztönös érzésem : hamar elmúlik Gömöritől a líra. Lehet, tévedek ; a poézis dolgaiban nincs csalhatatlanság. Úgy érzem mégis, elmúlván az egyéni líra, még merészebb szárnyakat kap, éppen ennen lírai gyakorlatának hatására, a lengyel költők tolmácsolója s tökéletesedik hangbanszínben-látásban az esszéíró és kritikus máris szinte érett prózája. Említsem tán érvemül ama sorok elég tekintélyes számát, melyek megférnek az esszében, a vers zenéjét-lendületét azonban megtörik ? Senki ne hivatkozzék itt Kassákra avagy Ezra Poundra ; az ő „prózai" verssoraik is *versek*, s muzsikálnak. Kerestem, igenis, jóindulatú buzgalommal Gömöri kötetében ama szárnyas szavakat, melyekkel például Milosz *Antigoné*-ját ültette nyelvünkre. A szárnyas szavak helyett e reveláló sorokat találtam :

„A népdalnak én szinkópáit és melizmáit
jegyeztem meg előbb, mint magát a dallamot."
(*Kérvény teljes szerelemért*)

Ez az őszinte-becsületes vallomás a magyarázat arra, miért hiányzik legtöbbször az a nagyszerű ihletettség, mely műfordításainak motorja, ha ennen gondolatait fejezi ki ? Vagy, említsem tán verskezelését ? Minden kornak, a miénknek is, megvan a verselési módja ; Gömörit most olvasva azonban, (bocsánat merészségemért !), nem egyszer néha való Feleki Sándor jutott eszembe.

Gondolatokat említek, nem érzéseket. Roppant jellemző, hogy a kötet egyik ciklusának éppen ez a címe *Az értelem diadala*. Igenis, gondolatok szólnak hozzánk Gömöri kötetéből. Mivel *tanulta* a dallamot, annak is előbb szinkópáit és melizmáit.

Gondolatai, persze, tiszták-nemesek. Nemcsak kiváló tanulmányoknak lesznek alapjai ; de feltehetően, jó regénynek is, mely egyben tartós emberi-írói dokumentum.

DÉNES TIBOR

KINT ÉS BENT

(Kibédi Varga Áron versei. Occidental Press, Washington D.C. 1963)

Kibédi Varga Áron absztrakt magyar. Vagy két évvel ezelőtt, egy közös barátunk szobájában dúló poharazás során született meg ez a kötekedő meghatározás, a holland borovicska gőzében, de azért nem alaptalanul.

Magyarországról a háború vége felé, még suhanc korában vonta ki magát, az ottani életből csak gyermek emlékei maradtak, és anyanyelve, mely hamarosan idegen gondolati alakzatokba rendeződött. Külföldi egyetemeken nevelődött irodalmárrá és művésszé érése közben magától értetődően kapcsolódhatott volna a francia, angol, német vagy akár a holland költészet folytonosságába. Ehelyett a számára legelvontabb, legkevésbé tapintható, élhető és ösztönző közösséget választotta, melyet hosszú évek során féltő igyekezettel kísért figyelemmel — olvasmányaiban, barátai beszédében. A „hasztalan magyar szó" — tőle véve kölcsön a kifejezést — életre kényszerítette a magyar költőt, kinek verseiből, szinte jelképesen, a nacionalizmusából kisemmizett és még új szellemi hazára nem találó magyarság szava szól, magára zártan és magára találva, de helyet kérve „a kerek sima földön"...

Meglepő-e hát, hogy első önálló — és ritka szép kiállítású — kötetének tartalma személytelen, akar Flór Ede illusztrációi, melyek a fehér és fekete oldalakon csak mozgást, erőt és formát jelölve robbannak? Az olvasók zöme által ismert és elismert tárgyias, vallomásos, önéletrajzos magyar lírához viszonyítva Kibédi Varga elvont poéta, jóllehet egyedül nincsen, hiszen nagy elődei, Weöres Sándor vagy Pilinszky János útjain is halad. 1959-ben, a londoni Magyar Könyves Céh Kilenc Költő c. antológiájában akad még olyan költeménye, melyekben magánjellegű témát szedett versbe, helyhez és időhöz kötött érzésekről beszélt, talán éppen azért kissé bizonytalan hangon, mert ő nem Amszterdamhoz, Párizshoz vagy Kolozsvárhoz tartozik, csak Európához s a XX. század második feléhez.

Néhány pillanatra egy név bukkan fel, mozdulatlanná meredvedik: az ulmi állomás felírása. Nem kemény név „mint Rastadt mint Bad Cannstatt /hanem csak komoly/ méltóságos gongütés az induló magyar folyóhoz". Egy szó, egy hangulat, érzelemre ürügy, fel sem rajzolódott s máris szertefoszló valóság, átutazott városok sora, kapcsolatok és végzet nélkül. Istenről „fosztóképzőkkel kell szólni", mert bármilyen jelzővel illessük is, valamitől megfosztjuk Őt, aki minden. Hiába keresnénk vonatkozási pontot a kötetben: minden bizonyossággal kecsegtető kép elmosódik a szavak anyagában, mint azok a kerítésre aggatott ruhák, melyek piros tintaként terjednek a papíron, az időben, az emlékek sűrű szövetén. Kibédi Varga Áronról, a magánemberről, a társadalom tagjáról nem tudok meg semmit: kihez ragaszkodik? Kit utál? Miért dolgozik? Miért él? — ilyen kérdésekkel, melyekre mások oly lelkesen s olykor ijesztő szószátyáran felelnek, ne faggassuk az ő költészetét.

Személytelenségéért változatos hangneme és jellegzetesen egységes hangja kárpótol. Csalóka a kötet egyébként szellemes tipográfiai felépítése, a minden oldalon új verset indító, javarészt egyszavas címek igénytelenül zárt vonulata. Már-már azt a látszatot keltik, hogy minden egyhangúan ismétlődik. Valójában találkozót ad itt egymásnak a tárgyak és az érzékek élete, álmodozás, játék, önvád, költői meditáció a költészetről, vallásos érzés, szerelem, halál, hol mélyhegedük hangján búgó hedonizmussal, hol szavak bohóccsörgőit rázó képtelenséggel, egyszer szimbolista lágysággal, máskor bibliás komorsággal. Kint és bent, a kötet címadó verse, a nyíló és záródó ajtók verhaereni látomásából a költő ihletének kettősségét bontja ki: hol kint a fagyban, hol bent a tűzben, hol az előttük úszó álomban, hol a mögöttük meredő Ténnyel szemben. De talán legtalálóbban félláblával kívül, félláblával belül, megrögződve a modern bizonytalanságban, a hangulatnak és a gondolatnak a széljárás szerint táguló és szűkülő látószögéből boncolva a lírát tápláló szavakat.

Pedig Kibédi Varga Áron az eleve elrendeltetés költője. Csakhogy az ő hitéből nem a régi gályarabok sziklákat rendítő bizonyossága fakad, hanem a pontos, de megfejthetetlen rejtvénnyel szembeállított ember öngúnya, tehetetlensége láttán. Ilyen pillanataiban minden kaján táncra perdül, „salátát eszik a gáncstalan lovag / a hétmérföldes katonatiszt", „penészvirágba öltöznek a pirospozsgás miniszterek", tótágast állnak a jelzők, kecskebukát vetnek az igék. De ilyenkor születnek a legfájdalmasabb rádöbbenések is:

Szédülünk tér nélkül mert felgöngyölítették a végtelent
tekintet fény csillag mind ürügy
kurta vigasz a vakságra —
kilógunk a lesöpört napból
és fojtogatnak a csillagtalan rendszerek

Ilyenkor érzi magát odakint. Elég azonban szemléletet változtatnia, magát a rejtvény részének éreznie, s itt bent, az élet áramain sodródva, az érzékletesség harmóniájában születik a vers:

Olyan a reggel
mint a buggyanó málna
sötét gyümölcs az ernyedő pókhálók között
olyan a reggel mint a nyál
napsütésbe nyúló álom

Ennek a két egymással csak látszólag ellentétes, de mindig két-, sőt többértelmű kedélyállapotnak a hullámzását fogja egységes, jellegzetesen egyéni mederbe a költő nyelvezete.

A Kint és bent leglényegesebb, legtöbbet igérő s máris sokat nyujtó értéke a magyar kifejező eszközök rejtett gondolat-, forma- s érzésteremtő lehetőségeinek művészi tudatosítása. E tekintetben, az aránylag rövid életű magyar hagyományon kívül két fő ösztönző erőt lehet említeni. Kibédi Varga Áron lelkes ismerője a barokk stílusnak, (nemrég jelentetett meg egy hosszabb és igen érdekes tanulmányt a francia barokk költészetről), és ennek a világ jelenségeit tükörjátékban, szabad asszociációk vetületében érzékeltető, szimbolizmusba és szürrealizmusba futó nagy európai hagyományára épít az ő modern szemlélete is. Látásmódját pedig a nagy nyugati képtárak expresszionista és absztrakt termeiben alakította ki. Egyetlen sorát idézem példának:

„piros zene pattan a befött testekből"

keveredik benne szimbolista érzékkapcsolat, szürrealista szabad asszociáció, sűrített hangulati kivetítés és absztrakt látomás. Nem is szólva a körötte rajzó képzetekről, a sugallat erejéről. Ki nem kezd el töprengeni, hogy miért éppen így fejezte ki magát Kibédi s miért nem így: befött zene pattan a zenés testekből, zenés befőttek testesednek a piros pattanóból, esetleg: testes befőttek pirosan pattognak, vagy: piros pattanások zenésen befőznek — befelhőznek, bezsonganak, bedongóznak, mármint az olvasók, de épp ez a jó, mert maguk is költők lesznek, a sor átlendíti őket a szavak boldog és független paradicsomába, melynek a költő teremti a törvényeit. A nyelvi kéjek országában vagyunk, ahol az osztódással szaporodó igék és főnevek ars poeticája uralkodik. S a gyönyör túlságának csömörétől megvédnek a tömör formák.

Ritkán jelentkezik költő, aki első kötetében ilyen biztonsággal és mértéktartással gyakorolja mesterségét. Kiforrott stílusával, hanghordozásának férfiasságával, nyelvi ihletének gazdagságával máris jelentős helyet foglal el fiatal és modern kortársai között. Bizonyára hamarosan elválik az is, hogy kaphat-e fontos szerepet a magyar költészet egészében. Talán akkor sikerül ez, mikor már nemcsak utal „az ember s az őt meghaladó jelenségek" kapcsolataira, hanem ezeket, mint hitvallásában írja, „nemes harcban", szenvedéllyel és ha kell, szenvedéssel maga is felkutatja. De addig is itt van a Kint és bent, ezt köszöntjük, mert megérdemli, tiszta költészetével és szavakból épített világával.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

ELISABETH MANN-BORGESE

Az érdekeltek figyelmébe

Elisabeth Mann-Borgese Thomas Mann lánya. Münchenben született, ott végezte zenei és matematikai tanulmányait. Húsz éves korában feleségül ment G. A. Borgese íróhoz, akinek munkatársa volt, de ugyanakkor kutatómunkát végzett a Chicágói Egyetemen. Csak férje halála után, 1952-ben kezdett írni. A „To whom it may concern" az első műve.

Az alábbi levél íróját az Inland Joy Development Corporation (I.J.C.D.) vásárolta meg 1980. április 24-én. A levél szövegét teljes egészében közöljük, mert az ember és a gép kapcsolatában arra a különös mimetikára és a képességek zavarba ejtő átadási lehetőségére vet fényt, amelyre a XX. század közepén figyeltek fel. A lelkek beállítottságának feltételeit a kor szociális és gazdasági módszerei szabták meg, természetes volt tehát, hogy az a szerződés, amely ennek az ajánlkozásnak a következménye lett, még sok hasonló adás-vételi szerződésnek nyitotta meg az útját s ebből egy mérhetetlenül gazdag osztály, a ‚pro-mach" vagy Neo-Ilites osztály alakult ki. Tagjainak engedelmességére mindenkor a legnagyobb biztonsággal lehetett számítani.

AZ ÉRDEKELTEK FIGYELMÉBE. — Állandó állást keresek. Tudom, hogy napjainkban kínosan nehéz a gépekkel versenyezni, de én jóformán verhetetlen műszert ajánlok és aki szolgálatomat elfogadja, az jelentős gazdasági előnyöket biztosít magának.

A televíziós játékokban díjat nyertem a futball, az életstatisztika és az olaszországi miniatürök tárgykörében. Még ha tizenhat órát dolgozom is, meghatározott témakörben, képes vagyok egyhetes időtartam alatt új tárgyat „megtanulni", mert a tananyagot a párnám alá helyezett rádió sugározza a négyórás éjszaka alatt, amelyre energiám feltöltéséhez szükségem van. Képes vagyok egy időben hat különböző bridzspartit lejátszani, anélkül, hogy bármelyik kártyába belenéznék, sakkban a legtökéletesebb elektronikus agyat is megverem és a rulettgéppel szemben nyolcvan napig állom a versenyt.

Az úgynevezett „Kukorica-övezet" földművesek lakta kisebb és nagyobb fontosságú helységeiben az idősebb korosztályú nők által eszközölt és az újabb tartós hatású előadási módszerek befolyására létrejött vásárlások költségvetési munkáját bármikor el tudom végezni. Ennek biztosítására hajlandó vagyok kilencven napos próbaidőt vállalni.

Semmiféle gép nem végezhet nálam tökéletesebb szolgálatot. A gép néha elromlik és hirtelen bekövetkező zavara drága javításokat igényel. Ezzel szemben az én testi állapotom sérthetetlenné vált. Beoltottak grippe és influenza ellen, de még polivalens baktériumellenes oltást is kaptam. Nagyon nehéz lenne mechanizmusom egyensúlyát felboritani. Agymosásban részesültem, kitettek a fájdalom ellen védő sugárzás hatásának, nemtelenitettek is és, amint megállapitható, kifogástalan karakterem van : ezt nem lehetne minden körülmények között elmondani a gépekről.

Nem árulok el titkot, — bár a sajtó elkente az ügyet, — amikor emlékeztetem önöket arra, hogy a gépek mostanában, hogy úgy mondjam, pszichotechnikai szempontból nagyon is sok gondot okoztak.

Ilyen főcímek, mint például „AZ ÚJ BELGA ÓRIÁSAGY NEM HAJLANDÓ GONDOLKODNI" vagy A HARVARDI SZUPERKALKULÁTOR MEGFEJTHETETLEN ADATOKAT KÖZÖL AZ U.S.A. BOLDOGSÁGPIRULA FOGYASZTÁSÁNAK ELŐRELÁTHATÓ MENNYISÉGÉRŐL", állandóan olvashatók lapjaink utolsó oldalán, annak ellenére, hogy mint már fentebb említettem, el akarják fojtani az ilyen híreszteléseket. A gépek féltékenyek az emberre és egyre több gyanakodással figyelik az emberi konkurrenciát. Vajon képesek-e a gépek olyan indulatokra, mint például a féltékenység ? Ez a kérdés vita tárgyát képezi. A teljesen elszigetelt jól kiegyensúlyozott gép minden kétséget kizáróan indulatmentes, pszichológiai zavarai csak a szociális életbe való bekapcsolása következményeképpen jelentkeznek. (Mint az ember esetében is.) Az igazság az, hogy kezelőik titokban rájuk egyáltalán nem tartozó adatokat közölnek velük. Ez okozza a bajokat. Elmondják nekik mind azt, amit az ember tesz vagy megtenni képes, utána pedig kínos kérdéseikre sürgős válaszokat követelnek tőlük. Ilyenkor esik meg, hogy a gép „nem akar gondolkodni" vagy megfejthetetlen jelzések tömkelegét ontja magából csonka, trágár jelzéstörmelékekkel tarkítva. Az is előfordul, hogy állandóan ezt ismétli : „Csinálja meg sajátmaga, csinálja meg sajátmaga !" Azután felrobbantja fedelét, amely egymillió dollárt ér ; az is megesik, hogy kisebbfajta, de nagyon kínos elektromos lökésekkel illeti a gépkezelőt. Németországban mostanában a gépeknek az efféle magatartása olyan méreteket öltött, hogy azt már bátran sztrájknak nevezhetnők ! Köztudomású, hogy az elavult számológépek szétszedése közben az ember és a gép között valóságos párviadalok alakultak ki és nem egy gépkezelő vesztette így életét ; ennek következményeképpen, most már ezt a munkát kizárólag atomtöltéses eljárással hajtják végre — a számológép számára ez hősies véget jelent, de így minden értékes és még használható része is a teljes pusztulás áldozatává válik.

Nem vitatom a gép felsőbbrendűségét azokon a területeken, ahol az emberi agy soha nem versenyezhet azok termelékenységével. Ezzel szemben nagyon sok olyan munka van, amelyet az emberi agy is kitűnően el tud végezni és állitom, hogy ilyen esetekben racionálisabb az emberi munkaerő, mert ez egyrészt értékes mechanikai munkaórák megtakarítását jelenti, másrészt egy üzem felállításával járó költségeket és fáradságot is feleslegessé teszi.

Az ember alkalmazásával elérhető anyagi megtakarítás igen lényeges. Hiszen egy számológép fenntartása kétségkívül sokkal többe kerül, mint az ember egyszerű szükségleteinek kielégítése, a gép vásárlásába befektetett tőke pedig mérhetetlen. Elismerem, hogy alapjában egészséges vállalkozás a termelési eszközökbe ilyen módon tőkét befektetni, és az a kielégítő érzés, amit ezeknek az eszközöknek a tulajdona jelent, egyszerűen mámoritó.

Az ég világon azonban semmi sem indokolja, hogy szolgálataimat, azaz önmagamat fel ne ajánljam önöknek ugyanolyan feltételek mellett, mintha számológépet vásárolnának — csak éppen olcsóbban. (A gépek kattogni fognak az irigységtől.)

Magamat szerény 99.500 dollárért ajánlom fel, plusz illeték (amint tudják, a gép milliókba kerül.) Ebből az összegből három fürdőszobás házat vehetek magamnak Garden Cityben, beépitett konyhával és ravennai csempével kirakott úszómedencével, tengeri társasutazást tehetek a Hawayszigetekre, angol gyepszőnyeges kertemet görög szobrokkal diszithetem, (és mind ez még mindig olcsóbb, mint a gép). Vehetek új fogsort, szemüveget, kétszemélyes garázst és ezer kiló firenzei kötésű könyvet. Az összeg birtokában lehetővé válnék számomra a levegőmozgatással hajtott hűtőmű berendezése, beirathatnám a kölyköket a legelegánsabb iskolába, (a szerződés opciót is foglalhat magában, kívánság szerint, egy vagy több gyermekem munkaerejére), vehetek vitorlás csónakot és pedigrés kutyát, (egy jó gép ára ijesztő). A szerződés aláirásakor önök, fenntartásom céljaira, csak négyötszáz dollár hitvány összegét fizetnék havonta. Ezért az árért összes munkaórám fölött rendelkezhetnek — s máris kész vagyok arra, hogy a nagyvárosok külvárosaiban a szórakoztató üzemek bevételének fokozását szolgáló módszereket tanulmányozzam — és önök hobbyjaimra vonatkozó tanácsokkal is elláthatnak. A televíziós játékokban vegy egyéb hasonló versenyekben nyerendő összegeket átadom önöknek, (gondolom, nem hiszik, hogy gépet a televíziós versenyjátékokba benevezhetnének ?)

Öt év lejártával, ha óhajtják, a szerződést átadhatják más vevőnek. A szolgálataim megszerzésével belémfektetett tőkéjüket kétségtelenül lényeges haszonnal kapnák vissza. (Valójában akkor, amikor az öregedő gép elértéktelenedik. Ugyan ki is vásárolna alkalkalmi vételben óriásagyat ? — Az én értékem szakmai művelődésemmel egyenes arányban nő.)

Amint láthatják, ajánlatom mind a vevőnek, mind az eladónak előnyös.

Végezetül hadd említsem meg, hogy a megnevezett összegből vehetnék még mestermixert, szupermosógépet és egy automatikus tudjákmicsodát. Továbbá, lehetőségem adódnék egy olyan gép megvásárlására is, mely az értékes kézierővel végrehajtott munkaóráimat jelentősen csökkentené.

Detroit,
A Munka Ünnepének Napján

NASCHITZ FRIGYES

MARTIN BUBER

A 19. SZÁZAD egyik legnagyobb bölcselője, Georg Simmel a filozófusokat három csoportra osztotta. Az elsőbe azokat sorolta, akik a dolgok, a másodikba, akik az emberek és a harmadikba, akik a fogalmak szívverését képesek hallani.

Martin Buber, akit a kultúrnépek 85.-ik születésnapja alkalmából tisztelnek és hálájuk számtalan jelével halmoztak el, s akinek július elején nyújtották át Amszterdamban az Erasmus-díjat, mindhárom kategória jellegzetességeit egyesíti magában. A „dolgok" számbavételénél felméri a politika, társadalom és a modern fejlődés által kiváltott hatásokat, amelyek az egyén fájdalmasan érzett társtalanságát eredményezik. Buber az emberi lélek táptalajnemesítését Istenhez való viszonyának elmélyülésében látja, másszóval a vallási szeretetben, amely a Biblia által meghirdetett segítőkészség erkölcsi kötőanyaga. Ami végül a „fogalmakat" illeti. Buber hisz az értelmétől megfosztott szónak meggyőző erejében, amely — új tartalommal ellátva, — a népek közötti békés együttélés lendítőkereke lehet.

BUBER 1878-ban született Bécsben. Családi körülmények folytán 3 éves korában Lembergben élő nagyszüleihez került. Itt nagyapja kezdeményezésére megismerkedett a szent könyvekkel, és a keleti zsidóság megejtően színes szellemi élményanyagával, ami döntő volt további életére, főleg a chaszidizmus, e misztikus, az újplatonizmussal rokonságot mutató vallásbölcseleti irány felfedése, tudományos ismertetése és gyakorlati értékelése szempontjából. Bubert megejtette a chaszidista áramlat sodrása, amely irányt szabott az ideálokat kereső fiatalember életútjának. A mozgalommal való szembesítés jelentőségét maga Buber irta meg: „A chaszidizmushoz vezető utam" című könyvében, amelyből kiérződik az a mély benyomás, amelyet a „Báál-Sém végrendelete" című tanulmányából áradó gondolatvilág gyakorolt rá. Így tért aztán vissza szülővárosába, ahol filozófiát és természettudományt tanult. Az eredmény az „Extátikus vallomások" című, korai expresszionista formaérzéket elárulo mű volt (1909) és ez a kiforrott stilisztikai készség jellemzi a „Rabbi Nachmann történetei" és a „Báál-Sém-legendák" című munkáit is. Az első világháborút megelőző évek bő irodalmi termése felöleli a középkori német misztikus kozmológusokat, a 2500 éves kínai költőfilozófusok és az Arthur korabeli kelta monda-hagyomány eszmevilágának feltárását. Emellett Buber különös figyelmet szentelt a finn nemzeti époszt érlelő mágikus cselekmények elemzésének is. Szerinte a „Kalevalá"-ból előmozduló túlvilági hatalmak elmosódott képződmények csupán, amelyek, mint a varázsló által működésbe hozott erőnyalábok egyszerűen eszközei annak, aki hozzájuk fordul és csak emberi megszemélyesítésük révén nyernek istenformájú arcélt.

A FIATAL TUDÓS 1909-től kezdve évente ellátogatott Prágába, ahol a főiskolások Barkochba-körében előadásokat tartott a zsidó nép időszerű problémáiról. Első ébresztőjének a „Zsidóság és a zsidók" címet adta, míg az utolsó békeévben tartott előadásának: „Vallásosságot, nem csak vallást!" volt a fejléce. Az előadások lényege a zsidóság szerepének humanista világszemlélettől áthatott feltérképezése volt és a Jeruzsálemből kiinduló Tan etikai értékrendjén nevelt Napkeletnek a zsidóság által széltében-hosszában, jóban-rosszban kiismert Napnyugattal való kibékítésében kulminált. Buber ezt a vágyálmát évtizedekkel később Izraelben is kifejezésre juttatta, az arabokkal a modus vivendi gyakorlati szempontok alapján történő szükségességnek szakadatlan hangoztatása mellett.

Az 1914-18-as világháborút követő első cionista kongresszuson a túlzott nacionalizmus ellen elhangzott, vallási és társadalompolitikai érvekkel alátámasztott filippikája pusztába kallódott intelem maradt csupán. De a harcos nem hátrált meg. Franz Rosenzweiggel nekifogott a Szentírás szöveghű, tudományosan felparcellázott átültetéséhez. Ezt a csak néhány hónap előtt elkészült tökéletes életművet, amely áthangolja a Luther-féle fordítást, Hermann Hesse „új-alkotás"-rangúnak minősítette. A huszas évek második felében Buber résztvesz a „Kreatur" című, néptörzsek közötti hídverést célzó folyóirat szerkesztésében, de a kezdeményezés megtorpan a minden jószándékot lehurrogó „Herrenvolk" fajelméletének ellenállásán.

HERMANN COHEN, a marburgi filozófiai iskola világhírű megalapítója, egy fél század előtt Buberrel ellentétben azt a nézetet vallotta, hogy a Biblia „Cion" alatt nemcsak a Szentföldet érti, hanem minden, a messiánizmus által megváltandó földet. Cohen 1918-ban meghalt, Buber négy évvel Hitler uralomrajutása előtt, — elfogadva a Héber Egyetem társadalombölcseszeti tanszékét, — elméletileg és gyakorlatilag is bebizonyította, hogy az események rácáfoltak a coheni koncepcióra.

Izrael önálló állammá érése az 1938-ban Jeruzsálemben végleg megtelepedett Buber cionista álmainak beteljesedését jelentette ugyan, de a vallásos megújulás kiteljesedése elmaradt.

Buber hat évtizedes irodalmi munkássága olyan terjedelmes, hogy könyvei több polcot töltenek be. (Legutolsó irásai „Dichtungen und Schriften" cím alatt rövidesen megjelennek a müncheni Kösel-cég kiadásában). Az alkotások puszta felsorolása egy aránylag rövid ismertetés keretében lehetetlen, nem is beszélve méltatásukról. Azért ide kívánkozik Bubernek egy Gandhival folytatott, szerfelett érdekes, tanulságos, változatlanul aktuális és bátor levélváltása, amelyet a Ner-Tamid kiadóvállalat nemrégiben könyvalakban is kihozott. Gandhi az 1938. november 8. és 10.-i németországi zsidóellenes kilengések hatása alatt együttérzéséről biztositja a pogromsújtotta népet, amelyet Dél-Afrikában töltött önkéntes számkivetettségének éveiben megismert, de ugyanakkor megkérdőjelezi a zsidóságnak Izraelhez való jogát. „Ha Németországban született zsidó lennék, — irja Gandhi —, vonakodnék ezt az országot elhagyni, még agyonlövetés és bebörtönzés veszélye mellett is. Az emberi méltóságnak ez a néma tisztelete egymagában a németek leigázását fogja eredményezni." A passzív ellenállás hindu apostola végül is óva inti a nemzeti otthonra vágyó zsidókat attól, hogy az angol szuronyok segítségével szerezzenek érvényt honfoglaló törekvéseinek. „Hacsak lemondanak a mandatárius hatalom támogatásáról, száz lehetőség kínálkozik az arabokkal való értelmes és érdemleges tárgyalásra" — fejezi be levelét a Mahatma.

Martin Buber válaszában hivatkozik a brutálisan elnémított német zsidóság és a hátrányos megkülönböztetésben részesített dél-afrikai hindu kisebbség helyzeti különbségére. A hinduknak, mondja, nem torlaszolták el az útját, — jogfosztással és fizikai megsemmisitéssel, — ha ráuntak az idegenre és visszavágytak az anyaországba. Ami meg az arabok Palesztina feletti birtokjogát illeti, az — szerinte — történelmi és vallásbölcseleti szempontból nem helytálló. Az Írás is azt mondja, hogy az Úr a földet bérbeadja annak, aki megműveli és a sivatag létjogosultságát nem szentesíti a meghódítását elmulasztó beletörődés, vagy dacos ellenszegülés, mert bíznunk kell az embernek („Adam") a földdel („Adama") kötött frigyében. S bár Buber is a „non-violence" békés együttélést jelentő elvének híve, emlékezteti Gandhit a hindu történelemből vett harcos példákra, amelyek egy nép éliakarásának és önvédelmének elkerülhetetlen szakaszait képezik.

Nemrégiben Buber a diszkriminált orosz zsidóság szabad vallásgyakorlásának és előítéletmentes elbirálásának érdekében Hruscsovhoz fordult Bertrand Russell angol tudóssal együtt. Az, hogy csak az utóbbi kapott választ, nem ingatja meg a helyzettel ismerős kezdeményező illetékességét ebben a kérdésben.

A VILÁG különben sem fukarkodott a Bubernek kijáró elismeréssel. Néhány évvel a háború után a Hamburgi Egyetem Goethe-díjával tüntették ki, majd 1953-ban a Német Könyvkiadók Békedíját nyerte el. (Albert Schweitzer 51-ben, Hermann Hesse 55-ben, Theodor Heuss 59-ben és az idén az a Paul Tillich kapta ugyanezt a kitüntetést, aki saját bevallása szerint Buber tanitványának tekinti magát.) Két évvel ezelőtt Ausztria a Staatspreis-t, a legnagyobb állami tudományos díjat adományozta neki, a Hollandiában működő Erasmus-díjbizottság pedig — mint említettük — az európai kultúra terén kifejtett érdemei elismeréséül a „Premium Erasmianum" nevű, 100 ezer forinttal dotált díjjal tüntette ki. (Előző recipiensek: Karl Jaspers, Marc Chagall és Oscar Kokoschka.) Buber az összeg javarészét a Leo Beck-Intézetnek ajánlotta fel, egy, az európai zsidóság kataklizmáját felölelő tanulmány megírására.

FERDINÁNDY GYÖRGY

AZ ÉV EGYETLEN NAPJA

Bemutatkozom : nevem Z. Ez — anyám neve is. Abaújban születtem, nem tudom pontosan, Ukrajnában, Szlovákiában, vagy Magyarországon. Papíron — magyar lennék. De csak papíron : mióta Palaiseau-ban élek, vagyis tíz éve, magam sem tudom, párizsi vagyok, magyar, vagy francia. Tíz év — nagy idő. Holnap leszek harminckét éves.

Nyugodt ember vagyok, halkszavú, barátkozó természetű. Az a fajta, akinek boldog-boldogtalan meggyónja az életét, akiért előbb szalajtanak, mint orvosért, rendőrért, szerelőért. Párizsban dolgozom, raktáros vagyok. Befelé a hathuszas metróval megyek, hazafelé az ötóraival.

Ritkán maradok ki, pedig a szállásadóm még bíztat is : „Menjen el, Z. úr nézze már meg ezt, vagy azt... Az újság azt írja róla..." Amikor kivettem a szobát, bezzeg nem így beszélt : „Kilenckor bezárom a kaput. A magunkfajta, éjjel aludjon : eleget keccsel napközben." Nyilván maga sem gondolta, milyen jól jár velem. Az első évben egyetlen egyszer ki nem nyitotta nekem kilenc után a kaput. Előbb voltam ágyban, mint ő maga. Tőlem aztán írhat az újság, amit akar.

Helyi mértékkel mérve — szegény vagyok. A keresetemből megélek ugyan, de ezzel meg is mondtam mindent. Nem az én adóm fogja feltölteni az állam kasszáját ! Hónap végén éppen csak vásárolok ezt-azt : inget, cipőt, szappant, fogkefét. Hazajövet leadom a lakbért, fizetek egy túrt Renénél, a sarkon. A szomszédok megállnak egy szóra : „Hát vége a hónapnak, Z. úr" — mondják. „Aztán mikor nősül, szomszéd ?" — incselkednek az asszonyok. Ez is csak fizetéskor jut eszükbe. „Nem született olyan, aki engem behálózna !" vágok vissza. „No-no — sopánkodnak — micsoda egy ember ! Pedig kapna asszonyt minden ujjára. Hiszen, ha megkérne szépen..." Ilyenek ezek az idevalósi asszonyok.

De hát nem olyan egyszerű a dolog, különösen annak, aki megszokta a függetlenséget. Kihúzom magam : Nem babráltok ki velem! Végigheverek az ágyon, csak így, ruhástól. Ez a kajla, kerekablakos szoba az én váram : nő nem tette be ide a lábát tíz év alatt.

Ha így elnyújtózom, éppen egy lavórnyi kék eget látok a fejem fölött, a magasfeszültség sűrű pókhálójában. Chevreuse völgyéből erre megy Párizs felé az áram. A vezeték csöndes estéken zúg, akár egy darázsfészek, szélben, viharban meg csattog, hujjog, mint az ostorcsapás.

Odalent füttyent valaki. Fölugrok, nézem : Pierrot az, engem keres. „Elfelejtetted a születésnapodat ?" — kiáltja. El. El én. „Jövök már !" Ezek a gyerekek... Kapom a kabátom, a tárcám, sietek Pierrot elé.

– Salut, Monsieur Z. — kiáltja messziről. Vékonyka, okos, nagyszemű gyerek. Mindig egy mérettel nagyobb rajta a ruha, úgy gunnyaszt benne, mintha állandóan tartana valamitől. „Hát a többiek ?" — kérdezem. Pierrot vállat von, valahol a tömés alatt, a mellényzseb magasságában.

— Tudod, mit csinálunk ?

Megragadja a kezem, bizakodva néz föl rám. Megyünk a péküzlet felé. Nyugodt, meleg az este. A redőnyök mögött tompa, színtelen hangon búg a televízió. Alig ment le a nap, fönnt vörösen izzik még a vezeték, de itt a házak között máris dülöngélő félhomály tapogatódzik. A domboldalban nagyot szusszan a metró.

— Vacsoráztál ? — Ja. — Biztos ? — Biztos. — Cinkosan vidám a hangja, és mintha dugdosna valamit a kabátja alatt.

Egy egész tortát veszünk. „Hány gyertyával lesz ?" — kérdezi a pékné. — „Harminckettővel." „Nem lesz az egy kicsit sok ?" „Hiszen, ha lefaraghatnék belőle!" „Hát Isten éltesse, Z. úr" — mondja barátságosan, amikor visszaadja az aprót.

René — kinnt áll a kapuban. „Salut, Z. — mondja — Hát mégis meglesz az esküvő ?" — Pierrot belecsimpaszkodik a kabátom ujjába. Szelíden ráncigál, hogy menjünk már. „Erre iszunk egyet" — bíztat René Megállunk a pultnál, előbb René fizet egy túrt, azután még valaki, végül pedig én is beszállok egy tizessel.

Amikor kiérünk a levegőre, nagyot fordul velem a világ. „Ma csak elmegy a moziba, Z. úr ? — kérdezi a szállásadóm. — Az ön korában még a saját születésnapját sem veszi komolyan az ember ! Egy év ide vagy oda, mi az ? De majd meglátja, ha átfordul a második ötvenesbe !"

— Munkás ember nem ér rá ilyesmivel bibelődni !

— Hiszen éppen ez az — feleli erre — Ez az egyetlen alkalom. Nem árt elgondolkozni a dolgokon, Z. úr.

Kibontom a tortát, fölszeletelem, már majdnem nekiesek — gusztusos, barna krém buggyan elő a tésztából — amikor Pierrot azt mondja :

— Monsieur Z. !

— No mi van, kicsi ?

— Bon anniversaire ! — hüppögi Pierrot, és már bőg is.

Nézem, mit szorongat a kezében, „ez a magáé" mondja erre, és félénken pislog rám. Kibontom, hát valami könyvféle.

— Mi ez, Pierrot ? — Már nem sír, lesi az arcom.

Fölütöm a fedőlapot ; se nem könyv, se nem album : naptár ez, keményfedeles, képes állónaptár. „Hétfő-kedd-szerda" — olvasom.

— Hát ezt a magyar naptárt honnan szerezted ?

Látja rajtam, hogy örülök, elneveti magát :

— De féltem ! De nagyon féltem !

— Mitől féltél ?

— Hát hogy olyan régi, meg... hogy hátha nem kell ! — vágja ki.

Tényleg, 1928-as a naptár, közel negyven éves.

— Majd egyszer elmagyarázom a képeket. De most együnk !

— Tényleg ismeri mindet ?

— Ha egyszer ott születtem.

Szótlanul eszünk, még a morzsákat is összeszedegetjük a pokrócon. Arany szíve van ennek a gyereknek ! Nézem, amint a térdére görnyed, nyalogatja az ujjait. Srác koromban én is ilyen szótlan voltam, éppen ilyen félénk, soványka.

— Te, Pierrot — mondom — Bemegyünk Párizsba !

Fölugrik, jól megnéz :

— Tényleg ?

— Hát persze !

Már megyünk is a pályaudvar felé. Még mindig forog a fejem, de jókedvem van, piszok nagy jókedvem. Úgy kapaszkodunk egymásba, mintha játszópajtások lennénk. A trafikosnő most zárja a boltot. „Jóéjszakát, Messieurs-dames" — mondja rekedten, a magányos nők furcsa, rezes kappanhangján.

Éppen elkapjuk a nyolctizes metrót.

Csak mászkálunk föl-le, vagy másfél óra hosszat. Pierrot bizalommal követ : minden nap bejárok a városba, csak tudom az utat. Pedig nem tudok én semmit : ilyenkor este még arra az utcára sem ismerek rá, amin tíz év óta végigmegyek nap mint nap. Végül is valami mozifélében kötünk ki. Csak amikor megkezdődik a műsor, látjuk, hogy nem mozi ez, hanem színház.

— Monsieur Z. — suttogja Pierrot. — Maga egy igazi haver !

Olyan boldog a kölyök, hogy egészen elfelejtem a bosszúságot : majd elmegyek moziba jövőre ! Eddig is megvoltam nélküle.

Először egy nő énekel. Pierrot azt mondja, ismeri jól, a televízióból. Azután egy bűvész ügyeskedik. Ez még a nézők közé is lejön, elemeli az órájukat, pénztárcájukat. Megtapsolják.

— Ilyenekből lesz a jó betörő — mondja Pierrot. Bólogatok neki. Ég a szemem, kegyetlenül álmos vagyok.

Amikor szünet után fölszalad a függöny, egy szabályos ring van a színpadon. Mi az ördög ! Hogy jön ide a sport ? Márpedig jön : Először egy fehér inges langaléta, mikrofonnal a hóna alatt. „A francia bajnokság döntője !" — kiáltja, és bemutatja az ellenfeleket.

— Fernandó, a fiatal bajnok ! — Mindenki röhög, mert amikor a bemondó a vállára ver, a fiatal bajnok majd megfullad a köhögéstől.

— És Gomez, a bajnoki cím védője ! — harsogja a mikrofon.

Akkor hirtelen megszakad a folytonosság. Látom, az emberek összeverik a tenyerüket, Pierrot szája sebesen mozog, a kehes fiatal bajnok is mond valamit, de én — nem hallok semmit. Mint moziban, amikor kihagy a szöveg.

— Gomez, — motyogom, — Gomez. Ráismerek, pedig ugyancsak megváltozott : elhízott, és ni, vigyorog. De a tartása még a régi, és a nagy, domború homloka is, éppen csak egy kicsit feljebbcsúszott rajta az ismerős gyér hajzat kettős íve. Pierrot kiabál valamit :

— A Fernandót is ismerem ! — ujjong. — Az egy híres bohóc !

Azután visszazuhanok a némaságba. Pedig már megindult a mérkőzés, igen nagy lehet most a zaj.

Olyasforma gyerek lehettem, mint Pierrot. Volt egy kenyerespajtásom, a Zoli. Egy padban ültünk három évig. Zoli boxolónak készült : profiboxolónak. A szobája tele volt képekkel : Tiger John, Gomez, Papp Laci. Onnan ismerem Gomezt.

Tudják, mi az, két suttyó gyerektől, hetenként nekiesni a Miroir-Sprintnek, és szótárral, mondatról-mondatra kitalálni, vajon győzött-e Gomez, és ha igen, hogyan. Hogy mennyit keres, ki a felesége, hány gyereke van, és milyen márkájú kocsija. Azután kimerülten, zúgó fejjel elmélázni a nagy bajnok képe alatt. Hej Pierrot, de nagy szerencséd van, gyerek !

Egyszerre megnyílik a zsilip, rámzúdul a zsivaj. Furcsa zaj : nem a stadionok ismerős, lelkesítő hangorkánja, csak röhögés, visítás, hisztéria. Gomez hátrál. Nehezen mozog, komor, félszeg, zavart. Fernandó felmutat a levegőbe, és amikor a másik fölnéz, beakaszt neki egy tüdőbajos balhorgot. Még arra is van ideje, hogy megrázza a bíró kezét. Gomez föláll, a bohóc most lefelé mutat, a lábára, és fölülről taglózza le.

Megint kihagy a szöveg. Lehunyom a szemem, Zolit látom, olyan tisztán, mintha előttem állna : „Csak egyszer megnézhetném, — mondja, — csak egyetlen egyszer !" Hej, Zoli, Zoli !

Egyszerre változik a kép : Gomez leszegi a fejét, félrehajol, támad. A tömegben megdermed a szufla. Gomez cselez, és most : üt ! Ballal, jobbal, ballal, ballal ! Mint a Miroir-Sprintben ! Kigúnyoltál ? Nesze ! Belémgázoltál ? Nesze ! Nemcsak engem figuráztál ki, tudod-e, az öreg, kövér Gomezt, hanem az egészet : húsz év önmegtartóztatást, akarást ! Ne, ne, ganéj, bal-jobb, bal-jobb, bal ! Tudod te, mi az, amikor valahol a nagyvilágban fölszalad az árbócra a háromszínű lobogó ? ! Tudod-e, mi az, amikor negyvenmillió ereje szorul az öklödbe, és ütsz, helyettük is, hogy két perc múlva a Marseillaise-t játssza a zenekar, a Marseillaise-t, és ne mást ? ! Nesze !

A bohóc fülén-száján dől már a vér. Hol van már a fehér inges bíró, a vigyorgó mikrofon ?... Hát a gyerekekre gondoltál-e ? A kölykökre, akik kiborultak tucatjával ! Azokra, akiknek levált a retinájuk, behorpadt a mellkasuk, ripityára ment a fogsoruk ! A legutolsó is különb volt nálad ! És a srácok, akik tőlünk tanulnak erőt, akarást, emberséget ? ! Bohócot csinálsz belőlük is ! Nesze ! Nesze !

Megszakad a rövidzárlat, állati üvöltés tör utat torkomon. Kinyitom a szemem. A teremben kacéran riszálják magukat a reflektorok, Gomez és Fernandó kézenfogva hajlonganak a színpad közepén. Szól a zene. A bíró a levegőbe emeli Fernandó görbe, szőrös karját, valaki kesztyűt hajít a ringbe, a bohóc öklétől a földre hengeredik a kibomlott fehér fásli.

Gomez már nem komor, mint az elején, az ismerős tapstól furcsán csillogni kezd a szeme. Jóval mélyebben hajol meg a kelleténél, groteszkül, mint egy köszönőember. Hasát nekiereszti, nem játszik már, csak örül, hogy vége, vége az egésznek.

— Remek fickó ez a Fernandó, — mondják az emberek. — Egyenesen remek !

— És milyen áldott jó szíve van! Most is, lám, segített Gomezen...

— Miért, a Gomez ?...

— Nem tudta ? Mint minden kiöregedett boxoló...

— Ne sírj — mondogatom. — Ne sírj, nézd, mindenki nevet ! — Pierrot is, kurjongat, hadonászik mellettem. Csak akkor hallgat el, amikor kiérünk az utcára.

Szótlanul ballagunk vissza a Luxembourg-kert felé. Furcsa szerzet az ilyen nagyvárosi éjszaka ! Fák között megyünk, de mégsem igazi fák ezek a fák. Némán, porosan merednek az égnek, egészen kékek a neonban, és merevek, mint a díszletek. Még a szél sem jut el idáig, az erdőkből, hegyekből.

Ülünk a metróban, megyünk hazafelé. Zoli jár a fejemben. „Nem árt elgondolkozni a dolgokon, Z. úr — mondta a szállásadóm. — Legalább egyszer egy évben !" Mégis lerázom az emlékeket : nem valók azok a magamfajtának. Pierrot-t nézem. Mutatja az öklét, rámnevet.

Minket még — más fából faragtak. De kire nézzen föl az olyan gyerek, mint ez is itt ? !

— Pierrot, Pierrot — mondom. — Mi leszel te, ha felnőssz ?

Rámbámul, nem érti :

— Hát cipész, — mondja, — cipész, mint az apám.

— Jó, jó, de milyen ember leszel ?

Erre már nem is felel.

— Kihez akarnál hasonlítani, azt mondd inkább !

Feje a vállamhoz ütődik, kezét elejti : alszik. A metró lassan, üresen döcög tovább. Nézek kifelé, a vaksötét éjszakába, hallgatom, mint kattognak, csikorognak a sínek. Hej, kutya világ ez. Nem azoknak találták ki a gondolkozást, akiknek évente csak egy napjuk adódik rá !

A szerelvény nagyot ránt : megérkeztünk. Megrázom Pierrot-t, a gyerek élesen fölkiált, átölel. Még akkor is remeg, amikor már a töltésen kapaszkodunk lefelé. Hozzámbújik, úgy szorítja a karom, hogy nagyon megszánom hirtelen :

— Mi ütött beléd, te ? Fölriadtál ?

Úgy ahogy itt állok a sötétben, senkim sincsen ezen a gyereken kívül. Eszembe jut, hogyan köszönt a trafikosné az este : „Messieurs-dames." A szajha !

— Monsieur Z. — szólít meg Pierrot. — Olyan furcsát álmodtam, Monsieur Z. !

— No !

— A Gomez ! Egyszer csak fölemelte a fejét : akkora ökle volt, mint egy gőzkalapács. Megragadta a bohócot, és ütötte, ahol érte ! Igaz-e, hogy olyan nagyon erős ember volt az a Gomez ?

— Hát az már igaz — mondom. Belemarkolok a gyerek hajába. Állunk, hallgatunk. — Nagyon erős ember volt.

— Monsieur Z. — mondja Pierrot — Azt kérdezted, ugye, hogy kihez akarok hasonlítani ? Hát hozzád, majd ha nagy leszek, tehozzád, Monsieur Z. !

— Hagyd el kisöreg. Elfog a szégyen.

Palaiseau-ban egy teremtett lélek nincsen már az utcán. Szellő surran az alacsony, fekete házak között. Vállára teszem a kezem. Megyünk hazafelé. Régen nem volt ilyen szép születésnapom.

SIKLÓS ISTVÁN

Erdők lőporszaga

erdők lőporszaga dülöng a levegőn:erdély:
átok és tikkadt rikoltás, fakérgek omló
durranása:erdély:csörtető hevíti talpát
kibomlott vackaid gyomrán s madarak
tora csapja a riadalmat magosba
már
végtelen közönyére nyújtózott vadak a csönd,
ha csönd az ami kívül szétrágja a nyüszítő vacogást
s csak bennen üt ki a láng, nyílik a bőrön:ragályzó
fekély s falja a pórusok levegő szomjú erejét;
mert mik vagyunk most, ha nem fülbemászóbogár,
mert mik vagyunk
szájtépők s bablahadarék szófeje
cafatos csonkaságban, bizony medve karikán vagyunk
és süketítve ügetünk, mint csaholó ebek uszításban,

mert korbács a gyűlölet is hátadon, mellyel
sújtani volna kedved, ki halálodban neved
a sírfejeken átfaragja s leszel e romlásban
jeltelen,
saját földedben elszigetelten rothadó
mint halak partravetetten, vagy csillag-
testek mindenség üregén lüktető egyedüliségben,
hol madarak tora sem csapja a riadalmat :
erdély.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG NYOMDÁJA éppugy, mint tavaly, idén is, július végétől augusztus végéig nyári szünetet tart. Ezért lapunk következő száma szeptember elején jelenik meg.

*

AZ OSZTRÁK újságíróknak adott nyilatkozatában Kállai Gyula kijelentette, hogy a magyar kormány nem emel kifogást az ellen, hogy VI. Pál pápa kinevezzen hat címzetes püspököt a jelenleg üresen lévő hat püspöki székbe. Kállai hozzáfűzte : *„Az új püspökök ideológiai álláspontját illetően semmiféle követelésünk nincsen ; egyedül azt kérjük, hogy tartsák tiszteletben államunk törvényeit."*

A nyilatkozat során a minisztertanács alelnöke azt állította, hogy *„Magyarországon az Egyházat senki sem támadja, s mindenki teljes vallásszabadságot élvez. Úgy látszik, a klérus megértette, hogy a jelenlegi rendszer többet adhat a népnek, mint az előző."*

Kállai Shvoy székesfehérvári püspök példáját idézte. *„Ő már nyolcvanöt éves, és valójában nem nagyon érti, hogy mi is történik körülötte. De, ha valószínűleg nem lelkesedik is túlságosan az új rendszerért, tiszteletben tartja az Állam és az Alkotmány törvényeit."*

*

A NEMZETKÖZI Színháztudományi Intézet (ITI) nemrég Varsóban tartott kongresszusa nehány érdekes eseményt vett tervbe. Az elgondolások szerint a jövő májusban Bukarestben nemzetközi találkozót szerveznek a színművészképzésről, amelynek sokoldalú problematikáját világhírű szakemberek fejtik majd ki. Ugyancsak jövőre tervezik azt a tokiói konferenciát, amelynek témája : a színház jövője a Kelet és Nyugat országaiban. Az ITI 1065-ben Izraelban tartja soron következő kongresszusát.

⁂

AZ EURÓPAI ÍRÓKÖZÖSSÉG augusztus elején Leningrádban rendezi meg kibővített igazgató-tanácsi ülését. Az ülésen magyar részről Tolnai Gábor, Goda Gábor, Passuth László és Déry Tibor vesz részt.

⁂

TOURS-BAN, a poitiers-i és az orleans-i egyetem rendezésében július 3-20 között nemzetközi tudóstalálkozó vitatta meg a kelet-európai reneszánsz problémáit. A konferencián a budapesti és vidéki magyar egyetemek több tanára, valamint számos magyar irodalom- és művészettörténész vett részt. A többi közt előadást tartott Bán Imre, Gerevich László, Gerézdi Rabán, Klaniczay Tibor, Székely György és Varjas Béla.

⁂

MINTEGY TÍZ ÓRÁS és helyenként igen viharos vita után az osztrák nemzetgyűlés egyhangúlag elfogadta a „Lex Habsburg"-ra vonatkozó törvényjavaslatot. Ez a törvényjavaslat kimondja, hogy a jövőben az osztrák parlament véleményét kell kérni a Habsburg-Lotharingia-ház valamely tagjának az Osztrák Köztársasággal szembeni hűségnyilatkozatának elfogadása vagy visszautasítása ügyében.

A szavazás során a néppárti képviselők, akik a szocialistákkal együtt vesznek részt a kormánykoalícióban, a liberálisok határozott állásfoglalása következtében vereséget szenvedtek. A nemzetgyűlés ugyanis, a néppárti szavazatok ellenére, határozatot fogadott el, amely arra szólítja fel a kormányt, hogy foganatosítson megfelelő intézkedéseket a trónörökös visszatérésének a megakadályozására. A határozat hangsúlyozza, hogy IV. Károly fiának Ausztriába jövetele nem kívánatos, mivel ez a nemzet belső egységét könnyen megbolygathatná.

AZ 1964-BEN rendezendő zenei versenyek közül hármat szentelnek a komponistáknak : az áprilisi nápolyi és a májusi merlinge-i versenyt, ahol zongoratriókkal, továbbá a szeptemberi liège-it, amelyen vonosnégyesekkel pályázhatnak ötvenévesnél fiatalabb zeneszerzők.

*

FENNÁLLÁSÁNAK 50. évfordulóját ünnepli a világ egyetlen eszperantó múzeuma Bécsben. A múzeumnak 10.000 kötet könyve van.

*

TELJES PUSZTULÁS FENYEGETI Pompei kincseit — verik félre a vészharangot az olasz lapok. Az állam az 1962-63. évre alig 21 millió lírát irányzott elő a város karbantartására és az új ásatások folytatására. Ez az összeg — a lapok szerint — majdnem semmi; nem elég a már feltárt városrész rendben tartására sem, tehát gyors ütemben tönkremegy minden. Érdekes megemlíteni, hogy 1962-ben a látogatók 180 millió líra beléptidíjat fizettek — az államkasszába.

*

ALFRED HITCHCOCKOT, a világhírű filmrendezőt, a kaliforniai Santa Clara Egyetem az irodalomtudományok tiszteletbeli doktorává választotta.

*

PEDRO ARMENDARIZ neves mexikói filmszínész gyógyíthatatlan betegsége miatt 51 éves korában agyonlőtte magát. A művész az 1946-os cannes-i fesztiválon nagydíjat nyert „Maria Candelaria" című film főszerepét játszotta, s azóta is számos sikeres mexikói, francia és amerikai filmen szerepelt.

*

JACQUES VOISINE professzor, a nemzetközi összehasonlító irodalomtörténeti társaság alelnöke, a lille-i egyetem tanára, Rousseau és Szokratész címmel előadást tartott a Magyar Tudományos Akadémia nyelv- és irodalomtudományi osztályának felolvasó ülésén.

*

A JUGOSZLÁVIAI Dubrovnikban ünnepélyesen megnyitották a XVI. Nyári Játékokat. A fesztivál 45 napig tart.

⁂

AZ „INDEPENDENCE DAY", az amerikai nemzeti ünnep alkalmából Kennedy elnök átnyújtotta a Szabadság emlékérmet, a legmagasabb amerikai polgári kitüntetést Jean Monnet-nak valamint harminc más személyiségnek. A kitüntetettek között megtalálható Dr. Ralph Bunch, az Egyesült Nemzetek különleges politikai ügyeinek másodtitkára, Marian Anderson néger énekesnő, Pablo Casals csellóművész, Ellsworth Bunker diplomata, aki jelentős szerepet játszott az Indonézia és Hollandia közötti vitás kérdések rendezésében, George Meany, szakszervezeti vezető, az A.F.L.-C.I.O. elnöke, John Mc Cloy, aki a kubai válság idején a Szovjetunióval folyó tárgyalásokat vezette, Mies Van Rohe, az ismert német származású építész, Rudolph Serkin zongoraművész és Thorton Wilder író, a „Mi kis városunk" és a „Szent Lajos király hídja" szerzője.

*

OPERA KÉSZÜL Vercors A tenger csendje című regényéből. A kamaraopera zeneszerzője Henri Tomasi. A művet először az idei strasbourgi zenei fesztiválon mutatják be.

PABLO CASALS, a 86 éves csellóművész az utóbbi években komponált számos szimfóniájának, kórusművének és vonósnégyesének a partituráját elküldte Barcelonában lakó fivérének azzal a meghagyással, hogy csak halála után tehetők közzé.

*

A SHAW Pygmalionjából írt musical, a My Fair Lady filmváltozatában Audrey Hepburn játssza a címszerepet. Bár Hepburn énekhangja nem alkalmas filmre, a filmgyár ragaszkodott hozzá, mert neve kasszasikert biztosít, az énekszámokat inkább mással szinkronizáltatják.

*

BURT LANCASTER lesz a főszereplője Arthur Penn Párizsban készülő filmjének, A vonatnak. A film a nácik 1944-ben utoljára távozó vonatjának történetét eleveníti fel, amellyel felbecsülhetetlen értékű műkincseket raboltak.

*

MENANDER görög költő egyik vígjátékának töredékeit találta meg egy francia egyetemi tanár egy kétezer éves egyiptomi múmián. A professzor szerint a papiruszkötercset halotti lepelként használták.

⁂

DE SICA készülő filmjének témája: egy adósságokban fuldokló férj eladja szemét egy gazdag asszonynak, aki a magáét baleset következtében elvesztette.

⁂

BALATONZAMÁRDIBAN nemrégiben nagy mennyiségű régészeti lelet került felszínre csatornaépítés közben. Több, földbe süllyedt kunyhó és putrilakás maradványait találták meg, ezekben körülbelül ötezer évvel ezelőtt éltek a Balatonkörnyék lakói. Előkerült sok bronzkori ékszer is, s egy cserépből készült gyermekcsörgő, amelynek korát ötezer évre becsülik.

*

A BUDAPESTI Zeneművészeti Főiskolán hetvenegy hallgató kapott diplomát az idei tanév végén.

AZ IDÉN rendezték meg első ízben a hollandiai Vechtben a fiatal gitár- és lantművészek első nemzetközi összejövetelét, amelyen hét ország 21 muzsikusa találkozott. A nemrég elhunyt karmesterről, van Beinumról elnevezett Nemzetközi Muzsikusközpont kezdeményezését a nagy sikerre való tekintettel kétévenként megismétlik.

⁂

DR. P. C. MAHALANOBIS, a calcuttai Indian Statistical Institute igazgatója a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének meghívására 10 napos látogatásra Magyarországra érkezett.

⁂

A PESTI Operettszínház a következő szezonban előadja Cole Porter Kiss me Kate című musicaljét, ezután a Heltai Jenő Tündérlaki lányok című darabjából készült operett következik, amelynek zenéjét Szirmai Albert írta. A színház augusztus elsején külföldi turnéra indul. Elsőnek Olaszországot keresik fel, ahol augusztus 5-én Triesztben egy háromezer személyes szabadtéri színpadon mutatkoznak be. Utána Pisában, Monte Catiniben és Bolognában játszanak. Augusztus 19-én Bécsbe utaznak, itt a Theater an der Wienben hatszor lépnek fel. Augusztus 29-től Pozsonyban ugyancsak hat előadást tartanak. A vendégjátékra körülbelül 160 főnyi együttes utazik, a társulat mindenütt a Csárdáskirálynőt adja elő.

⁂

A TATABÁNYAI bányászegyüttes harminctagú tánckara Franciaországba utazott a nizzai táncfesztiválra. Az együttes franciaországi szereplése után Olaszország több tengerparti városában is műsort ad.

AZ ORD OCH BILD (Szó és Kép), a skandináv országok közösen kiadott kulturális folyóirata külön lenyomatot adott ki magyar költők és írók munkáiból. Közli Weöres Sándor és Benjámin László verseit, Thinsz Géza tanulmányát Ottlik Géza Iskola a határon és Szabó Magda Óz című regényéről. Szabó Magda regényéből Csatlós János fordításában jelent meg egy részlet. A verseket svéd költők közreműködésével Thinsz Géza fordította. A művészi illusztrációkat Buvari Gyula készítette.

*

A SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT alapított világhírű amerikai Barnum Cirkusz, amely 1897 óta nem szerepelt Európában, az idén hosszabb párizsi vendégszereplésre szerződött.

*

A BÉCSI MŰEGYETEM az alapítójáról, Precht professzorról elnevezett aranyéremmel tüntette ki kiváló hidrológiai munkásságáért dr. Lászlóffy Waldemárt, a budapesti Vízügyi Tudományos Kutató Intézet munkatársát.

*

A MAGYAR Állami Bábszínház 22 tagú együttese Nyugat-Berlinbe utazott az ottani egyetem meghívására. Az egyetem nyári ünnepségei keretében az Alladin csodalámpája című mesejátékot mutatja be.

*

LUDMILLA TCHÉRINA, a világhírű balerina elhatározta, hogy filmet készít élete történetéről. „Noha elég idős vagyok már ahhoz, hogy számvetést csináljak, még elég fiatal vagyok ahhoz, hogy el is tudjam játszani karrierem történetét" — mondta.

HOLLÓS

Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Megjelent a
HAJNALI ÚTON
GÖMÖRI GYÖRGY
új verseskötete
Ára: Angliában 6/, más országokban 1 dollár
Megrendelhető a következő címen: „Hajnali úton", Poets and Painters' Press, 146 Bridge Arch, Sutton Walk, London, S.E.1.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON
verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illusztrációival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

Most jelent meg
NYÉKI LAJOS
Elválasztás
című verseskötete
Megrendelhető a kiadónál: Katolikus Szemle, Roma, (Italia) Via della Conciliazione 44. Ára 1 dollár + portóköltség

Közeljövőben jelenik meg a MAGYAR MŰHELY kiadásában
PARANCS JÁNOS
Félálom
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén: 5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi. 11. Archer Street. (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza. Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter. 32. Brighton Sq.. Rathgar. Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése. Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya. Via B. Pontelli 21. Roma. Svájcban: Ágoston István. 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori. Kanadastigen 17. Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Nodor. 64—11. 99th Street. Forest Hills 74. New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos. Caracas. Calle Iglesia Ed. Villoria. Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21. rue des Acacias. Paris. 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujsag
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi orák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 16. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 szeptember 1.

A LENINGRÁDI ÍRÓ-TALÁLKOZÓ

Jelentős irodalmi tanácskozás színhelye volt augusztusban Leningrád : az Európai Íróközösség idei kongresszusát tartották meg a Szovjetunió második legnagyobb városában. Az Íróközösséget 1958-ban alapították, mintegy 1400 tagja van, Nyugat- és Kelet-Európa írói egyaránt részt vesznek munkásságában, elnöke a nagy olasz költő, Ungaretti, akinek nyilatkozatát — egyebek között az Íróközösség tevékenységéről is — nemrégiben közölte az Irodalmi Újság. A mostani leningrádi találkozónak mintegy száz résztvevője volt, Európa 15 országából, közöttük a szellemi élet olyan kiválóságai, mint a francia *Sartre, Simone de Beauvoir, Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute,* az olasz *Piovene* és *Piccioni,* a német *Enzesberger,* s a magyar irodalom képviseletében *Déry Tibor.* A legnépesebb természetesen a vendéglátó ország delegációja volt ; a szovjet irodalmat *Solohov, Fegyin, Tvardovszkij, Leonov, Ehrenburg, Szurkov, Granyin, Axionov* s még jó néhányan képviselték. Ott volt a tanácskozáson az utóbbi időben oly sűrűn bírált és támadott *Jevtusenko* is, de fel nem szólalt, arra hivatkozva, hogy ő költő, a megbeszélés témája pedig a jelenkori regényirodalom volt.

Vita Proustról, Joyce-ról, Kafkáról

A nyugati írók azzal az elhatározással mentek el a kongresszusra, hogy igyekezni fognak kerülni az ellenséges hangú vitákat. A szovjet írók egy része, hangsúlyozva ugyan, hogy a „békés együttélés" az ideológia területén elképzelhetetlen, igyekezett felszólalásában megkezdeni, illetve folytatni a különböző nézetek közötti dialógust. Másrészük azonban arra használta fel a kongresszust, hogy éles támadásokat intézzen a nyugati irodalom, az ú.n. modernizmus és dekadencia megnyilvánulási formái ellen. Konsztantin Fegyin, a szovjet Írószövetség főtitkára már a megnyitó ülésen feltűnést és visszatetszést keltett azzal, hogy Proustot, Joyce-ot és Kafkát dekadenseknek minősítette. Megemlítette, hogy fiatalabb éveiben *„hallott beszélni"* Kafkáról, de ez az író sohasem érdekelte őt. Ami Proustot illeti, a francia író műveit annak idején kiadták a Szovjetunióban, de — Fegyin szerint — az olvasók körében semmiféle érdeklődés nem nyilvánult meg irántuk. Leonov szerint a nyugati kultúra alapja a szekszualitás és a sztriptíz és ezért ez a kultúra nem kívánatos a Szovjetunióban.

Aligha lehet csodálni, hogy ezek után a kitűnő svéd író, Arthur Lundkvist, nem tudta megállni, hogy nyíltan meg ne mondja : mélységesen csalódott egyes idősebb szovjet írók felszólalásaiban. *„Ezek,* — tette hozzá, — *úgy beszélnek, mintha Oroszországban 1953 óta mi sem történt volna. Egészen más hangot ütnek meg a fiatalok, különösképpen pedig Vaszilij Axionov."* (Axionov egyike azoknak, akiket a tavaszi ideológiai viták során a legélesebben elítéltek a Szovjetunióban.)

A nyugati irodalom immár klasszikus értékeit legmélyebben azonban nem egy nyugati író, hanem Ilja Ehrenburg védte meg a kongresszuson. Joyce-ról szólva azt fejtegette, hogy ő inkább *„az írók írója"* s ebben a vonatkozásban az 1922-ben elhunyt orosz futurista költőhöz, Hlepuvikovhoz hasonlította, aki munkásságával nem annyira az olvasók széles táborát ragadta meg, mint inkább költőtársait ihlette. Kafka — mondotta Ehrenburg — előre meglátta a fasizmus szörnyű világát. Művei azt mutatják, hogy olyan volt, mint a szeizmográf, amelyik nagy érzékenységével már jóval a földrengés előtt jelzi az első rezgéseket. Ostobaság most számon kérni tőle, hogy annak idején miért nem volt optimista.

Realizmus és dekadencia

Hosszan és részletesen vitatkoztak a kongresszuson az ú.n. *„új regény"*-ről is, amelynek két legkiemelkedőbb francia képviselője Robbe-Grillet és Nathalie Sarraute, — mint említettük, — ott volt a résztvevők között. A sztálinista-zsdánovista irányzat szószólói természetesen az „új regény"-t is a burzsoá dekadencia bomlástermékének minősítették. Leonid Leonov kioktatta a francia regényírókat arról, hogy az író olyan, mint az utasszállító repülőgép pilótája, akinek nemcsak önmagával, hanem az utasok életével is törődnie kell. Robbe-Grillet csalódottan álllapította meg, hogy egyes kommunista íróktól ugyanazokat a tanácsokat kapja a Szovjetunióban, mint Franciaországban a legmegcsontosodottabb burzsoáktól s Leonov hasonlatát hallva közbeszólt : *Az irodalom nem közlekedési eszköz.* Ehrenburg miközben megvédte az „új regény" képviselőinek erkölcsi tisztaságát és bátorságát, megpróbált valamilyen kompromisszumos álláspontot kidolgozni, megjegyezvén : lehetséges, hogy az író pilóta, de akárcsak a repülésben, az irodalomban is meg kell engedni, hogy ne csak utasszállító, hanem kísérleti pilóták is legyenek.

A legfontosabb hozzászólások egyike Jean-Paul Sartre-é volt. A francia író mindenekelőtt arról igyekezett meggyőzni a szovjet ideológusokat, hogy hiába tiltakoznak az ideológiák együttélése ellen, éppen merevségük hosszabbítja meg a tunya és terméketlen együttélést ; ha biztosítanák a vitáknak, a kulturális termékek cseréjének szabadságát, ez hozná közelebb az ellenségeskedés feloldását. *„Ha nem is békés együttélésre, de az ideológiák békés szembesítésére van szükség.* — mondotta. — *Azt kívánom, hogy a keleti és a nyugati intellektuelek vitái folytatódjanak, s ne csak folytatódjanak, hanem mind élesebbé és élesebbé váljanak."*

Sartre a továbbiakban három gondolatot fejtett ki részletesebben :

I. A nyugati írónak ahhoz, hogy művei a tömegekhez eljussanak, elsősorban arra van szüksége, hogy ezek a művek megjelenjenek. Ezért, anélkül, hogy helyeselné a polgári ideológiát, írásaiban alkalmazkodnia kell a „polgári nyelvhez".

2. Mivel egyes szovjet írók azt vetik a nyugatiak szemére, hogy műveikből hiányzik a realizmus, mindenekelőtt azt kellene tisztázni, mi is az a realizmus.

3. Az az érv, hogy — mint pl. Marcel Proust, — az író egy dekadens korszakban egy dekadens társadalomról ír, még nem elegendő ahhoz, hogy — mint egyes szovjet ideológusok teszik — magát az írót is dekadenssé minősítsék. Ha ezt a gondolkodásmódot elfogadnánk, akkor Maxim Gorkijnak azokat a műveit, amelyeket a cárizmus idején írt, ugyancsak dekadenseknek kellene nevezni.

Kérdések kérdésekről

A hamburgi *Die Zeit* részletesen ismerteti Déry Tibor felszólalását. Előadását német nyelven tartotta meg és kizárólag műhelyproblémákkal foglalkozott. *„Ne várjanak hát tőlem politikai színezetű előadást, még kevésbé politikai deklarációkat. Azaz egy dolgot mégis szükségesnek érzek hangsúlyozni : szocialista voltam és az is maradtam."* Előadását így folytatta : *„A művészetről szóló fejtegetések rendszerint heves kétkedést ébresztenek bennem. Kétkedést a magam munkájának és általában minden művészi munka létjogosultságában. De ez egészséges kétkedés. Szokjunk csak le róla, hogy megfellebbezhetetlen művészi teóriákat hirdetünk ; ámbár a művésznek is joga van hozzá, hogy szenvedélyesen védelmezze és teherbíró gondolati megalapozással tegye ellenállóvá saját alkotását. Azt hiszem némi bizonytalanság szinte feltétele minden művészi alkotásnak."*

Déry ezután azokat a kérdést vetette fel, amelyek állandó kísérői a lelkiismeretes műalkotásnak. *„Eléggé tisztán látunk-e a műalkotás hatásának kérdésében ? ... Magamnak sajnos nem adatott meg, hogy bármiféle tájékoztatást adjak e kérdésben, be kell érnem azzal, hogy a problémákat felvetem. Meg kell bocsájtaniok kíváncsiságomat, de ez a kíváncsiság talán a leggyümölcsözőbb tulajdonsága a művésznek, s a legizgalmasabb része a műalkotásnak."* Elemezte a műalkotás felületi és mélyebb hatásait, az erkölcsi és politikai tényezők hatóerőit s így jutott el a következő kérdéshez : *Mi hát az író dolga, miképpen kell alkotnia, hogy hajszálra azt a hatást keltse, amire intellektusával és művészi ösztönével törekszik ? Hogyan védekezzék a félreértések ellen... szüntelen kötélen egyensúlyoz, ezt a kötelet előítéletekből és félreértésekből fonták, amelyet átszel egyfelől a szeretet, másfelől a gyűlölet szakadéka. Hol az író helye ? Mindenkor a gyengébb oldalán ? És hátha az erősebbnek van igaza ? Ha egy bizonyos közösségnek írok — egy másik közösség ellen írtam. Vagy talán pusztán csak magamnak írjak ? Elkötelezett vagyok — vagy szabad ?"* Utolsó kérdése így hangzott : *„Nem becsüljük-e túl a téma jelentőségét ? Vajon a katharzis — végső soron ezt akarja felidézni a művész — nem független-e a téma nagyságától ?"*

Tyorkin a túlvilágon

A leningrádi tanácskozás után Hruscsov fogadta a kongresszuson részt vett írók egy csoportját a Fekete-tenger partján lévő üdülőjében. A találkozás legérdekesebb eseménye az volt, hogy Alexandre Tvardovszkij, a neves szovjet költő Hruscsov és a vendégek előtt felolvasta mintegy kétezer soros elbeszélő költeményét, a *„Tyorkin a túlvilágon"* című poémát (A költemény azután Hruscsov vejének, Adzsubejnek az előszavával az Izvesztijában is megjelent.)

Tvardovszkij verse a sztálinizmus könyörtelen szatírája. A szovjet költő mintegy húsz évvel ezelőtt írt már egy nagyobb elbeszélő költeményt Vaszilij Tyorkin szovjet katonáról, ennek az egyszerű, anekdotázó, mókás és bátor orosz fiatalembernek kalandjairól a második világháború harcaiban. Az új költemény azzal kezdődik, hogy Tyorkin megsebesül s mint tetszhalott a túlvilágra kerül. Ez a túlvilág azonban, amely félig pokol, félig purgatórium, nagyon is hasonlít az itteni világra, pontosabban a sztálini Szovjetunióra. Tyorkin egy földalatti kaszárnyába jut, ahol egy agyonszervezett bürokrácia uralkodik, olyan bürokrácia, amelynek egyetlen létjogosultsága, hogy saját létét fenntartsa. Ügyvezetnek, kartotékoznak, kérdőíveket töltetnek ki, ujjlenyomatokat vesznek fel, a halottakat orvosi vizsgálatra küldik, osztályozzák, önéletrajzokat íratnak velük, állandóan ellenőrzik őket. Azt állítják világukról, hogy a legjobb, a legélenjáróbb, közben valami mindig hiányzik, hol az ágy, hol a matrac, hol a víz, hol a dohány, — a dohány, amelyet jegyre adnak, holott senki sem szívja és füstje sincsen. Mindenki, a legkisebbektől a legnagyobbakig része ennek a bürokráciának, utasít, irányít valamit. Még az elmebetegek is részt vesznek a munkában, egy különleges osztály keretében, s főképpen a cenzúra feladatait látják el. Tyorkin eljut a *„Különleges Osztály"* épületébe is, s itt szembetalálja magát a törvénysértésekkel, az internálótáborok, a börtönök intézményével. S mikor megkérdezi, hogy tulajdonképpen ki irányítja ezt az egész alvilágot, akkor megtudja, hogy egy *„Legfelsőbb Személyiség"*, aki fölött nincs hatalom, aki maga a törvény, minden végzet irányítója, s akinek a nevében őmaga elesett a harcmezőn. Sztálin nevét egyszer sem írja le poémájában a költő, de aligha akad olyan olvasó, aki ne ismerne rá a halott diktátorra.

Az irónia teteje : a halottak világa éppúgy két részre van osztva, mint az élőké ; ugyanazon menynyezet alatt, de falakkal elválasztva él egy tőkés világ, (tőke nélkül) és egy szocialista világ, (nyilvánvalóan szocializmus nélkül). E kettéosztottság egyetlen oka, hogy a két világ el legyen különítve egymástól, ellentéte legyen a másiknak s az egyikben akkor keljenek fel az emberek, amikor a másikban lefekszenek. A két világ polgárai jó formán semmit sem tudnak egymásról, csak a kivételezettek egy kis csoportjának van engedélye arra, hogy a szocialista világ egy kilátójáról betekintsen a kapitalista világba, s egy üvegfalon át elégedetten megállapítsa, hogy *„odaát az anarchia, itt viszont a tudomány az irányító erő, odaát az alapok ingadoznak, itt viszont szilárdak, odaát rendetlenül hullámzik a tömeg, itt viszont oszlopokban menetel".*

Tyorkin nem tud beletörődni abba, hogy megmerevedjék „a halott dogmák lávájában" s végül is sikerül kiverekednie, hogy visszatérhessen a tetszhalálból, „a túlvilágról a napfénybe".

Visszavonulóban a párt

A leningrádi találkozó és folytatása, a Hruscsov villájában lezajlott fogadás, több szempontból is változást mutat a szovjet irodalmi klímában. Emlékezetes, és az Irodalmi Újság jó néhányszor beszámolt róla, hogy ez év februárjában-márciusában Hruscsovék offenzívát indítottak a szovjet irodalmi és művészeti élet liberális törekvései ellen. Egész sor írót megbíráltak, megfenyegettek s teljesen vagy részben elhallgattattak. A tavaszi offenzíva úgy látszik nem vezetett sikerre s az azóta megváltozott nemzetközi helyzetben (a moszkvai atomegyezmény aláírása, a Kínával folytatott vita elmérgesedése, a Jugoszláviához való közeledés, stb.) a szovjet kommunista párt most arra kényszerül, hogy legalább részlegesen visszavonuljon. Ilja Ehrenburg hosszú hónapok óta először szerepel nyilvánosság előtt és január óta először fordul elő, hogy egy szövegét a szovjet sajtó publikálja. Moszkvai értesülések szerint Hruscsov személyesen is fogadta az írót és arra buzdította, hogy folytassa nemrég még oly durván bírált Emlékiratait. A kitűnő fiatal regényíróról, Viktor Nyekraszovról, — aki Hruscsov márciusi beszéde szerint *„nem való a pártba"*, — most a leningrádi konferencia nyugati résztvevőivel közölték, hogy minden fenyegetődzés ellenére máig sem zárták ki a kommunista pártból és feltehetőleg nem is fogják. Az ugyancsak kíméletlenül bírált Szolzsenyicinnek, az „Iván Gyeniszovics egy napja" írójának most új elbeszélését közli a *Novi Mir* című folyóirat. Végül Tvardovszkij kilenc éve készülő nagy szatirikus költeményének felolvasása és megjelentetése arra mutat, hogy az antisztálinista erők nemcsak nem hátráltak meg, hanem ellentámadásba lendülnek. Külön jelentőséget ad a leningrádi találkozásnak, hogy a fiatal szovjet írónemzedéknek első ízben nyílt alkalma találkoznia a nyugati irodalom több vezető személyiségével és közvetlenül megismerkednie nézeteikkel. Talán nem túlzás azt mondani, hogy Leningrád után a szovjet irodalom legjobbjai — még inkább, mint eddig, — a párt utasításai helyett írói-művészi lelkiismeretük szavát fogják követni.

T. M.

SZEPTEMBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Az Európai Íróközösség kongresszusa (1. old.)

Riport a budapesti fiatalokról (3. old.)

Vajda Albert karcolata (3. old.)
Gömöri György varsói beszámolója (4. old.)

Tábori Pál: A pulai filmfesztivál (4. old.)

Ignotus Pál: Bolyongás közben (5. old.)

Börtöntanulmányok. Határ Győző a „Prison"-ról (6. old.)

Lőkkös Antal elbeszélése: Hajnali kaland (7. old.)
Tüz Tamás versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Forrongó Szlovákia

KAROL BACILEK leváltásával nem oldódott meg a Csehszlovák Kommunista Párt válsága. Ahogy ez előrelátható volt, a személyi kultusz ellen megindított nyílt harc meglehetősen kellemetlenül érinti a csehszlovák párt és az állam vezetőit. Az egykori áldozatok most elégtételt követelnek, s nyíltan megnevezik meghurcoltatásuk felelőseit. Vajon sikerül-e Novotnynak, a Csehszlovák Népköztársaság elnökének és a párt első titkárának ismét kibújnia a felelősségrevonás alól ?

A CSEHSZLOVÁK ÍRÓK Prágában megtartott kongresszusát nagy várakozás előzte meg. Az elővigyázatosság kedvéért a hivatalos szervek nem engedélyezték, hogy a napi sajtó az ülésről részletesen beszámoljon. A lapok egyedül a párt képviselőjének, Hendrychnek a felszólalását közölték. Az új választmány összetétele azonban azt mutatja, hogy a „liberális" áramlat megerősítette pozícióját. A negyvenöt mandátum közül huszat új emberek szereztek meg. A titkárságba bekerült a „liberális" irányzat két ismert képviselője, Ladislav Mnacko és Karol Ptacnik is.

Amikor végre az irodalmi hetilapokban közzétették az egyes felszólalások szövegét, akkor derült ki, hogy a szónokok a Csehszlovákiában eléggé szokatlan bátorságról tettek tanúságot. Így például Minac cseh író kijelentette, hogy az 1956-tól 1963-ig terjedő korszak *„csak veszteséget jelentett az irodalomnak"*. Egy másik küldött *Magyarország példájára hivatkozott*. A kongresszus záróülésén megszavazott határozat pedig arra kérte a hivatalos szerveket : *„az ideológiai harc érdekében tegyék meg a szükséges intézkedéseket, hogy az írók kellőképpen értesülhessenek a külföldi irodalmak fejlődéséről"*. A határozat követelte azt is, hogy engedjék be a külföldi könyveket és folyóiratokat Csehszlovákiába.

Alig egy héttel később egy másik, még forrongóbb hangulatú kongresszusra került sor Pozsonyban, ahol a szlovák újságírók a személyi kultusz ellen vívott harc kérdéseit vitatták meg szokatlan szókimondással. A vita során többször szóba került az az üldöző hadjárat, amelyet az ötvenes évek elején a hivatalos szervek vezettek a „szlovák polgári nacionalizmus" ellen. Ismeretes, hogy Clementis külügyminisztert és a *„Rude Pravo"* főszerkesztőjét akkor nacionalista elhajlással vádolták, s a Slansky perrel egyidőben őket is kivégezték. (Clementist azóta rehabilitálta a Párt, és június 28-án újra fölvette soraiba...) A szlovák újságírók kongresszusa most tisztelettel adózott emlékük-nek.

Az egyik szónok, Mira Hyski nem tudta megállni, hogy meg ne nevezze azt, akit ezért a rágalomhadjáratért felelősnek tartott. Felszólalása Prágában úgy hatott, mint derült égből a villámcsapás : a személy, akit felelősségre vont, nem más, mint Siroky, a csehszlovák kormány jelenlegi miniszterelnöke. A Siroky ellen intézett támadást nem a párt készítette elő, s maga Novotny lepődött meg a legjobban.

A PÁRT FŐTITKÁRA különlegesen méregbe gurult, amikor a szlovák kommunisták hivatalos lapja kezdte bírálni politikáját, és magyarázatokat követelt tőle. A Pozsonyban megjelenő *„Pravda"* például a személyi kultusz felelőseit firtatta : *„Vajon az egész párt és külön-külön minden egyes tagja felelős-e a személyi kultuszért? Ha igennel válaszolunk a kérdésre, akkor az egész párt bűnös... De joggal vélhetjük, hogy a párt valamennyi tagja nem lehet ezért felelős. A felelősség egyes konkrét személyeket illet... akik a hatalom gyakorlása közben ártalmas módszereket alkalmaztak."*

Az ugyancsak Pozsonyban megjelenő *„Kulturny Zivot"* című hetilap arról írt, hogy akik a személyi kultusz ellen vívott harcot fékezni törekednek, *„elsősorban saját személyes érdeküket védik"*.

Novotny természetesen nem hagyhatta ennyiben a dolgot, és júniusban Kassára sietett. Szlovák elvtársainak érthetően tudtára adta, hogy veszélyes ösvényre merészkednek, ha kizárólag a személyi kultusz ellen vívott harccal foglalkoznak. Határozottan kijelentette : *„Soha nem fogjuk megengedni, hogy a kommunista párt szlovákiai sajtóorgánuma káros nézeteket terjesszen és támadja a pártot."*

DE ELMULTAK MÁR azok az idők, amikor elegendő volt, hogy Novotny csak egyet szóljon, s az elégedetlenkedők máris bűnbánóan verték a mellüket. A szlovák kommunisták meghallgatták szavait, de nyomban el is felejtették. Így például az ifjú kommunisták újságja közölte ugyan az első titkár beszédét, de kihagyta azokat a részeket, amelyekben a szónok a pozsonyi sajtót bírálta. Az erők összemérése tehát megkezdődött : a szlovák írók és újságírók a lehető legnyíltabban követelik Siroky és Novotny leváltását, valamint a területi autonómiát.

Az általános támadásra a szlovákok adták meg a jelt, de a csehek is egyre inkább elégedetlenek a párt hivatalos vonalával. Hét évvel a XX. és két évvel a XXII. Kongresszus után Hruscsov elvei kezdenek Csehszlovákiába is behatolni. Ám a csehszlovák „rebellisek" most egyszeriben tovább merészkednek, mint ahogy ezt Hruscsov kívánná. A *„Kulturny Zivot"* nemrégiben leközölte Togliatti cikkét, amelyben az olasz pártvezér a Szovjetunió kulturális politikáját bírálta. Az újságok megjegyzéseiből arra is lehet következtetni, hogy a csehszlovák képzőművészek cenzoraikkal szemben Kuba példájára hivatkoznak, ahol az absztrakt művészek éppen olyan alkotói szabadságnak örvendenek, mint a realisták. Novotnynak egyébként talán éppen ez a Hruscsov vonalán túllépő nekibátorodás a szerencsége. A dolgok logikája szerint a csehszlovák párttitkárt már régen fel kellett volna áldozni a sztálintalanítás oltárán. S ha a szovjet politika még mindeddig nem mozdította el a helyéről, az csak annak köszönhető, hogy moszkvai gazdái nem mernek fejest ugrani az ismeretlenbe.

A csehszlovák vezetők végül is nem tudtak ellenállni a közvélemény nyomásának : augusztus 22-én Prágában bejelentették, hogy a Legfelsőbb Bíróság rehabilitálta Slanskyt és a Slansky-per elítéltjeit. Ugyanakkor a kivégzett pártfőtitkárt nem vették vissza a pártba, mivel, — mint a hivatalos kommüniké mondja, — ha a perben elhangzott vádakban ártatlan volt is, súlyos szerepe van a személyi kultusz csehszlovákiai meghonosításában.

Aligha valószínű, hogy a Slansky-ügy és a csehországi-szlovákiai nyugtalanság már véget ért. Az emberek joggal fogják felvetni a kérdést : mi lesz a jelenlegi vezetőkkel, akik nemcsak szereplői voltak a sztálini korszak bűnügyi krónikájának, de ráadásul még Slanskyékat is kivégeztették ?

M. L.

Kodály Izraelben

Az idén augusztusban megrendezett izraeli Zenei és Drámai Fesztivál legnagyobb eseménye Kodály Zoltán látogatása volt. A Kelet és Nyugat zenéje című sorozatos előadásokra Izrael Szabolcsi Bence zeneesztétikussal együtt hívta meg. Kodály feleségével érkezett Izraelbe és a Magyarországról Származottak Szövetségének díszvendége volt a Carmel-hegyen rendezett kerti ünnepségen. Köszöntő beszédében elmondotta, hogy a régi hagyományok szerint a zarándok, aki ide érkezett, a Szentföld porával kente be homlokát, hogy így jelezze összetartozását ezzel a hellyel. „Mióta megjöttem, mindig csak aszfalton lépdelt a lábam. De most itt, ebben a kertben eleget akarok tenni az ősi szokásnak." Ezután egy marék földdel bedörzsölte homlokát. A tiszteletére rendezett Tel-Aviv-i hangversenyen került sor Szabolcsi Bence előadására a keleti és nyugati zene kapcsolatairól, majd Pártos Ödön, a Tel-Aviv-i Zeneakadémia igazgatója, az egykori Kodály-tanítvány, mesterének ajánlott versenyművét adta elő. Hét izraeli gyermekkórus Kodály-dalokat énekelt, közöttük „A kanásznak jól megy dolga" című ivrit szöveggel. A műsort Kodály : Szerenád Op. 12 zenekari előadása zárta be.

A Fal és az emberek

A Berlini Falnak, egyebek között, az a kétes történelmi dicsőség jutott osztályrészül, hogy — ellentétben az eddig ismert falak természetével — a *kijutást* akadályozza, ahelyett, hogy a *bejutást* gátolná. Születésének két esztendős évfordulóját az emberiség nem ünnepelte a nagy történelmi tetteknek kijáró tisztelettel, bár nyilvánvaló, hogy értelmi szerzőjének, legjobb hívének és legodaadóbb magyarázójának, *Walter Ulbricht*-nak megszerezte az efialtészi hírnevet ; lelke rajta. A Fal, egyébként, mely több mint 1200 kilométer hosszú kígyójával választja ketté Németországot, ez utolsó két esztendő alatt véres és tragikus események színhelye volt, ezzel öregbítve alkotói dicsőségét: 16.456 német férfi és nő kockáztatta életét ez idő alatt azzal, hogy megkísérelje leküzdeni az Akadályt s közülük legalább 65 bukott a földre, véresen, hátában egy demokratikus német golyóval ; a szerencsésebbek arról a paradicsomról számolnak be, amely a sztálinizmus egyik utolsó európai fellegvárában uralkodik, a katonák és rendőrök — szám szerint 1304-en — arról a lazuló és ingatag fegyelemről, mely az erőszakszervezeteket is fertőzi a német szabadság emez ellentmondást nem tűrő bástyájában.

A menekülés és a halál szörnyűségei ellenére a politikusok és szakértők egy része (Németországon kívül, természetesen) arra számít, hogy a németek fokozatosan hozzáedződnek országuk kettéosztottságának gondolatához. Nyugat-Németországban e véleményt csak kevesek fogadják el, s azok is főként azért mert úgy vélig, hogy Kelet-Németország szovjet megszállása a mai európai élet *tényé*, hogy az oroszokat innen csupán háborúval lehetne kimozdítani, s hogy — ekként — helyesebb olyan *békés hadmozdulatokon* tűnődni, melyek, noha az ország egyesítését nem eredményezhetik, de kényszeríthetik az oroszokat és Ulbrichtot arra, hogy a rezsimet, a magyar vagy a lengyel mintára liberalizálják. *Franz Thedieck*, az Össznémet Ügyek Minisztériumának államtitkára nemrégiben kijelentette, hogy : *„Mi természetesen azt szeretnénk, ha Németország újból egyesített lenne, de abban az esetben, ha a szabadság feltételei létrejönnek Kelet-Németországban, az egyesített német állam léte nem abszolút szükségszerűség."* *Karl Jaspers*, a világhírű filozófus pedig, aki 1960-ban azt javasolta honfitársainak, hogy a német változásokat el kell fogadniok, mintegy a hitleri korszak felelősségeként s e javaslatával felidézte a német tömegek haragját, ma már nyugodtan ismételheti meg teóriáját, miszerint: *„Az egyetlen, ami számít, a szabadság. Ehhez viszonyítva az újraegyesítés lényegében közömbös."*

A gondolat azonban meglehetősen akadémikus. A kelet-német állam 18 esztendős és a Fal két esztendős gyakorlatából nyilvánvaló, hogy az Ulbricht rendszert liberalizálni csaknem olyan nehéz feladat, mint az oroszokat rávenni arra, hogy vonuljanak vissza Kelet-Németországból. A Jaspers-féle gondolat ilymódon talán csökkenti, de végképp nem távolítja el a német közgondolkodásból az egyesítés vágyát. A Fal jelenléte naprólnapra emlékezteti a németeket arra, hogy 17 millió honfitársuk él „odaát" emberhez aligha méltó körülmények között. Az idősebb németek ugyan, közöttük az ismert szociológus, *Helmut Schelsky*, nem egyszer figyelmeztették a világot arra a veszélyes lehetőségre, miszerint : *„eljön az idő, amikor a fiatal németek a Falon túl élő honfitársaikat, csak mint i d e g e n e k e t fogják tekinteni"*, mégis a fiatal nemzedék általában egyetért *Christa Roll*-lal, a 23 éves müncheni diákkal, akinek véleménye szerint az idealista fiatalság gondolkodása a Fal megszületése óta jelentősen megváltozott : *„az intellektuális gravitációs központ* — mondja Christa Roll, — *jobb felé tolódott el. A Fal megszületése előtt egész sereg fiatal liberális gondolkodó hajlandó volt néhány jó szót szólni a kelet-német fejlődés érdekében, de azóta világossá vált számukra, hogy a Fal azt az aljas elnyomást jelképezi, mely ellen minden haladó gondolkodású fiatalembernek harcolni kötelessége."*

Nemrégiben lefolytatott közvéleménykutatások eredményei szerint a nyugat-németek 54 %-a az ország kettéosztottságát *„elviselhetetlen helyzetnek"* ítéli meg ; 40 % úgy véli, hogy az az egyesítés a *„nemzet legsürgősebb feladata"*; s csak 17 % van azon a véleményen, hogy az egyesítés és a béke megőrzése egyformán fontos. De e szavakon túl az egyszerű emberek törődése odaát élő honfitársaikkal egyre növekszik : 1950-ben 35 *millió ruha- és élelemcsomag* ment át Keletre évente, 1962-ben ez a szám 52 *millióra növekedett*. Az új német irodalom, állandóan foglalkozik a jelenlegi megosztottság problémáival.

E jelenségek a kívülállókat arra figyelmeztetik, hogy a német kérdés békés és lehetőleg gyors megoldása az egyetlen útja annak, hogy a német nacionalizmus feléledését meggátolják. Sem a nyugati szabadságról, sem a marxizmus-leninizmus felsőbbrendűségéről elhangzó frázisok nem oldják meg azt, ami megoldásra vár.

A. T.

MIÉRT ?

A budapesti „Új Írás" júliusi számában Szabó Ede alá-, sőt rólaírással „Villanófény" címen a következő írás jelent meg.

KI AZ ORRSZARVÚ?

Eugen Ionesco novelláit olvasom. „Az orrszarvúak" címmel jelent meg Zürichben, még 1960-ban. (Mit tegyek, ha hozzám csak most jutott el?) Ízléses, szép kis kötet, rajzok, fényképek illusztrálják. Az egyik fényképen a szerző, a zürichi állatkert óriási orrszarvújával. Négy elbeszélés, egy naplórészlet és két színházi cikk az egész. 108 oldalon. A kísérőlevélben megkértek: ha van rá kedvem és időm, közöljem kritikai véleményemet „e fontos könyvről". — Őszinte leszek: egyáltalán nem tartom fontos könyvnek. S ha most mégis írok róla, másért teszem. Azért, mert ez „avantgarde-ügyben" igen tanulságos. Az üres meghökkentésre törekvés mintapéldánya. Nem ismerem a szerző nagy port felvert színpadi műveit. Sajnálatos mulasztás, de... a novellák ismeretében most már úgy vélem, nem is olyan sajnálatos. Miről szólnak ezek a novellák? (Hogy mi az írói, emberi mondanivalójuk, ezen hiába töröm a fejemet, nem tudom.) 1. Az orrszarvúak. A szerző és barátja, Jean egy kávéház teraszán üldögélnek, amikor a járdán mindent letaposva arra csörtet egy orrszarvú. A városban nincs sem állatkert, sem cirkusz, a dolog tehát rejtélyes. Néhány nap múlva még rejtélyesebbé válik, mert az orrszarvúak, egyre növekvő tömegben, elárasztják a város minden pontját. Hogy honnét jönnek? Hát kérem: maguk az emberek, a város lakói változnak át sorra orrszarvúvá. A szerző azonban, amint erre utal is a befejezésben, képtelen erre a metamorfózisra, s alkalmasint egymaga marad meg az emberiség írmagjának. Ennyi az, ami ebben a novellában van, s még némi pesszimizmus az orrszarvúakká változó emberiség láttán. Valami nagyon mély „bölcselet" jelképességgel sem dicsekedhetik ez az írás. De ezt még úgy-ahogy értem. A többi három novella már: a legsürűbb köd és homály. 2. Az aranyfáklya. A szerző itt szimbolista gyilkosként áll elénk: évek óta őriz a házában egy holttestet, egy fiatalember tetemét, akit heveny féltékenységében vert agyon anno valamikor, a felesége szeme láttára. A hulla öregszik, állandóan nő, már-már kidagad a házból, valahogy el kellene tüntetni. Szerzőnk egy éjjel kivonszolja az utcára, de még a sötétben is feltűnést kelt, jönnek a rendőrök, mire a hulla szakálla ejtőernyőfélévé változik, fölemeli szerzőt a földről, aki a továbbiakban aranyfáklyaként lobog át a Tejúton. 3. Az ezredes fényképe. Ördög tudja, miféle fényképről van szó, a lényeg, hogy egy gyilkos ezzel a képpel csalja halálba áldozatait, egymás után a tóba fojtja őket. Végül a szerző is találkozik a rémmel, de hogy ki kit ölt meg, az már nem derült ki, mert csak állnak egymással szemközt, s a szerző nem mer rálőni a rémre. 4. A kötelesség áldozata. Valamiféle nyomozó állít be a szerzőhöz, vallatni kezd valakiről, fakérget etet vele, s aztán szerzőnk barátja megunja a nyomozó erőszakoskodását és leszúrja.

Gondolom: nem kell bizonygatnom, milyen „nagy" művek ezek. Megrendítik az olvasót. Letaglózzák. Felrázzák. Lelkiismeret-vizsgálatra késztetik. Halhatatlan mesterrel ismerkedem.

Szórványosan még nálunk is akadnak ilyen tartalmatlan vagy ál-mélységeket színlelő ügyes vagy ügyefogyott novellakísérletek. Nem árt eltünödni rajta: ki az orrszarvú? Aki így „teremt" kóklerkedő, „új" avantgarde-ot — s még elméletileg is „megindokolja", mint épp Ionesco —, vagy aki sznobságból az efféle üres játékot tartja modernnek? Ionesco körül nagy hühót csaptak. Ionesco világhírű. Csak tudnám, miért.

***

E kiváló szellemi termékhez aligha szükséges kommentár. De hogy ezt az elmeművet, amely dacos műveletlenséggel tipor bele korunk egyik legnagyobb drámairójába, a színvonalára kényes „Új Írás" kinyomtatta, — elszomorító tünet. Aggódva tesszük fel Szabó Ede zárókérdését: csak tudnánk, miért?

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

BUDAPESTI LÁTOGATÁS: FIATALOK

Ötvenkilenc óta most jártam először otthon látogatóban. Mint nő, hadd mondjam meg mindjárt, hogy az otthoni divatot ha idegennek is találtam, inkább azért, mert nem hasonlít az amerikaihoz, amelyhez szokva vagyok, sem az angolhoz, hanem inkább a latin népekéhez, a párizsihoz de legfőképp az olaszhoz.

Valaha angol úrinők komissióztak a Váci utcában. Ma kis milánói és nápolyi Donnák lépnek fel a kék autóbuszok lépcsőire, sokszor olyan szűk szoknyákban, hogy alig tudják azt a fél lépést is megtenni.

Nem kell azt hinni, hogy valamilyen „súlyos nyomor" jeleit találja meg az ember ezeken a fiatal teremtéseken. Ebben a rendszerben születtek, ehhez alkalmazkodva alakult ki egész életük. Igyekeznek a lehető legvidámabban élni. Unokahúgommal elmentünk a Gellért strandra. Valaha, az én fénykoromban, a Gellért strand úgynevezett select hely volt, a nagyszállók és nagy szalonok társaságának mintegy a folytatása. Ma sem mondhatnám, hogy az Angyalföld vagy a Cséri-telep félkarú koldusai fürödnek ott, a szelekció azonban másféle. A legcsinosabb fiatal fiúkat és lányokat itt látni — no meg a Lukács-fürdőben. A Gellért kissé a félvilági szép lányok gyűjtőmedencéje lett, ha férfi lennék, külföldi valutával a zsebemben, feltétlenül könnyen találtam vona, úgy érzem, partnerre.

A hang, mint Pesten a legtöbb helyen, amúgy „háborúsan közvetlen". Csinos unokahúgom, aki Párizsból hozott ezüstszálas lastex-trikóban jelenik meg és feszít, az ugródeszkák felé húz. Követem. Már másodszor haladunk el ezen a részen, s csak akkor értem meg, miért. Az ugródeszkák közelében, azon a helyen, ahol majdnem minenkinek, aki belép a strandfürdőbe, el kell haladnia, különös **zsüri** ült össze: fiatal, birkozókinézésű vidám férfiak, akik egy tucat széket lefoglalva egysorba ültek és kissé szemtelenül, de nem kellemetlenkedve „gusztálgatják" a nőket.

— Az a szőke kilenc pont — mondja az egyik, egy szélesvállú, északias kinézésű titán.

— Ez a kis barna a legcsinosabb — mondja az, aki szélről ül.

Nem tudom, igazán gondolja-e, amit mond, mindenesetre komoly hangon mondja, és a többi mellette ülő sportember sem nevet. Nem is mond ellent senki. Afféle végleges ítélet hangzott el.

Az egyetemek környékén ilyenkor nyáron nincs olyan nagy diák-világ, de mégis úgy látszik a fiatalok ideszoktak, mert a környező eszpresszók tele vannak fiatallal. Munkaidő után vagyunk, ami itt pesten öt órát jelent délután, hiszen a hivatalokban — tudtommal a gyárakban is így van — nincs fél óránál több déli ebédidő. Négy órakor már alaposan kezdődik a hazatérők csúcsforgalma, öt órakor tetőpontjára hág. De nem jól mondom, hogy a hazatérőké. Ilyenkor, öt óra tájban az emberek nagy része, legalábbis a fiatalok és majdnem-fiatalok, jelentős része az eszpresszók felé veszi az útját.

Öt órakor nagyon nehéz helyet találni nemcsak a zenés vagy kertes eszpresszókban, hanem akármelyikben is. Mindenütt párosan ülnek. Ha az imént fiatalokról beszéltem, vagy majdnem-fiatalokról, túloztam. Igen sok férfi egyáltalán nem fiatal. A nők majdnem mind azok. A világ egyik nagyvárosában sem tűnt fel nekem úgy mint itt, hogy mennyi fiatal és csinos lány, ahogyan itt mondják, j á r nála idősebb, vagy egészen egyszerűen idős férfival. Unokahúgomat faggatva és vele vitatkozva arra jövünk rá, hogy ez nem egészen új jelenség, annyira nem új, hogy neki már fel sem tűnik.

— A negyvenéves férfi a legkedveltebb — mondja nyugodtan.

Ha megkérdem tőle, hogy miért, nem tud minjárt választ adni rá.

— Mert komolyabb — mondja.

De aztán arra a következtetésre jutunk, hogy nemcsak az úgynevezett komolyság játszik itt szerepet. A fiatalok vagy fiatalabbak közt is sok olyan van, akit komolynak lehet nevezni, vagyis aki rendesen végzi a tanulmányait, érdeklődik a világ dolgai iránt, lehet vele másról is beszélni mint a twisztről vagy a fizikai szerelemről. Nem, az idősebb és idős férfiak több éve tartó nagy divatja inkább a befutott egzisztenciának szól. Így parlagian megállapítva kissé sértő lenne a magyar lányokra. Nem egyszerűen érdekhajhászásról, vagy még kevésbé afféle rejtett prostitúcióról van itt szó, habár ilyen is akad bőven. Inkább arról, hogy a mai fiatal lányok, mondjuk így, érzik ösztönösen, hogy képtelenség végigcammogni a kortól elmaradt élet szamárlétráján. Egy férfi, ha fiatal, majdnem mindig azt jelenti, hogy legalább tíz esztendeig még keményen kell dolgoznia, és elég sokat nélkülöznie, hogy valamire jusson. Valamire, vagyis annyira, mint az „öregek", a nála tíz, tizenöt, húsz évvel idősebb, zsebükben többszáz forintot mindig tartó, kocsival rendelkező vagy taxit fizető, lakással vagy alkalmi kölcsönlakással bíró, bizonyos ismeretségeket és bizonyos befolyást felmutatni tudó férfiak. Ilyen éles elhatárolódás (szegény ember a húszéves, az őszhajú pedig feltétlenül tehetősebb) nagyon kevés helyen, és nyilván csakis ebben a rendszerben tapasztalható. Unokahúgom aki magakorabeli egyetemi társával jár ugyan, de akinek már vannak bizonyos, a mi korosztályunknál sokkal jelentősebb tapasztalatai szerelmi ügyekben, kifejti, hogy egy bizonyos „F" akivel fél évvel ezelőtt sokat találkozott, milyen kellemes társaság volt és milyen kedves emlék maradt a számára.

— Beszéljünk őszintén drágám, a pénze?

— Dehogy, dehogy — mondja az unokahúgom. — Hiszen nem volt neki sem olyan sok. (Rajzoló volt az illető, reklámgrafikával foglalkozott.)

— Hát akkor mi? A... férfias tapasztaltsága? — kérdem kíváncsian.

Unokahúgom tagadóan válaszol.

— Fiataloknál is találni akkora tapasztaltságot — mondja. (Sajnos az én koromban... mások voltak a pesti fiatalok.)

Végül olyasvalami következtetésre jut, hogy „F" rajzoló úr — vagy elvtárs, nem tudom — kevésbé naivan látta a mai világot. Vagyis, mint a további kérdezősködés során kiderül, unokahúgom, aki jóvoltomból külföldi folyóiratokat ha nem is olvas, de lát, külföldi, nyugati híreket hall és ha máshol nem is, de leveleimben olvas, sok külföldi filmet lát (főleg olaszt, mert azt szinte számlálatlanul adják Budapesten) érzi, hogy a világ más ütemben halad, mint otthon, a változások, jó és rossz irányban is, gyorsabbak, az ő szemében a hosszú időre szóló naiv tervezgetések fárasztóaknak tűnnek, jobban érzi magát olyan valakivel, aki már túl van az első perióduson, azon hogy valamiben még hisz, például jövőjében, és végleges, kényelmes megegyezést kötött jelenlegi, elkerülhetetlen sorsával.

Persze az is lehet, hogy a Pesten annyira vágyott, divatos és elég sok példányban futó Volkswagen is hozzájárult elmúlt téli szerelmi választásához...

Boldog voltam, amikor unokahúgom rászánta magát, hogy elvigyen egy este a budapesti „Fiatal Művészek Klubjába". Belépésünk az Andrássy úti villaház oldalajtaján (nemcsak mi mondtuk Andrássy útnak, Pesten 56 óta mindenki ismét Andrássy útnak hívja a volt rosszemlékű Sztálin utat) kissé körülményes volt, mert húgom nem tagja a klubnak. Ismeri azonban egyik fiatal vezetőjét, aki miután megtudta, hogy elhozta külföldi rokonát, megadóan beengedte velem együtt.

Nem köznapi est volt, hanem egy furcsa fiatal festő itt rendezett kiállításának a vitája. A tágas és kissé ódon és szedett-vedett dísszel berendezett helyiségek falain, még a billiárdszobában is, a fiatal festő rajzai és festményei voltak a falon, keret nélkül. Én, aki nem túlságosan szeretem az úgynevezett absztrakt festészetet, nem sok örömet leltem a vonalak és színek idegen játékában, vagyis nekem idegen, mert a képek hasonlítottak a párizsi és amerikai divatos absztrakt képekre.

Annál érdekesebb volt a vita, amelyet a nagyobbik teremben körben ülve rendeztek. Nem a vita volt érdekes, hanem ahogyan lefolyt.

Először is nem igen akadt olyan, aki hozzászólna. Végre felkértek valakit, akit nem ismertem, egy fiatal műtörténészt, aki előbb vonakodva, majd egyre nagyobb tűzzel elmondta, milyen forradalmiak a festőnk törekvései, összehasonlította korunk legnagyobb magyar festőinek munkájával, és célzást sem téve a kulturális állapotokra, amelyek ennél a klub-helyiségnél tovább nyilván nem engedik a fiatal festő vásznait, kiállítótermet és elismerést kért a számára.

Érdekes volt más, hasonló felszólalások után meghallgatni egy megrögzött sztálinistának mondott fiatal férfi hozzászólását. Amikor húgom megsúgta, hogy milyen gondolkodásúnak ismeri az illetőt, félelmetes dörgedelmet vártam. Ahelyett eléggé szánalmas, bár nagy hangon előadott üres frazisok következtek. Azt gondoltam, hogy a hallgatóságban, — amely láthatóan mellette volt a kiállító festőnek, ha másért nem, absztrakt merészsége miatt, — kellemetlen feszültség fog támadni ezekre a szavakra. Az ellenkezője történt. A felszólaló olyan ügyetlenül, olyan ókori ostobasággal (bocsánat görögök és rómaiak, én a barbárokra gondoltam) beszélt, hogy mást mint derűt, cinkos összepillantásokat nem keltett a hallgatóiban. Ő maga is megérezte beszéd közben, mentegetőzni kezdett, elmondta, hogy ő „messze van a sztálini és zsdánovi tévedésektől, de..." És a bűvös d e segítségével újra elmondhatta elcsépelt mondókáját.

Mások is hozzászóltak még a vitához, de szinte figyelembe se vették ezt a felszólalót. Azt a következtetést vontam le belőle, hogy az ilyesfajta konzervatív megnyilvánulások már idejüket múlták Magyarországon. De húgom és fiatal, szimpatikus középiskolai tanár ismerőse közölték, hogy nincs ez mindig így.

— Ez egy közismerten buta sztálinista — mondta a fiú, — akinek persze most már befellegzett. Festeni nem tud, politikai trükkjei ügyetlenek, esetlenek és durvák. Nem tud továbbra is sikert elérni. Vannak azonban mások, akik sokkal ügyesebbek, akik sokkal inkább a mostani kor követelményeinek megfelelően, simulékonyan beszélnek, barátságot keresnek minden irányzattal, népszerűséget a fiatal művészek közt, amikor azonban rákerül a sor, akkor akár kritikában az újságokban, akár intézkedések során a különböző hivatalos fórumoknál, elvágják a fiatal nem konformista tehetségek útját. Az „öreges, durva sztálinisták" kora lejárt. Ez azt jelenti, hogy, legalábbis átmenetileg, a fiatalos, dinamikus, alkalmazkodó és ravasz politizálók érvényesülhetnek. Persze nemcsak ők, hanem azok is, akik nem gondolkoznak úgy mint ők, főleg ha a mű, amit felmutatni tudnak, érvényes. Ez utóbbiak számára azonban az érvényesülés még csak a kezdet kezdetén van, időleges, hullámzó, bármelyik pillanatban visszabukhatnak a meggyalázásba, legalábbis a mellőzésbe. A „ravasz új politizálók" sokszor rosszabbak a régi, konok tulkoknál, mert gyorsak, és mivel igazi meggyőződésük nincs, cinikusan elszántak.

Az est alkalmával, később, amikor már a vita hivatalos formája véget ért és a büféhelyiségben megkezdődtek a nagyarányú bor- és szeszfogyasztások, volt alkalmam személyesen is találkozni majdnem mindegyik típussal. Megérzésemre sokat adok és kijelenthetem, hogy ha ésszel nehéz is eligazodni egy ilyen jungle-ban, mint amilyenek az „ideológiai beszélgetések", azt tapasztaltam, két olyan személynél is, akiket mint „ravasz új politizálót" konferáltak be nekem, hogy nem mások ezek, mint szerencsétlen, de elég tehetséges és értelmes emberek, akik igyekeznek a kecskét és a káposztát baj nélkül egy fedél alá hozni, mivel a korszak ott most olyan, hogy egy fedél alá igyekeznek hozni az összeegyeztethetetlen dolgokat. Ezek a fiatal emberek ezt egyszerűen azért teszik, mert részben élni és érvényesülni akarnak, részben mert azt gondolják, hogy nincs más út, csakis a hivatalos, azt kell saját érdekükben is, a helyzet érdekében is segíteni. Nyilván nem egyszer keserű csalódással szolgál ez a hivatalos sugallat nekik maguknak is, amikor őket, amint beszélgetésükből kiéreztem, alárendelt, elvtelen alkalmazottakként kezeli, vagyis pontosan átlátja erkölcsi mivoltukat. Nem irigylem őket.

L. G.

VAJDA ALBERT

MEGLOPNAK A STRANDON

VELENCE-LIDO. Fekszem a felfújt gumimatracon, felettem az azúrkék olasz ég, alattam az Adriai-tenger hullámai. Köztem és a világmindenség között teljes az egyetértés. A víz kellemesen meleg, a nap maradéktalanul barnít és a strandvendéglő felől mézbemártottan bársonyos hangon érkezik felém egy olasz sláger.

Ekkor váratlanul felkiált mellettem a feleségem.

— Nézd ! — Aztán nyomban utána : — Néézd !

És sietve úszni kezd kifelé.

Felülök a matracon. Hová nézzek ? És mit nézzek ? Neki kell legjobban tudnia, hogy attól, mert nézek, még nem látok tovább az orromnál.

— Mi történt ? — kérdem riadtan.

Távolabbról érkezik hozzám a hangja.

— Gyorsan... Néézd...

Utána igyekszem. Ködösen látom, hogy kigázol a vízből. Ahogy bukdácsolok utána, agyamban kergetik egymást a találgatások. Otthoni ismerősöket fedezett volna fel ? Az nem lehet, mert akkor befelé *úszna a tengerbe, hogy ne kelljen találkoznia velük. Sophia Loren jelent volna meg a parton, egyrészes bikiniben ? Akkor nem szólt volna egy szót sem.*

Hónom alatt a piros gumimatraccal igyekszem a fövenynek ama része felé, ahol nyugágyunkat sejtem. Ködösen látom, hogy feleségem kigyózik az olajos testek, táskarádiók, kifeszített napernyők között.

Napszúrás, mondom magamban, amikor látom, hogy fut a nyugágy felé és a következő pillanatban hallom, hogy angolul kiált rá valakire :

— What do you want ? Mit akar ?

Meggyorsítom lépteimet. Most már látom a nyugágyat, mellette áll feleségem és kapkod egy meztelen felsőtestű férfi felé. Ejha ! Az olasz éghajlat úgy látszik eddig nem is sejtett szenvedélyeket hozott felszínre és... A következő pillanatban az idegen férfi ugrik egyet és futni kezd. Feleségem sikoltó hangja szirénaszerűen száll utána :

— A pénzem... ellopta a pénzemet...

Ledobom a gumimatracot és utána iramodom. Az ember ne fusson strandtolvaj után piros gumimatraccal. Ez benne van a spanyol etikettben.

Tíz lépés előnye van, de ezt pillanatok alatt behozom. Látom rövid lábait, amint csattogva szalad a forró homokon. Én utána. Nyersvászon nadrág van rajta, felsőteste meztelen. Fején, hátul, nagy tar rész, kopaszodik szegény, akárcsak én, gondolom, miközben szaladok utána, némán, bosszúért lihegve. Futás közben hátrafordítja fejét. Ötven körüli lehet. Vastag alsóajkát megnyalja és kezével kalimpáló mozdulatot tesz.

Ha nem félnék attól, hogy felbukom valamely napfürdőzőben, már utól értem volna. De ő, mintha csak sejtené, hogy hendikeppel indultam ebben a 400 méteres sikfutásban, cikk-cakkban siklik előttem. Lehet, hogy én jobban futok, de ő jobban lát.

Sohasem üldöztem még tolvajt. Ha megfogom, belevágok az arcába. Teljes erővel. Ha nem esik össze egy ütéstől, még egyszer és még egyszer.

Mögöttem hallom feleségemet, aki magyarul, németül és angolul kiáltja : „Segítség !... Hilfe !... Help !..." A strandolók érdeklődve néznek. Megcsalt férj üldözi felesége szeretőjét. Talán késelés is lesz ! A szemek mohón csillognak. Többen felállnak, hogy jobban lássanak.

Hirtelen ötlettől megkapva, lihegve szólok hátra, futás közben :

— Mennyi pénz volt nálad ?

Szipogó válasz, szintén lihegve :

— Öt... ötezer líra...

Villámgyors fejszámolás. Ötezer líra az annyi mint... három angol font... két jó ebéd borral és konyakkal... Úristen, gondolom, évekkel ezelőtt egész addigi életemet otthon hagytam, most meg ziháló tüdővel és káprázó szemmel futok két ebéd ára után ?

Megállok. A tolvaj kapkodó mozdulatokkal fut tovább. Már nem is látom. Feleségem is megtorpan, csodálkozva néz rám. Arca feldúlt. Csak nem akarom hagyni, hogy ez a tolvaj... csak úgy... minden további nélkül elfusson ?

Néhány szóval megmagyarázom, hogy nehéz időket élünk, az ember energiáit nagy feladatokra kell tartogatni. Nem ért egyet velem, de sóhajtva ballag vissza nyugágyunk felé. Amerre megyünk, mindenfelől csalódott tekintetek. Még csak bele se rúgtam se a csábítóba, se a nőbe ? Micsoda férfi az ilyen !

A nyugágynál ott a strandretikül. Feleségem izgatottan kezd kirakodni belőle. Rúzs, púder, kulcsok, öngyújtó... (hála Istennek, ezt legalább nem vitte el !), napolaj, golyóstoll... erszény...

— Nézd ! — mondja izgatottan és kinyitja. Ötezer líra van benne.

Mélyet sóhajtok. Eddig azt hittem, hogy két ebéd ára után futottam, mint egy rosszul fizetett profi futó. Most kiderült, hogy amatőr alapon kergettem a strandtolvajt.

A nyugágy mellett fehér ing hever. Felemelem.

— Mi ez ? — kérdem feleségemtől.

— Az ő inge... — mondja egészen halk kis hangon. — Ezzel takarta le a retikülömet és úgy kotorászott benne...

Szegény tolvaj ! Mennyit kell lopnia ahhoz, hogy magas üzleti költségeit fedezze. Egy ilyen ing legalább 6ooo líra.

Feleségem boldog. Az inget átadjuk a bagnino*-nak, bár titokban szerettem volna megtartani. Olyan ritkán fordul elő az életben, hogy az embert úgy lopják meg, hogy a végén kap a tolvajtól egy inget.*

VARSÓ, 1963 NYARÁN

A HOSSZÚRANYÚLT búcsúzkodás után végre eljött a búcsú pillanata. A parton perzselődő rokonok fáradhatatlanul integettek, a nők zokogtak, s miközben a hajó roppant teste lassan eltávolodott a parttól a tengerész-zenekar rágyújtott a nemzeti himnuszra: „Lengyelország nem veszett el — addig, míg mi élünk..." Az általános elérzékenyülést ekkor váratlan esemény zavarta meg: egy utas a tengerbe vetette magát. Nem merült el; a part felé úszott, motorcsónak jött érte, kihúzták. Közben a „Batory", a közös fejedelmünk-királyunk nevét viselő óceánjáró fedélzetén a legkülönbözőbb találgatások kaptak lábra. Romantikus beállítottságú utasok szerint, a vízbe ugrott külföldön élő lengyel, aki egyszerűen nem tud elszakadni az anynyi év után viszontlátott szülőföldtől. A realisták erősködtek, hogy az illető részeg. Megint mások azt állították, hogy rosszul lett, s beleszédült a vízbe. Legvalószínűbbnek az a változat hangzott, mely szerint a nap hőse alaposan leitta magát, s innen a hazaszeretet e szívfacsaró megnyilvánulása.

Ezt az epizódot, úgy érzem, el kellett mondani. Ki-ki következtethet belőle a lengyel lélekre, s a lengyel állapotokra. Ilyen következtetések vonhatók le, mint: Lengyelországban semmi sem lehetetlen. Szentimentális és duhaj nép a lengyel. Külföldön élő lengyelek közül sok megy haza látogatóba.

A lengyelség egyhatoda ugyanis külföldön él, hat millió lengyel anyanyelvű, vagy elsőfokon lengyel származású ember szerte a világban. Ennek a ténynek a jelentőségét nem szabad lebecsülni — ha más nem, egymagában ez ezer szállal fűzné a Nyugathoz a lengyeleket. A Lengyel Népköztársaság évente roppant mennyiségű valutát nyer az emigrációtól. Nemcsak csomagot, pénzt is lehet küldeni a rokonoknak — az átutalt fontért, vagy dollárért a rokon pontosan háromszor annyi zlotyt kap, mint a pénzét hivatalos áron átváltó külföldi turista.

EURÓPA NYUGATI FELÉHEZ fűzi ezenkívül a lengyelséget nyugatos kultúrája, a tizedik században felvett kereszténység, amely itt majdnem színtiszta katolicizmus maradt, a nemesség „latinossága", az Itáliából behozott, s hamar gyökeret vert humanizmus, egészében véve a nemzet történeti tudata. A Kelethez-tartozást olyan tényezők szabják meg, mint a késői jobbágyfelszabadítás és kapitalizálódás, a mezőgazdaság (még ma is fennálló) túlsúlya az ipar fölött, város és falu színvonal különbsége, s nem utolsósorban a geopolitikai helyzet. A németek és oroszok közé szorult Lengyelország orientációja nem irányulhat egyoldalúan a Nyugat felé. A két háború közti, Pilsudski nevével fémjelzett rendszer politikája épp azon bukott meg, hogy a két nagy szomszéd egyikével sem tudott **modus vivendi**-t találni. Ezért ugyan főleg a szomszédok felelősek, de a lengyelek azért megtanulták a történelmi leckét. Az évszázados ellenségből az oroszból nem lett szívbéli jóbarát, de lett kényszerült szövetséges. Harminckilenc szeptembere, a német megszállás, s a háború utáni határrendezés olyan helyzetet teremtett, amelyben a lengyel nép többsége az oroszokkal való szövetséget szükséges rossznak tekinti, s fenntartását mindaddig kívánja, amíg a németek el nem fogadják a jelenlegi határokat.

***

NYUGATI SZEMMEL NÉZVE Varsó még mindig nem kelti modern európai főváros benyomását. Ennek az egy milliós nagyvárosnak nincs korszerű repülőtere, (most tervezik az új repülőpályaudvart), és a központi vasútállomás a Déli-pályaudvarra emlékeztet, közvetlenül az ostrom utáni hónapokban. Varsó közlekedése rossz, a szűk villamosok piszkosak és túlzsúfoltak, a trolibuszok kellemesebbek, de szeszélyesek: sohasem tudni melyik útszakaszon fogy ki az áram. Az utcán sokkal több autót látni, mint tíz éve, de nemcsak azért, mert nőtt az autótulajdonosok száma: nincs elég garázs. Néhány belvárosi utcát kivéve a kirakatok általában szegényesek, a boltokban alig van választék, (a könyvesboltok kivételek), az eladók udvariatlanok, vagy közömbösek. Igaz, újabban bevezették az önkiszolgáló boltokat, de csak egy olyan van egész Varsóban, amelyik megközelíti a nyugati színvonalat. Úgyszólván mindenért sorba kell állni, az ügyes-bajos dolgok intézése legalább kétszerannyi időt vesz igénybe, mint például Angliában, a hivatalok lassan és nehézkesen dolgoznak. Az emberek rosszul öltözöttek, a munkáskülsejű fiatalok ízléstelenül rikító, tarka ingeket hordanak. Sok a „vidéki" arc, a paraszti tömegekből kínnal formálódik az új munkásosztály. Varsó utcáit járva az idegen újra, meg újra a „Költemény felnőttek számára" erre a sorára emlékezik: **„Sok a hulladék. Egyelőre kása."**

Van persze más nyugati verzió is. Írók és művészek nemegyszer elragadtatva térnek vissza nyugalmas pátriájukba: Lengyelországban a festők modernebbek a párizsiaknál, az értelmiségiek klubokba gyűlve vitatkoznak, (a „Ferde Kerék" című varsói vitaklubot ugyan már hosszabb ideje feloszlatták), az ifjúság pedig minden erejét megfeszítve twisztel és nyugati zeneszámokat hallgat. Moszkvából jövet Varsó meghökkentően Nyugatnak tűnik. S ez nem csupán optikai csalódás.

LENGYEL SZEMMEL NÉZVE: Lengyelországban az utóbbi tíz évben javult a helyzet, Varsó rengeteget fejlődött. (Jómagam tíz éve jártam itt utoljára; valóban így találom én is.) A nehézségek nyilvánvalóak, ezeket senki sem tagadja, ellenkezőleg. De a hibákért, s a bűnökért nemcsak a rendszert teszik felelőssé — a háború iszonyú pusztításait, s a megszállás éveiben lezüllött munkafegyelmet is. Nép annyit nem szenvedett a háborúban, mint a lengyelek. Hat millió halott, Varsó, Gdansk, Wroclaw romokban. Vannak még, s még nagyon sokáig lesznek is romok Varsóban, de az újjáépítés iráma és méretei lenyűgözőek. Tíz év alatt felépült az Óváros építészetileg szerencsésen kiegészítő, ugyancsak restaurált Nowe Miasto (Újváros), elkészült a Gdanski Híd, a százezres stadion a Visztula túlpartján, a térképen új lakótelepek nevei sorakoznak: Wierzbno, Sielce, Bielany. Rengeteg templomot restauráltak, építettek újjá, a legszebb talán a Szent János Katedrális az Óvárosban, Wyszynski gyakran tart itt szentbeszédet. Wilanówban most hozzák rendbe a Szobieszki-család kastélyát. S ami újat építenek, arra is büszkék lehetnek. Nagy a lakáshiány, kicentizett lakások ezrei épülnek modern, karcsú lakóházakban, amelyek külsőre nem maradnak el az új olasz és francia lakóházak mögött. Ez csak háromnégy éve van így, mondják építész barátaim, a z e l ő t t, vagyis az októberi fordulat előtt, s egy kicsit még az után is olyan szörnyűségek épültek, mint a muranowi szürke tömbházak, masszív és otromba épületbarmok rettenetes kőcirádákkal a vállukon — szovjet mintára! — továbbá a Kultúra és Tudomány Palotája, a Varsóra nehezedő hatalmas szovjet ajándék, („Mint egy lakodalmi torta" — mondják a lengyelek), amiről kivitelezés előtt egyetlen lengyel építész sem merte megmondani a véleményét. Most kezdték meg a Palota körül néhány magasépület építését; néhány év múlva már kevésbé lesz feltűnő a sztálini korszak e milliókat felemésztő hagyatéka.

A TÍZ ÉVVEL EZELŐTTI viszonyokhoz képest sok a cukrászda, kávéház és étterem Varsóban; a követelményekhez képest még mindig kevés. Élelmiszerekben is nőtt a választék — az új „szenzáció" a kubai languszta, de kapni vietnámi ananászt is konzervben, kínai teát, bulgár eperszörpöt és jó magyar borokat. Citrom nincs, de különleges üzletek kirakatában méregdrága árjelzéssel látni golyóstollat és villanyborotvát. 1956 óta sokkal többen utaznak Nyugatra, mint azelőtt; az útlevél hosszas utánjárásba kerül, de kevés kivétellel általában megadják. Jól értesült lengyelek szerint ez nem a rendszer jóindulatának, hanem az általános anarchiának köszönhető.

***

A SZELLEMI ÉLET élénk, de talán nem annyira, mint négy-öt éve, amikor a fiatalok forradalmasították a színházat, a lírát, a filmet, a képzőművészetet. A legérdekesebb alkotások a művészet minden területén akkoriban születtek.

Unalmasnak a kulturális élet most sem mondható; elég egy pillantás a színházak műsorára. A Kultúra és Tudomány Palotájának homlokzati szárnyában két színház kapott helységet — a plakátok itt Dürrenmatt és Giraudoux darabjait hirdetik. (Újra időszerű lett a „Trójában nem lesz háború".) Egy másik színházban Ionesco új darabját játsszák, amely — mondja a „Dialog" című színművészeti folyóirat szerkesztője — elsőnek lengyelül jelent meg nyomtatásban. A lengyel filmek világsikere közismert; most mintha szélcsend lenne; Munk tavaly meghalt, Wajda hosszabb ideig külföldön tartózkodott, most készül újabb filmre. Képzőművészet: az Óvárost körülvevő régi városfalon két fiatal festő szabadtéri kiállítást rendezett. Absztraktok, egyikük tasiszta, a katalógusból megtudom, hogy már Miamiban is volt kiállítása. Miért itt rendezték a kiállítást, nem kaptak helységet? „Itt érdekesebb", mondta röviden az egyik festő, akitől ezt megkérdeztem. Kiállítás az Óváros egyik galériájában — több tucat festő, fiatalok, mindenki absztrakt, kicsit már idegesítő is ez az egyhangúság. Szólásszabadság? Dürrenmattról mesélik, hogy lengyelországi útja után megjegyezte: „Elmentem, hogy szólásszabadságra tanítsam a lengyeleket — én tanultam tőlük szólásszabadságot."

VALLÁSSZABADSÁG? Ha nem is tökéletes, feltétlenül több, mint a kommunista államok bármelyikében, vagy Spanyolországban. Krakkóban például minden sarkon van egy templom, de tudtommal egyet sem alakítottak át kultúrházzá, vagy ateista múzeummá. Láttam egy statisztikát, amely szerint egyedül a ferencesek 143 rendházat tartanak fenn Lengyelországban. Több katolikus könyvkiadó működik, Lublinban katolikus egyetemen tanítják a történelmet és az irodalmat, külön folyóirata van a püspöki kar nézeteit képviselő katolikusoknak, a kollaboráns PAX-csoportnak és a perszonalistáknak. Bár az egyház fontos politikai tényező Lengyelországban, intellektuális körökre igen mérsékelt a befolyása. A politikailag sokszínű katolikus táboron belül a perszonalista csoport a legrokonszenvesebb, s a kifelé „legnyitottabb"; folyóiratuk, a „Wiéz", ha még nem is érte el az „Esprit" rangját, általában színvonalas írásokat, vitákat, történelmi tanulmányokat közöl.

***

MAGYAR SZEMMEL NÉZVE a lengyelek (egészen a legújabb időkig) irigylésre méltóan szabadok voltak. Nem tudom, kinek és mit lehet ma nyíltan mondani Pesten, de egy magyar turista, akivel Krakkóban találkoztam, elcsodálkozott: „Azért nálunk az utcán nem lehet szidni az oroszokat." Az életszínvonal Magyarországon magasabb, bár ott sem ritkák a zavarok az élelmiszerellátásban. Úgy tetszik, a magyaroknak a magasabb életnívóért, a kényelemért nagyobb óvatossággal kell fizetniök. Lengyelországban — Gomulka legutóbbi megnyilatkozásaitól függetlenül — hét éven át jóval több volt és még ma is több az alkotói szabadság. Az Óváros falán látott absztraktok Pesten mütermekben rejtőznek, a „Hamu és gyémánt"-hoz hasonló filmről a magyar filmesek csak álmodni mernek. Igaz, a fejlődés iránya ma kevésbé biztató a Visztula, mint a Duna mellett, de mikor lesz odahaza minden városban olyan Nemzetközi Sajtóklub, — egyedül Varsóban van vagy öt, — ahol az olvasóteremben bárki átlapozhatja a Le Monde, az Observer, vagy a Neue Zürcher Zeitung legújabb számát? Mikor lesz a vallásszabadság legalább annyira természetes ténnyé, mint Lengyelországban, mikor kapnak egyetemi katedrát a nem marxista filozófusok? Mikor jut a magyar diákság olyan nem politikai érdekképviseleti szervhez, mint a Lengyel Diákszövetség? Mikor kaphatnak nyugati ösztöndíjakat az arra érdemes fiatal magyar művészek és tudósok?

Olcsó kifogás lenne arra hivatkozni, hogy Lengyelországban „mások a viszonyok".

GÖMÖRI GYÖRGY

PULA

PULÁRÓL, megvallom, csak annyit tudtam, hogy valamikor Polának hívták s az Osztrák-Magyar Monarchia flottabázisa volt; no meg Horthy Miklóssal és egy Tengerészeti Akadémiával is kapcsolódott emlékezetemben. Az Akadémia még mindig ott van, jugoszláv tengerészek szalagos sapkában és hatalmas kék-fehér gallérokkal masíroznak a széles, árnyas utcákon; s az egész városnak, beleértve a kopott eleganciájú Riviera Szállót, megvan az a K. und K. hangulata, amelyet Klagenfurttól Pozsonyig, Zágrábtól Lembergig megtalált és sok tekintetben ma is megtalál az ember. Amiről nem tudtam, az a hatalmas, több mint kétezer éves cirkusz, amelyet a rómaiak testáltak Pulára számos pogány templommal, diadalívvel és frissen feltárt mozaikkal együtt. Ebben a cirkuszban rendezték meg a szabad ég alatt már tizedszer a jugoszláv film egyhetes ünnepségét. A jugoszláv filmírók meginvitálták az angol filmírók küldöttségét, amelyet én vezettem. Mikes György barátom sokszor bebizonyított elméletének („mindenki magyar") újabb bizonysága az, hogy a jugoszláv filmírókat viszont Dénes Ottó, egy újvidéki származású kitűnő író és rendező képviselte a megbeszéléseken több szerb, szlovén, horvát és bosnyák filmíróval együtt.

A FESZTIVÁLT, amelyen csak jugoszláv filmek szerepelnek, két nappal elhalasztották a skopljei tragikus földrengés miatt; Tito akit a megnyitásra vártak, nem is jelent meg, mert a macedoniai katasztrófa színhelyére utazott. Sokan voltak Pulában rendezők, írók, színészek, filmmunkások, akiknek családja az elpusztult városban élt s ezek mind azon igyekeztek, hogy hazajussanak. Az izgatott, szomorú atmoszféra valahogy semmiképpen sem illett az izzó napsütéshez, a pompás virágokhoz, a rikító plakátokhoz — de a filmek, amelyeket esténként tizenháromezer ember nézett végig, alig zavarták meg a rekviemhangulatot.

A tizenkét játékfilm közül tíz háborús volt s kettő vígjáték. De az egyik vígjáték, amelynek ‚Sisakos kandúr' volt a címe, szintén a háborúban játszódott és a derék Schwejkhez hasonló hőse a végén meghalt — amit semmiképpen sem lehet happy end-nek nevezni. A másik derűs film viszont a nagyon régi kisvárosi, csaknem biedermeieres történetekre emlékeztetett, amelyeket a harmincas évek elején a kevésbé tehetséges német és osztrák filmgyárak ontottak tucat számra.

A háborús filmek hősei természetesen a partizánok, az ellenlábasok pedig németek, csetnikek és usztasák voltak. (Feketeinges fasiszták csak az említett vígjátékban szerepeltek, mint komikus, bamba, megvetésre méltó bohócfigurák.) A németek mind állatok módjára viselkedtek, s ha ez sokban, persze, megfelelt is a valóságnak, az őket alakító színészek úgy hasogatták a kulisszát, mint a legvadabb vidéki ripacsok. Ha egy-egy náci a fűbe harapott vagy a partizánok előrohantak az erdőkből, tapsvihar rázta meg a több mint kétezer éves cirkusz oszlopait. A lelkes közönségnek csak egy aránylag kis része nem tapsolt: azok a német fürdővendégek, akik kemény márkáikat Jugoszláviában költötték el s akiket az idegenforgalom jegyében szívesen is látnak — s akik persze nem éppen értékelték az ilyesfajta ábrázolását honfitársaiknak vagy éppen sajátmaguknak, hiszen egyikük-másikuk épp Jugoszláviában is szolgálhatott.

SZÁMOMRA a filmek, sok hibájukkal és nagyon primitív jellemfestésükkel is, rendkívül érdekesek voltak. Jugoszlávia Lengyelország mellett minden bizonnyal a legliberálisabb kommunista ország. Írói, megszabott határokon belül, sokkal többet engedhetnek meg maguknak, mint a magyarok, csehek vagy románok. De ugyanakkor mégis a ‚biztosra' játszanak. Háborús filmet könnyű írni, rendezni — mert semmi kétség nincs a hős és a gonosztevő, az erkölcsi magaslat és az elnyomás konfliktusa felől. A háborús film olyasmi, mint a történelmi regény, amelyhez annyi író menekült a parancsuralmi országokban, ha nem akart a diktátoroknak behódolni. Persze, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy Jugoszlávia lakosságának *tíz százaléka pusztult el a szörnyű évek alatt* s alig van olyan család, amely ne gyászolna halottat; ilyenformán a háborús filmeknek nemcsak politikai, hanem érzelmi, erkölcsi gyökerei is vannak.

Az első ilyen film volt a legkevésbé sikeres — éppen témaválasztása miatt. „Támadás Dvar ellen" volt a címe s arról a konok kísérletről szólt, amellyel a németek, egyenesen Hitler parancsára, Titót és vezérkarát akarták elfogni. A film minden részlete hiteles volt, hosszú hónapokat töltöttek el a házak, egyenruhák, a külső és belső körülmények teljes rekonstruálásával. Tito, tudvalevően, megmenekült a náci kelepcéből, miután maga irányította a konok ellenállást a német ejtőernyősök és páncélosok támadásával szemben. De a film elkerülhetetlenül csalódást okozott — mert hősét csak néhány pillanatig, egy régi híradó-film pár kockáján láttuk. Bizonnyal alapos oka volt annak, hogy színész nem alakíthatta Tito szerepét, (bár, amint tudjuk, Sztálin, Churchill, Roosevelt, Montgomery mind megjelent a mozivásznon egy-egy színész alakjában) s ezért a főszereplő, aki körül s aki miatt az egész film készült, láthatatlan maradt. Ezzel a film szerkezete meglazult, értelmetlenné vált.

Egy másik háborús film, — *Radnopolje* a címe, — egy faluról szól, ahol (akár Lidicében vagy Oradourban) a férfiakat kiirtotta a fasiszta terror. Csak az asszonyok maradnak életben s megpróbálják egyedül felépíteni a falut. Művészi, de nyomasztóan komor; élethű, de csaknem elviselhetetlenül csüggesztő és fájdalmas alkotás.

EGY HARMADIK FILM viszont csaknem hibátlannak tetszett s azt hiszem, világsikerre is számíthat. Meséje elég egyszerű: egy sziléziai munkatáborban jugoszlávok sínylődnek. Egy kislány haldoklik. Egy tizenkét-tizennégy éves fiú almát lop neki, de a kislány nem tudja megenni: azt mondja, csak az az alma gyógyíthatja meg, amely a saját gyümölcsösükben terem. Kisöccse, nyolckilencéves fiú, elindul az idősebbikkel, hogy elhozza az almát. Négy országon, rengeteg kalandon, nyomorúságon át végre el is jutnak a gyümölcsöshöz — de épp akkor csata kezdődik a németek és a partizánok között, ágyúzás veri le az almákat a fákról — s a film azzal végződik, hogy a két gyerek kinyújtott karja, ugrásra feszülő lába megdermed, hiába igyekeznek elérni a még megrakott, terhes ágakat... Megragadó alkotás... Azt bizonyítja, hogy az ‚ahogy lehet' elve alapján az alkotó tehetség olykor megtalálja az utat s maradandót teremt.

TÁBORI PÁL

BOLYONGÁS KÖZBEN

Irja : Ignotus Pál

Olasz darab Londonban

Sokáig eltart olykor, amíg rájön az ember a véleményére. Vagy pedig arra, hogy amit félénken sejtett, azt el is kellett volna hinnie. Pirandello világhírű színművéről, a *Hat szerep keres egy szerzőt* címűről, mindig sejtettem, hogy harmadrangú alkotás, de mivel Londonban nemrég fölfedezték — vagy újra-fölfedezték — most volt alkalmam erről meggyőződni is. Harmincegynéhány esztendje láttam először, a budapesti Vígszínházban. A pesti előadás, ha jól emlékszem, kitűnő volt, de nagyjában-egészében az volt a londoni is ; ha én rendezhetném — éreztem — kevesebb burleszk fintort pofoznék bele, tehát tartózkodóbban rendezném, de szívem szerint : sehogy se rendezném. Ami talán kár volna ; mert megnézni mégiscsak érdemes. Valamikor úgy ünnepelték, mint a lélekbevájó, látomásos modernség áttörését a pusztán életábrázoló, természetutánzó dráma keretén. Ez túlzás. A napihírek anyagába fantasztikumot keverni, a könnyed társalgás nyelvén szellemet idézni nem volt újság akkoriban sem ; Molnár Ferencnek magasan állt a csillaga, de nem mint újitóé. A Pirandello lelemény voltaképpen ugyanolyan természetű, mint (ha összegyúrjuk) *Az ördög*, a *Liliom* és *A vörös malom* szerzőjéé ; az egyik hírlapi karcokon kezdte, a másik futurista riadókon, de egyformán lyukadtak ki oda, hogy a kisértet polgári zakóba bújhat, a bűnügyi szenzáció elzihálható a tündérmesék hangján, kavarodásuk pedig feldolgozható a francia szalonvígjátékok hagyományos fortélyaival, csattanóra legördülő függönnyel. Mind ez nem hiba ; de nem is forradalom. Kettejük közül Molnárt érzem szellemesebbnek, nem csupán színdarab-szerkesztő fensősége miatt, hanem főképp mert a színdarab-szerkesztés közben sem fakult ki belőle egészen az, aminek néha elsőrangú tudott lenni : a karcolatok írója. A *Józsi*, a *Disznótor a Lipótvárosban* és a *Toll* kötetben megjelent néhány novellája igézetében élvezem nagyszabású pomádés műveit. Igy élvezném talán Pirandellót is, ha futurista riadóit ismerném ; lehet, hogy azokban töményebben erjedt az, ami később világsikerré hígult.

Magyar csirke olasz földön

A csirke, melynek itt dicséretét zengem, nem a Lajtától keletre pillantotta meg a napvilágot, de magyarrá minősíthető a színhely hangulatának és a gyomor sovinizmusának jogán. Ama színhely Trieszt volt, egykor olasz kikötő Ausztriában, ma osztrákos tartományi székhely Olaszországban, tetejébe délszlávos is, a régi Rómából megőrzött alapjairól nem szólva. De a zöldvendéglő, ahol az a csirke vacsorára elém került, szakasztott Jánoshegy volt, magam sem tudom miért. Másutt is pislognak villanylámpák, másutt is lakmároznak turisták a hegyoldalon, másutt is van Göncöl szekere, fülledt meleg és hirtelen zápor, imitt-amott zenével. Mégis itt úgy éreztem, mintha átellenben a Svábhegy ismerős vonulatait látnám s mintha magyar szót csak azért nem hallanék, mert éppen egy idegenforgalmi kavargásban bámulom a tájékot. Vagy talán a délben fogyasztott olasz-Dreher locsolta életre bennem a hazai emlékeket ? Lehet. Kerül az asztalra olasz-Tokaji is — „Tocay", ha emlékezetem nem csal — ezt a valódi Tokajból plántálták ide, bámulatos szakértelemmel és odaadással, de noha legönteltebb pillanataimban sem merném magam borszakértőnek nevezni, azt tanácsolnám az érdeklődőknek, hogy tokaji ízt inkább Magyarországon keressenek, Olaszországban érjék be olasz borral, ehhez nagyon szerénynek sem kell lenniök. Bor dolgában tehát, a magam műkedvelő módján, hajlanék a nemzeti jelleg merev megőrzésének hitére, mely történelmi szemléletemmel homlokegyenest ellenkezik. Óvakodjunk az idegenmajmolástól, ápoljuk ősi sajátságainkat, a csopakit, a tokajit, a turáni rizlinget, de ne igyekezzünk a magunk életfelfogását másokra erőszakolni.

Viszont ami a konyhát illeti, be kell vallanom, súlyos világnézeti fenntartásokkal, hogy trieszti élményeim meggyőztek az imperializmus ízlésnemesítő hatásáról. E fölismerésem magyarázatául közölnöm kell, hogy imádom az olasz konyhát, így az étrendjét is, ha erővel bírom s ha vendéglátóim gavallériával bírják ; a dús előétel után a zsongító, sajtos-zöldséges levessel, aztán a sülttel, mely előbb úgy jelenik meg, mint egy színpadi királyi pár, hogy a sarkában tolongjanak a köretek és saláták. Az első két fogás azon a trieszti Jánoshegyen tökéletes olasz volt ; a sült pedig, gyönyörű tálalásban, *rántott csirke*. Szívdobogva hallgattam a méltányló megjegyzéseket. „Igen, itt Észak-Olaszországban esznek ilyesmit, — magyarázta egy francia, tehát született konyhaszakértő, — az a *milanói borjúszelet*, az is kenyérmorzsában van sütve. De hogy ezt csirkével is..." — „Látom, hogy nem járt Budapesten", vágtam közbe diadalmasan, elmondva hogy gyermekkori legkedvesebb ételemet látom viszont ez olasz tálalásban. Szégyenletes nemzeti elfogultságból elhallgattam, hogy ugyanilyet ettem azóta Bécsben is, semmivel sem silányabbat, sőt feltehetően a Habsburg imperializmus hódításai nyomán tanulta el Budapest is, Trieszt is ezt a konyhai stílust — nem véletlenül esszük és tiszteljük mi ama milanói sült egyik közeli rokonát *bécsi* szeletnek. Mentse elfogultságomat, hogy azon pillanatban meg is feledkeztem róla ; talán mert közben annak a hegynek a vonalain járt a szemem, amelyet a rántott csirkéhez hasonlóan magyarnak tudtam akkor is, amikor Svábnak hívtuk, nem Szabadságnak.

SEC

A nemzetközi értekezlet, melyre Triestbe látogattam, a SEC, azaz *Société Européenne de Culture*, azaz Európai Kulturális Szövetség választmányi ülése volt. Én általában ki nem állhatom a rövidítések mai divatját, kivált amikor hosszabbítják vele a szót : a Hitlerék *Eneszdéápé*-ja szolgáltatta rá a klasszikus példát. A SEC-et azonban csak SEC-nek szeretem nevezni, mégpedig több okból : 1) mert így valóban rövidebb ; 2) mert emlékeztet a „sex"-re ; 3) mert emlékeztet a *sec* szeszesitalokra ; 4) mert elkaptam valamit az angolok idegenkedéséből a *kultúra* szóval szemben. Minden kultúrnyelven kedvelt szó a „kultúra", nem utolsó sorban az amerikai angolban, — csak a szigeti angolban nem.

Ha most angoloknak írnék, kifejteném, hogy ez milyen hiba, mint ahogy az is ; benne oktatási rendszerük egyenetlenségének, sokban ósdiságának, magyarázata ; benne az a szellemi kényelemszeretet, amellyel hol fölényesen, hol szabadkozóan mosolyogva kiállnak a fiatal értelmiség átfogó kiképzésének Moszkvától Berlinen, Rómán, Párizson át Washingtonig folyó versenyéből. Jó adag renyheség van ebben a szigeti angolságban, nem vitás. De nem angoloknak, túlnyomórészt nem is angliaiaknak írván, hadd valljam be, hogy van benne egészséges és előkelő borzadozás is a puffatag általánosítástól, a bizonytalan jelentésű műszavak özönétől, a bölcseleti sejtelmességtől, mely ugyancsak a renyheség takarója lehet, vattás takaró, mely alól csak egy nagykép látszik ki.

A SEC azonban külömb intézmény, mint amilyennek az elnevezése sejteti. Kibírja még azt is, hogy el van jegyezve a kultúra ügyével. Legfőbb szó- és ügyvivője, az olasz Campagnolo professzor, ékesszólóan fejti ki bizalmát az európai kultúra embereinek egységében, amelynek nem szabad Európára korlátozódnia, a amely rövidesen áthatja és magához hasonítja bolygónk emberlakta gömbfelületeit. Nem mondom, hogy mindnyájan, akik körülüljük, minden szavával egyet értünk ; utóvégre azért ülünk ott, megannyi ország megannyi bölcseleti és politikai felekezetéből, hogy se vele ne értsünk egyet, se egymással. De hogy immár évek óta győzzük a periodikus együttülést, az udvarias egyet-nem-értést, felejthetetlen olasz város-részleteken és felejthető kocódásokon át : ez akkor is Campagnolo ügybuzgalmát igazolja, ha ennek okát közülünk ki-ki másképp fogalmazza meg. Mert vannak köztünk keresztény-demokrata és kommunista olasz szenátorok, gaullista és antigaullista francia írók, van professzor főideológus Lengyelországból, szerzetes matematikus Belgiumból, minden néven nevezendő szabadelvű és szocialista, agnosztikus és misztikus, régész, festő, jogtudós, van katalán költő és újabban amerikai unitárius társadalomtudományi kutató is : ha egyazon fogalmi nyelven tudják elmondani, hogy miben különböznek, máris rengeteget műveltek azért, hogy békésen különbözhessenek. A SEC légkörére jellemző, hogy protestánsok, zsidók, voltairiánusok és marxisták egyaránt megilletődéssel hallgatták benne a *Pacem in terris* enciklika taglalását s hogy gaullista írótársunk is ráadást ivott örömében a moszkvai antinukleáris egyezmény aláírásának hírére, mely éppen a választmányi ülésszakon futott be.

In memoriam

Aradi Zsolt, akinek halálát néhány hónapja jelentette az *Irodalmi Ujság*, (1963. május 15.) nekem fiatalkori barátom volt, s barátságunk a legszívélyesebb egyet-nem-értés jegyében indult A szemléleti ellentét komoly és mély volt köztünk, s az maradt mindvégig ; ő katolikus volt, én ateista. Néhai kedves barátnőnknek, Rónay Mária újságírónőnek mindamellett úgy tetszhetett, hogy ezt az ellentétet, Voltaire nevezetes formulájával élve : ha nem volna, ki kellene találni. Mert ő azt a megbízást kapta a *Litteratura* c. illusztrált és archaizált irodalmi lap szerkesztőjétől, hogy tereljen össze négy-öt ellentétes szemléletű fiatal írót kerekasztalozásra, melyről aztán színezetten, könnyeden és egy parányi történelmi verettel számot adhat a folyóirat hasábjain. Így is történt. A kerekasztalnál Aradi volt az egyik „jobboldali", én az egyik „baloldali", sőt macskakörmök nélkül is azok voltunk, bár nem egészen olyan értelemben, mint ahogy ezeket a megjelöléseket azóta használták. Hanem hát milyen értelemben ? Részben ezen vitatkoztunk, ha jól emlékszem. Aztán folytattuk, változó társadalmi, irodalmi és földrajzi környezetben, harmincegynéhány éven át.

Mondhatnám tehát, hogy tudtunkon kívül a SEC előfutárai voltunk, ha csak magánhasználatra is és magyarul. Amiben persze nem álltunk egyedül. Otthon, mint Gáspár Zoltán írta, „folyóiratcentrikus szemlélet" dúlt, kiterjedve minden világnézeti ágazatra. Aradival először úgy szorítottam kezet, mint a *Nyugat*, vagy annak egy radikális szöglete, a *Korunk Szavá*-val ; később mint *A Toll* az *Új Kor*-ral ; végül mint a *Szép Szó* a *Vigiliá*-val. De amire, néhány esztendeje, újra összevetett a sorsunk Londonban, már inkább úgy, mint a baloldali terror börtönét megjárt baloldali, — a jobboldaliasság minden ízétől megémelyedett hagyományőrzővel. Milyen hagyomány volt neki olyan drága? Bocsásson meg a szóért szigeti másod-hazám : a *kulturális*. Úgy érezte, hogy a keresztény és a racionalista, a hívő és a kétkedő, a zsidó és a görög gyökerekből nőtt, európai jellegű egyetemességben van valami, amit egyszerre kell megoltalmazni — már csak azért is, mert nagyon könnyű egyszerre elveszteni. Aradi *XXIII. János* pápa életírója volt (kötetéhez Douglas Woodcruff, a legtekintélyesebb angol katolikus hetilap, a *Tablet* szerkesztője írt előszót) ; ami elgondolásában nemrég talán még fellengős álmodozásnak hatott, azóta egy fejezet történelem lett, s szerencsére még nem lezárt fejezet.

Az utópia néha megvalósul, mert túlságosan sokba kerül meg nem valósítani. Az atomrobbanásos halál túlságosan nagy ár azért, hogy nevethessünk az Örök Béke ábrándján. Ha pedig a fegyverek nem ropognak, előbb-utóbb a hadviselés szólamtára fúl nevetségbe, s felvirrad az eszmecserének, akár tetszik, akár nem. Aradi Zsolt tudta, hogy jobb híján kell bíznunk a magasztos eszmékben. Most lett volna esedékes beválasztása a SEC tagjai közé. Emlékének ajánlom ezeket a jegyzeteket.

TŰZ TAMÁS VERSEI

Tanúság

Fölfelé nösz mint a fehérüstökű hullám
mint a rozsdáslila gabonatornyok a prérin
lefelé csak a cseppkő nyúlik
egyre vékonyodó fürtjein beteljesedik
az örökkévalóság lassú hatalma

Vizeken mik tenyerünktől messze szaladnak
csak roskadozik hiúságunk
lélegzetünk után kapkod a mélyből az örvény
mert szüksége van ránk
az elenyésző evilági zsivajnak

Kelj hát föl csuklóid ernyedt árkaiból
zizegését halld meg a hajló búzakalásznak
s cipődnek orrán az eget fényesitsed

Vadász-zsákmányodat emeld magasra jól
mert a halottak is
fehéredő hasukkal
az alkonyi nap tüzében
mint a hegyek hófödte csúcsa
csak az életet tanúsitják

Festészet

Minden a régi helyén van
áthatolhatatlanul sürű közelségben
szemhéjunk virradatával
húsvét hetének suhanc szelei
hasogatják zsebkés-fuvallatukkal
lapockánk közönyét

Már nem az a barkasimogató
bársonyos indulat ez
ami hajdan a vánkos-zizegésű hajak
illatait sután keverte a ködbe
meg-megdideregve őzkarikájú szemek
üres örvényei szélén
lila foltokkal a zöldben
együgyű barika-puhasággal
lefölözött-tej-simaságú égboltjaival

Ó Matisse
keverj már valami barnát
ércvöröset
vagy barlang-feketét

ZENE

A zongorához ült s amint fèlénken
tétovázva végre lágy mollba tért át
gyermekből lánnyá lényegült
Csontjai alig derengtek át húsán
s a bőrén mely pergament gyanánt
időtlen változások kockázatát sejttette már
mintha valaki nem akarná elárulni
rejtelme édenét

Hol kérdőjelt rajzolt a pamlagra
hol kiáltott
térdén forgott a tér mint kacsalábon
s nyelve csettintésén
hőkölt a visszhang más sarokba
Ernyőt tartott szeme fölé
Kék titkát kitől óvta

Mit menthetett meg már az idegentől
ki lényegét versébe rögzítette

PRISON

ROUTLEDGE & KEGAN, LONDON, 1963. TANULMÁNYKÖTET, MIKES GYÖRGY ELŐSZAVÁVAL ÉS SZERKESZTÉSÉBEN

AKIBEN a vasfüggöny mögötti sztálinista életforma — a csengőfrász, az igazolványfrász, a börtönjárás, az éjszakai sikoltozások a lépcsőházban, a művészeti és irodalmi zsdánovizmus dögszürkesége — kitörölhetetlen nyomot hagyott, olykor némileg zavarban van a nyugaton megjelenő börtönirodalommal. Az esetek kis hányadában (és ezekhez tartozik Rupert Rafael megdöbbentő beszámolója a szovjet haláltáborokról (*) a magyar olvasó a maga egy-két-ötesztendős börtönét afféle cserkészkirándulásnak érzi csupán és megszégyenülten tűnődik el azon az ázsiai iszonyat-tömegen, amely annyira más, mint a nácik ördögi leleményességgel kieszelt és műszaki kultúrával sűrített, hatlövetű haláltáborai. Ha viszont olyan angol börtönökről olvas, ahol a könyvtárakban egyetemi disszertációk születnek, vagy amerikai fegyházakról, ahonnan az elítéltek hetente hazatelefonálhatnak, akkor megáll az esze.

A törvénytisztelő nyugaton a börtönélmény nem „népi élmény", mint Magyarországon, a parancsuralmat is inkább a magasabb meseskönyvekből ismerik (így érthető, hogy amikor 1957-ben az „Animal Farm"-ot lefordítottam, magyarjaink csak a vállukat vonogatták: olyasmiről mesélt nekik Orwell dedós fokon, amiben valamennyien egyetemi tanárok voltak). A „Prison" nyolc tanulmánya közül öt politikai jellegű s valamennyire ráveti árnyékát a nagy előkép — Koestler „Spanyolországi testamentuma". (Tanulmányában Koestler ennek a könyvének adja többé-kevésbé szerencsés szurrogátumát; csak éppen az egy millió börtönviselt magyarral járja meg, akiket nehezen borzongat meg „a **kulcslyukon beleső szem**" élményével, „**amelyhez fej szinte nem is tartozik**" (cirklizésnek hívták mindközönségesen s a magyar börtönökben ezerszámra kukucskált ugyanaz a fejnélküli vizsga szem:) legalább is nem váltja ki ugyanazt a hatást, mint a nyugati törvénytisztelő állampolgárból, aki börtönt csak kívülről látott, vagy filmen (Koestler). Ebben a tanulmányában könnyedén s olykor szinte humoros-fesztelenül ír, mint aki mind e borzalmakat régen levedlette már — noha egyhelyütt elárulja, hogy olykor éjszakánként csak hevertek a priccseken s fogaik vacogása a sötétben olyan volt, mint valami másmilyen cirpelés. Éjszakánként az örök végigjárták a zárkákat, kirángatták a halálraítélteket s elcipelték a kivégző udvar felé. „**Madre!**" — jajveszékeltek a szerencsétlenek, „**Madre!**" — hangzott fel a segélykiáltás az udvar felől; míg azután a sortűz el nem hallgattatta valamennyit. Megtudjuk, milyen nehéz öngyilkosnak lenni, ha a fogolynak nincs szerszáma, amivel magában kárt tegyen — mert egy kilincs-magasságban lévő vaskampóra ugyan hiába próbálná felakasztani magát; hogy milyen örömmámorban úszik a rab, ha üvegcserepet talál a padló zugában, amellyel majd éjszaka felvághatja ereit s e gondolatra „**olimpuszi nyugalom tölti el**". Ám a fennmaradási ösztön felülkerekedik: Koestler az üvegcseréppel — szalmazsákját hasítja fel, hogy annak vak-süket sötétjébe beásva magát, ólmos álomba merüljön.

RUSSELL BRADDONT és társait a japán hadifogolytáborban valami dacos düh tartja életben, a sportszenvedéllyé fokozódó ragaszkodás ehhez a nyomorult sárgolyóhoz. A foglyok a kiéheztetés taktikájára — a mindenevés fegyverével válaszolnak: füvet-levelet legelnek, pálmanedvet szívnak, moha-levest főznek, békát, kígyót macskát vadásznak. Akiben az életakarat lehanyatlik, nyomban igenli a halált s azonnal lealszik, mint a villanykörte. Azok közt, akik csontvázra fogyva tovább folytatják a harcot az embertelen ellenség ellen, új morál alakul ki — a civilizált erkölcsök fonákja. A tisztesség értelmetlen ostobaság, önmagunk halálos ítéletének helybenhagyása. Az új erény: minden elvetemültség, ami célravezet; a fenegyerekség éppen csak hogy jó pontnak számít; hogy valaki kiváljék, ahhoz garázda haramiának kell lenni: ez a fennmaradás kegyetlen törvénye. (Örök megvesztegetése, zsarolása, lebuktatása vagy titkos eltüntetése, hamis vallomástétel, lopások megszervezése — mindennek megvan a rangja ebben a fordított értékrendszerben.) Az angolok magányosan, macskaléptekkel osonnak a raktárak felé s a lopásban ügyesebbek a spártaiaknál; a skótok viszont merészen és vadul fosztogatnak, nem riadnak vissza az őrséggel való összekoccanástól.

Braddont harc közben fogták el, a japánoknak nem volt idejük, hogy fokról-fokra kisemmizzék emberi méltóságából. A náci nagymestereknek viszont volt idejük, hogy fokról-fokra mind lejjebb szállítsák a szerencsétlenek reflexeit, mélyen az emberi reakciók szintje alá. Bruno Bettelheimnek a koncklágerek lélektanáról írott emlékezetes kötete (angolul „The Informed Heart") és Emmanuel Ringelblum varsói gettónaplója mellett talán a koncklágeriirodalom egyik legtöbbet idézett klasszikusa E. Heimler, („A köd éjszakája" c. könyvét annak idején az Irodalmi Ujság is ismertette). Az ő kontribuciója az „Auschwitzi gyerekek" c. megrázó tanulmány. A táborlakó gyerekek nem játszhatnak cowboy-t, nem vívhatnak csatákat ólomkatonákkal, másképp élik ki gyermek-vadságukat: naponta kilesik s olykor mazochista rettenettel nézik végig az SS-őrök mindennapos kegyetlenkedéseit. Ami a felnőtteket illeti, azok reflexeit a tábor az infantilizmus olyan fokára srófolja vissza, hogy érzéketlenné válnak a fáradtság, a fájdalom és a megalázatás iránt. Ez a „vészes gyermetegség", ez a brutális érzéketlenség olykor tömegpszichózissá válik, sőt, Heimler szerint „**ha a koncentrációs táborok világa tovább tart, a legkevesebb, hogy bevezették volna az emberevést**". Hogy ebből a pokolból ép elmével meneküljön, Heimler „cselhez" folyamodott. Amilyen görcsösen csak ábrándokba lehet, belekapaszkodott lélekmentő gyermekábrándjaiba: hangosan, hosszú beszélgetéseket folytatott halott anyjával, imádkozott hozzá, mint a szentekhez szokás; csodára éhesen járt-kelt a barakkok között s lehetőleg csak olyanokkal érintkezett, akik — ha nem is várták — hittek benne és felidézték magukban a csoda éltető mámorát.

EGÉSZEN MÁSFAJTA borzalmakat tartogat az olvasó számára az álnéven író „Jeremy Bryan" tanulmánya. Egy tébolyda belső életét írja le, de nem az orvos, s nem a kíváncsi lélekbúvár szemével, aki bezáratja magát ál-ápoltnak s alakoskodik; hanem a valódi ápoltéval, aki eleinte „vak" — hiszen mint dühöngő őrültet viszik be s a gyógyulás lassú folyamatával párhuzamosan rendeződik benne összefüggő képpé a hiteles bolondok világa. Amint kiderül, ennek a világnak is megvannak a maga sznobjai, előkelőségei és páriái, akárcsak annak a másiknak — **extra muros.** (Az idült alkoholisták lenézik a mániákus depresszíveket, sőt kételkednek „valódiságukban"; a tudathasadásosak eldicsekednek vele, hogyan és hányszor kíséreltek meg öngyilkosságot — öntelt álszerénységgel ecsetelve, hogy „opus magnumuk" miért nem volt tökéletes s hogyan nem sikerült végezniök magukkal; a régi bennlakók pedig, akik már számtalan elektromos sokkot megértek, e ma már elavultnak tekinthető kezelés hajmeresztő rémségeivel szórakoztatják a hallgatóságot.) Nem a munkaterápia segített rajta — írja a szerző — amelyet különben is szívből utált és a szövőgépek vetélőinek örök-monoton csattogását minden nappal jobban meggyűlölte; s talán még csak nem is az injekciók. Hanem, ahogyan a párnázott cellákba ki-be hordozták társait s rohamaik minden mozzanatát elszorult szívvel figyelni kezdte, „megtanulta", hogyan kell „kivédeni" a roham ingerét már a kezdetén, ha jelentkezik; talán ennek az autoterápiának köszönhette, hogy egy szép napon ráébredt — nem tartozik a dühöngők, csupán a csendes-szomorúk közé, mint magunk is oly sokan a falakon kívül.

A szintén álnéven író Walter Musgrave tanulmánya a legterjedelmesebb és a „legnyugatibb". A szabadultak, a „rehabilitáltak" küzdelmes életkezdését mondja el. Az ilyenekre, még aki hivatalból segíti, olykor az is meglehetősen sandán tekint; minden ajtó úgy tárul fel, mintha egyúttal zárva maradna, kiközvetítés után minden állásba a személyzeti főnök úgy veszi fel, mintha békát nyelt volna, stb. stb.: évek kellenek, amíg a társadalom nyomát veszíti s nem tekinti „rehabilitáltnak", ami úgy látszik, eufemizmus csupán a „börtöntöltelék" helyett. (Hja, annak is megvannak a hátrányai, ha egy társadalomban ritka madár a börtönviselt családtag s túlságosan sok a törvénytisztelő...)

COLIN FRANKLIN egy tb-kórház kényszertartózkodásszerű hangulatát és fegyelmének börtön-jellegét írja le — bár a rém itt belülről fenyeget; és a „bacik" ijesztésének semmi köze a börtönőrök brutalitásához. Krishna Nehru Hutheesing, Pandit Nehru nővére, tiszteletreméltó megbocsátással, minden keserűség nélkül ír bebörtönzéséről az angol uralom alatt; Ignotus Pálnak pedig, a „Political Prisoner" után is még sok minden elmondandója támad arról az — igen sajnálatosan — halhatatlan magyar figuráról, akit édes-mindannyian olyan jól ismerünk: a keretlegényről; teszi pedig ezt a töle megszokott szelíd humorral, szellemes közvetlenséggel — egy mozgalmas élet keserédes tapasztalatainak minden bizonnyal kifogyhatatlan tarsolyából elénk vetítve mind azt, amit ugyanúgy szeretnénk feledni, mint ahogy elmondani nem tudunk.

Mikes György az egyetlen szerencsés, aki az ilyen és hasonló borzalmakat elkerülte s még az is fogalomzavarra vezetne csupán, hogyha „tiszteletbeli börtönviselt" nevezném: ő terjedelmes bevezetőjével voltaképp a kötet kilencedik tanulmányát adja, hogy lélektani elméletei abroncsával összébbfogja ezt a valahogyan szertekívánkozó nyalábot. „**Miért zárják be az emberek egymást? Milyen érzés bezárva lenni?**" Egész sereg miértre ad hipotétikus választ. S mármost anélkül, hogy elvitatnánk azok érvényét, hadd szaporítsuk a mikesi teorémákat egy kevésbé emelkedett, de nagyon is emberi elmélettel. A nyolc tanulmány írója közül ötnek van egy közös vonása: egyfajta kimúvelt bűntudat a mások bűneiért, egyfajta nemes lelki kényszer, hogy a mások gaztetteiért vezekeljenek s hogyha lehet, javítsanak „odafenn" azon a nagy-nagy kettős könyvelésen. Olyan lelkiállapot ez, amely ha távolról is, de emlékeztet az őskeresztény mártírok eltökéltségére, hogy önként keressék a megpróbáltatást.

Minden rovarszakértő ismeri a „menekülés pánikját", bogaraknál. A kerékvágás fenekére csúszott szarvasbogár a hátára fordulva, kétségbeesetten kapálódzik: mihelyt valaki felemeli és visszahelyezi a keréknyom szélére — pánikot kap s attól kezdve mindent elkövet, hogy újra az árok fenekére zuhanjon s ezúttal lehetőleg „menthetetlenül". Lélektani szempontból valami hasonló mehetett végbe azokban, akik mártíri prediszpozíciókkal, felvértezetlenül gabalyodtak bele a politikába s nem tudták egykönnyen túltenni magukat az „illúzió halálán", amelyre életüket tették fel. Koestler pl. egy szállodaszobában üldögélt s a szó szoros értelmében megvárta, amíg érte jönnek Franco pribékjei, Ignotus Pál pedig, barátaira mit sem hallgatva, habozás nélkül visszautazott Londonból Budapestre, amikor hazahívták: reménykedve, hogy ösztöne megcsalja s gyanítva is, hogy mi vár rá. A bámulatos az, hogy Russell Braddon is a japán hadifogolytáborban, hogy, hogy nem, kiérlelte magában ezt a kilátástalan percekben rátörő „bűntudatot" s a beteges vágyakozást a vezeklésre.

A „PRISON" lebilincselő — noha nem könnyű olvasmány. Korunkban, amely — Mikes György szavával élve — „a börtönök kora", az élmény hitelességével e tanulmánykötet elsősorban azokhoz szól, akik nem tudják másként látni a világot, csupán Hieronymus Boschnak, a borzalmak kora megsejtőjének látnoki szemével.

HATÁR GYŐZŐ

(*) A Hidden World. Collins, London, 1963.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Titkos iratok

Az Irodalmi Újság július 1.-i számában Fenyő Miksa tollából a Budapesten 1963-ban közreadott Horthy-féle „titkos iratokról" olvashattunk. A bevezető ismertetésbe azonban sajnálatos módon egy kis hiba csúszott. 1944. október 15 után a budai Várpalotában maradt kormányzói iratok nem az „illetékes amerikai hatóságok szivességéből" jutottak az Országos Levéltár birtokába, hanem hosszú és tekervényes út után került 1959-ben Budapestre vissza. 1944. utolsó hónapjaiban ugyanis a budai Várpalota irattárát a nyilasok Ausztriába szállították, ahol 1945. áprilisában, Linztől keletre a Vörös Hadsereg kezébe jutott. A szovjet hadsereg csákmányoló egységei különösen nagy gondot fordítottak a legyőzött országok politikai és katonai irattárainak megszerzésére. Nemcsak az országhatáron túlra „kimentett" iratanyagot, de a Budapesten az ostromot átvészelő politikai és katonai jellegű irattárak jelentős részét (az 1941-1944, évekből származókat) a háború után Moszkvába, a Szovjetunió Központi Levéltárába szállították. Többek között ezért nem folyhatott — mint ahogy nem is folyt — a népi demokrácia első 15 esztendejében Magyarországon oknyomozó történelemkutatás.

Sztálinnak kellett meghalnia, a XX. és a XXII. pártkongresszusnak s általában az olvadás korszakának kellett eljönnie, hogy a Kreml Magyarország rendelkezésére bocsássa a legújabb **korszak** kutatásához rendkívül fontos nemzeti irattár egy részét. Ennek eredményeként adhatta aztán közre 1959-ben Dr. Horváth hadtörténész a 2. magyar Hadsereg történetét, dokumentumokkal egyetemben. S ennek az „olvadásnak" következménye az 1963-ban publikált Horthy-féle „titkos iratok"-kötet is — amelynek létezéséről egyébként hazai történészeink 1959-ig nem is tudtak! Moszkvában azonban még ma is szép számmal található a magyar történelemmel foglalkozó és Magyarországot illető irattári anyag.

Dr Gosztonyi Péter
Zürich

Krúdy

Nem hiába, hogy Ausztrália a világ végén van, de a gyalogposta is lassan érkezik ide. Ez az oka, hogy csak most kaptam meg az I.U. június 15-i kitűnő Nagy Imre-emlékszámát, benne Csernus Ákos glosszájával („Költött káposzta") Krúdy Gyula halálának harmincadik évfordulójára. Rövidségében is merész és méltó emlékezés! Az utolsó sorokban Csernus annak nevezi Krúdyt, ami valóban volt: csodának, de magában a glosszában még ennél is merészebben — mert konkrétebben — értékeli. „Egy máig le nem járt kritika-automata könnyedén Prousthoz hasonlítja, — írja — Proustot lehet Krúdyhoz hasonlítani, esetleg." És, hogy minden félreértést kizárjon, néhány sorral lejjebb még rá is dupláz: „Proust fáraszt, Krúdy soha el nem lankaszt, pedig avant-garde-ot ír a vasárnapi újságba." Ez bizony nagy szó, hiszen Proustot nemcsak az irodalmi közvélemény, de szinte minden kritikus a század legjelentősebb írói közé sorolja, és Krúdyt mellé vagy fölé helyezni annyi, mint a „Vörös Postakocsi" íróját Faulkner, Camus, Joyce és Greene, vagyis a legnagyobbak közé emelni. (Bocsánat a sok felsőfokért. Persze, tudom: az irodalom nem futóverseny, és az írókat nem lehet szigorú nagyságrendbe állítani, mint a katonákat, de a — talán gyermekes — kérdés: „Ki a jelentősebb író? Ki a nagyobb?" mégis ott van minden olvasó és minden bíráló értékelésben — ha kimondatlanul is. Csernus merészségének annál inkább örülök, mert vagy tíz év óta — mióta a „Boldogult úrfikoromban"-t először olvastam — én is így gondolkoztam Krúdyról — csak éppen leírni nem mertem a véleményemet, hiszen még baráti társaságban is megmosolyogtak mint sovinisztát vagy mint elfogult rajongót, ha mellette kardoskodtam. Jószerencse, hogy vannak még nálam bátrabb emberek is a világon...

De ez az értékelés, túl az egyéni örömön, feladat is: ha Krúdy ilyen jelentős regényíró, akkor igazán nem rejthetik el továbbra is ezt a gyertyát (ezt a tűzhányót) a magyar nyelv vékája alá. Vagyis meg kell kísérelni a lehetetlent: fordítani Krúdyt. Eddig nem sok történt ebben az ügyben. Igaz, úgy hallottam (pontosabban: úgy olvastam az I.U.-ban), hogy németül egy regénye, egy francia antológiában pedig egy elbeszélése jelent meg — de ezekhez sajnos még nem jutottam hozzá. Csak egy novelláját a „Tótágas"-t olvastam (a „New Hungarian Quarterly" legújabb számában). Nem mondom: furcsa érzés Levrey Konstantin Múzeum körúti kalandjait angolul olvasni. Néha az ember rossz helyen nevet: a fordítón, nem a történeten: ez az úttörő-fordítók sorsa. És az „N.N"-t angolra fordítani van olyan feladat, mint a „Hamlet"-et magyarra, vagyis egy Arany-, Kosztolányi-, Illés Endre-méretű angol vagy francia fordító-művészre van szükségünk. De addig is míg ilyen akad, a kezére járhatnánk egy eljövendő fordítónak nyersfordítások készítésével. A sokezer Krúdy-rajongó között biztos akadna, aki örömmel részt venne a munkában. Ami engem illet, szívesen vállalnék egy kisregényt vagy mondjuk 50 oldalt a „Boldogult úrfikorom"-ból. Az igazat megvallva, már kísérleteztem is ilyen nyersfordítással: verejtékes, de gyönyörű munka volt. Mit munka! mennyei élvezet... Persze lehet hogy kudarcot vallanánk, de legalább elmondhatnánk, hogy megtettük a magunkét.

Krúdy-fordítással bíbelődni semmiképp sem haszontalan időtöltés, ellenkezőleg: férfimunka — és jó mulatság. Márai írja a „Halotti Beszéd"-ben: „Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát..." Hát zengjen! És ha lehet, minden nyelven.

Zsigmond Endre
Sydney - Ausztrália

Basch Viktorról

Érdeklődéssel olvastam az Irodalmi Újság július 15-én megjelent számában Dr. Thewrewk-Pallaghy Attila **Magyarok a Sorbonne ès lettres doktorátusain** cimü cikkét. Ezzel kapcsolatban szíveskedjék megengedni, hogy a cikkhez néhány észrevételt fűzzek.

A kiváló irodalomtudós Kont Ignác, aki olyan sokat tett a magyar-francia összehasonlító irodalom területén, francia nyelvű doktori értekezésének címe: **A francia irodalom hatása Magyarországon.** (1772-1896). Kuriózumként megemlítem, hogy Kont tézisét Szily Kálmánnak, a Magyar Tudományos Akadémia akkori titkárának ajánlotta.

Meglepő azonban, hogy a cikk írója nem találta meg a mutatóban Basch Viktor doktorátusának a bejegyzését, aki 1863-ban született Budapesten, de már Párizsban végezte összes tanulmányait.

Rendkívüli tehetségű ember volt. Már huszonkét éves korában a Nancy-i Egyetemen tanított és huszonnégy éves korában a Rennes-i Egyetem és 1906 óta a Sorbonne esztétika tanára volt.

Basch Viktor értekezésének címe: **Kritikai tanulmány Kant esztétikájáról.** Latin nyelvű melléktétele **Schiller költészettanáról** szólt. Alapvető tétele Kantról 1896-ban jelent meg és Schillerről írt értekezése 1897-ben.

Basch Viktor későbbi filozófiai, zenei és művészettörténeti munkái közül kiemelkedik: **A német filozófia a XIX-ik században; Carlyle élete és művei; Schumann Robert: Tizián; Max Stirner anarchista individualizmusa.**

Meg kell még említenem, hogy Basch Viktor nagy szerepet játszott a Dreyfus-ügyben. Később a Francia Emberi Jogok Ligájának elnöke volt. Egy híres cikkben Horthy Miklóst tette felelőssé Somogyi és Bacsó meggyilkolásáért. Részt vett 1940-től 1943 végéig a francia ellenállási mozgalomban. 1944. januárjában a francia hitlerista milícia emberei Lyon mellett feleségével együtt meggyilkolták. Párizsban teret neveztek el róla és vidéki francia városokban utcák örökítik meg nevét.

Beregi Tivadar
Párizs

LÖKKÖS ANTAL

HAJNALI KALAND

Amikor az ember harminc évig csavarog a világban, nem sok titok marad előtte ismeretlen. Ebben a városban is rögtön láttam, hogy nem sokat remélhetek. Pedig csak a szemetes kannákat néztem végig. Azt mondom : szemetes kannákat, mintha fontosabb dolog is lenne rajtuk kívül. Nincsen. A szemetes kanna a város lelke. Mindent elárul a szakértőnek. Belenyúlsz és azonnal látod, hányadán állsz. Az első markolásra megállapíthatod, érdemes-e mélyebbre kotorászni. Ha apró papírszeleteket tapintasz, akár tovább se menj. Fejből elmondom, mi lesz ott. Újságok összerakva, élükre állítva. Ki a fenének van kedve ilyen újságot széthajtogatni ? Vezércikk, hazai hírek, nemzetközi hírek, pénzügyi beszámoló, balesetek. Az ünnepi mellékletben meg valami helyi irodalmi nagyság remekműve, kizárólag a rokonság számára. A konzervdobozok kisikálva, az üvegek kiöblítve, a rongyok kimosva. Színtelen, szagtalan, átlátszó test az egész. Mit remélhetsz a város lakóitól ? Ellenben ha dagadó zsírospapír zörrenik meg a kezed alatt, akkor örülj. Jó helyre jöttél. Ülj le a járda szélére, a félig döntött kannát fogd a lábad közé és turkálj benne, turkálj, egészen a fenekéig. Aranyló csirkecsont incselkedik veled a habos papírban, vastag kenyérhaj szerénykedik mellette, mint az öröm kedves tanúja. A félig nyitott konzervdoboz szögletében ezüstös szardínia bujkál, éppen csak azt nem mondja : neked bújtam el ! A banánhéj tövében is rejtőzik még egy darabocska, kiérett, fűszeres illatával. Ha szerencséd van, narancsgerezdet is találsz, különösen május-júniusban, amikor a gerezd nehezen válik el a héjtól. A rongyról mindjárt látod, hogy az rongy. Nem üzletben vették, kiszabva. Kiszolgált, hűséges ruhadarab volt, az öregség után is megbecsülték. S milyen izgalommal találgatod, mi lehetett azelőtt. Kötény, blúz, alsószoknya ? S a ruhának melyik részéből? Ülsz a járda szélén, tartod a rongyot, lehunyod szemed és álmodozol. Már nem is a rongyot látod, hanem a büszke melleket, melyek benne ringtak, s hegyükkel szinte lyukat koptattak az erős szöveten. És a domborulatok, a csipők mind-mind odaférnek a kis rongydarab mögé. Szakértően bólogatsz és jóízűen nyelsz, miközben ülsz a járda szélén, kezedben az ócska ronggyal, lábadnál a szemetes kannával. Ha már kedvedre kiálmodoztad magad, elolvasgatod a széttépett újságdarabokat. Megtudod, hogy Amerikában éppen elnökválasztás volt. A győztes nevét már nem láthatod, mert éppen ott szakították el az újságlapot. Dehát nem mindegy, hogy ki lett az elnök ? Az a fontos, hogy van. S neked ez untig elég. Megnyugszol, hogy van elnök, s minden megy tovább a maga útján. S ez a fontos.

Megbízható, őszinte tanú a szemetes kanna. Nem lehet elhallgattatni vagy cenzúrázni, mint a hírügynökségeket. A rendőrfőnök személyesen silbakolhat mellette, a szemetes kanna akkor is beszél. Igaz, a hatóság sok mindent megpróbált már. Először a csavargókat igyekezett eltüntetni. Csavargás és koldulás hatóságilag tilos ! A polgár nem mer a szemetes kannába nyúlni. Azt tartja az illemkódexe, hogy nem illik. Pedig milyen kedve lenne hozzá ! Hányszor vettem észre magam is köztiszteletben álló honatyák irigykedő pillantásait. És hányszor láttam már éjjeli mulatóból kitántorgó urakat, akik rendszerint a járdára tett szemetes kannák mellett terülnek el. Mintha valami titkos ösztön vezérelné őket. Ezek még nem tudták teljesen elölni a lelkük mélyén szunnyadó csavargót, s ha a szesz levakarja róluk a társadalom gondos munkával rájuk rakott különféle tilalom- és illemrétegeit, akkor szégyen nélkül követik legtitkosabb vágyukat. Amelyik állam vagy város azzal dicsekszik, hogy nála nincsenek csavargók és koldusok, oda ne menj. Harminc év tapasztalata áll e tanács mögött, elhiheted. Az az állam vagy város hazudik, s minden oka megvan rá, hogy féljen a csavargóktól és a koldusoktól, mert ezek előtt aztán nincsen titok. Nem a felvilágosító irodáktól szerzik híreiket, hanem a szemetes kannáktól. És ez nagy különbség, barátom, igen nagy különbség. Az igazi ellenzék, aki tökéletesen ismeri a polgárok vagyoni állapotát és a megelégedés vagy elégedetlenség hajszálfinom rezdüléseit, nem a parlamentekben dörög és nem a zúgnyomdákban szívja a részegítő ólomszagot, hanem a hajnali utcákat rója. Télen, nyáron, esőben, hóban, nap mint nap. Amelyik állam pedig befogja az ellenzék száját, oda ne menj, ha szereted az életed.

Csavargás és koldulás hatóságilag tilos ! Csinos gyűjteményem volt valaha ezekből a táblákból. Zománcos táblák fekete betűkkel, piros betűkkel ; üveglapok fekete alapon arany felirattal. Mint az orvosok vagy az ügyvédek névtáblái. Csak az emelet meg a fogadó óra jelzése hiányzott róluk. A legtöbb egyszerű kijelentő formában íródott, ponttal a végén. Ahogy a büntetőkönyv paragrafusaiból kiemelték. A felkiáltójeles tábla magánkezdeményezésre vall már. Szenvedéllyel írták. Fölháborodva, haragosan, méltatlankodó fejcsóválással. Gyűjteményem dísze mégis egy kézírásos kartonlap volt. ‚Csavargás és koldulás hatóságilag tillos !' Így, két l-lel. Nyilván valami túlbuzgó házmester írta, hogy a háziúrnak hízelegjen, s hogy magát is elhatárolja ettől a gyanús népségtől. Sokszor magam elé képzeltem nyelvkidugó igyekezetét, amint a táblát rajzolja s a ‚tillos'-sal végérvényesen kiirtja a csavargók és koldusok nemzetségét. Szegény pojáca !

A hatóság hamar belátta, hogy a feliratokkal semmire sem megy. Rávetette hát magát a szemetes kannákra. Nem sajnálta a pénzt, pályázatot írt ki. S a mérnökök és feltalálók, az állam ügyét rögtön a magukévá téve, jobb ügyhöz méltó buzgalommal kotolták a terveket. Az eredmény minden várakozást felülmúlt.

Itt vannak ezek a kannák is. Ochsner-féle szabadalom. Első pillantásra láttam, ahogy a városba értem. Piszkos dolog. A fedő légmentesen zár s csak a szemétgyűjtő kocsi — szintén Ochsner szabadalom ! — különleges fogantyúira téve nyílik. Használata hatósági rendeletre kötelező. Száz százalékig higiénikus. Semmi hulladék, semmi szag. Ahogy a házak előtt állnak a hajnali szürkületben, azt hinnéd, most kerültek ki a gyárból. Megrugdosom a szélsőt. Kongó hang rezzen meg a házsorok között. A többi már tele van. Az a gyanúm, csak azért állították eléjük az üreset, hogy a teli kannák még tisztábbnak, még higiénikusabbnak tűnjenek. A tökéletes szobainas is három zsebkendőt tart az úr elé. S az úr meg van elégedve, mikor kiveszi a középsőt, mert az bacillusmentesen tiszta, ahhoz nem ért az inas keze.

Undorodva járom körbe a kannákat. Kedvem lenne itthagyni az egész várost. Ásítozva lődörgök, jobbra, balra. Valami kis teret keresek, fával, alatta paddal, ahol elnyúlhatok. Már egy fél órája csavargok a visszhangos csöndben, de se tér, se fa, se pad. Nagy nehezen találok egy tűrhető kapualjat. A faltöve itt is vastagon fel van hintve sárgászöld porral. Kutya legalább van a városban — morgom még félálomban, s a nyugtató zöld pázsit illúziójával végignyújtom magam a sárgászöld porban.

Nem tudom, meddig aludtam. Nem sokáig, az biztos. Talán ez a sárgászöld por zavart meg. A kutyák is prüszkölnek tőle. Nyújtózkodom, leverem a port, fület vakarok, lábat rázok. Nem is veszem észre, hogy valaki figyel. A gumikereket veszem észre először a mellédugott nyírfaseprűvel, csak azután az utcaseprőt. Az első élőlény. Az is nagyon fontos, hogy kivel találkozol, ha egy új városba teszed a lábad. Babonás vagyok, nem tagadom. Öregapám — a csavargóknak is van családfája ! — mindig visszafordult, ha asszonnyal akadt össze reggel az utcára lépve. Pedig nem mondhatnám, hogy félt a fehérnéptől. A környékbeli asszonyok maguk között csak strázsának hívták. Mert készen állt mindig. Éjjel, nappal.

Majdnem nyakába borultam hát az utcaseprőnek. Rokonlelkek vagyunk. Az utcaseprő is sok mindent lát, bár a nyugdíjas állás meg a tányérsapka a legtöbbjét megrontotta. Szagolgatom bajuszát, keresem a reggeli törkölyszagot. Ő meg csak néz rám, s akkor látom, hogy fehér cérnakesztyű van a kezén. Habogtam tisztességesen. Harminc éve járom a világot, de még nem láttam utcaseprő kezén fehér cérnakesztyűt. Zavaromban meg is kérdeztem :

— Maga utcaseprő ?

— Igen, uram, én vagyok az utcaseprő.

Azt mondta : uram ! Ezen már röhögni kellett. A tornacipőmből kibújik a nagylábujjam — egyéni kényelem, tudom, s az újra is lyukat fúrnék ; a sliccemen kivigyorog a zippzár szétnyílt fogsora — áldom meg szidom is a zippzár gyárosokat, hisz könnyen jó nadrághoz juthat így az ember s aztán bajlódhat vele maga is ; a kabátom mindkét hónalja kivágva — egyszerűen nem szeretem az izzadás foltokat. Egyszóval : tökéletes úriember képem lehet ! De az utcaseprő nem röhög, mikor a kérdéses részleteket sorra veszem, s ezen meghökkenek. Próbát teszek.

— Aztán sok ilyen úriember szaladgál ebben a városban ?

Megvizsgálgat és a fejét csóválja.

— Nem, uram. Azok az úriemberek nem ilyenek.

Mindjárt gondoltam. De megint úrnak szólít, s ez már idegesít. Mindig barátja vagyok a viccnek, de a szemtelen fapofát nem szeretem. Vagy hibbant lenne az öreg ? Megenyhülök.

— Valami ünnep van máma — mutatok a cérnakesztyűre — vagy a közmunka vállalat elnöke tart vizitet ?

— Itt nincsen ünnep, uram, meg vizit se lesz. Ez a szabvány viselet.

Az áldóját ! Szabvány viselet ! Ennek fele se tréfa. Megnézegetem újra. Fején tányérsapka van s valami zubbonyszerű, zsebtelen zsákruhát visel, derekán övvel, azon meg a város címere. Csak a böcsületes bajusza teszi emberivé. Megszánom.

— És hogy' megy a munka ? Most kezd ?

— Nem, uram. Már körbejártam a várost.

Ügyvel-bajjal kinyítom a szemetes kocsija fedelét. Üres. Még csak egy árva falevél se zörög az alján. A nyírfaseprő is vadonatújnak látszik, ahogy a raktárból kikerült. Vakarom a fejem búbját. Kezem egészen zöld lesz attól az átkozott kutyaportól. Dühbe jövök :

— És a szemét ? Hol van a szemét ? Egy zaftos lócitrom csak akad ebben a városban is !

— Uram, a mi városunkban nincsen szemét. A lócitromot se szabványosították még. Mi az a lócitrom ?

Melegem van. Agyonütném, ha tudnám, hogy gúnyolódik. De olyan ártatlanul néz rám, mint aki az ellenségét se tudná megbántani.

— Idefigyeljen, öreg ! Sok utcaseprőt láttam már életemben, de ilyet mint maga, még soha. Nincsen szemét, rendben van, ezt még elhiszem. De hogy nem tudja, mi az a lócitrom ! Hát itt nincsenek fuvaroslovak?

— Nincsenek, uram. Se fuvaroslovak, se fuvarosok.

— Hát akkor kikkel iszik hajnalonta a sarki kocsmában ?

— Senkivel, uram. Én nem iszom se hajnalban, se napközben.

— Jó, jó. Tiltja a szolgálati szabályzat. De a tilalom azért van, hogy jobb ízűen igyék az ember. Tőlem meg igazán ne féljen !

— Nem félek, uram, de azért nem iszom.

— Hát milyen utcaseprő maga ? Ha nem lennék csavargó, utcaseprőnek mennék. Ez ám az élet, öreg ! Végigzörögni a hajnali utcákon, lapátra kapni egy-két lócitromot, hogy legyen valami a kannában, aztán gyerünk : egy-két kupica törkölyt a bajusz alá, a szalonna elé. Ezután esik csak jól a mozgás. Ekkorra fölébrednek már az asszonyok. Kinyitják az ablakokat, kirakják a dunnákat, a párnákat. Micsoda mennyei látomások esnek a pongyolák alá az erkélyek alatt ! Mint a frissen sült cipó dagadozik ott minden. És örülnek az asszonyok : lám, kora reggel van és már rájuk néznek.

— Csöndben hallgatott az öreg, mintha tűnődnék, s csak nagysokára szólalt meg :

— Hát az erkélyekre is szabad nézni ?

Felelni akartam. Aztán eszembe jutott, hogy hátha nem érdeklik az asszonyok. Mert ilyen is van. De megszólalt az öreg :

— Mi dagadozik ott, uram, mint a frissen sült cipó ?

Röhögtem és hátbaütögettem. Magyarázzam neki ?

Valami jó borsos mondást keresek, mikor a közeli utcából friss hang üti meg a fülemet : itt a ropogós, friss zsemlye! Zsemlyét tessék !

Ugrok egyet örömömben. Bosszúságom, álmélkodásom messze van már, csak a hangra figyelek. Istenem, zsemlyeszaga van a hangnak !

A lány is jön, szaporán. Nyakában fonott kosár, és kiabál, mint az üdvözülteket hívogató angyal a paradicsom kapujában.

Helyrerántom a nadrágot, tíz ujjal a hajamat szántom mutatósra és vigyorgok. A lányra vagy a zsemlyére ? A kettő egy most: ropogós, illatos, fogravaló falat.

— Hopplá, gyönyörűm ! Ha most egyet gondolunk, miénk a világ.

— Itt a friss, ropogós zsemlye. Zsemlyét tessék !

— Azt, azt kedvesem. Csak nem tudom még, melyikkel kezdjük. Na, öreg, — csipentek az utcaseprőre, — most meglátjuk, hol terem az igazi zsemlye !

A lány ideér. Hm, a ruha nem mutat sokat. Olyasfajta, mint az öregé, csak öv nélkül. Dehát a csomagolópapír még nem az áru, a szem meg arra való, hogy a rossz papírban is meglássa a csemegét.

Egyik kézzel a kosárba nyúlok, a másikkal meg a lány felé. A kosaras kezem ér célba először — röstellem is erősen ! — s abban a pillanatban megdermedek. Üres fonatokon percegett végig az ujjam hegye. A lány meg, mintha nem is látná a kezemet, egyre kiabálja : itt a friss, ropogós zsemlye. Zsemlyét tessék !

Elhűlök. Egyik kezem a kosárban, másik a levegőben. Balek, a javából ! Vörös is lehetek, érzem, erről még nem sikerült leszoknom. Dühös vagyok magamra, az öreg is a sarkamat tapossa, szépen levizsgáztam előtte. Rászólok a lányra :

— Zsemlyét kérek. Kettőt — és kotorászom a zsebemet, bár úgyis tudom, hogy reménytelen.

A lány a kosárra mutat és hajtogatja a magáét. Érzem, itt baj lesz. Ezek ketten összejátszottak s csak azt várják, hogy leléphjek, s a sarkon jól kiröhöghessék magukat. De engem se vertek a falhoz kiskoromban !

— Addig el nem megyek innen, gyönyörűm, míg itt nem lesz a zsemlye !

Rámnéz, mintha nem értené. És annyi ártatlanság van a szemében, az utcaseprő is olyan jámboran lengeti bajuszát, hogy elhallgatok. Nem, ezek nem tudnak összejátszani. Kezdem a nyomozást.

— Elfogyott már a hajnali sütés ?

— Mi az a hajnali sütés ?

Megvizsgálom a kosarat. Egy árva morzsát nem találok benne.

— Láttál már zsemlyét ?

— Én nem nézegetem a zsemlyét, én csak árulom.

Jóságos Isten ! Pedig szemrevaló a lány. Kár érte !

— Nem is tudod milyen lehet a zsemlye ?

— Hát... olyan ropogós, friss...

— Az, az, gyönyörűm. Ropogós, friss és gömbölyű, mint itt, ni — és nyúlok a melle felé.

A szeme se rebben, nem is mozdul. Kezem szélütötten lehanyatlik, mielőtt a melléhez ért volna. Felordítok :

— Kik vagytok ti, nyomorultak ? Az egyik utcaseprő és nem látott még lócitromot, a másik zsemlyét árul és azt sem tudja, mi az. A város rámszabadította a bolondjait !

Odahajlok hozzájuk de közben csikorog a fogam :

— Aztan boldogok vagytok ?

— Azok, uram ! — felel egyszerre mind a kettő, mintha gombot nyomtam volna meg.

Kikapom a kosarat a lány nyakából, földhöz verem, rátaposok. Aztán az utcaseprő kordéját ragadom meg és végignyargalok az utcán. Zörög, csörög minden a hajnali házfalak között. Ordítok hozzá, ahogy a számon kifér. Körbeszaladom a két galambot is. Néznek rám, de nem szólnak.

Hirtelen lefékezek. Hegyezem a fülem. A sarkon feltűnik a rendőr. Megelégedetten vigyorgok. Szaglásom, mint a vadászkutyáé. Szagáról megismerem a zsarut. Nem tehetek róla, a szemébe röhögök, olyan jól érzem magam.

— Igazolja magát !

Ez se különb a többinél. Papírt kér tőlem. Mindig ugyanaz a nóta. Én pedig nem szívelem a papírokat. Úgy érzem magam, mint a gombostűre szúrt lepke az aláragasztott címkével. Hát nem látja, hogy ki vagyok ?

— Súlyos közcsendháborítás ! — nyálazza a noteszt. — Ezenkívül közalkalmazottak munkájának akadályozása.

Ezen is röhögnöm kell. Odaszúrom neki :

— Nem dézsmáltam meg a szemetes ládát. A zsemlyékhez se nyúltam.

A zsaru nem is pislant. Megragadja galléromat s elindít az állomás felé. Ezt is ismerem. Kitoloncol. Utazok a város pénzén. Helyrerántom a nadrágot, átfésülöm hajamat, — ez az átkozott kutyapor ! — és engedelmesen megindulok. A sarokról még visszasandítok. Az utcaseprő komótosan tolja a kordét, a lány meg a kosár darabjait szedi össze. Kisvártatva hallom is a hangját : itt a friss, ropogós zsemlye. Zsemlyét tessék !

Ebbe a városba se teszem be többet a lábam. De a lányt nem tudom kiverni a fejemből. Csak legalább azt tudnám, hogy a blúza alatt is hiányoztak-e a zsemlyék. Ezen rágódom majd az egész úton, tudom előre.

Irodalmi Ujság

Meghalt Kellér Andor

Szomorú hír érkezett Magyarországról. A búcsúzó nemzedék egyik kitűnősége, Kellér Andor író és újságíró is meghalt. Író és újságíró volt a magyar hagyományoknak abban a klasszikus gyakorlatában, ahogy elmosódott a határvonal az írás és az újságírás között. Szerkesztői munkájában és kérészéletre bocsájtott írásaiban éppúgy, mint sajátos esszéiben az írástudók felelősségével gondozta, ötvözte mondatait.

Fiatal korában már ott ült az akkori nagyok, ma már halhatatlanok kávéházi asztalánál, gyakran feltűnt a klubok kártyaszobáiban, a lóversenyek rajongó nézői között és olthatatlan szerelmese lett annak a Budapestnek, amelyet ma is töretlenül hordozott magában. Bizonyára sokan mondották róla, hogy az élet könnyebb közegében találta meg a helyét, de élete utolsó éveiben kiderült, hogy ez az életforma tanulmány volt, készülődés egy érett, igényesebb irodalmi megnyilatkozásra. Szemere Miklós hírhedt kártyásfigurájáról, a „Zöld gyep, zöld asztal" című könyvében, Beöthy Lászlóról a „Bal 4-es páholy"-ban nemcsak szellemet idézett, hanem kortörténeti dokumentumot is adott a közelmúltról a jelennek és a jövőnek. Az „Író a toronyban" íróportréi a mesterség és a magatartás rejtelmeinek izgalmas összefüggéseit kutatta.

Fölényes bölcsességgel viselte hosszú ideig tartó félreállítását. Csak az utolsó néhány évben vált lehetővé, hogy mérhetetlen élményanyagát irodalmilag feldolgozza. Szigorú önfegyelemmel dolgozott az utóbbi években, mint aki tudatában van annak, hogy amit el kell mondani egy elmerült világ fényeiről és árnyairól, azt csak ő tudja elmondani és hogy a hiteles irodalmi tanúságtétel nem segédeszköz, hanem önmagában is alkotás.

A halállal, fiatalkori szenvedélyének színhelyén, a lóversenytéren találkozott. Itt érte a halálos szívroham. Élt 60 évet.

*

CASALS PABLO 18 év után ismét fellép Londonban, de nem mint csellóművész, hanem mint karmester. El Pesebre című oratóriumát vezényli szeptember végén az Angol Filharmonikus Zenekar élén a Royal Festival Hallban.

*

GEORGES BRAQUE, a világhírű francia festőművész, 81 éves korában, Párizsban meghalt. Varengeville-sur-Merben temetik el, ennek a kisvárosnak a temetőjében, melynek temploma számára ő tervezte az üvegfestményeket.

*

A DARTMOUTH COLLEGE hivatalos lapja megállapította, hogy az átlagos olvasási sebesség percenként 350 szó. Ez a sebesség percenként 1000 szóig is fokozható.

*

EDWARD K. ELLINGTONT, a „Duke Ellington" néven világszerte ismert néger karmestert, zeneszerzőt és zongoristát, a jazz úttörőjét, a washingtoni Howard Egyetem díszdoktorrá avatta.

***

A MAGYAR EGYETEMEK ÚJ REKTORAI. Dr. Sötér Istvánt az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, dr. Pach Zsigmond Pált a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, dr. Szarvas Pált a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, dr. Juhász Pált a Debreceni Orvostudományi Egyetem, dr. Kovács Jenőt az Állatorvostudományi Egyetem rektorává, Lovász Tibort a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola igazgatójává nevezték ki.

***

CHAPLIN volt felesége, Paulette Goddard amerikai filmszínésznő, aki jelenleg Eric Maria Remarque felesége, Moravia regényének, a „Közömbösök"-nek Olaszországban készülő filmváltozatában szerepel.

***

A BAYREUTHI ÜNNEPI JÁTÉKOKON, Wagner születésének 150. évfordulójára, a Mesterdalnokokat adták elő. A művet Richard Wagner unokája, Wieland Wagner rendezte. Az előadás botrányba fulladt, mert a III. felvonásban a szereplők Wagner zenéjére szambát, polkát és madisont táncoltak.

Sajtóhibák

Restelkedve fordulok az Irodalmi Újság szívességéhez, egy ügyben, mely úgy lehet csak nekem fontos, esetleg néhány tucat olvasómnak, kik érdeklődéssel figyelik írásaimat. „Ami kimaradt az Odysseából" című könyvemről van szó, helyesebben az ebben bőségesen előforduló sajtóhibákról, ezek között néhány olyanról, melyeknél nem érhetem be azzal, hogy „az olvasó úgysem veszi észre". Épp az olvasó iránti tisztelet kötelez a mentegetőzésre.

Könyvemet jónevű, irodalmilag is művelt magyar vezetéssel bíró müncheni nyomdában nyomták, — német szedők munkájában bizony sűrűn fordul elő, hogy a magyar szavakat rosszul választják el, az ékezeteket helytelenül alkalmazzák, betűket felcserélnek, — az ilyen hibákat az olvasó maga korrigálja.

De már bajosan korrigálja, ha könyvemben „II. Pál", a Farnese pápá"-ról olvas, holott ez III. Pál, — mert II. Pál az Barbo-pápa volt, — írok is róla a könyv egy másik fejezetében. Ezen nem múlik a világ és azon sem, hogy Michelet francia történetíró nevét némely helyen Miche-nek becézőn szedték, de valahogy a tisztaság-érzés megkívánja, hogy ezt korrigáljam.

Egy helyütt Rousseau-t idézem, akinek a veneziai prostituált azt mondja, hogy hagyja a nőket s inkább matematikával foglalkozzon — studia matematica. Többszöri javítás dacára a parancsoló studia helyett makacsul studio-t szedtek — Rousseau és nője bosszúságára és az enyémre is, mert ebben a vonatkozásban a studio szónak semmi értelme.

Van Dyckről az olvasható a könyvben, hogy 1590 körül érkezett Rómába. Szóval születése esztendejében, esetleg előbb. Hát ez nehezen lehetett. Hogy mikor, azt már csak New Yorkban, kéziratomból tudom majd megállapítani. Európai úton lévén éppen csak lapozgattam könyvemet, nem is sajtóhibákra vadászva, hanem azt tanulmányozva, hogy egy esetleges francia kiadás milyen stílszerű változtatásokat kíván meg s így egyéb kapitális hibák elkerülhették figyelmemet.

FENYŐ MIKSA

*

DR. PALLAY ISTVÁN (Genf) annak közlését kéri, hogy nem azonos a Torontóban (Canada, Ont.) a Merkur Könyvkiadó kiadásában megjelent Nevető Pest című könyv címlapján és a könyvben feltűntetett Pallay Istvánnal.

*

MARION C. SINEY asszony, a clevelandi Western University professzora és Nathaniel Katzburg, a ramadgani Bar Ilan Egyetem tanára augusztus hónapban Budapesten tartózkodott. Adatokat gyűjtöttek készülő történelmi műveikhez.

*

A FRANCIA ÉS A MAGYAR RÁDIÓ szeptember 5-én közös hangversenyt ad. Párizsban Mihály András III. Szimfóniáját és Dávid Gyula Musica di Balletjét francia zenekar adja elő, míg Budapesten a Magyar Rádió Zenekara Rivier Martinet és Ravel műveket játszik.

*

A BÁCS MEGYEI Madaras község határában az ország legnagyobb hun temetőjét tárták fel. A régészek meglepetéssel vették tudomásul, hogy a sírokat körülbelül már 40 évvel ezelőtt ismeretlen tettesek kirabolták.

*

ISMERETLEN REMBRANDT művet találtak Brüsszelben : „A házasságtörő asszony" 1647-ből származik.

BARTÓK BÉLA, A kékszakállú herceg vára című operáját előadja a Nyugat-Német Televízió. A film felvételeit Salzburgban készítik a Zágrábi Filharmonikusok közreműködésével. A televíziós film bemutatóját decemberre tervezik.

*

ÁMI LAJOS, a szamosszegi híres mesemondó 77 éves korában meghalt, Ámi 262 magyar népmesét mondott magnetofonszalagra.

*

KÉT ÚJ SZOBROT kap 1964-ben Buda. A II. kerületben Mechwart, a világhírű mérnök kő mellszobrát állítják fel, amelyet Kocsis András szobrászművész készít. A Vár alatt, az Apród utcában Pátzay Pál díszkútja Virág Benedek emlékét örökíti meg.

*

HÉT FÉRFI A SZÜRKÜLETBEN a címe annak az angol — nyugat-német koprodukciós filmnek, amely arról szól, hogyan ölték meg 1942-ben Heydrich SS csehországi helytartót. A filmet Prágában forgatták.

*

HÁROM VILÁGHÍRŰ FILMRENDEZŐ, René Clair, Roger Vadim és Vittorio de Sica, közösen rendezi a „Hogyan tehetjük magunkat tönkre" című filmet. A film szerelmi fejezetét Clair, a szerencsejátékokról szólót Sica s a kábítószerek hatását bemutató részt Vadim rendezi.

*

MEGKEZDTÉK Itália egyik legrégibb és egyben legnagyobb kolostorának a Padula-i Certosának helyreállítását. A munkálatok előreláthatóan egy évtizedig is eltarthatnak, mivel az óriási épület-komplexum, kertjével együtt, 5 négyzetkilométer fallal határolt területen fekszik. 1882 óta nemzeti műemlék, de ennek ellenére is az első világháború alatt harmincezer osztrák-magyar és német hadifogoly internáló tábora volt, a második világháborúban pedig előbb az angol-amerikai hadifoglyok gyűjtőhelye, majd pedig a volt fasiszta tisztviselőké. Ez a három fogoly áradat mérhetetlen pusztítást végzett az 1306 óta fennálló épületeken, és műkincseinek jórészét meg is semmisítette.

OSTIA ANTICA ÉS POMPEI ősi szabadtéri színházai ez évben is latin és görög szerzők darabjait hozták színre. Ostia színháza Seneca Apopolocintosisának átdolgozott formáját, Plautus Truculentusát és Aiszkhülosz Eumenidijét mutatta be, Pompei színháza pedig Euripides-drámát.

*

IRODAGÉPEK SZIMFÓNIÁJÁT komponálta meg a svájci Rolf Liebermann. Az öt perces művet írógép, számológép, könyvelő és címíró, valamint telex és lyukkártya-automaták hangjából állította össze.

***

VAJDA ALBERTET, a Fakutya szerkesztőjét, az International Federation of Journalist nevű nemzetközi újságíró szervezet alelnökévé választotta.

*

JEMNITZ SÁNDOR, az ismert zeneszerző és zenekritikus, akinek munkássága jelentékenyen hozzájárult a modern magyar zenekultúra fejlődéséhez, 73 éves korában Budapesten elhunyt.

DR. BRÓDY SÁNDOR, a magyar emigráció egyik legismertebb személyisége, 63 éves korában Sao Paulóban tragikus hirtelenséggel elhunyt. Közéleti pályáját Miskolcon kezdte el, ahol mint harcos ellenzéki politikus, már fiatal korában is országosan ismertté tette a nevét. 1942-ben munkaszolgálatra vitték Oroszországba és amikor onnan visszatért már megfosztották családi birtokától. Az 1944-es tragikus esztendőben az egyik zsidó intézmény vezetője lett Budapesten és ebben a minőségében sok üldözöttnek mentette meg életét. Az 1947-es országgyűlési választáson szociáldemokrata programmal képviselővé választották. Magyarországról 1948-ban emigrált és Sao Paulóban magyar könyvkereskedést és kiadóvállalatot alapított. Kapcsolatban állott az emigráció úgyszólván minden írástudójával, művészével és a Sao Pauló-i könyvesbolt magyar kultúrközponttá emelkedett. Évenként kiadott könyvjegyzéke nemcsak árjegyzék volt, hanem tudósítás a magyar szellemi élet irodalmi eseményeiről. Az Eichmann-per egyik koronatanúja volt 1961-ben s a jeruzsálemi tárgyaláson elmondott vallomása kortörténeti dokumentáció volt.

Bródy Sándor halálával szegényebb lett az emigráció és őszinte barátjukat vesztették el az otthon élő magyar írók is.

HAZÁM és TURUL
világhírű magyar hanglemezek
Produced by:
Radio Corp. of America
Forgalomba hozza:
Amerika legnagyobb magyar hanglemez üzlete
C O R V I N
New York 28, N.Y.
1594 2nd Avenue,
Kereskedőknek nagybani árak.
100.000 lemezt tartunk raktáron.
Kérje a világ legnagyobb magyar hanglemez árjegyzékét.
Díjtalanul küldjük.

HOLLÓS
Monopol ügynökség
15, Colebrooke Avenue,
London, W. 13. Telefon :
PERivale 9275.
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Megjelent a
HAJNALI ÚTON
GÖMÖRI GYÖRGY
új verseskötete
Ára: Angliában 6/, más országokban 1 dollár
Megrendelhető a következő címen: „Hajnali úton", Poets and Painters' Press, 146 Bridge Arch, Sutton Walk, London, S.E.1.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE
A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA
Éditions du Seuil, 1962
Megrendelhető kiadóhivatalunknál.
Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent
KIBÉDI VARGA ÁRON
verseskötete
KINT ÉS BENT
Flór Ede illusztrációival
Ára: $ 1.50
Megrendelhető az ár egyidejű beküldésével
Occidental Press
P.O.B. 1005, Washington 13, D.C.

Most jelent meg
NYÉKI LAJOS
E l v á l a s z t á s
című verseskötete
Megrendelhető a kiadónál: Katolikus Szemle, Roma, (Italia) Via della Conciliazione 44. Ára 1 dollár + portóköltség

Közeljövőben jelenik meg a MAGYAR MŰHELY kiadásában
P A R A N C S J Á N O S
F é l á l o m
című kötete
Megrendelhető a folyóirat címén: 5, rue Marie-Dawy, Paris 14e
Ára: 5.— F (1 $)+ portóköltség

AUSZTRÁLIÁBAN ÉLŐ 30 éves tanár levelezne fiatal magyar nővel. A válaszleveleket a következő címre kéri: Prof. P. Finta, Box 168, NEWTOWN, Sydney N. S. W. Australia

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 18. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1963 október 1.

FENYŐ MIKSA

BUDAPESTEN

Tizenöt esztendő előtt

hagytam el hazámat: börtönnek éreztem, melyből menekülni muszáj. S azután a külföldön évekig, éjszakáról-éjszakára ugyanaz az álmom volt: otthon vagyok, anélkül hogy hazautaztam volna. Egyszerre csak a Váci utcában találtam magam, — néha az Andrássy úton, vagy a Király utcában vagy egyebütt, anélkül hogy tudtam volna, hogy miről ismertem rá ezekre az utcákra, mert hiszen mindnek egészen más volt a kinézése, mint igazában. Bizonytalanul és mégis boldogító érzéssel ödöngtem a múltak sikátorain, keresve valamit, de hogy mit és merre, ki tudná nekem megmondani! Aztán hirtelen megdöbbentem: hogy kerültem ide, hogy jutok innen ki. Hátha valaki fölismer — pedig emberek alig jártak az utcán — följelent, hogy mi jogon bujdosok itt, nincs is útlevelem, semmiféle pecsétes írásom nincs. Egyszer, tudom, azt álmodtam, hogy Rákositól kérek útlevelet; biztosan megadja, hiszen előadást tartottam Adyról a Galilei-körben, mikor ő a kör titkára volt.

Tipikus emigráns álom, magyarázták emigráns társaim; mindenki ilyen lidérces álmokkal búcsúzik a hazától. Hogy hány évig mentettem hazátlanságomat ilyen álmokba, nem tudnám biztosan megmondani, tán két évig, háromig, aztán az álmok mind halványabban tértek vissza s végül megszüntek, — már senkinek, semminek nem lobogtattam kendőt a rohanó vonat ablakából. Megérkeztem az idegen földre s tudomásul vettem, hogy megérkeztem.

Múltak az esztendők, jött 1956. Ha válaszolnom kéne arra a kérdésre, hogy mi volt az ötvenes évek legkimagaslóbb történelmi eseménye, akkor az 1956. esztendei magyar fölkelést nevezném meg, — nekem mindegy, hogy forradalom néven iktatják a történelembe, vagy kormányzati intenció szerint ellenforradalom néven. Aminthogy az ötvenhat valóban nagy jelentőségű esemény volt, külpolitikailag, belpolitikailag, — letörése után azt írta nekem otthonról egy intelligens nőismerősöm: éveken át azon törtük férjemmel a fejünket, hogy lehetne innen menekülni s amit most átéltünk, arról győzött meg bennünket: jó volt, hogy maradtunk. Az ötvenhat letörése az orosz csapatok által borzasztó cselekedet volt s mégis ennek reakciójaként — bocsánat, hogy ilyen sommásan írok erről —, a magyar ügyek irányításában lassan-lassan érvényesült a belátás, hogy terrorral nem lehet.

Nagyon érdemes volna szimpla konstatálás helyett tudományos alapossággal utánajárni annak, hogy mik voltak azok a materiális és pszichológiai motívumok, melyek ezt az envhülést előidézték — gondolom ezt a folyamatot hívják liberalizálódásnak —, de hát ennek megkísérlése messze vinne tárgyamtól. — tény az, hogy hazulról jött hírek hatása alatt, amiket komoly külföldi jelentések is megerősítettek, most már ébren álmodtam arról: jó volna, ha hazalátogatnánk. Egy pillanatig sem gondoltam arra, hogy tanulmányozás céljából menjek haza, vagy egy érdekfeszítő riport csábításának engedve, — aki olyan feszült érdeklődéssel figyelte a hazai eseményeket s ezek összefüggését a világeseményekkel, mint azt én két évtizeden át tettem, annak ideológiai szempontból a helyszíni szemle újat nem mondhatott. Szóval nem tanulás céljából mentem haza — tudni még mindig szeretek, de már tanulni nem — hazamentem, mert muszáj volt hazamennem.

Muszáj volt

hazamennem. Ott születtem, „az alföldi szép nagy rónaságon"; hetven esztendős koromig éltem ott s ebből több mint egy fél századon keresztül — egészen a nácik jöttéig — olyan körülmények között, hogy gyermekkorom, férfikorom ideje most is kedvesen mosolyog rám. Ennek útjait még egyszer be kellene járnom. Nagyon nehéz erről vallanom, szemérmes ember vagyok, legföljebb egy regény fikcióján szólhatnék róla, pedig szenzációs állomások jelezték utamat. Elmenni a Király utca 15. számú házba, ahol tíz éves koromtól az érettségiig tartottak engem kedves rokonok. Híres ház volt ez a Splényi-ház, Blaha Lujza háza. És hírhedt ház, a Kék Macska, helyesebben Blaue Katz nevezetű mulatóról, — írok erről egyszer külön az Irodalmi Újság olvasóinak.

Aztán Mélykút, — oda is el kell mennem, Bincky Misa bácsi látására, aki mindent megtett, hogy ott képviselőnek válasszanak, nem sejtvén, hogy hiába bíró ő, Gömbös Gyula, aki akkor mint Bethlen államtitkára a választásokat intézte, még nálánál is nagyobb hatalom. Meg Szlobonyi Jóska bácsit is látnom kell, aki többször is elmondatta velem a fehér ló regéjét, — egyszer árpacukrot is vett nekem két krajcárért. Nagy pénz volt az akkor, — lehet is, hogy csak egy krajcárért vett. És persze a lutheránus gimnázium is benne volt ebben a gazdag emocionális programban; az Egyetemi Könyvtár, ahol Schopenhauerrel és Nietzschével kötöttem örök barátságot, Krafft Ebbinggel is, ha nem is örököt. És a Gyosz-ház látása, ahol férfikorom munkásságának java része zajlott le; megnézni, hogy vajon könyvtárában, a hamburgi Wirtschaftsarchiv (?) köteteiben megtalálhatom-e naplóm néhány érdekes lapját, miket akkor, 1947-ben oda rejtettem, mert nem mertem könyvem (Az elsodort ország) cenzora elé vinni.

Mind ebből semmi sem lett. Sírkövek előtt sem álltam, pedig be megfogadtam, barátokat sem kerestem föl... ennél a témánál néhány percig el kell időznöm. Barátok. Petőfi 25 esztendős korában melankolikus lemondással keresi egykori társait, — mit is panaszkodhat az öreg ember, ki tizenöt esztendővel ezelőtt szakadt el a barátok, már akkor is nagyon megfogyatkozott körétől. Választó idők voltak azok akkor is és azóta is s mikor New Yorkban utrakelésünk előtt megszámoltuk, hogy kik azok, kikkel kezet kell szorítanunk, a „hol vagytok?" sóhaja volt a válasz. (Aztán függetlenül ettől a retorikától konkrétul beleszólt szándékainkba, hogy a tizenkét napra szándékolt magyarországi tartózkodásból öt nap betegséggel telt el.) Barátok, kikhez a politikai törekvéseken felül erős érzelmi kapcsolatok fűztek, mind meghaltak, — azok is, kiket mint más politikai hiten lévőket, emberségükért becsültem. Neveket mormolok magam elé, kikkel a gazdasági élet férfimunkáját együtt végeztük s kik közül nem egyhez baráti kötelék fűzött, legtöbbjük fiatalabb nálam, — hová tűntek el? (Két legmeghittebb itt él Amerikában.) Még szerencsémnek mondhatom, hogy néhány kiváló munkatársammal otthon kezet szoríthattam.

Írók, irodalom

Az otthoni új magyar irodalommal állandó a kapcsolatom; olvasom regényeiket, verseiket, tanulmányaikat, mindent, amihez hozzájutok. Szép kapcsolat, de ezzel be is kell érnem, mert há élvezem is az otthoni írásokat, okulok is belőlük, én aligha tudok valamit mondani nekik, amire fölfigyelhetnének. Néma is maradtam az olyan sugallmazásokra, hogy egy közös vacsora hozzon össze bennünket a maiakkal, talán a Gundelnél, rántott csirkével és tökkáposztával, hogy feleségemnek, Riának is legyen haszna az én dicsőségemből. S aztán hogy láttam, hogy azok is némák maradtak, kik óvatosan kezdeményezték, ha ugyan kezdeményezték, el kellett halasztanom arra az időre, mikor mint 90 esztendős great old man térek hazámba.

De hát hogy is nem kerestem föl azokat az írókat — mindössze négy embert —, kik velem együtt ott álltak a Nyugat indulásánál s azt több mint harminc éven át a magunkénak éreztük? Gellért Oszkárra gondolok, Füst Milánra, Tersánszky Józsi Jenőre és a kissé később jött, de számomra mindig a Nyugatot jelentő Illyés Gyulára. Gellért Oszkárral való esetemet elmondottam a Nyugat-följegyzésekben, nem sok értelme volna ezt szánalmas érzelgősséggel fölmelegíteni. „Ami esik, azt lökni kell." Hát persze hogy gondoltam arra, hogy Füst Milánt meg kéne látogatnom. Kiváló író, mindig is ezt vallottam, de hogy, hogy nem, emberileg nem jutottunk közel egymáshoz. Most keressem föl s két öreg ember nyögje el egymásnak fogyatkozásaik gyászos seregszámláját.

> Trage deine Übel, wie du magst,
> Klage niemand dein Missgeschick,
> Wie du dem Freunde ein Unglück klagst
> Gibt er dir ein Dutzend zurück.

Ezt a Goethe-tanítást két öreg író aligha fogadná meg. A fontos az, hogy Füst Milán joggal elmondhatja magáról Schopenhauer szavát: a Nílus a tengerhez ért. Írók és olvasók, öregek és fiatalok egyaránt nagyra tartják, nevének a külföldön is jó hangzása van, — mi egyebet üzenhetnék neki? Mi értelme volna köszvényről, csúzról eszmét cserélni!

Marad a Nyugat-körből két ember, két kiváló író, kiknek sorsát mindig mély érdeklődéssel figyeltem, emberi közösséget éreztem velük s nagyon ambicionáltam, hogy valami ilyenfajtát ők is érezzenek velem: az egyik Illyés Gyula, a másik Tersánszky Józsi Jenő. Illyés — mondották nekem — Tihanyban él, — nyavalyás öreg én nem látogathattam meg; talán el sem jutott hozzá híre az én ottlétemnek, nem találkozhattunk. Kár, nagy mulasztásnak érzem, — hogy is lehetne ezt jóvátenni!

Tersánszkyval esetem a következő. — el kell mondanom, mert komoly ügy ez számomra s hálás vagyok az Irodalmi Újságnak, hogy módot ad ilyen nagyon személyes jellegű ügy tárgyalására, — s hálás az olvasónak, hogy néhány percet szán megismerésére. A Nyugat-följegyzésekben arról elmélkedek, hogy milyen igazságszerető s kitűnő ítéletű ember volt Ady, hacsak valami alanyi szempont nem denaturálta véleményét. S ennek illusztrálásául elmondom a következő emlékemet:

> Jelen voltam, mikor a fiatal Tersánszky Józsi Jenő feljött Budapestre és először látogatott el a Nyugat szerkesztőségébe. Sorra bemutatkozott a szerkesztőség tagjainak, nagy határozottsággal vágva ki nevét: Tersánszky vagyok. Ady is kezet fogott vele, de mert vagy nem mondta nevét, vagy csak motyogva, Tersánszky megkérdezte: kihez legyen szerencsém? Mikor a fiatal író eltávozott, Ady — körmét megpercegtetve fogán — azt mondotta: ennyi tehetsége nincsen! Aztán hogy Tersánszky első novellás kötete megjelent — talán nem is sokára — Ady írt erről, szeretettel, buzdítón, igazán érdeme szerint. (Nem tudom, írtam-e én valaha Tersánszkyról: ha nem tettem, mulasztás volt, amit sajnos nem tudok jóvá tenni. Így a vég felé egyre sokasodnak a passzívák.)

Így írtam meg ezt a jelenetet, mert így történt, így adtam elő — jó néhány évtizede ennek — egy Nyugat-estén a Vígszínházban. Aki józanul olvassa ezt a néhány sort, annak látnia kell, hogy ezekben mindkét embernek, Adynak és Tersánszkynak dicsérete foglaltatik. Nem is jutott Tersánszkynak soha eszébe, hogy ezért rámtámadjon, nem érzett, nem is érezhetett sértést ebben. Barátság volt közöttünk; ő volt az egyetlen író, aki a náci időkben tudta búvóhelyemet, ott gyakran föl is keresett s mindig szívesen, igen barátin beszélgettünk. Egy alkalommal, mikor följött, éppen a kilincseket szidoloztam. „Látod, — mondotta, — mióta a vicékből miniszterek lettek, helyes, hogy te a kilincseket pucold".

De hát ez régen volt, új fáraók jöttek és nemrégiben megjelentek Tersánszky emlékezései, melyekben cáfolja ezt a történetet s engemet röviden közgazdásznak nevez. Az egyetlen megállapítás ez, a teljesen hamis logikájú cáfolatában, ami nem hamis és én meg sem volnék bántva, ha nem tudnám, hogy ő sérteni akart. El is érte célját: meg vagyok bántva. Mert hiába üzenem neki, amit ő üzent egy felületes kritikusának, kitől azt kérdezte: „Nem kellene-e cikkírás előtt kissé jobban utánanézni a tárgynak?" Bizony kellene. Többen írtak Tersánszky könyvéről, itt künn is; egyiküknek sem jutott eszébe, hogy elolvassa Följegyzéseim idézett passzusát és megítélje, vajon indokolt-e Tersánszky achillesi haragja; kénytelen voltam — nagyon is kedvem ellenére — magam foglalkozni ezzel a sajnálatos üggyel. De legfőbb ideje, hogy hazaérkezzek.

Rómában kértük meg

a beutazási vízumot; szívesen, gyorsan adták, dacára hogy nem vállaltuk a nekünk drága szállodai ellátást s hazautazásunk időpontját sem tudtuk megmondani. Bécsben a Westbahnhofon szálltunk a budapesti gyorsra; azelőtt az Ostbahnról indultak Magyarország felé a vonatok, — nem hiszem, hogy ennek a változásnak valami szimbolikus politikai jelentése volna. Másfél óra múlva viszontláttuk a hegyeshalmi állomást, — minek tagadjam, meg voltam hatva. A határellenőrzés udvarias volt, a magyar kalauz „kezét csókolom"-mal köszöntött szakaszunkba, — régi feudális idők maradványa, magyarázta komolyan egyik útitársunk.

Hordár a Keletin sok volt, taxi kevés, bevonultunk, majdnem diadalmasan. „Ez már akkor is megvolt", „erre nem emlékszem", „ez már azóta épült", „új vendéglő", „a Rákóczi út alig változott", „a Körút sem igen", mutattuk be egymásnak városunkat és mégis valami különös új világításban. Chateaubriand-ra gondoltam (lehet, hogy csak most írás közben gondolok rá): „Les plaisirs de la jeunesse reproduits par la mémoire sont des ruines vues au flambeau". Budapest újra szép. Mikor 1948-ban elhagytuk, rom-város volt; az jutott eszembe akkor, tán meg is írtam, hogy nem is lenne szabad felépíteni, hanem megőrizni a háborús rettenetek múzeumának s Budapestet valamivel északabbra, tán a Duna-kanyarban újra felépíteni. Jó, hogy nem fogadták meg, aminthogy e javaslatot magam is metaforának szántam, — Budapest újra szép város. A romos helyek nagyrészt parkokká szépültek: arra nem volt pénz, hogy a romok helyén újra lakóházakat építsenek, a park-megoldás olcsóbb és szebb volt. Az újonnan épült középületek között sok jóízlésű alkotást láttam, melyek ha megoldásukban nem is eredetiek, a szocialista realizmus provokáló stílusát szerencsésen s tán tudatosan elkerülték. Két nagy mű közeledik mostanában a befejezéshez. Az egyik az Erzsébet-híd s ezzel be is fejeződik a hidak helyreállításának korszaka. A másik a királyi palota, mely hivatva van méltó szállást adni a kulturális intézmények egész sorának. Az antikizáló terveket helyesen elvetették s ma ez a magisztrális alkotás inkább Ybl-Haussmann stílusának jegyét viseli magán.

A lakótelepek egész sorára hívták fel figyelmemet: az Üllői úti telepre, az Angyalföldre, a Valéria-telepre (vagy ez volna az üllői úti?) s még vagy három ilyen telepre, sajnos ezek látására nem éreztem erőt magamban. Egyedül a lágymányosi telepen mentem végig, ez imponáló. A bérházak egész sora épült fel, csinos, mutatós épületek, — hogy vajon a belső kiképzés munkája milyen — a falak vastagsága, izoláltsága, a vízvezeték, a fűtés, a világítási berendezés, stb. ezt nem tudnám megmondani. Nem értek a dologhoz, arra pedig, hogy a lakókkal ankétet rendezzek, semmi kedvem sem volt. A lapoknak küldött panaszos levelek, szárnyrakelt hírek és állandó viccek arra vallanak, hogy bajok vannak. Erre vall az is, hogy az építkezések alaposabb ellenőrzése dolgában az illetékes minisztérium szigorú utasításokat adott. Így mondották nekem. Meg az is igaz, hogy akik meg vannak elégedve lakásukkal, azoknak hangját nem hallja az ember.

(*Folytatás a 6. oldalon*)

OKTÓBER 1-I SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Fenyő Miksa: Budapesten (1. old.)

Fejtő Ferenc a csehszlovák politikai eseményekről (3. old.)

Enczi Endre elbeszélése: 56 perc 56 másodperc (4-5. old.)

Vajda Albert: Kétszertemetett Oszkár (4-5. old.)

John Wain nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (7. old.)

Horváth Elemér, Keszei István, Kibédi Varga Áron és **Parancs János** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Parázsó Mihály halála

„Parázsó Mihály, 44 éves bárándi lakos, a járási szociális otthon dolgozója öngyilkos lett." Ezzel a mondattal kezdődik a „Népszabadság" szeptember 15-i számában az a riport, amely igyekszik feltárni, miért vetett véget életének egy meglehetősen jó anyagi körülmények között, boldog családi környezetben élő parasztember.

A pártlap riporterének nincs nehéz dolga. A községben mindenki tudja, hogy Parázsó Mihályt a járási szociális otthon vezetője, Nagy Endre hajszolta a halálba.

A falutól másfél kilométernyire, egy kis erdőcske közepén van a járás szociális otthona, 50 elaggott parasztemberrel. Mint a falubeliek elmondják : Nagy Endre, az igazgató, egész kis birodalmat alakított itt ki magának, udvarossal, szakácsokkal és gondozónőkkel vette körül magát. Parázsó Mihály a kocsisa volt. Gondozónőknek a falu legcsinosabb lányait válogatta ki, akikkel újra és újra erőszakoskodni próbált. A rábízott öregekkel úgy bánt, mint a kutyákkal. Keményen dolgoztatta a 80 éven felüli nénikéket, a 90-en felüli aggastyánokat s ha valaki emiatt panaszkodni merészelt, ilyeneket vágott a fejéhez : *„Mit gondolnak, azért hoztam magukat ide, hogy egész nap ücsörögjenek ? Aki nem dolgozik, azt kirúgom !... Miért nem akasztja már fel magát az ilyen vén hülye..."*

Az egész falu zúgott : *„Ha mi megöregszünk, nekünk is ilyen sors jut ?"*

Parázsó Mihály, a kocsis úgy érezte, hogy nem tudja tovább nézni ezt a népi demokratikus idillt. Megpróbált panaszkodni a községi vezetőknek, a tanácselnöknek, a tanácstitkárnak, de hiába. A válasz az volt, hogy az otthon nem hozzájuk tartozik. Az otthon a járáshoz tartozott s oda hiába ment volna bárki is panaszra, hiszen — mint a riportból kiderül — *„a járási szociális előadó Nagy Endre komája volt, mindig ott lebzselt az otthonban, együtt ettekittak."*

Egyik este egy fiatal gondozónő, akivel Nagy Endre újra erőszakoskodni kezdett, sírva rohant Parázsóhoz s elpanaszolta : elveszíti az állását, ha nem enged. Parázsó felkereste a községi orvost s jegyzőkönyvet vettek fel az ügyről. Másnap Nagy Endre behívatta az irodába Parázsót : *„Szóval te ellenem vagy ? Állj át hozzám, mert megkeserülöd."* Egy óra múlva újra hívatta : *„Meggondoltad már ? Nem ? Így is jó ! Elvitetlek, érted? Elvitetlek, hogy ebben a büdös életben nem látod többé a feleséged, a lányod !"*

Újabb viták, újabb fenyegetődzések következtek. Parázsó két órán át volt megint az igazgatói irodában. Utána a feleségének csak ennyit mondott : *„Megint azt mondta, elvitet, mert ha ő akarja, engem akkor is lecsukathat, ha semmi bűnöm sincs... Nem bírom tovább, meglásd, igaza lesz, nem éri bántódás."*

Másnap halva találták, megölte magát. Búcsúlevelében egyebek közt ez volt : *„Igaz embernek itt pusztulni kell."*

Megdöbbentő dokumentum a „Népszabadság" riportja. Az utóbbi időben kissé túl sokat olvashattunk arról a hazai sajtóban is, no meg a hazalátogatók, — magyarok és külföldiek — beszámolóiban is, hogy manapság már Magyarországon nyoma sincs a félelemnek, eltűntek a kiskirályok, — a nagyokról nem is beszélve, — a dolgozó embereket megbecsülik, — „övék az ország, övék a hatalom", — az időseknek pedig „békés, boldog öregséget" biztosít a párt. Anélkül, hogy azt mondanánk : mindenütt olyan a helyzet, mint Bárándon, az sem látszik valószínűnek, hogy Parázsó Mihály esete egyedülálló és elszigetelt jelenség. Talán valami baj mégiscsak akad a „félelem nélküli élettel' és a „szocialista törvényességgel" ott, ahol még mindig azzal lehet az embereket fenyegetni, s halálba hajszolni, hogy elvitetik, lecsukatják őket, akkor is ha semmi bűnük nincsen.

A pártlap szeptember 18-i számában kis közlemény jelent meg, amely szerint Nagy Endrét a Hajdu-Bihar megyei Tanács felfüggesztette állásából és a Legfőbb Ügyészség hivatali hatalommal való visszaélés alapos gyanúja miatt bűnvádi eljárást indított ellene.

Parázsó Mihályon a megkésett igazságszolgáltatás igen keveset fog segíteni.

D. B.

Gabona-válság a Szovjetunióban

Moszkva rendkívüli méretű kereskedelmi szerződést írt alá az ottawai kormánnyal 66 millió métermázsa búza, Kanada gabona-exportációja kétharmad részének megvásárlásáról. A szerződésről hivatalos nyilatkozat Moszkvában nem jelent meg, s a sajtó sem foglalkozott az üggyel. Mindenesetre, a hír összevág a megfigyelők véleményével, akik az elmúlt hetekben már számos jelből következtethettek a Szovjetunió gabona-nehézségeire. Alig néhány napja annak, hogy a hivatalos szervek széleskörű hadjáratot indítottak a kenyér és a gabonafélék „tékozlása" ellen. Hirtelen megnövekedett azoknak a száma is, akiket azzal vádolnak, hogy az üzletben vásárolt kenyérrel etetik a jószágot. Az ellenük hozott ítéletekről a sajtó vezető helyen emlékezik meg. A moszkvai vendéglők és üzemi konyhák szigorú utasítást kaptak, hogy kevésbé bőkezűen bánjanak a kenyérrel, és tartsák szemmel a vendégeket. A legtöbb vendéglátóipari intézmény azonnal életbe is léptette ezt az intézkedést, s megszüntetve a néhány évvel ezelőtt bevezetett szabad kenyérfogyasztást, ezentúl minden egyes szeletet megfizettet. Ezzel egy időben egyes üzletek félhivatalos jegyrendszert vezettek be: egy-egy vásárlónak egy kiló kenyérnél többet nem szolgálnak ki. (Egyes vidéki városokban ez a fejadag állítólag csak félkiló!) A moszkvai fogyasztók a kenyér minőségének hirtelen romlását is tapasztalhatták: egyik napról a másikra nehéz és szürke lett.

Mind ezek az intézkedések meglepőnek tűnhetnek éppen akkor, amikor, legalábbis elméletben, az új termés gyorsított ütemben árad az állami magtárakba. A nehézségek bizonyára azzal magyarázhatók, hogy az előző évi termés — amelyet pedig 1958 óta a legjobbnak tartanak — ezekben a hónapokban már nehezen biztosítja a szükségleteket. A válságos helyzetnek ezek szerint csak átmenetinek kellene lennie. Mégis, az a tény, hogy a hivatalos szervek nem leplezik aggodalmukat a lakosság előtt, arra vall, hogy nem táplálnak túlzott reményeket az új termést illetően. Az idei termésről mindeddig nem jelent meg hivatalos számadat. Freeman, amerikai mezőgazdasági államtitkár, aki a múlt hónapban látogatóban járt a Szovjetunióban, az erre vonatkozó kérdéseire kitérő válaszokat kapott. Az amerikai szakember ebből arra következtetett, hogy az idei termés „valamivel kedvezőtlenebb" lesz, mint az előző évi volt. A szárazság sok helyen, így például Oroszország nyugati részén, jelentős károkat okozott.

Mind ezek a tények magyarázzák, hogy a mezőgazdaság helyzetéről szóló szovjet vélemények meglehetősen kiábrándultak. A párt elméleti lapja, a **„Komunyiszt"** nemrégiben vezércikket szentelt az 1953. szeptemberében tartott emlékezetes plenáris ülés tizedik évfordulójának. Hruscsov annak idején ezen az ülésen hirdette meg híres „mezőgazdasági hadjáratát". Nos, a pártlap most méltatja a tíz év alatt elért eredményeket, de nem mulasztja el mégsem megjegyezni, hogy 1958 óta számos vezető a babérain ül, és elmulasztja a kötelességét. **„Pedig éppen akkor**, folytatja a lap, **egész sor új és halaszthatatlan probléma várt megoldásra. Így például a kukorica, a cukorrépa és a hüvelyesek vetésterületének gyors megnövekedése új felszerelést, több műtrágyát és gyomirtószert követelt volna meg. A nagy kiterjedésü szűzföldeken, ahol öt éven keresztül megállás nélkül csak búzát termeltek, a szélerózió egyre nagyobb károkat okozott, s a gyom is elárasztotta a földeket. Ezek a jelenségek gyors beavatkozást és szigorú intézkedéseket követeltek. A hivatalos vonal, amely a megművelhető területek kiterjesztését írta elő, jogos volt az előző években, azóta azonban elvesztette jelentőségét."**

A folyóirat a továbbiakban azt fejtegeti, miért kellett 1961-től kezdve a bab- és kukuricatermelés növelését előirányzó belterjes gazdálkodás politikáját meghirdetni. Ez a változás azonban a műtrágya gyártás nehézségeire hívta fel a figyelmet; s a mezőgazdaság vezetőinek ma is ez a legfőbb gondja. Hruscsov, aki ezekben a napokban éppen az országot járja, szeptember 16-án Volgográd környékén hosszú beszédben foglalkozott ezzel a kérdéssel. **„Az idén**, mondotta a szovjet kormányfő, **húsz millió tonna műtrágyát gyártunk az elmúlt évi mintegy tizenhat millió tonnával szemben. És ha még csökkentjük a kivitelre szánt mennyiséget, a helyzet mindenképpen kedvezőbb, mint tavaly volt."** Csakhogy az elmaradás olyan nagy, állapítják meg a megfigyelők, hogy ez a mennyiség semmiképpen sem elégíti ki az egész ország szükségletét! (Összehasonlításul egy kis statisztika: a Szovjetunióban egy hektár megművelt földre 70 kilogramm műtrágya jut, amíg az Egyesült Államokban 227 kilogramm és Franciaországban 507 kilogramm...) Ez a magyarázata annak, hogy jelenleg Hruscsov a műtrágyát a legjobb minőségű földeknek akarja fenntartani. Így kívánja a terméshozamot minden áron növelni, s az időjárási körülményektől függetlenül biztosítani az állami tartalékot.

A párt a múlt évben a mezőgazdaság irányítását részben átszervezte, de ennek az intézkedésnek mindeddig még nem sok eredménye mutatkozott. Hruscsov, idézett beszédében, egyáltalában nem látta rózsásnak a helyzetet: **„A párt szervezeti felépítését a termelékenység elve szerint megreformáltuk. Ez helyénvaló és nélkülözhetetlen intézkedés volt. De az emberek régi szokásaikat megőrizték, s egyes vezető funkcionáriusok képtelenek voltak arra, hogy a bürokratikus szellemről leszokjanak."**

L. M.

Ez nálunk lehetetlen

Tovább gyűrűzik a németországi telefonbeszélgetések lehallgatásának botránya. Hír szerint az Alkotmányvédelmi Hivatal megsértette a posta- levél- és telefontitkot, magnoszalagra vették fel a telefonbeszélgetéseket, különböző postai küldeményeket bontottak fel és cenzúrázták a leveleket is. Hogy mennyi ebből az igazság, azt a vizsgálat fogja kideríteni, de az eddigi jelek arra mutatnak, hogy az alkotmányellenes manőverbe Höcherl belügyminiszter is belebukik. Maga Adenauer is felháborodva mondotta a Parlamentben : „Egy idő óta nem merek közölni telefonon bizalmas dolgokat, — titkosakról nem is beszélve, — Rhöndorfból Bonnba, mert kattogást hallok, ami nyilvánvalóan azt jelenti, hogy mások is hallják a beszélgetést." Hasonló bejelentést tett több miniszter és képviselő is.

Az esettel a világsajtó részletesen foglalkozott, de legrészletesebben és mindent elsöprő felháborodással, a magyar sajtó. És ez érthető is. Mert Magyarországon ez nem történhetett és nem történhet meg. Soha nem hallgattak le telefonbeszélgetéseket, soha nem vették azokat magnoszalagra, soha nem cenzúrázták a leveleket, sohasem ellenőrizték a postai küldeményeket. És ha netántán mégis ilyesmi előfordulna, a magyar miniszterelnök már réges-rég felállt volna a Parlamentben és tiltakozott volna ilyen antidemokratikus eljárás ellen, még akkor is, ha az ő telefonbeszélgetéseit esetleg valamelyik baráti nagyhatalom ellenőrizné...

Az ENSz és a kurdok

A jelek szerint a kurdokat ismét magukra hagyták. Ügyük — konfliktusuk a bagdadi államhatalommal — nem kerül az ENSZ elé. Anélkül, hogy bármifele magyarázattal vagy mentséggel szolgált volna, a szovjet-csatlós Külső-Mongólia visszavonta az iraki kormány ellen emelt panaszát, amelyben azt „nemzetirtással" vádolta. Pedig Irak északi tartományaiban a véres harcok tovább folynak, és Barzani tábornok képviselői szinte szünet nélkül kérik a világ közvéleményét, hogy lépjen közbe és vessen véget a polgári lakosság mészárlásának.

A kurd függetlenség híveinek az elkeseredése érthető. Az azonban már kevésbé, hogy meglepte őket Külső-Mongólia hirtelen pálfordulása. Nem ez az első eset, hogy egy kommunista állam a barátságot biztosító szép szavak után, amikor gyakorlati segítségre lett volna szükség, cserbenhagyta a kurd népet. A második világháború után Iránban létrehozott és nem valami fényes végű „Mehabad-i Köztársaság" sorsa és az a nem is jelentéktelen katonai segítség, amelyet a Szovjetunió nyújtott Kasszem tábornoknak, még elég közeli események ahhoz, hogy Ulan-Bator magatartása ne lepjen meg senkit.

Az idén júliusban a Közép-Keleten kialakult általános politikai helyzet kedvezőnek mutatkozott Barzani tábornok barátai számára. A bagdadi rendszer nyíltan antikommunista és szovjetellenes politikája arra késztette a Szovjetuniót, hogy kiálljon a felkelők ügye mellett. Moszkva meglehetősen határozott hangú jegyzéket intézett Irak szomszédos államaihoz, nevezetesen Iránhoz, Törökországhoz és Sziriához, amelyben kérte őket, hogy szüntessék meg a bagdadi kormánynak nyújtandó katonai segítséget. Ellenkező esetben, mondotta a szovjet jegyzék, a Szovjetunió, „védelmének biztosítására", kénytelen lesz intézkedéseket foganatosítani.

Július óta azonban a helyzet alaposan megváltozott. A bagdadi rendszer szívélyes kapcsolatokat épített ki a Kínai Népköztársasággal, s azóta a pekingi sajtó sem foglalkozik az iraki kommunisták sorsával. Aref tábornagy kormánya rendezte viszonyát Angliával és az Egyesült Államokkal is: Moszkva helyett most ők szállítják Iraknak a fegyvereket. Egy francia parlamenti küldöttség pedig éppen a napokban kezdett tárgyalásokat Bagdadban a két ország közötti gazdasági és kulturális együttműködés fejlesztése érdekében.

Moszkva láthatóan ügyel arra, hogy ne szakítson meg minden kapcsolatot azzal a kormánnyal, amelyik egyre több támogatásra talál nyugati és keleti ellenfelei körében. A sziriai-izraeli összeütközésről rendezett vita során a szovjet küldött a damaszkuszi rendszert vette védelmébe. A várt eredmény nem is maradt el: a sziriai és iraki sajtó azóta a Szovjetunió „felszabadító és arab-barát politikáját" méltatja.

Talán még egy tényező közrejátszhatott abban, hogy a kommunista tömb a kurdokkal szemben megváltoztatta magatartását: a Kelet és Nyugat között lévő feszültség enyhülése. Az atomcsendről szóló egyezmény óta Moszkva és Washington igyekszik elkerülni minden súrlódást, amely a jelenlegi békés viszonyukat újra megzavarhatná. Márpedig az Egyesült Nemzetek közgyűlése előtt rendezett vita a két nagyhatalmat szükségszerűen szembehelyezte volna egymással olyan kérdésben, amelyet mindketten meglehetősen „másodlagosnak" tekintenek...

A nemzetközi helyzet enyhülése nem tett jó szolgálatot a kurd felkelők ügyének. A nagyhatalmak hallgatnak, s a háború tart tovább, egyaránt szedve áldozatait a kurdok és az iraki arabok közül.

M. L.

***

FERENCSIK JÁNOS, aki már Amerikában több nagysikerű hangversenyt vezényelt, az idén ismét az Egyesült Államokban vendégszerepel. Hangversenykörútja előreláthatólag két hónapig fog tartani.

A kongói híd

A kongói helyzetről mostanában kevés hír szól ; a viharok elültével megindúló fejlődés kevésbé érdekes, különösképp, ha meggondoljuk, mennyi izgalmasan-véres látványra van alkalom a világon. Arany János még verset írt egy hídavatásról : ki ír ma verset egy kongói híd felavatásáról, mely még lépésnek is parányi a fejlődés útján, ha mégannyi szenvedés is fűződik hozzá ? Ezt a hidat avatta fel a napokban Adoula, a kongói miniszterelnök, a több mint 2500 kilométer hosszan elnyúló Nemzeti Országút egyik pontján, a vasút-folyó-vasút útvonalon, mely a katangai Elizabethville-t köti össze az atlanti kijárattal, Matadival. Ez az út Kongó ütőere volt, amíg a polgárháborúban végképp meg nem rongálták, hol Csombe, hol Lumumba csapatai, fel-felrobbantgatván a meglévő hidakat és lehetetlenné téve a meg nem lévők felépítését. Az ütőéren át hosszú ideig nem folyt a kereskedelem vére, csak a katonáké, meg a civileké, akik — véletlenül vagy szándékosan — éppen arrafelé vetődtek. A miniszterelnök most felavathatta a felépült hidat e fontos útvonalon, s ezzel újból visszatért a keringés a kongói ártériába : *„Ez a híd nem csupán a Lualaba folyó két partját köti össze, hanem ugyanakkor elválasztja a múltat a jelentől"* — mondhatta a miniszterelnök. Bizonyos értelemben igaza is volt.

A híd, noha mérföldkövet jelent Kongó békés fejlődésében, ugyanakkor figyelmezteti a szemlélőt e fejlődés rendkívüli lassúságára, vontatottságára, sőt a helyzet folytatódó bizonytalanságára is. Igaz, ma már vasúton lehet megtenni az utat a tenger és a Kongó szíve között, de a helyzet ezzel még korántsem tekinthető megoldottnak. A törzsi ellentétek még ma is elevenek : állandóan cserélni kell a mozdonyvezetőket, — míg a vonat áthalad ama 23 megyén, amit 1962-ben alkottak meg, — mert ha a helyi törzs ellenfelet pillant meg a vonaton, harcosai felkapaszkodnak rá, s a helyszínen intézik el vele — véresen — a nézeteltéréseket. A 25 napig tartó út nem sok jóval kecsegteti a vállalkozó szellemű utast. Ha nem is ölik meg, még mindig ki van téve az „elvámolásnak" minden megyében, ahol is a vámőrök úgy és akkor alkalmazzák a maguk alkotta törvényeket ahogy éppen kedvük szottyan. Az afrikai éjszakában a lokomotívlámpák szentjánosbogara világít ugyan, de még nem ad sok fényt.

T.

A PROFUMO-botránvból operettet írt F. Read és R. Cook. Az operett címe: „Köszönet mindenért". Ez volt Ward búcsúlevelének egvik mondata. A szerzők szerint senkit sem kímélnek a darabban. Ezt az irodalminak egyáltalán nem mondható konjunktúrát a filmesek is igyekeznek kihasználni. Egv amerikai filmtársaság Dániában készít filmet az angol erkölcsbotrányról. A filmtársaság azért készítteti a filmet Dániában, mert az angol színházi szakszervezet nem adott a gvártásra engedélyt. Dániában országos mozgalom indult meg a készülő Christine Keeler film ellen, de a tiltakozásokra a dán belügyminiszter kijelentette, hogy nincs törvényes lehetősége a film betiltására.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

FEJTŐ FERENC

PRÁGAI VÁLTOZÁSOK

LENGYELORSZÁG, Magyarország és Bulgária után a desztalinizációs hullám Csehszlovákiát is elérte. A csehszlovák kormányban szeptember 21-én bekövetkezett jelentős személyi változások az ellenzék eredményes előretöréséről vallanak. Valóban, tavasz óta mind Prágában, mind Pozsonyban az elégedetlenség egyre inkább nőtt Novotny diktatúrájával szemben.

Joggal lehet feltenni a kérdést : Ulbricht NDK-ja mellett miért éppen — a szovjet tömb országai közül gazdasági szempontból egyébként legfejlettebb — Csehszlovákia őrizte meg legtovább a sztálinizmus szellemét, s miért nem követte keleti szomszédjai és a Szovjetunió példáját ? A rejtélyre a magyarázatot az ország történelme adja meg. Ismeretes, hogy a közép- és kelet-európai országok közül már a háború előtt Csehszlovákiaban volt a legnagyobb taglétszámú és a legjobban szervezett kommunista párt. Sztálin személyi kultuszának gyökerei is ezekre az évekre nyúlnak vissza. Egyszer, 1935 táján, megkérdezték Otto Bauertól, az osztrák szocialistától, a II. Internacionálé egyik köztiszteletnek örvendő vezetőjétől, hogy szerinte melyik a világ legjobb *szociáldemokrata* pártja. Percig sem habozva, s anélkül, hogy hallgatóságát meg akarta volna botránkoztatni, így válaszolt : *a csehszlovák kommunista párt.* Bauer meglepő kijelentéséhez mindjárt magyarázattal is szolgált : a cseh párt szervezeti felépítése példás, helyzete a parlamentben biztos, munkásszövetkezeteit kitűnően irányítja, sajtója szintén színvonalas. Egyszóval, mind az érvényes rá, ami a háború előtti szociáldemokratákat jellemezte. Nem hiányzik a forradalmi dicsfény sem, amely az értelmiség körében szerez neki híveket. (1)

Ennek a realista politikának az eredményeit aratta le a Csehszlovák Kommunista Párt a második világháború után. A 1945-ös szabad választásokon a választók arról sem feledkeztek meg, hogy a náci uralom idején az ellenállásban a kommunisták jelentős szerepet játszottak : Szlovákiában a szavazatok 30 %-át, az ország többi részén pedig 40 %-át rájuk adták. A kommunizmus a szovjet befolyás alá tartozó országok közül egyetlen egyben sem volt ennyire népszerű. A csehszlovák vezetők ügyét szolgálta az a tény is, hogy az országnak sikerült elkerülnie a szovjet megszállás borzalmait. A lakosság, amely még élénken emlékezett Münchenre, Oroszországot a „nagy szláv testvérnek" tekintette, védelmezőnek a német veszedelemmel szemben. A csehek abban is reménykedtek, hogy iparuk termékei ezúton biztos fogyasztóterületre találnak.

A RENDSZERBE vetett bizalom még a „prágai államcsíny" után sem ingott meg egészen, amelynek pedig sikere legalább annyira a nyugatbarát és demokrata pártok gyengeségének és gyámoltalanságának, mint a kommunista előretörésnek tudható be. Gottwald, majd utóda, Novotny azonban szolgai módon másolta a sztálini példát, hibát hibára halmozott, s a tervgazdaság súlyos tévedései, a mezőgazdaság erőszakos államosítása lassanként szétforgácsolták azt az erkölcsi tőkét, amellyel a párt közvetlenül a háború után még rendelkezett.

Gottwaldnak következményeiben talán egyik legsúlyosabb tévedése az volt, hogy az egyenjogú nemzet rangjára igényt tartó szlovákokat megfosztotta kulturális és politikai önkormányzatuktól, noha az 1945-ös alkotmány a szlovák ellenállás vezetői és Benes között létrejött kassai egyezmény alapján a cseh állam keretén belül biztosította számukra ezeket a jogokat.

1949-ben, kihasználva Moszkva Tito-ellenes hadjáratát Novotny, Siroky és társai segédletével Gottwald hozzálátott, hogy a demokrácia utolsó maradványait is felszámolja, s ezzel együtt megszüntesse a szlovák önkormányzatot, amelynek legjelesebb képviselője a szlovák származású külügyminiszter, Clementis volt.

A szlovák párt 1950-ben Pozsonyban megtartott IX. Kongresszusán Gottwald legszolgalelkübb szlovák szárnysegédje, Siroky „burzsoá nacionalizmussal'" vádolta Clementist és politikai elvbarátait, Husak és Novomesky minisztereket. A vádak alapján Clementist halálra ítélték és 1952-ben kivégezték. Husakot, Novomeskyt, Okalit, Holdost és több más szlovák vezetőt állásától megfosztották és súlyos börtönbüntetésre ítélték.

1956-BAN, a szovjet párt XX. Kongresszusa után Prága és Pozsony is kezdett megmozdulni, s követelte a sztálintalanítást, a politikai és a szellemi élet liberalizálását. Novotny és társai azonban a magyarországi eseményekre hivatkozva csírájában elfojtották ezt az első reformkísérletet. Addig amíg Lengyelország, sőt a forradalom leverése után néhány évvel Magyarország is a sztálintalanítás útjára lépett, a prágai rendszer politikáján szikrányit sem változtatott.

Ennek ellenére a szovjet párt XXI. Kongresszusának eredményei, Hruscsovnak a sztálinizmus ellen megindított újabb hadjárata, a kínai és egyéb „dogmatikusok" ellen vezetett harc újra felbátorították a cseh liberális ellenzéket. 1962. decemberében, a csehszlovák párt XII. Kongresszusán Novotny, akinek gazdasági politikáját élénk bírálattal illették, kénytelen volt kisebb áldozatra : az ellenzék nyomására beleegyezett, hogy az 1950-1954-es évek műpereinek felülvizsgálására és az áldozatok rehabilitálására bizottságot létesítsenek.

A vizsgáló bizottság munkájának eredménye az volt, hogy ez év áprilisában a sztálini korszak legtöbb áldozatát rehabilitálták, s a törvénytelen eljárások során súlyosan kompromittált két vezetőt, a szlovák Bacileket és a cseh Bruno Koehlert állásából leváltották. Hosszú huzavona után elejtették a titoizmus vádját a kivégzett Slansky ellen is, akiről éppen Novotny egyik hadsegéde, Hendrych jelentette ki, hogy sohasem fogják rehabilitálni.

AZ ELLENZÉK nem elégedett meg ezzel a kezdeti eredménnyel, s véleményének egyre inkább hangot adott a szlovák, majd a csehszlovák írók kongresszusán, ahol a szónokok egész sora követelte a gazdasági nehézségek és a diktatúra felelőseinek példás büntetését. (L. Irodalmi Újság, 1963. szeptember 1.)

A „Kulturny Zivet" című szlovák folyóirat lett az ellenzék fóruma, amely most már nemcsak a kormány átalakítását, Siroky és más sztálinisták távozását követelte, hanem azt is, hogy állítsák helyre Szlovákia autonómiáját, és ünnepélyesen vonják vissza a szlovák kommunizmus vezetői ellen 1950-ben emelt vádakat. A pozsonyi követelések kedvező visszhangra találtak a prágai értelmiségi, egyetemi, újságíró és közgazdász körökben, hiszen ők meg azt kérték, hogy szüntessék meg a cenzúrát, tágítsák a Nyugattal való szellemi és gazdasági kapcsolatokat, szervezzék át a tervgazdálkodást. Novotny a „külső veszélyre", a német militarizmusra hivatkozva a szent egységről szónokolt, s így akarta a vihart lecsendesíteni. A június 12-én Kassán elmondott nagyhangú beszédében megvédte barátját, Siroky-t, „elszakadási politikával" vádolta a szlovák önkormányzat híveit, s arra szólította fel a párt tagjait, hogy bírálatuk „építő bírálat" legyen.

ÚGY LÁTSZIK AZONBAN, hogy Moszkva sem hallgatott, s néhány bíztató szava megerősítette elhatározásában a prágai liberálisokat és szövetségeseiket, a decentralizálás szlovák híveit, akiknek már a legfelsőbb vezetésben is voltak pártfogóik. A nyár folyamán a gazdasági pangás és az ellátásban mutatkozó nehézségek következtében csak nőtt az elégedetlenség. Az ellenzék a nehéz helyzet okát a helytelen beruházási politikában, a parasztsággal való erőszakos bánásmódban látja. A gazdasági nehézségeket szerintük súlyosbítja az is, hogy Csehszlovákia lehetőségein túl vesz részt a gazdaságilag elmaradott országoknak nyújtott segélyakciókban.

Ezeknek a tényeknek az ismeretében a szeptember 21-i kormányátalakítás csak arra szolgált volna, hogy Novotny — feláldozva néhány súlyosan kompromittált hívét, Sirokyt, Dolanskyt, Kahudát, stb. — semlegesítse az ellenzéket. De ez csak átmeneti megoldás lehet, amelyik legfeljebb ideig-óráig elégítheti ki a lázadozókat. Az új kormányban továbbra is több hírhedt sztálinista, mint például Hendrych, maradt. A szellemi élet ellenőrzésével az ortodox ideológus Kauckyt, a revizionizmus elszánt ellenfelét bízták meg. S ha a szlovákok valamivel nagyobb szerepet kaptak is a központi kormányban, Novotny olyan embereket választott maga mellé, — Josef Lenartot, az új miniszterelnököt például —, akik Prágával mindig engedelmesnek mutatkoztak, s éppen ezért nem élvezik honfitársaik bizalmát.

JOGGAL LEHET tehát föltételezni, hogy a kicsikart engedményeken felbátorodott csehszlovák ellenzék a szeptember 21-i kormányátalakítást csak első állomásnak tekinti, s mihelyt helyzetét megerősítette, újra támadásba lendül Novotny és politikája ellen. Ebben a harcban segíti őket az is, hogy a csehszlovák társadalom széles rétegei várják a reformokat, amelyek nélkül a jelenlegi válságból nincsen kiút.

Csehszlovákia végre megmozdult és bizonyára számos meglepetést tartogat még számunkra.

„ANNAK a megyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a Kubát és Albániát összefűző baráti szálak eredményesen járulnak hozzá az imperializmus végső vereségéhez, a szocializmus világméretű győzelméhez és a béke megszilárdításához — nyilatkozta, az ATA híriroda jelentése szerint, Fidel Castro a Hadzsi Lesihez és Mehmet Sehuhoz, az Albán Népköztársaság nemzetgyűlésének elnökéhez és az albán Minisztertanács elnökéhez intézett üzenetében.

Fidel Castro levele, amely az albán vezetőknek, a kubai nemzeti ünnep alkalmából küldött üdvözlő táviratára adott válasz, a két ország vezetői között meglévő **„rokonszenvet és együttérzést"** méltatja.

Nemzetközi megfigyelőknek feltűnt, hogy az albánok távirata júliusban kelt és Castro szeptember közepén válaszolt rá. Egyesek úgy vélik, hogy a kubai vezér hosszas ingadozás után mintha a kínai-albán vonalhoz közelednék.

(1) André Stawar : Libres essais marxistes, Seuil, Paris ; 234. o.

HORVÁTH ELEMÉR

Betlehem

S az ige testté lőn és milyen ragyogó ige hallottátok mint egy láthatatlan madár a félálom óráiban az elhagyottság különös óráiban a csönd zengő óráiban s milyen halandó testté Brooklyn alkohol szeretkezés a sötét kis robot után a megemészthetetlen kis robot után nap nap után milyen öreg testté rádió jégszekrény autó és párnák súlyos rohasztó párnák kiheverni a mindennapok fülledt kényelmeit milyen öreg testté nincs álmom már a földről ahol átölel a szél a fény a víz a megfeszült munkálkodás utan milyen öreg testté sem szerelem végtelen égboltjaival sem szerelem sem szerelem látom hogyan hervad el páratlan arcod a klimax közönyös tüzeiben sem vágy többé sem világos emlékezet fordul az állatöv megnő az egek foltja s hevesen bekönnyezi az ablakot.

KIBÉDI VARGA ÁRON

Emberfogyatkozás

„És miképpen ha sötét házból kiviszik a gyertyát, ottan elfogy és megszűnik benne a világosság ; miképpen a szó csak addig tart, míg szól valaki, mihent a szólástól megszűnik, ottan elfogy a szó és semmivé lészen : úgy mi mindnyájan semmisedünk és elfogyunk, ha megvonsza kezét tőlünk az Isten."

(Pázmány Péter)

Sötét ház vagyok.
A fal süket, némák az ablakok.
Minden átjár rajtam, szelek, viharok.
Elsöprik a szót, kioltják a fényt :
sötét ház vagyok,
lassan elfogyok.

Kiül pillámra a vakság és ajkamról
lehull a szó.
Csak az nő, ami volt,
csak a halál nő ;
csak az fogy, ami lesz :
nő a fogyatkozás.

A szó a fény nem tőlem származik :
én csak fal vagyok, helyet nem adok —
én csak száj vagyok, szót nem fogadok —
Csak Isten gyújthat még gyertyát bennem,
csak Isten emelhet még szót bennem,
mert én csak szűnök, fogyok, semmivé leszek.

PARANCS JÁNOS

Mit akarsz

Mondd ki hát, mit akarsz ?
Se erő, se kedv : ide jutottál,
céltalanul virrasztottál ;
torkod bedagadt.
Féltél és többnyire magadat utáltad.
Szobádban éltél, önkéntes magányban.
Nem hittél csak az éjszakának, a gyásznak ;
s fogadott fia lettél a pusztulásnak.
Tudod ma már : rab vagy. Szobád a cella.
A vergődő lélek kopár mezőkre lát.
Menekülnél ; de nincs miért, nincs hova.
Menekülnél mégis. Kavarog, lobog a tűz.

Mondd ki hát, mit akarsz ?
Tested ép még ; a hús : izom-kötegek
a csontokra tapadnak, s a csontváz
pillérei, tartó gerendái is épek.
Lehetnél ég felé zuhogó ének ;
izmok röpítenének a légen át.
Földre roskadsz mégis : elárul a lélek ;
s az álom-pokolból nincsen kiút.
Alaktalan, csúszó szörnyek
rádtörnek, meggyötörnek.
Íme a bajnok,
kit rémképek ölnek.

Mondd ki hát, mit akarsz ? ;
s ha semmit : hallgass !
Következetes légy, értelmét őrizd a szavaknak !
Ha nincs segítség, légy legalább bátor ;
s ne hátrálj, ha a csönd párkái rádrohannak.
A reménytelenség gyümölcse : hallgatás.
A reménytelenség arca : közöny.
A reménytelenség alakja : halál.

Egyetlen erőd a gyávaság ?
Meddig bírod még az undort, éjszakát ?
Nem vagy egyedül ; hazug a magány.
Körötted fuldoklik négy-öt jóbarát ;
kezük csapkod, után a semmibe kap :
a pókháló tekeredik ; a pók szalad.
Seb szivárog ; méreg öli a bogarakat.
Téged is, őket is egy akolba lökött a múlt.
Nincs külön szabadulás ; közös kárhozat
árnya lebeg a testek fölött mint kard.

Mondd ki hát, mit akarsz ?
A szenvedőkhöz nincs szavad ?
Dobáld el játékaid, kínzó szerszámaid ;
oldd föl a rádkövült varázst.
Cserepek közt miért is haldokolnál ?
holtak közt miért is bujdokolnál ? ;
nem élhetsz már árván, egymagad.
Mondd ki hát, mit aakarsz ? !

ENCZI ENDRE

56 PERC 56

Néhány vidéki felhő a fák fölé ereszkedett és a kopott napfény a rozsdás falevelek között bizonytalanul szóródott a földre. Hátul a fák mögött a sárga vakolatú épület ormán nemzetiszínű zászló csüggedt. A kerti bokrokat vasárnapi lustasággal borzolta a gyenge szél és a fűszálak összeborultak, mint a vihar előtt szorongó juhok.

Ebben a keretben, szalmafonatú karosszékben, egy zömök tartású férfi ingujjra vetkőzve, félig hunyt szemhéja mögé ernyedten csalogatta az álmot.

— Fűszál... fűszál... fűszál, — futott át testetlenül az agyán — aztán — hej, haj...

Mindössze ennyi történt, minden értelem és következmény nélkül, amikor az épületből jövet egy közrendőr lépett a keretbe. Nem tisztelgett, csak a fejével intett vissza az épület felé.

— Egy pasas.

— Miféle ?

— Idegen, — mondta a rendőr és megh úzta a vállát, mint aki már jól ismeri az okvetetlenkedő emberek fontoskodását.

A rendőrtiszt felállt a székből, nyújtózkodott, vállára vetette a zubbonyát és kilépett a keretből. Távozásával a kép nem szenvedett jelentős változást. Kevéske letaposott fűcsomó maradt utána, egy útközben leszakított levél tántorgott a földre, a szalmaszék pedig megszabadulva terhétől egyet-kettőt roppant. Ez volt minden, amit a rendőrtiszt maga után hagyott.

A tornácra vezető lépcső alján egy férfi állt. Kissé elfogultan mocorgott és szétzilált arcvonásait rosszul leplezett rángásokkal igyekezett rendbe hozni.

— Engem vár ? — kérdezte a rendőrtiszt és választ sem várva elindult a lépcsőkön, a tornácon át a hivatali szobájába. A férfi szó nélkül követte, a rendőrtiszt hivatalosan kötelező gyanakvással válla fölött visszanézett.

A félig lehúzott redőnyön párhuzamosokat vert át a napfény.A vonalak a kopott íróasztal és a magas támlájú szék közé hasaltak.

A férfi óvatosan ült a székre. Lábát maga alá húzta, hogy még véletlenül se érintse a fénycsíkokat.

— Milyen ügyben ? — kérdezte a rendőrtiszt és az arca hangsúlyozottan közömbös maradt, mint aki semmiféle szakmai szenzációt nem vár a megjelenttől.

A megjelent hallgatott. A székét hátrább húzta, mert a fénycsíkok a cipője felé kúsztak.

— Milyen ügyben ? — ismételte a rendőrtiszt és a közönyben már türelmetlenség is fészkelődött.

— Nem tudom. Gondolom valami lopásféle. De a világért sem akarok oktalanul vádaskodni. Még ismeretlen tettesekre sem. A minősítéssel egyébként is hadilábon állok, — tette hozzá szemérmesen.

A rendőrtiszt maga elé húzta az írógépet, papírt helyezett a henger mögé és követelődzve verte le az első szót, amelyet a nyomaték kedvéért még szótagolt is. — Jegy-ző-könyv.

— Felvétetett, — tette hozzá a férfi.

A rendőrtiszt nagykomolyan meg is erősítette — Felvétetett, — de ezt már nem kopogta a billentyükre.

— Hát kezdje el. Mire vár ?

— Bizonyos panasszal szeretnék élni... Az idővel kapcsolatban lenne valami észrevételem. A percek körül valami feltűnő rendellenességet tapasztaltam.

— Várjon. Tartsunk sorrendet. Ön tehát, mint panaszos van jelen.

A férfi bizonytalanul nézett maga körül, hogy válaszához valamiféle biztosabb támpontot találjon. Próbálkozása nem járt sikerrel.

— Ez valószínűnek látszik, ha ön is úgy gondolja. Bár, mint említettem a minősítés mindig gyenge oldalam volt. Ez különben is a társadalomtudósok és a próféták dolga.

— Ezért jött, ezt akarta mondani ?

— Nem ezért, — mondta a panaszos és maga elé nézett a földre, ahol a fénycsíkok már alattomosan közelítettek felé.

— A fénycsíkokkal is baj van, nemkülönben a prófétákkal és a tudósokkal is. Elsősorban persze az idő... itt van a kutya eltemetve.

A rendőrtiszt ingerülten tolta félre az írógépet. Az elhangzott szöveget jegyzőkönyvre nemcsak alkalmatlannak, hanem használhatatlannak is tartotta.

— Mi ez ? Mi akar ez lenni ?

— Szabad képzettársítás, — mentegetődzött a panaszos és lehajtotta a fejét.

— Ez szabad képzettársítás ? — fortyant fel a rendőrtiszt — vegye tudomásul, hogy már túlment minden megengedett határon. Amit mond az már elszabadult képzettársítás. Vigyázzon, — emelte fel fenyegetően az ujját.

A tárgytalan és közelről meg nem határozott fenyegetés megedzette a panaszost és kihívóan verte vissza a támadást.

— Ha elszabadult fogja meg és zárja be őket. Azért van itt, nemde ?

— Semmi esetre sem azért, hogy ön kérdezzen és én feleljek. Egyébként, mint magánember, akkor képzettársít, amikor akar. Panaszosi minőségben ehhez nincs joga. A törvény szigorúan tiltja a hatóság előtti képzettársítást. Felhívom figyelmét, hogy az nem mentség, ha nem ismeri a törvényt.

— Kérem, — visszakozott a férfi és egyszeriben jegyzőkönyvi alannyá változott.

A rendőrtiszt a győztes fölényével újra maga elé húzta az írógépet és két középső ujját ütésre készen görnyesztette a billentyük fölé.

— Tehát megjelent és előadja...

— Megjelentem és előadom. Ma délután betértem a Részeg Törpéről elnevezett kávéház teraszára.

— Részeg Törpe, — írta a rendőrtiszt és beleegyezőleg bólintott. — A templommal szemben.

— A templommal szemben. Egy fa, amely éppenéggel bokor is lehetett volna, de mondhatom úgy is, hogy egy bokor, amelyet bárki fának is tarthatna, magábaszálltan bókolt a föld felé. A templon falára a néhány évszázados áhítat foltokba rakódott, mint ahogy bizonyára már látni méltóztatott. Egy aranyszárnyú madár villant át a kávéház és a templomtorony között. Az élet egyszerűnek és megbízhatónak látszott.

— Állj ! — kapta el a kezét a billentyűkről. — Mi maga, költő, vagy panaszos ?

— Jelen esetben ez mindegy, kérem tisztelettel, igyekszem a tényállásra szorítkozni. A pincérre várakozni kellett és ez egyáltalán nem esett nehezemre. Szükségesnek tartom még azt is elmondani, hogy egy bordás széken ültem, amely a fenekemre párhuzamosokat sajtolt. Ez a részem egy íratlan kottalaphoz hasonlíthatott. Ha felteszem, hogy egy zeneszerző kihasználja ezt a, — nem tagadom — bizarr lehetőséget, akkor nevezett testrészemre könnyűszerrel komponálhatott is volna. A vonalak természetesen idővel eltűnnek és az ottmaradt hangjegyeket soha senkinek nem lehet lejátszani.

— Az Istenit magának, — ugrott fel a rendőrtiszt és szükségesnek tartotta, hogy belebújjon a zubbonyába. — Már megint összevissza beszél. Kit érdekel ez ?

A panaszos, mint a tetten ért bűnöző kétségbeesetten igyekezett kiszabadulni a csávából.

— A legkisebb részletet sem akarom elvesztegetni. Minden tárgy, fogalom, mozdulat, akár egy kötőszó is egy alig észrevehető rezzenéssel már bűnjellé válhat. A lélegzet is, kérem, amikor átcsap egy idegen ritmusba. De minek is beszélek erről, amikor Ön ezt sokkal jobban tudja, mint én.

— Valóban, — mondta a rendőrtiszt és miután iménti kitörését sikeresen visszaszorította, már-már a kísértés zsilipjéhez lépett, hogy felrántva a torlaszokat az elszakadt cérnaszál történetével árassza el a panaszost. Bizony, egyetlen piszkos cérnaszál, amely őt magát, személyesen vezette a gyilkos kézrekerítésére.

— Így például az a bizonyos cérnaszál...

A panaszos az említett cérnaszálat azon mód eltépte, nehogy akár egy igekötőnyire is megkösse a tényállás folyamatos előadásában.

— Ott ültem tehát a Részeg Törpe teraszán és vártam a pincért.

— Ezt már hallottuk, — morogta sértődötten és úgy nyomta a tenyerét az írógépre, hogy a billentyűk zörögve gabalyodtak össze.

— Az aranyszárnyú madár elrepült a házak fölött. Egy ideig tudtam követni a cikkázását, aztán eltűnt a szemem elől. Úgy gondolom, hogy fészket rakott egy távoli felhőn.

— Már megint kezdi ? — pattant fel a rendőrtiszt.

— Ezt egy pillanatig sem állítottam. Már, ami a fészekrakást illeti. Ez, csak feltevés, kérem tisztelettel. Beszámolhatok még arról, hogy egy kisgyerek játékhajót szorongatva a kezében a park irányába lépdelt. Köztudomás szerint ott van az a medence, ahol a gyerekek a vitorlásaikat szokták úsztatni. Az, aki előttem elhaladt illedelmes fiúcska volt. Így köszöntött engem : — Jó napot, uram. — Jó napot, barátom, — köszöntem vissza, mert gyermekkoromban én is jó nevelést kaptam. Éppen ezért bosszantott, hogy nem előztem meg a fiúcskát az üdvözlésben, de hogy engem, mint idegent köszöntsenek, arra igazán nem számítottam. Ebben a pillanatban jelent meg előttem a pincér. Annak ellenére, hogy fehér vászonkabát volt rajta és kockás asztalkendőt szorított könyökével az oldalához, senki sem vélhette felszolgáló személyzetnek. Megfontoltan állt elém, tartózkodó közvetlenséggel, aki tiszteletért tiszteletet vár és életének keserű szakaszában sem kutatja, vagy hánytorgatja fel a vendég magánéletét. Ludtalpa sem volt. Feketekávét rendeltem olasz módra. — Feketekávé olasz módra, — ismételte a pincér és rövid idő múlva már hozta is, fehér csészében. Nem porcelán csésze volt, de fényezett és a tányér alján a kiskanál homályosan tükröződött. Amikor a pincér visszament a helyiségbe, utánafordultam, de sehol nem láttam.

— Ha a pincér is fészket rakott egy felhőn, akor letartóztatom, — hördült fel a rendőrtiszt, de a panaszos tiltakozva vetette maga elé a tenyerét.

— Ezt én nem állítottam. Előadásomban, mint ahogy hallani méltóztatott szigorúan ragaszkodom a valósághoz. Rövid vizsgálódás után felfedeztem a pincért. Egy tükör előtt állt, a kávéház leghátsóbb sarkában. Grimaszokat vágott és gondosan ápolt bajuszát simogatta. Ezután kezdtem a kávéval foglalkozni. Egy cukrot tettem bele és

VAJDA ALBERT

KÉTSZERTEME

Az vesse rám az első sírkövet, aki szeret temetésekre járni. (Nem beszélek arról, ha közeli hozzátartozót kell utolsó útjára kísérni.) De valahányszor csak „udvariassági" látogatásról van szó, eddig még mindig elfogott valami görcsös nevetési roham a temetőben. Bennem a hiba, jól tudom. Mindig azzal a szándékkal megyek el, hogy kultúremberhez méltóan fogok viselkedni. Felidézem már útközben életem szomorú epizódjait, házasságaim történetét. Mind ez, bevallom, nem segít. Ha meglátok egy vörös orrot, amelyet túlságosan harsányan törölgetnek ha meghallom a hamisan kongó, rezegtetett mondatot „Neki már jobb !" — mindig elfog a hisztérikus nevetés

A legbotrányosabban azonban akkor viselkedtem temetőben, amikor boldogult Oszkár bácsi temetésén kellett részt vennem.

Oszkár bácsi családunk legöregebb tagja volt. Dúsgazdag és zsugori, gonosz, irigy vén ember. (Többet is mondanék róla, de a kegyelet azt sugallja, hogy halottakról vagy jót, vagy rosszat.) Végrendeletében mindent a metodista hitfelekezetre hagyott, mert élete utolsó évében vallási mániába esett és felvette a metodista hitet.

Egyetlen család sem szereti, ha dúsgazdag rokon annyira vallásos, hogy nem hagy rájuk semmit. Az ilyen rokont ne vegye be a föld, csontjait rágják meg a kutyák, lelke kóboroljon az örök sivárságban.

Akkoriban érettségiztem és a család úgy döntött, hogy én leszek az, aki képviselem a temetésen. Ismerve magamat, rettegve vállaltam el a megbízást.

A temetést déli egy órára tűzték ki. Az autóbuszt nem lehet kiszámítani és így már negyed egykor ott voltam a temetőben.

Háromnegyed órás várakozás állt tehát előttem. Bementem a ravatalozó helyiségbe, ahol három koporsó feküdt. Egyik Oszkár bácsié, fekete ébenfából, ezüst díszítésekkel. (Erre volt pénz a végrendeletben !) A másik kettő egyszerű fakoporsó.

A levegő nehéz volt, az örökzöldek illata keveredett a gyertyafüsttel. Nemsokára jött négy gyászhuszár, egy pappal. A pap már messziről felkeltette érdeklődésemet. Zömök, bikanyakú férfi volt. Rövidre nyírt haja úgy állt összevissza, mint a sündisznó tüskéje. Szépen fejlett pocakja és dupla tokája volt. Az orra kicsit hosszúra nyúlt és lefelé hajlott a szája irányába, annyira, hogy amikor kinyitotta száját úgy tűnt, mintha be akarná kapni az orrát.

Mind ez azonban nem érdekelt volna különösképpen. Ami feltűnt, az a metodista lelkipásztor mozgása volt. Ahogy a ravatalozó-helyiség felé közeledett, háta mögött a négy gyászhuszárral, akik egy kocsit húztak, úgy tűnt, mintha tánclépésben tartana felém. Tudtam, hogy tévedek, hiszen arra még nem volt példa, hogy egy pap táncoljon egy temetésen, bár lehet, hogy metodistáknál így szokás. Mindenesetre kicsit odébb álltam, hogy ne zavarjam meg a szertartást.

A pap azonban odajött hozzám.

— Üdvözlöm — mondta és felém nyújtotta kezét. A kézmozdulattal együtt egy kis lépést tett jobbra, aztán egyet balra. Gyorsan megfogtam a kezét, nehogy elveszítse egyensúlyát. Az örökzöld és gyertyafüst szaga közé egy harmadik illat vegyült. Pálinkára gyanakodtam.

A gyászhuszárok felemelték az első koporsót, amelyre nagy, kézzel írott betűkkel az volt rápingálva : , .

ÖZVEGY BELSINSZKY RUDOLFNÉ,
született WIMMELFELD JENNY
Élt 79 évet.

— Készen vagyunk, prédikátor úr, — jelentette az egyik gyászhuszár.

— Ne sürgesd az Úr szolgáját, szaros ! — mondta a metodista lelkipásztor tömören. Még mindig fogta a kezem. Most mélyen a szemembe nézett. — Parancsoljon, megyünk a sírhoz...

— Kérem én... — kezdtem volna, de ő közbevágott.

— Nem kell nyugtalankodni. Hamar végzünk. Van itt rutin ! — Átölelte a vállam és pálinkaszagú leheletét belefújta az arcomba. — Porból lettünk, porrá leszünk. — Csuklott egyet. — A lényeg, hogy gyorsan.

Megpróbáltam kikászálódni öleléséből, de attól tartottam ha elengedem, elesik. A gyászhuszárok már elindultak a koporsóval Úgy látszik megszokták, a prédikátor temetési módszereit.

— Indulás ! — kiáltotta hirtelen, de nem indult, hanem ravaszul körülnézett és egyetlen gyors mozdulattal előhúzott egy literes üveget köpenye zsebéből.

— Húzd meg, pajtás ! — mondta nekem, de a saját szájához emelte az üveget. Jókorát kortyolt, aztán újra felém nyújtotta : — No még egyet, az én egészségemre !

Mielőtt szólhattam volna, hogy előbb sem én ittam, már ismét a szájánál volt az üveg és gurgulázva öntötte magába a pálinkát. A delirium tremensnek abban a rendkívül ritka állapotában volt, amikor már másokkal téveszti össze saját magát.

A gyászhuszárok most eltűntek a kanyarban.

— Kérem szépen... — próbáltam észhez-téríteni, — a koporsót már elvitték, nem gondolja, hogy...

— Kuss ! — mondta tömören. — Most én iszom, ha megengeded.

Megfogta a fejem és az üveget a számhoz nyomta. Most meg azt hitte, hogy én vagyok ő... A váratlan fordulattól teljesen meglepetten, rémülten nyitottam szóra a számat... A méregerős pálinka bő zuhatagban nyomult be nyelvem és szájpadlásom közé... Ha nem akarok megfulladni, le kell nyelnem.

— Így ni ! — mondta elégedetten és megtörölte a szájamat, köpenye ujjával. — Most mehetünk, öregem.

Nem tudtam beszélni. Nyelőcsövem, szám, arcom szemem égett a pálinkától. Úgy éreztem, gyomromban tábortüzet gyújtottak.

A prédikátor közben váratlan gyorsasággal és biztonsággal megindult az úton. Görcsösen fogta a karom és összevissza beszélt. Zavaros mondataiból annyit tudtam csak kihámozni, hogy a két fakoporsóban szegényházban elhunytak fekszenek. Metodisták voltak és emiatt neki kell eltemetni őket. Mindenféle csunya dolgot mondott a szegényházi halottakról, akiknek nincsenek hozzátartozóik, így hát semmiféle adomány nem „eshet le"... Útközben, egy törött márványoszlophoz támaszkodó, szárnyaszegett angyal szobra mellett még egyszer

ÁSODPERC

emeltem a kanalat. Ebben a pillanatban toronyóra hármat ütött. A kanalat letettn és megnéztem a karórámat. Az is ponan három órát mutatott. — Kronométer, mondtam félhangosan, de az igazsághoz ven és a nyomozás érekében szükségesnek tom kijelenteni, hogy ezt a kifejezést edgi életemben még soha sem használtam. ost az elkövetkező néhány percről szeretk beszámolni. Megkevertem a kávét. Ezt műveletet lassan és meggondoltan szokn végezni. Időtartama négy másodpercre ető. Ez bármikor ellenőrízhető. A csészét után a szájamhoz emeltem. Ez hétköznapokon két másodpercig tart, de lévén árnap erre a mozdulatra három másodcet számíthatunk. — Jegyezze, — kiált izgatottan a rendőrtisztre és az engedelsen egy papírszeletre írta a számokat : négy meg három. — Izlelgettem az első kortyot, mint ahogy az ínyencek szokták. Az első kortyra semmi esetre sem adhatok kevesebbet, mint tizenkét másodpercet. A csészét az asztalra tettem. Ennek az időtartamát elhanyagolható mennyiségnek kezelhetjük. Viszont belenyúltam a zsebembe és kivettem a cigarettás dobozomat. Evvel azonban már számolni kell. Tizenegy. Helyes ? Belefújtam a cigarettába, egy dohányszál rászállt az asztalra, az öngyújtó, csak a második kattanásra gyulladt meg, hét másodperc, beszívtam a füstöt, előre bocsájtom, hogy nem tudok füstkarikákat fújni és így annak szemlélésére nem pazaroltam időt. De ha a rongyokra szakadó füst után is néztem, ez sem tehető ötnél többre. Közbe kell vetnem, hogy mind ezt gyanútlanul cselekedtem. A kávét temposan kortyolgattam, de korántsem olyan lassan, mint a nyugdíjasok szokták. A dolgozó ember vasárnapi kortyai voltak azok. Nem ér többet százhuszonöt másodpercnél. A csésze aljára szabálytalan foltokban ülepedet a kávézacc. Az üledék semmire sem emlékeztetett, így még az a vád sem érhet, mint amit sokan megtesznek, hogy jósolnak belőle. A csésze aljában nem burjánoztak liánok, óceánok hullámai sem kapaszkodtak egymás hátára, sivatag sem volt látható és oázisnak még a nyomát sem találtam. De ha történetesen pálmák tárják szét legyezőiket a csészében, vagy sebesen forgó körhintán varkocsos lányok viháncolnak, akkor sem nyújtom ki a jelenemet a jövő felé. Ilyenre én nem vagyok kapható. Józan ember voltam világéletemben. Ez okból nem révültem a csészébe, csak lassan emelkedő szemmel pásztáztam fölötte, ami testvérek között sem tart tovább nyolc másodpercnél.

— Nyolc, esetleg tíz, — szólt közbe szakszerűen a rendőrtiszt.

— Azt hiszem túl méltóztatik becsülni.

— Tíz, az eddigi gyakorlat is ezt igazolja.

— Hát jó, legyen kilenc, — alkudozott a panaszos.

A rendőrtiszt begombolta a zubbonyát.

— Tíz, és erről több szó ne essék. Folytassa.

— Pillantásom ekkor a cigarettámra esett. Hét miliméter hosszú hamurudacska gyűlt össze a végin. Úgy találtam, hogy ez már elegendő égési termék ahhoz, hogy a hamutartóba pöccintsem. Tervemet a mutatóujjammal vittem véghez, még pedig úgy, hogy háromszor rákoppintottam a cigarettára. Nem akarok meddő vitába bocsájtkozni, ezért megkérdem, hogy mennyire becsüli ezt a műveletet ?

— Négy másodpercre.

— Igen... igen. Itt nincs különbség közöttünk.

Maga elé nézett, mintha a padlóról akarná felszedni az eddig esetleg elszámolatlan másodperceket, aztán hirtelen felugrott és hangosan felszisszent.

— Mi történt ?

— A fénycsíkok rámásztak a lábamra, pedig, hogy vigyáztam, — kesergett — hiába, ma védhetetlen napot élek.

A rendőrtiszt nyugtatgatta.

— Csak semmi szorongás. Én megvédem önt, ha az igazság úgy kívánja, — és felcsatolta revolvertáskáját.

— Köszönöm, — rebegte a panaszos — éreztem mindjárt, hogy jó helyre jöttem.

Mindenesetre félreült a fénycsíkoktól, közelebb az íróasztal oldalához és erőltetett nyugalommal keresztbe rakta a lábát.

— Tehát miután levertem cigarettámról a hamut, találkoztam az esőcseppel. A fejemre hullott. Egyetlen csepp. Felnéztem az égre, — három másodpercig kutattam az esőcsepp eredetét — most egészen közel hajolt a rendőrtiszthez és egyenesen az arcába suttogta : — Ön szerint ez összesen mennyi?

A rendőrtiszt ráncolt homlokkal és felelősségérzéssel összegezte az oszlopba írt számokat, aztán újra utánaszámolt.

— Száznyolcvannégy. Három perc és négy másodperc.

— És ekkor megkondult a toronyóra. Négyet ütött. Érti, uram, négyet. Az én órám is négyet mutatott. Tévedésről szó sem lehet.

A rendőrtiszt átnyúlt az íróasztalon és magához húzta a panaszos karját. Gyanakodva vizsgálgatta a karóráját és a sajátjával hasonlította össze.

— Ezt a gyanúokot kizárhatjuk. Az órája pontos.

— Kronométer, — vetette oda a férfi.

A rendőrtiszt hüvelykujja óravizsgálat közben a panaszos ütőerére tévedt. — Érverése normális, — észlelte, de ezt nem közölte vele. A panaszos érezte a tapintást és az orvosi vizsgálat szertartásának megfelelően kedve lett volna kinyújtani a nyelvét. De nem tette meg. Az elmulasztott jelenet örökre elsüllyedt.

— Három perc és négy másodperc. Mindössze ennyi. De hová lett az ötvenhat perc és ötvenhat másodperc ? — Kiáltani akart, élesen, áthatóan, de a hangja csak rekedten súrolta a rendőrtiszt arcát. — Ellopták...

— Helyes. Gyanúsít valakit ?

— Nem. Semmiféle határozott gyanúm nincs. A tettes ismeretlen, de tettének következményei félelmetesek lehetnek. Méltóztassék elgondolni, hogyha ez az ötvenhat perc és ötvenhat másodperc illetéktelen kezekbe kerül milyen szörnyű tragédiákat indíthat el vele. Ugye érthető a nyugtalanságom ?

— Várjunk csak. A tulajdonjog viszonyt még nem tisztáztuk. A minősítés szempontjából ez elengedhetetlen. Először is meg kell állapítani, hogy a szóban forgó ellopott idő kinek a tulajdonát képezte. Az öné volt-e, kedves barátom, tisztelt panaszos, vagy köztulajdon volt-e ? Mert amennyiben köztulajdon volt, akkor Ön, csak mint tanú szerepelhet ebben az ügyben. Esetleg... különben a vizsgálat, majd kideríti.

— Az én legsajátabb magántulajdonom, — kiáltotta kétségbeesetten a férfi és felső testét hátravetette, hogy így meneküljön egy aiattomosan közeledő vád elől. — Ha jól értettem ez a kérdés, amelyet feltevésnek is vélhetek arra irányul, mintha az ötvenhat perc és ötvenhat másodpercet én tulajdonítottam volna el a köz vagyonából.

— Ebben az esetben nem beszélhetünk lopásról egyszerűen, csak sikkasztásról. Mi is lehetne egyéb ? Az egész ügy sokkal egyszerűbb, mint ahogy az első pillanatban látszott. Az Önre bízott idővel nem tud elszámolni.

A férfi homlokára verejtékcseppek ültek, de nem merte letörölni. Attól tartott, hogy egy ilyen mozdulattal még súlyosbíthatja a helyzetét.

— Bocsánat, itt valami tévedés lehet. Talán hiányosan tártam fel a tényállást. Izgalmi állapotban bizonyos lazaságok bontják meg az értelmet. De, ha szükséges eskü alatt is vallom, hogy az ötvenhat perc és ötvenhat másodperc az én legjogosabb magántulajdonom volt.

— Ohó, — nevetett fölényesen a rendőrtiszt és a nevetés úgy csavarodott az ügyfélre, mint egy riasztó paragrafus. — Mivel tudja hitelt érdemlően igazolni, hogy a keresett idő a saját magántulajdonát képezte ?

A panaszos összehúzta magát a széken és lopva az ajtó felé lesett.

— Hitelt érdemlően... nem, ezt nem tudom. Hivatkozhatom büntetlen előéletemre és esküszöm, hogy ilyesmi még sohasem történt meg velem.

A rendőrtiszt, mintha megszánná, elnéző rosszalással csóválta a fejét.

— Mondja csak barátom, valami nő nem keveredett ebbe az ügybe ?

— Nem, semmiféle nő. A madár, a vitorlás kisgyerek és a pincér...

— Ezt már hallottam. Egyébként is, csak azért kérdeztem, hogy meggyőződjék a jóindulatomról. Különben, — húzta meg a vállát — ez már a védőjére tartozik.

A férfi óvatosan felállt, aztán nagy nekirugaszkodással az ajtóhoz ugrott.

— Zárva van, — legyintett fölényesen a rendőrtiszt — ismerjük mi az ilyen alakokat. Üljön csak vissza a helyére.

A férfi nyögve ereszkedett a székre és tehetetlenségében mindent elvesztett maga körül.

A rendőrtiszt kinyújtotta a lábát és tenyerével sem leplezte az ásítását.

— Akar még valamit mondani ?

A férfi összerezzent.

— Szeretném felhívni a figyelmét bizonyos lehetőségekre, ami a helyzetemet nagymértékben tisztázhatná.

— No, halljuk, barátom. Magáé a szó, enyém a jegyzőkönyv.

— Igenis, kérem. Arra gondoltam, igazán nem akarok senkit sem megbántani, de teszem fel, hogy Isten avatkozott az ügybe. Ugyanis, mint köztudomású, Ő hat nap alatt teremtette a világot, nem sok, ne is tagadjuk, bizonyára kimaradt egy és más, és talán a pótláshoz volt szüksége még ötvenhat percre és ötvenhat másodpercre. Ez hihető, nem igaz ?

A rendőrtiszt megvetően mérte végig.

— Szégyelje magát. Ahelyett, hogy férfiasan vállalná bűnét, másokat akar belekeverni ebbe a szégyentelen históriába. A kihallgatást befejezettnek nyilvánítom.

— Még ne, — könyörgött a férfi — esetleg az történt, miért is ne, hogy az idő rabolt el engem és én tehetetlenül vergődtem a percek szorításában, manapság sok ilyen merényletről lehet hallani. Uram, gondolkodjék ezen.

— Ostobaság. Lássa be, hogy összevissza beszél. Mint ahogy mondottam, az egész ügy teljesen átlátszó. Minden más csak oktalan mellébeszélés. Nem első eset, hogy a bűnös önmagát adja az igazságszolgáltatás kezére. Ez történt most is.

A panaszos lehunyta a szemét, karja bénultan lógott a szék két oldalán.

— Micsoda olcsó hétköznapi história ez. Tudja mi volt a nagy eset ? Amikor én egy nyamvadt cérnaszálon elindulva megtaláltam a gyilkost. Az igen, az volt a teljesítmény.

Lecsatolta pisztolytáskáját, kigombolta zubbonyát és mielőtt a jogszolgáltatást folytatta volna, a magatehetetlen embernek mesélni kezdte a nyamvadt cérnaszál történetét.

ETT OSZKÁR

gálltunk és innunk kellett a városi tacsnokok egészségére.
Éreztem, hogy agyamat lassan beborítja ami áttetsző fátyol. Nem nagyon ittam g akkor életemben... és ez a pálinka regerős kocsispálinka volt. Határozottan edvem támadt és amikor odaértünk a gásott sírhoz, már engem is meg kellett gnia az egyik gyászhuszárnak, nehogy eessek a megásott gödörbe.
— Testvéreim, — mondta a metodista kipásztor nagy pátosszal — Ez a kisded, i az Úr házában itt áll a keresztvíz alatt... ártatlanság báránya.
Senki sem csodálkozott azon, hogy temei beszéd helyett egy keresztelőn elndandó beszéd szövegébe kezdett bele. sírások leeresztették a koporsót, gyorsan nányták a földet és már indultak is a máért.
A prédikátor ezalatt befejezte a keresztet és mindenáron azt akarta, hogy én is ndjak néhány szót a fővárosi tanácstas nevében. Azt hitte ugyanis, hogy a városi tanács képviseletében vagyok itt, gy jelen legyek a szegényházi ápoltak netésén. Szerencsére nyomban el is felejte, hogy mit akar és felszólított, hogy ak vele az elhunyt lelkiüdvéért. Ittam. ána kavicsokkal kezdtünk célbadobni és gyokat nevettünk. Sosem hittem volna, gy a temető ilyen remek szórakozó hely l ienni. Ezt meg is mondtam neki, aki e bizalmasan elárulta, hogy őt Bonifaciusnak hívják, de tulajdonképpen Dezső a neA barátai és — nagyot kacsintott — a rátnői azonban Dodónak hívják és mostól fogva én is Dodónak nevezhetem őt.
re megint ittunk.
Amikor a sírások visszaérkeztek a másik porsóval, Dodó kijelentette, hogy ragaszdik ahhoz : én végezzem el az összes rtartást, mert én vagyok a fiatalabb.
Ez kétségtelen tény volt, nem szólhattam ene semmit.
A sírások egykedvüen engedték le a korsót. Kicsit elnyújtott és időnként elakahangon, néhány keresetlen szóval elbúztam az elhunyttól, aki a legjobb feleg, nővér, anya nagyanya, dédnagyanya és rátnő volt, mint minden elhunyt. Dodók nagyon tetszett, amiket mondtam, a dét csapkodta és azt kiabálta, hogy ezenmindig én fogom őt helyettesíteni, ha ki el kell mennie, lelki vigaszt nyújtani zellának, akihez őt bűnös szálak fűzik.
Ezen úgy elérzékenyedett, hogy körbeitat a sírásókat, mire ezek nagyon lelkesek tek és öt perc múlva visszaérkeztek egy ibb koporsóval. Dodó ezt is velem temette el. Ő közben végigfeküdt az egyik on és hortyogni kezdett.

Olyan pokoli jó kedvem volt, mint még talán soha. Amint a sírások betemet a harmadik koporsót is, nyomban neadtam az üvegben maradt pálinkát. Ezt gy örömmel fogadták és az egyik kijetette, hogy ilyen jó szegényházi temetés r régen volt. De most már mehetünk, rt több temetés mára már nincsen.
— Nincsen ? — kérdeztem meglepetten. De hiszen... az Oszkár bácsi...
Pálinkagőzös fejemben világosság gyúlt Nagy ég ! Hiszen csak *két* szegényházi lott volt... és *három* koporsót hoztak ide. emettük szegény Oszkár bácsit is !
Karórámra néztem. A mutatók ide-oda imbolyogtak... Végül az egyik sírásó megmondta, hogy háromnegyed egy.
Oszkár bácsi temetése egy órára van kitűzve. Most már biztosan gyülekeznek az emberek a ravatalozó-helyiség előtt és várják, mikor hozzák már a koporsót és mikor jön a prédikátor.
Odaugrottam Dodóhoz és rázni kezdtem. Olyan szavakat harsogott, amelyeket, szerintem, temetőben sem előtte, sem utána még nem mondott senki. Nagy nehezen lelket vertem beléje és elmagyaráztam, hogy mi történt.
Bambán bámult maga elé. A sírások a vállukat vonogatták. Ők nem tehetnek semmiről. Azt tanácsoltam, ássák ki boldogult Oszkár bácsit és vigyék vissza. Hallani sem akartak róla. Hogyisne ! Ki fizeti meg a kiásást, visszavitelt, újra kihozatalt és újra eltemetést ?
Dodó ide-oda ingatta golyó alakú fejét és nehezen lélegzett. Az elkövetett tévedés — és annak várható következményei — kijózanítólag hatottak rá is.
— Kiásni ! — mondta végül is határozottan.
— Ki fizeti meg az órabérünket ? — kérdezték a sírások.
Dodó bizonytalan ujjal rámmutatott :
— A tanácsnok úr a fővárosi tanácstól van — mondta és az egyik sírásó segítségével talpraállt. — Ugyebár, leszel szíves aláírni a kiutalást, édes öregem ? — fordult felém.
Gondolkodás nélkül vágtam rá :
— Természetesen. Csak küldjétek fel az ügyosztályra... majd aláírom.

Kijelentésem szemmelláthatólag mély hatást gyakorolt a sírásókra. Nem felejtették el, hogy a pálinkából is adtam nekik. Csak az egyik kérdezte meg, hogy kit tisztelhetnek bennem, vagyis, hogy mi a nevem. Habozás nélkül közöltem, hogy Darvas tanácsnoknak hívnak. Ezt feljegyezték. Nemrégiben olvastan az újságban, hogy Darvas városi tanácsnok a polgármester képviseletében megnyitott egy új bábaképző intézetet. Innen volt **a név.**
A sírások gyorsan kiásták és kiemelték Oszkár bácsi koporsóját, leseperték róla a földet és visszavitték a ravatalozó helyiségbe. Itt már valóban gyülekezett néhány ember.
A szertartás minden baj nélkül folyt le. A koporsón nem látszott, hogy már egyszer el volt földelve. Dodón sem látszott, hogy percekkel ezelőtt még tökrészeg volt. Csak az volt kicsit szokatlan, hogy hajáról csöpögött a víz. Az egyik sírásó ugyanis a temetési szertartás előtt, Dodó kérésére, egy vödör vizet öntött fejére. Ettől teljesen kijózanodott, de ha hevesebb fejmozdulattal kísérte beszédét, a közel állókra vízcsöppeket permetezett. Ez azonban nem volt feltűnő, mert egy temetésen amúgyis elöl vannak a zsebkendők és senki sem látja, hogy ki mit töröl le vele.
Oszkár bácsi hányatott koporsója végül másodszor is földbe került. A temetés elmerült az idők homályába.
Néhány nappal később, ebédnél említette apám, hogy a gazdasági helyzet fokozatosan romlik. Tegnap is összevissza vertek egy városi tanácsnokot, bizonyos Darvas nevűt, mert nem akart kifizetni valamilyen túlóradíjat néhány sírásónak.

BUDAPESTEN

(*Folytatás az* 1. *oldalról*)

Még egy lakás-ügy, hadd mondom el. Riával elmentünk egykori villánkba, a Kútvölgyi út 44. alá, — lehet, hogy még ma is a miénk, a Telekkönyvi Hivatalban nem jártunk utána. Szerettük ezt a házat, Barát Béla szép alkotását, rózsákkal gazdag kertjét, teraszáról az elragadó kilátást, — gondoltuk megnézzük. 1940-ben épült, Tuskulumnak szántuk öreg napjaimra, ki is jelöltem a helyet, ahol majd méhest létesítünk, pipát is vásároltam, mert hogy ez kötelezőn együtt jár a méhessel, aztán minden másképp lett. Cicerónak mindössze két esztendő adatott, hogy képzelt barátokkal ott elbeszélgessen, sokkal több már nekem sem jutott. Szóval elmentünk. Kívül a házon kevés változás, annyi, amennyi 15 esztendei gazdátlansággal együtt jár, a bejáratnál még ott a fayence Mária-kép, jó tucatkópiája Donatello, vagy Desiderio da Settignano alkotásának, esetleg más mesternek. Ahogy ott nézelődtünk, fiatal csinos lány jött ki a házból, hogy kit keresünk? Senkit kedves, a múltakat keressük, otthonunk volt ez valamikor. Szíves volt, megkérdezte Riát, milyen érzés az ilyen viszontlátás s aztán előzékenyen invitált bennünket, hogy nézzük meg belülről is. Négy lakója van a hatszobás villának, a lány családja a földszinten lakik, — bútorainknak semmi nyoma, a dolgozószobám négy falát fedő könyvszekrénynek, könyveknek sem, — egyébként a lakás gondozottnak látszott. Mikor beköltöztünk — mondotta a lány — a lakás már üres volt; — Szeretünk itt lakni — tette hozzá. A kertet a lakók nekik hagyták meg, mert hogy ő vállalta a házhoz vivő temérdek lépcső takarítását, télen is s a rózsakertet is ő ápolja... Hat szép rózsát vágott le Riának, — sohasem mertem remélni. hogy még ennyi is megmarad számunkra.

De tán amit legelőbb

kellett volna említenem és aláhúzottan: hogy a „world without fear" — a félelem-nélküli világ, még ha nem is következett el otthon teljesen, a borzalom világa megszűnt. Az emberek mernek beszélni, nem néznek óvatosan körül, mikor egy kritizáló megjegyzést tesznek — „Deutscher Blick", így nevezték ezt náci-Németországban —, mernek a közállapotok fölött viccelődni, egy-egy rangosabb tisztviselőről is rosszaló véleményt mondani, — az Ávó nevének említésére ma már senki nem vet keresztet. Természetes, hogy ez a szólásszabadság nem terjed ki a világnézeti kérdésekre, ezek tabuk, melyek ellen vétení senkinek sem jut eszébe. Valahogy úgy érzik, hogy ezekben dönteni magasabb erők vannak hivatva, a történelem immanens erőivel nincs vita. Az ember törődjön azzal, ami közvetlenül rája tartozik, azt nézze, hogy tud a maga erejéből sorsán javítani; a dogmák megvédése a kormányzat dolga. Nem támadják ezt, nem is védik, majd csak lesz valahogy, — a közönynek is megvan a maga ereje. Mind ezt inkább spekulatív alapon mondom, senkit arról, hogy mi a véleménye a kormányzatról, meg nem kérdeztem. Az, hogy rettegés nélkül békén élhetnek, nagy dolog az otthoniak szempontjából s az emigráció is szívesen konstatálja ezt. Ami persze nem jelenti azt, hogy most már lemondjon a kritika jogáról, — nem egy kritikai akciónak lettek üdvös következményei. Nagyon tetszett nekem egy otthon hallott vicc. A magyar munkás beszélget az amerikai munkással. „Nézd, elvtárs, — mondja a magyar munkás, — nekem rendes lakásom van, tisztességes keresetem, rádióm is van, mosógépem, most tárgyalok egy televízióra — én nem panaszkodhatok." „No, látod, — feleli az amerikai munkás, — ez mind nekem is megvan s ezenkívül még panaszkodhatok is".

Viszont lehetetlen észre nem venni, hogy ez a körülhatárolt szólásszabadság a sajtó hangján kevésbé érzik meg. Szívesen ad teret hasábjain a közönség köréből jött panaszoknak, főleg a bürokrácia fogyatékosságai dolgában, jól megírt cikkekben maga is gyakran nyilatkozik ezekről, de rezerváltsága mindenesetre nagyobb, mint a polgáré, ki ezt társaságban, vagy a kávéházi asztalnál műveli. S ez érthető. A közönséges halandó ma már nem tart attól, hogy valaki érdemesnek tartsa kritikai kiszólását, gúnyolódását, maliciáját jelenteni a hatóságnak, vagy amennyiben ez megtörténne, hogy ez eljárás tárgya legyen. A kormányzat is kényelmetlennek érezné ezt; örül, hogy ezt a polgár minden lépését szimatoló eljárást, ami a Rákosi-rezsimet oly gyűlöletessé tette. mellőzni tudja. A sajtó az más, scripta manent, amit mond, azért felelősséggel tartozik; bírálata principális kérdésekben, vagy akár olyanokban, melyek a kormányzat állandóságát érinthetik, úgy hatna. mintha a közvélemény vádja volna, — a kormányzat ilyen felelősségre vonása kommunista rezsimben nem képzelhető el. Vagy csak nagyon utólag.

Amit a külföldről jött utasnak

legelőbb kell észrevennie: a város szegény, igen szegény. A boltok kirakatai hirdetik ezt olcsó és gyakran selejtes áruikkal. Itt most persze alkalom volna párhuzamot vonni a kapitalista és kommunista termelési mód között, de hát ezt bárki, aki gazdasági és szociális kérdésekkel foglalkozik, elvégezheti anélkül, hogy lábát kitenné szobájából. Meg is teszi, — nagy irodalma van ennek a kérdésnek, rám ezúttal nem tartozik. Amit mégis elmondani szeretnék: hogy az ország szegénységének — függetlenül a termelési rendtől — száz oka van. Elsősorban az országnak két évtizeden át történt szakadatlan kifosztása. Megkezdődött még a második világháború kitörése előtt a „baráti" náci-hatalom által, folytatódott veszteséges részvételünkkel a Szovjet elleni háborúban, a náci-hadak zsákmányos kivonulásával, a bombakárokkal és orosz és német pusztításokkal, — nem tudom folytassam-e. Mert új, pusztító fejezet következett: a zsákmányoló orosz megszállás, a békekötésben megállapított háborús terhek, ahogy azt Moszkva diktálta és még inkább ahogy végrehajtotta hosszú esztendőkön át tartó gyászos gyarmatosítással. Cecil Rhodes, az angol gyarmatosítás főembere, úgy fogalmazta meg a gyarmatosítás feladatát: emberiesség plusz öt percent. Az angol gyarmatosítás történetét tanulmányozva, gyakran gondoltam arra, hogy lehetett volna több emberiesség, legalább annyival több, mint amennyivel a plusz az öt százalékot felülmúlta. Hogy az orosz kolonizáció mennyire nélkülözte az emberiességet s mennyivel magasabb percenttel ütötte rá a gyarmatosítás bélyegét, erről is érdemes volna tudós tanulmányt írni s abba belevenni azt a sok száz millió dollárra rúgó kárt is, amit a Marshall-segítségnek orosz részről történt letiltása az országnak okozott. Aztán még vegyük hozzá, ami kiszámíthatatlan kára Magyarországnak a réven támadt, hogy százezer számra — én úgy tenyeren mérlegelés alapján fél millióra teszem — vesztette el a munkáskezeket. Ott pusztultak az orosz fronton, a Mauthausenekben; a nácik visszavonulását fedő csatákban, ott vesztek el különböző emigrációk révén, — istenem, hány derék munkáskéz!

S most még röviden hadd fűzöm hozzá, hogy ez a több mint tíz éven át konzekvensül folytatott orosz gazdasági nyomás az utolsó években enyhült. Ha nem is olyan mértékben, mint amilyen mértékben a Moszkva-Peking viszony kiélesedett, de Moszkvában láthatóan győzött a belátás, hogy most már valamennyire törődnie kell az alája kényszerített országok érdekeivel, — puszta fegyveres erővel nehezen tudja őket táborában megtartani. Ha Albánia ellenszegülésének nincs is komoly jelentősége, több Albánia komoly krízist jelentene. Máris érezni, hogy a két nagy kommunista hatalom elvadult viszonya fölbátoritja a kisebbeket, hogy nemzeti érdekből követelésekkel álljanak elő — lásd Románia. A Szovjet engedékenységének előnyeit a kereskedelmi forgalomban Magyarország is élvezi. Hogy milyen mértékben, nem tudni, de kétségtelen, hogy a múlthoz képest javulás következett be. Hogy aztán az árucsere feltételei a Szovjet és Magyarország között olyanok-e, mint a Szovjet és a nyugati országok között, azt nem merném állítani. (Mint tetszik látni óvatos vagyok, már az elején mondottam, hogy nem tanulmányozás céljából mentem haza.)

Az orosz-kínai konfliktus persze semmi önállóságot nem jelent Magyarország számára külpolitikai téren s ha a szovjet külpolitikában lényeges enyhülés tapasztalható az Egyesült Államokkal vagy a Vatikánnal szemben, akkor ezt Magyarországnak is vállalnia kell és szívesen vállalja. Azt az óvatosságot is, mellyel Moszkva De Gaulle-t kezeli, úgy, hogy ez idő szerint csak Nyugat-Németország az első számú közellenség, még ha Adenauer távozásával átmenetileg ez is veszít élességéből. Meglátogattam egy kedves rokonomat, elhunyt fivérem özvegyét. Nagybeteg öreg asszony, ki egész életében csak urának és családjának élt s akit a politikával való foglalkozásra csak Hitler tudott rákényszeríteni, de ezt aztán szenvedéllyel, a Führer iránti mély gyűlölettel művelte. Tiszteletemre fölkelt betegágyából és figyelemmel hallgatta a gyerekeivel folytatott beszélgetésünket. Hogy van Aranka? kérdeztem tőle. „Adenauernek legyen mondva!" — válaszolta meggyőződéssel. A propaganda átütő ereje.

A ténybe, hogy szegénység van

Budapest lakossága nem hajlandó belenyugodni, ádázul küzd ellene. Különösen a nők, kik általában jól vannak öltözve — külföldi látogatónak leginkább ez tűnik szemükbe. Hát igen, sorsának megjavításáért folytatott küzdelem — a közösségi érzést is rangsorban megelőzve — éppúgy jellemzi a magyart, mint minden más náció fiát s meg sem említeném, ha látszólag nem állna ellentétben a burzsoáziáról vallott kommunista hittel. A burzsoá meghalt, éljen a burzsoá. Természetes folyamat ez, mely a rendesebb lakásra, jobb élelmezésre, különb ruházkodásra való törekvéssel kezdődik és az élet polgári kényelmességeinek céltudatos megszerzésével folytatódik. A külföldi út és a külföldön történő bevásárlás is beletartozik, hogy végül is egy autó megszerzésének ideáljában érje el a burzsoá rang megszerzésének felső fokát. Természetesen megvan a határa ennek az emberileg érthető törekvésnek, luxussá aligha fejlődhet, megvannak ennek a törvényes akadályai, meg aztán a kereseti viszonyok sem olyanok, hogy különös passziók kielégítésére teljen. Aztán nem is könnyű megállapítani, hogy mi a luxus, — mikor Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter föl akarta emelni a boradót s kapacitálta Sokorópátkai Szabó Istvánt, hogy szavazza meg, mert végül is a borivás luxus; „nem luxus az, ami nekem jól esik", védte meg Sokorópátkai a maga politikai állásfoglalását.

Ria azt állapította meg, hogy Budapesten az emberek általában rosszkedvűek. Igaz, hogy ezt az agyontömött villamoskocsi utasainak hangulatából állapította meg s annak, aki naponta többször a Közúti használatára van utalva, minden oka megvan rosszkedvűnek lenni — nekem is, kit csak a bennállók együttes ereje tudott behúzni a kocsiba, kisérőnőm lenn rekedt. A közlekedés ügye még messze esik a polgári megoldástól. Viszont sem a Svábhegyen, sem a Hármashatárhegyen, sem pedig a Szigeten nem voltak az emberek rosszkedvűek s ha nem is verték tenyerükkel a mestergerendát, derülten ültek, figyeltek, beszélgettek, embert szóltak. Az étel jó volt, a kiszolgálással meg voltunk elégedve; boltokban, ahol valamit vásároltunk, a kiszolgálók modorával kevésbé. (Talányok is adódtak, miket nem tudtunk megfejteni. Ria bevitte esőkabátomat a tisztítóba. „Mennyi időbe telik?" kérdezte. „Tizenhat munkanap" volt a felelet. Persze, hogy sokalltuk; itt még aznap meg kapjuk. De hát elvégre mi nem kabátot tisztíttatni mentünk haza.)

A hozzám tartozókon és néhány kedves jóbaráton kívül kevés emberrel beszélgettem és sohasem azzal az intencióval, hogy az illetőt kihallgassam. A fiatal sofőr, látva tájékozatlanságomat a város egyik negyedében, megkérdezte, hogy hovávaló vagyok? New Yorkot mondottam. „Aztán milyen világ van ott?" „Nem rossz" válaszoltam. „Hát kérem itt sem rossz: semmi esetre sem olyan rossz, mint azt külföldön hirdetik. Bajok mindenütt vannak a világon. Könnyebben lehetne ezekkel megküzdeni, ha egymás becsmérlése helyett összefognánk". „Bölcs mondás, barátom. — mondottam, — hogy kéne nekilátni?" — „De hát ha az az Amerika olyan híres ország, annak kellene megkezdenie."

Vicc is volt fiatal barátomban; el kell mondanom a rosszkedv-állítás cáfolatául. Egy helyütt az autónak meg kellett állnia, mert tömérdek nép áramlott ki egy házból s néhány autó is elállta az utat. „Mi ez, karambol?" kérdezte Ria. „Csak lesz!" mondotta a sofőr. „Mi az, hogy lesz?" „Nem tetszett látni, ez az Anyakönyvi Hivatal, itt esküvő volt", válaszolta.

Ott ültem a Duna-menti kis park padján a Markó utca végén; egy idősebb férfi ült mellém. Köszönt; „Nem ismersz?" „Dehogynem, csak neved nem jut eszembe." Megmondotta. Velem együtt volt képviselő, jó kormánypárti szavazó, akinek nem nagy birtoka, dacára a kormánypártiságnak, ráment a választásokra. Most már emlékeztem rá. — egyébre nem is volt való, csak képviselőnek. Leghevesebb ellensége a mostani rezsimnek. „Zsebre dugja egész Amerikát — ijesztgetett. — Nem is Hruscsov, ilyen nagy ágyú nem is kell erre, — Kádár vágja zsebre, vedd tudomásul, kedves barátom!" Tudomásul vettem. Megkérdeztem, mi a foglalkozása, mert eléggé rendesen volt öltözve s ápoltnak látszott. „Hát persze, te azt hiszed, hogy nyomorgok s ezért nem bírom a rezsimet. Szó sincs róla. Éjjeli portás vagyok, megkeresem kenyeremet. Azelőtt tele voltam adósággal, most egy fillér adósságom sincs. Igaz, hogy nem is juthatnék kölcsönhöz". S aztán további kitörések a rezsim ellen s Amerika ellen, szinte engem téve felelőssé az U.S.-ért és főleg Eisenhower-ért. „Nálatok nem veszik észre, hogy a helyzet ugyanaz, mint 56 előtt, csak éppen Kádár okosabb, mint Rákosi. Ez az okosság elbűvöli Amerikát, de akiknek számára ez a szo ‚szabadság' jelent valamit, azokat hiába próbálják megnyugtatni."

Nem is próbáltam meg. „Sokan vagytok?" kérdeztem. Bosszúsan legyintett. „Mit kérded, szavazni erről úgysem lehet, fontos ez? Ha többségben volnánk, ti éppoly tehetetlenek volnátok; kár erről beszélni! Meddig maradsz?" „Nézd, — mondottam, — mikor a germánság szétroppantotta a római birodalmat, akkor a Róma-gondolatban felnőtt emberiség úgy érezte, hogy vége a világnak. A birodalom különböző városainak piacain az emberek éppolyan vehemens lemondással tárgyalták ezt, mint ma te teszed. Aztán Róma és a germánság amalgámja vetette meg a keresztény civilizáció alapját".

„No hát, az én műveltségemből nem telik válaszra. Nem is erőltetem a dolgot; majd az én dédunokáim megbeszélik az ügyet a te dédunokáiddal." Fölállt és elköszönt, úgy láttam: némi meghatottsággal. Eszembe jutott, hogy amikor kedves jóbarátom G.L., ki a mauthauseni haláltáborban pusztult el, fölkereste Kállay Miklós belügyminiszterét, a derék Fischer Ferencet, hogy a munkaszolgálatosok szörnyű sorsát panaszolja, a miniszter, aki pedig nem volt cinikus ember, azt válaszolta: meg kell tanulnotok generációkban gondolkozni.

Egy hétköznap reggel

— hétfő volt — mentünk ki a Keleti-pályaudvarra, — minden reggel indul egy gyors, amelyik Hegyeshalomig meg sem áll. Ami azt jelenti, hogy utasai Bécsbe vagy azon túl mennek. A szerelvény három-négy kocsiból állhatott s bizony csak a két szíves újságíró segítségével, kik interjúért kerestek meg, tudtunk helyet kapni. Az utasok tulnyomórészt magyar állampolgárok voltak, kik külföldi utazásra útlevelet kaptak s tán személyenként 70 dollárt. (Persze nem ingyen.) Bevallom, csodálkoztam, hiszen ez a vonat mindennap indul s mindennap szállítja ezt a tömeget nyugatra. (Hogy van az, hogy a magyar kormány e tekintetben megértő, viszont mereven elzárkózik külföldi lapok és folyóiratok bebocsátása elől?) Megelégedett emberek ültek szakaszunkban: két kislány, kik Bécsbe utaztak németfrancia nyelvi kurzusra. Két nő, akik Belgiumba utaztak; kofferjukat rendezgették, több mint a fele a két koffernek friss zöldpaprikával volt megtömve. Az egyik, ki látta csodálkozó arckifejezésemet, mosolyogva mondotta: „most már mi viszünk a kintieknek."

Ennyi az, amit némi elnézéssel magam iránt, közlésre érdemesnek ítéltem. Érdemes volt ezért hazamenni? — kérdi jogosan az olvasó. Nekem igen; számomra szenzáció volt, még ha előadásommal nem is tudtam ezt kellően bizonyítani. S ha pénzem lesz, újra elmegyek, talán akkor majd érdekesebb tapasztalatokról számolhatok be.

KESZEI ISTVÁN

Játszma

Micsoda idegtáncoltató izgalom volt
mikor kilenc hónapig
a kockarázás kínját érezte anyád

Kilenc hónapig rázködtál méhében mint a kocka
éjjel-nappal hányódva mint a kocka
magad körül vakon pörögve mint a kocka
a csendre vágyó csontjai között
zörögve-zokovga mint a kocka

Míg egyszer csak kihulltál
míg egyszer csak kibuktál
örökre idezuhantál

Nagyság nélküli nagyságosok
elv nélküli elvtársak
félkegyelmű kegyelmesek
félnótás nótások
rongyrázó rongyemberek
repedt sarkú ribancok közé

Valahonnan végleg kiestél
végleg megszülettél

A játszma végleg eldőlt

Egyszer s mindenkorra befellegzett neked
egyszer s mindenkorra eljátszottad kisded játékaid

Anyád méhébe vissza nem gurulhatsz
csak a föld méhébe hullhatsz
a vakszerencsénél is síkosabb gödörbe
pörögve örökre

A kocka elvettetett

Nem a nyerő lapjára hullt az életed

Ezerszer tízezerszer jaj neked

AZONOSULÁS ÉS ELKÜLÖNÜLÉS

JOHN WAIN NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

JOHN WAIN főtt marhahúst evett, paradicsommártással, rizzsel, kevéske újkrumplival, melynek fiatalos fehérségét vidámzöld petrezselyemlevélkék tarkították, én tejfeles-kapros tökfőzeléket, vágotthússal : a beszélgetés, alkalmasint, nem Budapesten, mégis a *Budapest*-ben folyt le, ehhez külön magyarázat aligha szükséges. E hátteret nem én választottam, hanem John Wain, s hogy a londoni Soho számtalan vendéglője közül miért éppen e magyaros különlegességre esett a választása, annak oka nem egyszerűen abban keresendő, hogy John Wain vonzódik az ízeinkhez ; abban is, hogy hozzánk, magyarokhoz, vonzódik. A környezetbe mindenesetre erőfeszítés nélkül illeszkedett bele, könnyű mosollyal, kényelmesen hátradőlve. Körülöttünk kizárólag magyar szó hallattszott, s a képzelet, melynek ujjnyi érintés is elegendő, hogy bukfencet vetve megtréfálja a képzelgőt, a borjúpörkölt és uborkasaláta illatát egy szempillantás alatt, áthelyezte eredeti közegébe, a Jókai tér s az Andrássy út sarkára, ahol is az illatoknak fentjelzett kevereke, bár a gyerekkorban tört elő a konyha rejtelmes mélyeiről, még ma is kitartó személyességgel gomolyog. Hogy a söröspohár világossárga és habfehér fényei mögül mégsem Lechner Ödön szigorú ábrázata bukkant felszínre, hanem — mintegy e szagok szűrőjén át — John Wain kerek, vidám s némiképp rózsaszín, aligalig lebarnult arca, amint kellő elmélyüléssel öntözi meg a főtt marha remegő szeletkéit a paradicsommártás élénkpiros sűrűségével, az viszont már nem a képzelet, hanem a valóság bukfencének tulajdonítható, egyfajta *történelmi szaltomortálénak*, mely tárgyat-személyt egyforma erővel és közönnyel vetett ki eredeti helyzetéből, s előredobta a térben, hátra az időben, oly magasra, vagy oly mélyre, hogy e kettő többé már nem metszheti egymást. E valószínűtlen valószerűségben John Wain hangja volt a legvalóságosabb ; a bugyborékoló magyar szavak között, — vagy inkább alatt, — (azoknak nem csupán ellentéteként, hanem kiegészítéseként), csendesen csobogó angol mondatok gondosan artikulált egyszerűsége és kifejezőereje. Meg sem döbbentem volna, ha magyarul szólal meg ; velem megtörtént, hogy — kiesve az idegen nyelv szerepéből — akaratlan is magyarul kezdtem beszélni, s csak az első szavak után fedeztem fel e tévedést. John Wain rámnézett és elmosolyodott. Ha a szót nem is értette meg, a folyamatot minden bizonnyal.

Ami annál is könnyebb volt, mert ez a harmincötéves, kedves, szemüveges fiatalember, akinek versei, tanulmányai, regényei ma az angol irodalom élvonalát (legjobb hagyományait s kísérleteit) képviselik, azok közé az írók közé tartozik, akik — tudják, hogy *miről van szó*. A *Hurry on Down* öreg angoljai, kellemetlen kispolgárai a *The Contenders* munkásai vagy akár az önéletrajzi *Sprightly Running* oxfordi figurái különbözőségükben is egyformán mutatják — nemcsak Wain hozzáértését, művészi ábrázolási készségét, — hanem a szemlélet és a filozófia egységét, azt a képességet, mely egyén és kor kapcsolatában nemcsak az összefüggéseket, hanem a különbségeket is észreveszi és felfedi. *Átlát a szitán*, — mondhatnánk joggal. S nemcsak otthon, hanem külföldön is. A Szovjetunióban, például, hol — eltérően Magyarországtól — ismerik és kiadják könyveit, (akárhogy magyarázzák is), s ahonnan — rövid utazás után — visszatérve, oly lényegbevágó mondanivalókkal lepte meg az angol olvasókat. A cikket, mely egyebek között a *Lityeraturnaja Gazeta* hangos felháborodását vonta magára — az Irodalmi Újság olvasói is jól ismerik ; az utazás hátterét kevésbé.

— REMÉNYKEDVE és bizalommal mentem a Szovjetunióba. Reménykedve és bizalommal, mert azt reméltem, hogy nyomát lelem annak a változásnak, amit errefelé oly szívesen és oly sokan hirdetnek. Hozzájárult ehhez, hogy Belgrádból utaztam, ahol nem volt nehéz felfedezni a szabadság, az emberi és lelkiismereti szabadság bizonyos nyomait. A Terazije egyik eszpresszójában felhevülve verte az asztalt egyik jugoszláv barátunk : *nem voltam, nem vagyok és sohasem leszek kommunista.* Mármost kommunistának lenni mindenkinek jogában áll, főképp egy kommunista államban. De kívülállását hirdetnie : ez meglepő volt, kellemes és szívderítő. A hangosságában volt a biztosíték. Ezután ért a moszkvai csend. Hallható és erőteljes csend volt, lélekbemarkoló csend. Lehet, hogy ma már hangosabbak ott is az emberek, nem tudom, csak remélem. De ami bennünket akkor körülvett, az rosszabb volt mindenfajta hallgatásnál. Mindenki hallgatott. A tolmácsom, például. A kiadó. A vacsoraasztalt körülülők. De még ennél is félelmetesebb volt az, amikor beszéltek. Mindenről. Irodalomról, politikáról, emberábrázolásról és művészetről. A csend a szavaikon át szűrődött ki, az a nagy, méltatlan, embertelen csend, mely a múltjukkal van talán összefüggésben, nem tudom. Vagy a neveléssel ?

Amikor hazajöttem sok vitám volt erről is, főként az öreg C. P. Snow-val. Charles Snow maga is bürokrata és egyszerűen csak akkor érzi magát jól, ha magafajta bürokratákkal kerül össze : erre pedig, ha valahol a világon, akkor a Szovjetunióban van lehetősége. Nevelés, mondom. Az a véleményem, hogy a nevelés olyan folyamat, mely által a szellem, az agy, a gondolat — nevezd, aminek akarod — szabaddá válik, függetlenné, önállóvá. Ebben az értelemben nincs nevelés a Szovjetunióban. Technikai oktatás, persze van. Történelemtanítás ? Hogyne ! De a szellem nemhogy szabaddá, önállóvá, függetlenné válna, hanem éppen ellenkezőleg : mindjobban belegabalyodik a hivatalos álláspontok és dogmák kusza és érzésem szerint egyre kuszáltabb útvesztőjébe. A független agy arra születik, hogy e kuszaságot a maga módja és elképzelései szerint bontsa szét. De mit tegyen, ha nincs módja rá ? Beszél és a szavain keresztül kiszivárog a lélek csendje. Ezt mondtam el azokban a cikkekben, melyeket visszatértem után írtam. Megharagudtak ? Valószínűleg. Hozzá kell tennem, hogy velem igazán kedvesek voltak, igyekvőek és melegszívűek: ez nem kommunista tulajdonságuk, hanem orosz örökségük. Talán leginkább az fájt nekik, hogy oly rövid idő alatt láttam meg mind azt, amit nem akartak, hogy meglássak. Egy hivatásos „kremlinológusra" nem is haragudtak volna. Az író függetlenségét, legalábbis, ahogy a sajtóvisszhangokból láttam, alig tudták elviselni. Ez egyébként a legelszomorítóbb.

AZ MÁR CSAK a dolog mulatságosabb része, hogy a látogatásom előtt még a „haladó angol irodalom" képviselője voltam, akiben, ha óvatosan is, volt némi bizodalmuk. Úgy látszik nem szolgáltam rá erre a bizalomra, mert mostanság már hanyatlom. Szomorú eset lehetek a számukra, nagyon szomorú eset. Nemrégiben egy könyv jelent meg odaát, amely a modern angol irodalommal foglalkozik, (*John Wain Ivasova könyvére céloz, melynek sommás marxista-leninista ítéleteit az angol irodalom mai nagyjait illetően, az Irodalmi Újság olvasóinak is alkalmuk nyílt élvezhetni néhány hónappal ezelőtt, amikor e könyvről beszámoltunk**), ezek szerint én *objektíve* a baloldalon állok, kis hibával. A „kis hiba" nyilván az, hogy nem tetszett nekem, amit náluk láttam. Mert amíg például jó pontnak számított, — egykor, — hogy nem túlzottan rajongok a „modernizmusért" vagy az „absztrakt művészetért", (ha persze egészen más okokból és másként, mint barátaink), most egyszerre kiderült rólam, hogy — hanyatlok. Valaha még nagy melegséggel ábrázoltam „a dolgozó angol munkásokat", hirtelen azonban, úgy tűnik, kihűlt bennem a szeretet a „kétkezi" munkások iránt. Kapitulálok a kapitalizmus előtt. Visszavonulok, barátom ! Kizárólag az egyén érdekel, s elvesztettem kapcsolatomat a korral, a társadalommal. Horizontom határozottan csökken, süllyed, elvész az egyéni életek kilátástalanságában. Igaz, e visszavonulás már 1957-ben kezdődött, de voltaképpen csak az utazás után bontakozott ki a maga monumentális jelentőségében. Mit szóljak mind ezekhez ? Nincs kedvem hozzászólni. Mulattat, de nem ingerel válaszra.

S egyébként is mit válaszolhatnék ? Aligha értenék meg azt, amit mondani tudnék. Igaz, szerintük mindig kiálltam a „hidegháború ellen", (ahogy a kitűnő hölgy írja rólam), sőt *aktívan* „fel is szólaltam" ellene, igaz. De a kategóriák, melyek érdekelnek, minden betűjükben mások, hogyan is értsük meg egymást. Nekem az a véleményem, hogy a mai regény legnagyobb problémája a dokumentum felé való tolódás egyre inkább fokozódó veszélye. A tendencia az, hogy minél inkább dokumentációs jellegű a regény, annál jobb. Szerintem ennek az ellenkezője az igazság. Minél inkább távolodunk a dokumentációtól annál inkább közelítjük meg az igazságot, vagy ha így tetszik a valóságot. Nemcsak a regénnyel van ez így, hanem a színházzal, a filmmel is. Az úgynevezett szocialista realizmusnak talán nem is az a legnagyobb baja, hogy dogmák kormányozzák az emberábrázolást, hanem az, hogy fokozatosan kihalt belőle a képzelőerő, a fantázia, az emberekkel való azonosulás, sőt az azonosulás lehetősége is. A fikció lényege az, hogy fikció : a dokumentum felé való tolódás éppen fikciójellegét igyekszik kiölni belőle. Pontosan ilyen bajok vannak ezzel az újfajta angol realizmussal is. Weskerre gondolok, például. A dokumentációs készség mindig alatta marad a képzelőerő képességének. A konyhaszag önmagában nem elég. A bányaléq fojtottsága sem. Az az érzésem, hogy jobban kell elkülönülnünk a dokumentációtól annak érdekében, hogy jobban azonosulhossunk a magunk teremtette alakokkal. Ez a fajta azonosulás az, ami a regényt regénnyé teszi, ami a fikciót megkülönbözteti a másolástól. Az olvasók nem azért vesznek egy könyvet a kezükbe, hogy az életről *adatokat* szerezzenek belőle ; ezt talán maguk is jobban tudják, hiszen ők is élnek ; Zolát vagy Tolsztojt azért olvasunk, hogy ne csak a kor adatait, hanem képét és belső összefüggéseit tegyük magunkévá, megalkotott, de nem lemásolt figurákon keresztül.

SZÁMOMRA itt a leglényegesebb kérdés a figurákkal való azonosulás problémája. Nem egyszerű dolog, egyáltalán nem. Két regényt forgatok a fejemben, s ha a mostani munkámmal — egy színdarabbal, amin már másfél éve dolgozom, de egyelőre úgy látszik senki nem akarja színpadra vinni, — szóval, ha mostani munkámmal készen leszek, egyikhez vagy a másikhoz akarok fogni. Hogy melyikhez ? Ez majd valamikor január táján derül ki ; ahhoz, nyilván, amit akkor közelebb érzek magamhoz. Az egyik ötlet, szatírafélesség, arról az íróról szólna, aki mások *helyett*, de azok *nevében*, pontosabban : *személyében*, írja könyveit. *Ghost-writer*, ahogy nálunk mondják. („Néger" — magyarul.) Ebben az az izgalmas, hogy ábrázolás közben kétféle azonosulási lehetőséget kap az ember : azonosulnia kell a figurával s a figurán keresztül azzal, akiről annak írnia kell, akinek élettörténetébe illeszkedik bele egy világhírű bokszoló vagy akár egy még világhírűbb filmcsillag történetébe.

De a másik téma is érdekel. Ez egy *motel*-ben történnék, olyan motelben, mely ma már Angliában is egyre gyakoribb, valamelyik nagy országút mentén. Az utak eddig is közelebb hozták Londont a faluhoz, de a motelek most már szinte *kiviszik* a *West End*-et a vidékre. Az országút azonban, hogy így mondjam, *semleges* marad ; kerítés választja el a fűzesekkel szegélyezett pataktól, a kisvárostól vagy a falutól. De amikor egyszerre csak ott terem London a szomszédban, mi történik ? Hogyan élnek azok a kifogástalan nyugalommal felszolgáló olasz pincérek például, akik este, munka után, bemennek a faluba és arra kényszerülnek, hogy együtt töltsék idejüket a legrusztikusabb angol vidékkel és emberekkel. Hogyan élnek ? Házat rendeznek be maguknak s ott folytatják ugyanazt az életet, amit otthon megszoktak. Vagy bejárnak a kocsmába, esténként ? S ha igen : kikkel találják magukat szembe ? Mindjárt eszembejut annak a vidéki kisnemes-úrnak a figurája, aki belép megszokott esti kocsmájába és ott találja — az olasz pincéreket. Az azonosulásnak és az elkülönülésnek kitűnő lehetőségei vannak. S itt, például, az elkülönülésen van a hangsúly.

OROSZ BÍRÁLÓIM szememrevetik, hogy mindjobban távolodom a politikától. Hát persze egy írónak pontosan olyan joga van politizálni, mint távoltartania magát a politikától (noha magát a szót is másként értelmezem, mint ők), de az a véleményem, hogy az író útja, ma és egyre inkább, akkor legigazabb, ha *elkülönül*, méghozzá nem abban az értelemben, hogy nem veszi tudomásul a politikát, hanem hogy az élet és a megismerés lehetőségeit az egyéni lét viszonylataiban keresi s nem kizárólag az egyén és a társadalom kapcsolataiban. Az olasz pincérnek kevés köze van a világpolitikához ; az atombomba betiltása meglehetősen közvetetten érinti : életformáját nem másítja meg és alig-alig befolyásolja. Az azonosulás egy ilvesfajta ember lelkivilágával azt az elkülönülést eredményezi, melv szerintem legalábbis, a regény új lehetőségeit adja meg.

Manapság kétféle regényt talál az ember : az egvik a fikció, amiről én beszélek, a másik a fikcióba öltöztetett önéletrajz. Mi szükség van erre ? Sartre például valamennyi regényében önéletrajzi adatokkal dolgozik : az azonosulás csak annyiban valósul meg alakjaiban, amennyiben mindig a maga szemszögéből alkotja meg főfiguráit. Ez a helyzet az egyébként igen tehetséges Doris Lessinggel is Angliában. Minden regénye voltaképpen önéletrajzi részlet. Mármost önéletrajzi regényt írni, hogy így mondjam, teljesen legális dolog, magam is írtam : de a regénynek, ha regény, nem egyszerűen az a feladata, hogy önmagunkból kiindulva ábrázoljuk a világot, hanem megtaláljuk a megfelelő gépállást (*camera-angle*) ahonnan, s amin keresztül a világ — másként ! — ábrázolható. Miért leplezzük az önéletrajzot — fikcióval ? Miért nem mondjuk meg nyíltan miről van szó ? Mert arról van szó, hogy a regény az azonosulás és elkülönülés révén olyan világot teremt, mely ott kezdődik, ahol az önéletrajzi mű véget ér.

Említsem Salingert ? Kitűnő író, noha egyenetlen író, gondoljon például a *Franny and Zooey* két novellájára, mely közül az első remek, a második túlírt *igehirdetés*, s mint ilyen nemcsak unalmas — hanem, szerintem — érdektelen is, de nem ez a lényeg ; a lényeg az, hogy Salinger világa azzal válik általános érdekűvé, (majdnem azt mondhatnám, ezért *best-seller*), hogy elkülönülésében is olyan módon azonosul alakjaival — csakúgy, mint társadalma és kora vágyaival, gondolataival, ösztöneivel, elfojtottságával, — mely lehetővé teszi számára, hogy a legfontosabbat közelítse meg : az ember lelkivilágát .Salinger hőseinek semmi közük a napi politikához, még akkor sem, ha azt akár a köznapin túli értelemben értjük is. De közük van az amerikaiak hit utáni vágyához, azaz ahhoz a nosztalgiához, mely egy materiálisan magas csúcsra jutott társadalmat a valósággal összeköti. Szerintem az amerikaiak legnagyobb problémája valamiféle hit utáni vágyakozás. Ha így tetszik : vallásos probléma. Jung ugyan egyszer azt mondta, hogy minden ember végső problémája alapjában véve vallási probléma (persze azt is tudni kellene, hogy Jung tapasztalata általánosítható-e vagyis hogy nem kizárólag azok fordultak-e hozzá, akik ilyesfajta életérzéssel küzdöttek, mert benne sejtették meg az azonosságot), de annyi bizonyos, hogy Salinger sikerének egyik titka, (azon kívül, hogy kiváló író) abban a felismerésben rejlik, miszerint az amerikaiaknak szükségük van arra a hídra, mely a Chevroletet összeköti az Istennel : novelláiban, regényeiben azokkal identifikálja magát, akik e vágyódást képviselik és kifejezik s azzal különíti el magát a társadalomtól, hogy fiktív alakokkal fiktív szituációkat teremt : nem önéletrajzi részleteket, hanem regényt ír. Ami végső soron s egy magasabb szinten teljes azonosulást vagy akár egyfajta felismerést is jelent már. Én legalábbis így látom. Vagy mégis igaz lenne, hogy horizontom beszűkült s az orromon túl elsötétül a világ ?

NEM HINNÉM. Azok járnak így, sajnos, akik még ma is csupán egyetlen szögletből látják a világot s az életet, s csupán innen kiindulva próbálják megalkotni, azaz újraalkotni. De persze egy szögletből is a szoba közepe felé tarthat az ember, feltéve, ha nem fordul a falnak. Azokra a fiatal szovjet írókra gondolok, egyebek közt, akik most kísérletezik ki a szabadabb levegő adta lehetőségeket. Nem nagyon ismerem őket, sokat nem is tudok róluk. Elválik, hogy mi lesz belőlük, mondom óvatosan, mert tapasztalataim az ilyesfajta óvatosságra tanítanak, ha a Szovjetunióról van szó. De talán ebben a bizalmatlanságban van a bizalmam is, a reményem, hogy sikerül kitörniök a börtönből s tehetségükhöz mérten jó műveket is hoznak majd létre ? Talán. A sivatagban egy csepp víz is jólesik ; egy-egy jobb, bátrabb, szabadabb vers is figyelmet kelt, ha ott írják le, ahol az intellektuális szabadságnak évtizedek óta nincs már nyoma. Mondják, magyar barátaim, hogy Magyarországon ma már jobban lehet lélegzeni. Bizonyosan így van. De azért a bizalmatlanságomat nem adom fel, ez esetben sem. Amíg a rendszerek lényege változatlan marad, a felszíni változások buboréka lehet némiképp színesebb és mégis, mégis...

— Feketét ?

— Igen.

— Két erős duplát, — mondtam hirtelen magyarul, kissé összerezzenve tulajdon hangomtól, mintha önmagamtól elkülönülve azonosultam volna azzal a fiktív lénnyel, aki egykor körülbelül ugyanilyen hangsúllyal és mozdulattal fordult a pincér felé, egy befejezett ebéd után.

ACZÉL TAMÁS

*Irodalmi Újság, április 15.

AZ IRODALMI ÚJSÁG október 15-23-i száma 16 oldal terjedelemben jelenik meg.

⁂

A BUDAPESTI STATISZTIKAI HIVATAL közölte a Főváros idei első félévi adatait. Ez év első felében Budapesten 7444 házasságkötés történt, 3 %-kal több, mint tavaly ez idő alatt. Az élveszületések száma 8542 volt. Az újszülöttek közül 4351 a fiú és 4191 a leány. Az élveszületések száma 8 %-kal haladta meg a tavalyiakat.

Az első negyedévben állandó jelleggel 9127 vidéki költözött Budapestre és ugyancsak állandó jelleggel 4460 budapesti költözött vidékre.

⁂

A MOSZKVAI Sztániszlavszkij Színház műsorára tűzte Kodály Zoltán Háry Jánosát. A bemutatót decemberre tervezik.

⁂

A NYUGAT FOLYÓIRAT emlékkiállításának előkészületei kezdődtek el a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeumban. A kiállításon magnetofonszalagról hallható majd — a többi között — Móricz Zsigmond, Babits, Kosztolányi hangja, a rádió egykori felvételei alapján.

⁂

A TOLENTINÓI Karikatúra Biennalén Kaján Tibor, a Ludas Matyi rajzolója, nyerte el az úgynevezett Marcorelli-díjat.

⁂

A SZAKÁLLDIVAT az állszakáll készítő ipar fellendüléséhez vezetett. Így nyilatkozott erről egy párizsi ruha- és szőrmekölcsönző: „Vannak, akik nappal kispolgári életet élnek, esténként azonban szakállt öltenek, mint vakmerő egzisztencialisták. A szakállkölcsönzés az elmúlt évben megháromszorozódott."

⁂

DR. OCSKAY KORNÉL, nyugalmazott operaénekes, elhunyt. A kiváló tenorista 1923-ban a Városi Színházban lépett fel, majd a huszas évek elején az Operaház tagja volt. Nyugdíjaztatása után, mint prózai színész szerepelt a József Attila Színházban.

⁂

VITTORIO DE SICA megkezdte új filmjének forgatását. A „Tegnap, ma, holnap" főszereplői Sophia Loren és Tina Pica. A forgatókönyv Eduardo de Filippo és Cesare Zavattini novelláiból készült.

⁂

KÉTKÖTETES Magyar irodalmi lexikon jelenik meg a közeljövőben az Akadémiai Kiadó kiadásában. Főszerkesztője Benedek Marcell. A lexikon 1.600 oldalas lesz és 10.000 címszót tartalmaz. A hivatalos közlemény szerint részletesen foglalkozik az egész magyar nyelvterület irodalmával, sőt a többi európai országban s tengeren túl működő írók munkásságával is.

⁂

JURISICS MIKLÓS, a legendás hírű várkapitány nagyméretű szobrát, Mikus Sándor szobrászművész alkotását felállították a kőszegi vár udvarán.

⁂

RÉGI FALUSI gyermekjátékokból álló gyűjteményt adott át a nyiregyházi Jósa András Múzeumnak Bodnár Bálint, a kisváradi járási tanács idős dolgozója. A legtöbb játékot gyerekek készítették fából, kukoricaszárból, napraforgókóróból, dióhéjból és fémhulladékból.

⁂

DANTE születésének 700. évfordulójára készül Olaszország. Irodalomtörténészek és régészek keresik a Divina Commedia eredeti kéziratát, amely bizonyos feltevések szerint a költő leszármazottainak gargagnagói házában van elásva. Ehhez hasonló tudományos expedíció találta meg Dante sírját is 1865-ben egy ravennai kolostorban.

⁂

JACOB GRIMM, a nagy német meseíró 100 évvel ezelőtt halt meg. Németországban ünnepélyesen emlékeznek meg a mesemondó testvérpárról, Jacob és Wilhelm Grimmről mint a német nyelvtudomány továbbfejlesztőiről is.

Irodalmi Ujság

Sterilizálással a szocializmusért

Csu En-lai nyilvánosan meleg elismerését fejezte ki egy kínai parasztembernek, aki műtéti beavatkozással meddővé tetette magát, hogy „minden erejét a kínai szocializmus építésének szentelhesse" — írja a pekingi „Kommunista Ifjúság".

„Ez a házaspár példának állítható mindenki elé, annál is inkább, mert a férj volt a kezdeményező. Ennek a példás esetnek a versengés szellemét kellene felébresztenie!" — jelentette ki Csu En-lai, miután a házaspár elmondotta, hogy mindig is a születésszabályozás elvei szerint éltek, s két gyermekük jövetelét is előre „megtervezték". A jelenet, írja a „Kommunista Ifjúság", júniusban játszódott le az észak-keleti tartomány egyik üzemében, s a munkások *„örömtől kipirult arccal"* gratulláltak kitüntetett elvtársuknak.

A pekingi külföldi megfigyelők bizonyos jelentőséget tulajdonítanak ennek a cikknek, hiszen a szovjet „Izvesztyija" című lap nemrégiben azzal vádolta Kínát, hogy bevezette a *„kényszer-sterilizálást"*. A megfigyelők hangsúlyozzák, hogy tudomásuk szerint ilyen eset nem fordult elő. Az önkéntes sterilizálást azonban az állam nyíltan és hivatalosan támogatja, amint ez az imént idézett cikkből is kiderül.

A „Kommunista Ifjúság" és az ifjú kommunisták szövetségének másik újságja, az „Ifjúság Lapja" egyébként minden számában jelentős helyet szentel a születésszabályozás kérdéseinek, s azt tanácsolja olvasóinak : házasodjanak minél később, ha már semmiképpen nem akarnak család nélkül élni.

A megfigyelők arról is beszámolnak, hogy a pekingi szülőkórházak várótermeiben fogamzásgátló szerekből rendeznek kiállítást. Az ifjú kommunisták szövetsége rendszeresen közzéteszi azoknak a mindkét nemhez tartozó fiataloknak a leveleit, akik fogadkoznak, hogy szűzek maradnak és nem házasodnak meg.

D.

⁂

A DEBRECENI Déri Múzeum néprajzi expedíciójának tagjai ismeretlen hortobágyi település nyomaira bukkantak. Az angyalházi úgynevezett Kiserdőnél cserépdarabokat találtak, amelyek a pásztorok elbeszélése szerint néhány éve kerültek felszínre, amikor erdőtelepítés miatt megbontották az évszázados sziket. A leleteket a debreceni múzeumba szállították. Megállapították, hogy azok középkori település maradványai, s közöttük van az egykori angyalházi templom felszerelésének több darabja.

⁂

MAURICE CHEVALIER 75 éves. Az örökifjú művész születésnapja alkalmából ünnepséget rendezett Párizs-környéki birtokán. Mikor megkérdezték tőle, mi életének legszebb emléke, ezt válaszolta : „Egyszer a Folies-Bergère egyik revüjében Mistinguett-tel együtt egy szőnyegbe csavartak be és kihasználva az alkalmat, szájoncsókoltam."

⁂

A CSODÁLATOS MANDARIN szeptember 21-i budapesti operaházi előadásán megjelent a Magyarországon tartózkodó Lengyel Menyhért, Bartók táncjátékának szövegírója. A nyolcvanhárom esztendős írót az előadás végén a közönség és a táncjáték szereplői lelkesen ünnepelték.

MAKLÁRY ZOLTÁN, a Nemzeti Színház művésze, a magyar színházi világ egyik legkiemelkedőbb tagja, nyugdíjba megy.

⁂

ÖSSZEÁLLÍTOTTÁK WILLIAM FAULKNERNEK, a tavaly elhunyt Nobel-díjas írónak teljes életművét. Két kötet verset, kilencvenegy elbeszélést és tizenhét regényt írt.

⁂

OBRAZCOV, a híres szovjet bábművész többhetes vendégjátékra indult az Egyesült Államokba és Kanadába.

⁂

A „NAGYÍTÁS" (l'Agrandissement) Mauriac legújabb regényének a címe. A regény cselekménye két percig tart, de a szereplőknek egymásról alkotott képzeteiket több mint 200 oldal terjedelemben ábrázolja az író.

⁂

A NEW YORK-I BROADWAY egyik színháza különleges módon próbálja emelni a színház látogatottságát. Bárki jegy nélkül beülhet a nézőtérre és csak az I. felvonás után kell jegyet váltania annak, aki végig akarja nézni az előadást.

⁂

NÉGYSZÁZ CHAGALL-KÉPET állítanak ki Tokióban. A kiállítás anyagát 14 országból gyűjtötték össze.

⁂

ÁRVERÉSRE KERÜL VELENCE egyik legszebb palotája. A Labia-palota, amelyik a XVIII. században épült, egy mexikói milliomos, Charles de Beistegui tulajdona. Freskóit, amelyek Antonius és Cleopatra történetét mondják el, Giovanni Battista Tiepolo készítette. A mexikói milliomosnak az a terve, hogy egyik franciaországi kastélyában művésztelepet létesít, ahol korunk kiemelkedő alkotóit látja majd vendégül, biztosítva számukra a nyugodt munka lehetőségét. Ezért bocsájtja most áruba a Labia-palotát.

⁂

BENEDEK TIBOR, a Vidám Színház kitűnő művésze, Budapesten elhunyt.

A PÁRIZSI „Le Monde diplomatique" szeptemberi számában közli Méray Tibor levelét, amely Vincze József franciaországi magyar követnek a Nemzetközi Diplomáciai Akadémián elhangzott és kivonatosan a „Le Monde diplomatique"-ban is megjelent előadásához szól hozzá. Vincze József a Magyar Népköztársaság külpolitikájáról egyebek közt azt állította, hogy a jelenlegi magyar külpolitika egyik nagy eredménye a szomszédos országokkal való viszony rendezése ; emlékeztetve arra, hogy Közép-Európa országai több nemzetiségűek s a múltban mennyi ellenségesség volt közöttük, a követ hozzáfűzte : *„Kijelenthetjük, anélkül, hogy cáfolattól kellene tartanunk, hogy jelenleg semmiféle komoly ellentét sincsen Magyarország és szomszédai között".* Méray hozzászólásában felveti a kérdést : igaz-e, hogy a nemzeti kisebbségek kérdése teljességgel megoldódott Közép-Európában ? Edward Crankshaw-nak a londoni „Observer"-ben megjelent cikke alapján hivatkozik arra a dokumentumra, amely Erdélyből jutott az angol publicista kezeihez. *„A dokumentum, — írja, — az erdélyi magyar kisebbség helyzetével foglalkozik és kétségbeejtő tényeket közöl. Kiderül belőle, hogy a román hatóságok, válaszul az 1956-os magyarországi eseményekre és azok romániai hatására, egész sor intézkedést foganatosítottak Erdély magyar lakossága ellen, amelynek száma két millió körül van..."* Ez az első eset, hogy a nagytekintélyű folyóirat, amely a „Le Monde" havi diplomáciai kiadványa, hasábjain helyt ad az erdélyi magyarság problémáinak.

⁂

CZIFFRA GYÖRGY nagysikerű hangversenyt adott a francia televízió „Nagy Előadóművészek" című sorozatának keretében. A menekült magyar zongoraművész Chopin és Liszt műveit játszotta.

⁂

HORDOZHATÓ elektronikus zongorát hozott forgalomba a „Wurlitzer"-eket gyártó amerikai cég. A 36 kg súlyú készüléket egy bőrönd méreteire lehet összerakni.

A másodszor 75 éves Tersánszky

Tavaly az Irodalmi Újság 1962. szeptember 1-i számában tisztelegtünk a 75 éves Tersánszky írói és emberi nagysága előtt. Ebből az alkalomból közöltük Illyés Gyulának „Óda a törvényhozóhoz" című versét, melyet a jubiláló Tersánszkynak ajánlott. Most értesültünk a magyarországi lapok híradásából, hogy az író 1963. augusztusában töltötte be életének háromnegyed évszázadát. Így az évfordulót megelőztük, de nem tudjuk, hogy miféle Tersánszky-jubileumot ünnepelt a gyönyörű Illyés-óda. A vers azonban minden évfordulói utalás nélkül is méltó volt a címzetthez és ez fontosabb és hitelesebb minden anyakönyvi bejegyzésnél.

Mind ennek ellenére örömmel ismerjük el tévedésünket és őszintén szeretnénk, hogy még sokszor és sokáig üdvözölhessük az egyre fiatalabb 75 éves Tersánszky Józsi Jenőt.

⁂

HARMINCHÁROM József Attila vers kötetben jelent meg Buenos Airesben. A kötet a Rosa Blindada-sorozatban jelent meg, mely a világirodalom legnagyobb költőinek verseit közli.

⁂

AUGUSTE LUMIERE, a világ legelső filmszínésznője 89 éves korában meghalt. Ő szerepelt a sógorának, Louis Lumière-nek, a mozgókép feltalálójának első filmjeiben.

⁂

MEGJELENT az ENSZ demográfiai évkönyve New Yorkban, amely a világ népességére vonatkozó 1961-es adatokat összegezi és dolgozza fel. Az évkönyv szerint 1961. közepén a Föld lakossága 3069 millió volt. A világ legnagyobb városa Tokió 8,5 millió lakossal, a második New York 7,8 millió lakossal, a harmadik pedig Sangháj 7 millió lakossal.

A legsűrűbben lakott ország Hollandia, ahol egy négyzetkilométeren 346 ember él, azonban Monacóban, amelynek területe mindössze két négyzetkilométer, egy-egy négyzetkilométeren csaknem 15.000 fő lakik.

Az évkönyv szerint a legszívesebben a Falkland-szigeteken kötnek házasságot, ahol ezer főre évente 13,7 házasság jut. A legtöbb válás pedig a Virginia-szigeteken fordul elő, ezer személyre 4,31 válás esik. A világ lakosságának évi szaporodási aránya az 1950-1961 közötti időszakban 1,8 százalék között volt, de 1960 és 1961 között elérte a két százalékot.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi. 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stüttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Trixnya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny. Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tizszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

Megjelent
FENYŐ MIKSA ÚJ KÖNYVE
Ami kimaradt az Odysseából
Kapható a szerzőnél — de csak kötött példányok —
26 East 93 Street, New York
és a Griff Verlag-nál, München, 8
Sedan Strasse 14
Ára fűzve $ 3.40; angol vászonkötésben $ 4.40 —

HOLLÓS
Monopol ügynökség
52, Eton Place
Adelaide Road
LONDON, N.W. 3
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris. 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 október 15-23.

NAGY IMRE

A NEMZET RAGASZKODIK FÜGGETLENSÉGÉHEZ

Meggyőződésemért, nézeteimért, mint a múltban, most is vállalom az ostoba rágalmakat, a mellőzést, a politikai üldözést, a társadalmi kiközösítést és a megalázást is. Vállalom a hibákat is, amelyeket valóban elkövettem. Egyet nem vállalok : meggyőződésem elvtelen feladását...

A „baloldali" elhajlók a marxizmus-leninizmus nevében olyan ígéreteket tettek, amelyeket nem tudtak beváltani, amivel lejáratták a marxizmus-leninizmus tekintélyét... Azt ígérték, hogy az első öt éves terv ideje alatt 50 százalékkal emelik a dolgozók életszínvonalát. Ezzel szemben 1950-54 között az ipari termelés (1938 — 100) 150-ről 300-ra nőtt, az életszínvonal azonban 1953-ig csökkent és csak 1953-54-ben, az új szakasz politikája következtében emelkedett 15 százalékkal. A munkások 1949-hez képest megduplázták az ipari termelést, 63 százalékkal emelték a munka termelékenységét, csökkentették az önköltséget, ennek ellenére reálbérük lényegében az 1949-es színvonalon állt. A mezőgazdaság fellendítését ígérték, helyette a parasztpolitika „baloldali" eltorzítása következtében súlyosan visszaesett a mezőgazdasági termelés, csökkent az állatállomány...

Ismeretes, hogy a magyar „baloldali" túlzók többek között s éppen a kollektivizálás túlhajtásának politikájával nagyon visszavetették a magyar mezőgazdaságot fejlődésében. Ennek döntő része volt és van abban, hogy a magyar mezőgazdasági össztermelés több évi átlagban a háború előtti színvonalon mozog. Ezért vannak súlyos bajok a munkás-paraszt szövetség körül, amely nélkül a munkásosztály nem tarthatja fenn hatalmát...

(„A magyar nép védelmében" című tanulmányából 1956.)

A hatalom elfajulása a bonapartizmus megjelenése Magyarországon nem újkeletű. Gyökerei visszanyúlnak azokba az időkbe, amikor ma már bizonyítottan hazug vádakkal, koncepciós összeesküvésekkel és bűnügyekkel, — Rákosi vezetésével a párt élére került klikk, a reakcióval együtt szétzúzta a fiatal magyar demokrácia alapjait is és felszámolta népünk demokratikus erőit, a szocializmus demokratikus szövetségeseit, s ezzel elszigetelte a munkásosztály, a szocializmus főerejét. Ekkor indult meg a hatalom elszakadása a néptől, a hatalom elszigetelődése, szembekerülése saját támaszaival, ami a hatalom pilléreinek, a munkás-paraszt szövetségnek a felbomlásához vezetett. A politikai írást, a néptömegek meggyőzését és megnyerését mindinkább az erőszak alkalmazása, a hatalom eszközei váltották fel, ami az ÁVH-t a társadalom és a párt fölé emelte és a hatalom csúcsszervévé tette. A nemzeti egység, a népfront, a munkás-paraszt szövetség politikája, a demokratizmus elve, amely az állami és pártéletben az előrehaladás, a szocializmus felé való fejlődés záloga, mindinkább elhalt és erőszakszervek által lettek úrrá a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális életen...

A bonapartizmus, az egyéni diktatúra és az erőszak alkalmazásának elhatalmasodása az állami és pártéletben nem valósult meg önmagától. E téren súlyos felelősség terheli a sztálini politikát, amely messzemenő segítséget nyújtott a bonapartista rendszer megvalósítása ellen ható erők felszámolásához, a párton belül és azon kívül, amely segítség nélkül, csupán a maga erejére és befolyására támaszkodva az egyéni diktatúra megvalósítása nem lett volna lehetséges...

Nem egyeztethető össze a közélet tisztaságával az olyan anyagi függőség, amely egyéniségüknek és meggyőződésüknek feladására kényszeríti az embereket. Sajnos ez nálunk tömegméretű és valóságos társadalmi betegségnek tekinthető. A népi demokrácia központosított gazdasági és politikai szerkezete a személyi diktatúrának szükségszerű velejárója. Miféle politikai morál uralja a közéletet ott, ahol az ellenvéleményt nemcsak elfojtják, de kenyértelenséggel büntetik, hangadóit a társadalomból kiközösítik, az alkotmányban lerögzített emberi és állampolgári jogok szégyenteljes felrúgásával, ahol az uralkodó politikai irányzat elvi ellenzőit eltiltják foglalkozásuktól, — az újságírót a sajtó területén való munkától. az írót az irodalmi tevékenységtől, ahol engem nemcsak a politikai tisztségtől fosztottak meg. hanem a Magyar Tudományos Akadémia tagságától és az egyetemi tanári állásomtól is, lehetetlenné téve a létfenntartásomat biztosító minden tevékenységet. Mi ez, ha nem a politikai morál szégyenteljes elfajulása ? Lehet-e ott alkotmányra, jogrendre, törvényességre hivatkozni, lehet-e közéleti tisztaságról beszélni ott, ahol ilyen elvetemült eszközökkel vívják a vélemények harcát s amelynek szabadságát hazudják, ugyanakkor,amikor bátor képviselőinek puszta létfeltételeit is megsemmisítik ? Ez nem szocialista erkölcs, hanem modern machiavellizmus.

(„A magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről" című tanulmányából 1956.)

A marxizmus-leninizmus merev, skolasztikus magyarázata a világot egymással élesen szemben álló két ellenséges részre osztotta : kapitalizmusra és szocializmusra, amelyek között, a világ két felének ellentétes irányú fejlődése következtében ez ellentétek mind nagyobbak és élesebbek lesznek. A társadalmi fejlődésnek és a két rendszer harcának ilyen helytelen, antimarxista nézetei tagadják a két rendszer közötti átmeneti korszak szükségességét és fennállását, amely pedig a szocialista társadalom építésének egyik alaptétele, tagadják az átmenet rendkívül változatos formáit, amelyeknek már eddig is széles skáláját ismerjük, tagadják az egyenlőtlen fejlődés lenini elméletét és ezen keresztül a különböző társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális fejlettségű országok és népeik sajátosságait, alapjában véve tagadják azt, hogy a szocializmus feltételei már a kapitalizmusban érlelődnek és bizonyos mértékig létrejönnek, tehát a kapitalista világban már bizonyos elemei vannak a szocializmusnak, mint ahogyan a kapitalizmus különböző maradványai is sokáig még megtalálhatók a szocializmusban...

Helytelenek az olyan nézetek is, amelyek figyelmen kívül hagyják a két rendszer egymás mellett való békés fejlődéséről szóló lenini tanítást, a két rendszer közötti harcban egyedül az erőszak alkalmazására vesznek irányt és a békés egymás mellett élést két háború közötti átmenetnek tekintik. Az ilyenfajta nézetek a szocializmus győzelmének két lehetséges útja közül az egyiket, a békés egymás mellett élést eleve kizárják, vagy rövid átmenetnek tekintik és alapjában a szocializmus győzelméhez a kapitalizmus felett világméretekben csak erőszak útján vélnek eljutni. Még hibásabbak és veszélyesebbek az olyan nézetek, amelyek az erőszak alkalmazását nem a népek felszabadító forradalmi mozgalmaiban látják, hanem a két rendszer katonai összecsapásában...

(„A marxizmus-leninizmus alkalmazásának néhány időszerű kérdése" című tanulmányából 1956.)

A nemzeti függetlenség és szuverenitás kivívása ott, ahol még nincs meg és megőrzése mindenütt, nemcsak az elmúlt korszakok legnagyobb nemzeti feladata volt, hanem az is maradt napjainkban is és az lesz a jövőben is, a szocialista társadalmi rendszerben is, minden ország fejlődésében. Amíg nemzetek és nemzeti államok léteznek, márpedig e téren egész történelmi korszak áll még előttünk, az öt alapelv eszméi eleven mozgató erői lesznek a szocialista társadalmi rendszer fejlődésének. A nemzet ezért ragaszkodik függetlenségéhez, szuverenitásához és szabadságához, ezért nem engedhet és nem is enged semmiféle kényszernek, még kevésbé vállalja „önként" a lemondást ezekről az elvekről. Voltak és vannak ugyan egy nemzet életében nehéz idők, amikor a nép és a nemzet érdekeire való hivatkozással a hatalom birtokosai vállalják a függőséget, az alárendeltséget, a megalázó szolgaságot, elárulva a nemzeti függetlenség ügyét. Történelmünk nem egy példája mutatja, hogy a volt uralkodó osztályok a nemzeti függetlenség, szuverenitás, szabadság és egyenjogúság helyett, kiváltságos helyzetük fenntartásáért vállalták a nemzet szolgaságát. A történelem tanúsága szerint azonban az ilyen nemzeti árulások nem a nemzet, hanem az árulók pusztulásával végződnek és utána újult erővel lobog fel a néptömegekben a nemzeti függetlenség és szabadság eszméje...

(„A nemzetközi kapcsolatok öt alapelve és külpolitikánk kérdése" című tanulmányából 1956. január.)

Magyarország népe !

A magyar nemzeti kormány a magyar nép előtt és a történelem előtti felelősségérzettől áthatva, a magyar nép millióinak osztatlan akaratát kifejezve kinyilvánítja a Magyar Népköztársaság semlegességét.

A magyar nép a függetlenség és egyenjogúság alapján az ENSZ alapokmánya szellemének megfelelően igaz barátságban kíván élni szomszédaival, a Szovjetunióval és a világ valamennyi népével. Nemzeti forradalma vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését óhajtja anélkül, hogy bármelyik hatalmi csoportosuláshoz csatlakoznék. A magyar nép évszázados álma valósul meg ezzel. A forradalmi harc, melyet a magyar múlt és a jelen hősei vívtak, végre győzelemre vitte a szabadság, a függetlenség ügyét. Ez a hősi küzdelem tette lehetővé, hogy népünk államközi kapcsolataiban érvényesítse alapvető nemzeti érdekét, a semlegességet

Felhívással fordulunk szomszédainkhoz, a közeli és távoli országokhoz, hogy tartsák tiszteletben népünk megmásíthatatlan elhatározását. Most valóban igaz az a szó, hogy népünk olyan egységes ebben az elhatározásban, mint történelme során talán még soha.

Magyarország dolgozó milliói ! Védjétek és erősítsétek forradalmi elszántsággal, önfeláldozó munkával, a rend megszilárdításával hazánkat a szabad, független demokratikus és semleges Magyarországot !

Nagy Imre rádiófelhívása, 1956. november 1.-én.

FÁY FERENC

Missa Hungarica

Emeljük ég felé a holtakat :
a kartalanokat, a lábtalanokat,
a harmat-mellű gyereklányokat,
a gépehagyott munkást, a diákot,
ki a halállal került iskolát,
kis húgaink, öcséink sárga csontját...
S mutassuk fel, kik ott vonultak át
a lángok közt, az októberi csendben
— szép, védtelen, fegyvertelen csapat —
kiknek a méhe új időket hordott
s új holtakat.

A malmok mélyén zúg a kő,
lisztet-rejtők a zsákok ;
nagy rézüstökben szilva fő,
szüretre érik az idő
s vizet dajkál az árok.

Emeljük ég felé a holtakat :
a hangtalanokat, panasztalanokat,
mészfehér-hajú aggastyánokat ;
a kézfejet, mely soha el nem éri
a testet már, amelytől elszakadt,
a szemeket, a nyelveket, a szívet...
a tejszagú kis ártatlanokat,
kik úgy zuhantak anyjuk lágy öléből
a föld felé — halálon, tűzön át —
mint szép hitünk, amelyet eltaposták
a katonák.

A fák közt csípős füst lebeg,
vacogva ég a rőzse ;
s birsalma-színű fellegek
alatt a tó is megremeg,
lúdbőrös lesz a bőre.

Emeljük ég felé a holtakat :
az úgy-szeretteket, az elfeledteket,
a hóhérkézzel eltemetteket.
Parasztokat, kik megrakott szekérrel,
égő sörényű, reszkető lovak
szemében hoztak hírt az ismeretlen
faluk felől, hol kincses álmokat
vigyáz a föld ; s hol most a tarkaszőttes,
ravasz, titkokkal-terhes őszi rét
vizek fényében őrzi jó fiának
a cvikkerét.

Az égbe, húzó vadludak
fény-élű éke verve.
Lepergő, rozsdás hangjukat
ködök közt bújkáló utak
hordják a végtelenbe.

Emeljük ég felé a holtakat :
az elporladtakat, féregrágottakat,
már annyi éve nem sirattakat ;
akik felett nagyöblű évgyűrűket
nevelt a fa s kikről csak hű szelek
beszélgetnek a csípős alkonyattal,
mikor felszáll a csontjaik felett
az őszikék egysípú siratója...

Lángolj fel ég... vezessetek sarak...
Hét-rétegű avar alatt keressük
a holtakat.

OKTÓBER 15-23-I LAPUNK TARTALMÁBÓL
A FORRADALOM HETEDIK ÉVFORDULÓJÁN

Nagy Imre írásaiból és beszédeiből (1. old.)
Aczél Tamás: Állóképek (3. old.)
Gosztonyi Péter: Idegen önkéntesek a magyar forradalomban (4. old.)
A magyar forradalmi múltból:
Iványi Grünwald Béla egy kiadatlan Kossuth-levélről (8-9. old.)
Illyés Gyula két Teleki-dramájáról (8-9. old.)

*

Franz Kafka: A kínai fal (5. old.)
Fáy Attila: Ősünk Odysseus (11. old.)
Kende Péter: Sodródó világ (13. old.)
Dénes Tibor és **Papp Tibor** elbeszélései
Pierre Emmanuel, Fáy Ferenc, Gömöri György, Kannás Alajos, Nyiri Éva és **Vér Zoltán** versei
Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek.

Az IDŐ Sodrában

Megnyílt

a II. vatikáni zsinat második ülésszaka. A Szent Péter Bazilikában celebrált szentmise után megkezdődött a „de ecclesias" című témakör megvitatása. Először Ottaviani bíboros mondott néhány bevezető szót, majd Browne bíboros tett jelentést a javasolt szövegről. A megbeszélés bizonyára hosszadalmas lesz, hiszen mintegy háromszázhetvenkét módosító javaslatot irányoztak elő.

A szeptember 29-i szertartás elválaszthatatlan volt XXIII. János pápa emlékétől. A résztvevők szinte még maguk előtt látták súlyos körvonalait, fáradt vonásait és sápadt arcát, ahol már a betegség szántott barázdákat, s szinte hallották a halálra kész és mégis megbékélt ember optimista szavait.

S noha VI. Pál határozott szándéka, hogy elődje nyomdokán járjon, bizonyos különbségek mégis szembeötlőek. Így például az új pápa a mai világot kevesebb bizakodással szemléli. Tekintetét keserűen emelte az üresen maradt ülések felé (*„Hol vannak testvéreink, akiknek hazájában az Egyház üldöztetést szenved ?"*), s utalt a világ nem egy elkeserítő jelenségére, az emberiség megannyi szerencsétlenségére is.

Ezek a keserű megjegyzések mégis aránylag csekély helyet foglaltak el a pápa nagy hatást keltő, mintegy háromnegyed órás, igen gazdag beszédében, amelyet jelentőségében maga is enciklikához hasonlított, s nemcsak a zsinat, de egész pápaságának „nyitányául" szánt.

Beszéde során többször is utalt arra, hogyan képzeli el pápai hivatását. Magát a *„legkisebbnek", „érdemeiben a legutolsónak", „Isten szolgálójának"* nevezte, s kijelentette :elérkezett az ideje, hogy a *„püspöki kar feladatáról és Szent Péter örökösével való viszonyáról szóló tanítást elmélyítsük"*. Egyrészt tehát az alázatosságot hirdette, másrészt pedig javasolta a hatalom és a tekintély megosztását.

A pápa egyértelműen utalt arra is, hogy az Egyháznak reformokra van szüksége. *„Az Egyház,* mondotta, *Krisztusban, mint tiszta tükörben szeretné magát látni. S ha ez a tekintet árnyékot vagy fogyatkozást fedez föl, mit tegyen az Egyház, ösztönösen és bátran ? A feladat világos : hibáját ki kell javítania, fogyatkozását helyre kell hoznia, s arra törekednie, hogy újból megfeleljen isteni példaképének..."*

V. Pál ezt az állítását mindenesetre egy másikkal ellensúlyozta : *„A mai Egyházat nem lehet azzal vádolni, hogy megalapítójának szelleméhez lényegében hűtlen lenne."*

Az elszakadt testvérekről és az Egyházak egységéről szólva bátran említette az Egyházak elválását előidéző hibákat, s az egység megvalósításában nem zárta ki a pluralizmus lehetőségét.

„Ha az elválásban mi is hibásak voltunk, alázatosan kérünk érte bocsánatot az Istentől, s kérjük testvéreink elnézését is, ha úgy érzik, hogy megbántottuk őket. Mi pedig készek vagyunk a bocsánatra az Egyházat ért bántalmakért, s elfeledjük mind azt a fájdalmat, amelyet a viszályok és szakadások hosszú sora okozott neki. Fogadja égi Atyánk ezt a nyilatkozatot. s vezessen el mindnyájunkat az igaz testvéri békéhez !"

VI. Pál beszédének talán ez a része volt a legnagyobb jelentőségű. Bizonyára nagy hatással lesz a reformált Egyházak híveire, akik méltányolni fogják a nyilatkozat ünnepélyes, emelkedett hangját. Határozott elismeréssel adózott az *„elszakadt testvéreknek"*, akik *„az igazság és a lelki élet valódi kincseit"* mondhatják a magukénak. Tömören így fogalmazta meg a lényeget : *„Hitünkből nem óhajtunk vitaérveket kovácsolni"*.

Felszólította az államfőket is, hogy a béke és az igazság ügyén munkálkodjanak : csak rajtuk múlik, hogy az emberiség egyetlen *Civitas*-ban egymásra találjon. S ha erre törekednek, az Isten áldása legyen rajtuk ! A nem keresztény vallásokról is megemlékezett : *„A katolicizmus megtagadná magát ha nem méltányolná mind azt az igazat, nemest és emberit, amit ezek a vallások tartalmaznak."*

VI. Pál beszéde bizonyára nagy hatással lesz a zsinat további alakulására. XXIII. János pápával és utódával a katolikus egyház, hosszú tartózkodás után, az ökuménikus gondolat első soraiban harcol. Hamarosan külön titkárság gondja lesz a nem keresztény vallásokkal való kapcsolat felvétele : Róma a vallásos élet igazi útkeresztezésévé válhat. S a *katolikus* szó jelentésének meg is felelhet : *„egyetemes"* lehet.

D.

Meghalt Sik Sándor

A magyar újkatolicizmus egyik legkiemelkedőbb képviselője, Sik Sándor költő, irodalomtudós, piarista rendfőnök 75 éves korában elhunyt. Jelentékeny életművet hagyott maga után; munkásságát úgyszólván minden irodalmi műfajban értékesítette. A modern líra eszközeivel építette az élet csöndes örömeiről, a lélek tiszta nyugalmáról szóló verseit. Dávid király zsoltárainak fordítása maradandó értéke a magyar irodalomnak, s Gárdonyi-, Ady-, Prohászka-tanulmányai a tudós és költő rangos írásai közé tartoznak. Színpadi legendája, a „Mennyei dal" a magyar vallásos drámairodalom költői ihletésű munkája. A Szegedi Tudományegyetemen, mint a magyar irodalom tanára, a hivatott pedagógusok nagy szenvedélyével nevelt nemzedékeket az irodalom, a humánum szeretetére. Emlékét az irodalomtörténet és tanítványai őrzik.

Beran érsek

szabadlábra helyezésével a csehszlovák kormány régen várt követelménynek tett eleget. König bíboros, aki a magyar kormánnyal Mindszenty hercegprímás ügyében folytatott tárgyalásokat, felvette a kapcsolatot a csehszlovák hivatalos körök képviselőivel is. Ezek az előzetes megbeszélések látszólag hamar holtpontra jutottak. A Ceteka híriroda október 4-i jelentése azonban arról számol be, hogy Beran érseket és további négy cseh prelátust szabadon bocsájtottak.

Beran érsek, aki ma hetvennégy éves, egész életén át a maga választotta ügyet védelmezte. 1889-ben született a csehországi Pilsenben, tanulmányait Prágában és Rómában végezte. 1911-ben szentelték fel, és húsz évvel később a prágai papnevelő intézet rektorává nevezték ki. 1939-től kezdve teológiát tanított a helyi egyetemen.

A német megszállás ellen minden erejével tiltakozott. 1943-ban a nácik letartóztatták, s előbb Pankracban börtönözték be, majd Dachauba szállították. A koncentrációs táborból az amerikai csapatok szabadították ki 1945-ben. Hazatérte után az ellenállási emlékéremmel tüntették ki ; nagy erkölcsi tekintélyét figyelembe véve, még a kommunisták is elismeréssel adóztak neki.

A Szentszék 1946-ban Prága érsekévé nevezte ki. Ettől a pillanattól kezdve a kommunisták magatartása lényegesen kevésbé volt barátságos. S amikor a kommunista párt a vallási életre is ki akarta terjeszteni ellenőrzését, Beran érsek felháborodottan tiltakozott. Nemcsak az *„Egyház jogait sértő"* állammal szemben tagadta meg a hűségnyilatkozatot, hanem véleményének bátor beszédeiben is hangot adott. Többek között így szólt híveihez : *„Adjátok meg a Császárnak, ami a Császáré. Kezeskedünk arról, hogy hűségesen teljesítjük mind azt, amivel az Államnak tartozunk. De ne feledkezzünk meg Krisztus szaváról sem : „Adjátok meg az Istennek, ami az Istené." Isten és a nép előtt kijelentem : soha nem írunk alá olyan szerződést, amely az Egyház és püspökeinek jogait sérti."*

Már folyt az eljárás ellene, amikor 1949-ben utolsó beszédét elmondotta. *„Azért jöttem ide elétek, híveim,* kiáltott fel az érsek, *hogy fogadalmat tegyek : soha nem fogadok el olyan egyezményt, amely az Egyház törvényeivel ellentétben áll !"*

Beran érsek és a négy másik cseh prelátus szabadlábra helyezése bizonyára kedvező feltételeket teremt az Egyház és az Állam viszonyának a megjavítására, noha az összes vitatott kérdésre nyilván nem ad megoldást. A szűkszavú prágai nyilatkozat például nem szól arról, hogy Beran érsek („ex-püspök, ahogy a szöveg nevezi) egyházi méltóságát újra elfoglalhatja-e vagy részt vehet-e, mint az idén tavasszal kiszabadult Szlipji ukrajnai érsek, a vatikáni zsinat második ülésszakán.

A prágai kormány elhatározása mindenesetre arra vall, hogy Csehszlovákia megindult a sztálintalanítás útján, amelyet a hatalmon lévő csoport hét éven keresztül igyekezett minden erővel megakadályozni. Figyelemre méltó, hogy ez az elhatározás éppen akkor született meg, amikor a Mindszenty hercegprímás ügyében folytatott tárgyalások holtpontra jutottak, s a lengyel püspöki kar és a varsói kormány között ismét megromlott a helyzet (több, a zsinatra hivatalos püspök nem kapta meg az útlevelét). Novotny kénytelen sorozatos engedményeket tenni : s ez nem is annyira a többi kommunista állam felszólításának tudható be, mint a saját országán és pártján belül egyre növekvő nyomásnak.

Malaysia

Amikor idén áprilisban, a csinos **Catherine Loh** kisasszonyt, az olajban oly gazdag brit protektorátus, **Brunei** szülöttét, a megalakulandó **Malaysia Államszövetség** szépségkirálynőjévé választották, a finom mosolyú szépség méltán remélhette, hogy az állam történelmi megalakulása idején majd méltó fényben ragyoghat a születésnapi ünnepségeken. Tévedett. Brunei, az olajgazdag föld, azóta bejelentette kimaradását az Államszövetségből s az ünnepségek, melyek Indonézia és a Fülöp-szigetek fegyvercsörtetésének hangjai között tartattak meg, egy színfolttal szegényebbek lettek. Nem mintha Malaysia legfontosabb gondja lenne ez. Az új Államszövetség, mely **Malaya, Szingapur, Sarawak** és **Észak-Borneó** területét foglalja magába, születésének pillanatában fenyegető veszedelmekkel találta magát szemben. E veszedelem fő képviselője Indonézia örökös elnöke, vagy ahogy Szingapur miniszterelnöke, a fiatal és tehetséges szocialista Lee Kuan-ju nevezi: „a nemzetközi zsaroló", Szukarno. Ez az ügyes politikus (aki a háború idején a japánokkal működött együtt), tizenöt esztendeje tartja hatása alatt az indonézek tíz millióit, az oroszoktól és az amerikaiaktól egyaránt komoly pénzeket vesz fel, s valóban egyike az ázsiai világ legsikeresebb „hintapolitikusainak"; a fenyegetések, tömegtüntetések, harsogó utcai jelenetek e mesteri irányítója ezúttal a Malaysia Államszövetség léte ellen fordította nagyon is irányítható dühét: Malaysia megalakulásában tulajdon álma megvalósulásának akadályát látja. Szukarno, a hatalom és a karcsú bokák muzlim tisztelője, aki eddig három feleséget s egy fekete hajzatot fogyasztott el, (azért látjuk mindig fez-ben, mert szereti titkolni kopaszságát), tulajdon irányítása alatt szerette volna a hátsóindiai szigetvilágot egyesíteni, arról az Indonéziáról álmodozott, — s álmodik ma is, — mely őt választja elnökül, **örök-életre szólóan**, s nem az okos, finom diplomatát, Tunku Rahmant, akinek harcos és határozott antikommunizmusa szöges ellentétben áll Szukarno **irányított (és nem valódi!) neutralizmusával.**

Igaz, Szukarnónak hosszú ideje sikerül egyensúlyt tartania a két milliós indonéz kommunista párt Peking felé hajló vezetése és a hadsereg antikommunista parnacsnoksága között, e mérleget használván fel tulajdon hatalmának erősítgetésére, de az is igaz, hogy Malaysia megalakulását már nem tudta megakadályozni. S ha néhány héttel ezelőtt — Tokióban — még mosolyogva rázta meg Tunku Abdul Rahman kezét, ezzel jelezvén mintegy áldását és **egyetértését**, két hétre rá — megszegve adott szavát — diplomáciai és kereskedelmi háborút indított az új Államszövetség ellen. A diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok megszakítása súlyos következményekkel járhat — nem ugyan Szukarno gazdag rezidenciájára, hanem az indonéz nép számára, mely kereskedelmének és exportjának kétharmad részét bonyolította le Malaysiával. A nép vezérének azonban ez bizonnyal harmad- vagy negyedrendű kérdés. A kitűnő orátor kissé hitleri módon az utcai tömeget irányította Malaysia protektora, Anglia követsége ellen: a tömeg felgyújtotta az Angol Követséget, megpróbálta kirabolni az egyébként diplomáciai függetlenséget élvező, de már leégett ház páncélszekrényét és a „neokolonializmus" jelszavával zúzottrombolt Indonézia fővárosában, Dzsakartában.

Malaysia persze megalakult, e fenyegetések ellenére, méghozzá az ENSZ kiküldött különbizottságának jóváhagyásával, melynek jelentése szerint Malaysia népe egyetért a federációval, akarja azt; de mit tegyünk, ha Szukarno nem akarja? Várjunk. Amiként várnak — egyre türelmetlenebbül — azok az angol üzletemberek és cégek, amelyeknek tulajdonát **„átmenetileg, kizárólag védelmi célokból"** a kommunista vezetés alatt álló indonéz szakszervezetek „kisajátították", de amelyeket, — Szukarno ígérete szerint, — mihelyst a helyzet „kissé lehűlt", vissza fognak adni jogos tulajdonosaiknak. A helyzet mindenképp feszült. Ausztrália és Új Zéland fegyveres segítséget ígért Malaysiának arra az esetre, ha Indonézia megtámadná. De ha e támadásra nem is kerül sor egyelőre, valószínű, hogy a MIG 21-esek a szabotálásra tanitott indonéz gerillák egész sorát fogják ledobni Malaysia területére, hogy ezzel is igyekezzenek késleltetni egy **demokratikus államszövetség** megerősödését. Az ázsiai, nagyhatalmi nacionalizmus veszélyei teljes nagyságukban bontakoznak ki előttünk.

B.

LA SOCIÉTÉ DES CONCERTS DU CONSERVATOIRE, Párizs egyik leghíresebb zenekara a következő szezonban vendégszereplésre utazik Tokióba. Auric zeneszerző, aki egyben a Párizsi Opera igazgatója is, nem akart hozzájárulni 35 zenekari tag elutazásához, mert ezek az operaházi zenekarnak is tagjai és hiányuk erősen gyöngítené a zenekar nivóját. André Cluytens, aki a tokiói koncerteket fogja vezényelni, azzal fenyegette meg Auric-ot, hogy ez esetben nem hajlandó a „Tannhäuser" áprilisi előadásait dirigálni az Operaházban. Auric kénytelen volt engedni, mert Cluytens nélkül a Párizsi Opera nem tud Wagner-előadásokat tartani.

Algériai viszályok

Alig tizenöt hónap múlt el azóta, hogy Ben Bella fegyveres erővel megszerezte a hatalmat, s most újabb próbatétel várt rá: Algériában újra folyt a vér. A türelmes várakozás és a politikai manőverek után végül is választania kellett: vagy elfogadja az ország egy részének különválását, vagy erőszakkal állítja vissza megingott tekintélyét.

A kabil szakadárok hajthatatlansága végül is meggyőzte az algériai vezetőket, hogy a lázadás felszámolásának egyetlen módja a fegyveres összeütközés lehetőségének a vállalása. Igaz, ez a veszély meglehetősen körülhatárolt volt, mivel Ait Ahmed mozgalma, néhány kisebb ellenálló csoportot nem számítva, nem terjedt túl Kabilia határán. Maga a lakosság, amely ezernyi gonddal küszködik, s amelynek a harcokból már régen elege van, nem foglalt állást egyik fél mellett sem.

Ha Ben Bella siettette az erőpróbát, s igyekezett a szakadárokkal minél előbb leszámolni, ennek bizonyára az is a magyarázata, hogy egyéb események hatalmának gyors megszilárdítására késztették. Egyre inkább közeledik november 1-e, a nemzeti ünnep, amelyet az idén az algériai kormány különleges fénnyel kíván megülni, s Ben Bella az Egyesült Nemzetek Szövetségének szónoki emelvényén mint Algéria elvitathatatlan képviselője akar megjelenni. Az okok között szerepel végül, de nem utolsó sorban, a Marokkóval való viszony hirtelen megromlása, amely a súlyos belső viszályok következtében meggyengült Algériát csak még nagyobb veszélyekkel fenyegeti.

A testvérgyilkos harcokért a felelősséget a két fél természetesen egymásra hárítja. Valójában azonban Ait Ahmed és Mohand ezredes jól tudhatták, milyen veszélyeknek teszik ki az országot, ha szembeszegülnek az államhatalommal, s fegyveres lázadásra szólítják fel a lakosságot. Tudhatták, hogy akár győztesként, akár vesztesként kerülnek ki a harcból, vállalkozásuk csak Algéria újabb politikai és társadalmi megrázkódtatásával járhat. S ha mégis a lázadás szélsőséges megoldását választották, ezt csak azért tették, mert előzőleg reménytelenül próbálkoztak minden más eszközzel.

Azzal, hogy a tisztségeket fukarul osztogatta, hogy a hatalmat nem a közös megbeszélésre alapozta, s egyre nehezebben viselte el politikai álláspontjának megvitatását, Ben Bella az egykor hozzá legközelebb álló fegyvertársait arra kényszeritette, hogy az ellenzék legszélsőségesebb formáit válasszák. Ait Ahmed bizonyára nem vonult volna ellenállásba, ha véleményének szabadon és eredményesebben adhatott volna hangot a végrehajtó szervek szigorú ellenőrzése alatt álló pártban vagy egy kongresszuson, amelynek összehívását eredménytelenül követelte már hosszú hónapok óta.

S ha Boumedienne tábornok csapatai kezükben tartják is a településeket, Ben Bella ezzel még nem szüntette meg a zavaros helyzet legfőbb okait. Az 1962-es nyár eseményei azt bizonyítják, hogy az elfojtott ellenállás bármikor újra fölütheti a fejét, ha a bajok okát nem orvosolják, s a megbékülés szellemében tett ígéreteket nem tartják meg. Ben Bella győzelme addig nem lehet végleges, s csak pyrrhusi győzelem marad, amíg az algériai államfő nem hajlandó törvényes ellenzékének a szólás jogát megadni, s nem tesz intézkedéseket arra, hogy a kabiliai kisebbség zökkenő nélkül beilleszkedjék a nemzeti közösségbe.

L. M.

*

ANTISZEMITA megnyilvánulások követik egymást Romániában. Szeptember 18-án, a zsidó újév alkalmából ismeretlen tettesek megrongálták a bukaresti zsinagógát. Néhány nappal utóbb, ugyancsak ismeretlen tettesek, feldúlták a bukaresti zsidótemető sírköveit.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

ÁLLÓKÉPEK

Megfigyeltem mostanában, hogy életem legfontosabb s legmozgalmasabb emlékei egyre inkább állóképekké merevednek, színes, de mozdulatlan jelenetekké szűrődnek az idő kancsal *laterna magicá*-jának lencséjén keresztül; egy arc, egy pillantás, egy vasútállomás, egy viszontlátás vagy egy búcsú felködlő miniatürjei mellett, a múlt falán, akár a mozivásznon, megvillannak a történelmi freskók, az erdélyi hegyek őszi rozsdája alatt sorakozó rongyosok fázékony sorai, a mauthauseni koncentrációs tábor kivilágított kapuja, a botjukat emelő SS-ek jéggé fagyott indulatával, a szétrombolt Körút iszonya a hideg, novemberi reggel ragyogásában, mindjobban távolodva, mintha az ember fordítva nézett volna bele az emlékezés távcsövébe. A test első válasza e felfedezés döbbenetére, a vérkeringés hirtelen felgyorsulásával együtt, a tehetetlen lankadás; a léleké az a másik felfedezés, hogy még életben van, mintha a determináltság hőfokának növekedésével fordított arányban csökkenne a hőmérséklete, de az utolsó másodpercben mégis visszariadna a szakadéktól. A különös csak az, hogy a meglepetés és a félelem árhullámának elvonultával kitisztuló kép nemcsak megérteti, de fel is oldja a tehetetlenségből fakadó rettenet nyomását; a szakadék, igaz, ott van a lábunk alatt, de a köd felszállt. Látszik a mélye is, túlsó oldala is, ha mozdulatlanul, de kristálytisztán. Az állóképek tartalma az élet tartalmával azonosul: a mozaikfal sürgető mondandóját csak akkor értheted meg, ha a terem túlsó oldalához hátrálsz; a szakadék túlsó felére.

Számomra ezt a szakadékot 1956. őszének néhány napja vagy hete jelenti. Kis híja, hogy nem zuhantam bele, sőt gyakran úgy érzem, hogy belezuhantam s hogy végül is kikecmeregtem belőle, nemcsak az életösztönnek köszönhető; annak a nyugtalanító, lenyűgöző vágyakozásnak, mely arra kényszerített, hogy — most már a túloldalról, — de még egyszer, talán utoljára, pillantsak ismét vissza a másikra. A múltba, a zuhanás után. Vagy, ha így tetszik: a jelenbe, a múltból. Az időrend felbomlása aligha véletlen, inkább ennek az állapotnak egyik legjellemzőbb velejárója; az állóképek ugyan mozdulatlanok maradnak, de megtelvén titkos értelemmel, jelenné változtatják a múltat, s múlttá a jelent. Az állóképek titkos értelme pedig az, hogy nincs semmiféle titkuk. Azt közvetítik felém, amit amúgy is tudok. Hogy érdemes volt. Hogy megérte. Hogy mást nem tehettem volna.

Mert érdemes volt, mert megérte, mert nem tehettem mást, mint együtt sodortattam az áradattal azon az októberi délutánon, a győzelem s a vereség együttes-elkerülhetetlenségének fogatvacogtató bizonyosságával szívemben, a tragédia árnyéka mélyén szikrázó napsütésben, a panyókára vetett zakóban menetelő Losonczy Géza mellett. Az arca ma már csak egy villanás. Széles, fekete keretes szemüvegének tükre ma már nem veri vissza a kilyuggatott zászlók csendes csapkodását. Mire emlékeznék, ha emlékezni tudna? Arra, amire én s valami egészen másra; ebben a kettősségben van a szakadékon túli létnek egyetlen értelme. Mert volt idő, amikor már emlékezni sem volt szabad. Amikor mindenkinek, mindig csak *ugyanarra* köteleztetett az emlékezés, amikor a mennyország e *kollektív népi emlékek* sorozatából állt, s a pokol az volt, ami kívül esett ezen; az élet, pontosabban. Mindenkinek tulajdon élete és emlékei. A tömeg, amit ma a szakadékon túli napsütésben megmeredve látok, azért lódult meg, hogy feloldja a varázslatot, hogy joga legyen, legalább, az emlékezésre. Sikerült? Részben, mindenesetre. A becsapódó golyók szétrombolták az épületet, amit többé már nem lehetett ugyanúgy felépíteni.

A *laterna magica* képei változnak, de értelmük ugyanaz marad. Látom, az idő jegébe fagyottan, a Parlament előtt felsorakozó tankokat, mozdulatlanul, tétovázva, mint akik maguk sem tudják, hogy merre fordul a következő pillanat lánctalpa. Utána, egy villanással, a Földmívelésügyi Minisztérium árkádja alá szoruló tömeget, tapadva a falakhoz, a félelem és döbbenet szorításában, mintegy belevésődve az épület hideg oldalába. Az emlékezet ezt a domborművet véste ki a múlt sziklájából, hogy tovább adja a jövőnek? Ezt is, és még mennyi mást. Gimes Miklós alacsony, zömök alakját, a Parlament egyik melléklépcsőjének alján, amint kis táskáját hóna alá szorítva, sértődötten érvel — velünk? — még mindig Nagy Imrével, akivel az imént veszett össze, valamiféle *elvi kérdés* kapcsán. Tudta, hogy sorsuk kötése nagyobb mindenféle összezörrenésnél? Valószínűleg sejtelme sem volt erről, bár a tragédia vészes sistergése ott zúgott mindannyiunk fülében. De az állókép mozaikja ezt a pillanatot is megőrízte, s hozzáadván a többihez, így próbálja kialakítani a freskót meg a miniatürt, egyazon ecsetvonással. De hiszen mit is tehetett volna akkor, ha megérzi, hogy a vonzás nagyobb a választásnál, hogy akarva sem tehet mást, mint amit tett, hogy a jövendő helyett a halál várja? Ember volt, bizonyára védekezni próbált volna ellene, de védekezésének tisztessége erősebb lett volna a halálfélelem tisztességtelen riadalmánál; az elkerülhetetlen ismerete nemhogy feloldaná, de mintha megerősítené a szándékot meg az elhatározást. Legalábbis azokban a napokban így tűnt, mindannyiunknak. Másképp egyetlen percig sem élhettünk volna tovább. De éltünk-e, egyáltalán?

A vásznon felvillanó és elhomályosuló képek tanúsága szerint, akkor éltünk igazán. A Pártközpont fülledt feszültségű, túlfűtött szobáiban, ahonnan megkíséreltük — elrabolni? — rávenni Nagy Imrét, hogy engedelmeskedjék az „események logikájának" és tulajdon lelkiismeretének, otthagyván az Akadémia utca ketrecét, s ki onnan, a szabadba! Az Egyetem vagy a Rendőrkapitányság, az Írószövetség vagy a Parlament szobáiban, az izgatott fogalmazású kiáltványok szóbőségében, vagy éppen szűkszavúságában fel-felbukkanó igazság hideg remegését latolgatva; egy teherautón, mely diákokat szállított a Honvédelmi Minisztériumba, hogy a térdük-roggyant, s egykor oly nagyhangú tábornokokkal közöljék a határozatot, miszerint... Mindenütt, ahol az esztendők óta föld alá húzódó indulatok búvópatakja felszínre tört, s azzal, hogy elöntéssel fenyegetett valamennyiünket, újból létrehozta, megszülte az élet, az „egyetlen élet" költői reményét, a szabadság adta jogot, s a jog hozta szabadságot. A fegyverek dörgése csak hideglelős bizonyosságot szolgáltatott e színjátékhoz, hátteret csupán, mert a valóság sodra erőteljesebb volt a golyófüttynél; a belső szimmetriát, a lélekét, a külső hangzavar asszimmetriája csak növelte, de nem változtatta meg; nem az történt, amit akartunk, s mégis akartuk, ami megtörtént. Az állóképek sorozatának ez talán legbensőségesebb igazsága.

Mi más lehetne? Miféle hasznosságra épülő politikai magyarázat, miféle kihűlt s réges-rég idejétmúlta elmélet, miféle célszerűség adna választ arra a kérdésre, melyet — egykor, egy történelem előtti korban, — egy generáció? — egy nemzet tett föl magának, a válasz adás eleve való reménytelenségének tudatában? A különös az, hogy e választ lassan-lassan azok is fújják, akik a hangot még a torkokban szerették volna megfojtani; akik az önvédelemre emelt puskacső ellen a tankok ágyúit fordították. A történelem fintora, hogy azokat kényszeríti a válasz adásra, akikből a gyűlölet füstfelhője együtt csapott ki a gépfegyverek torkolattüzével. Az állóképekben fennmaradó történelem hajtóereje viszi előre, akarva-akaratlan, a mozgástól irtózókat, a megmerevült múlt robbantja a minduntalan megmerevülni kívánó formákat. Reménnyé válik a reménytelenség? Lehetséges, nem tudom. De annyi bizonyos, hogy mind az, ami *akkor és ott* történt, kérlelhetetlenül és könyörtelenül, csaknem azt mondhatnám, a történelem közönyével nyomta rá bélyegét mind arra, ami *most és itt* történik. A felszikrázó kétségbeesés hideg villámfénye azokat nyugtalanítja jobban, akik megpillantották, s nem, akiknek fájdalmától megszületett. Mert a visszhang, a szakadék emez oldaláról, nem a kiáltó szót, hanem annak ellenkezőjét veri vissza: az igen helyett a nemet, s a nem helyett az igent; amit csak azok szeretnek hallani, akik még ma sem kiálthatnak. Ez pedig a szakadék létének értelme.

Talán ezért örülök annak, hogy az idő folyamata bennem ilyen apró részekre töredezett; ami először megrendített s a halálra figyelmeztetett, egyre inkább melegséggel tölt el, s az életről szól. Az sem baj, hogy az elmúlt életről. Mert ezekben a képekben, kristálytiszta és világosan, varázsolódik elém ma is, ami hét esztendővel ezelőtt történt, anélkül, hogy a folyamatok kapkodó szaggatottsága megzavarná a látásomat. Azt látom, amit szeretnék? Nyilván azt is, hiszen az emlékezésben sokkal több az öncsalás, mint amennyit az ember szívesen bevallana önmagának. S mégis, a szakadék innenső oldalán álldogálva, úgy nézhetek vissza ezekre az állóképekre, mint életem, — életünk, — kiteljesülésére. Ahogy távolodom tőlük, úgy jönnek egyre-egyre közelebb, megtapinthatom őket, vizsgálgathatom finom rajzukat, önfeledten, figyelmesen, néha-néha kételkedve is, üzenetükben, de mindenképp azzal a biztonsággal, amit az ösztön kölcsönöz a tudatnak abban a pillanatban, amikor megsejtjük, hogy igaz, amit tudunk.

ACZÉL TAMAS

PIERRE EMMANUEL

Túszok

A vér az ontott vér fel nem szárad a földön
hever takaratlan az ezernyi tetem.
Ha fogcsikorgatva s fájdalomba kövülten
is — mi ne sírjunk döntött sírkereszteken.

De emlékezzünk s halottainkat naponta
mi megszámláljuk mint ők számláltatták itt
s ki a Történet serpenyőjét ma levonta
nagyot néz ha majd könnyűnek találtatik.

Volt aki hallgatott — félőn hogy szíve szólal :
ily szótlanságra nem lel bűnbocsánatot.
Csupán ki színleg szállt vitába gyilkolóval
még ők is megvetik — a kisebb jámborok.

Minden mi ránkmaradt : halottaink a drágák
beérjük tetemükkel békén osztozunk.
Beérik majd gyümölcsük — s termője vadvirágát
zöldellő rétre hinti kertünk : otthonunk.

Míg földre néz a menny maradjanak mezítlen.
Holott csörgedeznek forrás vélük fakad
a vér mely visszapezsdül porló ereikben
szilajságot az új tavasznak vérük ad.

Szétomolva a nyárban s dallá édesülve
legyenek csicsergés gyerekviháncolás
s alant hol nemzet áll — imáit mennybe küldje :
erdő-zugadozva szálljon szent fohász.

(Határ Győző fordítása)

KANNÁS ALAJOS

« Now is the time »

Az elbukottat meg szokás siratni
idézvén hosszan homlokának fényét
s kihűlt szemének márvány templomában
a múlhatatlanság jegyét keresvén
reménykedőn hirdetni : újra él még.

A lélek él s az eszme, melyért harcolt...
A gyilkosság sosem jelenthet véget ;
a tarkót szétloccsantó orv golyó
csupán egyetlenegy írásjele
egy megkezdődött, hosszú párbeszédnek.

Egy felmorajló, büszke lázadásnak,
mikor az igék lánggal égre csapnak
s a holtak vére ad meginf hitelt,
értelmet, célt és végleges jegyet
az elkoptatott, megcsúfolt szavaknak.

A holtat holt imával nem gyalázom.
Mert aki igazságért ontja vérét
az arcra buktában is talpra áll
és új alakban kezdi újra harcát
egy diadalmas beteljesülésért.

A meggyilkoltnak nem kell szó s a könny is
méltatlan hozzá, kit tarkóba lőttek...
Ezért kell minden színek mágiáját
— hogy végre csak az emberarcot lássák —
elmosnia az ítélő időnek.

Hazug szavakra és válaszfalakra
a forradalmi tűz próbája vár,
ahol a földre tiprott újra élea
s a meggyilkolt lesz útjelző szövétnek...
Az első még nem végleges halál.

GÖMÖRI GYÖRGY

A hetedik év fordulóján

Lassan könyörületessé érik a kor,
behegednek a vaktában ejtett sebek,
s elfelejtjük vélt vagy való sérelmeinket.

Egykor-magunktól egyre távolabb
csábít a délibáb-idő,
s a változás vésői nesztelen munkálják homlokunk,
amíg szemünk ezer szilánkra nem hasad.
Maholnap fakó képek őrzik csak
arcunk vonásait.

Mit ér, ha a jövő végül nekünk ad igazat,
s csontjainkra a hazug hála vagy az ünnepi
közöny lerakja koszorúit ?
Nem lelkesít a számüzöttek fanyar vigasza, az utókor.

Ha mit nyertünk, ne kérkedjünk vele.
Veszteségünk örökké fájni fog.
Egy seb begyógyult ; hogy sajog a másik !

Mások törték fel a tövigperzselt tarlót,
mások vetettek, reménykedőn, tavasszal.
S kéretlen részestársak gondjaitokban,
a súlyos évek aratásából is kimaradnánk ?

Képzelt hazánknak térképen nincs nyoma.
De ha felednénk, tetszhalott maradna
tündér-anyánk, az üvegkoporsóban
nyitott szemekkel szunnyadó haza.

Idegen önkéntesek a magyar forradalomban

Az 1956. októberi budapesti diáktüntetés egy éjszaka alatt forradalommá szélesedett. Letörésére Moszkva tüstént szovjet csapatokat vonultatott fel. A vöröscsillagos páncélosok megjelenése s első beavatkozása az eseményekbe a Kreml számításait nem váltotta be. A harc nemhogy alábbhagyott volna, hanem mind jobban kiszélesedett. Pár napig tartott csak, s a pesti külvárosok barikádjain, a gyárakban, a munkásnegyedekben, az erődökké alakított lakóházakban együtt állták s viszonozták az intervenciósok tüzét a munkások, diákok, katonák. Fiatalok és öregek, fiúk és lányok. Az idegen hadsereg fegyveres fellépése ellen nemcsak magyarok fogtak fegyvert. A nemzetközi forradalmi szolidaritás, az igaz ügybe vetett bizalom láttán méltó büszkeség foghatott el bennünket.

Szovjet önkéntesek

A történelem folyamán ritkán esik meg, hogy a leigázók a megszállt ország területén elhagyják csapattestüket és a másik, a számukra idegen oldalra állnak. A Magyar Október, természetesen nem általánosíthatóan, egész sor ilyen esetet tart számon. A hazánkban állomásozó szovjet hadsereg számos tagja reagált érzékenyen az országban lejátszódó eseményekre. Így a Budapest utcáin harcba vetett 92. mot. hadosztály nem egy katonája adta át fegyverét a tömegnek, vagy állt át páncélosával egyetemben a felkelők oldalára. Elég, ha csak a Kossuth Lajos utcai, az Astoria Szálló előtt lejátszódó eseményeket idézzük, ahol egy egész szovjet T-34-es század tüzét ki páncélosainak tornyára a magyar nemzetiszínű zászlót. Ezeknek a páncélosoknak egy része volt ott a tragikus végű október 25-i Parlament előtti tömeggyűlésen s dühvel lőtték azokat a házakat, amelyből az ÁVO orvul a gyilkos tüzet megnyitotta. A Baross utcában, nem messze a Horváth Mihály tértől, két szovjet páncélos legénysége hagyta el tankjait, önként átadva azokat a környék felkelőinek.

A nagykörúti Royal Szálló épületéből a párizsi „Observateur" tudósítója így számolt be olvasóinak: „...fiatal forradalmárok és szovjet katonák vitakoznak. Tűzszünet van, mert reggel óta csendes a körútnak ez a szakasza. Az orosz páncélos legénysége némán hallgatja egy diák magyarázatát: ‚Mi nem a kapitalizmusért harcolunk, hanem azért, hogy úgy építsük fel a szocializmust, ahogy azt mi akarjuk. Ti most ebben akadályoztok meg minket!' A katonák közbeszólnak. Vita alakul ki, amelynek végén a szovjet katonák vezetője kijelenti: ők csak a szocializmus ellenségeire hajlandók lőni, a magyar népre azonban nem! Egy óra múlva üres az utca, a három szovjet páncélos elhagyta a szálló előtt kijelölt helyét..."

Újpesten a gimnázium környékén — így tanúsítják az ott harcoló felkelők — november 4-e után, egy tucat ukrán katona harcolt a nemzetőrök oldalán. Vezetőjük — Misának hívták — egy alhadnagy, a Temesvárról elindult 32. mot. hadosztály kötelékébe tartozott s október utolsó napjaiban állt szakasza egy részével a magyarokhoz át. Misát november 6-án hajnalban halálos golyó érte. A pokoli tűzben lehetetlen volt kórházba szállítani, ott halt meg magyar bajtársai között a barikádon...

Nem egy helyen oroszul tudó diákok, munkások keresték fel az orosz parancsnokokat, s tájékoztatták a való helyzetről. Ennek volt a következménye, hogy például a Győr megyében állomásozó szovjet csapatok parancsnoka, V. ezredes, október 28-án Szigethy Attila és több magyar újságíró jelenlétében kijelentette: a magyar események egyedül csak a magyarokra tartoznak, s ő katonáival mindenképp távol tartja magát a beavatkozástól. Ugyanilyen álláspontot foglalt el a Miskolc körzetében, a Pintytetőn székelő szovjet egység parancsnoksága is. Sőt, a katonai parancsnok, egy idősebb alezredes, Miskolc város főterén tartott beszédében nyíltan a lakosság tudomására hozta a forradalom iránti rokonszenvét. S amikor erre a hallgatók lelkesen megéljenezték, a magasrangú szovjet tiszt ott a téren ünnepélyesen szavát adta, hogy amíg ő parancsnokol a környéken, orosz katona nem emel fegyvert a forradalmárokra! November 4-ig nem is esett lövés magyar és orosz között. S amikor az új, a Kárpátalja felől beérkező szovjet csapatok szégyent hozva a szovjet hadsereg egy részére, a várost elfoglalták, az alezredes először feleségét és gyerekét lőtte agyon, majd önmagával is végzett.

A keszthelyi Forradalmi Tanács is fontos feladatának tartotta, hogy a környék szovjet garnizonjait a való helyzetről tájékoztassa s ezzel elejét vegye a beavatkozásnak. A helyi Mezőgazdasági Akadémia hallgatói, T. László kollégájuk vezetésével, orosz nyelvű röplapokat állítottak elő, amelyeket aztán a szombathelyi, hajmáskéri és pápai garnizonokban sikerrel terjesztettek. Miután a diákok élelmiszert is szállítottak az oroszoknak, módjuk nyílt a szovjet parancsnokokkal kapcsolatot találniok. Ezek meg is ígérték, hogy ha őket támadás nem éri, nem avatkoznak „a magyar belügyekbe". A hajmáskéri szovjet parancsnoksággal különösen jó viszony alakult ki, úgyhogy az november 1-e után, „katonáinak tájékoztatása céljából" maga engedélyezte a Forradalmi Tanács röpiratainak szétosztását. Az akadémisták s az oroszok között a barátság november 4-e után is megmaradt. A Keszthely környéki csapatok nem léptek a forradalom ellen akcióba. S mikor az újonnan érkezett megszálló hadosztályok körülkerítették táborukat s kisebb összetűzés után lefegyverezték őket, egy félszakasznyi vörös katona kitört a táborból s fegyveresen csatlakozott a Bakonyban meghúzódó bányászokhoz s veszprémi egyetemistákhoz (*).

Voltak azonban olyan egységek is, amelyek nyíltan szolgálták a magyar forradalmat. A Magyar Honvéd című lap 1956. november 2-i száma ezt írta: „A Honvédelmi Minisztérium közlése szerint egy szovjet zászlóalj Gyöngyös határában átadta fegyvereit a polgári lakosságnak. A szovjet katonák bejelentették, nem hajlandók a magyar nép ellen harcolni."

Görögök

A Szovjetunió szította, félresikerült görög kommunista puccs után, nagyszámú görög kommunistát fogadtak be Magyarországon. Ezeket a hazájukból meggyőződésük miatt emigrált embereket, Budapest egyik külső kerületében, a Hungária úti volt Dohánygyár hatalmas épületében helyezték el. Legtöbbjük Budapesten, Csepel szigetén a Vasműben és a Papírgyárban dolgozott. Helyzetük, bérezésük ugyanolyan volt, mint a magyaroké, s így egyáltalán nem csodálatos, hogy már a forradalom első perceiben együtt tartottak a csepeli munkássággal. Fegyveres részvételükről csak a második szovjet intervenció napjaiban hallottunk. Csepel — a „vörös Csepel" — 1956. november 4-től november 11-ig védte magát. A városban és környékén súlyos harcok dúltak. A támadó szovjet imperialisták ellen a munkások, honvédek, ifjak és nők között ott harcoltak — mily iróniája a sorsnak! — a Hellas hegyei közül épp szovjetbarát kommunizmusuk miatt elűzött görög munkások is.

Koreaiak

Legtöbbjük a szabadsághegyi Kim-Ir-szen Iskola tanulója volt; közéjük tartoztak az észak-koreai diákok, akik 1952-től a budapesti egyetemeken kezdték el tanulmányaikat. Ezek október 23-án magyar társaikkal együtt vonultak a Bem térre, majd a Parlament elé s egynek vallották magukat a magyar néppel. A későbbiek folyamán azonban — a budapesti Koreai Nagykövetség utasítására — nevelőik, pártvezetőik, iskoláikba, internátusaikba zárták el őket a külvilágtól. Egyedül csak az orvostanhallgatóknak engedélyezték — a Rókus Kórház igazgatóságának ismételt kérésére — hogy kisegítő egészségügyi munkát végezzenek a kórház területén. S a koreai fiúk lelkesen dolgoztak. Nem egyszer életük árán mentették ki a kemény tűzharcból a sebesülteket. Így november 5-én, a Kilián-laktanyát megközelítő — s csodával határos módon elérő — mentőautó egyik egészségügyi beosztottja szintén koreai diák volt.

A forradalom leverése után a koreai diákokat sürgősen visszaszállították hazájukba. Többen azonban — mikor a hazaszállítási időpont már ismertté vált s ők jól tudták, hogy odahaza mi vár rájuk — egy decemberi éjszaka elhagyták az internátusukat s Nyugatra menekültek.

Lengyelek

1956. októberében számos lengyel vendége volt a fővárosnak. Sok varsói diák is tanult — a két nemzet közötti diákcsere program következtében — Budapesten. Ezek nagy része a forradalom első napjától fegyverrel vett részt a szovjet intervenciósok elleni harcban. Nevüket, létszámukat nem tudjuk. Csak ittott hallunk ténykedésükről. Így például D. János főhadnagy tudósításaiból, kinek egyetemistákból álló csoportjában már október 23-án négy lengyel diáklány harcolt. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsésztanhallgatói voltak s az egész forradalmat az első vonalban harcolták végig. Bátorságukat, merészségüket még a katonák is megcsodálták. Egészen november közepéig tagjai maradtak a csoportnak s csak amikor D. Jánosék — elfogatásuktól tartva — a pilisi hegyekből Nyugat felé húzódtak, tértek vissza Budapestre, hogy jelentkezzenek hazaszállításra a Lengyel Követségen. Ekkor azonban már csak ketten voltak. A harmadik súlyos sebesüléssel a Rókus Kórházban feküdt, míg legfiatalabb társuk életét egy szovjet akna oltotta ki.

Nyugati önkéntesek

Nem lenne teljes beszámolónk, ha nem emlékeznénk meg a nyugati országok magyarbarát fiairól is, habár azoknak száma — akik hazánkig eljutottak a közismert tények miatt — nagyon is elenyésző. Világos tehát, hogy jelenlétük sem politikailag, sem katonailag nem változtatta meg az események menetét. Egyenként jöttek, messze országokból, hosszú százkilométereket maguk mögött hagyva. Egyeseknek neve is ismert: így Stuart Whitehill Kellog, 28 éves amerikai diáké, aki Bonnban folytatott történelmi tanulmányokat. Életének döntő fordulatát a budapesti októberi események jelentették, amelynek hatására félredobta indexét, sutbavágta tankönyveit s elment amerikai szabadságharcosnak Magyarországra. November első napjaiban pirosfehér-zöld karszalaggal, zsákmányolt géppisztollyal ott tevékenykedett a Széna téri nemzetőrök között, s november végén kalandos körülmények között vergődött vissza Bonnba.

Hasonló lelkesedés foghatta el Nicolas Bernuy svájci ifjúmunkást is, aki Helvétiából, szabályszerű katonai felszerelésben, egyenruhában, puskával kerekedett fel, hogy kimustrált Topolino kocsiján ott lehessen egy maroknyi nép szabadságának kivívásában. Mire a határra ért, a szovjet páncélosok már eltiporták a felkelést. Bernuyt az osztrák határőrök vették őrizetbe s útjáról, szándékáról nem is értesültünk volna, ha azokban a napokban egy AFP-jelentés Bécsből nem adta volna hírül elfogatásának körülményeit: „Az osztrák határőrség egy feltűnő öltözetű egyént igazoltatott az esti órákban a magyar határon. Az illető: svájci állampolgár, a svájci hadsereg egyenruhájában, katonasapkában, fegyveresen, hátizsákkal megjelent Magyarországon, hogy csatlakozzék a magyar felkelőkhöz és segítse feltartóztatni az orosz előzönlést. Őrizetbevételét foganatosították. Svájcba való visszatoloncolása folyamatban van."

Külön kell szólnunk a másikfajta „nyugati önkéntesről", a letűnt magyarországi rendszerek politikai emigránsáról, aki — úgy gondolván októberben, hogy elérkezett saját elképzelése számára az idő, — különféle „légiókba", „bajtársi szövetségekbe" tömörülve a „hatalom átvételére" készülődött. Hozzájuk szólt Maléter Pál vezérőrnagynak, a Kilián-laktanyában tartott Forradalmi Karhatalmi Bizottság október 31-i ülésén elhangzott kijelentése:

„Ha az osztrák határon át nyugati önkéntesek óhajtanának harcunkhoz csatlakozni, nagyon udvariasan, de nagyon szilárdan meg kell kérnünk őket, hogy tegyenek le tervükről. A szabadságharcos Magyarország határőreinek parancsuk van visszavonulásra bírni az ilyenfajta önkéntes csapatokat!"

GOSZTONYI PÉTER

(*) A Nyugatra menekült szovjet katonák számát pontosan nehéz meghatározni; illetékes hatóságok adatai szerint kb. 200-300 személy. Ebben azonban a Jugoszláviába menekült s később a Szovjetnek kiszolgáltatott katonák száma nem foglaltatik benne.

A HANS MAYER-ÜGY

Az edinburghi fesztivál alkalmából rendezett színházi konferencia résztvevői határozatot hoztak, amelyben felháborodásukat fejezték ki a fölött, hogy az angol Külügyminisztérium elutasította a kelet-német „Berliner Ensemble" a konferenciára meghivott két tagjának beutazási kérelmét.

A sors iróniája, hogy éppen akkor, amikor a konferencia résztvevői tiltakozásukat fejezték ki, a kelet-német értelmiség egyik legismertebb képviselője Hamburgban tartott sajtóértekezletén kijelentette, hogy lemond a Lipcsei Egyetemen elfoglalt katedrájáról, és Nyugat-Németországban óhajt letelepedni. Hans Mayer távozása a kelet-német kommunistákat fájóan érinti: alig két évvel később követte a másik híres egyetemi tanár, Ernst Bloch példáját. Hans Mayer elhatározását így indokolta:

„Az elmúlt tanulmányi félév eseményei ráébresztettek, hogy azok az érvek, amelyek 1948-ban arra bírtak, hogy a frankfurti katedrámat fölcseréljem a lipcseivel, ma már egyáltalában nem érvényesek. A lipcsei egyetemi és pártszervek alantas rágalomhadjáratot indítottak személyem és a jelenkori irodalommal foglalkozó, nemrégiben megjelent könyvem ellen... Ennek a rágalomhadjáratnak az igazi célja az volt, hogy tanári munkámat és tudományos tevékenységemet lehetetlenné tegye."

Hans Mayer természetesen nem az első a kelet-német értelmiségiek közül, aki Ulbricht Németországának valódi arculatát felismerte; mintegy ezerhatszázra becsülhető azoknak a tudósoknak, egyetemi tanároknak a száma, akik 1958 óta elmenekültek az NDK-ból. De Ernst Bloch távozása óta Hans Mayer maradt az egyetlen kelet-német értelmiségi, akinek rangját a vasfüggöny mindkét oldalán egyaránt elismerték. Vele az utolsó európai hírnevű tudós is elhagyta Kelet-Németországot.

VESZTETT ILLÚZIÓK

Első tekintetre semmi meglepő nincs ebben a tényben. A gazdag Nyugat-Németország ezernyi lehetőséget kínál: tudós vagy íróember miért is telepednék le Keleten? Mégis, egy időben így történt. 1949 körül Kelet-Németországban tehetségek fényes gyülekezete élt, akik semmiben nem maradtak el nyugatnémet társaik mögött. Anna Seghers, Theodor Plivier, Arnold Zweig, Ernst Bloch és maga Bertolt Brecht is mind önként választották Kelet-Németországot. Akkoriban számosan úgy vélték, hogy Keleten eredményesebben űzték el a nácizmus démonait. Ugyancsak elterjedt volt az a nézet is a kelet-német értelmiség körében, hogy a „fejlett" Németország elkerülheti a sztálinizmus „tévedéseit". Az összes nagy név közül manapság egyedül Anna Seghers és Arnold Zweig él az NDK-ban. A háború után hazatért száműzöttek alkotói tevékenységének — és ez Brechtre is érvényes! — nem igen tett jót a kelet-német levegő. A két legtehetségesebb fiatal értelmiségi közül Uwe Johnsonnak Nyugatra kellett jönnie, hogy műveit közölhesse, a filozófus Wolfgang Harich pedig még mindig börtönben van.

Hans Mayer sajtókonferenciáján elmondotta, hogy „ügyének" a kivizsgálására a pártszervezet „elméleti értekezletet" készült összehívni. Különféle bűnökért kellett volna eme bíróság előtt felelnie: tanulmányt jelentetett meg Paszternák „Zsivágó"-járól, Joyce műveit ajánlotta tanítványainak, szót emelt az ideológiai „békés együttélés" érdekében és kiállt egy fiatal kelet-német drámaíró, Peter Hacks mellett. Büntetése nem lett volna drákói: a legrosszabb esetben le kellett volna mondania katedrájáról, de esetleg csak azt tiltották volna meg, hogy Nyugatra utazhassék és ott jelentesse meg könyveit. Hans Mayer egy idő óta már el volt készülve erre is: utolsó két könyve nem jelenhetett meg Kelet-Németországban. Távozása sok szempontból egy korszak alkonyát jelenti. Az NDK könyvesboltjaiban nemcsak a nyugati irodalom — Kafka, Proust, Joyce, Faulkner, Beckett vagy Salinger — alkotásait lehetetlen megtalálni. Ulbricht kommunistái azt is elérték, hogy az NDK ma a földkerekség egyetlen országa, ahol az előző nemzedék nagy német vagy németül író marxistáit — Walter Benjamint, Ernst Blochot, Lukács Györgyöt és Hans Mayert — törvényen kívül helyezték.

AZ ÉRTELMISÉG ELLENÁLLÁSA

A teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a kelet-német szellemi életnek is megvolt a maga olvadása. Az 1949-től a kelet-berlini felkelés évéig, 1953-ig tartó sötét korszakot 1953 és 1956 között viszonylagos enyhülés váltotta fel. Harich és barátai irányítása alatt a **„Sonntag"** című kulturális hetilapot éppen olyan élénk és bátor szellem járta át, mint a később betiltott lengyel „Po Prostu"-t vagy a Petőfi-kör vitaestjeit. Akkoriban úgy látszott, hogy Kelet-Németország talán Lengyelország nyomán járhat. A magyar forradalom leverése ennek a reménynek természetesen egyszeriben véget vetett.

Ennek ellenére az értelmiség továbbra is rugalmasan ellenállt. Számos tehetséges ifjú költő és drámaíró jelent meg a színen, aki igyekezett kihasználni a szovjet kultúrpolitika viszonylagos liberalizálódását. (Ulbricht gondosan ügyel arra, hogy a szovjet vonalat mindig híven kövesse!) 1962. elején a dolgok odáig fejlődtek, hogy egy szovjet szóvivő szektás merevségük miatt megrótta a kelet-német kommunistákat. Az egyik kelet-német politikai személyiség, Alfred Kurella erre azzal vádolta a szovjet funkcionáriust, hogy **„a mai szovjet tudományos és irodalmi életről adott leírásában érveit csak a vita kedvéért sorakoztatta fel".** Kelet-Németország a megkezdett útról nem akar letérni, folytatta Kurella, s nem óhajt lemondani arról, a jogáról hogy „**a művészi alkotómunkára közvetlen hatást gyakoroljon, egyes művészek tévedéseire és hibáira rámutasson, s rendkívüli esetekben adminisztratív úton közbe is lépjen.**" Az elmúlt tizenkét hónap során a szovjet vonal újra merevebb lett, s Ulbricht hívei elég erősnek érezték magukat, hogy ellentámadásba menjenek át. Az orosz antisztálinista művek legnagyobb részét nem adták ki az NDK-ban. Nyikolajeva filmjét alaposan megcenzúrázták, mielőtt a kelet-német mozikban bemutatták volna. A „Sinn und Form", az egyetlen európai rangú kelet-német irodalmi folyóirat szintén válságos helyzetbe került: ez év elején szerkesztőjét, a költőnek is kiváló Peter Huchelt állásából leváltották.

AZ ELFOGADHATATLAN NÉZET

Nem sokkal később Wolfgang Langhoff, a kommunista mozgalom régi harcosa, a „Deutsches Theater" igazgatója került pellengérre. A vád ellene az volt, hogy bemutatta Peter Hacks darabját, amely a párt szerint túlságosan őszintén szól a kelet-német viszonyokról. Az előadás műsorfüzetében Peter Hacks így vallott céljairól: **„A darab bemutatja számos tévedésünk okát. Megmutatja azt is, hogyan próbáljuk ezeket a tévedéseket helyrehozni, s hogy e közben milyen újabb tévedéseket követünk el."** Nem hiába tanulta Peter Hacks a mesterség csínját-bínját éppen Bertolt Brechttől! A Központi Bizottság válasza nem is váratott sokáig magára: **„Ez a nézet, akár önállóan megfogalmazva, akár színdarabban feldolgozva, teljesen elfogadhatatlan. Bárhol jelentkezzék is, elvi okokból mindig támadni fogjuk..."** Ezek után senki sem lepődött meg, amikor idén januárban a párt beavatkozására a darab lekerült a műsorról, és Hacksnak, aki dramaturg volt a színháznál, le kellett mondania állásáról. A hírek szerint Langhoffnak a helyzete is eléggé bizonytalan.

Az ifjú kelet-német írók érzéseiről a leghívebb képet talán Günther Kunert adja, akinek kísérleti televíziós darabját a párt nemrégiben szigorúan bírálta. Kunert egyik versében ezeket írja:

„Tharsos királya Xantos
már vakon
született,
s megtiltotta,
— felesleges luxus! —
hogy a népnek lámpája is
legyen.

*

A férgeknek is megvan
a maguk birodalma: a föld.
S ha bárki más
itt akarna élni: hát haljon meg
előbb."

Kell-e többet mondani ennél?

J. M.

FRANZ KAFKA

A KÍNAI FAL

Franz Kafka ezt a novelláját, amely most először jelenik meg magyarul, 1918-19-ben írta, de csak 1931-ben adták ki. A fordítás a Max Brod-féle „Kafkas gesammelte Werke" alapján készült.

A kiadás jegyzetei szerint „A kínai fal" töredék; különböző jelek arra mutatnak, hogy valaha teljes volt, végleges formáját azonban a költő elégette; az elbeszélés második részében szereplő mondát, Kafka „A császári üzenet" címmel elbeszéléskötetében („Egy vidéki orvos") önállóan megjelentette; teljes értelmét azonban e monda csak „A kínai fal" összefüggésében nyeri el.

A Kínai Fal építése a legészakabbra eső sarkánál fejeződött be. Itt találkozott a Fal két részlete, mely délkeletről és délnyugatról kanyarodott fel. Ugyanezt az elvet : a szakaszokban történő építés elvét alkalmazta, kisebb méretekben, a két nagy munkahadsereg is, a keleti és a nyugati. Így jártak el : egy körülbelül húsz munkásból álló csoportnak egy, mondjuk ötszáz méteres felszakaszt kellett felraknia, míg egy másik, hasonló csoport egy másik részletet épített, amíg a két szakasz nem találkozott. De amikor ez megtörtént, nem folytatták az építkezést az ezer méteres szakasz végén, hanem áthelyezték a munkáscsoportokat egy egészen más környékre, ahol elölről kellett kezdeniök az építést. Természetesen így sok nagy hézag tátongott a falban melyeket csak később, lassanként és egyenként töltöttek be, nem egyet csak azután, hogy az építkezés befejezését hivatalosan is kihirdették. Ami azt illeti, még azt is mondják, hogy akadt hézag, melyet egyáltalában nem is töltöttek be, — de ez valószínűleg csak egy a sok legenda közül, mely a Fal építése alatt keletkezett. Ezeket a legendákat nem lehet ellenőrizni, — legalábbis egy ember saját megítélésével és szemével képtelen erre, az építkezés óriási méretei miatt.

Az első gondolat ami mind ezzel kapcsolatban eszünkbe jut az, hogy minden szempontból előnyösebb lett volna egyvégtében építeni a Falat, vagy legalábbis a két nagy részleten belül, egyvégtében. Hiszen a Falat azért emelték, hogy védelmül szolgáljon az északi népek ellen — ezt mindenki tudta és hangoztatta. De hogy védhet egy fal, ha nem összefüggő építmény ? Ilyen fal nemcsak hogy nem véd, de még ami áll belőle, az is állandó veszélyben van. Az elhagyatott tájakon álló részleteket igen könnyen újra és újra ledönthették a nomád törzsek, különösen azok, melyeket megzavart az építkezés és mint a sáskák, hihetetlen gyorsasággal cserélgették táborozóhelyüket, és így talán jobban voltak értesülve a munka általános előrehaladásáról, mint mi, az építők. Mind ennek ellenére valószínűleg nem lehetett volna az építést más módszerrel keresztülvinni. Hogy ezt megértsük, tekintetbe kell venni a következőket : a Falat évszázadokra szóló védelemnek szánták ; így a munka elengedhetetlen előfeltétele volt, hogy a lehető leglelkiismeretesebb figyelemmel dolgozzanak, minden kor és nép építészeti tudományát felhasználják és hogy az építők törhetetlen személyes felelősségérzettel járjanak el. Igaz, az egyszerű kétkezi munkára tudatlan napszámosokat is lehetett alkalmazni, — férfiak, nők és gyerekek jó pénzért, elszegődtek építőmunkásnak. De felügyelőnek — legyen az csak négy napszámos felügyelője is — már építészeti szakértőre volt szükség, olyan emberre, aki képes felfogni a munka jelentőségét és egész szívével részt venni abban. És minél magasabb volt a beosztás, annál nagyobb volt a felelősség. Ilyen emberek léteznek, ha nem is annyi, amennyit a munkánál fel lehetett volna használni, de mindenesetre jelentős számban.

Az építést ugyanis nem vaktában, minden tervezés nélkül kezdték el. Ötven évvel az első kő letétele előtt az építés művészetét, de különösen a kőművesmunkát minden tudomány közt a legfontosabbnak tették meg Kína mind azon tartományában, melyet körülkeríteni szándékoztak. A többi művészet csak annyiban érvényesült, amennyiben összefüggésben volt az építészettel. Emlékszem egy gyerekkori esetre. Alig álltunk még a lábunkon, de ott sorakoztunk tanítónk kertjében, aki ránk parancsolt, hogy rakjunk valami fal-félét kavicsból. A tanító aztán felkötötte hosszú ruháját és teljes erejéből nekiszaladt a falnak, amely természetesen ledőlt. Erre rettenetesen megszidott minket, hogy olyan rossz munkát végeztünk. Sírva szaladtunk széjjel a szélrózsa minden irányába szüleinkhez. Jelentéktelen eset, de jól jellemzi az akkori idők szellemét.

Nekem szerencsém volt, mert éppen akkor, húsz éves koromban fejeztem be tanulmányaimat az alsófokú iskolában, amikor a Falat építeni kezdték. Azért mondom, hogy szerencsém volt, mert sokan, akik az én időm előtt jutottak el a művelődés számukra elérhető legmagasabb fokára, évről-évre semmit sem tudtak kezdeni tudásukkal, és értelmetlenül sodródtak, a legnagyszerűbb építészeti tervekkel fejükben ide s tova, míg végül ezerszám a reménytelenségbe süllyedtek. De azok, akiket mégis alkalmaztak mint felügyelőket, teljesen méltónak mutatkoztak a munkához, még ha a legalacsonyabb munkakörben alkalmazták is őket. Olyan kőművesek voltak ezek, akik sokat töprengtek és nem szűntek meg töprengeni a Fal építésén, és attól kezdve, hogy az első követ a földbe süllyesztették, úgy érezték, hogy ők is részesei a Falnak. Természetesen az ilyen kőművesek nemcsak arra törekedtek, hogy munkájukat tökéletesen végezzék, de azt is türelmetlenül várták, hogy a Fal teljességében minél előbb álljon. A napszámosok nem ilyen türelmetlenek, őket csak a bér érdekli, míg a magasabb, sőt a közepes beosztású felügyelők is eleget láttak az építkezés sokoldalú előrehaladásából, hogy bizakodásuket fenntartsák. De, hogy az alacsonyabb beosztású felügyelők bizalmát is megtartsák, más eszközökre volt szükség, mert ezek képzettségben messze meghaladták azt a fokot, melyet a számukra kijelölt, látszólag jelentéktelen munkakör megkívánt. Azt például nem lehetett tőlük elvárni, hogy hónapokon, sőt éveken át rakjanak követ kőre valami lakatlan hegyvidéken, sok száz mérföldre otthonuktól ; az ilyen munka, melyet a leghosszabb élet alatt sem lehet befejezni, reménytelenségbe taszította volna őket, és főleg fékezte volna munkájukat. Ezért határozták el a szakaszokban való építkezést. Ötszáz métert körülbelül öt év alatt be lehetett fejezni ; ennyi idő alatt a felügyelők általában teljesen kimerültek és elveszítették minden hitüket önmagukban, a Falban, az egész világban. Ezért, amíg még tartott a lelkesedés, amellyel egy-egy ezer méteres szakasz befejezését megünnepelték, hosszú, igen hosszú útra küldték őket. Ezen az úton aztán sok mindent tapasztaltak ; láttak Fal-részleteket ahogy itt és ott emelkedtek, útba ejtették a Vezérkar főhadiszállását, kitüntetésekkel halmozták el őket, hallották az új munkahadseregek örömteli hangját, amint az ország mélyéből jövet elhaladtak mellettük, láttak erdőket, melyeket le fognak tarolni, hogy támasztékul szolgáljanak a Műnél, hegyeket, melyeket kövekké bontanak szét, és hallották a szentélyekben a himnuszokat, melyekkel a hívők imádkoztak a Fal befejezéséért. Mind ez eloszlatta türelmetlenségüket. A családi kör nyugalma, ahol egy időre megpihentek, új erőt adott nekik. Az együgyű hiszékenység, mellyel történetüket meghallgatták, a jámbor és békés polgárok bizalma az építkezés befejezésében, visszaadta lelkierejüket. Mint örökké bizakodó gyermekek búcsúztak otthonuktól, ellenállhatatlan vágyat érezve, hogy újra dolgozzanak a Nemzet Falán. Hamarabb útnak indultak, mint kellett volna és a fél falu messzire elkísérte őket. Az utak mentén emberek álltak lobogókkal és kendőkkel ; csak most látták, hogy hazájuk milyen gazdag, szép és méltó a szeretetre. Minden honfitárs egyben testvér is, kinek védelmére a Fal épül s aki jó szolgálatukért egész életre szóló hálával fog fizetni és mind azzal, amije van és amit tesz. Egység ! Egység ! Vállvetve, a testvérek gyűrűjében, vérük futását már nem határolja egy test szűk vérkeringése, hanem szabadon szalad Kína végtelen mérföldjein és mégis mindig visszatér.

— Mind ebből már meg lehet érteni a szakaszos építkezés elvét, de voltak még más okok is. És abban sincsen semmi különös, hogy ilyen sokáig időzöm ennél a kérdésnél : lehet, hogy első pillanatra jelentéktelennek tűnik, de ez volt az egész építkezés egyik alapvető problémája. Ha meg akarom mutatni és meg akarom értetni ennek a korszaknak eszméit és érzelmeit, nem is tárgyalhatom ezt a kérdést elég behatóan.

Először is azt kell megállapítani, hogy ebben a korszakban olyan dolgot alkottak, ami alig maradt a Bábel tornyának építése mögött, bár ami az isteni támogatást illeti (legalábbis emberi számítás szerint) a mi munkánk sorsa nagyon is különbözött a toronyétól. Ezt azért mondom, mert az építkezés megkezdésekor egy tudós könyvet írt, melyben ezt a párhuzamot igen kimerítően megvonta. A könyvben azt igyekezett bebizonyítani, hogy a Bábel tornyának építése nem az általánosan hangoztatott okok miatt vallott kudarcot, vagy legalábbis az elfogadott okok között nincs ott a legfontosabb. Bizonyítékait nemcsak írott okmányokból és jelentésekből merítette : azt állította, hogy a helyszínen is folytatott kutatásokat és megállapította, hogy a torony építése azért vallott kudarcot, azért kellett kudarcot vallania, mert az alapok gyengék voltak. Legalábbis ebből a szempontból a mi korunk messzi fölülmúlta azt a régi kort ; a mi időnkben szinte minden tanult ember kőművesmester volt, és tévedhetetlen az alapok lerakásában. De a mi tudósunk nem ezt akarta bebizonyítani, hanem azt, hogy a nagy Fal biztos alapul szolgál majd — először az emberiség történetében — egy új Bábel tornyának felépítéséhez ! Tehát : először a Fal, aztán a Torony. Mindenki olvasta akkoriban ezt a könyvet, de bevallom, még most sem értem teljesen, hogyan is gondolta el azt a tornyot. A Fal nem volt kör- talán csak negyed- vagy félkör-alakú, hogy lehetett volna egy torony alapja ? Ezt nyilvánvalóan csak eszmei értelemben lehetne állítani. De ebben az esetben miért kellett a Falat felépíteni ? Utóvégre a Fal nagyon is kézzelfogható dolog, és nagy tömeg ember egész életét betöltő munkájának eredménye. És miért voltak a könyvben torony-vázlatok (az igazat megvallva : elég bizonytalan vázlatok) és részletes tervek a nép mozgósítására az új, óriási munkához ?

Ebben a korban igen sok képtelen eszme kavargott az emberek fejében, (az említett tudós könyve csak egy példa a sok közül), talán csak azért, mert oly sok ember igyekezett együttműködni egy cél érdekében. Az emberi természet alapjában változó és állhatatlan, mint a por, és nem tűri a korlátozást ; ha mégis gúzsba köti magát, csakhamar esztelenül tépni kezdi kötelékeit, míg mindent szét nem rombol : a Falat, kötelékeit és önmagát.

Lehetséges, hogy ezeket a meggondolásokat, melyek a Fal építése ellen szólnak, a Vezérkar sem hagyta figyelmen kívül mikor a szakaszos építkezés mellett döntött. Mi — és itt igen sok ember nevében beszélek — nem is ismertük ezeket a meggondolásokat, míg a Vezérkar utasításait tüzetesen nem tanulmányoztuk, mikor is rádöbbentünk, hogy a Vezérkar nélkül könyvből szerzett tudásunk és emberi értelmünk egyaránt elégtelen lett volna, hogy teljesíthessük szerény feladatunkat a nagy egészben. Nem tudom, hogy a Vezérkar hol ülésezett és kik voltak tagjai, — senki sem tudta, akit akkor vagy később megkérdeztem. De egy dologban bizonyosak lehetünk : a Vezérkar hivatalában minden emberi eszmét és vágyat megvizsgáltak és szembesítettek az emberiség minden céljával és beteljesedésével. És az ablakon át isteni világok visszfénye hullt a vezérek kezére, amint terveiket kovácsolták.

Ezért a tárgyilagos megfigyelő csak azt mondhatja, hogy a Vezérkar, ha úgy akarja, el tudta volna hárítani az akadályokat az egyvégtében való építés útjából. Nem tehetünk mást, minthogy levonjuk a következtetést, hogy a Vezérkar tudatosan választotta a szakaszokban történő építkezés módszerét. De ez a módszer csak szükségmegoldás volt, és mint ilyen, célszerűtlen. Marad a következtetés : a Vezérkar valami célszerűtlent akart. Megdöbbentő következtetés — igaz, de egy szempontból mégis lehet érveket felsorakoztatni mellette. Talán ma már nyugodtan beszélhetünk mind erről. Azokban az időkben sok ember (még a legjobbak is) egy titkos vezérelvet követett : igyekezz megérteni legjobb képességeid szerint a Vezérkar utasításait, — de csak egy bizonyos határig ; azon túl ne töprengj tovább ! Bölcs vezérelv, melyet még jobban megvilágít egy hasonlat, melyet később gyakran idéztek : ne töprengj tovább, nem mintha ez veszélyes lenne, hiszen egyáltalában nem biztos, hogy veszélyes. Hogy mi veszélyes és mi nem, az nem tartozik a kérdéshez. Gondolj inkább a folyóra, mely tavasszal megduzzad, hatalmas lesz, és csak annál bővebben táplálja a termőföldeket hosszú partja mentén, megtartja önálló irányát míg a tengerig nem ér, ahol annál nagyobb örömmel fogadják, mert így méltóbb szövetséges. Eddig a határig mehetsz el töprengéseidben a Vezérkar utasításain. De ha a folyó kilép medréből elveszti körvonalát és alakját, árjának futása lelassul. Igyekszik elkerülni rendeltetését : kis tengerekké alakul át a szárazföld közepén és rongálja a termőföldeket, de új alakját sem tudja sokáig megtartani és vissza kell térnie medrébe, sőt a száraz évszakban még nyomorultul el is apad. Eddig a pontig már nem mehetsz el a Vezérkar utasításain való töprengéseidben.

Lehet, hogy ez a hasonlat rendkívül erőteljes és tanító volt az építkezés idején, de mostani tanulmányom szempontjából csak viszonylagos értéke van. Kutatásom teljes egészében történelmi jellegű ; ma már nem csap le villám a rég eltűnt viharfelhőkből, és így a szakaszos építkezés mélyebben fekvő okait is kutathatom, mint amelyek régebben kielégítőnek tűntek. A határ, melyet gondolkozási képességem rám kényszerít, igen szűk, míg a tér, melyet be kell repülnünk, végtelen. Kik ellen kellett volna a Falnak védelmet adnia ? Az északi népek ellen. Mármost : én Délkelet-Kínából származom, az északi népek ott nem fenyegethetnek minket. Csak őseink könyveiben olvasunk róluk s a kegyetlenségek, melyeket természetükből folyóan elkövetnek, sóhajra késztetnek minket békés fáink alatt. A művészek valósághű képein látjuk a kárhozatos arcokat, a tátott szájakat a kihegyezett fogakkal és a sanda szemeket, melyek már a képen is szinte zsákmányra lesnek, hogy majd a száj megragadhassa és szétmarcangolhassa. Ha gyermekeink rosszalkodnak, megmutatjuk nekik ezeket a képeket és azonnal sírva szaladnak karjainkba. De ennél többet nem tudunk ezekről az északi népekről. Nem láttuk őket, és ha falvainkban maradunk, sosem fogjuk őket látni, még akkor sem, ha vad lovaikon teljes erejükből nyílegyenesen mifelénk vágtatnának ; az ország túl nagy, sosem érnének el hozzánk és útjuk az üres levegőbe torkollna.

Ha így áll a dolog, akkor miért hagytuk el szülőföldünket, a patakot és a hidat, anyánkat és apánkat, zokogó feleségünket, gyermekeinket, kiknek még szüksége volna gondoskodásunkra ? Miért indultunk el a messzi városba, hogy ott kiképezzenek, míg gondolataink még északabbra, a Falnál időznek ? Miért ? Kérdezd meg a Vezérkart. Vezéreink ismernek minket. Ők, súlyos gondokba merülve is tudnak rólunk és ismerik apró elfoglaltságainkat. Míg szerény kunyhónkban ülünk, ők figyelnek minket és helyeslik vagy elvetik az imát, melyet az apa családi körben mond el. És ha szabad ilyen gondolatot a Vezérkarról kifejezni, akkor kimondom, hogy a Vezérkar már eleve létezett és nem úgy hívták össze, mint ahogy (tegyük fel) néhány mandarin egy szép hajnali álomtól indíttatva tanácsot hív össze és sietve elhatározza, hogy még aznap este kidoboltatja a lakosságot ágyából, hogy teljesítse parancsaikat, hogy például rendezzen tűzijátékot valami isten tiszteletére, aki aznap kegyesnek mutatkozott uraikhoz. Másnap aztán, alig hogy a lampionok kialudtak, a népet újra visszakergetik sötét odúikba. Nem, a Vezérkar nem így jött létre ! Sokkal inkább azt hiszem, hogy a Vezérkar örök idők óta megvolt és a Fal építésének terve szintén. Szegény, ártatlan északi népek, ti azt hittétek, hogy miattatok építik a Falat. Tiszteletreméltó, ártatlan császár, te azt hitted, hogy te parancsoltad meg ! Mi, a Fal építői, tudjuk, hogy nincsen így és hallgatunk.

⁂

A Fal építése idején és attól kezdve mind a mai napig, szinte kizárólag egy tudománynak : az összehasonlító történelemnek szenteltem magamat. Vannak kérdések, melyeknek csak ezzel a módszerrel lehet, hogy úgy mondjam, velejéig hatolni. Felfedeztem, hogy vannak Kínában politikai és népi intézmények, melyek egyedülállóan világosak, míg mások egyedülállóan homályosak. Mindig izgatott, és még ma is izgat, hogy ezeknek a jelenségeknek, és különösen az utóbbiaknak, okait felderítsem, mert a Fal építése ezekkel a kérdésekkel nagyon is összefügg.

Mármost, talán leghomályosabb intézményünk maga a császárság. Természetesen Pekingben, a császári udvarban, némi fény derül erre a kérdésre, de még az is inkább képzelt, mint valódi. Az államtudományok és a történelem egyetemi tanárai szintén azt állítják, hogy pontosan tájékozva vannak ebben a kérdésben és hogy képesek tudásukat hallgatóiknak is átadni. Minél alacsonyabb fokú iskolát vizsgálunk meg, annál kevésbé kételkednek a tanítók saját tudásukban. A félműveltség szinte az egekig ér, és a néhány száz év óta besulykolt tantétel nem veszít ugyan semmit örök érvényéből, de szinte teljesen elvész a ködös bizonytalanságban.

Véleményem szerint éppen a császárságot illetően kellene a nép véleményét megkérdezni, hiszen utóvégre a nép a császárság végső támasza. Itt megint csak szülőföldemről beszélhetek. A természetisteneken és szertartásaikon kívül, (melyek oly szépen és gazdag változatossággal töltik be

(*Folytatás a 6. oldalon*)

KÖNYVEKRÖL RÖVIDEN

MORVAN LEBESQUE: CAMUS PAR LUI-MEME (ED. DU SEUIL, COLL. „ECRIVAINS DE TOUJOURS" PARIS, 1963.)

A cím — *„Camus par lui-même"* : Camus önarcképe — tökéletesen megfelel ennek a kis könyvnek, amelynek szerzője szándékosan a háttérben marad, s nem akar választott hőse helyébe lépni, hanem tiszteletre méltó mértéktartással és finom beleérző képességgel elemzi annak életművét. Ritka jelenség ez, s érdemes rá fölfigyelni, különösen akkor, ha olyan íróról van szó, akinek hírneve halála óta is csak növekedett, s akit egyesek most mindenáron a magukénak szeretnének kisajátítani. Hiszen éppen a napokban lehettünk tanúi annak, hogy a francia szélsőjobb válogatott elemei Camus nevét akarták lobogójukra tűzni ! Aki elolvasta Morvan Lebesque remek kis könyvét, joggal kérdezheti : milyen alapon hivatkoznak ezek az egyének Camus életére és műveire ? Vagy talán éppen így érvelnek : „Mi vagyunk az igazság és az erény, s ez a nagy erkölcsi tisztaságú férfiú csak a miénk lehet" ! ?

Amikor Camus így szól : „Az én birodalmam kizárólag e világból való", világosan beszél, s senkinek sincs joga hozzá, hogy szavait önkényesen megmásítva, egy másik világot jelöljön ki számára. Mégis ezen munkálkodnak azok, akik a halott akaratát nem tartják tiszteletben. Eljött az ideje, hogy a körmükre koppintsanak! Morvan Lebesque terjedelmére nézve szerény, de mondandójában mégis oly gazdag könyve az igazság helyreállításában jó szolgálatot tesz. Félreérthetetlenül kifejti Camus álláspontját, s az őt megillető helyre teszi, arra, amely a szó legnemesebb értelmében vett „embernek" kijár. Biztos kézzel mutat rá, hogy Albert Camus esetében a mű és az ember elválaszthatatlan egymástól ; az alkotás és a cselekvés egymást táplálja. Sajnos, nem lehetne ezt elmondani az irodalmi élet nem egy „nagyságáról", akiknek tettei homlokegyenest ellenkeznek hangzatos nyilatkozataikkal.

Morvan Lebesque alapos, pártatlan, komoly felelősségérzéssel írt tanulmánya méltó helyet foglal el a Camus-nek szentelt valóban értékes művek sorában. Őszinte és becsületes képet fest az íróról, akit — s ezzel a véleményünkkel nem állunk egyedül — a jelenkori gondolat egyik legkiválóbb képviselőjeként tisztelünk.

ROBERT PROIX

RUBIN SZILÁRD: CSIRKEJÁTÉK (SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1963.)

A „Csirkejáték", Rubin Szilárd harmadik regénye, címében és tartalmában ama virtuskodó amerikai kamaszok szórakozására utal, akik odaállnak a nyílt pályán a teljes sebességgel száguldó gyorsvonat elé, s csak utolsó pillanatban ugranak el. A regény hőse, Angyal Attila, ugyanezt a játékot űzi, csak még veszélyesebben, még kihívóbban — ő a történelem expressze elé áll. De nem sikerül utolsó percben félreugrania, az expressz pedig robog, kérlelhetetlenül, megkopott, csikorgó fékkel, és kereztülgázol rajta.

Rossz kritikusi hagyomány s engedmény a tájékozatlan közönségnek minden hasonló tartalmi kivonatolás. Az ilyen rossz tanulók tankönyvébe illő erőszakolt sommázások mindössze résnyi betekintést nyújtanak egy sajátos törvények szerint mozgó világba. Így, adott esetben sem egyszerűen arról van szó, hogy Angyal Attila — a mohácsi kofa unokája, szegénylegény, ifjú költő, kallódó tehetség — beleszeret a kisváros leggazdagabb családjának leányába, Carletter Orsolyába. S még csak arról sem, hogy ez a több éven át tartó szerelem, viszony, majd pedig házasság hogyan őrli fel — az író szerint — jobb sorsra érdemes fiatalembert s kergeti öngyilkosságba. Ez jobbadán csak keret, mondhatni: mese szolgáltatta keret. Mert végül is — hogy mondta Zola? — „a művészet: a természet egy temperamentum szűrőjén át." S a perdöntő kérdés mindig az: mit, hogyan szűrt ki az író a puszta esetből?

Az ember sajnos lépten-nyomon a szerző makacs igazolási (vagy önigazolási?) szándékába ütközik, valamilyen hisztériás bizonyítani-akarásba. Angyal Attila jobb sorsra érdemes áldozat — hajtogatja görcsösen Rubin — a kegyetlen kor, a kérlelhetetlen történelmi erők áldozata. Az olvasó szerint azonban Angyal Attilával nem történt méltánytalanság; azt kapta, amit megérdemelt.

Író és olvasó különvéleménye rendszerint az író elmarasztalása. Vagy hiszünk az írónak, vagy nem — ennél nincs főbb esztétikai szabály. Rubin Szilárdnak — legalábbis a „Csirkejáték" alapján — nem hiszünk. S ezen nem segít néhány, tehetségre valló oldal, néhány szellemesen szőtt párbeszéd sem. A hamistanúzást az olvasó íratlan törvénye akkor is bünteti, ha a hamistanú kerek, pallérozott mondatokban teszi meg vallomását. (i — y)

TÓTH SÁNDOR: GYERMEKTÜKÖR (MAGVETŐ, BUDAPEST, 1963.)

Gyerekeket megszólaltatni, nem cérnavékony, gügyögő hangon s nem is azzal a fajta otromba ellágyulással, amely egy bizonyos eszem-a-szíved-irodalom sajátja, hűségesen, ám mégsem fontoskodón-józanul; gyerekeket beszéltetni, de úgy, hogy a sok okvetetlen és döngömellű felnőtt is értsen belőle, ráébredjen, hogy fia-lánya-unokája nem drága játékszer, s nem is pedagógiai elképzeléseinek vézna lábon járó alanya; gyerekeket a felnőtt világ tükreként, jobban szólva tanújaként és egyszersmind bírájaként ábrázolni — aligha akad ennél különösebb, rendkívülibb eszközöket igénylő írói feladat. Tóth Sándor erre vállalkozott, amikor — mi is ehelyütt a szabatos meghatározás? Írta? Följegyezte? Inkább talán: — közzéadta egy tizennégyéves fiatalember, Homlok András, első személyben írt naplórészleteit.

Őszinte, humoros, eredeti kötet ez, egy önálló, ám legkevésbé sem független fejedelemség föltérképezése. Ahol sok minden hasonlít a felnőttnagyhatalmak birodalmaira, anélkül, hogy azoknak kicsinyített másа volna. Ahol tisztábban cseng a szó, feddhetetlenebbek az erkölcsök, bátrabb az őszinteség és erőszakoltabb a tapintat. Ahol csaknem úgy támadnak s múlnak el a szerelem viharai, mint a gyerekszoba határain túl, s ugyanúgy összebékíthetetlenek a magánélet és a hivatalos tanok ellentétei.

Kettős világ ez is, de ennek napja még a belátás, ragaszkodás és tisztelet pályáján kering. Mindaddig míg egy már-már természetfölöttinek látszó erő ki nem lódítja onnan.

Homlok András is így kerül eddig ismeretlen, kárhozatos erők hatalmi körébe. Apja, a „rossz káder" főkönyvelő, egy sikkasztás nyomára bukkan, amibe több magas állású férfiú bele van keverve. Mit tegyen? Jelentse-e fel a sikkasztókat? Hallgasson? Fordítsa el a fejét?

Az egész család e drámai helyzet feszült légkörében él, s Andrásnak a saját bőrén kell tapasztalnia, mit eredményez a hazugság, a meghirdetett fennkölt eszmények és a gyakran nagyon is szennyes valóság egymásnak feszülése. Fiatalsága, idealizmusa, meghittség utáni vágyakozása cselekvésre készteti: közvetít apja és anyja között, igyekszik áthidalni a kettejük közt egyre mélyülő szakadékot.

Egészen eddig — a kötet kétharmadáig — a regény hű marad címéhez s a való világ tárgyilagos tükörképe. E ponton azonban a tükör elhomályosodik s vele együtt a szerző éleslátása. A tömörség lazul, az eredeti stílust pedáns mondatok váltják fel, s Tóth Sándor behódol a deus ex machinát is államosító, szólamszerű egyszerűsítésnek. Ami, sajnos, nem csak a befejezés, hanem a vég kezdete is. S ami után már nem csoda, hogy a szinte feloldhatatlan helyzet varázsütésre megoldódik és Homlok András — akarva-akaratlan — elfoglalja helyét azok között a „pozitív" hősök között, akik — mintegy irodalmi tervfeladatot teljesítve — a Mackó úrfik hatáskörébe utalják a felnőtt irodalmat is.

Pedig kár, igazán kár az író meghátrálásáért. Tehetsége alkalmassá tette volna, hogy megírja napjaink magyar „Csutak úrfi"-ját. b. e.

A kínai fal

(*Folytatás az 5. oldalról*)

egész évünket), mi semmi másra nem gondolunk, mint a császárságra. De nem a mostani császárra. Órá gondolnánk, ha tudnánk róla valami bizonyosat, ha tudnánk kicsoda. Talán meglepően hangzik, de szinte lehetetlen volt valamit is megtudni. A zarándok nem tudott semmit, aki pedig sok tartományon átvándorolt ; a közeli és távoli falvakban sem tudtak semmit és még a hajósok sem, pedig ők nemcsak a mi folyónkon, anem a szent folyamokon is hajóznak. Sok mindent hallottunk, de a sokból semmit sem tudtunk kihüvelyezni.

Országunk olyan óriási, hogy az ég alig tudja átfogni és semmilyen rege nem tudná lefesteni — és Peking csak egy pont, a császári palota pedig csak egy pontocska. Ezzel szemben a császár, a világ minden uralmi rendszerében hatalmas : ez kétségtelen. De a mostani császár olyan ember, mint mi vagyunk, éppúgy mint mi, heverőn nyugszik, mely ugyan nagy terjedelmű, de az is lehet, hogy nagyon keskeny és rövid. Mint mi, néha ő is nyújtózkodik és ha nagyon fáradt, ásít finoman metszett szájával. De hogy tudnánk mi mind erről sok ezer mérföld távolságra délre, majdnem a Tibeti-fennsik szélén ! Egyébként is, ha el is érne hozzánk valami hír, késve érkeznék és már régen időszerűtlen volna. A császár körül ott tolong az udvar ragyogó és mégis sötét tömege, a rosszakarat és gyűlölet, a szolga és a barát mezében. Ez a császárság ellensúlya, és szüntelenül arra törekszik, hogy mérgezett nyilaival lelőjje a császárt magas trónusáról. A császárság halhatatlan, de a császár elbukik és lehull ; igen, egész császári házak a földre roskadnak és egyetlen hörgéssel kimúlnak.

Ezekről a harcokról és kínokról a nép sosem fog semmit sem megtudni. Úgy állnak ott mint a későn jöttek, mint az idegenek a nagy tolongásban. A mellékutcák végén szoronganak és nyugodtan majszolják a magukkal hozott élelmet, míg valahol messze elöl a piactér közepén uruk és parancsolójuk kivégzése folyik.

Egy rege kitűnően példázza ezt a viszonyt : A császár üzenetet küldött — így szól a rege — neked, az egyes embernek, a nyomorult alattvalónak, aki mint kicsiny árnyék menekült a legtávolibb Távolba a császári nap elől — éppen neked üzent a császár, halottas ágyáról. A Küldöttnek megparancsolta, hogy térdeljen ágya mellé, úgy suttogta fülébe az üzenetet. Parancsot adott, hogy ismételje el olyan fontos volt. Bólintott, hogy helyesen értette a Küldött. Minden útban lévő falat leromboltak és a széles és szabadon himbálódzó lépcsőkön körben álltak az ország nagyjai, mint a Halál nézőközönsége — de a császár elsőnek a Küldöttel foglalkozott.

A Küldött erős, fáradhatatlan ember volt és azonnal útnak indult, először egyik, aztán másik kezével törve magának utat a tömegben. Ha ellenállásra talál, mellére mutat, ahol a nap jelvénye világít, így aztán gyorsabban halad, mint bárki más. De a tömeg óriási, a Küldött sosem ér a lakott vidék végére. Ha kiérne a szabadba, szinte röpülne és nemsokára hallanád öklének nagyszerű döngését házad kapuján. De ehelyett csak hasztalan fogyasztja erejét ; még mindig csak a belső palota termein igyekszik átjutni ; sosem fog onnan kiszabadulni ; de ha ez sikerülne is, semmit sem nyerne vele ; a lépcsőkön kellene leküzdenie magát ; és ha ez is sikerülne, még azzal sem nyerne semmit ; udvarokon kellene áthatolni és az udvarok után egy másik külső palotán ; aztán megint lépcsők és udvarok ; és így tovább évezredekig ; és ha végül elérne a külső kapuig, — de nem, soha, sohasem érheti el ! — még mindig előtte lenne a főváros, a világ közepe, ahol az utcákon magasan áll a hordalék. Senki sem tud ezen áthatolni, és különösen nem egy halott üzenetével. Te pedig ott ülsz ablakodnál, és csak álmaidban hallod meg az üzenetet, ha eljön érted az éjszaka

Éppen így, ilyen reménytelenül, és ilyen reménnyteljesen, látja a nép a császárt. Nem tudja melyik császár uralkodik, és még a császári ház nevében sem biztos. Az iskolában ugyan sorjában tanuljuk ezeket a neveket, de az általános bizonytalanság olyan nagy, hogy még a legjobb tanuló sem biztos a dolgában. Falvainkban rég halott császárokat ültetnek a trónra, és egy császár, aki már csak a népdalokban él, nemrégiben rendeletet bocsátott ki, melyet a pap ünnepélyesen felolvasott az oltár előtt. Legrégibb történelmünk csatáit csak most vívják meg, és a szomszéd örömpírral arcán szalad hozzád, hogy elújságolja a jó hírt. A császári asszonyok újra és újra elkövetik rémtetteiket ; a ravasz udvaroncok eltántorítják őket az erény útjáról, az uralkodás vágya elhatalmasodik rajtuk, esztelenül kapzsiak lesznek és a bolondulásig kéjesek. És minél több idő múlt el tetteik óta, annál szörnyebben világítanak a színek. Nemrégiben hangos jajgatással tudta meg a falu, hogy sokszáz év előtt egy császárnő hosszú kortyokban itta férjének vérét.

Így bánik a nép a múlttal, de a mostani uralkodót szintén a halottak közé sorolja. Ha egyszer — egyetlen egyszer egy emberöltőben — császári tisztviselő téved falunkba, vizsgálatot tart ; átnézi az adólistákat, a kormány nevében rendeleteket bocsát ki ; ellenőrzi az iskolai oktatást, és kikérdezi a papot tetteinkről. Mielőtt aztán hordszékébe szállna, hosszadalmas utasításokban foglalja össze tapasztalatait az összeterelt nép okulására. Ilyenkor mindenki mosolyogva áll ott. Az emberek lopva egymásra pillantanak, vagy lehajolnak a gyerekekhez, hogy a tisztviselő észre ne vegye mosolyukat. Hiszen ez az ember úgy beszél egy halottról, mintha még élne, de ez a császár már régen meghalt és a dinasztiának magva szakadt ! A tisztviselő úr csak tréfál velünk, de mi úgy teszünk, mintha nem vennénk észre, hogy meg ne haragítsuk. De valójában csak mostani uralkodónknak engedelmeskedünk, hiszen minden más bűn lenne. És miután a hivatalnok hordszéke eltűnt, újra egy régi császár lesz a falu hatalmas uralkodója, kinek már az urnája is régen porrá omlott.

Hasonlóképpen, a forradalmak és a mai háborúk alig érintik a mi népünket. Emlékszem egy ilyen esetre ifjúságomból. Egy szomszédos, de mégis eléggé távol eső tartományban forradalom tört ki. Hogy mi volt az oka, arra már nem emlékszem, de ez most nem is fontos, abban a tartományban szinte minden reggel lehet új okot találni a forradalomra, és a nép könnyen hevülő nép. Egyszer aztán egy koldus, aki a felkelők tartományából jött, egy forradalmi röplapot hozott apám házába. Éppen ünnepnap volt és tele volt a ház vendéggel. A pap a szoba közepén foglalt helyet és úgy tanulmányozta a röplapot. Hirtelen mindenki nevetni kezdett, a lapot széttépték a tolongásban és a koldust, (akit mindenesetre előzőleg már gazdagon megajándékoztak), durván kilökdösték a szobából és mindenki sietve elment, hogy élvezze a szép napot. Miért ? A szomszédos tartomány nyelvjárása lényegesen eltér a miénktől, és ez az írott nyelvben is kifejezésre jut ; ami a szomszédságban jelen idő, az nálunk régmúlt. Alig hogy a pap két oldalnyit olvasott a szövegből, mi már határoztunk is : túlhaladott dolgok ezek, régi ügyek, elmúlt fájdalmak. Pedig emlékezetemben úgy látom, hogy a koldusból cáfolhatatlanul maga az élet szörnyűsége kiáltott ! De az emberek csak mosolyogva rázták a fejüket és oda se figyeltek. Ennyire igyekeznek nálunk a jelent kioltani !

Nem lenne messze az igazságtól, ha mind ebből arra következtetnénk, hogy alapjában véve nincs is császárunk. Újra és újra ki kell jelentenem : talán nincs is a császárnak hűségesebb népe, mint a miénk, de ez a hűség nem válik hasznára. Igaz, hogy a falunk határában emberemlékezet óta ott áll alacsony oszlopán a szent sárkány és hódolattal fújja tüzes leheletét Peking irányába, de maga Peking falunk lakosainak sokkal idegenebb, mint akár a túlvilág. Igazán léteznék falu, ahol ház ház mellett áll, egész földeket beborítva, messzibb, mint amennyire a szem ellát, és ezek közt a házak közt igazán éjjel-nappal emberek szoronganak ? Ezt nehéz elképzelni. Sokkal könnyebb azt hinni, hogy Peking és császára — mondjuk — egy felhő, mely békésen vándorol a nap alatt az idők sorában.

Bizonyos fokig, szabad és kötetlen életünk ezeknek a vélekedéseknek eredménye. Nem erkölcstelen élet, hiszen utaimon alig találtam olyan tiszta erkölcsöket, mint szülőföldemen. De életünket semmilyen mai törvény nem köti és csak azokhoz az intésekhez és útmutatásokhoz igazodunk, melyeket a régi időkből örököltünk.

Nem általánosítok és nem állítom, hogy tartományunk mind a tízezer falujában és Kína mind az ötszáz tartományában ez a helyzet. De rengeteg írást áttanulmányoztam erről a tárgyról és sok mindent megfigyeltem, — különösen a Fal építésénél volt alkalma egy érző embernek, hogy szinte minden tartomány lelkületét szemlélhesse, — és mind ezek alapján talán szabad kimondanom, hogy a felfogás, mellyel a császárra tekintenek, mindig és mindenhol bizonyos alapvető hasonlóságot mutat a mi tartományunkéval. Ezt a felfogást egyáltalában nem akarom erénynek feltüntetni, éppen ellenkezőleg. Igaz, abban a kormány a bűnös, hogy a világ legrégibb birodalmában nem volt képes — vagy elhanyagolta — a császárság intézményét olyan egyértelműen kiépíteni, hogy a birodalom legtávolabbi határáig megszakítás nélkül és közvetlenül hasson. Másrészt viszont, a nép hitének és képzelőerejének is gyengének kell lennie, ha nem képes a császárságot pekingi züllöttségéből teljes fényében és jelenvalóságában kiemelni, hogy alattvalói keblére vonja, pedig ez a kebel csak erre vágyik, és ebben az érintésben szeretne meghalni.

Ez a felfogás tehát semmiképp sem erény. Annál inkább figyelemre méltó, hogy úgy látszik, éppen ez a gyengeség népünk egységének legfontosabb eleme, sőt — ha szabad merészen kimondanom — ez a talaj, amelyen élünk ! Ha itt alapvető hibára találnék, nemcsak lelkiismeretünket, hanem — ami sokkal rosszabb — a lábunk alatt a talajt ásnám alá. És ezért aztán nem is folytatom tovább kutatásaimat ebben a kérdésben.

(*ZSIGMOND ENDRE FORDÍTÁSA*)

VALAHOL HEVESBEN

FÉRJEM rokonainál töltöttem három napot Heves megyében. A szülei öregek, már nem dolgoznak, de a nővére férjnél van és férjével együtt szövetkezeti tag.

Tágas, de elhanyagolt házba vezettek be késő este, amikor megérkeztem : az öregek régi falusi házába. Olyan volt minden, mint a negyvenes évek végén, amikor először jártam itt, és utoljára is. Csak az öregnek nem voltak már meg a vadászpuskái. Kedvesen fogadtak, tudták, hogy jövök. Megtört öreg pár, az idő törte meg őket és a viszontagságok.

Milyen jól esett látni azt a tartózkodó, de igaz örömet, amit Angliából hozott gyapjúholmi ajándékaim okoztak az öreg párnak. Nem lelkendeztek, mint a pesti rokonok, hidegvérrel és méltósággal vették át az asztalra kitett kötött kabatkákat. De az öreg mama nem tudta megállni, hogy szakértő ujjakkal végig ne simítsa kétszer is az est folyamán a gyapjút.

Nincsenek nyomorban, sőt nem hiányzik semmijük, legalábbis nem olyan holmi, ami az elsőrendű életszükségletekhez tartozott a paraszti életben. Ezt főleg annak köszönhetik, hogy a másik pár, a lányuk és a vejük ügyes. Valóságos csirkefarmot tartanak, igaz, szerény méretekben, juhokat is nevelnek, és most már harmadszor nevelnek fel bikát, amit elég jó áron tenyészbikának eladnak. Azt mégis az első pillanatra látni, hogy gyarapodni nem gyarapodtak az elmúlt évtizedben. Minden holmi régi, vedlett. Építeni se építettek. Sőt, a kamra sincsen teliaggatva, ahogyan régen volt.

Óvatosan megemlítem, amit tapasztalok, óvatosan, nehogy megsértődjenek.

— Ugyan, hogy gyarapodhattunk volna, lányom, — mondja a mama, — hiszen apátok hatodik éve nem dolgozik. Fáj a lába, én látok el mindent, meg a Juliskáék (a férjem nővére).

MAGAM IDÉZTEM FEL, ami következik : az egész estére szóló fájdalmas elmesélése nagyapa jogfosztásának, hogyan nyilvánították kuláknak ötvenben a hét hold szőlőjével, hogyan vitték el huszadmagával, hogyan alázták meg az öreg embert a járási székhely rendőrhivatalában. Mind ez azonban már a múlté. Azóta változott a helyzet. Be kellett lépnie a szövetkezetbe. Ott nem dolgozhatott a fájós lába miatt, csak rövid ideig. Most pedig nyugdíjas. Pénzt csak néhány forintot kap, terményt sem sokkal több értékben. Az életük fenntartását, különben elég tisztességesen, a ház körüli jószágnevelésnek, és főleg Juliskáék segítségének köszönhetik.

Juliskáék itt ülnek, a fiúval meg a nagylánnyal, a vacsoraasztal körül, nagyon álmosan. Ittlétem se tudja felvillanyozni őket. Ilyenkor nyáron, a legnagyobb dologidőben vannak, hallatlanul fáradtak.

— Mit csináltatok ma ?

Összenéznek, kissé megmosolyognak, talán nem is hiszik el, hogy nem tudom, mit csinál a falusi ember nyáron.

— Hát kapáltunk.

— Az a legrosszabb — mondja Juliska, komoran.

Kiderül, hogy hajnalok hajnalán keltek, jóval hamarabb, mint én Pesten, hogy vonatra üljek. Háromkor már talpon voltak. Megetették a jószágot, reggelit főztek maguknak, sőt az ebédet is összekészítették a férfiaknak. Jóska, Juliska férje máshol dolgozik, mint Juliska. Traktorral vagy aratógéppel kell dolgoznia. Juliskának semmilyen képesítése nincs, ezért kapálnia kell menni. A nagyfiú és a lány pedig Egerbe jár tanulni, csak most nyári szünidejük van és ilyenkor segítenek a szülőknek.

Ahányszor elmennek dolgozni a szövetkezeti földre, annyi munkaegységgel többet írnak be a szülőknek.

A nagylány borzasztó nyűgös. Tizenhét éves. Ma nagyon erős nap van, teljesen leégett a nyaka és a válla. Ki van valósággal száradva.

A fiú még rosszabb állapotban van. Ő nem nyűgös, hanem egyszerűen nem tudja nyitva tartani a szemét. Mind a hárman az ágyon ülnek az anyjukkal. A fiú nekidőlt a feltornyozott dunyháknak és alszik.

ITTENI BORT iszunk, nagyapa szőlőjének a maradványaiból. Fél hold maradt meg neki. Finom, csipős, nagyon piros, hevesi bor, vastag piros bevonatot hagy a poháron.

Már csak a férjet. Jóskát várjuk. Nagyon késik. Gépet javít.

— Megkapja a bérét az éjszakai gépjavításért ?

Csak nevetnek rajtam.

— Meg kell csinálni neki. Reggel nem ér rá, akkor már menni kell.

— Ingyen kell megcsinálnia ?

— Ugyan, ki fizetne érte, és ha nem csinálja meg, ki csinálná meg helyette ? Meg kell javítani.

Eszükbe jut, hogy pár éve még rettegve dolgozott volna a gép megjavításán, mert ha a gép reggel nem jó, szabotálással vádolhatják.

Szokott buta kérdéseim egyike :

— Most már nem vádolhatják szabotálással ?

— Még csak az kéne ! — csattan fel Juliska.

Ettől fogva, amíg csak Jóska meg nem érkezik, csattogva pöröl a rendszerrel, a világgal, átkozódik, hogy a férjét mennyire kihasználják.

Jóska pirospozsgásan, olajos arccal érkezik és egyáltalán nem látszik fáradtnak. Érdeklődéssel megkóstolja a nyugati cigarettát, de mindjárt nevetve el is nyomja.

— Nem tudnék mit színi nálatok, ha mind ilyen, ami ott terem. Ki se megyek mert úgyis hazajönnék !

Ez a pirospozsgás nagydarab mackó az egyetlen a családban, aki láthatóan nagyon jól megvan ebben a helyzetben is és nem panaszkodik. Nem mintha könnyű volna a munkája, mert mint kiderül, nagyon nehéz. És nem mintha valami „belső meggyőződés" hajtaná, mert hiszen sosem volt kommunista. Sőt, a bajusza alatt dörmögve gúnyos történeteket mond el a helybeli „elvtársakról", főleg az elnökről, akinek a hozzá nem értését kifigurázzák mindannyian.

— Legalább a cipőnket megjavítaná ! — mondja Juliska. — Mert suszter volt Egerben. Ráférne a javítás, mindjárt itt az ősz !

— Mért nem váltjátok le az elnököt, ha olyan rossz ? — kérdem naivul.

Természetesen nevetés a válasz. Hogyan lehetne leváltani, magyarázza Juliska, hiszen úgy küldték ide, hogy itt legyen, idekülték a nyakunkra.

Csak Jóska dörmögi, hogy majd megszabadulunk tőle.

— Hogyan ? Erőszakkal ?

— Nyavalyát erőszakkal. Ki fogják rúgni az egriek, mint ahogy kirúgtak az ezelőttit.

Az ezelőtti elnököt négy évvel ezelőtt rúgták ki, mert lopott.

— Ez is lop ?

— Ez még ahhoz is hülye, hogy lopjon. Ez gyomorbajos. Ez prédikál egész nap.

— Akkor mért fogják leváltani ?

Különbözők a vélemények. Mert tehetetlen. Dehogyis, azért nem. Mert szembeszegül mindenkivel. Nem szegül mindenkivel szembe, az egrieknek hízeleg. Áh, mégse lesz az itt soká. Dehogynem, előbb halunk bele, mint az a suszter elmenne.

NAGYON KEVESET kapott egy-egy szövetkezeti tag az elmúlt évben, alig huszonkét forintnak megfelelő értéket körülbelől egynapi munkájáért. Nagyapa a legválogatottabb átkokat szórja a szövetkezetre, az egész rendszerre. De úgy látszik a család hozzá van szokva az ilyen kirohanásokhoz, némán, egykedvűen hallgatja, a nagylány ránevet az anyjára többször.

— Nem érdemes az egészről beszélni — vágja el Juliska a témát. — Úgyis mindenki nevet az egészen, úgyis mindegy, hogy mit kell csinálni. Rosszul csinálják, akkor rosszul csinálják. Kit érdekel, minket nem, senkit se a faluban. Beszéljél inkább arról, hogy hogy van a falusi élet tifelétek. Van-e pénz, van-e jólét.

Nagyjából elmondom, amit tudok. Nem sok részletet tudok, csak impresszióim vannak falusi látogatásokról. Nagyon megfogja az érdeklődésüket, hogy mindenkinek van nyugaton gépe, méghozzá többféle modern gépe.

— Nekem is volt már — emlékszik vissza az öreg. — Magánjáró cséplőgépem volt, és villanydarálóm. Akkor vettem volna éppen a traktort, amikor kiütött a háború. Az egész „szövetkezetnek" (minden mostani dolgot erősen idézőjelben mond) együtt nincs annyi gépe, amennyi nekem volt !

Az bizonyos, hogy egy tíz holdas gazdaságban nálunk több a gép, mint itt az ő százharminc holdas közös gazdaságukban.

Megértéssel veszik tudomásul, hogy napszámos embert nyugaton is nehéz fogadni. Így a család minden tagja rászáll a gépekre, teherautókra, csak úgy lehet prosperálni.

— A gyerekek megmaradnak a gazdaságban ? — kérdezi az öreg.

Szegénynek valaha az volt az álma, hogy a gyerekei kibővítsék a gazdaságát, otthon maradjanak.

Bólogatnak, amikor megtudják, hogy a gyerekeket itt is elég nehéz megtartani a gazdaságban, mert sokan elmennek városba tanulni és dolgozni.

— A régi életnek már vége — mondja Jóska. — Újfajta élet lett mindenütt a háború óta.

Az öreg ismét vadul szidni kezdi az „újfajta életet".

— Nem volna az baj, — mondja Jóska, — ha tudná az ember, hogy gyarapodni tud.

VALÓBAN, az egész késő esti beszélgetésben az a szomorú, olyan szomorú, hogy még a villlany is sötétebben ég, hogy a létük alapját, a gazdasági munkát nevetségesnek és szánalomra méltónak fogják fel ezek az emberek. Olyan dolognak, ami formális, amit persze meg kell tenni, mert különben — ahogy Juliska mondja — ránkhuznák a vizes lepedőt. De ambíció nincs, nem is lehet. Pedig ha lenne, nem igen titkolnák el előlem.

Miért is titkolnák ? Büszkék arra, hogy valamijük van. A lehető legtehetősebbnek akarnak mutatkozni előttem. Azt tartják a legfontosabbnak, nehogy rossz hírüket vigyem idegenbe. Nehogy lenézzék ott idegenben a családot.

Megmutatják Juliskáék szép vályogházát, amit nyolc évvel ezelőtt építettek, az öregnek a régi telkén, három udvarral hátrább. Ott már nem földes a szoba, hanem padlós. A nagylánynak bútorai vannak, modern, egyszerű hálószoba. A szekrényben stafirungja van, igen jó vászonból, és szép paplan. Konyhafelszerelése is van. Mind ez évek során jött össze, különböző úton, disznóhízlalásokból, a hízlalt bikák árából. Amikor azonban megdicsérem a holmik szépségét, Juliska nagyon megnéz engem és azt mondja csendesen :

Ne beszélj, sógorasszony, hol tartanánk már, ha azóta magunknak dolgoztunk volna. Nem ez lenne, hanem tízszer ez.

CSENDES, sovány férfi lép be a szobába, köszön és megszokott mozdulattal az asztalhoz lép, bort tölt magának. Nagyapa kocsisa, így mutatják be.

Hogyan, nagyapa kocsisa ?

Hát igen, húsz éven át az volt, és az is maradt. Persze, hogy szövetkezeti tag ő, kocsis a szövetkezetben. De ő már „nagyapa kocsisa" marad örökre. Itt lakik, itt alszik a kamrában, — pedig anyjánál is lakhatna, anyjának van egy kis háza, — itt tartja két birkáját, csirkéit is, itt a kutyája is, nagyapáék kutyáival együtt. Bandi pedig, — még a gyerekek is csak Bandinak hívják, pedig hát nem apjuk, hanem nagyapjuk lehetne, — Bandi itt él, sosem nősült meg és éppen úgy családtagnak tartja magát és tartják őt a többiek, mint azelőtt. Megszokott mozdulattal feláll, kinéz a jószágra, rendezget a magtárban és a szerszámok közt. Nem kap és nem is kér érte semmit, még csak jó szót sem, mert nagyapa nem az az ember, aki pazarolná a jó szót, inkább a derűs káromkodásra hajlandó.

Érdekes, hogy nem csorbult meg az öreg gazda tekintélye, sőt növekedett. Egész cigányfamiliák járnak be az udvarra, apró kis szolgálatok fejében vizet visznek maguknak, füvet kaszálnak a maguk csirkéjének, mintha a régi nagygazdához jönnének. Nagyapa jóízű korholását derűs, vastagbőrű mosollyal hallgatják. Nagyapához még a szövetkezeti vezetők is bejönnek, nem mintha tanácsot kérnének tőle, hanem mert a nagyapa épületeiben tartják a jószágok és a gépek egy részét. Ha bejönnek, beszólnak az ablakon, elbeszélgetnek. Jóskát ráveszik, hogy motorbiciklijével szaladjon el ide vagy oda. Panaszkodnak nagyapának, hogy nincs elég munkaerő.

— Fogadjatok fel ! — veti oda nagyapa. — Van pénzetek Egerben !

NAGYAPA SZOBÁJÁNAK falán két kép van : egyik Kossuthot ábrázolja, a negyvennyolcas szabadságharcban, a másik pedig az aradi vértanúk kivégzését. Régi vadászengedélyét is a falon tartja. Mind ebben nincs semmi különös hetykeség, és senki észre nem veszi. Sokat dolgozott köszvényes lábával furcsa egyenes tartásban végigbiceg az udvaron, valami villát fog, valami gazt rugdal félre, és mindenki érzi a nyolcvanéves öreg gazda megmaradt tisztességét és erejét.

L. G.

EGYOLDALÚ DIALÓGUS

Az Irodalmi Újság szeptember 1.-i számának első oldalán közölte az Európai Íróközösség leningrádi tanácskozásáról szóló tudósítást, mely mintegy mottójaként választhatta volna azt a sartre-i megállapítást, miszerint : „Azt kívánom, hogy a keleti és a nyugati intellektuelek vitái folytatódjanak, s ne csak folytatódjanak, hanem mind élesebbé és élesebbé váljanak." Érdekes jelenség, hogy az ideológiák harcának e *nyugati* meghirdetése milyen kevés megértésre talált az ideológiai küzdelem hivatásos zászlóvívőinek körében, *keleten*. Az *Élet és Irodalom* szeptember 15.-i számának első oldalán ugyancsak nagy tudósítást közölt, a tanácskozásokon részt vett magyar küldöttség írószövetségi beszámolója alapján, e figyelemre méltó eseményről, amit azonban mindennek nevezhetünk, csak éppen *beszámolónak* nem. Valóban kár. Az Élet és Irodalomból megtudhatjuk — statisztikai pontossággal — hány ország hány képviselője vett részt az összejövetelen, kik voltak a legnevezetesebb külországi vendégek s helyi méltóságok, megtudjuk, hogy *„a kapitalista országokban élő írók közül Sartre-on kívül is többen beszéltek elismerően a szocializmusról"*, (ami nem csoda, hiszen sok szocialista volt közöttük, akik azonban a szocializmust nem szovjet értelemben értik, erről azonban a beszámoló *finom implikációja* hallgat) ; megtudjuk, hogy az Európai Íróközösség tagjai : *„progresszív írók, valamennyien antifasiszták és mindnyájan — kiki a maga módján — hívei a békének"* ; megtudjuk, hogy a *„magyar delegáció tagjai nagyon kedvezőnek érezték mind a hivatalos megbeszéléseknek, mind pedig a személyes találkozásoknak, fehér asztal melletti beszélgetéseknek a légkörét"* ; megtudjuk végül, hogy: *„jelentős esemény volt ez a találkozó a szocialista és kapitalista országok közötti dialógusban"* ; csak — sajnos — egyetlen dolgot nem tudtunk meg az Élet és Irodalom beszámolójából : azt, tudniillik, hogy *miről volt szó* ezen a kongresszuson, milyen kérdések vetődtek fel, ki miről beszélt, ki hogyan válaszolt : egyszóval, miről is folyt az a *vita*, amit a beszámoló oly lelkes egyértelműséggel tart *jelentősnek*. Ami annál is érdekesebb, mert még arról is szerencsénk van értesülni ez egyoldali dialógusból, miszerint : a viták is bizonyították, hogy : *„meglehetősen nagyok a nézeteltérések,"* sőt, hogy *„a kombattáns vita sokkal közelebb hozza egymáshoz az embereket, mint a problémákat megkerülő udvariaskodás."*

Bizonnyal igaz. Sajnálatos, hogy az Élet és Irodalom szerkesztői magukra nézve nem tartották megfontolandónak e kétségkívül hatásos tanácsot. Ilyként a magyar olvasónak sejtelme sem lehet arról, milyen viták folytak a realizmus problémáiról ; az *új regény* kérdéseiről ; a véleményekről, melyek nemcsak Kelet és Nyugat képviselői között tértek el, hanem a különböző felfogású *szovjet* írók között is ; és így tovább. Miért a különös hallgatás ? Miért e dialógus címén való monológ abban a lapban, mely fennhangon hirdeti azt az elméleti tételt, miszerint a békés egymás mellett élés nem jelenti az ideológiák békés egymás mellett élését ? Hiszen ha valamikor — most igazán alkalom kínálkozott volna nemcsak az ideológiák szembesítésére, hanem egyfajta harcos, kommunista magatartásra is, mely azonnal és félelem nélkül *mutatja be és — ha kell — cáfolja meg* mind azokat a *„téveszméket"*, melyek a „hamis tudat" börtönében tartják a kapitalista világ „egyébként becsületes" íróit. Nem így történt. S hogy nem így történt, az ismét csak azt bizonyítja, hogy az Élet és Irodalom szerkesztőségében még mindig félnek az „idegen eszmék fertőző hatásától" s az egymással szemben álló ideológiák becsületes konfrontációját igyekeznek behelyettesíteni valamiféle lapos mellébeszéléssel.

B. I.

PEST MEGYÉBEN a legutóbbi kimutatás szerint még mindig 22.662 analfabétát tartanak nyilván. A tanügyi és a társadalmi szervek most erősen növelik a szervező és a felvilágosító munkát az analfabetizmus leküzdésére, — jelenti a hivatalos közlemény. Néhány évvel ez előtt is jelent meg egy statisztikai közlemény az országos helyzetről, amely szerint az analfabetizmust már akkor felszámolták. Mi történt azóta ? Vagy a tanulók, vagy a statisztikusok felejtettek.

IVÁNYI-GRÜNWALD BÉLA

Magyar

VERT HADAK VAGY

EGY KIADATLAN KO

1

„Háború van most a nagyvilágban", „Vert hadak vagy vakmerő remények" — ilyen és hasonló gondolatfoszlányok Vörösmarty A vén cigányában a mai olvasó előtt is sejtetik a százegynéhány évvel előtti magyarok idegfellobbanását a krími háború kitörése után. 1854-ben Vörösmarty magyar kortársaiban (akár otthon, akár külföldön éltek) ‚vakmerő remények' gyúltak. Persze a költemény utolsó versszaka — a béke-eszme valóságos Niagara-zuhataga — lehűtötte azokat, akiket a háborús reménytüzek izzásig hevítettek. *A vén cigány „külső begyújtója* — hogy Cs. Szabó plasztikus és mindig oly találó meghatározásai egyikét idézzem — *az orosz-török háború"* volt. De mint már Babitstól megtanulhattuk, *„nem a háború véres Tyrtaiosa, hanem a béke elragadtatott s önkívületben égő sámánja"* írta a költeményt.

A béke-humanizmus felelősségteljes poétája öntötte végső formába a sejtelmes mondanivalókat. Ugyanakkor az abszolutizmus korának cenzúrája nyitva tartotta szemét a sorokon (sőt egyet lényegileg át is alakíttatott). Így a költeménynek, hogy úgy mondjam, ‚objektív részében' (ahol a külső világ visszhangzik benne) hasztalan is keresne bárki tárgyi közlést, üzenetet, vagy hozzászólást a kortársak ‚vakmerő reményei', indulatai, óhajai vagy elfojtott vágyai tartalmáról. Ezzel szemben mennyire egyértelműleg érzékelteti, minden sejtelmesség ellenére, a költő érzésvilágát A vén cigány, aki persze nem más, mint maga Vörösmarty. Gondoktól, mellőzésektől, bajoktól, nemzetét ért csapásoktól meggyötört ember : boritalos, nyilván gyilkosan fűszeres magyar ebéd után ‚oldalszobában' verset papírravető magyar poéta.

A vén cigány keletkezésének és egész hangulatának élményi összetevőire tanulságosan és nagy szorgalommal mutat rá Tóth Dezső, a mostani akadémiai Vörösmarty-kiadás — e költeménynél — mintaszerű jegyzetanyagában. A ‚küzdőtérről kiszorult', a ‚belülről is fáradt' ember sajátos lírai jelenléte e versben is észlelhető. Az alapos jegyzetanyag részleteiben is feltárja Vörösmarty akkori elszomorító egzisztenciális helyzetét, forintos anyagi gondjait, pályatársai egyik-másikának kínosan lebecsülő, irodalmi kikopottságára célzó megjegyzéseit.

A verset Vörösmarty minden valószínűség szerint 1854. július-augusztus havában írta. Most előttem van egy levél, (nemrég szereztem egy londoni kézirat-árverésen), melyet szinte naptári pontossággal ugyanabban az időben, 1854. július 20-án, írt Kossuth Lajos Londonban. E nyomtatásban mindmáig meg nem jelent irat szövege megfelelő bevezető a közel száztíz év előtti magyar szellemiség akkori ‚kétarcúságának' szemléltetésére : világot vet sok olyan tényezőre, mely az egyidejű ‚hazai' és ‚emigráns' magyar géniuszt megkülönböztette. Az összehasonlítás Vörösmarty időt álló lírai remekműve és Kossuth akkori, időszerűségében oly zseniális emigrációs tevékenysége között, ha szükségszerűen vázlatos is, talán sejtet valamit az emigrációs és hazai ‚békemunka', ‚nemzetért vállalt küzdelem' eltérő természetéről.

Lássuk mindenekelőtt a szóbanforgó levél szövegét magyar fordításban, majd térjünk rá Kossuth akkori emigrációs tevékenységének rövid ismertetésére.

Magánlevél. London, 1854. július 20. Alpha Road 21. Regent's Park. Mélyen tisztelt Uram ! Július 17-én kelt, hozzám intézett levelében azt írja, hogy „az egész dolog most már az Ön döntésétől függ." Leveléből azonban mindössze azt olvashatom ki, hogy Ön hajlandó előmozdítani manchesteri látogatásomat. Ha tudniillik elhatározom, hogy odautazom a célból, hogy befolyásoljam az emberek véleményét. Kitűnik az Ön leveléből az is, hogy Ön hajlandó fedezni egy ottani gyülésterem bérleti költségeit. Engedje megjegyeznem, hogyha mindössze erről van szó, akkor „egyáltalában semmi sem függ az én döntésemtől !"

Úgy látszik, Ön úgy gondolja, hogy célja az én nyilvánosság előtti szereplésem előmozdítása. Ha ez volna az én célom is, nem hiszem, hogy bármi nehézségem akadna. A helyzet azonban korántsem ez. Körülbelül egy tucatnyi meghívás érkezett hozzám olyan előadások megtartására, melyeket tényleges előkészületek és széleskörű intézkedések előztek meg. Sok olyan helyről kaptam ilyen meghívást, mely bizony nem kevésbé fontos, mint Manchester. Azonban nem fogadtam el ezeket a meghívásokat. Számomra annyira kellemetlen feladat szónokolni, hogy nemcsak nem keresem az alkalmat beszédek tartására, de nem is vállalkozom rá, hacsak nem látszik biztosítottnak, hogy előadásom hatásos tevékenységet fog kiváltani.

Leveléből nem derül ki, hogy ilyesmi volna a helyzet Manchesterre vonatkozólag. Nyoma sincs semmiféle, az előadást megelőző szervezkedésnek, nem történt olyanféle bizottság megalakulása, mely magáévá tenné nézeteimet és nyoma sincs semmiféle előzetes lépésnek a cél megvalósítására. Bizony számomra nem jelent semmit annak a puszta lehetősége, hogy szónoklatommal esetleg jó benyomást teszek az emberekre.

Az ügy túlságosan fontos ahhoz, hogy amatőrösködni lehetne körülötte. Anglia jövője, Anglia becsülete forog kockán. Ha Anglia népe tényleg akar cselekedni, akkor hajlandó vagyok előmozdítani jogos célkitűzéseit. Ha azonban a nép nem kész a tettekre, semmi esetre sem fogom kérni azt a szívességet, hogy megengedjék nekem egy rossz beszéd elmondását. Ezt bármely nap megtehetem, itt Londonban, az ország fővárosában, sok ezernyi ember előtt s nem kerülne többe tíz fontnál. De én sokkal inkább magam fizetnék tíz fontot azért, hogy ne kelljen beszélnem, mintsem, hogy én kapjak ötven fontot olyan beszéd megtartásáért, mely minden politikai hatás nélkül maradna.

Legfőbb ideje annak, hogy az angol hazafiak komoly elhatározottsággal kiálljanak hazájuk érdekeiért. Az angol politikai tevékenység hiánya (éppúgy, mint ahogy ez a múltban is megtörtént) bizony csapás volna számunkra. A mi jövőnk azonban biztosítva van. Az Önöké viszont nincs. Súlyos aggodalommal vagyok eltelve az Önök jövőjét illetőleg, ha az angol nemzet továbbra is ilyen fásult marad. Ilyen fásultság ilyen válságos időkben a nemzetbetegségnek és a nemzet romlásának nyilvánvaló jele. Kiváló tisztelettel, igaz híve : Kossuth L.

Bocsássuk azonnal előre, nem tudjuk Kossuth melyik manchesteri hívéhez intézte válaszlevelét. Ez nem is fontos. Fontosabb mindennél az irat egész hangja. Nemcsak magabiztos. Több annál : ‚nemzetbiztos', mármint a magyar s általában az elnyomott európai nemzetek sorsát illetőleg. Ugyanakkor a nagy emigráns tele kétséggel szemléli vendéglátó országa jövőjét. Pedig a múlt század közepén vagyunk. Anglia: ideológiában, civilizációban vezető hatalom. Ugyanakkor az abszolutizmus minden nemzeti energiát valósággal reménytelenségre látszott ítélni Kelet-Európában. Ezen túlmenőleg : a levél kelte annak a fegyveres összecsapásnak első fázisába esik, mikor Anglia (Törökország és Franciaország társaságában) hadviselő fél az abszolutista Oroszországgal szemben. A Nyugat ‚kiállt' a cári Oroszország ellen. Mégis, úgy látszik, e történelmi helyzetben Kossuth, mintha a Nyugat ‚vert hadait' látná maga előtt s a kelet-európai ‚vakmerő remények' megvalósításában hinne.

Egy pillantás néhány egykorú Kossuth-dokumentumra meggyőzhet bárkit arról, hogy az Alpha Road lakóját konkrét stratégiai elképzelések, a nyugati hadicélok foglalkoztatták. Az ő kétségeit és reményeit az határozta meg elsősorban, mit is látott a helyesnek vélt hadmozdulati tervekből meghiúsultnak, vagy a közvélemény segítségével, megvalósíthatónak...

2

Pontosan két nappal Kossuth levelének kelte előtt, Lord Raglan, az angol fővezér tudomására hozza a kormánynak, hogy végül is rászánta magát az óhajtott stratégiai feladat megvalósítására. Azaz : előkészíti Szebasztopol ostromát. Hangsúlyozta levelében, hogy az *„inkább Őfelsége kormánya kifejezett óhajának megfelelően"* történik, mintsem katonai megfontolások alapján. Hiszen, mint írta, az angol-francia tengerészeti és szárazföldi erők vezetői semmit sem tudnak az ellenfél hadi felkészültségéről. Hozzáteszi : az angol és francia admirálisok semmi olyan ismerettel sem rendelkeznek, melyek alapján következtetni tudnának arra : *„milyen erőket vetnek majd harcba az oroszok s milyen erős Szebasztopol védelmére rendelt haderejük?"*

A nyugatiak tehát teljesen tájékozatlanok voltak alapvető stratégiai kérdésekben. Az elözönlést előkészítő admiralitások szőnyegekkel borított termeiben nem tudták a legfontosabb dolgot : milyen az ellenfél katonai ereje ? Ugyanakkor a londoni Alpha Road 21. számú, kíváncsi tekintetek elől nagyon célirányosan magas kerítőfallal övezett villájának lakója, a sok-sok drága magyar emlék, Kossuth-bankó és titkos feljegyzések tömege közt élő magyar emigráns meg volt győződve, hogy tisztán látja az összes tennivalókat. Tudja, miben erősek az oroszok s tudja azt is, hogy mi az a stratégia, melv legyőzhetetlen velük szemben. Szónoklataiban, már nem óvatos mint 1851. késő őszén. Már túljutott az 1852-t követő titkos tevékenység, a konspirálás korszakán is.

Valósággal ‚megújult emigráns' lett az a Kossuth Lajos, aki az 1854. június 4-iki sheffieldi angol-lengyel barátsági összejövetelen az angolok tízezrei előtt meghirdette a nagyszerű igéket (a megjelentek lelkes tapsától és sok, eddig barátságos hangú angol újság fanyar megjegyzéseitől kísérve) : *„Ha le akarják Önök győzni az abszolutizmust, szegezzék vele szembe a Szabadságot !"* Ugyanaz a Kossuth Lajos, aki a fent idézett szókimondó, büszke és önérzetes levelet írta, sok nyilvános ülésen fejtette ki ennek az elvnek megfelelő stratégia katonai, politikai és diplomáciai részleteit. Ugyanezt mondotta el angol hírlapi cikkei tömegében is.

Mintha nem is ugyanaz a Kossuth lett volna, aki 1851. őszén Southamptonban partraszállt, akit Anglia 1851-ben a nagy számüzött államférfiúnak kijáró tisztelettel fogadott s az ékesszólás koronázatlan királyaként üdvözölt. Ez az 1851-ben az előkelő Eaton Place-n megszállt vendég, az ‚első angliai emigráns Kossuth' inkább ‚államfő' (mármint emigráns, ex-államfő) volt, mintsem elnyomott népek forradalma sikeréért küzdő izgató, amivé tulajdonképpen 1854-ben lett. Az első Kossuth — akár politikai szónoklatainak tartalmát, akár nyilvánosan elhangzott diplomáciai nyilatkozatait nézzük — igen óvatos hangú és mérsékelt emigráns volt, a polgári Anglia politikai színpadán. Ismételten kijelentette, hogy ami 1848/49-ban Magyarországon végbement, az alapjában nem volt forradalom, hanem inkább nevezhető alkotmányos, liberális — municipalista megmozdulásnak. Persze 1851. őszén, mikor a ‚demokratikus forradalom' fenyegető formában kísértett még a kontinens barikádjain, ez volt az időszerű hang. Időszerű volt Kossuth 1851-es diplomáciai tézise is. Közvetlenül part raszállása előtt Robert J. Walker, az akko oly népszerű amerikai közgazdász és eljö vendő elnöknek tartott politikus közért hetően fogalmazta meg, (mint egy 1851 október 15-iki angol lapban olvasható) a angol-amerikai együttműködés akkor mé meglehetősen újszerű elvét : *„Angliának nincs szüksége idegen segítségre. De ha az elnyomottak melletti nagylelkű kiállása arra ingerelné az abszolutisztikus hatalmakat,hogy szövetkezzenek ellene, akkor sok-sok millió olyan amerikai honfitársam lesz, akik megtisztelő kötelességüknek fogják tartani, hogy együtt harcoljanak a Szigetországgal és annak csapataival, angol és amerikai zászlók alatt, a mi és az angol katonai vezetők alatt, a világ fegyverre kelt despotái ellen."* Walker és pár Angliában élő lelkes amerikai valósággal anticipálta 1851-ben az eljövendő első és második világháború katonai történetét. A Kossuth ünneplés nagyszerű alkalom volt ezeknek az elveknek kifejtésére. Ugyanakkor Kossuthnak lehetőséget adott, hogy, kissé dinamikus formában átalakítva, megismételje és a magyar nemzet szabadságmozgalmára alkalmazza az angol-amerikai együttműködés diplomáciai koncepcióját.

Mint ismeretes, 1851. végén Kossuth Amerikába hajózik. 1852-ben visszatér Londonba. A tömeg előtt alig mutatkozik. A hívek egy részét a szívós osztrák kormánytámogatással folytatott ‚ellenpropaganda' sokkal inkább eltérítette tőle, mintsem általában feltételezik. Sok más ok is szerepet játszott abban, hogy 1852-54 között, immár az Eaton Place-nél sokkal kevésbé előkelő környezetben, egy másik Kossuth él Londonban. Nem az ünnepelt ‚államfő', hanem a titkos összeesküvő, a konspiráló. Mikor az Alpha Road-i lakására költözik át, egy detektívet ‚épít be' a rendőrség a szállítómunkások közé. Maga Palmerston ítéli

---

Két történelmi dráma — a boldogtalan Teleki László emlékének hódoló „Különc" s a tragikus sorsú forradalmár-író művéből „átgyúrt" „ma is eleven-égő voltában" „időszerű" „Kegyenc" — vonul be az olvasó szeme láttára a magyar Pantheonba. Elfogódottság? Megrendülés? Ne resteljük érzéseinket, még ha szuperlatívuszok csúcsai felé ragadnak is. Szédítő távlat nyílik itt előttünk: az öröklété. Lelkesítő és félelmetes. Egy mű hívja párbajra az enyészetet s győzi le. S a győzelem díja: a szabadon bocsátott múlt, mely nem kísértetként bolyong többé, hanem ijesztő jelenvalóságában.

Kiáltó mementóként.

A történelmi dráma mindig is a hitelesség és a mához-szólás szirtfokai között hajózott. Viharos szoros ez, léket kapni s elmerülni könnyebb itt, mint a színműirodalom szélesebb tükrű vizein. Csupa veszedelem jobbról is, balról is. Csábító analógiák és látványos múlt; hálás példázatok és korhűségnek álcázott szolgaiság; kegyelet és hízelkedés a maiaknak. Mi hát a költő dolga? Legyen-e bírája alakjainak vagy koronatanúja? Hirdessen-e szelíd megbocsátást vagy megtorlást követeljen-e? Szóljon-e úgy a hajdaniakról, mint egy letűnt, soha vissza nem térő világról vagy ébresztgesse általuk a ma is szunnyadókat? S milyen magatartást tanúsítson közönsége, s milyet a mindenfelől leselkedő kritikusok iránt? Vállaljon-e cinkos bizalmasságot az új cézárokkal s osztozzék-e abban a fölényben, melyet az idő megmagasította fejbólintójánosok jogosnak vélnek az elporladt lánglelkűekkel szemben? Vagy maradjon: másokért egyedül?

Illyés — minden jel erre mutat — maga is tisztában volt, milyen veszedelmek fenyegetik. Hisz — miként a „Különc" előszavában lejegyzi: „Történelmi dráma szerzőjének tökéletesen meg kell tanulnia a kort, amelyről ír, s aztán tökéletesen el kell felednie". Másutt pedig:

„A történelmi tragédiák a színpadon nem a történelem küzdelmeitől lesznek tragédiák. A lélekétől. Való az, hogy egy Kolumbusról szóló dráma „korfestéséhez" például a nézőtérnek három szó is elég. India, Izabella, Santa-Maria. Julius Cézárhoz akár kettő: Rubicon, Brutus."

„Ott, ahol a nézőtér ismeri, hogy így mondjam, már az utcáról a hőst."

(*) Illyés Gyula: Másokért egyedül (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963.)

MÁSOKÉR

„Történelmi dráma szerzőjének más a helyzete Magyarországon, mint azokban az országokban, ahol ez a műfaj kifejlődött, egyértelmű közösségi érzet talaján. A magyar dráma aránylagos elmaradottságának okai közt nem az utolsó volt ennek az egyértelmű közösségi-nemzeti-érzésnek hiánya... Itt az írónak kell mintegy ezt is szolgáltatnia."

S a „Kegyenc" bevezetőjében:

„...A százhúsz lapnyi szövegből először meghagytam, pusztán ízelítőül, nyolcat. Erről is lemondtam... Itt a lényeget kellett átmenteni, az eszmét; a szívet. A darabnak, amely az olvasó előtt fekszik, nincs több köze az eredeti „Kegyenc"-hez, mint a „Faust"-nak a Faust-legendához, a rengeteg Oidipusnak, Tristánnak, Jeanne d'Arc-nak előző változataikhoz, illetve ősi történetmagvukhoz."

„Lényeg", „átmentés", „eszme", „szív", „szolgálati" — Illyés szándéka aligha félreérthető. A „Kegyenc" és a „Különc" nem történelmi témájú kosztümös darab, két réges-rég letűnt zsarnokság korrajza, hanem általános érvényű tézis-dráma; minden időkhöz szóló hitvallás, az emberségesség nevében.

Valamennyi tézis-dráma sérthetetlen szabálya: a darab elején körvonalazott tételre nyilvánvaló feleletet adni a darab végén. Illyés — türelmetlenül? önvalló szándékkal? — már a „Kegyenc" bevezetőjében megfogalmazza kérdését: „...meddig lehet szolgálni egy abszolút monarchát, aki nem a közt szolgálja. Akinek nem az ember, hanem csak egy ember — saját maga — az eszménye".

A feleletet az író két férfiúra hárítja, két politikusra, Maximusra és Teleki Lászlóra. Náluk két ellentétesebb egyéniséget alig találhatni. Az első, Valentinianus császár bizalmasa, a barbárok fenyegette, hanyatló Róma nagyura, egy tébolyult despota udvaronca, a megalkuvás nagymestere, romlottságokat fedező, gonoszságok fölött szemet hunyó, rafinált reálpolitikus, aki józanul-cinikusan úgy véli, hogy „azzal főzünk, ami van", „szavalás"-nak minősíti a szenátusra, népre, alkotmányra hivatkozást, iszonyodik a szenvedélytől, „fedezni" kívánja a lelkét is, vállalja ura bűneit egy már régóta rögeszmévé silányult eszme — Róma nagysága — szolgálatában s martalékul dobja tulajdon feleségét is az önkénynek, csak hogy befolyását — s ezáltal egy létforma fennmaradását — biztosítsa; s aki

Muzeum

VAKMERŐ REMÉNYEK

TH-LEVÉL MARGÓJÁRA

el egy akta végén ezt a különös rendőrségi technikát. Az összeesküvőről, a hazájában forradalmi mozgalmat szító Kossuthról a hivatalos körök lehetőleg mindent szeretnének tudni. Persze a liberális Angliában a megfigyelés, a legtöbb esetben még zaklatást sem jelentett vagy akár tevékenysége korlátozását ; üldözést pedig egyáltalában nem. Jellemző módon, mikor a tőle kezdeményezett titkos rakétagyár — az akkori idők titkos fegyvere — felszámolására sor kerül, ellene semmiféle eljárás nem indul. Kossuth neve a fegyvergyár tulajdonos-mérnöke elleni perben hivatalosan meg sincs említve. Ami persze nem jelenti azt, hogy a korabeli konzervatív államférfiak bizalmas (nagy részben még kiadatlan) levelezésében a Kossuth név ne szerepelne ! Ellenkezőleg ! Sok irat panaszkodik az ő s társai ‚forradalmi' s ‚felforgató' tevékenységéről. Ezeket a reakciós államférfiakat főleg az emigránsokkal kapcsolatos örök probléma érdekli : van-e pénze Kossuthnak ? Ha igen : mennyi és mire szándékszik költeni ? 1853. tavaszán nem kisebb ember, mint Anglia akkori miniszterelnöke, Aberdeen, írja külügyminiszterének, Clarendonnak : *„Nem sokkal azután, hogy tegnap este Önnel találkoztam, tudomásomra jutott, hogy Kossuth szerdán egy Lombard Street-i cégnél egy 300 fontos hitellevelet aranyra váltott be s ugyanaznap az aranyat elhelyezte Roberts bankjában. Az én titkárom Roberts lányát vette el feleségül s a hírt magától Robertstől hallotta. Mind ez nem igen erősíti meg az Ön informátorának ama értesülését, hogy Kossuthnak nincs pénze. Az egyetlen dolog, amit most remélni szeretnék : az aranyvásárlás mögött talán az állott, hogy Kossuth el akarta hagyni Angliát."*

3

Kossuth nem hagyta el a Szigetországot. Várva-várta a Kelet és Nyugat közötti háborút, melynek kitörését minden idegszálában előre megérezte. Konspirátori tevékenysége javarészt erre, az eljövendő összecsapásra, illetve nemzetelőkészítésre irányul. Mikor pedig a háború kitörőben van, megjelenik, immár az angol történelem nyilvánosságának színpadán, nyílt politikai fegyverekkel küzdve, az előadói emelvényeken és az angol újságok hasábjain az ‚ideológiai háborúra' izgató s a közvélemény erőit a kormányzat ellen mozgosító Kossuth, az angliai ‚harmadik Kossuth'.

Az elmúlt évtizedek angol historiográfiájában sok szó esett arról, milyen jelentős szerepet játszott a krími háború kitörése mögött az angol közvélemény tevékenysége. Mikor azután a háború tényleg kitör, a hivatalos Anglia a háborút alapjában Oroszország terjeszkedésének meggátlására, a török szövetséges megvédésére korlátozza. Kossuth (s néhány angol politikus, szellemi ember s publicista) ezzel szemben arra igyekszik, hogy a közvélemény felhasználásával ezt az alapjában ‚imperialista' összecsapást ideológiai háborúvá alakítva Kelet zsarnoksága és Nyugat liberalizmusa közötti küzdelemmé varázsolja s így a keleti zsarnokságok elnyomása alól a rabnemzeteket felszabadítsa. Emberfeletti vállalkozás volt ez. Saját erejét túlhaladó, valóban Kossuth-i feladat.

Elmúlt magyarországi idők legnagyobb ‚érzelmi politikusa' most, 1854-ben, mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy nem a rokonszenvre, nem az elnyomott népek iránti szimpátiára apellál. *„Mi is a rokonszenv? Sóhajhoz hasonlítható, mely elhagyja egy zsenge hajadon ajkát s elhal a szellő fuvallatára. Népek egyénei éreznek rokonszenvet. De mikor a nép összességének érzelme a politika nagy olvasztótégelyébe kerül, az érzelem a légbe száll, eltűnik mint az izzó tűz martalékául esett gyémánt s nem marad meg belőle más, mint az olvasztótégely, körülötte a nemzeti önzés hamvaival."*

Ilyen és hasonló szónoki hasonlatokat használt annak bizonyítására : tisztában van azzal, hogy Anglia, mint állam, semmit sem fog tenni Lengyelországért vagy Magyarországért merő rokonszenvből.

„Ez az Önök háborúja, s az Önök pénzén folytatják s Önök hoznak benne mérhetetlen áldozatot" — mondotta 1854. július 5-iki glasgow-i beszédében és hozzátette, hogy a hadviselő angolok érdekeire kíván hivatkozni. A Nyugat érdeke követeli meg, hogy a lengyel és magyar nemzet erejét latba vessék a nagy küzdelemben, hogy a nyugat erőfeszítései ne legyenek hiábavalók.

A dolog megértésére tudni kell, hogy közvetlenül a hadüzenet előtt s azután is, a hivatalos angol politika, igen érthetően, az orosz ellenfelet diplomáciailag és katonailag elszigetelni kívánta. Ennek megfelelően mindent megtett, hogy az Oroszországhoz ideológiailag közelálló Ausztriát a nyugatiak érdekköréhez közel vonja. Ez mérhetetlen jelentős dolog volt a hadműveletek sikere s így angol-francia katonák tízezreinek élete szempontjából. Ugyanakkor halálos csapás olyan elgondolás számára, mely a háborút ‚ideológiaivá', a kelet-európai zsarnokság elleni kiállássá akarta alakítani.

Kossuth a közvélemény támogatását stratégiai elvekre való hivatkozással iparkodott elérni. Többé-kevésbé ‚orosz szakértő'-nek is látszott. 1853-54 körül hihetetlen érdeklődés támad minden magyar tárgyú könyv, szellemi és politikai megnyilatkozás iránt. A közvélemény ösztönösen érzi : erre a nemzetre sor kerülhet a nagy küzdelemben, hol fiai véreznek. Körülbelül ezt hirdette Kossuth is. Logikusan és racionalista érveléssel. Abból indult ki, hogy Oroszország — kivéve, ha egyszerűen hátvédje valamely előretörő másik nagyhatalomnak — kizárólag akkor veszélyes a Nyugatra (a múlt század közepén vagyunk !), ha védekező háborút folytat saját országa területén. Ez a katonai helyzet a krími háborúban is. Ilyen körülmények közt a Nyugatnak szüksége van szövetségesre orosz területen. Ki legyen a Nyugat szövetségese ? Nevetséges lenne arra gondolni, hogy Ausztria szövetséges lehet egy oroszellenes offenzív háborúban. Itt van azonban Lengyelország s Magyarország. Szebasztopolt, gondolta Kossuth, nem lehet a tengeren keresztül vagy szárazföldi támadással elfoglalni. Szebasztopolt, hirdette, Varsónál kell kézbekeríteni ! *„A lengyel forradalom első hírére az orosz hadsereg lengyel egységei azonnal felbomlanak."* Az összeomlás megkezdődik. Ezzel nemcsak Szebasztopol jut könnyen a szövetségesek hatalmába, de további, nagy jelentőségű események is végbemennek a Cár birodalmában. A Cár hatalma is megtörik.

De — veti fel Kossuth a szónoki kérdést — valaki azt kérdezheti : mi fog történni a Dunavölgyében ? Mi lesz Ausztria álláspontja, ha a Nyugatiak helyes stratégiával megindított hadműveletei a lengyel felszabadulásnak nyitják meg az utat ? Ausztria nyilván nem nézheti ölbe tett kezekkel a körülötte meginduló nagy felszabadulást ! „Nos, — feleli a szónok és stratéga Kossuth, — tartsák sakkban Ausztriát : itt van erre Magyarország és Italia !"

A lengyelek és magyarok, hangsúlyozza Kossuth *„nem koldusnépek, kik könyörögnek a Nyugat nagylelkűségéért"* ; hatalmas lehetőségekkel rendelkező fontos népek ezek, melyeknek sorsdöntő szerepük van, vagy lehet a Nyugat, azaz a Szabadságelv, győzelmében. Íme Kossuth, idézett levelében is kifejezésre jutó ‚nemzetbiztos' optimizmusának mélyebb gyökere : őszinte hit abban, hogy a nemzeti energiák végtelenül értékesek s hogy a nemzetek felszabadulási folyamata, hogy úgy mondjuk, ‚történelmi törvényszerűség'.

Kossuth nem csinált titkot abból, hogy felfogása szerint csak ilyen, mai szóval élve ‚ideológiai háború' biztosítja majd Európában a szabadság elvén felépülő béke lehetőségét. Ha a háború megmarad a maga kicsinyes kereteiben, megint mai szóval élve : az imperialista összeütközések egyikeként fog lezajlani. Ebben az esetben folytatódik az a világtörténelmi szomorújáték, melynek egyik fontos felvonása 1848/49-ben zajlott le. Akkor a Nyugat, helyesebben Anglia tiltó *szava* megakadályozhatta volna a magyar kérdésbe erőszakosan beleszóló keleti intervenciót ; Közép-Európában szabad nemzetek élnének s kötnék meg a zsarnokok kezét. Ha 1849-ben bölcsen és főleg határozottan lépnek fel, ma (1854-ben) nem kellene Oroszország földjén háborút viselni. S ha nem lesz ebben az 1854-es háborúban gyökeres megoldás keleti elnyomás és nyugati szabadság küzdelmében, az eljövendő háború még véresebb, még borzalmasabb lesz.

A nyugatiak feladata most, Kossuth szerint, az igazi béke feltételeit megteremteni. Egyik szónoklatában ezeket mondotta : *„Önök mindent megtettek, ami emberileg lehető volt, hogy megakadályozzák a háborút. De a háború itt van. Kitörése szükségszerű volt. Ezért most Önöknek állhatatosaknak kell lenniök béketerveiket illetőleg. Ha a háború amúgy is kitört, tegyenek meg mindent, hogy rövid ideig tartson s tartós, hosszú, igazi békével végződjék. Despotikus kormányokkal való szövetkezés meghosszabbítja a fegyveres összecsapás időtartamát s új háborúk csíráit rejti magában..."*

A háborús célok, a béketervek megfogalmazásáért harcba szálló Kossuth az, aki valósággal szellemileg megújulva lép a porondra 1854-ben. Az angol kormányzat rövidlátó ‚oszztrákbarát' politikáját, persze, ahol lehet, ostorozta. Arra szólította fel az angol népet, hogy petíciók aláírásával, gyűlési határozatokkal támogassák a Kossuth-féle stratégiát. De a háborús célok fogalmazásáról szólva tovább ment a napi politika általánosságainál. 1854. július 5-iki glasgow-i beszédében hatalmas történeti visszapillantást vetett a francia háborúk korára, Anglia utolsó, 1854-et megelőző nagy háborújára. Az akkori háborús célok körüli mulasztásokról és bűnökről szólva az angol uralkodó rétegek osztályegoizmusát álcázta le. Annak az angol uralkodórétegnek diplomáciáját ítélte el, mely a francia forradalom alatt véres háborúba sodorta a nemzetet azért, hogy a reakciós Bourbonokat restaurálják. S ezt az osztályegoizmust ítélte el, pár hatalmas erejű mondatban, a beszéd megtartásának idejére vonatkoztatva is. Azzal vádolta a hivatalos, az uralkodó Angliát, hogy a kontinentális forradalom gondolatától megrettenve, osztályérdekeknek megfelelően szűkíti le háborús céljait. Ezzel a felfogással szemben hívta fel nagy alkotmányos, politikai küzdelemre Anglia népét az ideológiai háború érdekében.

Így távolodott el 1851 Kossuth Lajosától, ez a ‚harmadik Kossuth'. Bízik a nemzeti felszabadulás törvényszerűségében, mint minden időben. Ugyanakkor, 1851 óvatos államférfiaskodásával szemben, az önérzetes emigráns hangjával hirdeti meg a nagy küzdelmet a hivatalos politika ellen és a felszabadító háború érdekében.

„Kétségtelen, hogy a hazai kenyérről leszakadni : nagy megpróbáltatás s a hazátlanság nyomora jobbra érdemest is felőrölhet. De miféle törvény ez ? Van-e Lengyelországnak nagyobb büszkesége, mint az emigrációja ? ...S ha úgy is volna : való-e gúnyolni, aki előbb bukott el ügyében s csak azután erkölcseiben ? S főként : való-e gúnyolni magyaroknak ? Hisz az egész újabb magyar történet : emigráns történet — külső és belső emigrációk láncolata" — írta több mint húsz évvel ezelőtt Németh László. Valóban Kossuth nagyszerű 1854-es kiállása is eleven cáfolat az emigráció ellenséges vagy akár fanyar szemléletének. Hosszú hónapok hallgatása után, mikor már feltételezhető volt, hogy kikopott az angol közéletből, a megelőzőleg szinte kompromitált, összeesküvő Kossuth, hirtelen tízezrek előtt szólal meg s százezrek számára ír. Az a Kossuth, akit sem a hazátlanság keserve, sem az időleges elszigeteltség nem tört meg a kritikusnak, ha ugyan nem reménytelennek, látszó időkben.

Ha, — hogy Németh Lászlót idézzük, — az újabb magyar történet nagy részében emigráns történet, akkor valóban gyümölcsöztető egyszer-máskor párhuzamos történelmi összehasonlítást vonni hazai és külföldi történések között. Érzelmi fellobbanás s a költő saját sorsára eszmélése megteremti a zseni örök időkre szóló versét odahaza, végzetesnek látszó s minden szellemi fejlődést alapjában fenyegető elnyomás idején. A költeményben, a háborúban reménykedő kortársak országában, felhangzik a béke misztikus s egyúttal annyira érzékletes szimfóniája. Ugyanakkor Kossuth Nagybritanniában, a béke klasszikus földjén meghirdeti a jámbor angolok százezrei előtt az ideológiai háború téziseit. Ráeszmélteti hallgatóit diplomácia és osztályönzés örök összefüggéseire. Mind ezt nemzete felszabadításának érdekében s arról az Európáról álmodozva, melyet ő is békében élőnek akar a jövőben elképzelni : a békét természetesen, a politikus örök szókimondásával, szorosan összekapcsolva a Szabadság elvével.

A magyar szellemiség nagyszerűségét szemlélve, a belső és külső emigrációt ebben a konkrét történeti helyzetben (1854) összehasonlító kísérlet derűlátó következtetésekre jut. Igaz, hogy ez a történeti vizsgálat Vörösmarty és Kossuth korára vonatkozik...

EGYEDÜL

végül ráeszmél, hogy a trónban „magában van a féreg" s megérti: ha már csak a pokollal lehet szövetkezni, „akkor már nem lehet élni."

S a másik? Teleki László, a 48-as szabadságharc főnemes-forradalmára, ez a konok, büszkén konzekvens, gyermekien naiv és szertelen rajongó, aki nem kapható semmilyen kompromisszumra, „porkolábköntös" - nek mondja a Habsburg-ország valamennyi egyenruháját, azt a figyelmeztetést olvassa ki Széchenyi tragédiájából, hogy „tisztán tegyük magunkat a sírba", megállapítja, hogy „a becsület kötelmeit nem rakhatja föl a becstelenség" s inkább hajlandó a halálba szökni, semhogy a lealjasodást válassza; — mi az ő felelete?

Két jellem, két sors — két halál. De vajon rokonítható-e a kettő csupán csak azért mert ez is, az is öngyilkos kézzel vet véget életének? Mert a szó — öngyilkosság sugallta értelmében — mind a kettő: áldozat? Hisz Maximus a következetlenség, Teleki pedig rendíthetetlen szilárdságával — s mások árulása következtében — szabadítja magára a sors fúriáit.

S mégis... A két hős nem csak halálában, hanem a halált megelőző perceiben is rokon. Az eszmélésben. Abban, hogy mind a kettő arra döbben rá: nincs tovább, túlélni gyávaság. Minden hiábavaló. Felesleges. Mert ami történt, jóvátehetetlen, s az életben maradás újabb elkerülhetetlen gyalázatok igazolása.

Ez hát a kibontott tétel, Illyés hitvallása, ez a semeddig. Az, hogy egy percig sem lehet a zsarnokságot szolgálni, mert aki kisujját nyújtja az ördögnek, poklok tüzén vész el. Hogy a gonosszal még az ideiglenes paktálás is kárhozatos, mert „az ember megcsúfolásával istent sem lehet szolgálni". Mivel nincs mellékes behódolás, következménymentes kompromisszum. S hasztalan a hivatkozás jószándékra, megtévedésre vagy politikai szükségszerűségekre: emberellenes az ügy, ha emberellenes eszközökkel védik, s elítélendők az eszközök, ha az ügy emberellenes.

Ridegség, morális maximalizmus volna ez? Tény, hogy a történelem nem hegyezi ki így az ellentéteket, mi több, olykor alig tesz különbséget „józan államférfiú" és „hazaáruló" között. Arra helyezi a hangsúlyt: ki, meddig ment el az engedményekben, s melyik az a pont, ahol a kényszerű gesztus, ideiglenes visszavonulás, átmeneti — és nem egyszer „elkerülhetetlen" — szövetség az eszmények megtagadásába vált át.

De a dráma etikusabb. Itt nincs józan mérlegelés, csak vagy-vagy, a magánügy azonos a történelemmel, ugyanolyan hevű, ugyanolyan testmeleget árasztó. Ami itt elfekélyesedik, el is pusztul, a gondos sznanatóriumok fogalma itt ismeretlen. Ezért kell meghalnia Maximusnak is, Teleki Lászlónak is. Mert nincs gyógyulás, nincs visszaút. Ők intenzívebben élik át nemzetük tragédiáját — s így saját sorsukat is —, mint környezetük. Nagyobb a felelősségük s nagyobb a tudatosságuk. A nép még vezérként ünnepli őket, de ők már a jövőbe látnak. S akkor roppannak össze, amikor — látszólag — övék a győzelem.

Alázat, elhivatottság és vakhit nélkül nincs se ilyen küzdelem, se ilyen bukás. Ehhez már-már aszkézissel határos áldozatkészség kell. Magány és kiégettség. Corneille-i kötelességtudás és Corneille-i megrögzöttség.

És Corneille-i konfliktus.

Amely, persze, szívesen apellál végletekre, mezteleníti le a valóságot morális pólusokra. S amely nem egyszer épp azáltal válik embertelenné — vagy emberfölöttivé —, mert isteneket is próbára tevő feladatokat tűz ki.

Dehát minden nemzeti drámának — s így Illyés két művének is — épp ez a kérlelhetetlenség a sajátja. Az, hogy hősöket idéz meg, s nem bocsátja meg gyarlóságukat.

Két „soha többé" intelem hát a „Másokért egyedül". S mint valamennyi intelem, hatását a közelmúlt emlékeiből és a folyvást megújulni kész fenyegetettségből fakasztja. No meg — drámáról lévén szó — abból a sűrített sokneműségből, amely azáltal, hogy az örökérvényűség és a „hic et nunc" tömörségére apellál — életnek fogadtatja el magát.

Illyés Gyula két Teleki-drámája ahhoz a sorozathoz tartozik, melyet az író „jó tíz éve" azért tervelt ki, hogy ábrázolja „az új fogalmú hazafiság nagy magyar példáit." A „Kegyenc", jóllehet Rómában játszódik, e sorozat kooptált darabja. Azzá teszi az „átmentett lényeg", „az eszme" és „a szív".

Mi mind a két müben Illyés érett drámaművészetét, eszméltető felelősségtudatát és férfias költőiségét köszöntjük.

UGRAY ATTILA

Bennünk, írókban sűrűsödnek embertársaink szenvedései

SILLANPÄÄ 75 ÉVES

A VILÁGIRODALOM great old man-je *Frans Eemil Sillanpää* a napokban ünnepelte 75. születésnapját. Finnország délnyugati, Tavastland nevű tartományából származik. Hullámzó ősz szakállával és a szája körül futkosó mosolyával, inkább valamilyen hindu szerzetesre, mint parasztíróra emlékeztet. A jubiláns legszívesebben kitért volna az ünneplések elöl, de a vívmányaira büszke finn nép rátarti makacssággal nyilvántartotta és megülte az évfordulót. Az 1939-ben irodalmi Nobel-díjat nyert, szemérmes, de kissé kopott hírű Sillanpää emberi és írói erényeinek szokatlanul látványos feltárása érthető, hiszen a nagyvilág az Észak-Európában kétezer év előtt izmos gyökeret eresztett finn népnek hadászati és sport sikereiről lényegesen többet tud, mint szellemi alkotásairól. Pedig Sibeliusnak, a finn romantikus zene legendás hírű szerzőjének, Saarinennek, a modern műépítésznek, Gallén-Kallelának, a nemzeti mondavilág rejtett titkait realisztikus szemlélettel megidéző festőnek és Aaltonennek, Nurmit és más országos híresség eket gránitba öntő szobrásznak nevét a kultúrtörténet már régen törzskönyvezte és ez vonatkozik a tudomány minden területén szorgoskodó nép sok kimagasló fiára is, élükön Virtanennel, a Nobel-díjas biokémikussal, valamint Castrénnel, a finn-ugor nyelv kutatójával, aki helyszíni tanulmányai eredményét 12 kötetbe foglalta. Ami az íróművészetet illeti, az Élias Lönnrot által másfél évszázad előtt kompilált nemzeti éposz a „Kalevala" és Aleksis Kivi, „A hét testvér" című, 1870-ben napvilágot látott népszerű regénye a világirodalom klasszikus remekei sorában kapott helyet. Az időt álló hírnevet és anyagi javakat jelentő stockholmi verdikt jóvoltából a 25 év előtt „best-selleritis"-be esett Sillanpää-művek kiegészítik és felfokozzák az eredeti világlátású és klisémentesen drámateremtő finn regényírás figyelemre méltó szintjéről tanúskodó értékelést.

LÉTEZIK egy varázserejű finn szó és ez : *„Sisu"*. Etimológiája ismeretlen, de annál áttetszőbb az értelme. A „Sisu" a nép minden fiában élő ösztön, amely az egyént és a kollektívumot az élet nehézségeinek legyűrésére serkenti. Szerintük ezzel a képességgel más nép nem rendelkezik, amit kissé arányt tévesztett etnológiai hangsúllyal a Baedeckerben is fellelhető következő lakonikus jelmondatba tömörítenek : „Sisu is what the Finns have and you have not !" Azért el kell fogadnunk ezt az öntudattúltengő tételt, mert valószínű, hogy az évezredek folyamán kemény megpróbáltatásoknak és elidegenítő kísérleteknek kitett nép töretlen élnivágyásának és példaadó, áldozatos elszántságának magyarázatához a mágikus erejű Sisu is hozzátartozik.

F.E. Sillanpää regényhőseinek jelleméből mégis hiányzik a Sisu tespedtséget és védtelenségi érzetet legyőző serkentése. Legtöbbjük nehézkes, faragatlan falusi ösztönlény, akik sorsszerű kiszolgáltatottságukat belső szorongás, ágaskodás, vagy cselekvési szándék nélkül vállalják. Ezeknek a nyers, szenvtelen, szájtáti alakoknak az élete termékenyíti Sillanpää témáit, amelyek a hazai földből fakadnak és onnan merítik mítoszba hajló eredetiségüket. A költő nem is kísérli meg, hogy élethű bábjai iránt szánalmat, vagy rokonszenvet érezzen. Valóság hitelesítő, mesterkéletlen nyelvezetéből száműzte a pátoszt, amelynek bódító kísértése esetleg állásfoglalásra kényszerithette volna. De azért, bár a lepárolt, hűvös cselekményvezetés nélkülözi a lét és a szenvedés lélektani és metafizikai elemeit : — a teremtésnek a teremtettel egybesodródó viszonya és az öt tucatnyi nemzedék ősidők óta kihordott-átöröklött életüteme mégis helyenként ellágyuló, színes lírai hangütésre ihleti.

Sillanpää borúlátó alalapállását saját életkörzetének ólmos súlya indokolja. Fiatalkori sérülései sohasem hegedtek be egészen. Szegény parasztszülők harmadik, késői gyermeke, aki korán kikívánkozott a szűkös-szűk otthon légköréből és a középiskola elvégzése után orvosi pályára készült. Néhány szemesztert hallgatott, de anyagiak híján kénytelen volt vágyálmát eltemetni. Előbb egy kiadóvállalatnál vállalt állást, majd, — visszatérve a szülőfalujába — az írásnak szentelte idejét. Húsz évvel első regénye megjelenése után, 1936-ban, 48 éves korában a Helsinki-i Egyetemen, amelyről annak idején kimaradt, — díszdoktorrá avatják. A második világháború kitörésének évében elnyeri a legmagasabb irodalmi kitüntetést : A Nobel-díjat.

ELSŐ REGÉNYÉNEK, amelynek „Az élet és a nap" címet adta, csak félsikere volt. A kis mű, amolyan hangulat pezsdítő tusrajz, a hazatérő Éliásról szól, aki holdvilágkor elcsábítja a hiszékeny Lyylit, viszont önmaga a ravasz Olga hálójába kerül, mire az első számú szerető kikosarazza és a második otthagyja. Következő feltűnést keltő műve : „Alázatos örökség", — egy sötét nyomorban élő, félkegyelmű vincellér vergődését eleveníti meg, aki földi pályafutásában szüntelenül azt érzi, hogy közel van a fulladáshoz. Átmeneti megnyugvást csak az ital szolgáltat neki és az alkoholos kábultság az egyetlen kapocs, ami szenvedő párjához köti. A rövid lélegzetű 1917-18-as finnországi polgárháború egyenjogosító jelszavaitól kissé felegyenesedik, de a győzedelmes parasztlégiók egy eltévedt golyója megöli.

Szociálpolitikai problémák tüze forrósítja át Sillanpää legszámottevőbb : „Silja, a cseléd" című regényét is, amely 1931-ben jelent meg. A szép, erényes szolgálólány — aki egyetlen szerelmi éjszakát élt meg, átvészeli a forradalmat, majd tüdővészben fiatalon meghal, — szomorú története mögött a parasztosztály hétköznapjai és társadalmi lázgörbéje tűnnek fel és kétségtelen, hogy a haladó olvasótábornak eszmei vértezetet kölcsönző élménytöbblet hozzájárult a megjelenítés világsikeréhez. Sillanpää azóta írt számos regényének értéke nem ér fel korábbi alkotásaival.

*

LEGUTÓBBI finnországi tartózkodásom alatt alkalmam nyílt néhány kérdést intézni az íróhoz.

— Mibén látja a mai író feladatát és lehetőségeit a világot két részre osztó tömbök között fennálló feszültség enyhítésére ?

— Haladó gondolkodású ember képtelen arra, hogy érzéketlenül félretolja a lét alapkérdéseit : mi az élet ? — Honnan származik ? — Hova tendál ? — Mi az értelme ? Ezek a mellőzhetetlen, fenséges kérdések képezik az emberiség közös sorsát, — átmeneti súrlódások ellenére, — egyetlen egységbe ötvözik az emberiséget, a múltat, a jelent és a jövőt. Bennünk, írókban, sűrűsödnek embertársaink szenvedései és mi ezeket élénkebben tudatosítjuk, mint mások. És ha mi ezt felfedjük a többieknek, a mi olvasóinknak, ezzel segítségére vagyunk szenvedéseik elviselésében. Mi szeretjük az embert emelkedettségében és megvetjük megalázkodásában. De mind azt, ami a kettő között van, magunkban akarjuk megtalálni és felszínre hozni embertársaink felszabadítása érdekében. Ezért verselünk, ezért írunk meséket, novellákat, regényeket.

— Miben látja kis nemzetek fontosságát és szerepét a mai világban ?

Azt üzenem, amit egyszer már leírtam : annyira kell szeressük országunkat, hogy elismerjük a minden polgártársunkat megillető jogrészesedést. Olyan világot kell megalkotnunk, amelyben az emberiség a maga egészében minden országot-nemzetet polgárainak összességével tisztel, olyan világot, amelyben az egyetemes emberiség ráeszmél jellegzetes és általános önfenntartási ösztönére, amelyből mindeddig csak halvány, gyakran naivnak tetsző tünetek villantak elő.

A költészetről még ennyit mond búcsúzóul :

— Vágyódni, ez minden költemény örök értelme... Az ifjúság ma ezt kigúnyolja, de majd az én koromban és tapasztalataimmal követni fogja és megérti.

NASCHITZ FRIGYES

A CSEND

INGMAR BERGMAN ÚJ FILMJE : TYSTNADEN

ANYASZÜLT EGYEDÜLVALÓSÁG, halál és szexualitás hármas alapkövére épült Ingmar Bergman legújabb filmje, *A csend*. Úgy érzem ilyen művészi erővel eddig még sohasem ábrázolta a modern ember benső világát. Talán a legzártabb, legszuggesztívebb filmje ez, a legképszerűbb. Bergman nem szavakkal szítja a mindig jelenvaló feszültséget : alig hangzik el néhány mondat a cselekmény folyamán. *A csend* a kifejezés legtisztább értelmében vett filmdráma. Megtisztítja, vagy elrettenti a nézőt, de semmiképp sem hagyja közönyösen.

Mert elrettentő világot tár elénk Bergman, a megdermedt, végtelen űrt lélektől-lélekig, két nővér végzetesen elrontott kapcsolatának utolsó drámai napjait egy kafkaian szürrealista környezetben. A tüdőbeteg Eszter, húga Anna és annak kisfia, nyári szabadságról hazautazóban egy idegen város szállójában száll meg néhány napra. Fenyegetően nyomasztó a háttér, a közelebbről meg nem határozott, zsarnokság alatt élő kelet-európai ország. Éjszakánként tankok dübörögnek az ablak alatt, feszültséget, félelmet árasztanak az utcák. Mind ez azonban csak a dráma keretét adja. A nővérek elzárt világban élnek, távol egymástól is.

Nemiséggel, és az elmúlás borzalmával telített a film csendje. A halállal viaskodó Eszter, a rohamok szünetében Anna iránt érzett leszboszi szerelemben keres kiutat a magányosságból.— Milyen múlt áll a nővérek mögött ? Bergman szűkszavú, csak sejteti, hogy a dráma egyik indítóoka Anna lázadása nővére ellen. Anna férfiéhsége cinikus beletörődés a változtathatatlanba : nem közösséget keres, a magányon úgysem segíthet a szeretkezés. „Jó is, hogy nem értjük egymás nyelvét" — szól pincér-szeretőjéhez. S ha promiszkuitásának van érzelmi velejárója, az legfeljebb a vére elleni tiltakozás. A magára hagyott, megtört Eszter minden testi és lelki közeledése kudarcba fullad, az ital pedig és az önkielégülés nem több látszat-vigasznál. S kettőjük között ott áll Anna fia,aki mindent sejt, de semmit sem ért, elzárva ő is az igazi emberi közösségtől.

A SZÁZADVÉG LEVEGŐJÉT árasztó, ódivatú szállodában játszódik le a dráma, embertelenül messze a valóságos élettől. Annán, Eszteren és a fiún kívül csak egy artista csoport, hét törpe lakik ott s egy idegen nyelven motyogó öreg szolga. A környezet tudatosan tükrözi a szereplők benső életét, gyakran szürrealistán (Eszter lelkiválsága legkritikusabb időpontján felbukkanó törpék, a fülledt, zsúfoltan feldíszített hotelfolyósók, stb.).

Bergman legfontosabb segítőtársa ebben a filmben is az operatör volt, Sven Nykvist. A mesteri közelképek, a montázs kifejező ereje megdöbbentő. S a szereplőkről is a legnagyobb elismerés hangján kell megemlékezni : Ingrid Thulin a pokolrajáró Eszter szerepében az utóbbi évek legmegrázóbb drámai alakítását nyújtja. S kitűnő Gunnel Lindblom érzéki Annája, a részvéttel teli öreg szolga, Hákan Jahnberg, és a kisszámú színészgárda minden tagja.

A CSEND nem egyértelmű alkotás — Bergman most is tág teret hagy az egymástól eltérő elemzéseknek. Egyéni sorsokat ábrázol, lemeztelenítve, kíméletlenül, és érzelmek, érzések pokoltüzével, nyíltan ábrázolt szexualitással hökkenti meg a nézőt. De bárhogy is értelmezzük a dráma szereplőinek párharcát, bármennyire is esetlegesnek hatnak a részletek, az összkép mégiscsak általánosan emberi. Az expresszionista látlelet az emberi kapcsolatok szánalmas voltáról nem lép túl önmaga megszabta határain, nem vigasztal, nem akar gyógyírt adni. De a film ismét példa arra : „ki szépen kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja".

THINSZ GÉZA

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Szerencsés jóreggelt, vitéz hadnagy úr !

Az Irodalmi Újság október 1.-i számában olvastam, hogy Tersánszky Józsi Jenő „újra" 75 éves. Illyés Gyula szerint tavaly ilyenkor is ennyi volt, ezért írt hozzá köszöntő verset. Ezek szerint vagy Illyés tévedett, vagy Tersánszky „él vissza" a korával.

Szomory Dezső, amikor 60 éves lett, megkövetelte törzskávéháza pincéreitől, hogy méltóságozzák őt, mert, mint mondta, ebben a korban egy magyar írónak már kijár ez a cím. Amikor 70 lett, akkor viszont már kegyelmes úrnak szólíttatta magát. Lehet, hogy Tersánszkynak is megvan a maga szabálya a magyar író korát illetően. 75 év : rendben van, de eddig és ne tovább ! És így marad ő 75 éves „bis hundert und zwanzig", ahogy Pesten mondani szokták.

Hogy a gratulálók sorába én is belépjek, elmondok itt egy kis történetet, ami talán egy nyilvánosan kevéssé ismert adattal járul hozza az író portréjához :

1917-et írtak és én valahol a krajnai Karsztokon tanyáztam, ahová úgynevezett frontmögötti továbbképzésre küldött ki a magas hadvezetőség. Reggelenkint kirukkoltunk a gyakorlótérre, ami valamelyik vadvirágos rét volt, vagy valamelyik festői domb árnyas lankája, ahol „magasabb" hadászatot tanultunk.

Egy nyári reggel, amint kiérünk egy erdei tisztásra, összetalálkozunk a karánsebesi 43-as közös gyalogezred egyik századával. Tiszt nincs velük, egy őrmester egyecíroztatja őket. Egyszerre csak az erdei úton feltűnik egy nyurga hadnagy. Nosza, glédába áll a csapat és vár. Amint a hadnagy közelebb kerül, az őrmester vezénylésére kórusban kiáltja a század :

— Szerencsés jóreggelt, vitéz hadnagy úr !

Mire a hadnagy nyomban válaszol :

— Szerencsés jóreggelt, legények !

Azután így folytatódik a párbeszéd :

— Hogy esett az éjjeli nyugalom, vitéz hadnagy úr ?

— Köszönöm, jól. Hát nektek ?

— Köszönjük, nekünk is, vitéz hadnagy úr !

— Hát akkor : Rast !

Ami civil nyelvre fordítva azt jelentette, hogy : oszolj ! Amivel azután véget is ért az aznapi katonai gyakorlat.

A legények oszoltak is, ugorva, majd pedig, mivelhogy már jól ismerték a szertartást, karéjba telepedtek a tisztáson. A kör közepébe azután belépett a vitéz hadnagy úr, leült egy odakerített ládára, valahonnan elővette a gitárját és pengetni kezdte. A legények pedig dallal kísérték.

Suttyomban megkérdeztem az őrmestert, hogy hívják ezt a furcsa nyurga hadnagyot. Megmondta : Tersánszky Józsi Jenő. Akkor hallottam ezt a nevet először. Azóta azután már többször is hallottam. Egyszer, évtizedek múlva megkérdeztem tőle a Japán-kávéházban : vajon ezeket a zenedélelőttöket ott a krajnai tisztáson a magas hadvezetőség rendelte-e el. „Hát azt éppen nem, — felelte —, de hát a Dienstreglama megkövetelte a csapattisztektől az „öntevékenységet" és én úgy gondoltam, hogy így lehet legjobban ébren tartani a harci szellemet."

Márer György
New York

VÉR ZOLTÁN VERSEI

Magány

asztalomon ősz van
áprilisban ősz

sárga szirmok hevernek
áll a por

két gyertyacsonk
esti óráink nyoma

egykor oly élő virágaidból
alig néhány a száraz ágakon

zsugorodott kis
szívdobbanások

szürke égbolt fekszik a városon
összeesküdött a világ

didergek

Magam ellen

széplábú fiatal lányok
kis őzikék
taposták felém az utat
taposom feléjük az utat
múlik az idő

egyre több áhitattal nézem
szemlélem régi álmaim
taposnám feléjük az utat
de lemaradtam

tudat-bokraim mélyén
tapasztalatok lesnek
mogorva csapdák

taposom tovább az utat
keresztbe magam fekszem

ugrani gyönge

FÁJ ATTILA

ŐSÜNK ODYSSEUS

A KITŰNŐ hellénista, W.B. Stanford elgondolkodtató könyvében, „Az Ulysses téma"-ban (*The Ulysses Theme*, Oxford, 1954), miután megvizsgálja e téma Homéros utáni tradícióját, arra a megállapításra jut, hogy Joyce-on kívül még senki sem vette észre és senki sem mutatta be a homéroszi hős valódi lényegét, *„polytrop" jellegét.* A *polytropos* többértelmű homéroszi jelző, egyaránt jelent „sokfelé fordult"-at és „sokoldalú"-t, „fortélyos"-t.

Azt hiszem, Stanford állítása a maga általánosságában nem igaz. Ha szemünk végigfut az Ulysses (Odysseus) téma történetén, azonnal érdekesnél-érdekesebb ellenpéldákra bukkanunk, olyan példákra, melyek közelebbről érintenek bennünket és sorsunkat.

Nem tekinthető valamirevaló írónak az, aki nem szenvedi meg az irodalom és élet, a határozott nyelvi formában való rögzítettség és a zárt formák alól kisikló, e formáknál mindig gazdagabb valóság ellentétét. Homéros (nevezzük így az Ilias és Odysseia szerzőit) szintén átélte és kifejezésre juttatta ezt a kettősséget. Hogyan ? Úgy, hogy hőseit bemutatja rájuk jellemző funkciójukban, ezt egy markáns hasonlattal még jobban kidomborítja, illetőleg egy visszatérő jelzővel egyenesen rászögezi alakjaira és aztán rajtuk hagyja akkor is, amikor e jelzők már nem aktuálisak. Ha gyakori a régi stereotip forma és a valóság különbsége, a költő új pregnáns jelzőt, hasonlatot formál. Ez a különbség az Iliasban a cselekvő személyekre vonatkozólag csekély, mivel azok nem érvényesülnek teljes gazdagságukban : a harcosok nagyobbára csak a háborúk kimenetele szempontjából jönnek számításba. A katonaélet szürkeségéből nézve az egész emberi lét merőben tenyészéletnek látszik. *„Mint a falombok nemzetsége, olyan az emberi faj. Egyes leveleket a szél lever, másokat viszont kisarjaszt a zöldelő erdő és a koratavasz. Így van az embernél is : van aki sarjad, van aki lehullik"* — mondja az egyik vitéz az Iliasban.

Ezzel szemben milyen az istenek haragját, a pusztulást kijátszó emberi lét ? Olyan, mint Odysseusé az Odysseiában : hasonlít a hulló falevélhez, meg nem is. Odysseus, miután tutajtörötten három napig élet és halál között vergődött a tengerben, nagynehezen kiúszott a partra és menedéket keresett éjszakára két összefonódott olajfa alatt. Belefeküdt hullott avarként a lombtakaróba, azonban hullása más, mint a faleveleké.

„Mint amidőn parazsát a sötét hamuval betakarja,
messze határszélen, szomszédtól távol, az ember,
s őrzi a tűz magvát, másutt hogy kérni ne kelljen,
úgy takarózott lombbal Odysseus."

Igen, az ember esendő, hulló, mint a lombok, de lehullva, a lombok alatt is őriz egy szikrát, melyből, mint parázsból a tűz, újra feléledhet, újjászülethet.

A SOKFELÉ megfordult ember két alapvető fordulását, az *esést* és *emelkedést*, nemcsak Homéros, hanem a görög filozófusok is hasonlatokkal, stereotip jelzőkkel fejezték ki. Sokratés és Platon példá[illegible]l a szárnyvesztés és szárnyrakapás mítoszával. E mítoszt később Platon egyetlen ellentétes értelmű jelzőbe, az „apteros"-ba sűrítette, ami egyszerre jelent szárnyast és szárnyatlant. Így kapta az „ember" definícióját a „szárnyas és szárnyatlan eszes állat"-ot. Ki tudja e definícióban rejlő ellentmondást helyesen magyarázni ? Nyilván az, aki magyarázatot talál az *örök ember, Odysseus* polytrop természetének kirívóbb ellentmondásaira, arra, hogy hazug is meg igazmondó, híresség is meg névtelen senki.

Figyelemreméltó tény, hogy a polytrop természet értelmezésénél azonnal két filozófiai álláspont kerül összeütközésbe : a *materialista* és az *idealista*. A materialista nézet szerint — melyet a szofista Hippias fejtett ki — a homéroszi hős polytrop karakterében nincs ellentmondás, mert annak lényege a kötött formáktól független lét, az pedig maga is ellentmondásos természetű. Odysseus karaktere csupán ezt tükrözi. Érthetetlen csak akkor lenne, ha e jellem ellentmondásait, például a „hazug"-ot és az „igazmondó"-t logikus formának, azaz ideának tekintenők. Ezek ugyanis — Hippias szerint — logikailag összeférhetetlenek.

Sokratés ezzel szemben azt igyekszik igazolni, hogy Odysseus jellemében igenis a „hazug" karakter *logikai szükségszerűséggel* kapcsolódik az „igaz" jellemvonáshoz. Jóval később, évtizedes meditációk eredményeként pedig Platon, ideatanának legmagasabb fokán, eljut oda, hogy logikai úton igazolja azt, amit Sokratés életéből levont tanulság alapjan mindig sejtett : a szárnyatlan „senki" ideája szintén valahogyan szerves része a szárnyaló „hős" ideájának. Bizonyításuk lényege összevontan a következő.

AZ IDEÁK mint rögzített célok helyettesíthetők a célokra irányuló, alkalmasan választott törekvések ideáival. Minden törekvés-ideában benne van a görög értelemben vett „semmi", *uden*, azaz : „nem-egy". Következésképpen minden idea többfelé fordult, polytrop, tehát több más ideát tartalmaz, köztük — valamilyen speciális formában — önmaga ellentétét is. Hogyan tartalmazza a „hazug" ideája önmaga ellentétét, és az ellentét milyen különleges formában jelentkezik benne ? A válasz egyszerű. Csak az lehet hazug, aki az igazat ismeri, de nem azt mondja. Tehát törekedett az igazság megismerésére, ezt bizonyos mértékben el is érte, de ennek birtokában hazugságra törekszik. Igazságra törekvés nélkül nincs hazugságra törekvés. Hogyan tartalmazza a „kiválóság" ideája a „senki" ideáját rögtön látjuk, ha felvetjük a kérdést : ki az igazi kiválóság ? Nyilván az, aki az emberhez legméltóbb életformára, a bölcsességre törekszik. Ki a bölcsességre törekvő ? A „nem egy valaki" (tehát „senki") mert az ilyen emberben démon lakik, akinek jelenlétéről a bölcsnek tudomása van : démona vezeti rá tudatlansága felismerésére és démona készteti arra, hogy a tudás megszerzése érdekében lemondjon a közéleti karrierről, arról a pályáról ahol közönséges értelemben dicsőséget lehet szerezni. A „kiválóság" ideája tehát ugyanúgy elválaszthatatlan a „senki" ideájának valamilyen különleges formájától, mint a „hazug" az „igaz" valamilyen variánsától.

Mind ebből Sokratés és Platon szerint az következik, hogy Odysseus természetét nem a formáktól független lét egyesíti, hanem a forma vagy idea, mert *ellentéteket csak logikusan, tehát formában egyesítő lét van.* Így szövik a Moirák Odysseus létét is. „Köztársaság" c. dialógusában Platon megrajzolja a túlvilági „Odysseia", a lélekvándorlás színterét. Itt a szirének a szférák zenéjét éneklik és égi Penelopék, a Moirák, égi rokkán készítik az ellentétes szálakból szőtt lét szövetének fonalát. Megjelenik Odysseus is és a többi újjászületésre váró lélekkel együtt leteszi a legnehezebb bölcseleti vizsgát : életmintát választ. Választása logikusan a „senki" életminta egy különleges változatára, a dicsőségvágytól mentesre esik. *„Korábbi viszontagságaira való visszaemlékezés hatása alatt hallani sem akart dicsőségvágyról. Sokáig járt fel s alá, s egy közéleti szerepléstől távolálló magánember életformáját kereste. Végül nagy nehezen meg is találta. Ott feküdt valahol, másoktól észre sem véve. Mikor lelke ezt megpillantotta.. nagy örömmel vette magához."*

ILYEN elméleti megfontolások után látszólag nem sok kell ahhoz, hogy a polytrop Odysseus lelke Leopold Bloomba, a szürke dublini polgárba, Joyce Ulyssesébe vándoroljon. Valójában azonban ehhez a lépéshez filozófiai szempontból igen sok kell : az, hogy a „kiválóság"-ban, a „hős"-ben ne a „senki" egy különleges variánsa legyen meg. hanem a *tisztára „senki"*. Platon azonban ilyent sohasem állított.

Sokratést és Platont azonban sokan félreértették és tanításuknak szofista-materialista színezetet adtak azon az alapon, hogy a két filozófusnál minden idea törekvés jellegű, ha pedig mindennek és mindenkinek az ideája képletesen szólva „szárnyas", akkor a „semmi" és „senki" is az. Szárnyalásukhoz elég, ha összhangban vannak természetükkel.

A platoni gondolat bemutatott materialista átszínezését a sztoikus filozófia vitte keresztül. Filozófusai a világ alapjává a szárnyalást, törekvést tették. A törekvés az ő értelmezésükben nem idea, nem is anyag, hanem tűz, pneuma vagy feszültség. A feszültség igazi hőse pedig Héraklés és Odysseus. Ők maximális összhangban élnek természetükkel és a kozmosszal. Mivel a mikrokozmosz és a makrokozmosz, az ember és a világ ugyanabból az őselvből való és ugyanannak a törvényszerűségnek van alávetve, az Odysseus-típusú ember nagyobb nehézség nélkül lép át saját struktúrájából a makrokozmoszba. Így jut át a világmindenségbe Vergilius hőse, Aeneas, a végpusztulást és az istenek gyűlöletét kijátszó ember és így ismerkedik meg álmában az egész világ sztoikus tanoknak megfelelően bemutatott szerkezetével.

Odysseus alakja a neosztoikus, neoplatonikus filozófiában és az ókeresztény egyházatyák egy részénél az erényes ember szimbóluma lett. Kalandjait morális allegóriának tekintették és így értelmezték a keresztény művészetben is. Ennek ellenére nem mondható, hogy a mitológiai alak teljesen elvesztette polytrop jellegét. A gnosztikus keresztények számára továbbra is a *teljes embert* jelentette. Őt tekintették a csorbítatlan struktúrájú Embernek, aki nemcsak testből s lélekből áll, hanem szellemből, pneumából is.

JOYCE látszólag merészebb volt, mint a gnosztikusok, mivel Ulyssesét, Leopold Bloomot, Krisztussal is összekapcsolta. Azonban ebben a profanizálónak tűnő eljárásban *messze megelőzték* az úgynevezett *homérocento*-k szerkesztői. A homérocento irodalmi műfaj még az ókorban alakult ki és szerzői a két homéroszi époszból kiragadott sorok összefércelése révén tetszés szerinti témájú új époszt állítottak elő. E műfaj ókeresztény művelői rövidített formában elmondták vele az emberiség üdvtörténetét, a világ teremtésétől kezdve Szűz Mária mennybemeneteléig. Az Ilias és Odysseia, de főleg az utóbbi eseménygazdagsága következtében a kompilátorok válogathattak a felhasználandó sorokban. Lélektanilag igen érdekes, hogy milyen üdvtörténeti eseményhez, a homéroszi szövegből milyen összefüggésben szereplő sorokat ragadtak ki. Például Eudokia császárné (V. sz. közepe) homérocentójában Krisztus ismert szavait, melyekkel az eucharisztiát szerzé : *„Vegyétek és egyétek, mert ez az én testem. Igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem"*, a varázslónő Kirké szavaival adja vissza : *„Rajta hát, most csak lakomázzatok és igyatok bort !"* Hasonló, profanizálónak ható összekapcsolások Joyce-nál tömegével akadnak és ezek nem egyszer érdekes analógiát mutatnak a homérocentókéval Az „Ulysses"-ben például az eucharisztiára többek közt ugyancsak a Kirké-epizódnak megfelelő bordély-jelenetben lejátszódó csokoládéevéssel utal a szerző.

Ne higgyük, hogy a homérocento hatástalan és rövidéletű műfaj volt. Kisugárzott a *képzőművészetre* is. Ebből a szempontból érdemes megtekinteni Rómában a Viale Manzonin lévő legjoyce-ibb ókeresztény földalatti gyülekezőhelyet. A lejárat hozzá egy garázsból vezet. Odalent a falakon szakértőknek is nehezen vagy sehogy sem interpretálható festmények láthatók. Köztük kiemelkedő helyet foglal el az Utolsó Ítélet Krisztusának képe. Krisztust a művész hazatért Odysseusnak ábrázolta, aki kövön ülve hallgatja a szövőszéke mellett álló Penelopét és megfontolva ítélkezik három mocskon kérőn. Véleményem szerint a festmény kétségkívül a homérocentós eljárás egyik képzőművészeti alkalmazása. Ami a műfaj életerejét illeti, megjegyezhetjük, hogy az szűken mérve másfélezer év. Az újkor elején Párizstól Krakkóig számos homérocento nyomtatásban is megjelent és szerkesztésük a jezsuita iskolákban kedvelt szellemi akrobatikának számított. Bizonyos tekintetben a volt jezsuita diák, Joyce, is ebbe a tradícióba kapcsolódik.

ODYSSEUS és a teljes ember azonosítása Homérosnál — mint láttuk — azt jelentette, hogy a hős nemcsak esendő, hanem újjászülető is A teljesség azonban, ha *időben kifejtve* vizsgáljuk, végtelenségig nyújtható, mert a történet dialektikájához mindig újabb hullámhegyek és völgyek csatolhatók. A görög tragédiairók például a homéroszi tradíciót egy újabb hullámvölggyel toldották teljesebbé Az esendő Odysseus, aki ismét felemelkedik, náluk végül mégiscsak *tragikusan* pusztul el : megöli Kirkétől született fia, aki Ithakára vetődik. Van azonban olyan tradíció is, melyben Odysseus életének utolsó fázisa egyenest *tragikomikus.* Eszerint szerencsésen hazajut ugyan a sokat tűrt ithakai, de amint megpillantja Pánt, a hűtlen Penelopének és összes (!) kérőinek nászából született korcsot, világgá szalad és addig fut, míg lóvá nem változik.

Tudtommal az ókorban nem létezett olyan négyfázisos Ulysses-életút, melynek végén a nagy kóborló ismét elhagyja Ithakát, hajótörést szenved, de ismét valahol a boldogság révébe jut. Ilyen megoldást először a középkor végén találunk Dante *Divina Commediá*-jában. Ott ugyanis *két Ulysses-típus* szerepel : a *tragikus* sorsú és a dantei értelemben vett *komikus* A tragikus sorsú Ulysses a Színjáték konkrét szereplője, aki szerencses hazatérés után elhagyja otthonát, családját, mert nem elégíti ki a vegetatív élet, új kalandokra vágyik. Paradox módon a „néptelen világban" akar „világot látni és az emberek hibáit, erényeit megismerni". Összegyűjt néhány öreg hajóst, felszítja bennük a megismerés utáni vágy földi parazsát, és egy kis bárkán túlhajóznak Herkules oszlopain, az ókori világ határán. A távolból megpillantják a Purgatórium Hegyét, azonban vihar támad és a kis társaság ott pusztul a tengerben. Vezérük, a ravasz görög, a Pokol tűzében ég, a hamis tanácsadók bugyrában, közös lángbokorban Diomédésszel. Az Ulysses-epizód Dante Poklának egyik legszebb részlete (XXVI. ének).

Ha csak a név- és tárgymutató alapján állapítanánk meg Ulysses helyét és karakterét a *Divina Commediá*-ban, Stanforddal azt kellene mondanunk, hogy a görög hős Dantenál egyáltalán nem polytrop, hiszen mindössze egy félbolond öreg hajós, aki a Pokol egy bizonyos helyéhez van kötve. Azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a *Divina Commedia* a szerencsésen révbejutó „hajósok", üdvözülők története is. Az üdvözülők sorsáról szólva pedig Dante a pokolbeli Odysseus mintából indul ki, ugyanakkor kiemelve a különbséget is eme boldoguló odysseusok és a kárhozatban maradt társuk közt. A *Purgatorio* elején például leírja, hogyan érnek partot a szerencsés elhunytak, mivel bárkájuk vitorlája angyalszárny és nem közönséges vitorla, mint Odysseus hajójának „szárnya", ahogy az Homérosnál olvasható. Az „Isteni színjáték" azonban nemcsak az egyes boldoguló „hajósok" története, hanem *egyetlen* szerencsés „Odysseus"-é is : magáé a költőé. Csakugyan így van, hiszen a mű nem más, mint kozmikus odysseia, melynek Ulysses-e Dante, mint pokolbeli őse, a néptelen világban, a túlvilágon akar világot látni és emberek hibáit, erényeit megismerni Ő is polytrop a szó kettős értelmében, mivel nemcsak mindent bejár, hanem mint humanista, teológus, filozófus és politikus költő a reneszánsz *uomo universale*-nak előfutára. A nagy firenzei számkivetett saját kalandját tudatosan a pokolbeli Odysseuséhoz kapcsolja és hasonlatai, szimbólumai állandóan erre utalnak. Túlvilágjárását következetesen életveszélyes tengeri úthoz hasonlítja és önmagát hajótörötthöz, aki szerencsésen partra vergődik. Miért menekülhet meg a habokból és miért ébredhet új életre ? Mert benne is — mint Ulyssesben — parázs izzik, de az ő parazsa nem földi eredetű, hanem a Szentlélek természetfölötti adománya.

Dante művében érdekesen kapcsolódik a túlvilágon járó költő polytrop karaktere a bejárt út egyirányúságával, a szó szerinti értelemben vett uni-verzalizmussal. E kapcsolat következménye, hogy az első személyben megénekelt utazás élményekben, látomásokban, ismeretekben állandóan gazdagodó lélek útja lesz. Ilyen *fejlődéstörténeti* értelemben fogta fel magát a homéroszi Odysseiát is Vico olasz filozófus,aki a XVIII. sz. elején szintén megkísérli megfejteni az eposzt. Felfedezi, hogy a kalandos történet mögött nemcsak egyetlen ember fejlődés[illegible]ténete lappang, hanem az *emberi értelem* „Odysseus"-é is. Odysseus, bár az Ilias hősei közül való, magasabb fejlődési fokot képvisel : részben még az emberiség hőskorának megjelenítője, de mint az értelem szimbóluma már a ráció korát jelzi. Ahogy Vico egyre jobban elmélyítette „A nemzetek közös természetével foglalkozó új tudomány elvei" című könyvének, röviden a „Új tudomány"-nak alaptételét, miszerint a történelem a tézis-antitézis-szintézis dialektikájával halad, úgy nőtt szemében az Odysseus-alak jelentősége. Például mikor felfedezte, jóval Hegel előtt, hogy a történelem menete spirális, azaz a tézis-antitézis-szintézis magasabb fokon állandóan megismétlődik, szinte magától kínálkozott számára a gondolat : eme nívós visszatérések előképe megint csak Odysseus. Így lesz nála Homéros hőse a *sokfelé elágazó érdeklődés de egy irányba haladó emberiség ősmintája.*

Vico csak azt veszi észre, hogy a történelemben valamiképpen benne van az egyes fejlődéstörténete. A tétel visszáját, miszerint az egyedében is valami rejtett módon benne van az emberiségé, még nem látta világosan. Ezt a Vicoénál újabb keletű tudomány fedezi fel, melynek ki nem mondott alaptétele : nincsenek állandó formák ; növényi, állati, emberi fejlődés csupán kibontakozást kereső vak feszültség, mely hol ilyen, hol olyan alakot ölt. A forma csak ideiglenes, korlátlanul módosul, keresztezdik és végül mindig visszasüllyed a formálanságba, amiből felmerült.

(*Folytatás a* 12. *oldalon*)

Bartók és a fenomenológia

LUKÁCS GYÖRGY Ernest Ansermet-hez intézett leveleiben (Irodalmi Újság, 1963. szeptember 15.) a fenomenológiai módszer problémája nem az egyetlen, de a lényegi kérdés, mely — úgy gondolom — kiegészítést igényelne. Anélkül, hogy a fenomenológiai irányzatot gondolkodástörténeti eredetének felvázolásával próbálnám igazolni, mondván, hogy minden filozófiát jóvá kell hagynunk, amint keletkezésének kényszerítő tényezőivel tisztába jövünk, a fenomenológiai módszer teljesebb megismeréséhez és jelentőségének méltánylásához szükségesnek tartanám legalábbis érzékeltetni Husserl korának filozófiatörténeti szituációját.

A század elején a pszichologizmus kérdésessé tette a filozófia tudományos önállóságát és zsákutcába látszott vezetni a bölcseleti gondolkodást. A logikai törvényeket, Leibniz-cel szólva, *„vérité de fait"*-nek, ténylegességnek és gondolkozási szokásnak minősítette és az egyén pszichikai folyamataira, a szubjektumra vezette vissza. A gondolati tartalmak feloldódtak a gondolkodás aktusaiban. Hogy az ebben rejlő apóriát egyes irányzatok képviselői nem vették tudomásul és saját begyakorlott gondolat-pályájukon haladtak tovább, mintha rendszerüket nem érintené a pszichologizmus, csak növeli azoknak a jelentőségét, kik megpróbálták a filozófiát válságos helyzetéből kivezetni.

HUSSERL *„Logische Untersuchungen"* című műve, a fenomenológia bibliája, nem a szubjektivizmus jegyében született, mint Lukács György megjegyzései alapján gondolni lehetne, hanem éppen feleletként a szubjektivizmusra. A fenomenológia, legalábbis keletkezésekor és fő indítékaiban, a tárgyakhoz (*„Zu den Sachen selbst!"*) való fordulás : objektivizmus. Husserl — és ebben halad tényleg együtt a pozitivizmussal és az empíriokriticizmussal — ellene fordul az alanyi önkénynek, spekulációknak, metafizikának, de persze nem a pszichologizmus előtti álláspontokról, hanem belehelyezkedve a logikai tartalmak problematikájába. A fenomenológia az antimetafizikai irányokhoz kapcsolódik, nem az életfilozófiai irracionalizmus vonalához. Annak ellenére, hogy Lukács György *Az ész trónfosztásá*-ban a fenomenológiát az irracionális filozófiák közé keveri, maga is elismeri a fenomenológia racionális célkitűzéseit. Ez nemcsak abból az elszigetelt megjegyzéséből látszik, melyben megállapítja, hogy Husserl elutasította az életfilozófiát, (nyugat-német kiadás 417. old.), hanem abból is, hogy sem Husserlnak, sem a fenomenológiának, mint filozófiai irránynak nem szentel külön fejezetet az irracionalista filozófiákat tárgyáló művében. Csupán Max Schelert ragadja ki a husserli iskola tagjai közül, de fejtegetéseinek végső kicsengésében őt is csak úgy tekinti, mint aki a fenomenológiát megbékítette, összeegyeztette az életfilozófiával.

Hogy Lukács György nem szól leveleiben a fenomenológia most említett antimetafizikai és objektivista gyökereiről, természetesen azzal is magyarázható, hogy Ernest Ansermet-hez levelet írt, nem pedig filozófiatörténeti monográfiát. Nem a szándék érdekelte a fenomenológiával kapcsolatban, hanem az eredmény, mely valóban nem nyújt megnyugtató védelmet a szubjektivizmus ellen. A fenomenológia dolgai és tárgyai nem a tudatkívüli valósághoz tartoznak, hanem a közvetlen szellemi szemlélet adottságaihoz. Husserl második nagy művében kijelenti, hogy filozófiája kizárólag a benső intuícióból táplálkozik és a szemléleti adottságok mindennemű áthágását elutasítja. Az is tagadhatatlan, hogy a fenomenológiai módszer alkalmazásának történetét önkényességek kísérik, mint ahogy például a dialektika módszerének történetét is. Abból azonban, amit Lukács látni enged a fenomenológia komplikált módszeréből, inkább arra lehet következtetni, hogy a „fenomenológia" nélkülözhetetlen a gondolkodás és ezért Lukács György számára is. A valóság zárójelbe tételéről azt hiheti a gyanútlan olvasó, hogy itt valami banális gondolati műveletről van szó. Hiszen a valóságot zárójelbe teszi minden gondolkodás, mely az egyesből az általános felé, a konkrétból az absztrakt felé halad. A fogalom- és típusalkotás, az axiomák felállítása stb. túllendül az egyedi valóságon.

VAGY, — hogy a zene problémáira is nézzünk, — vegyük példának Bartók Béla műveit. Lukács György azt írja egyik levelében, hogy megmosolyogta Ernest Ansermet fejtegetéseit, ki az ateista Bartóknál vallásos vonásokat vélt felfedezni. Hogy található-e Bartóknál vallásos vonás, a valóságra vonatkozik, tehát ténykérdés. De nem szükségszerűen és kizárólag. Legitim módon meg lehet közelíteni a valóság zárójelbe tételével is. Ez annál inkább is ajánlatos, mert a ténykérdés vizsgálata előtt szükséges tisztázni a vallásosság „lényegét", kritériumát a zenében, az ateizmus mibenlétét, az ateizmus és a vallásosság szuggesztív hatalmát a zeneszerzésben. A valóság zárójelbe tétele itt tehát azt is jelenthetné, hogy nem azt vizsgáljuk, Bartók ateista volt-e vagy sem és van-e vallásos élményből eredő zenedarabja, hanem hogy ateista zeneszerzőnek lehetnek-e vallásos művei. Elébevágva a módszeres vizsgálódás eredményeinek, számunkra nem tűnik lehetetlennek, hogy ateista zeneszerző vallásos zenedarabokat komponáljon. A vallásos motívumok, vallásos képzeteket, hangulatokat keltő összhangok, témák használata nem követel vallásos élményt vagy vallásos beállítottságot.

Ami pedig Bartókot illeti, fölösleges a fenomenológiai módszer rovására írni, ha valaki pl. barokk egyházi dallamokat fedez fel műveiben. Nem hiszem, hogy a fenomenológiai módszer ismerete szükséges lenne ahhoz, hogy a III. zongoraverseny 2. tételének nagy részéből vagy a Concerto 2. tételének középső szakaszában a rézfúvók által előadott korális dallamokból európai fül kiérezze a keresztény értelemben vett vallásos jelleget. Viszont épp azt a megállapítást, hogy Bartók művei helyenként vallásos hangulatot keltenek, filozófiai síkról igenis fenomenológiai természetűnek lehet minősíteni, mert nem arról szól, hogy mi volt a szerző élményhátterében, amely a vallásos téma és hangszerelés beiktatására az indítékot adta, és nem arról, hogy mi volt a szándéka a vallásos motívumok alkalmazásával. Más szóval : azt a ténykérdést, hogy Bartók ateista volt-e és hogy a III. zongoraverseny és a Concerto említett részeinek komponálása közben voltak-e vallásos élményei, nem érinti, hanem csak azt szögezi le, hogy a szóbanforgó dallamcsoportok a vallásos jelleg benyomását keltik a hallgatóban. Azt a problémát, hogy Bartók ateista volt-e, az életrajzíró történészek feladata eldönteni, s ezért mint valósághoz tartozó kérdést a zeneteoretikus joggal teheti zárójelbe.

TOVÁBBI KÉRDÉS, vajon a történettudós alkalmazhatja-e a fenomenológia módszerét. Lukács erre tagadó választ ad leveleiben, pedig maga is zárójelbe teszi a valóságot, mikor implicite azt állítja, hogy Bartók ateista volt. Bartók ugyanis 64 éven át, változatos gondolatokkal, érzelmekkel és változó körülmények közt volt Bartók. Az a mondat tehát, hogy Bartók ateista (vagy : Bartók vallásos) a valóságos (egész) Bartókot zárójelbe teszi és *„pars pro toto"* alapon mond ki róla egy határozmányt. Épp ezért igazolható is, nem is. Tudományos szempontból közömbös állítás. A tudományos igényű életrajzíró ugyan szintén zárójelbe teheti az összetett és változó valóságot, ami Bartók Béla életének egésze, de nem az átfogó, hanem a részleges megállapítások kedvéért. Ez elsősorban azt jelentené, hogy Bartók szóbeli és írásos megnyilatkozásait kellene abból a szempontból vizsgálni, vajon ezeknek tulajdonítható-e ateista jelleg.

Bartók példáján is láthattuk, mennyire nélkülözhetetlen és sokértelmű a valóság zárójelbe tétele. Ismét más kérdés, hogy a valóság zárójelezése, amit Lukács a fenomenológia lényegének tart, egyenlő-e a fenomenológia módszerével és kimeríti-e annak lényegét.

HANÁK TIBOR

Jemnitz Sándor

halála mind azokat, akik őt ismerték és kedvelték, érzékenyen érintett. Mély, belső barátság nem fűzött hozzá ; amióta — kilenc évvel a második világháború kitörése előtt elbúcsúztam tőle, hogy Párizsban folytassam tanulmányaimat, — csak egy levelet írt nekem. Sokra becsültem alkotó zenei készségét, műveltségét és kritikai szellemét. Nincsen ebben az értékelésben semmi túlzás, semmi elfogultság. Nemcsak a magyar zenekritikusok, mint például Szabolcsi Bence, hanem az angol, német és olasz zenekritikai körök is elismerték Jemnitz kompozícióinak művészi jelentőségét.

Fiatal főiskolás diák voltam Budapesten, a huszas évek végén, amikor megismerkedtem vele a Népszava szerkesztőségében, ahol mint külső munkatárs dolgozgattam időnként. Azután mint egy pest-környéki hetilap zenei referense sokszor találkoztam Jemnitz Sándorral, a Zeneakadémián, a Vigadóban rendezett koncerteken, zenekari- és dalesteken. Ő akkor a Népszavába írta kitűnő, összefoglaló kritikáit, amelyek ma is a magyar zenekritikai iradalom maradandó értékeinek tarthatók.

Egy alkalommal meghívott a Benczur utcai lakására, ahol dolgozószobájában, félhomályban, a zongorája mellett sokáig elbeszélgettünk zenei problémákról, Bartók és Kodály alkotó egyéniségéről, a modern zenei irányokról, az akkor már világhírű virtuózokról és karmesterekről. Jemnitz zenei temperamentumával, ízlésével, esztétikai látásmódjával Bartókhoz állt legközelebb.

Ismerve szerénységét és tapintatosságát, arra kértem, hogy önmagáról is beszéljen.

Rövid gondolkozás után el is mondta egy muzsikus szembetűnően gyors ívelését, zenei élményekben gazdag életét.

Budapesten született 1890. augusztus 9-én. Köszler József tanítványa volt a Zeneakadémián. Majd 1912-től 1916-ig Lipcsében Max Regernél és Straubnál folytatta zenei tanulmányait. 1917 és 1920 között Brémában egy énekkar vezetője, majd a Csernovici Színház karmestere lett. 1921-ben Berlinbe utazott, ahol Schönbergnél tanult. Röviddel utána maga is zenét tanított és egy német lap zenekritikusaként tevékenykedett. Közel tíz évi németországi tartózkodás után visszajött Budapestre ; a tehetséges Bálint Aladár korai halála után a Népszava zenekritikusa lett.

E biográfiai eseményeknél többet Jemnitz nem akart elmondani. Elienben mielőtt elbúcsúztam tőle, a Neue Musik-Zeitung *egyik 1928-as számát odaadta nekem ajándékba, amelyben a híres német zenekritikus, Theodor Wiesengrund-Adorno nagyon meleghangú kritikai méltatást írt Jemnitz hegedűre és zongorára komponált Szonátájáról (Op. 22.). A folyóirat zenei mellékletében közölte egyik zongoraszonátáját is.*

Müveit Budapesten és különösen Németországban játszották. Nem alkotott túlságosan sokat, de amit kiadott keze alól, az a művészi kiteljesedés bélyegét viseli magán, az önálló zenei stílust, a zenei írást, a zenei képzeletet és szerkezeti egységet. Minden művét, a fiatalkori kompozícióktól egészen a legutolsó opusig, az állandó teljességre, befejezettségre, kiegyensúlyozottságra való törekvés, a roppant formai műgond jellemzi.

Ifjúkori művein érződik még mestereinek, különösképpen Reger és Schönberg expresszionista stílusának a hatása, de később ezektől a közvetlen hatásoktól megszabadulva, Jemnitz letisztult, kifejezetten modern szellemű művei mind formanyelvükben, mind technikai konstrukciójukban új muzsikát hoztak a jelenkori magyar zeneirodalomba.

Kompozíciói közül elég, ha megemlítjük orgonára írt preludiumát és fugáját, zenekari és kamarazene műveit, hegedű-, zongora-, és gordonka-szonátáit, Ady, Kassák, Erdélyi József és John Manifold verseire írt dalait.

Kritikáit, tárcáit és a Die Musik, *a* Neue Musik-Zeitung, *a* Musikblätter des Anbuch, *a* Mélos *és az* Allgemeine Musikzeitung *című folyóiratokban megjelent zeneesztétikai tanulmányait az elmélyült szaktudás, a biztos kritikai érzék, a kellő szigorúság objektivitása és a világos stílus jellemzik.* Bachtól-Bartókig *és a* Szenvedélyek színpadán *című könyveiben a zenetudományi, zenetörténeti kérdésekről és zenei élményeiről ír érdekesen, közvetlenül, új megvilágításban, eredeti szempontokkal és erősen antikonformista szellemben.*

Jemnitz Sándor halálával a jelenkori magyar és európai zene egyik legmarkánsabb, legizmosabb képviselőjét vesztette el.

BEREGI TIVADAR

ŐSÜNK ODYSSEUS

(*Folytatás a 11. oldalról*)

Az új természettudományos álláspontnak megfelelően, mely a sztoikus feszültségelméletben gyökerezik, Joyce egy lépéssel túlmegy Sokratésen és Platonon. Megpróbálja a *tisztára „senki", merő feszültség* ideájából kihozni, levezetni a világtörténelem valamennyi kiválóságát. Merész kísérlete a *Finnegans Wake* című regényében történik, ahol a főszereplő határozatlan körvonalú, hétköznapi ember, aki álmában különböző korok kimagasló alakjait ölti fel a vicói történelemszemlélet értelmében.

Fontosnak találom, hogy rámutassak, Joyce ezen utolsó regénye milyen következetesen kapcsolódik az Ulysses-témához és a *Finnegans Wake* hőse mennyivel inkább megtestesíti a sztoikus értelemben vett polytrop karaktert, mint az *Ulysses* hőse, Leopold Bloom. Bár Bloomban az író programszerűen akarta megteremteni a görög hős modern változatát, mégis ez az alak magában véve semmiképpen sem fejezi ki a teljes embert. Hiányzik belőle a szárnyalás. Az *Ulysses* regény valóban szárnyaló embere Stephen Dedalus, a fiatal tanár. Egyedül ő hisz abban, hogy a világ logikus szerkezetű és az ember a szillogizmus biztonságával emelkedhet az ismertből az ismeretlen felé. Bloom viszont, ha feltekint a csillagos égre, arra gondol, hogy a Földgolyó csupán óriási hajó, amely vak lendülettel rohan az Űrben a Herkules csillagkép felé. A hajótörés elkerülhetetlen, mivel nincs csodálatos égi fa, égi barlang, ahová, vagy égi ember, akihez odamenekülhetnénk. Joyce ugyan utal arra, hogy Bloom és Dedalus csak együtt adja a teljes embert, de nem kísérli meg, hogy Bloomból vezesse le Dedalust. Az író ekkor még közelebb áll Sokratéshez és Platonhoz, mint a szofistákhoz és sztoikusokhoz. Az említett levezetésre a *Finnegans Wake*-ben kerül sor. Ott a főszereplő Senki nemcsak a történelem hőseit tartalmazza, hanem szárnyaló fiának természetét is magában hordozza. Joyce kísérlete azonban sikertelen marad. A szárnyaszegett szárnyra kaphat, de a szárnyatlanból semmiképp sem hozható ki a szárnyaló, a valóban senkiből semmiféle dialektikával nem varázsolható elő a kiválóság.

NAPJAINK irodalmában Odysseus polytrop karakterének értelmezése tekintetében ugyanolyan nézeteltérés van a materializmus és az idealizmus közt, mint valaha a szofisták és Sokratés, illetőleg Platon közt volt. A szofisták és sztoikusok nyomdokain haladó dialektikus materializmus mindenáron a valóban senki-típusból — és nem a kiváló-típusban lakozó senkiből — akarja levezetni az emelkedett embertípust, a szárnyatlanból a szárnyalót. Azonban a finomabb analízis — és ennek tekintjük Dénes Tibor *Oiseaux et mortels* című regényét feltárja a kísérlet lehetetlenségét, rámutatva arra, hogy a *polytrop* Odysseus csakis a szárnyaszegett és a szárnyaló embertípusból hozható ki, a tisztára senki-emberből nem. A szárnyaszegett emberben, a halandóban annak az Ulyssesnek képe él, aki hosszas kóborlás után, eszményeiről lemondva, „megokosodva", megvénülve tér haza Penelopéjához. A szárnyas ember Ulysses-mintaképe pedig az eszményeihez ragaszkodó emigráns, aki, ha megteremtette vagy megtalálta ideái államát, nem tér haza. Ellenkezőleg, őhozzá jönnek haza azok, akiket a fizikai kényszer ideig-óráig szárnyatlanokká tett.

A téma vizsgálata közben többször megfordulhatott az olvasó fejében : ha a polytrop jelleg Odysseus személyén keresztül ennyire megigézte az embereket, *miért nincs* a modern pszichológiában *Odysseus-komplexus* ? A válasz egyszerű. A Homeros utáni tradíció bemutatott elemzése nyomán világosan láthatjuk, hogy Odysseus a *teljes embert* szimbolizálja, tehát mint ilyen archetípus ugyan, de *nem egyértelmű* : egyszerre szimbolizálja az elvándorlót és a visszatérőt, a szárnyast és a halandót. Az ellentétes értelmű archetípus pedig komplexebb a komplexusnál és ezért *nem követhető*. Bolygó ősünk pszichológiai komplexus alapja csak akkor lehet, ha polytrop jellege ellenére némileg *bontott formában* áll előttünk. Odysseus gazdag karakterét megbontva megtartani pedig nem a pszichoanalízis mint analízis feladata, hanem a színvonalas irodalomé és filozófiáé Lehet, hogy míg e sorokat írom, valahol már folyamatban van a polytrop Ulysses alakjának újabb megörökítése.

KENDE PÉTER

SODRÓDÓ VILÁG

A RACIONÁLIS CSELEKVÉS VÁLSÁGÁRÓL

TÖBB MINT egy esztendővel ezelőtt ugyanezeken a hasábokon korunk változásairól elmélkedve a szocializmust mint a huszadik század uralkodó eszméjét idéztem (1). S csakugyan, nehezen vitathatná bárki is, hogy századunk második felének technikai-gazdasági versenyfutása olyan, szocialista eredetű eszmények nevében folyik, mint a *mindenkit egyenlően megillető Jólét, vagy az egyén fölött álló Közérdek,*

Ez a megállapítás azonban a pártharcok és közéleti szenvedélyek fölé emelkedő kortörténész ítélete, nem azé, aki a kortól a szocialista ige betű szerinti végrehajtását kéri számon. Paradox módon az a történelmi pillanat, amely világérvényű dogmává tette a faji- és osztályegyenlőséget, amely közösségi ellenőrzésnek vetette alá a termelését és elosztását, a szocialisták többsége számára a talajvesztés és a válságérzet kora. S ez a válságérzet nem alaptalan. Hiszen amit a külső szemlélő pártatlan ítélete az eszme diadalának könyvel el, az az *Eszme mértékével mérve* a legjobb esetben félmunka és megalkuvás, ha nem porhintés vagy éppenséggel árulás. A nyugati szocialista pártok olcsó alkalmozkodása a politikai és gazdasági konjunktúrához, a totális állam kafkai építménye s az árnyékában élő tömeg ellenséges közönye, afro-ázsiai diktátorocskák „népi" abszolutizmusa : a szocializmus diadala vagy kudarca-e ?

A SZOCIALIZMUSNAK, mint iskolának s mint emberi közösségnek a válsága mindenekelőtt az eszmék síkján szembeszökő. Hol vannak az egykori szenvedélyes viták s merész (talán túlságosan is merész) teoretikusok ? A betűrágást újabban szócséplésre átváltó „ideológusok" hatalomigazoló szofisztikája oly sekélyes, hogy arra már nem is érdemes szót vesztegetni : ki veszi őket valahol is komolyan ? De elsatnyult a szocialista gondolat a szellemi szabadság közegében is, ahol pedig hatalmi tabuk, világpolitikai hűségek nem kötik gúzsba. Nemcsak a válaszokkal marad adós, de hovatovább még a kérdéseket sem tudja megfogalmazni. A XIX. századi Európa fogalmait erőlteti egy technikából, afrikai zenéből és azsiai szaporaságból kikevert új, világcivilizációra. A tudományok — úgy látszik túl sebes — hidroplánjáról leszédülve mítosz-roncsokba és ócska formulák kétes mentőövébe kapaszkodik, amelyek azonban mind kevésbé tartanak ki a modern világ ismeretlen partok felé sodró hullámverésében...

A szocialista szellemi család válsága másfelől *szociológiai* valóság, amely — a Lajtán innen és túl — a politikai mozgalom elnéptelenedésén, az aktivisták elfásulásán és lemorzsolódásán, a tartalom és meggyőződés nélküli rutin felülkerekedésén mérhető le. Az értelmiségiek elfordulásánál nem kevésbé fontos tünet a munkástömegeké, akiket szemmelláthatóan jobban foglalkoztat személyes jólétük végre lehetővé vált növelése, mint a társadalom felszabadítása, történjék az forradalmi vagy békés eszközökkel. Az ideológiákból való kiábrándulás, a mozgalom tartalmi kiürülése Keleten még erősebb, mint Nyugaton, csak éppen a megnyilvánulási formái rejtettebbek.

TÚLSÁGOSAN OLCSÓ volna ezt a válságot a vezetők árulásával magyarázni, (mint erre a kiábrándulás kezdeti fokain oly sokan hajlamosak). Meglehet, hogy az eredeti célokkal és várakozásokkal szembesítve az „árulás" eleme esetenként kimutatható. De amikor a jelenség már ilyen tömeges és általános, az egyéni jó- és rosszakaratok felhánytorgatása — az erkölcsi ítélet — nem vezet messzire. Kézenfekvő, hogy az „árulásoknak" valamilyen általánosabb okkal kell összefüggeniök, a történelem irányváltozásával, a közös törekvések eredendő belső összeférhetetlenségével. Vagy talán először fordul elő a történelemben, hogy a cselekvés eredménye hűtlenné válik ama egyéni- vagy csoport-akaratokhoz, amelyeknek létét köszönheti ?

A válság, amely a nyugati kultúrkör forradalmi seregeit züllészti, különben szélesebb körű is annál, semhogy a szocialista iskola puszta belügyeként (pláne személyi ügyeként) lehetne kezelni. Közelebbi vizsgálatra ez a válság egy átfogóbb korjelenség : a aladásból való kiábrándulás és *mindenfajta* politikától való elfordulás részesetének bizonyul. Ha eltekintünk a nemzeti mozgalmak szabályt erősítő kivételétől, akkor a nem szocialista politikai seregek vajon nem ugyanazt a megrokkant képet nyújtják-e, mint a szocialisták ? Vezetőikről (tisztelet a kivételnek) nem is szólva... Jóllehet a rendszerező modern elme impozáns egyetemi ismeret-ággá fejlesztette Machiavelli és Montesquieu politikai tudományát, még a művelt Nyugaton is nehéz volna olyan országot találni, ahol e tudomány gyakorlati művelése a szellemi és erkölcsi elitet vonzza magához. Megmagyarázandó tehát nem ennek vagy annak az „iskolának" a hanyatlása, hanem a közös zsákutca, a közös válságérzet, a modern társadalom politikai szférájának eljegesedése.

EGY ÚJSÁGCIKK szűkre szabott keretei közt természetesen sem „vizsgálódásra", sem „bizonyításra" nincsen mód ; a történelmi tételek bizonyíthatósága amúgy is kétséges. Mégis úgy gondolom, hogy az eddig felsorolt jelenségek leglényegesebb közös okát a felvilágosodás teremtette várakozások összeomlásában kell keresni. Sok nagy terv és merész óhaj megvalósult. Két évszázad nagyjából egységes ihletésű, de meglepetésekben annál gazdagabb történelme mégis azt látszik bizonyítani, hogy — kivételes pillanatoktól és néhány kivételezett nemzeti közösségtől eltekintve — *az ember a politikában nem képes önmaga ura lenni.* Azért van-e ez, mert voltaképpen még mindig az emberiség „előtörténetét" éljük, s a társadalmat mozgató törvényekről csak homályos sejtelmeink vannak ? Lehetséges. De tény, hogy ügyes kalandorok alkalmi sikereitől eltekintve, a politika mint tudomány többnyire csak kudarcokat könyvelhet el. A legtudatosabb forradalmi akarat is minduntalan rejtett erőterek csapdájába kerül. A legtisztábbnak látszó elvek is kis csoportok érvényesülése előtt egyengetik a talajt. Két forradalmi évszázad után szellemileg és mindennapi szokásainkat illetően szabadabbak vagyunk ugyan a rendi társadalom szigorú szabályok közé zárt emberénél, de kevésbé tudjuk, mint amaz, hogy mit hoz számunkra a holnap s hogy mire nemzzük utódainkat.

Csoda-e, ha ilyen körülmények között természetes remény-állományunk kifogyóban van ? Hogy a *közügyet* illetően a céltalanság és tehetetlenség érzése vesz erőt rajtunk, kivált ha az emberi élet és alkotás más szféráival állítjuk szembe ? Innen a mindenfelé jelentkező megtorpanás, a ‚válság", amelyet ezek szerint a *racionális társadalmi cselekvés válságaként* definiálhatunk.

TALÁN FÖLÖSLEGES mondani, hogy ez az elemzés kizárólag a *nyugati* kultúrkör emberére vonatkozik, s ezen belül is főleg a humanista föleszmélés és lázadás neveltjére, az Újvilágba evező protestánsok és a Bastille-döntögetők leszármazottjára, az örök keresőre, akinek gondolkodásában — minden irracionalizmusa ellenére — verulami Bacon, Galilei és Cartesius elvei élnek tovább. Ez nemcsak megszorítás, hanem — részben — magyarázat is, hiszen „válságunk" keletkezése a politikai értelemben vett világrendszer kiterjedésével párhuzamos. Bármily logikus folyománya is e kiterjedés a technikai civilizációnak és a humanista elveknek, tény, hogy vele olyan új erők vonultak be a világpolitikai küzdőtérre, amely fölött a nyugati értelem nem, vagy alig, gyakorol ellenőrzést. (A „nyugati" fogalmába — kell-e mondani ? — az európai kommunizmust is beleszáfítom.)

EGY MÁSIK, hasonlóan külső-belső faktor, amely a válság előidézésében szerepet játszik : a társadalom életét keretbe fogó gazdasági és technikai eszközök gigászi méretekre való felnövekedése. Csalafinta módon itt is a nyugati szellem sajátos terméke nő a nyugati ember fejére ; itt is a szabadságért és a biztonságért való fáradhatatlan munkálkodás von körénk újfajta rabságokból és újfajta félelmekből szőtt hálót... A politikai szférát mind ez annyiban érinti, hogy — örökölt életformákat, cselekvési elveket és szervezési elképzeléseket felborítva — az új technikai civilizáció csak empirikus cselekvésnek hagy teret és önmagával való következetlenségre kényszerít minden politikai „iskolát". Példa rá az atom-koegzisztencia.

Ne értsük félre egymást : minden egyes rész-vonatkozásban az ember egyre inkább „ura" a természetnek sőt még a gazdasági erőknek is. Nemcsak traktoraink, repülőgépeink és hűtőszekrényeink vannak, de már a gazdasági válságok elhárításának is van technikája, s a nemzetgazdasági tervezés is kilép gyermekcipőből. Csak éppen a társadalom *egésze* csúszik ki ellenőrzésünk alól. A tudatos és kiművelt modern ember szégyenkezve ismeri fel, hogy a politikai erőket nem tudta birtokba venni, mert hogy azoknak birodalmában — minden látszólagos haladás ellenére — ugyanazok az áttekinthetetlen indulatok és ösztönök uralkodnak, mint kétszáz vagy kétezer évvel ezelőtt. A nemzeti (vagy nemzeti *természetű*) mozgalmak virulenciája, is szemben a másfajta mozgalmak tespedésével, talán éppen azzal magyarázható, hogy itt a racionális megfontolás, a tudományos vagy tudákos doktrina semmiféle szerepet nem játszik a felszínre törő elemi közösségi indulatokban : ennyiben szabályt erősítő ez a kivétel.

A SZÁZADVÉG politikai „eljegesedése" ilyenformán történelmileg, szociológiailag, sőt még embertanilag is körülhatároltatott. Ezzel azonban nem merítettük ki sem a következményeknek, sem ama kérdéseknek körét, amelyeket ez a folyamat felvet. Mi módon befolyásolja ez a válság a demokrácia lehetőségeit, s szélesebben : mindenfajta közösségi cselekvését? Milyen hatással van az ipari-technikai civilizáció új struktúráira : azoknak fellazítása vagy megkövesítése irányában hat-e ? Milyen hatással van a tömbök és ideológiák harcára ?

Olyan kérdések ezek, amelyekre egy külön cikkben kellene válaszolni.

(1) Irodalmi Újság, 1962. július 1.

VILÁGNÉZETEK HARCA

(SZABÓ FERENC TANULMÁNYAI, COLLEGIUM HUNGARICUM KIADÁSA, LOUVAIN 1963)

MEGVALLOM: némi aggodalommal vettem kezembe Szabó Ferenc fiatal jezsuita tanulmánykötetét. A könyv címe s a címlapon ökölbeszorított kézzel ágaskodó atléta képe kellemetlen előérzeteket sugalltak. Nem tehetek róla, de a harc szó elegendő, hogy működésre késztesse bennem a viszolygás és a csömör kitapinthatatlan, de annál érzékenyebb mirigyeit.

Ám az idegenkedéssel egy időben elfogott a kíváncsiság, mi több: az előlegezett lelkesedés érzése is. „Világnézetek harca": micsoda bonyolult, nehéz téma mai forrongó glóbusunkon! Világnézetek mily nagy számú árnyalata és kombinációja, szövetsége és osztódása, eszmék és tervek milyen hatalmas méretű diffúziója és összecsapása, — elméletek és tények szorongató ellentmondásai mindenfelé! Ember legyen a talpán, aki ebben a zűrzavarban úgy-ahogy tájékozódni tud, sőt másokat is tájékoztatni merészel!

Szabó Ferenc könyve meghazudtolta mindkét előérzetemet. A félelmet éppúgy, mint a túlzott várakozást. Attól eltérően, amit a cím sugall, a szerző írásaiban uralkodó az ellenfél álláspontját tiszteletben tartó **tolerancia.** A modern — magyar és francia irodalom néhány nagy hitetlenjéről — Camus-ről, Szabó Lőrincről, Illyésről — a nekik kijáró szeretettel, megbecsüléssel szól. Bár kérdés-felvetése minden írásában következetesen teologikus (az Istenhit és ateizmus különféle változatait elemzi az egyes szerzőknél), ideológiai szembenállása sosem párosul erőszakolt esztétikai elutasítással. Nagy érdeme a legkülönbözőbb irányba ható kitárulás; ítélkezés, térítő túlbuzgalom helyett a dialogus keresése. Amit egy helyen Teilhard de Chardin-ről elmond, saját magára is vonatkozik: **„láttatni akar és nem vitatkozni".** S ebben kétségtelenül azokkal tart lépést, akik a Franciaországból néhány évtizede elindult nagy katolikus megújhodáson fáradoznak immár világszerte.

Mint Maritain, Bernanos, (hogy csak a legnagyobbakat említsük), Szabó is **perszonalista.** Írásaiban központi helyet foglal el a keresztény személyiség-tan, amely — bár kétezer éves — csak századunkban kezdi elfoglalni méltó helyét a vallásos gondolkodásban. A 20. század totalitáriánus államszörnyeire, gázkamrákra és büntetőtáborokra, volt szükség, hogy a színes bőrűek teljes emancipációjának évtizedeiben végre általánosuljon a gondolat: az ember, **pusztán azért, mert ember, érték;** semilyen magasabb érdekből sem szabad tehát eszköznek tekinteni. Szabó, Bernanost idézve, figyelmeztet rá, hogy **„a szabadság: szabad ember... A modern társadalom, akár liberális, akár marxista, egyre lefokozza az ember erkölcsi ellenállását a dolgokra való hatás javára..."**

A KERESZTÉNYSÉG ELLENFELEI, főleg a marxisták, azt hangoztatják viszont, hogy a személyiség tana következményeiben káros, hisz egy csupán a **jószándékra** alapozott erkölcstan kiindulópontja, s mint ilyen, évszázadokon át érzéketlenül állt az **„objektív földi jó",** az emberi jólét megteremtését célzó társadalmi törekvésekkel szemben, sőt gyakran szembeszegült azokkal.

Szabó nem utasítja vissza ezt a kritikát, hanem — már amennyire lehet — ki is élezi. Álkeresztényeknek nevezi pl. azokat, **„akik a múlt században szigorúan elítélték a Madame Bovary és a Fleurs du Mal ‚erkölcstelenségét', de ugyanakkor nem nyugtalanította őket az individualista gazdasági rendszer erkölcstelensége, még kevésbé kormányzatuk politikai machiavellizmusa, vagy az a tény, hogy négy gyermek közül három meghalt Lille és Lyon nyomornegyedeiben."** Teilhardnál még határozottabban kiemeli ugyanezt a gondolatot: „Teilhard az **Isteni Miliőben** kiegészíti azt az egyoldalú keresztény felfogást, amely kizárólag a **jószandékban** látja cselekedeteink értékét és nincs tekintettel a létrehozott **műre,** az **opus**-ra (Nemcsak az **operatio,** hanem az **opus** is fontos!)" — Szabó toleranciája a társadalmi és a tudományos fejlődés határozott igényével párosul. Ez az a valóságos közeg, amelyben a kereszténység és egyéb álláspontok dialógusa kialakulhat.

Kár azonban, hogy az említett gondolatok Szabónál csak a kérdések felvetésének módját szabályozzák némiképp, de nem válnak koncepció-alkotó erővé. Talán innen ered elsősorban, hogy tanulmányainak színvonala egyenetlen; néhány írása kimondottan széteső. Ahogy az elhibázott gyűjtőcím is mutatja, a keresés állapotában van, maga sem tudja mindig világosan, mit akar. Ezt fejezi ki leggyakoribb kompozíciós módszere a **kompilláció:** ügyesen megválasztott (és remekül fordított!) idézetek összekötő szöveggel... Az előbbi megállapítás főleg, a kötet első felét alkotó, irodalmi cikkeire vonatkozik. Néhány jól sikerült arckép mellett (Camus, Bernanos, Mauriac) a modern francia költészetnek és néhány mai magyar költőnek szentelt írások, szaggatottságuk, felsorolásszerű lazaságuk révén inkább középfokú irodalomtörténeti tankönyvek cikkelyeire emlékeztetnek. De műfajuk végül is meghatározhatatlan: irodalomtörténeti összegezés nagyobb alaposságot, eszszé több önállóságot, művészibb szerkezetet követelne... Ebből adódik, hogy az olvasó egy-két üres, suta mondattal találkozik ebben a részben. Az Aragonról szóló bekezdés végén pl. ez áll: „Művének jelentős részét regények képezik. Legutolsó regénye, a **Nagyhét** figyelemre méltó alkotás." A „József Attila hívő hitetlensége" című írás szinte teljes egészében fölösleges, hisz alig mond többet a költő életéről, mint amennyit ma már egy átlag-elemista is megjegyzett magának. Minden tekintetben kiváló viszont a Babitsról szóló tanulmány, amely a költő útját rajzolja meg **„a pogány humanizmustól a keresztény humanizmusig".** Talán azért, mert Babits élete a valóságban is úgy alakult, mint egy apologetikai példabeszéd. (V. ö. Basch Lóránt cikkét a „halál pitvarában" várakozó Babitsról, pécsi Jelenkor, 1962: 1. sz.). Babits különösen azért példa, mert hite az adott történelmi pillanatban félreérthetetlen pozitív kiállást eredményezett: **„Én katolikus vagyok,** — írja 1938-ban, a nácizmus, a faji üldözés elhatalmasodása idején, — **számomra az igazság is csak katolikus lehet, azaz egyetemes érvényű, fajok és századok felett álló."**

A KÖTET MÁSODIK FELE („Humanizmusok harca: Istennel vagy Isten ellen") összefogottabb, s ahogy a szerző maga mondja, „szakszerűbb". Szabó gondolatai kiérleltebbek, egyénibbek, a tanulmányok tudományos szintje vitathatatlan, dokumentációja gazdag és alapos. Igaz viszont, hogy itt érződik leginkább a kötet címének elhibázott volta: a szerző csak néhány példát állít elénk, de adós marad korunk sokrétű világnézeti térképének megrajzolásával. De ez, jegyezzük meg mindjárt, elsősorban nem Szabó érdeklődési körének sugarán, a felhasznált anyag **mennyiségén** múlik. Ha úgy érezzük, hogy a magas színvonalú tanulmányok valahogy a levegőben lógnak, ennek oka az, hogy ma már nem lehet a világnézetek problémáiról beszélni anélkül, hogy a világnézetek **haláláról,** fokozott háttérbeszorulásáról tanúskodó tényeket és elméleteket figyelembe ne vennénk. Másrészt — már ami a módszert illeti — nem lehet a témát tudományosan megközelíteni a politikai, gazdasági, szociológiai szempontok teljes elhanyagolásával, mint azt Szabó Ferenc teszi. A **világnézet** kifejezés nem tisztán elméleti képződményeket jelöl, hanem inkább azt a módot, ahogy bizonyos eszmék behatolnak a mindennapi életbe. ahogy alakulnak-módosulnak a napi feladatok és érdekek szövevényeiben. Önkéntelen hamisítást követ tehát el, aki elhanyagolja ezeknek a napi jelenségeknek — hogy divatos szóval éljünk — „fenomenológiáját".

Teilhard megmutatta, hogy a természettudományos ekzaltáltságra törekvés az úgynevezett szellemtudományok területén is megvalósítható, s mind ez nem támadja meg feltétlenül a hitet sem létében, sem tételeiben.

A nagy jezsuita tudósról és filozófusról alig olvashatni magyarul összefüggőbb és részletesebb ismertetést, mint Szabó kötetében. Sorait olvasva mind jobban beigazolódik, hogy ma már nem lehet meg Teilhard alapos ismerete nélkül az, aki korunk szellemi áramlataiban igazán tájékozódni akar.

NYÉKI LAJOS

DÉNES TIBOR

Remegő-nyögő fák

Nyögtek a fák, és remegtek. Nem panaszkodtak. Miért panaszkodnának a fák, ha nem állnak egyedül, magányos dombon, hegykapaszkodón ? Ezek a fák valamely erdőben álltak, csekély távolságra egymástól, némileg összevissza. Panaszra nem volt okuk. Nyögtek csupán, egészen halkan, és remegtek. Nyújtogatták karjukat egymás felé, vágyakozva. Leveleiken dagadtak-lüktettek az erek. Lihegtek szaggatottan a fák, leheletük édes volt, borzongatón és kissé fájdalmas. Ritkán érték el egymást a vágyakozó karok ; remegtek tehát és nyögtek. Remegtek akkor is, ha egymásba fonódtak a karok.

Ebbe az erdőbe menekültem, a remegő-nyögő fák közé. A városból jöttem, futva, míg talaj volt lábam alatt. Mert néha elfogyott előttem a föld, és mocsáron, hínáron kellett átgázolnom. Vagy tavakat átúsznom, melyeknek jeges volt vize. S tengereken átkelnem, melyek perzselték a bőrt ; olvasztott ólom volt olykor a nagytükör. Idővel, mivel fájt testemnek a dermesztő tó meg a forró tenger, okultam sorsomon. Megtanultam a menekülő törvényét : ravasznak kell lenni. Kikémleltem a tavi révészt s mihelyt házába tért aludni, oldottam sebesen, az éjszaka sötétjében, kompja kötelét. Máskor meg tengeri hajóra szegődtem, szakácsnak, távirásznak, kapitánysegédnek, jóllehet e mesterségek egyikének sem voltam ismerője. Csalásom, persze kiderült mindig. Vasdarabot mégsem kötöttek nyakamba, zsákba sem varrtak nem finnyás halak táplálékául. Mivel, szorulván körülöttem a hurok, elmeséltem végzetem, cifrázva, okosanravaszul, históriám. Végül is inkább szánt, mint neheztelt rám a hajósnép. Így értem mindig kikötőbe, markomban a szánakozók pár garasával, némi élelemmel. Talaj volt újra a lábam alatt ; futhattam tovább. Mert futnom kellett, menekülnöm.

A városból kellett mentenem magam, mely születésem helye és otthonom volt. Melyben minden ismerős nekem, a csillaghullás is és a napfogyatkozás. Ismerős akár ennen lélegzetem, éspedig ama pillanattól fogva, melyben, anyám méhéből kirekesztve, először sírtam fel, öntudatlan : *Jaj !* S aztán is hányszor, immár tudatosan. De ismerős volt jajom is ; mindenki ezen a nyelven jajdult itt, ha fájt. Sokszor fájt, sűrű volt a jajszó a városban, melyet el kellett hagynom. Kellett, mondom. Rokonom volt itt valahány, meg barátom. Ám idegenek lettek nekem, és ellenségem mind. Úgy jött ez, hirtelen s érthetetlen, ahogyan éjjel lesz a nappalból. Senki nem tartóztatott, nem is sóhajtott volna utánam. Megtagadott a város, és én elhagytam.

Nem volt vége az erdőnek, miként kezdete sem. Egyszer csak oda értem, hol nyögtek, karjukat nyújtogatva, a remegő fák. Lerogytam valahol, maradék erőmmel, egy padra talán. Éreztem torkomban szívem nyugtalan rángását ; az utolsó órákat, sehol nem pihenve, egyetlen rohamban tettem. Ki-mi futtatott ily komiszul, s merre volt utolsó állomásom ? Nem emlékeztem, gondolkodni sem tudtam. Nyugvásom kívántam csupán, a szív és vér csillapulását. Éppen a remegő fák alatt kívántam ezt, édes-fájdalmas leheletükbe burkolózva. Nem borzongatott a fák lihegése ; alighogy elült számban a szabálytalan rángás, úgy tűnt, nem is élek már. Eldőltem hanyatt, úgyszólvan élettelen, a padfélén. Semmire nem vártam és nem reméltem.

Lehet, lábamnak nem volt elegendő pihenése. Püffedt a pállott cipőben ; ezért csúszott tovább a padlapon. Önakaratából cselekedett a láb, nem az enyémből. Bennem már semmiféle indulat nem volt. Egyszerre valami puha ruganyosságba ütközött a cipő és a láb ; ezt én is éreztem. Mivel tetszhalott voltam, nem igazi. Elsőbb azt hittem, a fák dereka puha és ruganyos ebben az erdőben, s egyikük éppen padom végében remeg. Ugyanakkor azonban hangokat hallottam, s ezek emberi szájból szakadtak : krákogás, torokköszörülés, férfiszó. Nem láttam a beszélőt ; sötét volt az erdőben, eltakarták a világot és szemérmüket a nyögő-remegő fák. Ezenkívül szemem is lehunyva, hevertem teljes közönyömmel. Kor, arc, hangszín és szándék, mindegy volt egészen. Azon sem csodálkoztam, hogy valaki szól e vég- és kezdetnélküli erdőben ; éppen hozzám intézi beszédét.

Semmit nem tudtam a férfiről, ki megszólított. Hacsak azt nem, hogy balarcát lencse éktelenítette, a fül- és orrcimpa vonalában, pontosan középütt. Ezt sem láthattam a szemérmes homályban és lehunyt szememmel. Tudtam a csúfító lencséről.

Nem volt kellemetlen hangja a férfinak ; éppen élettelen állapotomba illett. Barátsággal szólt és tegezett, miként teremtő cselekszi teremtményével. Művének érezhette a menekülőt, kit kezében tart. Aki előbb-utóbb rászorul.

„Futottál ?" kérdezte.

Talán bólintottam, s ezt ő igenlő válaszomnak vehette. Ugyanis rezzent mozdulatomra a levegő, a fák leheletétől terhesen.

„Rossz volt ?" faggatott.

Csenddel feleltem a szükségtelen kérdésre. Ám ő megérthette, mivel újra szólt „Sebesültél ?"

„Többször is", és elsőbb szívemre mutattam.

„Éhes vagy ?" Nem várva szavamra, rozskenyeret nyújtott, karéjjal, abált szalonnát, apróra szeletelve. Nyelnem kellett csupán, és én mind felfaltam, meg ittam hozzá illatos fenyővizet.

„Még", mondtam aztán. A férfi megint adott ennem ; ez a kenyér zablisztből készült, a szalonna pedig füstölt és rágós. Megettem mégis, és a pálinkát is megittam, bár erjedt íze volt. Igaz, mentegetődzött a férfi a második adag silány minősége miatt: a finom anyag kevés, különös alkalmakra tartogatta, és ünnepekre. Nem magyarázta : miféle pillanatok lépnének itt ki a közönségesek egyhangú s végtelen sorából ? S milyenek lennének az ünnepek az erdőn ? Most lenne tán az ünnep ; máskor meg hallgatnának dermedten-vágytalan a fák ?

Így kezdődött ismeretségem, majd barátságom a férfival, kinek nem láthattam lencsétől csúfított arcát. Olykor felültem, hogy lábam lóbáljam, vagy jártam keveset ama ritmusban, melyben remegtek a fák. Barátom soha nem tartott velem, bizonyos testi fogyatkozását emlegette. Ült egyre a pad végében, s ha tehette, faggatott. Kíváncsi természet lévén, minden érdekelte : Gyónni szoktam-e ? Mikor és ki volt első szeretőm ? Szerettem-e, vagy szégyeltem magam? Szerettem-e valaha, és igazán ? Ésígytovább.

Felelgettem, ahogy tudtam, rendszerint fekvő állapotban. Míg csak el nem nyomott az álom. Álomtalan inkább. Az álom, ha ritka is, rossz volt, és mindig ugyanaz. Szeszélyből-kalandból elhagytam a fákat, a tavakat, tengereket és megint a városban időztem, mely megtagadott. Embergyűrű vett körül, át nem törhető, ellenséges. Bújtam volna, kezemmel takarva képem, melyre a félelem telepedett. Féltem ; tudtam, hiába bújnék. Szoros az emberi lánc, egyetlen szeme nem hiányzik. Börtönöm lett a város. A fák pedig, melyektől botorul elszakadtam, remegtek a messzeségben, és kérdezték : Hogyan lesz ennek vége egyszer ? Ugyanezt mormolták a tavak és tengerek. De én vergődtem csupán, kínlódva torkom szabadságáért, hogy kiálthassak végre. Valamely iszonyatos tenyér tapadt ajkaimra. Fulladoztam. Ennél is fájdalmasabb volt a reménytelenség : semmit nem használ városomban a magamra vett ravaszkodás, és nem térhetek többé vissza az erdőbe. Soha...

„Ébredj !" mondta a férfi, kinek két különböző orcája, volt a lencse miatt. „A lidérc nyomott". Rázta szilárdan vállam, valameddig nem hallotta feltörni mellemből a megkönnyebbülés sóhaját.

Éltünk volna, békés együttesben, napjaink fogytáig, a férfi, a fák és jómagam. Ha egy napon, ki tudja, melyik órában, elő nem hozakodik a felemásarcú a kéréssel: „Tudnom illik, mi folyik a világban odakinn? Kérlek szépen, végy nekem újságot a szomszédos településen. Ezenkívül, vigyél és hozzál üzenetet." Megnevezte az újságot, és elmondta, ismételve, üzenetét ; nem mulasztván el megjegyezni, hogy barátaihoz meneszt, kik az én barátaim is lesznek. Hasztalan ismételte üzenetét a férfi ; szavait megtanultam, értelmük titok maradt agyamnak. Bizonyára pártfogóm akarata szerint.

Kért szelíden, parancs volt mégis, melynek engedelmeskedni kell. Botja hegyével a puha talajba térképet krikszkrakszolt, abban utam irányát. El nem kísérhetett, mivel, miként állította, járni nem tudott. Ki lehetett tehát jutni az erdőből, bár nem volt vége, sem kezdete. A visszatéréshez pedig, jelzőnek, színes kövecseket kaptam; zsebem színültig telt velük.

Megindultam, előbb megfontolt léptekkel, hogy rejtsem lappangó aggodalmaim. Ha fordulónál leejtettem egyet a színes kövekből, megnéztem gonddal, láthatom-e majd visszautamban, s ha sokáig elmaradnék, nem lepné-e be a moha, nem mosná-e el az esőlé ? — Aztán nőtt, fokozatosan, biztonságérzetem s a második nap hajnalán, hogy elmaradtak tőlem a fák, és sem tó, sem tenger nem állt utamba ; a derűs lapályon, a simuló gyepen, melyet tapodtam, himnuszt intéztem, magam gyártotta kottára, az ébredező naphoz. Jártam lassan, ha kedvem így kívánta, vagy futottam, fiatal erőim fitogtatva. Béke volt bennem-körülöttem. Ekként értem, harmadnap délidőben, rendeltetésem helyére, a város kapujába. Mondtam a jelszót, mire tisztelgett nyájasan az őrség, és beeresztett. Téblábóltam elsőbb az idegen utcák közt, keresvén az üzletet, hol az újságot megvehetném, s a házakat a hozott üzenet miatt. Hamarosan szívélyes emberek szegődtek mellém; irányítottak-vezettek. Szívem könnyű volt, már-már boldognak hittem magam. Mosolyogtam, hónom alatt a jelzett újság több példányával, midőn beléptem a keresett házba, az üzenettel. Máris jött felém valaki, nyújtotta kezét istenhozottra s várván szavamra, melynek értelme titok maradt nekem... akkor, hogyan eshetett ? — hátamban lehulló vasrácsok dübörgését hallottam. Megértettem, hogy kelepcébe csaltak. Rab vagyok. Nem sírtam, nem jajveszékeltem ; álltam, tehetetlen, minden aláztatások és gyalázatok elviselésére készen. Soha világosabban nem dolgozott elmém. Felfogtam végre, hogy körbefutottam az elmúlt esztendőben. Ugyanabban a városban vagyok, ahonnan, mint véltem, tavakon-tengereken át, a fák közé menekültem. A kör most bezárult, egészen.

És hulltak rám a vádak, a gyalázatok, és nem kerestem védelmem, sem mentségem. Nem lett volna értelme. Ennen köröm és hajdani testvéreim köre zárt körül, menthetetlen. S tudtam : ennen körén soha nem léphet át az ember.

Csak az évek léptek át rajtam börtönömben, tékozolva meddőn erőim. S én, deresedő fejjel, elfelejtettem a dalt, melyet a kelő nap üdvözlésére tanultam. Kiégetten, mindent elfelejtettem, a vágyaim éppúgy, mint hajdanvolt szebbik álmaim.

Ma már arra sem emlékszem, hogyan kerültem vissza az erdőbe, a remegő fák közé ? Mert visszajutottam. Sem moha nem lepte be, és eső sem mosta el a színes kövecseket. Az utolsó, vagyis az, melyet elsőnek ejtettem el, a pad lábánál hunyorgott kacéran. S ahogy odaértem, nyújtogatni kezdték karjukat a remegő fák, és bókoltak mélyen előttem. Ekként köszöntötték a messzi útról megtérőt.

A pad azonban üres volt, és sehol nyoma a felemásarcúnak. Pedig miatta tértem vissza, különféle poklokon törve át magam. Az ő társaságáért jöttem, az *emberért*, ki ennem adott, és kérdezgetett, meg is hallgatott. Az ember nem volt sehol. A nevét kiáltottam volna, de elfelejtettem. Vagy nem is tudtam soha. Futottam fától-fáig, hogy kérdezzem tőlük : miként hívhatták egykori pártfogóm ? A fák csak remegtek és nyögtek, fülemnek érthetetlen. Próbáltam ekkor kiáltani mindenféle férfinevet, Jánostól Józsefig. Csupán saját hangom verte vissza, szaggatottan-torzan, a megbolygatott csend.

Eltávozott volna a férfi, hasztalan várva visszatérésemre ? De, miként vallotta, járni nem tudott. Avagy meghalt volna, csüggedten, a válaszüzenet ismerete nélkül ? E gondolatra : *meghalt talán*, heves kínt éreztem ; mivel semmi haragot nem tápláltam iránta, ki akaratlan, talán akarva, új szenvedéseim-elrabolt éveim eredetén volt. Ha meghalt, gondoltam, maradványai a közelben lehetnek. Keresni kezdtem sírját, elszórt csontjait legalább. Összeszedtem volna, és porhanyós erdei humuszt vetve rájuk, lombokból kötöttem volna koszorút, hogy a friss halomra téve, ügyetlen imádságot mondjak. Ekként lészen könnyebb a föld az ember csontjainak. Ám sehol nem voltak a csontok, és sír sem volt ; a fák pedig nem adtak választ. Hiába kiáltoztam : Hol vagy, ember, társa magányomnak ? ! Nem volt ember közel, sem távol. Egyedül maradtam a fákkal. Rettentő üresség.

Feljajdultam. Midőn vertek, éheztettek, tüzes csípővel tépték körmeim tövükből, hallgattam. Akkor is hallgattam, midőn keserű nyálat köptek a számba. Most a földre vetettem magam, a fák elé, s mellem verve bűneim tudatában, zokogtam : Nem tudok ember nélkül élni... !

A fák velem nyögtek és remegtek ; rezzent az egész erdő. A legvénebb fa pedig, több száz esztendős, megszólalt tudatomnak befogadható nyelven :

„Ellenségeiddé váltak barátaid ; megcsaltak, száműztek, bebörtönöztek, ellopták termékeny éveid. Miért vágynál utánuk ?"

„Mert ember vagyok" sírtam „társtalan nem élhetek. Ki kérdez eztán engem, s kinek mesélhetek ? Mese nélkül céltalan élni. A felemásarcú tanította : el kell mondani a meséket. Az a valóság, ami bennünk van, s nem, ami körülöttünk. Kinek mesélhetnék, társtalan ?"

„Meghalllgatják meséid a fák, s a tavak is, meg a tengerek. Időnk-korunk végtelen. Az ember elmúlik. Hasztalan keresed a férfit is ; eltűnt, láthatod."

E szókra : *hasztalan* és *eltűnt*, én jajdultam újra, tépett szívemből. Velem jajongtak a fák részvétükben. Valahol pedig csattogtak a tavi vizek, és harsogtak a tengeri hullámok ; egyik sem haraggal, inkább vigasztalásúl. Az erdei haraszt meg, éreztem, belepi testem teljesen. Keseregtem tovább, napestig és azután is, hetekig, századokig, valameddig fa nem nőtt ki belőlem, mely nyögött a többivel, remegett és vágyaiban nyújtogatta karját. Egyszeriben elfogyott bánatom ; eggyé lettem az erdővel. A természettel, mely örök. S meséltem egyre, tudván, élek valameddig utolsó mesém végére nem érek.

A fáknak meséltem, s a tavaknak, tengereknek, kik örökkévalók lévén, követték szavam bölcs nyugalommal. Valamennyi történetem az emberről szólt, kinek gyors az elmúlása, mivel indulatai gyorsan változók.

A fa törzse, pontosan a korona alatt, szívformán végződött, középen véraláfutásos-nehéz jellel. Akárha tört döftek volna belé. Ez a fa különösen remegett-nyögött, vágyakozó karja soha nem érte el társait. Nem volt örökéletű ; madarak, kártékony rovarok lepték el s rágták-roncsolták levélzetét. Alig száz esztendős korában kivágta-elfűrészelte egy arra vetődő fiatal paraszt. Az én testemből is kiszakadt darabnyi a fa tövével. Nem védett eléggé az erdei haraszt.

NYIRI ÉVA

Örökség

Gyermekkor : elillanó valóság
mindennél szilárdabb képzelet.
Várkastélyt láttál anyád ölében
(éltet ád, halandó nem lehet.)
Néha kard villant apád kezében,
hitte ő is, kell a védelem.
Hétabroncsos börtönébe zárva
mint a lőpor, ült a félelem.

Felidézed, — nyolcat üt az óra —
hogyha már feledni nem lehet.
Mért idézel ? Ott füstöl a hold a
Deuil-la-Barre-i háztetők felett.
Nem feledted. Kinyílik az ajtó,
a szobába lépsz, hol nyugszik a
kislány, akinek szeme tatár de
anyanyelve mégis francia.

Míg a csillag felvirul az égen
ágya szélén ülsz, és figyeled
csepp orrában mint dalol az m
s a doromboló barna r-eket.
Itt akartál élni, — üt az óra —
hol kezeddel lágy emlékeket
rajzolhatsz gyermekkora falára
nem kérdezted, hogy mi lesz az ára
e földnek, mely hajlékot ád, de
hazád nem lehet.

Kemény szavak, ne hagyjatok el engem,
bár hűtlenül én elhagytalak.
E mértéktartó francia tájon
álljatok körém, kemény szavak.

Mit anyámtól kaptam örökül
— birtokát igényli a rokon, —
közömbös nyári éjszakában
ti vagytok otthonom.

PAPP TIBOR

KÉT BOKOR KÖZÖTT

Kuporognak. Mindkettőjük háta mögött vad-hajtások kopasz sűrűje. István feje felett még táncol egy ág — hozzáért a válla ahogy leült. Sötét van. Egymással szembefordulva, összegörnyedve várnak. Egyik oldalon az erdő, a másikon a senki-földje, és azon túl megint egy erdő. A húszharminc méter széles sávból egy lépésnyit se lehet látni, csak azt, hogy itt van, a két erdő között, mellettük. Nehéz fekete felhők mozognak az égen.

„...visszakeveredtünk ? ...mikor azon a tisztás-félén, vagy mi a nyavalyán jöttünk keresztül..."

A határ mellett vannak — benne van a szemükben, a bőr alatt, a sejtjeikben... Ideges rángás töri meg egyenletes, óvatos mozdulataikat. Figyelni, látni kell — mintha világos lenne és fák se állnának körülöttük — és fülelni, hogy mi történik ötven..., száz... vagy ötszáz méterrel odébb.

Hideg van. Keményre, rücskösre fagyott a talaj. A rothadó levelek is odafagytak a földhöz.

„...mázli... mázlink van... ki tudja mióta csámborgunk megint ezen az oldalon..."

Bal tenyerében szorongatja István a római pénzt. Az ovális alakú, repedezett szélű érme egyik oldalát egy fej díszíti, a másikat két hosszúruhás istennő. Az egyik istenasszony áll és természetellenes módon hátratört karjában tart valami búzakéve félét, a térdeplő nő magasra emelt kezében egy mérleg van. A császárfej — nem is görögös, nem is rómaias — erősen megkopott. Apró félgömbök egymásutánjából kirajzolódó kör övezi. A körön kívül nincsen semmilyen rajzolat, csak a pénzverő szerszám pontatlansága miatt kitüremlett fölösleges bronz.

„...valahogy a zsebemben maradt. Nem baj. Most már nem baj. Még az a szerencse, hogy nem rántottam ki a zsebkendővel együtt..."

István cipője mellett egy korhadt fadarab foszforeszkál. A hátához hozzáér egy ág, valahol a válla alatt. Sima, rugalmas vessző lehet, mert könnyedén elhajol a mozdulatok elől.

„...nem maradhatunk sokáig... szusszantunk egyet és gyerünk tovább... sietni kell.. itt a legveszélyesebb..."

István jobbján hosszú, üres folyosó a senki-földje — valahonnan messziről, föntről jön, elcsúszik a lába mellett és megy lefelé, két erdő között.

Alacsonyan húznak a felhők, a hó is minden pillanatban eleredhet.

— Te, István, hallod ?

— Ssssz...

Fejét alig mozdítja meg. a fülével próbál tájékozódni.

„...az erdőben ötször olyan messzire eljut a hang, mint máshol... egy ág reccsent ? Lehetetlen mégegyszer visszaidézni... valaki járna... ?"

A bokrok közvetlen a szántás mellett nőttek fel ; csak egy lépés és Istvánék kint vannak a pucér földön, két ország között.

„...egy ág volt... az roppant..."

Egészen közel, a szántás felől egy földkupac emelkedik, valamivel nagyobb, mint egy vakondtúrás, úgy néz ki, mintha az eke fordította volna oda — gyökerekre ragadt sár lehet, a napokban leolvadt róla a hó és a nedves agyag újra kőkeménnyé fagyott. István megrugdosta, mielőtt lekuporodott volna... csak utána szaladt az arcába a vér...

— Menjünk oda István.

— Hova ?

— Hát... ?

„...Anna oda akar menni ? Azt hiszi Ausztriában vagyunk... azt hiszi..."

Az erdőnek is van valami zaja ; a lombok között mozog egy kis szél. Fentről, a magasból hallatszik a duruzsolás, főleg a senki földjén túlról.

„...menni akar valamerre, ahonnan hangot hall, azért, hogy embereket találjon ? — Vagy oda akar menni, ahol emberek vannak, hogy valahol legyen már ?..."

Melletük — közvetlen mellettük — tökéletes mozdulatlanság, csend van. A kopogósra fagyott földön azt is meg lehetne hallani — különösen közelről — ha a szél ide-oda seperné a leveleket..., de nincsen szél, csak fent a fák koronái között.

„...ne vette volna észre, hogy visszakeveredtünk, amikor azon a tisztás félén jöttünk keresztül ? Nem létezik ! Végig kell gondolni, hogy merre jártunk... elölről : onnan, hogy az ösvényről letértünk..."

A határ közelében kapkodó és ideges még az ágak mozgása is. Anna jobbra-balra taszítja cipőjével a leveleket. Érzi a bőrön keresztül, hogy a széttúrt avarból kis gát emelkedik a talpa körül. Egy-egy levél mintha le lenne ragasztva — háromszor négyszer elhúzza felette a lábát, amíg végre is sikerül felszakítani. Nem bír nyugodtan maradni egy pillanatig sem.

István a római pénzt forgatja a kezében. Az ovális alakú érme széle simára kopott, siklik rajta a köröm, csak a repedésnél ugrik meg és pattan egyet. A repedés a császár homlokának tart, de nem éri el, elsatnyul, mielőtt belehasítana a koponyájába. A császár fején koszorú van... babérkoszorú.

„...addig jól jöttünk — egész biztos — el se lehetett téveszteni. Az öreg is megmondta : a cölöpig semmi, addig egyenes. Ott is volt a cölöp. Anna tényleg azt hinné, hogy Ausztriában vagyunk... ? Meg kellene kérdezni tőle. Nem. Összezavarná az egészet..., őt is, meg engem is. Mind a kettőnknek igaza van. Amíg innen el nem mozdulunk, mind a kettőnknek igaza van — akár a senki-földje közepén is ülhetnénk... azaz... most valahol mégiscsak vagyunk... nem fogjuk idegekkel bírni... bele lehet ebbe bolondulni..."

A határ közelében a máskor jelentéktelen dolgok is háromszorosra nőnek, háromszor olyan fontosak, háromszor olyan ijesztőek. Mindenkiből egyszerre gyerek lesz, félni kezd a sötétségtől, a zajoktól.. - azt hiszi, hogy minden fa mögött áll valaki... s a legborzasztóbb, hogy állhat is valaki...

Egymás felé fordulva kuporognak. Anna fején meleg sötétbarna kendő. Jobb kezével a vászontáska fülét fogja, amit István oda tett le mellé a földre. Másik kezét nagykabátja zsebében melegíti. Lehúzta ujjairól az átnedvesedett bőrkesztyűt és ökölbe szoritva-erőlködve próbál a kezébe vért zavarni... egészen a körmökig.

„...valószínű egy gally esett le, annak a hangját hallottuk..."

Rettentő sötét van. Hiába szokta meg a szemük, valójában csak a sáv túlsó oldalán, a felhők alatt kirajzolódó fák koronái látszanak. Pedig szeretnének tekintetükkel végigpásztázni a környéken. István halántékán, a bőr alatt, rángatózik, ugrál az ér. Minden pillanatban elpattanhat egy ág... roppanhat valakinek a lépése és akkor végük van.

„...az, hogy az öreg csak a cölöpig magyarázta el rendesen... a kurva anyját... legalább azt tudnám hány óra van... A cölöpöt vakon is meg lehetett volna találni, addig egyenes volt az út... az öreg is tudta... Ha máshol is ilyen tisztán lehetne látni, hogy hol a határ, mint itt — két erdő között — ott is így volt... először, de azután ? Persze az öreg nem tudhatta. ‚A cölöptől kétszáz lépésre a szántás' — úgy ahogy mondta, csak át kellett sétálni. Az istenbe nem vettük észre azután, hogy nem megyünk egyenesen, hogy visszafordulunk, neki a határnak !..."

A túloldalon mintha szétmállottak volna a fatörzsek. A fejük felett néhány pucér vessző hintázik — három-négy szál hajlik össze a két bokorból.

.....maradni nem maradhattunk... ez tény..., most már itt se maradhatunk sokáig, valamerre el kell indulni... és ha átjutunk ? ...Ott se lesz maradásunk... Anna azt hiszi, hogy Ausztriában vagyunk, én meg szinte biztos vagyok benne, hogy át kell menni a szántáson... végeredményben most nem vagyunk sehol... hát nem képtelenség ?... az első ember, akivel találkozni fogunk, a nyakunkba sóz majd egy országot... nemcsak egy országot..., sokkal többet..., hacsak valamit nem találunk addig, amiből megállapíthatjuk, hogy hol vagyunk..."

— Csupa víz a kesztyűm.

— Fázik a kezed ?

— Már nem. Lehúztam.

— Mit ?

— Hát a kesztyűt.

— Ja...

A határnál a félelem is eltorzul, vadabb, élesebb, fájóbb. A közelébe érve, mint a láz, hatalmába keríti a rettegés az egész testet... és minden reccsenésre, mintha egy tőr hasítaná végig a bőrt.

Anna megigazítja fején a kendőt, óvatosan, hogy ne bolygassa feleslegesen az ágakat. A kendő két csücskét — előbb az egyiket, azután a másikat — meg-meghúzza és újraköti a csomót. Grimaszol is hozzá. István felfigyel a mozdulatra.

„...visszajöttünk..., persze hogy visszajöttünk ! ...ne vette volna észre ? Az isten se tud itt kiigazodni !... vigyem magammal ? Én vagyok biztosabb a dolgomban, vagy ő ?"

Szerszámfának-való magas tölgyek állnak a fölszántott sáv mellett. Az erdőben a mohán kívül semmilyen alj-növényzet nem tud megtelepedni. A bokrok alatt, az erdő szélén, fagyott, merevedett levelek feküsznek és itt-ott egy száraz ág. A levegő tiszta és hideg, és telítve van a tölgyek téli illatával.

Lekuporodva várnak. Nemcsak egy földsáv, amin át kell szaladni, hogy Ausztriában legyenek..., egy idegállapot is... : órákig taró rettegés..., bolyongás...

A római pénzt két ujja közé szorítja István, a hüvelyk és a mutatóujj második perece közé, jó erősen, hogy a bőrébe belesajtolódjon a minta. Vékony merev bronzdarab, nehéz lenne meghajlítani. Alig nagyobb egy cseresznye metszeténél. A két istennő oldalán a dombormű alapfelülete homorú, a mélyedés akkora, hogy az alakokat idéző dombocskák alig emelkednek a kerület szintje fölé. A pénz széle vágja István mutatóujját.

Hideg és felhős a téli éjszaka. A sáv közelében csend van.

„...kezdjek el vitatkozni vele? Kérdezzem meg tőle mit gondol ? Csak ijeszteném... azt hiszi, én is Ausztriában érzem magam... Majdnem biztos vagyok benne, hogy át kell menni. Az a kérdés, hogy ő tényleg, csak azért akart odamenni az előbb a zajhoz, hogy emberekkel találkozzék, vagy azért, mert azt gondolja, hogy Ausztriában vagyunk ? Ha tényleg átértünk, akkor nincs is mit gondolkozni... odamehetünk akárkihez..., ha nem, akkor folytatni kell tovább... keveredni egyik oldalról a másikra... azt hiszem indulhatunk is..."

Összegörnyedve figyelnek. Egyik oldalon az erdő, a másikon a senki-földje és azon túl megint egy erdő. Fagyos, kemény a talaj, a ráfagyott levelek is kemények, ridegek. Egymással szembefordulva várnak is, meg pihennek is... csak egy percet, egy gondolattal se többet.

Egymást is alig látják, olyan sötét az éjszaka. Istvánon szürke nagykabát van. Az erőltetett test-helyzettől kellemetlenül feszül a hátán a vastag szövet.

Hideg van.

A senki-földje, az erdők közé hasított hosszú nyílás ott húzódik mellettük. A tölgyek közül, az erdőből jöttek, sok ropogó, töredező ág és zizergő levélen keresztül. Most csend van. Figyelni, kémlelni csak hang után lehet.

Annán is nadrág van, másképpen nem bírná a hideget. Sötétbarna nagykabátjának széles gallérját is fölhajtotta, a kendő csücskét meg bedugta a gallér alá. Begombolkozott egész a nyakáig.

Korhadt fadarab foszforeszkál mellettük a földön.

A felszántott sáv túloldalán is tölgyek állnak, fel lehet ismerni őket a koronájukról.

— István.

— Ne beszélj !

— Hallod ?

Csak a fejével int. Nem is lehetett olyan messze. Megint csak abból az irányból jött a hang, amelyikből az előbb..., ha nem is pontosan onnan, de arról-valamerről.

„...képzelődés ? Idegesség ez... felszívódott belénk, hogy a határ mellett vagyunk, azért hallucinálunk... Mi a nyavalya lenne ? Eddig semmi, most meg egy perc alatt..."

— Jön valaki.

— Hallgass !

A sejtjeik, a pórusok, az idegek százszorta ingerlékenyebbek, mint máskor. Mintha külön-külön minden porcikájuk tudná, hogy a szántás a lábaik mellett az már a határ... a senki-földje egyik oldalán... az már Ausztria..., és azt, hogy a legkisebb zaj, a leghalkabb moccanás is sorsdöntő lehet. Figyelni kell mindenre, észre kell venni mindent. A vér kapkodó, össze-vissza lüktetéssel rohan a végtagok felé.

— Jár valaki. Menjünk oda... menjünk oda István.

„...lehetetlen. A lépéseket hallani kéne. Megint valami száraz ág roppant meg. Ha valaki járna arra... olyan sötét van, azt se látja, hová teszi a lábát..."

— Megbolondultál ?

— Hát ?

„...szentség ! Azt hiszi, Ausztriában van..."

Széles országút — az első pillanatban mindenkit megtévesztene a fák között futó földsáv ; a sötétben az se látszik, hogy fel van szántva, hogy göröngyös..., akár aszfalt is lehetne rajta..., száguldhatnának az autók. Csak annak idegesítő és zavaró, aki tudja, hogy itt a határ.... át kell menni a húsz-harminc méter széles parcellán és a túloldalon..., az már egy másik ország.

„...micsoda zajt csaphattunk mi ! Ráadásul Anna még húzza is a lábát, hiába mondom neki, hogy emelje fel rendesen. Most hallhatja, milyen könnyű lenne lefülelni valakit... : mozduljon meg..., lépjen egyet..., és vége..."

Az erdő szélén csend van.

„...isten az atyám ! — nem is sejti, hogy visszakeveredtünk. Vagy engem akar kipróbálni ? Hiszen fél, látszik rajta, hogy fél. Ha egyszer Ausztriában vagyunk, akkor mit idegeskedik ? — az agyamra megy ! Nem indulhatunk el kétfelé... pedig az lenne az egyetlen megoldás.... menne ő is a biztos felé — ha nélkülem is — és mennék én is. Milyen jogon viszem én vissza, holott ő nem akar visszamenni..., vagy milyen jogon visz ő engem vissza, holott én se akarok visszamenni... na..."

István a körmét pattogtatja a római pénz szélén, olyan halkan, hogy szinte maga se hallja. Így játszott vele az indulás előtt is, amikor a gyűjteményét összecsomagolta.

„hiába is erősködik... a tisztáson amikor keresztül jöttünk vagy volt határ, vagy nem volt.... minden ezen múlik..."

Mintha a legnyugodalmasabb béke tiszta és hideg feketesége ölelné a fákat. Nyugalom van a gyökerek alatt, a fagyott földben, a rothadó levelekben is..., nagy mozdulatlan foltok, a bokrok..., élettelen alakzatok... a hintázó vékony ágak között is béke van... csendes minden... nincs háború, nincs, csak a bőr alatt, a húsban, a csontokban.

„...akármeddig megyünk, sose leszünk biztosak benne, hogy hol vagyunk... melyik oldalon..."

A sáv két oldalán húzódó erdők között semmi különbség nincs, a talaj is egyforma... ott is, itt is : kövér agyag. Csak az agyban, a képzeletben másak az erdők... a határ is csak az agyban létezik..., amióta valaki kitalálta. Az egyik oldalon törékeny, ideges sötétség feszül a fák között minden pillanatban elrepeszthetni egy fénycsóva, egy kiáltás... A másik oldalon a roppanás is szinte jóleső csengés.

A lábuk alatt nedves, fagyos avar. Anna a férfit nézi, a mozdulatlan, ránctalan arcot. Istvánnak nincs kalapja ; vastag sálat kötött a nyakába, azt húzta föl a füléig. A tarkóját is egészen eltakarta. Bekeretezte vele az arcát. Egyik lábával a földön térdel, a másikat meg, mintha guggolna félig maga alá, félig maga elé húzta.

„...az érzéseinkre kell bízni magunkat ? ...okoskodással nem segítünk. Minden perc drága ! Megint az idő, az elveszett idő. Kinek higyjek ? — neki, vagy magamnak ? Legalább be tudná bizonyítani, hogy igaza van. Nem tartozunk egyik oldalhoz sem, ha tartoznánk tudni kéne, melyiktől kell eltávolodni, melyikhez kell közeledni..."

Sűrű vadhajtások takarják őket. Egyik oldalon az erdő, onnan jöttek, a másikon a senki-földje. Csalogató is, visszataszító is.

„...azon túl, vagy azon innen ? ...most már aztán menjünk valamerre !..."

Anna fáradt. Nem tartja olyan egyenesen, olyan biztosan a fejét, mint az út elején.

A római pénz úszik az izzadtságban. Síkos a felülete, mint egy nedves szappandarabé. A császár fején, a koszorú babérlevelei között is megragadt az izzadtság. Kövér zsíros arca van..., az istennők viszont soványak, lapos, deszka mellűek. Az álló alak ruhája akárcsak egy odadobott rongydarab, össze-vissza ráncokban omlik le a bokájáig. A ráncok közé is bepréselődött a nedvesség.

„...amíg el nem mozdulunk innen, ott vagyunk ahol hisszük, ha elindulunk akár erre, akár arra... hová ? ...átjutunk ? Ha Annára hallgatok, az is az én hibám lesz, ha nem, az is. Az ösztön ? ...az ösztön nem diktál semmit... valahol legyünk már..."

István a szatyor után nyúl. Fölállnak, de nem egyenesednek ki, így nehezebb őket észrevenni. Anna még mindig nem tudja, merre fognak elindulni.

A senki-földjét nézi.

„...bele a bizonytalanba ? ...na menjünk..."

Mögöttük az erdő, ahonnan jöttek. Előttük egy másik erdő. Hideg van nagyon és sötét ; nehéz felhők mozognak az égen, a hó is minden pillanatban eleredhet.

A kezük majdnem összeér.

Irodalmi Ujság

Edith Piaf halálára

Október 11-én, életének negyvennyolcadik évében elhunyt Edith Piaf, a világhírű francia sanzonénekesnő.

A hányatott életű művésznő, egyike az utolsó „szent szörnyetegeknek", már évek óta súlyos beteg volt, de még így is, két szanatóriumi gyógykezelés között, újra meg újra a pódiumra lépett, hogy egyetlen éltető elemével, lelkes és hűséges közönségével találkozzék.

Edith Piaf, valódi nevén Edith-Giovanna Gassion, 1915. december 19-én született Párizsban. Olasz származású anyja énekesnő volt, apja pedig akrobata. Alig kéthónapos, amikor anyja elhagyja, s normandiai nagyanyja veszi gondozásba. Nyolcéves korában megvakul, s csak öt évvel később nyeri vissza szemevilágát. Ettől kezdve apjával vándorol cirkuszról cirkuszra, s bejárja egész Franciaországot. Tizenötéves, amikor megszökik : Párizsba jön, megismeri a nyomor minden megpróbáltatását, s hogy megélhessen, utcai énekes lesz. 1937-ben Louis Leplée, az egyik párizsi orfeum igazgatója felfedezi tehetségét. Mistinguett, Maurice Chevalier is támogatja, s Piaf művésznevének hamarosan elismerést szerez. Filmszerepet vállal, fellép Cocteau neki ajánlott darabjában, a ‚Bel Indifférent"-ban, de igazi hivatása ezentúl a sanzon. Amikor 1946-ban először látogat Amerikába vendégszereplésre, már a legnagyobb francia sanzonénekesnőként fogadják. Piaf azonban nemcsak énekesnek volt feledhetetlen : tehetségek egész sorát — Eddie Constantine-t, Yves Montand-t, Charles Aznavourt, Felix Martint — fedezte fel és indította útnak.

Pályáját „realista" sanzonokkal kezdte, „romantikusokkal" folytatta. Ezek a reménytelen szerelemről, krajcáros álmokról, magányos gépírólányokról, olcsó kis boldogságról szóló, s a zenei divatok változását alig követő sanzonok milliókhoz szóltak. Piaf művészete a talmi anyagot is átlényegítette, s rekedt, szorongásról, magányról valló panaszos hangja — ez a „fekete bársony-hang", ahogy Cocteau mondotta róla — mintha mindig az utolsó kiáltás lett volna, amellyel a lélek is tovaszáll.

R.

SZOVJET kereskedelmi küldöttség indult a napokban Chicagóba, hogy különböző amerikai cégekkel mintegy negyven millió mázsa búza megvételéről folytasson tárgyalásokat. Luther Hodges, amerikai kereskedelmi államtitkár hozta nyilvánosságra a hírt október 10-én, s utalt arra, hogy Kína és Kuba nem részesülhetnek Amerika gabonaexportjában. Az Egyesült Államoknak azonban „ésszerű biztosítéka" van arra, mondotta nyilatkozatában, hogy az oroszok nem adják tovább az itt vásárolt búzát.

Luther Hodges arra is engedett következtetni, hogy a Szovjetunión kívül más európai kommunista országok is szívesen vásárolnának nagyobb mennyiségben amerikai búzát. A gabonavétel különösen Magyarországot, Bulgáriát, Csehszlovákiát és Lengyelországot érdekelné mintegy húsz millió mázsás tételben

A Szovjetunió a búzán kívül más amerikai termékeket is vásárolna, s köztük elsősorban kukoricát. Amerika mindenesetre késznek mutatkozik, hogy a Szovjetunió és egyes csatlósállamai rendelte búzát és egyéb termékeket hat hónapon belül szállítsa. Charles Murphy, amerikai mezőgazdasági államtitkár szerint a Szovjetuniónak szállítandó búza ára „valamivel több lesz, mint két dollár vékánként".

*

A BUDAPESTI MAGVETŐ Könyvkiadó azt tervezi, hogy egyes verseskötéteket hanglemez melléklettel hoz forgalomba. A hanglemezen a költő néhány versét egy-egy kiváló szavalóművész tolmácsolja.

NÉMETH LÁSZLÓ „Égető Eszter" című regényének német kiadását október végén jelenteti meg a stuttgarti Steingrüben Verlag. Az „Iszony" német kiadása most a majnafrankfurti S. Fischer Verlag olcsó zsebkönyv-sorozatában is kapható. Kelet-Németországban Németh Lászlónak még nem jelent meg könyve.

*

BÓKAY JÁNOS Puccini-regényét folytatásokban közli a több milliós példányszámú német rádióújság, a nyugat-berlini „Hör zu".

*

1600 ÉVE eltemetett római katona sírját találták meg Dunaújvárosban. A holttestet egy három tonna súlyú kőkoporsóban találták, egy régi római temető helyén, amelynek közelében, a Krisztus előtti II. században laktanya volt. A légionáriusnak hosszú vörös haja és szakálla van, az orra is, fogai is épségben megmaradtak, a tüdeje is jól konzerválódott. Szakértők szerint ez az első eset, hogy egy római-kori tetemet ilyen jó állapotban találtak.

*

DARIUS MILHAUD most fejezi be új oratóriumát, melynek témája XXIII. János pápa legutolsó enciklikája : Pacem in terris. A mű bemutatója decemberben lesz a párizsi Notre Dame katedrálisban.

*

A SAO PAULO-I BIENAL ez évi festészeti nagydíját, az 1931. óta Brazíliában működő magyar származású festőnő, Mohalyi Jolanda kapta.

*

A PRO LIBERTATE Szabadegyetem szeptember 27-29 napokon tartotta tanulmányi napjait Svájcban. „A humanizmus érvényesülése Keleten és Nyugaton" tárgykörrel. A tanulmányi napokat *Padányi-Gulyás Béla,* volt nemzetgyűlési képviselő, a Szabadegyetem elnökének megnyitó beszéde vezette be, melyben az emigráció fiataljainak követendő például Széchenyi „kiművelt emberfő" típusát jelölte meg.

A kétnapos konferencián *Dr. Brandenstein Béla,* a Saarbrückeni Egyetem filozófia tanára „Was ist Humanismus?" előadása a kitűzött probléma filozófiai alapjait tárgyalta. *Bolko von Richthofen,* müncheni egyetemi tanár „Freiheitliche Strömungen bei den slavischen Völkern der Gegenwart" címmel tartott előadást a lengyel, bolgár, szovjetorosz szabadságtörekvések megnyilvánulásairól a jelenkori lengyel, bolgár és szovjetorosz irodalomban. *Kővágó József,* Budapest volt polgármestere „Analysis of the Political Strategy of Fighters" című előadásában egy atomháború pusztító hatásának. eddigi tudományos eredményeinek ismertetése kapcsán kimutatta az eddigi klasszikus Klausewitz-i stratégiai elmélet tarthatatlanságát és rámutatott arra, milyen új feladatok elé állítja ez a helyzet a nemzetközi politikát. *Dr. Bolgár László,* a Radio-France magyar osztályának vezetője „A humanizmus a világpolitika tükrében" címen tartott előadást, *Zathureczky Gyula,* müncheni publicista, a hajdani kolozsvári „Ellenzék" főszerkesztője az „Erdély-kérdés"-sel foglalkozott. *Dr. Thewrewk-Pallaghy Attila,* volt budapesti egyetemi magántanár „Humanizmus-Ortodoxia-Katolicizmus" előadása zárta be a thalwili tanulmányi napokat.

Az előadásokat a Pro Libertate Szabadegyetem havi szemléje : A „Dunavölgye" sorozatosan fogja közölni. A svájci sajtó megkülönböztetett figyelemmel kísérte a konferenciát.

JEAN COCTEAU, a világhírű költő, regényíró és színpadi szerző, a Francia Akadémia tagja 74 éves korában elhunyt. Életének és művészetének méltatására visszatérünk.

⁂

LUIS BUNUEL október közepén kezdi el új filmjének forgatását Normandiában. A film címe : Egy szobalány naplója ; főszereplői : Jeanne Moreau, Michel Piccoli és Georges Geret.

⁂

NAGY SIKERREL mutatták be a varsói Bábszínházban Petőfi: János vitézét. A lengyel sajtó meleg hangon méltatta az előadást.

⁂

ORSON WELLES legközelebbi filmjének „A bikaviadal" lesz a címe. Mielőtt a művész új filmjének forgatását megkezdené,környezettanulmányra a közeli napokban pikkadorként részt vesz egy bikaviadalon.

*

A HELSINGÖRI várkastélyban a Hamlet cselekményének színhelyén az angol BBC és a Dán Televízió közös televíziófilmet készít.

⁂

A NEW YORK TIMES szerint a Broadway-n az idei szezonban bemutatott 49 színdarab közül mindössze 6 volt nyereséges. Emberemlékezet óta ez volt a legkatasztrofálisabb színházi évad — jegyzi meg a lap színházi statisztikusa.

⁂

SOMOGYI NUSI színművésznő 79 éves korában Budapesten elhunyt. Pályája elején variété színpadokon működött, majd később a Király Színházhoz szerződött. Kiváló humorával, hangjával és remek táncaival itt aratta legnagyobb sikereit. Az utóbbi években a Fővárosi Operettszínház tagja volt.

*

NYUREJEV szovjet balett-táncos, aki három évvel ezelőtt Párizsban menedékjogot kért és kapott is, és aki azóta angol állampolgár lett, november 4-én, az Angol Balett első táncosnőjével, Margot Fonteynnel, a párizsi Théâtre des Champs-Elysées-ben vendégszerepel a „Hattyúk tavá"-ban.

⁂

OLGA BORISZOVNA LEPESINSZKAJA szovjet biológus 93 éves korában elhunyt.

A DIJONI EGYETEM bölcsészeti karának dékánja, L. Martin nagyjelentőségű régészeti felfedezést hozott nyilvánosságra a napokban. Munkatársaival száznegyven, a Krisztus utáni II. századból való szobrot fedezett fel a Szajna forrásvidékén.

A Szajna forrásvidékén egy hajdani gall-római szentély helyén már régebben is folytak ásatások. Itt találták például a dijoni Régészeti Múzeum büszkeségeit, a Sequana istennőt, egy faunt és egy gályát ábrázoló bronzszobrokat.

Legújabb kutatásai során Martin azt a fürdőt igyekezett megtalálni, ahol a kelta zarándokok betegségükre kerestek gyógyulást. Régész társaival itt, ezen a ma mocsaras vidéken akadt rá az értékes leletre. A százegyven, tölgyfa gesztjébe faragott szobor vagy szoborrészlet — köztük húsz, 80-110 cm nagyságú ép szobor, huszonöt életnagyságú vagy kicsinyített fejszobor, karok, lábak, állatfejek, egy ló és egy bika képmása — a gallyakkal fedett mocsaras talajban érintetlenül állt ellen az idő pusztításának.

A lelet a kelta művészetről alkotott meglehetősen hiányos képet bizonyára eredményesen módosítja majd. A korszak művészetét Európa múzeumaiban mindeddig csak néhány elszórt szoborfej képviselte.

A gazdag lelet először egy párizsi laboratóriumba kerül. A nedves talaj ezernyolcszáz éven át megőrizte a faanyagot, most viszont különleges kémiai eljárásoknak kell alávetni, hogy a levegőnek is ellen tudjon állni.

A laboratóriumi vizsgálat után a dijoni múzeum veszi át a szobrokat, ahol két új terem várja már őket.

*

ILLYÉS GYULA, felesége és leánya társaságában, a British Council vendégeként Angliába érkezett.

⁂

GÁRDONYI GÉZA „Egri csillagok" című regénye örmény nyelven is megjelent. A regényt a velencei Örmény Kollégiumban fordították le és adták ki.

VADNAY ZSUZSA Athénről szóló könyve „Sagnenes Athen" címmel most jelent meg Koppenhágában a Samlerens Forlag kiadásában.

*

„A HÓNAP KÖNYVE" lett Németországban Méray Tibor Nagy Imréről és a magyar forradalomról szóló munkája, amely a müncheni Langen-Müller kiadónál jelent meg.

*

TENNESSEE WILLIAMS húsz színdarabjának és forgatókönyvének tizenkilenc novellájának, négy tanulmányának és huszonhat költeményének kéziratát a Texasi Egyetemnek ajándékozta. A rektor a kéziratok egy részét visszaküldte és kérte az írót, hogy az olvashatatlan kézirathoz fűzzön gépelt magyarázatokat, hogy az utókor könnyebben tanulmányozhassa azokat.

THE DANUBIA BOOK COMPANY

B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Szállítunk a világ minden részébe:

magyar könyvet
magyar hanglemezt
magyar szalon-cukrot
magyar újság
előfizetés

Kérjen ajánlatot.

A „FAKUTYA" VIDÁM ESTJEI

Londonban: 1963. november 16-án, szombaton este fél 8 órai kezdettel **„NESZE NEKED NAGYVILÁG"** című vidám előadó estre hívjuk meg a londoni magyarokat. (Az est színhelye: **King George's Hall színházterme,** Adeline Place, Great Russel Street, London W.C.1.)

Zürichben: 1963. november 24.-én, vasárnap este 8 órai kezdettel **„KINT VAGYUNK A VICCBŐL"** című humoros estre várjuk a Svájcban élő magyarokat. (Az est színhelye: **Kaufsleuten koncertterme,** Pelikanplatz, Zürich).

Mindkét esten
VAJDA ALBERT
A Fakutya szerkesztője
két órás vidám műsor keretében beszél a külföldi élet visszásságáról, a pletykáról, szerelemről, házasságról, politikáról, a magyar humorról és mindennapi életünk gyermekbetegségeiről.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq.. Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Trinya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Megjelent
FENYŐ MIKSA ÚJ KÖNYVE
Ami kimaradt az Odysseából
Kapható a szerzőnél — de csak kötött példányok —
26 East 93 Street, New York
és a Griff Verlag-nál, München, 8 Sedan Strasse 14
Ára fűzve $ 3.40; angol vászonkötésben $ 4.40

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek irójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 20. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963. november 1.

FEJTŐ FERENC

KENYÉR ÉS ENYHÜLÉS

A NYUGATI diplomáciai és újságíró körökben egy idő óta sokat foglalkoznak a kérdéssel : minek köszönhető, hogy Hruscsov az Egyesült Államokkal kapcsolatban egyre inkább az enyhülés politikáját követi ? Egyes megfigyelők szerint a változás okát a szovjet-kínai viszony rohamos elmérgesedésében kell keresni. Szerintünk a Szovjetunió rémülten szemléli, hogyan igyekszik Peking befolyását egész Ázsiára kiterjeszteni s kézbe venni a gyarmati felszabadító harcok irányítását, s most azért közeledik egyre inkább a Nyugathoz, hogy elkerülje a kétfrontos háborút.

Ez a magyarázat azonban szerintünk nem egészen helytálló. Nem a Kínával való nézeteltérés kényszerítette Hruscsovot arra, hogy az Egyesült Államokkal békülékenyebb politikát folytasson, hanem éppen ellenkezőleg: *Moszkva és Peking szakításának a főoka az enyhülés politikájának a meghirdetése volt.*

A PEKINGBEN nemrégiben nyilvánosságra hozott, a szovjet-kínai ellentét eredetére vonatkozó dokumentumok szintén ezt bizonyítják. A kínai vezetők most elismerik : Hruscsovot már 1956-ban azzal gyanúsították, hogy a hátuk mögött meg akar egyezni az Egyesült Államokkal. A kínai „Vörös Lobogó" című lap egyik legutóbbi vezércikkében azzal vádolja Hruscsovot, hogy cserben hagyja Kínát, megtagadja a világforradalom eszméjét, s Kennedyvel, Nehruval és Titóval új „szent szövetség" létrehozásán munkálkodik. *„Hruscsov a megegyezés pilléreit már régen lerakta,* írja a lap, *s most igazán örvendhet, hogy hazája és az imperializmus között a fokozott és eredményes együttműködés megkezdődhet."*

A kínaiak persze némileg túloznak állításaikban : korai lenne Hruscsov és Kennedy „szövetségéről" beszélni. Annyiban azonban mégis igazuk van, hogy Hruscsov politikája az enyhülést keresi. Azt viszont nem említik meg, hogy ennek a politikának az előzményeit a Sztálin halála és Hruscsov fellépése közötti korszakban kell keresni, s arról sem szólnak, hogy a *politikai változás legfőbb oka gazdasági jellegű.* A szovjet vezetőknek azért *kellett* az enyhülés politikáját választaniok, mert felismerték gazdasági életük gyengeségét és fogyatékosságait, s ráébredtek, hogy a nemzetgazdaság alapjait csak akkor tudják megszilárdítani, ha csökkentik a katonai kiadásokat.

Ne feledjük el, hogy a szovjet külpolitika az enyhülés irányába az első lépéseket 1953. elején tette, amikor egy különlegesen rideg tél után Sztálin örökösei, akik nem rendelkeztek a szükséges gabonatartalékkal, attól tartottak, hogy nem tudják megfékezni az orosz, cseh, magyar vagy kelet-német nép robbanásra kész elégedetlenségét.

Berija akkor a fenyegető veszély láttára azt javasolta társainak, hogy szánják el magukat az áldozatra, s igyekezzenek rendezni a nyugati hatalmakkal Németország újraegyesítésének a kérdését. De a szovjet vezérkar összefogott Molotovval, Malenkovval, sőt magával Hruscsovval, s meghiúsította Berija tervét. Berija ellenfelei ezt az alkalmat egyben arra is kihasználták, hogy megszabaduljanak a titkosrendőrség rettegett főnökétől. Az enyhülés politikáját azonban Malenkov, majd Bulganyin és Hruscsov tovább folytatta ; első eredménye az osztrák békeszerződés és a genfi konferencia összehívása volt. *Ám a német kérdés rendezetlen volta a komolyabb enyhülést megakadályozta Európában, s még ma is ez a békés együttélés politikájának egyik legfőbb akadálya.*

HRUSCSOV, Berijával ellentétben, az *európai status quo alapján,* Kelet-Németország és a népi demokráciák megtartásával igyekezett az Egyesült Államokhoz közeledni. A semleges államoknak, amelyekkel a Szovjetunió jó viszonyt épített ki, a nemzetközi politikai életben játszott jelentős szerepe a szűzföldek meghódításában elért kezdeti eredmények, amelyek a szovjet mezőgazdaság nehézségeire orvoslást ígértek, a szovjet ipar fokozott fejlődése, az atomfegyvergyártás és az űrhajózás terén kivívott sikerek mind arra bátorították Hruscsovot, hogy az Egyesült Államokkal szemben erőpolitikát folytasson, s egyenlő félként tárgyaljon vele. 1959-ben, a „Camp-David"-i tárgyalások során úgy látszott, hogy Hruscsov elérte célját. Igaz, nem sokkal később, amint ez ismeretes, Eisenhower visszavonta könnyelműen tett ígéreteit.

Nos, az 1963-1964-es tél elején Hruscsov, *mutatis mutandis, hasonló helyzetben van, mint az 1952-1953-as szovjet vezetőgárda.* A Szovjetunió az idén ősszel kénytelen volt nagy tételben gabonát importálni : 6.800.000 tonnát vásárolt Kanadától, 500.000 tonnát Argentínától, 1.800.000 tonnát Ausztráliától s az Egyesült Államoktól 4.000.000 tonna gabonát kért. Ez a nagyméretű gabonavásárlás újra felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy *a szovjet mezőgazdaság válsága még nem oldódott meg.*

EZ A VÁLSÁG annál is súlyosabb, mivel a legtöbb európai népi demokráciát is érinti, (talán csak Románia az egyetlen kivétel), amelyeknek mezőgazdaságát a *józan ésszel ellenkező módon, ideológiai és politikai okokból végrehajtott államosítás tönkretette.* Magyarország, Bulgária, Lengyelország, amelyek a háboru előtt jelentős gabonakivitellel rendelkeztek, az elmúlt években a Szovjetunió segítségére szorultak, hogy búzaszükségletüknek úgy-ahogy eleget tudjanak tenni. S most ezek az államok, — akárcsak Csehszlovákia, — Kanadától és az Egyesült Államoktól kénytelenek gabonaneműeket vásárolni, hogy az ellátást biztosítani tudják a jövő évi termésig.

Mivel pedig ezeknek az országoknak a kereskedelmi mérlege általában deficites, a külföldi számlák fedezésére a Szovjetunió aranytartalékához kell folyamodniok. Így *egyre inkább az az ellentmondásos helyzet áll elő, hogy a csatlósállamok,* amelyek nemrég még hasznot hajtottak a Szovjetuniónak, *most csak újabb anyagi terhet jelentenek számára.* Márpedig a Szovjetunió erszénye nem eléggé tömött ahhoz, hogy egyszerre tudja pénzelni birodalmának tartományait, az egyre mohóbb egykori gyarmati országokat, és Kubát, fedezni a hatalmas nemzetközi propagandaszervezet kiadásait, s állni az Egyesült Államokkal az atomfegyverekért folytatott versenyt. Véleményünk szerint *a szovjet vezetők egyre világosabban felismerik ezt a helyzetet. Ez magyarázza Hruscsov — egyébként ügyesen leplezett — sietségét, hogy addig, amíg nem késő, megegyezzék az enyhülésre kész Kennedyvel.*

A SZOVJETUNIÓ mezőgazdasági nehézségei *meggyorsíthatják a szovjet tömb felbomlását, ahol a centrifugális erő egyébként is egyre erősebben dolgozik, ahogy ezt például Csehszlovákia fejlődése is bizonyítja, amely az elmúlt hónapok során a kommunista világ „leggyengébb láncszemévé" lett.*

Ami a Szovjetunió mezőgazdasági nehézségeit illeti, ezek egyrészt a rossz időjárásnak tulajdoníthatók, amelytől a többi európai ország is sokat szenvedett az idén. A különlegesen hideg tél nagy károkat okozott az őszi gabonavetésben, majd kíméletlen szárzság pusztított Ukrajnában, a Kaukázus északi lejtőjén és Kazahföldön, a Szovjetunió legfőbb gabonatermelő vidékein. De ha figyelmesen olvassuk a szovjet sajtót, s gondosan elemezzük Hruscsov utolsó beszédeit, világosan láthatjuk, hogy a természeti csapások *nem magyaráznak meg mindent :* a rossz időjárás csak még nyilvánvalóbbá tette a szovjet mezőgazdasági rendszer *alapvető fogyatékosságait.*

A nyugati megfigyelők meglepetéssel állapíthatják meg, hogy a szovjet fogyasztásban milyen túlzott szerepet játszanak a kenyérmagvak. A szovjet kormány szeptemberben szabályozta a kenyérfogyasztást, s az egy főre eső napi fejadagot 1 kilogrammban állapította meg. Az *„Est-Ouest"* című folyóirat joggal jegyzi meg, hogy Franciaországban ez a fejadag-szabályozás senkit nem emlékeztetne a jegyrendszerre. De a Szovjetunióban a kenyér a lakosság élelmezésében vezető szerepet játszik. A helyzetet súlyosbítja az is, hogy a szovjet egyéni állattenyésztők és a termelőszövetkezetek is, az állami pékségekben nagy tételben vásárolják a kenyeret a baromfi és a jószág hízlalására.

A TÚLZOTT FOGYASZTÁS mellett a nehézségek másik oka az alacsony termelékenység : a szovjet ipar a mezőgazdasági gépeket és a műtrágyát lassan és a szükségeknek korántsem megfelelő mennyiségben szállítja a mezőgazdaságnak. Hruscsov most drágán fizet azért, hogy 1955-ben elutasította Malenkov javaslatát amely a nehézipar rovására a könnyűipar és a vegyiipar fejlesztését irányozta elő.

Az idén nyáron a szovjet újságok cikkek sorozatában foglalkoztak az aratás előkészítésében elkövetett hibákkal. A Moszkvában megjelenő *„Gazdasági Szemle"* szeptember 28-i száma például a következő mulasztásokra hívja fel a figyelmet : hiányzik a szükséges felszerelés, a gépeket nem javították meg időre, a learatott gabonát nem gyűjtik be, s az elrohad az esőben, a búzát a gabonasilókba botrányos fejetlenség közepette szállítják, fosztogatják a termést, hiányoznak a szállító eszközök stb., stb.

Hruscsovnak az elmúlt évek során foganatosított adminisztrációs reformjai a helyzeten nem sokat javítottak, sőt inkább csak növelték a zűrzavart. Mivel a parasztok ellátásához nélkülözhetetlen fogyasztási iparágakat elhanyagolták, Hruscsov nem tudta — s bizonyára sokáig nem is tudja még — őket érdekeltté tenni a termelékenység növelésében. A szűzföldek meghódítására indított hadjárat is jobbára csúfos kudarccal végződött. A szibériai földek milliószámra nyelték el a rubelt, de Hruscsov reményei csak nem váltak valóra.

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT a szovjet vezetőség már nem sokáig halogathatja, — bármilyen nehezen szánja is rá magát, — hogy a szovjet mezőgazdaságot és ipart gyökeresen átszervezze. A Központi Bizottság következő ülésén a szerkezeti reformok szükségességéről bizonyára drámai szavak hangzanak majd el. Ahhoz pedig, hogy a szovjet kormány ezeknek a reformoknak a végrehajtásához hozzá is láthasson, nélkülözhetetlenül szüksége van a külső biztonságra.

NOVEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Fejtő Ferenc: Kenyér és enyhülés (1. old.)

Emlékezés Jean Cocteau-ra (2. old.)

Giorgiosz Széférisz, az idei irodalmi Nobel-díj nyertese (3. old.)

Illyés-est Brüsszelben (3. old.)

PEN konferencia Rheimsben (3. old.)

Gergely János hozzászólása a zenei vitához (4. old.)

Albert Pál az „Europe" magyar különszámáról (5. old.)

Mikes György: Tanítói pályafutásom (6. old.)

A D'Annunzio ünnepségekről (6. old.)

Székely Boldizsár szatírája: Schatyiraté irósága (7. old.)

Bakucz József és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

MAGYARORSZÁG 20 MILLIÓ DOLLÁRÉRT VÁSÁROLT KUKORICÁT AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKTÓL

Az Associated Press jelenti Washingtonból: Az amerikai Kereskedelmi Minisztérium október 23-án kiadta az első, kommunista országba szóló gabonakiviteli engedélyét, két héttel azután, hogy Kennedy elnök elvben hozzájárult az efajta exporthoz. Az engedély 30.000 tonna kukorica vásárlására jogosítja fel Magyarországot, mintegy két millió dollár értékben. A kukoricát, — ellentétben a búzával, — nem amerikai hajók is szállíthatják.

Szergej Boriszov szovjet külkereskedelmi miniszterhelyettes ugyanezekben a napokban folytatta washingtoni tárgyalásait. Boriszov vezeti azt a szovjet küldöttséget, amelynek feladata, hogy mintegy 250 millió dollár értékben amerikai búzát vásároljon. „Tárgyalásaink — jelentette ki Boriszov — hasznosak és kellemesek, s a kölcsönös megértés légkörében folytatódnak. Ha a dolgok továbbra is úgy mennek, mint ahogy elkezdődtek, akkor reméljük, hogy néhány napon belül megköthetjük az üzletet." A szovjet miniszterhelyettes hozzátette, hogy egyelőre csak az általános kérdésekről folytak a megbeszélések s még nem jutottak el addig a kényes pontig, amelyet a búza elszállítása jelent; ennek ugyanis amerikai hajókon kell megtörténnie, amelyek drágábban szállítanak, mint más külföldi hajók.

Az Egyesült Államokban ugyanakkor nyugtalanság érezhető amiatt, hogy túl sok gabonát termelnek. A jelenlegi gabonafölösleg 300 millió mázsa. Minnesota demokrata szenátora, Hubert Humphrey október 24-én új törvényjavaslatot nyújtott be a Kongresszusnál a búzatermelést illetően. Ez a javaslat, amely két éven át a termelés önkéntes korlátozását célozza, Humphrey szenátor szerint arra szolgálna, hogy csökkentse a meglévő tartalékokat, bátorítsa a farmereket arra, hogy búzával táplálják az állatállományt és csökkentse a kivitelt támogató állami szubvenciókat. Az amerikai farmerek egy ízben már elvetettek egy olyan javaslatot, amely a gabonatermelés kötelező korlátozására vonatkozott s amelyet a kormány idén májusban referendum formájában terjesztett eléjük.

Gazdasági fölény

Október 24-én összeült a budapesti Parlament. Fock Jenő miniszterelnökhelyettes ismertette a Minisztertanács beszámolóját az ország gazdasági helyzetéről. Fock egyebek közt a következőket mondotta:

„A mezőgazdaságban jelentős változások mentek végbe, az uralkodóvá vált szocialista termelési viszonyok talaján, politikai és gazdasági szervezőmunkánk, valamint erőforrásaink céltudatos felhasználása alapján a korszerű nagyüzemi gazdálkodás objektiv és szubjektiv feltételei egyre jobban kialakulnak. A mezőgazdasági termelés — az elmúlt 3 évi szokatlanul kedvezőtlen időjárási viszonyok ellenére — egyre kielégítőbben biztosította a lakosság élelmiszer ellátását. A mezőgazdaságban elért eredmények, a szocialista gazdálkodás fölényét bizonyítják... Az elmúlt években a tervezettnél többet fordítottunk a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a korszerű szocialista nagyüzemi gazdálkodás anyagi feltételeinek megteremtésére. Szilárd meggyőződésünk, hogy ez helyes volt, a helyenként felvetődő ellenkező véleményt képviselő nézetekkel szemben is."

Egy korszak vége

Konrad Adenauer távozásával Európa történetének érdekes korszaka zárult le. *Der Alte*, a 87 esztendős kancellár helyét Ludwig Erhardtnak a német *Wirtschaftswunder* szivarozó megszemélyesítőjének (és első *bűvészének*) adta át a napokban, anélkül azonban, hogy végleg visszavonult volna a politikától, ahogy az ember elvárhatná egy 87 esztendős öregúrtól. Adenauer, aki 14 esztendőn át állt a német kormány élén, a Parlament tagja s pártjának, a Keresztény Demokrata Pártnak vezetője marad továbbra is. Miközben íróasztalát, (amit megvásárolt a kormánytól), kivitték a Schaumburg Palotából, ő maga új irodájában helyezkedett el : a történelem emez öreg formálójától aligha várhatjuk, hogy teljességgel visszavonul, rózsákat ápolva a Rajna túlsó oldalán lévő házában. A joga, hogy továbbra is részese legyen hazája politikát alakító erőinek, mindenesetre megvan. Amit a háború utáni Németországért tett, ma már történelem. Nemcsak arról van szó, hogy visszaállította a német nemzeti méltóságot és politikai folytonosságot, nemcsak arról, hogy a romokban heverő ország helyén új és a demokrácia eszményeit figyelemben tartó országot épített, arról is, hogy a német népet újra bekapcsolta a nyugati történelem áramkörébe, szerves részévé tette az európai és a világfejlődésnek. Amikor 73 esztendős korában kancellárrá választották, (abban a korban, amikor a legtöbb politikus és államférfi pályafutása *befejeződik*), Adenauer kifejtette, hogy célja Németországot „tiszteletre méltóvá" tenni, s noha kertelés nélkül elismerte hazája bűnösségét a náci szörnyűségekben, világossá tette, hogy véleménye szerint egy nép nem lehet *bűnös* mindenkor és mindenben. Honfitársait is ekként szemlélte ; bizonyos *távolságból és megfelelő* bizalmatlansággal, mégis szeretettel : *„húsevő birkáknak"* nevezte őket, akik gondolkodás nélkül követték Hitlert, de hozzátette, hogy : *„valami jót mégis lehet és kell kihozni a németekből"*. A felfogása volt történelmi ; a módszereivel sokat lehet és kell is vitatkoznunk.

Egyike volt azoknak, akik John Foster Dulles és Sztálin halála után alig-alig értették meg a szovjet rendszerben bekövetkező változások fontosságát ; akik a hidegháborút kötelező elvnek tartották akkor is, amikor az idő már kikezdte ennek a koncepciónak alapelveit. Innen fakadt merevsége, mely néha meglepő fordulatokkal párosult, (mint legutóbbi közeledése, titokban, Hruscsovhoz a német kérdés megoldását illetően), de alapjában véve mindig ugyanaz maradt : idealizmusa és realizmusa egy évtized alatt átformálta ugyan a németség egy részét, de kora és szemlélete lassan-lassan már akadályává vált tulajdon továbbfejlődésének ; átlátott az orosz szitán, de látóköre egyre homályosabbá vált. Utódai, ha másban nem, ebben mindenképp különbözni fognak tőle.

De akár így, akár úgy, Adenauer szerepe Európa háború utáni történelmében elhatározó jellegű volt. Tíz esztendővel ezelőtt egy alkalommal kifejtette : *„Egyetlen kívánságom, hogy egyszer, a jövőben, amikor az emberiség visszanéz korunk felhős, poros tájaira, elmondhassák rólam, hogy megtettem kötelességemet."* Sok mindenben tévedhetett és tévedett, ez egyben azonban nem : megtette a kötelességét.

B. T.

⁂

99.95 SZÁZALÉKOT kapott az új kelet-német Parlament képviselőjelölti listája. A kommunista egységlista 434 jelöltje közül 42 volt tagja a hitleri náci pártnak.

⁂

BUDAY DÉNES, az ismert dal- és operettszerző, 73 éves korában Budapesten elhunyt. Sok költő-kortársának versét zenésítette meg.

Az IDŐ Sodrában

Argentína

A dél-amerikai földrész államcsinyei, lázongásai és felkelései között alig vette észre a világ, hogy Argentina 18 hónapos katonai uralom után újból visszatért az alkotmányos köztársaság útjára: a Buenos Aires-i Parlamentben letette az esküt Argentína 29. elnöke, Dr. Arturo Umberto Illia, e sorban első Frondizi kormányának katonai megdöntése óta. Frondizi kormánya nem sok jót hagyott az új elnökre; a tábornokok s a kezükben tartott politikusok gondja a hatalom volt s nem az ország jóléte. Dél-Amerika második nemzetének gazdasága a káosz felé rohant. Infláció, munkanélküliség, hatalmas nemzeti adósság, napi harcok a vetélkedő katonai frakciók között: ez volt Argentína képe Frondizi parancsnoksága idején.

Illia, ez az érett és magabiztos kisvárosi orvos, akinek középutas pártja, a Népi Radikális Párt Frondizi Radikális Pártjából szakadt ki még 1957-ben, két főfeladatot lát maga előtt; az egyik Argentina nemzeti méltóságának helyreállítása; a másik — s ennél nem kevésbé fontos — a gazdaság egyensúlyának megteremtése. A megfigyelők szerint kevés elnöknek voltak olyan lehetőségei, mint éppen neki. Kormányának legfőbb jellegzetessége, hogy hiányzanak belőle a tábornokok és a „nagy" államférfiak díszes nevei: azokból a nyugodt, odaadó szellemi foglalkozásúakból áll, akikre — talán egyedül — építhet az ország.

Az új elnök mindeddig azonban alig-alig árulta el, miként kívánja kormányozni az országot. Általában nyugatbarátnak s a szabad vállalkozás hívének tartják, noha elnökválasztási plattformja nacionalista volt, s legfőbb pontjaként azoknak az ellentmondásos olajszerződéseknek e felbontása szerepelt, amelyeket elődje 1958 és 1960 között külföldi vállalatokkal kötött. E terv megvalósításaként az elmúlt héten összeült az a nemzeti vizsgálóbizottság, mely — rövid tájékozódás után — a Frondizi-kötötte szerződéseket törvényteleneknek nyilvánította. Mind ennek ellenére, Illia magánbeszélgetésekben kijelentette, hogy a probléma voltaképp aránytalanul felfújt, s hogy véleménye szerint az olajszerződések újra való megkötése — Argentina számára kedvezőbb feltételekkel — a kormány egyik legfontosabb feladata: a gazdasági élet fellendülése függ ettől. Illia középutas-radikális kormánya bizakodással látott munkához; majd kiderül, milyen joggal.

G. D.

Menekülők

Két héttel ezelőtt, egy világos tokiói hajnalon, Csu Hung-csing, a Kínai Népköztársaság Japánban tartózkodó, héttagú tudományos küldöttségének mérnök-tagja, úgy döntött, hogy nem várhat tovább: csoportja öt óra múlva indult vissza a Sárga Sárkány országába; elérkezett a cselekvés órája. Kollégáinak, mintegy mellékesen, bejelentette, hogy még egy kis „reggeli sétára" indul, ám amint kilépett a Palace Hotel kapuján, rohanni kezdett, két karral integetve egy közeledő taxi felé. A taxi megállt. Csu tört japánsággal igyekezett megértetni vele, hogy vigye a Formózai Követség épületéhez. A sofőr azonban nem tudta az utat s a kocsi tíz kibírhatatlan percen át körbe-körbe járt, míg végül is Csu, végső elkeseredésében utasította a sofőrt, hogy vigye — a Szovjet Követségre. Szerencséjére az épület éppen ott volt a sarkon; Csu kiugrott, kifizette a taxit, s a kapu zárva lévén, hirtelem elhatározással megmászta a kétméter magas kerítést s beugrott **szovjet területre.** Nagy volt a szovjet követségi tisztviselők meglepetése, akiknek gyorsan, lihegve mesélte el, hogy micsoda „iszonyú hely" Peking, s hogy tettének egyetlen oka volt: „meg akart szabadulni a kommunizmus fojtogató légkörétől".

Jó helyre jött? Csu kifejtette, hogy még a Szovjetuniót is szívesebben választja, mint szülőhazájának tájait, de legszívesebben mégis Formózára menne, ha ez lehetséges. Lehetséges volt. A Szovjet Követség tisztviselői tudták az utat, barátságosan átkalauzolták a remegő mérnököt a japán rendőrségre, ahol is azt a felvilágosítást kapta, hogy bármikor indulhat Formóza szigetére.

De ha Csu Hung-csing megijesztette kissé a tokiói Szovjet Követség tisztviselőit, Csu Hsiang-pu megörvendeztette őket, Moszkvában. Ez a Csu 1957. óta a londoni Kínai Követség másodtitkára volt, s útban hazafelé — Moszkván keresztül — feleségével és két gyermekével, úgy döntött, hogy a szovjet szabadság mégis nagyobb a kínainál. Elhatározását csakhamar megneszelték Nyugaton, megindultak a tájékozódások, de a Kreml — e pillanatban már — óvatosabbnak bizonyult: sem nem tagadták, sem nem cáfolták jelenlétét Moszkvában, egyszerűen nem voltak hajlandók nyilatkozni. Az ok eléggé érthető, ha arra gondolunk, hogy valaki, akit Csi Hsiang-punak neveztek, mint Kína kémszervezetének egyik fontos ügynöke működött az 1954-es genfi konferencián, mely az indokínai problémát tárgyalta. Ha az egykori londoni másodtitkár valóban azonos a genfi kémmel, a moszkvai kémelhárítás és tájékozódás többet nyerhet vele, mint bármely más „egyszerű" diplomatával.

D.

Lassuló világ

Az események hallatlan felgyorsulásának idején elég egy pillantást vetnünk az „atomórákra", (már akinek van), hogy megállapítsuk, a világ, pontosabban *földünk* lelassul. Ne ijedjen meg senki : egyelőre szó sincs arról, hogy végképp *megálljon* s ilyként még számtalan megfelelő alkalom mutatkozhat *bármely táborban* ahhoz, hogy mesterséges úton tegyen pontot a föld forgására. De annyi mégis bizonyos, hogy 1963. október 31-én, éjfélkor, a világ valamennyi atomóráját *egytized másodperccel* hátraállították. Ezek a furcsa műszerek ugyanis oly pontosak és oly érzékenyek, hogy 150.000 esztendőnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy másodperccel sietve vagy késve találjuk őket. 1955. óta a világ idejét eme szerkezetekkel mérjük : valamennyi óra ehhez igazodik. Hívjuk fel az óratulajdonosk figyelmét erre az eseményre. Óráinkat igazítsuk tehát vissza egytized másodperccel, különben joggal vádolhatnak bennünket, miszerint nem tartunk lépést az idővel. Dehát valóban olyan fontos tényező *egytized másodperc*? Úgy tűnik, igen.

Ha ez a „visszaállítás" nem történnék meg, a csillagászok csakhamar felfedeznék, hogy számításaik, a csillagok állását, a szputnyikok helyzetét, a csillagpályák ívét illetően egyszerűen nem felelnek meg a valóságnak. Annál jobb, mondhatná valaki. De vannak, akik az ilyesfajta elhamarkodott megállapítással nem értenek egyet. A különös a dologban persze az, hogy nem az atomórák *késnek* ; hanem hogy túlságosan is pontosak : oly eltérésekre hívták fel a tudósok figyelmét, melyek létezéséről eddig senkinek sem volt fogalma.

1955-ig az idő alapegysége a *nap* volt, (24 óra), de az atomórák bebizonyították, hogy — tudományos előrelátás ide vagy oda—ebben a dologban is tévedtünk : szó sincs arról, hogy 24 óra állandó jelenséget alkotna a föld forgási idejében. A helyzet ugyanis az, hogy földünk — forgás közben — hol lelassul, hol meg felgyorsul : jelenleg éppen lassulófélben van, ami annyit jelent, hogy minden nap a másodperc *két ezredével hosszabb*, mint az előző nap ; többet élünk, jobban élünk !

De tudósaink nem elégedtek meg e leegyszerűsítéssel, mely a csillagászati időt földünk idejére igyekszik változtatni az öröklétet aprópénzre váltani. Kiderítették azt is, hogy különbség van *csillagászati idő* valamint *atomidő* között, s hogy e kettő különös módon egytized másodperc eltérést mutat. Tegyük hozzá, hogy ez a lassulás aggasztó gyorsasággal történik : az órákat egyszer már, 1961-ben, vissza kellett állítani egytized másodperccel.

Most már csak az a kérdés, *mi okozza* e gyorsuló lassulást ? E kérdésre a tudósok egyelőre nem tudnak választ adni ; véleményük szerint ez összefüggésben van a föld folyékony középpontjának mozgásával, vagy esetleg a szárazföldek tömegeinek változásával. Lehetséges. De lehetséges az is, hogy az öreg föld egyszerűen meg akar állni. Unja már az örökös körforgást ?

A. T.

⁂

PABLO CASALS zenetörténeti múzeumot alapít Barcelonában. A múzeumnak ajándékozza gazdag gyűjteményét, közte Beethoven V. szimfóniájának kotta-kéziratát és 6 Stradivariját.

⁂

ORSZÁGH TIVADAR hegedümüvész, a Zeneművészeti Főiskola vonós főtanszakának vezető tanára, a világhírű Waldbauer-Kerpely vonósnégyes tagja, Budapesten hosszú betegség után, 62 éves korában elhunyt.

JEAN COCTEAU (1889-1963)

Költő volt, író vagy kritikus? Filmrendező, díszlettervező, festő? Proteuszként megannyi alakba rejtezett, hogy a nyomokat eltüntesse maga után, s megfoghatatlanul bujkált a kutató tekintet elöl? Vagy éppen mindig önmagát akarta megmutatni, ha a toll vagy az ecset után nyúlt? Csak paradoxonokban lehet róla szólni; maga is erre buzdított: „a hazugság vagyok, de az igazat mondom". Híve és ellensége számos volt, s mindkét fél érvei tetszetősek. Kötéltáncos volt, szemfényvesztő bűvész, a társaság szellemes szórakoztatója, vagy igaz költő, akinek angyalok súgják az orfikus igéket? Mély volt vagy felszínes, talmi pózokban tetszelgett, vagy fájó sebeit tépte? Párizs örökifjú és frivol dandyje volt, elegáns lázadó, aki mozdulatait is megtervezte, s finom metszésű kezét kihívó szándékkal viselte, vagy inkább már életében irodalomtörténeti nagyság, az oxfordi egyetem díszdoktora, s egy a Francia Akadémia negyven „halhatatlanja" közül? Teremtette a divatokat vagy követte őket? Minden áramlat felszippantotta, vagy egy nemzedék életérzését határozta meg?

Annyi bizonyos, mindenütt ott volt: akár a legfrissebb újdonság lelkes hívévé szegődött, akár éppen megelőzte korát. Neve elválaszthatatlan ötven év irodalmi és művészeti forrongásától. Külső eseményekben nem túlságosan változatos élete mozgalmak s főleg találkozások története. S ha a gazdag polgárcsalád sarját már kamaszkorától kezdve Barrès, Maurice Rostand, Anna de Noailles és Proust bátorítja, s csodagyerekként ünnepli, a világháború előestéjén megtagadja addigi verseit, s új mesterek, új társak után néz.

1910 körül Nizsinszkij és Sztravinszkij barátja és Gyagilev „Orosz Balett"-jének szövegkönyvírója. A háború alatt a „kubisták" és költőtársaik — Cendrars, Max Jacob, Reverdy — köréhez csatlakozik, s Picasso, a másik iskolához nem köthető művész mindvégig barátja marad. Vajon Apollinaire-t másolja-e az 1917-es, Satie zenéjére írt, „Parade" című balettjében, s a futuristákat utánozza a „Cap de Bonne-Espérance" verseiben? Egy évvel később már a dzsessznek hódol, s a „Le Coq et l'Arlequin" cikkgyüjteményében a „Hatok" zenei csoportjának az esztétikáját fogalmazza meg. A „Vocabulaire" verseiben s a D. Milhaud zenéjére írt és Dufy díszleteiben bemutatott „Le boeuf sur le toit' című „tréfájában" dadaista, hogy a huszas évek elején védence és szellemi mentora, a zseniális kamasz, Radiguet hatására az anarchiából visszatérjen a rendbe, s meghirdesse az új klasszicimust („Plain-Chant"). Radiguet halála után válságos évek következnek: a kábítószerben keres menedéket („Opium"), majd a neokatolicizmus szele is megérinti („Lettre à Jacques Maritain", 1925.) S útja továbbra is csupa kitérőn át vezet: „A vásott kölykök"-ben — amelyet az európai regényirodalomban valóságos wertheri hullám követett, s amely nélkül bizonyára nem születik meg Márai „Zendülők"-je és Szerb Antal „Utas és Holdvilág"-ja sem — még Radiguet emléke kísért, de a görög dráma és mítosz modernizálásával („La Machine infernale", „Orphée") Giraudoux-ig, Anouilh-ig és Sartre-ig teremt divatot. Közben Honeggernek („Antigone"), Sztravinszkijnek („Oedipus Rex") ír oratóriumszöveget, s Shakespeare-t („Les Chevaliers de la Table Ronde"), a francia klasszikus drámát („Renaud et Armide"), a bulvárszínpad hagyományait („Les parents terribles") és a hugói nagyromantikát („L'Aigle à deux têtes") igyekszik felélesztení. S noha élete végéig változatlan frissességgel alkot — a filmet, a freskófestészetet ekkor fedezi fel igazán, fájdalmas, önelemző vallomásait ekkor írja, s költészete is csak gazdagodik és tisztul a „Requiem" utolsó kötetéig — igazi nagy korszaka, amikor valóban az eseményekkel együtt lélegzett, s amikor nálunk is egy írónemzedék Huxley és Giraudoux mellé helyezte szellemi Pantheonjában: a két háború közötti évek voltak.

Cocteau legendája már életében bevonult az irodalomtörténetbe: a Költőé, aki a hétköznapokon túl a csodát kereste, a láthatatlant másolta, s a természetfölötti morze-üzeneteit fogta föl, aki csak költő akart lenni versben, regényben, kritikában, filmen vagy színpadon, s aki mindenhová tartozott, de végül senkié — sem egyházé, sem szektáé, sem párté, sem egy iskoláé — nem volt, s lelke mélyén megmaradt csodálkozásra képes kamasznak. A műveket pedig az idő bizonyára megrostálja, s előbb-utóbb kevésbé figyelünk majd „saját mitologiájára", — az angyalok, rózsák, márványtorzók és gipszszobrok, csillagok, kakasok, matrózok, alvilági üvegesek, romantikus cigányok, beszélő lovak, vérrózsás tenyerek, a modoros görögség, a kissé túl sokat emlegetett Orfeusz s a túlvilágra nyíló tükrök „költői" kelléktárára, — hanem egyre inkább kihalljuk a „Difficulté d'être", a „Journal d'un inconnu", az „Ange Heurtebise" vagy a „Crucifixion" mögül a magányos, elszigetelt, a halállal társalgó ember szorongását és panaszát, a szerelem reménytelenségét, a szépség fájó sóvárgását. Talán bohózatában, a „Mariés de la Tour Eiffel"-ben is felfedezzük a mai „abszurd" színház előfutárát, felismerjük, hogy majdnem minden művét a teatralitás felől kell megközelíteni, hogy az őszinteségre is rátaláljunk, s változatlanul olvassuk és szeretjük három költői és könnyed, ironikus és mégis fájdalmas regényét, a „Thomas l'Imposteur"-t, a „Grand Ecart"-t és a „Vásott kölykök"-et.

(t.l.)

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

Az örök száműzöttség költője: Giorgiosz Széférisz

Az idei irodalmi Nobel-díj nyertese

AZ IDEI irodalmi Nobel-díjat Giorgiosz Széférisz görög költő kapta meg. Széférisz 1900-ban született Szmirnában. 1914-ben kerül Athénbe, s itt fejezi be gimnáziumi éveit. 1918 és 1925 között Párizsban folytat jogi tanulmányokat, amelyek a diplomáciai pályára vezetik. Először Angliában, majd Albániában teljesít külügyi szolgálatot, s 1941-ben követi a görög kormányt közel-keleti száműzetésébe. Az ország felszabadítása után visszatér Athénbe, majd az ankarai és londoni Görög Nagykövetségen foglal el tanácsosi állást. 1952-ben libanoni nagykövet lesz, 1957-ben pedig újra Angliába tér vissza, ahol egészen 1962-ig tartózkodik. Jelenleg Athénben él.

A diplomáciai pálya nem akadályozta meg az alkotásban : számos verskötetet és irodalmi tanulmányt közölt. Széférisz verseinek gyűjteményes kötete 1960-ban, majd bővített kiadásban 1962-ben jelent meg. 1958-ban kiadták összegyűjtött esszéit is.

Az elmúlt ötven év során a görög költészetet az útkeresés, a kutatás jellemezte. Legjobbjaik arra kerestek választ : a függetlenséget követő nagy történelmi és társadalmi változásban hol találhatják meg az éltető hagyományt, s melyik nyelvet válasszák, a démotikust, a népit, vagy az ún. tiszta nyelvet ? Az útkeresés három állomását jelző névhez — Palamaszhoz, Cavafiszhoz és Szikélianoszhoz — az 1931-es *„Strófa"* című kötetétől kezdve Széférisz is hozzá számítják. A kötet már megjelenése pillanatában nagy hatást keltett : új hang jelentkezett a görög irodalomban, de főleg új, egyszerű és közérthető nyelv. Az egyik görög kritikus így köszöntötte ezt a megújulást : *„a többi költővel ellentétben, akik finomkodó, bonyolult, mesterkélt, ritka szavakkal hivalkodó és a gondolat természetes menetét megtörő nyelvezethez szoktatták az olvasót, Széférisz személyében, kellemes meglepetésünkre, olyan költő jelentkezik, aki, talán elsőként, hétköznapi beszédünktől nem sokban különböző nyelven szól."* S valóban, Széférisz verseit olvasva, mintha csak a köznapi társalgást hallanánk, vagy meglepnénk a költőt, amint magának mormolja szavait.

„Egyetlen célom, hogy egyszerűen szóljak. Bárcsak részesülhetnék ebben a kegyelemben !" — írja 1942-ben *„A folyóparti öregember"* című művében.

„Énekünket oly dúsan hangszereltük.
Hogy lassan elveszett a dallam
Művészetünket úgy felcicomáztuk
Hogy a cirádák eltakarták arcát
Itt az ideje hogy kimondjuk végre
Ami az ajkunkon van : holnap már
lelkünk vitorlája dagad."

SZÉFÉRISZ első verseit 1924-ben írta, s az azóta eltelt negyven év alatt csak egyre jobban kiteljesedett ez a meglepően egyszerű és tiszta nyelvű költészet. Tanulnak tőle a fiatal görög költők, de hatása az irodalmi körökön is túlnő. A *„Strófa"*, az 1935-ös *„Mithológia"*, az 1937-es *„Tanulmányfüzet"*, a *„Hajónapló"* három kötete (1940, 1944, 1955) a költő egyéni drámáján és útkeresésén túl több nemzedék görögjeinek a nevében szólt. Széférisz életműve ugyanis, noha gyakran hivatkozik a múlt alkotásaira, s idéz régi formákat és érzéseket, elválaszthatatlan a mai problémáktól. Művészete híd az örökre elveszettnek hitt és a még soha föl nem fedezett között, a mítoszok, a történelem, a rég volt igazságok és a regés hősök s a hétköznapok Hellásza, a múltból örökölt, de ma is élő érzések között. Elég egy mozdulat, a mezőn dolgozó asszony körvonala, a forrásból ivó ló alakja, egy rozoga hajó fedélzetén síró gyerek, a kávézó előtt üldögélő aggastyán sóvár tekintete, hogy a tovatűnő és mégis oly súlyos pillanatban felvillantsa a költő a múlt látomását és a jelen képét. És a fák és a sziklák (és főleg a fák és a sziklák) öröktől valók és még mindig élők Széférisz költészetében. Az olajfák *„őseink ráncait viselik"*, s a sziklák *„az ősök bölcsességét őrzik"*.

Széférisznél senki nem fejezte ki jobban a mai Görögország táját és emberét : az egyiknek szépségét, a másiknak nemeslelkűségét, s azt is, amit a megnyerő külsőség az idegen szeme elől oly gyakran leplez : az igazi problémákat, a rejtett sebeket. A sorsot, amely a gazdagságot oly fösvényen méri ennek a népnek : hogy csodálni lehet, hogy megmaradt a nyomor és a megpróbáltatások közepette :

„Már nem is értjük, hogyan is építettük hajdan
Házunkat, kunyhónkat, gazdag csűrjeinket.
S a lakodalmak zöld koszorúja, a váltott gyűrűk
Lelkünknek csak megannyi rejtély.
Hogyan születtek meg, s hogy nőttek fel fiaink ?"

A FUKAR TERMÉSZETTEL együtt a történelem csapásai sújtják az országot : a görög nép nyögte a hódítót, viselte a szégyent, szenvedte a kínzást. A költő száműzetése helyén hallja megtizedelt népe jajszavát. Talán Széférisz vándorélete magyarázza az örökös száműzetés érzését, a haza és a fény után sóvárgó vágyat, amely műveinek állandóan visszatérő témája. Szülőföldjéhez a görög embert olyan erős szálak fűzik, hogy ezernyi megpróbáltatáson át is csak ide tér vissza. A költő egész műve a hazatérésről szól, s a sorok mögött egyre csak megjelenik Odysseus. A vándor, kinek *„szemét a keserű hullám sója marja"*, alázatos és nyugodt hangon meséli a költőnek, *„hogyan dobálta szét és nyelte el társait az ár"*

Az 1922-es nagy menekülés Kis-Ázsia görögjeit elűzte hazájukból. Széférisz se térhetett vissza többé szülőföldjére, s talán ezért is érzi magát Görögországban gyökértelennek. Igaz, a mű a személyes sérelmen fölülemelkedik. Nehéz a görög sors, vagy pontosabban nehéz a görög embernek választania azt, ami ezzel jár : a száműzetést és az összetartást, a vándorlást és a megtelepedést. Vágyai, igényei százfelé is vonnák, hazájában csak ledőlt oszlopot talál, s a parton csak a hullámsírból kivetettek nyomát leli s mégis a költő tudja : akiknek semmijük sem maradt, tanító szavukat még hallathatják. Szokratesz, Odysseus utóda vallja : *„ha a szenvedés emberi dolog is, nemcsak azért vagyunk emberek, hogy szenvedjünk."*

G. R.

ILLYÉS-EST BRÜSSZELBEN

A brüsszeli „Palais des Beaux-Arts" arról nevezetes, hogy a világ egyik legaktívabb művészeti központja. Hogy csak a magyar vonatkozású kiállításokat említsük: itt láttak először egy évvel ezelőtt közönséget és a szó szoros értelmében „napvilágot" Csontvárynak azok az óriás-képei, melyeket eddig pincében őriztek; itt kerültek először a nyugati közönség elé Vajda Lajos hátrahagyott művei és Szabó Lajos rajzai, az ismeretlen modern magyar festészeti hagyomány más képviselői között.

Október 24-én este a palota „Rotonde"-termében Illyés Gyula tiszteletére gyulladtak fel a csillárok. A belga PEN Klub francia tagozata és a „Journal des Poètes" — a világ egyetlen és kizárólag a költészet eseményeivel, már harminc éve foglalkozó újsága — ünnepi fogadásán megjelentek a belga irodalmi élet kiválóságai: Pierre-Louis Flouquet, Roger Bodart, Carlos de Radzitzky, Pierre della Failler, Jacqueline Ballmann, az itt élő magyarok képviselői és nagy számban a belgiumi magyar diákok.

Robert Goffin, a belga PEN Klub elnöke üdvözölte a költőt. Ezután Pierre Emmanuel, francia költő arról beszélt, milyen áldozatos és ugyanakkor addig ismeretlen örömöket rejtő munkát jelentett számára és a többi francia és belga költőnek is az Illyés versek fordítása. Kiemelte a most megjelent francia nyelvű Illyés-kötet szerkesztőjének, Gara Lászlónak fáradhatatlan munkáját, majd elmondta, mit jelent a francia költőnek és gondolkodónak és így az egész nyugati világnak Illyés Gyula költészete. Ebben a nyugati világban, ahol az emberek éppúgy félnek a szellemi éhinségtől és a lelki szárazságtól, mint a világ más, gazdaságilag kevésbé fejlett tájain az éhség és nyomor okozta lealacsonyodástól, Illyés Gyula életműve a „permanenciát", a minden körülmények között átmentett reményt képviseli, a mindennapi élet és a rendkívüli pillanatok helytálló hősiességét, amelyből a nyugati ember nem győzhet eleget tanulni.

A kiváló szavalóművészek előadása után Illyés Gyula lépett a pódiumra és néhány szót mondott arról, hogy olyan nyelven fog megszólalni, melyben egyetlen rokon szó sincs a francia füleknek — felolvasta egy versét magyarul.

„Rálőttem a galambra,
de nem találtam el;
Zsákmányom nem maradt más,
cak egy lengő pehely
meg az a szemrehányó
riadt elröppenés
ahogy a galamb oldalt
szökkenve hátranéz.

Elsüttette a fegyvert
ifjúi vad remény,
látom ma is a pelyhet
hogy leng-libeg felém.
Rálőttem a galambra,
nem löttem meg de ö
tekintetével újra —
újra szivembe lö."

Utána Illyés az új kötet vásárlóinak dedikálta könyvét.

A brüsszeli Magyar Követség a legnagyobb élő magyar költő ünnepi estjén egyedül a kultúrtanácsossal képviseltette magát.

Az Illyés Gyula tiszteletére rendezett irodalmi est a magyar kultúra nemzetközi sikere volt.

HUSZÁR MAGDA

Útlevelet a műveknek

A PEN KEREKASZTAL KONFERENCIÁJA RHEIMSBEN

Október második felében zajlott le Rheimsben a PEN Klub kerekasztal konferenciája. Ez volt a harmadik ilyen összejövetel ; az elsőt tavaly rendezték Rómában, a másodikat ez év májusában Brüsszelben. A megbeszéléseknek mindig más és más a témájuk ; most a színpadi művek fordításáról és átültetéséről tárgyaltak.

A konferencián a világ minden tájáról érkezett írók vettek részt ; az amerikai Elmer Rice csakúgy ott volt, mint a dél-vietnami Thu-Van asszony, az ausztriai Theodor Csokor csakúgy, mint a Franciaországban élő Eugène Ionesco, vagy a japán Takeshi Kurahashi.

Magyar részről a Nyugaton élő Gara László, Halász Ernő, Szász Katalin, Tábori Pál és Werner Géza, Budapestről pedig Hubay Miklós, Kéry László, Ottlik Géza és Thurzó Gábor volt jelen.

A vita két napon át tartott. Elhatározták, hogy összeállítják a színpadi szerzők nemzetközi névsorát, a fordítóknak a Nemzetközi Színházi Intézetnél lévő névsorát kiegészítik, jegyzéket készítenek a különböző országok színházairól abból a szempontból is, hogy milyen műveket játszanak, bizottságot küldenek ki, amely elősegíti a kevésbé ismert nyelveken írott színdarabok fordítását. Elfogadtak ezenkívül még számos indítványt.

A magyarok érdekes és értékes felszólalásokkal gazdagították a vitát. Tábori Pál, a konferencia befejezéseként angol nyelven előterjesztette a zárójelentést, amely magába foglalta a kétnapos vita teljes anyagát.

A vitában felszólalt Gara László, és felolvasta Michel Chodkiewicznek, a párizsi Seuil-kiadó (Szabó Magda, Ottlik Géza és a Magyar Költészeti Antológia kiadója) osztályezetőjének hozzá intézett levelét. A levél szövege a következő :

„Kedves Barátom !

Végtelenül örülnék, ha a nemzetközi PEN Klub ülésén felvetne egy kérdést, amely szerintem nagyon is közelről érinti a gondolatok és kifejezési eszközeik szabad forgalmának problémáját. Lengyel József elbeszélésének az ügyéről akarok szólni, amely az „Új Írás" című folyóirat januári számában jelent meg (1).

Január óta több ízben kértem az elbeszélés kiadói jogát, előbb táviratban, majd később levélben. A Magyar Szerzői Jogvédő Iroda először azt válaszolta, hogy a kérdéses szöveget csak a szerző más elbeszéléseivel együtt lehet kiadni. Ebbe elvileg beleegyeztem, s kértem, jelölje meg a szerző azokat az írásait, amelyeket szeretne kötetébe felvenni. Erre a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda ajánlatát visszavonta, s csak annyit közölt velem, hogy Lengyel József elbeszélésének szerzői joga már foglalt — noha egyéb úton biztos tudomásom van arról, hogy egyetlen francia kiadó kérése sem előzte meg az enyémet. Végtelenül meglep, hogy egy Magyarországon megjelent — és nagy feltűnést keltő — írástól megtagadják a kiutazási vízumot. A Szovjetunió ezen a téren nagyobb liberalizmusról tanúskodik és Szolzsenyicin regényének francia kiadása vagy Nyekraszovnak „Kyra" című, az idén a mi gondozásunkban megjelent könyve jó példával szolgálhatnának. (Hadd jegyezzem meg egyébként, hogy a „Kyra" esete teljesen azonos Lengyel elbeszélésével : a szerzői jogokat ugyanis a folyóirat-közlés alapján vettük meg ; könyvformában a szöveg csak jóval később jelent meg, alig néhány héttel azelőtt, hogy a francia fordítás könyvkereskedelmi forgalomba került.)

Nem tudom elképzelni, hogy a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda válasza felelősségteljes és megfontolt határozatot tükrözzön. Azt hiszem, hogy az elutasító válaszra a magyarázatot a megszokott adminisztratív intézkedések dzsungeljében kell keresni. Mégis fontosnak tartom, hogy a különböző országok írói, s elsősorban természetesen a magyar írók tudomást szerezzenek arról a kellemetlen helyzetről, amelyet ezek az intézkedések okoznak a nyugati kiadóknak, akik, ha még oly következetesen vallják is a kulturális csere szívélyes politikáját, mint éppen a mi könyvkiadónk, az ilyen intézkedések láttán előbb-utóbb könnyen elkedvetlenednek.

Maradok őszinte tisztelettel
Michel Chodkiewicz"

Kéry László, a budapesti PEN főtitkára, a magyar küldöttség vezetője, felszólalásában kitért az érdembeli válasz elől.

(1) Az elbeszélés a sztálini koncentrációs táborokról szól. (A szerk.)

KELET-EURÓPAI estet rendeztek a Párizsi Biennale alkalmából október 23-án, a Modern Művészetek Múzeumában. Charles Dobzynski francia költő és műfordító bevezetőjében hangsúlyozta a költészet különleges jelentőségét Kelet-Európában, a költők összeforrottságát a nép ügyével s évszázados harcukat mindenféle elnyomás ellen. A felolvasó-esten a Szovjetuniót Voznyeszenszkij, Bella Ahmadulina és Jevtusenko, Csehszlovákiát Jiri Sotola, a szlovén költészetet Dane Zayts, Lengyelországot Tadeus Rozewicz, Stanislas Jerzyec, Arnold Slucki. Miron Bialochewski és Jerzy Fikowski költeményei, Magyarországot az est keretében személyesen is fellépő Tardos Tibor prózaversei képviselték.

TÁMADÁS TVARDOVSZKIJ ÉS JEVTUSENKO ELLEN

Az Orosz Írószövetség hivatalos lapja, az *„Oktyabr"* című folyóirat utolsó számában élesen bírálja Alekszandr Tvardovszkijt az ismert szovjet költőt és írót, a *„Novij Mir"* című folyóirat főszerkesztőjét, s különösen azt veti a szemére, hogy utolsó művében, a *„Thorkin a másvilágon"*-ban „apolitikus" álláspontot foglalt el.

Tvardovszkij, aki nem először választotta Tyorkint hőséül, hosszú költeményében — mint az Irodalmi Újság erről már beszámolt, — most a katona túlvilági kalandjait meséli el. Tyorkin pokoljárásának színhelye nem más, mint a sztálini világ ! A szatirikus mű megnyerte Hruscsov tetszését, és teljes terjedelmében megjelenhetett az „Iszvesztyija" augusztus 17-i számában.

Az *„Oktyabr"*, amelynek főszerkesztője Kocsetov, a hírhedt sztálinista, azzal vádolja Tvardovszkijt, hogy a sztálinizmusnak *„kizárólag negatív"* bírálatára szorítkozott, s Tyorkinban üres, hiábavaló alakot mintázott meg. A folyóirat kioktatását ezzel fejezi be : „Hiányzik a főhős s vele együtt a szerző álláspontjának pontos társadalmi meghatározása Ez Tvardovszkij utolsó művének szembeötlő fogyatékossága."

***

Jevtusenkót, az ismert fiatal szovjet költőt a moszkvai sajtóban újabb támadások érték : ezúttal az *„Izvesztyija"* című lap vette célba.

A lap három vádat emel a költő ellen :

1) Meghívó nélkül megjelent az európai íróknak ez év augusztusában Leningrádban tartott összejövetelén.

2) Erre az összejövetelre valószínűleg azért ment el, hogy *„néhány nyugati írót barátian vállon veregessen, s ezzel is megmutassa, milyen jól ismerik mindenütt a nevét"*.

3) Az elmúlt télen, amikor Nyugat-Németországban járt, azzal dicsekedett Hans Enzenberger német költő előtt, hogy kitűnően ismeri Rilke műveit. Jevtusenko azonban nem tud németül, Rilke művei közül pedig nagyon keveset fordítottak le oroszra. Akkor viszont honnan ismerhetné olyan jól a költő verseit ? — teszi fel a vádoló kérdést az *„Izvesztyija"*.

VELE VAGY ELLENE ?

HOZZÁSZÓLÁS ANSERMET NYILATKOZATÁHOZ, KODÁLY ÉS LUKÁCS GYÖRGY LEVELEIHEZ

ZENÉBEN JÁRATOS olvasóim bizonyára kitalálják, hogy a dodekafóniáról van szó, melyet három évtizede oly konokul támadnak és védenek öt világrész muzsikusai aszerint, hogy ide vagy oda tartoznak. Sokszor feltettem már magamban a kérdést: vajon nem kár-e annyi jobb sorsra érdemes energiát terméketlen polémiára vesztegetni, amikor volnának ennél fontosabb és sürgősebb elintéznivalók a haladó zene táborában, itt is, Magyarországon is. Minthogy azonban a polémia sohasem egészen terméketlen (ha már másra nem jó, legalább elősegíti a fogalmak pontos meghatározását), hadd szóljak hozzá az Irodalmi Újság szeptember 15-i számának zenei közleményeihez, ha már egyszer felvetették a problémát.

Az idézett szám három zenei vonatkozású írást tartalmaz, mindhárom Ernest Ansermet nemrég megjelent könyvével kapcsolatos. Az elsőben maga Ansermet nyilatkozik a lap tudósítójának. Szavaiból kitudódik, hogy nem szereti a dodekafóniát, amit tudomásul kell vennünk. De mást is: azt, hogy ez a kiváló mester, aki századunk zenéjének történetében olyan kimagasló helyet tölt be, nem nagyon ismerheti a mai magyar zenét, azaz a Bartók-Kodály utáni nemzedékek munkásságát (az egy Kovách Andrást kivéve, akinek sajnos én nem ismerem a műveit), pedig, ha csak a külföldön élő tanítványokat nézzük, akadna köztük több jelentős név, hogy csak egyet említsünk: az Ansermet szomszédságában élő Veress Sándor. Weiner és Dohnányi kortársak ugyan, de zenéjük előbbi korok hagyományait folytatja.

A másik közlemény Lukács Györgynek Ansermet-hez intézett két levele, melyeknek filozófiai részét most figyelmen kívül hagyom, néhány sornyi részletet emelek csak ki belőle: „Ön a schönbergi zenét összeköti a marxizmussal. A valóságban ellenségesen és elutasítóan állnak egymással szemben. A nemrégen meghalt Hans Eisler volt az egyetlen, aki megkísérelte a valóságban mind a kettőt — fölöttébb problematikusan — egyesíteni." Ez a bekezdés két állítást tartalmaz: 1° a dodekafónia és marxizmus kapcsolata Ansermet könyvében (525-26 l) inkább érdekes, nem minden fantázia nélküli hasonlatnak tűnik, mintsem reális esztétikai meghatározásnak. Lukács ezt joggal utasítja vissza, nem annyira a marxizmus, mint inkább a kritikai szellem nevében. 2° Lukács megállapítását, mely szerint a kettő összebékíthetetlen; ezzel mégsem tudok egészen egyetérteni.

A harmadik dokumentum Kodály levele Ansermet-hez, melyből csak az tűnik ki, hogy ő nem dodekafonista, de alig hiszem, hogy ez meglepné az olvasót. A dodekafóniáról egyetlen szó esik csak a levélben, az is meglehetősen semleges hangnemben (a világ úgy látszik kezdi megunni a dodekafonikus zenét), de az nem derül ki, hogy Kodály Zoltán, két magyar zenei nemzedék mentora és példaképe, személy szerint hogyan vélekedik róla.

●

TÉNY, hogy a dodekafóniát (vagy azt amit vele azonosítanak) igen sok támadás érte mindenhol és nem utolsó sorban Magyarországon. Az 50-es évek elején, az ú.n. zsdanovi korszakban sokszor az volt az érzésünk, hogy a „formalizmus" fogalmát elsősorban ellene találták ki, benne látták az anti-realizmus, anti-szocializmus, anti-zene és anti-nép szimbólumát. Utóbb ez a minősítés némileg enyhült, de teljesen máig sem tűnt el. Bizonyság rá az Europe ez évi július-augusztusi számában Maróthy János cikke a mai magyar zenéről, melyben az egyébként rokonszenves és nagytudású szerző a dodekafonizmusban a polgári én teljes elszigetelődését látja. Szerinte a magyar zene a szocialista realizmus új értelmezése felé halad.

Mielőtt megkockáztatnám a magam álláspontját kifejteni, nem ártana közelebbről meghatározni a dodekafónia fogalmát és mind azt ami vele összefügg; ezt annál is inkább szükségesnek érzem, mert, mint az idézett írásokból is kiderül, sokan összetévesztik a dodekafonikus zenét az atonálissal, márpedig a két fogalom nem azonos a köztük lévő szoros kapcsolat ellenére sem.

Sok évszázados fejlődés után az európai zene időszámításunk szerinti 1500 körül látszik megtalálni saját egyéniségét és kialakítani jellegzetes zenei struktúráit. Elméleti alapvázát jóval később, a 18. század első felében kapta Jean-Philippe Rameau-tól. Az ő esztétikájának egyik lényeges pontja az, hogy a zene alappillére a harmónia, mert természeti törvényen alapul: a felhangsoron. Akkoriban divat volt az emberi felépítményekre természettudományi magyarázatot találni. Azóta zenei univerzumunk kitágult és amit Rameau zenének nevezett, azon mi ma már csak nyugat-európai zenét értünk és annak is csak egy bizonyos korszakát. Mégis ő látta legtisztábban a fejlődés irányát és az addigi eredményekből következtetett a jövőre. 200 évig az európai zene az általa megjelölt úton haladt, kialakítván saját szintézisét s az ennek megfelelő struktúrát: a szonátát, egymástól független, de konvergens elemekből (rúgaszerkezet, kvintváltás, bitematizmus, stb). Ez a struktúra (e szó alatt nemcsak formát értek, hanem a zenei gondolat lényegét) szinte egy időben tűnik fel francia, német és olasz kultúrtalajon 1750 körül, fénypontját azonban az első bécsi iskola mestereinél érte el, a század vége felé. A 19. század romanticizmusa új mondanivalókkal és formákkal gazdagította az európai zenét, de a meglévő kereteket nem törte szét, sőt: megerősítette őket. A harmónia továbbra is a zenei szerkesztés alappillére maradt, mindössze tonális funkciói erősödtek. Ugyanakkor a tónus-tonalitás fogalma határozottan fejlődött: a 18. században még csak abszolút hangmagasságot értenek alatta, a 19. század végén már harmóniai szövevények alapfunkcióinak eredőjét. A fejlődés folyamán néha mármár úgy látszott, mintha a harmónia maga is a tonalitás függvénye lenne, de ez már zsákutcába vezetett; nem lehetett új kifejezésmódokat találni a meglévő alapviszonyok átértékelése nélkül.

Ez a folyamat még a múlt század folyamán megindult, a romantikus zene égisze alatt. A wagneri esztétikában hangoztatott „végtelen dallam" nem egyéb, mint harmóniai beleérzéstől független dallamosság melynek következetes megvalósítása — éppen a Rameau elv folytán — a hangrendszer teljes felszámolására vezethet. Igaza van Ansermet-nek abban, hogy a Tristan zenéje nem dodekafonikus és nem atonális. Mégis megvan benne az a csíra, mely termő talajba hullva, oda vezet. Liszt, különösen öreg korában, még Wagnernél is tovább megy, még hangnem nélküli zongoradarabot is szerzett — asztalfiókja számára.

●

MI HÁT A DODEKAFÓNIA? A meglévő, transzponálható hétfokú diatonikus hangsorokra épülő hangrendszer felszámolása és a meglévő hangkészlet átcsoportosítása egy egyenletes lebegésű 12 (temperált) félhangból álló abszolút rendszerbe, melynek elemei tetszés szerint kiemelhetők és csoportosíthatók (vagyis a diatonikus hangsort is kiadhatják, ha éppen úgy kívánjuk) és ahol a 12 hang mindegyike harmonikus kötöttségtől független önálló dallamegység. Egyszóval: a rameau-i esztétika felszámolása, a harmóniát és hangsort meghatározó „természeti" törvények tagadása vagy félreállítása. (Az egyenletesen temperált 12 fokú hangsor nem természeti jelenség, hanem az emberi elme szüleménye; kompromisszum, mely, mint minden kompromisszum, el fog tűnni mihelyt feleslegessé válik, jelenleg azonban nemcsak használatban van, de kisugárzó ereje nagyobb mint valaha.)

Az „atonális" zene ezzel szemben a hangnemi kötöttségek, vagyis a harmóniák tonális funkcióinak és vonzatainak kiküszöbölésére törekszik. Az atonális zene **ipso facto** dodekafonikus, ellenkező irányban az azonosság nem szükségszerű. Korunk zeneszerzői közül sokan eljutottak a dodekafóniáig, anélkül hogy zenéjük atonálissá vált volna. Ez a helyzet Bartóknál is, aki a nyugat-európai zene nyelvét új, nép- és „primitív-" zenei elemekkel gazdagítván jut el az abszolút kromatikáig. A zenei zsákutcából más kiutat talál mint Schönberg, a tonális funkciókat nem építi le, hanem kiterjeszti a 12 fokú hangsor minden tagjára, mint azt zenéjének kiváló elemzője, Lendvai Ernő kimutatta.

Schönberg és a második bécsi iskola történelmi érdeme az, hogy nemcsak benyomult a romantikus esztétika által nyitva hagyott ajtón, hanem, hogy végigment a Liszt és Wagner által alig megkezdett úton. Művészetük a legtöbb mai esztétikus számára a 19. századi romantikus zene nec plus ultrá-jának tűnik. A romantikán kívül azonban a zenei impresszionizmushoz és expresszionizmushoz is erős szálak fűzik. Pontos és részletes értékelését a nálam illetékesebbekre hagyom, bennünket most csak az érdekel, hogy Schönbergék iránya atonálisan dodekafonikus és céljukat egy rájuk jellemző zeneszerzés-technika kifejlesztésével kívánják elérni: minden téma 12 hangból áll, melyek azonosak a 12 fokú hangsor elemeivel, de tetszés szerinti sorrendben és ritmusban. Egy hangot sem lehet megismételni, amíg a teljes „sor"-t (franciául s é r i e, németül R e i h e) nem exponáltuk, mert a hangismétlés tonális nyomatékot adna. A sorral aztán sok mindent lehet csinálni: kivetíteni vertikális síkba, (azaz akkordosítani), megfordítani, tükrözni, sűrítéssel, ritkítással vagy más módon átritmizálni, stb, stb. Mind ezeknek az összessége egy rendkívül szövevényes, szinte neoskolasztikus, de homogén írástechnikához vezet, melyet, jobb híján, a francia s é r i e l elnevezés alapján, nevezzünk s z e r i á l i s n a k. A legtöbben ezt a szeriális zenét tévesztik össze a dodekafóniával magával.

●

KÜLÖN KÉRDÉS, hogy a szeriális technika tökéletes atonalitást teremt-e vagy sem. Valószínű, hogy az atonalitásnak nemcsak objektív, hanem szubjektív feltételei is vannak és senkinek sem tilthatjuk meg, hogy a legtisztább dodekafonikus sorba is alaphangot halljon bele, mint ahogy az óraketyegést az emberi fül tik-takká disszociálja ott is, ahol az esetleg egyenletes. De ez a kérdés mellékes. A szeriális zene történelmi jelentőségét elvitathatatlannak tartom. Egyrészt azért, mert nagy jelentőségű és nagy művészi értékű műveket tudott létrehozni, másrészt mert, különösen a 40-es évek vége felé, óriási nemzetközi hatása volt Németországban, az északi államokban, Olaszországban, Brazíliában és máshol, és ennek a hatásnak utórezgései máig sem múltak el egészen. Hogy a szeriális technikát a zene túlhaladja, ahhoz nem fér kétség, de vívmányai akkor is tovább élnek a zenei avant-garde-ban. A fejlődés általában előre mutat és nem hátrafelé — kár, hogy vannak, akik ezt ma sem akarják tudomásul venni. A dodekafonikus (értsd: szeriális) technikának az absztrakt művészettel való összehasonlítását sem tartom nagyon szerencsésnek, nem azért mintha nem volna az, hanem mert a zenei műalkotásnak, akár dodekafonikus, akár más folyamathoz kapcsolódik, egyik lényeges alkotóeleme az elvonás ma is és még jó ideig.

A második bécsi iskola három nagy mester, Schönberg, Berg és Webern művészete köré csoportosul. Schönberg az alapító és a fő teoretikus, (sokan egy zenei Freudot látnak benne, ennek a gondolatnak a kifejtését bízzuk a „szellemtörténész"-ekre). Egy biztos: műveiben nem mindig alkalmazza saját írástechnikáját. Berg is sokszor felemás. Hármuk közül Webern a legkövetkezetesebben és legtisztábban szeriális. A kuriózum kedvéért említem csak, hogy ez az 1945-ben 62 éves korában elhunyt talpig művész és talpig ember, aki tudósnak éppenolyan meg nem alkuvó, mint szerzőnek, meggyőződéses szocialista volt. Hazájában élte végig a hitleri téboly 7 esztendejét nyomorban, kényszerű hallgatásban, de töretlen hittel. Vajon miben hitt? Abban, hogy művei egykor az emberiség közkincsévé válnak és eljön az idő, amikor (dodekafón) dallamait a széles néptömegek fogják énekelni. (Ezt tanítványától és barátjától, Karl-Amadeus Hartmanntól tudom.) Nos, az utóbbi még nem valósult meg és kérdéses, hogy eljutunk-e valaha odáig. Az előbbi azonban megvalósult, sőt annál több is: a komoly zene táborában Webern híveinek száma egyre nagyobb, nem sznobizmusból, sem klikkszellemből, hanem a zene szeretetéből. (Aki nem hiszi, menjen el a párizsi Domaine musical vagy más avant-garde szervezet hangversenyeire.) Ezen érdemes volna elgondolkozni egy kicsit.

●

MIKOR 1949-BEN megalakult Párizsban a Haladó Zeneművészek Szövetsége, ennek tagjai közt több olyan zeneszerző volt, aki a kommunista meggyőződést össze tudta egyeztetni a szeriális technikával. (Lukács tehát téved, amikor Eislerben magányos utast lást.) Utóbb, főleg a prágai határozat hatására, felhagytak a dodekafóniával és a szocialista realizmus eszméinek megfelelő zenével próbálkoztak, — nem sok eredménnyel. Egyikük ma konkrét zenét „ir", másik haladó zenét egyéni úton, a harmadik, igaz a politikailag legkevésbé exponált, tudtommal ma is dodekafónista. Művészi magatartásuk különböző, mégis, mikor megkérdeztem, mi vitte őket a szeriális zene felé, mindhárman azt válaszolták, hogy egy zeneileg kaotikus kornak ez volt egyetlen követhető diszciplinája, — vagyis útkeresésüket társadalmi felelősségérzet irányította. Nyilvánvaló, hogy ezek a zeneszerzők, jónéhány társukkal egyetemben, a szocialista realizmusban is diszciplinát kerestek és az is nyilvánvaló, hogy ezt nem kapták meg. Vajon miért?

Véleményem szerint azért, mert az ideológusok (legalábbis zenei téren) elmulasztották meghatározni a szocialista realizmust és megjelölni a hozzá vezető utat. Ehelyett vaktában hadakoztak, nem létező ellenség ellen, elvont ideálokért. A példaképpen felhozott, egyébként értékes művekre is csak utólag ütötték rá védjegyüket. Persze senkinek sem lehet kifogása a szocialista realizmus elnevezés ellen, de senki sem veheti rossz néven tőlünk, ha eleve bizalmatlansággal fogadunk egy olyan irányzatot, mely az 50-es évek elején rengeteget ártott, nemcsak önmagának, hanem a szocialista művészet jövőjének is.

Mind ez szorosan összefügg a dodekafónia körüli vitákkal. A szeriális technikának azok a hívei, akik csak a saját szempontjaikat ismerik el és ezeknek alapján ítélnek meg minden más törekvést, a szektarianizmus hibájába esnek, csakúgy mint azok akik, akár a realizmus, akár más, létező vagy nem létező doktrina nevében hoznak sommáris ítéletet a dodekafonizmus ellen. Márpedig a szektarianizmus egyik legfőbb gátlója minden haladásnak.

●

AZ ÚJ ZENE problémája mindenkor, de leginkább ma, elsősorban nyelvi- és stílus- (azaz: szociológiai) kérdés; ez így van, ha akarjuk, ha nem. Edison fonográfja és utódai rányomják bélyegüket századunk zenéjére: közelebb hozzák a népi hagyományokat és a „primitív" zenét az európai műzenéhez, ugyanakkor konzerválják a jelent és a múlt egy részét a jövő számára. A ma zeneszerzője mérhetetlenül nagyobb anyagból válogathat, mint elődje, d e v á l o g a t n i a k e l l ! A kifejezőeszközök összességét (vagyis a nyelvet) és annak szelekcióját (vagyis a stílust) nem lehet tetszés szerint és korlátlanul bővíteni, ez dilettantizmusra vezetne és anakronizmusok láncolatára. Földrészünkön a magnetofon általában már nem dilizsánszon jár, mint ahogy atombomba ellen felesleges parittyát használni.

Azért, persze, a nyelvhasználat sem minden; nem pótolja a tehetséget és nem mentesít a visszaéléstől. A művészi produkció nagy része, ma is, máskor is, értéktelen, olyanok alkotása, akik modernséggel kendőzik mondanivalójuk szegénységét. E pontban csak hálásak lehetünk Zsdánovéknak, mikor arra kényszerítették ezeket az álművészeket, hogy konvencionális nyelvet használva könnyebben felismerhetővé tegyék magukat. Ám a szeriális technika, úgy vélem, egyre kevésbé fogja már csábítani a sikerre (?) vagy feltűnésre vágyókat. Ha így értette Kodály a megállapítását, akkor lehetetlen nem igazat adni neki. Ansermet-nek viszont nincs igaza, amikor azt állítja, hogy Magyarország mindeddig mentes maradt a dodekafónia hatásától; mert ha szigorú értelemben vett szeriális művet aránylag keveset találunk is, a dodekafonikus zenei gondolkodásmód ma sokkal erősebb és határozottabb, mint bármikor eddig, olyanoknál is, akik 10 évvel ezelőtt még más zenét írtak és akikre Maróthy is hivatkozik (például Kurtág). Sztravinszki esete más. Ő hosszú karrierje során sokszor változtatta kifejezésmódját, egy időben a dodekafonizmus felé is erősen közeledett. Semmi esetre sem látok divatmajmolást abban, hogy utolsó műveiben szeriális technikát alkalmaz, minthogy ezekben a művekben is megérezni valamit Sztravinszki alkotószenijéből és számomra mégiscsak ez a legfontosabb.

Természetesnek tartom, hogy a jövő szocialista társadalmában a művésznek más szerepe és funkciója, nagyobb audienciája és felelőssége lesz, mint a maiban, akár szocialista, akár kapitalista. Ebben igazat adok Zsdánovnak. De abban nem, hogy egy részigazságot általános erejű törvénnyé emel és ezt minden áron, még a művészi lelkiismeret feláldozása árán is, betartatja.

A művészet mindig a társadalom függvénye volt és lesz, nem hiszek az elefántcsonttoronyban, sem a művészi öncélúságban. De nem csak a társadalomtól függ, az alkotótól is. A társadalom szemével nézve minden művészet irányított, sokszor a művész tudta és akarata ellen. Az egyén szempontjából azonban a művészet alapeleme az önmagunkkal szembeni őszinteség és ezt irányítani nem lehet. Az igazi műalkotás e két ellentétes irányú összetevő egymásra való hatásából születik, de soha sem kompromisszumából.

A mai zene fejlődési irányát sejtjük, de pontosan meghatározni nem tudjuk. A szintézisnek még nem érkezett el az órája. A szonáta kialakulása évszázadokig tartott, az új klasszicizmus zenei struktúrájára még korai volna következtetni. De egy valószínű: mint egykor Haydn és Mozart zenéjében, korunk minden zenei iránya képviselve lesz benne. A dodekafonizmus is.

Gergely János

TÜZ TAMAS

Átváltozás

A férfi állt a könyv felett, de
szeme hűs kardélen futott.
Az első sebet rég feledte
s a parázsjárta kis zugot.
Szempillája most tág körökbe
komorodik, mert jő a nap
s egy felhőcsík az ég alatt
a fákat csokorba kötötte.

Milyen egyszerre változott át
a tüzek méhe és a vad
sziklákat gyúró áradat
is ráncba szedte gyűrött sodrát.
Személdökén, ha átoson
álmos fuvalma még az éjnek,
csak mint egy rebbenő kísértet
egy füstfoszlány a városon.

Markában már mélyebben ülnek
a tervek és a jóslatok,
völgyet kutat, hegyet kerülget,
szakadék szélén oldalog.
Orrába fű, új vágyat sarkal
az égre nyíló, táglehű rét
s fölszítja hamvadó derűjét
pipacsokon gyúlt sugarakkal.

Homályában is enyhe lángként
kökörcsinek lilája ég,
gyeplőt szorít, feszül a szándék
átnyargalni az éj ködét,
mert egyszer majd úgy hajnaltájban
szerszám csörren s horkan a ló
madár ébred s a domb alól
fölszáll a füst kék-halaványan.

És akkor menni kell, kilépni
a józanító friss fűbe,
lépéseit vak nesz kíséri,
lágy harmatot ver üstöke,
csak a szívében zeng a visszhang
a félelmetes reggelen
amint a csöndbe hirtelen
egy élestorkú rigó rikkant.

Mintha belőle kélne most már
a mezők párás távlata,
szeme kristály homokot rostál
s tűzben fürdik a válla ma,
halántékán szétnyitja szárnyát
a páfránytollú pirkadat,
hogy szempillái, mint a pálmák
a bolyhos égre nyíljanak.

ALBERT PÁL

AZ „EUROPE" MAGYAR KÜLÖNSZÁMA

KEVÉS NEMZETBEN él a világirodalom tudata olyan határozottan, mint éppen a miénkben. Talán ezért is vágyunk rá annyira, s teszünk is meg mindent legalább néhány évtizede, hogy a nagy polifonikus müben a mi szólamunkat is észrevegyék. S kevés nemzet kultúrája annyira belterjes, mint éppen a franciáké: gondosan ápolják klasszikus örökségüket, (persze ideértve a görögöket és a rómaiakat is, akiket egy könnyed kézmozdulattal kisajátítottak maguknak), s minden más hatást legszívesebben letagadnának. Talán az ellentétek vonzása okozza, meg hogy Párizs — sokak szerint, szerintünk — a világ irodalmi központja: a legkonokabban itt próbálkozunk betörni: Európába, a világirodalomba. Illyés Gyula mesteri tanulmányában, a „Franciaországi változatok"-ban megirta ennek a fájó és mégiscsak érthetetlen félkudarcnak tanulságos történetét. A francia mérlegen koppantak a rangos müvek, s csak nem billentette meg karját egyik sem. Pedig a „Timár Virgil fia" egyenesen Gide iróasztalára készült, a „Zendülök" igazi cocteau-i regény volt, a „Néró"-t „legfranciásabb" költőnk irta, „A fekete kolostor" köztük játszódott, róluk szólt. S nem kellett a vérbő regényíró, a balzac-i vénájú Móricz sem: a kritika szótlanul ment el „Az Isten háta mögött" és a „Sárarany" mellett is. 1956 — és nem ez volt egyetlen eredménye — változást hozott: Párizs, ha a politikai esemény keltette is föl érdeklődését, felfigyelt a magyar irodalomra. S alig néhány év alatt megjelent (és jobbára sikerrel elkelt) Déry, Füst Milán, Szabó Magda regénye, Illyés Petőfi-életrajza, az Unesco gondozásában egy novella-válogatás és a Seuil-kiadó nagy versantológiája. Ottlik Géza „Iskola a határon"-ja, Németh László „Iszony"-a sajtó alatt van. A legrangosabb francia folyóiratok foglalkoznak irodalmunkkal: a „Nouvelle Revue Française" cikket közölt róla, az „Esprit" fiatal költőinket mutatta be, a „Temps Modernes" különszámot adott ki. A francia költők szine-java líránk tolmácsává szegődött, nemzetközi találkozókon prozódiánkról, fordítástechnikánkról vitatkoznak, s a kiadók gondosan figyelik újabb termésünket.

●

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT jelent meg nemrégiben az **„Europe"** című francia folyóirat különszáma, amelyet majdnem teljes terjedelmében, mintegy kétszázötven oldalon a magyar irodalomnak szentelt. Az esemény mindenképpen örvendetes lenne, noha az egykor jobb napokat látott folyóirat (Romain Rolland alapította az első világnáború után) ma már erősen megöregedett, rangban, irodalmi színvonalban, érdekességben, merész kérdésfelvetésben, új utak keresésében messze elmarad a klasszicizmusában is megújuló **„Nouvelle Revue Française"**, az **„Esprit"**, a **„Temps Modernes"**, a tudományos **„Critique"** a világirodalom változásaira érzékeny **„Lettres Nouvelles"** vagy az egy-két évvel ezelőtt indult **„Médiations"** mögött, s a pártirányítás alá hajló öreg sztálinisták, naiv békeharcosok és hiszékeny társutasok afféle baloldali akadémikus „Revue des Deux Mondes"-jává kopott. De, ha a lap önálló része jobbára dohos illatot áraszt is, a világirodalom nagyjainak, a különböző nemzeti irodalmaknak szentelt különszámai a felkért munkatársak, szakértők, egyetemi tanárok tollából mindig tartalmaztak érdekes anyagot. Ne legyünk tehát finnyásak, irodalmunk magáért beszél, s ha méltó módon szolgálják, ne nézzük a köntös foltját!

S valóban, ha a tartalomjegyzéket felütjük, első érzésünk az örömé: a hosszú felsorolásból is kiugranak az ismerős és becsült nevek: Illyés, Kassák, Vas István, Weöres, Filinszky, Nemes-Nagy Ágnes, Nagy László, Juhász Ferenc, néhányan a derékhadból is, majd megint mások — Zelk, Benjámin, Déry —, akiket öröm felmutatni a franciáknak: itt vannak, szabadok, írhatnak. De aztán lassan feltűnnek a hiányok is... A költők listája még úgy-ahogy teljes, noha lehetne vitatni: Kis Ferenccel vagy Keszthelyi Zoltánnal akarjuk-e Párizst meghódítani? Szükség volt-e Somlyó György két versére (az egyetlen a költők közül, aki több művel szerepel)? S vajon a magyar lírát valóban Mezei András, Ladányi Mihály s acsarkodó-csaholó kis klapanciáiról ismert, és azóta már **otthon** is leintett Györe Imre képviseli? Egyikük-másikuk helyett nem több joggal szerepelhetett volna-e Kálnoky László, Csorba Győző, Fodor András, Csanádi Imre, Takáts Gyula, Kormos István vagy, mondjuk, Rákos Sándor? A próza terén azonban valóban érthetetlen az öncsonkítás. Amikor értékeinket kell megmutatni, a szerkesztők Déry, Szabó Magda, Lengyel József és Illés Endre mellé Tabi Lászlót, ezt az egyébként derék újságírót és tehetséges humoristát találták? Gondolom, maguk is **viccesnek** tartják — ha ennyi ostobaság, melyet még ideológiai megfontolás sem magyaráz, nem lenne végképp elszomorító! —, hogy a **magyar prózát** ő képviseli Tamási Áron, Füst Milán, Tersánszky, Németh László, Kodolányi, Szentkuthy és Mándy Iván **helyett.** S a fiatalabbak közül Kertész, Gerelyes, Várkonyi talán olyan érettek és tehetségesek, hogy kiszoríthatják Sántha Ferencet, Mészöly Miklóst, Moldovát, Fejes Endrét, Kamondy-Tóth Lászlót, Hernádi Gyulát? S hogy maradhatott ki a tanulmányírók sorából az a Lukács György, aki Franciaországban oly nagy tiszteletnek örvend, akinek „Regényelmélete" éppen a napokban jelent meg zsebkiadásban, s akit Sartre a ma élő legnagyobb és alighanem egyetlen igazi marxistának tart?

●

PEDIG A KÜLÖNSZÁM zavaros, ellentmondásos, magyarázkodó bevezetőjében az öreg sztálinista főszerkesztő, Pierre Abraham váltig bizonygatja: „valamennyi jelentős író" jelen van, s legfeljebb csak egy-két olyan nagyság maradt távol, mint igaz barátja, Gereblyés László, s ő is csak szerénységből, mert hivatali hatalmával nem akart visszaelni... Lám, folytatja Abraham, azért is vártunk ezzel a különszámmal ilyen sokáig, hogy minden író tudjon kéziratot adni („...que chacun d'eux fût en état de nous proposer un manuscrit"): Az ízléstelenül kétértelmű szöveg Déryre utal, s csavaros rabulisztikájával a szerző lelkiismeretét nyugtatgatja. Persze azért hivatalból sem minden magyar tollforgatónak van joga az „Europe" nyomdafestékéhez. Noha senki nem várta, hogy az erdélyi, szlovákiai, jugoszláviai vagy netalán Nyugaton élő magyar írók bekerülnek a válogatásba, a jeles szerkesztő a felesleges arculcsapást nem mulaszthatta el: „Semmi okunk nincs arra, hogy helyet adjunk azoknak, akik, noha minden lehetőségük meglenne, hogy hazájukba visszatérjenek, inkább külföldön maradnak, s nem osztoznak népük sorsában." Chateaubriand-t, Hugot, Joyce-t, Thomas Mannt, Brochot, Zweiget, Balázs Bélát vagy saját barátját, a moszkvai emigráns Georges Soriát ugyanilyen hévvel seprüzné-e ki nyelvükből-irodalmukból az „Europe" gazdája? S ha az elszármazott stockholmi gyárost vagy az amerikai Tarzan-színészt ma már „hazánkfiának" illik Pesten emlegetni, a magyar szó emigrációban élő szerelmeseitől milyen jogon tagadja meg a francia sztálinista ezt a jogot? Egyébként is Abraham tájékozatlan buzgóságában rossz pillanatban támad: honi sugalmazói a szidalmak helyett (mellett) egy idő óta békülékenyebb hanggal is próbálkoznak.

De ne is lepődjünk meg nagyon ezen: Abraham nyílt kártyákkal játszik, s bevezetőjében a magyar forradalomról szólva a lehető legsztálinistább hangot üti meg: „...ez az igazolható tömegmozgalom, amely alig három nap leforgása alatt, a Bécsből tömött teherautókon érkező provokátorok hatására fasiszta tombolássá fajult. Hogy nem lehettünk eléggé éberek!"

Ez a sztálinista hang jelentkezik a különszám némelyik tanulmányában, s az egyes írók műveit bevezető ismertető szövegben. Így például Déry Tibor „1956-ban népi demokrácia ellenes politikai szerepet játszott, s ennek következtében börtönbüntetésben részesült". (A mondatot franciául kellene idézni: az „**en conséquence**" kifejezés fölháborító logikáját magyarul nehéz visszaadni!) A jegyzetekből kiderül az is, hogy Zelk Zoltán még mindig „tévedéseivel viaskodik". Benjamin László újabb verseiben viszont „1956 érzelmi és ideológiai bizonytalanságai eltűnőben vannak". Illyés Gyula, akiről először egy gyermekded mondatban megtudjuk, hogy „1955 óta változatlanul sok verset ír" (a franciául tudó olvasóknak hadd idézzem a gügyögést: „à partir de 1955, il écrit toujours beaucoup de poèmes"), ma pedig **„újra elfoglalta népe mellett a helyét".** (!)

●

A KÖTET két legzavarosabb, förtelmes nyelvi hibáktól, képzavaroktól, stilisztikai ficamoktól hemzsegő, s francia olvasó számára úgyszólván érthetetlen szövege Béládi Miklósnak és Pándi Pálnak a mai magyar líráról és prózáról szóló kis elmefuttatása. Érthetetlen: olykor közönséges grammatikai okokból (1) érthetetlen, mert a zavaros, önmagába gabalyodó gondolat idegen nyelven még zavarosabb lesz, s érthetetlen, mert sokszor az is akar lenni. A szépítgető személytelen megfogalmazások, a ködösítő céllal használt időhatározók, s a francia nyelv nagy előnye, a szenvedő igealak, a múltidejű melléknévi igenév használata mind a felelősség elhárítását, az egyenes beszéd megkerülését szolgálják. S így már lehet „megcsalt reményekről", „bemocskolt szocialista eszményekről" értekezni, hiszen nem kell kimondani: ki mocskolta be ezeket az eszményeket? S honnan is tudná az ártatlan francia olvasó, mikor kell ezekre a ravasz megfogalmazásokra rákérdezni: **Par qui?** A lírai csendéletben a pálmát, azt hiszem, Pándi mondata viszi el, aki a sztálini önkény évei alatt hallgatásra kényszerített írókról szinte idillikus képet fest: „d'autres vécurent durant les années du culte de la personnalité d'une manière plus effacée, se consacrant à la méditation éloignée de toute politique plutôt qu'à la création" (119. o.) (2). Béládi is, Pándi is kényelmetlen helyzetben van: egyszerre akarják bizonygatni az enyhülést és hűek maradni a sztálinista ukázhoz. Kettőjük közül Pándi az elszántabb, szerencsétlen társa mondatról mondatra botladozik az ellentmondások között. Az egyiket az irodalmi békés együttélés kirakatába szánja: vannak nekünk is, nyugati olvasó, a rendszerrel rokonszenvező neo-katolikus költőink, meg modernista költőink, akik egyszerre merészelnek Brechttől és Elliot-tól tanulni, van bizony „hermetikus" költészetünk is, meg a képekben és asszociációkban gazdag nyelvnek is akadnak hívei („le langage associatif, imagé, a également ses fidèles": a francia olvasót ez igazán meglepi, elvégre költészetről van szó...), sőt egyelőre van **még** („encore") olyan irányzat is, amely a „társadalom szolgálata alól kihúzza magát, s beéri önmaga kifejezésével".

De az irodalmi élet tisztviselője a másik mondatban aztán a köntörfalazás ellenére is elárulja magát. Pándi például képtelen lemondani adminisztratív elképzeléseiről, s az irodalmi alkotómunkát szeretné mindenképpen megorganizálni. Ma már nincs központi irányítás, mondja büszkén, de a szellem munkásai azért szervezetten dolgoznak; minden alkotó a maga útját járja, de ezek az utak, természetesen, egy cél felé vezetnek. Szinte érdemes lenne statisztikát készíteni arról, hogy kettejük alig tíz oldalán a **feladat**, a **jog**, a **kötelesség**, a **munka** és a **szorgalom (tâche, droit, devoir, travail, assiduité)** jelszava hányszor fordul elő! Az irodalomban ésszerű **rendnek** kell uralkodnia, a lázas költői rendetlenségnek (például: „assimilation enfiévrée et désordonnée de la littérature mondiale") szocialista országban nincs helye! Vajon a szerzők alaposan meggondolták-e, hogy szövegük **franciául** és a **francia olvasóra** milyen siralmas hatást tesz? Hogy az egyéni szabadságjogok és a „raison" országában még az adóhivatalból elszabadult pedáns számkukac sem merne így szólni az irodalomról? S Béládi vajon filiszter bölcsességét — a megújult szocialista írónak a „munkájának élő ember józan és rendezett érzelmeit" („**sentiments sensés et ordonnés de l'homme adonné au travail**") kell kifejeznie (!) — Villon, Baudelaire, Rimbaud, André Breton, Jouve és Michaux olvasóinak szánta? Ennek az „ars poeticá"-nak még a szocialista forradalmisághoz sincs sok köze: a magyar olvasót azokra a szép időkre emlékezteti, amikor protestáns paplakokban pengették a magyar lírát s a nagyhatalmú püspök úr higította Shakespeare drámáit; a franciát pedig költészetük legsivárabb századára, kásaízű didaktikus tanköltemányekre.

●

MÁS ÍRÁSOKBAN nem is annyira az ideológiai célzatosság, mint a butaság vagy a sanda rosszindulat tenyészik. **Emile Tarsan** hangzatos címet hordó (**„Petite suite hongroise"**) szenilis fecsegése még a közhelyekig sem emelkedik. **Kövendi Judit** filléres nőlapba is méltatlan hangon enyeleg a népművelésről. **Pogány Ö. Gábor** cikke (**„Missions nouvelles des beaux-arts"**), ahhoz képest, hogy szakember írta: még Ibusz-prospektus szövegnek is hitvány lenne. Az új magyar művészetről, igaz képviselőiről semmit nem árul el, s még választott témájáról — városrendezés, alkalmazott művészetek — is csak lapos általánosságokat nyög. (3) Bajomi Lázár Endre — azaz a parasztos Jánosok, Lászlók és Bélák között: **André Lazar** (de ha már ilyen finomkodóan „franciás", akkor ne kövessen el vonzat-hibákat és rút anakolutiákat, amiért még egy kisiskolásnak is a körmére koppintanának!) a franciára fordított magyar műveket sorolja el több-kevesebb pontossággal, s meglepő módon, a fordítók közül a legserényebbnek a nevét felejti ki következetesen, azét, aki irodalmunk párizsi népszerűsítéséért immár negyven éve a legtöbbet teszi: Gara Lászlóét. S ha a magyar PEN elnökének egy nemzetközi konferencián elhangzott mondata — „Garának helye van a magyar irodalomtörténetben" — udvarias formula volt is talán, fordítói munkássága annyit azért mégiscsak megérdemel, hogy nevét ne hallgassák el alattomosan. Egyébként BLE-nek (vagy ALB-nek) a Seuil-kiadó mindeddig egyedül álló antológiájáról is csupán annyi fintorgó megjegyeznivalója akad, hogy Radnóti **csak** hat verssel szerepel benne.

Az **„Europe"** különszáma, bizony, javarészt méltatlan a magyar irodalomhoz. S ezt annál szomorúbb megállapítani, mivel a tévedésekre, ostobaságokra, fogyatékosságokra, ízléstelenségekre a politikai elkötelezettség nem ad elegendő magyarázatot. Az előszó szerzője szerint a különszámon egy év óta egész munkaközösség dolgozott, mégis minden részében elhamarkodott, rosszul koordinált munka látszatát kelti. S ha a novellák, regényrészletek fordítása általában kielégítő, s ha a versek tolmácsolói között olyan neveket is találunk, mint P. Emmanuel, Guillevic, Follain vagy Rousselot, (kérdés persze, hogy a **végeredményt** látva, igazolnák-e nevükkel a vállalkozást?!), a többi költő (?) — A. Barret, Paule Stoppa, Paul Lecoq — elég gyarlón közvetíti líránkat. A tanulmányok szövege viszont olykor szinte botrányos, zavaros tolvajnyelve még a sztálinista zsargonhoz hozzászokott olvasónak is nem egyszer fejtörőt okoz. És a rengeteg sajtóhiba gyomlálására nem lehetett volna Párizsban magyar korrektort találni? Akkor talán az időrendi táblázatban, (amelynek egyébként összeállítása és kiemelései szintén vitathatók), nem írnák Balassi Bálint nevét **„Balarral"**-nak, s Jósika regényének a címét nem torzítanák **„Abadi"**-ra. Ahhoz pedig gondos francia szem is elég lett volna, hogy Weöres Sándor kötetének eleve pontatlanul fordított címét ne csúfítsák el végképp („Le (sic!) **Tour du Mutisme**")! S mit mondjunk a fényképmellékletekről, (Parlament, Margit-szigeti szabadtéri színpad, Citadella-étterem baboskendős felszolgálókkal, Halászbástya, Dunaújváros, ménes a pusztán, lillafüredi nyaraló, elmosódott ózdi kép, népviseletben örvendő nép), amelyek a hajdani Szikra-kiadványokat idézik, s amelyeknél ma már **bármelyik** otthoni lap különbeket közöl? Hogy lehet az hogy az illusztrációk között egyetlen **igaz** műemlékünk sem szerepel — esztergomi Várkapolna, Pannonhalma, Bélapátfalva, Ják, Zsámbék, Visegrád, a kalocsai királyfej, a Szent László-herma, barokk templomaink és kastélyaink, Munkácsy, Paál László, Szinyei, Rippl, Csontváry, Vajda Lajos (soroljam még? Csak elkedvetlenedik az ember) — amelyek közül pedig nem egy éppen a **francia** művészettel tart kapcsolatot?

●

BÁR A KÜLÖNSZÁM elsősorban a mai Magyarországot és irodalmát kívánja bemutatni, nem lett volna-e célszerű („propagandaszempontból", ahogy **ők** mondják) a magyar-francia irodalmi, művészeti, sőt történelmi kapcsolatoknak valamivel bővebb áttekintését nyújtani? (Még a szerző is meglett volna hozzá: Sőtér István a háború után írt kis könyvében kitűnően összegezte a magyar-francia kapcsolatok történetét...) Vagy talán a magyar szerkesztő, Szabolcsi Miklós, még mindig a Latin-Európa gondolatától retteg, s akkor is szellemtörténeti kísértetek ellen hadakozik, amikor vitathatatlan tényekről, s a tényeken túl: pedagógiai csalétekről van szó? A francia olvasó nehezen mozdul ki saját gondolatrendszeréből, s kalandjain is fogalom-fogódzókat keres. Az ismertetés egyben **fordítás** is; s ha nem akarunk süket füleknek szólni, meg kell találni a kulcsot a különböző jelrendszerek között. Nem véletlen, hogy néhány, az adott körülményekhez és a választott ideológiához képest többé-kevésbé hasznos cikken túl (Szabolcsi Bence Bartók olvasmányairól, Ortutay a magyar népművészetről, Maróthy János, Bóka László) a kötet valóban érdekes, franciákhoz és magyarokhoz egyaránt szóló írásai azok, amelyeknek szerzői mindkét kultúrába bejáratosak. **Victor - L. Tapié**-nak, a Sorbonne történelemtudósának néhány általánosan felvázolt mondata is a lényegről beszél, **Aurélien Sauvageot** professzornak nyelvünk sajátosságairól és lehetőségeiről értekező cikke még a magyar olvasónak is nagyon tanulságos, s **Gyergyai Albert** tanulmánykötetéből összevágott, s érezhetően nem ebből az alkalomból írt részlet a francia-német-magyar klasszicizmus összevetésével még így is többet mond el rólunk, mint mások köldöknéző, hetvenkedő provincializmusa. **Vercors** útinaplóján is átsüt a személyes élmény, **Illyés Gyula** magyarul is megjelent írása pedig mestermű, a különszám legértékesebb darabja: vallomás és dialógus: magáról, rólunk, franciáknak szól.

Az **„Europe"** különszáma azonban egészében súlyosan elhibázott vállalkozás, s még az irodalmi szabadság mai magyar lehetőségeihez képest sem ad hű képet szellemi életünkről. A sztálinista szégyenfoltokra, a baklövésekre, a hiányokra, az ízléstelen akadékoskodásokra nem volt semmi szükség: ezzel sem a maguk, sem pedig irodalmunk hírnevét nem öregbítik Szabolcsiék. Az igazat szólva: elszalasztottak egy nagyszerű lehetőséget, s még hivatalos szempontból is taktikai ballépést követtek el. Hogy az ő nyelvükkel éljünk: baloldali túlkapásaik miatt pártfegyelmit érdemelnének...

---

(1) Pándi alábbi mondatát megfejtésre átnyújtom az olvasónak: „Ses récits récemment publiés témoignent d'un talent intact, pour ce qui est de la force créatrice connu du style". (118. o.)

(2) „Mások a személyi kultusz évei alatt valamivel elvonultabban éltek, s az alkotás helyett a politikától távol álló elmélkedésnek szentelték idejüket"

(3) Nem tudunk ellentállni a kísértésnek, hogy egy kínosan ostoba mondatát ne idézzük: „Peu capables de s'orienter parmi la multitude des initiatives de l'économie socialiste, les non-initiés se répèrent précisément sur les monuments publics et les créations artistiques, pour grouper leurs souvenirs de vacances ou de voyages" (238. o.). Sic!

MIKES GYÖRGY

TANÍTÓI PÁLYAFUTÁSOM

Tanítói pályafutásom rövid volt és siralmas. Normális körülmények között békés és kellemes ember vagyok : türelmes, csöndes és szeretetre méltó ; aranyból van a szívem és elfogultság nélkül állíthatom : öröm velem együttélni.

De mihelyt valakinek próbálok megmagyarázni valamit és az illető lassan érti meg a dolgot, — bármilyen rosszul és zavarosan is fejeztem ki magamat, — akkor nemcsak modorom romlik rohamosan, hanem könnyen erőszakosságra is ragadtatom magam.

Tanítói módszereimnek első áldozata — már jó néhány évvel ezelőtt — az öcsém volt. Én aránylag mindig tűrhető tanuló voltam és kedvenc tantárgyam — legtöbb barátom és osztálytársam mélységes undorára — a latin volt.

Apám tehát felszólított, hogy tanítsam Tibor öcsémet latinra. Pedagógiai módszereim rendkívül egyszerűek voltak : Tibornak jól-rosszul elmagyaráztam mondjuk az *accusativus cum infinito*, vagy az *ablativus absolutus* rejtelmeit, majd néhány kurta és fenyegető kérdést intéztem hozzá. Ha helyesen válaszolt, akkor egyszerűen csak lehordtam ; ha rosszul felelt, megvertem.

Ez volt rendszerem lényege. A rendszer kitűnően működött egy emlékezetes őszi napig.

Tibor öt évvel fiatalabb, mint én vagyok és hosszú időn át akkor tudtam megverni, amikor jólesett. Már úgy értem : amikor *nekem* jólesett, nem neki. De Tibor igazi sportfiú volt és sokáig nem vettem észre, hogy mennyire megerősödött. Egy napon, amikor nekiestem, felkért, hogy hagyjam abba az ütlegelést. Erre persze erősebben ütöttem. Tibor mélyet sóhajtott és bocsánatkérően, de alaposan összevert.

E váratlan esemény közvetlen hatásaképpen nyomban megváltoztattam nevelési elveimet. Soha többé hozzá nem nyúltam szeretett öcsémhez. De ezután valahogy nem sok örömöm tellett a latintanításban, amelyet nem sokkal később abba is hagytam.

Mindenfajta ütésnek, verésnek, botozásnak és testi fenyítéknek azóta is elszánt ellensége vagyok. Amíg én vertem másokat, számos előnyét láttam a dolognak ; mihelyt mások kezdtek engem verni, más színben tűnt fel az egész kérdés.

Számomra ilyen egyszerű volt a probléma. És gyakran felmerül bennem a kérdés : vajon mások számára — akik hangos vitákat folytatnak ezekről a dolgokról — tényleg sokkal bonyolultabb-e ?

Mint angol gyermeket, kislányom nevelt fel. Persze, nekem kellett volna őt tanítanom — és talán egy-két dologra meg is tanítottam — de mihelyt elérte a három évet, tulajdonképpen ő fejezte be gyenge alapokon nyugvó neveltetésemet.

Mint ifjú újságíró jöttem Angliába és, persze, igyekeztem magamba szívni az angol nyelv, történelem, szociológia és általában az angol élet alapjait. Azután, sokévi lankadatlan erőfeszítés után, kislányom egy kérdést intézett hozzám, amely magyar viszonyokra lefordítva valahogy így hangzott volna :

„Apuka, mi az az eszterlánc ?"
„Micsoda, kislányom ?"
„Eszterlánc."

„Az..." válaszolja Apuka. „Izé... Valószínűleg egy Eszter nevű kislánynak a lánca, amit jóságos atyjától kapott születésnapjára, mert jó kislány volt és mindig megette a spenótot."

Értik a dolgot, ugyebár ? Kiderült, hogy semmit sem tudok az angol gyerekdalokról. Mint apa kezdtem megtanulni őket.

Hirtelen rájöttem, hogy mélységes és megdöbbentő hiányok vannak úgynevezett műveltségemben. Hiába tudja az ember — hogy ismét magyar példákat említsek — mondom : hiába tudja az ember kívülről a „Zalán futásá"-t vagy „Az ős Kaján"-t, ha sohasem hallotta azt, hogy „Boci-boci tarka".

Ezért tehát igen komolyan vettem ama leckéket, amelyeket kislányomtól, Judy-tól kaptam. Lassanként megtanultam a gyerekdalokat. Minden délután kettő tájban meghallgattam a „Listen with Mother" — a „Hallgassuk a Rádiót Anyukával" c. műsorszámot, öt éven aluliak számára.

Kislányom persze azt hitte, hogy az ő kedvéért hallgatom, mert jóságos apa vagyok. De ő csak ürügy volt. Sőt : sokkal jobban szerettem távollétében, egyedül hallgatni e műsort, mert ő folyton zavart mindenféle komolytalan kérdéssel.

A gyerekdalokból eljutottam az egyszerűbb angol gyermekmesékig és 39 éves koromra „Noddy" lett a kedvencem — a bólogató kis faember — mondjuk, — nagyjából — Mackó Muki angol megfelelője.

Negyvenéves korom után megtanultam — és előszeretettel használtam — azt az iskolás zsargont, amelytől minden értelmes kislány tizenöt éves kora után igyekszik megszabadulni. Most újra visszakerültem a latinhoz és mondhatom, hogy bár kevés dolog tud csak meglepni, az a kegyetlenség, amellyel az angolok kerékbe törik a szegény, jobb sorsra érdemes latin nyelvet, még ma is gyakran könnyekre fakaszt.

Jelenleg *Jane Eyre*-t olvasom, amely igen szép és megható regény serdülő és széplelkű hajadonok számára. Judy viszont „Lolitá"-t olvassa és azt hiszem tetszik neki. Mindenesetre, gondoltam a napokban, most már nem tarthat nagyon sokáig, amíg neveltetésem véget ér.

De ebben is tévedtem. Legutóbbi kapcsolatom a pedagógiai világgal az, hogy különböző műveim kezdenek iskolakönyvekben megjelenni. Először egy svéd tankönyvben jelentem meg, amelynek „Mese és Valóság" volt a címe. Ezt sok más tankönyv követte.

Eleinte kissé nyugtalanított a dolog, mert az ilyenfajta könyvekben a szerzők névsora valahogy így hangzik : Dickens, Thakeray, Dr. Johnson, Shakespeare, Mikes, Macaulay. Ha csak egy kicsit kevésbé disztingvált lenne a társaság, sokkal komolyabban tudná venni magát az ember.

De ez még távolról sem a legrosszabb a dologban. Egyre kapom a német, francia, holland, spanyol, sőt japán iskolás könyveket. Ezekben olvasom, mondjuk az Amerikáról szóló könyvemnek egy fejezetét, amely az amerikai konyhával foglalkozik.

A fejezet végén ott áll a komor pár szó : *Kérdések és Gyakorlatok.* „Miért van a konzervnyitónak olyan nagy szerepe a mai konyhában?" (Ez egészen jó kérdés. Tényleg : *miért* van ?) Mi az oka annak, hogy Amerikában a dobozokat és üvegeket könyörtelenül elhajigálják ? Komolyan beszél a szerző vagy tréfál, amikor azt írja, hogy az Egyesült Államok a világ legőrjítőbb országa. (A szerző komolyan beszél.)

Aztán jön a szavak kipreparálása, amely (ismét magyarra fordítva a dolgokat) valahogy így hangzik : procedúra — itt humoros értelemben — valamiféle tevékenység, bonyolult eljárás. Különösen az egyik japán tankönyv tűnik ijesztőnek. Ilyenfajta kifejezéseket magyaráz meg a japán ifjúság számára, mint : „ripityára verte", „az örök cherchez-la-femme-móka" ; „nem mindig papsajt" ; és : „palira vették".

Sajnos a rejtelmek megfejtését már japánul közli a könyv, úgyhogy talán sohasem fogom megtudni : hogy vesznek valakit palira japánul és hogy Tokióban mi is a papsajt.

Amikor néhány évvel ezelőtt Japánban jártam, lidércnyomásos álmaim voltak. Félelmem talán túlzott volt, sőt talán teljesen alaptalan. De mindig vártam, hogy a Ginza környékén elém ugrik egy ifjú japán, kimonóban és hatalmas szamuráj-karddal hadonászva és végre is elintézi velem az elintéznivalóját. Ez az a diák — úgy képzeltem, — aki megbukott belőlem. Már úgy értem : megbukott belőlem, mint tantárgyból, mert nem látta, hogy a „procedúra" szót humoros értelemben használtam, nem tudta : hogy kell valakit palira venni, vagy nem értette meg a papsajt finomabb árnyalatait.

És az is gyakran eszembe jutott, hogy mind ezek ellenére, nem tanulhatnánk-e egyet-mást mi is a japán iskolás könyvekből.

Milyen jó lenne, ha minden humoros könyvbe — *angol és európai olvasók számára is* — lábjegyzeteket iktathatna az ember és megjegyezhetné : *„ezt viccnek szántam"*. Avagy : *„humoros értelemben"*. Vagy : *„ettől nem kell megvadulni és nem kell a szerzőnek 2560 levelet írni"*. Vagy : *„A humor lényegében mindig komoly dolog és legalább próbáld megérteni, amit a szerző mondani igyekezett. Ha megértetted, azután lehetsz dühös. Lehet, hogy egyetértesz a szerzővel, lehet, hogy nem."*

Mert — mint egy kiváló humoristánk már régen megmondotta : sajnos, nem mindig papsajt.

BAKUCZ JÓZSEF VERSEI

Napfogyatkozás

Emberekkel kirakott, fekete udvar,
sikoly — ajtók fekete némasága
behunyta halszemét a hold is,
vaspipacsok közt áll a kis öreg-
asszony.

Szirmok zuhognak, mint a varjútoll.
elfolyt a patakok utolsó csöppje,
homlokodra veríték himlője ül ki.
egyhelyben hadonászva úszol a
sötétben.

Hétfő

Angyalok lepik el a naptárt
egész nap zsolozsmáznak hó esik
szemük üres papirlap

Zúg a zsoltár száll az égen a tömjén
rosszat sejt a gonosz megvonaglik
a füstök földrehajolnak

Mindenfelé a huzatban
nyílnak-csukódnak az ajtók
Pongrácz Szervácz Bonifácz
fenysípokon játszik

D'Annunzio — zűrzavar — kulturális egység

GABRIELE D'ANNUNZIO születésének századik évfordulóját ünnepélyesen, nagyvonalúan és pompával akarták megünnepelni Pescarában, a költő szülővárosában, az Adria partján. Az olasz rendezőbizottság, a rossz idő és számtalan *vice-mineur* hibájából azonban az ünnepségek meglehetős zűrzavarral kezdődtek. Ennek viszont — talán mert a jelenlévők nagy része latin volt — igen kedvező következményei lettek. A több mint félszáz meghívott, akadémikusok és diplomaták, művészek és tudósítók szónoklás helyett kedvesen előadták a költővel kapcsolatos emlékeiket, a pohárköszöntők rövidek és szellemesek voltak s a jelenlévő hölgyek csipkelődés helyett bókoltak egymásnak.

Az ünnepségek D'Annunzio szülőházának udvarán kezdődtek ; emléktáblát avattak és a római francia nagykövet, Armand Bérard mondott beszédet. A kitűnő beszéd alatt megeredt az eső, a kirendelt iskolás gyerekek visongva elrohantak, a diplomaták feleségei diszkréten a házba vonultak, a 90. évét betöltött nagy színésznő, Emma Gramatica, a költő első előadóművésze és egyik szerelme elájult. Mind ez azonban nem zavarta a nagykövetet, aki zsakettesen és elegánsan végig mondta a mondókáját. Amikor végre bevonulhatott a házba, hogy az ott rendezett dokumentumokból és fényképekből álló kiállítást megnézze, egy hölgy állt elé, aki melegen gratulált beszédéhez.

„Ugyan, asszonyom, — hárította el a bókot, — ha Maga tudná, hogyan fabrikálódnak ezek a beszédek, nem engem dicsérne..."

A TOVÁBBIAK FOLYAMÁN, fogadásokon, banketteken és konferenciákon mindenkin kitört a D'Annunzio-i hangulat. Mindenki lelkesedett, tapsolt és szavalt. Gérard Bauer, a Goncourt Akadémia tagja olyan stílusban adta át Párizs Városának üzenetét Pescara polgármesterének, Vincenzo Marianinak, mintha a Comédie-Française színpadán beszélne ; Pascal Bonetti, a Victor Hugo Alapítvány elnöke kijelentette, hogy Victor Hugo D'Annunzio idézte szavait *„France, France sans toi le monde sera plus pauvre"* (Franciaország, Franciaország nélküled a világ szegényebb lenne) a jövőben úgy fogják mondani *„Italie, Italie sans toi la France sera plus pauvre"* (Itália, Itália nélküled Franciaország szegényebb lenne) ; Hugo Gutierrez Vega, mexikói diplomata spanyol nyelvű beszédében Rabindranath Tagoretól kezdve minden széphez és jóhoz hasonlította D'Annunziót ; és Ghana szénfekete követségi titkára, Edward Ami közölte, hogy mint volt gyarmat szülötte és a kultúra híve helyteleníti a Szovjetunió gyarmati politikáját Közép-Európában.

Az ünnepségek alatt egyetlen idősebb hölgy járkált szomorúan, idegesen, sőt dühösen. Madeleine Gray, francia énekesnő. Többször próbálta D'Annunzióval kapcsolatos emlékeit elmondani, de senki sem hallgatta meg. Egy autóbusz kiránduláson mellém került.

„Hogyan, magyar irodalmi lap Párizsban ? — lelkesedett, — akkor végig kell hallgatnia az én történetemet, már azért is, mert éppen egy budapesti koncerten ért el D'Annunzio halálhíre."

„1930-TÓL minden évben hangversenyeztem Rómában — kezdte. — Egyik első fellépésem után ismerkedtem meg D'Annunzióval, aki azonnal meghívott a Vittorialeba. Érkezésemkor egyenruhában fogadott ; félszemére vak volt, a másikon monoklit viselt. Ahogy beléptem, felkiáltott : ‚Nem érzi agyvelőm illatát ?' Ettől a különös kérdéstől úgy megijedtem, hogy önkéntelenül a közeli asztalra akartam támaszkodni, amelyen egy bebalzsamozott kéz feküdt. De a költő elkapta a kezemet és újra felkiáltott : ‚Ne nyúljon hozzá, ez a Duse keze !' Ismét és még jobban megdöbbentem ennyi kegyelettől ; hiszen mint mindenki, tudtam, hogy a nagy színésznőt mennyit gyötörte. Amikor másnap elutaztam, megígértem, hogy jövőre újra meglátogatom.

1931-ben valóban ismét felkerestem és két hónapig voltam a vendége. Különös életet élt. Nappal aludt, éjjel dolgozott. Így általában csak este találkoztunk. Egyik vacsoránál azonban közölte, hogy másnap együtt fogunk ebédelni. Vendéget vár. A kormány küldöttjét. Amint később megtudtam, azt az embert, aki az állam fantasztikus összegű kegydíját hozta neki. Az étkezés ünnepélyes volt és nagyon hivatalos. Ahogy azonban a vendég elment, D'Annunzio zsebét tapogatva, nevetve fordult hozzám : ‚Látja, látja, én vagyok a világ legnagyobb stricije.'

Tanúja voltam azonban másfajta, mélyen emberi megnyilatkozásainak is. Egyik nap újság fölé görnyedve találtam, miközben félszeméből folytak a könnyek. Ijedten kérdeztem, mi a baja. ‚Aljasság és gyalázat — üvöltötte — még nekem is szégyelnem kell ezt a rendszert és hazámat !' Az újság arról számolt be, hogy Toscanini egy bolognai koncertje előtt megtagadta a Giovinezza vezénylését s ekkor a nézőtérről felszaladt egy ember és úgy ütötte arcon a karmestert, hogy kiverte a fogát.

AMIKOR el kellett utaznom, búcsúlevelet írt, mondván, hogy nem kísér ki az állomásra, mert nem bírja a búcsúzás fájdalmát. De a kocsi mellé, amelyik a pályaudvarra vitt, kíséretként odarendelte 25 légionáriusát, akik állandóan a Vittorialeban laktak, hogy az autó mellett lovagoljanak... Amint látja, különös keveréke volt a komédiásnak és az igaz barátnak. S azt hiszem, ez a néhány kis történet többet mond Gabriele D'Annunzióról, mint az összes beszéd, amelyet végighallgattunk."

V. Zs.

AZ ANGOL NEMZETI SZÍNHÁZ, melynek megalakítására 1903. óta készülnek, most októberben végre megnyitotta kapuit. De még most is csak ideiglenes szállásán, az Old Vic színházban és így tulajdonképpen csak az Angol Nemzeti Színház társulatáról lehet beszélni, mert végleges szállása csak 1967-re lesz készen. A megnyitó előadáson Sir Laurence Olivier rendezésében a „Hamlet" került színre, Peter O'Toole-lal a címszerepben. Az angol lapok mérsékelt lelkesedéssel fogadták az előadást. Laurence Olivier rendezéséről a Daily Mail azt írja : olyannyira korhű, hogy unalmas, a Times szerint pedig fárasztó és konvencionális. O'Toole Hamlet alakítása messze esik a tradicionális figurától : hangos, nyugtalan és sokat ugrál, — mintegy előfutára a „haragos fiatal emberek"-nek.

⁂

HEMINGWAY özvegye és Carlos Baker, a princetoni egyetem tanára közösen írja az elhunyt író életrajzát. Majdnem egymillió ív kézirat-oldalt, levelet, noteszlapot és alkalmi feljegyzést dolgoznak fel. Hemingway ugyanis soha semmiféle feljegyzést nem dobott el.

⁂

MEGALAPÍTOTTÁK a Mondovision nemzetközi díjat. A Guglielmo Marconi-díjat az Eurovision műsorában az az adás fogja kapni, amely az államközi vagy világközi adások közül a legjobban segíti a népek közötti megértést.

SZÉKELY BOLDIZSÁR

SCHATYIRATÉ ÍRÓSÁGA

Köpött egyet. Aztán még egyet. Majd egy harmadikat s egy negyediket. Lélekben a világ fejére, valójában a járda aszfaltjára. Ez a suta és megalázó kettősség feltépte testében a keserűség csatornáit s az epe kiapadhatatlanul zúdult szívére, agyára, nyelvére, száját egészen telecsordította. Schatyiraté köpött még egyet és zöldessárga fejét válla közé vonva, zsebrevágott balkezének középső körmével tenyerét marcangolva, kelletlenül somfordált lefelé az úton.

Olyan gyötrelmesen bújt ki aznap reggel az ágyból, mint egy penészes dugó az üveg szoros nyakából. Futtában borotvált arcán pattanásként viszketett minden ottmaradt sörte, gyűröttnek, rosszszagúnak érezte magát. „Ápolatlan kisember", mondaná Kasamapszi, ha látná ; csakhogy Mapszi ilyenkor még a párnáin hentereg. A dög ! Az ismerős névre feltóduló indulat meghajtotta agyában az első gondolatsort, ez pedig vonta ki maga után a többit a zsibbadásból. Felgyűrte magát a zsúfolt buszba, s a kocsi minden egyes zökkenésére előrázódott valami életéből : a tegnapi krumplifőzelék íze, Sakála átalakított ruhái és hisztérikus kiáltozása, az írógépek idegőrlő kattogása a Villanyművek iparáram osztályán, a visszadobott kéziratok, a meg sem kezdettek, a talpalatlan cipő s az írói siker széjjelfeslő vágya.

Ráléptek a lábára : jólöltözött férfi tolakodott a kocsi belseje felé. Schatyiraté egy pillanatig Kasamapszinak nézte és csak úgy sikerült szitkát elfojtania, hogy középső ujja körmét belevájta tenyerébe. Persze nem Mapszi volt, Mapszinak sokkal jobban megy, semhogy kora reggel futkosson a dolga után. Tizenegy után sétál be a szerkesztőségbe, telefonál a nőjének, rágyújt, telefonál a szabójának, fújja kényelmesen a füstöt, beleturkál a kéziratokba, eregeti a karikákat, gorombáskodik a költőkkel s a falra köpi a dohányszálacskákat. Nem is ír már a lapba, teleírják helyette mások, hiúságból meg szívességből, ő csak odaken egy-két vezércikket, hogy jóban rosszban ki kell tartani az irodalom ügye mellett meg hogy szabad ember szabadon társítja a képzeteket.

Fékezett a busz, utasai egymás hegyére-hátára tántorodtak. Ruganyos női test nyomult Schatyiraté mellé, akinek erre a villanyos érintésre terelődött a figyelme : „Ha Sakála nem volna, ábrándozott, kikezdhetnék ezzel a nővel, szabadon magamhoz társíthatnám, mint Kasamapszi a képzeteket... Ilyen az én sorom... Mapszi kapta meg a nőket, nekem maradtak a képzetek. Képzelődhetem, munkába menet, bimbózó mellekről... vagy mellesedő bimbókról... Ha elhagyom az előző kifejezést, szürrealista képet kapok... képesített szürrealista lehetnék, átvenném a bírálóbizottság oklevelét... ‚Schatyiratének, a kiváló szerzőnek, csodáló tiszteletünk jeléül, különös tekintettel legutóbbi merész kötetére...' Kasamapszit írnám meg, kis piszkos firkásznak, aki kopogtatás helyett köhécsel a szerkesztő ajtaján és állatmesékből él... Vagy inkább egy magtalan lélek vívódásait tárom fel... láthatatlan tintával idegen kéziratok sorai közé másolja a sorok szövegét, hogy írónak képzelje magát... mert csak szerkesztő, nem író... csak szerkesztő, nem író..."

Megérkeztek a Villanyművek megállójához. „Túró, morfondírozott Schatyiraté, nem lesz ebből történet soha. Nekem semmi sem sikerül."

Átment a túloldalra, fel az ipari áramigénylésekkel foglalkozó osztályra és keservesen kereste kenyerét napestig.

*

„Neked semmi sem sikerül", morgott Sakála, mikor Schatyiraté hazaért a fizetéssel és bevallotta, hogy nem kapta meg az emelést. Schatyiraté engesztelni próbálta. „Úgysem az emelésből vennénk sarokházat," mondta, „majd vacsora után befejezem a novellát. Tudod, mit adnak a lapok egy novelláért ?" Nem tudta megmondani, hogy mit adnak, mert Sakála már vágta hozzá a lábosfedőt és üvöltött torkaszakadtából : „Tőlem ezt kapod én csak ezt tudom azt igérted hogy megragasztod a fotel lábát és most mennél a firkáid közé és azt is igérted hogy veszel új fotelt piros bőrhúzattal és azt is igérted hogy lesz főbérleti lakás és rézcsillár és libamáj és a Húsvét-szigetekre megyünk nyaralni és elnézed hogy évek óta nem veszek új szoknyát de azért dolgozzak rád foltozzam a gatyádat mosogassak rogyásig mert az író úr szereti a kényelmet hogy tömjék a hájas testit és lessék a gondolatát is megmondjam mi az ilyen ember egy trottli nem művész még polgárnak se jó legfeljebb kicsinek..."

Schatyiraté zöldessárga fejét válla közé vonta és még a szokottnál is mélyebbre nyomta körmét tenyerébe. Kivülről tudta Sakála szövegét, bele is törődött már, sőt némileg bíztató jelnek tekintette a szapulást : „Sok híres írónak volt házsártos felesége," mondta magában, „a háztartás pokláben írták remekműveiket." Csak az asszony halszaga émelyítette : pongyolájából áradt, ahova egyszer régen beleivódott s azóta felerősödött hagyma- és zsírbűzzel. A „Három Rabonyához" címzett kifőzést idézte, ahol az olcsó petrezselymes mártásból felszortyogva szokott ilyesmi terjengeni a levegőben. Visszavonulás közben, ahogy berántotta maga mögött az íróasztalt elkerítő függönyt, Schatyiraté nyelve hátraugrott torkába, majdnem le elszoruló gyomráig. Állt egy darabig, aztán leült és szétteregette a megkezdett kéziratot.

*

Sokáig maradt így, Sakála is elnémult, molyirtó labdacsokat rakott régi téli szoknyáiba. Férje cigarettáról cigarettára gyújtva bámulta a lámpafényben gomolygó füstöt, haját borzolta és kereste a folytatáshoz szükséges mondatot. Olyan erősen gondolkodott, hogy lerágta balkeze középső ujjáról a körmét. Végül összehajtotta a kéziratot és tiszta papírt vett elő. Igazából nem az elbeszélésen, hanem önmaga sorsán tépelődött, és a sokféle szürke kép közül váratlanul egy színes bukkant elő. Önmagát látta vörös bőrfoteiben, telefon mellett, és hallotta Kasamapszi riadt könyörgését, hogy az isten szerelmére, küldje be a regényfolytatást, megkapja a dupla honoráriumot. „Maj' meglátom", dünnyögte, lecsapta a kagylót és tollat fogva írni kezdte :

„Elfütyülte az első taktust a ‚Vidám Rézkovácsok' című indulóból, aztán a második taktust, majd a harmadikat s a negyediket tavaszi mámorával együtt lüktetett a világ. Ettől a mosolygó összhangtól felszárnyalt hangulata, ezüstpatakok csörgedeztek szívében, fenyőfák himbálták tobozaikat, kőszáli sas vitorlázott mind magasabbra csigázó körökben. Hatalmasnak és szabadnak érezte magát, elfütyülte a refrént és barna arcát a napsugárnak feszítve, balkeze középső ujjával hanyagul pattintva, lefelé lépdelt az utcán."

„Most születik meg a szabad ember", sóhajtott fel Schatyiraté, örömkönnyet törölve ki szeméből. „Már csak szólítani kell valahogyan, aztan beszállhat a kocsiba, amely messzire röpíti." Eleinte keménykötésű spanyol nevek között kutatott, mert a sváb neveket és a rejtélyes hangulatú kezdőbetűket már elírták mások, elidőzött Alfonso Herculanónál és Manuel Campusnál, különösen hosszan a választékos Reino Eduardo Filiasnál, de aztán inkább nemzeti és történeti nevek felé fordult, hogy a nagy múltra való utalás is legendás fénybe vonja hősét. Kettő tetszett különösen : Frutasumi és Razaficsu, s mert az előző kissé alamuszin hangzott, megállapodott a másodiknál, melv egy ősi maláj hercegre emlékeztette, aki fehér elefánton tigrisre vadászott és felépítette a halhatatlanság templomát.

Schatyiraté úgy döntott, hogy Razaficsu harmincötéves magánzó lesz, aki idejét szerelmi és politikai harcok között osztja meg, pihenésül pedig ezotérikus kulcsregényt ír. Első kalandja egy basáskodó szerkesztővel esik meg, Masszakapszival, aki nem tudja megszerezni tőle a regény közlési jogát s ezért egy kalandornővel, Gwendolynnal próbálja zsarolni. Schatyiraté tolla száguldani kezdett a papíron, akárcsak Razaficsu huszonnégy hengeres, sirálysziínű sportkocsija. Leírta, hogyan gyújt rá Razaficsu vezetés közben ceruzavékony holland import szivarjára, hogyan mondja háta mögött Masszakapszi, hogy kemény és rabiátus ember, s óvatosan ügyelt arra is, hogy a képzeletbeli mozzanatok mellé felsorakoztassa a valóság jegyeit. Ezért a második oldal közepén belefuttatta Razaficsut a körúti csúcsforgalomba.

„Benzinszag és velőkbehatóberregés vette körül, írta Schatyiraté. Átforrósodott motorházak, remegő arcizmok, hőség és autók, hőség és autók. Razaficsu megvárta, míg az előző kocsi mögül kiszabadulhat és félrekanyarodott egy mellékutcába. Zsákutca volt".

Schatyiraté hiába igazította újra meg újra íráshoz a tollát, Razaficsu kocsija megfeneklett. Se előre, se hátra. De nagvobb baj is történt. A harmincötéves magánzónak hirtelen nyoma veszett. Schatyiraté nem tudott mit kezdeni az elhagyottan veszteglő autóval, otthagyta hát, áthúzta a már megírt két oldalt és tiszta lapot vett elő. „Borneóban talán jobb lesz", gondolta. Banánligetek közé vitte Razaficsut, aki fregattkapitányi egyenruhát viselt és a történet kezdetén a „Bumbáj dzseniboni jasszajgém" című harcitánc taktusait fütyülte délszakian. De aztán leszállt az est, és Razaficsu többé nem került elő. Schatyiraté csak azért is folytatta: „Amit megírok, az az enyém, bíztatta magát, szabadon rendelkezem vele." Megpróbálkozott egy későbbi jelenettel : hajnali fél ötkor, egy elefántcsont színű bár pultjánál, könnyű santung szmokingban Razaficsu abszintot ivott Gwendolynnal. Tíz perccel később telefonhoz hívták és a platina hajú kalandornő hiába várakozott rá zárásig.

*

Schatyiraténak fájt a feje, még a szemgolyói is megsajdultak minden moccanásra. Gépiesen, mintha orvosságért nyúlna, kihúzta fiókját és a legmélyéről nesztelenül elővette a rumosüveget. Az első kortyra majdnem elköhögte magát, a második is reszelte még torkát, a harmadikra és a negyedikre viszont csendes, családias meleg szorította ki fejgörcsét. Lopva fülelt, de Sakálától nyugodtan ihatott, az asszony a vacsora fazekaival bajlódott. Schatyiraté gondolatai is megpihentek kissé. Visszahívta Razaficsut a semmiből és beleültette egy puha, vörös bőrfotelbe. Elhatározta, hogy békén hagyja s olyannak írja meg, amilyennek látja, mert ha erőlteti, megint kisiklik kezéből.

„Razaficsu a televíziót nézte, de nem figyelt oda igazán, hanem az életen merengett. Pompásan érezte magát papucsban és háziköntösben, jól esett a vacsora ízeit viszszaidézni, különösen a puncstortáét, amit Gwendolyn készített. ‚A cseléd is jól főz, — gondolta, — de Gwendolyn keze munkája művészet'. Kihúzta jobblábát a papucsból, nagylábujjával felborzolta a perzsaszőnyeget, aztán talpával elsimította. A TV ernyőjére most egy sörösüveg család szökdécselt be, a gyerekek fejhangon, a papa meg hordóhangon zengték a „Pegazus" márka dicséretét. Razaficsu elégedetten állapította meg, hogy a hirdetési osztály példásan dolgozik. Idén megkétszerezik az eladást, a társaság nagyobb osztalékot fizet, ő pedig szerződést köthet a legmagasabb nyugdíj biztosításra. Mégiscsak érdemes volt Masszakapszinak folytatásra átengedni a regényt. Siker lett belőle, huszonhárom kiadást is megért, megvehette a részvényeket. Azóta minden úgy megy mint a karikacsapás. Gwendolyn kalandornőből házias asszonyka lett, csincsilla bundát kapott az operabérlethez, ő pedig megszabadult az íróskodás bizonytalanságától. Zsíros mosollyal nézte, amint a sörösüvegek pálcika lábukon kiszökdécselnek, s a következő operett andalító keringőire elszenderedett. Olyan volt az arca, mint a kálvinista lelkészek áldásában a jókedvű adakozóé, akin az Úr megfényesítette az ő orcáját."

Schatyiraté lehajtotta a rumot az utolsó cseppig. Bámult le az üveg üres fenekére, kissé kótyagosan és egyre ingerültebben. Felforrt az epéje. Balkeze lerágott körmével tenyerét kaparva, tollát foga közé harapva mérgelődött : „Ezt nevezed szabadulásnak te piszok én csak penészedjek meg a Villanyműveknél robotoljak az irodalomért te pedig úrizálsz játszod a nagypolgárt mi a fejemre nősz leálltál Masszakapszival is nyugdíj kell neked fényűzés majd adod még lejjebb is apuskám csak belédszúrok a tollammal és kipukkadsz mint egy öreg gumi".

*

Elhatározta, hogy élni fog írói hatalmával és személyesen közbelép. Nekiállt megint az írásnak és úgy vélte, hogy legjobb lesz másnap korán reggel rajtaütni, reggeli órákban még a főrészvényes is védtelen ember. Csakhogy a lépést rosszul számította ki — erélyes csöngetésére ugyanis Gwendolyn nyitott ajtót.

— A férjem a részvénytársaság ülésére ment, mondta, de azért fáradjon be. A cseléd a kutyát vitte sétálni, azért nyitok én ajtót ilyen rendetlen állapotban — tette hozzá kissé kusza, platinaszőke haját igazgatva, mikor látta, hogy Schatyiraté tanácstalanul méregeti.

A társalgóba léptek. Gwendolyn ezüstpohárban tojáslikőrrel kínálta meg. „Egy pillanat türelmet kérek, mondta, foglaljon helyet, amíg én egy kicsit helyrehozom magamat." Enciánkék pongyolájában átlibbent a hálószobába, félig nyitva hagyva az ajtót, úgy hogy Schatyiraté jól láthatta fésűt tartó jobb kezét és formás, fehér karját, melyről minden mozdulatnál feljebb csúszott a bő ruhaujj.

— Igaz is, bukkant elő megint porcelánbabaszerű arca egy pillanat múlva, minek köszönhetem a korai látogatást ?

Már a száját pirosította, haja most puhán simult, mintha finom madárszárnyak borították volna fejét.

— Fontos baráti tanáccsal jöttem volna Razaficsuhoz — felelte zavartan Schatyiraté.

— Ó, maga egy aranyember, ilyen korán fárasztja magát a barátjáért. De jó hogy jött, már régen szerettem volna találkozni magával. — Kibújt az ajtón, pongyolája szétnyílt, fedetlenül hagyva áttetsző hálóingét. — Maga egy aranyember — ismételte, és töltött még egy pohárkával a vendégnek. — Beszélnie kell a férjemmel. Látja, amióta olyan sok a gondja a sörgyárral, abbahagyta teljesen az írást. Gyakorlati ember lett, én pedig igazán a gyengéd művészlelket szerettem benne. Azért mentem hozzá, hogy a múzsája legyek, — sóhajtotta szomorkás mosollyal, mely úgy hullott arcára, mint egy csipkefátyol.

— Milyen igaza van, — folytatta aztán — maga megmaradt írónak jóban rosszban. A lelke fontosabb, mint a kényelme. Ó, ha én még egyszer egy ilyen ember múzsája lehetnék !

Visszalépett az ajtóba és hívta Schatyiratét is : „Itt közvetlenebbül beszélgethetünk." Schatyiraté letette tollát és ment utána némán. Gwendolyn nevetett : „Sose zavartassa magát, írók láttak már különbet is egy úriasszony vetetlen ágyánál, mondta és ráhunyorított egy picikét. Ekkor nézte meg igazán vendége sárgászöld fejét.

— Maga szegény, milyen sápadt, — kiáltot fel. — Nincs rosszul ? Adja ide a kezét.

Schatyiraté balkeze lerágott körmével kaparta tenyerét, jobb kezét odanyújtotta. Gwendolyn puha ujjai közé fogta : „Jaj, milyen forró ! Lázas. Elemészti magát az ihlet, szegény kis író", és simogatta.

Schatyiraté magához rántotta az asszonyt, aki aprókat sikoltva kapálózott. „Jaj, ne vicceljen, maga gonosz kis író." De Schatyiraté ellenállhatatlanul vitte az ágy felé és ölelte, ölelte, ölelte.

*

Émelyítő halszagra ocsúdott fel. Hirtelenjében nem tudta, hogy hol van. Mintha Sakála barátságtalan hívását hallotta volna. Oldalra nyúlt, keze Gwendolyn meztelen karjába ütközött. Az asszony szeme tágranyílt porcelánbabaszerű arcában és mosolygott. „Mit akarsz még, te gonosz kis író ?" kérdezte. „Valaki kiáltott kint", suttogta Schatyiraté szorongva. „Semmi baj", suttogta vissza cinkosan Gwendolyn, „csak a cseléd jött meg a kutyával. Mondtam neki, hogy amíg ki nem megyek, ne hangoskodjék, de beszélhet az ember egy ilyen egyszerű teremtésnek." És nyafogni kezdett : „Szörnyű, hogy manapság milyen szófogadatlanok a cselédek..."

Schatyiraté nem figyelt oda. Kajánul élvezte, hogy kifogott Razaficsun. Arcát beletemette Gwendolyn platinaszínű hajába, szívta a bódító illatot, ezüst patakon ringatta magát a „Vidám Rézkovácsok" dallamát dúdolva. Lassan maga mögött hagyta a tegnapi krumplifőzelék ízét, Sakála átalakított ruháit és hisztérikus kiáltozását, a Villanyművek kattogó írógépeit, Kasamapszi pökhendi megjegyzéseit, a visszadobott kéziratokat, talpalatlan cipőjét, s amikor a refrénhez érkezett, nem volt már többé semmi vágya.

DÉRY TIBOR Vidám temetés című elbeszéléskötetének német kiadása a majnafrankfurti Fischer-Bücherei sorozatában most zsebkönyvformátumban is megjelent.

*

JOHN STEINBECK, a Nobel-díjas amerikai író felesége társaságában, a Szovjet Írószövetség meghívására Moszkvába érkezett.

*

SZIGETI JÓZSEFNEK, a világhírű hegedűművésznek angol és német nyelven már megjelent emlékiratait magyar nyelven is kiadják.

*

KODOLÁNYI JÁNOS Mózes-regénye, az Égő csipkebokor, a stuttgarti Steingrüben Verlag kiadásában most németül is megjelent.

Irodalmi Ujság

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : Hruscsov legnagyobb gondja : „Ha az egész világ kommunista lesz, hol vesszük majd a gabonát?"

⁂

A NÉMET *„Handelsblatt"* című lap szerint a Szovjetunió valamennyi ipari árucikk behozatalát leállította, s külföldön kizárólag élelmiszert, elsősorban gabonaféléket vásárol. A nyugat-német gazdasági napilap október 23-i száma arra utal, hogy a szovjet tervgazdaság valószínűleg súlyos válságba került.

A *„Handelsblatt"* értesüléseit német üzletemberektől nyerte, akik a szovjet hivatalos szervek meghívására Moszkvában tartózkodtak. A szovjet külkereskedelmi bizottság sajnálkozását fejezte ki a német üzletembereknek, hogy a behozatal felfüggesztése miatt nem tud tárgyalásokba bocsájtkozni. A hírek szerint ez a határozat a KGST többi tagállamára is vonatkozik.

⁂

A SZOVJETUNIÓ hatalmas mennyiségű aranyat adott el Svájcban. Most ugyancsak a svájci piacon keres nagyarányú kölcsönt, de eddig még nem akadt hitelező.

⁂

DECEMBER 26-TÓL január 2-ig tartják a belgiumi Knokke-le-Zoute-ban a III. Nemzetközi Filmversenyt, melyen a világ valamennyi producere részt vehet. A verseny első díja 250.000 belga frank és további hat 100.000 frankos díj kerül kiosztásra, melyből kettőt a televíziós kísérleti filmek díjazására tartanak fenn.

⁂

A BUDAPESTI OPERAHÁZ balettegyüttese november hónapban négy estén át vendégszerepel a párizsi Théâtre des Champs-Elysées-ben.

⁂

GUSTAV GRÜNDGENS, a híres német színész 64 éves korában Manillában elhunyt. Feltehetőleg túl sok altatót vett be és ez okozta halálát.

⁂

A „QUEEN MARY"-T, Anglia legnagyobb és valaha leggyorsabb utasszállító hajóját, amely Európa és Amerika között közlekedett, rövidesen kivonják a forgalomból. A hajóstársaság 17.600.000 font államkölcsönt vett fel egy új hajó építésére, amely majd a Queen Maryt fogja leváltani.

⁂

VON CHOLTITZ tábornok, aki a második világháború alatt a megszállott Párizs német katonai parancsnoka volt, turistaként látogatóba érkezett Párizsba. Elzarándokolt a Montparnasse-pályudvarra, ahol 1944. augusztusában aláírta a város megadásáról szóló okiratot. Von Choltitz annak idején megtagadta Hitler parancsát, amelyben nagyméretű robbantásokat követelt és így megmentette a várost a pusztulástól.

⁂

AZ EUROVISION ebben az évben a karácsonyi éjféli misét a belgiumi Curnhoutból fogja közvetíteni.

⁂

GRETA GARBO-filmheteket rendez az egyik londoni mozi. Eddig bemutatták a Krisztina királynőt, Walewska grófnőt és az Anna Kareninát. Az előadások telt házak előtt folynak.

⁂

WALTER LIPPMANN, a világhírű újságíró, a New York Herald Tribune munkatársa néhány napig Magyarországon tartózkodott.

*

ELLOPTÁK a 600 font értékű Melbourn-i Kupát, Ausztrália legelső lóverseny díját. A kupa, amelyért november 5-én lesz a verseny, Melbourne egy kirakatából tűnt el.

⁂

149 FŐVEL EMELIK London detektívjeinek számát. Így összesen 1750 detektív áll majd rendelkezésre, hogy az állandóan emelkedő bűnözés ellen küzdjön. 1960-ban 275.988 bűneset fordult elő Angliában; ez a szám az elmúlt évben 316.470-re emelkedett.

⁂

CSONTVÁRY KIÁLLÍTÁS nyílik november közepén Budapesten a Szépművészeti Múzeumban. A magángyüjtők birtokában lévő képek is szerepelnek majd a kiállításon.

MARY PICKFORD, Walt Disney és Gloria Swanson tette le első tégláit a Hollwoodban építendő Film, Rádió és Televízió Múzeumnak. Az építkezés 6 millió dollárba kerül. A múzeum a film történetét fogja bemutatni, látható lesz, hogyan készülnek a televíziós filmek és gombnyomásra bárki kedvenc művészének hangját hallhatja majd.

⁂

MICHELANGELO ANTONIONI olasz filmrendező Ravennában megkezdte legújabb filmjének forgatását. „A vörös sivatag" lesz az első színesfilmje ; Monica Vitti és Richard Harris a főszereplők.

⁂

HANS HABENAK, akinek „Ilona" című regénye az 1962. év egyik legnagyobb svájci sikere volt, most jelenik meg új regénye Franciaországban „Tarnowska grófnő" címmel. A regény hősnője, — az 1900-as évek szentpétervári „dolce vitá"-nak vezetőalakja, — egyik szeretőjét felbújtatta, hogy megölje egy másik szeretőjét. Az annak idején Velencében megtartott tárgyalás társadalmi és újságírói szenzáció volt.

⁂

SZÁZ ORSZÁG küldötte vett részt október 22-én Párizsban a Pasteur Intézetben tartott ünnepségen, melyett Albert Calmette, a tuberkulózis elleni oltás egyik feltalálója 100 éves születésének megemlékezésére rendeztek. Az ünnepségen részt vett Calmette özvegye, aki ugyancsak 100 esztendős.

⁂

MÚZEUMBA került a csongrádi puszták egyik régi népi hangszere, a nyenyere. A különleges fából készült forgó lantot a tanyai lakodalmakon is kiszorította a hegedű és a modern fuvós hangszer.

⁂

ALAN SHEPARD, az első amerikai kozmonóta bankár lett. Több, mint egy millió dollárért megvásárolta egy baytown-i bank részvénytöbbségét. Mint mondja: reméli, hogy a másik hat kozmonóta is csatlakozni fog hozzá.

⁂

RÓNA VIKTOR, a Budapesti Operaház szólótáncosa ez év végén vendégként a „Hamupipőke" című balettben a herceg szerepét fogja táncolni a francia Raimondo de Larain balettegyüttesben.A társulat európai turnéra utazik a „musical balett"-tel.

⁂

A PÁRIZSI SZTRIPTIZ TÁNCOSNŐK irodalmi díjat alakítanak. A döntőbizottság azt a szerzőt fogja jutalmazni, aki témáját „legmeztelenebbül" írja. A díj egy bikini és nagyobb mennyiségű pezsgő. Ez az 1268. francia irodalmi díj.

⁂

C. P. SNOW, a neves angol író, felesége társaságában néhány napra Magyarországra látogatott.

⁂

A NEGYEDÉVENKÉNT megjelenő Amerikai Magyar Szemle (The American Hungarian Review) a magyar irodalmat, történelmet angolul, az amerikait pedig magyarul közli. Harmadik számként most jelent meg angolul Könnyű László : Eagles of Two Continents (Két világrész turuljai) c. történelmi elbeszélése, mely az amerikai polgárháború missouri harcaiban részt vett magyar főtisztek életét és harcait örökíti meg. (Ára 1 dollár, megrendelhető a folyóirat címén : 7421 Rupert Avenue, St. Louis 17, M. USA.)

⁂

JEAN GABIN, a „Monsieur" című film főszerepében búcsúzik a filmszerepléstől. A hatvanéves művész ezután már csak állattenyésztéssel akar foglalkozni.

⁂

A MAGYAR ÁLLAMI NÉPI EGYÜTTES Duna-csoportja október 17-én kezdte meg kéthetes vendégszereplését a párizsi Théâtre de l'Étoile-ban.

NÉPRAJZI KONGRESSZUST tartottak a Magyar Tudományos Akadémián. A kongresszuson angol, német, lengyel, bolgár és más külföldi néprajzkutatók vettek részt. A bevezető előadást Kodály Zoltán tartotta.

⁂

NEVADA ÁLLAM visszavonta Frank Sinatra játék- és vadászengedélyét, mert kaszinójában fogadta Sam Giancana gangsztert, akit Nevada állam „nem kívánatosnak" minősített.

⁂

A MY FAIR LADY — Shaw „Pygmalion"-jából készült musical befejezte londoni pályafutását. A színdarabot 2281 előadáson 4,325.000 néző tekintette meg.

⁂

DOKUMENTUMFILMET készítettek Moszkvában a sztálini korszakban kivégzett öt szovjet tábornok, Tuhacsevszkij, Blüher, Jegorov, Jakir és Uberovics életéről.

⁂

JÓKAI MÓR 1925-ben eltűnt 15 naplóját és vázlatfüzetét kutatja a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum. Az Akadémiai Kiadó ugyanis ki akarja adni az író feljegyzéseit. Jelenleg 27 Jókai-notesz van a múzeum tulajdonában.

⁂

SHERLOCK HOLMES kalandjairól ír zenés vígjátékot Joshus Logan amerikai zeneszerző. Az új musicalt a New York-i Broadway-n mutatják be.

⁂

SALOMON MIKHOELS zsidó színészt, az irodalom és a színház kiemelkedő munkását Berija bandája gyilkolta meg, írja L. Luri a **„Szovjetszkaja Litva"** c. lapban a híres művész halálának tizenötödik évfordulója alkalmából. **„A moszkvai Zsidó Színház egyik irányítóját köszöntjük személyében"**-írja most Luri.

Mikhoels a háború alatt a zsidó antifasiszta bizottság tagja volt. Sztálin oly sokra becsülte tehetségét, hogy néha magához hívatta a Kremlbe, hogy neki egyedül játszszék, főleg Shakespeare drámáinak a szerepeit. Ennek ellenére Salomon Mikhoels eltűnt, alighogy Berija emberei — természetesen Sztálin jóváhagyásával — megkezdték működésüket a zsidó kultúra képviselői ellen a Szovjetunióban.

FALUDY ZSUZSA, Faludy György felesége hosszas szenvedés után elhunyt. A kitűnő újságírónő a forradalom előtt a hazai sajtóban dolgozott ; 1956 után a különböző emigrációs lapokban megjelent színvonalas cikkei és elbeszélései érdemelték ki a magyar olvasók figyelmét és rokonszenvét.

⁂

ILLYÉS GYULA-KÖLTŐI EST lesz november 11-én 20.30-kor Párizsban, a Kaleidoscope Színházban. (5-7, rue Frédéric-Sauton, Metro : Maubert-Mutualité). A bevezetőt Pierre Emmanuel, a kiváló francia költő tartja. Az esten a Párizsban tartózkodó Illyés Gyula is megjelenik.

NOVEMBERBEN JELENIK MEG

Dr. NAGY VINCE volt belügyminiszter, az „OKTÓBERTŐL - OKTÓBERIG" című emlékiratok szerzőjének

SZERELEM FÖLDJE MAGYARORSZÁG

című társadalmi regénye a müncheni **Griff** kiadásában. A szerző a regény történetét Magyarország elmúlt félévszázadának társadalmi életéből vette.

A könyv előfizetési ára: kartonkötésben 4, vászonkötésben 5 USA dollár. Megrendelhető az ár beküldése mellett a szerzőnél: 309 West 91 Street, New York 24, N.Y. USA.

Most jelent meg

SZÉCHÉNYI GYÖRGY „UNGARN ZWISCHEN ROT UND ROT"

Életút és kortörténet

Biederstein Verlag (München, Willhelmstrasse 9.) kiadásában. Német nyelvterületen megrendelhető bármely könyvkereskedő útján.

Más országokból: a szerzőnél, 3 USA dollár előzetes beküldése ellenében, BAD-GODESBERG, Kurfürstenstr. 1. Germany

OKTÓBER 24-ÉN jelentek meg — az Occidental Press és a brüsszeli Maison de Poète közös kiadásában — Illyés Gyula válogatott költeményei franciául Hommage à Gyula Illyés címen.

A fordítást a francia és belga költők legkiválóbbjai közül harmincnyolcan végezték. A bevezetést Jean Rousselot, francia költő írta. Szalay Lajos művészi rajzai díszítik a kötetet.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE

A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA

Éditions du Seuil, 1962

Megrendelhető kiadóhivatalunknál.

Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

THE DANUBIA BOOK COMPANY

B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Szállítunk a világ minden részébe:

magyar könyvet
magyar hanglemezt
magyar szalon-cukrot
magyar újság
előfizetés

Kérjen ajánlatot.

A „FAKUTYA" VIDÁM ESTJEI

Londonban: 1963. november 16-án, szombaton este fél 8 órai kezdettel **„NESZE NEKED NAGYVILÁG"** című vidám előadó estre hívjuk meg a londoni magyarokat. (Az est színhelye: **King George's Hall színházterme**, Adeline Place, Great Russel Street, London W.C.1.)

Zürichben: 1963. november 24.-én, vasárnap este 8 órai kezdettel **„KINT VAGYUNK A VICCBŐL"** című humoros estre várjuk a Svájcban élő magyarokat. (Az est színhelye: **Kaufsleuten koncertterme**, Pelikanplatz, Zürich).

Mindkét esten

VAJDA ALBERT

A Fakutya szerkesztője

két órás vidám műsor keretében beszél a külföldi élet visszásságáról, a pletykáról, szerelemről, házasságról, politikáról, a magyar humorról és mindennapi életünk gyermekbetegségeiről.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh. Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, Fellbach bei Stuttgart, Sängerstr. 12. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74. New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kiadóhivatalunk új címe: 21, rue des Acacias, Paris, 17.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

Az Irodalmi Újság új ára

Az utóbbi hónapokban emelkedett nyomdai előállítási költségek miatt kénytelenek vagyunk julius 1-től az Irodalmi Újság előfizetési és példányonkénti árát rendezni. Ott ahol kénytelenek voltunk az árakat emelni, az emelés összegét rendkívül méltányosan állapítottuk meg. Hisszük, hogy olvasóinknak ez nem jelent nehézséget.

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Megjelent

FENYŐ MIKSA ÚJ KÖNYVE

Ami kimaradt az Odysseából

Kapható a szerzőnél — de csak kötött példányok —

26 East 93 Street, New York

és a Griff Verlag-nál, München, 8 Sedan Strasse 14

Ára fűzve $ 3.40; angol vászonkötésben $ 4.40

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris. 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 22. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1963. december 1.

DÖBBENET ÉS FELELŐSSÉG

Az ostoba és látszólag céltalan gyilkosság hírét az egész világ megdöbbenéssel, felháborodással és aggodalommal fogadta. Talán soha még államfő erőszakos halála nem keltett ekkora részvétet a világban s az Egyesült Államokban sem, ahol pedig John Fitzgerald Kennedy előtt már három elnök lett a gyilkosok áldozata. Vajon Kennedy fiatalsága indította-e meg ennyire a közvéleményt? Az Egyesült Államokban nemcsak hívei rokonszenveztek vele, s még a választási hadjárat egyre közelgőbb dátuma ellenére is, az ellenzék soraiban is elismeréssel adóztak neki. Az ország határain túl is becsülték és szerették, — azokban az államokban is, amelyek az amerikai diplomáciának minden húzásával nem értettek egyet. Sőt, politikai képességei, határozottsága még a Washingtonnal ellenséges kormányfőket is elismerésre késztette. John F. Kennedy előtt kevés amerikai elnök mondhatta el magáról mind ezt.

Elég, hogy a gyilkos golyója leteritsen egy embert, s az egész emberiség hirtelen ráébred: milyen nagy szerepet játszhat a történelemben az egyén akarata, intelligenciája, szabad elhatározása. Ez a szégyenletes és fölháborító tett arra figyelmeztet, hogy a történelem alakulásában nemcsak a vak determinizmusnak, hanem az egyéni kezdeményezésnek is szerepe van.

Amerika és az egész világ aggodalommal várja, hogyan felel majd meg a különlegesen súlyos feladatnak Kennedy utóda. Alig három év alatt John Fitzgerald Kennedy új lendületet adott az amerikai négerek egyenlőségi mozgalmának, nemzetközi téren csak még jobban megerősítette hazájának helyzetét, határozott magatartásával kedvezően oldotta meg a kubai válságot, s Moszkvával is megtette az első lépéseket az enyhülés felé. Igaz, ez a különlegesen tehetséges államfő, aki tökéletesen ismerte az amerikai politikai élet minden titkát, s aki jól megválasztott munkatársak tanácsára is hallgathatott, nem egy esetben vereséget is szenvedett. Nagyvonalú és nemes terveit a szenátorok, akik jobban törődtek választóik véleményével, mint a nagy nemzetközi kérdésekkel, több ízben értetlenül, önző kicsinyességgel, provinciális rövidlátással fogadták.

A belpolitikai kudarcok ellenére is, Kennedy eszméi, stílusa, politikai vonala szinte végrendeletként kötelezik az Egyesült Államokat. A Kennedy elnök által megkezdett művet nem lehet félbehagyni. A gyilkos megölhette az embert, de azt nem akadályozhatja meg, hogy az égető kérdéseket ne az ő szellemében oldják meg.

Bennünket, magyarokat különösen fájdalmasan érint halála. Népünknek és ügyünknek őszinte barátja volt. A minden eszközzel való felszabadítás felelőtlen ígérgetése helyett józan és realista külpolitikával, a nemzetközi légkör általános megjavításával igyekezett segíteni a szovjet uralom alatt élő népek sorsán. Ahogy a magyar forradalom negyedik évfordulóján mondotta: „Az amerikaiak mindent meg fognak és meg akarnak tenni, hogy becsületes és ésszerű eszközökkel siettessék annak a napnak az eljövetelét, amikor a magyar férfiak és nők ismét szabadságban és igazságban élhetnek." Az, hogy a hazai magyarság ma valamivel jobban és nyugodtabban él, mint a múltban, nem utolsó sorban az olcsó demagógiát megvető, ésszerű és türelmes, de a végső célokról pillanatra sem megfeledkező Kennedy-féle politikának köszönhető.

Mind erről nem feledkezhet meg Lyndon Johnson, s még kevésbé az, aki jövőre a demokrata pártot a választási harcba vezeti. Korai lenne még, hogy a választási hadjárat körülményeit illetően találgatásokba bocsájtkozzunk. De akár Lyndon Johnson, akár a meggyilkolt elnök öccse, akár a demokrata párt más jelöltje jelentkezzék is örökösnek, az Egyesült Államok és az egész világ érdeke, hogy a megfontoltságot ne kövesse gyengeség, a határozottságot bizonytalanság s a nagy távlatu terveket a kicsinyes és helyi problémákkal való bíbelődés.

DECEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Kennedy elnök halála (1. old.)

Gara László: A magyar kultúra terjesztésének akadályai (3. old.)

Cesare Zavattini nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (4. old.)

Gergely János a budapesti Operaház balettjének párizsi vendégszerepléséről (4. old.)

Ignotus Pál: Bolyongás közben (5. old.)

Albert Pál Szabó Magda új regényéről (6. old.)

Az új Goncourt-díjas regényről (6. old.)

Makkai Ádám Aldous Huxley „Sziget"-éről (7. old.)

Dedinszky Erika, Keszei István, Körmendi Ferenc és Thinsz Géza versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

SAINT-JOHN PERSE

Kennedy nagysága

A tette mítosszá. Álarc nél Történelem nem merevíkül járt közöttünk ez az egyszerű, közvetlen, szívélyes ember, aki a tettre mindig készen állt, s akit emberi felelőssége tüstént odaszólított, ahol a közösséget veszély fenyegette.

A sors találkozóin versenyző bajnok volt. Mindig őszinte fegyverekkel vívott, s a halált nyílt sisakkal várta. A dolgok menetét saját ütemére igazította; cbben mi csak követni tudjuk.

Szabadságot szerető nagy népet szolgált, s legkiválóbb elődeinek hagyatékát méltón őrizte; de az emberiség katonája is volt, minden jog és szabadság védelmezője.

Az elvontságnak nála nem volt nagyobb ellensége, és szinte ösztönösen mindig az események lényegét ragadta meg. Ítélete bölcs és határozott volt, s államférfiúi realizmusát az emberi érzés és a lehetőségek fölismerése irányította. Tekintete tiszta és egyenes volt, mint az emberi barátságon nevelt ifjú vezéreké.

Élve a nagy és szabad demokráciával, amelyet előtte már-már a paternalizmus veszélye fenyegetett, föl tudta riasztani, újra életre hívni, világra segíteni, a teljes egység nevében, a buzgó hazafias érzelmet, s fölélesztení maga körül — és még az ellenzék soraiban is — az erkölcsi, egyéni és közösségi felelősség tettre kész szellemét. S amikor így tett, nem azzal törődött, hogy a hatalmat kényelmesebben gyakorolhassa.

A szellem felelősségét kiterjesztve más népek szívében is ébredésre serkentette a nemzeti géniuszt, elhivatottságuk tudatát. Kérdésére bizalommal várta a méltó választ Franciaországtól is, amelynek mindig lelkes tisztelője volt.

Világosodjék meg hát előttünk az árnyék! S a sírkövekkel ékes úton növekedjék az emberiség meg nem álló történelme! A Lincoln emlékét sirató Walt Whitman a vértanúság panaszos gyászénekét fakasztja fel újra szívünkben.

Amidőn a sors villáma ily magasra sújt, egyetemes a tragédia, s egy nép bánatában mindenek osztoznak. A francia lobogót vontam itt fel, a gyász jeléül — félárbocra.

(A Nobel-díjas francia költő írása a párizsi „Le Monde" című lapban jelent meg.)

Az el nem mondott beszéd

Íme, a legfontosabb részletek abból a beszédből, amelyet Kennedy elnök Dallasban készült elmondani:

„Ha a tudatlanság és egyesek hamis külpolitikai értesülései diadalmaskodnának, országunk biztonsága sínylené meg ezt... A mai világban, amely állandó és bonyolult kérdések szövevénye, ebben a reményeiben megcsalt és ingerült világban az Egyesült Államok politikáját a gyakorlatnak és az észnek kell irányítania. Ha ez nem így történik, akkor azok kerülnek fölül, akik a valóságot összetévesztik az ékesszólással, a tetszetőst a lehetségessel, s akik látszólag egyszerű és gyors megoldást tudnak a világ valamennyi problémájára."

„Ám az országban mindig is hallhatók lesznek olyan eltérő vélemények, amelyek csak bírálnak, anélkül, hogy más megoldást javasolnának, s a felelősség vállalása nélkül akarnak a dolgok menetébe beleszólni."

„Hogy Amerika milyen szerepet játszik a világban, az nemcsak erejétől függ, hanem attól is, mennyire tiszteli a zsarnoksággal szembeszegülő szabadságot. Azok, akiknek választása jövőnket illetően oly fontos lehet, csak azt az Amerikát becsülhetik, amely a jogok egyenlőségét és a társadalmi igazságot nemcsak hirdeti, hanem valóra is váltja."

„A világ szabadsága veszendőbe mehet még akkor is, ha a fegyverek némák maradnak, s a szavazócédulák záporában éppúgy elvérezhet, mint a golyók tűzében."

„A külföldi segély-program lényeges szerepet játszik abban, hogy a kommunista világ határán élő népek megőrizzék függetlenségüket. Ha a kommunisták behatolnának ezekre a területekre, az Egyesült Államok szükségszerű közvetlen beavatkozása, a súlyos emberáldozatokat nem is számítva, sokszorosan többe kerülne, mint a külföldi segély-program."

„Ellenfeleink nem mondtak le igényeikről, a veszély nem csökkent, s éberségünk nem lankadhat. De az Egyesült Államok erejét soha nem használjuk fel támadó célokra, hanem egyedül a béke megvédésére."

John F. Kennedy — a magyar forradalomról

„Október 23 az a nap, mely örökre élni fog a szabad emberek és szabad nemzetek évkönyveiben. A bátorság, öntudat és győzelem napja volt ez a nap. A történelemben példátlanul áll október huszonharmadika, mert ennél világosabban még nem fejezték ki sehol sem az ember örök vágyát és kívánságát, hogy bármilyen akadályok ellenére is, bármekkora áldozat árán is — szabadon élhessen.

Az amerikaiak soha semmiféle csúcsértekezleten, semmiféle szerződésben, sem szóban, még kevésbé gondolatban nem fogják elismerni Magyarországnak a szovjet alá rendelését. A magyar szabadság és függetlenségi törekvés nem a politika, vagy az érzelmek kérdése. A történelemben, a művelődésben, törvényben gyökerezik ez az igény és bármiféle bábkormányt is tartanak, mi nem fogjuk engedni, hogy a magyar igényekről megfeledkezzenek.

Az amerikaiak mindent meg fognak és meg akarnak tenni, hogy becsületes és ésszerű eszközökkel siettessék annak a napnak az eljövetelét, amikor a magyar férfiak és nők ismét szabadságban és igazságban élhetnek. Ezen az évfordulón Lincolnnal együtt: ‚Ünnepélyesen eltökéljük, hogy akik elestek — ne estek el légyen hiába...' Az élők dolga befejezni a munkát, melyet ők oly nemesen kezdtek el."

(1960. október 23.)

HIHETETLEN

Ma délben lelőtték az elnököt. Délután két óra felé a New York-i járókelő arca hamuszürkévé változott. Bezártak a múzeumok, a mozik és a mulatóhelyek, a szülők az iskolába futottak a gyerekért, az egyetemen nincs előadás. A hírt egyelőre még senki nem hiszi el, annyira lehetetlen, elfogadhatatlan és abszurd. Csoportok állnak az utcán a kirakatokba tett televíziók előtt. **Pearl Harbor idején érzem magamat**, mondja valaki.

A rögtönzött, sok sajtóhibával teli délutáni lapokért sorban állnak. Tele van az utca, mintha vigasztalódást keresnének az emberek egymástól, tele vannak a bárok, és az emberek fogyasztás nélkül nézik a televíziót. Többször meghallgatják ugyanazt, annyira hihetetlen a hír. **Dél-amerikanizálódunk, úgy érzem magamat, mintha én is halott lennék,** mondja olasz akcentussal a barman.

Mindenki halott lett itt ma délután, most kiderült, hogy az elköltözöttnek mindenkihez köze volt, mindenkihez volt egy kedves mosolya. Egy vízvezetékszerelő dolgozott a lakásomban néhány hónappal ezelőtt aki szóvá tette, hogy ő ateista, de ne ítéljem meg ezért, mert például Kennedy is ateista, ne tévesszen meg engem, hogy vasárnap templomba jár, az amerikai elnöknek templomba kell járnia, ez a tradició. Mindenkinek megvolt az érve, hogy kisajátítsa és cinkosságot érezzen vele. Ír eltökéltségével, optimizmusával és energiájával maga volt a pionír, a történelmi, az örök Amerika, elnökké választása a század legérdekesebb és legmerészebb vállalkozása. A megválasztásának pillanatában nemcsak vallási és nézetbeli kisebbségeket képviselt, hogy utat nyisson katolikusoknak, négereknek, zsidóknak, liberálisoknak és fiataloknak, hanem egyúttal bizonytalanná tett egy egész értékrendet, egy olyan országban, ahol kevés a tradició, s ahol ezekhez a tradiciókhoz szükségszerűen ragaszkodnak. A választási érvei nem golf- és vadásztörténetek voltak, hanem egy megújhodott demokrácia perspektivái, amelyekért ezekben a kritikus esztendőkben minden lehetőt megtett. Politikai elképzelései, — elsősorban az ENSZ-ben tett nyilatkozataira gondolok, — nemcsak a szabadság győzelmébe vetett hitéről tettek tanúságot, hanem kijelölték az egyedül járható utat a problémák megoldására, és egy csapásra nevetségessé és lehetetlenné tették Hruscsov mellébeszéléseit, szlogánjait és ukrán közmondásgyűjteményét.

Nem, New York képtelen elfogadni a hírt. Az emberek könnyeznek az autóbuszon, vádolják a rendőrséget; Harlem a **jó fehér embert** siratja.

A Szent Patrick Katedrális zsúfolt. Tíz és tízezer gyertya ég. Ha nincs kalap és kendő, zsebkendőt tesznek a fejükre az asszonyok. Egy kislány a füzetét tette a fejére.

New York, 1963, november 22.

Cs. Á.

Az IDŐ Sodrában

Az utolsó gesztus

Frederick C. Barghoorn professzort valamikor ez év november elseje és második tájékán, Moszkva utcáján letartóztatták, azaz pontosabban, jól bevált szovjet szokás szerint : eltűntették a színről. Tegyük hozzá : meglehetős sikerrel, mert — minthogy az Amerikai Követség tudomása szerint a professzornak november elsején Varsóba kellett volna repülnie, — az eltűntetés jó darabig senkinek sem tűnt fel. A professzor, aki előző este az Amerikai Követség első tanácsosánál, *Walter J. Stoessel*-nél tett látogatást, egy amerikai követségi kocsin tért vissza szállására, este 7.30-kor a moszkvai Metropol Hotelba ; másnap nyilván továbbutazott Varsóba. Nem utazott el.

Pedig Barghoorn professzor azzal valóban nem vádolható, hogy felkészületlenül látogatott el a Szovjetunióba. 1942-től 1947-ig az Amerikai Követség sajtóattaséja volt Moszkvában, s azóta is öt alkalommal járt arrafelé, (1956 és 1963 között) részben, hogy tárgyalásokat folytasson a hivatalos amerikai-szovjet tudóscsere és kulturális kapcsolatok elmélyítése tárgyában, részben, hogy anyagot gyűjtsön legújabb könyvei számára. (*Soviet Russian Nationalism, The Soviet Cultural Offensive*). Ismerte vendéglátóit : fényképezőgépet sohasem vitt magával s bár kiválóan beszélt oroszul, arra mindig vigyázott, hogy kérdéseit ne lehessen „kémtevékenységnek" magyarázni ; úgy tűnik, nem vigyázott eléggé, annak ellenére — vagy talán éppen azért ? — hogy a szovjet tudósok és akadémikusok mindenütt meleg, baráti fogadtatásban részesítették. Barghoorn tulajdon elemzése szerint, valószínűleg ez lehetett a legnagyobb baj.

November 10-e táján az Amerikai Követséget hivatalosan értesítették, hogy „néhány nappal ezelőtt" Barghoornt kémkedés vádjával letartóztatták ; a követség 48 óra leforgása alatt *hatszor* tiltakozott a szovjet Külügyminisztériumban, s a professzor ártatlanságát hangsúlyozva, követelte azonnali szabadonbocsájtását. A tiltakozást hat ellentmondást nem tűrő *nyet* követte, Valerián Zorin külügyminiszterhelyettes szájából. Az Egyesült Államok követe, *Foy Kohler*, Washington segítségét kérte ; hamarabb kapta meg, mint számíthatott rá.

Alig jelent meg a TASSZ hivatalos közleménye a letartóztatásról, Kennedy elnök sajtóértekezletén a legélesebben utasította vissza a *kiváló tudóst* ért szovjet vádakat, kifejtvén, hogy *„a professzornak soha semmi köze nem volt az amerikai hírszerző szervek munkájához"*. Az elnök sajtóértekezletén ugyancsak bejelentette, hogy a moszkvai szellem ily nyilvánvaló megsértése következtében nem indul el Moszkvába az a kulturális küldöttség, melynek feladata lett volna, hogy — Barghoorn munkájának folytatásaként — az amerikai-szovjet kulturális kapcsolatok kibővítéséről tárgyaljon, s az amerikai szervek bojkottálni fogják az éppen Washingtonba érkezett szovjet kulturális delegációt.

Az amerikai elnök teljes presztizsével állt ki a tudós mellett, minden félreértést kizáró módon, határozottan és keményen ; a berlini *Autobahn* incidensei után s Barghoorn professzor váratlan letartóztatása következtében a nemzetközi légkör hirtelen hideggé vált. Kennedy elnök számára ez volt az egyetlen mód, hogy figyelmeztesse az oroszokat lépésük következményeire. A válaszra nem kellet sokáig várnia. Az Amerikai Követségnek ugyan nem sikerült személyes kapcsolatba lépnie Barghoorn professzorral, de Gromiko azonnal személyes kapcsolatba lépett *Walter Stoessel*-lel, magához rendelvén az ügyvivőt, s felolvasván neki azt az előre megírt nyilatkozatot, mely példa nélkül áll a szovjet diplomácia történetében. *„Noha a szovjet szervek meggyőződtek arról,* — így szólt a nyilatkozat, — *hogy Barghoorn professzor kémtevékenységet folytatott a Szovjetunióban, tekintettel Kennedy elnök mély és személyes aggodalmára az ügyben, a szovjet kormány úgy döntött, hogy F.C. Barghoorn professzort kiutasítja az országból."* Így, 1963. november 16-án, 16 napos fogság után, Barghoorn professzor kiszabadult. Autóba ültették, s néhány civilruhás szovjet titkosrendőr kíséretében, gyorsan a repülőtérre vitték, ahol is a kissé megviselt de egyébként jókedélyű professzor — több, mint 100 újságíró, televíziósriporter kérdéseinek és lencséinek tűzében, — felszállt egy London felé tartó gépre, miután az egyik szovjet KGB tiszt barátságosan kezet rázott vele és — angolul — kellemes utat kívánt neki. Barghoorn professzor Kennedy elnök erélyes és határozott fellépése következtében, az azonnal életbeléptetett megtorló intézkedések hatására szabadult ki a Ljubljankából ; Hruscsov fordulata, — akárcsak Kuba esetében, — akkor következett be, (s méghozzá feltétel nélkül !), amikor ismét szembetalálta magát azzal az ellenállással, amire — nyilván — nem számított, amikor az események sorozatát elindította.

A Kelet — Nyugat-viszonyban az elhunyt elnöknek ez volt az utolsó nyilvános gesztusa. Fellépése szimbolikus erejű figyelmeztetés : példa a becsület, a határozott kiállás, a meg nem alkuvás és a higgadtság erejére és fontosságára.

S. T.

Akik örülnek

A kínai lapok több mint huszonnégy óra késéssel rövid, alig háromszáz szavas, a belső oldalon eldugott cikkben közölték Kennedy elnök halálának a hírét. A merénylettel gyanúsított Lee Oswald letartóztatásáról a pekingi sajtó egyáltalában nem beszélt. Az újságok egyébként hatszáz szavas cikkben közlik az új elnök, Lyndon Johnson életrajzát. A cikket karikatúrák és fényképek illusztrálják, amelyeken Johnson gondterheltnek és komornak látszik A szövegben többek között ez olvasható : *„Kennedy elnökségének első napjától kezdve Johnson támogatta főnöke politikájának valamennyi reakciós intézkedését."*

Az amerikai elnök halálának szentelt egyetlen sajtókommentár a legnagyobb példányszámú pekingi lapban, a szakszervezetek orgánumában, a *„Dolgozók Lapjá"*-ban jelent meg gyűlölködő gúnyrajz formájában. A rajz sárba bukott, torz arcú Kennedyt ábrázol hatalmas fejjel és tátott szájjal, akinek halántékából vér szivárog. A karikatúrát kísérő szöveg : *„Kennedy elnök a fűbe harapott"*.

A Reuter-híriroda megbízható hírforrások alapján beszámol arról is, hogy a pekingi iskolákban a diákok megtapsolták Kennedy halálának a hírét, hiszen előzőleg tanítóiktól csak azt hallhatták, hogy az amerikai elnök a világ leggonoszabb embere. Az egyik semleges ország magasállású diplomatája szerint követségi személyzetük egyik kínai tagja kijelentette : *„Örvendetes hír ez, mert Kennedy nagyon rossz ember volt"*.

*

Mikor az afro-ázsiai jogász kongresszuson Conakryban, az elnöklő Fadiala Keita guineai főállamügyész felszólította a résztvevőket, hogy egyperces csenddel adózzanak Kennedy elnök emlékének, a kínai küldöttség tüntetően elhagyta a termet. A kínaiak magatartása általános felháborodást keltett az afrikai és az ázsiai delegátusok körében.

Rakoncátlan Románia

Az idei tanévben bezárta kapuit a bukaresti Maxim Gorkij Intézet, az orosz filológia romániai központja és a szovjet kultúrfölény egyik romániai fellegvára. Nem önkéntesen. A kommunista román kabinet kormányrendelettel oszlatta fel. A volt Maxim Gorkij Intézetet a Bukaresti Egyetem újonnan alakult Idegen Nyelvi és Irodalmi Intézetének szláv tagozatába olvasztották be. Az intézetben a szláv tagozat mellett román, germán és orientalista tagozat működik.

A Maxim Gorkij Intézet három karra tagolódott : nyelvi és irodalmi, a fordítói és a tanárképző karra. Felosztásával megszűnt az egyetlen romániai önálló orosz nyelvi egyetemi intézet. Orosz tanulmányokat ezentúl csak a bukaresti, a kolozsvári, a iasi és a temesvári egyetem, illetve a bukaresti, a kolozsvári és a iasi tanítóképző nyelvészeti karának szláv tagozatán lehet folytatni. Így az orosz egyenrangú lett a kis szláv nyelvekkel.

Az orosz egyébként a román egyetemeken 1956. közepe óta nem kötelező tárgy. 1957. közepe óta orosz nyelvismeret nélkül is lehet jelentkezni egyetemre.

Az ENSZ politikai bizottsága 89 szavazattal 14 tartózkodás ellenében a dél-amerikai kontinens atomtalanítása mellett foglalt állást. A tartózkodók szinte kizárólag a szovjet tömb országaiból kerültek ki. A javaslat ellen legélesebben az albán küldött hadakozott.

Komoly feltűnést keltett, hogy a román delegátus — a többi szocialista ország képviselőivel ellentétben — megszavazta a javaslatot. Ez az első eset, hogy Románia nem úgy foglal állást az ENSZ-ben, mint a Szovjetunió.

Az angol kommunista párt

általában nem sok eseménnyel tarka életében komoly eseményt jelent a párt sztálinista, pontosabban *maoista* szárnyának legújabb támadása a hruscsovi vonalat támogató hivatalos pártvezetés ellen. Az eddig csendben operáló „pártellenzék" — hirtelen elhatározással — kilépett, ha nem is a nemzet színe elé, de legalább a párttagság fórumára s amint ez ilyenkor szokás (Nyugaton), kiáltvánnyal fordult a tagsághoz, melyben, ahogy ez szokás (Nyugaton), a pártvezetőség leváltását követelte, szemére vetve hibás politikáját. A kiáltványt eddig 2000 londoni párttag kapta meg ; a vezetőség, hivatalosan, nem létezőnek tekinti az ügyet, ahogyan ez szokás, (Keleten). Mit olvashatunk ebben az érdekes okiratban ?

Elsősorban éles támadást a párt főtitkára, *John Gollan* ellen, mert *„teljes szívvel támogatja Hruscsov politikájának minden lényeges mozzanatát, s szándékosan nem veszi tudomásul, meghamisítja és eltorzítja mind azokat az elvi problémákat, melyeket Kína Kommunista Pártja elvi módon vetett fel."* E nyitány után az újonnan alakult ellenzéki bizottság titkára, *Michael McCreery*, (tegyük hozzá : egykori etoni diák), a fogalmazvány szerzője, mindjárt hozzáteszi, hogy akciójuk azért vált szükségessé, mert a párt vezetése (meglepő módon) *trockista*, s magának kíván előnyt szerezni az Oroszország és Kína között zajló küzdelemből. A kiáltvány ezután kifejti, hogy a bizottság célja a párt jelenlegi vezetésének megdöntése, s ezután egy új párt megalakítása, mely *„követni fogja azt az utat, amit a Szovjetunióban Lenin alkotott meg, amit Sztálin oly sikerrel járt, s ami a virágzó jövő felé vezeti a mai Kínát."* A kiáltvány szerzői remélik, hogy sikerrel folytathatják azokat a párton belüli lázadásokat, melyek Franciaországban, Olaszországban, a délamerikai országokban és másutt már lefolytak.

Az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy *Michael McCreery*, 1956. novemberében, a magyar forradalom leverése után csatlakozott a kommunista párthoz, mert : *„Úgy tekintettük, mint ellenforradalmat. Akik azokban az időkben elhagyták a pártot, nem értették ezt meg ; mi tisztában voltunk azzal, hogy ennek a fegyveres felkelésnek fegyveres elfojtása helyes és szükséges."*

Ebben, úgy látszik, akkor és azóta is, még mindig egyetértenek a Moszkva- és a Peking-imádók.

B. I.

A bagdadi kormány

bukásának a híre a Közel-Kelet nem egy országának vezető körében nagy örömet kelthet. Jordánia vagy Szaudi-Arábia monarchistái nem is annyira a bagdadi kormány „szocializmusától" tartottak, mint inkább attól, hogy felforgató módszereikkel pártjuk hegemóniáját ki akarják terjeszteni az egész arab világra. Husszein király például olyan aggodalommal szemlélte az iraki rendszer törekvéseit, hogy inkább az Egyiptomhoz való közeledést választotta, s békítő lépéseket tett Nasszer elnök és jordániai hívei irányába.

Aref tábornagy hatalomátvételét, ahogy erre számítani lehetett, Kairóban kitörő lelkesedéssel fogadták. Irak új gazdájának nasszerista rokonszenvéről elismeréssel nyilatkoznak, noha politikai elképzeléseit nem mindig méltányolják eléggé. S a kairói körök elsősorban nem is annak örülnek, hogy Aref tábornagy került az iraki állam élére, hanem hogy a baath-istákat eltávolították a hatalomból. Az egyiptomi újságok ebben a kérdésben meglehetősen derülátók, s arra várnak, hogy a bagdadi államcsínyt hamarosan hasonló követi majd Szíriában. Ezzel a véleménnyel egyébként az angol sajtó hasábjain is találkozhattunk az elmúlt napokban.

A kérdés most már az: vajon az új iraki rendszert rövid időn belül nem ugyanaz a sors várja-e, mint elődjét? A hadsereg, amely november 19-én átvette a hatalmat, nem képviseli az egész iraki hadsereget. Az iraki tisztikar, amely 1958 óta jelentős szerepet játszik az ország életében, több politikai áramlat híveiből tevődik össze. Nem lehetetlen tehát, hogy előbb-utóbb valamelyik tiszti csoport újabb forradalmi koalíciót hoz létre, hogy bajtársait eltávolítsa a parancsnoki hídról.

Aref kivételével az új iraki vezetők korántsem Nasszer feltétlen hívei. Eddigi megnyilvánulásaik alapján politikai látóhatáruk nem látszik túlságosan szélesnek. Programjuk sem nyerte meg még egyetlen, akár baloldali, akár jobboldali párt rokonszenvét. A katonai államcsinyek sorozata óta az iraki politikai életet a tökéletes úr jellemzi, s minden jel arra mutat, hogy ez a helyzet most sem javul sokat. Az iraki állam, amely különböző nemzetiségek, felekezetek, vallási szekták és politikai irányzatok tarka mozaikja, csak akkor lesz majd szilárd, ha megveti a demokratikus népképviseleti rendszer alapjait. Ezt viszont nemcsak a baath-isták ellenezték, hanem a legújabb államcsíny szervezői is.

D.

Fekete-fehér, igen-nem

Kevés ékesszólóbb és harciasabb harcosa van Afrikának, ha a dél-afrikai faji megkülönböztetés ellen kell (joggal !) szót emelni *Kwame Nkrumah*-nál. Ghána elnökénél. A faji egyenlőség e szóvívője éppen a napokban küldött egy lemezre vett üzenetet arra a londoni gyülésre, mely a dél-afrikai *apartheid* ellen tiltakozva támadta azt a fasiszta jellegű törvényt, melynek értelmében bármelyik dél-afrikai polgárt le lehet tartóztatni és börtönbe lehet vetni, vád és vizsgálat nélkül, 90 napi időtartamra, ha az „állam érdekei" ezt megkívánják ; e kilencven nap azután úgy és akkor hosszabbítható meg, ahogy és amikor az „állam érdekeinek" magyarázói és értelmezői ezt éppen jónak látják. Nkrumah érthetően háborodott fel : a gyűlés Trafalgar téri hallgatói lelkesen megtapsolták ékesen csengő, bátor üzenetét.

A különös a dologban csak az, hogy Ghána elnökének háza táján is van sepernivaló, amiről azonban a fent idézett gyűlésen kevés szó esett. Nkrumah elnök hazájában már 1958. óta egy olyan törvény van érvényben, mely szerint bármelyik ghánai állampolgár letartóztatható és *öt esztendeig* börtönben tartható ama vád értelmében, mely az illetőben az állam biztonságának veszélyeztetőjét keresi és mutatja ki. Éppen a Trafalgar téri gyűlés idején sikerült a harcos elnöknek keresztülerőszakolnia egy újabb törvényt, miszerint neki személyesen joga van további öt esztendőre meghosszabbítania e „vizsgálati fogságot", ha ezt, természetesen a nép és az állam érdekében, helyesnek ítéli meg. Ebből pedig az következik, hogy a ghánai ellenzék 40 vezetője, kiket 1958. november óta tart börtönben az Elnök törvénye, (s akiket persze sohasem állítottak még bíróság elé sem), további öt esztendeig fogja megkímélni az Elnököt esetleges kellemetlen kérdésektől. A vád ellenük az, hogy összeesküvést szőttek az Elnök és más kormánytagok meggyilkolására, méghozzá az accrai vízgyűjtő medence megmérgezésével. A vád is, a letartóztatás is, a bánásmód is közismert. Kár, hogy éppen abban az országban történik, melynek képviselői minden alkalmat megragadnak, hogy síkraszálljanak az *„elnyomott népek szabadságáért és demokratikus jogaiért,"* ahogy az Elnök fent idézett üzenetében is oly ékesen elmondotta.

T

WLADYSLAW GOMULKA, a lengyel Egyesült Munkáspárt első titkárának és Józef Cyrankiewicz miniszterelnöknek vezetésével a lengyel párt és kormányküldöttség Budapesten gazdasági tárgyalásokat folytatott a magyar kormány és párt vezetőivel, melyek végeztével gazdasági egyezményt írtak alá.

*

RAYMOND ARONT, a kiváló szociológust és publicistát, a francia „Académie des Scienes morales et politiques" tagjává választották.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

GARA LÁSZLÓ

A magyar kultúra terjesztésének akadályai

Gara László, a párizsi Seuil kiadásában megjelent, Magyarországon és világszerte nagy visszhangot keltő magyar költői antológia szerkesztője s egész sor hazai író, köztük Déry Tibor, Illyés Gyula, Németh László, Szabó Magda, Ottlik Géza regényeinek fordítója, az ősz folyamán levelet kapott a budapesti „Kortárs" szerkesztőségétől. Felkérték, hogy a „Mi a véleménye?" című rovatba, mintegy 30 soros terjedelemben, egy körkérdés keretében válaszoljon a következő kérdésekre: „Véleménye szerint milyen kihasználatlan lehetőségeink vannak a magyar kultúra terjesztésére a világban? Mit javasolna legsürgősebb teendőként?"

Gara e rendkívül fontos problémákra a megadott terjedelemnél hosszabban, alapos és körültekintő hozzászólásban válaszolt. Budapestről, november 11-i keltezéssel, a „Kortárs" egyik szerkesztőjétől levelet kapott. A szerkesztő megköszöni az „őszinte, bátor cikk"-et, majd kijelenti: a cikk „nem egészen az", amit vártak és ami a „Mi a véleménye?" rovatba illenék; ezért kénytelenek közléséről lemondani; megcsonkítani nem akarják, egészében pedig nem tudják közölni.

Ha a budapesti „Kortárs", amelynek terjedelme általában havonta 160 nyomtatott, azaz mintegy 350-400 gépelt oldal, nem talált elegendő helyet, hogy hasábjain helyt adjon az alig 6 gépelt oldalas cikknek, az Irodalmi Újság a maga lényegesen korlátozottabb keretei között is fontosnak érzi Gara László írásának publikálását:

A KÉRT NYILATKOZATOT, sajnos, nem tudtam olyan rövidre fogni, mint Önök kívánták, mivel a magyar kultúra terjesztésének számos lehetősége volna, mégpedig nem *egy* sürgős teendő, hanem egy egész *sorozat*. Mind ez, persze, aligha férhet bele néhány sornyi följegyzésbe : tényeket és példákat kell idéznem. Ha válaszomat túlságosan hosszúnak vélnék, tekintsenek el közlésétől. Arra azonban kérem Önöket : kivonatát ne tegyék közzé.

A magyar kultúra terjesztéséhez, lehetőségeinek kihasználásához elsősorban *megfelelő emberekre* lenne szükség. Kívánatos volna, hogy mind azok, akik külföldön bármilyen címen a magyar kultúrát képviselik, alaposan ismerjék azt, jól tudják az országnak a nyelvét, ahol dolgoznak, és tisztában legyenek annak kultúrájával. Sajnos, a magyar kultúrdiplomaták kinevezésénél gyakran — a külföldön élő magyar és a külföldi halandó számára — úgyszólván érthetetlen szempontok érvényesülnek ; az illetékesek kritériumai nem egyszer olyan rejtélyesek, hogy végül is néhány tiszteletre méltó kivételtől eltekintve, a kiküldöttek vagy a magyar kultúrát, vagy az illető ország nyelvét nem ismerik (sajnos elég gyakran egyiket sem).

Persze, el kell ismernem, hogy ami a nyelvtudást illeti, az utóbbi években tapasztalható némi javulás s így nem hinném például, hogy ma megtörténhetne az, ami hét-nyolc évvel ezelőtt előfordult, hogy a Párizsi Követség már két éve Franciaországban élő kultúrattaséja szerény személyemet kérje fel tolmácsul egy Aragonnal folytatandó egészen hétköznapi beszélgetéshez. Mindenesetre az a kevés, amit kulturális megbízottaink tevékenységéből ismerek, arra enged következtetni, hogy még a *right place*-eket csak kis számban töltik be a *right men*-ek.

●

EGY MASIK haiaszthatatlan teendő az volna, hogy a különböző francia enciklopédiák és értelmező szótárak számára (Larousse, Quillet, Pléiade, Hachette, Quid, stb.) az illetékesek *propagandamentes* szövegeket juttassanak el irodalomról, művészetről, stb. A magyar sajtó annak idején jogosan panaszolta fel az ilyenfajta kiadványokban megjelent magyar tárgyú címszavak döbbenetes hiányosságait ; én viszont ezzel kapcsolatban azt jegyezném meg, hogy azok a szövegek, amelyeket a francia kiadók rendelkezésére bocsátanak, többnyire használhatatlanok. A helyzet megvilágításához engedjék meg, hogy a tucatnyi példából csak egyet említsek.

1962. nyarán a „Corvina" és az „Hachette" cég megegyezett, hogy közös kiadásban megjelenteti az „Encyclopédie par l'Image" című sorozat Magyarországról szóló kötetét. A „Corvina" kötelezte magát, hogy tárgyilagos, napi politikától mentes szöveget szállít. Amikor hónapok múltán a várva-várt kézirat Budapestről megérkezett, az „Hachette" lektorai egyhangúan megállapították, hogy sajnos : használhatatlan. A történelmi és gazdasági tárgyú szövegben olyan hiányokat és durva hibákat fedeztek fel — a kéziratnak ugyanis kínosan sivár, az ötvenes évek elejére emlékeztető propagandajellege volt — hogy már-már arra az elhatározásra jutottak : visszaküldik, amennyiben nem írjuk itt át. Bevallom, jómagam is kissé letörtem, amikor az irodalomról szóló fejezethez értem és ott nem találtam sem Babits, sem Kosztolányi nevét, ugyanakkor, amikor náluk lényegesen kevésbé fontos szerzőket — engedjék meg, hogy neveket ne említsek — a magát meg nem nevező szerző agybafőbe dicsért. A festészetet tárgyaló fejezet elég részletesen tájékoztatott valamennyi tizenkilencedik századbeli harmadrangú magyar festőről, ám meg sem említette a Czóbel mellett jelenleg külföldön jól ismert Csontváry nevét. Azét a Csontváryét, akinek — rendkívül helyesen — a magyar hivatalos szervek impozáns kiállítást rendeztek Brüsszelben. A művészettörténeti hiányosságokat egyébként nem is én, hanem a magyarul nem tudó francia szakértők vették észre.

●

EZZEL ELÉRKEZTEM megjegyzéseim harmadik pontjához : ha külföldön magyar kulturális terméket akarunk „elhelyezni", a szükségletet és lehetőségeket kell figyelembe vennünk, nem pedig a valóságtól elrugaszkodott, légüres térben mozgó kultúrbürokraták immár rég túlhaladott szempontjait. Sajnos, ilyen légüres térben dolgozott az „Europe" magyar különszámának legtöbb francia szerkesztője, ami — megvallom — számomra fájdalmas csalódást okozott. Sajnálatosképpen ez a különszám csak egyes magyar kultúrbürokraták tetszését nyerhette el, míg — ezt otthon valószínűleg nem tudják — Párizsban egészen más visszhangra lelt. A reakciósnak egyáltalán nem mondható „Esprit" vagy a „Lettres nouvelles", stb. szerkesztőségében például úgy vélték, hogy a különszám *nem* szolgálja a magyar kultúra ügyét.

Persze, nemcsak az „Europe" különszámával kapcsolatban mondható el, hogy sem bizonyos magyar kulturális szervek, sem pedig a szerkesztésben résztvevő francia munkatársak nem vették kellőképp figyelembe a külföldi olvasók igényeit. Sajnos, ez már a két évvel ezelőtt, a Seghers kiadónál, az UNESCO égisze alatt megjelent klasszikus novella-antológia összeállításáról is megírható. A kötet valószínűleg ezért sem talált megfelelő visszhangra Franciaországban ; ennek tulajdonítható, hogy a bírálatok nem mindig voltak dicsérőek. (Lásd Jean Rousselot cikkét a „Nouvelles Littéraires"-ben). Bevallom, magam sem nagyon lelkesedtem egy olyan válogatásért, amely féltucat remekmű mellett egy sereg jelentéktelen és semmitmondó írást közölt. Pedig a magyar novella vetekszik a magyar költészettel ! De mit is mondhatunk egy olyan gyűjteményről, amelyből hiányzik Szomory Dezső, (aki kitűnően fordítható, különösen franciára), Babits Mihály, Szabó Dezső, akinek bármilyenek voltak is politikai nézetei, mégiscsak hátrahagyott öt vagy hat olyan remekbeszabott novellát, mint a Feltámadás Makucskán, Legenda Lőcsén, stb.), Bíró Lajos, Szép Ernő, Lovik Károly Cholnoky Viktor, Török Gyula, stb. Természetesen a válogatásért, amelyet az UNESCO egyes vezetői négyszemközti beszélgetésben elmarasztaltak, nem a kötetet fémjelző Sauvagcot professzor a felelős. (Egyébként a fordítók nevét, udvariatlanul, a magyar szerkesztőbizottság fölöslegesnek tartotta közölni.) És ha már az UNESCO által támogatott magyar könyvekről van szó ; felmerül a kérdés, hogyan jutott eszébe egy felelős magyar kultúrpolitikusnak az általam igen tisztelt Németh László életművéből épp a természeténél fogva belterjes, „Sajkódi eset"-ket e nemzetközi szervnek fordításra ajánlani ? Azt hiszem, a választást Németh László *nem* helyeselné. Az ügyről — figyelembe véve a lektori jelentéseket — Roger Caillois, az UNESCO francia vezetője úgy számolt be a brightoni PEN konferencián, mint a helytelen választás iskolapéldájáról. Ugyanakkor Caillois örömmel fogadta Sőtér István javaslatát, hogy az UNESCO Balassi életrajzának és válogatott verseinek, valamint Babits válogatott verseinek, stb. kiadását támogassa. Világos tehát, hogy nem a francia „fél" rosszindulatáról, hanem a francia olvasó igényeinek teljes félreismeréséről kell beszélnünk.

●

A BUDAPESTI Szerzői Jogvédő Iroda hasznos munkát fejt ki a magyar könyvek jogainak külföldi elhelyezése terén ; ezt senki sem vonja kétségbe. Ugyanakkor azonban mivel magyarázható az az érvényben lévő rendelkezés, amely nem adja meg a jogot a magyar íróknak ahhoz, hogy még nem közölt vagy visszaadott kézirataik ügyében személyesen tárgyalhassanak nyugati kiadókkal ? Egyetlen példa : amikor e sorokat írom, az illetékesek még mindig nem járultak hozzá Tardos Tibor „Színek" című, Budapesten még meg nem jelent prózavers kötetének külföldi elhelyezéséhez. Tardos könyvében egyetlen sértő szó sincs a népi demokrácia ellen és egyes magyar kiadók csak a mű *formáját* kifogásolták. Ugyanilyen értheretlen, miért nem járultak hozzá a hivatalos magyar szervek ahhoz, hogy a Kossuth-díjas Lengyel József „Elejétől végig" című kisregénye Franciaországban is kiadásra kerüljön, annál is inkább, mivel ez a mű az „Új Írás"-ban már megjelent. Egyáltalán mi akadálya lehet annak, hogy magyar írók, festők, zenészek, éppúgy, mint a világ bármely alkotóművésze, — egyénileg, közvetlenül is elhelyezhessék műveiket külföldön ? Hogy azután a szerződést a Jogvédő Irodán keresztül kell megkötniök, hogy az ország deviza-törvényeit tiszteletben kell tartaniok, az elfogadható. Ha műveik tartalma az ország törvényeit sérti, ám érvényesítsék velük szemben a törvényeket. De az alkotók se nem felelőtlen emberek, se nem kisgyerekek, akikkel szemben előzetes védintézkedéseket, vagy óvodás gondoskodást kell alkalmazni.

●

ÖRVENDETES VOLNA az is, ha egyes magyar kulturális személyiségek túltennék magukat a, sajnos, még mindig gyakran tapasztalható bizalmatlanságon és gyanakváson. Erre példának említem meg, hogy különböző illetékesek annak idején lehetetlenné tették a költői műfordítással kapcsolatos és a magyar költészetet különösen érdeklő párizsi kerekasztal konferencia létrejöttét. Ez a konferencia végül is ez év májusában Brüsszelben ült össze a PEN égisze alatt. Hosszú huzavona után egyetlen magyar költő, Weöres Sándor képviselte a magyar költészetet, — (felesége, Károlyi Amy nem költőként, hanem „családtagként" jelenhetett meg.) A brüsszeli konferencián résztvevő hivatalos magyar küldöttek, Sőtér István és Szabolcsi Miklós tanúsíthatja, milyen kitűnő és a magyar irodalomra kedvező légkörben zajlott le az egész találkozó. Senki sem törekedett itt — s ez vonatkozik a külföldön élő magyarokra is — az irodalmi vita olyanszerű kiélezésére, amely a napi politika szempontjait az egyetemes magyar irodalom érdekei fölé helyezi.

Ismétlésekbe nem kívánok bocsátkozni, amikor felpanaszolom azt a — véleményem szerint — sértő bizalmatlanságot, amely a külföldön élő magyar értelmiség kulturális tevékenységével szemben egyes budapesti körökben még mindig megnyilvánul. Legjobbjaink Magyarországon is, külföldön is mindig el tudták felejteni egyéni sérelmeiket, valahányszor Zrinyi, Petőfi vagy Bartók műveinek közkinccsé tételéről volt szó. Épp ezért nem értem, milyen jogon írja Pierre Abraham, az „Europe" főszerkesztője a magyar különszám bevezető cikkében, hogy „a külföldön élő magyar értelmiség megtagadta a szolidaritást a magyar néppel," hisz ennek megítélésére — lévén magyar ügy — nem hivatott. Írom ezt annál is inkább, mivel tudomásom van négy-öt külföldön készülő munkáról, amely legalább annyira hasznára lesz a magyar kultúrának, mint az általam szerkesztett, talán érdemén felül méltányolt költői antológia.

A „Seuil" antológia egyébként nagyjában már elkelt s így talán elhiszik, hogy nem anyagi érdek vezet, amikor megkérdezem : miként lehetséges, hogy Magyarországon nem kapható ; hogy a magyar költészet barátai miért nem ajándékozhatják meg vele Pestre látogató külföldi ismerőseiket, hogy miért nem található egyetlen magyar könyvtárban sem, kivéve azt a kettőt-hármat, amelynek én küldtem példányt ? Nem fogadhatom el azt a kifogást, hogy a könyv devizába kerül a devizaszegény magyar államnak s ezért nem vásároltak belőle. A kiadó, amely nem volt kicsinyes, mikor a könyv szerkesztéséről, megjelentetéséről és terjesztéséről volt szó, találhatna az illetékes magyar hatóságokkal karöltve olyan megoldást, hogy az antológia legalább néhány magyar *könyvtárba* eljusson.

Tényeket, hibákat, sérelmeket soroltam fel — nem is mindig arányosan — mellőzve a dicséretes erőfeszítések méltatását. Célom az volt, hogy a magyar kultúra terjesztését gátló akadályokra hívjam fel a figyelmet. Meg vagyok róla győződve, hogy jóakarattal mindenre lehet megoldást találni. Az egész embereken, bizalmon, kezdeményezésen, értelmen és bátorságon múlik.

„Elejétől végig"

AZ IRODALMI ÚJSÁG november 1-i számában, „Útlevelet a műveknek" című cikkében beszámolt arról, milyen akadályokat gördítenek a magyarországi hatóságok annak útjába, hogy Lengyel József kisregénye, az „Elejétől végig", amely a sztálini koncentrációs-táborokról szól s amely a budapesti „Új Írás" januári számában látott napvilágot, franciául is megjelenhessen. Hírt adtunk arról, hogy a PEN Klub legutóbbi, rheimsi kerekasztal konferenciáján felolvasták a párizsi Seuil kiadó osztályvezetőjének, Michel Chodkiewicznek a levelét, amely egyebek között a következőket tartalmazta:

„Január óta több ízben kértem az elbeszélés kiadói jogát, előbb táviratban, majd később levélben. A Magyar Szerzői Jogvédő Iroda először azt válaszolta, hogy a kérdéses szöveget csak a szerző más elbeszéléseivel együtt lehet kiadni. Ebbe elvileg beleegyeztem, s kértem, jelölje meg a szerző azokat az írásait, amelyeket szeretne kötetébe felvenni. Erre a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda ajánlatát visszavonta, s csak annyit közölt velem, hogy Lengyel József elbeszélésének szerzői joga már foglalt, — noha egyéb úton biztos tudomásom van arról, hogy egyetlen francia kiadó kérése sem előzte meg az enyémet. Végtelenül meglep, hogy egy Magyarországon megjelent — és nagy feltűnést keltő — írástól megtagadják a kiutazási vizumot... Nem tudom elképzelni, hogy a Magyar Szerzői Jogvédő Iroda válasza felelősségteljes és megfontolt határozatot tükrözzön."

Gara László cikke, amelyet fentebb közlünk, ugyancsak szóvá teszi Lengyel kisregényének ügyét.

LAPZÁRTAKOR érkezett a hír, hogy a budapesti Szerzői Jogvédő Iroda értesítette a Seuil kiadót: az „Elejétől végig" francia nyelvű megjelentetésének nincs további akadálya.

Budapesti ruhatár

A budapesti „Élet és Irodalom" november 16-i számában bejelenti, hogy megszűnik a Magyar Írók Szövetségének lapja lenni és irodalmi és politikai hetilappá alakul át. Az Írószövetség folyóirata a jövőben a „Kortárs" lesz.

Dobozy Imre helyett a jövőben az eddigi szerkesztő, Nemes György lesz az „Élet és Irodalom" főszerkesztője, a szerkesztő pedig Garai Gábor.

Az új főszerkesztő „az ismeretlen olvasóhoz" intézett nyílt levelében a többi között ezekben foglalja össze a lap tennivalóit: „Az MSZMP VIII. kongresszusa határozatának szellemében fellépünk az idegen, a káros nézetek, eszmék ellen, akár a polgáriság revizionista lezser zakóját, a nacionalizmus pitykés ködmönét, az új sematizmus zárt nyakú zubbonyát, a kispolgári gicss máslis-csipkés ruháját, vagy az elvtelenség seszínű köpenyét öltik is magukra."

AZ AJTÓBAN egy kerek kopasz fej jelent meg, vastag keretes szemüveggel. A tömzsi kis ember mélyen meghajolt, a szemüveg mögött két fényes golyó ragyogni kezdett.

— Bocsásson meg, hogy egy pillanatig is várattam, méltóztassék befáradni.

A feudális mozdulat és a szokványos udvariasság kicsit megdöbbentett.Hiszen Cesare Zavattinihez jöttem, a filmvilág forradalmasítójához, a szegények költőjéhez, „A biciklitolvajok", a „Csoda Milánóban" és annyi más neorealista filmremek írójához.

Zavattini feketéért csönget a szobalánynak, s konyakot tölt ; egy kedves derűs nagypapára emlékeztet. S mintha kitalálná gondolatomat :

— Nagy napom van... Ma született meg első unokám... öt perccel ezelőtt értesítettek telefonon.

MELEGEN GRATULÁLOK s eszembe jut, amit a rossz nyelvek beszélnek róla : szorgalmának és rendkívüli alkotó tempójának ösznözője az a 10-12 ember, akiket el kell tartania. Gyerekein és annak házastársain kívül nagynénik és unokaöcssök élnek házában, akiknek bármilyen nagy összeg is kevés. A család most ismét megygyarapodott.

Meg is jegyzem :

— *Azt mondják, hogy ön az olasz irodalom, illetve filmvilág legszorgalmasabb embere...*

— Sajnos, az a hírem... hogy könnyen, sokat és szívesen dolgozom. Pedig ha tudnák, mennyire szeretek lustálkodni. Milyen gyönyörű dolog a semmittevés ! Néha azért hajszolom magamat, hogy maradjon egy szabad napom, vagy fél napom, amikor nem csinálok semmit. Egyik fotelből a másikba ülök. Kinézek az ablakon. Újra olvasok egy régi levelet. Belelapozok egy kedves könyvbe. Nem veszem fel a telefont. S még azt is megpróbálom, hogy semmire se gondoljak. Dehát ilyen örömben ritkán van részem... Most például három nap alatt kell befejeznem egy történetet, amelyet a producer másodszor írat meg velem. Mai témáról szól, arról, miért akar elválni egy fiatal házaspár, mennyire nem férnek meg egymással, látszólag apró és jelentéktelen dolgok miatt, amelyek azonban az életet jelentik, állandóan veszekednek, mert nem értik egymás gondolkodását. Az igazat ábrázoltam, hiszen ezek mindennapos tünetek. De a producer félt, hogy túl merészek vagyunk egy olyan országban, ahol nincs válás. Túlságosan lázadónak találta az asszony jellemét. Most, hogy újra írom a témát, a film végén kibékülnek, de azért éreztetem, hogy szó sincs a „holtomiglan, holtodiglan"-ról. Ha újra nem tetszik a producernek, akkor...

— *Akkor baj van ?*

— Ellenkezőleg. Ez minden vágyam. Mert akkor, nem kell a forgatókönyvet megírnom. S végre valóra tudom váltani régi, régi tervemet : elutazni néhány hónapra egy csendes helyre, és megírni azt a könyvet, aminek a témája évek óta él bennem. Lehet, hogy roszszul megírt könyv lesz, lehet, hogy nem lesz sikere. Nem érdekel. A lényeg, hogy megírhassam és egy darabig még gondolnom se kelljen filmre. Már többször bejelentettem, hogy ezzel a regénnyel foglalkozom, de az ördög mindig közbeszólt s így nem lett belőle semmi. Most talán végre sikerülni fog. Egy olasz férfi szerelméről szól, s foglalkozik mind azokkal a gátlásokkal, amelyek bennünk élnek. Hiúak vagyunk és kakaskodók, szaladunk minden szoknya után, akkor is, ha egy nő nem tetszik nekünk, akkor is, ha egy másikat szeretünk, csak azért, hogy állandóan bebizonyítsuk önmagunknak virilitásunkat. Kérem, ne nevessen, hiszen tudja, hogy így van, elég régen él Itáliában. Tudom, magam is ilyen vagyok ; én legalább tisztában vagyok rossz tulajdonságaimmal.

A művészetnek legalább annyira kellene hatnia a politikára, mint a politikának a művészetre

CESARE ZAVATTINI, „A BICIKLITOLVAJOK" ÍRÓJA ***NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK***

MEGVITATTUK a mediterrán férfiakat azután a munkamódszeréről beszél.

— Voltaképpen nincs igazán rendszerem. Diktálok, javítok, újra írok. De jöjjön, nézze meg...

A szomszéd szobába vezet, ahol egy írógépben papír van és mellette kézirat-tömeg. A lapoknak csak jobb oldalára gépel, baloldalon a javítások.

— Ezt ma délelőtt diktáltam. Most javítom. Később délután újra diktálom, s este kijavítom azt, amit délután diktáltam. Néha tízszer is újra írok egy témát. Ezzel a rendszerrel előfordul, hogy két nap alatt írok meg egy történetet, de van úgy, hogy egy hónapig is eltart.

Dolgozószobájának falát, de a lakásának többi szobájáét is, hihetetlen mennyiségű kép díszíti. Pici 10x10, 15x20, 20x25 négyzetcentiméteres képek.

— Húsz éve gyűjtöm őket. Több mint ezer darabom van. Akad közöttük De Chirico és Guttuso, de persze ismeretlen nevű festő is. Szeretem őket, s ahogy látok egyet, megveszem. Barátaim ismerik ezt a mániámat s gyakran kapok ajándékba is ilyen kis képeket. Különben magam is festek. De saját képem egy sincs, mert ahogy elkészülnek, elajándékozom őket. Volt életemnek olyan periódusa, amikor azzal a gondolattal foglalkoztam, hogy festéssel keressek pénzt.

— *Mit csinált, mielőtt bekapcsolódott a filmvilágba ?*

— 1928 és 1940 között újságíróskodtam. Azt megelőzően egy kollégiumban voltam korrepetáló tanító. Rettenetesen rossz pedagógus vagyok. Egyáltalán nem értek a gyerekekhez és a fegyelmezéshez. Képzelje el, időnként a gyerekek rámszóltak, hogy hagyjam már abba a beszélgetést, mert tanulni akarnak...

UTOLSÓ FILMJÉRŐL kérdezem, amit a Velencei Fesztiválon mutattak be. A film, mintegy 15 szkeccsben, a római élet árnyoldalait mutatja be.

— Mi tagadás, az „I misteri di Roma" megbukott Velencében. Nem is lehetett sikere ; túlhaladott álláspont. Ha akkor csinálják meg, amikor én akartam, más lett volna a helyzet. Sajnos, még ma is, amikor pedig már eléggé ismert nevem van, számtalan ötletemet nem tudom megvalósítani s így időnként azt kell látnom, hogy a gondolataim megöregszenek mellettem. Néha öregebbek lesznek, mint én, az apjuk.

A rómaiak rendkívül mulatságos történetet mesélnek Zavattiniről. Azt állítják, hogy naponta, miután végigolvasta a lapokat, az ott talált témákat azonnal szabadalmaztatja. Néha naponként két-három ötletét fekteti így le, mert fél, hogy valaki ellophatja tőle.

— Ne túlozzuk el a dolgot. Havonta átlag egy ötletet szabadalmaztatok. Ami pedig a lopást illeti... legyünk őszinték, mi írók, mindannyian lopunk egymástól. Én legalább annyi gondolatot loptam írótársaimtól, mint ők éntőlem.

CESARE ZAVATTINI erősen baloldali. Nem kommunista párttag, de egyike a Szovjet-Olasz Társaság elnökeinek. Szeretném tőle megtudni, véleménye szerint miért baloldali érzelmű Olaszországban szinte minden értékes intellektuel.

— Én úgy látom ezt a kérdést, — mondja, — hogy az olasz irodalom szeretne kilépni az akadémizmusból. Ez egyelőre nem sikerült teljesen. Ezenkívül a művek, amiket alkotunk, nem olyan mértékben szociális jellegűek, mint ahogy lenniök kellene. Az olasz írók nagy része ezt a hiányt pótolja magánéletének politikai nézeteivel.

— *Ön is ?*

— Igen. Bár én a filmjeimmel, azt hiszem, egy lépéssel előbbre vagyok, mint a többiek.

— *Hisz a „l'art pour l'art" elméletben ?*

— Nem. Csakhogy az én szocialista realizmusom más, mint ahogy ezt az irányzatot általában magyarázni szokták. Az én véleményem az, hogy a művészetnek legalább annyira kellene hatnia a politikára, mint a politikának a művészetre. Szerintem számtalan szociális probléma megoldódnék, ha a kultúra és a művészet jobban befolyásolná a politikát és a politikusokat.

S ITT Zavattini, a remekül kereső filmember, a meglett családapa, a kiegyensúlyozottnak látszó író egyszerre felemeli a hangját s a jól ismert és meglehetősen megunt frázisokkal kezdi magyarázni, hogy ő akármelyik pillanatban otthagyná családját, munkáját, csapot-papot, hogy a társadalmi fejlődésért dolgozzék. Aztán észreveszi, hogy kétkelkedve és szomorúan nézek rá, s valószínűleg érzi, el akarom mondani, milyen az, amikor valaki olyan országban él, ahol az imént említett szociális fejlődés olyan irányú volt, mint az ő elméleti elképzelései. Mielőtt kinyithatnám a számat, felkiált :

— Tudom, tudom, maguk másképpen gondolkodnak... A magyar forradalom olyan kérdés, amit mi még mindig nem intéztünk el magunkban... Maguknak is igazuk volt...

— *Nem gondolja, hogy csak nekünk ?*

— Nem.

— *Mondja, kedves Zavattini, szeretné, ha Itáliában orosz katonai megszállás lenne ?*

— Azt nem ! Soha !

VADNAI ZSUZSA

Az Operaház együttese a párizsi Balett-Fesztiválon

Nagy érdeklődéssel vártam a pesti Opera párizsi vendégjátékát, melyre eddig még nem volt példa és nemzetek közötti kulturális kapcsolatok történetében az első gesztusnak általában nagyobb jelentősége van, mint a többinek. Évek óta nem láttam a pesti Operaház együttesét ; vajon milyen lehet mostanában művészi és technikai színvonala ? Milyen új megoldásokat találtak a nagymúltú „dalszínház" mai felelősei Bartók táncjátékainak szcenikai problémáira ? Más okom is volt a kíváncsiságra ; nem utolsó sorban az, hogy milyen hatást kelt majd a két Bartók-mű az előzetesen beharangozott Hacsaturján-táncjáték társaságában ? Nem lesz-e zeneileg kirívó ez a kénytelen-kelletlen társítás, sőt veszedelmes, (mármint Hacsaturjánra nézve) ? És még sok egyéb.

November 20-án, elfoglaltam helyemet a Théâtre des Champs-Élysées nézőterén, Ferencsik János pálcájának intésére felhangzott a Marseillaise és a magyar Himnusz, majd sötét lett és megkezdődött a *Fából faragott királyfi* első párizsi előadása. Színpadon most láttam negyedszer a művet, mindig a pesti Opera együttesével. Legelőször 1935. február 2-án, alig három nappal az ősbemutatószámba vehető felújítás után, akkor is Ferencsik vezényelt. Nem tudom miért, de ma erre az első élményre emlékszem legjobban. A koreográfiát akkor a lengyel Cieplinsky állította össze, a díszleteket Oláh Gusztáv és Fülöp Zoltán tervezte, a főszerepeket Csányi László, Szalay Karola, Bordy Bella és Harangozó Gyula alakította. Kitűnő előadás volt. A mostani sem nevezhető rossznak, ha nagy általánosságban alatta maradt is az akkorinak. De nem mindenben ! Harangozó Gyula rendezése és koreográfiája, (feltételezem hogy az övé, még ha nem is volt feltüntetve a színlapon), elsőrangú, mint kompozíció egységesebb, kiegyensúlyozottabb az 1935-inél ; a mozdulatok, bár aranylag szűk skálára korlátozódnak, erőteljesek és érthetőek. Csak azt kifogásolom, hogy a képszerűség többször megtörik, kaleidoszkóppá válik és az egyes jelenetek között a cselekmény állni látszik. Ebbe azonban a párizsi színpad szokatlansága is belejátszhatott. A főszereplők : Róna Viktor, Orosz Adél és Balogh Ákos alakítása meggyőző volt és homogén, a tánckaré és a sellőké szintén. A Földszellemmé megtett varázsló jeleneséit kissé üreseknek találtam, de ezek sem rontották az összharmóniát. A táncegyüttes (szólisták és kar) általában kedvező benyomást tett, de a zenekar bizony jóval alatta maradt a 28 év előtti teljesítménynek. Nem vitte, csak kísérte a cselekményt, színtelen, fénytelen játékkal langyos mezzopianóban, jóformán minden dinamikai árnyalás nélkül. A ritmikus poénok nem voltak kellőképpen kihangsúlyozva. Bartók (és talán Balázs Béla) alapgondolata : az ember azonosulása a Természettel, zeneileg nem jutott kifejezésre. A kezdet lassan induló és egyre jobban terebélyesedő, az első 11 természetes felhangból álló orgonapontakkordját egyszerűen elsiették, a zenei alaptémának saját belső törvényei szerint való kifejlesztésével adósok maradtak. Mind ezt talán némileg megmagyarázzák az első előadással járó izgalmak ; a terem közömbös hangulata is. Nem tudom milyen volt zeneileg a többi előadás, remélem jobb.

A *Csodálatos Mandarin*-ról ezzel szemben csak elismeréssel írhatok. Zeneileg kitűnő volt, mindenben ellenkezője az előbbinek, mintha nem is ugyanaz a zenekar játszotta volna őket. 47. és 56. után most láttam harmadszor a darabot, de most tetszett legjobban, most éreztem legbartókibbnak és legmegkomponáltabbnak. Lengyel Menyhért drámája grand guignol, melyben a bordélyházi környezet képviseli az akkori idők avant garde-ját, a Mandarin személye az exotikumát. Egyik is, másik is megfakult azóta már. Bartók zenéje azonban örök emberivé teszi azt, ami Lengyelnél pillanatnyi. Lépésről lépésre követi a dráma cselekményét, de ugyanakkor mérhetetlenül többet mond a szövegkönyvnél. Ez a forradalmak izgalmában és az ellenforradalom kiábrándultságában fogamzott, a háború utáni idők nyomasztó légkörében komponált zene Bartók legkeserűbb, legkönyörtelenebb és legvéresebben időszerű művészi önvallomása ; kifejezésre jut benne egy mozgalmas kor minden léhasága, cinizmusa, élvhajhászása, durvasága és szinte metafizikus szorongása ; de más is : a hajlíthatatlan és diadalmas akaraterő. Ki a Mandarin ? Egy bűntanyára betévedt fura figura. talán Bartók akaratlanul is önnönmagát azonosítja vele ; vágya, a férfi örök vágya eszményivé magasztosítja a bűntanyát. Hiába ölik meg, nem halhat meg addig míg vágyát el nem érte. Szinte arra vártam, hogy teteme torz vigyorral merevedjék gyilkosaira : „Ostoba fickók ! Mit akartatok tőlem ? Pénzemet ? Életemet ? Egyik sem a tiétek ! De amit én akartam, az az enyém. Győztem, a halál csak az én diadalomat pecsételi meg." Ma is a *Csodálatos Mandarin*-t érzem Bartók legforradalmibb művének. Torz, de mennyire igaz válasz Malipiero *Pausa del Silenzió*-jára, mely a háború letargiájába süppedt emberiség zenei öntudatát akarja felrázni ! Ha azt mondom, hogy az előadás nem cáfolt rá erre, ez a legnagyobb elismerés, amivel adózhatom neki. Az együttes itt is homogén volt, a mozdulatok kifejezők és erőteljesek. Egyénileg azonban Harangozó Gyula kivételes művészete egy klasszissal a többieké fölé emelkedett ; öregedő gavallérja már puszta megjelenésével is légkört teremtett maga körül. A többiekről ezt nem lehet elmondani. Külső eszközökkel érték el a hatást, de fiatalok még, belőlük is válhatnak nagy pantomimművészek. Fülöp Viktor Mandarinja különösen sokat ígér. Ám bármilyen jónak tartom is a koreográfiát, egyet kifogásolok benne : helyenként túlzott, sokszor a realizmus rovására menő expresszionizmusát. Például : a gyilkosságot jelképező zene hátborzongató dobütéseire a szereplők nem reagálnak, holott a néző akaratlanul is pöröly- vagy ökölcsapásokat várna.

Ami a két Bartók-táncjáték között történt, arról legszívesebben hallgatnék ; de lehet-e, szabad-e hallgatni róla ? *„Orosz saláta"* ! jegyezte meg elmésen, felém fordulva a szünetben, a francia zenei élet egyik ismert vezető személyisége és nevetett. Én nem. Válaszolni sem tudtam rá. Mert mit is mondhattam volna ? A csupasz színen bemutatott Csajkovszki és Hacsaturján balett-szemelvények legföljebb csak orfeumszámoknak illenének be, annak is csak másodrendűnek. Pedig az előadás szempontjából nincs bennük kifogásolnivaló. Műsorpolitika szempontjából azonban annál több. Szeretném tudni, mi vitte rá az Állami Operaház vezetőségét, hogy ilyen eleve elhibázott műsorszámmal képviseljék Párizsban a magyar nemzeti balettet ? A szovjet-magyar kulturális barátságot akarták dokumentálni vele ? Ha igen, akkor ezzel a nem a maga helyén bemutatott félprodukcióval többet ártottak mint használtak annak. Mi más ok lehet még ? Csak nem azt akarják elhitetni velünk, hogy nincs műsorukon ennél reprezentatívabb értékű táncszám ? A párizsi Fesztivál akkor is megér egy bemutatót vagy felújítást. De még ha ez lehetetlen volna is, miért nem hozták Párizsba a *Hunyadi László*, Palotását, vagy más magyar balettjelenetet ? Hisz ebből van elég ! Erkeltől Kenesseyig, Ruzitskától Horusitzkyig éppen elég nagy a választék ! Legrosszabb esetben még az is ésszerűbb megoldás lett volna, ha a második részt vegyesen, magyar, orosz és francia szemelvényekből állítják össze, hiszen a *Giselle* állandó műsordarab Budapesten ! Nádasdy Kálmán igazgatót több mint 30 éve ismerem és minden tekintetben nagyra értékelem a munkásságát. Nem tudom megérteni, hogyan egyezhetett bele egy olyan műsorválasztásba, mely csak arra jó, hogy aláássa az általa vezetett Állami Operaház külföldi tekintélyét ?

Egy megjegyzésem volna még a nyomtatott műsorfüzetről. Magyar ember írta és fordította franciára. Ez meg is látszik rajta. Olyan mondat, mint : *Il prépare ce ballet entre* 1914 *et* 1916, *au plein milieu de la sanglante guerre mondiale,* francia fülnek nemcsak nehézkes, hanem nevetségesen nagyképű is. Zenei kifejezései sem pontosak. Hogy csak egy példát említsek : az operaszöveget franciául *livret*-nek mondják, a balettszöveget *argument*-nak, semmiképpen sem *texte*-nek, mely mindenféle, nem kimondottan zenei szöveget jelent, de még kevésbé *paroles*-nak, ami alatt általában csupáncsak dalszöveget értenek. Jobb lett volna francia szakemberrel átnézetni ezt a szöveget, (jelen esetben : texte), lehetőleg olyannal, aki a zenei terminológiát ismeri.

GERGELY JÁNOS

BOLYONGÁS KÖZBEN

IRJA : IGNOTUS PÁL

Róma,

mikor utószor jártam utcáit, nyögdécselt és sikoltozott a hirtelen rászakadt közjólét terhe alatt. Mert gazdagnak gazdag volt Róma már többször, mióta egy anyafarkas tején serdült két legény az alapjait megvetette, s volt már gazdagabb is, sokkal gazdagabb más világvárosokhoz képest, mint manapság, de a gazdagság még nem jólét, némileg több annál, némileg kevesebb. Ama császári és pápai és királyi Róma gazdagsága a keveseké volt. Nem okvetlenül szűkkeblű keveseké, gyakran szegénypártolóké, még gyakrabban pompaszerető és tömegbódító katonai, egyházi és üzleti fejedelmeké, kiknek vagyonából csurrantcsöppent a bámész sokaságnak, ünnepnapon patakokban, hogy egy szálig berúghattak a szesztől, a látványosságtól, a közületi nagyzási hóborttól a rongyosok is. De hogy rongyosnak lenni nem muszáj, ez nyilván az utóbbi másfél évtized vívmánya. A nyomor — nem tudom, mennyire mondhatom, hogy eltűnt, de közállapotból mindenesetre különlegességgé zsugorodott. Olykor a legszebb, ódon metszésű szögletek táján bukkan fel, régi paloták mögé bújt sikátorokban, szurtos gyerekek és csoszogó vének alakjában, akik túltáplált macskákkal játszadoznak a kék ég alatt vagy az idegenforgalmi reflektorfényben, a napszak változása szerint. S helybeli barátom, aki körbe-kalauzol, hangjában a lokálpatriotizmus alig elnyelhető rezzenetével bizonygatja, hogy ha soká találunk itt bolyongani, akadhatunk jól megtermett, izmos, harmincéves rongyosokra is, akik állapotuk valódiságának tanúságául kirabolnak. Ifjúságom Párizsa jut eszembe, a beléptidíjért mutogatott apacstanyákkal.

Állok elébe mind a történelmi, mind a nyomorstatisztikai helyreigazításoknak ; lehet, hogy a minden teremtett ember mindennapi jóllakásának is volt már aranykora az Örök Városban, csak én nem tudok róla, az pedig nem csupán lehetséges, hanem biztos, hogy a nyomor, az éhség, a rongyosság, sohasem tréfadolog, akkor sem, ha kivétel s nem szabály; Rómától délre pedig, kivált Szicíliában, mint tudjuk sokfelé még szabálynak hat, a sokaság általános életrendjének. Rómában magában azonban sokkal inkább szembeötlő az a tömegszenvedés, amely az úgynevezett „affluenciá"-val zúdult rá. Ezt a szót tudvalevően Galbraith amerikai közgazdász, politikai író és (később) nagykövet népszerűsítette a nyugati közéleti irodalomban, annak a Kolumbusz tojása-fölfedezésének nyomán, hogy a mai társadalom, vagy annak tetemes része, *affluens*, vagyis bővelkedik, de még nem volt képes a maga bőségét a közegészség, a közoktatás, a társadalmi biztonság és a városfejlesztő esztétika haladottabb igényeinek megfelelően kihasználni. A bőség olykor csapás ; a gépkocsik torlódásában fulladozhat az ember a benzinbüztől is, a türelmetlenségtől is — minél több a jóból, annál kevesebb a köszönet benne.

Tapasztalatom szerint ez semmi más városra nem áll ma annyira, mint Rómára. Talán mert belkerületeinek alaprajzát, s részben még a köveit is, azokból a századokból örökölte, amelyek másutt, más hasonlóan eleven forgalmi gócokon, legföljebb ha csonkokat és bálványokat hagytak emlékül, nem úthálózatot ; s másfelől azért is, mert a motoros túlbőség a többi nyugati világvároshoz képest későn köszöntött rá, még kevesebb városrendészeti előkészület után, mint másutt. Londonban már paradoxnak sem hat, olyan köztudomású, hogy akinek sürgős a dolga a városban, az hosszú távra bújjon a föld alá, rövidre pedig induljon gyalog. A londoni kocsisorokban megtörten, megadással kuksolnak a megrekedt kéjutasok ; tudják, hogy fényűzésüket vesztegeléssel fizetik meg, ez az élet rendje. Róma, ha száz egyébben régi és Örök és minden városoknak tanító mestere : a motorozásban sihederi és mohó újgazdagnak hat, toporzékolónak, hetvenkedőnek, kétségbeesettnek. Kocsijai nem csak berregnek és töfögnek, hanem dudálnak is, szakadatlanul, tilalmat semmibe véve, dobhártyát szaggatva és eget ostromolva, mintha a hang repítené őket tovább ott, ahol a kerekek nem moccanhatnak. Az a „corso", amelyen hajdan versenyt roboghattak a fogatok, most a géperejű járművekbe szorult kettőskönyvelők, szatócsok, lakatosok lázittas tülkölésétől visszhangzik ; s ez apokaliptikus lármának közepette az autóbuszon — figyeltem az órát ! — negyven percbe telt, amíg a Pantheon terétől a Capitolium lábához eljutottam, azon az úton, amelyet valamely jeles, kétezer év előtti kartársam, saruban, tógában ballagva, gondolom, tíz perc alatt megjárhatott volna. Ami persze világjelenség, ha Rómában különösen rikoltó is : a kontinensek közt cikázva repülhet, akinek telik rá, de a mindennapi munkahelyére kimerülten kell elszuszognia, három megállónyi távolságon át. A közjólét kulcsát mintha már megtalálta volna a nyugati ember, de az idege rámehet, ha a bűvös zárban meg akarja fordítani.

Northampton

száztízezer lakosú mezőváros, megyei székhely, Londontól északra, Rugbynak menet, zöldelő lankákkal körülömölve, még novemberben is zöldekkel, az évszak sárgáját és barnáját túlzöldelőkkel, hála a belterjes gazdálkodásnak és a páratelt levegőnek, mely a századok folyamán a bársonyos pázsit, a bársonyos gyapjú, a főúri köszvény felülmúlhatatlan gazdagságával ajándékozta meg e büszke szigetországot. Ez Nagybritanniának hagyományos szépsége, melyet mint idült haladó, lelkem egész melegével méltánylok. Valahol, lelkének valamelyik zugában, tájékának valamely színfoltjában, minden ország *vidéki*, kissé kőkorszakbeli is, akár túliparosodott, akár túlnépesedett, akár nem ; Anglia, mely elsőnek kapta az Ipari Forradalom minden áldását és átkát, mind kevesebb korgó gyomorral, mind több fürdőszobával, mind sivárabb elővárosokkal, fertőzetes füstfellegekkel, futószalagon teremtő spekulációval, megelőzve a tényleges futószalagot — ez az angol nép, mely elsőnek kezdett bekormozódni, beolajozódni és lemosdani, azóta is önérzetesen őrzi a maga immár levendulás élenjárásának stílusát, rókavadászattal, kandallótűzzel, sivító ablakrésekkel, parókás bírákkal, fegyvertelen rendőrökkel. Ami néha bosszantó, néha aggasztó, néha üdítő, furcsa és megnyugtató; esete válogatja, nézője válogatja. Így tud London is vidéki lenni, hiába legnagyobb városa ma (New Yorkkal és Tokióval holtversenyben) a zsugorodó földkerekségnek.

Northampton mezőváros annyira vidéki, mint London, de nem sokkal vidékibb. Háztömbjei közt egész ligeteket mentett át a természetből, az egyiket díszparkká nyesve, a másikat megtartva érintetlen vadonnak ; mint tette London is — nem noha régi és öntudatos világváros, hanem mert az. Valamikor várkastély őrködött felette, de annak ma már romjai se látszanak. Két temploma azonban még a normann időkből — nálunk a Kontinensen így mondanák : a korai gótikából — őrzi vaskos oszlopait ; az egyik Szent Péter nevét viseli, a másik, a „Szent Sír", egy hatalmas keresztelő medence fölé boltozódik össze. Itt-ott zömök kockaházak, meg kidülledő fagerendások, s középütt nagy piactér, ahova marhát, birkát, sertést hajtanak fel a vásárosok. A csapszékekben ugyanazt a langyos sört nyakalják, mint Londonban. És ugyanazt fütyörészik hozzá, ugyanonnan ellesve. Televízió, Woolworth áruházak, benzinkutak mindensége ez, lubickolni benne elszontyolító lehet, de kimaradni belőle döghalál : tömegfogyasztásra jobbat még nem talált ki emberi elme.

Aztán elbámészkodom a kirakatok előtt. Jóságos istenem, milyen cipők ! Csizma a hölgyeknek, lándzsahegy orrú cugos topánka az uraknak. A csizma előnyét méltánylom, bármilyen fölösleges is aszfalton, még a sokat-ázott angol aszfalton is ; némely bokát nem árt elrejtenie, a többi pedig azzal emelkedik rangban, ha különös kegyként bújik ki belőle s nincs állandóan közszemlére téve. Hanem a hegyes, mind hegyesebb férficipők : ósdiságom rovására írjam-e, hogy émelyedem tőlük ? Lehetséges ; de ugyanilyen ósdi voltam húszesztendős koromban, amikor a szakmányba készült arszlán — vagy „dandy" vagy „gigerli" vagy „jampec", a változó társalgási modornak megfelelően — violaszín selyemharisnyában és bőrcirádás, hegyesorrú cipőben illegette magát a Hangli előtt vagy az Apostolok és a „Zserbó" közt cirkálva. Nem tudom mennyire volt ez Pest, mennyire Nyugat-Európa, csak hogy aztán kissé úgy ment ki a divatból Pesten is, mint ami túlságos rikítóan, túlságos balkánian elegáns ahhoz, hogy „igazi úr" viselhesse. Elégtétellel vehettem tudomásul, hogy az idő rövidesen igazolta a magam plebejus idegenkedését.

Most azonban már évek óta hegyesített láborral, még a hajdaninál is hegyesebbel tapossák az ifjak az aszfaltot, mind amerre látom őket, Rómától és Amszterdamtól Párizsig, Londonig, Northamptonig ; másféle stílusban másféle ifjak, gyakran szakállasak, világboldogítók és korpásak, vásott szvetterben, arisztokratikus öntudattal vállalt cafatokba bugyolálva. Az én ifjúságomban nagyon különböző divatnak hódolt egyfelől a hosszúhajú „titán" és „bohém", másfelől a kikent-kifent „jampec" ; de ebben a mai hegyesorrú cipőben mintha találkoznának. Az ilyen találkozást, mint minden társadalmi válaszfal leomlását, voltaképpen örömmel kellene üdvözölnünk. Csak néha attól tartok, ki-ki azt tanulta el a másikától, amit legkevésbbé érdemes : a jampec az ápolatlanságot, a titán az üresfejűséget. S mivel a vidék, ha megérintette a nagyváros szele, mindig messzebbre hajtja a divatosságot, mint maga a nagyváros : Northamptonban, Northampton mezőváros és megyei székhely kirakataiban és utcáin volt alkalmam a londoni divatot legvadabbjában tanulmányoznom. A kirakatokban a férficipők immár hímes bojtokkal ékesen jelentek meg s nemcsak hegyeződtek, hanem nyársaltak az orrukkal.

Az utcán pedig rövid nyitott kabátkában, lift-boyok formaruhájára emlékeztetőben tünedeztek fel a divatrajongó ifjak, szemükig és gallérukig gondosan lekefélt, talán letapasztott hajlepényekkel. Nem tudom, a mexikói és a budapesti olvasó kitalálja-e ennyiből, hogy ezek a divatrajongók voltaképpen kikért rajonganak. De Angliában s még egynéhány országban — Svédországban például, mint egy diadalmi botrányba fúlt hangverseny tanúsította — az olvasó e leírás nyomán rájöhet, hogy ama művész-bajnokok és divat-fejedelmek, akiknek példáján buzdulva így öltözik és fésülködik megannyi élenjáró ifjú,

the Beatles

néven ismeretesek az angol nyelvű világban. A serdülő vagy alig-serdült, mindkét nembeli ifjak rajonganak értük, rendőrkordonon törnek át, hogy négyük közül egyiket-másikat megöleljék s hangversenyükre jegyet szerezzenek. A négy ifjú ritmikus idomrángással penget valamit — nevezzük gitárnak — s ártatlanságot dalol hozzá. Azaz hogy : hárman pengetnek, a negyedik dobol és cintányéroz. Liverpoolból jöttek, de Hamburgban verődtek össze, kikötővárosok, csapszékek és olcsó báltermek légkörét árasztják, szinte kifehérítve : sikamlósságtól mentesen ünneplik a szerelmet. Elnevezésük a *beat* („üt", „ütem") szóból facsarodott ; erős a ritmusérzékük, kétségtelenül, de ebben nyilván nem állnak egyedül — miért őrjöng hát épp értük a fiatalság ?

— Mit esznek maguk a Beatleeken ? — kérdem a legilletékesebbeket. Szerencsém van, hogy eljutok hozzájuk : egy leányiskolában tartok előadást, s a kávézó szünetben inkább én kérdek, nem ők. — Maga, Eunice, tizenhatéves, úgy-e. Őszintén : tetszenek ?

— Nekem nem. De a bátyám bolondul értük. Beatle-nek stuccolva jött haza a borbélytól. Az apám majd kiverte.

— S a bátyja mit mond ?

— Csak azt, hogy mért ne hordhasson ő is ilyen hajat.

— Ebben igaza lehet, vagy bocsánat, talán ebben sincs, nem óhajtom édeasapja ellen lázítani... De mit tart olyan remeknek bennük ? Maga, Jane, sejti ?

Jane tizenhétéves, nyurga mosolyos leány, szemüveges és a legjobb tanulók egyike.

— Én bevallom, szeretem őket.

— Meg tudná mondani, miért ?

— Hm. Semmi szemtelenség nincs bennük, semmi nyegleség. És nem olyan érzelgősek, nem olyan nyekergősek... hogy is mondjam, hát olyan vidámak, nem olyanok, mint azok a csömörletes...

— Jó, megértem, milyenek *nem*. Ez érdem, de talán kevés a nagysághoz. Mi az, amiben kitűnnek ?

Jane elneveti magát :

— Hát ezt a hajviseletet mégiscsak ők találták ki.

Ebben megnyugszom. Voltak borzas sztárok, voltak hullámos fürtűek, voltak, tükörsima frizurások, választék-villogtatók és hátrafésültek, voltak porosz párbajhősök, nyesett tarkóval s egy kis virágsziromnyi elválasztott hajjal a homlokuk fölött, volt homloktincses hadverő is, minden rohamosztagosok élén. Annyi hős, annyi hajviselet, annyi világnézet, annyi gyilkosság. A Beatle-hajdivat vajon mit utánoz, mit idéz fel ? Leginkább talán a gyermekszoba bájos gügyeségét, a *fru-fru* édeskés ártatlanságát, az anyai dédelgetés fülledt melegében. Hóbort, nem vitás, de volt már ennél kárhozatosabb is.

DEDINSZKY ERIKA VERSEI

Dél

földig csordul a nap fényes nyála
amint ballag az égi mezőn és legeli az időt
trágyája párolgó árnyék, teje lesz hűvös köd, este
mellyel doromboló falut táplál és higgadt hegytetőt

kérődző nap
ásító völgyek, frissen kaszált domb, nyárvilág
fülem kagylója messzi barmok rekedt harangját visszazengi
s ahogy így fekve nézem hegyormon túlnő a búzavirág

lassan lábam gyökeret ver a földben
ahonnan jöttem, visszatérek, gyantás szelek
fújnak nyakamba duzzadt szájjal, hajam fekete lombbá lankad
karom mint barna ág int, tán zengő fenyő leszek

s kérgemen beforrad s elsimul emlékezeted

Kontratánc

már csak a lábban erjed a tánc sűrű mustja
hű ritmus nyaldos körül hegedűtűz lobog
de kesernyés nyálban csikordul a fog
az izom hisz a szív már eretnek

mert itt csillantottad fel friss fogsorod
a napnak, itt mélyült el szemed
derengő barlangi tóvá, jaj, hová legyek
a bokám köré tekerte a múlt hüllő testét

hová vigyem apollófejed márvány mását
s a hangodat mely mint alabástrom oszlop
áll az időben s nem foszlott
még le róla szavaid kemény hieroglifája

merre kutassam magam, ki előtted éltem
amikor még nem sajgott recehártyám ráégett
képedtől s ujjam sem tépett
telefonkönyveket tehetetlen görcsben

mely vizekben hűtsem forró félelmem
füstől az út, a nyomod elveszett
a föld kipörget, végigtáncolom az eget
és csillagról csillagra követ a csönd

THINSZ GÉZA

Gyilkos autó

A kerékcsikorgás éggé mélyült a lökés váratlanságában és a
felhők alatt a számlap zuhanni kezdett felfelé — késő :
összecsomósodott hangon szólal meg a maradék idő, sáros
az utca, ruhát vörösre piszkító — késő :
nem segít most már az aszfaltra megadóan lezuhanó félelem sem, és
hiába merevednek meg a kövek a fájdalomtól — késő :
széttört másodpercek az örökkévalóság elé hajítva, nagylelkűen - -

IRÓNŐ VAGY NŐÍRÓ?

(SZABÓ MAGDA : PILÁTUS ; SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1963)

PILÁTUS : nő : egy mai asszony, aki a kezét mossa, s elutasítja a vádat, hogy önzésével, hazug gyermeki szeretetével, az igazi érzelmek és a megértés fukar adagolásával halálba kergette nyolcvanadik éve felé járó anyját. Szőcs Iza, ez a célratörő, öntudatos, értelmes és rideg asszony, az egyik pesti reumakórház főorvosnője 1955 körül apja halála után kiragadja megszokott környezetéből és magához veszi félénk, kedves, egyszerű édesanyját, aki egész életét egy alföldi kisvárosban töltötte, s a lassú tempójú, hagyományos életformán kívül mást már nem is tud elképzelni. Ez az átültetés természetesen nem járhat sikerrel, s Iza minden jóhiszeműsége ellenére is csak a baj megidézője : kiszámított jósága, cseppenként juttatott gyengédsége a gyökerét vesztett Szőcs Vincénét az öngyilkosságig vezeti. Iza, a tiszta lelkiismeretű gyilkos, végül magára marad : elvált férje után most anyja is elhagyta, s a „ridegség", az „irtózatos keménység" szeretőjét, Domokost, az írót is elűzi...

Szabó Magda új regényét meglehetősen nagy várakozás előzte meg. Néhány évvel ezelőtt, az irodalmi „olvadás" kezdetén az írónő két nagysikerű regénnyel — *„Az őz"*-zel és a *„Freskó"*-val — jelentkezett, amely hosszú idő után az első kísérlet volt a modern regénytechnika alkalmazására. Főleg Faulknertől tanult : a belső monológ kiterjedt használatát, az időrend megbolygatását s talán a múlt determinista szemléletét is. Ezzel a regénytechnikával többé-kevésbé sajátosan „magyarnak" érzett anyagot dolgozott fel, s mivel ügyelt a szerkezet arányaira is, és nem állított fel lélektani csapdákat, az olvasók elég könnyen tudták követni — hogy jelképesen szóljunk — a „Deep South" és a Puszta összeházasításában. A megnyerő bemutatkozást azonban megtorpanás követte, s az írónő újabb, nem egyszer jelentéktelen írásaiban egyre több esztétikai és politikai engedményt tett. A *„Disznótor"* túlságosan kiszámított és mégis elnagyolt, afféle társadalmi bűnügyi regény volt, amelynek „angyalai" és „ördögei" sokszor (és olykor jobban) megírt elődökre néztek vissza. A folyóiratban közölt modoros, kéretlenül tárulkozó útinaplója pedig időnként mintha csak erényeinek paródiája lett volna : érzelmi gazdagsága negédes szentimentalizmusba fordult, s remek szenzuális megfigyelései apró kis felsóhajtásoknak, mesterkélt naivitásnak adtak helyet. Valamelyik francia író emlegeti : nem jó, ha egy könyvnek *neme* van ! Nos, Szabó Magda újabb írásai egyre inkább azt az érzést keltették, hogy az elnémuló *írónő* helyett a *nőíró* szólal meg. Az olvasó joggal kérdezhette : vajon Szabó Magda nem forgácsolta-e szét tehetségét ? Vajon új regényével, a *„Pilátus"*-sal beváltja-e *„Az őz"* ígéretét ?

A *„Pilátus"* első része, mintegy 60-70 oldal eloszlatja az aggodalmaskodó olvasó kételyeit : nemcsak az előző művek legjobb tulajdonságait — a színek és szagok érzéki fölidézését, az árnyalt ábrázolást — találja meg itt, hanem újabb értékeket is fölfedezhet : az érzelgősségtől mentes líraiságot, az érzelmek gazdagságát és nemességét, a kevésbé látványos elbeszélő technikát, ahol a belső monológot tisztultabb, hagyományosabb stílus váltja föl, amely azonban nem zárja ki a nézőpontok változtatását (s legszerencsésebb megoldásaiban Flaubert-t idézi), — egyszóval : az érett író erényeit. Az apró érzéki megfigyelések maguk kelletlő hivalkodás nélkül, tökéletesen illeszkednek be az elbeszélés menetébe. Az alacsonyan szálló felhők, a csatorna esőt köpő sárkánytorka, a tavaszi pára, a levelek keserű illata minden sorban érezhetően jelen van, és sajátos légkört teremt. A magyar falu miniatúrát idéző leírása — kék, bordó, rózsaszín színfoltjaival, zöldelő paprikájával, pirosló karajával, szürke, füstszínű, sárga egével — szinte stilisztikai tankönyvbe kívánkozik. Az egyes fejezetek címe (akárcsak Broch „Vergilius halálá"-ban) — Föld, Tűz, Víz, Levegő — már-már orfikus összefüggéseket ígér, s azt várjuk, hogy az elemek irányítják a képzelőerőt, s alakítják ki a maguk sajátos látomását a világról. A két főhős ellentétében pedig mintha csak két időfelfogás, két életritmus rajzolódna ki. Az Anya életeleme a folytonosság, amelyet az emlékezés gazdagít és biztosít ; a változás elől a tárgyakhoz menekül, s újra meg újra kezdett leltáraival az eltűnt időt igyekszik visszahódítani. Iza viszont a percre mért, gondosan számított időben él, ahol a múltnak nincs is helye, csak a közvetlen tervnek. Iza „nem szeret emlékezni", s az emlékeket szerinte „nem lehet átadni senkinek örökségül" ; lenézi a hagyományos jelképeket, minden este összeírja a másnapi tennivalókat, s elhatározásait „minden előzmény nélkül közli". Alighogy megjelenik a színen, helyreállítja az időrendet : „az óra ajtócskáját kinyitotta, helyükre tolta és újra megindította a mutatókat"...

A TELT HANGZÁSÚ és jelentésben oly gazdag „nyitány" után azonban az olvasó csalódása, sőt bosszúsága egyre nő : ez az árnyaltan előkészített történet kínos és helyenként már-már ízléstelen tézis-regénybe torkollik, amelyet a kiegyensúlyozottabb, de a megrongált szövedéket összefogni már nem tudó befejezés sem feledtet. A tézis az átalakulóban lévő társadalomnak szóló pedagógiai figyelmeztetés lehetne : mentsük meg a változásban a múlt értékeit, szokásait, viselkedési formáit, s igyekezzünk átmenteni a bensőséget a (szocialista vagy akár kapitalista) ipari társadalomba is ! Szabó Magda tézisének a hibája elsősorban nem az, hogy didaktikus, hanem az, hogy egyetlen rögeszmére szűkül le (amelynek megfejtését szívesen bízzuk az illetékes lélekbúvárokra) : minden áron bebizonyítani Iza bűnösségét, s még akkor is, ha ez a bizonyítási eljárás egyben mindkét szereplő pszichológiáját meghamisítja, s egészen a szenilitásig alacsonyítja ezt a „vidám bátor, tapintatos, kicsit ijedős kedvesen szeleburdi" anyát. A regénynek ez a része egyetlen fárasztó és iskolás felsorolás : törvényszéki jegyzőkönyv, amely szájbarágóan részletezi az új környezetbe átplántált öregasszony gyámoltalanságát, nevetséges-szánandó ügyetlenségét. Szőcsné a modern pesti lakásban fél a lifttől, a telefontól, a központi fűtéstől, a villanytűzhelytől, a kenyérpirítótól, a jégszekrénytől, a boylertől stb., stb... (Háztartási kiállítás katalógusával ellenőrizhető : a lakás minden tárgya sorra kerül, noha az egyes jelenetek hatásukban kevéssé változatosak !) Az Anya, az írónő hirdette „humanista" tanítás ellenére is, áldozatból szenilis vagy gyermekded bábbá süllyed, és csak arra szolgál, hogy szenvedő alanya legyen olyan kínos jeleneteknek, amelyeknek (akart vagy akaratlan) szadizmusa túlságosan is föltűnő. Az olvasónak szinte az az érzése, hogy az írónő különös örömmel helyezi hőseit kényelmetlen, megalázó helyzetbe. De akkor legalább legyen következetes, s erkölcsös könnyhullatás nélkül vállalja a gőgös, önző és hideg, „felsőbbrendű" nő igazságát ! (Romantikus túlzás nélkül, s inkább csak olvasói sóhajnak szánva : nem tudom, hogy az erős és félelmes érzelmek, a kisajátító szeretet és a mély gyűlölet elszabadítása nem szülne-e Szabó Magda könyveiben *nagyszerű szörnyeket* : síró-jajongó-átkozódó nőalakokat, úri ringyókat, jeges Messalinákat ?)

ÍGY VISZONT a téves, felemás és erőszakolt koncepció lélektani, társadalmi valószínűtlenségekhez, sőt olykor nyelvi gyengeségekhez vezet. Szőcsné például először valóságos szociológiai érdeklődéssel és (az írónőnél szokatlan) vezércikk-stílusban elmélkedik („Most kétségbeesetten szeretett volna tájékozódni : mióta a fővárosban élt, *a nagyüzemek gyűrűjében*, rájött, hogy valahol alapvetően hiányos az ismeretanyaga, bizonyos típusú embereket egyáltalában nem látott még közelről..."), hogy néhány sorral később a Horthy-rendszerben mellőzött bíró felesége, egy orvosnő anyja népszínműbe illő *falusi* módjára tájékozatlan legyen („...mikor végnélküli útjain elsuhant valami gyár mellett, s ott éppen műszakváltás volt, *amiről egyébként nem tudta micsoda*, csak nézett vissza a villamos ablakából..."). A történet során Iza alakja éppen így elveszti hitelét : körülményeit, tetteit nem valódi helyzete, hanem a regényben neki kiosztott szerep szabja meg : a csak a fizetéséből élő orvosnő modern öröklakást vásárol, bejárónőt tart, repülőn utazik és szórja a pénzt, — hogy meglegyen a melodrámához a díszlet, a kellék, a mellékszereplő, a szeretetpótló ajándék bűnvádi bizonyítéka.

Pedig a könyv nagyszerű indítása után érdekes lehetőségeket tartogatott. Lehetett volna a nemzedékváltás regénye, a koré, amelyben az egyéni jószándék ellenére is az emberek ellentmondásos lelki kapcsolatában rövidzárlat áll be ; lehetett volna a kölcsönös meg nem értésre ítélt világ parabolája is, ahol, a sartre-i szóval élve, az egyik ember a másiknak csak pokol ; s lehetett volna a mai Magyarország egyik fontos problémájának következetesen realista ábrázolása is, amelynek hitelességét a lakásstatisztika és az olvasók véleménye szavatolta volna. Esetleg valami rejtett értelmet, emberi és politikai tanítást is kiolvashattunk volna belőle, amely azoknak is szólhatott volna, akik az ország sorsáért felelősek (A könyv végén az egyik „tiszta" hős, egy melegszívű ápolónő így beszél az itt talán jelképpé növő Izáról : „Uramisten milyen fáradt lehet abban az állandó önfegyelemben és igényben, hogy megváltoztassa a család és a föld sorsát, abban az irtózatos keménységben, amelyet nem mer fellazítani holt hajadonok siratásával és emlékekkel ! Azt hiszi a szerencsétlen, hogy az öregek múltja ellenség, nem vette észre, hogy magyarázat és mérték és a jelen megfejtése.") A *„Pilátus"* azonban nem váltja be ígéreteit : alkati hibáinál fogva meghamisítja, lerombolja szereplőit, elveszti realista hitelét, s egyrészt az olcsó szentimentalizmus (az „Édes Anna" tisztaságához kell mérni !), másrészt — s fáj kimondani a szót — a „falusi öregasszony Pesten" népszínműre emlékeztető hangjához közeledik. Ha a *„Disznótor"*-t, a katolikus dzsentri-lány és a protestáns tanító a címer és a cégér, az alvég és a felvég házasságának tragédiába bukó történetét 30-40 évvel ezelőtt is meg lehetett volna írni, a *„Pilátus"*-ban olykor a melodráma, a tézis, az ízlésbicsaklás századvége kísért. Az embertelen főváros és a muskátlis falu, a szegény, együgyű öregasszony és a lelketlen amazon ellentétén nem kell sokat változtatni. Dieselmozdony helyet célszerű azonban kávédarálót, Ikarusz-busz helyett lóvasutat, ostornyeles neon-ív helyett gázlámpát olvasni.

ALBERT PÁL

Egy súlyos betegség vizsgálata

Lanoux regényének ítélték a Goncourt-díjat

FRANÇOIS MAURIAC azt állítja, hogy a francia irodalom rákja a Goncourt-díj. Mi a természete e betegségnek ? Elsősorban talán az, hogy a fiatal írók nem annyira a kortársakhoz vagy az utókorhoz kívánnak szólni, hanem az irodalmi zsűrik és különösképpen a Goncourt Akadémia tagjaihoz. Ha számításuk beválik, akkor néhány óra alatt olyan reklámhoz és pénzforráshoz jutnak, amelyről Balzac vagy Dosztojevszkij álmodni sem mert volna.

Mauriacnak igaza lenne, ha kizárólagosan középszerű írók kapnák meg az irodalmi díjakat. Igaz : a díjazott regények minősége mondanivalójukban és stílusukban gyakran szegényes, sőt silány. Igaz : az irodalmi díjak tekintélye nem egyszer olyan regényeket fedezett, melyeknek címére és szerzőik nevére egy-két év múlva alig emlékezik valaki. De a Goncourt-díjas Marcel Proust művére és nevére mindaddig emlékeznek majd az egymást követő nemzedékek olvasói, amíg egy esetleges háború nem alakítja át hamuvá és porrá az olvasókat, Proust művével együtt.

E VESZEDELEM időnkénti közelsége indította-e a Goncourt Akadémia tagjait Armand Lanoux „Quand la mer se retire" című regényének megkoszorúzására ? Ez annál is inkább valószínűnek tűnik, mert az 1963-as évi díj odaítélését Roland Dorgelès szavazata döntötte el.

Dorgelès magyar fordításban is ismert és értékelt regénye, a „Croix de Bois" az 1914-18-as háború idillikusnak aligha mondható képét mutatta be s e mű majdnem olyan sikert aratott világszerte, mint Remarque regénye : a „Nyugaton a helyzet változatlan." 1919. november 10-ikén a Goncourt Akadémia tagjai két szavazatnyi többséggel Proust : „A l'ombre des jeunes filles en fleurs" című regényét jutalmazták a „Croix de Bois"-val szemben, s erre Dorgelès jól emlékszik. Proust zsenialitását és jelentőségét nem vonja kétségbe, de véleménye szerint az írónak elsősorban az olvasó lelkiismeretéhez kell szólnia és másodsorban csak ízléséhez. Dorgelès úgy véli, hogy az emberek általában igyekeznek elfelejteni a háborút, olyan gyorsan és radikálisan mint egy fájdalmas foghúzás emlékét.

Mint a Goncourt Akadémia tagja és később elnöke, Dorgelès, kevés kivétellel, mindig olyan művekre szavazott, melyek vagy a háború vagy a kényszerű népvándorlás vagy pedig a koncentrációs táborok intézménye ellen íródtak. E magatartás csak azon a ponton vitatható, ahol a mű értéke nem lépi túl egy többé-kevésbé jól megfogalmazott vádbeszéd keretét.

ARMAND LANOUX regénye átlépi e keretet. Az 1963-as évi Goncourt-díjjal kitüntetett mű megérdemli, hogy olvasói számát a reklám megsokszorozza, akkor is, ha irodalmi értéke vitatható. Vitatható, mint minden jó szándékkal írott regény, melynek formája és kifejezése nem éri el a szándék nemességét.

Lanoux meggyőződése az, hogy a háború *betegség* és akik részt vettek benne, életük végéig magukon hordják annak külső vagy belső nyomait. E betegség tüneteit vizsgálgatja regényében okosan és tehetségesen, mint egy kitűnő szakorvos. Az olvasó azzal az elhatározással teszi le a könyvet, hogy ő pedig egészséges akar maradni.

De melyik percben kezdődik a háború ?

Akkor-e, amikor, Leclerc, Lanoux regényének hőse (a szó minden értelmében) partraszáll Normandiában, 1944. június 6-ikán, bombázók, tankok, ágyúk iszonyú zajában, kanadai bajtársaival együtt, vagy 1918. november 11-ikén, az első világháború fegyverszünetének megkötése napján? Leclerc, Smith, Popov vagy Kovács elhatározhatja, hogy a háború akkor válik *betegséggé*, amikor az ő feje körül hullanak bombák ; a valóság természetesen más.

Ezt Lanoux regényhőse is tudja — többé-kevésbé. De számára, húsz évi távlat után, arról van szó, hogy felkeresse Normandiában azokat a falukat, útkereszteződéseket, házakat, bisztrókat és templomokat, melyek tanúi voltak a háborúnak, az *ő háborújának*. Leclerc a *betegség* nyomait keresi, kissé olyan formában, mint a páciens, aki néhány évvel felgyógyulása után, meglátogatja orvosait és ápolónőit. De a gyógyulás csak látszólagos. A háború, mint Mauriac szerint a Goncourt-díj, rák. Nem kegyelmez.

„A világ rendje a káosz", mondja Leclerc. „A világ rendje a rendetlenség. Ezért iszom." ... „A természet, az élet a felejtés szolgálatában áll. Az emlékművek arra szolgálnak, hogy egy pillanatra megállítsák a feledést. Márványköveket helyeznek a sírokra, hogy a holtak ne mozdulhassanak a feledés percéig." ... „Förtelmes hazugság a történelem."

LECLERC KESERŰSÉGE indokolt. De az író feladata az is lehetne, hogy megmutassa a káosz, a rendetlenség, a történelem hazugságainak rugóit és kulisszatitkait. Ha jegyzőkönyvet vesz csak fel, akkor cinkos.

Reméljük-e, hogy az olvasóknak legalább egy része más következtetést von le Armand Lanoux regényéből, mint Leclerc, aki fegyverrel, de illúziók és meggyőződés nélkül harcolt a zöld színbe öltözött barbárság ellen ?

A jelek szerint ez a reménye a Goncourt-díjas szerzőnek is.

F. L.

ÚJ ROBIN HOOD TÖRTENETET forgatnak Hollywoodban. A „Robin és a hét gengszter" című film a mai Chicagóban játszódik és főszereplői Frank Sinatra, Dean Martin, Barbara Rush és Bing Crosby.

*

EGY ISMERETLEN Shakespeare rajongó 150.000 fontsterlinget adományozott Stratford-on-Avon, a költő szülőhelye Városi Tanácsának azzal a szándékkal, hogy ezt az összeget szabadtéri előadások rendezésére fordítsák. Az ismeretlen adakozó álneve : Shylock.

*

A BUDAPESTI MOZIK bemutatták Fábry Zoltán új filmjét, a „Nappali sötétség"-et. A film Palotai Boris regényéből készült s egy neves író és egy fiatal lány szerelméről szól. A Népszabadság kritikájában azt írja ugyan, hogy a film jó, de azután hozzáfűzi: „a polgári értelmiségnek és a szocialista forradalmároknak a találkozásáról meglehetosen leegyszerűsített képet kaptunk... Szemléletében és magatartásában az írófigura ott tart ma, ahol a harmincas évek végén tarthatott. Életelve ma is a közharcoktól való elvonulás, ez esetben a gyásszal indokolt, de lényegében egészen régi típusú elzárkózás."

*

EGY FRANCIA közvéleménykutatás adatai szerint a legnépszerűbb színésznő Sophia Loren. Utána Brigitte Bardot, Liz Taylor, Jeanne Moreau és Claudia Cardinale következik.

MAKKAI ÁDÁM

GONDOLATOK
ALDOUS HUXLEY „SZIGET" CÍMŰ LEGÚJABB REGÉNYÉRŐL, ONNAN, AHOL JÁTSZÓDHATNÉK, HA...

AZ „ISLAND" Huxley legutolsó, ezúttal pozitív utópiája épp két évvel ezelőtt jelent meg az amerikai könyvpiacon : nagy izgalommal vettem a kezembe a Yale Egyetem könyvesboltjában és egy ülő helyemben elolvastam. Már akkor megszerettem a könvvet ; ma azonban, a Yale-től sok ezer kilométernyi távolságban a regény emlékezetemben nemcsak hogy jelen van, hanem a nyakamba szakadva mázsál és bilincsel teljes *szigeti* elkülönítettségbe, egyfajta mesterséges boldogsággal körítve : egyetemi előadó vagyok a malájföldi Nemzeti Egyetemen, nyelvészetből, *Kuala Lumpurtól*, öt kilométernyire, egy *Pantai Valley* nevű ligetben, *Petaling Jaya* külvárosában, s filozofikus nyugalommal szemlélem a Szukarno-figura égetéseket a nyilvános tereken, két whisky-szóda és egy párizsi Irodalmi Újság között.

Egyszerűen nem lehet *nem* összehasonlítani Malaysiát Huxley Palá-jával. Nem azért, mert tudom, hogy a szerző rövid idővel a mű megírása előtt itt járt ; utána átment az indonéziai Baliba, majd Hawaiion keresztül „haza" Californiába, hanem mert meggyőződésem, hogy utópiájában akarva-akaratlan annyira a lényegre tapintott, hogy ilyen kivételes és törvényen kívüli telitalálatot mind negatív, mind pozitív értelemben csak maga a sokszor megcsúfoló, (mert megcsúfolt) v a l ó s á g nyújthat. Huxlev Palája, ha lazábban, trágyaszagúbban és tele megoldatlan problémákkal is, de p o t e n c i á l i s a n létezik; vagy ha ez így túlzott optimizmusnak hat : létezhetne (és talán még fog) Malaysiában.

A R E G É N Y azzal kezdődik, hogy egy *Will Farnaby* nevű angol újságíró (a szokásos Huxley-féle szerencsétlenül házasodott, anya-komplexummal megvert hisztériás idegzsák) magánkirándulás során, melynek célja, hogy titkos hírlapírói tudósításokat küldjön lapja számára, hajótörést szenved Pala, a „tiltott sziget" partjain és véresre zúzva, tele kék foltokkal, jajgatva ocsúdik a tengerparti sziklák között. Egy *mynah* madár szavaira ébred : *„itt és most fiúk, az életet élni kell, itt és most fiúk..."*, majd kisvártatva megjelenik egy tízéves leánygyermek, aki csokoládébarna bőre dacára is a skót MacPhail családi nevet viseli és folyékony angolsággal húsz perc alatt kipszichoanalizálja Farnaby-ból a fájdalmat azáltal, hogy harminchatszor elmondatja (vagyis újra átéleti) vele a hajó-kéz-és lábtörés minden keserű pillanatát.

Farnabyt a MacPhail család veszi gondozásába (az após és menye : az öreg MacPhail, akinek fia lezuhant egy sziklárol hegymászás közben) ; kiderül róluk, hogy ősük, az eredeti Dr. Robert MacPhail Edinburgh-ból került Palába vagy száz évvel ezelőtt, mert az angol élet ridegségéből kiábrándulva, a Távol-Keleten, a „csatornán túl" praktizált... Onnan hívták át a palaiak, lévén hogy az akkori rádzsa gyógyíthatatlannak látszó torokdaganatoktól haldoklott. Az ős MacPhail, a tipikus nyugati materialista természettudós, nem hisz a hipnózisban, de nem kínálkozik más mód az egyedül használó operáció végrehajtására, s így hitetlenül, mechanisztikusan, elkeseredésből hipnotizálni kezdi a haldokló királyt. Legnagyobb megdöbbenésére a módszer hat : a király békésen elalszik és lassanként visszajön a lélegzete is. MacPhail módszeresen érdeklődni kezd a hipnózis iránt és hat hónap alatt odáig fokozza ráolvasó képességeit, hogy érzéstelenítés nélkül négyórás torokműtéttel megmenti a király életét. A rádzsa hálából megteszi az őst miniszterelnöknek és ketten kidolgozzák Pala új ideológiáját : a keleti tantrikus buddhizmus és a nyugati pozitivista tudomány jóakaratú, optimista szinbiózisát.

Farnaby mind erre úgy jön rá, hogy a legifjabb dr. MacPhail özvegye, Susila, (aki mellesleg tanár és maga is lélekelemző orvosnő), lassanként bevezeti a gyógyuló újságírót a palai élet rejtelmeibe : a „Mi Micsoda Voltaképpen" (What's What) című filozófiai traktátust olvassa, (a rádzsa és az első MacPhail közös agyszüleményét), és lassan meggyőződik, hogy egész múltja a hagyományos nyugati neurózisok iskolapéldája volt; válása, szerencsétlen, főleg fizikai szerelmei ; állása a nyugati nagytőke érdekeit kiszolgáló lapnál, mely eredetileg arra kérte fel, hogy a palai olajmezőkről szerezzen értesülést egy amerikai cég számára ; rájön, hogy a huszadik század két véres diktátora : Hitler és Sztálin voltaképpen a nyugati elmebaj két főfajának (paranoia és megalománia), a megtestesitője... Rájön, hogy a palai nevelés sokkal magasabb erkölcsiségű a nyugatinál : a gyerekeket második elemista koruktól fogva „táncold-ki-a-mérgedet"-re oktatják torna órák alatt, a legvérmesebbeket pedig magashegygerinc mászásra ; és a szabadszerelmet (kama-yoga) nyilvános órákon tanítják a tizennégy éven felülieknek : hogyan legyenek lovagiasak és veszélytelenek (születésszabályozás fogamzás előtt) egymással szemben és ugyanakkor kielégültek, boldogok, bűntudattól mentesek szexuális életükben.

Ahogy Farnaby „beavatása" egyre előbbre halad Palában, úgy nyer egyszersmind mindig mélyebb betekintést az ország aktuális politikai életébe. Az uralkodó egy másfélmázsás anyakirálynő ; a miniszterelnök még mindig a jelenlegi idősb Dr. Robert MacPhail, (Susila apósa), de *Murugan*, a királynő fia, aki legszerencsétlenebb kamaszéveit éli, tipikus, nyugati értelemben vett „elrontott gyerek", csakhogy palai értelemben az : nem szereti a palai iskolát, fél, undorodik a lányoktól és titokban az amerikai *Sears and Roebuck* cég motorbicikli katalógusát olvassa a *„Mi Micsoda Voltaképpen"* és a *„Megvilágosodott Buddha"* helyett és homoszexuális vonzalmat érez *Dipa* ezredes iránt, aki a „csatornán túlról", nyolcvanmilliós népe „érdekében", rá akarja tenni a kezét Palára.

Farnaby betekintést nyer a palai családi életbe is : Susila, akivel már régóta szerelmesek egymásba, de életében először a dolog fizikai része lényegtelennek tűnik —, elviszi más családokhoz is, ahol a gyerekek mind egy-egy *Kölcsönös Örökbefogadási Klub* (KÖK) tagjai : minden gyereknek egyszerre húsz apja és húsz anyja van ; igazi szüleit bármikor megszidhatja és otthagyhatja és mindenki teljesen boldog és elégedett ; senkinek sincs Oedipus vagy Elektra komplexuma és a családi megértés odáig terjed, hogy a népesség szellemi képességeit javítandó a családanyák olykor mesterséges megtermékenyülésben részesítettik magukat az egykori nagy emberek modern mélyhűtőkben tárolt spermáiból, (lásd : *Szép Új Világ* pozitív változata !), a családapák harmonikus egyetértése mellett. Ezzel szemben, Susila szerint, nyugaton a család „egy csökkent potenciájú bérrabszolga, egy örökké zsémbelődő, kielégületlen asszony, hat kis televízió-mániákus egy tizedik emeleti bérház-lakásban lelki tespedésbe palackolt fövése-fortyogása saját levükben, melynek alapmasszája a felhigított kereszténység és a félreértett freudizmus keveréke..."

A sziget ugyanakkor teljesen „civilizált" : jégszekrények, kis autók és modern kórházak mellett folyik a tantrikus buddhista nevelés, melynek csúcspontja a m o k s h a - g y ó g y s z e r r e l történő beavatás, tizennyolc éves korukban. (Lásd : *Az Észlelés Kapui — The Gates of Perception* — új kiadása.) A palaiak nem félnek a haláltól : mikor az idősb Dr. MacPhail felesége, *Lakshmi* haldoklik : a doktor-miniszterelnök személyesen kuruzsolja át hipnózissal a szenvedő asszonyt a megváltó halálba, miközben ő maga rázkódik a zokogástól, mert tudja, hogy „a lélek már szabadulni akarna..."

A sziget azonban feltartóztathatatlanul halad végzete felé : a fiatal Murugan és Dipa ezredes szövetsége egyre erősbödik.

Farnaby már majdnem teljesen kigyógyult a tudathasadásos nyugatból és a totalitariánus ideológiák bűvöletéből : készen van rá, hogy Susila beavassa : megízlelteti vele a m o k s h a - g y ó g y s z e r t. Így hallja meg Farnaby életében *először*, jóllehet valaha játszotta is, Bach hatodik Brandenburgi Concertóját, annak igazi mivoltában, és kinyílik számára a hangok vigasztaló világa. Még alig ocsúdik révületéből, amikor tankdübörgésre lesznek figyelmesek : Dipa ezredes partraszállt „a csatornán túlról" ; oldalán a fiatal Murugan szócsővel adja a nép tudtára a hatalomátvételt. A tank megáll Dr. MacPhail háza előtt, géppisztolysorozat hallatszik. Farnaby és Susila egymás kezét fogva állnak a beavatás csodája és a diktátor partraszállásának egyidejű ténye között : a magasból a nemzeti madár, a m y n a h hangja hallatszik . *„Itt és most fiúk, az életet élni kell, itt és most fiúk..."*

E D D I G A R E G É N Y. Angliában a kritika „száraz eszmefuttatásnak" bírálta el ; Amerikában, a jellemző örök önkritizáló hajlammal az amerikai élet bírálatát szűrték ki belőle és szatírának minősítették saját állapotaikról. Azt kell hinnem : Huxley újfent csodát művelt : figurái valóban mintha papirosból volnának, de mágusi leheletére életre támadnak és mintegy pörögni kezdenek : a tézis-antitézis szemléletnek valódi életmélysége lesz.

M A L A Y S I A Délkelet-Ázsia legcivilizáltabb országa : jelen vannak az apró, szinte tönkretehetetlen angol kocsik, az amerikainál jóval kisebb, de remek jégszekrények, a tömött boltok, a szocializált, modern, ingyenes beteggondozás, a kitűnő utak és a fajok *(felszíni)* békés egymás mellett élése ; az egyre égetőbb kínai probléma kivételével... Huxley Palájában csak maláj-polynéz-angol keveredésről van szó, míg Malaysiában a kínai-indiai (főleg tamil) és maláj-polynéz hármas rétegeződés rengeteg megoldatlan problémát jelent : a maláj fajvédők elképesztő *numerus clausus*-okat hoztak létre a közélet majdnem minden vonalán : az embernek önkéntelenül is a késői harmincas évek velőtrázóan igazságtalan zsidótörvényei jutnak eszébe s nem tudja megérteni, hogy itt, 1963-ban miért kell ennek, jóllehet más vetületben és más arányokban, de lényegében megismétlődnie. Ám a maláji nacionalizmus mind nyelvi, mind társadalmi szempontból ropant harciasan halad előre s elszántan szidják az agressziv Szukarnot, aki, mint Dipa ezredes a „csatornán túlról" hitlerista jelleggel fenyegeti paradicsomi Malaysiánkat...

Szó sincs itt Huxley-i szabadszerelemről és béketűrésről ; ha kínai lány angolhoz megy férjhez, a rokonok csatája évtizedekig zajlik ; s így az esetek száma véges, ha egyre növekvő is.

Malaysia a Szukarnóval való konfrontációs politika ellenére sem hajlandó az életszínvonal csökkentése árán fegyverkezni, s a jovíális miniszterelnök személyében határozottan van valami Huxley-i kelet-nyugat kombináció. Csak magában az utcában, ahol lakom, hétféle templom van : thai buddhista, amerikai baptista misszió, tamil katolikus ; majd a kínai kígyótisztelők felekezete rögtön az angol methodisták mellett, míg az államvallás, az iszlám, majdnem minden nagyobb téren igen látványos mecsetekkel képviselteti magát. A fákon nem szónokol az életigenlésre serkentő m y n a h-madár, (válasz lenne ez Huxley-nél Orwell *„Big Brother szemmel tart"*jára ?), és a nők gondolni sem akarnak mesterséges megtermékenyítésre, (hálistennek !), de az egyetem főorvosa, például, — ceyloni tamil, aki tanulmányait Edinburgh-ban végezte, — hipnózissal kezeli a kóros tünetek egész sorát, a krónikus vizsgapániktól a rendellenes bélműködésig ; jómagam is a páciense voltam két héten át, mert a pulzusom 120-at vert percenként minden kézzelfogható ok nélkül. Mindenkinek ajánlom ! Soha jobban nem éreztem magam !

Olybá tűnik, hogy századunk második felében mindenkinek magának kell megteremtenie a maga Paláját, bárhol is éljen — — — Moszkvában, Budapesten, Párizsban, New Yorkban, avagy éppenséggel a „csatornák" (straights) partján, Kuala Lumpurban.

KÖRMENDI FERENC

Párizsi emlék

EGY KÉP ELŐTT A JEU DE PAUME-BAN

Verdain, az istállófiú,
Elléptetett Degas előtt.
Lova neve Vanessa volt.
Szél lebbent a tribün felett.

Degas a program peremén
Húzott egypar röpke vonást.
Vanessára tíz frankot tett
És bekasszált hetvenötöt.

Másnap reggel odavetett
Egy kis vászonra néhány színt,
Árnyat, foltot, rezzenő fényt,
S otthagyta a többi között.

Rothschild később ott látta meg
És megkérdezte, mennyiért
Adná oda. Hetvenötért
mondta Degas, annyit megér.

Cserébe pár évszázadért,
Míg vászon él s bomba nem öl :
Verdain s Vanessa így hozott
Degasnak pár hétre-valót.

A keret alján címirat :
„Az utolsó futam előtt —
1879."
Szél rezzenti az ablakot,
Fényfolt vibrál a kép felett.

Nézem, nézem, nézem. Be' kár,
Hogy lekéstem — és ily nagyon
S ily jóvátehetetlenül
És visszahozhatatlanul
És újraélhetetlenül
És megbocsájthatatlanul
S örökre ! — hogy lekéstem én
Azt az utolsó futamot.

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Kérés egy markáns arcú férfiútól

Szemem behunyom : álmaimban
is arcod éle villan.

Kicsorbul minden eszme,
akár az ócska penge.

De arcéled ki nem csorbul soha,
villog, akár a balta szikrázó foka !

*

Ó, mennyi petyhüdt, tompa,
közönyös arc hever halomba,
mennyi fafejű fajankó,
érzéketlen fatuskó,
akiket a szelek szilaj csatája,
az évszakok gyönyörű harca
nem rendít meg soha !

Egy láthatatlan, nagy fatönkön
hevernek lustán, mint a fahasáb.

Ötölük aztán
tótágast állhat a világ !

*

Suhints feléjük éles és metsző tekinteteddel !
Arcéleddel hasítsd ezer felé az arcuk !
Aprítsd fel őket, mint a fát !

Ásatás

A földet vallatóra fogtad :
kiástad hallgatag, lappangó titkait.
Engem még senki föl nem ásott.
Betemetett mélységemmel maradtam itt !

Irodalmi Ujság

HOLLYWOODBAN 69 éves korában elhunyt Aldous Huxley, a világhírű angol író. Az egyik legkiemelkedőbb angol tudós-család leszármazottja volt s akárcsak nagyapja, Thomas Huxley és testvére Julian Huxley, a nagy biológus, maga is a természettudomány-kutató pályát választotta, de súlyos szembetegsége megakadályozta kutatói tevékenységét. Első regényét még a vakok Braille-módszerével írta. Mikor látása valamelyest megjavult, Oxfordban folytatta tanulmányait, majd Etonban tanított. Hosszabb ideig a „Westminster Gazette" munkatársa és színházi kritikusa volt. Több regényt publikált, — első világsikerét az 1932-ben megjelent „Szép új világ"-gal érte el. Ez a könyv Magyarországon is rendkívüli népszerűségre tett szert, — a sztálini időkben viszont a betiltott művek listáján szerepelt. 1962-ben látott napvilágot utolsó regénye: a „Sziget". Erről a könyvről számol be lapunk 7. oldalán Makkai Ádám cikke.

⁂

TOIVO LYY finn költő és műfordító, aki Madách : Az ember tragédiáját is lefordította, Magyarországra érkezett ; munkásságának elismeréséül a Magyar Pen Club emlékérmével tűntették ki.

*

WILLIAM WILLIS, a hetvenéves amerikai tudós és világjáró író a Csendes-óceánon át Perutól a Samoa-szigetekig csónakon egymagában 130 nap alatt tette meg az utat. Willis egy ízben, hasonló körülmények között 7.500 mérföldnyi utat tett meg.

⁂

A SOCIÉTÉ DE POÉSIE Illyés Gyula tiszteletére költői estet rendezett a párizsi Maison de l'Amérique Latine-ban. Az esten Jacques Durond elnökölt. De La Rochefoucauld hercegnő bevezető szavai után Jean Follain méltatta Illyés költői és írói pályafutását, majd francia művészek adtak élő a magyar költő verseiből. A nagyszámú közönség melegen ünnepelte a költőt, aki befejezőül magyarul olvasta fel egyik versét.

*

SÁNDOR ÉVA fametszeteiből kiállítás nyílt meg Sydneyben. A kiállított művek az „Emberi Jogok Alapelvei"-nek egyes tételeit ábrázolják. Tárgyalások folynak az UNESCO-val, hogy a fametszeteket albumban is kiadják.

*

A MILÓI VÉNUSZT, mint ahogy a Francia Kulturális Ügyek Minisztériuma hivatalosan közölte, a jövő évi Olympiai Játékok idejére Tokióban állítják ki.

*

JÓKAI MÓR Szeretve mind a vérpadig című művét dramatizálták és a Déryné Színház mutatta be november végén.

⁂

A DREZDAI Zwinger Képtár 40 meisseni porcelán harangját, amelyek a második világháborúban elpusztultak, helyreállították és a harangjáték most ismét megszólal.

⁂

DR. ANDRÉ RUELLAN párizsi orvos nyerte el a francia orvos-írók idei nagydíját. Nagy sikert aratott könyvének címe: Hogyan kell helyesen meghalni?

*

KISFALUDY KÁROLY két eddig ismeretlen múlt század eleji tájképe került elő a költő festett dohányszelencéjével együtt. Az új szerzeményeket a Petőfi Irodalmi Múzeum Kisfaludy-kiállításán mutatják be.

*

HEMINGWAY posthumus regénye a New York-i Charles Scribner Sons kiadónál jelenik meg. A könyv az író párizsi tartózkodásának idejéről szól.

*

A LONDONI Goya-kiállításra 130 festményt küld a madridi Prado-Múzeum. Közöttük van a „Meztelen Maya" is, amelyet 500 millió pezetára biztosítottak.

*

HÉTEZER ESZTENDŐS pattintott és csiszolt élű kőbalta került Miskolc környékéről a Mezőgazdasági Múzeum fejlődéstörténeti gyűjteményébe.

A STUDIES for a New Central Europe című folyóirat 1. száma megjelent. A közép-európai problémákkal foglalkozó cikkek írói : C. A. Macartney, Wass Albert, Czakó Sándor István, Padányi-Gulyás Jenő és Kardos Talbot Béla. A folyóirat szerkesztője Gallus Sándor. A szerkesztőség és kiadóhivatal címe : P.O. Box 383, Gracie Station, New York, N. Y. 10028.

*

A HÍRHEDT angol vasútrablásról egy dán filmvállalat filmet készít, nyugat-német színészekkel.

*

AZ AMERIKAI ASPENBEN (Colorado) működő Humán Tudományok Intézete 30.000 dolláros díjat alapított. A díjat évenként annak a tudósnak ítélik, aki az Intézet véleménye szerint leghatásosabban járult hozzá a humán tudományok fejlesztéséhez.

⁂

JÓZÓ ERZSÉBET, hódmezővásári parasztasszony a szikáncsi pusztán 1396 darab aranypénzt talált, több mint 6 kilogramm súlyban. A régészek megállapították, hogy az érmék nagy részét II. Theodosius kelet-római imperátor verette és ezt a pénzmennyiséget Attilának küldték adó fejében. Így került a Tisza vidékére. Józó Erzsébet az aranyat beszolgáltatta a hódmezővásári Tornyai János Múzeumba. Hetvenezer forinttal jutalmazták.

*

UGRÁSSZERŰEN emelkedett a közlekedési balesetek száma Magyarországon. 1962. január 1-től augusztus 1-ig 2821 közlekedési baleset volt Budapesten, 1963 elsè 7 hónapjában pedig 3765.

*

MEGJELENT a Magyar Irodalmi Lexikon első kötete, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. A 744 oldalas kötet A-tól K-ig terjed. A Lexikon második része 1964. első negyed évében jelenik meg. Főszerkesztője Benedek Marcell.

*

GEORGES SORIA új drámájának témája a spanyol polgárháború. Címe : „Ellentétes szenvedélyek". A darabot Georges Vitaly rendezte, a színpadi előfüggönyt Picasso festette.

⁂

BARTÓK LÁSZLÓ, volt rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, hosszú szenvedés után Washingtonban elhunyt.

*

SHAKESPEARE-RŐL írt színdarabot „A stratfordi ember" címmel Aljosin szovjet drámaíró. A darabot 1964-ben mutatják be Moszkvában.

*

AZ UNESCO jelentése szerint több mint egymilliárd ember, gyakorlatilag a világ iskolaköteles korón túl levő lakosságának fele, még a legegyszerűbb újsághírt sem tudja elolvasni.

*

ADENAUER két kötetben írja meg emlékiratait. Először a II. kötetet írja, amely az 1945-től 1963-ig terjedő eseményekről számol be. Az emlékirat francia nyelvű kiadására az Hachette kiadóvállalattal kötött szerződést.

⁂

KOMIKUS SZEREPET játszik — meglehetősen kivételes módon, — új filmjében, a nagy amerikai színész, Henry Fonda. A film címe: „Sex and the single girl". Szereplői Fonda mellett Tony Curtiz, Natalie Wood és Diane McBain.

*

ARTHUR MILLER, az ismert amerikai drámairó, az „Ügynök halála" szerzője, új darabot írt. Művének ideiglenes címe : Zuhanás után. A darabot előreláthatólag még ebben az évben mutatják be Elia Kazan rendezésében.

*

A KAIRÓI Színházi Fesztiválra, amelyet jövő év júliusában rendeznek, 68 ország jelentette be részvételét.

HELYREIGAZÍTÁS. Fenyő Miksa „Goethével Rómában" című cikkében (Irodalmi Újság, nov. 15.) a 9. oldal 4. hasábjában, „Az első felfedezésem..." kezdetű mondat, helyesen így hangzik: Első felfedezésem ezen az úton nem a Pal. Venezia volt, ahol akkor még a Habsburg Monarchia Vatikáni Követsége székelt, nem is a Pal. Chigi, ahol a Monarchia Quirinali Követsége székelt, hanem a Caffe Aragno, stb. A 10. oldal 2. hasábján a Március című bekezdésben a „Bementem és leültem..." kezdetű mondat helyesen így hangzik: Bementem és leültem egy kőre az isteni Antonius és még istenibb Faustina templomával szemben, stb.

⁂

REINER FRIGYES, a magyar származású világhírű karmester, a Chicagói Szimfonikusok volt zeneigazgatója, 74 éves korában New Yorkban meghalt.

*

MARIAN ANDERSONT, a világhírű néger operaénekesnőt, a legnagyobb amerikai polgári érdeméremmel, a Szabadság rendjellel tüntették ki.

*

KÉTSZÁZ NÉMET NYELVŰ színház ankétot rendezett Svájcban. Nyugat-Németország, Svájc, Ausztria és Kelet-Németország színházainak képviselői megállapították, hogy a klasszikusok közül Shakespeare, a modern írók közül pedig Bertolt Brecht műveit játsszák leggyakrabban.

*

AZ ALT-AUSSEEI sóbányába rejtett 135 festményt, amelyeket a német megszállók hurcoltak el, Ausztria visszaadta a magyar államnak. A festmények között Paál László, Szinyei-Merse és Benczur egy-egy művét is megtalálták.

⁂

A TARTUI VEINEMÖINEN SZÍNHÁZ, Észtország legrégibb színháza nagy sikerrel mutatta be Kodály Zoltán Háry János című daljátékát.

*

BERKES LAJOS, a nemzetközileg is ismert cigányprímás, Budapesten 80 éves korában elhunyt.

A NEW YORK-I VILÁGKIÁLLÍTÁS idejére VI. Pál pápa engedélyével a Vatican kölcsönadja Michelangelo Pieta című szobrát.

*

EXHUMÁLTÁK SEMMELWEIS IGNÁC hamvait. Bécsből először a Semmelweis-család sírboltjába vitték és onnan került 1906-ban a Kerepesi-temetőbe. Semmelweis földi maradványait véglegesen szülőházában, az Apród utcában helyezik el, ahol Semmelweisről elnevezett orvos és gyógyszerész történeti múzeumot létesítenek.

⁂

PASSUTH LÁSZLÓ műve, az „Esőisten siratja Mexikót", megjelent portugálul Brazíliában az Editora Itatiaia kiadásában.

⁂

RUDOLF WURLITZER, az ismert amerikai zeneautomata gyáros 59 éves korában meghalt. Wurlitzer mint hangszergyűjtő is ismertté tette a nevét és az ő birtokában volt a legtöbb Stradivari hegedű. Tőle kapta hangszerét Fritz Kreisler. David Oistrach és Isaac Stern is.

*

LUKÁCS PÁL, a Vígszínház egykori művésze, aki már 35 éve Amerikában él, budapesti látogatását most harmadszor halasztotta el. Utazását, közlése szerint, egy váratlanul kapott új filmszereppel indokolja. A Joseph Conrad regényéből készült „Lord Jim" című film egyik főszerepét játssza.

⁂

ASTA NIELSENNEK, a némafilm nagy sztárjának, aki most töltötte be 82. esztendejét és Dániában él, tiszteletbeli nyugdíjat szavazott meg a dán Parlament.

BRECHT-kéziratokat találtak Stockholmban. Az előkerült színdarabvázlatokat és verseket a költő svédországi emigrációjában írta. A Stockholmi Királyi Könyvtár a felfedezett kéziratokból tavasszal kiállítást rendez.

⁂

HONTHY HANNÁT mint „a magyar operett koronázatlan királynőjét" mutatja be a Bunte Münchner Illustrierte című képeslap. Ismerteti a primadonna ötven éves színészi pályafutását és képeket közöl a Csárdáskirálynő előadásáról és a művésznő otthonáról is.

⁂

FRANCIA IRODALMI DÍJAK : A Goncourt-díj mellett, amelyről lapunk 6. oldalán számolunk be, a Renaudot-díjat Jean-Marie Gustave Le Clézio, a Femina-díjat Roger Vrigny, a Medicis-díjat Gérard Jarlot kapta.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE

A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA

Éditions du Seuil, 1962

Megrendelhető kiadóhivatalunknál.

Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent

FENYŐ MIKSA ÚJ KÖNYVE

Ami kimaradt az Odysseából

Kapható a szerzőnél — de csak kötött példányok —

26 East 93 Street, New York

és a Griff Verlag-nál, München, 8 Sedan Strasse 14

Ára fűzve $ 3.40; angol vászonkötésben $ 4.40

Barátainak, ismerőseinek

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL

fizessen elő

az

IRODALMI UJSÁGRA

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi. 11. Archer Street. (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza. Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság. Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32. Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése. Herzl 16. Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. Olaszországban: Susanna Triznya. Via B. Pontelli 21. Roma. Svájcban: Ágoston István, 81. Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor. 64—11. 99th Street. Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos. Caracas. Calle Iglesia Ed. Villoria. Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbizhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Most jelent meg

SZÉCHÉNYI GYÖRGY

„UNGARN ZWISCHEN ROT UND ROT"

Életút és kortörténet

Biederstein Verlag (München, Willhelmstrasse 9.) kiadásában. Német nyelvterületen megrendelhető bármely könyvkereskedő útján.

Más országokból: a szerzőnél, 3 USA dollár előzetes beküldése ellenében, BAD-GODESBERG, Kurfürstenstr. 1. Germany

THE DANUBIA BOOK COMPANY

B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Szállítunk a világ minden részébe:

magyar könyvet
magyar hanglemezt
magyar szalon-cukrot
magyar újság
előfizetés

Kérjen ajánlatot.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris. 17.

Telefon: GALvani 06-78

Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig

R.C. Seine 62 B 743

Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.

Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XIV. évfolyam 23. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1963 december 15.

FENYŐ MIKSA

1913 - AZ UTOLSÓ BÉKEÉV

50 ESZTENDŐ HÁBORÚ

VAJON PONTOS ez a dátum, — valóban 1913. volt az utolsó békeév ? A rákövetkezett első világháború után nem élt az emberiség több békeesztendőt ? Költői kérdés. Ha megfontoljuk, hogy mi az, amit ma a köztudat hidegháborúnak nevez, — egy kifejezés, melyet a történelemtudomány kétségkívül korszakunk fejezetcíméül fog felhasználni, akkor Hitlerre, Mussolinire gondolva, a két világháború közötti korszakot is bízvást mondhatjuk hidegháborúnak. Az volt, épp olyan idegesitőn, a robbanékonyság minden jelével, mint a mai : hidegháború volt a nyugati hatalmak és Németország között, mely nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy elvesztette a háborút ; erről őt csak egy újabb, minden idők legvéresebb háborújával lehetett meggyőzni. És Mussolinivel, aki elérkezettnek látta az időt fegyveres tényekkel dokumentálni a világ előtt, hogy Itália nagyhatalom, — imponáló márványtérképeket rajzoltatott erről a Basilica Costantino falára. Hidegháború volt. Érthető, hogy Churchill az 1914 és 1944 közötti korszakot az új harmincéves háborúnak nevezte. Türelem és hosszú élet s akkor majd százéves háborúnak is lehet nevezni.

Folytatva ezt a játékot a történelmi dátumokkal, talán azt is elmondhatjuk, hogy ezzel az 1913-as esztendővel záródott le az a százesztendő, mely Napóleon bukásától az első világháború kitöréséig — 1814-től 1914-ig — eltelt s melyről Clio, ki általában és passzióval a véres események krónikása, könyve margóján talán megemlíti, hogy aránylag szép korszak volt. Úgy egybevetve az előző századok történetével : az emberiség és emberiesség fejlődésében majdnem hogy Nobel-díjas helyet érdemel. Nem mintha e száz esztendő alatt Janus templomának kapui, a béke jeléül, zárva maradtak volna, de voltak hosszabb időközök, mikor a fegyvereknek alig akadt dolguk. Közvetlen a Bécsi Kongresszus után, az öt hatalom — Anglia, Oroszország, a Habsburg-monarchia, Franciaország és Oroszország szövetsége vigyázott arra, hogy a rendet, mit nagy nehezen összeabroncsoltak, senki meg ne bontsa. Az 1848-as forradalmakig aránylag csend is volt ; az, hogy a trónjukra visszatért Bourbonoknak, megtépázott presztizsük helyreállítása végett, megengedték, hogy Spanyolországban rendet csináljanak, vagy hogy az U.S. az ő megkérdezésük nélkül, intézte el dolgát Mexikóval, — Európa csendjét nem zavarta. Negyvennyolc után a háborús évek sűrűsödnek, — a dátumokat mellőzöm s csak példázva említem meg a fontosabb eseményeket : a krími háború ; Franciaország és Piemont háborúja a Monarchia ellen Itália fölszabadításáért ; porosz-osztrák háború a német hegemóniáért ; porosz-francia —, orosz-japán —, angol-búr háború, — vázlatos fölsorolás, hogy mihamarább eljussunk a balkán háborúkhoz, melyek közvetlen kapcsolatban állnak azokkal az eseményekkel, mikről emlékezni kívánunk.

Gondolom megállapíthatjuk, hogy ezek a háborúk kevésbé voltak pusztítóak, mert körülhatároltabb területen folytak, rövidebb ideig tartottak s nem szakították meg oly brutálisan a fejlődés vonalát, mint az előzőek. Ami nemes eszme a francia forradalom véres anarchiájából — kiteljesítve a 48-as forradalmak ideológiájával —, kikristályosodott : az egyén jogait megállapító, azokat szabadságjogokkal körülbástyázó demokratikus fejlődés tekintetében, ez adja meg ennek a száz évnek igazi értékét, — aláhúzottan említve meg a száz év utolsó harmadának szociális és kulturális alkotásait. Pláne, ha még beiktatjuk az aktívák közé, amit tudományos és műszaki téren produkált, — de hát ennek részletezésébe nem bocsátkozhatom, legföljebb ha példázva megemlítem a közlekedés négy nagy eszközét : a gőzhajót, a vasútat, a telefont és a repülőgépet, mely utóbbiról a mi Jókaink megírta, a Jövő század regényé-ben hogy ez teremti meg majd a világbékét. Eddig vonakodott megtenni. Hát így jutottunk el az utolsó békeévhez.

ÉN AKKOR már túl voltam a 35-dik esztendőmön, politika iránt érdeklődő ember s az akkori idők eseményei eleg jól beveződtek emlékezetembe, az atmoszférát is fel tudom idézni, melyben ezek lejátszódtak, de bárhogy is erőltetem, nem tudok fölidézni olyan jeleket, falra írt intő menetekeleket, melyekből az elkövetkező katasztrófát olvashattuk volna ki. Főleg Magyarországra gondolok, de nyilván így volt az egész világon, — néhány jelre alább majd utalok is. Ma már tudjuk, — utólagos bölcsességként —, hogy voltak ilyen szeizmográf-jelzések, de nem tudtuk olvasni azokat. Bosznia annexiója óta — ez 1908 őszén volt — állandóan volt valami nyugtalanság a levegőben, vagy fejezzük ki ezt precízebben : a politizáló újságolvasók között : nem szívesen láttuk, hogy a Monarchia ezzel a cselekedetével jelt adott a balkáni szlávoknak, hogy itt az ideje Törökország likvidációjának. Nálunk erős török szimpátiák éltek s ha választanunk kellett aközött, hogy Törökország szomszédságában éljünk, vagy a cári hatalom által védett szláv országok szomszédságában, a török mellett döntöttünk.

Jöttek a hírek — pontosan nem tudtuk, hogy van-e valami alapjuk —, hogy a vezérkar főnöke, Hötzendorfi Conrad, minden áron le akar számolni Olaszországgal, mert nem engedhetjük meg, hogy Itália elreteszelje előlünk, már t.i. a Monarchia elől az adriai tengert. A háborúkat indokoló jelszavak között tán ez volt a legkorlátoltabb, még a császárral és Ferenc Ferdinánddal sem tudta ezt a vezérkar főnöke elfogadtatni, veszélyes kalandnak tekintették. De komolyabban mérlegelte a közvélemény a két balkán-háború eseményeit, melyek 1912-13 folyamán közvetlen szomszédságunkban játszódtak le.

Szóval ezek már olyan események voltak, melyekről kávéházakban, kocsmákban, magántársaságban beszélgettünk, néha ideges nyugtalansággal, de mosolyogva adtuk tovább a hírt, hogy a parasztok már dugdossák az ezüstpénzeket. A parlamenti események, a belpolitikai események voltak azok, melyek teljesen lekötötték figyelmünket : a választójogért folytatott küzdelem, a véderőjavaslat erőszakolt keresztülvitele, ami még az 1912. folyamán történt, de etapjai voltak annak a birkozásnak, mely Tisza István és ellenzéke között dúlt — 1913. folyamán már kibékíthetetlen ádázsággal. A közönséget ez érdekelte : az 1913. tavaszára tervezett általános sztrájk, melyet végül is lefújtak ; Lukács László miniszterelnök lemondása, akit egy ellenzéki képviselő Európa legnagyobb panamistájának mondott s a bíróság, mely elé ügyét vitte, nem adott elégtételt a miniszterelnöknek, és ilyenek.

LUKÁCS LÁSZLÓ bukása után újra Tisza István a miniszterelnök. Azt írja Gratz Gusztáv „A dualizmus kora" című instruktív könyvében, hogy a *„Tisza-kormány kinevezése idején, 1913-ban, már nem azok az események voltak Magyarország számára a legfontosabbak, melyek a képviselőházban lejátszódtak, — ezek jelentősége teljesen eltörpült ama döntésekkel szemben, melyek elé az események akkoriban Ausztria és Magyarország külpolitikáját állították".* Hát ez igaz, valóban ezek a külpolitikai események voltak akkor döntően fontosak, — de a valóság az, hogy ezeket már csak visszafelé nézően ismertük föl, — a nemzet, vezető politikusaival együtt, még mindig nem döbbent rá a helyzet fenyegető veszélyességére. Szó sincs róla, egyre többet beszéltünk az angol-francia-orosz bekerítő politika lehetőségeiről, megéreztük, vagy tán tudtuk is, hogy a Balkán-probléma fegyveres megoldása akkor is baj, ha sikerül és akkor is, ha nem sikerül. Mert ha nem sikerül, akkor a levitézlett Törökország helyett a Monarchia lesz Európa „beteg embere", amit a nyugati publicisták akkor már olyan előszeretettel emlegettek. Ha pedig sikerül, akkor ez az annexiók révén a szláv elem megerősödését jelenti a Monarchiában, vagyis a végét a német és magyar hegemóniának.

Az Estben jött egy hír, hogy a háború küszöbén álltunk ; a mozgósítási parancs — nyilván Szerbia ellen — már a király előtt feküdt, de nem írta alá, félredobta. Hogy miért, csak találgatni lehetett ; talán az öreg uralkodó békén akarta befejezni életét, vagy talán Németország mondott vétót, nem tudtuk. A német szövetség nem örvendett valami különös rokonszenvnek Magyarországon ; a Házban egyre élesebb hangok hangzottak el ellene, igaz, hogy ezek a hangok inkább Tisza ellen irányultak és bukását célozták, de nem voltak teljesen alaptalanok. Németország tekintélye Bismarck rezsimje alatt igen-igen megerősödött s azóta is félelmetes katonai hatalomnak számított, de kétségek támadtak a tekintetben, vajon hajlandó lesz-e latba vetni erejét, ha a Monarchiának fegyveres konfliktusa támad Oroszországgal ? De ennél még erősebb volt a másik aggodalom, hogy éppen ez az általános hit Németország erejében nem teremti-e meg azt a koalíciót, melynek lidércnyomása már Bismarckra ránehezedett s melytől való félelme determinálta külpolitikáját. S akkor a Monarchia nemcsak Oroszországgal találja szemben magát, hanem azokkal a hatalmakkal is, melyeknek nincs más kifogásuk, minthogy a Monarchia Németország briliáns szekundánsa, ahogy II. Vilmos a háború folyamán mondotta.

De még az olyan feltétlen hívében is a német szövetségnek, mint Andrássy Gyulában is élt valami gyanú e szövetséggel szemben. Az öreg Ignotus, Andrássy Gyula bizalmasa, kitűnő szemű és tollú publicista, mondotta nekem és meg is írta a Nyugatban : a német csaszárnak érdeke, hogy biztos számíthasson a Monarchiára, ha ő bajban van, de semmi érdeke nincs abban, hogy ő keveredjék háborúba, csupán azért, hogy a Monarchia balkáni nagyhatalom legyen. Ez idő tájt írta Ignotus azt is, hogy van a balkáni dolgoknál is erősebb motorja az eljövendő háborúnak s ez Raymond Poincaré francia miniszterelnök-külügyminiszter.

LAPOZGATOM az akkori Nyugatot, mely magasabb vártáról foglalkozott a külpolitikai kérdésekkel : vajon melyik közleményén érzik meg, hogy meredek szélén tántorgunk ? Tudjuk, Ady Endre költészetében vateszi erők szólalnak meg, vajon a háborús veszedelem közelsége kiérzik-e valamelyik verséből. Az egyik versében — „Sípja régi babonának" a címe, — ez a két versszak ragadott meg :

Körös-körül kavarognak
Béna árnyak, rongyos árnyak,
Nótát sípol a fülembe
Sípja régi babonának,
Édes népem, szól a sípszó,
Sohse lesz jól, sohse látlak.
Szól a sípszó : átkozott nép,
Ne hagyja az Úr veretlen,
Uralkodást magán nem tűr
S szabadságra érdemetlen,
Ha boszút áll, gyáva lankadt
S ha kegyet ád, rossz, kegyetlen.

Aligha sejtette a költő, hogy kétségbeesett átka beteljesedőben van : a háború Medúza-feje nem meredt rá. Más írókra sem : Halász Imre, a nagytudású publicista, a közelmúlt magyar államférfiúiról ír ragyogó cikkeket ; Blaskovics Sándor érdekes tanulmányt ír a Monarchia viszonyáról Angliával és Itáliával, alapos készültséggel elemezi a múltakat, de fejtegetéseiből nehéz lett volna következtetni, hogy a láthatáron felhők gyülekeznek. 1913. januárjában Herczeg Ferencz elnöki beszédet mond a Petőfi Társaságban : *„Sem nemzeti életünknek, sem nemzeti irodalmunknak nincsenek ma olyan magas és tisztult régiókban álló személyei,ahol minden magyar ember testvérként köszönthetné egymást.A költészet, mely egy időben üresen hazafias szólamokkal szeretett játszadozni, újabban egy másik végletbe zuhant és keserű kedvét leli a magyarság kicsinylésében és lealacsonyításában... Harci zajával, amelyet forradalomnak nevez, betölti az irodalom berkeit, egy-két esztendő múlva azonban csend lesz és a közönség nem egy fölösleges nevet törölhet ki emlékezetéből".* Íme, megis egy *háborús* nyilatkozat, — Ady és a Nyugat ellen.

Persze, voltak egyéb szenzációk is. Szekfü Gyula Rákóczi-könyve, — a hazaárulás jelzőjét akkor olcsón lehetett megszerezni. A protestántizmus válságáról olvashattunk éles hangú cikkeket. Albániával akkor volt első találkozásunk, mert Berchtold nyilván erről tárgyalt Giuliano márki olasz külügyminiszterrel. A Gyosz vámpolitikai szaktanácskozást tartott és állást foglalt az önálló vámterület mellett. Folytathatnám, a fontos ügyek egész sora nehéz függönyként takarta el előlünk... nem is fejezem be ezt a mondatot, csak szónoki kifejezések jutnak eszembe.

MIND EZ nem akar kritika lenni, egyszerűen csak tények konstatálása. Még az igazán beavatottak sem látták előre a sorsfordulást. Tisza István, ki nyilván mindent tudott, amit a Ball-Platzon tudtak, még 1914. áprilisában is úgy nyilatkozott, hogy *„Oroszországban csakugyan nyugtalanító méreteket ölt a hadi készülődés. Vajon valóban háborút akarnak ? Nem. Mi azt hiszszük, hogy a legközelebbi években Oroszország őszinten, sőt fázósan fog elkerülni minden háborús alkalmat. Más a gondja most az orosz nagyravágyásnak".* Így Tisza. De ne csodálkozzunk ezen. Mikor 1913-ban Churchill, ki akkor az admiralitás lordja volt, Lloyd George-tól, a mindenható pénzügyminisztertől, a hajóhad előirányzatának fölemelését kérte s ehez egy nagybefolyású barátja közbenjárását vette igénybe, Lloyd George kereken elutasította s azt üzente néki : Churchill vegye tudomásul, hogy neki sürgősebb kiadásai vannak.

1914. JÚNIUS 28-DIKÁN volt a Sarajevói merénylet és egy hónap múlva kitört a háború. Valamelyik államférfi fölösleges háborúnak nevezte. A bölcsek minden háborút fölöslegesnek ítélnek s ez még soha egyetlen háborút nem akadályozott meg. Mint lord Grey, angol külügyminiszter mondotta : *A fények kialudtak Európában.* Hozzátehetjük : azóta sem gyulladtak ki.

DECEMBER 15-I KARÁCSONYI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Fenyő Miksa: 1913 — az utolsó békeév (1. old.)
Tüz Tamás három ötvenéves költőről (3. old.)
Kovács Ferenc: A mai magyar film és a nyugati formanyelv (4. old.)
Győrffy Miklós Déry Tibor új regényéről (5. old.)
Enczi Endre elbeszélése: Szófia beszéd (6-7. old.)
Jakab Sándor kolozsvári beszámolója (6-7. old.)
Nagy László: Spanyolország szenvedély nélkül (8. old.)
Aczél Tamás Gábor Dénes új könyvéről (9. old.)
Richard Coudenhove-Kalergi nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (10. old.)
Mikes György: Óvakodjunk Európától (11. old.)
Sárközi Mátyás: Mesebeli idők (11. old.)
Cs. Szabó László, Kannás Alajos, Kibédi Varga Áron, Papp Tibor és Vitéz György versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Zarándokút

A hir, amely szerint VI. Pál pápa január első napjaiban a Szentföldre zarándokol, világszerte rendkivül kedvező fogadtatásra talált. A keresztény hitfelekezetek vezetői nyilatkozatukban elismeréssel szólnak a katolikus egyházon belül megmutatkozó új szellemről s a további közeledés lehetőségéről. Sőt, még Moszkva is „rendkivüli eseménynek" nevezte a pápa utazását.

Egyes nyilatkozatok igyekeznek politikai jelleget tulajdonítani a Szentatya elhatározásának. VI. Pál pápa azonban világosan kijelentette: azért látogat Palesztinába, hogy a zsinat sikeres befejezése, az elszakadt testvérek és a béke érdekében fohászát és tevékenységét megerősítse". Elhatározásában a hit ihlette, noha tettének lehetnek majd bizonyos politikai következményei is.

Ez a forradalmi és előzmények nélkül álló kezdeményezés csak még megerősíti azt a nézetet, hogy VI. Pál pápaságának új stílust akar adni, s mihelyt a pillanatot elérkezettnek látja, nem hátrál meg a merész reformok előtt sem.

XXIII. János pápa, amikor Lorettóba és Assisibe látogatott, elsőként szakított a hagyománnyal, amely a keresztény egyház fejét a pápaság világi hatalmának a végétől, 1870-től 1929-ig valósággal bebörtönözte a Vatikánba, s a lateráni egyezmények óta sem engedte egyházmegyéjének határait átlépni. Az elhunyt pápa tervbe vette azt is, hogy Lourdes-ba zarándokol: VII. Pius óta — aki akarata ellenére kénytelen volt megjelenni Napóleon koronázásán — ő lett volna az első katolikus egyházfő, aki külföldre látogat. Tervében csak halálos betegsége tudta megakadályozni. VI. Pál elhatározása talán még ennél is nagyobb jelentőségű, s azért is rendkívülibb, mert teljesen váratlanul érte a világ közvéleményét.

Római körökben abban reménykednek, hogy a keresztény hitfelekezetek fejei élnek az alkalommal, hogy palesztinai utazása során találkozzanak a pápával, s így válaszoljanak a vatikáni zsinat ökumenikus törekvéseire.

A Vatikán természetesen érintkezésbe lépett Izráellel, hogy VI. Pál elzarándokolhasson a szent helyekre, ahol „Krisztus született, élt és meghalt". Mindeddig a Vatikán nem vett tudomást Izráel állam létéről, éppen úgy, mint a két Németország vagy Lengyelország új határairól. Mielőtt elkötelezné magát, arra vár, hogy a vitatott nemzetközi kérdések békés úton rendeződjenek, s addig — legalábbis hivatalosan — nem veszi figyelembe az időleges megoldásokat.

Izráel már XII. Pius pápasága alatt tett lépéseket arra, hogy a Szentszékkel fölvegye a diplomáciai kapcsolatokat. A Vatikán ezt az ajánlatot udvariasan és rokonszenvvel fogadta, de a közeledést mégsem koronázta siker. Nemcsak a formaságokat illetően mutatkoztak nagy nehézségek, hanem megnehezítette a helyzetet a pápai Kúriában akkor uralkodó gyanakvó és konzervatív szellem is. A római izraeli nagykövet, aki a közeledő lépéseket tette, végül azt a választ kapta, hogy „a kérdés egyelőre nem időszerű".

XII. Pius tett azonban egy ígéretes gesztust is. 1955-ben beleegyezett, hogy az európai körúton lévő Izráeli Filharmonikus Zenekarnak a Vatikánban a tiszteletére adott hangversenyén elnököljön. A közeledés akkor ennyiben maradt.

Ma már tudjuk, hogy VI. Pál magántitkára, Pasquale Macchi és a vatikáni Államtitkári Hivatal francia prelátusa, Jacques Martin november 10-től 15-ig Izráelben tartózkodtak, és tárgyalásokat folytattak az illetékes kormányokkal. Izráel részéről a megbeszélések félhivatalos jellegűek voltak. Akárhogy is tekintjük a dolgot, vitathatatlan, hogy ez a megbeszélés Izráel állam de facto elismerését jelenti, amelyet előbb-utóbb a de jure elismerés s ezzel együtt Tel-Avivban Pápai Nunciatúra és a Vatikánban Izraeli Követség megnyitása is követhet. Noha VI. Pál beszédében „Palesztinát", nem pedig „Izráelt", említett, a Szentszék és az izráeli kormány között a diplomáciai kapcsolat fölvételére megtörtént az első komoly lépés.

A pápa szentföldi utazását még egy diplomáciai nehézség bonyolítja: Izráel és az arab államok viszonya. A szent helyeknek csak egy része tartozik izráeli fennhatóság alá: Betlehem Jordániában van, a Szentsír pedig Jeruzsálem jordániai negyedében. Mivel a két zóna között a kaput szigorúan őrzik — az átjárást egyedül a keresztényeknek engedélyezik Karácsony napján —, a pápának külön kellett kérnie, hogy nyissák meg neki. Jordánia kötelességének tekintette, hogy a kérésnek engedjen. Ám joggal lehet föltételezni, hogy egyben kikötötte: engedékenysége ne legyen az első jele a baráti Vatikán és az ellenséges Izráel között a nemzetközi szokásoknak megfelelő diplomáciai kapcsolatok fölvételének.

VI. Pál akinek kíséretét a bíbornoki kar doyen-ja, Tisserant kardinális vezeti, repülőgépen utazik a Szentföldre. Ő lesz az első pápa, aki ezt a közlekedési módot választja. Igaz, amikor Montini bíboros néven Milánó érseke volt, rendszeresen repülőn utazott.

A pápa látogatása Názáretben, Betlehemben és Jeruzsálemben mindössze két napig tart majd.

I. N.

Lyndon Johnson

a Kongresszushoz és az amerikai néphez intézett első üzenetében bejelentette, hogy a meggyilkolt elnök politikáját kívánja követni. Ennek értelmében két halaszthatatlanul fontos feladatot jelölt meg: a Kennedy által tervbe vett és a déli államok képviselőinek ellenállása miatt mindeddig elnapolt egyenjogosító törvényjavaslat elfogadtatását a Parlamenttel, valamint a 11 milliárd dollár adócsökkentést előirányzó tervezet megszavazását, amely elejét venné az esetleges gazdasági visszaesésnek, s csökkentené a különösen a néger lakosságot sújtó munkanélküliséget.

Johnson elnök december 4-én újabb felhívással fordult az amerikai néphez, és segítségét kérte, hogy befolyásolja képviselőit, akik a faji kérdésben nehezen szánják rá magukat a status quo megváltoztatására, a pénzügyekben pedig túlságosan szűkmarkúnak bizonyulnak. Beszédének a szakszervezeti vezetőkhöz szóló részében a Fehér Ház új főnöke kijelentette: *„Én vagyok az elnök, de a nép segítsége nélkül semmit sem tudok tenni. A népet önök képviselik. Szükségem van önökre, s szeretném, ha tetteimben mellettem állnának. Az egész ország és jómagam is hálásak leszünk ezért."*

Kennedy elnöknek júniusban előterjesztett, az állampolgári jogokkal foglalkozó törvényjavaslata megérett arra, hogy a Kongresszus teljes ülése foglalkozzék vele. A kérdésben illetékes jogi bizottság több hetes nyilvános vizsgálat és zárt ajtók mögött folytatott előkészítő munka után kedvező jelentést adott, amelyet a dallasi gyilkosság előestéjén tettek közzé. Ahhoz azonban, hogy egy törvényjavaslat a Képviselőház napirendjére kerülhessen, át kell jutnia előbb a szabályrendeleti bizottság („Rules Committee") szűrőjén is. Ennek a szűrőbizottságnak az összetétele és szeszélyes kedélye minden kormánynak sok gondot adott már. A bizottság jelenlegi elnöke, Howard W. Smith, Virginia állam konzervatív küldötte, aki a faji kérdésben a status quo híve, kijelentette, hogy a jövő év kezdete előtt nem óhajt foglalkozni a szóban forgó törvénnyel.

Több kezdeményezés is történt arra, hogy a „Rules Committee" elnökét elhatározásra bírják, részint a bizottság kebelén belül, részint pedig kívülről. Így például a képviselők többsége megszavazott egy átruházó folyamodványt („petition of discharge"), de a karácsonyi ünnepek közeledtére való tekintettel már ez sem járhat sok eredménnyel.

A Kongresszus, amely január 9-e óta megszakítás nélkül ülésezik, legkésőbb december 20-án befejezi munkáját. A legjobb esetben tehát arra lehet számítani, hogy kizárólag tájékoztató jellegű szavazásra kerül sor, amely a következő ülésszakra kijelölné egy parlamenti vita időpontját. De az is meglehet, hogy a dolgok még eddig sem fejlődnek, ha a képviselők el akarják kerülni a nyílt összeütközést a „Rules Committee"-val. Egyébként is meglepő lenne, hogy a Kongresszus, amely a faji összeütközés legforróbb pillanataiban is csak ímmel-ámmal látott neki Kennedy javaslatának megvizsgálásához, most, amikor a feszültség megenyhült, gyorsított ütemben tárgyalja meg az állampolgári jogok kérdését. Szeptember vége óta ugyanis a négerek tüntetései egyre ritkábbak lettek, s azóta, azt lehet mondani, fegyverszünet vagy téli pihenő állt be. Egyes néger vezetők hiába fenyegetődznek, hogy a tüntetések országos méretben újra kezdődnek, ha a Kongresszus sokáig halogatja még a megoldást, — a kemény tél ezt úgyis megakadályozná. Mind ennek ellenére, az új elnöknek csak három vagy négy hónapja van, hogy megelőzze a tüntetések újabb hullámát, s bebizonyítsa azok szervezőinek, hogy kész ígéreteit maradéktalanul beváltani.

M. V.

Az új olasz kormány

Aldo Moro rendíthetetlen türelmét végül is siker koronázta: Segninek, az olasz köztársaság elnökének bemutatott „balközép" kormánya nemcsak a huszonkilenc napos kormányválságnak vet véget, hanem valamennyi nagy olasz politikai párt fejlődésében is fontos történelmi állomást jelent. A kereszténydemokrata párt immár két év óta törekszik ennek a koalíciónak a létrehozására. Ennek az eseménynek volt az előjátéka Pietro Nenni és Saragat 1956. augusztusi találkozója Pralognanban, ahol a két vezér kibékülése az olasz szocialisták egyesülésének nyitotta meg az utat. Az akkor még távolinak látszó megoldásnak most eljött az ideje. Mindkét politikus részt vesz Aldo Moro új kormányában. S ha ez a kísérlet eredménnyel jár, a két olasz szocialista párt egyesítése szinte elkerülhetetlen következménynek látszik.

Aldo Moro kormányának biztos többsége van a Parlamentben, s minden feltétele megvan, hogy szilárd legyen. Olaszországnak hosszú idő után végre olyan törvényhozó testülete van, amely megfelel a modern demokráciának. Nagy feladat vár azonban rá: úgy kell intéznie az ország sorsát, hogy a „gazdasági csoda" olykor szeszélyes ritmusa — amelynek hatását elindítói sem láthatják mindig előre, s amely haszonélvezőit nem egyszer méltánytalan előnyben részesíti — ne ingassa meg alapjait.

Az új vezető gárdának meg kell győznie majd a végrehajtókat arról, hogy a kormány programjának a megvalósítása a társadalmi igazságosság elvébe vetett hitet követeli tőlük s elszánt akaratot arra, hogy felszámolják a kétség és az érdektelenség poshadt légkörét.

Az új olasz kormány tervét már jó ideje rokonszenvvel figyelte két nagy szellemi és anyagi hatalom. John Kennedy szinte lépésről lépésre követte az előkészítő megbeszéléseket, s rendszeres kapcsolatban állt a legfontosabb szereplőkkel. A Vatikán pedig, amely korántsem osztozott az olasz püspöki kar egy részének aggodalmaiban, helyeslésének félreérthetetlen jelét adta. Velence pátriárkája, Roncalli bíboros ugyan még ellene volt ennek a politikának, de — mint ahogy annyi más kérdésben is — mihelyt XXIII. János néven a pápai székbe került, megváltoztatta véleményét. Montini biboros, Milánó érseke kedvező szemmel nézte a koalíciós törekvést, s ezt a magatartást VI. Pál sem cáfolja meg. Az új olasz kormány eredeti kísérletéhez nem hiányzik tehát egyetlen fontos tényező sem.

A parlamenti többség azonban, amelyre az új kormány támaszkodik, korántsem egységes. A kereszténydemokrata párt jobbszárnya, Scelba és társai a koalíciónak éppen olyan elszánt ellenségei, mint a szocialista párt Vecchietti által vezetett szélső baloldala. Egyes vitás kérdésekben a parlamenti többség belső ellenzéki csoportjai újabb híveket szerezhetnek maguknak, s kényes helyzetbe hozhatják Morot és Nennit, akiknek akkor választaniok kell a kormány bukása vagy saját pártjuk fölbomlása között.

A kormány összeállításában az összes nagyobb párt az egyensúly megőrzésére törekedett, s noha a program főbb pontjaiban egyetértenek is, még nem oldottak meg minden nehézséget. A továbbiak során a belső feszültség esetleg olyan nagy lehet, hogy a válságtól csak a tétlenség politikája óvhatja meg a kormányt. Akkor pedig a kommunista párt, amely most tanácstalanul magára maradt, olcsó demagógiával emlegethetné az új politika kudarcát.

Moro és minisztertársai azonban vállalkozásuk kezdetén meg vannak győződve arról, hogy a sürgető kérdésekkel haladéktalanul szembe kell nézniök: Olaszország hatalmas méretű belső változásait biztos kézzel kell helyes irányba terelniök, s Nenninek a kormányban való részvételével meg kell erősíteniök a nyugati szocializmus győzelmét.

B. G.

Vonzó mosoly, taszító cinizmus

A budapesti *Kortárs* 1963. decemberi száma közli a *Plamen*, a csehszlovák Írószövetség lapja munkatársának beszélgetését Kállai Gyulával az irodalom legfontosabb problémáiról. *„Szemben ülök vele"*, — írja az ismeretlen újságíró, mert a Kortárs elfelejti megnevezni a csehszlovák kollégát, ami főként azért baj, mert ennek következtében nem tudjuk meg, kinek is köszönhetjük Kállai Gyula itt következő, eredeti portréját, — *„arcának élénk vonásait vonzó mosoly lágyítja. Ilyen megértő mosolyt az élet azoknak az embereknek ír az arcára, akik sok harcon és megpróbáltatáson mentek át. Sötétzöld szemüveget visel; szemüvegének villogása juttatja eszembe — nem tudom, miért — azokat az éveket, melyeket Kállai Gyula elvtárs különböző börtönökben töltött el."* Az ismeretlen kolléga, miután óvatosan körültipegte a „különböző börtönök" csapdáját, nem árulva el, hogy e gyűjtőfogalomba beletartozik Rákosi Mátyás börtöne is, átadja a szót Kállai Gyulának, aki hosszasan fejtegeti, hogy *„a szocialista irodalomnak nagy jelentősége és fontos szerepe van abban az ideológiai harcban, amelyik a békés egymás mellett élés körülményei között folyik a két világrendszer között"*, hogy *„kulturális életünkben még sok a tennivaló; van fogyatékosság és hiba elég"*, hogy *„elismerjük a haladó írói szándékot, a jó művészi színvonalat, de nem hunyunk szemet a művek szemléleti, eszmei gyengeségei felett"* és így tovább.

Mind ebből, ha más nem, az bizonyára kiderül, hogy Kállai Gyula — oly sok harcon és megpróbáltatáson át — végre elérkezett azokhoz az eredeti és meglepően újszerű gondolatokhoz, amelyek az *új* rendszer *új* irodalompolitikájának elvi alapjait alkotják. Az ismeretlen kolléga nem írja, de valószínű, hogy a „vonzó mosoly" a következő kérdés hallatára némiképp veszít megértő derűjéből s helyére a komoly, elszánt forradalmár ábrázata kerül. A következő kérdés ugyanis így hangzik: *„Miként számolt le vagy teszi ezt most a magyar irodalom a személyi kultusz időszakával?"*. *„Ha nem haragszik"*, — csattan az önérzetes válasz, — *„itt egy kissé helyesbítenem kell magát a k[illegible] dést. A személyi kultusszal, a dogmatizmussal nem a magyar irodalom számolt le. A személyi kultusszal vagy a párt számol le vagy senki. 1956. októbere előtt nálunk a magyar írók egy része úgy gondolta, hogy az ő feladatuk leszámolni a személyi kultusszal. Akár akarták, akár nem, az ellenforradalom szövetségesei lettek."* Ime, a pártos igazság, Kállai Gyula tolmácsolásában. Miután előzőleg már megtudtuk, hogy *„még közvetlenül az ellenforradalom leverése után is, amikor az írók között is akadtak olyanok, akiket meg kellett büntetni, mert felléptek a rendszer ellen, az irodalom irányításában a párt az eszmei meggyőzés fegyvereit alkalmazta"*, most tudtunkra adatik, hogy *„pártunk helyreigazított mindent, ami a személyi kultusz hatására korábban eltorzult"* s hogy *„a személyi kultusz ezért már nem közéleti probléma"*.

Világos, nincs több kérdés. A rettenthetetlen büntető angyal, a párt, miután néhány embert felakasztatott és börtönbe záratott, — vonzó mosollyal — nekilátott az eszmei meggyőzéshez. Az a tény, hogy a „személyi kultusz és a dogmatizmus" elleni harcot akkor indították el és vívták a magyar írók, amikor a nagy párt foggal-körömmel igyekezett *megakadályozni* minden apró lépést, amikor Kállai Gyulát barátainak minden kérése és rábeszélése sem tudta rávenni arra, hogy *nyilvánosan szót emeljen* a személyi kultusz és a dogmatizmus megnyilvánulásai ellen, amikor az írók 9 esztendővel ezelőtt kimondták azt, amit ma Kállai Gyula megdönthetetlen igazságként hirdet: mind ez kihullott a történelemből s „a minisztertanács elnökhelyettesének, az MSZMP Politikai Bizottsága tagjának" emlékezetéből.

T. A.

MINISZTER-CSERÉK: Kossa István helyett Csanádi György lett közlekedésügyi, Incze Jenő helyett Biró József lett külkereskedelmi, Pap János helyett Benkei András lett belügyminiszter Magyarországon. Pap Jánost miniszterelnökhelyettesé nevezték ki.

A kommunista párt december 5-i kibővített központi vezetőségi ülésén három új titkárral egészítették ki az eddigi titkárságot: Cseterki Lajossal, Korom Mihállyal és Szurdi Istvánnal.

*

BÉCSBEN MEGTALÁLTÁK azt a Gestapo ügynökőt, aki Anna Frankot és családját elhurcoltatta. Az illető, Karl Silberbauer, mindeddig, mint a Bécsi Rendőrség felügyelője tevékenykedett. Most felfüggesztették állásából és fegyelmi eljárást indítottak ellene, amelynek azt kell tisztáznia: nem tagadta-e le náci múltját, amikor a II. Világháború után újra beállt a Bécsi Rendőrség kötelékébe.

Magyar Kultúrközpont M. T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat!

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

ÖT VERS

Hajó

Úszó virágkoszorú a kivándorlók hajója után ring a barázdán gyöngyöző rózsáit még menti a mélytől egy fogyó zsebkendő s a fedélközben megkövesült szem.

Lemerül levele keserű a halaknak szirmát elűzik bársony bokrukról a korall rózsák tövisétől menekül a tengeri csillag. Áttör a Szoros szeméremrésén a hajó nincs az óceán anyaméhéből hazatérés.

Kristály koponyára virágkoszorút fűz a halálnak egy indián. Csónakja fölrezzen az idegen neszre menekül s lengő lég-gyökerek közt eltűnik a tropusi lagunákon.

Ne ölj

Gyáván ölt gyöngéden. Csöppenként vérzett el oldalán a hiábavaló odaadás. Sárral tömjétek be a száját mert sebzett szívekben aranyszájú mosollyal fojtotta el a kegyetlen igaz szót. Gyáván ölt mindig mint a kenetes főpap akit irgalmatlan egyenes kardjával megvet a római kapitány.

Számadás

Aranyért vasat azt se vasat se — ez a kufárok nagy törvénye mégis alkura állt le kettős örökével. Kehely és kard volt öröke szentelt borával a kelyhet eladta keserű tudásért s vándorbotra cserélte a kardot vésett üzenettel a hűségről vashüvelyén. Forog meddő főnix hamujában föltámadásért hiába rikoltoz szabadító lángját maga fújta el szárnya alól.

Holt lelkektől látogatott az ódonan is viruló hajdani táj Tündérországban kísértetek lepik el cafatok száradnak a tornácon egy nép condrája a havasi szélben haloványul a templombástya törpülnek a tornyok süppedő hantok puha roggyanása dobban a falban.

Üzenhet a fantom föld — mindegy ! — örökét a vásáron úgyis elkótyavetyélte. Kudarc a tragédiaköltőnek minden emberi élet de tünődik a komédiaíró tudja hogy aki rászolgált csak azé.

Fiamnak

Leomolt Jerikó Petra behódolt elesett Abu Szimbel a fegyvert vedd föl a nyomról halálosan csak a kar sebesül meg.

Új szeretőjére kinyílik a nomád éjszaka ismét zizegő veszélyeivel zúgó csillagkerekével testvéri sakállal keselyűkkel. Ügess le a forró gázlón amerre gazdátlan oszlop-karaván húznak a csontok szántásaiban. Golyóvá tisztul a hivogató fütty s leterít a sötétben ne hidd hogy megmenekülhetsz csalogat s lekaszál a délibáb tikkadt szablyája magányod imaszőnyegére sátrában a férfihalálnak. Ne hidd hogy megmenekülhetsz. Erősebb vagy sakálnál keselyűnél kard ha levág golyó ha talál erősebb csontodból emlékoszlopot rak a pusztai szél.

Ledőlt Jerikó Petra megadta magát elesett Abu Szimbel szedd föl a fegyvert a homokból elpusztul a kar de a fegyver nem sebesült meg.

Szent király

MEGGYILKOLTÁK 1471-BEN A TOWERBEN

Melyik törzsre illik a fej ? fáklyát ide ! titkos temetést a gyerekncknek karót az apának kipusztult a család gazdánk örömére vitézek ! derék cselédei voltunk. Égnek mint sárkányvér csöppek a vérten a hópelyhek tüzes jégcsap a zászló fedelünk fakuló pajzs nyilainktól rácsos a hold a napot kardunk sebesíti agyarunkon vonaglik a tenger. Gazdánk elé görgetjük ketrecben a trónról a Fattyut fiáért hiába nyüszít már anyja előtt koncoltuk fel s büszkén hordjuk fejünkön az átkot. Oltárnál is szabad ölni nagy őseink a dicső keresztesek Jézus urunkért ott öltek aggot csecsemőt áldott Jeruzsálemben. Fölkentje a gazdánk Jézus az édes csak őt szereti s őrizteti angyalok által — a Fattyu papírkoronáján pfuj ! rokonvér a csiriz. Melyik törzsre illik a fej minek vigyorog ránk ? Rugj bele már.

Mamlasz gyerek fejébe nem fér a szabály pusztuljon a játszótérről rontja a heccet. Hurkolni hogy akar rózsafüzérrel ? fejek nélkül labdázni a pályán ? Sisakjában költ a madár pajzsáról galambot etet lándzsája napórát rajzol a porba buzogánya diót ver kardjára halakat szoktat. Ha kérdjük hol a fogad ? megcsókol hol a körmöd ? megölel miféle vas van inged alatt ? kitárja a keblét. Buzogányunkat belecsókoljuk agyába karunk közt szive reped meg sebekből öntünk neki inget. Isten bárányai vagyunk mi te vagy te együgyű jámbor te vagy a tigris. Állj ki a játékból ! — miénk ez a pálya.

Milyen nagy milyen erős. Obeliszk se bírja sirjába lefojtani nem fér piramis alá. Túlvilági kedvét tölteni vésőjükkel függő legyezőt csipkéznek a kőmüvesek faragnak neki mások tréfás imapadot figurákkal. Nevében mártogatja ecsetjét a barát hogy mókus surranjon a kottán nyúl lepke bogár bújjék a betük gyökerébe. Latin költőjét a diák érte tanulja. Síró gyerek elhallgat ha ő halad el csapott vállakkal az ablak alatt. Rostély mert ő a fogoly lugasnak álmodja magát szederindának a bilincs. Bakancsából fakad az út bozótokon át titkos menedékre terelni oltalomkeresőket. Vándornak a lápon mezőn a ködbe tébolyodónak fakó jobbágyinge világit. Iszákjában a hold a napot daróczöpenyébe csavarta aranykoronája ragyog mint jászolban a szalma. Jár a hóhéra után hogy megölelje.

Idióta !

TŰZ TAMÁS

AZ EZÜSTKOR ÁLOMLOVAGJAI

HÁROM ÖTVENÉVES KÖLTŐ

I

Mint az eleven kukac ! — jutott eszembe Chesterton megállapítása Asszíszi Szent Ferencről, amikor az Egyetemi Könyvtár legfelső polcán egy hatalmas fóliánsból kidugta a fejét Weöres Sándor. Lehet, hogy akkori angol tanulmányaim hatására merült föl a „bookworm" hasonlat a „könyvmoly" helyett. Hihetetlenül kicsinek tűnt föl akkor amúgy is cingár termete a létra tetején. Csak nagy, kerek szeme és magas, tiszta homloka világlott elő a százados homályból.

Végh Györggyel, a negyvenes évek irodalmi életének „enfant terrible"-jével karöltve hamarosan le is szedtük a treskói magasból, hol századunk egyik legizmosabb költői alkata testi valóságában nem vehette föl a versenyt Michelangelo robusztus prófétáival és szibilláival. Karonfogtuk és kicipeltük a Károlyi-kert lombos fái közé, hol a homokvárak és lengő hinták édene tündéri zsivajjal fogadta a költőt, ki nemcsak gyönyörű gyermekverseket írt, de maga is gyermeki lélek volt s gondolom, ma is az. Amikor összefogdostunk néhány életrevalóbb srácot s közéjük állítottuk, hogy fényképezőgépemmel megörökítsem az utókor számára, boldogan mosolygott. Igen, ez már az ő világa.

Bóbita, Bóbita játszik,
Szárnyat igéz a malacra,
Ráül, ígér neki csókot,
Röpteti és kikacagja.

Bóbita, a tündér, maga a varázsló költő, kinek igéző ráolvasása nyomán szárnyat öltenek a hétköznapinak tűnő tárgyak és dolgok, súlytalanul föllibbennek a mázsányi gondolatok is. Játék-e ez csupán, vagy gondviselésszerű, költői kinyilatkoztatás, ki tudja. Weöres is, mint minden nagy tehetség, rejtély. Egy pillanatra talán elhisszük a vallomásszerű sort : „Hogyha bármit ölnek, engem ölnek", a másik pillanatban már hitelesebbnek hangzik, hogy csak „láng, kívül a lángoláson".

Csodagyerekként kezdte. Termékenységéről legendákat beszéltek. Egy éjszaka 10-20 verset is megírt, mondották. Diákkorában gúnyversei miatt meggyűlt a baja a tanárokkal. Bár a legeredetibb tehetségek közül való, a poeta doctus mintaképének is tekinthető. Ebben Babits méltó tanítványa, valamint abban is, hogy nem rajong túlságosan — legalábbis abban az időben nem rajongott — a népi írókért. Az „Így írtok ti" stílusában gyakran rögtönzött rájuk szelíden csípős, szellemes parafrázisokat.

Ekkor a pécsi könyvtárnál dolgozott, hol a „szent öreg" és háborús sérülése folytán süket Várkonyi Nándor gyűjtötte maga köré a népi és polgári irodalom jeleseit és fiataljait egyaránt. Boldog idők, amikor a Janus Pannonius Társaság előadó délutánjain Kodolányi és Veres Péter közé még beszorulhatott egy Weöres-féle formalista-absztrakt s egy magamfajta klerikális-szürrealista költő is.

Weöres akkoriban új, különös ritmusokkal kísérletezett. Tökéletesen ismerte mind a magyar, mind a nyugati, sőt távol-keleti verselés ezernyi változatát. Szigorúan megbírálta verseimet. Nem kerülte el figyelmét egyetlen formahiba sem. Ma már sem én, de talán ő sem vetne ügyet ilyen ütemhibára : „Faun fut át a zöld füvön s rikolt..."

— Az „au" kettőshangzó egy szótagnak számít — bökött rá csendesen a „faun" szóra. Megtehette. Bár csak három évvel idősebb nálam, ő már akkor, harmincéves korában, a mi szemünkben klasszikusnak számított.

Micsoda formaművész ! Babits iskolájába járt, de talán nem kegyeletsértés kimondani, hogy a tanítvány ezen a téren túltett mesterén.

Szép vőlegény
Ajtóm előtt :
A szűz remény
Ígérte őt.
Ideígérte
— Kértem én —
Idáig érte
Éltem én.

Cs. Szabó szerint Weöres a magyar költészet Picassója. Ha pontosabban akarta volna kifejezni, talán azt mondta volna : Georges Braque-ja. A lényegre azonban így is — sőt szemléletesebben — rátapintott. Braque-hoz vérmérsékletben, elmélyülésben, befelé tökéletesedésben közelebb áll. Kísérletező bátorsága, a szokatlan iránti szeretete, időről-időre való mágikus átalakulása mindenesetre picassói.

Egy bizonyos : Weöres geometrikusan helyezi el a versben mondanivalóit, sokszor a vers külső alakzata is geometrikus. Hasonlatai, ellentétei, szóképei, szimbólumai előre elgondolt pontos terv szerint nyugosznak mértani helyükön, vagy forognak szabályos rendben a vers-atom bűvös magja körül. Költészete friss és változatos, mint a világ képe a teremtés hatodik napján Ádám csodálkozásra tágult szembogarán.

Hihetetlenül gazdag ez a költészet. A *Téli reggel* rimbaud-i, valerys víziói után a gyermekversek leheletkönnyűsége, a *Naplójegyzet* arany-babitsi józansága, a *Fogak tornáca* axióma-gazdagsága, a *Rongyszőnyeg* színessége, a néger, indus, egyiptomi költészet ürügyén fölbúgó weöresi mitológia : özönvíz tájak, hosszúnyakú hajnalok, évek-mélyi völgyek, sugárölű kürtök exotikus, hűvösenforró világa, melyet csak egy lépés választ el („mert minden körbe ér") az olyan elemista-egyszerűségű, hamvas soroktól, mint : „gyerek áll így más cukra előtt", vagy : „a kis jércét nem irigylem én, amikor kapar az udvar szemetén", a *Fű, fa, füst* tündéri ÁBC-je s a csillagok közti űrt kitöltő, a weöresi lírát átjáró kozmikus remegés, miközben „hallgatja szempillái neszét" — oly mindegy, kicsoda — de a költő bizonyosan, a Költő, ki elmondhatja magáról :

A durva földi jóhoz mi közöm,
Ki égi dolgok közelében élek ?

2

A háború utáni évekre jellemző, hogy a református Jékely Zoltánnal a katolikus Vigilia szerkesztőségi összejövetelén találkoztam össze — a Mátyás-pincében. Az asztalfőn a nemrégiben elhunyt Sík Sándor szerkesztő, kegyesrendi rendfőnök ült civilben, nyakkendősen, ahogy ez ma otthon papi körökben ajánlatos. Körülötte a magyar irodalom, művészet és tudomány jórészt mellőzött kiválóságai és egy sereg fiatal tehetség, mint Pilinszky János, Csanád Béla, Fáj Attila, Dümmerth Dezső és mások, de akadt néhány társutas is, akik — jó, ha ezt a vonalat is tartjuk — jelszóval ott ültek közöttünk.

Jékely szerény, halkszavú ember, szintén aszkéta-alkat, mint Weöres, csak nyúlánkabb. A *Nyírfák* óta tartalak számon, fordult hozzám a költők ama ritka tárgyilagosságával, amely más költők művei iránt is érdeklődik s nem azért, hogy lássuk, mit tud a másik s mit lehetne tőle észrevétlenül „átmenteni". Akkor jelent meg híres verse, a *Madárapokalipszis*. A vers rokona Aragon hasonló tárgyú versének, de nem sáskákkal, hanem madarakkal illusztrálja a háború borzalmait, történetesen Budapest ostromának szörnyűségeit. Minthogy a versben egy sereg kevésbé ismert madár szerepel, a költőt az ornitológusok társasága tiszteletbeli tagjává választotta.

Jékely költészetének nemcsak a madarak, hanem az egész teremtett világ, fauna és flóra, csillagok, bolygók és ködfoltok is lényeges elemei. Menyhalak, botikók, márnák és ingolák úsznak el versei sötétzöld vízében föl-fölvillantva költőjüknek természetrajongását s egyúttal örök szerelmét a ritkaszép dallamú szavak iránt. Egyedülálló, különös, zord nyelvet teremtett magának, mely telve van varjúszárnyak huhogásával, kripták illatával, ólmos permeteggel, hegyek közül leomló párákkal. A cintermek, omladozó várak, templomromok énekese, kit az enyészet, a veszendő múlt ihlet dalra :

Mord enyészet kormos ökre
Folyton-folyvást ökleli,
Dúlás-fosztás körmös ökle
Üti-zúzza, körmöli.

— írja *Zsámbék romjai* című versciklusában, amelyre Ottó Ferenc zeneszerző komponált nagyszabású kantátát. Ő írt oratóriumot Jékely *Csillagtoronyban* c. nagylélegzetű versére is. „A szélesívelésű, kozmikus óda eléggé pesszimista hangulatú, — mondja Ottó Ferenc, — a vers megírásakor a költő ugyanis nem ismerte még Teilhard de Chardin gondolatát a Teremtés pillanatában megszentelt Világmindenségről." (*Le milieu divin*).

Forog, gördül a nagy Rotáció,
Bezárulnak s megnyílnak csillagévek ;
A Hadak-útja fénylik, mint a hó,
Porában jó vitézek mendegélnek,
Gurul a Hold, roppant aranygolyó.

Ady óta talán Jékely verseiben zendül föl először újra a biblikus nyelv méltóságteljes orgonahangja. Voltaképpen romantikus melankólia bújkál soraiban, de lírájának harsány-piros őszi leveleit megcsipte már a baudelaire-i kiábrándulás dere. „Gyarapszik bennem a reménytelenség" — írja ; de még így is, dércsipte látomásaival is megtalálja szívünkhöz az utat verseinek komor zenéje, mintha viharvert katedrálisok magasából jönne, „míg künt a tél roppant havat sodorván, a vérből minden meleget kiöl".

(*Folytatás a 4. oldalon*)

A mai magyar film és a nyugati formanyelv

NÉHÁNYSZÁZ meghivott előtt levetitették Párizsban Makk Károly két filmjét, az 1957-ben készült „Ház a sziklák alatt" című, San Franciscóban nagydíjat nyert művét és a néhány évvel későbbi „Elveszett paradicsom"-ot, amelynek irodalmi alapját Sarkadi Imre egyik legutolsó munkája szolgáltatta. Ez utóbbit bemutatása idején a budapesti lapok kritikái szinte egyöntetűen elmarasztalták. A párizsi bemutató közönsége viszont, egy francia filmrendező szavaival: „trés remarquable"-nak, igen figyelemre méltónak találta.

E sorok írója is látta a filmet s be kell vallania, nem szereti. Nemcsak és nem is elsősorban azért, mert Sarkadi drámájával összevetve, úgy érzi, messze elmarad azoktól a lehetőségektől, amit az író kínált, eltér azoktól a gondolatoktól, amelyek az írott műben kifejezésre jutottak. Nem ez az elmarasztalás oka, hiszen a film alkotóját nem kötelezheti egy más műfajban már kifejezésre jutott elképzelés, ha helyébe, a maga nyelvén, a maga formavilága szerint más, azzal egyenértékű vagy éppen még többet adó gondolatvilágot teremt. Makk filmje ezzel maradt adós és a modern filmnyelvet nem egy sajátos egyéniség temperamentumával átfűtve, hanem számító eklekticizmussal használta fel.

Kétségtelen azonban, hogy Makk kapcsolódni akart az európai film formavilágához, meg tudott ragadni belőle valamennyit és minden bizonnyal ennek tudható be a párizsi közönség tetszésnyilvánítása. A siker — még az ilyen szűkkörű, szinte személyes jellegű siker is — elevenen mutatja: a magyar film csak akkor számíthat elismerésre, ha kilép esztendők óta tartó egy helyben topogásából, provinciális világlátásából és meg tudja találni a kapcsolatot azzal a fejlődési folyamattal, amely megállásokkal és nekilendülésekkel, de immár esztendők óta jellemzi az európai filmművészetet.

●

MIT TEKINTSÜNK e mozgás leglényegesebb ismertetőjének? Egy francia filmkritikus, Raymond Barkan így foglalja ezt össze:

„Minden jel arra mutat, hogy a film történetének mostanában új szakasza kezdődött el, amely messze maga mögött hagyja majd a régebbi, kezdetleges filmszerkesztés fonalát követő ‚lineáris elbeszélés' és ‚lélektani elemzés' szimplifikáló eljárásait. A filmművészet egyre jobban kezd átitatódni a pszichoanalízis eredményeivel, az emberek és az események megjelenítése pedig ezzel párhuzamosan mindinkább kettős értelművé válik.

Az olyan régebbi filmek helyét, amelyekben a hős jellemét egyetlen egy sziklából faragták, amelyekben a társadalom ellentmondásait kizárólagos sémák szerint egyszerüsítették le, amelyben az ateizmus nehézkes pozitivizmusban, a vallásos érzés pedig egy érzelmes, jótékony kereszténységben nyilvánult meg, hovatovább sokkal bonyolultabb, a lélektan, a szociológia és a metafizika legújabb eredményeire támaszkodó filmek kezdik elfoglalni. A gyermekkor, az öregkor, az elidegenedés lelki jelenségei, a házasság, a nemi élet, a Jó és a Rossz hagyományos felfogását a filmvászon képei is alaposan ostromolják: a közölhetetlenség, az emberi viselkedés formáinak ambivalenciája, a nemek harca, a materialista agnoszticizmus és a keresztény ‚kegyelem', az abszolút és a relatív közötti vergődés, az abszurd szorongás, a technikai eszeveszettségtől fenyegetett civilizáció válsága ma már a filmek mindennapi kenyerét jelenti."

●

HA — akár ilyen felületes vizsgálódás során is — bármely oldalról közeledünk a mai filmművészethez, az itt idézetteknek számos, különféle megnyilvánulásával találjuk szemben magunkat. A megnövekedő igényű filmakotás, amely valóban egyre kevésbé elégszik meg „történetek elmesélésével", az ember megmutatásának leginkább éppen a filmen megmaradt tizenkilencedik századi formáival, természetesen hozta magával a filmnyelv olyan mértékű és ütemű transzformációját, amilyennel más művészetek történetében aligha találkozunk. S hozzátehetjük: ilyen széles skálán még kevésbé. A kifejezés, a gondolat megjelenítésének törekvése rendkívül sokféle és sokfelé ágazó művészi experimentáció szülőjévé vált. Emlékeztessünk csak arra, hogy egyidejűleg létezik a francia filmgyártásban Alain Resnais, az idő és tér merőben új film-értelmezésével, magáévá téve a modern regény számos vívmányát és Jean Rouch a maga descriptív szociográfiai filmjeivel, amelyek viszont fittyet hánynak minden művészi formálásnak.

És ez csupán a francia film és még ezen belül is a két végpont között az árnyalatok, ellentétek roppant skálája, a mindenből kiábrándult cinizmusú, de érdekes formai vívmányokat produkáló Jean-Luc Godard és az eleven dinamikájú, modern fanyar tündérmesét játszó Jacques Demy — hogy ismét csak két szemben álló példát említsünk.

A FORMA BONYOLULTSÁGA és a gondolkodás bonyolultsága együttjár, hozzátéve, hogy a bonyolultságot a szó jó értelmében használjuk. Ragadjuk ki az említett idézetből a vallásosság megjelenésére vonatkozó gondolatot. Egész szériája ismeretes az amerikai és más nemzetiségű filmeknek, amelyek jámbor indulatú prédikációkat vagy éppen a pozitív hősökhöz hasonló kombattáns papokat adnak a nézőnek. (Neves példa ez utóbbira Kazan „On the waterfront"-ja, a maga szakszervezeti-szervező tisztelendőjével). Milyen másképp jelentkezik a vallásos megnyilvánulás Fellini vagy akár Ingmar Bergman munkásságában. Milyen messze került ezektől az a naiv „idealizmus" ahogy az említett filmek ábrázolnak, a mesék gyermetegségével, de azok költőisége nélkül mutatott harcukkal a jók és gonoszak között. Az a neokatolicizmus, amely a nagy olasz rendező gondolati sugalmazója, milyen messze van ettől, az élet milyen sokrétű, ellentmondásaiban mozgó feltárására ad lehetőséget és éppen ezzel a gondolati-formai gazdagsággal, a bonyolultság ilyen immanenciájával még egy moszkvai fesztivál zsürijét is meghátrálásra készteti. De ha Bergman sokkal ingadozóbb szinvonalú életművét tekintjük, ennek is központi értékét aligha vitathatóan egy következetes filozófiai megközelítési szándék adja. Játékos komédiáiban és misztikus fűtöttségű, balladai sűrűségű filmjeiben egyaránt élet és halál kérdései és minden munkáján keresztülfutó gondolatként: férfi és nő viszonya jelenti az embervilágra irányuló művészi vizsgálódásának tárgyát.

A példák felmutatását sokáig folytathatnánk. Bizonyos persze, hogy e sokféle keresésben sok zsákutcát jelentő is akad. A vélemények is gyakran meghökkentően eltérőek, s ha arra gondolunk, hogy egy Roberto Rosselini, aki nem egészen két évtizede olyan jelentőségű filmművészeti mozgalom szülői közé tartozott, mint az olasz neorealizmus, ma a didaktikus film szükségét hirdeti, ostobának és embertelennek ítélve meg a kortársi kísérletek többségét, akkor mindenesetre elgondolkodunk rajta: meddig és mennyit lehet elfogadni bárkitől is... Mindenesetre annyi bizonyos: arra várni, amíg minden letisztul, amikorra távlatok, az idő rostálása teszi világossá, mi a maradandó, célszerű lehet a historikus számára, de ez nem az aktívan teremtő művész magatartása.

●

MI JELENTKEZIK mind ebből a mai magyar filmben?

Aligha tekinthető elfogultságnak, ha azt mondjuk: igen kevés. Példák bizonyítják — fesztiválokon elszenvedett bukások, érdektelenség és — bár ez nem mindenre jelent bizonyítékot — a közönség érdeklődésének csökkenése is. Makk filmjeinek az a feltétlenül figyelemre méltó vonásuk, hogy a maguk módján többre igyekeznek az önmaguk körül forgó, semmitmondó, sablonokkal dolgozó „filmdrámáknál", azoknál a szürke, mesterkélten kifundált társadalmi színezetű de a társadalmi valósággal igazán semmi kapcsolatban nem lévő iskolásan megoldott feladatoknál — amelyekről a lapok kritikáit olvasva is képet kaphattunk az elmúlt esztendőkben. Makk filmjei formailag kivételt jelentenek, de gondolati felszínességük miatt óhatatlanul epigon munkákká válnak.

Az alkotás körülményeinek kérdése lenne csupán e gondolattalanság, az unalmas felszín-vakargatás, a harmincas évek magyar, német és amerikai filmsablonjainak újraidézése, életre keltése? A néhány hónappal ezelőtt e hasábokon lezajlott filmvita egyik résztvevője, Debreceni Ferenc felvetette a filmalkotók képességeinek, személyes mondanivalójának kérdését. Lehet, hogy igaza van? Gondoljunk csak arra, hogy egy egészen fiatal rendező, Szabó Istvánnak hívják, egyetlen rövidfilmjével a „Te" című munkájával több elismerést szerzett a magyar filmnek ebben az esztendőben, mint két év játékfilm termése együttvéve, elnyerve a cannes-i fesztival zsürijének különdíját és a tour-i rövidfilmverseny nagydíját. Mi tette ilyen vonzóvá, elismerést aratóvá ezt az alig tíz perces filmet? Történetének érdekességéről nem beszélhetünk; hiszen nincs is a megszokott értelemben vett története. Olyan ez a film, mint egy Petrarca szonett a szerelemről, vagy még pontosabban a szeretett nőről. Minden megszokott logika nélkül, látszólag teljesen komponálatlanul következnek egymásután a képek, egy lány mindennapos életéről, néhol játékosan meggyorsítva, másutt balettszerűvé lassítva, a film adottan primer lehetőségében, a mozgásban keresve és feltalálva e sajátosan filmiköltői portréformálás lehetőségét. Éppen ebből a sajátosságából adódik, hogy a leírás aligha adhatja vissza azokat az értékeit, amelyek ilyen — két díjjal is igazoltan — figyelemre méltóvá teszik. Talán úgy fogalmazhatnánk meg az elismerés legfőbb okát, hogy a friss tehetségű fiatal művész gondolatainak szolgálatában bátran játszik a formával s munkája magán viseli a huszadik század második felének, a mai európai ember gondolkodásának, látásmódjának jegyeit.

●

S EZEN talán érdemes lenne eltűnődni mind azoknak, akiknek közük van a magyar filmgyártáshoz...

KOVÁCS FERENC

PAPP TIBOR

Rímes-Rémes

KÖKÉNYES

csahol a róka
róka-fióka

röppen a cinke
színes kis inge

hármat lebben
szárnya se csattan

túl a kökényen
Klári pucéron

nyílik a fű is
lencse-szemű kis

gyík fut a gazban

MONDÓKA

kilenc tüske
kilenc ág
érő-félben
van a mák

olaj-ég
olaj-ág
szurony-ujjú
katonák

golyó-szemű
gránát-fogú
katonák

éjszakákat
megfertőző
fényt-vizelő
katonák

olaj-ág
olaj-ág

***

a körmük
vas-tű
alatta
méreg
karmol
vérez

tűz vagy
kő vagy
arcod a
lő-lap

***

kilenc tüske
kilenc ág
érő-félben
van a mák

dió-verő
katonák
katonák

fülbe-mászó
bogarak
csont-lyuggaló
darazsak
puska-csőrrel
vért szippantó
madarak

három-fülű
detektívek
agarak

Az ezüstkor álomlovagjai

(*Folytatás a 3. oldalról*)

3

1944 őszén orosz fogságba kerültem. Író barátaim körében az a rémhír kapott lábra, hogy hősi halált haltam. Így kerültem bele — mint Pilátus a Krédóba — a Bóka László szerkesztette Magyar Mártír Írók Antológiájába s azóta is a hazai hatalmasok hol föltámasztanak, hol újból eltemetnek. Két versem elé a „kedves" elparentáló sorokat Rónay György írta. Amikor megjöttem, szeretettel átölelt s nem vette zokon, hogy meghazudtoltam. Fölhívott rózsadombi lakásukra, ahol azután is gyakran megfordultam. Olykor, ha késett az ebédről, felesége izgatottan várta. Sose lehetett tudni a Rákosi-féle időkben... Rónay a Barankovics-féle Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője volt és a párt hivatalos lapjának, a Hazánknak szerkesztője.

Mindig titok volt számomra, hogyan tud ez a vékony, sokszor beteges ember egy időben annyiféle dolgot művelni : újságot, folyóiratot szerkeszteni (Új Ember, Hazánk, Vigilia), politizálni (jó szónok és előadó), verset, regényt fordítani (franciából, németből, olaszból), tanulmányt, cikket, verset, elbeszélést, regényt, sőt újabban drámát is írni. És minden, ami kikerül kezéből. ha nem is mindig remekmű, de megbízható, értékes alkotás. Ma is, ha megkapom a Vigiliát, amely véleményem szerint a legolvashatóbb magyar folyóirat ma otthon, (olyannyira, hogy állítólag még Veres Péter is buzgó olvasója), minthogy fölvágatlanul érkezik, először az „olvasó naplója" közé hasít késem, amelynek állandó írója Rónay, azután az utolsó lapra fordítok, ahol Jegyzetlapok címen közli szellemes meglátásait.

Kiváló tanulmányíró és kritikus. Nem tudom, elkészült-e már magyar irodalomtörténete, amelyen évtizedek óta dolgozik. Nagy része ott fekszik valószínűleg a napvilágra jutás nagyon halvány reményével íróasztala fiókjában. Rónay prózájára nagyjából áll, amit ő ír Illyés prózájáról : „Próza, mely úgy szép, hogy nem akar ‚szép' lenni. Nincsenek rajta díszek. Nincsenek benne úgynevezett mutatványok. Mindenképpen kevés, ha azt mondom : hitelességében, tárgyszerűségében van a varázsa. Izomzata van ; többet mondhatok : mimikája. A mondatai lejtésével, szövésével, hangsúlyával, ‚vágásaival' ábrázol ; ez a zeneiségre nem törekvő próza elemezhetetlenül gazdag zenekíséretet ad a mondandónak." Talán az utolsó mondatot annyiban helyesbíthetnők, hogy Rónay prózája tudatosabban törekszik a zeneiségre, ezért bonyolultabb is, tagoltabb, jobban elaprózódik s lüktető ritmusával hat.

Regényeit nem olvastam, de egy-két újabb elbeszélése megkapott egyszerűségével, tárgyilagos, mély, emberi látásával. Mint műfordító lelkiismeretesen pontos. s úgy érzem, Kosztolányi óta alig van fordítónk, aki többet törődnék az eredeti vers zeneiségének és lírai hangulatának visszatükrözésével.

Sütött a nap, hullott a hó,
Piros szívét dobálta ríva
Egy tarkaszoknyás arlekina
És lassan úszott a hajó.

Ez a néhány sor is fordításnak tűnik : mintha valamelyik Apollinaire-versből csendülne elő, pedig eredeti Rónay-vers (*Cirkusz uszályon*). Mint költő, kezdetben erős francia hatás alatt állott. Bár ezt az egyoldalú hatást később levetkőzte, igazi arcát ma sem mutatja meg verseiben. Úgyszólván minden versében más és más arcot ölt : kultúrélményei, a primitív költészet újraérzése, vallásos elmélyülései újabb és újabb költői remeklésre késztetik. Hol a bartóki zene ihleti látomásra, hol Dantehoz fűz illusztrációt, hol egy hetita dombormű láttán tör föl belőle a mai kérdés : „Miért kell ölni, ölni, ölni, ölni négyezer éven át ?" Máskor meg Vagadu mítikus alakját kelti új életre. Ez a gazdag témakör természetesen kiváló terep formaművészetének gyakorlására : „Vagadu négyszer ragyogott a napban, négyszer aludt ki Vagadu fénye — Négyszer hajnallott arany fényben, négyszer merült fekete éjbe."

Legőszintébben, legmelegebben akkor szól lírája, amikor Arany hangját próbálgatja a mai sípokon, amikor a gyöngyvirágok, nyárfák, őszi hegyoldalak szépségei közt bolyong s a temetők méla hangulatában katicabogarak röptét figyeli, mint a szárszói temetőben József Attila sírja körül :

És hogy nyüzsögtek ! Ellepték a dombot ;
cikázó szárnyak finom nesze dongott,
mert kúsztak és röpködtek szüntelen,

pöttyös boglárok, fürge kicsi pontok...
S az egész nyár, mint egy orgona zsongott,
tán, hogy Attila álma szebb legyen.

*

Három ötvenéves költő : jelentős fejezet a magyar irodalom történetében. Nem is volt olyan szerencsétlen az a 13-as esztendő. Béke volt még, de ők már harcra, szenvedésre, rabságra születtek, a welszi bárdok stigmájával homlokukon. Összegyűjtött műveiknek ott kellene állniok a magyar könyvespolcokon, hogy értékelésük megkezdődhessék. A méltató — különösen, ha számüzetésben él — így csak sötétben tapogatózik, még akkor is, ha a személyes kapcsolat melege nem hűlt ki s az arcvonások nem halványodtak el egészen. Minden soruk, amely átjut a határon, kincs számára, drágakő, amelyet gyönyörködve forgat szeme előtt s kéri a Teremtő Szellemet, csiholjon még sok villogó szikrát tehetségük kövéből.

G.A. ÚR X-BEN

DÉRY TIBOR ÚJ REGÉNYÉRŐL

A FELELET ÓTA nem olvashattunk nagylélegzetű Déry-művet. Ismeretes okok játszottak közre ebben. Az írónak tulajdonképpen már a **Felelet** írása közben tört meg eredeti koncepciója — nagyregényre hangszerelt igénye, (akkor kezdődött ellene Révai ideológiai hadjárata — s emiatt maradt félbehagyott regény a **Felelet**), — utána pedig: börtönévek, és kényszerű újabb hallgatás. De a **Felelet** utáni időből is vannak kisebb remekek, (sajnálatosan kevés), köztük a **Niki**, mely világszerte ismertté tette Déry nevét, (noha kétségtelen szerepe volt ebben Déry politikai sorsának), és alig tíz novella, az újabban **Szerelem** címen kiadott kötet anyaga.

A börtönmagány azonban, bármilyen keserű ár is egy mű létrejöttéért, olyan mondanivalót szakított föl Déryben, amire közéleti szereplése (s Révai cenzúrája) idején nem is gondolhatott, s visszakanyarodott újra a nagyregényhez. Első nagy műve, **A befejezetlen mondat** is sokáig hevert kéziratban, azt egy másik Magyarország cenzúragépezete nem engedte nyomdába; új regénye még keservesebb körülmények között született. Akkor, szemben a hazug és gyenge, (de elhallgattatásra még erős) hatalommal, a fiatal Déry nyugodtan nézhetett műve sorsa elé, és igaza volt: 1945 után **A befejezetlen mondat**, ha késve is, értéke szerint került a magyar irodalom vérkeringésébe. Többnek mondható, mint torz fintornak az élettől, hogy az új Déry-nagyregény a korábbinál erősebb szorítás alatt született meg: börtönben, s abban a tudatban, hogy talán se ereje, se ideje nem lesz, hogy befejezze művét. Hatvan és hetven év között, (Déry közelebb van a hetvenhez), irók általában lezárják életművüket, s ha írnak, akkor memoárjaikat; Dérynek, többszöri kényszerű hallgatásra ítélve, minden korábbi művén túlnövő alkotásra futotta még erejéből, sőt: a **G.A. úr X-ben** nemcsak Déry oeuvre-jében, nemcsak a magyar prózában, de az európaiban is az utolsó húsz év legjelentősebb alkotásai közé tartozik: Kafka víziói nem víziók itt, mert egy nem akármilyen író mond életével, nem akármilyen körülmények között, nem akármilyen **„Nem"**-et kora sötét erőinek. Vízió vagy valóság? — mindegy az olvasónak. De külön borzongató élmény olvasási háttérnek, hogy milyen valóság van a mű mögött.

EZ A REGÉNY:

G.A., miután megcsömörlött az ismert világtól, elindul az ismeretlen X-be, az olvasó beleérzése szerint, (bár egy másik beleérzése is van), valamilyen Dél-Amerikát sugalló tájra, egy ismeretlen városba. Ahol vége a látható civilizációnak: a vasútnak, szamaras kordét fogad. De kocsisa néhány napi út után nem hajlandó tovább vinni, onnan egyedül megy tovább. Ember nem járta sivatag következik, a növényi világ is elmarad, el az állatok is, csak: homok, homok, homok. Maga se tudja, mióta megy. Egy napon újra emberi jelenlét jelei: még csak homok alatti drótszálak, azután egyre több rozsdás vashulladék, napokig ócska fogaskerékhegyek, rozsdás lemezek, kidobott zománckádak. Égető nap, forró homok — a szél homokot és rozsdaport emel felhőkbe. Eső, eső, amikor még nehezebb a járás a csúszamlós hulladékhegyeken. Végül feltűnedeznek X első házai: romházak, ahol öt éve, vagy ötven éve nem laknak. Aztán a város: egy Londonnál nagyobbméretű metropolis. Ekkor már alig áll a lábán. Utcák: rongyos emberek, közlekedés sehol. Enni, aludni — ez a vágya. De: étterem sehol, bár kérdezősködésére azt mondják, vannak éttermek, nem tudni hol; vannak szállodák, nem tudni, hol. Van taxi, de nem látható semerre; egyetlen komoly közlekedési eszköz a városban egy kisvasút, de senki nem tudja: mikor és hol jár, mert nincs menetrendje, sőt hogy egyáltalán hol van a megállója, mert a megállókat mindig áthelyezik. Végre egy étteremre talál: sötét, barátságtalan hely, csajkában hozzák az ehetetlen löttyöt — más nincs, mindig ugyanaz; órákig tart a kiszolgálás, de az X-beliek türelmesen várnak sorukra, mert — mint egy asztaltársa mondja — a várakozás alatt „az embernek eszébe jut minden bűne". Az első hidegleléses élmények után végre szállodát is talál, — itt folytatódnak a tortúrák. A portás csak a helyettes igazgató megkérdezése után tud szobát adni. Engedély után beszállnak a liftbe, elindulnak, de nem lehet tudni, hol állnak meg, mert nincs emeleteket jelző gomb a kapcsolón. Mintha az alvilágban szálldosnának fel-le, nem tudják eltalálni a kívánt emeletet. A portás szerint igen jó szórakozás ez, egyenesen a vendégek örömére van a lift így alkotva. Vannak, akik majdnem eltalálják a saját emeletüket, ezek szomorúak az elmaradt jó játék miatt.

G.A. maga se tudja, hogyan jutott be a szobájába, hogyan került ágyba, s mikor huszonnégy órai alvás után fölébred, szeretne körülnézni. Villany nincs, vaktában, vaksötétben tapogatódzik az ablakhoz, az ablakon nincs roló, nincs kilincs se, hogy kinyithassa. Az ajtón sincs kilincs, sötétben ténfereg ide-oda, végül már nem is a saját szobájában van, valahogyan másokéba került. A sötétben egy kedves női hang nyugtatgatja, majd annak a férje, majd más hangok más szobákból: lesz majd villany, de este nincs, mert a szállodaigazgatóság bölcs előrelátásból éjszakára kikapcsolja, (bár néha feledékenységből égve maradnak a lámpák), nappal ellenben ég. Fel is gyullad egyszer csak, akkor látja sivár szobáját, (mellékesen: a szálloda hallja igazi luxushall, kényelmes fotelekkel, szökőkúttal, tükrökkel): itt betonpadló, vaságy, egy hintaszék, asztalok fölösleges számban, csövek a falon kívül, melyekben zubog a víz, s a portás szerint ez is a vendégek szórakoztatására szolgál.

Lakótársai elmondják, hogy nem tudható soha, hányas számú szobát mondhatják magukénak, mert naponta változtatják a számozást, s ez G.A. szerint (lakótársai fel se akadnak rajta) azért is keserves, mert ha valamelyik lakó a komornyiktól akar valamit, annyiszor kell csöngetnie, ahányas a szobája száma. És a szobákat 500 felett kezdik el számozni. Ha valaki nem a saját szobájában alszik, semmi baj, mert úgy sincs senkinek poggyásza. Közben felgyújtják-leoltják a villanyt, — ezen nagy nevetés. Ez is egyike a rafinált X-beli szórakozásoknak. Reggeli a szállodában. Elegáns ebédlő, feltűnően udvarias kiszolgálás, kevés ennivaló. G.A. kérdezi a pincért, hogy tulajdonképpen a város melyik részében van a szálloda, de a pincér maga se tudja, mert a város állandóan változik: egyszerre egész negyedek beomlanak, ugyanakkor a másik ponton új negyedek épülnek. Nincs hát központ. G.A. a szükséges fejlődésről beszél, erre a pincér megkérdi: „Maga külföldi? Önök odakünn még hisznek a fejlődésben?" — Séta. Kevesen az utcán. Jön a kisvasút, elgázol valakit, levágja a fejét. „Ó, a boldog!" — állják körül a halottat a járókelők. — Kerületi Börtön. „Be akar menni, uram?" — kérdezi egy gyerek. „Erre vágytam, fiam, amióta élek."

Egy üzlet végre. G.A. éhes, ennivalót akar vásárolni. A kereskedő forró fürdőt ajánl helyette, mondván, „az unalom ellen is jó". Kenyeret kér. Hártyavékony kenyeret adnak, bár nincs élelmiszerhiány. De a kereskedő udvarias. Csak akkor sértődik meg, amikor G.A. az udvarias kiszolgálást dicséri. Tovább az utcán. Egy gyilkosságot lát, nyílt színen. A járókelőkből semmi emóciót nem vált ki a gyilkosság, szakszerűen nézik a gyilkossal együtt az áldozatot, aztán a gyilkos, véres pengéjét letörölve és összekattintva tovább áll. Összezavarodva, feldúltan érkezik vissza G.A. a szállodába. Nincs vacsora, megy a szobájába, előző napi lakótársaival akar a tapasztalatairól beszélgetni, de a sötétben most senki nem válaszol.

EZ VOLT G.A. első napja X-ben; ezután meg se lepődik már az infernális eseménysorozaton, ami következik. Erzi, elszabadult pokolba került, de ugyanolyan konok akarattal és érdeklődő figyelemmel tűri, mint a pokolba vezető utat. X-ben fonákján mozog az élet: morál, szokásjog — bármi jelentéktelen mozzanat az X-i életben, forditott értelemben érvényes, mint normális társadalmakban szokás. Például: a gazdagok jármű hiján embereket fogadnak lovukká, szegény elkínzott páriákat, s ülnek a nyakukba kövéren, jóllakottan, még sarkantyújuk is van, amivel a „ló" oldalába vágnak. „Rettenetes sors a gazdagoké, — mondják az X-beliek. — Szegényeknek mit kell elszenvedniök! S miért? Csak azért, mert gazdagok!"

Az egyik lovas alatt összeroskad a ló, felfogadja a helyébe az arra sétáló G.A.-t, ígérve, hogy ha jól viseli magát, véglegesíti. G.A. kíváncsiságtól és beletörődő közömbösségtől hajtva rááll az alkura. Nevet kap, mint egy igazi ló a gazdájától. „Mától kezdve a maga neve: Gusztáv. Boldog ember!" S galoppban viteti villájába magát, zuhogó esőben. Közben egyszer megállítja, hogy elbeszélgethessen egy másik lovassal. Az megjegyzi, irigyli, hogy szerencsések a lovai, mert egy év alatt három is kimúlt alóla. A fényűzően berendezett villában Ireneusz úr (a lovasgazda) elmeséltéti magának G.A.-val az életét. S mikor megtudja lova **kinti** normális életét, gyorsan megnyugtatja, hogy nála jobb dolga lesz (azaz: őt hordozhatja). Ireneusz úr pazar dolgozószobáját egy éktelen WC-tartály csúfítja el, a tartályban zubog a víz, kiürül, feltöltődik, cél és rendeltetés nélkül, (amikor azonban kellene, soha nincs víz). Ireneusz úrnak ez a főszórakozása, hogy a lovaglás **embertelen** gyötrelmét ellensúlyozza. De G.A. nem tudja méltányolni életének ilyen „jórafordulását", s hamar megszökik.

VISSZA a szállodába. A portástól újságot kér. „Talán van." — „Hol?" — „Azt nem lehet tudni." — Fürödne. „Jó" — de nincs víz. „Hát akkor?" — „Fürödjék azért csak, uram." — Megismerkedik a komornyikkal (Ifj. Larra a neve. De érdekes, hogy sok szereplő név nélkül szerepel: nem fontos X-ben a név, fölösleges kolonc csak az emberen, ahogy ezt megmagyarázzák neki a bennszülöttek,) az felajánlja, ha nem jó a szálloda, költözzék hozzá. Kiköltözése előtt ünnepség a szállodában. „Tíz napja lakik nálunk. Becses vendég ön! Törzsvendégünk ön!" — mondja az igazgatóság vezetője. „Fizetek, megyek." — „Ó! Miért megy? Miért fizet?" Végül egy milliót kér tőle a rövid szállásért, amit persze G.A. nem tud kifizetni. „Semmi baj — nevet az igazgató. — Megterheljük a számláját. Majd legközelebb." — A komornyik lakásán a komornyik lánya, Erzsébet fogadja. Kiderül, hogy új szállásán a lány szobájában kellene aludnia. A lánynak nincs kifogása ez ellen, magától értetődő természetességgel mondja: „Mások is aludtak már nálam." Elképzelhetetlenül gyönyörű a lány, G.A. beleszeret, a lány viszonozza szerelmét, bár egyre azt hajtogatja: „Apámat sose hagyom el." (Apja iránti szeretetének egyébként nincs kézzelfogható jele, de konokul, meggyőződés nélkül sokszor ezt a mondatot hajtogatja, mintegy védekezésként egy igazi érzés ellen, mely G.A.-hoz kötheti. Mintha plakátról olvasná ezt a „szeretetszöveget.")

ERZSÉBET elégedett az életével, csodálkozik, hogy G.A. nem az. A lány megismerése új pokoltánc kezdete a történetben: G.A. annyira beleszeret, hogy meg akarja szöktetni, de kívánsága mindig megtörik ezeken a szavakon. Sok a Larra rokon, s mind a házban él. A nagyapa a padláson lakik, mint valami cellában, mindenki elől eldugva: ő a család szégyene, mert köztársasági elnök volt (sőt a Larrák mind azok voltak, nemzedékekre visszamenőleg, csak ifjabb Larrának, Erzsébet apjának sikerült komornyikságig vinnie). „Szégyenletes" múltja miatt kell élnie az öregnek hát a padláson, bár X-ben a köztársasági elnök tiszte titkos, soha senki nem tudja, ki az. Annál nagyobb a szégyen. Ezért nem kap enni, bár falánk. (Erzsébet, és aztán G.A. könyörületből ad neki ennivalót.) „Nem érzi, fiatal barátom, a rossz szagomat? Az öregségnek rossz szaga van, különösen ilyen nyavalyás börtönben. De nem múlok ki csak úgy! Még várok!"

G.A. egyre szerelmesebb Erzsébetbe. A szerelem legeszményibb formáit éli, — átsüt a történeten valami kimondhatatlan gyönyörűség, a boldogság és a szomorúság ikerérzése. A lány nem tudja, mi a tavasz, de G.A. szerelmének hatására közösen teremtenek kertet a ház szemétdombja helyén. Felbukkan a házban a már ismert gyilkos (Leone úr), sejti G.A., hogy köze volt, és van Erzsébethez. Féltékeny, de a lány nem ismeri ezt a fogalmat, s el-eltűnik Leone úrral. Egy este újabb gyilkosság, most a házban: Erzsébet legjobb barátnője az áldozat. A gyilkos természetesen Leone úr. Irigylik a halottat: „Szebb, mint életében." Leone úr hosszan szaval a halottról, sajnálja a gyilkosságért sajátmagát. Unja a gyilkosságokat, s mikor aztán saját követelésére bíróság elé kerül, boldogan ragyog. A bíróság tagjai: csupa gyilkos. Nincs kegyelem: felmentik.

ÁLTALÁBAN: a halál fogalma ellenkező értelmű X-ben, mint a **kinti** világban. Minden évben tartanak a városban egy nagy, karneválszerű ünnepélyt, amikor a halálba menők felvonulnak. Zene, ének, hangulatkeltő brigádok, ha egyáltalán szükség van hangulatkeltésre, mert a „halottjelöltek" extázisos boldogságban vonulnak fel. Viszik a halálba magukkal kedvenc tárgyaikat: nők selyemruhában a palacsintasütőt, férfiak gyerekeik fényképét. A hozzátartozók hasonló boldogsággal futnak a menet mellett, kínálva újabb s újabb fölösleges tárgyakat: „Vidd ezt még! Még ezt, még ezt! Boldog vagyok, hogy mehetsz! Bár én is veled mehetnék." S a menet körül, kétoldalt omlanak a házak, másutt emelkednek újak.

Leone úr azt hiszi, hogy mehet ő is a halálba, de visszakerül, nagy fájdalmára, a menetből. G.A. egyre mélyebbre süllyed ebben a pokoli társadalomban. Könyörög Erzsébetnek, hogy amíg nem késő, amíg el nem vesznek, menjen el X-ből vele. Mikor hiába beszél a lánynak, kezd könyörögni Leone úrnak, hogy akkor ölje meg, elege van a pokolból. De még nem érett meg a halálra. „Érjen meg a halálra! Nem áll módomban addig erre a nagy szívességre, uram!"

G.A., valami belső sugallatra, változtatni akar X-en, elhatározza, hogy elmondja a városbelieknek a kinti világot, s megváltja X életét ettől a lidércnyomásos formától. Előadássorozatot indít, egy óriási méretű, sötét hodályban. Kinti morál, szerelem, munka, pénz, szabadság — ezek a megvilágítandó ütközőpontok. Nagy tömegek vannak az előadásokon, főként fiatalok, s lelkesedéssé változó kétkedések után sokan kedvet is kapnak, hogy elmenjenek vele abba az érdekes és furcsa világba, amiről G.A. beszél nekik. Erzsébet, s a Larra családból a nagyapa is vele akar menni, s mikor elérkezik az idő, (mert már bíróság elé akarják G.A.-t állítani, érettnek találván a kitüntetésre: a halálra), közös helyet és időt beszélnek meg a szökéshez. De: senki nincs ott a megbeszélés szerint, s G.A., égető-szomorú szerelmével, csalódottan, kiégetten maga indul vissza az úton. A már ismert viszontagságos terepen elér az állomásra, ahonnan útja kezdődött. Látja ott egy tükörben, hogy az X-ben eltöltött idő alatt teljesen ősz lett a haja.

*

A HOSSZAN ELMONDOTT szinopszis ez esetben talán nem felesleges. Mozzanatról mozzanatra látható belőle: írói alapanyag nem fedhet jobban valóságot, mű mögött alig lehet több emberi, átélt fedezet, mint Déry regényében. Igaz, hogy egy nagyszerű szerkezeti fogással, (egy elképzelt ifjúkori barátja emlékiratának tulajdonitja Déry a történteket, s a harmincas évekbe helyezi a cselekményt, talán Dél-Amerikába, mégis világosan érezhető, hogy X nem ismeretlen város, sőt nagyon is ismert pokol ez a valóságból, s a kor, a társadalmi háttér is csalhatatlanul konkrét), elhárítva a gyanút, hogy saját élményeit írta volna meg, s szinte időtlenségbe, tértelenségbe helyezte mondanivalóját. De: a legvalóságosabb valóságot éljük át G.A. történetében.

Kafkát említettük, (s ezen nem pusztán stílushatást értettünk: Déry sokkal több annál, hogy használt klisséket kérjen kölcsön, még olyan nagy elődtől is, mint Kafka): — valóban Kafka tudta a modern prózában legjobban: mi a legnagyobb „megálmodott borzalom". Déry átélte a kafkai víziókat, álmatlanul. Élményanyaga a pokol legmélyebb tárnáiba süllyesztette alá, mégis az átéltek, ha keserűen is emberi világba vezetik vissza, ősz fejjel, de nem megtörten; szótlanságában is fogadkozás nélküli hittel az emberiség iránt, ahova vágyakozott az X-i poklok fenekéről. Sőt: onnan is menteni akart: szerelmet, életeket, igazságokat, — ebben a szándékában, Déry bármelyik írására gondolunk, mindig tetten érhetjük az írót. Ezért olyan szívszorító élmény G.A. története — az író szenvedéseit olvassuk ki belőle.

AZ ERZSÉBETRE vonatkozó részekben különben a fiatal Déry, a költő Déry tér vissza: a lány közelében a reménytelenül monoton eső is mennyei zene, az esőcseppek ragyogása is olyan ragyogás, ahogyan szabadon talán nem is látja az ember. G.A. egyre sötétebb pesszimizmusa a lány közelében oldódik: élni, szabadnak lenni — ez e szerelem hajtóereje. A világirodalom klasszikus pokoljárásaitól főleg ezért üt el Déry regénye: fény ragyog ebben a pokolban, ha nem is X cellafalain, de belül, G.A.-ban, s ez a fény nem engedi, hogy kétvállra terítse az embertelenség. De — hogy ne szabadulhasson teljesen a reménytelenség érzésétől — végül Erzsébet nélkül kell kijutnia G.A.-nak (vagy Dérynek) az igazi fényre, az áhított szabadságra. Ezzel a befejező akkorddal emelkedik újra magasba a történet.

Nemcsak a magyar olvasó, de úgy gondoljuk, minden értő olvasó nagy várakozással tekinthet Déry Tibor új regényének megjelenése elé. Tiszta lelkiismeretű, nagy író alkotása kerül majd G.A. pokol-történetében az olvasóhoz. Tudomásunk szerint francia nyelvű kiadása máris előkészületben van, s reméljük, hogy Déry Tibor írásainak hazai kiadója is hamarosan kezünkbe adja modern prózánk legnagyobb remekét. Az emberi helytállásra, a tisztaságra, a becsületre író nem adhat korának (s utókorának) messzebb világító példát.

GYÖRFFY MIKLÓS

KANNÁS ALAJOS

Földi feltamadás

A külső és a belső végtelen
egy pillanatban néha összecsendül
s az összekuszált árnyakon keresztül
kirajzolódik tisztán, élesen
az értelem, amely egy életen,
egy korszakon át hátrált szüntelen.
S akkor meglátjuk énünk síkjait,
a lendülést csillagtól csillagig,
a zuhanások véres csíkjait
s a hasadékot, melynél nincs tovább...
Látjuk magunkat számtalan alakban
s a változó mögött a változatlan
embert keressük, mint egy új hazát.
Keressük azt, ki mindent elhagyott,
hogy megleljen egy szürke csillagot ;
a földön keresünk feltámadást.

ENCZI ENDRE

SZÓFIA

Még senki sem fedezte fel, amikor testi létében feltűnt és a valóság küszöbe előtt botladozott. Miképpen semmiféle baljós jelek nem jelezték érkezését, azonképpen örömteli híradás sem előzte meg jövetelét. Váratlanul jött, hivatlan vendég. Néha volt olyan érzése, mintha hívták is, küldték is volna, de erről nem beszélt. Szerénysége és bizonytalansága fékezte, hogy erről vallomást tegyen és benne is csak úgy futott át ez a homályos sejtés, mint a késő őszi lehelet a villanyfény alatt.

A valóság küszöbén a pillanatnyinag környező világ nem állt össze szerves egésszé és nem vette észre a kissé kopott pálmalevelek csüngő íveit. Természetesen nemcsak ezt. Általában, mint idegen elem nem keveredett és nem is vegyült a színekkel, a hangokkal és a formákkal sem. Így maradt tőle távol az üvegek és poharak zöld, vörös és rozsdabarna csillogása, ahogy összevillantak a mennyezet kékesen derengő fényével, a középen pöffeszkedő vásári szökőkút, villák, késes, kanalak szétfröccsenő kocódása, az emberi beszédből kiszakadt magán- és mássalhangzók értelem nélküli torlódása és nemkülönben a fekete-fehér mezőkre tagolt padló.

Mérhetetlen időnek, a lélek rezdülésének talán milliomod részének kellett eltelnie, amíg ezt a zűrzavart a rendbe iktatta és udvarias fejhajtással fogadta a fehér kabátos pincér érdeklődését.

— Egyedül van uraságod ?

„Remélem nem" — mondhatta volna az éppen érkezett de az ilyesféle megjegyzések csak félreértésre adhatnak alkalmat és ezért leghelyesebbnek ítélte, hogy szó nélkül bólintson.

— Egy hely... az megfelel ? — mutatott az egyik asztal felé ahol már két férfi és egy nő ült.

Az asztalon a poharakban vörösbor pihent.

Amikor negyediknek a nő melletti üres helyre telepedett, még nem tudott mit kezdeni a világgal. Köhintett, mocorgott, jó estét kívánt, „jó estét" mondta a nő is, de a szemben ülő két férfi csak hümmögött és gyanakodva nézte a jövevényt. Kalapja nem volt, haja kissé rendetlenül nőtt a füle mögé, arca borostás volt és a nyakkendője félrecsúszott.

Halat rendelt és kenyeret csak azért nem kért, mert egy repedezett darab már egy kosárban feküdt az asztalon.

— Hal, — ismételte a pincér nagy általánosságban és még arra sem méltatta a vendéget, hogy közelebbit tudjon meg a hal fajtájára vonatkozóan.

A két férfi most kihívóan fordult a borostásarcú felé.

— Hal ? — kérdezte az egyik, amelyik zöld mellényt viselt és aranykeretes szemüvege hetykén ült az orrán. — Hal ? Ezt nevezi ön vacsorának ?

A másik, a fiatalabbik, miután megállapította, hogy bajuszkája a helyén van és olajozott hajából egyetlen szál sem szabadult ki, fenyegetőleg hajolt az újonnan érkezett vendéghez.

— Hal ?

— Engedelmükkel, — rebegte a jövevény és bűntudatosan lesütötte a szemét.

— Engedelmünkkel ? — hördült fel a zöldmellényes és a nő felé fordult. — Hallott már ilyet, asszonyom ? Már, hogy a mi engedelmünkkel.

A nő gonoszul felnevetett és azt mondta „na hát" és utána a száját is nyitva hagyta, hogy tiszteljék kivillanó aranyfogát.

A jövevény benyúlt a kenyérkosárba, hogy kivegyen egy morzsát, de az idősebbik asztaltárs most már leplezetlen ellenségeskedéssel ütött a kezére.

— Mit piszkál, hallja-e ?

A rendreutasított vendég visszahúzta a kezét, „bocsánat" mormogta és lenézett az asztal alá, mintha ott keresné a felcsapó gyűlölet forrását. Honnan jön hát ez a fortyogó gyűlölet, amely fel-fellobban az asztal fölött és sűrű masszává sűríti a levegőt ?

A hal, amit a pincér felszolgált még a szegények konyhájának sem válna díszére.

— Finom étel, — jegyezte meg a jövevény és zavartan mosolyogva nézett a hal szemüregébe.

A zöldmellényes ököllel vágott az asztalra, a vörösbor katicabogárkákat pettyezett az asztalra, a sárga lé piszkos kis gyűrűket vetett a tányéron.

— Ez finom ? Az ilyen embereknek lehet, hogy finom.

— Úgy is van, — helyeselt az olajos hajú — egy ilyen ember.

— Na, maga is kihúzta a nyerő számot, — heherészett a nő és sárga kötött kabátját feszesre húzta a mellén. — Ezek itt már majdnem megették egymást, összevesztek mittudoménmin, aztán egyszerre csak ide telepszik és usgyi, máris magát aprítják.

— Úgy tetszik érteni, hogy éppen jókor jöttem. Sem előbb, sem később, éppen a legjobbkor, — hebegte elérzékenyülten a jövevény.

— Hátha ez jó magának, legyen vele boldog. — ingerkedett az asszony, — de most már egyen, ne hagyja kihűlni azt a nyamvadt ételt.

Evvel, mint aki dolgát jól végezte s lelke pillanatnyi elrendelését betöltötte, lakktáskájából tükröt és szájfestéket vett elő, és vékony piros csíkot húzott finom pelyhű ajka alá.

A jókor érkezett az asztaltársak felé tolta gyengéden a tálat.

— Ha nem sérteném meg kegyedéket, vegyenek, egyenek belőle.

— Ilyennel kínál ? — horkant fel úgy a zöldmellényes, hogy még az aranykeretes szemüvege is belevillant. A hetykebajuszú indulatosan felugrott.

— Kötekedni kíván, uram ?

— Távol legyen tőlem minden ilyen szándék — mentegetődzött könyörögve — hal és kenyér, gondoltam mindannyian jól lakhatnánk belőle, hal és kenyér, kérem tisztelettel.

— Nem vagyunk mi kákabélűek, — háborgott az olajos hajú — mit képzel maga rólunk ?

A jövevény sóhajtott, s olyan mélyen előrehajolt, mintha nemcsak a többiek, de még saját súlya alatt is összeroskadt volna.

— Lehet, hogy rosszul fejeztem ki magam. Tulajdonképpen azt akartam mondani, hogy imé az ajtó előtt állok és zörgetek, ha valaki meghallja az én szómat és megnyitja az ajtót, bemegyek ahhoz és én vele vacsorálok, és ő én velem. Hát erről volt szó, szíves engedelmükkel.

— Maga csak ne vacsorázzon senkivel, egye meg egyedül, — figyelmeztette a nő észrevehetőleg már kevesebb gonoszkodással.

— Akkor úgy cselekszem, — és magához húzva a tálat ügyetlen mozdulattal eszegetni kezdte a halat.

Lassan evett, zavartan, mivel a szemben ülők minden mozdulatát figyelték s így történt, hogy egy darabka hal a kabátjára esett.

— Leeszi magát, — fintorgott megvetéssel a zöldmellényes és amikor a nő is odanézett, hangosan felnevetett.

— A nadrágja is nyitva van, hallja-e, nem kujon maga ?

— Ó, dehogy, — védekezett esetlenül — ez az öregségtől van. Így kezdődik az öregség, az ember leeszi magát és nyitva felejti a nadrágját.

A nő vigasztalgatta, „na, csak ne beszéljen, ismerem én az ilyen öregeket", de a jövevény, csak kötötte magát az öregséghez.

— Pedig ez így van, — és most cinkosan hunyorított — de a gyerekek is így tesznek, úgy bizony. És mi átnyúlunk az idő feje fölött és kezet fogunk a gyerekekkel.

— Ezt jól megmondta, — bólogatott a nő, de az olajos hajú lebiggyesztette a száját — Mi van ebben jó, nem mondaná meg ?

A zöldmellényes hunyorítva, gyanakodva nézte a halevőt.

— Mondja, fater, tulajdonképpen mi a maga foglalkozása ?

A jókor jött abbahagyta az evést. „Ez jól esett, igazán sajnálom, hogy nem tartottak velem," és leverte a morzsákat a nadrágjáról.

— A foglalkozásáról beszéljen, — sürgette a zöldmellényes — miért hallgat ?

— Ó, dehogyis hallgatok, ha kérdik megmondom, ügynök vagyok, kérem tisztelettel, jelenleg állás nélkül.

— Azt mindenki mondhatja, — berzenkedett a zöldmellényes — miféle ügynök lehet maga, egy ügynöknek ismernie kell a világot és az embereket.

Az állástalan ügynök körülnézett a vendéglőben. Most már látta a színeket, a tárgyakat is pontosan meg tudta különböztetni egymástól, a hangok is érthető szavakká álltak össze.

Ha kedve után megy így felel, „bizony én ismerem a világot, de ez nem az én világom", ilyeneket persze nem lehet mondani, rossz vért szül az ilyesmi és azt sem mondhatja, „bizony én sok mindent tudok az emberről, de nem szívesen beszélek erről, mivel hogy én is ember vagyok és csak szégyenleném magamat." Ehelyett így szólt asztaltársaihoz :

— Bizonyára igazuk van, nyilván azért vagyok munka nélkül is.

— Aztán mit árul ? — érdeklődött a nő már csak a tárgyszerűség kedvéért is.

— Hát... — tárta szét karját bizonytalankodva az ügynök — ami éppen adódik, vagy semmit... néha meg csak beszélek, beszélek, aztán végül is semmit sem vesznek, hiába is szólok.

— Mondtam, hogy nem ismeri a világot és az embereket, — ismételte fölényesen a zöldmellényes, mint akinek csalhatatlansága íme bizonyságot nyert. — Legfontosabb a jó megjelenés, az emberismeret és akkor már az sem baj, ha nem a legkurensebb áruval kereskedik.

— Én is így gondolom, — egyezett bele készségesen az ügynökféle és mintha életfogytiglani börtönből szabadult volna a szava, szélesen árasztotta el az oldódó gyűlölködést. — Tökéletesen igaza van, uram. Hiába kínálom a legkeresettebb árut, a kutyának sem kell. Gondolja, hogy a megjelenésemben van a hiba ?

— Ahogy megnézem magamnak, — vetette közbe a nő, de nem fejezte be, mivelhogy kár lenne a jövevényre egy kerek mondatot pazarolni.

Séta a kop

A házsongárdi temető fái. Nagy csönd a fák alatt. Minden temető csöndje ez, de innen, a sírok közül, a temetődombról leszivárog a csönd a városba, le Corvin Mátyás szobráig, s szétfolyik az utcákon. Csönd a Farkas utcai református templomban is ; körben a falakon zászlók, családcímerek : régi, nagy erdélyi családok címerei, történelmi nevek köztük, puszta olvasásukra felvillan Erdély és Magyarország történelmének egy-egy mozzanata, fejedelmek, reformátorok, (vallás- és társadalomreformálók), tudósok, költők nevei. Utoljára huszonöt évvel ezelőtt, diákként álltunk ennek a templomnak a kapujában, Szenczi Molnár Albert zsoltárait fújván teli torokból előbb, s nagy csapatban rajzottunk az utcára, lánynevek röpködtek a levegőben, Annák, Mariucák nevei, Dsida és Áprilysorokat mondtunk egymásnak fennhangon, az Egyetem előtt Tamási és Tudor Arghezi köteteit cserélgettük. Tudtuk, hogy Romániában, de Erdélyben vagyunk, méghozzá egy reakciós Romániában, ostoba háború ostoba igazságszolgáltatása után, mégis nyugodt lélekkel ; ma, 1963. őszén, a csöndes Farkas utcában csak azt érezhetjük : Romániában vagyunk, de nem remélhetünk nyugalmat — ez a csönd, a házsongárdi temetőé, az utcáké, a téré, melyen Fadrusz *Mathias Rex* szobra ragyog az őszi napban, nem a nyugalom csöndje, hanem a félelemé. Szobor a Farkas utcában is, (csak másolat, az eredetije Prágában), a híres Kolozsvári testvéreké : Szent György győzelme a sárkány fölött ; de a *ma* sárkánya nincs legyőzve : ereje tudatában él Bukarestben. Neve is van. Ismerjük a nevét.

Sokan tudják, de nem elegen, a világ közvéleménye semmi esetre nem, pedig eléje kívánkozik : mi történik a magyarokkal Erdélyben. Előrebocsájtjuk : távol áll tőlünk minden soviniszta-nacionalista szándék, amikor ezt a kérdést feszegetjük, mert józanul tudjuk, Európában leszerepeltek az idevágó hazug álmok, (de ha nem lenne ismeretünk a történelemből — akkor se keresnénk ezt az alapállást), csak a keserű tapasztalat, mely évek óta rétegekben rakódik egymásra, az szorítja össze a szívünket, hogy *ezt* lehet, gátlástalan cinizmussal, hatalmat fitogtatva, nem is a világ végén, de lehet : minimális jogaitól megfosztani egy nem jelentéktelen kisebbséget, mert mit tehet ellene ? Semmit. 1945. és 1956. között, az első idő, ha voltak is revanstendenciái, viszonylag békés éveket hozott a romániai magyarságnak, (Petru Groza a román-magyar megbékélést komolyan hitte és akarta), 1956. magyar forradalma azonban jeladás volt *Gheurghiu-Dej*-éknek egy pokoltánc kezdetére, amit el nem állítanak, sőt : egyre gyorsabb a tempója, mert ki mit tehet ellene ? Senki semmit. Ismeretes egy memorandum szövege, melyet a kétségbeesés szült, egy szenvedő közösség felelős, de természetesen nem hivatalos, *csak* lelkiismeret szerinti vezetőinek vádirata — ez nevén nevezi ezt a jogtalan állapotot ; de mi lett a sorsa ennek a memorandumnak ? Elhallgatás. Elég a magyar ügyből, úgy látszik. Magyarok széttelepítése, a megfélemlítés ezerféleképpen variálható módozatai, (amihez a jelenlegi román vezetők leleményesen tudnak valami újat találni mindig), amilyenek közül elég csak néhányat megemlítenünk, hogy elképzeljük egy-egy láncszemből magát a láncot, melyet raknak, világos nappal, egy nép kezére-lábára. Országos helyzetkép helyett maradjunk meg Kolozsvárnál, az erdélyi magyar centrumnál — sűrítve kapjuk benne a teljes egészre vonatkozókat.

Egy láncszem. A Bolyai Egyetem. Azaz : a Babes-Bolyai Egyetem. Nem újkeletű ügy : évekre kell visszamennünk a történetében. Hatásos példát kellett (és lehetett) statuálni, nehogy 1956 Magyarországról átcsapott hulláma *éppen* Romániában büntetlen maradhasson : a szellemi pontokon megtörni a hullámot ! A Bolyai nevét viselő egyetem, ha a magyarság amúgy sem, miért élvezzen autonómiát ? Eltörölni eredeti jogait ! Csak Babes *után* lehet Bolyai : összeházasítani egy román névvel, a maga idejében kitűnő román orvossal, aki nem álmodta volna, hogy a nagy Bolyaival fog osztozni neve egy *magyar* egyetem homlokzatán. És : ne legyen magyar egyetem ! Magyar tagozata lehet, egyeztek bele nagylelkűen. Mint például török tagozata, az is működhet. Mert — mint a mindenható Gheurghiu-Dej mondotta — *„Tanulnak itt török diákok is, mégse kérik, hogy török legyen az egyetem."* Azaz: annyi joga van a magyarnak Kolozsvárt, mint a töröknek. (Annyi semmi esetre nincs, mint Bethlen Gábor idejében, mert akkor is lényegesen több volt, noha a Porta árnyéka ott volt Kolozsváron). És magyar professzorokkal mondatták el az „örömhírt", az autonómia felrúgását, Babes nevének felvését az ősi falra. Az egyik professzor, az ismert, nagytehetségű költő és esszéista, Szabédi László, életével tiltakozott a brutális önkény ellen : öngyilkos lett. Mint József Attila, a vonat elé ugrott. Természetesen, se a korábbiakon, se a későbbieken nem változtathatott az ő tragikus sorsa : mégis erő ez a kétségbeesett halál az élő homlokok mögött.

Más láncszem. A széttelepítés. Az értelmiséget : orvosokat, mérnököket, tanárokat — szétszórni, lehetőleg minél messzebbre, lehetőleg a Regátba, kiszakítani eredeti gyökeréből : saját társadalmából, nyelvéből. A Nagyenyedi Kollégium megszüntetése is ismeretes — de most maradjunk csak Kolozsvárnál. Ott sétálunk Kolozsvár utcáin, ha sétának nevezhető ez a séta. Egy magyar orvossal az utcán. Semleges témáról beszélgetünk : a környék népművészetéről, magyar népművészetről, románról. A fazekashagyományokról van éppen szó : egyszer csak mondat közben *franciául* kezd beszélni, Ploesti termelési eredményeiről. Megütközni sincs időnk, mert köszön egy szembejövőnek, románul. Mikor az üdvözölt hallótávolon kívül van, nézünk rá. Sápadt, nézi a földet. „Az igazgatóm volt. Látta : idegenek vagytok. Mentőövem Ploesti. Nem a tudásom. (Egyébként országosnevű orvos). Nem magyarázok semmit, ismeritek azt a József Attila strófát :

Szólítsd mint méla borjuszáj
a szorgalmas szegényeket,
vágd a szívükbe : nem muszáj
hősnek lenni, ha nem lehet.

Ezt a sorsunk tanultatta meg velünk." Tehát : kolozsvári utcán idegennel sétálván, még mindig egyszerűbb egy francia mondat Ploestiről, mint magyarul akár a román fazekasok művészetéről.

Harmadik láncszem. Egy másik orvos, hosszas lakásinség, rossz albérletek után lakást kapott. Két szoba, jó helyen. Előttük egy rendőrségi főember lakta a lakást. Boldogan beköltözködtek, de első este, noha semmit nem észleltek, csak *bent*, magukban:

BESZÉD

Az ügynökfélének azonban már ez is elég volt és csak mondta a magáét.

— Itt van például a szomszédom, okleveles szabómester, a mesterségétől igazán finom ember lehetne. Azonkívül törvényes hitvese van és ebből kifolyólag két törvényes gyermekkel is rendelkezik. A szabómester mégis hangos és perlekedő és a házban, a város partján ahol lakom, vékonyak a falak. A sikoltás és a jajgatás úgy tör át rajta, mintha dézsából szitába öntenék a szenvedést. Átugrom a szomszédba, már ahogy a magamfajta állástalan ügynök ugorhat, hát látom a szabómestert, ott áll a konyha közepén, a szeme véres, kezében a kés még tiszta, de az asszony felé tartja, „megöllek te..." ki sem mondom, hogy minek nevezte törvényes hitvesét. A két törvényes gyermek meg az anyjuk térdét fogja át, mert éppen odáig érnek föl. Én megfogtam a szabómester kezét és olyan komolyan, ahogy csak tőlem telik figyelmeztettem : „Álljon meg szomszéd úr, bec ületszavamra kijelentem, hogy aki kést használ az kés által pusztul el." Még csak ez kellett neki. Egyszeriben rám támad, hogy menjek a pokolba, mit dugom én mindenbe az orrom, hogy ő már régen figyel engem és jó lesz, ha elhordom magam, mielőtt nagyobb bajom nem lesz. De azért letette a kést és csak engem szidott, mintha nem is a törvényes hitvesét akarta volna megölni.

— Hallja-e, — fenyegette meg a nő — nagy huncut maga.

— Már amennyire tehetségemben áll, — hárította el magától a dicséretet, de az a szony nem akart tágítani a bűnügyi kifejléstől.

— Ilyenkor rendőrt kell hivni, nem pedig prédikálni.

— Ó, kérem, — hunyorított hamiskásan a jövevény — a rendőr az csak mindig a tett után jön, én pedig a tett előtt. Mit tegyek, ha már egyszer így adódik ?

A zöldmellényes fölényesen legyintett és egyre csak a szakmai ismeretét fitogtatta.

— Ilyen eset után egy valamirevaló ügynök elad tíz tucat cérnát, ötven méter bélésárut, szitaszövetet, gombokat, mert tudni kell, hogy az olyan vevő, akinek lelkiismeretfurdalása van, az nyakló nélkül vásárol.

— Így is van, — helyeselt a jövevény — de a gyerekek üvöltöttek az anyjuk térdinél és én ekkor ezt mondtam a szabómesternek : „Kérem kedves szomszéd úr, ha már találkoztunk, legyen szíves engedje hozzám a kisdedeket."

— Aztán odaengedték magához ? — kérdezte unottan az olajos hajú, nehogy kimaradjon a társasági életből.

— Ó, dehogy. Megfogta a galléromat és kitett az ajtón.

— Még ilyet, — hahotázott teli szájjal a nő és a nagy mulatságban a combját is verdeste. A fiatalabb vendég szolgálatkészen vele nevetett.

Az ügynök kihúzta a derekát, a testével a hangja is váratlanul megfeszült.

— Jaj nektek, kik most nevettek, mert sírni és jajgatni fogtok.

— Ne tegezzen, — háborgott a nő és a kisbajuszú a védelmére kelt.

— Milyen alapon tegezi a hölgyet ?

Ahogy merev tartása megtört, a hangja is azon mód megszelidült.

— Ez csak afféle formaság. Ne ítéljenek meg érte és akkor kegyedék sem ítéltetnek meg, ne is kárhoztassanak kérem és akkor önöket sem kárhoztatják. És, ha már itt tartunk, hadd kérjem, hogy bocsássanak meg, higyjék el nekem, hogy akkor kegyedéknek is megbocsájtanak.

A zöldmellényes átnézett az asztaltársak feje fölött és a mennyezetre rakott gipszrózsákban gyönyörködött.

— Szófia beszéd. Maga ilyenekkel ügynököl ?

— „Szegény ember szóval főz, beszéd a kalácsa", mondta nekem egy szakács, balra tőlem a második szomszéd.

— Az sem lehet valami finom ember, — rótta meg a nő a második szomszédot balra — manapság már kevés a finom ember.

— Bizony ez így van, — hálálkodott a megértésért — itt van például a harmadik szomszédom jobbról, foglalkozására nézve fodrász az illető.

— Női ? — lelkesedett a nő és elismerően bólogatott. — Az igen, a női fodrászok azok mind finom emberek.

Az ügynök elhallgatott, nyilván nem akarta mindjárt elvetélni az imént fogamzott jó együttérzést, de azért végül mégiscsak nekiveselkedett.

— Ez éppenséggel nem olyan finom ember. Pedig gazdag ember, hat rend ruhája van, előkelően berendezett konyhája, selyem inge, vastag pecétgyűrűje, aranyórája és azonkívül ünnepnap érzelmes dalokat énekel gitárkísérettel. Nem szívesen beszélek magamról de azért elmondom hogy egy időben átok-rossz bőrben voltam. Egyedül feküdtem lázasan, éhesen és behallatszott hozzám, amikor azt énekelte, hogy hármat sóhajt a kedves ablaka előtt, de hozzám mégsem nézett be. Pedig előző este, amikor ágynak estem, találkoztunk a folyosón és mondtam is neki „dögrovásón vagyok szomszéd úr". Mint a pusztába kiáltott szó, kérem tisztelettel. De egyszer később, egyik ünnepnapon délben, amikor azt énekelte „üzenek néked a hold sugarával ó... ó... ó..." akkor bekopogtam hozzá. Megvártam, amíg befejezte az éneket, aztán tisztességtudóan megszólaltam. „Éheztem és nem adtatok ennem, szomjuhoztam és nem adtatok innom. Jövevény voltam és nem fogadtatok be engem, mezítelen voltam és nem ruháztatok fel engem ; beteg és fogoly voltam, és nem látogattatok meg engem." Erre ő is kitett az ajtó elé. Pedig igazán csendesen mondtam, amit mondtam. Tessék csak elképzelni mi lett volna, ha még hozzáteszem, hogy „vigyázzatok, mert azzal a mértékkel mérnek nektek, a mellyel ti mértek."

A zöldmellényes reménytelenül legyintett.

— Magát sem alkalmaznám, öregem. Mert mit csinál ilyenkor egy jó ügynök ? Megvárja, amíg a vevő befejezi az éneket, aztán tapsolni kezd és elragadtatva felkiált : „Uram, micsoda csodálatos hang ! Ilyet még sohasem hallottam." A fejemet teszem rá, hogy ilyen bevezetés után tucatszámra vásárolta volna a pomádét, hajlekötőt és elektromos hajszárítót.

— Pacák, — toldotta meg a fiatalabbik a kioktatást, de hogy ne lássék felületes ítélkezőnek bizonyos genetikai összefüggések után kutatott.

— Aztán, mondja csak fater, mitől ilyen élhetetlen maga ? Miféle családból származik ?

Az ügynök egy ideig küszködött magával, nem szeretett a családjáról beszélni. Minek őket belekeverni a világ zűrzavaros históriáiba ?

— Na, mondja csak, vagy talán szégyenli ?

A jövevény lehajtotta a fejét.

— Nincs miért szégyenkeznem, uram. Derék tisztességes emberek. Szegény papa ácsmester volt, vidéken, afféle egyszerű kézműves, nem ő tehet róla, hogy nem tellett több a neveltetésemre.

— Jó, jó, — engesztelte a nő, — azért nem kell mindjárt megsértődni. Ácsmester és kész. Maga meg ügynök, nem igaz ? Ilyen a világ. Nem tudja mibe kerül annál az énekes fodrásznál egy hajberakás ?

— Erről nincs értesülésem, de alkalomadtán megtudakolhatom. Néha összetalálkozom vele, múltkor éjjel is, amikor hazafelé mentem, látom, hogy a ház előtt, a téren egy padon ül és sír.

— Biztos elhagyta a kedves, akinek a holdsugárral üzent, — jegyezte meg részvéttel a nő.

— Nem tudom, kérem, hogy miért, csak azt tudom, hogy sírt, miért is ne sírna, tessék nekem elhinni nincs is annyi könny a világon, mint amennyi a sírnivaló. Odamegyek hozzá, ráteszem a vállára a kezem, „csak sírjon nyugodtan szomszéd úr, mert boldogok, a kik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak." Erre abbahagyja a sírást, haragosan rámnéz, mert sehogy sem tetszett neki, amit mondtam. „Ide figyeljen, öregem, miket beszél itt összevissza ? A vigasszal akar maga engem boldoggá tenni, hát a vigasz már boldogság ?" „Ennyivel is be kell érni, ha már ilyen a világ, tiszelt uram" — mondtam neki, mire ő azt felelte "ha ilyen a világ, akkor menjen a dolgára."

— Na, öreg reménytelen eset maga, — vonta le a végső következtetést a zöldmellényes — vegye tudomásul, hogy egy vérbeli ügynök, csak barátokat szerez magának és nem ellenségeket.

— Hogy tetszett mondani ? Ellenséget ? — Olyan fürgén hajolt át az asztalon, mintha valami váratlan öröm érte volna. — Én is sokat gondoltam már erre. Ha nem terhelném túlságosan, szeretnék egy tanácsot kérni. Mi történne, ha azt mondanám a szomszédoknak, hogy szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak, jót tegyetek azokkal, a kik titeket gyűlölnek... persze evvel azt mondanám, hogy tulajdonképpen én vagyok az ellenség, — fintorgott ravaszdian — de a békesség és a vigasz kedvéért szívesen vállalnám. Mert ezzel megvigasztalnám őket az ő gonoszságukért. Mit tetszik gondolni, érdemes lenne ezzel próbálkozni ?

A zöldmellényes meghúzta a vállát, mint akinek egyre megy, hogy mivel próbálkozik az ilyen félrecsúszott ügynök, elveszett ember, a jó szándék sem segíthet rajta.

A nő ásított, aztán a zöldmellényes füléhez hajolt. A zöldmellényes nemet intett. Akkor a fiatalabbhoz fordult „és maga ?" Az alig észrevehetően bólintott és kacsintott is hozzá.

Az ügynök pedig hallgatott. Mereven ült és maga elé nézett, mint akit elhagytak a színek, a formák és a hangok és elhagyta a maradék hal és kenyér is, amit a pincér ragadott el az asztalról.

Felállt, összegyűrt kabátját sem húzta egyenesre és búcsúzás helyett, csak ennyit mondott :

— Megyek a pusztaságba.

— Jól teszi, — hagyta helyben a zöldmellényes — a halat majd én kifizetem.

— Igazítsa meg a nyakkendőjét — figyelmeztette búcsúzóul az olajos hajú.

A távozó meg sem köszönte a kedvességet. Igaz, hogy csak egyszerű kézműves családból származott, de azért nem kapott rossz nevelést.

— Megyek a pusztaságba, — ismételte.

És kilépett a Champs-Elysées-re.

...porsó körül

azt érezték, figyelik őket. Mintha Orwell 1984 című regényéből léptek volna ki : kezdték mondani egymásnak a feleségével a Ploestihez hasonló szövegeket, magasztalni Dejt, a termelési grafikonokat, a román képzőművészetet, (képzőművészetről lévén szó : a modern magyar festészet első iskolája, Nagybánya is bevonult a románba, s ma már *román* haladó hagyomány), a feleség új pulloverének jó minőségét, az árakat (egyébként : az életszínvonal, egyes igazságtalan aránytalanságok ellenére, tűrhető), stb., stb. Az asszony gyereket várt, kellett a korábbi albérletek után az önálló lakás, de nem bírták ezt a hazug önigazolást idegekkel : hiába érezték, hogy fikció minden „beleképzelésük", nem tudtak szabadulni tőle, még ha sokszor végiggondolták is, (természetesen maguk előtt is szégyellve, végigtapogatták a falakat, lehallgatókészülékek után kutatva), az ösztönös félelem felmondatta velük a lakást. „Ne nevess rajtunk, — mondta a férfi, — vagy ha igen, akkor velünk együtt. De hidd el, *nem volt más választásunk*. Ha analizáltatnánk ezt a látszólagos hülyeséget, nagyon is konkrét okokat találnánk. De az újabb tortúra lenne csak az idegeknek." Nagyon kívülálló legyen valaki, aki ne értené meg, miből áll össze, láthatatlanul, az ilyen üldözési-tudat. (A férfi apját 1956-ban két állítólagos szóért internálták : „Legalább ők..." Tudták, hogy kik s hogy mire gondolt — mint Orwell gondolatrendőrsége.) Mert a janicsárok is megvannak. Sokat lehetne beszélni róluk.

Negyedik láncszem. Egy öreg parasztember ment a lányához, Kolozsvárra, unokáját vitte haza, vakáció után. Az unatkozó gyereknek mesélt, talán Árgirus királyfiról, talán valami rögtönzött állatmesét. Románok a vonatban, (enyhítő körülmény a továbbiakért, hogy részegek voltak), zavarta őket az öreg beszéde : „Utálatosan monoton nyelv ez a magyar, — mondták Kolozsvár előtt —, hallgasson el, öreg !" Az mondta tovább, mert nem érezte monotonnak. Erre, nyolcéves lányunokája előtt, kidobták az ablakon. Majdnem állt már a vonat, csodálatos módon semmi baja nem lett. De mi mehetett végbe a kislányban ? Elfelejti-e valaha is nagyapja veszedelmét ? Ütött-e mélyre benne sebet ez az értelmetlen erőszak ? És : jó heccnek gondolták-e, akik tették vele ? Gyerekhez, vagy unokához, vagy feleséghez, mindenesetre emberek közé mentek haza, s talán más alkalommal helyet adnak neki, ha leülni akar — de akkor, az idegekben, öntudatlanul dolgozott bennük a felelősektől hallott *„szabad"*, vagy csak sejtetett *„lehet"*. Ebből senki nem akar általánosítani, noha az eset híre futótűzként terjedt el Kolozsvárt. Talán nincs több ilyen eset, (vonattal, unokájával utazó öreg paraszttal), de van hasonló, más variációkkal. (Például : két társbérlő vitájában, ha az egyik fél magyar, a másik román — nem az igazság dönt soha, ha netán előbbinek van is igaza, mert sérti az elsőosztályú állampolgárt. Mint egy nyolcvanéves öreg színésznő esetében is, aki hajdani négyszobás lakásából három szobát adott át egy román rendőr családjának, zavarta őket állandó „igényeivel" a konyhában és a fürdőszobában, ezért pedig — nyolcvan év ide vagy oda — verés jár. Az orvosi látleletet aztán a rendőrségi kollegák természetesen eltüntették. Végül : ismeretlenekhez költözött. — hagyván szabad mozgást maga után.) Az ilyen állításokat, persze, nevek híján könnyű légbőlkapottaknak minősíteni. De tudjuk : mire jók a nevek Romániában, a panaszosok nevei.

Ötödik láncszem. A Magyarországról érkező könyvekről. Kaphatók jó-rossz írók, élők, klasszikusok, de jóval az igény alatt. Egy Illyés, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád, Babits vagy Kosztolányi kötet két óra alatt eltűnik a kolozsvári könyvesboltokból. Petőfi, Arany, Ady, József Attila és Móricz nagyobb példányszámban kerül a magyar-román kultúrcsereegyezmény keretében Erdélybe, de az igény összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a vásárlási lehetőség. (1000 példány Petőfi csepp a tengerben.) De statisztikákkal zsongítják a lelkiismeretüket : Petőfit *is lehet* azért vásárolni a *jóvoltukból*. („Így is több könyv kerül át Pestről ide, mint innen oda." — mondják Bukarestben.) Az értelmiség cserélgeti egymás közt a könyveket : „Vidd el az *Úri murit*, s add kölcsön a *Szindbádot* !" Egy fiatal mérnök Moszkvában járván, turistautón, Juhász Ferenc összes verseinek kötetét, *„A tenyészet országát"* hozta haza Kolozsvárra, ajándékként a feleségének. Mert a modern magyar líra legjobbjait nem kapni Kolozsvárt. Se a köteteiket, se a pesti folyóiratokat, a Kortárst, az Új Írást, a Nagyvilágot. Még a klaszszikusok beengedését is feltételekhez kötik, (nemcsak példányszám, de szövegfeltételekhez is), a bukaresti cenzorok. Annak idején, amikor a Magyar Értelmező Szótár első kötete megjelent az Akadémiánál, Bukarestből kapta a kiadvány a legélesebb kritikát. Kifogásolták többek között az Alduna címszót kísérő irodalmi példát, Petőfitől. Vagy : az Unió magyarázatára 1848 példáját. És : hogy a *bolondulás* szó után a *bolsevik* szó következik. Mert kreálni kellett volna legalább egy közbeeső szót, román igényre. És : kifogásoltak még ezer mást, ami legkevésbé tartozott rájuk.

Hatodik láncszem, vagy hatvanhatodik láncszem. A hivatalok Kolozsvárt tele vannak román hivatalnokokkal. A kollégiumok román hallgatókkal. Érdemes megnézni egy kolozsvári gimnázium érettségi tablóját — találhatsz rajta *magyar* neveket *is*. Az üzletekben románul köszöntenek, (még olyan magyar nevű kisiparos is, — Pap, — akiről feltételezhető volna, hogy tud magyarul. De csak harmadik mondatod után tud magyarul). A korzón, vasárnap este, vagy Mátyás szobra körül, több román szót hallasz, mint magyart. Menj egyedül az utcán, s hallgass : több a román beszéd, hála a szétszóró politikának. A már említett memorandum erről bővebben beszél : szorulnak ki a magyarok Kolozsvárról. Ezért halljuk olyan egyformának a csöndet a házsongárdi temetőben, és bent a városban.

Mind ezekért nem a román „utca emberét", a Babes-Bolyai egyetem vagy a kollégiumok román tanszemélyzetét akarjuk felelőssé tenni. Romániában románnak is nehéz lenni, de magyarnak kétszeresen nehéz. (Például a romániai zsidók, — magyarok vagy románok, — a hatalomtól ugyanannak a présnek a szorítását érezhetik. Ismeretesek azok a cinikus román kormányintézkedések, melyek szerint nem gördítenek akadályt a kivándorolni akaró zsidók kivándorlása elé, csak megállapított *fejpénzt* követelnek értük külföldi szervezetektől, s természetesen dollárban.) De most csak az volt a célunk, hogy ennek a komor színekből összeálló mozaiknak néhány egyforma komorságú kockáját megmutassuk, kolozsvári vonatkozásokban. *„Séta bölcsőhelyem körül"* — írta egyszer egy Kolozsvárról származó nagy magyar író ; *„Séta koporsóm körül"* — írhatná ma.

JAKAB SÁNDOR

NAGY LÁSZLÓ

Spanyolország -szenvedély nélkül

EGY EMBERÖLTŐN BELÜL két megbocsáthatatlan bűnt követett el a Nyugat : 1956-ban a szuezi kalandra indult, sorsára hagyva a felkelt magyar népet, és húsz esztendővel ezelőtt ölbetett kézzel szemlélte a fiatal spanyol köztársaság fasiszta segédlettel történő — és sztálini cinizmussal jóváhagyott — lassú lemészárlását. Bár a történelem malmai gyakran az Istenénél is lassabban őrölnek, a spanyolországi bűnért hamar jött a bűnhődés, Európa 1939-1945-ös „polgárháborúja" formájában. A spanyol nép bőrén kikísérletezett és tökélyre emelt totalitárius gépezet fogaskerék-szerkezete elkapta a csodálkozó Nyugatot, bár az igazi szenvedés, mint olyan gyakran, nem az igazi bűnösöket és cinkosokat, hanem az ártatlanokat sújtotta.

Huszonhét év telt el az emlékezetes „spanyol nyár" óta. A Franco-rendszer, amelynek az elkövetkező negyed órában történő elkerülhetetlen bukását nem szünte megjövendölni a „szabad"-dá csak véletlen szerencse folytán megmaradt nyugati világ, ma még biztosabban ül, mint valaha a spanyol nép nyakán és minden jel arra mutat, hogy nem forradalom vagy külső beavatkozás, hanem végelgyengülés következtében fog kimúlni egyidejűleg a magát „Isten kegyelméből" Vezérnek kinevezett Caudillóval. (Erről jut eszembe a nagy német fizikus, Max Planck híres mondása, mi szerint az igazság sohasem győzedelmeskedik, csak ellenségei halnak lassanként ki...)

MÉG CSAK HÉT ESZTENDŐ telt el a magyar október óta s darab ideje már, hogy a Nyugat felvette a dialógust a Kádár-rezsimmel. Tegyük hozzá, hogy erre a párbeszédre a magyar nép eddig semmi esetre sem fizetett rá. Francónak sokkal tovább kellett várnia, hogy a rossz lelkiismerete ellenére tartósan duzzogó Európa, mindenféle megtorlási ábránd-kísérletek után, a Pyreneusokon túlra nyújtsa kezét. A kézfogás, — a botcsinálta mosolypolitikával együtt — mégis valósággá lett. Franco Spanyolországa 1955. óta nemcsak az ENSZ egyenrangú tagja, (hála a Szovjetunió „da"-jának), hanem azóta felvették minden jelentős gazdasági, pénzügyi és kulturális világszervbe és 1962. óta az Európai Közös Piac előkelő klubjának ajtaján kopog.

„Hát ez meg kinek jó ?" kérdezhetjük a humoristával s ez a kis útibeszámoló e tipikusan pesti töprengésre próbál feleletet adni. Természetesen a helyszínen gyűjtött tapasztalatok alapján. Előljáróba megjegyzem, utazásom nem előre megtalált igazság keresése jegyében zajlott. Egyetlen előítélet vezérelte lépteim Sancho Panza hazájában : nem a vérrel meghúzott demarkációs vonal egyik vagy másik FÉL-Spanyolországát kerestem, hanem a Kain testvérgyilkos átkától szabadulni kívánó EGÉSZ Spanyolországot.

*

AHHOZ, HOGY SPANYOLORSZÁG oda juthasson a nemzetközi szalonképesség során, ahová jutott, egy új nemzedéknek kellett felnőnie. Az idők igazolták, hogy az „igazi" Spanyolország nevében beszélő prókátorok csak az ország egyik felét tekintették hazájuknak. Pedig éppen akkorát tévedett a magát a „győzelemmel" legitimáló frankista ál-keresztes vitéz, mint az az emigráns, — és ezt nem szabad elfelednie a magyar és más nemzetiségű emigrációnak sem ! — aki, erkölcsi igaza tudatában, azt hitte, hogy hazájában megállt az élet, méghozzá pontosan azon a napon melyen ő elhagyta szülőföldjét.

Spanyolország történelmi „szerencséje", hogy a Pyreneusokon túl már felnőtt az új nemzedék, amely nem ismerte sem a köztársaságot, sem a polgárháborút s a mai rezsim által nevelve könnyen rábukkant nemcsak ennek sebezhető pontjára, de hamarosan kitanulta az ellene való szerény hadakozási lehetőségek módozatait is. Kapcsolatot találva a Nyugattal, intellektuálisan pedig jobban felfegyverkezve, mint a katonai vagy politikai érdemek jutalmául uralmon lévő frankista „élcsapat", ez az új spanyol nemzedék hadat üzent apái hamis egyenletének : „novedad = no verdad" azaz hogy ami új, az nem igaz. Ez az új generáció új erkölcsiséget, új lelki alkatot, új gondolkozásmódot kíván meghonosítani ebben a ma még félig-meddig gazdaságilag elmaradott országban, amely ugyan — ezt ne feledjük — pár évszázaddal ezelőtt a világ egyesszámú nagyhatalma volt. Ez az új fiatal értelmiség, vette magának azt a bátorságot, hogy szakítson a *Conquistador*-ok hagyományaival és fittyet hányjon *Cid* tanácsának, aki szerint két nemes módja van az aranyszerzésnek : a hódítás vagy a kincskeresés. A mai spanyol fiatalok legjobbjai felfedezték a munkát. Pedig a XIX. században Ruiz Zorilla még joggal sorolhatta két kategóriába honfitársait : akik mindent a csodától s akik mindent a sorsjátéktól várnak...

A FIATAL ÉRTELMISÉG ébredésével egy időben érett igazán nagykorúvá a spanyol munkásság is s a rendszerrel kimúlni nem kívánó spanyol katolikus egyház, megtalálva a néphez vezető utat, egyre távolodik a frankista hatalomtól. Ez a három faktor az igazi felelős az ibériai félsziget felett fújdogáló új szelekért. Ki tudja, talán hamarosan Európa órája üt majd a madridi *Puerta del Sol* toronyóráján...

*

SEMMI SEM vezetheti jobban félre a spanyolországi látogatót, mintha *csak* a „látott"-akra alapítaná az újjáéledő Hispániáról alkotott véleményét. Ez a tétel főleg az olyasféle vándorokra vonatkozik, akik, mint jómagam, tíz éve nem járt Don Quichotte hazájában. Elavult, régies bájú Spanyolország emlékének rabjaként, azt hiheti a hűtlen utas, hogy valami más bolygóra tévedt. Ez a megállapítás nemcsak az olcsó és napsütéses vakációra vágyó tízmillió 1963-as külföldi turistára vonatkozik, akik a *Costa Bravá*-n vagy a *Costa del Sol*-on tanúi lehettek egy majdnem semmiből teremtett vendéglátóipar hihetetlen méretű virágzásának, (egyes helyeken a háború óta háromezerszeresére emelkedett a telkek négyzetméterének ára !) Még csak nem is a Badajoz-tartománybeli valóságos természetátalakításra gondolok, ahol a köves dombok helyén valóságos kertet épít az emberi akarat. Egész Spanyolország külső képe átalakulóban van. Városok, ipartelepek, öntöző és vízierőművek nőnek, mint eső után a gomba, s a felismerhetetlenségig változott még az a léleknélkülinek, kozmopolitának kikiáltott Madrid is, amely, mint egy óriáspók, kapzsi hálójában tartja az egész félszigetet.

Emlékezetemben egy, a dologtalan, nemtörődöm, éjszakai csatangolásoktól elárasztott főváros képe maradt meg. Gondozatlan, poros kőtengeré, ahol az alattomos lukakkal és buktatókkal teli úttesten döcögő tragacsok emlékeztették a nyugati utast a húsz év előtti hazájabeli képre, amely egyébként alig különbözött egy balkáni népi demokrata metropolis jelenlegi forgalmától. A mai Madridban pokoli lárma, modern krómcsodák zürzavara, kibogozhatatlan forgalmi torlódás és kellemetlen gázszag taszítják a jelenbe a „régi, jó, csendes" Madridról álmodozó utasembert. Az egész város ácsszerűhöz, építőudvarhoz hasonlít. Hosszabbítják a földalatti vonalait, aluljárókat fúrnak, szélesítik az utcákat, merész, új sugárutakat nyomjeleznek, amelyek mentén hihetetlen gyorsasággal gőgös felhőkarcolók emelkednek a mindig szigorú madridi ég felé. Vadonatúj munkásnegyedekből alakult valóságos bolygó-rendszer veszi körül a régi várost, amely minden nagyobb nehézség nélkül adott szállást a háború óta ideseregelett egymillió vidékinek.

HOSSZÚRA NYÚJTHATNÁM az épülő-szépülő Madrid leírását és híven „szenvedélymentességi" ígéretemhez hasábokat írhatnék tele a Franco-rezsim építette új kórházakról, iskolákról, sporttelepekről, nem feledve el a 3.000 dolgozó befogadására épült fényűző „Szak zervezeti Park"-ot, ahol a központi úszómedencében 9.000 fürdőző lubickolhat egyszerre. Ilyesfajta lelkes beszámoló, helyben tapasztalt hitelessége ellenére sem felelne meg a való helyzetnek.

Mert nem kell a távoli andalúz fennsíkig menni, vagy végigbarangolni Estremadure kietlen útjain, sőt még a sztrájksújtotta asturiai bányavidéket sem kell felkeresni a nyomort, elesettséget, sápadt utcagyerekeket, hihetetlenül sovány kosztpénzzel zsonglőrködő munkásasszonyokat kutató újságírónak. Elegendő egy „földalatti" utazás. Nem a pokolra való alászállásra gondolok, sőt még csak nem is valami illegális randevúra. Elegendő elhagyni a *„Serrano"* legutolsó párizsi divat szerint öltöző szépeit, az elegáns kávéházak, szórakozóhelyek, luxusüzletek negyedét s egy *„Metro"*, azaz földalatti villamoson végzett utazás során megismerkedni a hajnalonként dologba menő és esténként hazavánszorgó madridi néppel. „Budapest olyan mint egy gyönyörű asszony, akinek piszkos az alsószoknyája", mondta egyszer a háboru előtti Budapestről egy jószemű külföldi vendég. Ez a mondás jól illik a mai Madridra. Pedig a föld alatt nyert madridi városkép éppoly hiteles, mint az előbb vázolt, lelkes földfeletti, az újjászületőben lévő Madridé. Itt lent található az a valóságos emberi massza, inkább tömeg, mint nép, sápadtarcú fél-páriák, akiknek az ábrándokba menekülést elősegítő képes tömegújságok készülnek s a butító és bénító filmek, a mindig happy-enddel végződő erkölcsös olvasmányok. No és, természetesen, ezeknek rendezik a bikaviadalokat, a futballmeccseket, mert mióta világ a világ, az aréna a szabadságuktól megfosztott népek utolsó Fóruma.

Ez a sötét ábrázolás azonban, minden hitelesség ellenére, éppoly hamis és egyoldalú képet ad a mai Spanyolországról, mint az érem imént megfestett kedvező oldala.

NEM AKARVÁN a „látott" tények csapdájába esni, tüzetesen megvizsgáltam, a számok tükrében, a mai Spanyolország helyzetét. Bárki, aki életében személyesen ismerhette meg a parancsuralmi rendszer módszereit, jól tudja, hogy a statisztika a hazugság egyik legrafináltabb formája. Az általam átnézett statisztikákat azonban nem helyi hatóságok készítették. Nemzetközi szakértők csinálták, akik egyébként a spanyol kormány felkérésére vizsgálták meg tetőtől-talpig az ország gazdasági egészségét. Nem akarom számtengerbe fullasztani ezt a cikket, így az olvasó bizalmát kérem : higyje el, ha nem is nekem, legalább a Világbank és az OECD szakértőinek, hogy Spanyolország a legjobb úton van, hogy kövesse a három háborútvesztett ország — Németország, Itália és Japán — gazdasági csodáját. A csoda nemcsak a jövőre vonatkozik. Már a jelen is sokat ígérő és nagy haladás a sötét múlttal szemben. Főleg, mióta Spanyolország szakított protekcionista, önellátó gazdaságpolitikájával és három éve a gazdasági liberalizmus útjára lépett. Tudván azonban, hogy a liberalizmus csak fejlett országok számára való fényűzés, a spanyolok egy alaposan átgondolt, de a szabad piaci gazdálkodás keretein belül maradó, négyéves tervet készítettek, amely 1964. január elsején lép életbe. Ha minden jól megy, — amire pedig nemcsak minden remény van meg, de kellő infrastruktúra és a megfelelő szakértelemmel rendelkező káderek is, — Spanyolország, amelynek jelenlegi életszínvonala a fejlett nyugati országok nívójának harmadát teszi csak ki, — azaz hogy a népi demokratikus országokkal egyenlő, — tíztizenöt év alatt elérheti az európai átlagot.

*

ELÉRI-E ? Ez a nagy kérdés. Technikailag semmi akadálya sincs egy ilyesfajta jövőnek. De más országok szomorú tapasztalata megmutatta : lehetetlen a fejlődés három alapja (gazdasági, szociális és politikai) közül csak az egyikkel törődni és elhanyagolni a másik kettőt. Az afrikai országok kudarcának fő oka, hogy ott túlpolitizálnak mindent és nem fordítanak elegendő gondot a politikai fejlődéssel párhuzamosan végbeviendő gazdasági és szociális haladásra. Spanyolországban pont fordítva van, de ugyancsak rosszul szinkronizálják a fejlődés három sebességét. Ellentétben Afrikával, a gazdasági fejlődésre fektetik a súlyt, messzemenő szabadságot nyújtva e fontos szektornak, de csak cseppenként engedélyezve egy kis politikai és szociális liberalizálódást.

E félénk politika veszélyezteti a spanyol újjászületés sikerét. Mert hiába törli el egy ország a vámokat, hiába szüntet meg gazdaságilag diszkrimináló rendelkezéseket, hiába enged szabad ki-bejárást az idegen tőke és szakértelem számára, sőt hiába javítja alattvalói életszínvonalát : addig, amíg e rendelkezésekkel egy időben tovább folytatja a függetlenül gondolkozó emberek üldözését, lehetetlen igazi újjászületés. A kormányba nemrég belépett „negyvenévesek" (kizárólag szakemberek) természetesen jól látják a mai rész-liberalizálódás e fonák helyzetét és nem tagadják — legalább négyszemközt — a régóta késő szociális és politikai reformok sürgősségét. De tisztában vannak az ilyesfajta vállalkozás veszélyeivel is. Talán ismerik a nagy *de Tocqueville* formálta politikai gondolatot, amely szerint „nem mindig akkor törnek ki a forradalmak, mikor a helyzet a rosszból még rosszabbá válik ; előfordul, hogy egy nép, amely jajszó nélkül viselte a legkegyetlenebb törvényeket, mintha ezek nem is léteznének, egyszerre csak erőnek erejével visszautasítja őket mihelyt nyomasztó súlyuk valamelyest megkönnyebbül."

EZÉRT ÁLL DILEMMA ELŐTT az ébredő Spanyolország. A megoldás, természetesen, elsősorban a Pyreneusok két oldalán élő spanyoloktól függ. Egyet azonban minden erőmmel szeretnék hangsúlyozni. Spanyolország legjobbjai ma azt kérik a világtól : ne csapják be orruk előtt a szabadságba, a jobb, emberibb életbe nyíló ajtót. A dialógus korához jutottunk. Igazságtalanság lenne megfosztani hathatós támogatásunktól azt a népet, amelyik, mint megannyi más, saját hibáján kívül jutott sanyarú helyzetébe. A gettók és a jelszavak világának alkonyodik. Minden „kemény" magatartás az elnyomott népek országaival szemben csak a hatalom megerősödését és a nép további, fokozottabb elnyomását segíti elő. Azt kérik a mai spanyolok : folytassuk velük a párbeszédet, (Magyarországgal és Lengyelországgal is természetesen), hogy jobban megismerjenek bennünket, hogy jobban megismerjük őket s hogy ők maguk jobban megismerhessék saját magukat. Spanyolország számára tragédia, a világ részéről pedig gyalázat volna a spanyol újjászületési kísérlet cserbenhagyása. Annál is inkább, mert a nyugati segítség nem is megy igazi jócselekedet számba : inkább jóvátételről van itt szó, egy huszonötéves nagy bűn kiengesztelésének talán utolsó lehetőségéről.

KIBÉDI VARGA ÁRON VERSEI

Szemvirág

kék lámpások fekete virág —
leri az arcról (a falról) a szem
hullnak az órák a tétlen
szomorú múltba
hiába várom a reményt —
felsír a sivár öröm leri a szenvedés

és beborítnak végül a pezsgő hangok :
milyen meleg a szomorúság !
milyen felhős a titoktalan szem !

kék lámpások fekete virág
magamba ásom a forgó szemeket
megindulok elszántan a szív kietlen tájai felé

Csukódó

A toronyról csöpög az eső
ismerkednek a szomorú színek
a becsukódó ajtók elvágják az álmokat
félbemaradt gondolat két sín között

görbék mértana az ablakon
eltörli a szél a nedves ábrákat
oktalan tükörben nézi ráncait a lány
ősz
merengő ősz van a kezében

Ildomos

A hegy hajáról nem beszélhetek
de a cseresznyét bizony szeretem
nem vagyok ellensége a cifra latin dolgozatoknak sem
nem-nem : jól tudom én hogy mit illik a tányérba apritani
a bogaras szépségeket kiirtottuk a szótárból
de a férges érzékekkel nehezebb megküzdeni
különösen most
amikor az imák mind kifolynak a nagy házakból

A FELTALÁLT JÖVŐ

DENNIS GABOR : INVENTING THE FUTURE, SECKER & WARBURG, 1963

AZ EMBERI FAJTA szellemi közösségét, (sorsközösségét, ha így tetszik) talán a jövőhöz való kapcsolata szimbolizálja leginkább. Kit nem kísértett még meg a jövendő képe? Kinek nem fújt „képzelete százrétű vitorlájába az elragadó szél" ? Mi köti össze Platón ideálisan fennmaradó Államát Marx ideálisan elhaló Államával, ha nem éppen a képzelet szülte vágy s a vágy szülte képzelet, mely fakadhatott hitből, tudományos megfontolásból, prófétikus haragból, de végül mégiscsak a holnap körvonalait igyekezett kiolvasni a *ma* freskójából. A múlt érdekes lehet, de a jövő mindig izgalmas ; a tegnapelőtt tanulságos, a holnapután hátborzongató : s vannak-e sokan, akik a hátborzongató izgalmat hajlandók felcserélni a tanulságosan-érdekessel ? Nem hinném. A *szép, új világ* vonzereje gyakran akkor is nagyobb a *csúnya, régi világ* vonzerejénél, ha nem is oly szép, sőt nem is olyan új, de mindenképp még előttünk van s nem mögöttünk. S miért ne valósulhatna meg, *szebben*, mint ahogyan elképzeltük ? Lukianosz hexaméterein indultunk a Holdba s az Atlasz rakéta hátán érkezünk meg, nemsokára : a *látvány*, — még esztétikailag is — vetekszik az *olvasmánnyal*, főként, ha kényelmes karosszékben szemlélhetjük, hátradőlve, cigarettával a szánkban. A jövő kutatásában-vágyában az emberi természet egyik legemberibb vonása válik láthatóvá ; a szubjektivitása, az érzelmi telítettség Innen az utópiák rendkívüli hatása a gondolatra, csakúgy, mint a képzeletre : amikor a tudományos gondolat mélysége elvegyül a költői képzelet magasságával, tömény formában hozza létre azt, ami az embert — emberré teszi. Gábor Dénes professzor kitűnő könyvének ez talán a legnagyobb érdeme : a tudás a költészettel párosul benne, a vágyak a képzelettel ; szubjektív, (amennyiben a jövőt illető reményeit hitelesen vetíti rá a tények mozivásznára), anélkül, hogy *egyénieskedő* lenne ; az emberi — és történelmi — sorsközösséget fejezi ki, anélkül, hogy magára erőszakolná egyfajta „hivatalos kollektivizmus" álarcát ; s optimista, anélkül ; hogy túláradón lelkesednék a holnap ajánlotta gyönyörökön. De persze itt már nem arról van szó, (amint a könyv címe is jelzi), hogy *kitaláljuk*, hanem, hogy *feltaláljuk* a jövőt ; az utópia helyébe nem egy tudományos elmélet determinista dogmája lép, hanem a tények és szabad gondolattársítások, könnyed, (noha korántsem könnyű !), mozgékony — és mozgásra nagyon is hajlamos — rendszere, mely két alaptételre épül. Az első, ha szabad így mondanunk, objektív ténymegállapítás, mi szerint : *„A Jövőt nem lehet előre megmondanunk, de a jövőt fel lehet találnunk. Az ember képessége a feltalálásra volt az a tényező, ami az emberi társadalmat azzá tette, ami. A feltalálás szellemi processzusa még ma is rejtély : racionális, de nem logikus, azaz nem deduktív. Az ipari vagy társadalmi feltaláló első lépése, hogy elképzelje a dolgok oly állapotát, mely még nem létezik, de létezése számára kívánatosnak tűnik."* A társadalmi „feltaláló" második alaptétele, Gábor Dénes szerint legalábbis, hogy : *„optimizmus, türelem és szeretet inspirálja."* Ez a *szubjektív töltet*. A kettő együttvéve az a robbanókeverék, melytől a könyv tűzijátéka felsziporkázik : még akkor is gyönyörködünk derűjében, megértő képességében, elmeműveiben, emberségességében, ha megállapításaival gyakran nem tudunk egyetérteni.

MILYEN, tehát, az a jövő, amit ugyan kitalálnunk lehetetlen, de feltalálnunk szükséges ? Gábor Dénes szerint *„civilizációnk három nagy veszéllyel áll szemben : az első a nukleáris háború, a második a túlnépesedés okozta megrokkanás, a harmadik a Szabadidő Kora."* Ez az a „trilemma", amit — ha valóban elszántuk magunkat a jövő feltalálásra — elsősorban tudatosítanunk kell. Kövessük nyomon megoldásuk módozatait. Egy esetleges atomháború esetén *„a civilizáció legnagyobb része elpusztul noha nem az egész emberiség"* ; akik túlélik, egyfajta *„őstípusú szituációval"* állnak majd szemben, s ekként tudni fogják hogy mit kell tenniök ; hasonló a helyzet a második esetben, azaz a túlnépesedés esetén : *„kemény világ ez, nehéz munkával és szigorú fegyelemmel"*, de *„amíg a napi kenyér egyenlő a mindennapos győzelemmel, ez elegendő ösztönzés lesz a túlélésre."* Kizárólag a harmadik lehetőség, az atomháború Scyllája és a túlnépesedés Charibdise között felmeredő, ismeretlen tényező, a Szabadidő Kora az, *„ami az embert pszichológiailag felkészületlenül fogja találni. A szabadidő tökéletesen ismeretlen fogalom az emberi történelemben... Az új, technológiai paradicsom, ahol egy elenyésző kisebbség munkája elegendő lesz ahhoz, hogy a nagy többséget dúsan eltartsa, teljesen más dolog. E kor még nem érkezett el, de gyors léptekkel közeledik felénk."* Mint láthatjuk, problémában nincs hiány, de Gábor Dénes szerint a megoldások, — ha nem is egyszerűek vagy kézenfekvőek, ellenkezőleg, bonyolultak és szerteágazóak — szintén elérhető közelségben vannak ; kezünket nyújtva ugyan nem érhetjük el őket, ehhez lábujjhegyre kell ágaskodnunk. De talán éppen ebben van a *feltalált jövő* rendkívüli izgalma.

A KÖNYV ennek a komplex izgalomnak kibontása ; az emberi felágaskodásra vezérlő kalauz. Magunk előtt a *tudatosított trilemmával* szemléljük végig a lehetőségek és megoldások sorát, egy világban, ahol Arnold Toynbee szavait idézve *„együtt élünk az oroszokkal, kínaiakkal, indiaiakkal és afrikaiakkal, de mégsem vagyunk kortársak."* Ha az atomháborút elkerültük, (s erre Gábor Dénes szerint is minden adottság és lehetőség megvan), e nem kortársakból — kortársakat kell csinálnunk : e pillanatban lép a színre a költő, vagy talán a vizionárius ; a tudós szabatos pontosságát kezdi kiegészíteni a bölcs megértésre való törekvése. Vigyázó szemünket vessük jó ötven évvel előre ; abba a korba, amikor már — kétségtelen — eltűntek a kapitalizmus és kommunizmus átmeneti konfliktusai s helyüket elfoglalták a valódi problémák, az emberiség fennmaradásának — őstípusú ? — problémái. Hiszen nyilvánvaló, hogy az idő, pontosabban a „közömbösség" eltünteti majd a ma még feloldhatatlanoknak tűnő ellentéteket : az antagonisztikus társadalmi ellentéteket felváltja az emberi természetben rejlő antagonizmus ellen folytatandó harc : *„Eddig az ember a Természet ellen harcolt ; mostantól fogva tulajdon természete ellen kell harcolnia."* A történelem folyamán az emberiség a *Munka Evangéliumának* szellemében élt : az átváltás nem tartozik a könnyen megoldható feladatok közé. Mi következik ? Ízelítőül álljon itt néhány fejezetcím, annak érzékeltetésére, hogy a jövendő nemcsak izgalomból, hanem fejtörésből is áll majd : *Az emberek és gépek ; az egyszerű emberek paradicsoma ; a rendkívüli emberek jövője* : itt már a holnap „gépezete" működik szemünk láttára, a vizionárius-bölcs s a tudós-költő közvetítésével. A látvány nem mindennapos.

ELŐSZÖR IS, mert téved, aki azt hiszi, hogy a szerző könnyű révbejutást — ígér ? — „jósol" az emberiségnek. A tudomány, a művészet, a „felsőbbrendű ember" sorsát kutatva számtalan kétség mered elénk, hiszen : *„a tudomány sohasem adta meg teljesen az embernek azt, amit kívánt, még az alkalmazott tudomány sem. Az ember szárnyakról álmodott ; a tudomány megalkotta azt a karosszéket, melyben felrepülhet a levegőbe ; az ember láthatatlanságot akart és messzire nézni, (tanú rá valamennyi pszichológus), és kapott helyette televíziót, s bepillanthat egy stúdióba ; az ember aranyá akarta változtatni a fémeket, hogy mesés gazdagságra tegyen szert ; boldog lehet ha önmaga nem változik át rádióaktív gázzá"*, hiszen : *„tagadhatatlan, hogy a szavak művészete, a dráma, a regény s a költészet nagy része mindig a konfliktusokból táplálkozott s akkor érte el legmagasabb szintjét, amikor a konfliktus már csupán tragikus végződéssel volt megoldható... Hogyan tud majd egy Shakespeare vagy egy Tolsztoj művészete kibontakozni olyan világban, mely nem ismer igazságtalanságot ?"* És így tovább. A technikai fejlődés és a szellemi visszamaradás konfliktusával állnánk szemben ? Részben, valószínűleg, ezzel is. Főként azonban azzal a *bizonytalansági tényezővel*, mely minden *találmány* alkotórésze : visszahúzója és serkentője egyaránt.

A feltalált jövő sem kivétel e szabály alól. Amíg a tudomány konkrét eredményeivel és — többé-kevésbé — előrelátható *inzulin adagjaival* van dolgunk, a könyv briliáns szabatossága lenyűgöző, adatai meggyőzőek és hitelesek, (az atomháborúban esetleg bevetésre kerülő interkontinentális rakéták „második ütőképességétől" kezdve, a világ nyersanyagkészleteinek kimerülésén s a túlnépesedés indexein át a hidegháború jelenségeiig), csak akkor torpanunk meg, amikor a tények *objektív logikáját* felváltja az író szubjektív vérmérséklete ; a tudományt a hit, (noha nem vallásbéli), vagy legalábbis a meggyőződésbe oltott reménykedés, hogy végül, minden kétség, sőt rossz tapasztalat ellenére — vagy talán éppen ezért ? — „jóra fordul" a világ sora s a könnyből, vérből, sárból megszületik a *mozarti ember*, akinek *„nel seno vi bulica il cuor"*, azaz hogy szíve megdobban az örömtől, abban a korban, amikor az „egyszerű férfiak és asszonyok" csaknem mindig hasonlóképp éreznek. A tudós keserű élmények szűrte tapasztalatain áttör a költő fájdalmasan szívhez szóló optimizmusa ?

A DOLOG roppant egyszerű — s míly könnyen cáfolható ! — lenne, ha Gábor Dénes megengedné, hogy természetének nyilván alapvető, költői optimizmusa eláradjon gondolkodásán ; ha nem érezte volna szükségesnek maga is, hogy műve végére fejezetet illesszen *Az optimizmusról és pesszimizmusról* címmel, mintegy eleve védőállásba helyezkedve az okvetetlenkedő optimizmus vádjának *touché* kiáltása előtt ; ha nem vallaná meg, hogy : *„a könyv írása közben gyakran kísértett meg egy-egy pesszimista kitörés, Anatole France vagy Bertrand Russell módján."* Mondatokat idézhetnénk, melyek — az író önmagával folytatott vitájaként — cáfolják a túláradó lelkesedést s az ember fejlődésébe s természetének változásába vetett bizalommal helyettesítik a megbízhatatlan csak-azért-is prófétiákat. A fekete-fehér helyett az egész színskála bontakozik ki szemünk előtt, a komplex valóság tudományos-történelmi tapasztalataival, kudarcaival, kiábrándulásaival ; a hajlamot nemcsak ellenőrzi, de helyre is billenti a tapasztalat. S mégis : az emberi társadalom, természet, művészet, tudomány felívelő jövőjébe vetett hit elárad az alkalmanként ingerkedő lemondás vagy kétségbeesés felszínre bukkanó szikláin. A mozarti ember víziójának költői ereje : ez Gábor Dénes feltalált jövőjének alapvető mondandója. Még a borsón is szépet álmodik ? Megkísérli, hogy az atombomba árnyékából fénycsóvát vessen a jövőbe.

Lelkesen egyetértenék vele, azok alapján, ami a könyvben *megíratott* ; a baj azzal kezdődik, ami kimaradt belőle. Nem a racionalista érvekkel vitázom, s nem kérem számon a pesszimizmus viharfellegeit sem e keserűségében is derűs égboltozaton ; az emberi természet másik oldalát csupán, a kiszámíthatatlan, megfejthetetlen, kimondhatatlan irracionális erők játékát, melyek fejlődésünket éppen úgy, (ha nem jobban), befolyásolták s befolyásolják ma is, mint ellenpárjuk. Ennek a víziónak optimizmusa azért nem győz meg teljességgel, mert kihullik belőle a titok. Okosan ellenőrzi magát, ahelyett hogy néha szabadjára engedné az indulatait ; mérleget készít a rosszról és a jóról, ahelyett, hogy engedné — néhanéha — felbillenni a mérleget, mely akár tetszik, akár nem, amúgy is felbillen gyakorta, kidobva serpenyőjéből a kartéziánus világosságot s teret engedve a démonikus sötétségnek. Ezt a *daimont* kérem számon Gábor Dénestől ; nem Jeremiás siralmait, hanem János jelenéseit : a hetedik pecsét mögött rejlő titok félelmetes (embertelen ?) valótlan-valóságát. A mozarti ember derűs látképe mögött sötétlő őrület örvényét. A szenvedés könyvviteli nyugtázása helyében a szenvedély ismeretlen útvesztőinek megközelítését. Ami az embert csakúgy emberré teszi, mint a „végiggondolt gondolat" világossága ; ami nélkül lehet, hogy jobbak, de bizonyosan szegényebbek lennénk. A világgal való kapcsolatunk mögött a „világfelettivel" való kapcsolatunkat, nem egyházi, de feltétlenül az univerzumot magába foglaló értelemben.

MIND EZT PEDIG főként azért, mert Gábor Dénes könyvében a *szenvedély*, az emberiség sorsával-gondjával való törődés, sőt azonosulás oly szépen állja meg a próbát. Valódi problémák tornyosulnak itt, valódi aggodalmak sűrűjéből kiemelkedve. Tanulság és figyelmeztetés azok számára is, akik a jövőt magántulajdonként kezelik, de köztulajdonnak hirdetik. Mert ahhoz, hogy igaza ötven esztendő múltán bizonyossággá váljék, az kell, hogy a jövőt monopolizálók dermedt közösségét felváltsa a jövőt egységben látók, érzők és értők közössége. Gábor Dénes egyébként hisz ebben. Reménykedjék, aki még tud.

ACZÉL TAMAS

VITÉZ GYÖRGY

Parafrázisok

1.) *KÉT KOSZTOLÁNYI SORRA*

„Itthon vagyok itt e világban
s már nem vagyok otthon az égben"

Otthagyják azt a nehezebb szavak
titkos értelmű rózsák és bogáncsok
kinek kínosan gondos öltönyét
(munkaruha !) a város peremén
sallangos ünneplő gúnyának nézik.
Eloldalognak mellőle a bátor
kísértetek, felhőtlen otthonában
jóltáplált szőke felesége várja
ki véletlen fellökte könyökével
a bőség kisebb szaruját s azóta
a szikrázni is megtanult valóság
kristályai szanaszéjjel hevernek
gyors reggelik és lassú vacsorák
feledékeny morzsái közt lapulva.

(Én mindig féltem és még most is félek,
hogy nem lesz Számadás és Borzasztó Ítélet
hogy semmi értelme sincs szégyenemnek
magam sajnálatának magam koholta pernek

mert úgy leltem otthonra e világon
hogy ne lehessen otthonom az égben.)

2.) *EGY GYÁSZINDULÓRA*

Már meg sem kell hogy haljak
fűrészelt csőrű varjak
kiáltanak felölem
gyáván hideglelősen
köszvény-gyötörte fákon
komoly vakondtúráson
őszi vetések magvát
a szélnek megmutatják
rabló begyükbe töltik
halálom hírét költik

Látod a jégfogakat föltárt szájában az ősznek ?
szív, — szép szimbólum ; majd téged is összeharapnak.

Összeszorult szívemet
nyálzó vadaknak vetik
maradékát elviszik
frakkos futóbogarak
semmi nyomom sem marad
csak a tükrös kerek ég
félig fagyott mosolya
viszi halálom hírét
szivarozó csillagok
esztergált bolygók közé.

Elgondolkozom
egy lehetséges föltámadás
bruegheli borzalmairól

Magyarországot a legnagyobb csodálat illeti

RICHARD COUDENHOVE-KALERGI, A PAN-EURÓPA MOZGALOM ALAPÍTÓJA NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

Coudenhove-Kalergi Richárdot mintha már származása predesztinálna volna a népek közötti összefogás hirdetésére. Tokióban született, ahol apja — a belga eredetű osztrák gróf mint ügyvivő a Monarchia Követségén teljesitett szolgálatot. Anyja japán volt, anyai nagyanyja (Kalergi) görög.

A Pan-Európa mozgalom megalapitója a Bécsi Egyetemen szerezte meg a filozófiai doktorátust; eredetileg osztrák állampolgár volt, de a Monarchia bukása után, családi okok miatt kénytelen volt felvenni a csehszlovák állampolgárságot. Csehszlovákia megszállása után 1939-ben francia lett, de állandó lakhelye jelenleg Salzburg. A Pan-Európa szervezetnek ez idő szerint két helyen, Párizsban és Baselben van állandó irodája.

Huszonkilencéves volt, amikor 1923-ban elindította mozgalmát. Kiinduló pontnak az Európai Államszövetség létrehozását tekintette, míg végcélul az Európai Egyesült Államok megteremtését. Még Ausztria megszállása előtt kénytelen volt a nácik elől Svájcba menekülni, ahonnan 1940-ben sikerült eljutnia New Yorkba. 1946-ig a világtörténelem tanára volt a New York-i Egyetemen és egyidejüleg szemináriumot tartott „A háború utáni Európai Federáció"-ról. Számos könyvet irt és a legutóbb Münchenben megjelent müve, „Eine Idee erobert Europa" (Európát meghódítja egy gondolat), valójában a szerző önéletrajza.

A lausanne-i Beaurivage szálloda halljában fogadott a hetvenéves eleven mozgású, fiatalosan jómegjelenésü tudós-politikus, aki beszélgetésünk kezdetén elmondta, hogy sokat járt Magyarországon, jól ismerte Giesswein Sándort, Hantos Elemért és a többi magyar federalistát. Fiatal korában folyékonyan beszélt magyarul, dehát azóta már hosszú idő telt el...

— Hogyan látja Ön, az európai eszme egyik legismertebb kezdeményezője, a gonodolat realizálásának lehetőségeit és előfeltételeit? — teszem fel az első kérdést.

— Negyven éve csak vágyálom volt az Egyesült Európa gondolata, de már 1929-ben erős visszhangra talált, elsősorban Briand akciójában. Az európai országok rokonszenvvel fogadták a kezdeményezést, Angliát kivéve, amely ragaszkodott a maga különállásához. Ennek ellenére, a Pan-Európa mozgalom elgondolásai 1933-banmár politikai programmá váltak. Később a hitlerizmus, mint minden más, az emberi szabadságra irányuló törekvést, meg akarta fojtani. Ma Nyugat-Európa elindult már az egyesülés útján, az azonban Európának csak egy része. A legfontosabb állomások az Európai Közös Piac és az Európai Atomerő. A tényleges egyesülés lehetetlen az Európai Federáció megteremtése nélkül, amihez, véleményem szerint, három szakaszon át juthatunk el :

1 : olyan Európai Államszövétség létesítése, amelyben minden állam megtartja szuverenitását, közös politikai és gazdasági irányítás mellett ;

2 : a tagállamok lemondanak az Államszövetség javára három legfontosabb szuverén jogukról, s a szövetségesre bízzák a külpolitika, honvédelem és gazdaságpolitika központi irányítását ;

3 : az *Európai Egyesült Államok* megteremtése Svájc, vagy az Amerikai Egyesült Államok mintájára.

— Miként ítéli meg a francia-német kibékülést ?

— A francia-német barátságban látom Pan-Európa csíráját. De Gaulle legnagyobb érdeme, hogy az egykori ellenségek kibékülését lehetővé tette, sőt szoros kapcsolatot teremtett köztük. Ezt a célt szolgálta németországi látogatása, amely a német népből eleddig elképzelhetetlen rokonszenvet váltott ki. Véleményem szerint Angliának és Olaszországnak csatlakoznia kellene ehhez a maghoz. A négy hatalom külpolitikáját összehangolva, Európa mint egységes nagyhatalom zárkózhatnék fel az Amerikai Egyesült Államok mellé és segíthetne véget vetni a hidegháborúnak.

— Nem gondolja, hogy De Gaulle tábornok ellenállása Angliával szemben, eleve kizárja egy ilyen közös politikai front megvalósulásának lehetőségeit ?

— De Gaulle állásfoglalása Angliának a Közös Piachoz való csatlakozásával szemben inkább taktikának, mint alapvető ellenállásnak tekinthető. A francia köztársasági elnök, nézetem szerint, attól tart, hogy a nyugat-európai politikával szemben negatív álláspontot képviselő Labour Party uralomra jutása esetén, súlyos zavarokat okozhatna a Hatok, illetve Hetek Európájában.

A Nyugat- és Kelet-Európa viszonyának alakulásáról, a szovjet-kínai viszályról így nyilatkozik :

— Peking magatartása kétségtelenül befolyásolja a Szovjetunió külpolitikáját, minthogy ez az egyetlen európai ország, amelyet közvetlenül fenyeget Kína. A felmerülő ellentétek közül csak egyet vizsgáljunk. Ha a túlnépesedett Kína emberfölöslege számára szabad bevándorlási lehetőséget követel Szibériába, úgy a Szovjetunió alternatíva előtt áll : vagy eleget tesz Kína óhajának és az esetben egy emberöltő leforgása alatt elveszti Szibériát ; vagy pedig megtagadja és súlyos, esetleg fegyveres konfliktusba keveredik Kínával.

— A szovjet tömb mezőgazdasági válsággal küzd. Ezek a nehézségek nem vezethetnek-e a kolhozrendszer bukásához ?

— Engedjük át e kérdés megoldását az oroszoknak, mert ha a Nyugat, akár csak elvi síkon is, beleavatkoznék ebbe a kérdésbe, akkor az oroszok, már csak azért is mereven ragaszkodnának a kolhozokhoz. Viszont ha a kérdést Moszkva belügyének tekintjük, akkor lehetséges, hogy maguk az oroszok keresnek valami jobb, átmeneti rendszert eddigi mezőgazdasági módszereik és a nyugati termelési elvek között.

— Mik volnának a lehetőségei és feltételei a Nyugat és Kelet közeledésének ? Felfogása szerint, Oroszország szerves része Európának ?

— Minden erőmmel azon fáradozom, annak érdekében folytatok propagandát, hogy 1964-ben üljön össze a Kelet-Nyugat-i békekonferencia. Össze kell hívni a második „Bécsi Kongresszust", 150 évvel az első után ami egybeesnék az 1914-es világháború kitörésének ötvenedik évfordulójával. Ezen a békeértekezleten részt kellene vennie az Atlanti Szövetség és a Varsói Paktum minden tagállamának, hogy együttesen vitassák meg korszakunk legnagyobb kérdését, Európa újbóli egyesülését, mert földrészünket most fájdalmasan szakítja ketté a Vasfüggöny.

— A második világháború óta Nyugat-Európa az Amerikai Egyesült Államokhoz, míg Kelet-Európa a Szovjetunióhoz kapcsolódik. Ennek következtében Európa csak egy kibővített Európa-fogalom alapján egyesülhet, amely magába foglalja földrészünk államai mellett, mind a Szovjetuniót, mind Kanadát és az Amerikai Egyesült Államokat, a Wladivosztoktól San Franciscóig terjeő tengely mentén.

— Hogyan képzeli áthidalhatónak azokat a mélyre ható ellentéteket, amelyek a kapitalizmus és a bolsevizmus között fennállnak ?

— Európát és a civilizált világot már nem egyszer megoldhatatlannak látszó ellentétek választották szét, amelyek végül is megoldáshoz jutottak. Csak két példát említek. Az első a reformáció, amely az ellenreformációt kiváltva, századokig tartó véres háborúkra vezetett. Végül is az ellenfelek békét kötöttek és most tanúi vagyunk az egyházak közeledését célzó oekuménikus zsinatnak. A második példa a francia forradalom. Európa akkor is kettészakadt. Egyik oldalon álltak a királyok és a klérus, a másikon a köztársaságiak és az ateisták. Végül ők is megbékéltek, megtalálták a békés együttélés lehetőségét.

— A lényeges a messze ható eredményeket kereső tárgyalások során : *nem szabad összetéveszteni a közvetlen célokat a távolabbi célokkal.* A Nyugat és Kelet közötti tárgyalások közvetlen célja a béke biztosítása, míg a távolabbi cél *minden európai ember szabadságának biztosítása.*

— Ezeket a célokat kétféle módon lehet elérni : vagy véres háborúval, vagy türelemmel.

— Miért nem megy Moszkvába, hogy megnyerje Hruscsovot európai koncepciója számára ?

— Valóban elmehetnék Hruscsovhoz, már annál is inkább, mert soha nem töltöttem be semmiféle hivatalos pozíciót és amit tettem, azt mindig mint magánember tettem. Irtam többször is a szovjet miniszterelnöknek, de választ soha nem kaptam tőle.

— Hogyan ítéli meg a jelen helyzetben Európa és az Amerikai Egyesült Államok közti viszonyt ?

— Az Atlanti-óceán, ellentétben a múlttal, ma már nem választja el egymástól a két földrészt, hanem inkább hídnak tekinthető köztük. Amerikát ma a leghaladottabb európai nemzetnek kell tekintenünk, viszont az amerikaiaknak is tisztában kell lenniök azzal, hogy bár őseik kivándoroltak Európából, Amerika mégis európai nemzet maradt. Az Atlanti-óceán valósággal Kontinensek közötti Földközitengerré vált.

— Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése levette napirendjéről a magyar ügyet. Mi az európai egység híveinek felfogása ebben a fájdalmas kérdésben ?

— Magyarországot a legnagyobb csodálat és elismerés illeti meg minden európai nemzet részéről. Nemcsak az utóbbi évek eseményei, hanem egész történelmi múltja miatt. Magyarország és Lengyelország egy évezred harcait állták Európa védelmében és éppen ezért e két nemzet lényegében európaibb, mint nem egy nyugati nemzet, amelyet megkíméltek ezek a harcok. Teljesen hamis az a felfogás, amely a Vasfüggönyt Európa határának tekinti, holott az csak kettévágja Európa testét.

— Mi a megítélése a szovjet tömb egyes államaiban folyó liberalizálódó politikáról ?

— Feltétlenül haladásnak tartom ezt a múlttal szemben, mint ahogy haladásnak tartom a Hruscsov-rendszert a sztálini rendszerrel szemben. Olyan a különbség köztük, mint amilyen Robespierre rémuralma és a Directoire között volt. Minthogy a szabadság megvalósítását célzó revolúciós út veréséghez vezetett, egyetlen célravezető útként az evolúció maradt az emberiség számára. Reméljük, egy szép napon a Szovjetunió vezetői emlékezni fognak arra, hogy *Lenin, a népek önrendelkezési jogára hivatkozva, visszaadta a lengyeleknek, finneknek és a balti népeknek a cárok idejében elvesztett szabadságukat.* Ennek egyik feltétele a hidegháború és a kölcsönös fenyegetések módszerének megszüntetése.

SZILÁGYI JÓZSEF

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Aldous Huxley

Aldous Huxley neve — varázsszóként csengett valaha egy nemzedék számára (az esszéírókra, Szerb Antal nemzedékére gondolok), akiket megbüvölt, tapsra és itt-ott utánzásra ragadtatott a hűvös angol világfi jobb híján „neofrivolizmusnak" elkeresztelt játékos tiszteletlensége a társadalom értékeivel és normáival szemben, könnyed és vonzó cinizmusa. Ha az orosz írók mind Gogol „Köpenyé"-ből bújtak ki, a huszas évek Nyugatra nézö fiatal magyar írói mintha egyszerre mind Légnadrágot öltöttek volna. Huxley divatba jött Magyarországon. Első regényeit nemcsak az írók — a polgári olvasók, s a sznobok is szerették, mulatságosnak találták, hiszen, — hogy Szerbet idézzük — felvonul bennük „a kor egész szellemi állatkertje". Szórakoztató könyvként olvasták Huxley első komoly szándékú regényét, a nálunk „Szép új világ" címen ismert „Brave New World"-öt is. Az én kortársaim közül viszont sokan ezt tartják Huxley legfontosabb müvének. Ebben a könyvben vállal ugyanis az író első ízben felelősséget a társadalommal — ha nem is a jelen ellentmondásos, zavaros és igazságtalan társadalmi rendszereivel, hanem a jövő társadalmával. A Ford-utáni, „tudományos elvek alapján" berendezett világ inkább félelmetes, mint mulatságos; mint ahogy azt harmincegynéhány évvel később a „Brave World Revisited"-ben maga a szerző megjegyezte, utópiájának számos eleme, elképzelése közben megvalósult. Az emberek tömeges kondicionálása, mechanizálása, távirányítása a XX. század közepére mindennapos dologgá vált, s a Diktatúrák Diktatúrája, a szupertudományos zsarnokság alighanem még hátra van. A racionalista hagyományban felnőtt Huxley itt ráérzett valami lényeges igazságra — a Brave New World olvasása után senkinek sem lehet többé feltétlen bizalma a Tudományban, amelynek nemes céljai mögött emberellenes tendenciák lappanganak.

Mi mindent írt Huxley? Számtalan novellát, regényt, útinaplót, („Beyond the Mexique Bay"), tanulmányt, kritikát, beszámolót a mescalin hatásáról és bevezetőt D. H. Lawrence összegyüjtött levelei elé. A fiatal Huxley bámulta és a maga módján szerette is ezt a különös, teljesség után sóvárgó, kelta-idegzetü prófétát, aki regényeiben és verseiben vádat emelt az egyéniséget megcsonkító, elsatnyító, elszürkítő gépi kor ellen, a természetes emberideál védelmében kikelve az ipari társadalom satujában alakított, emberhez alig méltó létformák ellen. Magához a „Szép új világ"-hoz is kaphatott Lawrence-től ösztönzést Huxley, aki az ész nyelvére fordítva barátjának érzéseit és indulatait azokat nemegyszer hatásosabban jelenítette meg, mint a „Lady Chatterley" szerzője. A harmincas évektől kezdődően Aldous Huxley úgyszólván minden művében foglalkozott a teljes, tehát transzcendens ember problémájával.

A második világháború után írt regényei közül talán a magyarra mindeddig lefordítatlan „Ape and Essence" a legérdekesebb, amely 1948-ban jelent meg és az atomháború utáni kor nem is olyan valószínütlen víziója. Az emberiség nem halna ki teljesen még egy roppant méretü atomösszecsapás után sem, mondja Huxley, továbbélne, de — a szerencsésebb földrészek kivételével — elkorcsosult formában. Sátán-imádó, vérengző primitivizmusba süllyedt, s egy abszurd társadalomba szervezett „ősemberként". Ez a kép a nyugati civilizáció bomlásáról sokkal szörnyübb, mint a teljes pusztulás, a Homo Sapiens abszolút kihalásának a képe. Alighanem Huxleynak van igaza, s nem az „On the Beach" cimü együgyü film írójának, aki szerint az emberek adott esetben fegyelmezetten hazamennek kihalni.

Az oxfordi Balliol College volt diákjának racionalizmusa és szkepticizmusa élete folyamán mindjobban átalakult: mindinkább vonzotta a keleti misztika, a vallásos formába öntött emberi bölcsesség a Mindenség törvényeiről, de más, müvi úton is igyekezett kapcsolatot találni a nem tapintható világgal: mescalin-kísérletei, amelyeket a „Doors of Perception" és a „Heaven and Hell" lapjain irt le, a teljesebb megismerés, a transzcendenciában való feloldódás szenvedélyes vágyából fakadtak. Jóllehet nem volt eléggé hívő ahhoz, hogy a vallás mindennapi formái és ritusai kielégítsék, a szentek és próféták világa mindig bensőségesen érdekelte. Ilyen, transzcendenciába ívelő szerepe van Huxley regényeiben a költészetnek is. A „Brave New World"-ben a Vadember egy Shakespeare-kötet hatására sóvárog vissza a homályos múltba, amikor az embereknek még érzelmeik és szenvedélyeik voltak, az „Ape and Essence"-ben a líra az egyetlen emberinek nevezhető elem a fél-állati színvonalra süllyedt társadalomban. Huxley hitt a költészet varázsában, önmagunkon túlemelő hivatásában, olyan hittel, mint kevés kortársa. Maga is irt és közölt verseket, de ezeket alighanem kevésbé tartotta lényegesnek, mint regényeit és értekező prózáját.

Életmüve irigységre késztet: mind mennyiségében, mind minőségében lenyügöző. Bár prózájának stílusa kitünő, frappáns és csiszolt, szellemes és elökelő, lehet, hogy azoknak a kritikusoknak van igazuk, akik nem tartják Aldous Huxleyt vérbeli regényírónak. Azt azonban ők sem tagadják, hogy korának leggondolkodóbb, s leginkább gondolat ébresztő literátorai közé tartozott. Szellemi tartását szüntelen kivánciság jellemezte, a világ megismerésének vágya, elviselhetőbbéigazításának igénye. A misztikához is ezért fordult, s ezért a mescalinhoz: nem menekült a világ elől, hanem új világokat keresett. Szórakoztató írónak indult, bölcs moralistaként halt meg. Müvének java megmarad, s nemzedékek múltán is hatni fog.

G. Gy.

Berkeley, California.

Sík Sándorról

Szomorú szívvel olvastam az Irodalmi Újságban Sík Sándor halálának hirét, mely szinte személyes veszteségként érintett.

Vagy hatvan éve találkoztunk először, de még most is élénken él emlékezetemben ez a jelenet. Mint a kecskeméti Kegyesrendi Gimnázium frissen beiratkozott elsős diákja, társaimmal együtt megilletődve és szurkolva álldogáltunk a görög istenek képeivel diszített komor folyosón. Csakhamar egy fekete reverendás csoport tünt fel a folyosó végén, ami még fokozta szorongásunkat. Egy vékony, mosolygó szemü ifjú kivált közülük, egyenesen odajött hozzám és barackot nyomva fejemre, nevetve mondta társainak: „Nézzétek csak, ez a kis szecska, hogy meg van szeppenve!" (Az elsősöket nevezték akkoriban szecskáknak.) Mint később megtudtam, ez volt Sík Sándor papnövendék, aki aztán szinte szárnyai alá vett. Ő ugyanis már akkor „nagy ember" volt. Versei jelentek meg a „Zászlónk" nevü diák-lapban és állandó főszereplője volt az évzáró és más iskolai ünnepségeknek, ahol engem is szerepeltetett szavalattal, énekkel.

Tanáraink között több „literatus" ember volt, akik az induló költő első kísérleteit készséges tanácsal és biztatással kisérték. Így Zimányi Károly, Sík Sándor egyik elődje a rendfönökségben, magával ragadó szónok volt. Németh Károly magyar tanárunk a szintén piarista Dugonits drámáit dolgozta át, melyek közül néhányat mi, diákok elő is adtunk az ő rendezésében a Kecskeméti Színházban.

Ebben, a magyar betü szeretetével telitett légkörben, indult Sík Sándor pályája és ezt a szeretetet adta át előbb a magamfajta kisdiákoknak és később, mint tanár, lelkes tanítványainak, akik között ott volt Szabó Zoltán, Szerb Antal, Radnóti Miklós.

Mint kegyesrendi rendfönököt, a Vigilia főszerkesztőjét, mint költőt és egyetemi tanárt, sok ezer olvasója és tanítványa gyászolja. Hadd jegyezze ide az egykori szecska, hogy közel hatvan éven át sokszor gondolt hálás szeretettel az egykori vékony papnövendékre és megrendülve vette a világ távoli sarkában magas korban bekövetkezett és mégis korainak tünő halálának hirét.

ZSIGMOND FERENC

Sidney

MIKES GYÖRGY

ÓVAKODJUNK EURÓPÁTÓL

Egyike vagyok azoknak, akik el voltak ragadtatva és igazán örvendtek, amikor a Common Market, a Közös Piac tárgyalások összeomlottak. Óva intem az új miniszterelnököt és Edward Heath-t, hogy ha De Gaulle netán megváltoztatja álláspontját és Anglia abban a helyzetben lesz, hogy csatlakozhat, ülősztrájkot fogok rendezni ajtajuk előtt, másodnaponként, felváltva. Elvégre engem — és önöket is, ha már erről van szó — megkérdezhetnének ilyenkor, hogy mit gondolunk egy ilyen lényeges lépésről. Immár 25 évet szántam rá az életemből arra, hogy tökéletes angollá váljak, és most az egész ország, egész Anglia európai szeretne lenni. Jó pár éve írtam egy kis könyvet, „How to be an Alien" volt a címe. Mindig reméltem, hogy komolyan veszik e művet, de azért nem ennyire komolyan. Sohasem álmodtam még csak a lehetőségéről sem annak, hogy az egész Egyesült Királyság — Észak-Irországot is beleértve persze — tanulmányozni fogja művemet, megtanulja a szabályokat és — ha De Gaulle észre nem téríti őket — alien-né, sőt bloody foreigner-ré válik.

Anglia és volt gyarmatai egyedüliek a világon,ahol ún, bank-ünnepnapok vannak. Már maga a kifejezés is rejtélyes. Bank-holiday: bank-ünnepnap. Mi köze van a bankoknak a vallásos élethez, kérdeztem hajdanában. Azóta persze megtanultam, hogy a bankoknak igenis nagyon sok köze van a kifinomultabb angolok szellemi és vallásos életéhez. De még így is ez a Közös Piac elgondolás kissé túlságosan messzire megy. Piacot csinálni az országból — még hozzá közös piacot, — valóban elkeserítő gondolat. Hogy telhet el az ember hazafias érzésekkel egy piac iránt ? Amíg, az ősi időben, egy birodalom lakosai azt mondhatták : Civis Romanus sum, — római polgár vagyok — ez jelentett valamit ; amíg valaki az Angol Birodalom alattvalója volt, erre büszke lehetett. De hogy lehet valaki büszke arra, hogy egy piac beltagja ? Lehet kardot rántani egy ilyen gondolatért ? Hogy kiálthatja el az ember, hogy : „Éljen az export" és eshet el, golyóval a szívében ? És hogy lehet könnyes szemmel, rekedt hangon énekelni, hogy „There always be a Market..." Vagy „Rule E.E.C. E.E.C. Rule the waves." Vagy magyarul :

Közös Piacnak rendületlenül
Légy híve, ó te brit !
Mely évi termelékenységi növekedésedben
Hat százalékra vitt.

Vörösmarty sohasem volt a kedvenc költőm, de el kell ismernem : az eredeti jobb.

De menjünk tovább és nézzük, miféle következményekkel járna ez a tervezett és még mindig fenyegető ballépés.

A tizedes pénzrendszer már amúgy is előre veti sötét árnyékát. Már ezerszer olvastuk, hogy a kontinens a *tizes* szám- és mértékrendszerrel dolgozik, míg Anglia a tizenkettessel. A tizenkettes rendszer ugyanolyan jó, mint a tizes, mondják — sőt, mivel *angol,* sokkal jobb. Az angol rendszert, mellékesen *azért* hívják tizenkettes rendszernek, mert tizenkét penny van egy shillingben. De talán azért is, mert húsz shilling van a fontban ; és mert 16 uncia van a másik fontban, a súlyegységben ; mert nyolc gallon van egy bushel-ben és 1760 yard a mérföldben. Ez a tizenkettes számrendszer alapja.

Minden nyolcéves kontinentális kisgyerek ki tudja számítani 7.329.517 frank és 18 centimes tíz százalékát : egyszerűen kicsit balfelé mozdítja a tizedes pontot. De ha Angliában bárki ki óhajtja számítani £ 17. 8 s 4 d tíz százalékát, akkor először is vásárolhat egy Ready Reckonernek nevezett könyvet, alkalmazhat egy az átlagnál jobban képzett könyvelőt vagy — ami ma a legdivatosabb — vásárolhat egy komputert. Vezessék be a tizedes számrendszert és nyomban óriási lesz a munkanélküliség az angol könyvelők között és a komputer-iparban is.

Vagy vessünk egy pillantást a munkaviszonyokra. A kontinentális munkásoknak van egy igen különös, sőt ronda szokása : *dolgoznak.* Nyilvánvaló, hogyha Anglia belép a Közös Piacba, ez a fertőzés ide is átterjedhet. Nemrégiben még a németeket vádolták meg azzal, hogy a legvadabb és leglelkesebb munka-őrültek, de ezeknek az időknek már vége : a németeket is megfertőzte a jólét bacilusa és már ők is ugyanúgy kerülik a munkát, mintha angolszászok volnának. De a többiekkel komoly bajok vannak, főleg az olaszokkal. Az olaszok a legroszszabbak az egész társaságban. Úgy dolgoznak, mintha fizetnék őket érte. Csatlakozzék Anglia a Közös Piachoz és eljön az idő, amikor bármely vevő, aki belép egy üzletbe, úgyszólván kedve szerint félbeszakíthatja a legmulatságosabb beszélgetést a kiszolgálók között. És eljön az ideje, amikor az ember házában dolgozó festők, téli cső-olvasztók, vagy az út-munkások munkaideje *meg fogja* haladni teázás idejüket. Amikor a postahivatalokban vagy a zöldségesnél a kliensek nem cseveghetnek félóránál hosszabban az időjárásról a postással avagy a zöldségessel, föltéve, hogy a sor mögöttük két és fél kilométernél hosszabb.

Vagy gondoljuk meg az étkezési veszedelmeket. E téren örvendetes javulás állt be az utóbbi néhány évben. Hogy ezt megértsük, emlékeznünk kell a Kontinentálisok egyetlen intelligens hajlamára : Az anglomániájára. Valami ismeretlen ok miatt a Kontinensen imádják az angolokat, — néha ez imádatról azt hiszik, hogy gyűlölet, de mindenütt *utánozzák* őket. Amíg az angolok külföldiekké óhajtanak átváltozni, addig a Kontinens egyre angolabbá szeretne válni. Állítólag egyes országokban még dadogni is tanulnak az emberek, mert kerek mondatokban beszélni, nyögés nélkül, nem angolos. Ez irányzat odáig ment, hogy a Kontinensen azt hiszik, hogy az angol konyha is valami utánzásra érdemes. Míg itt, Angliában, vagy legalábbis Londonban és néhány nagyobb városban, egyre több a francia, olasz, magyar, kínai és egyéb étterem, a Kontinensen egyre népszerűbbekké válnak az angol ételek. Nem mondom : e lelkesedésnek elég komoly méreteket kell öltenie, míg valaki tényleg elhiszi, hogy a Yorkshire pudding vagy a sósvízben kifőtt káposzta a konyhaművészet netovábbja, de mégis valami ilyesmi történik. Nem állítom, hogy *bárki* is óhajt Lancashire hotpot-ot enni ; de ha óhajt, Boulogne-nál közelebb nemigen kaphat. A scampi és a makaroni ma már népszerűbb Angliában, mint a „steak and kidney pudding" és lényegesen több fokhagymát fogyasztanak Dél-Angliában, mint Észak-Franciaországban.

A sötét, ijesztő és fenyegető veszedelem, azt hiszem, lassan nyilvánvalóvá kezd válni mindenki számára. Ha ez a kölcsönös áramlat tovább tart és átveszünk minden kontinentális hóbortot, akkor lassan visszakapjuk a saját konyhánkat. Újra angol módon fognak főzni Angliában, — ó nem, köszönjük szépen.

Vagy gondoljunk a közlekedési problémákra. Angliának van egy közlekedési minisztere, aki *beszél* autóutakról, — Belgiumnak meg Olaszországnak van egy-egy, aki épít autóutakat. Nem akarok politizálni és nem vitatom, hogy melyik a jobb rendszer. De a különbség nyilvánvaló : a mi módszereink nem az ő módszereik. Németországnak nemsokára lesz 3000 mérföld autóútja ; Angliának tíz év múlva talán lesz 300.

De egyéb különbségek is vannak. A kontinentális ember számára az autó egyszerű közlekedési eszköz, amelynek célja — bármennyire is meglepően hangozzék — főleg az, hogy egyik helyről a másikra szállítson bennünket. Angliában a motorozás szoros kapcsolatban van a személyes szabadsággal. Európában a rendőrség a helyszínen megbírságolja az embert, ha keresztülszáguld a vörös lámpán vagy egyéb szabálytalanságot követ el, de Angliában, a világ egyik legnagyobb ipari országában az igazsággyáron át megy a dolog, — Magistrate Court-nak hívják ezt az iparosított intézményt — és amíg a rendőrök ezekben az üzemekben vannak elfoglalva, és tanúságtételre *várnak* — néha napokon át — addig az utcán szabad a vásár.

De az angol alattvaló legdicsőségesebb szabadságjoga a zebra-jog. Zebrák már a Plantagenet-ek korában is ismertek voltak, de a zebra-jog modernebb keletű. Zebra-kereszteződések másutt, mondjuk Németországban is, ismertek, de ha ez ember megnéz egy németet meg egy angolt a zebrán, már ebből az egy megfigyelésből is láthatja : a közös piac marhaság. Sőt : ha más különbség nem is léteznék a hat tagállam és Nagybritannia között, csak ez a zebra-dolog, már ez önmagában is áthidalhatatlan szakadékot jelentene.

A német a zebrán félelemmel a szemében néz körül, jól tudván, hogy a kutya sem fog lelassítani, — nemhogy megállni — a kedvéért. A zebra-kereszteződést halálosan veszélyes csapdának tekinti : az autósok várnak rá és ha lelép, gyorsítanak, csak hogy valahogy elgázolhassák. Viszont Angliában a vezetők a legtöbb esetben pontosan ugyanannyira élvezik a lelassítást és a megállást, mint a gyalogjárók. Az angol a zebrán nemcsak járókelő, aki átkel az úttesten : szabad. brit polgár ő, aki alapvető szabadságjogait gyakorolja. Lassan vonul át a zebrán és méltóságteljesen, mint egy tógás egyetemi tanárokból, vagy polgármesterekből és városatyákból álló ünnepélyes, középkori menet. Minden zebrán átkelő angol egyszemélyes Lord-Mayor show. Arcából sugárzik a büszkeség. Olykor fölemeli kezét és cézári mozdulattal int az autóvezetőnek. Néha az az érzésem, hogy a Magna Chartát lobogtatja feléje.

Remélem, mind ez meggyőzte Önöket, hogy ezt a közös piac dolgot jobb lenne minél előbb teljesen eltemetni és elfelejteni. És mégis... mégis : mormolom magamban, — tegyük fel, hogy a gondolat nemcsak feléled, hanem meg is valósul. Ismervén az angolokat, nem lennék meglepve, ha öt évvel azután, hogy beléptek a Közös Piacba, Frankfurtba este 11-kor zárnák a kocsmákat, a franciák cricket test-match-eket vívnának az olaszokkal, az európai útjelző táblák mérföldekben adnák meg a távolságokat kilométerek helyett ; ha a belga frank 12 belga centimes-ból állana ; Luxemburgban ünnepélyes díszmenettel nyitnák meg a luxemburgi lordok házát és Milanóban minden júniusban „Trooping the colour"-ünnepségeket rendeznének a medvebőrkucsmás olasz gárdaezredek.

Ha a alaposabban végiggondolom a dolgot : a Közös Piacot kellene óva intenem, hogy ne csatlakozzék Angliához.

MESEBELI IDŐK

Nem könnyű elhinni, de nekem is volt nyugodt gyerekkorom. Hosszú nyarakat, esős, lombhullató őszöket, havas teleket éltem át, szeptemberben iskolába mentem, iskolát kerültem és házifeladatként öt sor kék és öt sor vörös karikát rajzoltam a füzetembe.

A legszebbek voltak a vasárnapok. Apámat korán keltettem, azután együtt főztük a lágytojást. Három Miatyánk-ot kellett elmondani, míg megfőtt. Ma azt sem tudom, mi jön előbb : a „jöjjön el a Te országod", vagy „a mindennapi kenyerünk."

Ha az idő engedte, sétára indultunk a Garas utcán, meg a Fillér utcán. Apám azonban gondosan megborotválkozott előbb. Arcára kente a fehér habot, kezébe vette a kést, a tükörbe nézett. Az inge világított, mint a jó papír, a nadrágtartói hátul csüngtek mókásan. A tükörben látta, hogy a borotválkozó apáknak kijáró csodálattal nézem. Rákezdte hát a vasárnapi mondókát :

Láttál-e, gyermek, megvadult bikát ?
Láttál-e lóval töltött paprikát ?
Láttál-e szarvatlan csiga-bigát ?
Láttál-e gyermek széttörött bigát ?
Láttál-e Gyermekvédőligát ?

Azután elindultunk. Végig a Nyúl utcán és fel a dombon. Egy kivénhedt ezredes jött szembe, valami távoli ismerős. Fazék alakú, ellenzős sapkát hordott, mundért, sötétkék nadrágot.

— A gyerek folyékonyan olvas — mondta büszkén az apám. Sértve éreztem magam. Gyorsan felolvastam egy tábláról, hogy „Ne kínozzuk az állatokat", mert tudtam, hogy hibátlan jól olvasok és nem „folyékonyan".

Délben megnéztük a Rákóczi-kápolna tornyában a harangjáték alatt körbeforgó, faragott-festett szenteket. Ebédre mogyorókrém torta volt és fél ötkor indultunk nagyapáékhoz a Kékgolyó utcába.

Vasárnap mindig aranykék ég mosolygott Budára, hétfőn szemerkélt az eső.

Az iskola óriási épület volt, hosszú folyosókkal, amelyeken párba állítva vonultunk végig, míg a nálunk nem sokkal magasabb tanítónéni — öregecske, gömbölyded töltöttgalamb, fekete ruhában, fehér csipkegallérral — vonuló soraink mellett egyhelyben járt, emelgette reumás, kövérded térdeit, ahogy elhaladtunk előtte. Elhagytuk, mint vonat a távírópóznát és ő végigjáratta rajtunk pillantását, amelyről szentül hitte, hogy veséig hatoló és vérfagyasztó. Pedig csak kékszemű, csodálkozó, fáradt arca volt a tanítónéninek. Kezében csattogtatót tartott és Buda összes fülemüléit megszégyenítő csattogást művelt. Úgy meneteltünk, mint rabok a börtönudvaron.

— Van olyan szám, hogy száztizenötmillió ötszázhuszonhatezer ? — súgtam Ellenberger Kelemennek, aki alacsony növésű volt, fekete. Drótkeretű szemüveget hordott és azóta rabbi lett Manchesterben.

— Van. Kilencjegyű. — súgta vissza.

Szanday Ernő hatalmasat lökött rajtam és úgy repültem a fűtőtest vasbordáinak, hogy menten kitörött az egyik metszőfogam.

— Marha — pöszögtem felé, és a szájam tele volt, fogzománc törmelékkel.

Iskola után kár lett volna egyenesen hazamenni. Mindjárt a szomszédos épületben egy homályos, ragasztószagú papírüzlet székelt, ahol irkák, kékpapír, gumiarábikum, tollszem, pauszpapír, préselt képek Schuller és Kohinoor ceruzák, spárgagombolyagok mellett medvecukrot is árult a két nyolcvan év körüli nénike, meg mentol ízű ezüstgömböcskéket, üvegtubusban. A tubussal nemcsak fütyülni lehetett jól, de légy-birkózásra is kiválóan felhasználhattuk. Két legyet zártunk az üvegbe és amelyik előbb mászott át a másikon, az lett a győztes.

Alacsony, kopott házban volt az apró papírbolt. A házikó zsalugátereit L-alakú vaskampókkal rögzítették ki. Egyszer egy sovány, horpadt arcú vak óvatoskodott végig az utcán. Nyírott bajuszkát viselt, mint a MÁV kocsifékezők, nem volt rajta sötét szemüveg. A szemgolyói összevissza forogtak, az égre meredtek. Az első zsalugáter mindjárt pofoncsapta. Úgy vetődött egyiktől másikig, mint egy részeg. A kezeit kinyújtotta és máris csattant a pofacsontja a következő ablaktáblán. Mit nevettünk !

Lakatos bácsi feddőleg kiáltozott felénk s a felháborodástól vörösen.

— Disznó kölykei ! Nem szégyellitek magatokat ?

Pedig ő is szadista volt. Két ujja közé csippentette az arcunk húsát és olyat facsarintott rajta, hogy napokig lila volt a helye.

Közben negédesen kérdezte : — Na, tanul a nebuló ? Biflázik ?
Kutyájával együtt szeletelte darabokra a villamos.

Máskor a futballistákat néztük, Ganz-gyáriak voltak, pocakos, negyven éves focisták.

Még ennél is szebb volt a karácsonyfadísz-üzem. Az apró műhelyben szeptembertől decemberig fújták a díszeket. Ezüstbe, ezüstkékbe, ezüstvörösbe, ezüstaranyba, aranyvörösbe mártogatták a tojáshéjnál is sokkalta vékonyabb falú gömböket. Csak fújták dagadt pofával, forgatták a gázláng felett, vörösen izzó üveget vágtak ollóval, a fölösleges szárakat letörték. A munkások rámnevettek és három csodagömböt kaptam tőlük, egy kéket, egy borszínűt, meg egy harmadikat, amely arany volt, mint a nap.

SÁRKÖZI MÁTYÁS

Irodalmi Ujság

A helyzet a macskával

Él nálam egy macska két hete. Egér nincs, svábbogár van, de ezeket éppen csak megzavarja és kipofozza, tehát semmi hasznom nincs belőle. Maszek állat. Nagyon szép kismacska, bajusza van. Egy barátom találta hozzám jövet, tartsam meg, vagy adjam oda valakinek, ez volt a tanácsa. Sajnos ő hotelben lakik. Mindjárt telefonáltam illetőknek, jaj, szép kismacska, kiáltottak, jaj de kár, de félnek, hogy berezel, gyakran elutaznak, meg a szeretőjük allergiás macskára. Tehát rezeljen be nekem, ne utazzam sehová és kerüljem a macskára allergiás lányokat.

Szép kismacskát gondjaim nem érdekelték, tíz percre bebújt az ágy alá gyanakodva, majd pillanatok alatt kivizsgálta a lakást, mindent megszagolt, majd sietve kipróbálta a tárgyakat, hogy mit mire használhat fel, és azonnal játszani kezdett. Mivel én praktikusabb vagyok nála, megírtam még két levelet vidékre szép kismacska-ügyben, majd vásároltam macskaételt és speciális szagelvonó macskahomokot, előrelátva gondosan anyagcseréjének e két fázisát. Szerencsére mindjárt a siker koronázott, a macska a legnagyobb természetességgel használta a felajánlott anyagokat, butaságait azonnal a kiszemelt helyen helyezte el, jól betakarta ezeket, amit igen sikkesnek találtam. Láttam, hogy már időleges társbérletünk előtt megszokta a civilizációt.

Hogy össze nem illők vagyunk, ezt hiábavaló lett volna fejtegetni előtte, hogy húsz évvel ezelőtt voltak nekem jó kis macskáim már, s úgy tűnik, ma már nem igen van rájuk szükségem, mind ez nem érdekelte, s a legnagyobb természetességgel, sőt pimaszsággal berendezkedett a tányérkáival, mint aki eltökélte, hogy velem éli le az életét, hogy ezentúl mindig a hátamon mászkál, mikor alszom, beleugrik az újságomba, ha olvasom a New York Times-t, hogy büdös halkonzerveket vásárolok össze s hasmenéseinek halmazállapota fontos problémáim egyikét fogja képezni a jövőben.

Szép kismacska senkinek sem kell. Az utcára nem tehetem ki. Folytatom a telefonálgatást, többen hülyének néztek, hogy újabban macskákkal is foglalkozom. Nevet nem adtam neki, sehogy sem hívják, nem kell hívni, magától jön, ha hazamegyek, megünnepel, anélkül, hogy tudomásul venné alattomos ellenszegülésemet a jelenlétével szemben, a így ő van fölényben. Ő lett a házigazda. Én fizetem a lakbért.

Átmenetileg tehát őrült óriásként járkálok a lakásban, mert valószínűleg annak néz, aki papírokat rendez ide-oda, ahelyett, hogy galacsinná gyúrnám a jó, zörgő papírt, és egész nap pofoznám a padlón, egyik szobából a másikba. Nagy rejtély is vagyok. Magánéletemnek csak a hecces oldalait értékeli, így a lábujjaim most soha előre nem látott népszerűségre és rajongásra érdemesültek, pokróc alatt és fölött. Mondom, csak a hecceket szereti : különféle vidám és értelmetlen akcióknak vagyok egész nap a tanúja, sőt résztvevője, abban a pillanatban, amikor jóváhagyom őket. Most már némi érdeklődéssel figyelem,amikor beleboxol egy lelógó nyakkendőbe, mivel kezdem átérezni, hogy bele kell boxolni egy lelógó nyakkendőbe, sőt, le kell rántani a székről, tovább kell húzni a földön, és furcsa táncot kell járni körülötte, nagyokat is kell ugrani. Érdeklődésem egyre macskaibb. Sőt, most már igyekszem magam is ; a járásomnak, a mozdulataimnak időnként szeleburdi, sőt dilis jelleget adok, hogy jobban szórakozzunk. Dolgaimnak így macskaszemszögből egyre több jelentősége lesz. Ha nyávog, néha vissza nyávogok. Ironikusan.

Konklúzió : macska lettem.

(csernus)

AZ IRODALMI ÚJSÁG szerkesztősége és kiadóhivatala a lap minden olvasójának, előfizetőjének és barátjának szeretetteljes Karácsonyt és boldog Újesztendőt kíván.

*

A FRANCE OBSERVATEUR közli egy strasbourgi tudós kultúrszociológiai kutatásainak eredményét. A francia munkások között végzett véleménykutatása szerint 78 % látogatja a mozikat, 13 % a színházakat és 18 % a múzeumokat. Legolvasottabbak a detektívregények, s ezt követik sorrendben a klasszikus művek, utána pedig a tudományos és ismeretterjesztő írások. Modern irodalmat úgyszólván nem olvasnak és csak 1 %-a ismeri Sagant.

*

AMELITA GALLI-CURCI, a világhírű olasz operaénekesnő, a californiai La Jollában 81 éves korában elhunyt. Galli-Curci 1910-ben Rómában lépett először operaszínpadra és rövid idő alatt korának legünnepeltebb koloratúrénekesnője lett. Egy időben együtt szerepelt Enrico Carusóval és Tita Ruffóval.

*

DELHIBEN felavatták India legnagyobb szabadtéri színházát 10.600 férőhellyel. A színházat Rabindranath Tagoreról nevezték el.

*

DREZDÁBAN van a világ legrégibb és legnagyobb gyorsírási szakkönyvtára. A könyvtár 130 éves és a 40.000 szakkönyv közül egyharmada idegen nyelvű.

*

BABITS MIHÁLY születésének 80. évfordulóján a Magyar Irók Szövetsége koszorút helyezett el a Kerepesi-temetőben nyugvó nagy költő sírjára. Pécsett, ahol a költő diákéveit töltötte, ünnepség sorozatot rendeznek.

*

A LONDONI Victoria pályaudvarra „Friss paradicsom" feliratú vagonokban érkezett meg Spanyolországból a Goya-kiállítás 95 festménye. A Scottland Yard javaslatára titkolták el a nagyértékű szállítmány tartalmát, okulva az ismeretlen Goya-imádó szenvedélyén, aki ez év augusztusában ellopta a londoni National Galeryből Goya „Wellington herceg arcképe" című világhírű festményét.

*

ORVILLE FREEMANN,amerikai mezőgazdasági államtitkár kijelentette, hogy a szovjet-amerikai kereskedelmi tárgyalások minden bizonnyal eredményre vezetnek, s a Szovjetunió *„jelentős mennyiségű"* búzát vásárol az Egyesült Államoktól.

Freemann hivatkozott arra, hogy a folyamatban lévő tárgyalások szigorúan magánjellegűek. Hozzátette, hogy az amerikai búza szállítását illető kényes kérdés megoldására is találtak lehetőséget a tárgyaló felek. A mezőgazdasági államtitkár szerint a szovjet küldöttség „elfogadhatónak" találta az újabb amerikai javaslatokat. Freemann arra a kérdésre viszont nem válaszolt : a Szovjetuniónak és a szocialista országoknak eladott búza mennyisége vajon eléri-e az eredetileg tervbe vett 4 millió tonnát ?

Az amerikai államtitkár optimista nyilatkozata arra enged következtetni, hogy az amerikai kormány hajlandó lemondani a szállításra vonatkozó kikötéséről, amelynek értelmében az eladott búzamennyiség felét a világárfolyamnál magasabb díjszabású amerikai hajók szállítanák. Egyéb hírek szerint az Egyesült Államok tengerészeti hivatala engedélyt adott az egyik külkereskedelmi vállalatnak, hogy külföldi hajókat vegyen igénybe a Magyarországnak szánt 90.000 tonna búza leszállítására. Mivel a magyar megrendelés 100.000 tonnát tesz ki, az eredeti kikötés értelmében, ebből 50.000 tonnát amerikai hajóknak kellett volna szállítaniok.

JOHN STEINBECK, Nobel-díjas író, december elején a Magyar Írók Szövetségének meghívására Budapestre érkezett. A Nobel-díjas író két napot töltött Magyarországon.

*

LEONARDO DA VINCI életéről „A nagy Leonardo" címmel filmet készít az American International Society. A főszerepet Ray Milland játssza.

*

NÉMETORSZÁGBAN megtalálták Beethoven zongoráját, amelyen élete utolsó négy évében játszott. A hangszert Conrad Graf bécsi mester készítette. A most teljesen restaurált zongora a bonni Beethoven-múzeumba került.

*

KODÁLY ZOLTÁN és felesége a Szovjet Zeneszerzők Szövetsége meghívására december 3-án Moszkvába érkezett.

*

HÁY GYULA drámaíró, akit 1956. után hosszabb börtönbüntetésre ítéltek, november 21-én Münchenben felolvasást tartott „Attila éjszakái" című drámájából.

*

VASZARY JÁNOS író Madridban 64 éves korában meghalt. Vaszary pályafutását mint avant-garde-ista színházrendező kezdte. Első sikerét 1930-ban az „Angyalt vettem feleségül" című vígjátékával aratta, melyet „Rád bízom a feleségem", „Házasság", „Hölgyek és urak", majd 1943-ban az „Egy nap a világ" követett. Elbeszélőként a „Szajnaparti kaland"-dal mutatkozott be. Magyarországot a háború után hagyta el és Madridban telepedett le.

*

JÓZSEF ATTILA újabb öt levele került a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába. A leveleket 1928-ban egy nőismerőséhez írta. A húsz oldalt kitevő levelekben a Derengő rózsa, a Mióta elmentél és a Nvakában kék kötő kezdetű versek szerepelnek. Az eredeti József Attila kéziratok és dokumentumok gyűjteménye eddig mintegy 1300 darabból áll.

A BELGRÁDI RÁDIÓ Énekkara, a Belgrádi Egyetem dísztermében előadta magyar nyelven Kodály Psalmus Hungaricusát. A tenorszólót Simándy József énekelte.

*

AZ AMERIKAI „Damon Runyon" alap bizottságot alakít azzal a céllal, hogy neves képzőművészek felajánlott alkotásait összegyűjtse. A műtárgyakat New Yorkban elárvereztetik és a bevételt rákkutató intézeteknek ajánlják fel. Picasso és Bernard Buffet is felajánlották képeiket.

*

MÚZEUMI JÁTÉKKÁRTYACSOMAGOT adtak ki Budapesten. A 33 kártyalapon budapesti műemlékek, képzőművészeti alkotások láthatók.

NOVEMBERBEN JELENIK MEG

Dr. NAGY VINCE volt belügyminiszter, az „OKTÓBERTŐL - OKTÓBERIG" című emlékiratok szerzőjének

SZERELEM FÖLDJE MAGYARORSZÁG

című társadalmi regénye a müncheni **Griff** kiadásában. A szerző a regény történetét Magyarország elmúlt félévszázadának társadalmi életéből vette.

A könyv előfizetési ára: kartonkötésben 4, vászonkötésben 5 USA dollár. Megrendelhető az ár beküldése mellett a szerzőnél: 309 West 91 Street, New York 24, N.Y. USA.

ERSKINE CALDWELL amerikai író, a „Dohányföldek" és az „Isten földecskéje" szerzője európai körútja során előreláthatólag a jövő év elején Magyarországra is ellátogat.

*

A JÖVŐ ÉVI Cannes-i Nemzetközi Filmfesztiválon, amelyet április 29 és május 13-a között tartanak meg, csak olyan filmeket mutatnak be, amelyeket egy bizottság művészileg kielégítőnek talál. A Fesztivál az előzetes zsürizés következtében ezentúl csak két hétig fog tartani.

*

SABU DAGASTIR indiai filmszínész, aki A bagdadi tolvaj és a Dzsungel könyve című filmekben világhírnevet szerzett, szívszélhűdésben 41 éves korában elhunyt.

ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE

A MAGYAR KÖLTÉSZET FRANCIA ANTOLÓGIÁJA

Éditions du Seuil, 1962

Megrendelhető kiadóhivatalunknál.

Ára portóköltséggel 30 Frank vagy annak megfelelő összeg.

Megjelent

FENYŐ MIKSA ÚJ KÖNYVE

Ami kimaradt az Odysseából

Kapható a szerzőnél — de csak kötött példányok —

26 East 93 Street, New York és a Griff Verlag-nál, München, 8 Sedan Strasse 14

Ára fűzve $ 3.40; angol vászonkötésben $ 4.40

Barátainak, ismerőseinek

KARÁCSONYI AJÁNDÉKUL

fizessen elő

az

IRODALMI UJSÁGRA

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Ujságra?

Angliában: „The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 11, Archer Street, (off Piccadilly Circus) London W.1. Argentínában: Dr Girsik Géza, Lavalle 361. c/o Délamerikai Magyarság, Buenos Aires. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 173, Pitt Street, Sidney. Ausztriában: Dr. Baksa, Wien XI. Landwehr Str. 4. Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dánlában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12 Rue de la Grange Batélière, Paris 9. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Baranyai Tibor, 5437 Trans Island Ave. Montreal, Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart - 13 Albert Schäffle-Str. 107. Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma, Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air Genève-Chéne. Postacsekkszám: I. 162.84. Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Bodor, 64—11, 99th Street, Forest Hills 74, New York. N. Y. Venezuelaban: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Ujság francia nevét: „GAZETTE LITTERAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C. 2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0.90 frank, Hollandia: 0.80 forint, Izrael: 40 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0.80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár. Argentína: 25 peso. Minden más országban: 0.25 USA dollár.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi húszszorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W. 3

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Most jelent meg

SZÉCHÉNYI GYÖRGY „UNGARN ZWISCHEN ROT UND ROT"

Életút és kortörténet

Biederstein Verlag (München, Willhelmstrasse 9.) kiadásában. Német nyelvterületen megrendelhető bármely könyvkereskedő útján.

Más országokból: a szerzőnél, 3 USA dollár előzetes beküldése ellenében, BAD-GODESBERG, Kurfürstenstr. 1. Germany

THE DANUBIA BOOK COMPANY

B. I. Iványi
11, Archer Street, London, W.1.
Szállítunk a világ minden részébe:

magyar könyvet
magyar hanglemezt
magyar szalon-cukrot
magyar újság előfizetés

Kérjen ajánlatot.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix